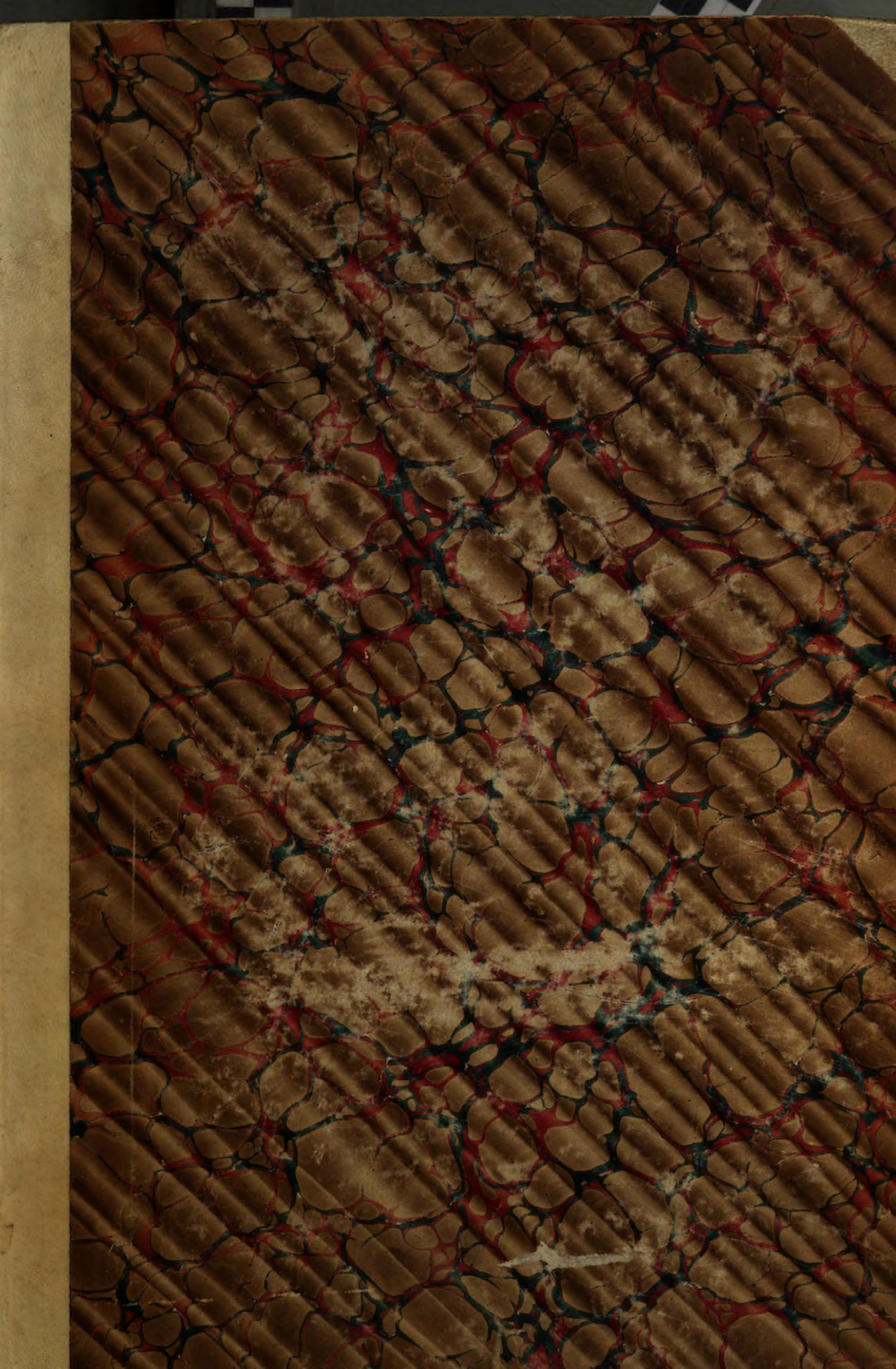

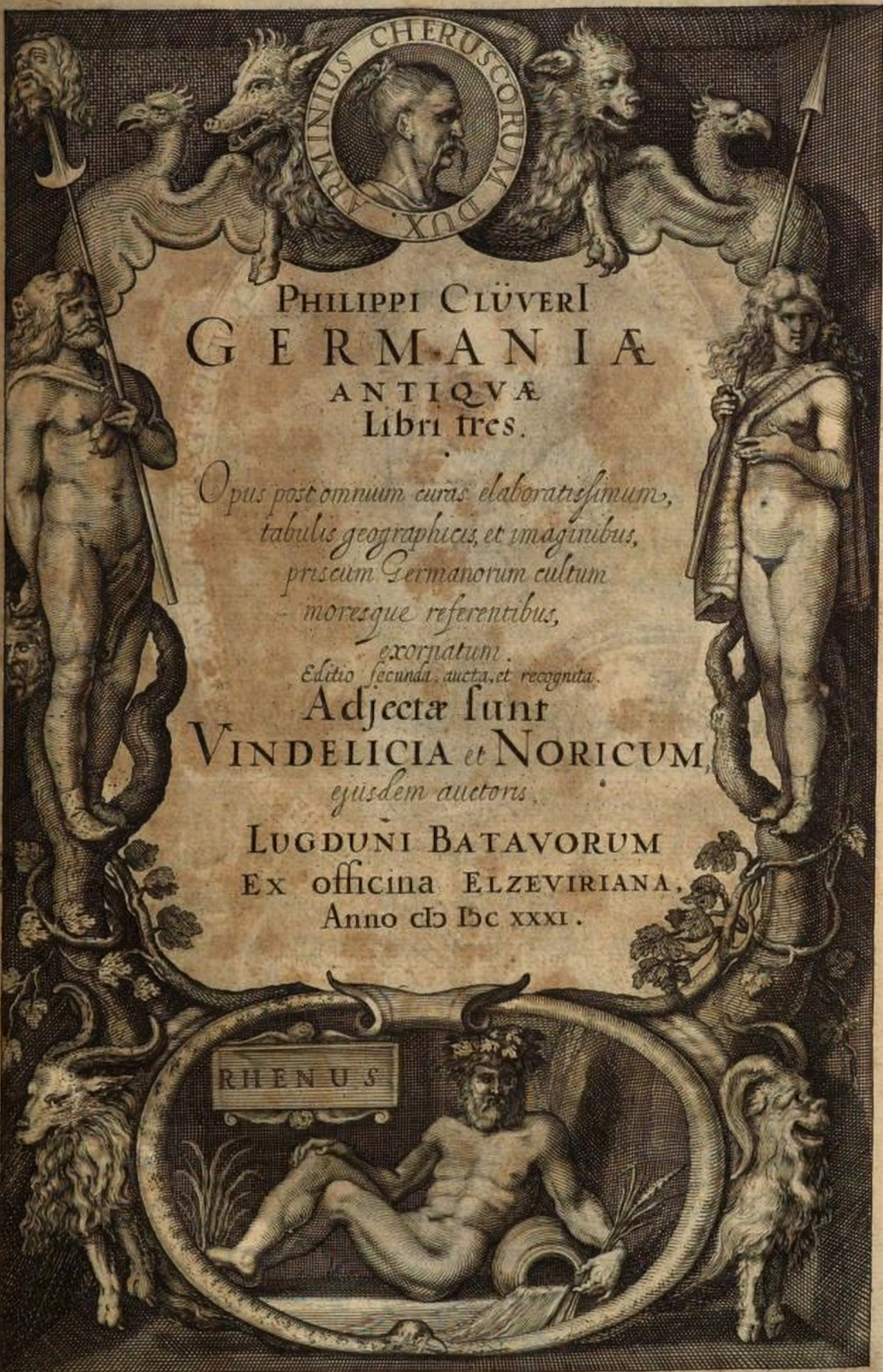

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
1
19 -I
17
ROMA

6 Giugno 1870

Cluverij Phil. Germania Antiqua Italia antiqua Sicil... et Corsica Fol. Lugd-bat. Elzeviri 1619 ... vol. 4 ottimo es. e raro a trovarsi così completo »

PHILIPPI CLVVERII GERMANIA ANTIQVA.

PHILIPPVS·CLVVERIVS·EX·NOBILI·ET·ANTIQVA·CLVVERIORVM·QVI·SVNT·IN·BREMENSI·AGRO·GENTE·ORTVS·ANNO·AETATIS·XL·A·C·∞·DCXX
Sufficit mihi gratia Domini.

ARMINIUS CHERUSCORUM DUX.
PHILIPPI CLÜVERI
GERMANIÆ
ANTIQVÆ
Libri tres.
Opus post omnium curas elaboratissimum,
tabulis geographicis, et imaginibus,
priscum Germanorum cultum
moresque referentibus,
exornatum.
Editio secunda, aucta, et recognita.
Adjectæ sunt
VINDELICIA et NORICUM,
ejusdem auctoris.
LUGDUNI BATAVORUM
Ex officina ELZEVIRIANA,
Anno CIↃ IↃC XXXI.
RHENUS

ILLVSTR^MIS ATQVE POTENT^MIS

HOLLANDIÆ ORDINIBVS

PHILIPPVS CLUVERIVS.

OPVS *hoc, Illustrissimi ac potentissimi domini, de* MAGNA *illâ & vastâ* GERMANIA *nostrâ, durissimis curis mihi elaboratum, cur vestro potissimùm, inter tot clarissimæ famæ principeis Germaniæ, dicare voluerim nomini, complures fuêre causæ. quarum omnium prima ac maxima erat; quod nominis Germanici, jam antiquissimis temporibus, ob libertatis avitæ immensum studium ac fortissimam defensionem, Romanis juxtà Græcisque monimentis celebratissimi, claritudinem vos nunc uni, cum vicinis atque fœderatis vestris, iisdem rebus, quibus olim majores vestri, per universum terræ orbem, apud omneis gentes, populos, atque reges, sedulò summâ cum laude ac gloriâ tuemini. tum etiam constat, nullam gentem, nullos gentium reges vel principeis, bonarum literarum curam tam arctè cum armorum studio conjunxisse, ac vos hactenus fecistis; etiam in extremo bellorum ac pugnarum ardore armorumque crepitu scholas juventuti erudiendæ crebras aperiundo, literarumque secretiorum cultores per ingentia præmia è longinquioribus terris exciendo. Vnde mihi etiam spes haud dubia, sed fiducia certa, hos quoque meos labores vobis fore non ingratos nec inacceptos: utique quum ipsum hoc opus potissimâ sui parte in vestro solo, id est, in inclyto ac gratissimo Musarum domicilio, Lugduno ad Rhenum, productum sit. Cui ego*

loco (ingenuè fatear) notitiam secretioris geographiæ debeo omnem. nam licet magistrum nullum, nisi bonos auctores & industriam meam habuerim, quorum beneficio, secundùm Deum, eam consequutus sim: tamen maximè ad eam incitarunt, cùm magnorum ejus luminum, Gerardi Mercatoris & Abrahami Ortelii, aliorumque, quos vestræ simul conterminæque tulerunt alueruntque terræ, memoria ac monimenta, tum frequens hodiéque ejusdem scientiæ in vestris maximè urbibus excultio. Ac sanè licet alia quoque literarum genera quamfelicissimè apud vos tractentur; tamen geographiæ studium vestræ vicinorumque vestrorum, præ omnibus aliis gentibus, meritò sibi posteriori hoc ævo vendicarint terræ. Proinde & ego indignè me facturum ratus sum, si hanc laudem aliò, quàm ubi nata sit, conferre conarer. Sed & alia his accessit causa gravissima: nempe, quòd jam pridem tantis clementiæ vestræ obstrictus sim beneficiis, uti ea studiis atque officiis meis deditissimis exæquare me umquàm posse desperem. Tum verò jam anteà, quatuor circiter abhinc annis, particulam hujus operis, quâ vestri maximè soli claritudo, majorumque vestrorum, nobilissimæ ac bellicosissimæ Batavorum gentis, celebrabatur gloria, Illustritudini vestræ, ceu primitias laborum meorum geographicorum, obtuleram. quas, semel vestro nomini sacratas, nunc aliò transferre, tantum abest uti dignum esse judicem, uti reliquum etiam opus, per se satis magnum, omne illis adjicere, jus fasque existimem. Vestræ igitur, Illustrissimi domini, sit mansvetudinis atque clementiæ, hilari id ac benignâ fronte recipere; studiumque hoc haud indignum judicare, quod inter alias eximioris notæ literas magis magisque excultum velitis. Mihi sanè numquàm deerit animus, totam ei impendere ætatem; dummodò gratam me publico bono operam locare intelligam. De cetero Deum immortalem & omnium rerum potentem precor venerorque, rempublicam vestram opulentissimam florentissimamque æternùm propitius atque benignus felicitet: det perpetuam concordiam, & candida lætaque omnia. Lugduni ad Rhenum; VI ante Idus Septembris, anni CIↃIↃC XV.

PRAE-

PRÆFATIO AD LECTOREM,

De geographiâ antiquâ, è tenebris, in quibus penitus obvoluta latet, eruendâ.

VARIIS atque durissimis fortunæ casibus multum ac diu jactato, & utramque vitæ partem abunde experto, sedit tandem consilium, reliquum vitæ, quantum ejus summus ille rerum omnium conditor moderatorque concedere benignus decrevisset, veluti ex turbidâ quadam diutinâque tempestate in portum tutiorem subductum, procul rebus civilibus, procul omnibus negotiis publicis, procul deniq; omni inquietiore cœtu, in tranquillo transigere. Ne tamen ignavum & iners marcensque otium pecudis ritu quæsivisse viderer, deditus ventri somnoque; quum ad præstantiora ingenium à Deo mihi conditum, divinæque particulam auræ inditam meminisse deberem: literarum studio atq; exercitio, quibus jam anteà optimi & amantissimi parentes puerum imbui solicitè curaverant, totum me dedere decrevi. nam & illud semper ob aureis sonuit præclarum Sallustii dictum, altiúsque menti inhæsit; *eum demum vivere & frui animâ videri, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris aut artis bonæ famam quærit.* Quum verò varia essent literarum genera, è quibus alium alio duci atque oblectari cernebam: id mihi potissimè deligendum judicavi, quod homine ingenuo & liberali loco nato minimè esset indignum, quodque ingenio meo, alioquin satis mediocri, quammaximè conveniret; & quod simul in commune rei literariæ bonum quamplurimum conferre posset. Diu igitur multúmque anquirenti, id tandem placuit, cujus amore & cupidine jam inde à primâ juventâ animus tenebatur: nempe HISTORIÆ & GEOGRAPHIÆ VETERIS cognitio. Etenim quum, juxta primum vitæ institutum, animus ad partem aliquam reipublicæ aliquando regendam bonarum literarum disciplinis esset parandus, prudentiâque meliore instruendus; in primis huc facere intelligebam rerum gestarum memoriam: unde, velut ab unicâ vitæ humanæ magistrâ, ac fidâ monitrice, exempla petuntur, quibus discas, quid quoque loco ac tempore tibi tuæque reipublicæ vites, quid imiteris. Ad hanc verò penitus perdiscendam, cùm alia adjumenta, tum omnium maximè eam videbam requiri scientiam; quæ, quòd orbis terrarum descriptionem traderet, Græcorum dicta est doctoribus GEOGRAPHIA: quam verè adpellaveris historiæ lumen; sine quo omnis illa in obscuro & densissimis tenebris obsepta involutaque jacet. quippe; uti res præteritarum ætatum probè capias, inque exemplum & usum tuum conferre possis, naturam locorum regionumque, in quibus gestæ sunt; simulque ingenium hominum, à quibus gestæ, tamquàm in tabulâ quâdam ob oculos positâ ante habeas necessum est. Quod ipsum quum ita optimus ac præstantissimus quisque rerum auctores intelligerent, ipsi ferè brevem quandam regionum populorumque descriptionem rebus narrandis præmiserunt: quò rudeis atque impe-

imperitos legentium animos tamquàm manu ad res ipſas ſpectandas ducerent. Verùm, quia breves iſtæ deſcriptiones nihil aliud eſſent, quàm amplioris ſcientiæ veluti quidam indices; alii jam inde ab antiquiſſimis ſæculis reperti ſunt homines, non modò ex privatorum numero, ſed & principes nationum viri, & gentium reges, qui ſingulari ſtudio atque incredibili penè labore ad eam illuſtrandam certatim operam ſuam contulerunt. Primi omnium, quorum ad nos pervênit memoria, fuêre Græci; mirandi ſemper ad extera cognoſcenda ſtudii & infinitæ curioſitatis hominum genus. quos mox Carthaginienſes, republicâ ſuâ florente, imitati ſunt. In Græcis præcipui fuêre Eratoſthenes, Theopompus, Herodotus, Cteſias, Timæus, Hecatæus, Xenophon Lampſacenus, Oneſicritus, Megaſthenes, Eudoxus, Artemidorus, Dicæarchus, Iſidorus, Hellanicus, Pytheas, Metrodorus, Hipparchus, Serapio, Clitarchus, Damaſtes, Poſidonius. in Carthaginienſibus, Hanno & Himilco. Ab his ſimulque ab compluribus aliis ſua poſtmodùm habuêre Romani: de quibus ita Strabo, lib. III: Θρυλλεῖται γὰρ ὑπὸ πολλῶν, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων· οἱ λαλίστατοι πάντων γεγόνασι. οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπὶ πολύ. καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ᾽ οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται φιλείδημον. ὥσθ᾽ ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ᾽ ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ τῶν ἑτέρων. id eſt: *Celebrantur equidem hæc à multis, & maximè à Græcis: qui omnium ſunt loquaciſſimi. Romani verò ſcriptores imitantur ii quidem Græcos; at non ita multùm. nam quæ tradunt, à Græcis transferunt. de ſuo parum ſunt cognoſcendi ſtudioſi. itaque ubi Græci deficiunt, haud multum eſt quod ab illis expleatur.* Hinc Plinius, omneis ſuprà enumeratos auctores & alios compluréis ſequutum ſe in geographicis ſuis, fatetur. Inter Romanos ipſe maximè Octavius Auguſtus Cæſar, hujusque gener M. Vipſanius Agrippa, ex barbaris verò Iuba, Mauritaniarum rex, ſub tantâ publicarum curarum mole eamdem ſcientiam dignam habuêre atque neceſſariam, cui ſeriò ac ſedulò invigilarent; teſte Plinio. Tantam igitur quum ego viderem hujus ſcientiæ utilitatem, tantamque adeò neceſſitatem; & ipſe ad eam penitus cognoſcendam animum adjeci; ſedulus id mecum agitans, quâ ratione ad intima ejus penetrare poſſem. Ac ſub primum equidem impetum res per ſe ſatis facilis videbatur, & cognitu perquàm prona: ſcilicet, quia eximii etiamnum exſtarent antiquorum temporum geographi, Græci ſimul atque Latini, Strabo, Ptolemæus, Dionyſius, Mela, Plinius, atque Solinus. quibus accedebant haud poſtremi uſus itineraria Antonini & Tabulæ; & Dionyſii quidam Latini interpretes, antiqui grammatici. tum noſtri etiam ſæculi doctorum hominum in eosdem auctores multæ ac variæ commentationes, & indices geographici copioſiſſimi. quæ cuncta ſanè inexperto videbantur tanta, uti hujus ſtudii cupido nihil deeſſe poſſet. Verùm, ubi mentem atque curam interiùs paullo immiſi, & cuncta intentiore oculo rimatus ſum, dictos geographos eorumque commentatores primùm inter ſe, deinde hos cum hiſtoricis conferendo; ſumme Deus, quantum in antiquis illis, ſimulque noſtri ævi hominibus deſiderari deprehendi! Atque equidem hiſtoricos quod attinet, ſatis hi in plerisque fidi auctores; & quibus tutiùs credas, quàm ipſis ex profeſſo geographis. nec id injuriâ; quum illi homines, qui primi res geſtas retulerunt, ſive adnotarunt, ipſi iis interfuerint, coramque loca & incolas inſpexerint. At in geographis quanta obſcuritas, quanta

in multis, ut orbe parum etiamdum cognito, ignorantia, quanta denique inter universos discrepantia & dissimilitudo! Nam de eo, quòd monimenta eorum fœdè ac miserè ab imperitis ac malè curiosis librariis lacerata sunt, & mendis innumeris respersa, nihil adhuc dico. ipsos auctores paucis examinare liceat. In his primus sit Ptolemæus: quem principem vulgò habent nostri homines omnium geographorum; quemq; unum præ omnibus reliquis sequendum existimant, atque ex hoc reliquos, qui dissentiunt ab eo, corrigendos: nullam equidem aliam ob causam, quàm quòd is unus tabulas operi suo geographicas adjecit, in quibus singula loca, id est, opida, montes, promontoria, sinuum recessus, & fluminum fontes ostiaque in suos descripta sunt latitudinis longitudinisque gradus. quâ re mens auctoris, quasi ob oculos posita, clarè ac disertè legentibus perspicitur. quum è diverso Strabo, Mela, Plinius, & alii, sine ejus modi tabulis haud facilè à quovis intelligantur, meraque videantur ænigmata, & inexplicabiles narrare sphyngas. Verùm, liberè uti dicere liceat, quod sincerè judico; Ptolemæum ego uti eximium fuisse mathematicum concesserim, sic parum peritum in plerisque geographum pronuntiaverim: nisi forte bonum probumque geographum eum esse contendas, qui nationum, fluminum, montium, opidorum, portuum ac litorum nomina recensere scivit, licet alienissimis falsissimisque sitibus. Unam ejus introspiciamus Europam; & in hac propinquiorem nobis notioremque videamus terram Galliam: in quâ quid sani, quid integri habeat, haud ego equidem video. Quis credat, *Nannetes* populos cum capite suo *Codivinco* propiùs accedere ad Sequanam, quàm ad Ligerim; quum hodiéque caput ejus gentis, vulgò *Nantes* dictum, in Ligeris ripâ haud procul ore situm? Quis credat, *Iuliomagum, Andecavorum* caput, quod hodiè est *Angiers*, L millia passuum ab Ligeri in septemtriones versùs fuisse dissitum; quum penè in ipsâ amnis ripâ hodiè noscatur? Quis credat, sub *Nannetibus* versùs meridiem fuisse *Aulercos Cenomanos*, sub his verò porrò versùs eamdem mundi regionem *Aulercos Eburovices*; quum *Cenomanorum* caput, quondam *Vindunum*, nunc *Mans*, ab *Nannetibus* versùs ortum æstivum, & ab hoc porrò versus eamdem regionem *Eburovicum* caput, quondam *Mediolanium*, nunc *Evreux*, haud longè ab Sequanæ lævâ ripâ situm? Quis credat, *Rhedonum Condate*, quod nunc *Redon*, ab *Eburovicum Mediolanio* XL millibus passuum in meridiem versùs distare; quum opidum *Redon* ab opido *Evreux* CXX millia versùs occasum solis hiberni distet? Quis credat, *Turonios*, quorum caput *Cæsarodunum*, nunc *Tours en Touraine* ad Ligerim, finitimos fuisse Segusianis, quorum opida *Lugdunum* ad Rhodani Ararisque confluentem, & *Rodumna, Forum*que *Segusianorum*, nunc *Lion, Roane, & Fours*; quum *Biturigum* magna intercesserit gens? Quis item credat, *Cæsarodunum* XL tantùm millia passuum ab *Rodumnâ* abfuisse; quum inter *Tours* & *Roane* CC millia interesse noscantur? Quis credat, infra *Cadurcos* versùs meridiem positos fuisse *Petricorios*; infrà hos vero *Nitiobriges*: quum *Petricoriorum* caput *Vesunna*, nunc *Perigueux*, à *Cadurcorum* capite *Devonâ*, nunc *Cahors*, versùs septemtrionem sit sita; & ab hac versùs occasum *Nitiobrigum* caput *Aginnum*, nunc *Agen*? Quis credat, *Bituriges*, quorum caput *Avaricum*, nunc *Bourges*, *Nitiobrigibus* prædictis fuisse conterminos; quum & *Petricorii* & *Lemovices*, quorum caput nunc vulgò dicitur *Limoges*, intercessisse sciamus? Quis credat, *Avaricum Biturigum* ab *Nitiobrigum Aginno* XXXV tantùm millia dissitum fuisse; quum inter *Agen* & *Bourges* millia

ſint cxc? Quis credat, *Vellicaſſios* atque *Caletos*, quos Belgas fuiſſe in dextrâ Sequanæ ripâ ex Cæſare ac Strabone conſtat, rectè ab eodem Ptolemæo in lævâ ejus amnis ripâ locari; quum hodiéque *Caletorum* terra à Sequanæ dextrâ ripâ in orientem æſtivum versùs vulgò vocetur *Pais de Caulx:* & *Vellicaſſiorum* caput *Rotomagus*, vulgò *Roan*, in eâdem ripâ ſit poſitum? quod & ipſum ſatis imperitè L millia paſſuum etiam ab lævâ ripâ versùs occidentem brumalem ſubmovit. Quis credat *Cæſaromagum Bellovacorum*, quod nunc *Beauvais*, à *Bagaco Nerviorum*, quod hodiè *Bavai*, XXXVI millia paſſuum in occaſum æquinoctialem diſtare: quum inter dicta duo opida, ab ortu æſtivo ad occaſum hibernum, C intercedant millia? Quis credat tertium Rheni oſtium, quod ſitu eſt citimum versùs meridiem, aliud atque diverſum eſſe ab Moſæ oſtio, LXXXVI millia ab eo diſſitum? quum & Plinius & Tacitus jam tum teſtati ſint, dictum Rheni alveum, Vahalis cognomento, immenſo Moſæ ore in oceanum effundi. Sed omneis ejus errores, quos in unâ hac Galliâ commiſit, longum foret atque incommodum hoc loco recitare. In Rheni citeriore ripâ, id eſt, in Germaniâ Cisrhenanâ, quàm turpiter multipliciterque ſit lapſus, item Transrhenanam Germaniam quàm miſerè turbaverit omnem, noviſſima vetuſtiſſimis, ima ſummis mirificè confundens, cuivis, hoc noſtrum opus, quo Germaniam deſcriptum imus, legenti quamlucidiſſimè liquebit. Sed quid ego longinquiora hæc à Peluſio, patriâ ipſius, & ſeptemtrionis ultima memorem; quum ex proximis de remotioribus judicare liceat. Cyprum inſulam vide. hujus Strabo eam nobis reliquit deſcriptionem, uti ſitui & figuræ, quam eam habere ſatis hodiè nobis compertum eſt, quàm maximè conveniat. At longè diverſus ab hoc Ptolemæus; non ſolummodò in litoribus, promontoriis, intimis ſinuum receſſibus, ſed & in opidorum ſitu, ac ordine. In his igitur tam fœdè ſi erravit, quæ Nili oſtiis & Peluſio fuêre proxima; quid tu jam ei in Hiſpaniâ, quid in Britanniâ, quid in Sarmatiâ & Scythiâ credas? Næ illi quamlongiſſimè cum ipſo erraverint, qui in Britanniâ atque Hiberniâ ex aſſe quamreligioſiſſimè eum ſequuntur. Immenſam illam peninſulam Scandinaviam, quam inſulam veteres crediderunt Norvagiam, Svediam, Finnomarchiam, & alias regiones comprehendentem, in quàm exiguam contraxerit inſulam, quaſi compendium illius exhibiturus, operis hujus de Germaniâ libro tertio patebit. Sed de hoc auctore ſatis. Videamus & reliquos. Melæ verba in prooemio operis hæc ſunt: *Dicam aliàs plura, & exactiùs. nunc autem, ut quæque erunt clariſsima, & ſtrictim.* Breve igitur hoc tantummodò & exiguum compendium. At in tantâ brevitate laudandus in primis geographus: quem ſequi in pleriſque, haud pigeat. Quamquàm in tantâ orbis vaſtitate, quis unus omnia exactè tenuerit? Verba ejus, libro II, capite IV, hæc ſunt: *De Italiâ, magis quia ordo exigit, quàm quia monſtrari eget, pauca dicentur. nota ſunt omnia.* Id, miror, hominem præfatum eſſe, quum turpiſſimè in eâ ipſâ terrâ erraverit. Verba ejus hæc ſequuntur poſteà: *In oris proxima eſt à Tergeſte Concordia. interfluit Timavus, novem capitibus exſurgens, uno oſtio emiſſus. deinde Natiſo non longè à mari ditem attingit Aquileiam. ultrà eſt Albinum. A Pado ad Anconam transitur Ravenna; Ariminum, Piſaurum, Faneſtris colonia, flumen Metaurus, atque Eſis; & illa in anguſto illorum duorum promontoriorum ex diverſo coëuntium, inflexi cubiti imagine ſedens, ac ideò à Grajis dicta Ancona, inter Gallicas Italicasque gentes quaſi terminus intereſt. hanc enim prægreſſos Piceni*

litora excipiunt: in quibus Numana, Potentia, Claterna, Cupra, urbes; castella autem Firmum, Adria, Truentum: id à fluvio, qui præterit, ei nomen est. ab eo Senogallia maritima, ad Aterni fluminis ostia. Hodieque *Truentum* vocatur *Tronto. Aternum* esse nunc *Pescaram,* cùm ex Ptolemæo, tùm ex aliis constat auctoribus. Quantus igitur hic error, ad Aterni posuisse ostia Senogalliam, quæ, etiamnum eodem nomine exstans, centum millia passuum inde abest; etiam cis Aesim flumen; quo situ à Strabone, Plinio, Ptolemæo, & aliis locatur. Proinde ex notissimæ regionis errore de ceteris liberè tu judices, haud semel & ipsum lapsum esse Melam. Dionysium, Græci generis ex Africâ auctorem, ut in brevi poëmate, multa metri gratiâ extra ordinem nominasse, etiam ignaris veri simile fieri potest. Fidus tamen plerumque & geographiæ satis peritus ejus scholiastes Eustathius. Solinus Plinii esse epitomator, manifestis indiciis deprehenditur. quamquàm & ipse auctores, quibus Plinius usus, inspexerit; indeque nonnulla Plinii curæ adjecerit. Ipsius Plinius accuratam in tantâ brevitate diligentiam semper miror. cui uni debemus, quòd extremarum orbis terræ partium, non modò in Europâ nostrâ, sed & in Asiâ, & Africâ, antiquitatem nosse datur. Nam imperitè faciunt hujus ævi geographi, ac pessimam maximéque immeritam industriæ ejus referunt gratiam, dum ex Ptolemæi & aliorum ignorantiâ, seu incredulitate, mendacem illum in dictis partibus, ac planè fabulosum fictorem, aut saltem vanum Græcorum fabulatorum sectatorem judicant; fidemque ejus damnant. Horum ipsorum supina in iis, quæ tamquàm geographi profitentur, inscitia hoc opere vel ex unâ immensæ Scandinaviæ peninsulæ descriptione apertissimis convincetur documentis. Non minùs igitur copiosus rebus, quàm verbis succinctus geographus Plinius; & optimus inter Latinos, quorum monimenta ad nostram pervenêre ætatem. Nec tamen is est, qui omnibus partibus sit absolutus. Litora ubique ferè quàm diligentissimus certo veroque ordine persequitur: circa mediterranea haud perinde curiosus. Specimen ejus rei sit in Italiâ; de quâ ita tradit libro tertio, capite quinto: *Nunc ambitum ejus urbesque enumerabimus. quâ in re præfari necessarium est, auctorem nos divum Augustum secuturos, & descriptionem ab eo factam Italiæ totius in regiones* XI; *sed ordine eo, qui litorum tractu fiet: urbium quidem vicinitates, oratione utique præproperâ, servari non posse. itaque interiori in parte digestionem in literas* (alphabeti; quod observavit) *ejusdem nos secuturos: coloniarum mentione signatâ, quas ille in eo prodidit numero. nec situs originesque persequi facile est.* Talis itaque ferè est geographia Plinii. Straboni, Græco ab Asiâ scriptori, meritò omnium Latinorum pariter ac Græcorum geographorum principatum detuleris, si historiam cum geographiâ conjungere optimi est geographi. namque hic unus non nuda tantùm fluminum, montium, litorum, locorum, ac regionum incolarumque tradit vocabula, sed quæ variè ac diversè ab superioribus auctoribus prodita fuerunt, ipse sedulus disputat, falsa discutit, veráque adserit. dein origines gentium, mores & ritus, item regnorum rerumpublicarumque nobiliorum ortus, incrementa, summa fastigia, mutationes, atque interitus, nec non res gestas, & alia cognitu vel necessaria vel digna, ubique adnotat. Sed & ipse, quia præcipua tantùm & paullo clariora repetit; unus omnium explere numerum nequit. & in nonnullis, ut hominem in tantâ parum etiamdum noti orbis amplitudine errasse, certum est. Atque in septemtrione quidem nostro,

 quæ

quæ haud perinde falsa, ut suo loco hoc in opere ostendam, alii ante eum tradiderunt Græcorum geographi, ipse ex unius opinione atque auctoritate Polybii, quem nimis religiosè ubique sequitur auctorem, in dubium vocavit, omninoque ceu falsa & fabulis conficta damnat. Restant duo itineraria: quorum alterum Antonini, sive Antonii cujusdam nomini adscriptum; alterum tabula illa incerti auctoris refert, in prælongum producta. utrumque ingentis usus opus; si barbarum illud sæculum, quo librariorum incredibili imperitiâ incuriâque corrupta fuerunt, salva ad nos sanaq; transmisisset. nunc mutila, manca, detorta, ac plurimâ ex parte depravata, nil nisi meras tenebras geographiæ antiquæ ignaris obfundunt. Magnos igitur & summis laudibus extollendos meritò dixeris prædictos geographos omneis. at suo quemque in genere. Multa apud Melam, multa apud Strabonem, plura apud Plinium reperias, quorum situm haud facilè umquàm perspexeris, nisi monstrantibus prædictis itinerariis, & Ptolemæi tabulis. ac vicissim, pleraque in his perobscura & planè cæca, nisi ab illis illustrentur. Sed ne universi quidem inter se simul juncti quidquam prodesse tibi poterunt, & nil nisi mera ænigmata proferre videbuntur, nisi antiqua illa cum hodiernis antè collata, atque altera per altera exposita fuerint. At hoc immensi laboris opus quis hactenus præstitit? quis umquàm seriò tentavit? Video ego neminem. Grammaticas quasdam notas in singulos auctores passim commentati sunt viri docti pariter atque indocti. quibus ipsi auctores sæpe obscurati magis ac planè exstincti sunt, quàm illustrati. Alii rursus patrium quisque solum celebraturi, antiquitatem ejus privatim altiùs repetere conati sunt. pauci quidem paullo religiosiùs, & bonâ fide. plerique posterioris potiùs sæculi delirantium grammaticorum maximè ridiculas ineptias, & mox pessimè bono otio abutentium monachorum somnia, & anileis fabulas, putidaque figmenta, quibus immensùm per omneis Christiani orbis terras rerum præclarè gestarum memoria fœdata est, quàm bonorum idoneorumque veteris ævi scriptorum fidem atque auctoritatem, sequuti sunt. cujusmodi historica geographicaque scripta haud pauca numero exstant. quibus tamen fides tam religiosa, ceu oraculis quibusdam, ob ignorantiam veriorum, ab omnibus ferè habetur, uti haud facile sit, ad meliorem sententiam errantium animos traducere. Ex universis tandem, simulque ex ipsis antiquis auctoribus, haud ita pridem Abrahamus Ortelius, singularis industriæ atq; insignis laboris vir, thesaurum suum geographicum collegit. quem vero nomine *lexicon* dixeris *geographicum*, quandoquidem id unum ut plurimùm egit, ut legentibus constaret, quibus auctoribus antiquis quodque vocabulum geographicum memoratum, & quomodò ab nostri sæculi hominibus expositum sit. suam ipsius sententiam raró addidit: sed è diverso propalàm profitetur; *malle se aliorum sententias colligere, quàm suam pro Sybillino oraculo protrudere.* Verùm & hoc grammatici potiùs erat, quàm geographi. hujus quidpe munus erat, falsa certis rationibus confutare, vera apertis documentis & autorum testimoniis ostendere. Compluribus ac variis super uno vocabulo opinionibus in medium adductis, qui suum ipsius judicium non interponit, sed veluti sorte legendi unam ex omnibus, discendi cupido arbitrium relinquit; an non multo indoctiorem is dimittet, quàm admiserat? Omnino ego sic arbitror. At tabulas, inquies, Ortelius reliquit geographicas veteris ævi. Fateor. sed quid in iis præstiterit, aut quid præstare laboraverit, ipso

ipſo ſtatim operis titulo oſtendit; ubi πάρεργον id eſſe geographicorum ſuorum laborum apertè fatetur. Proinde etiam mirari nemini fas ſit, innumeros in ſingulis tabulis, in eâ verò, quam Italiæ partem *Magnæ Græciæ* inſcripſit nomine, nil niſi perpetuos eum exhibere errores, cuivis, hiſtoriæ geographiæque rudimentis imbuto, diſpectu faciles. Hic tamen magnus, non tantùm vulgò, ſed & magnis viris habetur, adeóque maximus noſtri ſæculi geographus. Nec ſanè injuriâ: quum major eo ſeu melior hactenus non exſtiterit. nam qui poſt eum eodem in ſtudio aliquid operæ & laboris poſuiſſe videntur, ii ex ipſius theſauro geographico libros ſuos compilaſſe, & ex ejus laboribus laudem nomini ſuo libaſſe deprehenduntur. de ſuo rarò aliquid addiderunt: niſi ſicubi, quæ ille prædicta monachorum figmenta repudiavit, damnavitque, ipſi ceu maximè proba egregiis ſuis operibus adfuderunt. Verùm, quid ego de veteris geographiæ defectu tantoperè querar, quum noſtro hoc ævo qui regionum incolarumque toto orbe ſit ſitus, nemo hactenus umquàm uno ſolidoq; opere tradere conatus ſit. privatim ſingulas quasdam regiones nonnulli, haud ſine magnâ laboris laude atque ingenii gloriâ, deſcripſerunt. Dedit equidem præſtantiſſimus hujus ævi & omnium longè nobiliſſimus geographus, Gerardus Mercator, eximium eminentis ingenii ſui opus; in quo univerſum terræ orbem, maximè verò Europam noſtram, compluribus eisque accuratiſsimis exhibuit tabulis; unâ exceptâ Hiſpaniâ: quam & ipſam quò minus perficeret, fato præreptus fuit. at tabulis id dedit nudis, & ſola locorum vocabula referentibus; nullâ adhibitâ locorum nobiliorum incolarumq; expoſitione. unde etiam Ortelii opus, quod ſub titulo *Theatri mundi* ante eum edidit, ex variorum auctorum tabulis compoſitum, quamvis longè inferioris notæ eſſet, tamen, quia brevem ſingulis tabulis ipſe adjecit deſcriptionem, multo majore ſtudio à diſcendi curioſis quæſitum comparatumq; fuit, quàm curatiſſimæ illius exactiſſimæque tabulæ: donec nuper his etiam deſcriptiones quædam additæ; an uſquequaque ſatis aptæ, haud attinuerit hoc loco diſputare. laudandus certè tantus conatus: &, ſi quid exſpectationi doctorum virorum minùs reſpondeat, meritò auctor excuſandus; ut qui alienâ in profeſſione, aliisque curis graviſſimis occupatus, id opus aggredi & eò uſque perducere auſus eſt. De cetero apud alios nihil neque veteris neque novæ geographiæ reperio, quod perinde commendem. Multis ingenium & eruditionem, omnibus liberum otium, & gravioribus curis vacuum, defuiſſe video. Falluntur quidpe quamvehementiſſimè, qui levi ſtudio ac nullo labore, quaſi per transennam ſtrictim adſpectis antiquis auctoribus, ſcientiæ tam vaſtæ, tam amplæ, tam arduæ, tamque abditæ, penitiorem cognitionem conſequi ſe poſſe confidunt. Quamquàm illi ſatis ſibi ipſi ſint conſcii, quàm parum ejus teneant; quod alios, vanæ cujusdam famæ conſequendæ causâ, vel exigui, quod librarii ac typographi offerebant, compendii gratiâ, docere conati ſunt. Pudeat ſanè, pigeatque, majore animo atque ſtudio quæſtum in excudendis libris geographicis quærere auſos eſſe illos, quàm hos in excolendâ geographiâ gloriam. Tabellæ paſſim & libelli geographici protruduntur, ingenti vendentium emolumento, ementium vix modico uſui. adeò pleraque illic aut planè falſa, aut diſcentium cognitu minùs digna, minúsque neceſſaria. Nam de aliis uti taceam, illud mehercules ſatis ineptè, quòd ſæpè exigua aliqua exteri orbis inſula, nullâ re niſi perpetuo ac ſterili ſaxo nota, pluribus deſcribatur paginis: quum interim alibi

alibi magnum clarissimumque regnum uno atque altero verbo, satis frigido, transmittatur. Quamquàm nescius ego non sum, typographos, sive librarios, dum crassiora reddere student volumina, quo cariore ea pretio vendant, multis tabellis ab aliis auctoribus alii usui compositis, explicationem posteà ab aliis curasse adjicere æquo prolixiorem. Sed pluribus simul velle studiis curisq; implicari, amentiæ, adeóque furoris, esse duco: quum singulis artibus nemo unus umquàm suffecerit. Proinde ego istis auctor sim, ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην. Geographiæ certè antiquæ tam longè latéque diffusum est studium, uti id unum totum hominem, omnemque ejus ætatem, omnibus aliis curis negotiisque solutam ac liberam, requirat; si sedulò serióque ac solidè pro dignitate suâ tractari debeat. Nam, quod in aliis pronum factu est artibus, uti locos quosdam communeis certo rerum ordine tibi colligas, ex quibus postea omnia jam ex facili ac sine ullo labore, veluti è penu, depromas, quæ ad singulas artis tuæ parteis spectant; id hac in scientiâ minùs valet. Hæc enim non certis, ut illæ, præceptis continetur; sed rebus concisis & minutissimis sæpè vocabulis constat: quæ, in tanto auctorum numero vagè ac fusè dispersa, hinc inde conquirere, in unumque locum colligere, & sub unum adspectum subjicere, falsa à veris discernere, hæc confirmare, illa convellere, invicem pugnantia nonnumquàm conciliare, denique obscuris lucem, vetustis novitatem, novis auctoritatem, ac dubiis fidem dare, plusquàm Herculei est laboris. Neque verò semel heic omnium auctorum, tam poëtarum ac philosophorum, quàm historicorum & geographorum pervolutasse monimenta sufficit: sed quoties aliam subinde atque aliam regionem, puta Germaniam, Galliam, Hispaniam, Italiam, Græciam, Sarmatiam, & hinc Asiæ Africæque parteis describere aggrediatis; toties eosdem auctores omnes à capite ad calcem usque denuò evolvas necessum est. Ac tanta quum sit hujus scientiæ difficultas, tantusque in eâ comparandâ labor; haud par sit mirari, neminem hactenus in tanto doctorum virorum numero repertum esse, qui suscipere eum dignatus sit: eo præsertim sæculo, quo raró quis literarum aliquod studium alio arripit animo, quàm si opificium quoddam perdiscendum sit, quo posteà victui necessaria quærat. adeò politioribus abstrusioribusque literis Mæcenates desunt, qui earum cultoribus condigna præmia proponant. Sed ego quum jam olim tantum nobilissimæ hujus & utilissimæ maximéque necessariæ scientiæ defectum deprehenderem; ipse aliquam in eâ curam sudoremque, haud equidem publico bono, sed privato meo usui ponere institui; tamquàm hoc, ut antè dixi, historiarum adhibiturus studio adjumentum lumenque. Verùm consequuta mox sunt iniquissima illa mea tempora: quibus per varios fortunæ casus, quà prosperos, quà adversos, ab omni literarum studio longiùs diutiúsque abstractus fui: donec tandem à vanis istis cogitationibus, inanibusque curis, quibus mortalium genus in vicem pœnæ ac supplicii perpetuò in his terris excruciatur, Dei virtute atque beneficio ad meliora dignioraque mentem revocavi. Nactus itaque tranquillum ac desideratissimum otium, omne reliquum vitæ uni impendere decrevi historiæ geographiæque antiquæ studio; quod ab omnibus aliis planè neglectum cernebam: magnam sperans & hominibus gratam fore laudem, si unus ego diligentiùs curatiúsque laborarem in eâ scientiâ illustrandâ, quæ multùm esset profutura omnibus. Nullum quidpe est literarum genus, quod ad perfectionem sui

hac

hac ſcientiâ non opus habeat. In theologiâ, uti de patrum ſcriptis & eccleſiaſticis hiſtoriis taceam, quàm innumera in unis ſacris Βιϐλίοις, tam veteris quàm novi fœderis, occurrunt, quæ numquàm percipias, niſi hujus ſcientiæ lumine illuſtrata fuerint. Principum verò ac rerumpublicarum juriſconſulti, conſiliarii atque oratores, quæ conſilia dominis ſuis ſuppeditaverint; quâ ratione jus ſuum alienumque explicuerint defenderintque; quo pacto de ditionum finibus disputaverint, niſi regionum gentiumque ac rerum ab ipſis geſtarum exactam teneant notitiam memoriamque? Phyſici ac medici quomodò de plantis, de herbis, de arborum fructibus, & aliis rebus, quarum in morborum medicamentis eſt uſus, aptè commodéque diſſeruerint, niſi terrarum, quæ eas ferunt, ſitum naturamque cognita habeant? Mathematici certè atque aſtrologi cœleſtium ſæpè regiones per terreſtrium, quibus imminent, ſitus explicant. Iam verò ad humaniorum literarum principia ſi ſtudioſus accedat, quem poëtam ſatis intelliget, hiſtoriæ geographiæque ignarus? An non hinc immanes illæ veterum etiam grammaticorum in poëtis exponendis Chimæræ, & ineptiſſimæ maximéque ridendæ nugæ? Vnum adſpicias Servium, Virgilii commentatorem. bone Deus, quantus ille nugator, quantus hiſtoriæ geographiæque etiam in Italiâ ſuâ & prope Romam confuſor? Sed & nulla ſive Græcorum ſive Latinorum oratorum exſtat oratio, quin aliquid in ſe habeat geographicum; quod niſi intelligas, ſtatum cauſæ numquàm percipies. Verùm de utilitate neceſſitateque nobiliſſimæ hujus ſcientiæ ſat dictum. Reſtat, uti paucis oſtendatur, quâ ratione & quâ viâ eam tractare inſtituerim. Primò omnium univerſi terrarum orbis antiquitatem ab ultimis uſque retro ſæculis ad Caroli Magni tempora repetere in animo habeo. idque non grammaticis notis, ſed plenioribus uberioribusque commentationibus: in quibus veterum pariter ac recentium ſcriptorum quæ ſint falſa, convelli, quæ vera, adſeri ipſis bonorum probatorumque auctorum verbis atque teſtimoniis poſſint. Neque enim tantum mihi arrogavero, uti auctoritate meâ ac nutu legentium animos huc illuc impelli poſtulem. ſed quum pleraque ſint obſcura, abdita, ac maximè recondita, raróque cuiquam anteà animadverſa; nihil heic valere auctoritatem fidemque meam volo, niſi, cur hoc vel illud ſentiam, certis rationibus & documentis haud dubiis priùs oſtendam: uti eâ ratione per ſe quisque poſſit videre, quid de ſingulis ſit judicandum. Nec ego neſcius ſum, multa apud alios falsò tradita veritatis vim vulgi approbatione obtinere, propter tradentium auctoritatem. Ab hac igitur ad alias melioresque uti transducantur legentium animi opiniones, haud levi nec ſimplici opus erit probatione. Ἐκεῖνο οἶδα, (inquit Procopius rer. Gothicar. lib. IV,) ὡς ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἄνθρωποι ἅπαντες, ἐπὴν τινὸς φθάσωσι λόγου ἀρχαίου πεποιημένοι τὴν μάθησιν, οὐκ ἔτι ἐθέλουσι τῇ τῆς ἀληθείας ζητήσει ἐμφιλοχωροῦντες ταλαιπωρεῖν, οὐδὲ νεωτέραν τινὰ μεταμαθεῖν ἀμφ' αὐτῷ δόξαν· ἀλλ' ἀεὶ αὐτοῖς τὸ μὲν παλαιότερον ὑγιές τε δοκεῖ καὶ ἔντιμον εἶναι· τὸ δὲ κατ' αὐτοὺς εὐκαταφρόνητον εἶναι νομίζεται, καὶ ἐπὶ τὸ γελοιῶδες χωρεῖ. id eſt: *Illud ſcio, quòd ut plurimùm homines omnes, ſi veteri aliquâ opinione præoccupati ſint, nolunt in veritatis inquiſitione laborare, vel novam opinionem addiſcere; ſed ſemper ipſis id, quod vetuſtius eſt, verius digniusque eſſe videtur: recentiora pro contemtibilibus atque ridiculis habentur.* Verùm omnes boni hanc mihi, ut ſpero, dabunt veniam, &

æquo

æquo patientur animo, ut eorum, quibus summa in aliis eruditionis & doctrinæ laus meritò ab omnibus concessa est, auctoritatem in hoc genere literarum infringam. Nec ego mihi velocius acutiusque ingenium arrogaverim, quàm fuit illis, in quibus divina propemodùm ejus vis ab omnibus agnita est: quum, quæ habeam, non tam ab ingenii benignitate mihi sint data, quàm incredibili laboris & industriæ constantiâ quæsita. Idem illi simili ac pari modo si tentassent; haud equidem dubito, quin multo majora hisce nostris produxissent. De cetero, quum scientia hæc perquàm ampla compluréis annos ad perficienda conata requirat; vita verò hominis incerta: principeis Europæ partes primo loco aggrediar, aliam subinde atque aliam describendo; donec hinc in Asiam, ac tandem in Africam transire liceat. At in ipsâ Europâ quia patria omnium terrarum debebat esse carissima, observandissimaque, GERMANIAM natione Germanus primo hoc laborum meorum geographicorum opere illustrare volui. quamquàm & ipsa per se haud postremum ordinem, ob antiquam rerum gestarum claritudinem, mereatur. Specimen itaque hoc sit atque exemplum reliquarum orbis partium; quas ad eumdem modum contexam. Hinc, omni totius orbis antiquitate absolutâ, si quid vitæ suppetierit, ad nova atque recentia curas transferam. Ceterùm quum tabulæ sint adjungendæ geographicæ, sine quibus haud facilè scripta intelliguntur, eum in regionum nationumque finibus circumscribendis observandum duxi modum, qui maximè sit commodus: nempe per fluminum montiumque tractus; quibus, quemadmodùm olim, nunc etiam terræ ut plurimùm terminantur. ubi verò horum nihil inter duarum vel plurium gentium sedeis fuerit; certis lineis, ad Ptolemæi maximè imitationem, quamproximè ad auctorum mentem distingvendum erit. Atque hæc ferè sunt, quæ de universâ geographiâ diligentiùs excolendâ præfari visum. Nunc orationis quoque, quâ eam exsequar, excusetur simplicitas. Numquàm fuit animus, plus laboris verbis quàm rebus insumere. In id tamen sedulò dedi operam, ut planè, ut apertè, ut enodatè ac dilucidè omnia dicerentur: quò ab omnibus paullo etiam imperitioribus intelligerentur. non enim doctis, sed docendis hæc scribentur. Quamquàm difficultatem & perplexitatem in hoc dicendi genere ipse oratorum maximus agnoverit Tullius Cicero, ita ad Atticum scribens: *A scribendo prorsus abhorret animus. etenim γεωγραφικὰ, quæ constitueram, magnum opus est. ita valdè Eratosthenes, quem mihi proposueram, à Serapione & ab Hipparcho reprehenditur. Quid censes si Tyrannio accesserit? Et hercules sunt res difficiles ad explicandum, & ὁμοειδεῖς. nec tam possunt ἀνθηρογραφεῖσθαι, quàm videbantur.* Quia eadem crebriùs repetenda. Sed & Mela Pomponius, in præfatione operis sui geographici idem fatetur, his verbis: *Orbis situm dicere aggredior; impeditum opus, & facundiæ minimè capax. constat enim ferè ex gentium locorumque nominibus, & eorum perplexo satis ordine: quem persequi, longa est magis quàm benigna materia.* Hæc igitur præfatum esse sufficiat. Tu benevole lector vale, & laboribus hisce nostris felix lætusque fruere.

IN

IN GERMANIAM

Præſtantiſſimi viri

PHILIPPI CLVVERII.

Κελτοὶ Γερμανέες, τίς ἐπὶ σκότος ἔχραεν ὑμῖν,
Τίς δ' ἐπὶ ληθοσύνην ἤγαγε τοσαύτην;
Ἦ ῥα μάτην πάλαι ἦτε πολυσπερέες, πολύφυλοι;
Δόξῃ τ' ἀντιθέῳ σύνδρομοι ἠελίου.
Κελτὲ φίλος, πῇ σὸν κῦδος πολύ; πῇ πολίολβα
Ἔθνεα, πῇ πύργων ἠλίβατοι στέφαναι·
Πῇ δὲ θεῶν θεραπεῖαι, ἰδ' ἤθεα ποικιλόβουλα;
Πῇ δ' ἀτὰρ ἡρώων τέχναι ἐγερσιμόθων;
Ταῖς πάλαι ἠστράπτεσκες Ἐνυάλιον κατὰ γαῖαν,
Γῆς πάσης προφέρων ἐν σακέων πατάγῳ.
Ναὶ μὰ τόν, ᾤχετο πάντα· κακορραφέων ἐπεὶ Αἰὼν
Ἔμπεσε πάντολμος, χιλιάδες τ' ἐτέων.
Οὔνομα καὶ μικροῦ τεὸν ὤλετο, καὶ τόδε λίην
Ἀμφήριστον ἐόν, κεῖται ἀγὼν γραφίδος.
Μοῦσαι Κελτιάδες, τίνι δὴ κλέος ὤρορε τοῦτο;
Τίς δ' ἀπὸ τήνδ' ὑμῖν ληθεδόνα σκεδάσαι;
Κλουβερίῳ τόδε κῦδος ἀέξεται, ὃν τέκε Κελτὶς
Μουσότοκος μήτηρ υἱέα μουσότοκον·
Νῦν δ' ἄρα Λουγδούνου περικιδνάμενος μέγα τεῖχος
Ῥῆνε ταλαντεύσας πρίν ποτε καὶ δικάσας
Κελτῶν ἀγλαὰ τέκνα, τέκος, φίλε, καὶ τὸ δέδεξο,
Ἀτρέστως, ἀφόβως, πρὸς σὲ πορευόμενον.

DANIEL HEINSIVS.

ARGVMENTA RERVM, quæ hoc opere continentur.

LIBER PRIMVS.

Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresque priscûm Germanorum describuntur.

CAP.

LIBER SECVNDVS.

Quo Germania Cisrhenana describitur.

LIBER TERTIVS.

Quo Germania Transrhenana describitur.

VINDELICIA ET NORICVM.

Auctores,

AVCTORES,

Quorum loci nonnulli emendati, vel adſerti.

Index tabularum geographicarum, figurarumque, quo quæque loco & ordine inſerendæ.

PHI-

Lectori auctor S.

*O*Pus *hoc nostrum, amice lector, quod de antiquâ Germaniâ conscriptum imus, quamquàm multo superiora Taciti ævo, multoque inferiora tempora complectatur; tamen quia plurimâ ex parte quasi commentarius est perpetuus ad ejus librum, quem de Germaniæ situ ac populis, deque Germanorum origine ac moribus composuit; integrum eum librum huc adponere consilium fuit. Is uti antehac ab aliis interpretibus haud satis intellectus; sic etiam illa, quæ passim in eo à librariis corrupta erant, perperam correcta sunt: ac sæpe ipsa oratio in contrarium, sæpissime in diversum sensum distincta. Nos eam fecimus emendationem, easque addidimus interpunctiones, quas rerum verus poscebat sensus. Tu vale, & nostris hisce laboribus felix lætusque fruere.*

C. CORNELII TACITI,
equitis Romani, scriptoris gravissimi,

LIBER DE GERMANIA:

à mendis quamplurimis purgatus, & locis aliquot transpositus novisque interpunctionibus in verum sensum distinctus;

PER PHILIPPUM CLUVERIUM.

Adjecta est ex adverso ejusdem libri editio LIPSIANA.

EDITIO CLUVERIANA.

GERMANIA omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno ac Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur: cetera oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septemtrionali oceano miscetur. Danubius, molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum enim os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos. quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant; & immensus ultrà, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ aut Africâ aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) TUITONEM deum, terrâ editum, & filium MANNUM, originem gentis conditoresque. Manno tris filios assignant: è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, cæteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, plurésque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. cæterùm GERMANIÆ vocabulum recens, & nuper additum. quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barritum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè

EDITIO LIPSIANA.

*GERMANIA omnis à Galliis Rhætiisq; & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Dacisq;, mutuo metu aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, septentrionali Oceano miscetur. Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat. septimum enim os paludibus hauritur. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeq; aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur qui mutare sedes quærebant: & immensus ultrà, utque sic dixerim, adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ Germaniam peteret? informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuq;, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem deum terrâ editum & filium Mannum, originem gentis conditoresq;. Manno tris filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper * additum: quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primùm à victore ob metum, mox à seipsis invento nomine Germani vocarentur. Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. Ituri in prælia canunt. Sunt illis hæc quoq; carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuræq; pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè*

* Lego, additum.

asperitas soni, & fractum murmur, objectis ad os scutis, quò plenior & gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur longo illo & fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodieque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. Aram quinetiam Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentaque, & tumulos quosdam Græcis litteris inscriptos in confinio Germaniæ Rhætiæque adhuc exstare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisq; demat vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos nullis [aliis] aliarum nationum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. Vnde habitus quoq; corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atque operum non eadem patientia: miniméq; sitim æstumq; tolerare, frigora atq; inediam cælo solove assueverunt. Terra etsi aliquanto specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humidior quà Gallias; ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit: satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed * plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eæq; solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere. quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur: quamquam proximi ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habent, formasq; quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt atque eligunt: interiores simpliciùs & antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem & diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis quàm aurum sequuntur, nullâ affectione animi, sed quia numerus argenteorum faciliori usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur: Rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur. hastas vel ipsorum vocabulo frameas gerunt, angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominus vel eminus pugnent. & eques quidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt, pluraq; singuli, atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves. nulla cultus jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricæ: vix uni alterive cassis aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros in morem nostrum docentur. In rectum aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris: eóque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur. & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis prœliis referunt. Scutum reliquisse præcipuum flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobi-*

* Redundat.

* pleraque.

asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quò plenior & gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiumque, quod, in ripâ Rheni situm, hodiéque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque Ἀσκιπύργιον. aram quin etiam, Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam. monumentaque & tumulos quosdam Græcis literis inscriptos, in confinio Germaniæ Rhetiæq; adhuc exstare. quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisq; demat vel addat fidem. Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum connubiis infectos, propriam & sinceram & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur. unde habitus quoq; corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cœrulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida. laboris atq; operum non eadem patientia: miniméque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove assueverunt. Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior, quà Gallias, verticosior, quà Noricum ac Pannoniam aspicit: sati ferax, frugiferarum arborum impatiens; pecorum fecunda, sed pleraque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent, eæque solæ & gratissimæ opes sunt. Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione & usu haut perinde afficiuntur. est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur, quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interiores simpliciùs & antiquiùs, permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, Serratos, Bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum, sequuntur: nullâ affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est promiscua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem superest: sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt; angusto & brevi ferro, sed ita acri, & ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent. Et eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves. Nulla cultus jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt. paucis loricæ: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi non forma, non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. in rectum aut uno flexu dextros agunt; ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti prœliantur: aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus; centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur: & quod primùm numerus fuit, jam nomen & honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis prœliis referunt. Scutum reliquisse, præcipuum flagitium, nec aut sacris adesse aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate

litate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Effigiesque & signa quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt. quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est; non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates: & in proximo pignora; unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare aut exsugere plagas pavent. cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum. quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quin etiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. sed & olim Auriniam & complureis alias venerati sunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Svevorum & Isidi sacrificat. unde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi, quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident. Auspicia sortesque ut qui maximè observant. Sortium consuetudo simplex. virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse pater familiæ, precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio: sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam heic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti. quos, pressos sacro curru, sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur; hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides; non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes consultant: de majoribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium

litate duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas: & duces exemplo potius quam imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterùm neque advertere, neque vincire, neque verberare quidem nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque & signa quædam detracta lucis in prælium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ & propinquitates, & in proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare aut * exsugere plagas pavent. Cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoria proditur, quasdam acies inclinatas jam & labantes à feminis restitutas, constantiâ precum & objectu pectorum, & monstratâ cominus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò ut efficaciùs obligentur animi civitatum. quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid & providum putant: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed & olim Auriniam, & complureis alias, venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Svevorum & Isidi sacrificat. Unde caussa & origo peregrino sacro, parum comperi; nisi quòd signum ipsum in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm nec cohibere parietibus deos, neq; in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cælestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident. Auspicia sortesque ut qui maximè observant. Sortium consvetudo simplex. virgam frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox si publicè consulatur, sacerdos civitatis; sin privatim, ipse paterfamiliæ precatus deos, cælumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt; nulla de eâdem re in eundem diem consultatio. Sin permissum; auspiciorum adhuc fides exigitur. & illud quidem etiam hic notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant: Est alia observatio auspiciorum, quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis cum qua bellum est, captivum quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus vel illius, pro præjudicio accipitur. De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna aut impletur. nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium

* Fam. exigere.

*credunt. Nec dierum numerum ut nos sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt, sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare. Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignavos, & imbelles, & * corpore infames, cœno ac palude. injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis eius exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati, agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameaque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jampridem probatis aggregantur. nec rubor inter comites aspici. Gradus quinetiam & ipse comitatus habet, judicio ejus quem sectantur. Magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum; cui plurimi & acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoria pugnant: comites pro principe. Si civitas, in qua orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium, adolescentium petunt ultrò eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt: quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorum equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, &, quamquam incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes & vulnera mereri. pigrum quinimmo & iners videtur sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, [non] multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboq;. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, de-*

* Purgo innoxiis gentem & lego, torpore.

* Deleo negationem: quæ male repetita.

credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur; auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. si displicuit sententia; fremitu aspernantur: sin placuit; frameas concutiunt. honoratissimum assensus genus est, armis laudare. licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquàm scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas adsunt. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati, agunt. sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. tum in concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameâque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus, ac jam pridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aspici. Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus quem sectantur. magnaque & comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: & principum; cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoq; civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur; & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. jam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt: quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorum equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquire, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt: dediti somno ciboque. fortissimus quisque & bellicosissimus, nihil agens, de-

legatâ

legatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque & infirmiſſimo cuique ex familiâ, ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ, cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem. Mos eſt civitatibus, ultro, ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. jam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt: ne pati quidem inter ſe junctas ſedes. colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdat; ſive adversùs caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi. ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum uſus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra ſpeciem, aut delectationem. quædam loca diligentiùs illinunt terrâ, ita purâ ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & ſubterraneos ſpecus aperire: eosque multo inſuper fimo onerant; ſuffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: &, ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur; abdita autem, & defoſſa, aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt. Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur; non fluitante, ſicut Sarmatæ & Parthi; ſed ſtrictâ, & ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquiſitiùs. eligunt feras; & detracta velamina ſpargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis, quàm viris habitus: niſi quòd feminæ ſæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemque veſtitus ſuperiorem in manicas non extendunt; nudæ brachia ac lacertos: ſed & proxima pars pectoris patet. quamquàm ſevera illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt; exceptis admodùm paucis; qui non libidine, ſed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. interſunt parentes, & propinqui; ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur; ſed boves & frenatum equum, & ſcutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur; idem in pace, idem in prœlio paſſuram, auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. ſic vivendum, ſic pereundum. accipere ſe, quæ liberis inviolata ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant. Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt; nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant. Pauciſſima, in tam numeroſa gente, adulteria. quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. accisis crinibus, nudatam coram propinquis, expellit domo maritus; ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec cor-

legatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis ſenibusque, & infirmiſſimo cuique ex familia. Ipſi hebent: mirâ diverſitate naturæ. cùm iidem homines ſic ament inertiam, & oderint quietem. Mos eſt civitatibus, ultrò ac viritim conferre principibus vel armentorum vel frugum *: quod pro honore acceptum, etiam neceſſitatibus ſubvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis, quæ non modò à ſingulis, ſed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. Iam & pecuniam accipere docuimus. Nullas Germanorum populis urbes habitari, ſatis notum eſt; ne pati quidem inter ſe junctas ſedes. Colunt diſcreti ac diverſi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdat, ſive adverſus caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos aut tegularum uſus. Materiâ ad omnia utuntur informi, & citra ſpeciem aut delectationem. Quædam loca diligentiùs illinunt terrâ ita purâ ac ſplendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent & ſubterraneos ſpecus aperire, eosque multo inſuper fimo onerant, ſuffugium hiemi & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: &, ſi quando hoſtis advenit, aperta populatur. abdita autem & defoſſa, aut ignorantur, aut eo ipſo fallunt, quòd quærenda ſunt. Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. Cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtinguuntur, non fluitante, ſicut Sarmatæ ac Parthi, ſed ſtrictâ & ſingulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ulteriores exquiſitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, & detracta velamina ſpargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus, niſi quod feminæ ſæpius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque veſtitus ſuperioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos. ſed & proxima pars pectoris patet. Quamquàm ſevera illic matrimonia. Nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè ſoli barbarorum ſingulis uxoribus contenti ſunt, exceptis admodùm paucis, qui non libidine, ſed ob nobilitatem pluribus nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, ſed uxori maritus offert. Interſunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæſita, nec quibus nova nupta comatur, ſed boves & frenatum equum, & ſcutum cum framea, gladioq;. In hæc munera uxor accipitur. atque invicem ipſa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana ſacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne ſe mulier extra virtutum cogitationes, extraq; bellorum caſus putet, ipſis incipientis matrimonii auſpiciis admonetur, venire ſe laborum periculorumq; ſociam, idem in pace, idem in prœlio paſſuram auſuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, ſic pereundum. accipere ſe quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rurſusque ad nepotes referant. Ergo ſeptâ pudicitiâ agunt, nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Litterarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant. Pauciſſima in tam numeroſâ gente adulteria, quorum pœna præſens, & maritis permiſſa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec cor-

*rumpere & corrumpi, sæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam; nec ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam meritum, sed tamquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hac corpora, quæ miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus, eòque inexhausta pubertas, nec virgines festinantur. eadem juventa, similis proceritas pares validique miscentur. ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, & in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam ii & animum firmiùs & domum latiùs teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec ulla orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Cùm defecerit, qui modò hospes fuerat, monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest. pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposceris, concedere moris: & poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus, sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minùs sæpè ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ ut inter vinolentos rixæ, rarò conviciis, sæpius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida aperit adhuc secreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, posterâ die retractatur: & * salva utriusq; temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt. Potui humor ex ordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus. Proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus sitim, non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haut minùs facilè vitiis quàm armis vincentur. Genus spectaculorum unum atq; in omni cœtu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atq; infestas*

* Puto leg. sua.

rumpere & corrumpi, sæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: nec ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. Plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi, ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis ac nutricibus delegantur. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus: eòque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juventa, similis proceritas: pares validique miscentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, & in accipiendis obsidibus magis exigunt; tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: & nullum testamentum Si liberi non sint; proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratiosior senectus. nec una orbitatis pretia. Suscipere tam inimicitias seu patris, seu propinqui, quàm amicitias, necesse est. Nec implacabiles durant. luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero; recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget. quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit, qui modò hospes fuerat; monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest. pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumque, quantum ad jus hospitii, nemo discernit. abeunti, si quid poposceris, concedere moris: & poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus. sed nec data imputant, nec acceptis obligantur. Victus inter hospites comis. Statim è somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: sæpius calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti, cibum capiunt. separatæ singulis sedes, & sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minùs sæpè ad convivia procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ. rarò conviciis, sæpius cæde & vulneribus transiguntur. Sed & de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis consultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta nec callida, aperit tunc secreta pectoris, licentiâ loci; ergo detecta & nuda omnium mens posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. deliberant, dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt. Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus. proximi ripæ & vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversùs sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt; haut minùs facilè vitiis quàm armis vincentur. Genus spectaculorum unum, atque in omni cœtu idem. nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas

frameas

frameas saltu jaciunt. exercitatio artem paravit; ars decorem. non in quæstum tamen, aut mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium est; voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. quamvis junior, quamvis robustior; alligari se ac venire patitur. ea est in re prava pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisq; sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ, & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi quòd impunè. Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis duntaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super ingenuos, & super nobiles ascendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt. Fenus agitare, & in usuras extendere, ignotum. ideóque magis servatur quàm si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis per vicos occupantur. quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt; ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoq; ipsum non in totidem, quot nos, digerunt species. hiems, & ver, & æstas, intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. Id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur. sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. feminis lugere honestum est; viris, meminisse. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritusque, quatenus differant, quæ nationes è Germania in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque & Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Bojemi nomen: significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus. Sed, utrùm Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri ac Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sanguinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses conditoris sui nomine vocentur, origine

frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem. non in quæstum tamen aut mercedem. quamvis audacis lasciviæ pretium est, voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrij inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Quamvis junior, quamvis robustior, alligari se ac venire patitur. Ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis, non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplinâ & severitate, sed impetu & irâ, ut inimicum, nisi quòd impunè. Liberti non multum supra servos sunt, rarò aliquod momentum in domo, numquam in civitate, exceptis duntaxat iis gentibus quæ regnantur. Ibi enim & super ingenuos & super nobiles ascendunt. Apud ceteros impares libertini libertatis argumentum sunt. Fenus agitare & in usuras extendere, ignotum: ideóque magis servatur quàm si vetitum esset. Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur. facilitatem partiendi, camporum spatia præstant. Arva per annos mutant, & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, prata sepiant, & hortos rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species. Hiems & ver & æstas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur. Funerum nulla ambitio. Id solum observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi, nec vestibus, nec odoribus cumulant. sua cuique arma, quorundam igni & equus adjicitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse. Hæc in commune, de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritúsque, quatenus differant: quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat quo minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetij, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc Boiemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultrò ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinensis conditoris sui nomine vocentur, origine

* Videtur immissa vox, non erubescunt.

* Scribo, contemnuntur, aut, continentur.

* Leg. avito.

** erubescunt, transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripa, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis * contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cælo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. Mox limite * acto promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce quàm in exercitu. omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. Alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusq; audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere. nec nisi hoste cæso exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem & spolia, revelant frontem, seq; tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. Ignavis & imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Iamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura; prout ad quemque venêre, aluntur, prodigi alieni, contemtores sui. donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non ut cetera maximus natu, sed prout ferox bello & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur, pulsis Bructeris ac penitus excisis, vicinarum consensu na-*

non erubescunt: transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum ultraque veteres terminos imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt; cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo & cœlo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque consederint, eos qui decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, & inopia audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. mox limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prœlium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium; citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est. Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusq; audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamq; summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. super sanguinem & spolia revelant frontem: seque tum demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet squalor. fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat; donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent insignes, & hostibus simul suisque monstrati. omnium penes hos initia pugnarum. hæc prima semper acies, visu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: prout ad quemque venêre, aluntur; prodigi alieni, contemtores sui, donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat. Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt. Tencteri super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura successionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed prout ferox bello, & melior. Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum,

tionum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prœlii invidêre. super LX millia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quæso, duretque gentibus, si non amor nostri, at certè odium sui: quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam præstare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chassuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ: à fronte Frisii excipiunt. Majoribus Minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utræque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illà tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: sive adiit Hercules; seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus. nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit oceanus, in se simul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire. Hactenus in occidentem, Germaniam novimus. In septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur; donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus; quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri. sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. promta tamen omnibus arma; ac, si res poscat, exercitus. plurimum virorum, equorumque: & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum Cattorumq; Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. ita, qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii: cùm in secundis minores fuissent. Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent: parva nunc civitas, sed gloriâ ingens. veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma; Cæcilio Metello ac Papirio Coss. ex quo si alterum imperatoris Trajani consulatum computemus; ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? at Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano, Varum, tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. inde otium: donec, occasione discordiæ nostræ & civilium armorum,

tionum, seu superbiæ odio. seu prædæ dulcedine, seu favorē quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prœlii invidere. super LX milia non armis telisque Romanis, sed quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat quæso, duretq, gentibus si non amor nostri, at certè odium sui: quando urgentibus imperii fatis nihil jam præstare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam. Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini, & Chasuari cludunt, aliæq, gentes haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. Majoribus Minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium; utraq, nationes usq, ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntq, immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quinetiam Oceanum illà tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire. Hactenus in Occidentem, Germaniam novimus. In Septemtrionem, ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium quas exposui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent: populus inter Germanos nobilissimus. quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri. sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus: plurimum virorum equorumque; & quiescentibus eadem fama. In latere Chaucorum Cattorumq, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quam tutius fuit; quia inter impotentes & validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquiq, Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent. Eundem Germaniæ sinum proximi Oceano Cimbri tenent; parva nunc civitas, sed gloriâ ingens. veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Coss. Ex quo si alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliave, nè Parthi quidem sæpius admonuere. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis quàm cædem Crassi, amisso & ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani Carbone & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus Populo Romano; Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impune C. Marius in Italia, divus Iulius in Gallia, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Inde otium, donec occasione discordiæ nostræ & civilium armorum, expu-

expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt. Nunc de Svevis dicendum est, quorum non una ut Cattorum Tencterorúmve gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Svevi à ceteris Germanis: sic Svevorum ingenui à servis separantur. Sic in aliis gentibus, seu cognatione aliqua Svevorum, seu (quod sæpe accidit) imitatione, rarum, & intra juventæ spatium: apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retrò sequuntur, ac sæpe in ipso solo vertice religant. principes & ornatiorem habent. Ea cura formæ, sed innoxiæ. Neq; enim ut ament amenturve: in altitudinem quandam & terrorem adituri bella comti, ut hostium oculis, ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt, cæsoque publicè homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est, attolli & insurgere haut licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant. Contra Langobardos paucitas nobilitat. quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis & periclitando tuti sunt. Reudigni deinde & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insula Oceani Castum nemus, dicatum in eo vehiculum veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum. pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestes, &, si credere velis, numen ipsum secreto laco abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque solis Germanorum non ripâ commercium, sed penitus, atque in splendidissima Rhetiæ provinciæ colonia. passim sine custostode transeunt, &, cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur flumen inclitum & notum olim: nunc tantùm auditur. Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani & Quadi agunt. Præcipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadisve usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum. nobile Marobodui & Tu-

expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre. ac rursus, pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quàm victi sunt. Nunc de Svevis dicendum est: quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquam in commune Svevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Svevi à ceteris Germanis, sic Svevorum ingenui à servis separantur. sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Svevorum, seu, quod sæpe accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium: apud Svevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpe in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent. ea cura formæ, sed innoxiæ. neque enim, ut ament amenturve: in altitudinem quamdam & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur. Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. stato tempore in silvam, auguriis patrum & prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt: cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est, attolli, & insurgere, haut licitum: per humum evolvuntur. eôque omnis superstitio respicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera subjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant. Contrà Langobardos paucitas nobilitat: quod plurimis ac valentissimis nationibns cincti, non per obsequium, sed prœliis & periclitando tuti sunt. Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcunque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm armata: donec idem sacerdos satiatam conversione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis: eóque solis Germanorum non ripâ commercium; sed penitus, atque in spendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. passim sine custode transeunt: & cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus; his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur. Iuxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomani & Quadi agunt. præcipua Marcomanorum gloria, viresque; atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. nec Narcisci Quadive degenerant. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur. Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum. nobile Marobodui & Tu-

dri ge-

dri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur. Nec minus valent retro Marsingi, Gothini, Osi, Burii: terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsingi & Burii sermone cultuque Svevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos; & quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim sciditque Sveviam continuum montium jugum: ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu. sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, super vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipsâque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent. Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant; nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo: sed clausa sub custode; & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat; adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aspici, persvasio adjicit. Illuc usque (& fama vera) tantùm natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic Sveviæ finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur. quibus ritus habitusque Svevorum; lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra

dri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur. Nec minus valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burij: terga Marcomanorum Quadorumq; claudunt. è quibus Marsigni & Burij sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos: & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus & vertices montium jugumq; insederunt. Dirimit enim sciditq; Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. Valentissimas nominasse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præsidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arij super vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prœlia noctes legunt: ipsaque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus prœliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam addictiùs quam ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugij, & Lemovij: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladij, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent. forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum ut in quibusdam fluminum, & mutabile ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos & opibus honos. eóque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma ut apud ceteros Germanos in promiscuo, sed clausa sub custode & quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas est. Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac propè immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides: quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet. Sonum insuper* emergentis audiri, formasque deorum, & radios capitis aspici, persuasio adjicit. Illuc usque (& fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestyorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Svevorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. insigne superstitionis formas Aprorum gestant. Id pro armis* omniumque tutelâ securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientiùs quàm pro solitâ Germanorum inertiâ laborant. Sed & mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec quæ natura quæve ratio gignat, ut Barbaris, quæsitum compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu, rude legitur: informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam atque etiam volucria*

* Scribo ministrant.

* Lego, si mergentis.

* omnisq; malo.

volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox durescente materia, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaq; sudantur, ita occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quæ vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque flammam pinguem & olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Svionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. hic Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito: quamquam Peucini, quos quidem Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium ac torpor. procerum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in palustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, quas inopiâ ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumq; suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Cetera jam fabulosa: Hellusios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego ut incompertum in medium relinquam.

dedit nomen, ipsis in nullo usu. rude legitur, informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox durescente materia, clauduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, sicut orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita occidentis insulis terrisq; inesse crediderim; quæ, vicini solis radiis expressa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque flammam pinguem, & olentem: mox, ut in picem resinamve, lentescit. Peucinorum, Venedorumque, ac Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidem Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. hi tamen inter Germanos potius referuntur; quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumq; suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversùs homines, securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Cetera jam fabulosa; Hellusios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

PHI-

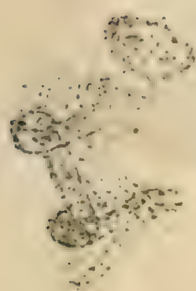

SEPTEN
CRONIA.
OCEANUS
MARE CRONIUM
Thule ins.
OCEANUS
ATLAN
TICUS
INSULÆ BRITANICÆ
Circulus
OCEANUS GERMANICUS.
Orcades ins.
Hebudes ins.
BRITANNIA
Hibernia
SCANDINAVIA.
FINNI
GIA
Codanus
Sinus
SA
GERMANIA.
GAL LIA.
HISPANIA.
Durius fl.
Tagus fl.
Gades ins.
ILLYRICUM.
Danubius fluv.
DA CIA
Mare Ligusticum
Baleares ins.
Ebusus
Mare Sardoum
Corsica
Sardinia
Mare Tyrrhenum
ITALIA.
Sinus Adriaticus.
Sicilia
Mare Ionium
Peloponnesus.
Melita
Macedonia
MARE INTERNUM
AFRICÆ PARS
Millia passuum
150
300
450
600
OCCIDENS.
MERI
DIES.

SEPTEMT.
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS.
AMALCHIUM.
Arcticus
MARE
Carambyce ins.
Paropamisus fl.
SCYTHIÆ
PARS
HY. PER. BO. REI.
Ry. phæi montes, qui et Obii.
FINNIN GIA INS.
PENINSULA
Asiæ, inter Tanaim et Caspium sinum; Stra: boni lib. XI.
Tanais fl. terminus inter Europam et Asiam
quibusdam terminus Europæ et Asiæ
Fauces sinus Caspii.
Iaxartes fl.
Oxus fl.
ORIENS.
SARMATIA.
Borysthenes fluv.
Rubo fl.
Taurici montes
Buges fl.
Tyras fluv.
Caucasus mons
Cyrus amnis
Sinus CASPIUS
Phasis fluv.
Moschici montes.
DACIA.
Pontus Euxinus.
Ister amnis
PARS.
ASIA
Mare Ægæum
Peloponnesus.
Cyprus
Creta
Mare Creticum
Mare Syriacum
SEPTEMTRIONALIUM in EUROPÂ et ASIÂ terrarum descriptio, ad falsam veterum scriptorum mentem accommodata, autore PHILIP. CLÜVERIO
MERI: DIES.

CRONIA.
OCEAN
MARE CRONIUM.
Thule
Circulus
OCEANUS ATLANTICUS
INSULÆ CELTICÆ.
Gleßariæ sive Electrides ins.
Æmodæ ins.
OCEANUS GERMANICUS.
Orcades ins.
Hebudes ins.
Hibernia
BRITANNIA.
Ocean. Britannicus
Oceanus Gallicus.
Codanus sinus
RIPHA.
GALLI.
HISPANI.
CEL
ILLYRICUM.
GER sive THEU
Danubius fl.
THRAC
Mare Ligusticum
Baleares ins.
Ebusus
Mare Sardoum
Corsica
Sardinia
Sinus Adriaticus.
ITALIA.
Mare Tyrrhenum
Macedonia.
Sicilia
Mare Ionium
Mare Siculum.
Peloponnesus
GRAECIA
MARE
INTER
Melita
AFRICÆ PARS.
Millia passuum
OCCIDENS
SEPTE
MERI

OCEANUS SEPTEMTRIONALIS
MARE
AMALCHIUM.
Arcticus.
SCYTHIÆ
MASSAGETÆ
PARS
SARMATÆ.
TURCÆ
MOSCHI.
Mare Caspium.
Pontus Euxinus
ASIA
Caucasii montes.
Mare Creticum
NUM.
Creta
Cyprus
Mare Syriacum
Peloponnesus
Rha flumen
Rha fluvius
Jaxartes fluvius
Rhymnus fluvius
ORIENS
MERIDIES.
SEPTENTRIO
Summa
EUROPÆ
antiquæ
descriptio:
Auc-tore
PHILIP. CLÜVERIO
Nicol. geilkerckis sc.

GERMANIAE ANTIQVAE LIBER PRIMUS;

Quo situs universæ Germaniæ, & origo moresque priscûm Germanorum describuntur.

Prooemium.

Ostenditur, quantam antiquis temporibus Græci Romanique Germaniæ habuerint notitiam. deinde agitur de mensurâ locorum: item de citerioribus, & ulterioribus Rheni, Danubii, & aliorum Germaniæ fluminum ripis.

GERMANIAM antiquam descripturus, unum C. Cornelium Tacitum maximè sequendum mihi proposui: ut qui unus omnium non modò quamplurima de Germanis, eorumque cum populo Romano bellis, in suis annalium historiarumque libris adnotavit; sed & privatim librum de situ ac populis hujus terræ, deque origine, ac moribus universæ gentis, tam adcuratè, tamque diligenter conscripsit, uti nullam aliam regionem, nullam gentem æquè descriptam ab ullo veterum auctorum habeamus. Falsò namque, & maximè immeritò insimulatur Tacitus à nonnullis popularibus meis, etiam doctissimis viris, ceu ille, ut Romanus, & exterus homo, plerorumque in Germaniâ ignarus, multa falsa, fictitiaque tradiderit. Quo equidem in judicio suam ipsorum isti quammaximè produnt ignorantiam, & caliginem in intelligendis iis, quæ ille in dicto libro memoriæ mandavit. Sanè, quòd nosse datur nobis patriæ, ac majorum nostrorum vetustatem; id omne uni acceptum feramus necesse est Tacito. quidpe hanc ejus descriptionem ni haberemus; in reliquis quoque auctoribus, vix quidquam eorum intelligeremus, quæ vel ante ejus ætatem, vel posterioribus etiam sæculis, de gente nostrâ tradita sunt. Scripsit equidem T. Livius haud pauca de eâdem gente: ut liquet ex ejus epitomatore: scripsit & Asinius Quadratus de terrâ Germaniâ; testibus Strabone, lib IV, & Agathiâ, libr. I. sed horum monumenta temporum iniquitate interierunt. Scripsit Cajus quoque Plinius bellorum Germaniæ libros XX; testibus, Tacito nostro, in annalium primo, & Plinio Juniore, epistolarum lib. III, item Symmacho, epistolar lib. IV: in quibus haud dubiè multa ille de terrâ ipsâ, ejusque populis adnotavit. Sed & hi libri omnes perierunt. Verùm, quidquid vel hic, vel illi duo, sive de terrâ, sive de gente scripserint; certum est, Tacitum, ut qui posterior illis manum huic operi admovit, omnium id adcuratissimè perfectissiméque voluisse præstare. Atque equidem Plinium quod attinet; adparet ex eâ Germaniæ descriptione, quam naturalis historiæ operi inseruit, haud perinde diligenter eum in bellorum Germanicorum opere descripsisse hujus terræ populos: quando in illo etiam opere, quod ultimò composuisse eum constat, non nisi strictim paucas quasdam nationes, turbatoriè, ac sine ullo ordine recensuit. Sed eâ de re pluribus heic disputare, haud est consilium. in contextu hujus operis, quod conscriptum imus, clarè patebunt, cùm Taciti singularis diligentia, atque industria, tum Plinii negligentia, & incuria, aliorumque geographorum summa ignorantia.

Nunc videre operæ sit pretium, quantam Germaniæ notitiam Tacitus noster, & alii ejus ævi Romani habere potuerint; uti hinc judicare liceat, quanta eis fides in Germanorum historiâ sit habenda. Althamerus, & nonnulli alii, in Taciti prædictum librum commentantes, ipsum auctorem in Germaniâ sub Fl. Vespasiano militasse tradunt: idque ex his ejus verbis, in eodem libro perscriptis: *Vidimus sub divo Vespasiano Velledam, diu apud plerosque numinis loco habitam.* item ex istis: *Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus.* quæ de Oceano, Frisiorum Chaucorumque litora adluente, ille narrat. item ex his: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens.* Verùm falluntur isti quamvehementissimè. non enim de se singulatim ista lo-

quitur Tacitus: sed in universum de omni populo Romano. Atque illud quidem, de tentato Oceano septemtrionali, à quo & quando sit factum, ostendit ipse annal. II: nempe à Germanico Cæsare, C. Cœlio, & L. Pomponio consulibus; multis etiam annis antè, quàm ipse fuerat natus. Velledam, Bructeræ nationis virginem, si credas eum, sub Vespasiano militantem in Germaniâ, suis oculis vidisse; diu etiam militantem inibi vidisse credas necesse est. quod opidò quàm falsum. quidpe Vespasianus bellum in Germaniâ gessit nullum, postquàm imperium adeptus est. Tacitus verò posteà sub Vespasiano Belgicæ Galliæ rationes procuravit; teste ipso, sub initium primi historiarum; & item Plinio, lib. VII, cap. XVI. ubi ne ad Rhenum quidem accessit; quod & ipsum quidam nostrorum hominum adfirmant. etenim ut limite, ac nomine, sic præfecto Belgica provincia à Germaniâ Cisrhenanâ distinguebatur. Velledæ dignitas, & reverentia tum maximè Romanis cognita est, quum, Othone & Vitellio de summâ rerum armis disceptantibus, Civilem Batavum, Germanosque Cisrhenanos vinceret Cerealis; teste Tacito, in historiar. IV, & V. Cui bello interfuisse Tacitum, ne minimâ quidem conjecturâ ex ipsius, nedum ex aliorum adsequaris monumentis. Duobus igitur istis indiciis, sive documentis, ita satis confutatis; tertium illud, quod allegatur, quanti momenti fuerit, haud video. quod certè & ipsum de universis Romanis intelligendum est: qui occidentem Germaniæ ad Amisiæ amnis ostium finiebant; reliqua exhinc sub septemtrione ducentes.

Sed falsa hactenus postquàm satis sunt convicta, vera nunc ostendantur. Romanos igitur ajo, Taciti ævo, totius Germaniæ cognitionem habere potuisse satis exactam, multis auctoribus, multisque documentis. Nam quidquid terrarum, nationumque inter Rhenum, Albim, Salam, atque Danubium, flumina situm fuit; ipsi crebris bellis, præsidiisque diu, jam inde Julii Cæsaris ab temporibus, perlustraverunt. post Albim quæ fuêre proxima, ea facilè ex hujus amnis adcolis, quos præsidiis continebant, sciscitando cognoscere potuerunt. ea verò, quæ Danubio adjacebant, ad Dacorum usque Iazygumque Sarmatarum confinia, præsidiariis per Rhætiam ac Noricum militibus perquirere pronum fuit. Sed quidquid inter Albim, Danubium & Vistulam amneis, sinumque Germaniæ Codânum (vulgò nunc dicitur *Oost see*) situm est, id certiore jam auctore Maroboduo, omnium harum terrarum (ut suo loco ostendetur) sub Augusto & Tiberio imperatoribus, rege, posteà verò XVIII per annos Ravennæ in Italiâ exsulante, item ab Catualdâ, Gothonicæ ad Vistulæ ostia nationis principe, in Galliâ Fori Julii exsulante, horumque comitibus, pernoscere quiverunt. Quamquàm, aliquot jam ante Romanorum imperatores sæculis, Græcorum nonnulli scriptores vetustissimi Cimbrorum peninsulam, Gothonumque ad Vistulam amnem veram sedem memoraverunt; ut suo loco patebit. Cimbrorum post hæc legati è dictâ peninsulâ ad Augustum Cæsarem missi sunt; teste Strabone, lib. VII. Et Nerone imperitante, *eques* quidam *Romanus, missus, ad succinum comparandum, à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis, hæc commercia* ad Vistulæ ostia, *& litora* Æstiorum, qui nunc dicuntur Prussii, *peragravit*; teste Plinio, lib. XXXVII, cap. III. Quin & ipsos Gothones, horumque conterminos Æstios, succinum in Pannoniam, & ad Italiæ usque confinium, non modò Plinii Tacitique temporibus, sed jam Herodoti ævo, solitos fuisse deferre, suo loco haud dubiis ostendam documentis. Atque hactenus equidem Romani ad dictum usque sinum Germaniam noverunt. Quæ ultrà sunt, in Svediâ, Norvagiâ, Finnomarchiâ, Lappiâ & Finniâ, præterquàm quòd jam inde à Pytheâ, Timæo, Xenophonte Lampsaceno, & aliis Græcorum antiquissimis scriptoribus, haud perinde perperam descripta fuerunt; Romanis etiam posteà, sub primis imperatoribus comperta sunt. Quâ de re ita noster auctor, in principio statim libri de Germaniâ: *Germania omnis à Gallis, Rhætiisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur: cetera Oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Et à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Hæ quando cognitæ fuerint Romanis, suo loco indicabimus. Cum Bastarnis autem, ultra Danubium quondam ad Pontum usque incolentibus, bellum etiam in Mœsiâ gesserunt. postmodùm verò in Daciâ provinciâ contermini quoque fuêre iisdem. His igitur indiciis, singulis atque universis, benè consideratis, dubitare jam haud æquum fuerit, quin optimam Romani terræ Germaniæ, gentisque Germanorum habuerint cognitionem. Exactissimam habuisse auctorem nostrum, C. Tacitum, ita, uti ferè nusquàm à veritatis tramite aberraverit; eòque quam optimâ, ac facillimâ methodo librum de eâ conscripsisse; ex contextu hujus operis clarè patebit.

Habent

Habent igitur Germani noſtri, quod meritò de terrâ ſimul ac gente ſuâ glorientur: nempe hanc præ omnibus aliis nactam olim fuiſſe inter Romanos, non plebejum hominem, ſed equeſtris dignitatis virum, non privatum & obſcurum, ſed multis illuſtribus muniis functum, &, quod omnium maximum eſt, inter cunctos rerum ſcriptores graviſſimum auctorem, qui non modò terrarum, nationumque ſitus, ſed & virtuteis atque laudeis earum ſingulari libro concelebrare, in ſummâ habuit curâ. Conſcripſit autem hunc librum ſub ipſum imperii Trajani initium, Nervâ imperatore recens ex humanis egreſſo; teſte ipſo, in eodem libro: id eſt, circa annum, à nato cœli terrarumq; Domino, centeſimum.

Atque hæc de auctoritate hujus libri monuiſſe lecturos ſufficiat. Ad ipſum hoc noſtrum opus, quod attinet; in treis id potiſſimè diſtinximus parteis, ſive libros. quorum primus ſitum Germaniæ antiquæ, & gentis originem, moreſque oſtendit. alter eſt de Germaniâ Ciſrhenanâ. tertius de Germaniâ Tranſrhenanâ.

DE CETERO, quum crebræ hoc in opere variorum locorum nominandæ ſint diſtantiæ; eæque in regionibus variis, ac diverſis, quæ non eodem modo intervalla dimetiuntur: commodum, adeóque neceſſarium eſſe putavimus, per omneis pariter regiones unâ eâdémque uti menſurâ; eâ ſcilicet, quæ omnibus ſimul nota eſſe poſſit: ut eſt Romanorum, quæ fit per millia paſſuum. Nam quum univerſus terræ orbis, ſeu globus, in parteis diſtribuatur CCCLX, quos gradus geographi vocant: horum ſinguli millia paſſuum continent LX. quæ facilè quævis natio ſuo menſurandi terras modo explicabit, ſi primùm diſpexerit, quot milliarium ſuorum, ſeu leucarum, unum gradum in terræ globo obtineant: deinde verò diſpectum numerum milliarium, ſive leucarum, per LX millia paſſuum dividat. Exempli gratiâ; Germanicorum milliarium communium XV dicuntur occupare gradum unum. LX igitur per XV ſi dividas; unumquodque milliare Germanicum continebit millia paſſuum IV.

At quia Græci nonnumquàm citandi ſunt ſcriptores, qui locorum intervalla per ſtadia metiuntur; neceſſarium fuerit, ſtadia in millia paſſuum redigere. De illis igitur Herodotus, lib. II, ita tradit: Ἑκατὸν ὀργυιαὶ δίκαιαι, εἰσὶ στάδιον ἑξάπλεθρον· ἑξαπόδου μὲν τῆς ὀργυιῆς μετρεομένης καὶ τετραπήχεος, τῶν ποδῶν μὲν τετραπαλαίστων ἐόντων, τοῦ δὲ πήχεος ἑξαπαλαίστου. id eſt: *Centum juſtæ orgyiæ ſunt ſtadium ſex jugerum: nempe ſi ſingulas orgyias ſex facias pedum, ſive quatuor cubitorum: pedeis verò quatuor palmorum; cubitos autem ſex palmorum.* Stadium igitur pedum eſt IↃC. quod Gellius quoque teſtatur, lib. II, cap. I. Pedem autem Græcorum in menſurâ fuiſſe majorem pede Romano, indicat diſertè Plinius, lib. II, cap. XXIII, XXV pedeis Romanos ſexcentis in ſtadium addens. *Stadium*, inquit, *centum viginti quinq; noſtros efficit paſſus; hoc eſt, pedes ſexcentos viginti quinque.* Et in eadem penè verba Columella, de re ruſticâ lib. V, cap. I: *Stadium habet paſſus centum viginti quinque, id eſt, pedes ſexcentos viginti quinque.* Atque ſic computavit Plinius ſtadia eodem libro infrà, cap. CVIII. *Vniverſum*, inquit, *hunc circuitum Eratoſthenes ducentorum quinquaginta duorum millium ſtadiûm prodidit. quæ menſura Romanâ computatione efficit trecenties quindecies centena millia paſſuum.* Et lib. III. cap. V: *Dein Columna Rhegina: Siculum fretum; ac duo adverſa promontoria, ex Italiâ Canys, ex Siciliâ Pelorum, duodecim ſtadiorum intervallo.* cap. autem VIII: *Sicilia, quondam Brutio agro cohærens; mox interfuſo mari avulſa,* XII *M. in longitudinem freto, in latitudinem autem* MD *P. juxta Columnam Rheginam.* Item lib. XII. cap. XIV: *Schœnus patet, Eratoſthenis ratione, ſtadia* XL; *hoc eſt, paſſuum quinque millia.* Hanc tamen computationem non omneis obſervaſſe video. Polybius lib. VIII, ait, Annibalem ἑκατὸν καὶ εἴκοσι σταδίους ab Tarento ἀπέχοντα caſtra poſuiſſe; Livius in eâdem hiſtoriâ, libr. XXV, *quindecim ferme millium*, inquit, *ſpatio caſtra ab Tarento poſuit.* Et pòſt paullo, ubi ille Galeſum flumen περὶ τετταράκοντα σταδίους ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπέχειν ait; *hic quinque millia*, inquit, *ab urbe abeſt.* Sic Strabo, ubi Cæſar, belli Gallici comment. VI, ait, *Arduennam ſilvam, totius Galliæ maximam, millibus amplius* IↃ *in longitudinem patere*; ipſe, lib. IV, Ὕλη, inquit, ἐστὶ πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων. id eſt: *ſilva quidem magna eſt; at non tanta, quantam ſcriptores tradiderunt,* IV CIↃ *ſtadiûm.* Sed Strabonem ubique Plinianam, ſive communem illam ſequutum eſſe computationem, multis locis, cum Antonini, tabulæque itinerariis collatis, probari poteſt. Dionyſius quoque Halicarnaſſenſis, quamquàm ſæpius enormiter in dimetiendis locorum intervallis erret, tamen, ubi Livius, lib. II, Tullum regem Romanorum, & Albanos, pugnam inituros, *caſtra ab urbe haud plus quinq; millia paſſuum locaſſe* narrat, ipſe τετταράκοντα facit σταδίους. Item ubi hic lib. II. Martium tradit Coriolanum *ad Foſſas Cluilias quinque ab Vrbe millia paſſuum caſtra poſuiſſe*; ille iterum τετταράκοντα facit σταδίους, lib. VIII, ad eumdem locum: ut Plutarchus, in vitâ ejuſtem Martii Coriolani.

Ex

Ex Herodoto igitur, Polybio, Dionysio, Strabone, Plinio, Plutarcho, Appiano, ac Gellio, postquàm demonstratum est, veteres omneis VIII computasse justa stadia in singula millia passuum; quem jam Lipsius habuerit scriptorem, quem his tot tantisque auctoribus opponeret? Nempe Svidam, & alios. Alii isti qui fuerint, equidem nescio, nisi Photium intellexerit. hujus quidpe verba in bibliotheca hæc sunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν. id est; *septem stadia cum dimidio faciunt milliare unum.* In quæ eadem verba consentit & Svidas in lexico. At si hæc libuit observare Lipsio apud Svidam; cur integrum ejus de mensuris legere locum neglexit; vel, se legisse, dissimulavit. Verba Svidæ hæc sunt: Ἑπτὰ ἥμισυ στάδια ποιοῦσι μίλιον ἕν· καὶ δέκα μίλια ἔχουσι στάδια π΄· τὸ στάδιον ἔχει πόδας χ΄· τὸ μίλιον, πόδας δ͵σ΄· τὸ δὲ πλέθρον, πόδας ρ΄· ἡ ἄρουρα, πόδας ν΄· ὁ ποῦς, δακτύλους ιϛ΄· ὁ πῆχυς, πόδας αϛ΄. hoc est: *Septem stadia cum dimidio, faciunt milliare unum. & X milliaria habent stadia* LXXX. *stadium habet pedeis* IↃC: *milliare, pedeis* IVCIↃ CC; *jugerum, pedeis* C: *arvum pedeis* L: *pes digitos* XVI: *cubitus pedem unum cum dimidio.* Heic quivis vel mediocris judicii homo, cui principa arithmetices percepta sint, facilè animadverterit, ex diversis Svidam ista sumsisse auctoribus; quæ ipse aut non satis percepit, aut percepta explicare, & inter se componere dedignatus est. Nam VII stadia cum dimidio si in unum milliare computes; certè X milliaria efficient stadia LXXV tantùm. at ipse ait, X milliaria continere stadia LXXX: quæ æqua est computatio Plinii, & aliorum auctorum. Jam verò, si milliare habet stadia VII cum dimidio; stadium verò pedeis IↃC: milliare certè, habebit pedeis IV CIↃ IↃ. at ipse tradit pedeis IV CIↃ CC tantùm. quod neque ipsius, neque Plinii rationi convenit: ex hac quidpe forent pedes IVCIↃ IↃCCC. Rursus, si milliare pedeis habet IV CIↃ CC; id jam erit stadiorum haud plus VII. quod perquàm absurdum, & nulli umquàm auctori observatum. Sequamur igitur communem illam antiquissimorum consuetudinem Græcorum; qui τὸ πλέθρον, esse voluerunt pedum C; ut ipse, cum Herodoto, adnotavit Svidas: stadium verò ἑξάπλεθρον, id est, pedum IↃC; quod & Herodotus, & Strabo, & Gellius, & Svidas, locis suprà dictis, tradunt. quibus si, pro ratione mensuræ Romanæ, quæ Græcâ fuit minor, XXV pedeis cum Plinio addas; milliare omninò erit stadiûm VIII. quâ computatione usi sunt veteres scriptores omnes. Jam de Dionis loco, à Lipsio citato, uti scrupulum tibi eximam; nec hunc quidem auctorem minus VIII stadiis integris in milliare computasse; eâque ratione fossam Corbulonis, de qua loquitur, fuisse unius & XX milliarium: en alius ejus locus est, in libro XXXIX, ubi trajectum ex Galliâ in Britanniam σταδίων adfirmat esse πεντήκοντα καὶ τετρακοσίων. quem Plinius, lib. IV, cap. XVI, tradit L millium passuum. Heic si milliare facias stadiorum VII cum dimidio; dicta CCCCL stadia efficient milliaria LX, passusque CCL. si verò stadia VIII in unum milliare computes; CCCCL stadia erunt milliaria LVI, & passus CCL. Prædictum trajectum, quem Dio Pliniusque simul innuunt, L paullo minus esse millium, infrà in Morinis ostendam. Multo igitur credibilius est, Dionem intervallum hoc voluisse esse millium LVI, quàm LX. Quamquàm mihi haud dubium, πεντήκοντα cum heic nominasse, magis uti rotundum conficeret numerum, quàm quòd tot stadia omninò esse ei constaret. hanc quidpe consvetudinem Græcos observasse scriptores, multis locis deprehendo. Unius Plutarchi exemplum, instar omnium, adducere libeat. Is in Camillo tradit, Romanos adversùs Gallos ἐνενήκοντα ab urbe processisse σταδίους· quæ sunt millia XI, & passus CCL; VIII stadiis in singula millia computatis. Livius verò lib. V, ait, Romanos ad XI *lapidem Gallis occurrisse.* Verùm VIII integra justaque stadia in unum lapidem, seu in unum milliare esse contribuenda, satis jam certò ex hactenus allatis cuivis persuasum esse putamus. quapropter pluribus id demonstrare argumentis, supervacaneum fuerit. Nobis constans ubique hæc eadem observabitur mensurandi consuetudo.

De cetero, id etiam admonuisse hæc nostra lecturos, perquàm necessarium duximus: Quamquàm nobis Germanis, ipsam, quæ est intra Rhenum, Danubium, & Vistulam amneis, Germaniam incolentibus, rectè dicantur ultra Rhenum ea, quæ sunt in lævâ ejus ripâ, ut Gallia omnis; & ultra Danubium, quæ sunt in dextrâ hujus ripâ, ut sunt Pannonia, Noricum, Rhætia, atque ipsa hinc Italia: tamen, quia non è Germanicis, quæ nulla habemus, sed ex Romanorum Græcorumque monumentis Germaniæ antiquitatem producimus; morem, atque consuetudinem hac in re sequemur Romanorum: quibus, prædictas provincias sub imperio suo tenentibus, omnis Germania nostra fuit extra, sive ultra dictos amneis. unde etiam Germania Cisrhenana dicta ea, quæ est in Galliæ solo, ad lævam Rheni ripam: Transrhenana verò, reliqua omnis trans amnem; quæ vera, ac genuina antiquitus Germania. Atque hac ratione omnia etiam illa trans Amisiam, Visurgim, Albim, Viadrum,

Viadrum, & Vistulam dicentur, quæ in horum fluminum dextris sita sunt ripis: trans Mœnum item, quæ in dextrâ ripâ; respectu scilicet Rhætiæ provinciæ.

Hæc igitur sunt, quæ præsens opus lecturos præmonuisse necessarium duximus. nunc ipsum opus adgrediemur.

Caput Primum.

Orbis universi variæ partitiones. ubi verus inter Asiam & Europam ostenditur terminus, vulgò ignoratus.

TErræ GERMANIÆ ANTIQUÆ situm, ipsiusque Germanorum gentis originem commodè exponere uti queam; necessum fuerit, non modò limiteis ejus, quod auctor noster fecit, circumscribere; sed paullò etiam diligentiore stylo antè indicare, qua orbis in parte universa sita fuerit; quibusque nominibus ab antiquissimis mortalium designata. hæc quidpe generalis cognitio præmissa, magnam posteà singulis dissertationibus lucem dabit.

Terræ igitur orbem universum oceano undique circumdari, tamquàm immensam insulam unam, tradidêre veteres, quibus de reliquis orbis partibus, quas nunc Americam, ac Magellanicam vocamus, nihil cognitum fuit. Hinc est illud Dionysii Afri:

Μνήσομαι Ὠκεανοῖο βαθυῤῥόου· ἐν γὰρ ἐκείνῳ
Πᾶσα χθὼν, ἅτε νῆσος ἀπείρετος, ἐστεφάνωται.
Memorabo oceanum profundè fluentem. illo enim
Tota tellus, tamquàm insula immensa, cincta est.

Cognitum autem sibi orbem variè diviserunt. alii duas ejus constituerunt parteis; idque bifariam: quidam Asiam & Europam; Africam sub hujus nomine comprehendentes, tamquàm partem, scissis utrimque (id crediderunt) Calpe & Abila montibus, freto divulsam: alii itidem duas, à freto Gaditano ad Tanaim amnem; hinc Europam, inde Asiam; sub qua Africam simul intellexerunt. alii rursus in IV parteis distribuerunt; Europam, Asiam, Ægyptum, & Africam. hinc alii posteà, qui treis ejus partes posuerunt, Europam, Asiam, & Africam; Asiæ Ægyptum tribuerunt. novissimi, sinum Arabicum terminum Asiam inter & Africam statuentes, Ægyptum Africæ adjecerunt. Atque hæ quidem orbis universi partitiones disertè apud veteres auctores passim exstant. de Germania, quæ pars est Europæ, quia præsens mihi instituitur opus; unius Europæ terminos, quibus undique includitur, adcuratiùs heic indicabo. hujus quidpe cognitio, non modò utilis, sed necessaria etiam sæpè futura est. A meridie igitur mare est Internum, quod vulgò nunc Mediterraneum vocatur. ab solis occasu, oceanus Atlanticus. ab septemtrionibus, oceanus septemtrionalis: cujus varia vocabula, prout variis adfunditur terris. Atque hactenus nulla controversia; quia termini per maria faciles, satisque diserti. at ab ortu solis, quia non maria, sed terræ plurima ex parte adhærent; terminus inter Europam Asiamque paullò est obscurior: de quo plura heic expedire haud pigeat. Hunc nullo sæculo, neque ab antiquissimis, neque novissimis scriptoribus rectè proditum, audacter adseveraverim. Causa illis fuit, quia septemtrionalem plagam numquàm satis compertam habuêre; his verò, quia illos temere, sine ullâ rei acriori expensione, ceu gravissimos auctores, sequuti sunt. Ac de mari Ægæo, de Hellesponto, de Propontide, de Ponto, & Mæoti palude, rectè quidem, ac ritè inter omneis convenit. hinc verò quum novissimum terminum Tanain amnem veteres pronuntiarint; apertissimè ignaros ulteriorum terrarum sese prodiderunt. quidpe à Tænaro, extremo Peloponnesi promontorio, ad Tanais fonteis licet Europæ latus orientale metiaris; tamen non ultra dimidium ejus his terminis clausum deprehendas; æquali ferme hinc terrarum spatio, oceanum usque septemtrionalem, interposito. Nostri sæculi homines, quum id animadverterent; lineâ, ab Tanais ortu ad lacum Granvicum, quod & mare Album, ductâ, veterum defectum suppleri posse putarunt: auctorem quodammodò hac in re sequuti Cl. Ptolemæum. Verùm quàm vehementer & ipsi in hoc, unà cum Ptolemæo, erraverint, mox aperiam. Plinius lib. IV, cap. II, *Agrippa*, inquit, *totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum M. pass. in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem ad flumen Vistulam, à desertis Sarmatiæ, prodidit.* Hæc de eâ regione, quæ, ultima Europæ in orientem versùs, Sarmatia dicta fuit. De eâdem idem Plinius, libr. II, cap. CVIII, ubi terræ universæ latitudinem tradit; *Ab ostio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecêre. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; quum circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus adjecit* XII C *M. passuum,*

M. passuum, usque ad Thulen. quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto, spatio Sarmatarum fines nosci intelligo. Hæc Plinius haud dubiè ex illa M. Agrippæ traditione: siquidem numerus XII C millium passuum utrobique convenit. Ex quibus satis apertè patet, Sarmatiam hanc & in Europâ fuisse (in Europæis enim populis ista refert Plinius) & ad oceanum usque extensam: unde & *Sarmaticus* ipse cognominatus. hinc Juvenalis, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem
Oceanum.

In dimetiendâ Sarmatiæ longitudine haud quidquam aberravit Agrippa. quidpe ab extimo, quod in septemtriones versùs est, Istri ostio (& hoc innuit apertè Plinius in præcedentibus) ad sinum Album, & proximum Sarmatiæ litus, mensuram si agas, XII C M. pass. reperies. tantumdem verò à Tanais ostio ad Petzoræ regionis litus. In latitudine quoque haud ita multum erravit. quidpe si Finniam cum Plinio in Sarmatiâ censeas; sunt inter Botnicum sinum, & Tanais fontem (quem haud procul oceano, circa Petzoram flumen, posuisse veteres, mox infrà ostendam) IↃ CCCC circiter M. passuum. tantumdemque est spatii inter Obium amnem (quem verum esse Europæ terminum, infrà monstrabo) & intimum sinus Albi recessum: si malis Finnos cum Tacito Germanis adscribere. nam, utrum Europæ terminum, Obii ostium, an Tanais falsos fonteis Mela intellexerit, incertum est. Inter Vistulam autem, & Tanais ostium, paullo est amplius. Hinc Sarmatis adversas facit Mela, lib. III, cap. V, oceani insulas, quarum incolæ *Oonæ*, *Hippopodes*, *Panotii*. Novam zemblam esse hodiè, cum reliquis sub polo insulis, Russiæ ac Lappiæ objectas, suo loco reddam. Hinc item *Sarmaticum* adpellatur *mare* Ptolemæo; quamquàm haud vero situ: & *Sarmaticus Oceanus* Æthico; item Apollonii scholiasti; cujus verba hæc sunt: Ὑπὲρ δὲ τοὺς Σαρμάτας ὁ Σαρματικός ἐστι καὶ ἀρκτικὸς ὠκεανός. id est: *Supra Sarmatas Sarmaticus & septemtrionalis est oceanus.* Apertè igitur ex his atque manifestè deprehenditur, vehementissimè errare eos, qui ex Ptolemæi opinione orientale Europæ latus lineâ, à vero Tanais ortu ad sinum Album ductâ, includunt. hac quidpe ratione non modò omne Sarmaticum litus, quod inter intimum Albi sinus recessum & Obium flumen IↃ CCCC millia passuum patere dixi; sed dimidium ferè ipsius Sarmatiæ ab Europâ excluditur. quod haud temerè committendum erat. Quærendus ergo alius est Europæ terminus: isque quærendus, qui & terrarum situi, quem cognitiorem nunc habemus, rectè congruat, & à veterum descriptione non planè abhorreat, quamproximè verò accedat.

Jam primùm, quanta circa hæc loca veterum fuerit ignorantia, plurimis patet argumentis. ex eo tamen maximè perspicitur, quòd Tanaim flumen ex immensis montibus Riphæis profluere tradiderunt: (Procopius Gothicar. IV:) quum circa Tanais ortum nulli prorsus sternantur humiliores colles, nedum altiores montes. Quâ equidem in re variè à variis erratum est. alii namque rectè quidem Riphæos monteis in septemtrione posuêre: malè verò Tanaim ex iis oriri, versúsque meridiem profluere tradiderunt. alii, in quibus Ptolemæum fuisse video, recto quidem tractu ortus amnis descripserunt: at malè tamen Riphæos monteis, ex illorum opinione, ad eosdem locarunt. Priorum opinionem clariùs uti aperiam, Riphæorum montium verus antè ostendendus est situs. Plinius, lib. IV, cap. XII, *A Buge*, inquit, *super Mæotin Sauromatæ, & Essedones. at per oram, ad Tanaim usque, Mæotæ; à quibus lacus nomen accepit: ultimique, à tergo eorum, Arimaspi. mox Riphæi montes, & assiduo nivis casu, pinnarum similitudine, Pterophorus appellata regio; pars mundi damnata à naturâ rerum, & densâ mersa caligine; neque in alio, quàm rigoris, opere, gelidisque aquilonis conceptaculis. ponè eos montes, ultraque aquilonem, gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavêre, annoso degit ævo, fabulosis celebrata miraculis.* & mox deinde: *quidam eos in primâ parte Asiæ litorum posuêre, non in Europâ: quia sunt ibi similitudine vitæ, & situs, Attacorum nomine.* In eamdem sententiam Damastes, ἐν τῷ περὶ ἐθνῶν, ut Stephanus, in vocabulo Ὑπερβόρεοι, refert; Ἄνω Σκυθῶν, ait, Ἰσσηδόνας οἰκεῖν· τούτων δὲ ἀνωτέρω Ἀριμασποὺς· ἄνω δὲ Ἀριμασπῶν, τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν τὸν βορέαν πνεῖν. χιόνα δὲ αὐτὰ μή ποτε ἐλλείπειν. ὑπὲρ δὲ ὄρη ταῦτα Ὑπερβορέους καθήκειν εἰς τὴν ἑτέραν θάλασσαν. hoc est: *Supra Scythas incolere Issedones: & supra hos Arimaspos. supra hos verò, Riphæos esse monteis; ex quibus aquilo spiret: nivem verò eos numquàm deficere. supra hos verò monteis protendi Hyperboreos ad alterum usque mare*; nempe septemtrionale. Hinc Catullus poeta, in carmine penultimo:

Vsque ad Hyperboreos, & mare ad oceanum.

Eustathius quoque sub initium commentariorum in Dionysium Afrum: Ὅτι δὲ οἱ πάντη παρακειάνιοι τόποι τὸ ψύχος ἔχουσι, δηλοῖ καὶ τὰ ἄνω τῶν Ἀριμασπῶν Ῥιπαῖα ὄρη, ἐξ ὧν ὁ ψυ-

χρὸς

χρὸς βοῤῥᾶς πνεῖ· ἔνθα χιὼν οὐδέποτε ἐπιλείπει. id est: *Quòd autem loca istiusmodi maritima sint frigida, adparet ex Riphæis montibus, qui supra Arimaspos protenduntur; ex quibus frigidus flat boreas. ubi nix numquàm deficit.* Ipse Dionysius posteà, ubi genteis enumerat, inter Istrum, Pontum Euxinum, Mæotimque paludem, & inter glacialem oceanum incolenteis:

Κεῖθι καὶ Ἀλδήσκοιο, καὶ ὕδατος Παντικάπαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσι διάνδιχα μορμύρουσι.
Τῶν δὲ παρὰ προχοῇσι πεπηγότος ἐγγύθι πόντου
Ἡδυφαὴς ἤλεκτρος ἀέξεται.
Illic quoque Aldesci, & Panticapæi aquæ
Riphæis in montibus separatim murmurant.
Horum item juxta gurgiteis, glaciale prope mare,
Jucundo nitore lucens electrum nascitur.

Heic quum tam disertè mare glaciale nominetur; miror ego, quomodò doctissimus vir, in commentario ad VII librum Strabonis, adeò falli potuerit, uti Riphæos istos monteis, ex Dionysii sententia, ad Borysthenis usque ostia deducendos existimaverit: quasi Panticapis quoque ostium poëta voluerit, non fontem. quod ille quidem intellexit ex voce προχοή, quæ apud alios ostium fluminis notat. Verùm quum ea vox nihil aliud, quàm *profusionem*, sive *effusionem* significet; tam fontibus, quàm ostiis apta est: ac fortè fontibus aptissima. Fonteis heic Aldesci, Panticapisque fluminum, quæ in Pontum effundebantur, quomodò poëta prope glaciale mare intellexerit, mox infrà patebit. Eustathius ad hunc ejus locum commentatur ista: Ὅτι δὲ ἐν τοῖς Ῥιπαίοις ὄρεσιν οὐδέποτε χιὼν ἐπιλείπει, προγέγραπται. ὑπὲρ δὲ ταῦτα τὰ ὄρη οἱ λεγόμενοι Ὑπερβόρειοι καθήκειν εἰς τὴν ἐκεῖ θάλασσαν λέγονται. hoc est: *Quòd autem in Riphæis montibus nix nunquàm deficiat, jam antè dictum est. supra hos verò monteis Hyperborei, quos vocant, ad mare usque, quod ab illâ parte est, protendi dicuntur.* Non ostia, sed fonteis dictorum fluminum intellexisse poëtam, præter ea argumenta, quæ infrà adferam, ex interprete etiam ejus, Festo Avieno, clarè patet; cujus verba hæc sunt:

——*Tunc æquora Panticapæi*
Ardescique ibi cæso de vertice surgunt.
Riphæi montes ibi durâ sæpè sub arcto
Densa pruinosos eructant nubila nimbos.

Verùm tamen locus iste Dionysii quum opidò esset perplexus, & durus perceptu; non modò nostri sæculi homines doctissimos, sed jam olim alium quoque ejus interpretem, Priscianum grammaticum, in errorem dedit, uti is crederet, poëtam per πεπηγότα πόντον intellexisse mare Euxinum. Verba ejus hæc sunt:

Hic sunt Aldesci quoque, Panticapique fluenta:
Dividui currunt Riphæis montibus ambo.
Immiscent quà se ponti glacialibus undis,
Nascitur electrum præfulgens luce nitenti.

At quis umquàm electrum ad Pontum Euxinum nasci, vel legi tradidit? Sanè nemo. Ortelius, in thesauro suo geographico, quum hoc absurdum esse intelligeret; maluit ea verba de oceano glaciali interpretari; quò prædicta flumina deferri credidit. Quæ mens si fuit Prisciano; certè jam multo is ineptior fuerit interpres Dionysii. hic quippe quid πεπηγότα intelligat πόντον, satis disertis indicat verbis sub initium poëmatis hujus geographici; ubi maria describit, quæ totam hanc insulam nostram, in treis parteis distinctam, circumfluunt. Verba ejus hæc sunt:

——Αὐτὰρ ὕπερθεν,
Πρὸς βορέην, ἵνα παῖδες Ἀρειμανέων Ἀριμασπῶν,
Πόντον μιν καλέουσι πεπηγότα τε, Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ᾽ αὖ καὶ νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ᾽ ἀφαυροῦ
Ἠελίου. βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τήνδε φαείνει·
Αἰεὶ δὲ σκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.
——*At desuper,*
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimasporum,
Pontum eum vocant congelatum, & Cronium.
Alii verò mortuum quoque dixêre; propter debilem
Solem. tardiùs enim super mare hoc lucet:
Semper verò tenebricosis crassescit in nubibus.

Atque hoc quum rectè intelligeret commentator ejus Eustathius, & item Damastes; supra Ari-

pra Arimaſpos poſuêre Riphæos monteis; ſupra hos verò, Hyperboreorum gentem, in ipſo oceani glacialis litore. Plinius, dicto lib. IV, cap. XIII, poſtquàm meridionalia, orientaliaque Europæ, præcedentibus aliquot capitibus explicuit; *Exeundum deinde eſt*, inquit, *ut extera Europæ dicantur: transgreſſiſque Riphæos montes, litus oceani ſeptemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum.* Deinde libr. VI, cap. XIII, poſtquàm Aſiæ interiora, ſive citeriora expoſuit; *Nunc omnibus*, inquit, *quæ ſunt interiora Aſiæ, dictis, Riphæos montes tranſcendat animus, dextrâque litore oceani incedat.* & mox: *Ab extremo aquilone, ad initium orientis æſtivi, Scythæ ſunt. extra eos, ultraque aquilonis initia, Hyperboreos aliqui poſuêre, pluribus in Europâ dictos. Primum inde noſcitur promontorium Celticæ Lytarmis: fluvius Carambucis; ubi, laſſatâ cum ſiderum vi, Riphæorum montium deficiunt juga.* In eamdem ſententiam Mela, lib. I, cap. ultimo: *Ripas Tanais Sauromatæ, & ripis hærentia poſſident. una gens, aliquot populi, & aliquot nomina.* & mox: *Tum continuis rupibus latè aſpera & deſerta regio, ad Arymphæos uſque promittitur.* mox: *ultrà ſurgit mons Riphæus: ultraque eum jacet ora, quæ ſpectat oceanum:* ſcilicet Hyperboreorum ora, ſive regio; quam ſic deſcribit lib. III, cap. V: *In Aſiatico litore primi Hyperborei ſuper aquilonem, Riphæoſque montes, ſub ipſo ſiderum cardine jacent: ubi ſol non quotidiè, ut nobis, ſed primùm verno æquinoctio exortus, autumnali demum occidit; & ideò ſex menſibus dies, & totidem aliis nox uſque continua eſt. terra anguſta, aprica, per ſe fertilis.* Ex quibus tum Melæ, tum Plinii verbis quàm diſertiſſimè perſpicitur, Riphæos monteis partim in Europâ, partim in Aſiâ, oceani ſeptemtrionalis litori, ex occaſu in ortum versùs, obtentos fuiſſe, anguſtâ Hyperboreorum regione interpoſitâ. hinc enim Plinius, tam ex Aſiæ, quàm Europæ interioribus, ad oceani litora proficiſcentibus dictos tranſcendendos tradit monteis. Hinc etiam eſt, cur Dionyſius mox poſt Arimaſporum gentem, πτηγὸν poſuerit πόλον; nempe, quia anguſta tantùm Hyperboreorum intercedebat regio. Eumdem Riphæis montibus tribuit ſitum Æthicus coſmographus, his verbis: *Europæ incipit initium ſub plagâ ſeptemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adverſa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* Ptolemæus eodem hoc ſitu *Hyperboreos* deſcribit *monteis*; perperam eos, ac falsò à Riphæis, quos malè adverſùm Tanais collocat ortum, diverſos faciens; quum fuerint iidem. Æthicus alio in loco utrumque nomen confundens, *Fluvius*, inquit, *Tanais naſcitur de monte Hyperboreo, quà ſunt Riphæi montis ardua.* Sed idem, mox poſteà, longiùs etiam versùs meridiem extendit Hyperboreos, his verbis: *Boryſthenes naſcitur de monte Hyperboreo.* Quod opidò falſum eſt. nam circa Boryſthenis fonteis nulla ſunt montium juga: ſed contrà, lacus atque paludes. Hodiè prædicto tractu ingentia montium juga, à faucibus Albi ſinus ad oſtium uſque Obii fluminis, & promontorium ejuſdem nominis, litori Ruſſiæ & ſeptemtrionali oceano obtenta noſcuntur, longitudine IↃCCCC circiter millium paſſuum. Nomen nunc à ſitus figurâ in univerſum acceperunt, quo accolis Ruſſis *Kameny poyas*, id eſt, *lapideum cingulum*, quia terram cingunt, adpellantur; alio quoque vocabulo, ab adluente flumine tracto, *Oby* nuncupati. Magnitudinem Riphæorum montium indicat maximè Plinius, lib. IV, cap. XIII, his verbis: *Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum uſque promontorium, efficit ſinum, qui Codânus vocatur.* Sevo quidpe mons eſt, qui à Lappiæ extremis finibus, & ſinus Albi faucibus, ex adverſo Obii montis, exſurgens, inter Svediam & Norvagiam, ad hujus uſque opidum maritimum *Opſlo* (*Aſlo* eſt aliis) protenditur: ut ſuo loco latiùs demonſtrabitur. Ptolemæus Hyperboreis ſuis montibus rectè longitudinem tribuit IↃCCC mill. paſſ. tantum enim ſpatium eos hodiè occupare, inter ſinum Album & Obii amnis oſtium, antè dixi Plinius, ut ſuprà relatum, ad Carambucin flumen *deficere*, *laſſatâ cum ſiderum vi, Riphæorum montium juga* tradit. quod ad Vaſtum immenſumque Obii os hodiè fieri ſcimus. unde, extra omnem controverſiam, Obius eſt antiquorum CARAMBUCIS; de quo ita Stephanus: Καραμβύκαι, ἔθνος Ὑπερβορέων, ἀπὸ ποταμοῦ Καραμβύκα, ὡς Ἑκαταῖος. id eſt: *Carambycæ, gens Hyperboreorum, à flumine Carambyce dicta, teſte Hecatæo.* Et alio loco: Ἐλίξοια, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καραμβύκᾳ· οἱ νησιῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id eſt: *Elixona, inſula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, ſub flumine Carambyce: unde inſulani Carambycæ: teſte Hecatæo.* Novam zemblam hodiè eſſe, cùm ſitus, tùm magnitudo manifeſtò indicant. Hinc rectiſſimè Gerardus Mercator, nobiliſſimus noſtri ſæculi geographus, *Celticæ promontorium Lytarmin* interpretatus eſt id, quod hodiè vulgò nautis dicitur *Capo d' Oby*, id eſt, *promontorium Obium.* Quin & ipſa dictorum montium juga dicta fuiſſe OBIA, jam inde antiquis ab ſæculis, ex Athenæi lib. VI, cap. IV colligo. quamquàm ibi mirificè tùm res, tùm rerum nomina confunduntur. Verba ejus hæc ſunt: Καὶ

πεπι

τά τε πάλαι μὲν Ῥιπαῖα καλούμενα ὄρη· εἶθ' ὕστερον Ὄλβια προσαγορευθέντα· νῦν δὲ Ἄλπια. id est: *Atque montium juga, quæ antiquitus Riphæa, posteà verò Olbia dicta sunt; nunc autem Alpia vocantur.* Alpeis equidem antiquis Græcis Riphæos fuisse adpellatos monteis, testis Protarchus apud Stephanum, in vocabulo Ὑπερβόρεοι. ubi hæc leguntur verba: Πρωτάρχος δὲ τὰς Ἄλπεις Ῥιπεια ὄρη οὕτω προσηγορεῦσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπεια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. Locum, sive à typographo, sive ab antiquo librario fœdè vitiatum, sic ego lego: Πρώταρχος δὲ τὰς Ἄλπεις Ῥιπαῖα ὄρη οὕτω προσαγορεύεσθαι· καὶ τοὺς ὑπὸ τὰ Ἄλπεια ὄρη κατοικοῦντας πάντας, Ὑπερβορέους ὀνομάζεσθαι. id est: *Protarchus tradit, Alpeis dictas fuisse monteis Riphæos. omneis verò populos, supra Alpeis incolentes, Hyperboreos adpellatos.* Huic adsentiuntur Æschylus & Apollonius poëtæ. Apollonii verba, in IV Ἀργοναυτικῶν, de Istro flumine hæc sunt:

—— Πηγαὶ γὰρ ὑπὲρ πνοιῆς Βορέαο
Ῥιπαίοις ἐν ὄρεσσιν ἀπόπροθι μορμύρουσι.
—— *Fontes enim supra ventum boream*
Riphæis in montibus procul murmurant.

Ad quæ scholiastes ista: Τὸν Ἴστρον φησὶν ἐκ τῶν Ὑπερβορέων καταφέρεσθαι, καὶ τῶν Ῥιπαίων ὀρῶν. οὕτω δὲ εἶπεν, ἀκολουθῶν Αἰσχύλῳ, ἐν λυομένῳ Προμηθεῖ λέγοντι τοῦτο. hoc est: *Istrum ait ex Hyperboreis deferri, & Riphæis montibus. hoc autem dixit, sequutus Aeschylum, idem in Prometheo, qui solvitur, adfirmantem.* Æschyli hæc fabula non exstat. Sed & Pindarus Æschyli ferè æqualis, Istri fontem in Hyperboreis collocavit Olymp. odâ III; ubi hæc leguntur verba: Ἀμφὶ κόμαισι βάλοι γλαυκόχροα κόσμον ἐλαίας. τάν ποτε Ἴστρου ἀπὸ σκιαρᾶν παγᾶν ἔνεικεν Ἀμφιτρυωνιάδας, μνᾶμα τῶν Οὐλυμπίᾳ καλλίστων ἄθλων, δᾶμον Ὑπερβορέων πείσας, Ἀπόλλωνος θεράποντα. hoc est: *Circumposuerit comis decus olivæ glauci coloris: quam aliquando Istri ab opacis fontibus attulit Amphitryoniades, monumentũ pulcherrimorum apud Olympiam certaminum, populo Hyperboreorum quum persuasisset, Apollinis cultori.* ubi scholiastes: τὰς πηγὰς τοῦ Ἴστρου ἐν Ὑπερβορέοις ὑποτίθεται. Ἴστρος δὲ ποταμὸς διὰ πολλῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης χωρεῖ. Ἔχει δὲ τὰς πηγὰς ἐν τῇ τῶν Ὑπερβορέων χώρᾳ. Ὃς νῦν Δάνουβις λέγεται. i. e: *Fontes Istri in Hyperboreis collocat. Ister autẽ fluvius multas Europæ nationes peragrat. Fontes verò in Hyperboreorum habet regione. Qui nunc Danubius nuncupatur.* Istrum re verâ ex Alpium parte profluere, suo loco ostendam. Athenæus, loco prædicto, Posidoniũ nominat. unde haud dubiũ, accepisse eum ista de Riphæis montibus ex illius scriptis. Testatur id manifestiùs Apollonii præfatus scholiastes, his verbis: Ποσειδώνιος εἶναι φησὶ τοὺς Ὑπερβορέους· κατοικεῖν δὲ πρὸς τὰς Ἄλπεις τῆς Ἰταλίας. Ἑκαταῖος δὲ μέχρι τοῦ αὐτοῦ χρόνου εἶναι φησὶ τὸ τῶν Ὑπερβορείων ἔθνος. ἔστι δὲ αὐτῷ βιβλία ἐπιγραφόμενα περὶ τῶν Ὑπερβορείων. hoc est: *Posidonius Hyperboreos adfirmat esse: habitare verò juxta Alpeis; qui Italiæ sunt montes. Hecatæus verò ad suam usque ætatem durasse tradit Hyperboreorum gentem. librosq; composuit, quos de Hyperboreis inscripsit.* Ut Hyperboreorum gens, sic Riphæa juga longè diversis inter se sitibus ab antiquis scriptoribus locata fuerunt. Antiquissimi mortalium Hyperboreos adpellarunt, ex verâ famâ, eos, qui in dictâ angustâ regione, inter oceanum glacialem, & ingenteis Riphæos, sive Obios montes, ultimi Europæorum, incolebant. de quibus Hecatæus libros conscripsit. Posteriores, famâ jam obscuriore quum id accepissent, Riphæos monteis crediderunt esse ipsa Alpium juga: supra quæ unam tantùm gentem, ad oceanum usque septemtrionalem, incolere sciebant, nomine CELTAS: quos illi eosdem esse putarunt cum vetustiorum Hyperboreis; ut sequenti capite patebit. Posidonius verò, quum apud quempiam vetustissimorum aliud illud legisset Riphæorum montium vocabulum *Obii*; Alpeis autem, quas τὰ Ἄλπια ὄρη vocabant Græci, sciret accipi pro Riphæis: ex voce Ὄβια conjecit vocabulum Ὄλβια: quod primùm in Ἄλβια, tandem in Ἄλπια, mutatum existimavit. nam Ἄλπια quoque dicta fuisse antiquissimo nomine Ἄλβια, docet Strabo lib. IV, & V. ALBEN, & ALPEN, veras fuisse incolis horum montium adpellationes, ut etiam nunc sunt, suo loco ostendam. At alii iterum, non modò dictos Celtas, supra Alpeis incolentes, adpellarunt Hyperboreos: sed, quum continua, ab Alpibus ad Æmum Rhodopenq; monteis, protenderentur juga: hæc quoque Riphæos censuerunt esse monteis; genteisque ultrà incolentes, Hyperboreos. unde illud est Val. Flacci, Ἀργοναυτικῶν II:

Qualis, ubi à gelidi boreas convallibus Hebri
Tollitur; & volucreis Riphæa per ardua nubes
Præcipitat.

item istud Martialis, lib. VII, in epigrammate *de famâ reditus Domitiani* ex Sarmatis Iazygibus, inter Danubium Pathissumque amneis, prope Germanos, incolentibus:

Ecquid Hyperboreis ad nos conversus ab oris
Ausonias Cæsar jam parat ire vias?

Item

Item lib. IX, de Dacis, trans Pathissum Danubii accolis: qui & Getæ dicebantur:

Miles Hyperboreos modò Marcelline triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli.

Item illud Lucani, lib. II:

——— *Populos utrâque vagantes*
Armeniâ; Pontique feras per litora gentes
Riphæasque manus; & quas tenet æquore denso
Pigra palus, Scythici patiens Mæotica plaustri.

Nec aliò spectavit princeps poëtarum, in IV γεωργικῶν, de Orpheo, ejusque uxore Eurydice sic canens:

Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Riphæis numquàm viduata pruinis
Lustrabat; raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens.
Tum quoque marmoreâ caput à cervice revulsum
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volverat; Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen, animâ fugiente, vocabat.

Sic γεωργικῶν III, de Sarmatis loquens:

Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
Gens effrena virûm Riphæo tunditur Euro.

Hinc tandem & illud desumtum est Vibio, in catalogo montium: *Hyperborei, Thraciæ, ultra plagam aquiloniam.* ubi imperiti critici vocabulum *Thraciæ* corrumpere tentarunt in nomen *Scythiæ.* Sed scire fortè libuerit, cur Flaccus boream à convallibus Hebri tolli, id est, oriri, dixerit; Martialis verò septemtrionalem polum adpellarit Geticum: quum hæc loca XL ampliùs gradibus ab ipsâ poli regione distent. Ratio illis nulla alia erat, nisi quæ ex errore nata. nempe, quum inter veros Riphæos monteis & oceanum polarem, sive glacialem, exiguam atque angustam Hyperboreorum regionem interesse, antiqui illi ab vetustioribus scriptoribus didicissent; ipsi verò posteà per errorem putarent Riphæos esse Alpeis, & quidquid montium inter altissima hæc sternitur juga: ipsam quoque Celticam, & proximam huic Sarmatiam ab his montibus ad dictum usque oceanum, angustas terras, eâque ratione polum septemtrionalem Getis propinquum esse crediderunt. Documentis hoc liquet quamplurimis, in Ovidii libris, quos ille in Ponticâ urbe Tomis, haud procul Istro amne, sub eodem cum Alpibus gradu composuit, perscriptis: quorum præcipua in medium attulisse, non fuerit alienum. Sic igitur Tristium lib. III, eleg. IV:

Proxima sideribus tellus Erymanthidos ursæ
Me tenet, adstricto terra perusta gelu.
Bosphorus & Tanais superant, Scythiæque paludes,
Vixque satis noti nomina pauca loci:
Ulteriùs nihil est, nisi non habitabile frigus.
Heu quàm vicina est ultima terra mihi!

Ejusdem libri elegiâ XIII:

Dum me, terrarum pars penè novissima, Pontus,
Euxinus falso nomine dictus, habet.

De Ponto I, eleg. IV:

Orbis in extremi jaceo desertus arenis.

Tristium IV, eleg. VIII.

Vita procul patriâ peragenda sub axe boreo est.

Trist. V, eleg. II: — *Hæc gelido terra sub axe jacet.*

De Ponto I, eleg. VI:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

De Ponto II, eleg. X:

Ipse quidem certè cùm sim sub cardine mundi,
Qui semper liquidis altior exstat aquis,
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum;
Et tecum gelido sæpè sub axe loquor.

De Ponto IV, eleg. X:

Proxima

Proxima sunt nobis plaustri præbentia formam,
Et quæ præcipuum sidera frigus habent.
Hinc oritur boreas; oraque domesticus huic est:
Et sumit vires à propiore loco.

Sed error iste ex Plutarchi maximè adparet Camillo; ubi leguntur ista: οἱ δὲ Γαλάται τοῦ Κελτικοῦ γένους ὄντες, ὑπὸ πλήθους λέγονται τὴν αὑτῶν ἀπολιπόντες, οὐκ οὖσαν αὐτάρκη τρέφειν ἅπαντας, ἐπὶ ζήτησιν ἑτέρας ὁρμῆσαι. μυριάδες δὲ πολλαὶ γενόμεναι νέων ἀνδρῶν καὶ μαχίμων, ἔτι δὲ πλείους παίδων καὶ γυναικῶν ἄγοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὸν βόρειον ὠκεανὸν, ὑπερβάλλοντες τὰ Ῥιπαῖα ὄρη, ῥυῆναι, καὶ τὰ ἔσχατα τῆς Εὐρώπης κατασχεῖν· οἱ δὲ μεταξὺ Πυρρήνης ὄρους καὶ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες, ἐγγὺς Σενώνων καὶ Κελτορίων κατοικεῖν χρόνον πολύν. ὀψὲ δ᾽ οἴνου γευσάμενοι, τότε πρῶτον ἐξ Ἰταλίας διακομισθέντος, ἐπὶ τὰς Ἄλπεις φέρεσθαι, καὶ ζητεῖν ἐκείνην τὴν γῆν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: *Galli, Celtica gens, quum patria alere, prægravante multitudine, omneis non valeret, ad novas quærendas sedeis feruntur profecti. Multa millia juvenum bellicosorum erant; quos longè major sequebatur puerorum mulierumque caterva. horum pars, Riphæis superatis montibus, oceani septemtrionalis oras invasisse dicuntur, atque ultima insedisse Europæ: pars, inter Pyrenæum montem & Alpeis sedibus positis, juxta Senones & Celtorios diu habitasse. pòst, vino, quod tum primùm ex Italiâ allatum fuit, gustato, ita fuisse potus novâ voluptate captos, & insanisse omneis, ut illico versùs Alpeis contenderent; regionem illam, quæ tam præstantem fructum gigneret, quæsituri.* Eamdem historiam, ex Plutarcho haud dubiè, repetit Zonaras, tomo II, his verbis: Οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι Γαλάται, ὧν οἱ Ἀσιᾶται νομίζονται ἄποικοι, Κελτικὸν ὄντες γένος, λιπόντες τὴν ἑαυτῶν, ὡς οὐκ αὐτάρκη τρέφειν αὐτοὺς, οἱ μὲν ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ Ῥιπαῖα ὡρμήκεσαν, οἱ δὲ τῶν Ἄλπεων ἱδρυθέντες ἐγγὺς, χρόνον ἐκεῖ διῆγον πλείονα. Τότε δὲ οἴνου κομισθέντος ἐξ Ἰταλίας, τούτου γευσάμενοι, καὶ ὑπερθαυμάσαντες, ἀράμενοι τὰ ὅπλα, καὶ γενεὰς ἐπαγόμενοι, τὴν γῆν ἐκείνην ἐζήτουν, ἣ τοιοῦτον καρπὸν ἀναδίδωσι. Id est: *Cæterum Europæi Galli, quorum coloni perhibentur Asiatici, terrâ suâ ob agrorum penuriam relictâ, partim ad Riphæos montes sunt profecti, partim prope Alpes diu consederunt. Tum verò Italico vino gustato, admiratione tantæ suavitatis, sumptis armis, cum uxoribus & liberis, terram illam, quæ talem liquorem gigneret, quæsiverunt.* In his quædam vera, plurima falsa esse, quis veteris historiæ, geographiæque peritus non viderit? Eamdem rem sic veriùs narrat Livius, lib. V: *Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute, fortunâque, cùm suâ, tum publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum, hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Bellovesum, ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in, quas dii dedissent auguriis, sedeis, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenientes posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercinii saltus. Belloveso haud paullo lætiorem, in Italiam, viam dii dabant.* Ex his patet, falsum esse, quod Plutarchus ait, Gallorum alteram partem, nescio unde profectam, inter Pyrenæum & Alpeis, id est, in Galliâ, consedisse: quum hæc prima, ac genitiva eorem fuerit sedes; à quâ in Italiam profecti. falsum item, quòd alteram eorum partem tradit, superatis Riphæis jugis, oceani litora, & ultima Europæ obsedisse: quum in Bojohæmum tantùm Boji, cum Sigoveso duce, penetraverint; ut clariùs infrà ostendam. Error hic geminus unde ei natus, satis jam ex suprà dictis perspici puto. nempe antiqui quidam Græcorum scriptores tradiderunt, Gallorum partem alteram supra Alpeis, quas illi Riphæos adpellabant monteis, consedisse; alteram, superatis Alpibus, Italiam inrupisse. Ipse Plutarchus, ex Hecatæo, vel aliis etiam auctoribus quum sciret, vera Riphæa juga esse prope oceanum septemtrionalem, sive Sarmaticum: illic Gallorum partem consedisse putavit; reliquamque historiam de alterâ gentis parte miserè, ac fœdè turbavit. Verùm ego aliquanto longiùs ab institutâ viâ digressus sum; dum omnem, de Riphæorum montium, gentisque Hyperboreorum situ, historiam clariori luci dare studeo. Nunc igitur in viam redeo. OBIOS esse monteis ad oceanum, antiquis auctoribus RIPHÆOS dictos, satis hodiè in confesso est. unde hoc etiam flumini nomen OBIUM haud novum censeo; sed antiquissimum, à montium haud dubiè vocabulo accolis deductum.

Cæterùm malè atque inscitè faciunt illi, qui Riphæos vocant eos monteis, qui ab ostio atque promontorio Obii, primùm inter Petzoram & Obdoram regiones, deinde inter Condoram & Sibioram, mox inter Permiam & Tumeniam, ad Rhymnica usque juga, super Nagaios Tattaros, continuo jugo protenduntur: quum hi montes non antiquorum sint Riphæi; sed *cognata*, ut inquit Plinius, lib. V, cap. XXVII, *Riphæorum montium juga.* unde etiam Mela lib. V, cap. ultimo: *Heic sunt Colchi. hinc Phasis erumpit. heic eodem nomine,*

quo

quo amnis est, ab Athenistagorâ Milesio deductum opidum. heic Phryxi templum, & lucus, fabulâ vetere pellis aureæ nobilis. hinc orti montes, longo se jugo, & donec Riphæis conjungantur, exporrigunt: qui, alterâ parte in Euxinum & Mæotida, & Tanaim, alterâ in Caspium pelagus obversi, Ceraunii dicuntur. iidem alicubi Taurici, Moschici, Amazonici, Caspii, Coraxii, Caucasii; ut aliis aliisve adpositi gentibus, ita aliis aliisque dicti nominibus.

Sed ad Tanaim sermo, unde longiùs digressus est, nunc tandem revocetur. Tanaim igitur rectè ritéque, ex veterum sententiâ, terminum Europam inter atque Asiam uti facias; ortus ejus in dictis montibus Riphæis, quà à Petzorà secantur amne, statuas necesse est: ita, uti ab ipso propemodùm oceani litore in Mæotin paludem amnis defluat. Huc jam quadrabunt illa Æthici, suprà citata: *Europa incipit initium sub plagâ septemtrionali, à fluvio Tanai, quà Riphæi montis ardua, Sarmatico adversa oceano, Tanaim fluvium fundunt.* quò etiam illa pertinent Strabonis, in libr. XVII; ubi Romanos ait omnem fermè Europam imperio suo subjectam habere, πλὴν τῆς ἔξω τοῦ Ἴστρου, καὶ τῆς μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τοῦ Ταναΐδος παρωκεανιτῶν. id est; *præter eas parteis, quæ trans Istrum sunt; item præter oceani, inter Rhenum Tanaimque, adcolas.* Nec Mela aliud intelligit, lib. I, cap. I, in his verbis: *Tanais à septemtrione in meridiem vergens, in mediam ferè Mæotida defluit: ex diverso* (malim *adverso*, ut Strabo lib. II, ὑπεναντίως τῷ Νείλῳ) *Nilus in pelagus.* quod quidem de Nilo parum abest, quin rectè conveniat corrigit exiguum hunc veterum, à quibus & Mela habuit, errorem egregiè Strabo, lib. XI, his verbis: Φέρεται μὲν οὖν ὁ Τάναις ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μερῶν, οὐ μὴν ὡς ἂν κατὰ διάμετρον ἀντίῤῥους τῷ Νείλῳ, καθάπερ νομίζουσιν οἱ πολλοί· ἀλλὰ ἑωθινώτερος ἐκείνου, παραπλησίως ἐκείνῳ τὰς ἀρχὰς ἀδήλους ἔχων. id est: *Defertur quidem Tanais à partibus septemtrionalibus: non tamen ita, uti ex diametro contra Nilum fluat; quemadmodùm multi opinantur: sed orientalior est illo, adsimiliter, ut ille, ortus habens incognitos.* Illud verissimum. ostia quidpe Tanais septem ferè longitudinis gradibus orientaliora sunt ostiis Nili. Ad dictos Tanais ortus spectat etiam illud Dionysii, ubi fonteis Aldesci Panticapisque amnium in Riphæis montibus, haud procul glaciali mari, statuit. nam & hi eâdem ratione ex septemtrionibus in meridiem antiquis illis deducebantur. Ceterùm hoc fonte, flumineque Tanais ex septemtrionibus in austrum versùs deductis, Hyperborei isti populi, æquis spatiis, partim in Europæ, partim in Asiæ litoribus locabuntur; ut placuit Melæ juxtà ac Plinio, ex aliorum haud dubiè auctorum sententiâ, quibus terminus Europæ fuit Obium flumen; ut mox ostendam. Huc etiam rectè convenient ea, quæ Strabo eodem libro, proximè dicto, paullo antè de proximâ Asiæ parte tradit his verbis: Αὐτῶν δὲ τούτων πρῶτά ἐστι τὰ περὶ τὸν Τάναϊν, ὅνπερ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης ὅριον ὑπεθέμεθα. περιέχεται γὰρ, ἐκ μὲν τῆς ἑσπέρας τῷ ποταμῷ τῷ Ταναΐδι, καὶ τῇ Μαιώτιδι, μέχρι τοῦ Βοσπόρου, καὶ τῆς τοῦ Εὐξείνου παραλίας, τῆς τελευτώσης εἰς τὴν Κολχίδα· ἐκ δὲ τῶν ἄρκτων τῷ Ὠκεανῷ, μέχρι τοῦ στόματος τῆς Κασπίας θαλάττης· ἕωθεν δὲ αὐτῇ ταύτῃ τῇ θαλάττῃ, μέχρι τῶν μεθορίων τῆς τε Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, καθ᾽ ἃ ὁ Κῦρος καὶ ὁ Ἀράξης ἐκδιδόασι ποταμοί· ἐκ νότου δὲ, ἀπὸ τῆς ἐκβολῆς τοῦ Κύρου, μέχρι τῆς Κολχίδος, ὅσον τρισχιλίων οὖσα σταδίων, ἀπὸ θαλάττης ἐπὶ θάλατταν, δι᾽ Ἀλβανῶν καὶ Ἰβήρων, ὥστε ἰσθμοῦ λόγον ἔχειν. hoc est: *Ex his prima sunt ea, quæ circa Tanain sita; quem limitem statuimus inter Asiam & Europam. includuntur enim versùs occasum flumine Tanai, & Mæoti, usque ad Bosphorum, & Euxini litus, quod in Colchidem desinit: à septemtrionibus verò oceano, usque ad ostium Caspii maris: ab ortu, ipso hoc mari, usque ad confinia Albaniæ, & Armeniæ; quà Cyrus & Araxes amnes effunduntur: à meridie eâ terrâ, quæ ab ostio Cyri usque ad Colchidem, à mari ad mare, per Albanos atque Iberos porrigitur, stadiûm circiter trium millium, ac isthmi formam habet.* Caspium enim mare sinum crediderunt veteres esse Scythici oceani; quod mox ostendam. At nostro hoc sæculo, falsissimum esse Europæ Asiæque terminum Tanain, satis compertum habemus; quum nullos ejus in Riphæis montibus ortus sciamus. oritur quidpe in minoris Tattariæ Magnæque Russiæ confinio, ex lacu satis magno, cui vulgare nunc vocabulum *Iwanowo jezero*. Neque tamen ortus ejus nostra demum cognovit ætas: sed multis jam abhinc sæculis Ptolemæus, ut suprà dictum, verum iis dedit situm; quamvis Riphæis montibus falsò adpositis. & ante Ptolemæum etiam Theophanes Mitylenæus, & alii quidam ὑπέλαβον, ut inquit Strabo, libro proximè dicto, τὰς πηγὰς ἔχειν αὐτὸν ἐν τοῖς Καυκασίοις ὄρεσι· πολὺ δὲ ἐνεχθέντα ἐπὶ τὰς ἄρκτους, εἶτα ἀναστρέψαντα ἐκβάλλειν εἰς τὴν Μαιῶτιν· id est; *ortus eum habere in Caucasiis montibus arbitrati sunt: multumque versùs septemtriones delatum, mox relapsum in Mæotin exire.* Certè, quamvis & heic, & suprà, lib. II, à Strabone reprehendatur Theophanes, ὁ συστρατεύσας τῷ Πομπηΐῳ, καὶ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀλβανοῖς, id est, *qui, Pompeji castra sequutus, Albaniam intravit:* tamen haud ita longè à vero Tanais fonte atque cursu abfuit. profluit quidpe amnis ex antè dicto lacu; primùm versùs solis ortum, paullum in ortum æstivum deflectens; donec Volgæ, magni fluminis, ripis adpro-

propinquet: inde ſubito reflexu in occaſum recurrens, ab æſtivo ortu ad Mæotin tendit: ut rectiſſimè tradidit Eratoſthenes, iniquè & ipſe à Strabone, prædicto lib. XI, reprehenſus. Theophanem, & alios illos ſequutus Dionyſius, ſic cecinit:

Τοῦ δ' ἤτοι πηγαὶ μὲν ἐν οὔρεσι Καυκασίοις
Τηλόθι μορμύρουσιν· ὁ δὲ πλατὺς ἔνθα καὶ ἔνθα
Ἐσσυμένος Σκυθικοῖσιν ἐπιτροχάει πεδίοισι.
Hujus ſanè fontes in montibus Caucaſiis
Procul murmurant. latus autem ipſe hinc inde
Rapidus Scythicos currit ſuper campos.

Qua equidem re mirificè Dionyſius ſuam ipſius horum locorum deſcriptionem confudit. nam, quum Panticapen, qui hodiè in Tattariâ Cremeâ dicitur *Konſka wodá*, ex Riphæis montibus, oceano glaciali vicinis, derivaverit; haud video, quomodò Tanais fontem infra illum ex Caucaſiis montibus deducere potuerit. Verùm ille hæc ex duobus diverſis auctoribus habuiſſe videtur. Theophanes quòd Caucaſios, ad ortus Tanais, adpellavit monteis; profectò neque in hoc ita vehementer aberravit. etenim longum illud, & continuum montium jugum, quod alterâ parte Pontum, Mæotimque, & Tanaim, Mela attingere tradit, alterâ Caſpium mare; pluribus, prout varias accedit genteis, nominibus; huc etiam ultra Tanaim, versùs occaſum, ſuper Tattariam Cremeam, & Tauricam peninſulam extenditur, ad flumen uſque Boryſthenem. unde haud inſcitè ſub Tauricorum nomine comprehendi poteſt: Tauri quidpe, ſive Taurici populi accoluerunt ab meridie. Hos autem Caucaſios adpellavit monteis Theophanes, & alii; quia cognata, atque continua fuêre juga Caucaſiis montibus. In illis verò oritur amnis, quem nunc vulgò *Donetz*, id eſt, *minorem Tanaim* accolæ vocant: & ab adversâ parte verus ille Panticapes, qui nunc dicitur *Konſka wodá*, in Boryſthenem confluens, teſte Plinio, libr. IV, cap. XII. nec ita longè ab illo abeſt lacus, ex quo major oritur Tanais. Sed ante Theophanem etiam, antiquiſſimus auctorum hujus amnis fontem minimè ignoravit Herodotus. Sic enim is in lib. IV tradit: Ὄγδοος δὲ Τάναϊς ποταμός, ὃς ῥέει τἀνέκαθεν, ἐκ λίμνης μεγάλης ὁρμώμενος· ἐκδιδοῖ δὲ ἐς μέζω ἔτι λίμνην καλεομένην Μαιῶτιν. id eſt: *Octavus eſt Tanais amnis; qui supernè ex magno lacu profluens, in alium majorem effunditur lacum, nomine Mæotim.* Meatum ejus flexuoſum modò ex Theophane, haud falſo auctore, cognovimus. ſilvas quoque rectè adjecit Dionyſius, his verſibus:

Ὕλην ναιετάοντες ἀπείρονα· ἧς διὰ μέσσης
Συρόμενος Τάναϊς Μαιώτιδος ἐς μυχὰ πίπτει.
Silvam incolentes immenſam: quam per mediam
Volutus Tanais Mæotidis in ſinum labitur.

Hunc igitur verum Tanais fontem alveumque quidam haud ignorantes, quum in terminum Europæ Aſiæque minimè idoneum intelligerent; iſthmo, qui eſt inter duo maria, Ponticum & Caſpium, dictas terras diſterminare maluerunt. de quibus Dionyſius ſic inquit:

Ἄλλοι δ' ἠπείροισι διὰ χθόνα νοσφίζουσιν.
Ἰσθμὸς ἄνω τέταται τις ὑπέρτατος Ἀσίδος αἴης
Κασπίης τε μεσηγὺ καὶ Εὐξείνοιο θαλάσσης·
Κεῖνον δ' Εὐρώπης Ἀσίης θ' ὅρον ηὐδάξαντο.
Alii autem continentibus terram ſeparant.
Iſthmus ſurſum porrectus eſt quidam ſupremus Aſiaticæ terræ,
Caſpium inter & Euxinum mare:
Illum Europæ Aſiæque terminum dixêre.

Iſthmum hunc, quà Caucaſus ſternitur inter dicta maria mons ingens, terminum ita ſtatuerunt inter Aſiam atque Europam, uti ea, quæ versùs ſeptemtriones ſunt, Europæ, ea verò, quæ versùs auſtrum, Aſiæ dicerentur loca. Strabo, ſuprà dicto lib. XI, de Caucaſo: Ἔστι δ' ὄρος τοῦτο ὑπερκείμενον τοῦ πελάγους ἑκατέρου τοῦ τε Ποντικοῦ, καὶ τοῦ Κασπίου, διατειχίζον τὸν ἰσθμὸν, τὸν διείργοντα αὐτά· id eſt; *Mons hic utrique imminet mari, Euxino & Caſpio, iſthmum, quo ea diſpeſcuntur, tamquàm murus includens.* Alii verò hoc muneris detulerunt Phaſidi flumini; teſte Herodoto, in lib. IV. At, inquies, quid inde? an non longè majus eſt intervallum, à mari Caſpio ad oceanum ſeptemtrionalem, quàm à Tanais fonte? Omninò. Multo igitur minùs aptus hic iſthmus in terminum inter Aſiam atque Europam, quàm ipſe Tanais. Ita ſanè eſt: haud nego. verùm alius jam heic iterum error veterum ſcriptorum circa Caſpium mare, errore illo, de Tanais fonte, multo etiam major. Scilicet Caſpium mare, quod

& Hyrcanum dictum, sinum esse crediderunt Scythici sive septemtrionalis oceani; quemadmodùm ex adverso Persicum & Arabicum maria, sinus sunt maris Erythræi, sive Rubri. unde idem Dionysius:

Οὕτως ὠκεανὸς περιδέδρομε γαῖαν ἅπασαν,
Τόσσος ἐών, καὶ τόσα μετ' ἀνδράσιν οὐνόματ' ἕλκων.
Κόλπους δ' ἔνθα καὶ ἔνθ' ἀπερεύγεται, ἔνδοθι βάλλων
Εἰς ἅλα· τυτθοὺς μὲν πλέονας, πίσυρας δὲ μεγίστους.
Ἤτοι μὲν πρώτιστος, ὃς ἑσπερίην ἅλα τίκτει,
Συρόμενος Λιβύηθεν ἔσω Παμφυλίδος αἴης.
Δεύτερος αὖτ' ὀλίγος μέν, ἀτὰρ προφερέστατος ἄλλων,
Ὅστ' ἀποκιδνάμενος Κρονίης ἁλὸς ἐκ Βορέαο,
Κασπίῃ αἰπὺ ῥέεθρον ἐπιπροΐησι θαλάσσῃ,
Ἥν τε καὶ Ὑρκανίην ἕτεροι διεφημίξαντο.
Τῶν δ' ἄλλων, οἵ τ' εἰσὶν ἀπαὶ νοτίης ἁλὸς ἄμφω,
Εἷς μὲν ἀνώτερός ἐστι, τὸ Περσικὸν οἶδμα προχεύων,
Ἀντία Κασπίης τετραμμένος Ἀμφιτρίτης·
Ἄλλος δ' Ἀῤῥαβικὸς κυμαίνεται ἐγγύθι κόλπος,
Εὐξείνου πόντου νοτιώτερον ὁλκὸν ἑλίσσων.
Sic Oceanus circumcurrit terram universam;
Tantus, & talia inter homines nomina trahens.
Sinus autem hinc inde eructat, introrsum mittens
In mare: parvos quidem plureis; quatuor verò maximos.
Scilicet primus, qui occiduum mare gignit,
Tractus è Libyâ, intra Pamphylicam terram.
Secundus autem, exiguus quidem, at potissimus aliorum,
Qui separatus à Cronio mari, à boreâ
Caspio profundum fluentum intromittit mari:
Quod etiam Hyrcanum alii nuncuparunt.
At aliorum, qui sunt ab australi mari ambo,
Vnus quidem superior est, Persicum fluctum profundens,
Contra Caspium mare:
Alter verò Arabicus fluctuat juxta sinus,
Euxino ponto magis australem sulcum volvens.

Et in eandem sententiam Strabo lib. XI, de eodem mari: Ἡ δὲ δευτέρα τῆς Ἀσίας μερὶς ἄρχεται μὲν ἀπὸ τῆς Κασπίας θαλάττης, εἰς ἣν κατέπαυεν ἡ προτέρα· καλεῖται δὲ αὕτη ἡ θάλαττα καὶ Ὑρκανία· ἔστι δ' ὁ κόλπος ἀνέχων ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἱκανῶς στενός, ἐνδοτέρω δὲ πλατύνεται προϊών, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν μυχόν, ἐπὶ σταδίους που πεντακισχιλίους· ὁ δ' εἴσπλους μέχρι τοῦ μυχοῦ μικρῷ πλείων ἂν εἴη, συνάπτων πως ἤδη ἀοικήτῳ. id est: *Secunda pars Asiæ à Caspio mari incipit, in quod prima desinebat. Mare hoc etiam Hyrcanum vocatur. Est autem sinus ab oceano versùs meridiem editus: ab initio quidem satis angustus; intus verò, dum progreditur, in latum se pandit, maximè in intimo recessu, ad stadia* ↀ. *introitus ejus, usque ad intimum recessum, paullo fuerit longior, terram ferè inhabitabilem attingens.* Mela, lib. I, cap. II: *Asia ex illo oceano, quem Indicum diximus, Arabicum mare, & Persicum, ex Scythico Caspium recipit.* & paullo pòst: *Spectant & septemtrionem Scythæ; ac litus Scythicum, nisi unde frigoribus arcentur, usque ad Caspium sinum possident.* item lib. III, cap. V: *Mare Caspium, ut angusto, ita longo etiam freto, primùm terras quasi fluvius irrumpit: atque ubi recto alveo influxit, in tres sinus effunditur; contra os ipsum, in Hyrcanum; ad sinistram, in Scythicum; ad dextram, in eum, quem propriè totius nomine Caspium appellant.* Plinius, lib. VI, cap. XIII: *Hac usque ad Caspium & Hyrcanum mare. namque id erumpit Scythico oceano in aversa Asiæ.* & mox: *Irrumpit autem arctis faucibus, in longitudinem spatiosis. at ubi cœpit in latitudinem pandi, lunatis obliquatur cornibus; velut ad Mæotin lacum, ab ore discedens, Scythici arcus, ut auctor est M. Varro, similitudine.* Atque hinc, ex Caspio mari ad Indiam circumnavigari posse septemtrionem, falsò prodidit Patrocles; ut testis est Strabo, lib. II. Plinius, lib. VI, cap. XVII: *Patefacta est India Alexandri Magni armis, regumque, qui ei successêre: circumvectis etiam in Hyrcanum mare & Caspium Seleuco & Antiocho, præfectoque classis eorum Patrocle.* Hæc satis impudenter à Patrocle in gloriam regum suorum conficta. Hanc igitur Caspii sinus faciem quum crederent veteres; rectè isthmo, qui inter mare Caspium & Pontum Euxinum protenditur, Europam ab Asiâ disterminare sese putarunt; reliquum limitem, ad septemtrionalem usque oceanum,

num, fauceis dicti maris angustas, in longumque extensas, efficere arbitrantes. Verùm falsam hanc esse veterum opinionem, nostrum satis clarè aperuit sæculum. Quamquam jam aliquot ante Strabonem sæculis antiquissimus auctorum Herodotus libr. I. docuit, Κασπίαν θάλασσαν εἶναι ἐπ' ἑωυτῆς, οὐ συμμίσγουσαν τῇ ἑτέρῃ θαλάσσῃ· id est; *Caspium mare esse per se, nec reliquo mari commisceri.* Et post hunc, maximus philosophorum Aristoteles, μετεωρολογικῶν II: Ἡ δ' Ὑρκανία καὶ Κασπία θάλατται κεχωρισμέναι τε ταύτης τῆς ἔξω στηλῶν θαλάττης, καὶ περιοικούμεναι κύκλῳ. id est; *Hyrcanum verò & Caspium maria sejuncta sunt ab extero mari, & circumquaque adcolas habet.* Nam, quòd in libro de mundo, cap. III, traditur, in Hyrcanum mare oceanum intrare; quódque Hyrcanum pro termino, ab hoc latere, ponitur Europæ: hoc ipso, quia diversum à superiori Philosophi opinione sentit, si alia argumenta deessent, convinci potest, haud genuinum esse hunc librum Aristotelis; sed suppositi-tium. Post Aristotelem, sub Strabonis ætatem, Diodorus quoque Siculus, lib. XVIII, τὴν Ὑρκανίαν θάλασσαν καθ' αὑτὴν esse pronuntiavit. Post verò & Melam & Plinium, Ptolemæus lib. VIII, Ἡ δὲ Ὑρκανία, inquit, ἡ καὶ Κασπία, θάλασσα πάντοθεν ὑπὸ τῆς γῆς περικέκλεισται, νήσῳ, κατὰ τὸ ἀντικείμενον, παραπλησίως. hoc est: *Hyrcanum mare, quod & Caspium, undique terrâ cingitur, per contrarium, insulæ in morem.* Verùm Herodoto atque Aristoteli cur à posterioribus auctoribus. Strabone, Melâ, Plinio, & aliis, fides minùs adhibita sit, auctoritas Patroclis in causâ fuit. quia hunc, præfectum dictorum locorum, ceu αὐτόπτην, certiora ac veriora prodidisse rati sunt. Patrocles verò magis quæ opinatus, quàm quæ expertus fuerat, falsa pro veris prodidit. Erronea autem ejus opinio ex eo primùm nata videtur, quòd mare tam vastum nullum esse posse putavit, quin magno misceretur oceano. dein, quum flumen ex septemtrionibus, quasi meridianâ lineâ, in mare hoc incidere sciret, quod Rhymnum vocatur Ptolemæo, ex Rhymnicis ortum montibus (hodiè *Iacik* volunt dici accolis;) fretum hoc, sive fauceis sinus Caspii ab hac parte, quâ sese pandit in magnum mare, esse credidit. ab alterâ verò parte, ad oceanum, quum aliud quoque cognovisset, immenso ore, flumen Obium, rectâ itidem lineâ ex septemtrionibus in austrum adversis aquis protensum: introitum hunc ejusdem sinus esse opinatus est. Quas falsissimas ejus opiniones nostri sæculi satis certa jam dudum confutavit experientia, veramque Herodoto, Aristoteli, Diodoro, ac Ptolemæo vindicavit fidem, atque auctoritatem. Sed, fretum hoc sinus Caspii rectè ex veterum istorum falsâ opinione uti formetur: fossâ, inter fonteis Rhymni, & proximam Obii ripam versùs septemtriones actâ, duo hi amnes inter se confundantur. atque sic rectè huc quadrabunt Strabonis verba, qui κόλπον ait esse ἀνέχοντα ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ πρὸς μεσημβρίαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ἱκανῶς στενόν. id est, *sinum ex oceano profluentem versùs meridiem, primùm quidem*, antequàm in magnum sese pandat mare Hyrcanum, *satis angustum.* magis etiam Melæ verba, qui *mare Caspium, ut angusto, ita longo freto, quasi fluvium* ait *irrumpere, atque recto alveo effluere.* item Plinii, qui *arctis irrumpere faucibus, in longitudinem spatiosis,* tradit. Longitudinem tamen faucium non tantam fecêre veteres illi, quantum nunc inter Caspium mare, septemtrionalemque oceanum intervalli esse scimus: sed ipsius Caspii maris longitudine, quæ ex occasu in ortum versùs est, aliquanto majorem; ut patet Strabonis ex verbis, supra citatis. Ex hac igitur fictâ Caspii maris facie, Plinius, lib. IV, cap. XIII, postquàm Europæ litus, ab ortu in occasum versùs, enarrare promisit; primo loco *Septemtrionalem* nominat *oceanum:* & lib. VI, cap. XIII, primum Europæ promontorium, quod nunc Obium nuncupatur, *Celticæ* vocat *promontorium Lytarmin.* sub Celticæ quidpe vocabulo omnem septemtrionalem, occidentalemque dictam fuisse Europam, proximo ostendam capite.

Atque hi fuêre veterum, circa Asiæ Europæque terminum, errores. Verum nunc certumque terminum uti habeas; statue, post mare Ægæum, Propontidem, atque Pontum Euxinum, paludemque Mæotin, primùm Tanais fluenta, donec adverso amne ad flexum ejus, opidumque *Tuja* pervenias; quâ Volgæ fluminis dextræ ripæ adpropinquat. inde transversum jugum, quod, inter utrumque flumen ex septemtrionibus in meridiem protensum, vulgari vocabulo dicitur *Perowlok*. à Volgæ lævâ ripâ Rhymnicos monteis, ad opida *Weliki Tumen* & *Leptin*, proximamque Obii fluminis ripam. hinc ipsum flumen Obium, ad Oceanum usque, & promontorium Lytarmin. Atque hic tandem terminus terrarum situi, quem nunc satis cognitum habemus, quammaximè congruit: idemque veterum descriptioni quamproximè respondet. omne quidpe Sarmaticum litus, ipsaque tota Sarmatia, hoc limite Europæ suæ redduntur. hoc etiam modo omnis Hyperboreorum, ultra Riphæos, sive Hyperboreos monteis, regio in unâ consistit Europâ; uti veterum quidam voluêre, teste Plinio: quibus terminus haud dubiè Europæ Obius fuit amnis.

hoc item pacto Tanais Europæ Asiæque erit ex parte limes. hac denique ratione omnis Russia major, quam alio nomine vocant Moscoviam, in unâ continetur Europâ: cujus majorem partem hactenus per dictam lineam, à Tanais fonte ad sinum Album ductam, in Asiâ, ex erroneâ Ptolemæi opinione, statuerunt nostri sæculi geographi.

CAPUT II.

Orbis terrarum alia partitio: ubi de veteri CELTICA; *cujus partes Illyricum, Germania, Gallia, Hispania & insulæ Britannicæ.*

ATque verus inter Europam Asiamque terminus sic sese habet. Ceterùm præter supradictas orbis terrarum partitiones, alia quædam vetustissimis primisq; Græcorum scriptoribus fuit divisio: quâ, præter suam Græciam atque Italiam, omne reliquum in duo nomina, duasque parteis distinxerunt. quidquid versùs septemtriones, ultra Emaum, Emodumque monteis, mare Caspium, Caucasia juga, Pontum Euxinum, Istrum amnem, & Alpeis, mareque internum situm est, uno nomine Scythiam adpellavêre; reliquam partem, huic ab meridie adversam, Æthiopiam. Cujus rei, ut multa sunt in veterum poëtarum monumentis documenta, atque indicia; ita luculentissimum adfert testimonium Strabo, in lib. I, his verbis: Φημὶ γὰρ, κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξαν, ὥσπερ τὰ πρὸς βορρᾶν μέρη τὰ γνώριμα ἑνὶ ὀνόματι Σκύθας ἐκάλουν, ἢ Νομάδας, ὡς Ὅμηρος· ὕστερον δὲ καὶ τῶν πρὸς ἑσπέραν γνωσθέντων, Κελτοὶ καὶ Ἴβηρες, ἢ μικτῶς Κελτίβηρες, καὶ Κελτοσκύθαι προσηγορεύοντο, ὑφ᾽ ἓν ὄνομα τῶν καθέκαστα ἐθνῶν ταττομένων, διὰ τὴν ἄγνοιαν· οὕτω τὰ μεσημβρινὰ πάντα Αἰθιοπίαν καλεῖσθαι, τὰ πρὸς ὠκεανῷ. id est: *De priscorum Græcorum sententiâ hoc dico: quòd, sicut notæ versùs aquilonem gentes uno nomine Scythæ vel Nomades, ut Homero, adpellatæ fuerunt; posteà verò, cognitis etiam occiduis regionibus, Celtæ, atque Iberi, aut mixtis vocabulis Celtiberi, & Celtoscythæ dici cæperunt, sub uno nomine singulis diversisq; gentibus ob ignorantiam comprehensis: ita, quæ versùs meridiẽ ad oceanum sita sunt, omnia Aethiopiæ adpellatione fuêre notata.* Et lib. XI: Ἅπαντας μὲν δὴ τοὺς προσβόρρους κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς, Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ᾽ ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου, καὶ Ἴστρου, καὶ Ἀδρίου κατοικοῦντας, Ὑπερβορέους ἔλεγον, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασπούς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. h. e: *Veteres Græcorũ scriptores universas genteis septemtrionales Scytharum & Celtoscytharũ adpellatione adfecerunt. qui verò ante hos adhuc eas diviserunt, supra Euxinum, Istrum, & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixêre, & Sarmatas, & Arimaspos: trans verò mare Caspium Sacas, & Massagetas.* Antiquissimi scilicet Græcorum scriptores omnem septemtrionem in Europâ, à Caspio mari, quod terminum statuebant inter Europam & Asiam, ultra Euxinum pontum, Istrum flumen, mare Adriaticum, Alpium juga, mare internum, quà id Galliam Hispaniamque alluit, in tria diviserunt gentium genera, ac nomina, ARIMASPORUM, SARMATARUM, & HYPERBOREORUM. horum *Arimaspos* ad fauceis Caspii posuêre maris: his proximos versùs occasum *Sarmatas*: post hos, ad oceanum usque Atlanticum, & fretum Gaditanum, *Hyperboreos*; sub quorum nomine comprehendebantur *Illyrii*, *Germani*, *Galli*, & *Hispani*, populique præthereà in *Britannicis insulis*: quæ gentes universæ postmodùm, ut mox ostendam, uno vocabulo CELTÆ fuêre dictæ. De Hyperboreorum supra Alpeis situ, jam antè pluribus auctorum testimoniis, superiori capite, monstratum est. quibus adde ea, quæ apud Apollonii scholiasten leguntur hujusmodi: Μνασέας δέ φησι, νῦν τοὺς Ὑπερβορείους Δελφοὺς λέγεσθαι. Somnium scilicet, ac deliramentum merum Mnaseæ; nisi ita legas: Μνασέας δέ φησι, τοὺς Ὑπερβορείους νῦν Κελτοὺς λέγεσθαι· id est; *Mnaseas ait Hyperboreos nunc Celtas dici.* Apud Plutarchum in Camillo, de urbe Româ à Gallis captâ, leguntur ista: Τοῦ μέντοι πάθους αὐτοῦ, καὶ τῆς ἁλώσεως ἔοικεν ἀμυδρά τις εὐθὺς εἰς τὴν Ἑλλάδα φήμη διελθεῖν. Ἡρακλείδης γὰρ ὁ Ποντικὸς, οὐ πολὺ τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπολειπόμενος, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς συγγράμματί φησιν, ἀπὸ τῆς ἑσπέρας λόγον κατασχεῖν, ὡς στρατὸς, ἐξ Ὑπερβορέων ἐλθὼν ἔξωθεν, ᾑρήκοι πόλιν Ἑλληνίδα Ῥώμην, ἐκεῖ που κατῳκημένην περὶ τὴν μεγάλην θάλασσαν. οὐκ ἂν οὖν θαυμάσαιμι, μυθώδη καὶ πλασματίαν ὄντα τὸν Ἡρακλείδην, ἀληθεῖ λόγῳ, τῷ περὶ τῆς ἁλώσεως, ἐπικομπάσαι τοὺς Ὑπερβορέους, καὶ τὴν μεγάλην θάλασσαν. Id est: *Hæc tamen captæ urbis calamitas obscuro rumore protinus in Græciam perlata est. Ponticus enim Heraclides, adfinis his temporibus, in libro de animâ, annuntiatum ex occidente tradit, exercitum alienigenarum, ex Hyperboreis progressum, Græcam urbem cepisse Romam, illo tractu prope magnum mare sitam. Equidem non mirer, portentosum hominem atque vanum Heraclidem, veritati captæ urbis, jactantiæ causâ, adscripsisse Hyperboreos, & magnum mare.* Hyperboreorum nomen haud falsò, nec portentosè adfinxisse Heraclidem

dem Gallis Romam occupantibus, ex iis, quæ modò ex Strabone, & Mnaseâ, & superiori capite ex aliis compluribus auctoribus attulimus, satis perspicuum est. Magnum quoque mare eum non intellexisse oceanum, ut Plutarchus; sed mare internum, Italiam plurimâ parte perfundens, quod, Ponti respectu, rectè dicebatur magnum; omninò ego credo. Ipse, circa eorumdem Gallorum migrationem, quàm fœdè cæcutierit Plutarchus, superiori capite, ex eodem ejus libro, ostensum est. Ceterùm post antiquissimos illos, alii Græcorum scriptores, quos παλαιοὺς heic vocat Strabo, omneis septemtrionales gentes tam in Europâ, quàm in Asiâ, uno nomine SCYTHAS adpellaverunt: & post hos etiam alii, Scytharum quosdam CELTOSCYTHAS; nempe Europæos omneis, ut mox ostendam.

De *Scytharum* vocabulo in ipsâ SCYTHIA, quæ inter ultimum Europæ finem, Obium amnem, & Eoum mare, in Asiâ comprehendebatur, dubitatio nulla esse potest; quando perpetuò nomen id multis sæculis pòst etiam duravit.

De GERMANIS quoque nostris testimonium modò cognovimus ex Strabone: qui quosdam septemtrionalium *Celtoscythas* ait adpellatos. sub quo vocabulo haud dubiè *Germani*, ac *Galli*, *Hispani*que, & *Britanni* intelligebantur. hi quidpe propriè posteà CELTÆ conjunctim uno vocabulo Græcis fuêre dicti. Plutarchus verò, in Mario, Cimbros, Germanicam gentem, Celtoscythas antiquis scriptoribus dictos adfirmat. Præterea Plinius, lib. IV, cap. XII, manifestissimum de Germanis simul atque SARMATIS perhibet testimonium. *Scytharum*, inquit, *nomen usquequaque transit in Sarmatas atque Germanos. nec aliis prisca illa duravit adpellatio, quàm qui extremi gentium harum, ignoti propè ceteris mortalibus, degunt.* Priscam hanc intelligit adpellationem Scytharum in Europâ, de quâ heic agit, omnino suâ ætate interiisse: pro qua proximas Asiæ regiones vera genuinaque SARMATIÆ atq; GERMANIÆ vocabula sortitas esse. Scytharum verò nomen ultra Obium amnem, in Asiâ atque oriente tantùm, apud remotissimos homines, &, ob longinquitatem locorum, Europæis penè incognitos, constitisse. *Baltiam* Timæus atque Xenophon Lampsacenus, eamdemque *Basiliam* Pytheas, referunt apud Plinium insulam Scythiæ, sive contra Scythiæ litora; ut fusiùs suo loco explicabitur: quam *Scandinaviam* nominat ipse Plinius, Germaniæ adversam; & sine nomine Tacitus Germaniæ insulam. est autem hodiè peninsula immensa, in quâ Norvagia, Svedia, Finnorum marchia, Biarmia, & Lappia, regiones sternuntur. Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Ac Sarmatia quidem non modò vetustissimis, sed inferioris etiam sæculi Græcorum scriptoribus, vulgò sub Scythiæ nomine memorata est.

HISPANIAM & GALLIAM sub eodem venisse Scytharum vocabulo, nullum equidem aliud habemus argumentum, quàm illud Strabonis de *Celtoscythiâ*: sub quo nomine dictas quoque duas regiones comprehensas fuisse, haud dubium est; quando tam Hispani, quàm Galli, propriè dicebantur *Celtæ*, ut pòst ostendam. *Scythicum* in Hispaniâ qui *promontorium* ex Melæ lib. III, cap I statuunt, aut qui istic Melam ipsius Scythiæ aliquod promontorium intellexisse arbitrantur; perquàm ignaros se veteris geographiæ produnt Ego alibi (Deus conatis adnuat precor) certis docebo argumentis, legendum illic *Trileucum*, ut est apud Ptolemæum; quod & *Lapatia Cori* eidem dicitur: estque hodiè vulgò accolis *Cabo de Ortegal*.

De BRITANNICIS quoque insulis idem, quod de Galliâ & Hispaniâ, est sentiendum: quidpe quum ante magnam illam Scythiam, cujus fines extremi, ab occasu oceanus Atlanticus, ab septemtrionibus oceanus glacialis, ab oriente Obium flumen, sitæ fuerint insulæ; sub eodem cum Scythiâ generali vocabulo comprehensas fuisse, haud dubitandum est.

ILLYRICUM etiam, cujus antiquissimi fines fuêre inter Istrum & Alpeis, Adriaticumq; pelagus, & inter Rhenum ac Mœsiam, quia posteà Celtici nominis, ut mox ostendam, portio fuit; Scythiæ quoque illius magnæ partem anteà vetustissimis Græcorum scriptoribus habitam fuisse, maximè credibile est. Quin ad Illyrios maximè spectant verba Strabonis, ubi τοὺς ὑπὲρ τοῦ Ἀδρίου κατοικοῦντας sub *Hyperboreorum* nomine venisse, antiquissimis mortalium, testatur. Quòd si igitur Illyricum initio sub uno Hyperboreorum nomine, dein posterioribus etiam temporibus sub uno Celticæ vocabulo, unà cum reliquis in Europâ regionibus septemtrionalibus, comprehensum fuit: certè medio quoque sæculo sub unâ eâdemque Scythiæ adpellatione venisse, extra controversiam esse debet. Atque hæc de SCYTHARUM vocabulo ex vetustissimorum Græcorum traditione.

 Post

Post hos, quum CELTARUM nomen ex Illyrico, Galliâ, Hispaniâ, ac Germaniâ Britannicisque insulis nosci inciperet; Græci, omne reliquum, à Germaniâ ad Asiam usque, ejusdem generis ejusdemque nominis arbitrantes, CELTOSCYTHAS adpellavêre, non modò Hispanos, Gallos, Britannos, atque Illyrios; sed Sarmatarum quoque gentem, ad Obium usque flumen, novissimum Europæ terminum. Hanc adpellationem alii posteà non satis percipientes; Cimbrorum agmen (qui primi, quorum memoria exstet, ex antiquissimis Germanis, unà cum conterminis Teutonis, exteras terras, in Macedoniam & Græciam usque, quæsiverunt) Celtoscythas eâ de causâ dictos existimaverunt, quia ad dictam expeditionem profectis Scytharum, id est, Sarmatarum nonnulli immisti fuerint; ut patet ex Mario Plutarchi. Mox alii, quum diversum Scytharum genus intelligerent à gente Celtarum; abjectâ illorum adpellatione in universâ Europâ, Celtas vocarunt prædictos omneis, ad Europæ usque finem. Hinc Ptolemæus, operis quadripartiti lib. II, universam Europam Κελτογαλατίαν nuncupavit: & Plinius, lib. VI, cap. XIII, Celticæ finem fecit, ex veterum traditione, ad Obii fluminis ostium; promontorio illic Celticæ memorato Lytarmi: quod Obium nunc vocari, superiori capite ostendi. Posteaquàm verò SARMATARUM quoque in Europâ gens penitiùs aliquanto Græcis innotuit, diversumq; id à Celtis hominum genus intellectum: segregati à Celtico nomine Sarmatæ, sub Scytharum vocabulo constiterunt; Celtæque soli dicti fuêre, Illyrii, Germani, Galli, Britanni; atque Hispani. Hinc Diodorus Siculus, lib. V, Celtarum, id est, Gallorum ac Germanorum, sub falso Γαλατίας nomine, mores describens, nomen hoc ad Scythiam usque profert. Rectiùs Strabo, sub initium libri primi: Ἐν δὲ τῷ παντὶ κύκλῳ τῆς οἰκουμένης, πρὸς ἄρκτον μὲν τὰ μέχρι τῶν ὑστάτων ἐστὶ Σκυθίας, ἢ τῆς Κελτικῆς. id est: *In universo terræ habitabilis circulo versùs septemtrionem sunt, quæ in extremos usque Scythiæ, vel Celticæ fineis porriguntur.* Plinius quoque, libr. VIII, cap. XV, Germaniam Scythiæ conterminam facit. *Paucissima*, inquit, *Scythia gignit, inopiâ frugum: pauca contermina illi Germania.* Item Solinus, cap. XXIII: *Mons Sevo ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingævones tenent: à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Solinus sua habuit à Plinio; cujus ipse epitomator: Plinius verò à vetustioribus; quibus Germania sub Celticæ adpellatione comprehendebatur. in quibus Aristoteles, lib. VIII de historiâ animalium: Οἷον ἐν τῇ Ἰλλυρίδι, inquit, καὶ τῇ Θρᾴκῃ, καὶ τῇ Ἠπείρῳ, οἱ ὄνοι μικροί· ἐν δὲ τῇ Σκυθικῇ καὶ Κελτικῇ ὅλως οὐ γίγνονται. δυσχείμερα γὰρ ταῦτα. id est: *Vt in Illyrico, & Thraciâ, & in Epiro asini parvi habentur. in Scythiâ verò, & Celticâ prorsus nulli, propter immodicum frigus.* Illyricum cur heic Philosopho diversum, alienumq; censeatur à Celticæ adpellatione, mox infrà docebo.

HISPANIAM sub CELTICÆ vocabulo, ceu propriâ adpellatione, comprehensam fuisse, quia gens una ejusdemque originis Hispani cum Gallis, Britannis, Germanis, atque Illyriis; manifesto indicio est nomen sub Romano etiam imperio frequentibus ejus locis adfixum: uti CELTIBERORUM, longè latéque Iberi amnis ripam adcolentium: item CELTICORUM, haud exiguas in Bæticâ simul ac Lusitaniâ portiones obsidentium: tum circa ipsum *Celticum promontorium*; quod, ultimum Hispaniæ versùs occasum, nomen à gentis vocabulo traxit, nunc vulgò *Finis terræ* dictum. nam *Celtici* heic *cognomine Neriæ*, & *Celtici cognomine Præsamarci* sunt Plinio, lib. IV, cap. XX. unde ipsum promontorium indigetatur *Nerium* Straboni lib. III, & Ptolemæo in descriptione Hispaniæ. Mela, lib. III, cap. I, totam Hispaniæ frontem, à Tago amne, seu à Magno promontorio, quod Olyssiponense est Plinio, ad Celticum usque promontorium, Celticos suâ ætate coluisse tradit. Ac licet Lucanus, lib. IV, carmine sic cecinerit;

His præter Latias acies, erat impiger Astur,
Vectonesque leves, profugique à gente vetustâ
Gallorum, Celtæ miscentes nomen Iberis:

tamen haud facilè ego adducor, uti credam, ex Galliâ advenas Celtas Iberis, id est, Hispanis sese miscuisse; unde prima Celtiberorum nominis origo: quamquàm auctores habuerit Lucanus haud paucos, Græcos juxtà atq; Latinos, rem eamdem adfirmanteis. Atq; ista quidem de Celtiberis, intellexisse eum de iis populis qui ad Iberum flumen, ut suprà ostensum, longè latéque incoluerunt; non verò de Celticis, per Bæticam ac Lusitaniam ad Celticum usque promontorium sparsis, satis in aperto est. At si Celtis, ex Galliâ profectis, nomen inde *Celtiberorum* quæsitum, quòd Iberis misti: quæro, unde Celtici illi in Bæticâ simul ac Lusitaniâ? an ex eâdem Galliâ? Si ex eâdem Galliâ; cur non & ipsi eodem simul nomine *Celtiberi* dicti? ratio quidpe nominis eadem erat. Celtiberos quidam dictos putant ab Ibero amne, cujus ripam accoluisse referunt auctores. at

latiùs

latiùs per omnem Hiſpaniam diſperſum nomen id fuiſſe, haud obſcurè colligitur ex Plinii libr. III, cap. I: ubi, de Celticis loquens, Bæturiam, partem Bæticæ, incolentibus, *Celticos,* inquit, *à Celtiberis ex Luſitaniâ adveniſſe manifeſtum eſt ſacris, linguâ, opidorum vocabulis, quæ cognominibus in Bæticâ diſtingvuntur.* item ex libri IV, cap. XXII; ubi, de inſulis oceani ad Hiſpaniam loquens, *Ex adverſo,* inquit, *Celtiberiæ complures ſunt inſulæ, Caſſiterides dictæ Græcis, à fertilitate plumbi: & è regione Arotrebarum promontorii, deorum ſex, quas aliqui Fortunatas adpellavère.* Solinus, cap. XXVI: *Caſſiterides inſulæ ſpectant adversùm Celtiberiæ latus.* Antiquiſſimi equidem Græcorum ſcriptores per *Caſſiterides* intellexerunt Britannicas inſulas; eaſque, per errorem quemdam, haud procul Hiſpaniâ eſſe crediderunt: ut alibi, ſi Deus cœptis benignus adnuat, certis oſtendam documentis. at poſteriores, quibus compertum, ſatis longè ab Hiſpaniâ diſſitas eſſe Britannias; antiquorum Caſſiterides interpretati ſunt inſulas, quæ Trileuco promontorio (vulgò nunc dicitur *Cabo de Ortegal*) numero complures objacent: quarum, in orientem verſùs, notior vulgò nunc dicitur *Tſla de Cyprian,* id eſt, *Inſula Cypriani*; in occidentem, longiùs paullo diſſita, *Zyzarga.* His igitur oppoſita continens, quæ nunc Gallæcia, olim *Celtiberia* vocitata fuit. Hujus incolas Mela, lib. III, cap. VI, *Celticos* adpellat. Antiquiſſimis autem Græcorum, quibus Britannicæ inſulæ à plumbi candidi copiâ & nobilitate dicebantur *Caſſiterides,* omnis Hiſpania, cui objacebant Britannicæ inſulæ, adpellabatur *Celtiberia.* Eodem capite Plinius, *Gentes,* inquit, *Celticæ, Turduli, & circa Tagum Vettones.* Si Vettones quoque Celtica gens; cur Lucanus hos minùs *profugos à vetuſtâ Gallorum gente* dixit, quàm Celtiberos ad Iberum colenteis? Ratio certè nulla proba patet. Malo igitur ego Straboni credere, ubi tradit, vetuſtiſſimos Græcorum CELTAS primùm adpellaſſe in univerſum, cum reliquis in ſeptemtrione populis, Hiſpaniam omnem. malo item, apud eumdem Strabonem libr. I, Ephoro fidem adhibere, qui ex veteri opinione, τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῶν τεττάρων, εἰς τέσσαρα μέρη διῃρημένα, id eſt, *cæli terraque regiones in quatuor diſtributas fuiſſe parteis* adfirmat: Τὸ πρὸς τὸν ἀπηλιώτην Ἰνδοὺς ἔχειν· πρὸς νότον δὲ Αἰθίοπας· πρὸς δύσιν δὲ Κελτούς· πρὸς βορρᾶν ἄνεμον Σκύθας· hoc eſt: *versùs ſubſolanum habitari ab Indis; versùs auſtrum ab Aethiopibus; versùs occaſum ab Celtis; versùs aquilonem à Scythis.* Unde illa etiam à Dionyſio Halicarnaſſenſe deſumta eſt totius orbis partitio, in libr. VII; quum, de cultu deorum loquens, omneis totius terræ gentes enarrare vellet. Verba ejus hæc ſunt: Καὶ χρόνος οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ παρανομῆσαί τι, περὶ τὰς ὀργιαζομένας τῶν θεῶν, ἔπεισεν, οὔτε Αἰγυπτίους, οὔτε Λίβυας, οὔτε Κελτούς, οὔτε Σκύθας, οὔτε Ἰνδούς, οὔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐδὲν ἁπλῶς. id eſt: *Nec longâ temporum ſerie adduci potuerunt, ut cultum deorum, quorum ſacra patrio ritu celebrant, dediſcere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Aegyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, vel ulla alia gens barbara.* Ubi recto ordine auctor Ægyptiis conjungit Afros; his proximos, freto Gaditano intercedente, Celtas; ſub quorum nomine Hiſpani, Britanni, Galli, Illyrii, Germani; Celtis Scythas; ſub quorum adpellatione, proximi Germanis, Sarmatæ, & deinceps reliqui; Scythis deinde Indos: his alias barbaras genteis; puta Gedroſios, Arios, Bactros, Perſas, & quidquid ab Scythiâ ſimul & Indiâ ad Ægyptum & Græciam protenditur. Haud vana igitur nec falſa ſunt Ephori teſtimonia; quorum alterum ex primo libro Strabonis modò retuli; alterum in lib. IV eſt hujuſmodi: Ἔφορος δ᾽ ὑπερβάλλουσαν τῷ μεγέθει λέγει τὴν Κελτικήν, ὥστε, ἅσπερ νῦν Ἰβηρίας καλοῦμεν, ἐκείνοις τὰ πλεῖστα προσνέμειν, μέχρι Γαδείρων: hoc eſt: *Ephorus ingenti magnitudine facit Celticam; ita uti illi pleraque ejus terræ, quam nunc Iberiam,* id eſt, Hiſpaniam, *vocamus, loca uſque ad Gadeis tenuerint.* Quòd ſi Ephorus non omnem ſimul Hiſpaniam Celtico nomini adſcripſit; ſed τὰ πλεῖστα ejus tantùm; ut interpretatur, ſeu refert Strabo: certè id nullâ aliâ de causâ factum, quàm quòd ſeptemtrionalis ejus pars antiquis illis Græcis etiamdum incognita fuit. unde etiam meridionalis tantùm initio illis dicta fuit *Iberia*; ut infrà è Polybio oſtendam. At CELTIBERORUM vocabulum poſteà exortum eſt: ſcilicet quum Græci (in quibus vel primi Maſſilienſes; Emporitanam huc deducentes coloniam) Hiſpaniam ab *Ibero* flumine adpellarent IBERIAM; ut auctor eſt Plinius, libr. III, cap. III. tunc enim ab ipſâ terrâ incolas dixère IBEROS: quidam verò συμμίκτως, ut ait Strabo, *mixto nomine* CELTIBEROS; ad diſtinctionem Celtarum trans Pyrenæum, item Celtarum trans Rhenum incolentium. *Iberorum* tamen etiam vocabulum univerſis pariter Celtis tributum fuiſſe, haud obſcurè teſtatur Strabo, verbis ſuprà dictis ſcilicet διὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν καθ᾽ ἕκαστα ἐθνῶν, id eſt, *ob ignorationem ſingularum gentium.* Idem auctor, lib. III: Οἱ δὲ τῶν Ῥωμαίων συγγραφεῖς μιμοῦνται μὲν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ᾽ οὐκ ἐπὶ πολύ· καὶ γὰρ ἃ λέγουσι, παρὰ τῶν Ἑλλήνων μεταφέρουσιν· ἐξ ἑαυτῶν δ᾽ οὐ πολὺ μὲν προσφέρονται τὸ φιλείδημον. ὥσθ᾽ ὁπόταν ἔλλειψις γένηται παρ᾽ ἐκείνων, οὐκ ἔστι πολὺ τὸ ἀναπληρούμενον ὑπὸ

τῶν ἑτέρων· ἄλλως τε καὶ τῶν ὀνομάτων ὅσα ἐνδοξότατα τῶν πλείστων ὄντων Ἑλληνικῶν· ἐπεὶ καὶ Ἰβηρίαν ὑπὸ μὲν τῶν προτέρων καλεῖσθαι πᾶσαν τὴν ἔξω τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ὑπὸ τῶν Γαλατικῶν κόλπων σφιγγομένου. Id est: *Romani equidem ſcriptores imitantur Græcos; ſed modicè. nam quæ dicunt, ea à Græcis transferunt: ipſi verò de ſuo haud multum adferunt ſtudii. itaque, ubi illi deficiunt, non multum eſt, quod ab his expleri poſſit: præſertim quum & nominum celeberrima quæque ferè ſint Græca. nam & Iberiæ nomine antiquis intellectum fuit, quidquid eſt extra Rhodanum, & iſthmum, qui à Gallicis coarctatur ſinubus.* Neſcio an hoc poſtremum de Rhodano ex Æſchylo hauſerit Strabo. ſic enim Plinius, lib. ult. cap. II: *Aeſchylus in Iberiâ, hoc eſt, in Hiſpaniâ, Eridanum eſſe dixit, eumdemque adpellari Rhodanum.* Iberiam latè ſumtam intellexiſſe Æſchylum, non Hiſpaniam tantùm, ex Strabone patet. Ac fortè ipſam heic intellexit Æſchylus Germaniam, flumenque ejus *Rhodanum*, quod in extremis Germaniæ partibus, apud opidum *Danzig*, Viſtulæ miſcetur: à quo jam Herodoti ævo omne electrum, de quo illic loquitur Plinius, in Italiam Græciamque deportatum fuiſſe, infrà, lib. III, in Gothonibus docebo. Certè Nonnus poëta, antiquiſſimos iſtos imitans ſcriptores, Galliam Germaniamque adpellavit Iberiam. Verba ejus, lib. XXIII, ſunt iſta:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων.
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διακρίζων τοκετοῖο,
Κτείνει ξεῖνα γένεθλα.
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: ſed tamquàm judex.
Et occultum partum diſcernens generationis,
Occidit peregrinas proleis.

Sed tamdem, quum unum *Iberorum* in Hiſpaniâ apud omneis Græcos, tamquàm peculiare ac proprium, evaleret vocabulum; CELTICUM nomen in eâ gente prorſus in deſvetudinem abiit. Hæc de Hiſpaniâ.

ILLYRIORUM ſub nomine comprehenſos fuiſſe priſcis ſæculis Vindelicos, Noricos, Pannonios, atque Dalmatas, ſuo loco demonſtrabitur. Horum Pannonios, & Vindelicos eamdem habuiſſe cum Germanis, Gallis, Britannis, atque Hiſpanis lingvam, diversâ tantùm dialecto diſtinctam, mox infrà docebo. unde validiſſimum conſtruitur argumentum, Illyrios ejuſdem fuiſſe generis cum modò dictis nationibus, ejuſdemque originis gentem CELTICAM. Sed vetuſtiſſimos quoque Græcorum ſcriptores ſub Celtarum nomine habuiſſe nationes Illyricas, patet ex Appiani libro de rebus Illyricis; quamvis obſcurè. Verba illic leguntur iſta: φασὶ δὲ τὴν μὲν χώραν ἐπώνυμον Ἰλλυριοῦ τοῦ Πολυφήμου γενέσθαι. Πολυφήμῳ γὰρ τῷ Κύκλωπι, καὶ Γαλατείᾳ, Κελτὸν καὶ Ἰλλυριὸν καὶ Γάλαν παῖδας ὄντας, ἐξορμῆσαι Σικελίας, καὶ ἄρξαι τῶν δι᾽ αὐτοὺς Κελτῶν, Ἰλλυριῶν, καὶ Γαλατῶν λεγομένων. id eſt: *Ferunt regionem ab Illyrio, Polyphemi filio, cognomen accepiſſe. nam Polyphemi Cyclopis ex Galateâ filios, Celtam, Illyricum, & Galam, profectos è Siciliâ, gentibus imperitaſſe, quæ ab iis vocatæ Celtæ, Illyrii, & Galli.* Heic licet ea, quæ de Polyphemo & Galateâ, Siculis hominibus traduntur, opidò ſint fabuloſa; tamen ex reliquis verbis ſatis clarè ſatiſque perſpicuè colligitur, *Gallos* & *Germanos* (hi enim heic intelliguntur per *Celtarum* nomen) *Illyrioſq.*, ab antiquiſſimis mortalibus pro unius ejuſdemque generis ſive gentis nationibus fuiſſe habitos. Sed Illyricum omnium primum à Celticæ vocabulo ſeparatum fuit. nam, quum hujus regionis, ut Græciæ proximæ, populi ex omnibus Celtis primi Græcis noſcerentur; nomen eorum peculiare apud illos in quotidianâ adpellatione ita evaluit, ut Celtarum vocabulum in eâ gente non modò in deſvetudinem, ſed planè in oblivionem abiverit. unde nullum ejus apud veteres auctores monumentum; niſi quod ex Appiano, ſive epitomatore ejus, loco abſtruſiſſimo modò erui. Hinc eſt, cur Ariſtoteles, ut ſuprà cognitum, Illyricam terram à Celticâ diverſam faciat.

BRITANNOS quoque cum Gallis atque Germanis, Hiſpaniſque, ejuſdem fuiſſe generis, ejuſdemque originis, infrà ex Moſis primùm auguſtiſſimis deducetur ſcriptis; dein ex lingvâ; tum ex hominum, opidorumque nominibus propriis, quæ dictis nationibus fuêre communia. Sed ab antiquiſſimis quoque Græcorum ſcriptoribus Celtarum adnumeratos fuiſſe genti ac nomini, liquet vel ex hoc Ariſtotelis loco, in libro περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων· Τὸν κασσίτερον, τὸν Κελτικὸν, τήκεσθαί φασι πολὺ τάχιον μολύβδου. hoc eſt; *Stannum ferunt Celticum multo, quàm plumbum, citiùs liqueſieri.* quod de Britannico ſtanno, omnium præſtantiſſimo, eóque per omnem Græciam atque Italiam celebratiſſimo, accipiendum. nam Gallici ſtanni nulla umquàm apud auctores mentio, nedum nobilitas. Apud Melam, lib. III, cap. VI, quod eſt *de Hiſpaniæ & Septemtrionis inſulis*, ita perſcriptum eſt: *In Celticis aliquot ſunt, quas, quia plumbo abundant, uno omnes nomine Caſſiterides adpellant.* Hoc quamvis poſteà de Hiſpaniæ inſulis, Trileuco promontorio, ut ſuprà dixi, objacentibus acceptū eſt: vetu-

vetuſtiſſimis tamen Græcorum de Britannicis inſulis, ſtannum in Galliam, Italiam, atque Græciam mittentibus, intellectum fuit. In Celticis igitur populis numerati antiquiſſimis temporibus fuêre & Britanni. In etymologico Græco magno hæc leguntur verba: Βρεττανοὶ, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦς, τῆς Βρεττανοῦ θυγατρός. id eſt: *Britanni, gens à Celtô, Britanni filiâ, condita.* Quæ ſanè verba ingens in ſeſe habent vel auctoris erratum, vel librarii mendum. non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, ſed à Britannâ Celtis filiâ, vel Britanno filio originem nomenque duxiſſe, quoſdam priſcorum tradidiſſe ſcriptorum, veriſimile eſt. quâ de re pleniùs infrà, ſuo loco. in præſens ſufficiat, quemadmodùm antè ex Appiano Illyrios, ita heic quoque ex dicto etymologico Britannos Celticæ adſeruiſſe origini ac genti. *Celta* autem iſte quis fuerit, infrà oſtendetur. Ceterùm, Britannorum quoque nomen poſtquàm antiquis Græciæ mortalibus innotuit; conſimili modo, ut antè de Illyriis dixi, ita in quotidianâ adpellatione evaluit, uti Celtarum vocabulum in eâ gente planè in deſvetudinem abierit. Cui rei maximam occaſionem cauſamque præbuiſſe videtur ſitus gentis in ipſo oceano; quo, tamquàm alieni, ab omnium reliquorum Celtarum confinio excluduntur.

Hinc tandem nomen CELTICUM in unis tantùm GALLIS, atque GERMANIS uſurpatum fuit: idque perpetuò poſterioribus etiam temporibus, quum jamdudum ſingulas genteis ſuis peculiaribus nuncupaſſent nominibus, ΓΑΛΑ´ΤΑϹ, atque ΓΕΡΜΑΝΟΥ´Ϲ. Cujus rei quum vel ſexcenta paſſim apud rerum auctores exſtent teſtimonia; tum hoc luculentiſſimum, diſertiſſimumque eſt Dionis Coccejani, in libr. XXXIX: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος διαδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται, καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῆς ἐπικλήσεως ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. hoc eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam oritur: inde versùs occidentem profluens, ad ſiniſtram Galliam, ejuſque incolas, ad dextram Celtas dividit; tandemque in Oceanum exit. hic quidpe limes in hanc uſque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina adepta ſunt. ſiquidem antiquiſſimis temporibus populi iſti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuêre.* Eâdem de cauſâ Diodorus Siculus, prædicto libr. V, utriuſque nationis, tamquàm unius gentis, mores, rituſque, & cultum deſcribens, uno utitur (quamquàm falſo, ut infrà, capite X, oſtendetur) ΓΑΛΑΤΙ´ΑϹ, id eſt, GALLIÆ vocabulo; nullo hujus, vel illius nationis facto diſcrimine. Strabo verò, lib. IV, & VII, diſertiſſimè Gallos Germanis facit *συγγενεῖς*, id eſt, *conſangvineos, ſive cognatos.* Verba ejus, libr. IV, in Gallorum deſcriptione hæc ſunt: Νυνὶ μὲν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδουλωμένοι, κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιῶν χρόνων τοῦτο λαμβάνομεν περὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν μέχρι νῦν συμμενόντων παρὰ τοῖς Γερμανοῖς νομίμων. καὶ γὰρ τῇ φύσει, καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν οὗτοι, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις, ὅμορόν τε οἰκοῦσι χώραν, διοριζομένην τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ. Id eſt: *Nunc equidem pacati omnes ſerviunt; Romanorum, à quibus ſubacti, juſſis parentes. at ſuperioribus temporibus quales fuerint, ex Germanorum adhuc durantibus conſvetudinibus intelligimus. nam & naturâ & vitæ inſtitutis gentes hæ ſimiles ſunt, & cognatæ inter ſe, confinem habitantes regionem, Rheno flumine diviſam.* Hinc etiam Jul. Cæſar, apud Dionem libr. XXXVIII, in oratione ad militeis, Helvetios, Gallicam nationem, *ὁμοίους* facit atque *ὁμοφύλους* Marcomannis Germanis, id eſt, *ſimileis & ejuſdem gentis populos.* Atque Dio equidem duas haſce genteis, ut limite, ſic vocabulis diſtingvens, Gallos vocat, unà cum Diogene Laërtio in proœmio hiſtoriæ philoſophorum, proprio vocabulo ΓΑΛΑ´ΤΑϹ; Germanos verò, cum eodem Laërtio, & Appiano in Illyricis, antiquo & utriſque communi nomine ΚΕΛΤΟΥ´Ϲ. at diverſum his faciunt Poſidonius apud Athenæum in lib. IV, Strabo lib. I, IV, & VII, & Plutarchus in Cæſare, & Craſſo; Germanos ſuo vocabulo adpellantes ΓΕΡΜΑΝΟΥ´Ϲ· Gallos verò communi illâ adpellatione, ΚΕΛΤΟΥ´Ϲ. quamquàm & ipſe Plutarchus in conſolatione ad Apollonium, iiſdem vocabulis cum Dione, Laërtio, & Appiano, duas haſce genteis diſtingvit: contrà verò Appianus in Mithridaticis, & II Civilium bellorum, Gallos vocat *Κελτοὺς*· Germanos autem in eodem lib. II Civilium, & in Gallicis, *Γερμανούς*. Cujus diverſitatis ratio unica eſt, quia in univerſum tam commune omnibus ad utramque amnis ripam ſemper fuit vocabulum hoc; uti alterutris, tamquàm proprium ac peculiare, ad diſcrimen alterorum, certò adſcribi nequiverit. Unde frequens hodiè imperitis geographiæ hiſtoriæque veteris interpretibus circa idem vocabulum hallucinatio; ſæpè *Gallos* vertentibus, quum *Germanos* intelligant auctores: & è diverſo, *Germanos* interpretantibus, quum illi velint *Gallos*: vel etiam alterutros, quum utroſque ſimul ſcriptores ſignificent.

Roma-

Romani distinctè semper, INTER PYRENÆUM ET RHENUM, GALLOS vocitarunt; TRANS RHENUM GERMANOS. quâ de re fusiùs infrà, dicto cap. X, contra quosdam secus sentienteis agam.

Atque hæc CELTARUM in *Hispanis*, *Britannis*, *Gallis*, *Germanis*que, & *Illyriis* adpellatio ex vetustissimis Græcorum adducta est monumentis. Ceterùm non ex opinatione eam, & conjecturâ quâdam Græcos prædictis tribuisse gentibus; sed re verâ proprium hoc, & genuinum, germanumque omnium fuisse nomen atque genus, mox infrà quamplurimis, gravissimisque demonstrabo documentis: si primùm Joannis Bodini, hominis Galli, argumenta, quibus uni id Galliæ Celticæ, inter Garumnam Sequanamque amneis comprehensæ, satis speciosè adserit, cuncta refutavero.

CAPUT III.

Bodini argumenta, quibus CELTICÆ *nomen uni Galliæ convenisse, item Gallos à Græcis, à Gallis verò Germanos ortos esse, probare voluit, cuncta refutantur. simulque aliorum falsæ de Germanorum origine opiniones convelluntur.*

HActenus, sub uno CELTICÆ vocabulo quinque antiquitus comprehensas fuisse ingenteis terras, *Illyricum*, *Germaniam*, *Galliam*, *Hispaniam*, *insulasque Britannicas*, ex antiquissimis deduxi scriptorum monumentis. Unam ab initio, ejusdemque originis incoluisse gentem, antequàm aliis etiam rationibus atque documentis demonstrem; refutanda primùm videtur transversa quorumdam, ac nimiùm falsa opinio, qui unam inter Pyrenæum ac Rhenum Galliam antiquis mortalibus CELTICAM vocitatam, unamque hanc terram CELTARUM primævam sustinuisse gentem, atque ab hac in duas proximas terras, hinc Germaniam, illinc Hispaniam primos cultores missos, cùm ipsi arbitrati, tum aliis idem pluribus persuadere argumentis atque indiciis conati sunt. Omnium verò horum nugas atque deliramenta persequi, haud mei est instituti. ea tantùm indicasse, quæ speciem aliquam veri præ se ferant, hoc loco sufficiet. In his igitur vel princeps omnium Joannes Bodinus, homo Franco-gallus, indulgentiâ magis, quàm judicio usus mihi videtur in methodo suâ historiarum, dum Germanos à Gallis, Gallos à Græcis originem duxisse, pluribus ostendere argumentis vanis, fabulosis, atque falsis laboravit. Hanc ejus opinionem, quia jam plus nimio apud nonnullos ejus populareis evaluisse video, diligentiore paullo trutinâ examinandam existimo. Primùm ergo Gallos à Græcis fuisse ortos, inde probare se posse confidit, quia innumera in Franco-gallorum nunc lingvâ vocabula sunt Græca; quæ primos Gallicæ gentis conditores ex Græciâ unà secum attulisse credidit. Quod equidem argumentum valdè ego arbitror esse vanum atque inane. quidpe si primi conditores Gallorum gentis fuêre Græci; cur non vernaculam Galli retinuêre lingvam Græcam? quemadmodùm in Asiæ juxtà ac Europæ regionibus longè lateque patentibus, item in Africæ maritimis locis factum esse scimus. item, quomodò lingva Græca in primis Gallis ita abolita, uti pauca solùm vocabula posteà superfuerint? item, unde nova illa lingva, à Græcâ prorsus diversa; quæ Gallica, & Celtica passim auctoribus adpellatur? Ab aliis, dixeris, populis; qui aut ante Græcorum adventum in Galliâ fuêre, aut postmodò supervenerunt. At horum utrumque absurdissimum. etenim, si jam anteà alii heic fuerunt tantâ multitudine mortales, uti novorum posteà advenarum lingva prævalere nequiverit: certè nequidquàm Gallos, primos Galliæ cultores, à Græcis originem duxisse contendas; sed Græcos potiùs ad primos illos pervenisse adfirmandum. quod à Phocensibus, ac Rhodiis posteà factum scimus. Sin verò post Græcos alii supervenêre coloni, tantâ multitudine, uti lingva eorum evaluerit: hi profectò primi fuerunt Galli, non verò Græci illi. Verùm Græca vocabula quâ ratione, item per quos mortaleis, & quando primùm Galliæ fuerint invecta, facilè à Græcis juxtà ac Latinis rerum scriptoribus discere poterat Bodinus. Nempe prædicti Phocenses, coloniâ in Galliam deductâ, opidoque ad mare internum Massiliâ condito, lingvam simul intulerunt; Romæ Tarquinio Prisco regnante: id est, circa annum mundi IIICIↃ CCCLIII. Unde Strabo, libr. IV, de Massiliensibus simul atque Gallis in hunc modum prodidit: Ἐξημερουμένων δ' ἀεὶ τῶν ὑπερκειμένων βαρβάρων, καὶ ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν τετραμμένων ἤδη πρὸς πολιτείας καὶ γεωργίας, διὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐπικράτειαν, οὐδ' αὐτοῖς ἔτι τούτοις συμβαίνοι ἂν περὶ τὰ λεχθέντα τοσαύτη σπουδή. δηλοῖ δὲ

τὰ καθ-

τὰ καθεστηκότα νυνί· πάντες γὰρ οἱ χαρίεντες πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν· ὥσθ' ἡ πόλις μικρῷ μὲν πρότερον τοῖς βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας κατεσκεύαστε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια Ἑλληνιστὶ γράφειν. ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίων πέπεικεν, ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας, ἐκεῖσε φοιτᾶν, φιλομαθεῖς ὄντας. ὁρῶντες δὲ τούτους οἱ Γαλάται, καὶ ἅμα εἰρήνην ἄγοντες, τὴν σχολὴν ἄσμενοι πρὸς τοὺς τοιούτους διατίθενται βίους, οὐ κατ' ἄνδρα μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ· σοφιστὰς γοῦν ὑποδέχονται τοὺς μὲν ἰδίᾳ, τοὺς δὲ αἱ πόλεις κοινῇ μισθούμεναι, καθάπερ καὶ ἰατρούς. Hoc est: *Quum autem barbari, supra eos siti, subinde mansvescerent, & pro bello civilia jam studia agrorumq; cultum amplecterentur, quia Romanorum imperio subjecti; ne harum quidem rerum studio postmodùm apud Massilienseis tantum loci fuit. Idque præsens ejus urbis status indicat. nam qui paullo elegantiores ibi sunt homines, ii se ad dicendum philosophandumq; conferunt. Atque ideò urbs ea paullo antè quidem barbaris, loco ludi literarii, patefacta fuit, & Græcarum literarum studiosos reddidit Gallos; ut contractuum quoque formulas Græcè conscriberent. nunc verò nobilissimis etiam Romanorum persvasit, ut studiorum causâ pro Atheniensi peregrinatione Massiliensem amplectantur. quos quum videant Galli, quia in pace vivitur; ipsi quoque lubentes otium huic vitæ instituto impendunt; non modò privatim, sed & publicè. nam præter sophistas, qui privatis sumptibus eò commeant, publicis etiam civitatum stipendiis cùm sophistæ, tùm medici illic aluntur.* Atque huc faciunt Cæsaris quoque verba, in commentario belli Gallici sexto; ubi de druidibus Galliæ loquens, *Magnum ibi*, inquit, *numerum versuum ediscere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in disciplinâ permanent. neque fas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis literis utantur.* Hinc etiam *in castris Helvetiorum*, ut idem Cæsar auctor est in comment. I, *tabulæ repertæ sunt literis Græcis confectæ; in quibus nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent; & item separatim pueri, senes, mulieresque.* Neque verò est, quòd ex quorumdam nimis immaturâ interpretatione intelligas, Græcis tantùm literis, id est, literarum figuris, sive characteribus usos fuisse Gallos: non autem ipsâ lingvâ, aut sermone Græco. παιδευτήριον Gallis aperuisse Massilienseis, tradit Strabo; in quo non Gallicâ, sed Græcâ lingvâ, Massiliensium professores philosophiam ac medicinam docuerunt, simul Romanorum, simul Gallorum juventutem. Quin jam anteà in eodem παιδευτηρίῳ conscribere didicisse, ait idem auctor, Gallos συμβόλαια sua Ἑλληνιστὶ, id est, *Græcè*, Ἑλληνικῇ γλώττῃ, *Græcâ lingvâ*; non verò Ἑλληνικοῖς γράμμασι, στοιχείοις, ἢ χαρακτῆρσι, *Græcis literarum figuris, elementis, sive characteribus*. Magna verò, ac mira profectò res fuerit, Gallos ob elementorum in scripturâ similitudinem φιλέλληνας fuisse redditos. At Straboni mens in dictis verbis quæ fuerit, liquidiùs patet, quàm uti pluribus illustrari egeat. Si cui tamen animus etiamnum agitur ambiguus, judiciumque aliquanto est tardius; Luciani, ecce, eâ de re disertissimis accipiat verbis testimonium. hic quippe in eo, quem de Hercule Gallico conscripsit, sermone, postquàm peregrinam Herculis imaginem in Galliâ se conspexisse narravit; Ταῦτα ἐγὼ μὲν, inquit, ἐπὶ πολὺ εἱστήκειν ὁρῶν, καὶ θαυμάζων, καὶ ἀπορῶν, καὶ ἀγανακτῶν. Κελτὸς δέ τις παρεστὼς, οὐκ ἀπαίδευτος τὰ ἡμέτερα, ὡς ἔδειξεν, ἀκριβῶς Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιεὶς, φιλόσοφος, οἶμαι, τὰ ἐπιχώρια, Ἐγώ σοι, ἔφη, ὦ ξένε, λύσω τῆς γραφῆς τὸ αἴνιγμα. Id est: *Hæc ego quum, diutius adsistens, contemplatus essem, admirans, hæsitans, indignans: Gallus quidam, qui propiùs adstabat, nostratium literarum haud indoctus (id quod declaravit, quum Græcam lingvam exactè loqueretur; philosophus, opinor, ex eo genere, quod apud illos est) Ego tibi, inquit, ô hospes, picturæ istius ænigma explicabo.* En, Lucianus ait, se reperisse in Galliâ hominem, φιλόσοφον τὰ ἐπιχώρια, οὐκ ἀπαίδευτον τὰ Ἑλληνικὰ, ἀκριβῶς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀφιέντα· id est; *philosophum Gallum, ex druidum genere, Græcarum literarum non indoctum, Græcam lingvam absolutè & exactè loquentem.* An verò heic quoque libuerit ex vocabulo φωνὴν, *sonum* solummodò vocis Græcæ intelligere; quæ jam interpretatio multo etiam remotior erit, quàm illa de στοιχείοις, sive γράμμασι· an verò ipsam lingvam, sive sermonem Græcum? In illum ne temerè te projicias errorem; palàm atque manifestò occurrit ipse Lucianus, in principio sermonis, Τὸν Ἡρακλέα, inquiens, οἱ Κελτοὶ Ὄγμιον ὀνομάζουσι, φωνῇ τῇ ἐπιχωρίῳ· id est; *Herculem Galli Ogmium adpellant, lingvâ patriâ.* Distingvit itaque satis apertè inter φωνὴν Ἑλληνικὴν, & φωνὴν Κελτικὴν· id est, *inter sermonem Græcum, & sermonem Gallicum*: quâ significatione vox ista φωνὴ apud alios quoque auctores haud raro in usu est. At ne fabulam de Hercule Gallico, ut pleraque in aliis sermonibus ac dialogis, narrare tibi Lucianum opineris; in dialogo, quem *bis accusatum* inscripsit, in Italiam se atque Galliam pervenisse testatur. De cetero, neque illud dictæ sententiæ repugnat, quod indocti isti rerumque omnium imperiti homines ex Cæsaris comment. V objiciunt; quia epistolam Cæsar ad Q. Ciceronem, in Nerviis hibernantem, atque tunc à Nerviis circumsessum, Græcis conscriptam literis mi-

sit:

ſit; ne, interceptâ epiſtolâ, ſua ab hoſtibus cognoſcerentur conſilia; ideò colligi hinc poſſe, Gallos non Græcâ uſos lingvâ, ſed Græcarum literarum figuris tantùm. Nervii quidpe, Germanicæ originis gens, extra Celticam (mediam universæ Galliæ Comatæ partem hoc nomine adpellat Cæſar) in extremis prope, versùs ſeptemtriones, Belgicæ Galliæ finibus poſiti, barbaris etiam tunc, ac Germanicis omnino agebant moribus: de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, *Literarum*, inquit, *ſecreta viri pariter ac feminæ ignorant*. Quapropter facilè Cæſar conſilia ſua, dum Græcis conſcriberet literis, id eſt, lingvâ Græcâ, celare eos potuit. Nec item obſtat, quòd Cæſar, in comment. I, per interpreteis cum Divitiaco, Æduorum principe, colloquutus eſt; quum tamen Græcè optimè ſciret Cæſar. nam hodiè etiam per omnem ferè Europam vel in quovis vico ſcitur Latina lingva: interim tamen principes reperiuntur haud raro viri, gentiumque reges, qui loqui eamdem rudes, ac prorſus ignari.

At tam communis, per reliquam Galliam, quum fuerit publicè privatimque lingvæ Græcæ uſus; nihil mirum, ſi multa vocabula Græca in Gallicum tranſierint ſermonem: quorum pauca quædam ad hoc uſque tempus in eâdem regione manent. Bodinum verò hæc Græcorum vocabulorum in Galliâ origo latere minimè potuit: quando ipſemet Maſſilienſium in eodem libro allegat exemplum: modò rectè atque ingenuè, citra omnem adfectum & indulgentiam, de rei veritate judicare voluiſſet. Ipſorum Gallorum originem ſi ego non à Græcis demum, ſed inde ab ipſius NOACHI uſque ævo, & urbis Babylonicæ ædificatione, mox infrà deduxero; majorem Francogallos mihi debituros gratiam, ob indicatam gentis veram antiquitatem, ſpero, quàm ſuo Bodino.

Cetera ejus argumenta atque teſtimonia, quibus unam Galliam ab initio antiquiſſimis ſcriptoribus CELTICAM fuiſſe adpellatam, unoſq; Gallos CELTAS, probare conatur, ex eâdem ſunt officinâ, æquè vana, æquè irrita. Primum eſt hujuſmodi: *Celtarum adpellatio ab Homero ac Pindaro ſemper uſurpatur pro equitibus: Galli autem equitatu omnium fuêre præſtantiſſimi.* Horum ego neutrum concedo. κέλητα ἵππον equidem Homerus vocavit *equum deſultorium*; & eâdem ſignificatione ſimpliciter κέλητα Pindarus, Herodotus, & alii: Homerus etiam κελητίζειν dixit pro eo, quod eſt *equo deſultorio vehi*, vel *equum deſultorium agere*. at κέλητας adpellari ipſos ſeſſores, ſive equiteis, apud nullum reperii auctorem antiquum. Quare divinatione lubricâ ac fallaci conjicere de hoc Bodinus potuit; pro vero adſeverare numquàm ſanè debuit. magnum quidpe diſcrimen inter *equum* & *equitem*. nec vocalis H, quum ſit naturâ longa, tam facilè in voce κέλητης contrahi potuit, uti inde fieret κέλτης. At Cæſar, in initio mox commentariorum de bello Gallico, non Græco vocabulo, ſed ipſorum Gallorum lingvâ *Celtas* dictos fuiſſe teſtatur: cui adſentitur Pauſanias, in Atticis; ut infrà videbimus. Primum igitur hoc Bodini jam apertè falſum. Alterum illud tali iterum firmat argumento: *Quia, quum à veteribus Mauri laudentur, quòd equitatu longè præſtarent; & Annibali de Romanis illuſtres victorias peperiſſent: præſtantior tamen fuit Gallorum equitatus.* Hoc iterum uno atque altero, ſatis levi, confirmat exemplo, ex Hirtii ac Plutarchi monumentis deducto. Hirtius, in libro de bello Africo, *Accidit*, inquit, *res incredibilis, ut equites minùs* XXX *Galli, Maurorum equitum duo millia fugarent.* item de bello Hiſpanienſi: *Quum magnâ manu parvas Cæſarianorum copias Afranius aggrederetur; celeriter ſe Galli equites expediunt, &, prœlio commiſſo, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuêre. Quinetiam*, inquit Bodinus, *Plutarchus in Antonio ſcribit, Parthos non aliter coërceri, aut frangi potuiſſe, quàm Gallorum equitatu, quum exercitus Antonii undique premeretur.* Ad primum quod attinet; magna heic certè XXX equitum Gallorum virtus atque præſtantia, ſummis laudibus digniſſima. verùm una hirundo haud facit ver. neque hoc factum Gallorum puto ſingulare. hiſtorias ſi ſcruteris, veteres juxtà ac novas; par facinus fortè in aliâ quoque gente reperias: quam tamen, ob unum alterumve tale exemplum, omnium totius terrarum orbis gentium præſtantiſſimam haud temerè dixeris. In bello iterum Hiſpanienſi quòd forteis ſeſe geſſerint Galli equites, id parum confirmat, Gallos omnium fuiſſe equitatu præſtantiſſimos. duæ quidpe actiones non faciunt habitum. Multo ſanè plura attuliſſe oportuit Bodinum exempla, ſi rem tam magnam, hactenuſque inauditam credere nos voluiſſet. Tertium certè ad Gallos pertinere haud arbitror. etenim Plutarchus equiteis iſtos, in exercitu Antonii, non Γαλάτας adpellat, ſed Κελτὺς, unà cum Appiano. quo vocabulo Græcos ſcriptores tam Germanos, quàm Gallos, promiſcuè adfeciſſe, ſuprà oſtenſum eſt. heic verò Plutarchum non Gallos, ſed Germanos Batavos intellexiſſe, haud dubitem. namque Batavorum equitum tanta ſuit virtus atque præſtantia, uti, poſtquàm in Romanorum pervenerunt notitiam ſimul atque amicitiam, perpetuò deinde Jul. Cæſar, Octav. Augu-

Auguſtus, M. Antonius, & alii poſt hos Romanorum duces in exercitibus ſuis duxerint; quod ſuo loco latiùs oſtendetur. At verò teſtimoniis niti ſi juvat: unum ego ipſius Cæſaris de Gallorum equitatu judicium contra Bodinum adduxerim. Belli Gallici comment. II, *Equites*, inquit, *Treveri; quorum inter Gallos virtutis opinio eſt ſingularis.* & luculentiùs comment. V, de iiſdem Treveris: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet.* En, Treveri totius Galliæ equitatu longè præſtantiſſimi. qui tamen non Galli, ſed Germani origine; ut ſuo loco monſtrabitur. quam equidem equeſtrem diſciplinam atque virtutem ex Germaniâ olim in Galliam ſecum abvexerant. Strabo, lib. IV, de Gallis: Εἰσὶ μὲν οὖν μαχηταὶ πάντες τῇ φύσει, κρείττους δ' ἱππόται, ἢ πεζοί· καὶ ἔστι Ῥωμαίοις τῆς ἱππείας ἀρίστη ἡ παρὰ τούτων· ἀεὶ δ' οἱ προσβορώτεροι καὶ παρωκεανῖται μαχιμώτεροι. id eſt: *Naturâ equidem omnes ſunt pugnaces: equitatu tamen, quàm peditatu, meliores. & optimam equitatus ſui partem Romani ab his habent. quo verò magis ad ſeptemtrionem & Oceanum vergunt, eo ſunt bellicoſiores.* Hæc de Treveris ac Batavis, gentibus Germanicis, Galliæ ſolum incolentibus, intelligenda, ex ſupradictis liquet; magisque liquebit infrà in Batavorum explicatione. Plutarchus in Craſſo, item Appianus in Syriacis, & Civilium II, tradunt, Jul. Cæſarem P. Craſſum cum CIↃ equitibus è Galliâ in Syriam ad patrem M. Craſſum miſiſſe: qui egregia inibi adversùs Parthos facinora ediderunt. Quum Cæſar ipſe Treveros *totius Galliæ equitatu longè præſtantiſſimos* prædicet; Batavosque Germanos equiteis ſemper in ſuo exercitu duxerit: quis dubitet, illos quoque equiteis, ad Craſſum miſſos, ex iiſdem fuiſſe nationibus? nam optimos eum voluiſſe mittere, certum eſt. Sanè, Germanos Gallis equitatu fuiſſe præſtantiores, vel uni, poſt Batavos, indicio eſſe poſſunt Tencteri; de quibus Tacitus, in libro de Germaniâ, iſta prædicat: *Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. Sic inſtituêre majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio, perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; ſed prout ferox bello, & melior.* Huc illud videtur ſpectare Herodiani, lib. VIII, de Maximino imperatore: Καὶ Γερμανῶν ἱππέων μέγα τι πλῆθος ἐπήγετο συμμάχους. ἐκείνους γὰρ μάλιστα προυβάλλετο, ἵν' ἐκδέχωνται τῶν πολεμίων τὰς πρώτας ἐμβολάς. θυμοειδεῖς ὄντες, καὶ εὔτολμοι ἐν ἀρχομένῃ μάχῃ. Hoc eſt: *Germanorum etiam equitum magnam multitudinem ſecum ducebat. quos præcipuè hoſtibus opponere ſolebat, ut primos impetus exciperent; feroces, audacesque initio pugnæ viri.* Sed Celtarum nomen antiquiſſimum eſſe, ſuprà oſtenſum eſt: Græcis jam tunc auditum, uſurpatumque, quum de Gallici equitatus præſtantiâ vixdum quidquam iis compertum eſſet. Vetuſtiſſimis autem temporibus præſtantiſſimi equites Græcis habiti ſunt Theſſali: quorum inventum etiam crediderunt, *pugnare ex equo.*

Aliud argumentum Bodinus ſubjicit hujuſmodi: *Cæſar, quum Gallos in tres ordines diſtribueret, druides, equites, & agricolas; equitibus tribuit diſciplinam militarem.* Hoc ſanè quantùm equitatus Gallorum præſtantiam probare poſſit, haud equidem video: ni fortè omnem Gallorum militiam in equitatu fuiſſe intelligas. quod, ut planè abſurdum, pluribus refelli non eget. Cæſaris verba, in comment. belli Gallici VI, hæc ſunt: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo: nam plebs penè ſervorum habetur loco; quæ per ſe nihil audet, & nulli adhibetur conſilio.* & mox: *De his duobus generibus alterum eſt druidum, alterum equitum.* & infrà, explicato druidum genere: *Alterum genus eſt equitum. ii, quum eſt uſus, & aliquod bellum incidit, omnes in bello verſantur.* Omnem Galliæ populum in tria diſtribuit Cæſar genera; quorum unum fuit *druidum*, alterum *equitum*, tertium *plebis*. Equitum heic vocabulum civile magis eſſe cenſeo, quàm militare: quemadmodùm omnis populus Romanus in *patricios, equites*, ac *plebem* diſtinctus fuit. nos Gallorum antiquum populum ſic Germanicè diſtinxerimus: *Der geiſtliche oder der pfaffen ſtand, der ritter ſtand, und der gemeine pöbel.* Sub equitum vocabulo pediteis quoque milites comprehendi Cæſari, quis dubitet? alioquin omnem Gallorum militiam ſolo, ut antè dictum, equitatu conſtitiſſe credendum foret: quod opidò quàm abſurdum, & Cæſaris aliorumque narrationibus maximè contrarium. Sed ab his argumentis, ſatis levibus atque vanis, ad maximum tandem tranſgreditur Bodinus argumentum, his verbis incluſum: *Quoniam Celtarum adpellatio multorum communis videbatur, Cæſar initio libri primi Celtas eos verè ac propriè dici tradit, qui inter Sequanam & Garumnam continentur: qui à Latinis Galli, ſuâ autem linguâ Celtæ vocarentur.* Ab his igitur inter Sequanam ac Garumnam Celtis omneis reliquos Celtas, cùm in ipſâ Galliâ primùm, tùm poſtmodùm in Hiſpaniâ, Britanniâ, Germaniâ, Italiâ, Græciâ, Aſiâ, & extremâ quoque Scythiâ, ortos Bodinus adfirmat. Verùm Cæſari an tutò ſatis hac in re fides haberi poſſit, equidem haud parum dubito. De negligentiâ in conſcribendis commentariis rectè eum reprehendiſſe Aſinium Pollionem,

lionem, innumeris hodiè convinci poteſt argumentis. Quare etiam haud injuriâ apud Strabonem, ſuper Rheni oſtiis ab Aſinio Quadrato, & ſuper magnitudine Arduennæ ſilvæ ab ipſo Strabone redarguitur. Neque verò GALLORUM vocabulum Latinum erat; ſed Celticum: ut ſuo loco oſtendetur. Aquitani etiam *Armorici* ſibi ipſis dicti fuêre, teſte Plinio, lib. IV, cap. XVII, Celtico itidem vocabulo, quia oceanum attingebant; ut auctor eſt ipſe Cæſar in comment. VII: unde Ὠκεανίτας, & Παρωκεανίτας, ac Παρωκεανίους Græci eos dixêre; & Romani eâdem ratione *Aquitanos*. Armoricorum tractum ad fretum uſque Gallicum pertinuiſſe, patet ex Notitiâ imperii. Hi igitur quum in Aquitaniâ quoque & in Belgicâ fuerint; cur nomen eorum Cæſar, comment. V & VII, & hunc ſequutus Hirtius comment. VIII, in eâ tantùm Galliæ parte poſuerunt, quæ nunc vulgò *Britannia minor* vocatur? Certè nullâ aliâ de causâ, niſi quòd fines Armoricorum Cæſari parum comperti. Omne Galliæ litus ad oceanum, ex ſeptemtrionibus in occaſum, ad Hiſpaniam uſque, populos tenuiſſe, quibus nomen commune ab ipſo oceano, quem illi *more* Celtico dixêre vocabulo, ARMORICI fuit, partim ex Plinio & Notitiâ imperii, ut antè dictum, partim ex ipſo Cæſare, & Hirtio, haud obſcurè colligitur. nihilo minùs tamen Cæſar *Armoricam* ſuam, *Aquitaniam* Latinè dictam, inter Garumnam amnem, ac Pyrenæos monteis concluſit, ſummo errore: eamdemque, majorem etiam per errorem, in comment. III, *ex regionum latitudine in tertiâ parte Galliæ* exiſtimavit: quum vix nonam occupet. Veram Armoricam, ſive Aquitaniam, à Pyrenæis jugis ad Germanicum uſque oceanum, tertiam impleſſe partem rectiùs dixiſſet. In Armoricorum igitur finibus deſignandis quia tam enormiter fefellit, quid ei de Celtis credam? Sanè ſi rectè ac verè tertiam Galliæ ſuæ partem ſolam genuinos atque germanos incolere Celtas ipſe tradidit; cur filius ejus poſteà Auguſtus Celtarum nomen uni tribuit Galliæ Braccatæ, id eſt, Narbonenſi provinciæ; ut auctor eſt Strabo, ſub initium libri IV? niſi, quòd ne ipſe quidem patri fidem habuiſſe videatur, meliori ex longinquâ conſvetudine edoctus experientiâ. Strabo certè, in prædicto libro, Ταῦτα μὲν, inquit, ὑπὲρ τῶν νεμομένων τὴν Ναρβωνῖτιν ἐπικράτειαν ἐλέγομεν, οὓς οἱ πρότερον ΚΕΛΤΑΣ ὠνόμαζον. ἀπὸ τούτων δ᾽ οἶμαι τοὺς σύμπαντας Γαλάτας Κελτοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων προσαγορευθῆναι, διὰ τὴν ἐπιφάνειαν· ἢ καὶ προσλαβόντων πρὸς τοῦτο καὶ τῶν Μασσαλιωτῶν, διὰ τὸ πλησιόχωρον. hoc eſt: *Hæc diximus de Gallis, qui Narbonenſem provinciam incolunt; quos priſci* CELTAS *adpellarunt. ab his verò arbitror & univerſos Gallos ab Græcis Celtas fuiſſe dictos, ob gentis claritatem: vel Maſſilienſibus, ob vicinitatem, aliquid momenti ad id conferentibus.* Hæc profectò haud temerè Strabo contra Cæſaris auctoritatem; ni certioribus niſus fuiſſet documentis, atque auctoritatibus. Eadem tradidit, paullo ante Strabonem, Diodorus Siculus, in lib. V; Celticam ſuper Maſſiliam inter Alpeis ac Pyrenæos extendens monteis; ulterioribus Galliæ vocabulo relictis. Ipſe ego Strabonis opinioni quammaximè accedo; qui à primis Maſſilienſibus nomen Celtarum Græcis traditum arbitratur. Nam Phocenſium ἄποικοι ut primùm in Galliam navibus pervenerunt; de adpulſu ſuo ad hanc terram, de proximis ejus incolis, & de coloniâ Maſſiliâ, inibi conditâ, haud dubiè Phocenſeis certiores fecerunt: unde nomen id mox ad omneis reliquos Græcos permanavit. Poſteriori verò tempore, eamdem Celtarum gentem, non modò per omnem Galliam, ſed in Hiſpaniam quoque (in quâ iidem Phocenſes, qui jam Maſſilienſes dicebantur, Emporias opidum condidere) atque Germaniam extendi compertum eſt. Hinc Herodotus mox, CXX annis poſt conditam Maſſiliam, quamvis confusè, & parum exactè, tamen ad Pyrenæos ſimul monteis, & Iſtrum amnem profert Celtarum vocabulum: quorum hic in Germaniâ eſt; illi inter Galliam & Hiſpaniam. Verùm tamen, fidem Cæſari circa Celtarum nomen abrogari omnem ſi nolimus; concedamus, eos populos, qui Sequanam inter ac Garumnam incoluerunt, ſolos ipſorum lingvâ vocatos fuiſſe Cæſaris ætate *Celtas*. at quid inde ſequetur? ab his ſcilicet omneis ceteras gentes Celticas, cùm in reliquâ Galliâ, tùm in Hiſpaniâ, Britanniâ, atque Germaniâ, originem duxiſſe. Haud neceſſario, opinor, nec ſatis firmo argumento. Quin hoc magis credibile: poſtquàm reliquæ Celtarum nationes à communi, latéque ac longè patenti vocabulo, in alia magis propria tranſierunt nomina; prout magnum illud σύστημα in plura, ut infrà oſtendetur, imperia disjectum: ſolos inter Garumnam Sequanamque incolenteis populos priſcam Celtarum adpellationem retinuiſſe. At ego, ſi in treis partes Galliam Comatam, ut deſcripſit Cæſar, diviſam fuiſſe credere fas eſt, certum quidem mediam habuiſſe partem nomen conceſſerim; Cæſari id verò minus probè cognitum putârim: pro quo commune omnium Celtarum vocabulum uſurpavit. Hoc non minùs reliquæ, inter oceanum & internum mare, item inter Pyrenæum ac Rhenum, Galliæ conveniſſe, quàm mediæ ejus parti, Sequanam inter & Garumnam;

nam; ostendit manifestissimo indicio Augustus imperator, Celticam statuens, quæ Braccata Gallia, & Narbonensis provincia Romanis dicta. In Cæsaris sanè commentariis innumeri sunt hujusmodi errores: in quibus non pauci docti viri hactenus hæsitarunt; ego verò, Deo benè juvante, suo tempore ac loco, latiùs explicare eos conabor. in præsens, magnum illud Bodini ex Cæsaris auctoritate adductum argumentum convulsisse, sufficiat.

Post hoc, alia adfert, haud minùs insulsa, atque inepta. *Quos Polybius*, inquit, *Celtas, Livius ubique Gallos adpellat.* item: *Vbique Latini Gallos adpellant, quos Græci* Κελτὰς *in eâdem rerum gestarum narratione. nam Livius lib.* XLVIII *fatetur, Gallos (non Cimbros, aut Germanos, aut Tuiscones adpellat; quos à Gallis semper distingvit) Italiam, Illyricum, Pannoniam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Asiam, suis coloniis illustrasse: ubi verò de Germanis scribit, gentili eos adpellatione complectitur.* Quid mirum, si Livius, aliique pariter Latini scriptores, Gallorum nomini adscripserunt, quæ à Gallis gesta sunt? quid item mirum, si, quos Latini Gallos, hos Κελτὰς vocet cum aliis Græcis Polybius? quando Κελτῶν vocabulum generalius tam Gallis, quàm Germanis à Græcis tributum. quid denique mirum, si Germanos Livius non adpellavit Gallos? Hæc igitur cuncta nimiùm futilia. Aliud videamus jam multo maximum, ut ei videtur, ex Athenæo productum: *qui in convivio Celtarum, tum in convivio Germanorum,* Γερμανοὺς, *&* Κελτὰς *accommodatè, ac propriis adpellationibus distingvit.* Ita equidem distingvit Athenæus; & cum Athenæo Plutarchus in Cæsare, & Crasso: Strabo item lib. I, IV, & VII. at cur accommodatiùs ac magis propriè Athenæus, Plutarchus, & Strabo, quàm Dio, Appianus, & Laërtius, qui è diverso disertissimè, ut superiori capite dictum, Γαλάτας Gallos, Κελτὰς vocant Germanos? Haud pejor certè horum debebat esse auctoritas atque fides, quàm illorum; nisi judice Bodino. Scilicet promiscuè, ut antè dictum, Græci Κελτῶν vocabulum usurparunt; aliàs Gallos à Germanis, aliàs Germanos à Gallis eodem distingventes. Atque hæc maxima Bodini sunt argumenta, quibus, Celtarum nomen unis Gallis à veteribus tributum scriptoribus, probare contendit.

Nunc ea etiam videamus, quibus migrationes Gallorum in Germaniam, cultoribus vacuam, demonstrare nititur. Gallorum vocabulum tunc Celtis contigisse ait, quum, orbem terrarum peragrantes, mutuò sese interrogarent, *Ou allons nous?* id est, *Quò proficiscimur?* ex quo *Oullones* adpellatos; quos Latini, per G efferentes, *Gallos* dixerint. Equidem ego miror, virum cetera doctissimum, ac perspicacissimum, suæ ipsius lingvæ tam ignarum fuisse, uti nesciverit, tres istæ voces originem unde ceperint. Merè Latinas esse *ou*, & *nous*, ab *ubi* & *nos* depravatas, ut pleraque lingvæ Gallicæ vocabula, nemo, Latini pariter Gallicique sermonis peritus, umquàm negaverit. Latinam autem lingvam tum demum Galliæ invectam fuisse, quum Romani arma simul atque imperium intulissent: non verò multis sæculis anteà, quum primi ex Galliâ populi in exteras proficiscerentur terras; quis vel mediocriter in veteri historiâ versatus ignorat? Hoc igitur jam satis absurdum. Celticum vocabulum esse GALLI, à Celticâ voce *gallen* (quæ hodiéque, aliâ tantùm dialecto *wallen*, Germanis in usu est, pro *iter facere*) jam olim deductum, infrà ostendam.

Porrò Bodinus Germaniæ regionem, quæ nunc patrio vocabulo dicitur *Westfalen*, ab initio vocatam fuisse ait *VVestwalliam*, à Wallis, id est, à Gallis, antiquissimis temporibus eò transgressis. nam eâdem ratione *Northwalliam*, *Sudwalliam*, & *Cornwalliam*, Britanniæ regiones, fuisse nuncupatas. Ad Britanniæ ista nomina in præsens nihil respondeo. de unâ mihi agitur heic Germaniâ. In hac miserè Bodinum errore implicitum multiplici, omnino existimo. Vocem *West* Germanis occidentis regionem significare, ne ipse quidem negat Bodinus. Quæro igitur; si ex Galliâ trans Rhenum ad orientem versùs Galli coloniam deduxêre; cur non eam potiùs *Oostwalliam*, id est, Galliam orientalem, adpellaverunt, quàm occidentalem? item; si jam inde à primis Gallorum trans Rhenum migrationibus nomen *VVestwalliæ* in Germaniâ, ad hoc usque tempus, viguit: quomodò omneis pariter Romanos, præsidia ac magnos exercitus in hac terrâ habenteis (in quâ etiam Quinctil. Varus cum tribus legionibus cæsus fuit) latere id perpetuò potuit? Nugæ certè istæ sunt, & logi meri. Terram hanc non *VVestwallen*, sed *VVestfalen* incolis dici, nomenque habere à pullo equino, quem *falen* Saxones adpellant; satis omnibus exploratum est Germanis. At ridiculas Bodini etymologias, in quibus non modò Germanicæ atque Italicæ, sed suæ quoque lingvæ opidò quàm rudem sese ostendit, persequi hoc loco, haud perinde lubido est.

Ceterùm, in probandis Gallorum in Germaniam migrationibus, *Rutenos*, Germaniæ populos, à Rutenis Gallis originem traxisse adseverat. Heic quoque multifarium ejus errorem mirari liceat. Primùm, nulli sunt, nec umquàm fuêre in Germaniâ Ruteni, qui ve-

rum historiarum auctores sunt certi, probi, ac maximè idonei, fideque dignissimi. contrà, Hunibaldus iste non modò obscurus, incertus, & meritò prudentissimo cuique suspectus; sed & nugatorius, & pluribus in rebus maximè ridiculus. Apud paullo antiquiores Germanos, literarum planè ignaros, quum nemo res gestas scripto mandare sciverit; omnia illius sæculi finxisse eum necesse est. Valeat igitur ipse, unà cum suo patrono Trithemio. Romanorum, ut gravissimorum hominum, & quorum plerique suarum ætatum res gestas adnotarunt, auctoritas fidesque summa meritò esse debet: præsertim, quum Germanorum, quamvis hostium, virtutem ubique mirentur, ac summis laudibus extollant.

De cetero, eorum heic maximè notanda est parum felix conjectura, qui à Persarum gente Germanos ortos, ex Herodoto se probare posse arbitrantur. scilicet quia huic, in libr. I, sub Persarum imperio populi recensentur Γερμάνιοι. quibus equidem duplex hujus sententiæ ratio: primùm, quia multa Persarum, cùm in sermone, tùm in moribus, ac vivendi ratione, putant Germanis convenire: deinde, quia nomen idem. Ad primum quod attinet; ab unâ origine, unâque & eâdem stirpe omneis pariter in universum promanasse orbem terrarum lingvas, nemo facilè negaverit. namque primam illam atque unicam in terris lingvam, ad urbis Babylonicæ ædificationem, non in totum sublatam, novasque inde lingvas conditas, sed confusam tantùm fuisse, id est, in plura ἰδιώματα, ac varias διαλέκτους distinctam, ex sacris liquidò patet scriptis. Quamobrem nihil mirum, si diversissimæ, longéque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes communia habeant etiam nunc nonnulla rerum vocabula. Mores verò si spectes; certè Persarum mores numquàm fuerunt Germanorum moribus tam similes, quin multo similiores fuerint mores Scytharum: à quibus Persarum quoque gentem, haud longè dissitam, nonnihil eorum traxisse, quid mirum, si quis conjecerit? Nemo tamen Scythas Germanorum conditores temerè adfirmaverit. Hoc igitur primum argumentum, de sermone ac moribus, prorsus invalidum miniméque ducendum. Videamus alterum. Originem gentis nostræ qui ex Herodoti vocabulo Γερμάνιοι ostendere volunt; præter vocabulum hoc, nihil in Herodoto legisse mihi videntur. quis namque geographiæ, historiæque veteris tam rudis atque ignarus, quin vel primo statim intuitu perspiciat, Γερμανίους Herodoti esse eosdem populos, qui aliis frequenter auctoribus dicuntur Καρμάνιοι, & Καρμανοὶ gens ad fauceis sinus Persici nobilissima? quorum regio, Diodoro, Straboni, Plinio, Ptolemæo, & aliis Καρμανία, Agatharchidi dicitur Γερμανία: fortassis corruptè, ex librariorum errore, pro Κερμανία· unde hodiéque eadem regio incolis dicitur, antiquissimo vocabulo, *Kerman*. Sed quantum est discrimen inter Κ & Γ literas? Adeò planè exiguum, uti alteram pro alterâ usurpatam in aliis quoque compluribus videamus vocabulis. Quapropter Carmanios, relictâ patriâ sede, in eam, quam posteà trans Rhenum ac Danubium adpellarunt *Germaniam*, transisse terram, temerè ne credas; quando in eâdem regione, perpetuò, in hoc usque tempus, vocabulum gentis duravit. GERMANIÆ vocabulum peregrinum fuisse, ipsique Germanorum genti inusitatum, & posterioribus demum temporibus conditum; infrà suo loco certissimis ostendetur documentis. Proinde istud quoque argumentum vocabuli Γερμάνιοι, pro origine gentis nostræ planè nihil facit.

Finieram de his; jamque ad alia proficiscebar, quum, ecce, vir quidam doctus occurrebat, qui non Germanos modò omneis, sed & Gallos atque Britannos ab unâ Cimbrorum natione primam traxisse originem, idque proprium omnium harum gentium ac vetustissimum fuisse nomen, pluribus argumentis demonstrare conatur. Hæc igitur opinio parum sana ne imperitorum menteis in parteis trahat; ejus quoque argumenta paullo diligentiore manu excutienda videntur. Josephus, antiq. Jud. lib. I, cap. VII, τοὺς μὲν γὰρ, inquit, νῦν ὑφ' Ἑλλήνων Γαλάτας καλουμένους, Γομαρεῖς ἢ ······· λεγομένους, Γόμαρος ἔκτισε. id est: *Quos nunc Græci Galatas vocant,······ Gomarenses adpellatos, Gomerus condidit*. Hoc quamquàm ad Asiaticos, ut sequenti capite patebit, Galatas pertineat; tamen nostri sæculi homines ad Europæos Gallos pertinaciter trahunt, firmareque id compluribus argumentis rationibusque laborant. Primùm quia in Germanorum gente (quam ejusdem fuisse generis cum Gallis ejusdemque originis ex hoc ipso conjiciunt) validissima olim atque nobilissima fuit natio CIMBRI; horum nomen à *Comaro*, sive *Gomero*, initio fuisse exstimant *Gomari*, seu *Gomeræi*; dein *Kimmerii*, & *Kimmeri*, tandem *Kimbri*: idque antiquum ac commune omnium simul Germanorum Gallorumque & Britannorum vocabulum. Hoc iterum duplici argumentatione fulciunt. primùm, quia, ubi nonnulli Græcorum Romanorumque scriptores nominarunt *Gallos*, alii earumdem gentium auctores eosdem populos adpellarunt

runt *Cimbros.* tum, quia hodiéque Britanniæ populi, quos *Wallos* vulgò Angli vocant, propriâ lingvâ dicuntur *Cumero*, & *Kumeri:* quod antiquum illud, ac peculiare omnium Britannorum nomen esse judicant; quod Græci dixêre Κιμμέριοι, & Κίμβροι· Latini *Cimmerii*, & *Cimbri.* Primum argumentum quod attinet; nempe priscos scriptores eamdem gentem modò Gallos, modò Cimbros nominasse: vehementer ego vereor uti satis probari queat. Falsum id esse, uti convincatur, exempla, quæ pro testimoniis producuntur, introspicienda erunt. Primum est; ubi Cicero, in oratione de provinciis consularibus, *C. Marium influenteis in Italiam Gallorum copias repressisse* ait; historici omnes, Cimbros fuisse, contestantur. Hoc jam parum firmum, planèque irritum ego censeo. nam quis veteris historiæ tam ignarus, qui nesciat, in hac Cimbrorum expeditione ex Galliâ in Italiam, præter Teutonos, itidem Germanos, Cimbris in patriâ quondam conterminos, Gallorum quoque Helvetiorum nationes enumerari, *Tigurinos, Tugenos,* & *Ambronas?* quâ de re fusior infrà clariorque suo loco erit sermo. Gallos igitur in dictâ oratione intellexit Cicero, ubi Gallos nominavit; non Cimbros Germanos. Gallos autem solos ex eo bello nominavit; quia de unis Gallis, sive de unâ Galliâ provinciâ in eâ oratione ei agebatur; quam C. Jul. Cæsari non adimendam svadet. idque patet ex sequentibus ejus verbis: *Nemo sapienter*, inquit, *de republicâ nostrâ cogitavit, jam inde à principio hujus imperii, quin Galliam maximè timendam huic imperio putaret. Sed propter vim, ac multitudinem gentium illarum, numquàm est anteà cum omnibus dimicatum. restitimus semper lacessiti. nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum.* Et paullo pòst: *Nihil est enim ultra illam altitudinem montium, usque ad oceanum, quod sit Italiæ pertimescendum.* Quod certè non, nisi de unâ Galliâ, intelligi potest. quidpe in Germaniam vix pedem posuerat Cæsar, Cattorum, quos Svevos ipse adpellat, adparatu perterritus cis Rhenum in Galliam refugiens. Rhætia verò ac Noricum, ab alterâ parte trans Alpeis proximæ regiones, sub Augusti demum principatu fuêre tentatæ. Hoc igitur ex Ciceronis auctoritate adductum testimonium jam prorsus nullum fuerit. Alterum est ex Appiani fide. nam ubi reliqui scriptores omnes unâ voce ac mente Gallos fuisse consentiunt, qui Brenno duce Delphos Græciæ diripuerunt; Appianus, in Illyricis, Cimbros vocatos fuisse testatur, his verbis; *Celtæ, sive Galli, quos Cimbros vocant.* Primùm, vox heic *Galli* non est Appiani, sed interpretis cujusdam, qui eo glossematio vocem auctoris *Celtæ* explicare voluit: satis infeliciter atque ineptè; quum *Celta* non minùs Germanum, quàm Gallum, ut suprà ostensum, Græcis scriptoribus significet. Cimbri autem Germani unde in Brenni Galli fuerint exercitu ad Delphos, suo loco docebitur. Hoc igitur quoque argumentum erit inane. Tertium est, quia Lucanus percussorem, ad Marii cædem immissum, *Cimbrum* vocat, quem Livius & alii, Gallum fuisse, adfirmant. Hoc ita Plutarchus in Mario dissolvit: Ἱππεὺς ἢ Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. id est: *Eques Gallus natione, aut Cimber (utrumque enim traditur) accepto gladio ad eum ingressus est.* Quartum est; quia Plutarchus, in eodem Mario, Cimbros *Galloscythas* adpellat. Hoc manifestò falsum. nam Plutarchus non *Galloscythas*, sed *Celtoscythas* vocat exercitum ex Cimbris ac Scythis conflatum. Id verò quò pertineat, jam anteà dictum est. Quintum argumentum est; quia grammaticum, quem in catalectis Virgilius perstringens Thucydidem Britannum vocat, Quinctilianus, lib. VIII, cap. III, Cimbrum fuisse dicit. In vulgatis equidem exemplaribus legitur *Britannus.* at in aliis est *tyrannus.* Non Britannum, sed Germanum fuisse hunc Cimbrum, testatur, in Philippicarum XI, Cicero; quem Quinctilianus prædicto loco citat. Atque hæc ferè sunt argumenta, sive testimonia ex veterum auctorum scriptis producta. quæ quum satis convulsa sint; reliquum nunc illud, de hodiernâ Britannorum adpellatione, inspicere ne pigeat. Haud leve id quidem videri poterat. at quis præstiterit, vocabulum *Kumero*, sive *Kumeri* esse antiquum, & unà cum ipsâ Britannorum gente conditum; non verò novum, & posterioribus demum sæculis inventum; postquàm Walli isti, sive Kumeri, ab Anglis & Saxonibus in eas, quas nunc tenent, compulsi fuerunt sedeis; Romanis omni Britanniâ jam egressis. Etenim, quum CCC circiter per annos Romani insulam sub præsidiis atque imperio tenuerint: mira admodùm res fuerit, eos numquàm hoc nominis in eâ gente exaudivisse; aut, si exaudiverint, nusquàm in literarum monumentis reliquisse: quum interim haud semel de Cimbris Germanis, eorumque in peninsulâ sede, mentio exstet. Unum illud apud omneis commune est nomen *Britannorum*, sive *Britonum.* quod pulsa etiam eorum à Saxonibus Anglisque pars in Galliam unà secum detulit; perpetuóque ad hanc usque diem retinuit. unde satis firmum est argumentum, unum hoc commune fuisse toti insulæ vocabulum; non verò illud

Cumeri. quam ego adpellationem ex novâ rerum mutatione, exterarumque nationum ex Germaniâ adventu, natam existimo. sic quidpe *Sicambrorum* Germanorum nomen, postquàm in Galliam translata gens fuit, mutatum est in *Gugernorum* vocabulum: & eâdem ratione Cattorum pars *Sunici* dicti; Atuatici, *Bethasii*; Eburones, Cæresi, Pæmani, Condrusi, Segni, qui diu uno nomine *Germani* adpellabantur, postea *Tungri*. sic *Francorum* nomen ex Chamavorum, Angrivariorum, Tencterorum, Usipiorum, Bructerorum, & aliarum nationum adpellationibus exortum; ut infrà, lib. II & III, in harum gentium explicatione patebit.

CAPUT IV.

Unum Aschenazem, Noachi pronepotem, cum filiis suis atque nepotibus, omnem post terrarum inundationem obsedisse CELTICAM, *id est, Illyricum, Germaniam, Galliam, Hispaniam, & Britannicas insulas; ex Mosis, scriptorum antiquissimi, deducitur monumentis. unde* CELTARUM *omnium pater, primusque conditor Aschenazes.*

FALSAS Germanicæ gentis originationes hactenus refutare pronum fuit. veram nunc ostendere, maximè arduum intelligo. Verùmtamen, ne quid prætermissum videatur, quod ad institutum opus pertineat; dabo operam, summoque enitar studio ac diligentiâ, ut hic etiam locus, quantum in tantâ rerum remotissimarum obscuritate fieri potest, quammaximè pateat.

Auctor igitur noster, sub initium libri de Germanis, enarratis terræ Germaniæ limitibus; *Ipsos*, inquit, *Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus & hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant: & immensus ultrà, utque sic dixerim, aversus oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu, aspectuque, nisi si patria sit?* Quidam heic, pro voce *aversus*, malunt legere *adversus*. malè sanè, ac parum scitè. nam Plinius quoque lib. IV, cap. XII, *inter Danubium & Hercynium saltum, campos & plana Iazyges Sarmatas, montes verò & saltus Dacos, aversa Bastarnas tenere* ait. & lib. VI, cap. XIII, *Hyrcanum mare erumpere* tradit *Scythico oceano, in aversa Asiæ*; id est, in remota & extrema versùs septemtriones. sed clariùs eodem libro, cap. XVI, de Bactris loquens: *Gens hæc obtinet aversa montis Paropamisi, ex adverso fontis Indi.* quâ significatione haud rarò vox ista apud auctores occurrit: quidquid alii contrà commententur. Ceterùm auctor noster sacrorum scriptorum, quæ κατ' ἐξοχὴν βιβλία vocamus, ignarus, aut saltem incredulus, gentilem de humani generis origine habuit fidem, quâ suam cuique solo innatam gentem, antiquitate conspicuam, omnes opinabantur. quâ ratione etiam primum gentis Germanicæ conditorem terrâ editum credidisse videtur, unà cum ipsis priscis Germanis; de quibus mox ita narrat: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus est) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque.* Nos, qui sacros libros pro unicâ veritate agnoscimus, sanctamque Christianorum profitemur religionem; primum unumque solum hominem in Asiâ à Deo conditum, atque ab hoc cunctos ceteros ortos mortaleis; quumque diluvio universi, exceptâ unâ exiguâ Noachi familiâ, delerentur, post diluvium ab Noacho ejusque filiis ac nepotibus ex eâdem Asiâ in omneis terrarum parteis iterum diffusos fuisse, haud ignoramus. proinde nostræ quoq; gentis primos conditores ex eâdē profectos terrâ haud dubitamus. Primis etiam post diluvium sæculis profectos, conjicere vel inde licet, quòd asperos mores, ac duram vivendi horridamque rationem, antequàm Asia in mollitiem luxuriamque, quâ posteà infamis fuit, corrumperetur, unà secum in Europam avexerint. Ac licet Asiæ austrina jam inde à principio rerum lætiora fuerint, quàm Europæ plaga septemtrionalis: tamen initio tam exculta non fuerunt, quàm posteà; nec Germania suarum frugum minùs ferax, si æquè culta fuisset. Quapropter mirari auctorem nostrum minùs fas erat, aliquos mortaleis, Asiâ relictâ, Germaniam petere voluisse, *informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque.* Meminisse oportebat, Helvetios quoque postmodùm ac Bojos, Celticas ex Galliâ Comatâ genteis, Rheno trajecto, eamdem petivisse Germaniam: non quia melior lætiorque terra Germania, quàm Gallia; sed quia in hac hominum multitudo adeò exundabat, uti nativum solum, sedesque antiquæ alere omneis ampliùs nequirent. Eadem ratio anteà gentium esse poterat Asiæ: cujus multitudo quum post diluvium excresce-

cresceret, complures inde colonias in remotissimas terras emittere oportebat. Pompejus Trogus, sive epitomator ejus Justinus, sub initium lib. II, *Scytharum*, inquit, *gens antiquissima semper habita. quamquàm inter Scythas & Aegyptios diu contentio de generis vetustate fuerit.* Hæc Trogus ex antiquissimis Ægyptiorum pariter ac Græcorum monumentis. Quòd si Scytharum gens antiquissima, (cujus primi conditores non nisi ab eo solo profecti, quod primos post diluvium homines sustinuit) asperrima septemtrionis in Asiâ, nimioque frigore rigidissima petierunt, ac perpetuò, haud pœnitentes, retinuerunt; quid mirum, Germanorum quoque conditores primos, Asiâ relictâ, alias septemtrionis occidentisque regiones petiisse, Scytharum solo forsitan etiam mitiora? Verùm disputatione hac Tacito, gentili homini, remissâ, nos credimus, post confusionem linguæ, quæ una erat ab initio in terris, Deum, rerum omnium potentem, per universum terrarum orbem in varias mundi regiones dispersisse genus mortalium. unde & nostram Germanorum gentem originem traxisse, certum est.

Circa annum igitur ab aquarum eluvione CXXIV, à nato Noacho IↃCCXXV, à mundo condito CIↃ IↃCCLXXX; quum Noachi filii ac nepotes in tantam hominum excrescere cœpissent multitudinem, uti ea, quam tunc trans Tigrim incoluerunt, pars Asiæ omneis capere nequiret: monuit Dominus Noachum, uti, universi orbis divisione in filios nepoteisque factâ, colonias quoquoversùm emitteret; quò universa iterum coleretur terra. Universo igitur orbe (puta nostro; cujus partes *Asia*, *Europa*, *atque Africa*) pro numero filiorum Noachi, in treis partes diviso, Schemo omnem Orientem cum dimidio Septemtrionis, in Orientem converso, Chamo Meridiem, Japheto Occidentem cum alterâ Septemtrionis parte, venisse, haud inscitè ex sacris simul profanisque collegerunt libris viri docti. In eâ tamen Asiæ parte, quæ inter Pontum Euxinum & internum mare, ceu sinus terrarum, ad Ægæum pelagus procurrit, misceri inter se quosdam Noachi nepoteis proneporeisque, minùs placet. nam uniuscujusque filiorum Noachi filios nepoteisque seorsim, in suâ quemque orbis terrarum parte, discretos diversosque ab invicem coluisse, maximè credibile est. Proinde dictam quoque Asiæ partem unis Japheti filiis nepotibusque, unà cum reliquo Occidente dimidiâque Septemtrionis parte, cessisse judico. Atque hæc quidem universi orbis in treis partes ex numero filiorum Noachi partitio perpetuò postea obtinuit: ita uti Schemi portio ASIA, Japheti EUROPA, Chami LIBYA, sive AFRICA, vocabulis nescio unde quæsitis semper vocitatæ fuerint. quamquàm antiqui illi primique termini, sive ex imperiorum ratione, sive ex libitu geographorum, postmodùm commutati fuerint; ita, uti nonnullæ Europæ Africæque regiones Asiæ nomini finibusque accesserint. quâ de re copiosiùs aliquando, alio in opere (summus ille adnuat precor Deus) disputari poterit. Straboni, gentili homini, non adsentiendum; qui lib. XII tradit, Homeri ævo nondum divisum fuisse terræ orbem in treis prædictas partes. cujus rei ille nullum aliud habuit argumentum, nisi quòd Homerus neque Asiam, neque Europam, neque Africam in carminibus suis nominavit. Ex quo fortè rectè ille argumentari poterat, nomina hæc nondum Homeri ætate exstitisse. at divisionem totius orbis jam tum à tribus Noachi filiis factam; nomina nepotum pronepotumque, quæ posterioribus etiam sæculis, suis quodque terris, duraverunt, apertissimo indicio evincunt. Ceterùm, non ipsos filios Noachi, Schemum, Chamum, ac Japhetum, in suas quemque orbis parteis profectos, sed horum filios nepoteisque tantùm, haud obscurè ex sacratissimis Mosis colligitur monumentis, quæ mox inspiciemus. proinde illos in pristinâ cum patre sede mansisse, credibile est. Eorum autem filii atque nepotes, sive Dei præcepto repugnantes, sive uti æternum sibi apud posteros memoriæ gloriæque monumentum pararent, antequàm in suas quisque terras dissiparentur; congregati ex eâ, quam trans Tigrim tunc incolebant, terrâ, in regionem Schinar, consilio inito, urbem magnam turrimque præaltam ædificare adgressi sunt. Quâ re Deus, cui uni soli omnis debebatur honos atque gloria, omniumque rerum obsequium, gravissimè offensus, sermonem eorum, qui tunc unus erat in terris, confudit; ita, uti alter alterum jam ampliùs non intelligeret: uti hac demum eos ratione turrim inchoatam perficere impediret. unde urbs ipsa BABEL, id est, *Confusio*, posteà dicta fuit; teste antiquissimo omnium scriptore, divo Mose; cujus disertissima verba, in lib. geneseos, cap. XI, sunt ista: *Fuerat enim universa terra sermone uno, & verbis eisdem. Evênit autem, quum ab oriente profecti essent, ut invenientes convallem in terrâ Schinaris considerent illic: dicerentque alter alteri; Agedum, formemus lateres, & excoquamus bitumen. Sic fuerunt iis lateres pro lapidibus; & bitumen illius fuit eis pro intrito. nam dixerunt; Agedum, exstruemus nobis urbem, & turrim, cujus fastigium adsurgat in cælum; ut nobis faciamus nomen, ne dispergamur in*

mur in superficiem totius terræ. Descendit verò Iehova, ad videndum urbem illam, & turrim; quam exstruebant filii hominum. dixitque Iehova; En populum unum, quibus omnibus sermo unicus: atque hoc est, quod isti cœperunt facere. jam autem non præcideretur istis quidquam eorum, quæ cogitaverunt facere? Agedum, descendamus, & confundamus ibi sermonem eorum; uti non intelligant alter sermonem alterius. Sic dispersit eos Iehova inde in superficiem totius terræ. Et desiverunt exstruere urbem illam. propterea vocavit quisque nomen illius Babel; quòd ibi confudisset Iehova sermonem totius terræ. Et inde Iehova dispersit eos in superficiem totius terræ. Non totidem ex confusione istâ natas fuisse lingvas, quot hominum ad urbis ædificationem fuêre capita, sed quot principes Noachi nepotum, sive quot familiarum, ut vocat Moses, capita urbis structioni præfuerunt, quorum nomina ipse recenset; haud obscurè colligitur ex ejusdem libri cap. x, ver. v, xx, xxxi, & xxxii: quorum primum mox recitabo. Dispersi igitur fuêre per universum terræ orbem, in suas quisque regiones, secundùm familiarum capita, atque lingvas. unde genera gentium lingvarumque facta sunt omni numero LXIX: tot enim hoc capite enumerantur filii nepotesque filiorum Noachi; à quibus genteis atque lingvas primam originem duxisse, testatur vir Dei sanctus. Cujus fidem quum ii, qui ante nos ad veterem geographiam historiamque commentati sunt, parum religiosè observarent; sequutum est id, quod necessariò sequi inde oportebat: nempe, uti sæpè una gens in compluresis partes sive nationes distraheretur; & è diverso, plures in unam contraherentur. unde postmodùm innumeri alii consequuti sunt errores fœdissimi. Nec tamen ego nescius sum, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Epiphanium, Hieronymum, Augustinum, & alios, lingvas, ad urbis Babylonicæ structionem exortas, statuere LXXII. quem illi numerum non ex nepotum pronepotumq; Noachi tantùm, sed ex ipsorum simul Noachi filiorum numero collegerunt. Verùm non ipsum Schemum, & Japhetum, Chamumque, in gentium lingvarumque numerum concessisse, sed horum filios nepoteisque tantùm: apertissimis disertissimisque testatur Moses verbis, prædicto cap. x, ver. xxxii, quæ sunt hujusmodi: *Hæ familiæ filiorum Noachi, secundùm generationes ipsorum in gentes suas. atque ex his sese diviserunt gentes in terrâ, post diluvium illud.* De Japheto, ejusque filiis ac nepotibus, qui Europam obsederunt, cujus pars est Germania nostra, maximè heic nobis agendum est. de his ita Moses, in capite proximè dicto, ver. 1, & sequentibus: *Istæ sunt generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Iapheti; quibus filii post diluvium illud nati sunt. Filii Iapheti, Gomer, & Magog, & Madai, Iavanque, & Thubal, & Meschec, & Thiras. filii autem Gomeri, Aschenaz, & Riphat, & Thogarma. filii verò Iavanis, Elischa, & Tharschisch, Chittim, & Dodanim. Ab his divisæ sunt regiones gentium, cuiq; secundùm lingvam suam, secundùm familias in gentibus suis.* Heic vir sanctus, quot virorum capita enumerat, in totidem lingvas atque regiones filios nepoteisque Japheti fuisse divisos, disertè indicat. Dispiciendum igitur nunc, à quonam eorum gens nostra, lingvaque Germanica originem duxerint. Id verò quo commodiùs certiúsque fiat; omnes pariter, in suas quisque sedeis erunt distribuendi.

A dictis igitur Japheti filiis nepotibusque gentes promanarunt hoc modo. A *Iavane* IONES Græcos dictos volunt; & ab hujus filio *Elischa*, proximos ÆOLES; à *Tharschisch* CILICES ortos, quorum caput TARSUS: à *Chittim* MACEDONES, atque *Epirotas*; à *Dodanim* (qui *Rodanim* dicitur in lib. Παραλειπομένων) RHODIOS. Sed horum interpretatio minùs certa est, nec satis congrua. Nobis de iis fusior exactiorque alio in opere poterit institui dissertatio; modò Deus volens propitius cœptis adnuat. Reliquorum hinc, versùs septemtriones atque occidentem, nomina ac sedes certiore jam situ signari possunt.

GOMER cum suis eas Asiæ terras obsedit, quæ inter Paropamisum Imaumque monteis, interque Oxi confluentem & Carambucis sive Obii fluminis magnum lacum sita est. ab eo gens dicta COMARI; quos Ptolemæus lib. vi, cap. xiii, ad Jaxartem amnem collocat: Mela quoque, lib. i, cap. ii, eodem tractu super Caspium mare. Strabo, lib. xi; Ἁπάντας μὲν δὴ τοὺς προσβόῤῥους, inquit, κοινῶς οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Σκύθας καὶ Κελτοσκύθας ἐκάλουν. οἱ δ' ἔτι πρότερον διελόντες, τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου, καὶ Ἴστρου, καὶ Ἀδρίου κατοικοῦντας Ὑπερβορέους ἔλεγον, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἀριμασπούς· τοὺς δὲ πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, τοὺς μὲν Σάκας, τοὺς δὲ Μασσαγέτας ἐκάλουν. id est: *Veteres Græcorum scriptores universas genteis septemtrionaleis, Scythas & Celtoscythas adpellarunt. qui verò ante hos adhuc genteis diviserunt, supra Euxinum, Istrum & Adriaticum mare colenteis, Hyperboreos dixerunt, & Sarmatas, & Arimaspos: trans verò mare Caspium, Sacas, & Massagetas.* His verbis, πέραν τῆς Κασπίας θαλάττης, simul mare ipsum Caspium, in latos sinus latéque recedentia litora diffusum, simulque fau-

ceis

ceis ejus angustas, quas pluribus suprà, cap. 1, descripsi, intellexit Strabo. Trans hunc igitur limitem dum unas duas genteis *Sacas* atque *Massagetas* vetustissimi illi Græcorum posuêre: certo inde indicio colligere licet, *Gomeri* eos ac *Magogi*, de quo proximè dicam, posteros intellexisse: Sacarum quidpe gentis sunt *Comari* apud Ptolemæum; & his proximi fuêre, à Magogo orti, *Massagetæ*. At Josephus Judæus, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, à Gomaro Galatas primùm dictos fuisse tradit Γομαρεῖς, id est, *Gomarenseis*. Quod de Gallis in Europâ, inter Pyrenæum ac Rhenum, nostri sæculi homines intelligunt. Verùm Josephi dictum locum quicumque diligentiùs perpenderit, penitiúsque perspexerit; non Europæos, sed Asiaticos eum intellexisse Γαλάτας, facilè deprehenderit. Unde etiam divus Hieronymus, qui in omnibus ferè, quæ ad gentium distributionem spectant, Josephum sequitur, in præfatione commentariorum in epistolam D. Pauli ad Galatas, Europæos Gallos ab Asiaticis originem duxisse, docere conatur. Non in Asiâ à Gomero conditam hanc gentem; sed ex Europâ, Romanis demum temporibus, profectam; haud pauci certis indiciis ac documentis clamitant cùm Romanorum, tùm Græcorum scriptores. Propheta Ezechielis cap. XXXVIII, vers. VI, *Gomerum* facit conterminum *Thogarmæ*, quem in septemtrione ponit, his verbis: *Gomerum cum omnibus agminibus suis; domum Thogarmæ ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus suis.*

MAGOG, Gomero ab occasu vicinus, Asiæ partem cum suis occupavit, ab ortu Comarorum confinio, & supra hos Imao monte, ab septemtrionibus oceano, ab occasu Obio ac Rhâ amnibus, à meridie Caspio mari & Oxo flumine inclusam. gens ipsa auctoribus est MASSAGETÆ: quos Mela, cum Ptolemæo, Comaris facit finitimos, supra mare Caspium & Oxum flumen: eodemque situ ponuntur ab Herodoto, Strabone, & nonnullis aliis.

MADAI consedit inter Taurum montem, & Oxum flumen, Caspiumque mare. gens MEDI, infra Caspium mare ab omnibus simul scriptoribus locati.

MESCHEC, vel, ut Græci legunt interpretes, MOSOCH, tenuit terras inter mare Caspium, & Pontum Euxinum; ubi *Albania*, *Iberia*, & *Colchis* ad Caucasum usque montem; & *Armeniæ* pars ad Euphratem. gens ab eo dicta MOSCHI: de quibus ita Strabo, lib. XI: Ἡ δ᾽ οὖν Μοσχικὴ τριμερής ἐστι· τὸ μὲν γὰρ ἔχουσιν αὐτῆς Κόλχοι, τὸ δὲ Ἴβηρες, τὸ δὲ Ἀρμένιοι. id est: *Moschica regio in treis partes divisa est. partem ejus Colchi, partem aliam Iberi, aliam verò Armenii tenent.* Mela lib. I, cap. II, Moschos eodem tractu conterminos facit Georgis; & lib. III, cap. V, ad Caspium usque mare, Albanis: nempe reliquias eorum nominis. Plinius, lib. VI, cap. IX, *Moschenos* Armeniæ habet contermnos; & cap. sequenti, *Moschos* Armenochalybibus, *ad Iberum amnem, in Cyrum defluentem.* Strabo in dicto libro, & Mela lib. I, cap. XX, Plinius lib. V, cap. XXVII, *Moschicos* referunt *monteis* ad Phasin, supra Armeniam: item Strabo, lib. I, inter Iberos & Armeniam; & lib. XII, ad Colchidem; Ptolemæus à Cappadociâ ad Albaniam eos extendit. Tot igitur, ac tanta quum sint Moschorum in veterum monumentis vestigia; miror ego, cur Josephus Judæus, his neglectis, Meschecum Cappadocum conditorem fingere maluit, ex similitudine vocabuli, quod in opido Cappadociæ *Mazaca* exstabat.

THUBAL eam obsedit Europæ regionem, quæ olim μικρὰ Σκυθία, id est, *minor Scythia* dicebatur, teste Strabone, lib. VII. nunc est Tartaria minor, sive Precopense Tartarorum regnum, ad Borysthenem usque amnem. Gens Græcis dicta TAURI: quos Strabo, dicto loco, minorem Scythiam tenuisse adfirmat. Plinius, lib. IV, cap. XII, Taurorum XXX fuisse tradit populos. *Taurica* hinc *peninsula*, Græcis pariter Latinisque monumentis celebratissima. Josephus Judæus, prædicto loco, Iberos non à Mescheco, ut nos suprà, sed à Thubale ortos uti fingeret, vocabulum *Thubal* corrupit in *Thobel*: ab hoc fecit *Thobelos*; & tandem, mirâ μεταμορφώσει, *Iberos*. quod itidem nostri homines ad Europæos Iberos, id est, ad Hispanos, satis ignoranter trahunt. Asiaticos intelligere Josephum Iberos, inter Colchidem Albaniamque sitos; facilè perspexerit, quisquis verba ejus curatiùs consideraverit. Si cui tamen pronior, pertinaciorque in vulgatam opinionem fides; is legat caput XXXVIII prophetiæ Ezechielis: ubi vir sanctus genteis enarrans, quæ Dei missu terram Israëliticam vastaturæ erant, hæc inter alia profatur, vers. I, & sequentibus: *Deinde fuit verbum Iehovæ ad me dicendo: Fili hominis, dispone faciem tuam versùs Gogum, terram Magogi, principem primarium Mescheci, & Thubalis; & propheta contra eum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te ô Gog, princeps primarie Mescheci, & Thubalis. nam reducam te, imponens hamos maxillis tuis; & reducam te & omneis copias tuas, equos & equites, indutos perfectissimè omneis, congregationem multorum clypeatorum, & scutatorum, tractantium gladios omnium: Per-*

sas;

ſas, Aethiopas, & Putæos cum illis; omneis ſcutatos & galeatos: Gomerum cum omnibus agminibus ſuis; domum Thogarmæ, ad latera aquilonis, cum omnibus agminibus ſuis, populos multos tecum. Et infrà, cap. XXXIX, verſ. I, & II: *Præterea tu fili hominis, propheta contra Gogum, dicens; Sic ait dominus Iehovi: Ecce me contra te Gog, princeps primarie Meſcheci, & Thubalis: ut reducam te, ſeminario unco trahens te, & deducens te à lateribus aquilonis; & adducam te in monteis Iſraëlis. ubi percutiens, arcum tuum è manu ſiniſtrâ, & ſagittas tuas è manu dextrâ tuâ dejiciam.* Item ſuprà, cap. XXVII, verſ. XIII, & XIV, magnitudinem Tyri recenſens: *Iavan, Thubal, & Meſchec erant mercatores tui: hominibus, & vaſis æneis negotiabantur in commercio tuo. qui erant è domo Thogarmæ, equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur in nundinis tuis.* Ex his tot locis cognitis conſideratiſque quis credat per *Thubalis* nomen intelligi Hiſpanos? etenim quis umquàm Hiſpanos terram Iſraëliticam occupaſſe legit, aut fando accepit? quis vereatur, umquàm occupaturos, perpetuóque, ad conſummationem uſque mundi, obſeſſuros? quod ſatis apertè vaticinatur vir Dei, ſub finem capitis XXXVIII. quis item credat Gogum, vel Magogum, Aſiæ ſeptemtrionalis circa Caſpium mare terram, imperium umquàm tenuiſſe in ultimos Europæ populos Hiſpanos? quis credat Hiſpanos in Tyri mercatibus negotiatos fuiſſe? quis denique credat, Hiſpaniam à Judæâ in ſeptemtriones versùs eſſe poſitam? quum rectà in occidentem ſit porrecta. Sed eas heic intelligere prophetam genteis, quæ unà cum Turcis ac Saracenis terram Iſraëliticam poſteà occuparunt, id eſt, Moſchos, atque Tauros; mox infrà clariùs explicabo. Id verò heic maximè notandum erat, quòd propheta *Thubalem* cum *Meſcheco* ſemper conjungit, ceu populos inter ſe conterminos. quod in Tauris atque Moſchis verum eſſe, ſuprà patuit.

Ceterò ultra Thubalem, id eſt, ultra Tauros THIRAS cum ſuis ad utramque Iſtri ripam & ponti Euxini ſiniſtrum latus ſubſedit. à quo gens ipſa THRACES, & regio nobiliſſima *Thracia*. Utrique Iſtri ripæ prætextam antiquitus fuiſſe, auctor eſt Strabo, in lib. VII. qui *Getas* quoque (quos *Dacos* adpellavêre Romani) ac *Myſios*, Thracicas adſeverat genteis. cui adſtipulatur Mela, lib. II, cap. II, his verbis: *Vna gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & moribus & nominibus: quidam feri ſunt, & ad mortem paratiſſimi; Getæ utique.* Unde ſic Herodotus, lib. V; Θρηΐκων δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι, μετά γε Ἰνδούς, πάντων ἀνθρώπων· id eſt; *Thracum gens, poſt Indos, omnium maxima eſt.*

Reliquas, versùs occidentem ſeptemtrioneſque, terras tres tenuêre Gomeri filii, *Thogarma, Riphat, Aſchenaz.*

THOGARMA, ſupra Tauros atque Moſchos, vaſtas Magnæ Ruſſiæ, ſive Moſcoviæ, Litaviæque auſtralis obſedit ſilvas. gens ipſa dicta TURCÆ: quos inter Mæotin paludem & Caſpium mare collocant, Herodotus lib. IV, Plinius lib. VI, cap. VII, Mela lib. I, cap. XX. At quidam ab hac ſententiâ longè diverſiſſimi, non Turcas à Thogarmâ, ſed Germanos noſtros ortos adfirmant; ratione atque argumento ex leviſſimâ nominis ſimilitudine tractis. Verùm his ego una oppoſuerim prædicta verba ſancti prophetæ Ezechielis; cujus auctoritas minùs certè, quàm levis illorum ac lubrica opinatio, fallere nos poteſt. Ejus igitur verbis benè perpenſis, quæro, quis umquàm Germanos terram Iſraëliticam invaſiſſe legerit, aut fando acceperit? quis metuat, umquàm invaſuros, perpetuóque cum prædictis gentibus obſeſſuros ad conſummationẽ uſque mundi? quis credat Germaniam à Judæâ versùs ſeptemtriones eſſe poſitam? quum in occidentem magis ſit projecta. quis item credat, Germanos mancipia, equos, ac mulos, Tyrum ad mercatum deduxiſſe? imò mulos quis umquàm in Germaniâ ſomniavit? quum etiam ii, qui ex calidioribus huc deferantur terris, aëris frigiditatem haud facilè ferant. Germanos item equitatu, præ Sarmatis, ac Scythis, quis umquàm laudavit? quum *pedum magis uſu, ac pernicitate gaviſos* fuiſſe, omneis ſimul tradant auctores, quotquot bella eorum, cum Romanis geſta, ſcripto mandarunt. ideóque Tacitus, ſub finem libri de Germaniâ, uno hoc argumento Venedos Germanis adſerit, diverſoſque facit à Sarmatis, *in plauſtro equoque viventibus.* At à Turcis Saraceniſque factum, quod olim vir ſanctus vaticinatus eſt, omnes (proh dolor!) jam dudum pueri cantant. Turcas verò ex ſeptemtrionibus per Caucaſias irrupiſſe portas, vicinaſque ſecum traxiſſe genteis (*Moſchos* innuit propheta, *Tauros, Maſſagetas, & Comaros*) plerique uno ore conſentiunt auctores, qui de origine eorum ſcripſerunt. His autem antiquiores Plinius ac Mela, & omnium antiquiſſimus Herodotus, ut antè dictum, unanimi conſenſu ſupra Caucaſum, circa Mæotin paludem & Tanain amnem ponunt Sarmatarum nationem Turcas, Thuſſagetis Sarmatis vicinos. Apud Herodotum equidem legitur vox mendoſa Ἰύρκαι: ex quâ Pintianus in Melâ Turcarum verum purumque vocabulum corrumpere magis, quàm corrigere, conatus eſt in *Iurcæ*: infelici, mehercules,

hercules, judicio; quum credibilius foret, in uno Herodoto T depravatum à librariis in I; quàm in duobus auctoribus, Melâ ac Plinio, I in T. At pro Melæ Pliniique exemplaribus posterioris quoque sæculi faciunt scriptores; qui per Caucasias portas (quas nonnulli malè, ut notat Plinius eod. lib. cap. XI, Caspias dixêre) irrupisse Turcas tradunt. Huic igitur regioni, supra Caucasium montem, rectè conveniunt, quæ Ezechieles prædictis locis proloquutus est. quippe & versùs septemtriones posita est. & Magog heic super Caspium mare coluêre proximi: ab altera verò parte Thubal; & infra Caucasum Meschec. Thogarma quin etiam, id est, Sarmatæ, sive Sarmatarum natio Turcæ, & nunc habent optimos, & semper antiquitus habuêre præstantissimos equos. Contrà de Germanorum equis sic Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Iumentis Germani importatis non utuntur. sed, quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc qhotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Et Tacitus in libro de Germaniâ: *Equi non formâ non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur.* Verùm ego non dubito, quin multi futuri sint, quibus prædicta prophetæ verba ad Turcas trahi, haud placuerit; quum jam dudum alii ea de Babyloniis, sive Assyriis interpretati sint. Sed hi, uti satis probis, idoneisque documentis ostendant, omnia ea, quæ propheta cap. XXXVIII, versiculis quinque ultimis vaticinatus est, in Assyriorum gente esse impleta, vehementer ego vereor. Quis ignorat, prophetas illius sæculi, ubi de proximâ Hebræorum pœnâ ac calamitate, quam Deus immittere tum minabatur, disserere inceperint, de reliquis etiam deinceps sæculis omnibus, ad novissimum usque judicium & vitam illam beatam æternamque, continuare sermonem? Verùm hæc paullo processit longiùs oratio, quò liquidò pateret, à *Thogarmâ* nullos umquàm neque dictos neque ortos fuisse Germanos; sed Turcas, gentem Sarmatarum. unde posteriores etiam Judæorum scriptores semper eos vocarunt *Thogarmathim*.

Porrò RIPHAT ulteriorem occupavit Russiæ Magnæ partem, inter Obium amnem & Finniam sinumque Album, adusque oceanum. gens ab eo RIPHACES, Melæ lib. I, cap. II: à quorum nomine montes RIPHÆI, pluribus mihi suprà descripti. Gens ipsa posterioribus sæculis, quum pars ejus in antiquam Turcarum sedem successisset, clariùs innotuit nomine RUSSI; Græcis scriptoribus vocabulo indeclinabili οἱ Ῥῶς (ut etiam nunc omnibus Slavici generis populis *Rus*) & nonnumquàm Ῥώσσοι dicti. Nec tamen ego nescius sum, *Russorum*, sive *Moscovitarum* gentem omnem sub Sarmatarum nomine ab antiquis auctoribus computari: Sarmatiamque terminari, ab septemtrionibus oceano glaciali, ab occidente Vistulà amne; ac lingvam insuper unam hac plagâ fuisse, quam etiamnunc tam Russis, quàm Polonis, Bojohæmis, aliisque ejusdem generis nationibus communem esse scimus, dialectis tantùm variis distinctam, *Slavicam* in universum adpellatam. Verùm hasce septemtrionis oras, ut à Græcià remotissimas ultimasque, nimis communiter à Græcis auctoribus, per errorem, ut anteà *Scythicas*, sic posteà *Sarmaticas* fuisse dictas; quum tamen non unius ejusdemque, cum Turcis Sarmatis fuerint generis; vehementer ego supicor: & alibi (modò vita supersit) idoneis id argumentis probare me posse spero. Hoc si ita fuerit; certè RIPHÆI, sive RIPHACES, propriè fuerunt omnes illæ nationes, quæ posterioribus sæculis uno in universum nomine SLAVI clariùs innotuerunt: quorum novissimus ad occasum terminus antiquissimis temporibus fuit Vistula amnis; quem partem eorum Venedos accoluisse, suo loco ostendam. Ac fortè à *Thogarmâ* dicta primùm fuit gens Sarmatarum *Thogarmat*. quod vocabulum postmodò vel ipsa gens, vel Græci homines (ut pleraque alia externa) corruperunt in *Sauromatæ*: unde *Sarmatæ* vox tandem nata. nam qui gentem hanc Græcis adpellatam arbitrantur à vocibus σαῦρος, & ὄμματα; quorum illa *lacertum*, hæc *oculos* significat; quasi gens fuerit oculis lacertinis: planè nugari videntur.

Hinc reliquum omne, quantum sub variis nominibus *Illyrici*, *Germaniæ*, *Galliæ*, *Hispaniæ*, & *Britannicarum insularum*, ad Hyperboreum usque mare, quà id Lappiam ac Norvagiam perfundit, & ad oceanum Atlanticum protenditur, quamquàm terrarum spatiis vastissimum, tamen, quia omnium remotissimum, unus solus sortitus est ASCHENACES, omnium parens conditorque CELTARUM: à quorum nomine universæ prædictæ regiones commune sortitæ sunt vocabulum CELTICÆ. quod universis pariter ac singulis à vetustissimis mortalium fuisse tributum, suprà, cap. II, multis documentis, testimoniisque veterum auctorum gravissimis comprobatum est. Si quis tamen miretur, unum Aschenazem tantum terrarum spatium solum obsedisse; is meminerit, Chusum quoque, Chami filium, in Africæ aversis atque remotis, omnem occupasse Æthiopiam: unde etiamnum Æthiopes vulgò vocantur *Cussii*. idem à Schemi quoque filiis factum, in extremis Asiæ

versùs orientem partibus; multóque maximè in Americâ. nam & hanc Schemi portioni accessisse, haud malè judicant viri docti. Unam fuisse eamdemque dictis populis, *Illyriis*, *Germanis*, *Gallis*, *Britannis*, atque *Hispanis* lingvam, proximis hinc aliquot capitibus demonstrabo. unde gravissimum validissimumque argumentum, unam illos omneis fuisse eamdemque gentem, ab uno patre Aschenaze conditam. At locus est apud Jeremiam prophetam, cap. LI, vers. XXVII, qui huic opinioni nostræ, de Aschenazis posteris, repugnare videtur. ejus verba sunt ista: *Attollite vexillum in terrâ; clangite buccinâ in gentibus; comparate contra istam genteis; promulgantes convocate contra istam regna Ararati, Minni, & Aschenazis: præficite contra istam imperatorem; adducite equos, pares mololonthis hispidis.* nempe de Babylone vastandâ loquitur propheta. Heic igitur, inquies, quid Aschenazis posteri nominantur, si ipsi Europæ prædictas parteis incoluerunt? Nimirum de Gallis hæc intelligenda, qui Asiæ proxima, statim post Alexandri Magni excessum, occuparunt: quique posteà compluribus sæculis Paphlagoniæ Cappadociæque portiones, haud procul Armeniâ, tenuerunt. Nam qui omnem istam prophetæ vaticinationem, de vastandâ excidendâque Babylone, Cyri imperio finiunt; haud video, quomodò versiculi XXXVII verba interpretari velint, quæ sunt hujusmodi: *Et abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum, stuporem & sibilum; adeò, ut nemo inhabitet.* item vers. LXII: *O Iehova, tu eloquutus es contra locum hunc, te excisurum eum; adeò, ut non sit in eo habitator, tam ex hominibus, quàm ex jumentis: sed desolatissimum in æternum fore.* item suprà in vers. XXV; *Disponam te in montem ruderum ex incendio.* Babylon, licet à Cyro, & aliis posteà Persarum Macedonumque regibus aliquoties capta fuerit; tamen à nemine eorum vel vastata, vel incensa, vel excisa fuit: quod posterioribus demum sæculis ei accidit. Plinius lib. VI, cap. XXXVI: *Babylon, Chaldaicarum gentium caput, diu summam claritatem obtinuit in toto orbe. ceterò in solitudinem rediit, exhausta vicinitate Seleuciæ, ob id condita à Nicatore, intra quadragesimum lapidem.* Id CC demum post Cyrum annis factum. De suâ ætate ita Diodorus lib. II: Καὶ γὰρ αὐτῆς τῆς Βαβυλῶνος νῦν βραχύ τι μέρος οἰκεῖται, τὸ δὲ πλεῖστον ἐντὸς τείχους γεωργεῖται. id est: *Nam & ipsius Babylonis exigua quædam portio nunc habitatur; maximaque intra muros pars agrorum cultui est exposita.* Illud igitur de extremo hujus urbis excidio non ad Cyri tempora, sed ad multo inferiora sæcula referendum est. De prædictis Gallis recens in Asiam ex Europâ transgessis, ita Justinus lib. XXV: *Gallorum eâ tempestate tantæ fecunditatis juventus fuit, ut Asiam omnem velut examine aliquo implerent. Denique neque reges Orientis sine mercenario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt; neque pulsi regno ad alios, quàm ad Gallos confugerunt. Tantus terror Gallici nominis, & armorum invictæ felicitas erat, ut aliter neque majestatem suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallicâ virtute arbitrarentur.* Potuerunt igitur ad Babylonis quoque terrorem, unà cum aliis Asiæ gentibus, fuisse vocati Galli.

Atque hac demum ratione prima gentis nostræ GERMANICÆ origo ex idoneis jam, satisque certis monumentis ad primum usque mortalium ADAMUM retro referri poterit. *Adami* quidpe filius *Seth*; hujus *Enos*; hujus *Kenan*; hujus *Mahalaleal*; hujus *Iered*; hujus *Henoc*; hujus *Methusalah*; hujus *Lamech*; hujus *Noach*; hujus *Iaphet*; hujus *Gomer*; hujus *Aschenaz*; hic omnium CELTARUM pater; quorum pars maxima GERMANI. Hinc rectè Judæorum quoque scriptores gentem Germanorum antiquâ illâ, ex primi conditoris nomine desumtâ adpellatione nuncupant ASKENAZIM; ceu posteros Aschenazis. Josephi, antiquitat. Judaic. lib. I, cap. VII, verba hæc sunt: Ἀσχανάζης μὲν Ἀσχανάζας ᾤκισεν· οἳ νῦν Ῥηγῖνες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλοῦνται. id est: *Aschanazes condidit Aschanazas: qui nunc Rhegines adpellantur à Græcis.* Quos heic intellexerit *Rhegines*, nemini aliàs Græcorum vel Latinorum scriptorum memoratos, haud facilè quis dixerit. Vitiatum id esse suspicarer in ejus exemplaribus vocabulum, ni & Isidorum, & divum Hieronymum, & alios id ex eo transcriptum habere viderem. Germanos eum voluisse, ut & reliqui Judæorum scriptores posteri, haud injuriâ conjiciunt viri docti; quando aliàs hujus gentis vastissimæ nullam facit mentionem.

Atque isthæc quidem vera CELTARUM originatio ex ipsis βιβλίοις sacris, satis gravibus demonstrata est argumentis. ceterùm infrà, cap. IX, ex profanis etiam, sive gentilibus scriptoribus, Platone, Cæsare, Lucano, Tacito, ostendam, eumdem Gallos duxisse sibi ortum, eosdemque gentis conditores, quos Germani suæ gentis: scilicet supremum illum, unumque, & æternum DEUM, rerum omnium opificem, & quem is condidit ADAMUM, primum cunctorum mortalium parentem.

CAPUT V.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eamdemque inter se habuisse lingvam, variis tantùm dialectis distinctam; veterum probatur auctorum testimoniis. unde certissimum indicium, prædictos populos omneis unius ejusdemque gentis CELTICAE, *ab Aschenaze propagatæ, fuisse nationes.*

SUb uno CELTARUM nomine quinque olim comprehensas fuisse validissimas nationes, *Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos*, atque *Britannos*; suprà ex antiquissimis Græcorum ostendi monumentis: item unam fuisse dictos populos eamdemque gentem *Celtarum*, ab uno Aschenaze Noachi pronepote, propagatam, ex Mosis sacratissimis demonstravi scriptis. quibus acquiescere jam æquus poterat lector. Verùm, ne quid sit omissum, quod ad confirmationem certitudinemque hujus sententiæ meæ pertinere videatur; aliis quoque documentis, atque testimoniis gravissimis eamdem firmare conabor. Argumenta autem, sive indicia, quibus, duas pluresve nationes ejusdem esse generis atque originis, dignoscere queas, duabus potissimùm in rebus consistunt: altera in lingvâ, sive sermone; altera in moribus, ac vivendi ratione. De his posteriùs pluribus capitibus agam. nunc sermonem prædictis quinque nationibus fuisse eumdem, dialectis solummodò variè distinctum, argumentis quinquefariam partitis ostendam. prima erunt ex veterum auctorum testimoniis, quibus id liquidò adfirmatur. altera ex populorum per easdem V nationes adpellationibus. tertia ex privorum hominum nominibus propriis. quarta ex opidorum vicorumque vocabulis. quinta ex aliis variarum rerum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes omnes inter se usæ sunt, nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. De IV posterioribus proximis hinc agam capitibus. de primis nunc.

Prima igitur quod attinet; Scordiscos in Pannoniâ Gallicam fuisse nationem, disertissimis testatur verbis Strabo, lib. VII; & item Athenæus, lib. VI, cap. V. ubi equidem mendosa vox legitur Κορδιϛαὶ, pro Σκορδισκαὶ, vel potiùs Σκορδιϛαὶ: nam horum utrumque rectè. *Peucinos* verò, sive *Bastarnas*, in quintâ totius Germaniæ numerat parte Plinius, lib. IV, cap. XIV: eosdemque Tacitus, sub finem libri de Germaniâ, *ex sermone, cultu, sede, ac domiciliis* Germanos esse probat. Strabo quoque in dicto libro, quamvis subdubitans, tamen Germanis adscribit; ut infrà in Bastarnis ostendetur. Hos cum Scordiscis eamdem habuisse lingvam, haud obscurè indicat Livius, sub finem libri XL. ubi de Bastarnis agens, quos Philippus, Macedonum rex, Istrùm transgredi diu solicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque exinde popularentur; *Duplex*, inquit, *inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tollerentur; & Bastarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque. aliâ viâ traduci exercitum non posse. facilè Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingvâ, aut moribus æquales abhorrere.* En vides? quibus rebus Tacitus Bastarnas Germanos esse probat; *sermone* scilicet, & *moribus*: iisdem Livius Scordiscos Gallos Bastarnis simileis, ejusdemque gentis fuisse ostendit. Nec tamen ego temerè dissimulaverim, aut reticuerim, eosdem Bastarnas Gallos adpellari à Livio, lib. XLII & XLIV; item à Plutarcho in Æmilio Paullo. verùm malè eos, per inscitiam, pro Gallis habitos ab illius sæculi hominibus Græcis, quum verum inter Gallos Germanosque discrimen adhuc ignoraretur, infrà in eorum explicatione satis firmis comprobabo argumentis. Interim, si, Gallos eos fuisse, Livio atque Plutarcho malis credere; tamen hoc inde colligitur, quòd lingva eorum tam fuerit similis Germanorum sermoni, uti ex eâdem similitudine non modò unus Tacitus, sed alii etiam auctores, Germanos esse judicaverint. Quos Orosius lib. IIII, cap. XIII, & Plutarchus in M. Claudio Marcello, Polybiusque lib. II Gallos, inter Rhodanum Alpeisque incolenteis, ab eo quòd mercenaria stipendia merebant, vocant *Gæsatas*; eos Tabulæ marmoreæ triumphorum Romanorum, qui in Capitolio etiam nunc visuntur, *Germanos* adpellant. Livius, lib. XXI, de Annibale, quâ is Alpeis transierit, disputans; *Nec verisimile est*, inquit, *ea tum ad Galliam patuisse itinera; utique cùm, quæ ad Penninum ferunt, obsepta gentibus Semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (si quem fortè id movit) ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum vertice*

tice Penninum montani appellant. Veragrorum, gentis Alpinæ, vicum refert Cæsar, belli Gallici comment. III, nomine *Octodurum*: quem nunc dici *Martinach* in Vallesiâ (vulgò hæc est *VVallisserland*) infrà suo loco ostendam. Veragri igitur, quum C L circiter millia passuum à Danubio, proximo Germaniæ termino, remoti fuerint, inter Helvetios Gallos, & Salassos, Inalpinum Italiæ populum positi, Gallique à Cæsare, in dicto commentario, adpellati; quomodò à Livio dicuntur *Semigermani*, nisi quia eorum lingua Germanorum, quàm Gallorum, sermoni fuit propior? De Alpinorum genere ita Livius, eodem libro: *Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingvâ moribusque abhorrentes, cùm se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus, interdiu tantùm obsideri saltum; nocte in sua quemque dilabi tecta.* Porrò Tacitus, in eodem libro de Germaniâ: *Dextero Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur: quibus ritus, habitusque Svevorum, lingva Britannicæ propior.* In libro autem, quo Jul. Agricolæ vitam descripsit, *Britanniam*, inquit, *qui mortales initio incoluerint, indigenæ, an advecti, ut inter barbaros, parum compertum. Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicam originem adseverant: Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines, & positu contra Hispaniam, Iberos veteres trajecisse, easque sedes occupasse, fidem faciunt: proximi Gallis & similes sunt: seu durante originis vi; seu, currentibus in diversa terris, positio cæli corporibus habitum dedit. In universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupasse, credibile est. Eorum sacra deprehendas superstitionum persvasione. sermo haud multum diversus.* In universum, ait heic, sermonem Britannicum à Gallico haud multum esse diversum. suprà autem dixit, Æstiorum (quos Prussiam atque Livoniam quondam incoluisse, infrà lib. III suo loco ostendetur) lingvam Britannicæ, quàm Svevicæ, id est, Germanicæ, esse propiorem. unde perspicuè colligere datur, magnam fuisse propinquitatem magnamque similitudinem trium harum lingvarum, *Britannicæ, Gallicæ*, atque *Germanicæ*: imò tantam, uti Æstios, quamvis sermone propiùs ad Britannos accesserint, tamen à Germanorum gente non eximat auctor. At idem Britannicus sermo, quia non obstabat, quo minùs Silurum nationem, Britanniæ occidentalem, Iberis, id est, Hispanis similem, ejusdemque originis participem faceret; haud levi inde, nec inani colligitur argumento, Hispanorum quoque lingvam haud absimilem fuisse à Britannicâ lingvâ: nec, per consequentiam, à Gallicâ, neque à Germanicâ. Gallos Comatos, inter alios auctores, Cæsar ac Plinius in *Aquitanos, Celtas* ac *Belgas* distingvunt. de Aquitanis autem sic Strabo, lib. IV: Ἁπλῶς γὰρ εἰπεῖν, οἱ Ἀκυιτανοὶ διαφέρουσι τοῦ Γαλατικοῦ φύλου κατά τε τὰς τῶν σωμάτων κατασκευάς, καὶ κατὰ γλῶτταν. ἐοίκασι δὲ μᾶλλον Ἴβηρσιν. hoc est: *Simpliciter uti dicam, Aquitani à Gallico genere differunt, cùm corporum habitu, tùm lingvâ: magisque sunt Hispanis similes.* En; suprà Caledonii, Britanniæ septemtrionalis incolæ, corporum habitu Germanis Svevis, Norvagiam, cui Caledonia objecta, habitantibus, adsimilantur Tacito; lingvâ autem Æstiis, trans Vistulam incolentibus: nec minùs tamen Britanni Caledonii. heic Strabo Aquitanos eisdem rebus Hispanis similiores adserit, quàm reliquis Gallis: nec minùs tamen Galli fuêre Aquitani; inter Hispanos à nemine umquàm computati. Magna ergo lingvarum similitudo; penèque eadem omnium harum nationum lingva; idemque corporum habitus, ac vitæ mores; ut latiùs infrà patebit. Differebant tamen istæ lingvæ, non modò in solis gentibus, Hispanis, Gallis, Britannis, atque Germanis; verùm etiam in singulis cujusque gentis nationibus: dialectis scilicet, quas vocant Græci: quemadmodùm hodiéque in Germaniâ Saxo Francum, Svevum, aut Bojarium non intelligit, nisi paucis in verbis; nec contrà Francus, Svevus, Bojarius, aliæque superioris Germaniæ nationes, Saxonem, sive inferiorem Germanum. nihilo minùs tamen omnes in unâ eâdémque Germaniâ, omnes pariter Germani dicti, omnes lingvâ Germanicâ utentes. Multo verò minùs intelliget, cùm Saxo, tum Svevus, omnesque hodiè Germani lingvas Frisiorum, Danorum, Svedorum, Fennorum: quas omneis esse Germanicas, nemo, nisi earum planè ignarus, facilè negaverit. Imò ne ipsi quidem inter se Dani, Frisii, ac Svedi, alteri alterorum satis percipiunt dialectos; quamvis magna sit earum confinitas atque similitudo. Insulæ insuper maris Germanici, Frisiæ, Holsatiæ Jutiæque litoribus objectæ adeò discrepanteis inter se dialectis habent lingvas, uti diversas omnino existimes. nec minùs tamen harum insularum incolæ omnes simul Germani. In Galliâ etiam, quæ nunc est Francia, (exemplis res probari si ultrà indigeat) multùm lingvâ, quam nunc vocant Francicam, pro variis nationibus ac provinciis variatur: adeò, uti Parisius Burgundionem, Provincialem, Vasconem & alios, vix in tertio, aut quarto vocabulo percipiat. nec minùs tamen omnes hi Franci, quàm Parisius ille. Moscovitarum hodiè Russorumque, item Polonorum, Bojohæmorum, Crovatorum, Bulgarorum, Serviorum, item

eorum,

eorum, quos Germani Venedos, ac Vinidos in Germaniâ adpellant, tam discrepantes inter se sunt lingvæ, uti alteri alteros parum admodùm intelligant. nihilo minùs tamen omnes istæ nationes unius sunt generis, *Slavi* in universum dicti; lingvaque eorum *Slavica* una atque eadem, dialectis tantùm variè distincta. In Italiâ quum quondam cum Florentinis quibusdam, haud indoctis viris, simulque cum quodam doctore Bononiensi iter facerem; multaque mihi cum Florentinis esset super rebus Italiæ, sermoneque Italico dissertatio: Bononiensis, dialectum illorum non satis percipiens, identidem me interrogabat, quidnam dicerent. cui ego, non sine risu, respondebam, iniquè eum facere, quòd ipse homo Italus me peregrinum Italici sermonis interpretem sibi postularet. Tantum equidem dialectorum discrimen tam exiguo inter Bononiam Florentiamque intervallo. in reliquis Italiæ partibus, inter se remotioribus, quid fiat, cuivis Italiam ingresso haud incompertum. Ad eumdem igitur modum C e l t a r u m quoque olim lingva in varias διαλέκτους, sive in varia ἰδιώματα fuit distincta. unde Tacitus, ut antè dictum, Æstiorum lingvam differre à ceterórum Germanorum lingvâ, propiúsque ad Britannicam accedere dixit: & Strabo Aquitanicam Hispanicæ similiorem adfirmavit. hinc idem auctor, lib. III, de ipsis Hispanicis ita scribit: Καὶ οἱ ἄλλοι δ᾽ Ἴβηρες χρῶνται γραμματικῇ, οὐ μιᾷ ἰδίᾳ· οὐδὲ γὰρ γλώττῃ μιᾷ. id est: *Vtuntur & reliqui Hispani grammaticâ, non unius omnes generis: quidpe ne unâ quidem lingvâ.* & de universis Gallis Cæsar in principio mox commentarii primi, de bello Gallico; *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur. hi omnes lingvâ, institutis, legibus, inter se differunt.* Hanc differentiam egregiè aperit Strabo, initio libri IV. Οἱ μὲν δή, inquit, τριχῆ διῄρουν, Ἀκυϊτανούς, καὶ Βέλγας καλοῦντες, καὶ Κέλτας. τοὺς μὲν Ἀκυϊτανοὺς τελέως ἐξηλλαγμένους, οὐ τῇ γλώττῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σώμασιν, ἐμφερεῖς Ἴβηρσι μᾶλλον, ἢ Γαλάταις. τοὺς δὲ λοιποὺς Γαλατικὴν μὲν τὴν ὄψιν, ὁμογλώττους δ᾽ οὐ πάντας, ἀλλ᾽ ἐνίους μικρὸν παραλλάττοντας ταῖς γλώτταις· καὶ πολιτεία δέ, καὶ οἱ βίοι μικρὸν ἐξηλλαγμένοι εἰσίν. hoc est: *Quidam Gallos tripartitò diviserunt, in Aquitanos, Belgas, & Celtas. horum Aquitanos à ceteris planè differre ajunt, non lingvâ modò, sed & corporibus, Hispanis, quàm Gallis, similiores. reliquos Gallico quidem esse vultu, non eâdem tamen uti lingvâ; sed quosdam nonnihil diversitatis habere in lingvis: formâ quoque reipublicæ, & vitæ ratione nonnihil differunt.* En, παραλλάττειν, ait, ἐνίους ταῖς γλώτταις μικρόν, id est, *nonnihil*, sive, *parum*, atque *exiguum quosdam lingvis differre*, seu *discrepare*. quod idem de omnibus in universum Celtis, Hispanis, Gallis, Germanis, atque Britannis, rectè tu intellexeris. Nec quidquam te moverint, cùm aliorum, tùm Joannis Bodini maximè argumenta, in methodo historiarum in contrariam partem conscripta. Unos ille Gallos rectè Celtas fuisse dictos, pluribus operosisque probare nititur argumentis, quæ suprà convulsi. tandem, *Lingva quoque Germanorum*, inquit, *à Celticâ plurimum differebat: tametsi Lazius eodem errore scripsit, Celticam, & Germanicam unam fuisse.* Nihilo minùs tamen paullo pòst ita ait: *Sed tamen non minùs Germanicæ lingvæ Celtica conveniebat, quàm Gallicæ.* Scilicet modò negat, modò adfirmat rem eamdem Bodinus. Si Celtica lingva, quam Gallicam vult ipse, non minùs Germanicæ quàm Gallicæ lingvæ congruebat; quo jure Gallicam à Germanicâ, Germanicam à Celticâ separet, haud video. *Cur enim Tacitus*, inquit Bodinus, *Gothinos origine Gallos esse diceret, non Germanos; quòd lingvâ Gallicâ uterentur?* Nempe, quia differebat Gallica à Germanicâ, dialecto, ut suprà ostensum, non genere. Cur namque Saxonem aliquis hodiè sive Hollandum in intimâ Sveviâ, seu Bojariâ deprehendens, non negaverit esse Svevum, aut Bojarium; sed Saxonem, vel Hollandum ex lingvâ adfirmaverit? Cur non in Franciâ Provincialem, aut Vasconem, aut Burgundionem Lutetiæ deprehendens, ex sermone negaverit esse Parisium? Si veteres illi Germanorum populi, Hermunduri, Catti, Narisci, Marcomanni, & alii ab inferis nunc redirent; certè, quantum ex antiquis libris, regumque ac principum diplomatibus perspicitur, Svevos nostros, Francos, Hassos, Bojarios, Austrios, ac Misnios, veteres illorum sedeis nunc incolenteis, haud perciperent. At quid inde sequeretur? aut illos quondam Germanicè non loquutos, aut nostros nunc homines Germanicè non loqui? Neutrum profectò: nullo modo. variantur quidpe omnium lingvarum dialecti, ut locorum, sic temporum diversitate. Sed ne arbitreris, Tacitum illic voce *lingva* non dialecti solummodò in sermone, verùm generis omnino diversitatem intellexisse; en aliud habet ejusdem vocis exemplum in lib. IV historiarum: ubi de Batavorum, Rheni insulam colentium, rebellione narrans; *Missi*, inquit, *ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, lingvâ, virtute, par Batavis.* En, Caninefatum gens par erat Batavis, origine, ac lingvâ. Batavi autem progenies Cattorum, trans Rhenum colentium; ut testatur idem auctor, eodem libro paullo antè, & item in libro de

Germaniâ. Cattorum igitur lingva quæ aut qualis fuit? an non Germanica? Omnino. At si Germanica; cur Caninefates Batavis magis & Cattis pares erant lingvâ, quàm reliquis Germaniæ populis? Scilicet, quia diversæ erant in Germanorum lingvâ, pro diversitate notionum, dialecti. Caninefates autem ac Batavi Cattorum utebantur dialecto: Verùm miratur Bodinus, *cur Ariovistus Germanus propter diuturnam annorum* XIV *consvetudinem, quam habuerat in Galliâ, Gallicè loqui didicisset.* Quid? an Bodinus credidit, Ariovistum, quamquàm barbarus fuerit homo Germanus, cui *literarum secreta* (ut inquit de universis Germanis Tacitus) ignota, XIV annorum spatio opus habuisse ad perdiscendam unam lingvam Gallicam? Haud puto. neque verò id Cæsar adfirmat. Ejus verba, in primo belli Gallici commentario, hæc sunt: *Commodissimum visum est, C. Valerium Procillum, C. Valerii Caburii filium, summâ virtute & humanitate adolescentem, & propter lingvæ Gallicæ scientiam, quâ multâ jam Ariovistus, longinquâ consvetudine, utebatur, & quòd in eo peccandi Germanis caussa non esset, ad eum mittere.* En; non, addidicisse Ariovistum per XIV annos Gallicam lingvam, tradit Cæsar; sed, propter longinquam consvetudinem cum Gallis Celtis (quæ tertia pars Galliæ Comatæ Cæsari) in quibus annos XIV commoratus erat, multùm eâ usum fuisse. & quia nullam aliam, neque Latinam Romanorum, neq; Græcam Gallorum, quam à Massiliensibus habebant, callebat Ariovistus; Valerium Procillum, non Romanum, sed Provincialem ex Galliâ Braccatâ, sive Narbonensi, ad eum misit Cæsar. qui tamen haud dubiè & ipse Gallicam illam Ariovisti, usu addidicerat; si Gallos omneis inter se, ut institutis ac legibus, sic lingvis discrepasse, tùm Straboni, tùm ipsi Cæsari credimus. Porrò Bodinus ita argumentatur: *Cur divus Hieronymus Galatas Asiæ populos eâdem lingvâ, quâ Treveri, quos Tacitus Gallos adpellat, locutos scripsit, non Germanicâ?* Itane? Gallos adpellat Tacitus Treveros? ubi quæso? in annalibus? historiis? an alibi? Certè in annalibus atque historiis quamvis inter Belgas recenseat Treveros; tamen numquàm Gallos vocat. Belgas verò plerosque à Germanis fuisse ortos, an non ex Cæsaris comment. II didicisse poterat Bodinus? an, qui de Gothinis in libro Taciti de Germaniâ legerat, de Treveris, eodem in libro memoratis, ignorare poterat? Haud opinor. Hoc igitur, præ nimio in Francogallos suos studio, cur malitiosè aut subdolè reticuit, vel dissimulavit? *Quæ nationes,* inquit Tacitus, *è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & paullo pòst: *Treveri, & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sangvinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur.* De Treveris heic non magis dubitat Tacitus, quàm de Nerviis; quos Germanos fuisse, disertè testatur Strabo, lib. IV. Galatæ igitur, Asiæ populi, si eâdem lingvâ loquuti sunt, quâ Treveri, id est, Trevericâ dialecto, Germanicè certè, seu Celticè loquuti sunt. Ceterùm divus Hieronymus Galaticam in Asiâ lingvam Trevericæ comparavit dialecto, in proœmio commentationum in epistolam divi Pauli ad Galatas, non quia hæc omnium Gallicarum Galaticæ erat simillima; sed quia eam maximè notaverat in Galliâ, quum aliquamdiu Treverorum Augustæ egisset, ut patet ex epistolâ ejus VI, ad Florentium perscriptâ. Quamquàm, quantum fuerit inter Galaticam in Asiâ & Trevericam in Galliâ, lingvas discrimen, satis disertis, in dicto proœmio, testetur verbis, quæ sunt hujusmodi: *Galatas, excepto sermone Græco, quo omnis Oriens loquitur, propriam lingvam eamdem penè habere, quam Treveros. nec referre, si aliqua exinde corruperint; quum & Afri Phœnicum lingvam nonnullâ ex parte mutaverint; & ipsa Latinitas, & regionibus quotidiè mutetur, & tempore.* Denique, maximum heic nobis validissimumque objicere videtur argumentum Hotomannus, & ipse Francogallus, ex Svetonio petitum. is enim de Caligulâ, in vitâ ejus, sic scribit: *Conversus hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, &, ut ipse dicebat, ἀξιοθριάμβευτον, ac nonnullos ex principibus legit, ac seposuit ad pompam; coëgitque non tantùm rutilare & submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & nomina barbarica ferre.* Magnum sanè hoc etiam mihi primo intuitu videbatur argumentum. verùm mox, ubi diligentiore manu excutere cœpi, perquàm inane irritumque deprehendi. Quid? lingvam Germanicam voluit Caligula? Habuit in Galliâ Tribocchos, Nemetas, Vangionas, Treveros, Nervios, Bethasios, Sunicos, Ubios, Gugernos, Menapios, Taxandros, Batavos, Caninefates; à quibus etiam ea Belgicæ pars *Germania Cisrhenana* fuit dicta. &, si horum fortè quidam nonnumquàm Galli fuerint adpellati; tamen Batavi cùm à plerisque aliis, tùm ab ipso Svetonio paullo antè Germani vocantur. Potuit igitur, si non ex reliquis illis, saltem ex his quosdam ad triumphi pompam delegisse. Verùm ex hoc ipso Svetonii testimonio satis clarè liquet, certam aliquam Cajum spectasse dialectum: eamque haud dubiè Frisicam; quia hanc gentem bello se vicisse ementiebatur. At satis apertis, satisque dilucidis suprà demon-

demonstratum puto documentis, unam eamdemque fuisse lingvam inter Germanos, Britannos, Gallos, atque Hispanos: quam in universum communi vocabulo haud malè CELTICAM dixeris, à CELTARUM gente; cujus parteis fuisse nationes prædictas, ex eâdem lingvâ ceu argumento probatur validissimo.

Cæterùm PANNONIOS quoque, qui veteris Illyrici, inter Istrum & mare Adriaticum Alpeisque protensi, pars maxima fuerunt, eamdem habuisse lingvam Celticam, ceu & ipsos partem quondam Celtarum, ex Taciti libro de Germaniâ clarissimo indicio perspicitur. *Vtrum Aravisci*, inquit, *in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est.* & posteà eodem libro: *Osos Pannonica lingva coarguit non esse Germanos.* Magnam certè fuisse, necesse est, similitudinem inter duas hasce lingvas, Germanicam atque Pannonicam, quum dubitet auctor, Osi Pannonicæ, an Germanicæ genti adscribendi sint. nam si Osorum lingva à Germanico sermone toto genere, non dialecto tantùm, fuisset diversa: faciliùs dubium hoc solvi potuisset. Quia tamen Araviscorum dialectus Pannonicæ lingvæ, quàm Germanicæ erat propior; ab Araviscis Osos, non ab Osis Araviscos, profectos posteà judicavit. At verò neque ipsi Pannonii uno inter se utebantur sermone sive eâdem omnes pariter dialecto. quidpe adeò Araviscorum dialectus à reliquis Pannoniorum variis idiomatibus discrepabat, uti his solis, ex omnibus Pannoniis, Osi lingvâ comparari potuerint. Gallicæ profectò lingvæ in tantum par fuit lingva Pannoniorum, uti antiqui nonnulli Græcorum scriptores Scordiscorum ac Pannoniorum conditores, duos fuisse fratreis tradiderint, Scordiscum & Ponnonium, Autaris filios, Illyrii nepoteis; ut testis est Appianus in Illyricis: alii verò Scordiscos Gallico generi adseruerint; λείψανον, ut narrat Athenæus lib. VI, cap. V, τῶν μετὰ Βρέννου στρατευσαμένων ἐπὶ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον Γαλατῶν· *reliquias Gallorum, qui Brenni ductu oraculum Delphicum armis petierunt.* Βαθανάτιος δέ τις, ut inquit idem auctor, ἡγεμὼν αὐτοὺς διῴκισεν ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους· id est; *Bathanatius quidam, dux eorum, in agris circa Istrum eos collocavit.* Videlicet in ipsis Pannoniorum finibus, inter Savum & Istrum flumina, quà ea confluunt. Jam dictis argumentis accedit haud leve & illud, quòd Pannonii eadem habuerint, quæ reliqui Celtæ omnes, opidorum, vicorumque vocabula; ut infrà ostendam.

Parteis hinc aliæ veteris Illyrici fuêre VINDELICI atque NORICI, Pannoniis conterminі. Horum quoque lingvam non genere, sed specie tantùm, id est, dialecto diversam fuisse à Germanorum sermone, facilè demonstrari potest. Jul. Cæsar, sub finem comment. I de bello Gallico, Ariovistum tradit, Marcomanorum regem, in Galliâ tunc quartumdecimum annum agentem, uxorem habuisse *Noricam, regis Vocionis sororem; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam.* Hanc certè, si externi ac diversi prorsus fuisset generis, neq; frater homini externo, in regionem externam, non modò in Germaniam, sed ultrà etiam in Galliam, nuptum misisset; neque ipse Ariovistus nuptias has externas, prout ingenia tunc erant Germanorum nostrorum, ambivisset. Lingvarum verò similitudo, & ejusdem gentis Celticæ consangvinitas adfinitatem hanc Ariovistum inter atque Vocionem conciliavit. M. Agrippa, &, post eum, Pomponius Mela, Rhætiam ac Noricum Germaniæ titulo attribuerunt; ut infrà, cap. XI, ostendetur. Causa illis nulla alia esse potuit, nisi eadem lingvarum morumque similitudo. Livius verò, ut antè relatum, ulteriore etiam tractu *Veragros*, Alpinos populos, adpellavit *Semigermanos.* quod sanè parum rectè ritève facturus erat, si Vindelicos planè alieni à gente Germanorum habuisset generis. nam quomodò illi esse poterant *Semigermani*, à Germanorum finibus, Helvetiâ Vindeliciâque intercedentibus, longè dissiti. At quia Vindelici ac Norici Illyricæ fuerunt gentes; quod suo loco satis certis probabo argumentis: dubium nullum esse potest, quin ipsorum quoq; lingva eadem fuerit cum Pannonicâ; dialectis tantùm discrepans. Ceterùm, ad finem hujus operis pluribus validissimisque argumentis, vetustissimorumque auctorum testimoniis ostendam, omneis Alpinos populos (in quibus præcipui *Norici*, ac *Lepontii*, dein *Salassi, Taurini, Centrones, Veragri, Seduni, Nantuates*) unius ejusdemque fuisse gentis, qui communi in universum vocabulo Græcis ac Latinis dicebantur TAURISCI, sibi ipsis *thi Taurischon*; adpellatione ex Alpium desumtâ nomine, quo in commune hodiéque nonnullis Germanis adpellantur *Taurn.* Unde rectè Livius Veragros vocavit *Semigermanos:* nempe, quia horum lingva Germanicæ dialecto propior, quàm Gallicæ. Adde huc, quod infrà patebit: Vindelicos quoque ac Noricos eadem cum reliquis Celtis habuisse opidorum, vicorumque vocabula.

Caput VI.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem gentis Celticae, *ab Aschenaze propagatæ, fuisse nationes, probatur populorum adpellationibus, quæ uno eodemque modo apud prædictas nationes fuerunt formatæ: item privorum hominum propriis nominibus, quæ eisdem nationibus fuêre communia.*

Unam eamdemque habuisse inter se lingvam Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, postquàm pluribus veterum scriptorum testimoniis probatum est; nunc etiam ex propriis singularum nationum privorumq; hominum nominibus, quæ omnibus prædictis quinque gentibus fuêre communia, idem ostendere conabor.

Ac primùm, nationum vocabula quod attinet, haud leve fuerit ejus rei documentum, quòd multa terminata sint in on; quæ Græci Romanique suis lingvis formarunt in ones, oni, & onii ut in Hispaniâ, *Vergones, Vectones, Pelendones, Autrigones, Vascones, Berones, Ilercaones.* in Galliâ, *Santones,* sive *Santoni*; *Pictones, Turones,* sive *Turoni,* & *Turonii*; *Rhedones, Suessones, Senones, Lingones, Ambrones, Brannonii* in Alpibus, *Centrones, Agones, Acitavones, Calucones.* in Vindeliciâ, *Vennones.* in Germaniâ Cisrhenanâ, *Vangiones, Eburones, Centrones, Sveconi.* in Britanniâ, *Dumnonii, Vennicones, Caledonii, Creones*; & universa Britannorum gens *Britones.* in Germaniâ Transrhenanâ, *Iuhones, Frisones, Catulcones, Francones, Saxones, Sigulones, Semnones, Caviones, Suardones, Nuitones, Lugiones, Gotones, Burgundiones, Teutones,* sive *Teutoni, Hilleviones, Sveones, Lappiones, Istævones, Ingævones.* quæ cuncta antiquis Celtis fuêre in on; *thi Frison, thi Frankon, thi Saxon, thi Goton*; & sic reliqua: quæ nunc efferimus per en. Ad eumdem modum haud dubiè etiam illa formata fuerunt per Hispaniam, Galliam, Britanniam, & Illyricum. Quin multa quoque eorum vocabulorum, quæ apud Græcos Latinosque auctores leguntur in ani, eni, ini, & uni, eamdem analogiam habuêre apud Celtas, variis tantùm nationum dialectis in varias istas vocaleis distinctam. Sic enim apud Germanos, quæ nunc pronuntiamus in en, olim variè elata fuisse per omneis vocales an, en, in, on, & un, antiqua monumenta docent. Atque hinc est, quòd insulani illi, qui plerisque Latinorum Græcorumque auctoribus sunt *Britanni*, Βρεττανοὶ, aliis dicantur *Britani*, maximè verò Græcis Βρετανοί· & nonnullis *Britones*, Βρίττωνες, sive Βρίττονες. qui haud dubiè ipsis Celtis dicebantur *thi Britton*, & *Brittan*.

Alia fuit vocabulorum terminatio in man, quæ vox hominem, seu virum significat. unde in Galliâ *Cenomani*: in Germaniâ Cisrhenanâ *Pæmani*; qui, unà cum iv aliis exiguis nationibus, primi dicti fuêre *Germani*; vocabulo non à Germanis, sed à Gallis invento, ut suo loco ostendetur. in Germaniâ Transrhenanâ *Marcomani*; & qui in horum sedes successerunt, Galli *Alemani.* qui populi omnes rectè etiam per geminum nn scribuntur, *Germanni, Marcomanni, Alemanni, Pæmanni, Cenomanni.*

Alia hinc terminatio fuit in ac, sive ach: quæ Romani formaverunt in aci, Græci nonnumquàm in acæ, & aces. in Hispaniâ, *Orniaci, Arevaci, quibus nomen dedit fluvius Areva,* teste Plinio, lib. iii, cap. iii: Ptolemæo sunt Ἀρεουάκαι· Appiano in Hispanicis Ἀρουάκκοι. in Britanniâ, *Segontiaci, Carnonacæ.* in Galliâ, *Rauraci, Bellovaci.* in Germaniâ Cisrhenanâ, *Levaci.* in Germaniâ Transrhenanâ, *Marsaci,* & *Mattiaci.* in Norico, *Sevaces.* qui omnes Celticâ lingvâ dicti fuêre *thi O'rnacker, A'rwacker, Bélwacker, Léwacker, Mársacker, Máttacker, Séwacker*: vel, aliâ dialecto, *O'rnacher, A'rwacher, Bélwacher, Léwacher, Mársacher, Máttacher, Séwacher.* quamvis ultimam quoque syllabam fuisse tunc crassam credo in a. Ejusdem generis vocabula aliâ dialecto terminabantur in ic, sive ich: quæ Græci Romanique formarunt in ici, & ices. unde in Britanniâ *Ordovices*, in Galliâ *Eburovices, Lemovices, Brannovices, Mediomatrices,* sive *Mediomatrici*; & qui suprà *Rauraci*, aliis auctoribus dicti *Raurici.* qui iidem nonnullis *Rauriaci*, quemadmodùm *Orniaci, Mattiaci.* quod idem in oppidorum quoque & vicorum adpellationibus usurpatum fuisse, infrà ostendam. Quin & *Durotriges* in Britanniâ, & *Bituriges* in Galliâ, *Caturiges*que in Alpibus, nullam aliam nominum analogiam habuisse videntur. nam quum ejusmodi vocabula Gallis, Græcè loquentibus, scriberentur primo singularis numeri casu in ιξ· obliqui inde facti sunt in ικος simul atque ιγος, ut mox infrà in privorum hominum nominibus docebo.

Alia

Alia iterum nationum vocabula derivativè à certis quibusdam vocibus primitivis formabantur in ISCHON, sive ISKON; quæ nunc efferimus in ISCHEN, & ISKER; Græci & Romani olim in ISCI, & ISCÆ. unde universa gens nostra *Theutisci*; & nationes in eâ duæ, *Narisci* & *Cherisci*, sive *Cherusci*, & *Cheruscæ*: gentes universæ Alpinæ *Taurisci*: in Alpibus *Rigusci*, sive *Riguscæ*. in Pannoniâ *Aravisci*: & in eamdem regionem transgressi Galli *Scordisci*, sive *Scordiscæ*. in ipsâ Galliâ, *Vibisci*. in Hispaniâ, *Carisci*: qui Ptolemæo dicuntur *Caristi*; quemadmodùm ipsi quoque *Narisci* quibusdam Græcis dicti fuêre *Naristi*, & *Naristæ*; *Taurisci*, *Tauristi*, & *Tauristæ*; ut suo loco patebit. Hi omnes Celticâ linguâ dicebantur, *thi Theutischon*, *Narischon*, *Cherischon*, *Taurischon*, *Rigischon*, *Arwischon*, *Schordischon*, *VVibischon*, *Carischon*.

Alia deinde fuit terminatio in ONTZ, sive UNTZ: quæ Romani Græcique formaverunt in ONTII, & UNTII. unde in Hiberniâ *Voluntii*: in Alpibus *Ebroduntii*, *Vocontii*, *Sogiontii*, *Vediontii*, *Lepontii*: in Norico *Ambisontii*.

Alia item fuit terminatio in AW: quam Romani formarunt in AVI. unde in Hispaniâ *Lemavi*: in Germaniâ Cisrhenanâ *Batavi*: in Germaniâ Transrhenanâ *Chamavi*. qui omnes Celticâ dicebantur linguâ, *thi Lemawer*, *Batawer*, *ChamaWer*.

Atque equidem nescio, an non unam eamdemque vocabulorum analogiam habuerint in Hispaniâ *Murbogi*, & in Galliâ Asiaticâ *Tolistobogi*. item in eâdem Hispaniâ *Artabri*, *Cantabri*; & in Germaniâ *Sigambri*, *Cimbri*.

Una certè analogiæ ratio fuit in iis nationum vocabulis, quæ variis dialectis per Hispaniam, Galliam, atque Germaniam efferuntur in AR, ER, OR, & UR. ut in Hispaniâ, *Brecarii*, *Cæpori*: in Hyberniâ, *Vellabori*, *Auteri*: in Britanniâ, *Silures*: in Galliâ, *Ambibari*, *Petrocorii*, *Ambarri*, *Cavares*: in Germaniâ Cisrhenanâ, *Treveri*: in Alpibus, *Viberi*: in Germaniâ Transrhenanâ, *Tencteri*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Chassuarii*, *Ansibarii*, *Chetaori*, *Hermunduri*. nam hodiéque ejusmodi nationum opidanorumque vocabula per easdem vocaleis variis dialectis feruntur. Hæc igitur de ipsarum nationum vocabulis.

Nominum etiam in viris propriorum formationes, imò ipsa quoque nomina virorum integra apud prædictas quinque genteis fuisse communia, haud paucis exemplis, documentisque ostendi potest. Livio, lib. XXXVIII, Tolistobogiorum, Gallicæ in Asiâ gentis, memoratur regulus *Lutarius* nomine. Cæsari, Gallici belli comment. VII, & VIII, Cadurcorum refertur princeps, eodem nomine, nisi quòd leviter aliâ dialecto variato, *Luterius*: & eodem itidem nomine Straboni, lib. IV, Bituiti Arvernorum principis, sive regis filius. cujus tamen illic nomen, ut & ipsius Bituiti, vitiatum legitur Λυίεϱιος, pro Λυτέϱιος. Hoc vocabulum Procopius Gothicar. rer. lib. I, formans Λεύδεϱις, Gothorum, Germanicæ gentis, cuidam principi tribuit. Agathias verò, lib. I, idem formans Λεύθαϱις Alemannorum quemdam principem eo refert. In Francorum gente sæpenumerò idem nomen variis auctoribus variè refertur, *Lotarius*, *Lotharius*, *Hlotarius*, *Hlotharius*, *Chlotarius*, & *Clotarius*. cujus variationis ratio hæc est; quòd antiquis illis Celtis, quemadmodùm compluribus aliis per omnem terræ orbem gentibus, adspiratio H, etiam ante consonanteis, valdè fuit vulgaris: eaque densata; unde postmodò factum, uti in Græcum X, id est, CH verteretur: ex quo tandem Romani adspirationem rejicientes, nudum fecêre C. quod non modò in hoc vocabulo *Lotar*, sed in multis etiam aliis apud rerum scriptores adparet: quorum nonnulla suis locis hoc in opere referentur. Prædictum nomen *Luter*, in catalogo propriorum nominum, quem doctissimus vir Goldastus in Alemannicarum antiquitatum tomo secundo edidit, legitur variè, *Luithere*, *Liutor*, *Lodhari*, & *Hlothari*. Hodiè idem nomen adhuc frequens est in quibusdam Germaniæ partibus *Lüder*.

Eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps est *Litavicus*. quod nomen nemo, nisi durissimi cerebri homo, negaverit, quin idem sit, quod etiam nunc vulgò in omni Germaniâ dicimus *LutWich*, *Ludwick*, & *LodeWick*; sive, ut Dani scribunt, *Ludvik*, & *Lodvik*. Hoc in prædicto catalogo scribitur, *Liutwic*, *Liutwig*, *LudaWic*, *Ludwihc*, & *Hludovvic*. nam & hoc per adspirationem apud auctores variatur, *Ludovicus*, *Lodovicus*, *Hludovicus*, *Hlodovicus*, *Chlodovicus*, *Chlodoveus*, *Clodoveus*.

Nomen nunc est vulgare in Germanorum gente, quod variis dialectis dicitur *VVilhelm*, *VVillem*, *VVellem*; Anglis verò *VVilliam*, Gallis *Guillaume*, Italis *Guglielmo*, Hispanis *Guillermo*. Id uni etiam Sigeberto variè scribitur, *VVilhelmus*, *Gvilhelmus*, *Gvilhermus*, *Gvillermus*, *VVillermus*. apud Nicetam Choniaten, rer. gestar. Manuelis Comneni lib. V, dicitur Γιλίελμος. apud Annam quoque Comnenam, Alexiados lib. I, variatum legitur, Γιλίεϱμος, Γιλίελμος, Γυλίελμος. Posteriores id maluerunt dicere Ἴλιεϱμος. Priscis hoc quoque

quoque Hispanis, ut Celticæ gentis parti, fuisse commune, disco ex Livio. huic quidpe, lib. xxxv, refertur Hispanicæ cujusdam gentis rex *Hilermus*.

Treveri fuerunt Germanica natio cis Rhenum, in Gallico solo, ut suo loco patebit. in his Cæsar principem memorat, comment. v, cui nomen *Cingetorix*. eodem verò nomine principem quemdam refert Britanniæ, in eodem commentario. Hoc idem esse nomen, quod in suprà dicto catalogo scribitur *Cundrigi*, *Cunterich*, & *Gunderich*; hodiéque in Germaniâ dicitur *Günterich*; nemo dubitaverit, cui constiterit, terminationem istam Cæsaris in IX, ipsis Celtis fuisse in ICH. Falsum est, quod Glareanus ad primum Cæsaris commentarium docet, ejusmodi Gallorum nomina Græcis literis perscripta fuisse in X, id est, Latinorum CH: Cæsarem verò eam literæ formam retinuisse in Latinâ eorumdem nominum formatione; quamvis planè alienus fuerit factus sonus, in Græcum scilicet Ξ. Multo veriora eâ de re me posse docere puto. nempe, quum Galli, Cæsaris tempore, omnia ea, quæ literis mandare volebant, Græcâ scripserint linguâ; ejusmodi quoque nomina in Græcum formaverunt modum; quemadmodùm nos nunc, Latinè loquentes, in Latinam formam redigimus. hinc illis adsumtum est in nominativo casu, pro germano genuinoque suo CH, Græcum Ξ: à quo obliqui formabantur in Γ; quod prope X, sive CH accedebat: vel etiam in K; quod magis etiam adpropinquabat. Sic Dioni, lib. XXXVIII, genitivus casus est Ὀρκετόριγος, & lib. XL, Ἀμβιόριγος, & Οὐερκιγγετόριγος· à nominativis Ὀρκετόριξ, Ἀμβιόριξ, Οὐερκιγγετόριξ quod Plutarcho in Cæsare est Οὐεργεντόριξ· & epitomatori Livii, lib. LXXXVII, *Vercingentorix*. Cæsar, eamdem vocabulorum formationem servans, Latinè fecit *Orgetorix*, *Ambiorix*, *Vercingetorix*: & obliquo casu, *Orgetorigis*, *Ambiorigis*, *Vercingetorigis*. Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, item in eo, quem amatorium inscripsit, in Asiaticis quoque Gallis principem gentis refert, cui nomen Σινόριξ· à quo obliquum casum facit Σινόριγος. Cæsari, comment. III, Unellorum rex est *Viridovix*, & obliquo casu *Viridovice*. Tacitus, annal. IV, villam memorat Frisii cujusdam *Cruptoricis*. quod & ipsum nomen rectum casum nullum alium habuit, nisi *Cruptorix*; quemadmodùm κύλιξ, κύλικος; πέρδιξ, πέρδικος· *calix*, *calicis*; *perdix*, *perdicis*: vel potiùs ut *radix*, *radicis*; *felix*, *felicis*. Posterioris sæculi scriptores ejusmodi Celtarum nomina propiùs genuino gentis sono accommodantes, formaverunt Græcè in χος, Latinè in CHUS; &, abjectâ, ut suprà notatum, adspiratione, in CUS. Hinc nomen, quod Tacitus, annal. XIII, in Frisiorum principe refert *Malorix*, sive, obliquo casu, *Malorige*; Ammianus, lib. XXV, facit *Malarichus*, & paullo pòst *Malaricus*. hinc item nomen, quod Cæsar comment. V, & Dio loco prædicto, in Eburonum rege memorant *Ambiorix*, in catalogo suprà dicto est *Ambricho*, & Nicetæ Choniatæ, de Isacii Angeli imperio lib. II, in Alamannorum principe Ἀμέριχος: vulgò nunc *Aimerich*, *Eimerich*, & *Emmerich*. apud Livium, lib. XXV, & XXVI, Hispanorum dux est, *Mericus* nomine: quod & ipsum idem ego esse crediderim cum illo. saltem *Maricus*, Boji cujusdam Galli nomen, apud Tacitum histor. lib. II, non fuerit aliud ab isto. Ceterùm Straboni, lib. VII, Sigambrorum in Germaniâ princeps memoratur Δευδόριξ, *Deudorix*. id nomen inferioris sæculi scriptoribus, Procopio, Agathiæ, & aliis, dicitur Θευδέριχος, *Theuderichus*. Eidem Straboni, lib. XII, Asiaticorum Gallorum in Comanâ regione princeps refertur Ἀδιατόριξ; nescio an eodem nomine. nam vocabulum *Theuth* variè, pro multiplici dialectorum ratione, formatum fuisse in *Theud*, *Theut*, *Deud*, *Deut*, *Thiat*, *Diat*, & complura alia vocabula, infrà docebo. hinc etiam Witichindo, histor. Saxon. lib. I, idem nomen dicitur *Thiadericus*. Apud Orosium, lib. V, cap. XVI, Cimbrorum, in Italiâ à Mario Catuloque cæsorum, rex memoratur, ex illius temporis monumentis, *Cesorix*. hoc nomen posterioris ævi scriptores, in Vandalorum Africam occupantium rege, dixerunt *Gizerichus*, *Gezerichus*, *Geserichus*, & *Genserichus*. Omnino igitur statuendum, cuncta illa Gallorum, Britannorum, Germanorumq; nomina, quæ apud antiquiores auctores terminantur Græcè in ΙΞ, Latinè in IX, ipsis istis gentibus fuisse prolata in ICH, vel aliâ dialecto in IK; ut hodiéque uterque modus apud Germanos obtinet. Præter jam dicta, reperiuntur & ista apud auctores: Apud Orosium, dicto loco, alius Cimbrorum rex *Bojorix*: & eodem nomine, apud Livium lib. XXXIV, Bojorum dux in Galliâ. apud Strabonem, lib. VII, Sigambrorum dux Βαιτόριξ, *Bætorix*. apud Cæsarem, comment. I, *Dumnorix*, & comment. VII, *Eporedorix*; Æduorum principes. quorum hoc ipsis Gallis fuisse arbitror *Pferdereich*, vel *Pferderich*, & aliâ dialecto *Perderik*. nam Plinius, lib. III, cap XVII, ita scribit: *Opidum Eporedia, Sibyllinis libris à populo Romano condi jussum. Eporedicas Galli bonos equorum domitores vocant.* Apud Polybium, lib. III, Hispanorum nobilissimus est ὁ Ἀβίλιξ· à quo obliquum casum facit τὸν Ἀβίλιγα. In ICHUS,

atque

atque ICUS formata, innumera passim reperias apud inferioris sæculi auctores, Græcos pariter atque Latinos. Sed & vetustissimi auctores nonnulla in ICUS retulerunt. apud Orosium, suprà dicto loco, Cimbrorum rex memoratur *Claudicus*. apud Livium, lib. XL & XLIV, *Clondicus*, dux Bastarnarum, gentis Germanicæ; ut infrà ostendam. apud Appianum, in Hispanicis, Lusitanorum dux *Punicus*. apud Cæsarem, prædictus *Litavicus*: & comment. I, Sequanorum princeps *Casticus*. apud Dionem lib. LX, *Bericus* Britannus.

Porrò alia nominum formatio fuit in ACH, sive, aliâ dialecto, in AK. quæ Romani, quemadmodùm illa in ICH, & IK, formarunt nunc in AX, nunc in ACUS, aliàs in IACUS, nonnumquàm in ACIUS, & interdum in AGUS. In Galliâ; apud Cæsarem, comment. I, II, & IV, *Divitiacus*, Æduorum princeps: comment. VIII, *Dumnacus*, Andium dux: ibidem *Duracius*, Picto: apud Livium, lib. XXXIV, *Dorulacus*, Bojorum dux. fugitivorum in Italiâ Siciliâque servorum, qui erant Galli simul atque Germani, bello Cimbrico capti, dux fuit *Spartacus*. In Germaniâ; apud Strabonem, lib. VII, *Sesithacus*, Cheruscorum princeps. apud Ammianum, lib. XXXI, *Safrax*, Gothorum princeps. In Britanniâ; apud Cæsarem, comment. V, *Segonax*, Cantii ex parte rex. apud Tacitum, annal. XV, & apud Dionem lib. LX, *Caractacus*, rex Britannorum. apud eumdem Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Galgacus*, Britannorum dux: & annal. XIV, *Prasutagus*, Icenorum, Britannicæ gentis, rex. In Hispaniâ; apud Appianum, in Hispanicis, *Audax*. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in libro de feminarum virtutibus, Πορηδόραξ, *Poredorax*: quod idem est cum illo *Eporedorix*.

Alia hinc propriorum nominum formatio fuit in MAR, sive, variantibus dialectis, MER, & MIR. quam Græci Latinique suis lingvis formarunt in *marus*, *merus*, *mirus*, *meres*, *miris*, & item *marius*. Hinc Livio, lib. XXIV, Gallorum in Hispaniâ militantium regulus *Civismarus*: & lib. XXXVIII, Asiaticorum Gallorum regulus *Combolomarus*. & Cæsari, comment. V, Treverorum princeps *Indutiomarus*; Græcè Dioni, lib. XL, Ἰνδουτιόμαρος. eidem Cæsari, comment. VII, Æduorum princeps *Virdumarus*; seu, ut variant exemplaria, *Viridumarus*, *Viridomarus*. eodem hoc nomine apud Livii epitomatorem lib. XX, ac Jornandem, de regnorum successione, item apud Florum, lib. II, cap. IV, narratur Gæsatarum, Gallicæ gentis, rex, à Claudio Marcello victus. Ciceroni, in divinatione in Q. Cæcilium, & in Verrem lib. II, *Egritomarus*. idem Propertio, lib. IV, eleg. XI, dicitur *Virdomarus*, in his versibus:

Claudius at Rheno trajectos arcuit hostes,
Belgica cùm vasti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rheno jactabat ab ipso.

Apud Plutarchum, in Romulo, & item in Marcello, vocatur Βριτόμαρτος, *Britomartus*: nescio an satis sine mendo, pro Βριτόμαρος, *Britomarus*; quo vocabulo Florus quoque, dicto loco, alium Gallorum ducem, ab Æmilio victum, refert. sed puto per errorem, ut multa alia; quum idem fuerit, qui aliis auctoribus dicitur *Viridomarus*. Plutarchus equidem ipse Βριτόμαρτος scripsisse potuit, ex monumentis antiquiorum scriptorum, qui *Britomartum* hunc Gallum adpellarunt eodem ferè vocabulo, quo nympha, Dianæ cara socia, vocata est *Britomartis*. At genuina Celtarum vox fuit *Wirthmar*. unde Latini literam W verterunt in confinem V, & Θ in adfinem Δ; Græcorum verò quidam in adfinem T. Hunc equidem *Viridomarum* Belgam facit Propertius, Rheni adcolam. at è diverso Polybius, lib. II, Gallos Gæsatas, quorum ille rex, seu dux fuit, Alpium & Rhodani in Gallia facit adcolas. cujus profectò fides eo potior, quo ipse illi sæculo propinquior, quàm Propertius. Atque equidem quis istud crediderit; *Rheno trajectos arcuit hosteis?* quidpe si cis Rhenum in Galliâ Belgicâ fuerunt: nihil opus illis erat Rhenum trajicere in Germaniam, ut Italiam & Padum amnem à suis sedibus peterent. si verò trans Rhenum fuêre in Germaniâ: non opus habuerunt in Galliam transmittere, Italiam petituri. nec rectè tunc Belgas dixeris. Quapropter lubrica heic, & fallax fuerit fides Propertii. rectiùs ita scripsisset:

Claudius at Rhodano trajectos arcuit hostes,
Gallica cùm vasti parma relata ducis
Virdomari. genus hic Rhodano jactabat ab ipso.

Sed hæc extra institutum. referre tamen placuit, quia perperam hanc Viridomari gloriam Rheno à quibusdam adscribi video. De cetero apud Cæsarem, comment. VII, legitur Nitiobrigum in Galliâ rex, *Teutomatus*. cujus nomen ego omnino à Cæsare perscriptum fuisse puto, *Teutomarus*. Id à Witichindo, lib. I, in Germanicâ gente dicitur *Thiatmarus*: ab Adamo Bremensi, *Thiadmarus*: in historiâ archiepiscoporum Bremensium, *Thietmarus*: in

suprà

ſuprà dicto catalogo nominum propriorum, *Thietmar*, & *Thiotmar*. hodiéque vulgare in Germaniâ nomen eſt *Dietmer*. Ammiano; paſſim in hiſtoriâ, narratur Alemannorum rex *Vadomarius*. Adamus Bremenſis habet quemdam *VVithmarum:* & Ammianus, lib. XXXI, Greutingorum, Gothorum partis, regem *Vithimirim*. Eidem auctori, lib. XVI, eſt *Chodomarius*; lib. XVII, *Suomarius*; & lib. XXIX, *Fraomarius:* omnes Alemannorum reges. Straboni, lib. VII, & Tacito, annal. I, eſt Cheruſcorum princeps *Segimerus*. huic etiam ibidem, *Ingviomerus*: & eidem, annal. XI, Straboni verò, prædicto libro, Chattorum princeps *Acrumerus*. qui tamen vitiosè apud Tacitum vulgatis in exemplaribus ſcribitur *Catumerus*; & apud Strabonem *Veromerus:* ut ſuo loco docebo. Ammiano, lib. XXXI, ſunt *Barzumeres* & *Richomeres*; Franci, an Alemanni, haud ſatis diſpicio. Reliqua in MER & MIR deſinentia Germanorum nomina, paſſim apud inferioris ſæculi ſcriptores reperias; maximè verò apud Jornandem.

Alia item nominum terminatio fuit in AL, &, variante dialecto, IL. hanc quoque variè Græci ſimul atque Romani pro libitu formaverunt. Apud Polybium, lib X, Hiſpanorum reguli nomen eſt Ἀνδοβάλης, *Andobales*; quod idem Livio, lib. XXVI, & Appiano in Hiſpanicis eſt *Indibilis*, Ἰνδίβιλις. apud eumdem Appianum, eodem libro, eſt Hiſpanorum princeps *Tantalus*, qui Viriato in imperio ſucceſſit. apud Livium, lib. XXI, Bojorum regulus *Matalus*. apud Cæſarem, comment. V, *Taximagalus*, Britannus. apud Tacitum, annal. XIII, *Bojocalus*, Anſiboriorum in Germaniâ dux. apud Polybium, lib. III, *Magilus*, Gallorum Circumpadanorum rex. apud Cæſarem, comment. III, *Adbucillus*, & *Roſcillus*, Allobrogum principes: comment. VII, *Cavarillus* Æduus, & *Celtillus* Arvernus: comment. V, *Carnilius*, Britannus. apud Tacitum, annal XII, *Iubilius*, Hermundurorum in Germaniâ rex.

In IN quoque nonnulla fuiſſe terminata reperio. apud Cæſarem, comment. V, Senonum rex *Cavarinus*. apud Dionem lib. LX, *Cynobellinus* Britannus. apud Appianum, in Hiſpanicis. latronum in Hiſpaniâ dux *Tanginus*. apud Ammianum, lib. XVII, Alemannorum rex *Vrciſinus:* lib. XXXI, Gothorum dux *Alavinus*.

In ON, quemadmodùm gentium vocabula, complura invenio: quæ Græci in ΩN, Latini ſuà lingvâ formarunt in O; quorum obliqui caſus N adſciſcunt. In Hiſpaniâ: apud Polybium, lib. X, Ἐδέκων, *Edeco*, Hiſpanorum princeps. apud Livium, lib. XXXV, *Corribilo*, nobilis Hiſpanorum regulus. apud Appianum in Hiſpanicis, Ἄμβων, Λεύκων, Διτάλκων, id eſt, *Ambo*, *Leuco*, *Ditalco*; omnes Hiſpanorum duces. apud Hirtium, de bello Hiſpanico, *Indo*, Hiſpanorum rex. In Galliâ; apud Cæſarem, comment. I, *Divico* Helvetius: comment. V, *Vertico* Nervius: comment. VI, *Acco*, Senonum princeps: comment. VII, *Gobanitio*, Arvernus; & *Ollovico* Nitiobrix. quod fortè nomen idem eſt cum illo Appiani in Hiſpaniâ *Leuco*. In Galliâ Aſiaticâ; apud Livium, lib. XXXVII, *Orgiago* regulus. qui apud Plutarchum, in libro de mulierum virtutibus, eſt Ὀρτιάγων. In Germaniâ apud Strabonem, lib. VII, Μέλων, *Melo*, Sigambrorum princeps. apud Tacitum, annal. XII, *Sido*, & *Vangio*, Quadorum reges. apud Ammianum, lib. XXVII, *Rando*, Alemannus. apud Zoſimum, lib. III, Σέμνων, *Semno*, Lugionum dux. apud Dionem, lib. LV, *Pulio*, Germanus quidam eques in exercitu Romanorum. apud Livium, lib. XL, *Cotto*, nobilis Baſtarna. In Illyrico, apud Polybium, lib. II, Ἄγρων, *Agro*, Illyriorum rex. apud Cæſarem, comment. I, *Vocio*, Noricorum rex. apud Dionem, dicto libro, *Bato*, Dalmatarum dux.

In AR, vel ER quoque terminata Celticam originem vel maximè indicant. In his *Lotarius* (quod idem *Leutharis*, & *Leuderis*, & *Luterius*) jam antè dictum eſt. *Dejotarus*, Græcè Δηϊόταρος, Ciceroni, Straboni, Plutarcho, Floro, & aliis auctoribus, celeberrimus Aſiaticorum Gallorum rex. Apud Polybium, lib. III, Κλύαρος, *Clyarus*, ejusdem gentis rex. qui tamen, meâ ſententiâ, lib. VIII, ut refert Athenæus, rectiùs dictus eſt Καύαρος, *Cavarus*. Apud Livium, lib. XXII, *Ducarius* Inſuber. Apud Strabonem, lib. XII, Σαωκονδάριος, *Saocondarius*, & Βογοδιάταρος, *Bogodiatarus*, Galli Aſiatici: quorum hic Ciceroni, in orat. de haruſpicum reſponſis, & item in orat. pro P. Sextio, dicitur *Brogitarus*. Apud Appianum, in Hiſpanicis, eſt Ἄυαρος, *Avarus*, Numantinorum ad Scipionem legatus. apud eumdem alius Hiſpanus Κάρος, *Carus*. Apud Ammianum, lib. XVII, *Hortarius*, Alemannorum rex; *Arabarius*, & *Viduarius*, Quadorum reges. Apud Cæſarem, comment. I. *Cimberius*, Chattorum dux. Apud Appianum, in Hiſpanicis, Numantinorum fortiſſimus narratur Ῥητογένης, *Retogenes*. hoc idem ego eſſe nomen exiſtimo, quod Procopio, Gothicar. rer lib. IV, in Varnorum gente eſt Ῥαδίγερ· poſterioribus ſcriptoribus *Rodigerus*; in ſuprà dicto nominum catalogo variis dialectis, *Roadger*, *Ruadeger*, *Ruadger*, *Ruadker*, *Ruodeger*, *Ruodger*,

Ruodker:

Raodker: nunc verò in Germaniâ, *Rüger, Rütger*, & *Rutger:* Anglis *Rodger*; Gallis *Roger.* Nam liquidam R in liquidam N converti, nihil novum est. Sic Strabo quoque, lib. IV, & VII, dixit Τωγένους, Helveticam nationem; quos rectiùs adpellasset Τωγίρους; id est, Celticè si loquaris, *thi Züger*, ab opido *Zug*. Certè Appiani Ῥηπγίνης nullum aliud est vocabulum, quàm Annæ Comnenæ, Alexiados lib. III, Ῥογλώνης· quo illa Romperti Normanni, Langobardiæ ducis, filium refert, fratrem Baimundi.

In AT quoque fuère Gallis, ac Germanis, Britannisque communia. In Galliâ; apud Livium, lib. V, *Ambigatus*, Biturigum rex. apud Cæsarem, comment. VII, *Cotuatus*, & *Guturvatus*, Carnutum duces; *Critognatus*, Arvernorum princeps. apud Dionem, lib. XXXVII, *Catugnatus*, Allobrogum dux. apud epitomatorem Livii, lib. LXI, *Congentiatus*, Bituiti, Allobrogum regis, filius. In Germaniâ Cisrhenanâ; apud Cæsarem, comment. II, *Boduognatus*, Nerviorum, Germanicæ gentis, dux. In Britanniâ; apud Tacitum, histor. III, *Vellocatus*, Britannus. apud Cæsarem, comment. V, *Mandubratius*, Trinobantum princeps. In Galliâ Asiaticâ; apud Plutarchum, in dicto libro de feminarum virtutibus, & in eo, qui inscribitur amatorius, *Sinatus*. apud Livium, lib. XLII, *Cassignatus*, Gallorum dux Asiaticorum, qui Eumenem regem in Macedoniam sequebantur. apud Polybium, *Eposognatus*, Tolistobogorum rex. quod nomen apud Cæsarem, comment. VIII, perperàm c interpositum habet; ubi *Epasnactes*, Arvernorum in Galliâ Europæâ memoratur princeps. In Illyrico maritimo; apud Polybium lib. II, item apud Livium lib. XLIII, *Pleuratus* rex, Agronis supradicti pater.

In IT formata hæc sunt: In Hispaniâ, *Amusitus*, Ausetanorum princeps, Livio lib. XXI. In Galliâ, *Bituitus*, Allobrogum rex, Straboni lib. IV, & Floro lib. III, cap. II. eodemque nomine Gallorum in Asiâ rex, apud Appianum in Mithridaticis. apud Polybium, lib. I, *Autaritus*, Gallorum dux. In Germaniâ, *Verritus*, Frisiorum princeps, apud Tacitum, annal. XIII.

His jam adde terminationem in DUN: quæ & ipsa pluribus Celticæ gentis nationibus fuit communis. unde apud Cæsarem, comment. VII, legitur *Conetodunus*, Carnutum dux: & apud Tacitum, in vitâ Agricolæ, *Cogidunus*, rex Britannus: item apud Dionem, lib. LX, in eâdem insulâ *Togodunus* rex.

Cassivellaunus etiam Britannus, apud Cæsarem, comment. V, & *Vergasillaunus* Arvernus, in comment. VII, nescio an non aliquid similitudinis in nominum analogiâ habent. Quin & *Ariovistus*, Germanorum rex, Cæsari, Dioni, Plutarcho, & aliis memoratus, videtur esse eodem nomine cum *Aneroesto*, Gæsatarum Gallorum rege, apud Polybium, lib. II: qui apud Florum, lib. II, cap. IV, variè in variis exemplaribus legitur *Astrionicus*, *Ariobistus*, & *Ariovistus*.

CAPUT VII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos, unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis CELTICAE *nationes, probatur opidorum vicorumque vocabulis, quæ omnibus prædictis nationibus fuère communia.*

TERTIA argumenta, quibus probari queat, quinque prædictas nationes unius fuisse ejusdemque gentis, ex opidorum vicorumque vocabulis colligere licet; quæ illis fuerunt communia, apud reliquas verò genteis non reperiuntur. Hæc igitur nunc persequamur.

Strabo geographiæ suæ lib. VII, Thracum lingvâ urbem vocari tradit βρίαν· unde opida, Σηλυμβρία, Πολτυμβρία, & Μεσημβρία; quarum hæc antè Μενημβρία: tamquàm Σηλύπολις, Πολτύπολις, Μενάπολις; id est, *Selys, Poltys*, & *Menæ urbes*. Eamdem vocem Celtis quoque nostris fuisse communem, docti quidam viri arbitrantur, adjectâ unâ literâ *g*, *briga:* in quam complura per Hispaniam, nonnulla etiam in Galliâ opida terminata reperiuntur: nihilque aliud eam significare, quàm quod transpositione quadam literarum dicimus *eine burg*, id est, locum septum, ac munitum, sive arcem. Confirmare putant hanc suam opinionem Stephanum de urbibus, haud obscuris verbis, quæ sunt hujusmodi: Βρουτοβρία, πόλις μεταξὺ Βαίτιος ποταμοῦ, καὶ Τυρδιτανῶν (lege Τουρδιτανῶν.) δηλοῖ ἢ Βρουτόπολιν· τὸ γὰρ βρία τοῦτο σημαίνει, ὡς Πολτυμβρία, Σηλυμβρία. id est: *Brutobria, urbs inter Bætim amnem & Turditanos.*

E *signifi-*

significat autem Bruti urbem. nam hoc notat vox bria; quemadmodùm Poltymbria, Selymbria. In eamdem sententiam cur mea quoque traheretur mens, caussa una erat, quòd Ambianorum in Galliâ opidum *Samarobriga*, in quibusdam Cæsaris exemplaribus legebatur *Samarobria*, & apud Sigebertum *Sommonobria.* Verùm mox quàm longissimè ab eâ sententiâ recessi. quidpe quum dictam vocem *briga* altiùs meditarer; reperi, omnia pariter per Hispaniam Galliamque & alias regiones opida, in eam desinentia, ad fluminum ripas esse posita. unde certum mihi fuit indicium, eam nihil aliud significare, quàm *pontem*; quem nunc Germani superiores dicunt *eine brucke*, & *brücke*, inferiores *brügge*, Prussii *brigge*, Angli *bridge*: in quorum hoc D intercessit, ad formandum sonum literæ G, Anglis peculiarem. Accessit his argumentis etiam ea ratio, quòd eadem particula plerumque apud Plinium in Hispanicis, item in tabulâ itinerariâ, & apud Antoninum tam in Hispanicis, quàm Gallicis, effertur per C, *brica.* unde liquet, ut nunc in Germaniâ, sic olim in universâ Celticâ, variè, pro variarum dialectorum ratione, fuisse prolatam: *brica* quidpe probe accedit ad *brücke*. Fidem huic rei magis etiam firmat vocabulum Gallicæ gentis *Allobrogum*, pluribus optimisque auctoribus hoc nomine memoratorum, qui Ptolemæo adpellantur Ἀλλόβρυγες, *Allobryges*; quasi dicas *Albrügger*: Polybio, Plutarcho, Appiano, Dioni, & aliis, Ἀλλόβριγες, *Allobriges*, quasi *Albrigger.* Stephanus: Ἀλλόβρυγες, ἔθνος δυνατώτατον Γαλατικόν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Πολύβιος καὶ διὰ τοῦ Ι αὐτοὺς καλεῖ Ἀλλόβριγας· Χάραξ δὲ διὰ τοῦ Ο μικροῦ, Ἀλλόβρογας. οἱ πλείους δὲ διὰ τοῦ Ι. id est: *Allobryges, gens validissima Gallica; ut habet Apollodorus: Polybius verò per I vocat eos Allobriges: Charax autem per O Allobroges. plerique tamen per I.* Nam hæc natio haud dubiè nomen antiquissimis temporibus invenit à primario suo opido *Allobriga*: quemadmodùm *Latobrigi*, Cæsari memorati, à *Latobrigâ*, quod hodiè dicitur *Brige*, in Vallesiâ ad flumen Saltinam; ut suo loco ostendetur. Orosio, lib. VI, cap. VII, vocantur *Latobrogii.* Sic *Nitiobroges* dicuntur tabulæ itinerariæ, qui Cæsari, Straboni ac Ptolemæo sunt *Nitiobriges*: quorum opidum *Aginnum*, hodiè *Agen*, ad Garumnam amnem, haud dubiè initio fuit *Nitiobriga.* Sed idem vocabulum aliâ dialecto etiam dicebatur priscis Celtis *briva.* hinc enim Antonino & tabulæ itinerariæ est locus Galliæ *Briva Isaræ*; quasi dicatur *Pons Isaræ*: quod nunc opidum vocatur *Pontoise*, haud procul Lutetiâ, ab ejusdem fluminis posteriori nomine *Aesia*, quod vulgò nunc *Oise*. item Gregorio Turonensi, lib. VII, cap. X, *Briva Curresia*, quæ nunc *Brive sur Courrese*, in Arverniâ: *Curresius* autem dicitur fluvius, cui adposita. Hinc Ambianorum quoque princeps urbs, quæ nunc ipsius gentis vocabulo *Ambiani*, vulgò *Amiens* vocatur, antiquis auctoribus, Cæsari *Samarobriga* dicitur, Ptolemæo autem, tabulæ itinerariæ, atque Antonino *Samarobriva.* unde etiam in quibusdam Cæsaris exemplaribus librarii posuerunt idem vocabulum *briva*: & corruptè in nonnullis *Samarobrina*; ut & in omnibus Ciceronis exemplaribus epistolarum familiarium. At verum genuinumque & à priscis Celtis sic usurpatum esse vocabulum *briva*, sive *brive*, pro *ponte*; fidem facit Danorum lingua, quâ pons dicitur *broo*, & *brove*. Exempla quædam *brigarum*, & *bricarum* referre liceat. In Hispaniâ, inter alias, sunt istæ: *Conimbrica* Plinio, quæ *Conembrica* Antonino, & veteri lapidi *Conimbriga*; nunc *Coimbra*, ad Mundam amnem, qui vulgò nunc *Mondega. Talabrica* Antonino; quæ ex itineris ductu deprehenditur fuisse ad flumen *Vacuam*, quod nunc *Vouga. Langobrica* eidem, in eodem itinere, quæ Ptolemæo *Langobriga*; ex itineris tractu ad Durium. *Augustobriga* Plinio, ac Ptolemæo, *Augustobrica* Antonino; quam rectè ad Tagum viri eruditi interpretantur *Villar de Pedroso*; cui locus adversus dicitur *Puente de arcobispo* & alia *Augustobriga* Ptolemæo & Antonino; quam ad Durium flumen fuisse super Soriam, ubi nunc antiquus visitur pons lapideus, alibi docebo. *Lacobrica* Plinio & Antonino, *Lacobriga* Ptolemæo, nunc *Burgos*, ad flumen, cui vulgare nomen *Relanzon. Iuliobriga* Plinio & Ptolemæo; nunc *Val de Viesse*, ad Iberum flumen, haud procul fontibus ejus. *Nertobriga* Ptolemæo & Appiano, *Nertobrica* Antonino; nunc *Ricla*, ad flumen, quod supra Cæsaream Augustam Ibero miscetur. & ad idem flumen *Arcobrica* Antonino; nunc *Hariza. Segobrica* Straboni, Plinio, & Ptolemæo; nunc *Segorbe*, ad flumen, cui vulgare vocabulum *Morvedre.* Harum singulas habuisse eos situs, quos modò adsignavi, alibi (Deus votis volens propitius adnuat) validis firmabo argumentis. Plures si quis in Hispaniâ cognoscere velit, adeat ipsos auctores suprà citatos nos hinc ad reliquas regiones properamus.

In Galliâ fuere istæ: *Samarobriga*, quæ & *Samarobriva*; *Nitiobriga, Allobriga, Latobriga, Briva Isaræ, Briva Curresii*; omnes jam antè dictæ. Cæsari est *Amagetobriga* in Sequanis: cui certus situs haud facilè designari poterit. Antonino est *Eburobrica*, eademque tabulæ itinerariæ *Eburobriga*; quod hodiè Campaniæ opidum dicitur *Brimont*, ad flumen, cui

vulgare

vulgare vocabulum *Armanſon*, inter *Auteſiodurum* & *Auguſtobonam*, id eſt, ut nunc ea loca adpellantur, inter *Auxerre* & *Troyes*. Antonino *Litanobriga*, inter *Cæſaromagum* & *Auguſtomagum* (quorum hoc nunc *Senlis*, illud *Beauvais*) ad flumen Æſiam, nunc *Verneuil*. Antonino *Baudobrica*, tabulæ *Bautobrica*, in citeriore ripâ Rheni, nunc *Boppart*.

In Norico una eſt *Artobriga* Ptolemæo, ac tabulæ; perperàm apud Ptolemæum in Vindeliciâ ad Danubii ripam collocata. ad Saltzam flumen, XVI millibus paſſuum infra *Salisburgium* fuiſſe, ſuo loco oſtendam.

His jam adjice *Brixiam* in Alpibus, hodiè *Brixen*; unde *Brixentes* populi Plinio: & *Brixiam* alteram, cum *Brixello*, in Italiâ; quæ nunc vulgò *Breſcia*, & *Briſcello*. quæ quum cuncta ad fluminum ripas ſint poſita; ſine dubio Gallis ac Noricis dicebantur *Briks*, & *Brikſel*.

Ceterùm opida hodiéque ad eumdem modum in Germaniâ nominata reperiuntur à pontibus; ut *Inſpruck*, *Enſpruck*, *Pruck an der Mure*, *Pruck an der Leite*, *Sarebruck*, *Zweybruck*, *Oſenbrügge*, & *Brugge*, celebre Flandriæ opidum. In Angliâ quoque, *Cambridge*, *Turbridge*, *Sturbridge*, *Pembridge*. Sed & *Brigæ* etiam nunc exſtant: ut ſuprà dictum opidum Valleſiæ *Brige*, ad Saltinam amnem: & aliud ejuſdem nominis, in Sileſiâ ad Viadrum flumen. Hæc igitur de vocabulo *briga*; quod etiam *brica*, & *briva*, & *broga* priſcis Celtis dictum fuit. Ex quibus cuivis ſatis jam patere puto, erraſſe Stephanum, qui *bria* in illâ Bruti urbe ad Bætim amnem maluit ſcribere, quàm *briga*. Ipſe alio loco, in voce Μεσημβρία, ſic ait: βρίαν τὴν πόλιν φασὶ Θρᾷκες· id eſt; *urbem Thraces adpellant briam*. Quæ haud dubiè habuit ex prædicto libro VII Strabonis. Verùm, quid Thracum lingvà in Hiſpaniâ? aut cur id non adnotavit ipſe Strabo, lib. III, in deſcriptione Hiſpaniæ; ubi mentionem facit *Segobrigæ*, Celtiberorum urbis? Scilicet quia longè diverſum erat vocabulum *briga* à *bria*. Nudum igitur illud eſt ac præpoſterum gloſſematium Stephani; vel ejus, qui hanc epitomen è Stephano collegit. Ceterùm eamdem etymologiæ rationem habere puto vocabulum BRIGANTIUM, univerſæ veteri Celticæ commune: quod hodiéque quibusdam in opidis vicisque, diverſis in regionibus, exſtare video; ubique ad flumina. Antiqua loca ſunt hæc: In Hiſpaniâ, *Brigantium Flavium Callaicorum* Ptolemæo, & Antonino; quod Æthico eſt *Brigantia*. In Britanniâ *Brigantium* opidum refertur Ptolemæo, in Almageſto, lib. II, cap. VI. In Galliâ item eodem nomine vicus in Alpibus, Straboni: unde *Brigiani* populi Alpini Plinio; fortè mendoſè, pro *Brigantii*. Tabula itineraria & Antoninus eumdem locum adpellant *Brigantionem*: unde hodiéque nomen opido manet *Briançon*. In Vindelicis Strabo refert populos *Brigantios*; & opidum eorum unà cum Ptolemæo (qui malè id Rhætis, non Vindelicis adſcribit) & tabulâ, *Brigantium*. unde Plinio, ac Solino, *Brigantinus* dicitur *lacus*; quem Marcellinus ipſius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; nam opidum Notitiæ imperii dicitur *Bracantia*. Antoninus id modò *Brigantium*, modò *Brigentium* vocat; & Æthicus *Bregantium*. hodiè eſt *Bregenz*, inter lacum Conſtantienſem & oſtium fluminis, quod eamdem cum opido fert adpellationem. In Pannoniâ *Brigantium* ad Danubium, tabulæ itinerariæ: quod *Brigentionem* vocat Æthicus: Antoninus modò *Bregentionem*, modò *Bregetionem*, aliàs etiam cum Oroſio & Socrate *Brigitionem*: Ptolemæo eſt *Bregætium*; Notitiæ imperii, *Bregætio*. hodiè dicitur *Graan*. Idem nomen nunc manet. in Hiſpaniâ *Bragança*, opidum Portugalliæ. in Galliâ *Briançon*, ſuprà dictum. in Alpibus item jam dictum *Bregenz*. in Italiâ *Breganze*, ſupra Vicentiam; & *Breganzolo*, ſuprà Venetias.

MAGUS quoque, ſive MAGUM, adjectitia fuit particula in opidis vicisque Celticis. de hac longum foret nugas Goropii recitare. Rhenanus voluit eam ſignificare *domum*. ſunt alii, qui adfirmant, Plinium docuiſſe, eam ſignificare *urbem*. quod equidem nullibi in ejus operibus reperi. E diverſo diſpexi, hanc quoque particulam ubique iis adnecti vicis atque opidis, quæ ad amneis poſita. quapropter & ipſa à ſitu, quemadmodùm *brigæ*, nomina accepiſſe arbitror. Antonino opidum in Britanniâ eſt *Sitomagus*; quod vitiatum in tabulâ itinerariâ legitur *Sinomagus*. id haud imperitè viri docti interpretantur hodiè *Thetford*, ad confluenteis duûm fluviorum *Ouſe*, & *Thet*. nam *Sitomagum* dictum fuiſſe ipſis Britannis *Sitmage*, nullum dubium eſt. *Sit* autem tam facilè, variatione dialecti, mutari potuit in *Thet*, quàm Græcorum Θεὸς in Σιὸς; de quo infrà plura dicentur. *Mage* igitur idem ſignificaſſe antiquis Celtis cenſeo, quod Saxonibus nunc in Germaniâ & Anglis in Britanniâ dicitur *ford*, ſuperioribus verò Germanis *furd*, id eſt, *vadum*. nam quod opidum Britannis erat *Sitmage*, id Angli poſteà atque Saxones, in Britanniam transgreſſi, ſuo vocabulo æquipollente dixêre *Thetford*. Hujusmodi opidorum formationes hodiéque com-

plures reperiuntur. in Britanniâ, præter jam dictum, *Oxford, Hereford, Stafford, Bedford, Hartford*; & complura alia ignobiliora. In Germaniâ, geminum *Francfurd, Erfurd, Schweinfurd, Ochsenfurd, Hasenfurd, Klagenfurd, Steenford, Stasford.* Apud veteres auctores reperiuntur *magi* isti: In Britanniâ, præter suprà dictum *Sitomagum, Noviomagus*; quod ex Ptolemæi simul tabulâ, & vocabulo hodierno *ford*, est *Gilford.* In Galliâ; *Augustomagus Silvanectum*, nunc *Senlis*; *Cæsaromagus Bellovacorum*, nunc *Beauvais*; *Rotomagus Vellocassiorum*, nunc *Roan*; *Noviomagus Lexoviorum*, nunc *Lisieux.* In Germaniâ Cisrhenanâ; *Noviomagus Batavorum*, nunc *Nieumegen*; *Noviomagus Treverorum*, nunc *Neumägen*; *Noviomagus Nemetum*, nunc *Speir*; *Vbiorum Marcomagus*, & *Rigomagus*, & *Durnomagus*; nunc *Düren, Reimagen*, & *Dursmagen.* quæ cuncta ad amneis posita. Suntque præterea in Aquitaniâ, *Carantomagus, Casinomagus, Condatomagus, Eburomagus*: in Helvetiis *Bromagus*: in Alpibus *Caturigomagus, & Scincomagus*: in Galliâ Italicâ *Bodincomagus*, & *Camillomagus*; quorum illud ad Padum fuisse testatur Plinius. In Vindeliciâ *Drusomagus*, & *Iuliomagus*: de quibus suo loco plura dicam.

Durus etiam, sive durum, particula fuit adpositiva in opidis ac vicis Celticis. quam quidam eamdem esse volunt, quæ Germanis nunc dicitur *turn*, & *toren*, id est, *turris.* Sed ego, longè eos à veritatis scopo aberrare, vereor. nam & hanc nullibi, nisi ad flumina positam reperio. Variè eam mente versando tandem deprehendi, idem ferè significare, quod *magus.* quippe qui locus in Ubiis Antonino ac tabulæ itinerariæ dicitur *Marcomagus*; Tacito est *Marcodurum*: ut suo loco aliis etiam certissimis ostendam documentis. Huic argumento hoc etiam heic addo, quòd celebre nunc ad Danubii ripam opidum, quod vulgò dicitur *Passaw*, antiquitùs dicebatur *Bojodurum*; nempe, quia Boji olim è Bojohæmo à Marcomannis pulsi, illac in Vindeliciam ac Noricum transiverunt: quod suo loco pluribus probabo argumentis, & auctorum testimoniis. vocabulum autem *pass* in nostrate lingvâ significat *transitum.* unde verbum *passen, transire.* Ac nescio equidem, an non ex eâdem origine natum sit vocabulum, quo januam significamus; quia per hanc transimus in domum, vel de conclavi in conclave. Vocabulum id Angli nunc dicunt *dore*; inferiores Germani *deure*; Saxones *dôre*; superiores Germani, Δ in adfine Θ mutato, *thüre*: quod idem ferè sonat cum Græcorum θύρα. nam hodiéque sunt in Germaniâ, qui suâ dialecto dicunt *die thüra.* Exempla locorum, quorum nomina in *durum* desinunt, sunt ista: In Germaniâ Gallicâ, sive Cisrhenanâ, præter jam dictum *Marcodurum*, quod nunc *Düren*, *Batavodurum Batavorum*; nunc *Durstede.* In reliquâ Galliâ; *Divodurum Mediomatricorum*, nunc *Metz*: *Autesiodurum Senonum*, ni fallor; nunc *Auxerre*: *Epomandurum Sequanorum*, nunc *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard*: *Salodurum Helvetiorum*, nunc *Soloturn* Germanis, Gallis *Soleure*: *Octodurum Veragrorum* in Alpibus, nunc *Martinach*: & alia. In Vindeliciâ *Bragodurum, Bojodurum, Ebodurum, Ectodurum*; & in Norico *Gabanodurum*: de quibus singulis suo loco fusiùs agam.

De cetero observandum heic est, quòd à veteribus auctoribus Latinis ejusmodi locorum nomina promiscuè usurpentur in *durum*, & *durus*, item in *magum*, & *magus*; nempe si nullum aliud vocabulum substantivum addatur. at si opidum aliquod ex iis sit, quod nominetur, formatur ipsum nomen genere neutro: ut, *opidum Divodurum*, *opidum Noviomagum.* sin verò vicus; masculino genere, *vicus Octodurus*, & *vicus Noviomagus.*

Clitipho, antiquus auctor, apud Plutarchum, qui de fluminibus librum conscripsit, testis est, vocem dun, veteri Celtarum lingvâ significare *collem*, sive *montem.* unde eorum etiam opidorum nominibus adjectam videmus, quæ ad monteis, sive in montibus condita fuerunt. Hæc quoque vox per omnem Celticam usitata fuit. In Hispaniâ est *Caladunum Callaicorum Bracariorum*: & *Sebendunum Castellanorum.* In Galliâ, *Lugdunum Convenarum, Lugdunum Segusianorum, Vxellodunum Cadurcorum, Segodunum Rutenorum, Minodunum Helvetiorum, Augustodunum Heduorum, Cæsarodunum Turoniorum*; *Meliodunum Senonum*, Cæsari & Gregorio Turonensi, quod *Milidunum* Aimoino; *Noviodunum Aulercorum Diablintarum, Noviodunum Suessionum*; & alia. In Germaniâ Cisrhenanâ, *Lugdunum Batavorum.* In Hiberniâ *Dunum.* In Britanniâ item *Dunum Durotrigum*, *Camulodunum Brigantum*, & aliud *Trinobantum*: *Maridunum Demetarum*, & *Rigodunum Brigantum.* Notitia imperii in eâdem insulâ habet *Segedunum, Axelodunum*, & *Branodunum.* In Germaniâ Ptolemæo *Tarodunum, Segodunum, Lugdunum, Carrodunum, Meliodunum, Eburodunum.* In Vindeliciâ, *Campodunum, Carrodunum.* In Norico, *Gesodunum, Idunum.* In Pannoniâ, *Novidunum, Canodunum, Singidunum.* In Scordiscis Gallis, Pannoniæ inferioris & Mœsiæ superioris parteis quondam incolentibus, *Capedunum.* Supra Pontum,

tum, ad divortia Iſtri fluminis, *Noviodunum* : quod Baſtarnarum fuiſſe, ſuo loco oſtendetur.

Hæc igitur tam frequentia opidorum vicorumque vocabula, res certas ſignificantia, quum Hiſpanis ſimul & Britannis, Gallis, Germanis, atque Illyriis fuerint communia, nec alibi gentium reperiantur; haud leve inde colligitur argumentum, dictas quinque nationes ejusdem fuiſſe Celticæ gentis parteis, ab unâ eâdemq; origine, id eſt, à primo omnium Celtarum patre Askenaze propagatas.

Adde his ipſa propria opidorum, ſive vicorum nomina, quæ pluribus nationibus fuêre communia: *Cambes*, ſive *Cambetum* in Hiſpaniâ, & in Germaniâ Ciſrhenanâ prope Rhenum: *Octodurum*, & *Ocelum* in eâdem Hiſpaniâ, & in Alpibus: *Turiaſſo* in Hiſpaniâ; cui cognomine opidum nunc etiam durat in Galliâ, vulgò *Taraſſon* : *Nemetani* populi, & opidum *Nemetobriga*, in Hiſpaniâ; *Auguſtonemetum* in Galliâ; & *Nemetes* populi Germani cis Rhenum: *Viminatium* in Hiſpaniâ, & in Scordiſcis quondam Celtis ad Danubium, infra Savi confluentem: *Veſontio*, ſive, ut Ptolemæo ſcribitur, οὐισόντιον, *Viſontium*, in Hiſpaniâ, Galliâ & Pannoniâ: quorum illud in Galliâ Juliano Cæſari dicitur Βισόντιον. *Eburæ* duæ in Hiſpaniâ; & ejusdem nominis fluvius in Galliâ; à quo populi *Eburovices*, quorum princeps locus nunc *Evreux*; & longè diſſitus alius locus *Eburobriga*, ſuprà dicta, item *Eburomagus*; & Germani, qui primi Rhenum in Galliam transgreſſi, ut ſuo loco oſtendam, *Eburones*; & trans Rhenum, in Germaniâ longè interiùs, *Eburum*: *Eburodunum* in Alpibus, & aliud in Helvetiis, aliudque ultra Bojohæmum in Germaniâ. *Tugienſis* dicitur *ſaltus* Plinio in Hiſpaniâ, ex quo Bætis oriebatur amnis, haud dubiè à *Tugio* loco dictus; *Tugeni* ſunt Helvetiorum pars quarta Straboni, quorum opidum hodiéque vocatur *Tugium*, vulgò *Zug*; ut ſuo loco clariùs exponam. De cetero *Berguſia* in Hiſpaniâ, ſub Pyrenæo monte, & in Galliâ, haud procul Viennâ; auctoribus Antonino, & tabulâ itinerariâ. *Segovia* in Hiſpaniâ, & in Germaniâ circa Viſtulæ fonteis. *Segedunum* in Britanniâ, Galliâ, & Germaniâ Transrhenanâ: *Lugdunum* in eâdem Galliâ, & in utrâque Germaniâ, cis & trans Rhenum: *Meliodunum*, in Galliâ, & trans Rhenum: *Devona Cadurcorum* in Galliâ, & trans Rhenum. nec ego dubitaverim, quos in Britanniâ Ptolemæus vocat *Damnonios*, vel, ut alia habent exemplaria, *Dumnonios*; rectiùs fuiſſe adpellandos *Devonios*: quando hodiéque regio eorum dicitur *Devonshire*. *Vxellodunum* Cæſari dicitur Cadurcorum opidum in Galliâ: Notitiæ imperii eſt *Axelodunum* in Britanniâ. quod ego idem eſſe vocabulum cum illo Cæſaris planè mihi perſvadeo; dialecto tantùm variatum. *Genabum* dicitur opidum in Galliâ eidem Cæſari, quod *Cenabum* Ptolemæo, & tabulæ nunc *Orleans* ad Ligerim: eadem tabula habet *Cenebum* in Germaniâ Ciſrhenanâ, quod vulgò dicitur nunc *Genneb*, ad Moſam: vicusque præterea eſt *Genab* in Brabantiâ, ad amnem, medio ſitu inter duo opida *Gemblours* & *Halle*. *Teutoburgienſis* eſt Tacito *ſaltus* in Germaniâ; haud dubiè à vico *Teutoburgio* cognominatus, qui hodiè vocatur *Dietmelle*, haud procul Amiſiæ fonte. eodem vocabulo opidum eſt Ptolemæo in Pannoniâ; quod Antonino & Notitiæ imperii *Teutiburgium*, tabulæ itinerariæ *Tittoburgium*: utrumque ſine dubio à *Theuth*, communis omnium Celtarum dei (de quo infrà, cap. IX) nomine dictum. Jam verò *Palantiæ* vocabulum in Hiſpaniâ, an non idem eſt, quod Germani dixerunt *Palanz*, quaſi dicas δικαστήριον, ſive *forum judiciale*, ſeu *conventus juridicus*? nam poſteriores quoque Germani, qui primi Latinâ lingvâ res ſuas conſcripſerunt, ea loca dixêre *Palantias*: de quibus plura dicentur infrà, in Burgundionum narratione. *Langobriga* verò in Hiſpaniâ, an non fuerit *Lange brigge*; quemadmodùm nunc etiam vicus in Veſtofaliâ dicitur *Lange brügge*, id eſt, *pons longus*? Et quid ſibi volunt iſta per Hiſpaniam; *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Berguſia*, & gentis vocabulum *Bergiſtani*; niſi quòd à *berg*, id eſt, à *montibus* nomina traxerunt? *Bergium* certè Ptolemæi in Germaniâ nemon egaverit montem ſignificare. *Berguſiæ* autem illæ Hiſpanorum & Gallorum non minùs apertè ſonant Germanicum *Berghuſen*, id eſt, *domicilium apud vel in monte*, quàm Gallorum Italicorum *Bergomum*, *Berghom*, quaſi *Berghaim*: nam Anglis etiamnum *home* eſt, quod nobis *haim*, *heim*, & *heem*: & ipſum opidum apud Diaconum & Liutprandum vocatur *Pergamum*, apud Juſtinum *Vergamum*; hodiéque vulgò *Bergamo*. *Barguſii* etiam fuêre populi in Hiſpaniâ, teſtibus Polybio, Livio, & Stephano. an non *Barghuſer*? nam *barg* Saxonibus dicitur, quod aliis Germanis *berg*. Quin ego *Bergam* quoque Macedoniæ, & *Bergam* Thraciæ, (quarum hæc etiam *Bergium* adpellatur Stephano) à Celtis populis, Macedoniæ Thraciæque quondam loca occupantibus, conditas facilè crediderim. Ex his igitur vocabulis haud leve colligitur argumentū, prædictas quinq; nationes unâ in uni-

in universum usas fuisse linguâ, unamque habuisse inter se originem, nempe à Celtâ patre, qui Aschenazes, Noachi pronepos.

Caput VIII.

Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, ac Britannos unam eamdemque inter se habuisse lingvam, uniusque & ejusdem fuisse gentis Celticae *nationes, probatur compluribus rerum variarum vocabulis, quibus olim prædictæ nationes universæ usæ sunt; nunc verò apud Germanos in vulgari sermone durant. ubi Germanicæ quoque sive Celticæ lingvæ ostenditur antiquitas.*

Unam eamdemque habuisse lingvam quinque jam sæpius dictas nationes, documentis hactenus plurimis ac validissimis satis probasse mihi videor; ita, uti reliquo jam labori tutò parcere quirem. Verùm tamen, quia tot doctissimi viri Francogalli pluribus id argumentis antehac negare conati sunt; quorum auctoritas, ego vereor, ne plus, quàm ratio, apud imperitos homines valeat: consultum esse putavi, antequàm ab hac dissertatione ad alia transirem, ultima etiam illa indicia, quæ in rerum vocabulis esse dixi, in medium proferre.

Primùm igitur repetere heic breviter ea liceat, quæ jam anteà in opidorum nominibus exposui. In his *brike*, quod & *brige*, & *brive*, & *broge*, & *brove*, diversis dialectis variabatur, significatque *pontem*; tam Hispanis, quàm Gallis, Germanis, & Illyriis fuit commune. item vocabula *dure*, & *mage*, quæ *vadum*, sive *trajectum* amnis notabant, Gallis, Britannis, Germanis, & Illyriis; illud etiam Hispanis. *dune*, id est, *mons*, universis. *Wesont*, sive, aliâ dialecto, *Wisant*; nomen animalis, quod Romani eâdem Celticâ voce dixerunt *bisontem*: unde opida in Hispaniâ, Galliâ, & Pannoniâ, nomine, Romano ore formato, *Vesontio*, sive *Visontio*, & *Visontium*. *berg*, id est, *mons*. unde opidorum nomina, in Germaniâ *Bergium*; in Galliâ Cisalpinâ *Bergomum*; in Macedoniâ *Berga*; in Thraciâ item *Berga*, quod & *Bergium*; in Hispaniâ, *Bergidium*, *Bergidum*, *Bergula*, *Bergusia*: quorum hoc etiam vocabulum Germanicum *huus*, quod est *domicilium*, in sese habere suprà ostendi. *Man* universis Germanis significat *virum*: antiquitus etiam *hominem* significabat. ab hoc dicti sunt in Germaniâ *Marcomanni*, sive *Marcomani*; & *Pæmani*. Idem vocabulum Gallorum lingvæ fuisse commune, adparet ex nomine Gallorum Celticæ gentis *Cenomani*. Quin à Gallis quoque inventum esse vocabulum *Germani*, à *gerre*, quod *bellum* significabat Celticâ linguâ, & *man*; validissimis auctorum testimoniis infrà probabo. *Alemani* etiam diversarum Galliæ nationum fuêre colluvies, Rhenum sub Augusti principatu transgressi. quorum nomen est merè Germanicum, ab *alle*, id est, *omnes*, & *mannen*, id est, *viri*, compositum. *Palanz*, id est, *δικαστήριον*, sive *forum judiciale*, ut infrà in Burgundionibus docebo, Hispanis atque Germanis fuit commune.

Ab his, jam anteà memoratis, nunc transeo ad alia, quæ passim apud antiquos auctores leguntur. In his primum mihi erit *ambactus*: quod Ennius, referente Festo Pompejo, linguâ Gallicâ *servum* significare tradidit. cui attestans Cæsar, belli Gallici comment. VI, *Equitum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clienteisque habet*. De iisdem hominibus paullo antè ita: *Plebs penè servorum habetur loco; quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Eosdem innuit posteà, his verbis: *Funera sunt, pro cultu Gallorum, magnifica & sumtuosa. omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, unà cremabantur.* Cujus conditionis fuerint hi Gallorum Germanorumque servi, qui Ennio heic & Cæsari vocantur *ambacti*, suo loco reddetur. Vocabulum ipsum tam Germanis quàm Gallis fuisse commune, nostra hæc testatur ætas. nam etiam nunc in Flandriâ & Brabantiâ, item in Hollandiâ & conterminis regionibus dicitur *eyn ambacht*. quod illi quidem *opificium* intelligunt; ut *opificem ein ambachter*. At Keronis, monachi ad divi Galli, glossarium ita habet: *Minister, ambaht. ministraverit, ambahtit. officina, ambahti. officio, ambahte. officia, ambaht.* Et ita Otfridus in euangelio, lib. I, cap. XXV, *ambachten*, pro *operari*. Willeramus, in cantico canticorum, *sie ambachten themo luibe*; id est, *cibum vitæ operabantur*. Leges antiquæ Burgundionum; *Ambascia, opera*. Ex quibus omnibus satis

clarè

clarè patet, vocabulum *ambacht* ab initio, & Ennii, Cæſariſque temporibus non tam *ſervum* ſignificaſſe, quàm *miniſtrum*, ſeu *famulum*, cujus operâ nobilis homo, ſive eques Gallus Germanusque domi militiæque uſus. De his *ambactis* ita Diodorus, lib. V: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id eſt: *Miniſtros ingenuæ conditionis ſecum ducunt, ex pauperioribus delectos, qui rhedariorum ac ſatellitum eis operam in pugnis præſtant.* Hinc rectè vocabulum illud Barbarolatinum *ambaſcia*, quod Germanis erat *ambacht*, in dictis Burgundionum legibus ponitur pro *operâ*: & *ambachten* apud Otfridum, pro *operari*. unde *ambaſciatores* nulli alii erant, quàm qui patriâ lingvâ dicebantur *ambachter*; id eſt, qui cum mandatis à principe, ſeu civitate mittebantur; & qui tractandorum cum alio principe ſeu civitate negotiorum munus atq; officium ſuſtinebant: quos Romani ſuâ lingvâ dixêre *legatos*. unde etiam vocabulum id in prædicto gloſſario exponitur *officium*. Idem vocabulum eum quoque denotabat hominem, qui loco ſeu regioni regundæ præficiebatur. unde etiamnunc in Flandriâ aliquot regionum præfecturæ dicuntur, *Belle ambacht*, *Caſſel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*. Apud reliquos Germanos omneis vox ea, eodem ſignificatu, contractè nunc effertur *ambt*: quaſi *ambet*, ab illâ *ambaht*. nam qui *ampt* ſcribunt, imperitos ſe originis ejus vocis produnt. Ea tamen, latiùs etiam patens, nihil aliud in univerſum ſignificat, quàm *munus*, ſive *officium*; ut Kero monachus interpretatus eſt. Sed ſatis ex hactenus dictis liquet, vocem hanc, quam merè Germanicam eſſe ſcimus, non minùs Gallicæ olim, quàm Germanicæ lingvæ fuiſſe propriam. Pergo igitur ad alia.

Polybius lib. II tradit, Gallos ſuâ lingvâ *conductitios militeis* adpellaſſe *Gæſatas*. Britanni, qui vulgò Walli vocantur, hodiéque *famulos conductitios* vocant *gueſſin*: & Germani noſtri omnem familiam, ſeu omne conductitiorum corpus *das geſinde*. leges antiquæ Langobardorum, lib. I, tit. IX, lege XXI; *De gaſindiis verò noſtris volumus, ut quicumque ex minimis occiſus fuerit, in tali ordine, pro eo quòd nobis deſervire videtur*, CC *ſolidis fiat compoſitio.* Eadem ſignificatione in iisdem legibus ſæpius occurrit. Gloſſaria vetera: *Gaſindium; ſervitium. gaſindio regis; ſerviente, vel camerario. gaſindiis: judicibus.* Papias: *Gaſindius; honor ſub judice.* Scilicet eâdem naturâ fuit & hoc vocabulum, quâ illud ſuprà notatum *ambacht*.

Pauſanias, in Phocicis, de Gallis, quos Brennus in Græciam duxit, ita tradit: τοῦτο ὠνόμαζον τὸ σύνταγμα τριμαρκισίαν τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ. καὶ ἵππων τὸ ὄνομα ἴστω τις μάρκαν ὄντα ὑπὸ τῶν Κελτῶν. id eſt: *Atque hanc equeſtris pugnæ conſtitutionem voce patriâ Trimarciſiam nominabant. equum enim marcam adpellant Celtæ.* Ab eodem argumento nomen illud fuit Germanicæ gentis *Marcomanni*: quod nihil aliud ſignificat, quàm quod nunc lingvâ Anglicâ dicimus *Horſmen*: Germanicè dixeris *Roſmannen*, ſive aliâ dialecto, *Roſmänner*, & *Peerdmannen*, ſive *Pferdmänner*, id eſt, *equites*. Leges antiquæ Bajuvariorum, tit. XIII, cap. X: *Si equus eſt, quem marach dicimus.* leges antiquæ Alamannorum, tit. LXIX, paragr. II: *Si talem equum involaverit, quem Alamanni marach dicunt.* item tit. LXX, paragr. II: *Si quis equo, quem Alamanni marach dicunt, oculum excuſſerit.* prædictæ leges Bajuvariorum, tit. III, cap. III: *Si quis aliquem de equo ſuo depoſuerit, quod marchfalli vocant.* N. von Gravenberg: *Do trug in ſyn ſchon marck*: id eſt, *pulcher ejus equus eum vexit.* prædictæ leges Alamannorum, tit. LXXIX: *Mariſcalcus, qui ſupra* XII *caballos eſt.* gloſſarium Latinotheutiſcum: *Cavallarius, Mariſchalc.* Antiquæ leges Langobardorum, lib. I, tit. XXXVI, cap. IV: *Si ſervus regius merworphin fecerit.* gloſſarium vetus: *Merworphin: aliquem de caballo projicere.* gloſſarium Latinoangloſaxonicum: *Equus, hors; equa, mara.* Hinc etiamnunc Germani *equam* dicunt *märe, merche*, & *merge*. Saxonum hodiè pleriſque, & patriæ mihi terræ, circa Viſtulæ oſtia, quivis equus macilentus & malè habitus dicitur *märe*: ut & conterminæ genti Polonis *márchá*. quod non magis illorum lingvæ proprium eſſe puto, quàm vocabulum *marſzálek*; quod merè Germanicum eſſe ſuprà patuit: *ſchalk* quidpe veteri Germanicâ lingvâ eſt idem, quod *famulus*, ſive *miniſter*. Sed & prædictis Britannis, qui vulgò Walli adpellantur, hodiéque equus dicitur *march*.

Militum genus in Galliâ Cæſar refert, qui *ſoldurii* eorum lingvâ adpellabantur. Hodiéque Germanis militum quoddam genus dicitur *ſoldner*: Anglis verò quivis miles *ſoldior*, ſive *ſowdior*: Britannis Wallis *ſowdiwr*.

Antiquis Germanis bellum erat, variis dialectis, *gerre*, *gwerre*, & *werre*. unde etiamnum Anglis ac Scotis res eadem *warre*: Italis, & Hiſpanis, *guerra*; Francogallis *guerre*. Idem vocabulum olim Gallicæ lingvæ fuiſſe proprium, patet ex eo, quòd illi gentem noſtram Theutiſcam adpellarunt *Germanos*, id eſt, *bellatores*; ut fuſiùs docebitur infrà, in Tungrorum explicatione.

Lan-

Lanceam, Hispanicum simul atque Germanicum fuisse & telum & vocabulum, infrà in tractatu de militiâ ostendam. *Sparum* etiam Gallicum fuisse vocabulum, telique genus, ibidem docebo. hodiéque omnibus Germanis id dicitur *ein späre.*

Tegumentum corporis *sagum*, tam Germanis quàm Gallis & re & vocabulo fuisse commune, suo loco patebit. Aliud corporis tegumentum erat *rheno*; cujus Cæsar meminit, belli Gallici comment. VI, & Sallustius in historiis. ejus vocabulum Varro, lib. IV de lingvâ Latinâ, ait esse Gallicum. at Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, Germanicum adseverat. Vestium partem inferiorem Gallos dixisse *braccas*, sive *bracchas*, & aliâ dialecto *brucchos*, complures testantur auctores antiqui; quorum verba infrà, cap. XVI, citabimus. Hodiéq; idem vocabulum per omnem illam vastissimam Germaniam, variis dialectis usurpatur, *bruch*, *brook*, *bruuk*; quorum hoc Rheni divortiorum adcolarum est; scribiturque illis *broek.* Hibernis quoque idem vocabulum durat, *broges* plurali numero.

Cucullum, Gallicum fuisse capitis tegumentum, ex Martiale, Juvenale, & Columellâ disco. Idem tegumentum etiamnunc Germani dicunt, variis dialectis, *gugel*, *kagel*, *kovel.* Britannis verò Wallis *cucul* est pallium.

Bulgam Gallos adpellasse saccum scorteum, auctor est Pompejus Festus, vel Verrius Flaccus: Nonius etiam Marcellus, *Bulga*, inquit, *folliculus omnis: & sacculus ad brachium dependens.* Hodiè etiam Germani ejusmodi saccos vocant *bulgen.* à quo Francogallorum diminutivum, *bougette*, pro *bolgette*; L mutato in U, ut in *mout*, *doux*, *poux*; ab antiquis *molto*, *dolce*, *pollice*: quæ Latinè *multum*, *dulcis*, *pollex.*

Rhedam Quinctilianus, lib. I, cap. IX, Gallicum ait esse vocabulum; significat autem currum. Id nonnulli ad Britannica nunc, sive Wallica vocabula *rhediad*, *rhedec*, *rhedecfa*, redigere conantur; quorum hoc idem est quod *curriculum*, istud *currere*, illud *cursus.* eamdemque etymologiæ rationem putant habere vocabulum *Eporedia*; quod Salassorum opidi in Alpibus nomen: quia id sic dictum Plinius, lib. III, cap. XVII, ab equorum domitoribus innuit. Ego sanè longè diversæ sum sententiæ. nam ut Latinis *vehiculum* à *vehendo*, sic non modò Gallis, sed & Germanis, ac reliquis Celtis *rhedam* à *reden* dictam puto. quod vocabulum etiamnum apud quosdam Germanos iisdem literis effertur. apud plerosque autem, Saxonicâ dialecto utenteis, dicitur *riden:* à quo tempus imperfectum *ik red*; & plurali numero *wy reden:* nihilque aliud apud Amisiæ, Rheni, Mosæ, Scaldisque ostiorum adcolas significat, quàm *vehi*; sive id fiat equo, sive vehiculo, sive etiam ferreis illis soleis, quibus super glacie vehuntur. Angli id in Britanniâ quoque suâ dialecto dicentes *to ride*, equo pariter ac vehiculo, nonnulli etiam navi vehi interpretantur. Plurimæ tamen parti Germanorum intelligitur equo tantùm vehi. Hinc igitur apud Plinium, dicto loco, *Eporedicæ* (modò incorrupta ea sit vox) nulli alii sunt, quàm quos Germanicè nunc dicas *perdberider*, vel *perdrider*; id est, ut Plinius interpretatur, *equorum domitores.* unde etiam Salassorum opidi vocabulum rectiùs apud eumdem Plinium, lib. XIX, cap. VII, scribitur gemino R, *Eporrhedia.* Literam E euphoniæ gratiâ à Romano ore esse in principio adpositam, patet ex Plutarcho; apud quem *Poredorax* scribitur id nomen viri proprium, quod Cæsari est *Eporedorix*; ut suprà notavi. Fortè nonnullis Gallis fuit, ut nunc Germanis superioribus *pferd*, & *pferderich.* Ceterò idem vocabulum *riden* aliis dialectis dicitur *reiten*, & *riten*: ab hoc dictum puto illud vehiculum Gallicum, quod Romani suo ore formarunt *petoritum*; referente Pompejo Festo: quod is dictum esse ait à numero quatuor rotarum. *quatuor* autem Britannis Wallis hodiéque dicitur *pedwar.*

Bennam lingvâ Gallicâ genus esse vehiculi, tradit idem Festus. Hodiéque apud Germanos genus carri, id est, vehiculi duarum rotarum, dicitur *benne.* Quin & *carri* vocabulum, quod primus apud Romanos retulit Cæsar in Gallorum Germanorumque bellis, merè est Germanicum. dicitur quidpe etiam nunc omnibus Germanis *Karren*, sive *Karre*, &, varianto dialecto, *Karen.* Falsum est, quod quidam *carrum* apud Latinos auctores interpretantur vehiculum IV rotarum. nam duabus tantùm uti rotis, antiquitus Germanis atque Gallis multo fuit frequentius, quàm nunc est.

Jam igitur, ut *lanceæ*, *spari*, *gæsi*, *sagi*, *cuculli*, *braccarum*, *bulgæ*, *rhedæ*, *petoriti*, *bennæ*, *carri*, *essedi*, aliaque plura rerum nomina à Gallis accepêre Romani; sic vocabulum quoque *armillarum*, quas illi in antiquis suis historiis unis Gallis tribuunt, ab eâdem gente eos accepisse credo. At *ärmil*, sive *ärmel* hodiéque Germani superiores vocant *manicas*; id est, eam vestium partem, quâ lacerti brachiaque teguntur. Hæc autem brachiorum ornamenta (quæ Græcis ψέλλια, Plinio lib. XXVIII, cap. VII, *brachialia* dicuntur, vulgò nunc Italis *braccialetti*, Gallis & Anglis *bracelets*, Germanis verò *armbänder*, & *armzierde*) antiquis tem-

temporibus, tam Gallis quàm Germanis, ceterisque per Hispaniam, Britanniam, & Illyricum Celtis vocabantur *ärmil*, quia nudi etiam tunc, sub sagulo vel pelle agentes, nihil aliud circa brachia gerebant.

Plinius, lib. XVIII, cap. XVIII, de aratri generibus differens; *Galliæ*, inquit, *duas addiderunt tali rotulas: quod genus vocant planarati*. Hoc quidem vocabulum variè in cunctis exemplaribus manuscriptis corruptum legitur, aliàs *plaumorati*, aliàs *plumarati*. Verùm, quidquid Plinius ipse scripserit, adparet fuisse Gallis *plaurati*. At hoc merè Germanicum est, aliis dialectis *ploochrat*, & *pflugraat* dictum: quod propriè *rotam aratri* significat.

Apud eumdem Plinium, lib. XVII, cap. VI, hæc leguntur verba: *Alia est ratio, quam Britannia & Gallia invenère, alendi terram: quod genus vocant margam. Spissior ubertas in eâ intelligitur. est autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus; ibi densante se pinguitudinis nucleo.* Satis apertè heic innuit, tam Gallorum quàm Britannorum fuisse vocabulum *marga*. At hodiéque *medulla in ossibus* omnibus pariter Germanis dicitur variis dialectis, *marg*, *mark*, *march*, *merg*, & *merch*; Anglis *marrovv*; Britannis verò Wallis *marle*. unde etiam in antiquissimis exemplaribus manuscriptis, quæ Londinii in bibliothecâ regiâ mihi inspicienda, unà cum reliquis inibi libris omnibus, exhibuit doctissimus juxtà atque humanissimus vir, Patricius Junius, bibliothecæ præfectus, pro *marga*, quod ter repetit Plinius, ubique scriptum reperii *marla*. Idem auctor, eodem libro, cap. VIII, de iisdem Britannis Gallisque loquens: *Tertium genus terræ candidæ glischromargam vocant*. Hodiè Anglis *fulgere* dicitur *glister*; & Germanis *glitzeren*, & *glitzen*, & *gleissen*.

Opidum Galliæ fuisse *Devonam*, eodemque nomine vicum in Germaniâ Transrhenanâ, superiori capite ostendi. *Divonam* Gallicâ lingvâ significasse *deorum fontem*, auctor est Ausonius, hoc versu de fonte apud Burdigalam loquens:

Divona, Celtarum lingvâ, fons addite divis.

Hodiéque Britanni Walli *fontem* vocant *vonan*; & *aquam* Dani *vand*. in quo vocabulo D plerumque non exprimitur; more gentis, in aliis quoque compluribus usitato.

Svetonii verba in Vitellio sunt ista: *Antonio Primo, Tolosæ nato, cognomen in pueritiâ Becco fuerat. id valet gallinacei rostrum.* Hinc rostrum Italis etiamnum *becco* vocatur; Gallis atq; Germanis inferioribus *bec*. unde Italis *rostro ferire* est *beccare*, Gallis *becquer*, prædictis Germanis & Svitzeris in Helvetiâ *becken*. Britannis Wallis *rostrum* est *pic*, & Hispanis *pico*: unde his verbum *picar*, quod est *rostro ferire*. quod plurimis hodiéque Germanis dicitur *picken*, & *pecken*.

Apud Melam, lib. II, cap. V, hæc leguntur verba: *Inter Massiliam & Rhodanum, Maritima Avaticorum, stagno assidet. Fossa Mariana partem ejus amnis navigabili alveo effundit. alioquin litus ignobile est Lapideum, ut vocant: in quo Herculem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cùm tela defecissent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferunt.* Fabulæ, alioquin haud inlepidæ, montium quoque propinquorum vocabula Celtica immixta sunt. nam *montem* etiamnum vocamus *berg*. Servius in Virgilii Γεωργικῶν III: *Gallorum lingvâ altimontes Alpes vocantur*. Idem in Æneid. lib. X: *Omnes altitudines montium licet à Gallis Alpes vocantur, propriè tamen montium Gallicorum sunt. Alpeis* verò accolis incolisque & olim dictas patrio vocabulo ALBON, & nunc etiam dici ALBEN, suo loco fusiùs docebo. At non tantùm Noricis & Vindelicis, Illyricis gentibus, atque Inalpinis populis, & Gallis, excelsorum montium juga dicta fuisse *Alpen*, & *Alben*, quod posteà monstrabo, sed & Hispanis; patet ex Procopii Gothicar. libr. I: ubi hæc leguntur verba: Καὶ χώρα μὲν ἡ πρώτη τῆς Εὐρώπης, ἀμφί τε τὸν ὠκεανὸν καὶ δύοντα ἥλιον, Ἱσπανία ὠνόμασται, ἄχρι ἐς Ἄλπεις, τὰς ἐν ὄρει τῷ Πυρηναίῳ οὔσας. Ἄλπεις δὲ καλεῖν τὴν ἐν στενοχωρίᾳ δίοδον, οἱ ταύτῃ ἄνθρωποι νενομίκασι. τὸ δὲ ἐνθένδε μέχρι τῶν Λιγουρίας ὁρίων, Γαλλία ἐκλήθη. ἔνθα δὴ καὶ Ἄλπεις ἕτεραι, Γάλλους τε καὶ Λιγούρους διορίζουσι. id est: *Prima Europæ regio, ad oceanum & occidentem solem, Hispania dicitur, adusque Alpeis, quæ in Pyrenæo sunt monte. Alpeis verò vocare in angustiis transitum incolæ hujus regionis solent. Hinc ad Liguriæ usque confinia, Gallia dicitur. ubi aliæ Alpes, Gallos & Ligures disterminantes.* Hinc etiam in tabulâ itinerariâ *Alpes* memorantur *Bastarnicæ*, qui *Carpates* est *mons* Ptolemæo: scilicet à Germanicâ gente *Bastarnis* accolis.

Polybius, lib. II, *Padum* ait τοῖς ἐγχωρίοις, id est, incolis, dici *Bodencum*. quâ de re ita Plinius, lib. III, cap. XVI: *Metrodorus Scepsius dicit, quoniam circa fontem arbor multa sit picea, quæ pades Gallicè vocetur, Padum hoc nomen accepisse: Ligurum quidem lingvâ amnem ipsum Bodincum vocari; quod significet fundo carentem. Cui argumento adest opidum juxtà Industria, vetusto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit.* At Ligures superiora, Galli inferiora amnis tenuère. Galli igitur vocarunt *Bodincum*. quod vocabulum merè Celticum: nam

nam hodiéque Germani *fundum* vocant *boden*, & variantibus dialectis, *bodem*, *boddem*; Angli *bottom*.

Sed quid jam opus est plura tam laboriose consectari; quandoquidem ex his simul atque ex iis, quæ superioribus capitibus allata sunt, satis clarè ac manifestò liquet, unam eamdemque per dictas v regiones, *Illyricum*, *Germaniam*, *Britanniam*, *Galliam*que & *Hispaniam*, quondam fuisse lingvam. quo maximo validissimoque argumento discimus, unam etiam atque eamdem incoluisse eas terras gentem; cui unum in commune fuit nomen CELTÆ: à quo regio pariter ac lingva dicta CELTICA. Lingvam in universum fuisse eamdem, quâ nunc etiam utimur in vastissimâ illâ Germaniâ, tam cis quàm trans Rhenum, ad mare usque glaciale, & ab alterâ parte ad Moldavorum Vallachorumque confinia; item in Britanniâ: nemo inficiari poterit, qui hactenus adducta sedulò probéque perpenderit. Et quamvis Walli nunc in Britanniâ, qui antiquâ illâ Britannicâ lingvâ adhuc uti integrâ vulgò creduntur, prorsus à Germanico sermone diversi esse videantur: tamen, si quis peritus paullo diligentiùs lingvam eorum introspiciat; facilè multa illic atque innumera vocabula planè Germanica deprehendat; licet dialecto suâ haud modicè detorta. cujusmodi sunt illa, quæ paullo antè adduxi. De reliquis ita judicandum: quum olim lingva Græca, ut suprà ostensum, toti Galliæ (nisi quà Germani Cisrhenani incoluerint) proximæque Britanniæ fuerit familiaris; innumera ejus vocabula etiamnunc in Wallicâ, ac multo quidem plura quàm in Francogallicâ, inhærere. cujus rei lingvæ Wallicæ periti ignari esse nequeunt. Alteram hinc partem non minorem in eâ obtinent vocabula Latina, quæ Romani olim, unà cum imperio suo, jure, ac legibus, invexerunt. Factum enim idem heic, & in Galliâ, quod Strabo, lib. III, scribit de Hispanis, hisce verbis: οἱ μὲν Τουρδιτανοὶ, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Βαῖτιν, τελέως εἰς τὸν Ῥωμαίων μεταβέβληνται τρόπον, οὐδὲ τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρας ἔτι μεμνημένοι. id est: *Turditani quidem, maximè qui ad Bætin sunt, planè Romanos mores adsciverunt; ne sermonis quidem vernaculi memores.* Reliqua vocabula in Wallicâ lingvâ si qua sunt, quæ neque Græcæ, neque Latinæ, neque Germanicæ lingvæ originem habere videantur; de his ita statuendum: multa scilicet fuisse in Germanicâ lingvâ antiquis temporibus vocabula, quæ longâ sæculorum serie prorsus interierunt: quod multis argumentis, partim ex primitivis, partim ex derivativis vocabulis desumtis, colligere licet. hujusmodi ergo quamplurima in Wallico sermone etiam nunc durare credibile est. Atque equidem pleræque per omnem Germaniam opidorum, vicorum, montium, amniumque appellationum etymologiæ nos latent: quum interim nemo dubitare possit, quin ea vocabula à certis rebus indita fuerint. Idem de Hybernicâ lingvâ, & item eâ, quam in Hispaniâ vulgò Cantabricam vocant, judicandum censeo nam in hac quoque pleraque aut Latina, aut Germanica esse deprehendi.

Ceterò CELTICAM hanc lingvam originem cepisse jam inde à primævæ illius, quæ unica tunc fuit in terris, apud Babylonicæ urbis structuram, confusione: cui tandem, in tam immensâ terræ juxtà ac gentis Celticæ vastitate, temporumque, quibus duravit, longinquitate, dubitare liceat?

Eorum notanda heic est judicii imbecillitas, qui de ejus genere disputantes, ab unâ aliquâ exiguâ totius gentis natione adpellare eam maluerunt, aliàs *Belgicam*, aliàs *Teutonicam*, alias *Cimbricam*. alii etiam ab externis gentibus, *Cimmeriam*, & *Gomericam*; & multo immaniore deliramento alii *Scythicam*: quum neque Gomeri, neque Cimmeriorum nomen quidquam ad Celtas, sive horum partem Germanos spectet. Gomeri posteri *Comari* quo situ terrarum, longè ab Europæ finibus, in Asiâ fuerint, suprà dictum est. Cimmerios nihil commune habuisse cum Germanis, vel horum natione Cimbris; infrà in horum explicatione clarum reddetur. In Scytharum vocabulo unum illi habent Nicephorum Gregoram, inferioris sæculi auctorem Græculum; qui immania de septemtrionalium regionum gentiumque nominibus fabulatur; antiquorumque auctorum testimonia imperitè, ac falsò allegat. nam Herodotum quòd ait eos Scythas vocare, quos Plutarchus Cimbros, & Teutonas, id nemo umquàm ostenderit. Antiquissimos equidem mortalium inter Græcos omnem septemtrionem, tam in Europâ quàm Asiâ, adpellasse Scythiam, auctorem suprà ipsi citavimus Strabonem. verùm is, διὰ τὴν ἄγνοιαν id factum, discertè testatur.

Sed nec eorum judicium probandum, qui, ubi aliquod vocabulum in lingvâ nostrâ Celticâ occurrit, quod vel Græco, vel Latino, vel Hebraico, vel Persico, vel alîus cujuspiam gentis vocabulo sit par atque simile; protinus, id nos inde habere, exclamant. Unus quum fuerit initio rerum in terris sermo, quo omnes pariter inter se, ante Babylonis fundamenta, usi

ta, usi sunt mortales; quemque posteà ad urbis Babylonicæ ædificationem Deus, rerum omnium conditor ac moderator, non omnino è medio sustulit, novis exinde lingvis creatis; sed tantùm in varia ἰδιώματα, ut suprà dictum, variasque διαλέκτους confudit, seu potiùs dissipavit: quid mirum, si diversissimæ longéque inter se remotissimæ per universum terræ orbem gentes multa communia habeant etiamnum rerum vocabula? Exempla eorum pauca quædam ob oculos posuisse, haud alienum fuerit. Ægyptii, & Arabes, Germaniq; & Hispani ac Galli, supremum illud verumque numen, omnium rerum principium, suâ quique lingvâ dixêre *Theuth*; Græci etiam Θεὸς, Διὸς & Ζεὺς, & Latini *Deus*: Græci item aliâ dialecto, unà cum Germanis nostris *Dan*; ut certissimis documentis infrà suo loco ostendetur. Græcis summa pars hominis dicitur κεφαλὴ, Sinis, Indicæ genti, *koppalah*; Germanis *kopf*, & alià dialecto *kop*; Latinis *caput*. Latinis negandi particula est *non*; Germanis variis dialectis, *nein*, *neen*, *nee*, *ney*, & *na*; quorum hoc commune cum prædictis Sinis habent: Hispanis, Italis, & Anglis *no*; Slavis, *ne*, & *nie*. Adfirmandi particula Germanis, & Sinis est *ja*. Quæ particula Latinis est *apud*, Danis dicitur *hos*, & eodem Græcis nonnumquàm vocabulo ὡς. Quod Græcis est ὅτι, Latinis dicitur *uti*, vel *ut*; Danis *at*. Latinis qui est oculus, Germanis vocatur *auge*, & *oge*; Slavis *oko*. Latinis quæ *auris*, Germanis est *oor*. Qui Græcis πȣ̃ς, Latinis est *pes*, Germanis *fuus*, quasi *pfuus*, & aliis dialectis *fuut*, *foot*; ut Græcorum Latinorumque *pater* Germanis *fater*. Quæ Græcis est μήτηρ, Latinis dicitur *mater*; Persis *madar*; Germanis *mutter*, *muter*, *muder*, & *moder*: Anglis *mother*; Slavis *máterz*, *mácż*, & *máti*; Ægyptiis *muth*. Quæ Latinis est *sepes*, Pœnis atque Hebræis dicitur *gadir*, seu *gader*; nobis Germanis *gatter*, & aliâ dialecto *getter*. Quod Latinis dicitur EST, Græcis sonat ἐστὶ, Slavis *jest*, vel *gest*, Germanis *ist*, *is*, & *es*. neque tamen hujus vocis vel indicativus vel infinitivus modus in omnibus prædictarum gentium lingvis idem vel similis est. pluralis nihilo minùs indicativi apud Latinos est *sunt*, apud Germanos *sein*, *seind*, & *sind*, apud Slavos Polonos, *sæ*; quod penè idem sonat quod *son*. Germanis prima indicativi hujus verbi est *ich bin*. hunc modum Angli non agnoscunt: interim tamen imperativum & subjunctivum habent *bee*, & infinitivum *to bee*; quæ Germanicè scripseris *bie*, sive *by*. Slavis item indicativi præteritum habent *byl*, & futurum *bede*, quasi *benden*; & imperativum *badż*, *quasi bontsch*; cum reliquis personis, ac numero: infinitivum quoque *byćż*, & participium *bedac*, quasi *bendontz*. Latinis idem infinitivus est *esse*; Germanis *sein*, *sin*, & *syn*; Græcis εἶναι. Iisdem his ab eo indicativus est εἰμὶ· cui eâdem ratione simile est Latinorum *sum*, ut illi εἶναι Germanorum *sein*. sed longè propiùs ad εἰμὶ accedit Anglorum *am*. Jam verò Latinorum *sum*, Sarmatis est *gsem*, & *jestem*: illorum *es*, his *sy*, & *jestes*. Subjunctivus Latinorum *sim*, *sis*, *sit*; Germanis est *seie*, *seiest*, *seie*. Horum atque talium, quæ innumera universo orbe, non modò in hanc nostram insulam, quam Europæ, Asiæ, Africæque nominibus distingvimus, sed in Americam etiam sunt sparsa, quum nostri illi homines, qui de lingvis disserunt, rationem reddere omnino nequeant, quando & quomodò à gentibus ad genteis, quàm longissimè inter se dissitas, sibique invicem maximè ignotas, pervenerint, casu id accidisse tandem statuunt. Egregium sanè judicium, in re tam seriâ, ac gravi! De uno atque altero verbo, vel etiam tertio, ac quarto, imò de centesimo, si ita lubeat, ego concesserim. at de mille, vel etiam millibus, quis sanæ mentis homo credat? Oportet sanè, eò recurramus, quò antè dixi. nempe hæc omnia ex primævâ illâ lingvâ in variis dialectis atque idiomatibus, quæ inde apud Babylonem nata sunt, perpetuò in posterum mansisse. Quamquàm non negaverim, etiam postmodò quædam vocabula à nationibus in nationes transisse. nempe ea, quorum res ipsas antè non habuerunt. exempli gratiâ: quis non credat verbum *schreiben*, sive *schriven* nos habuisse à Romanorum *scribere*? quando rem ipsam ab eâdem gente primùm accepimus. Sic exoticarum avium, ferarum, piscium, plantarum, aromatum, & aliarum rerum vocabula, denique artium & actionum innumeræ adpellationes in nostram invecta fuerunt posterioribus temporibus lingvam. At earum rerum, & actionum, quæ jam inde à gentis primordio fuerunt in gente, quis temerè crediderit, vocabula Germanos non habuisse, donec ea ab exteris populis acceperint; aut, quum habuerint, posteà externis permutasse? Neque enim novarum rerum tam avidi fuerunt prisci illi Germani, quàm nunc sumus, in lingvis pariter ac moribus. quod cuivis, Latinos simul Græcosque rerum scriptores legenti, dispicere facilimum est.

Ceterùm, de primævâ illâ lingvâ ut pauca quædam etiam heic dicam; minimè eorum proba mihi videtur sententia, qui Hebraicam hanc fuisse statuunt: à quâ illi, non modò omneis alias per totum terrarum orbem lingvas, sed nostram quoque Germanicam, id est, Celticam, derivatam arbitrantur. Hoc si verum; certè plurima pars Hebraicæ lingvæ

jam

jam multis abhinc sæculis interiit. quidpe cùm illa, quæ modò retuli, tùm innumerabilia alia lingvarum peritis colligere licet vocabula, quæ in diversarum longissiméque remotarum gentium sermone eamdem vim, eumdemque ferè sonum habent; nullo tamen pacto ad Hebraicam originem, vel etymologiam redigi possunt. Sententiæ suæ maximum omnium illis est argumentum, quòd hominum, qui ante terrarum inundationem, lingvæq; primævæ confusionem vixerunt, propria nomina Hebraicam habeant etymologiam. Ad hoc duplici modo iis responderi potest. aut ea quoque nomina ex antiquâ illâ ac primævâ lingvâ Hebræis mansisse; aut, quod potiùs crediderim, Hebræos, post gentium dispersionem, ita ea suâ lingvâ, seu dialecto nuper exortâ, interpretatos esse; quum alia ac longè diversa fuerint in lingvâ primævâ. Nam idem usu venisse in reliquis gentium lingvis, quis negaverit? Equidem ego, qui alioquin in rebus divinis temerè nugari, nefas duxerim, ita mecum ipse statuo; primam illam mortalium lingvam nullibi adparere, nec umquàm adparituram, donec, secundùm ipsius filii Dei Jesu Christi verba, quæ divus Joannes in euangelio, cap. x, vers. XVI, refert, *μία* fuerit omnium Dei electorum *ποίμνη, εἷς ποιμὴν*, hoc est, *unus grex, unus pastor*: id est, in vitâ illâ futurâ, beatâ, atque æternâ. Quâ de re haud perinde falsa Persarum prodiderunt sacerdotes, sive magi, Plutarcho, in libro de Iside, referente his verbis: Ἔπεισι δὲ χρόνος εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι, καὶ ἀφανισθῆναι· τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων, καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι. hoc est: *Instare tempus fatale, quo necesse sit Arimanium*, id est, dæmonem, *perdi atque aboleri. terrâ verò æquabili, ac planâ factâ, unam fore vitam, unamque civitatem beatorum hominum universorum, unâ lingvâ utentium.* & Diogenes Laërtius, in proœmio: Ὁ δὲ Θεόπομπος καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμενεῖν. id est: *Theopompus etiam revicturos homines, ex magorum sententiâ tradit, immortalesque futuros; & omnia suas adpellationes retentura.* Eas intelligo adpellationes, quas in primævâ lingvâ habuerunt.

Sed de lingvarum similitudine & convenientiâ, item de origine earum, ac matrice illâ primævâ lingvâ, multo latior, spatiosiorque est campus, quàm qui hoc loco pertractari vel debeat, vel possit. Magna, mirandaque eâ in re latere *μυστήρια*, & quæ nemo, nisi omnium propè lingvarum peritus, aperire possit, haud nescius sum. Una Celtica nostra si solidè plenéque tractetur, ingens præbuerit volumen.

CAPUT IX.

De CELTARUM *nomine; &* CELTICAE *veteris in Hispanorum, Gallorum, Britannorum, Illyriorum, & Theutiscorum nomina partitione. item de verâ gentis pariter ac nominis* THEUTISCORUM *origine. nam* GERMANIAE *vocabulum peregrinum fuit, ipsi genti inusitatum.*

HActenus igitur argumentis demonstratum est validissimis, *Illyrios, Germanos, Gallos, Britannos*, atque *Hispanos*, unam fuisse initio gentem, uno CELTARUM nomine in universum adpellatam, anno à terrarum inundatione circiter CXXXVI, à mundo condito CIƆ IƆCCCXCII, ex Asiâ, ab ædificatione urbis Babylonicæ post lingvæ primævæ confusionem, in Europam, per Aschenazem, omnium parentem, ac primum conditorem, deductam. Quâ ratione postmodùm universa in quinque prædictas divisa fuerit nationes, nunc deinceps dicendum est.

Sed ipsum CELTARUM nomen, genuinum gentis ac germanum, propriumque fuerit, domi inter eos natum; an ab antiquissimis Græcorum, à re quâdam, ut pleraque alia gentium exterarum vocabula, posteà inditum, satis compertum vix habeo. Cæsaris auctoritatem fidemque observare si dignum est; ipsius gentis lingvâ CELTAS dictos, credendum, ex initio commentarii primi de bello Gallico; ubi hæc leguntur verba: *Gallia est omnis divisa in parteis tres. quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingvâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur.* Cum Cæsare sanè sentit, sive à Cæsare ipso, seu aliâ quapiam experientiâ edoctus, Pausanias in Atticis. Ὀψὲ δέ ποτε, inquit, αὐτοὺς καλεῖσθαι ΓΑΛΑΤΑΣ ἐξενίκησε· ΚΕΛΤΟΙ γὰρ κατά τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο. hoc est: *Postremò denique,* GALLI *uti adpellarentur, receptum fuit. namque* CELTÆ *cùm à se ipsis antiquis temporibus, tùm ab aliis vocati sunt.* At ne hoc quidem satis certum; gens à regione, an regio à gente adpellationem acceperit. nam Hispania quoque ab flumine *Ibero* Græcis dicta fuit IBERIA: deinde à regione gens ipsa IBERI: quemadmodùm innu-

meræ aliæ per terræ orbem nationes. CELTICÆ tamen vocabulum quia derivativi eſt generis; CELTARUM nomen, tamquàm primitivum, unde illud derivatum, anteà exſtitiſſe, maximè probabile eſt. Sed quia CELTÆ cujusdam liberos cognovimus ſuprà, ex Appiano ILLYRIUM, ex etymologico Græco BRITANNUM, partium gentis Celticæ conditores: ipſum CELTAM iſtum fuiſſe ASCHENAZEM, univerſæ gentis Celticæ originem conditoremque, manifeſtiſſimo colligitur argumento. CELTA autem, ſive ΚΕΛΤΟΣ, quia haud Græcum eſt vocabulum, ſed peregrinum; ab ipsâ gente Celtarum, vel ab gentis conditore ipſo Aſchenaze, mox initio transmigrationis ex oriente in occidentem, unà cum novâ lingvâ inventum, maximè credibile eſt. quod Cæſar etiam ac Pauſanias confirmare videntur; nomen id gentis proprium, domique uſitatum adſeverantes. Ac fortè in novâ Celtarum lingvâ, apud Babylonis ædificationem natâ, *Celta* idem ſignificavit, quod vel primævâ illâ, vel Hebræorum lingvâ *Aſchenaz*. Falſiſſima eſt interpretatio eorum, qui Celtas vocatos docent à Celtico vocabulo *gelten*, quod eſt *valere*; Strabonis ſubnixi teſtimonio, quem tradidiſſe ajunt, adpellatos eos διὰ τὴν ἐπιφάνειαν, id eſt, ut illi interpretantur, *ab auctoritate*. Ad libidinem, hanc detortam eſſe interpretationem, non ex genuinâ auctoris mente quæſitam; facilè cuivis, verba Strabonis legenti, perſpicere licet. Nos ea ſuprà, cap. II, ita expoſuimus: Nempe gentem, Narbonenſem provinciam incolentem, primam Græcis adpellatam fuiſſe *Celtas*. ab horum poſteà vocabulo, quia gens ea erat omnis Galliæ clariſſima, reliquos quoque Galliæ populos in univerſum communi nomine fuiſſe dictos *Celtas*.

Ceterò, antiquum illud, unum ſolum CELTARUM nomen, in plura poſtmodùm ac varia diſtributum fuit vocabula; prout gentis immenſum illud σύστημα in plureis partes, ſive naturâ locorum, ſive principum imperiis, disjectum. Partitio tamen hoc maximè modo facta videtur. Scilicet Aſchenazes, Celtarum omnium pater, quum gentem ſuam in terram Celticam deduxiſſet; unus omnibus patrio jure ac poteſtate, veluti rex ſubjectis, præfuit, dum vixit. Complures autem quum ei forent filii, nepotesque ac pronepotes, ex quibus univerſis gentis σύστημα conſtructum; quinque filiis, natu majoribus, in hereditatem reliquit omnem Celticam. unde in quinque potiſſimùm genteis, & quinque adpellationes terra univerſa fuit diviſa.

Ea pars, quæ mari interno, oceano Atlantico ac ſeptemtrionali, Pyrenæisque incluſa montibus, *Hiſpania* poſteà dicta fuit, quod nomen generale ab initio habuerit, haud facilè dixerim. Κυνῆτας, ſive Κυνησίους in eâ refert antiquiſſimus ſcriptorum Herodotus libr. II & IV; & item Herodotus apud Stephanum; ubi hæc leguntur verba: Γλῆτες, ἔθνος Ἰβηρικὸν μετὰ τοὺς Κυνῆτας· id eſt: *Gletes, gens Iberica, ponè Cynetas*. Feſtus Avienus, ex vetuſtiſſimis Græcorum ſcriptoribus oram maritimam interni maris deſcribens, *Cynetas* in Hiſpanico litore nominat atque *Cempſos*. quorum hos quo ſitu fuiſſe voluerit, perobſcurum diſpectu eſt. Dionyſius tamen Afer Pyrenæo facit proximos, hoc verſu:

Κεμψοί θ', οἳ ναίουσιν ὑπαὶ πόδα Πυῤῥηναῖον.
Cempſique, qui degunt ſub pede Pyrenæo.

De Cynetis ita Avienus:

Ana amnis illic per Cynetas effluit.

Et pòſt paullo:

Genti & Cynetum hic terminus. Tarteſius
Ager his adhæret: adluitque ceſpitem
Tarteſus amnis.

Tarteſſum amnem eumdem fuiſſe & Bætim, auctor eſt Strabo, lib. III. Ex his igitur jam ſatis patet, non univerſæ Hiſpanorum gentis, ſed trium tantùm in eâ nationum hæc fuiſſe vocabula, *Cynetæ*, *Gletes*, *Cempſi*. quamvis ab Gletarum natione vetuſtiſſimi Græcorum omnem Hiſpaniam adpellarint: teſte Strabone, dicto libro. idemque à Cynetarum vocabulo factum, ex Herodoto colligere licet. Poſteriores Græci à flumine *Ibero* adpellarunt IBEROS; teſte Plinio, lib. III, cap. III: *Iberus amnis; quem propter, univerſam Hiſpaniam Græci adpellavère Iberiam.* At verò, Polybio ſi credimus, non omnis mox Hiſpania Iberiæ nomine initio dicta fuit; ſed ea pars tantùm, quæ mari interno proxima. Polybii verba, in libro III, hæc ſunt: Τὸ δὲ λοιπὸν μέρος τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τῶν προειρημένων ὀρῶν Πυρηναίων τὸ συνάπτον, πρός τε τὰς δύσεις, καὶ πρὸς Ἡρακλέους στήλας, περιέχεται μὲν ὑπό τε τῆς καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς ἔξω θαλάττης· καλεῖται δὲ τὸ μὲν παρὰ τὴν καθ' ἡμᾶς παρῆκον ἕως Ἡρακλείων στηλῶν, Ἰβηρία· τὸ δὲ παρὰ τὴν ἔξω μεγάλην προσαγορευομένην, κοινὴν μὲν ὀνομασίαν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ προσφάτως κατωπτεῦσθαι. κατοικεῖται δὲ πᾶν ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν, καὶ πολυανθρώπων· ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς μετὰ ταῦτα τὸν κατὰ μέρος

λόγον ὑποδώσομεν. hoc eſt: *Reliqua pars Europæ, quæ à dictis montibus Pyrenæis ad occaſum & columnas Herculis pertinet, partim à noſtro, partim ab externo mari ambitur. Quæ porrigitur ſecundùm mare noſtrum portio, ad columnas usque Herculis Iberia vocatur. quæ verò ſecundùm mare eſt externum, quod & magnum indigetant, communem adpellationem nondum invênit: quia non diu eſt, quum fuit explorata. tota autem à nationibus barbaris, iisque frequentiſſimis, incolitur: de quibus poſteà ſingulatim ſumus dicturi.* Quibus in verbis liquidiſſimum conſtruitur teſtimonium, non ab ipſis incolis nomen accepiſſe regionem I B E R I Æ; ſed ab exteris populis, ſcilicet Græcis, ut ſuprà dictum, oram ejus maritimam ad columnas uſque & Gadeis navigantibus; Maſſilienſibus quoque coloniam Emporitanam inibi condentibus. Poſteaquàm verò Romani terram omnem, arma bellaque circumferendo, penitus cognoverunt; commune univerſæ gentis nomen prodiderunt, quo H I S P A N I adpellabantur; terraque ipſa H I S P A N I A: teſte partim Polybio, libro prædicto, partim Athenæo in principio libri V I I I: & item Appiano in Hiſpanicis; clariùs verò in fine Annibalicorum. Græci poſteà univerſam quoque regionem, jam anteà à ſe invento vocabulo, dixêre I B E R I A M. Iſacius Tzetza, in Lycophronem: Ἡ δὲ Ἰβηρία καὶ Ἱσπανία καλεῖται παρὰ Λατίνοις. id eſt: *Iberia etiam vocatur Hiſpania Latinis.* Apud Euſtathium, Dionyſii Afri ſcholiaſten, hæc leguntur verba: Ἰστέον δὲ, ὅτι ἡ Ἰβηρία, οὐ πᾶσα μέν τοι, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐντὸς τοῦ ῥηθέντος Ἴβηρος ποταμοῦ, καὶ Ἱσπανία συνωνύμως ἢ πολυωνύμως ἐλέγετο. Ῥωμαῖοι δὲ καὶ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐκάλεσαν ὕστερον. ὡς εἶναι διώνυμον, Ἰβηρίαν τε καὶ Ἱσπανίαν. id eſt: *Sciendum autem, Iberiam, non totam quidem, ſed eam tantùm quæ intra Iberum amnem eſt, alio nomine Hiſpaniam vocatam fuiſſe. Romani verò totam deinde ſic vocaverunt; ita, uti duo nomina habeat, Iberiæ & Hiſpaniæ.* Hæc an ſatis probè ab aliis didicerit Euſtathius, equidem neſcio. quamquàm mihi haud dubium, univerſæ Hiſpaniæ nomen aut ab ipſâ urbe ejus antiquâ claràque *Hiſpali*, aut ex eodem cum hac fonte originem traxiſſe. facilis quidpe liquidæ L in liquidam N mutatio.

Altera Celtarum pars, inter Alpeis, mare internum, Pyrenæos monteis, & oceanum, Rhenumque amnem poſita, quodnam peculiare ſibi nomen, præter communem Celtarum adpellationem, poſt Aſchenazis exceſſum obtinuerit, nusquàm reperio. A filio mox Aſchenazis, ſive Celtæ, Gallo, Illyrii fratre, G A L L O R U M nomen fuiſſe ſortitos, quò Appiani tendit hiſtoria; fabulæ ſunt, ac nugæ meræ. ὀψὲ δέ ποτε Gallos fuiſſe adpellatos, auctorem audivimus ſuprà Pauſaniam. Tunc primùm G A L L I dicti videntur, à Celticâ voce *gallen* (quam nunc dicimus *vvallen*; ſignificatque *iter facere*) quum exundans domi multitudo, patriâ relictâ, exteras petere regiones cœpiſſent; parte eorum in Italiam, parte in Illyricum, atque inde in Græciam, & Aſiam, parte in Germaniam delatâ. Tunc enim primùm, à re ipsâ invento vocabulo, dicti fuêre, cùm ſibi ipſis, tum proximis Germanis Illyriisque, *thi* G A L L E N, ſive G A L L E R, & aliâ dialecto W A L L E R; quod voce æquipollenti vulgò dicimus *die vvanderer*, Latinè *peregrinatores.* quod vocabulum mox Latini, ſuo ori accommodantes, formavêre G A L L I. Græci poſteà, paullo longiùs à genuinâ voce deflectentes, dixêre Γ Α Λ Α Τ Α Σ. quâ equidem adpellatione perpetuò poſtmodùm ſignati fuerunt ab ipſis Galli Aſiatici; raròK Ε Λ Τ Ο Ι, antiquo univerſæ gentis vocabulo, nuncupati. unde firmiſſimum etiam validiſſimumque argumentum, hos veros fuiſſe Gallos, nomen à re ipsâ, id eſt, à migratione, olim adeptos. Latini poſteà ſimulque Græci univerſam gentem, tam in Aſiâ, Pannoniâ, Italiâ, atque Germaniâ, quàm in antiquâ avitâque ſede inter Rhenum Pyrenæumque, Gallorum, ſive Γαλατῶν adpellatione adfecerunt. Enimverò peregrinam hanc fuiſſe adpellationem, ipſi genti, Rhenum inter Pyrenæumque commoranti, inuſitatam, manifeſtiſſimo adfirmat teſtimonio Jul. Cæſar, initio mox commentarii primi, ut ſuprà dictum. ubi tertiam Galliæ Comatæ partem eos incolere tradit populos, *qui ipſorum linguâ Celtæ, Romanorum Galli* vocabantur. Scilicet ii Celtæ, qui primi, Alpeis transgreſſi, Italiæ parteis occuparunt, ſuo ſibi vocabulo, recens à peregrinatione invento, G A L L I dicebantur. id poſteà quum ad Romanos, quorum mox urbem ceperunt, perveniſſet, perpetuò deinceps in totâ gente, etiam ultra Alpeis, inter Pyrenæum atque Rhenum, ab his uſurpatum fuit: quum interim hi ſoli, qui Galliâ egreſſi erant, Galli adpellarentur; illi verò trans Alpeis ſuo ſibi aliquo peculiari vocabulo dicerentur. Hinc, longinquo ex Romanorum uſu, ac conſvetudine, Cæſar id tamquàm Romanum prodidit. Verùm neceſſarium fuerit, rationibus oſtendere certis, vocabulum *Galli* deductum eſſe à Celtico verbo *vvallen*, quod *peregrinari* ſignificat. Germanorum lingvam curatiùs qui ſcrutetur, facilè deprehendat, multa vocabula, quæ nunc in principio habent literam W, antiquitus aliâ dialecto elata fuiſſe aut per G: quum autem cum ipsâ gente in alias transferrentur regiones; corruptâ inibi & commixtâ lingvâ, reſervato G, pro Germanicâ

nicâ literâ Wadſumsêre *u*. Sic antiquum Germanorum vocabulum *gerre*, quod *bellum* ſignificabat, quum in Italiam, Hiſpaniam, & Galliam, Romanorum provincias, deferretur, adſcivit literam *u*; uti Itali atque Hiſpani nunc etiam ſcribant *guerra*, Galli *guerre*. Id vocabulum quum apud Germanos abolitum ſit; manet tamen apud Anglos, Germanicæ originis gentem, mutato G in W, & E in A, *vvarre*. quod illis etiamnum *bellum* ſignificat. Germanis ſuperioribus vocabulum eſt *vveiſe*, quod *morem*, ſeu *ritum* ac *modum* ſignificat: inferiores ſuâ dialecto dicunt *vviſe*; iisdemque id literis ſcribunt Angli: pronuntiant verò ut ſuperiores Germani ſuum *Weiſe*. id Italis & Hiſpanis nunc eſt *guiſa*, Gallis *guiſe*. Quas Latini *manicas* adpellabant, vel Græco vocabulo *chirothecas*, Itali dicunt *guanti*, Hiſpani *guantes*, Galli *gants*, inferiores Germani *wanten*. Italis eſt nomen proprium viri *Guglielmo*, Hiſpanis *Guillermo*, Gallis *Guillaume*: quod Græci ſcriptores, ut cap. VI oſtenſum, dixêre Γιλίερμος, Γιλίελμος, & Γυλίελμος. id Germanis ſuperioribus eſt *Wilhelm*, inferioribus *VVillem*, Anglis *VVilliam*. Hiſpaniæ quondam populi fuêre, ubi nunc Navarræ regnum, *Vaſcones* dicti. hi, Pyrenæos monteis transgreſſi, à Germanis Gothis, Burgundionibus, Francis, & aliis, vocati ſunt in Galliâ *Guaſcons*, & *Gaſcons*: quod vocabulum etiam nunc eâdem regione manet. Mercurium deum antiquis Germanis dictum fuiſſe *VVodan*, & adjectâ literâ *Gwodan*, auctor eſt Paulus Diaconus, lib. I, cap. IX, rerum Langobardicarum. hinc diem Mercurii etiam hodiè inferioribus Germanis dici *VVodensdach*, contractè *VVoonsdach*, & Anglis *VVedneſday*, Veſtfalis verò *Godensdach*; infrà, cap. XXVI, docebo. Herba eſt, tincturæ veſtium utilis atque nobilis, Latinè *iſatis* dicta. hanc Itali vocant *guado*, Galli *guede*, Germani ſuperiores *weid*, inferiores *Weed*, Angli *wad*. Italis verbum eſt *guatare* (Latinè *ſpeculari* interpreteris) Gallis *guetter*. id eamdem originem habere videtur cum Anglicâ dictione *Waite*, quod eſt *attendere*, ſive *intentum eſſe*. ex eodem haud dubiè fonte Germanis eſt *vvacht*, id eſt, *excubiæ*; & *vvachten*, id eſt, *ſpectare*, ſive *exſpectare*. Gallis *vas vadis* dicitur *garant*: Anglis eſt *vvarrent*. Itali dicunt cuſtodem *guardiano*, Galli *gardien*; Anglis eſt *vvardien*, & quibusdam Germanis *vvardein*. Sed ipſum Italorum verbum *guardare*, & Gallorum *garder*, id eſt, *cuſtodire*, Germanis dicitur *vvarten*. Galli ſi, cum aliquo ſupèr aliquâ re certantes, in pignus deponant, pignus id adpellant *gageure*. eamdem rem Angli vocant *vvager*; à Germanico haud dubiè verbo *vvagen*, quod eſt *rem in diſcrimen ſive in caſum dare*. Galli locum, ubi cuniculi degunt, vocant *garenne*: Anglis is eſt *vvarren*. Sed ne plura vocabula hinc inde à diverſis nationibus corrogemus; Wallones hodiè atque Picardi, Gallica utraque gens, in plerisque Gallicæ lingvæ vocabulis, incipientibus ab *gu*, geminas haſce literas transmutant in Celticum *vv*: dicuntque *vvarir*, *vvarder*, *vvide*, & complura ad hunc modum alia, ubi ceteri Galli *guarir*, *guarder*, *guide*. quamquàm illa duo priora plerumque hodiè Galli ſine *u* ſcribunt, *garir*, *garder*: nec in *guide* eadem vocalis aliud valet, niſi uti genuinum literæ *g* ſonum, quem habet ante *a*, *o*, & *u*, heic quoque ante *i* formet. quapropter id Italicè ſcripſeris *ghide*. Ceterùm compluribus vocabulis, quæ Angli per W incipiunt, Walli quoque Britanni hodiéque G præponunt. ſic *Victim* inſulam, quam Angli dicunt *VVight*, Germani *VVicht*, Walli faciunt *Gvvydh*: quem Cambriæ fluvium Angli dicunt *VVy*, is Wallis eſt *Gvvy*: quæ urbs ejusdem regionis Ptolemæo *Venta*, Anglis *VVent*, Wallis dicitur *Gvvent*: & id genus complura alia. Ad propoſitum igitur tandem uti accedamus; exemplis tot productis, manifeſtiſſimè nunc patet, GALLORUM vocabulum idem eſſe WALLORUM; quos antiquiores Celtæ dixêre *thi* GALLAR ſive GALLON, & variante dialecto WALLON, item aliâ dialecto WALLEN: unde pars Gallorum etiamnunc ſuâ lingvâ adpellantur *VVallons*. poſteriores Germani, abjecto uno *l*, dixêre *VValen*. Germanobelgæ, vocalem A craſſiori pronuntiantes ſono, effecêre diphthongum *ae*: unde vox etiamnum durat *VVaelen*. Quod autem ad vocabulum *VVälliſchen* attinet, quâ Italos indigetant ſuperiores Germani ac Saxones: hoc quoque ex Gallorum adpellatione exortum nemo abnuerit. eſt enim derivativum à primitivo *VVallen*: quemadmodùm & Anglos plerique Germanorum derivativo vocabulo vocitant *die Engeliſchen*. Gallorum autem, ſive Wallorum nomine rectè adpellaverunt Transalpinos versùs meridiem; quia dimidium fermè Italiæ, Alpeis Apenninumque inter, Galli obſederant: Ciſalpini Romanis cognominati. Hinc etiam nunc Dani ſuâ lingvâ Italiam vocant *Valland*; quæ Germanis ſuperioribus *VVälliſch land*. Denique quum Angli ac Saxones, Germanica utraque gens, Britanniam occupantes, lingvam incolarum adſimilem Gallorum lingvæ deprehenderent; hos quoque *VVallos* nuncuparunt. unde etiamnum reliquiæ veterum Britannorum Anglis dicuntur *VValshmen*; & regio ipſa *VVales*: quæ Roderico, epiſcopo Palentino, hiſtoriæ Hiſpanicæ parte IV, cap. XVIII,

 vocatur

vocatur *Gales*, in his verbis: *Princeps de Gales, primogenitus regis Angliæ*. Sed hæc de GALLORUM vocabulo disseruisse sufficiat.

Tertia Celtarum pars, in insulis Celticæ, quando nomen BRITANNORUM, sive BRITONUM (utrumque enim antiquis usurpatur auctoribus) & unde adsumserint, certiùs jam sciri posse videtur. suprà quidpe ex etymologico Græco magno hæc produxi verba: Βρεττανοί, ἔθνος ἀπὸ Κελτοῦ τῆς Βρεττανοῦ θυγατρός. quæ sanè verba quamvis ingentem, ut antè monitum, contineant errorem (non enim gentem Britannorum à Celtô Britanni filiâ, sed à Britannâ Celtæ filiâ, seu Britanno filio ortam dictamque voluisse quosdam antiquorum scriptorum, verisimile fit) tamen conjicere ex eo licet, uni ex quinque Aschenazis filiis natu majoribus, nomine BRITANNO, insulas maris Celtici hereditate obvenisse: è cujus nomine gens posteà dicta fuit *thi* BRITTAN, & BRITTON, antiquis Celtarum dialectis; quod nunc per E diceremus *Britten*. Id vocabulum dein Romani suo ori accommodantes, fecêre BRITANNI, sive BRITANI, & BRITONES. Insulæ hinc quoque ipsæ dictæ *Britannicæ*, & *Britanniæ*. nam *Britannias* fuisse antiquis Græcorum scriptoribus vocatas, auctor est Plinius, libr. IV, cap. XVI. Ceterò filium fuisse Aschenazis hunc gentis Britannicæ conditorem, non filiam, inde colligo, quòd filiis tunc distribuebantur terrarum hereditates, non verò filiabus; ut ex sacrâ liquet historiâ.

Quarta quoque Celtarum pars, inter Danubium & Alpeis, mareque Adriaticum sita, mox nomen ILLYRIORUM accepit ab ILLYRIO; ut suprà ex Appiani Illyricis docui. ubi equidem falsò Illyrius Celtæ traditur fuisse frater; quum filius potius Celtæ, id est, Aschenazis, sit habendus.

Ultimi tandem Celtarum, trans Rhenum amnem, ad glacialem usque oceanum & Sarmatarum confinia colentes, quod peculiare nomen mox post Celticæ divisionem habuerint, opidò quàm difficile dispectu est. Romani eos posteà uno nomine adpellavêre GERMANOS. De his probatus in primis Romanorum scriptor hæc refert C. Tacitus: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ, & annalium genus est,) Tuistonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam verò licentiâ vetustatis plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati sint. ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Sic legendum hunc locum, infrà lib. II, cap. XX, in Tungrorum descriptione bonis argumentis rationibusque apertis adferam. Ceterùm ex dictis modò verbis, haud ita obscuris nec dubiis, satis perspicitur, vocabulum GERMANORUM ipsi genti fuisse peregrinum, à Gallis inventum, iisque primùm populis impositum, qui primi Rhenum transgressi Gallorum agros occuparunt; quod clariùs infrà, in Tungrorum descriptione, explicabitur. Antiquum igitur, verum, atque genuinum gentis nomen fuit aliud quoddam. Id verò fuisse idem, quo in hanc usque diem, pro variâ dialectorum ratione, inferioribus Germanis, Gallofranciæ proximis, dicuntur *de Duytschen*, ulterioribus, quos communi nunc vocabulo Saxones nuncupamus, *de Düdschen* & *Düdeschen*, superioribus *die Deutschen*, & *Teutschen*, septemtrionalibus verò *de Tydsker*; colligere datur ex vocabulo TUISTO. istud quidpe nomen *Teutsch*, unà cum gentis origine, à deo suo *Tuistone* sese accepisse, ex antiquis haud dubiè credebant carminibus Germani isti Taciti ævo. Hujus igitur originatio discutienda erit; primúmque dispiciendum, quis ille fuerit gentis nostræ conditor, deus TUISTO. Nostri sæculi homines, quia terrâ editum antiqui credebant Germani, eumdem esse arbitrantur, vetustatis ratione ducti, qui divo Mosi in sacrâ historiâ dicitur *Aschenaz*, sive, ut ipsi legunt, *Ascanes*, Noachi pronepos: adpellatosque ex hujus nomine judicant primos Germanos *Tuiscones*, quasi, adjecto Germanicæ lingvæ articulo, *Thi Ascanes*. Verùm, si ab *Ascane* gens nostra primùm dicta fuit *Thi Ascanes*, sive, quod magis Germanicè, *Thi Ascanen*, vel *Ascaner*; &, abjectâ per apostrophum articuli vocali, *Th'Ascanen*: quæro ego, unde, aut quomodò ista lingvæ Germanicæ ignorantia ipsis postmodùm nata fuerit, uti geminato articulo dixerint *thi Thascanen*; & tandem, uti nunc variè apud varias Germaniæ nationes viget, *die Teutschen*, sive *Deutschen*, *de Duytschen*, *de Düdeschen*, *de Tydsker?* Ratio sanè nulla monstrari poterit: modusque hic τοῦ ἐτυμολογεῖν satis ineptus. Derivativas esse apud Germanos voceis, quæcumque χαρακτηριστικὰς, seu formativas habent literas SCH, & apud Danos, Svedosque ac Norvagios SK; nemini lingvæ Germanicæ perito ignotum

ignotum esse potest. sic Saxones dicunt *de Spanische rüter, dat Vngerische krygesfolk*, *dat Römische ryk*, *dat hemmelische levend*, & id genus alia; quæ Latinè interpreteris, *Hispanici equites, Hungarici milites*, *Romanum imperium, cælestis vita:* à primitivis *Spanien, Vngeren, Room, hemmel*, id est, *Hispania, Hungaria, Roma, cælum.* quæ superiores Germani dicunt, *die Spanische reuter, das Vngerische krigesfolk*, *das Römische reich*, *das himmelische leben*: Dani & alii septemtrionales, per SK, *De Spaniske rytere, det Vngeriske krigesfolk, det Romerske rige, det hemmelske lefnet.* Ex quibus judicare licet, Germanorum quoque vocabulum *Teutschen, Deutschen, Düdeschen, Duytschen, Tydsker*, non primitivum esse, sed derivativum, id est, ab alio quodam vocabulo primitivo deductum; dictamque sic gentem nostram ad eumdem modum, ut *Itali* quoque derivativo vocabulo adpellantur Germanis citerioribus *die VVälschen*, & *VVällischen*; & Danis *de Velsker:* à primitivo vocabulo gentis *Gallorum*; quos à voce antiquâ *gallen* dictos suprà docui. item quemadmodùm *Anglus* vocatur *ein Engelischer*, & *een Engelske*; à primitivo *Engelland*, quo ipsam terram *Angliam* notant. quin sic etiam *Svedus* derivativo vocabulo nunc omnibus pariter septemtrionalibus dicitur *een Svenske*, à primitivo *Sven*: & *Danus* olim *Gdanske*, nunc *Danske*, à *Gdan*, & *Dan*; ut infrà, lib. III, cap. XL & XLI, latiùs explicabitur. sic denique derivativo vocabulo dicunt Germani *hominem, ein mensch*, quasi *mennisch*, sive *männisch*, & Dani *een mendiske*; illi à suo primitivo *man*, hi à *mand*; quorum utrumque *virum* significat. Quemadmodùm igitur prædictæ voces omnes derivativæ sunt, adjectivarum vicem, quoties usus postulat, subeuntes; sic vocabulum quoque *Teutsch* primitivum nullo modo censeri debet. quidpe eâdem ratione dicimus, adpositis substantivis, *ein Teutscher man, eine Teutsche fraue*, *ein Teutsches roß*; & Danicè, *een Tydske mand, een Tydske qvinde, een Tydske hest:* hoc est: *Germanicus vir, Germanica mulier, Germanicus equus.* At si hoc derivativum est vocabulum; quodnam ejus erit primitivum, unde id derivatum? nam à *Tuistone*, id est, si Germanicè vocabulum formes, à *Tuist*, vel *Teust*, derivativum foret *Tuistisch*, & *Teustisch*; non verò *Tuitsch*, & *Teutsch*: &, si literas ST transponas in TS, quasi ordo eorum à malè curioso librario turbatus esset, uti fiat vocabulum *Tuitso*; jam hoc ipsum erit derivativum illud Germanicum *Tuitsch*, & *Teutsch.* Unde suspicari licet, vocem hanc in omnibus Taciti exemplaribus esse vitiatam. Quærendum igitur aliud primitivum. Verum, genuinumque primitivum plerosque popularium meorum facere video TEUTO: quod viri cujusdam nobilis, vel regis nomen fuisse arbitrantur; ex quo gens etiam, cui ille imperavit, Cimbris contermina, & quondam cum his in expeditionem profecta, TEUTONI nominati fuerint, qui nunc sunt *Dani.* Verùm cur ab unâ hac natione, haud perinde magnâ, nec validâ (Danicas quidpe tantùm tenuisse insulas, infrà, lib. III, cap. XL, ostendetur) tota illa, vastissima universæ Europæ, gens denominata fuerit, rationem satis aptam video prorsus nullam. Hoc quin imò in contrariam me fert opinionem, quòd primus ille gentis nominisque conditor, non rex, nec alius cujusdam conditionis mortalis, sed deus vetustissimis Germanorum creditus est. Proinde hujus genus nomenque maximè investigandum censeo. Deum hunc, quia omnium pater existimabatur, primaque universæ gentis origo, in primis coluisse Germanos, maximè credibile est. at *deorum maximè eos coluisse Mercurium, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habuerint*; testis est, in libro de Germaniâ, Tacitus. Mercurium autem Ægyptiis, jam antiquissimis illis temporibus, ΘΕΥΘ adpellatum, auctor est in Phædro ac Philebo Plato; & item Cicero, lib. III de naturâ deorum; Lactantius, lib. I, cap. VI. Livius quoque, lib. XXVI, Hispanorum ad Carthaginem Novam memorat *Mercurium* TEUTATEM. & item Lucanus, lib. I, Gallorum refert deum TEUTATEM: cui eadem ipse tribuit, quæ Germanorum Mercurio Tacitus. Verba poëtæ hæc sunt:

Et quibus immitis placatur sangvine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus,
Et Taranis, Scythicæ non mitior, ara, Dianæ.

Et Gallos quoque *deûm maximè coluisse Mercurium*, *& se à Dite patre prognatos, ex Druidum proditione prædicasse*, auctor est Cæsar, belli Gallici comment. VI. Unde & DITEM Cæsaris, eumdem fuisse TEUTATEM Livii ac Lucani, & qui Platoni dicitur THEUTH, omnino credibile est: quamquàm duos diversos, per nominis errorem, intellexerit eos Cæsar, *Mercurium*, & *Ditem.* nam quod Cæsar, in dicto commentario, de Gallis scribit, quia à Dite patre prognatos sese putabant, *ob eam caussam eos spatia omnis temporis*, *non numero dierum, sed noctium finivisse*; *& dies nataleis*, *& mensium*, *& annorum initia sic observasse, ut noctem dies subsequeretur:* idem in Germanis nostris exprimit Tacitus his verbis: *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt. nox ducere diem videtur.*

 Proin-

Proinde unam, eamdemque utraque gens sibi credidit esse originem, ab uno eodemque conditore, deo THEUTH, ductam. Hujus nomen, pro multiplici dialectorum lingvæ Celticæ variatione, variè Germani Gallique pronuntiavêre, *Theath*, *Theith*, *Theoth*, *Theuth*. & abjectâ posteriori adspiratione, *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*. vel etiam primâ, *Teath*, *Teith*, *Teoth*, *Teuth*. vel utrâque, *Teat*, *Teit*, *Teot*, *Teut*. item, *Thiath*, *Thieth*, *Thioth*, *Thiuth*: & *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, *Thiut*: &, *Tiath*, *Tieth*, *Tioth*, *Tiuth*: &, *Tiat*, *Tiet*, *Tiot*, *Tiut*. dein Θ converso in adfine Δ, *Dead*, *Deid*, *Deod*, *Deud*: & posteriore *d* converso in *t*, *Deat*, *Deit*, *Deot*, *Deut*. item *Diad*, *Died*, *Diod*, *Diud*: & *Diat*, *Diet*, *Diot*, *Diut*. item *Dued*, *Duid*; & *Duet*, *Duit*. ex quibus omnibus varia postmodùm nomina propria, virorum pariter ac feminarum, maximè tamen virorum, fuêre constructa; quorum exempla passim, cùm apud posterioris sæculi rerum Germanicarum scriptores, tùm apud antiquos Græcorum Romanorumque auctores, perscripta reperiuntur. Ex hac multiplici vocabuli THEUTH variatione, facilè Cæsar hoc vel illud pro DITIS nomine arripere potuit. apud Tacitum, librariorum lapsu, sive incuriâ, pro voce TUITONEM, vel TEUTONEM, scriptum esse *Tuistonem*, hinc certus sum.

At quis hic tandem fuit deus Mercurius, antiquis simul Ægyptiis, simulque Celtis THEUTH adpellatus: à quo originem se ducere Celtæ nostri prædicarunt? nam, de illo communi omnium reliquorum deorum nuntio, quæ veteres Græci pariter & Latini poëtæ, aliique auctores narrant, meras esse fabulas, putidaque nugarum figmenta; sacri jam dudum nos docuerunt codices. Communem, omniumque primum fuisse universarum gentium deum, patet quammaximè ex eo, quòd nomen ejus non modò ad Ægyptios, & longissimè ab his dissitos Celtas, sed ad Græcos quoque atque Latinos pervênit. nam Græci idem vocabulum suâ lingvâ dixêre ΘΕῸΣ, levi literarum ΥΘ in ΟΣ mutatione; quod illi maximè norunt, quibus vera ac germana literæ Θ vis satis cognita: unde etiam primum Θ Dores ac Lacones mutarunt in Σ, pro ΘΕῸΣ dicentes ΣΕῸΣ. Sed iidem Græci idem vocabulum ΘΕῪΘ, aliis dialectis dixêre Ζεὺς, & Δεὺς· de quibus plura infrà, cap. XXVI, dicentur. unde Latini etiam habuêre suum vocabulum DEUS. Communis igitur hic atque omnium primus quum fuerit universorum mortalium Deus; nullus certè alius fuit, quàm quem sacrata nobis Mosis ostendunt monumenta, cœli terræque & omnium conditarum in iis rerum conditorem: quem, sub tribus personis, PATRIS, FILII, ac SPIRITUS SANCTI, unum verum æternumque Deum agnoscimus atque veneramur. *Celebrant*, inquit auctor noster, *carminibus antiquis Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque*. Quæ sanè verba, haud parum obscura, magna etiam nostri ævi ingenia variè ac miserè hactenus torserunt: quum interim tot commentatores nil nisi meras inde produxerint Chimæras. Quapropter operæ ac laboris fuerit pretium, paullo curatiùs ea hoc loco illustrasse; quò verus tandem eorum atque genuinus sensus constet.

Ab supremo igitur æternoque illo numine quum statuto tempore cœlum & terra, mariaque, & quidquid in iis continetur, ex nihilo, primusque deinde homo è terrâ conditus fuisset; famâ ejus rei atque memoriâ ad posteros mortaleis, veluti per manuum traditiones, à patribus in filios devolutâ; longinquâ verò tandem sæculorum extensione penitus, ut fieri solet, obscuratâ: quæque gens, ut reliquas antiquitate antecellere ipsa voluit, primam sui corporis originem, primumque conditorem terrâ editum prædicavit. cujus rei testis unus instar omnium fuerit Diodorus Siculus, in lib. I, his verbis: Περὶ δὲ τοῦ γένους ἀρχαιότητος οὐ μόνον ἀμφισβητοῦσιν Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἑαυτοὺς αὐτόχθονας λέγοντες, καὶ πρώτους τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων εὑρετὰς γενέσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ χρησίμων, καὶ τὰς γενομένας παρ᾽ αὐτοῖς πράξεις ἐκ πλείστων χρόνων ἀναγραφῆς ἠξιῶσθαι. hoc est: *De gentis verò vetustate non modò Græci, sed & barbarorum multi contendunt; se indigenas esse adfirmantes, & omnium mortalium primos vitæ commoditatum inventores; res insuper apud se gestas à plurimis inde sæculis literarum monumenta promeruisse jactitantes*. Idem à nostris quoq; majoribus factum colligunt viri docti. At ego, priscos Germanos, licet non certissima, multo tamen certiora, quàm reliquas genteis omnes (excepto uno Dei populo Hebræis) de origine ac conditore suo scivisse adseveraverim. quod ex Taciti simul, profani scriptoris, simulque Mosis, sacratissimi apud Hebræos Dei ministri, monumentis adserere paucis conabor. Ab Noacho igitur, qui de condito à supremo numine mundo, primoque mortalium Adamo, notitiam sine controversiâ habuit, quum filius ejus Japhetus, & à Japheto Gomerus, à Gomero Aschenazes, modum creati orbis, primique hominis, acceptum posteris suis tradidissent; tandem Germani terrâ quidem editam, id est, è terrâ factam primam gentis suæ originem rectè crediderunt:

derunt: is enim fuit ADAMUS, omnium mortalium primus pater. rectè item, quòd deum fuiſſe primum gentis conditorem putarunt: nam Deus Adamum unà cum reliquo orbe condidit; ex quo per generationum ſeriem Noachus, & ex Noacho Aſchenazes, omnium Celtarum parens. nomen quoque THEUT haud perperam primo conditori tribuerunt: hoc quidpe ſupremo illi æternoque numini antiquiſſimum apud genteis fuiſſe nomen, ſuprà oſtendi. In eo autem, propter immenſam temporis remotiſſimi obſcuritatem, longiùs aberrarunt, quòd non primum hominem, gentis ſuæ originem, ſed ipſum Deum, à quo homo originem invênit, terrâ editum crediderunt. At in eo iterum haud falſi fuêre, quòd MANNUM, alterum illum gentis ſuæ conditorem, filium fuiſſe crediderunt THEUT, id eſt, Dei. namque Adamus eo ipſo patrem habuit omnium rerum creatorem Deum, quia ab eo conditus, ſive ex terrâ formatus fuit; animâ ſibi à ſpiritu illius inflatâ; teſte Moſe in libro geneſeos, cap. II, ver. VII, his verbis: *Finxit Iehova Deus hominem de pulvere terræ; ſufflavitque in nareis ejus halitum vitæ. ſic factus eſt homo anima vivens.* Unde etiam divus Lucas, euangelicæ hiſtoriæ cap. III, ubi genealogiam Jeſu Chriſti ab Adamo deducit, tandem in hæc verba finit: τοῦ Ἐνὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ· id eſt; *qui fuit filius Enos, qui fuit Sethi, qui fuit Adami, qui fuit Dei.* Vocabulum verò ADAM Hebræis atque Turcis nihil aliud ſignificat, quàm *hominem.* unde etiam à divo Moſe, in dicto libro, cap. V, ver. II, tam mari, quàm feminæ, primis noſtris parentibus, tribuitur, his verbis: *Marem ac feminam creavit eos; ac benedixit eis; vocavitque nomen eorum Adam.* Noſtrâ autem lingvâ *virum* dicimus MAN. unde derivativa illa, ut antè oſtenſum, vox promanavit *männiſch*; quâ ceu primitivâ, vel ſubſtantivâ utimur, quando *hominem* indicare volumus. antiquis verò Germanis ipſum MAN notavit hominem. Nec Germanorum id ſolummodò antiquitus fuiſſe vocabulum, ſed aliarum etiam gentium, inde patet, quòd Ægyptii quoque & Lydi *Adamum* vocarunt MAN, & MEN; ut infrà, cap. XXIII, oſtendetur. & *virum* inſuper Ægyptii dixêre *manoſch*; quem Sarmatica gens Poloni *maz*: quod vocabulum Germanicis ſcripſeris literis *monſch.* unde reliqui Sarmatæ ſuam quique formavêre dialectum, Bojohæmi *muz*, Luſatii *muſch*, Slavones *moſch*, &, quos Dalmatas vulgus Latinè loquentium vocat, *muux.* Quin ex eâdem origine Latinorum quoque profluxiſſe MAS, dubitare poſt tot variarum gentium exempla jam minùs licet. Bojohæmorum autem *muz*, & Polonorum *maz*, prodiiſſe ex MAN, liquet ex eo, quòd Bojohæmis *maritus* vocetur *manzel* & *uxor manzelka*: Polonis verò *maſculinum meski*, & *maſculum mezny.* quorum illud Germanicis literis ſcripſeris *menski*; hoc, propter literæ z proprietatem, vix expreſſeris. valet quidpe ea litera idem, quod apud Gallos & Italos *g* ante *e* vel *i.* Bojohæmorum verò *manzel* & *manzelka*, tranſpoſitione quâdam literarum Poloni dicunt *matzonek*, & *matzonká.* MANNUS igitur iſte Germanorum nullus alius fuit, quàm qui à Moſe nobis indicatur ADAMUS; primus mortalium omnium pater, ipſe à Deo ex terrâ editus, vel conditus. Adamus autem prima veraq; gentis Germanorum fuit origo; quia ab Adamo deſcendit Noachus, ab Noacho Aſchenazes; ab hoc tandem omnes prognati fuêre CELTÆ, quorum pars maxima GERMANI; ut ſuprà ſatis ſuperque demonſtratum eſt.

Sed alius jam heic, in iisdem carminibus, ingens deprehenditur error, veræque circa Adami poſteros hiſtoriæ mira confuſio. *Manno,* inquit noſter, *trîs filiôs aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur.* Quomodò Manno, id eſt, Adamo treis adſignaverint Germani filios, haud facilè ego diſpicio: niſi treis eos intelligas, qui in ſacrâ hiſtoriâ ſoli nominantur, *Cainus*, *Abelus*, *Sethus.* Verùm hoc tamen haud ſatis placet. Alios ego treis oſtendam, de quibus noſtri illi majores quaſi per nebulam nonnihil acceperant. Scilicet, quum ex majorum ſuorum traditione primi Germani accepiſſent, omne genus humanum univerſali terrarum inundatione quondam penitus periiſſe, præter unum Noachum cum tribus filiis ſuis, *Schemo*, *Iapheto*, & *Chamo*, cumque ſuâ & filiorum uxoribus; Noachum crediderunt eſſe Adamum, id eſt, ut ipſi vocabant, Mannum; hujusque treis filios, qui erant Noachi. quumque à prædictis tribus Noachi filiis totus terrarum orbis, poſt inundationem in treis divideretur partes, quod ſuprà oſtenſum: Germaniam ſuam ita diviſam fuiſſe initio à Manni putarunt tribus filiis; quibus ipſi nomina tribuebant *Iſtævonis*, *Ingævonis*, *Herminonis.* Quâ in re quamquàm variè erraverint, tamen hoc deprehenditur verum, quòd Noacho tres fuerunt filii, à quibus orbis terrarum in treis partes diviſus: quódque ab horum uno Japheto Gomerus, à Gomero Aſchenazes, prognati: quorum hic tandem verus omnium fuit Celtarum pater; quorum maxima pars Germani. neque illud de *Iſtævonis*, *Ingævonis*, & *Herminonis* nominibus prorſus vanum; ut mox oſtendam. Ceterò Aſchenazes, quum complures ei forent filii, nepo-

nepotesque ac pronepotes; quinque filiis, ut antè dictum, natu majoribus, universam divisisse videtur CELTICAM, ab se uno anteà, jam inde à primo ex Asiâ adventu, rectam. Horum quæ fuerint nomina, dispicere nusquàm datur. Ei tamen, cui obvênit GERMANIA, *Mannum* jam alio, omnium maximo, crediderunt errore posteriores Germani; si Tacitus vera ex carminibus eorum retulit. Sed quocumque nomine fuerit; quum ipse quoque complureis haberet filios ac nepoteis; natu majoribus aliquot universam distribuit Germaniam: quorum treis fuisse, *Istævonem*, *Ingævonem*, *Herminonem*, antiquis istis traditum fuit carminibus. Quod ut erroris plenum jam anteà ex suprà dictis rationibus adparuit; sic falsum ex eo quoque perspicitur, quòd tria ista Germanorum nomina, *Istævonum*, *Ingævonum*, & *Herminonum*, non omnem occupaverunt Germaniam, ut ex antiquis scriptorum monumentis, quæ suo loco atque ordine citabuntur, liquidò patebit. Hinc denique sequutum est id, quod Tacitus eodem loco scribit his verbis: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina.* Nempe, qui talia adfirmabant, non ipsi erant Germani; ut quidam interpretantur: sed Romanorum quidam scriptores, res Germanicas scripto prodentes; in quibus T. Livius & C. Plinius vel primi. Nam illi, quibus nullus, ut infrà ostendetur, literarum usus, nulla notitia; unde contra antiquorum carminum, à majoribus compositorum, fidem talia adfirmarent? Romani igitur, quum ex longinquâ bellorum consvetudine ab ipsis Germanis didicissent, *Marsos, Suevos, Vandalios, Gambrivios*, antiquas esse genteis; non modò Mannum ex deo Tuitone, sed plureis esse genitos finxerunt; de quorum nominibus gentes istæ adpellationes suas accepissent. Plinius, lib. IV, cap. XIV, quinque in universum Germanorum facit genera; *Vindilos*, *Ingævones*, *Istævones*, *Hermiones*, & *Peucinos*, quos & *Bastarnas* vocabant. Horum fortè singulis genus nomenque dedisse plureis istos deo ortos filios, tradiderunt alii. Tot fuisse re verâ Germanorum genera, suo loco satis clarè patebit. Ceterùm antiqui illi Germani quia in tot rebus aliis, circa originem suam, haud prorsus vani aut falsi fuêre; probabile est, potuisse eos quoque de *Istævone*, *Ingævone*, ac *Herminone* vera quædam prodidisse. nam regionum partitiones quomodò à filiis post mortem parentum factæ, pluresque filiorum principatus ex uno patris imperio nati fuerint, partim suprà ostensum est, partim infrà, cap. XXXVII, ostendetur.

Atque hæc vera veterum istorum gentis nostræ carminum solidaque est explicatio: in quibus quantum majores nostri erraverint, liquidò jam adparet. ni tamen fortè, Taciti potiùs hunc fuisse errorem, ex malo carminum Germanicorum intellectu natum, suspiceris: rectéque de vero æternoque Deo, mundi creatore, primique hominis conditore, majores nostros & sensisse & carminibus cecinisse existimes. quâ de re plura infrà, ubi de diis & theologiâ veterum Germanorum agemus. Id verò vel maximo heic nobis validissimoq; fuerit argumento; quia tam veram de vero numine, primoque ejus nomine THEUTH, item de mundi creatione, de primi hominis è terrâ formatione, de hujus item nomine MAN, quod idem est ADAM, famam, carminumque monumenta primi Germanorum habuerunt; gentem nostram non posterioribus demum, post diluvium divisionemque lingvarum, sæculis, vel ex Græciâ, vel ex Persiâ, vel aliunde primam duxisse originem; sed mox ab ipsâ lingvarum divisione, gentiumque dispersione, apud ædificationem urbis Babylonicæ factâ, per Aschenazen, Noachi pronepotem, unà cum novâ lingvâ in eam Europæ partem fuisse deductam, quæ posteà CELTICA dicta fuit: quod jam anteà compluribus aliis demonstraveram documentis. unde verè illud Taciti, in dicto libro de Germaniâ: *Ipse eorum opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam, & sinceram, & tantùm sui similem gentem exstitisse arbitrantur.*

Ceterùm posteri Aschenazis tam sanctè, tamque religiosè semper antiquum illud supremi numinis nomen THEUTH in Mercurii sui numine coluerunt, uti frequentia sibi ex eo imponerent nomina; maximè Germani, atque Galli; magis tamen Germani; uti antè dictum est. Ab eodem igitur nomine THEUTH, universam quoque gentem nostram Germanorum adpellationem derivativam accepisse, post tot disertissima documenta dubium esse haud potest. Eâ autem adpellatione variè, pro multiplici dialectorum variatione, dicti fuêre, *thi Theuthischon* (nam antiqui illi CELTÆ plerumque in *on* formarunt, quæ nostrum sæculum in *en*) *Theutischon*, *Teutischon*, *Teudischon*, *Deutischon*, *Deudischon*: & consimili ratione, *Theathischon*, *Theatischon*, *Teatischon*, *Theadischon*, *Deatischon*, *Deadischon*. item *Theithischon*, *Theitischon*, *Teitischon*, *Theidischon*, *Deitischon*, *Deidischon*. item *Theothischon*, *Theotischon*, *Teotischon*, *Teodischon*, *Deotischon*, *Deodischon*. item *Thuethischon*, *Thuetischon*, *Tuetischon*,

schon, Thuedischon, Duetischon, Duedischon. & denique *Thuithischon, Thuitischon, Tuitischon, Tuidischon, Duitischon, Duidischon.* Ex his antiquissimis natæ sunt eæ gentis nostræ adpellationes, quæ partim in antiquis monumentis reperiuntur, partim hodiè cùm apud ipsam gentem, tùm apud exteras nationes in usu habentur. In antiquis scriptis sunt istæ: TUISCUS; in quadam transactionis chartâ, Caroli Calvi temporibus conscriptâ: quæ exstat in tomo III rerum Alamannicarum, à Goldasto editarum. Atque huic voci conformem scripsit Tacitus, in Germaniâ suâ, vocem TUITONEM: quam à Rheni accolis inferioribus fortè habuit, quum procurator provinciæ Galliæ Belgicæ propè ipse ageret: vel etiam à Batavis Germanis, ejusdem tractus circa divortia Rheni incolis, custodiam corporum imperatorum Romæ agentibus. nam hodiéque ejusdem regionis incolæ Germanos suâ dialecto vocant *de Duitschen*; ut suprà dictum. Hanc verò vocem ineptissimus quidam nugator corrupit in TUISCONEM; uti hinc gentis nomen formaret, vel formandum innueret. cujus tanta postmodùm evaluit auctoritas, uti in omnibus pariter Taciti exemplaribus, pro vero illo vocabulo, vitiatam hanc vocem perscribere haud dubitatum sit. Ceterùm THEODISCUS est in epistolâ quâdam Rudeperti, magistri S. Galli, in rer. Alamannic. tomi II parte I; item in glossariis Latinotheodiscis manuscriptis. in quorum quibusdam & THEOTISCUS reperitur. apud Servium, in Æneid. lib. VII:

Teutonico ritu soliti torquere cateias.

Servius: *Cateias; tela Gallica. unde & Teutonicum ritum dixit. Cateiæ autem lingvâ Theotiscâ hastæ dicuntur.* THEODISCUS est in libro euangeliorum, ab Otfrido Wissenburgiensi in *Teodiscam*, id est, Germanicam lingvam verso. Hodiè gens nostra ab Italis variè pro dialectorum variatione dicitur, *Tadeschi, Tedeschi, Tideschi, Todeschi, Tudeschi.* ubi tamen CH valet K: idcóque in singulari numero est c purum, *Todesco*, & sic in reliquis. Hispani quoque vocant nos *Todescos.* Ipsa gens nostra, abjectâ nunc vocabuli I, quæ erat in secundâ syllabâ vocis *Tentischon* (quod in *mensch* quoque factum ex *männisch*, suprà notavi) dissyllabon faciunt Germani superiores, *Teutschen*, & *Deutschen*; inferiores, circa Rheni divortia atque ostia Francogallis proximi, *Duitschen*, vel *Duytschen*; Saxones *Düdschen*, & nonnumquàm *Düdeschen*; septemtrionales *Tydsker.* Ex his jam universis haud ineptum Latino ori formaveris vocabulum TEUTISCI; vel, retentis adspirationibus, THEUTHISCI. quidpe hoc & antiquissimæ adpellationi, quæ fuit ex voce ΘΕΩΘ *Theuthischen*, simulque hodierno nomini *Teutschen* quamproximè congruit: nec ita multum discrepat à superioris sæculi vocabulis, *Theodisci*, sive *Teodisci*, & *Tuitisci.* Vel ipsos quondam Romanos atque Græcos sic formaturos fuisse, ni apud eos *Germanorum* vocabulum, à Gallis inventum, gentique nostræ impositum, obtinuisset; patet ex similibus Celticarum gentium adpellationibus, *Scordisci, Taurisci, Aravisci, Narisci, Cherisci, Carisci*: quos sic dictos derivativis vocabulis à primitivis certarum rerum nominibus, suprà dixi. Idem Teutiscorum vocabulum rectè quoque formaveris TEUTISCONES: sic namque *Gothones* quoque dicti sunt Tacito, & aliis, Germaniæ populi, à patrio nomine *Gothon*: qui posterioribus scriptoribus *Gothi*; ipsis Germanis *Gothen.* sic *Frisiones*, ab antiquo *Frison*, nunc *Frisen*, Tacito, Plinio, Ptolemæo, & aliis *Frisii.* sic item, qui nunc *Sachsen*, & *Saxen*, Ptolemæo, & aliis dicuntur *Saxones*, ab antiquo *Sachson*, vel *Saxon.* sic *Francones*, antiquioribus *Franci* dicti, à *Frankon*, qui nunc *Franken.* Sic qui nunc *Svedi*, Germanis *Svveden*, sibi ipsis *Svenske*, quondam *Sveon*, Eginharto atque Helmoldo *Sveones*, Tacito *Sviones.* sic denique, qui olim sibi ipsis *thi Theuton*, quasi *die Theuten*, Latinis, Græcisque *Teutones*, & *Teutoni.* Atenim quia isthæc formatio in ON haud ampliùs apud nos in usu est, minúsque *Teodiscorum*, ac *Tuiscorum* vocabulis convenit; placet magis illud TEUTISCI, sive THEUTISCI. Ab his rectè jam formaveris ipsius terræ nomen TEUTISCIA, sive THEUTISCIA: quemadmodùm à *Thuscis* Latinis factum est regionis nomen *Thuscia.*

Ceterùm ex suprà dictis satis clarè jam liquet, universam Germanorum gentem non à *Teutonis*, sive *Teutonibus* populis, Danicas quondam colentibus insulas, vel ab horum rege *Teutone*: sed ab ipsius Dei, omnium rerum conditoris, antiquo nomine *Theuth, Theutiscorum* accepisse adpellationem. Quocirca etiam perperàm, parùmque propriè, tùm superiorum sæculorum, tùm nostræ tempestatis homines *Teutonicè*, id est, *Teutonicâ lingvâ* aliquem loqui vel scribere dixerunt, quum Germanicam in commune lingvam intelligerent. quidpe *Teutonicè loqui*, propriè dictum fuerit quod est *Teutonicâ uti dialecto*: quæ, Danicis tantùm insulis propria, à ceteris Germanorum dialectis, quarum infinitus ferè numerus, ut suprà ostensum, planè diversa fuit. Proinde, si patrii te vocabuli tenet amor; peregrinumque illud GERMANORUM vocabulum aspernaris: rectiùs

ctiùs dixeris TEUTISCE loqui vel ſcribere; uti auctor ille chartæ tranſactoriæ dixit *Tuitiſce*.

Haud minùs tamen una ſingularis natio *Teutonum*, ſeu *Teutonorum*, nomen ſuum traxit ex Dei vocabulo THEUT, quàm aut univerſa Theutiſcorum gens, aut ſinguli etiam, ac privi homines; de quorum nominibus, ex *Theut* conſtructis, ſuprà notavi. Quin ſingulorum etiam virorum nomen proprium fuiſſe ipſius Dei vocabulum *Theat*, *Theit*, *Theot*, *Theut*, *Thiat*, *Thiet*, *Thiot*, & alia, quæ ex his variantur; patet tùm ex eo nominum propriorum, quibus Germani quondam uſi ſunt, catalogo, quem Goldaſtus edidit, in primâ parte tomi ſecundi rerum Alamannicarum, tùm ex aliis rerum Germanicarum ſcriptoribus. Nam *Theudo*, Gothorum rex, memoratur Iſidoro, in chronico Gothorum; & Gregorio Turonenſi, lib. II, cap. VII. item Hepidanno, in annalibus Alamannicis. *Theudo* quoque eſt Bajoariorum gentis dux Paulo Diacono, lib. VI, cap. XVI. & *Theudus*, rex Gothorum in Hiſpaniâ, Iſidoro in dicto chronico: qui *Theuda* eſt Gregorio, lib. III, cap. XXX. abbas item eſt monaſterii Sanctogallenſis, dicto Hepidanno in annalibus, & Ekkehardo juniori in hiſtoriâ dicti monaſterii, & antiquis tabulis, nomine variante pro dialectorum ratione, *Thiato*, *Thieto*, *Thioto*. quæ cuncta idem valent quod vox *Theuto*; unde Danicarum inſularum incolæ dicti fuêre *Theutones*, & ſine adſpiratione *Teutones*; aliâque formatione *Teutoni*. Sed de his plura ſuo loco.

De originatione igitur vocabuli TEUTISCORUM hæc dicta ſufficiant. De tempore, quando id primùm gens noſtra adſumſerit, nihil certi habeo quod adfirmem. Multis antè annis, vel etiam ſæculis, quàm Romani, Julii Cæſaris ductu Rhenum transgreſſi, Teutiſcos ſuis in ſedibus noſſe cœperunt, in uſu id apud eos fuiſſe, colligere datur ex carminibus illis antiquis, quibus *Tuitonis* Dei, & item gentis haud dubiè *Teutiſcorum* nomen gens ipſa celebrabat, Ulpio Trajano Romanis imperitante.

CAPUT X.

Theutiſcorum nomen peregrinum GERMANI, *quando primùm inventum. item falſæ quorumdam opiniones, qui Germanos Gallorum etiam, & Gallos Germanorum vocabulo Romanis adpellatos adfirmant, diligentiùs refutantur.*

OSTENSA hactenus, ſummâ, quantum fieri potuit, cum diligentiâ ſtudioque, gentis juxtà ac nominis THEUTISCORUM verâ origine, rerum ordo poſtulare videbatur, uti alterum quoque illud nomen, quo ſemper Romani, nonnumquàm etiam Græci gentem eamdem peculiariter adpellavêre GERMANOS, penitùs introſpiceretur; quia hoc unum ex antiquorum auctorum monimentis in reliquo opere noſtro citare licebit; Theutiſcorum nomine apud neminem neque Latinum, neque Græcum ſcriptorem exſtante. Verùm quia diſſertatio hæc paullo eſt abſtruſior, nec facilè ante expoſitionem quorumdam Germaniæ populorum tractari poteſt; liceat in præſens, potiori difficiliorique ejus parte in commodiorem locum ſepoſitâ, heic ſaltem, quibus id primùm temporibus in gente enatum, uſurpatumque fuerit, indicare.

Auctor igitur noſter, in libro de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis, Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum: quoniam qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, tunc Germani vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim, ut omnes primùm à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur.* De iis, qui primi Germanorum Rhenum, Galliæ Germaniæque terminum, transgreſſi Gallos agris expulerunt, ſic Jul. Cæſar, belli Gallici comment. II: *Quum Cæſar ab his* Rhemis, Belgicâ gente, *quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent; ſic reperiebat: Pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe.* En, jam Cæſaris ævo Rheni Belgæ teſtati ſunt, primos Germanos *antiquitus* Rhenum tranſiſſe. nomen igitur etiam *Germanorum* jam tunc erat inter eos antiquum. proinde vocem *nuper*, apud Tacitum, non tamquàm ipſius auctoris ævo comparatam accipias neceſſe eſt; ſed ratione *antiquorum* illorum

rum *nominum, Marsorum, Gambriviorum, Svevorum, Vandaliorum*: quibus postremò *additum* à Gallis (ut infrà suo loco latiùs ostendetur) *vocabulum Germanorum*. Tempus autem migrationis Germanorum, trajecto Rheno, in Gallorum agros, partim ex jam dictis auctoribus, partim ex T. Livio colligere licet. Gallos quidpe quondam, Rhenum transgressos, quædam Germaniæ obsedisse loca, quum adhuc Germanos virtute præstarent, auctor est Cæsar in belli Gallici comment. VI; &, Cæsarem sequutus, Tacitus in libro de Germaniâ. factum id Tarquinio Prisco Romæ regnante, auctor est Livius lib. V; ut fusiùs omnia, suo loco atque ordine, deducentur. medium Tarquinii regnum incidit in annum mundi III CIↃ CCCLIII. primum cum Belgis bellum gessit Cæsar P. Lentulo, Q. Metello Coss. id est, anno mundi III CIↃ IↃCCCXCIV. inter hunc annum, & illum, circa quem Gallos Rhenum transisse dixi, anni intercedunt IↃXLI. medio hoc annorum spatio, id est, circa annum mundi III CIↃ IↃCXXIV, si fortè primi Germanorum in Galliam transgressi fuerunt; anni erunt hinc ad primum bellum Belgicum CCLXX. cui temporis intervallo commodè aptéque jam conveniet vox illa *antiquitus*; id est, ante annos CCLXX. Quòd si verò minus etiam spatium Gallis concedendum putes, quo, post suorum in Germaniam transmigrationem, pacatè suos in Galliâ agros coluerint; magis etiam congruet vox *antiquitus*. Atque hæc prima fuit Germanorum nominis origo: quod primùm à Gallis in Galliâ, in eis Teutiscis, qui primi Rhenum transgressi fuêre, dein verò in Transrhenanis quoque omnibus usurpatum fuit. A Gallis id postmodùm habuêre Romani, à Romanis Græci: ut fusiùs infrà, in Tungrorum descriptione, unà cum verâ vocis etymologiâ, ostendam. nam Tungri id nominis tulêre primi.

Ceterùm error quidam circa Germanorum adpellationem vel turpissimus apud quosdam, etiam doctissimos viros, penè invaluit; quem silentio heic præteriisse fuerit nefas. Germanos, ajunt, quondam Gallorum etiam nomine à Romanis adpellatos; quemadmodùm Celtas promiscuè utramque gentem dixêre Græci. Id ego planè abnuo. Argumenta illorum discutere liceat; quò veritas dilucidior adpareat. Volaterrani verba, initio libri III geographicorum, hæc sunt: *Gallos omneis & Germanos, uno vocabulo veteres Græci Celtas, Romani Gallos adpellabant. nam & Germaniam Comatam Galliam dicebant. Postquàm verò Rhenum transiêre, inque Gallorum finibus constitêre; ab initâ quâdam affinitate Latini Germanos vocavêre: Gallos deinde Græci ab Herculis filio. Hercules enim, ut scribit Diodorus lib.* V, *devicto Geryone, in Galliam veniens, Alexiam condidit civitatem: ac è virginis cujusdam ejus loci complexu Galaten genuit; qui regnum obtinens incolis nomen dedit.* Auctorem, qui Germanos, antequàm hoc ipsorum nomen Jul. Cæsar retulit, Gallorum nomine adpellaverit, Volaterranus ostenderit prorsus nullum. Germaniam item, Comatam Galliam, quod ait, Romanis dictam, antequàm Germani Rhenum transierint, id ego demiror, unde habuerit. Belgicæ, quæ pars Galliæ Comatæ, partem Romanis Germaniam vocitatam fuisse Cisrhenanam, haud equidem ignoro. at id factum constat, postquàm Romani citeriori Rheni ripâ, & omni Galliâ potiti sunt. Hoc autem nihil ad Gallorum nomen. Germanorum vocabulum non à Romanis, sed à Gallis inventum fuisse, Germanorumque gentibus inditum, suo loco satis firmis demonstrabo argumentis. Volaterranus verò haud facilè mihi persuaserit, notum fuisse Romanis Germanorum in Galliam transitum, ipso transitus tempore, vel paullo pòst; uti tunc statim id nominis genti imposuerint. Quin ipse Cæsar in belli Gallici comment. II, testatur disertè, ut antè relatum, *à Rhemis* demum *Belgis se reperisse, plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Hinc Cicero quoque, in oratione de provinciis consularibus; *Cum acerrimis*, inquit, *nationibus, & maximis, Germanorum & Helvetiorum, præliis felicissimè decertavit Cæsar: ceteras conterruit, compulit, domuit, imperio populi Romani parêre assuefecit: &, quas regiones, quasque genteis nullæ nobis anteà literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt.* Germanos Rhenum transisse, antequàm Hercules Galaten in Galliâ progenuerat, id quibus documentis auctorumve testimoniis probari queat, viderint alii. nobis hæc χρονολογία haud placet. Gallos vel multis sæculis post Herculis per Galliam transitum (si transisse fabulis credimus) hoc nomine adpellatos, apertè docet Pausanias, in Atticis, his verbis: ὀψὲ δέ ποτε αὐτοὺς καλεῖσθαι Γαλάτας ἐξενίκησε· Κελτοὶ γὰρ κατά τε σφᾶς τὸ ἀρχαῖον, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ὠνομάζοντο. id est: *Galli uti adpellarentur, postremò denique receptum est. nam Celtæ antiquitus cùm sibi ipsis, tum aliis vocati sunt.* At magnum opinionis suæ auctorem habuit Volaterranus Diodorum Siculum; qui in prædicto libro conjunctim Germanos simul atque Gallos sub uno Γαλατίας, id est, *Galliæ* vocabulo pluribus verbis describit: quin hæc insuper ad finem adscribit verba:

verba; Χρήσιμον δ᾽ ἐστὶ διορίσαι τὸ παρὰ πολλοῖς ἀγνοούμενον. τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, Κελτοὺς ὀνομάζουσι· τοὺς δ᾽ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελτικῆς εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, παρά τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἑξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Γαλάτας προσαγορεύουσιν. οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id est: *Nunc, quod à multis ignoratur, definire operæ pretium. Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circum Alpeis, & cis Pyrenæos monteis habitant, hos Celtas nominant. qui verò infra hanc ipsam Celticam, parteis austrum versùs, & ad oceanum, Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque porrò ad Scythiam usque diffusos, Gallos vocitant. At Romani genteis hasce universas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt.* Mendum heic librariorum latere, ego equidem suspicabar; scriptumque Κελτῶν vocabulum, ubi scribendum erat Γαλατῶν: & è diverso, scriptum hoc, ubi illud scribendum. verùm, quum de Romanis mox ipse addat Diodorus; errorem hunc suum manifestissimè eum prodere animadverti. Quis hoc umquàm, sive Romanus, seu Græcus, præter Diodorum, adfirmavit? vel à quo auctore id habuit? Reperio ego neminem. Cæsaris, Hirtiique habemus commentarios: in quibus Transrhenanorum frequens est mentio, numquàm Gallorum, semper Germanorum nomine. hos Diodorus habere quum potuerit; cur non inspexit, verioraque inde didicit? Germanorum illic saltem didicisset vocabulum; atque in suam transcripsisset historiam. cujus quia mentionem prorsus nullam facit; ignotum id ei omnino, atque inauditum fuisse adparet. Sub eamdem, cum Diodoro, tempestatem T. Livius historiam suam condidit: in cujus fine haud pauca de Germaniæ situ, ipsorumque Germanorum moribus ac bellis scripsit, si scripta superesse fata sivissent. Germanorum vocabulo, non Gallorum, eos adfecisse, liquet ex epitomatore ejus. Prætereà Strabo, qui Diodori ætatem protinus subsequutus est, multa quidem in geographicis suis de utrâque gente: nusquàm tamen Gallos adpellavit Transrhenanos. quin his ab ipsis Romanis nomen Germanorum primò inditum opinatus est; ut suo loco ostendetur. Post Strabonem multi fuêre simul Græci simul Latini scriptores, quorum de utrâque gente ad nostram pervenêre ætatem monumenta. horum tamen nemo umquàm Germanos Γαλατῶν, sive Gallorum adpellavit vocabulo. Proinde uni Diodoro, Germanorum nominis ignaro, ne temerè fidem contra reliquos omneis habeamus, sedulus moneo. Errasse hominem Siculum, in regionibus remotioribus, quis non suspicetur? imò quis non credat? Unum Dionem audi, Græcum & ipsum hominem; Romani verò imperii, quod etiam trans Rhenum posteà prolatum fuit, haud ignarum: ut qui consulatum in urbe Româ gessit; & Illyricis provinciis cum potestate præfuit. Is igitur, lib. XXXIX, sic scribit: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτὴν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται. hoc est: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occasum profluens, ad sinistram Galliam & ejus incolas, ad dextram Celtas dividit.* En, contraria planè sententiæ Diodori profert Dio noster; Γαλάτας cis Rhenum, Κελτοὺς trans eumdem collocans. quam horum vocabulorum usurpationem aliis quoque Græcis auctoribus esse communem, suprà cap. II ostensum est. At Diodoro errorem peperisse poterat, quòd fortè Γαλατῶν, sive Gallorum Helvetiorum & Bojorum, de quibus suo loco agetur, trans Rhenum antiquis temporibus in Germaniâ, frequens apud rerum auctores erat mentio. Verùm ne hac quidem re excusari eum posse, natumque aliunde hunc errorem haud simplicem, satis liquidò patet. Vitiatam ejus esse orationem, veroque ordine per rudem aliquem librarium perturbatam, etiam nunc adseverarem; ni ultima de Romanis adjecta forent. Verùm tamen hæc supplere, illa in ordinem ac verum sensum restituere conabor. Scribendum igitur sic erat: Τοὺς γὰρ ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας ἐν τῷ μεσογείῳ, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, παρά τε ὠκεανὸν, καὶ τὸ Ἑρκύνιον ὄρος καθιδρυμένα, καὶ πάντας τοὺς ἑξῆς, μέχρι τῆς Σκυθίας, Κελτοὺς ὀνομάζουσι. τοὺς δ᾽ ὑπὸ ταύτης τῆς Κελτικῆς, εἰς τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη, Γαλάτας προσαγορεύουσιν. id est: *Qui interiora supra Massiliam tenent, & qui circùm Alpeis, cisque Pyrenæos monteis habitant, item qui parteis ad oceanum Hercyniumque montem sitas incolunt, omneisque hinc ad Scythiam usque extensos, Celtas nominant. qui verò, infra hanc Celticam, loca versùs austrum tenent, Gallos adpellant.* Sensus namque horum verborum hic est: Omneis trans Alpium juga, inter Pyrenæum, internum mare, atque oceanum, transque Rhenum amnem, ad Scytharum, id est, Sarmatarum usque confinia, CELTAS vocari: sub quo vocabulo simul Galli Transalpini, & Germani fuêre comprehensi. sub hac autem Celticâ, id est, sub Alpibus, ΓΑΛΑ´ΤΑΣ, sive GALLOS dictos fuisse in Galliâ Cisalpinâ, seu Italicâ. Atque hæc vera est, ipsique rei probè conveniens sententia. nam suprà

prà

prà oſtendi, eos, qui primi Alpeis tranſgreſſi Italiæ agros obſederunt, à re ipsâ, id eſt, à peregrinatione, ſive migratione, dictos fuiſſe *Gallos*. Pergit Diodorus: οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πάλιν πάντα ταῦτα τὰ ἔθνη συλλήβδην μιᾷ προσηγορίᾳ περιλαμβάνουσιν, ὀνομάζοντες Γαλάτας ἅπαντας. id eſt: *At Romani genteis haſce univerſas unâ Gallorum adpellatione comprehendunt*. Scilicet heic tandem maximus Diodori hæret error. Non omneis, tam in Galliâ citeriore, quàm ulteriore, & item trans Rhenum in Germaniâ, ad Sarmatas uſque, dixêre Romani Gallos: ſed ἅπαντας τοὺς ὑπὲρ Μασσαλίας κατοικοῦντας, καὶ τοὺς περὶ τὰς Ἄλπεις, ἔτι δὲ τοὺς ἐπὶ τάδε τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, πρός τε τὸν ὠκεανὸν, καὶ ἀπὸ τῶν Ἄλπεων τὰ πρὸς νότον νεύοντα μέρη. hoc eſt, omnem Galliam inter internum mare, Pyrenæos monteis, oceanum, Rhenum flumen, & Apenninum montem, ad Æſim uſque, ſive, qui poſteà fuit terminus, Rubiconem amnem. quæ Gallia in citeriorem & ulteriorem Romanis diviſa fuit. Ultra Rhenum & Danubium gentem, Germanos ſemper adpellavêre. At ipſe Diodorus, lib. IV, Κελτοὺς vocat oceani accolas, qui Caſtorem Pollucemque venerabantur. quod Naharvalis, non jam Rheno, ſed Viſtulæ proximis, adſcribit Tacitus in libro de Germaniâ. Suam igitur ipſius impugnat ſententiam, erroriſque manifeſtum ſe prodit Diodorus.

Ceterùm Glareanus, in commentario ad Taciti librum de Germaniâ, tria adfert argumenta, quibus impulſus idem cum Volaterrano credidit. Primum eſt; Quia, ubi Strabo & Arrianus Celtas ſcribunt adiiſſe Alexandrum regem, vertit interpres Arriani *Germanos*. Hæc qualis ſit argumentatio, viderint alii. Interpres vertit Græcorum Κελτοὺς in Latinorum *Germanos*: ergo Romani adpellarunt Germanos Gallorum nomine. Egregiè ſanè. Alterum ex eâdem eſt officinâ; Quia, ubi Appianus carnificem, qui ad occidendum Marium in carcerem fuerat miſſus, Celtam fuiſſe tradit, Gallum reddidit interpres; quum tamen Vellejus, hiſtoricus Latinus, Germanum natione fuiſſe dicat, ab imperatore eo bello Cimbrico captum. Neque hoc adhuc ad rem. Tertium eſt; Quia Herodotus Danubium in Celtis oriri tradit: qui tamen in Germaniâ fontem habet. Ne hoc quidem quidquam ad Gallorum vocabulum. Univerſa equidem hæc argumenta inter ſe conjuncta pro eo faciunt, quod Græci uno Celtarum nomine promiſcuè & Gallos & Germanos intellexerint. quod nec ego negaverim; quando etiam pluribus id ſuprà demonſtravi documentis, & auctorum teſtimoniis. Sed hoc nihil ad Gallorum in Germaniâ Transrhenanâ vocabulum. Glareanus ſive lapſus eſt in Appiani Celtâ, manu mentem præcurrente; ſive ſic ejus habuit exemplar; Appianus certè habet Γαλάτην, non Κελτόν. quod facere pro Glareani opinione quodammodò videri poterat, ni gravis inter Græcos auctor Plutarchus interceſſione ſuâ impediret. is enim in Mario teſtatur, ambiguam de hoc homine fuiſſe famam, cujus nationis eſſet, Gallicæ, an Germanicæ. Verba ejus, partim jam anteà recitata, hæc ſunt: Βουλομένοις δὲ τοῖς ἄρχουσι, καὶ συνέδροις τῶν Μιντουρνησίων, ἔδοξε μὴ μέλλειν, ἀλλὰ διαχρήσασθαι τὸν ἄνδρα. καὶ τῶν μὲν πολιτῶν οὐδεὶς ὑπέστη τὸ ἔργον. ἱππεὺς δὲ, Γαλάτης τὸ γένος, ἢ Κίμβρος (ἀμφοτέρως γὰρ ἱστορεῖται) λαβὼν ξίφος, ἐπεισῆλθεν αὐτῷ. Id eſt: *At magiſtratus, & decuriones Mitturnenſes conſilia conferentes, nullam cenſuerunt interponendam moram, ſed trucidandum Marium. Id facinus nullus civium ſuſtinuit: verùm eques, Gallus natione, aut Cimber (utrumq; enim traditur) cum gladio ad eum ingreſſus eſt*. Hæc certè Glareani memoriam fugiſſe videntur. Cimbrum fuiſſe id eſt, Germanum, qui ad Marium intromiſſus, tradunt, præter Vellejum, Valer. Maximus, lib. II, cap. X; & Lucanus lib. II; Seneca Rhetor, lib. III, controverſ. XVII. è diverſo, Gallum fuiſſe, cum Appiano adfirmat Livius, lib. LXXVII. Sed Joannes Rellicanus, in notis ad Cæſaris commentarios de bello Gallico, Volaterrani Glareanique ſententiam amplectens, ex Eutropio atq; Oroſio jam certò conſtare ait, quemadmodùm Græcis Celta erat & Germanus & Gallus; ſic veteribus Latinis utramque gentem ſub uno Gallorum vocabulo comprehenſam. *Quum enim*, inquit, *ex Oroſio conſtet, Tigurinos & Ambrones, Gallorum gentes, in Italiam cum Cimbris & Teutonibus minimè profectos: & tamen uterq; Gallorũ nomine Cimbros & Teutones notet, quando de illorum in Italiâ ſtrage loquitur: nemo, ut opinor, negaverit, quin vox Gallus utramq; gentem, quamvis diverſam, promiſcuè ſignificaverit*. Ad hæc ego ſic repono. Ex Eutropio tale quid ſanè numquam elicuerit, quo Germanos Gallorum nomine à Romanis adpellatos demonſtret. Apud Oroſium equidem, lib. V, cap. XVI, hæc leguntur verba: *Ita in his duobus prælis* CCCXL *millia Gallorum occiſa, &* CXL *millia capta ſunt; abſq; innumeratâ mulierum multitudine, quæ ſe ſuoſq; parvulos femineo furore, vi autem virili necaverunt*. Verùm ſi hoc de ſolis Cimbris atque Teutonibus, quos unà cæſos in Italiâ narrat Oroſius, dictum putavit Rellicanus, vehementer mehercules deceptus fuit. quippe utroq; prœlio cæſorum, & in Galliâ Tigurinorum Ambronumque, & in Italiâ Teutonum atq; Cimbrorum, univerſum numerum Oroſius indicat: quum jam anteà illorum CC, horum verò CXL millia ceſa retulerit. Brevitate igi-

tur loquendi factum puto, quòd solum Gallorum nomen in fine capitis expresserit. ni fortè, duas voceis, *& Germanorum*, interiisse in exemplaribus ejus, suspicandum sit. In principio certè ejusdem capitis sic tradit: *Anno ab urbe conditâ* IↃCXLII, *C. Manilius consul, & Q. Cæpio proconsul, adversùs Cimbros, & Teutonas, & Tigurinos, & Ambronas, Gallorum & Germanorum gentes, quæ tunc, ut imperium Romanorum exstinguerent, conspiraverant, missi.* Sic Eutropius quoque haud minùs Germanorum, quàm Gallorum nomen in eâdem historiâ refert. Itaque argumentis tam levibus, tamque inanibus rem tam novam, tamque gravem adfirmare minùs decuit. Apud Ciceronem, in oratione de provinciis consularibus, hæc leguntur verba: *Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvênit, influenteis in Italiam Gallorum maximas copias repressit.* Verùm ne hæc quidem nisi de unis Gallis intra Rhenum dicta. sic quidpe mox posteà: *C. Cæsar cum acerrimis nationibus Germanorum & Helvetiorum, maximis prœliis felicissimè decertavit.* Suprà unos nominavit Gallos, quia de unâ Galliâ, Cæsari tribuendâ, ei agebatur: tum quia Gallorum Helvetiorum maxima eo bello fuit virtus; ut infrà, lib. II, cap. IV, patebit. Ceterùm Florus, lib. III, cap. III, idem bellum commemorans; *Cimbri*, inquit, *Teutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedeis toto orbe quærebant: exclusique Galliâ, & Hispaniâ, quum in Italiam migrarent, misêre legatos in castra Silani, inde ad senatum; petentes, ut Martius populus aliquid sibi terræ daret, quasi stipendium: ceterùm, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur.* Hic equidem unus poterat esse auctor, qui nobis persvaderet, Germaniam Galliæ vocabulo fuisse antiquis Romanis adpellatam. verùm quis vel mediocris judicii homo non perspiciat, mendum heic hærere in voce *Galliæ*; pro quâ reponendum, *Germaniæ*. Cimbri quidpe, & Teutoni, ab extremis Germaniæ finibus, isti ex Danicis insulis (ut infrà docebitur) illi ex Cimbricâ peninsulâ, id est, Jutiâ, quas terras oceanum inundasse constat, profugerant. Librario facilem labendi occasionem præbuit vox paullo pôst sequens, *Galliâ.* quæ ut fortè oculis conspecta, menti posteà inhæsit; quæ manum perscribere eamdem jussit. At si veram istam ipsius Flori scriptionem esse contendas; minùs rectè, minúsque propriè Florum heic loquutum ego adseverem. quidpe si Galliæ vocabulum heic rectè valere voluit idem quod Κελτικὴ Græcis, id est, unam terram, quæ posteà, Rheno discernente, duabus adpellationibus *Germania*, & *Gallia* habita est: quâ ratione mox post duodecimam vocem idem vocabulum usurpavit pro unâ Galliâ? Nam ubi *exclusos* ait *Galliâ, & Hispaniâ*, eam solummodò terram eum intelligere, quæ inter Rhenum & Pyrenæum porrigitur, certum est. idque satis liquet ex his verbis; *novas sedeis toto orbe quærebant*: sub quibus ipsa quoque comprehenditur Germania. quum enim oceani inundatione, de quâ fusiùs suo loco agam, Cimbri Teutonique sedibus suis pellerentur; in meridiem conversi, primùm Bojohæmum occupare tentarunt. pulsi à Bojis incolis, Danubio trajecto, ad Scordiscos Celtas, dextram Danubii ripam apud Mœsiam accolenteis, sese contulerunt. inde retrogressi, ad Teuristas, & Tauriscos, itidem Celtas, qui omnem Dravi ripam tenebant, & Noricum. tandem per Vindeliciam ad Helvetios pervenerunt: ex quorum gente Tigurini, Tugeni, & Ambrones, ditibus eorum prædis illecti, unà expeditionem susceperunt in reliquam Galliam, & Hispaniam. quibus terris exclusi, Italiam petierunt. Hunc Teutonorum Cimbrorumque longinquum errorem, ne in longum alieno loco progrediatur heic oratio, infrà, lib. III, cap. XXII, pluribus firmabo. In præsens hoc ostendisse satis sit; Florum impropriè *Galliæ* vocabulo (si genuina ejus sit vox) pro Teutonorum Cimbrorumque sedibus usum. Nec quidem mirum; quum id in reliquis etiam verbis, nimio brevitatis studio impulsus, fecerit. Quis sanæ mentis homo credat, Tigurinos, Helveticam gentem, extrema Galliæ incoluisse; terrasque eorum oceanum inundasse; ipsos sedeis toto orbe quæsivisse? Quis idem hoc postremum de Cimbris etiam, atque Teutonis non negaverit? quum Europæ fineis numquàm egressi fuerint. Nam quod de Cimmeriorum in Asiam excursione traditum fuit ab vetustissimis rerum scriptoribus; id planè nihil ad Cimbros nostros pertinere, infrà, dicto lib. III, cap. XXII, docebo. Concludatur igitur: Quia fermè in omnibus, quæ ad populorum istorum sedem atque errorem pertinent, impropriè, ac nimis breviter loquutus est Florus; in *Galliæ* etiam voce (si germana ea auctoris fuerit) nimio brevitatis studio eum aberrasse. stabiliaturque hæc sententia, nullo sæculo movenda; Germanos numquam in universum omnibus Romanis Gallorum vocabulo adpellatos; quemadmodùm Græcis Celtæ.

De Strabone, atque Arriano, quamvis ea res huc minùs spectet, tamen quia interpretes ad Germanos pertraxerunt, etiam expediatur dissertatio. Evaluit equidem ea opinio apud

apud nostros homines, & tamquàm pro magnâ laude vulgò jactatur; *Superbum illud responsum Alexandro Germanos reddidisse.* Sed falsum id esse, audacter ego adsevero. jubetque sic Strabo. Is, lib. VII, ubi de Alexandri in Getas bello agit, Φησὶ δὲ, inquit, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, κατὰ ταύτην τὴν στρατείαν συμμῖξαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ Κελτοὺς, τοὺς περὶ τὸν Ἀδρίαν, φιλίας καὶ ξενίας χάριν. δεξάμενον δὲ αὐτοὺς φιλοφρόνως τὸν βασιλέα, ἐρέσθαι παρὰ τὸν πότον; τί μάλιστα εἴη, ὃ φοβεῖντο, νομίζοντα αὐτὸν ἐρεῖν. αὐτοὺς δὲ ἀποκρίνασθαι, οὐδὲν, εἰ μὴ ἄρα ὁ οὐρανὸς αὐτοῖς ἐπιπέσοι. Id est: *Tradit Ptolemæus, Lagi F., eâdem expeditione Celtas, qui Adriaticum mare adcolunt, amicitiæ atque hospitii jungendi causâ Alexandrum adiisse. quos rex, comiter exceptos, quum inter pocula rogasset, quidnam esset, quod maximè metuerent: existimans ipsum dicturos: respondisse; Nihil, nisi ne quando cælum in sese rueret.* Gallos heic Strabo innuit, non Germanos. nam Galli, qui posteà in Asiam transgressi, tunc temporis inter Istrum & Adriaticum mare, parteis Illyrici, parteisque Thraciæ occupaverant; ut patet ex Iustino. Gallos etiam alios, præter illos, eodem tractu collocat Strabo, eodem libro, paullo antè, his verbis: Λέγωμεν δὲ τὰ Ἰλλυρικὰ πρῶτα συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ καὶ ταῖς Ἄλπεσιν, ἃ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης τῆς κατὰ τοὺς Οὐινδελικοὺς, καὶ Ῥαιτοὺς, καὶ Ἐλουηττίους· μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δακοὶ, καταπολεμήσαντες Βοΐους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ ὑπὸ Κριτασίρῳ, φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίπερ διείργοντος τοῦ Παρίσου (lego Μάργου. quod suo loco adferam) ῥέοντος ἀπὸ τῶν ὀρῶν ἐπὶ τὸν Ἴστρον κατὰ τοὺς Σκορδίσκους καλουμένους Γαλάτας. Id est: *Primùm omnium Illyrica dicamus, quæ & Istrum & Alpeis attingunt, medio situ inter Italiam & Germaniam, incipientia à lacu* (Rhenus hunc transit) *quem Vindelici, Rhæti, atque Helvetii accolunt. Hujus regionis partem vastam, atque desertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis, & Tauriscis, Gallicâ utraq. gente, Critosiro subjectis; eam sibi vendicantes regionem, quamquàm amnis separabat Margus, à dictis montibus defluens in Istrum, per Scordiscos Gallos.* Et mox: Τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βοῖοι καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι· id est: *Celticæ gentes, Boji, atque Scordisci.* paullo antè verò: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον, καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Ταυριστὰς καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας. id est: *Tradit etiam Bojos quondam Hercynium incoluisse saltum. Cimbros verò, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse. mox inde ad Tauristas, & Tauriscos, itidem Gallos.* Et suprà lib. V: Τοὺς δὲ Βοΐους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων· μεταναστάντες δ' εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ᾤκουν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκας ἕως ἀπώλοντο πανεθνεί. id est: *Bojos ejecerunt Romani suis sedibus*: nempe ex Italiâ. *qui deinde ad Istrum transgressi, juxta Tauriscos habitarunt; cum Dacis belligerantes, donec tota gens deleta fuit.* Ex his igitur universis ac singulis satis patet, Gallorum varias genteis habitasse inter Istrum & Adriaticum mare Alexandri ævo; non Germanos. quos nemo heic umquàm locavit. Livium insuper etiam audi, haud levis momenti testimonium huic rei perhibentem, lib. XL. *Per Scordiscos* ait *iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque, ex Dardaniâ.* Et lib. LXIII, referente epitomatore ejus: *Livius Drusus consul adversùs Scordiscos, gentem à Gallis oriundam, in Thraciâ feliciter pugnavit.* Galli igitur fuêre, qui Alexandrum adiêre; non Germani. Quapropter tollant, moneo, interpretes illi, ex Arriani de Alexandro historiâ Germanorum vocabulum. tollat etiam ille, qui supplemento, quod in Q. Curtii historiam de rebus gestis Alexandri conscripsit, id inseruit. Gallorum genti, antequàm Germanorum res validiores factæ fuêre quondam fortissimæ, laudem intrepidi responsi ne invideamus. Sub Gallorum igitur vocabulo Germanos numquàm Romanis comprehensos fuisse, satis superque jam demonstratum puto.

Nunc Justi quoque Lipsii haud levis notetur error; qui è diverso Gallos Germanorum interdum nomine Latinis fuisse vocatos docet, Galliamque Germaniæ vocabulo. Locus apud Plinium in panegyrico, Trajano dicto, legitur hujusmodi: *Germaniamque, quam plurimæ gentes, ac propè infinita vastitas interjacentis soli, tum Pyrenæus, Alpes, immensique alii montes, nisi his compararentur, muniunt, dirimuntque. per hoc omne spatium quum legiones duceres, seu potiùs (tanta velocitas erat) raperes; non vehiculum umquàm, non equum respexisti.* Ad hæc Lipsius commentans: *Itane*, inquit, *Pyrenæus inter Germaniæ terminos? Ita. sed latè illius sumtæ, ut Gallias etiam comprehendat. Nec id novum est. & sicut Celtas eos prisci Græci communiter vocarunt; sic Latini modò Germanos, modò Gallos alternant. Plura exempla sunt: sed hoc Senecæ huc apertissimum, consolatione ad Helviam:* Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit. *ubi de gentium migratione agit. Ergo Germani in Hispaniam? Non, quod sciam. sed Galli, id est, Celtæ; à quibus & Celtiberia nomen habet.* Errare heic virum, aliàs doctissimum, vehementer ego vereor: erroremque ejus haud simplicem esse. Ac primùm, non à Gallis, inter Rhenum Pyrenæumque montem incolentibus, dictam Celtiberiam, Hispaniæ partem,

ſuprà oſtenſum eſt. Germanos autem genuinos, id eſt, Tranſrhenanos, Cimbros atque Teutonos, Daniæ quondam incolas, in Hiſpaniam ex Galliâ tranſiiſſe quis neſciat, qui verba, paullo antè citata, apud Florum legit; vel ſe legiſſe meminerit? item qui Plutarchi Marium inſpexit? Εὐτύχημα δὲ, inquit, δοκεῖ τῷ Μαρίῳ μέγα γενέσθαι. τῶν γὰρ βαρβάρων ὥσπερ τινὰ παλίρροιαν τῆς ὁρμῆς λαβόντων, καὶ ῥυέντων πρότερον ἐπὶ τὴν Ἰβηρίαν, χρόνον ἔσχε καὶ τὰ σώματα γυμνάσαι τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὰ φρονήματα πρὸς τὸ θαρρεῖν ἀναρρῶσαι. hoc eſt: *Magno autem fortunæ favore uſus videtur Marius. nam quum barbari* (de Cimbris Teutoniſque loquitur) *quaſi quodam impetus refluxu, ferrentur priùs in Hiſpaniam: ſpatium habuit, ſimul corpora militum exercendi, ſimul animos eorum ad audendum firmandi.* Sic epitomator Livii, lib. LXVII: *Cimbri, vaſtatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum ſunt; per ſaltum in Hiſpaniam transgreſſi, ibique multa loca populati; à Celtiberis fugati ſunt. reverſique in Galliam bellicoſis iterum ſe Teutonis conjunxerunt.* Huc igitur, & ad illa Plutarchi, ac Flori, ſpectant hæc Senecæ: *Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit.* Per vocem autem pluralis numeri *tranſitus*, itum ac reditum intellexit. Ceterò in Plinii panegyrico hallucinari & Lipſium, & Stuckium, & Rhenanum, & ſi qui alii pro termino illic interpretantur Germaniæ Pyrenæum montem, infrà, lib. III, cap. L, fuſiùs docebo. Plura illa exempla Lipſius quæ & qualia habuerit, equidem haud facilè divinaverim. probiora ni fuerint, falſus omnino ubique erit. Ego, tot, tantiſque auctoribus confutatis, firmam hanc ſententiam ſtatuo; Gallos genuinos numquam Germanorum, nec Germanos Transrhenanos Gallorum nomine à veteribus Romanis fuiſſe adpellatos. Cisrhenanos Germanos, in Gallico ſolo, promiſcuè nunc Germanos nunc Gallos paſſim vocari, haud neſcius ſum.

CAPUT XI.

De magnitudine GERMANIÆ *antiquæ; item de finibus ejus.*

PArteis igitur vetuſtiſſimæ Celticæ fuiſſe *Illyricum*, *Germaniam*, *Galliam*, *Britannicas inſulas*, atque *Hiſpaniam*, ſatis hactenus abundeque probatum eſt. At harum longè maxima fuit GERMANIA; ut quæ reliquas, non modò ſingulas, ſed inter ſe junctas magnitudine ſuâ ſuperavit omneis: ultima terrarum Europæ versùs ſeptemtriones. nam qui multo latiùs nunc, quàm olim, nomen Germaniæ patere adſeverant; multis modis quàm vehementiſſimè errare deprehenduntur: maximè ii, qui duplo majorem nunc adfirmant. Cauſam hujus erroris fuiſſe video auctoritatem Ptolemæi; quem unum illi, ceu principem omnium geographorum, ſequendum ſibi in omnibus ſtatuunt: eoque, ex hujus deſcriptione, antiquam Germaniam Rheno, Danubio, ac Viſtulâ, amnibus, ſinuque Germaniæ, qui vulgò nunc dicitur adcolis *de Ooſt See*, & mari Germanico, quod eſt inter Cimbricam peninſulam ac Rheni oſtia, definiunt. quod terrarum ſpatium multo arctius eſſe ajunt, quàm quo nunc Germanicum nomen diſperſum eſt. etenim & ultra Viſtulam, Pruſſiæ Livoniæque incolas hodiè eſſe Germanos; & extra Danubium Auſtrios, Stirios, Bajaros, Carinthios, ac Svevos; extra Rhenum verò, Helvetiæ incolas, qui vulgò dicuntur Svitzeri, item Elſatios, Palatinatenſeis, & Lotharingiorum partem, & quidquid hinc porrò Germanici nominis ad oceanum uſque extenditur. Verùm cur iſti uni Ptolemæo, Ægyptio homini, de his regionibus, quarum ille, ut innumeris infrà patebit locis, maximè fuit ignarus, credere malint, quàm Romanis auctoribus, Plinio, Tacito, & aliis, qui aut prope Germaniam, aut in ipsâ verſati fuêre Germaniâ; rationem ego video probabilem nullam. Credibilius ſanè erat, Tacitum, provinciæ Galliæ Belgicæ quondam procuratorem, quum librum ſingularem de unâ terrâ Germaniâ edere inſtituiſſet, diligentiùs curioſiùſque in eam terram gentemque inquiſiviſſe, quàm Ptolemæum Ægyptium, totius orbis deſcriptorem. qui quantus ſit Germaniæ turbator, noviſſima vetuſtiſſimis, ſine ullo ætatum diſcrimine, permiſcens; facilè perſpexerint ii, qui Germaniam ejus cum aliorum auctorum ejuſdem terræ deſcriptionibus contulerint. Sed Tacitum audiamus; cui uni maximè omnem antiquitatis ſuæ memoriam debet Germania noſtra. Is igitur in limine mox prædicti libri, *Germania*, inquit, *omnis à Galliis, Rhætiiſque & Pannoniis, Rheno, & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Daciſque, mutuo metu, aut montibus ſeparatur: cetera oceanus ambit, latos ſinus, & inſularum immenſa ſpatia complectens.* Scilicet à Galliis Rheno: à Rhetiâ Noricoque & Pannoniis Danubio ſeparabatur Germania; à Sarmatis, Maſoviam, Lituaniam, & Ruſsiam Minorem incolentibus, mutuo metu; quia illic nulli certi fluminum, vel montium fines in patentibus dictarum regionum campis erant: de quo termino plura infrà, lib. III, capite XLII, dicentur. at à Sarmatis Iazygibus, inter Danubium & Pathiſ-

ſum flumina (hoc vulgò nunc eſt *Tiſſa*) agentibus, montibus ſecernebatur, qui *Sarmatici* dicuntur Ptolemæo, à Vaciâ, Hungariæ opido, Danubio ripæ impoſito, adusque Grani Vagique amnium fonteis extenſi: dein à Dacis, qui trans Pathiſſum in lævâ Danubii ripâ Transſilvaniam, Hungariæque parteis, & alias hinc versùs Pontum regiones incoluerunt, ingenti montium jugo ſubmovebatur, qui *Carpatici* dicuntur Ptolemæo, nunc verò ſunt adcolis *Szepéſi*, *Krápák*, ſive *Krepak*, & *Bies'ciády*. nam ultra hos monteis, in ſeptemtriones & ortum ſolis versùs, ad oſtia usque Danubii & Pontum, Germanicæ quondam porrigebantur gentes; ut infrà ſuo ordine, atque loco docebitur. Cetera, versùs ſeptemtriones poſita, oceanus ſeptemtrionalis ambiebat; ſupra Norvagiam, Svediam, Finnorum marchiam, Scritofinniam, Biarmiam, Lappiam, ac Finniam: quas regiones omneis Germaniæ eſſe antiquæ parteis, probatiſſimis infrà demonſtrabo auctorum teſtimoniis. Hoc igitur terrarum ſpatium, dictis modò finibus incluſum, quanto putas eas terras excedere, quæ nunc ſub Germaniæ ſive Germanici imperii nomine veniunt? Immenſo certè; quum ea, quæ nunc vulgò Germania habetur, ne tertiam quidem antiquæ illius Germaniæ partem impleat; Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Pruſſiâ, ac Livoniâ, jam multis abhinc ſæculis à Germaniæ nomine divulſis. quæ ſi à Ptolemæo haud æquè ac ab aliis auctoribus, intra Germaniæ fineis computata ſunt; ignorantiæ ejus adſcribendum eſt: quamquàm Ptolemæus Daniam, Svediam, atque Norvagiam & Finnomarchiam, Lappiamque Germaniæ attribuit in inſulis, quas vocat *Scandias*: quas tamen errore ingenti longè minores fecit juſto; ut clariùs reddetur infrà, libro III, capite XXXVIII. At extra Rhenum, in Gallico ſolo, quando primùm eſſe cœperunt Germani? An non CCC ampliùs ante Chriſtum natum annis, id eſt, circa annum mundi III CIↃ IↃC XXIV, ut ſuprà demonſtratum? Falſiſſimum igitur eſt, vel hac parte majorem nunc eſſe Germaniam, quàm olim fuit. Unos tibi Svitzeros, Helvetiorum Gallorum fineis incolentes, facilè conceſſerim. attamen, quantum ex his acceſſit antiquæ Germaniæ, tantumdem deceſſit in Bojohæmo, & conterminâ Moraviâ, Luſatiæque partibus: quæ regiones non à Germanis, ſed à Slavici generis nunc habitantur populis. Extra Danubium verò quod de Auſtriis, Stiriis, Carinthiis, Bavaris, ac Svabis profertur; equidem haud negaverim, Danubium ab omnibus ferè geographis, hiſtoricisque antiquis terminum conſtitui Germaniæ ab auſtro: verùm tamen haud deſunt etiam auctores, qui terminum Germaniæ ab hac parte poſuêre Alpeis; ut mox oſtendetur. Quos tamen erraſſe potiùs exiſtimandum eſt, ex nationum ſimilitudine, quum unius ejuſdemque fuerint generis, Celtæ in univerſum dicti. At quantula hæc pars eſt univerſæ nunc Germaniæ, uti cum Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Pruſſiâ, ac Poloniâ, antiquæ Germaniæ partibus, conferatur? Haud major ſanè, quàm mus cum bove comparatus. Germaniam igitur antiquam triplo majorem fuiſſe noſtri ſæculi Germaniâ, ex præſcriptis à Tacito finibus adſevero. Hos verò fineis ei alios quoque ſtatuiſſe complures auctores, nunc oſtendam. Solinus igitur, cap. XXIII, in deſcriptione Germaniæ ſic tradit: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque ſaltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi deſinit, oceano perfunditur.* Sic hunc locum, in vulgatis exemplaribus vitiatum, eſſe legendum, infrà docebo. oſtendam item ſuo loco, hunc *Hercinium ſaltum* fuiſſe in montium jugo, inter Marum amnem (*March* nunc eſt in Moraviâ) & Vagi fontem: *rupeis* verò *Sarmatarum* eſſe *Sarmaticos monteis* Ptolemæi, Quados Germanos verſus orientem à Sarmatis Iazygibus in Danubii lævâ ripâ dirimenteis.

De Rheno amne, occiduum Germaniæ latus antiquiſſimis temporibus claudente, præter jam dicta Taciti Soliniquc teſtimonia, ſic Dio in lib. XXXIX: Ὁ δὲ δὴ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας. προχωρῶν δὲ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται· καὶ τελευτῶν ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐμβάλλει. οὗτος γὰρ ὁ ὅρος, ἀφ' οὗ γε καὶ ἐς τὸ διάφορον τῆς ἐπικλήσεως ἀφίκοντο, δεῦρο ἀεὶ νομίζεται. ἐπεὶ τό γε πάνυ ἀρχαῖον Κελτοὶ, ἑκάτεροι οἱ ἐπ' ἀμφότερα τοῦ ποταμοῦ οἰκοῦντες, ὠνομάζοντο. id eſt: *Rhenus ex Alpibus Celticis, paullo extra Rhætiam, oritur. inde versùs occidentem profluens, ad ſiniſtram Galliam ejuſque incolas, ad dextram Germanos dividit: tandemq; in oceanum exit. hic quidpe limes in hunc uſque diem earum regionum habetur, ab eo tempore, quo diverſa nomina adeptæ ſunt. ſiquidem antiquiſſimis temporibus populi iſti, ad utramque fluminis ripam colentes, Celtæ adpellati fuerunt.* De eodem Germaniæ termino ſic Cæſar, belli Gall. com. I, in partitione Galliæ Comatæ: *Belgæ proximi ſunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuſcum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt.* & paullo pôſt: *Helvetii continentur unâ ex parte flumine Rheno, latiſſimo atq; altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit.* Et comm. IV, Sigambri Germani ſic Cæſaris reſpon-

respondent legatis, ad se missis: *Populi Romani imperium Rhenum finire. si se invito Germanos in Galliam transire non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?* Strabo lib. II, memoratâ Hispaniâ: Μετὰ δὲ ταύτην ἐστὶν ἡ Κελτικὴ πρὸς ἕω, μέχρι ποταμοῦ Ῥήνου. id est: *Post hanc est Gallia versùs orientem, ad Rhenum usque amnem.* & lib. IV, in descriptione limitum Galliæ: ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν ὁ Ῥῆνος. *ab ortu est Rhenus.* itèm lib. VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται. hoc est: *Protinus trans Rhenum, post Gallicas nationes, in orientem versùs sita Germani colunt.* Mela lib. III, cap. III, post enarratam præcedenti capite Galliam Rhenumque amnem: *Germania hinc ripis ejus usque ad Alpeis obducta est.* Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ: Ἡ δὲ ἀπὸ ἀνατολῶν πλευρὰ περιορίζεται τῷ Ῥήνῳ ποταμῷ, παρὰ τὴν μεγάλην Γερμανίαν. hoc est: *Latus orientale terminatur Rheno amne, juxta magnam Germaniam.* & in descriptione ipsius Germaniæ: Τῆς Γερμανίας τὴν μὲν δυσμικὴν πλευρὰν ἀφορίζει ὁ Ῥῆνος ποταμός. hoc est: *Germaniæ occidentale latus terminat Rhenus amnis.* Pluréis adferre testes, non opus est. transeo igitur ad Danubium, meridionale latus cingentem.. De hoc quoque, præter Tacitum ac Solinum, testis est Strabo, lib. II: Μετὰ δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὴν Κελτικὴν, τὰ πρὸς ἕω λειπά ἐστι τῆς Εὐρώπης· ἃ δίχα τέμνεται τῷ Ἴστρῳ ποταμῷ. φέρεται δ᾽ οὗτος ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐπὶ τὴν ἕω, καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, ἐν ἀριστερᾷ λιπὼν τὴν Γερμανίαν ὅλην, ἀρξαμένην ἀπὸ τοῦ Ῥήνου. Id est: *Post Italiam & Galliam reliquæ sunt partes Europæ, orienti obversæ, quas medius secat Ister amnis. is, ab occidente orientem versùs, in Euxinum labens Pontum, ad lævam relinquit Germaniam omnem, à Rheno orsam.* Ptolemæus in descriptione Germaniæ: Τὴν δὲ μεσημβρινὴν πλευρὰν ὁρίζει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὸ δυσμικὸν μέρος. id est: *Meridionale latus finit Danubii pars occidentalis.* Dionysius Afer, de eodem amne loquens:

Τοῦ μὲν πρὸς βορέην παρατεταμένα φῦλα νέμονται,
Γερμανοὶ, Σαρμάται τε, Γέται θ᾽ ἅμα, Βαστέρναι τε.
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρίκι᾽ ἄστε᾽ ἐρυμνά·
Παννόνιοι, Μυσοί τε.
Cujus quidem in boream extentæ gentes habitant,
Germani, Sarmatæque, Getæque simul, Bastarnæque.
Ad austrum verò, Gerræque, & Noricæ urbes munitæ;
Pannonii, Mysique.

Per Gerras heic intelligi Rhætos, suo loco docebitur. Sic igitur reliqui auctores pariter omnes eodem amne Germaniam ab hac parte finiunt. unus secus sentit Mela, ad Alpeis usque eam proferens. Verba ejus, jam antè citata, hæc sunt: *Germania hinc ripis Rheni usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus obducta est.* & libro II, capite IV, in descriptione Italiæ: *Alpes ipsæ ab iis litoribus longè latéque diffusæ, primò ad septemtrionem magno gradu excurrunt; deinde, ubi Germaniam attigerunt, verso impetu in orientem abeunt.* Verùm tamen auctorem hujus sententiæ videtur habuisse Mela M. Agrippam: cujus geographica sæpius citans Plinius, inter alia sic ait libro IV, capite XIII: *Græci, & quidam nostri, vicies quinquies centena millia passuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa, cum Rhætiâ & Norico, longitudinem IↃ C LXXXVI millia passuum; latitudinem CCLXVIII millia: Rhætiæ propè unius majore latitudine.* Longitudinem heic Germaniæ Agrippam sumsisse ab oceano ad Alpeis usque, latitudinem verò ex occasu in ortum, satis clarum est: nam Rhætiæ quoque latitudo erat juxta Danubium amnem, à fonte ejus ad Æni confluentem, millium passuum CCXL. Sed error hic fuit Agrippæ simul atque Melæ: quem nemo alius auctor amplexus est. Agrippæ autem inde natus fuisse videtur, quòd gentes inter Danubium & Alpeis ejusdem erant generis atque lingvæ, cujus Germani; nempe Celticæ, ut suprà ostensum: tum quia Alpium nomen etiam ultra Danubium in Germaniam usque extendebatur; ut libro III, capite XLVIII, docebo. Vindeliciam verò ac Noricum parteis fuisse Illyrici, suo loco ostendam. proinde falluntur quàm vehementissimè, qui, in Strabonem commentantes, Rhætos, Vindelicos, atque Noricos, Germaniæ populos adpellant: quum ipse Strabo, ut modò retuli, omnem Germaniam à lævâ Danubii ripâ statuat.

Ab oriente, ultra suprà dictos Sarmaticos monteis, qui terminus fuerit Germaniæ Taciti tempore, & paullo superiori ævo, infrà pluribus dicetur, ubi ad illa loca commentatio nostra pervenerit. Antiquissimis verò temporibus inter Germaniam ac Sarmatiam terminus fuit Vistula amnis. unde Mela, Plinius, Ptolemæus, & posteriores etiam scriptores, quamquàm jam dudum & Æstii, & Bastarnæ, Germanica utraque gens, ante eorum tempestates ulteriorem quoque ejus amnis ripam adcoluerint, hunc tamen limitem inter Germanos Sarmatasque statuerunt. Mela lib. III, cap. IV: *Sarmatia, intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ sequuntur, Vistulâ amne discreta.* Plinius lib. IV, cap. XII: *Agrippa totum*

eum

eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minus quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit. & cap. XIII: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Hinc etiam cap. IV, ejusdem libri, ultimum fluvium in Germaniâ recenset eumdem Vistulam. *Amnes*, inquit, *clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa.* nam *Guttalum* esse eum amnem, qui hodiè vulgò dicitur *Odera*, suo loco ostendam.

Septemtrionale Germaniæ latus clusisse oceanum septemtrionalem, supra Norvagiam, Finnomarchiam, Scritofinniam, Lappiam, ac Finniam, jam antè dixi. has verò regiones, quas ingenteis insulas antiqui mortales esse putarunt, parteis fuisse Germaniæ, infrà suo loco satis claris demonstrabo argumentis. Hinc auctor noster in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Et Plinius libro II, capite CVIII: *Nam & à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas, cognitum habeo.* Mela dicto libro III, capite III: *Germania hinc ripis Rheni, usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium, quà septemtrionem spectat, oceani litore obducta est.* & item in fine ejusdem capitis, post descriptionem sinus Codâni, qui nunc vulgò est *Oost see*: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni; ultrà, ultimi Germaniæ, Hilleviones.* sic legendum pro vulgato *Hermiones*, suo loco docebo. Est autem Hillevionum regio, quæ nunc Daniæ pars dicitur *Halland*. Quòd autem Agrippa Germaniæ longitudinem, ab oceano versùs meridiem & Alpeis, unà cum Rhætia ac Norico, IↃCLXXXVI tantùm tradidit esse millium passuum; id de continenti ejus terrâ intelligendum: cujus extrema sunt in Cimbrico promontorio, nunc vulgari vocabulo *Skage* dicto. reliqua hinc trans prædictum sinum Codânum, in insulis, ut dictum, computabantur.

Hæc igitur breviter de quatuor Germaniæ antiquæ lateribus sint dicta. ad singula posteà ubi ordo operis pervenerit; pluribus patebit argumentis, sic sese ea habuisse.

Cæterò vastissimum hoc terrarum spatium meritò, ac summo jure Ptolemæo adpellatur ΓΕΡΜΑΝΙ'Α ΜΕΓΑ'ΛΗ, id est, GERMANIA MAGNA, in descriptione Galliæ Belgicæ. & deinde lib. VIII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ. item postea in elencho provinciarum Europæ. siquidem, unâ exceptâ Sarmatiâ, omnium Europæarum regionum fuit maxima. quamquàm ad discrimen minoris Germaniæ, quæ erat cis Rhenum in Gallico solo, sic eam cognominasse videatur.

De CISRHENANA GERMANIA, ita idem Ptolemæus ibidem: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Regionis quæ Rheno adjacet, pars à mari ad Obringam usque amnem dicitur Germania inferior: pars verò ab Obringâ versùs meridiem protensa, vocatur Germania superior.* Et Cæsar de iisdem terris in belli Gallici comment. I: *Plerosque Belgas esse ortos à Germanis, Rhenumque antiquitus transductas, propter loci fertilitatem ibi consedisse.* Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς τῷ Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν. hoc est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt uti ea Germania vocaretur.* Mihi igitur quoque, in hoc opere, non eorum modò Germanorum nationes exponere consilium est, qui intra veræ germanæque & antiquissimæ Germaniæ terminos, ultra Rhenum, incoluerunt: sed cunctos etiam Germanicæ originis populos, cis Rhenum in Gallico solo sitos: item eos, qui trans Vistulam Sarmaticorum agrorum parteis quondam occuparunt. Proinde etiam, quidquid de Germanorum moribus dicetur, in universum omnibus tributum intelligi debet. Ceterùm fineis Germaniæ Cisrhenanæ suo loco ostendam.

CAPUT XII.

De naturâ cœli solique GERMANIÆ.

OStensis antiquæ Germaniæ extremis finibus, proximus nunc fuerit locus, interiora ejus introspicere, naturamque cœli, ac soli cultum, in quantum ab hodierno cultu differt, diligentiùs considerare. Auctor igitur noster in libro de Germaniâ: *Quis porrò, præter periculum horridi & ignoti maris, Asiâ, aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit?* Hæc equidem de cœli asperitate, in quantum terra Germania cum australioribus mundi regionibus, Græciâ, Italiâ, atque Hispaniâ, cœli positu multo mollioribus, comparetur. At si duæ

zonæ, inter torridam ac frigidas hinc inde sitæ, rectè temperati habentur cœli: Germaniæ certè loca australiora, circa Danubium, omnium existimanda sunt temperatissima, ac saluberrima; utquæ in ipso medio temperatæ zonæ tractu posita sunt. Neque verò hæc loca immitiore utuntur cœlo, quàm quæ in Italiâ circa Padum. unde eadem quoque frugum earumdem utrobique fertilitas. Quòd verò Danubius in Germaniâ glaciem ferat; Padus in Italiâ non item: in causâ est illi positus cœli sub septemtrionibus, tum nimia vicinarum Alpium asperitas, nivibus numquàm detecta. ab illo autem, quamvis Alpibus ab alterâ parte æquè propinquo, tamen situs versùs meridiem, & solis viam, mitioraque loca, frigus prohibet. Quocirca, non de Danubii tractu auctorem loqui, certum est. quem si asperiorem cœlo existimare velis, quàm Italiam; cum meridionalibus hujus partibus, quæ sunt intra Apenninum, & circa urbem Romam, ubi haud dubiè auctor conscripsit librum de Germaniâ, conferas necesse est. Reliqua verò Germaniæ, quò quæque longiùs à solis semitâ versùs septemtriones, ac zonam frigidam adscendunt, eò magis magisque immitia, cœli frigiditate asperantur. quorum extrema quia Romanis minùs cognita fuêre, media auctorem intelligere, mari oceano, ad Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis amnium ostia, contermina, omnino existimandum est; ut quæ Romanis præ aliis partibus maximè perspecta, bellis continuis, quæ in Frisiis, Chaucis, Chattis & Cheruscis, aliisque conterminis gentibus gesserunt, experientiam præbentibus. Hæ igitur partes si cum Italiâ & urbe Româ conferantur; asperrimæ sanè videbuntur. si verò cum septemtrionalioribus locis, versùs polum vergentibus, Norvagiâ, Svediâ, Livoniâ, Finniâ, Biarmiâ, Lappiâ, Finnorumque marchiâ, comparentur; satis erunt mitia.

In universum tamen ex potiori parte judicanti, omnis Germania meritò frigidior, horridiorque dici debet Italiâ, atque Hispaniâ, Græciâ, & aliis regionibus austrinis. sic enim Cæsar quoque Galliæ cœlum frigidum dixit, in belli Gallici comment. I; quum tamen cœlum Galliæ, Germaniæ cœlo multo mollius lætiusque. Hinc rectè auctores, quum extremum aliquod frigus innuere vellent, Scythicum, vel Sarmaticum, atque Celticum cœlum nominarunt. Lucianus in libro de historiâ rectè conscribendâ: Τοσαύτη ψυχρότης ἐνῆν, ὑπὲρ τὴν Κασπιακὴν χιόνα, καὶ τὸν κρύσταλλον τὸν Κελτικόν. id est: *Tanta frigiditas inerat, quæ & Caspias niveis, & glaciem Celticam superaret.* Et Dio, lib. LXIX; de Adriano imperatore: Οὔτε τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐν θάλπει, οὐκ ἐν ῥίγει ἐκαλύφθη· ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς χιόσι ταῖς Κελτικαῖς, καὶ ἐν τοῖς καύμασι τοῖς Αἰγυπτιακοῖς γυμνῇ αὐτῇ περιῄει. id est: *Nec enim umquàm aut per niveis Celticas, aut per calores Aegyptios opertum caput habuit.* Statius, silvar. lib. X, carm. I:

Parva loquor. tecum gelidas comes illa per arctos,
Sarmaticasque hiemes, Istrumque, & pallida Rheni
Frigora.

Atque hæc de cœlo Germaniæ; quod, prout longiùs à solis viâ recedit, magis magisque terram subjectam asperat, immitemque & horridam reddit. De cetero totam in septemtrione esse sitam, ex cœli partitione adparebit. Hanc bifariam astrologi geographique instituunt. Primùm, respectu universi mundi, terminus inter septemtrionem & austrum constituitur circulus æquinoctialis, sive æquator. quidquid citra æquatorem situm, septemtrioni tribuitur; quidquid ultrà, austro. Altera deinde partitio hujusmodi est: Quum tota sphæra, sive totus terrarum globus in duo æqua secetur per æquatorem hemisphæria; quorum alterum citra æquatorem superius, alterum ultra æquatorem inferius dicitur; quorum utriusque eadem est ratio, idemque habitus, & eadem conditio; ita, uti inferiùs habitantibus polus sit septemtrionalis, quem nos in superiore australem, vel antarcticum vocamus; & australis illis, qui nobis est septemtrionalis, sive arcticus: unumquodque hemisphærium separatim & καθ' ἑαυτὸ in duas dividitur parteis; quarum alteram versùs æquatorem, auster obtinet; alteram versùs polum, septemtrio. Quum autem totum hoc terrarum spatium, ab æquatore ad polum in XC dividatur parteis, quos gradus vocant latitudinis; medium inter septemtrionem austrumque obtinebit terminum gradus XLV. Supra hunc gradum in Europâ regiones sunt istæ: Galliæ pars maxima, ab Garumnæ ostio, & Rhodani Ararisque confluentibus, ad mare usque Britannicum: ipsæ deinde insulæ Britannicæ: Germania omnis antiqua, ad oceanum usque glacialem: & Sarmatia, ad eumdem usque oceanum. Exempla jam ex auctoribus petere libeat. Martialis lib. IV:

An tibi promisit Rhenus, quod non dedit illi
Nilus? & arctois plus licuisset aquis?

Idem, lib. IX: *Me tibi Vindelicis raptum narrabat in oris,*
Nescia nec nostri nominis arctos erat.

Luca-

Lucan⁹, lib. I: *Fregit & arctoo spumantem vertice Rhenum.*
Et eodem libro posteà:
Inter Rhenum populos Alpeisque jacentes
Finibus arctois.
Item lib. II: *Fundit ab extremo flavos aquilone Suevos*
Albis, & indomitum Rheni caput.
Et lib. III: *Gallorum tantùm populis, arctoq; subactâ.*
Lib. V. *Quid juvat arctois Rhodano, Rhenoq; subactis?*
Statius, silvar. lib. I, carm. IV:
Non vacat arctoas acies, Rhenumq; rebellem
Pandere.
Et lib. V, carm. II:
Arctoosne amneis, & Rheni fracta natalis
Flumina.
Thebaid. lib. I: *Nec arctoos ausim sperare triumphos,*
Bisque jugo Rhenum, bis adactum legibus Istrum.

Sed hæc exempla de cœlo Germaniæ produxisse sufficiat. De ipsâ terrâ sic Tacitus eodem libro posteà: *Terra etsi aliquando specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, ventosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit.* Et in eamdem sententiam Mela, lib. III, cap. III: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus invia.* Taciti equidem exemplaria vulgata sic habent, ut suprà perscripsi. at omnino placet, quamvis aliis displicuerit, quod doctissimus Lipsius super vocabulo *ventosior* disseruit: legendum esse *verticosior.* nam legisse Tacitum Melæ descriptionem Germaniæ, quis dubitet? quam hac in parte iisdem penè imitatus est verbis. Quin etiam, licet invitus aliquid in tanto auctore immutem: tamen haud facilè inducor ne credam, scripsisse eum *humilior.* alienum quidpe ei, eamdem rem continuò repetere, quamvis aliis paullo verbis. An non satis disertè dixerat *humidam* esse terram Germaniam, quum *paludibus fœdam* pronuntiaret? Omnino. Malè igitur heic repetitur res eadem per vocem *humilior.* At *humilis,* & *verticosus,* rectè sibi invicem opponuntur. Ceterò malè heic distinxit Tacitus humilitatem, celsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis. nam etiam quà Galliam spectat, maximâ parte, à Danubii fonte, sive lacu Brigantino, ad Roram usque amnem, satis verticosa est. Ipse Tacitus, eodem libro posteà sic testatur: *Vltra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant; non ita effusis, ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt.* Cattos Hassiam maximè, atque Thuringiam incoluisse, suo loco patebit. Rarescunt igitur colles versùs occidentem æstivum, quà humilis jam palustrisque occurrit Vestofalia. versùs septemtriones verò, quà Cheruscis jungebantur Catti, memorandum est montis jugum, quod vulgò nunc adpellatur *der Harz.* Sed & de *Tauno* Mattiacorum monte, è regione Maguntiaci, bis testatur Tacitus; & de eodem, ac *Rheticone* Iuhonum monte, ex adverso Bonnæ, Mela: qui etiam altissimos hos omnium Germaniæ montium adseverat, ut suo loco ostendam. Certè hoc tractu, item suprà, quà Trebochos, Sequanos, ac Rauracos, Galliæ quondam populos adspexit Germania, ferè dixerim verticosiorem esse, quàm quà Norico contermina. Proinde rectiùs sic distingvatur, uti humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ: Cliviæ, Geldriæ, Hollandiæque partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Brunesvicensis Luneburgiensisque ducatus, Madoburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Iutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandoburgiensis marchia, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua hinc, in meridiem versùs, paullatim collibus durescunt; moxque montibus horridè asperantur. Sed de montibus suo loco *Paludum maximas* in Germaniâ recenset Mela, loco prædicto, *Suesiam, Mesiam, Melsisgum.* singulæ quibus regionibus fuerint, haud facile dictu est. inter Rhenum Albimque fuisse, haud dubium est: heic quidpe in Frisiâ ac Vestofaliâ ingentes sternuntur hodiéque paludes. loca verò trans Albim parum exactè Romanis cognita fuerunt. De montibus suo loco infrà pluribus disseram. De cetero sciendum, neque Melam, neque Tacitum ista de universâ Germaniâ dicta voluisse; sed de eâ tantùm, quæ inter Danubium, Rhenum ac Vistulam amneis, mareque Germanicum & sinum Codânum continetur, vulgò Ptolemæi Germania existimata. quidpe quæ ultra Codânum sinum Germaniæ sunt antiquæ partes, Norvagia, Svedia, Finnomarchia, ac Lappia, vix Britanniam spectant, nedum Galliam. Heic verò nihil ferè aliud, quàm immensa montium juga, saxa perpetua, & rupes excelsæ. de quibus nihil illi

in præ-

in prædictis locis meminerunt; quia minùs exploratum, quòd extra Germaniæ continentem in insulis, ut illi opinabantur, posita erant. Hæc igitur de ipsius terræ Germaniæ naturâ.

De ejus fertilitate hæc noster superioribus subnectit: *Satis ferax, frugiferarum arborum impatiens.* Sic equidem omnia vulgata habent exemplaria: ubi ab interpretibus vox *satis* accipitur pro *sat.* Verùm ego longè aliam auctori fuisse mentem arbitror: scripsisseque eum *sati ferax*, hoc est, *segetis ferax.* nam omnino debebat addidisse, cujus rei esset ferax terra. sic enim *impatientem* dixit *frugiferarum arborum*; continuòque postea *pecorum fecundam.* Idem noster eodem libro infra: *Nec enim cum ubertate soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant, & prata rigent.* Sic ego legendum censeo pro vulgatâ lectione, quæ sic habet: *ut pomaria conserant, & prata sepiant, & hortos rigent.* quam jam alii ante me corrigere tentarunt in hæc verba: *ut pomaria conserant, prata rigent, hortos sepiant.* Verùm horti rectiùs pomariis continuantur, quàm prata, quæ sæpè longiùs absunt. In vetustioribus exemplaribus legebatur, *ut pomaria conserant, & prata separent*; & in nonnullis *separarent.* unde satis manifestè adparet, ab imperitis librariis locum miserè fuisse convulsum. Ceterùm prædictis verbis disertissimè auctor testatur, ubertatem soli numquàm Germaniæ defuisse; modò cura atque studium agriculturæ priscis illis Germanis adfuisset. Sed *frugiferarum arborum impatientem* adfirmat fuisse: scilicet ob nimiam cœli asperitatem, frigusque. Frugiferas heic arbores intelligit non pomum & pirum silvestreis, sive agresteis; quas fuisse tum in Germaniâ testatur ipse eodem libro his verbis; *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum:* neque quercum, aut fagum, glandiferas arbores, quibus immensa illa Hercynia silva fuit refertissima; neque corylum, cujus ubique proventus: sed oleam, vitem, ficum, amygdalum, persicum, prunum, mespilum, cerasum, morum, item malum Medicam, Armeniacam, Punicam, & id genus alias arbores; quibus Italia, ut nunc, sic olim abundabat. Verùm tamen ne harum quidem omnium impatiens fuisse solum Germaniæ, posterior comprobavit Germanorum sollertia. nam dimidia nunc pars ejus Germaniæ, quam Ptolemaicam vulgus nominat, versùs meridiem posita, varia producit vitis genera; in quibus generosissimum numeratur id, quod Rheni ripa mittit, quibusdam Italicis non modò conferendum, sed & præferendum. Pomaria autem ubique conseruntur, mirâ soli indulgentiâ, unde arboratii fructus abundantissimi, vario genere: nam præter malum Medicam, atque Punicam, reliquæ arbores suprà nominatæ benignissimè proveniunt. Nec hortis sua deest variorum olerum leguminumque gratia. Porrò, idem noster eodem libro: *Aurum*, inquit, *& argentum propitii, an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est?* Curtium Rufum scrutatum esse in Mattiacorum agro, posteà comperit ipse Tacitus; ut in Mattiacis ostendam. Hodiè, solum Germaniæ multis in regionibus esse argenti dives, vulgò scitur. nec ignotum, Rheni flumina superioribus sæculis fuisse aurifera: unde nummis quibusdam aureis etiamnum cognomen Rhenanis. In Bojohæmi autem metallis hac etiam ætate nonnihil auri effoditur. Nec varia gemmarum genera eidem Bojohæmo desunt. Unde satis patet, studium investigandi, curandique Martiæ illi priscûm Germanorum genti defuisse, non res ipsas. Subjicit auctor superioribus ista: *Pecorum fecunda, sed plerumque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis.* Hoc an de omni ad Danubium usque Germaniâ dictum voluerit, equidem ego nescio. nam in Vestofaliâ, & continentibus versùs septemtriones regionibus, quos Romani olim omnium maximè armis pervagati sunt, præsidiisque obsederunt, idem hodiéque perquàm verum est. at in reliquâ versùs meridiem Germaniâ pecora nunc satis procera, & armentis ingens frontis honor atque decus. Idem noster eodem libro: *Equi non formâ conspicui.* & Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Iumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt.* Hodiè è diverso Gallia equos è Germaniâ impenso pretio coëmit: magnæque nonnullis Germaniæ nationibus ex equorum gregibus quæruntur opes. Sed jam dictis Germaniæ nostræ dotibus, adjiciantur & aliæ, quæ non minùs olim, quàm nunc beatam eam reddiderunt; nempe condensis in saltibus opacisque in arbustis varium genus ferarum ac volucrum, quæ ad victum usurpari solent; fluminum atque stagnorum pisculentissimorum innumerabilis multitudo; fontes calidi, aciduli que, qui multis locis scaturientes omni morborum generi medelam adferunt. Hæc omnia cum suprà dictis in unum si conferas: manifestum jam erit, Germaniæ nostræ ad molliter luxurioséque agendum multa, ad benè commodéque vivendum nihil deesse. nam urbeis quoque, & ædificia, reliquis gentibus, unâ exceptâ Italiâ, nos habere præstantiora, nemo gnarus negare potest.

CAP.

Caput XIII.

De habitationibus; & annuâ agrorum commutatione; item de communi omnium totius Germaniæ populorum in pagos divisione.

DE finibus veteris Germaniæ dictum est. quomodò universa in varia gentium nationumque divisa fuerit nomina, posteriùs dicetur; ubi antè de moribus universæ gentis ac vivendi ratione satis dissertum fuerit. Mores veterum Germanorum scripto prodiderunt memoriæ posterûm cùm alii auctores passim, prout historiæ narratio cuique suggessit; tùm maximè Jul. Cæsar, T. Livius, & Cornel. Tacitus. Livius id præstitit, lib. CIV. qui quum totus interierit, hæc ex eo apud epitomatorem ejus exstant: *Prima pars libri situm Germaniæ, moresque continet.* Tacitus idem egit in libro, quem privatim de Germanis composuit: Cæsar verò in belli Gallici commentariorum VI; item comment. IV. ubi equidem unius nationis Svevorum (Chattos esse reliquis auctoribus, suo loco reddetur) mores describere profitetur: at si ea cum illis, quæ posteà, comment. VI, de universâ Germanorum gente memorat, conferantur; eosdem planè esse, facilè quivis deprehendat. Proinde nos etiam promiscuè utrumque commentarium super universâ gente citabimus. In primis autem notandum, quòd Cæsar dicto comment. VI, *Germanos* ait *multùm ab Gallorum consvetudine,* id est, à moribus *differre. nam neque Druides eos habere*, quemadmodùm Galli, *qui rebus divinis præsint; neque sacrificiis studere. deorum numero eos solos ducere, quos cernant, & quorum opibus apertè juventur, Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem accepisse.* cui rei maximè adversari videntur ea, quæ à Tacito, in prædicto libro, referuntur. nam & sacerdotes rebus divinis præfuisse; & sacrificiis non minùs, quàm Gallos, studuisse; & deorum maximè Mercurium, dein Herculem, Martem, Isidem, Terram matrem, Matrem deûm, & Castores coluisse, ipse adfirmat: atque omneis ferè ritus, consvetudinesque, quas Gallis suis adscribit Cæsar, ille Germanis attribuit. Quapropter veriùs à Strabone, qui haud ita multo post Cæsarem scripsit, quum notior jam reddita Romanis Germanorum gens, prolata videntur ista in lib. VII: Εὐθὺς τοίνυν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μετὰ τοὺς Κελτικοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἆλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις, ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. id est: *Statim ergo trans Rhenum, post Gallos, versùs orientem incolunt Germani, parum differentes à Gallorum gente, feritatis, corporumque magnitudinis, & flavedinis abundantiâ. ceterùm facie, moribus, & victu sunt quales Gallos esse diximus.* Et Dio, lib. XXXVIII, ipsum Cæsarem, quum prœlium esset commissurus cum Marcomannis Germanis, eorumque rege Ariovisto, ita apud exercitum loquentem introducit: Καὶ γάρ τοι καὶ τῶν Γαλατῶν αὐτῶν, τῶν ὁμοίων σφίσι, συχνοὶ ἡμῖν συμμαχήσουσιν. id est: *Quin & magna Gallorum multitudo, qui hostium similes sunt, nobiscum in prælio erunt.* Vera hæc esse, infrà in singulis morum partibus adparebit. proinde in his etiam tradendis, ut in multis aliis, negligentem fuisse Cæsarem, judicandum est. Uti gentem fuisse unam CELTICAM, Hispanos, Gallos, Britannos, atque Germanos, suprà probatum est; sic, moribus quoque penè iisdem universos vixisse, nisi quatenus Hispani ac Galli nonnullas Græcorum Romanorumque consvetudines adsumserint; clarè infrà patebit. Sed de Germanis meis præcipuus mihi heic erit sermo. De iis igitur consvetudinibus nunc agam, quæ universis ac singulis Germanorum nationibus fuêre communes. ac primùm quidem de habitationibus, ac domiciliis: posthinc de cujusque nationis agrorum divisione.

Auctor noster, dicto libro de Germaniâ, *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes.* At è diverso Jul. Cæsar opida adscribit nonnullis Germaniæ populis: ut, belli Gallici comment. IV, Svevis, id est, Chattis. *Svevos* ait, *postquàm per exploratores, pontem fieri, comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis partes dimisisse, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent.* item Ubiis, etiam tunc Transrhenanis, in comment. VI. *Ubiis*, inquit, *imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant.* Nec tamen veri est simile, opida Germanis fuisse sub Cæsaris tempora: mox verò, post exitum ejus, interiisse. nam qui Augusti auspiciis, primi post Cæsarem in Germaniæ fineis transgressi, arma bellaque ultra etiam Albim flumen protulerunt; nulla usquàm repererunt opida: ni omnes pariter fallant nos historici: in quibus Vellejus Paterculus ipse, sub Tiberii ductu, per IX illic annos militavit. In Dionis certè historiâ, lib. LVI, ubi sub eodem Augusto de Varianâ narratur clade, fallun-

tur interpretes, qui χωρία vertunt Latinè *opida*. Quem tamen errorem inde natum video, quia paullo antè auctor mentionem facit τῶν πόλεων, in his verbis: Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ ἐκείνῳ χρόνῳ καὶ ἐν τῇ Κελτικῇ τάδε συνηνέχθη. εἶχόν τινα οἱ Ῥωμαῖοι αὐτῆς, οὐκ ἀθρόα, ἀλλ' ὥς που καὶ ἔτυχε χειρωθέντα· καὶ στρατιῶταί τε αὐτῶν ἐκεῖ ἐχείμαζον, καὶ πόλεις ὠκίζοντο· ἔς τε τὸν κόσμον σφῶν οἱ βάρβαροι μετερρυθμίζοντο, καὶ ἀγορὰς ἐνόμιζον, συνόδους τε εἰρηνικὰς ἐποιοῦντο. id est: *Hæc enim eodem tempore in Germaniâ gesta fuêre. Loca quædam Germaniæ Romani tenebant; non simul, sed ut fortè subacta fuerunt, hinc inde: hibernaque inibi milites eorum habebant, & opida condebant: jamque mores eorum barbari accipiebant, in forum conveniebant, commeatusque inter se pacificos faciebant.* Hæc omnia interpretes ad Germaniam Transrhenanam trahunt; fortè etiam inducti istis Flori verbis: *Drusus, in tutelam provinciarum, præsidia, atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* neque obscurum est, ipsum Varum tunc haud procul Luppiæ amnis capite hiberna habuisse; & ante hunc etiam Tiberium ibidem exercitum hibernandi causâ locasse. Verùm falluntur illi quàm vehementissimè. nam Dioni ubique *Germani* dicuntur Κελτοὶ, Galli verò Γαλάται. Κελτικὴν autem adpellat, aut propriè ac peculiariter *Germaniam Transrhenanam*, aut conjunctim tam hanc, quàm *Cisrhenanam:* quâ significatione dicto loco vocabulum id usurpavit. intellexitque hiberna ista militum Romanorum in citeriore Rheni ripâ, in quâ legionum fuisse hiberna Magontiaci, Bonnæ, & ad Vetera, alibi verò chortium alarumque, suo loco atque ordine monstrabitur. Has igitur Dio voluit τὰς πόλεις, à Romanis exstructas; ad quas tunc commeatus ex ulteriore ripâ erant Germanis liberi, ad jus ex citeriore ripâ petendum. qui transitus posteà illiciti: sic enim Tencteri Transrhenanus populus, apud Ubios Cisrhenanos disserunt, referente Tacito historiar. IV: *Ad hunc diem flumina ac terras, & quodammodò cœlum ipsum clauserunt Romani, ut colloquia, congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode, ac pretio coiremus.* & Ubii Tencteris respondentes: *Sint transitus incustoditi; sed diurni, & inermes.* Sed Dionem Cisrhenana intellexisse hiberna, atque opida, apertissimè ex mox sequentibus patet; ubi sic de Germanis: Δεξάμενοι δὲ τὸν Οὔαρον ὡς καὶ πάντα τὰ προστασσόμενα σφίσι ποιήσοντες, προήγαγον αὐτὸν πόρρω πολὺ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, ἔς τε τὴν Χερουσκίδα, καὶ πρὸς τὸν Οὐίσουργον. id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur, proculque eum ab Rheno, in Cheruscorum fineis, & ad flumen Visurgim abduxerunt.* In sequenti hinc narratione nihil reperias, quo urbeis in Germaniâ, vel opida fuisse suspiceris: nisi fortè, illam vocem χωρία sic interpretari sine probabili aliquâ ratione velis. Satis igitur jam constat, opida nihilo magis Cæsaris vel Augusti ævo in Germaniâ Transrhenanâ fuisse quàm Taciti tempore. Sed & ipse Cæsar, prædicto comment. VI, ubi universæ Germaniæ mores describit, opida in eâ agnoscit prorsus nulla. *In pace*, inquit, *nullus communis est magistratus: sed principes regionum, atque pagorum, inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Itaque impropriè, ac negligenter, ut multa alia passim, adpellavit opida in Chattis atque Ubiis, qui nil nisi meri erant vici ut mox patebit. cujus occasionem ei præbuisse credo speciem opidorum Britannicorum; de quibus sic ipse, belli Gallici comment. V: *Opidum Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo atque fossâ muniverunt; quò incursionis hostium vitandæ causâ convenire consueverunt.* Verùm Taciti testimonium improbare atque infringere item videtur Ptolemæus; qui, LX circiter annis post Germaniam Taciti, sub M Aurelio Antonino, si Svidæ credimus, geographiam suam componens, XC ampliùs in Germaniâ Transrhenanâ recenset loca, quæ τῶν πόλεων vocabulo adficit. quæ sanè si πόλεις, id est, opida, seu urbes jam tunc fuerunt; credibile non est, intra LX, post Taciti Germaniæ descriptionem, annos cuncta esse condita: sed jam anteà exstitisse. Verùm & ipsum Ptolemæum falsum hac in re esse, liquet vel ex unius Ammiani Marcellini historiâ. ubi, quamvis frequens bellorum trans Rhenum memoratio; nulla tamen urbis alicujus, vel opidi, vel castelli, vel munimenti à Germanis exstructi, fit mentio: locorum autem, quoties occasio vel usus postulat, eadem descriptio, quæ vicorum, ac villarum apud Cæsarem, Tacitum, & alios. Proinde etiam Herodianus, lib. VII, in vitâ Maximini, non magis propriè, quàm Ptolemæus fortassis hujus auctoritate atque exemplo inductus, adpellavit apud Germanos πόλεις, in his verbis: Τάς τε κώμας ἐμπιπρὰς διαρπάζειν ἐδίδου τῷ στρατῷ. εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας. id est: *Vicosque omneis incendendos, diripiendosque militibus concessit. facillimè namque urbes eorum, atque ædificia omnia ignis depascitur.* Rectiùs sanè antè dixerat κώμας. neque enim ipse Maximinus cum exercitu urbem illic ullam offendit, nedum oppugnavit, vel expugnavit, vel denique incendit. Ridere jam liceat eorum vanitatem, qui hujus vel illius opidi trans Rhenum antiquitatem è Ptolemæo probare conantur. nisi scilicet fateantur, Ptolemæi, Marcellinique

sæculis vicos tantùm fuisse eisdem nominibus, quibus nunc etiam indigetantur; posteà verò, in opidorum modum, mœnibus cinctos. quod multis demum sæculis post Ptolemæi ętatem factum. Quum igitur liquidò jam constet, antiquis Germanis nullas habitatas fuisse urbeis, aut opida; reliquæ eorum habitationes quales fuerint videamus.

Antiquissimus omnium mortalium habitandi mos fuit is, quem auctor noster, sub finem libri de Germaniâ, refert in Fennorum gente, omnium Germanorum, versùs septemtriones & ortum, extremâ. *Fennis*, inquit, *mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare.* Proximus hinc habitandi modus fuit, quem Seneca, in libro de providentiâ divinâ, omnibus in universum tribuit Germanis. *Omnes*, inquit, *considera gentes, in quibus Romana pax desinit. Germanos dico, & quidquid circa Istrum vagarum gentium occursat. perpetua illos hiems, triste cœlum premit; malignè solum sterile sustentat: imbrem culmo, aut fronde defendunt.* Nempe palis furcatis, quas cervos vocat Virgilius, quatuor vel pluribus in humum defixis, tectum è culmo, id est, paleis è messe collectis, aut ex arborum ramis frondibusque compositum imponebatur: quod non tam frigorum, ut quod parietibus carebat, quàm nivium imbriumque erat suffugium. Ad de his, quæ Ovidius, Metamorph. lib. 1, de omni mortalium genere tradit:

Tum primùm subiêre domos. domus antra fuerunt;
Et densi frutices, & junctæ cortice virgæ.

Et Juvenalis, Satyrâ VI:

Credo pudicitiam Saturno rege moratam
In terris, visamque diu: cùm frigida parvas
Præberet spelunca domos; ignemque, Laremq;,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ.

Ceterò meliora eos, præter hæc, habuisse, parietibusq; ac tecto firmiora domicilia, ostendit auctor noster prædicto libro, his verbis: *Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant, non in nostrum morem, connexis, & cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdant.* Duo heic habitationum diversa ostenduntur genera: alterum, quò discreti diversique invicem atque hinc inde dispersi colebant; alterum, quo in vicis, veluti in unum certum locum congregati, habitabant. Illud, quia tempore ac naturâ prius fuisse videtur, primo loco explicandum puto: de altero posteriùs agam.

Primùm igitur majores nostri postquàm cum patre suo Aschenaze in Celticam terram pervenerunt; sparsim hinc inde in agris ac silvis, cum suis quisque liberis atque uxore, ceterâque familiâ, prout fons, aut campus, aut nemus placuit, discreta diversaque habuêre receptacula, idque multis posteà etiam sæculis; ad eumdem scilicet modum, uti etiamnum plurimâ ex parte in Helvetiâ montani, & item in Hollandiâ agrestes habitant homines, priscum illum Germanorum morem tenaciter servantes: nisi quòd apud hos non tantoperè nemus, aut fons, aut campus spectetur. De Germanis, Celtarum parte multo maximâ, Tacitum modò audivimus. de aliis duabus ejusdem gentis partibus, Britannis atque Gallis, sic Cæsar belli Gallici comment. V: *Hominum in Britanniâ est infinita multitudo; creberrimaque ædificia, ferè Gallicis consimilia.* De Gallicis autem ædificiis ita comment. VI, de Ambiorige Gallorum rege loquens: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Hinc hodiéque in Germaniâ vicorum opidorumque nomina manent, in *campi*, *silvæ*, & *fontis* vocabula desinentia; quæ Germanis sunt *feld*, *wald*, & *brun*; sive aliâ dialecto, *wold*, & *born*. item in Angliâ; ubi dicuntur *field*, *Wood*, & *borne*. Sæpius tamen ejusmodi loca adpellata fuêre, addito domini, vel situs cognomine, *habitacula*, sive *domicilia*; Germanicè *haim*, & *haus*, sive *hausen*. quorum illud variè, pro variâ dialectorum ratione, dictum *haim*, *ham*, *heim*, *heem*, *hiem*, *hoom*, *hom*, *hum*: in quæ hodiéque innumera opidorum juxtà atque vicorum, per universam Germaniam atque Angliam nomina terminata videmus. nam hoc etiam certum; quotiescumque aliquod vici nomen, maximè in Vestofaliâ, Frisiâ, atque Hollandiâ, conterminisque regionibus in *em*, vel *om*, vel *um* definit; *hem* id, vel *hom*, & *hum* antiquitus fuisse, quamvis nunc in plerorumque scriptione H negligatur.

negligatur. In *haus* etiam, & *hausen* permulta hodiè in Germaniâ formata tam opidorum, quàm vicorum nomina reperias. quæ & ipsa dialectis variantur, *huus*, & *husen*; item *huys*, & *huysen*. Antiquis Celtis omnibus adpellationem hanc fuisse communem, patet ex Gallorum in Italiâ opido, cui nomen *Bergomum*, sive *Bergamum*; & Hispanorum *Bergusia*. quæ ab ipsis incolis dicta fuisse *Berghom*, & *Bergham*, & *Berghusen*, suprà, cap. VII, docui. Sed vocabulum *haim* non modò ad integros vicos, verùm etiam ad pagos, ac denique ad totas nationum regiones transiit. unde *Bojohami*, sive *Bojemi* est nomen, apud Strabonem lib. VII, apud Vellejum lib. II, apud nostrum in libro de Germaniâ: quæ *sedes* fuit *Bojorum*. item *Burgundemi*: quod apud Paulum Diaconum, de gestis Langobardorum, lib. I, cap. XIII, vitiato vocabulo legitur *VVurgondaib*, pro *VVurgondhaimb*. Ceterùm alios quoque in Galliâ Belgicâ populos dispersis habitasse ædificiis, ex Menapiorum, qui contermini fuêre Eburonibus patet exemplo. de Tencteris enim & Usipetibus, Rhenum transgressis, ita Cæsar, comment. IV: *Quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. Sed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigraverunt.* & mox: *Rhenum transierunt; & omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.* De iisdem Menapiis itemque de eorum finitimis Morinis, ita Dio lib. XXXIX, in rebus gestis Cæsaris: οὐ πόλεις ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτῶνται. id est: *Vrbeis non habent; sed in tuguriis degunt.*

Atque hactenus de situ dispersorum ædificiorum. nunc materiam, ac formam videamus. Noster ibidem: *Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus. materiâ ad omnia utuntur informi, & citra speciem, aut delectationem.* Explicat hoc probè Herodianus, loco supra dicto, his verbis: Εὐμαρέστατα γὰρ τὸ πῦρ ἐπινέμεται τάς τε πόλεις αὐτῶν, ἃς ἔχουσι, καὶ τὰς οἰκήσεις ἁπάσας. λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις, ὕλαι δ' εὔδενδροι· ὅθεν ξύλων οὔσης ἐκτενείας, συμπηγνύντες αὐτὰ καὶ ἁρμόζοντες, σκηνοποιοῦνται. hoc est: *Facillimè ignis urbeis eorum atque ædificia cuncta depascitur. rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti. sed densas habent silvas; ideóq; lignis quum abundent, iis compositis, compactisq;, tabernacula sibi struunt.* Hic sanè mos etiamnunc in omni Bojohæmo & Thuringico saltu observatur. ubi informibus rudibusq; abietibus, ramos dumtaxat & corticem circumcisis, integros parietes tabulataq; componunt. Hæc tamen ædificia quadrangulâ sunt figurâ. illa olim nescio an non Britannorum Belgarumq; ædificiis fuerint consimilia; de quibus sic Strabo lib. IV: Τοὺς δ' οἴκους ἐκ σανίδων καὶ γέρρων ἔχουσι μεγάλους, θολοειδεῖς, ὄροφον πολὺν ἐπιβάλλοντες. id est: *Domos è tabulis atque cratibus habent rotundas, magno imposito fastigio.* Quin etiam nescio an non hoc ipsum Herodianus in Germanicis ædificiis innuere voluit vocabulo σκηνοποιοῦνται. Belgarum certè ii, qui à Germanis erant orti, Germanicis ferè vivebant moribus. neque verò hoc de ceteris Gallis adfirmat Strabo: qui sanè opida habitabant satis valida, satisq; frequentia; ut vel ex unius Cæsaris passim patet commentariis. Hesychius in lexico: Θόλος· οἶκος εἰς ὀξὺ ἀπολήγουσαν ἔχων τὴν στέγην, κατεσκευασμένος. id est: *Tholus, domus tectum habens in acutum fastigium desinens.* Id nempe est, quod Strabo adpellat ὄροφον πολύν. nam uti acueretur, extolli necessum erat. In summo cacumine habuisse spiraculum, quo fumus exhalaretur, haud equidem dubito; quandoquidem hac etiam ætate ædificia ejusmodi in Norvagiâ conspexi, quamvis quadrata; & in magnâ hodiè Germaniæ, versùs Oceanum, parte, tectorum marginibus, non camino perrumpit fumus. & in Hungariâ ad Danubii ripam posita vidi piscatorum tuguria, seu tabernacula, ex arundinibus compacta, rotunda, ampla, & altè fastigiata, summo culmine patentia. *Tegularum usum* apud veteres Germanos non fuisse, testatur noster. itaque earum loco straminibus domos intexerunt, ut hodiéque in omni ferè Germaniâ agrestes homines, & nonnulli etiam opidani. De Nerviis, Germanis Cisrhenanis, testis est disertissimus Cæsar, comment. V, de Q. Ciceronis hibernis, à Nerviis oppugnatis, loquens: *Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes fusili ex argillâ glandes fundis, & fervefacta jacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tectæ, jacere cœperunt.* Germanicus hic haud dubiè fuit mos. Cæsar quidpe omneis Germanos Cisrhenanos haud rarò in commentariis suis adpellat Gallos, quia Gallicum incolebant solum. Cæterò quamquàm Strabo Belgis μεγάλους adscribat οἴκους, tamen rectiùs heic *casas* eas adpellat Cæsar; & Dio, loco prædicto, καλύβας. quin ipse Strabo, eodem lib. IV, Britannos tradit καλυβοποιῆσαι, id est, *casas*, seu *tuguria struxisse* pro domibus: quum tamen Cæsar ajat Britannica ædificia Gallicis fuisse similia. De Germanicis hæc Seneca, epistolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorum per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex iis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Et, aliquot sæculis post Senecam, Marcellinus, lib. XVIII: *Sepimenta fragilium penatium inflammata.* Vilia certè fuêre, levia, & malè constructa, licet magna. unde etiam istud Senecæ, libro primo, de irâ, cap. XI: *Germanis*

magnâ

magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversus perpetuum cœli rigorem. Causam ejus rei reddit Strabo, lib. VII: Κοινὸν δ' ἐστὶν ἅπασι τοῖς ταύτῃ τὸ περὶ τὰς μεταναστάσεις εὐμαρὲς, διὰ τὴν λιτότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὸ μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν, ἀλλ' ἐν καλυβίοις οἰκεῖν, ἐφήμερον ἔχουσι παρασκευήν. τροφὴ δ' ἀπὸ τῶν θρεμμάτων ἡ πλείστη, καθάπερ τοῖς Νομάσιν. ὥστ' ἐκείνους μιμούμενοι, τὰ οἰκεῖα ταῖς ἁρμαμάξαις ἐπάραντες, ὅπη ἂν δόξῃ, τρέπονται μετὰ τῶν βοσκημάτων. id est: *Communis omnibus Germaniam incolentibus est mos, facile atque expeditè solum mutare, ob tenuitatem victus, tum quòd neque colunt agros, neque fructus recondunt: sed in casis habitant, structurâ in unum diem constantibus. cibus autem eis plerumque è pecore, ut Nomadibus. ad quorum etiam imitationem, rebus suis in currus impositis, quocumque visum, cum pecore abeunt.* Antiquissimus hic omnium mortalium mos; & à multis gentibus posterioribus etiam sæculis observatus. Eamdem causam tradit Cæsar, comment. VI, mores gentis nostræ membratim persequens. *Agriculturæ*, inquit, *non student; majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit. neque quisquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri; atque anno pòst aliò transire cogunt.* Et comment. IV: *Sed privati ac separati agri apud eos nihil est. neque longiùs anno remanere uno in loco, incolendi causâ, licet.* In eamdem sententiam noster, eodem libro de Germaniâ: *Agri pro numero cultorum ab universis per vices occupantur: quos mox inter se secundum dignationem* (prout quisque aut princeps, aut nobilis, aut plebeii ordinis) *partiuntur. facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant: & superest ager.* Lipsius heic penè probavit Bambergensis exemplaris scripturam, *ab universis vicis occupantur.* Verùm ego haud temerè admiserim, uti integra vox *per* pereat. itaque si illud *vices* minùs probum videatur; scripserim, *ab universis per vicos occupantur:* id est, ab universis singulos vicos inhabitantibus. nam certum est, vicatim permutationes istas in singulis civitatibus, sive nationibus factas. Ceterùm ager singulis annis supererat incultus; nempe in parte finium civitatis. quò illud intelligendum, quod Cæsar, commentario proximè dicto, perperàm solis Svevis, id est, Chattis, & falsâ ex causâ, attribuit, his verbis: *Publicè magnam putant esse laudem, quam latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non potuisse. itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia passuum* C *agri vacare dicuntur: ad alteram partem succedunt Ubii.* Et ex Cæsare, ut alia, Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Bella cum finitimis gerunt. causas eorum ex libidine accersunt: neque imperitandi, prolatandique, quæ possident; nam ne illa quidem enixè colunt: sed ut, circa ipsos quæ jacent, vasta sint.* Vacabat per annum agrorum pars quietis gratiâ; uti insequenti anno eò uberiorem frugem produceret. quæ consvetudo etiamnunc magnâ in parte Germaniæ observatur. Communem fuisse istum dividendi agros in cognationes, sive vicos, omnibus Celtis, ac fortè aliis quoque ex summâ antiquitate gentibus morem, ex Hispanorum exemplo colligere licet. de Vaccæis namque, Hispanicâ gente, sic refert Diodorus, lib. V: Καθ' ἕκαστον ἔτος διαιρούμενοι τὴν χώραν, γεωργοῦσι· καὶ τοὺς καρποὺς κοινοποιούμενοι μεταδιδόασιν ἑκάστῳ τὸ μέρος. id est: *Agros singulis annis divisos colunt: communicatis inter se frugibus, suam cuique partem attribuunt.* Simile quid de Chattis refert Cæsar, prædicto comment. IV: *Svevorum gens est longè maxima, & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causâ suis è finibus educunt. reliqui, qui domi remanserint, se atque illos alunt. hi rursus invicem anno pòst in armis sunt: illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Pannonicas quoque genteis per cognationes vicos incoluisse, auctor est Appianus in Illyricis. Sed antiquissimum hunc fuisse omnium gentium morem, exemplis nonnullarum conjicio. De Indis ita Stabo, lib. XV: Παρ' ἄλλοις δὲ κατὰ συγγενείας κοινῇ τοὺς καρποὺς ἐργαζομένους, ἐπὰν συγκομίσωσιν, αἴρεσθαι φορτίον ἕκαστον εἰς διατροφὴν τοῦ ἔτους. id est: *Nonnullos per cognationes & communiter agros colere. & quum fructus colligant, quemque portionem suam auferre in anni alimenta.* Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis: *In familias passim dispersi degunt.* Sed & hodièque in extero orbe, & apud Indos nonnullæ nationes per cognationes vicos habitant. Ceterùm causas, cur uno in loco plus anno consistere Germanis nostris haud licuerit, refert idem Cæsar, comm. VI. *Ejus rei*, inquit, *multas afferunt causas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium gerendi belli agriculturâ commutent: ne latos fineis parare studeant* (in suâ scilicet quisque civitate: foris enim licebat) *potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratiùs ad frigora atque æstus vitandos ædificent.* (à parvulis quidpe, suprà eodem libro, ait *duritiei, ac labori studuisse*; quò meliores bello forent) *ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat.* Agriculturam cur neglexerint, causam indicat Tacitus, dicto libro: *Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè*

persvaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò, & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. At ratio, cur tam malignè habitaverint, satis hactenus patuit. Addit Tacitus superioribus de ædificandi modo ista: *Quædam loca diligentiùs illinunt, terrâ ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur.* Nempe crateis, Straboni suprà memoratas, illinebant variâ terrâ, seu argillâ; quæ alibi rubra, alibi cærulea, alibi flava, alibi candida, alibi aliis coloribus frequenter reperitur. Hoc quoque etiamnum quibusdam in locis fieri notavi. Atque hujusmodi ferè fuerunt Germanorum ædificia ad Taciti ævum. CXXX circiter annis pòst, quàm is librum de Germaniâ conscripsit, Alexandro Mammææ & Maximino imperatoribus, jam lautiùs habitasse Rheno proximos, ex Herodiani verbis, suprà allatis, perspicio. sic enim ille: Λίθων μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ἢ πλίνθων ὀπτῶν σπάνις· id est: *rari enim apud illos lapides, aut lateres cocti.* Licet raros, tamen nonnullos habuisse testatur. Hinc Marcellinus, lib. XVII, sub Constantio imperatore, id est, circa annum à nato Iesu CCCL, de Juliani Cæsaris exercitu, trans Rhenum in Alemannorum agris ex adverso Magontiaci grassante: *Miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo. extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat.* Hæc igitur de habitationibus hinc inde per agros dispersis, quas ob id ipsum rectè Marcellinus Romano vocabulo adpellavit *villas*, dicta sufficiant.

Ceterò auctor noster aliud habitationum genus indicat, eodem loco; quod non minùs in vicis, quàm in agris passim usitatum fuisse, haud dubium est. *Solent*, inquit, *& subterraneos specus aperire; eosque multo insuper fimo onerant; suffugium hiemi, & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: & si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem & defossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt.* Frugeis sic tempore belli in Hungariâ condi, probè memini. Sed subterraneos habitare specus, antiquissimus aliis etiam gentibus fuit mos. De Germanis simul & Gallis Cisalpinis sic Plinius, lib. XIX, cap. I: *Galliæ universæ tela texunt. in Germaniâ autem defossi atque sub terrâ id opus agunt: similiter & in Italiâ, regione Allianâ, inter Padum Ticinumque amneis.* De Sarmatis Mela, lib. II, cap. I: *Ob sæva hiemis admodùm assidua, demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant.* De eâdem gente sic Virgilius, γεωργικῶν III:

Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ: congestaque robora, totasq;
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.

Xenophon, expedit. Cyri lib. IV, de frigidis Armeniæ partibus: Αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν κατάγειοι· τὸ μὲν στόμα ὥσπερ φρέατος, κάτω δ' εὐρεῖαι· αἱ δ' εἴσοδοι τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταί, οἱ δ' ἄνθρωποι κατὰ κλίμακας κατέβαινον. ἐν δὲ ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, βόες, οἶες, ὄρνιθες, καὶ τὰ ἔκγονα τούτων. Id est: *Domicilia autem erant subterranea: quorum ostium simile putei ori; inferiora autem lata. introitus eorum pro jumentis effossi: homines per scalas descendebant. erant autem in iis capræ, boves, oves, aves, & quæ his procreata.* Ex Taciti verbis patet, nullas etiamdum ejus sæculo habuisse Germanos stubas, quas vulgò vocant. Attestatur idem & Seneca, lib. I, de irâ, cap. XI, his verbis: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cæli rigorem.* Nulla, nisi *subterranei specus; quos multo insuper fimo onerabant, quo rigorem frigorum ejusmodi locis mollirent.* Eódem spectant illa Melæ, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Post Taciti ævum, quando stubis primùm uti cœperint, haud facilè dixerim. Nec scio, an Gallorum hoc sit inventum. in Gallis certè primùm memoratur; nempe à Juliano Cæsare, in Misopogone, his verbis: Ὡς οὖν ἐν τούτοις ἀγροικότερος ἦν τοῦ συνήθους, ἐξήλαυνε δὲ τὸ δωμάτιον οὐδαμῶς, ὅπερ ἐκάθευδον, ὅνπερ εἰώθει τρόπον ὑπὸ τῶν καμίνων τὰ πολλὰ τῶν οἰκημάτων ἐκεῖ θερμαίνεσθαι, καὶ ταῦτα ἔχον εὐπρεπῶς πρὸς τὸ παραδέξασθαι τὴν ἐκ πυρὸς ἀλέαν. ὡς δὲ ὁ χειμὼν ἐπεκράτει, καὶ ἀεὶ μείζων ἐπεγίνετο· θερμῆναι μὲν οὐδ' ὣς ἐπέτρεψα τοῖς ὑπηρέταις τὸ οἴκημα, δεδιὼς κινῆσαι τὴν ἐν τοῖς τοίχοις ὑγρότητα· κομίσαι δ' ἔνδον ἐκέλευσα πῦρ κεκαυμένον, καὶ λαμπροὺς ἀποθέσθαι παντελῶς μετρίους. id est: *Quum igitur in his rebus durior & agrestior essem, quàm unquàm antea, nequaquàm cubiculum, in quo requiescebam, calefieri patiebar, quo modo illic pleraque domicilia caminis calefiunt; quamquàm ad ignis calorem excipiendum esset oportunum. quumque hiems invalesceret, atque in dies fieret vehementior; ne tum quidem famulis meis permisi, uti domicilium calefacerent; veritus, ne humorem, qui in parietibus erat, commoverem. itaque accensum ignem, & candenteis aliquot carbones inferri jussi.* Stubas eum intelligere, qualibus nunc universa Germania, & aliæ versùs ortum regiones utuntur, maximè cuivis perspicuum esse puto. Sed de privis etiam domiciliis satis dictum.

De congregatis ædificiis ſic noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Vicos locant, non in noſtrum morem, connexis & cohærentibus ædificiis: ſuam quisque domum ſpatio circumdat; ſive adversùs caſus ignis remedium, ſive inſcitiâ ædificandi.* Sic hodiéque in plurimâ parte Germaniæ habitatur; maximè in Veſtofaliâ, & Bremenſi epiſcopatu, ducatuque Luneburgienſi: quæ terræ in aliis quoque rebus multum ex priſcis gentis moribus retinent. In Sileſiâ hujusmodi vicos reperii ad III millia paſſuum extenſos. ſed & cis Rhenum in Brabantiâ, & in Arduennâ Voſegâque ſilvis, item in Normanniâ, ſimile genus vidi. Quo vocabulo vicum priſci Germani adpellaverint, equidem vix dixerim. nunc omnibus dicitur *ein d rf*; & variantibus dialectis, *een dorp, dörp, derp.* Vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *villam*. quæ vox, ut priſcis Latinis, nunc etiam Italis privum in agro ædificium ſignificat. Rectiùs veteres Germanicæ nationes, Franci, Burgundiones, Gothi, & alii, qui, primi Galliam Italiamque occupantes, dixêre corruptâ Latinâ lingvâ *villagium*, quaſi Germanicè dicas *ein gehäuſe*, id eſt, *domorum congregatio.* unde etiamnunc Italiæ vox manet *villaggio*, & Galliæ *village*; quæ *vicum* ſignificant. Oroſius lib. VII, cap. XXII, & Iſidorus lib. IX, cap. II, & IV, in effingendâ (quod ſuo loco patebit) Burgundionum adpellatione, hæc referunt verba: *Crebra habitacula conſtituta burgos vulgò vocant.* quæ planiùs traduntur à Liuthprando, lib. III, cap. XII, de iisdem Burgundionibus, his verbis: *Ipſi domorum congregationem, quæ muro non clauditur, burgum vocant.* Hanc equidem antiquiſſimam fuiſſe apud Germanos adpellationem, ex vetuſtiſſimis eòrum locis. *Aſciburgio, Teutoburgio,* & *Laviburgio,* de quibus ſuo loco dicam, ſatis perſpicitur. Mirari heic ſatis nequeo doctiſſimi Caſauboni opinionem; qui, in Strabonem commentans, negat hanc vocem eſſe origine Germanicam, ſed puram putam Græcam, à Macedonibus ac Thracibus uſurpatam; qui βύϱγον dixerint pro πύϱγον. Latinitate autem, poſt tranſlatum in Thraciam imperium, donatam. Verùm ſcire ego velim, quum Thracia jam ante Cimbricum bellum Romanorum armis petita fuerit, moxque poſteà perdomita; quî factum, uti hæc vox *burgus* apud nullum antiquum auctorem perſcripta reperiatur. nam ante Vegetium, qui circa annum à nato Jeſu fuit CCCC, nemo eam retulit. Tum, ſi non Germanica, ſed Græca, à Thracibus, & pòſt à Romanis uſurpata: quæro, unde prædicta illa loca *Aſciburgium, Teutoburgium,* & *Laviburgium,* nomina habuère? à Thracibus, an à Romanis? Thraces quomodò, aut quando huc pervenerint, haud diſpicio. Romani quum venirent, jam loca ſic cum nominibus reperierunt. quamquàm ad Laviburgium (quod nunc eſſe in ulteriore Albis ripâ *Lawenburg*, ſuo loco oſtendam) numquàm pervenerunt: aut, ſi pervenerunt, quod de L. Domitio adfirmat Tacitus annalium lib. IV, non morati ſunt. De Thracibus ne quid ſuſpiceris, quaſi ab his vox ea Germanis conterminis transdita; neque in ipsâ, quæ propriè Græcis Romanisque dicta fuit Thracia, neque in univerſæ Thracię antiquæ partibus, Mœſiâ, & Getiâ, ſive Daciâ, nullum uſquàm loci legitur vocabulum in *burg* deſinens. contrà verò tota Germania talibus referta. *Aſciburgium* in citeriore Rheni ripâ ne à Romanis demum adpellatum opineris; tanta hujus loci fuit antiquitas, uti jam ante Tacitum quidam Romanorum auctorum fabulari auſi fuerint, *ab Ulyſſe id conditum, nominatumque* Ἀσκιπύϱγιον; teſte ipſo Tacito, ſub initium libri de Germaniâ. Nempe, ſi hoc Græcâ voce ſic ab Ulyſſe adpellatum; unde alterum illud Aſciburgium dictum fuerit, quod in Mœni ripâ etiamnunc vulgò vocatur *Aſcheburg*; & item vicus in Veſtofaliâ *Aſchenburg*, inter duo opida *Lunikhuſen* & *Alem*? Sed age; videamus tandem, quid *burgus* Romanis apud Vegetium & alios auctores ſignificet. nam horum maximè auctoritatem nobis opponi video. Vegetius igitur, lib. IV, cap. X, ita: *Quòd ſi ultra jactum teli, in clivo tamen civitatis, ſubjecta ſit vena, caſtellum parvulum, quem burgum vocant, inter civitatem & fontem convenit fabricari, ibique baliſtas, ſagittariosque conſtitui, ut aqua defendatur ab hoſtibus.* Deſcriptio ſanè ſatis clara ac plana. In eamdem mentem vetus gloſſarium: Πύϱγος, *turris, burgus.* Largiùs ſumitur Oroſio, lib. VII, cap XXXI, Paullo Diacono, lib. XI, & Iſidoro, lib. IX, cap. II, & IV. quorum duo priores in hæc verba ſcribunt de Burgundionibus: *Hos quondam, ſubactâ Germaniâ interiore à Druſo & Tiberio, adoptivis filiis Cæſaris, per caſtra diſpoſitos in magnam coaluiſſe gentem: atque ita etiam nomen ex opere præſumpſiſſe; quia crebra per limites habitacula conſtituta, burgos vulgò vocant.* Idem totidem ferè verbis refert Iſidorus: eâdemque ſignificatione vox ea accipitur in codice juris, titulo De officio præfecti prætorii Africæ, lege II, & tit. De fundis rei privatæ, lege VI. At quomodò hoc Germaniæ noſtræ antiquę convenit? in quâ ne Marcellini quidem ævo, nedum Taciti tempore, ulla turris, ullum caſtellum, ullus murus; ut ſatis abundéque ſuprà demonſtratum. Et ipſe etiam inferioris ſæculi ſcriptor Liuthprandus (vixit quippe circa annum Chriſti IↃCCCCXL) teſtatur, *burgum* fuiſſe Burgundionibus *domorum congregationem, quæ muro non clauſa.* Certum igitur eſt,

aliud apud Germanos antiquos significasse id vocabulum, quàm apud Romanos. Ego equidem, ut antè dixi, antiquissimam hanc adpellationem fuisse domorum complurium congregationibus, id est, vicis, existimo: at non omnibus; sed iis tantùm, qui capita fuêre totius alicujus civitatis, sive nationis. sic *Matburg* dictum fuit Chattorum caput, quod nudo nomine erat *Mat*, Romanis *Mattium*, teste Tacito, annal. I: quod nunc, mutatâ unâ literâ, dicitur *Marburg*; ut suo loco aliis etiam ostendetur documentis. sic item, quod *Batavorum opidum*, sine alio proprio peculiarique nomine, vocatur eidem auctori historiar. V, ipsis incolis erat *Batawenburg*, quia caput gentis: unde hodiéque locus is dicitur *Batenburg*. sic *Teutoburgium*, incolis *Theutburg*, Dulgibinorum, ut docebitur, caput, nunc *Dietmelle* in Vestofaliâ. Atque hujusmodi vicorum, id est, *burgiorum*, seu *burgorum* incolæ antiquis Germanis propriè dicebantur *burger*, & variante dialecto *burgar*. unde illud Isidori loco prædicto: *Burgarii, à burgis dicti; quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant.* Satis igitur jam claret, merè Germanicam hanc antiquissimis temporibus fuisse vocem: quam malè ac parum peritè non modò exteri homines hoc ævo, sed & quidam Germanorum à Romanis deduxerunt; quum ipsi veriùs Romani à Germanis eam acceperint, posterioribus sæculis: quemadmodùm & militaris disciplinæ nonnulla, ut patet ex Vegetio, Marcellino, & aliis ejus ævi auctoribus; & in his maximè dignitatum vocabula, *ducatus* & *comitatus*, ipsis anteà ignota, aut inusitata: quæ & ipsa imperitè nostri homines, à Romanis nos habere, docent; ut suo loco ostendetur. Sed etymologiam quoque vocis *burg* nunc scrutari haud alienum fuerit. De hac ego sic existimo: nihil aliud eam antiquissimis temporibus significasse, quàm *sepimentum*; quod aliâ voce patriâ dicimus *ein zaun*, & variantibus dialectis, *tuun*, & *tuyn*. nam eâdem ratione hodiéque in Britanniâ Angli id propriè vocant *a towne*, & Scoti *tune*, quod Gallis est *un bourg*, & *une bourgade*; quodque nos dicimus *ein fleck*, aut *markfleck*, id est, uti nunc interpretantur, *opidulum mœnibus portisque non clausum.* inferioribus autem Germanis, circa Rheni divortia & ostia, *tuyn* est idem quod reliquis Germanis & Anglis *garden*, & illis aliâ dialecto *garten*, Romanis *hortus*: nempe, quia & hic sepitur. Quin & Slavis quoque, qui etiam post Germanos nullas habitarunt in Sarmatiâ suâ urbeis, ab eodem argumento opidorum urbiumque vocabula nata sunt *Viszygrod*, *Novvogrod*, *Stárygrod*, *Bialygrod*, *Grodno*, *Grodek*, & id genus alia; quæ aliis dialectis efferuntur per *gorod*, *horod*, *grád*, *hrád*, *&* *hárad*. nam nunc etiam Polonis hortus patrio sermone dicitur *Zágrod*, & *ogrod*; Bojohæmis, sive Czechis *zahrada* & *ohrada*: & sic aliis etiam Slavicis gentibus, pro suâ cuique dialecto. unde etiam Polonis *obsepire* est *ogrodzicz* & *zágrodzicz*; Dalmatiæ incolis *ográditi*, Bojohæmis *ohraditi*, ac Slavonibus *záhráditi*. Quin Latinorum etiam *hortus* ex eodem fonte profluxisse videtur. quantum enim discrimen inter *horod*, & *hort*? Admodùm exiguum. Germanorum certè *gard* cum Slavorum *hárád*, sive *gárád*, & *gorod*, eamdem habet originem. unde etiam illa Slavorum in opidis nomina efferuntur Germanis *Naugard*, *Stargard*, & sic reliqua. Inferiores Germani hortum, quem *tuyn* eos vocare dixi, alio vocabulo adpellant *hof*. quo eodem vocabulo cùm ipsi, tùm reliqui Germani omnes vocant *aulam* regis, principis, vel alius cujusvis domini; & item cum propter ædificium seu domicilium locum, qui sepimento, vel muro inclusus est. Helmoldo in chronico Slavorum aula principis dicitur *curtis*, quæ Adamo Bremensi est *cortis*. unde Italis etiam, & Hispanis eadem vox hodiéque dicitur *corte*, Gallis verò & Anglis *court*. quam satis ineptè Galli deducunt à Latinà voce *cohors*, sine ullâ probabili ratione. Et ipsam Celticam esse, nihilque aliud antiquitus significasse, quàm quod *gard*, *hof*, & *tuyn*, id est, locum conseptum ac munitum, maximè credibile est. Nec mihi heic objiciatur, quòd illud Germanorum *garden* hodiè Italis dicatur *giardino*, Hispanis atque Gallis *jardin*: à quo planè alienum videri possit vocabulum *corte*, sive *court*. nam sic etiam Angli nunc distingvunt inter *garden* & *gard*; per hoc locum tam prope domum, quàm procul domo obseptum, per illud hortum intelligentes. Sed hodiéque Gallicâ in lingvà est vocabulum *courtil*, quod & ipsum hortum significat. Satis igitur ex his tot tantisque argumentis patere puto, vocabulum quoque *burg* antiquissimis temporibus nihil aliud Germanis significasse, nisi locum septum. unde id eodem modo vicorum nominibus adjectum, quemadmodùm alia vox Germanica *hage*, sive *hagen*: quam & ipsam multis hodiè vicorum opidorumque vocabulis annexam videmus: nihilque aliud significat, quàm sepem, seu sepimentum ex virgultis constans: quod Gallis etiam dicitur *une haye*, & Anglis *a hedge*. Neque ego dubitaverim in eâdem significatione apud antiquissimos Græcorum fuisse vocem πύργος· quam illi, posteaquàm muro munita loca habere cœperunt, turribus atque arcibus indiderunt. Nam sic quoque Germani nostri, postquàm in Galliâ, Rhætiâ, Noricoque viderunt castella,

ſtella, atque opida; his nomen dederunt *burg*, quia muris erant ſepta. unde in hunc uſque diem *burg* propriè dicimus *caſtellum*, ſive *arcem*. Hanc autem vocem Celtis atque Græcis fuiſſe communem, illam verò *gard*, Celtis ſimul, Sarmatiſque & Latinis, mirari nemo dignetur, cui compertum ſit, innumera alia quoque eſſe remotiſſimis inter ſe atque ignotiſſimis gentibus, non modò per haſce terras, quas Aſiam, Africam, & Europam vocamus, ſed in extero etiam orbe, vocabula earumdem rerum communia; quique credat, primævam illam, totique terrarum orbi communem lingvam à Deo ad ædificationem urbis Babylonicæ fuiſſe confuſam, atque in varias poſteà dialectos diſſipatam: quâ de re ſuprà, cap. VIII, plura mihi dicta ſunt. Sed hactenus de habitationibus veterum Germanorum diſſeruiſſe ſufficiat.

Nunc de diviſione agrorum in pagos, quæ & ipſa univerſis Germaniæ nationibus fuit communis, dicendum eſt. Pagorum quamvis noſter auctor faciat mentionem; non tamen apertè aut diſertè docet, quid fuerint. aliunde igitur eorum deſcriptio petenda. Cæſaris verba, comment. VI, jam antè relata, ſunt iſta: *In pace nullus communis eſt magiſtratus: ſed principes regionum atque pagorum inter ſuos jus dicunt, controverſiasque minuunt.* Noſter hæc ita: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Pagus igitur non idem qui vicus, quem ſuprà deſcripſimus. Plutarchus in Numâ: Διὸ καὶ τὴν γεωργίαν ὁ Νουμᾶς, οἷον εἰρήνης φίλτρον, ἐνέμιξατο τοῖς πολίταις, καὶ μᾶλλον ὡς ἠθοποιὸν ἀγαπήσας τέχνην, εἰς μέρη τὴν χώραν διεῖλεν, ἃ πάγους προσηγόρευσε. id eſt: *Quamobrem agriculturam quoque Numa, ceu pacis amorisque poculum, miſcuit civibus ſuis: artemque hanc ut bonorum morum effectricem amans, agros in parteis diſtribuit, quos pagos adpellavit.* Pagus igitur integra amplioris alicujus regionis fuit portio. Cæſar comment. I: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos diviſa eſt.* Ammian. Marcellinus, lib. XXI: *Didicit, Alemannos, à pago Vadomarii exorſos, vaſtare confines Rhætiis tractus.* Regio fuit ſatis ampla; nam rex ejus fuit, ſive princeps, Vadomarius. idem auctor, lib. XIV: *In Gundomadum & Vadomarium fratres, Alemannorum reges, arma moturus.* & lib. XVIII: *Statim rex quoque Vadomarius venit.* In privilegio Theodorici, Francorum regis: *Monaſterium vicorum in eremo vaſtâ, quæ Voſagus appellatur, in pago Alſacenſi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum; qui antè appellatus eſt Murbach.* ubi tota Elſatia vocatur pagus. Aimoinus, lib. IV, cap. CXI: *Imperator reliquum æſtatis tempus in pago VVarmacenſi transegit.* In privilegio Hlotarii imperatoris, Trajectenſi Eccleſiæ dato: *In pago Maſo, ſuper fluvium Rure, monaſterium, quod Berg nuncupatur, ad præfatam ſedem Trajectenſem ſub omni integritate tradidimus.* Anonymus, in vitâ Ludovici Pii: *Flameresheim, in pagum Ripuarium venit.* In legibus antiquis Ripuariorum, tit. XXXI, paragr. III: *Pagus Ripuarius.* de eodem mox ita tit. LXXXVIII, paragr. V: *Provincia Ripuaria.* Apud ipſos Germanos ejuſmodi pagorum vernaculum vocabulum fuit *gaw*, & variantibus dialectis, *gäw, gew, göw, gow.* In traditionibus Fuldenſibus, lib. I, cap. IV: *In pago Salagewe, villa Tubba. in pago VVeringewe.* Hinc etiamnunc Varmacenſis pagus dicitur *VVormesgaw*; & Briſiaci montis pagus *Briſgaw*; cujus incolæ in Notitiâ imperii *Briſigavi*: ſibi ipſis quondam haud dubiè *thi Briſgawer*. Sic, qui Cæſari, comment II, III, & VII, *Andes* dicuntur Galliæ Celticæ populi, Tacito in annal. III, ſunt *Andecavi*, & rectè Plinio, lib. IV, cap. XVIII, *Andegavi*, quaſi *thi Andegawer*, à pago, ſeu regione Andium *Andegaw*. Hodiéque in Helvetiâ Tigurinus pagus, Cæſari in comment. I, memoratus, dicitur *Zürichgöw*; & alii ibidem *Turgöw*, *Aargöw*, *VViſliſpurgergöw*. trans Danubium eſt *Nordgaw*; quæ & Bojaria ſuperior. inter Franconiam & Haſſiam, *Buchgaw*; quæ & Fuldenſis abbatia. trans Rhenum, ex adverſo Maguntiaci, *Rhingaw*. in Friſiâ *VVeſtergow*, & *Ooſtergow*. Hænoniæ comitatus, *Hennegow*: & alii alibi. Pagi tamen veterum Germanorum aliquanto minores fuiſſe videntur. nam unis Semnonibus, Svevicæ genti, Tacitus, in libro de Germaniâ, centum adſcribit pagos: quorum tamen univerſa civitas Helvetiorum civitatis amplitudinem haud multo ſuperavit. & totidem Cæſar comment. IV. attribuit Chattis, quos Svevos ipſe adpellat. Plinius, lib. IV, cap. XIII: *Hillevionum in Scandinaviâ genti, quingentos.* quæ tamen gens quàm ampla fuerit, ſciri haud poteſt. Sic Tacitus, hiſtoriar. lib. IV, Gugernis complureis tribuit pagos, in his verbis: *In proximos Gugernorum pagos ductus à Voculâ exercitus:* quum tamen exigua fuerit eorum natio, inter Rhenum & Moſam, à Roræ confluente ad divortium Rheni protenſa.

Ceterò hujuſmodi pagi in alias iterum diviſi fuêre parteis. Tacitus in libro de Germaniâ: *Eliguntur principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni ſingulis ex plebe comites, conſilium ſimul & auctoritas, adſunt.* Ab his poſteà totidem pagi partes dictæ fuêre vernaculâ lingvâ *hunderten*. unde etiamnum in Angliâ pagos, quos illi vulgari lingvâ *ſhires*, à veteri Saxonico vocabulo *ſcyres*, & Latinè *comitatus* adpellant, diviſos videmus in parteis,

quæ dicuntur *hundreds*. Eadem apud priſcos Germanos in bello ordinum ductoribus, ceteriſque fuiſſe dignitatum vocabula, quæ domi pagorum vicorumque magiſtratibus, infrà ſuo loco oſtendam. Tacitus, dicto libro anteà: *Mixti*, inquit, *præliantur, aptâ & congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt: idque ipſum inter ſe vocantur; & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor eſt.* Nempe, *thi hunderter* adpellabantur. Poſteriores circa Rhenum Germani Latinum vocabulum in lingvam ſuam adſciſcentes, ipſas terras dixêre *centen*, & *centgerichte*, comiteis verò illos centenos, *centgraven*. At iidem homines, unà cum ipſis terris, quas regebant, alio nomine dicebantur *ambachte*, & variante dialecto, *ambechte*, quæ vox nunc contracta manet *ambt*, pro quovis officio, ſeu præfecturâ; ut ſuprà, cap. VIII, dictum eſt. Vetus mos videre eſt in Flandriæ comitatu; ubi hodiéque regiones vocantur, *Belle ambacht*, *Caſſel ambacht*, *Borborg ambacht*, *Bergen ambacht*, *Vueren ambacht*: & pars ejuſdem comitatus, Selandiæ, Hollandiæque proxima, *de vier ambachten*, id eſt, IV *ambactiæ*. Verùm hactenus de communi omnium totius Germaniæ nationum agrorum diviſione diſſeruiſſe ſit ſatis.

CAPUT XIV.

De habitu corporum GERMANORUM *externo atque interno.*

DE origine Germanorum, item de ſitu veteris Germaniæ, ipſiuſque ſoli naturâ ac cultu poſtquàm ſatis hactenus diſſertum eſt; proximus hinc videtur labos, gentem ipſam, ac mores ejus, vivendique rationem antiquam quamcuratiſſimè deſcribere. ſiquidem ex hac quoque parte multam, ut antè dictum, ſpectare licebit ſimilitudinem in quinque iſtis nationibus, Illyriis, Germanis, Gallis, Britannis, atque Hiſpanis: magnumque inde colligere argumentum, dictas nationes ejuſdem fuiſſe originis, ab uno patre Aſchenaze omneis ſimul propagatas, unoque CELTARUM nomine in univerſum antiquiſſimis primiſque temporibus adpellatas. nam quòd Bodinus, Ramus, & alii Gallorum ſcriptores, ex hac morum ſimilitudine probare voluerunt, Hiſpanos, Britannos, atque Germanos à Gallis duxiſſe originem; ea ſanè inepta fuit argumentatio, & conſequentia perquàm mala. Sed Illyrii, uti Græciæ ex omnibus Celtis proximi, ſic primi maximam veterum morum partem abjecerunt; maximè Liburni, ac Dalmatæ: qui ſoli poſtmodùm Illyriorum adpellationem apud auctores ſuſtinuerunt. In Hiſpanis atque Britannis multa communia manſerunt. quamquàm & Hiſpanorum pars, mari interno proxima, multum à Græcis, colonias illic condentibus, nonnihil à Carthaginienſibus, imperium in eos obtinentibus, novi moris acceperunt: & Britannos quoque, oceano undique clauſos, tamquàm in alio orbe ſeparatim agenteis, nonnullos mores novos, & à reliquorum Celtarum conſvetudinibus alienos, adſumſiſſe credibile eſt. Quin ex Gallis etiam mari interno proximi, jam inde à regum Romanorum temporibus, multum veterum morum in Græcas ..erterunt conſvetudines; poſtquàm Phocenſes Græci literas ſimul & humaniorem cultum, unà cum Maſſiliâ coloniâ, intulerunt. unde illud eſt Macriani in periegeſi:

Χρῶνται δὲ Κελτοὶ τοῖς ἔθεσιν Ἑλληνικοῖς,
Ἔχοντες οἰκειότατα πρὸς τὴν Ἑλλάδα
Καὶ τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἐπιξενουμένων.
Vtuntur Galli moribus Græcis;
Familiariſſimè erga Græciam,
Et qui inde advenerunt, adfecti.

Reliqui antiquis moribus, ſub imperatoribus etiam Romanis, egerunt. unde hæc Strabonis verba, ſub initium libri VII: Εὐθὺς τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου μετὰ τοὺς Κελτοὺς, πρὸς τὴν ἕω κεκλιμένα, Γερμανοὶ νέμονται, μικρὸν ἐξαλλάττοντες τοῦ Κελτικοῦ φύλου, τῷ τε πλεονασμῷ τῆς ἀγριότητος, καὶ τοῦ μεγέθους, καὶ τῆς ξανθότητος· τἆλλα δὲ παραπλήσιοι καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις ὄντες οἵους εἰρήκαμεν τοὺς Κελτούς. διὸ δίκαιά μοι δοκοῦσι Ῥωμαῖοι τοῦτο αὐτοῖς θέσθαι τοὔνομα, ὡς ἂν γνησίους Γαλάτας φράζειν βουλόμενοι· γνήσιοι γὰρ οἱ γερμανοὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων διάλεκτον. Id eſt: *Protinus trans Rhenum poſt Gallicos populos, orientem verſùs ſita loca Germani incolunt, à Gallis parum differentes, ſi feritatis, corporum magnitudinis, & coloris flavi excellentiam ſpectes. ceterùm facie, moribus, & victu ſunt quales Gallos eſſe diximus. quocirca rectè mihi videntur Romani hoc nominis eis indidiſſe, quum eos fratres eſſe Gallorum vellent oſtendere. genuini enim fratres Romanorum linguâ dicuntur germani.* Vera eſſe hæc omnia, præterquàm quod de nomine Germanorum dicit, ex aliis etiam patebit infrà auctoribus. Proinde Cæſarem, ut ſuprà dictum, parum exactè cognitos habuiſſe Germa-

Germanorum mores, quum belli Gallici comment. VI planè diverſos à Gallorum moribus eos fecerit, certum eſt.

Sed ad inſtitutum uti accedam; in ipſâ Germanorum gente conſiderandus primo loco eſt habitus corporum externus. Plinius, lib. II, cap. LXXVIII: *Aethiopas*, inquit, *vicini ſideris vapore torreri, aduſtisque ſimiles gigni, barbâ & capillo vibrato, non eſt dubium: adversâ plagâ mundi atque glaciali, candidâ cute eſſe gentes, flavis promiſſas crinibus, truces vero cœli ex rigore.* Et Vitruvius: *Sub ſeptemtrionibus nutriuntur gentes immanibus corporibus, candidis coloribus, directo capillo & rufo, cæſiis oculis, ſangvine multo.* Hæc duo iſti de omnibus pariter populis ſeptemtrionalibus: ſub quibus Germanorum quoque gentem fuiſſe comprehenſam, ex orbis terrarum in ſeptemtrionem auſtrumque partitione, quæ ſuprà, cap. XI, facta, intelleximus. nam Germani omnium proximè ad polum ſeptemtrionalem accedunt. Quamquàm Sarmatæ etiam, contermini Germaniæ, eodem corporis habitu adfecti fuerunt. unde illud Herodoti, in lib. IV: Βουδῖνοι δὲ ἔθνος ἐὸν μέγα καὶ πολλὸν, γλαυκόν τε πᾶν ἰσχυρῶς ἐστὶ καὶ πυῤῥόν· id eſt; *Budini, ingens natio atque numeroſa, admodùm cæſiis oculis univerſa, & rutilo capillo.* Sed de Germanis ſpeciatim Tacitus, in libro de Germaniâ; *Ipſe eorum*, inquit, *opinionibus accedo, qui Germaniæ populos, nullis aliarum nationum connubiis infectos, propriam ac ſinceram, & tantùm ſui ſimilem gentem exſtitiſſe arbitrantur. unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem omnibus: truces & cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, & tantùm ad impetum valida.* Et annalium II: *Corpus viſu torvum, & ad brevem impetum validum.* item hiſtoriar. II: *Omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium à Vitellio militum: quòd truces corpore, horridi ſermone, ceteros ut impares irridebant.* item in vitâ Agricolæ; de Britannis loquens: *Habitus corporum varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus Germanicam originem aſſeverant.* Mela, lib. III, cap. III; *Immanes ſunt animis atque corporibus.* Quintilianus, declamatione III, de Cimbris: *Nec minùs animorum immanitate, quàm corporum, belluis ſuis proximi.* Joſephus, belli Judaici lib. II, cap. XVI: Τίς ὑμῶν οὐκ ἀκοῇ παρείληφε τὸ Γερμανῶν πλῆθος; ἀλκὴν γὰρ καὶ μεγέθη σωμάτων εἴδετε δήπου πολλάκις. id eſt: *Quis veſtrûm non fando accepit Germanorum multitudinem? nam proceritatem & magnitudinem corporum ſæpius vidiſtis.* Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν τὰ σώματα ἐπιμήκη τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id eſt; *Sagittariis corpora Germanorum immenſa petentibus.* Polyænus lib. VIII, de Cimbris Teutonibusque loquens: Ἀγρίων ἀνθρώπων, μεγάλων, τὰς ὄψεις ἀλλοκότων, θηριώδη τὴν φωνὴν ἐχόντων. id eſt; *qui homines erant agreſtes, immanique magnitudine, facie inuſitatâ, & ferinâ voce præditi.* Hæc de Germanis. Reliquos quoque Celtas corporum magnitudine fuiſſe præſtanteis, paſſim teſtantur auctores. De Hiſpanis Vegetius, lib. I de re militari, cap. I: *Hiſpanos non tantùm numero, ſed etiam viribus corporum noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt.* De Britannis Strabo, lib. IV: Οἱ ἄνδρες εὐμηκέστεροι τῶν Κελτῶν εἰσὶ καὶ ἧσσον ξανθότριχες, χαυνότεροι δὲ τοῖς σώμασι. σημεῖον δὲ τοῦ μεγέθους· ἀντίπαιδας γὰρ ἡμεῖς εἴδομεν ἐν Ῥώμῃ, τῶν ὑψηλοτάτων αὐτόθι ὑπερέχοντας καὶ ἡμιποδίῳ· βλαισοὺς δὲ, καὶ τἄλλα οὐκ εὐγράμμους τῇ συστάσει. id eſt: *Viri Gallos proceritate ſuperant, minúsque flavos habent crineis: laxioribus autem ſunt corporibus. magnitudinis argumentum eſto, quòd ipſi adoleſcenteis Romæ vidimus, qui etiam ſemiſſe pedis ſuperarent proceriſſimos illic homines. erant autem pedibus malè ſuffultis; & reliqua corporis lineamenta conſtitutionem non elegantem referebant.* Hæc equidem Strabo ſimpliciter de univerſorum Britannorum ſtaturâ. diſcrimen tamen facit Tacitus, loco proximè dicto. *Habitus*, inquit, *varii; atque ex eo argumenta. namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, & magni artus, Germanicam originem aſſeverant. Silurum colorati vultus, & torti plerumque crines. & poſitu contra Hiſpaniam, Iberos veteres trajeciſſe, easque ſedes occupaſſe, fidem faciunt. proximi Gallis & ſimiles ſunt.* Atque hæc Tacitus inſulâ jam penitus cognitâ. itaque non univerſi Britanni Gallis fuêre majores; ſed ulteriores tantùm, id eſt, incolæ Caledoniæ, quæ pars nunc maxima Scotiæ. Ceterùm Gallorum ſtaturam idem Strabo indicat, lib. VII: ubi Germanos, ut ſuprà relatum, ait eſſe μικρὸν ἐξαλλάττοντας τοῦ Γαλατικοῦ φύλου τῷ πλεονασμῷ τοῦ μεγέθους. Et Livius, lib. XXII, de Gallis hoc referens: *Gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum ſpecie terribilis erat.* Appianus item, in libro de bellis Syriacis, Antiochum regem narrat Gallos Aſiaticos ἀξιομάχους duxiſſe, διὰ τὰ μεγέθη τῶν σωμάτων· id eſt: *idoneos bello*, & quos Romanis opponeret, *ob corporum magnitudinem.* Florus quoque, lib. II, cap. IV, *animos ferarum, corpora plùs quàm humana* Gallis fuiſſe tradit. Quantum tamen corporum magnitudine Germani Gallos anteſtiterint, Cæſar maximè oſtendit, in belli Gallici comment. I, his verbis: *Dum paucos dies ad Veſontionem, rei frumentariæ commeatusque causâ, moratur Cæſar; ex percunctatione noſtrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum (qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque experientiâ, in armis*

armis esse prædicabant, & sæpenumerò sese cum his congressos, ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse) tantus subitò timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium menteis animosque perturbaret. Omneis reliquos mortaleis corporum proceritate atque magnitudine præstitisse Germanos, patet ex eo, quòd Florus Gallis *corpora plùs quàm humana* tribuit: Galli verò ipsi apud Cæsarem professi sunt, Germanos corporum magnitudine sese longè antecedere. Hinc est illud Vegetii, loco suprà dicto: *Quid adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere?* Germanis, non Gallis, *proceritatem* dum tribuit, majorem in illis, quàm in his, fuisse eam, apertè indicat. Inepta heic & perquàm delira quorundam removenda est opinio, qui ex istis auctorum verbis, giganteâ omnino fuisse priscos Germanos nostros proceritate, colligunt. Pedis tantùm semisse Britannos superasse Romæ procerissimos Romanorum, tradit disertè Strabo: quos tamen Gallis facit proceriores; id est, Germanis æqualeis. prætereàque singularia Romanorum cum procerissimis Gallorum certamina, passim auctoribus, maximè verò Livio memorata, claro sunt indicio, non fuisse colosseâ staturâ. Ceterò, causam hujus proceritatis in populis septemtrionalibus cœlo tribuunt physici. quidpe ut ad austrum ardore corpora siccantur, arctanturque: sic versùs septemtriones humore ali, atque extendi. huc etiam accedere, quòd septemtrionales calore interno abundent; quum australes eo careant. Atque ob eamdem causam Germani etiam Gallos corporum magnitudine superant; quia magis versùs septemtriones siti. & inter Germanos alii alios superant; nempe quibus circa paludeis humidiores sedes: ut sunt, qui inter Scaldem & Albim amneis incolunt, maximè in Vestofaliâ; ubi, præter viros, feminæ etiam totius Germaniæ procerissimæ. Sed, quum omnes ferè auctores populos ad septemtriones proceros, ac robustos, candidosque adfirment, maximè Germanos; idque hodierna satis doceat experientia: mirum videri possit, quòd Hippocrates, in libro de aëre, locis, & aquis, ad septemtriones homines pallore, ac macie deformes pronuntiavit. Verùm ne Hippocratem quidem hac in re opinio fefellit. hodierna quidpe ostendit experientia, esse taleis in septemtrionalibus Svediæ, Norvagiæque partibus. Ratio ejus rei dari potest hujusmodi: scilicet qui propiùs polum accedunt, eos æquè rigore nimio aduri, atque eos ardore nimio, qui ad tropicum vergunt. Hinc fit, uti Galli majores sint Italis atque Hispanis: Gallorum tamen maximi, qui oceano Britannico proximi: Gallis rursus majores Britanni, atque Hiberni: Britannorum maximi, qui Scotiam incolunt. unde Tacitus, ut antè relatum, à Germanis ortos Caledonios existimavit, ex magnorum artuum argumento. ex Germanis quoque majores, qui ad inferiores parteis Rheni, Amisiæ, Visurgis, atque Albis, & ad sinus Codâni litora, item qui in peninsulâ Cimbricâ, quàm qui in Danubii ripis. At ultra Cimbricam peninsulam, sinumque Codânum, paullatim jam deficiunt; ita uti ultra Gutiam, mediocres; in extremis verò veteris Germaniæ partibus, ad oceanum septemtrionalem, admodùm parvi visantur; multoque minores in Groniâ. Verba igitur Hippocratis de his intelligenda sunt locis: quorum cognitionem ex sui sæculi geographis habere eum potuisse, infrà patebit, ubi ad explicationem eorum locorum sermo pervenerit. Romani eam maximè Germaniæ partem literis celebrarunt, quæ armis eorum pervagatissima; id est, Vestofaliam, cum Frisiâ, Geldriâ, atque Hollandiâ. in quibus homines proceritate maximè conspicuos gigni, antè dictum. Hæc igitur de Germanorum staturâ.

De colore corporum in septemtrione cândido, jam suprà Plinium & Vitruvium audivimus. De Gallis Asiaticis ita Livius, lib. XXXVIII: *Nudi pugnant: & sunt fusa & candida corpora.* De Gallis, Romam occupantibus, Virgilius Æneid. VIII:

—— *Tum lactea colla*
Auro innectuntur.

De Bojorum, Gallicæ gentis, in Italiâ duce Silius Italicus, lib. IV:

Colla viri fulvo radiabant lactea torque.

De Gothis, Germanicâ gente, Istrum, sub Valente imperatore, transeuntibus, ita Eunapius in historiâ suâ: Ὁ μὲν ἐκ τῶν διαβεβηκότων ἤρα παιδαρίου τινὸς λευκοῦ καὶ χαρίεντος τὴν ὄψιν· ὁ δὲ ἠλέει γυναικὸς εὐπροσώπου τῶν αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἦν αἰχμάλωτος ὑπὸ παρθένου. id est: *Alius adamabat puerum aliquem ex transgressis, candidum facie, & amabilem; alium mulieris inter captivas formosæ miserebatur; alium virginis capiebat pulchritudo.* De iisdem Gothis, item de Vandalis, ita Procopius, rer. Vandal. lib. III: Λευκοὶ ἅπαντες τὰ σώματά εἰσι. id est: *Candidi sunt universi corporibus.* De Gallis simul & Germanis Diodorus Siculus, lib. V: Γυναῖκας ἔχουσιν εὐειδεῖς· *Feminas habent formosas.* & Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Κελτοὶ τῶν βαρβα-

βαρβάρων καλλίστας ἔχουσι γυναῖκας. id est: *Ex barbaris Celtæ pulcherrimas habent uxores.* Puellæ Alemannæ, nomine Bissulæ, formam celebrat carminibus Ausonius in edylliis:

Delitium, blanditiæ, ludus, amor, voluptas:
Barbara, sed quæ Latias vincis, alumna, pupas.

Bissula nec ceris, nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & cerussa alias simulate puellas:
Temperiem hanc vultus nescit manus. Ergo age pictor;
Puniceas confunde rosas, & lilia misce:
Quique erit ex illis color aëris, ipse sit oris.

Pingere si nostram pictor meditaris alumnam
Æmula Cecropias ars imitetur apes.

Gallos à candoris argumento *Galatas* dictos quidam putarunt, quasi ἀπὸ τοῦ γάλακτος, id est, à *lacte*; quia lacteis erant corporibus. At hodiernis docemur experimentis, omneis ceteros Celtas cutis candore superare Britannos, atque Germanos. Cujus candoris causa eidem humori, qui proceros efficit, rectè tribuitur. Hinc etiam Hollandiæ, Frisiæ, ac Vestofaliæ feminæ, non modò opidanæ, sed & agrestes, maximè quæ inter paludeis gignuntur, totius Germaniæ, imò totius septemtrionis candidissimæ. Verùm uti ultra sinum Codanum homines jam staturâ minores; sic etiam minùs minúsque candidâ cute versùs polum exsistunt, donec planè fusci evadant.

Oculos septemtrionalibus Vitruvius omnibus, ut antè relatum, tribuit *cæsios*. Tacitus Germanis *cæruleos*: & cum hoc consentiens Juvenalis, ita canit satyrâ V:

Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quòd hæc illis naturâ est omnibus una.

Ausonius, de prædictâ Bissulâ:

——Germana maneret
Vt facies, oculos cærula, flava comas.

Plutarchus in Mario eisdem Germanis χαροπούς. Quæ vocabula diversa unum eumdemque colorem significant. Aristoteles, in quæstionibus, nigrum in oculis colorem, qualis est in australibus, caloris interni penuriam notare tradit: contrà glaucum, qui proximè ad cæsium accedit, magnum esse caloris interni indicium. id quod in septemtrionaleis populos, maximè in Germanos nostros rectè quadrat. Flavescunt tamen horum oculi magis magisque versùs septemtrionis extrema.

Circa crinium colorem auctores multùm variant. Vitruvius. ut antè relatum, *directum* ac *rufum* tradit capillum populos habere septemtrionaleis. Seneca, de irâ lib. III, cap. XXVI, eumdem adscribit colorem omnibus Germanis. *Non est*, inquit, *Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos. utrumque decet. Nihil in uno judicabis notabile, aut fœdum, quod genti suæ publicum est.* Martialis, lib. XIV, eumdem Germanis Batavis, in epigrammate, cujus lemma *Persona Germanica*:

Sum figuli lusus rufi persona Batavi.

Tacitus, ut antè dictum, *rutilam comam* omnibus pariter tribuit Germanis. Hippocrates, libro suprà dicto & Aristoteles, problemat. II, sect. XXXVIII, omnibus ad septemtrionem capillum πυῤῥόν. Galenus de temper. lib. II, cap. V, & in commentario ad librum Hippocratis de aëre, cap. X, φοινικοῦν. Strabo, sub initium libri VII, & Diodorus lib. V, item Clemens Alexand. pædagog lib. III, cap. III, Gallis juxta ac Germanis ξανθόν· eumdem Herodianus, lib. IV, Germanis; Procopius, prædicto loco, Gothis ac Vandalis, Germanicis gentibus. His plerique Latinorum consentientes, *flavos* designarunt crineis: ut Plinius, lib. II, cap. LXXVIII, omnibus septemtrionalibus; ut antè dictum: Juvenalis & Ausonius, locis prædictis, omnibus Germanis: Claudianus, in Rufinum lib. III, Gallis:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.

Lucanus, lib. III, Britannis:

——Celsos ut Gallia currus
Nobilis, & flavis sequeretur mista Britannis.

Idem poeta, lib. II, Svevis, maximæ Germanorum genti:

Fundat ab extremo flavos aquilone Suevos
Albis, & indomitum Rheni caput.

Silius

Silius verò Italicus, lib. III, Batavis Germanis *aureos*, his versibus:

At tu transscendes Germanice facta tuorum,
Iam puer auricomo performidate Batavo.

Eumdem colorem tribuit Gallis, Romam occupantibus, Virgilius, Æneid. VIII: *Aurea cæsaries ollis.* Hi equidem tot colores inter se differunt; gradatimque alius alio est obscurior. omnium lucidissimus est ξανθὸς, id est, *flavus:* huic proximus, paullo tamen obscurior, χρυσοειδής, id est, *aureus:* hinc *rutilus*; qui idem ferè πυῤῥός. rutilum obscurior jam excipit φοινικοῦς, id est, *puniceus.* obscurissimus omnium est *rufus.* Horum omnium quia magna est invicem similitudo; mirè apud auctores, auctorumque interpreteis confunduntur. Plinius, lib. II, cap. CIII: *Oves rufas facit juxta Ilium Xanthus: unde & nomen amni.* Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Sin maculæ incipiant rutilo immiscerier igni.

Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. V; de aureo vellere:

Tu quoque sacratâ rutilant cui vellera quercu.

Lucanus, lib. I:

Diffusum rutilo nigrum pro sangvine virus.

Boëtius, consolat. philosoph. lib. I:

Vel cur Hesperias sidus in undas
Casurum, rutilo surgat ab ortu.

Virgilius, Æneid. lib. XII:

Puniceis invecta rotis aurora rubebit.

Ausonius, loco supradicto:

Puniceas confunde rosas.

Virgilius, eclogâ V:

Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ;
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis.

Hoc tamen observandum: quanto longiùs ab meridie ad septemtriones versùs recedas, tanto in hominibus crinium colorem esse obscuriorem; ita, uti in Daniâ, Svediâ, Norvagiâ, atque Scotiâ, plerique fulvo ac rufo progignantur capillo: ulteriores magis magisque obscuro. Ceterùm idem rigidi cæli humor, qui candidiora ad septemtriones, quàm ad austrum, producit corpora, oculosque lucidiores, crineis quoque illis efficit splendidiores, quàm his, quibus crines plerumque nigri.

Neque tamen tanta heic intelligenda est cœli, siderumque vis atque necessitas, uti omneis pariter Germanos, nemine excepto, candidâ cute, cœruleis oculis, & comâ flavâ, seu rutilâ, gigni necessariò oporteat. nam licet plerosque soli cœlique natura dictis coloribus adficiat; tamen haud raros reperias, in utroque sexu, quorum color Hispanos, Italos, Græcos, adeóque Afros mentiatur. Neque in Italiâ, Græciâque omnes nascuntur nigri. vidi Italos, vidi Hispanos, qui cutis candore, criniumque flavedine nulli Germano, Britannove quidquam concederent. Verùm, quòd septemtrionaleis candidis corporibus, cœruleis oculis, cæsarie flavâ, auctores perhibeant; id à majore, potioreque hominum numero sumtum. neque Tacitus, ubi ait, *habitum corporum, quamquàm in tanto hominum numero, eumdem omnibus* fuisse, facilè persvaserit, eo tempore neminem fuisse in Germaniâ cute pariter & oculis comâque nigrum, sive fuscum. Quamquàm Romani de iis maximè judicarunt Germaniæ partibus, quæ ipsis maximè cognitæ fuerunt, quasque armis ac præsidiis, inter Rhenum & Albim, ad oceanum usque tenuerunt.

Sermonem Tacitus, historiar. II, ut antè citatum, Germanis tribuit *horridum.* quod tam de voce, sive vocis sono, quàm de loquelâ ipsâ intelligendum. est enim Germanis nostris vox gravis, rauca, atque horrida; quum in Hispanis, Italis, atque Afris sit exilis, clara, atque canora. Diodorus, libro prædicto, de omnibus simul Celtis, à Pyrenæis montibus ad Scythiæ sive Sarmatiæ usque confinia colentibus: Εἰσὶ δὲ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοί, καὶ ταῖς φωναῖς βαρυήχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι. hoc est: *Sunt terribili adspectu; vocemque edunt gravisonam ac prorsus horridam.* Polyænus, ut suprà retuli, Cimbris Teutonibusque θηριώδη tribuit τὴν φωνὴν· id est, *vocem belluinam.* De Gallis quoque hoc est apud Livium, lib. VI: *Species truces Gallorum, sonumque vocis, in oculis atque auribus fore.* Atque truceis hos, minaceis, terribilesque sub torvâ fronte oculos etiamnunc Germani nostri, licet Germaniâ moribus jam satis excultâ, mordicus retinent; maximè, qui versùs oceanum, & sinum Codânum incolunt. Hæc igitur de corporum Germanorum habitu externo dicta sunto.

De interno habitu ita noster auctor, eodem loco: *Magna corpora, & tantùm ad impetum valida.*

valida. laboris atque operum non eadem patientia. minimèque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cælo solove assueverunt. Et annalium lib. secundo: *Corpus, ut visu torvum, & ad brevem impetum validum, sic nullâ vulnerum patientiâ.* Historiar. II: *Iam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cælique haut toleraturos.* Et sub finem ejusdem libri: *Adjacentia Tiberi Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora, fluminis aviditas, & æstus impatientia labefecit.* Et tandem paullo pòst: *Longè alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species. non vigor corporibus, non ardor animis. lentum, & rarum agmen, & fluxa arma, segnes equi. impatiens solis, pulveris, tempestatum, quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior.* Polyænus, lib. VIII: Μάριος Κίμβροις συμβαλών, ἀπὸ χειμερίων τόπων ὡρμωμένους, ἠπίστατο κρύος καὶ χιόνα φέρειν δυναμένους, καῦμα δὲ καὶ ἥλιον οὐδαμῶς, ὑπὸ δὲ θάλπους ἱδρῶτα πολὺν μετ' ἄσθματος ἀφιέντας. id est: *Marius cum Cimbris conflicturus, ex frigidis regionibus profectis, sciebat eos glaciem & niveis ferre posse; calorem ac solem non item; æstu confectos plurimum sudorem cum spiritu emittere.* Idem & Livius Gallis adscribit, lib. V, his verbis: *Gallos pestilentia etiam urgebat: quum, loco jacente inter tumulos castra habentes, tunc ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cineremque, non pulverem modò ferente, quum quid venti motum esset (quorum intolerantissima gens est, humori ac frigori assueta) tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis, morerentur.* Et lib. X: *Gallorum corpora, intolerantissima laboris atque æstus, fluere. primaque eorum prælia plus quàm virorum, postrema minus quàm feminarum esse.* Orosius, lib. V, cap. XVI: *Incalescente sole fluxa Gallorum corpora in modum nivium distabuerunt.* Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Ἐπίεζε δὲ τοὺς Γαλάτας μάλιστα τό τε θάλπος, καὶ τὸ δίψος, ἀμφοτέρων ἀήθεις ὄντας. id est: *Maximè affligebat Gallos æstus atq. sitis, neutri horum adsvetos.* Et Polybius, lib. III, disertè Gallos μαλακίας καὶ φυγοπονίας, id est, *mollitiei & laboris impatientiæ* arguit. Verùm his haud parum adversari videntur ea, quæ Cæsar, comment. VI, de Germanis ita tradit: *Ab parvulis duritiei ac labori student.* & posteà: *Magna vis est urorum, & magna velocitas. neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. Hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent. &, qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem.* Item, quæ Mela, lib. III, cap. III: *Immanes sunt animis, atque corporibus; & ad insitam feritatem vastè utraq. exercent: bellando animos, corpora ad consvetudines laborum. Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint. viri sagis velantur, aut libris arborum; quamvis sævâ hieme.* Maximè verò ea pugnant, quæ Seneca adfert, lib. I de irâ, cap. XI: *Quid est aliud, quod barbaros, tanto robustiores corporibus, tanto patientiores laborum, comminuat, nisi ira, infestissima sibi?* & paullo pòst: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque: quorum unicum illis cura est, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cæli rigorem. hos tamen Hispani, Gallique, & Asiæ, Syriæque molles bello viri antequàm legio visatur, cadunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam.* Quid; quòd Tacitus, historiar. II, ut antè citatum, *tempestatum* ait e *impatientes*: Livius verò *humori ac frigori adsvetos:* & ipse Tacitus, in libro de Germaniâ, *frigora eos cælo adsvevisse* tradit? & quæ pars Europæ majoribus tempestatibus obnoxia, quàm Germania septemtrionalis? quibus certè incolæ magis adsvescant necesse est, quàm aliæ gentes sub cælo mitiore. Sed errasse dicamus Tacitum in tempestatibus: quid, quod Appianus in Celticis, sive epitomator ejus tradit de Marcomannis, Ariovisti milite? ὅτι κρύος ὁμοίως ἔφερον θάλπει. id est, *quòd frigoris æstusque juxtà fuerunt patientes.* Frigorum, ac tempestatum fuisse patientissimos, ut quibus maximè omnium in patriâ terrâ adsveti, quis dubitaverit? Æstum, ac sitim non æquè tolerasse, maximè extra patriam, in calidioribus regionibus, nemo negaverit. nam ne hodiè quidem his satis pares sunt. Quum gens tota in septemtrione sita sit, frigidissimâ omnium regione; frigoribus asperrimis, quibus major pars anni infestatur, adsveta, minimum etiam æstum graviter fert. ex æstu quum gignatur sitis, impatientes ardoris largiori restinctione opus habent. quę crebro sumta habitum tandem, adeòque morem producit; uti non solùm æstate, summis caloribus, sed asperrimo etiam hiemis, potare consveverint. Quamquàm physici doceant, corpora nostra magis intus calere hieme, frigore intra poros calorem obstruente, quàm æstate. unde major quoque cibi potusque appetitus hiberno tempore, quàm æstivo. Tacitus ait Germanos *inediam tolerare, solo adsvevisse:* nempe quia solum non impensè colebatur, quod, ut infrà ostendetur, sterile & frugum minimè ferax erat. unde incolis inopia. Verùm hodiè, quia omnia benignè ac copiosè proveniunt; minùs tolerare inediam, quàm aliæ Europæ gentes sciunt Germani. Appianus, qui non minùs æstus, quàm frigoris, inediæque toleranteis facit, hæc è diverso addit:

dit: Ἧσσον δ᾽, ὡς ἔοικεν, οὐ φερέπονοι ἐν ταῖς μάχαις, οὐδὲ λογισμῷ ἐπιστήμῃ τινὶ, ἀλλὰ θυμῷ χρώμενοι, καθάπερ θηρία. id eſt: *Laborum in prœliis non admodùm tolerantes fuiſſe videntur, & bella non tam ratione geſſiſſe, quàm belluino quodam impetu.* Veriùs certè Seneca, qui ſolâ irâ, ſibi ipſi infeſtiſſimâ, comminui ſolitos adfirmat. Livius, lib. V: *Galli flagrantes irâ; cujus impotens eſt gens.* Itaque rectè addit Seneca ſuperioribus iſta: *Agedum, illis corporibus, illis animis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam; ut nihil ampliùs dicam; neceſſe erit nobis certè mores Romanos repetere.* Sanè nihil æquè iis defuit, ac diſciplina militaris. quam poſteaquàm addidicerunt, non jam tam facilè, ut anteà, à Romanis prœliis comminuti fuerunt; quod infrà ſuo loco patebit. Atque hæc etiam de interno corporum habitu diſſeruiſſe ſufficiat.

Caput XV.

De generibus, ſive ordinibus, quibus priſci Germani *inter ſe diſtincti fuerunt.*

Habitu naturâque corporum Germanorum explicatis, ordo rerum poſcebat, uti de veſtitu eorum proximè ſubtexeretur. verùm de hoc, aliiſque eorum moribus uti ſatis commodè ſermo poſthinc haberi poſſit; genera hominum, ſive ordines, in quos univerſi per omnem terram Germaniam fuerunt diſtincti, antè indicandi erunt. nam pro ordine quiſq; ſuo, ut in aliis rebus, ſic veſtitu inter ſe diſtingvebantur.

Ordines in univerſum fuiſſe reperio haud ampliùs IV. quorum primus Nobilium; alter Ingenuorum, ſive Liberorum; tertius Libertorum, cui admixtus Libertinorum; quartus Servorum. Horum omnium cùm inferioris ævi auctores, tùm antiquus etiam ſcriptor meminit C. Tacitus, in libro de Germaniâ. *Reges,* inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt.* & poſteà: *Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis diſtingvas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt: donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Sed quamdiſtinctiſſimè, diſertiſſiméque infrà: *Liberti non multum ſupra ſervos ſunt: raro aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur: ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt. apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum ſunt.* Item poſteà; ubi de Svionibus ſic loquitur: *Eſt apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo: ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo. quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſæ porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere regia utilitas eſt.* Tacito conſentiens inferioris ævi ſcriptor, Adamus Bremenſis, ſic tradit de Saxonibus: *Quatuor differentiis gens illa conſiſtit; Nobilium ſcilicet, & Liberorum, & Libertorum, atq; Servorum.* Non modò de unâ Saxonum natione hoc intelligendum; ſed de univerſâ Germanorum gente. nam cuncta, quæ Tacitus in libro de Germaniâ univerſis tribuit Germanis, Adamus unis Saxonibus penè iiſdem adſcribit verbis. Sed idem de Saxonibus tradit & Hucbaldus, Elnonenſis abbas, in vitâ beati Lebuini: *Erat gens Saxonum, ſicut nunc uſq; conſiſtit, ordine tripartito diviſa. ſunt enim ibi, qui illorum lingvâ Edlingi; ſunt, qui Frilingi; ſunt, qui Laſſi vocantur. quod Latinâ ſonat lingvâ, Nobiles, Ingenui, atq; Serviles.* Item Nithardus, hiſtoriæ Francorum lib. IV: *Gens Saxonum omnis in tribus ordinibus diviſa conſiſtit. ſunt enim inter illos Edlingi; ſunt, qui Frilingi; ſunt, qui Lazzi illorum lingvâ dicuntur: Latinâ verò linguâ hoc ſunt; Nobiles, Ingenui, & Serviles.* Atque hi equidem duo malè treis tantùm faciunt ordines; *ſervorum* ordinem omittentes; quod infrà patebit: nempe, quia *liberti non multum ſupra ſervos erant*; ut teſtatur Tacitus. Fuiſſe eorum ordinem à ſervis diſtinctum, præter Taciti, Adamique fidem, leges quoque antiquæ Bajuvariorum atteſtantur: in quibus ita legitur; *Manumiſſa, quam Frilazin vocant.* Item gloſſarium vetus Latinotheotiſcum: *Libertini, Frilazzi.* Sed ſingulorum ſtatus, atque conditio inſpiciatur.

Adamus Bremenſis ſuperioribus hæc continuò ſubnectit: *Et id legibus firmatum, ut nulla pars, in copulandis conjugiis, propriæ ſortis terminos transferat: ſed nobilis nobilem ducat uxorem, & liber liberam; libertus conjungatur libertæ, & ſervus ancillæ. Si verò quiſpiam horum ſibi non congruentem, & genere præſtantiorem duxerit uxorem; cum vitæ ſuæ damno componat.* Rigida admodùm lex; fateor: ſed utiliſſima; ut mox adparebit. Hodiè etiam in Germaniâ (in eâ nimirum, quæ ab Galliæ Italiæque finibus, ſimulque moribus remotior) idem mos quàm-

quam religiosissimè observatur; non equidem pœnæ alicujus præstitutæ metu, sed antiquissimâ persvasione: quum omnino se suumque ordinem nobiles homines pollui credant, si quis vel tenuissimâ sorte vir ducat opidanam licet ditissimam. Quin etiam & ipsi opidani, in magnis opidis, sive celebrioribus urbibus, duobus potissimùm inter se distingvuntur ordinibus; quorum alter *patriciorum*, alter *plebeiorum* dicitur, legibusque apud eos cautum est, ne quis extra ordinem suum uxorem ducat. Vetustissimum hoc, non modò Germanorum nostrorum, sed & omnium gentium fuit institutum, &, si non antè, certè, statim post terrarum inundationem cœptum. unde, in gentium dispersione, in universum orbem divectum. Falsum est, quod Dionysius Halicarnassensis, & Livius, atque Plutarchus Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt: nempe hujus esse institutum, populum Romanum in *patricios, nobileis*, atque *plebeios*, distingvere. quod certè non magis verum, quàm quæ eidem Romulo, ac Numæ, de sacrorum ritibus, temporumque divisione attribuuntur. quæ primi illi Romani, non ut nuper à regibus suis inventa, sed ex antiquissimis cunctarum gentium consvetudinibus habuère; ut infrà in singulis satis clarè patebit. Ad nobilitatem quod attinet; haud facilè ulla gens, vel natio, cùm antiquis Græcorum, Romanorumque temporibus, tum patrum nostrorum vel nostro etiam hoc sæculo reperta sine nobilitatis dignitate atque honore. Memorabile sanè exemplum, maximéque dignum, quod cum Germanorum nostrorum moribus conferatur, est in Iaponiis, gente insulanâ, ad Sinarum terram: de quibus hæc in epistolis patrum Jesuitarum, qui illic versati sunt, legimus: *Iaponiorum tres præcipuè ordines numerantur: Patricii, qui vectigalibus civitatis fruuntur: Bonzii, sacrificuli; quorum item ampli sunt reditus: Operarii, qui aliorum veluti servitia sunt; semper iis laborant, semper iis obnoxii degunt. Nam nec patriciis inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec operariis quantavis pecunia dignitatem affert ullam: nec umquàm operarios inter ac nobileis matrimonia commiscentur.* Item ista: *Iaponia gens dignitatis mirum quàm studiosa. sic prorsus, ut eam reliquis rebus omnibus anteponant. Rei familiaris inopia patet illa quidem in hac gente latissimè. sed ea nulli est dedecori: nec sanè minùs idcircò, qui nobiles sunt, à plebe coluntur. neque verò eorum quisquam, pauperrimus licet, connubio cum plebeiis ullâ mercede jungitur. usque adeò existimationem divitiis præferunt.* En, eadem huic genti, longè remotissimæ, mens quæ Germanis nostris. quam tamen hos ab illis, aut illos ab his quondam accepisse, haud temerè dixeris: sed ex unâ eadémque terrâ Schinar, in gentium dispersione, utrosque in suam quosque detulisse regionem, concedas necesse est. quod ex nobilitatis origine, quam mox ostendam, maximè patebit. Ceterùm apud antiquos Germanos nobilium dignitatem fuisse plebeiorum sive ingenuorum divitiis prælatam, cùm ex iis, quæ suprà ex Adamo Bremensi attuli, tum ex hodiernis maximè moribus liquet. quidpe hodiéque in omni eâ, quæ antiquitus dicebatur, ad glacialem usque oceanum, Germaniâ, nobilibus hominibus, licet tenuissimo sæpè sint censu, honorem tamen, primumque ubique locum locupletissimi etiam opidani deferunt: non tam statuto, vel lege, quàm ordinis reverentiâ ducti. Antiquam apud Celtas nobilitatis observantiam indicat Cæsar, belli Gallici comment. VI, his verbis de Gallis loquens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. De his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum:* id est, *sacerdotum*, & *nobilium*. Eamdem nobilitatis præeminentiam indicat maximè ex Posidonii monumentis Athenæus, lib IV, cap. XIII, his verbis de Gallis, Germanorum consanguineis, loquens: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσι, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. id est: *Convivæ plures ad cœnam si conveniant, in orbem quidem considunt; at in medio præstantissimi est sedes, veluti cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis antecit, vel divitiis.* Ut maximè bellicosius nobili, sic nobilis opulento plebeio anteferebatur. Bellicositas autem nobilitati præferebatur, quia hujus illa erat origo atque mater. Cujus rei ratio sic se habet: Ab initio rerum, primus mortalium Adamus à Deo conditore suo, inter reliqua, de quibus infrà suo loco ac ordine disputabitur, hoc quoque perdidicerat: nempe Spiritum sanctum habitaturum in animis hominum; ardoremque & fervorem pietatis, omniumq; virtutum excitaturum. Nepotes Adami postquàm, unà cum patre suo Caino (de quo pluribus id infrà ostendetur) à veri æternique Dei, rerum cunctarum conditoris, veneratione ad falsorum numinum cultum, Sathanæ impulsu, delapsi sunt: contentiones, rixas, lites, certamina, bella, rapinas, ac latrocinia, quorum omnium ardorem atque cupiditatem malignus ille spiritus. ipse videlicet Sathanas inspirabat, denique quidquid ad animi simul atque corporis strenuitatem pertinet, pro veris

illis virtutibus, ceu à Sancto spiritu suppeditatis, habuerunt: ob easque res Sanctum spiritum quammaximè venerati sunt, sub Martis, Herculis, Vulcani, aliisque nominibus; ut infrà docebitur. Hinc ipsa bellicositas *virtutis* nomen καθ' ἐξοχὴν sortita est. sic enim apud gentileis auctores τῇ ἀρετῇ, id est, *virtute* gens gentem præstare dicitur; non ob temperantiam, vel fidem, vel pietatem, vel aliam quampiam moralium virtutum; sed ob animi fortitudinem in certaminibus, manuumque promtitudinem. Hinc illud Ciceronis, in oratione pro Murænâ: *Rei militaris virtus præstat reliquis omnibus.* & paullo pòst: *Summa dignitas est in iis, qui militari laude antecellunt.* Verissimum est, quod Herodotus, lib. II, scriptum reliquit his verbis: Εἰ μὲν νυν καὶ τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθήκασι οἱ Ἕλληνες, οὐκ ἔχω ἀτρεκέως κρῖναι. ὁρέων καὶ Θρήϊκας, καὶ Σκύθας, καὶ Πέρσας καὶ Λυδοὺς, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς βαρβάρους, ἀποτιμοτέρους τῶν ἄλλων ἡγεομένους πολιητέων τοὺς τὰς τέχνας μανθάνοντας, καὶ τοὺς ἐκγόνους τούτων· τοὺς δὲ ἀπαλλαγμένους τῶν χειρωναξιέων, γενναίους νομίζοντας εἶναι, καὶ μάλιστα τοὺς ἐς τὸν πόλεμον ἀνειμένους. id est: *Hoc ab Aegyptiis an mutuati sint Græci, pro certo dijudicare nequeo: quandoquidem videam & apud Thracas, & Scythas, & Persas, ac Lydos, adeóque apud omneis fermè barbaros haberi pro ignobilioribus civibus eos, qui opificia discunt, horumque liberos: generosiores autem, qui à manuariis operibus abstinent; maximè verò qui militari rei vacant.* Nempe ob unicam illam veterum mortalium virtutem, sive strenuitatem, quæ in bellis spectabatur. Unde hodiéque ea opinio apud omneis genteis obtinet, & in Christiano orbe, maximè apud Germanos, finitimosque eorum Polonos, veram genuinamque nobilitatem nullâ aliâ re hominem inferioris ordinis consequi posse, nisi virtute bellicâ. Tacitus de antiquis Germanis, ut antè relatum, *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt.* Quòd si igitur etiam in plebe, sive ingenuorum ordine aliquis bellicâ virtute reliquos omneis, tam nobileis quàm ingenuos, præstaret; is in ducem belli dilegebatur, nobilitatis dignitate haud dubiè ei simul attributâ. Apud Japonios, *nec nobilibus inopia, quamvis extrema, nobilitatem aufert; nec plebejis quantavis pecunia addit ullam.* Idem apud majores nostros valuisse, ex prædictis patuit. Sed proh dolor! nos jam in ea incidimus tempora, quibus etiam indignissimi homines in sacrum illum, & maximè venerandum ordinem, non modò admittuntur, sed ultro adsciscuntur: non tam vanitate eorum, qui eum honorem consequi cupiunt; quàm ipsorum principum aviditate, qui leviusculi cujusdam compendii gratiâ perditissimis etiam sæpè mortalibus eum indulgent. Quos tamen antiqui illi atque verè nobiles, interiorem Germaniam colentes, ut impares aspernantur, consortioneque indignos habent. Apud alias nonnullas Christiani nominis genteis adeò opibus habetur honos, uti ferè nulli sint nobiles, quin mercaturam terrâ mariq; exerceant. apud alias rursus mercatores quidem in nobilitate non ponuntur: ob unam tamen opum adfluentiam, non modò nobilibus, sed superioris etiam ordinis viris præferuntur. adeò & heic nobilitas tantùm nomen est. Quamquàm nec ulla apud hos veræ nobilitatis, ex antiquitate generis, vel ex virtute bellicâ prognatæ, imago est. sed nobilis habetur is, quicumque procul mercaturâ atque opificio vitam degere possit. nec quidquam fert, probus an improbus, sceleratusque pater vel ipse etiam paullo antè fuerit; bonis an malis, nefandisque artibus ea quæsiverit, per quæ nobilium vitam agere creditur. Apud priscos quoque Romanos ad summos reipublicæ honores pervectos fuisse eos, qui virtute bellicâ ceteros præstabant, patet ex Livio, Dionysio Halicarnassense, & aliis. unde illud est Senecæ, in epistolâ XLVII: *Varianâ clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit?* Tulli Romanorum regis ad Fufetium Albanorum regem hæc refert Dionysius verba, lib. III: Ἀρχή τε καὶ βουλεύει καὶ τὰς ἄλλας τιμὰς καρποῦται παρ' ἡμῖν, οὐχ' ὁ πολλὰ χρήματα κεκτημένος, οὐδὲ ὁ πολλοὺς πατέρας ἐπιχωρίους ἀποδεῖξαι δυνάμενος, ἀλλ' ὅστις ἂν ᾖ τούτων τῶν τιμῶν ἄξιος. οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν ὑπάρχειν νομίζομεν, ἀλλ' ἐν ἀρετῇ. hoc est: *Magistratus, & senatoria dignitas, ceterique honores deferuntur apud nos, non iis, qui amplas possident opeis, aut longam majorum indigenarum possunt ostendere seriem; sed iis, qui talibus honoribus sunt digni. nullâ enim aliâ re, quàm virtute, mortalium nobilitatem constare ducimus.* Hæc equidem ori adscribuntur gentili, veriq; Dei ignaro. à quâ mente quàm longè nunc (proh dolor!) nos Christiani absumus? Nam multis in locis, non modò nobilitatis titulus, quod modò dixi, sed & magistratus, & senatoria, judiciariaq; dignitas, & reliqua reipublicæ munia, non solùm bonis sed improbissimis etiam hominibus pretio venduntur. in tantum à veteri illâ veræ nobilitatis existimatione recessimus. Quid tu heic in judiciis, quid in reliquis reipublicæ partibus, ab animis tam corruptis, tamq; vitiosis fieri censes? Scilicet pessima quæque: &, inter alia, maximè id, quod de Româ suâ conqueritur Juvenalis, satyrâ III, his verbis:

Da testem Romæ tam sanctum, quàm fuit hospes
Numinis Idæi: procedat vel Numa, vel qui

Servavit

Servavit trepidam flagranti ex æde Minervam:
Protinus ad censum; de moribus ultima fiet
Quæstio: quot pascit servos; quot possidet agri
Iugera; quàm multâ, magnâque paropside cœnat?
Quantum quisque suâ numorum servat in arcâ,
Tantum habet & fidei.

Compertum habeo, quum nuper apud judicem quemdam pauperioris conditionis mulierculæ comparuissent, de opulento quodam querelam habituræ: iis conspectis exclamasse protinus judicem; Discederent inde mendicæ cum querimoniis suis importunis: se illi, cujus nomen proferebat, potiùs credere, homini locupleti, atque honorando. O vox Sathanæ, non hominis! Sed hæc & hujusmodi alia, non tam nostra sunt vitia, quàm externarum gentium: quibus vel Svionum, quorum suprà memini, Sitonumque mores retinere, vel Romanorum placuit imitari exemplum: qui & ipsi, à quo Carthaginem & Asiaticos reges debellarunt, in corruptissimas prolapsi sunt mores. unde non minùs lepidè quàm verè de iis ita cecinit, in satyrarum primâ, idem Juvenalis:

Vincant divitiæ; sacro nec cedat honori,
Nuper in hanc urbem pedibus qui venerat albis:
Quandoquidem inter nos sanctissima divitiarum
Majestas.

Et item prædictâ satyrâ III:

Nihil habet infelix paupertas durius in se,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor est, & de pulvino surgat equestri
Cujus res legi non sufficit. & sedeant heic
Lenonum pueri, quocumque in fornice nati:
Heic plaudat nitidi præconis filius, inter
Pinnirapi cultos juvenes, juvenesque lanistæ.
Sic libitum vano, qui nos distinxit, Othoni.

Gentilis hæc est hominis justissima indignatio cui nos Christiani eamdem Othonis mentem quam arctissimè amplectentes, quid habemus. quod respondeamus? Pudeat sanè, pudeat, pigeatque: si quid etiamnum pudoris in nobis reliquum est. Memini me quondam cum homine extraneo, non rudi, nec imperito, sed literarum satis gnaro, & quidem theologiam professo, sermonem super nobilitate Germanicà contulisse: qui omnino negabat æquum esse; hominem tenuis fortunæ, licet aliàs sangvine virtuteque nobilem, cuiquam opulento præferri. O vocem, non modò Christiano, ac theologo, sed & barbaro, profanoque homine indignissimam! Adeóne res, à Deo optimo maximo in usum hominis condita, præstantior censeatur ipso homine, divinæque illius auræ particulâ, quâ ipsi Deo nos reddimur quodammodò similes? O tempora; ô mores! Verùm enimverò jam eò perv tum est, uti non modò externi sic sentiant populi; sed ipsi inter se Germanorum nonnulli pauperem nobilitatem aspernentur; eorumque rideant sententiam, qui malint angustæ sortis ducere uxorem nobilem, quàm amplissimâ dote opidanam: quum nihil indignius, magisque ridiculum putent nobili homine egeno. ceu verò ad veram nobilitatis dignationem divitiæ plus facere debeant, quàm sangvinis puritas, virtutisque claritudo. Sed age; antiquissimi, quod apud omneis quondam gentes viguit, instituti auctoritatem, ipsumque nomen nobilitatis, fortasse vanum atque inane, si lubet, mittamus. rem ipsam inspiciamus: quantumque vel divitiarum honos mali, vel nobilitatis observantia boni mortalium generi attulit, paucis disquiramus. Primò, ad divitias quod attinet; certum est, ubi his unis omnis habetur honos, atque pretium, illic per fasque nefasque ad eas contendi. nec cuiquam incompertum esse potest, faciliùs, multoque citiùs per malas arteis perveniri ad opeis, quàm per bonas. nam, uti idem eâdem satyrâ III canit poëta,

Haud facilè emergunt, quorum virtutibus obstat
Res angusta domi.

Contrà verò, ——— *Omnia Romæ*
Cum pretio.

Vnde fit, uti non modò ii, qui suâpte naturâ sunt improbi, sed boni etiam sæpè homines, exemplis malorum corrupti, facinora flagitiosissima tentent, quibus ad opeis ac denique per has ad honorem illum pervenire queant. Contrà verò vera illa nobilitas non nisi probis, varioq; virtutum genere præditis quondam concedebatur summaq; tunc felicitas erat

hominum, in quibus non poterat superior potentiorque esse, nisi idem & melior. Exempla harum rerum haud desunt illis, qui eas regiones visunt, in quibus unis opibus maximus omnium habetur honos. heic quidpe quamfrequentissimè videre est, etiam primariorum virûm, & qui maximis suis opibus maximam nobilitatem consequuti putantur, filios nepoteisque ad horrendissima nonnunquàm flagitia descendere; atque in iis perpetrandis neque Deum, neque homines vereri: dum in unis opibus satis sit præsidii. quas & ipsas tam temerè per eadem flagitia prodigunt, quàm facilè pater vel avus per nefas quæsiverat. Contrà verò in Germaniâ nostrâ, quamvis multi nobiles petulanter juveniliterque vivant; tamen in regione tam amplâ, tamque vastâ, vix unum atque alterum, vel tertium toto sæculo reperias, qui indignis facinoribus sese contaminaverit, infamemque reddiderit: nisi si quem aliquando castrensium morum corruptela à sanâ mente longiùs abripiat. reliqui non tantùm suæ, sed totius etiam familiæ cognationisque dignitatis reverentiâ continentur. Nec nobiles solùm, sed opidanorum etiam primarii virtutis probitatisque famam quamreligiosissimè custodiunt. Apud illas genteis, quæ maximum opibus habent honorem, inter alia vitia, maximè mireris, quàm statim homines, etiam sordidissimo & parum honesto loco nati, intumescant, superbiantque, ac planè intolerabiles reddantur, ubi quid opum adfluxit. propter quas à minùs opulentis, licet longè meliore loco genitis, coluntur, ferméque venerantur. Eosdem rursus homines, sed & summo loco ortos, ut primùm fortuna faciem mutaverit, continuò adeò & ipsos animum demittere, & ab aliis, qui antè venerabantur, despici, fastidirique cernas, uti nihil umquàm abjectius, nil vilius in orbe terrarum videris. Nec id semel: sed quotiescunque eosdem homines extollere atque deprimere fortunæ visum. Hoc planè barbari est ingenii; non Christianæ mentis: quæ omneis opes, omneis divitias, omneisque thesaurorum acervos in unâ pietate, & quæ hinc procreatur, virtute positos habere debet. At apud priscos mortaleis honos atque dignatio etiam pauperrimæ nobilitati manebat; nuncque manet apud Germanos nostros ferè omneis, conterminosque eorum Polonos, & si qui alii versùs orientem Christiani nominis populi pestifero illo Plutonis spiritu nondum adflati sunt. quos tamen delicatuli illi, & lepidiore vitâ emolliti homines barbaros adpellare haud verentur; nimirum, quia non iisdem secum moribus agunt; id est, non eâdem utuntur comitate, humanitateque, quâ ipsi, in sermone, victu, ac vestitu. Sed hæc comitas, &, ut vulgò nunc vocatur, civilitas, nihil aliud esse deprehenditur, quàm mera adulatio; ubi aliud sentias, aliud loquaris. Nitorem vestium, ædificiorumque splendorem, & in vario ciborum genere lautitias, facilè illis, præ Germanicis quibusdam nationibus, concesserim. sed neque hæc quoquàm gentium invecta, quin eódem pessimi simul mores illati sint. nullibique vera virtus diutius stetit, quàm apud quos horrida illa vita quamlongissimè duravit. Primos ex Europæis Græcos, post hos, Romanos Asiaticis in pessimos fuisse corruptos mores opibus, quis historias eorum scrutatus ignorare potest? Rectissimè, verissiméque Ovidius in primo metamorphoseôn, de ætate hac ferreâ:

——Fugêre pudor, verumque, fidesque.
In quorum subiêre locum, fraudesque, dolique,
Insidiæque, & vis, & amor sceleratus habendi.
——Itum est in viscera terræ:
Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris,
Effodiuntur opes, IRRITAMENTA MALORUM.
Vivitur ex rapto: non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir conjugis; illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita novercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.
Victa jacet pietas; & virgo cæde madenteis,
Ultima cælestûm, terras Astræa reliquit.

Harum rerum fortè etiam in Germaniâ haud rara exempla. at in infimâ abjectissimâque plebe. inter nobileis, vel etiam primarios opidanos, haud facilè tale quid reperias. quum contrà apud eos populos, qui omnem nobilitatem in unis opibus habent, fieri non possit, quin per earumdem opum cùpiditatem postrema quæque tententur, non ab infimâ plebe tantùm, verùm ab summi ordinis viris, qui per divitias nobilitatem suam auctam cupiunt. Quin hoc etiam iis accedit pessimi moris, & summæ indignitatis, quòd earumdem divitiarum cupido imos summis per connubia misceat; quotiescumque falsam istam & adul-

adulterinam nobilitatem dote auctum iri speratur. adeóque rarò quis curat, improbam, impudicamque esse uxorem, & non solùm sordidissimis, sed sceleratissimis etiam aliquando parentibus prognatam; modò hæc omnia dos ampla compenset. Verùm ego longiùs, liberiúsque processi, dum me corruptissimorum inter Christianos morum piget, tædetque. Hæc tamen cuncta pro defensione Germanicæ nobilitatis dicta sunto: quam penè una gens nostra integram intactamque custodit: quum apud plerasque alias ferè omnis evanuerit. Diu atque æternùm nostri uti custodiant, Deum termaximum precor, veneror-que. Nam certum est, ubi hujus dignitas, quemadmodùm apud alios, contemta planè atque contaminata fuerit, summusque honos opibus deferatur; eamdem simul vitiorum copiam nobis affusum iri. Nunc ad reliqua orationem, unde longiùs digressa est, in viam revoco. Nobilitatis igitur dignatio, licet rei familiaris inopiâ sæpe adflicta, supremum tamen semper apud Germanos obtinuit gradum. nec superior hoc, antiquis temporibus, ordo. nam, *rex, princeps, comes,* muniorum in administrandâ civitate erant vocabula, non ordinum; ut pluribus documentis infrà patebit. Ceterùm nobiles homines, uti nunc etiam vulgò in Germaniâ patrio sermone adpellantur *die Aedellente*, & *die Aedelen*; aliâque dialecto, *Eddellüde*, & *Eddelen*; & ipsa nobilitas *der Adel:* sic olim homines dicebantur, pro dialectorum varietate, *thi Adalinge*, *Athalinge*, *Aethelinge*, *Eddelinge*; haud dubiè ab illo primitivo nobilitatis vocabulo *Adal*, sive *Athal*, *Athel*, & *Adel*. *Adalingi* sunt in veteri carmine ad Hludovicum regem: & apud Paul. Diaconum, rer. Langobardicar. lib. I, cap. XXI: ubi, Langobardorum regibus VIII enumeratis, hæc addit: *Hi omnes Adalingi fuerunt. sic enim apud eos quædam nobilis prosapia vocabatur.* Non quædam, mehercules, apud Langobardos, sed quævis apud omneis Germaniæ nationes. In legibus Canuti regis dicuntur *Aethelinge*: in veteri Saxonum chronico Theutisco, *Edelinge*: in Otfridi euangelio Theutisco *Edilinge*: apud Hucbaldum, & Nithardum, *Edlinge*. Hæc de adpellatione. Morem nunc in Germaniâ nobiles observant, uti extra urbeis atque opida, in propriis agris prædiisque habitent. maximâque in parte Germaniæ, si quis nobilis in opidum sese, commorandi gratiâ, cum familiâ conferat, opidanorumque utatur jure ac legibus; nobilitatem suam contaminare, adeóque amittere ducitur. Priscis Germanis eumdem observatum fuisse morem in agris extra vicos habitandi, haud equidem dubito. nam reges quoque civitatum, sive nationum, ædificia sua in agris, sive silvis habuisse seorsim, ex veterum scriptorum lectione disco. Vnum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet Cæsar, belli Gallici comment. VI, de Ambiorige, Eburonum, Germanicæ gentis in Galliâ, rege: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ (ut sunt ferè domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt.* Ammianus Marcellinus, lib. XVIII: *Post quos statim rex quoque Vadomarius venit: cujus erat domicilium contra Rauracos*; id est, contra Rauracorum Augustam; ut infrà suo loco ostendetur. Huc etiam id accedit argumentum, quod à cis, id est, à burgis, incolæ eorum dicti fuêre *burger*; qui nunc, opida incolentes, opidani, sive cives vulgò vocantur Latinè loquentibus. Ex nobilitate tamen sumebantur olim, qui vel omnem civitatem, vel singulos ejus pagos, vicosve regebant, ac jura reddebant: ut infrà patebit. Atque hæc sunt, quæ de antiquâ nostrâ nobilitate ex veterum auctorum monumentis eruere licuit.

Proximus ab hoc ordo fuit INGENUORUM, sive LIBERORUM hominum: quos patrio sermone *thi* FRILINGE fuisse adpellatos, quasi dicas *die Freien*, & aliâ dialecto *de Fryen*; suprà ex Hucbaldo atque Nithardo cognovimus. Dicti autem fuêre *Frilingi*, id est, *liberi*; quia nobilibus non erant subjecti: sed suo jure, ut nunc opidani, vivebant. Suprà, cap. XIII, ostendi, vicos priscis Germanis patrio vocabulo fuisse dictos *burg*. à quo eosdem *frilingos* adpellationem accepisse *burgariorum*, patriâ lingvâ *thi burger*, nemini dubium esse potest. Cæsar in prædicto commentario; *In omni*, inquit, *Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero, atque honore, genera sunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet; & nulli adhibetur consilio.* Plebis vocabulo etiam Germanorum sæpè adpellantur *frilingi* sive *burgarii*, Tacito, Marcellino, & aliis scriptoribus. Ille plebis apud Gallos contemtus an ex aristocraticâ civitatum administratione, quam illos à Græcis Massiliensibus habuisse infrà ostendam, natus sit, equidem nescio. apud Germanos certè *burgarii* longè meliori honore adfecti fuêre. quod vel uno Taciti testimonio probari potest. is enim ita tradit in libro de Germaniâ: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni*

singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt. Atque hæc breviter de *ingenuis*, sive *frilingis*.

Libertorum genus quale fuerit, uti commodè explicemus; SERVORUM ordo, ex quo illi oriebantur, antè dicendus erit. Horum duo fuisse genera deprehendo. De utroque ita noster, in eodem libro: *Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi, perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. Servos conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant. Ceteris servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit. & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor & liberi exsequuntur.* aut certè servi illi alteri, per commercia traditi; vel etiam bello capti. Seneca, epistolâ XLVII: *Varianâ clade*, quam Romani in Germaniâ acceperunt, *quam multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Inter se etiam Germanorum populi quum bella gererent, captos bello in servitutem duxisse, patet ex Taciti annalium XIII. *Ansibariorum*, inquit auctor, *gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam divisa est.* Hujus quoque generis servi in bella euntibus dominis ministrabant. sic namque idem Tacitus, annal. XII, quum Romani milites Cattos, prædam prope Rhenum & Magontiacum agenteis, circumvenissent; *Aucta*, inquit, *lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant.* Ceteri illi servi nihil aliud erant, quàm qui nunc in Germaniâ patrio sermone dicuntur *die bauren*, & variante dialecto, *de buren*; singuli verò *ein baur*, & *buur*: vocibus contractis à *bauer* & *buer*; quæ propriè significant *agri cultorem, agricolam*, sive *colonum*. nam *bauen* & *buen* est *colere*; à quo etiam *colonus* Latinis dictus est. Quin hodiè etiam Germanorum nobilium, maximè oceanum accolentium coloni, penè ut mancipia habentur. opesque, seu censum si quis nobilis viri computare velit, per numerum colonorum vulgò indicatur. Conditiones tamen, ut olim, officiaque certa sunt præscripta. ultra quæ si quid dominus imperet; non magis nunc, quàm olim, parêre tenetur colonus. Addit tamen, quod magni juris erat, auctor his verbis: *Verberare servum, ac vinculis, & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ, & severitate: sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi quòd impunè.* Hactenus igitur de servis.

De LIBERTIS hæc continuò modò dictis subnectit auctor: *Liberti non multum supra servos sunt: rarò aliquod momentum in domo, numquàm in civitate. exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & super nobiles ascendunt*; nempe à regibus sublati. *apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt.* Quòd ait eos *non multum supra servos esse*; id etiam Hucbaldus atque Nithardus indicant. dum *servileis* adpellant. Nimirum, servi erant, à dominis manumissi; domus officia, aliaque domini negotia curantes. nihilque aliud ordo eorum fuit, quàm auspicatio libertatis: quàm denique LIBERTINI, illorum liberi, consequebantur. Glossarium antiquum Latinotheutiscum: *Libertini, Frilazzi*. Lex Bajuvariorum; *Manumissa, quam Frilazin vocant*. Germanicâ nunc lingvâ dixeris, *die Freigelassene*, id est, *in libertatem dimissi*. Nithardo dicuntur simplici vocabulo *Lazzi*; & Hucbaldo *Lassi*: quasi dicas *die Gelassene*, id est, *dimissi*. Ceterùm libertatem hos consequutos, cùm aliis, tùm eâ potissimùm de causâ, quâ & ipsi ingenui nobilitatem consequebantur, nempe ob egregia in bellis facinora, maximè probabile est; quando hæc sine laudis ac gloriæ præmio numquàm transmittebatur.

Atque hæc ferè sunt, quæ de IV priscûm Germanorum ordinibus ex veterum monumentis adnotare datum est. Dè clientibus nobilium, qui & ipsi ut liberti sunt habiti, vel paulo inferiore loco, infrà dicetur; ubi de fœderibus, & clientelis civitatum erit sermo.

CAPUT XVI.

De cultu corporum, atque vestitu: item de cubitu.

DE habitu corporum suprà quia dictum est, nunc de cultu eorum atque vestitu agamus. Toto ferè terrarum orbe notis compunxisse antiquitus corpora genteis, cuivis, monimenta veterum scrutanti, perspicere facillimum est. Idem hodiéque fieri in extero orbe apud Americanos, vulgò notum. Unde certissimum documentum, morem hunc esse vetustissimum, jam inde ab urbis Babylonicæ ædificatione, ac disper-

diſperſione gentium, in omneis terræ partes delatum. Ex Celtis noſtris Hiſpanos atque Britannos Taciti adhuc ævo eumdem obſervaſſe, auctor eſt ipſe in vitâ Agricolæ. De Britannis idem tradunt, Cæſar comment. V, Mela lib. III, cap. VI, & Herodianus lib. III. De Illyriis Strabo, lib. VII. Germani noſtri atque his contermini Galli quando primò eum reliquerint, haud facilè dictu eſt: ſiquidem nullus auctorum notis compunctos memorat.

Ceterùm de Germanis ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur: ſæpius calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum capiunt.* Quotidiana quamquàm hæc fuerit lotio, tamen miræ omnium fuerunt ſordes; ut infrà oſtendetur. Plinius, lib. XI, cap. XLI, de butyro loquens: *Non omittendum, in eo olei vim eſſe; & barbaros omnes, infantesque noſtros ita ungi.* Germanos cum heic intelligere per barbaros, mox infrà patebit ex Sidonio.

Rutilis fuiſſe atque flavis crinibus, ſuprà pluribus oſtenſum eſt. Diodorus Siculus de Germanis ſimul atque Gallis loquens, ταῖς δὲ κόμαις, inquit, οὐ μόνον ἐκ φύσεως ξανθοὶ, ἀλλὰ καὶ κατασκευῆς ἐπιτηδεύουσιν αὔξειν τὴν φυσικὴν τῆς χρόας ἰδιότητα. id eſt: *Comam non modò naturâ gerunt flavam: ſed arte quoque genitivam coloris proprietatem augere ſtudent.* Lavabant quidpe frequenter; medicamentoque rutilabant. Ammianus lib. XXVII: *Videbant lavanteis alios, quoſdam comas rutilanteis ex more.* Medicamentum lixivium & ſapo. Idem Diodorus, ibidem: τιτάνου ἀποπλύματι σμῶσι τὰς τρίχας συνεχῶς. hoc eſt: *Calcis lixivio capillos lavant continuò.* Et Plinius lib. XXVIII, capite duodecimo: *Prodeſt & ſapo. Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex ſevo & cinere. optimus fagino, & caprino. duobus modis, ſpiſſus ac liquidus. uterque apud Germanos majore in uſu viris, quàm feminis.* Imò Celtarum potiùs inventum. à Gallis verò prima ejus notitia ad Romanos pervênit; jam inde priſcis temporibus; ſi Valerii Maximi ſimulque Plinii auctoritas ſit ducenda. etenim hic Gallorum id ait inventum: ille verò, lib. II, cap. I, inter priſca Romanorum inſtituta, morem matronarum *ſummâ cum diligentiâ capillos cinere rutilandi* refert. Ceterùm Martialis ita, lib. VIII:

—— Mutat Latias ſpuma Batava comas.

Et lib. XIV:

Cauſtica Teutonicos accendit ſpuma capillos.

Spumam vocat ſaponem ſimul & lixivium, quia utrumque in lavando ſpumam excitat. *cauſticam* verò, ab igneâ vi cineris, ex quo ſapo lixiviumque conficiuntur. *accendebat* autem capillos, id eſt, *rutilos*, atque ignei coloris efficiebat. Spiſſum ſaponem jam tunc apud priſcos Germanos in pilarum ſpeciem formatum fuiſſe, quemadmodùm apud tonſores & in locupletiorum domibus per omnem Europam cernimus, vultui manibuſque lavandis; patet ex ejuſdem poëtæ alio epigrammate:

Si mutare paras longævos cana capillos;
Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Mattiacas vocat pilas; non quòd ſolis Mattiacis eæ fuerint propriæ; ut quidam parum periti volunt interpretes: non magis, quàm ſpuma illa Batavis, vel cauſtica ſpuma Teutonis ſed quia illud gentis vocabulum metro quammaximè congruebat: vel etiam, quòd iis uti Germanos Romani viderant apud *Aquas Mattiacas*, quæ nunc vulgari vocabulo dicuntur *VVysbaden*; ut ſuo loco demonſtrabitur. Re tamen ipsâ, non unos Mattiacos, ſed omnem Germanorum gentem indicare voluit poëta. proinde etiam ſpumam iſtam modò Batavis, Rheni inſulam colentibus, tribuit; modò Teutonis, longè à Rheno in Danicis inſulis agentibus. Rutilandi hunc crineis morem quum majore in uſu viris, quàm feminis fuiſſe teſtetur Plinius; miretur fortè aliquis imperitus, viris majorem fuiſſe ornandorum capillorum curam, quàm feminis. Verùm rationem, cauſamque refert Clemens, pædagog. lib. III, cap. III, his verbis: Τῶν ἐθνῶν οἱ Κελτοὶ, καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν· ἀλλ᾽ οὐ κοσμοῦνται. ἔχει τι φοβερὸν τὸ εὔτριχον τοῦ βαρβάρου· καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ πόλεμον ἀπειλεῖ, συγγενές τι χρῶμα τῷ αἵματι. id eſt: *Ex gentibus Celtæ atque Scythæ comam nutriunt; at non ornatus causâ. Terribile quiddam in ſe habet, barbarum benè comatum eſſe. & flavus ejus color bellum minatur, ceu cognatus ſangvini.* Et noſter, eodem libro de Germanis: *Ea cura formæ: ſed innoxiæ. neque enim, ut ament, amenturve. in altitudinem quandam & terrorem, adituri bella comti, ut hoſtium oculis ornantur.* Ceterò Sidonius butyro etiam atque aceto in comendis crinibus uſos fuiſſe Burgundiones, Germanicam gentem, indicat carm. XII:

Quid me, etſi valeam, parare carmen
Feſcenninicolæ jubes Diones
Inter crinigeras ſitum catervas
Et Germanica verba ſuſtinentem;

Laudan-

Laudantem, tetrico subinde vultu
Quod Burgundio cantat esculentus,
Infundens acido comam butyro?

Hoc cujus rei gratiâ fecerint, haud satis mihi liquet. ipsa corpora unxisse butyro, suprà ex Plinio ostensum est. Porrò Diodorus, dicto loco, ita narrat de Germanis juxtà atque Gallis: ἀπὸ τῶν μετώπων ἐπὶ τὴν κορυφὴν, καὶ τὸν τένοντα ἀνασπῶσι τὰς τρίχας, ἵνα διαφανεῖς ὦσιν· ὥστε τὴν πρόσοψιν αὐτῶν φαίνεσθαι Σατύροις καὶ Πᾶσιν ἐοικυῖαν. παχύνονται γὰρ αἱ τρίχες ἀπὸ τῆς κατεργασίας, ὥστε μηδὲν τῆς τῶν ἵππων χαίτης διαφέρειν. hoc est: *Crines à fronte ad verticem, atque inde ad cervicem retorquent; uti eò magis sint conspicui: ita, uti Satyros, atque Panas adspectu referant. culturâ enim ita densantur crines, uti ab equorum jubis nihil differant.*

Eumdem crinium cultum ostendit Sidonius, in epistolâ II libri I; Theodorici, Gothorum regis, formam depingens his verbis: *Aurium legulæ, sicut mos gentis est, crinium superjacentium flagellis operiuntur.* Et Gregorius Turonensis, lib. VI, cap. XXIV, de Gundobaldo, Chlotarii Francorum regis filio, sic loquens: *Diligenti curâ nutritus, ut regum istorum mos est, crinium flagellis per terga demissis.* Item Witichindus, lib. I, de Saxonibus: *Mirati sunt Franci præstantes corpore & animo viros, & novum habitum; arma quoque, & diffusas cæsarie scapulas.* Flagella illi duo adpellant, quos *cirros* Juvenalis, atque Tertullianus. Juvenalis verba, in satyrâ V, sunt ista:

Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirro?

Tertulliani verò hæc, in libro de virginibus velandis: *Debebunt & ipsi aliqua insignia sibi defendere; aut pennas Garamantum, aut crobylos barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cirros Germanorum.* In eamdem sententiam est illud Martialis, epigrammat. lib. I, ad Flaccum:

——— *Mollesque flagellant*
Colla comæ.

Atque hoc ipsum est, quod Diodorus ait, prædictâ culturâ ita densari crineis uti haud absimiles sint equorum jubis. Exemplar hujus comæ adposui ad finem hujus capitis figurâ IX.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Svevorum gente, totius Germaniæ maximâ, hæc refert: *Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere. sic Svevi à ceteris Germanis, sic Svevorum ingenui à servis separantur: sic in aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Svevorum, seu, quod sæpè accidit, imitatione, rarum, & intra juventæ spatium. apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur.* Seneca, lib. III, de irâ, cap. XXVI: *Non est Aethiopis inter suos insignitus color; nec rufus crinis, & coactus in nodum, apud Germanos. utrumque decet. nihil in unâ gente judicabis notabile, aut fœdum, quod genti suæ publicum est.* Item epistolarum ultimâ: *Quid capillum ingenti diligentiâ colis? quum illum vel effuderis, more Parthorum; vel Germanorum modo vinxeris.* Martialis:

Crinibus in nodum torti venere Sicambri.

Eravit heic doctissimus Lipsius, qui *obliquationem crinium* apud Tacitum idem esse vult quod *cirri* Tertulliani atque Juvenalis. Rectè tamen mox hunc errorem, quamvis adhuc subdubitans, correxit: ubi ait, *crinem non in rectum passos fuisse descendere; sed reduxisse in posteriorem verticem, & obliquasse.* quidpe omnem comam in verticem, atque inde in cervicem reducentes, nodo substringebant in ipsâ cervice: cujus rei exempla passim ad finem capitis in imaginibus adposita. Ceterùm verba Taciti, dicto loco, sic vulgò distingui video: *Apud Svevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequuntur, ac sæpè in ipso solo vertice religant. principes & ornationem habent.* Malè, meo judicio. nam ornatior iste principum capillus qualis fuerit, omnino debebat indicasse auctor. Sic igitur distinguo: *Apud Svevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retro sequuntur. ac sæpè in ipso solo vertice religant principes, & ornatiorem habent. Ea cura formæ: sed innoxiæ. neque enim, ut ament, amentur ve: in altitudinem quandam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Nempe principes domi in pace, ut reliqui nobiles atque ingenui, capillum, in cervicem obliquatum, nodo substringebant. at in bello, quia iidem erant ordinum ductores, quod infrà patebit, quò præ ceterâ multitudine forent magis conspicui, hostibusque terribiliores: in solo vertice in altitudinem quamdam eum religabant, quem morem hodiéque observant Americanæ quædam gentes, & in oriente apud Indias nonnulli insulani. Exempla ejus exstant figuris, III, VII, & XI. Atque hæc de comâ.

De barbarum cultu, quo Galli juxtà atque Germani quondam usi sunt, sic tradit Diodorus, libro prædicto: Τὰ δὲ γένεια τινὲς μὲν ξυρῶνται, τινὲς δὲ μετρίως ὑποτρέφουσιν. οἱ δ' εὐγενεῖς τὰς παρειὰς ἀπολειαίνουσι, τὰς δ' ὑπήνας ἀνειμένας ἐῶσιν, ὥστε τὰ στόματα αὐτῶν ἐπικαλύπτεσθαι. διόπερ

ἐσθιόντων

ἐσθιόντων μὲν αὐτῶν, ἐμπλέκονται ταῖς τροφαῖς· πινόντων δὲ, καθάπερ διά τινος ἠθμοῦ φέρεται τὸ πόμα. hoc eſt: *Barbas nonnulli abradunt; quidam modicè alunt. Nobiles verò tonſurâ genas quidem lævigant: at myſtaceis demittunt ita, uti ora eorum obtegantur. ideò, quum edunt, pilis cibi implicantur: quum bibunt, ceu per colum potus dimanat.* Idem illud de Britannis tradit Cæſar, belli Gallici comment. v. *Capillo,* inquit, *ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſâ, præter caput, & labrum ſuperius.* De Francis, Germanicâ gente, ſic Sidonius, carm. v:

—— Vultibus undique raſis,
Pro barbâ tenues perarantur pectine criſtæ.

Hunc morem etiamnunc agreſtes in Hollandiâ ſervant ferè omnes ſenectâ ætate. Nobiles illi priſcûm Germanorum eodem ritu myſtaceis promittebant, uti etiam nunc plerique Polonorum, & aliæ gentes orientales; mento genisque lævigatis. Quin & in Germaniâ multi hodiéque eodem delectantur oris habitu; quibus videlicet animi ferociores: maximè Cheruſcorum poſteri: qui nunc Bruneſvicenſes dicuntur. Barbam priſcos raſiſſe, præter jam dictos auctores, Tacitus quoque innuit, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Et aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſubmittere; nec niſi hoſte cæſo exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. ſuper ſangvinem & ſpolia revelant frontem: ſeque tum demum pretia naſcendi retuliſſe, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet ſqualor.* Nimirum ſqualor crinis barbæque ſubmiſſæ: quæ ignaviæ, imbecillitatisque indicia, atque ignominia; ut contrà raſa barba & revelata frons, virtutis argumenta. Exemplum hujus rei refert auctor, hiſtor. lib. IV, in Civile, Batavorum duce. *Civilis,* inquit, *barbaro voto, poſt cœpta adverſus Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, depoſuit.* At verò, quum aliàs crinem non detonderint; ſed aut in tergum humerosque effuderint, aut retro in verticem cervicemque obliquaverint, aut in ſolo vertice religaverint: novus hic fuerit mos, pro voto, patrato demum facinore, eum deponere. Neque verò eſt quod ad barbam tantùm eam depoſitionem referre velis. quippe diſertè auctor ait in lib. de Germ. *frontem* eos tunc *revelaſſe.* Niſi fortè ſic interpretari malis, uti barbam tunc demum raſerint; crinem verò in verticem cervicemque obliquaverint; qui antè in frontem, genasque erat ſparſus. Atque hæc ferè ſunt, quæ de capillorum cultu auctores tradunt.

De corporis tegumentis ſic Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes. & longiſſima apud eos pueritia eſt.* nempe ad vigeſimum uſque annum; ut infrà, cap. XX & XLVII, oſtendetur. Sequitur apud eumdem Melam: *Viri ſagis velantur, aut libris arborum, quamvis ſævâ hieme.* Et noſter, in libro de Germaniâ: *Tegumen omnibus ſagum, fibulâ, aut, ſi deſit, ſpinâ conſertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletiſſimi veſte diſtingvuntur. Gerunt & ferarum pelles.* Tegumenta heic narrantur varia. ex quibus quia pellium tegumentum fuit omnium antiquiſſimum, & à Deo rerum omnium conditore ipſo primis mortalibus Adamo & Hevæ inſtitutum, poſteáque ab omnibus fere mortalibus uſitatum; primo loco de eo dicendum erit. Cæſar, belli Gallici comment. IV, ita ſcribit de Germanis: *In eam ſe conſvetudinem adduxerunt, ut locis frigidiſſimis, neque veſtitus, præter pelleis, habeant quidquam (quarum propter exiguitatem magna eſt corporis pars aperta) & laventur in fluminibus.* Et comment. VI, de iisdem: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla eſt occultatio; quòd & promiſcuè in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et noſter, ut modò relatum; *Gerunt & ferarum pelles.* Cave per pelleis heic intelligas indumentum, ſive veſtimentum aliquod pellibus conſutum; uti quidam parum periti interpretantur. Propter exiguitatem pellium, ait Cæſar, magnam fuiſſe corporis partem nudam atque apertam. ergo tegumentum id unâ tantùm conſtitit pelle. quod dilucidiùs patet ex Taciti annal. II; ubi de Germanico Cæſare, pugnam cum Cheruſcis inituro, ſic refert: *Propinquo ſummæ rei diſcrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, ſecum agitabat.* & paullo pòſt: *Nocte cœptâ, egreſſus augurali, per occulta, & vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit caſtrorum vias, adſiſtit tabernaculis, fruiturque famâ ſui.* Hæc Germanicus in ipsâ Germaniâ, ad Viſurgim amnem, more militum Germanorum, in caſtris Romanis militantium, ferinâ pelle contectus. Ex Eginharto quòd exemplum de Carolo Magno allegetur; quia hic *ex pellibus lutrinis, vel murinis thorace confecto, humeros ac pectus hieme muniebat:* id certè à Taciti ævo longè remotum. quippe Caroli ætate longè jam cultiùs egit Germania; præſertim Ciſrhenana. proinde illius ſæculi exempla parum juverint interpreteis iſtos. Ego etiam vereor, uti mures

iſtæ

istæ sub ferarum possint venire nomine. Quin ipsi heic isti interpretes, ex Justini lib. II, hæc citant verba de Scythis: *Pellibus ferinis ac murinis utuntur.* ubi mures disertè à feris distingvuntur. Verùm totâ viâ aberrare, planéque averso eos incedere itinere, quicumque vesteis heic pellibus consutas intelligunt, aliarum gentium paribus convincere exemplis facile fuerit. Herodotus, lib. VII, de Xerxis, bellum Græciæ inferentis, exercitu: Αἰθίοπες δὲ παρδαλέας τε καὶ λεοντέας ἀναμμένοι. id est: *Aetiopes, pardorum leonumque pellibus amicti.* Et posteà: Λύκιοι αἰγὸς δέρματα εἶχον περὶ τοὺς ὤμους αἰωρεόμενα· id est: *Lycii caprarum gerebant pelleis, ex humeris suspensas.* Strabo, lib. XVI, de Troglodytis: Γυμνῆται δὲ εἰσὶ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι. id est: *Nudi agunt, pellibus amicti, & clavis armati.* Sic, lib. XV, Sibas Indos ait δορὰς ἀμπέχεσθαι καὶ σκυταληφορεῖν, ad imitationem Herculis; id est, *pellibus tegi, & clavas gestare.* Herculis nudi, pelleque tantùm leoninâ humeros ac tergum contecti, imaginem quis ignorat? Quapropter Cæsar rectè de Germanis dixit, *propter pellium exiguitatem corporis magnam partem fuisse apertam atque nudam.* & Tacitus hujusmodi pellium tegumenta à veste distinxit. Cum quibus consentiens Seneca, lib. I de irâ, cap. XI; *Germanis,* inquit, *quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt.* Pilos verò harum pellium non introrsùm, sed extrorsùm fuisse conversos, infrà quammaximè patebit; ubi prima bellantium tegumenta, munimentaque fuisse ostendam integras ferarum pelleis, non humeris tantùm, sed & capiti, unà cum auribus atq; cornibus, impositas. quem morem vetustissimum, & per omnem, quod infrà liquebit, terræ orbem quondam dispersum, Americanorum nonnulli etiamnunc servant. Mela, lib. III, cap. VIII; *Carmani,* inquit, *sine veste, ac fruge, sine pecore ac sedibus, piscium se cute velant, carne vescuntur; præter capita, toti corpora hirsuti.* En, suprà Strabo dixit Troglodytas esse γυμνῆτας καὶ δερματοφόρους· heic verò Mela Carmanos ait *sine veste piscium cute* fuisse *velatos.* Idem *hirsutos* dum vocat; exteriorem cutis partem, extrà fuisse conversam, apertè indicat. Sic Ovidius in primo de Ponto, eleg. VI, de Getis, sive Dacis, Germanorum finitimis:

Aspicit hirsutos cominus ursa Getas.

Hodiéque in septemtrionalibus Europæ partibus homines tunicas extrinsecus hirsutas gerere, mox ostendam. Usus verò harum pellium erat maximè ad arcendas pluvias niveisque. cui rei fidem facit exemplum Germanici; qui, non hieme, sed mediâ æstate bellum adversùs Cheruscos apud Visurgim gerens, ferinâ pelle contectus fuit: non pectus, sed humeros. Ceterùm barbaras genteis in Asiæ extremis, versùs ortum brumalem, item in maximâ Africæ parte, & omni Americâ, etiamnunc nudas agere, vulgo notum est. Idem antiquissimis temporibus in plurimis nostræ continentis, quam Europæ, & Asiæ, Africæq; nominibus distingvimus, partibus factitatum, veterum scriptorum monimenta passim testantur. Exempla quædam, præter jam antè adducta, collegisse haud abs re fuerit. Mela, lib. III, cap. VII, de Indis: *Alii ferarum, aviumque pellibus vestiuntur: pars nudi agunt; pars tantùm obscœna velati.* De Brachmanibus, Indorum sapientibus, qui inde τὴν γυμνοσοφιστῶν adpellationem apud Græcos invenerunt, satis vulgatum est. De Massagetis, Scythicâ gente, sic Strabo, lib. XI: Ἀμπέχονται δὲ τὰ τῶν φωκῶν δέρματα· id est: *vitulorum marinorum pellibus velantur.* quod & Herodotus testatur, lib. I. De Æthiopibus idem Strabo, lib. XVII: Κωδιοφόροι δ' εἰσίν. οἱ δὲ γυμνῆται, καὶ περιέζωνται μικρὰ κώδια, ἢ τρίχινα πλέγματα. id est: *Pelleis gerunt; alii verò nudi agunt; exiguis pellibus cincti, aut tegmine è pilis contexto.* Eodem libro de Mauris: Τὰς δὲ λεόντων, καὶ παρδάλεων καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται. hoc est: *Leonum, ac pardalium, & ursorum pellibus velantur.* Et mox: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δοραῖς ἀμπέχονται. id est: *quidam & serpentum, & piscium coriis teguntur.* De Troglodytis jam anteà intelleximus ex eodem Strabone; & de Carmanis è Melâ. De Britannis ita scribit Herodianus, lib. III: Γυμνοὶ γὰρ ὄντες τὰ πλεῖστα τοῦ σώματος, τὸν ἰλύος καταφρονοῦσιν. οὐδὲ γὰρ ἐσθῆτος ἴσασι χρῆσιν. ἀλλὰ τὰς μὲν λαπάρας, καὶ τοὺς τραχήλους κοσμοῦσι σιδήρῳ, καλλώπισμα τοῦτο καὶ πλούτου σύμβολον νομίζοντες, ὥσπερ τὸν χρυσὸν οἱ λοιποὶ βάρβαροι. τὰ δὲ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς. hoc est: *Nudi maximâ parte corporis quum sint, cœni inquinationem non morantur. neque enim vestis usum norunt: sed ventrem & cervicem ferro incingunt; ornamentum id esse, ac divitiarum argumentum existimantes; perinde ac aurum ceteri Barbari. Quin ipsa notant corpora picturâ variâ, & omnifariam formis animalium. quocirca ne induuntur quidem, ne pictura corporis celetur.* Plinius, lib. XXII, cap. I: *Equidem & formæ gratiâ ritusque perpetui in corporibus suis aliquas exterarum gentium uti herbis quibusdam, adverto animum. illinunt certè aliis aliæ faciem in populis Barbarorum feminæ: maresque apud Dacos & Sarmatas corpora sua inscribunt. simile plantagini glastum in Galliâ vocatur; quo Britannorum conjuges nurusque toto corpore oblitæ quibusdam in sacris & nudæ incedunt;*

Aethio-

Aethiopum colorem imitantes. Hispani quum etiam notis compuncti fuerint, quod Tacitus tradit in vitâ Agricolæ, & item Thraces, ut auctor est Herodotus, libro quinto; nudos egisse & ipsos certum est. Sed ad Germanos nostros revertamur. Nudi igitur egerunt, sagis, ut noster ait, aut ferarum pellibus humeros ac terga velati; reliquum corpus intecti, ut idem adfirmat. unde illud Senecæ, in libro de providentiâ divinâ: *Horrenda iniquitas cœli; intecta corpora.* Ac ne cui incredibile videatur, tantâ majores nostros egisse barbariâ, uti, pecorum ritu, pudendis intectis incesserint: eadem fuit ipsis ratio, quæ in reliquis per orbem gentibus; quæque etiamnum in suprà dictis partibus durat. Quàm nullus in totius corporis nuditate apud nostros fuerit pudor, satis disertis indicat verbis Cæsar, ubi sic scribit: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio: quòd & promiscuè*, id est, viri pariter & feminæ, *in fluminibus perluuntur; & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Scilicet, nec coitus, nec pudendorum, virilium juxtà, ac muliebrium ulla erat occultatio. nam & promiscuè in fluminibus perluebantur, & præter hoc, in reliquâ vitâ quotidianâ, utrique pellibus exiguis, aut parvis rhenonibus, de quibus mox dicam, tegebantur; quorum extrema vix ultra umbilicum descendebant. Alias quoque genteis propalàm cum mulieribus, ritu pecorum coivisse, patet ex veterum auctorum lectione. De Massagetis, & Indorum quibusdam, testis est Herodotus lib. I, & III. Idem hodiéque fieri in extero orbe, vulgò notum est. Sed pelles istæ veterum Germanorum ex quibus fuerint feris, dispiciendum est. Auctor noster, *Gerunt,* inquit, *& ferarum pelles; proximi ripæ negligenter, ulteriores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras.* En, quid hoc? proximi ripæ, scilicet Rheni, quibus per commercia cultus, negligenter; ulteriores, quibus nullus per commercia cultus, exquisitiùs. Satis absurdè, & præter omnem rationem. Locum, à vero genuinoque ordine turbatum, sic ego ordino: *Gerunt & ferarum pelles; ulteriores negligenter, ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs. eligunt feras, & detracta velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior oceanus, atque ignotum mare gignit.* Ulteriores igitur nudas pelleis spectabant, humeris, tergoque tegendo aptas. Proximi, duo genera pellium habuêre: alterum, quod maculis spargebatur, seu pingebatur; alterum, quod pellibus belluarum, sive segminibus, ac frustulis pellium belluinarum versicoloribus distingvebatur. Secundum hoc genus ex quâvis ferâ, modò tegendo corpori satis magnâ, sumi poterat. primum illud lucidi fuisse pili, necesse est; quò maculæ inspersæ discernerentur: ut sunt luporum, cervorum, caprearum, præsertim albarum, & id genus aliarum ferarum. Viri docti circa modò dicta auctoris verba hærent: miranturque, quomodò prisci illi mortales pelleis sparserint maculis, & item pellibus aliis piscium: mendosumque hunc locum esse suspicantur. quorum sententiæ haud temerè ego adsenserim. Pelleis nunc totas, alias aliis spargi coloribus videmus. eâdem ratione si apud priscos quoque Germanos maculis sparsas fuisse credimus, quid tandem fuerit mirum? Tingendi pelleis scientiam atque artem eos habuisse, colligere licet ex eo, quòd & feminarum amictus lineos purpurâ variasse ait auctor noster: & viri præthereà saga versicoloria, armaque picta gestarunt; ut infrà ostendetur. Alia verò illa velamina, seu ferarum pelleis pellibus belluarum spargebant, id est, segmentis pellium belluinarum versicoloribus distingvebant; quemadmodùm hujus operis etiamnunc exempla conspiciuntur complura apud Germanos maris Codani accolas, maximè verò in patriæ mihi terræ Prussiæ opidis. Palla est, ab humeris ad talos usque descendens, ex diversorum animalium, quæ septemtrionalis plaga ignotumque quondam Romanis mare mittunt, pellibus vario colore intus forisque consuta. Hac festis tantùm diebus, & ad solennia amiciuntur: vili plebeiæ mulieres; pretiosiori opulentæ matronæ: quibus argenteæ insuper adpenduntur bullæ, loco fibularum, à pectore ad pedeis usque, auro, margaritis, ac gemmis, quæsitoque opere distinctæ. Hæc igitur tria illa fuêre pellium genera, quibus Germani olim tegebantur: unum, sine opere externo; quod ad finem capitis, figurâ II expressum: alterum, maculis inspersum; cujus exemplar figurâ III, in viro: tertium, pellibus belluarum versicoloribus distinctum; cujus exempla eâdem figurâ, in muliere.

Nunc *rhenones* Cæsaris quid fuerint, dispiciendum est. Nullam ait fuisse rerum ad Venerem pertinentium occultationem; *quòd & promiscuè in fluminibus* feminæ cum viris *perluebantur*, & utrique *pellibus* tantùm, *aut parvis rhenonum tegumentis utebantur, magnâ corporis parte nudâ.* Ergo ne rhenones quidem obscœna velabant. Hinc illud Sallustii: *Germani intectum rhenonibus corpus tegunt.* Quibus verbis hoc intellexit; nempe, licet Germani corpus rhenone texerint, tamen intectum id mansisse, ob rhenonis exiguitatem. Sed

omnium clarissimè Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII: *Rhenones*, inquit, *sunt velamina humerorum, & pectoris, usque ad umbilicum; atque intortis villis adeò hispida, ut imbres respuant.* Ergo in his quoque pili, ut in suprà dictis pellibus, foràs fuerunt conversi. de cetero indumentum fuisse, corpus undique, ad umbilicum usque, claudens, ex jam dictis satis liquet. Manicis tamen caruisse puto. nam muliebrem quoque vestitum sine manicis fuisse, pòst ostendam. proinde simile indumentum, nisi quòd longius fuit, in Scritofinnorum gente *tunicam* adpellavit Paul. Diaconus, rerum Langobardicarum libro primo, capite quinto. *Apud Scritofinnos*, inquit, *est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur.* Scritofinni fuerunt olim, & nunc sunt in Scandinaviâ. Est hodiéque animal in illis terris, magnitudine & cornibus cervo haud multum absimile. vocabulum ei vulgare *een rhene*. è quo nomen traxisse modò dictum tegumenti genus, quod Paullus vidit in Italiâ, aut Galliâ, haud dubium est. nam, quòd quidam grammatici hodiè docent, dictum fuisse *rhenonem*, ἀπὸ τῶν ῥηνῶν, id est, *ab agninis pellibus*, id falsum esse testatur Varro lib. IV de lingvâ Latinâ: qui Græcæ lingvæ haud ignarus, peregrinum id atque Gallicum adfirmat esse vocabulum. & item Isidorus, lib. XIX, cap. XXIII, qui Germanicum. Neque veterum auctorum quisquam eo usus est, nisi in Gallis, aut Germanis, id est, in gente Celticâ: quia & vocabulum, simulque res ipsa erant Celtica. Hodiéque iidem Scritofinni, & conterminæ gentes, sed & Americanorum septemtrionales eodem vestimenti genere utuntur. Antiquitatem, & primam originem sacrata ei adserunt monimenta, in libro geneseos, cap. III, ver. XXI, his verbis: *Fecit Iehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas; quibus vestivit eos.* Insigniter heic errant pictores vulgò, qui pellem tantùm humeris ac tergo eorum adponunt; quod genus suprà nobis descriptum est. nam ad velanda celandaque potissimum obscœna, tunicas eis à Deo datas docet ver. VII, his verbis: *Tunc aperiebantur oculi amborum: cognoveruntque, se nudos esse. & consutis foliis ficulneis, fecerunt sibi subligacula.* Exemplar Cæsariani rhenonis exstat figurâ tertiâ; Diaconiani, figurâ V. Atque de pellium amictu hactenus disseruisse sufficiat. nunc alia etiam vestium videamus genera.

Auctor noster; *Tegumen omnibus*, inquit, *sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur.* Vocabulum *sagum* variè hodiè explicari, generibusq; vestium, quæ nunc in usu sunt, accommodari video. vetus tamen illud sagum quid fuerit, nusquàm reperio satis expressum. Hoc igitur diligentiùs heic indicandum. Varro lib. IV de lingvâ Latinâ, atque Isidorus lib. XIX, cap. XXIV, Gallicum esse vocabulum tradunt. Ego non tantùm Gallorum, sed omnium pariter Celtarum fuisse & rem & nomen ex eo colligo, quòd & Galli & Britanni, atque Hispani eo usi sunt, ut infrà patebit: & Germani, ut testem modò audivimus Tacitum. Isidorus, dicto loco, *Sagum*, inquit, *Gallicum nomen est. Dictum autem sagum quadrum eò, quòd apud eos primùm quadratum, vel quadruplex erat.* Sanè *quadrum* nemo interpretatus est *quadruplex*, nisi hic grammaticus: sed *quadrangulum*, sive quatuor constans lateribus. Saga igitur ista dicta fuêre quadra, quia quadratâ erant figurâ, id est, quadrangula, veluti mensarum lectorumque operimenta. quod etiam Afranius in comœdiâ testatus est, *sagos quadratos*, masculino genere, imitatione Græcorum, adpellans. Atque ea vetustissima tegumenti apud alias quoque genteis forma. quam hodiéque in Polonorum Hungarorumque nationibus Europæis manere, mox infrà ostendam. Dionysius Halicarnassensis lib. III auctor est, Lydorum ac Persarum reges antiquis temporibus gestasse περιβόλαια τετράγωνα τῷ σχήματι· id est: *amicula figurâ quadrangulâ.* Nec aliud tegumenti genus intellexit Mela, lib. I, cap. VIII, de Africæ quibusdam populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, ita loquens: *Primores sagis velantur, vulgus bestiarum pecudumque pellibus.* Prædictus Isidorus, eodem libro, cap. XXIII: *Quibusdam nationibus sua cuique vestis est; ut Parthis sarabra, Gallis linnæ.* & paullo pòst: *Linnæ saga quadra, & mollia sunt: de quibus Plautus: Linnæ cooperta est textrino Gallia.* Quas heic ille *linnas* intelligat, haud equidem perspicio; nisi idem sit vocabulum, quod *lænæ*. quod tamen Latinum esse, testis est Varro in dicto libro. Strabo, lib. IV, Belgas Gallos, quos ille à Rheno ad Ligerim usque amnem extendit, ex lanâ asperâ, atq; villosâ saga densa contexuisse narrat, quę Romani *lænas* vocabant. Has innuit Juvenalis, satyrâ IX, his versibus: ——— *Pingveis aliquando lacernas,*

Munimenta togæ, duri crassique coloris,
Et malè percussas textoris pectine Galli,
Accipimus.

Easdem

Easdem lænas discertè saga cum Strabone adpellat Martialis, lib. VI:

Te Cadmea Tyros, me pingvis Gallia vestit.
Vis te purpureum, Marce, sagatus amem?

Texta fuisse quum ajant auctores, figuram eisdem quadram haud obscurè adsignant. Varronis verba, in prædicto libro, hæc sunt: *Quidquid insternebant, à sternendo stragulum adpellabant. quibus operiebantur, operimenta, opercula, & pallia dixerunt. In his multa peregrina, ut sagum, rheno, Gallica; gaunacum, majus sagum, & amphimallon, Græca.* Malè igitur hodiè faciunt, qui sagum pro indumento manicato interpretantur; quum operimentum fuisse, disertissimis testetur verbis Varro; & quadrâ figurâ Isidorus atque Afranius; quæ indumento minimè convenit. Majus sagum, ait Varro, Græcis dictum fuisse *gaunacum*. Hesychius autem, Καύνακα, inquit, στρώματα, ἢ ἐπιβόλαια ἑτερόμαλλα· id est: *Caunaca, stragula sunt, sive operimenta, alterâ parte villosa.* At stragulum est quadrum. ergo & sagum. Vetus glossarium, Isidori nomini inscriptum, *gaunaca* interpretatur *gausapa*. Hæc fuisse villosa, ex Persio intelligitur; cujus verba, satyrâ IX, sunt ista:

Tu cùm maxillis balanatum gausape pectas;
Ingvinibus quare detonsus curculio exstat?

Discertiùs idem indicat Martialis, in epigrammate, cui lemma adpositum, *Gausapa villosa, vel mantile*:

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum.

Hujusmodi *gaunaca*, sive *gausapa* ἑτερόμαλλα Polonis hodiè frequenti sunt in usu: quibus vocabulum gens imposuit vulgare *koc*; (Germanicis literis efferas *kotz*;) & aliud *guná*, sive *guniá*; nescio an ab illo *gaunaco* tractum. Italis sanè vestis longa, ab eodem vocabulo dicta videtur *gonna*. cum hoc certè eamdem habet originem Anglorum *gowne*, itidem vestem longam significans. Et quid scio, an non Gallorum *cotte*, Anglorumque *coate*, ex eodem, cum Polonorum illo *kotz*, fonte manârit. quæ vocabula, ut ab initio operimentis, sic posteà indumentis variè apud varias genteis tributa. Verùm hæc nihil ad nostrum sagum. Ceterò Anglis quoque hodiè sunt gausapa, sive operimenta lectorum ἑτερόμαλλα; quibus vulgare vocabulum *rugges*, ad sagi Celtici speciem quamproximè accedentia: ut mox clariùs liquebit. ab horum etiam fortè nomine apud reliquos Germanos manet vocabulum *rock*, itidem vestem longam significans. Sagum igitur veterum Celtarum cujus formæ fuerit, ex Varrone, Strabone, Isidoro, Hesychio, Juvenale, Martiale, atque Persio intelleximus: nempe *ex lanâ confectum, quadrum, densum, villosum.* Nunc videndum est, quantæ fuerit magnitudinis. Hiberniæ equidem populi, & Normannici in Galliâ litoris accolæ, tegumentis utuntur hodiè majoribus, viri pariter ac feminæ, in pedeis usque demissis; alii villosis, villis carentibus alii. quæ tamen quadram in figuram, lateraque directa haud patent: sed Romanis similiora sunt togis; quas figurâ fuisse semicirculari, tradit Dionysius, libro suprà dicto. quâ figurâ posteà Romanos saga quoque gestasse, conjicere licet ex eo, quòd sagum Romanum Græci auctores interpretent κυκλάδα. aliâ, quàm quadrâ, fuisse figurâ, liquet ex eo, quòd Isidorus ait, *primùm apud Gallos sagum fuisse quadrum.* Celtæ quoque prisci omnes sagis usi fuerunt, aliàs villosis, aliàs villis carentibus; ut mox clariùs ostendam: at magnitudine Hibernicis Normannicisque sagis multo inferioribus. *Tegumen omnibus*, inquit noster, *sagum: cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur.* Et Senecæ verba, lib. I de irâ, cap. XI, sunt ista: *Germanis quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt.* Ex quibus patet, saga quoque ista fuisse exigua; quemadmodùm pelles suprà descriptæ. nam sagis velati quamvis fuerint, tamen intectos, id est, nudos adpellat auctor noster, & sine veste; quam tandem locupletissimis tribuit. unde etiam *sagula*, vocabulo diminutivo, ea adpellavit historiarum lib. II, & V. Poloni, Hungarique hodiè, milites maximè, pedites juxtà atque equites, munimento vestium utuntur, contra imbreis atque niveis, quadro, & versicolore, feræ alicujus, ut leonis, pardi, aut tigridis effigiem ferente. quod genus tegumenti, cùm figurâ, tùm magnitudine, simillimum est Celtarum sago. nam humeros tantùm, & tergum, ad nateis usque contegit. Hæc igitur magnitudo fuit sagorum. Villosa fuisse, ut nunc sunt Polonorum *kocy*, seu veriùs ut Anglorum *rugges*; ex Isidoro simul atque Strabone intelleximus. Præter hos, de Celtiberis, Hispanicâ gente, sic tradit Diodorus, lib. V: Φοροῦσι δὲ σάγους μέλανας τραχεῖς, καὶ παραπλήσιον ἔχοντας τὸ ἔριον ταῖς αἰγείαις θριξί· hoc est: *Gerunt saga hispida nigri coloris; quorum lana pilis caprinis similis.* Strabo, dicto lib. IV, de Belgis: Ἡ δ᾽ ἐρέα τραχεῖα μὲν, ἀκρόμαλλος δέ. (lego, μακρόμαλλος δέ.) ἀφ᾽ ἧς τοὺς δασεῖς σάγους ἐξυφαίνουσι. id est: *Lana eorum*

aspera quidem est, sed admodùm villosa; ex quâ densa saga texunt. Hæc Belgarum saga in tantum à Celtiberorum sagis fortè differebant, in quantum Anglorum *rugges* à Polonorum *kocy.* nempe, quòd hæc pilis erant directis, ceu caprinis: illa verò villis intortis. De cetero, saga hæc quoque eodem eos gestasse ritu, quo pelleis suprà dictas, id est, villis non intus, sed extrà dependentibus, maximè credibile est. quidpe adversùs imbreis præcipuè erant munimentum: quorum guttæ per villos facilius distillant. Exempla eorum expressa sunt figuris VI, VII, VIII, & IX; item infrà, ad caput XLIV. Dispiciendum nunc, utrùm omnia saga fuerint villosa, nec ne. Non omnia fuisse villosa, mea fert opinio: quam ex auctoribus adserere conabor. Diodorus, in prædicto libro, de Germanorum juxtà atque Gallorum moribus, cultu, ac vestitu agens; Ἐπιπορπῶνται, inquit, σάγους ῥαβδωτοὺς, ἐν μὲν τοῖς χειμῶσι δασεῖς, κατὰ δὲ τὸ θέρος ψιλοὺς, πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένους. hoc est: *Saga fibulis subnectunt virgata, per hiemem densa, æstate tenuia, crebris laterculis, florum instar, distincta.* Et Polybius, lib. II: Οἱ μὲν οὖν Ἴσομβροι καὶ Βοῖοι τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, καὶ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὑτοὺς ἐξήταζον. Id est: *Insubres, ac Boji braccati, & levioribus sagis velati in pugnam prodierunt.* Duo diversa & hunc sagorum genera, id est, gravium ac levium, intellexisse, haud obscurè patet ex genitivo casu τῶν σαγῶν. Tacitus histor. lib. V: pugnam in Mosæ amnis ore inter Romanos & Civilem Batavum (cujus exercitus constabat ex Batavis, & Caninefatibus, Germanis Cisrhenanis, item ex Frisiis ac Marsacis, Transrhenanis) describens: *Simul captæ lintres sagulis versicoloribus haut indecorè pro velis juvabantur.* & histor. II, de Vitellio, ex Germaniâ Cishrenanâ veniente: *Ornatum ipsius municipia & coloniæ in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, bracchas, tegmen barbarum, indutus togatos alloqueretur.* Hæc Taciti sagula versicoloria, eadem illa erant Polybii saga levia, & Diodori tenuia, virgata, & crebris laterculis, florum instar, distincta: non verò villosa; quæ erant densa, gravia, & in usum velorum minùs apta. Ut Hispani unius habuêre coloris saga nigra; sic & Germanos, & Gallos habuisse sua saga villosa singulis coloribus, certum est. Persius, satyrâ VI:

Iam chlamydas regum, jam lutea gausapa captis,
Essedaque, ingentesque locat Cæsonia Rhenos.

Martialis, epigrammate, cujus lemma *Penula gausapina:*

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta est,
Vt me vel mediâ sumere messe velis.

Et alio, cui lemma *Cubicularia gausapina:*

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Neque verò facilè villosa esse potuerunt virgata; nisi si zonas heic latiusculas pro virgis accipias. Tenuia autem illa, versicoloria, crebrisque laterculis distincta, in eumdem modum, eamdemque formam fuêre contexta, uti nunc per omnem Europam, nonnullasque alias orbis terrarum parteis, conspiciuntur vestes stragulæ, virgis versicoloribus ac zonis, crebrisque laterculis distinctæ; quibus mensæ consternuntur, lectique. Horum exemplar est figurâ VI. Verùm distingvenda heic sunt saga ingenuorum à nobilium sagis. in illis quidpe virgæ tantùm sive zonulæ veniebant, variis coloribus, prout textori libitum, distinctæ. in his ipsorum nobilium insignia, quemadmodùm & in scutis, de quibus infrà dicetur. intexta visebantur. insignia, non in hunc nostrum morem effícta; ubi integræ sæpenumerò feræ, ac volucres, adeóque agri nonnumquàm atque ædificia adpinguntur: sed meri tantùm ac nudi colores, in laterculorum speciem interstincti, alternatique. cujusmodi insignia etiamnunc in Germaniâ reperiuntur; quibus ea colorum simplicitas argumentum est vetustatis. Coloribus distingvuntur binis; ut candido, & nigro; candido, ac puniceo; nigro ac fulvo; candido, ac cœruleo; alia aliis coloribus inter se convenientibus. nam delectus quoque est in coloribus; nec quemcumque cuivis jungere decet. Horum exemplum est figurâ VII, in viro. Quædam insignia hodiè dictos laterculos modicè, in rhomborum formam, compressos habent. quod genus in veterum sagis fuisse, ut quidam volunt viri docti, ego equidem dubito: quum textura sagi quadri talem figuram haud facilè admittat. nisi ex segmentis versicoloribus consuto saga suspicemur; qualia hodiè in Hungariâ visuntur. Ceterùm, quum quædam insignia pro laterculis latiusculas habeant zonas, patriâ lingvâ *balken*, id est, trabeis dictas; quarum tres plerumque conspiciuntur tantùm binis coloribus, ita uti duæ candidæ unam nigram includant; vel duæ puniceæ unam fulvam, duæ cœruleæ unam candidam; & è diverso: quæ & ipsa, ob hanc simplicitatem, inter vetustissima habentur insignia: hæc quoque sagis olim fuisse intexta, quemadmodùm scutis adpicta, haud dubium est. Exemplar

eorum

eorum est dictâ figurâ VII, in feminâ. Aurum intextum fuisse Gallorum sagis, inter alios auctores testatur maximè Virgilius, Æneid. VIII; de Gallis loquens, qui Romam ceperunt:

Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis.

Et de Bojorum in Italiâ duce Chrixo Silius Italicus lib. IV:

Auro virgatæ vestes; manicæque rigebant
Ex auro.

Germanos interiores *possessione & usu auri argentique haut perinde affectos fuisse*, auctor est Tacitus in libro de Germaniâ. quapropter nec vestibus id intexuisse existimo. *Proximi provinciis Romanorum quum ob usum commerciorum aurum & argentum in pretio habuerint*; teste eodem Tacito ibidem; vesteis quoque auro, argentoque, more Gallorum, virgatas, variegatasque gestasse, haud dubium est. Clarè id testatur Herodianus, in lib. IV, de Antonino Caracallâ, apud Danubii ripam agente, sic scribens: Πολλάκις δὲ καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀποθέμενος χλαμύδα, ἠμφιέννυτο τὰ Γερμανῶν περιβλήματα· ἔν τε χλαμύσιν, αἷς εἰώθασιν, ἀργύρῳ πεποικιλμέναις, ἑωρᾶτο. hoc est: *Sæpè etiam, Romano paludamento deposito, Germanicis tegumentis velabatur: atque in sagulis, quibus illi utuntur, argento variegatis, conspiciebatur.* At inter tenuia saga, alia etiam unius tantùm fuère coloris; & nonnulla ex his limbos tantùm variegata. Sidonius Apollinaris, lib. IV, epist. XX, de Segismeris. regii inter Gothos juvenis, comitatu: *Viridantia saga, limbis marginata puniceis.* Atque hæc ferè sunt, quæ de sagis priscorum Celtarum veteres adnotarunt Græcorum Romanorumque scriptores.

Porrò, præter jam dicta saga, pelleisque suprà descriptas, atque rhenones, aliud adhuc habuit antiqua Germanorum gens tegumenti genus, quod Mela indicat lib. III, cap. III, his verbis: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint: & longissima apud eos pueritia est. Viri sagis velantur, aut libris arborum, quamvis sævâ hieme.* Et Plinius in procemio libri XII: *Summum munus homini datum arbores, silvæque intelligebantur. hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libro vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Præter Germanos Indi quoque: de quibus ita Herodotus, lib. VII: Ἰνδοὶ δὲ εἵματα μὲν ἐνδεδυκότες ἀπὸ ξύλων πεποιημένα· id est: *Indi tecti erant amictu è lignis confecto.* Solinus, cap. LV, de eâdem gente: *Plurimi etiam flexibilibus libris circumdati.* Et Strabo, lib. XV, de Germanibus, Indorum philosophis: Τοὺς δὲ Γερμᾶνας τοὺς μὲν ἐντιμωτάτους Ὑλοβίους φησὶν ὀνομάζεσθαι, ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις ἀπὸ φύλλων καὶ καρπῶν ἀγρίων, ἐσθῆτος δὲ φλοιῶν δενδρέων. id est: *Germanum ait eos esse honoratissimos qui Hylobii adpellantur, nomine inde tracto, quòd in silvis degunt, è frondibus & silvestribus fructibus viventes, arborum libris tecti.* Et de Massagetis, Scythicâ gente, lib. XI: Ἀμπέχονται δὲ τοὺς τῶν δένδρων φλοιούς. hoc est: *Velantur arborum libris.* Hoc igitur tegumenti genus, ex arborum libris confectum, rectè uti intelligatur, sciendum priùs, quidnam sit *liber arboris*. Video nonnullos ipsam duriorem corticem interpretari, quâ arbor externè tegitur. at ex hac quænam vestis; quum plicari nequeat? Rectiùs illi, qui tunicam arboris interiorem, ipsi ligno proximè adhærentem exposuerunt. est quidpe pellicula illa, quæ, interiori cortici parti adfixa, ipsum lignum proximè contegit. Cicero, lib. I de naturâ deorum: *Trunci obducuntur libro, aut cortice, quò sint à caloribus & frigoribus tutiores.* Plinius, lib. XIII, cap. XI: *Palmarum foliis primò scriptitatum. deinde quarumdam arborum libris.* Atqui hi libri in tiliis multiplici sunt membranâ, & maximè plicabiles, ad texendum aptissimi. Germani universi (non modò, qui nunc, quasi peculiari vocabulo, dicuntur Germani: sed per Svediam item, Norvagiamque ac Daniam, & qui ab his proximis sæculis in Angliam transgressi,) patrio sermone vocant *bast*. funesque ex eo conficiunt magnâ copiâ; exceptis Anglis, apud quos hæc arbor non producitur. Poloni, Germanis contermini, suâ lingvâ adpellant *lyk*. calceosque ex eo contextos vulgò gerunt homines agrestes. prætereàque storeas, sive mattas ex eodem conficiunt, figurâ quadrangulâ; quas frumento in palustris navibusque substernunt. Vocabulum his imposuerunt patrio sermone *rogozá*, & peregrino *mátá*. Germani superiores vocant *matzen*; inferiores *matten*. Ad eumdem hunc modum, cùm aliæ gentes, tùm Germanorum quidam, maximè servi, seu coloni, tegumenta sibi contexuerunt, quæ nihil aliud fuère, quàm storeæ, seu mattæ exiguæ; quibus sagorum vice velabantur humeros atque tergum; cetera intecti, quemadmodùm sagati. Exemplar hujus tegumenti expressum est figurâ IX.

Hactenus igitur de superioribus corporum tegumentis, id est, *de pellibus, rhenonibus, sagis*, atq; *mattis* actum est. De cetero auctor noster, in libro de Germaniâ, *Locupletissimi*, inquit, *veste distingvuntur; non fluitante, sicut Sarmatæ ac Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente.* Distingvebantur scilicet locupletissimi à reliquâ plebe; cui, propter inopiam, præter tegu-

menta illa ex pelle, libro arboris, ac lanâ villosâ, haud quidquam vestitus. Doctissimus Lipsius ad verba auctoris modò citata, *Exprimit,* inquit, *egregiè vestitum hunc nostrum; qui à nobilitate Germanicâ diffusus haud dubiè per Europam.* & in margine libri: *Vestis pressa Germanorum, ut nostra.* Profectò haud perinde egregiè, mi Lipsi, expressit Tacitus vestitum eum, quo tu, vel ætas tua usa est; quoque nunc Germania inferior utitur. nam plurimi heic artus teguntur; ita, uti, cujus formæ sint, haud facilè scias, nisi veste detractâ. Quapropter id vestimenti genus, quo nunc Germani simul ac Galli, Britanni, Hispani, Italiq;, parvo equidem inter se discrimine utuntur, in *thoracem, bracchas,* & *tibialia* diviso; non à Germanis, sed à Gallis potiùs ulterioribus in reliquam Europam, id est, in Germaniam, Britanniam, Hispaniam, atque Italiam fuit diffusum. Strabo namque, in lib. IV, de Gallis Belgis, quos ipse à Rheno ad Ligerim usque extendit, ita scribit: Σαγηφορῦσι, ϗ κομοτροφῦσι, ϗ ἀναξυρίσι χρῶνται περιτεταμέναις· ἀντὶ δὲ χιτώνων χιστοὺς χειριδωτοὺς φέρουσι, μέχρι αἰδοίων ϗ γλουτῶν. hoc est: *Saga gerunt, comamque alunt, & braccis utuntur circùm extentis. loco tunicarum fissilem habent vestem manicatam, ad ingvina usque ac nateis demissam.* Heic quid aliud interpreteris χιστοὺς illos χειριδωτοὺς, ad ingvina & nateis usque demissos, nisi eam vestium partem, quam vulgus nunc Latinorum *thoracem* adpellat; patria verò lingva *Wammes*, & inferioris Germaniæ dialectus *wambeis*, Danica *vames*; Hispani *jubon*, Itali *giuppone*, Galli *pourpoint*, Angli & Leodiacenses ad Mosam amnem *doblet?* Et quia fissilis fuit hic thorax; laxiorem etiam fuisse Germanorum veste, singulos artus exprimente, certum est. Exemplum ejus exstat figurâ X. De Pannoniis, Illyricâ gente, ita Dio, lib. XLIX: Ὀνομάζονται δὲ οὕτως, ὅτι τοὺς χιτῶνας χειριδωτοὺς ἐξ ἱματίων τινῶν ἐς πάννους ἐπιχωρίως πως ϗ κατατέμνοντες ϗ προσαγορεύοντες συῤῥάπτουσι. id est: *Nomen autem inde habent, quòd tunicas manicatas è vestimentis more patrio in pannos, quos vocant, conscindant atque consuant.* Idem genus vestitus hoc fuerit cum illo Gallorum Belgarum, an paullo diversius, haud facilè dixerim. χιτῶνας Diodorum quoque vocare Gallorum istos thoraceis, infrà patebit.

De inferiore illâ vestium parte apud Gallos, quas ἀναξυρίδας vocat Strabo, sic etiam testatur Diodorus, lib. V, de universis Gallis loquens: Χρῶνται δὲ ϗ ἀναξυρίσιν, ἃς ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσιν· id est: *Vtuntur & indumentis, quæ ipsi bracas vocant.* Hoc idem esse vocabulum, quod etiamnum per omnem illam vastissimam Germaniam variis dialectis usurpatur, *bruch, brook, bruuk*, & in Hiberniâ *broages*, in Britanniâ *britches*, suprà cap. VIII docui. Vulgus hodiè Latinè loquentium *caligas* vocat, vocabulo minimè proprio; quum è Tacito ac Svetonio constet, caligas pedum fuisse tegmen. Taciti verba, annalium lib. I, de Germanici filio, sunt ista: *Militari vocabulo Caligulam appellabant: quia plerumque, ad concilianda vulgi studia, eo tegmine pedum induebatur.* Svetonius, in vitâ Caligulæ, ita tradit: *Modò in crepidis, vel cothurnis, modò in speculatoriâ caligâ, nonnunquàm socco muliebri conspectus est.* Quis ignorat, *crepidam, cothurnum, & soccum*, pedum esse tegmina, non femorum, vel crurum? In his igitur quum *caliga* computetur, & ipsam pedis tegmen cum Tacito intellexisse Svetonium, certum est. unde etiam Dio, lib. LVII, in eâdem Caligulæ historiâ, ὑποδήματα, id est, *calceamenta* interpretatus est. Verùm ne antiquis heic quidem tutò creditur grammaticis. in quibus ita Isidorus, Origin. lib. XIX, cap. XXII: *Femoralia appellata eò, quòd femora tegant. ipsa & bracæ, quod sint breves, & verecunda corporis iis velentur.* & cap. XXXIV: *Caligarius non à callo pedum, sed à calo, id est, ligno, vocatus; sine quo consumi calceamenta non possunt.* Et posteà: *Caligæ vel à callo pedum dictæ, vel quia ligantur. nam socci non ligantur.* Et Hesychius: Ἀναξυρίδες, φημινάλια, βράκια βαρβαρικά, ἔνδυμα ποδῶν, ὑποδήματα βαθέα, ἢ βασιλικά. id est: *Anaxyrides, feminalia, bracia barbarica, indumentum pedum, calceamenta alta, aut regia.* Parum ex vero. Meliùs Agathias, lib. II, de Francis loquens: Γυμνοὶ δὲ τὰ στέρνα εἰσὶ ϗ τὰ νῶτα, μέχρι τῆς ὀσφύος. ἐντεῦθεν δὲ ἀναξυρίδας, οἱ μὲν λινᾶς, οἱ δὲ ϗ σκυτίνας διαζωννύμενοι τοῖς σκέλεσι περιαμπέχονται. hoc est: *Nudi sunt pectora ac terga, ad lumbos usque. inde braccis, alii lineis, alii coriaceis cincti, crura obtegunt.* Sic Herodotus, lib. VII, de Persis: Περὶ τὰ σκέλεα ἀναξυρίδας εἶχον· id est: *circùm crura braccas habebant.* Vnde illud Pollucis, lib. VII, cap. XIII, de Persarum vestitu: Τὰς δὲ ἀναξυρίδας ϗ σκελέας καλοῦσιν· id est: *Braccas etiam tibialia vocant.* nempe, quia & femora, & tibias tegebant. Ἀναξυρίδας περιτεταμένας adpellat has Strabo braccas, pluribus gentibus communeis; quia erant laxæ, ac fluitantes. quod testatur Lucanus, lib. I, his versibus:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis
Vangiones, Batavique truces.

Et item Ovidius, Tristium lib. V, eleg. VII, de Sarmatis, Getisque, Pontum adcolentibus:

Pellibus & laxis arcent mala frigora braccis.

Idem poëta, in Tristium lib. III, eleg. X, non tantùm Sarmatis, ac Getis, sed & proximis Bessis id genus vestitus tribuit, hoc versu:

Pellibus

Pellibus & sutis arcent mala frigora braccis.

Libro verò IV, eleg. VI, iterum Getis:

Vulgus adest Scythicum, braccataque turba Getarum.

Libro V, eleg. X, ipsis Tomitanis, apud quos exulabat:

Hos quoque, qui geniti Graja creduntur ab urbe,
Pro patrio cultu, Persica bracca tegit.

Persicam adpellat, quia par Persicæ, atque adeò eadem. Strabo, lib. XV, de Persis: Ἐσθῆς δὲ τοῖς ἡγεμόσι ἀναξυρὶς τριπλῆ· id est: *Vestem principes habent, braccam triplicem.* Herodotus, lib. VII: Σάκαι, καὶ Σκύθαι ἀναξυρίδας ἐνδεδύκεσαν· *Sacæ ac Scythæ braccas induti erant.* Mela lib. II, cap. I, de Sarmatis Asiaticis: *Sarmatæ totum braccati corpus.* Quamquàm hic impropriè omne corporis vestimentum pro braccis acceperit. Parthos quoque iis usos, patet ex eodem Melâ, in lib. III, cap. IV, de Sarmatis Europæis, Germanorum vicinis, sic tradente: *Gens habitu, armisque Parthicæ proxima.* Atque hæc est Sarmatarum illa Parthorumque vestis *fluitans*, quam auctor noster intellexit, à Germanorum veste *strictâ, & singulos artus exprimente* diversam faciens. Manet hodiéque eadem laxarum braccarum, ferè ad talos usque demissarum forma in maximâ orientis parte, apud Turcas, quos veros genuinosque antiquissimorum scriprorum fuisse Sarmatas, suprà cap. IV docui: item apud Persas: qui jam olim Parthis fuêre mixti: & apud Sinas, totius orientis extremos homines: præterque in Africâ, apud Abissinos. in Europâ verò omnium fermè gentium nautæ eodem genere utuntur, maximè Galli, atque Lusitani. Exemplar earum expressum est figurâ X. Omni igitur ævo, apud omneis ferè genteis quum id genus vestis fuerit; haud dubium inde construere licet argumentum, jam ad urbis Babylonicæ ædificationem eo usos fuisse primos post terrarum inundationem mortaleis; atque inde in dispersione gentium, in varias longéque diversissimas terrarum parteis detulisse, ut multa alia, quorum passim nobis hoc in opere fit mentio. Est aliud hodiè genus braccarum, quibus femora itidem, simulque crura ad talos usque teguntur. Strictæ equidem sunt circa nateis. at hinc unà eâdémque laxitate ad talos usque submittuntur. Hoc genere quia nunc diversissimæ, atque longissimè inter se remotæ utuntur gentes; ut Hollandorum, Bremensium, Luneburgiensium, Holsatiorum, & longè hinc dissitorum Polonorum, Litaviorum, Curiorumque agrestes: & ipsum ab ultimâ illâ antiquitate omnibus pariter durare haud dubitaverim. Ceterò, materiam, ex quâ braccæ illæ olim fiebant apud Gallos & Germanos Cisrhenanos, indicat Agathias, verbis suprà citatis: nempe ex linteo, aut corio. Corium intellige illud, quod *alutam* dixêre Latini. Est pellis, pilis ademtis in commodiorem usum concinnata, atque emollita, tenuisque reddita. patria lingva vocat *sämisch*; inferioris Germaniæ dialectus *semen.* Sed ex lanâ quoque factas bracchas, versicolores, ut saga, ostendit Propertius lib. IV, carm. XI. ubi de Viridomaro, Gæsatarum Gallorum duce, sic canit:

Illi virgatis jaculantis ab agmine brachis
Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Sic de quodam Tage ad Pontum Euxinum Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

Tenuia non illum candentis carbasa Nili,
Non auro depicta chlamys, non flava galeri
Cæsaries, pictoque juvant subtegmine braccæ.

Ex dictarum igitur vestium, quibus Gallos olim usos tradit Strabo, exemplo satis patet, vestitum eum, quo nostrum nunc utitur sæculum, per Hispaniam, Italiam, Siciliam, Sardiniam, & alias interni maris insulas, item per Galliam, Germaniam, Bojohæmum, Prussiam, Livoniam, Svediam, Norvagiam, Daniam, & Britannicas insulas, non à Germanorum, quibus *stricta* fuit, *& singulos exprimens artus vestis*, sed à Gallorum more fluxisse: à quibus etiam Batavi, & Vangiônes, & alii haud dubiè Germani Cisrhenani eum habuêre; & ab iisdem fortè etiam Britanni; quibus braccas adscribit Martialis, lib. XI, verbis:

—Veteres braccæ Britonis.

Isidorus verbis prædictis hæc addit: *Tubrucos vocatos dicunt, quòd tibias, bracasque tegant. Tubraci, quòd à bracis ad tibias usque perveniunt.* Hanc peregrinarum vocum rerumque explicationem non magis veram esse suspicor, quàm illam, quâ *braccas* dictas ait, *quia breves, & verecunda corporis velent.* Discrimen tamen aliquod ejus ævo fuisse inter *brachas*, sive *bruchos*, conjicio. nam Itali hodiéque interiores brachas lineas, quibus passim omnes utuntur gentes Europææ, antiquo illo Celtarum vocabulo dicûnt *brache:* & Hispani suâ dialecto *bragas:* Galli *bragues:* & *brayes*; eoque significatu haud semel occurrunt apud inferioris sæculi scriptores, qui Francorum res literis composuerunt. Has Isidorum intelle-

intellexisse per *breveis brach* existimo: quibus superinduebant vel *tubruchos*, quibus dictæ brachæ breves, simulque tibiæ tegebantur; id est, brachas suprà ex pluribus auctoribus descriptas: vel *tubrachos*; qui brachas tantùm breveis operiebant, ad tibias usque: cujusmodi etiamnunc pars maxima Europæorum gestat. Nomina habuisse utrumque genus diversa, quibus inter se distingvebantur, equidem haud dubito. at Isidorus uti ea rectè tenuerit, posteritatique transdiderit, cummaximè vereor: quandoquidem *bruch*, & *brach*, unum idemque fuerit vocabulum. quod pluribus quoque dialectis variatum: unde hodiéque quorumdam Germanorum manet *brook*, & Hibernorum *broges*, Anglorumque *briches*; quod sæpius illi scribunt *britches*: Germanicè scripseris *britsches*. Prisci certè Romani peregrinum id genus indumenti peregrino semper adpellarunt vocabulo *bracas*; &, ut eorum libri crebrò variant, *braccas*, *brachas*, & *bracchas*. Posterioribus sæculis, Germaniæ populi Franci, Burgundiones, Svevi, Gothi, Vandali, Langobardi, & alii, Romanorum provinciis, Galliâ, Hispaniâ, & ipsâ Italiâ, occupatis, Latinam lingvam adfectantes, braccis suis per imperitiam *caligarum* tribuerunt nomen. unde etiamnum Italis dicuntur *calze*, Hispanis *calças*, Gallis olim *calces*, nunc *chauces*, *k* in *ch*, & *l* post *a* in *u*, pro ratione eorum dialecti, mutatis. Sed hactenus Batavorum Vangionumque, Cisrhenanorum Germanorum, vestitum indicasse sufficiet. Tempus nunc est, uti ad genuinum Transrhenanorum vestitum revertamur. quem *strictum* fuisse tradit auctor noster, *& singulos artus exprimentem.* Sic Sidonius Apollinaris, in carm. V, de Gothis loquens:

Strictius assutæ vestes procera coërcent
Membra virûm. patet iis altato tegmine poples:
Latus & angustam suspendit baltheus alvum.

Angustam dixit alvum; quia vestis arcta adstringebat: quod secus fit tunicam laxam ac fluentem gerentibus. Nicetas Chroniates, inferioris ævi scriptor, de quodam Veneto: Ἦν δ' αὐτὸς ἐσθῆτά τι τὴν πάτριον περικείμενος συνυφασμένην μικροῦ τῷ σώματι, καὶ ῥαφιδευθεῖσαν ἱκανῶς τὰ εἰς καρποὺς, καὶ τὸ στῆθος ἀφιεῖσαν ἄνετον. id est: *Erat is vestitu patrio indutus, qui ferè corpori attextus, & adsutus undique erat, manibus tantùm ac bracchiis, pectoreque apertis.* Tacitus Germanorum vestem singulos expressisse artus tradit: Sidonius tam strictam fuisse innuit, uti adsuta videretur: Nicetas idem vestis genus non modò adsutum, sed etiam attextum videri ait. quæ certè descriptio nulli generi vestium, quibus inferiores Germani utuntur, vel superioribus paullo annis, Lipsio vivente, usi sunt, convenire potest. At verò est hodiéque egressibus in Franciâ Transrhenanâ, Sveviâque hominibus vestitus, quamproximè ad Taciti, Sidonii, Nicetæque descriptionem accedens; corpori tam strictè adaptatus, uti adsutus planè videatur: maximè in inferiori corporis parte: ubi non modò nates quamdisertissimè exprimuntur; sed etiam, quæ pudoris verecundiæque causa abscondere decebat, ipsa obscœna quammanifestissimè ostenduntur. Qui sanè cultus fœdissimus, atque abhorrendus, nil nisi improbam libidinem nuptis juxtà atque innuptis irritans, à barbaro illo majorum nostrorum more promanavit: apud quos nudum, pecorum ritu, incedere, tergo tantùm, atque humeris, lacertisque primoribus tectis, & promiscuè in fluminibus viros cum feminis perlui, nullus planè fuit pudor. Nostrum sæculum jam longè cultius, eundem quasi per summam religionem, antiquitatisque venerationem mordicus retinere, satis mirari nequeo. Differebat tamen veterum Germanorum vestitus ab hodierno Francorum Svevorumque habitu; quòd hi totum corpus, ore tantùm atque manibus apertis, vestiuntur: illi brachia atque crura intecti fuere. De brachiis jam anteà ex Nicetâ cognovimus: de cruribus simul atque brachiis sic Sidonius, epist. XX, libri IV, ubi Gothorum describit cultum; *Regulorum, sociorumque comitantum forma & in pace terribilis. Quorum pedes primi perone setoso, talos adusque, vinciebantur. genua, crura, suræque, sine tegmine. præter hoc, vestis alta, stricta, versicolor, vix appropinquans poplitibus exertis. manicæ sola brachiorum principia velantes.* Sic suprà, carm. V, de iisdem:

—— *Patet iis altato tegmine poples.*

Et carm. VII, de Gothorum senatoribus:

—— *Squalent vestes, ac sordida macro*
Lintea pingvescunt tergo; nec tangere possunt
Altatæ suram pelles; ac poplite nudo
Peronem pauper nodus suspendit equinum.

Macrum

Macrum tergum poëta heic dixit, quia ſtricta veſtis artus ſingulos, præſertim in ſenibus, exprimebat. His verò verſibus etiam materiam ipſam deſignavit, ex quâ veſtes Gothorum fiebant: nempe ſuperior pars, qui eſt thorax, ex lino, ſive telâ lineâ; inferior, quas brachas, ſive bruchos vocamus, ex pellibus. quod de Francorum etiam in Italiâ brachis adfirmat Agathias, loco ſuprà citato. Sed & thoraces ex iſtiuſmodi pellibus fuiſſe confectos, quemadmodùm nunc fiunt, credibile eſt. Porrò verſicolorem fuiſſe illis veſtem tradit idem Sidonius in dictâ epiſtolâ XX, libri IV. Vnde etiam nunc Svitzeris in Helvetiâ manet idem mos, viris pariter atque feminis. Antiquæ tabulæ pictæ, militibus maximè familiarem fuiſſe, ſuperiore etiam ſæculo, hujuſmodi veſtitum, per omnem Germaniam teſtantur. Strabo, lib. IV, auctor eſt, Gallos quoque geſtaſſe τὰς ἐσθῆτας βαπτὰς, καὶ χρυσοπάςους· id eſt: *veſteis tinctas, & auro variegatas*. Et Diodorus Siculus, dicto lib. V, eoſdem uſos fuiſſe ſcribit ἐσθῆσι καταπληκτικαῖς, χιτῶσι βαπτοῖς, χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένοις· hoc eſt: *veſtibus mirificis, tunicis tinctis, & variis coloribus diſtinctis*. Per tunicam intellige χιτῶν χειριδωτὸν; quem ſuprà è Strabone expoſuimus. Exemplum Germanorum veſtis ſtrictæ refert figura X.

Quo genere calceamenti iidem uſi fuerint, indicat Sidonius, verbis antè relatis: *Pedes primi perone ſetoſo, talos adusque, vinciebantur*. Ejuſmodi perones frequenti hodiéque in uſu ſunt apud genteis ſeptemtrionales, ex pelle animalis confecti, quod patriâ lingvâ dicimus *ein dachs*, & *das*: vulgus Latinè loquentium *taxum*, Plinius verò *melem* vocat: pilo ſetoſo, id eſt, craſſo, atque longo. Sed ex quâvis pelle duriore pilique craſſioris confectos fuiſſe olim, ex eodem Sidonio conjicio. is quidque, carm. VII, ex equinâ pelle Gothorum ſenatoribus adſignat verſu ſuprà citato:

Peronem pauper nodus ſuſpendit equinum.

Horum exempla paſſim in imaginibus ad finem capitis exſtant. Verùm perones iſtos locupletum, ſive nobilium fuiſſe calceamenta, patet ex Sidonii locis prædictis. Pauperiores, & maximè ſervos, id eſt, colonos nudis inceſſiſſe, ut reliquo corpore, pedibus, credibile eſt. Nec tamen ego dubitaverim, eoſdem homines, qui mattis velati erant, pedibus quoque, contra ſilicum ſpinarumque injurias, induxiſſe ſoleas ex arboris libro contextas; quemadmodùm hodiéque agreſtes in Poloniâ homines calceati viſuntur, funiculo id genus calceamenti in plantâ pedis adſtringente: quorum exemplar imagine IX redditum. Quod equidem genus haud novum, nec poſteriori demum hoc ſæculo eſſe inventum, ſed jam antiquiſſimis temporibus in aliis quoque gentibus uſitatum; liquet ex antiquo ſcriptore Philoſtrato: qui in vitâ Apollonii, lib. VI, cap. VI, ita Apollonium apud gymnoſophiſtas, Nili accolas, introducit loquentem: Ὑπόδημα δὲ αὐτοῖς βύβλου δίδωμι· id eſt: *Calceamentum iis ex arborum libris dabo*. Atque hactenus de veſtitu priſcûm Germanorum, quantum ex antiquorum auctorum ſcriptis elicere licuit, dictum eſt.

Nunc diſpiciendum, an alia etiam corpori adhibuerint ornamenta. nam Galle finitimos atque conſangvineos eorum, haud raro torquatos armillatosque referunt auctores. In quibus Strabo ita lib. IV: Χρυσοφοροῦσι δὲ περὶ μὲν τοῖς τραχήλοις στρεπτὰ ἔχοντες· περὶ δὲ τοῖς βραχίοσι καὶ τοῖς καρποῖς, ψέλλια. id eſt: *Aurum gerunt: circùm colla torqueis, & circa commiſſuram manus cum brachio armillas*. Polybius, lib. II: Πάντες δ᾽ οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας, χρυσοῖς μανιάκοις καὶ περιχείροις ἦσαν κατακεκοσμημένοι. τοῦτο δ᾽ ἐστὶ χρυσοῦν ψέλλιον, ὃ φοροῦσι περὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸν τράχηλον οἱ Γαλάται. id eſt: *In primis cohortibus neminem cerneres maniacis armillisque aureis non adornatum. Sunt autem maniaca aurei torques, ad collum & manus geſtari à Gallis ſoliti*. De Germanis igitur ita noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modo à ſingulis, ſed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque*. Finitimarum gentium; id eſt, Gallorum ab occidente, ab meridie Vindelicorum, Noricorum, Pannoniorumque. nam ab oriente Sarmatas Venedos ne ipſos quidem aurum poſſediſſe, ſatis conſtat. Cum Tacito conſentiens Florus, libro IV, capite ultimo de Druſo, bellum in Germaniâ auſpiciis Cæſaris Auguſti gerente, ſic tradit: *Inde validiſſimas nationes, Cheruſcos, Svevosque, & Sicambros pariter aggreſſus eſt. qui, viginti centurionibus crematis, hoc velut ſacramento ſumſerant bellum; adeò certâ victoriæ ſpe, ut prædam in anteceſſum pactione dividerent. Cheruſci equos, Svevi aurum & argentum, Sicambri captivos elegerant. Sed omnia retorſum. victor namque Druſus equos, pecora, torques eorum, ipſosque prædâ diviſit, & vendidit*. Modum gerendi torquem haud dubiè obſervarunt eumdem, quem Galli: de quibus ita Virgilius, loco ſuprà dicto:

Lactea colla auro innectuntur.

& Si-

& Silius: *Colla viri fulvo radiabant lactea torque.*

Item Propertius:

Torquis ab incisâ decidit unca gulâ.

Nempe torques collo impositus, vulgari nunc etiam more, in pectus dependebat. Ceterò, armillarum quoque aurearum usum eos unà cum torquibus à finitimis accepisse gentibus, ego equidem haud dubitem. Ipsum *armillarum* vocabulum merè esse Germanicum, idem, quod *brachialia* apud Romanos, significans, suprà, cap. VIII, docui. Quamquàm nec torques, neque armillæ, Gallorum fuerint inventum. nam Armenios quoque eadem gestasse ornamenta, auctor est Appianus in Mithridaticis; & Persis adscribit armillas Herodotus lib. VIII. nec rara earum mentio libris sacris in Hebræorum gente. & hodiéque non modò in nostro hoc orbe, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed in extero etiam omnes barbaræ gentes iisdem utuntur, ex variâ materiâ confectis. Vnde haud leve documentum, inventum id esse vetustissimum; & haud dubiè in dispersione gentium, in omneis pariter terræ parteis pervectum. Annulos quoque gessisse priscos Germanos, haud dubitaverim. Tacitus quidem ita de Chattis, in eodem libro: *Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* Verùm heic non ipsum annulum, sed ferrum in annulo ignominiosum fuisse existimo: reliquos aurum in digitis æquè ac in collo honestum decorumque duxisse. Hæc igitur de virorum vestitu atque ornatu.

De feminarum quoque cultu nunc deinceps dicendum. Auctoris nostri verba suprà citavimus ista: *Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distingvuntur: non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi; sed strictâ, & singulos artus exprimente. Gerunt & ferarum pelles: ulteriores negligenter; ut quibus nullus per commercia cultus: proximi ripæ exquisitiùs.* Et paullo pòst: *Nec alius feminis, quàm viris habitus: nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant: partemque vestitus superioris in manicas non extendunt; nudæ brachia, ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* Verba ista, *nec alius feminis, quàm viris, habitus*, non eò accipienda sunt, quasi feminæ quoque *vestem strictam, & singulos artus exprimentem* indutæ fuerint, id est, thoracem ac brachas: hoc enim perquàm fuerit absurdum. sed nonnullæ storeis tantùm, pellibus ferinis, rhenonibus, aut sagis velabantur; cetera intectæ, ut viri. quò etiam pertinent verba ista: *quamquàm severa illic matrimonia: nec ullam morum partem magis laudaveris.* quæ malè quidam atque inscitè trahunt ad ista; *nudæ brachia ac lacertos: sed & proxima pars pectoris patet.* quasi hoc adeò fuerit magnum: quum tamen in pectoris parte nudâ nihil habuerit Tacitus, quod adeò miraretur. Et quid mirum feminas quoque heic maximâ corporis parte, adeóque pudendis incessisse nudas? quum promiscuè & ipsæ cum viris in fluminibus sese laverint; & rei Venereæ nulla fuerit occultatio: ut testis est Cæsar, locis suprà dictis. cujus verba, suprà citata, tam ad feminas, quàm ad viros, pertinent. Quòd autem *sæpius feminas lineis amictibus velatas* fuisse noster tradit; id ad locupletiorum nobiliumque spectat uxores atque filias. Plinius quidpe, lib. XIX, cap. 1, *Galliæ*, inquit, *universæ vela texunt. Iam quidem & Transrhenani hostes. nec pulchriorem aliam vestem eorum feminæ novère.* Notandum heic, Plinium vocabulo *velorum* eam intelligere materiam, quam vulgus nunc Latinè loquentium adpellat *telam*; patrius sermo *linwand* (quasi dicas *pannum lineum*; nam Wand est *pannus*) & *lynwat*, superiorumque dialecto *leinwat*. Amictus autem ille feminarum nihil aliud fuit, quàm tunica interior muliebris: quam Angli nunc & Scoti in Britanniâ insulâ vulgari vocabulo adpellant *a smock*; quum virilem vocitent *a shirt:* Dani utramque *skiorte:* Germani, citra Cimbricam peninsulam & Codânum sinum, omnes communi nomine *hemde*; Itali *camiscia*, Hispani *camisa*, Galli *chemise*. Indumentum fuisse illud, non nudum tegumentum, quale sagum, vel pellis, patet satis clarè ex verbis Taciti, qui vestitum adpellat sine manicis. Rectéque cum hodiè referunt agrestium per omnem ferè Germaniam, & in nationibus Saxonicis Prussicisque ac Livonicis, opidanarum etiam feminarum tunicæ interiores; quibus nullæ manicæ, & proxima pars pectoris aperta. quibus aliam hodiè vestem superinduunt manicatam, mammas commodò tegentem. Veteris tamen ævi tunicas infra genua descendisse haud puto. etenim nulla erat ratio, crura potiùs quàm brachia ac lacertos tecta habere. Legitur equidem in vulgatis exemplaribus; *partem vestitus superioris in manicas non extendunt.* verùm ego legere malim, *partem vestitus superiorem.* nullus enim eis erat vestitus superior ab vestitu inferiore diversus; nisi sagum illud, vel pellis. Exemplum

hujus

hujus veſtitus imago XI refert. Ceterùm, ubi auctor ait amictus iſtos lineos purpurâ eos variaſſe: ego non acu pinxiſſe, ſed ipſi telæ intexuiſſe colorem purpureum exiſtimo; ut vulgò hodièque fieri videmus.

Ad pedeis quod attinet; iiſdem calceamentorum quoque generibus feminas uſas, quibus viri, ſuâ quamque pro conditione ac ſorte, ordineque, maximè credibile eſt.

De crinium in mulieribus cultu, nihil adnotatum reperio: niſi quod ſuprà ex Plinii lib. XXVIII, cap. XII, intelleximus, majorem viris capillorum fuiſſe curam, quàm feminis. unde haud dubium, has in humeros tergúmque eos ſparſiſſe, more etiam nunc apud barbaras genteis vigente; & in Europâ maximè apud Hibernos. nonnunquàm tamen in cervice nodo adſtrinxiſſe credo.

Torqueis olim, atque armillas, annulosque priſcas Germanas nobiliores locupletioresque juxtà cum viris geſtaſſe exiſtimaverim.

Cultus igitur corporum, veſtitusque, & ornatus apud priſcos Germanos ſic ſe habuerunt. De cetero, quamvis lotione, ut ſuprà oſtenſum, quotidianâ fuerint uſi; tamen miræ omnium fuerunt immunditiæ perpetuæque ſordes. Noſter eodem libro, circa finem: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis aſcribam dubito. ſermone, cultu, ſede, ac domiciliis, ut Germani agunt. ſordes omnium, ac torpor: ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Rectiſſimè heic, ac ſcitiſſimè Rhenanum vocabulum *procerum*, quod in vulgatis erat exemplaribus, emendaſſe in *ceterùm*, infrà in Peucinorum explicatione liquebit. Hoc voluit auctor: nimirum Peucinos ſermone, cultu, ſede, domiciliis, ſordibus ac torpore Germanos referre: uno reliquo, ſive uno cetero Sarmatas; nempe connubiis inter ſe mixtis. Suprà, eodem libro, ſic ait: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur. plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges. In omni domo nudi ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt. ſua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, aut nutricibus delegantur. dominum, ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora in eâdem humo degunt, donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Sed præter Tacitum, Sidonius quoque Apollinaris communeis omnium Germanorum ſordeis diſertiſſimis indicat verbis in carm. VII. ubi non de infimâ viliſſimâque plebe; ſed de ſenatoribus Gothorum ſic canit:

——Squalent veſtes, ac ſordida macro
Lintea pingveſcunt tergo.

Et quænam eſſe potuerunt munditiæ butyro unctis, *totosque dies juxta focum atque ignem agentibus*? idque humi, ſine ſedilibus, pelle tantùm, vel ſagulo, atque nonnumquàm nudo gramine ſubſtrato; ut proximo hinc capite patebit. Quin humi etiam quietem eos ſumſiſſe, ex Strabone colligo. qui, libro IV, de Gallis, quos moribus atque inſtitutis ſimileis fuiſſe Germanis jam dudum conſtat, ita ſcribit: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί. id eſt: *Humi cubant etiamnum plerique.* Et lib. III: Καὶ τὸ χαμευνεῖν, κοινόν ἐστι τοῖς Ἴβηρσι πρὸς τοὺς Κελτούς· id eſt: *Humi etiam cubare commune eſt Hiſpanis cum Gallis.* Subſtraverunt haud dubiè eadem, quibus cibum capientes inſidebant: nempe στιβάδας, id eſt, *toros gramineos*, teſte Strabone eodem in libro; vel, ut Poſidonius apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, refert, χόρτον, id eſt, *gramen.* Strabo, lib. III, de Baſtetanis, Hiſpanicâ gente: Μελανείμονες ἅπαντες, τὸ πλέον ἐν σάγοις· ἐν οἷσπερ καὶ στιβαδοκοιτοῦσιν. id eſt: *Nigro omnes utuntur veſtitu, plerumque in ſagis agentes: in quibus etiam, ſubſtratis toris gramineis, dormiunt.* Vel arborum etiam folia ſubſtraverunt; teſte Plinio, in prooemio libri XII, his verbis: *Summum munus, homini datum, arbores, ſilvæque intelligebantur. hinc primum alimentum; harum fronde mollior ſpecus, libro veſtis. etiamnum gentes ſic degunt.* &, quod poſt frondeis antiquiſſimum cubationis genus fuit, λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι, id eſt, *luporum, aut canum pelleis*; quas cibum capienteis ſibi ſubſtraviſſe Celtas, auctor eſt Diodorus lib. V. vel etiam urſorum pelleis, in hanc rem, ob magnitudinem, aptiſſimas. Herodotus, lib. IV, tradit, Herculem leonis pellem, quâ ſemper tegebatur, quietem capturo ſibi ſubſtraviſſe. Strabo, lib. XV, Indorum philoſophos ait cubaſſe ἐν στιβάσι καὶ δοραῖς, id eſt, *in toris ac pellibus.* Libro verò XVII, de Mauris ita ſcribit: Τὰς δὲ τῶν λεόντων, καὶ παρδάλεων, καὶ ἄρκτων δορὰς ἀμπέχονται, καὶ ἐγκοιμῶνται. id eſt: *Leonum, pardalium, urſorumque pellibus teguntur, iiſdemque incubant.* Et poſteà, de eâdem gente: Ἔνιοι δὲ καὶ ὄφεων, καὶ ἰχθύων δοραῖς ἀμπέχονταί τε, καὶ στρώμασι χρῶνται. id eſt: *Quidam & ſerpentum, & piſcium coriis velantur, ac pro ſtrato utuntur.* Exemplar in pellibus cubandi refert imago XII. Atque hinc puto apud noſtros natum vocabulum illud contumelioſum *bärenhäuter*; quo ignavos atque inerteis inceſſunt.

incessunt. Auctor noster, de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque.* Somno, in pelle plerumque ursinâ; cujus plurimus etiamnunc usus per Germaniam. unde, qui, per ignaviam, pigritiamque, & inertiam, hanc numquàm relinquebant, vocabantur per contumeliam *bärenhäuter*; quasi dicas *ursinarum pellium incubitores.* namque *bär* ursum, *haut* pellem significat. De Fennis, ultimis omnium Germanorum versùs orientem æstivum, ita Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus.* Atque hunc modum vivendi, quem hactenus descripsi, omnium fuisse vetustissimum, omnibusque per universum terrarum orbem mortalibus communem vulgaremque: cùm ex hodierno remotiorum in oriente, meridie, atque occidente gentium usu, tùm ex complurium antiquorum populorum consvetudine colligere licet. Præter jam allata exempla, hoc etiam legitur apud Pomponium Melam, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ interioris populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis: *Proximis nullæ quidem urbes stant; tamen domicilia sunt, quæ mapalia appellantur. Victus asper, & munditiis carens. Primores sagis velantur; vulgus bestiarum pecudumque pellibus. Humi quies, epulæque capiuntur.*

Heic inserantur Figuræ XII.

Cap.

figura . I.

figura . 2 .

Figura. 3.

figura. 4.

figura. 5.

figura. 6.

figura. 7.

figura . 8 -

figura. 9.

figura . 10.

figura. 11.

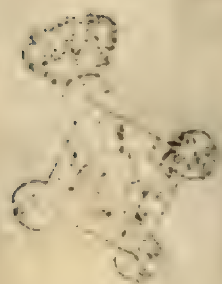

figura . 12 .

CAPUT XVII.

De victu, ac modo capiendi cibum: item de conviviis.

MAIORES nostri, uti in vestitu, ac corporis cultu, domiciliisque, sic in victu antiquum morem, ex Asiâ in gentium dispersione in Celticam delatum, bis mille quadringentos ampliùs per annos perpetuò retinuerunt; donec tandem in alias regiones, arma bellaque conferentes, transgressi, molliorem omnium rerum cultum didicerunt. De vestitu ac domiciliis suprà dictum est. de victu nunc dicendum.

De cibo igitur sic Cæsar, belli Gallici comment. IV: *Non multùm frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt: multúmque sunt in venationibus.* Et comment. VI: *Agriculturæ non student. majorque pars victus eorum in lacte, & caseo, & carne consistit.* Item noster in libro de Germaniâ: *Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum.* Strabo, lib. IV, eadem ferè de Gallis: Τροφὴ πλείστη μετὰ γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων. id est: *Cibus plerumque cum lacte, & carnibus omnis generis.* Idem de Chaucorum, Germanicæ gentis, insulanis inter Amisiæ Albisque ostia, Plinius lib. XVI, cap. I: *Non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit, omni procul abacto frutice.* Cæsar, belli Gallici comment. V, de Britannis: *Ex his omnibus longè sunt humanissimi, qui Cantium incolunt: neque multum à Gallicâ differunt consvetudine. Interiores plerique frumenta non serunt: sed lacte, & carne vivunt.* De iisdem Strabo, libro prædicto: Τὰ δ' ἤθη τὰ μὲν ὅμοια τοῖς Κελτοῖς, τὰ δ' ἁπλούστερα καὶ βαρβαρώτερα· ὥστ' ἐνίους, γάλακτος εὐποροῦντας, μὴ τυροποιεῖν, διὰ τὴν ἀπειρίαν· ἀπείρους δ' εἶναι καὶ κηπείας, καὶ ἄλλων γεωργικῶν. hoc est: *Ingenio partim similes sunt Gallorum, partim simpliciores, & magis barbari: adeò, uti quidam eorum, ob imperitiam, caseos non conficiant, quum lacte abundent; nec hortos colendi, aliarumve partium agriculturæ gnari sint.* Herodotus quidem idem de Scythis innuit, lib. IV; Ζώουσι δὲ μὴ ἀπ' ἀρότου, ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων. id est: *Non ab aratro, sed ex pecoribus vivunt.* Homerus quoque in poëmatibus suis, vetustissimo illo sæculo victum omnibus tribuit simplicem paucisque contentum, ac paratu facilem: cumque regibus pariter ac privatis, juvenibus ac senibus, diebus festis atque in nuptiis eundem; nempe carneis assas; easque ut plurimùm bubulas. Vnde haud leve argumentum, morem hunc per primos post terrarum inundationem mortaleis, simul in Græciam, simulque in Celticam, & alias terras ex Asiâ delatum. Sed de Germanis nostris auctores quid dicant, penitiùs introspiciamus. Cæsar, ut antè relatum, tradit, eos *non studuisse agriculturæ: nec multùm frumento vixisse.* Hoc eis commune fuisse videtur maximè cum Gallis: de quibus Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά· id est: *Cibus est, panes quidem pauci, at multæ carnes.* Ex frumento panem conficiebant prisci Germani, ex avenâ etiam pultem. Plinius lib. XVIII cap. XVII: *Primum omnium frumenti vitium avena est. & hordeum in eam degenerat; sic ut ipsa frumenti sit instar: quippe cùm Germaniæ populi serant eam; neque aliâ pulte vivant.* Hodiè puls eadem per Germaniam frequens. quibusdam tamen in partibus ex hordeo frequentior. Tacitus priscis Germanis cibum, inter alios, fuisse tradit *agrestia poma.* Cruda fuisse credo plerumque. nonnumquàm tamen & cocta. unde mos etiam nunc idem nobis frequentissimus manet; aliis gentibus parum usitatus, aut planè ignotus. Appianus in Celticis, de Marcomannis à Cæsare in Galliâ cum rege Ariovisto victis: Πόα ἐχρῶντο περὶ τὰς ἀπορίας τροφῇ, καὶ ὁ ἵππος ξύλοις· id est: *In egestate herbis victitabant; equi verò virgultis.* Tacitus eodem libro, de Fennis, extremis versùs orientem æstivum omnium Germanorum: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba.* Ex agrestibus autem fuit illis cibus pomis, quia *cum ubertate & amplitudine soli, labore non contendebant: ut pomaria consererent, hortos sepirent, & prata rigarent:* ut testis est Tacitus eodem in libro. Ergo nec leguminibus, neque oleribus, neque radicibus, sive bulbis vescebantur. quod de Britannis quoque testatur Strabo, loco suprà dicto. Plinius, in procemio libri XII: *Summum munus homini datum arbores silvæque intelligebantur. Hinc primum alimentum, harum fronde mollior specus, libris vestis. etiamnum gentes sic degunt.* Lacte Germanos multo victitasse, tradit Cæsar. Tacitus heic nominat *lac concretum.* Id quale fuerit, haud satis liquet. nam interpretes heic nihil agunt. Butyrum fuisse, ego dixerim. sic enim Plinius, lib. XI, cap. XLI: *Mirum barbaras gentes, quæ lacte vivant, ignorare, aut spernere tot sæculis casei dotem; densantes id alioquin in acorem jucundum, & pingve butyrum. spuma id est lactis; concretiusque, quàm quod serum vocatur. Non omittendum, in eo olei vim esse: & barbaros omnes, infantesque nostros ita ungi.* Satis apertè disertéque butyrum heic appellat *lac*

concretum, ut Tacitus. Idem Butyrum idem Plinius, lib. XXVIII, cap. IX, vocat *lac coactum*, in his verbis: *E lacte fit & butyrum, barbararum gentium laudatiſſimus cibus, & qui divites à plebe diſcernat. plurimum è bubulo; & inde nomen. pinguiſſimum ex ovibus. fit & ex caprino: ſed hieme calefacto lacte; æſtate expreſſo tantùm, crebro jactatu in longis vaſis, anguſto foramine ſpiritum accipientibus ſub ipſo ore, aliàs præligato. Additur paululum aquæ, ut aceſcat. Quod eſt maximè coactum, in ſummo fluitat. id exemtum, addito ſale, butyrum eſt, oleoſum naturâ. Reliqua decoquunt in ollis. ibi quod ſupernatat, oxygala appellant.* Sic ego lego locum mirè ab imperitis librariis luxatum: quem jam anteà vero ordini reſtituere tentarunt viri docti. Ceterùm ſatis conſtat, Plinii ævo *barbaras genteis*, quaſi peculiari vocabulo, dictos fuiſſe maximè Germanos, & nonnumquàm Britannos. Ex Strabone ſuprà quia intelleximus, Britannorum quosdam, caſeos non confeciſſe; de eâdem gente loquutum Plinium, ſimulque de Germanis, apud quos fuit, haud dubitaverim. Ad Germanos ſpectare, quòd ait *barbaros butyro ungi*, ſuperiori capite oſtenſum eſt. At Tacitus quia inter cibos Germanorum caſeum non nominat; quem tamen recenſet Cæſar: per *lac concretum* intellexiſſe illum, caſeum juxtà atque butyrum, exiſtimo. Falluntur, qui ex Plinio butyrum Celtarum credunt inventum. quidpe Strabo, lib. XVII, Æthiopibus id etiam fuiſſe pro oleo teſtatur. & non ſolùm IↃCCC circiter annis ante Strabonem divus Jeſaias, cap. VII; ſed & Salomon, Proverb. cap. XXX, verſ. ultimo, in Hebræorum gente ejus meminerunt.

Super carnibus diſcrepare inter ſe videntur Cæſar ac Tacitus; illo *pecuinam*, hoc *ferinam* tradente. Ego, utramque Germanis fuiſſe in cibo, ex hac auctorum diverſitate colligo. Sed apertè id, atque diſertè teſtatur Mela, lib. III, cap. III: Germanorum mores recenſens. *Victu*, inquit, *ita aſperi incultique, ut crudâ etiam carne veſcantur, aut recenti, aut cùm rigentem in ipſis pecudum ferarumque coriis, manibus, pedibusque ſubigendo renovarunt.* Mos hic edendi carnem crudam ſervatur hodiè à barbarâ gente Tatarorum. Manibus tamen, aut pedibus non ſubigunt: ſed inter equum ſtratumque poſitæ inſidentes, uno atque altero curriculo calefactam macerant; ſtatimque vorant. Indorum quoque nonnullos olim piſcibus, alios verò carnibus crudis victitaſſe, auctor eſt Herodotus lib. III. At Germani, non modò manuum pedumque ſubactione maceratam, ſed recentem quoque, id eſt, pecori ac feræ recens mactatæ exciſam, vorabant: ut liquet ex Melâ. quod etiam Tacitus intelligere videtur, ubi *recentem feram* cibum iis fuiſſe tradit. Atque equidem neſcio, an pecuinam carnem, manibus pedibusque ſubactam, ferinam verò recentem eos comediſſe voluerit Pomponius. nam fera facilè ſtatim omnis conſumi recens potuit: bovis autem, animalis multo majoris, partes in poſteros dies adſervabantur. Niſi verò & ferarum & pecudum parteis adſervatas, manibus pedibusque ſubigendo renovaſſe eos, id eſt, iterum calefeciſſe putes. Aſſâ quoque uſos fuiſſe carne, luculentus eſt teſtis Poſidonius, apud Athenæum, dicto lib. IV, cap. XIII. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὡς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα. id eſt: *Germani, ut auctor eſt Poſidonius lib.* XXX, *in prandium adferunt carnes membratim aſſas.* Non modò aſſas, ſed & elixas habuiſſe conſangvineos Germanorum Gallos; teſtatur idem Poſidonius apud Athenæum, eodem loco, his verbis: Η' τροφή ἐστι, ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλὰ ἐν ὕδατι, καὶ ὀπτὰ ἐπ' αἰθράκων, ἢ ὀβελίσκων. id eſt: *Cibus eſt, panes quidem pauci, at carnes multæ, elixæ in aquâ, vel ſuper pruinis, aut in verubus aſſæ.* De Germanis juxtà atque Gallis eadem Diodorus, lib. V: Πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. Hoc eſt: *Prope eos foci ſunt igne ardentes, ollisque ac verubus inſtructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta ſunt.* Strabo, lib. IV, de Gallis ita: Τροφὴ πλείστη μετὰ γάλακτος, καὶ κρεῶν παντοίων, μάλιστα δὲ τῶν ὑείων, καὶ νέων καὶ ἁλιστῶν. id eſt: *Cibus plurimus cum lacte eſt, & carnibus omnis generis, maximè ſuillis; recentibus juxtà & ſalitis.* Initio autem libri VII, Germanos fuiſſe ait Gallis καὶ μορφαῖς, καὶ ἤθεσι, καὶ βίοις παραπλησίους, id eſt, *& facie, & moribus, & victu ſimileis.* Ergo & ipſi Germani omnis generis carnibus, quemadmodùm hodiè, olim etiam victitarunt. Ac de ſuillâ carne, præſertim ſalitâ, quis ambigat? quando cibus ejus in tam frequenti hodiéque eſt apud Germanos, maximè Veſtofalos, reliquosque Saxonici nominis nationes, uſu, uti ab exteris etiam populis tamquàm pro pudore objectetur. Idem Strabo, libro tertio, Cerretanicas Cantabricasque ex Hiſpaniâ laudat pernas: Athenæus verò lib. XIV, cap. XXI, Gallicas. Marcusque Varro, de re ruſticâ lib. II, cap. IV, non modò pernas, ſed & ſuccidias. At hodiè Veſtofalicæ pernæ omnium habentur nobiliſſimæ. Sale verò uſos jam olim Germanos, patet ex Taciti annalium lib. XIII; ubi hæc leguntur verba: *Eâdem æſtate inter Hermunduros Cattosque magno prælio, dum flumen, gignendo ſale fecundum, & conterminum, vi trahunt; ſuper*

libidinem

libidinem cuncta armis agendi; religione insitâ, eos maximè locos propinquare cælo, precesque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri. inde, indulgentiâ numinum, illo in amne, illisque silvis salem provenire, non, ut apud alias gentes, eluvie maris, arescente undâ; sed super ardentem arborum struem fusa, contrariis inter se elementis, igne atque aquis concretum. Idem de confectione his in oris salis tradit Plinius, lib. XXXI, cap. VII, his verbis: *Galliæ Germaniæque ardentibus lignis aquam salsam infundunt. Hispaniæ quadam sui parte è puteis hauriunt; muriam appellant. Et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima ut quæ per se cinere sincero vim salis reddat. alibi corylus laudatur. ita infuso liquore salso, carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est.* Atque hoc est, quod Varro, de re rusticâ libro primo, capite octavo, sic refert: *In Galliâ Transalpinâ, intus ad Rhenum, cùm exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi nec vitis, nec olea, nec poma nascerentur; ubi agros stercorarent candidâ fossitiâ cretâ. ubi salem nec fossitium, nec maritimum haberent: sed ex quibusdam lignis combustis, carbonibus salsis pro eo uterentur.* Doctissimus Lipsius legendum heic censet, *intus Rhenum*, particulâ addititiâ rejectâ. At quomodò? An alia etiam fuit Gallia Transalpina extra Rhenum in Germanico solo? Cave credas. Rectè, *intus ad Rhenum:* id est, in interiore Galliâ Transalpinâ, quâ ad septemtriones simul & versùs orientem ad Rhenum vergit. Sed ad Germanos meos redeo. Ferinâ carne recenti quotidiè vesci potuerunt: quippe quum ingentes olim per omnem Germaniam silvæ; & venatus quotidianum in pace Germanorum fuerit exercitium. Atque in ipsis verum utique fuit, quod Pomponius Mela, lib. I, cap. VIII, de quibusdam illis Africæ populis, Cyrenaicæ provinciæ conterminis, tradit his verbis: *Victus asper, & munditiis carens. potus est lac, succusque baccarum. cibus est caro, plurimùm ferina. nam gregibus, quia id solum optimum est, quoad potest, parcitur.* Germanis quippe etiam in unis gregibus summas fuisse opes, infrà patebit. De prædictis Fennis, ita ibidem Tacitus: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes: quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt.* Idem de Scritofinnis refert Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Οἱ δὲ Σκριθίφινοι θηριώδη τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. οὔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, οὔτε ὑποδεδεμένοι βαδίζουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν, οὔτε τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν, οὔτε τι αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐργάζονται. ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὴν θήραν μόνην ἐπιτηδεύουσι. θηρίων τε γὰρ καὶ ἄλλων ζώων μέγα τι χρῆμα αἵ τε ὗλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τῶν ἁλισκομένων σιτίζονται. Hoc est: *Scritofinni belluarum in morem vitam degunt: ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant; nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant cibum: siquidem neque excolunt eam, neque, quæ iis uxores sunt, quidquam operantur: sed juxtà cum viris semper venatibus student. nam feras, & alia animalia, ut magnas opeis, silvæ ferunt immensæ, quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarum carnibus captarum semper vescuntur.* Hæc igitur de cibo priscûm Germanorum.

De potu sic noster ibidem: *Potui humor ex ordeo, aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus.* Genus hoc potus antiquissimum post aquæ lactisque potum: ut quod etiam ante terrarum inundationem primi sæculi mortaleis habuisse existimo: si vini usum primus invenisse rectè creditur Noachus. cujus rei nullum certum habemus documentum. Post inundationem certè, ad urbis Babylonicæ structionem, fuisse in usu, quum lingvæ nationesque distingverentur, colligitur ex eo, quòd omnes simul gentes, inde in orbem universum sparsæ, antiquissimis temporibus eo usæ sunt. Strabo, lib. XVII, de Æthiopibus: Ζῶσι δ' ἀπὸ κέγχρου καὶ κριθῆς, ἀφ' ὧν καὶ ποτὸν ποιοῦσιν αὐτοῖς. id est: *Milio atque hordeo victitant: ex quibus etiam potum sibi conficiunt.* Plinius, libro vigesimo secundo, sub finem capitis ultimi: *Et frugum quidem hæ sunt in usu medico. Ex iisdem fiunt & potus: zythum in Aegypto; celia, & ceria in Hispaniâ; cervisia, & plura genera in Galliâ, aliisque provinciis.* Germaniam cum puto intelligere, & insulas Britannicas. Idem auctor, libro decimo quinto, capite vigesimo secundo: *Est & occidentis populis sua ebrietas, fruge madidâ: pluribus modis per Gallias Hispaniasque; nominibus aliis, sed ratione eâdem. Hispaniæ jam & vetustatem ferre ea genera docuerunt. Nullâque in parte mundi cessat ebrietas. meros quippe hauriunt tales succos; nec diluendo, ut vina, mitigant.* Scilicet idem potus, eâdem ratione ex fruge madidâ confectus, per Æthiopiam, Ægyptum, Hispaniam, Galliam, Britannias, Germaniam, adeóque per omneis mundi partes bibebatur; speciebus tamen diversis, nominibusque aliis. Thracibus eumdem fuisse, nomine βρῦτον, auctor est Hellanicus, antiquissimus scriptor, apud Athenæum, libro X, capite XIV. De Pannoniis item, Illyricâ gente, parte Celtarum, Dio lib. XLIX, his verbis: Τάς τε κριθὰς, καὶ

τὰς κέγχρους δὲ ἐσθίουσιν ὁμοίως καὶ πίνουσιν. id eſt: *Hordeum ac milium edunt juxta ac bibunt.* Apud Ægyptios certè tam vetuſtus fuit zythi potus, uti ab Oſiride, vetuſtiſſimo eorum deo, inventum crediderint; teſte Diodoro, in libro primo. Atque hinc etiam ſacris in libris, Numer. cap. VI, Judic. XIII, & Lucæ I, per *ſiceram* Hebræorum, ipſum zythum intelligi, facilè ſuſpicer: utique quum Hebræi Ægyptiis fuerint ferè contermini; pars certè Syriæ antiquæ, quæ Ægypto contigua. Iſidorus Origin. lib. XX, cap. III: *Sicera eſt omnis potio, quæ extra vinum inebriare poteſt. cujus licet nomen Hebræum ſit; tamen Latinum ſonat pro eo, quòd ex ſucco frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur: coctisque frugibus aqua pinguior, quaſi ſuccus, colatur; & ipſa potio ſicera nuncupatur.* Zythi igitur, ſive cerviſiæ uſum majores noſtri habuêre jam inde à primordio gentis Celticæ, unà cum gente ex Aſiâ in Europam delatum. Patriâ hodiè lingvâ vocatur *bier*, & Saxonicâ dialecto *beer.* quod antiquiſſimum ejus eſſe vocabulum, ex ipsâ Aſiâ, à confuſione primævæ linguæ, unà cum re in ſeptemtrionem delatum, ex eo conjicere datur, quòd ex eâdem radice cum Hebraicâ voce *bar*, quæ frugem ſeu frumentum ſignificat, originem cepiſſe videatur; quia ex fruge fiebat. unde & Græca vox manſit πυρὸς, frumentum ſeu triticum & ipſa notans. Ægyptiorum quoque vocabulum, quod Græci, ſuæ lingvæ accommodantes, ſcripsêre ζῦθος, ſive ζῦθον, eâdem ratione à fruge, ſeu frumento petitum videtur. nam Græca etiam ex eodem haud dubiè manavit fonte vox σῖτος, ipſa quoque frumentum ſignificans: & ſimilior Sarmatarum, quorum partes nunc Poloni ac Bojohæmi, *zyto.* Ab Hebraico *bar*, ſimili modo deductum eſt eidem genti vocabulum *biriah*; quod pulmentum farinaceum exponunt interpretes in lib. II Samuelis cap. XIII. Athenæus, prædicto lib. X, cap. XIV, zythum antiquiſſimis temporibus vocitatum fuiſſe & βρῦτον, citat ex Archilocho, Hellanico, ac Sophocle. Id vocabulum ego neſcio, an non ex eâdem origine cum birâ, ſeu berâ noſtrâ, promanaverit; quaſi βίρυτον principio dictum. At potus is in Ægypto, Hiſpaniâ, Galliâ, ac Thraciâ ſublatus eſt. quamvis noſtrâ hac ætate in quaſdam Galliæ parteis conſvetudo bibendi, ratioque coquendi revectæ. Manet præterea per Germaniam: cujus partes antiquæ, Norvagia, Dania, Svedia, Finnia, Lappia. item per Britannicas inſulas, & per Sarmatiam. Germani, ut antè dictum, nunc vulgò vocant *bier*: & Britanni, quamvis aliis litteris, *beere*, eodem tamen ſono. Hinc Gallis etiam dicitur *biere*; Italiſque *birra*: licet antiquo interdum utrique utantur vocabulo, Galli *cervoiſe*, Itali *cervigia.* Dani, ac Norvagi nominant *æl.* quod vocabulum etiam Angli, ab illis traditum, in uſu habent; aliâ tantùm dialecto *ale* nuncupantes. Diſtingvunt tamen *ale* à *beere*: quòd hoc lupulo condîtur, illud verò non item. Ea gens, quæ nunc peculiari nomine vocatur Slavonica, Hungaris ab meridie contermina, ſuâ lingvâ adpellat *oll*: veteri haud dubiè vocabulo Germanorum; à quibus innumera alia in ſuum mancipavêre ſermonem. Reliquæ Sarmatici ſive Slavici generis nationes eumdem potum nuncupant *piwo*, vocabulo derivato à verbo *piti*, ſeu *picz*, quod bibere potareque ſignificat: quemadmodùm Ariſtoteles, ἐν τῷ περὶ μέθης, adpellavit πῖνον, à verbo πίνειν. Germanicè eâdem ratione dixeris *drincken*; Anglice *drincke*; Danicè ac Svedicè *dricke*; quaſi *potum* dicas. Antiqui nominis Gallici *cerviſiæ*, tam ineptas, tamque abſurdas reddere doctos etiam viros etymologias, miror; ceuid dictum ſit quaſi *cerebibia*, quia Ceres, id eſt, fruges bibitur; vel quaſi *Cereris vis in aquâ.* unde etiam ipſum vocabulum vulgò corrumpitur in *cereviſiam*: quum tamen nomen id non Latinum, ſed Gallicum eſſe teſtetur diſertè Plinius, dicto libro XXII, capite ultimo. Magis placet illorum ratio, qui à Gallico, ſive Celtico vocabulo *Zerwe*, quod nunc inferioris Rheni ripæ accolæ vocant *terwe*, ſignificatque frumentum, deductum exiſtimant. Iſidorus, Origin. lib. XX, cap. III: *Cerviſia à Cerere, id eſt, à fruge vocata. eſt enim potio ex ſeminibus frumenti vario modo confecta.* In quo pretio atque æſtimatione priſcis fuerit mortalibus, partim indicat Tacitus; ubi *in quamdam ſimilitudinem vini corruptum humorem* eſſe adfirmat: partim Diodorus; qui dicto lib. I, Oſirim, id eſt, Liberum patrem inventorem ejus tradit. Εἰ δέ τις χώρα, inquit, τὸ φυτὸν τῆς ἀμπέλου μὴ προσδέχοιτο, διδάξαι αὐτόν φασι τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμενον πόμα, λειπόμενον οὐ πολὺ τῆς περὶ τὸν οἶνον εὐωδίας καὶ δυνάμεως. id eſt: *Quòd ſi qua tellus plantam vitis non admitteret; conficiendum ex hordeo potum docuiſſe eum ajunt, fragrantiâ & efficacitate haud multùm inferiorem.* Hinc etiam Athenæo, lib. X, cap. XIII, οἶνος κρίθινος adpellatur, id eſt, *vinum hordeaceum.* Plinius, lib. XIV, cap. XXII, ut antè relatum; *Hiſpaniæ*, inquit, *jam & vetuſtatem ferre docuerunt.* Vidi ipſe patriâ terrâ biram Dantiſcanam annorum LX, mirandæ nigredinis, ſpiſſitudiniſque. quæ tamen poſt tantam vetuſtatem non in ſitis, ſed morborum remediis habetur.

Ceterùm, præter biræ potum, lacte quoque ſitim ſedaſſe majores noſtros, haud dubium eſt;

eſt; quando etiamnum pluribus Germaniæ in partibus agreſteis biræ defectum lactis potu ſupplere videmus. Priſci quinetiam moris teſtem habemus apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII, Poſidonium: qui ipſe olim Galliam (neſcio an etiam Germaniam Ciſrhenanam) ingreſſus fuit. Γερμανοὶ, inquit Athenæus, ὥς ἱστορεῖ Ποσειδώνιος ἐν τῇ τριακοστῇ, ἄριστον προσφέρονται κρέα μεληδὸν ὠπτημένα· καὶ ἐπιπίνουσι γάλα καὶ τὸν οἶνον ἄκρατον. hoc eſt: *Germani, ut auctor eſt Poſidonius lib.* XXX, *in prandium ferunt carneis membratim aſſas: ac lac ſuperbibunt, vinumque merum.* Sed lac antiquiſſimum potus genus apud omneis mortales, poſt aquæ potum. De vino quod ait, id de Germanis Rheno, Germaniæ Galliæque termino, propinquis intelligendum. ulteriores quidpe nullum habebant, nec patiebantur vini uſum. Tacitus, libro de Germaniâ: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* quò pertinet & illud, quod paullo antè eodem libro dixit: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* minùs quidpe rectè dixeris vinolentum eum, qui nil niſi cerviſiam bibit. Auctor tamen de omnibus in commune loquens, à potiori præſtantiorique potus genere vitium denominavit. Sic annal. XI, *vinolentiam* Cheruſcis adſcripſit; quum tamen ad Albim flumen incoluerint, ultra Cattos; quos vina ad ſe inferri negat paſſos Cæſar, belli Gallici comment. IV; Svevos eos, nomine improprio, adpellans. Gallos vino uſos, Cæſaris etiam ævo, ſatis conſtat. De Ubiis verò Germanicâ gente, ſic ipſe dicto commentario: *Ubii ceteris humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant; & ipſi, propter propinquitatem, Gallicis ſunt moribus aſſvefacti.* Contrà verò paullo antè de Svevis (qui ſunt Catti aliis auctoribus: nunc Haſſi atque Turingi:) *Vinum*, inquit, *ad ſe omnino importari non ſinunt: quòd eâ re ad laborem ferendum emolleſcere homines, atque effeminari arbitrantur.* Sic comment. II, de Nerviis, Germanicæ originis in Galliâ populis: *Nullum aditum eſſe ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri; quòd his rebus elangveſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtiment.* Hodiè magna pars ejus, quæ nunc dicitur Germania, utitur vino; incognito illic, vel rariſſimo biræ uſu. Ἄκρατον autem bibere vinum, atque meracum, hodiéque tamquàm ſumma obſervatur religio; ridetur que in exteris nationibus vini dilutio. Atque hæc de potu priſcûm Germanorum; qui trium generum notatur: *biræ, lactis*, atque *vini.* quartum his adjici debet, potus *aquæ*; infimæ, omniumque rerum inopi plebi uſitatus. Porrò Diodorus, lib. V, ita tradit de ſeptemtrionalibus Galliæ partibus: Διὰ δὲ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους διαφθειρομένης τῆς κατὰ τὸν ἀέρα κράσεως, οὔτε οἶνον οὔτε ἔλαιον φέρει. διόπερ τῶν Γαλατῶν οἱ τούτων τῶν καρπῶν στερισκόμενοι, πόμα κατασκευάζουσιν ἐκ τῆς κριθῆς τὸ προσαγορευόμενον ζῦθον· καὶ τὰ κηρία πλύνοντες, τῷ τούτων ἀποπλύματι χρῶνται. hoc eſt: *Exceſſus frigoris in causâ eſt, ut corruptâ aëris intemperie nec vinum nec oleum producatur. Ideò Galli horum fructuum inopes, ex hordeo ſibi potum conficiunt, qui zythus adpellatur. favos etiam aquâ diluunt: dilutumque hoc potum illis præbet.* Hujus potus, miror, non meminiſſe Tacitum in Germaniâ; quum non dubitem jam tum inibi eum fuiſſe in uſu, uti nunc etiam eſt.

Cibus igitur priſcis Germanis, atque potus quales fuerint, hactenus expoſitum eſt. Proximus nunc videtur aptiſſimusque locus, modum capiendi cibum, & rationem convivandi explicare. Auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Statim è ſomno*, inquit, *quem plerumque in diem extrahunt, lavantur. Lauti cibum capiunt. Separatæ ſingulis ſedes, & ſua cuique menſa.* Sedeis iſtas non ſublimes, ex ligno, aut aliâ materiâ durâ ac validâ fabricatas fuiſſe, ex aliis auctoribus diſco. Strabo lib. IV, de Gallis: Χαμευνοῦσι καὶ μέχρι νῦν οἱ πολλοί· καὶ καθεζόμενοι δειπνοῦσιν ἐν στιβάσι. hoc eſt: *Humi decumbunt etiamnum plerique. ſedentes in toris cibum capiunt.* Et Poſidonius de eâdem gente apud Athenæum, prædicto lib. IV, cap. XIII: Κελτοὶ τὰς τροφὰς προτίθενται, χόρτον ὑποβάλλοντες, καὶ ἐπὶ τραπεζῶν ξυλίνων, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένων. id eſt: *Galli gramine, ſeu fæno ſubſtrato, libationes proponunt, ſuper menſis ligneis, leviter à terrâ exſtantibus.* ubi per χόρτον idem intelligit, quod Strabo per στιβάδας. ſic enim Ariſtophanes in Pluto; ἀντὶ δὲ κλίνης στιβάδα σχοίνων· id eſt; *pro lecto, torum ſeu ſtratum è juncis.* Hunc morem, juncis integra conclavia, & cubilia conſternendi, in Angliâ ſervari video; à veteribus haud dubiè Britannis acceptum. At priſcis illis Gallis non tota conclavia fuiſſe conſtrata juncis, ſive gramine, aut fœno; ſed ea tantùm loca, in quibus quisque ſeparatim conſidere debebat, docet Strabo vocabulo στιβάσι, quod plura numero ſtrata denotat. quò etiam Taciti verba intelligenda; *ſeparatæ ſingulis ſedes.* At magis proprium quiddam de Germanis innuere videtur Diodorus, lib. V, de Gallis ſimul Germanisque in hæc verba ſcribens: Δειπνοῦσι καθήμενοι πάντες οὐκ ἐπὶ θρόνων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς, ὑποστρώμασι χρώμενοι λύκων ἢ κυνῶν δέρμασι. hoc eſt: *Cibum capiunt ſedentes omnes, non in ſedilibus, ſed humi; pro ſtragulis, luporum aut canum exuvias ſubjicientes.* Hoc, inquam, Germanorum moribus quàm maximè conveniebat; ut qui cor-

pora etiam ferarum pellibus velabant; quod suprà ostensum est. *Separatæ* igitur *singulis sedes*, in suâ cuique pelle, aut fæni graminisve toro.

Et sua cuique mensa, inquit noster. idem in Gallis notavit Phylarchus, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ· ἔπειτα δὲ τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. ἦσαν δὲ ὅσον εἴκοσι. id est: *Cœnaturi considebant in orbem. deinde mensæ inferebantur, cuique sua. erantque numero viginti.* Communis igitur hic quoque Celtarum mos. Nec Celtarum tantùm: sed & Indorum; teste Megasthene, Indicarum rerum scriptore, apud Athenæum, eodem loco. & Græcorum item: ut ex Homero notavit idem Athenæus, lib. I, cap. XI; singulis scilicet convivis adponi canistrum, mensam, poculum: unde iste versus:

Ἤδη μὲν δαιτὸς κεκορήμεθα, δαιτὸς ἐΐσης.
Iam cœnâ sumus satiati, cœnâ æquali.

Unde haud inepto collegeris argumento, morem hunc ex Asiâ, à dispersione gentium secum attulisse Celtas nostros, à Noachi filiis sibi traditum. unde & Indi & Græci habuêre. Ξυλίνας fuisse τραπέζας apud Celtas, μικρὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἐπηρμένας, id est, *ligneas mensas, leviter à terrâ exstanteis*, suprà ex Posidonio cognovimus. qui ipse Gallorum mores inspexit, ut auctor est Strabo, lib. IV. Humiles videlicet fuêre, quia ipsi convivæ non sublimes in sedilibus, sed humi in pelle, aut graminis toro adsidebant.

Locum prandii & cœnæ monstrat Diodorus, in dicto lib. V. Πλησίον δ' αὐτῶν ἐσχάραι κεῖνται, γέμουσαι πυρὸς, καὶ λέβητας ἔχουσαι, καὶ ὀβελίσκους πλήρεις κρεῶν ὁλομερῶν. id est: *Prope eos sunt foci, igni ardentes, ollisque & verubus instructi, quæ integrorum membrorum carnibus referta sunt.* Ignem struxerunt haud dubiè eodem modo, uti etiamnum fit in Vestofaliæ & illius tractus agris: ubi integra adgeruntur robora. Sic de gentibus, Istri ostia, & Thraciæ monteis, Pontumque & Mæoticas paludeis accolentibus, Virgilius γεωργικῶν III:

Ipsi in defossis specubus secura sub altâ
Otia agunt terrâ: congestaque robora, totasque
Advolvêre focis ulmos, ignique dedêre.

Locus igitur prandii & cœnæ fuit juxta focum: unde statim cibus, ex verubus atque ollis petitus, in mensis collocari potuit. Mela lib. II, cap. II, & Solinus cap. XVI, Thraceis tradunt epulanteis focos circumsedisse. Ceterùm de Gallis ita Phylarchus, dicto loco apud Athenæum: Τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. ἦσαν δὲ ὅσον εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων· καὶ ἄρτοι ζυμῖται μεγάλοι παραπεπηγμένοι ἦσαν πρὸς τοῖς κρέασι. hoc est: *Mensæ tripodes inferebantur. hæ numero erant viginti, carnibus in singulos viros distributis onustæ: magnique panes fermentati carnibus erant adfixi.* Nempe sua cuique portio discreta, unà cum pane adfixo, in mensâ adponebatur. Alium tamen modum adponendi cibum tradit idem Phylarchus ibidem paullo antè. sic enim Athenæus: Παρὰ δὲ Γαλάταις, φησὶ Φύλαρχος ἐν τῇ ἕκτῃ, ἐν ταῖς τραπέζαις ἄρτους πολλοὺς καταθεκλασμένους παρατίθεσθαι χύδην, καὶ κρέατα ἐκ τῶν λεβήτων. id est: *Apud Gallos, ut auctor est Phylarchus lib.* VI, *affatim mensis panes multos confractos imponi, & ex ahenis carnes.* De pane contrariam refert narrationem Posidonius, apud Athenæum eodem loco; & ipse Galliæ morum lustrator, ut antè dictum. Ἡ τροφὴ, inquit, ἐστὶ ἄρτοι μὲν ὀλίγοι, κρέα δὲ πολλά. hoc est: *Cibus est, panis quidem pauci, at carnes multæ.* Nisi fortè in quotidiano familiarique victu panis adpositus fuerit paucus; in conviviis verò multus. nam Phylarchus de regiis narrat epulis: Posidonius autem de quotidiano, atque inter domesticos usitato cibo. Porrò Phylarchus tradit τὰ κρέα fuisse νενεμημένα singulis. quod nonnulli interpretantur *carneis discissas.* verùm *in singulos viros distributas* intellexisse Phylarchum, patet ex Posidonio; qui integra membra etiam in privatis prandiis atque cœnis adposita fuisse testatur. superioribus namque verbis hæc statim apud Athenæum subjungit: Προσφέρονται δὲ ταῦτα καθαρίως μὲν, λεοντωδῶς δὲ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις αἴροντες ὅλα μέλη ἀποδάκνουσιν. id est: *Mensis carnes equidem puræ atque mundæ inferuntur: leonum verò ritu ambabus manibus membra integra attollentes, morsu dilaniant.* Nec mirum, integra cuique adposita fuisse membra; quum præter hæc atque panem, nihil omnino ad prandium, vel cœnam habuerint. etenim Tacitus, *Epulæ*, inquit, *& quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt.* & posteà: *Cibi simplices; agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.* Tum, si quid alicui ex suo carnis membro supererat, id in crastinum adservari, eidemque iterum adponi poterat. Unde etiam nunc in Germaniâ Saxonicâ, item in Daniâ, Norvagiâ, Svediâ, Finniâ, Livoniâ, Prussiâ, consvetudo adservandi cibum frigidum in totas etiam septimanas. Ceterò, integra ferarum pecorumque membra priscos verutis adfixisse Celtas, fidem facit mos hodiernus, Germanorum maximè, & Britannorum, Svedorum, Danorum, Norvagiorumque: apud quas genteis non tantùm membra, sed corpora integra verutis

adfixa

adfixa interdum conſpiciuntur. Addit Poſidonius, apud Athenæum, iſta: Ἐὰν δέ τι δυσαπόσπαστον, μαχαιρίῳ μικρῷ παρατέμνουσιν, ὃ τοῖς κολεοῖς ἐν ἰδίᾳ θήκῃ παράκειται. hoc eſt: *Si quid verò difficiliùs divellatur, cultello id præcîdunt, qui vaginâ tectus, & loco peculiari conditus, in propinquo eſt.* Ab hac antiquâ Gallorum, ſive Celtarum conſvetudine hodiernum puto manere morem in Galliâ; ubi etiamnum uno univerſi utuntur in prandio atque cœnâ cultro. De vaſis, quibus cibi adponebantur, ita legitur apud Strabonem, lib. III, in deſcriptione Hiſpanorum: Κηρίνοις δ' ἀγγείοις χρῶνται, καθάπερ καὶ οἱ Κελτοί· id eſt, ut vulgò interpretantur; *Vaſis utuntur cereis, ut & Galli.* At quis hoc credat? Doctiſſimus Caſaubonus ad hunc locum commentans, de Gallis idem Diodorum lib. V ſignificare putat verbis ſuprà citatis. Sed quid geographo cum hac metaphorâ? Omnino lego κεραμίνοις ſeu κεραμείοις, id eſt, *fictilibus.* ſic enim Poſidonius apud Athenæum, libro prædicto, de Gallorum conviviis: Τὸ δὲ ποτὸν οἱ διακονοῦντες ἐν ἀγγείοις περιφέρουσιν, ἐοικόσι μὲν ἀμβίκοις, ἢ κεραμέοις, ἢ ἀργυροῖς. καὶ γὰρ τοὺς πίνακας, ἐφ' ὧν τὰς τροφὰς προτίθενται, τοιούτους ἔχουσιν· οἱ δὲ χαλκοῦς, οἱ δὲ κάνεα ξύλινα καὶ πλεκτά. id eſt: *Qui ſunt à poculis, potum ferunt in vaſis ollæ ſimilibus, aut fictilibus, aut argenteis. Ex eâdem materiâ ſunt & patinæ, quibus adponunt cibos. quidam tamen æneas habent: nonnulli patinarum loco caniſtra lignea, è vitilibus contexta.* Et quis non credat, Strabonem illud ex eodem Poſidonio habuiſſe; quem toties ſuper rebus Gallicis citat? Cibum igitur & potum haud dubiè Germani noſtri menſis intulerunt iiſdem vaſis fictilibus atque ligneis, quibus Galli.

Polybius etiam, apud Athenæum lib. I, cap. XI, Hiſpani cujuſdam regis tradit in medio domus crateras fuiſſe poſitos aureos argenteoſque, vino repletos hordeaceo, id eſt, *celia*, ſive *ceria.* ſed hoc in Hiſpaniâ; ubi auri argentique magna vis. In Germaniâ tunc nullæ dum argenti, nedum auri venæ etiam poſterioribus ſeculis repertæ. Auctor tamen noſter, in libro de Germaniâ, *Eſt videre*, inquit, *apud illos argentea vaſa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* At hæc apud legatos, ac principes. reliquos fictilibus tantùm ligneiſque poculis bibiſſe, credibile eſt. & quia ſæpè lacte ſitim expellebant; catinis id ac patinis, non poculis, contentum habuiſſe eos exiſtimo. nec lac tantùm, ſed & biram nonnunquàm. hinc quidpe in ſeptemtrionalibus regionibus morem etiamnunc durare credo, patinis potandi. Auctor noſter dicto loco: *Quamquàm proximi* (Rheno, & Galliæ, Romanorum provinciæ) *ob uſum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* Itaque horum fortè principes argento quoque & auro potabant. Aliud genus poculi oſtendit Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Vrorum cornibus barbari ſeptemtrionales potant: urnaſque binas capitis unius cornua implent.* Item Cæſar, comment. VI: *Vrorum cornua, ſtudioſè conquiſita, ab labris argento circumcludunt: atque in ampliſſimis epulis pro poculis utuntur.*

Ceterùm Diodorus, dicto lib. V: Διακονοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν. id eſt: *Iuniores iis miniſtrant, femellæ juxtà & maſculi; ſed pueritiæ limiteis nondum egreſſi.* idque nudi. nam nudos perpetuò inceſſiſſe, donec pueritiam excederent, ſuprà oſtenſum eſt. In conviviis tamen alios quoque adhibuiſſe miniſtros, mox indicabitur.

De convictibus igitur ſic Poſidonius, apud Athenæum. prædicto lib. IV, cap. VIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται ἐν κύκλῳ. id eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem conſidunt.* Et in eamdem mentem Phylarchus ibidem, ut antè relatum: Τὸ δεῖπνον ἦν καθημένοις κύκλῳ. ἔπειτα δὲ τρίποδες εἰσηνέχθησαν πᾶσιν. οὗτοι δ' ἦσαν εἴκοσι, κρεῶν μεστοὶ νενεμημένων. hoc eſt: *Cœnaturi conſidebant in orbem. dein menſæ inferebantur, cuique ſua. eæ erant numero* XX, *carnibus in ſingulos viros diſtributis onuſtæ.* Hæc etiam de complurium convictu Phylarchus. ubi notandum; primùm eos conſediſſe univerſos: dein menſas fuiſſe illatas; non vacuas, ſed cibo jam anteà inſtructas. Modum atque ordinem in orbem conſidendi notat graphicè Poſidonius, dicto loco: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δ' ἑκατέρωθε κατ' ἀξίαν, ἧς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τῶν ὀπίσω παρεστᾶσιν· οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται συνευωχοῦνται. hoc eſt: *Convivæ plures ad cœnam ſi conveniant, in orbem conſidunt: in medio verò præſtantiſſimi ſedes eſt, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adſidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro ſplendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adſtant, qui ſcuta pro armis geſtant. haſtati verò ex adverſo in orbem, quemadmodùm domini, ſedentes cibum unà cum ipſis capiunt.* Hunc conſidendi modum, ordinemque uti rectè teneas; locum convivii finge ante focum, ignemque. dein fac conſeſſum virorum

ἡμικυκλιώδη. adpone posteà mensas tripodeis, cuique suam, cum cibo suprà descripto. qui consessus ipsorum dominorum erit, sive convivarum. Ex adverso pone alium consessum, itidem semicircularem, cum mensis, ac cibo: qui erit hastatorum, id est, clientum, sive militum dominos comitantium. Hic tamen semicirculus in tantum à priore diductus sit, uti & discrimen inter dominorum clientumque consessus, & spatium ad inferendas mensas cum cibis maneat. A tergo dein dominorum collocentur scutati stantes: qui potum dominis, aliaque ministrent. nam hos simul cum dominis (quod vult vulgata interpretatio) cibum cepisse, quemadmodùm hastati, falsum est. Privatis in cœnis prandiisque puellæ puerique ministrabant parentibus impuberes; ut suprà estensum. majoribus in convictibus ministri etiam isti seu famuli scutati. Sic enim noster, in eodem libro de Germaniâ: *Nihil neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati, agunt.* & posteà: *Ad convivia procedunt armati.* Proinde dominos etiam in conviviis armatos fuisse, saltem gladio, certum est. Imaginem hujusmodi consessus, quo clariùs intelligeretur, adponendam judicavimus. Ceterùm à veteri istâ Celtarum consvetudine morem etiamnum in Germaniâ durare puto, quo famuli, seu domestici eodem in conclavi, unà cum dominis, discretis tantùm mensis, cibum capiunt; non modò in opidanorum, nobiliumque domibus; sed in principum quoque aulis. Quem morem, uti nimis comem, nimisque familiarem, ceteræ nationes mirantur, atque damnant.

Sed suum cuique in mensâ separatâ fuisse cibum, suprà ostensum est. in distribuendo igitur cibo quem morem observaverint, indicat Diodorus, dicto lib. v: τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ταῖς καλλίσταις τῶν κρεῶν μοίραις γεραίρουσιν· id est: *Egregiis viris pulcherrimas carnium portiones honoris causâ adponunt.* Nempe, qui omnium convivarum κράτιστος, ἢ τοῦ χοροῦ κορυφαῖος, διαφέρων τῶν ἄλλων κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, aut, si talis nullus adesset, κατὰ τὸ γένος, aut, si neque è nobilitate ullus, διαφέρων κατὰ τὸν πλοῦτον, ei pulcherrima adponebatur carnis portio. aliquanto dein deterior τῷ ὑποδεχομένῳ, id est, convivatori, seu cœnæ domino. ac sic deinceps reliquis, descendendo semper κατ' ἀξίαν, ἧς εἶχον ὑπεροχῆς. Hunc quoque morem vetustissimum ex Asiâ Celtæ nostri, à dispersione gentium, in Celticam detulerunt. nam ab eâdem origine Græcorum quoque antiquissimi heroas suos præstantissimis carnium membris in conviviis cohonestarunt: ut patet ex Homeri carminibus. hinc isti sunt versus, Iliad. lib. VII:

Νώτοισιν δ' Αἴαντα διηνεκέεσσι γέραιρεν
Ἥρως Ἀτρείδης εὐρυκρείων Ἀγαμέμνων.
Tergis autem Ajacem longis honoravit
Heros Atrides latè dominans Agamemnon.

Auctor noster de Germanis: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque.* ac cibo quidem *largi apparatus.* Hanc voracitatem ne quis majoribus nostris, tamquàm ingens vitium, objectet, exprobretve; causa ejus fuerunt crebri illi vehementesque motus. nam à venationibus, aut pugnis redeuntes, plerumque esuriunt homines. Hinc Herculi, omnium bellatorum principi, insignem adsignarunt voracitatem poëtæ antiqui. ideóque larum avem, quam βούφαγον appellarunt, ei tribuerunt. Et Milonem Crotoniatem, athletam nobilissimum, insigniter fuisse voracem, antiquæ notant historiæ.

Porrò Germani nostri, adeóque universi Celtæ, ut suam quisque habuit mensam, suumque cibum separatum; sic pocula quoque habuisse singulos distributa, existimo. Quod etiam ex eo colligo argumento, quòd & Græcorum antiquissimi singulis convivis, uti canistrum, & mensam, sic poculum adposuêre suum: quemadmodùm notare est apud Homerum. Atque hinc Francorum nunc in Galliâ morem durare censeo. apud quos, licet convivæ uni eidemque mensæ complures adsideant: poculum tamen adponitur cuique suum. nec temerè quisquam alterius convivæ poculo biberit.

Mutuò sese priscos salutasse mortaleis propinando, cùm ex aliis auctoribus, tùm ex prædicto Homero, omnium antiquissimo, liquet. Quapropter hunc etiam morem, haud novum esse apud Germanos, nec pauca ante sæcula inventum, judico; sed primo statim post terrarum inundationem ævo, ex Asiâ in Celticam, per Aschenazem, ejusque liberos atque nepoteis, delatum.

Ceterò in privatis prandiis cœnisque uxores Celtarum, cum suo quamque marito, cibum cepisse, ita tamen, uti & ipsis separatæ fuerint singulis mensæ, haud dubium est. at conviviis eas interfuisse, nullibi adnotatum reperio. De Illyriis equidem sic tradit Hermippus apud Athenæum, lib. VIII, cap. XII: Ἰλλυριοὶ δειπνοῦσι καθήμενοι, καὶ πίνουσι. ἄγουσι δὲ καὶ τὰς γυναι-

figura. 13

γυναῖκας εἰς τὰς συνουσίας· καὶ καλὸν αὐταῖς προπίνειν οἷς ἂν τύχωσι τῶν παρόντων. hoc est: *Illyrii cibum capiunt, potantque sedentes; ductis in eos conventus uxoribus: quibus indecorum non est, cuivis eorum, qui adsunt, præbibere.* Et in eamdem mentem apertiùs Ælianus, variarum histor. lib. III, cap. XV: Οὐ διαπεφεύγασι δὲ νῦν τὴν τοιαύτην αἰτίαν τοῦ πιεῖν οὐδὲ Ἰλλυριοί. ἀλλ᾽ ἐκεῖνοί γε προσειλήφασι κἀκεῖνο τὸ ἐπίκλημα, ὅτι ἐφεῖται τοῖς ἐν τῷ συνδείπνῳ παροῦσι ξένοις προπίνειν ταῖς γυναιξὶν ἕκαστον, ἐὰν βούληται, κἂν μηδὲν προσήκῃ ἡ γυνὴ αὐτῷ. hoc est: *Neque Illyrii carent hoc tempore tali culpâ bibendi. sed illi hoc quoque dedecus adjecerunt, quòd in convivio hospitibus permittitur, ut unusquisque mulieribus propinet, si libeat; etiamsi mulier ad eum nihil spectet.* Verùm hic mos, quia pro singulari quodam refertur in Illyriis; ipsis solis proprium fuisse judico. Germanorum feminas conviviis non introductas fuisse, haud ita obscurè indicat noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Ceterùm de potatione atque ebrietate Germanorum infrà dicetur; ubi de virtutibus vitiisque eorum erit sermo.

Caput XVIII.

De studiis, opibus, & opificiis: item de navigatione.

DE vestitu, cultuque corporum, ac victu priscûm Germanorum postquàm dictum est; tempus nunc locusque fuerit, studia quoque eorum indicare, quibus singuli intenti vitam transegerint. De his ita Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit.* Et noster, in libro de Germaniâ: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. fortissimus quisque, ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.* De militiâ, in quâ plurima omnium vitæ pars fuit, posteà pluribus differetur capitibus. In pace, ut ordines seu genera hominum, ita studia fuêre diversa. Ad nobileis maximè spectant, quæ Tacitus narrat. quamquàm non dubitem, ad ingenuos quoque, sive liberos, quos *burgarios* adpellabant, pertinuisse venationes. huc quidpe tres magnæ faciunt rationes. quarum prima, quòd cibi plerique fuerunt in *lacte, caseo, agrestibus pomis, & recenti ferâ:* altera, quòd æquali libertate ingenui juxtà cum nobilibus vixerint: tertia, quòd gregibus, quoad poterat, parcebatur; ut suprà demonstratum est. Porrò Cæsar, prædicto commentario: *Magna,* inquit, *vis est urorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes; atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem.* Domi omnes *per otium dediti* erant *somno, ciboque.* nam *convictibus, & hospitiis non alia gens effusiùs indulgebat;* ut testatur noster, eodem libro. Tam ad ingenuos quoque, quàm ad nobileis pertinere puto, quod idem noster posteà recenset, his verbis: *Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant.* Hoc tamen haud vulgare, nec crebrum fuisse existimo in universâ gente: sed quemadmodùm nunc etiam, per omnem Europam levissimus quisque, ubi omnia alia lusui defecerunt, temerè membratim de omni vestitu, ac denique de tunicâ etiam interiore, adeóque de capillo, ac barbâ, novissimo jactu contendunt. *Servos,* inquit idem noster, *conditionis hujus per commercia tradunt; ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.* id est, ad alios populos, extra suam civitatem, per mercatores amandant; ubi ignoti. Hinc satis patet, turpem fuisse, & victo, & victori, novissimum illum de libertate & corpore jactum.

Mercaturam nobilitas Germanica nullo sæculo exercuit, nisi hoc postremo; quo jam pleraque majorum præclara instituta in pessimos mores abiverunt. quamquàm ne hodiè quidem omnibus per universam Germaniam nobilibus decorum est id studium: sed iis tantùm, qui exteris provinciis circa Rhenum ac Danubium Alpeisque contermini. apud reliquos nobilitatem, ut olim, nunc etiam amittere censetur, qui negotiatione, ut re servili, & liberali ingenuoque ac generoso animo minimè dignâ, sese contaminat. Sed antiquis temporibus, ut in reliquo orbe, quò exsecranda illa omnis simul pietatis, omniumque bonorum morum pestis nondum pervagata, sic apud Germanos nostros nulla omnino fuêre commercia. quidpe, quum secundùm naturam, ut infrà ostendetur, viverent; pro se quisque cum suis naturali victui necessaria ex agris, pecoribus, ac feris quærebant. Polybius, lib. II, in universum de Gallis Italicis: Ὤικουν δὲ κατὰ κώμας ἀτειχίστους, τῆς λοιπῆς κατασκευῆς ἄμοιροι καθεστῶτες. διὰ γὰρ τὸ στιβαδοκοιτεῖν, καὶ κρεωφαγεῖν, ἔτι δὲ μηδὲ ἄλλο

πλὴν τὰ πολεμικὰ καὶ τὰ κατὰ γεωργίαν ἀσκεῖν, ἁπλοῦς εἶχον τοὺς βίους· οὔτ' ἐπιστήμης ἄλλης, οὔτε τέχνης παρ' αὐτοῖς τὸ παράπαν γινωσκομένης. ὕπαρξίς γε μὴν ἑκάστοις ἦν θρέμματα καὶ χρυσός· τῷ μόνα ταῦτα κατὰ τὰς περιστάσεις ῥᾳδίως δύνασθαι πανταχῆ περιάγειν καὶ μεθιστάναι κατὰ τὰς αὐτῶν προαιρέσεις. Id est: *Habitabant autem vicatim, sine muris; neque supellectilis ullum usum norant. quidpe simplex illis vivendi modus: ut quibus somnus in herbâ, aut stramenti toro erat; alimonium, carnes tantùm; nec quidquam aliud curæ, nisi res bellicæ, & agrorum cultus: nullâ aliâ neque scientiâ, neque arte apud eos cognitâ. opes singulorum erant in pecore & auro. quòd sola hæc ad omneis fortunæ casus facile sit circumducere, & pro arbitrio transferre.* Unde etiam illud auctoris nostri in eodem libro: *Pecorum fecunda; sed pleraque improcera. ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis. numero gaudent. eæque solæ, & gratissimæ opes sunt. Ne agri* quidem *modum certum, aut fineis proprios quisquam habebat: sed, arvis per annos mutatis,* sua cuique *secundùm dignationem* seu ordinem portio *per magistratus attribuebatur*; ut suprà, cap. XIII, ex Cæsare ac Tacito didicimus. Huc & illud pertinet, apud Tacitum, eodem libro posteà: *Levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero convicti multantur.* Sed cunctis per universum terrarum orbem gentibus olim omneis in uno pecore fuisse opes, non modò profanæ, sive gentiles, sed sacræ etiam passim testantur historiæ. Hinc apud ipsos Latinos vocabulum *pecuniæ*, non ab auro & argento primò quæsitum; sed à *pecore:* quia & apud ipsos hæ initio unicæ opes, unicæ divitiæ. Præter pecora, summæ divitiæ, summaque gloria Germanis nostris erat in armis, & aliis ornamentis bellicis. unde hoc etiam Taciti: *Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* At Rheno finitimos jam Jul. Cæsaris ævo commercia exercuisse, testatur ipse, commentario IV, his verbis: *Mercatoribus est ad eos aditus magis eò, ut, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant, quàm quò ullam rem ad se importari desiderent.* & paullo pòst: *Ubii paullo sunt ceteris Germanis humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assvefacti.* Tacitus: *Proximi ripæ & vinum mercantur.* Reliqui, quia nulla inter eos erant commercia; neque pecuniâ utebantur, nec auri argentive splendore adficiebantur. Idem noster: *Argentum, & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? Possessione & usu haut perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur. quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent: formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt. interiores simpliciùs, & antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, & diu notam, serratos, bigatosque. argentum quoque magis, quàm aurum sequuntur: nullâ affectione animi; sed quia numerus argenteorum faciliori usui est, promiscua ac vilia mercantibus.* Ergo ne ipsi quidem Rheno proximi pecuniam apud se cudebant: sed Romanâ utebantur. Non modò Rheno sed Danubio etiam proximos pecuniâ esse Taciti ætate usos, liquet ex eodem libro infrà, ubi ita de duabus nationibus, Danubii accolis, scribit: *Marcomannis, Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt, ex gente ipsorum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur.* Quàm studiosi pecuniæ redditi fuerint mox posteà, tam Danubio, quàm Rheno proximi, testatur inter alios maximè Herodianus, libro VI, his verbis: Ἔδοξε τῷ Ἀλεξάνδρῳ πρεσβείαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. πάντα τε ὑπισχνεῖτο παρέξειν, ὅσων δέονται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τούτῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίου καπηλεύοντες. Id est: *Decrevit Alexander oratores ad illos de pace mittere. pollicebaturq., se omnia illis, quibus foret opus, præbiturum; pecuniamq. daturum magnâ copiâ. sunt enim Germani pecuniæ admodùm avidi: semperque Romanis pacem venalem habent.* De cetero, idem noster infrà: *Fenus agitare, & in usuras extendere, ignotum. ideóq. magis servatur, quàm si vetitum esset.* Tantâ igitur animi æquitate, ac modestiâ, tantâ continentiâ egerunt prisci illi nostri Germani; iratis scilicet diis, qui aurum & argentum mitioremq; vitam, ut innuit noster, negabant. At idem sic in fine libri: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates. victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes, idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur; partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus; suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* Cui ne voto quidem opus est, an non ille verè beatus? non res enim, sed animus est, qui te beat.

te beat. At ubi beatitudo, quomodò illic fœda esse potest paupertas? Verissimum illud Socratis; Θεοῦ μὲν εἶναι, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι· τὸ δ᾽ ὡς ἐλαχίστων, ἐγγυτάτω θεοῦ. id est: *Dei esse, nullius rei indigere: minimis verò rebus opus habere, proximum deo.* Certè non minùs propitius Deus Germanis nostris, erga aurum argentumque, & reliqua, quæ pretiosa habentur, dedit animum aversantem, quàm primis omnium mortalium parentibus, Adamo ac Hevæ; quibus & ipsis pelleis tantùm dedit in vestitum; victum verò ex herbis & arboribus monstravit. posterioribus carnis esum, aurumque & argentum, gemmas, ebur, & quidquid ad luxum pertinet, iratus magis concessit, ut parens infanti pertinaciùs vagienti, quàm propitius largitus est. neque enim hos magis amavit, quàm primum omnium parentem Adamum: neque hoc fuère probiores illi. Vis dicam, quantum damni per opeis mortalium generi invectum? Nempe immoderati paucorum dominatus; reliquorum verò omnium infima servitus, & per servitutem summa mollities, ignaviaque fœda, & quicquid improborum morum, horrendorumque scelerum enumerari potest. Sed de vitiis ac sceleribus, ex opum cupiditate nascentibus, suprà abundè mihi dictum, ubi de nobilitatis origine, atque dignitate fuit sermo. De servitute egregium notat exemplum auctor noster in Svionibus antiquis, qui vulgò nunc Svedi adpellantur, his verbis: *Est apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat: nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo; sed clausa sub custode, & quidem servo. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.* Ipsi Romani satis benè libertatem suam, multis sæculis, paupertate & divitiarum contemtu tuiti sunt, donec Asiâ, Africâ, Græciâque devictis, cum harum regionum opibus luxuria simul Romam invecta fuit. quæ quid aliud, præter omnis generis flagitia, sceleraque, progenuit, nisi Cinnæ, Sullæ, Marii, Pompeji, Cæsaris, & aliorum atrocissimos dominatus, quibus omnis populus Romanus, tam patricii ac nobiles, quàm infima plebs, in postremam servitutem redacti fuère. Divitiis verò & opibus emolliri effeminarique animos, quis ausit negare? Tota Aegyptus, tota Syria, adeòque tota Asia testis est. quarum regionum opulentissimarum viri, ubique molles & effeminati adpellantur apud rerum scriptores. Bellicossimi quondam fuère, præter Germanos, reliqui Celtæ, Hispani, Galli, Britanni, Illyrii. at dum & ipsi cum Germanis pauperrimi. nam Græcorum Romanorumque mores & opum studium postquàm irrepserunt; molles & ipsi, ut aliæ gentes, redditi sunt: *didiceruntque jam tunc barbari ignoscere vitiis blandientibus*; quod de Britannis prædicat Tacitus, in vitâ Agricolæ. Hinc illud est C. Silii, exercitus Romani legati, apud eumdem auctorem, annal. III: *Quanto pecuniâ dites, & voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos.* item illud ipsius Taciti, annal. XI: *Chauci inferiorem Germaniam incursavère, duce Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat; non ignarus, dites & imbelles esse.* Idem auctor, de Britannis, in vitâ Agricolæ: *Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta. namque ut homines dispersi, ac rudes, eoque bello faciles, quieti & otio per voluptates assvescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domos exstruerent; laudando promtos, & castigando segnes. ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Iam verò principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre; ut, qui modò lingvam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honor, & frequens toga. paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam. idque apud imperitos humanitas vocabatur, quum pars servitutis esset.* O os veracissimum! Certè neque ipsum populum Romanum ullâ aliâ re magis primi illi principes in servitutem pertraxerunt, posterioresque in eâdem continuerunt, quàm ejusmodi vitiorum blandimentis. At prisci nostri Germani, quamvis barbari, quamvis rudes, quamvis vani, quamvis stolidè feroces passim à Romanis adpellati sint; tamen mirum dictu, quàm adversùs ea fuerint prudentes, & obfirmati. De Nerviis, Germanis Transrhenanis, tradit Cæsar, comment. II, *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum, ad luxuriam pertinentium, inferri: quòd his rebus elangvescere animos, eorumque remitti virtutem existiment.* Eamdem fuisse omnibus reliquis trans Rhenum Germanis mentem, patet ex ejusdem Cæsaris verbis, comment. VI perscriptis. *Neque quisquam agri modum,* inquit, *certum, aut fineis proprios habet. sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibusque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco visum est, attribuunt agri: atque anno pòst aliò transire cogunt. Ejus rei multas afferunt caussas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium belli gerendi agriculturâ commutent: ne latos fineis parare studeant; potentioresque humiliores possessionibus expellant: ne accuratius ad frigora atque æstus vitandos ædificent: ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur:*

nascuntur: ut animi æquitate plebem contineant; quum suas quisque opes cum potentissimis æquari videat. En tibi arteis, modosque, quibus Germani libertatem suam, & cum libertate bonos mores multis sæculis custodiverunt. Vis nunc ostendam, quibus telis potentissimum illud vastissimumque Romanorum imperium expugnaverint? Unis duobus tantùm, suâ scilicet paupertate, seu continentiâ, & ipsorum Romanorum luxuriâ. hac quidpe Romani mollissimi ignavissimique redditi: illa Germanis libertatem perpetuò intactam custodivit, gloriæque cupiditatem subinde suggessit: donec tandem & ipsi in illorum provincias, Galliam, Hispaniam, Italiam, ac Britanniam transgressi, iisdem vitiis corrupti sunt. Certè hoc ipso tempore, quo jam ipsa Germania reliquarum gentium moribus agit, ni una nobilitatis dignatio, atque honor in majore apud plerosque haberetur pretio, quàm opes ac divitiæ; jam dudum, ut apud alias genteis, sacrosancta illa libertas cœlo reddita fuisset. Verùm de beatâ illâ majorum nostrorum paupertate satis dictum puto. reliqua eorum studia nunc expediantur.

Omnibus simul ordinibus commune fuit *studium nandi.* de quo ita Pomponius Mela, lib. III, cap. III: *Nandi non tantùm patientia illis, studium etiam est.* Et Herodianus lib. VII: Εἰσὶ δὲ οἱ Γερμανοὶ πρὸς τὸ νήχεσθαι ἐγγεγυμνασμένοι, ἅτε μόνῳ λουτρῷ τοῖς ποταμοῖς χρώμενοι. id est: *Sunt Germani nandi peritissimi; ut qui in fluminibus tantùm perluuntur.* Aliter de hac re noster in libro de Germaniâ: *Statim è somno lavantur: sæpiùs calidâ; ut apud quos plurimum hiems occupat.* Calidâ sæpè lotos fuisse, equidem haud dubito. at præcipuum tamen eorum studium, nandique exercitium erat in fluminibus: non tantùm viris ac pueris; sed & mulieribus ac puellis. Cæsar, dicto comment. VI: *Intra annum vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio; quòd promiscuè in fluminibus perluuntur.* Ceteros quoque Celtas, atque in his maximè Britannos, nandi arte polluisse, patet ex Dionis lib. LXII: ubi sic regina eorum Bunduica loquitur: Τοὺς ποταμοὺς ἡμεῖς μὲν γυμνοὶ διανεόμεθα, ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ πλοίοις ῥαδίως περαιοῦνται. hoc est: *Nos flumina nando nudi transjicimus. illi ne navibus quidem facilè transmittunt.* At verò Germanis equos quoque suos eidem arti adsvefaciebant. atque in eo præcipui Batavi, insulam Rheni incolentes. De quibus ita noster, historiar. lib. IV: *Erat & domi eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.* Exempla de his crebra in Romanâ historiâ. Alios quoque Germaniæ populos ejusdem rei fuisse peritos, ostendit Herodianus lib. VIII: Οὔτε οὖν γεφύρας οὔσης, οὔτε νεῶν, ὁ στρατὸς ἐν ἀπορίᾳ καθειστήκει. Γερμανοὶ δέ τινες οὐκ εἰδότες τῶν Ἰταλιωτῶν ποταμῶν τὰ σφοδρὰ καὶ καταρρηγνύμενα ῥεύματα, εἰθισμένοι δὲ σχολαίτερα ἐπινήχεσθαι τοῖς πεδίοις, ὥσπερ παρ' αὐτοῖς· ἐπεσπηδήσαντες ἅμα τοῖς ἵπποις διανήχεσθαι εἰθισμένοις, παρενεχθέντες ἀπώλοντο. hoc est: *Itaque, quum neque pons, neque navigia adessent, quibus transmitteret amnem exercitus; substitit incertus consilii miles. At Germanorum quidam, ignari quàm rapido, abruptoque impetu feruntur Italiæ flumina; ratique sensim influere campis, quemadmodùm apud ipsos: ausi seque & equos, nandi peritos, alveo credere, vi amnis abrepti perierunt.* Transrhenanos fuisse, cum quibus tunc temporis Alexandro, & Maximino in Germaniâ fuerat bellum, ostendit Herodianus libro præcedenti.

De agriculturâ sic tradit Strabo, lib. VII: Μὴ γεωργεῖν, μηδὲ θησαυρίζειν. id est: *Neque agros colunt, neque frugeis recondunt.* Diversum testatur Tacitus, in libro de Germaniâ: *Solent & subterraneos specus aperire: eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi, & receptaculum frugibus.* Conciliat dissentienteis Cæsar, dicto commentario VI, his verbis: *Agriculturæ non student. majorque pars victus eorum lacte, caseo, & carne consistit.* Id est, agriculturæ non multum operæ laborisve impendunt; eamque non enixè curant. nam omnino agriculturam non exercuisse, ut quidam hunc locum indoctè interpretantur, falsum est. Ipse Cæsar, comment. IV, sic ait: *Causa transeundi Vsipetibus Tenchtherisque Germanis fuit, quòd ab Svevis complureis annos exagitati bello premebantur, & agriculturâ prohibebantur. Svevorum gens est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. Ii centum pagos habere dicuntur: ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. reliqui domi manent; pro se atque illis colunt. hi rursus invicem anno pòst in armis sunt; illi domi manent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur. sed non multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.* Auctor noster, libro eodem: *Agri, pro numero cultorum, ab universis per vicos occupantur: quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur. Arva per annos mutant: & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, hortos sepiant & prata rigent. sola terræ seges imperatur.* De Britannis idem tradit Strabo lib. IV; ἀπείρους εἶναι καὶ κηπείας, καὶ ἄλλων γεωργικῶν. id est: *hortos colendi & aliarum agriculturæ partium ignaros esse.* Causa, cur Celtæ omnes agricul-

turam

turam neglexerint, suprà patuit. De cetero, non viros, sed feminas coluisse agros, tradunt auctores. Noster de Germanis: *Fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Amabant inertiam domi; oderant quietem foris: id est, à bello ægrè cessabant. Strabo, lib. III, de Hispanis & Gallis, aliisque gentibus: Κοινὰ δ' καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια καὶ Σκυθικά· κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τήν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὗται. id est: *Hæc illis communia sunt cum Gallis, Thracibus, & Scythis: sicut & fortitudo, non virorum tantùm, sed & mulierum. hæ enim agros colunt.* Idem intelligit lib. IV; ubi de Gallis ei sermo: Τὸ δὲ περὶ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τὸ διηλλάχθαι τὰ ἔργα ὑπεναντίως τοῖς παρ' ἡμῖν, κοινὸν καὶ πρὸς ἄλλους συχνοὺς τῶν βαρβάρων ἐστίν. hoc est: *Quòd contrariâ nostris moribus ratione virorum & feminarum officia habent distributa, id eis cum pluribus aliis barbaris est commune.* Feminas tamen nobileis his laboribus abstinuisse, ex hisce Taciti disco verbis: *Frumenti modum dominus, ut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor, ac liberi exsequuntur.* Nempe, quum complureis unus dominus, sive nobilis homo haberet colonos, quos *burios* vocamus: facilè universi tantum frumenti elaborare potuerunt, quantum domino, uxorique ejus ac liberis sufficeret.

Ceterùm, verba Taciti suprà citata sunt ista: *Interiores simpliciùs, & antiquiùs commutatione mercium utuntur.* Merces istæ quæ fuerint in tantâ omnium rerum inopiâ vel potiùs contemtu, haud immeritò mireris. verùm paucis ego indicabo. Nobiles, locupletioresque homines in domibus egerunt paullo suprà plebeium modum accuratiùs ædificatis; carpentisque ac carris in itineribus ac bellis usi sunt. dein vestibus tecti fuerunt versicoloribus ex lanâ, lino, aut alutâ, eleganter, concinnè, atque scitè compositis: sagaque insuper gesserunt versicoloria, non modò ex lanâ, sed pellibus etiam tinctis, ac variegatis. ad hæc vario usi sunt genere armorum; ut infrà patebit: in quibus, inter alia, scuta picta, & nobilium insignibus exornata; galeæque affabrè in varias ferarum aviumque formas effictæ. Hæc, atque talia qui elaboraverint, certi artifices opificesque fuerint necesse est: ut fabri lignarii, ferrarii, ærarii, gladiarii, zonarii, coriarii, alutarii, textores, tinctores, pictores, sartores, & id genus alii. Hi igitur quum multa in suo quisque genere elaborarent, quibus ipsi omnibus opus non habebant; cum alius opificii rebus necessariis res suas, nonnunquàm etiam operam, commutarunt. Sic etiam pelleis illas, *quas exterior oceanus, atque ignotum mare* mittebat; rerum commutatione accipiebant. sic servos aleâ acquisitos, sic alias res per commercia eadem tradebant.

Atque hactenus de studiis dictum est terrestribus, quibus olim Germani occupati vitam transegerunt. Ipsa terra Germania, quum ab septemtrionibus immenso oceani latere cingatur, ingentemque ex eo sinum, qui olim Codanus, nunc *Oost see* dicitur, gremio suo recipiat; quæritur, an & mare jam tum accolæ ejus exercuerint, & quâ dexteritate. De Svionibus igitur, dictum sinum accolentibus, manifestum est testimonium Taciti, in eodem libro de Germaniâ, his verbis: *Svionum civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* Plinius, lib. IV, cap. XVI: *Timæus historicus à Britanniâ introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt, qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Thulen hanc esse Islandiam insulam, Nerigon verò Norvagiam, infrà suo loco ostendetur. Navibus igitur usi sunt, non modò Sviones, suprà memorati, sed & Sitones, quos vocat idem Tacitus, Svionum contermini, Norvagiæ incolæ, jam dudum ante Plinii tempora, quum Græcorum antiquissimi auctores hanc plagam describerent. navigaruntque non circa sua tantùm litora; sed vastissimum illud mare septemtrionale, quod est inter Norvagiam & Islandiam. Nec dubium est, hanc insulam primos incolas accepisse ex Norvagiâ. quod lingva indicat, lingvæ Norvagicæ haud perinde absimilis; simulque imperium, quod semper post hominum memoriam Norvagii habuerunt in Islandos. Britannorum illa navigatio ad Mictim insulam, in Britannico fuit oceano. sic enim idem auctor lib. VII, cap. LVI: *Etiam nunc in Britannico oceano naves vitiles corio circumsutæ fiunt.* Oceanus autem Britannicus ubi sit, indicat lib. IV, cap. XIX: *Maria circa oram; ad Rhenum septemtrionalis oceanus; inter Rhenum & Sequanam Britannicus; inter eum & Pyrenæum Gallicus.* Sed rectiùs Mela Britannicum ad Ossimiorum usque promontorium extendit: quod Ptolemæo *Gobeum*, nunc vulgò accolis *le Four* vocatur. Verba Melæ, lib. III, cap VI, hæc sunt: *Sena insula in Britannico mari, Osismicis adversa litoribus.* *Mictis* igitur in Britannico mari insula nulla alia est, quàm quæ apud Diodorum,

lib. v, vitiato itidem vocabulo legitur Ἴκτις, pro Οὐίκτις· vulgòque nunc est Anglis *Wight*, Germanis *Wicht*: in quam Diodorus tradit plumbum album ex Britanniâ transvectum, atq; inde in Galliam. idque clarè patet ex eo, quod Plinius ait, *à Britanniâ introrsus*, id est, cis Britanniam versùs Galliam navigantibus. Erratum igitur à Timæo primùm in eo, quòd in ipsâ hac insulâ plumbum provenire credidit. dein, quòd VI dierum navigatione eam à Britanniâ abesse putavit: qui ejus error multo gravior errore Pytheæ, qui Cantium Britanniæ promontorium aliquot dierum navigatione à Galliâ abesse prodidit; teste Strabone, in lib. I. tertiò in eo etiam à Timæo erratum, quòd *Mictim* adpellavit insulam, non vero nomine *Victim*. neque enim mendum esse in Plinii exemplaribus dixerim; quando ipse Plinius, eodem capite paullo antè, *Victis* insulæ meminit: quam ille haud dubiè nescivit esse eamdem cùm Timæi *Victi*. Nec tamen negaverim, mendoso fortasse Plinium Timæi exemplari fuisse usum: in quo, Μίκτις, ab incurioso librario erat scriptum, pro Οὐίκτις. Sed de alienis hactenus satis: Nunc ad nostra redeo. Taciti verba, ex annalium lib. XI, hæc suprà citata sunt: *Chauci inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui, natione Caninefas, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat.* Quia alii etiam Germani navigationes tum exercebant, ne hos quidem Chaucos navium in oceano usum à Romanis demum didicisse credendum est. Atque equidem nescio, an non Saxones, postquàm, ex Holsatiâ (quod suo ostendetur loco) profecti, litus Chaucorum occuparunt, ab his demum peritiam illam rei nauticæ acceperint, quâ, à dicto litore & Rheni ostiis (nam & hæc postmodùm occuparunt) in Galliæ Britanniæque litora piraticam exercentes, clari facti sunt. quidpe antequàm patriis sedibus egressi fuêre, nihil de eorum navigationibus prædationibusque maritimis umquàm auditum. Francorum novum nomen habuêre populi omnes inter Rhenum & Albim oceanumque siti; ut suo ostendam loco. Mox post nomen id, corpus exortum, Saxones, ex Holsatiâ profecti, oceani proximum litus, ad Rheni usque ostia, occupaverunt; pulso inde Francorum nomine, atque exinde unà cum reliquis Francis, ostia Rheni etiam tum tenentibus, Galliæ, Britanniæ, Hispaniæque oras infestarunt. Eutropius, lib. IX, in Diocletiano: *Per hæc tempora Carausius apud Bononiam per tractum Belgicæ & Aremoricæ pacandum mare accepit, quod Franci & Saxones infestabant.* Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum: *Domitis oppressa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Nazarius, in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Franci ipsi præter ceteros truces. quorum vis, quum ad bellum effervesceret, ultra ipsum oceanum æstu furoris evecta, Hispaniarum etiam oras armis infestas habebat.* Marcellinus, lib. XXVI, sub Valentiniano ac Valente imperatoribus: *Hoc tempore Picti, Saxones, Scoti, & Attacotti Britannos ærumnis vexavêre continuis.* Et lib. XXVII: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod accolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eâdem eruptione sequenti libro ita: *Erupit, Augustis* Valentiniano & Valente *ter Coss., Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento: sæpè nostrorum funeribus pasta.* Claudianus, in II panegyrico Stiliconis:

—Nec litore toto
Prospicerem dubiis venturum Saxona ventis.

Sidonius Apollinaris, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat.

Idem, in epistolâ VI, lib. VIII: *Sed ecce, dum epistolam, quæ diu garrit, claudere optarem, subitus à Santonis nuntius, cum quo dum tui obtentu aliquid horarum sermocinanter extraximus, constanter asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse, atque, inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem in carmine, quod epistolæ IX libri VIII adposuit; de Burdegalâ loquens:

Istic Saxona cærulum videmus,
Assuetum antè salo, solum timere.

Atque ab his continuis Saxonum incursionibus litora Galliæ & Britanniæ proxima cognominata fuêre *Saxonica*: quibus duces cum exercitibus & classibus ad reprimendos hosteis præfecti; teste Notitiâ imperii.

Ceterùm, quâ dexteritate nauticam exercuerint hi Saxones, à Chaucorum, Frisiorum, Batavorumque litoribus profecti, indicat idem Sidonius in prædictâ epistolâ VI, hæc continuò suprà relatis subnectens: *Quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas; ita simul imperant, parent, docent, discunt latrocinari. unde nunc etiam, ut quamplurimum caveas,*

caveas, causa successit maxima monendi. Hostis est omni hoste truculentior. improvisus aggreditur; provisus elabitur: spernit objectos; sternit incautos. si sequatur, intercipit; si fugiat, evadit. ad hoc, exercent illos naufragia, non terrent. est eis quædam cum discriminibus pelagi non notitia solùm, sed familiaritas. nam quoniam ipsa si qua tempestas est, hinc securos efficit occupandos, hinc prospici vetat occupaturos; in medio fluctuum scopulorumque confragosorum, spe superventus læti periclitantur. Huc adde illud Marcellini, ex lib. XXVIII: *Præ ceteris hostibus Saxones timentur, ut repentini.* Atque hinc est, quòd etiam nunc non modò Frisiæ Bataviæque, sed & Angliæ incolæ optimi ac præstantissimi toto orbe exsistant nautæ; arte nauticâ à priscis Saxonibus, majoribus suis, qui has oras tenuerunt, acceptâ. à quibus Galli quoque & Hispani, qui oceanum magnum navigant, non modò artem, sed & pleraque vocabula nautica, quæ merè sunt Germanica, in hanc usque diem retinuerunt. Ex his igitur patet, oceanum septemtrionalem jam antiquis sæculis à Germanis Britannisque fuisse navigatum: id est, Timæi & Himilconis, & Pytheæ temporibus; qui primi exterorum has oras scripto prodiderunt.

Naveis veterum Saxonum *pandos myoparones* vocat Sidonius. quo vocabulo passim apud auctores piraticæ adpellantur naves. Idem genus fuisse Saxonibus, quod Tacitus *apud Chaucos levia navigia* vocat, patet ex eodem Sidonio, in panegyrico Aviti:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus.

Sic Festus Avienus, in carmine ad Probum, de Britannicis insulis loquens, quas ille, ex Himilconis Carthaginiensis traditione, adpellat *Oestrymnidas*:

Navigia junctis semper aptant pellibus:
Corioque vastum sæpè percurrunt salum.

Accuratiùs, ac pleniùs, locis suprà dictis, Plinius, adpellavit *naveis vitiles, corio circumsutas.* Vitilia quid sint, ostendit ipse libro XXIV, cap. IX: *Non multum à salice, vitilium usu, distat vitex.* Fuerunt igitur in navibus *vimina*. Solinus, cap. XXV: *Mare, quod Hiberniam & Britanniam interluit, navigant vimineis alveis, quos circumdant ambitione tergorum bubulorum.* Cæsar belli civilis comment. I, de navigiis, in Hispaniâ ad Sicorim flumen, & opidum Ilerdam à se exstructis: *Quum in his angustiis res esset; atq. omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur; nec pontes perfici possent: imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis cum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primùm ac statumina ex levi materiâ fiebant. reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit noctu millia passuum à castris* XXII; *militesque his navibus flumen transportat.* Atque hinc rectè *levia navigia* ea adpellavit Tacitus. At & ipsi Hispani eo tempore iis utebantur. Strabo lib. III, de eâ gente: Διφθερίνοις δὲ πλοίοις ἐχρῶντο, ἕως ἐπὶ Βρούτου. id est: *Coriaceis usi sunt navigiis ad Brutum usque.* Antiquissimum hoc esse inventum, ex eo crediderim, quòd aliæ quoque gentes, à Germanico Britannicoque & Hispanico oceano remotissimæ, eodem genere usæ sunt. Solinus, cap. LX: *Arabicas insulas Ascitæ habent Arabes. quibus è re natâ datum nomen: nam bubulis utribus contabulatas crateis superponunt: vectitatique hoc ratis genere, prætereunteis impetunt sagittis venenatis.* Lucanus, lib. IV, eamdem cum Cæsare historiam referens:

Primùm cana salix, madefacto vimine, parvam
Texitur in puppim; cæsoque induta juvenco
Vectoris patiens, tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus
Navigat oceano. sic, quum tenet omnia Nilus,
Conseritur bibulâ Memphitis cymba papyro.

Ceterò, de Svionum navibus ita noster, loco prædicto: *Forma navium eo differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. nec velis ministrant, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. solutum, ut in quibusdam fluminum, & mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.* Eamdem & Saxonum navibus fuisse formam, inde conjecerim, quòd hæ etiam remigio impellebantur; quod ex Sidonii epistolâ patuit. Apertè hoc atque disertè docet Procopius, Gothicar. rer. lib. IV, ubi de Anglorum, qui unà cum Saxonibus ad Rheni ostia, atque hinc in Britanniam transierunt, classe ita tradit: Περίνεως δὲ οὐκ ἦν ἐν τούτῳ τῷ στόλῳ, ἀλλὰ αὐτερέται πάντες. οὐδὲ ἱστία τούτοις δὴ τοῖς νησιώταις τυγχάνει ὄντα· ἀλλ' ἐρέσσοντες ἀεὶ ναυτίλλονται μόνον. id est: *Vectores in hac classe nulli erant: sed remiges omnes. neque enim velis insulani hi utuntur: sed remigantes tantùm semper navigant.* Hæc igitur de priscûm Germanorum navigatione dixisse sufficiat.

Caput XIX.

De virtutibus ac vitiis priscûm Germanorum.

TEnuitatem cultus, studiorumque simplicitatem in majoribus nostris postquàm indicavimus; res atque ordo poscere videntur, uti nunc etiam ostendamus, quæ eorum fuerint in tantâ rerum inopiâ atque animi simplicitate virtutes; & item quæ vitia.

Auctor noster in libro de Germaniâ: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Leges igitur scriptas habuêre nullas. Interim tamen suis sibi consvetudinibus eos vixisse, juraque ac justitiam in bonos juxtà ac malos exercuisse, certum est. Cicero, de legibus lib. II, *Hanc igitur video*, inquit, *sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum: sed æternum quiddam, quod universum regeret, imperandi prohibendique sapientiâ.* Et posteà: *Intelligi sic oportet; & hæc, & alia jussa ac vetitia populorum, vim habere ad rectè facta vocandi, & à peccatis avocandi. quæ vis non modò senior quàm ætas populorum & civitatum; sed æqualis illius cælum atq; terras tuentis & regentis dei.* Item posteà: *Erat enim ratio profecta à rerum naturâ, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto avocans. quæ non tum denique incipit lex esse, cùm scripta est; sed tum, cùm orta est. orta autem simul est cum mente divinâ. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad jubendum & ad vetandum, ratio est recta summi Iovis.* Nempe primi mortalium Adamus & Heva, quum ab æterno illo universi mundi auctore simul atque rectore ad imaginem ejus perfectissimâ naturâ conderentur; legem istam unà cum divinâ aurâ acceperunt. quam etsi posteà per lapsum horrendum in modum vitiaverint; tamen tantum ejus in omneis posteros eorum promanavit, uti etiam nequissimi sceleratissimique homines æquum ab iniquo, verum à falso suopte ingenio discernere ubique possint, & fateri cogantur: quamvis ex vitiatâ illâ naturâ pessima quæque plerumque sequantur. Atque ita quidem æterna illa imperandi prohibendique sapientia hanc boni rectique opinionem animis hominum impressit; uti, licet maxima pars eorum sit pessima, & omnis generis vitiis sceleribusque dedita; tamen à bonis, numero multo inferioribus, se legibus regi, pœnis coërceri, suppliciisque adfici patiantur. Idem Cicero, de legibus lib. I: *Certè*, inquit, *res ita se habet, ut ex naturâ vivere, summum bonum sit: id est, vitâ modicâ & aptâ virtuti perfrui: aut naturam sequi, & ejus quasi lege vivere; id est, nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minùs ea, quæ natura postulet, consequatur: quòd inter hæc velit è virtute tamquàm lege vivere.* Naturam intellige perfectam, primis mortalium in creatione inditam. Hanc opinionem multis sæculis servasse Germanos nostros, donec Romanorum, Rheni Danubiique ripas sub imperio tenentium, moribus corrupti fuerunt, satis ex iis, quæ hactenus ex veterum scriptorum monumentis adducta sunt, intellectum esse puto. Hinc noster, in prædicto libro de Germaniâ, paullo pòst: *Plus ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Verissimum est Platonis dictum; ὅτι παρ' οἷς πλεῖστοι νόμοι καὶ δίκαι, παρὰ τούτοις καὶ βίοι μοχθηροί. καθάπερ καὶ παρ' οἷς ἰατροὶ πολλοὶ, καὶ νόσους εἰκὸς εἶναι πολλάς. id est: *apud quos plurimæ sint leges, apud eos etiam liteis esse, & malos mores: quemadmodùm morbi soleant esse multi, ubi multi sunt medici.* Cicero, prædicto lib. II de legibus: *Lex est justorum injustorumque distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressam naturam, ad quam leges hominum diriguntur: quæ supplicio improbos afficiunt; defendunt ac tuentur bonos. Lex autem illa neque tolli neque abrogari potest.* Et eodem libro anteà: *Quæ sunt autem variæ, & ad tempus scriptæ; populi favore magis, quàm re, legum nomen tenent.* Item lib. I: *Iam verò falsissimum illud, existimare omnia justa esse, quæ scita sint in populorum institutis, aut legibus.* Et dicto lib. II: *Quid quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latrones aliquas consessu suo sanxerint.* Multa hujusmodi hodiéque passim in Christiani etiam nominis gentibus. quibus sanè multo justiores egerunt prisci nostri Germani; unam illam virtutem θυμικῶ. & bellandi latrocinandique, etiam per vicinas & conterminas sibi invicem ejusdem generis Germanici nationes, consvetudinem si excipias. de quibus ita Cæsar, belli Gallici comment. VI; ubi Germanorum mores describit: *Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circùm se, vastatis finibus, solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere; neq; quemquam propè se audere consistere.* Et mox: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusq; civitatis fiunt. atq; ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant.* At intra suam quiq; civitatem, seu nationem, tam omneis populares, quàm proximè cognatos, pro consangvineis habebant: quod clariùs infrà ostendetur. Et unde, quæso, mali mores, ac scelera; nisi ex cupidine & possessione opum: quibus unis

maxima pars hominum, ut olim apud opulentas genteis, sic hodiè non modò ad dignitatum fastigia nituntur; sed & flagitiorum impunitatem sibi concedi postulant. Præclarum est exemplum, quod Strabo, lib. VII, notavit in Scythis: Καὶ Αἰσχύλος δ' ἐμφαίνει συνηγορῶν τῷ ποιητῇ, φήσας περὶ τῶν Σκυθῶν,

Ἀλλ' ἱππάκης βρωτῆρες εὔνομοι Σκύθαι.

Αὕτη δὴ ὑπόληψις καὶ νῦν ἔτι συμμένει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. ἁπλουστάτους τε γὰρ αὐτοὺς νομίζομεν, καὶ ἥκιστα κακεντρεχεῖς, εὐτελεστέρους τε πολὺ ἡμῶν, καὶ αὐταρκεστέρους. καίτοι ὅ γε καθ' ἡμᾶς βίος εἰς πάντας σχεδόν τι διατέτακε τὴν πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολὴν, τρυφὴν, καὶ ἡδονὰς, καὶ κακοτεχνίας εἰς πλεονεξίας μυρίας πρὸς ταῦτ' εἰσάγων. πολὺ οὖν τῆς τοιαύτης κακίας καὶ εἰς τοὺς βαρβάρους ἐμπέπτωκε, τούς τε ἄλλους, καὶ τοὺς Νομάδας. καὶ γὰρ θαλάττης ἁψάμενοι χείρους γεγόνασι, λῃστεύοντες· καὶ ἐπιπλεκόμενοι πολλοῖς, μεταλαμβάνουσι τῆς ἐκείνων πολυτελείας, καὶ καπηλείας. ἃ δοκεῖ μὲν εἰς ἡμερότητα συντείνειν, διαφθείρει δὲ τὰ ἤθη, καὶ ποικιλίαν ἀντὶ τῆς ἁπλότητος, τῆς ἄρτι λεχθείσης, εἰσάγει. Hoc est: *Aeschylus quoque haud obscurè Homero adstipulatur, sic de Scythis pronuntians; Gens justa, & equinis caseis victitantes Scythæ. Quæ sanè opinio etiamnum apud Græcos durat. existimamus enim, eos esse simplicissimos, minimèque fraudulentos, tum nobis multo frugaliores, atque paucioribus longè rebus contentos. tametsi nostra vivendi ratio ferè in omneis gentes propagavit mutationem morum in deterius, introductis luxu, voluptatibus, malis artibus, & mille concupiscendi aliumque defraudandi studiis. cujus corruptelæ magna pars etiam ad barbaros permeavit, cùm alios, tùm Nomades. hi enim, re maritima tentata, facti sunt deteriores; latrocinia jam exercentes, & hospites interficientes. & quia cum variis hominibus res ipsis esse cœpit; ex iis luxuriam, & negotiandi arteis didicère. quæ quamquàm videantur ad exsuendam ferociam conferre; tamen mores corrumpunt, inque locum modò dictæ simplicitatis versutiam ac dolos introducunt.* Idem sanè accidit Hispanis ac Gallis à Græcis simul & Romanis; Britannis verò & Germanis maximè à Romanis, & horum subjectis provincialibus. At apud priscos illos Germanos, *Nemo* (ut inquit dicto loco Cæsar) *agri modum certum, aut fineis proprios habuit. sed magistratus, ac principes in annos singulos gentibus, cognationibus hominum, qui unà coierant, quantum eis, & quo loco visum erat, attribuebant agri: atque anno pòst aliò transire cogebant. Cujus rei multas afferebant causas. ne, assiduâ consvetudine capti, studium belli gerendi agriculturâ commutarent: ne latos fineis parare studerent: potentioresque humiliores possessionibus expellerent: ne accuratiùs, ad frigora atque æstus vitandos, ædificarent: ne qua oriretur pecuniæ cupiditas; quâ ex re factiones dissensionesque nascuntur:* denique, *ut animi æquitate plebem continerent, quum suas quisque opeis cum potentissimis æquari videret.* En; quid loci putas heic relictum fuisse pravis cupiditatibus, ac vitiis? An non hoc aureum ferè fuit illud sæculum? A rerum omnium Domino, æterni Dei filio, Iesu Christo ejusque discipulis & apostolis instructos fuisse diceres, *Omnia inter bonos debere esse communia.* Apud Strabonem, lib. XV, haud perinde malè unus ex Indorum sapientibus, Mandanis nomine, sic respondet Onesicrito, Pythagoræ, Socratis, ac Diogenis dogmata extollenti; ὅτι τἆλλα μὲν νομίζει φρονίμως αὐτοὺς δοκεῖν. ἐν δ' ἁμαρτάνειν, νόμον πρὸ τῆς φύσεως τιθεμένους. οὐ γὰρ ἂν αἰσχύνεσθαι γυμνοὺς, ὥσπερ αὐτὸν διάγειν, ἀπὸ λιτῶν ζῶντας. καὶ γὰρ οἰκίαν ἀρίστην εἶναι, ἥτις ἂν ἐπισκευῆς ἐλαχίστης δέηται. id est: *De ceteris quidem rebus prudenter illos sentire se existimare: in uno autem errare; quòd legem anteponant naturæ. aliàs enim non puderet eos, nudos agere, ut ipse; & tenui victu esse contentos: quum ea optima sit domus, quæ minimo adparatu indigeat.* Sed age; singulas virtuteis, quibus prisci Germani præditi fuerunt, circumire libeat.

De RELIGIONE atque PIETATE erga deos (utinam erga unum verum Deum dicere liceret) idem de ipsis intelligendum est, quod de consangvineis eorum Gallis tradit Cæsar, de Britannis Solinus, de Hispanis Strabo. Hujus verba, lib. III, hæc sunt: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· id est: *Immolationibus student Lusitani.* Solini, cap. XXV, ista: *Deos percolunt.* Cæsaris, libro prædicto, hæc: *Natio est omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* Sed & de Scandinaviæ incolis ita Procopius, Gothic. lib. II: Θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα· id est: *Sacrificant frequentissimè.* De parentum pietate in liberos ita noster in libro de Germaniâ: *Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Quod sanè paucissimis in gentibus notatum. Adde huc & illud, quod paullo pòst ibidem sequitur: *Sua quemque mater uberibus alit: nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Liberorum erga parenteis, propinquorumque erga propinquos pietas & amor vel ex uno hoc argumento perspici potest, quòd *suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quàm amicitias necesse fuerit*; ut auctor est idem Tacitus, ibidem. Adjice huc & illud, ex eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est: non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ, & propinquitates.* Quin integræ cognationes in singulas habitationum congregationes, id est, in singulos vicos coibant. De conjugum inter se amore, ac fide, proximo capite privatim agetur.

Universæ gentis FIDEM vel ex eo discas, quòd omnes Romanorum imperatores, abusque Augusto Cæsare, corporum suorum custodiam Germanis, præ omnibus aliis populis, commiserunt. quod hodiéque ab omnibus ferè Europæ sit regibus. Dio lib. LXXVIII. in vitâ Antonini Caracalli: Σκύθας καὶ Κελτοὺς, οὐ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, καὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἀφελόμενος ὥπλιζε, καὶ περὶ αὐτὸν εἶχεν, ὡς καὶ μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ στρατιώταις, θαῤῥῶν. id est: *Scythas & Germanos, non ingenuos modò, sed & servos à liberis & uxoribus abstractos, armaverat, & circùm se habebat; quòd magis his, quàm militibus, fideret.* Scythæ hi nulli alii esse potuerunt, quàm Sarmatæ Iazyges, inter Pathissum & Danubium Pannoniæ contermini; vel alii hinc Sarmatæ, ostia Danubii Pontumque accolentes: quos vulgariter omneis sub Scytharum nomine posuerunt Græci auctores: ut suprà cap. II dictum est. At horum fide longè spectatior fides Germanorum. sic enim noster, historiarum lib. III, quum Vespasianus imperium Romanum occuparet: *Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur: principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur; ac majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obsequium erga Romanos; & gens fidei commissæ patientior.* Ut aliis rebus, sic etiam fide Celticæ nationes sibi invicem fuêre similes. unde est, quòd Appianus, bellorum civil. lib. I, Sertorium tradit Celtiberorum in Hispaniâ fidem, in custodiundo corpore suo, ipsorum Romanorum fidei prætulisse. Cæsarem quoque & Augustum Hispanorum custodias circa se habuisse, auctor est Svetonius, in vitis eorum. At mox ut sub eodem Augusto Germanicæ gentis mores penitùs perspecti, fidesque eorum experta; primus Augustus, & post eum omnes reliqui imperatores, fidem horum omnibus aliis gentibus prætulerunt. Præclara fuit, & notatu etiam hosti Tacito digna visa illa principum Frisiorum Romæ in theatro emissa vox; *Nullos mortalium armis, aut fide ante Germanos esse*: ut refertur annal. XIII. Admirandi sanè fidei leguntur exempla complura de iis, qui aliorum sese vitæ necique devoverunt. de quibus infrà fusiùs dicetur suo loco. heic ex uno, quod adponam, de reliquis conjicias. *Aleam*, inquit noster, in libro de Germaniâ, *sobrii inter seria exercent; tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate, & de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit. quamvis junior, quamvis robustior, alligari se, ac venire patitur. ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant.* Sed ne hodiè quidem ea virtus in minori est pretio, honore, atque religione: ita, uti etiam apud exteras genteis, non modò imperitum vulgus, sed magnos viros, rerumque peritissimos sæpè audiverim prædicanteis; fidem, si toto reliquo orbe pelleretur, in unâ Germaniâ, apud viros pariter ac feminas, exsilium tutum inventuram. Facessant hinc maligni illi obtrectatores, qui non ob fidem, sed ob simplicitatem, Germanos olim in principum custodias fuisse delectos, & nunc deligi, adfirmant. Simplicitatem nusquàm, fidem ubique adpellant veteres auctores gravissimi: quorum omnium judicium qui unus nunc damnare velit, stultissimus ac maximè temerarius à sapientissimo quoque meritò habeatur. At objicient heic isti homines majoribus nostris perfidiam in rumpendis fœderibus, & pace pactâ: quæ ut frequens in Romanorum Græcorumque historiis, sic exempla ejus vel gravissima notantur Straboni, in lib. VII, his verbis: Ἤρξαντο δὲ τοῦ πολέμου Σούγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα. κἀκεῖθεν ἤδη διεῖχον ἄλλοι, δυναστεύοντες, καὶ καταλυόμενοι· πάλιν δ' ἀφιστάμενοι προδιδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίστεις. πρὸς οὓς μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ δὲ πιστευθέντες τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηρούσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι, παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων, μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κυϊντιλίου, παρασπονδηθέντα ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. hoc est: *Belli initium fecêre Sugambri, Rheni accolæ, duce Melone. huic alii subinde atque alii successerunt, principatu potiti, atque debellati; rursusque deficientes, fide & obsidibus proditis. Adversùs hos plurimum utilitatis est in incredulitate. nam quibus fides habita, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & horum subjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem, insidiis circumventæ perierunt.* Verùm de hac re ita habendum: Fidem eos, amicis sponte ac voluntariò datam, pactamve, quàm sanctissimè coluisse. ab hoste verò, imperium in se occupante, expressam, omninò nullam duxisse. ideóque haud diutiùs hanc servarunt, quàm aut conduxerit rebus suis, aut coëgerit necessitas. quamprimùm occasio excutiendi jugi patebat; tanto amore in communis patriæ libertatem ardebant, uti etiam liberos, obsidum loco apud hostem depositos, civitati donarent. Sed de his satis. videamus reliquas virtuteis.

Quum passim apud auctores adpellentur *immanes, truces, feroces, immites, horridi, atroces,* atque *superbi*; insigni tamen fuêre erga supplices adfecti MANSVETUDINE & CLEMENTIA. Mela, lib. III, cap. III: *Tantùm hospitibus boni, mitesq. supplicibus.* Exemplum refert Tacitus,

tus, annal. XIII: *Eosdem agros Ansibarii occupavêre: validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant.* Sic Sigambri partem equitatus Vsipetum Tenchtherorumq; post eorum cladem ad se receptam, Cæsari postulanti dedere abnuerunt: teste ipso, in comment. IV. Omnino intellexisse videtur gens Germanorum idem, quod Plato tradit, de legibus lib. II: Ξενικῶν δὲ καὶ ἐπιχωρίων ἁμαρτημάτων τὸ περὶ τοὺς ἱκέτας μέγιστον γίγνεται ἁμάρτημα ἑκάστοις. μεθ' οὗ γὰρ ἱκετεύσας μάρτυρος ὁ ἱκέτης θεοῦ ἔτυχεν ὁμολογιῶν, φύλαξ διαφέρων οὗτος τοῦ παθόντος γίγνεται. ὥστ' οὐκ ἄν ποτε ἀτιμώρητος πάθος ὁ τυχὼν ὧν ἔπαθε. hoc est: *Omnium, tam inter peregrinos, quàm civeis, peccatorum maximum, quod in suppliceis est commissum. deus quidpe, per quem supplex fœdus est consequutus, diligentissimus ejus est custos. quare nemo in suppliceis sceleratus impunis abibit.*

Jamverò LIBERALITAS, COMITAS, HOSPITALITASque, non modò in Germanis nostris, sed & in reliquis Celtis tanta fuit, quanta in nullâ aliâ gente ab antiquis auctoribus notata. De Celtiberis, Hispanicâ gente, sic Diodorus lib. V: Ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοί, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι· τοὺς γὰρ ἐπιδημήσαντας ξένους ἅπαντες ἀξιοῦσι παρ' αὐτοῖς ποιεῖσθαι τὰς καταλύσεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἁμιλλῶνται περὶ ξενίας. οἷς δ' ἂν οἱ ξένοι συνακολουθήσωσι, τούτους ἐπαινοῦσι, καὶ θεοφιλεῖς ἡγοῦνται. Id est: *Quod ad mores attinet; erga maleficos & hosteis sunt crudeles: erga hospiteis verò mites atque humani. peregrinis enim omnibus hospitium ultro obferunt: hospitalitatisque inter se officiis certant. Quos peregrini comitantur, eos laudant, & diis caros arbitrantur.* Idem auctor paullo antè, de Gallis simul atque Germanis: Καλοῦσι δὲ καὶ τοὺς ξένους ἐπὶ τὰς εὐωχίας. καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐπερωτῶσι, τίνες εἰσὶ, καὶ τίνων χρείαν ἔχουσιν. id est: *Ad convivia peregrinos quoque vocant. cœnâque finitâ, tum demum qui sint, quidque petitum venerint, sciscitantur.* De unis Germanis Tacitus noster, in libro de Germaniâ: *Convictibus, & hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur. pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. cùm defecerit, qui modò hospes fuerat,* id est, qui exceperat, *monstrator hospitii, & comes, proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum, ignotumq;, quantum ad jus hospitii, nemo discernit.* & paullo pòst: *Victus inter hospiteis comis.* Et in eamdem sententiam Cæsar, comment. VI: *Hospiteis violare, fas non putant. qui quâque de causâ ad eos venerunt, ab injuriâ prohibent, sanctosque habent: iis omnium domus patent, victusque communicatur.* Adamus Bremensis, de Sveonibus, qui vulgò Svedi vocantur: *Hospitalitate sunt insignes Sveones. quibus est omni probro gravius, hospitium negare transeuntibus: ita, ut certamen habeant inter se, quis dignus sit hospitem recipere. cui omnia exhibens humanitatis jura, quot illic commorari voluerit diebus, ad amicos suos illum certatim per singulas dirigit mansiones.* Idem de Thules insulæ, quæ nunc est Islandia, incolis: *Multa insignia in moribus eorum, præcipuè charitas: ex quâ procedit, ut inter eos omnia sint communia tam advenis, quàm indigenis.* Ista igitur priscis Germanis, ceterisque Celtis, unde religio? nisi ex eodem fonte, ex quo Lotus hauserat, satius esse filias virgines improborum illusionibus atque injuriis objicere, quàm peregrinos hospiteis. unde etiam non modò Celtis, sed & aliis gentibus hospitum corpora fuêre sacra. Nempe à primis id universi habuêre mortales parentibus; & in suam quæque, post lingvarum confusionem, detulit terram natio. Hinc Platonis sunt illa, eodem libro paullo antè perscripta: Πρὸς δὲ τοὺς ξένους διανοητέον ὡς ἁγιώτατα ξυμβόλαια ὄντα. σχεδὸν γὰρ πάντ' ἐστὶ τὰ τῶν ξένων καὶ εἰς τοὺς ξένους ἁμαρτήματα παρὰ τὰ τῶν πολιτῶν εἰς θεὸν ἀνηρτημένα τιμωρὸν μᾶλλον. ἔρημος γὰρ ὢν ὁ ξένος ἑταίρων τε καὶ ξυγγενῶν, ἐλεεινότερος ἀνθρώποις καὶ θεοῖς. hoc est: *Cum peregrinis sanctissima esse fœdera, quisque cogitet. fermè enim omnia peregrinorum & contra peregrinos peccata, præ illis quæ inter civeis committuntur, ultori deo curæ sunt. nam, quum peregrinus amicis cognatisque careat, majorem & apud deum & apud homines meretur misericordiam.* Certè neque hodiè *convictibus & hospitiis gens alia effusiùs indulget,* quàm Germani nostri inter se: *notumque & ignotum, quantum ad jus hospitii,* parum *discernunt:* maximè verò ii, qui è Saxonico genere mare accolunt. In Britanniâ etiam nuper eadem duravit consvetudo apud Anglos, Germanicæ originis gentem. neque adhuc omnis sublata: præsertim ad septemtriones. *Victus,* inquit noster, *inter hospites comis.* Hodiè maximè apud inferioris Germaniæ nationes, Flandros, Brabantios, Selandos, Hollandos, Geldrios, ac Frisios. De *liberalitate* ita ibidem noster: *Abeunti, si quid poposceris, concedere moris. & poscendi invicem eadem facilitas.* Et hic maximè in Germaniâ nunc viget mos. *Gaudent,* inquit idem, *muneribus. sed nec data imputant: nec acceptis obligantur.* Nunc etiam, si quis id postulet, ridetur. Sanè liberalitas hodieque, sicubi aliàs, in Germaniâ nostrâ, tam erga peregrinos & alienos, quàm erga suos maximum locum obtinet. quamquàm hac virtute gentes conterminæ Poloni atque Bojohæmi mirum in modum nobiscum certent.

AMICITIÆ nomen jusque priscos Germanos coluisse quàm sanctissimè, quis dubitet?

quum

quum tanta inter eos fuerit fides: quumque adulationis vitio, quo ceteræ gentes Europææ immensùm premuntur, nihil etiam nunc alienius ab Germanicâ ſimplicitate: quam ruſticitatem nuncupare eodem jure illis liceat, quo adulationem ſuam comitatem humanitatemque adpellare libet. Julianus Cæſar, in miſopogone: Ἐμοὶ δὲ Κελτοὶ καὶ Γερμανοὶ, καὶ δρυμὸς Ἑρκύνιος ἔμελε ἄρτι πρῶτον εἰς ἄνδρας τελοῦντι· καὶ διέτριψα πολὺν ἤδη χρόνον, ὥσπερ τις κυνηγέτης ἀγρίοις πολεμῶν καὶ συμπλεκόμενος θηρίοις, ἤθεσιν ἐντυγχάνων, οὔτε θωπεύειν οὔτε κολακεύειν εἰδόσιν, ἁπλῶς δὲ καὶ ἐλευθέρως ἐκ τοῦ ἴσου πᾶσι προσφέρεσθαι. id eſt: *At ego, ut primùm virilem ætatem attigi, ſtatim ad Gallos Germanosque, & Hercyniam ſilvam ſum dimiſſus. & vixi cum illis gentibus multo tempore, tamquàm venator cum feris bellando: quòd in eos mores incideram, qui adulari neſciunt, ſed ſimpliciter ac liberè cum omnibus æquabilique jure vivere.*

Gravitas ſanè in ipſis, ut in Martiis viris, ac nil niſi arma bellaque ſpirantibus, quum nimia foret, moroſitatis ſpeciem obtinuit. hinc eſt illud Diodori, in lib. v: Αὐτοὶ δ' εἰσὶ τὴν πρόσοψιν καταπληκτικοὶ, καὶ ταῖς φωναῖς βαρυηχοι, καὶ παντελῶς τραχύφωνοι· κατὰ δὲ τὰς ὁμιλίας βραχυλόγοι, καὶ αἰνιγματίαι, καὶ τὰ πολλὰ αἰνιττόμενοι συνεκδοχικῶς. id eſt: *Ipſi terribili ſunt adſpectu: vocemque edunt graviſonam, ac planè horridam. in alloquiis pauci verborum, & obſcuri, per involucra ſynecdochicè pleraque enuntiantes.* Manet idem mos hodiéque in iis Germaniæ nationibus, quæ, à Rheno Danubioque remotiores, Galliæ Italiæque mores nondum induerunt: quibusque vitia ſub virtutum nomine nondum obrepſerunt. Notatu dignum gravitatis exemplum in Hiſpanicâ gente, Germanorum conſangvineâ, refert Strabo, lib. III, his verbis: Τοὺς δὲ Οὐέττωνας φασὶ, ὅτε πρῶτον εἰς τὸ τῶν Ῥωμαίων παρῆλθον στρατόπεδον, ἰδόντας τῶν ταξιαρχῶν τινας ἀνακάμπτοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, περιπάτου χάριν, μανίαν ὑπολαβόντας ἡγεῖσθαι τὴν ὁδὸν αὐτοῖς ἐπὶ τὰς σκηνάς· ὡς δέον ἢ μένειν καθ' ἡσυχίαν ἱδρυθέντας, ἢ μάχεσθαι. hoc eſt: *Ajunt, Vettonas, quo tempore primùm in Romanorum venerunt caſtra, quum quosdam centuriones viderent deambulandi gratiâ viam hac illac flectere; opinatos, inſanire homines, duces ſe eis ad tabernacula præbuiſſe. putabant enim, aut in tabernaculo quietè ſedendum, aut pugnandum eſſe.* Certè, hinc inde diſcurrere, hodiéque magis apud Germanos, quàm apud quosdam alios Europæos, turpe ducitur. quamquàm gravitate Hiſpani, Polonique maximè inſignes ſint. Julianus, libro ſuprà dicto, narrat, Cappadocem quemdam ſaltatores ex Antiochiâ in Galliam deduxiſſe: additque rei eventum, his verbis: Οἱ Κελτοὶ δὲ τοὺς ὀρχηστὰς, ἐπιτραπέντας ἐν τῷ θεάτρῳ τὴν τέχνην, εἴασαν, οἰόμενοι τοῖς νυμφολήπτοις αὐτοὺς ἐοικέναι. hoc eſt: *At Galli ſaltatores, quum artem ſuam in theatro oſtendiſſent, reliquerunt; quòd furens & fanatica illa videretur ſpecies.*

Temperantia priſcis Germanis, quamvis in Cerere & Baccho minùs, in Venere tamen multo maximè obſervata fuit. Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Intra annum vigeſimum feminæ notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus. Cujus rei nulla occultatio eſt; quòd & promiſcuè in fluminibus perluuntur, & pellibus, aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ.* Et in eandem ſententiam Tacitus, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eoque inexhauſta pubertas. nec virgines feſtinantur: eadem juventa, ſimilis proceritas: pares, ſimilesque miſcentur.* Atque hi equidem ad pubertatem uſque, & ætatem nubilem totum corpus nudi incedebant; ut ſuprà dictum, pluribusque infrà oſtendetur. Quin reliquas etiam feminas raro aut exiguo veſtitu fuiſſe tectas, jam anteà abundè demonſtratum. De matrimoniorum ſanctitate, adulteriorumque ſeveriſſimis pœnis poſteriùs dicetur. Hanc igitur, in tantâ corporum nuditate, continentiam quis non cum Tacito miretur? Non valuit heic illud Herodoti, in libro I: Ἅμα δὲ κιθῶνι ἐκδυομένῳ συνεκδύεται καὶ τὴν αἰδῶ γυνή. id eſt: *Mulier, exutâ tunicâ & verecundiam pariter exuit.* Sed, proh dolor, quanta mutatio! nunc ferè ſola Germania inter Europæos (eam adpello Germaniam, quæ, ſub veteris Germaniæ finibus, Germanicæ lingvæ dialectis etiamnunc utitur, in Daniâ quoque, Svediâ, Norvagiâ, ac Finniâ) non modò brachia ac lacertos, ſed omnem pectoris partem tegit; nuditatemque heic in aliis gentibus miratur, & abhorret: non tamen rara Venus illicita, non rara adulteria. Tegere omnem corporis partem in feminâ, quæ libidinem irritare poſſit, laudabile equidem eſt, maximéque pudicitiæ conducibile. at ubi animus corruptus eſt; nequidquàm veſtis tegit, quæ ille adpetit. Nec tamen negaverim, nuda mulierum per alias Europæ parteis pectora, atque humeros, pudicitiam ſæpiùs prodere; occaſionemque adpetentibus præbere, uti tectæ quoque partes petantur. Veriſſimum illud Plauti, in Curculione:

Semper, tu ſcito, flamma fumo eſt proxima.
Fumo comburi nihil poteſt: flammâ poteſt.
Qui è nuce nucleum eſſe volt, frangit nucem.
Qui volt cubare, pangit ſaltem ſvavium.

Ante-

Antequàm ad quintam (ut Horatii poëtæ utar verbis) nectaris Venerei partem pervenias; quatuor priores antè occupandæ sunt: conspectus, colloquium, osculum, contrectatio. Hæc autem quibusdam hodiè in gentibus, non modò privatim in secreto, sed publicè in cœtibus etiam cuique patent. Proinde negari haud potest, quin multo minoris sit laboris, unum solum, quàm quinque expugnare castella. apud Germanos quidpe (Germanos intelligo eos, qui externis vitiis minùs adhuc imbuti, longiúsque ab illorum finibus remoti) nec conspectus mulieris, nec colloquium facilè dantur: osculum verò & contactus etiam in dedecore, atque opprobrio, adeóque in flagitio ponuntur. Ac sanè, verè æstimare, nec veterem illam, simplicem, horridamque Germaniam, sed ceteras nunc genteis cum hodiernâ Germaniâ interiore conferre si velis; fatearis necesse est, apud nullam omnium *hanc morum partem magis laudandam:* &, quod idem auctor infrà de sui seculi Germanis ait, *paucissima* omnium *in tam numerosâ gente* hodiéque *adulteria. quorum pœna* etiamnum heic, quàm alibi, *præsentior*, ac severior. Sed ad priscûm Germanorum mores mihi heic commentandum est. De Persarum gente sic scribit Herodotus, libro prædicto: Ὅσα δέ σφι ποιέειν οὐκ ἔξεστι, ταῦτα οὐδὲ λέγειν ἔξεστι. id est: *Quæcumque apud eos nefas est facere, ea nec dicere fas est.* Idem olim in Germanos nostros nudè agenteis convenerit, nec ne, haud facilè dixerim. hodiè certè quàm maximè in eos quadrat. quidpe non modò turpeis corporis actiones, sed & quodvis ejus membrum, vestitu tectum, nominasse nefas habetur. tantâ scilicet heic agitur pudoris reverentia. Ceterùm auctor noster, annalium lib. XI, de Italo Cheruscorum duce, Româ petito, hæc tradit: *Primò lætus Germanis adventus; atque eò magis, quòd, nullis discordiis imbutus, pari in omnes studio ageret, celebrari, coli: modò comitatem, & temperantiam, nulli invisam, sæpius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans.* Quas heic intelligat libidines, parum liquet. nam cum aliis interpretibus eas accipere, quæ sunt circa Venerem, piget; quum hæ ab gente nostrâ semper fuerint alienissimæ; maximè verò antiquis illis temporibus. Quàm severæ fuerint, ac rigidæ, tam in innuptis, quàm nuptis, contaminatæ pudicitiæ pœnæ, infrà patebit. Quapropter aut alias heic intellexisse Tacitum libidines, aut omnino ab hac morum parte aberrasse, certum est. Juliani hoc satis convincet locupletissimum testimonium: qui, quum aliquot annos in Galliâ, & Rheni ripâ egisset, hoc scriptum reliquit, in libro suprà dicto: Ἡ δ' ἐν ἀνδράσιν αὐτουργία παρὰ τοῖς μαχιμωτάτοις καὶ θυμικωτάτοις τῶν ἐθνῶν γέγονεν· ὅπου τὴν γαμηλίαν Ἀφροδίτην, καὶ τὸν μεθυδότην Διόνυσον, γάμου τε ἕνεκα, καὶ παιδοποιΐας, οἴνου τε ὁπόσης ἑκάστῳ δυνατὸν πόσεως, ἴσασι μόνον. hoc est: *Vir jam, & robustus, potestatem adeptus meo more arbitratuque vivendi, inter ferocissimos omnium bellicosissimosque populos egi: qui Venerem, nuptiarum deam, & Bacchum, lætitiæ datorem, conjugii prolisque gratiâ, & vini, quantum cuique libeat, potandi causâ, tantùm norunt.* Gallos & Germanos continuò antè nominaverat. Γάμου τε ἕνεκα καὶ παιδοποιΐας μόνον ubi ait, πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν omnem excludit. Incidit hoc loco quæstio illa, jam dudum inter doctissimos etiam viros jactata, nunquàm certior reddita: nempe, an masculâ Venere usi sint prisci Germani, quemadmodùm complures aliæ per terræ orbem gentes; nec ne. quam equidem quæstionem movit iste auctoris nostri locus, eodem libro de Germaniâ perscriptus: *Proditores, & transfugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno, aut palude, injectâ insuper crate, mergunt.* Heic magnus Lipsius vocem *corpore* corrigere, ut mendosam, tentaverat in *torpore*; Athenæumque mendacii insimulare, quòd tale quid τοῖς Κελτοῖς adscripsisset. Verùm rectè ac peritè redarguit Lipsium doctissimus Casaubonus; junctis Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi testimoniis; quibus locum Taciti pristinæ lectioni vindicavit. Cujus sententiam uti ego magis etiam firmem, alium locum Taciti, qui est sub finem ejusdem libri, in medium adducam. is sic sese habet: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis, an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Quibus verbis quid Tacitus intellexerit, jam antè dictum, cap. XVI. nempe, Bastarnas Germanis fuisse simileis, *sermone, cultu, sede, ac domiciliis, sordibusque* insuper, *ac torpore:* Sarmatis verò, *connubiis* inter se *mixtis.* Quum igitur hoc loco torporem omnibus pariter Germanis ceu communem tribuat; quî suprà, morte eumdem fuisse punitum, scribere potuit? Non video: nisi fortè sibi ipsi maximè contradicere voluerit. Ast hæc ejus quoque sunt verba, jam sæpè recitata: *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* En, quid heic aliud quàm torporem designare voluit? Maneat itaque maximè firma vulgata illa lectio, *corpore*

pore infames. Aristotelis, Diodori, Strabonis, & Athenæi nunc inspicere haud pigeat testimonia, remque ipsam examinare. Aristotelis verba, lib. II de repub., cap. IX, hæc sunt: Καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν, ἢ κἂν τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασι τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. id est: *Quemadmodùm multæ militares ac bellicosæ gentes, præter Celtas, & qui alii consvetudinem & concubitum cum masculis palàm comprobarunt.* Diodorus, dicto lib V: Γυναῖκας δ' ἔχοντες εὐειδεῖς, ἥκιστα ταύταις προσέχουσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκὰς ἐκτόπως λυσσῶσιν. εἰώθασι δ' ἐπὶ δοραῖς θηρίων χαμαὶ καθεύδοντες, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν παρακοίτοις συγκυλίεσθαι. τὸ δὲ πάντων παραδοξότατον, τῆς ἰδίας εὐσχημοσύνης ἀφροντιστοῦντες, τὴν τοῦ σώματος ὥραν εὐκόπως ἑτέροις προΐενται. καὶ τοῦτο αἰσχρὸν οὐχ ἡγοῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν τις αὐτῶν χαριζομένων μὴ προσδέξηται τὴν διδομένην χάριν, ἄτιμον ἡγοῦνται. hoc est: *Feminas licet venustas habeant, minimùm tamen earum consvetudine adficiuntur. quin potiùs nefariis masculorum stupris insaniunt. & humi cubantes in ferarum pellibus, ab utroque latere cum concubinis volutantur. &, quod omnium indignissimum est, proprii decôris ratione posthabitâ, corporis venustatem quàm levissimè aliis prostituunt. nec turpe id putant: sed potiùs, quum quis oblatam ab iis gratiam non acceperit, inhonestum atque infame id ducunt.* Strabo lib. IV: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλλουμένων ἐστίν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί τε εἰσί, καὶ οὐ νομίζεται παρ' αὐτοῖς αἰσχρὸν τὸ τῆς ἀκμῆς ἀφειδεῖν τοὺς νέους. Id est: *Hoc quoque vulgi sermonibus tritum est, omneis Gallos contentiosos esse; neque apud eos turpe judicari, si florem ætatis prostituant adolescentes.* Athenæus, lib. XIII, cap. VIII: Καὶ Κελτοὶ δὲ τῶν βαρβάρων, καίτοι καλλίστας ἔχοντες γυναῖκας, παιδικοῖς μᾶλλον χαίρουσιν· ὡς πολλάκις ἐνίους ἐπὶ ταῖς δοραῖς μετὰ δύο ἐρωμένων ἀναπαύεσθαι. id est: *Ex barbaris Celtæ, quamvis pulcherrimas habeant uxores, amore puerorum magis delectantur: ut sæpius quidam in pellibus cum duobus amasiis cubitent.* Tot sanè gravissimorum auctorum disertissima testimonia mendacii argui haud temerè debebant: præsertim, quum nihil ad Germaniam nostram spectent. quidpe, quamvis Celtarum vocabulum tam Germanis, quàm Gallis fuerit commune; tamen Aristotelis ævo parum Græcis de Germanorum moribus constabat: uti nihil certius sit, quàm de unis Gallis loquutum esse philosophum: quorum mores jam tum Græciæ maximè palàm fuerunt redditi per Massilienseis Græcos. Diodorus verò quamquàm de utrâque gente, tam cis quàm trans Rhenum, se dicturum polliceatur; tamen nonnulla de Gallis narrat, quæ Germanorum moribus minimè convenerunt. Strabo certè atque Athenæus, Posidonium sequentes, à quo omnia ferè sua de Gallorum moribus se habere satis apertè fatentur, Gallos perpetuò ac constanter Κελτοὺς, Germanos verò proprio hoc nomine Γερμανοὺς adpellant. Quapropter hoc de puerorum consvetudine omnino de unis Gallis accipi debet. qui fœdissimum hunc flagitiosissimumque morem haud dubiè ab iisdem habuêre magistris, à quibus & literarum peritiam, & ceteras mollioris vitæ disciplinas, vitiorumque irritamenta; nempe à prædictis Massiliensibus Græcis. Nam unis Græcis puerorum amorem ab initio fuisse proprium, adeóque legitimum, satis constat. ab iis, præter Gallos, & si quæ aliæ eo fœdatæ fuerint Celtici nominis nationes in Hispaniâ & Illyrico, acceperunt Itali. quibus & ipsis, maximè Romanis, fuisse vulgarem, patet vel ex unis passim poëtis. Persas quoque didicisse à Græcis aversam Venerem, testis est antiquissimus rerum scriptor Herodotus, lib. I. Itaque de Germanis veriùs Quintilianus, in declamatione pro Mariano milite, cujus pudicitiam tentaverat tribunus: *Nihil tale novêre Germani: & sanctiùs apud oceanum vivitur.* Non prorsus tamen ejus rei fuisse ignaros, Taciti magna testatur auctoritas. Et quomodò ignari esse potuerunt, aut omnino intacti, Gallis, huic flagitio deditissimis, tam propè colentibus; insuperque Romanis, raro continentioribus, intra ipsos Germaniarum fineis agentibus? Tacitus histor. IV: *Jussu Vitellii Batavorum juventus ad dilectum vocabatur. quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ, ac luxu; senes, aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impuberes, sed formâ conspicui, ad stuprum trahebantur.* Rarissimi tamen Germanorum huic flagitio obnoxii fuêre. &, si quis deprehensus, pœna præsens, ac gravissima. quum è contrario apud Gallos nulli id fuerit pudori, nedum vitæ periculo subjectum. Batavos, Germanicam cis Rhenum gentem, alteram hanc è duabus habuisse causam, cur rebellarent, nempe quòd liberi eorum ad stupra à Romanis traherentur, testatur Tacitus eodem loco.

Atque hactenus de virtutibus majorum nostrorum disseruisse sufficiat. Nunc etiam vitia eorum indicentur. Heic equidem haud dubito, quin aliquis objicere velit pro vitio haud levi illud, quod è Cæsare suprà attuli; *Latrocinia nullam habuisse infamiam, quæ extra fineis cujusq. civitatis fierent.* Verùm, si hoc est vitium, certè commune fuit ab initio universo terrarum orbi: quod nemo historiarum peritus negare potest. nam omnia illa Ægyptiorum, Scytharum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorumque in externas genteis

genteis imperia per mera occupata fuerunt latrocinia: atque ideò ipſe Alexander, populusque Romanus, latrones apud auctores audiunt. Ac ferè tales re ipsâ fuerunt; quamvis, ex communi omnium gentium opinione, maximâ id virtutum facere ſibi viſi ſint, nempe animoſitate: de quâ ſuprà nonnihil diximus, pluraque infrà, in tractatu de religione, dicentur. Proinde nullo jure quisquam Germanos noſtros præ aliis gentibus hac re, ceu vitio, notaverit.

At Ebrietatem, quæ & olim apud eos viguit, & nunc maximè omnium aliarum Chriſtiani nominis gentium viget, quis ſatis excuſaverit? De hac ita noſter eodem libro de Germaniâ: *Convictibus non alia gens effuſiùs indulget.* & paullo pòſt: *Diem noctemque continuare potando, nulli probrum.* & mox: *Cibi ſimplices: agreſtia poma, recens fera, aut lac concretum. ſine apparatu, ſine blandimentis expellunt famem. Adversùs ſitim non eadem temperantia. ſi indulſeris ebrietati, ſuggerendo quantum concupiſcunt; haut minùs facilè vitiis, quàm armis, vincentur.* Quibus adde, quæ ſuprà ex Juliano de potatione Gallorum ſimul & Germanorum adduxi. Adde item his, ſi videtur, quæ de Gallis Diodorus dicto lib. v, prædicat in hunc modum: Κάτοινοι δὲ ὄντες καθ' ὑπερβολὴν, τὸν εἰσαγόμενον ὑπὸ τῶν ἐμπόρων οἶνον ἄκρατον ἐμφορεῦνται, καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν λάβρῳ χρώμενοι τῷ πότῳ, καὶ μεθυσθέντες, εἰς ὕπνον ἢ μανιώδεις διαθέσεις τρέπονται. διὸ καὶ πολλοὶ τῶν Ἰταλιωτῶν ἐμπόρων διὰ τὴν συνήθη φιλαργυρίαν ἕρμαιον ἡγοῦνται τὴν τῶν Γαλατῶν φιλοινίαν. οὗτοι γὰρ διὰ μὲν τῶν πλωτῶν ποταμῶν πλοίοις, διὰ δὲ τῆς πεδιάδος χώρας ἁμάξαις κομίζοντες τὸν οἶνον, ἀντιλαμβάνουσι τιμῆς πλῆθος ἄπιστον. διδόντες γὰρ οἴνου κεράμιον, ἀντιλαμβάνουσι παῖδα, τοῦ πόματος διάκονον ἀμειβόμενοι. Hoc eſt: *Quum verò præter modum vino capiantur: importatum à mercatoribus meracum ingurgitant: & cupiditate ad largiorem potationem & ebrietatem provecti, aut ſomni gravedine, aut inſaniæ vertigine corripiuntur. Propterea multi ex Italiâ negotiatores, pro familiari ſibi avaritiâ, temulentiam Gallorum in quæſtum ſuum vertunt. hi enim per amneis navigabiles navigiis, per campeſtria verò loca plauſtris vinum ad eos devehunt, incredibile inde pretium reportantes. pro cado quidpe vini recipiunt puerum, potu miniſtrum permutantes.* Tacitus equidem ſuo ævo potandi morem tanquàm ſingularem in Germanis notavit. verùm habuit ille domi, quod Romanis ſuis multo ignominioſiùs exprobraret. quidpe Plinius, hiſtoriæ naturalis ſcriptor, Taciti coætaneus, tam horrenda, tam abominanda, ac nefanda de Romanorum ebrietate, lib. xiv, cap. xxii, refert; uti nemo mortalium facilè credat, apud quamquam aliarum nationum, nedum apud Germanos, ſimplicem, ac nullis propemodùm aliis vitiis imbutam gentem, eadem in uſu fuiſſe. Quin Plinius, dicto capite, quantumlibet multarum gentium ebrietatem recenſeat, etiam Hiſpanorum, & Gallorum; tamen Germanorum ne uno quidem verbo meminit: quorum tamen mores vivendique rationem non ignorabat; ut qui ipſe coràm in Germaniâ ſatis inſpexerat. Cujus ſanè rei ratio dari nulla poteſt, niſi quòd noſtri ferè ſobrii videbantur præ aliis. Nec mirum, quòd Tacitus tam diligenter ebrietatem in noſtris notavit; ſiquidem is unûm Germanorum mores hoc libro deſcribere inſtituit; non verò omnium ſimul gentium. Plato, de legibus lib. i: Μέθῃ δὲ Σκύθαι χρῶνται, καὶ Πέρσαι, καὶ ἔτι Καρχηδόνιοι, καὶ Κελτοὶ, καὶ Ἴβηρες, καὶ Θρᾷκες, πολεμικὰ ὄντα ταῦτα γένη. id eſt: *Inebriantur autem Scythæ, Perſæ, Pœni, Celtæ, Hiſpani, Thraces: quæ bellicoſæ ſunt gentes.* Indos potandi certamina habuiſſe, auctor eſt Ælianus, variar. hiſtor. lib. ii, cap. xli. quod caput integrum, unà cum xv libri iii, perlegere haud pigeat, quò eximii ac celebrati variarum gentium potatores cognoſcantur. A Græcorum more rei perditiſſimæ quæſita ſunt Latinis verba *græcari*, & *pergræcari*. Romanorum horrendam ebrietatem cognoſcere ſi velis; legas prædictum Plinii cap. xxii libri xiv. invenies illic tam nefandos bibendi modos, tam abominanda vinolentiæ irritamenta, uti ſimilia olim habuiſſe gentem illam ſimplicem atque rudem, haud facilè credideris: utique quum hodiè etiam Germanis noſtris, multis jam fœdisque aliorum populorum vitiis infectis, eadem ignorentur. Quamquàm non negaverim, varios nunc quoque & dictu pudendos obſervari in Germaniâ bibendi modos, atque leges. Quin etiam præmia paſſim ebrietatis, non modò apud privatos homines, ſed apud nationum quoque (proh pudor!) principeis conſtituuntur: ut quanto quisque plus bibat, tanto plus gloriæ atque laudis præmiique ferat. Ac ſunt quædam in prædicto Plinii capite, quæ neſcio an à Romanis Germani acceperint, an verò communes fuerint aliarum quoque gentium conſvetudines: nimirum, *biduo duabusque noctibus perpotationes continuaſſe: non labaſſe ſermone; nec levatum vomitione; non alterâ corporis parte: dum biberet, matutinas obiſſe vigilias: plurimum hauſiſſe uno poculo; plurimum prætereà aliis minoribus addidiſſe: optimâ fide non reſpiraſſe in hauriendo: neque exſpuiſſe; nihilque, ad elidendum in pavimentis ſonum, ex vino reliquiſſe:* & id genus alia. Sed inquies; *Gloriam virtute bibendi Parthi quærebant*; teſte Plinio, dicto loco: Germanorum item *nulli*

diem

diem noctemque potando continuasse, erat probrum. at Romanis quamvis ebrietas frequens, & in vulgari vitio; tamen non gloria, sed maximum fuit probrum: id quod satis apertè innuere videtur Tacitus. Rectè mones. verùm tamen ego sic existimo: uti neque olim, neque nunc gloria in ebrietate Germanis quæritur: nec tamen ulli est probrum: sic quoque Romanis, ut nulla gloria, sic exiguum fuit probrum. & si quæris quantum: quemadmodùm nunc quibusdam populis lupanaria atque ganeas publicè, omnibus inspectantibus, introgredi nullum ducitur dedecus, neque turpitudo; quod tamen per se satis magnum, aliisque populis, maximè Germanis nostris, exsecrandum censetur flagitium. Ita sanè est; ubi vitia in morem atque consvetudinem, non hominis, sed gentis, non exigui temporis, sed sæculi, abivêre: illic nemini ducuntur probro. Non paucos Romanorum, sed omnem civitatem, principeis juxtà ac plebem, potationibus crebris, adeóque continuis indulsisse, cuique libros eorum, maximè verò poëtas diligentiùs legenti liquet. In plebe egregium exemplum memorat Ovidius, fastorum lib. III: Annæ Perennæ festum graphicè describens. Quapropter, ut antè dixi, nihil habuit Tacitus, quod Germanis magis, genti barbaræ mitiorumque morum planè experti, potationes exprobraret, quàm Romanis suis, morum cultu principatum inter genteis adfectantibus. Quin non viros tantùm principeis, sed feminas quoque illustres vinolentiæ deditas Romæ fuisse, notavit ipse annal. XII. ubi *Domitiam* & *Lepidam*, illustreis feminas refert, utramque *impudicam, infamem, vinolentam.* quod sanè numquàm fuit in natione nostrâ, neque nunc est. Apud alias verò nonnullas Europæ genteis, quum viris turpe sit inebriari; tamen feminæ etiam reperiuntur vinolentæ, haud raræ, nec plebejæ tantùm. Verùm nunc si reviviseeret Tacitus; proh summe Deus! quanto justiùs vitium hoc ebrietatis genti nostræ opprobraret? ut quæ sola penè, etiam humanioribus jam moribus ceteris in rebus mitigata, mordicus id retinet, quod reliquæ abjectum abominantur, exsecranturque. Pudeat sanè, pudeat, distædeatque *tritum illud Scytharum legati in Parthos* dictum, quod Plinius prædicto loco refert, in unam nostram gentem ab omnibus exteris vulgò jactari; *Quanto plus biberint, tanto magis sitire Germanos.* Manet, (eheu!) manet idem hodie mos, quo *dies noxque potando continuatur:* &, quod unum potissimè ab exteris exprobratur, id nullum inter ipsos probrum. Verùm tamen, si suus cuique populo attributus est error; si vitiis nemo sine nascitur, & optimus ille est, qui minimis urgetur: maneat, maneat, inquam, hoc vitium nostris, dum graviora absint, levitas, fraus, dolus, perfidia, perjurium, blasphemia immodica; sed & inconcessa Venus, in nuptas, in virgines, in puellulas, in pueros, in bruta animalia; quibus maximè urgentur exprobratores nostri. Jupiter, apud Lucianum, Junoni, mollitiem & ebrietatem Bacchi sibi objicienti, sic respondet; enarratis antè rebus præclarè ab ipso gestis: Καὶ μάλιστα, εἰ λογίσαιτό τις οἷος ἂν νήφων ἔτος ἦν, ὅπου ταῦτα μεθύων ποιεῖ. id est: *Maximè si quis cogitet, qualis hic sobrius futurus erat, quando etiam ebrius hæc facit.* Hæc eadem ego haud ineptè pro Germanis meis responderim ebrietatem iis objicientibus. nam licet vitio huic nimio plus, quàm satis erat, dediti sint; interim tamen cuncta & divina & humana officia tam seriò, tamque sedulò obeunt, uti nec religione, nec virtute cuiquam aliarum gentium concedant: imò omneis ferè superent. ingenia autem si spectes; in quanam, quæso aliâ gente omnes simul artes scientiæque magis excoluntur, quàm in unâ nostrâ Germaniâ? At hæc si ebrii præstant; quid putas futurum, si eadem sobrii tractarent? Miranda scilicet omnia. Sed age; an soli nunc Germani potant? Nonne & inter Britannos passim, non modò in plebe, sed etiam in nobilitate, ebrietas frequentatur? & Galliarum magna pars, Picardi, Normanni, & Vascones, nullâ aliâ re hodiè magis noti, quàm vinolentiâ. Jam verò Poleni, Hungari, Litavi, & quicquid gentium ultrà, ad extrema usque Europæ, abscondunt magis terrarum longinquitate, quàm fugiunt hoc vitium. Quin ipsâ in Italiâ reperi, qui tegerent meliùs, quàm vitarent. In quibus sanè tanto turpius haberi id debebat, quanto minùs per cœli solique naturam excusari possit. nam quum inter physicos conveniat: homines sub septemtrionibus positos multo majori adfici calore interno, quàm qui versùs austrum siti: meritò Germanis nostris, ac conterminis Slavis ignosci debet, si ob id ipsum plus edant bibantque, quàm illi ad austrum. Certè austrini, qui ad nos commeant, vel migrant, ipsi fatentur, se multo magis heic fame sitique urgeri, quàm domi in genitivo solo. Verùm perpotandi mos, omnibus pariter gentibus olim communis, aliam, eamque antiquissimam habuit originem. Nimirum, quum prisci illi mortales nullis aliis studiis, quàm bellis venatibusque dediti forent; redeunteis ab exercitiis hisce crebris atque vehementibus immensùm sitire necessum erat. Svavitas dein, atque voluptas, quæ in ipsâ sitis exstinctione percipiebatur, adeò eos attraxit, uti etiam sæpè non sitientes biberent. quamquam verum sit illud in

Parthos

Parthos quondam jactatum verbum; quanto quis plus bibat, tanto magis eum sitire. Atque inde est, quòd Plato, ut antè relatum, τὴν μέθην τοῖς πολεμικοῖς ἔθνεσιν adscribat. Verùm de ebrietatis vitio satis abundéque dictum.

Aliud hinc vitium objici nostris posse reor, PIGRITIAM, sive INERTIAM: de quâ ita noster: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Verùm hoc quoque non tam ex nationis nostræ vitio, quàm ex omnium bellicosarum gentium more antiquissimo: ut patet ex Thracum consimili exemplo, quod Herodotus citat, lib. V, his verbis: Ἀργὸν εἶναι κάλλιστον· γῆς δὲ ἐργάτην, ἀτιμότατον. id est: *Otiosum esse, pro honestissimo habetur: agri vero cultorem, pro contemtissimo.*

SUPERBIAM nostris, atque JACTANTIAM, ingeniique VANITATEM adscribit Diodorus, prædicto libro V, his verbis: Πολλὰ δὲ λέγουσιν ἐν ὑπερβολαῖς ἐπ' αὐξήσει μὲν ἑαυτῶν, μειώσει δὲ τῶν ἄλλων. ἀπειληταί τε καὶ ἀνατατικοὶ, καὶ τετραγῳδημένοι ὑπάρχουσιν. id est: *Multa hyperbolicè ad suæ laudis amplificationem, aliorumque contemtum jactant. Minaces prætereà sunt, & elati tragicique exaggeratores.* Exemplum exstat apud Tacitum, annal. II: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* Idem auctor, historiar. V, vanitatem Germanorum notat; ita de Civile, Batavorum rebellantium duce, loquens: *Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi.* & mox: *Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus, Galliâ adventantes, interciperent.* Verùm hoc vitium strenuitati eorum condonandum est: quæ certè tanta fuit, quantam haud facilè apud alias genteis reperieris; quamquàm omni arte ac disciplinâ militari destituti fuerunt; ut infrà ostendetur. Hodiè vanitatis jactantiæque vitium nescio quo jure omnes ferè reliqui Europæi Germanis præripuerint. etenim non modò in sermonibus & colloquiis privatis, sed publicè etiam institutis libris, quævis se natio reliquis præstantiorem esse, per summam impudentiam ementitur, vanisque id ac maximè falsis argumentis probare conatur.

Ceterùm Strabo, prædicto lib. IV, ita de Gallis: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν θρυλλουμένων ἐστὶν, ὅτι πάντες Κελτοὶ φιλόνεικοί εἰσιν id est: *Quin & hoc vulgi sermonibus tritum, omneis Gallos esse rixosos.* Idem de Germanis Tacitus in libro de Germaniâ: *Crebræ, ut inter vinolentos, rixæ.* Sed hoc etiam strenuitati animositatique adscribendum. sic enim continuò subjicit Tacitus: *Raro conviciis, sæpius cæde & vulneribus transiguntur.* De utrisque Diodorus, dicto lib. V: Εἰώθασι, καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἅμιλλαν καταστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. Hoc est: *Solent & inter epulas, causâ ex jurgio quomodocumque arreptâ, insurgere; & ex provocatione inter se digladiari, nihili vitæ jacturam æstimantes.* Hodiè quoque gens conviciorum impatientior nulla, quàm Germani. commune quidpe omnibus atque usitatissimum est verbum; *Pauca verba, quæso: res breviùs transigi poteſt.* moxque ad gladios se proripiunt. Quin adeò conviciis abhorrent, uti, si quis etiam plebeius & infimæ conditionis homo in ea prolapsus fuerit, ignavum & muliebris animi hominem dicant. Livius, lib. V, Gallorum tradit *gentem iræ impotentem* esse. libro verò XXXIII, eamdem *minimè ad moræ tædium patientem.* Idem hodiè de nostris prædicari potest. rarò enim heic, ut apud alios populos, in longum extenduntur, aut in secretum absconduntur odia: numquàm toxica in ultionem miscentur. sed quamprimùm dissidium aliquod natum, statim alter adversùs alterum propalàm exsurgit; remque è vestigio, ubi adversarius detur, ferro finit. Eamdem fuisse priscis Germanis mentem, patet ex iis, quæ adducta sunt. Verùm de animositate illorum alio loco fusiùs dicetur. Hactenus de virtutibus, vitiisque eorum præcipuis disseruisse sufficiat.

CAPUT XX.

De conjugio, & amore fideque conjugali.

OMNIBUS ferè privatæ vitæ partibus explicatis, restat nunc uti de matrimoniis, & liberorum educatione pauca quædam dicantur. De illis igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Nec alius feminis, quàm viris habitus; nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur: eosque purpurâ variant; partemque vestitus superiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertos: sed & proxima pars pectoris patet. quamquàm severa illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris. nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt; exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem*

 pluribus

pluribus nuptiis ambiuntur. Et posteà: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas: ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Hoc, quæso, unde Germani nostri barbari, nisi ex memoriâ & observatione divini præcepti, quod Deus, rerum omnium conditor, Adamo, mortalium primo, dederat in paradiso; ut adnotavit Moses, in lib. gen. cap. II, ver. XXIV: quodque ipse Dei filius, Dominus noster Jesus Christus, repetiit posteà, pharisæis super divortio cum percunctantibus; referente divo Matthæo, euangelicæ historiæ cap. XIX, ver. IV, & sequentibus, his verbis: *Non legistis, quòd, qui fecit ab initio, masculum & feminam fecit eos: & dixit; Propter hoc relinquet homo patrem ac matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo illi in carnem unam. itaque non sunt jam duo, sed caro una.* Hoc igitur præceptum prisci Germani, ut ab proavis suis, Noacho, Iapheto, Gomero, & Aschenaze, in Asiâ acceperant, quamreligiosissimè posteà in Germaniâ observarunt; quamvis veri Dei cultu jam dudum relicto. Nec tamen id soli Germani custodiverunt ex idololatris gentibus; sed alii etiam nonnulli barbari, quod apertè indicat Tacitus: &, præter barbaras genteis, Græci quoque, atque Latini. Ex barbaris alii qui fuerint, præter Ægyptios, de quibus id testatur Herodotus lib. II, & Judæos, haud facilè monstrare queas. Germanorum fuisse consangvineos Gallos atque Hispanos, conjicere tantùm licet. Apud reliquas, postquàm in suas quæque terras à Babylone digressæ sunt, contemto tam sancto, tamque salutari Dei præcepto; aut unam complures habuêre viri uxorem, aut è diverso singuli plureis habuêre uxores, aut communeis inter se complures viri, aut etiam universi; concubinas veriùs, quàm uxores. Cujus rei primus auctor fuit Lamechus, maledicti à Deo Caini propago! dignus eo genere, quo prognatus; quando multis horrendissimis criminibus à majoribus ejus in æternum Deum commissis, hoc etiam ipse addidit haud postremum. Ab hoc in reliquam ejus posteritatem diffusum fuit, ad inundationem usque terrarum. nam hoc quoque inter alia peccata haud dubiè in causâ fuit, cur genus humanum aquis deleretur. Memoria tamen ejus, aquis exstingvi non magis, quàm aliorum peccatorum, potuit. unde, enatatâ eluvie in arcâ Noachi, ad hujus etiam posteros, adeòque ad sanctos Dei viros penetravit.

Ceterùm, quòd auctor noster Germanos *propè solos barbarorum singulis uxoribus contentos* fuisse tradit; *exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiebantur:* ejus rei exemplum est in Ariovisto, Marcomannorum rege; de quo sic Cæsar, in commentariorum belli Gallici primo: *Duæ fuerunt Ariovisti uxores: una Sveva natione, quam domo secum adduxerat: altera Norica, regis Vocionis soror; quam in Galliâ duxerat, à fratre missam.* Regibus hoc tantùm, atque principibus licuisse, patet ex Taciti verbis, *admodùm paucis.* Verùm & illi hoc ex vicinarum gentium traxisse moribus videntur; non ex majorum institutis. nam & Bastarnæ, Germanica gens, Sarmatis pariter atque Getis vicini, horum more complureis, aut communeis inter se habuêre uxores. Tacitus ibidem: *Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt. sordes omnium, ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Præclara illa consvetudo quarumdam nationum Germaniæ, *in quibus tantùm virgines nubebant, & cum spe votoque uxoris semel transigebatur; sicque unum accipiebant maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium amarent:* præclara hæc, inquam, consvetudo, & imitatione maximè digna, si duram illam aliis quoque gentibus, ut infrà patebit, observatam conditionem removeas, quâ uxori marito supervivere non licebat, sed, illo defuncto, statim sese laqueo juxta ejus sepulchrum induere cogebatur; nisi invisa propinquis, & omnibus infamis vivere mallet: quod de Herulorum gente tradit Procopius, lib. II rerum Gothicarum. Hodiè in quibusdam Christiani nominis regionibus feminas non modò secundas, ac tertias, sed sæpè sextas, septimas, & octavas absolvisse nuptias vidi; quas pudicas pudicæ matronæ vix dixerint.

At videamus tandem, quasnam in uxores ducere priscis Germanis licuerit. quippe Moses, Dei jussu leges Hebræorum genti ferens, ostendit ipsis, quibus in gradibus matrimonia contrahere, quibusque minùs liceret. idemque posteà Romanorum legislatores fecerunt: quod jus eorum civile, legesque, multis abhinc sæculis conscriptæ, etiam nunc ostendunt. Verùm leges istæ per Mosen nondum latæ, quum, post terrarum inundationem, genus mortalium in diversas orbis parteis dispergeretur. estque credibile, ut ab initio Adami filii, sic post diluvium quoque Noachi nepoteis duxisse in matrimonium sorores: qui mos à dispersione Babylonicâ in omneis pariter genteis diffusus fuit, multisque sæculis observatus; nec nunc quidem in orbe barbaro exstinctus. De Atheniensibus, Græco populo,

testis

testis est Aemilius Probus, in Cimone, his verbis: *Habuit in matrimonio sororem germanam suam Elpenizen; non magis amore, quàm patrio more ductus. Athenienfibus enim licet, eodem patre natas, uxores ducere.* De eodem Cimone, simulque Persarum gente, Cyrillus contra Julian. imperat. lib. VI: *Cimon Elpenizen, eodem semine & sangvine ortam, pro uxore habuit: & Persas ipsos, imò & ipsum Iovem imitatus, eodem cum sorore toro usus est.* Lucianus in sermone de sacrificiis, de Jove loquens; Ἔγημε δὲ, inquit, πολλὰς μὲν ἄλλας, ὑστάτην δὲ τὴν Ἥραν, τὴν ἀδελφήν, κατὰ τὸν Περσῶν τοῦτο καὶ Ἀσσυρίων νόμους. id est: *Duxit autem uxores complureis quidem alias, sed postremo loco Iunonem germanam: idque juxta Persarum Assyriorumque leges.* Strabo, lib. x, de Cretensibus: φερνὴ δ' ἐστίν, ἂν ἀδελφοὶ ὦσι, τὸ ἥμισυ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ μερίδος. id est: *Dos est, siquidem soror fratri nubit, dimidium portionis fraternæ.* De Ægyptiis, maximéque eorum regibus, idem vulgatum est apud rerum auctores. De Persis multo etiam fœdiora tradit Theodoretus, contra Græcos, orat. IX de legibus: Κατὰ τὸν Ζαράδου πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καὶ μητράσι, καὶ ἀδελφαῖς, ἀδεῶς γε μέντοι, καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, νόμον ἔννομον τὴν παρανομίαν ἐνόμιζον· hoc est: *Persæ, quibus antiquitus Zarades leges præscripsit, matrum, sororum, filiarumque connubiis susque deque commixti, rem justissimam arbitrati sunt id, quod erat facinus injustissimum.* De iisdem Diogenes Laërtius, in proœmio: Τοὺς δὲ μάγους ὅσιον νομίζειν, μητρὶ ἢ θυγατρὶ μίγνυσθαι. id est: *Magos justum arbitrari, matri aut filiæ misceri.* Strabo lib. xv, de eâdem gente: τοῖς δὲ μάγοις καὶ μητράσι συνέρχεσθαι, πάτριον νενόμισται. id est: *Magi etiam cum matribus, instituto majorum, coëunt.* Et lib. XVI, de Arabibus: Μίγνυνται δὲ καὶ μητράσι· *miscentur & matribus.* Superabant hæc fidem, ni Cæsar, belli Gall. comment. v, de Britannis, Germanorum consangvineis, idem ferè adseverasset, his verbis: *Uxores habent deni duodenique inter se communes; & maximè fratres cum fratribus, & parentes cum liberis.* Sed Germanos nostros, qui tantâ egerunt continentiâ tantâque sanctimoniâ, uti *propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti* fuerint; ab ultimis istis, abominandisque flagitiis abstinuisse, maximè veri est simile. quòd si aliter fecissent; haud dubiè auctor noster, diligentissimus omnium ejus gentis morum notator, memorasset. Quin sorores quoque, adeóque fratrum filias in matrimonio habuisse, etiamnum dubito.

Ostensum igitur hactenus, quot uxores, item quas ducere licuerit. quibus ætatis duxerint annis, nunc etiam indicandum est. Cæsar comment. VI, ubi de moribus Germanorum agit: *Qui diutissimè*, inquit, *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali hoc vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò xx feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* In eamdem sententiam noster, libro de Germaniâ: *Sera juvenum Venus: eóque inexhausta pubertas. nec virgines festinantur: eadem juventa, similis proceritas; pares, validique miscentur: ac robora parentum liberi referunt.* Ergo adolescens juxtà ac virgo post vigesimum demum ætatis annum matrimonio inter se jungebantur. Hic certè mos in filiabus hodiéque apud Germanos magis, quàm apud alias genteis, observatur. Adolescentes plerumque in altiorem servantur ætatem.

De dote, & amore conjugali, item de officio uxoris, sic Tacitus, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, & munera probant; munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extráque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq. sociam; idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata, ac digna reddat; quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant.* Virtus tunc maximè ac probi mores spectabantur, atque ipsum matrimonium. at nunc, antequàm eam, quam quis ducere velit, vel oculis conspexerit, vel ex aliorum relatu, qualis sit, acceperit; de dote, quam allatura sit, primo loco inquirere summa ei est cura. de hac, si satis ampliter constet; de reliquo nihil prorsus vir est solicitus. sit deformis, sit manca, sit membris capta, vel mutila, quam numquàm amare queat; sit improbis, sceleratisque, atque infamibus prognata parentibus; sit etiam ipsa impudicitiæ crimine notata: nihil interest, dum dos hæc ampla compenset. Atq; hinc tot discordantia matrimonia, tot adulteria, tot flagitia, tot divortia: sed & ferro venenoque paratæ cædes. Verùm hæc deploranda potiùs hoc sæculo inter Christianos, quàm meliora speranda. Porrò, adde superioribus ea, quæ eodem libro anteà referuntur: *Quodq. præcipuum fortitudinis irritamentum est; non casus nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates; & in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes,*

 hi maximi

hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt, nec illæ numerare, aut exsugere plagas pavent. Exemplum conjugalis amoris est in Arminii uxore, de quâ Tacitus, in annal. I, ita: *Pugnatum in obsidentis; & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientum manu. Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis, quàm parentis animo.*

Hactenus de uxorum erga viros amore. subnectit modò dictis continuò auctor, de virorum amore in uxores, ista: *Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate. quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoq; nobiles imperantur.* Exemplum maritalis amoris est in Arminio, dicto annalium libro, paullo pòst: *Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Cæsarem poscens.* Reciprocum, ac parem, constantemque fuisse invicem conjugum amorem, haud dubitandum. firmissima quidpe est amatio, ubi nudus amor amore nudo vincitur: ubi non dos atque opes, sed matrimonium amatur. Hinc tanta illa in feminis pudicitia, tanta in communibus laboribus atque periculis constantia, tanta denique virilitas. Ac in pace quidem plus curæ laborisque incumbebat uxoribus, quàm maritis; quod suprà ostensum est.

Ceterò auctor noster quum intelligeret, quibus maximè rebus pudicitia muliebris apud alias genteis corrumperetur; longè eas à Germanorum moribus abfuisse ostendit, his verbis: *Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ.* Spectaculorum ignaros fuisse priscos istos Germanos, docet exemplum Verriti ac Malorigis, principum gentis Frisiorum: de quibus, Romam legatione missis, sic tradit noster annal. XIII: *Intravêre Pompeii theatrum, quò magnitudinem populi viserent. Illi per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) consessum caveæ, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus, percontantur.* De corruptelâ spectaculorum quamverissima prædicavit Seneca, in epist. VII: *Nihil verò est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere. tunc enim per voluptatem faciliùs vitia surrepunt.* O vocem fatidicam atque divinam, tantoque sapientiæ doctore dignissimam! Hoc equidem ille, homo gentilis, divinorum præceptorum, quæ per Mosen olim aliosque prophetas Deus æternus populo suo tradidit, planè rudis. Nos igitur nunc, qui Christianæ disciplinæ militiæque dedimus nomina, quâ fronte ludorum spectacula non solùm excusamus, sed laudamus etiam, atque ulrro instituimus? quæ sanè eo minùs erant toleranda, quo magis veteris illius gentilisque modestiæ modum excedunt. Non enim vitia nunc solummodò per spectandi voluptatem surrepunt: sed, quasi per vim, animis integris atque puris, quà exemplis, quà voce, quà manu ingeruntur: adeò, uti vix umquàm corruptiore licentiâ fictores juxtà actoresque fabularum exstitisse crediderim. Sed hæc externa potiùs, quàm nostra. spectaculis quidpe nunc etiam minùs solicitantur Germanorum feminæ, quàm aliarum gentium. Convivia tamen vel crebriora etiam, quàm alibi, apud nos institui, haud negaverim. & licet minus heic, quàm alibi, tamen nonnihil irritationum ad libidinem in symphoniis, in saltationibus, in variis lusibus. nec aliam partem vitæ apud Germanos corruptiorem nunc dixeris, quàm quæ convictibus transigitur.

Alium prætereà corrumpendi pudicitiam muliebrem haud levem modum, qui est in literarum scientiâ atque usu, Germanis procul fuisse, docet continuò noster ibidem his verbis: *Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* Haud ita pridem etiam, in Saxonicis Germaniæ nationibus, ubi plurimum adhuc veterum morum perdurat, item Prussiâ ac Livoniâ, ceterisque septemtrionis partibus, turpe fuit feminæ literas scire; eamdem ob causam, quam antiquus scriptor Tacitus innuit: videlicet his pudicitiam solicitari, his prodi. Nunc equidem feminæ nostræ literas sciunt vulgò: at suas; non externas, nec Latinas, Græcasve: quibus aliis in gentibus feminæ quædam, maximè nobiles atque illustres, adficiuntur, imbuuntur, corrumpuntur. femina quidpe, quæ supra feminam sapit, feminarum studia aspernatur, fastiditque; jamque viris sese miscet. Neque tamen abnuerim etiam in Germaniâ Germanicis literis sæpius corrumpi virgines juxtà nuptasque. verissimum namque est, epistolam haud erubescere. sæpiùsque literis petuntur, quæ ore numquàm audeas. Verùm hæc de matrimoniis, & castitate priscarum Germanarum disseruisse sufficiat. parem huic in toto orbe vix reperias.

CAPUT XXI.

De mulierum partu, liberorumque educatione. item de cognationibus, & hereditatibus.

DE matrimonio postquàm superiori capite dictum est, commodus nunc fuerit locus, de partu mulierum, liberorumque educatione, item de propinquitatibus nonnulla adnotare. Strabo igitur, lib. III, Hispanicarum mulierum fortitudinem duritiamque notans, hæc verba refert: κοινὰ δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ Σκυθικά. κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τήν τε τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὴν τῶν γυναικῶν. γεωργοῦσι γὰρ αὗται, τεκοῦσαι δὲ διακονοῦσι τοῖς ἀνδράσιν. ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίνασαι. ἔν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὗται καὶ λούουσι τὰ βρέφη, καὶ σπαργανοῦσιν, ἀποκλίνασαι πρός τι ῥεῖθρον. Ἐν δὲ τῇ Λιγυστικῇ φησὶν ὁ Ποσειδώνιος διηγήσασθαι τὸν ξένον ἑαυτοῦ Χαρμόλεων, Μασσαλιώτην ἄνδρα. ὅτι μισθώσαιτο ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαφητόν. ὠδίνασα δὲ μία τῶν γυναικῶν, ἀπέλθοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσειε τὸν μισθόν. κἀυτὸς ἐπιπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, οὐκ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρότερον, ὀψὲ μάθοι, καὶ ἀφείη, δοὺς τὸν μισθόν· ἡ δ' ἐκκομίσασα τὸ νήπιον πρός τι κρηνίον, λούσασα, καὶ σπαργανώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἴκαδε. Id est: *Hæc Hispanis communia sunt cum Celticis, Thracicis, Scythicisq. gentibus. sicut & fortitudo, non virorum modò, sed & feminarum. hæ namque agros colunt. & quum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant. atq. inter operandum sæpè infanteis lavant, & fasciis involvunt, ad flumen aliquod inclinantes. Posidonius tradit, sibi in Liguriâ hospitem suum, Charmolaum Massiliensem, narrasse; quum à se ad fossionem quamdam conducti essent viri pariter ac feminæ; inter has quamdam, doloribus partus correptam, non longè ab opere secessisse: editoq. fœtu, ad opus redisse; ne mercedem amitteret. Quam ipse, quum ægrè opus facere videret; primoq. causam ignoraret: tandem, re cognitâ, mercede datâ dimisit. mulierem ad fonticulum quemdam extulisse infantem; lotumque, & pannis, quos habebat, involutum, domum incolumem detulisse.* Eamdem historiam recitat & Diodorus, lib. IV, hoc modo: Οἱ δὲ Λίγυες ἐθίκασι τὰς γυναῖκας τῆς κακοπαθείας τῆς ἐν ταῖς ἐργασίαις κοινωνοὺς ποιεῖσθαι. μισθοῦ δὲ ἀλλήλοις ἐργαζομένων τῶν τε ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ἰδίως τι καὶ παράδοξον τῶν καθ' ἡμᾶς, συνέβη περὶ μίαν γυναῖκα γενέσθαι. ἔγκυος γὰρ οὖσα, καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐργαζομένη μισθοῦ, μεταξὺ συνεχομένη ταῖς ὠδῖσιν, ἀπῆλθεν εἴς τινας θάμνους ἀθορύβως. εἰς ἃς τεκοῦσα, καὶ τὸ παιδίον φύλλοις ἐνειλήσασα, τοῦτο μὲν εἴς τινας θάμνους ἀπέκρυψεν· αὐτὴ δὲ, συμμίξασα ταῖς ἐργαζομέναις, τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ὑπέμενε κακοπάθειαν, οὐδὲν δηλώσασα περὶ τοῦ συμβεβηκότος. τοῦ δὲ βρέφους κλαυθμυριζομένου, καὶ τῆς πράξεως φανερᾶς γενομένης, ὁ μὲν ἐφεστηκὼς οὐδαμῶς ἠδύνατο πεῖσαι παύσασθαι τῶν ἔργων. ἡ δ' οὐ πρότερον ἀπέστη τῆς κακοπαθείας, ἕως ὁ μισθωσάμενος ἐλεήσας, καὶ τὸν μισθὸν ἀποδοὺς ἀπέλυσε τῶν ἔργων. Id est: *Ligures feminas quoque in laborum communionem adsciscere solent. Quumque mercede mulieres simul ac viri operam elocent; res quadam mira, & nostratibus insolens, mulieri cuidam evènit. prægnans dum opus inter viros mercenarium facit, partus doloribus coacta, in virgultum quoddam, absque strepitu secedit. ibique enixa infantem, foliis involutum inter arbusta abscondit: & operariis denuò immixta, citra partus indicium eumdem cum ipsis laborem continuat. Re autem per vagitum infantis patefactâ, præfectus operis nullâ ratione puerperam inducere potuit, uti ab opere desisteret. nec illa antè cessavit, quàm conductor ejus misertus, persolutâ mercede vacationem ab opere ei concessit.* Non uni soli id apud Ligures mulieri evenisse, sed vulgare inter reliquas fuisse, ostendit Aristoteles, Posidonii ætate multo prior, in mirandis suis, his verbis: Ἴδιον δέ φασι καὶ τοῦτο παρὰ τοῖς Λίγυσιν εἶναι. αἱ γυναῖκες ἅμα ἐργαζόμεναι τίκτουσι. καὶ τὸ παιδίον, ὕδατι περικλύσασαι, παραχρῆμα σκάπτουσι, καὶ σκάλλουσι, καὶ τἄλλα οἰκονομοῦσιν, ἃ μὴ τικτούσαις ἦν πρακτέον. Hoc est: *Peculiare & hoc apud Ligures ajunt esse; quòd mulieres, dum opus faciant, pariunt: lotoque infante, ad sarculum mox, ac fossionem redeunt; aliaque obeunt munia, puerperis minimè convenientia.* Non ἴδιον hoc Ligurum mulieribus, sed Hispanorum quoque, Gallorum, Germanorum, Thracum, atque Scytharum feminis fuisse commune, satis apertè docet Strabo, verbis suprà citatis. Unde etiam ipse philosophus, politicor. lib. VII, cap. ultimo, ita scribit: Συμφέρει δὲ εὐθὺς καὶ πρὸς τὰ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων. τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηστότατον. διὸ παρὰ πολλοῖς ἐστι τῶν βαρβάρων ἔθος, τοῖς μὲν εἰς ποταμὸν ἀποβάπτειν τὰ γιγνόμενα ψυχρὸν, τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπίσχειν, οἷον Κελτοῖς. Hoc est: *Conducit autem tum sanitati, tum bellicis actionibus, statim ad frigora adsuefacere à parvulis. quocirca multi barbarorum hunc habent morem, ut alii infanteis, simul ac editi sunt, frigido flumini immergant: alii brevi tegumento vestiant, ut Celtæ faciunt.* Non tantùm Gallos heic intellexit philosophus per Celtarum nomen; ut voluit Latinus interpres: nec solos Germanos; ut contra interpretem contendunt alii: sed utramque gentem. Verùm tamen, quia hic quoque locus ambigui est sensus; ita uti haud satis intelligas, Celtæne fœtus suos, recens

editos, frigidis undis immerserint; an verò curtis tantùm tegumentis vestierint: alii quoque producendi erunt scriptores. In his Galenus, satis antiquus auctor, in libro de tuendâ sanitate primo, ita tradit: Τίς γὰρ ἂν ἡμῶν ὑπομείνειε τῶν παρ' ἡμῖν ἀνθρώπων εὐθὺς ἅμα τῷ γεννηθῆναι ἔτι θερμὸν τὸ βρέφος ἐπὶ τὰ τῶν ποταμῶν φέρειν ῥεύματα· κἀνταῦθα, καθάπερ φασὶ τοὺς Γερμανούς, ἅμα πειρᾶν αὐτοῦ τῆς φύσεως, ἅμα τι καὶ κρατύνειν τὰ σώματα, βάπτοντας εἰς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ, ὥσπερ τὸν διάπυρον σίδηρον; id est: *Quis, quæso, nostrûm sustineat, modò editum infantulum, & ab utero adhuc calentem, ad flumen deferre: ibique, ut apud Germanos fieri ajunt, ceu candens ferrum, in frigidam aquam immergendo, simul de naturæ vigore periculum facere, simulque corpus ipsum roborare?* Veras heic genuinasque protulisse ejus rei causas Galenum, attestatur & Virgilius, Æneid. IX: ubi Numanum Remulum, natione Rutulum, introducit ita loquentem:

Durum à stirpe genus: natos ad flumina primùm
Deferimus; sævoque gelu duramus, & undis.

Germanorum peculiarem morem adfinxisse heic poëtam antiquis Italiæ incolis, arguit Goropius in Aduaticis. at communem fuisse multis aliis etiam gentibus; suprà è Strabone & Aristotele intelleximus. Hinc Sidonius Apollinaris, in carmine II, Thracibus eum, unà cum Strabone, tribuit:

Thracum terra tua est, heroum fertilis ora.
Excipit hic natos glacies: & matris ab alvo
Artus infantum molleis nix civica durat.

Iazygibus Mæotis Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

—Ubi tam sævo duravimus amne
Progeniem, natosque recens.

Laconibus Seneca, controver. I: *Athenæ eloquentiâ inclytæ habebantur; Thebæ sacris; Sparta armis. Eurotas amnis hanc circumfluit; qui pueritiam induret, ad futuræ militiæ patientiam.* Item Vibius Sequester, in libello de fluminibus: *Taygeta Laconices. ubi filios suos moris habent durare frigore aquæ.* Thraceis idem fecisse putant Laconum instituto. at unde Germani id nostri habuêre, unde Ligures, Galli, Hispani, adeóque ipsi Itali? ab iisdem Laconibus; an à Thracibus? Nugæ sunt. antiquissimus hic omnium pariter gentium mos, ex unâ Asiâ, in gentium dispersione, in omneis terræ parteis pervectus. unde etiamnum is viget apud Americanos maximè. Causam, cur id factum, ex tot auctoribus satis certam didicimus. Longè tamen aliam, satisque insolentem narrat Julianus Cæsar. in epistolâ ad Maximum, his verbis: Πάντως οὐδὲ ὁ Ῥῆνος ἀδικεῖ τοὺς Κελτούς. ὃς τὰ μὲν νόθα τῶν βρεφῶν ὑποβρύχια ταῖς δίναις πέμπει, καθάπερ ἀκολάστου λέχους τιμωρὸς πρέπων. ὅσα δ' ἂν ἐπιγνῷ καθαροῦ σπέρματος, ὑπεραίρει τοῦ ὕδατος, καὶ τῇ μητρὶ τρεμούσῃ πάλιν εἰς χεῖρας δίδωσιν, ὥσπερ ἀδέκαστόν τινα μαρτυρίαν αὐτῇ καθαρῶν καὶ ἀμέμπτων γάμων, τὴν τοῦ παιδὸς σωτηρίαν ἀντιδωρούμενος. Id est: *Certè Celtis injuriam nullam facit Rhenus; qui spurios infanteis undis abripit, tamquam impuri lecti vindex. quos autem ex puro semine ortos agnovit, hos in summâ aquâ suspendit, matrisque trementis manibus reddit; & quasi verum incorruptumque casti & laudabilis conjugii testimonium servato infante persolvit.* Huic & alii auctores subscribunt. ut Nazianzenus hoc versu:

Κελτοὶ μὲν κρίνουσι γόνον Ῥήνοιο ῥεέθροις.
Celtæ quidem explorant prolem Rheni fluentis.

Et epigramma quoddam Græcum:

Θαρσαλέοι Κελτοὶ ποταμῷ ζηλήμονι Ῥήνῳ
Τέκνα ταλαντεύουσι, καὶ οὐ πάρος εἰσὶ τοκῆες
Πρὶν παῖν ἀθρήσωσι λελουμένον ὕδατι σεμνῷ.
Αἶψα γὰρ ἠνίκα μητρὸς ὀλισθήσας διὰ κόλπων
Νηπίαχος πρῶτον προχέει δάκρυ, τὸν μὲν ἀείρας
Αὐτὸς ἐπ' ἀσπίδι θῆκε νέον παῖν, οὐδ' ἀλεγίζει.
Οὔπω γὰρ γενέταο φέρει νόον, πρίν γ' ἐσαθρήσῃ
Κεκριμένον λουτροῖσιν ἐλεγχιγάμου ποταμοῖο.
Ἡ δὲ μετ' Εἰλείθυιαν ἐπ' ἄλγεσιν ἄλγος ἔχουσα
Μήτηρ, εἰ καὶ παιδὸς ἀληθέα οἶδε τοκῆα,
Ἐκδέχεται τρομέουσα, τί μήσεται ἄστατον ὕδωρ.
Animosi Celtæ flumine zelum habente Rheno
Natos explorant: & non priùs sunt parentes
Quàm viderint puerum ablutum flumine venerando.
Statim enim ubi matris lubricè excidens per sinum
Infans primùm profundit lacrymas, illum attollens

Ipse

Ipse scuto imposuit novum puerum; neque curat.
Nondum enim genitoris fert animum, antequàm intuetur
Indicatum aquis lectum reprehendentis fluvii.
Illa verò à partu dolores post dolores habens
Mater; quamvis etiam pueri verum novit patrem;
Excipit trepidans, quidnam machinetur instabilis unda.

Item Claudianus, in Ruffinum lib. III:

Et quos nascenteis explorat gurgite Rhenus,

Nonnus, lib. XXIII:

Ῥῆνος Ἴβηρ βρεφέεσσι κορύσσεται· ἀλλὰ δικάζων,
Καὶ κρυφίην ὠδῖνα διακρίζων τοκετοῖο,
Κτείνει ξεῖνα γένεθλα·
Rhenus Iberus contra infanteis armatur: sed ut judex;
Et occultum partum discernens generationis,
Occidit peregrinas proleis.

Et libro XLVI:

Βάρβαρα θεσμὰ φέρουσαν ἐπολβίζω χθόνα Κελτῶν·
Ἧχι νέων βρεφέων καθαρὴν ὠδῖνα διδάσκων
Ῥῆνος, ἀσημαίνοιο θεμιστοπόλος τοκετοῖο,
Αἵματος ἀγνώστοιο νόθον γένος οἶδεν ἐλέγξαι.
Barbaras legeis ferentem judico beatam terram Celtarum:
Ubi recens natorum infantium purum partum docens
Rhenus, incerti judex partus,
Sanguinis ignoti adulterinum genus novit arguere.

Theophylactus quodam loco: Καὶ ὁ Κελτικὸς ποταμὸς, γνησίου καὶ νόθου, καὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἐλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος. id est: *Celticus quoque amnis inter genuinum ac spurium, interque virtutem ac improbitatem verissimus est judex.* Eustathius in Dionysium Alexandrinum: οὗτος δὲ ὁ Κελτικὸς Ῥῆνός ἐστιν, ὁ λεγόμενος τὰ νόθα τῶν γνησίων διακρίζειν γεννήματα, οἷα τὰ μὲν ὑπανέχων τὰ γνήσια, τὰ δὲ μὴ τοιαῦτα διδοὺς βυθῷ λήθης καὶ ὕδατος. id est: *Hic autem Celticus est Rhenus, qui dicitur fœtus spurios à legitimis discernere. nam legitimos sustinet: spurios verò in aquæ fundum submergit.* Hujus igitur rei quum tot sint satis graves auctores, haud immeritò quis miretur, nullam ejus mentionem fieri à Tacito nostro, alioquin morum Germanicorum accuratissimo scriptore. unde ego etiam diu animi dubius fui, de Germanis id, an de Gallis accipiendum; quandoquidem omnes isti auctores uno eodémque vocabulo constanter Κελτοὺς nominant. Julianus certè, haud semel Gallorum citans nomen, sæpius Κελτοὺς, nonnumquàm Γαλάτας adpellat. contrà verò nunquàm Germanos, nisi peculiari eorum vocabulo Γερμανοὺς, vel etiam τοὺς ὑπὲρ Ῥῆνον βαρβάρους· id est, *trans Rhenum barbaros.* Quapropter ex hoc, qui omnium primus eam rem prodidit, jam satis certum est, ad Gallos, non ad Germanos, eam pertinere. Atque in hanc sententiam Claudianus quoque apertâ viâ ducit; cujus verba integra hæc sunt:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli;
Quos Rhodanus velox, Araris quos tardior ambit;
Et quos nascenteis explorat gurgite Rhenus;
Quosque rigat retrò pernicior unda Garumnæ.

At quinam Gallici generis populi Juliani ævo accoluerunt Rhenum; nisi uni Helvetii, ac Sequani? nam infra hos Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treveri, Ubii, Gugerni, ac Batavi, Germanici fuêre nominis in Gallicâ ripâ nationes. quamquàm non sim nescius, hos omneis plerumque apud scriptores adpellari Gallos. Universam Rheni ripam intellexisse suprà dictos auctores, inde conjicere datur, quòd nullam certam nationem nominarunt. Ego equidem non dubitaverim, ab uno Juliano, primo auctore, id habuisse reliquos omneis: qui lecta magis, quàm comperta prodiderunt. Julianum quoque ipsum hanc explorandæ genuinæ prolis causam conjecisse magis, quàm comperisse dicerem, nisi epigramma testaretur, scuto eos prolem impositam flumini commisisse. quod de ablutione & induratione corporis intelligi minimè potest. Sed quid non poëtæ veris etiam rebus adfingunt? Julianus, quamvis aliquot per annos in Galliâ, & apud ipsam Rheni ripam egerit; tamen, non experiundo, sed fando se id accepisse, disertè testatur in libro de rebus à Constantio gestis. Verba ejus hæc sunt: Ὑπάρχειν δέ φασι καὶ Κελτοῖς ποταμὸν ἀδέκαστον κριτὴν τῶν ἐκγόνων, καὶ οὐ πείθουσιν αὐτὸν οὔτε αἱ μητέρες ὀδυρόμεναι συγκαλύπτειν τὴν ἁμαρτάδα, οὔτε οἱ πατέρες, ὑπὲρ τῶν

γαμε-

γαμετῶν καὶ τῶν ἐκγόνων ἐπὶ τῇ κρίσει δειμαίνοντες· ἀτρεκὴς δέ ἐστι καὶ ἀψευδής. Hoc eſt: *Gallis quoque ajunt flumen contingere prolis incorruptum judicem. quem non flectunt, neque matres lamentantes, uti peccatum occultet, neque patres, uxoribus ac progeniei judicium metuentes. verax autem eſt ac minimè fallax.* Proinde ego vereor, ne quis ignarus, aut mendax, fabulam (ut fieri ſolet) rei veræ, ac per ſe ſatis novæ adfinxerit apud Julianum. Verùm quidquid id fuerit; de ſolis lævæ, ſeu Gallicæ ripæ accolis accipiendum eſſe, patet ex Juliano, Claudianoque. Ipſos trans Rhenum Germanos recens editos fœtus frigidis aquis ad induranda corpora immerſiſſe, ut Hiſpani, Galli, Ligures, Itali, Græci, Thraces, Sarmatæ, Scythæ, aliique priſci mortales, è Strabone & Galeno conſtat.

Cetero Tacitus, in prædicto libro de Germaniâ; *Numerum*, inquit, *liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur.* Agnatos heic pro liberis accipere, maximè placet ex ſententiâ magni Lipſii: quam ita interpretor. Finire numerum liberorum dicebantur, quum procreandæ ſoboli operam ampliùs dare nolebant. Agnatos jam liberos necare maximè ſolebant Latini, Græci, & aliæ in oriente gentes: in quibus etiam nuper Indi id moris habuerunt; nempe quoties ob inopiam ſe alere eos poſſe diffiderent. Cum Germanis noſtris neſcio an aliqua alia gens eamdem habuerit hac in re opinionem, præter Ægyptios, atque Hebræos. De Ægyptiis ita Strabo, lib. XVII: Καὶ τοῦτο δὲ τῶν ζηλουμένων μάλιστα παρ' αὐτοῖς, τὸ πάντα τρέφειν τὰ γεννώμενα παιδία. Id eſt: *Atque hoc de maximè laudatis eorum moribus eſt, quòd omnem prolem alant.*

De educatione liberorum apud noſtros ſic Tacitus, eodem loco: *Sua quemque mater uberibus alit; nec ancillis, ac nutricibus delegantur.* Hoc de nobiliſſimis etiam, ac principibus feminis intelligas. nam plebejis nullæ, aut rarò erant ancillæ: quum ipſæ matresfamiliâs non modo domeſtica officia, ſed & rureſtres labores obiverint; ut ſuprà ex eodem hoc auctore oſtenſum eſt. Ancillis, atque nutricibus prolem nutricandam delegare, mos erat uſitatiſſimus Romanis feminis. Nunc non modò eadem Italia, præterque Hiſpania, Gallia, Britannia, aliæque gentes, ſed etiam Germania imitatur. hæc tamen minùs, quàm reliquæ nationes. Vulgare eſt quibusdam in regionibus, ſecundo mox, vel tertio à luſtratione die, infantem in rus nutricatum amandare: nec, niſi tertio, vel quarto, vel etiam ſexto menſe, imò interdum anno, ac biennio pòſt reviſere, aut viſum accerſere. Quibus ſanè fœtibus injuriam feciſſe videtur natura, quòd non ex tigride, vel urſâ, vel leænâ, vel aliâ quavis ferarum gigni dederit; quarum nullam tam facilè relinquere poſſe fœtum ſuum comperimus. Novi puerperas, quæ, ut primùm proles in lucem edita, quieſcere omnino vel nequibant, vel nolebant, antequàm eadem foras nutricatum protruderetur; quiritantes, quoad infans in iisdem ſecum maneret ædibus, numquam ſatis à domeſticis ſibi miniſtrari. O egregium amorem maternum! ô humanitatem mirandam! Quid tu jam heic fieri cenſes verbo illo Domini apud Jeſaiam, cap. XLIX, verſ. XV; ubi quærit, *An oblivisci poſſit mulier fœtus ſui; ut non miſereatur filii uteri ſui?* Periit ſanè, periit omne. Verùm rationem, cauſamque habent iſtæ haud levem. videlicet, ne tenera delicatarum corpora macerentur, ſuusque mammis ſervetur honos ac duritia; quò maritis, ſed adulteris, magis placeant. At apud priſcas noſtras Germanas *non magis maritus, quam matrimonium amabatur; idque ſeverum.*

Ceterùm Ariſtoteles, ut ſuprà relatum, morem ait fuiſſe Celtis, infanteis brevi veſtire tegumento. At ne hoc quidem fera illa Germanorum paſſa eſt duritia. de his quidpe ita noſter, eodem loco: *In omni domo nudi, ac ſordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excreſcunt.* Id ſanè experimentis docemur; quò negligentiùs infantes educentur, eò robuſtiores reddi artus, validiora corpora. Cæſar, belli Gallici comment. IV: *Quæ res & cibi genere, & quotidianâ exercitatione, & libertate vitæ, quòd à pueris nullo officio aut diſciplinâ aſſuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciant, & vires alit, & immanem corporum magnitudinem efficit.* Subjicit noſter prioribus iſta: *Dominum ac ſervum nullis educationis deliciis dignoſcas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec ætas ſeparet ingenuos, virtus agnoſcat.* Maximâ etiam nunc Germaniæ parte ſeptemtrionali, in agris maritum & uxorem, liberosque & omnem familiam, pecoraque ſub eodem tecto, in eâdem humo cubare videas. in quibus equidem regionibus magna morum veteris Germaniæ pars in hanc diem edurat. In eamdem cum noſtro ſententiam Cæſar, comment. VI, *Ab parvulis*, inquit, *duritiei ac labori ſtudent.* Et Mela, lib. III, cap. III: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes ſint. & longiſſima apud eos pueritia eſt.* nempe ad vigeſimum uſque ætatis annum; quo *ætas* jam *ſeparabat ingenuos à ſervis, virtus agnoſcebat* in bello; ut fuſiùs ſuo loco dicetur. Sed non pueri tantùm, verùm & puellæ nudæ egerunt, ad dictam uſque ætatem. hac

quidpe

quidpe plerumque ætate nubebant; ut suprà ostensum. Et ne hoc mireris: matres quoque ipsas maximâ corporis parte nudas egisse, humeros tantùm ac terga brevi sagulo, vel pelle tectas, quemadmodùm viri, suprà demonstratum est. Nec certè majori poterat esse pudori in puellâ nuditas, quàm in puero pubescente.

Porrò Cæsar, prædicto com. VI, Gallorum mores enarrans, *In reliquis*, inquit, *vitæ institutis, hoc ferè ab reliquis differunt, quòd suos liberos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiantur: filiumque in puerili ætate in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.* Idem Germanorum genti, Gallorum consangvineis atque finitimis, fuisse moris, haud dubium sinunt esse auctoris nostri verba modò citata: *Dominum, ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eâdem humo degunt; donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Quin ex eodem prisco more hodiéque Germani liberos impuberes nec in conviviis unà collocant, nec in publicum ducunt: & perquàm turpe est filio, simulque parentibus, si quid tale ille conetur. quum è diverso aliæ gentes etiam parvulos suos quoquoversùm secum trahant. Effectus hinc diversi. apud Germanos puer adolescentiæ annos jam jamque ingressurus, neque quomodò sese in congressibus gerat, neque quid loquatur taceatve, tenet. apud illas verò genteis puer, etiam intra XII annum, utrumque probè & eleganter edoctus. Quorum hoc equidem maximè laudarem; ni magnum id plerumque comitaretur incommodum. scilicet idem puer omnis impudentiæ omnisque nequitiæ redditur peritissimus, dum in quosvis congressus, consessusque, nullâ loci hominumve habitâ ratione, ducitur, mittiturque. Quocirca præstare ego Germanorum censeo consvetudinem; ut apud quos post XX etiam ætatis annum locus disciplinæ, virtutique ac bonis moribus relinquatur, quamvis serò: quum è diverso apud alios, bona indoles ante etiam XII annum expellatur. Vulgare est dictum, idque verissimum; *Satis citò, qui satis benè.* Verùm ad priscos Germanos redeo. Non otiosos egisse per omnem pueritiam liberos; quod ex Cæsaris suprà recitatis verbis possis conjicere, sed domesticis officiis fuisse districtos: patet ex auctore nostro, atque Diodoro. Noster eodem libro ita: *Servis non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. suam quisque sedem, suos penates regit. frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: & servus hactenus paret. cetera domus officia uxor ac liberi exsequuntur.* Nimirum impuberes maximè. sic enim eodem libro antè: *Fortissimus quisque, ac bellicosissimus, nihil agens; delegatâ domus, & penatium, & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent:* Infirmi etiam habebantur liberi ante pubertatem. hinc Diodorus, lib. V: Διακονοῦνται δ' ὑπὸ τῶν νεωτάτων παίδων, οὐκ ἐχόντων ἡλικίαν, ἀῤῥένων τε καὶ θηλειῶν. id est: *Iuniores, pueritiæ limiteis nondum egressi, iis ministrant; femellæ pariter ac masculi.* Plerosque nobilium filios, ubi adoleverint, sacerdotum disciplinæ, ad perdiscenda divinarum humanarumque rerum secreta, fuisse traditos, infrà suo loco aperietur.

Universos, tam nobilium, quàm ingenuorum, servorumque sive colonorum pueros natandi studio jam inde à primâ pueritiâ fuisse deditos, maximè credibile est: quandoquidem hac arte gens ipsa auctoribus maximè celebratur. nec pueros tantùm; sed & puellas: promiscuè enim feminas cum viris in fluminibus sese lavisse, suprà ostensum est.

Auctor noster eodem libro: *Nihil neq. publicæ, neque privatæ rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Nempe, quum pueritiæ annos egressi militiæ munus sustinere juvenes, sive adolescentes possent. Gestare equidem arma antè non licebat: at uti tamen iis etiam pueri discebant. Seneca, de irâ lib. I, cap. XI: *Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque.* Et epist. XXXVI: *Si in Parthiâ natus esset, arcum infans statim tenderet. si in Germaniâ, protinus puer tenerum hastile vibraret.* Sed & equitare impuberes didicisse reor. Noster eodem libro de Germaniâ: *Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituère majores; posteri imitantur. hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio; perseverant senes.* Infantibus equidem in baculo: pueris verò & juvenibus in equo. Atque hæc ferè sunt, quæ de partu mulierum in Germaniâ, liberorumque educatione, veteres auctores adnotarunt.

Haud alienum abs re nunc fuerit, pauca quædam de cognationibus ac hereditatibus hoc loco dicere. Auctor noster eodem libro: *Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sangvinis arbitrantur; & in accipiendis obsidibus magis exigunt: tamquàm ii & animum firmiùs, & domum latiùs teneant.* Geminum videlicet animum, geminamque domum, patris & avunculi. Sed quare id minùs fratrum filii? An, quia de sororum magis, quàm de fratrum filiis constat? Lyciis certè nullam aliam

fuisse

fuiſſe puto antiquis temporibus rationem; qui à matribus omnes genus ducebant; teſte Herodoto, lib. I. Pergit noſter: *Heredes tamen, ſucceſſoresque ſui cuique liberi. & nullum teſtamentum.* Et quorſum teſtamentum in gente innoxiâ, ſine fraude, ſine dolo; quorum liberi ſine contumaciâ, ſine corruptelâ, à parvulis non niſi duritiei ac labori ſtudebant; moxque armis, & venatibus, aut patriæ philoſophiæ; de quâ poſteà dicetur? At in hereditate capiendâ primogenituræ obſervabatur illa ſive æterni Dei lex, ſive communis omnium mortalium conſvetudo, ex ſacris etiam libris notiſſima: quâ etiamnum quædam Chriſtiani nominis gentes, maximè verò Britanni, utuntur. De priſcis illis Germanis teſtis eſt Tacitus, eodem in libro: *Tencteri, ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. ſic inſtituere majores; poſteri imitantur. hi luſus infantium, hæc juvenum æmulatio; perſeverant ſenes. inter familiam, & penates, & jura ſucceſſionum, equi traduntur. excipit filius; non, ut cetera, maximus natu; ſed prout ferox bello, & melior.* Quòd ſi nulli filii, haud dubiè filia maxima natu in bona ſucceſſit; quemadmodum etiamnum in Britanniâ. Hinc eſt, quod idem noſter, eodem libro ſuprà, de adulteriis dixit: *Publicatæ pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* Porrò idem auctor, *Si liberi,* inquit, *non ſunt, proximus gradus in poſſeſſione fratres, patrui, avunculi. Quanto plus propinquorum, quo major affinium numerus, tanto gratioſior ſenectus. nec ulla orbitatis pretia.* Ab omnibus colebatur illa; hæc negligebatur, ac deſpiciebatur, tamquàm ignava, iners, & reipublicæ, quæ armis ac juventute tuebatur, inutilis. Contrà verò Romæ; quod heic innuit noſter. Seneca, in conſolatione ad Marciam, cap. XIX: *In civitate noſtrâ plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit: adeòque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, ut quidam odio filiorum ſimulent, & liberos ejurent, & orbitatem manu faciant.* Marcellinus, lib. XIV: *Nec credi poteſt, quàm obſequiorum diverſitate colantur homines ſine liberis Romæ.* nempe ob captationem hereditatis. Plinius, in proœmio lib. XIV: *Poſtquàm cœpêre orbitas in auctoritate ſummâ & potentiâ eſſe, captatio in quæſtu fertiliſſimo, ac ſola gaudia in poſſidendo; peſſum iêre vitæ pretia, omneſque à maximo bono liberales dictæ artes in contrarium cecidêre, ac ſervitute ſolâ profici cœptum.* De cetero pergit ita noſter: *Suſcipere tam inimicitias, ſeu patris, ſeu propinqui, quàm amicitias, neceſſe eſt.* Nimirum reverentiâ ſangvinis: à quo diſſentire, aut ſeparari, nefas erat. Quanta fuerit omnis propinquitatis, cognationiſque obſervantia, vel ex eo perſpicitur, quòd integræ cognationes ſingulos vicos incolebant. Cæſar, belli Gallici comment. VI, ubi Germanorum mores exſequitur: *Neque quiſquam agri modum certum, aut fineis proprios habet: ſed magiſtratus, ac principes in annos ſingulos gentibus cognationibuſque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri.* Quò illud etiam referendum auctoris noſtri, in eodem libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum eſt; non caſus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; ſed familiæ, & propinquitates.* id eſt, integri vici: quorum magiſtratus, in bello etiam, ſingulorum ordinum ſeu cuneorum fuêre ductores; ut fuſiùs infrà oſtendetur.

CAPUT XXII.

De religione, ac deorum cultu. ubi primùm oſtenditur, deorum cultum, cultuſque procuratores ſacerdoteis habuiſſe Germanos jam inde à primordio gentis.

PERACTIS hactenus omnibus ferè vitæ ac morum partibus, quæ ad privos ſingulosque homines ſpectabant; tempus nunc eſt ad ea transgredi, quæ publici fuerunt juris, quæque publicè ab univerſis, vel numero pluribus adminiſtrata ſunt. In his primum ordinem atque locum meritò ſibi poſtulaverint religio & deorum cultus; ut quæ ad animum potiſſimè pertinent. In iis verò explicandis ſi paullo diutiùs immorabor, æquumque reliqui operis tenorem excedere videbor; veniam mihi dari par fuerit: ſiquidem pleraque nova, nec facilè aliis adnotata in medium adferentur. quibus, in tantâ rerum obſcuritate, haud facilè fidem me inventurum ſcio, niſi multis magniſque magnorum auctorum teſtimoniis, documentiſque certiſſimis comprobata fuerint.

Barbara igitur admodùm, & immanitate efferata cunctis in rebus quum fuerit priſca gens noſtra Germanorum; ſunt, qui negant, ullum eos habuiſſe deorum cultum, ullam notitiam, ullamve ſuſpicionem, antequàm Romani, ſuperato Rheno amne, Germaniam ingreſſi ſunt. idque Cæſaris inducti arbitrantur verbis, quæ ſunt, belli Gall. comment. VI, hujuſmodi: *Neque Druides habent, qui rebus divinis præſint; neque ſacrificiis ſtudent.* Quod

argu-

argumentum ſanè haud leve, nec vanum; nempe, ſi neque ſacra, neque ſacerdoteis habuerint, ne deorum quidem venerationem habere potuiſſe. At prætereuntur heic, ſeu potiùs diſſimulantur ea, quæ continuò Cæſar ſubnectit, his verbis: *Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Verùm illorum ſententia, opidò quàm abſurda, facilè uno atque altero aliorum auctorum teſtimonio convelli poteſt. Cicero, in primo de naturâ deorum, ex Epicuri libris hanc de diis adfert opinionem: *Quæ eſt gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, ſine doctrinâ, anticipationem quamdam deorum?* Et paullo pòſt, *non inſtituto aliquo, aut more, aut lege hanc eſſe* ait *opinionem conſtitutam.* Ipſe Cicero, in ſecundo de divinatione, *Omnes*, inquit, *reges, populi, nationes, utuntur auſpiciis.* Sed clariùs Dionyſius Halicarnaſſenſis, antiquitat. Rom. lib. VII: οὐχ ἡγοῦμαι ἀποχρῆν τοῖς ἀναγράφουσι, τὰς ἀρχαίας καὶ τοπικὰς ἱστορίας, ὡς παρὰ τῶν ἐπιχωρίων αὐτὰς παρέλαβον, ἀξιοπίστως διελθεῖν, ἀλλὰ καὶ μαρτυριῶν οἴομαι αὐτοῖς δεῖν πολλῶν καὶ δυσαντιλέκτων, εἰ μέλλουσι πισταὶ φανήσεσθαι. ἐν αἷς πρῶτα καὶ κυριώτατα πάντων εἶναι πείθομαι τοὺς γινομένους καθ' ἑκάστην πόλιν περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων πατρίους σεβασμούς. ταῦτα γὰρ ἐπὶ μήκιστον χρόνον διὰ φυλακῆς ἔχει Ἑλλάς τε καὶ βάρβαρος χώρα· καὶ οὐθὲν ἀξιοῖ καινοτομεῖν εἰς αὐτὰ ὑπὸ δείματος κρατουμένη μηνιμάτων δαιμονίων. μάλιστα δὲ τοῦτο πεπόνθασιν οἱ βάρβαροι διὰ πολλὰς αἰτίας, ἃς οὐ καιρὸς ἐν τῷ παρόντι λέγειν. καὶ χρόνος οὐδεὶς, μέχρι τοῦ παρόντος, ἀπομαθεῖν, ἢ παρανομῆσαί τι περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς τῶν θεῶν ἔπεισεν, οὔτε Αἰγυπτίους, οὔτε Λίβυας, οὔτε Κελτοὺς, οὔτε Σκύθας, οὔτε Ἰνδοὺς, οὔτε ἄλλο βάρβαρον ἔθνος οὐθὲν ἁπλῶς· εἰ μή τινες ὑφ' ἑτέρων ἐξουσίᾳ ποτὲ γενόμενοι, τὰ τῶν κρατησάντων ἠναγκάσθησαν ἐπιτηδεύματα μεταλαβεῖν. Hoc eſt: *Antiquitates alicujus regionis ſcribentibus non ſatis eſſe exiſtimo, ſi in eis pereenſendis ſequuntur fidem indigenarum: ſed opus etiam eſſe puto multis & irrefragabilibus teſtimoniis, ſi fidem mereri velint. inter quæ primum & præcipuum locum tribuo ceremoniis, quæ cuique populo, in colendis diis atque geniis, ſunt patriæ. has enim jam diutiſſimè ſervant, cùm Græcæ, tùm barbaræ nationes: nec quidquam in eis cenſent immutandum, iræ divinæ metu. potiſſimùm verò barbari hoc perſvaſum habent; multas equidem ob cauſas, quas enumerare tempus nunc non ſinit. nec longâ temporum ſerie adduci potuerunt hactenus, ut cultum deorum, quorum ſacra patrio ritu celebrant, dediſcere, aut aliquâ ex parte immutare voluerint, vel Ægyptii, vel Afri, vel Celtæ, vel Scythæ, vel Indi, aliave ulla gens barbara: niſi quæ fortè in alienam poteſtatem redacta, ritus victoris recipere coacta fuerit.* Gallos, aliasque genteis occidentales, ſuâ etiamdum ætate, ſub Auguſti Cæſaris principatu, Saturno humanis litaſſe hoſtiis, teſtatur idem auctor, lib. I. Tiberium id demum ſuſtuliſſe, auctor eſt Plinius, lib. XXX, cap. I. quamquàm Claudio id adſcribat Svetonius, in vitâ ejus. Germanos verò etiam longè pòſt, quàm Romani Rhenum tranſierunt, ſimilibus Mercurio ſacrificaſſe victimis, teſtis eſt Tacitus, in libro de Germaniâ; ut mox videbimus. Germani igitur, Celtarum pars multo maxima, deorum & notitiam, & cultum; quemadmodùm aliæ gentes barbaræ, multis habuêre ſæculis antè, quàm Romanorum nomen umquàm inaudiverint. Et quidem deos à primo uſque initio habuêre eoſdem, quos reliquæ gentes; quod ne pluribus exemplis atque teſtimoniis, longè petitis, confirmare opus habeam; unam ipſius Cæſaris, Romanorum principis, citabo fidem. Is, prædicto commentario, *Deûm maximè*, inquit, *Mercurium colunt. hujus ſunt plurima ſimulacra: hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæſtus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Poſt hunc, Apollinem, & Martem, Iovem, & Minervam. de his eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere; Minervam operum atque artificiorum initia transdere; Iovem imperium cæleſtium tenere; Martem bella regere.* At non de Germanis, inquies, hæc refert Cæſar; ſed de Gallis. è diverſo de Germanis iſta, paullo pòſt: *Deorum numero eos ſolos ducunt, quos cernunt; & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Rectè equidem mones. verùm ego, Cæſarem hæc de Germanis partim veriſſimè, partim nimis ignoranter prodidiſſe, audacter adſevero. Decem ferè per annos bellum in Galliâ quum geſſerit; facilè Gallorum mores atque ritus exactiùs perdidiciſſe potuit. in Germaniâ verò quum, Rheno transjecto, vix pedem poſuerit; plurima illic eum ignoraſſe neceſſum eſt: qua de re plura mihi ſuprà, initio capitis XIII, dicta ſunt. Convincit id apertè Tacitus, prædicto libro, quaſi conſultâ operâ teſtimonium ejus de Germanorum diis refellens, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant. Pars Svevorum & Iſidi ſacrificant.* Et eodem libro poſteà: *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur. nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quòd in commune Hertham, id eſt, Terram matrem colunt.* Et poſteà:

Apud

Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus oštenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Caštorem Pollucemque memorant. Et infrà, de Æstiorum gente: *Matrem deûm venerantur.* Atque hæc Tacitus sub Trajani principatu: quibus temporibus jam dudum Germanorum populi moresque penitus Romanis perspecti fuêre. Ne verò suspiceris, post Julii Cæsaris demum è Galliâ discessum Germanos dictorum deûm notitiam cultumque à Gallis accepisse: postquam Gallia à Romanis, Cæsaris debellata ductu, in provinciæ formam redacta est, nulla prorsus Gallis cum Germanis fuêre amiciora commercia, nulli invicem commeatus; sed hostiles perpetuò Germanorum in Galliam irruptiones: donec & Sigambri & alii nonnulli Transrhenani à Romanis, Cæsaris Augusti auspiciis devicti, in Gallicam ripam transducti sunt. post quod tempus statim in ipsum Germaniæ solum Romana præsidia transportata: moxq; inibi Quintil. Varus cum tribus legionibus ab Arminio, Cheruscorum duce, cæsus. de quâ clade sic, inter alia, Tacitus annalium lib. I: *Luci propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Cui deorum mactaverint, ostendit in aliâ clade, annal. XIII: *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre: quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Antiquum hunc fuisse omnium pariter Celtarum morem, adparet haud obscurè ex Cæsare; qui, dicto comment. VI, Gallis eumdem adscribit. *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ: Πρῶτοι μὲν ἀνθρώπων, τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, Αἰγύπτιοι λέγονται θεῶν τε ἐννοίην λαβεῖν, καὶ ἱρὰ εἵσασθαι, καὶ τεμένεα, καὶ πανηγύριας ἀποδέξαι. id est: *Primi hominum, quos scimus, Aegyptii dicuntur deorum notitiam percepisse, & sacra constituisse, templaque, & conventus solennes instituisse.* Idem adserit & Herodotus, lib. II. Lucianus, paullo pòst: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ' Αἰγυπτίοισι ἄξοανοι νηοὶ ἔσαν· hoc est; *Priscis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Ab Aegyptiis mox ad Assyrios, & porrò ad Græcos templorum simulacrorumque usurpatio penetrasse putatur; & ab his ad Italos. Omnium horum templis Germanorum religionem ac sacra esse antiquiora, clarè patet ex eo, quòd etiam aliquot sæculis post natum Iesum *cohibere parietibus deos, atque in ullam humani oris speciem assimilare*, nefas duxerint; teste Tacito, in libro de Germaniâ. quod ex vetustissimo instituto habuêre illi; ut latiùs ostendetur suo loco. Itaque vel hoc unico argumento omnis illorum sublata fuerit pertinax opinio, qui à gente ad gentem, per longinquam annorum seriem, deorum cognitionem cultumque manasse, atque ita, qui ab Syriâ & Aegypto fuerint remotissimi, eos quoque omnium ultimos ea accepisse, arbitrantur. Sed jam antè, cap. IX, demonstratum est, tam Germanos, quàm Gallos, primam nationum suarum originem deduxisse à Mercurio; ipsumque deum adpellasse THEVTH, antiquissimâ inter mortaleis veri Dei, cœli terræque & cunctarum rerum conditoris, adpellatione.

Quum igitur eosdem jam inde ab ipso sui primordio coluerint deos Celtæ, quos reliquæ gentes; Mercurioque, deorum maximo antiquissimoque, idem tribuerint nomen, quod & longissimè ab iis dissiti, ignotique Aegyptii, & Arabes, & Græci, & Latini; quod partim suprà, cap. IX, ostensum est, partim infrà clariùs patebit: validissimum inde construitur argumentum, omneis simul gentes ex unâ eâdemque Asiâ, post lingvarum divisionem, in mortalium dispersione, omnium pariter deorum notitiam atque venerationem in suas quamque detulisse terras. Atque hæc unica ratio est, cur non modò in hoc nostro orbe, quem Europæ, Africæ, Asiæque vocabulis distingvimus, sed etiam in extero, quem vulgò Americanum nunc vocant, omnes pariter gentes unos eosdemque deos, unis eisdem ritibus, nisi quòd in levioribus quibusdam rebus paululum variatis, perpetuò coluerint; eamdemque de iis singulæ habuerint opinionem; donec magna earum pars ad veram unius, veri, æternique Dei, rerum omnium auctoris, notitiam venerationemque perducta sit. Gentem aliquam sine deorum cognitione cultuque fuisse, nullum idoneum certumque me legisse auctorem memini. Apud Strabonem equidem, lib. III, de gente quâdam Hispanicâ hæc leguntur verba: Ἔνιοι δὲ τοὺς Καλλαϊκοὺς ἀθέους φασί· id est; *Quidam Callaicos nihil de diis sentire perhibent.* Verùm hi fortè unum coluerunt deum, sine rituum numerositate, sine nomine; ut illi, de quibus hæc continuò subjicit idem Strabo; Τοὺς δὲ Κελτίβηρας φασὶ, καὶ τοὺς προσβόρρους τῶν ὁμόρων αὐτοῖς, ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ ταῖς πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικί τε χορεύειν, καὶ παννυχίζειν. hoc est: *Celtiberos autem, & qui versùs septemtriones eorum sunt finitimi, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio, ante portas, cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem feštam agendo, venerari ajunt.* Eâdem haud dubiè de causâ Lucanus, lib. I, Iudæos non modò sine nomine, sed incertum omnino deum colere arguit, his verbis:

verbis: — *Dedita sacris Incerti Iudæa dei.* Priscos quoque Pelasgos sine nominibus coluisse deos, auctor est Herodotus lib. II. Idem Strabo, lib. XVII, ita scribit de Aethiopibus: Τῶν δὲ πρὸς τῇ διακεκαυμένῃ τινὰς καὶ ἀθέους νομίζονται εἶναι· οὕς γε καὶ τὸν ἥλιον φασὶν ἐχθαίρειν, καὶ κακῶς λέγειν. id est: *Ex iis, qui ad torridam plagam incolunt; nonnulli sine deorum veneratione creduntur esse; solemque odisse, ac detestari.* quod & Diodorus tradit lib. I. Verùm, quia isti solem exsecrabantur, ut calore nimio infestum, quem plerique alii supremum deorum existimabant, ideò planè athei credebantur: quum interim alia potuerint coluisse numina. Mela item, lib. I, cap. VIII, in Africæ descriptione, ita refert: *Augilæ manes tantùm deos putant. per eos dejerant; eos, ut oracula, consulunt: precatique, quæ voluerunt, ubi tumulis incubuère, pro responsis ferunt somnia.* At hi hoc ipsum è primâ siderum reliquorumque numinum veneratione habuerunt. Certè nulla gens umquàm ne posterioribus quidem hisce sæculis reperta est, quin deorum aliquam habuerit notitiam ac venerationem, licet nonnullæ admodùm exiguam. Proinde verissimum est Maximi Tyrii testimonium, quod, dissertatione XXXVIII, hac de re ita profert: πλὴν οὐδὲν γένος, οὐ βαρβαρικὸν, οὐχ Ἑλληνικὸν, οὐ θαλάττιον, οὐκ ἠπειρωτικὸν, οὐ νομαδικὸν, οὐκ ἀστυπολοῦν, ἀνέχεται τὸ μὴ καταστήσασθαι σύμβολα ἄττα τῆς τῶν θεῶν τιμῆς. hoc est: *Verùm nullum est genus hominum, neque barbarum, neque Græcum, sive in mari, sive in continente vivat, sive sine sede vagetur, sive urbem incolat, quod non aliqua cultus deorum signa erigat.* Cui adsentitur Seneca, epist. CXVII: *Nulla gens usquàm est adeò extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat.* Hactenus igitur de diis; quorum notitiam, cultumque Germanos jam inde à primordio gentis habuisse, satis constat. Quos habuerint, & ex quâ origine, item quibus nominibus, posteriùs dicetur.

De sacerdotibus etiam nunc pauca quædam expediantur. Cæsar, ut antè relatum, sacerdoteis fuisse Germanis, qui rebus divinis præessent, quique sacrificia curavissent, omnino negat. nihilo minùs tamen deos habuisse eos Solem, Lunam, & Vulcanum, ultro fatetur. Quis umquàm populus, quæ gens, quæ natio deos habuit sine cultu, aut deorum cultum sine sacerdotum administratione? Certè nulla. Ergo hoc jam Cæsaris de Germanis opidò quàm falsum. quod ille, ut multa in commentariis suis alia, antequàm satis compertum habuit, nimis negligenter perscripsit. Nihil eos, neque domi, neque militiæ, sine sacerdote gessisse, ex aliis compluribus infrà ostendam auctoribus.

Deorum igitur cultum, cultusque procuratores sacerdoteis quum non minùs Germani quàm contermina, omnibusque morum partibus similis eis alia Celtarum pars Galli, habuerint; tutò jam ea, quæ Cæsar de Gallorum diis ac sacerdotibus tradit, ego ad Germanorum meorum theologiam & religiones accommodabo; si antè de origine earum pauca quædam dixero.

CAP. XXIII.

De origine sacerdotii.

ANtequàm de religione ac deorum cultu dicatur, de origine sacerdotum, qui ea docuerunt, procuraruntque, sermo expediendus erit. Sacerdotum igitur munus atque dignitatem non magis ego in Germaniâ primùm inter Germanos extitisse arbitror, quàm ipsum deorum cultum. Nam, quum deorum sacra primi Celtæ, quorum pars maxima Germani, ex Asiâ secum in Celticam attulerint; sacerdoteis quoque, sacrorum procuratores, divinæque voluntatis interpreteis, unà inde adduxisse certum est. In Asiâ autem sacerdotium jam inde ab ipsius mundi primordio originem accepisse, cummaximè est credibile. quidpe, licet legem scriptam primi mortales ante aquarum eluvionem non habuerint; tamen haud dubiè Deus, rerum omnium conditor, ADAMO, omnium mortalium primo, modum sese venerandi colendique, ac rationem vivendi, ceu leges ac statuta quædam, voce tenus tradidit. Vnde enim Abelus, secundus mox Adami filius, gratum Deo facere didicerat sacrificium, nisi patre magistro? unde Noachus ante aquarum inundationem τῆς δικαιοσύνης fuit κῆρυξ, id est, *justitiæ ac pietatis præco*? (quod divus ait Petrus, in epist. II, cap. II, ver. V.) unde, simul ac egressus est arcam, Deo, servatori suo, sacra facere meminit, nisi traditionibus majorum monentibus, vel ipso jubente Deo? Nullam umquàm placuisse Deo ἐθελοθρησκείαν, gratamve fuisse, testis est sacra scriptura passim: ut in epistolâ Pauli ad Colossenseis, cap. II, ver. XXIII; Deuterom. cap. XII, ver. VIII; Matth. cap. XII, ver. IX. Quin divus Paulus, in epistolâ ad Hebræos, cap. XI, ver. IV, Abelum per fidem sacrificasse, disertè tradit. unde sequitur, ex Dei id eum fecisse mandato. peccatum quidpe est, quidquid fit sine fide, teste eodem apostolo, ad Romanos cap. XIV, ℣. XXIII.

fides autem absque præcedente Dei verbo esse prorsus nulla potest: teste eodem, ad Hebr. cap. XI, ver. I: & item prophetâ Jesaiâ, cap. I, ver. XII. quæ omnia confirmat divus Petrus, epist. II, cap. I, ver. ultimo: οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι. id est: *Non enim libitu hominis allata est umquàm prophetia: sed, acti à Spiritu sancto, loquuti sunt sancti Dei homines.* Deus igitur ipse primum mortalium Adamum sacra facere docuit: hic verò filios, Cainum & Abelum. unde ad omneis eorum posteros sacrorum promanarunt ritus; quos IↃCCC tandem annis post terrarum inundationem Moses Dei jussu scripto mandavit. Hinc est, cur apud omneis pariter reliquas gentes plerique ritus circa sacrificia & alios cultus divinos veri Dei institutionibus, per Mosen conscriptis, pares reperiantur, feréque eidem; ut infrà patebit. qui certè non ex Mosis demum legibus, ut quidam volunt imperiti, sed jam inde ex Noachi arcâ in cunctas profluxerunt genteis. Post Mosen, ab Hebræis, longinquâ demum persvasione, reliquas eos accepisse genteis, qui adfirmare velit; is eâdem operâ adseveret, illas ante Mosen nullum habuisse deorum cultum, nullam notitiam. quod quàm sit falsum, satis suprà pluribus ostensum est documentis. quibus hoc etiam, si lubet, adjicias; quòd jam tum Moses, quum legeis à Deo ad populum ferret, eum monuit, ne gentium superstitiones alienosque ac falsos deos sequeretur. Quòd si igitur gentes jam tum deos coluerunt; certè sacrificia etiam ac ritus habuerunt, quibus eos coluerunt. Primus igitur sacerdos, sive sacrorum procurator fuit idem, qui primus homo à Deo conditus. proximi deinde, hujus filii. Tandem, quum hominum excresceret multitudo, ita uti jam alii alia curarent humanæ vitæ munia; certi etiam homines sacris curandis præpositi sunt: quos Græci posteà, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, dixêre ἱερεῖς· Latini eâdem ratione, ab *sacro, sacerdoteis*. Ceterùm inventis falsorum deorum veneratione ac sacris, sacerdoteis his quoque, qui ea curarent, mox additi sunt. quorum haud dubiè primus fuit idem, qui ipsius falsæ venerationis auctor, Cainus; quod infrà ostendetur. Persæ postmodùm, Parthi, Bactri, Arii, Sacæ, ac Medii, aliique orientis populi, suos nuncupavêre *Magos*; teste, inter alios, Luciano in Longævis: Indi suos, *Brachmanes* & *Germanes*: Assyrii, *Chaldæos*: Aegyptii atque Hebræi, suos quæque gens patrio vocabulo, quod Græci interpretati sunt προφήτας: Celtæ, *Druidas*: alii suos aliis nominibus. Nec quidquam obest huic sententiæ, quòd Persarum *magos* Græci Latinique interpretati sunt *philosophos*. primis quidpe illis sæculis apud omneis pariter gentes penes unos sacerdoteis omnis tam divinæ, quàm naturalis moralisque erat philosophiæ tractatio; quod sequenti capite ostendam. unum heic audiamus Platonem: qui, in Alcibiade I, de pædagogis, Persarum regum filios erudientibus, ita ait: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὡρομάζου· (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά. hoc est: *Quorum unus magiam Zoroastris, Horomazis filii, docet; quæ est cultus deorum: idemque tradit instituta regia.* Hunc *Zoroastrem* primum fuisse artis magicæ repertorem, inter omneis olim convênit auctores. Agathius libro II: οὗτος δὲ ὁ Ζωροάδος ἤτοι Ζαράδης (διττὴ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἡ ἐπωνυμία) ὁπηνίκα μὲν ἤκμαζε τὴν ἀρχὴν, καὶ τοὺς νόμους ἔθετο, οὐκ ἔνεστι σαφῶς διαγνῶναι. Πέρσαι δὲ αὐτοὶ οἱ νῦν ἐπὶ Ὑστάσπεω οὕτω δή τι ἁπλῶς φασι γεγενέναι, ὡς λίαν ἀμφιγνοεῖσθαι καὶ οὐκ εἶναι μαθεῖν πότερον Δαρείου πατὴρ, εἴτε καὶ ἄλλος, οὗτος ὑπῆρχεν Ὑστάσπης. Ἐφ' ὅτῳ δ' ἂν καὶ ἤνθησε χρόνῳ, ὑφηγητής αὐτοῖς ἐκεῖνος καὶ καθηγεμὼν τῆς μαγικῆς γέγονεν μαγιστείας· καὶ αὐτὸς δὲ τὰς προτέρας ἱερουργίας ἀμείψας, παμμιγεῖς τινας καὶ ποικίλας ἀνέθηκε δόξας. Id est: *Hic autem Zoroaster sive Zarades (duplex enim ei adpellatio tribuitur) quando primùm floruerit & leges condiderit, liquidò non constat. Persæ verò hujus ætatis, sub Hystaspe, simpliciter tamen citraque ullam adjectionem, vixisse ajunt: adeò ut valdè ambigatur, neque certò sciri possit, an Darii pater, an alius quispiam, hic Hystaspes fuerit. Quocumque verò tempore floruit, autor eis & dux magicæ religionis exstitit; pristinoque sacrorum ritu immutato, confusaneas, quas daret, varias opiniones induxit.* An non ipse primus mortalium fuerit Adamus, vehementer ego dubito. Justinus historicus, sub initium libri primi, *Postremum*, inquit, *Nino bellum cum Zoroastre, rege Bactrianorum, fuit: qui primus dicitur artes magicas invenisse, & mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse.* Bactrianum ego hunc non magis fuisse puto, quàm Deucalionem, id est, Noachum, Scytham: quod tamen crediderunt antiquissimi Græcorum; teste Luciano, in libro de deâ Syriâ. Plinius, lib. XXX, cap. I, de eâdem arte loquens, *Sine dubio*, inquit, *illic*, in oriente, *orta, in Perside, à Zoroastre; ut inter auctores convenit.* Hi equidem auctores propiùs in solum, in quo & ex quo conditus Adamus, adduxêre Zoroastrem. Idem Plinius, eodem capite, ait Eudoxum atque Aristotelem prodidisse, *Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse*; Hermippum verò tradidisse, *quinq. millibus annorum ante Trojanum bellum.* quod & Plutarchus refert, in libro

libro de Iside: Diogenes verò Laërtius, in prooemio, idem citat ex Hermodoro. Ipse Plinius, eodem capite posteà, adfirmat, Zoroastrem *multis millibus annorum* ante Mosen fuisse. Quæ computationes multo magis profectò in Adami, quàm in Nini, qui post terrarum inundationem regnavit, ætatem conveniunt. Adde huc, quod Justinus, inter alios, de Zoroastre tradit; *primum* eum *mundi principia siderumque motus diligentissimè spectasse*. quod uni Adamo quàm rectissimè convenit. hic quidpe primus & verum Deum, cœli terræque opificem, & omnium rerum naturam, & siderum motus, & quidquid scientiarum ex his profluxit, ipso Deo magistro cognovit, filiisque ac nepotibus tradidit; ut etiam infrà, cap. XXXIII, fusiùs clariùsque ostendetur. Adde etiam, quod dictus Hermippus apud Plinium, loco prædicto, prodidit, *Zoroastrem præceptorem, à quo institutus, habuisse Azonacem*. qui nullus alius fuit, quàm ipse summus æternusque Deus: quem priscos mortaleis adpellasse *Aden, Aiden, Atten, Attin, Atin, Atyn, Attinen, Adonin, Adoneum, Adonaim*, infrà, cap. XXVII, docebo. Quantum autem differt *Azonac* ab *Adonai?* nam ζ quoque litera in se δ habet. Si igitur alteram ejus partem, quæ est σ, rejicias; erit vocabulum *Adonac*. Huc faciunt & ea, quæ Lucianus tradit, in libro de deâ Syriâ: Καὶ τὰ Φρύγες, καὶ Λυδοὶ, καὶ Σαμόθρακες ἐπιτελέουσι, Ἄττεω πάντα ἔμαθον. id est: *Ac quibus ritibus Phryges, & Lydi, & Samothraces in sacris utuntur, eos omneis ab Atte acceperunt*. Item, quæ Plutarchus, prædicto libro, ex Persarum theologiâ de Zoroastre refert: Οὗτος ἐδίδαξε εὐκτήρια θύειν καὶ χαριστήρια· id est; *Hic docuit votivas & charisticas victimas immolare*. Item, quæ de his rebus ex Ægyptiorum theologiâ narrat Diodorus lib. I: Ὑπὸ γὰρ τοῦ Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν τήν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας, τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. id est: *Primùm Mercurium ajunt communem loquelam articulatim distinxisse, & multis rebus, quæ anteà sine nominibus erant, nomina indidisse: literas item invenisse, & deorum cultus sacrificiaque ordinasse*. Idem testatur & Plato, in Phædro; qui Mercurium istum Aegyptiorum adpellat *Theuth*: de quo suprà, cap. IX, mihi dictum, pluraque dicentur infrà, cap. XXVI. Deum ipsum, rerum omnium auctorem, omnia ista, quæ Diodorus heic, & Plato dicto loco, enumerant, primum mortalium Adamum edocuisse, hunc verò liberos suos, mox infrà patebit. Adde jam his & illud, quòd *Oromazes* ille, quem patrem magi prædicarunt Zoroastris, maximus apud Persas sit habitus deus: isque non è mortalibus sive in his terris natis diis unus; sed ipse omnium rerum conditor; teste Plutarcho, in libro de Iside. De eodem Oromaze ita Diogenes Laërtius, in prooemio: Ἀριστοτέλης δ' ἐν πρώτῳ περὶ φιλοσοφίας καὶ πρεσβυτέρους εἶναι τῶν Αἰγυπτίων τοὺς μάγους, καὶ δύο κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀρχὰς, ἀγαθὸν δαίμονα, καὶ κακὸν δαίμονα· καὶ τῷ μὲν ὄνομα εἶναι Ζεὺς καὶ Ὠρομάσδης, τῷ δὲ Ἅδης καὶ Ἀρειμάνιος· φησὶ δὲ τοῦτο καὶ Ἕρμιππος, καὶ Εὔδοξος, καὶ Θεόπομπος. hoc est: *Aristoteles, in primo de philosophiâ, tradit, Aegyptiis antiquiores esse magos: duoque juxta illos esse rerum principia, bonum genium, & malum. alterum ex his Iovem & Oromasden, alterum Plutonem & Arimanium dici. quod & Hermippus & Eudoxus & Theopompus adfirmant*. Per Græca vocabula Ζεὺς & Ἅδης, Persica Ὠρομάσδης & Ἀρειμάνιος interpretari voluerunt. Vocabulum autem Ζεὺς idem esse quod Θεὺθ, id est, veri Dei, rerum omnium opificis, antiquissimam inter mortaleis adpellationem, infrà cap. XXVI docebo. Zoroastres igitur nullus alius, nisi Adamus, à vero Deo, unà cum reliquis rebus, conditus. Idem Diogenes, ibidem: Αἰγύπτιοι μὲν γὰρ φασι, Νείλου γενέσθαι παῖδα Ἥφαιστον, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας, ἧς τοὺς προεστῶτας ἱερέας εἶναι, καὶ προφήτας. id est: *Aegyptii tradunt, Nili filium fuisse Vulcanum; qui philosophiæ aperuit principia; cujus antistites sunt sacerdotes ac prophetæ*. Plato, XI de legibus: Ἡφαίστου καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν τὸ τῶν δημιουργῶν γένος, οἳ τὸν βίον ἡμῖν ξυγκατεσκευάκασι τέχναις. id est: *Vulcano ac Minervæ opificum genus consecratum est; qui vitam nobis suis artibus instruxerunt*. Hunc quoque Vulcanum, verum æternumque fuisse Deum, infrà cap. XXIX ostendam. Idem Diogenes, ibidem, de Aegyptiis: Ἔθεσθαι δὲ καὶ νόμους ὑπὲρ δικαιοσύνης, οὓς εἰς Ἑρμῆν ἀνενεγκεῖν. hoc est: *De justitiâ quoque leges statuerunt; quas ad Mercurium referunt*. Et Ælianus, variar. histor. lib. XIV, c. XXXIV: Αἰγύπτιοί φασι παρ' Ἑρμοῦ τὰ νόμιμα ἐκμεμαθηκέναι· οὕτω δὲ καὶ ἕκαστοι τὰ παρ' ἑαυτοῖς σεμνύνειν προῄρηνται. id est: *Aegyptii sua jura à Mercurio profecta esse ajunt. Ita plerique sua commendare, & augustiora reddere solent*. Quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos, de Mercuriis sic ait Cicero, in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre: quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ: qui Argum dicitur interemisse; ob eamque causam in Aegyptum profugisse, atq. Aegyptiis leges & literas tradidisse. hunc Aegyptii Theuth appellant*. Non modò leges atque literas, sed alias arteis scientiasque hunc *Theuth* apud Aegyptios invenisse, auctor est Plato in Phædro. ubi equidem hunc *Theuth* unum ex antiquissimis facit deis: regem verò totius Aegypti *Thamum*; cui *Theuth* cum litera-

literarum tùm aliarum rerum ſcientias aperuerit, quas diſtribui ceteris Ægyptiis poſtulavit. ex quibus *Thamum* regem alias laudaſſe, alias verò damnaſſe. Satis ineptè, ac ridiculè; quod poſteà excutietur. *Theuth* iſte quum idem fuerit qui verus Deus, id eſt, rerum omnium conditor; ut partim ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt, partim infrà, cap. XXVI, oſtendetur: *Thamus* ille haud dubiè nullus alius fuit, quàm qui *Adamus* in ſacratis vocatur libris, id eſt, primus à Deo conditus homo; quem Deus ipſe ADAM, Ægyptii poſteà, demtâ primâ ſyllabâ, & Δ, per communem omnium gentium conſvetudinem, in confine Θ converſo, adpellarunt THAM. qui non modò totius Ægypti, vel Bactrianorum, quod de Zoroaſtre tradit Iuſtinus: ſed univerſi terrarum orbis rex veriùs dici poterat. Huic igitur Deus, ceu pater filio (quod de Oromaze ac Zoroaſtre tradiderunt magi) quem è terrâ ad imaginem ſuam condiderat, tam cœleſtium, quàm terreſtrium rerum, ab ſe conditarum, naturam, virtuteis, effectus, & uſum expoſuit; quidpe cujus causâ eas condiderat. huic item leges, ac modum vivendi præſcripſit: quæ omnia voluit uti ille ceteris mortalibus, id eſt, liberis ſuis transderet. Huc facit alia etiam Ægyptiorum ſacerdotum narratio. nempe primum omnium mortalium *Mneuen* leges, à Mercurio acceptas, dediſſe Ægyptiis; ut refert Diodorus, in libro primo. qui *Mneues* nullus alius fuit, quàm quem ibidem Diodorus, ex eorumdem Ægyptiorum theologiâ, vocat Μηνᾶν. de quo ita ſcribit: Τῶν καρπῶν τὴν εὕρεσιν οἱ μὲν εἰς τὴν Ἶσιν ἀναφέρουσιν, οἱ δὲ εἰς ἕνα τῶν παλαιῶν βασιλέων τὸν Μηνᾶν. id eſt: *Frugum inventionem alii Iſidi adſcribunt, alii in quemdam antiquorum regum Menam referunt.* Per Iſin ipſum intellectum fuiſſe Ægyptiorum ſacerdotibus verum Deum, omnium rerum auctorem, infrà oſtendam. Deus igitur frugum inventor, ac primus monſtrator; quia à ſe creatas primo mortalium Adamo monſtravit: hic deinceps liberis ſuis ac nepotibus. De eâdem re ita Pollux, lib. IV, cap. VII, ſect. II: Αἰγύπτιοις μὲν ὁ Μανέρως γεωργίας εὑρετὴς, μουσῶν μαθητής. id eſt: *Aegyptii Manerum tradunt fuiſſe agriculturæ repertorem, eumdemque Muſarum diſcipulum.* Muſarum nomen, inter alia vocabula, ad Solem ſpectare, indicat Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XIX. ego verò, omneis variorum numinum adpellationes, quas Macrobius uni Soli tribuit, ad unum verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, eſſe referendas, infrà pluribus documentis oſtendam. De prædicto *Menâ* ita Diodorus paullo pòſt: Μετὰ τοὺς θεοὺς πρῶτον φασὶ βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου Μηνᾶν, καὶ καταδεῖξαι τοῖς λαοῖς θεούς τε σέβεσθαι, καὶ θυσίας ἐπιτελεῖν. id eſt: *Poſt deos primum Aegypti regem ajunt fuiſſe Menam; qui deorum venerationem, ſacrificandique ritus populos docuit.* Et Herodotus, lib. II: Βασιλεῦσαι δὲ Αἰγύπτου πρῶτον ἀνθρώπων ἔλεγον Μῆνα. hoc eſt: *Primum mortalium in Aegypto regnaſſe Menen dicebant.* Vel ex his ſatis clarè patet, quis MENA iſte, ſive MEN, ſeu MANERVS fuerit. nempe, qui priſcis Germanis, ut ſuprà cap. IX oſtenſum, MAN, Hebræis verò ADAM, & iiſdem Ægyptiis THAM dictus eſt. nam hic omnium mortalium primus in terris, poſt Deum, imperium obtinuit in liberos ſuos atque nepoteis: hosque Deum colere ac ſacra facere docuit, juxta ritus à Deo acceptos. Ægyptios verò primi hominis originem, & quidquid is in his terris egit, ſuo adſcripſiſſe ſolo, vulgò notum eſt. Sed & de Lydis ita Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. I: Λέγουσιν, ἐκ Διὸς καὶ Γῆς Μάνην γενόμενον πρῶτον ἐν τῇ γῇ ταύτῃ βασιλέα. id eſt: *Ajunt, ex Iove & Terrâ progenitum Manem, primum in hac terrâ regnaſſe.* Rectè *Man.* iſte Iovis ac Terræ dicebatur filius. quidpe à Iove, id eſt, à Deo, conditus erat è terrâ, ſive humo. ex hac habebat corpus; ex illo animam. Eumdem Manem, fuiſſe & Tagetem dictum, exiſtimo; quem Hetruſci, Italica gens, primum divini cultus apud ſe doctorem tradidère; ut refert Cicero, de divinatione lib. II, his verbis: *Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, quum terra araretur, & ſulcus altiùs eſſet impreſſus, exſtitiſſe repentè; & eum affatus eſſe, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur viſus; ſed ſimili fuiſſe prudentiâ. Ejus adſpectu quum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidiſſet; concurſum eſſe factum; totamque brevi tempore in eum locum Etruriam conveniſſe. tum illum plura locutum multis audientibus: qui omnia ejus verba exceperint, literisque mandaverint. Omnem autem orationem fuiſſe eam, qua haruſpicinæ diſciplina continetur. Eam poſteà creviſſe rebus nobis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſervant: hunc fontem habent diſciplinæ.* non tantum haruſpicinæ; ſed omnis divini cultus & ſacrorum rituum. unde etiam *Thuſci* dicti credebantur; teſte Dionyſio Halicarnaſſenſe lib. I, & item Plinio, lib. III, cap. V. Eumdem *Tagen* Feſtus *Genii filium, nepotem Iovis,* qui *puer diſciplinam auſpicii duodecim dederit populis Etruriæ,* fuiſſe adfirmat. Satis igitur ex hactenus dictis liquere puto, omneis tam divinarum, quàm humanarum rerum ſcientias, ipſumque vivendi modum ac leges primum inter mortaleis docuiſſe ADAMVM: qui ipſe magiſtrum habuit eumdem quem patrem, ſive conditorem,

torem, æternum illum THEVTH; cujus nomen Græci fecêre Ζεύς, Persæ Ὠρομάζης. Atque hæc causa fuit, cur omnes illustres legum conditores, inventionem earum in Deum referrent; quem alius alio, pro ratione patriæ lingvæ, adpellavit nomine. Ad disciplinas autem quod attinet, quas gentium professi sunt sacerdotes: quemadmodùm perpetuus ille humani generis hostis Satanas primùm pro veri Dei veneratione falsorum numinum cultum discipulis suis subjecit; sic postea etiam ubique τὰ κακὰ τοῖς ἀγαθοῖς permiscuit; ut ex magorum theologiâ refert Plutarchus, in libro de Iside, unde natæ sunt ineptissimæ illæ pessimæque superstitiones, simulque artes abominandæ, quas vulgò *magicas* vocamus, seu veriùs *veneficas*: quarum omni ævo peritissimos fuisse omnium gentium (Dei populum excipio) sacerdoteis, ex auctorum lectione disco.

Ab ADAMO igitur, omnium mortalium primo, per longam sæculorum seriem, quemadmodùm ad alias genteis, sic ad CELTAS nostros tùm sacerdotium, tùm dictæ divinarum juxtà & humanarum rerum scientiæ promanaverunt: quas unis adscribit sacerdotibus sive druidibus Cæsar, loco suprà citato. Ceterùm hæ scientiæ, unà cum falsorum numinum sacerdotio, eâdem ratione aquarum eluvionem in arcâ Noachi trajecerunt, quâ & ipsa numinum veneratio; de quâ posteà dicetur.

CAPUT XXIV.

De variis priscorum sacerdotum, sive sapientum generibus; de auctoritate, ac disciplinis eorum: item de nomine apud Germanos.

OSTENSA hactenus Celticorum sacerdotum origine, ordo rerum poscere videtur, uti de munere eorum ac disciplinis proximo loco dicatur.

Priscis illis sæculis apud omneis terrarum orbis genteis penes unos sacerdoteis omnem tam divinæ quàm naturalis moralisque philosophiæ fuisse tractationem, superiori capite dictum est. hoc igitur liquidis nunc probetur auctorum testimoniis. De Aegyptiis Strabo, lib. XVII: Οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ φιλοσοφίαν ἤσκουν, καὶ ἀστρονομίαν, ὁμιληταί τε τῶν βασιλέων ἦσαν. id est: *Sacerdotes philosophiam quoque exercebant, & astronomiam: cumque regibus versabantur.* Diogenes Laërtius, lib. IX, de Democrito Milesio; οὗτος, inquit, Μάγων τινῶν διήκουσε καὶ Χαλδαίων, παρ' ὧν τά τε περὶ θεολογίας καὶ ἀστρολογίας ἔμαθεν, ἔτι παῖς ὤν. Id est: *Hic Magos quosdam atque Chaldæos andivit; à quibus & theologiam astrologiamque didicit, quum puer etiamdum esset.* Et exiguo pòst: Τοῖς τε Γυμνοσοφισταῖς φασί τινες συμμῖξαι αὐτὸν ἐν Ἰνδίᾳ, καὶ εἰς Αἰθιοπίαν ἐλθεῖν. Id est: *Quidam etiam cum Gymnosophistis cum in Indiâ congressum atq; in Aethiapiam pervenisse tradunt.* Idem hoc tradit Hesychius Illustrius, in libro de Philosophis. Vide Malchum in vitâ Pythagoræ. De Indis ac Persis Appianus, in fine lib. I de bellis civilibus: Οἱ Βραχμᾶνες δοκοῦσιν Ἰνδῶν εἶναι μετεωρολόγοι, καὶ σοφοί, καθὰ Περσῶν οἱ μάγοι· id est: *Brachmanes habentur Indorum subtilissimi ac sapientissimi, sicut Persarum magi.* De iisdem Indorum sapientibus Strabo, lib. XV: Ἔφη δ' αὐτοὺς καὶ τὰ περὶ φύσιν πολλὰ ἐξετάσαι καὶ προσημασίας ὄμβρων, αὐχμῶν, νόσων. hoc est: *Ait, multa eos de rerum naturâ, de signis imbrium, siccitatum, ac morborum disputare.* Atque ob hoc ipsum φιλοσόφους eos adpellat Strabo, eodem locô: Philostratus verò, in vitâ Apollonii, cum Appiano, σοφούς. Hinc est illud Iarchæ, Indicorum brachmanum principis, seu præsulis, dictum ad Apollonium, quod Philostratus, lib. III, cap. VI, refert hujusmodi: Ἐρώτα, ὅ τι βούλει· παρ' ἄνδρας γὰρ ἥκεις πάντα εἰδότας. hoc est: *Interroga, quidquid velis. ad viros enim venisti, qui cuncta sciunt.* Quin hodiéque ejusdem simul gentis in oriente, simulque Africanorum Americanorumque sacerdotes, prædictas omneis profitentur scientias. Celtarum quoque olim druidas iis fuisse simileis, mox infrà ostendam. unde illud Melæ, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam magistrosque sapientiæ druidas. hi terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac siderum, ac quid dii velint, scire profitentur.* Quos hic *sapientiæ magistros*, Diodorus, lib. V, φιλοσόφους vocat: additque: ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. id est; *absque philosopho nemini sacrum facere fas est.* Quod de Persarum quoque magis penè iisdem tradit verbis Herodotus. lib. I: Ἄνευ γὰρ δὴ μάγου οὔ σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι· id est: *Sine mago nullum sacrificium facere illis fas est.* Atque hinc Plinius, lib. XVI, cap. XLIV, Gallorum sacerdoteis, quos *druidas* illi vocabant, ipse adpellat *magos*: & lib. XXX, cap. I, eisdem *artem magicam* adscribit. cujus tamen maxima pars nihil aliud erat, quàm ἱερουργία, id est, sacrorum operatio, rerumque futurarum prædictio; teste Platone, in Alcibiade: cujus verba, jam antè citata, de pædagogis, Persarum regum filios erudientibus, hæc sunt: Ὧν ὁ μὲν μαγείαν τε διδάσκει, τὴν Ζωροάστρου τοῦ Ὠρομάζου, (ἔστι δὲ τοῦτο θεῶν θεραπεία) διδάσκει δὲ καὶ τὰ βασιλικά.

hoc eſt: *Quorum unus magiam Zoroaſtris, Oromazis filii, docet; quæ eſt cultus deorum: idemque tradit inſtituta regia.* Idem ex Sotionis libris tradit Diogenes Laërtius, in prooemio, his verbis: Τοὺς δὲ μάγους φασὶ περί τε θεραπείας θεῶν διατρίβειν, καὶ θυσίας καὶ εὐχάς· ἀσκεῖν τε καὶ μαντικὴν, καὶ πρόῤῥησιν. id eſt: *Magos tradunt deorum vacare cultui; preceisque & ſacrificia illis offerre: divinationem præterea, prædictionemque exercere.* Hinc igitur Aelianus, variar. hiſtoriar. lib. II cap. XXXI, omnium gentium theologiam vocat σοφίαν. Strabo lib. VII, tradit, ὅτι τὸ παλαιὸν οἱ μάντεις καὶ μουσικὴν εἰργάζοντο· id eſt; *olim ſacerdoteis, ſive vateis, muſicam quoque exercuiſſe.* Sed de univerſo hoc omnium gentium ſapientum genere idem auctor, lib. XVI: Τοιοῦτος δὲ ὁ Ἀμφιάρεως, καὶ ὁ Τροφώνιος, καὶ ὁ Ὀρφεὺς, καὶ ὁ Μουσαῖος, καὶ ὁ παρὰ τοῖς Γέταις, θεὸς τὸ μὲν παλαιὸν, Σάμολξις, Πυθαγόρειός τις, καθ' ἡμᾶς δὲ, ὁ τῷ Βυρεβίστᾳ θεσπίζων Δεκαίνεος· παρὰ δὲ τοῖς Βοσπορανοῖς Ἀχαΐκαρος· παρὰ δὲ τοῖς Ἰνδοῖς οἱ γυμνοσοφισταί· παρὰ δὲ τοῖς Πέρσαις οἱ μάγοι, καὶ νεκυομάντεις, καὶ ἔτι οἱ λεγόμενοι λεκανομάντεις, καὶ ὑδρομάντεις· παρὰ δὲ τοῖς Ἀσσυρίοις οἱ Χαλδαῖοι· παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Τυῤῥηνικοὶ ἱεροσκόποι· τοιοῦτος δέ τις ἦν καὶ ὁ Μωσῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι ἐκεῖνον. Hoc eſt: *Talis fuit Amphiaraus, & Trophonius, & Orpheus, & Muſæus, & apud Getas, deus olim quidem, Zamolxis Pythagoricus, noſtrâ autem ætate, qui Byrabiſtæ vaticinatur, Decæneus: & apud Bosphoranos Achaicarus: apud Indos gymnoſophiſtæ; apud Perſas magi, & qui ex mortuorum umbris, & pelvibus, & aquis futura prædicunt: apud Aſſyrios Chaldæi; apud Romanos Hetruſci haruſpices.. ac talis ferè fuit & Moſes, ſucceſſoresque ejus.* Hinc Plinius, prædicto cap. I libri XXX, Moſi quoque *magices factionem* adſcribit: credo ob eamdem, quam impenſiſſimè ille ex Dei præcepto deſcripſit, ἱερουργίαν ſive θεῶν θεραπείαν. quamquàm fortaſſis primum Plinius arripuit argumentum è miraculis, quæ coram Pharaone edidit Moſes. Idem Plinius, eodem capite paullo antè, ita tradit: *Quamquàm animadverto, ſummam literarum claritatem gloriamque ex eâ ſcientiâ antiquitus, & penè ſemper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc diſcendam navigavêre; hanc reverſi prædicavêre; hanc in arcanis habuêre.* In Aegyptum navigaſſe, auctor eſt, inter compluręis alios, Plutarchus, in libro de Iſide. Hinc Lucanus etiam, lib. III, Aegyptiorum theologiam adpellat *magicam*, in his verſibus:

Nondum flumineos Memphis contexere biblos
Noverat: & ſaxis tantùm, volucresque, feræque,
Sculptaque ſervabant magicas animalia linguas.

Sed tempus eſt, ad Celtarum ſapienteis transgredi. Cæſar, belli Gall. comment. VI, *In omni,* inquit, *Galliâ eorum hominum, qui in aliquo ſunt numero atque honore, genera ſunt duo.* & mox: *de his duobus generibus alterum eſt druidum, alterum equitum. illi rebus divinis interſunt; ſacrificia publica ac privata procurant; religiones interpretantur. ad hos magnus adoleſcentium numerus, diſciplinæ causâ, concurrit; magnoque ii ſunt apud eos honore. nam ferè de omnibus controverſiis publicis privatisque conſtituunt; &, ſi quod admiſſum facinus, ſi cædes facta, ſi de hereditate, de finibus, controverſia eſt, iidem decernunt, præmia pœnasque conſtituunt.* Cæſar equidem heic omne ſapientum apud Gallos corpus ac σύστημα ſub uno comprehendit *druidum* nomine: quod & Cicero, in primo de divinatione, feciſſe videtur. *Et in Gallia,* inquit, *druides ſunt. è quibus ipſe Divitiacum Aeduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci adpellant, notam eſſe ſibi profitebatur. & partim auguriis, partim conjecturâ quæ eſſent futura, dicebat* Diodorus tamen, Strabo, & Marcellinus, in tria univerſos diſtingvunt genera; quorum nomina *Bardi, Vates, & Druidæ.* Diodori verba, in libro V, ſunt iſta: Εἰσὶ δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ποιηταὶ μελῶν, οὓς Βάρδους ὀνομάζουσιν. οὗτοι δὲ μετ' ὀργάνων ταῖς λύραις ὁμοίων ᾄδοντες οὓς μὲν ὑμνοῦσιν, οὓς δὲ βλασφημοῦσι· φιλόσοφοί τε τινές εἰσι καὶ θεολόγοι περιττῶς τιμώμενοι, οὓς Δρουίδας ὀνομάζουσι. χρῶνται δὲ καὶ μάντεσιν, ἀποδοχῆς μεγάλης ἀξιοῦντες αὐτούς· οὗτοι δὲ διά τε οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασι δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. οὐ μόνον δ' ἐν ταῖς εἰρηνικαῖς χρείαις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς πολέμους τούτοις μάλιστα πείθονται, καὶ τοῖς μελῳδοῦσι ποιηταῖς. οὐ μόνον οἱ φίλοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολέμιοι. πολλάκις ἐν ταῖς παρατάξεσι πλησιαζόντων ἀλλήλοις τῶν στρατοπέδων, καὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνατεταμένοις, καὶ ταῖς λόγχαις, εἰς τὸ μέσον οὗτοι προελθόντες, παύουσιν αὐτοὺς, ὥσπερ τινὰ θηρία κατεπᾴσαντες. Hoc eſt: *Sunt etiam apud eos carminum poëtæ, quos Bardos vocant. hi ad inſtrumenta, lyris non diſſimilia, aliorum laudeis, aliorum vituperationes decantant. Philoſophi etiam quidam ſunt, & theologi, eximio in honore habiti, quos Druidas appellant. Sunt & Vates magnæ apud eos exiſtimationis. hi ab auſpiciis & victimarum extis de futuris prædicunt: omnemque plebem dicto audientem habent. Absque philoſopho autem nemini ſacrum facere fas eſt. per hos enim, ut divinæ naturæ conſcios, & quaſi colloquutores, gratiarum ſacrificia diis offerenda, per hos internuntios bona*

ab iis

ab iis expetenda censent. nec in pacis solummodò negotiis, sed etiam in bellis, his maximè, simulque melicis poëtis auscultant, non modò amici, sed & hostes. hi inter adversas sæpè acies, dum strictis gladiis & protentis hastis inter se exercitus propinquant, in medium progressi, ac si feras incantamentis cicurarent, prælia dirimunt. Sic & Strabo, lib. IV: Παρ' ἅπασι δ' ὡς ἐπίπαν τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστί· Βάρδοι τε, καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδαι. Βάρδοι μὲν, ὑμνηταὶ καὶ ποιηταί. Οὐάτεις δὲ, ἱεροποιοὶ καὶ φυσιολόγοι. Δρυΐδαι δὲ πρὸς τῇ φυσιολογίᾳ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀσκοῦσι· δικαιότατοι δὲ νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύονται τάς τε ἰδιωτικὰς κρίσεις, καὶ τὰς κοινάς· ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον, καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον· τὰς δὲ φονικὰς δίκας μάλιστα τούτοις ἐπιτέτραπτο δικάζειν. Θύουσι δ' οὐκ ἄνευ Δρυΐδων. Hoc est: *Apud universos tria ferè hominum genera in singulari habentur honore; Bardi, Vates, ac Druidæ. Bardi hymnos canunt, carminaque conficiunt. Vates sacra curant; naturamque rerum explicant. Druidæ, præter naturalium scientiam, etiam de moribus disputant. de horum justitiâ summa omnium est opinio. itaque & privata iis & publica judicia committuntur; ita uti etiam bella, jam aciebus congressuris, componant. his maximè judicia quoque de cædibus committuntur. ceterùm sacra nulla sine druidis faciunt.* Marcellinus, lib. XV: *Per hoc loci, hominibus paullatim excultis, viguêre studia laudabilium doctrinarum, inchoata per Bardos, Vates, & Druidas. Et Bardi quidem fortia virorum illustrium facta heroicis composita versibus, cum dulcibus lyræ modulis cantitarunt. Vates verò scrutantes summa & sublimia naturæ, pandere conabantur. Inter hos Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis astricti & consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumq. erecti sunt; & despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* In vulgatis equidem Marcellini exemplaribus legitur vox *Eubages:* Verùm *Vates* legendum, disertissimis evincunt verbis Diodorus atque Strabo: quorum hic vocabulo, quod ab Romanis auctoribus acceperat, utitur Latino: ille idem Græcè interpretatur Μάντεις.

Ex dictis igitur tribus sapientum generibus, DRUIDÆ, testibus Diodoro ac Marcellino, fuêre *theologi*; qui divinarum rerum occulta atque alta scrutantes, animas immortaleis esse pronuntiabant. eosdem etiam *physiologos*, & *ethicos*, *legum*que *peritos* facit Strabo: & item *sacrificos* idem auctor cum Diodoro. VATES Straboni ac Marcellino sunt *physiologi*; Diodoro etiam *aruspices.* iidem haud dubiè fuêre & *medici.* Plinius lib. XXX, cap. I: *Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas Gallorum, & hoc genus vatum, medicorumque.* Eosdem fuisse & *astrologos* puto. Cæsar, dicto comment. VI: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine disputant.* Mela, lib. III, cap. II: *Terræ mundique magnitudinem & formam, motus cœli ac siderum scire profitentur.* BARDI *poëticæ* ac *musicæ*, id est, componendis decantandisque carminibus operam dabant, simulque *oratoriæ:* quorum hoc ex Diodoro patet; qui Bardorum juxtà atque Druidarum persvasionibus omnia tam domestica quàm hostilia certamina composita fuisse tradit. confirmatque hanc sententiam de oratoriâ Mela, dicto capite, his verbis: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas.* Druidarum summam fuisse auctoritatem, ex eo intelligitur, quòd omnium rerum judicia iis permittebantur. maximam tamen reverentiam obtinuisse Vateis, perspicitur ex Diodoro; qui πᾶν τὸ πλῆθος ὑπήκοον ipsis fuisse testatur.

Consimile corpus doctorum apud Germanos quoque fuisse, partim ex iis, quæ suprà ostensa sunt, patuit, partim infrà manifestiùs patebit. Præter *Vateis* atque *Druidas*, habuisse eos & *Bardos* suos, id est, poëtas, musicos, atque oratores, testantur carmina eorum. de quibus ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum; originem gentis, conditoresque.* Et annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haud dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: præliis ambiguus, bello non victus. septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes.* Rerum tamen forensium curam, summamque reipublicæ administrationem, non sacerdotes, ut apud Gallos, sed magistratus, in id singulis pagis vicisque præpositi, sustinebant apud Germanos: quâ de re fusiùs infrà suo loco dicetur. In ceteris rebus gerundis, simul rex simulque populus ex sacerdotis, qui sorteis deorumque nutus explorabat, nutu pendebant. cujus reverentia multo regis, principis, magistratusque observantiâ major. nam & in bello & in pace, penes hunc unum omne erat jus coërcendi, verberandi, vinciendi, graviúsque puniendi; non quasi suâ auctoritate vel potestate; sed veluti diis imperantibus, quorum ille habebatur minister: ut ex auctore nostro cognoscere est, in libro de Germaniâ. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem*

agant, admiratione præsunt. ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Et posteà: *Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, & nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro curru sacerdotes ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios, putant.* Ideò etiam in bellis prœliisque dirimendis, ac pace conciliandâ, apud adversam juxtà ac suorum aciem maxima eorum fuit auctoritas, summaque reverentia: quod de Gallorum sacerdotibus tradunt Diodorus, ac Strabo. quidpe, licet *militiæ vacationem* (quod de druidis narrat Cæsar) *omniumque rerum habuerint immunitatem*; tamen ceu sacerdotes, unà cum reliquâ civitate ac populo ad expeditiones proficiscebantur; auspicia ante prœlia explicaturi, aliaque administraturi sacra; & pœnas, quoties ratio postularet, delinquentibus irrogaturi: quibus de rebus plura infrà, ubi de disciplinâ militari erit sermo. Nec tamen dubitaverim, in conciliis quoque Germanorum ac judiciis publicis adsedisse magistratui sacerdoteis, tamquàm juris interpreteis. In universum æstimanti, verum heic est in Germanis, quod de Slavis, Rugiam tunc colentibus insulam, testatur Helmoldus, lib. I, c. VI; *Flaminem eos suum non minùs quàm regem venerari.* & cap. XXXVII; *Majorem flaminis, quàm regis, venerationem apud ipsos esse.* & clariùs lib. II, cap. XII; *Regem apud eos modicæ æstimationis esse, comparatione flaminis. illum enim responsa perquirere, & eventus sortium explorare: illum ad nutum sortium, & porrò regem & populum ad illius nutum pendere.* Idem quidpe Marcellinus, lib. XXVIII, de Burgundionibus, Germanicâ gente, tradit. *Apud hos* inquit, *generali nomine rex adpellatur Hendinos; &, ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli, vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodùm solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus; obnoxius discriminibus nullis, ut reges.* Atque his equidem antiquissimus omnium gentium mos: haud dubiè inde ortus, quòd sacerdotes deorum scire voluntatem, eorumque jussa ad populum perferre credebantur: quod ex Diodori, Melæ, Taciti, & Helmoldi verbis, modò allatis, satis clarè perspectum. Sic Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. III, cap. III, de Indorum brachmanibus: Ἰνδοὶ γὰρ δεδίασι τοὺς σοφοὺς μᾶλλον, ἢ τὸν σφῶν αὐτῶν βασιλέα· ἐπεὶ καὶ βασιλεὺς αὐτός, ὑφ᾽ ᾧ ἐστιν ἡ χώρα, περὶ πάντων, ἃ λεκτέα τε αὐτῷ καὶ πρακτέα, ἐρωτᾷ τούσδε τοὺς ἄνδρας, ὥσπερ οἱ ἐς θεοῦ πέμποντες. Id est: *Indi multo magis sapienteis, quàm reges suos verentur. nam & ipse rex, sub quo terrarum quaque est, de omnibus rebus, dicendis juxtà ac gerendis, hos consulit veluti qui ad oraculum mittunt.* Strabo, lib. XVI, de oraculis agens: Ταῦτα ὅπως ποτὲ ἀληθείας ἔχει, παρά γε τοῖς ἀνθρώποις ἐπεπίστευτο καὶ ἐνενόμιστο· καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ μάντεις ἐτιμῶντο, ὥστε καὶ βασιλείας ἀξιοῦσθαι, ὡς τὰ παρὰ θεῶν ἡμῖν ἐκφέροντες παραγγέλματα, καὶ ἐπανορθώματα. Hoc est: *Hæc, utut vera sint, homines certè credebant, & legibus confirmabant. ideóque divinatores in tanto habuerunt honore, ut etiam imperio dignarentur; quidpe qui deorum nobis jussa monitaque exponerent.* Idem auctor, lib. I, ex Polybii historiâ refert ista: Δαναὸν μὲν τὰ ὑδρεῖα τὰ ἐν Ἄργει παραδείξαντα, Ἀτρέα δὲ τοῦ ἡλίου τὸν ὑπεναντίον τῷ οὐρανῷ δρόμον, μάντεις τε καὶ ἱεροσκοπουμένους, ἀποδείκνυσθαι βασιλέας. τοὺς θ᾽ ἱερέας τῶν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίους, καὶ μάγους, σοφίᾳ τινὶ διαφέροντας τῶν ἄλλων, ἡγεμονίας καὶ τιμῆς τυγχάνειν παρὰ τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Id est: *Danaum, quòd Argis aquatica instrumenta demonstrasset, & Atreum, quòd solis cursum, cæli conversioni renitentis, docuisset, quum vates & aruspices essent, reges fuisse creatos. & ante ejus tempora, Aegyptiorum simul sacerdotibus, & Chaldæis, magisque, sapientiâ quâdam ceteros homines superantibus, honores & imperia fuisse delata.* Cambysen, quum adversùs Aegyptum bellum moveret, Patigithen magum regni vicarium reliquisse, auctor est Herodotus lib. III. Aethiopas è sacerdotum numero reges sibi creasse, auctor est Diodorus, lib. III. Idem auctor, eodem libro, de Meroë Nisi insulâ, in eâdem Aethiopiâ, hæc narrat; Κατὰ τὴν Μερόην οἱ περὶ τὰς τῶν θεῶν θεραπείας τε καὶ τιμὰς διατρίβοντες ἱερεῖς, μεγίστην καὶ κυριωτάτην τάξιν ἔχοντες, ἐπειδὰν ἐπὶ νοῦν αὐτοῖς ἔλθῃ, πέμπουσιν ἄγγελον πρὸς τὸν βασιλέα, κελεύοντες ἀποθνήσκειν. τοὺς γὰρ θεοὺς αὐτοῖς ταῦτα κεχρηματικέναι, καὶ δεῖν τὸ πρόσταγμα τῶν ἀθανάτων ὑπὸ θνητῆς φύσεως μηδαμῶς παροραθῆναι· καὶ ἑτέρους δ᾽ ἐπιφθέγγονται λόγους, οἵους ἁπλῇ διανοίᾳ προσδέξαιτο φύσις, ἀρχαίᾳ μὲν καὶ δυσεξαλείπτῳ συνηθείᾳ συντεθραμμένη, λόγον δ᾽ οὐκ ἔχουσα τὸν ἐναντιωθησόμενον τοῖς οὐκ ἀναγκαίως προσταττομένοις. Hoc est: *Qui in Meroë insulâ deorum cultus & honores administrant sacerdotes (ordo hic maximâ omnium pollet auctoritate) quandocumque ipsis in mentem venerit, regem, misso nuntio, vitâ se abdicare jubent. oraculis enim deûm hoc edici; nec fas esse, ab ullo mortalium, quod dii jusserint, contemni. aliasque præterea rationes adjiciunt; quas ingenium simplex, veterique ac perpetuo mori adsuefactum, nec jussis non necessariis refragandi argumenta habens, facili credulitate admiserit.* Eamdem rem Strabo quoque narrat lib. XVII: addiditque, eosdem

sacerdo-

ſacerdoteis alium regem in defuncti locum ſemper ſubrogaſſe. De Aegyptiorum ſacerdotibus hæc etiam leguntur apud Diodorum, lib. I: Τῆς δὲ χώρας ἁπάσης εἰς τρία μέρη διῃρημένης, τὴν μὲν πρώτην ἔχει μερίδα τὸ σύστημα τῶν ἱερέων, μεγίστης ἐντροπῆς τυγχάνον παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις, διά τε τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐσέβειαν, καὶ διὰ τὸ πλείστην σύνεσιν τοὺς ἄνδρας τούτους ἐκ παιδείας εἰσφέρεσθαι. τὴν δὲ δευτέραν μοῖραν οἱ βασιλεῖς παρειλήφασιν εἰς προσόδους. Id eſt: *Tota regio quum in treis parteis diviſa ſit, primam ſacerdotum corpus ſibi vendicat; qui magnam apud incolas auctoritatem ac reverentiam obtinent, tùm ob pietatem in deos, tùm quòd ſummam ex eruditione prudentiam ad rempublicam adferunt. ſecunda pars regibus ceſſit in vectigalia.*

Sed præter jam dictos viros ſacerdoteis, feminas quoque habuêre Celtæ, maximè Germani noſtri, eodem in munere, eâdem reverentiâ, atque adeò in veneratione. De Britannis Solinus, cap. XXV: *Scientiam futurorum pariter viri ac feminæ oſtentant.* De Gallis Mela, lib. III, cap. VI: *Sena inſula in Britannico mari, Oſiſmicis adverſa litoribus, Gallici numinis oraculo inſignis eſt. cujus antiſtites, perpetuâ virginitate ſanctæ, numero IX eſſe traduntur. Gallicenas* (lege, *Galli Senas*) *vocant: putantque ingeniis ſingularibus præditas: maria ac ventos concitare carminibus; ſeque, in quæ velint, animalia vertere; ſanare, quæ apud alios inſanabilia ſunt; ſcire ventura; & prædicere; ſed non niſi deditâ [operâ ad ſe] navigantibus, & in id tantùm, ut ſe conſulerent, profectis.* De Germanis auctor noſter, in libro de Germaniâ: *Memoriæ proditur, quaſdam acies, inclinatas jam, & labantes, à feminis reſtitutas, conſtantiâ precum, & objectu pectorum, & monſtratâ comminus captivitate; quam longè impatientiùs feminarum ſuarum nomine timent; adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obſides puellæ quoque nobiles imperantur. Ineſſe quin etiam ſanctum aliquid & providum putant. nec aut conſilia eorum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. Vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſque numinis loco habitam. ſed & olim Auriniam, & complureis alias venerati ſunt; non adulatione, nec tamquàm facerent deas.* Dio, lib. LXVII: Μάσυος ὁ Μαρκομανῶν βασιλεὺς, καὶ Γάννα παρθένος, (ἣ δὲ μετὰ τὴν Βελήδαν ἐν Κελτικῇ ἐθειάζουσα) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανόν. id eſt: *Maſyus, Marcomannorum rex, & Ganna virgo (ea poſt Velledam in Germaniâ vates oracula reddebat) Domitianum adierunt.* Hæ igitur feminæ fatidicæ & ipſæ, quemadmodùm ſacerdotes viri, aut domi reſponſa dabant, aut unà cum exercitu, ſuæ quæque civitatis, in expeditionem profectæ, in caſtris vaticinabantur. Earum, quæ domi reſponſa dabant, exemplum eſt in dictâ Velledà. de quâ auctor noſter, in hiſtoriar. IV, *Mumius Lupercus*, inquit, *legatus legionis, inter dona miſſus Velledæ. ea virgo nationis Bructeræ latè imperitabat; vetere apud Germanos more, quo pleraſque feminarum fatidicas, & augeſcente ſuperſtitione, arbitrantur deas. tuncque Velledæ auctoritas adolevit, nam proſperas Germanis res, & excidium legionum prædixerat.* Nulli hoc bello contra Romanos in armis Bructeri: ideóque nec Velleda, horum ſive vates, ſive dea, in caſtris. teſtis huic rei luculentiſſimus, auctor noſter, eodem libro infrà. Tencterorum quidpe legatis Agrippinenſes ſuper ſocietate jungendâ reſpondentes, ſic finiunt: *Arbitrum habebimus Civilem & Velledam, apud quos pacta ſancientur.* ſubjungit auctor: *Sic lenitis Tencteris, legati, ad Civilem & Velledam miſſi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinenſium perpetravêre. Sed, coràm adire alloquique Velledam, negatum. arcebantur aſpectu, quò venerationis plus ineſſet. ipſa editâ in turre: dilectus è propinquis conſulta reſponſaque, ut internuntius numinis, portabat.* At ne ex hoc loco ſuſpiceris, Velledam cis Rhenum in Galliâ in exercitu Civilis tum egiſſe; infrà, hiſtoriar. V, *Multâ luce*, inquit auctor, *revecti hoſtes captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxêre.* nempe in Bructerorum fineis: Luppiæ quidpe ſuperior pars in Bructeris fluebat; ut ſuo loco oſtendetur. Ad eumdem autem modum & *Auriniam, & complureis* illas *alias, numinis loco*, ante Velledam, & poſteà *Gannam habuêre*, domi *conſilia reſponſaque* reddenteis. De vocabulo *Auriniæ*, antequàm ad alia pergam, pauca quædam notaſſe haud pigeat. Farneſianum exemplar habebat, *Fluriniam.* ex quo legendum *Aluriniam*, arbitratus eſt Lipſius: addiditque; *Quod, Iornandes mihi auctor, in rebus Gothicis, non proprium nomen, ſed commune omnium ſagarum fuiſſe.* Jornandis verba hæc ſunt: *Filimer, rex Gothorum, reperit in populo ſuo quaſdam magas mulieres, quas patrio ſermone Aliorumnas is ipſe* (credo legendum, *gens ipſa*) *cognominat.* Sed alia exemplaria habent *Alyrumnas.* pro quâ voce quidam legendum cenſent, *Altrunas*; quaſi dicas *vetulas ſagas*; ex *alt*, vetus; & *rune*, ſaga. Verùm, quia hodiéque Germanorum quidam ſagas vocant *alrunen*, ſine *t*; erroris illud *Altrunen* plenum exiſtimo. neque verò illi Germani *vetus* dicunt *alt*, ſed *old.* At, quia commune id fuit olim omnium ſagarum, nuncque etiam eſt, vocabulum; nequidquàm apud Tacitum, pro *Auriniâ*, legas *Aluriniam.* quidpe proprium peculiareque unius feminæ voluiſſe auctorem indicare nomen, non minùs in Auriniâ, quàm in Velledâ; nemini dubitare licet. Verùm de hoc ſatis. De cetero, tanta fuit dictæ Auriniæ, Velledæque, & Gannæ,

&cete-

& ceterarum fatidicarum veneratio, tanta reverentia, tantumque conſiliorum earum reſponſorumque obſequium; uti non modò conſilia ac reſponſa quaſi à diis dare, ſed hoc ipſo veluti imperitare ſuis gentibus viderentur Romanis. unde Tacitus, *latè* Velledam *imperitaſſe*, tradit: ſcilicet, non modò Bructeris, ſuæ nationi, in quâ genita erat; cujus equidem ampliſſimi fuêre fines: ſed & aliis gentibus conterminis. quæ tamen non imperia, ſed conſilia atque reſponſa, ceu à numine, ſive numinis conſciâ, petebant. Idem auctor, hiſtor. v, Batavorum, rebellionem adverſùs Romanos pertæſorum, hæc, inter alia, refert verba: *Si dominorum electio; honeſtiùs principes Romanos, quàm Germanorum feminas tolerari.* Adfinxiſſe hæc de Germanarum feminarum imperio verba Batavis Germanis Tacitum, ut ferè ſolent hiſtorici in orationibus, vel ipſe contra ſe ſatis apertè teſtatur, in quarto hiſtoriarum; ubi *conſulta reſponſaque* à Velledâ, tamquàm à numine, non veluti imperia à reginâ, petita fuiſſe memorat: item in libro de Germaniâ; ubi non imperia, aut juſſa feminarum fatidicarum, ſed *conſilia non aſpernatos* Germanos, & *reſponſa non neglexiſſe* tradit. Quin imò, eodem in libro, iis gentibus, quibus Velleda conſulta reſponſaque dabat, ſummam, quod ſuo loco oſtendetur, tribuit libertatem; magnamque reliquis: donec ad ſeptemtrionem progreſſus, de Svionibus, qui nunc vulgò dicuntur Svedi, *Eſt apud illos*, inquit, *& opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* & mox: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant.* Soli igitur Germanorum Sitones, qui nunc ſunt Norvagii, feminarum patiebantur imperia. reliquarum nationum feminæ fatidicæ conſilia tantùm reſponſaque conſulentibus dabant: licebatque principibus ac magiſtratibus civitatum atque pagorum quidvis, etiam ſine earum conſilio, agere; modò totius civitatis vel pagi concilium decreviſſet. nec magis feminæ fatidicæ gentibus ſuis imperitabant, quàm prædicti viri ſacerdotes: quorum tamen veneratio multo major, quàm regum, principumve reverentia.. Hoc tamen feminæ viris majores; quòd hi ſolùm nuntii ac miniſtri deorum, illæ nonnumquàm ipſius numinis dearumque loco habitæ ſunt; ſi Romanis teſtibus credere dignum eſt. Atque hæc de iis feminis, quæ domi de rerum eventibus conſulebantur.

De iis, quæ, unà cum exercitu in expeditionem profectæ, in caſtris reſponſa dabant, futuraque prædicebant, exemplum eſt apud Strabonem, lib. VII; ubi hæc leguntur verba: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον, ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις παρηκολούθουν προμάντεις ἱέρειαι, πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες. Id eſt: *Morem Cimbris uſitatum fuiſſe ferunt hujuſmodi: Vxores ipſorum, quæ unà cum viris in bellum proficiſcebantur, fatidicas quaſdam comitatas fuiſſe ſacerdoteis, capillo cano, candido veſtitu, carbaſinis amictas ſagulis, quæ fibulis ſubnectebantur, cingulo æreo, nudis pedibus.* Sacra has curaſſe, deq; eventibus prædixiſſe, teſtatur in ſequentibus continuò Strabo. reſponſa quoque conſulenti exercitui, vel exercitus duci, reddidiſſe, auctor eſt Cæſar, belli Gall. comment. I.: *Quum ex captivis quæreret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prælio non decertaret, hanc reperiebat cauſam: Quòd apud Germanos ea conſvetudo eſſet, ut matresfamiliâs eorum ſortibus & vaticinationibus declararent, utrùm prælium committi ex uſu eſſet, nec ne. eas ita dicere: Non eſſe fas Germanos ſuperare, ſi ante novam lunam prælio contenderent.* Ἱερὰς has vocat γυναῖκας Plutarchus in Cæſare, id eſt, *feminas ſacras.* non igitur ipſæ fuêre matresfamiliâs, ſive uxores Germanorum; ſed has comitantes προμάντεις ἱέρειαι, id eſt, *ſacerdotes fatidicæ*; ut teſtatur Strabo, dicto loco. quamquàm aliàs uxores quoque fuerint ſacerdotes. nam Plutarchus, in libro de feminarum virtutibus, Cammam, Sinati, Aſiaticorum Gallorum tetrarchæ, uxorem memorat Dianæ ſacerdotem. Sed de munere, atque auctoritate ſacerdotum hæc diſſeruiſſe ſufficiat.

De vocabulo, quo ſuos adpellaverint Germani ſacerdoteis, nihil certi reperio. Gallis ſuos dictos fuiſſe DRUIDAS, præter jam citatos alii etiam teſtantur auctores. De hoc vocabulo ita Plinius, lib. XVI, cap. XLIV: *Nihil habent Druidæ (ita ſuos Galli adpellant magos) viſco, & arbore, in quâ gignatur (ſi modò ſit robur) ſacratius. Iam per ſe roborum eligunt lucos. nec ulla ſacra ſine eâ fronde conficiunt: ut inde adpellati quoque, interpretatione Græcâ, poſſint Druidæ videri.* Nam Græcis robur, ſive quercus, dicitur δρῦς. Hoc ſanè argumentum haud leve; utique quum Gallis Græca lingva, ut ſuprà cap. III oſtenſum, haud raró in uſu. Verùm, ſi benè excutias, lubrica tantùm erit, ac nimiùm fallax conjectura. Druidæ namque non Græcâ, ſed Celticâ lingvâ, in diſciplinâ ſuâ uſi ſunt: nec literis eam, ut cetera, ſed memoriæ per patria carmina mandaverunt; ut mox oſtendetur: multique inter eos fuerunt, qui Græcam linguam prorſus ignorabant; in quorum numero fuit Divitiacus, Heduorum princeps; teſte Cæſare, belli Gall. comment. I. Celticum igitur haud dubiè ab initio

initio ordini ſuo dedêre vocabulum. nec probabile ſit, abjecto antiquiſſimo dignitatis nomine, quo etiam antè, quàm Græci Maſſilienſes in Galliam pervenerunt, uſi inter ſe fuerant, novam eos voluiſſe ex peregrinâ hoſpitum lingvâ adſumere adpellationem. Nec eſt, quod quibusdam ſuſpicari libet, non ipſos Gallos, ſed Græcos tantùm auctores vocabulo Græco adpellaſſe illorum ſapienteis. diſerta enim Plinii ſunt verba; *Ita ſuos adpellant magos.* quod & Diodorus atteſtatur. Alfricus quidam, in gloſſario Saxonicolatino, auctor eſt, Saxonas in Britanniâ *magum* ſuâ lingvâ vocaſſe DRY. Verùm neque ex hoc ſatis certum, ex Germaniâ id ſecum Saxones attulerint, an verò in Britanniâ demum adſumſerint. nam, in Britanniâ jam antè exſtitiſſe, uti credam, Cæſaris me inducunt verba, belli Gall. comment. VI perſcripta: *Diſciplina in Britanniâ reperta; atque inde in Galliam translata eſſe exiſtimatur. & nunc, qui diligentiùs eam rem cognoſcere volunt, plerumque illò, diſcendi causâ, proficiſcuntur.* Et *Bardorum* quoque nomen tunc temporis illic fuiſſe, hodiernus docet uſus. nam etiam nunc id genus hominum patrio ſermone Wallis, id eſt, veterum Britannorum progeniei, vocantur *bardes.* At non Britannicâ, quæ etiam tum integra exſtabat, ſed ſuâ lingvâ Saxonas adpellaſſe magum *dry*, diſertè adſeverat Alfricus. Certè, ſi Diogeni Laërtio credere fas eſt, non minùs Germani, quàm Galli, ſacerdoteis ſive ſapienteis ſuos adpellarunt DRVIDAS. Verba ejus, in proœmio, hæc ſunt: Παρά τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυίδας, καὶ σεμνοθέους εἶναι φασί. id eſt; *Apud Germanos quoque atque Gallos eſſe ajunt, qui Druidæ adpellantur, id eſt, divinæ humanæque philoſophiæ periti, religionumque curatores.* Verterat interpres, *apud Celtas ſive Gallos*: quaſi unam heic eamdemque intellexiſſet auctor nationem. quâ in re vehementer ab illo erratum; quum Germanos per Κελτοὺς intellexerit auctor, Gallos verò per Γαλάτας; ut ſuprà cap. II oſtenſum. Verum igitur fuerit teſtimonium Alfrici, Saxonicâ lingvâ *magum* dictum fuiſſe DRY. quod vocabulum merè Celticum tam Germanis quàm Gallis commune. Græci id formarunt ab initio Δρυΐς, Δρυΐδος. unde etiam Cæſari per tertiam declinationem formatur, *Druides, Druidum, Druidibus*; ut & Ciceroni. Poſteriores auctores Græci fecerunt Δρυΐδαι, Δρυϊδῶν; & Latini *Druidæ, Druidarum.* Sunt equidem, qui hoc vocabulum idem eſſe volunt, quod in antiquo Germanorum ſermone legitur *Druchtin*, & *Drughtin*, item *Truchtin*, & *Trughtin*; ſignificatque *dominum.* verùm, quare eo ſacerdoteis ſuos adpellare voluerint Germani vel Galli, rationem ſatis ſanam haud invenio; quando ipſum Deum ubique, quod equidem meminerim, eo adfecerunt. Certiora ſanè de eo haud reperio. hæc igitur dicta ſufficiant.

De diſciplinâ nunc Druidum dicendum eſt. Cæſar, in prædicto comment. VI, oſtendit, infinitum eorum fuiſſe in Galliâ numerum. *Druides*, inquit, *à bello abeſſe conſveverunt; neque tributa unà cum reliquis pendunt; militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, & ſuâ ſponte multi in diſciplinam veniunt, & à propinquis parentibusque mittuntur.* Strabo, lib. IV, de iisdem Druidibus ita: Ὅταν τε φορὰ τούτων ᾖ, φορὰν καὶ τῆς χώρας νομίζουσιν ὑπάρχειν. id eſt: *Quumque horum multus eſt proventus, agrorum quoque fertilitatem conſequi putant.* Eumdem morem, eamdemque opinionem apud reliquos fuiſſe Celtas, maximè verò apud noſtros Germanos, minimè dubitandum eſt. nam præter Celtas, alias quoque genteis ſacrorum hominum multitudine abundantiâque gaviſas fuiſſe, patet ex veterum auctorum monimentis. Hujusmodi igitur priſcûm Germanorum fuêre ſcholæ, hujusmodi juventutis eruditio; nempe apud ſacerdoteis: ubi nulli erudiebantur, niſi quibus ſacrorum arcana committi fas erat; quod mox patebit.

Non ex plebe, ne ex ingenuis quidem, ſed ex primâ nobilitate fuiſſe eos, qui ad ſapientiæ arcana, futuraque ſacerdotia admittebantur, oſtendit Mela, lib. III, cap. II. *Docent multa*, inquit, *nobiliſſimos gentis, clàm, & diu, vicenis annis.* Rectè equidem, ac prudenter: horum quidpe ſumma poſteà futura erat in reliquos auctoritas: quæ minùs ritè plebeiis conveniebat hominibus. Exemplum hujus rei eſt in Divitiaco, Aeduorum principe; cujus paſſim in commentariis ſuis, de bello Gallico, meminit Cæſar: de quo etiam verba Ciceronis ſuprà adducta ſunt. Atque hoc quoque ex vetuſtiſſimo omnium ſimul gentium more. De Perſis Cicero, ibidem: *Nec quisquam rex Perſarum poteſt eſſe, qui non antè magorum diſciplinam ſcientiamque perceperit.* Apud Indos quoque gentium noſtri orbis verſùs orientem poſtremos, regum filii à Brachmanibus & olim inſtituebantur; teſte Philoſtrato in vitâ Apollonii, lib. II: & nunc etiam inſtituuntur tam ſacrâ arcanâque diſciplinâ, quàm profanis artibus. De Iaponiis quoque, inſulanâ ad Indias gente, ita tradit Franciſcus Saverius, in epiſtolâ: *Bonzii ſacerdotes permultos habent in cœnobiis filios optimatum, inſtituendos literis.* In Epiro adeò omnes plebeji à ſacrarum rerum adminiſtratione arcebantur, ut etiam apud Oricum ſolis oveis ſacras, noctu ſtabulanteis in antro, cuſtodiebant ἄνδρες ἐξαιρημένοι οἱ

πλούτῳ

πλέτῳ τε καὶ γένει δοκιμώτατοι τῶν ἀστῶν· id eſt; *viri delecti ex civibus opibus & genere ſplendidiſſimis*; teſte Herodoto, in lib. IX. Dionyſius Halicarnaſſenſis, lib. II, inter alia priſcûm regum Romanorum munia primum fuiſſe tradit τὸ ἱερῶν καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, καὶ πάντα δι' ἐκείνων πράττεσθαι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ὅσια. id eſt: *ut ſacrorum & ſacrificiorum penes eos eſſet principatus; perque eos gereretur quidquid ad colendos deos pertinet.* Hinc poſteà etiam quum regium imperium cum Tarquinio Superbo urbe expulſum eſſet; *Reges* tamen *ſacrorum* perpetuò creati fuerunt; iique ex nobiliſſimis familiis ac principum filii. Cicero, prædicto lib. I de divinatione: *Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. ut enim ſapere, ſic divinare regale ducebant; ut teſtis eſt noſtra civitas; in quâ & reges augures, & poſteà privati, eodem ſacerdotio præditi rem publicam religionum auctoritate rexerunt.* Idem de Spartanis Herodotus, lib. VI: Γέρεά τε δὴ τάδε τοῖσι βασιλεῦσι Σπαρτιῆται δεδώκασι· ἱρωσύνας δύο, Διός τε Λακεδαίμονος, καὶ Διὸς Οὐρανίου. id eſt: *Dignationes regibus ſuis haſce tribuerunt Spartani; duo ſacerdotia, Iovis Lacedæmonii, & Iovis Cœleſtis.* De Aegyptiis Plutarchus, in libro de Iſide: οἱ δὲ βασιλεῖς μετρητὸν ἔπινον οἶνον ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ὡς Ἑκαταῖος ἱστόρηκεν, ἱερεῖς ὄντες. hoc eſt: *Reges, ex ſacrarum literarum præſcripto, certâ menſurâ vinum bibebant, ut tradit Hecatæus: quia & ipſi ſacerdotes erant.* Et poſteà: οἱ δὲ βασιλεῖς ἀπεδείκνυντο μὲν ἐκ τῶν ἱερέων ἢ τῶν μαχίμων, τοῦ μὲν δι' ἀνδρίαν, τοῦ δὲ διὰ σοφίαν γένους ἀξίωμα καὶ τιμὴν ἔχοντος. ὁ δὲ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας. Hoc eſt: *Reges aut è ſacerdotibus, aut è bellicoſis legebantur: quorum hoc genus ob virtutem bellicam, illud ob ſapientiam in dignatione atque auctoritate foret. Qui verò è bellicoſis creabatur rex, ſtatim ſe ſacerdotibus dabat; philoſophiæque fiebat particeps.* De Aethiopibus Diodorus, lib. III: Οἱ δὲ ἱερεῖς ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀρίστους προκρίνουσιν. ἐκ δὲ τῶν καταλεχθέντων ὃν ἂν ὁ θεὸς κωμάζων μετά τινα συνήθειαν περιφερόμενος λάβῃ, τοῦτον τὸ πλῆθος αἱρεῖται βασιλέα. id eſt: *Sacerdotes ex ordine ſuo optmios quosque ſecernunt. quemcumque delectorum deus comeſſabundus pro more circumductus adprehenderit, hunc populus regem creat.* De Cappadocibus Strabo, lib. XII: Καὶ ἔστιν ὁ ἱερεὺς δεύτερος κατὰ τιμὴν τῇ Καππαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα· ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ αὐτοῦ γένους ἦσαν οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσιν. hoc eſt: *Eſtque ſacerdos in ſummo, ſecundùm regem, honore Cappadocibus. adeóque ex eodem plerumque genere erant ſacerdotes cum regibus.* Moſes quoque, in libro geneſeos, cap. XIV, verſ. XVIII: Melchiſedecum tradit regem ſimul Salemi, ſimulque Dei celſiſſimi ſacerdotem; eumque Abrahami ævo.

Loca, in quibus Gallorum Druidæ, veluti ἐν τοῖς παιδευτηρίοις, ad docendam, exercendamque theologiam philoſophiamque, conveniebant, oſtendit idem Mela. *Docent*, inquit, *multa nobiliſſimos gentis clàm, & diu, vicenis annis, in ſpecu, aut in abditis ſaltibus.* Cum quo conſentit Lucanus, lib. I:

—Nemora alta remotis
Incolitis lucis.

Hoc quoque haud dubiè ex antiquiſſimâ gentium conſvetudine. nam hodiéque idem fit in pleriſque Americanis nationibus: & de priſcis Indorum theologis philoſophiſque Strabo, lib. XV, ex Megaſthenis ſcriptis ſic memorat: Διατρίβειν δὲ τοὺς φιλοσόφους ἐν ἄλσει πρὸ τῆς πόλεως, ὑπὸ περιβόλῳ συμμέτρῳ, λιτῶς ζῶντας ἐν στιβάσι, καὶ δοραῖς· hoc eſt: *philoſophos iſtos ante urbem in luco degere, intra mediocrem ambitum, quo cinguntur, frugaliter viventeis, ſuper toris ac pellibus.*

Quid præcipuè Gallorum docuerint Druidæ, jam antè ex Cæſaris oſtenſum eſt commentario V: cujus verba hæc fuêre; *In primis hoc volunt perſvadere; Non interire animas; ſed ab aliis, poſt mortem, tranſire ad alios: atque hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. multa prætereà de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac poteſtate diſputant, & juventuti tranſdunt.* Nempe, ut antè dictum, univerſæ philoſophiæ, tam naturalis moraliſque, quàm divinæ, ſcientia penes unos erat ſacerdoteis, &, quam illi erudiebant, nobilitatis juventutem. reliqui omnes harum rerum erant ignari. Sed de ſingulis, quæ Druidæ docuerunt, poſteà videbimus.

Modum docendi diſcendique adnotat idem Cæſar, ibidem. *Magnum*, inquit, *numerum verſuum ediſcere dicuntur. itaque nonnulli annos vicenos in diſciplinâ permanent. neque fas eſſe exiſtimant, ea literis mandare; quum in reliquis ferè rebus publicis, privatiſque rationibus, Græcis literis utantur.* Græcas equidem literas Galli à Maſſilienſibus Græcis primùm didicerunt; ut ſuprà, cap. III, oſtenſum. apud Germanos verò, non ſolùm Cæſaris ævo, ſed Trajani etiam in principatu *literarum ſecreta viri pariter ac feminæ ignorabant*; teſte Tacito, in libro de Germaniâ. Itaque quidquid memoriæ mandare volebant, id carminibus componebant. unde etiam iſtud Taciti, ſub initium dicti libri; *Celebrant carminibus antiquis*

(quod

(*quod unum apud illos memoriæ & annalium genus*) TUITONEM *deum, terrâ editum, & filium* MANNUM, *originem gentis, conditoresque.* Ergo & ipsi Germanorum sacerdotes ac sapientes omnem suam disciplinam in carminibus sive versibus juventuti tradiderunt. Atque hoc etiam, quemadmodùm alia, ex vetustissimo instituto, omnibus pariter gentibus observato. De gente Hispanicâ Turdulis ita Strabo, lib. III: Οὗτοι καὶ γραμματικῇ χρῶνται, καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι συγγράμματα, καὶ ποιήματα, καὶ νόμους ἐμμέτρους ἑξακισχιλίων ἐτῶν, ὥς φασιν. id est: *Hi grammaticâ utuntur; & antiquitatis monumenta habent conscripta, & poëmata, ac leges metris inclusas, à sex, ut ajunt, annorum millibus.* Idem auctor, lib. XII, Mazacenorum in Cappadociâ legum interpretem vocat νομῳδὸν, id est, *legum decantatorem.* De Zoroastre, quem primum divinarum humanarumque scientiarum doctorem inter mortales fuisse suprà ostendi, Hermippus apud Plinium, lib. XXX, cap. I, testis est, *vicies centum millia versuum* de philosophiâ eum condidisse. Diogenes Laërtius, in proœmio: Τὸν δὲ Λίνον παῖδα εἶναι φασὶν Ἑρμοῦ καὶ Μούσης Οὐρανίας· ποιῆσαι δὲ κοσμογονίαν, ἡλίου καὶ σελήνης πορείαν, καὶ ζώων καὶ καρπῶν γενέσεις. τούτῳ ἀρχὴ τῶν ποιημάτων ἥδε·

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος ἐν ᾧ ἅμα πάντ᾽ ἐπεφύκει.

Id est: *Linum* Thebanum *Mercurio Musâque Vraniâ genitum adfirmant. scripsisse autem mundi generationem; solis item & lunæ cursus, animalium & fructuum generationes. hoc autem operis sui fecit initium:*

Tempus erat, quo cuncta simul sunt condita quondam.

Hunc Linum alii Apollinis faciunt filium. Unum, idemque numen fuisse Apollinem & Mercurium, idque verum illum æternumque Deum, omnium rerum conditorem, infrà liquebit. Zoroastrem eumdem esse Adamum, omnium mortalium primum, suprà ostensum est. Unde haud leve argumentum, unum eumdemque fuisse hominem, Zoroastrem ac Linum; qui de universâ mortalium philosophiâ, tam divinâ, quàm humanâ, carmina composuit. Nempe hinc est, quòd Lactantius, lib. VII, cap. XXII, *poëtas multo antiquiores* ait esse, *quàm historicos, & oratores, & cetera genera scriptorum:* & libro V, cap. V; *poëtas multo priores fuisse, quàm philosophos; & ante natum sapientiæ nomen, pro sapientibus habitos.* Herodotus lib. II: Ἔστι δὲ Αἰγυπτιστὶ ὁ Λίνος καλεόμενος Μανερῶς. Id est: *Vocatur Linus Aegyptiorum linguâ Maneros.* Ceterùm, rationes, cur philosophiam suam Druidæ literis non mandarint, conjecit Cæsar ibidem. *Id mihi*, inquit, *duabus de causis instituisse videntur: quòd neque disciplinam efferri velint; neque eos, qui discunt, literis confisos, minùs memoriæ studere. quod ferè plerisque accidit, ut præsidio literarum, diligentiam in perdiscendo, ac memoriam remittant.* Rationes sanè haud falsæ. nam disciplinam in vulgus efferre, planè nefas erat. ideóque apud omneis gentes strictissimo olim adigebantur atque etiamnunc apud barbaras nationes adiguntur sacramento sacris initiandi, ne quid effutiant. Unde illud est Herodoti, in libro secundo, de Ægyptiorum theologiâ, quam apud illos perspexerat, narrantis: Τὰ μὲν νυν θεῖα τῶν ἀπηγημάτων οἷα ἤκουον, οὐκ εἰμὶ πρόθυμος ἐξηγέεσθαι ἔξω, ἢ τὰ οὐνόματα αὐτέων μοῦνον· νομίζων πάντας ἀνθρώπους ἴσον περὶ αὐτῶν ἐπίστασθαι. id est: *Verùm, quæ mihi de diis narrarunt, ea exponere vel scripto mandare non libet; nisi nomina eorum tantùm: quòd idem de illis omneis homines scire existimem.* Sic & Prætextatus, sacrorum præsul, apud Macrobium, Saturnal. lib. I, cap. VII: *Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est; non quæ ad arcanam divinitatis naturam refertur; sed quæ aut fabulosis admixta differitur, aut à physicis in vulgus aperitur. nam occultas & mananteis ex meri veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur: sed, si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas jubetur.* Pausanias in Corinthiacis: Τὸν δὲ ἐν τελετῇ Μητρὸς ἐπὶ Ἑρμῇ λεγόμενον καὶ τῷ κριῷ λόγον ἐπιστάμενος οὐ λέγω. id est: *Quæ cognita in Magnæ matris initiis mihi sunt de Mercurio & ariete, consultò reticeo.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ejusque templo: Ἱστορέοντι δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο, τῶν οἱ μὲν ἱροὶ, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεες. id est: *Inquirenti mihi de annis, quàm diu templum hoc durasset, multi sermones ferebantur: quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii verò perquàm fabulosi.* Sacri dicebantur arcani illi. Vetus epigramma Græcum, εἰς Ἀπουλήϊον τὸν μάγον·

Καὶ νοερῆς ἄφθεγκτα Λατινίδος ὄργια μούσης
Ἄζετο παππαίνων Ἀπουλήϊος, ὃν τινα μύστην
Αὐσονὶς ἀρρήτου σοφίης ἀνεθρέψατο σειρήν.
Et intellectualis taciturna Latinæ orgia musæ
Colebat inquirens Apulejus, quem sacerdotem
Ausoniæ arcanæ sapientiæ nutrivit Siren.

Franciscus quoque Saverius, ex ordine Jesuitarum, qui aliquamdiu in Indiis egit, in epistolâ

quâdam ita scribit de quodam juvene Brachmane: *Quum ambo simul essemus, arcana mihi quædam commisit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est auditores, jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos.* Idem Gallorum Druidas fecisse, patet è Cæsaris verbis, suprà citatis. Mela etiam, prædicto lib. III, cap. II, auctor est, *clàm eos docuisse discipulos suos: unumq;* solummodò *ex iis, quæ præceperunt, in vulgus effluxisse; videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas.* Quibus consentiens Diogenes Laërtius, in prooemio, ita tradit de iisdem simul Druidis simulque de Indorum Brachmanibus: Καί φασι τοὺς μὲν Γυμνοσοφιστὰς, καὶ Δρυΐδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾷν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. Hoc est: *Ajunt, Gymnosophistas & Druidas obscurè ac per sententias philosophari. colendos scilicet deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* De Brachmanibus hoc etiam Strabo, lib. XV: Ταῖς δὲ γυναιξὶ ταῖς γαμεταῖς μὴ συμφιλοσοφεῖν τοὺς Βραχμᾶνας· εἰ μὲν μοχθηραὶ γίνοιντο, ἵνα μή τι τῶν οὐ θεμιτῶν ἐκφέροιεν εἰς τοὺς βεβήλους· εἰ δὲ σπουδαῖαι, μὴ καταλείποιεν αὐτούς. οὐδένα γὰρ, ἡδονῆς καὶ πόνου καταφρονοῦντα, ὡς δ᾽ αὔτως ζωῆς καὶ θανάτου, ἐθέλειν ὑφ᾽ ἑτέρῳ εἶναι. τοιοῦτον δ᾽ εἶναι τὸν σπουδαῖον, καὶ τὴν σπουδαίαν. Hoc est: *Brachmanas cum uxoribus non philosophari; ne, si improbæ sint, aliquid, quod efferri nefas sit, in profanos efferant; si probæ, viros relinquant. nam qui voluptatem ac dolorem, vitamque & mortem æquè contemnat, eum alii subjectum esse nolle. hujusmodi autem esse probum, & probam.* De Aegyptiis Plutarchus in libro de Iside: Ὁ δ᾽ ἐκ μαχίμων ἀποδεδειγμένος, βασιλεὺς εὐθὺς ἐγίνετο τῶν ἱερέων, καὶ μετεῖχε τῆς φιλοσοφίας, ἐπικεκρυμμένης τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ παραδηλοῦσιν αὐτοὶ, πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἐπιεικῶς ἱστάντες, ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν τῆς θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης. Id est: *Qui autem è bellicosis creabatur rex, statim se sacerdotibus dabat, ac philosophiæ fiebat particeps, pleraque fabulis occultantis, ac sermonibus obscura veritatis indicia atque argumenta habentibus. quod sanè ipsi declarant, ante templa sphingas plerumque locantes: quo innuunt, suam rerum sacrarum doctrinam constare perplexâ & sub involucris latente sapientiâ.* Atque hæc fuit Aegyptiorum sacerdotibus causa sacras sive hieroglyphicas instituendi literas, quibus theologia eorum exprimebatur; quas vulgus non intelligebat. Ab initio nullas omnino iis fuisse literas, patet ex Phædro Platonis. cujus verba, quia hujus rei ostendere originem videntur, paullo pleniora huc adscribere haud pigeat. Socratem ita loquentem introducit: Ἤκουσα τοίνυν, περὶ Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου γενέσθαι τῶν ἐκεῖ παλαιῶν τινα θεῶν, οὗ καὶ τὸ ὄρνεον τὸ ἱερὸν, ὃ δὴ καλοῦσιν ἶβιν· αὐτῷ δὲ ὄνομα τῷ δαίμονι εἶναι Θεύθ. τοῦτον δὲ πρῶτον ἀριθμόν τε καὶ λογισμὸν εὑρεῖν, καὶ γεωμετρίαν, καὶ ἀστρονομίαν, ἔτι δὲ πεττείας τε καὶ κυβείας, καὶ δὴ καὶ γράμματα· βασιλέως δ᾽ αὖ τότε ὄντος Αἰγύπτου ὅλης Θαμοῦ περὶ τὴν μεγάλην πόλιν τοῦ ἄνω τόπου, ἣν οἱ Ἕλληνες Αἰγυπτίας Θήβας καλοῦσι, καὶ τὸν θεὸν Ἄμμωνα. παρὰ τοῦτον ἐλθὼν ὁ Θεὺθ, τὰς τέχνας ἐπέδειξε, καὶ ἔφη, δεῖν διαδοθῆναι τοῖς ἄλλοις Αἰγυπτίοις· ὁ δὲ ἤρετο ἥν τινα ἑκάστη ἔχει ὠφέλειαν· διεξιόντος δὲ, ὅ τι καλῶς ἢ μὴ καλῶς δοκεῖ λέγειν, τὸ μὲν ἔψεγε, τὸ δ᾽ ἐπῄνει. πολλὰ μὲν δὴ περὶ ἑκάστης τῆς τέχνης ἐπ᾽ ἀμφότερα Θαμοῦν τῷ Θεὺθ λέγεται ἀποφήνασθαι, ἃ λόγος πολὺς ἂν εἴη διελθεῖν. ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῖς γράμμασιν ἦν, Τοῦτο δὲ, ὦ βασιλεῦ, τὸ μάθημα, ἔφη ὁ Θεὺθ, σοφωτέρους Αἰγυπτίους καὶ μνημονικωτέρους παρέξει· μνήμης τε γὰρ καὶ σοφίας φάρμακον εὑρέθη. ὁ δ᾽ εἶπεν, Ὦ τεχνικώτατε Θεὺθ, ἄλλος μὲν τεκεῖν δυνατὸς τὰ τῆς τέχνης, ἄλλος δὲ κρῖναι τίν᾽ ἔχει μοῖραν βλάβης τε καὶ ὠφελείας τοῖς μέλλουσι χρῆσθαι. καὶ νῦν σὺ πατὴρ ὢν γραμμάτων, δι᾽ εὔνοιαν τοὐναντίον εἶπες ἢ δύναται. τοῦτο γὰρ τῶν μαθόντων λήθην μὲν ἐν ψυχαῖς παρέξει, μνήμης ἀμελετησίᾳ, ἅτε διὰ πίστιν γραφῆς ἔξωθεν ὑπ᾽ ἀλλοτρίων τύπων, οὐκ ἔνδοθεν αὐτοὺς ὑφ᾽ αὑτῶν ἀναμιμνησκομένους. οὔκουν μνήμης, ἀλλ᾽ ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες. σοφίας δὲ τοῖς μαθηταῖς δόξαν οὐκ ἀλήθειαν πορίζεις· πολυήκοοι γάρ σοι γενόμενοι ἄνευ διδαχῆς, πολυγνώμονες εἶναι δόξουσιν, ἀγνώμονες, ὡς ἐπὶ τὸ πλῆθος, ὄντες, καὶ χαλεποὶ ξυνεῖναι, δοξόσοφοι γεγονότες ἀντὶ σοφῶν. Hoc est: *Audivi equidem, circa Naucratin Aegypti, priscorum quemdam fuisse deorum, cui dicata sit avis, quam ibin vocant. deo autem ipsi nomen Theuth. hunc primum omnium numerum & numeri computationem invenisse, geometriamque & astronomiam, talorum alearumque ludos, & literas. Erat autem tunc totius Aegypti rex Thamus, in eminentissimâ amplissimâque urbe, quam Græci Aegyptias Thebas adpellant, deumque ipsum Ammonem. ad hunc regem Theuth profectus, arteis ei demonstravit suas; dixitque, eas distribui deinceps ceteris Aegyptiis oportere. Verùm ille, quæ cujusque utilitas foret, interrogavit. & ipso referente, quod benè dictum videbatur, probabat quidem; quod contrà, vituperabat. Ubi multa de quâlibet arte in utramq; partem Thamus fertur Theutho ostendisse; quorum singula si enarrare pergamus, prolixior erit oratio. Quum verò ad literas descendissent: Disciplina hæc, inquit Theuth, ô rex, sapientiores & memoriâ promtiores Aegyptios faciet. memoriæ namque & sapientiæ remedium est id inventum. At ille, O artificiosissime Theuth, inquit, alius equidem ad artis opera fabricanda idoneus est, alius ad judicandum promptior, quid emolumenti damnive sint utentibus allatura. Atqui*

& tu

& tu literarum pater, propter benevolentiam contrarium, quàm efficere valeant, adfirmasti. nam illarum usus, propter recordationis negligentiam, oblivionem in animis discentium pariet: quidpe qui, externis literarum confisi monimentis, res ipsas intus animo non revolvent. Quamobrem non memoriæ, sed monitionis remedium invenisti. Sapientiæ quoque opinionem potiùs quàm veritatem discipulis tradis. nam, quum multa absque præceptoris doctrinâ perlegerint, multarum rerum periti vulgò, quum ignari sint, videbuntur. Consvetudine quoque & conversatione molestiores erunt, utpote qui non sapientiâ ipsâ sint prædita, sed opinione sapientiæ subornati. Egregia sanè ratio. quasi verò rex homo deo fuerit sapientior prudentiorque. Sic scilicet ubique in gentium theologiâ falsa veris, maximâ fabularum ἀτοπίᾳ, admiscentur. Idem Plato in Philebo, de eo loquens, qui apud Aegyptios primus literas invenerit, Εἴτε τις θεὸς, inquit, εἴτε καὶ θεῖος ἄνθρωπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ, Θεῦθ τινα τοῦτον γενέσθαι λέγων· id est: *Sive deus aliquis, sive homo divinus, ut Aegyptii ferunt, Theuth quemdam fuisse hunc adfirmantes.* Plutarchus, convivalium lib. IX, quæstion. III, Mercurium ait apud Aegyptios literas invenisse. Cicero, de divinatione lib. III, Mercurium hunc ipsis Aegyptiis ait adpellari *Theuth*. Ipsum esse verum æternumque Deum, rerum cunctarum auctorem; *Thamum* verò *Adamum*; superiori capite ostensum est. Colligere igitur hinc liceat, ipsum Adamum, ut etiamtum, non θεὸν, sed θεῖον ἄνθρωπον, literarum quoque, inter alia, sibi reperisse formas; quemadmodùm omnibus rebus nomina imposuit: de earumque usu Deum consuluisse: Deum verò improbasse, sive ob eas, quas Aegyptiorum adnotarunt sacerdotes, sive alias ob causas. Hinc posteà mos ille plerisque, etiam post natum Christum, gentibus, theologiam suam, omnemque adeò sapientiam, sine literarum præsidio, memoriæ juniorum transdere. De omnibus Europæis disertissimum est testimonium Aeliani, variar. histor. lib. VIII, cap. VI: Τῶν ἀρχαίων φασὶ Θρᾳκῶν μηδένα ἐπίστασθαι γράμματα. ἀλλὰ καὶ ἐνόμιζον αἴσχιστον εἶναι πάντες οἱ τὴν Εὐρώπην οἰκοῦντες βάρβαροι, χρῆσθαι γράμμασιν. Id est: *Ex antiquis Thracibus neminem ajunt literas novisse. imò turpissimum putarunt, & summum dedecus omnes Europæi barbari, literis uti.* Atque hoc equidem ex antiquissimo illo instituto, ab Adamo in posteros ejus propagato. Hi verò, postquàm à veri Dei cultu ad siderum aliorumque falsorum numinum venerationem, auctore Caino, sese converterunt; non modò vera illa, quæ in theologiâ suâ continebantur, vulgum celarunt, sed pro iis ineptissimas etiam ac nefandas subjecerunt fabulas; quibus posteà omnes usæ sunt per universum terræ orbem gentes; ut suprà dictum est. De Græcis atque Romanis vulgò satis notum est. de Aegyptiis paullo antè audivimus Plutarchum. deque eisdem plura leguntur apud alios auctores, maximè verò apud Diodorum, lib. I. qui de Aethiopibus, & Atlantiis, quos Americanos esse infrà ostendam, idem enarrat lib. III. de Gallis & Indis etiam ex Diogene Laërtio intelleximus. De Iaponiorum in oriente sacerdotibus Bonziis, ita Franciscus Saverius, in epistolâ: *Antiquitatis peritiâ, & superstitionum suarum fabulis enarrandis magnam sibi auctoritatem comparant.* Reddit ejus rei rationem Strabo lib. I, his verbis: Οὐ γὰρ ὄχλον τε γυναικῶν καὶ παντὸς χυδαίου πλῆθος ἐπαγαγεῖν λόγῳ δυνατὸν φιλοσόφῳ, καὶ προσκαλέσασθαι πρὸς εὐσέβειαν, καὶ ὁσιότητα, καὶ πίστιν, ἀλλὰ δεῖ καὶ διὰ δεισιδαιμονίας. τοῦτο δ' οὐκ ἄνευ μυθοποιΐας, καὶ τερατείας. κεραυνὸς γὰρ, καὶ αἰγὶς, καὶ τρίαινα, καὶ λαμπάδες, καὶ δράκοντες, καὶ θυρσόλογχα, τῶν θεῶν ὅπλα, μῦθοι, καὶ πᾶσα θεολογία ἀρχαϊκή· ταῦτα δ' ἀπεδέξαντο οἱ τὰς πολιτείας καταστησάμενοι μορμολύκας τινὰς πρὸς τοὺς νηπιόφρονας. Hoc est: *Fieri non potest, ut mulierum ac promiscuæ turbæ multitudo philosophicâ oratione excitetur, ducaturque ad religionem, pietatem, ac fidem: sed superstitione prætereà ad hoc opus est; quæ incuti sine fabularum portentis nequit. equidem fulmen, ægis, tridens, faces, angues, hastæ quæ thyrsis præfixæ, deorum scilicet arma, atque adeò universa prisca theologia, fabulæ sunt, receptæ à civitatum auctoribus, quibus, veluti larvis, imprudentium animi terrerentur.* Non à civitatum auctoribus, vel regibus, hujusmodi profectas esse fabulas, sed ab ipsis philosophis, sive sacerdotibus, satis ex hactenus dictis patet. Causa an ea fuerit, quam heic Strabo indicat, etiam dubito. In fraudem imperitæ plebis, atque in emolumentum ipsorum sacerdotum id factum, exemplis compluribus colligo. De Indorum Brachmanibus ita Franciscus Saverius, in epistolâ prædictâ: *Primùm à ludi rectore hoc agitur, ut, quos habiturus est auditores, jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur, adorandum esse creatorem cœli & terræ, qui in cœlis est: sed potiùs idola, quæ dæmonia esse sciebant.* Haud immeritò; quum horum maximè ope atque auxilio res eorum consistant. nam veneficas hodiéque exercere arteis, incantationibusque quàm maximè esse deditos, cùm Indorum in oriente, tum Americanorum in occidente, Aethiopumque ad meridiem sacerdoteis, vulgò notum est. Idem omnium pariter gentium antiquis fecisse temporibus sacerdoteis, cuivis ex veterum monimen-

torum lectione liquet. In Indorum ſacerdotibus diſertè nominat Strabo, lib. xv, ἐπῳδοὺς, id eſt, *incantatores:* &, lib. xvi, in Perſarum magis νεκυομάντεις, id eſt, *qui mortuorum umbras evocantes percunctantesque vaticinantur futura.* De Indorum Brachmanibus ita Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xxxvi:

—— Θεοκλήτοις δ' ἐπαοιδαῖς
Πολλάκις ἠερόφοιτον ὁμοίιον ἄζυγι ταύρῳ
Οὐρανόθεν κατάγοντες ἐφαρμάξαντο σελήνην.
Πολλάκι δ' ἱππεύοντες ἐπερχομένων ἐπὶ δίφρων
Ἀστατέος φαέθοντος ἀνεστήσαντο πορείην.
—— *Adeo vocatis incantationibus*
Sæpius aërivagam ſimilem injugi tauro
Cælo deducentes rapiunt lunam.
Sæpius equitantes impulſis in curribus
Inſtabilis ſolis inhibent tranſitum.

De Gallorum ſacerdotibus feminis ita Mela, lib. iii, cap. vi: *Sena inſula, in Britannico mari, Oſiſmiis adverſa litoribus, Gallici numinis oraculo inſignis eſt. cujus antiſtites, perpetuâ virginitate ſanctæ, numero novem eſſe traduntur. Galli Senas vocant: putantque ingeniis ſingularibus præditas, maria ac ventos concitare carminibus; ſeque, in quæ velint, animalia vertere.* Perſarum magi quum omnium maximè his rebus forent dediti, *magicæ* inde adpellatæ ſunt *artes.* de quibus ita diſſerit Plinius, libro trigeſimo, capite primo: *Magicas vanitates ſæpiùs quidem antecedentis operis parte, ubicumque cauſæ locusque poſcebant, coarguimus; detegemusque etiamnum. in paucis tamen digna res eſt, de quâ plura dicantur, vel eo ipſo, quòd fraudulentiſſima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque ſæculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuiſſe nemo miretur: quàndoquidem ſola artium tres alias imperioſiſſimas humanæ mentis complexa in unam ſe redegit. Natam primùm è medicinâ nemo dubitat; ac ſpecie ſalutari irrepſiſſe velut altiorem ſanctioremq., quàm medicinam: ita blandiſſimis deſideratiſſimisque promiſſis addidiſſe vires religionis, ad quas etiamnum caligat humanum genus. Atq. ut hoc quoque ſucceſſit, miſcuiſſe artes mathematicas; nullo non avido futura de ſeſe ſciendi, atque ea è cælo veriſſimè peti credente. Ita poſſeſſis hominum ſenſibus triplici vinculo, in tantum faſtigii adolevit, ut hodiéque etiam in magnâ parte gentium prævaleat, & in oriente regum regibus imperet. Sine dubio illic orta in Perſide à Zoroaſtre; ut inter auctores convenit.* Non penes unos fuiſſe Perſarum ſapienteis, ſed etiam apud Aegyptios, indicat paullo pòſt his verbis: *Quamquàm animadverto, ſummam literarum claritatem gloriamque ex eâ ſcientiâ antiquitus, & penè ſemper petitam. certè Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc diſcendam navigavêre; hanc reverſi prædicavêre, hanc in arcanis habuêre.* In Aegyptum navigaſſe, ſuprà dictum eſt. Omnibus pariter fuiſſe communem gentibus, oſtendit paullo pòſt: *Planeq., quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.* nominatque mox Gallias, & Britanniam: tandemq; ſubjungit: *Adeò iſta toto mundo conſenſêre, quamquàm diſcordi, & ſibi ignoto.* Ne autem dubites, incantationes etiam eum intelligere, & veneficas arteis ſub magiæ vocabulo; ita pergit initio capitis ſecundi: *Species ejus plures ſunt. namque & ex aqua, & ex ſphæris, & ex aëre, & ſtellis, & lucernis, ac pelvibus, ſecuribusque, & multis aliis modis divina promit; præterea umbrarum inferorumque colloquia.* Et in fine ejusdem capitis: *Proinde ita perſvaſum ſit, inteſtabilem, irritam, inanem eſſe; habentem tamen quasdam veritatis umbras; ſed in his veneficas artes pollere, non magicas.* His igitur artibus ferè uſi ſunt omnium gentium ſacerdotes, ad comparandam ſibi immenſam illam exiſtimationem admirationemque apud profanum, rude, & rerum omnium ignarum vulgus. cui quàm nefariè auxilio opeque ipſius diaboli impoſuerint, innumeris patet exemplis: quorum unum atque alterum in medium proferre haud pigeat. Benjamin Iudæus, de quadam orientali natione, quam ipſe circa annum Domini Jeſu Chriſti cIↃ cL perluſtravit, in hanc ſententiam ſcriptum reliquit in itinerario ſuo: *Colitur ab his ſol aris frequentibus & magnis, extra urbem per omnia loca ad dimidium milliare exſtructis. Summo itaque mane communiter excurritur; aditurque ſol: cui in cunctis aris ſimulacra ſunt ſacrata, ad ſimilitudinem orbis ſolaris, magicis artibus conſtructa. exoriente enim ſole, orbes illi incendi conſpiciuntur; magnoque ſtrepitu ſonant.* Et ibidem, de aliâ gente inſulanâ in eodem oriente: *Habent ſacrificulos ſuos per ſingula loca in templis, eorum ſuperſtitioni dicatis. Sunt autem hi ſacrificuli omnium ariolorum incantatorumque totius orbis terræ peritiſſimi in omni vanitatis hujus genere. Ante ſingula autem templa campus magnus ac ſpatioſus eſt, in quo ingens ignis omnibus diebus ardet. ſolentque filios ſuos per hunc ignem transmittere, expiandi causâ. mortuos etiam ſuos in medium rogum conjiciunt exurendos. Sunt prætereà ex terræ magnatibus, qui ſeſe vivos igni devovent. Quum verò*

horum

horum quispiam familiaribus ac necessariis atque propinquis suis hujusmodi institutam devotionem indicat; continuò summâ omnium gratulatione & communi voce audit; Beatus tu, & benè tibi erit. Igitur, quo die votum exsolvendum est, magno convivio primùm exceptus, si dives fuerit, equò vehitur; sin pauperior, pedes, suorum aliorumque turbâ comitatus, ad campi usque initium deducitur: unde cursu inito, in ignem insilit. tum verò familiares, cognatique omnes, & consangvinei tympanis & choreis summâ cum lætitiâ exsultant, ac ludunt, quoad ille combustus fuerit. Triduo autem pòst, duo ex præcipuis sacrificulis illius domum adeuntes, familiæ omni domum parare præcipiunt, patre ipsorum eidem die ipsis adfuturo, atque, quid eos facere oporteat, declaraturo. Advocantur igitur ex civitate testes aliquot. & ecce Satan, illius imaginem imitatus adest. quem uxor & filii rogant, quemadmodùm cum eo in altero sæculo agatur. quibus ille respondens, Veni, inquit, ad socios meos, à quibus non excipior, donec ea exsolvam, quæ amicis ac propinquis debeo meis. distribuitque extemplo filiis res suas: jubetque debita omnia creditoribus persolvere; & à debitoribus, quidquid debeatur, exigere; testibus omnia ejus verba & mandata excipientibus, atque describentibus: à quibus tamen non conspicitur. Tum verò, se viam suam repetere dicens, evanescit. Hujusmodi erroribus, mendaciis, & fraudibus, sacrificulorum calliditate & artibus magicis constructis, vanitatem gens illa tuetur, ac mordicus tenet: sesesque nationum omnium terræ beatissimam esse jactat. De Aethiopibus, Africam ad australe mare incolentibus, ita Herodotus lib. III: Ἡ δὲ τράπεζα τοῦ ἡλίου τοιήδε τις λέγεται εἶναι. λειμών ἐστι ἐν τῷ προαστείῳ, ἐπίπλεος κρεῶν ἑφθῶν πάντων τῶν τετραπόδων· ἐς τὸν τὰς μὲν νύκτας ἐπιτηδεύοντας τιθέναι τὰ κρέα τοὺς ἐν τέλεϊ ἑκάστους ἐόντας τῶν ἀστῶν, τὰς δὲ ἡμέρας δαίνυσθαι προσιόντα τὸν βουλόμενον. φάναι δὲ τοὺς ἐπιχωρίους ταῦτα τὴν γῆν αὐτὴν ἀναδιδόναι ἑκάστοτε. Hoc est: *Solis mensa talis esse memoratur. Est in suburbanis pratum, omnium quadrupedum assâ refertum. quam per noctem singuli civium magistratus properant ponere: ad eamque, ubi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. hæc autem ipsâ à terrâ assiduè reddi indigenæ perhibent.* Similia hodiéque apud omneis simul profanas, idololatrasque genteis fieri, vulgò pueris etiam notum est. Verùm de his satis: ad Celtas meos redeo.

Temporis spatium, quo perfectos in disciplinâ reddi suos posse discipulos putabant Gallorum philosophi, suprà indicarunt Cæsar atque Mela: nempe *vicenos annos.* Tantumdem Germani suæ impenderint philosophiæ, nec ne, incertum habeo. De Indorum philosophis ex Megasthene ita Strabo, prædicto lib. XV: Ἔτη δ' ἑπτὰ καὶ τριάκοντα οὕτως ζήσαντα ἀναχωρεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν ἕκαστον, καὶ ζῆν ἀδεῶς, καὶ ἀνειμένως μᾶλλον. id est: *Quum triginta & septem annos sic vixerint, ad sua quemque regredi, & laxiùs licentiúsque vivere.*

Ceterò Cæsar, in dicto comment. VI, *Omnibus*, inquit, *Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. hoc mortuo, si quis ex reliquis excellit dignitate, succedit. at, si sunt plures pares; suffragiis Druidum adlegitur. nonnumquàm etiam de principatu armis contendunt.* Ad eumdem modum apud Germanos quoque, in singulis civitatibus, sive nationibus, unum omnibus reliquis præfuisse sacerdotibus ac philosophis, penes quem summa fuit rerum sacrarum, & apud quem reliqui sacerdotes initiarentur, haud dubium est. hic quidpe mos cunctis per terræ orbem gentibus, & olim, & nunc usitatissimus, divino etiam præcepto per Mosen apud Hebræos institutus. De Germanis quin etiam exemplum peti potest ex Strabone; qui, lib. VII, triumphum Germanici Cæsaris super devictis Germaniæ populis memorans, post alia, Ἐπομπεύθη δέ, inquit, καὶ Λίβυς τῶν Χάττων ἱερεύς. καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν. id est: *Ductus est in pompâ & Libys, Chattorum sacerdos, aliique multi mortales ex devastatis populis.* Quamquàm in nonnullis manu scriptis exemplaribus legitur, λέβης ἱερός, id est, *lebes sacer.* quod tamen falsum mendosumque esse, ostendunt verba sequentia, καὶ ἄλλα σώματα. Sciolus aliquis, quia mox infrà de duobus Cimbrorum sacris lebetibus auctorem narrare vidit; heic quoque pro Λίβυς legendum, judicio parum felici, putavit λέβης. Ceterùm hunc sacerdotem principem inter reliquos Chattorum sacerdoteis obtinuisse locum, facilè ex eo conjicitur, quòd hunc solum Strabo memorat, quum tamen haud dubiè & plures alii capti forent: siquidem complures numero ad bellum cum exercitu proficiscebantur. penes unos quidpe sacerdoteis, ut antè ostensum, omne jus erat *coërcendi, animadvertendi, vinciendi, verberandi*, prætereáque adversam aciem prœlio victam diis sacrificandi: quæ sanè ab uno solo, in magno numerosoque exercitu, fieri nequibant. Sed disertissimum huic rei testimonium perhibetur à Marcellino, in libro XXVIII; quod jam antè retuli tale: *Apud Burgundios generali nomine rex appellatur Hendinos: &, ritu veteri, potestate depositâ removetur, si sub eo fortuna titubaverit belli; vel segetum copiam negaverit terra: quemadmodùm solent Aegyptii casus ejusmodi adsignare rectoribus. At sacerdos apud Burgundios omnium maximus vocatur Sinistus: & est perpetuus, obnoxius discriminibus nullis, ut reges.*

CAPUT XXV.

De falsorum numinum venerationis origine.

PER fabulas solummodò atque ænigmata, cùm alias universi orbis terrarum genteis, tùm Celtas quoque nostros theologiam suam imperito vulgo aperuisse, veros autem de Deo vero & ejus naturâ sermones in arcanis sibi solis habuisse, ex iis, quæ superiori capite adducta sunt, satis abundéque perspectum est. Attestantur idem omnes ferè Græcorum Romanorumque libri, ejusmodi ænigmatibus, sphyngibus, ac fabulis referti inexplicabilibus, præsertim poëtarum. Nec quisquam inter tot auctores, in quibus haud paucos sacris initiatos fuisse existimo, tot sæculis hactenus fuit, qui arcanam illam, per sacramentum sibi commissam theologiam omnem evulgare sustinuerit. Vnde est, quòd Iustinus, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, Augustinus, & alii antiqui auctores ecclesiastici, fabulas plurimùm poëtarum confutare laboraverint. Nostro demum hoc sæculo fuerunt viri doctrinâ pariter ac pietate conspicui, qui demonstrare summo conatu, maximoque labore aggressi sunt, ipsam gentium theologiam unum verum Deum, rerum cunctarum conditorem, moderatoremque, tradidisse. quo in argumento præstantissimam omnium, meo judicio, locaverunt operam Augustinus Steuchus Eugubinus, in opere, quod de perenni philosophiâ composuit; & post hunc nuperrimè nobilissimus juxtà ac doctissimus vir Philippus Mornæus, in libro, quem de veritate religionis Christianæ conscripsit. Verùm, quia neque hi, nec quisquam alius originem pluritatis deorum ostendit; mihi hunc maximè locum paucis illustrandum proposui: nullo equidem alio consilio, nullâ aliâ de causâ, nisi uti ea, quæ de Germanorum diis auctores antiqui tradiderunt, clariùs, planiúsque intelligantur.

Vnum igitur, æternum Deum, rerum omnium auctorem simul ac conservatorem, ab omni ævo mortalibus creditum fuisse, pluribus documentis, testimoniisque, ex Græcorum Latinorumque theologiâ, seu philosophiâ productis, demonstrarunt in libris prædictis Steuchus & Mornæus. Non Græcos tantùm atque Latinos, sed alias quoque idem sensisse genteis, paucis ego heic ostendam. Aegyptios in eâdem fuisse opinione, nemini dubitare licet, quando Solonem, Pythagoram, Socratem, Platonem, & alios Græcorum sapienteis, ex Aegypto, in quâ pluribus annis peregrinati sunt, isthanc doctrinam hausisse, inter auctores convenit. De Indis igitur ita Philostratus, in vitâ Apollonii, libro III, capite XI: Τὴν μὲν γὰρ πρώτην, καὶ τελεωτάτην ἕδραν ἀποδοτέον θεῷ γενέτῃ τοῦδε τοῦ ζώου. τὴν δὲ ὑπ' ἐκείνῃ θεοῖς, οἳ τὰ μέρη αὐτοῦ κυβερνῶσιν. hoc est: *Primam ac perfectissimam sedem tribuendam esse deo genitori hujus animalis*, id est, totius mundi: *proximam verò diis, qui parteis ejus regunt*. De Sarmatis, qui posteà Slavorum magis nomine innotuerunt, Helmoldus in chronico, lib. I, c. LXXXIV: *Inter multiformia deorum numina, quibus arva, silvas, tristitias, atque voluptates attribuunt, non diffitentur unum deum in cœlis, ceteris imperitantem. illum præpotentem cœlestia tantùm curare: hos verò, distributis officiis, obsequenteis, de sangvine ejus processisse; & unumquemq. eò præstantiorem, quò proximiorem illi deo deorum.* Ac paucis uti absolvam; omneis sic credidisse olim totius terrarum orbis gentes, testis est locupletissimus Maximus Tyrius, in dissertatione primâ, his verbis: Ἐν τούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατήρ, καὶ θεοὶ πολλοί, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα καὶ ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος, καὶ ὁ ἠπειρώτης, καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς, καὶ ὁ ἄσοφος· κἂν ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ ἔλθῃς τὰς ἠϊόνας, κἀκεῖ θεοί, τοῖς μὲν ἀνίσχοντες ἀγχοῦ μάλα, τοῖς δὲ καταδυόμενοι. Id est: *In hac tantâ pugnâ, contentione, atque opinionum varietate, in eo leges omnium atque opiniones convenire videas; deum esse unum, regem omnium, ac patrem. huic multos additos esse deos alios, qui supremi illius dei sint filii, & quasi collegæ. in eo Græcus cum barbaro, continentis incola cum insulano, sapiens consentit cum stulto: ut si usque ad extrema oceani litora progrediaris, illic quoque deos inventurus sis; qui haud procul aliis oriuntur, aliis occidunt.* Hic auctor satis apertè etiam ostendit, quinam alii fuerint illi dii, supremi illius dei filii: nempe sidera cœlestia; quæ aliis gentibus ad oceanum orientalem oriuntur; aliis ad occidentalem occidunt. quod disertiùs adhuc eâdem dissertatione posteà docet, his verbis: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοί, θεοῦ παῖδες καὶ φίλοι, ἀλλ' ἄληπτοι ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ' οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii & amici sunt, sed innumeri: partim in cœlo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentia.* Et dissertatione XXXVIII: Ὁ μὲν γὰρ θεὸς, ὁ τῶν ὄντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, ὁ πρεσβύτερος μὲν ἡλίου, πρεσβύτερος μὲν οὐρανοῦ, κρείττων δὲ χρόνου καὶ αἰῶνος, καὶ πάσης φύσεως. hoc est: *Deus namque omnium,*

omnium, quæ exſtant, pater conditorque, ſole antiquior, antiquior cælo, omni tempore major, omni ævo, & quidquid in naturâ mutatur. Sic & Julianus, in hymno, regi omnium rerum ſoli dicato: Εἷς μὲν τῶν ὅλων δημιουργός· πολλοὶ δὲ οἱ κατ᾽ οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. id eſt: *Unus quidem omnium rerum eſt conditor; multi autem ſunt in cælo circumeuntes dei, conditori illi ſubjecti.* Patet igitur ex his, præter antiquiſſimum illum, verum, æternumque Deum, rerum omnium conditorem, ſidera etiam cœleſtia pro diis coluiſſe antiquis temporibus univerſas terrarum orbis genteis. Origo peſtiferæ atque exſecrandæ huic opinioni quæ fuerit, nunc aperiendum erit.

Jam inter antiquos Chriſtianæ religionis doctores fuerunt, qui arbitrarentur, toto illo primo mundi ſæculo, quod aquarum eluvionem anteceſſit, nullum inter mortaleis fuiſſe falſorum numinum cultum: hocque malum poſt eluvionem demum eſſe natum. cui opinioni pleroſque noſtri quoque ſæculi theologos accedere video. Verùm ego ſecus ſentio. Nempe, quum omnes pariter per univerſum terrarum orbem gentes eoſdem antiquiſſimis temporibus coluerint deos, eoſdemque ſacrorum obſervarint ritus, eademque de mundo, de ſiderum motu, de cunctarum rerum naturâ diſputaverint; quod de ſingulis fuſiùs infrà oſtendetur: probabilius eſt, omnem harum rerum notitiam intra CIↃ IↃ C LVII annorum ſpatium ante inundationem eſſe exortam, quàm intra C XXX circiter annos, poſt inundationem, antequàm in diverſas regiones diſperſæ fuerunt gentes. Confirmatur hæc ſententia eo argumento, quòd & Ægyptii, & Perſæ, & Græci, & alii populi ſacra ſua, ſacrorumque ritus ab ipſo Deo, rerum omnium auctore atque opifice, vel à primo mortalium, quem Deus condidit, ſeſe accepiſſe gloriati ſunt; ut ſuprà ſatis abundéque demonſtratum eſt. Certè Satanas, poſtquàm ob rebellionem à vero æternoque Deo cœlo deturbatus; infenſus per invidiam humano generi, mox primis mortalibus Adamo & Hevæ, horumque deinde poſteris perpetuò inſidiatus eſt; omnibuſque tentavit modis, quò omneis pariter in eamdem ſecum præcipitaret miſeriam: donec tandem illos ab obedientiâ, hos prorſus ab omni cultu, quem uni Deo, conditori ſuo, ſummum omnes debebant, ſeduxit. Nec Cainum credo, maledictione à Deo ob fraternam cædem acceptâ, in poſterum aut dilexiſſe verè Deum, aut rectè coluiſſe: ſed, quem tanto ſcelere offenderat, ut inviſum infenſumque ſtatim reliquiſſe: moxque à diabolo impulſum fuiſſe, uti à conditore ad rei conditæ venerationem ſeſe converteret. hac inſuſurratâ opinione: eum, qui cunctarum rerum fuiſſet auctor & opifex, cœleſtia maximè curare; ut ex Sarmatarum prodidit theologiâ Helmoldus: terreſtria autem atque humana permiſiſſe diis inferioribus, filiis ſuis, in id procreatis, uti parteis mundi regerent; quod ex Indorum protulit theologiâ Philoſtratus. hos autem deos eſſe ipſa ſidera, ſolem, lunam, & ceteras ſtellas, erranteis ſimul fixaſque; ut ex Maximo Tyrio patuit: quarum vim, virtutes, facultates atque effectus jam anteà didicerat Cainus à patre Adamo, divinarum juxtà & humanarum rerum peritiſſimo. hos igitur deos eſſe venerandos, hos invocandos, horum interceſſione ſupremi illius dei, omnium patris atq; regis, iram placandam; quum per ſe jam ampliùs ad eum accedere Caino non liceret. Hanc verò peſtiferam pernicioſiſſimamque opinionem non ſoli ſibi habuit Cainus; ſed filiis nepotibuſque ſuis tradidit. unde illud eſſe puto divi Iudæ in epiſtolâ; ubi de falſis prophetis, ſive doctoribus, populum Dei ſeducentibus, ita loquitur, ver. X, & XI: Οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι, βλασφημοῦσιν· ὅσα δὲ φυσικῶς, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται. οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν. Id eſt: *At iſti, quæcumque non noverunt, vituperant: quæcumque verò naturaliter, ut animantia ratione expertia, ſciunt, in his ſeſe corrumpunt. Væ ipſis: nam viam Caini ingreſſi ſunt.* Ubi ſatis diſertè apoſtolus oſtendit, Cainum falſæ doctrinæ primum inter mortaleis fuiſſe auctorem. De iiſdem falſis doctoribus ita ſcribit divus Petrus, in epiſt. II, cap. I, ver. ult., & cap. II, ver. I: Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία· ἀλλ᾽ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ· ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι. Hoc eſt: *Non enim libitu hominis allata eſt olim prophetia: ſed acti à ſpiritu ſancto loquuti ſunt ſancti Dei homines. Fuerunt autem & falſi prophetæ in populo: ut etiam inter vos erunt falſi doctores, qui ſubintroducent hæreſes exitiales, etiam Dominum, qui illos mercatus eſt, abnegantes.* Et eodem capite, ver. V: Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο· ἀλλ᾽ ὄγδοον Νῶε, δικαιοσύνης κήρυκα, ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. hoc eſt: *Et priſco mundo non pepercit: ſed octavum Noë, juſtitiæ præconem, ſervavit, quum diluvium mundo impiorum induceret.* Hic quoque apoſtolus ſatis clarè atque dilucidè teſtatur, fuiſſe ante terrarum inundationem falſos doctores, qui aliam, quàm à Deo traditam, docuerint mortaleis religionem: ſolum Noachum veram Dei doctrinam prædicaſſe.

quod & divus Moses testatur, genesios cap. VI, ver. VIII & IX: *Sed Noachus invenit gratiam in oculis Iehovæ. Noachus vir justus, integer erat in ætatibus suis. secundùm Deum indesinenter ambulabat Noachus.* Et ipse Dominus, apud eumdem Mosen, cap. sequenti, ver. I: *Te perspexi justum coram me in ætate hac.* Illa igitur Caini doctrina de falsorum numinum veneratione, cultuque, adeò deinde in posteros ejus, continuo Satanæ promotu, prorepsit, uti etiam piorum Sethi nepotum, veri Dei cultorum filios corripuerit; in tantum, uti tandem ex omni mortalium genere, VIII solummodò inventi fuerint homines, quos Deus ab aquarum eluvione servari dignos habuerit; testibus Mose, ac Petro, locis prædictis. Multa sanè, imò cuncta in se concludit mala exiguus Mosis versiculus XII, capitis VI genesios; cujus verba sunt ista: *Adspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat, quia corruperat omnis caro vitam suam super terram.* Hinc rectè κόσμος ἀσεβῶν, id est, *mundus impiorum* adpellatur Petro primum illud ævum, quod inundationem antecessit. Atque initio equidem Cainus cœlestia tantùm sidera, quorum faciem oculis cernebat, cum filiis suis veneratus est. de quâ veneratione ita Zephania propheta, cap. I, ver. V: *Qui incurvant se super tecta exercitui cœlorum.* de quibus etiam Domini verba, per Mosen populo Hebræorum declarata, deuteronom. cap. XVII, ver. III: *Qui coluerit deos alienos, incurvans se illis, aut soli, aut lunæ, aut ulli exercitus cœlorum; quod non præcepi.* Nepotes verò, vel pronepotes Caini nefariâ hac idololatriâ haud contenti, mox è mortalium quoque genere nonnullos, ob potentiam, ac rerum gestarum magnitudinem, item ob beneficia, inter numina consecratos cœlo dicarunt. unde illud M. Tullii de utrisque, lib. II de legibus: *Divos, & eos, qui cœlestes semper habiti sunt, colunto, & illos, quos in cœlum merita vocaverint, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.* item istud Ovidii, in carmine in Ibin scripto:

Denique ab antiquo divi, veteresque, novique,
In nostrum cuncti tempus adeste, Chao.

Sed cælestium siderum veneratio omnis jam ante inundationem usurpata fuit: mortalium multi etiam pòst cœlo dicati sunt. Vtrosque deinde Græci (vanum semper atque in risus factum hominum genus) sic fabulositate suâ confuderunt, ac numero eorum aucto permiscuerunt; uti illos quoque divos, qui primi cœlestes habiti sunt, id est, cœlestia sidera, homines natos in terris, eosque omneis in Græciâ suâ, finxerint. unde tanta consequuta est theogoniæ eorum obscuritas, tantæque tenebræ, uti posteriores, Græci simul atque Latini, quis tandem hic vel ille foret divorum, numquàm satis explanare quiverint. Quamquàm hoc in genere Assyrii quoque, & Aegyptii, & Aethiopes, & aliæ gentes mirè ineptiverint; testibus, inter alios scriptores, maximè Diodoro, lib. I, II, & III; & Macrobio, Saturnaliorum lib. I. At quæret heic fortè quispiam, quinam fuerint illi mortales ante inundationem, ob potentiam ac rerum gestarum magnitudinem cœlo dicati? Respondeo; fuisse viros forteis ante inundationem, atque potenteis, magnâ famâ ob exercitam tyrannidem (quæ *gigantum* vocabulo indicatur) apud omneis mortales celebratos, dilucidissimis testatur verbis Moses, eodem lib genes. cap. VI, ver. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis: ac etiam posteà: quibus diebus congrediebantur filii Dei cum filiabus hominum: quæ liberos pariebant illis. ii sunt potentissimi illi, qui fuerunt jam olim viri celeberrimi.* Idem Moses Lamecum, quintum ab Caino, fastus tyrannidisque notâ insignit, eod. lib. cap. IV, ver. XXIII, & XXIV, his verbis: *Tum dixit Lamecus uxoribus suis; O Hada, & Zilla, audite vocem meam: uxores Lameci auribus percipite sermonem meum. nam virum interfecero ad vulnus meum: etiam adolescentem, ad tumicem meum. quum septuplo sit vindicandus Cainus; utique Lamecus septuagies septies tanto.* Diodorus lib. V: κολασθῆναι δὲ τοὺς γίγαντας ὑπὸ Διὸς διὰ τὴν εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους παρανομίαν, καὶ διὰ τὸ, ταῖς τοῦ σώματος ὑπεροχαῖς καὶ ῥώμαις πεποιθότας, καταδουλοῦσθαι μὲν τοὺς πλησιοχώρους, ἀπειθεῖν δὲ τοῖς περὶ τοῦ δικαίου τεθειμένοις νόμοις. Hoc est: *Causam, ut à Iove in giganteis ita animadverteretur, fuisse ajunt injustam hominum oppressionem: quòd videlicet proceritate corporum, & virium excellentiâ freti, finitimos in servitutem redigerent; & statutis de justitiâ legibus non obtemperarent.* Quidquid aliis auctoribus de gigantum cum Jove bello memoratur, angelorum id rebellionem significare, haud vanis infrà, cap. XXXI, ostendam documentis. Isti igitur Diodoro memorati gigantes nulli alii fuère, quàm qui aquarum inundatione debellati sunt atque deleti. nam Lucianus quoque, in libro de deâ Syriâ, causas dictæ inundationis ex vetustissimis Græcorum monimentis recenset has: ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρησσον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀνθ' ὧν σφίσιν ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. Hoc est: *Quum contumeliosi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum servaverunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Quocirca facilè crediderim,

gigantum

gigantum vocabulum ab initio nihil aliud significasse, quàm homines, qui contra jus fasque imperium in alios arripiebant. unde etiam idem vocabulum angelis rebellibus tributum; quia hi quoque cœli imperium adfectaverant; ut infrà, dicto cap. XXXI, patebit. Jam ipsum Cainum munivisse urbem, ostendit Moses, proximè dicto capite, ver. XVII: *Et cognovit Cainus uxorem suam. quæ concepit, & peperit Chanocum. Quamobrem studebat condere urbem. & vocavit nomen urbis de nomine filii sui Chanoc.* Et, si gentilibus credere dignum est auctoribus, *Ioppe Phœnicum*, quæ vulgò nunc *Iaffa*, *antiquior terrarum inundatione* habita fuit; referentibus, Plinio lib. V, cap. XIII, Melâ lib. I, cap. XI, Solino cap. XXXVII. Apud Plutarchum, in Themistocle, sic Artabanus Persa ad Themistoclem: Ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων, κάλλιστος οὗτός ἐστι, τὸ τιμᾶν βασιλέα, καὶ προσκυνεῖν εἰκόνα θεοῦ, τοῦ τὰ πάντα σώζοντος. id est: *Nobis, inter multas præclarasque leges, hæc est pulcherrima, uti regem veneremur, & imaginem adoremus omnia conservantis dei.* Hinc illud, quod apud Q. Curtium, lib. VIII, de Alexandri veneratione svadet postremus adulatorum Cleo Macedonibus. verba Curtii hæc sunt: *Cleo, sicut præparatus erat, sermonem cum admiratione laudum ejus instituit. merita deinde percensuit. quibus uno modo referri gratia posset, si, quem intelligerent deum esse, confiterentur; exiguâ thuris impensâ tanta beneficia pensaturi. Persas quidem non piè solùm, sed etiam prudenter reges suos inter deos colere. majestatem enim imperii salutis esse tutelam.* Quin in hanc usque diem Persarum rex pro deo colitur à suis; adpellaturque *Dominus, qui cœlum ac terram fulciat, sustineatque.* & aqua, quâ ille pedeis abluit, religiosè, ceu res sacra, ac salutare morborum omnium medicamentum, adservatur. Strabo, lib. XI, hunc morem eos à Medis primum accepisse tradit. Idem auctor, lib. XVII, ita de Aethiopibus: Σέβονται δὲ ὡς θεοὺς τοὺς βασιλέας· id est; *reges ut deos colunt.* quod & Diodorus attestatur, lib. III. Idem Strabo paullo pòst: Ὡς δὲ ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς εὐεργέτας καὶ βασιλέας θεοὺς νομίζουσι· καὶ τούτων τοὺς μὲν βασιλέας κοινοὺς ἁπάντων σωτῆρας, καὶ φύλακας, τοὺς δὲ ἰδιώτας, ἰδίως τοῖς εὖ παθοῦσιν ὑπ᾽ αὐτῶν. id est: *Plerosque eos, à quibus beneficium acceperunt, simulque reges, pro diis habent. reges equidem, ut communeis universorum servatores, atque custodeis: privatos verò homines, eorum, qui beneficiis ab iis adfecti.* Plinius, hist. nat. l. II, c. VII: *Deus est mortali, juvare mortalem. & hæc ad æternam gloriam via. hac proceres iêre Romani: hac nunc cœlesti passu cum liberis suis vadit maximus omnis ævi rector Vespasianus Augustus, fessis rebus subveniens. hic est vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur. quidpe & omnium aliorum nomina deorum, & quæ suprà retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis.* Ovidius, de Pont. l. II, eleg. IX:

Vtilitas igitur magnos hominesque deosque
Efficit, auxiliis quòque favente suis.

Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Aut forteis, aut claros, aut potenteis viros tradunt post mortem ad deos pervenisse; eosque esse ipsos, quos nos colere, precari, venerarique soleamus.* Tacitus, annal. lib. II, de Germanico: *Iam classis advenerat, cum præmisso commeatu, & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret; lacus inde & oceanum usque ad Amisiam flumen secundâ navigatione pervehitur.* Cicero, libro prædicto, anteà: *Habet enim venerationem justam, quidquid excellit.* Romani quoque imperatores an non dii vulgò salutati sunt, salutarique voluerunt: aræque iis, ac templa, non modò mortuis, sed vivis etiamdum dicata fuerunt? Idem igitur, vel simile, ante etiam inundationem factitatum puta. Et quæso, unde primus *dives*, sive primi *divites* dicti? nisi, quòd potentiâ, opibusque adfluentes pro diis habiti sint. Quam ne falsam opineris etymologiam; non modò Latini id prisci sic intellexêre, sed & Slavi: quibus quum patriâ lingvâ Deus diceretur BOG, & variante dialecto BOH; divitem, opulentumque adpellarunt *bogáty*, & *boháty*: ipsas verò opeis *bogáctwo*, *bogástwo*, *bohatstwi*: quemadmodùm & Latini *divitias*. Ac Turcis, vide, an fortè eâdem ratione dicatur dives *develet*, ab Aegyptiaco vocabulo *devel*, quod deum significat. Hinc tandem Germanis nostris *regnum*, sive *imperium* patrio sermone dictum est, variantibus dialectis, *reich*, *rych*, *ryk*, *rig*; quod idem divitem significat: & nonnumquàm *reichtum*, *rychtum*, *ryckdom*, *rigdom*: quod & divitias, & regnum notat. Hæc igitur tot variarum lingvarum vocabula quamvis post inundationem demum nata fuerint; tamen res ipsa jam antè inter mortaleis sic habita est. De Nino (sive is Nimrodus est) quod & sacræ, & profanæ narrant historiæ, quasi hic primus inter mortaleis fuerit sive rex potens, sive tyrannus; id de primo sæculo post inundationem, non post conditum ævum, intelligendum est. Moses prædicto cap. gen. VI. ṽ. IV: *Gigantes erant in terrâ diebus illis; ac etiam posteà.* Posteriores hi haud dubiè fuerunt Ninus & alii post terrarum eluvionem.

Sed

Sed jam alia heic oriri potuerit quæstio. nempe, quum universum mortalium genus, præter Noachum, uxoremque ejus, ac treis filios, horumque uxores, inundatione penitùs exstirpatum sit; unde hæc siderum aliorumque numinum veneratio ad omneis simul Noachi posteros pervenerit; ita, uti posteà sola Hebræorum gens veri Dei, cunctarum rerum opificis, cognitionem juxtà atque cultum servaverit? nam Noachum Deus, cum filiis uxoribusque, ob pietatem in arcâ ab aquarum injuriâ protexit. Respondeo: Noachum equidem justum, pium, sanctumque fuisse virum, testatur disertissimè Moses, ipseque Dominus, ut suprà relatum: at de filiorum ejus, horumque uxorum religione nihil additur. proinde, licet non omnes, unus tamen vel alter ex iis poterat esse contemtor veri Dei, atque idololatra: utique feminæ; quarum mentes in superstitiones semper pronæ. Servari nihilo minùs hos omneis voluit Jehova, non propter ipsorum religionem, atque fidem, sed ob pietatem patris Noachi. sic enim & Ismaëlem, profanæ gentis conditorem, salvum esse voluit Dominus, & in magnam excrescere gentem, non ipsius gratiâ, sed quia filius erat Abrahami: teste divo Mose, Gen. cap. XXI, ver. XIII. Aut, si hæc minùs placet sententia; licet pii religiosiq; fuerint veri Dei cultores omnes pariter Noachi filii, horumque uxores, cùm ante inundationem in paternis agris, tùm durante inundatione; in arcâ à patre constructâ tamen, postquàm ex hac, cessante aquarum eluvione, egressi sunt, mox ad pristinam illam idololatriam, quâ omnis terra ante eluvionem erat repleta, cujusque memoriam non poterant non tenere, unus vel alter delabi potuit. Quin satis hoc omnibus certum esse debere existimo in Chamo. cujus flagitiosissimum illud in patrem dormientem facinus, omnium rerum à filiis Noachi post inundationem gestarum narratur primum. quod ille sanè numquàm perpetrasset, nisi summus divinæ juxtà fuisset atque humanæ disciplinæ contemptor: ob quod ipsum maledictionem à Deo, denuntiante patre Noacho, consequutus est, ut anteà Cainus. Ab uno autem Chamo, ejusque posteà liberis, in omnem Noachi posteritatem, ante etiam lingvæ primævæ confusionem, disseminata est abominanda ista pestis. Unde omnes, contempto conditore suo, vero Deo, præceptoque ejus, ut suprà capite IV dictum, repugnantes, unanimi consensu, in terram Schinar profecti, urbem magnam, turrimque præaltam, ad æternam nominis memoriam, ædificare aggressi sunt. quâ Deus re graviter offensus, lingvam eorum, quâ tunc unâ utebantur omnes, confudit, in plurimasque dialectos dissipavit; ipsosque in universum dispersit terrarum orbem. Illi, in suam quique regionem profecti, nefariam, quâ ante inter se juncti usi erant, idololatriam unà secum transportarunt. Hinc postmodùm omnes per universum terræ orbem gentes unos eosdemque veneratæ sunt deos, Solem, Lunam, Saturnum, Jovem, Mercurium, Martem, Venerem, Minervam, Vulcanum, Herculem, & alios: & quamlibet aliis aliæ nominibus, secundùm suæ quæque lingvæ vim atque interpretationem; tamen ritibus atque ceremoniis ferè eisdem; quod infrà in singulis earum partibus clariùs patebit: eamdem omnes de singulis diis opinionem tenentes. Unde illud est Plutarchi, in libro de Iside: Θεοὺς δὲ οὐχ ἑτέρους παρ' ἑτέροις νομίζομεν, οὐδὲ βαρβάρους καὶ Ἕλληνας, οὐδὲ νοτίους, καὶ βορείους· ἀλλ' ὥσπερ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, κοινὰ πᾶσιν, ὀνομάζεται ἄλλως ὑπ' ἄλλων, οὕτως ἑνὸς λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ' ἑτέροις κατὰ νόμους γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. id est: *Neque verò alii apud alios existimantur esse dii, aut sui Græcis, barbaris item sui; alii septemtrionalibus, alii australibus: sed, quemadmodùm sol, luna, cælum, terra, mare, communia sunt omnibus, tantùm aliter ab aliis adpellata; ita unius mentis, hoc universum temperantis, uniusque providentiæ huic præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, alia nomina, legum instituto habentur.* Et illud apud Livium lib. XLII; ubi Q. Fabius Flaccus censor à senatu Romano increpatur, quòd Lucinæ Iunonis in Bruttiis templum tegulis marmoreis detexerat, uti iisdem tegulis templum Romæ, quod ipse ædificari curabat, tegeret: *Obstringere religione populum Romulum ruinis templorum templa ædificantem. tamquàm non iidem ubique dii immortales sint: sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* Quò & illud pertinet, quod suprà ex Cæsaris commentar. VI attuli de Celtis; *Deorum maximè Mercurium eos coluisse: post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam: de quibus eamdem ferè, quam reliquæ gentes, habuerint opinionem.* Possem heic recensere testimonia auctorum, qui omnium ferè Græcorum Latinorumque deorum numina in aliis etiam totiùs orbis gentibus memorant. sed id nimis longum foret, nec necessarium; quando cuivis, monimenta eorum legenti ea cognoscere facillimum est. Notatu maximè dignum est, quod Diodorus, lib. III, de Atlantiis populis, magnam insulam contra Africæ litora incolentibus (Americanos intelligi, alibi pluribus certisque ostendi poterit,

terit, Deo adnuente, documentis) ex vetustissimorum traditionibus prodit his verbis: Ἡμεῖς δ᾽ ἐπεὶ περὶ τῶν Ἀτλαντίων ἐμνήσθημεν, οὐκ ἀνοίκειον ἡγούμεθα διελθεῖν τὰ μυθολογούμενα παρ᾽ αὐτοῖς περὶ τῆς τῶν θεῶν γενέσεως, διὰ τὸ μὴ πολὺ διαλλάττειν αὐτὰ τῶν μυθολογουμένων παρ᾽ Ἕλλησιν. id est: *Sed, postquàm de Atlantiis facta est mentio, non alienum ducimus, adjungere quæ illi de ortu deorum fabulantur; quia à Græcorum fabulis haud multum dissonant.* Exinde ferè omnium deorum dearumque historiam ex Atlantiorum theologiâ refert, quos Græci coluerunt: quos & ipsos apud se natos gloriabantur Atlantii, ut reliquæ gentes. Sed uti credas, omnem Noachi posteritatem in falsorum numinum cultum fuisse prolapsam; en, disertissimum est testimonium in historiâ Jehosuæ, capite ultimo: ubi ipse Dominus testatur, adeò omneis mortales fuisse idololatras, uti etiam Abrahami, quem ille unum tunc ex omnium mortalium cœtu in filium sibi dilegit, pater fuerit eâdem peste correptus. Verba illic leguntur ista: *Tum dixit Iehosua omni populo: Sic dicit Iehova, Deus Israëlis: Ultra flumen Euphratem habitabant majores vestri olim; utpote Therachus pater Abrahami, & pater Nachoris: colebantque deos alienos. Sed adsumsi patrem vestrum Abrahamum è terrâ, quæ est trans illud flumen.* Atque origo falsorum numinum, quæ non solùm Celtæ nostri, sed universæ per terrarum orbem gentes, exceptis unius Abrahami posteris, Dei populo (quamquàm de hoc etiam frequentes adeóque perpetuæ Dei prophetarumque querelæ in sacris libris) veneratæ sunt, sic se habet.

CAPUT XXVI.

De variis Germanorum diis. ubi ostenditur, primùm, omneis gentilium deorum adpellationes ad unum spectare solem; dein, easdem ad unum, verum, æternumque Deum esse referendas.

OSTENSUM est suprà, cap. XXII, Tacitum plerorumque aliarum gentium deorum venerationem Germanis nostris attribuere: è diverso autem Cæsarem, *Solem* tantùm, *ac Lunam, & Vulcanum* eos novisse, adfirmare; *reliquos ne famâ quidem accepisse.* Utriusque veram fidamque esse narrationem; modò hæc Cæsaris falsa expungas verba, *reliquos ne famâ quidem acceperunt*; pluribus hinc aperire conabor argumentis.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XVII, omneis deorum adpellationes ad unum spectare solem adfirmat; pluribusque id posteà quamgravissimis rationibus, ex gentili theologiâ productis, VII integris capitibus confirmare sedulus adnititur. Ego, non modò omnia deorum nomina ac numina ad unum pertinere solem, dearum verò ad lunam; sicque & Celtas nostros, & omneis olim sensisse genteis: sed ea ipsa varia solis lunæque vocabula ad unum, verum, æternumque Deum esse referenda, quem in unitate trinum, in trinitate unum veneramur, rerum cunctarum conditorem juxtà ac moderatorem, cùm ex Macrobio, tum ex aliis gravissimis priscis auctoribus, validissimis demonstrare conabor documentis.

Macrobius igitur, in dicto cap. XVII, à variis solis virtutibus & effectibus, varia ei tributa fuisse à mortalibus nomina existimat, simulque numina. Huic ego opinioni non solùm libenter accedo; sed interiùs etiam penetro. Nempe mortalium primus ADAMUS, quum cunctis rebus, à Deo recens conditis, certa imponeret vocabula; quod testatur Moses gen. c. II, ✡. XIX, & XX; ipsi autem Deo, rerum omnium conditori, nullum certum, proprium, ac peculiare inveniret nomen; quod non magis illi aperuit Deus, quàm Mosi sciscitanti, exodi c. III, ✡. XIV: ab variis causis variisque effectibus varias ei tribuit adpellationes; quarum haud paucæ in sacris leguntur libris. Ea adpellationum ratio ad omneis posteà gentes, unà cum reliquâ theologiâ, pervênit; ut patet haud ita obscurè è dicto Macrobio. cum quo consentiens Plutarchus, in libro de Iside, ita ait: Ἑνὸς λόγου, τοῦ ταῦτα κοσμοῦντος, καὶ μιᾶς προνοίας ἐπιτροπευούσης, καὶ δυνάμεων ὑπουργῶν ἐπὶ πάντας τεταγμένων, ἕτεραι παρ᾽ ἑτέροις γεγόνασι τιμαὶ καὶ προσηγορίαι. Id est: *Unius mentis, universum hoc temperantis, uniusque providentiæ eidem præfectæ, & facultatum administrarum, omnibus rebus destinatarum, alii apud alios honores, aliæque repertæ sunt adpellationes.* Illustrant hæc quammaximè, quæ Seneca, in IV de beneficiis, cap. VII, tradit his verbis: *Natura, inquis, hæc mihi præstat. Non intelligis, te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo. quid enim aliud est natura, quàm Deus, & divina ratio, toti mundo & partibus ejus inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. & Iovem illum Optimum ac Maximum ritè dices & Tonantem, & Statorem: qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quòd post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quòd*

stant beneficio ejus omnia, Stator Statiliosque est. hunc eumdem & Fatum si dixeris, non mentieris: nam, quum fatum nihil aliud sit, quàm series implexa causarum; ille est prima omnium causa, ex quâ ceteræ pendent. Quæcumque voles, illi nomina propriè aptabis, vim aliquam, effectumque cælestem continentia. Tot adpellationes ejus possunt esse, quot munera. Et capite sequenti: *Hunc & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium nostri putant: Liberum patrem, quia omnium parens sit, & quòd ab eo primùm inventa seminum vis est, consultura per voluptatem: Herculem, quia vis ejus invicta sit; quumque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura: Mercurium, quia ratio penes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est utrumque, nec distat.* At posteri Adami (in quibus primus Cainus) quum à veri Dei veneratione ad siderum cultum, Satanæ persvasu, defecissent; varias istas Dei virtutes & potestates, variosque effectus, non uni conditori, omnium rerum principio & causæ, sed rebus ab eo conditis, id est, sideribus adscripserunt, divinitate etiam iis attributâ: quia horum ope apertè sese juvari cernebant; quod de Germanis disertè tradit Cæsar, prædicto com. VI. Mox sacerdotes, qui, ejusdem Satanæ impulsu, omnem de vero supremoque Deo notitiam sibi unis arcanam habuêre, imperito vulgo persvaserunt, unum solem, omnium siderum maximum, verum æternumque esse Deum, qui cetera sidera, simulque res cunctas condidisset: quod pluribus probare contendit documentis Julianus Cæsar, in hymno, quem in honorem regis omnium rerum solis conscripsit. unde Massagetæ, Scythica gens, θεὸν ἥλιον μόνον, id est, *deum unicum solem* agnoverunt; testibus, Herodoto lib. I, & Strabone lib. XI. Quæ opinio non modò apud vetustissimos illos mortaleis, sed apud posteros etiam perpetuò ad hæc usque sæcula duravit. quidpe nunc etiam multi ita sentiunt populi barbari, non solùm in extero orbe, sed & in Africâ, in Asiâ, adeóque in ipsâ Europâ nostrâ. Deinde verò, quum etiam lunæ magno sideri magna vis atque virtus inesset; huic proximum à sole numen, variaque ab effectibus variis nomina adsignarunt. Unde ita de Afris Herodotus, lib. IV: Θύουσι δὲ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ μούνοισι· τούτοισι μέν νυν πάντες Λίβυες θύουσιν. id est: *Solis autem soli ac lunæ immolant: & quidem universi Afri.* Et de Aegyptiis Diodorus, lib. I: Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν. hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt.* Tandem, quum reliquæ etiam errantes stellæ vim quamdam atque potestatem in se haberent; his etiam singulis suo ordine, ut anteà numina, sic posteà nomina adscripserunt; solis atque lunæ variis adpellationibus variè inter eos distributis: quas adpellationes post aquarum inundationem suâ quæque gens sibi interpretata est lingvâ. Cicero, in primo de naturâ deorum: *Quot hominum lingvæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Vellejus, quôcumque veneris, sic idem in Italiâ Vulcanus, idem in Africâ, in Hispaniâ.* Ita igitur reliqua sidera omnia in deorum habuêre numero; uti SOL *dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, & mens mundi, & temperatio* existimaretur; testibus, Cicerone in somnio Scipionis, & Macrobio in dicto capite XVII: vel etiam *parens ac genitor* illorum; ut Indis juxtà & Slavis visum; testibus Philostrato atque Helmoldo, superiori capite citatis. quod & Julianus, in suprà dicto hymno, pluribus argumentis docere conatur. Idem & Celtas, atque in his maximè Germanos nostros sensisse, patet ex suprà dicto Cæsaris loco; ubi eos *Solem tantùm, & Vulcanum, & Lunam coluisse* testatur. Sed postquàm generalem omnium gentium theologiam paucis aperuimus, tempus jam fuerit ad Germanorum superstitiones transgredi; membratimque ostendere, quæ numina olim venerati sint, & quibus nominibus: quæ cuncta unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum conditoris, fuêre adpellationes, virtutesque.

Eosdem omnino fuisse priscis Germanis deos, qui & Gallis, aliisque præterea Celtis, atque adeò universis per omnem terræ orbem gentibus, suprà satis abundéque ostensum est. Cæsar igitur, dicto belli Gall. comment. VI, *Deûm*, inquit, *maximè Mercurium colunt. post hunc, Apollinem, & Martem, & Iovem, & Minervam.* Dii sunt isti omnes gentium antiquissimi; *qui cælestes semper habiti sunt*; ut ait Cicero, in secundo de legibus: nempe sidera cœlestia, sive quinque ex VII planetis: quibus primi, etiam ante terrarum inundationem, numen adscripsêre mortales: è quorum nominibus Celtis nostris, quemadmodùm reliquis gentibus, VII cognominati sunt dies. De his igitur singulis dicendum erit: ac primùm de Apolline.

SOLIS, cœlestis sideris, cognomentum esse vocabulum Ἀπόλλων, ex pluribus auctoribus vetustissimis demonstrat Macrobius, dicto cap. XVII libri primi Saturnaliorum. quibus accedit hoc Juliani in prædicto hymno: Καὶ Ἀπόλλων καὶ ἥλιος αὐτός. τοῦτο κοινὸν ὄνομα πᾶσι καὶ γνώριμον. id est:

id est: *Apollo quoque ipse sol: quod nomen apud omneis est commune, atque satis notum.* Eumdem igitur esse deum, intelligendum est, Apollinem Gallorum, & Germanorum Solem. Hoc sidus Germani nunc fere omnes adpellant SON. Angli equidem in Britannia scribunt SUN; propè tamen eodem proferunt sono, quo ceteri Germani suum *Son.* Ex septemtrionalibus Svedi idem sidus vocant SOLE; & Dani SOOL, sive SOEL, pari cum Svedis sono, quasi per ω. Unde videre est, ex eodem fonte hoc vocabulum Germanos hausisse; ex quo Latini suum SOL: nempe ex Asiâ, ante lingvæ primævæ confusionem. Slavorum quin etiam nationibus idem sidus nunc eodem vocabulo, variantibus tantùm dialectis, dicitur, Slavis SONCE, iis, qui vulgò Dalmatæ dicuntur, SUNCE; & aliis, interposito L, Polonis SLONCE, Bojohæmis SLUNCE, Lusatiis SLONICE. Sed & Græcos veteres harum gentium numero accedere arbitror; qui solem vocarunt ἭΛΙΟΝ. nam plurima vocabula, quæ Latini per S incipiunt, Græci inchoant per adspirationem. pro exemplis ista cognoscere libeat: Ἅλς, *sal*; ἁπλόος, *simplex*; ἕζω, *sedere facio*; ἕζομαι, *sedeo*; ἕδος, *sedes*; ἑκυρὸς, *socer*; ἕξ, *sex*; ἑπτὰ, *septem*; ἕπω, *sequor*; ἕρπω, *serpo*; ἡμισυ, *semi*; ἵδος, sive ἱδρὼς, *sudor*: cui tamen plenius respondet ὕδωρ· ὕλη, *sylva*; ὑπὲρ, *super*; ὕπνος, *somnus*; ὑπὸ, *sub*; ὗς, *sus*. In eumdem igitur modum ex *Sôl* factum censeo ἥλιος· quod initio fuisse videtur ὥλιος: dein, Doricâ dialecto, ἅλιος; quò utitur Pindarus. tandem ex hoc ἥλιος. ὦλ autem rectè congruit cum Latinorum *sol*: nam & in hoc, *o* est longum ac productum. Jam verò cum Græcorum ἭΛ convenit & Hebræorum EL, quo Deum adpellant; quum propriè significet *fortem*. Neque ex alio fonte promanavit Arabum & Turcarum ALLA. SOL igitur nullius alius rei initio fuit adpellatio, nisi unius illius veri Dei, rerum omnium auctoris. Macrobius, dicto cap. XVII, ex Chrysippi sententiâ tradit, Apollinem Græco sermone sic dictum, ὅτι μόνος ἐστὶ, καὶ οὐχὶ πολλοί. *nam primam nominis literam retinere significationem negandi: & Latinitatem etiam eum, quia tantam claritudinem solus obtinuerit,* SOLEM *vocasse.* Hoc adeò verum est, uti nostræ etiam lingvæ argumentis demonstrari queat. à vocabulo quidpe *Son*, derivativis vocibus dicimus id quod est *unum*, *solum*, vel *singulum*, *sonderlich*, & *sonderlick*, & *besonder*, & *insonders*. atque eâdem ratione, quod Latinis est *segregare*, nobis dicitur *absonderen*, & aliâ dialecto *afsonderen*. & Angli item, quod Latinis est *privum*, dicunt *asunder*; & *singulare*, *sundry*. Sed & aliis gentibus, ab eodem unitatis argumento, maximum illud omnium sidus adpellationem accepit. Macrobius, dicto lib. I, cap. XXIII, de Assyriorum gente loquens; *Deo*, inquit, *quem summum maximumque venerantur*, ADAD *nomen dederunt. ejus nominis interpretatio significat* UNUM. *Hunc ergo ut potentissimum adorant deum: sed subjungunt eidem deam Adargatin: omnemq. potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt; Solem, Terramque intelligentes.* Hæc cuncta multo magis profectò Hebræorum illi EL competunt, quàm sideri cœlesti: ad illum quidpe rectè spectat versus iste Sibyllinus, planè divino adflatu pronuntiatus: Εἷς μόνος εἰμὶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς ἄλλος.

Unus solus sum Deus, nec est Deus alius.

Dionysius Halicarnassensis, lib. I. antiquit. Roman., Ἀρκάσι θεῶν ἀρχαιότατον fuisse ait, καὶ τιμιώτατον τὸν Πᾶνα· id est, *deorum antiquissimum, & præstantissimum Pana.* Coluerunt eumdem & aliæ Græcæ gentes, & item Italicæ, & maximè Africæ. Hoc quoque nomen unius initio erat veri Dei adpellatio. hic quidpe verè est τὸ πᾶν, id est, *omne quidquid est.* Phurnutus: *Pan ideò dictus, quòd universi deus ipse putaretur.* Macrobius, eodem libro, cap. XVIII, ubi *Dionysum*, id est, *Liberum patrem*, eumdem esse Solem ostendit; *Consultus*, inquit, *Apollo Clarius, quis deorum habendus sit, qui vocatur* Ἰάω, *ita effatus est:*

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao;
Hieme quidem Ditem, Iovem autem vere incipiente;
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Hujus oraculi vim numinis, nominisq. interpretationem, quâ Liber pater, & Sol, Ἰάω *significatur, exsequutus est Corn. Labeo, in libro, cujus titulus est, De oraculo Apollinis Clarii.* Hunc Labeonis librum si haberemus, sine dubio multa inde ad usum nostrum erui possent. At quidquid ille commentatus sit, liquet ex dictis versibus, Solem adpellatum oraculo fuisse ἸΑ'Ω. Hoc autem esse nomen Hebræorum Dei, ostendit gentilis scriptor Diodorus, lib. I, his verbis: Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν ἱστοροῦσι τὸν Ἰάω ἐπικαλούμενον θεὸν προσποιήσασθαι τοὺς νόμους αὐτῷ διδόναι. id est: *Apud Judæos, ferunt, Mosen finxisse, Deum, qui cognominatur Iao, leges sibi tradidisse.* Quis autem iste Judæorum Deus, nisi rerum omnium auctor; quem ipsæ etiam sacratæ literæ adpellant IAH;

ut Exodi c. XV, ver. II; Psal. LXVIII, ver. V, & XIX; Psal. CXVIII, ver. V, XIV, XVIII, & XIX. qui idem, Exodi cap. III, ver. XIV, se ipsum vocat EHEIE. quod ejus nomen divus Paullus, epist. ad Hebr. cap. XIII, ver. VIII, ita explicat: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· id est: *Iesus Christus heri & hodiè idem est, & in sæcula.* & divus Joannes, in apocalypsi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, παντοκράτωρ· hoc est: *Ego sum Alpha & Omega,* (id est, principium & finis) *dicit dominus Deus; qui est, & qui erat, & qui venturus est, ille omnipotens.* Atque equidem nescio, an non hic oraculi, & Diodori deus Ἰάω, & sacrorum librorum JAH, idem sit, qui Italis antiquissimus deorum adpellatus JANUS. Arnobius, adversùs genteis, ita: *Incipiamus,* inquit, *à Iano patre: quem quidam ex vobis mundum, annum alii, solem etiam prodidère nonnulli.* Dei igitur, rerum omnium conditoris, apud antiquissimos mortaleis, etiam ante terrarum inundationem, nomen fuit SOL; ab argumento unitatis, quia nullus alius præter eum Deus. Quum autem genus mortalium ab hujus agnitione cultuque dilaberetur; vocabulum id sideri tribuerunt omnium maximo: quod unum esse verum Deum, rerum cunctarum opificem, crediderunt; ut suprà demonstratum est. Ceterò nomen SOLIS Latini, & Germanorum septemtrionales, perpetuò integrum conservarunt. Græci id paullatim variarunt: multoque magis Slavi; ut modò ostensum. Germanis ab eo, ut omnium siderum primi nomine, cognominata est prima septimanæ dies, patrio sermone, superioribus *Sontag*; inferioribus *Sondach*; Danis ac Svedis *Söndag*; Anglis *Sunday:* quæ Christianis nunc Latinè dicitur *dies Dominica, & feria prima.* Hactenus igitur de Apollinis numine, atque nomine.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, de Germanis, & Cæsar, dicto belli Gall. com. IV, de Gallis; *Deorum,* inquiunt, *maximè Mercurium colunt.* Hic quis fuerit deus, jam anteà, cap. IX, paucis indicatum. Nomen ei tribuebant Celtæ THEUTH, multipliciter, pro dialectorum ratione, variatum; originemque suam ab eo sese ducere prædicabant: atque ideò hunc maximè omnium deorum colebant, primum locum, primumque honorem, præ ceteris, tribuentes. Apud Græcos quum complures fabulosa statueret antiquitas iisdem nominibus deos: de Mercuriis sic Cicero in tertio de divinatione: *Quartus Nilo patre satus; quem Aegyptii nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ; qui Argum dicitur interemisse, ob eamque caussam in Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges & literas tradidisse.* hunc *Aegyptii* THOYTH *adpellant. eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.* Lactantius, lib. I, cap. VI, hunc Ciceronis locum adlegans, mensem interpretatur Septembrem; quemadmodùm & alii auctores. Sunt autem, tàm apud Ciceronem, quàm apud Lactantium, variæ in variis exemplaribus vocabuli hujus scriptiones. alia quidpe habent THOYTH, alia THOUTH, alia verò THOTH, quædam etiam THEUTH. Plato in Phædro ac Philebo, eadem huic deo adscribens, quæ Cicero, dicto loco, & quæ Cæsar, comm. VI, Mercurio, ΘΕΥ͂Θ eum adpellat. quod equidem maximè omnium probaverim; siquidem ex ipsâ Aegypto Plato id ipsum petiit: tum nostra etiam Germanorum gens nomen ex eo invenit THEUTISCI, vulgò *Thi* THEUTHISCHON: & Græcorum quoque ΘΕΌΣ, simulque Latinorum DEUS, originem inde ducunt; ut mox clariùs ostendam. Quamquàm idem vocabulum mirificè variatum reperio, non modò Aegyptiis, sed aliis etiam populis, Asiaticis juxtà & Africis. Præcipua tamen sunt apud auctores hæc duo; Θὼθ, & Θωύθ. reliqua sunt ista: Θοὺθ, Θοὺτ, Θὼτ, Θώδ. Sed variatio hæc tam multiplex, ex facili vocalium, & consonantium Δ, Θ, & Τ, alterius in alteram versione nata est; quod mox infrà patebit. Germanos quoque innumeris modis suum variavisse *Theuth,* suprà, cap. IX, demonstratum est. Nec TITANIS vocabulum aliud fuisse puto, quàm *Theut,* ab illo enim *Titanes* dicti fuère filii ejus, nempe angeli; ut infrà, capite XXXI, ostendetur: & id etiam nomen uni Soli tributum; quod passim testantur poëtæ. Ceterùm quid vocabulum hoc antiquissimis illis mortalibus significaverit, haud facile promptu est. Id tamen mirari liceat; ipsius Dei, rerum cunctarum auctoris, nomen uni mensium tributum, idque primo. cujus rei ratio haud facilè detur: nisi suspiceris, *Theuth* significasse *principium:* ideòque id vocabuli primo impositum mensi, quia, sicut ipse Deus principium est atque origo omnium rerum conditarum, sic September mensis initium conditi mundi, ac temporis, & singulorum annorum. Et priscos quoque Germanos nostros maximum deorum sub patrio nomine *Principii* coluisse, haud omnino vanas habeo conjecturas. Auctor noster annal. lib. I, ubi Germanicum Cæsarem, trajecto Rheno, in Marsos cum exercitu irrupisse tradit; *Celeberrimum,* inquit, *illis gentibus templum,* quod TANFANÆ *vocabant, solo æquatur.* Heic etiam ante meas hasce commentationes, doctissimi ac summi judicii viri dictum dei sive deæ vocabulum interpretati

tati ſunt, quaſi priſcis fuerit Germanis TH' ANFANG; quod nihil aliud, quàm PRINCIPIUM, notat. Huic ſententiæ uti ego quoque accederem, movit, ſive dei, ſive deæ nomen, eidem auctori, annal. IV, memoratum, in Friſiorum gente. *Mox compertum*, inquit, *à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in poſterum extractâ, confectos.* Heic quid BADVHENNÆ vocabulum ſignificet, conjecerint ii, quibus Arabum lingva cognita: Arabes quidpe *principium* ſive *initium* dicunt BEDON. Ceterùm Lactantius, prædicto loco, Aegyptiorum Thoth, ſive Theuth, cognominatum fuiſſe adfirmat ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ, id eſt, TERMAXIMVM. quod epitheton ſine dubio ideò ab antiquiſſimis mortalium ei fuit tributum, quia omnium deorum habebatur præcipuus, atque primus. quod uni vero Deo, cunctarum rerum opifici, quàm maximè conveniebat: quem, unà cum MANNO, id eſt, Adamo, originem ſuæ gentis, conditoremque priſci Celtæ noſtri prædicabant; ideoque ut deorum maximum colebant. Neque enim Lactantio adſentior, qui, prædicto loco, *Theuth* hunc, *hominem* tantùm fuiſſe *cenſet antiquiſſimum, & inſtructiſſimum omni genere doctrinæ; adeò, uti ei, ob multarum rerum & artium ſcientiam, Triſmegiſto cognomen impoſitum: qui ſcripſerit libros multos, ad cognitionem divinarum rerum pertinenteis: quem non modò Platone, verùm etiam Pythagorâ, ſeptemque illis ſapientibus antiquiorem* adſeverat in libro de irâ Dei, cap. XI. Etenim (ne ea heic repetam, quæ ſuprà, cap. XXIV, diſputavi) ſi hic THEVTH homo fuit, isque Aegyptius, ſive theologus, ſive philoſophus; quomodò Celtæ noſtri ab hoc ſe progenitos prædicare potuerunt? quomodò Græci cœleſte numen ab hoc adpellavêre ΘΕΟ'Ν, & Latini DEUM? quomodò complures, diverſæque gentes, Aegyptii, Abiſſini, Arabes, & alii, ab ejus nomine primum anni menſem nominarunt? quomodò ab hoc Germani noſtri dicti ſunt THEUTHISCI? quomodò denique hunc MANNI, id eſt, Adami patrem dixerunt? Certè nullà ratione. nomenq; id falsò libris iſtis, ſi qui tales fuêre, præſcriptum fuiſſe opinor, uti fucus imperitis hominibus imponeretur, quaſi ſummus ille atque maximus Deus ea ipſe tradidiſſet; quemadmodùm de Moſe falsò adſerit Diodorus, loco prædicto. Ni fortè ſuſpicari libeat, ipſum Adamum tales compoſuiſſe libros, non proſâ, ſed verſibus: quod de Lino Græci, de Zoroaſtre tradiderunt Perſæ. quod ad unum pertinere Adamum, ſuprà, cap. XXIV, demonſtratum. ubi etiam patuit, falsò Aegyptios adſcripſiſſe Theuth deo, quæ erant Thami, id eſt, Adami. Error inde per longinqui temporis obſcuritatem natus, quòd ipſe Adamus ea à Theuth, id eſt, à Deo conditore ſuo acceperat; ut dicto cap. XXIV oſtenſum eſt. At Lactantius omnia gentium numina homines fuiſſe, ſeu ἀνθρωποφυέας, ut inquit Herodotus lib. I, id eſt, ex hominibus in his terris natos, ex Græcorum opinatus eſt fabuloſitate: ideóque hoc uno argumento in omnibus libris ſuis eos confutat. Ad Germanorum igitur THEUTH redeo. Nomen id Mercurii dei multis ſæculis Celtæ ſimul, Aegyptiique, & aliæ fortè plures gentes ſervarunt. diutiſſimè tamen Germani, qui & univerſæ genti ſuæ, & ſingulis hominibus varia inde impoſuerunt nomina: ut ſuprà, cap. IV, indicatum eſt. Ex reliquis populis, quum Græci τοῦ ΘΕΟΥ͂ vocabulum, & Latini DEI adpellationem promiſcuè cuivis alii numini darent; ſupremo illi omnium deorum deo hi MERCVRII, illi τοῦ Ε'ΡΜΟΥ͂, nova vocabula, neſcio unde, quæſiverunt. quem, pro ingenitâ fabuloſitate, tantùm non omnino è deorum numero cœloque ejicientes, omnium reliquorum fecêre nuntium, atque miniſtrum. Quamquàm *Mercurii* vocabulum non in Italiâ demum à Latinis inventum, ſed ex Aſiâ cum primis, poſt terrarum inundationem, mortalibus eò delatum, cur credam, rationes habeo haud perinde abſurdas. in primo enim lib. Reg., cap. XI, verſ. VII, Ammonitarum deus memoratur MOLEC: & Levit. cap. XVIII, verſ. XXI, & cap. XX, verſibus II, III, IV, & V, libros ſuos huic deo in ſacrificium obtuliſſe homines, teſtatur divus Moſes. in Regum verò lib. II, cap. XXIII, verſ. X, eidem deo Ammonitas filios filiasque in ſacris cremaſſe, narratur. Regum autem lib. I, cap. XI, ver. V, & XXXIII, item Reg. lib. II, cap. XXIII, ver. XIII, idem Ammonitarum deus vocatur MILCOM; & in prophetiâ Zephaniæ, cap. I, verſ. V, MALCHAM; quod alii legunt MELEC. Hunc igitur eumdem fuiſſe Latinorum MERCVR, conjicio cùm ex nomine, tum ex ſacrificii genere. nam Germanos quoque ſuo Mercurio humanis litaſſe hoſtiis, auctor eſt Tacitus, in libro de Germaniâ. Ceterùm Paullus Diaconus, rerum Langobardicar. lib. I, cap. IX, ita ſcribit: WODAN *ſanè, quem adjectâ literâ quidam* GWODAN *dixerunt, ipſe eſt, qui apud Romanos Mercurius dicitur; & ab univerſis Germaniæ gentibus ut deus adoratur: qui non circa hæc tempora, ſed longè anteriùs, nec in Germaniâ, ſed in Græciâ fuiſſe perhibetur.* Hunc ferè ad verbum ſequutus Gothefridus Viterbienſis, in Chronico, parte XVII, WOTAN, inquit, *quidam* GWOTAN, *adjectâ literâ, dixerunt. ipſe eſt, qui apud Romanos dicitur Mercurius: & tunc ab univerſis Germanis ut deus adorabatur.*

batur. unde usque hodiè GOT *Teutonicâ lingvâ dicitur Deus.* Apud eumdem Gothefridum Toclacus quidam, antiquitatum, ut ipse ait, commentator, tradit, *Vandolos, accedenteis ad idolum suum* GODAN, *victoriam de Vinulis postulasse.* quam fabulam Paullus quoque Diaconus, dicto loco, refert. Hanc DEI adpellationem GOD, & variante dialecto GOT, quâ etiamnum utimur universi, plerique popularium meorum derivatam volunt à patrio vocabulo, quod variè, pro variâ dialectorum ratione, scribitur, *god, good, goed, gud, gut*; significatque *bonum*: quia Deus infinitè bonus, fonsque & origo omnis bonitatis. verùm ego huic opinioni haud temerè accesserim. Persis Deus dicitur CHODA, quod ex eodem fonte promanasse arbitrantur viri doctissimi, ex quo nostrum GOD. quæ equidem conjectatio haud perinde absurda videri possit. quid enim mirum, si utrumque vocabulum ex antiquissimo illo THEUTH profluxisse dicatur? Mensem Septembrem, ut suprà dictum, à Dei nomine adpellavêre Aegyptii *Thoth*, & aliâ dialecto *Thod*. fieri igitur perfacilè potuit, uti Persæ suâ linguâ adspiratam Θ verterent in aliam adspiratam X: quod initio & Germanorum quidam fecisse potuêre: deinde X mutato in adfinem literam Γ, tandem in fine addito N, factum GODAN. Verùm tamen multo saniorem dari posse solidioremque hujus vocabuli originationem, planè mihi persvadeo. JOVIS nomen Græcis variè, pro multiplici dialectorum ratione, dictum fuisse Ζεὺς, Σδεὺς, Δεὺς, Δὶς, Ζὴς. Ζὰς, Ζὴν, Ζὰν, Δὴν, Δὰν, nemo Græcæ lingvæ peritus ignorare potest. adfineis item esse literas Θ & Δ, item Θ & Σ, ita uti sæpius altera in alteram commutetur; vel pueri grammaticâ Græcâ imbuti sciverint. Θ enim utriusque literæ vim quamdam in se habet. Hinc ergo factum est, uti, qui Aegyptiis, & Celtis, aliisque fortasse gentibus, erat ΘΕΥ̃Θ, Græcis deinde dictus sit ΘΕῸΣ, & ΣΕῸΣ, item ΘΙῸΣ, & ΣΙῸΣ, Latinis DEUS. Quum verò Z litera & ipsa disertam in sese haberet vim duarum simul literarum ΔΣ; quidam Græcorum antiquum vocabulum ΘΕΥ̃Θ protulerunt Ζεὺς, primum Θ in Z, & ultimum in Σ vertentes. alii deinde, Aeolio ac Dorico more ΔΣ, quæ erant in Z, transponentes, dixêre Σδεύς· ut σδυγὸς iisdem populis dictum pro ζυγός· & Persarum deus Ὡρομάσδης, pro Ὡρομάζης· Palæstinæ opidum Ἄζωτος, Latinè Azotus, quod Judæis erat Asdod. alii etiam, quemadmodum Latini, Θ in adfine Δ mutantes, vel Σ, quod erat in Z, rejicientes, pro Θεῦθ dixêre Δεύς. alii hinc, diphthongum ΕΥ convertentes in vocalem Ι, pro Δεῦς, dixêre Δίς· unde postmodò obliqui casus in Ζεὺς recepti sunt, Διὸς, Διῒ, Δία· & plurali etiam numero, Δίες, Διῶν, Διοὶ, Δίας. Hinc quoque Latini antiqui pro *Deus* dixêre *Dius*. unde etiam nunc Hispanis Deus dicitur *Dios*, Italis *Dio*, Gallis *Dieu*; Britannis, quos Wallos vulgi consvetudo vocat, *Diw*. Hinc *Dis pater* nullus alius, quàm Jupiter. hinc etiam Jupiter ipse dictus *Diespiter*, quasi *Dispater*: quemadmodùm *Marspiter*, quasi *Mars pater*; sicuti *Liber pater*. Quidpe quum omnium rerum, tàm cœlestium, quàm terrestrium, atque infernalium regnum atque potestas penes unum ab initio crederetur esse *Theuth*, sive *Ditem patrem*, id est, Deum, rerum omnium auctorem; posteriores Græci infernalium regimen tribuerunt Plutoni, ceu peculiari deo; quem Latini interpretati sunt *Ditem patrem*: Jovis autem nomen antiquum, unâ auctum literâ, dixêre *Diespiter*; quasi esset *Diei pater*. Facit huc illud Apollinis Clarii oraculum, suprà recitatum:

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω·
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao;
Hieme quidem Plutonem, Iovem autem vere incipiente,
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Et item Ausonii epigramma, in Liberum patrem:

Αἰγύπτου μὲν Ὄσιρις ἐγώ, μυστῶν δὲ Φανάκης,
Βάκχος ἐνὶ ζωοῖσιν, ἐνὶ φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.
Aegypti sum Osiris, mystarum Phanaces,
Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.

Et ejusdem poëtæ proximè sequens epigramma, in eumdem deum:

Ogygia me Bacchum vocat;
Osirin Aegyptus putat;
Mystæ Phanacen nominant;
Dionyson Indi existimant;
Romana sacra Liberum;
Arabica gens Aidoneum;
Lucaniacus Pantheum.

Sed

Sed & ipsa vox *dies* ἀπὸ τοῦ Διὸς nomine quæsita: quia summus ille Θεὸς, sive Δεὺς, sive Δὶς, vera, æterna, atque unica lux, & *lucis* conditæ *auctor: unde & Lucetiam Salii in carmine canebant Iovem; & Cretenses τὴν ἡμέραν*, id est, diem, *vocabant* δία; teste Macrobio Saturnal. lib I, cap XV. Slavi eâdem ratione diem dixêre *dan*, & *den*: quæ vocabula etiamnum quibusdam Slavorum nationibus incorrupta durant. aliis ejusdem generis populis, variantibus dialectis. dicitur *dzen*, & *dzien*. quæ cuncta nihil aliud sunt, quàm variationes dialectorum ex uno eodemq; vocabulo THEUTH. nam alii deinde Græcorum diphthongum EY vertentes in vocalem longam H, pro Ζεὺς dixêre Ζὴς. mox Doricâ dialecto, mutato H in A, factum est Ζάς. posteà verò, quum obliqui casus à recto Ζὴς formativam literam haberent N; rectum quoque eâdem formarunt Ζὴν. quod iterum Doricâ dialecto factum est Ζάν. alii hinc iterum, ut supra, ex Z abjicientes Σ, vocabulum formavêre Δὴν· & tandem Δάν· quod idem est, quod Ζεὺς· & hoc idem quod Θεὸς. Illud igitur Germani ex Asiâ (unde & ipsi Græci, & Slavi) in suam deferentes terram Celticam, alii dixêre Mercurium DAN; unde in hunc usque diem DANI vocantur populi, qui aliâ dialecto quondam erant TEUTONI, sive TEUTONES; quod fusiùs infrà aliis etiam comprobabitur argumentis: alii verò vocabulum illud, in principio unâ syllabâ auctum, protulêre CODAN; unde ipsa Danicarum insularum maxima, quæ nunc vulgari vocabulo incolis vocatur *Sieland*, Melæ est CODANONIA; & ipsi incolæ Ptolemæo, ut infrà ostendetur, CODANONES: & sinus his conterminus, qui nunc vulgò est *Oost Zee*, Plinio ac Melæ dicitur CODANUS. alii idem vocabulum fecêre GODAN: quod referunt Toclacus ille, & Paullus Diaconus, locis prædictis. unde patriæ mihi terræ opidum, quod dicto sinui, & ori Vistulæ amnis adpositum, vulgari vocabulo, eâdem dialecto, quâ ipse Deus DAN, & gens DANI, dicitur DANZIG, Slavorum gentibus etiamnum vocatur, eliso O, GDANSK, & GDANSKO. Quum autem usitatissimum esset Germanis, (quod latiùs suprà, cap. IX, ostensum) quibusdam vocabulis à G incipientibus, addere W; alii vocabulum GODAN dixêre GWODAN; &, abjectâ prorsus (quod & ipsum frequens) primâ literâ, WODAN; ut testes sunt duo supra dicti auctores, Paullus, & Gothefridus. Atque hoc tandem est, quod Diaconus ait, deum GODAN *non in Germaniâ, sed longè anteriùs in Græciâ fuisse perhiberi*. quâ equidem in famâ, ex Langobardorum theologiâ haud dubiè progressâ, duæ simul res includebantur. primùm, quòd & Græci deum GODAN appellaverint DAN. dein quòd is in oriente primùm, non equidem in Græciâ, ut isti duo auctores per errorem opinati sunt, sed in Asiâ fuerit: unde se originem ducere, à DAN, sive à THEUTH, antiquis carminibus prædicabant Germani. Atque hinc jam satis clarè ac perspicuè liquet, Mercurium eumdem esse Jovem. cujus rei magnum insuper est argumentum, quòd non solùm Græci ac Latini, sed omnes pariter reliquæ gentes, Jovi cœlestium juxtà ac terrestrium tribuerunt imperium; quod de Gallis testatur Cæsar, dicto commentario VI, eumque OPTIMUM dixêre, quemadmodum Mercurium ΤΡΙΣΜΕΓΙΣΤΟΝ. quæ epitheta uni soli rerum cunctarum conditori, rectorique THEUTH rectè conveniebant. Mercurium autem esse Solem, valido argumento inde adparet, quòd *Mercurii sidus à quibusdam Apollinis sit adpellatum*, teste Plinio, lib. II, cap VIII: idque apud multas genteis: teste Macrobio, Saturnal. lib. I, cap. XIX. Iovem quoque esse Solem, ostendit Orphei, antiquissimi poëtæ, versus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἅδης, εἷς Ἥλιος, εἷς Διόνυσος.
Unus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol unus Liber pater.

Cui similis ille oraculi versus, à Juliano in suprà dicto hymno recitatus:

Εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς Ἥλιός ἐστι Σάραπις.
Unus Iupiter, unus Dis pater, unus Sol, unus Sarapis.

Item illi oraculi Clarii versus, quos suprà citavi:

Φράζεο τὸν πάντων ὕπατον θεὸν ἔμμεν Ἰάω,
Χείματι μέν τ' Ἀΐδην, Δία δ' εἴαρος ἀρχομένοιο,
Ἠέλιον δὲ θέρεος, μετοπώρου δ' ἁβρὸν Ἰάω.
Cogita summum omnium deum esse Iao,
Hieme quidem Ditem patrem, Iovem verò vere incipiente,
Solem æstate, autumno festivum Iao.

Quibus adde Orphei alios versus, quos Apulejus, de mundo lib. I, cum interpretatione suâ refert hujusmodi:

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος ἀρχικέραυνος.
Ζεὺς κεφαλὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται:

Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πνοιὴ πάντων, Ζεὺς ἀκαμάτου πυρὸς ὁρμή.
Ζεὺς πόντου ῥίζα· Ζεὺς ἥλιος, ἠδὲ σελήνη.
Ζεὺς βασιλεὺς· Ζεὺς ἀρχὸς ἁπάντων, ἀρχικέραυνος·
Πάντας γὰρ κρύψας αὖτις φάος ἐς πολυγηθὲς
Ἐξ ἱερῆς κραδίης ἀνενέγκατο μέρμερα ῥέζων.
Primus cunctorum est & Iupiter ultimus idem:
Iupiter & caput & medium est; sunt ex Iove cuncta.
Iupiter est terræ basis, & stellantis Olympi.
Iupiter & mas est, estque idem nympha perennis.
Spiritus est cunctis, validusque est Iupiter ignis.
Iupiter est pelagi radix: est Lunaque Solque.
Cunctorum rex est, princepsque, & originis auctor.
Namque sinu occultans, dulces in luminis auras
Cuncta tulit; sacro versans sub pectore curas.

Ad unum omnia hæc spectare deum, rerum cunctarum auctorem, ex aliis maximè claret Orphei versibus, qui sunt hujusmodi:

Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγένεθλος,
Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γίνεται μέγας, ἀρχὸς ἁπάντων,
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον, ἐν ᾧ τάδε πάντα κυκλεῖται,
Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθὴρ, νύξ τε καὶ ἦμαρ.
Iupiter est rex, idemque omnium principium, ac sator,
Vna potestas, unus deus, & magnus auctor omnium,
Vnum regale corpus, quo cuncta includuntur,
Ignis, & aqua, & terra, & aër, & nox, & dies.

Julianus versui prædicto hæc subnectit: κοινὴν ὑπολάβωμεν, μᾶλλον δὲ μίαν Ἡλίου καὶ Διὸς ἐν τοῖς νοεροῖς δυναστείαν. id est: *Communem arbitremur, imò unam potiùs eamdemque Solis ac Iovis in intellectuabilibus potentiam.* Et posteà: Οὐδὲν διαφέρειν Ἥλιον Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. id est: *Nihil Iovem ab Sole differre existimantes, veteri opinioni adsentimur.* Hinc Pindarus quoque τὸν Δία epitheto decorat ἀέλιον, Doricâ dialecto, pro ἥλιον. Lucianus, in libro de deâ Syriâ, de Jovis apud Hierapolim, Syriæ urbem, simulacro, τὸν αὐτοὶ, inquit, Δία ἐόντα, ἑτέρῳ οὐνόματι κληΐζουσι. id est; *quem illi, quum Iupiter sit, alio nomine nuncupant.* & mox: καὶ δή τι τὸ μὲν τοῦ Διὸς ἄγαλμα ἐς Δία πάντα ὁρῇ, καὶ κεφαλὴν, καὶ ὄμματα, καὶ ἕδρην, καί μιν οὐδὲ ἐθέλων ἄλλως εἰκάσεις. hoc est: *Atque adeò equidem Iovis simulacrum per omnia Iovem refert, & capite, & oculis, & sedendi habitu, uti ipsum alteri adsimulare nequeas, si maximè velis.* Macrobius, dicto libro, cap. XXIII: *Assyrii quoque Solem*, inquit, *sub nomine Iovis maximis ceremoniis celebrant in civitate, quæ Heliopolis nuncupatur.* Idem auctor, eodem capite posteà, nomen id, quod Lucianus innuit, ADAD fuisse testatur: quod idem & Solis nomen fuisse, jam anteà ex eodem Macrobio ostendi. Ceterùm ex suprà dictis satis liquet, Germanos nostros antiquitus promiscuè usos esse istis vocabulis, THEUTH, DAN, CODAN, GODAN, GWODAN, WODAN; cùm in deorum maximo Mercurio, tùm in natione, quæ apud antiquos Romanorum Græcorumque auctores dicitur THEVTONI, & THEVTONES, sive TEUTONI, & TEUTONES; nunc verò antiquissimo itidem vocabulo DANI. posterioribus sæculis hoc in utrisque evaluit. Posteaquàm verò ad unius veri Dei, cœli, terræque, & omnium rerum opificis cognitionem pervenerunt Germani; nomen id huic uni, ceu postliminiò, vindicarunt: quemadmodùm Græci suum ΘΕΌΣ, & Latini DEUS. Mirum tamen quiddam posterioribus temporibus accidit: nempe, quum verum genuinumque dicti Mercurii nomen foret DAN; syllabaque GO fortuito, ut videtur, quodam casu adjecta: hæc potiorem in vocabulo composito partem obtinuit; ita, uti majore parte ex DAN, quo ex Δεὺς & Θεοῦ provenerat, abjectâ, Deus diceretur GOD: quo vocabulo etiamnum omnium rerum auctor, ceu patriâ & antiquâ significatur adpellatione. quamquàm septemtrionales vocali mutatâ dicant GUD: pars verò alia Germanorum, quæ etiamnum asperiori utitur dialecto, pro D suppôsuit T; ut liquet, cùm ex hodierno usu, tùm ex Gothefridi testimonio. His ita satis comprobatis, mirari nunc liceat magni viri Justi Lipsii judicium, hoc loco parum felix. qui in notis ad Taciti librum de Germaniâ; *Paulus*, inquit, *Diaconus notat, Langobardis Wodam Mercurium adpellari. ego legerim Wondam, vel Wonstam: à lucro scilicet, cui præest. Majoribus quidem nostris ita dictum*, claret vel ex

Mercurii

Mercurii die, qui veteri & gentili appellatione nobis Wonstdach. Nequaquàm, ita sim felix, à lucro majoribus tuis dictus fuit dies Mercurii, quasi à patrio vocabulo *wonnen*, quod est *lucrifactum*, sive *partum*; quod ipsum est à verbo *Winnen*, id est, *lucrari*, sive *parere*: sed ab ipso Mercurii Trismegisti vocabulo GODAN. unde etiamnunc Vestofalis idem dies dicitur *Godensdach*; & nonnullis tuis popularibus contractè (ut in plerisque vocibus apud vos *d* in medio duarum vocalium eliditur) *Goensdach*: reliquis *Woensdach*, contractè itidem à *Wodensdach*; quod à WODAN: quemadmodùm Anglorum in Britanniâ *Wednesday*, vulgari itidem apud hos metathesi literarum, quasi *Wedensday*. Svedi etiam, abjectâ primâ literâ *G*, eumdem adpellant diem *Odhensdagh*; & Dani *Othensdag*, contractéque *Oensdag*, & abjecto *e*, *Onsdag*. quod equidem vocabulum Saxo Grammaticus à nescio quo OTHINO deductum fabulatur lib. I, & V. quam ejus historiam æquè mihi ridere liceat, ac ridiculam eâdem de re risit fabulam Paullus Diaconus, lib. I, cap. VIII. Verùm nescivit Saxo, multa vocabula, quæ apud reliquos Germanos in principio habent w, in Danicâ id lingvâ abjicere. sic *ord*, *yuske*, *uld*, dicunt Dani: quæ nos *word*, *wünsche*, *wull*; id est, *verbum*, *opto*, *lana*. Ad eumdem igitur modum à *VVodan*, sive *VVothen*, factum est *Odan*, & *Othen*: unde dies Mercurii *Othensdag*. Porrò ex jam dictis satis etiam patet, in Diaconi Gothefridique exemplaribus, pro *Godan*, *VVodan*, & *Gotan*, *VVotan*, malè atque imperitè supponi *Godam*, *VVodam*, & *Gotam*, *VVotam*; tamquàm accusativi casus à nominativis *Goda*, *VVoda*, *Gota*, *VVota*. Atque hæc quidem de Mercurii nomine. Ceterùm, quamvis duûm istorum deûm Mercurii ac Jovis existimatio ex unâ, quæ de vero erat Deo, promanârit origine: tamen Celtæ, atque in his Germani nostri, discretim, quemadmodùm ceteræ gentes, suis ritibus nominibusque coluerunt singulos; & suum cuique diem, quo sacra facerent, adsignaverunt: quia unius Dei, rerum omnium auctoris variæ adpellationes primùm uni Soli attributæ, posteà verò inter alia etiam sidera distributæ fuerunt; ut suprà ostensum. Dispiciendum igitur nunc, Iupiter quodnam apud Germanos habuerit nomen proprium. Lucanus, lib. I, treis Gallorum præcipuos deos his recenset versibus:

Et quibus immitis placatur sangvine diro
Teutates; horrensque feris altaribus Hesus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his TEUTATEM (sive rectiùs fortè scripseris TEUTANEM) eumdem fuisse Germanorum TUITONEM, sive THEUTONEM, suprà, cap. IX, ostensum est. TARANEM autem fuisse Jovem, nemo dubitârit, cui notum, hodiéque Britannis, quos Wallos vulgò vocant, *tonitru* dici TARAN. nam Jovis epitheton ab effectu erat apud Græcos Βρονταῖος, apud Latinos *Tonans*. Quin Germani etiam hodiè omnes eodem vocabulo, quamvis dialectis variato, *tonitru* vocant; superiores atque Saxones *donner*, & illi etiam asperiori ore *tonner*; circa Rheni divortia, atque ostia colentes *donder*; Angli in Britanniâ *thunder*; septemtrionales Germani in Daniâ *torden*. unde verbum *tonare* Germani dicunt suâ quique dialecto; superiores ac Saxones *donneren*, & illi sæpius *tonneren*; Rheni divortiorum ostiorumque adcolæ *donderen*; Angli *to thunder*; Dani *tordner*, & *donner*. Ex his iterum diei Jovis factum est cognomentum, quod superiores dicunt *Donnerstag*, & *Tonnerstag*, contractéque sæpè *Dorstag*, & *Torstag*; Saxones *Donnersdach*; Rheni divortiorum adcolæ, *Dondersdach*: septemtrionales, *Thorsdag*; & Angli in Britanniâ *Thursday*. Svedi etiam primum anni mensem Januarium ab eodem deo vocant *Tordsmanat*: & Dani Martium *Thormooned*, sive *Tormaanet*. Antiquissimum igitur, non modò apud Celtas in Europâ, sed antè etiam in Asiâ, Jovis nomen fuit TARAN; & variis dialectis, *Thoran*, *Doran*, *Tonar*, *Donar*, *Tonnar*, *Donnar*, *Tordan*, *Dondar*, *Thondar*. quorum omnium A postmodùm dialecti ratione à plerisque in E (ut in omnibus ferè aliis vocibus ante liquidas) conversum est. Juvet heic Magistri Adami Bremensis adduxisse testimonium; qui ita scribit de Sveonibus, sive Svedis: THOR, *inquiunt, præsidet in aëre: qui tonitrus, & fulmina, ventos, imbresque, serena, & fruges gubernat.* & mox: *Thor cum sceptro Iovem exprimere videtur.* Sed & Latinorum *tonitru*, & *tonare* ex eodem haud dubiè cum *thonder*, & *tonner*, fonte profluxit. Subit heic mentem, eumdem Jovis diem quibusdam hodiè Germanis nuncupari *Pfingestag*. id nominis unde ei quæsitum sit, scire fuerit cura. Magnum illud, in tribus maximis, Christianorum festum, quod Græco vocabulo dicitur Πεντηκοστή, omnibus simul Germanis eo adpellari nomine, variis tamen dialectis, superioribus *Pfingestag*, Saxonibus *Pingesdach*, Svedis *Pingesdagh*, ad Rhenum Belgis *Pingsterdach*, Danis *Pintzedach*: nemini Germanicarum dialectorum gnaro ignotum esse potest. quod equidem nominis à Græcâ voce Πεντηκοστή derivatum esse, vel ex Danico *Pintze* colligi poterat. Sed quid? an igitur festum hoc,

quod annuum semper aliàs, singulis septimanis apud Germanos nostros celebratum fuit? Haud credibile. ideóque alia hujus nominis ratio, aliaque etymologia investiganda est. Mons hodie inter Alpeis præaltus, vulgari vocabulo cognominatus *divi Bernhardi*, alio nomine accolis, hinc Gallis *Mont Iou*, inde Italis *Monte Iove* adpellatur; perantiquâ, uti vulgò creditur, adpellatione. quam opinionem Liuthprandi etiam confirmat testimonium; cui, lib. v, cap. iv, dicitur Latinè *Mons Iovis*. *Summum Penninum* antiquissimis temporibus fuisse dictum, infrà, lib. ii, cap. vi, in Veragrorum, Alpinæ nationis, descriptione ostendam. Livius, lib xxxi, de eodem ita: *Neque herculè montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum; sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani adpellant.* Ipsum equidem verticem *Penninum* vocabant Romani. at dei nomen fuisse incolis *Pen*, & variante dialecti *Pin*, unde illud apud Romanos vocabulum derivatum, infrà dicto loco docebo. Ex hoc igitur dei Inalpini nomine, item ex Latino montis cognomine, quo in hanc usque diem *Mons Iovis* adpellatur, ipsum vocabulum Pen, sive Pin fuisse Jovis apud priscos Germanos nomen, juxtà ego cum viris doctissimis arbitror: utique, quum continuò antè Livius, populos Celticos id jugum accoluisse, haud obscurè ostendat his verbis: *Nec veri simile est, ea tum ad Galliam patuisse itinera: utique, quum quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus Semigermanis fuissent.* Ab hoc itaque Penno, sive Pinno, id est, à Jove, quartus septimanæ dies dictus est primùm *Pensdag*, & *Pinsdag*; & superiorum Germanorum asperiore dialecto *Pfinstag*. Adsimili autem modo vocabulum diei septimanæ ex Penno sive Jove, Πεντηκοστῆς diei posteà tributum; quemadmodùm deæ item cujusdam, de quâ sequenti capite dicetur, vocabulum *Eoster*, & variantibus dialectis *Easter*, *Aester*, *Ooster*, Πάσχαλος festo datum. Ceterò hoc quoque vocabulum Pen, sive Pin credo ab rei argumento, vero æternoque Deo tributum; quia is omnium deorum erat summus. nam hodiéque excelsarum rerum summitates dicimus *pinnen*, & singulari numero *pin*. Hæc igitur etiam de Jove dicta.

Saturnum deum Germanos coluisse, neque Tacitus, neque alius auctorum quisquam memorat; nec Cæsar quidem Gallis eum, inter alios eorum deos, tribuit. Unde suspicari pronum fuerit, hujus dei neque numen, neque nomen Celtis umquàm cognitum fuisse. Verùm Dionysius tamen Halicarnassensis, in lib. i, de priscis Romanis verba faciens, sic testatur: Λέγουσι δὲ καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ τοὺς παλαιούς, ὥσπερ ἐν Καρχηδόνι, τέως ἡ πόλις διέμεινε, καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεται, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν ἑσπερίων ἐθνῶν, ἀνδροφόνους. hoc est: *Fertur etiam, veteres Saturnum placare solitos humanis victimis, sicut Carthaginienses, dum stetit eorum urbs; & idem nunc quoque fit apud Celtas, & alias genteis occidenti proximas.* Cicero, de naturâ deorum lib. iii: *Saturnum vulgò maximè ad occidentem colunt.* Sanè, quia hic deus unus est ex vii planetis, à quo etiam ultimus septimanæ dies tam Celtis, quàm ceteris gentibus, cognominatus fuit: maximè credibile est, & hunc eos cum reliquis gentibus inter cetera numina coluisse. Hunc deum eumdem esse Jovem, ex eo probatur, quòd ejus uxor (ut gentilis fabulata est antiquitas) Rhea eadem fuit Juno; quod proximo capite ostendetur. Eumdem igitur esse & Mercurium, & Solem, ex eo liquet, quòd & ipse Jupiter est & Mercurius, & Sol. Servius in primum Æneidos Virgilii: *Belus, primus rex Assyriorum. quos constat Saturnum, quem eumdem & Solem dicunt, Iunonemque coluisse. quæ numina etiam apud Afros posteà culta sunt: unde & lingvâ Punicâ Bal deus dicitur. Apud Assyrios autem Bel dicitur quâdam sacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Nonnus, Διονυσιακῶν lib. xl:

Βῆλος ἐπ' Εὐφρήταο, Λίβυς κεκλημένος Ἄμμων,
Ἆπις ἔφυς Νειλῷος, Ἄραψ Κρόνος, Ἀσσύριος Ζεύς·
Εἴτε Σάραπις ἔφυς Αἰγύπτιος ἀνέφελος Ζεύς,
Εἰ Χρόνος, εἰ Φαέθων πολυώνυμος, εἴτε σὺ Μίθρης
Ἠέλιος Βαβυλῶνος, ἐν Ἑλλάδι Δελφὸς Ἀπόλλων.
Belus Euphratis, Libycus vocatus Ammon,
Apis es Niliacus, Arabs Saturnus, Assyrius Iupiter:
Sive Sarapis es Aegyptius innubis Iupiter,
Sive Tempus, sive Phaëthon multi nominis, sive tu Mithra
Sol Babylonis, in Græciâ Delphicus Apollo.

Idem hoc Macrobius Saturnal. lib. i, cap. xx, sic probat: *Saturnus ipse, qui auctor est temporum, & ideò à Græcis, immutatâ literâ,* Κρόνος, *quasi* Χρόνος *vocatur, quid aliud, nisi Sol intelligendus est? cùm tradatur ordo elementorum, temporum numerositate distinctus, luce patefactus, nexus æternitate conductus, visione discretus: quæ omnia actum Solis ostendunt.* At rectiùs, ac veriùs ipse Deus, rerum omnium conditor, lucis atque temporis dicitur auctor: hic quidpe

cùm

cùm reliqua lumina cuncta, tùm & ipsum Solem condidit, & cum ipso tempus. unde, sub Jovis nomine, Silio Italico lib. IV dicitur *Rerum sator*; libro autem IX, *Sator ævi*. Saturni equidem hinc vocabulum deo apud Latinos quæsitum, nonnulli tradunt auctores: alii tamen alias proferunt ejus enodationes. quarum nulla æquè placet, ac ea, quæ à nostri sæculi hominibus traditur: nempe Saturnum dictum à *latendo*, vel *occulendo*; quod Hebræis est *sathar*. Nam, quum æterni Dei facies cunctis esset mortalibus invisibilis (quod tradit etiam Moses in exodo, cap. XXXIII, ver. XX; & item divus Johannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII; & Paullus in primâ epistolâ ad Timotheum, cap. I, ver. XVII:) nomen ei ab hac quoque causâ, sive ratione, imposuêre mortales, quod deinde Latini suâ dialecto formavêre SATURNUS. Atque hinc fabulam illam natam puto, quòd *Latium*, celeberrimam Italiæ regionem, à Saturno dictam Latini auctore censuerunt, quia in eâ deus latitasset: quum re verâ Saturnus ipse à latitando dictus sit. Germani nostri, vel universi Celtæ, quo nomine suum deum Saturnum adpellaverint, haud facilè dixerim. nam plerique hodiè Germanorum diem Saturni vocant *Sonabend* & *Sonavend*; contractè à *Sontages abend*, & *Sondages avend*: quasi dicas *vigiliam diei Dominicæ*; eodem modo, uti dicimus *Oosterabend*, *Pfingestabend*, & *Oosteravend*, *Pingestavend*; id est, *vigilia Paschæ*, *& vigilia Pentecostes*. alii vocant *Sambstag*, sive *Samestag*, vocabulo itidem contracto à *Sabathstag* quod *diem Sabbathi* notat; quemadmodùm & Gallofranci hodie *Samedy*, & Hungari *Szombat*. quæ duæ Germanorum dicti diei adpellationes post receptam demum Christianorum religionem exortæ sunt. At Rheni divortiorum ostiorumque accolis idem dies adpellatur *Saterdach*, & Anglis in Britanniâ *Satterday*, & *Saturday*. unde equidem conjici poterat, Germanis quoque, & universis simul Celtis, id numen fuisse vocatum SATAR, & variantibus dialectis, SATER, & SATVR: ni suspicandum foret, hoc nominis dictas regiones ex Romanorum demum adsumsisse consvetudine, postquàm non modò sub imperium ac leges, sed sub lingvam etiam eorum concesserunt. Proinde liberum heic cuique atque integrum relinquo judicium, huic vel illi accedat opinioni, prout videbitur.

CAP. XXVII.

De variis dearum numinibus, nominibusque: quæ cunctæ ad unam referenda sunt Lunam.

HACTENUS ostensum est, omnia deorum gentilium nomina simul ac numina non modò ad unius Solis spectare numen: sed & hujus & illorum universa vocabula ad unum, æternum Deum, cuctarum rerum conditorem juxtà ac moderatorem, esse referenda; ut cui uni, à variis causis atque effectibus, ab initio rerum tributa. De Vulcano, Marte, & Hercule, Germanorum itidem diis, posteriori loco agam. nunc ad dearum numina nominaque transeo.

Auctor noster, in libro de Germaniâ, deas, quas Germani coluerint, refert *Isin*, *Matrem deûm*, & *Terram Matrem*. Cæsar, belli Gall. comment. VI, unam *Lunam* eos in deorum numero duxisse adfirmat. eodem autem libro paullo antè, Gallis ex omni dearum cœtu unam adsignat *Minervam*: quam Britannis quoque cultam fuisse, ex his Solini, cap. XXV, perspicitur verbis: *Fontes calidi: quibus præsul est Minervæ numen*. Ego pluribus heic ostendere conabor documentis, auctorumque testimoniis, non solùm dictarum dearum, sed, præter has, etiam *Rheæ*, & *Iunonis*, & *Veneris*, & *Cereris*, & *Proserpinæ*, & *Dianæ*, numina ad unam referenda esse Lunam.

Auctor igitur noster, in libro de Germaniâ; *Pars Svevorum*, inquit, *& Isidi sacrificat. Vnde causa & origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem*. Fulgentius in mythologico: *Navigium Isidis Aegyptus colit*. Lactantius, lib. I, cap. XI: *Certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. quæ res docet, non tranasse illam in Aegyptum, sed navigasse*. De Isidis igitur navigio apud Aegyptios atque Romanos an non cognoverat Tacitus? an verò ex eodem argumento religionem Isidis atque sacrum peregrinum, in Italiam quoque & Romam advecta, collegit? Quòd si hoc malè ego suspicor; certè ille in isto de Germanorum Isidis cultu erravit. eadem quidpe haud dubiè fuit ratio, eadem causa, cur Germani juxtà cum Romanis Isidis navigium celebrarent. Christophorus Colerus, in notis suis ad hunc Taciti locum, *Non temerè*, inquit, *suspicère, hujus Pelagiæ Isidis sacra suscepisse Svevos ab ipsis Græcis: eos dico Svevos, qui, ad Istri ripas habitantes, sæpè cum Sarmatis ad Pontum usque Euxinum excurrère*. quibus verbis satis auctoris mentem se explicasse putat. Verùm errat & ipse vehementissimè.

primò;

primò; quia heic nullos Suevorum cum Sarmatis ad Euxinum mare excursus monstraverit ante tempora adhuc Trajani, in cujus principatu hæc scripsit Tacitus. tum verò haud ita facilè peregrina sacra adsciscuntur per excursores. denique non terrâ, sed mari navigio advectam Isidis in Germaniam religionem, intellexisse auctorem, quis dubitet? Coluerunt deam eamdem etiam Rhodii, teste Appiano in Mithridaticis; & Meroitæ Aethiopes, teste Strabone, lib. XVII. Pro Aegyptiacâ tamen propriè habitam fuisse priscis Græcis atque Latinis, ex auctorum lectione manifestum est. At, quia & Aegyptii, & Græci, & Latini, & simul Germani nostri sacra ejus eisdem coluerunt ritibus; haud obscurè inde patet, non ex Aegypto demum, posterioribus temporibus, eam accepisse superstitionem Latinos, Græcos, atque Germanos; sed jam inde à dispersione gentium, ex unâ Asiâ omneis pariter, in suam quosque terram, detulisse; quemadmodùm & reliquorum numinum religiones, de quibus hactenus actum; item sacra, & ceremonias, de quibus infrà dicetur. Quænam tamen hæc re verâ fuerit Isis, haud facilè quis dixerit, in tantâ, ut mox adparebit, opinionum discrepantiâ. Nihilo minùs planum id atque clarum reddere conabor. Lactantius, dicto loco, *Eodem modo*, inquit, *convertisse in Iovem traditur Iupiter Io, Inachi filiam. quæ, ut iram Iunonis effugeret, ut erat jam setis obsita, jam bos, tranasse dicitur mare, in Aegyptumque venisse: atque ibi, receptâ pristinâ formâ, dea facta; quæ nunc Isis vocatur. Quo igitur argumento probari potest, nec Europam in tauro sedisse, nec Io factam bovem? Quòd certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. quæ res docet, non tranasse illam, sed navigasse.* Cum Lactantio conveniens super Inachi filiâ Ovidius, in primo metamorphos. rem eamdem prolixâ recenset narratione; tandemque finit hoc versu:

Nunc dea Niligenæ colitur celeberrima turbæ.

Verùm has narrationes, cùm Lactantius, tùm Ovidius, juxtà cum aliis auctoribus, ex Græcorum habuère fabulositate, quos jam anteà dixi ita deorum suorum, dearumque nomina, ac numina multiplicasse, itáque confudisse, uti nunquàm, quis hic vel ille deorum foret, posteriores explanare potuerint. Aliarum igitur gentium de Iside theologiam inspiciamus, necesse est. Manethus, & Hecatæus, apud Diogenem Laërtium in procemio, auctores sunt, Aegyptios tradidisse, θεοὺς εἶναι ἥλιον, καὶ σελήνην. τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν καλουμένην. Id est: *Deos esse Solem, & Lunam; illumque Osirin, hanc Lunam adpellari.* Et Diodorus, lib. I, ex eorumdem Aegyptiorum theologiâ refert ista: Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον φασὶν ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην· ὧν τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν ὀνομάσαι, ἀπό τινος ἐτύμου τεθείσης ἑκατέρας τῆς προσηγορίας ταύτης· μεθερμηνευομένων γὰρ τούτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέκτου τρόπον, εἶναι τὸν μὲν Ὄσιριν πολυόφθαλμον, τὴν δὲ Ἶσιν μεθερμηνευομένην, εἶναι παλαιὰν, τεθειμένης τῆς προσηγορίας ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Hoc est: *Ajunt, vetustissimos in Aegypto mortaleis, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, sempiternos, atque omnium primos, Solem, ac Lunam: quorum istum Osirin, hanc Isin, ab certâ quâdam nominis ratione, adpellârint. quidpe si Græcè interpreteris, Osirin, esse multoculum; Isin verò, antiquam: quod nomen ab æternâ antiquâ generatione ei sit impositum.* Hinc Plato, lib. VII de legibus, Μεγάλους θεοὺς adpellat Ἥλιον καὶ Σελήνην. Dio Cassius, lib. L, de Antonio loquens, & Cleopatrâ, Aegyptiorum reginâ: Συνεγράφετό τε αὐτῇ, καὶ συνεπλάττετο, αὐτὸς μὲν Ὄσιρις καὶ Διόνυσος, ἐκείνη δὲ Σελήνη τε καὶ Ἶσις, λέγοντες εἶναι. Id est: *Pingebantur unà, fingebanturque: ille Osirin, ac Bacchum, ipsa Lunam, atque Isin sese dicentes.* Et de iisdem eodem libro posteà: Τίς δ' οὐκ ἂν θρηνήσειε, καὶ ἀκούων καὶ ὁρῶν τὸν Ἀντώνιον τὴν ἄνθρωπον ἐκείνην, καθάπερ τινὰ Ἶσιν, ἢ Σελήνην, προσκυνοῦντα; καὶ τοὺς τε παῖδας αὐτῆς Ἥλιον καὶ Σελήνην ὀνομάζοντα; καὶ τὸ τελευταῖον, καὶ ἑαυτὸν Ὄσιριν καὶ Διόνυσον ἐπικεκληκότα; Hoc est: *Quis non lugeat, quum audiat videatque Antonium istam hominem ut Isin, seu Lunam adorare; natis ejus Solis ac Lunæ nomina tribuere; denique se ipsum Osirin ac Bacchum indigetare?* Isin ergo esse Lunam, ex Aegyptiorum theologiâ jam constat. Hinc illud Ovidii, metamorph. libro IX; de eâdem Iside:

——Inerant lunaria fronti
Cornua.

Signum tamen ejus cur fuerit navigium, haud facilè dixerim: nisi suspicari libeat, significare id Noachi arcam; quæ celebrata fuit priscis mortalibus, ob memoriam servati ab aquarum inundatione generis humani. Ea tamen res quomodò ad Lunam quadret, dispicere nequeo; nisi, quòd Isis idem fuit numen cum uno ex Castoribus fratris: ut posteà aperiam. Atque hinc est illud Plutarchi, in libro de Iside: Ἱστοροῦσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργὼ, τῆς Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ἐπὶ τιμῇ κατηστερισμένον, οὐ μακρὰν φέρεσθαι τοῦ Ὠρίωνος καὶ τοῦ Κυνός· ὧν τὸ μὲν Ὥρου, τὸ δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Hoc est: *Tradunt*

Aegy-

Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Osiridis imaginem, in honorem ejus inter sidera ralatam, non procul ab Orione atque Cane ferri: quorum siderum alterum Horo, alterum Isidi sacrum Aegyptii censent. Horum esse Aegyptiis Apollinem, auctor est Plutarchus, eodem libro; & item Herodotus, libro II. Nomen Isis dea quod habuerit apud Germanos, velle indicare, id demum fuerit divinare; quando nullum ejus rei exstat apud auctores indicium, vel argumentum.

Porrò auctor noster, in eodem libro de Germaniâ, de Aestiorum gente, maris Svevici sive Codâni sinus trans Vistulam amnem adcolâ; *Matrem*, inquit, *deûm venerantur. insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Hanc deam variis Latini Græcique adpellavêre nominibus; è quibus tria uno versu refert Catullus, in carmine de Aty:

Dea Magna, dea Cybele Dindymi, dea Domina.

Ovidius, fastorum lib. IV:

Gaudeas assiduo cur dea Magna sono.

Et posteà: *Dindymon, & Cybelen, & amænam fontibus Idam,*
Semper & Iliacas Mater amavit opes.

Strabo, lib. X: Καὶ οἱ Φρύγες, καὶ τῶν Τρώων οἱ περὶ τὴν Ἴδην κατοικοῦντες, Ῥέαν μὲν καὶ αὐτοὶ τιμῶσι, καὶ ὀργιάζουσι ταύτῃ, Μητέρα καλοῦντες θεῶν, καὶ Ἀγδέστιν, καὶ Φρυγίαν, καὶ Θεὸν μεγάλην· ἀπὸ δὲ τόπων Ἰδαίαν, καὶ Δινδυμήνην, καὶ Πυλήνην, καὶ Πεσσινουντίδα, καὶ Κυβέλην. id est: *Phrygas etiam, & ex Troibus qui Idam adcolunt, Rheam venerantur, eique orgia peragunt; Matrem adpellantes deorum, & Agdestin, & Phrygiam, & Magnam deam: à locis verò Idæam, Dindymenen, Pylenen, Pessinuntiam, & Cybelen.* Hinc etiam Idæa mater vocatur Ciceroni, in orat. V in Verrem; & item Livio, lib. XXXIX; Ovidioque, prædicto loco, paullo antè, his verbis;

——— *Idææ festa parentis erunt.*

Cicero etiam in oratione de haruspicum responsis, & pro P. Sextio, Matrem magnam vocat; nempe eâdem de causâ, ob quam Dea magna, & Mater deûm indigetabatur. Sic & Silius Italicus, lib. VIII:

——— *Magnæque Reate dicatum*
Cælicolûm matri.

Causam indicat Ovidius ibidem, his versibus:

Institeram, quare primi Megalesia ludi
Vrbe forent nostrâ: Cùm dea (sensit enim)
Illa deos, inquit, peperit: cessêre parenti;
Principiumque dati Mater honoris habet.

Atque ob id ipsum *sanctissimæ, antiquissimæque* ejus fuêre *religiones*; teste Cicerone, in dictâ orat. pro Sextio. Eamdem hanc esse Lunam, ex eo vel maximè perspicitur argumento, quòd *Magna mater*, & *Mater deorum* dicta. quippe Solem ac Lunam quum vetustissimi mortalium (ut suprà ex Aegyptiorum ostensum est theologiâ) primos æternosque crediderint deos: ex his cetera sidera, id est, cetera numina, unà cum universo mundo, procreata fuisse necesse est. Quum verò Ζεύς, id est, Jupiter, idem sit Sol; & Jovis uxor habita sit Juno: hæc quoque eadem jam erit Luna. item, quum Saturnus quoque sit Sol; & Saturni uxor habita sit Rhea, quæ Latinis Ops: hæc etiam manifestissimo hoc argumento erit Luna. quod apertiùs etiam infrà patebit.

Ceterùm auctor noster, eodem libro, de septem Svevorum nationibus, quæ proximè oceanum, sive sinum Codânum, inter Albim Chalusumque & Viadrum amneis colebant; *Deuringi*, inquit, *deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* De hac deâ antequàm alia dicam, nomen ejus diligentiore excutiendum manu arbitror. Doctissimus Lipsius, in notis suis ad hunc locum, testatur, quædam exemplaria manu scripta habuisse *Nerthum*, alia etiam *Verthum*. unde ipse veram, ab auctore perscriptam, fuisse vocem censet *Aerthum*. Conjectatio haud ita absona profectò. variæ enim licet gentes variè hoc vocabulum, quod Latini *terram* fecêre, enuntiaverint, aliæ per *A*, aliæ per *E*, quædam per utramque literam, id est, per diphthongum *AE*; nulla tamen adspirationem præposuit. nam Chaldæis est *ara*, Arabibus *arth*, Gothis, Germanicæ quondam genti, *arte*, Hebræis *erets*, Pœnis *ert*, Armeniis *ercir*, Græcis ἔρα, Germanis nunc superioribus *erde*, Saxonibus *eerde*, Belgis *aerde*, Anglis in Britanniâ *earth*, Scotis *erth*. ex quibus colligere dabatur, antiquitus fuisse diphthongum *AE*; quæ postmodò ab imperitis, vel

vel incuriosis librariis corrupta in *He.* nam & Germani superiores, quamvis suum *erde* per simplicem scribant vocalem; magis tamen id per diphthongum exprimunt: & Anglorum *Ea* nihil aliud heic sonat, quàm Germanorum *Ae*. Verùm, uti dicere mihi liceat, quod sentiam; certè & *N.* & *V*, propiùs accedunt ad *H*, quàm ad *A*: & hodiéque Helvetiæ incolæ terram cum adspiratione adpellant *Herde:* prætereáque focus, cui ignis imponitur, cum adspiratione vocatur Germanis superioribus *härd*, inferioribus *heerd*, Anglis *hearth*. Terræ autem & foci vocabula eamdem habuisse antiquitus significationem, Latinus etiam poëta docuit Ovidius, fastor lib. VI, hoc distícho:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.

Quapropter nihil mutandum in principio hujus vocis censeo. In medio rectè apud auctorem scribi *th*, Anglorum probat hodiè vox *earth*. ceteræ Germanorum nationes Θ in confine Δ, ut in innumeris aliis vocibus, converterunt. At, quum omnibus ferè per orbem terræ gentibus, simulque Germanorum nationibus, feminini sit generis terra; miror ego, cur auctor noster antiquum illud vocabulum masculino genere pronuntiaverit *Herthum:* utique, quum non dei sed deæ esse voluerit nomen. Ceterò Terram matrem eamdem esse & Lunam, tum satis probatum erit, quum eamdem & Matrem deûm esse patebit. Herodotus, lib. I, de Persis: Τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ Δία καλέουσι. id est; *Omnem cœli gyrum Iovem vocant.* Idem auctor, lib. IV, de Scythis: Νομίζουσι τὴν Γῆν τοῦ Διὸς εἶναι γυναῖκα. id est: *Terram existimant Iovis esse uxorem.* Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Quis ambigat, Matrem deûm terram haberi?* idque probat ex simulacro illius: cujus descriptionem mox videbimus, si eamdem antè ex Ovidio cognoverimus. Hic, fastor. lib. IV, ita describit:

Desierat: cœpi: Cur huic genus acre leonum
Præbent insolitas ad juga curva jubas?
Desieram; cœpit: Feritas mollita per illam
Creditur: id curru testificata suo est.
At cur turriferâ caput est ornata coronâ?
An primis turres urbibus illa dedit?
Annuit.

Macrobius igitur, antè indicato loco, in eamdem sententiam; *Similiter Phryges*, inquit, *fabulis, & sacrorum administrationibus immutatis, circa Matrem deûm, & Attinen, eadem intelligi præstant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cœli est; cujus ambitu aër continetur; qui vehit terram. Solem verò, sub nomine Attinis, ornant fistuli, & virgâ.* Et cap. XXIII, de Assyriis loquens: *Deo quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt.* & mox: *Subjungunt eidem deam nomine Adargatin: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes.* & mox: *Ipsa autem argumenta, Solis rationem loquuntur. namque simulacrum Adad insigne cernitur radiis inclinatis: quibus monstratur, vim cœli in radiis esse Solis, qui demittuntur in terram. Adargatis simulacrum sursùm versùm reclinatis radiis insigne est: monstrando, radiorum vi supernè missorum enasci, quæcumque terra progenerat. sub eodem simulacro species leonum sunt, eâdem ratione terram esse monstrantes, quâ Phryges finxère Matrem deûm, id est, Terram, leonibus vehi.* Hunc Adad esse Jovem, eumdemque Solem, suprà ex Luciani etiam libro de deâ Syriâ, ostensum est. Idem auctor, eodem libro, deam, quam heic Macrobius nominat *Adargatin*, interpretatur Junonem, additque: Τὴν μὲν Ἥρην λέοντες φορέουσι· id est; *Iunonem leones vehunt.* Et, eodem libro anteà, de eâdem deâ: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος λόγος ἱρὸς, τὸν ἐγὼ σοφοῦ ἀνδρὸς ἤκουσα· ὅτι ἡ μὲν θεὴ Ῥέη ἐστί. hoc est: *Fertur & alius sermo; quem ego à sacerdote quodam audivi: nempe deam esse Rheam.* Et paullò pòst: Σημήϊα δὲ ἡ θεὸς τὰ πολλὰ ἐς Ῥέην ἀπικνέεται. λέοντες γάρ μιν φέρουσι, καὶ τύμπανον ἔχει, καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πυργοφορέει, ὁκοίην Ῥέην Λυδοὶ ποιέουσιν. id est: *Multa verò signa adsunt deæ, quæ ipsam Rheam esse ostendunt. nam & leones eam ferunt, & tympanum habet, & coronam capite turritam gestat.* Idem hoc de Matre deûm suprà ex Ovidio intelleximus. Herodianus, lib. I, festum Matris deûm ita refert. Ἦρος ἀρχῇ ἑκάστου ἔτους, ὡρισμένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελοῦσι Ῥωμαῖοι· καὶ πάντα, ὅσα παρ' ἑκάστοις πλούτου σύμβολα, κειμήλιά τε βασιλέων, ὕλης τε καὶ τέχνης θαύματα, τῆς θεοῦ προπομπεύει. ἄδειά τε πᾶσι δέδοται ἐξουσία παντοδαπῆς παιδιᾶς. ἕκαστός τε ὃ βούλεται σχῆμα ὑποκρίνεται. οὐδ' ἔστιν οὕτω μέγα, ἢ ἐξαίρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀμφιεσθέντι ὑπάρχει παῖξαί τε καὶ κρύψαι τὴν ἀλήθειαν· ὡς μὴ ῥᾳδίως διαγνῶναι τόν τε ὄντα καὶ τὸν μιμούμενον. Hoc est: *Veris initio quotannis, stato solennique die, festum Matri deûm Romani celebrant. In eo, quæcumque apud quemque sunt divitiarum argumenta, supellexque pretiosa imperatorum, materiæ atque artis spectandæ, præferri*

ferri in pompâ ante deam solent. Ac summa tunc omnibus quovis modo ludendi concessa est licentia: adeò, uti unusquisque, quamcumque velit, personam induat: neque ulla sit tam magna aut eminens dignitas, cujus habitum non liceat, cuicumque libeat, induere, ludere, & rem veram imitari; ita, uti difficile sit eum, qui re verâ est, ab eo, quem quis imitatur, dignoscere. De eodem festo ita Ovidius, dicto loco:

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit; & Idææ festa parentis erunt.
Ibunt semimares, & inania tympana tundent;
Aeraque tinnitus ære repulsa dabunt.
Ipsa sedens molli comitum cervice feretur
Vrbis per medias exululata vias.
Scena sonat; ludique vocant; Spectate Quirites;
Et fora Marte suo litigiosa vacent.

His jam confer, quæ auctor noster, dicto loco, de Terræ matris festo apud Germanos narrat, his verbis: *Est in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit; vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax, & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat: mox vehiculum, & vestes, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant; quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaq. ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Legere heic malim *vestis*, singulari numero, uti paullo antè *veste:* unum quidpe erat lineum velum; quod suo loco demonstrabitur. Idem fuisse hoc festum, quod Romani Matri deûm celebrabant, ex his maximè liquet verbis; *Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur* dea. *non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata.* Item ex eo, quòd servos ministranteis mox secretus ille hausit lacus, ne arcana efferrentur. nam de Matre deûm sic Virgilius, Aeneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra;
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris;
Et juncti currum Dominæ subière leones.

Multo tamen lucidiùs claret ex eo, quòd & apud Romanos vehiculum, quo Mater deûm vehebatur, flumine ablutum fuit. Ammianus Marcellinus, lib. XXIII: *Ad diem VI Cal. Aprilis, quo Romæ Matri deorum pompæ celebrantur annales, & carpentum, quo vehitur simulacrum, Almonis undis ablui perhibetur.* Nec carpentum solummodò, sed ipsa quoque, uti apud Germanos Terra mater, dea, sive simulacrum ejus. Ovidius, eodem fastorum lib. IV:

Est locus, in Tiberim quà lubricus influit Almo,
Et nomen magno perdit in amne minor;
Illic purpureâ canus cum veste sacerdos
Almonis Dominam sacraque lavit aquis.

Sed & boves feminæ hanc vehebant, ut apud Germanos Terram matrem. idem poëta paullo pòst, de eâdem deâ.

Ipsa sedens plaustro portâ est invecta Capenâ:
Sparguntur junctæ flore recente boves.

Macrobius, Saturnal. lib. I, cap XXI: *Nec in occulto est, neque aliud esse Osirin, quàm solem; nec Isin aliud esse, quàm terram.* At Isis nihil aliud, quàm Luna. ergo & Mater deûm, & Terra mater nihil aliud sunt, quàm Luna. Plutarchus, lib. de Iside, auctor est, Isin aliquando Aegyptiis dictam fuisse *Muth*; quod matrem significabat. Huc etiam pertinet, quòd tympanum & æra pulsabantur in festo Rheæ, sive Idææ matris; testibus Ovidio, ac Luciano. quod adeò uni Lunæ convenit, uti huic deficienti æris tubarumque sono subvenire mos fuerit priscis mortalibus. Livius, lib. XXVI: *Disposita in muris Campanorum imbellis multitudo, cum æris crepitu, qualis in defectu Lunæ, silenti nocte, cieri solet.* Auctor noster, annal. lib. I: *Noctem minacem, & in scelus erupturam fors lenivit. nam luna claro repentè cælo visa langvescere. id miles, rationis ignarus, omen præsentium accepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, prosperéque cessura, quæ pergerent, si fulgor & claritudo deæ redderetur. Igitur æris sono, tubarumq; cornuumque concentu strepere.* Diodorus ita de Atlantiis, lib. III: Τοὺς δ' ὄχλους φασὶ θαυμάσαντας τὴν περιπέτειαν, τὸν μὲν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην τῇ προσηγορίᾳ, καὶ τὰς τιμὰς μεταγαγεῖν ἐπὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἄστρα, τὴν δὲ μητέρα τούτων Βασίλειαν θεόν τε νομίσαι, καὶ βωμοὺς ἱδρύσασθαι, καὶ τὰς διὰ τῶν τυμπάνων καὶ κυμβάλων ἐνεργείαις, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπομιμουμένους τὰ περὶ αὐτὴν συμβάντα, θυσίας καὶ τὰς

ἄλλας τιμὰς ἀπονέμειν. Id est: *Populus autem prodigium hoc admiratus, Solem ac Lunam cùm nomine, tum honore inter cæli ſidera refert: matrique, jam deam eſſe perſvaſi, altaria exſtruxerunt; tympanorumquè ſtrepitu, & cymbalorum tinnitu, aliorumque, quæ circa ipſam evenerant, imitatione ſacra & honores ejus peregerunt.*

VENEREM quoque eamdem eſſe & Lunam, tunc maximè comprobatum erit, quando Venerem eamdem eſſe & Terram matrem, & Matrem deorum, conſtabit. Macrobius igitur, ut antè relatum, Saturnal. lib. I, cap. XXI, *Adonin quoque Solem eſſe*, inquit, *non dubitabitur, inſpectâ religione Aſſyriorum; apud quos Veneris Architidis & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. nam phyſici terræ ſuperius hemiſphærium, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt; inferius verò hemiſphærium terræ Proſerpinam vocaverunt.* & paullo pòſt: *Similiter Phryges fabulis & ſacrorum adminiſtrationibus immutatis, circa Matrem deûm & Attinen eadem intelligi præſtant. quis enim ambigat, Matrem deûm terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu atq; fervore animalibus; quæ natura cæli eſt, cujus ambitu aër continetur, qui vehit terram.* Et poſteà: *Nec in occulto eſt, neque aliud eſſe Oſirin, quàm ſolem, nec Iſin aliud eſſe, quàm terram, ut diximus, naturamve rerum.* Cicero, de naturâ deorum lib. III, de IV Veneribus loquens; *Quarta*, inquit, *Syriâ Tyroq; concepta, quæ* ASTARTE *vocatur; quam Adonidi nupſiſſe proditum eſt.* In ſacris libris, Judic. cap. II, ỷ. XIII, & c. III, ỷ. VII & VIII, cap. X, ỷ. VI, item Regum lib. I, cap. XI. ỷ. V, eadem Syriæ ſive Sidoniorum dicitur dea ASTAROTH. Sacris libris conſentiens Lucianus, in libro de deâ Syriâ, Sidonios tradit etiam ſuo ævo coluiſſe deam Aſtarten. Quum igitur Attines ſit idem qui Adonis, & hic idem qui Adad, hic verò idem qui Sol; rectè etiam Venus Architis, ſive Aſtarte eadem exiſtimatur quæ Adargatis, & Iſis, & Terra mater, & Mater deorum, & tandem Luna. Strabo, lib. XVII: Ἔστι δ' ἐν Μέμφει καὶ Ἀφροδίτης ἱερὸν θεᾶς Ἑλληνίδος νομιζομένης· τινὲς δὲ Σελήνης ἱερὸν εἶναί φασιν. id eſt: *Veneris etiam fanum eſt Memphi; quæ Græca putatur eſſe dea. quidam verò Lunæ templum eſſe ajunt.* Herodianus, lib. IV: Τὴν Οὐρανίαν σέβουσιν ὑπερφυῶς Καρχηδόνιοί τε καὶ οἱ κατὰ τὴν Λιβύην ἄνθρωποι. Λίβυες μὲν οὖν αὐτὴν Οὐρανίαν καλοῦσι· Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην ὀνομάζουσι, Σελήνην εἶναι θέλοντες. Hoc eſt: *Vraniam incredibilem in modum venerantur Carthaginienſes, & Africæ populi. ceterò hanc Afri quidem Vraniam vocant; at Phœnices Aſtroarchen, Lunam intelligentes.* An ſatis ſine mendo Ἀστροάρχην, vehementer ego dubito. intelligi Ἀστάρτην Luciani, aliorumque auctorum, & ſacrorum librorum *Aſtaroth*, nemini dubitare licet nam *Vraniam* quoque eſſe Venerem, mox patebit. Hinc igitur Ovidius, dicto faſtorum lib. IV, quamvis Idæam matrem, deorum parentem faciat: tamen paullò antè de Venere ſic cecinit:

Illa quidem totum digniſſima temperat annum:
Illa tenet nullo regna minora deo:
Juraque dat cælo, terræ, & natalibus undis:
Perque ſuos initus continet omne genus:
Illa deos omneis (longum eſt numerare) creavit:
Illa ſatis cauſas, arboribusque dedit.

Hinc etiam eſt illud apud Plutarchum, in libro de Iſide: Εἰσὶ γὰρ οἱ τὸν Ὄσιριν ἄντικρυς Ἥλιον εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι Σείριον ὑφ' Ἑλλήνων λέγοντες, τὴν δ' Ἶσιν οὐχ ἑτέραν τῆς Σελήνης ἀποφαίνοντες. διὸ καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται, καὶ τὴν Ἶσιν Εὔδοξός φησι βραβεύειν τὰ ἐρωτικά. Hoc eſt: *Sunt, qui Oſirin diſertè ajunt eſſe Solem; Iſin verò nullam aliam, quàm Lunam. itaq; & ad res amatorias Lunam invocant: & iis rebus præeſſe Iſin, Eudoxus adſirmat.* Diodorus lib. II tradit, in Syriæ opido Aſcalone deam cultam fuiſſe Δερκετοῦν. eamdem Plinius in Phœnicum opido Ioppe cultam fuiſſe, teſtatur lib. V, cap. XIII. & eod. lib. cap. XXIII, *Cæle Syria*, inquit, *habet Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris verò Magog: ibi prodigioſa Atargatis, Græcis autem Derceto dicta, colitur.* Strabo, lib. XVI: Ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἔδεσσαν, καὶ Ἱερὰν πόλιν καλοῦσιν, ἐν ᾗ τιμῶσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀταργάτιν. hoc eſt: *Bambyce, quam & Edeſſam, & Hierapolin*, id eſt, Sacram urbem, *vocant: in quâ Syriam colunt deam Atargatin.* Et in fine ejusdem libri: Ἀταργάτιν δὲ τὴν Ἀθάραν ἐκάλεσαν. Δερκετὼ δ' αὐτὴν Κτησίας καλεῖ. id eſt: *Atargatin dixêre Atharam: quam Cteſias Dercetô adpellat.* Fortè Ἀτάργαν· ita enim Phornutus, in libro de naturâ deorum: *Rhea apud Syros Artaga dicitur.* quod & ipſum ſimul ex Strabonis Ἀθάραν, ſimulque ex notiſſimo omnium Ἀταργάτιν, correxerim *Atarga*. Ceterò Herodotus, lib. I, in dicto Syriæ opido Aſcalone fuiſſe tradit Οὐρανίης Ἀφροδίτης τὸ ἱρὸν, πάντων ἀρχαιότατον ἱρῶν ὅσα ταύτης τῆς θεοῦ· id eſt; *Veneris Vraniæ templum, omnium, quotquot hujus deæ* fuerint, *vetuſtiſſimum.* Lucianus etiam, in ſuprà dicto libro, Junonem Hierapolitanam, quam alii Atargatin vocant, habuiſſe ait τὸν κεστὸν, τῷ μούνην τὴν Οὐρανίην Ἀφροδίτην κοσμέουσιν, id eſt, *ceſtum, quo ſolam cæleſtem Venerem exornabant.* Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis, de eâdem deâ Hierapolitanâ: Ταύτην δὲ οἱ

μὲν

μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥρην νομίζουσιν. id eſt; *Hanc alii Venerem, alii Iunonem eſſe arbitrantur.* Ergo ex his jam ſatis manifeſtò patet, Venerem eſſe eamdem, & Dercetûm, & Aſtarten, & Atargatin, & Matrem deúm, & Terram matrem, & Rheam, & Junonem, & Iſin, & ipſam tandem Lunam; unde etiam haud dubiè cognomen ei quæſitum τῆς οὐρανίας, id eſt, *Cæleſtis.* Huc jam adde, quod Plinius tradit lib. II, cap. VIII, *Veneris ſidus alios Iunonis, alios Iſidis, alios Matris deûm adpellaviſſe.* & quod Lucianus, in dicto libro, teſtatur, ſimulacrum Junonis Hierapolitanæ habuiſſe quiddam & Veneris, & Lunæ & Rheæ. Macrobius Saturnal. I, cap. XXI, de Venere, quam eamdem vult eſſe Terram: *Simulacrum hujus deæ in monte Libano fingitur capite obnupto, ſpecie triſti, faciem manu lævâ intra amictum ſuſtinens. lachrymæ viſione conſpicientium manare creduntur. quæ imago, præter quòd lugentis eſt, ut diximus, deæ terræ quoque hiemalis eſt; quo tempore obnupta nubibus, ſole viduata, ſtupet, fonteſque veluti terræ oculi uberiùs manant; agriq; interim ſuo cultu vidui, mæſtam faciem ſui monſtrant. Sed cùm ſol emerſit ab inferioribus partibus terræ, vernaliſq; æquinoctii transgreditur fines, augendo diem: tunc eſt & Venus læta, & pulchra virent arva ſegetibus, prata herbis, arbores foliis. ideóq; majores noſtri Aprilem menſem Veneri dicaverunt.* Cum hac Veneris obnuptione conveniunt, quæ de Germanorum Terrâ matre refert Tacitus: *Eſt in inſulâ oceani caſtum nemus. dicatum in eo vehiculum, veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum.* & paullo pòſt, finitis diebus feſtis: *mox vehiculum, & veſtis, &, ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. Servi miniſtrant; quos ſtatim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud, quod tantùm perituri vident.* Neſcio an non idem, vel ſimile quid prodat Diodorus, dicto lib. II, de magno ac profundo lacu, haud procul Aſcalone Syriæ opido; in quem Dercetô ſeſe præcipitaſſe narrat. item Lucianus, in dicto libro de deâ Syriâ; qui lacum tradit fuiſſe haud longè ab templo Hierapolitano, immenſæ altitudinis; ad quem & in quo multa ſolennia peragebantur. Quin noſter quoque, in inſulâ oceani, ingentis eſt altitudinis lacus; ut ſuo loco, in deſcriptione harum partium, dicetur. Tacitus, ut ſuprà relatum, *Terram matrem,* inquit, *colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.* Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Quæ dea,* inquit, *ad res omneis veniret, Venerem noſtri nominaverunt.* Tacitus ibidem, de eâdem deâ Terrâ matre: *Læti tunc dies: feſta loca, quæcumque adventu hoſpitioque dignatur.* ergo alia ſubinde atque alia feſtis illis diebus loca accedebat. Ovidius, dicto faſtor. lib. IV, eamdem rem de Matre deûm; quamvis ex causâ malè fictâ:

Cur vicibus factis ineunt convivia, quæro;
Tunc magis; indictas concelebrantque dapes?
Quòd benè mutârit ſedem Berecynthia, dixit;
Captant mutatis ſedibus omen idem.

Nempe mutationis conviviorum cauſam poëta putavit mutationem antiquæ ſedis, quum Peſſinunte è Phrygiâ Romam adveheretur. Lucianus, libro prædicto, de templo Hierapolitano, Ἑορτέων δὲ, inquit, πασέων, τῶν οἶδα, μεγίστην τοῦ εἴαρος ἀρχομένου ἐπιτελέουσιν· id eſt: *Feſtorum omnium, quæ novi, maximum incipiente vere peragunt.* Herodianus, ut antè dictum, Romanos ait Matri deûm feſtum initio veris egiſſe. Ovidius, dicto lib. IV, factum id teſtatur Nonis Aprilis. Marcellinus verò, ut ſuprà citatum, ad diem VI Kalend. Aprilis. cui conſentiens Vibius Sequeſter, *Almo,* inquit; *ubi Mater deûm VI Kalend. Aprilis lavatur.* Menſem eum à Venere nomen accepiſſe, tradit ibidem Ovidius: Macrobius autem Veneri dicatum adfirmat. Ovidius etiam ibidem Kalendas Aprilis feſto Veneris tribuit. Aegyptios quoque eodem anni tempore eidem deæ feſtos egiſſe dies, auctor eſt Plutarchus in libro de Iſide, his verbis: Τῇ δὲ νουμηνίᾳ τοῦ Φαμενὼθ μηνὸς ἑορτὴν ἄγουσιν, ἐμβασιν Ὀσίριδος εἰς τὴν Σελήνην ὀνομάζοντες, ἔαρος ἀρχὴν οὖσαν. id eſt: *In novilunio menſis Phamenoth feſtum celebrant, quod ingreſſum Oſiridis in Lunam adpellant. eſt autem id veris initium.* Eodem anni tempore Germanos quoque ſuæ deæ Terræ matri feſtos egiſſe ac lætos dies, ex Bedâ diſco. is quidpe in libro de temporum ratione, cap. XIII, ita ſcribit dè Anglis, Germanicâ gente, in Britanniam transgreſſis: *Aprilis, Eoſturmonath,* (manu ſcripta exemplaria *Aeſtermonath*) *qui nunc Paſchalis menſis interpretatur, quondam à deâ illorum, quæ Eoſtre vocabatur, & cui in illo feſta celebrant, nomen habuit; à cujus nomine nunc Paſchale tempus cognominatur, conſveto antiquæ obſervationis vocabulo gaudia novæ ſolennitatis vocantes.* Id adeò verum eſt, uti etiam nunc plerique Germanorum paſchatos feſtum vocitent *Ooſtern*; Angli verò *Eaſter*; vocabulis diſſyllabis: nam *Oo,* & *Ea,* ſunt diphthongi. ESTAR igitur, ſive OSTAR, ſeu AESTAR dea nulla alia fuit, quàm quæ *Aſtarte* Sidoniis, & *Atargatis* Aſſyriis dicta; id eſt, Terra mater, ſive Mater deûm, & Rhea, & Juno, & Venus, & Luna. Ceterùm, quòd Tacitus apud Aeſtios Germanos *inſigne Matris deûm* fuiſſe tradit *apri formam*; id egregiè, inter alia, com-

petit Veneri. nam Adonim, Veneris maritum, ab apro interemptum fabulosa tradidit antiquitas.

Porrò Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. VIII, fabulam quamdam ridiculam, ut ipse fatetur, ex antiquitate refert, in quâ mulier quædam FREA, uxor perhibetur *Wodani*. Eamdem fabulam Saxo Grammaticus, lib. I, & V, iisdem, & amplioribus narrat circumstantiis. Paullus autem, capite sequenti, Wodanum deum esse Mercurium tradit: quod pluribus suprà confirmatum est argumentis. FREA igitur etiam haud dubiè dea est credita fabulosæ illi Germanorum antiquitati. Dies Veneris hodiè dicitur superioribus Germanis *Freitag*, inferioribus *Friedach*, Anglis *Friday*, Danis *Fredag*, *Fridag*, & *Frigdag*: à deâ, ut liquido patet, FREA, sive FRIA. Hæc igitur, sine omni controversiâ, erit Germanorum Venus. Unde manifestissimo argumento liquet, Venerem nullam aliam esse, quàm Lunam. nam Mercurium nullum alium esse, quàm Solem, suprà satis firmis demonstratum est documentis. Magistri Adami Bremensis nescio quo loco ponenda sit fides; qui apud Svecones, id est, Svedos, ait suo sæculo Upsolæ (Upsalia vulgò nunc vocatur) templum totum ex auro paratum fuisse; & in eo deum *Wodan*, qui bella regere, hominibusque virtutem contra hosteis ministrare creditus sit; simulacrumque ejus armatum, ut apud alias genteis Martis simulacrum. alterum verò deum *Fricco*; qui pacem, voluptatesque largiretur mortalibus: cujus simulacrum eos finxisse cum ingenti priapo; & in celebrandis nuptiis immolasse ei victimas. Hæc sanè contra veterum auctorum narrantur fidem. nam Tacitus disertissimè testatur, alium fuisse Mercurium apud Germanos deum, alium Martem. Diaconus verò è superiorum auctorum monimentis Fream, quæ eadem & Fricca (nam Danis ab hoc vocabulo dies Veneris dictus *Frigdag*) deam, eamque Wodani uxorem prodit. Vocabulum patrium Germani unde traxerint, haud facile dictu est: nisi ab eâdem credatur origine, à quâ Græcorum Ἀφροδίτη. Et quid adeò mirum? quando etiam *Aprilem* mensem ab eâdem origine dictum putarunt Latini, ut antè ostensum. Germani verbum, quod Latinis est *procari*, patrio sermone dicunt, superiores *freien*, inferiores *fryen*. quod & deæ vocabulo FREE, sive FRIE, & Veneris muneri quàm maximè côngruit. Quibusdam Ἀφροδίτη, breviori voce dicta fuit Ἀφρώ. nostris Germanis hodiéque superioribus *fraue* est domina, Saxonibus *frue*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *frouwe* femina simul, & uxor, & domina.

Ceterùm Cæsar, ut sæpius jam antè relatum, Germanis unam LUNAM, Gallis unam assignat ex omni dearum numero MINERVAM. hanc quoque nullam aliam esse deam, quàm Lunam, paucis demonstrabo. Cicero, de naturâ deorum lib. III: *Minerva prima, quam Apollinis matrem diximus. secunda orta Nilo, quam Aegyptii Saitæ colunt.* De hac Serinus apud Stobæum, in sermone de legibus, & Plutarchus, in libro de Iside: Τὸ δ' ἐν Σάϊ Ἀθηνᾶς (ἣν καὶ Ἶσιν νομίζουσιν) ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην. id est; *Saiticum Minervæ, quam & Isin esse arbitrantur, simulacrum inscriptionem habuit hujusmodi.* Et eodem libro posteà: Τὴν μὲν γὰρ Ἶσιν πολλάκις τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ὀνόματι καλοῦσιν. id est; *Isin sæpe Minervæ nomine significant.* Hinc etiam Junonis Hierapolitanæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid quoque ex Minervæ habitu in sese habuit; teste Luciano, in libro prædicto.

Sed & CEREREM fuisse Lunam, Græcorum testatur interpretatio: qui eam deam Δημήτηρα vocabant, quasi Γῆν μητέρα· id est: *Terram matrem.* Hinc Orphei est versus:

Γῆ μήτηρ πάντων Δημήτηρ πλουτοδότειρα.
Terra mater omnium, Ceres divitiarum datrix.

Herodotus lib. II: Ἶσις δέ ἐστι, κατὰ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν, Δημήτηρ. hoc est: *Isis autem, secundùm Græcorum linguam, est Demeter*, id est, Ceres. Et posteà eodem libro: Αἰγυπτιστὶ δὲ Δημήτηρ Ἶσίς ἐστι. id est; *Aegyptiorum linguâ Isis est Ceres.* Hinc Virgilius, γεωργικῶν lib. I, Solem ac Lunam sic alloquitur:

——— Vos ô clarissima mundi
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum;
Liber & alma Ceres.

Cereris filia fuit PROSERPINA. de hac ita Macrobius dicto Saturnal. lib. I, cap. XXI: *Physici superius hemisphærium terræ, cujus partem incolimus, Veneris adpellatione coluerunt: inferius verò hemisphærium terræ, Proserpinam vocaverunt.* Scilicet, quia Venus eadem est Ceres. imò & Proserpina est Venus: nec magis hujus filia, quàm Dis pater, sive Pluto Iovis frater. Quum igitur Proserpina sit Ceres. & hæc sit Venus, & Terra mater, & Luna; Proserpina quoque nihil aliud est, quàm Luna. Isacius Tzetza in Lycophronem: Περσεφόνη δὲ καὶ Ἶσις, καὶ Γῆ, καὶ Ῥέα, καὶ Ἑστία, καὶ Πανδώρα, καὶ ἕτερα μυρία ὀνομάζεται. Id est: *Proserpina etiam Isis, & Terra,*

Terra, & Rhea, & Vesta, & Pandora, & innumeris aliis nominibus adpellatur. Plutarchus, prædicto libro: Οὐ γὰρ ἄλλον εἶναι Σάραπιν, ἢ τὸν Πλούτωνά φασι, καὶ Ἶσιν τὴν Περσέφασσαν. id est: *Neque Sarapin alium esse ajunt, quàm Plutonem; & Isin Proserpinam.* Fulgentius, μυθολογικῶν lib. II: *Lunam ideò ipsam voluerunt etiam apud inferos Proserpinam dici, seu quòd nocte luceat, seu quòd humilior currat, & terris præsit.* Hinc Herodotus, lib. II, ex Aegyptiorum theologiâ tradit, Cererem & Liberum inferorum principatum tenere. Quò ille etiam spectat Ausonii versus, in Liberum patrem: Βάκχος ἐν ζωεῖσιν, ἐν φθιμένοις Ἀϊδωνεύς.

Bacchus in vivis, in mortuis Aidoneus.

& item isti:

Ogygia me Bacchum vocat;
Dionyson Indi existimant;
Romana sacra Liberum;
Arabica gens Aidoneum.

Aidoneus igitur, sive Adoneus, nullus alius, quàm Aides sive Ades; & hic idem, qui Atys, & Ates, & Attes, & Atines & Attines, & denique Adonis. cujus uxor quum fuerit Venus, eademque & Rhea, & Terra mater, & Mater deorum, & Iuno, & Ceres, & Luna; Proserpina quoque ipsa est eadem.

Denique Lucianus, eodem libro de deâ Syriâ, Junonis Syriæ, id est, Atargatis simulacrum aliquid etiam DIANÆ, & NEMESIS, & PARCARUM, habuisse testatur. hæ igitur itidem deæ omnes ad unum numen, id est, ad Lunam sunt referendæ. Ab Aegyptiis accepisse Aeschylum tradit Herodotus lib. II, quòd Dianam Cereris filiam fecerit. ergo Diana eadem & Proserpina. Strabo, lib. XIV, tradit, Milesios ac Delios Dianam interpretatos esse Lunam. Phornutus, de naturâ deorum: *Sol adpellatur Apollo; ac Luna Diana.* Ovidius, de Ponto l. I, eleg. I:

Ante deûm matrem cornu tibicen adunco
Cùm canit, exiguæ quis stipis æra neget?
Scimus ab imperio fieri nil tale Dianæ;
Unde tamen vivat, vaticinator habet.

Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Dianam & Lunam eamdem esse putant. Luna à lucendo nominata est; eadem est enim Lucina. itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam; sic apud nos Iunonem Lucinam in pariendo invocant. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret.* Catullus carm. XXXV:

Tu Lucina dolentibus,
Iuno dicta puerperis,
Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine Luna.
* *
Sis quocumque placet tibi
Sancta nomine.

Supra ex Plutarchi libro de Iside hæc allata sunt verba: Καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ τὴν Σελήνην ἐπικαλοῦνται· id est; *Et ad res amatorias Lunam invocant.* At Tibullus, lib. I, eleg. V, ita canit:

Ipse ego velatus filo, tunicisque solutis
Vota novem Triviæ nocte silente dedi.
Omnia persolvi: fruitur nunc alter amore;
Et precibus felix utitur ille meis.

Hinc festum quoque Dianæ, quod Aegyptii celebrabant in urbe Bubasti, ferè eisdem describit Herodotus ritibus, quibus Matris Deûm festum celebratum fuisse, suprà ostendimus. Verba ejus, lib. II, hæc sunt: Πλέουσί τε γὰρ δὴ ἅμα ἄνδρες γυναιξί, καὶ πολλόν τι πλῆθος ἑκατέρων ἐν ἑκάστῃ βάρει. αἱ μέν τινες τῶν γυναικῶν, κρόταλα ἔχουσαι, κροταλίζουσι· οἱ δὲ αὐλέουσι κατὰ πάντα τὸν πλόον· αἱ δὲ λοιπαὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἀείδουσι, καὶ τὰς χεῖρας κροτοῦσι. ἐπὰν δὲ πλέοντες κατά τινα πόλιν ἄλλην γένωνται, ἐγχρίμψαντες τὴν βάρειν τῇ γῇ, ποιεῦσι τάδε. αἱ μέν τινες τῶν γυναικῶν ποιεῦσι τάπερ εἴρηκα· αἱ δὲ τωθάζουσι, βοῶσαι τὰς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γυναῖκας· αἱ δ᾽ ὀρχέονται. id est: *Navigant viri pariter ac feminæ: magnaque est in singulis navibus utrorumque multitudo. Inter navigandum adsiduè mulieres aliquot crepitacula tenentes plaudunt, viri tibiis canunt: ceteri ceteræque modulantur manusque complodunt. Atque ut ad quamque urbium accedunt navigando, talia agunt: Adpulsâ ad terram navi, mulierum aliæ ea, quæ dixi, faciunt; aliæ compellantes ejus urbis feminas, ingerunt probra; aliæ saltant.* NEMESIN equidem Macrobius, dicto libro, cap. XXII, ad Solem refert: sed id perinde est ac si Lunæ adsignasset. nam ad unum idemque numen, id est, ad verum æternumque Deum, rerum omnium auctorem, quem in unitate trinum, in trinitate unum colimus, & Solem & Lunam pertinere, mox infrà aperiam.

Nunc Luna ipsa quod tandem habuerit apud priscos Germanos vocabulum, videndum est. Patrio sermone hodiè dicitur, variantibus dialectis, superioribus *Moon*, inferioribus omnibus *Maen*, sive *Maan*; Danis *Maane*, sive *Moone*; Svedis *Mane*; & interdum cum Lapponibus *Mana*; Anglis in Britanniâ *Moone*: quod effertur ferè ac si Germanicè scriberes *Muun*, sive *Mûn*. omnibus est vocabulum monosyllabon; nisi quibus A vel E in fine apponitur. Plerique popularium meorum desumtum id arbitrantur ex nomine MANNI; quem TUITONIS filium ex antiquis Germanorum carminibus memorat Tacitus. Verùm hi quàm sint falsi, jam suprà, cap. IX, satis liquidò patuit: ubi *Mannum* esse *Adamum*, documentis probatum est gravissimis. Mannum verò pro deo habuisse priscos Germanos, ne carmina quidem eorum apud Tacitum testantur. Antiquissimum illud esse Lunæ vocabulum, ex Asiâ unà cum gente in Celticam translatum, equidem haud dubito; quando Græcorum etiam vetustissimis idem sidus dictum est μήνη. unde etiam mensis Græcis dictus est μήν· quem nos adpellamus, superiorum dialecto *monat*, inferiorum *manet*, & contractè *maent*; Svedorum *manat*, Danorum *maanet*, & *mooned*; Anglorum *moneth*. Quin ipsorum quoque Latinorum *mensis* hinc originem vocabuli cepit. ridiculum certè est, quod Cicero, in dicto lib. II de naturâ deorûm, tradit, inde *menses nominatos, quia mensa spatia conficiunt*. Slavorum quoque nationes ex eodem illo fonte, Poloni suum *miesiac*, Bojohæmi *mesyc*, Slavi *messec*, habent; & sic reliqui, pro suâ quique dialecto paululum variantes. Hoc autem Slavorum vocabulum ex eâdem origine sic formatum videtur, uti Aeolum μῆς. At, quum ex Græcis Dores aliorum μήνη pronuntiarint suâ dialecto μᾶνα; quid mirum, Celtas quoque dixisse MANA? quod Lapponibus atque Svedis etiam nunc manet. reliqui id ratione dialectorum postmodùm variaverunt. Ab hujus igitur nomine proximus à Solis die dictus est dies Germanis superioribus *Moontag*; Danis *Moondag*, & *Maandag*; inferioribus Germanis *Maendach*; Svedis *Mandagh*, Anglis *Munday*.

Atque ita satis jam, abundéque patere existimo, omnium gentilium dearum nomina simul ac numina ad unam spectare Lunam; quam solam, ex omnium dearum numero, coluisse Germanos, testatur Cæsar, in suprà dicto commentario sexto. Eamdem tamen deam, sive idem sidus, variis eos adfecisse adpellationibus, haud aliter atque aliæ per terræ orbem gentes; ex suprà dictis manifestissimè liquet: ubi adpellationes hasce recitavimus; MANA, HERTHA, FRIA, AESTAR.

CAPUT XXVIII.

De Vulcano; qui idem est Mars, & Hercules.

CAESAR, ut sæpiùs jam relatum, belli Gall. comment. VI, de Germanis sic scribit: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam. reliquos ne famâ quidem acceperunt.* De Sole, ac Lunâ, hactenus actum est. restat, uti de Vulcano etiam dicatur. Hunc ego eumdem esse dixerim, qui Mars, & item qui Hercules existimatus. quod uti commodè probare queam, primo loco demonstrandum erit, Martem eumdem esse & Herculem. Magno huic rei argumento est, quòd Martis sidus quibusdam adpellatum fuit Herculis; teste Plinio, lib. II, cap. VIII: quemadmodùm & Mercurii sidus nonnullis dictum Apollinis; quia idem hi duo numen: & Veneris sidus aliis Junonis, aliis Isidis, aliis Matris deûm; ut suprà ostensum est. Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XII: *Salios autem Herculi, ubertate doctrinæ altioris, adsignat Virgilius; quia is deus & apud pontifices idem qui & Mars habetur. & sanè ita Menippea Varronis affirmat, quæ inscribitur* Ἄλλος οὗτος Ἡρακλῆς. *in quâ cùm de Hercule multa loqueretur, eumdem esse & Martem probavit. Chaldæi quoque stellam Herculis vocant, quam reliqui omnes Martis adpellant.* Sed magnum quoque, ac grave super hac re testimonium est Witichindi, in Chronici Saxon. lib. I, his verbis: *Secundùm errorem paternum, sacra sua propriâ veneratione venerati sunt: nimirum Martem, effigie columnarum imitantes Herculem.* Coluisse priscos Germanos hoc numen sub duobus diversis nominibus, testis est locupletissimus Tacitus, in libro de Germaniâ, his verbis: *Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* Et Cæsar, in prædicto comment. VI, de Gallis: *Martem bella regere arbitrantur.* De Hercule etiam antè dixerat Tacitus, eodem libro: *Fuisse apud eos & Herculem memorant. primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Cave Herculem hunc intelligas Alcumenâ natum: de quo Græci fabulati sunt, omnem eum obisse terrarum orbem. cave item accipias sub hoc nomine Ninum, sive Nimrodum; qui primus fuit omnium, post terrarum inundationem, bellator, ac monarcha, urbisque Babylonicæ, si Jose-

si Josepho credimus, auctor: nam omnem Germani sive Celtæ nostri theologiam suam, jam inde ab eo sæculo habuêre, quod inundationem antecessit; ut pluribus argumentis jam dudum patuit; ampliúsque infrà passim patebit. sed cave multo maximè, Herculem tibi heic imponi sinas cognomento *Alemannum*; quem vanissimus juxtà atque ineptissimus ille Annius Viterbiensis, in falsis suis sub Berosi nomine commentariis ridiculè confinxit. namque Alemannorum nomen Augusto demum Romanis imperitante natum est; ut infrà suo loco ostendetur. Fuit igitur ille HERCULES apud Germanos eâdem ratione, quâ THEUTH & MAN eorum fuêre origo & conditores, non in Germaniâ, verùm in Asiâ, ante terrarum inundationem. At non ipsi Germani in carminibus suis memorabant, fuisse apud se in Germaniâ Herculem; ut quidam arbitrantur: sed Romanorum quidam auctores; ad quos omnem præcedentem orationem, post vocem *vocentur*, spectare, infrà in Tungris docebo. Neque enim Tacitus scribit, *Fuisse apud se & Herculem memorant*: sed, *apud eos*. Rectissimè de antiquissimo illo Hercule sensit Macrobius, *initio carentem* faciens; à quo posteà alii viri, fortitudine ac bellicâ virtute præstantes, nomen traxerunt. Forteis autem fuisse viros, & bellicâ virtute claros, jam ante inundationem, suprà, cap. XXV; ex Mosis sacratissimis demonstratum est monimentis. Macrobii verba de Hercule sunt ista, Saturnal. lib. I, cap. XX: *Sed nec Hercules à substantiâ Solis alienus est. quippe Hercules ea est Solis potestas, quæ humano generi virtutem ad similitudinem præstat deorum. Nec æstimes, Alcmenâ apud Thebas Bœotias natum, solum vel primum Herculem nuncupatum. imò post multos, atque postremus ille hac appellatione dignatus est, honoratusque hoc nomine; quia nimiâ fortitudine meruit nomen dei, virtutem regentis. Ceterùm deus Hercules religiosè quidem & apud Tyron colitur: verùm sacratissimâ & augustissimâ Aegyptii eum religione venerantur, ultraque memoriam, quæ apud illos retro longissima est, ut carentem initio colunt. Ipse creditur & gigantes interemisse, cùm cælo propugnaret, quasi virtus deorum. Gigantas autem quid aliud credendum, quàm hominum quamdam impiam gentem, deos negantem; & ideò æstimatam, deos pellere de cœlesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant. quod significat, nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna vergente. Ab hac gente Sol pœnas debitas vi pestiferi caloris exegit. Et re verâ Herculem Solem esse, vel ex nomine claret.* ἡρακλῆς *enim quid aliud est, nisi* ἥρας, *id est, aëris* κλέος? *quæ porrò alia aëris gloria est, nisi solis illuminatio; cujus recessu, profunditate occulitur tenebrarum. Præterea sacrorum administrationes apud Aegyptios multiplici actu multiplicem dei asserunt potestatem; significantes, Herculem hunc esse* τὸν ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἥλιον; *id est*, in omnibus, & per omnia Solem. Idem verò auctor, capite præcedenti, de Marte: *Plerique Liberum patrem cum Marte conjungunt, unum deum esse monstrantes. unde Bacchus* Ἐνυάλιος *cognominatur: quod est inter propria Martis nomina. Colitur etiam apud Lacedæmonios simulacrum Liberi patris hastâ insigne, non thyrso. Sed & cùm thyrsum tenet, quid aliud, quàm latens telum, gerit; cujus mucro hederâ lambente protegitur? quod ostendit, vinculo quodam patientiæ obligandos impetus belli. habet enim hedera vinciendi obligandique naturam. nec non & calor vini, cujus Liber pater auctor, sæpè homines ad furorem bellicum usque propellit. igitur, propter cognatum utriusque effectus calorem, Martem ac Liberum, unum eumdemque deum esse voluerunt. Certè Romani utrumque patris adpellatione venerantur; alterum Liberum patrem, alterum Marspitrem, id est, Martem patrem cognominantes. Hinc etiam Liber bellorum potens probatur; quòd eum primum ediderunt auctorem triumphi. Cùm igitur Liber pater idem ac Sol sit, Mars verò idem ac Liber pater; Martem Solem esse quis dubitet? Accitani etiam, Hispanica gens, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrant, Neton vocantes. Et certè, ratio naturalis exigit, ut dii, caloris cœlestis parentes, magis nominibus, quàm re substantiâque, divisi sint. fervorem autem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur, Martem cognominaverunt. cujus vim poëta exprimendo, & similitudini ignis applicando, ait;*

Μαίνετο δ' ὡς ὅτ' Ἄρης ἐγχέσπαλος, ἢ ὀλοὸν πῦρ.

Furebat ut Mars hastam vibrans, aut perniciosus ignis.

In summâ pronuntiandum est, effectum Solis, de quo fervor animorum, de quo calor sangvinis excitatur, Martem vocari. Ex his jam colligo, eumdem *fervorem, quo animus excandescit, excitaturque, aliàs ad iram, aliàs ad virtutes, nonnumquàm ad temporalis furoris excessum, per quas res etiam bella nascuntur*, Vulcanum fuisse existimatum. Apud Eumenium, in Panegyrico, hæc leguntur verba: *Si bello parta Marti dicantur, si mari quæsita Neptuno.* At apud Livium, lib. VIII, antiqua est lex ista: *Vulcano arma, sive cui alii divo, vovere volet, jus esto.* Hinc Romulus, Camerinis devictis, ἀπὸ τῶν λαφύρων τέθριππον χάλκεον ἀνέθηκε τῷ Ἡφαίστῳ, id est,

ex manubiis quadrigas æreas dedicavit Vulcano; teste Dionysio Halicarnassense, lib. II. Sic Livius, lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator, Vulcano sacrata, incendit.* De hoc deo ita Diodorus, lib. I, ex Aegyptiorum theologiâ: Τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι αὐτοὺς φασὶ, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. id est: *Ignem verò interpretatione Vulcanum eos nominare ajunt, putanteis magnum esse deum, & multum conferre omnibus rebus ad generationem, & perfectum incrementum.* Plato, de legibus lib. VI, ipsi Soli tribuit γένεσιν, αὔξην, καὶ τροφὴν, id est, *generationem, incrementum, ac nutrimentum:* & ipse Diodorus, eodem loco, ignem, sive τὸν Ἥφαιστον, ad Solem refert; quemadmodùm Macrobius ad eumdem Solem pertinere docet & Martem & Herculem. & Ovidius, fastor. lib. VI, ita canit:

Nec tu aliud Vestam, quàm vivam intellige flammam:
Nataque de flammâ corpora nulla vides.
Iure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit,
Nec capit: & comites virginitatis amat.

Ergo ex hoc quoque auctore Vesta nihil aliud, quàm Vulcanus, & hic idem qui Sol. Nec id injuriâ equidem; quando omnia ista deorum dearumque nomina ad unum pertinebant numen, rerum omnium conditorem. Minervam esse eamdem ac Terram matrem, superiori capite docui. Ovidius autem, eodem libro paullo antè, Vestam eamdem facit, quam Terram, his versibus:

Vesta eadem est & terra: subest vigil ignis utrique:
Significant sedem terra focusque suam.

Dionysius, libro prædicto: Ἑστίᾳ δὲ ἀνακεῖσθαι τὸ πῦρ νομίζουσιν, ὅτι γῆ τε οὖσα ἡ θεὸς, καὶ τὸν μέσον κατέχουσα τοῦ κόσμου τόπον, τὰς ἀνάψεις τοῦ μετεώρου ποιεῖται πυρὸς ἀφ᾽ ἑαυτῆς. id est: *Vestæ ignem dicatum esse arbitrantur, quòd, quum hæc dea sit tellus, mediumque mundi locum obtineat, sublimè micanteis ignes ipsa ex se accendit.* Ab hoc quoque argumento templum Vestæ in urbe Româ undique erat globosum, ut orbis est terrarum. Vestam esse eamdem & Minervam, ostendit Ovidius, tristium lib. III, eleg. I, hoc versû;

Hic locus est Vestæ, qui Pallada servat & ignem.

Minervam virginem habitam esse, vulgò notum est. Eamdem bellorum fuisse deam, quam alio nomine Bellonam vocarunt, argumento sunt galea, clypeus, hasta, thorax ferreus, quibus exornatur. Hinc Marti Minervæque spolia Carthaginiensia sacrata cremavit Scipio; ut auctor est Appianus, in Punicis Plato in Timæo auctor est, Saiticam Minervam, quam eamdem Isin ducebant, Ægyptiaco vocabulo dictam fuisse ΝΗΙΘ. suprà ex Macrobio intelleximus, *Accitanos, Hispanicam gentem, simulacrum Martis, radiis ornatum, maximâ religione celebrasse*, NETON *vocanteis.* ex radiis Macrobius colligit, eumdem deum esse Solem. infrà autem, capite XXI, tradit, *Aegyptios apud Heliopolin taurum Soli consecratum, quem* NETON *cognominarunt, maximè coluisse.* Ex his omnibus satis perspicuè jam patet, & ipsum Vulcanum nullum alium esse, quàm Herculem, & Martem, & Vestam, & Terram matrem, & Minervam, & Bellonam, & Isin & Lunam, & Solem, imò & Jovem, & Mercurium, & Apollinem, & quidquid prætereà nominum deorum. dearumque. Plato, de legibus XI, ubi de deorum muneribus disserit, Vulcano juxtà ac Minervæ artium originem tradit: cui attestans Phornutus, de naturâ deorum, *Bona, inquit, hominum pars artes Minervæ ac Vulcano tribuere.* Mercurio eas adscripsisse non modò Græcos, Latinos, Ægyptios, & alios, sed Celtas etiam nostros, testis est Cæsar, in dicto com. VI. Cuncta ista deorum dearumque nomina ac numina quomodò ad unum, verum æternum Deum, rerum omnium conditorem, conservatorem, ac moderatorem pertineant, mox aperiam; si de Martis vocabulo, quo is apud Germanos adpellatus sit, paucis antè disseruero. Nomina illi tributa ab antiquis mortalibus varia. nam & *Quirinum* adpellabant Romani, & ante hos Sabini; teste Dionysio Halicarnassense, in lib. II: & Græci Ἐνυάλιον; teste eodem auctore, eodem loco; & Macrobio, loco suprà dicto; & aliis auctoribus haud semel. Vulgare tamen ejus apud Græcos vocabulum fuit ΑΡΗΣ. unde & Latinorum MARS, adjectâ unâ literâ, manasse videtur. Priscis Hispanis, Germanorum consanguineis, dictus fuit voce Celticâ NET; quod idem fuisse Aegyptiorum NEITH, suprà ostendi. hodièque Germanis dicitur invidia patrio sermone *neid*, & variante dialecto *nied*. Ex quibus colligere licet, ex eâdem scaturigine fluxisse Græcorum Ἄρης, & Aegyptiorum Hispanorumq; *Neit.* ex invidiâ quidpe rixa, è rixâ certamen, è certamine bellum. Quin Græcorum quoque Ἄρης satis aperto indicio provenisse videtur ex Ἔρις, quod *contentionem, rixam*, & *certamen* notat. Germanorum nonnullis hodiè dies Martis dicitur *Erichtag.* quæ certè vox propè ad Græcorum Ἄρης accedit: multo tamen propiùs

piùs ad Ἔρως. unde etiam conjecturâ haud perinde vana, priſcos Germanos ſuâ lingvâ Martem vocaſſe Eric, ſive Erich: ex quo etiam homines privi nomen habuêre; ut patet ex antiquis juxtà monumentis, & hodierno uſu: quemadmodùm ex Mercurii nomine Theuth quamplurima habuêre vocabula; ut ſuprà, cap. ix, dixi: quorum nonnulla etiamnum durant. Sed idem Martis dies plurimæ noſtratium parti vulgò vocatur, ſuperioribus *Dingestag*, Saxonibus *Dingesdach*; inferioribus, circa divortia oſtiaque Rheni, itidem *Dingesdach*, & *Dyſſendach*, & *Dysdach*; ſeptemtrionalibus *Tiisdag*; & Anglis in Britanniâ, *Tuesday:* nonnullis etiam Germanis ſuperioribus *Zinstag*. Hoc nominis unde omnibus pariter Germanis quæſitum, haud facile diſpectu eſt. Lucanus, lib. I, ut ſuprà relatum, treis refert Gallorum deos præcipuos, humanis hoſtiis placari ſolitos, his verſibus:

Et quibus immitis placatur ſangvine diro
Teutates; horrensque feris altaribus Heſus;
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

Ex his quisnam fuerit *Teutates*, quis item *Taranes*, ſuprà dictum eſt. Hesum eſſe Martem, ex eo conjecerim, quòd *feris altaribus horrentem* cognominat. quod Marti convenire, jam anteà, cap. xxii, ex Tacito didicimus. cui conſentiens Cæſar, dicto comment. vi, *Martem*, inquit, *bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare conſtituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent.* Et Jornandes, in libro de rebus Gothicis; *Martem ſemper aſperrimâ placavêre culturâ. nam victimæ ejus mortes fuère captorum.* Nomen igitur alterum Martis apud Celtas fuiſſe arbitror Thies. ex quo factum, adſpiratione abjectâ, *Ties.* unde ſeptemtrionales, antiquitatem lingvæ mirum in modum præ reliquis Germanis in plerisque ſervantes, etiamnum habent *Tiisdag*, & Rheni oſtiorum accolæ, mutatâ literâ adſpiratâ in molliorem, *Dysdach:* his quidpe *y* idem ſonat, quod ſeptemtrionalibus geminum *ii*, & ſuperioribus plerisque Germanis diphthongus *ie.* poſteriores deinde, adjectâ, pro ratione grammatices, unâ ſyllabâ, fecère *Tieſſendach*, ſive *Dyſſendach*. poſtremi verò, hoc iterum contrahentes, metatheſi quâdam literarum dixère *Dinstag*. & alii, paullum iterum dilatantes, *Dingesdach*. alii interim jam ab initio Θ vertentes in Z (quod etiam ex Θεῦθ in Ζεὺς factum, ſuprà oſtendi) pro *Thiesdag* dixerunt *Ziestag:* & deinde, modo prædicto, *Zieſſentag*; tandem *Zinstag*. Lucanus verò T ex Θ metri causâ abjeciſſe videtur: unde effectum vocabulum Hesus, pro Thesus: ſive hoc quoque dialectorum aliquâ apud Gallos ſic ferente. Apud Lactantium variè in variis exemplaribus legitur modò *Eſus*, modò *Heus:* evidentiſſimo argumento, vocabulum eſſe corruptum. quia tamen in hoc eſt *H*, & in illo *ſ*; reſtituendum ex Lucano cenſeo integrum ſanumque nomen *Heſus*. nam ex Lucano id nominis deſumſiſſe Lactantium, haud dubium eſt.

Ceterùm auctor noſter, hiſtoriar. lib. iv; *Tencteri*, inquit, *Rheno discreta gens, miſſis legatis, mandata apud concilium Agrippinenſium edi jubent. quæ ferociſſimus è legatis in hunc modum protulit: Rediſſe vos in corpus, nomenque Germaniæ, communibus deis, ſed præcipuo deorum Marti grates agimus.* Martem heic diſertiſſimè præcipuum Germanorum adpellat auctor deum. & tamen in libro de Germaniâ, *Deorum*, inquit, *maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant.* quæ certè inter ſe pugnant; ita, uti utrum ſit verum, de Mercurio, an de Marte, omnino dubitare cogaris. Pro Mercurio equidem maximè facit, quod Cæſar de Gallis ait: *Deûm maximè Mercurium colunt.* at non minùs pro Marte, quod Jornandes tradit, hunc *aſperrimâ ſemper Gothos placaviſſe culturâ*, nempe *mortibus captorum:* item quod Macrobius de Hiſpanis, Germanorum ſimul ac Gallorum conſangvineis, teſtatur, eos *maximâ religione Martem celebraſſe.* Sed de Germanorum gente diſertiſſimum cum Tacito perhibet teſtimonium Procopius, Gothicarum rerum lib. ii, de Sveonibus, ac reliquis Scandinaviæ peninſulæ, quam falſo adpellat nomine Thulen, incolis ita loquens: Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον. id eſt: *Hoſtiarum illis pulcherrima eſt homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant; ut quem deorum maximum ducunt.* Summo equidem jure Mercurium, ſive Theuth deum maximâ coluerunt omnes Celtæ religione; quia ab hoc originem ſuam ſeſe habere haud ignorabant, & palàm profitebantur. haud immeritò tamen Martem etiam, bellorum rectorem, ut præcipuum venerati ſunt deum; quia in omni vitâ nil niſi Martis fuère filii; utique Germani, poſterioribus etiam ſæculis, nullâ aliâ re magis quàm Martis virtute beneficiisque gaudentes. Martem vel ſolum, vel omnium maximè coluiſſe alias quoque bellicoſiſſimas genteis, Thraces, Sarmatas, Scythas, ſatis notum eſt.

Ceterùm

Ceterùm HERCULI, quem *primum omnium virorum fortium, ituri in prælia, canebant*, quod fuerit apud Germanos nomen, planè ego ignoro. Gallos suâ lingvâ adpellasse ὄγμιον, OGMIUM, auctor est Lucianus, in Hercule Gallico.

CAP. XXIX.

Priscos Germanos unum, verum, æternum Deum in trinitate coluisse, sub SOLIS, LUNAE, *atque* IGNIS *numinibus.*

QUANTA fuerit, non modò in Græcorum ac Latinorum, sed etiam in Ægyptiorum, & Celtarum, aliarumque gentium theologiâ variorum numinum confusio, satis ex hactenus dictis perspectum est. Causa tantæ confusionis origoque nulla alia fuit, nisi ea, quam suprà ostendi. nempe, quum Adamus, & primi ejus posteri uni illi vero atque æterno Deo, cunctarum rerum conditori, ob multiplicem potentiam, ac vim, variasque ob virtuteis, & effectus, varias ac multipliceis tribuissent adpellationes; primò horum filii, verum Deum existimantes Solem, dein Lunam etiam cum Sole conjunctam; hos sub dictis adpellationibus venerati sunt. mox horum filii atque nepotes, alia etiam sidera inter numina cœlestia adsciscentes, mirificè easdem adpellationes permiscuerunt magis inter ea, quàm distribuerunt. Quâ confusione licet in tantum demissi fuerint labyrinthum, uti, quod numen quo nomine rectè venerarentur, tandem nescivenrint; tamen sapientiores, priscæque theologiæ, quam ab Adamo majores eorum acceperant, paullo peritiores sacerdotes, unum esse summum in cœlis Deum, rerum omnium auctorem juxta ac moderatorem, ceteris illis deis, simulque hominibus imperitantem, professi sunt; ut suprà demonstratum. Ab hac tamen veri Dei notitiâ aliæ gentes longiùs, quàm aliæ, in errores deflexerunt; ut ex Græcorum Latinorumque auctorum lectione cuivis intelligere promtissimum est: quos singulos hoc loco citare, nimis foret alieno in opere longum, nec necessarium. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos ac Gallos, quamdiligentissimè priscæ theologiæ servasse memoriam, vel ex eo satis claret, quòd uni, ex reliquis gentibus, de vero illo æternoque numine THEUTH, & item de primo mortalium, quem is è terrâ formaverat, MANNO, notitiam satis probam sanamque habuêre. Nec minùs tamen ex eo quoque summa eorum perspicitur religio atque pietas, quòd summum æternumque THEUTH trinum in unitate, & unum in trinitate professi sunt. Cujus equidem rei apud alias quoque genteis ab initio quædam fuit notitia, maximè apud Aegyptios: verùm posteà iis sæculis, quibus rectè etiam tum senserunt nostri, tam exigua ejus apud illos relicta fuerunt vestigia, uti ne ipsi quidem, qui quotidiè ea conspicerent, quid sibi vellent intelligerent. De Germanis nostris hæc suprà ex Cæsaris cognovimus belli Gall. comment. VI: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus apertè juvantur; Solem, & Vulcanum, & Lunam: reliquos ne famâ quidem acceperunt.* Quæ quamlibet falsa videantur ex iis, quæ suprà ex Tacito & aliis auctoribus de pluribus Germanorum diis adduxi: tamen per se quàm verissima sunt. quidpe majores nostri unum, solum, æternum agnoverunt Deum, in tribus personis, PATRIS, FILII, & SPIRITUS SANCTI; quemadmodùm ipse primo eorum patri MANNO sese manifestaverat; hic verò filios nepoteisque suos edocuerat. Antiquâ tamen illâ Satanæ, æterni humani generis hostis, illusione, unà cum reliquis mortalibus, circumducti, trinam hanc divinitatem rebus à vero æternoque Deo conditis attribuerunt, Soli, Lunæ, ac Vulcano: ita, uti Solem intelligerent esse Deum patrem; Lunam, Deum Filium: Ignem, Deum Spiritum sanctum: quia horum maxima erat omnibus in rebus virtus atque potestas. Vetustissimos idem sensisse Aegyptios, ostendit Diodorus, lib. I, his verbis: Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον φασὶν ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεοὺς ἀϊδίους τε καὶ πρώτους, τόν τε Ἥλιον, καὶ τὴν Σελήνην. Τούτους δ' οὖν θεοὺς ὑφίστασθαι τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα. τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον Ἥφαιστον ὀνομάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεόν, καὶ πολλὰ συμβάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσίν τε καὶ τελείαν αὔξησιν. Id est: *Vetustissimos ajunt in Aegypto mortaleis, quum mundum suspicerent, cunctarumque rerum naturam cum stupore admirarentur, duos esse deos conjecisse, æternos, atque omnium primos, Solem ac Lunam. hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia. Ignem porrò per interpretationem Vulcanum dicere: & ipsum magnum deum esse existimanteis, qui multum ad cunctarum rerum generationem, exactumque incrementum conferat.* Sed hæc sententia de nostris Germanis uti satis firmetur, pluribus ostendendum erit argumentis rationibusque idoneis, reliquum etiam mortalium genus initio in Sole, Lunâ, ac Vulcano, trinitatem unius

unius veri Dei veneratum esse. Ac de Deo equidem patre, quem Solem interpretabantur, satis jam planum esse puto. omnia quidpe reliquorum deorum numina ad unum spectare Solem, & omneis virtutes, effectusque qui Soli tribuebantur, uni convenire Deo, cunctarum rerum opifici; pluribus suprà validissimisque expositum est documentis. De Deo igitur Filio, ac de Deo Spiritu sancto, nunc explananda est opinio.

Junonem esse Lunam, jam anteà ostensum est. Græci eam adpellabant Ἥραν· quod vocabulum nihil aliud significat, nisi *aërem*. Macrobius, lib. 1 in somnium Scipionis, cap. XVII; *Iuno*, inquit, *& soror Iovis, & conjunx vocatur. Est autem Iuno aër: & dicitur soror, quia iisdem seminibus, quibus cælum, etiam aër est procreatus; conjunx, quia aër subjectus est cælo.* Cœlum heic intelligit Jovem. Jupiter igitur quum sit æternus ille ΘΕΥΣ, sive ΖΕΥΣ, sive ΘΕΟΣ, sive Deus; rectè Junonem interpreteris Dei æterni filium, Jesum Christum; qui iisdem seminibus, quibus pater, ab æterno existit: unde etiam non soror, sed frater potiùs Dei patris videri poterat; quia illi æquævus erat. subjectus item eidem verè dicitur; non ut conjunx, sed ut filius. Ex Jovis autem ac Junonis conjugio Vulcanum natum, antiqua tradit gentium theologia; teste Homero, odysseæ libro v. cum rectè interpreteris Spiritum sanctum; qui à Deo patre simul, & filio processit. Ignea hujus virtus ac potestas etiam visibiliter in hisce terris adparuit, quum, post adscensum Dei filii in cœlum, super apostolos ejus veniens, lingvas eorum flammarum instar divideret. Igni autem comparatur propter puritatem ac fervorem. ignis quidpe purissimum omnium est elementum, reliqua etiam elementa purgans. Hinc Romulus, apud Dionysium Halicarnassensem, lib. 1, Πυρκαϊὰς πρὸ τῶν σκηνῶν ποιῆσαι κελεύσας, ἐξάγει τὸν λεὼν, τὰς φλόγας ὑπερθρώσκοντα τῆς ὁσιώσεως τῶν μιασμάτων ἕνεκα· id est: *Pyris ante tentoria incendi jussis, educit populum, & expiandi causâ per flammas salire jubet.* Tum lumen inest igni: quod cummaximè Spiritui sancto convenit; ut qui illuminat menteis nostras. inest item fervor igni: quod idem Spiritui sancto quamrectissimè congruit. is quidpe ardorem & fervorem pietatis, omniumque virtutum excitat in animis electorum, uti nihil ardentiùs adpetant, quàm id ipsum, quod dictat Spiritus. Hanc de igneâ Spiritus sancti vi opinionem quum etiam Germani nostri tenerent; complureis sibi ab ignis vocabulo tam feminarum, quàm virorum adsciverunt adpellationes; ut *Ildebrand* (quod nomen nunc corruptè dicitur *Hillebrand*, & Italis *Aldobrando*) *Ilderich*, *Ildegard*; & id genus alias. nam ignis hodiéque Danis dicitur Ilde. Hæ autem adpellationes eâdem ratione à Spiritu sunt quæsitæ, ut à generali Dei vocabulo *Theuth* innumera virorum nomina; quod suprà, capite IX, ostensum. Ignem pro Deo coluisse & Aegyptios, è Diodoro cognovimus. Idem fecisse & Persas, auctores sunt, inter alios, Herodotus lib. 1, & Strabo lib. XV. ideóque perpetuum custodiverunt; quamreligiosissimè ei sacrificantes; testibus, Maximo Tyrio, diss. XXXVIII, & Procopio, rer. Pers. lib. II. De Ammonii quoque in Africâ ignis cultu, & perpetuo adservatu, testis est Plutarchus in libro de defectu oraculorum. De Romanorum igne Vestali, vulgò notum. Troas hunc anteà in Asiâ coluisse, auctor est Statius, silvar. lib. 1, carm. 1:

——— *An tacitâ vigilet face Troicus ignis.*

Et Silius, lib. 1:

Et vos virgineâ lucentes semper in arâ
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ.

Sed & ipsum Dei populum Hebræos, ex ipsius Dei præscripto perpetuum aluisse ignem, testis est locupletissimus, divus Moses, Levitici cap. VI, ver. XII: *Ignis autem*, inquit, *qui est super altare, alitor in eo. ne exstingvitor: sed facito sacerdos, ut ardeant ligna super illud quolibet mane.* & ver. XIII: *Ignis jugiter alitor; ne exstingvitor.* Per ignem igitur intellexerunt prisci mortales tertiam Divinitatis personam, Spiritum sanctum. At, quum alius etiam, præter sanctum Spiritum, esset spiritus, qui vitiorum ardorem ac cupidinem inspirat, nempe sempiternus ille humani generis hostis Satanas; à quo invidia, contentiones, rixæ, lites, certamina, bella, rapinæ, ac latrocinia procedunt: hujus discrimen prisci illi mortales, à veri Dei verâ veneratione delapsi, ignorantes; à bono sanctoque Spiritu horum studiorum ardorem progredi putaverunt; sanctumque Spiritum ob ea venerati sunt sub Martis atque Herculis nominibus. Atque hæc unica fuit causa, cur bellica virtus Fortitudo summum semper apud omneis simul genteis obtinuerit pretium, maximumque honorem. Hinc illud Silii lib. IV:

—— *Dea sola in pectore* Virtus *Bellantum viget.*

Isidorus, Origin. lib. XII, cap. II: *Vir nuncupatus, quòd major in eo vis est, quàm in feminâ. unde & Virtus nomen accepit.* Hinc est illud Diogenis Laërtii, in proœmio: Καί φασι τὸν

μὲν

μὲν Γυμνοσοφιστὰς καὶ Δρυίδας αἰνιγματωδῶς ἀποφθεγγομένους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεοὺς, καὶ μηδὲν κακὸν δρᾶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσκεῖν. id eſt: *Ajunt Gymnoſophiſtas atque Druidas obſcurè, ac per ſententias philoſophari; colendos deos, nihil mali faciendum, & exercendam fortitudinem.* Atque hinc etiam primam bellatoribus, poſt mortem, in Elyſiis campis, ſive in cœlo adſcribebant ſedem. Silius Italicus, lib. XIII:

Cingunt regna decem portæ. quarum una receptat
Belligeros durâ Gradivi ſorte creatos:
Altera, qui leges poſuêre, atque inclyta jura
Gentibus.

Hoc etiam noſtro ſæculo ſic ſentire genteis barbaras, in oriente ſimul atque occidente, ſimulque meridie, ii tradunt, qui eas oras peragrarunt. HERCULIS equidem nomen propriè Spiritui ſancto conveniebat. Ἡρακλῆς enim Græcis dictus eſt, quaſi τῆς ἤρας κλέος, id eſt, *aëris gloria*; ut ſuperiori capite oſtenſum. Per aërem autem quum intellexerint Junonem, qui eſt Filius Dei; rectè Spiritus S. dicebatur Dei gloria. Jam verò Hercules *credebatur gigantes interemiſſe, quum cœlo propugnaret, quaſi virtus deorum*; ut ait Macrobius, prædicto cap. XX, libri primi Saturnaliorum. Gigantes hoſce nullos alios fuiſſe, quàm angelos, quos rebellanteis Deus cœlo dejecit, infrà patebit. Dii igitur illi etiam, quos gigantes cœlo pellere conati ſunt, nulli alii fuêre, niſi in unitate Deus Pater, & Deus Filius. Quis autem ille Hercules, qui hos adjuvit in propugnando cœlo, niſi tertia Deitatis perſona, Spiritus ſanctus? Sed pergamus ad reliqua. Luna dicta fuit *Mater deorum.* Hoc quoque uni Filio Dei probè convenit. nam, quum ipſe unà cum patre, ceu Juno cum Jove, omnia ſidera, & quæcumque his ſubjacent, condiderit, rectè omnium ipſe videbatur genitrix, quorum Deus Pater genitor. Hinc divus Joannes, in euangelio, cap. I, ver. III: Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. id eſt; *Omnia per eum facta ſunt; & absque eo factum eſt nihil quod factum.* Et divus Paulus, in epiſtolâ ad Coloſſ. c. I, ✝. XVI, & XVII: Ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων· καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν. Id eſt: *Per eum condita ſunt omnia, quæ in cœlis ſunt, & quæ in terrâ, viſibilia ſimul & inviſibilia; ſive throni, ſive dominatus, ſive imperia, ſive poteſtates: omnia per eum, & ejus reſpectu ſunt condita. eſtque ipſe ante omnia; & omnia per eum conſiſtunt.* Plutarchus in Craſſo, & Appianus in Syriacis, de deâ Hieropolitanâ loquentes: Ταύτην δὲ οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν πάντων εἰς ἀνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδείξασαν. Hoc eſt: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, nonnulli cauſam & naturam, principia ac ſemina omnibus rebus ex humido præbentem, eſſe arbitrantur, & quæ principium omnium bonorum docuit mortaleis.* Solem atque Lunam ab æterno fuiſſe, atque ex ſe cœlum & terram, & cuncta procreaſſe, ob idque Lunam dictam fuiſſe Ἶσιν, id eſt, παλαιὰν, *veterem,* ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως, *ob æternam ejus & vetuſtam generationem*, ſuprà ex Aegyptiorum θεολογουμένοις teſtatus eſt Diodorus. Hoc omnibus partibus quamapertiſſimè competit Deo Patri, ac Deo Filio. unde etiam *Antiquus dierum* dictus eſt ſancto vati Danieli, cap. VII, ver. IX. Luna alio vocabulo dicta fuit *Minerva.* unde etiam Cæſar, quum Germanos Lunam pro deâ habere diceret, Gallos, Germanorum conſangvineos, Minervam colere dixerat. Minervam ex Jovis capite prognatam fabulabatur antiqua gentium theologia. Hoc etiam Filio Dei cummaximè convenit: ut qui ex Deo patre, ſine matre, ab æterno progenitus eſt. Julianus Cæſar, in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Τὴν δὲ πᾶσαν στρατιὰν τῶν θεῶν εἰς μίαν ἡγεμονικὴν ἕνωσιν συντάξας, Ἀθηνᾶ πρόνοιαν παρέδωκεν· ἣν ὁ μὲν μῦθός φησιν ἐκ τοῦ Διὸς γενέσθαι κορυφῆς· ἡμεῖς δὲ ὅλην ἐξ ὅλου τοῦ βασιλέως Ἡλίου προβληθῆναι, συνεχομένην αὐτῷ πάντην· διαφέροντες τοῦ μύθου, ὅτι μὴ ἐκ τοῦ ἀκροτάτου μέρους, ὅλην δὲ ἐξ ὅλου, ἐπεί τ' ἄλλα γε οὐδὲν διαφέρειν Ἡλίου Δία νομίζοντες, ὁμολογοῦμεν τῇ παλαιᾷ φήμῃ. καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πρόνοιαν Ἀθηνᾶν λέγοντες, οὐ καινοτομοῦμεν, εἴπερ ὀρθῶς ἀκούομεν· οὕτω ἄρα καὶ τοῖς παλαιοῖς ἐφαίνετο Ἀθηνᾶ πρόνοια σύνθρονος Ἀπόλλωνι τῷ νομιζομένῳ μηδὲν Ἡλίου διαφέρειν. Hoc eſt: *Tantum autem deorum exercitum in unam imperatoriam adunationem componens, providentiam ejus tradidit Minervæ. quam fabula quidem tradit ex Iovis prognatam vertice: nos verò totam ex toto rege Sole productam eſſe, atque ab eo contineri adſeveramus. atque hactenus diſcrepantes à fabulâ, quòd non è ſupremâ parte, ſed totam ex toto arbitramur, nec aliàs Iovem ab Sole quidquam differre putamus, cum veteri opinione conſentimus. Neque tamen, dum Minervam providentiam adpellamus, quidquam novi ſtatuimus, modò rectè intelligamur. ſic enim priſcis quoque mortalibus viſa eſt Minerva providentia, in eodem throno ſedens cum Apolline; qui nullus alius, quàm Sol exiſtimatur eſſe.* Hæc ſanè, quæ tam probè in æternum Dei Filium, Jeſum

Chriſtum

Chriſtum quadrant, ex ſacrâ Chriſtianorum magis theologiâ Julianum apoſtatam, quàm ex gentium fabulis hauſiſſe dixeris. Ceterò Minervam eſſe *virtutem Solis*, auctor eſt Porphyrius apud Macrobium, Satur. lib. 1, cap. XVII. per Solem quum Deum Patrem intellexerint antiquiſſimi mortalium; rectè Dei Patris virtus dicitur Deus Filius: per hunc quidpe cuncta facta ſunt, cuncta fiunt, cuncta fient. Luna vocata fuit Iſis: Iſin quoſdam Mercurii exiſtimaſſe filiam, auctor eſt Plutarchus, in libro de Iſide. Mercurius verò quum Aegyptiorum Celtarumque fuerit Theuth: hic verò ſummus ille æternusque Deus: Iſin etiam rectè interpretaberis Dei Filium. Sed inſigne eſt in primis de Filio Dei indicium, quod Plutarchus, in dicto libro, & Severinus apud Stobæum, in ſermone de legibus, referunt hujusmodi: Τὸ δὲ ἐν Σάϊ τῆς Ἀθηνᾶς (ἣν καὶ Ἶσιν νομίζουσιν) ἕδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην· Ἐγώ εἰμι πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὂν, καὶ ἐσόμενον· καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδείς πω θνητὸς ἀπεκάλυψεν. hoc eſt: *Saiticæ Minervæ, quam & Iſin eſſe arbitrantur, ſimulacrum hujusmodi habuit inſcriptionem: Ego ſum omne quod fuit, quod eſt, & quod erit: atque velum meum nemo mortalium umquàm detexit.* Hoc cui convenit, niſi unico Dei Filio, Ieſu Chriſto? ipſe namque ſic apud Joannem, in apocalypſi, cap. I, ver. VIII: Ἐγώ εἰμι τὸ Α, καὶ τὸ Ω, λέγει ὁ Θεὸς, ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. id eſt; *Ego ſum Alpha, & Omega,* hoc eſt, initium & finis, *dicit Dominus Deus, qui eſt, & qui erat, & qui venturus eſt.* Et divus Paullus, in epiſt. ad Hebr. cap. XIII, ꝟ. VII: Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. id eſt: *Ieſus Chriſtus heri & hodiè idem eſt, & in ſæcula.* Faciem autem Dei neminem umquàm conſpexiſſe, ipſe teſtatur apud Moſen in exodo, cap. XXXIII, ver. XX, his verbis: *Non poſſis videre faciem meam. non poteſt enim me homo videre, & vivere.* Et divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. XVIII: Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· id eſt; *Deum nemo vidit umquàm.* Cum his jam confer ea, quæ de Veneris capite obnupto in Libano monte, ſuprà è Macrobio retuli: item, quæ de Germanorum deâ *Terrâ matre* tradit Tacitus; cujus ſimulacrum erat, *vehiculum veſte contectum*; ceu ſummum arcanum, nemini mortalium, niſi ſacerdoti, & ſtatim perituris, viſendum. Divus Joannes in euangelio, cap. I, ver. IV, de Dei Filio, Jeſu Chriſto: Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει. id eſt; *In ipſo erat vita; & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet.* Cum his confer ea, quæ Lucianus de Syriæ deæ Atargatis, id eſt, de Junonis Hierapolitanæ ſimulacro refert, his verbis: Λίθον ἐπὶ τῇ κεφαλῇ φορέει· λυχνὶς καλέεται. οὔνομα δέ οἱ τοῦ ἔργου ἡ συντυχίη. ἀπὸ τούτου ἐν νυκτὶ σέλας πολλὸν ἀπολάμπεται· ὑπὸ δέ οἱ καὶ ὁ νεὼς ἅπας, οἷον ὑπὸ λύχνοισι, φαείνεται. ἐν ἡμέρῃ δὲ τὸ μὲν φέγγος ἀσθενέει, ἰδέην δὲ ἔχει κάρτα πυρώδεα. Hoc eſt: *Lapidem in capite gerit, qui lychnis vocatur. nomen autem illi dedit operis effectus reſpondens. ab hoc multus fulgor noctu reſplendet; totaque ædes ab eo, perinde atque lucernis, collucet. interdiu autem ipſum quidem lumen marceſcit; ſpeciem tamen præ ſe fert admodùm igneam.* Idem auctor, paullo pòſt, in medio duûm ſimulacrorum, quorum alterum fuit dictæ Junonis, alterum Jovis, aliud quoddam ſtetiſſe narrat ſimulacrum, nec formâ, nec adpellatione propriâ, cujus neque generationem, neque ſpeciem quisquam mortalium ſciverit; in cujus vertice *columba aurea.* Hoc ſimulacrum Spiritum notaſſe ſanctum, colligo, primùm ex eo, quòd in medio Adad & Atargatis, ſive in medio Solis ac Lunæ, hoc eſt, in medio Dei Patris ac Dei Filii ſtetit; tum, quòd columbæ effigies ei impoſita. hac quidpe figurâ Spiritus ſanctus ſuper Filium Dei adparuit, quum is in Jordane amne à Joanne baptizaretur. De iisdem ſimulacris ita Julianus, in prædicto hymno Soli dicato: Οἱ τὴν Ἔδεσσαν οἰκοῦντες ἱερὸν ἐξ αἰῶνος Ἡλίου χωρίον Σύροι, Μόνιμον αὐτῷ καὶ Ἄζιζον συγκαθιδρύουσιν. αἰνίττεσθαι φησὶ Ἰάμβλιχος, ὡς ὁ Μόνιμος μὲν Ἑρμῆς εἴη, Ἄζιζος δὲ Ἄρης, Ἡλίου πάρεδροι, πολλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ περὶ γῆν ἐποχετεύοντες τόπῳ. Hoc eſt: *Edeſſam, ſacrum ab æterno ſolum, qui incolunt Syri, Monimum & Azizum juxta Solem collocant. Iamblichus ait Monimum ſignificare Mercurium, Azizum verò Martem, Solis adſeſſores, multa bona in terram derivanteis.* Longè aliter hæc alii auctores; ut ſuprà patuit. Verùm per Solem intelligas Deum Patrem; per Mercurium, Deum Filium; per Martem, Deum Spiritum S. Mercurius etiam Græcorum atque Latinorum, quem illi, à deorum principatu detractum, omnium fecêre nuntium atque miniſtrum, quid aliud notare poteſt, quàm eumdem Spiritum ſanctum; qui ad omneis Dei electos benignis largisque cum donis emittitur à Patre ſimul atque Filio. unde idem Mercurius rectè inventor omnium artium dicebatur univerſis gentibus. quod rectè etiam Vulcano ſimulque Minervæ adſcribit Plato, in XI de legibus. Sed plura argumenta conſectari in re tam manifeſtâ, tamque lucidâ, & clarâ, moleſtum fuerit lectoribus. proinde finem facio. Trinitatem in uno vero Deo agnoviſſe antiquiſſimis temporibus omnium gentium theologiam, jam ante me plurimis aliis argumentis adſeruit Auguſtinus Steuchus, in opere, quod de perenni philoſophiâ compoſuit; item, poſt hunc, Philippus Mornæus, in libro de veritate reli-

S gionis

gionis Christianæ. Ergo, ex supra dictis quia certum est, priscos mortaleis per SOLEM, LUNAM, atque IGNEM, trinitatem in uno æterno Deo, rerum conditore, intellexisse; haud dubium jam esse potest, quin Germani quoque nostri, quos in *deorum numero Solem* tantùm, *& Lunam & Vulcanum duxisse* auctor est Cæsar, eamdem æterni Dei trinitatem intellexerint. Id quum Cæsar, sive in Galliâ, seu in Germaniâ percunctatus, haud satis percepisset; reliquos deos, quos ceteræ colebant gentes, ne famâ quidem eos accepisse, suspicatus est magis, quàm comperiit. Quod autem & Mercurium, & Herculem, & Isin, & Terram matrem, & Matrem deorum coluisse dicuntur, festosque his, cum sacrificiis, egisse dies; non tàm varia coluisse videntur numina, quàm unius solius numinis varias virtutes, variosque effectus. quod ipsum aliis quoque initio gentibus factitatum, ex similitudine theologiæ perspicio. Nec fas est, nimiùm mirari, unos Germanos, præ ceteris cunctis gentibus trinitatem in vero Deo quàmdiutissimè constantissiméque coluisse, donec tandem ad veram plenamque ipsius VERITATIS lucem pervenerunt; quando iidem ipsi, præ omnibus aliis, memoriam, sive notitiam de conditore suo THEUTH, & de mortalium primo, è terrâ condito MAN, quamdiligentissimè tenacissiméque servaverunt. Cujus rei apud alias genteis nullum aliud vestigium, nisi quòd & Scythæ, & Aegyptii, & Aethiopes, & Græci, & Latini, inter se de origine humani generis certârint; in suâ quique regione è terrâ progenitum adseverantes.

CAPUT XXX.

De Castore ac Polluce.

AUCTOR noster in libro de Germaniâ; *Latissimè*, inquit, *patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helvecones, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur.* De iisdem deis sic Diodorus, in lib. IV: Οὐκ ὀλίγοι τῶν τε ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν μεταγενεστέρων (ὧν ἐστι καὶ Τίμαιος) φασὶ, τοὺς Ἀργοναύτας μετὰ τὴν τοῦ δέρατος ἁρπαγὴν, πυθομένους ὑπ' Αἰήτου προκατειλῆφθαι ναυσὶ τὸ στόμα τοῦ Πόντου, πρᾶξιν ἐπιτελέσασθαι παράδοξον καὶ μνήμης ἀξίαν. ἀναπλεύσαντας γὰρ αὐτοὺς διὰ τοῦ Τανάϊδος ποταμοῦ ἐπὶ τὰς πηγὰς, καὶ τόπον τινὰ τὴν ναῦν διελκύσαντας, καθ' ἑτέρου πάλιν ποταμοῦ τὴν ῥύσιν ἔχοντος εἰς τὸν ὠκεανὸν καταπλεῦσαι πρὸς τὴν θάλασσαν. ἀπὸ δὲ τῶν ἄρκτων ἐπὶ τὴν δύσιν κομισθῆναι, τὴν γῆν ἔχοντας ἐξ εὐωνύμων· καὶ πλησίον γενομένους Γαδείρων, εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θάλασσαν εἰσπλεῦσαι. ἀποδείξεις δὲ τούτων φέρουσι, δεικνύντες τοὺς παρὰ τὸν ὠκεανὸν κατοικοῦντας Κελτοὺς σεβομένους μάλιστα τῶν θεῶν τοὺς Διοσκόρους. παραδόσιμον γὰρ ἔχειν αὐτοὺς ἐκ παλαιῶν χρόνων τὴν τούτων τῶν θεῶν παρουσίαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ γεγενημένην. εἶναι δὲ καὶ τὴν παρὰ τὸν ὠκεανὸν χώραν οὐκ ὀλίγας ἔχουσαν προσηγορίας ἀπό τε τῶν Ἀργοναυτῶν, καὶ τῶν Διοσκόρων. Hoc est: *Non pauci, tùm veterum, tùm recentium (in quibus & Timæus est) scriptorum perhibent, Argonautas, post vellus abreptum, cognito, ostium Ponti ab Aeetâ navibus præoccupatum esse, mirificum, relatuque dignum edidisse facinus. Tanaim quidpe ingressos versùs fonteis amnis adscendisse; navique per aliquod loci intervallum protractâ, per aliud flumen, in oceanum sese effundens, ad mare pervenisse. & tum ab septemtrionibus in occasum versùs ita cursum flexisse, ut à sinistrâ continentem haberent, donec juxta Gadeis in mare nostrum inveherentur. Ad hoc probandum his utuntur argumentis. nempe, quòd Celtæ, oceani adcolæ, deorum maximè Dioscuros venerentur. apud quos à priscis inde temporibus traditum, ex oceano deos hosce quondam ad ipsos delatos esse. prætereàque regionem oceano obversam haud paucas habere adpellationes cùm ab Argonautis, tùm ab Dioscuris deductas.* Loca illa complura ad Celticum oceanum, ab Argonautis & Dioscuris cognominata, quæ fuerint, apud nullum auctorem, neque geographum, neque historicum, neque poëtam, neque alium quemquam reperio. Fabulam esse de Tanais subvectione, & inde in oceanum transitione, ipse fluminum regionumque situs, quem satis notum nostra nunc habet ætas, manifestò coarguit. Fabula ea ex regionum ignorantiâ antiquis illis nata. nam, ut suprà, capite primo, ostensum, è Riphæis montibus, haud ita procul oceano, exoriri Tanaim, & à septemtrionibus quasi meridianâ lineâ in austrum ad Mæotin paludem Pontumque Euxinum ferri putarunt. Vulgatior fama fuit, Argonautas Istrum, Saum, atque Nauportum flumina, quorum hoc nunc dicitur *Laubach*, subvectos, inde navi humeris Alpium humilia transportatâ ad aliud flumen Istrum, quod hodiè vulgò *Quieto* est in Histriâ, Adriaticum mare intrasse; ut auctor est Plinius, lib. III, cap. XVIII. Ceterùm eosdem heic Celticæ populos intellexisse vetustissimos illos Græcorum scripto-

ſcriptores, quos & Tacitus, nempe *Lygios*, liquet ex eo, quòd *antiquæ religionis lucum* illic memorat noſter. At hi non ad oceanum, ne ad oceani quidem ſinum Codanum; ſed longè inde remoti Viſtulæ amnis lævam ripam, inter Vladiſlaviam & Cracoviam, Poloniæ nunc opida, latè accoluerunt: ut infrà ſuo loco monſtrabitur. Nec traditum eos habuiſſe, ex oceano deos iſtos quondam ad ſeſe delatos, ſatis locuples eſt teſtis idem Tacitus; eorum temporum ſcriptor, quibus clariùs jam, exactiúſque noſcebantur Romanis Germanorum populi. is *nullum* illic ait fuiſſe *peregrinæ ſuperſtitionis veſtigium*. Nec tamen dubitari poteſt, eoſdem fuiſſe deos, quos *Caſtorem* & *Pollucem* adpellarunt Latini, Græci verò Κάστορα καὶ Πολυδεύκην, ſæpiùs tamen conjunctim uno vocabulo Διοσκούρους, id eſt, *Iovis filios*; quando & ut fratres, & ut juvenes venerati ſunt noſtri. Sic igitur ego de his ſtatuo. Quum omnia reliqua numina, ut ſuprà dictum, homines primùm in ſuâ Græciâ natos finxerint Græci; mirificasque inde contexuerint fabulas, ac nugamenta abſurdiſſima: de Dioſcuris etiam idem eos feciſſe, maximè credibile eſt. quos Helenæ fratres, è Jove ac Ledâ, Tyndari Lacedæmoniorum regis filiâ, natos tradiderunt. De his ita Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Si fratrem Pollux alternâ morte redemit:
Itque, reditque viam toties.

Nempe, fabulabantur Græci; quum cæſus à Lynceo fuiſſet Caſtor, immortalem Pollucem à patre Jove immortalitatem fratri petiiſſe. quam quum obtinere nequiſſet; impetraſſe tamen, ut dimidium ſuæ illi impertire poſſet. proinde alternis eos occidere, atque reviviſcere dicebant. Ex quâ fabulâ ego conjicio, Solem eos primùm intellexiſſe, atque Lunam: quæ ſidera alternis vicibus quotidiè occidunt, oriunturque. Τοῦ Διὸς autem dicta ſunt κοῦροι, quia ab æterno Deo, rerum omnium auctore, unà cum reliquo mundo, condita fuerunt. Et Lunam dictam fuiſſe ſororem Solis, poëtarum paſſim teſtantur monumenta. Cuncta hæc confirmantur illo Plutarchi, quod eſt in libro de Iſide, hujusmodi: Ἱστοροῦσι γὰρ Αἰγύπτιοι, τὸ πλοῖον, ὃ καλοῦσιν Ἕλληνες Ἀργώ, τῆς Ὀσίριδος νεὼς εἴδωλον, ἐπὶ τιμῇ κατηστερισμένον, οὐ μακρὰν φέρεσθαι τοῦ Ὠρίωνος, καὶ τοῦ Κυνός· ὧν τὸ μὲν Ὥρου, τὸ δὲ Ἴσιδος ἱερὸν Αἰγύπτιοι νομίζουσιν. Id eſt: *Tradunt Aegyptii, navim, quæ Argo dicitur Græcis, navis Oſiridis imaginem, in honorem ejus inter ſidera relatam, non procul ab Orione, & Cane ferri. quorum ſiderum alterum Horo, Iſidi alterum ſacrum Aegyptii cenſent.* Horum eſſe Aegyptiis Apollinem, auctores ſunt Herodotus lib. II, & Plutarchus eodem libro de Iſide. Apollinem eſſe eumdem & Solem, Iſin verò Lunam, ſuprà ſatis abundéque oſtenſum eſt. Sed quid Aegyptiis cum Græcorum Argonautis? Nihil magis, quàm Germanis noſtris cum eorumdem Græcorum Helenæ fratribus. Scilicet, per τὸ Ὀσίριδος πλοῖον ſive per Argo navim ego intelligo arcam Noachi; in quâ generis humani reliquiæ contra inundationis vim protectæ fuerunt. cujus rei memoriam poſteà celebrarunt, ſi non omnes, certè complures orbis terrarum gentes, ſub ſimulacro Iſiaci navigii; ut ſuprà oſtenſum eſt. Ceterò per DIOSCUROS fratres vera ab initio gentium theologia deſignaſſe videtur Deum filium, & Deum Spiritum ſanctum: qui eo nomine fratres inter ſe haberi poterant, quòd ambo ab uno patre Deo, cœli terræque creatore, ortum habebant.

CAP. XXXI.

De reliquâ theologiâ: ac primùm de univerſi mundi & angelorum creatione: item de horum lapſu, & diaboli veneratione.

DE diis igitur, quos priſci Germani coluiſſe traduntur, hactenus actum. nunc reliqua etiam eorum theologia, philoſophiaque inſpicienda eſt.

Ut de vero, æternoque Deo, rerum cunctarum conditore, veram quamdam cognitionem omni ævo habuêre univerſæ per omnem terrarum orbem gentes; ſic ſingularum quoque rerum, ab eo conditarum, harumque ſtatus & conditionis haud exiguam easdem habuiſſe notitiam, è veterum juxtà, ac recentium ſcriptorum monumentis perſpicio: adeò, uti nihil ferè in fide noſtrâ Chriſtianâ de iis comprehenſum ſit, quod non è gentium theologiâ liquidò adſerere, ac probare queas. Sed de his quoque, jàm ante me, quàm copioſiſſimè pariter ac doctiſſimè egerunt prædicti viri, Auguſtinus Steuchus, in opere de perenni philoſophiâ, & Philippus Mornæus, in libro de veritate religionis Chriſtianæ. Quapropter ego heic non niſi ſuccinctè de ſingulis agam; quatenus ſcilicet explicatio eorum, quæ Celtæ noſtri crediddiſſe de iis feruntur, poſtulaverit.

Univerſum hunc MUNDUM, id eſt, cœlum, & ſidera, terras, maria, & quæcumque his continentur, ab uno illo, æterno Deo, condita eſſe, omneis credidiſſe genteis, ex iis, quæ

quæ ſuprà diſputata ſunt, jam dudum patuit. Celtas noſtros, atque in his maximè Germanos eamdem tenuiſſe notitiam atque opinionem, ex eo perſpicitur, quòd antiquiſſimam illam rerum omnium conditoris adpellationem THEUTH, & primi ab eo conditi mortalis nomen MAN, haud ignorarunt.

Sed de ipſo mundo Celtarum ſapientes quid ſenſerint, primo loco videamus. Strabo, lib. IV, ita de Gallorum loquitur Druidis, ac reliquis philoſophis: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ, καὶ ὕδωρ. id eſt: *Animas interitus experteis ſtatuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam ſuperatura.* Eamdem de mundo habuiſſe opinionem & Græcos & Latinos, teſtatur Cicero, in ſomnio Scipionis, his verbis: *Propter eluviones, exuſtionesque terrarum, quas accidere tempore certo neceſſe eſt, non modò non æternam, ſed ne diuturnam quidem gloriam aſſequi poſſumus.* De fabricatione equidem mundi nihil Strabo oſtendit. cognitionem tamen ejus rei habuiſſe Celtas noſtros, conjicere datur, cùm ex eo, quòd de primi hominis è terrâ formatione habuere notitiam, ut ſuprà, cap. IX, oſtenſum eſt; tùm, quòd etiam aliæ in averſis longèque remotis orbis partibus gentes ejuſdem rei memoriam ſervarunt. De Aegyptiis ita Diogenes Laërtius, in proœmio, ex Hecatæi & Ariſtagoræ monimentis: Τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν φασι, καὶ σφαιροειδῆ. id eſt: *Mundum genitum eſſe ajunt, mortalemque, & ad ſphæræ modum rotundum.* De Græcis ſimul atque Indis ſic Strabo, lib. XV, ex relatione Megaſthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅτι διοικῶν αὐτὸν, καὶ ποιῶν θεὸς, δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ· ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ· πρὸς δὲ τοῖς τέτταρσι στοιχείοις, πέμπτη τις ἐστὶ φύσις, ἐξ ἧς ὁ οὐρανὸς, καὶ τὰ ἄστρα· γῆ δ' ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός· καὶ περὶ σπέρματος δὲ καὶ ψυχῆς ὅμοια λέγεται, καὶ ἄλλα πλείω. id eſt: *De multis eos cum Græcis ſentire: ut, quòd mundus ortum habuerit, & ſit interiturus, & ſphæricus, eos quoque tradere; &, quòd conditor & adminiſtrator ejus Deus univerſum pervadat. primordia univerſarum rerum diverſa eſſe; mundi autem aquam: & præter quatuor elementa, quintam quamdam naturam eſſe, ex quâ cælum aſtraque exſtiterint. terram in medio eſſe poſitam univerſi. item de ſemine, & de animâ, ſimilia eos docere, & alia complura.* Plutarchus in Craſſo, &, qui hunc ſequutus eſt, Appianus in Syriacis, ita tradunt de deâ Syriâ Atargati: Ταύτην οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν τὰς ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσιν. id eſt: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, alii cauſam & naturam, exiſtimant, ex humore principia ac ſemina præbentem omnibus rebus.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Thales Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aquâ cuncta finxerit.* Hæc, & talia Celtarum quoque ſapienteis tradidiſſe, intelligo ex iis, quæ Strabo, dicto lib. IV citat; maximè verò ex his Cæſaris, de iiſdem Druidis, comment. VI, loquentis: *Multa de ſideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ diſputant, & juventuti transdunt.* Quæ certè cuncta, neque primus Thales, neque alii Græci, neque Aegyptii, neque Indi, neque Celtæ noſtri, ex ſuis ſibi finxerunt cerebris, aut ex ſomniis obſervarunt: ſed ex ipſo veritatis fonte omnes pariter hauſerunt; id eſt, à primo omnium patre ADAMO, ejuſque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquàm haud ſatis fidæ mandàrint memoriæ. unde poſtmodùm ipſa veritas multis, temporum longinquitate, involuta eſt erroribus. Terram, à Deo conditam, aquis fuiſſe omnem initio coopertam, teſtis eſt graviſſimus ſanctus Dei vir Moſes, in lib. geneſeos, cap. I, ver. II, & IX. Quòd verò *aquam atque ignem aliquando ſuperatura* crederint Celtæ, item, quòd Cicero *eluviones & exuſtiones terrarum certo tempore accidere neceſſum eſſe* putavit; ea partim vera, partim ſunt falſa. Verum erat, ignem & exuſtionem terrarum tandem ſuperatura. id quidpe noviſſimo die, quo æternus æterni Dei Filius ad judicandum totum mortalium genus venturus eſt, futurum eſſe ſcimus. At in aquarum eluvionibus quamlongiſſimè errarunt. harum quidpe, poſt primam illam, quæ Noachi temporibus accidit, nullam ampliùs futuram, ipſe pollicitus eſt Deus, teſte Moſe, dicto libro, cap. VII, ver. XI, & XV. Cauſam creati mundi oſtendit Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſâ facta eſſe, & parata.* Hæc igitur de univerſi mundi creatione, cùm Celtæ noſtri, tùm reliquæ ſenſerunt gentes.

ANGELOS à Deo, rerum omnium conditore, eſſe creatos innumeros, Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ poſteà Græci ſecretiora ſua hauſerunt, quum ſuam ipſorum antiquiſſimam illam theologiam ita fabulis obſcuraſſent, uti nihil certi inde de Deo, deque rebus ab eo conditis, colligere poſſent. Maximus Tyrius, diſſertat. I: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοὶ, θεοῦ παῖδες, καὶ φίλοι, ἀλλ' ἄληπτοι ἀριθμῷ· τούτων μὲν κατ' οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τούτων δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id eſt: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, ſupremi illius filii,*

& amici

& amici sunt; sed innumeri: partim in cælo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ. Julianus Cæsar, in hymno regi omnium rerum Soli dicato: Εἷς μὲν γὰρ τῶν ὅλων δημιουργός· πολλοὶ δὲ οἱ κατ' οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. hoc est: *Unus quidem omnium rerum est conditor deus: multi autem sunt in cælo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Idem Maximus, in dissertat. XVI: Εἰσὶ δὲ αὐτῷ φύσεις ἀθάνατοι, οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι δεύτεροι, ἐν μεθορίῳ γῆς καὶ οὐρανοῦ τεταγμένοι. θεοῦ μὲν ἀσθενέστεροι, ἀνθρώπου δὲ ἰσχυρότεροι· θεῶν μὲν πλησιαίτατοι, ἀνθρώπων ἐπιμελέστατοι. hoc est: *Immortaleis autem quasdam habet naturas; quas secundos immortaleis vocant, in medio terræ cælique constitutas. hi minùs potentes sunt quàm dii, magis quàm homines; deorum ministri, hominum præsides: diis proximi, hominum curatores diligentissimi.* Plutarchus, in libro de Iside: Ὅ τε Πλάτων ἑρμηνευτικὸν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει γένος, καὶ διακονικὸν, ἐν μέσῳ θεῶν, καὶ ἀνθρώπων, εὐχὰς μὲν ἐκεῖ καὶ δεήσεις ἀνθρώπων ἀναπέμποντας, ἐκεῖθεν δὲ μαντεῖα δεῦρο καὶ δόσεις ἀγαθῶν φέροντας. hoc est: *Et Plato etiam hoc genus inter homines atque deos interpretum ministrorumque fungi munere ait: qui ab hominibus vota preceisque ad deos perferant; à diis verò ad homines oracula & dona bonarum rerum.* De Iaponiæ insulæ incolis ita scribitur: *Unum deum creatorem, ac conservatorem omnium prædicant. cælorum indigenas angelos esse: quos divinæ majestatis contemplationi vacare ajunt; & insuper hominum custodes esse.* Hæc equidem isti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic scilicet divus Paullus, in epistolâ ad Hebræos, cap. I, ver. ult., de eisdem angelis: Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; id est: *Nonne omnes sunt ministerii munere fungentes spiritus; qui ministerii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem consequuturi sunt salutis.* Et ipse cœli terræque Dominus, Jesus Christus, apud Matthæum, cap. XVIII, ver. X: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. id est: *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis istis. dico enim vobis, angelos eorum in cælis omni tempore intueri faciem patris mei, qui in cælis est.* Idem vel simile cum Aegyptiis, Græcis, atque Indis, credidisse de minoribus istis numinibus & Celtas nostros, haud equidem dubitaverim. sic quidpe Cæsar de Gallis, comment. VI: *Multa de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* De Scandinaviæ autem peninsulæ, quæ Svediam Norvagiamque complectitur, incolis ita Procopius, rerum Gothicar. lib. II: Θεοὺς μὲν τινὰς, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους. hoc est: *Deos ac dæmonas plurimos colunt, cælesteis juxtà atque aërios.* Nomina iis universis tribuit Martianus Capella, lib. II, ANGELORUM, GENIORUM, ac DÆMONUM quæ adpellationes in utrisque spiritibus, bonis simul ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi THEUT priscis sæculis etiam TITAN esset inter mortaleis nomen, ut suprà, cap XXVI, dictum est; de hoc angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt TITANES: quod itidem vocabulum posteà bonis pariter ac malis angelis mansit; ut mox infrà videbimus.

LAPSUM angelorum non ignorasse priscas illas genteis, plurimis documentis liquet: hoc quidpe Aegyptiorum *Typhon*, Persarum *Arimanius*, Græcorum *Briareus*, *Cottus*, *Gyges*, *Enceladus*, *Python*, item *Gigantes*, *Titanes*, *Aloides*, & alia hujusmodi significant nomina. etenim, ut ipsi Deo, rerum omnium conditori, sic maligno etiam spiritui, ejusque angelis, à variis effectibus varia mortales imposuerunt vocabula. Horum procreationem ita describit Hesiodus in Theogoniâ:

Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
Τρεῖς παῖδες μεγάλοι, καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοὶ,
Κόττος τε, Βριαρεύς τε, Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα.
Τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀΐσσοντο
Ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἑκάστῳ πεντήκοντα
Ἐξ ὤμων ἐπέφυκαν, ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν.
Ἰσχὺς δ' ἄπλατος, κρατερὴ μεγάλῳ ἐπὶ εἴδει·
Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
Δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ
Ἐξ ἀρχῆς.

Alii deinde è Terrâ & Cælo prognati sunt
Tres filii magni, & prævalidi, non nominandi,
Cottusque, Briareusque, Gygesque, superba proles.
Quorum centum equidem manus ab humeris manabant
Inaccessæ: capita verò unicuique quinquaginta
Ex humeris prognata erant, super robustos artus.
Robur autem immensum, validum ingenti in staturâ.

Quotquot enim Terrâ & Cœlo procreati sunt,
Potentissimi filiorum, suo verò infensi erant parenti
Ab initio.

Ovidius, Fastorum lib. III:

Saturnus regnis à Iove pulsus erat.
Concitat iratus validos Titanas in arma;
Quæque fuit fatis debita, tentat opem.
Matre satus terrâ, monstrum mirabile, taurus,
Parte sui serpens posteriore fuit.
Hunc triplici muro lucis incluserat atris
Parcarum monitu Styx violenta trium.
Viscera qui tauri flammis adolenda dedisset,
Sors erat, æternos vincere posse deos.
Immolat hunc Briareus factâ ex adamante securi.

Sub Cœli ac Terræ fabulis ipsum verum æternumque intellectum fuisse Deum, suprà ostensum est. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui posteà patri suo sese opposuerunt. Non treis tantùm fuisse fratres gigantas, sed complureis alios, passim ex poëtarum fabulis discitur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Partu terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine monteis.

Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Affectasse ferunt regnum cæleste giganteis,
Altaque congestos struxisse ad sidera monteis:
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine, & excussit subjectum Pelion Ossæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VI.

Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Iovem detradere regnis.

Pindaro in Olympiis, ode IV, dicitur Τυφὼν, qui in Pythiis, ode I, Τυφώς. sic Nonno etiam, in Dionysiacis, modò Τυφὼν, modò Τυφωεύς. Julianus, in epist. ad Serapionem: Καὶ μὴν καὶ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Τυφωνέως ἐν ἐπινικίοις κηρύττων, καὶ τοῦ μεγίστου τούτου γίγαντος κράτος τῷ μεγίστῳ βασιλεῖ τῶν θεῶν περιθεὶς, οὐχ ἑτέρωθεν αὐτῷ τῆς εὐφημίας κρηπῖδα τὴν ὑπερβολὴν, ἢ ὅτι τὸν γίγαντα τὸν ἑκατοντακέφαλον ἑνὶ βλήματι καθελεῖν ἤρκεσεν· ὡς οὔτινος ἄλλου εἰς χεῖρας τοῦ Διὸς ἐλθεῖν ἀντιμάχου γίγαντος νεμισθέντος, ἢ ὃν ἡ μήτηρ μόνον τῶν ἄλλων ἑκατὸν κεφαλαῖς ὥπλισεν, οὔτι ἑτέρου τινὸς θεῶν, ἢ μόνου Διὸς ἀξιονικωτέρου πρὸς τὴν τούτου γίγαντος καθαίρεσιν ὄντος. Hoc est: *Quin & Pindarus Thebanus, ubi Typhoëi cædem in illo triumphali carmine celebrat, & maximi hujus gigantis robur maximo deorum regi attribuit; non alio nomine eum magnificè adeò commendat, quàm quòd gigantem centeno capite horrendum uno ictu adflixerit, atque prostraverit: tamquàm nullus alius gigas manum cum Iove conserere potuerit, nisi quem solum mater centum capitibus armârat; neque ullus deus, præter Iovem, tantâ victoriâ dignus esset.* Plutarchus, in dicto libro de Iside: Βέλτιον οὖν, οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὄσιριν, καὶ Ἶσιν ἱστορούμενα, μήτε θεῶν παθήματα, μήτε ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, ἑπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρρωμενεστέρους μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολλῇ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγὲς οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συνειληχὸς, ἡδονὴν δεχομένην καὶ πόνον, καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη, τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δὲ ἧττον ἐπιταράττει. γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας. τὰ γὰρ Γιγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἕλλησιν ᾀδόμενα, καὶ Κρόνου τινὸς ἄθεσμοι πράξεις, καὶ Πύθωνος ἀντιτάξεις πρὸς Ἀπόλλωνα, φθογγαί τε Διονύσου, καὶ πλάναι Δήμητρος, οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν, καὶ Τυφωνικῶν, ἄλλων τε, ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδην μυθολογουμένων ἀκούειν· ὅσα τε μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελεταῖς, ἄρρητα διασώζεται καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον. Hoc est: *Meliùs igitur faciunt, qui, quæ de Typhone, Osiride, & Iside narrantur, neque deorum, neque hominum, sed magnorum geniorum eventa esse sentiunt. quos genios & Plato, & Pythagoras, & Xenocrates, & Chrysippus, priscorum theologorum imitatione, hominibus robustiores exstitisse ajunt, & potentiâ nostram naturam longè superante:*

divinâ autem naturâ haud sincerâ, nec purâ præditos; sed quæ, animæ naturâ, corporisque sensu comprehensa, voluptatis esset dolorisque capax, aliisque id genus obnoxia adfectionibus mutationibusque, quibus alii magis alii minus turbantur. nam, uti in hominibus, sic in dæmonibus etiam sunt virtutum vitiorumque discrimina. Etenim quæ de Gigantibus & Titantibus apud Græcos cantantur, & Saturni quædam scelera, Pythonis cum Apolline certamen, exsilia Bacchi, Cereris errores, nihil differunt ab Osiridis ac Typhonis eventis, aliisque similibus, quæ omnibus licet licenter conficta audire. eadem est eorum quoque ratio, quæ in mysticis sacris occultè aguntur, & efferri ad vulgus, aut ab eo videri nefas ducitur. In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de angelorum naturâ, deque lapsu eorum; qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem auctor, in libro de oraculorum defectu: οὕτως δ' ἔχει καὶ τὰ Τυφωνικά, καὶ τὰ Τιτανικά. δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας. Id est: *Ejusdem generis sunt res Typhonis & Titanum. geniorum enim contra genios fuisse pugnas.* Duo diversa heic innuit genera geniorum; bonorum alterum, alterum malorum. hos *Typhonis*, illos *Titanum* adpellatione intelligit; ut suprà, in libro de Iside. At Diodorus, lib. I, etiam eos adpellat Titanes, qui Horum, id est, Apollinem, oppresserunt. Et Ciceronis, de naturâ deorum lib. II, hæc sunt de diis verba: *Ut cum Titanis, ut cum Gigantibus bella gesserunt.* Et Virgilii, Aeneid. VI, sunt ista:

Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes
Fulmine dejecti.

Unde patet, omneis angelos, à *Titare*, sive à *Theut*, id est, à Deo procreatos, dictos fuisse *Titanes*; ut suprà monui. Cœlum igitur, id est, ipsum Deum, patrem ac conditorem suum oppugnasse Typhonem, fastu inflatum, cum sociis ac commilitonibus suis, ex hactenus dictis intellectum est. Depugnatum esse à Deo & angelis, qui in obedientiâ permanserunt; partim modò è Plutarcho, partim suprà è Juliano didicimus. Plutarchi porrò sunt ista; locô proximè dicto: Δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἢ δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων, οἷα Τυφῶν λέγεται περὶ Ὄσιριν ἐξαμαρτεῖν. id est: *Geniorum enim ajunt fuisse contra genios prœlia; & à deo irrogata iis supplicia, qui in eum deliquerant, qualia in Osirin Typhon.* Et in libro de Iside: Τυφῶν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάζετο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· εἶτα δίκην ἔδωκεν. hoc est: *Typhon, quum, odio impulsus & malignitate, atrocia patrasset facinora, omnibusque conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevisset; tandem pœnas dedit.* Virgilius in Ciri:

Magna giganteïs ornantur pepla trophæis;
Horrida sangvineo pinguntur prœlia cocco.
Additur auratâ dejectus cuspide Typhon:
Qui priùs Ossæis consternens æthera saxis,
Emathio celsam duplicabat vertice Olympum.

Verum heic est, quod Ovidius, fastor. lib. III, cecinit his versibus:

Fulmina post ausos cœlum affectare giganteis
Sumta Iovi. primo tempore inermis erat.
Ignibus Ossa novis, & Pelion altius Ossâ
Arsit, & in solidâ fixus Olympus humo.

Nam nullum anteà commissum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id est, in Infernum fuisse detrusos, ostendit Pindarus, in Pythiis, ode I:

Ὅς τ' ἐν αἰνᾷ Ταρτάρῳ κεῖ-
ται θεῶν πολέμιος,
Τυφὼς ἑκατοντακάρανος, τόν ποτε
Κιλίκιον θρέψε πολυώ-
νυμον ἄντρον, νῦν γε μὰν
Ταί θ' ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι
Σικελία τ' αὐτοῦ πιέζει
Στέρνα λαχνάεντα· κίων
Δ' οὐρανία συνέχει
Νιφόεσσ' Αἴτνα.

Quique in horrendo Tartaro jacendo deorum hostis,
Typhœus centiceps; quem olim
Cilicium educavit multi
nominis antrum, at nunc
Et litora mare coërcentia, quæ sunt super Cumam,

Siciliaque ejus premit
Pectora hispida: columna
Verò cœlestis cohibet
Nivosa Aetna.

Hyginus, μυθολογικῶν cap. CLII: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem immani magnitudine, specieque portentosâ. Hic Iovem provocavit, si vellet secum de regno certare. Iovis fulmine ardenti pectus ejus percussit. qui quum flagraret, montem Aetnam, qui est in Siciliâ, super eum imposuit. qui ex eo adhuc ardere dicitur.* Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

—— Scopulis sed maximus illis
Horror adest, Siculâ pressus tellure Typhoëus.
Hunc profugum & sacras removentem pectore flammas
(Vt memorant) prensum ipse comis Neptunus in altum
Abstulit, implicuitque vadis; totiesque cruentâ
Mole resurgentem, torquentemque angvibus undas,
Sicanium dedit usque fretum: cumque urbibus Aetnam
Intulit, ora premens. trux ille ejectat adesi
Fundamenta jugi: pariter tunc omnis anhelat
Trinacria, injectam fesso dum pectore molem
Commovet experiens; gemituque reponit inani.

Et Ovidius, μεταμορφ. lib. V:

Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris; & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhoëa sedeis.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere sæpè:
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro;
Læva Pachyne tibi; Lilybæo crura premuntur:
Degravat Aetna caput; sub quâ resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoëus.
Sæpè remoliri luctatur pondera terræ,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore monteis.
Inde tremit tellus.

Idem & Virgilius tradit, Aeneid. lib. III; nisi quòd Enceladum adpellet: nempe, quum unus idemque sit, pluribus vocatus nominibus, ut antè dictum. Verba Virgilii hæc sunt:

—— Horrificis juxta tonat Aetna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit:
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat; fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac; ingentemque insuper Aetnam
Impositam: ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Corn. Severus, in Aetnâ:

Gurgite Trinacrio morientem Iupiter Aetnâ
Obruit Enceladum: vasti qui pondere montis
Aestuat; & patulis exspirat faucibus igneis.

Hinc Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. V, cap. VI: Ἐκεῖνοι δὲ Τυφῶ τινα, ἢ Ἐγκέλαδον δεδέσθαι φασὶν ὑπὸ τῷ ὄρει (Αἴτνῃ.) id est: *Dicunt Typhonem sive Enceladum quemdam sub Aetnâ monte ligatum.* Divus Petrus, epist. II, cap. II, vers. IV: Ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους. id est: *Deus angelis, qui peccaverant, non pepercit: sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos.* Et divus Judas, epistolæ suæ ℣. VI: Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. hoc est: *Et Angelos, qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, judicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reservavit.* Ipse Dominus ac redemptor noster Jesus Christus, apud Matthæum,

cap.

cap. XXV. ver. XLI: Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Hoc est: *Tunc dicet etiam iis, qui à sinistris: Abite à me, exsecrandi, in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus.* Verùm, quia in ignem protrusum esse Typhonem, seu Enceladum, antiqua illa tradebat gentium philosophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum esse, aut tartari spiramenta, & caminos crediderunt. Hinc posteriores mortales bellum giganteum diversis adscripserunt locis. ut Diodorus, lib. V, postquàm id bellum in Cretâ factum narravit, Καταπολεμηθῆναι δὲ, inquit, ὑπὸ τῶν θεῶν ἅπαντας σὺν τοῖς ἀντιταξαμένοις. συστῆναι δὲ καὶ ἄλλους πολέμους αὐτῷ [τῷ Διῒ] πρὸς γίγαντας, τῆς μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην, τῆς δ' Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδίον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου Φλεγραῖον ὠνομάζετο, κατὰ δὲ τοὺς ὕστερον χρόνους Κυμαῖον προσηγορεύθη. Id est: *Tandem omnes, cum diis bello congressi, internecione occubuerunt. Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenen in Macedoniâ, & in campis Italiæ, qui Phlegræi, à loci conflagratione, olim, posteà verò Cumæi nuncupati sunt, exarsit.* Stephanus, in libro de urbibus: Παλλήνη, πόλις Θράκης. ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιὸν, καὶ ᾠκεῖτο ὑπὸ τῶν γιγάντων· καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι. id est: *Pallene; urbs Thraciæ. vocabatur autem antiquitus Phlegra; & à gigantibus habitabatur. & bellum deorum cum gigantibus heic gestum fabulantur.* Diodorus, libro IV: Ὁ δ' οὖν Ἡρακλῆς ἀπὸ τοῦ Τιβέρεως ἀναζεύξας, καὶ διεξιὼν τὴν παράλιον τῆς νῦν Ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατήντησεν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογοῦσιν ἄνδρας τῇ τε ῥώμῃ προέχοντας καὶ ἐπὶ παρανομίᾳ διωνομασμένους ὀνομάζεσθαι γίγαντας. ὀνομάζεσθαι δὲ καὶ τὸ πεδίον τοῦτο Φλεγραῖον, ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ τὸ παλαιὸν ἄπλετον πῦρ ἐκφυσῶντος, παραπλησίως τῇ κατὰ τὴν Σικελίαν Αἴτνῃ. καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Οὐεσούβιος, ἔχων πολλὰ σημεῖα τοῦ κεκαῦσθαι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. τοὺς δ' οὖν γίγαντας, πυθομένους τὴν τοῦ Ἡρακλέους παρουσίαν, ἀθροισθῆναι πάντας, καὶ παρατάξασθαι τῷ προειρημένῳ. θαυμαστῆς δὲ γενομένης μάχης κατά τε τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἀλκὴν τῶν γιγάντων, φασὶ τὸν Ἡρακλέα, συμμαχούντων αὐτῷ τῶν θεῶν, κρατῆσαι τῇ μάχῃ, καὶ τοὺς πλείστους ἀνελόντα, τὴν χώραν ἐξημερῶσαι. μυθολογοῦνται δ' οἱ γίγαντες γεγονέναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατὰ τὸ σῶμα μεγέθους. καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν Φλέγρᾳ φονευθέντων γιγάντων τοιαῦτα μυθολογοῦσί τινες, οἷς καὶ Τίμαιος ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν. Hoc est: *Hercules motis à Tiberi castris, maritimos ejus, quæ nunc vocatur Italia, tractus percurrens, in Cumæum descendit campum: ubi homines roboris immanitate, & violentiâ facinorum infames, quos giganteis nominant, egisse fabulantur. Phlegræus quoque campus is locus adpellatur; à colle nimirum, qui, Aetnæ instar Siculæ, magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur, multa inflammationis pristinæ vestigia servans. Gigantes igitur, cognito Herculis adventu, conjunctis viribus cum instructâ acie illi obviàm procedunt: & commissâ, pro viribus & ferociâ gigantum, pugnâ vehementi; Hercules, deorum societate adjutus, victoriam obtinuit; ac plerisque trucidatis, regionem illam pacavit. Ob stupendam verò corporum proceritatem gigantes hi Terrigenæ dicebantur. De gigantum igitur ad Phlegram excidio ista quidam fabulantur; quos & Timæus sequutus est.* De iisdem Cumis Italicis ita Strabo, lib. V: Πρότερον μὲν οὖν ηὐτύχει καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς γίγαντας μυθεύουσιν. hoc est: *Atque antiquitus quidem felix fuit ager Phlegræus; in quo rem cum gigantibus gestam fabulantur.* Et posteà, de Puteolorum, opidi inibi locorum, nomine: Οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων ἅπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ μέχρι Βαιῶν καὶ τῆς Κυμαίας, ὅτι θείου πλῆρές ἐστι καὶ πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων. τινὲς δὲ καὶ Φλέγραν διὰ τοῦτο τὴν Κυμαίαν νομίζουσι κληθῆναι, καὶ τῶν πεπτωκότων γιγάντων τὰ κεραύνια τραύματα ἀναφέρειν τὰς τοιαύτας προχοὰς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος. Hoc est: *Quidam à putore aquarum totam istam regionem sic dici censent ad Bajas usque, & agrum Cumanum, quòd sulfuris sit plena, ac igne, calidisque aquis referta. quidam ob id ipsum Cumanum agrum Phlegram judicant adpellari; & gigantum ibi occisorum fulminibus inflicta vulnera ignem istum aquasque ebullire.* Nam & Avernus lacus, & Acherusia palus, & alia hujusmodi circa hæc loca. quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro tradidit antiqua gentium theologia. ideóque ipse Tartarus heic à Virgilio ponitur, Æneid. VI, verbis:

——— Tartarus ipse
Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad æthereum cæli suspectus Olympum.
Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi; superisque Iovem detrudere regnis.

Idem poëta, Aeneid. IX, Typhonem Prochytæ, Pithecusarum insularum uni, Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ supponunt; ut ipse Enceladum. Verba ejus hæc sunt:

Tum

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis imposta Typhoëo.

Non minùs eleganter, quàm scitè, totam hanc Italiæ oram ita describit Sil. Italicus, lib. XII:

——— Docet ille tepentes
Unde ferant nomen Bajæ: comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina, monstrat.
Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorat: medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter; quà discidit æquor
Amphitryonides armenti vector Iberi.
Ille olim populis dictum Styga, nomine verso,
Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Avernum:
Tum tristi nemore, atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, lethale vomebat
Suffuso virus cœlo; Stygiâque per urbeis
Relligione sacer, sævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas stagnante voragine fauceis
Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
Juxtà caligante situ, longumque per ævum
Infernis pressas nebulis, pallente sub umbrâ
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis. tum sulfure & igni
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
Ostentant. tellus atro exundante vapore
Suspirans, ustisque diu calefacta medullis
Aestuat, & Stygios exhalat in aëra flatus:
Parturit, & tremulis metuendum exsibilat antris;
Interdum cavas luctatus rumpere sedeis,
Aut exire foras, sonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, lacerataque viscera terræ
Mandit, & exesos labefactat murmure monteis.
Tradunt Herculeâ prostratos mole giganteis
Tellurem injectam quatere; & spiramine anhelo
Torreri latè campos; quotiesque minatur
Rumpere compagem impositam, expallescere cœlum.
Apparet Prochyte, sævum sortita Mimanta;
Apparet procul Inarime; quæ turbine nigro
Fumantem premit Iapetum, flammasque rebelli
Ore ejectantem, &, si quando evadere detur,
Bella Iovi rursus Superisque iterare volentem.
Monstrantur Veseva juga, atque in vertice summo
Depasti flammis scopuli, fractusque ruinâ
Mons circùm, atque Aetnæ fatis certantia saxa.

Meminit & Homerus Typhonis, & domicilii ejus, Iliad. lib. II. ad quem ita commentatur Eustathius: Ἄριμα. Ὅμηρος· Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. οἱ μὲν ἐν Κιλικίᾳ, οἱ δὲ ἐν Συρίᾳ, οἱ δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ γενέσθαι τὸν μῦθον. id est: *Arima. Homerus; Ponè Arimos, ubi habere cubile Typhoëa dicunt. Quidam in Ciliciâ, quidam in Syriâ, alii verò in Pithecusis ajunt accidisse, quod fabulantur.* Eà de re Strabo etiam disputat lib. XIII & XVI. Verba ejus, libro proximè dicto de Oronte flumine Antiochiam Syriæ urbem præterlabente, sunt ista: Τὸ δ' ὄνομα τοῦ γεφυρώσαντος αὐτὸν Ὀρόντου μετέλαβε, καλούμενος πρότερον Τυφών. μυθεύουσι δ' ἐνταῦθά που τὰ περὶ τὴν κεραύνωσιν τοῦ Τυφῶνος, καὶ τῶν Ἀρίμων, περὶ ὧν εἴπομεν καὶ πρότερον. Φασὶ δὲ τυπτόμενον τοῖς κεραυνοῖς (εἶναι δὲ δράκοντα) φεύγειν κατάδυσιν ζητοῦντα· τοῖς μὲν οὖν ὁλκοῖς ἐντεμεῖν τὴν γῆν καὶ ποιῆσαι τὸ ῥεῖθρον πηγήν· ἐκ δὲ τούτου γενέσθαι τοὔνομα τῷ ποταμῷ. Hoc est: *Is amnis, quum priùs Typhon diceretur, mutato nomine, ab illo, qui in eo pontem fecit, Orontes est adpellatus. Huic loco Typhonis fulmine icti fabulam adfingunt, & Arimorum; de quibus suprà dictum. Ajunt draconem fuisse; &, fulminibus ictum, dum fugæ latebras quæreret, tractibus terram secuisse, &, ut*

fons

fons erumperet, effecisse, cui inde nomen Rexathri. ab hoc igitur Typhone nomen accepisse flumen. Pindarus Olymp. odâ IV:

Ἀλλ' ὦ Κρόνου παῖ, ὃς Αἴτναν ἔχεις,
Ἶπον ἀνεμόεσσαν ἑκατογ-
κεφάλα Τυφῶνος ὀβρίμου.
Sed ô Saturni fili, qui Aetnam habitas,
Onus ventosum centi-
cipitis Typhonis validi.

Ad hæc ita scholia: Ὁ μὲν Πίνδαρος τῷ Τυφῶνι φησὶν ἐπικεῖσθαι τὴν Αἴτνην· ὁ δὲ Καλλίμαχος τῷ Ἐγκελάδῳ. ἔνιοι δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ τὸν Τυφῶνα· ἄλλοι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ δὲ ἐν Σικελίᾳ· οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς καὶ Ἡρόδοτος· οἱ δὲ ἐν τῷ ὄρει τῷ κατὰ Βοιωτίαν. Hoc est: *Pindarus equidem Typhoni impositum esse tradit Aetnam. at Callimachus Encelado. Quidam verò Typhonem in Pithecusis referunt. alii in Phrygiâ. alii in Siciliâ. nonnulli in Aegypto; ut & Herodotus. alii in monte, qui in Bæotiâ est.* Herodotus Typhonis εὐνὰς etiam Aegypto tribuit. Verùm causa hujus variationis nulla alia, nisi quam anteà indicavi. Formam Typhonis modò è Strabone cognovimus: nempe fuisse *draconem.* Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XX, de ejusdem Typhonis sociis gigantibus; *Horum pedes in draconum volumina desinebant.* Philostratus in Vnitore: Περί τε τῶν λεγομένων ὄφεων ξυμπεφυκέναι τοῖς γίγασιν, οὓς ὑπογράφουσιν οἱ ἐπιπολὰ ζωγράφοι τῷ Ἐγκελάδῳ, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν. id est: *Item de serpentibus, qui gigantibus innati dicuntur, quos Encelado atque sociis ejus pictores adpingunt.* Ovidius, fastor. V:

Terra feros partus, immania monstra, giganteis
Edidit, ausuros in Iovis ire domum.
Mille manus illis dedit, & pro cruribus angues.

De eodem Typhone ita Nonnus Διονυσιακῶν lib. I:

—— Πετάσας δὲ βαρυσμαράγων στίχα λαιμῶν
Παντοίην ἀλάλαζεν ὁμοφθόγγων ὄπα θηρῶν.
Συμφυέες δὲ δράκοντες ἐπερρώοντο λεόντων
Περδαλίων· βλοσυρὰς δὲ κόμας λιχμῶντο λεόντων·
Καὶ βοέαις στεφηδὸν ἐμιτρώσαντο κεραίαις
Οὐραίαις ἑλίκεσσι.
—— *Extendens autem gravesonantium aciem gutturum*
Variam obstrepebat consonantium vocem ferarum.
Congeniti autem dracones irruebant, instar
Pardorum. terribiles autem comas lambebant leonum:
Et bovinis circulatim cingebantur cornibus
Postremis voluminibus.

Et de toto ejus exercitu, lib. XXV:

—— Θυρσοφόρος δὲ
Μοῦνος ἀποτμήξας ὀφιώδεας υἷας ἀρούρης
Εὔιος ἔδραμε πᾶσι Διὸς πρόμος, ὧν ὑπὲρ ὤμων
Ἀμφιλαφεῖς ἑκάτερθεν ἀμοιβάδες ἔρρεον ὕδραι,
Ὕδρης Ἰναχίης πολὺ μείζονες· ἀντὶ δὲ Λέρνης
Ἀσταθέες σύριζον ἐν αἰθέρι, γείτονες ἄστρων.
Ἵληκοις Ἰόλαε· σὺ γὰρ δέμας ἔφλεγες ὕδρης,
Καὶ μόνος Ἡρακλέης μόνος ἥρπασεν οὔνομα νίκης.
—— *Thyrsiger verò,*
Solus amputans serpentinos filios terræ,
Bacchus irruit omnibus, Iovis dux: quorum super humeris
Copiosæ utrimque per vicissitudinem fluebant hydræ,
Hydrâ Inachiâ longè majores. pro Lernâ verò
Instabiles sibilabant in æthere, vicini astris.
Propitius sis Iolaë: tu enim corpus combussisti hydræ,
Et solus Hercules solus rapuit nomen victoriæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Hercule:

Te Stygii tremuêre lacus; te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ulla facies, non terruit ipse Typhoëus

Arduus,

in mortalibus etiam, postquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam est causa. Vnde illud est Plutarchi, jam antè recitatum: τυφῶν πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. id est: *Typhon, omnibus conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevit.* Quò pertinet & illud Ciceronis, lib. III de legibus: *Noster verò Plato Titanum è genere statuit eos qui, ut illi cælestibus, sic hi adversentur magistratibus.* & quæ Ovidius Ponticorum lib. II, eleg. II, scribit:

Non ego concepi, si Pelion Ossa tulisset,
Clara meâ tangi sidera posse manu:
Nec nos, Enceladi dementia castra secuti,
In rerum dominos movimus arma deos.

Ceterùm, quod Plutarchus suprà dixit, Aegyptios Typhonem interdum sacrificiis quibusdam demulcere ac delinire; id idem est, quod posteà de Persis ait, eos Arimanio victimas, averruncandi mali causâ, instituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commune fuit. sic namque Romani quoque eidem deo *Averrunco* sacrificaverunt, uti mala depelleret. sic Græci suo Ἀποτροπαίῳ δαίμονι. Plutarchus, eodem libro de Iside: ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τῶν ἡμερῶν τὰς ἀποφράδας, καὶ τῶν ἑορτῶν ὅσαι πληγάς τινας, ἢ κοπετοὺς, ἢ νηστείας, ἢ δυσφημίας, ἢ αἰσχρολογίαν ἔχουσιν, οὔτε θεῶν τιμαῖς, οὔτε δαιμόνων οἴεται προσήκειν χρηστῶν, ἀλλὰ εἶναι φύσεις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας καὶ ἰσχυρὰς, δυστρόπους καὶ σκυθρωποὺς, αἳ χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, καὶ τυγχάνουσαι πρὸς οὐθὲν ἄλλο χεῖρον τρέπονται. hoc est: *Xenocrates etiam nefastos dies, & ferias, in quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces, aut obscæna dicta usurpantur, neque deorum convenire venerationi, neq; bonorum geniorum, censet. sed esse in aëre quasdam naturas magnas, validasque, easdem tetricas, ac morosas, quæ ejusmodi delectentur rebus; & ubi eas consequutæ sint, ab reliquo maleficio abstineant.* De Slavis, ita Helmoldus, lib. I, cap. LIII: *Est autem Slavorum mirabilis error. nam in conviviis & compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed exsecrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali; omnem prosperam fortunam à bono deo, adversam à malo dirigi profitentes. ideò etiam malum deum suâ linguâ Diabol, sive Czerne boch, id est, Nigrum deum adpellant.* De Indo quodam juvene, è Brachmanum ordine, ita Franciscus Saverius in epistolâ: *Quum ambo simul essemus, is mihi arcana quædam commisit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est, auditores jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur adorandum esse creatorem cæli & terræ, qui in cælis est: sed potiùs idola; quæ dæmonia esse sciebant.* Sed quis ignorat, non tantùm Asiaticas & Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabolum magis venerari atque colere, quàm Deum cœlestem; quem rerum omnium esse conditorem fatentur? Hunc sua sponte ajunt bona hominibus conferre: illum precibus sacrificiisque deliniendum, ne mala inferat; sed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim, cum reliquis gentibus omnibus, fecisse & Celtas nostros, Sarmatis sive Slavis contermినos, quis dubitet? quum apud ipsos quoque nequissimi sacerdotes veram dei naturam ac voluntatem sibi solis in arcano habuerint, per fabulas reliqua θεολογούμενα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed disertissimis hoc testatur verbis Procopius, rerum Gothicarum lib. II, de Sveonibus, & aliis Germaniæ gentibus septemtrionalibus. Θεοὺς μέν τοι, inquit, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους, ἐγγείους τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos, ac dæmonas plurimos colunt, cælesteis simul atque aërios, simulque terrestreis, & marinos, & nonnulla alia dæmonia, quæ in fontium fluminumque undis esse traduntur.* De iisdem gentibus ita Mag. Adamus Bremensis: *Næniæ, quæ in ejusmodi ritibus libatoriis fieri solent, multiplices sunt, & inhonestæ; ideòque meliùs reticendæ.* Verùm de his satis, superque.

CAP. XXXII.

De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.

PRIMUM mortalium ADAMUM à Deo è terra fuisse conditum, omnes itidem crediderunt gentes. nam hinc maximè est, quòd *Terram matrem* pro deâ coluerunt: hinc item, quòd singulæ gentes apud se è suo solo primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è terrâ formationem, sed etiam nomen MAN, & patrem seu conditorem THEUT scivisse, jam sæpiùs dictum, maximè verò cap. IX è Tacito ostensum est. Ad eumdem Adamum pertinere, quæ Aegyptii de primo mortalium tradidêre, sub variis unius adpellationis dialectis THAM, MANERUS,

Men, Menas, Mneues, Lydi sub eodem vocabulo Man, Persæ sub nomine Zoroastris, suprà cap. XXIII, demonstratum est. De primi hominis origine ita cecinit Ovidius, sub initium libri I Metamorphoseôn:

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset.
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo;
Sive recens tellus, seductaque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat semina cæli:
Quam satus Iapeto, mistam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Diversitatem materiæ, nempe corporis & animi ostendit: quorum alterum è terrâ, alterum è cœlo accepit homo. Sic Cicero, de legibus lib. I: *Quumque alia, quibus cohærent homines, è mortali genere sumserint; animus est ingeneratus à Deo. ex quo verè vel agnatio nobis cum cælestibus, vel genus, vel stirps appellari potest.* Hinc illud Pythagoræ; Θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖς· id est; *Divinum genus est mortalibus.* Seneca, epist. LXVI: *Ratio nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars divini spiritus mersa.* Cicero, de naturâ deor. lib. I: *Pythagoras censuit deum animum esse, per naturam rerum omnium intentum, & commeantem; ex quo nostri animi caperentur.* Maximus Tyrius, dissertat. XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα κατασημαινόντων· ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγυτάτω θεῷ καὶ ἐμφερεστάτη. id est: *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam effingunt speciem. anima quidpe hominis deo proxima ac simillima est.* De animis mortalium quid statuerint Celtarum nostrorum Druidæ, indicat Strabo lib IV: ἀφθάρτους εἶναι τὰς ψυχάς· id est, *animas interitus esse experteis.* Et Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Non interire animas: sed ab aliis, post mortem, transire ad alios. hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* Item Diodorus, lib. V: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Hoc est: *Pythagoræ apud illos invaluit opinio: quòd animæ hominum immortales, in aliud ingressæ corpus, definito tempore denuo vitam capessant.* Marcellinus, lib. XV: *Druidæ ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, sodalitiis adstricti, consortiis, quæstionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt; &, despectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Cæsare ac Diodoro adscribi, facilè ex Melâ atque Lucano probavero: quorum temporibus exactiùs jam Celtarum philosophia, theologiaque Romanis cognita fuit. Marcellinum è Græcis maximè sumsisse auctoribus, quæ de Gallorum scripsit origine ac moribus, cuivis in aperto est. Mela igitur, lib. III, cap. II, *Unum,* inquit, *ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxisset. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas esse animas: vitamque alteram ad maneis.* Non ab alio ad alium transire ait animam, quemadmodùm Cæsar; sed in aliam vitam. Sic Lucanus, ætate etiam Melâ posterior, de eisdem Druidis, lib. I:

——— Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi sedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem spiritus artus
Orbe alio. longæ (canitis si cognita) vitæ
Mors media est.

Nempe *hoc* eos *maximè ad virtutem* bellicam, quam heic Cæsar innuit, *excitabat.* Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt sibi Celtarum sapientes, quò *meliores ad bella* redderent homines, *ad virtutemq., mortis metu neglecto, excitarent;* uti duo isti auctores Romani existimarunt: sed jam inde à primo mortalium Adamo ad omneis pariter posteros profluxit. Adamo quidpe inter alia, de quibus dictum, statim ab orbe condito, iterumque ab ipsius lapsu, Deus, cœli terrarumque conditor, naturam omnium rerum exposuit. ubi etiam ostendit, quæ conditio genus humanum maneret. Nimirum, hominem equidem se ad suam ipsius condidisse imaginem; ideóque æternum fuisse futurum. at, quia primus ipse homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos posteros suos ceu pestiferâ quâdam contagione infecerit: animas equidem omnium immortaleis permansuras, corpora verò semel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam pœnam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in filium suum, quem missurus in hasce terras esset, Jesum Christum, perfruendam. Hic igitur animæ, corporisque status, quum ab Adamo filiis nepotibusq; traderetur; ita postmodùm ejus notitia in horum posteros cum reliquâ religione pervagata

 est,

quæ suprà disputata sunt, jam dudum patuit. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos eamdem tenuisse notitiam atque opinionem, ex eo perspicitur, quòd antiquissimam illam rerum omnium conditoris adpellationem THEUTH, & primi ab eo conditi mortalis nomen MAN, haud ignorarunt.

Sed de ipso mundo Celtarum sapientes quid senserint, primo loco videamus. Strabo, lib. IV, ita de Gallorum loquitur Druidis, ac reliquis philosophis: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ, καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam superatura.* Eamdem de mundo habuisse opinionem & Græcos & Latinos, testatur Cicero, in somnio Scipionis, his verbis: *Propter eluviones, exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* De fabricatione equidem mundi nihil Strabo ostendit. cognitionem tamen ejus rei habuisse Celtas nostros, conjicere datur, cùm ex eo, quòd de primi hominis è terrâ formatione habuere notitiam, ut suprà, cap. IX, ostensum est; tùm, quòd etiam aliæ in aversis longéque remotis orbis partibus gentes ejusdem rei memoriam servarunt. De Aegyptiis ita Diogenes Laërtius, in procœmio, ex Hecatæi & Aristagoræ monimentis: Τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν φασὶ, καὶ σφαιροειδῆ. id est: *Mundum genitum esse ajunt, mortalemque, & ad sphæræ modum rotundum.* De Græcis simul atque Indis sic Strabo, lib. XV, ex relatione Megasthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, λέγειν κἀκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅτι διοικῶν αὐτὸν, καὶ ποιῶν θεὸς, δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ· ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ· πρὸς δὲ τοῖς τέτταρσι στοιχείοις, πέμπτη τις ἐστὶ φύσις, ἐξ ἧς ὁ οὐρανὸς, καὶ τὰ ἄστρα· γῆ δ' ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός· καὶ περὶ σπέρματος δὲ καὶ ψυχῆς ὅμοια λέγεται, καὶ ἄλλα πλείω. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, quòd mundus ortum habuerit, & sit interiturus, & sphæricus, eos quoque tradere; &, quòd conditor & administrator ejus Deus universum pervadat. primordia universarum rerum diversa esse; mundi autem aquam: & præter quatuor elementa, quintam quamdam naturam esse, ex quâ cælum astraque exstiterint. terram in medio esse positam universi. item de semine, & de animâ, similia eos docere, & alia complura.* Plutarchus in Crasso, &, qui hunc sequutus est, Appianus in Syriacis, ita tradunt de deâ Syriâ Atargati: Ταύτην οἱ μὲν Ἀφροδίτην, οἱ δὲ Ἥραν, οἱ δὲ τὴν τὰς ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν καὶ φύσιν νομίζουσιν. id est: *Hanc alii Venerem, alii Iunonem, alii causam & naturam, existimant, ex humore principia ac semina præbentem omnibus rebus.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum: deum autem, eam mentem, quæ ex aquâ cuncta finxerit.* Hæc, & talia Celtarum quoque sapienteis tradidisse, intelligo ex iis, quæ Strabo, dicto lib. IV citat; maximè verò ex his Cæsaris, de iisdem Druidis, comment. VI, loquentis: *Multa de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Quæ certè cuncta, neque primus Thales, neque alii Græci, neque Aegyptii, neque Indi, neque Celtæ nostri, ex suis sibi finxerunt cerebris, aut ex somniis observarunt: sed ex ipso veritatis fonte omnes pariter hauserunt; id est, à primo omnium patre ADAMO, ejusque filiis ac nepotibus tradita acceperunt: quamquàm haud satis fidæ mandârint memoriæ. unde postmodùm ipsa veritas multis, temporum longinquitate, involuta est erroribus. Terram, à Deo conditam, aquis fuisse omnem initio coopertam, testis est gravissimus, sanctus Dei vir Moses, in lib. geneseos, cap. I, ver. II, & IX. Quòd verò *aquam atque ignem aliquando superatura* crederint Celtæ, item, quòd Cicero *eluviones & exustiones terrarum certo tempore accidere necessum esse* putavit; ea partim vera, partim sunt falsa. Verum erat, ignem & exustionem terrarum tandem superatura. id quidpe novissimo die, quo æternus æterni Dei Filius ad judicandum totum mortalium genus venturus est, futurum esse scimus. At in aquarum eluvionibus quamlongissimè errarunt. harum quidpe, post primam illam, quæ Noachi temporibus accidit, nullam ampliùs futuram, ipse pollicitus est Deus, teste Mose, dicto libro, cap. VII, ver. XI, & XV. Causam creati mundi ostendit Cicero, de naturâ deorum lib. II: *Omnia, quæ sint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causâ facta esse, & parata.* Hæc igitur de universi mundi creatione, cùm Celtæ nostri, tùm reliquæ senserunt gentes.

ANGELOS à Deo, rerum omnium conditore, esse creatos innumeros, Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ posteà Græci secretiora sua hauserunt, quum suam ipsorum antiquissimam illam theologiam ita fabulis obscurassent, uti nihil certi inde de Deo, deque rebus ab eo conditis, colligere possent. Maximus Tyrius, dissertat. I: Οὐ γὰρ τρισμύριοι μόνον θεοὶ, θεοῦ παῖδες, καὶ φίλοι, ἀλλ' ἄληπτοι ἀριθμῷ· τοῦτο μὲν κατ' οὐρανὸν αἱ ἀστέρων φύσεις, τοῦτο δ' αὖ κατ' αἰθέρα αἱ δαιμόνων οὐσίαι. id est: *Nec enim triginta tantùm deorum millia, supremi illius filii,*

& amici

& amici sunt; sed innumeri: partim in cælo stellarum corpora, partim in æthere geniorum essentiæ. Julianus Cæsar, in hymno regi omnium rerum Soli dicato: Εἷς μὲν γὰρ τῶν ὅλων δημιουργός· πολλοὶ δὲ οἱ κατ' οὐρανὸν περιπολοῦντες δημιουργικοὶ θεοί. hoc est: *Unus quidem omnium rerum est conditor deus: multi autem sunt in cælo circumeuntes dei, conditori illi subjecti.* Idem Maximus, in dissertat. XVI: Εἰσὶ δὲ αὐτῷ φύσεις ἀθάνατοι, οἱ καλούμενοι ἀθάνατοι δεύτεροι, ἐν μεθορίῳ γῆς καὶ οὐρανοῦ τεταγμένοι. θεοῦ μὲν ἀσθενέστεροι, ἀνθρώπου δὲ ἰσχυρότεροι· θεῶν μὲν ὑπηρέται, ἀνθρώπων ἐπιμελεσταὶ. hoc est: *Immortaleis autem quasdam habet naturas; quas secundos immortaleis vocant, in medio terræ cælique constitutas. hi minùs potentes sunt quàm dii, magis quàm homines; deorum ministri, hominum præsides: diis proximi, hominum curatores diligentissimi.* Plutarchus, in libro de Iside: Ὅ τε Πλάτων ἑρμηνευτικὸν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει γένος, καὶ διακονικὸν, ἐν μέσῳ θεῶν, καὶ ἀνθρώπων, εὐχὰς μὲν ἐκεῖ καὶ δεήσεις ἀνθρώπων ἀναπέμποντας, ἐκεῖθεν δὲ μαντεῖα δεῦρο καὶ δόσεις ἀγαθῶν φέροντας. hoc est: *Et Plato etiam hoc genus inter homines atque deos interpretum ministrorumque fungi munere ait: qui ab hominibus vota preceisque ad deos perferant; à diis verò ad homines oracula & dona bonarum rerum.* De Iaponiæ insulæ incolis ita scribitur: *Unum deum creatorem, ac conservatorem omnium prædicant. cælorum indigenas angelos esse: quos divinæ majestatis contemplationi vacare ajunt; & insuper hominum custodes esse.* Hæc equidem isti; haud ita longè à veritatis fonte. Sic scilicet divus Paullus, in epistolâ ad Hebræos, cap. I, ver. ult., de eisdem angelis: Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; id est: *Nonne omnes sunt ministerii munere fungentes spiritus; qui ministerii causâ emittuntur propter eos, qui hereditatem consequuturi sunt salutis.* Et ipse cœli terræque Dominus, Jesus Christus, apud Matthæum, cap. XVIII, ver. X: Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. id est: *Videte ne contemnatis aliquem ex parvis istis. dico enim vobis, angelos eorum in cælis omni tempore intueri faciem patris mei, qui in cælis est.* Idem vel simile cum Aegyptiis, Græcis, atque Indis, credidisse de minoribus istis numinibus & Celtas nostros, haud equidem dubitaverim. sic quidpe Cæsar de Gallis, comment. VI: *Multa de deorum immortalium vi ac potestate disputant, & juventuti transdunt.* De Scandinaviæ autem peninsulæ, quæ Svediam Norvagiamque complectitur, incolis ita Procopius, rerum Gothicar. lib. II: Θεοὺς μέν τοι, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους. hoc est: *Deos ac dæmonas plurimos colunt, cælesteis juxtà atque aërios.* Nomina iis universis tribuit Martianus Capella, lib. II, ANGELORUM, GENIORUM, ac DÆMONUM quæ adpellationes in utrisque spiritibus, bonis simul ac malis obtinuerunt. Quum verò æterno illi THEUT priscis sæculis etiam TITAN esset inter mortaleis nomen, ut suprà, cap XXVI, dictum est; de hoc angelos quoque, ceu filios ejus, quos creaverat, adpellarunt TITANES: quod itidem vocabulum posteà bonis pariter ac malis angelis mansit; ut mox infrà videbimus.

LAPSUM angelorum non ignorasse priscas illas genteis, plurimis documentis liquet: hoc quidpe Aegyptiorum *Typhon*, Persarum *Arimanius*, Græcorum *Briareus*, *Cottus*, *Gyges*, *Enceladus*, *Python*, item *Gigantes*, *Titanes*, *Aloides*, & alia hujusmodi significant nomina. etenim, ut ipsi Deo, rerum omnium conditori, sic maligno etiam spiritui, ejusque angelis, à variis effectibus varia mortales imposuerunt vocabula. Horum procreationem ita describit Hesiodus in Theogoniâ:

Ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο
Τρεῖς παῖδες μεγάλοι, καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοὶ,
Κόττος τε, Βριάρεώς τε, Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα.
Τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων ἀΐσσοντο
Ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἑκάστῳ πεντήκοντα
Ἐξ ὤμων ἐπέφυκον, ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν.
Ἰσχὺς δ' ἄπλαστος, κρατερὴ, μεγάλῳ ἐπὶ εἴδει.
Ὅσσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,
Δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ
Ἐξ ἀρχῆς.

Alii deinde è Terrâ & Cælo prognati sunt
Tres filii magni, & prævalidi, non nominandi,
Cottusque, Briareusque, Gygesque, superba proles.
Quorum centum equidem manus ab humeris manabant
Inaccessæ: capita verò unicuique quinquaginta
Ex humeris prognata erant, super robustos artus.
Robur autem immensum, validum ingenti in staturâ.

 Quot-

Quotquot enim Terrâ & Cælo procreati sunt,
Potentissimi filiorum, suo verò infensi erant parenti
Ab initio.

Ovidius, Fastorum lib. III:

Saturnus regnis à Iove pulsus erat.
Concitat iratus validos Titanas in arma;
Quæque fuit fatis debita, tentat opem.
Matre satus terrâ, monstrum mirabile, taurus,
Parte sui serpens posteriore fuit.
Hunc triplici muro lucis incluserat atris
Parcarum monitu Styx violenta trium.
Viscera qui tauri flammis adolenda dedisset,
Sors erat, æternos vincere posse deos.
Immolat hunc Briareus factâ ex adamante securi.

Sub Cæli ac Terræ fabulis ipsum verum æternumque intellectum fuisse Deum, suprà ostensum est. Ab hoc igitur rectè dicebantur procreati illi, qui posteà patri suo sese opposuerunt. Non treis tantùm fuisse fratres gigantas, sed complureis alios, passim ex poëtarum fabulis discitur. Virgilius, γεωργικῶν lib. I:

Partu terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.
Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disjecit fulmine monteis.

Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Affectasse ferunt regnum cæleste giganteis,
Altaque congestos struxisse ad sidera monteis:
Tum pater omnipotens misso perfregit Olympum
Fulmine; & excussit subjectum Pelion Ossæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VI.

Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Iovem detrudere regnis.

Pindaro in Olympiis, ode IV, dicitur Τυφὼν, qui in Pythiis, ode I, Τυφώς. sic Nonno etiam, in Dionysiacis, modò Τυφὼν, modò Τυφωεύς. Julianus, in epist. ad Serapionem: Καὶ μὴν καὶ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Τυφωνέως ἐν ἐπινικίοις κηρύττων, καὶ τοῦ μεγίστου τούτου γίγαντος κράτος τῷ μεγίστῳ βασιλεῖ τῶν θεῶν περιθεὶς, οὐχ ἑτέρωθεν αὐτῷ τῆς εὐφημίας κρηπῖδα τῆς ὑπερβολῆς, ἢ ὅτι τὸν γίγαντα τὸν ἑκατοντακέφαλον ἑνὶ βλήματι καθελεῖν ἤρκεσεν· ὡς οὔτι ἄλλου τινὸς εἰς χεῖρας τοῦ Διὸς ἐλθεῖν ἀντιμάχου γίγαντος νομισθέντος, ἢ ὃν ἡ μήτηρ μόνον τῶν ἄλλων ἑκατὸν κεφαλαῖς ὥπλισεν, οὔτι ἑτέρου τινὸς θεῶν, ἢ μετὰ Διὸς ἀξιονικωτέρου πρὸς τὴν τοσούτου γίγαντος καθαίρεσιν ὄντος. Hoc est: *Quin & Pindarus Thebanus, ubi Typhoëi cædem in illo triumphali carmine celebrat, & maximi hujus gigantis robur maximo deorum regi attribuit; non alio nomine eum magnificè adeò commendat, quàm quòd gigantem centeno capite horrendum uno ictu adflixerit, atque prostraverit: tamquàm nullus alius gigas manum cum Iove conserere potuerit, nisi quem solum mater centum capitibus armârat: neque ullus deus, præter Iovem, tantâ victoriâ dignus esset.* Plutarchus, in dicto libro de Iside: Βέλτιον οὖν, οἱ τὰ περὶ τὸν Τυφῶνα καὶ Ὄσιριν, καὶ Ἶσιν ἱστορούμενα, μήτε θεῶν παθήματα, μήτε ἀνθρώπων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντες, ὡς καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, ἑπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρρωμενεστέρους μὲν ἀνθρώπων γεγονέναι λέγουσι, καὶ πολλῇ τῇ δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν, τὸ δὲ θεῖον οὐκ ἀμιγὲς οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς φύσει καὶ σώματος αἰσθήσει συνειληχὸς, ἡδονὴν δεχομένην καὶ πόνον, καὶ ὅσα ταύταις ἐγγενόμενα ταῖς μεταβολαῖς πάθη, τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δὲ ἧττον ἐπιταράττει. γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας. τὰ γὰρ Γιγαντικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἕλλησιν ᾀδόμενα, καὶ Κρόνου τινὸς ἄθεσμοι πράξεις, καὶ Πύθωνος ἀντιτάξεις πρὸς Ἀπόλλωνα, φθοραί τε Διονύσου, καὶ πλάναι Δήμητρος, οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν, καὶ Τυφωνικῶν, ἄλλων τε, ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδην μυθολογουμένων ἀκούειν· ὅσα τε μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελεταῖς, ἄρρητα διασώζεται καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον. Hoc est: *Meliùs igitur faciunt, qui, quæ de Typhone, Osiride, & Iside narrantur, neque deorum, neque hominum, sed magnorum geniorum eventa esse sentiunt. quos genios & Plato, & Pythagoras, & Xenocrates, & Chrysippus, priscorum theologorum imitatione, hominibus robustiores exstitisse ajunt; & potentiâ nostram naturam longè superante:*

divinâ

diviná autem naturâ haud sincerâ, nec purâ præditos: sed qua, animæ naturâ, corporisque sensu comprehensa, voluptatis esset dolorisque capax, aliisque id genus obnoxia adfectionibus mutationibusque, quibus alii magis alii minus turbantur. nam, uti in hominibus, sic in dæmonibus etiam sunt virtutum vitiorumque discrimina. Etenim quæ de Gigantibus & Titantibus apud Græcos cantantur, & Saturni quædam scelera, Pythonis cum Apolline certamen, exsilia Bacchi, Cereris errores, nihil differunt ab Osiridis ac Typhonis eventis, aliisque similibus, quæ omnibus licet licenter conficta audire. eadem est eorum quoque ratio, quæ in mysticis sacris occultè aguntur, & efferri ad vulgus, aut ab eo videri nefas ducitur. In tantis fabularum involucris haud parum veritatis emicat, de angelorum naturâ, deque lapsu eorum; qui per imperfectionem & vitia accidit. Idem auctor, in libro de oraculorum defectu: οὕτως δ᾽ ἔχει καὶ τὰ Τυφωνικά, καὶ τὰ Τιτανικά. δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας. Id est: *Ejusdem generis sunt res Typhonis & Titanum. geniorum enim contra genios fuisse pugnas.* Duo diversa heic innuit genera geniorum; bonorum alterum, alterum malorum. hos *Typhonis*, illos *Titanum* adpellatione intelligit; ut suprà, in libro de Iside. At Diodorus, lib. I, etiam eos adpellat Titanes, qui Horum, id est, Apollinem, oppresserunt. Et Ciceronis, de naturâ deorum lib. II, hæc sunt de diis verba: *Vt cum Titanis, ut cum Gigantibus bella gesserunt.* Et Virgilii, Aeneid. VI, sunt ista:

Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes
Fulmine dejecti.

Unde patet, omneis angelos, à *Titare*, sive à *Theut*, id est, à Deo procreatos, dictos fuisse *Titanes*; ut suprà monui. Cœlum igitur, id est, ipsum Deum, patrem ac conditorem suum oppugnasse Typhonem, fastu inflatum, cum sociis ac commilitonibus suis, ex hactenus dictis intellectum est. Depugnatum esse à Deo & angelis, qui in obedientiâ permanserunt; partim modò è Plutarcho, partim suprà è Juliano didicimus. Plutarchi porrò sunt ista; loco proximè dicto: Δαιμόνων μάχας γεγονέναι πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθέντων, ἢ δικαιώσεις ὑπὸ θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων, οἷα Τυφῶν λέγεται περὶ Ὄσιριν ἐξαμαρτεῖν. id est: *Geniorum enim ajunt fuisse contra genios prœlia: & à deo irrogata iis supplicia, qui in eum deliquerant, qualia in Osirin Typhon.* Et in libro de Iside: Τυφῶν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάζατο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· εἶτα δίκην ἔδωκεν. hoc est: *Typhon, quum, odio impulsus & malignitate, atrocia patrasset facinora, omnibusque conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevisset; tandem pœnas dedit.* Virgilius in Ciri:

Magna giganteïs ornantur pepla trophæis;
Horrida sangvineo pinguntur prœlia cocco.
Additur auratâ dejectus cuspide Typhon:
Qui priùs Ossæis consternens æthera saxis,
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.

Verum heic est, quod Ovidius, fastor. lib. III, cecinit his versibus:

Fulmina post ausos cœlum affectare giganteis
Sumta Iovi. primo tempore inermis erat.
Ignibus Ossa novis, & Pelion altius Ossâ
Arsit, & in solidâ fixus Olympus humo.

Nam nullum anteà commissum erat peccatum, Deus quod puniret. In Tartarum, id est, in Infernum fuisse detrusos, ostendit Pindarus, in Pythiis, ode I:

Ὅς τ᾽ ἐν αἰνᾷ Ταρτάρῳ κεῖ-
ται θεῶν πολέμιος,
Τυφὼς ἑκατοντακάρανος, τόν ποτε
Κιλίκιον θρέψε πολυώ-
νυμον ἄντρον, νῦν γε μὰν
Ταί θ᾽ ὑπὲρ Κύμας ἁλιερκέες ὄχθαι
Σικελία τ᾽ αὐτοῦ πιέζει
Στέρνα λαχνάεντα· κίων
Δ᾽ οὐρανία συνέχει
Νιφόεσσ᾽ Αἴτνα.

Quique in horrendo Tartaro jacendo deorum hostis,
Typhœus centiceps; quem olim
Cilicium educavit multi
nominis antrum, at nunc
Et litora mare coërcentia, quæ sunt super Cumam,

Siciliaque ejus premit
Pectora hispida: columna
Verò cœlestis cohibet
Nivosa Aetna.

Hyginus, μυθολογικῶν cap. CLII: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem immani magnitudine, specieque portentosâ. Hic Iovem provocavit, si vellet secum de regno certare. Iovis fulmine ardenti pectus ejus percussit. qui quum flagraret, montem Aetnam, qui est in Siciliâ, super eum imposuit. qui ex eo adhuc ardere dicitur.* Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

—— Scopulis sed maximus illis
Horror adest, Siculâ pressus tellure Typhoëus.
Hunc profugum & sacras removentem pectore flammas
(Vt memorant) prensum ipse comis Neptunus in altum
Abstulit, implicuitque vadis; totiesque cruentâ
Mole resurgentem, torquentemque angvibus undas,
Sicanium dedit usque fretum: cumque urbibus Aetnam
Intulit, ora premens. trux ille ejectat adesi
Fundamenta jugi: pariter tunc omnis anhelat
Trinacria, injectam fesso dum pectore molem
Commovet experiens; gemituque reponit inani.

Et Ovidius, μεταμορφ. lib. V:

Vasta giganteïs injecta est insula membris
Trinacris; & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhoëa sedeis.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere sæpè:
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro;
Læva Pachyne tibi; Lilybæo crura premuntur:
Degravat Aetna caput; sub quâ resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoëus.
Sæpè remoliri luctatur pondera terræ,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore monteis.
Inde tremit tellus.

Idem & Virgilius tradit, Aeneid. lib. III; nisi quòd Enceladum adpellet: nempe, quum unus idemque sit, pluribus vocatus nominibus, ut antè dictum. Verba Virgilii hæc sunt:

—— Horrificis juxta tonat Aetna ruinis:
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:
Attollitque globos flammarum, & sidera lambit:
Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat; fundoque exæstuat imo.
Fama est, Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac; ingentemque insuper Aetnam
Impositam: ruptis flammam exspirare caminis:
Et fessum quoties motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Corn. Severus, in Aetnâ:

Gurgite Trinacrio morientem Iupiter Aetnâ
Obruit Enceladum: vasti qui pondere montis
Aestuat; & patulis exspirat faucibus igneis.

Hinc Philostratus, in vitâ Apollonii, lib. V, cap. VI: Ἐκεῖνοι δὲ Τυφῶνά τινα, ἢ Ἐγκέλαδον δεδέσθαι φασὶν ὑπὸ τῷ ὄρει (Αἴτνῃ.) id est: *Dicunt Typhonem sive Enceladum quemdam sub Aetnâ monte ligatum.* Divus Petrus, epist. II, cap. II, vers. IV: Ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρουμένους. id est: *Deus angelis, qui peccaverant, non pepercit: sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos.* Et divus Judas, epistolæ suæ ℣. VI: Ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. hoc est: *Et Angelos, qui non servaverunt suam originem, sed reliquerunt suum domicilium, judicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reservavit.* Ipse Dominus ac redemptor noster Jesus Christus, apud Matthæum,

cap.

cap. XXV. ver. XLI: Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Hoc eſt: *Tunc dicet etiam iis, qui à ſiniſtris: Abite à me, exſecrandi, in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis ejus.* Verùm, quia in ignem protruſum eſſe Typhonem, ſeu Enceladum, antiqua illa tradebat gentium philoſophia; quævis loca, ignem eructantia, tartarum eſſe, aut tartari ſpiramenta, & caminos crediderunt. Hinc poſteriores mortales bellum giganteum diverſis adſcripſerunt locis. ut Diodorus, lib. V, poſtquàm id bellum in Cretâ factum narravit, Καταπονηθῆναι δὲ, inquit, ὑπὸ τῶν θεῶν ἅπαντας τοὺς ἀντιταξαμένους. συστῆναι δὲ καὶ ἄλλους πολέμους αὐτῷ [τῷ Διὶ] πρὸς γίγαντας, τῆς μὲν Μακεδονίας περὶ τὴν Παλλήνην, τῆς δ' Ἰταλίας κατὰ τὸ πεδίον, ὃ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κατακεκαυμένου τόπου Φλεγραῖον ὠνομάζετο, κατὰ δὲ τοὺς ὕστερον χρόνους Κυμαῖον προσηγορεύθη. Id eſt: *Tandem omnes, cum diis bello congreſſi, internecione occubuerunt. Novum tamen cum gigantibus bellum ad Pallenen in Macedoniâ, & in campis Italiæ, qui Phlegræi, à loci conflagratione, olim, poſteà verò Cumæi nuncupati ſunt, exarſit.* Stephanus, in libro de urbibus: Παλλήνη, πόλις Θρᾴκης. ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιὸν, καὶ ᾠκεῖτο ὑπὸ τῶν γιγάντων· καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ τῶν γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι. id eſt: *Pallene; urbs Thraciæ. vocabatur autem antiquitus Phlegra; & à gigantibus habitabatur. & bellum deorum cum gigantibus heic geſtum fabulantur.* Diodorus, libro IV: Ὁ δ' οὖν Ἡρακλῆς ἀπὸ τοῦ Τιβέρεως ἀναζεύξας, καὶ διεξιὼν τὴν παράλιον τῆς νῦν Ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατήντησεν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογοῦσιν ἄνδρας ταῖς τε ῥώμαις προέχοντας καὶ ἐπὶ παρανομίᾳ διωνομασμένους ὀνομάζεσθαι γίγαντας. ὀνομάζεσθαι δὲ καὶ τὸ πεδίον τοῦτο Φλεγραῖον, ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ τὸ παλαιὸν ἄπλετον πῦρ ἐκφυσῶντος, παραπλησίως τῇ κατὰ τὴν Σικελίαν Αἴτνῃ. καλεῖται δὲ νῦν ὁ τόπος Οὐεσούβιος, ἔχων πολλὰ σημεῖα τοῦ κεκαῦσθαι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. τοὺς δ' οὖν γίγαντας, πυθομένους τὴν τοῦ Ἡρακλέους παρουσίαν, ἀθροισθῆναι πάντας, καὶ παρατάξασθαι τῷ προειρημένῳ. θαυμαστῆς δὲ γενομένης μάχης κατά τε τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἀλκὴν τῶν γιγάντων, φασὶ τὸν Ἡρακλέα, συμμαχούντων αὐτῷ τῶν θεῶν, κρατῆσαι τῇ μάχῃ, καὶ τοὺς πλείστους ἀνελόντα, τὴν χώραν ἐξημερῶσαι. μυθολογοῦνται δ' οἱ γίγαντες γεγονέναι, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κατὰ τὸ σῶμα μεγέθους. καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν Φλέγρᾳ φονευθέντων γιγάντων τοιαῦτα μυθολογοῦσί τινες, οἷς καὶ Τίμαιος ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν. Hoc eſt: *Hercules motis à Tiberi caſtris, maritimos ejus, quæ nunc vocatur Italia, tractus percurrens, in Cumæum deſcendit campum: ubi homines roboris immanitate, & violentiâ facinorum infames, quos giganteis nominant, egiſſe fabulantur. Phlegræus quoque campus is locus adpellatur; à colle nimirum, qui, Aetnæ inſtar Siculæ, magnam vim ignis eructabat: nunc Veſuvius nominatur, multa inflammationis priſtinæ veſtigia ſervans. Gigantes igitur, cognito Herculis adventu, conjunctis viribus cum inſtructâ acie illi obviàm procedunt: & commiſſâ, pro viribus & ferociâ gigantum, pugnâ vehementi; Hercules, deorum ſocietate adjutus, victoriam obtinuit; ac plerisque trucidatis, regionem illam pacavit. Ob ſtupendam verò corporum proceritatem gigantes hi Terrigenæ dicebantur. De gigantum igitur ad Phlegram excidio iſta quidam fabulantur; quos & Timæus ſequutus eſt.* De iisdem Cumis Italicis ita Strabo, lib. V: Πρότερον μὲν οὖν ηὐτύχει καὶ τὸ Φλεγραῖον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ περὶ τοὺς γίγαντας μυθεύουσιν. hoc eſt: *Atque antiquitùs quidem felix fuit ager Phlegræus; in quo rem cum gigantibus geſtam fabulantur.* Et poſteà, de Puteolorum, opidi inibi locorum, nomine: Οἱ δ' ἀπὸ τῆς δυσωδίας τῶν ὑδάτων ἅπαν τὸ χωρίον ἐκεῖ μέχρι Βαιῶν καὶ τῆς Κυμαίας, ὅτι θείου πλῆρές ἐστι καὶ πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων. τινὲς δὲ καὶ Φλέγραν διὰ τοῦτο τὴν Κυμαίαν νομίζουσι κληθῆναι, καὶ τῶν πεπτωκότων γιγάντων τὰ κεραύνια τραύματα ἀναφέρειν τὰς τοιαύτας προχοὰς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος. Hoc eſt: *Quidam à putore aquarum totam iſtam regionem ſic dici cenſent ad Bajas uſque, & agrum Cumanum, quòd ſulfuris ſit plena, ac igne, calidisque aquis referta. quidam ob id ipſum Cumanum agrum Phlegram judicant adpellari; & gigantum ibi occiſorum fulminibus inflicta vulnera ignem iſtum aquasque ebullire.* Nam & Avernus lacus, & Acheruſia palus, & alia hujusmodi circa hæc loca. quæ cuncta haud multum abhorrent ab iis, quæ de Tartaro tradidit antiqua gentium theologia. ideóque ipſe Tartarus heic à Virgilio ponitur, Æneid. VI, verbis:

——— Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub umbras,
Quantus ad ætherium cæli ſuſpectus Olympum.
Heic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Heic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora. qui manibus magnum reſcindere cælum
Aggreſſi: ſuperisque Iovem detrudere regnis.

Idem poëta, Aeneid. IX, Typhonem Prochytæ, Pithecuſarum inſularum uni, Cumanis litoribus objectæ, tribuit; quem alii Siciliæ ſupponunt; ut ipſe Enceladum. Verba ejus hæc ſunt:

Tum

Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime, Iovis imperiis imposta Typhoëo.

Non minùs eleganter, quàm scitè, totam hanc Italiæ oram ita describit Sil. Italicus, lib. XII:

——— Docet ille tepentes
Unde ferant nomen Bajæ; comitemque dedisse
Dulichiæ puppis stagno sua nomina, monstrat.
Ast hic Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyti memorat: medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter; quà discidit æquor
Amphitryonides armenti vector Iberi.
Ille olim populis dictum Styga, nomine verso,
Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Avernum:
Tum tristi nemore, atque umbris nigrantibus horrens,
Et formidatus volucri, lethale vomebat
Suffuso virus cœlo; Stygiâque per urbeis
Relligione sacer, sævum retinebat honorem.
Hinc vicina palus (fama est, Acherontis ad undas
Pandere iter) cæcas stagnante voragine fauceis
Laxat, & horrendos aperit telluris hiatus,
Interdumque novo perturbat lumine manes.
Juxtà caligante situ, longumque per ævum
Infernis pressas nebulis, pallente sub umbrâ
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartareæ narrant urbis. tum sulfure & igni
Semper anhelantes, coctoque bitumine campos
Ostentant. tellus atro exundante vapore
Suspirans, ustisque diu calefacta medullis
Aestuat, & Stygios exhalat in aëra flatus:
Parturit, & tremulis metuendum exsibilat antris;
Interdum cavas luctatus rumpere sedeis,
Aut exire foras, sonitu lugubre minaci
Mulciber immugit, lacerataque viscera terræ
Mandit, & exesos labefactat murmure monteis.
Tradunt Herculeâ prostratos mole giganteis
Tellurem injectam quatere; & spiramine anhelo
Torreri latè campos; quotiesque minatur
Rumpere compagem impositam, expallescere cœlum.
Apparet Prochyte, sævum sortita Mimanta;
Apparet procul Inarime; quæ turbine nigro
Fumantem premit Iapetum, flammasque rebelli
Ore ejectantem, &, si quando evadere detur,
Bella Iovi rursus Superisque iterare volentem.
Monstrantur Veseva juga, atque in vertice summo
Depasti flammis scopuli, fractusque ruinâ
Mons circùm, atque Aetnæ fatis certantia saxa.

Meminit & Homerus Typhonis, & domicilii ejus, Iliad. lib. II. ad quem ita commentatur Eustathius: Ἄριμα. Ὅμηρος· Εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς. οἱ μὲν ἐν Κιλικίᾳ, οἱ δὲ ἐν Συρίᾳ, οἱ δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ γενέσθαι τὸν μῦθον. id est: *Arima. Homerus; Ponè Arimos, ubi habere cubile Typhoëa dicunt. Quidam in Ciliciâ, quidam in Syriâ, alii verò in Pithecusis ajunt accidisse, quod fabulantur.* Eâ de re Strabo etiam disputat lib. XIII & XVI. Verba ejus, libro proximè dicto de Oronte flumine Antiochiam Syriæ urbem præterlabente, sunt ista: Τὸ δ' ὄνομα τοῦ γεφυρώσαντος αὐτὸν Ὀρόντου μετέλαβε, καλούμενος πρότερον Τυφών. μυθεύουσι δ' ἐνταῦθά που τὰ περὶ τὴν κεραύνωσιν τοῦ Τυφῶνος, καὶ τοὺς Ἀρίμους, περὶ ὧν εἴπομεν καὶ πρότερον. φασὶ δὲ τυπτόμενον τοῖς κεραυνοῖς (εἶναι δὲ δράκοντα) φυγὴν καταδύσιν ζητοῦντα· τοῖς μὲν οὖν ὁλκοῖς ἐντεμεῖν τὴν γῆν καὶ ποιῆσαι τὸ ῥήξαιθρον πηγήν· ἐκ δὲ τούτου γενέσθαι τοὔνομα τῷ ποταμῷ. Hoc est: *Is amnis, quum priùs Typhon diceretur, mutato nomine, ab illo, qui in eo pontem fecit, Orontes est adpellatus. Huic loco Typhonis fulmine icti fabulam adsingunt, & Arimorum; de quibus suprà dictum. Ajunt draconem fuisse; &, fulminibus ictum, dum fugæ latebras quæreret, tractibus terram secuisse, &, ut*

fons

fons erumperet, effecisse, cui inde nomen Rexathri. ab hoc igitur Typhone nomen accepisse flumen. Pindarus Olymp. odâ IV:

Ἀλλ' ὦ Κρόνου παῖ, ὃς Αἴτναν ἔχεις,
Ἶπον ἀνεμόεσσαν ἑκατογ-
κεφάλα Τυφῶνος ὀβρίμου.
Sed ô Saturni fili, qui Aetnam habitas,
Onus ventosum centi-
cipitis Typhonis validi.

Ad hæc ita scholia: Ὁ μὲν Πίνδαρος τῷ Τυφῶνι φησὶν ἐπικεῖσθαι τὴν Αἴτνην· ὁ δὲ Καλλίμαχος τῷ Ἐγκελάδῳ. ἔνιοι δὲ ἐν Πιθηκούσαις φασὶ τὸν Τυφῶνα· ἄλλοι ἐν Φρυγίᾳ· οἱ δὲ ἐν Σικελίᾳ· οἱ δὲ ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς καὶ Ἡρόδοτος· οἱ δὲ ἐν τῷ ὄρει τῷ κατὰ Βοιωτίαν. Hoc est: *Pindarus equidem Typhoni impositum esse tradit Aetnam. at Callimachus Encelado. Quidam verò Typhonem in Pithecusis referunt. alii in Phrygiâ. alii in Siciliâ. nonnulli in Aegypto; ut & Herodotus. alii in monte, qui in Bœotiâ est.* Herodotus Typhonis εὐνὰς etiam Aegypto tribuit. Verùm causa hujus variationis nulla alia; nisi quam anteà indicavi. Formam Typhonis modò è Strabone cognovimus: nempe fuisse *draconem.* Macrobius, Saturnaliorum lib. I, cap. XX, de ejusdem Typhonis sociis gigantibus; *Horum pedes in draconum volumina desinebant.* Philostratus in Vnitore: Περί τε τῶν λεγομένων ὄφεων ξυμπεφυκέναι τοῖς γίγασι, οὓς ὑπογράφουσιν οἱ ἐπὶ ζωγράφοι τῷ Ἐγκελάδῳ, καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν. id est: *Item de serpentibus, qui gigantibus innati dicuntur, quos Encelado atque sociis ejus pictores adpingunt.* Ovidius, fastor. V:

Terra feros partus, immania monstra, giganteis
Edidit, ausuros in Iovis ire domum.
Mille manus illis dedit, & pro cruribus angues.

De eodem Typhone ita Nonnus Διονυσιακῶν lib. I:

—— Πετάσας δὲ βαρυσμαράγων στίχα λαιμῶν
Παντοίην ἀλάλαζεν ὁμοφθόγγων ὄπα θηρῶν.
Συμφυέες δὲ δράκοντες ἐπερρώοντο λεόντων
Πορδαλίων βλοσυρὰς δὲ κόμας λιχμῶντο λεόντων·
Καὶ βοέαις στεφηδὸν ἑμιτρώσαντο κεραίαις
Οὐραίαις ἑλίκεσσι.
—— *Extendens autem gravesonantium aciem gutturum*
Variam obstrepebat consonantium vocem ferarum.
Congeniti autem dracones irruebant, instar
Pardorum. terribiles autem comas lambebant leonum:
Et bovinis circulatim cingebantur cornibus
Postremis voluminibus.

Et de toto ejus exercitu, lib. XXV:

—— Θυρσοφόρος δὲ
Μοῦνος ἀποτμήξας ὀφιώδεας υἷας ἀρούρης
Εὔιος ἔχραε πᾶσι Διὸς πρόμος, ὧν ὑπὲρ ὤμων
Ἀμφιλαφεῖς ἑκάτερθεν ἀμοιβάδες ἔρρεον ὕδραι,
Ὕδρης Ἰναχίης πολὺ μείζονες· ἀντὶ δὲ Λέρνης
Ἀστάθεες σύριζον ἐν αἰθέρι, γείτονες ἄστρων.
Ἵληκοις Ἰόλαε· σὺ γὰρ δέμας ἔφλεγες ὕδρης,
Καὶ μόνος Ἡρακλέης μόνος ἥρπασεν οὔνομα νίκης.
—— *Thyrsiger verò,*
Solus amputans serpentinos filios terræ,
Bacchus irruit omnibus, Iovis dux: quorum super humeris
Copiosæ utrimque per vicissitudinem fluebant hydræ,
Hydrâ Inachiâ longè majores. pro Lernâ verò
Instabiles sibilabant in æthere, vicini astris.
Propitius sis Iolaë: tu enim corpus combussisti hydræ,
Et solus Hercules solus rapuit nomen victoriæ.

Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Hercule:

Te Stygii tremuêre lacus; te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.
Nec te ulla facies, non terruit ipse Typhoëus

Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turbâ capitum circumstetit anguis.

Et Aeneid. lib. VI:

Et centumgeminus Briareus, ac belua Lernæ
Horrendùm stridens.

Silius Italicus, lib. VI:

Quantis armati cœlum petiêre gigantes
Anguibus.

Ovidius, tristium lib. IV, eleg. VII:

—— *Serpentipedesque gigantes,*
Centimanumque Gygen.

Item, μεταμορφ. lib. III:

Et quo centimanum dejecerat igne Typhoëa.

Cornelius Severus de Aetnâ:

His natura sua est alvo tenus. ima per orbeis
Squameus intortos sinuat vestigia serpens.

Higynus, loco prædicto: *Tartarus ex Tartarâ procreavit Typhonem, immani magnitudine, specieque portentosâ: cui centum capita draconum ex humeris enata erant.* De manuum, capitumque multitudine etiam ex Hesiodo ac Pindaro intelleximus suprà. Quæ cuncta sanè haud perinde falsò cecinerunt poëtæ isti antiquissimi. in talem quidpe formam eos conversos refert & ipsa sacrosancta theologia: ut in libro genescos, cap. III; ubi disertè *serpens* adpellatur ipse omnium cacodæmonum princeps, qui hominem à Dei obedientiâ seduxit. & apocal. cap. XII, vers. IX: ubi idem ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος διάβολος καὶ σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην· id est: *draco ille magnus, serpens ille vetus, qui vocatur diabolus & satanas, seducens omnem terrarum orbem.* Tempus gigantei belli, quo acerrimus iste humani generis hostis lapsus est, ostendit ex Aegyptiorum theologiâ Diodorus lib. I: nempe accidisse id κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τῶν ἀνθρώπων· id est; *circa primam hominum generationem.* Et, cum Aegyptiis sentiens, Hesiodus ita canit loco suprà citato:

——— Σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆϊ
Ἐξ ἀρχῆς. Id est: *Suo infensi erant parenti*
Ab initio.

Porrò de Typhone, & sacris, quæ ei fiebant ab Aegyptiis, ita tradit Plutarchus, in prædicto libro de Iside: Τὴν δὲ τοῦ Τυφῶνος ἠμαυρωμένην καὶ συντετριμμένην δύναμιν, ἔτι δὲ ψυχορραγοῦσαν καὶ σφαδάζουσαν, ἔστιν αἷς παρηγοροῦσι θυσίαις, καὶ πραΰνουσιν, ἔστι δ' ὅτε πάλιν ἐκταπεινοῦσι, καὶ καθυβρίζουσιν ἐν ἑτέραις ἑορταῖς. Id est: *Typhonis autem obscuratam atque contritam potentiam, adeóque semianimem, & instante interitu trementem, interdum sacrificiis quibusdam demulcent atque leniunt, interdum contrà in aliis festis deprimunt, contumeliisque adficiunt.* Ergo non penitus potentia ejus exstincta est. Et rectè quidem. sic enim ipse Dominus Jesus Christus loquitur apud Joannem in Euang. cap. XII, vers. XXXI: Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· id est: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* & divus Paullus in epist. II ad Corinth. cap. IV, vers. IV: Ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Hoc est: *In quibus deus hujus seculi excæcavit menteis infidelium, ne irradiet eos illustratio euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei invisibilis.* Plutarchus, sub initium dicti libri: Ὁ δὲ Τυφὼν πολέμιος τῇ θεῷ Ἴσιδι, καὶ δι' ἄγνοιαν καὶ ἀπάτην τετυφωμένος, καὶ διασπῶν καὶ ἀφανίζων τὸν ἱερὸν λόγον, ὃν ἡ θεὸς συνάγει καὶ συντίθησι, καὶ παραδίδωσι τοῖς τελουμένοις θειώσεως. id est: *Typhon autem inimicus deæ Isidi, ob inscitiam erroremque inflatus, discerpit aboletque sacram doctrinam, quam dea colligit, componit, traditque divinitati comparandæ initiatis.* Julianus, in prædictâ epistolâ ad Serapionem: Ὁ δ' αὐτὸς λόγος οὗτος καὶ τὸν ἑκατοντάχειρα Βριάρεω καθίζει πάρεδρον τῷ Διῒ, καὶ πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς ἁμιλλᾶσθαι συγχωρεῖ δύναμιν. id est: *Eâdem ratione centimanus Briareus juxta ipsum Iovem collocatur, & cum patris potentiâ certat.* Plutarchus eodem libro: Οὐ γὰρ ἀεὶ τὴν φθορὰν ἐπικρατεῖν τὴν Τυφώνειον· πολλάκις δὲ κρατουμένην ὑπὸ τῆς γενέσεως καὶ συνδεομένην, αὖθις ἀναδύεσθαι, καὶ διαμάχεσθαι πρὸς τὸν Ὧρον. Hoc est: *Non semper victoriam obtinere corruptelam Typhonicam: sed sæpe victam à vi procreatrice, atque vinctam, rursum emergere, & cum Horo decertare.* Hæc ita Aegyptii. Magi quoque Persarum de hoc inter Deum Satanamque perpetuo certamine multa tradiderunt; quorum nonnulla refert Plutarchus ibidem, his verbis: Παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις καὶ

Ἕλλησι

Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην, ὡς οὔτ' ἄνουν καὶ ἄλογον καὶ ἀκυβέρνητον αἰωρεῖται τῷ αὐτομάτῳ τὸ πᾶν, οὔτε εἷς ἐστιν ὁ κρατῶν καὶ κατευθύνων ὥσπερ οἴαξιν ἢ πειθηνίοις χαλινοῖς λόγος, ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεμιγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς· μᾶλλον δὲ μηδὲν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἄκρατον ἐνταῦθα τῆς φύσεως φερούσης· οὐ δυεῖν πίθων εἷς ταμίας, ὥσπερ νάματα, τὰ πράγματα καπηλικῶς διανέμων ἀνακεράννυσιν ἡμῖν, ἀλλ' ἀπὸ δυεῖν ἐναντίων ἀρχῶν, καὶ δυεῖν ἀντιπάλων δυνάμεων, τῆς μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ, καὶ κατ' εὐθεῖαν ὑφηγουμένης, τῆς δ' ἔμπαλιν ἀναστρεφούσης καὶ ἀνακλώσης, ὅ τε βίος μικτὸς, ὅ τε κόσμος, εἰ καὶ μὴ πᾶς, ἀλλ' ὁ περίγειος οὗτος καὶ μετὰ σελήνην, ἀνώμαλος καὶ ποικίλος γέγονε, καὶ μεταβολὰς πάσας δεχόμενος. εἰ γὰρ οὐθὲν ἀναιτίως πέφυκε γενέσθαι, αἰτίαν δὲ κακοῦ τἀγαθὸν οὐκ ἂν παράσχοι, δεῖ γένεσιν ἰδίαν καὶ ἀρχὴν, ὥσπερ ἀγαθοῦ, καὶ κακοῦ τὴν φύσιν ἔχειν. καὶ δοκεῖ τοῦτο τοῖς πλείστοις καὶ σοφωτάτοις. νομίζουσι γὰρ, οἱ μὲν θεοὺς εἶναι δύο, καθάπερ ἀντιτέχνους, τὸν μὲν γὰρ ἀγαθῶν, τὸν δὲ φαύλων δημιουργόν· οἱ δὲ, τὸν μὲν ἀμείνονα, Θεὸν, τὸν δὲ ἕτερον, Δαίμονα καλοῦσιν· ὥσπερ Ζωροάστρης, ὁ μάγος, ὃν πεντακισχιλίοις ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν γεγονέναι πρεσβύτερον ἱστοροῦσιν. οὗτος οὖν ἐκάλει τὸν μὲν, Ὡρομάζην, τὸν δὲ, Ἀρειμάνιον· καὶ προσαπεφαίνετο, τὸν μὲν ἐοικέναι φωτὶ μάλιστα τῶν αἰσθητῶν, τὸν δὲ ἔμπαλιν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ, μέσον δὲ ἀμφοῖν τὸν Μίθρην εἶναι· διὸ καὶ Μίθρην Πέρσαι τὸν μεσίτην ὀνομάζουσιν. ἐδίδαξε μὲν τῷ εὐκταῖα θύειν, καὶ χαριστήρια, τῷ δὲ ἀποτρόπαια καὶ σκυθρωπά. οὐ μὴν κἀκεῖνοι πολλὰ μυθώδη περὶ τῶν θεῶν λέγουσιν. οἷα καὶ ταῦτά ἐστιν· ὁ μὲν Ὡρομάζης ἐκ τοῦ καθαρωτάτου φάους, ὁ δὲ Ἀρειμάνιος ἐκ τοῦ ζόφου γεγονὼς, πολεμοῦσιν ἀλλήλοις· καὶ ὁ μὲν ἓξ θεοὺς ἐποίησε, τὸν μὲν πρῶτον Εὐνοίας, τὸν δὲ δεύτερον Ἀληθείας, τὸν δὲ τρίτον Εὐνομίας, τῶν δὲ λοιπῶν τὸν μὲν Σοφίας, τὸν δὲ Πλούτου, τὸν δὲ τῶν ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἡδέων δημιουργόν· ὁ δὲ τούτοις ὥσπερ ἀντιτέχνους, ἴσους τὸν ἀριθμόν. ἔπεισι δὲ χρόνος εἱμαρμένος, ἐν ᾧ τὸν Ἀρειμάνιον, λοιμὸν ἐπάγοντα καὶ λιμὸν, ὑπὸ τούτων ἀνάγκη φθαρῆναι παντάπασι καὶ ἀφανισθῆναι. Θεόπομπος δέ φησι, κατὰ τοὺς μάγους ἀνὰ μέρος τρισχίλια ἔτη τὸν μὲν κρατεῖν, τὸν δὲ κρατεῖσθαι τῶν θεῶν, ἄλλα δὲ τρισχίλια μάχεσθαι καὶ πολεμεῖν καὶ ἀναλύειν τὰ τοῦ ἑτέρου τὸν ἕτερον· τέλος δὲ ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας. ἡ μὲν οὖν μάγων μυθολογία τοιοῦτον ἔχει τρόπον. Hoc est: *Vetustissima ab sacrarum rerum professoribus & legumlatoribus derivata est opinio, auctore incognito, fide firmâ & indelebili, non in sermonibus ea tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis, tam barbaris, quàm Græcanicis exstans: neq; casu ferri, & à fortunâ pendere universum, mente, ratione, ac gubernatore destitutum: neq; unicam esse rationem, quæ contineat id & dirigat, tamquàm clavum, aut frena moderans. sed cùm multa è bonis juxtà ac malis sint confusa, imò nihil hæc natura sincerum, ut verbo dicam, proferat: non esse unum aliquem promum, qui è duobus doliis res nobis, veluti aliquem liquorem cauponis in morem, distribuat, atque misceat. ergo à duobus principiis contrariis, adversisq; duabus facultatibus, quarum altera ad dextram, & rectè ducatur, altera retrorsum avertatur, atque reflectat, cùm vitam esse mixtam, tùm ipsum mundum (si non universum; eum saltem, qui ad terram est, & Lunæ subjacet) inæqualiter ferri, variisque & omnis generis motibus agitari. Etenim, si nihil sit absq; causâ; & mali causam bonum non præbet: necesse est, in naturâ, ut boni, ita etiam mali ortum peculiarem, suumq; principium exstare. Atq; hæc quidem sententia plerisq;, & iisdem sapientissimis probatur. Existimant namq; alii, duos esse deos, quasi contrariis deditos artibus; ut bona alter, alter mala opera conficiat. Alii eum, qui est melior, Deum; qui deterior, Dæmonem vocant. in quâ sententiâ fuit Zoroastres magus; quem narrant* ı ɔ *annis antiquiorem bello Trojano. Is melioris nomen Oromazen, pejoris Arimanium perhibuit. addiditq; hoc enuntiatum de rebus sub sensum cadentibus: illum maximè similem esse luci; hunc tenebris, & ignorantiæ. medium horum esse Mithren. quapropter etiam Mithren Persæ mediatorem, seu internuntium nuncupant. docuitque Zoroastres votivas, & pro gratiis agendis oblatas victimas illi immolandas; huic averruncandi mali causâ institutas, & tetricas. Ceterùm multa quoq; illi de diis fabulosa narrant. cujusmodi sunt ista: Oromazen natum ajunt è luce purissimâ; Arimanium è caligine. eos bellum inter se gerere. sex deos fecisse Oromazen. primum Benevolentiæ; secundum Veritatis; tertium Aequitatis: reliquos, Sapientiæ, Divitiarum, & Opificem voluptatis, quæ honesta consequitur. Arimanium totidem numero deos, his adversa efficienteis. Appetere porrò fatale tempus, quo necesse sit Arimanium peste ac fame, quas ipse induxerit, omnino perdi, atq; aboleri. Theopompus verò ait de sententiâ magorum, vicibus ter mille annorum alterum deorum superare, alterum succumbere: & per alia tria annorum millia bellum eos inter se gerere, pugnare, & alterum alterius opera demoliri: tandem verò Plutonem deficere: & tunc fore homines beatos, neq; alimento utenteis, neq; umbram facienteis. Hoc modo fabulæ se habent magorum.* Non omnia mehercules sunt μυθολογούμενα, sed multa vera, & sacris literis maximè consentanea. quid enim illud de boni numinis malique dæmonis ἀντιτεχνίας aliud esse dixeris, quàm Dei, rerum omnium conditoris, & Satanæ æternum dissidium? quis nescit, Deum esse auctorem omnis boni; dæmonem verò omnis mali? quis ignorat, Deum non modò luci esse simillimum, sed ipsam lucem æternam; dæmonem verò perpetuam caliginem? unde etiam à Paullo in epist. ad Ephesios, cap. VI, ỷ. XII, adpellatur κοσμοκράτωρ τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, id est, *princeps, seu imperator tenebrarum hujus seculi.* Deus certè in principio omnia bona creaverat. at Satanas, cùm in se ipso, tùm

 in mor-

in mortalibus etiam, postquàm cœlo excidit, omnis mali fuit principium, & nunc etiam est causa. Vnde illud est Plutarchi, jam antè recitatum: τυφὼν πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν. id est: *Typhon, omnibus conturbatis rebus, terras omneis, omniaque maria malis implevit.* Quò pertinet & illud Ciceronis, lib. III de legibus: *Noster verò Plato Titanum è genere statuit eos qui, ut illi cœlestibus, sic hi adversentur magistratibus.* & quæ Ovidius Ponticorum lib. II, eleg. II, scribit:

Non ego concepi, si Pelion Ossa tulisset,
Clara meâ tangi sidera posse manu:
Nec nos, Enceladi dementia castra secuti,
In rerum dominos movimus arma deos.

Ceterùm, quod Plutarchus suprà dixit, Aegyptios Typhonem interdum sacrificiis quibusdam demulcere ac delinire; id idem est, quod posteà de Persis ait, eos Arimanio victimas, averruncandi mali causâ, instituere tetricas. Hoc verò omnibus totius orbis gentibus commune fuit. sic namque Romani quoque eidem deo *Averrunco* sacrificaverunt, uti mala depelleret. sic Græci suo Ἀποτροπαίῳ δαίμονι. Plutarchus, eodem libro de Iside: ὁ δὲ Ξενοκράτης καὶ τῶν ἡμερῶν τὰς ἀποφράδας, καὶ τῶν ἑορτῶν ὅσαι πληγάς τινας, ἢ κοπετοὺς, ἢ νηστείας, ἢ δυσφημίας, ἢ αἰσχρολογίαν ἔχουσιν, οὔτε θεῶν τιμαῖς, οὔτε δαιμόνων οἴεται προσήκειν χρηστῶν, ἀλλὰ εἶναι φύσεις ἐν τῷ περιέχοντι μεγάλας καὶ ἰσχυρὰς, δυστρόπους καὶ σκυθρωποὺς, αἳ χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, καὶ τυγχάνουσαι πρὸς οὐθὲν ἄλλο χεῖρον τρέπονται. hoc est: *Xenocrates etiam nefastos dies, & ferias, in quibus verbera, planctus, jejunia, mali ominis voces, aut obscœna dicta usurpantur, neque deorum convenire venerationi, neq. bonorum geniorum, censet. sed esse in aëre quasdam naturas magnas, validasque, easdem tetricas, ac morosas, quæ ejusmodi delectentur rebus; & ubi eas consequutæ sint, ab reliquo maleficio abstineant.* De Slavis, ita Helmoldus, lib. I, cap. LIII: *Est autem Slavorum mirabilis error. nam in conviviis & compotationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed exsecrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali; omnem prosperam fortunam à bono deo, adversam à malo dirigi profitentes. ideò etiam malum deum suâ linguâ Diabol, sive Czerne boch, id est, Nigrum deum adpellant.* De Indo quodam juvene, è Brachmanum ordine, ita Franciscus Saverius in epistolâ: *Quum ambo simul essemus, is mihi arcana quædam commisit. Primùm à ludi rectore hoc agi, ut, quos habiturus est, auditores jurejurando compellat, numquàm se ea, quæ audituri sint, mysteria revelaturos. quorum unum erat, ne umquàm profiterentur adorandum esse creatorem cœli & terræ, qui in cœlis est: sed potiùs idola; quæ dæmonia esse sciebant.* Sed quis ignorat, non tantùm Asiaticas & Africas hodiè, verùm etiam Americanas genteis diabolum magis venerari atque colere, quàm Deum cœlestem; quem rerum omnium esse conditorem fatentur? Hunc sua sponte ajunt bona hominibus conferre: illum precibus sacrificiisque deliniendum, ne mala inferat; sed propitius averruncet, ac depellat. Idem olim, cum reliquis gentibus omnibus, fecisse & Celtas nostros, Sarmatis sive Slavis conterminos, quis dubitet? quum apud ipsos quoque nequissimi sacerdotes veram dei naturam ac voluntatem sibi solis in arcano habuerint, per fabulas reliqua θεολογούμενα imperito vulgo implicantes veriùs, quàm explicantes. Sed disertissimis hoc testatur verbis Procopius, rerum Gothicarum lib. II, de Sveonibus, & aliis Germaniæ gentibus septemtrionalibus. Θεοὺς μέν τοι, inquit, καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους, ἐγγείους τε καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos, ac dæmonas plurimos colunt, cœlesteis simul atque aërios, simulque terrestreis, & marinos, & nonnulla alia dæmonia, quæ in fontium fluminumque undis esse traduntur.* De iisdem gentibus ita Mag. Adamus Bremensis: *Næniæ, quæ in ejusmodi ritibus libatoriis fieri solent, multiplices sunt, & inhonestæ; ideóque meliùs reticendæ.* Verùm de his satis, superque.

CAP. XXXII.

De creatione hominis; de animæ immortalitate, & æternâ vitâ; de lapsu hominis; de terrarum inundatione; & de fine hujus mundi.

PRIMUM mortalium ADAMUM à Deo è terra fuisse conditum, omnes itidem crediderunt gentes. nam hinc maximè est, quòd *Terram matrem* pro deâ coluerunt: hinc item, quòd singulæ gentes apud se è suo solo primos homines editos prædicarunt. Germanos verò non modò Adami è terrâ formationem, sed etiam nomen MAN, & patrem seu conditorem THEUT scivisse, jam sæpiùs dictum, maximè verò cap. IX è Tacito ostensum est. Ad eumdem Adamum pertinere, quæ Aegyptii de primo mortalium tradidere, sub variis unius adpellationis dialectis THAM, MANERUS,

MEN,

MEN, MENAS, MNEUES, Lydi ſub eodem vocabulo MAN, Perſæ ſub nomine ZOROASTRIS, ſuprà cap. XXIII, demonſtratum eſt. De primi hominis origine ita cecinit Ovidius, ſub initium libri I Metamorphoſeôn:

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera poſſet.
Natus homo eſt: ſive hunc divino ſemine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus, ſeductaque nuper ab alto
Aethere, cognati retinebat ſemina cœli:
Quam ſatus Iapeto, miſtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Diverſitatem materiæ, nempe corporis & animi oſtendit: quorum alterum è terrâ, alterum è cœlo accepit homo. Sic Cicero, de legibus lib. I: *Quumque alia, quibus cohærent homines, è mortali genere ſumſerint; animus eſt ingeneratus à Deo. ex quo verè vel agnatio nobis cum cœleſtibus, vel genus, vel ſtirps appellari poteſt.* Hinc illud Pythagoræ; Θεῖον γένος ἐστὶ βροτοῖς· id eſt; *Divinum genus eſt mortalibus.* Seneca, epiſt. LXVI: *Ratio nihil aliud eſt, quàm in corpus humanum pars divini ſpiritus merſa.* Cicero, de naturâ deor. lib. I: *Pythagoras cenſuit deum animum eſſe, per naturam rerum omnium intentum, & commeantem; ex quo noſtri animi caperentur.* Maximus Tyrius, diſſertat. XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα κατασημένων· ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγυτάτον θεῷ καὶ ἐμφερέστατον. id eſt: *Nec improbandum videtur eorum conſilium, qui deorum ſimulacra in humanam effingunt ſpeciem. anima quidpe hominis deo proxima ac ſimillima eſt.* De animis mortalium quid ſtatuerint Celtarum noſtrorum Druidæ, indicat Strabo lib IV: ἀφθάρτους εἶναι τὰς ψυχάς· id eſt, *animas interitus eſſe experteis.* Et Cæſar, belli Gall. comment. VI: *Non interire animas: ſed ab aliis, poſt mortem, tranſire ad alios. hoc maximè ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.* Item Diodorus, lib. V: Ἐνισχύει παρ᾽ αὐτοῖς ὁ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι᾽ ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. Hoc eſt: *Pythagoræ apud illos invaluit opinio: quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuo vitam capeſſant.* Marcellinus, lib. XV: *Druidæ ingeniis celſiores, ut auctoritas Pythagoræ decrevit, ſodalitiis adſtricti, conſortiis, quæſtionibus occultarum rerum altarumque erecti ſunt; &, deſpectantes humana, pronuntiarunt animas immortales.* Sed falsò hanc Pythagoræ opinionem Celtis à Cæſare ac Diodoro adſcribi, facilè ex Melâ atque Lucano probavero: quorum temporibus exactiùs jam Celtarum philoſophia, theologiaque Romanis cognita fuit. Marcellinum è Græcis maximè ſumſiſſe auctoribus, quæ de Gallorum ſcripſit origine ac moribus, cuivis in aperto eſt. Mela igitur, lib. III, cap. II, *Vnum,* inquit, *ex iis, quæ præcipiunt, in vulgus effluxiſſet. videlicet, ut forent ad bella meliores, æternas eſſe animas: vitamque alteram ad maneis.* Non ab alio ad alium tranſire ait animam, quemadmodùm Cæſar; ſed in aliam vitam. Sic Lucanus, ætate etiam Melâ poſterior, de eisdem Druidis, lib. I:

——*Vobis auctoribus umbræ*
Non tacitas Erebi ſedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt. regit idem ſpiritus artus
Orbe alio. longæ (canitis ſi cognita) vitæ
Mors media eſt.

Nempe *hoc* eos *maximè ad virtutem* bellicam, quam heic Cæſar innuit, *excitabat.* Hanc verò theologiam non in Celticâ demum finxerunt ſibi Celtarum ſapientes, quò *meliores ad bella* redderent homines, *ad virtutemq., mortis metu neglecto, excitarent;* uti duo iſti auctores Romani exiſtimarunt: ſed jam inde à primo mortalium Adamo ad omneis pariter poſteros profluxit. Adamo quidpe inter alia, de quibus dictum, ſtatim ab orbe condito, iterumque ab ipſius lapſu, Deus, cœli terrarumque conditor, naturam omnium rerum expoſuit. ubi etiam oſtendit, quæ conditio genus humanum maneret. Nimirum; hominem equidem ſe ad ſuam ipſius condidiſſe imaginem; ideóque æternum fuiſſe futurum. at, quia primus ipſe homo, neglecto Dei præcepto, ab ingenitâ naturâ declinaverit; eâque re cunctos poſteros ſuos ceu peſtiferâ quâdam contagione infecerit: animas equidem omnium immortaleis permanſuras, corpora verò ſemel interitura, præfinitoque tempore revictura, & animis conjunctum denuo iri; aliis ad æternam pœnam pro delictis luendam; aliis ad æternam gloriam per fidem in filium ſuum, quem miſſurus in haſce terras eſſet, JESUM CHRISTUM, perfruendam. Hic igitur animæ, corporisque ſtatus, quum ab Adamo filiis nepotibusq; traderetur; ita poſtmodùm ejus notitia in horum poſteros cum reliquâ religione pervagata

 eſt,

est, uti non modò ante terrarum inundationem, sed pòst etiam, universæ pariter gentes, licet jam dudum à veri æternique Dei, cunctarum rerum auctoris, cognitione, ad siderum aliorumque vanorum ac falsorum numinum venerationem, Satanæ instinctu persvasuque, deflexerint; tamen huic rei certam, firmam, atque constantem adhibuerint fidem. Exempla diversarum gentium ex antiquorum monumentis adducere in medium liceat, quò veritas hujus adsertionis liquidiùs constet. Jam primùm quæ apud Græcos Pythagoras, Socrates, Plato, & alii sapientiæ doctores, quos Latini posteà sequuti sunt, de immortalitate animæ, & post mortem tranquillitate bonorum, impiorum verò pœnis disputaverint, tritiora sunt, quàm uti heic longiùs repeti egeant. quam certè opinionem non suopte quemque ingenio, judiciove reperisse, sed à majoribus traditam accepisse; unanimis religionum, qui terrarum orbis super eâdem re comprobat consensus. Pythagoras verò, quamvis suæ opinionis auctor ipse à plerisque simul Græcis simul Latinis habitus fuerit; tamen ex Aegypto θεολογούμενα sua in Græciam Italiamque eum attulisse, auctor est Diodorus, in fine libri. à quo non dissentit Strabo, lib. XIV: qui etiam Babylonem ivisse ad Chaldæos, φιλομαθίας χάριν, testatur. Quapropter eadem Aegyptiorum sapienteis de animæ immortalitate sensisse, quæ Pythagoras, certum est. Disertè hoc adfirmat Herodotus lib. II: Πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι· τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος, ἐς ἄλλο ζῶον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται. ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα, καὶ τὰ θαλάσσια, καὶ τὰ πετεινά, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνειν. τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι. τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα, οὐ γράφω. Hoc est: *Aegyptii quoque primi exstiterunt, qui animam hominis immortalem esse pronuntiarunt: quæ de corpore in aliud subinde atque aliud corpus, ut quodque gigneretur, immigraret. atque ubi per omnia se circumtulisset, terrestria, marina, volucria; rursus in aliquod hominis corpus gentium introire. hunc verò ab eâ circuitum fieri intra annorum tria millia. Hanc sententiam è Græcis sunt qui usurpaverint, tamquàm suam ipsorum, alii priùs, alii posteriùs. quorum ego nomina sciens silentio prætereo* Pythagoram haud obscurè, inter alios, innuit. De eâdem animæ immortalitate, ac vitâ futurâ, ita Antiphanes, antiquissimus poëta:

Πενθεῖν δὲ μετρίως τοὺς προσήκοντας φίλους·
Οὐ γὰρ τεθνᾶσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ὁδόν,
Ἣν πᾶσιν ἐλθεῖν ἐστ' ἀναγκαίως ἔχον,
Προεληλύθασιν· εἶτα χ' ἡμεῖς ὕστερον
Εἰς ταὐτὸ καταγώγιον αὐτοῖς ἥξομεν,
Κοινῇ τὸν ἄλλον συνδιατρίβοντες χρόνον.
Modicè propinquos luge amice mi tuos.
Nam mortui haud sunt: sed iter emensi priùs,
Emetiendum ceteris quod omnibus:
Et in quod hi venêre diversorium,
In illud ipsum postmodùm aggregabimur,
Reliquum omne tempus commoraturi simul.

De Indorum Brachmanibus sic Strabo lib. XV, è Megasthene: Πλείστους αὐτοῖς εἶναι λόγους περὶ θανάτου. νομίζειν μὲν ἐνθάδε βίον ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον, καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. id est: *Plurimas iis de morte esse disputationes. nam hanc vitam habendam esse quasi recens conceptorum hominum statum: mortem verò, partum in veram illam, & iis, qui philosophati sint, felicem vitam.* Sic philosophus illorum Mandanis, quum ad Alexandrum regem vocaretur, (ut idem refert ibidem auctor) nuntio respondit: Μηδὲ αὐτῷ δεῖν τῶν παρ' ἐκείνου δωρεῶν, ὧν οὐδεὶς κόρος· μήτε δὲ ἀπειλῆς εἶναι φόβον, ᾧ ζῶντι μὲν ἀρκοῦσα εἴη τροφὸς ἡ Ἰνδική, ἀποθανόντι δὲ ἀπαλλάξαιτο τῆς σαρκὸς ἀπὸ γήρως τετρυχωμένης μεταστὰς εἰς βελτίω καὶ καθαρώτερον βίον. id est: *Nec se indigere illius donis, qui saturari nequiret: nec minis terreri, quum vivens satis ab Indiâ nutriatur; mortuus verò ab attritâ jam senio carne liberetur, in meliorem purioremque transmigrans vitam.* Et de alio philosopho hæc Cicero, de divinatione lib. I: *Ad mortem proficiscens Calanus Indus, quum adscenderet in rogum ardentem; O præclarum discessum, inquit, è vitâ! quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus excesserit.* Haud absimiliter apud Romanos Seneca, epist. CII: *Quum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique secernat: corpus hoc, ubi inveni, relinquam; ipse me diis reddam. nec nunc sine illis sum; sed gravi terrenoque detineor. per has mortalis ævi moras illi meliori vitæ, longiorique præluditur. Transeundum est.* Et epist. XXXVII: *Mors, quam pertimescimus, intermittit vitam, non eripit. veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies.* Plutarchus, in libro de Iside: Ἀνθρώπων δὲ ψυχαῖς ἐνταῦθα μὲν ὑπὸ σωμάτων καὶ παθῶν περιεχομέναις οὐκ ἔστι μετουσία τοῦ θεοῦ, πλὴν ὅσον ὀνείρατος ἀμαυροῦ.

ἀμαυρῶς θιγεῖν νοήσει διὰ φιλοσοφίας. ὅταν δὲ ἀπολυθεῖσαι μεταστῶσιν εἰς τὸ ἀειδὲς, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπαθὲς, καὶ ἁγνὸν, οὗτος αὐταῖς ἡγεμών ἐστι καὶ βασιλεὺς ὁ θεὸς, ἐξηρτημέναις ὡς ἂν ἀπ' αὐτοῦ καὶ θεωμέναις ἀπλήστως καὶ ποθούσαις τὸ μὴ φατὸν μηδὲ ῥητὸν ἀνθρώποις κάλλος. Id est: *Hominum autem animæ, quàm diu heic à corporibus, & adfectionibus continentur, nihil habent cum deo consortii, nisi quatenus philosophiæ adjumento, veluti per somnium, intelligentiâ eum attingunt. At postquàm solutæ migraverunt in purum illud, & invisibile, perpessionibusque non obnoxium; ibi tum earum ipse deus ductor ac rex est, ab ipso pendentium, spectantiumque absque ullâ satietate, & desiderantium ineffabilem illam hominibus pulchritudinem.* De Celtis nostris, sive Celtarum parte Gallis, suprà è Strabone, Cæsare, Diodoro, Melâ, Lucano, atque Marcellino, intelleximus ferè eadem. Eamdem omnibus reliquis Celtis, id est, Hispanis, Britannis, Illyriis, atque Germanis fuisse opinionem, dubitare jam minùs licet, quando maxima pars orbis terrarum sic credidit. auctorum tamen testimoniis de quibusdam idem confirmare conabor. Silius Italicus, in libro primo, sic de Hispanorum gente canit:

Prodiga gens animæ, & properare facillima mortem.
Namque ubi transscendit florenteis viribus annos,
Impatiens ævi, spernit novisse senectam.
Et fati modus in dextrâ est.

Et lib. III, de Cantabris, Hispanicâ gente:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelles jam dudum annos prævertere saxo;
Nec vitam sine Marte pati.

De Celtiberis Hispanis, item de Germanicâ gente Cimbris, eadem Valer. Maximus, lib. II, cap. VI: *Alacris & fortis philosophia Cimbrorum, & Celtiberorum; qui in acie exsultabant, tamquàm gloriosè & feliciter vitâ excessuri: lamentabantur in morbo; quasi turpiter, & miserabiliter morituri.* Unde hæc, quæso, moriendi promptitudo, adeóque desiderium ac cupido? nisi, quòd & Hispani atque Germani, unà cum Gallis ac reliquis mortalibus, animas immortaleis esse, statimque post corporis mortem in alium transire orbem crediderunt. Imò, qui fortiter perirent, eorum primas fore in alterâ illâ ac beatâ vitâ sedeis, persvasum sibi habuerunt; ut suprà, cap. XXIX, ostensum est. De Marcomannis, Germanicâ gente, qui duce Ariovisto cum Cæsare bellum commiserunt, ita Appianus in Celticis: Τὸ ἦθος ἄγριοι, καὶ τὴν τόλμαν θρασύτατοι, καὶ θανάτου καταφρονηταί, δι' ἐλπίδα ἀναβιώσεως. id est: *Immites erant moribus, animisque ferocissimi & mortis contemptores, persvasione futuri in vitam reditus.* De Gallis hæc Lucanus præcedentibus subnectit:

——Populi, quos despicit Arctos,
Felices errore suo; quos ille, timorum
Maximus, haud urget lethi metus. inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum rediture parcere vitæ.

Huc refer Thracum morem, quem Valer. Maximus, dicto loco, sic memorat: *Thraciæ illa natio meritò sibi sapientiæ laudem vendicaverit: quæ natales hominum flebiliter, exsequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habitum pervidit.* Et Mela, lib. II, cap. II: *Una gens Thraces habitant, aliis aliisque præditi & nominibus & moribus. alii redituras putant animas obeuntium; alii, etsi non redeant, non exstingvi tamen, sed ad beatiora transire; alii, emori quidem, sed id melius esse, quàm vivere. itaq. lugentur apud quosdam puerperia, natique deflentur: funera contrà festa sunt, &, veluti sacra, cantu lusuque celebrantur. ne feminis quidem segnis est animus. super mortuorum virorum corpora interfici, simulq. sepeliri, votum eximium habent.* Item Solinus, c. XVI: *Thracibus barbarus inest contemptus vitæ, ex quâdam naturalis sapientiæ disciplinâ. concordant omnes ad interitum voluntarium: dum nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti; alii, non exstingvi, sed beatas magis fieri. Apud plurimos luctuosa sunt puerperia. denique recens natum fletu parens excipit: contrà verò læta sunt funera; adeò, ut exemptos gaudiis prosequantur. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos, &, quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Ejusdem gentis singularem notatuque maxime dignum morem refert Herodotus, lib. IV, his verbis: Οἱ δὲ Γέται, Θρηΐκων ἐόντες ἀνδρεώτατοι καὶ δικαιότατοι, ἀθανίζουσι τόνδε τὸν τρόπον· οὔτε ἀποθνήσκειν ἑωϋτοὺς νομίζουσι, ἰέναι τε τὸν ἀπολλύμενον παρὰ Ζάμολξιν δαίμονα· οἱ δὲ αὐτίων τὸν αὐτὸν τοῦτον νομίζουσι Γεβελέϊζιν· διὰ πεντετηρίδος δὲ τὸν πάλῳ λαχόντα αἰεὶ σφέων αὐτίων ἀποπέμπουσι ἄγγελον παρὰ τὸν Ζάμολξιν, ἐντελλόμενοι τῶν ἂν ἑκάστοτε δέωνται· πέμπουσι δὲ ὧδε· οἱ μὲν αὐτίων ταχθέντες κόντια τρία ἔχουσι· ἄλλοι δὲ διαλαβόντες τοῦ ἀποπεμπομένου παρὰ τὸν Ζάμολξιν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας,

κινήσαντες αὐτὸν μετέωρον, ῥίπτουσι ἐς τὰς λόγχας. ἢν μὲν δὴ ἀποθάνῃ ἀναπαρείς, τοῖσι δὲ ἵλεως ὁ θεὸς δοκέει εἶναι· ἢν δὲ μὴ ἀποθάνῃ, αἰτιῶνται αὐτὸν τὸν ἄγγελον, φάμενοί μιν ἄνδρα κακὸν εἶναι· αἰτιησάμενοι δὲ τοῦτον, ἄλλον ἀποπέμπουσι· ἐντέλλονται δὲ ἔτι ζῶντι. Hoc eſt: *Getæ, qui Thracum fortiſſimi ſunt, atque juſtiſſimi, immortales agunt hoc modo. Mori ſe non putant: ſed defunctum meare ad Zamolxim deum. quem nonnulli eorum opinantur eſſe eumdem & Gebeleizin. Semper autem ſolent quinto quôque anno quempiam è ſuorum numero, ſorte lectum, nuntium mittere ad Zamolxin; mandata ei dantes de iis, quæ ſibi opus ſint. eumque ita mittunt. Quibusdam datur negotium, ut tria jacula teneant: aliis, ut comprehenſis ejus, qui ad Zamolxin mittitur, manibus pedibusque, hominem agitantes in ſublime, jactent in jacula: qui ſi è veſtigio exſtingvitur, propitium ſibi deum arbitrantur: ſin minùs: ipſum nuntium inſimulant, adſeverantes, malum illum eſſe virum. atque hoc inſimulato, alium mittunt; dantes adhuc viventi mandata.* Sapientiæ equidem doctores ſuos, non minùs quàm aliæ gentes, habuit haud dubiè natio Thracum. at hi non ex ſuis ſomniis, ſed ex majorum traditione, ac certâ diſciplinâ, unà cum omnibus reliquis gentibus, iſtam hauſerunt ſententiam. Hilares ſcilicet eſſe volebant homines ad exſequias, quia in meliorem vitam animas defunctorum tranſire haud dubitabant. De Celtis noſtris ita Diodorus, loco ſuprà dicto: Ἐνισχύει παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς εἰσδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυράν, ὡς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας· id eſt: *Pythagoræ apud eos evaluit opinio; quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuò vitam capeſſant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epiſtolas, ad propinquos defunctos perſcriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Valer. Maximus, loco ſuprà dicto: *Gallos, memoriæ proditum eſt, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare ſolitos: quia perſvaſum habuerunt, animas hominum immortales eſſe.* De Albanis, Aſiaticâ inter Ponticum Caſpiumque maria gente, ita Strabo lib. XI: Συγκατορύττουσι μέν τοι τὰ χρήματα αὐτοῖς· id eſt: *Pecunias unà cum defunctis ſepeliunt.* Ex eâdem ſcilicet cum Celtis noſtris opinione, nempe in aliâ illâ vitâ, in quam ſtatim animas tranſire credebant, his uſuros defunctos. Hodiè apud omneis exteri orbis gentes barbaras idem fieri, vulgò notum eſt. quarum & ipſarum nulla reperitur, quin animarum immortalitatem, alteramque ac meliorem vitam ſtatuat. A primo igitur mortalium ADAMO, omnes poſteri ejus, id eſt, univerſæ per omnem terræ orbem diſperſæ gentes, opinionem haud dubiam acceperunt, de animarum æternitate; deque vitâ illâ alterâ, verâ, ac felice, quâ probi fruituri ſint; item de pœnis, quibus improbi in inferno adficientur. quò gentilis etiam reſpexit poëta, Silius Italicus, lib. V; ubi ita cecinit:

—— Tribuit namque ipſa minores
Hos terris natura deos; ſed fœdere certo:
Degeneres tenebris animas damnavit Avernis;
At queis ætherii ſervatur ſeminis ortus,
Cœli porta patet.

Progreſſu autem ſæculorum alii aliis eam opinionem involverunt erroribus. Ac primùm equidem omneis pariter in eodem fuiſſe errore videntur cum Celtis; de quorum theologis hæc ſuprà è Lucano adduxi:

—— Vobis auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi ſedeis, Ditisque profundi
Pallida regna petunt; regit idem ſpiritus artus
Orbe alio; longæ (canitis ſi cognita) vitæ
Mors media eſt.

Heic equidem ea ſententia, uti à majoribus primoque Adamo tradita fuit, manſit ſana atque integra, nempe animam, ſtatim ut corpore defuncto excederet, in aliam tranſire vitam, veram illam atque beatam: quod Indos quoque credidiſſe, ſuprà è Strabone intelleximus: magisque heic ridendus erat Lucanus, qui ſeptemtrionaleis populos *errore ſuo felices* prædicavit. At id jam per longam ſæculorum devolutionem ignorabant Celtæ, ſcilicet eadem corpora, definito demum tempore, poſt multa ſæcula, reſurrectura animisque rurſum conjunctum iri: quum illi è diverſo crederent, animam, ut in hoc orbe è corpore defuncto excederet, continuò non ſolùm in alium orbem, ſed in aliud etiam novumque corpus tranſire; ibique alios regere artus. nam prioris corporis artus hoc in orbe igni omnino abſumi, quotidie cernebant. nec judicium aliquod de benè vel malè factis poſt hanc vitam fore, ſciviſſe videntur. Indi, & Græci, & Latini, dictum judicium credebant: at non poſt multa demum annorum ſæcula, ad cunctorum mortalium reſurrectionem;

ſed

ſed mox poſt prioris vitæ in hoc orbe exitum. cujus opinionis multa apud auctores, Græcos juxtà atque Latinos, monimenta, de Plutone, de Minoë, de Rhadamanto. De Indis ita Strabo, dicto lib. xv: παραπλέκουσι δὲ καὶ μύθους, ὥσπερ καὶ Πλάτων, περί τε ἀφθαρσίας ψυχῆς, καὶ τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. id eſt: *Texunt & fabulas, quemadmodùm Plato, de immortalitate animæ, de judiciis, quæ apud inferos fiant; & hujusmodi alia.* Pythagoras, &c, à quibus ille ſuam habuit theologiam, Aegyptii cognoverant, poſt definitum tempus animas defunctorum in corpora reverſuras: quod poſt multa demum ſæcula, in reſurrectione omnium, futurum erat. at rationem, quâ id fieri debebat, item tempus quum ignorarent, poſt mortem crediderunt, δι' ἐτῶν ὡρισμένων, id eſt, *definitis annis*, ut inquit Diodorus, in aliud transgreſſas corpus, vitam denuo capeſſere: nec in humana tantùm transire corpora; ſed & in ferina, *electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuerat anima*; ut tradit Macrobius, in ſomnio Scipionis, lib. I, cap. IX. Alii verò, in quibus maximè Cicero, aliam habuêre de eâdem animarum æternitate ſententiam: nempe proborum animas ſtatim poſt corporis defunctionem in cœlum vehi; improborum non item. Sed ipſa Ciceronis verba, in ſomnio Scipionis perſcripta, in medium proferantur. *Omnibus*, inquit, *qui patriam conſervaverint, adjuverint, auxerint, certum eſſe in cœlo ac definitum locum, ubi beati ævo ſempiterno fruantur.* & mox: *Hinc profecti, huc revertuntur.* & iterum: *Ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tamquàm è carcere, evolaverunt.* De improbis verò, in fine ejusdem ſomnii: *Eorum animi, qui ſe corporis voluptatibus dediderunt, earumque ſe quaſi miniſtros præbuerunt, impulſuque libidinum, voluptatibus obedientium, deorum & hominum jura violaverunt, corporibus elapſi, circùm terram ipſam volutantur; nec in hunc locum, niſi multis exagitati ſæculis, revertuntur:* ſcilicet in *æternam illam domum, ac ſedem*; unde omnium, tam improborum, quàm bonorum animas vult profectas. Hanc ſententiam alii iterum variarunt: quorum mentem refert Macrobius, dicto loco, his verbis: *Anima, quam in ſe pronam corporis uſus effecit, atque in pecudem quodammodò deformavit ex homine; & abſolutionem corporis perhorreſcit; &, cùm neceſſe eſt,*

Non niſi cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

Sed nec poſt mortem facilè corpus relinquit: quia

——— Non funditus omnes

Corporeæ excedunt peſtes:

Sed aut ſuum oberrat cadaver, aut novi corporis ambit habitaculum: non humani tantummodò, ſed ferini quoque; electo genere moribus congruo, quos in homine libenter exercuit: mavultque omnia perpeti, ut cœlum, quod vel ignorando, vel diſſimulando, vel potiùs prodendo deſeruit, evadat. Civitatum verò rectores, ceterique ſapientes, cœlum reſpectu, vel cùm adhuc corpore tenentur, habitantes, facilè poſt corpus cœleſtem, quam penè non reliquerant, ſedem repoſcunt. Hæc partim è Pythagoræ, Aegyptiorumque, partim è Ciceronis mente. In Ciceronis autem ſententiâ multa ſunt vera. rectè quidpe judicavit, proborum piorumque animas, corpore ſolutas, ſtatim in cœlum, unde profectæ erant, evolare: improborum verò ac ſceleratorum, corporibus elapſas, circùm alia loca agitari, ad multa ſæcula. in eo autem erravit quamvehementiſſimè, quòd has quoque poſt multa illa ſæcula in cœlum reverti credidit. Verior hæc fuiſſet ſententia; nempe, piorum animas continuò poſt corporis ſolutionem, tamquàm è carcere, in cœlum abire; impiorum verò circùm alia loca hærere: donec, poſt multa ſæcula conſummato hoc mundo, utrorumque corpora reſuſcitentur, judicioque poſtremo facto, hæ ad æternam pœnam, illæ ad æternam felicitatem transmittantur. Silius Italicus, lib. XIII, de centum portis inferorum canens, tandem de extremâ ſic finit:

Hac animæ cœlum repetunt, ac mille peractis,
Oblitæ Ditem, redeunt in corpora, luſtris.

An utrorumque, id eſt, bonorum ſimul & improborum, animas intellexerit, mihi in dubio eſt. tempus certè multorum ſæculorum innuere voluit, poſt quod tandem animæ corporibus iterum jungi debeant, cœloque perfrui. Apud Plutarchum, in libro de Iſide, Theopompus è magorum theologiâ refert, poſt VI CIↃ annos, quo temporis ſpatio perpetuum ſit futurum diſſidium bellumque inter deum ac dæmonem, τέλος ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, καὶ τοὺς μὲν ἀνθρώπους εὐδαίμονας ἔσεσθαι, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας· id eſt; *tandem infernum eſſe defecturum, & homines fore beatos, neque alimentis neque umbrâ egenteis.* Hæc, quæſo quàm longè abſunt, aut abhorrent à Chriſtianâ noſtrâ religione? nam de iſtis VI CIↃ annis, an non noſtri etiam ſic ſentiunt theologi: nempe, poſt expleta tot millia annorum, magnum illud ſabbathum, ſive requiem, & æternum beatorum gaudium gloriamque, ceu magnæ ſeptimanæ, quâ duraturus ſit hic mundus, finem impoſitum iri? Quod autem ille

ait, tunc ἀπολείπεσθαι τὸν ᾅδην, id de cunctorum resurrectione intelligendum: quod & Silius suprà innuit. Probos atque fideleis fore tunc εὐδαίμονας, μήτε τροφῆς δεομένους, μήτε σκιὰν ποιοῦντας, quis verè Christianus homo non credit? Eadem magorum theologia, ibidem apud Plutarchum, docet; ἕνα tunc βίον, καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων ἔσεσθαι· id est, *unam fore vitam, unamque civitatem, seu rempublicam beatorum hominum universorum, unâ lingvâ utentium.* Addit Diogenes Laërtius, in prooemio, ex eorumdem magorum sententiâ, ἔσεσθαι ἀθανάτους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐτῶν ἐπικλήσεσι διαμένειν· id est: *homines fore immortaleis, & omnia suas adpellationes retentura.* nempe adpellationes, quas habuerunt in unâ illâ primævâ lingvâ, ut suprà, cap. VIII, docui. Sed ad Celtarum nostrorum theologiam tandem revertor. Seneca, epist. CXVII: *Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortem. nam, si vis vivere, quid optas mori? si non vis: quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? nam, ut quandoque moriaris, etiam invito positum est; ut, cùm voles, in tuâ manu est.* Et Plinius, lib. II, cap. VII: *Optimum homini dedit deus, in tantis vitæ pœnis, ut sibi possit mortem consciscere, si velit.* Et lib. XXVIII, cap. I: *Hoc primum quisque in remediis animi sui habeat; ex omnibus bonis, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestivâ morte: in eâque id optimum, quòd illam sibi quisque præstare possit.* Eamdem Celtis nostris fuisse opinionem, videlicet, licere sibi ipsi, subeunte vitæ tædio, mortem adproperare; patet ex his Lucani versibus:

—— Inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis: & ignavum est rediture parcere vitæ.

Item ex isto Silii: *—— Fati modus in dextrâ est.*

Hinc erat, quòd nonnulli Gallorum *se in rogos suorum, velut unà victuri* in alterâ vitâ, *libenter immitterent*; teste Melâ lib. III, cap. II. hinc etiam factum, ut alii aurum argentumve in theatro acciperent, aut doliorum vini certum quemdam numerum; &, ubi jurejurando cautum esset, non irritam fore donationem, muneraque accepta intimis & carissimis amicis distribuissent, supinos se distenderent in scutis jacentes, adstante qui gladio jugulum foderet, atque exscinderet: teste Posidonio, apud Athenæum in lib. IV, cap. XIII. Romanos, Græcosque mortem sibi accelerasse, omnes ferè eorum passim loquuntur libri. de barbarorum etiam in oriente, ac meridie, item in occidente gentibus, idem pervulgatum est. At multo rectiùs ac veriùs Cicero, in dicto somnio, ex primævorum haud dubiè mortalium traditione: *Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc* (in cœlum) *tibi aditus patere non potest.* & mox: *Piis omnibus retinendus est animus in custodiâ corporis; nec injussu ejus, à quo ille est vobis datus, ex hominum vitâ migrandum est: ne munus humanum, adsignatum à Deo, defugisse videamini.*

Hæc igitur priscorum Celtarum, adeóque omnium per terræ orbem gentium, de hominis creatione, de animæ immortalitate, & de futurâ vitâ fuit theologia; quantum ejus è veterum monimentis eruere licuit. Ceterùm tempus, quo Deus condiderit primum hominem, ostendit Cicero, de legibus lib. I. *Hominem*, inquit, *quod principium reliquarum rerum esse voluit, generavit & ornavit Deus.* Quod falsum. meliusque Ovidius, qui, loco suprà citato, postremum reliquarum rerum omnium creatum à Deo hominem ostendit. id enim Moses quoque, genes. cap. I, docet. Celtæ nostri idem sensisse videntur. nam de Gallis Plinius, lib. XVI, cap. ult. testis est, *sextam lunam principia mensium annorumque iis fecisse:* cujus rei nullam aliam rationem video, nisi quòd genus mortalium sexto demum die, post principium mundi, originem sui cepit. Nomina rebus à Deo creatis indidisse primum mortalem, vetustissima Aegyptiorum docuit theologia; ex quâ ista Diodorus lib. I: Ὑπὸ γὰρ τοῦ Ἑρμοῦ πρῶτον μὲν, τήν τε κοινὴν διάλεκτον διαρθρωθῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωνύμων τυχεῖν προσηγορίας· τήν τε εὕρεσιν τῶν γραμμάτων γενέσθαι, καὶ τὰ περὶ τὰς τῶν θεῶν τιμὰς καὶ θυσίας διαταχθῆναι. Id est: *Primum enim Mercurium ferunt & communem sermonem articulatim distinxisse, & multis rebus nomine destitutis nomen indidisse; literasque invenisse, & deorum cultus sacrificiaque ordinasse.* Idem testatur Plato in Phædro. Non ad Mercurium, qui erat ipse Theuth, sive Deus, sed ad Thamum, qui erat Adamus, id pertinere, suprà, cap. XXIV, demonstratum est. Nomina rebus, recens à Deo conditis, imposuisse Adamum, testatur divus Moses, genes. cap. II, vers. XIX & XX, his verbis: *Quum formavisset Iehova è terrâ omneis bestias agri, omneisque volucres cœli, & adduxisset ad Adamum, ut videret, quomodò vocaret (etenim quocumque nomine vocavit illas Adamus, animantem quamque, id nomen ejus fuit;) vocavissetque Adamus nominibus pecudem quamlibet, & volucrem cœli, omnemque bestiam agri; non aderat Adamo auxilium commodum.* Ceterò nec lapsum primorum parentum nostrorum gentium ignorasse theologiam, ex veterum monimentis disco. cum namque de Prometheo

ac

ac Pandorâ significant fabulæ, Adamum & Hevam innuentes. Heva quidpe primùm à Deo summâ pulchritudine, & omnibus gratiis ornata, dein diaboli technis seducta, blanditiisque instructa, Adamo persvasit, uti id aperiret, quod nemini mortalium fas erat conspicere, vel attrectare. Ignem verò is cœlo surripuisse dicitur, quia arcana Dei perscrutari, Hevæ persvasu, curiosus fuit. de quibus me ipsum plura heic scrutari rimarique, nefas duco. Spes tandem unica in imo pyxidis fundo mansit; nempe de Christo. Aegyptiorum theologia Isin Promethei fecit filiam; teste Plutarcho, in libro de Iside. quod & ipsum haud falsum. nam caro Hevæ atque ossa de Adami carne ossibusque erant sumta. Quàm mirificè verò theologiam suam fabulis & ænigmatibus confuderint gentes, satis suprà patuit: ità, uti mirari jam haud æquum sit, idem nomen & Lunæ sideri, & primæ mortalium Hevæ tributum. Eumdem primorum mortalium lapsum Macrobium quoque innuisse puto, dicto lib. I, in somnium Scipionis, cap. IX. ubi *animam* ait *cælum vel ignorando, vel dissimulando, vel potiùs prodendo deseruisse.* nam Adamus pariter & Heva quomodò imaginem illam Dei prodiderint, præceptumque Domini neglexerint, & voluntatem ejus dissimulaverint, denique peccatum apud eum per ignorantiam excusaverint, è Mose satis notum est. A diabolo eos seductos, Aegyptiorum etiam haud ita obscurè docuit theologia. sic namq; Plutarchus in dicto libro de Iside: Τυφῶν δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάσατο· καὶ πάντα πράγματα ταράξας, ἐνέπλησε κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν· id est: *Typhon, odio impulsus & malignitate, atrocia patravit facinora: omnibusq; conturbatis rebus, cunctas terras cunctaq; maria malis implevit.* Per eumdem lapsum aureum illud sæculum amisisse primos mortalium Adamum & Hevam, Indorum quoque sapientes haud ignorarunt. sic quidpe è numero eorum nobilissimus Calanus apud Strabonem, lib. XV, adfatur Onesicritum: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον, αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου· ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. hoc est: *Olim omnia erant plena triticeæ & hordeaceæ farinæ, ut nunc pulveris; fontesque alii lacte, alii aquâ fluebant, nonnulli melle, alii vino, quidam oleo. homines autem per satietatem & luxuriam ad contumeliam se transdiderunt. Iupiter itaque præsentem statum exosus, omnia abolevit; & vitam per laborem degendam instituit.*

Ceterò terrarum quoque eluvionis notitiam, sive memoriam habuit omnium pariter gentium theologia. Ex Syrorum Græcorumque vetustissimis monumentis Lucianus, in lib. de deâ Syriâ, iisdem fermè verbis historiam inundationis refert, quibus ipse divus Moses, in lib. geneseos. De templo deæ Syriæ, quæ colebatur Hierapoli in Cœle Syriâ, ita disserit: Ἱστορέοντι δέ μοι ἐτέων πέρι, ὁκόσα τῷ ἱρῷ ἐστι, καὶ τὴν θεὸν αὐτοὶ ἥντινα δοκέουσι, πολλοὶ λόγοι ἐλέγοντο· τῶν οἱ ἱροί, οἱ δὲ ἐμφανέες, οἱ δὲ κάρτα μυθώδεες, καὶ ἄλλοι βάρβαροι, οἱ μὲν τοῖσι Ἕλλησι ὁμολογέοντες, τῶν ἐγὼ πάντας μὲν ἐρέω, δέκομαι δὲ οὐδαμά. οἱ μὲν ὦν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱρὸν εἱσασθαι λέγουσι, τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ οὗ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ἐν Ἕλλησι ἤκουσα, τὸν Ἕλληνες ἐπὶ αὐτῷ λέγουσι. ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. Ἥδε ἡ γενεή, οἱ νῦν ἄνθρωποι, οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὤλοντο, οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσί, τὸ αὖτις ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πλῆθος ἀπίκετο. ἐκείνων δὲ πέρι τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθέονται. ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἔπρασσον. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μείζονες, καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο, καὶ πάντες ὤλοντο· Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης τε καὶ τοῦ εὐσεβέος εἵνεκα· ἡ δέ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχεν, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη. ἐσβαίνοντι δέ οἱ ἀπίκοντο σύες καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καί μιν οὐκ ἐσίνοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη Διόθεν φιλίη ἐγένετο, καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε· τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ἕλληνες ἱστορέουσι, τὰ δὲ ἀπὸ τούτου λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει, μεγάλως ἄξιος θωυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο, Δευκαλίων δέ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐστήσατο. Hoc est: *Perquirenti mihi de annis, quibus templum hoc durasset, & de deâ, quamnam ipsi eam esse putarent, multi sermones ferebantur. quorum alii erant sacri, alii aperti ac plani, alii perquàm fabulosi; rursum alii barbarorum, alii cum Græcis consentientes: quos ego omnes quidem referam, haudquaquàm autem approbo. Complures igitur Deucalionem Scytham illum tradunt templum hoc consecrasse; eum scilicet Deucalionem, cujus temporibus aquarum inundatio fuit. De hoc Deucalione sermonem inter Græcos, quem illi de eo referunt, audivi hujusmodi: Hanc hominum generationem, quæ nunc est, ab initio non fuisse; eamque, quæ tunc fuit, totam interiisse. hos autem homines, qui nunc sunt, secundi esse generis; nempe ejus, quod rursus à Deucalione in tantam multitudinem excrevit. De illis autem hominibus*

nibus hujusmodi quædam traduntur: Quum contumeliosi admodùm essent, nefaria opera eos perpetrasse. neque enim jusjurandum observasse, neque hospites recepisse, neque supplicum misertos esse. Ob eam rem maximam eos mox calamitatem esse consequutam. statim enim & tellus multam aquam effudit, & imbres magni fuerunt, & flumina solito majora decurrerunt, & mare quoque in multum adscendit, eò usque dum omnia aquis inundarentur, atque omnes perirent. Solus autem Deucalion relictus fuit, in secundam videlicet generationem, prudentiæ simul ac pietatis gratiâ. Servatus autem fuit hoc pacto: Arcam quamdam magnam, quam habebat, impositis in eam liberis suis, & uxoribus, ipse conscendit. Quum verò ipse ingrederetur, venerunt eòdem & apri, & equi, & leonum genera, & serpentes, aliaque, quæcumque tellure pascuntur, bina ex unoquoque genere cuncta. Ille autem recepit ad se omnia: atque ea ipsum non lædebant; sed magna inter eos, Iove ita dispensante, concordia erat; unâque in arcâ omnes navigabant, quàm diu aqua superabat. Atque hæc quidem de Deucalione Græci tradunt. De iis verò, quæ mox consequuta sunt, fertur alius quidam sermo ab iis, qui Hierapolin incolunt, magnâ sanè admiratione dignus. quòd in ipsorum videlicet terrâ hiatus quidam factus fuerit, ac totam illam aquam absorbuerit. Deucalion autem, ubi hæc ita facta sunt, & aras constituit, & ædem super hiatum illum Iunoni sacram erexit. Græci equidem, ut deorum, hominumque primam generationem, sic & aquarum inundationem, ipsumque Deucalionem suæ adscripserunt Græciæ unde etiam nostro sæculo fuerunt, qui hanc Deucalionis inundationem eamdem esse & Noachi nimis imperitè negaverint. quibus maximo argumento fuisse credo auctoritatem Solini; qui ita scribit, cap. XVII: *Meminisse hoc loco par est, post primum diluvium, Ogygii temporibus notatum, cùm* IX *& ampliùs mensibus diem continua nox inumbrasset, Delon, ante omneis terras, radiis solis illuminatam, sortitamque ex eo nomen, quòd prima reddita foret visibus. Inter Ogygium sanè & Deucalionem medium ævum* IↃC *annis datur.* Ogygium hunc credo antiquissimos Græcorum intellexisse Adamum: ante cujus generationem terram omnem, informem etiam tum & inanem, aquis fuisse & tenebris coopertam, testis est sacratissimus Moses, genes. cap. I, vers. II. Inter Adamum verò & Deucalionem, sive Noachum, quum non tantùm IↃC, sed CIↃ IↃC circiter anni intercesserint; ipsius puto Deucalionis ætatem indicare antiquissimos illos Græcos voluisse, quâ terrarum inundatio facta. IↃC quidpe tunc annos natum fuisse Noachum, testis est idem Moses, cap. VII, v. XI. Diluvium verò, cujus Solinus facit mentionem, non ad Adami, sed ad Noachi pertinere ætatem, patet ex computatione mensium, quibus id durasse ostendit. Verùm ex unâ Luciani historiâ, suprà citatâ, satis manifestè ac clarè perspicitur, Deucalionem istum nullum alium fuisse, quàm Noachum: quem non modò Græci, & Scythæ sibi vendicaverunt; sed & Aegyptii: de quibus ita Diodorus, sub initium lib. I: Καθόλου δὲ λέγουσιν, εἴτε κατὰ τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος γενόμενον κατακλυσμὸν ἐφθάρη τὰ πλεῖστα τῶν ζώων, εἰκὸς μάλιστα διασεσῶσθαι τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπὸ τὴν μεσημβρίαν κατοικοῦντας, ὡς ἂν τῆς χώρας αὐτῶν οὔσης ἀνόμβρου κατὰ τὸ πλεῖστον· εἴτε, καθάπερ τινές φασι, παντελοῦς γενομένης τῆς τῶν ἐμψύχων φθορᾶς, ἡ γῆ πάλιν ἐξ ἀρχῆς καινὰς ἤνεγκε τῶν ζώων φύσεις, ὅμως καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον πρέπει τὴν ἀρχηγὸν τῶν ἐμψύχων γένεσιν προσάπτειν ταύτῃ τῇ χώρᾳ. Id est: *In universum tamen ajunt, sive diluvio, tempore Deucalionis facto, maxima pars animantium exstincta sit; Aegypti incolas, sub meridie positos, maximè servatos esse, ut quorum terra pluviæ ut plurimùm expers sit, consentaneum videri: sive, ut quidam adserunt, animantibus omnino pessum datis, terra de integro novas animalium naturas extulit; hac tamen nihilo minùs ratione principem animantium ortum ad hanc regionem pertinere.* Universale igitur totius terrarum orbis fuisse hoc diluvium, quod Deucalionis tempore accidit, crediderunt Aegyptii. quod & Cedrenus attestatur, his verbis: Τούτου δὲ κατακλυσμοῦ, τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος δηλονότι, δοκοῦσι μεμνῆσθαι καὶ Αἰγύπτιοι, φάσκοντες τὴν χώραν αὐτῶν μὴ κατακεκλῦσθαι. id est: *Hujus diluvii, sub Deucalionis ætatem facti, videntur & Aegyptii memoriam servare; suam terram ejus inundationis expertem fuisse adfirmantes.* Sed & Ovidius, μεταμορφ. lib. I, quamvis Deucalionem, ipsiusque arcam Græciæ adscribat, tamen omne mortalium genus eâ inundatione periisse docet. Plinius verò & Italiam, & Phœnicen eâ correptas fuisse ostendit. De Italiâ, lib. III, cap. XIV: *Vmbrorum gens antiquissima Italiæ existimatur; ut quos Ombrios à Græcis putent dictos, quòd inundatione terrarum imbribus superfuissent.* De Phœnice lib. V, cap. XIII: *Ioppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt.* De cetero Lucianus, ut suprà relatum, Deucalionem ait servatum fuisse ob pietatem. huic consentiens Ovidius, dicto libro, ita canit de ipso & ejus uxore:

Non illo melior quisquam, nec amantior æqui
Vir fuit; aut illâ reverentior ulla deorum.

Et mox: *Innocuos ambos, cultores numinis ambos.*

Ipse Jehova de Noacho, apud Mosen, genes. c. VII, ℣. I: *Ingredere tu, & universa familia*

tua in arcam hanc. te enim perspexi justum coram me in ætate hac. Reliqua porrò Luciani verbatim cuncta conveniunt cum Mosis historiâ. De aquis etiam Ovidius ibidem ita:

Concipit Iris aquas, alimentaque nubibus affert.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota jacent, longique perit labor irritus anni.
Nec cælo contenta suo est Iovis ira; sed illum
Cæruleus frater juvat auxiliaribus undis,
Convocat hic amnes. ———
Iamque mare, & tellus nullum discrimen habebant.
Omnia pontus erant. deerant quoque litora ponto.

De tempore, quo aquæ ac tenebræ duraverint, suprà è Solino intelleximus. De exitu Deucalionis ex arcà, Plutarchus quoque, in libro de solertiâ animalium, sacris libris haud absona refert ista: οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν, ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην, δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν, εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ, ἀποπτᾶσαν. id est: *Qui fabulas tradunt, ii columbam ajunt, ex arcâ emissam, Deucalioni indicium detulisse tempestatis, quum rursus ingrederetur; serenitatis, quum avolasset.* Protinus, ut arcam egressus, aram excitasse, sacrificiaque peregisse Deucalionem, testatur Lucianus. eâdem de re ita Ovidius, loco prædicto:

——— *Placuit cæleste precari*
Numen; & auxilium per sacras quærere sorteis.

De Noacho; arcam commodùm, cum familiâ & animalibus, egresso, ita divus Moses, genes c. VIII, ỳ. XX: *Posteà exstruxit Noachus aram Iehovæ: & accipiens ex omnibus mundis pecudibus, & ex omnibus volucribus mundis, obtulit holocausta in arâ illâ.* Sed hactenus diluvium Noachi ex aliarum gentium ostendisse theologiâ sufficiat. Celtas nostros, atque in his maximè Germanos, ejusdem habuisse diluvii in suâ theologiâ memoriam, haud equidem dubitaverim; quando id non modò omni olim cognitum fuit cetero orbi nostro, quem Europæ, Asiæ, Africæque vocabulis distingvimus; sed etiam exteri orbis, quem Americanum vulgò vocamus, gentes barbaræ nunc etiam non ignorant. Sed & monumenta quædam ex Germanorum theologiâ eâ de re exstare puto. sic quidpe Tacitus, in libro de Germaniâ: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Hermiones, ceteri Istævones vocentur.* Plinius, lib. IV, cap. XIV, Istævones Rheno facit proximos. Certè nihilo magis Germani nostri, quàm ceteræ gentes, antiquissimam illam theologiam, à Noacho & hujus filiis acceptam, custodiverunt incorruptam, inconfusamque. Non Manni, id est, Adami, sed Noachi heic intellectos fuisse ab initio treis filios, jam anteà, cap. IX, docui. Ex his igitur INGÆVO, qui SCHEMUS fuisse videtur, in orientem versùs Asiam tenuit: ISTÆVO, qui JAPHETUS, versùs orientem & Rhenum amnem, Europam: HERMINO, qui CHAMUS, medio contra illos situ, Africam. Græcis Iapeti maximè nomen notum fuit; quia ab hoc, unà cum reliquis Europæis, genus ducebant. unde etiam patrem fingebant esse Promethei, quem primum hominem è luto formasse fabulabantur. Verùm de aquarum etiam inundatione hæc dixisse satis sit.

Denique, finem quoque hujus mundi, qui per ignem futurus est, priscam non ignorasse gentium theologiam, video. Ovidius, dicto μεταμορφ. lib. I:

Esse quoque in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Inter Scythas & Aegyptios diu contentionem de generis vetustate fuisse, tradit Justinus lib. II: ubi, inter alia, hoc etiam Scythas attulisse ait: *Si mundi, quæ nunc partes sunt, aliquando unitas fuit, sive illuvies aquarum principio rerum terras obrutas tenuit; sive ignis, qui & mundum genuit, cuncta possedit: utriusque primordii Scythas origine præstare.* In quibus verbis tres simul historiæ miserè confunduntur. quarum prima erat de terrâ recens creatâ, quam informem etiam tum, ut antè dictum, & inanem, aquæ cooperiebant: altera, de aquarum illuvie, Noachi temporibus factâ: tertia, de futurâ ad novissimum diem ignis vastatione. Ciceronis verba è somnio Scipionis jam anteà relata sunt ista: *Propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modò non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus.* Item hæc de Gallis, Germanorum consangvineis, è Strabonis lib. IV: Ἀφθάρτους λέγουσι τὰς ψυχὰς, καὶ τὸν κόσμον· ἐπικρατήσειν δέ ποτε καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ. id est: *Animas interitus experteis statuunt, & item mundum. aliquando tamen ignem & aquam*

& aquam superatura. Aquarum superatio jam dudum fuit in diluvio: nec ulla ampliùs futura. Mundum quia ἄφθαρτον crediderunt, idem de ignis superatione eos sensisse puto, quod Græcorum Latinorumque sapientes: de quibus ita Cicero, in secundo de naturâ deorum: *Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant; ut ad extremum omnis mundus ignesceret; cùm, humore consumto, neque terra ali posset, neque remeare aër: cujus ortus, aquâ omni exhaustâ, esse non posset. ita relinqui nihil præter ignem: quo rursum animante, renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.* Certè inter Christianos etiam theologos nunc sunt, qui mundum igni non omnino absumptum, sed tantùm purgatum iri arbitrentur. Cui sententiæ magorum quoque theologia convenire videtur. ex quâ ita Plutarchus, in libro de Iside: τῆς δὲ γῆς ἐπιπέδου καὶ ὁμαλῆς γενομένης, ἕνα βίον καὶ μίαν πολιτείαν ἀνθρώπων μακαρίων καὶ ὁμογλώσσων ἁπάντων γενέσθαι· id est: *Terrâ æquabili & planâ factâ, unam vitam, unamque civitatem ac rempublicam beatorum hominum universorum, unâque linguâ utentium, fore.* Hactenus igitur gentium theologiam, de mundi & hominis creatione, statu, atque conditione, repetiisse sufficiat.

CAPUT XXXIII.

De physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ: ubi variæ ostenduntur temporis distinctiones.

THEOLOGICA, & historica, de mundi, angelorum, hominisque creatione, statu, & conditione, postquàm absolvimus, reliquum est, uti de physiologiâ, geographiâ, & astrologiâ pauca quædam dicamus.

Cæsar, dicto sæpiùs comment. VI, de Gallorum Druidis ita tradit: *Multa præterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum naturâ disputant, & juventuti transdunt.* Mela, lib. III, cap. II: *Habent tamen & facundiam suam, magistrosque sapientiæ Druidas. Hi terræ mundique magnitudinem, & formam, motus cæli ac siderum, scire profitentur.* Cicero, de divinatione lib. I: *Et in Galliâ Druides sunt. è quibus ipse Divitiacum Aeduum cognovi; qui & naturæ rationem, quam physiologiam Græci adpellant, notam esse sibi profitebatur.* Hæ quoque philosophiæ partes non à Gallis demum in Galliâ, aut à reliquis Celtis in antiquissimâ illâ Celticâ fuerunt repertæ; sed ab ipso jam inde ADAMO, primisque ejus posteris exortæ; postque terrarum inundationem unà cum Celtarum gente in Celticam delatæ: quemadmodùm ex eâdem etiam origine ad alias quoque genteis promanarunt. Adamus autem earum doctrinam scientiamque habuit, cum reliquâ sapientiâ, de quâ hactenus dissertum, ab ipso DEO, rerum omnium auctore; ut suprà, cap. XXIII, dictum est. unde & Aegyptii à suo *Theuth*, & Græci, Latini, Gallique, & aliæ gentes, à *Mercurio* artium inventionem sese habere prædicarunt. De *rerum* igitur *naturâ* quum *multa* Galli, teste Cæsare, *disputaverint*; eadem ferè eos disputasse atque sensisse, quæ Græci, Latini, Aegyptii, Indi, & alii populi, haud dubium est. De *terrarum* quoque *ac mundi magnitudine, & formâ,* quum *multa disputaverint*; eadem haud dubiè de his statuerunt, quæ prædicti populi. Strabo, lib. XV ita de Indis, ex relatione Megasthenis: Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν· ὅτι γενητὸς ὁ κόσμος, καὶ φθαρτὸς, καὶ σφαιροειδής· γῆ δ᾽ ἐν μέσῳ ἵδρυται τοῦ παντός. id est: *De multis eos cum Græcis sentire: ut, mundum ortum habuisse, interiturumque, & esse rotundum. terram verò in medio universi esse positam.* Plinius, lib. II, cap. II, de ejusdem mundi formâ: *Formam ejus, in speciem orbis absoluti, globatam esse, nomen in primis, & consensus in eo mortalium, Orbem adpellantium, sed & argumenta rerum docent.* Sed & de *cæli siderumque motu multa* quæ *disputarunt*, eadem, aut similia haud dubiè fuerunt, quæ de his Indi, Græci, Aegyptii, Aethiopes, & Assyrii tradiderunt. quidpe astrologiam quoque à primo mortalium Adamo profluxisse, quem Zoroastrem adpellavit Oriens, suprà, cap. XXIII, dictum est. Adamus verò ab ipso eam, ut reliqua, habuit Deo. unde Aegyptii, à suo *Theuth* eam se accepisse, prædicarunt, testibus, Platone in Phædro, Diodoro lib. I, Strabone lib. XVII. Verba divi Mosis, in lib. genes. cap. I, vers. XIV, sunt hæc: *Posteà dixit Deus; Sunto luminaria in expanso cæli, ad distinctionem faciendam inter diem & noctem; ut sint in signa tùm tempestatibus, tùm diebus, & annis.* Si sidera Deus in eum condidit finem, uti & annos, & annorum parteis, id est, menseis, atque dies distingverent; non sibi, ut qui his signis opus minimè habebat; sed mortalium generi, quod mox conditurus erat: haud dubiè conditarum rerum usum primo mortalium Adamo exposuit. Postmodùm verò, ut deorum hominisque primam originem, sacrorumque institutum, sic astrologiæ quoque inventum sibi suoque solo quæque gens adscripsit: quod de Aegyptiis, de Aethiopibus, de Babyloniis, de

Persis,

Persis, de Bactris, de Scythis Caucasi incolis, passim Græcorum Latinorumque testantur libri. Verùm ex siderum usu quantum Germani nostri, vel universi pariter Celtæ, ad posteriora sæcula retinuerint, dispicere laboris fuerit pretium. Moses, in genesi, cap. I, versiculis quinque prioribus: *In principio creavit Deus cœlum & terram. Terra autem erat res informis, & inanis: tenebræq. erant in superficie abyssi; & spiritus Dei incubabat superficiei aquarum. Tum dixit Deus; Esto lux. & fuit lux. viditq. Deus lucem hanc esse bonam. & distinctionem fecit Deus inter hanc lucem, & tenebras. lucemque Deus vocavit Diem; tenebras verò vocavit Noctem. Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* Et posteà, ꝟ. XVI: *Fecit Deus duo illa luminaria magna: luminare majus, ad præfecturam diei; & luminare minus, ad præfecturam noctis: & stellas.* Cicero, de naturâ deorum: *Fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumscriptio metiebatur.* & posteà: *Sæcula dierum noctiumq. numero, annuis cursibus, conficiuntur.* Et lib. II: *Solis, & lunæ, reliquorumque siderum cursus demetiri maturitates temporum, & varietates, mutationesq. cognovimus. quæ si hominibus solis nota sunt; hominum causâ facta esse, judicanda sunt.* Diogenes Laërtius, lib. III, in vitâ Platonis: Χρόνον τε γενέσθαι εἰκόνα τοῦ ἀϊδίου. κἀκεῖνον μὲν ἀεὶ μένειν· τὴν δὲ τοῦ οὐρανοῦ φορὰν, χρόνον εἶναι· καὶ γὰρ νύκτα, καὶ ἡμέραν, καὶ μῆνα, καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα, χρόνου μέρη εἶναι. id est: *Tempusque sempiterni imaginem fuisse. illud semper manere: cœli verò motum tempus esse. noctem enim & diem ac mensem, & hujusmodi cetera omnia, esse temporis parteis.* Alcinonis introduct. in Platonicam philosophiam, cap. XIV: Ἐδημιούργησε δὲ ὁ θεὸς καὶ ἀστέρας τε καὶ ἄστρα· καὶ τούτων τὰ μὲν ἀπλανῆ, κόσμον οὐρανοῦ τε καὶ νυκτὸς, πάμπολλα ὄντα τῷ πλήθει· τὰ δὲ εἰς γένεσιν ἀριθμοῦ καὶ χρόνου, καὶ δεῖξιν τῶν ὄντων, ἑπτὰ ὄντα. Ἥλιος μὲν ἡγεμονεύει πάντων, δεικνύς τε καὶ φαίνων τὰ σύμπαντα· Σελήνη δὲ, ἐν τάξει δευτέρᾳ θεωρεῖται, ἕνεκα τῆς δυνάμεως· οἱ δὲ ἄλλοι πλανῆται ἀναλόγως κατὰ μοῖραν ἕκαστος ἰδίαν. καὶ Σελήνη μὲν μηνὸς μέτρον ποιεῖ, ἐκπεριελθοῦσα τὸν ἑαυτῆς κύκλον, καὶ καταλαβοῦσα τὸν ἥλιον ἐν τούτῳ. ἥλιος δὲ ἐνιαυτοῦ· περιελθὼν γὰρ τὸν ζωοφόρον κύκλον, πληροῖ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους. οἵ τε ἄλλοι καθ᾽ ἕνα ἕκαστον περιόδοις ἰδίαις κέχρηνται. Hoc est: *Stellas præterea & astra Deus condidit. & horum quidem alia inerrantia, ad cœli noctisque ornatum: quorum numerus est maximus: alia verò ad numeri temporisque originem, & omnium, quæ sunt, illustrationem, numero VII. Omnium dux est Sol: qui illustrat, ostenditq. oculis res omneis. Luna deinde, quod ad potestatem, secundum obtinet ordinem. ceteri verò planetæ secundùm proportionem pro sorte propriâ singuli. Ac Luna quidem mensis mensuram conficit; eo spatio circulum absolvens suum; tantoq. solem complexa: Sol autem anni mensuram; quippe per Zodiacum discurrens circulum, anni complet tempora. ceterorum quoq. siderum quodlibet proprios conficit ambitus.* Prima igitur temporis distinctio facta est per *nocteis* atque *dies*. Nox prior die fuit. in principio quippe, ut primùm Deus cœlum & terram condidit, tenebræ terram informem atq; inanem operiebant. quod etiam gentilis cecinit poëta Ovidius, sub initium I I. μεταμορφ. *Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan;*

Nec nova crescendi reparabat cornua Phœbe.

Lux deinde creata est. Hinc etiam divus Moses ipse noctem diei præmisit, dicto cap. I, ꝟ. 5: *Sic fuit vespera, & fuit mane diei primi.* & eodem modo deinceps, de reliquis V diebus, vers. VIII, XIII, XIX, XXIII, XXXI. Orpheus:

Κέκλυθι τάξιν ἅπασαν, ὅσην τεχνήσατο δαίμων
Ἐκ τε μιῆς νυκτὸς, ἠδ᾽ ἐξ ἑνὸς ἤματος αὔτως.
Audi omnem ordinem, quem fabricavit Deus
Ex unâ nocte, & ex uno die similiter.

Hesiodus in theogoniâ:

Ἐκ Χάεος δ᾽ Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο·
Νυκτὸς δ᾽ αὖτ᾽ Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο.
Ex Chao Erebusque & nigra Nox geniti sunt:
Ex Nocte porrò Aetherque & Dies procreati sunt.

Hyginus initio operis: *Ex Caligine Chaos, ex Chao & Caligine Nox, Dies, Erebus, Aether.* Atque hic mos observandi τὸ νυχθήμερον, id est, spatium temporis ex nocte ac die compositum, quod est XXIV horarum, à solis occasu ad solis occasum. plurimis posteà ex Adami traditione mansit mortalibus. De Atheniensibus, antiquissimis Græciæ populis, testis est Plinius, lib. II, cap. LXXVII; &, ex cujus id Plinius monumentis habuit, Varro apud Macrobium, Saturnal. lib. I, cap III. De Numidis, Africâ gente, Nicolaus Damascenus apud Stobæum, in sermone de legibus & consvetudinibus: Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων, οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. id est: *Ex Africæ populis Numidæ, non dierum, sed noctium numero tempus suum computant.* De Celtarum parte multo maximâ Germanis idem refert Tacitus, in libro de Germaniâ. *Coëunt*, inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auspica-*

tissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Hebræi inde dies *lunas* adpellabant. ut Esdra, lib. I, c. I, ṽ. I, *Iosiam immolasse* ait *pascha Domino quartadecimâ lunâ primi mensis.* De aliâ Celtarum parte Gallis sic Cæsar, dicto comm. VI: *Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant. idq; ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam caussam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium finiunt; & dies nataleis, & mensium, & annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur.* Druidas carminibus suis cecinisse, Gallos ab Dite prognatos, id equidem facilè concedo: nam Ditem hunc non esse Plutonem, sed qui antiquissimis mortalibus adpellabatur *Theuth, Tit, Tuit, Zeus,* & *Deus*, id est, rerum cunctarum conditor; à quo etiam Germani sese ortos prædicabant; satis superque suprà, cap. IX, ostensum est. ob eam autem caussam temporis spatia computata fuisse noctium numero, non magis ego de Gallis, quàm de Germanis, Numidis, Atheniensibus, & Hebræis, crediderim: certumque est, hoc non Druidas prodidisse; sed Cæsarem suopte conjecisse judicio. Ceterùm eadem consvetudo hodiéque apud Anglos in Britanniâ vulgari in sermone durat; quum jam pridem in ipsâ terrâ Germaniâ evanuerit. Germani ἑβδομάδα, id est, *septimanam*, patrio sermone vocant *eine Woche*, &, variante dialecto, *Weeke*: in communi autem loquendi usu dicunt *eine acht tage*; ut & Hispani *ocho dias*, Itali *otto giorni*, Galli *huit jours*. idem temporis spatium Angli, Græcorum Latinorumque numero observato, exprimunt *a sennight:* quod compositum contractumq; est ex duabus vocibus *seven nights*; quæ Germanis superioribus *siben nächte*, inferioribus *seven nachte*, Latinis *septem nocteis* significant. Germani iterum superiores, duas septimanas sive ἑβδομάδας comprehendentes, dicunt *eine vierzehen tage*; inferiores *veertien dage:* Hispani, addentes geminatæ septimanæ unum diem (ut anteà etiam simplici) dicunt *quinze dias*; & sic Galli *quinze jours*, Itali *quindeci giorni*. idem spatium Angli, duplicato priore numero, dicunt *a fortnight:* quod itidem compositum contractumque ex duabus vocibus *fourten nights*; quæ Germanis superioribus *vierzehen nächte*, inferioribus *veertien nachte*, Latinis *quatuordecim nocteis* notant. Verùm hæc computandi ratio in duobus tantùm dictis temporum spatiis apud Anglos observatur. in reliquis, brevioribus juxtà & longioribus, dierum, haud noctium, fit computatio. Ceterùm uti olim Celtæ nostri, & Numidæ Africani, & Græcorum Attici, & Hebræi, sic hodiéque ex antiquissimo illo gentium more, Bojohæmi, & Poloni, & nonnulli alii populi, à solis occasu ad proximum solis occasum diem ducunt: ita, uti horologia ad occasum solis XXIV ictus edant; qui vigesimæ quartæ horæ, id est, totius diei finem indicant. inde jam unus ictus, id est, prima sequentis diei auditur hora; quæ eadem prima est noctis. Atque hactenus de primâ, ac principe conditi temporis distinctione.

Alia dehinc observatur distinctio, per dierum *septimanas*. Cujus origo talis. Quum DEUS cœlum & terram, & cuncta, quæ iis continentur, intra VI dierum spatium condidisset; septimo denique die ab omni opere suo cessavit; diemque illum sacravit: teste Mose, genes. cap. II. Sacer uti in posterum idem perpetuò haberetur mortalibus dies, haud dubiè Adamo præcepit; quemadmodùm posteà, in lege scriptâ per Mosen, omni populo suo, Hebræorum genti. Quum autem rerum cunctarum opifex DEUS, intra dictum dierum spatium omnia condere, septimoque tandem die ab omni opere cessare, jam inde à principio statuisset: septem, inter alia, condidit primaria sidera, eaque errantia, quorum signis prædicti VII dies distingverentur, septimanaque finiretur; quod haud perinde obscurè indicat Moses, prædicto in libro, c. I, ṽ. XIV, & XVI. Ea temporis per septenos dies distinctio omnibus posteà mortalibus, non tantùm Hebræis, perpetuò observata est. hinc quidpe primus dies septimanæ, qui primus idem fuit conditi ævi, cognominatus est SOLIS, à maximo omnium sidere; secundus, LUNÆ; tertius, MARTIS; quartus, MERCURII; quintus, JOVIS; sextus VENERIS; septimus atque ultimus, SATURNI. quæ omnia VII siderum errantium sunt nomina. Neque enim χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, hæc VII dierum cognomina orta sunt: sed ab antiquissimis, primisque adeò jam inde sæculis, ad hoc usque ævum, non solùm Græcis atque Latinis, aliisque gentibus, sed etiam Germanis nostris, reliquisque Celtis observata. De Judæorum gente Dio, lib. XXXVII: τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλουμένην ἀνέθεσαν. id est: *Diem, qui Saturni vocatur, religioni habent.* & mox: Τὸ δὲ δὴ ἐς τοὺς ἀστέρας τοὺς ἑπτὰ τοὺς πλανήτας ὠνομασμένους τὰς ἡμέρας ἀνακεῖσθαι, κατέστη μὲν ὑπ᾽ Αἰγυπτίων, πάρεστι δὲ καὶ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους, οὐ πάλαι ποτὲ, ὡς λόγῳ εἰπεῖν, ἀρξάμενον· οἱ γοῦν ἀρχαῖοι Ἕλληνες οὐδαμῇ αὐτὸ (ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι) ἠπίσταντο. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ καὶ πάνυ νῦν τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ αὐτοῖς Ῥωμαίοις ἐπιχωριάζει, καὶ ἤδη καὶ τοῦτο σφίσι πάτριον τρόπον τινὰ ἐστι, βραχύ τι περὶ αὐτοῦ διαλεχθῆναι βούλομαι, πῶς τε καὶ τίνα τρόπον οὕτω τέτακται. Hoc est: *Quòd autem dies ad* VII *illa sidera, quos planetas vocant, referuntur, id, ab*

Aegyptiis

Aegyptiis haud ita dudum, ut paucis dicam, institutum, ad omneis pariter homines dimanavit. nam priscis Græcis, quantum mihi equidem constat, notus is mos non fuit. Sed quia is nunc omnibus simul mortalibus, simulque ipsis Romanis usitatus est, veluti patrio quodam instituto; paucis disseram, quâ ratione, & quo pacto ita constitutus sit. Addit hinc rationes duas, è mathematicorum sive astronomorum disciplinâ desumptas. Verùm non ab Aegyptiorum demum astronomis, paullo ante Dionis ætatem, hunc morem fuisse inventum; sed jam inde ab ipso mundi primordio, primis mortalibus observatum; sacrato nos tutiùs credimus divi Mosis testimonio, simulque reliquorum gentium exemplis, quæ ipse heic citat Dio. Quin jam IↃCC ferè annis ante Dionem Herodotus hoc adscripsit, ceu antiquissimum institutum, Aegyptiis, lib. II, his verbis: Καὶ τάδε ἄλλα Αἰγυπτίοισί ἐστι ἐξευρημένα· μείς τε καὶ ἡμέρη ἑκάστη θεῶν ὅτευ ἐστί. id est: *Alia insuper ab Aegyptiis sunt inventa; ut, quis mensis, diesque cujus deorum sit.* De Indis haud obscurum testimonium est apud Philostratum, lib. III, de vitâ Apollonii: ubi hæc leguntur verba de Iarchâ, Brachmanum pontifice; Φησὶ δὲ ὁ Δάμις, καὶ δακτυλίους ἑπτὰ τὸν Ἰάρχαν τῷ Ἀπολλωνίῳ δοῦναι, τῶν ἑπτὰ ἐπωνύμους ἀστέρων· οὓς φορεῖν τὸν Ἀπολλώνιον κατὰ ἕνα πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἡμερῶν. id est: *Tradit Damis, Iarcham quoque VII annulos Apollonio dedisse, à VII stellis cognominatos. quorum singulos diebus singulis gestabat Apollonius, juxta dierum nomina illos distingvens.* Græcis eumdem morem fuisse observatum, præter Dionis testimonium, patet etiam ex Clementis Alexandrini stromatum lib. VIII; item è Justini Martyris apologiâ secundâ; è Sozomeni lib. I, cap. VIII; & ex aliis auctoribus. Apud Justinum, inter alia, hæc leguntur: Τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη ἐστὶν ἡμέρα ἐν ᾗ ὁ Θεὸς, τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας, κόσμον ἐποίησεν. id est: *Solis die communes cœtus & conventus facimus: si quidem hæc prima est dies, quâ Deus, caligine dispulsâ, mundum condidit.* De Romanis ita Isidorus, etymologiar. lib. V, cap. XXX: *Dies dicti à diis: quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. primum enim diem à Sole adpellaverunt; qui princeps est omnium siderum; sicut & idem dies caput est cunctorum dierum: secundum à Lunâ; quæ Soli & splendore & magnitudine proxima est; & ex eo mutuatur lumen: tertium à stellâ Martis: quartum à stellâ Mercurii: quintum à stellâ Iovis: sextum à Veneris stellâ: septimum à stellâ Saturni.* Idem tradit & Ausonius in eclogario; & Beda in libro de ratione temporum, & item in hymnis. Idem Isidorus eodem libro, cap. XXXI: *Hebdomada numero* VII *dierum dicta est: quorum repetitione & menses, & anni, & secula peraguntur.* Celtas quoque, & in his maximè Germanos nostros, eumdem VII dierum observasse ritum, patet vel inde, quòd is dies, qui Græcis fuit τοῦ Ἑρμοῦ, Latinis *Mercurii*, priscis Germanis cognominatus fuit *Godansdagh*, & *Wodansdagh*, à *Godan*, sive *Wodan*, eorum deo, qui Græcis Ἑρμῆς, Latinis *Mercurius*; ut suprà, cap. XXVI, ostensum: & is, qui Græcis τοῦ Διός, Latinis Jovis, nostris fuit *Thorsdagh*, & *Thonarsdagh*, à *Thor*, sive *Thonar* deo, qui Græcorum Δίς, sive Ζεύς, & Latinorum *Iupiter*: & qui Græcis τῆς Ἀφροδίτης, Latinis *Veneris*; nostris *Fridagh*, & *Fredagh*, & *Frigdagh*, à *Fria*, seu *Freâ*, sive *Friggâ* deâ; quæ Græcis Ἀφροδίτη, Latinis *Venus*. sic denique & *Solis diem* nostri dixêre *Sondagh*, à deo *Son*, qui Latinis *Sol*: & *Lunæ diem*, *Manedagh*, à deâ *Mane*, quæ Μήνη Græcis & Σελήνη, Latinis *Luna*. Sed & Sarmatas (qui postmodùm dicti fuêre Slavi) sua septimanis distinxisse temporis spatia, indicat haud obscurè Helmoldus, in chronico Slavorum, libro I, capite LXXXIV, his verbis: *Accidit, ut in transitu veniremus in nemus. illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus; quæ dicatæ fuerunt deo terræ illius Pronen: quas ambiebat atrium, & sepes accuratior, lignis constructa, continens duas portas. præter penateis enim, & idola, quibus singula opida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universæ terræ: cui flamen, & feriationes, & sacrificiorum varii ritus deputati fuerant. illic enim secundâ feriâ populus terræ, cum flamine & regulo convenire solebant, propter judicia.* En, undenam hæc apud barbaros & veri Dei etiamdum parum gnaros homines, Christianorumque religionis, non modò Hebræorum, acerrimos hosteis, *secundæ feriæ*, id est, *diei Lunæ*, perpetua observatio, cum Hebræis, Indis, Græcis, Latinis, Celtisque communis, nisi ex vetustissimâ illâ omnium gentium consvetudine, quæ originem cepit cum ipso simul mundo? Ex hactenus igitur dictis satis jam constat, septimanarum usum non post Christianismum tandem Europæis, ut magni docent viri, sed jam inde à primâ haud dubiè ex Asiâ in Europam migratione fuisse receptum.

Sed alia hinc rursus temporis distinctio fiebat per mensium spatia. De his ita Censorinus, in libro de die natali: *Mensium genera duo: nam alii sunt naturales, alii civiles. naturalium species duæ: quòd partim Solis, partim Lunæ esse dicuntur. secundùm Solem fit mensis, dum Sol unumquodque in Zodiaco orbe signum percurrit. Lunaris est autem temporis quoddam spatium à novâ Lunâ. Civiles menses sunt numeri quidam dierum, quos unaquæque civitas suo instituto observat;*

ut nunc Romani à Kalendis in Kalendas. Naturales & antiquiores & omnium gentium communes sunt. Julianus in hymno, regi omnium rerum Soli dicato: Οἱ μῆνες ἅπασι μὲν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Σελήνης ἀριθμοῦνται· μόνοι δὲ ἡμεῖς καὶ Αἰγύπτιοι πρὸς τὰς Ἡλίου κινήσεις ἑκάστου μετροῦμεν ἐνιαυτοῦ τὰς ἡμέρας. id est: *Menses omnibus aliis mortalibus, ut breviter dicam, à Lunâ numerantur: soli nos atque Aegyptii ad Solis motus cujusque anni metimur dies.* Ergo & Celtæ nostri, secundùm Lunæ motus revolutionesque suos computarunt menses. quod equidem ignorare Julianus haud potuit; ut qui diu in Galliâ & ad Rhenum egerat. Facit huc etiam illud, quod paullo antè ex Tacito adductum: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur.* Sed disertum ejus rei testimonium est apud Plinium, lib. XVI, cap. ultimo: ubi de lectione visci apud Gallos loquens; *Petitur*, inquit, *ante omnia sextâ lunâ; quæ principia mensium, annorumque iis facit, & sæculi, post tricesimum annum.* Sed id ipsum & nomen indicat. nam à Lunæ vocabulo MANA, MANE, MONA, MONE, dictus est Celtis mensis MANAT, MANET, MONAT, MONET: ut & apud Græcos οἱ Μῆνες ἀπὸ τῆς Μήνης· & ab eodem vocabulo Latinorum MENSES; ut suprà, cap. XXVII, ostensum. quo etiam argumento perspicitur, Romanis quoque & Græcis non solares ab initio, sed lunares fuisse menseis. Principium igitur mensium non à primo statim, sed à sexto demum novæ lunæ die fecisse Celtas, ex Plinio patet. Ratio ejus rei superiore capite explicata, ubi de creatione hominis actum est.

Alia iterum temporis fiebat distinctio per annorum spatia. Anni spatium complureis gentes Lunæ decursu terminasse, satis notum est. quâ de re plura cognoscere qui velit, magni Scaligeri legat opus de emendatione temporum. In istis gentibus fuisse & Celtas nostros, disertè testatur Plinius, loco prædicto. Cæterùm uti τοῦ νυχθημέρου, sic anni quoque initium à nocte inchoasse Gallos, auctorem paullo antè audivimus Cæsarem. Germanos idem fecisse, haud dubium esse potest, quando & ipsi τὸ νυχθήμερον à nocte inceperunt.

Alia denique temporis distinctio mortalibus observata est per quatuor anni parteis; quarum nomina Latinis, *Ver, Aestas, Autumnus, Hiems.* Hanc DEUS an Adamo ab initio dederit, nec ne, haud temerè dixerim. Ovidius μεταμορφ. lib. I, de aureo sæculo, quod Adami lapsum antecessisse, superiori capite dictum;

Ver erat æternum, inquit.

de argenteâ autem ætate, quæ lapsum Adami statim sequuta;

Iupiter antiqui contraxit tempora veris:
Perque hiemes, æstusque, & inæquales autumnos,
Et breve ver, spatiis exegit quatuor annum.

Quæ sanè gentilis hominis opinio, si cum nostrorum theologorum sententiâ conferatur, haud perinde absona videri possit. quidpe Adamum, quem divini mandati transgressione felicitatem, quâ antè fruebatur in paradiso, amisisse omnem scimus, æterni quoque illius veris jocunditate fructuq; simul privatum fuisse, probabile erat. Verùm, quum æstates hiemesque nullâ aliâ re, quàm solis accessu recessuque terris fiant; sol autem ad hoc muneris jam ante hominis formationem à Deo conditus fuerit: dubium esse haud potest, quin & hiemis & æstatis distinctiones jam inde ab solis origine exstiterint. Nec quidquam huic sententiæ obstat, quod Deus apud Mosen, gen. cap. VIII, ℣. ult., ita ait; *Posthinc, quàm diu erit terra, sementis, & messis, frigusque, & æstas, & hiems, diesq., & nox, non cessabunt:* quasi post inundationem demum aquarum Noacho ejusque posteris sic quatuor anni tempora constituerit Deus. hoc quidpe non magis verum, quàm quòd & dierum & noctium distinctiones tum primùm ordinaverit. At, sive ab initio mundi, sive à terrarum demum inundatione ipse Deus IV anni constituerit tempora; Celtæ nostri prisci, quorum pater atq; conditor omnium Noachi pronepos ASCHENAZES, ab eâ constitutione abiverunt. Sic enim auctor noster, in dicto libro de Germaniâ: *Arva per annos mutant; & superest ager. nec enim cum ubertate & amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, & hortos sepiant, & prata rigent. sola terræ seges imperatur. Vnde annum quoq. ipsum non in totidem* (deesse videtur, *quot nos*) *digerunt species. hiems, & ver, & æstas, intellectum & vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur.* Hodiè in parte veteris Celticæ Britanniâ quum & pomaria serant, & hortos sepiant, & prata rigent gens Germanicæ originis Angli; prisca tamen illa Celtarum consvetudo, treis numerandi tantùm species sive parteis anni, manet. quidpe hiems his dicitur *Winter*; ver, *spring*; æstas, *summer:* autumnus verò nullum habet apud vulgum nomen. physiologi tantùm, & astronomi, & si qui alii ex literatorum grege, eam partem ex Latinorum consvetudine ac vocabulo vocant *autumne.* è plebeio literarumque ignaro homine si quæras, quid id no-

id notet; planè se ignorare respondebit. Ceterùm messem, sive messis tempestatem vocant *harvest*: vero genuinoque autumni nomine quo etiamnum universa utitur Germania citra Codânum sinum & Cimbricam peninsulam, diversis dialectis, *herbst, herbest, herwest, harvest*. Ac nescio, an istud Angli è Danorum consvetudine; qui & messem, & autumnum uno eodemque vocabula adpellant *høst*: nam magnam cùm gentis tùm lingvæ suæ partem Dani olim misère in Angliam. Tacitus equidem dictam consvetudinem ex eâ causâ Germanis fuisse ait, quòd *neq. pomaria conseverint, neque hortos sepiverint, neque prata rigaverint*. Verùm hoc ego, conjectasse leviter eum magis quam curatè explorasse, crediderim. Diodorus, sub initium libri primi, de Aegyptiorum theologiâ disserens, post memoratos eorum deos Osirin & Isin, id est, Solem & Lunam: τούτους δὲ, inquit, τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς τε καὶ αὔξοντας πάντα τριμερέσιν ὥραις, ἀοράτῳ κινήσει τὴν περίοδον ἀπαρτιζούσαις, τῇ τε ἐαρινῇ, καὶ θερινῇ, καὶ χειμερινῇ· hoc est: *Hos deos mundum universum gubernare statuunt, nutrienteis & augenteis omnia, tripartitis anni tempestatibus, inadspectabili circuitum motu absolventibus; nempe vere, æstate, & hieme*. Ex his manifestum est, Aegyptios quoq; totum in treis tantùm digessisse species annum. An igitur his etiam nulla pomaria, nulla prata, nulli horti? Haud opinor. quidpe Aegyptii, non modò sacrorum, & scientiarum, sed omnium etiam rerum, quæ ad commodiorem faciebant vitæ humanæ usum, primos sese inventores prædicarunt. Proinde quum & apud Aegyptios austrinum populum, simulq; apud remotissimam in septemtrione Celtarum gentem eadem fuerit observata consvetudo; verisimilius est, antiquissimam hanc fuisse observationem, jam inde à Noachi filiis nepotibusque in Asiâ ante lingvæ confusionem, adeóque fortè ante etiam diluvium usurpatam. Quæritur nunc, quâ tempestate initium anni fecerint Celtæ; veris, æstatis; an hiemis principio? Omninò hiemis credo principio, ut Aegyptii, Hebræorumque vetustissimi. nam id ipsum conditi ævi fuit initium. Julianus in prædicto hymno: τοῦ μὲν ἐνιαυσίου κύκλου τὴν ἀρχὴν ἄλλοι ἄλλοθεν ποιοῦσιν· οἱ μὲν τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, οἱ δὲ τὴν ἀκμὴν τοῦ θέρους, οἱ πολλοὶ δὲ φθίνουσαν ἤδη τὴν ὀπώραν, ἡλίου τὰς ἐμφανεστάτας ὑμνοῦντες δωρεάς. id est: *Annui circuli principium alii aliunde faciunt. quidam vernum æquinoctium, quidam adultam æstatem, plerique verò deficientem jam autumnum, ut Solis manifestissima dona celebrant*. In ultimis his haud dubiè & Celtæ. Atque hanc puto habuisse rationem Tacitum, cur à hiemis nomine numerum trium anni partium inciperet.

Hactenus igitur de temporum distinctionibus, quibus prisci nostri Germani juxtà cum aliis gentibus usi sunt. Ceterùm diei civilis, sive τοῦ νυχθημέρου per XXIV horas distinctionem nullam illis fuisse, sed naturalibus tantùm matutini, meridiani, & vespertini temporis intervallis notasse diem, ut hodiéque Turcis, Arabibus, Persis, Tartaris, & ceteris Orientis gentibus, quibus nulla horologia, consvetudo ea manet, maximè credibile est. nam & illis rudi illo ævo nulla esse potuerunt horologia. Quin omnibus simul ab initio mortalibus hanc diei in XXIV parteis distinctionem in nullo fuisse usu, arguit antiquissima significatio vocabuli ὥρα quo quodvis temporis spatium, sive breve sive longum, notatum fuit: ita, uti nihil aliud sit, quàm quod Latini *tempus*, & *tempestatem* dixerunt. unde quatuor anni tempora Græci suo vocabulo adpellarunt ὥρας· quo etiam Diodorus usus est in tripartitâ anni apud Aegyptios distinctione; ut suprà relatum. Apud priscos quoque Germanos nostros haud aliam habuisse vim atque significationem vocabulum *stunde*, quod nunc horam valet, uti credam, hodiernus septemtrionalium me inducit usus. quidpe *horas* illi vocant *timar*; quod idem vocabulum quodvis temporis spatium iis notat: pro quo reliqui nunc habent vocem *zeit*, & variante dialecto, *tyd*; Angli tamen in Britanniâ *time*.

CAPUT XXXIV.

De sacrorum ritibus. ac primùm de sacris lucis, & deorum simulacris.

HABUISSE priscos Germanos deos jam inde à primordio gentis, item quos habuerint, pluribus suprà demonstratum est. cultum eorum, atque sacra qui homines procuraverint, etiam dictum. restat nunc igitur, uti dicatur, quibus in locis, quibusque ritibus sacra fecerint.

Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident*. Templum aliquod, in quo Deus coleretur, sacrave ei fierent, populum Dei Hebræorum gentem ante Salomonis ævum habuisse, negant disertissimis verbis sacrata monumenta, in lib. VII Samuelis, cap. VII. & quamquàm Lucianus, gentilis auctor, in eo libro, quem de deâ Syriâ conscripsit,

 Deuca-

Deucalionem, id est, Noachum, post cessationem diluvii aras excitasse, templumque constituisse tradat; tamen sacratioris fidei, auctoritatisque augustioris scriptor, divus Moses, in lib. genes. c. VIII, ℣. XX, aram tantùm eum erexisse, Deoque in eâ sacrificasse testatur. Proinde Germani quoque nostri, Taciti quidem ævo, ex magnitudine cœlestium arbitrari potuêre, nullis cohibendos parietibus deos: ab initio tamen non ex suo judicio aut conjecturâ eam habuêre opinionem; sed ex majorum theologiâ. nam Adamum haud dubiè primum monuit Deus, ne sibi ædem aliquam strueret: habitaculum namque sibi esse universum hunc mundum, sive magnum illud cœlum, quod omnia, à se condita, intra sese concludat. quâ de re primi illi nostri Celtæ, Noachi pronepotes, rectè senserunt. ex eodemque fonte aliarum quoque ab initio gentium theologi eamdem habuêre opinionem. unde illud Zenonis, Theodori, aliorumque Græciæ sapientum, *ἱερὰ θεῶν μὴ οἰκοδομεῖσθαι·* id est, *templa diis non esse ædificanda.* De Persis ita tradit Herodotus, lib. I: *Ἀγάλματα μὲν, καὶ νηοὺς, καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἱδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐπιφέρουσι· ὡς μὲν ἐμοὶ δοκέειν, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς, καθάπερ οἱ Ἕλληνες, εἶναι.* id est: *Neque statuas, neque templa, neque aras exstruere consvetudo est. quin imò hoc facientibus insaniæ tribuunt: credo, quia non ex hominibus deos esse ortos arbitrantur, quemadmodùm Græci.* De eâdem gente sic Cicero, de legibus lib. II: *Deorum delubra esse in urbibus censeo. nec sequor magos Persarum; quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos: quibus omnia deberent esse patentia ac libera; quorumque hic mundus omnis templum esset, & domus.* Scythæ quoque quamvis varios coluerint deos, tamen nulli eorum templum, vel aram, vel fanum erexerunt, nisi uni Marti: cui & ipsi templum fuit ex sarmentis tantùm; teste eodem Herodoto, lib. IV. Neque tamen dubitaverim, jam ipsum Cainum, quem primum siderum falsorumque numinum veneratorem fuisse, suprà ostendi, statim unà cum primâ urbe primum quoque falsis suis diis struxisse templum: vel saltem hujus primos filios atque nepoteis. Quamquàm Aegyptii, ut omneis reliquos divinos cultus, theologiamque omnem, suum id institutum esse gloriati sint; testibus, Herodoto lib. II, & Luciano, in dicto libro de deâ Syriâ. Originem sive causam templorum indicat Cicero, modò dictis hæc subjungens: *Meliùs Græci, atque nostri; qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbeis incolere voluerunt. est enim quâdam opinione species deorum in oculis, non solùm in mentibus.* O stultas cæcasque menteis! quasi verò, urbem aliquam atque fanum si incoleret Deus, propiùs nobis foret, quàm si magnam illam domum, omnem hunc mundum impleret. Multo sanè meliùs nostri atque Persæ; qui divini illius præcepti, quod Adamus acceperat, memoriam reverentiamque diligentissimè servantes, nefas duxerunt, ullis deos parietibus includere. meliùs & ipse sensit Cicero, in somnio Scipionis; *Dei templum esse hoc omne* adfirmans, *quod conspicimus.* Sed templum tamen Deus fieri sibi tandem, non jussit, verùm concessit Salomoni, II CIↃ IↃ CCCC circiter annis post conditum orbem: quod jam anteà pater Salomonis Davides statuere agitaverat; aliarum haud dubiè gentium æmulatione.

At auctor noster, quamquàm Germanos templa suâ ætate habuisse dictis verbis neget: tamen eodem libro posteà, de populis agens, qui *Hertham deam*, id est, *Terram matrem* colebant; *sacerdotem*, ait, *satiatam conversatione mortalium deam templo reddidisse*. Verba ejus integra adscribere liceat, quò mens ejus clariùs perspiciatur. *Est*, inquit, *in insulâ oceani castum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur.* Verùm templum heic haud dubiè intellexit auctor ipsum *nemus.* nam in nemore, non in templo, dicatum vehiculum narrat: &, postquàm dea templo in vehiculo reddita, tunc demum & vehiculum, & vestis, & ipsa dea secreto lacu abluta fuit: quod non in templo aliquo, parietibus constructo, sed in nemoris penetrali, de quo mox plura dicam, factum esse, ex lacu colligitur. Alius tamen est apud eumdem auctorem locus, in annal. lib. I, ubi templum & nominat, & parietibus structum intelligit. De Marsorum gente loquens, quam Germanicus Cæsar noctu armis oppresserat; *Profana simul*, inquit, *& sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant, solo æquantur.* Quæ profectò verba de luco aliquo, seu nemore, intelligi haudquaquàm possunt: quia ædificia solo æquari dicuntur, non arbores. Verùm, quum hujus templi eversio LXXX ferè annis antè facta, quàm Tacitus librum de Germanorum

moribus

moribus ac populis condidit; ſic ego ſtatuo: Germanos & ante Romanorum in Germaniâ potentiam, & pòſt, nulla habuiſſe diis conſecrata templa, lapidibus, vel aliâ quâ materia exſtructa. poſtquàm verò Auguſtus Cæſar partem Germaniæ, Rheno oceanoque proximam, in quâ & Marſorum fuit gens, armis ſubegit, præſidiiſque preſſit; Romanorum ſvaſu atque impulſu Germani primum templum in Marſis, ad imitationem Romanorum, per Romanos fortè etiam architectos (nam ipſi harum rerum erant ignari) ſtatuerunt. quod quia unum fuit in omni terrâ Germaniâ; celebritate ſuâ, non ſolum Marſis, ſed omnibus circà gentibus inclaruit: donec tandem, initio principatus Tiberii, à Germanico exciſum. Ante Auguſti principatum nulla fuiſſe Germanorum populis templa, ſatis apertè ex Cæſaris perſpicitur commentariis. qui ipſe Rhenum transgreſſus, quum prope eadem loca fuiſſet; neque ſacerdoteis habere, neque ſacrificiis eos ſtudere, tradidit in belli Gall. commentar. VI. Quum igitur jam ſatis conſtet, nulla Germanos habuiſſe templa; videndum nunc, quibus in locis cultum ſacraque diis ſuis peregerint. Auctor noſter, ut antè citatum, *Lucos*, inquit, *ac nemora conſecrant; deorumque nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ vident.* Mag. Adamus Bremenſis, de Saxonibus: *Frondoſis arboribus, fontibusque venerationem exhibebant.* Claudianus, de laudibus Stiliconis lib. I:

Vt procul Hercyniæ per vaſtâ ſilentia ſilvæ
Venari tutò liceat: lucoſque vetuſtâ
Religione truces, & robora, numinis inſtar
Barbarici, noſtræ feriant impunè bipennes.

Sed omnium accuratiſſimè Gallorum circa Maſſiliam lucum ſacrum ita deſcribit Lucanus, lib. III:

Lucus erat, longò numquàm violatus ab ævo,
Obſcurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè ſummotis ſolibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent: ſed barbara ritu
Sacra deûm. ſtructæ diris altaribus aræ;
Omniſque humanis luſtrata cruoribus arbos.
Si qua fidem meruit ſuperos mirata vetuſtas,
Illis & volucres metuunt inſiſtere ramis;
Et luſtris recubare feræ. nec ventus in illas
Incubuit ſilvas: excuſſaque nubibus atris
Fulgura non ullis frondem præbentibus auris.
Arboribus ſuus honor ineſt. tum plurima nigris
Fontibus unda cadit. ſimulacraque mœſta deorum
Arte carent, cæſiſque exſtant informia truncis.
Ipſe ſitus, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. non vulgatis ſacrata figuris
Numina ſic metuunt. tantum terroribus addit,
Quos timeant, non noſſe deos. Iam fama ferebat,
Sæpè cavas motu terræ mugire cavernas;
Et procumbentes iterum conſurgere taxos;
Et non ardentis fulgere incendia ſilvæ;
Roboraque amplexos circumfluxiſſe dracones.
Non illum cultu populi propiore frequentant;
Sed ceſſêre deo. medio cùm Phœbus in axe eſt,
Aut cœlum nox atra tenet, pavet ipſe ſacerdos
Acceſſus; dominumque timet deprendere luci.
Hanc jubet immiſſo ſilvam procumbere ferro.
Sed fortes tremuêre manus: motique verendâ
Majeſtate loci, ſi robora ſacra ferirent,
In ſua credebant redituras membra ſecureis.

Idem Adamus Bremenſis, de Sveonibus: *Ex omni animante, quod maſculinum eſt,* IX *capita offeruntur; quorum ſangvine deos tales placari mos eſt: corpora autem ſuſpenduntur in lucum, qui proximus eſt templo. Is enim lucus tam ſacer eſt gentilibus, ut ſingulæ arbores ejus, ex morte vel cibo immolatorum, divinæ credantur.* Hujuſmodi igitur fuit & illa *ſilva Herculi ſacra*, quam Tacitus memorat, annal. II, trans Viſurgim in Cheruſcorum finibus. item *Baduhennæ lucus*

in Frisiis, annal. IV. & *Batavorum sacrum nemus*, historiar. IV. & *sacrum* illud *nemus in insula oceani*. & si quæ alia per omnem Germaniam. Atque hæc utique lucorum consecratio ex vetustissimo more, atque adeò ab ipso Adamo profluxit. De Fennis, Germanicâ gente, idem noster, in libro de Germaniâ: *Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Eodem vel si nili ritu primum mortalium Adamum cum uxore ac liberis habitasse, haud dubium est. Quum itaque sacrificia iisdem in locis Deo faceret, in quibus ipse habitabat, id est, in luco, seu nemore; posteri quoque ejus eumdem morem ad multa sæcula observarunt. non modò Celtæ nostri, sed omnes pariter gentes: quod auctorum testimoniis adseritur creberrimis. Ac primùm quidem de ipso jam tum Abrahamo ita tēstatur divus Moses, genes. cap. XXI, ℣. XXVIII: *Plantavit autem Abrahamus lucum apud Beerschebah: & invocavit illic nomen Iehovæ, fortis, æterni.* Dionysius Hâlicarnassensis antiquitat. Romanar. lib. I: Ἦν δὲ τὸ ἀρχαῖον, ὡς λέγεται, σπήλαιον ὑπὸ τῷ λόφῳ μέγα, δρυμῷ λασίῳ κατηρεφὲς, καὶ κρουνίδες ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι, ἥ τε προσεχὴς τῷ κρημνῷ νάπη, πυκνοῖς καὶ μεγάλοις δένδρεσιν ἐπίσκιος· ἔνθα βωμὸν ἱδρυσάμενοι τῷ θεῷ, τὴν πάτριον θυσίαν ἐπετέλεσαν οἱ Ἀρκάδες. Hoc est: *Erat tum, ut fertur, spelunca sub tumulo magna, denso querceto contecta, & sub petris profundi fonticuli, solumque rupibus contiguum nemorosum, & frequentibus ac proceris opacum arboribus. ibi arâ deo exstructâ, more patrio sacra fecerunt Arcades.* Sed de Italiæ sacris lucis passim canit Virgilius: ut Aeneid. lib. VIII, de eodem luco:

Hinc ad Tarpejam sedem, & Capitolia ducit;
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Iam tum religio pavidos terrebat agrestes
Dira loci; jam tum silvam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc (inquit) frondoso vertice collem,
(Quis deus, incertum) habitat deus. Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iovem, cùm sæpè nigrantem
Aegida concuteret dextrâ, nimbosque cieret.

Et anteà, Aeneidos lib. III:

——— *Silva alta Iovis, lucusve Dianæ.*

Aeneidos lib. VI:

——— *Latet arbore opacâ*
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Item eclogâ VII:

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.

Sic Aeneid. lib. VII, *Fauni* memorat *lucum*, & *Aegeriæ*, & *Dianæ Triviæ*, & *Numici*, & *Feroniæ*; lib. VIII, *Herculis*, & *Silvani*; lib. IX, *Pilumni*. In Siciliâ etiam refert *Martis lucum* & *Pelici*, Aeneid. IX:

——— *Genitor quem miserat Arcens,*
Eductum Martis luco, Simethia circùm
Flumina: pingvis ubi & placabilis ara Palici.

In Epiro ad Buthrotum opidum, Aeneid. lib. III:

Solenneis tum fortè dapes, & tristia dona
Ante urbem in luco, falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromaches: manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum; viridi quem cespite inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.

De Jovis luco in Græciâ, γεωργικῶν lib. III:

Aut Alphea votis prælabi flumina Pisæ
Et Iovis in luco currus agitare volanteis.

De luco Matris deûm, in Idâ Asiæ monte, Aeneid. III:

Hinc Mater cultrix Cybeles, Corybantiaque æra
Idæumque nemus; hinc fida silentia sacris
Et juncti currum Dominæ subiêre leones.

De Jovis luco in eâdem Asiâ, eodem libro posteà:

Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti;
Quos Iovis eduxit luco silvestris Hiera.

In

In Africâ, de Ammonis luco, Silius Italicus, lib. II:

Unde genus proavumque Iovem regina ferebat;
Et sua fatidico repetebat nomina luco.

Sed quum posteà Aegyptii, Græci, Latini, Assyrii, & nonnullæ aliæ gentes templa struerent, iisdem ea struxêre in lucis, sive nemoribus, quæ jam anteà diis erant sacrata; aut propè. De Ammonis templo in Africâ sic Diodorus, lib. XVII: καθίδρυται δὲ τῆς ἀκροπόλεως ἐκτὸς οὐ μακρὰν ἕτερος ναὸς Ἄμμωνος, πολλοῖς καὶ μεγάλοις δένδροις σύσκιος. id est: *Extra arcem haud procul aliud est templum Ammonis, multis ac magnis arboribus adumbratum.* De Aegypto, Mela lib. I, cap. IX: *In quodam lacu Chemmis insula, lucos silvasque & Apollinis grande sustinens templum, natat.* In eâdem Aegypto, apud Bubastin, Dianæ templum cum luco refert Herodotus, lib. II. De Junonis templo ad Carthaginem ita Virgilius, Aeneid. lib. I:

Lucus in urbe fuit mediâ, lætissimus umbrâ.
Heic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat.

Templum Jovis militaris, cum magno platanorum luco, apud Labrada in Cariâ, memorat Herodotus, lib. V. Jovis lucum cum templo apud Olympiam in Peloponneso, ubi Olympica celebrabantur certamina, refert Strabo lib. VIII. & Apollinis lucum cum templo apud Actium Epiri, lib. VII. De cetero densitas opacitasque arborum quærebatur in hujusmodi nemoribus, deorum alicui sacrandis. Lucanus, loco suprà citato:

Lucus erat, longo numquàm violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè summotis solibus umbras.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Silva capax ævi, validâque incurva senectâ
Aeternùm intonsæ frondis stat pervia nullis
Solibus. haud illam brumæ minuêre, notusve
Ius habet, aut Geticâ boreas impactus ab ursâ.
Subter opaca quies; vacuusque silentia servat
Horror; & exclusæ pallet mala lucis imago.
Nec caret umbra deo. nemori Latonia cultrix
Additur. hanc, piceâ cedrisque & robore in omni
Effictam, sanctis occultat silva tenebris.

Idem poëta, silvar. lib. II, in genethliaco Lucani:

Docti largiùs evagentur amnes;
Et plus Aoniæ virete silvæ.
Et si qua patet, aut diem recepit,
Sertis mollibus expleatur umbra.

Præterea dilectum quoque habuêre in arboribus: nec quævis arbor sacrandis visa penetralibus digna. *quercum* maximè omnes spectarunt. nescio an hanc primus Adamus ex omnibus aliis suffugio imbrium ventorumque ac nivium dilegerat, ut foliis ramisque densissimam. certè Hosea propheta, cap. IV, vers. XIII, populi sui recensens peccata, sic fatur: *In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt, sub quercu, populoque & robore, eò quòd bona sit umbra ejus.* Plinius lib. XVI, cap. XLIV: *Non est omittenda eâ in re & Galliarum admiratio. Nihil habent Druidæ (ita suos adpellant magos) visco, & arbore, in quâ gignatur (si modo sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos: nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt.* Lucanus, loco prædicto:

Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos. ——
Roboraque amplexos circumfluxisse dracones.
—— *Motique verendâ*
Majestate loci, si robora sacra ferirent.

Et Claudianus:

—— *Robora numinis instar*
Barbarici.

Non Celtarum hoc proprium. aliæ quoque per omnem terræ orbem usurpaverunt gentes; ut crebra docent auctorum testimonia. Homerus, Odyss. lib. XIV:

Τὸν δ᾽ ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ.

Hunc

Hunc in Dodonam dicebat ire, ut dei
E quercu procerâ Iovis consilium audiret.

Virgilius, eclogâ VII:

Heic viridis tenerâ prætexit arundine ripas
Mincius; éque sacrâ resonant examina quercu.

Georgicor. lib. II:

Castaneæ, nemorumque Iovi quæ maxima frondet
Aesculus, atque habitæ Grajis oracula quercus.

Georgicor. lib. III:

Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingenteis tendat ramos.

Aeneidos lib. III:

——— *Quales cum vertice celso*
Aëriæ quercus, aut coniferæ cyparissi
Constiterant, silva alta Iovis, lucusve Dianæ.

Aeneidos libro X:

Da nunc Tybri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam dari per pectus Halesi:
Hæc arma, exuviasque viri tua quercus habebit.

Tullius Cicero de legibus, libro primo: *Lucus Arpinatium; & quercus vetus, ex quâ olim evolavit*

Nuntia fulva Iovis, mirandâ visa figurâ.

Silius Italicus, lib. III, de Ammonis luco:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus
Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venêre die.

Divus Jesaias, cap. I. vers. XXIX & XXX, de Hebræis, falsa numina venerantibus: *Nam pudesient ob quercus, quas desiderastis: & erubescetis propter hortos, quos elegistis. nam eritis similes quercui, defluenti folio suo; & horto, cui nulla est aqua.* Sed & valles maximè spectabant in lucis dedicandis. Virgilius, Aeneid. VI, ut antè relatum:

—— *Latet arbore opacâ*
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.

Et Aeneid. VIII: —— *Vndique colles*
Inclusêre cavi, & nigrâ nemus abiete cingunt.

Aeneidos IX: —— *Luco tum fortè parentis*
Pilumni Turnus sacratâ valle sedebat.

Huc etiam pertinet illud Melæ, lib. III, cap. II, de Druidis: *Docent multa nobilissimos gentis, clam & diu, vicenis annis, in specu, aut in abditis saltibus.* nam & hoc in sacris lucis fiebat; uti etiamnum apud barbaras exteri orbis genteis. Et in vallibus etiam quærebantur fontes. Lucanus de Gallorum luco prope Massiliam, ut suprà dictum:

—— *Plurima nigris*
Fontibus unda cadit.

Dionysius Halicarnassensis, loco suprà dicto: Καὶ κρηνίδες ἦσαν ὑπὸ ταῖς πέτραις ἐμβύθιοι· id est, *sub petris profundi erant fonticuli.* Virgilius, Aeneidos lib. VII:

At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit; lucosque sub altâ
Consulit Albuneâ; nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat.

Strabo, lib. XVI, de Syriæ locis: Ἡ Δάφνη, κατοικία μετρία· μέγα δὲ καὶ συνηρεφὲς ἄλσος, διαῤῥεόμενον πηγαίοις ὕδασιν· ἐν μέσῳ δὲ ἄσυλον τέμενος, καὶ νεὼς Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀρτέμιδος. id est: *Daphne mediocris est vicus, cum luco ingenti, opacoque, fontanis irriguo aquis: in cujus medio est asylum, cum fano Apollinis ac Dianæ.* In montibus quoque luci sacri, ac templa condita passim leguntur in historiis, & apud poëtas, geographosque. *Idæum* montem, Jovi sacrum, in Cretâ, inter alios refert Mela, lib. II, cap. VII. eodem nomine Jovi simul ac Junoni, Matrique deûm sacrum celebrat passim Homerus in Iliade. Templum Jovis Labradensis, in monte Cariæ, apud Labrada vicum, refert Strabo, lib. XIV. Idem auctor ibidem, memorat montem

tem sublimem, Veneri sacrum, ad Pedalium promontorium, in Cypro insulâ: item templum Dianæ Pergææ in loco excelso, in Pamphyliâ: & in Rhodo insulâ, templum Jovis Atabyrii, in monte Atabyri altissimo. cui etiam Isidis templum addit Appianus in Mithridaticis. Idem Strabo, lib. IX, Apollinis Delphici templum locat in monte. libro verò VIII, Veneris templum in summo vertice Corinthi. & lib. VII, Apollinis templum in colle, eidem deo sacro, ad Actium, Epiri opidum. Mons Meros in Indiâ, Jovi sacer, refertur Melæ, libro III, capite VII; Solino, capite LV. Celtas quoque nostros hunc observasse morem, patet ex Livii historiis. Is, libro XXXI, de Alpium incolis Celticâ gente Veragris, ita scribit: *Neque herculè montibus his ab transitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum; sed ab eo, quem in summo sacratum vertice, Penninum montani appellant.* Jovem fuisse, suprà, cap. XXVI, docui. De Persis ita testatur Herodotus, lib. I: οἱ δὲ νομίζουσι Διῒ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες, θυσίας ἔρδειν. id est: *Moris habent, editissimis quibusque montibus conscensis, Iovi hostias immolare.* Sed de his omnibus ita cecinit Prudentius, in Symmachum:

Quidquid humus, pelagus, cœlum, mirabile gignunt,
Id duxère deos; colles, freta, flumina, flammas.

Silius Italicus, lib. XIV, de Marcello loquens:

Testatus divos Siculorum, amnesque, lacusque,
Et fonteis Arethusa tuos, ad bella vocari
Invitum.

Adamus Bremensis de Saxonibus: *Frondosis arboribus fontibusque venerationem exhibebant.* De Prussiis sic scripsit Helmoldus, circa annum à nato Christo CIↃCLXVIII, in lib. I, cap. I: *Usque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum & fontium; quos autumant pollui Christianorum accessu.* Est hodiéque in patriâ mihi terrâ, duobus circiter passuum millibus à Godanio urbe, cum amœnissimo luco fons, vulgò accolis *hellige born*, id est, *sacer fons* dictus. cui id cognominis ex nullâ aliâ re hærere puto, quàm ex antiqua superstitione, alicui deorum dicatâ. hodiè locus est, cum villâ juxtà sitâ, æstivis opidanorum exspatiationibus celeberrimus. De incolis Scandinaviæ peninsulæ (quam ille falso adpellat Thulen insulam) ita Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Θεοὺς καὶ δαίμονας πολλοὺς σέβουσιν, οὐρανίους τε καὶ ἀερίους, ἐγγείους τε, καὶ θαλασσίους, καὶ ἄλλα ἄττα δαιμόνια, ἐν ὕδασι πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἶναι λεγόμενα. id est: *Deos ac dæmonas complures colunt, cœlesteis, aërios, terrestreis, & marinos, aliaque dæmonia, quæ in fontium fluminumque aquis esse dicuntur.* Apud Tacitum, histor. lib. V, ita Civilis, Batavorum dux, in concione ad suos: *Rhenum, & Germaniæ deos in aspectu, quorum numine capesserent pugnam.* Originem atque causam hujus superstitionis adnotare voluit Ammianus Marcellinus, Christianorum religioni alioquin haud ita iniquus scriptor, in lib. XXI, his verbis: *Et quoniam erudito & studioso cognitionum omnium principi malevoli prænoscendi futura pravas arteis assignant; advertendum est breviter, unde sapienti viro hoc quoque accidere poterit doctrinæ genus haud leve. Elementorum omnium spiritus, utpote perennium corporum, præsentienti motu semper & ubique vigens, ex his, quæ per disciplinas varias affectamus, participat nobiscum munera divinandi; & substantiales potestates, ritu diverso placatæ, velut ex perpetuis fontium venis, vaticina mortalitati suppeditant verba.* Exemplum diabolicæ hujus elusionis fuit in fonte Castalio: de quo idem auctor ita lib. XXII: *Multorum curiosior Iulianus, novam consilii viam ingressus est; venas fatidicas Castalii recludere cogitans fontis: quem obstruxisse Cæsar dicitur Adrianus mole saxorum ingenti; veritus, ne, ut ipse præcinentibus aquis capessendam rempublicam comperit, etiam alii similia docerentur.* Verùm fonteis, valleis, specus, flumina, monteis excelsos, & quidquid tandem secretum recessum, vel admirandi quiddam in sese continuerit, cur primi mortales sacra habuerint, veram, genuinamque ostendit causam & originem Mela, lib. I, cap. XIII; ubi de Corycio Ciliciæ specu ita loquitur: *Intus spatium est magis, quàm ut progredi quispiam ausit, horribile; & ideò incognitum. totus autem augustus, & verè sacer; habitarique à diis & dignus, & creditus. nihil non venerabile, & quasi cum aliquo numine se ostentat.* De Solis fonte admirando ad Ammonis templum in Africâ, Græcis simul & Latinis monumentis pervulgatum est. nec dubium, quin ab fontis veneratione templum originem invenerit. Sed maximè notabile, quod de Germanis nostris refert Tacitus, annal. lib. XIII: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prœlio, dum flumen, gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cœlo; precesque mortalium à deis nusquam propiùs audiri.* Solinus, cap. XXV, in descriptione Britanniæ insulæ: *Fontes calidi; quibus præsul est Minervæ numen.*

Ceterùm,

Ceterùm, licet omne nemus, latè patens, certo alicui deo consecratum fuerit; tamen in medio ejus penetrale, templi instar, sepibus exstructum erat; certæque in eo quercus, magnitudine atque ætate ceteris præstantiores, sacrabantur. quam rem satis graphicè exhibet Helmoldus, in chronico Slavorum, lib. I, cap. LXXXIV, his verbis: *Accidit autem, ut in transitu veniremus in nemus, quod unicum est in terrâ illâ: tota enim in planitiem sternitur. illic inter vetustissimas arbores vidimus sacras quercus, quæ dicatæ erant deo terræ illius Pronen: quas ambiebat atrium, & sepes accuratior lignis constructa, continens duas portas.* Pollux, lib. I, cap. I, sect. IX: Οἱ δὲ ἀνειμένοι θεοῖς τόποι, ἄλση τε, καὶ τεμένη, καὶ ἕρκη· id est: *Diis consecrati loci sunt, nemora, luci, septa.* Cicero, de naturâ deorum lib. I: *Præterea Samothraciam, eaque quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur, silvestribus sepibus densa.* Similia penetralia in lucis suis sacris habuisse Germanos, docet auctor noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intelligit.* Hoc penetral mox templum vocat: *Idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddit. mox vehiculum, & vestis, &, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.* Ergo totus lacus sepibus, sive penetrali fuit cinctus. In Rugiâ hunc etiamnum esse insulâ, infrà lib. III, cap. XXVII ostendetur. Pergit Helmoldus de prædicto luco ita: *Præter penateis & idola, quibus singula opida redundabant, locus ille sanctimonium fuit universæ terræ: cui flamen, & feriationes, & sacrificiorum varii ritus deputati fuerunt. illic enim secundâ feriâ populus cum flamine ac regulo convenire solebant, propter judicia. Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantùm, & sacrificare volentibus, vel quos mortis urgebat periculum.* Densa igitur fuère sepimenta, ne quis introspiceret: quod etiam Cicero, loco prædicto, testatur. Atque hactenus de locis, quos ex vetustissimo, eoque omnium gentium more consecrarunt prisci nostri Germani.

Porrò, quum deorum finxerint imagines, sive simulacra, Aegyptii, Græci, Latini, atque aliæ nonnullæ gentes; de Germanis sic Tacitum testantem suprà citavimus: *Nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem assimilare, ex magnitudine cælestium arbitrantur. lucos ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Hæc etiam opinio primam originem cepit ex æterni DEI, rerum cunctarum conditoris, præcepto, quod primo statim mortalium Adamo dederat; quodque posteà Mosen, cum reliquis legibus divinis, scripto mandare jussit. unde etiam auctor noster, historiarum lib. V, ita de populo Dei, Judæorum gente, perscripsit: *Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur. Judæi mente solâ, unumque numen intelligunt. profanos, qui deûm imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. summum illud & æternum neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sunt. non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor.* De Mose ita Diodorus, lib. XL: Ἄγαλμα δὲ θεῶν τὸ σύνολον οὐ κατεσκεύασε, διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν· ἀλλὰ τὸν περιέχοντα τὴν γῆν οὐρανὸν μόνον εἶναι θεὸν, καὶ τῶν ὅλων κύριον. hoc est: *Nullam omnino deorum imaginem fabricavit, quòd deum humanam habere formam non arbitraretur: sed cælum hoc, quod terram circumquaque ambit, solum esse deum, & cunctarum rerum dominum.* Sed exactiùs, meliúsque de eodem Mose Strabo, lib. XVI: Ἔφη γὰρ ἐκεῖνος, καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῖεν οἱ Αἰγύπτιοι, θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον. οὐδ' οἱ Λίβυες, οὐκ εὖ δὲ οὐδ' οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς, τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν, καὶ κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου δὴ τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν, τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον, τιμᾶν ἕδους χωρίς. id est: *Adfirmavit enim ille, docuitque, non rectè sentire Aegyptios, qui bestiarum ac pecorum imagines diis tribuerent; nec Afros, neque Græcos, qui hominis figuram iis adfingerent: id enim solum esse deum, quod nos simul & terram ac mare continet; quod cælum ac mundum & rerum omnium naturam adpellamus. cujus profectò imaginem nemo sanæ mentis similem alicui earum rerum, quæ penes nos sunt, audeat effingere. proinde, omnium simulacrorum effictione repudiatâ, dignum ei templum ac delubrum constituendum, ac sine aliquâ effigie colendum.* Templi certè ædificandi consilium falsò adscribitur heic Mosi. id quidpe primus agitavit Davides rex; Deo etiam tunc indignante. tandem Salomo, filius illius, perfecit. in quo quamvis parietibus septus fuerit divinus cultus; tecto tamen non fuit cohibitus; ut gentilis etiam scriptor testis est Dio, lib. XXXVI, his verbis: Τῶν μὲν ἄλλων θεῶν οὐδένα τιμῶσιν, ἕνα δέ τινα ἰσχυρῶς σέβουσι. οὐδ' ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον· ἄρρητον δὲ δὴ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, περισσότατα ἀνθρώπων θρησκεύουσι· καὶ αὐτῷ νεών τε μέγιστον, καὶ περικαλλέστατον, πλὴν καθ' ὅσον ἀχανής τε καὶ ἀνώροφος ἦν, ἐξεποίησαν. hoc est: *Nullum ex ceteris diis colunt. unum autem quemdam summo studio venerantur. nec ullum simulacrum*

in ipsis

in ipsis Hierosolymis umquàm habuerunt. nimirum illum suum deum ineffabilem, formâque expertem existimantes, religioso ejus cultu ceteros mortales superant. cui templum summæ molis, eximiæq. pulchritudinis struxerunt: quod tamen apertum, & nullo culmine tectum fuit. In eâdem fuisse cum Germanis nostris initio opinione & reliquas Celtarum nationes, Gallos, Britannos, Hispanos, atque Illyrios, haud dubium est; ut qui omnes pariter eam ex Asiâ in universam Celticam detulerint. nam quòd Gallos *Mercurii plurima* habuisse *simulacra* tradit Cæsar, belli Gall. comment. VI; id à Græcis demum Massiliensibus, quemadmodùm innumera alia, didicerunt. sic & Hispani Accitani effictionem simulacri, de quo suprà, cap. XXVIII, dictum, à Carthaginiensibus, vel Gaditanis, vel iisdem Massiliensibus, Emporias & Rhodam, opida Hispaniæ incolentibus, acceperunt. Ex germanâ suâ propriâque theologiâ, quæ habuerint deorum signa Galli, ostendit Lucanus, loco suprà citato, his verbis:

——— Simulacra mœsta deorum
Arte carent, cæsisque exstant informia truncis.
Ipse situs, putrique facit jam robore pallor
Attonitos.

Cum quibus conveniunt illa Claudiani, de Germaniæ lucis:

——— Lucosque vetustâ
Relligione truces, & robora, numinis instar
Barbarici, nostræ feriant impunè bipennes.

Magister Adamus Bremensis, de Saxonibus, ac Sveonibus: *Truncum ligni, non parvæ magnitudinis, in altum erectum, sub divo colebant, patriâ eum linguâ Irminsûl appellantes: quod Latinè dicitur universalis columna, quasi sustinens omnia.* Maximus Tyrius, dissertat. XXXVIII: Τὸ γὰρ βαρβαρικὸν ὁμοίως ἅπαντες μὲν ξυνετοὶ τοῦ θεοῦ· καθιστᾶσιν δὲ αὐτοῖς σημεῖα ἄλλοι ἄλλα. Κελτοὶ σέβουσι μὲν Δία· ἄγαλμα δὲ Διὸς Κελτικὸν ὑψηλὴ δρῦς. hoc est: *Inter barbaros similiter, qui deum non agnoscat, nemo est. alii tamen alia ei statuunt signa. Celtæ Iovem colunt. Iovis autem simulacrum apud eos est alta quercus.* Atque hoc ipsum est, quod auctor noster ait Germanos *lucos ac nemora consecrasse; deorumque numinibus adpellasse secretum illud, quod solâ reverentiâ viderint.* Sed & reliquas per terræ orbem genteis initio ejusdem fuisse cum Celtis atque Judæis opinione, omnino credibile. Ac equidem Persas non magis simulacra diis, quàm templorum claustra, componere fas habuisse ostendit Diogenes Laërtius, in proœmio, è Sotionis libris, his verbis: Τῶν δὲ ξοάνων καταγινώσκειν τοὺς μάγους, καὶ μάλιστα τῶν λεγόντων ἄρρενας εἶναι θεοὺς, καὶ θηλείας. id est: *Signa, statuasque reprehendere magos; maximéque eos, qui mares esse deos ac feminas adseverant.* cujus rei testimonium de Persis suprà etiam adduxi è primo libro Herodoti. De Jove Ammone in Africâ ita Silius Italicus, lib. III:

Sed nulla effigies, simulacrave nota deorum:
Majestate locum, & sacro implevêre timore.

Et sub finem ejusdem libri:

Mox subitum nemus, atque annoso robore lucus
Exsiluit: qualesque premunt nunc sidera quercus,
A primâ venêre die. prisco inde favore
Arbor numen habet; coliturque tepentibus aris.

De Numâ, Romanorum rege, ita Plutarchus, in vitâ ejus: Οὗτος δὲ διεκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα θεοῦ Ῥωμαίοις νομίζειν. οὐδ᾽ ἦν παρ᾽ αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν, οὔτε πλαστὸν εἶδος θεοῦ πρότερον, ἀλλ᾽ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομούμενοι διετέλουν, καὶ καλιάδας ἱερὰς ἱστῶντες, ἄγαλμα δὲ οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διετέλουν. ὡς οὔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, οὔτε ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει. Id est: *Hic vetuit Romanos hominis vel bestiæ formam tribuere deo. Neque fuit ulla apud eos antè vel picta vel ficta imago dei. sed primos* CLXX *annos templa quidem exstruxerunt, & cellas diis; simulacrum verò per id temporis habuerunt nullum: nefas putantes, augustiora exprimere humilioribus: neque adspirari aliter ad deum, quàm mente, posse.* Hæc equidem Plutarchus è Pythagoricis manasse censet dogmatibus. verùm longè credibilius est, ex eodem id Latinos pariter atque Græcos hausisse fonte, ex quo Celtæ nostri, & aliæ gentes. Primos Aegyptios templa juxtà & simulacra deûm instituisse, convenit inter auctores antiquos. Id adeò verum est, uti etiam posteriores Græci atque Latini; quum templorum, simulacrorumque institutum ab Aegyptiis majores suos accepisse scirent; ipsorum quoque deûm numina, ac religiones primos reperiisse eosdem Aegyptios crediderint. Sed de his etiam ita Lucianus in libro de deâ Syriâ: Τὸ μὲν παλαιὸν καὶ παρ᾽ Αἰγυπτίοισι ἀξόανοι νηοὶ ἔσαν· hoc est; *Priscis autem temporibus etiam apud Aegyptios absque simulacris templa erant.* Originem atque causam simulacrorum ostendere conatus est Cicero, in primo

de divinatione, his verbis: *Quis tam cæcus in rebus contemplandis umquàm fuit, ut non videret, species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum à vitæ pravitate converterent; aut superstitione, ut essent simulacra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices.* Ovidius, de Ponto lib. II, eleg. VIII:

Felices illi, qui non simulacra, sed ipsos,
Quique deûm coràm corpora vera vident.
Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
Quos dedit ars vultus, effigiemque colo.
Sic homines novêre deos; quos arduus æther
Occulit: & colitur pro Iove forma Iovis.

Certè error hic in speciem humanam effigiandi deum, Afris, Græcis, aliisque gentibus inde natus est, quòd à primis mortalibus acceperant, Deum condidisse primum hominem ad imaginem suam: quâ de re suprà, cap. XXXII, actum. quam rem profanæ istæ, falsisque religionibus deditæ nationes malè intelligentes, ipsum Deum humanâ figurâ esse putarunt. Maximus Tyrius, dicta dissertatione XXXVIII: Καὶ οὐκ ἄλογος ἡ ἀξίωσις τῶν τὰ ἀγάλματα εἰς ἀνθρωπίνην ὁμοιότητα καθισταμένων. ἡ γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐγγύτατον θεῷ καὶ ἐμφερέστατον. id est; *Nec improbandum videtur eorum consilium, qui deorum simulacra in humanam imaginem effingunt. anima enim hominis deo quàm proxima, ac simillima est.* Ceterò, de Sarmatarum sive Slavorum gente ita Helmoldus, loco prædicto: *Est autem Slavus multiplex idolatriæ modus: non enim omnes in eamdem superstitionis consvetudinem consentiunt. hi enim simulacrorum imaginarias formas prætendunt de templis, veluti Plunense idolum, cui nomen Pogoda: alii silvas & lucos inhabitant, ut est Prone, deus Aldenburg; quibus nullæ sunt effigies expressæ.* Hæc equidem opinionum in Slavorum fuit religione varietas. at apud universos pariter Germanos nulla prorsùs admittebantur deûm simulacra, nullæ effigies, nullæ imagines, nullæ formæ. Sed inquies; Quid igitur illud sibi vult, quòd Tacitus, eodem libro antè, eos ait *effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prœlium tulisse?* an non, has deorum fuisse effigies, credendum est? Minimè gentium. cave auctorem tam labilis memoriæ vitio oneres, uti, quid in eâdem paginâ scripserit, mox antequàm paginam finiret, oblitus sit. Signa hæc erant militaria, (nam de bello præcedentia simul atque consequentia loquitur) effigiesque ferarum: quemadmodùm & Romani & aliæ gentes in prœlia ferebant. hæc verò in lucorum ac nemorum penetralibus adservabantur; ut & prædictis Romanis in templorum sacrariis: quod latiùs infrà ostendam. Ac ne mens tua circa has imagines in aliquo relinquatur dubio, quod alius locus ejusdem libri excitare possit; hunc quoque explanabo. De Aestiorum igitur gente, trans Vistulam flumen Prussiam Livoniamque olim incolente, ita noster: *Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat.* Ex his equidem intelligi poterat, simulacrum Matris deûm fuisse formam apri. Sed falsò. Non ipsius deæ erat imago, seu effigies, sed superstitionis tantùm, sive religionis signum, quo se ab aliis nosci volebant deæ cultores. Sic fulmen Jovis, ægis Minervæ, columnæ Herculis, fuerunt signa, non simulacra, nec imagines. Quemadmodùm verò Romani ac Græci, aliæque gentes, suam cuique deo adsignarunt feram, vel avem; sic ex communi omnium gentium vetustissimoque more, Germani quoque suis diis alii aliam adscripserunt feram; cujus formâ pro insigni militari utebantur: quod clariùs suo loco demonstrabo.

Caput XXXV.

De sacerdotum vestitu cultuque, & de sacrorum ritibus.

Loca, in quibus sacra diis peragebantur, superiori capite indicata sunt. de ipsis sacrificiis quamvis satis ampla jam alii ante me conati sunt componere volumina; tamen, ne hac parte Germanorum meorum theologia manca relinquatur, pauca quædam & ego de iis hoc loco adferam, haud vulgaria.

Sacrificasse priscos Germanos diis, quemadmodùm reliquæ gentes, ostendit disertè auctor noster, in libro de Germaniâ, his verbis: *Deorum maximè Mercurium colunt. cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Suevorum & Isidi sacrificat.* Et annal. lib. XIII: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Hinc & hostiis & victimis vocabula quæsita apud Latinorum vetustissimos. Ovidius, fastorum lib. I:

Victima,

Victima, quæ cecidit dextrâ victrice, vocatur:
Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Cæſar, belli Gallici comment. VI: *Natio eſt omnis Gallorum admodùm dedita religionibus.* De Britannis Solinus, cap. XXV: *Deos percolunt.* De Hiſpanis Strabo, lib. III: Θυτικοὶ δ᾽ εἰσὶ Λυσιτανοί. id eſt: *Immolationibus ſtudent Luſitani.* De Scandinaviæ peninſulæ incolis, Svedis ac Norvagiis Procopius, rerum Gothicarum lib. II: Θύουσι δὲ ἐνδελεχέστατα ἱερεῖα πάντα· id eſt; *Sacrificant quamfrequentiſſimè omnis generis hoſtias.* Religioſi igitur admodùm fuêre omnes Celtæ. De modo ac ritu ſacrificandi apud Germanos noſtros antequàm dicam, de hominibus primùm dicendum erit, qui ſacrificia curarunt. Sacerdoteis eos fuiſſe, non ſolùm apud idololatras genteis, ſed apud ſummi etiam æternique Dei ſelectum populum, Iudæorum nationem, ſatis conſtat. Germanis etiam quum ſui fuerint ſacerdotes, ut ſuprà, cap. XXII, demonſtratum; ab his ſacra deûm adminiſtrata fuiſſe, nemini dubitare licet. Cæſar, prædicto comment. VI, ita de Gallorum Druidis: *Illi rebus divinis interſunt; ſacrificia publica ac privata procurant.* & poſteà: *Qui ſunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque verſantur, aut pro victimis homines immolant, aut ſe immolaturos vovent: adminiſtrisque ad ea ſacrificia Druidibus utuntur.* Strabo etiam firmiùs adſeverat, in lib. IV: Ἔθυον δὲ οὐκ ἄνευ Δρυΐδων· id eſt; *Sine Druidibus nulla ſacra faciebant.* Diodorus lib. V, eosdem Druides ádpellans philoſophos, Ἔθος δ᾽ αὐτοῖς ἐστιν, inquit, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου· διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. id eſt: *Mos illis eſt, nulla ſacra ſine philoſopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quaſi colloquutores, gratiarum ſacra diis obferenda, per hos internuntios bona ab illis expetenda cenſent.* Hæc non minùs de Germanis, quàm de Gallis intelligenda. quidpe Diodorus utriusque gentis, ad Scytharum (ſive ii Sarmatæ fuerint) uſque fineis, mores ſe perſequuturum promittit. Strabo verò, eodem libro paullo antè, ita tradit de utrâque gente: Καὶ γὰρ τῇ φύσει καὶ τοῖς πολιτεύμασιν ἐμφερεῖς εἰσιν οὗτοι, καὶ συγγενεῖς ἀλλήλοις. hoc eſt: *Nam & naturâ & vitæ inſtitutis gentes hæ ſimiles, & cognatæ ſunt inter ſe.* quod & poſteà, lib. VII, adfirmat. Ergo, quia jam conſtat, omnibus rebus divinis Germanos adhibuiſſe ſacerdotum operam, de horum cultu, ornatuque, quo inter ſacrificandum uſi ſint, proximè nunc diſpiciendum eſt. Plato, de legibus lib. XII: Χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ᾽ ἂν θεοῖς εἴη· quæ ita vertit Cicero, de legibus lib. II: *Color albus præcipuè decorus deo eſt.* Hæc ſanè opinio non à Platone primùm, aut ullo alio mortalium fuit ſomniata, temeréve ac vanè excogitata: ſed ab ipſo æterno Deo primo mortalium Adamo cum reliquis ſacrorum ritibus tradita: poſteáque per Moſen populo ſuo Judæorum genti declarata; ut patet ex ſacratiſſimis Moſis monimentis. ſic namque tradit in libro Levitici, cap. VI, verſ. X: *Indutus ſacerdos veſtimento ſuo lineo, & femoralibus lineis.* & cap. XVI, verſ. IV: *Tunicam lineam ſanctam induito; & femoralia linea ſunto ſuper carnem ejus; baltheoque lineo accingitor; & cidari lineâ tegitor.* item cap. eod. verſ. XXXII: *Quum induerit ſacerdos veſtimenta linea, veſtimenta ſacra.* Ab Adamo quum idem inſtitutum, quaſi per manuum traditiones, ad Noachum uſque, & terrarum inundationem perveniſſet; poſt inundationem, ab hujus nepotibus in omneis ſimul orbis terrarum partes diſperſum eſt; perpetuóque in hæc uſque tempora obſervatum. nam præter Europæos, Aſiaticos, atque Afros, Americanorum quoque ſacerdoreis, ſacra peracturos, candido velari veſtitu, ſatis notum eſt. De Perſarum magis ita Diogenes Laërtius, in proœmio: Τούτων δὲ ἐσθὴς λευκή· id eſt: *His veſtis candida.* De Jovis Ammonis ſacerdotibus Silius Italicus, ſub initium libri III:

—— *Nec diſcolor ulli*
Ante aras cultus: velantur corpora lino;
Et Peluſiaco præfulget ſtamine vertex.

Et de iisdem, ſub finem ejusdem libri:

—— *Ante aras ſtat veſte ſacerdos*
Effulgens niveâ.

Ovidius Triſtium lib. V, eleg. V, ſacrificaturus diis, natali die conjugis ſuæ:

Quæque ſemel toto veſtis mihi ſumitur anno,
Sumatur fatis diſcolor alba meis.

Faſtorum lib. IV:

Alba decent Cererem; veſteis Cerealibus albas
Sumite: nunc pulli velleris uſus abeſt.

Metamorph. lib. X:

Feſta piæ Cereri celebrabant annua matres

Illa, quibus niveâ velatis corpora veste
Primitias frugum dant spicea serta suarum.

Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. III:

Delius heic longè candenti veste sacerdos
Occurrit.

Virgilius Aeneid. lib. XII:

—— *Alii fontemque ignemque ferebant*
Velati lino.

Proinde Germanorum quoque sacerdotibus album, sive candidum fuisse amictum, nemini dubium esse debet. Ac de Gallis, Germanorum consangvineis, apertissimum est testimonium Plinii, in lib. XVI, cap. XLIV. *Nihil habent*, inquit, *Druidæ visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius.* & paullo pòst: *Sacerdos candidâ veste cultus, arborem scandit, falce aureâ demetit. candido id accipitur sago. tum deinde victimas immolant.* Germani quum etiam feminis usi sint sacerdotibus; has quoque albo vestitu cultas refert Strabo, lib. VII, his verbis: Ἔθος δέ τι τῶν Κίμβρων διηγοῦνται τοιοῦτον· ὅτι ταῖς γυναιξὶν αὐτῶν συστρατευούσαις, παρηκολούθουν προμάντεις ἱέρειαι πολιότριχες, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι, γυμνόποδες. id est: *Morem fuisse Cimbris usitatum ferunt hujusmodi: Uxores eorum, quæ unà cum viris in bellum proficiscebantur, fatidicas quasdam comitatas fuisse sacerdoteis, capillo cano, candido vestitu, carbasinis amictas saguli, quæ fibulis subnectebantur; cingulo cinctas æreo, nudisque incedenteis pedibus.* Quid *sagulum*, sive *sagum* apud Germanos fuerit suprà, cap. XVI, cognitum est: ubi etiam feminarum amictus explicatus, ex his Taciti verbis: *Nec alius feminis, quàm viris, habitus: nisi quòd feminæ sæpiùs lineis amictibus velantur; eosque purpurâ variant; partemq; vestitus superiorem in manicas non extendunt, nudæ brachia, & lacertas: sed & proxima pars pectoris patet.* Eodem amictu & sacræ illæ feminæ velabantur. nisi quòd purpurâ non variato. super hunc amictum carbasino sive lineo contegebantur sagulo. Sic Vestalibus quoque apud Romanos virginibus ἐσθῆτα καρπασίνην tribuit Dionysius Halicarnassensis, lib. II. Apud Germanos quia omnes pariter viri sagulis tegebantur; sacerdoteis quoque viros candido amictos fuisse sagulo, cummaximè credibile est. De cetero veste tecti fuêre strictâ illâ, & singulos artus exprimente. Coronabantur prætereà in sacrificiis non modò victimæ & altaria, sed & homines sacrificantes. Apollonius, Ἀργοναυτικῶν lib. II:

Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα.
Flavaque sunt viridi redimiti tempora lauro.

Virgilius, Aeneid. lib. III:

——— *Phœbique sacerdos*
Vittis & sacrâ redimitus tempora lauro.

Item Aeneid. lib. XII:

Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Aeneid. lib. VIII:

Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Et γεωργικῶν lib. I: —— *Neque antè*

Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, & carmina dicat.

Plinius, loco prædicto: *Nihil habent Druidæ visco, & arbore, in quâ gignatur (si modò sit robur) sacratius. Iam per se roborum eligunt lucos. nec ulla sacra sine eâ fronde conficiunt. enimverò quidquid adnascatur illis, è cœlo missum putant; signumque esse electæ ab ipso deo arboris.* Ergo & ipsi Druidæ sacrificantes quercu viscosaque fronde tempora redimiti fuerunt. Hæc igitur de sacerdotum amictu, ornatuque.

De locis, in quibus sacra fiebant, superiori capite dictum. nempe fuisse apud Germanos lucorum penetralia, densissimis sepibus cincta. In his igitur ara haud dubiè excitabatur, ut apud alias genteis, ex viridi gramine, sive cespitibus. Virgilius, Aeneid. lib. XII:

—— *Parabant*
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas.

Silius, lib. VII, de Romano exercitu:

—— *Mille hinc (venerabile visu)*
Cespite de viridi surgunt properantiùs aræ.

Et

Et lib. XVI, de fœdere inter Scipionem & Syphacem, in Africâ icto:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris.

Ovidius, Trist. lib. V, eleg. V:

Araque gramineo viridis de cespite fiat.

Hujusmodi ergo fuêre aræ, de quibus Tacitus, annalium lib. I, ad cladem Varianam loquitur his verbis: *Lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* Quin ipse Jehova hujusmodi sibi erigere aram Mosen jussit; teste ipso Mose, Exodi cap. XX, vers. XXIV, his verbis: *Aram terream facito mihi: uti sacrifices supra eam holocausta tua.* Ab Adamo igitur prima hujusmodi ararum origo. quam posteà repetiit Noachus, arcam egressus. Ceterùm arâ erectâ, instrumenta, quibus mactaretur aperireturque victima, & vasa cum aquis, quibus purgarentur exsta, simul inferebantur. Virgilius, loco prædicto:

—— Parabant
In medioque focos, & diis communibus aras
Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
Velati lino, & verbenâ tempora vincti.

Omnia ista ad eumdem ferè modum apud Judæos fuisse administrata, Mosis nos docent leges atque instituta, ipsius Dei jussu perscripta. His ita in penetralibus præparatis, ignique in sacrâ arâ excitato, victima adducebatur. Silius, loco suprà citato:

Et simul exstructis cespes surrexerat aris,
Victimaque admotæ stabat subjecta bipenni.

De victimis sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Mercurio humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant.* De humanis istis hostiis posteriùs agam. nunc de animalium victimis. Omnis generis animalia eos immolasse, auctor est Procopius, rerum Gothic. lib. II, de Sveonibus, Gutis, ceterisque Scandinaviæ peninsulæ incolis ita loquens: Θύουσι δὲ ἱερεῖα πάντα· id est; *Immolant omnis generis hostias.* Et de Germanorum consangvineis Gallis Strabo, lib. IV: Κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλου ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα καὶ παντοῖα θηρία καὶ ἀνθρώπους ὁλοκαυτοῦν. hoc est: *Fœni colosso exstructo, lignoque subdito, pecudes & omnis generis animalia, ac homines concremabant.* Hoc equidem colosso, è singulari more, in publicis majoribusque sacrificiis utebantur; in quo non solùm omnis generis, sed omnis etiam coloris animalia haud dubiè cremata fuêre. in minoribus candidum colorem, ut in aliis rebus sacris, sic & in victimis spectatum fuisse, ostendit Plinius, loco prædicto. *Sacrificiis,* inquit, *epulisque ritè sub arbore præparatis, duos admovent candidi coloris tauros; quorum cornua tunc primùm vinciantur.* Non Celtarum hoc fuisse proprium, sed aliis etiam gentibus commune, docent passim auctores. Virgilius, Aeneid. lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Silius, lib. III; de Annibale Pœno:

Iamque deûm regi Martique sub omine fausto
Instauratur honos: niveoque ante omnia tauro,
Placatur meritis monitor Cyllenius aris.

Valerius Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. I:

—— Dabit auratis & cornibus igni
Colla pater; niveique greges altaria cingent.

Ovidius, Tristium lib. IV, eleg. II:

Candidaque adductâ collum percussa securi
Victima purpureo sangvine tingit humum.

Idem, de Ponto lib. IV, eleg. IV:

Colla boveis niveos certa præbere securi.

Et eod. lib. eleg. IX:

Albave opimorum colla ferire boum.

Sed candidi coloris victimæ superis tantùm immolabantur diis. inferis ater color quærebatur. Virgilius, Aeneid. lib. VI, de Aeneâ in Avernum antrum descendente:

Quattuor heic primùm nigrantes terga juvencos
Constituit.

Et paullo pôst: *——— Ipse atri velleris agnam*
Aeneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit.

Plinius, lib. XXX, cap. II, de Nerone, magicas scrutante arteis: *Dies eligere certos, liberum*

erat; pecudeis verò, quibus non nisi ater colos esset, facile. Juvenes immolasse Celtas boveis, ut & aliæ gentes, liquidò docet loco superiori Plinius; ubi tradit, *tunc primùm cornua eorum fuisse vincta.* unde etiam juvencos adpellat Virgilius. Lucianus, in libro de sacrificiis: Ἀλλ' οὗτοι θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μηδὲ τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ. id est: *Iam verò quum immolant, primùm sertis coronant pecudem, multòque antè explorant, num legitima sit, & sacris idonea, ne quid fortè mactent ex his, quæ religio repudiat; deinde ad aram adplicant.* Ergo Celtæ nostri victimam quoque quernâ fronde ac visco coronarunt. Ceterùm victimâ etiam in hunc modum paratâ, sacerdos manus purâ aquâ abluebat. Hesiodus ἐν τοῖς ἔργοις·

Μηδέ ποτ' ἐξ ἠοῦς Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Χερσὶν ἀνίπτοισι, μηδ' ἄλλοις ἀθανάτοισι.
Neque umquàm de manè Iovi libato nigrum vinum
Manibus illotis, neque aliis immortalibus.

Homer. Iliad. VI:

Χερσὶ δ' ἀνίπτοισι Διὶ λείβειν αἴθοπα οἶνον
Ἅζομαι.
Manibus illotis Iovi libare nigrum vinum
Metuo.

Dionysius Halicarnassensis, lib. VII, de Romanis loquens: Συντελεσθείσης δὲ τῆς πομπῆς, ἐθυόντων εὐθὺς οἵ τε ὕπατοι καὶ τῶν ἱερέων οἷς ὅσιον, καὶ τῶν θυηπόλων. τρόπος ὁ αὐτὸς ἦν τῷ παρ' ἡμῖν. χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι, καὶ Δήμητρος καρποὺς ἐπιρράναντες αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατευξάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. τῶν δὲ οἱ μὲν, ἑστῶτος ἔτι τοῦ θύματος, σκυτάλῃ τοὺς κροτάφους ἔπαιον· οἱ δὲ πίπτοντος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας· καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζειᾶς ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν. οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιθέντες, ὕφηπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. ἕκαστον δ' ὅτι κατὰ νόμους ἐγίνετο τοὺς ἀμφὶ θυσίας ὑφ' Ἑλλήνων κατασταθέντας, ἐκ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως γνῶναι ῥᾴδιον. Hoc est: *Peractâ pompâ, confestim sacrificabant consules, sacerdotesque, quibus fas erat, & victimarii: idque more nostratium. lotis enim manibus, & lustratis aquâ purâ victimis, inspersisque in eorum capita frugibus cerealibus, conceptisque precibus, tum demum ministros mactare eas jubebant. quorum alii stantem etiam tum hostiam fuste feriebant in tempora: alii suppositis cultris cadentem excipiebant; & mox excoriatam concidebant membratim; delibatasque ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; & vinum inter adelendum effundebant. quæ juxta Græcas sacrificiorum leges factitata esse, ex Homeri poësi facile cognoscere est.* Imò non ex Græcorum hæc apud Romanos fiebant legibus, sive institutis: sed ex omnium gentium more, à primo mortalium patre Adamo, & deinde à Noacho tradito. nam ipsum æternum Deum, rerum omnium auctorem, sacra docuisse Adamum eadem, quæ posteà Judæorum genti in ceteris legibus conscribere jussit Mosen, suprà, cap. XXIII, ostensum est. Atque hinc est illa rituum similitudo apud omneis pariter genteis. Lucianus, in dicto libro, de Aegyptiis loquens: Αἱ δὲ θυσίαι καὶ παρ' ἐκείνοις αἱ αὐταί, πλὴν ὅτι πενθοῦσι τὸ ἱερεῖον, καὶ κόπτονται περιστάντες ἤδη πεφονευμένον· οἱ δὲ θάπτουσι μόνον, ἀποσφάξαντες. *Porrò sacrorum peragendorum idem apud illos ritus, qui apud alios; nisi quòd hostiam luctu prosequuntur; jamque mactatæ circumfusi membra laniant: alii verò sepeliunt tantùm, postquàm occiderint.* Sacerdos igitur, victimam immolaturus, vinum, sive, ubi hoc in interioribus Germaniæ partibus deerat, alium quempiam liquorem, inter media animalis cornua fundebat. mox manu lævâ in fronte animalis setas adprehendens, eademque libamina adfundens flammis; deum, sive deos, quibus victimam immolabat, precabatur. Virgilius, Aeneid. lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candenti vaccæ media inter cornua fundit.

Et libro VI:

Quattuor heic primùm nigranteis terga juvencos
Constituit: frontique invergit vina sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imposuit sacris libamina prima;
Voce vocans Hecaten: caloque Ereboque potentem
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris.

Ovidius, μεταμορφ. lib. VII: —— *Dum vota sacerdos*
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum.

Et

Et Tristium lib. v, eleg. v:

Da mihi thura puer, pingves facientia flammas;
Quodque pio fusum stridat in igne merum.

De Aegyptiis, Herodotus, lib. II: Ἀγαγόντες τὸ κτῆνος πρὸς τὸν βωμὸν, πυρὴν καίουσι· ἔπειτα δὲ ἐπ' αὐτοῦ οἶνον ἐπισπείσαντες, καὶ ἐπικαλέσαντες τὸν θεὸν, σφάζουσι. id est: *Pecude ad aram adductâ, pyram incendunt. deinde super hostiam libato vino, ac deo invocato, eam mactant.* Plinius, dicto suprà loco de Druidarum visco: *Tum deinde victimas immolant; precantes, ut suum donum deus prosperum faciat his, quibus dederit.* Apud Judæos quoque, ex lege divinâ eum, qui sacrificium offerebat, victimæ manu impositâ, preceis peregisse, haud obscurè patet ex Levit. cap. I, ÿ. IV; cujus verba hæc sunt: *Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum.* Sed clarius posteà cap. XVI, vers. XXI: *Nitens Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci, qui vivus erit, confitebitur super ipsum omneis iniquitates filiorum Israëlis.* Carminibus peractas fuisse preceis apud profanas genteis, ostendit Ovidius, trist. lib. II, hoc versu:

Exorant magnos carmina sæpè deos.

Feriundi victimam modus haud idem fuit apud omneis. Dionysius Halicarnassensis, loco prædicto, *fuste* Romanos percussisse tradit. è diverso Ovidius *securi*; & Silius *bipenni*. Scytharum ritum eâdem in re talem memorat Herodotus, lib. IV: Τὸ μὲν ἱρήιον αὐτὸ ἐμπεποδισμένον τοὺς δύο πόδας τοὺς ἐμπροσθίους ἕστηκε· ὁ δὲ θύων, ὄπισθεν τοῦ κτήνεος ἑστεὼς, σπάσας τὴν ἀρχὴν τοῦ στρόφου, καταβάλλει μιν· πίπτοντος δὲ τοῦ ἱρηίου ἐπικαλέει τὸν θεὸν, τῷ ἂν θύῃ· καὶ ἔπειτα βρόχῳ περὶ ὦν ἔβαλε τὸν αὐχένα· σκυταλίδα δὲ ἐμβαλὼν περιάγει, καὶ ἀποπνίγει. id est: *Victima ipsa primoribus implicita pedibus adsistit. ejus à tergo adstans immolator, laquei extremo sublato pecudem ferit. eâ concidente, deum precatur, cui illam mactat. mox circumdat laqueum collo: injectoque baculo circumducit, hostiamque strangulat.* At hic ritus Scytharum proprius. reliquas genteis fuste vel securi ferisse, moxque cadentem cultro suffodisse, ex suprà citatis manifestum est. Id ex ipsius, credo, æterni Dei instituto, quod dederat primo sacrificatori Adamo; ut haud obscurè patet è Mosis legibus, de ritu sacrificiorum conscriptis. Ceterùm auctor est Trebatius, apud Macrobium, Saturnalior. lib. III, cap. V, *hostiarum duo fuisse genera; unum, in quo voluntas dei per exsta disquirebatur; alterum, in quo sola anima deo sacrabatur; unde etiam animales hostiæ vocabantur.* Hostia igitur consultoria, statim ut humi prolapsa jacebat, cultro recludebatur, exstaque inspiciebantur. Virgilius, dicto Aeneidos lib. IV:

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deûm pingveis spatiatur ad aras;
Instauratque diem donis: pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exsta.

Eumdem ritum observasse & Druidas nostros, testis est Diodorus, lib. V: οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσιν. id est; *Hi ex auspiciis, & victimarum exstis de futuris divinant.* Strabo lib. III: Θυτικοὶ δ' εἰσὶ Λυσιτανοί· τά τε σπλάγχνα ἐπιβλέπουσιν οὐκ ἐκτέμνοντες· προσεπιβλέπουσι δὲ καὶ τὰς ἐν τῇ πλευρᾷ φλέβας· καὶ ψηλαφῶντες καὶ τεκμαίρονται. hoc est: *Sacrificiis Lusitani student: & exsta inspiciunt non exsecta. præterea & laterum venas inspiciunt: ac contrectando etiam divinant.* Porrò sangvis concidentis hostiæ, paterâ exceptus, aræ per sacerdotem adfundebatur. Lucianus, dicto libro de sacrificiis: ὁ δὲ ἱερεὺς αὐτὸς ἕστηκεν ᾑμαγμένος, καὶ ἀνατέμνων τὸ ζῷον, καὶ τὰ ἔγκατα ἐξαίρων, καὶ καρδιουλκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων. hoc est: *Sacrificus autem ipse, sangvine conspersus, animal incîdit, intestina educit, cor evellit, cruoremque aræ circumfundit.* Eâ de re Dei etiam populo lex data, passim à Mose perscribitur. ut Exodi cap. XXIX, ÿ. XVI: *Jugulato ariete, accipiens sangvinem ejus, insperges altari circumquaque.* Levit. cap. I, ÿ. V: *Quando jugulabit sacerdos subrumum juvencum coram Iehovâ, offerentes filii Aharonis sacerdotes sangvinem ejus, spargent eum circumquaque super altare.* & cap. XVII, ÿ. VI: *Adsperget sacerdos ipse sangvinem sacrificiorum super altare Iehovæ.* Atque istas equidem victimas consultorias, inspectis exstis, totas flammis tradebant gentes. Lucianus, loco prædicto: Ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας ὁ ἱερεὺς, ἐπέθηκε φέρων αὐτῇ δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρόβατον. id est: *Post omnia demum incenso igni, capram ipsam pariter cum pelle deportatam imponit sacerdos; ipsam item cum lanâ ovem.* Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras;
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingve superque oleum fundens ardentibus exstis.

Apud veri Dei populum, Judæorum gentem, quum ex divinâ institutione hostiarum aliæ

forent *votivæ*, sive in gratiarum actionem oblatæ, quas Græci vocant εὐχαριστικάς; aliæ verò *expiatoriæ*: has quoque totas flammis fuisse traditas, ex Mosis patet legibus. Sic enim ille in Exodi capite XXIX, ỷ. XI, & sequentibus, de Aharonis, filiorumque ejus expiatione & consecratione scribit: *Et jugulabis juvencum illum coram Iehovâ. Deinde accipiens de sangvine ejus, impones cornibus altaris digito tuo. Omnem autem reliquum sangvinem effundito versùs fundamentum altaris. Accipiens quoque omnem adipem, qui operit intestina, & reticulum, quod est super jecur, ambosque renes ejus, & adipem, qui est super illos; adolebis super altare. Carnem verò juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus, igne comburito extra castra. Oblatio est pro peccato.* Eidem ritus circa expiatorium sacrificium traduntur Levit. cap. IV, vers. III, & sequentibus, ad usque XXIII. Sed breviùs de expiatoriis hisce hostiis, versiculo ultimo capitis VI: *Omne peccatum, de cujus sangvine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditor; igne comburitor.* Hoc genus sacrificii, sæpius adpellatur, Numer. cap. XV, XXVIII, & XXIX, *sacrificium*, sive *holocaustum igne absumendum, in odorem gratum Iehovæ.* Sed hactenus de holocaustis, id est, de hostiis consultoriis, ut apud gentileis vocabantur populos, quæ totæ comburebantur.

De *animali hostiâ* sola diis sacrabatur anima; teste Trebatio. Et quia anima pecudis erat ipse sangvis; teste ipso rerum cunctarum opifice, apud Mosen, in libro genes. cap. IX, vers. IV, his verbis; *Carnem cum sangvine ejus, qui anima est ipsius, ne comeditote*; quæ sæpiùs repetuntur Levit. cap. XVII: sangvis, paterâ exceptus, flammis infundebatur. unde Virgilius, Aeneid. VIII, de Euandri sacrificio:

Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
Amphitryonidæ magno, divisque ferebat,
Ante urbem in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque senatus
Thura dabant: tepidusque cruor fumabat ad aras.

Ipsa verò victimæ viscera cum exstis in epulas sacrificantibus parabantur. Hinc paullo pòst Virgilius ita Euandrum refert Aeneam adloquentem:

Intereà sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum.
Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula.
Tum lecti juvenes certatim, aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum; onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul & Trojana juventus
Perpetui tergo bovis, & lustralibus exstis.

Idem, Aeneid. lib. I:

Tergora diripiunt costis, & viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubusque trementia figunt.

Ad hæc ita Servius: *Viscera non tantùm intestina dicimus; sed quidquid sub corio est. ut; In Albano Latinis visceratio dabatur. id est, caro.* Et Aeneid. lib. III, ita poëta canit de Ulyssis sociis, à Cyclope in Siciliâ consumptis:

Visceribus miserorum & sangvine vescitur atro.

Ad quæ ita Servius: *Viscera propriè carnes sunt.* Aliter tamen paullo Dionysius Halicarnassensis, loco suprà citato: οἱ δὲ πίπτοντος τοῦ θύματος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας. καὶ μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους· ἃς ἀλφίτοις ζειᾶς ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν· οἱ δ' ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιθέντες, ὑφῆπτον, καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. Hoc est: *Alii verò suppositis cultris cadentem hostiam excipiebant: & mox excoriatam concidebant membratim: delibatasque ex singulis exstis aliisque membris primitias farreâ farinâ imbuebant, & in canistris offerebant sacrificantibus: qui aris impositas succendebant; vinum inter adolendum adfundentes.* Reliqua in epulas cedebant sacrificantibus. Sic Moses quoque Exodi cap. XVIII, ỷ. XII: *Acceptum obtulit Iethro socer Mosis sacrificium, & victimas Deo. & venit Aharon, & omnes seniores Israëlis, ad comedendum cibum cum socero Mosis, coram Deo ipso.* Ceterùm farinâ consperserunt sacrificium omnes gentes. Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de thure loquens: *Nec minùs propitii dii erant molâ salsâ supplicantibus: imò verò, ut palàm est, placatiores.* Salsam intelligit farinam. Sed salem sacrificiis adhibuerunt & ipsi Judæi, ex ipsius Dei instituto; quod ita perscribitur à Mose, Levit. c. II, ỷ. XIII: *Omnem oblationem muneris*

neris tui sale salito: neque cessare sinito salem fœderis Dei tui à munere tuo. cum omni oblatione tuâ offerto salem. Vinum igni affusum fuisse inter adolendum, modò è Dionysio intelleximus. de oleo ita suprà audivimus loquentem Virgilium, Aeneid. lib. VI:

Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Dei quoque populum Judæos vino oleoque ad sacrificia ex divino instituto usos fuisse, passim testatur Moses in dicto Levitico. Virgilius, dicto suprà libro VIII Aeneidos, in Euandri sacrificio, ita pergit, post narratam, dapibus remotis, de Caco seu fabulam, sive historiam:

Quare agite ô juvenes, tantarum in munere laudum,
Cingite fronde comas; & pocula porgite dextris:
Communemque vocate deum, & date vina volentes.
Dixerat, Herculeâ bicolor cùm populus umbrâ
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus: ocius omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
Devexo intereà propior fit vesper olympo:
Iamque sacerdotes, primusque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras:
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circùm,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudeis
Herculeas, & facta ferunt.

Multa, adeóque pleraque ad hunc peregisse ritum in sacrificiis suis Celtas, maximè credibile est; quando aliæ quoque gentes ferè eumdem observarunt. Festos autem egisse dies, festasque sæpè ac ludicras cum solennibus epulis nocteis Germanos nostros, mox infrà ostendam.

Ceterùm apud alias genteis ipsos homines, pro quibus sacra fiebant, manum rebus admovisse divinis, patet ex Didonis exemplo: de quâ sic Virgilius;

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Item ex Aeneæ exemplo: —— *Ipse atri velleris agnam*
Aeneas matri Eumenidum, magnæque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.

Nisi fortè Aeneam Didonemque sacris fuisse initiatos, suspicari libet. Certè profanos etiam homines aliquam admovisse manum, liquet ex his ejusdem poetæ verbis:

Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Thura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

Sic & Martialis lib. VIII:

Dat populus, dat gratus eques, dat thura senatus.

Apud Judæos etiam manum victimæ imposuisse ipsum, qui eam pro peccatis suis offerebat, ostendit Moses, Levit. cap. I, vers. IV, his verbis: *Nitetur manu suâ super caput holocausti sui; ut sit acceptum pro ipso, ad expiandum ipsum.* At apud Celtas nostros, nemini, nisi uni sacerdoti, sacra attingere atque peragere, fas fuisse, docet Diodorus, lib. V: ἔθος δ' αὐτοῖς ἐστι, μηδένα θυσίαν ποιεῖν ἄνευ φιλοσόφου. διὰ γὰρ τῶν ἐμπείρων τῆς θείας φύσεως, ὡσπερεί τινων ὁμοφώνων, τὰ χαριστήρια τοῖς θεοῖς φασὶ δεῖν προσφέρειν, καὶ διὰ τούτων οἴονται δεῖν τἀγαθὰ αἰτεῖσθαι. id est: *Mos illis est, nulla sacra sine philosopho peragere. per hos enim, veluti divinæ naturæ gnaros, & quasi colloquutores, gratiarum sacrificia diis offerenda; per hos internuntios bona ab illis expetenda, censent.* Porrò de sacrificiorum oblatoribus ita Lucianus, in dicto libro de sacrificiis: Προσάγουσι τὰς θυσίας, βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργός, ἄρνα δὲ ὁ ποιμήν, καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δέ τις λιβανωτόν, ἢ πόπανον· ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεόν, φιλήσας μόνον τὴν αὑτοῦ δεξιάν. id est: *Victimas offerunt, bovem aratorem agricola, agnum opilio, capram caprarius: est qui thus, & qui placentulam offerat. at si quis pauper fuerit, is ita deo litat, uti suam ipsius dextram dumtaxat exosculetur.* De Sarmatis ita Helmoldus lib. I, cap. LXXXIV: *Ingressus atrii omnibus inhibitus, nisi sacerdoti tantùm, & sacrificare volentibus; vel, quos mortis urgebat periculum: his enim minimè negabatur asylum.*

Nempe,

Nempe, quum nemini penetralia ingredi concessum, nisi unis sacerdotibus, & pro quo, seu quibus sacra ii facerent; tamen, si quis, graviore periculosioreque adflictus morbo, ipse victimam pro sua salute propter inopiam offerre nequiret; huic aliorum adsistere hostiis, precesque pro se deo fundere, licebat. Maximâ cum reverentiâ accessisse sacrificanteis, & summâ cum veneratione adstitisse sacris, vel potiùs in genua, adeóque sæpè in faciem procubuisse; haud dubium est. hinc enim illa manus exosculatio, apud Lucianum: hinc totius corporis incurvatio, maximè verò frontis inclinatio, seu capitis submissio, sacris etiam Christianorum libris notata. Nec aliunde hujusmodi ritus supplicantium, honorantiumq; superiores, omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus usurpati, quàm ex ipsis sacrorum ceremoniis; quas primus mortalium liberos suos edocuit Adamus, ut jam dudum ostensum est. Ammiani Marcellini hæc sunt verba, lib. XIV: *Alemannorum reges & populi, formidantes, per oratores, quos videtis, summissis cervicibus concessionem præteritorum poscunt, & pacem.* Et lib. XVII, de Quadis, Germanicâ gente: *Qui, quum oblati, eorum ritu stantes curvatis corporibus, facinora gravia purgare non possent; ultimæ sortis infortunia metuentes, dederunt obsides imperatos.* De iisdem lib XXX: *Cúmque, membris curvatis, starent metu debiles, & præstricti; docere jussi, quæ ferebant, usitatas illas causationum species, jurandi fidem addendo, firmabant.* Et dicto lib XVII: *Quados, Sarmatis adjumenta ferenteis, attrivimus. qui post ærumnosa dispendia inter decursus, & repugnandi minaces anhelitus, quid nostra valeat virtus experti, manus, ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine, ponè terga vinxerunt; restareque solam salutem contemplantes in precibus, affusi sunt vestigiis Augusti clementis.* Similia his, adeóque eadem sunt, quæ, lib. XVIII, in Mesopotamiâ gesta narrat, his verbis: *Antoninus, ambitiosè prægrediens agmina, ab Ursicino agnitus, & objurgatorio sono vocis increpitus, proditorque & nefarius adpellatus, sublatâ tiarâ, quam capite summo ferebat honoris insigne, desiluit equo; curvatis membris, humum vultu penè contingens salutavit, patronum adpellans & dominum, manus post tergum connectens; quod apud Assyrios supplicis indicat formam.* & mox: *Simul hæc dicens, è medio prospectu abscessit, non aversus, sed, dum evanesceret, verecundè retrogradiens, & pectus ostentans.* Apud Lucianum, in Dialogo de amicitiâ, ita Toxaris Scytha: Αὐτὸς δὲ ἐκπετάσας χαμαὶ τὴν βύρσαν, κάθηται ἐπ' αὐτῆς, εἰς τοὐπίσω περιαγαγὼν τὼ χεῖρε, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ἀγκώνων δεδεμένοι. καὶ τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ἡ μεγίστη ἱκετηρία. id est: *Ipse autem extenso humi corio insidet, manibus in tergum reductis; more eorum, qui à cubitis vincti sunt. atque hoc equidem apud nos maximum supplicandi genus.* Sic arbitror Quados quoque nostros manus post terga non vinculis ligatas (id enim unde aut quomodò in pugnæ celeritate?) sed digitis pectinatim inter se implexis connexas, atque inter se complicatas habuisse. Sed de hoc ritu, in sacris observato, ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sangvinis populi legationibus coëunt; cæsóque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Est & alia luco reverentia. nemo, nisi vinculo ligatus, ingreditur; ut minor, & potestatem numinis præ se ferens. si fortè prolapsus est; attolli, & insurgere, haut licitum: per humum volvuntur. eòque omnis superstitio respicit, tamquàm inde initia gentis, ibi regnator omnium deus: cetera subjecta, atque parentia.* Sed tempus est, de humanis quoque dicere victimis.

Humanarum hostiarum sacrificiis deos coluisse priscos Germanos, testem audivimus jam sæpè Tacitum. idem de Cimbris, Germanicâ gente, testatur Strabo, lib. VII; & de Gallis Germanorum consangvineis, lib. IV. de his etiam Cæsar, belli Gallici comment. VI; & Dionysius Halicarnassensis, antiquitat. Romanar. lib. I; item Mela, lib. III, cap. II; & Plutarchus, in libro de superstitione. de utrisque Diodorus, lib. V. Romani equidem isti Græcique auctores, humanarum hasce hostiarum immolationes, ceu barbaricam immanemque feritatem in Celtis notant. nec injuriâ: ita enim profectò erat. at non unis tantùm fuit usitata Celtis; nec in Celticâ primùm reperta. auctor ejus quisquis tandem fuerit, in Asiâ certè primam ei originem dedit unde per omnem terræ orbem, in universas pariter genteis, post inundationem, consvetudo ejus dispersa. Quum omnia peccata, id est, veri Dei contemtus, & odium, item siderum aliorumque falsorum numinum veneratio atque cultus, tyrannica imperia, matrimonii à Deo instituti violatio, cædes, rapinæ, bella, & cuncta reliqua mala, jam ante terrarum inundationem cœperint: ob quorum causam summus atque æternus Deus inundationem humano generi immisit: hanc quoque diram, nefandam, exsecrandamque crudelitatem simul jam tum initium cepisse, cummaximè credibile est. Quin sacra id Mosis scripta, quamvis haud ita clarè, indicant tamen quodammodò, genes. c. VI, ỷ. V, his verbis: *Quum itaque videret Iehova augescere malitiam hominis in*

in terrâ; & omne figmentum & cogitationes cordis ejus tantummodò malas esse omni tempore. & ℣. XI: *Quumque terra corrupta esset coram Deo ipso, & impleta esset violentiâ.* item ℣. XII: *Aspiciens Deus terram, ut ecce corrupta erat. corruperat enim omnis caro viam suam supra terram.* Lucianus, in libro de deâ Syriâ, ex vetustissimis Græcorum monimentis causas, cur primum mortalium genus aquarum eluvione deletum fuerit, refert hujusmodi: ὑβρισταὶ κάρτα ἐόντες, ἀθέμιστα ἔργα ἐπρήσσοντο. οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. ἀντ' ὧν σφίσι ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. hoc est: *Quum contumeliosi admodùm forent, nefaria facinora perpetrarunt. neque enim jusjurandum observarunt, neque peregrinos receperunt, neque supplicum miserti sunt. Ob quas res maxima eos mox consequuta est calamitas.* Hæc equidem levia, præut divina testatur Mosis historia. graviora multo Ovidius, & in nostram opinionem propiora, metamorphos. lib. I. illic enim, postquàm gigantum descripsit interitum, (quâ fabulâ angelorum significari lapsum, diabolorumque ortum, suprà, cap. XXXI, ostensum) hos continuò subjicit versus:

Et ne nulla suæ stirpis monumenta manerent,
In faciem vertisse hominum. sed & illa propago
Contemtrix superûm, sævæque avidissima cædis,
Et violenta fuit. scires è sangvine natam.

Quibus versibus novam mortalium progeniem poëta instituit; quam posteà inundatione terrarum totam à Jove deletam narrat: quasi illa, ab initio mundi per Japeti, uti ipse vult, filium condita, jam omnis anteà interiisset. cujus tamen rei nullam facit mentionem. Diabolorum illa nova erat propago; ex gigantum clade, non hominum. At quibus verbis Adami primum filium Cainum, fratris Abeli interfectorem, apertiùs poëta describere potuit, quàm hoc versu?

Contemtrix superûm, sævæque avidissima cædis.

Sed hujus ætatem ille cum primi mortalium generis fine, id est, cum inundatione conjungit; primumque Lycaonis facinus nefandum memorat. de quo pauca quædam ipsius Jovis indignantis hæc citasse verba suffecerit:

—— *Facto nondum vulgata recenti,*
Fœda Lycaoniæ referens convivia mensæ.

Et paullò pòst: *Cùm mihi, qui fulmen, qui vos habeoque regoque,*
Struxerit insidias notus feritate Lycaon.

Et mox: *Contigerat nostras infamia temporis aureis.*

Et iterum: *Longa mora est, quantum noxæ sit ubique repertum,*
Enumerare: minor fuit ipsa infamia vero.

Tandem: *Signa dedi venisse deum: vulgusque precari*
Cœperat. irridet primò pia vota Lycaon:
Mox ait; Experiar, deus hic, discrimine aperto,
An sit mortalis. nec erit dubitabile verum.
Nocte gravem somno nec opinâ perdere morte
Me parat. hæc illi placet experientia veri.
Nec contentus eo est: missi de gente Molossâ
Obsidis unius jugulum mucrone resolvit:
Atque ita semineces partim ferventibus artus
Mollit aquis, partim subjecto torruit igni.
Quos simul imposuit mensis.

Hæc ante inundationem facta, moxque eam consequutam esse, narrat poëta. quæ quamvis vana anilis fabulæ videantur nugamenta; tamen multum veri, multâ licet obscuritate involutum, continent. Lycaon iste, quisquis mortalium ante aquarum diluvionem dicendus, veri Dei, cunctarum rerum conditoris, impiissimus fuit contemtor: & quum falsos deos sub siderum formis coleret; his humanis hostiis, si non primus, certè ante inundationem litavit; mandendasque humanas carneis mensis imposuit: quemadmodùm omnes posteà gentes factitarunt, ritu hoc diro atque nefando à majoribus accepto. Vnde rectè de Celtis nostris Diodorus, dicto libro V, παλαιᾷ τινι καὶ πολυχρονίῳ παρατηρήσει, id est, *ex longinquâ vetustatis observatione* fidem ait Druidas invenisse, ex humanis hostiis divinanteis. & ex antiquissimis Græcorvm poëtis Sophocles, in Andromedâ:

Νόμος γάρ ἐστι τοῖσι βαρβάροις, Κρόνῳ
θυηπολεῖν βρότειον, ἀρχῆθεν, γένος.

Ritus

Ritus est antiquissimus barbaris, Saturno
Immolare humanum genus.

Quod adeò verum est, uti etiam Sophocle longè antiquior auctor, sanctus æterni Dei propheta Moses, idem attestetur, Levit. cap. XVIII, ỷs. XXI; & cap. XX, ỷs. II, III, IV, & V. Ammonitarum nationi ritum hunc fuisse vulgarem, testantur & aliæ sacræ historiæ; Reg. lib. I, cap. XI, ỷs. V, VII, & XXXIII: & lib. II, cap. XXIII, ỷs. X, & XIII. De Tauris, Pomponius Mela, lib. II, cap. I: *Immanes sunt moribus, immanemque famam habent, solere pro victimis advenas cædere.* De Neuris, idem auctor, eodem capite: *Mars omnium deus. ei homines pro victimis feriunt.* Alios quoque Scythas ex captivis centesimum quemq; Marti immolasse hominem, auctor est Herodotus, lib. IV. Apud Albanos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur; teste Strabone, lib. XI. De Indis Mela, lib. III, cap. VII: *Quidam proximos parentesque, priusquàm annis aut ægritudine in maciem eant, velut hostias cædunt; cæsorumque visceribus epulari, fas & maximè pium est.* De Persis Plutarchus, in libro de superstitione: Ἄμηστρις δὲ, ἡ Ξέρξου γυνὴ, δώδεκα κατώρυξεν ἀνθρώπους ζῶντας ὑπὲρ αὐτῆς τῷ Ἅδῃ. id est: *Amestris, quæ uxor fuit Xerxis, Plutoni* XII *pro se vivos homines defodit.* De populis inter Arabicum sinum ac Nilum colentibus, Procopius, rer. Persicar. lib. I: Οἱ μέντοι Βλέμυες καὶ ἀνθρώπους τῷ Ἡλίῳ θύειν εἰώθασι· ταῦτα δὲ τὰ ἱερὰ ὅτι δὴ οἱ βάρβαροι καὶ ἐς ἐμὲ εἶχον. ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτὰ Ἰουστινιανὸς καθελεῖν ἔγνω. id est: *Blemyes etiam homines Soli immolare consuêrunt. eaque sacra isti barbari ad mea usque tempora servarunt. sed Iustinianus tandem imperator ea sustulit.* Ægyptios in Idithyæ urbe vivos combussisse homines Typhoni, auctor est apud Plutarchum, in libro de Iside, Manethon. Carthaginienses Saturno humanis litasse hostiis, inter complureis alios, auctores sunt Dionysius Halicarnassensis, antiquit. Roman. lib. I, & Plutarchus in dicto libro de superstitione. Nec solis barbaris nationibus hæc fuit usitata feritas; sed ipsis etiam Græcis. De Iphigeniæ immolatione cui ignotum? Lactantius, lib. I, cap. XXI: *Apud Cypri Salaminem humanam hostiam Iovi Teucrus immolavit: idque sacrificium posteris tradidit. quod est nuper, Hadriano imperante, sublatum.* Idem auctor de Romanis, mox eodem capite: *Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. siquidem Latialis Iupiter etiamnunc sangvine colitur humano.* Saturnum quoque apud eos antiquitus *eodem genere sacrificii cultum fuisse, non quidem uti homo ad aram immolaretur, sed uti in Tiberim de ponto Mylvio mitteretur,* idem testis est, capite eodem, paullo pòst. cui adstipulatur, inter alios, Macrobius, Saturnal. lib. I, cap. VII; & multo hoc vetustiores, Dionysius dicto libro, atque Ovidius, Fastor. lib. I. Sed & Dianæ Egeriæ Latini humanas obtulerunt hostias. Silius Italicus, lib. IV:

Ausonii totidem numero, quos miserat altis
Egeriæ genitos immitis Aricia lucis.

Plinius, lib. XXX, cap. I: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso* COSS. *senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur: palámque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata.* Flav. Vopiscus, in Aureliano: *Capitolium Aurelianus invectus, ut illic cæderet servos, quos captos vovisse Iovi opt. max. ferebatur.* Denique omneis universi orbis terrarum gentes humanis litasse hostiis, hodiéque in orbe extero, sive Americano, & in Africæ meridionalibus, Asiæque orientalibus, litare; nisi si qui patrum nostrorum memoriâ per Europæos ab eo deducti sint; satis ex veterum recentiumque scriptorum monimentis constat. quâ de re jam ante me haud pauca dixerunt alii. proinde pluribus ea heic exponere haud opus esse duco. ad Germanos meos redeo. Tacitus, ut suprà relatum, in libro de Germaniâ: *Deorum maximè Mercurium colunt: cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent.* Et posteà, de Semnonibus Svevis: *Cæso publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* Procopius, rer. Gothic. lib. II, de Scandinaviæ incolis, id est, de Sveonibus atque Norvagiis: Τῶν ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστι. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo.* quod & Mag. Adamus Bremensis de iisdem adfirmat. Idem Procopius, eodem libro posteà, de Francis Italiam vastantibus: Θυσίαις χρῶνται ἀνθρώπων. id est: *Hostiis utuntur humanis.* Et rer. Persicar. lib. I, de Herulis, Germanicâ itidem gente, Vistulæ ostia quondam accolente: Πολλῶν τινα νομίζουσι θεῶν ὅμιλον· οὓς δὴ καὶ ἀνθρώπων θυσίαις ἱλάσκεσθαι ὅσιον αὐτοῖς ἐδόκει εἶναι. hoc est: *Deos complureis colunt. quibus humanis quoque hostiis litare, religiosum ac pium arbitrantur.* De consangvineis Germanorum Britannis ita Tacitus, annal. lib. XIV: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* De aliis consangvineis Germanorum Gallis sic Mela, lib. III. cap. II: *Gentes superstitiosæ: aliquando etiam immanes adeò, ut hominem optimam & gratissimam diis victimam crederent. Manent vestigia feritatis jam abolitæ: atque ut ab ultimis cædibus temperant, ita nihilo*

nihilominus, ubi devotos altaribus admovêre, delibant. Plutarchus quoque, in prædicto libro de superstitione, Gallos ait atque Scythas θεοὺς εἶναι νομίζειν χαίροντας ἀνθρώπων σφαττομένων αἵματι, καὶ τελεωτάτην θυσίαν καὶ ἱερουργίαν ταύτην νομίζοντας· id est; *eos opinari deos esse, qui sanguine jugulatorum hominum gaudeant, idque pro perfectissimo sacrificio habeant.* De iisdem Gallis Jul. Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Natio est omnis Gallorum admodùm dedita religionibus: obque eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent: administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur; quòd pro vitâ hominis nisi vita hominis reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur: publicéque ejusdem generis habent instituta sacrificia. Supplicia eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed, quum ejus generis copia deficit; etiam ad innocentium supplicia descendunt.* Humanarum igitur quoque hostiarum duo, uti in aliis definivit Trebatius, fuêre genera: *unum, in quo voluntas deorum disquirebatur; alterum, in quo sola anima diis sacrabatur.* utrumque Cæsar his indicat verbis: *aut immolant, aut se immolaturos vovent.* De priore igitur genere priore heic agam loco.

Immolabant scilicet hominem pro vitâ hominis, votis simul nuncupatis, si aut graviori morbo decumberent, aut periculum aliquod vitæ adituri essent. atque tunc de futuro exitu exsta immolati hominis inspiciebantur. Diodorus, dicto libro V, de Celtarum sacerdotibus: Οὗτοι δὲ διά τε τῆς οἰωνοσκοπίας, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερείων θυσίας τὰ μέλλοντα προλέγουσι, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος ἔχουσιν ὑπήκοον. μάλιστα δ' ὅταν περί τινων μεγάλων ἐπισκέπτωνται, παράδοξον καὶ ἄπιστον ἔχουσι νόμον. ἄνθρωπον γὰρ κατασπείσαντες τύπτουσι μαχαίρᾳ κατὰ τὸν ὑπὲρ τὸ διάφραγμα τόπον. καὶ πεσόντος τοῦ πληγέντος, ἐκ τῆς πτώσεως καὶ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν μελῶν, ἔτι δὲ τῆς τοῦ αἵματος ῥύσεως, τὸ μέλλον νοοῦσι. Hoc est: *Hi ex auspiciis & victimarum exstis de futuris divinant: eisque plebs universa morem gerit. In primis, ubi de magni momenti rebus consultatio incidit, mirandum & incredibilem quemdam ritum observant. Hominem immolantes, supra transversum septum gladio feriunt. quo caso, prolapsoque, è casu & convulsione membrorum, simulque è cruoris fluxu de futuro præsagiunt.* Strabo, lib. IV, idem de Gallis memorans; dorsum feriisse tradit. Ἄνθρωπον, inquit, κατεσπεισμένον παίσαντες εἰς νῶτον μαχαίρᾳ, ἐμαντεύοντο ἐκ τοῦ σφαδασμοῦ. id est: *Hominis, libamine perfusi, tergum gladio ferientes, ex palpitatione divinabant.* Scythas quoque victimas suas à tergo feriisse, suprà ex Herodoto intellectum. Idem Strabo, lib. III, de Lusitanis, Hispanicâ gente: Σπλαγχνεύονται δὲ καὶ δι' ἀνθρώπων αἰχμαλώτων, καλύπτοντες σάγοις· εἶθ' ὅταν πληγῇ ὑπὸ τὰ σπλάγχνα, ὑπὸ τοῦ ἱεροσκόπου μαντεύονται πρῶτον ἐκ τοῦ πτώματος. id est: *Ex captivorum quoque exstis conjiciunt, sagis ea contegentes. sub quibus quum pulsum edant, primùm ex cadavere haruspex futura prædicit.* De Britannis paullo antè ex Tacito citavimus ista: *Cruore captivo adolere aras, & hominum fibris consulere deos, fas habebant.* Strabo, lib. XI, de Albanis, Asiaticâ gente; apud quos quotannis unus è sacerdotibus Lunæ immolabatur: Προσαχθεὶς εἰς τὴν θυσίαν τῆς θεοῦ, σὺν ἄλλοις ἱερείοις θύεται μυρωθείς. τῆς δὲ θυσίας ὁ τρόπος οὗτος. ἔχων τις ἱερὰν λόγχην, ᾗ περ ἐστὶ νόμος ἀνθρωποθυτεῖν, παρελθὼν ἐκ τοῦ πλήθους, παίει διὰ τῆς πλευρᾶς εἰς τὴν καρδίαν, οὐκ ἄπειρος ὢν τοιούτου. πεσόντος δὲ, σημεῖά τινα μαντεῖα λαμβάνεται ἐκ τοῦ πτώματος, καὶ εἰς τὸ κοινὸν ἀποφαίνουσιν. id est: *Perductus ad immolationem deæ faciendam, unà cum aliis victimis, mactatur unguentis delibutus. Mactationis autem ritus hic est: Quidam sacram tenens hastam, quâ fas est homines sacrificandi causâ interficere, cominus accedens, per latus cor ferit; rei hujus haud imperitus. Conlapso homine, è cadavere vaticinationes quasdam concipiunt, inque publicum enuntiant.* Ceterùm è dictis suprà Strabonis pâtet verbis, eodem ritu, quo animalia immolabantur, homines quoque apud Gallos mactatos fuisse. id est; admotâ ad aram hostiâ, sacerdos vinum, seu, ubi hoc deerat, alium quemdam liquorem, fronti ejus invergebat. dein capillis primoribus lævâ manu arreptis, igni libamina adfundebat; preceis simul seu vota deo peragens. mox ipsa hostia gladio feriebatur. Longè tamen alium observabant ritum feminæ sacerdotes, in Cimbrorum exercitu: de quibus sic idem Strabo, lib. VII: Τοῖς οὖν αἰχμαλώτοις διὰ τοῦ στρατοπέδου συνήντων ξιφήρεις· καταστρέψασαι δ' αὐτοὺς ἦγον ἐπὶ κρατῆρα χαλκοῦν, ὅσον ἀμφορέων εἴκοσι. εἶχον δὲ ἀναβάθραν, ἣν ἀναβᾶσα ὑπερπετὴς τοῦ λέβητος, ἐλαιμοτόμει ἕκαστον μετεωρισθέντα· ἐκ δὲ τοῦ προχεομένου αἵματος εἰς τὸν κρατῆρα, μαντείαν τινὰ ἐποιοῦντο. ἄλλαι δὲ διασχίσασαι, ἐσπλάγχνευον ἀναφθεγγόμεναι νίκην τοῖς οἰκείοις. Id est: *Ex per castra captivis occurrebant strictis gladiis: conversosq. ad craterem æneum ducebant, amphoras circiter viginti capientem. Habebant autem pulpitum; quo conscenso super craterem sacerdotum una, singulis in sublime elevatis guttur incidebat. è sanguine, in craterem profuso, divinationem quamdam captabant. reliquæ cadavera cæsorum recludebant, exstisque inspectis, victoriam suis vaticinabantur.* Nempe de Cimbris hic est sermo, qui cum Teutonis finitimis suis, peragratâ totâ ferè Celticâ, id est, Germaniâ, Illyrico, Galliâ, atq; Hispaniâ, Italiam tandem petierunt; multis Romanorum exer-

exercitibus ducibusque fusis. unde plurimos in castris suis habuêre è Romanis captivos; è quorum cæde, seu immolatione, de futuris divinabant. Ritum verò hunc cædendi hostias super craterem, sive lebetem, non peregrinando demum, longinquasque pervagando terras, addidicerant; sed jam inde domo attulerant. domi quidpe eodem usos, liquet ex ejusdem auctoris testimonio; qui eodem libro paullo antè, suâ, ait, tempestate Cimbros è Cimbricâ peninsulâ, id est, è patriis sedibus, Augusto Cæsari misisse donum, τὸν ἱερώτατον παρ᾽ αὐτοῖς λέβητα, αἰτουμένους φιλίαν, καὶ ἀμνηστίαν τῶν ὑπηργμένων· id est; *lebetem, qui sacerrimus apud illos habebatur; amicitiam, & veniam illatarum injuriarum petenteis.* Cave autem suspiceris, veterem illum lebetem, quo in prædictis expeditionibus usi sunt, in Cimbricam fuisse relatum peninsulam. ita enim exercitus eorum, cùm in Galliâ, tùm in Italiâ, deleti sunt, *ut tamen cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit*; teste Seneca, lib. I de irâ, cap. XI. Hic tamen ritus Scythis quoque fuisse communis videtur ex his Herodoti verbis, libro IV perscriptis: Ἐπὰν οἶνον ἐπισπείσωσι κατὰ τῶν κεφαλέων, ἀποσφάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐς ἄγγος· hoc est; *Vinum ubi capitibus libaverunt, ipsos homines in vas quoddam jugulant.* Manus humanis victimis post terga fuisse revinctas, ostendit Ovidius, de Ponto lib. III, eleg. II:

Protinus immitem Triviæ ducuntur ad aram,
Evincti geminas ad sua terga manus.

Hinc illud Mosis, genes. cap. XXII, vs. IX, de Abrahamo, filium sacrificaturo: *Ut autem pervenerunt ad locum illum, quem dixerat ei Deus; exstructâ ibi arâ, Abrahamus disposuit ligna. posteà colligans artubus Isaacum filium suum, imposuit eum altari super ipsa ligna.* Ceterùm, divinatione è lapsu cæsi corporis, è palpitatione ac convulsione membrorum, è sangvinis fluxu, atque exstis factâ, reliquo cadavere idem faciebant, quod animalium victimis: de quibus ita Virgilius, Aeneid. lib. VI:

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Atque hic fuit finis humanarum hostiarum, quas *consultorias* vocabant.

De alteris illis, quas *votivas* adpellabant, sic Cæsar, belli Gall. comment. VI: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Sed clariùs eâ de re Tacitus, annal. XIII: *Bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* scilicet sacris adhibitis; quæ epulæ etiam sequebantur. Idem auctor, annal. I, de clade Varianâ: *Adjacebant fragmina telorum, equorumq. artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbaræ aræ; apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.* & mox: *quot patibula captivis, quæ scrobes.* Et Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de Sveonibus ac reliquis Scandinaviæ peninsulæ incolis loquens: Τῶν δὲ ἱερείων σφίσι τὸ κάλλιστον ἄνθρωπός ἐστιν, ὅνπερ ἂν δορυάλωτον ποιήσαιντο πρῶτον. τοῦτον γὰρ τῷ Ἄρει θύουσιν, ἐπεὶ θεὸν αὐτὸν νομίζουσι μέγιστον εἶναι. ἱερεύουσι δὲ τὸν αἰχμάλωτον, οὐ θύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξύλου κρεμῶντες, ἢ ἐς τὰς ἀκάνθας ῥιπτοῦντες, τοῖς ἄλλοις τε κτείνοντες θανάτου ἰδέαις. id est: *Victimarum pulcherrima illis est homo, quem omnium primum in prælio ceperint. hunc Marti immolant: ut quem deorum maximum ducant. Sed captivos sacrificandi is apud illos est ritus, uti non solùm hostiam mactent; sed ab arbore suspendant, aut in senticeta ac vepreis projiciant; aliisque mortis modis enecent.* De iisdem Sveonibus ita Magister Adamus Bremensis: *Ex omni animante, quod masculum est, IX capita offeruntur: quorum sangvine deos taleis placari mos est. corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Ibi etiam canes pendent cum hominibus. quorum corpora, mixtim suspensa, narravit mihi quidam Christianorum, se LXXII vidisse.* Alium prætereà ritum refert dictus Procopius, eodem libro, his verbis: Ἐπιλαβόμενοι δὲ τῆς γεφύρας τοῦ Πάδου Φράγγοι, παῖδάς τε καὶ γυναῖκας τῶν Γότθων, οὕσπερ ἐνταῦθα εὗρον, ἱέρευόν τε, καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐς τὸν ποταμὸν, ἀκροθίνια τοῦ πολέμου, ἐρρίπτουν. id est: *Franci, ponte Padi occupato, liberos uxoresque Gothorum, quos ibi deprehenderant, pro victimis mactarunt; corporaque eorum in flumen, ut belli primitias, abjecerunt.* Sic in mare immolatorum corpora credo abjecisse Saxones piratas, Galliæ maximè litora infestanteis: de quibus ita Sidonius Apollinaris, lib. VIII, epist. VI: *Priusquàm de continenti, in patriam vela laxantes, hostico mordaces anchoras vado vellant, mos est remeaturis, decimum quemque captorum per æquales & cruciarias pœnas, plus ob hoc tristi quàm superstitioso ritu necare; superque collectam turbam periturorum, mortis iniquitatem sortis æquitate dispergere. Talibus se ligant votis, victimis solvunt: & per hujusmodi, non tam sacrificia purgati, quàm sacrilegia polluti, religiosum putant cædis infaustæ perpetratores, de capite captivo magis exigere tormenta, quàm pretia.* Ceterùm Cæsar, ut antè relatum, belli Gallici commentar. VI: *Supplicia,* inquit, *eorum, qui in furto, aut latrocinio, aut aliquâ noxâ sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur. sed quum ejus generis*

generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt. Igitur gratissima eorum, qui bello capti. horum quidpe noxa maxima; ut qui non unius vel alterius hominis, sed universæ civitatis fortunas perditum iverint. Per *innocentium supplicia* intellige cædeis maximè liberorum. quod genus feritatis Celtis nostris cum aliis gentibus fuit commune. De Carthaginiensibus ita Silius lib. IV:

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
Poscere cæde deos veniam, ac flagrantibus aris
(Infandum dictu) parvos imponere natos.

De eâdem gente ita Plato, in Minoë: Ἡμῖν μὲν οὐ νόμος ἐστὶν ἀνθρώπους θύειν, ἀλλ' ἀνόσιον· Καρχηδόνιοι δὲ θύουσι, ὡς ὅσιον ὂν καὶ νόμιμον αὐτοῖς· καὶ ταῦτα ἔνιοι αὐτῶν υἱεῖς τῷ Κρόνῳ. id est: *Nobis haud fas est homines immolare; sed impium id atque nefandum existimamus. at Carthaginienses immolant, ceu pium ac legitimum ipsis: adeòq. nonnulli eorum filios suos Saturno mactant.* Justinus, lib. XVIII, de iisdem: *Quum, inter cetera mala, etiam peste laborarent; cruentâ sacrorum religione & scelere pro remedio usi sunt. quidpe homines, ut victimas, immolabant: & impuberes (quæ ætas etiam hostium misericordiam provocat) aris admovebant; pacem deorum sanguine eorum exposcentes, pro quorum vitâ dii rogari maximè solent.* Lactantius, lib. I, c. XXI: *Pescenius Festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginienseis Saturno humanas hostias solitos immolare. & quum victi essent ab Agathocle, rege Siculorum, iratum sibi deum putavisse. itaque ut diligentiùs piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse.* Ritum immolandi liberos apud Carthaginienseis ita refert Plutarchus, in libro de superstitione: Εἰδότες καὶ γιγνώσκοντες αὐτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα καθιέρουν. οἱ δὲ ἄτεκνοι παρὰ τῶν πενήτων ὠνούμενοι παιδία κατέσφαζον καθάπερ ἄρνας, ἢ νεοσσούς. παρειστήκει δὲ ἡ μήτηρ, ἄτεγκτος καὶ ἀστένακτος. εἰ δὲ στενάξειεν, ἢ δακρύσειεν, ἔδει τῆς τιμῆς στέρεσθαι· τὸ δὲ παιδίον οὐδὲν ἧττον ἐθύετο. κρότου δὲ κατεπίμπλατο πάντα πρὸ τοῦ ἀγάλματος, ἐπαυλούντων καὶ τυμπανιζόντων, ἕνεκα τοῦ μὴ γενέσθαι τὴν βοὴν τῶν θρήνων ἐξάκουστον. Hoc est. *Scientes prudentesque suos ipsi liberos sacrificabant. Quibus verò nulla erat proles, ii à pauperibus infanteis, veluti agnos, aut avium pullos, ad eam rem mercabantur. Adstabatque mater, sine luctu, ac gemitu. quem si ederet, aut fleret; pretio mulctabatur. infans autem nihilo minùs mactabatur. Omnia verò ante simulacrum strepitu fistularum tympanorumque opplebantur. ne ejulatus mactatorum exaudiri possent.* Ergo in ipso simulacro comburebantur. Confer jam cum his, quæ Cæsar, dicto commentar. VI, de Gallis memorat. *Alii,* inquit, *immani magnitudine simulacra habent; quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent: quibus succensis, circumventi flammâ exanimantur homines.* Non solùm homines, sed animalia etiam inibi cremata fuisse, disco è Strabonis verbis, lib. IV perscriptis: Κατασκευάσαντες κολοσσὸν χόρτου, καὶ ξύλον ἐμβαλόντες εἰς τοῦτον, βοσκήματα, καὶ παντοῖα θηρία, καὶ ἀνθρώπους ὡλοκαύτουν. id est: *Fœni colosso exstructo, lignoque subjecto, pecudei, & omnis generis feras, hominesque concremabant.* Adde igitur jam superioribus Cæsaris verbis hæc sequentia: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prælio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumq. devovent. qui superaverunt, animalia capta immolant.* Ammonitarum quoque deo, qui *Molec* appellatur in sacratis libris, & *Melec*, & *Milcom*, & *Malcham*, ut cap. XXVI dictum, immensæ magnitudinis tradunt consecratum fuisse simulacrum, septem spatiis intrinsecus distinctum; in quorum primo farina locata, in secundo turtures, in tertio ovis, in quarto aries, in quinto vitulus, in sexto taurus, in septimo homo. Sanè ex eâdem stirpe omneis immensos illos prognatos fuisse existimaverim colossos æreos, lapideosque, per Græciam, per Asiam, per Aegyptum. quorum usus initio nullus alius, nisi uti hostiæ in eis tam humanæ quàm pecuinæ immolarentur. Posteriores mortales, quum ab hujusmodi sacrificiis, ceu facinore nefario ac prodigioso, abhorrerent, verum quidem germanumque colossorum usum abrogarunt; ipsos tamen colossos, ut admirandæ structuræ opera, perpetuò ad postrema usque sæcula retinuerunt, novosque subinde condiderunt. Neque enim eorum verior videtur sententia, qui apud Lucianum, in libro de deâ Syriâ, factos arbitrati sunt Δευκαλίωνος εἵνεκα, ἐκείνης ξυμφορῆς μνήματα, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἐς τὰ οὔρεα καὶ ἐς τὰ περιμήκεα τῶν δενδρέων ἤϊσαν, πολλὸν ὕδωρ ὀρρωδέοντες· id est; *Deucalionis gratiâ, ceu monumenta ejus calamitatis, quando homines in montes & in altissimas arbores adscenderunt, aquarum inundationem formidantes.* Sed quum hac de re diu mecum ipse adhuc dubitarem, confirmavit tandem sententiam meam ejusdem rei exemplum, quod superiori ævo Hispani, maritimis itineribus orbem terræ lustrantes, in insulâ quâdam repererunt: ubi frequentes conspiciebantur statuæ æneæ, diis sacratæ, quibus pueri infantesque inclusi, igne succenso diis immolabantur. Verba Domini apud divum Mosen, Levitici cap. XVIII, vers. XXI, sunt hæc: *De semine tuo ne permittito traducendum Moleco.* De eâdem re ita perscriptum est Reg. lib. II, cap. XXIII, vs. X: *Polluit etiam Iosias Thophetum, quod est in valle filiorum Hinnomi: ne traduceret quisquam*

quam filium suum aut filiam suam per ignem Moleco. Miror sanè, adeò heic nonnullos potuisse interpreteis nugari, uti docuerint, inter duos igneis transisse tantùm incolumeis purgandi expiandique causâ homines: quum planè combustos fuisse, disertissimis testentur verbis haud semel sacri libri. Chron. libro II, capite XXVIII, ℣. III, de Achazo rege: *Adolevit in valle filii Hinnomi; & arsit filios suos igne, secundùm abominationes gentium, quas expulerat Iehova à facie Israëlitarum.* Divus Jeremias, cap. VII, ℣. XXXI: *Et ædificarunt excelsa Thopheti, quod est in valle filii Hinnomi, ad comburendum filios suos & filias suas igne.* & cap. XIX, ℣. V: *Et ædificarunt excelsa Bahalis, ad comburendum filios suos igne, holocausta Bahali.* Hic *Bahales* nullus alius, quàm Assyriorum *Belus:* quem eumdem Saturnum esse, suprà, cap. XXVI, ostensum est. Ergo si quis privatus in graviori aliquo vel morbo vel periculo versaretur; captivorum aliquem, vel, si deessent, suam ipsius deo immolabat prolem. sin verò tota civitas, sive universa natio in graviori verteretur discrimine; publicè, certo liberorum, eorumque nobiliorum (si captivi, aut malefici deessent) numero contributo, præsentem deorum iram avertere properabant. unde Cæsar: *publicéque ejusdem generis habent instituta sacrificia.* Ac votiva quidem sacrificia publica ex hoste fiebant: nempe, si superarent, adversam aciem, aut primaria ejus capita deo se immolaturos. huc namque spectant Cæsaris ista; *se immolaturos vovent.* Sed & alios, præter jam citatos, habuisse Gallos immolandi ritus, ostendit Strabo, prædicto lib. IV: Καὶ ἄλλα δὲ ἀνθρωποθυσιῶν εἴδη λέγεται· καὶ γὰρ κατετόξευόν τινας, καὶ ἀνεσταύρουν ἐν τοῖς ἱεροῖς· id est: *Sed & alia feruntur hominum immolationis genera. alios namque sagittis configebant, alios in crucem agebant in sacris.* Germanos quoque captivos in crucem egisse, sive patibulo adfixisse, suprà ex Taciti annal. I intelleximus. Attestatur idem & Dio, lib. LIV: Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται καὶ Τέγκτηροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινὰς τῶν Ῥωμαίων συλλαβόντες ἀνεσταύρωσαν· ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῆνον διαβάντες, τήν τε Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλατίαν ἐλεηλάτησαν. id est: *Sigambri, Usipetæ, & Tencteri, primùm quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno trajecto, Germaniam citeriorem Galliamque depopulati fuerant.*

Jam verò reliqua de humanis hisce hostiis, in quibus sola anima diis sacrabatur, dicere horret animus. dicendum tamen, ne quid prætermissum videatur. Pecudum victimas votivas, in quibus sola anima sacrabatur, totas cessisse in epulas, suprà ostendi. idem de humanis victimis sæpè factum si dixero, vereor uti fidem apud lecturos inveniam. Certè vix egomet facinus tam horrendum, tamque nefandum de majoribus meis crederem, ni in Asiâ etiam, & in Africâ, veterum memorarent scriptorum monumenta genteis ἀνθρωποφάγους frequenteis; ni in novo item, quem vocant, orbe tales hodiéque reperirentur ubique populi: quibus omnibus mos iste exsecrandus vescendi humanâ carne ex nullâ aliâ origine, quam ex majorum sacrificiis promanavit, quæ illi humanis peragebant hostiis. At de Celtis nostris rem certam liquidamque me tibi adseverare uti intelligas; en Plinii luculentissimum testimonium in lib. XXX, cap. I: *Sexcentesimo quinquagesimo septimo demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso* COSS. *senatus consultum factum est, ne homo immolaretur. palámque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Gallias utique possedit; & quidem ad nostram memoriam. namque Tiberii Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum & hoc genus vatum medicorumque. Sed quid ego hæc commemorem in arte oceanum quoque transgressâ, & ad naturæ inane pervectâ? Britannia hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeò ista toto mundo consensère, quamquàm discordi, & sibi ignoto. Non satis æstimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulère monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandere etiam saluberrimum.* Idem auctor, libro XXVIII, cap. I: *Aspici humana exsta nefas habetur. quid mandi? Quis ista invênit ostenta? Tecum enim res erit, eversor juris humani, monstrorumque artifex, qui primus ea condidisti; credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invênit, singula membra humana mandere? quâ conjecturâ inductus? quam potest medicina ista originem habuisse? quis veneficia innocentiora effecit quàm remedia? Esto. barbari externique ritus invenerint: etiamne Græci suas fecère has arteis?* Certè; si Græcorum quoque hic fuit ritus, neque Latini eo abstinuerunt; ut apud quos eadem theologia, eædemque ceremoniæ, quæ apud illos. tum & ipsos hominem immolasse, suprà ostensum est. Totus igitur terrarum orbis nefando hoc scelere pollutus fuit. nec Judæos quidem, electum veri Dei populum, excipere queas; ut suprà patuit. Homine igitur cæso, postquàm sangvinem, paterâ exceptum, flammis sacerdos adfudit; aut tota ac solida ejus viscera exstaque, aut membratim dissecta in epulas parabantur: quemadmodùm de pecuinis victimis factum, suprà docui.

Atque

Atque hactenus de sacrorum ritibus, sacrificiorumque generibus disseruisse sufficiat. Cuinam potissimè deorum humanas immolaverint victimas, nunc etiam scire fuerit cura. Mercurio id factitatum apud Germanos, auctor est, ut sæpè ostensum, Tacitus in libro de Germaniâ. Cæsar quoque, deorum maximè Mercurium coluisse Gallos, tradit in dicto comment. VI. cui haud dubiè præstantioribus litarunt hostiis. At idem Tacitus, annal. XIII, Marti pariter ac Mercurio adversam devovisse aciem, memorat, Hermunduros, adversùm Cattos prœliantes. & Jornandes Gothos ait Martem semper captorum immolationibus placavisse. Strabo etiam, lib. III, Lusitanos tradit Marti immolasse captivos. Dionysius verò Halicarnassensis, lib. I, non modò Carthaginienseis, atque Gallos, aliasque Occidenteis genteis (in quibus haud dubiè intellexit Hispanos) sed & Græcos ac Latinos Saturno humanis sacrificasse victimis, testatur. Lactantius, lib. I, cap. XXI, Græcos simul & Latinos Jovem eodem sacrificii genere coluisse docet. Procopius, rerum Persic. lib. I, Blemyas, Africam gentem, Soli id tribuisse, adfirmat. Nulli igitur uni deo id servatum; sed omnibus communiter concessum. quamquàm initio rerum ad unum Solis numen referebatur: cui uni cuncta reliquorum deorum nomina juxtà & numina competiisse, suprà ostensum est.

Ceterùm festos egisse ad publica ac solennia sacra dies, ludosque celebrasse omneis pariter gentes, passim ab auctoribus notatum reperio. Unde certum argumentum, morem hunc esse antiquissimum, haud dubiè è terrâ Shinar in dispersione gentium cum reliquis ritibus in universum orbem pervectum. De populo Israëlitico, aureo vituli simulacro sacrificante, ita tradit divus Moses, Exodi cap. XXXII, vers. VI: *Surgentes itaque postridiè manè, obtulerunt holocausta, & applicarunt eucharisteria. seditque populus ad edendum. deinde surrexerunt ad ludendum.* Quem ritum procul dubio in Aegypto didicerant Israëlitæ; unde & vituli, id est, Apis, simulacrum habuêre. quamquàm suis etiam sacris Judæi publicis ac solennibus epulas ludosque adjecerint. Græcorum, inter alia, maximè nota sunt Olympia, Pythia, Isthmia, & Nemea sacra simul atque ludiera, tot veterum scriptorum monumentis concelebrata. Nec ullum umquàm apud Latinos, aliasque genteis, sacrificium publicum votivum, sive εὐχαριστικὸν peractum est sine ludis. In Germanis nostris, reliquisque Celticis gentibus, unum atque alterum adduxisse exemplum sufficiet. Auctor noster, libro de Germaniâ: *Est in insulâ oceani sacrum nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit. vectamque bubus feminis, multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca, quæcumque adventu hospitioque dignatur.* Quibus ritibus ludicrisque festum hoc deæ Terræ matris celebrârint Romani, suprà, cap. XXVII, ostensum est. Idem noster, eodem libro paullo antè: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. stato tempore in silvam, auguriis patrum & priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sangvinis populi legationibus coëunt; cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia.* De Sveonibus, qui pars quondam Svevorum, ita Magister Adamus: *Solet quoque post IX annos communis omnium Sveoniæ provinciarum solennitas celebrari. ad quam videlicet solennitatem nulli præstatur immunitas. reges & populi omnes, & singuli sua dona ad Vpsalam transmittunt.* De Marsorum gente, Rhenum quondam accolente, auctor noster, annal. lib. I: *Attulerant exploratores, festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram.* Haud dubiè in Tanfanæ luco: in quo eâ ipsâ nocte, oppressis Marsis, templum Tanfanæ exercitus Romanus diruit. Idem auctor, histor. lib. IV, de Batavorum rebellione: *Civilis primores gentis & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias, & raptus, & cetera servitii mala enumerat.* Præmissa fuisse epulis sacra, omnino ego existimo. quidpe cur alioqui in sacrum vocaret nemus? Nec facilè convivia aliqua publica acta fuisse priscis illis gentibus sine sacris, vel uni poëtæ Homerus Virgiliusque satis docent. Strabo, lib. III, de Hispanis: τοὺς δὲ Κελτίβηρας φασὶ, καὶ τοὺς προσβόῤῥους τῶν ὁμόρων αὐτοῖς ἀνωνύμῳ τινὶ θεῷ, ταῖς πανσελήνοις νύκτωρ πρὸ τῶν πυλῶν πανοικὶ χορεύειν καὶ παννυχίζειν. id est: *Celtiberos ajunt, & qui ad septemtriones versus ii sunt contermini, innominatum quemdam deum noctu in plenilunio ante portas cum totis familiis choreas ducendo, totamque noctem festam agendo, venerari.* Sed nuptiis quoque, ac deinde infantium lustrationibus adhibuisse sacrificia Celtas, quemadmodùm Græci, Latini, & aliæ gentes, haud dubitandum est.

CAPUT

Caput XXXVI.

De sortilegiis, auspiciis, & aliis divinationum generibus.

ABsolutis omnibus reliquis theologiæ philosophiæque priscorum Germanorum partibus, restat nunc, uti pauca etiam quædam de divinationum generibus dicantur. Cicero igitur, sub initium libri primi de divinatione; *Gentem quidem*, inquit, *nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem, tamque barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi prædicique posse censeat.* Et lib. II: *Omnes reges, populi, nationes, utuntur auspiciis.* Aelianus, variar. historiar. lib. II, cap XXXI: Λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι Ἰνδοί, Κελτοί, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ εἶναι θεούς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν, καὶ προσημαίνειν τὰ μέλλοντα, καὶ διὰ ὀρνίθων, καὶ διὰ συμβόλων, καὶ διὰ σπλάγχνων, καὶ δι' ἄλλων τινῶν μαθημάτων, καὶ διδαγμάτων. hoc est: *Prædicti autem barbari, Indi, Celtæ, & Aegyptii, & esse deos adfirmant, & nostri curam gerere, & præsignificare nobis futura, per aveis, signa, seu omina, per exsta, & alias quasdam observationes atque documenta.* De barbarissimâ tum temporis atque immanissimâ gente Germanis disertè testatur auctor noster, in dicto libro de Germaniâ, *auspicia eos sortesque ut quos maximè observasse.* Ars certè sive scientia divinandi, meritò vetustissimam sibi vendicaverit originem: ut quæ & ipsa primùm in Asiâ nata sit; atque inde in gentium dispersione per cunctas pariter orbis terrarum parteis diffusa. Ante tamen inundationem terrarum, jam tum in primâ mortalium ætate exstitisse, haud temerè adfirmaverim. auspicia quippe nescio quid sentiant, corvum atque columbam aveis à Noacho post cessationem aquarum ex arca emissos. Cicero, initio lib. I de divinatione: *Vetus*, inquit, *opinio est, jam usque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani, & omnium gentium firmata consensu, versari quamdam inter homines divinationem, quam Græci μαντικὴν adpellant, id est, præsensionem, & scientiam rerum futurarum.* Heroica tempora nulla alia fuerunt, quàm quibus Noachi nepotes, post linguæ primævæ ad Babylonem confusionem, colonias, sive gentium semina in universas terrarum parteis deduxerunt. Sive igitur ex certo aliquo fonte, seu ex suo ipsius judicio Cicero divinandi artem ab heroicis temporibus deductam censuit; convenit certè hæc opinio dictis Noachi avibus; quarum indicio ille aquas recessisse cognovit. At licet auspicia ab inundatione demum terrarum initium cepisse videantur; tamen haruspicinam, quæ exsta inspiciebat, quæque ex lapsu immolatæ victimæ è fluxu sangvinis, è palpitatione membrorum divinabat, & item sortilegia, jam ante inundationem sumsisse originem putaverim. Cicero, libro proximè dicto: *similis est haruspicum responsio, omnisque opinabilis divinatio. conjecturâ enim nititur: ultra quam progredi non potest. ea fallit fortasse nonnumquàm: sed tamen ad veritatem sæpissimè dirigit: est enim ab omni æternitate repetita. in quâ quum penè innumerabiles res eôdem evenirent, iisdem signis antegressis; ars est effecta, eadem sæpè animadvertendo, atque notando.* Sic Diodorus, lib. V, Celtarum nostrorum haruspiceis fidem divinationis inter suos invenisse ait παλαιᾶς τε καὶ πολυχρονίου παρατηρήσεως, id est, *à longinquâ vetustâque observatione.* Utut res sese habeat; omnis certè divinandi scientia atque observatio unam eamdemque habuit originem, in Asiâ, ante gentium dispersionem. Eâ quomodò Germani nostri usi sint, indicare, in præsens mihi cura est. Cicero, de divinatione lib. II, in tria eam distribuit genera; in *haruspicinam, auspicia, ac sorteis.* De haruspicinâ, quæ exsta spectabat, jam satis abundéque superiori capite intellectum puto. nunc igitur de auspiciis ac sortibus dicendum. ac primùm de sortibus; ordine ab auctore nostro sic observato. Notandum autem, & sortibus & auspiciis præmissa fuisse sacrificia; per quæ dii exposcebantur, uti futura significarent. Exemplum est in Romulo ac Remo, novæ urbis nomen per auspicia captantibus: de quibus ita Dionysius Halicarnassensis, lib. I: Ἐκέλευσεν αὐτοὺς προθύσαντας τοῖς θεοῖς ἱερὰ τὰ νομιζόμενα, φυλάττειν οἰωνοὺς αἰσίους· id est; *Jussit eos, peractis legitimis sacris, observare faustas aliteis.* Auctor igitur noster, in dicto libro de Germania: *Sortium*, inquit, *consvetudo simplex. virgam, frugiferæ arbori decisam, in surculos amputant; eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt. mox, si publicè consulatur, sacerdos civitatis, si privatim, ipse pater familiæ, precatus deos, cælumque suspiciens, ter singulos tollit: sublatos secundùm impressam antè notam interpretatur.* Ne hoc quidem Germanorum proprium, sed cum aliis gentibus commune; manifestissimo indicio. hoc ipsum quoque sortilegii genus ex Asiâ in Celticam, cum reliquis divinationum generibus, delatum. Herodotus. lib. IV: Μάντιες δὲ Σκυθέων εἰσὶ πολλοί, οἳ μαντεύονται ῥάβδοισι ἰτεΐνῃσι πολλῇσι ὧδε. ἐπεὰν φακέλους ῥάβδων μεγάλους ἐνείκωνται, θέντες χαμαὶ διεξειλίσσουσι αὐτούς· καὶ ἐπὶ μίαν ἑκάστην ῥάβδον τιθέντες, θεσπίζουσι. ἅμα τε λέγοντες

figura. 14

ταῦτα, συμπλέκουσι τὰς ῥάβδους ὀπίσω, καὶ αὖτις κατὰ μίαν συντιθεῖσι. αὕτη μέν σφι ἡ μαντικὴ πατρωΐη σφι ἐστί. Οἱ δὲ Ἐνάρεες, καὶ οἱ Ἀνδρόγυνοι τὴν Ἀφροδίτην σφι λέγουσι μαντικὴν δοῦναι. Φιλύρης ὦν φλοιῷ μαντεύονται, ἐπεὰν τὴν φιλύρην τρίχα σχίσῃ διαπλέκων ἐν τοῖσι δακτύλοισι τοῖσι ἑωυτοῦ, καὶ διαλύων χρᾷ. hoc est: *Apud Scythas permulti sunt divinatores, qui pluribus virgis salignis divinant, ad hunc modum: Grandeis virgarum fasces postquàm attulerunt, humi positos dissolvunt; & separatim ponentes earum singulas, vaticinantur. simulque, dum hæc dicunt, virgas rursum convolvunt, & singulatim in unum componunt. atque hæc illis tradita à majoribus divinatio. Enares autem, atque Androgyni ajunt sibi à Venere traditam divinandi scientiam: qui tiliæ fronde vaticinantur. Tiliam ubi quis trifariam sciderit; digitis eam implicando, ac resolvendo tractat: atque in hunc ritum de futuris prædicit.* Hoc equidem Scythici sortilegii genus licet ab illo Germanorum aliquanto diversum; tamen ex eodem fonte eâdémque origine profluxisse, satis adparet. In primis autem antiquitas scientiæ proditur eo, quòd non ab se inventam, sed à majoribus illi, hi ab ipsâ jam inde Venere sibi traditam, Herodoti ævo prædicarunt. In Germanorum autem sortibus id obiter notandum, quòd his etiam candidus intercessit color, quemadmodùm omnibus aliis rebus divinis.

Porrò idem noster sic de sortibus simulque auspiciis pergit: *Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio. sin permissum: auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatusque interrogare.* Malunt quidam heic pro *notum*, legere *natum*. quibus an subscribam, vix equidem scio. miror tamen, cur auctor miratus, illud etiam in Germaniâ notum; quum jam anteà adfirmaverit, *auspicia* Germanos *sorteisque ut quos maximè observasse*: & de consangvineis eorum, aliâ Celtarum parte, Gallis Justinus, lib. XXIV, *augurandi studio* eos *præter ceteros valuisse*. cujus rei exemplum Cicero, de divinat. lib. I, in Deiotaro, Gallorum in Asiâ rege, refert: *quem nihil umquàm nisi auspicato gessisse*, veluti cum admiratione memorat. Quapropter natam apud Germanos auspiciorum scientiam conjicere poterat Tacitus ex eo, quòd maximè omnium gentium eam & callebant, & observabant. Quòd verò Cicero, in dicto libro, Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, ac Lyciis, excellentiam dictæ scientiæ præ aliis adscribit, id nihil Taciti Justinique auctoritati ac fidei derogat. quidpe Ciceroni parum Galliæ, multoque minùs Germaniæ ritus moresque cogniti fuêre; ut qui numquàm eas terras ingressus est. dictarum autem Asiæ nationum consvetudines ipse coràm diligentiùs perdidicisse potuit, dum eis cum potestate præesset; uti ipse testatur eodem loco. De auspiciorum virtute prisci quid senserint mortales, liquidò indicat Ammian. Marcellinus, lib. XXI. *Auguria*, inquit, *& auspicia, non volucrum arbitrio, futura nescientium, colliguntur; nec enim hoc vel insipiens quisquam diceret: sed volatus avium dirigit deus; ut rostrum sonans, prætervolans pinna, turbido meatu vel leni, futura præmonstret. amat enim benignitas numinis, seu quòd merentur homines, seu quòd tangitur eorum affectione, his quoque artibus prodere, quæ impendent.* Sententia sanè indigna homine à Christianâ religione haud perinde alieno. Ceterùm ex hoc auctore, simulque ex Taciti verbis, suprà citatis, adparet, *voceis volatusque avium* maximè eos notasse. Sic & Ovidius, trist. lib. I, eleg. VIII:

Lingvave servatæ pennave dixit avis.

Et Lucanus lib. I:

Fulminis edoctus motus, venasque calenteis
Fibrarum, & motus errantis in aëre pennæ.

Silius Ital. lib. I: —— *Huic superos sentire monenteis*
Ars fuit, ac pennâ monstrare futura magistrâ.

Valer. Flaccus Ἀργοναυτικῶν lib. I:

Cui genitor tribuit monita prænoscere divûm,
Omnia; seu flammas, seu lubrica cominus exsta,
Seu plenum certis interroget aëra pennis.

Cicero de Gallorum auspiciis sic scribit, in secundo de divinatione: *Externa auguria, quæ sunt non tam artificiosa, quàm superstitiosa, videamus. Omnibus ferè avibus utuntur: nec admodùm paucis. alia illis sinistra sunt, alia nostris. Solebat ex me Deiotarus percunctari nostri augurii disciplinam: & ego ipsius. dii immortales, quantum differebat! ut quædam essent etiam contraria. Atque iis semper utebatur.* Gallorum Germanorumque auguria fuisse inter se similia ac paria, haud dubitandum; quia unius gentis Celticæ fuêre nationes, omnibus ferè aliis etiam morum rituumque partibus pares.

Porrò auctor noster, eodem lib. de Germaniâ: *Proprium gentis*, inquit, *equorum quoque præsagia ac monitus experiri. Publicè aluntur iisdem in nemoribus ac lucis, candidi, ac nullo mor-*

tali opere contacti. quos pressos sacro curru sacerdos, ac rex, vel princeps civitatis, comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. nec ulli auspicio major fides, non solum apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. se enim ministros deorum, illos conscios putant. Ditmarus quoque, in chronico, lib. VI, suo ævo in Luiticiorum natione præsagium equinum notavit, verùm ritu paullum diverso. *Equum,* inquit, *qui maximus inter alios habetur, & ut sacer ab his veneratur, super fixas in terram duarum cuspideis hastilium, inter se transmissorum, supplici obsequio ducunt: &, præmissis sortibus, quibus id exploravère priùs, per hunc, quasi divinum, denuò augurantur: &, si in duabus his rebus par omnium apparet, factis completur.* Proprium hoc præsagium, ait Tacitus, fuisse Germanorum. ego verò dubito, an non & Sarmatis, & Persis id fuerit, ejus ævo, commune. Sarmatæ certè, sive Slavi fuère Luiticii; quos nunc Lusatios vulgò vocant. & in exercitu Xerxis, Persarum regis, qui bellum Græciæ intulit, fuisse τοὺς τε ἵππους τοὺς ἱροὺς καὶ τὸ ἅρμα τὸ ἱρόν, id est, *equos sacros, & currum sacrum,* auctor est Herodotus, lib. VII. & in Cyri exercitu, quum Babylonem is peteret, fuisse ἱροὺς ἵππους λευκοὺς, id est, *sacros equos candidos,* idem est testis, libro I. Unde equidem collegerim, hunc etiam Germanorum ritum fuisse vetustissimum, in Asiâ ante gentium dispersionem exortum.

Aliud hinc præsagii genus subjicit continuo auctor noster, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.*

Atque hæc sunt genera divinationum, quæ Tacitus Germanis usitata recenset. Alia etiam, præter hæc, habuisse eos, haud dubium est. Plinius, lib. XXX, cap. I, omnem augurandi divinandique scientiam *magicam* adpellans *artem*; *Britannia,* inquit, *hodiéque eam attonitè celebrat, tantis ceremoniis, ut dedisse Persis videri possit. adeò ista toto mundo consensère, quamquàm discordi, & sibi ignoto.* paullo autem antè: *Primus exstat, ut equidem invenio, commentatus de eâ Osthanes, Xerxem regem Persarum in bello, quod is Græciæ intulit, comitatus.* Initio verò capitis II: *Ut narravit Osthanes, species ejus plures sunt. namque & ex aquâ, & ex sphæris, & ex aere, & ex stellis, ex lucernis, ac pelvibus, securibusque, & multis aliis modis divina promit: prætereà umbrarum inferorumque colloquia.* Omneis hos modos, vel saltem plerosque, non solùm Britannos, sed reliquos etiam Celtas exercuisse, ex Germanorum conjicio exemplo, quod Plutarchus adnotavit in vitâ Cæsaris; prœlium hujus commemorans quod cum Ariovisto, Marcomannorum rege, in Galliâ commisit. Ἔτι δὲ μᾶλλον, inquit, αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. hoc est: *Magis etiam eos retardaverunt sacrarum feminarum vaticinationes: quæ inspectis amnium verticibus, fluentorumque gyris ac fragoribus notatis; certis inde signis futura prædicebant. hæ prœlium ante novam lunam committere vetabant.* Ceterò Plinius, toto libro trigesimo, varios magicæ artis mirosque recenset modos, partim rerum naturæ congruenteis, partim veneficiis obnoxios. quos omnium pariter olim gentium tenuisse sacerdoteis, seu theologos, philosophosque, ac palàm exercuisse, suprà, cap. XXIV, ostensum est. Easdem magicas, seu veriùs veneficas arteis etiam nunc, non modò apud barbaras profanasque genteis, sed inter Christianos quoque vigere, nihil mirum sit: quandoquidem idem humani generis sævissimus hostis Satanas, qui ab initio mox in primis mortalibus, deo rebellibus Caini posteris eam seminavit, hodiéque & vivit & humano generi insidiatur; plurimamque ejus partem, cùm his, tùm aliis illecebris, in eumdem secum æternum illum trahit ignem. Credat nunc, quisquis velit, sagas magosque nullos esse, nec arte suâ quidquam posse. Quod tamen credere prorsus neminem ego existimo, nisi cui aut ipsa divinarum juxtà humanarumque rerum ignorantia imponit, aut nefandus ille, nimiùmque (heu dolor!) inter etiam Christianos hodiè pervagatus ἀθεϊσμὸς persvadet. Verùm jam inde à primis fuère sæculis, qui adfirmare haud veriti sunt, *totam de deo immortali opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicæ causâ; ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret:* quod testatur Cicero, in primo de naturâ deorum. unde illi etiam nati sunt versus, qui Petronio Arbitro adscribuntur, homini in libidines & impietatem effusissimo. sunt autem isti:

Primus in orbe deos fecit timor: ardua cælo
Fulmina cum caderent, discussaque mœnia flammis,
Atque ictus flagraret Athos. mox Phœbus ad ortus
Lustratâ dejectus humo, Lunæque senectus,
Et reparatus honos, hinc signa effusa per orbem,
Et permutatis disjunctus mensibus annus,

Projecit

Projecit vitium hoc. atque error jussit inanis
Agricolas primos Cereri dare messis honores,
Palmitibus plenum Bacchum vincire, Palemque
Pastorum gaudere manu. natat obrutus, omni
Neptunus demersus aquâ: Pallasque cavernas
Vindicat. Et voti reus, & qui vendidit orbem,
Iam sibi quisque deos avido certamine fingit.

Certè infinitus eorum etiam inter Christianos nunc reperitur numerus, qui cum illo sentiant Celio, de quo ita Martialis, epigram. lib. IV:

Nullos esse deos, inane cœlum
Adfirmat Celius, probatque, quòd se
Factum, dum negat hoc, videt beatum.

Quâ opinione animo obdurato, aut fœdissimis voluptatibus libidinibusque volutantur, aut in omnis generis flagitia sceleraque nefanda ruunt; adeò, uti cœlum terramque & omnia inter se miscere haud vereantur, modò queant. Liceat heic cum Boëthio exclamare;

Heu quàm præcipiti mersa profundo
Mens hebet, & propriâ luce relictâ,
Tendit in extremas ire tenebras!

Sed his si tantisper animum à teterrimi hostis sui, principis tenebrarum, vinculis sibi vindicare daretur, donec ea, quæ suprà ex omnium gentium theologiâ collegi, mecum penitùs cognoscerent: certè, si non unâ sacrorum apud Christianos librorum auctoritate, saltem universarum gentium unanimo inducerentur consensu, esse deum, esseque eum, quem sacra nobis ostendit Christianorum theologia. Ego equidem ista fortassis, ut alieno in opere, fusiùs copiosiùsque tractavi, quàm par erat. verùm dari veniam mihi, æquum censeo; quandoquidem prisca illa Germanorum meorum theologia, parcè ab Græcis Latinisque auctoribus adnotata, explicari aliter, primæque suæ origini adseri nequiverit, nisi ex dicto omnium reliquarum gentium consensu. Nec indignum videatur, patriæ me gentis eam præstitisse operam honori, quam alius quispiam Græcorum Latinorumque impendisset nomini. nam & Celtæ nostri non pauca, *sed multa de cœlo ac sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine & formâ, de rerum naturâ, de deorum immortalium vi ac potestate, ac quid ii velint, disputarunt, juventutique transdiderunt*; ut suprà è Cæsaris ac Melæ intelleximus monumentis. ubi fortasse haud pauca etiam veriora, quàm quæ aut Græcorum aut Latinorum de iisdem rebus prodiderunt sapientissimi. Haud levia sanè notasse videntur in Celtarum simul & Assyriorum Persarumque philosophiâ Aristoteles & Sotion, ob quæ antiquiorem eam Græcorum philosophiâ duxerunt; ut testis est Diogenes Laërtius, in prooemio. Certè, quantum ex suprà disputatis judicare licet; vix umbram veræ illius sapientiæ, à primo mortalium Adamo traditæ, adnotarunt in tot tantisque monumentis suis Græci. quam tamen ipsam ex Aegypto eos hausisse, postquàm suam domi per ingenitam vanitatem prodegissent, suprà ostensum est. Contrà verò ex iis, quæ tam parcè illi de Celtarum nostrorum Aegyptiorumque ac Persarum theologiâ memoriæ prodiderunt, satis adparet, longè meliorem hos veriorem q; ac planiorem tenuisse rerum divinarum juxtà atque humanarum notitiam: adeò, ut verissimum sit testimonium Aeliani, quod variar. histor. lib. II, cap. XXXI, his reliquit conscriptum verbis: Καὶ τίς οὐκ ἂν ἐπαινέσῃ τὴν τῶν βαρβάρων σοφίαν; εἴγε μηδεὶς αὐτῶν εἰς ἀθεότητα ἐξέπεσε· μηδὲ ἀμφιβάλλουσι περὶ θεῶν, ἆρά γε εἰσὶν, ἢ οὐκ εἰσί· καὶ ἆρά γε ἡμῶν φροντίζουσιν, ἢ οὔ. οὐδεὶς γοῦν ἔννοιαν ἔλαβε τοιαύτην, οἵαν ὁ Εὐήμερος ὁ Μεσσήνιος, ἢ Διογένης ὁ Φρὺξ, ἢ Ἵππων, ἢ Διαγόρας, ἢ Σωσίας, ἢ Ἐπίκουρος, οὔτε Ἰνδὸς, οὔτε Κελτὸς, οὔτε Αἰγύπτιος. λέγουσι δὲ τῶν βαρβάρων οἱ προειρημένοι, καὶ εἶναι θεοὺς, καὶ προνοεῖν ἡμῶν. καὶ ὑπὲρ τούτων ἰσχυρὰν ἔχοντες τὴν πίστιν, θύουσί τε καθαρῶς, καὶ ἁγνεύουσιν ὁσίως, καὶ τελετὰς τελοῦσι, καὶ ὀργίων φυλάττουσι νόμον, καὶ τὰ ἄλλα πράττουσιν, ἐξ ὧν, ὅτι τοὺς θεοὺς ἰσχυρῶς καὶ σέβουσι, καὶ τιμῶσιν, ὡμολόγηται. id est: *Et quis non Barbarorum sapientiam laudibus extollat? siquidem nemo eorum ad contemtum deorum umquàm prolapsus est; neque in dubium vocant, sintne dii, an non sint, & curentne res humanas, an non. Nemo igitur neque Indus, neque Celta, neque Aegyptius, eam cogitationem in animum induxit, quam vel Euemerus Messenius, vel Diogenes Phryx, vel Hippo, vel Diagoras, vel Sosias, vel denique Epicurus. sed barbari isti, quos dixi, contendunt & esse deos, & nostri curam gerere. Atque hæc immotâ fide tenentes, purè rem divinam faciunt, sanctè vitam agunt, ceremonias obeunt, orgiorum legem observant, & alia patrant, ex quibus certum est, quòd deos obstinatè colant, & venerentur.* Adeò scilicet, cùm Aegyptii, Assyrii, Persæ & Indi, tum Celtæ nostri, majorum theologiam, sive sapientiam, quam illi ab Adamo acceptam iis tradiderant, diligenter ac sedulò, summâque

cum reverentia ad Aeliani etiam usque tempora custodiverunt; quum jam dudum Graeci in abominandum istum ἀθεϊσμὸν prolapsi essent. Vulgaris equidem haec fuit apud Graecos atque Latinos, jam multis ab inde saeculis, & nunc etiam nostris theologis est opinio, omneis homines, duce naturâ, sine ullâ doctrinâ, habere anticipationem quamdam dei sive deorum: eòque esse factum, uti nulla usquam gens reperta fuerit sine deorum cultu ac veneratione. Verùm huic ego opinioni haud temerè subscripserim. nam duce naturâ, quae nobis post Adami lapsum tota corrupta vitiosaque mansit, nec boni quidquam, nisi suppeditante Spiritu sancto, concipit, Protagoram potiùs eò pervectum fuisse crediderim, uti omninò negaret sese de diis habere, quod liqueret, essent, non essent, qualesve essent: & multo magis Diagoram illum Melium, & Theodorum (indignum hoc nomine) Cyrenaicum, qui nullos omninò esse putaverunt. è quorum numero innumeri alii olim fuère, & etiamnum inter Christianos quoque reperiuntur. Certè, quidquid natura in nobis possit, eâ duce pro se quisque excogitare nequivit, esse deum, esseque unum supremum atque aeternum, qui coelum, & terram, & sidera, & angelos, & primum hominem creaverit: angelorum verò quosdam imperium supremi Dei adfectasse, bellumque illi molitos: ex quorum lapsu factam Typhonis reliquorumque daemonum generationem: animas hominum esse immortaleis; corporibus heic semel intereundum; & post multas saeculorum revolutiones in aliam aeternamque vitam redeundum: mortalium genus aliquando aquarum eluvione fuisse deletum, praeter Noachum, quem alii alio adpellaverunt nomine, & ejus familiam: mundum tandem igni vel absumtum vel purgatum iri. dein, cultus etiam divini ceremonias atque ritus si consideres; animalium immolationibus placandam esse divini numinis iram, gratiamque ejus exposcendam: nihil neque publicae neque privatae rei majoris alicujus momenti sine sacrorum intercessione esse occipiendum: in sacris verò rebus omnibus album observare colorem, & reliquos ritus, quos paucis suprà indicavi. Haec, inquam, atque talia, quum universae non modò in nostro hoc, quem Europae, Asiae, Africaeque vocabulis distingvimus, sed in extero etiam, longéque remotissimo orbe crediderint gentes ac religiosissimè observaverint; non naturâ duce, sine aliquâ doctrinâ, singulas per se didicisse, sed majorum traditionibus, jam inde à primo mortalium Adamo manantibus, accepisse, ut suprà ostensum, certum est. Atque hinc sunt illae Graecorum sapientum voces; ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος· ὡς οἱ παλαιότατοι λέγει· ὡς φασὶν οἱ ἀρχαῖοι· ὡς φασὶν οἱ πρεσβύτεροι· id est; *ut antiquus est sermo; ut antiquae ferunt traditiones; ut ajunt veteres; ut prisci mortales adfirmant.* unde etiam illud Plutarchi, in libro de Iside: Διὸ καὶ παμπάλαιος αὕτη κάτεισιν ἐκ θεολόγων καὶ νομοθετῶν εἴς τε ποιητὰς καὶ φιλοσόφους δόξα, τὴν ἀρχὴν ἀδέσποτον ἔχουσα, τὴν δὲ πίστιν ἰσχυρὰν καὶ δυσεξάλειπτον, οὐκ ἐν λόγοις μόνον, οὐδὲ ἐν φήμαις, ἀλλὰ ἔν τε τελεταῖς, ἔν τε θυσίαις, καὶ βαρβάροις, καὶ Ἕλλησι πολλαχοῦ περιφερομένην. id est: *Proinde vetustissima à professoribus rerum sacrarum & legum latoribus derivata in poëtas atque philosophos est opinio, auctore incognito, sed fide firmâ & indelebili, non in sermonibus tantùm & rumoribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis tam barbarorum, quàm Graecorum, longè latéque pervagata.*

Hunc igitur fontem, hanc originem, hoc principium habuit, non modò Celtarum nostrorum, sed omnium pariter per orbem terrae gentium theologia, ac reliqua sapientia; non à Graecis, ut plerique volunt cum Diogene Laërtio; nec à Celtis, vel Persis, vel Indis, vel Aegyptiis, vel Assyriis, ut Aristoteli, Sotioni, & aliis visum; sed à primo omnium mortalium patre MANNO: qui ipse primus doctorem habuit eumdem, quem originem conditoremque sui, supremum illum aeternumque THEUTH. cui pro tantis donis sit honor, laus, & gloria, in saeculorum saecula; amen.

CAPUT XXXVII.

De rerumpublicarum apud priscos Germanos formis. ubi simul ostenditur, quo modo imperia initio in gentibus nata.

SATIS hactenus de priscae Germanorum gentis religionibus, & sacrorum ritibus, postquàm dictum est; ordo rerum nunc poscere videtur, uti de publico etiam populorum regimine quaedam dicantur; paucisque monstretur, quaenam fuerint per universam olim Germaniam rerumpublicarum formae.

Tria potissimùm quum sint omnium rerumpublicarum genera, sive tres formae, MONARCHIA, ARISTOCRATIA, & DEMOCRATIA: quas auctor noster, annal. lib. IV, his interpretatur verbis; *Cunctas nationes, & urbes, populus, aut primores, aut singuli regunt:* duas ex his tantùm, *Democratiam*, ac *Monarchiam*, id est, *populi*, & *singulorum*, qui *reges* dicuntur,

cuntur, regimina in univerſis totius Germaniæ nationibus olim fuiſſe deprehendo. nam qui *Ariſtocratiam* in nonnullis Theutiſcorum populis ſtatuunt; vereor, uti ſententiam ſuam ſatis tueri ac defendere poſſint. quamquàm, nonnulla mixta è monarchiâ atque democratiâ fuiſſe imperia, non negaverim. Sed origines monarchiæ democratiæque primo loco oſtendendæ erunt. Ariſtoteles, πολιτικῶν lib. IV, cap. II, πρώτην καὶ θειοτάτην ait τὴν βασιλείαν, id eſt, *primum maximéque divinum eſſe regnum.* Cauſam, cur ſit *maximè divinum*, adfert Cicero, de legibus lib. III, his verbis: *Nam & hic mundus deo paret, & huic obediunt maria, terræque; & hominum vita juſſis ſupremæ legis obtemperat.* additque: *Atque, ut ad citeriora veniam, & notiora nobis; omnes antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. quod genus imperii primùm ad homines juſtiſſimos deferebatur.* In eamdemque ſententiam Juſtinus, lib. I: *Principio rerum, gentium nationumque imperium penes reges erat: quos ad faſtigium hujus majeſtatis non ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio provehebat.* Eadem mens fuit Ariſtoteli, πολιτικῶν lib. III, cap. XIV; & item Thucydidi, lib. I: niſi quòd ille ad eos primum delata fuiſſe regna opinatur, à quibus populus beneficiis adfectus, id eſt, legibus inſtructus, aut armis defenſus fuerat. uterque verò πατρικὰς fuiſſe haſce μοναρχίας, ſive βασιλείας, κατὰ νόμον, cenſet; id eſt, *regna*, ſeu *monarchias certo jure præſinitas, ſucceſſione à patribus in filios delatâ.* Illud quidem ſatis verum, certumque, primam omnium exſtitiſſe monarchiæ quamdam ſpeciem. at primam ejus originem aliam ego fuiſſe cenſeo, quàm quæ ab gentilibus iſtis tradita ſcriptoribus. [illegible]em Ariſtoteles, dicto proximè loco, κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους, id eſt, *heroum temporibus* ejuſmodi exortas tradit monarchias. Heroum tempora, prima illa fuiſſe poſt terrarum inundationem ſæcula, quibus Noachi filii, nepotes ac pronepotes, quos *heroum* vocabulo innuerunt vetuſtiſſimi mortalium, filios ſuos atque nepoteis, id eſt, nationes, ſecundùm lingvarum diviſionem numerumque, in ſuas quiſque regiones deduxerunt; ſuperiori capite dictum eſt. In his igitur primam poſt inundationem exortam fuiſſe regnorum ſpeciem, lubens ego philoſopho & aliis adſenſerim: non tamen primùm ab univerſo populo in unum, ob beneficia ejus ac merita, voluntario jure delata; ſed ipsâ naturâ patribus erga filios ingenita. quod in uno Celtarum patre declaraſſe ſatis fuerit: reliquorum quidpe regnorum conſimilis atq; eadem fuit origo. CELTARUM igitur omnium parens ASCHENAZES, quum gentem ſimul noſtram ſimulque lingvam in CELTICAM terram detuliſſet; unus omnibus patrio jure ac poteſtate, veluti rex ſubjectis, præfuit, quoad vixit. Complures autem quum ei forent filii nepoteſque; quinque filiis natu majoribus omnem reliquit Celticam: unde in V potiſſimùm genteis, & V nomina, *Hiſpanorum, Britannorum, Gallorum, Theutiſcorum,* & *Illyriorum*, univerſa diviſa fuit. ſub V his reliqui fratres, filiique ac nepotes, ſuas quiſque portiones poſſederunt, tamquàm ſubditi ſub regibus: quibus ex amore tamen, ceu filii parentibus, minoreſque natu fratres majoribus, non per metum, paruerunt. Ei Aſchenazis filio, cui THEUTISCIA hereditate obtigit, quodnam fuerit nomen, nuſquàm reperio. Hic complures iterum quum haberet filios; V natu majoribus omnem diſtribuit Theutiſciam: à quorum imperiis nominibuſque omnis Theutiſcorum gens in V diviſa fuit nationes, *Iſtævones, Ingævones, Vandalios, Hermiones*, atque *Baſtarnas:* quorum fines ſuo loco deſcribentur. Singulis iterum his Aſchenazis nepotibus quum complures progignerentur filii; complures etiam cujuſque ditionis partitiones, compluraque de eorum nominibus nationum exorta ſunt nomina, *Marſorum, Gambriviorum, Chattorum, Hermundurorum,* & alia. Quorum regiones quum jam ultrà in plura vocabula, pluraque imperia minutiora dividi ob agrorum anguſtias nequirent; in unum inpoſterùm filium, natu maximum, imperii ſucceſſio in quâque gente, ſive natione, perpetuò delata fuit. Ubi verò filii defecerunt, in proximos regiæ ſtirpis conſangvineos, vel etiam nobilitate præſtantiſſimos, defunctorum ſucceſſio tranſivit. reliqui omnes his paruerunt, κατὰ νόμον, id eſt, *jure ac legibus præſcriptis*; quod de primis illis regnis adfirmat Ariſtoteles, loco ſuprà dicto. Atque hinc eſt, quod Cæſar, belli Gall. comment. VI, de Germanorum nationibus tradit, his verbis: *Neque quiſquam agri modum certum, aut fineis proprios habet. ſed magiſtratus ac principes in annos ſingulos gentibus, cognationibuſque hominum, qui unà coierunt, quantum eis, & quo loco viſum eſt, attribuunt agri; atque anno pòſt alio tranſire cogunt.* Nempe ſinguli vici ſingulæ erant cognationes; & ſic quoque ſinguli pagi; ac tandem tota civitas, ſive natio, ab unâ ſtirpe procreata gens, pro unâ propinquitate habebatur. Quò illud etiam ſpectat auctoris noſtri, in libro de Germaniâ: *Non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: ſed familiæ & propinquitates.* Eumdem hodiéque Americanas genteis, in vicis & cuneis conſtituendis, obſervare morem, vulgò notum eſt. Sed *initio, fines imperii*, ut inquit Juſtinus, lib. I, *tueri magis, quàm proferre, mos erat:* &, ut Tacitus annal. III, *intra*

ſuam

suam cuique patriam regna finiebantur: nullâ adhuc malâ libidine. At postquàm exui æqualitas, & pro modestiâ ac pudore ambitio & vis incedebat; non modò rapinæ ac bella in finitimos, sed domi etiam in suos civeis, liberiores *provenêre dominationes*, regnaque jam infinita, cum potestate imperandi absolutissimâ. quorum primum conditorem, post inundationem, fuisse Nimrodum, sive Ninum, sacræ juxtà profanæque testantur historiæ. unde absolutissima illa in Oriente imperia, non tam in subditos ac civeis, quàm in vilissima mancipia æternùm mansêre. Atque hoc tandem est, quod Aristoteles, haud dubiè ex veterum traditionibus, adfirmat, κατὰ τοὺς ἡρωικοὺς χρόνους prima regna fuisse exorta. Eadem posteà quum in Germaniâ quoque exorirentur; non nullos apud populos evaluerunt: quidam, uti per vim ea atque libidinem à regibus arrepta videbant, sic statim pari vi atque indignatione eripuerunt, in plenamque sese & absolutam vindicarunt libertatem. Hinc duæ in antiquâ Theutiscorum gente rerumpublicarum puræ ac simplices nulloque alio genere permixtæ formæ, MONARCHIA, ac DEMOCRATIA. Quidam verò veterem illum atque avitum gentibus morem ad posteriora quoque sæcula retinuerunt, vel saltem abolitum revocarunt, unde tertium quasi genus, è monarchiâ democratiâque confusum ac mixtum. Sed singulorum generum exempla ex veterum ostendere monumentis atque clariùs illustrare libeat.

CAPUT XXXVIII.

De democraticis rebuspublicis cum principatu.

QUODNAM rerumpublicarum genus sit optimum, ceterisque præstantissimum, nec hujus operis est inquirere, & multi jam dudum ostendere conati sunt. unum hoc ego heic dixerim; libertatem, atque ex eâ natam democratiam ut plurimùm amplexos fuisse Germanos nostros; adeò, uti uno fermè LIBERTATIS nomine atque famâ Græcis juxtà ac Latinis monimentis maximè celebrati sint. Unde hæc auctoris nostri, in libro de Germaniâ, verba: *Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone* COSS. *ex quo si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè & decem anni colliguntur. tam diu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio, multa invicem damna. non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpiùs admonuêre. quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso & ipso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, & Cassio, & Scauro Aurelio, & Servilio Cepione, M. quoque Manlio, fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones etiam Cæsari abstulerunt. nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Iulius in Galliâ, Drusus ac Nero & Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. inde otium; donec occasione discordiæ nostræ, & civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre. ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.* Ergo omnium toto orbe gentium fortissimi Germani. Nempe una LIBERTAS fortitudinis certa mater, nutrixque fidissima. E diverso, Orientis populi meritò auctoribus *molles bello viri* passim adpellantur; ut qui absolutissimis regnis ceu dejectissima servitia continebantur. A liberorum igitur Germaniæ populorum, ut omnium nobilissimorum, democratiâ initium facere haud iniquum fuerit: imò maximè necessarium. hujus quidpe explicatione præmissâ, reliqua rerumpublicarum genera, qualia fuerint, faciliùs intelligentur.

Democraticarum igitur rerumpublicarum aliæ cum principatu fuêre, aliæ sine principatu. de his posteriùs agam: de illis hoc capite. PRINCIPATUS in democraticis Germanorum rebuspublicis erat eminens unius auctoritas, reliquorum omnium potestate atque legibus definita. Tacitus, prædicto libro de Germaniâ: *Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. nec regibus infinita aut libera potestas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt.* Rectè equidem majores nostri *reges ex nobilitate, duces ex virtute* sumebant. quidpe virtute opus erat foris, uti hostis profligaretur; nobilitate domi, uti auctoritas polleret in civem. Ceterùm regis nomen heic impropriè pro principis auctoritate esse sumtum, ipse auctor infrà, ubi de conciliis agit, satis disertè his verbis indicat: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter, & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas*

ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Heic scilicet nullum inter regis ac principis imperium discrimen: uterque enim *auctoritate magis suadendi, quàm jubendi potestate, audiebatur.* quod clariùs etiam patet ex Cæsaris belli Gallici commentario V: ubi Ambiorix, Eburonum (Germani erant Cisrhenani) dimidiæ partis rex, sic adfatur Romanos: *Neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut judicio, aut voluntate suâ fecisse; sed coactu civitatis. suaque esse ejusmodi imperia, ut non minùs haberet in se juris multitudo, quàm ipse in multitudinem.* Nimirum hoc est, quod Tacitus ait, *suadendi magis auctoritate, quàm jubendi potestate, regem vel principem audiri.* ita, uti Ambiorix rex, etiamsi in concilio bellum in Romanos civitati Eburonum dissvasisset; tamen à multitudine, ad inferendum ducendumque, cogi, vel saltem juberi potuerit. Quin suos, ut Romanorum castra oppugnarent, non jussisse, sed concitavisse eum cum Cativulco, alterius Eburonum partis rege, testatur Cæsar eodem commentario. Tacitus annal. lib. XI: *Eodem,* inquit, *anno Cheruscorum gens regem Româ petivit; amissis, per interna bella, nobilibus, & uno reliquo, stirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii: mater ex Actumero, principe Cattorum, erat.* Cheruscos regnatos fuisse ante hunc Italum, nusquàm reperio. principes eorum refert Tacitus, in annalibus, fratrem Flavii (qui stipendia fecit in Romanorum exercitu Tiberio ac Germanico ducibus) *Arminium*; dein duos fratres *Segestem* ac *Semigerum*. Proinde principem quoque voluisse Cheruscos, non regem, Italum, omnino credibile est. Ipsi certè Cherusci, prædicto libro apud Tacitum, principem adpellant. *Adeò neminem,* inquiunt, *iisdem in terris ortum, qui principis locum impleat.* Et quid Cherusci regem peterent, qui Arminium, anteà principem, regnum adfectantem oppresserant: quique Maroboduum, multarum gentium in Germaniâ regem, quum se regno suo adjicere armis tentaret, Arminii ductu repreßerant; moxque Hermunduris, Marcomannis, ceterisque Maroboduo subjectis gentibus auxilium tulerant ad pellendum regno Maroboduum? Certè regnum istud Itali non aliùs fuit generis, quàm illud Ambiorigis & Cativulci; ubi æqua multitudini cum regibus fuit potestas: hoc est, principalis auctoritas in democratiâ, cum svasorio jure jubendi. *Regis* autem adpellatio, tùm Tacito in Cheruscorum Italo, tùm Cæsari in Eburonum Ambiorige & Cativulco, inde nata videtur, quòd unum idemq; imperii genus Romani modò *regis,* modò *principis* promiscuè usurparunt vocabulis: illud tamen quasi priscùm Romanorum Spartanorumque imitatione; qui consimilis potestatis imperium regum quoq; titulo adficiebant; ut mox ostendam. Sic igitur Tacitus, hist lib. IV, Classicum quoque, alæ Treverorum in Romano exercitu præfectum, regio fuisse genere tradit; quum tamen Indutiomarum, à quo Classicum genus originemq; traxisse mox infrà patebit, principem fuisse Treverorum adfirmet Cæsar, belli Gall. com. V. sic item Julium Paullum, & Claudium Civilem, regiâ stirpe fuisse apud Batavos, ait Tacitus eodem libro; quum principeis tantùm olim habuerint Batavi, non reges; ut infrà liquebit. At quàm exigua fuerit principum istorum, sive regum, in democraticis rebuspublicis auctoritas, svadendi magis quàm jubendi, disertè indicat idem Tacitus, in libro de Germaniâ, per comparationem aliorum in Germaniâ regum. *Trans Lygios,* inquit, *Gothones regnantur, paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumq; harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium.* En: dum Gothonibus addictius jam regnum, quàm ceteris, cum libertate tamen tribuit; Rugiis etiam & Lemoviis erga reges obsequium, quo veluti insigni ab reliquis antè enarratis Germanorum nationibus distingvuntur: sanè ceteris illis plenam, integram, atque infinitam concedit libertatem. Paullo pòst, de Svionibus, qui Svedi nunc vulgò dicuntur; *Est apud illos,* inquit, *& opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Quibus verbis itidem absolutam atq; infinitam ceteris Germaniæ nationibus adsignat libertatem, quorum reges, seu principes hoc ipso à Svionum regibus discernit, quòd hi liberam in suos & infinitam habebant potestatem imperandi; unique soli imperitabant: Gothonum verò regibus non nisi precarium erat ac svasorium jus parendi, cum multis exceptionibus subjectorum: qui tamen ipsi addictiùs regebantur, quàm ceteræ civitates. In his igitur puraputa democratia meritò dici debet. quidpe summa imperii potestas majestasque apud universum erat populum. in quo licet ordines diversi, alius alio superior, *principis, sacerdotum, primorum,* sive *procerum, nobilium,* & *plebis*; tamen in conciliis ac conventibus, sine jure aut dignitate *προεδρίας, ut turbæ placuit, armatus* quisque *consedit:* & iterum, sine jure *προθυμίας, prout ætas cuique, prout decus bellorum, prout facundia erat*; pro se quisque sententiam dixit:

idque in negotiis gravioribus, quæ ad statum totius civitatis spectabant. sic enim idem noster; *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* & posteà: *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere.* & iterum: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Sine ipsâ igitur plebe nihil audebat statuere aut decernere rex ille, vel princeps; imò ne proceres quidem, seu primores. Hinc Civilis, regiâ, ut antè dictum, sive principali apud Batavos stirpe ortus, quum gentem ad rebellionem pertrahere vellet; *primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocavit*; teste eodem nostro, historiar. lib. IV. scilicet, quia sine vulgo, id est, sine plebe, neque Civilis, Batavorum nobilissimus, neque primores quidquam decernere, jus fasve habebant. Quamobrem vehementissimè falluntur ii, qui Batavorum rempublicam aristocraticam fuisse Civile vivente arbitrantur. neque eorum sententiæ quidquam patrocinantur verba Strabonis, ita, lib. IV, de Belgis loquentis: Ἀριστοκρατικαὶ δ᾽ ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν· hoc est: *pleræque eorum respublicæ per optimateis administrabantur.* etenim τὰς πλείους, non verò omneis fuisse ait aristocraticas. nomen autem Belgarum longiùs ipse, quàm quisquam alius auctorum, in ultimam usque versùs occasum solstitialem Galliam, quæ nunc *Britannia* dicitur *minor*, extendit. quapropter ex *plerisque* illis, cùm aliæ nationes, tùm maximè Batavorum civitas exemta esse poterat: imò jure debebat; quia Batavi Germanorum, unde orti erant, moribus agebant in omnibus rebus: aristocraticum autem imperandi genus à Græcis Massiliensibus Galli acceperant: à quibus nihil prorsus Batavi; ne propiores quidem cis Rhenum in Gallico solo Germani. sic namque in Eburonum quoque, Germanicæ nationis, civitate, ut antè ostensum, summa imperii potestas penes multitudinem fuit. Strabo verò superioribus continuò ista subjungit: Ἕνα δ᾽ ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ᾽ ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ᾽ αὕτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. id est: *Antiquitus unum quotannis deligebant principem: similiterque unus belli dux à multitudine designabatur.* En; apertè Strabo testatur, non ὑπὸ τῶν ἀρίστων, id est, *ob optimatibus* duceis istos belli fuisse constitutos, sed ὑπὸ τοῦ πλήθους, hoc est, *à multitudine*; *quam plebem* atque *vulgum* vocat Tacitus. Quod ergo reliquum est insigne, quodve indicium, quo Batavorum, Germanicæ gentis, respublica aristocratiæ magis quàm democratiæ adsimiletur? Nempe, quòd Cæsar, belli Gall. comment. VI, scribit, *plebem penè servorum loco haberi apud Gallos, & nulli adhiberi consilio*; sed imperium omne intra Druidas & equiteis consistere. Ad hoc quoque facilis & eadem est responsio. Nempe, si de Gallorum plebe verè hoc scripsit Cæsar; Gallis ego suos mores lubens relinquo: Germanis tam Cisrhenanis quàm Transrhenanis ne quis temerè eos tribuat, sedulus moneo. hi quidpe avitis vixerunt ut plurimùm moribus, quum Galli in molliorem jam dudum vitam Græcis Massiliensium moribus corrupti forent. Proinde non modò Batavos, sed omneis pariter Germanos Cisrhenanos democratico imperio civitateis suas sive respublicas gubernasse, maximè credibile est. sic enim in Eburonum quoque civitate, ut antè dictum, summa imperii potestas non penes unos proceres, nec penes unos equiteis, id est, penes unam nobilitatem, sed penes omnem fuit multitudinem. sic Induciomarus, teste Cæsare sub finem com. V, quum Cingetorigem, generum suum, Cæsaris parteis sequentem, hostem judicari vellet; *armatum multitudinis concilium indicit*; *quo, lege communi, omnes puberes armati convenire cogebantur.* Sine multitudine igitur, id est, sine plebe seu vulgo Induciomarus Cingetorigem *hostem judicare, bonaque ejus publicare* nequivit. cogebatur autem plebs convenire, non Induciomari principis imperio, neque procerum jussu; sed *lege communi*, communiter ab omni simul plebe latâ. Hinc sub initium com. VI, *Interfecto*, inquit Cæsar, *Induciomaro, ad ejus propinquos à Treveris imperium defertur.* nimirum ab omni Treverorum multitudine. nam proceres jam dudum sponte parteis Induciomari deseruerant, Cingetorigi mox à Cæsare conciliati: ut auctor est ipse Cæsar, in comment. V; qui *principes* eos adpellat, quos Tacitus, historiar. V, *senatores*. sed & hic in libro de Germaniâ, eumdem ordinem vocat *principes*; ut mox ostendam. Mera igitur atque germana fuit democratica, cùm Batavorum, Eburonum, ac Treverorum, tùm omnium haud dubiè Germanorum cis Rhenum colentium, rerumpublicarum gubernatio, è Germaniâ, unà cum ceteris Germanorum moribus, in Galliam translata. Ceterùm, quum tam absoluta tamque pura fuerit istarum civitatum democratia: principes eorum, sive reges eodem modo, ut apud Lacedæmonios, solo nomine tantùm fuère reges; re autem ipsâ ἀρχὴ eorum nihil aliud fuit, quàm στρατηγία διὰ βίου, id est, *imperium bellicum per totam vitam*; sive στρατηγία ἀΐδιος, *imperium militare æternum*: ut tradit de Lacedæmoniorum regibus Aristoteles, πολιτικῶν lib. III, cap. XIII.

nam

nam in hoc potissimùm ab initio constituti fuere, uti hostem à suæ civitatis finibus propellerent; aut multitudinem in finitimorum agros educerent. omnis namque eorum vita nil nisi perpetuum fuit bellum. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, de Romanorum regum potestate loquens; quam Romulum instituisse arbitratur: Ἐκ δὲ τῆς Λακωνικῆς πολιτείας καὶ τοῦτο μετενηνεγμένος. οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς αὐτοκράτορες ἦσαν, ὅτι βούλοιντο πράττειν· ἀλλ' ἡ γερουσία πᾶν εἶχε τῶν κοινῶν τὸ κράτος. id est: *Hoc quoq. à Laconicâ republicâ desumsit. quidpe Lacedæmoniorum reges non erant sui arbitrii, ut, quidquid vellent, facerent: sed penes senatum erat tota publicæ administrationis potestas.* Idem auctor, lib. V: Κατ' ἀρχὰς μὲν ἅπασα πόλις Ἑλλὰς ἐβασιλεύετο, πλὴν οὐχ ὥσπερ τὰ βάρβαρα ἔθνη δεσποτικῶς, ἀλλὰ κατὰ νόμους τινὰς καὶ ἐθισμοὺς πατρίους. καὶ κράτιστος ἦν βασιλεὺς, ὁ δικαιότατός τε καὶ νομιμώτατος, καὶ μηδὲν ἐκδιαιτώμενος τῶν πατρίων. hoc est: *Ab initio omnibus Græciæ urbibus sui erant reges: qui tamen non barbaricâ licentiâ dominabantur; sed juxta leges & mores patrios regnum exercebant. optimusq. rex habebatur, qui esset justissimus, & legum observantissimus, nusquàm discedens ab institutis patriis.* In Atheniensium δημοκρατίᾳ dicebantur ἄρχοντες. Verum in Germanis nostris, quod Aristoteles, πολιτικῶν lib. V, cap. V, in commune ait, ἐπὶ τῶν ἀρχαίων τὸν αὐτὸν γίνεσθαι δημαγωγὸν καὶ στρατηγόν· id est, *priscis temporibus eumdem populi, eumdemq. exercitus fuisse ductorem.* Apud nostros exemplum dictæ dignitatis est in Arminio, Cheruscorum principe; quem *duodecim potentiæ annos explevisse*, quum *propinquorum dolo caderet*, auctor est Tacitus, fine annal. II. Romani equidem homines, ob Lacedæmoniorum regum similitudinem, *reges* eos adpellarunt. at re verà nil nisi duces exercituum erant, quos patria lingva dixit *Herzogen*; de quibus plura pòst dicam. In bello haud minùs, quàm aliarum civitatum duces, qui in certum tempus certumq; bellum delecti erant, *exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præfuerunt.* nam, quemadmodùm domi in conciliis, sic foris in militia, *neque animadvertere, neq. vincire, neq. verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum* erat; *non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credebant.* Iidem hi reges sive principes sæpè à plebe seu multitudine pro legatis mittebantur extra civitatem. sic Malorix atque Verritus, Frisiorum principes, missi sunt Romam ad Neronem imperatorem; teste Tacito, annal. XIII. sic Masius Marcomannorum rex cum Gannâ, virgine sacerdote, missus ad Domitianum; teste Dione, libro LXVII. sic Vallomarius, ejusdem gentis rex, ad Mallium Bassum, Pannoniæ præfectum; teste Petro Patricio in historiâ. Sed ne reditus quidem regibus istis è regis vel principis nomine ac dignitate ulli certi. *Mos est civitatibus*, inquit Tacitus in libro de Germaniâ, *ultro, ac viritim conferre principibus, vel armentorum, vel frugum aliquid; quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit.* Ex hoc comitibus suis, de quibus suo loco dicam, *epulæ, & quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. Materia* autem *munificentiæ per bella, & raptus.* id est, ex hostibus habebant, quæ comitibus suis donabant. *magnumque comitatum non nisi vi belloque tuebantur. exigebant enim* comites, *principis sui liberalitate, illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam*; de quibus infrà dissseretur. Illud tamen quasi ex lege, seu instituto, quod eodem in libro iis tribuit auctor his verbis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Nec satellitum, sive stipatorum, seu corporis custodum aliquod ex regiâ potestate vel dignatione erat præsidium: sed comitatus solummodò domi militiæque voluntarius; de quo dicam, ubi de militiâ eorum mihi sermo erit. In universum æstimanti, summa auctoritas, tam in eâ democratiâ, quæ cum principatu, quàm quæ sine principe vel rege erat, penes unos fuit sacerdoteis, cùm domi in pace, tùm foris in bello; ut suprà, cap. XXIV, ostensum est. Domi tamen principem jus habuisse atque potestatem indicendi concilium, item præsidendi conciliis ac judiciis publicis totius civitatis, patet ex Indutiomari exemplo suprà citato. Et quia singulis cujusque civitatis pagis ac vicis suus erat magistratus, sive, ut Tacitus & Cæsar vocant, princeps, qui jus reddebat; supremum quoque totius civitatis principem, sive regem, in eo pago, in quo domicilium habitationemque habebat, locum juris dicundi obtinuisse credibile est. pagum verò fortè incoluit, qui totius civitatis caput. Nomen *regis* à Romanis, ut antè dictum, parum proprium iis impositum; quum haud dubiè è re ipsâ sermone patrio dicerentur *thi Förften*: antiquo vocabulo Germanico *forste*, quod hodiéque apud Danos, Svedos, atque Norvagios *primum* numero significat: eâdémque significatione apud Anglos in Britanniâ est *first*. quâ ratione etiam vocabulum *princeps* Latinis derivatum à voce *primus*. Posteriores Germani, in Galliam transgressi, quum Latinæ lingvæ usum illic addiscerent, ejusdem dignitatis viros Latinè vocaverunt *principeis*: quod vocabulum ad hanc usque diem in Germaniâ durat. Germanicè tamen etiamnunc, ut olim, Svedis, Norvagiis,

 ac

ac Danis *princeps* dicitur *een Förſte*, antiquo illo vocabulo; quod ſuperiores Germani nunc dicunt *ein Fürſte*. Hoc equidem lingvæ dignitatumque in Germaniâ antiquarum imperiti derivant à verbo *füren*; quod eſt *ducere*: quaſi *Fürſte* dictus veluti *ein Fürer*, id eſt, *dux* ſeu *ductor* exercitus. qui tamen Germanis illis vocabatur à re ipsâ, id eſt, à *ductu exercitus*, *ein Herzog*; ut infrà fuſiùs oſtendetur. Haud hereditarios fuiſſe hujusmodi principatus, ſed electivos, clariſſimis indicat verbis Tacitus, dum reges ex nobilitate *ſumi*, non verò *ſuccedere*, ait. Argumentum inſuper atq; exemplum eſt in Arioviſto, Marcomannorum, Seduſiorum, atque Harudum rege. quidpe poſt hujus mortem, liberè egerunt dictæ nationes; donec Maroboduus, nobilis Marcomannus, fortunâ privatus, Româ reverſus, regnum in eas occuparet; ut ſuo loco monſtrabitur. Ceterùm ſi quis princeps in prædictis rebuspublicis democraticis monarchicum imperium, id eſt, abſolutum, liberumque, ac infinitum regnum adfectaret; ſtatim ab acerrimâ illâ gentis libertate oppreſſus, atque extinctus, vel ſaltem pulſus fuit. Sic enim prædictus Arminius, quum *pulſo Maroboduo regnum adfectaret, libertatem popularium adverſam habuit: petitusq; armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit, poſtquàm* XII *potentiæ* principalis *annos explevit*: ut auctor eſt Tacitus, annal. lib. II. ſic ipſe Maroboduus, quum regnum, per multas genteis à ſe privato occupatum, diu tenuiſſet, tandem à ſubjectis ſibi populis, duce Catualdâ, profligatus eſt; teſte eodem Tacito, eodem libro. ſic item Catualda, nobilis Gotho, quum regem ſeſe Marcomannorum in pulſi Marobodui locum conſtituere tentaret; ſtatim à Jubillio, duce Hermundurorum (qui & ipſi ſub Marobodui regno fuerant) pulſus eſt. ſic quoque Vannius, Quadorum princeps, & Svevis poſteà, *inter Marum & Cuſum locatis, rex à Druſo Cæſare impoſitus, poſt* XXX *annos pellitur regno; primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus: mox diuturnitate in ſuperbiam mutans, & odio accolarum, ſimul domeſticis diſcordiis circumventus*; teſte eodem auctore, annal. II, & XII. ſic denique Italus, rex vel princeps Cheruſcorum, quum *ſecundâ fortunâ ad ſuperbiam prolaberetur, pulſus eſt à Cheruſcis*; teſte eodem, annal. XI. Et apud Marcomannos quidem, Quadosque, democraticas fuiſſe cum principatu reſpublicas, poſt expulſos Maroboduum ac Vannium reges, haud obſcurè colligitur è Taciti libro de Germaniâ. *Marcomannis*, inquit, *Quadisque uſque ad noſtram memoriam reges manſerunt ex gente ipſorum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur.* Si igitur Marcomanni, Quadique, pulſis Maroboduo ac Vannio regibus, mox ſtirpem eorum in reges iterum dilegerunt; haud dubiè de democraticâ libertate anteà ſibi providerunt: ita, uti regibus iſtis nulla alia fuerit in civitate poteſtas, quàm quæ in democraticarum civitatum principibus ſuprà nobis deſcripta. id quod inde etiam quammaximè liquet, quòd auctor, poſtquàm ceteras inter Rhenum ac Viſtulam Danubiumque & ſinum Codanum nationes (in quibus etiam Marcomanni ac Quadi) ordine omneis enarravit; tandem, *Trans Lygios*, inquit, *Gothones regnantur, paulo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* Quâ re, ceu apertiſſimo indicio, antè memoratis Marcomannis Quadisque plenam, integram, atque abſolutam relinquit libertatem: ex quâ regimen reipublicæ democraticum. Ceterùm, quæ fuerint, præter jam dictas, democraticæ cum principatu civitates, haud facile diſpectu eſt. trans Albim quidpe quia, præter L. Domitii tranſitum, (cujus meminit Tacitus, annal. I, & IV,) nullas Romani res geſſerunt; nulla quoque ſcriptorum relicta ſunt monumenta, unde id perdiſci queat. Cis Albim, præter Cheruſcos, Chattorum quoque civitatem democraticam habuiſſe cum principe rempublicam, liquet ex annal. libro II; ubi primùm *Arpus*, deinde *Adgandeſtrius*, Chattorum principes, memorantur: libro verò XI, *Acrumerus*. Cis Rhenum, in Germaniâ Gallicâ, Batavos quoque, & Treveros, Eburonesque idem reipublicæ habuiſſe regimen, ſuprà oſtenſum eſt. Per quos magiſtratus democraticæ iſtæ cum principatu reipublicæ adminiſtratæ fuerint, capite proximo docebo.

CAPUT XXXIX.

De rebuspublicis democraticis ſine principatu.

HACTENUS igitur de democraticis Germanorum repuspublicis cum principatu dictum eſt. nunc de iis etiam, quæ ſine principatu fuêre, deinceps dicendum. Fuiſſe hujusmodi reſpublicas, patet liquidò ex auctoris verbis, jam antè citatis. *Reges*, inquit, *ex nobilitate, duces ex virtute ſumunt. Nec regibus infinita aut libera poteſtas; & duces exemplo potiùs, quàm imperio, ſi promti, ſi conſpicui, ſi ante aciem agant, admiratione præſunt.*

præsunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neq; verberare quidem, nisi sacerdotibus, permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt. Reges democraticarum civitatum, sive principes, si usus postularet, bellumque aliquod incideret, exercitum semper duxisse, neque alios eis civitatibus fuisse bellorum duceis, superiori capite demonstratum est. heic igitur quum auctor inter dictos reges, aliosque quosdam duceis distingvat; apertissimo ostendit indicio, duceis hosce in certum dumtaxat constitutos fuisse tempus; donec bellum, quod inciderat, profligaretur. Exemplum est apud eumdem auctorem, histor. lib. IV, in Brinione Caninefate. quippe quum Civilis Batavus rebellionem erga Romanos Batavis suis persvasisset; tractis in belli societatem Caninefatibus ac Frisiis, *Brinio, stolidæ audaciæ Caninefas, claritate natalium insignis, cujus pater multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium impunè spreverat. igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit: impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur* totius exercitus, qui ex Batavis, Caninefatibus, ac Frisiis constabat. At extra bellum domi ducibus his nullum fuisse imperium, nullam potestatem, omninoq; civitateis istas democraticas sine duce seu principe communi egisse, patet clariùs ex aliis auctoris ejusdem verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero, convicti multantur. pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi scilicet pars multæ cedebat, si regem gens haberet: civitati autem, sive nationi, in publicum totius civitatis ærarium, si natio sine rege vel principe ageret. Ac de his equidem civitatibus Cæsarem puto id inaudivisse, quod omnibus in universum Germaniæ populis per imperitiam tribuit, bell. Gall. comment. VI, his verbis: *Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ, necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus.* De officio atque potestate horum ducum in bello, infrà commodiore loco fuerit sermo, ubi de militiâ agetur. nunc, quæ domi istarum rerumpublicarum democraticarum sine principatu fuerit administratio, potissimè dicendum erit; si, puras putas fuisse democraticas, nullo aristocratiæ genere permistas, antè ostendero. Liquet hoc ex Taciti verbis, prædicto libro de Germaniâ in universum de utroque democratiarum genere relatis. *Coëunt,* inquit, *nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus, cùm aut inchoatur luna, aut impletur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt: sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Vt turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate.* & posteà, ubi de magistratibus democraticarum rerumpublicarum agit; *Eliguntur,* inquit, *in iisdem consiliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auxilium, adsunt.* En; suprà ait, turbam in concilio consedisse, & pro se quemque sententiam dixisse. heic verò magistratus (quos *principum* vocabulo indicat, ut mox declarabitur) à turbâ, id est, à plebe dilectos ostendit: & ubi *consilium & auxilium,* id est, senatum pagorum indicat; non ex *optimatibus,* vel *primoribus,* vel *nobilibus*; sed *ex plebe* eum fuisse constitutum, disertè testatur. plebs autem erat, quos ipsi *burgarios* & *frilingos* adpellabant, ut suprà, cap. XV, ostensum est. Ceterò, reipublicæ administratio heic eadem fuit, quæ in democratiis cum principatu. nam quum in his regis vel principis ἀρχὴ nihil aliud esset, quàm στρατηγία, id est, *imperium militare,* ut suprà docui; cui domi in civitate nihil præter nomen, & decus: per alios magistratus administratam fuisse universam rempublicam necesse est. De his igitur sic Cæsar, dicto commentar. VI: *In pace nullus communis est magistratus: sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Et Tacitus noster, ut modò retuli: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* Quid *pagi,* quid *vici* vocabulo auctores Romani in Germaniâ intellexerint, suprà, cap. XIII, explicatum est. Quot igitur pagi vicique, totidem rectores, sive magistratus, vel judices; qui pagis & regionibus, sive agris circùm sitis, jus reddiderunt. Auctor præfationis in legem Salicam: *Gens Francorum inclyta dictavit Salicam legem per proceres ipsius gentis; qui tunc temporis apud eamdem erant rectores. Sunt autem electi de pluribus viri* IV, *Wisogast, Arbogast, Salogast, & Windogast. qui per treis mallos, id est, comitia convenientes, omneis caussarum origines solicitè discernendo, tractantes de singulis, judicium decreverunt.* Hinc illud Marcellini, lib. XXVII, de Athanarico, uno è Gothorum principibus, loquentis: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum, ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et lib. XVII: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus,*

lacrymæ vel sangvis exstingveret. quorum regulus Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuêre militum; & adepti veniam, jussa fecerunt. Principes autem illic adpellantur ab Cæsare & Tacito, vocabulo à communi usu diverso; è Germanorum tamen, ut mea fert opinio, more atque consvetudine adsumto. Etenim, quum hi quoque magistratus, vel rectores, primi in suo quisque pago vel vico forent; Germani, è simplicitate quâdam animi, quum titulorum varium splendorem vel ignorarent etiamdum, vel, ut rem vanam, aspernarentur, patrio sermone vocavêre eos *thi Försten.* quos æquipollenti Romani vocabulo dixêre *principeis.* Non ejusdem dignitatis principeis heic intelligere auctores, cujusmodi superiori capite indicavi, liquet ex subsequentibus continuò Taciti verbis: *Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* Illis quidpe non certus aut finitus erat comitum numerus, in consilium vel auctoritatem: sed *plurimi, & acerrimi comites* ad *æmulationem* finitimorum principum electi. *hæc* enim illorum *dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates, id nomen,* ea fama, *ea gloria erat, si numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur* quin etiam ex aliis civitatibus; *legationibus, & muneribus ornabantur*; nempe uti *ipsâ* virtutis *famâ bella profligarent.* denique hi ab ipsis principibus alebantur, perpetuóque iis præstò erant. At *centeni* isti *comites* non nisi in conventibus ac judiciis, tamquàm *consilium & auctoritas* aderant. Sed & Cæsar idem inter diversarum democratiarum principeis discrimen apertissimè ostendit, in belli Gall. comment. v: ubi, de Treverorum loquens civitate, *In eâ,* inquit, *civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus & Cingetorix.* ubi summum totius gentis Treverorum intelligit principem. paullo verò pòst, *Nonnulli,* inquit, *principes ex eâ civitate, & familiaritate Cingetorigis adducti, & adventum nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem venerunt.* & iterum paullo pòst: *Principibus Treverorum ad se convocatis, eos sigillatim Cingetorigi conciliavit Cæsar. quod cùm merito ejus à se fieri intelligebat, tùm magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quàm plurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem perspexisset.* En; auctoritatem Cingetorigis principis in suos, id est, in istos Treverorum principeis, valuisse ait. ergo non summam hi habuêre auctoritatem inter Treveros. nihilque aliud fuêre, quàm singulorum pagorum vicorumque rectores, magistratus, ac judices. Hos *senatores* adpellat Tacitus, historiar. lib. v: ubi, de Civilis Batavi rebellione, cui accesserunt & Treveri, loquens, *Transiêre,* inquit, *Rhenum Tutor quoque & Classicus, & centum tredecim Treverorum senatores.* Et item Cæsar belli Gall. comment. IV: *Tenchtheri & Usipetes petunt, sibi uti potestatem faceret in Ubios legatos mittendi. quorum si principes ac senatores sibi jurejurando fidem fecissent; eâ conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant.* Iidem *primores & proceres* sæpius adpellantur Tacito. sic annal. libro I: *Segestes, parari rebellionem sæpè aliàs, & supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit: svasitque Varo, ut se & Arminium, & ceteros proceres vinciret. nihil ausuram plebem, principibus amotis.* & annal. II: *Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adstitit.* & posteà: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque hortari.* & paullo pòst: *Pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repentè incursant.* item historiar. lib. IV, Civilem ait *primores gentis, & promtissimos vulgi convocasse,* quum rebellionem in Romanos genti suæ Batavæ persvadere vellet. Et eodem libro posteà: *Movebatur vulgus; condebantque gladios; cùm Campanus ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidêre.* Item in libro de Germaniâ: *Nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes.* At hos pagorum vicorumque sive principeis, sive magistratus, senatores, primores, proceresve, ex nobilitate sumtos fuisse, quemadmodùm reges, sive supremi civitatum principes, patet ex Cæsaris comment. v. nam ubi Cæsar *nonnullos principeis ex Treverorum civitate, & familiaritate Cingetorigis adductos, & adventu Romani exercitus perterritos,* ad se venisse ait; ipse *Indutiomarus, legatis ad Cæsarem missis, sese idcircò à suis discedere, atque ad eum venire noluisse adfirmat, quò faciliùs civitatem in officio contineret; ne, nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur.* Porrò summum imperandi, jubendique, animadvertendi, ac verberandi jus atque auctoritas heic quoque penes sacerdoteis fuit. de utrisque enim democratiis, tam sine principatu, quàm cum principatu, loquitur Tacitus ista: *Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur.* Atque hujusmodi respublicas democraticas sine principatu compluréis fuisse in Germaniâ deprehendo: præsertim minoribus in civitatibus; quales fuêre Marso-

Marsorum, Tencterorum, Usipiorum, Tubantum, Ansibariorum, Angrivariorum, Dulgibinorum, Chamavorum, & aliorum. De Marsis testis est Tacitus, annal. lib. II: *Ipse Germanicus majoribus*, inquit, *copiis Marsos irrupit. quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat.* Et de Ansibariis, annal. XIII: *Eosdem agros Ansibarii occupavêre, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentes, & nobis quoque fidus, nomine Bojocalus, vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens; mox, Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequia. Id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostræ subjiceret.* Non principem Ansibariorum vel regem fuisse hunc Bojocalum, liquet ex eo, quòd Arminii jussu vinctus fuerat; item, quòd stipendia postmodùm sub Rom. ducibus fecit. Sed & majorum civitatum nonnulli hujus generis fuêre. nam de Chaucis sic auctor noster, annal. lib. XI: *Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco; qui natione Caninefas.* Ejusdem generis fuisse & Bructerorum civitatem, amplam & validam, inde colligere licet, quòd nusquàm eorum regis vel principis mentio, quamvis crebra apud auctores, maximè Tacitum, bellorum Bructerûm memoratio. nam quod hic histor. lib. IV, *Velledam virginem, nationis Bructeræ, latè imperitasse* ait; id veneratione magis, dum exitum bellorum vaticinatione suis prædiceret, quàm obsequio factum esse, suprà, cap. XXIV, demonstravi. Cis Rhenum quoque Germanis ejusmodi fuisse respublicas democraticas sine principatu, haud obscurè è Cæsaris colligitur commentariis de bello Gallico. nam, quum multa belli Nerviorum, Atuaticorum, Menapiorumque fiat memoratio; nulla tamen ullius regis vel principis harum civitatum reperitur mentio: quum interim de Ambiorige & Cativulco Eburonum, item de Indutiomaro & Cingetorige, Treverorum principibus haud semel. At postquàm Romani Gallias pacârunt, suoque imperio subjecerunt; omnibus pariter civitatibus jus eligendorum regum seu principum simul ereptum. unde de universis Belgis ita Strabo, in lib. IV: Ἀριστοκρατικαὶ δ' ἦσαν αἱ πλείους τῶν πολιτειῶν. ἕνα δ' ἡγεμόνα ᾑροῦντο κατ' ἐνιαυτὸν τὸ παλαιόν· ὡς δ' αὔτως εἰς πόλεμον εἷς ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀπεδείκνυτο στρατηγός. νυνὶ δὲ προσέχουσι τοῖς τῶν Ῥωμαίων προστάγμασι τὸ πλέον. hoc est: *Pleræque eorum respublicæ ab optimatibus gubernabantur olim. unum verò quotannis ducem sumebant: similiter unus belli dux à multitudine designabatur. nunc verò Romanorum jussis plerisque in rebus parent.* Et de universis Galliæ incolis, paullo antè: Νυνὶ μὲν οὖν ἐν εἰρήνῃ πάντες εἰσὶ δεδουλωμένοι, καὶ ζῶντες κατὰ τὰ προστάγματα τῶν ἑλόντων αὐτοὺς Ῥωμαίων. id est: *Nostrâ equidem ætate omnes pacati serviunt; Romanorum, à quibus subacti, jussis parentes.* Ubi nulla natio, nullus populus, nulla civitas excipitur. Hinc Treveri, quum, Civile Batavo impulsore, rebellarent, non reges seu principeis habuêre belli duceis; sed ex nobilitate, Classicum atque Tutorem. *Interfecto Hordeonio*, inquit noster historiar. IV, *commeavêre nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque anteibat alios. Regium illi genus, & pace belloque clara origo. Ipse, è majoribus suis, hostis populi Romani, quàm socius jactabat. Miscuêre sese Iulius Tutor & Iulius Sabinus, hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripæ Rheni à Vitellio præfectus.* Regium erat Classico genus, ex iis majoribus, ob quorum memoriam hostem potiùs sese, quàm socium præbere Romanis debuit: id est, quia majoribus suis Romani, duce Julio Cæsare, bellum intulerant. quod Indutiomaro, Treverorum principi, factum ipse testatur Cæsar, prædictis belli Gall. comment. V, & VI. Regem autem cur heic vocet Tacitus Indutiomarum, quem Cæsar principem, superiori capite declaratum est. Sed & Batavi, quum anteà à principibus regerentur, postquàm Galliæ pacatæ, & in provincias Romanas redactæ fuêre, rempublicam democraticam sine principatu habuerunt; Romanis supremum, ut in reliquâ Galliâ, imperium obtinentibus. unde illa Taciti, histor. lib. IV: *Civilis primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus, & cetera servitii mala enumerat. Neque enim societatem, ut olim; sed tamquàm mancipia haberi. Quando legatum (gravi quidem comitatu, & superbo cum imperio) venire? tradi se præfectis, centurionibusque.* Et de eâdem Batavorum gente, historiar. lib. I: *Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis, & in posterum tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ; quædam etiam finibus ademtis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur.* Item, prædicto lib. IV, posteà: *Mox valescentibus Germanis, pleræque civitates adversùm nos armatæ; spe libertatis, &, si exuissent servitium, cupidine imperitandi.* Et iterum posteà, ex Civilis oratione: *Secretis sermonibus admonebat malorum, quæ tot*

tot annos perpessi: Miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquàm tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse. Et haud multo pòst: *Ausos aut libertas sequetur: aut victi, iidem erimus.* Et rursus, è Voculæ, ducis Romani, contra Batavos oratione: *Nunc hostes, quia molle servitium: cum spoliati exutique fuerint, amicos fore.* Et tandem, lib. v, ex ipsorum Batavorum sermonibus: *Non prorogandam ultrà ruinam. nec posse ab unâ natione totius orbis servitium depelli.* & mox: *Sibi non tributa, sed virtutes & viros indici. proximum id libertati: &, si dominorum electio sit; honestiùs principes Romanorum, quàm Germanorum feminas* (Velledam Bructeram intelligunt) *tolerari.* Sic ipse auctor, in libro de Germaniâ: *Manet honos, & antiquæ societatis insigne. nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit. exemti oneribus & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur.* Quod sepono, atque reservo, omnino in meâ est possessione ac potestate. quocircà hunc honorem & hoc societatis insigne meritò ipsi Batavi non in ipsâ libertate, sed proximè libertatem posuêre: Voculaque adpellavit *molle servitium.* Verissima illa apud Livium, lib. xxxv, vox Menippi, Antiochi regis legati, in concilio Aetolorum contra Romanos: *Graciæ pristinam dignitatem in libertate positam esse, quæ suis stet viribus, non ex alieno arbitrio pendeat.* Item lib. xxxix, Lycortæ, Achæorum prætoris, apud legatos Romanos oratio: *Vanam illam vocem præconis fuisse, qua liberos esse omnium primos Achæos jussissent Romani: nec ratum fœdus esse, nec societatem & amicitiam ex æquo observari. specie æquum esse fœdus apud Achæos; re, precariam libertatem: apud Romanos Aeliani imperium esse.* Atque hujusmodi ferè fuit libertas, quam provinciarum suarum nonnullis populis concedere solebant Romani. Sic in eâdem provinciâ, Galliâ Belgicâ, liberi recensentur populi Plinio, lib. iv, cap. xvii, *Nervii, Suessiones, Silvanectes, Leuci, Treveri,* & fœderati *Lingones,* & *Remi.* quorum tamen conditionem Batavorum conditioni comparandam non puto. Hinc igitur, quum Germanicus, Romani exercitus dux, Cheruscos armis peteret, Batavi socii non regem, nec principem, sed ducem habuêre Coriovaldam; teste Tacito, annal. lib. ii. hinc item Batavi, & contermini Caninefates, quum, impulsore Civile, rebellionem pararent, Brinionem, nobilem Caninefatem, communem sibi dilegerunt ducem, teste eodem Tacito, historiar. iv. Neque verò Civilis ante eam rebellionem sive dux sive princeps Batavorum fuit; ut quidam opinantur: sed cohortis Batavæ in exercitu Romano præfectus; ut testis idem Tacitus, libro proximè dicto. ubi hæc quoque de Civile ejusque fratre leguntur: *Julius Paullus & Claudius Civilis, regiâ stirpe multo ceteros anteibant.* En; *anteibant ceteros:* non principatu, nec regno; sed regiâ stirpe tantùm: id est, quia majores eorum regiam sive principalem in Batavis dignitatem obtinuissent, antequàm insula eorum & reliquum agri in Romanorum pervênit potestatem, jusque diligendorum principum ipsis ereptum. Neque post Civilem, & Vespasiani tempestatem, regia dignitas in Batavis ostendi umquàm potest, quoad Romano subjecti fuêre imperio. nam, quòd quidam ex Ammiani Marcellini libro xvi reges subjicere conantur; id planè irritum est atque inane. Verba illic leguntur ista: *Quo cognito* (scilicet Cornutos ac Bracchatos, militeis Romanos, premi à Germanis) *opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venêre cum regibus, formidabilis manus.* Quorsum heic, quæso, regum mentio? aut quæ mentionis necessitas, vel usus? vel etiam, quot reges exiguam Batavorum gentem habuisse censes? item, quot eorum in uno exiguo militum globo, vel manipulo? Responsio sanè heic nulla satis apta fuerit. Lego igitur dictum locum hoc modo: *opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Batavi venêre cum Herulis, formidabilis manus.* Herulos quidpe sub unâ fuisse cum Batavis manu, sive sub uno vexillo, auctor est idem Marcellinus, lib. xxvii, his verbis: *Post cujus interitum, Herulorum Batavorumque vexillum direptum.* Ceterò trans sinum Codânum & Vistulam amnem ingentes fuêre ac validæ gentes, in plureis quæque nationes divisæ: de quibus Tacitus sub finem libri de Germaniâ ita scribit: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis; ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor. ceterùm, connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur: quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent. quæ omnia Sarmatis diversa sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopia ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur.*

huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversus homines, securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit. Ex his Venedos fuisse Sarmatas, Fennos verò atque Bastarnas Germanos, illos ad septemtrionalem oceanum, hos ad Pontum usque Euxinum porrectos, copiosiùs infrà suo loco atque ordine monstrabitur. liberas fuisse genteis, sine regibus, sine principibus, planum facere paucis heic conabor. De Bastarnis, supra Daciam Thraciamque sitis, quamvis crebra fiat apud veteres auctores mentio, bellorumque memoratio; tamen nusquàm regium inter eos imperium, ne principale quidem. unde haud vana conjectura, democraticis eos egisse rebuspublicis. nam aristocratias, ut antè dixi, è Celtis Galli atque Hispani à Græcis didicerunt. Fennis verò, quibus fœda paupertas, sine armis, sine equis, sine armentis, sine gregibus, sine arvis, sine penatibus, quis desideraverit imperare? nam de Svionibus, Fennorum finitimis, sic idem noster paullo antè: *Est apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat.*

CAPUT XL.

De monarchiis; & item de mixtis imperiis.

DEMOCRATICÆ igitur Germanorum respublicæ sic se habuerunt. nunc de monarchiis, sive de infinitis absolutisque regnis quoque dicendum. Tacitus, absolutâ continentis Germaniæ gentium explicatione; *Svionum hinc*, inquit, *civitates in ipso oceano.* & mox: *Est apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. non arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo: sed clausa sub custode, & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem, armis præponere, regia utilitas est.* Ingens sanè discrimen. reliqui illi populi, auri argentique, ut suprà cap. XVIII ostensum, & opum contemtores, ex sangvinis *nobilitate* lectis regibus ac principibus, salvâ libertate ac jure suo agebant. isti, opibus habito honore, servilem in modum dejecti potiùs quàm subjecti fuerunt. quapropter nec eamdem continentiæ probitatisque & bellicæ virtutis laudem cum reliquis illis Germanis obtinuisse, certum est. verissima namque est illa Nabis, Lacedæmoniorum regis, sententia: quem ita T. Flaminium, Romanorum ducem, adfantem refert Livius lib. XXXIV: *Noster legumlator Lycurgus non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis; nec eminere unum aut alterum ordinem in civitate, sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui pro patriâ arma ferrent.* Sanè, longè aliter pro alienâ potentiâ, aliter pro libertate propriâ pugnatur. Svionum ergo, sive Sveonum (sic enim adpellantur inferioris ævi scriptoribus, qui nunc sunt Svedi) perfecta omnibus numeris fuit monarchia: in quâ unus, opibus longè potentissimus, omnibus reliquis, sine præscripto legum, sine exceptionibus, sine jure precario, superbè imperitabat. Servitus gentis eò fœdior, quòd voluntaria. nam quum opibus honos iste regnandi sit delatus, electivum fuisse regnum, necesse est. Sed hanc servitutem postmodùm pertæsi, libertatem sunt amplexi. sic namque de iis Mag. Adamus Bremensis: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi sententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: nisi ejus decretum potius videatur. quod aliquando sequuntur inviti. Itaque domi pares esse gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* Ceterùm auctor noster eodem libro posteà: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant.* Sitones fuisse eosdem, qui nunc Norvagii adpellantur, infrà suo loco docebo. Atque hæc tunc fuêre monarchica septemtrionalis Germaniæ imperia. Simile ad Rhenum & Danubium jam ante tempestatem Taciti occupavit Maroboduus, ἐξ ἰδιώτου, ut inquit Strabo lib. VII, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ· id est; *ex privato homine, postquàm Româ revertisset; ubi adolescens egerat, Augusti beneficiis adfectus.* Regnum ejus copiosè describit Vellejus Paterculus, in lib. II. *Maroboduus*, inquit, *genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis, quàm ratione, barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem, & ex voluntate parentium constantem inter suos occupavit principatum; sed certum imperium vimque regiam complexus animo, statuit, avocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, cùm propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. Occupatis igitur, quos prædiximus, locis* (Bojohæmum erat) *finitimos omnes aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit. Corpus suum custoditum.* En; reliqui illi Germanorum

reges

reges sive principes in democraticis civitatibus, *mobilem, & ex voluntate parentium constantem* obtinebant *principatum:* hic autem Maroboduus *certum imperium, vimque regiam* occupavit: illi voluntarios circùm se habebant comites ex nobilitate: hujus corpus satellitum præsidio custoditum. Et hic quidem maximum illo ævo inter liberas Germanorum genteis obtinuit imperium, inter Danubium, Albim & Vistulam amneis, sinumque Codânum; quod suo loco demonstrabitur. Unde toti Germaniæ, sed & Romanis formidabilis factus. Idem Vellejus, libro prædicto: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium: gerebatque se ita adversùs Romanos, ut neque bello nos lacesseret, &, si lacesseretur, superesse sibi vim ac voluntatem resistendi declararet. Legati, quos mittebat ad Cæsares, interdum ut supplicem commendabant, interdum tu pro pari loquebantur. Gentibus hominibusque à nobis desciscentibus, erat apud eum perfugium. totumque ex malè dissimulato agebat æmulum. exercitumque quem LXX millium peditum, IV equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, majori, quàm quod habebat, operi præparabat. eratque etiam eo timendus, quòd, quum Germaniam ad lævam & in fronte, Pannoniam ad dextram, à tergo sedium suarum haberet Noricos: tamquàm in omneis venturus, ab omnibus timebatur. Nec securam incrementi sui patiebatur Italiam. quippe quum à summis Alpium jugis, quæ finem Italiæ terminant, initium ejus finium haud multo plus CC millibus passuum abesset.* Sed Maroboduus, quum in nimiam prolaberetur superbiam, regnumque, quod vi paraverat, in Svionum prorsus ac Sitonum formare modum, plureisque ei adjicere genteis liberas tentaret, invisus popularibus, tandem regno pellitur. Tacitus, annal. II: *Svevi prætendebantur, auxilium adversùs Cheruscos orantes.* non equidem ipsi orabant Svevi; sed rex eorum Maroboduus. at mox: *Vis nationum, virtus ducum in æquo. sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsêre bellum: sed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones ac Langobardi defecêre ad eum.* Arminius quoque ipse, quum simile regnum quæreret, mortem invenit. idem auctor, in fine ejusdem libri: *Ceterùm Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit.* De Catualdâ Gotone & Vannio Quado, suprà dictum est. Atque democratias, monarchiasque priscûm Germanorum hactenus satis cognovimus.

Restat nunc tertium rerumpublicarum genus, *ex democratiâ atque monarchiâ mixtum*, paucis nobis dicendum. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano. Est apud illos & opibus honos: eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi.* Fuêre Gothones, Rugii, ac Lemovii inter Viadrum & Vistulam amneis ad oceanum, sive oceani sinum Codânum, medii inter democraticas & monarchicas civitateis. Ceteræ illæ Germanorum gentes sunt omnes ab auctore prænominatæ, quas democratias vel cum principatu, vel sine principatu habuisse, suprà ostendi. *Addictiùs* his *regnatos* fuisse ait Gothones, Rugios, atque Lemovios; at *paullo* tantùm, *necdum supra libertatem: multis exceptionibus, & precario jure parendi.* à quâ libertate quia nullos eximit: non modò proceres, seu primores, nec nobileis tantùm, sed omnem quoque plebem, id est, burgarios liberos fuisse, obsequium regibus non nisi è voluntate ac legibus communiter præscriptis præstitisse, haud dubium est. regnumque his regibus nullum aliud fuit, quàm quod Mag. Adamus Bremensis ita describit in Svionum gente: *Reges habent ex genere antiquos. quorum tamen vis pendet in populi sententiâ. Quod in commune laudaverint omnes, illum confirmare oportet: nisi ejus decretum potius videatur. quod aliquando sequuntur inviti. Itaque domi pares esse gaudent: in prælium euntes omnem præbent obedientiam regi.* Lemovios Taciti posterioribus sæculis dictos fuisse *Herulos*, infrà, lib. III, cap. XXXV, ostendam. De his ita Procopius, rer. Gothicarum lib. II: Καί τοι ἐ πρότερον ὄνομα μὲν παρ' αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς εἶχεν· ἰδιώτου δ' ὁπῃοῦν οὐδὲν τι σχεδὸν ἐφέρετο πλέον. ἀλλὰ καὶ ξυγκαθῆσθαι αὐτῷ ἅπαντες, καὶ ξύσσιτοι εἶναι ἠξίουν· καὶ ἀνέδην, ὅσης βούλοιτο, εἰς αὐτὸν ὕβριζεν. id est: *Quamquàm & anteà nomen quidem apud eos rex habuit; à privato autem viro nihil ferè differebat. nam & adsidere ei omnes, & unà convesci volebant; & impudenter, ut cuique libitum, convitiari jurgarique solebant.* Continuò antè narrat idem Procopius, regem suum Anerichum eos interfecisse, nullam aliam ob causam, nisi quòd sub nullius imperio esse vellent. Quum autem facti eos pœniteret, misisse legatos in patriam terram, qui è regiâ stirpe hominem accerserent, cui regnum deferrent. De Gothonibus, sive Gothis, Herulo-

Herulorum apud Vistulæ ostia conterminis, in eamdem sententiam ita Theodosius: Ὅμως δὲ ὁ βασιλεὺς τιμῶν οὐκ ἐλήγχανεν· ἀλλ' ὁμοτραπέζους εἶχε καὶ ὁμοσκηνοὺς, καὶ πολὺ τὸ φιλόδωρον ἐς αὐτοὺς ἦν. οὐδαμοῦ γὰρ ἐξεφέρετο δὲ παρεγυμνοῦτο τὰ τῆς φιλονεικίας. id est: *Quamquàm ne honore quidem ac reverentiâ inter eos rex potiebatur. sed ejusdem mensæ participeis eos habebat, atque contubernaleis; donisque benevolentiam eorum captabat: rixas verò eorum atque contentiones nusquàm efferebat.* Harum igitur gentium respublicæ mixtæ fuêre ex monarchiâ & democratiâ: ita tamen, uti hæc longè superaret illam. Malè & impropriè Menander, qui in historiâ suâ Ἀλβουΐνον τῶν Λαγγιβάρδων adpellavit μόναρχον. Certè hæc regna non multum differebant à ceterarum Germaniæ gentium libertate. Quòd si fuerit aliquod erga reges *obsequium*, ut vult Tacitus & Mag. Adamus; quamproximè ad patriam in liberos accessit auctoritatem. patris quidpe boni est, severè equidem liberis imperare, admonere de officio, & delicta castigare: at diligere tamen, & sæpè indulgere. & contrà, proborum liberorum est, obsequium præstare parenti; ex reverentiâ tamen, non ob metum. quod libertati quàm proximum; imò ipsa est libertas. Hæc igitur tria fuêre rerumpublicarum genera in omni terrâ Germanicâ.

CAP. XLI.

De democraticarum civitatum fœderibus atque clientelis, tam privatis, quàm publicis.

RERUMPUBLICARUM generibus descriptis, haud alienum fuerit de democraticarum civitatum amicitiis, fœderibus, atque clientelis pauca quædam disserere. Jul. Cæsar, in belli Gall. com. VI, ubi Gallorum simul Germanorumque mores describit; *In Galliâ*, inquit, *non solùm in omnibus civitatibus atque pagis, partibusque; sed penè etiam in singulis domibus factiones sunt: earumque factionum sunt principes; qui summam auctoritatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumq. redeat. idque ejus rei causâ antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. suos enim opprimi quisq. & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis divisæ sunt. Quum Cæsar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Aedui; alterius Sequani. Hi, quum per se minùs valerent, quòd summa auctoritas antiquitus erat in Aeduis, magnæq. eorum erant clientelæ; Germanos atque Ariovistum sibi adjunxerant; eosque ad se magnis jacturis pollicitationibusq. perduxerant. prœliis verò compluribus factis secundis, atque omni nobilitate Aeduorum interfectâ, tantum potentiâ antecesserant, ut magnam partem clientium ab Aeduis ad se transducerent; obsidesque ab iis principum filios acciperent; & publicè jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; & partem finitimi agri, per vim occupatam, possiderent; Galliæque totius principatum obtinerent. Quâ necessitate adductus Divitiacus, auxilii petendi causâ Romam ad senatum profectus, infectâ re redierat. Adventu Cæsaris factâ commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis; quòd ii, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione, atq. imperio æquiore se uti videbant, reliquis rebus eorum, gratiâ, dignitateque amplificatâ; Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Rhemi successerant. quos quòd adæquare apud Cæsarem gratiâ intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Aeduis conjungi poterant, se Rhemis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. ita & novam & repentè collectam auctoritatem tenebant. Eo tamen statu res erat, ut longè principes haberentur Aedui; secundum locum dignitatis Rhemi obtinerent.* Cæsar heic *clientelas* adpellat atque *amicitias*, quas vulgus nunc Latinè loquentium dicit *protectiones*. sic enim Genuensium in Italiâ, & Vesontinorum in Galliâ, liberæ civitates, sub protectione vulgò dicuntur esse regum Hispaniæ: sic Hamoburgium in Germaniâ, ad Albim, sub protectione regum Daniæ; sic Aquæ Grani, sub protectione ducum Juliacensium: id est, si Latialiter loqui velis, *in clientelâ*, *in amicitiâ*, sive etiam *in fide*. sic enim idem Cæsar, eodem commentario anteà, de Senonibus Gallis: *Legatos, deprecandi causâ, ad Cæsarem mittunt. adeunt per Aeduos; quorum antiquitus erat in fide civitas.* & mox: *Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt: usi deprecatoribus Rhemis; quorum erant in clientelâ.* Sed & *sub imperio esse* dixit Cæsar, idem quod *in amicitiâ*; ut suprà de Aeduis intelleximus. Ac sanè fuit imperium illud multo veriùs in populis Celticis, quàm amicitia, ubi inferiores fœdere haud æquo superioribus juncti. hi quidpe majestatem illorum atque leges, tributaque imposita agnoscebant. Amicitiam id adpellavit haud semel Cæsar in Gallis Germanisque, more Romanorum; qui per hunc

fucum,

fucum, per has blanditias gentium sub imperium redactarum animos emolliebant, quò minùs inviti jugum collis suis susciperent. Non minùs eleganter id, quàm verè Vocula, Romani exercitus dux, *molle* vocavit *servitium* in Batavis; ut suprà, cap. XXXIX, ostensum est. Sic & alii illi in Galliâ fuêre populi, quos *amicos* adpellabant Romani, *& socios*, & complures, quos *liberos:* qui tamen omnes eorum imperium, leges atque rectores tulerunt. Sed Celtæ nostri inter se qualeis habuerint amicitias, qualiaque fœdera, ostendatur. Fœderum omnium duo potissimùm sunt genera: alterum *æquum*, alterum *iniquum* adpellatur. Aequo fœdere inter se qui junguntur, verè *amici sociique* dici possunt: quia utrorumque æqua manet majestas, æqua libertas. iniquo fœdere conciliati, rectiùs dicuntur clientes: quia eâ gratiâ inter se junguntur, uti inferiores certis conditionibus pareant superioribus; majestatem atque imperium eorum agnoscant: certaque tributa pendant, vel officia quædam præstent: superiores verò è reciproco inferiores; resque eorum summâ fide contra hosteis tueantur ac defendant. Hoc fœderum genus, non modò in Germanis nostris atque Gallis, reliquisque Celtis, sed in aliis etiam per terræ orbem gentibus, origine fuisse antiquissimum, cuivis, historias veteres legenti, despectu facillimum est. Inter alia instituta, quæ Livius, Dionysius Halicarnassensis, & Plutarchus, aliique auctores Romulo, primo Romanorum regi, adscribunt, hoc etiam opidò falsum est, quòd illum primum *patronorum clientumque* cùm nomina, tùm conditiones in Romano populo, nuper à se in unam civitatem remque publicam collecto, instituisse tradant. nam quibus id verbis Dionysius ac Plutarchus de Romanis memorant; iisdem penè de Celtis dictum à Cæsare ac Diodoro reperio. nec tamen quemquam tam vecordem, tamque imbecillæ mentis reperiri puto, qui credat, Celtas id à Romanis demum accepisse; præsertim quum ipse Cæsar testetur; antiquum id fuisse Gallorum institutum jam tum suo tempore. Mihi sanè haud dubium est, quemadmodùm innumera alia ut suprà patuit, adeóque pleraque in moribus & vivendi ratione, sic hoc etiam jam inde ex Asiâ, in gentium dispersione, detulisse cùm Celtas in Celticam, tùm Græcos in Græciam, Italos in Italiam, alias genteis in suas quamque terras. Atque hinc esse existimo, quòd hodiéque per omnem terrarum orbem frequenti usu inferior superiorem, quamvis nonnunquàm senex adolescentulum, à quo aliquid beneficii ad se redire posse putet, *patrem* vulgò adpellitet. unde etiam *patroni* & *patrocinandi* apud Latinos nata sunt vocabula. Dionysii verba de Romulo hæc sunt, lib. II: Παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικοὺς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ τῶν ἐκ τοῦ πλήθους, ὃν αὐτὸς ἐβούλετο, νέμειν προστάτην· ἔθος Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον, ᾧ Θετταλοί τε μέχρι πολλοῦ χρώμενοι διετέλεσαν, καὶ Ἀθηναῖοι κατ᾽ ἀρχὰς, ἐπὶ τὰ κρείττω λαβών. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὑπεροπτικῶς ἐχρῶντο τοῖς πελάταις, ἔργα τε ἐπιτάττοντες οὐ προσήκοντα ἐλευθέροις, καὶ ὁπότε μὴ πράξειάν τι τῶν κελευομένων, πληγὰς ἐντείνοντες, καὶ τἆλλα ὥσπερ ἀργυρωνήτοις χρώμενοι. ἐκάλουν δὲ Ἀθηναῖοι μὲν Θῆτας τοὺς πελάτας, ἐπὶ τῆς λατρείας· Θετταλοὶ δὲ Πενέστας, ὀνειδίζοντες αὐτοῖς εὐθὺς ἐν τῇ κλήσει τὴν τύχην. ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπικλήσει τε εὐπρεπεῖ τὸ πρᾶγμα ἐκόσμησε, Πατρωνίαν ὀνομάσας τὴν τῶν πενήτων καὶ ταπεινῶν προστασίαν. καὶ τὰ ἔργα χρηστὰ προσέθηκεν ἑκατέροις, φιλανθρώπους, καὶ πολιτικὰς κατασκευαζόμενος αὐτῶν τὰς συζυγίας. ἦν δὲ τὰ ὑπ᾽ ἐκείνου τότε ὁρισθέντα μέχρι πολλοῦ παραμείναντα Ῥωμαίοις ἔθη περὶ τὰς πατρωνίας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, ὧν οὐκ εἶχον ἐκεῖνοι τὴν ἐπιστήμην, παρόντων τε αὐτῶν καὶ μὴ παρόντων τὸν αὐτὸν ἐπιμελεῖσθαι τρόπον, ἅπαντα πράττοντας ὅσα περὶ παίδων πράττουσι πατέρες, εἰς χρημάτων τε καὶ τῶν περὶ χρήματα συμβολαίων λόγον· δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, εἴ τις βλάπτοιτο περὶ τὰ συμβόλαια, καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν· ὡς δ᾽ ὀλίγα περὶ πολλῶν ἄν τις εἴποι, πᾶσαν αὐτοῖς εἰρήνην τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἧς μάλιστα ἐδέοντο, παρέχειν. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων· καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφειλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα, ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων, οὐ δανείσματα ποιοῦντας, ἀλλὰ χάριτας· ἔν τε ἀρχαῖς καὶ γερηφορίαις, καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς εἰς τὰ κοινὰ δαπάναις, τῶν ἀναλωμάτων ὡς τοὺς γένει προσήκοντας μετέχειν. καὶ μέγας ἔπαινος ἦν τοῖς ἐκ τῶν ἐπιφανῶν οἴκων ὡς πλείστους πελάτας ἔχειν, τάς τε προγονικὰς φυλάττουσι διαδοχὰς τῶν πατρωνιῶν, καὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν ἀρετῆς ἄλλας ἐπικτωμένοις· ὅ τε ἀγὼν ὑπὲρ τῆς εὐνοίας, ὑπὲρ τοῦ μὴ λειφθῆναι τῆς ἀλλήλων χάριτος, ἔκτοπος ἡλίκος ἀμφοτέροις ἦν. τῶν μὲν πελατῶν, ἅπαντα τοῖς προστάταις ἀξιούντων, ὡς δυνάμεως εἶχον, ὑπηρετεῖν· τῶν δὲ πατρικίων, ἥκιστα βουλομένων τοῖς πελάταις ἐνοχλεῖν, χρηματικήν τε οὐδεμίαν δωρεὰν προσιεμένων. Hoc est: *Commendavit patriciis plebeos; optione cuique è vulgo datâ, uti, quem vellet, patronum sibi legeret. mos sanè Græcus, & antiquus; quo diu Thessali usi sunt, & Athenienses prisci: sed tum receptus in melius. illi namque superbè utebantur clientibus; operæ eis injungentes, quæ non decent liberos homines: & si quando jussa non fecissent, intentantes verbera: ad cetera quoque abutentes, tamquàm*

emtitiis.

emtitiis. Hos Athenienses θῆτας *vocabant, ob ministeria: Thessali vero* πενέστας; *ipso statim vocabulo fortunam iis exprobrantes.* (nam πένεσθαι Græcis significat pauperem esse.) *Romulus contrà, & adpellatione decorâ hanc rem cohonestavit, Patronatum nominans tutelam pauperum, & abjectorum: & commoda utrisque addidit officia, excogitatâ civili & humanâ copulâ. Ius illud patronatus à Romulo tunc præscriptum; diuque à Romanis observatum, hujusmodi constabat officiis: Patronos oportebat clientibus respondere de jure: cujus illi rudes essent: & absentium æquè ac præsentium curam gerere; facienteis, quidquid pro filiis parentes solent facere, quod ad pecunias & pecuniarios contractus attinet: & liteis pro clientibus suscipere; si eis contra jus in contractibus offerretur detrimentum: item, si in jus vocarentur, sustinere accusatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, quâ maximè opus haberent, parare à privatis publicisque negotiis. Vicissim clientum erat, patronos in elocandis filiabus juvare, si eis parum esset pecuniæ: &, si vel ipsi, vel ipsorum filii capti essent, pretium hosti dependere: privatarum quoque litium perditarum æstimationes, & mulctas publicas pecuniarias pro eis solvere: idque sumtu proprio, non fœnore, sed gratis: in magistratibus item, & muneribus gerendis, ceterisque publicis impendiis, sumtuum partem non minùs, quàm genere propinquos, sustinere. Et maxima laus erat nobilium, habère clienteis quàm-plurimos; non hereditariis tantùm clientelis conservatis, verùm etiam novis, propriâ virtute partis. ingensque certamen erat utrisq., ne vincerentur mutuâ gratiâ & benevolentiâ, dum clientes patronis omnia pro virili obsequia præstare nitebantur; & vicissim, patroni nullis corrumpi muneribus poterant, uti clienteis molestari sinerent.* Eadem Plutarchus in Romulo breviùs ita: Ἔπειτα δὲ τοὺς δυνατοὺς ἀπὸ τῶν πολλῶν διῄρει, πάτρωνας ὀνομάζων, ὅπερ ἐστὶ προστάτας· ἐκείνους δὲ κλίεντας, ὅπερ ἐστὶ πελάτας. ἅμα δὲ πρὸς ἀλλήλους θαυμαστὴν εὔνοιαν αὐτοῖς καὶ μεγάλων δικαίων ὑπάρξουσαν ἐνεποίησεν. οὗτοι μὲν γὰρ ἐξηγητάς τε τῶν νομίμων καὶ προστάτας δικαζομένοις, συμβούλους τε πάντων καὶ κηδεμόνας ἑαυτοὺς παρεῖχον. ἐκεῖνοι δὲ τούτους ἐθεράπευον, οὐ μόνον τιμῶντες, ἀλλὰ καὶ πενομένοις θυγατέρας συνεκδιδόντες, καὶ χρέα συνεκτίνοντες. Id est: *Reliquos etiam potentiores à vulgo disjunxit, patronos eos adpellans; vulgus autem clienteis. eâque re mirificam benevolentiam mutuò excitavit; quam jura invicem magni ponderis consequuta sunt. illi enim interpreteis juris patronosque in foro litigantium, consiliariosq. omnium & procuratores sese exhibebant. hi verò illos demerebantur, non modò in honore habentes, sed dotem etiam filiabus eorum, si qui paupertate laborarent, conferentes, inque debitis exsolvendis eos adjuvantes.* Hæc isti duo de Romanorum plebe. Cæsar, prædicto comment. VI, penè eadem de Gallorum plebe tradit; hæc superioribus continuò subtexens: *In omni Galliâ eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: alterum druidum, alterum equitum. nam plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Hoc equidem magis ad Thessalorum, quàm ad Romanorum morem. Verùm ego vereor, ne hoc quoque, ut innumera alia, nimis negligenter Cæsar in Galliâ notaverit: multoque meliorem credo fuisse apud Gallos τῶν πενεστῶν conditionem. Probiora sanè verioraque sunt ea, quæ paullo pòst sic narrat de equitum genere: *Eorum ut quisq. est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circa se ambactos, clienteisq. habet. hanc unam gratiam potentiamq. noverunt.* Certè clientes hi iidem erant, qui ambacti, homines liberi è plebe ob rei familiaris angustiam in nobilis alicujus clientelam ac fidem transgressi. Diodorus, lib. V, de Germanis simul atq; Gallis ita scribit: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες· οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ministros liberæ conditionis in bella secum ducunt, ex egenis delectos: qui rhedariorum & propugnatorum operam eis præstant.* Atque ad hos ambactos, sive ministros, spectant illa Cæsaris verba: *Penè in singulis domibus factiones sunt. earumque factionum sunt principes, qui summam auctoritatem, eorum judicio, habere existimantur: quorum ad arbitrium judiciumq. summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei causâ antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. suos enim opprimi quisque, & circumveniri non patitur. neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem.* Hoc certè quàm proximè ad Romanorum patrocinatum accedit. Unde etiam dubium non est, quin & ipsi hi Gallorum Germanorumque ambacti, quemadmodùm Romanorum clientes, conditionibus quibusdam ad certas operas, certaque officia patronis suis obstricti fuerint. inter quæ hoc vel maximum, uti omneis tam adversæ, quàm prosperæ fortunæ casus unà cum ipsis perferrent. Exempla hoc docent in Germanorum gentibus, apud Tacitum. is enim, annal. libro primo, ita tradit: *Germanis pretium fuit, convertere agmen. pugnatumque in obsidentis: & ereptus Segestes, magnâ cum propinquorum & clientium manu.* Et annal. lib. II: *Non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsère bellum; sed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones, ac Langobardi, defecère ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu*

clientum ad Maroboduum perfugisset. Item annal. lib. XII: *Digressus castellis Vannius, funditur prælio. quamquàm rebus adversis laudatus, quòd & pugnam manu capessiit, & corpore adverso vulnera excepit. Ceterùm ad classem, in Danubio operientem, perfugit. Secuti mox clientes; &, acceptis agris, in Pannoniâ locati sunt.* Sic prædicto annal. libro secundo: *Et Maroboduus quidem Ravennæ habitus. Idem Catualdæ casus: neque aliud perfugium. pulsus haut multo pòst, Hermundurorum opibus, & Iubillio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari, utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum.* Nempe, his quamvis patronos Ravennam Forumque Julium usque sequi haud licuerit; tamen adversam unà cum illis perferre sortem, patriàque exsulare, ex pactâ fide tenebantur. Domi equidem in pace non multo meliorem eorum apud patronos fuisse conditionem, quàm servorum colonorum, facilè crediderim: nisi quòd clientes liberi. Tacitus, in libro de Germaniâ, de colonis ita narrat: *Verberare servum, ac vinculis & opere coërcere, rarum. occidere solent: non disciplinâ & severitate; sed impetu, & irâ, ut inimicum; nisi, quòd impunè.* Consimili impetu patronos nonnumquàm in clienteis fuisse invectos, haud equidem dubitaverim. unde illud Cæsari natum; *In hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Atque hactenus de clientelis privatis. De publicis ita Cæsar continuò subjungit: *Eadem ratio est in summâ totius Galliæ. namque omnes civitates in duas parteis divisæ sunt*; & quæ sequuntur. Hoc equidem in Galliâ Celticâ, ante Cæsaris in eas oras expeditionem. Germanis eumdem observatum fuisse morem, uti, quæ civitates per se minùs valerent, eæ in validiorum se traderent clientelam, docent historiæ. Cæsar ipse, in comment. IV, de Condrusis, Germanicâ cis Rhenum natione: *Quâ spe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condrusorum; qui sunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Et comment. V, de aliis Germanis Cisrhenanis: *Facilè hac ratione Nerviis persvadet. itaque confestim dimissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos; qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt.* Clienteis vocat eosdem mox posteà, in his verbis: *Magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Commentario verò VI, de Chattis, gente Transrhenanâ, quos ille Svevos impropriè vocat: *Fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* Hos paullo pòst socios adpellat: *Vbii referunt, Svevos omneis, postquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse.* Tacitus, ut antè relatum, annal. lib. II: *Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsère bellum.* Fuère in his haud dubiè, cùm alii circùm populi, tùm maximè Fosi, qui aliis posteà dicti Saxones, trans Albim incolentes. Idem auctor, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt.* & mox: *Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent.* De aliis Cheruscorum sociis, sive clientibus, quos Dulgibinos Tacito, & Dulgumnios Ptolemæo adpellari, suo loco ostendam, hæc refert Strabo, lib. VII: Οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι. παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κοϊντιλλίου παρασπονδηθέντα, ἀπώλετο ἐν ἐνέδρᾳ. id est: *Cherusci, & qui sub eorum sunt imperio: apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventæ perierunt.* Atque hæc ferè sunt, quæ de clientelis priscûm Germanorum, tàm privatis, quàm publicis, dicere habui.

CAP. XLII.

De conciliis, atque judiciis; item de delictorum pœnis.

DE rerumpublicarum generibus postquàm superioribus capitibus actum est, de conciliis civitatum nunc etiam nonnihil dicatur; item de judiciis publicis, & delictorum pœnis. Conventuum, sive conciliorum duo fuerunt genera: alterum *majorum, minorum* alterum. Auctor noster in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur.* Minores res domi in suo quisque princeps pago transigebant, cum centenis suis comitibus, de quibus suprà dictum. super majoribus rebus tam plebs quàm singulorum pagorum vicorumque principes in commune totius civitatis concilium congregabantur. De his conventibus ita idem noster, eodem libro: *Coëunt, nisi quid fortuitum & subitum inciderit, certis diebus; cum aut inchoatur luna, aut impletur. nam*

agendis

agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec jussi conveniunt; sed & alter & tertius dies contatione coëuntium absumitur. Quod equidem vitium, ex eâdem libertate gentis, nimio plus quàm satis erat, ad hoc usque tempus in Germaniâ viget. *Vt turbæ placuit,* inquit auctor, *considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum & coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur. sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensus genus est, armis laudare.* Credibile est, ad ejusmodi conventus convictibus indulsisse eos, ut etiam nunc fieri videmus. sic enim idem noster posteà: *Convictibus & hospitiis non alia gens effusiùs indulget.* Sed disertissimum ejus rei testimonium sequitur mox posteà: *Sed & de reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adsciscendis principibus, de pace deniq. ac bello, plerumq. in conviviis consultant: tamquàm nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentiâ loci. Ergo detecta & nuda omnium mens, posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Antequàm res ipsa explicetur, verba priùs examinanda erunt. meritò quidpe à multis doctissimis viris hæsitatum est in voce *adhuc:* quæ si retineatur, ut auctoris propria; nullus umquàm probus sensus orationi dari poterit interpretatione. Proinde omnino ego cum eruditissimo Pichenâ legendum censeo; *aperit tunc secreta pectoris:* nempe in convivio. nam duo diversa tempora satìs apertè innuit auctor: scilicet, tempus convivii, & tempus posteræ diei. Illud verò *ergo* (quod ab omnibus hactenus interpretibus malè pro *igitur, idcircò, ideò, quapropter,* explicari video) pro *ceterùm, ceterò,* sive *porrò,* apud auctorem hunc accipiendum est. sic eodem libro paullo antè; postquàm multa de matrimoniis, de dote, de feminarum fortitudine, probitate, ac modestiâ dixit; tandem, *Sic vivendum,* inquit, *sic pereundum. accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat: quæ nurus accipiant, rursusque ad nepotes referant. Ergo septâ pudicitiâ agunt; nullis spectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptæ. Literarum secreta viri pariter ac feminæ ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria.* Et infrà, circa finem libri, postquàm de Svionibus dixit, quos ad oceanum usque protendit septemtrionalem; *Illuc usque,* inquit, *tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur.* Hi fuêre in Prussiâ ac Livoniâ. Tribus igitur istis locis, nisi vocem *ergo* intelligas pro *ceterùm,* (quod & ipsum auctori in omnibus libris frequentissimum) nullum sanum expresseris orationis sensum. Quapropter integrum illum locum lege ita: *Gens non astuta nec callida, aperit tunc secreta pectoris licentiâ loci: ergo detecta & nuda omnium mens posterâ die retractatur. & sua utriusque temporis ratio est. deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.* Nempe agitabant inter se publica negotia, consultabantque de iis in conviviis & compotationibus; ubi loci, vinique seu biræ licentiâ secretas quisque animi cogitationes aperiebat. eadem verò posterâ die retractabant, examinabantque, ac tandem de iis constituebant sobrii, ac serii. Vetustissimum hunc fuisse reperio gentium morem. De omnibus pariter Græcis patet ex Homero passim, & ex Plutarchi convivalium lib. VII. De Cretensibus auctor est Athenæus, lib. IV, c. V. de Persis Herodotus, lib. I. & de iisdem ita Strabo, lib. XV: Ἐν οἴνῳ τὰ μέγιστα βουλεύονται· καὶ βεβαιότερα τῶν ἐν νήψει τίθενται· id est: *De rebus maximis ad vinum consultant. eaq. decreta ipsi firmiora censent, quàm quæ sobrii statuunt.* Credo quia *in vino veritas;* ut inquit Plinius, l. XXII, c. XIV. Aliam tamen rationem adfert Maximus Tyrius, dissertatione XII: Ἀνέκειντο τοῖς Πέρσαις αἱ βουλαὶ εἰς τὰς εὐωχίας, ὥσπερ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς τὰς ἐκκλησίας Ἀττικῆς. ἐκεῖ μὲν γὰρ νόμος κολάζων τὴν μέθην, ἐπήγειρεν αὐτῶν τὰς ἀρετὰς τῇ εὐωχίᾳ, καθάπερ ἔλαιον, πῦρ ἐπιχέων τῇ ψυχῇ συμμέτρως· μὴ τελείως σβεννὺς αὐτῆς τὸ φιλότιμον, μήτε ἐξάπτων τῆς χρείας περαιτέρω. hoc est: *Deliberare in conviviis Persæ, sicut in concionibus Athenienses, solebant. quum enim per legem inebriari nefas esset, modicus vini usus, non aliter quàm oleum igni infusum, animos eorum excitabat; ut nec ardorem eorum penitus restingueret, nec ultrà tamen, quàm necesse esset, accenderet.* De eâdem gente ita Athenæus, l. IV: Μεθυσκόμενοι δ᾽ εἰώθασι βουλεύεσθαι τὰ σπουδαιότατα αὐτῶν πράγματα. τὰ δ᾽ ἂν ἅδῃ σφίσι βουλευομένοισι, τοῦτο τῇ ὑστεραίῃ νήφουσι προτιθεῖ ὁ στέγαρχος, ἐν τοῦ ἂν ἐόντες βουλεύωνται. καὶ ἢν μὲν ἅδῃ καὶ νήφουσι, χρέονται αὐτῷ· εἰ δὲ μή, μετιᾶσι. τὰ δ᾽ ἂν νήφοντες προβουλεύσωνται, μεθυσκόμενοι ἐπιδιαγινώσκουσι. id est: *Poti de rebus suis gravissimis deliberant. Quod tum consilium capientibus placuit, id postridiè sobriis proponit earum ædium dominus, in quibus deliberaverant. & hoc si jejuni probant, exsequuntur: sin minùs, rejiciunt. quæ verò, dum sobrii consultant, statuta sunt, ebrii retractant, & in disquisitionem revocant.* Denique omneis hodiéque barbaras Orientis Occidentisque genteis ad potum de rebus gravioribus deliberare, vulgò notum est. Sed & in ipsâ etiamnunc Germaniâ antiqua illa consvetudo manet inter paganos. De

cetero mulieres quoq; omnibus conciliis suis adhibuisse Gallos, auctores sunt Plutarchus, in libro de virtutibus mulierum, & Polyænus stratagem. lib. VII. Causam uterque eamdem iisdem ferè verbis refert. unum recitasse Plutarchum sufficiet: Κελτοῖς, πρὶν ὑπερβαλεῖν Ἄλπεις καὶ κατοικῆσαι τῆς Ἰταλίας, ἣν νῦν νέμονται, χώραν, στάσις ἐμπεσοῦσα δεινὴ καὶ δυσκατάπαυστος, εἰς πόλεμον ἐμφύλιον προῆλθεν. αἱ δὲ γυναῖκες ἐν μέσῳ τῶν ὅπλων γενόμεναι, καὶ παραλαβοῦσαι τὰ νείκη, διῄτησαν οὕτως ἀμέμπτως καὶ διέκριναν, ὥστε φιλίαν πᾶσι θαυμαστὴν καὶ κατὰ πόλεις καὶ κατ' οἴκους γενέσθαι πρὸς πάντας. ἐκ τούτου διετέλουν περί τε πολέμου καὶ εἰρήνης βουλευόμενοι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τὰ πρὸς τοὺς συμμάχους ἀμφίβολα δι' ἐκείνων βραβεύοντες. ἐν γοῦν ταῖς πρὸς Ἀννίβαν συνθήκαις ἐγράψαντο, Κελτῶν μὲν ἐγκαλούντων Καρχηδονίοις, τοὺς ἐν Ἰβηρίᾳ Καρχηδονίων ἐπάρχους καὶ στρατηγοὺς εἶναι δικαστάς· ἂν δὲ Καρχηδόνιοι Κελτοῖς ἐγκαλῶσι, τὰς Κελτῶν γυναῖκας. Hoc est: *Galli, antequàm, Alpeis transgressi, Italiæ eam occuparent partem, quam nunc incolunt, è gravi & implacabili discordiâ in bellum inciderunt civile. mulieres autem, inter media arma progressæ, cognitis controversiis, tam dextrè eas & æquè dijudicaverunt, ut admirabilis earum ex arbitrio amicitia omnium per urbeis singulasq; domos exstiterit. Itaque in posterum mos à Gallis servatus est, ut consultationibus de bello ac pace feminas suas adhiberent; & liteis, cum sociis ortas, earum operâ componerentur. Quare etiam in fœdere, quod cum Annibale ferierunt, perscriptum fuit; Si Galli haberent, quo nomine Carthaginienseis accusarent; judicium fore ducum ac præfectorum Carthaginiensium in Hispaniâ. sin Carthaginienses Gallis aliquid objicerent; caussæ cognitionem futuram penes Gallorum feminas.* Fabulam esse, vetustatis licentiâ confictam, non veram rei originem seu causam, eo argumento convincitur, quòd & Germani eamdem consuetudinem habuerunt, longè aliâ cum ratione. ita enim noster, eodem libro: *Efficaciùs obligantur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoq; nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid & providum putant. nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Quid agitaverint in dictis conviviis conciliisq; sui Germani, indicat idem noster loco suprà citato: nempe, *de reconciliandis invicem inimicis, de jungendis affinitatibus, de asciscendis principibus, de pace denique ac bello.* quibus verbis adjice & ista: *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt.* & quæ paullo antecedunt: *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere.* Ex quibus patet, de quibusvis rebus eos illic egisse, tam privatis, quàm publicis. De principibus ac magistratibus, superioribus capitibus actum. de bello posteriùs dicemus. nunc de judiciis & delictorum pœnis pauca quædam disserenda. Judicia igitur habebantur vel publicè in universali totius alicujus civitatis seu nationis concilio; de quibus hoc Tacitus; *Licet apud concilium accusare quoque, & discrimen capitis intendere:* vel privatim in singulis pagis, vicisque; de quibus istud; *Eliguntur in iisdem conciliis & principes, qui jura per pagos vicosque reddunt:* & illud Cæsaris, commentario VI; *Principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt.* Hi equidem supremi erant, in suo quisque pago, vel vico, judices. consiliarii autem, seu adsessores judicii eis addebantur, de quibus sic noster: *Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul & auctoritas, adsunt.* De delictorum pœnis, quibus Franci, Alemanni, Burgundii, Langobardi, Gothones, Angli, & aliæ Germanicæ gentes, usæ sunt, in Galliam, Italiam, Hispaniam, Britanniamque transgressæ, ingentia volumina Latino sermone conscripta exstant. Verùm nobis, ea tantùm explicare, quæ ab antiquioribus adnotata sunt auctoribus, in præsenti opere cura est. Igitur ut delicta, sic pœnæ distingvebantur. criminalia capite, civilia bonorum parte luebantur. Criminalia rursus in duo distingvebantur genera. de his ita noster, eodem libro: *Distinctio pœnarum ex delicto. proditores & transfugas arboribus suspendunt. ignavos & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquàm scelera ostendi oporteat, dum puniuntur; flagitia abscondi.* De civilibus sic ibidem: *Sed & levioribus delictis, pro modo pœnarum, equorum pecorumque numero convicti multantur.* Quia hæc sola apud illos in pretio, hæ unæ opes, hæc sola possessio; ut suprà, cap. XVIII, ostensum est. *Pars multæ*, inquit auctor, *regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur.* Regi pars; scilicet, si regem gens haberet: pars autem civitati, in fiscum seu ærarium nationis, quæ sine rege agebat: altera pars ei, qui vindicabatur; aut, si hic interemtus foret, propinquis ejus. *Luitur enim*, inquit auctor, *etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus.* De adulteriorum pœnis ita ibidem: *Paucissima in tam numerosâ gente adulteria. quorum pœna præsens, & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo: ac per omnem vicum verbere agit. publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere & corrumpi, sæculum vocatur.* & mox: *plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.* Hoc loco doctissimus Lipsius, pro *publicatæ enim pudicitiæ*, mavult legere *publicatæ etiam pudicitiæ*: additque;

Non

Non enim hoc ad adulteras refero: sed ad eas, quæ adhuc injuges, vulgò tamen se vulgabant. At vereor ego, uti satis rectè. Quasi verò maritatarum non æquè diceretur vulgari pudicitia. De nuptis ista loqui auctorem, convincunt præcedentia; sed magis consequentia, quæ sunt hujusmodi: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur.* Ex quibus satis clarè patet, jam anteà auctorem fecisse mentionem earum, quæ bis nupserint. Vbi autem hoc, nisi in his verbis: *publicatæ enim pudicitiæ nulla venia. non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit.* nempe secundum: ubi à primo ob adulterium repudiata fuerit. Hic igitur verus est atq; germanus verborum Taciti sensus. Ceterò eamdem ferè prostitutæ virginitatis adulteriique pœnam posterioribus quoque temporibus in Germaniâ mansisse, ostendit Bonifacius archiepiscopus, in epistolâ ad Ethelbaldum, Anglorum regem. *In antiquâ*, inquit, *Saxoniâ* (id est. in Germanicâ Saxoniâ: nam nova erat in Britanniâ, Saxonibus eò transgressis) *ubi nulla Christi cognitio, si virgo in maternâ domo, vel maritata sub conjuge sit adulterat.; manu propriâ strangulatam cremant: aut cingulo tenus vestibus abscissis, flagellant eam castæ matronæ, & de villâ in villam missæ occurrunt novæ flagellantes, & cultellis pungunt, donec interimant.* Certè paucissima fuisse adulteria necesse est, ubi tam præsens, tam severa, tamque rigida pœna. Hæc tamen barbarorum consuetudo propiùs ad divinum præceptum accedebat, quod de vulgatâ tam virginum quàm nuptarum pudicitiâ per Mosen populo suo olim dedit Deus; quàm istud multarum nunc Christiani nominis gentium jus, quo adulteria, etiam sæpius iterata, ridentur magis quàm puniuntur; quoque *corrumpere & corrumpi, sæculum vocare* licet. *publicatæ* quidpe *pudicitiæ* haud minùs nunc illic *præsens venia*, quàm apud priscos nostros Germanos *præsens pœna*. Non minùs verum, quàm egregium est dictum illud Theoderici, Gothorum regis, quod, super eâdem re pronuntiatum, refert Cassiodorus, variar. lib. V, epist. XXXII, hujusmodi: *Omne matrimonium incertum relinquitur, si in tantâ reverentiâ sine aliquo terrore peccetur.* Gravissimum est ipsius Dei præceptum in Levitico, c. XX, ℣s. X: *Vir qui adulterabit cum uxore alicujus qui adulteravit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.* item deutero. c. XXII, ℣s. XXII: *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritatâ marito, omnino moriuntur pariter ambo: vir, qui cubavit cum muliere, & mulier ipsa. sic sustuleris malum è medio tui.* Sed, inquiunt, neque Christus Iesus adulteram, ad se adductam, puniendam pronuntiavit. Egregii sanè sacræ scripturæ interpretes. quasi verò non ipsius Christi sint verba, apud divum Ioannem in euangelio, cap. III, ℣s. XVII: *Non enim misit deus filium suum in mundum, ut damnet eum: sed ut servetur mundus per eum.* & cap. XII, ℣s. XLVII: *Non veni, ut damnem mundum; sed ut servem mundum.* Verùm viderint nostri sive latores, sive vindices legum, quid in novissimo illo judicio responderint de officio suo ipsi Christo.

CAP. XLIII.

De militiâ. ubi primùm de bellorum studio, & quotidiano armorum usu; item de bellicæ fortitudinis dignitate; & de disciplinâ militari.

HACTENUS, domi in pace quæ fuerit priscis Germanis vivendi ratio atque disciplina, impensâ, quantum fieri potuit, operâ demonstravimus. in bello quas habuerint consuetudines ritusque, nunc deinceps videndum. Quantus autem iis fuerit belli amor, quantum armorum studium, facilè colligitur ex his auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ perscriptis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tueantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. materia munificentiæ per bella & raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sanguine parare. Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. fortissimus quisque ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusq; & infirmissimo cuiq; ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ; cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* His adde, quæ Iulius Cæsar, belli Gall. comment. VI, de eisdem scribit Germanis: *Civitatibus maxima laus est, quàm latissimas circùm se vastatis finibus solitudines habere. hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere.* & comment IV:

 Publicè

Publicè maximam putant esse laudem, quàm latissimè à suis finibus vacare agros. hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non potuisse. item, quæ noster innuit, annal. lib. XIII. *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum, magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi, religione insitâ, eos maximè locos propinquare cælo, precesque mortalium à deis nusquàm propiùs audiri.* cui adsimile illud Gallorum in Italiâ, apud Livium lib. V. *Romanis,* inquit, *quærentibus, ecquid in Hetruriâ rei Gallis esset, cùm illi, se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent.* Adde item, quæ Tacitus, eodem libro de Germaniâ, super matrimoniis refert: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque. in hæc munera uxor accipitur: atque in vicem ipsa armorum aliquid viro affert. hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraq. bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumq. sociam, idem in pace, idem in prælio passuram, ausuramq. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant.* Sed breviùs, clariúsque Cæsar, dicto comment. VI, paullo ante ea quæ suprà retuli: *Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit.* & Seneca, lib. I de irâ, cap. XI: *Germanis quid animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur, innutriunturque; quorum unicùm illis cura est, in alia negligentibus.* Idem, de Germanorum consangvineis, Hispanicâ gente Cantabris, Silius Italicus, lib. III, his versibus:

Mirus amor populo, cùm pigra incanuit ætas,
Imbelleis jam dudum annos prævertere saxo:
Nec vitam sine Marte pati. quidpe omnis in armis
Lucis causa sita; & damnatum vivere paci.

Et eodem libro posteà, de aliâ Hispanorum natione Gallæcis:

——— *Misit dives Gallæcia pubem,*
Barbara nunc patriis ululantem carmina lingvis;
Nunc pedis alterno percussa verbere terra
Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.
Hæc requies ludusque viris, ea sacra voluptas:
Cetera femineus peragit labor. addere sulco
Semina, & impresso tellurem vertere aratro,
Segne viris. quidquid duro sine Marte gerendum est,
Callaici conjunx obit irrequieta mariti.

Item posteà, lib. VIII, de Gallis:

——— *Mærebant, cæde sine ullâ*
(Insolitum sibi) bella geri; siccasque cruore
Inter tela siti Mavortis hebescere dextras.

In universum æstimanti, omnis Germanorum vita nil nisi militia fuit. cujus usus ubi defuit, omnis exercitatio corporum simul & armorum exigebatur in venatu: qui & ipse belli quædam imago, ac species. Atque hinc factum, uti *nihil, neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati egerint*; teste Tacito, in libro suprà dicto. Lucianus, in dialogo de gymnasiis, Solonem introducit, hæc de Scytharum gente loquentem: Ὑμεῖς δὲ συγγνωστοὶ, ἐν ὅπλοις ἀεὶ βιοῦντες. τό τε γὰρ ἐν ἀφράκτῳ οἰκεῖν, ῥᾴδιον ἐς ἐπιβουλὴν, καὶ οἱ πολέμιοι μάλα πολλοί. καὶ ἄδηλον, ὁπότε τις ἐπιστὰς, κοιμώμενον κατασπάσας ἀπὸ τῆς ἁμάξης, φονεύσειεν. id est: *Vobis ignoscendum est, perpetuò in armis viventibus. vivere enim in loco aperto atque incustodito, facilè insidiis obnoxium; & hostium admodùm numerosa est copia: neque illud certum, quo tempore adsistens quispiam, dormientem, è plaustro pertractum, jugulet.* Quæ res in Germanis quoque nostris causa videri poterat perpetuæ armorum gestationis; ut quibus nihil satis custoditum, nihil tutum, pauperculas vileisque habitantibus casas. verùm hi non tam ob metum, ne quis, de subito irrumpens, dormientem jugularet, aut imprudentem opprimeret, armis perpetuò instructi fuerunt; quàm uti iis, quotidiano continuoque usu adsuefacti, eò dexteriùs in bello uterentur: quemadmodùm idem mos hodiéque apud Suitzeros, Alemannorum progeniem, durat. Verùm tamen, dictum militaris vitæ studium non peculiare fuit unis Germanis, solisque proprium; sed omnibus pariter Celtis initio commune: sed & Sarmatis, ac Scythis, adeóque cunctis nationibus barbaris. quod, à Nino, primo omnium mortalium post terrarum inundationem venatore juxtà ac bellatore, acceptum, in suâ quæque terrâ instituerunt; perpetuóque exercuerunt, donec mitiores, alii post alios, didicêre mores, primi,

à Deo

à Deo ipso, rerum omnium auctore, Hebræi; ab his deinde Aegyptii, ac Syrii, à quibus Græci, à Græcis Itali; & ab his utrisque Celtarum partes Illyrii, Hispani, Galli, atque Britanni. Germani verò, multis etiam sæculis pòst, eisdem vixêre moribus, quibus ab initio imbuti fuerunt, quibusque barbaras etiamnum in remotis transmarinisq; terris agere nationes, bella inter sese atq; latrocinia continenter exercenteis, vulgò notum est. At, quum unus hic vivendi in armis atque ex armis mos maximè apud cunctos Germanos probatus fuerit; cum præstantissimum omnium existimatum fuisse, qui optimè iis ac strenuissimè usus sit, omnino necesse est. Hinc istud auctoris nostri, de conciliis, eodem libro de Germaniâ: *Mox rex, vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur.* Sed meliùs Posidonius de Gallis, Germanorum consanguineis, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσι, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ· μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων ἢ κατὰ τὴν πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ τὸ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. id est: *Convivæ ad cœnam si complures conveniant, in orbem considunt. in medio verò præstantissimi est sedes, veluti totius cœtus principis; qui vel bellicâ dexteritate, vel nobilitate generis, vel divitiis ceteros anteit.* Vbi & nobilitate bellica strenuitas præfertur. Hinc etiam optimæ carnium portiones omnium bellicâ virtute præstantissimo in conviviis adponebantur; ut suprà, cap. XVII, monstratum. Quin & ipsa nobilitatis dignatio, ut cap. XV docui, & omnes honorum muniorumque tituli ex nullâ aliâ re, quàm ex bellorum decore, originem capiebant; ut fusiùs infrà, cap. XLVI, ostendam. At in tanto armorum bellorumque studio ac dignitate, quàm exigua ipsis penéque nulla fuerit, ut hominibus barbaris, omniumque rerum ignaris, disciplina militaris, passim innuunt rerum auctores. Fl. Vegetius, de re militari, lib. I, cap. I: *In omni prælio non tam multitudo, & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. nullâ enim aliâ re videmus populum Romanum orbem subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplinâ castrorum, usuque militiæ. Quid enim adversùs Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? quid adversùs Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero, sed etiam viribus corporum nostris præstitisse, manifestum est. Afrorum dolis atque divitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquàm dubitavit. Sed adversùs omnia profuit tyronem solerter eligere; jus (ut ita dixerim) armorum docere; quotidiano exercitio roborare; quæcumque evenire in acie atque in præliis possint, omnia in campestri meditatione prænoscere; severè in desides vindicare. scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. nemo facere metuit quod se benè didicisse confidit. etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promtior: rudis & indocta multitudo opposita semper ad cædem.* Ἔνθα γὰρ σοφίης δέει, βίης ἔργον οὐδέν, inquit Herodotus, lib. III: id est; *Vbi opus prudentiâ, ibi vi agere nihil proficit.* At Germanis nostris nulla prudentia militaris, nulla disciplina. vi omnia, iracundiâ, atque impetu agebant, sine certis imperiis, sine ducibus. Seneca, loco prædicto: *Quid Cimbrorum Teutonorumque tot millia, superfusa Alpibus, ita sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quòd erat illis ira pro virtute? quæ, ut aliquando perculit stravitque obvia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque; quorum unicùm illis cura est, in alia negligentibus. quid induratius ad omnem patientiam? ut quibus magnâ ex parte non tegumenta corporum provisa sunt, non suffugia adversùs perpetuum cœli rigorem. Hos tamen Hispani, Gallique, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequàm legio visatur, cædunt, ob nullam rem aliam opportunos, quàm ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis armis, delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da disciplinam; ut nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere.* Ex silvis maximè insidiatos fuisse, apud alios auctores reperio. Frontinus, stratagem. lib. I, cap. III: *Imperator Cæsar Domitianus Augustus, cùm Germani more suo è saltibus & obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutumque regressum in profunda silvarum haberent, militibus per CXX millia passuum actis, non mutavit tantùm statum belli, sed subjecit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudaverat.* Noster, annal. lib. I: *Arminius, colligi suos, & propinquare silvis monitos, vertit repentè: mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus occultaverat.* & paullo pòst: *Circùm silvæ paulatim adclines: quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine onustum sarcinis armisque militem cùm anteveniisset.* & eodem libro, anteà: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vsipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedêre.* & mox: *Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti; dein latera & frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrêre.* Aliis etiam hoc commune fuisse Celtis, è Gallorum exemplo disco: de quibus ita Polybius, lib. III: Οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι πρὸς μὲν τοὺς ὑλώδεις τόπους ὑπόπτως εἶχον, διὰ τὸ τοὺς Κελτοὺς ἀεὶ τιθέναι τὰς ἐνέδρας ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις. id est: *Ro-*

mani omnia silvosa loca suspectabant, eò quòd Galli ad insidiandum ea semper deligunt. Crebris tamen, jam inde ab Augusti Cæsaris temporibus, adversùs Romanos bellis aliquid disciplinæ tandem addidicerunt Germani. Auctor noster, annal lib. II, de prœlio inter Arminium Cheruscum, & Maroboduum Marcomannum: *Diriguntur acies, pari utrimque spe; nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disjectas per catervas. quippe, longâ adversùs nos militiâ, insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere.* De eodem Maroboduo ita Velleius Paterculus, lib. II: *Imperium, perpetuis exercitiis penè ad Romanæ disciplinæ formam redactum, brevi in eminens & nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium. exercitum, quem* LXX *millium peditum,* IV *equitum fecerat, assiduis adversùs finitimos bellis exercendo, maiori, quàm quod habebat, operi præparabat.* De Chattorum gente ita noster, in libro de Germaniâ: *Multum, ut inter Germanos,* id est, ut est captus Germanorum, *rationis ac solertiæ: præponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu; omne robur in pedite: quem super arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas, Cattos ad bellum. rari excursus, & fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium: citò parare victoriam, citò cedere. velocitas juxta formidinem, contatio propior constantiæ est.* Atque hanc disciplinam Chatti jam Trajano Romanis imperitante habuêre.

CAP. XLIV.

De variis armorum telorumque generibus.

BELLANDI igitur priscorum Germanorum morem modumque uti commodè ac ritè describam, armorum genera primo loco indicanda erunt. In his pleraque ex communi omnium gentium ritu. unde certissimum documentum, ex Asiâ nostros in suam detulisse ea Celticam; ut & aliæ gentes ex eâdem in suas quæque terras. nam quòd Herodotus lib IV, ex Aegypto ait primò clypei galeæque usum in Græciam deportatum, id opidò falsum est. quamquàm ipse Herodotus lib. I, armorum bellicorum inventum tradit esse Carum: quibus & Strabo nonnulla adscribit, lib. XIV; & item Plinius, lib. VII, cap. LVI. quorum hic alia aliis auctoribus. Verùm, quum antiquissimo illo bellandi pugnandique more, quem Herculi adscribunt veteres, & olim pleræque gentes usi sint, & nunc etiam Americani in extero orbe eo utantur; certum est, hæc omnia ante gentium in tam diversas & longè inter se remotas terras dispersionem fuisse inventa.

Sed armorum alia sunt, quibus corpus protegitur adversùs hostium ictus; alia, quibus hostis feritur. Illorum rursus alia corpori, veluti tegmina adhærent; alia manibus gestantur. De corpori hærentibus sic auctor, in libro de Germaniâ: *Paucis loricæ: vix uni alterive cassis, aut galea.* & paullo antè: *Nudi, aut sagulo leves pugnant.* In pace cunctos, qui virilem ætatem attigissent, aut *sagulo*, aut *rhenone* aut *ferinâ pelle*, aut denique *arborum libris* fuisse tectos, suprà, cap. XVI, ostensum est. in bello cur quidam omnino nudi pugnare voluerint, rationem reddunt Gæsati Galli apud Polybium, lib. II, in pugnâ adversùs Romanos in Italiâ commissâ: οἱ μὲν ἦν Ἴνσομβροι ϗ Βοιοὶ τὰς ἀναξυρίδας ἔχοντες, ϗ τοὺς εὐπετεῖς τῶν σαγῶν περὶ αὑτοὺς ἐξήταζον. οἱ δὲ Γαισάται διά τε τὴν φιλοδοξίαν, ϗ τὸ θάρσος ταῦτ' ἀπορρίψαντες, γυμνοὶ μετ' αὐτῶν τῶν ὅπλων πρῶτοι τῆς δυνάμεως κατέστησαν, ὑπολαβόντες οὕτως ἔσεσθαι πρακτικώτατοι, διὰ τὸ ἔνια τῶν τόπων βατώδη ἐμπλέκεσθαι τοῖς ἐμφάμμασι, ϗ παραποδίζειν τὴν τῶν ὅπλων χρείαν. Hoc est: *Ad pugnam Insubres & Boji braccati & levioribus sagulis contecti prodière. Gæsatarum verò tanta fuit vanitas, tantaque confidentia, uti, braccis sagisque abjectis, nudi, cum solis armis, primores ordines occuparent; hac ratione quàm expeditissimos fore sese rati, quum senticeta alicubi essent, quæ, dependentibus laciniis ac vinculis adhærentia, armorum usum impedirent.* Vt igitur hi Galli, sic Germanorum nostrorum multi corpus omnino fuerunt intecti. quod præter Tacitum Dio quoque testatur, lib. XXXVIII, Cæsaris orationem ad militeis, cum Ariovisto prœlium inituros, habitam referens: Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι ἡμεῖς μὲν καθ' πᾶν ὁμοίως τὸ σῶμα ὡπλίσμεθα· ἐκεῖνοι δὲ δὴ γυμνοὶ τὸ πλεῖστον εἰσίν· id est: *Quis nescit, nos totum corpus armatos esse; illos verò plerumque nudos.* Quamquàm hoc ad eos quoque referri possit, qui sagulis tantùm velabantur: quorum varia genera prædicto cap. XVI descripsi. Levibus in bello usos, ex Insubrium Bojorumque patet exemplo. Quidam verò, loco sagulorum, ferinis utebantur, ut in pace, pellibus. de Germaniciano quidpe Romanorum exercitu sic auctor noster, in histor. lib. II: *Tergis ferarum, & ingentibus telis horrentes* prætereàque exemplum est Germanici Cæsaris, Romani exercitus in Germaniâ ducis, annal. lib. II; quod suprà, dicto cap. XVI, retuli:

retuli: Atque hoc gregarii militis, sive plebeji apud Germanos tegmen: de quo rectè illud eodem libro II; *Non loricam Germano, non galeam.* Quòd autem, in libro de Germaniâ, *paucis* ait *esse loricas*; id de locupletioribus, nobilibus, ac principibus, seu ordinum ductoribus intelligendum: qui à reliquâ plebe *veste distingvebantur strictâ, & singulos artus exprimente*: cui lorica superinduebatur. Imagines singulorum ad finem hujus capitis reperies. Sed & equites nudi pugnabant. Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de equitibus à Cæsare è Galliâ M. Crasso in Syriam, ad bellum Parthicum, cum filio ejus P. Crasso missis: Ἦν δὲ ἄνισος ἔν τε ταῖς πληγαῖς, καὶ τῷ φυλάττεσθαι, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παιόμενος δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Impar verò ei erat cum Parthis certamen, vel inferendis ictibus, vel declinandis. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas, è crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Sed hæc fortè seminuda tantùm. sic Livius, lib. XXII; *Ante ceteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi.* Ergo tantùm braccati. Et Batavos fuisse, Treverosque Germanos, qui à Cæsare Crasso mittebantur, suprà, cap. III, docui. Lucanus, lib. I:

Et qui te laxis imitantur Sarmata braccis,
Vangiones Batavique truces.

Imagines horum equitum ad finem capitis sequentis adpositæ sunt. Ceterùm LORICA quid fuerit, ostendit Varro, de lingvâ Latinâ libro IV. *Lorica*, inquit, *à loro; quòd de corio crudo pectoralia faciebant. posteà succuderunt Galli è ferro sub id vocabulum ex annulis ferream tunicam.* Hinc Silius Italicus, lib. V, de consule Romano, qui ad Trasumenum lacum adversùs Annibalem pugnaturus, arma, Bojorum regi antè cæso detracta, induerat:

Loricam induitur. tortos huic nexilis hamos
Ferro squamma rudi permixtoque asperat auro.

Et Diodorus, lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Θώρακας δ' ἔχουσιν οἱ μὲν σιδηροῦς ἁλυσιδωτούς, οἱ δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένοις ἀρκοῦνται, γυμνοὶ μαχόμενοι· hoc est: *Loricas quidam habent ferreas, atque hamatas; alii, à naturâ tributis contenti, nudi pugnant.* Item Plutarchus in Mario, de Cimbris, Germanicâ gente: Θώραξι δὲ ἦσαν κεκοσμημένοι σιδηροῖς· id est; *Loricis erant exculti ferreis.* Hodiè patriâ lingvâ id tegumenti bellici genus vocatur *ein panzer*, aut *panzerhemde*; quod Latinè *tunicam ferream* dixeris cum Varrone. Priscis illis Germanis Gallisque non fuisse manicatam, quemadmodùm nec Romanis, maximè credibile est. nam neque vestis illa stricta Germanis in manicas extendebatur; ut suprà, cap. XVI, ostensum est. Lorica porrò tegebatur interdum dicto sagulo, aut pelle ferinâ. Exemplar hujus habitus ad finem hujus capitis figurâ VII exhibitum est. Hæc igitur inter corporis tegumenta.

De capitis munimine ita noster ibidem: *Paucis loricæ; vix uni alterive cassis, aut galea.* Herodianus, lib. VI: Τῶν τοξοτῶν ἐς γυμνὰς τὰς κεφαλὰς τῶν Γερμανῶν τοξευόντων. id est; *Sagittariis nuda Germanorum capita petentibus.* Dio, lib. XXXVIII, de Ariovisti acie: Ταῖς κεφαλαῖς γυμναῖς μαχόμενοι ἦσαν· id est; *Capitibus nudis pugnabant.* Communem hunc omnibus Celtis sine galeis pugnandi fuisse morem, liquet è Vasconum, Hispanicæ gentis exemplo; de quibus, in Annibalis exercitu in Italiâ versantibus, ita Silius Italicus, libro prædicto:

—— Galeæ contemto tegmine Vasco.

Et item lib. XI:

—— Nec tectus tempora Vasco.

Item ex Britannorum exemplo: de quibus sic Herodianus, lib. III: Θώρακος δὲ ἢ κράνους οὐκ ἴσασι χρῆσιν, ἐμπόδιον νομίζοντες πρὸς τὴν δίοδον τῶν ἑλῶν· id est; *Loricæ ac galeæ ignorant usum; impedimentum id esse arbitrantes transgrediendis paludibus.* Apud Germanos sine galeis principes etiam pugnas iniisse, patet ex Taciti libro de Germaniâ: *Sæpè*, inquit, *in ipso solo vertice religant capillum principes, & orniatiorem habent. Ea cura formæ; sed innoxiæ. neque enim ut ament, amenturve; in altitudinem quamdam, & terrorem, adituri bella, comti, ut hostium oculis ornantur.* Exemplum principis armati exstat dictâ figurâ VII. Mos is hodiéque communis Americanis, Floridam incolentibus. Antiquis sæculis in orbe nostro non modò Germani, sed Scythæ etiam & Parthi eum observarunt. Appianus in Syriacis: Πάρθοι Σκυθικῶς ἐπὶ τὸ φοβερὸν τὰς ἀνασίλλων κομῶνται· id est: *Parthi Scytharum ritu ad terrorem hostium capillum in vertice religant.* Ceterùm Isidorus, lib. XVIII, cap. XIV, ita inter *cassidem* & *galeam* distingvit: *Cassis de laminâ est; galea de corio. nam galerus corium dicitur.* Auctores tamen hæc vocabula confundunt; ita, uti etiam cassidem sæpiùs adpellent galeam. Gallorum

tum galeas sic describit Diodorus, dicto lib. v: Κράνη χαλκᾶ περιτίθενται, μεγάλας ἐξοχὰς ἐξ αὐτῶν ἔχοντα παμμεγέθη, φαντασίαν ἐπιφέροντα τοῖς χρωμένοις. τοῖς μὲν γὰρ πρόσκειται συμφυῆ κέρατα· τοῖς δὲ ὀρνέων ἢ τετραπόδων ζώων ἐκτετυπωμέναι προτομαί. hoc est: *Aeneis utuntur galeis, cum magnis adpendicibus, ad prolixam ostentationem factis. aliis namque cornua adfixa sunt; aliæ avium aut quadrupedum formas expressas habent.* Et eodem libro posteà, de Celtiberis, Hispanicâ gente: Περὶ δὲ τὰς κεφαλὰς κράνη χαλκᾶ περιτίθενται φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις· id est; *Aeneas capitibus imponunt galeas, cristis puniceis exornatas.* De Cimbris Plutarchus, in dicto Mario: οἱ δὲ ἱππεῖς μύριοι καὶ πεντακισχίλιοι τὸ πλῆθος ὄντες, ἐξήλασαν λαμπροί, κράνη μὲν εἰκασμένα θηρίων φοβερῶν χάσμασι καὶ προτομαῖς ἰδιομόρφοις ἔχοντες· ἃ ἐπαιρόμενοι λόφοις πτερωτοῖς εἰς ὕψος, ἐφαίνοντο μείζους. hoc est: *Equitum* XV *millia numero effuderunt se splendidè: galeas gerebant, quæ repræsentarent sævarum beluarum rictus, & inusitatas figuras: quas alatis fastigiantes cristis, adparebant eminentiores.* De Vettonibus, Hispanicâ gente, Silius Italicus, libro prædicto:

—— Ore ferarum
Et rictu horrificant galeas.

Gallis atque Hispanis æneæ fuerint galeæ: at Germanos ferreas tantùm habuisse, colligo ex Tacito meo; qui, libro de Germaniâ, de metallis ejus terræ memorans, *aurum & argentum deos iis negasse* ait; *nec ferrum quidem superesse, sicut ex genere telorum colligatur.* ubi nullam æris facit mentionem, ceu ne hoc quidem iis fuerit metallum. nisi fortè Rheno proximis Galliæ commercia id suppeditaverint. Exempla harum galearum expressa sunt ad finem hujus capitis, figurâ VI, & seq. cap. fig. II. Ceterò Stewechius, ad Vegetii libri primi caput XX, super iis, quæ de Cimbris refert Plutarchus, commentans, sic inquit: *Ex re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insignia familiarum exornata atque distincta videmus; cùm galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes. Originem moris tam antiqui spero me nunc primùm invenisse. ab Aegyptiis enim descendisse observavi apud Diodorum Sicul. lib. II: ubi ille reges eorum caput leonis, tauri, aut draconis, principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Aegyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia, quæ ad disciplinam militarem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur; præsertim, quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib.* VII, *cap.* LVI. Haud absurda sanè & satis commoda transitio ab Aegyptiis ad Græcos, & ab his ad Romanos. at à Romanis porrò ad Celtas quomodò, quâ occasione, & quando? Vix dixeris; nisi & nudis omnino corporibus ad prœlia incedere, & alios in bellis maximè barbaros ritus à Romanis sive à Græcis eosdem Celtas mutuatos contenderis. Sed de Celtis uti taceam; unde Americani populi ejusmodi hodièque utuntur galeis? à Romanis? à Græcis? an à primis habuêre Aegyptiis? Certè hoc saltem haud temerè dixeris. Omnes ritus suos, tam humanos quàm divinos, ipsos Celtas ex Asiâ in gentium dispersione attulisse in Celticam, innumeris suprà validissimisque patuit documentis. proinde hunc quoque galearum usum ex eodem & loco & tempore promanasse, cùm ad nostros, tùm ad Græcos & alias totius orbis genteis, maximè credibile est. Ac primi quidem bellatores, sine loricâ, sine galeâ, ferinis pellibus humeros caputque muniebant. unde etiam eximio illi & antiquissimo apud poëtas bellatori Herculi nihil tegumenti bellici tribuitur, præter leonis exuvias. quam ejus imaginem egregiè ac graphicè refert Silius, lib. II, in Terone, Herculis Saguntini sacerdote:

Atque illi non hasta manu, non vertice cassis:
Sed fisus latis humeris, & mole juventæ,
Agmina vastabat clavâ, nihil indigus ensis.
Exuviæ capiti impositæ, tegmenque leonis,
Terribilem attollunt excelso vertice rictum.

Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. id est: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines secum congressos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro tegumentis utebantur.* Sic de Bebrycibus Theocritus, in Dioscuris:

Αὐτὰρ ὑπὲρ νώτοιο καὶ αὐχένος ἠωρεῖτο
Ἄκρων δέρμα λέοντος ἀφημμένον ἐκ ποδεώνων.
A tergo verò & collo pendebat
Pellis leonis, ab extremis suspensa pedibus.

Sic de Tirynthiis Græcis, prœlium inituris, Statius Thebaidos lib. IV:

--- *Qui-*

—— Quis amenta, nec enses
Triste micant; flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos; & pineus armat
Stipes.

Et eodem libro, de Arcadibus:

Ille Lycaoniæ rictu caput asperat ursæ.

Lib. VII, de Thebanis:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum.

De Afris, Claudianus, lib. I de laudibus Stiliconis:

Serpentum gestant patulos pro casside rictus.

De Mezentio, Hetruscorum duce, Virgilius, Aeneid. lib. VII:

Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis
Terribili impexum setâ, cum dentibus albis
Indutus capiti.

Silius, dicto libro posteà:

Nec segnis Teron tantæ spe laudis, in ipsos
Adversus consurgit equos; villosaque fulvi
Ingerit objectans trepidantibus ora leonis.
Attoniti terrore novo rictuque minaci
Quadrupedes.

Nempe totum os leonis, vel alius cujusvis feræ, vacuum, id est, pellis, quæ caput feræ contexerat, capiti hominis imponebatur unà cum dentibus; ita, uti superior pars rictus sive hiatus integra primorem frontem ac tempora, inferior fissa aureis atque posteriores maxillas contegeret. reliqua pellis humeros atque tergum velabat. quam inter pugnandum lævo brachio obvolvebant; quâ figurâ Herculem antiquus exhibet lapis, à Petro Apiano inter antiquas inscriptiones relatus. Exempla horum tegumentorum reddita sunt ad finem capitis, figuris II, III, IV, & V. Sed diversarum sæpè ferarum pelles, alia humeros, alia caput, tegebant. Idem Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Orphito:

Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texêre lupi, cum dentibus albis.

Alii dehinc caput tantùm muniebant. idem poëta, dicto lib. VII, de agresti quâdam Latinorum legione:

—— Pars spicula gestat
Bina manu; fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti.

Deinde opus quoque, & artificium hisce pellibus adhibitum. Homerus, Iliad. κ, de galeâ, quam Thrasymedes Vlyssi imposuit:

—— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφι ἔθηκε
Ταυρείην, ἄφαλόν τε καὶ ἄλοφον, ἥτε καταῖτυξ
Κέκληται.

—— Et ei galeam capiti imposuit
Taurinam, sine cono, & sine cristâ, quæ catatyx
Vocatur.

Et mox de aliâ, quâ Meriones Vlyssi caput munivit:

—— Ἀμφὶ δέ οἱ κυνέην κεφαλῆφι ἔθηκε
Ῥινοῦ ποιητήν· πολέσιν δ' ἔντοσθεν ἱμᾶσιν
Ἐντέτατο στερεῶς· ἔκτοσθε δὲ λευκοὶ ὀδόντες
Ἀργιόδοντος ὑὸς θαμέες ἔχον ἔνθα καὶ ἔνθα,
Εὖ καὶ ἐπισταμένως· μέσση δ' ἐνὶ πῖλος ἀρήρει.

—— Et ei galeam capiti imposuit
Ex pelle factam. multis autem intrinsecus loris
Ligata erat fortiter: extrinsecus autem candidi dentes
Albidentis suis crebri muniebant utrimque
Benè, ac scitè. in medio autem pileus aptatus erat.

Κυνέην adpellat poëta, antiquissimo vocabulo, quod aliis etiam auctoribus Græcis usurpatur, pro *galeâ*, & *galero*, & quovis capitis tegmine; quia à principio ἐκ τοῦ κυνὸς, id est, ex canis corio fiebat. Silius, lib. V:

Scylla

Scylla super fracti contorquens pondera remi
Instabat; sævosque canum pandebat hiatus,
Nobile Gargani spolium: quod rege superbus
Bojorum cæso, capiti illacerabile victor
Aptârat.

Quâ ratione & ipsum *galeæ* vocabulum Græcum esse volunt γαλέην, quod *felem*, seu *catum* significat; quia ex felis quoque capite antiquitus fiebat. Atque hinc confirmatur distinctio illa Isidori, *galeam è corio, cassidem è laminâ* adfirmantis. Utroque genere usos fuisse Germanos nostros, testem suprà audivimus Tacitum, his verbis: *Vix uni alterive cassis, aut galea.* At posteaquàm thoraces bello, loricæque ferreæ, & cassides inventæ; pelles his superinduebantur: sæpéque itidem diversæ, ex aliâ ferâ loricæ, ex aliâ cassidi. Silius, lib. IV, de Apulorum duce Allio, in exercitu Romano contra Annibalem:

Huic horret thorax Samnitis pellibus ursæ,
Et galea annosi vallatur dentibus apri.

Et lib. V, de consule Romano in galeâ Gallicâ:

——*Aequorei tergo flavente juvenci*
Cassis erat munita viro.

Polybius, lib. VI, de Romano sui ævi milite: Προσεπικοσμοῦνται δὲ καὶ λιτῷ περικεφαλαίῳ· ποτὲ δὲ καὶ λυκείᾳ, ἤ τινι τῶν τοιούτων ἐπιτίθενται, σκέπης ἅμα καὶ σημείου χάριν, ἵνα τοῖς κατὰ μέρος ἡγεμόσι προκινδυνεύοντες ἐρρωμένως, καὶ μὴ διάδηλοι γίνωνται. id est; *Adornantur & vili capitis tegumento. cui lupina interdum, aut aliquid ejusmodi imponitur; simul tutelæ causâ & indicii: quò, in obeundis fortiter seciusve prœliis, dignosci ab ordinum queant ductoribus.* Sed & alias genteis ejusmodi ex corio usas fuisse galeis & thoracibus, auctores docent. Strabo, lib. VII, de Roxolanis: Χρῶνται δὲ ὠμοβοΐνοις κράνεσι, καὶ θώραξι· id est; *Vtuntur galeis ac thoracibus de crudis boum coriis.* & lib. XI, de Albanis & Iberis, inter Ponticum Caspiumque maria colentibus: Περικεφαλαίας δὲ θήρεια ἔχουσι, παραπλησίως τοῖς Ἴβηρσι· id est; *Galeas ferinas habent, ut Iberi.* Ibidem de Amazonibus: Δορὰς θηρίων ποιοῦσι περίκρανα· hoc est; *Ex ferarum pellibus galeas conficiunt.* Istiusmodi igitur galeas ex crudis ferarum coriis & Aegyptii initio, unà cum reliquis mortalibus, non ex suo invento, sed à primis circa Ninum bellatoribus habuerunt. quas illi fortassis posteà primi in cassides mutare cœperunt. Diodorus, lib. III: Παραδέδοται δὲ τὸν Ἄμμωνα χριοῦ κριοῦ κεφαλὴν τετυπωμένην, παράσημον ἐσχηκότος αὐτοῦ τὸ κράνος κατὰ τὰς στρατείας. hoc est: *Ammon ille arietis caput effigiatum habuisse traditur, quòd hoc signo galeam in bellis ornatam gestasset.* Plutarchus, in libro de Iside, de pugnâ inter Horum, Isidis filium, & Typhonem: Ἑρμῆν δὲ περιθεῖναι βούκρανον αὐτῇ κράνος. id est; *Mercurium Isidi galeam è bovis factam capiti imposuisse.* Diodorus, lib. I, de Osiride: Τῷ δ' οὖν Ὀσίριδι συνεστρατεῦσθαι δύο λέγουσιν υἱοὺς, Ἄνουβίν τε καὶ Μακεδόνα, διαφέροντας ἀνδρείᾳ· ἀμφοτέρους δὲ χρήσασθαι τοῖς ἐπισημοτάτοις ὅπλοις ἀπό τινων ζώων, οὐκ ἀνοικείων τῇ περὶ αὐτοὺς εὐτολμίᾳ· τὸν μὲν γὰρ Ἄνουβιν περιθέσθαι κυνῆν, τὸν δὲ Μακεδόνα λύκου προτομήν. hoc est: *Cum Osiride ajunt duos militatum profectos filios, Anubin & Macedonem, fortitudine præstanteis viros: qui ex feris, ab audaciâ eorum non abludentibus, armaturas maximè insigneis gestarunt. Anubin enim canis, Macedonem lupi effigiem capiti circumdedisse.* Et eodem libro posteà: Ἐν ἔθει γὰρ εἶναί φασι τοῖς κατ' Αἴγυπτον δυνάσταις περιτίθεσθαι περὶ τὴν κεφαλὴν λεόντων καὶ ταύρων καὶ δρακόντων προτομὰς, σημεῖα τῆς ἀρχῆς. καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ δὲ πῦρ. ἔστι δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς οὐκ ὀλίγα· καὶ διὰ τούτων ἅμα μὲν ἑαυτοὺς εἰς εὐπρέπειαν κοσμεῖν; ἅμα δὲ τοὺς ἄλλους εἰς κατάπληξιν ἄγειν, καὶ δεισιδαίμονα διάθεσιν. Hoc est: *Aegyptiorum enim principeis ajunt leonum, taurorum, & draconum effigies, ut regiæ potestatis insignia, capiti imposuisse, ut his decorè sese exornarent, simul ut stuporem aliis & superstitionem injicerent.* Plutarchus, in dicto libro de Iside, de iisdem Aegyptiis: Οἱ δὲ τοὺς ὕστερον βασιλεῖς φασι, ἐκπλήξεως ἕνεκα τῶν πολεμίων, ἐν ταῖς μάχαις ἐπιφαίνεσθαι θηρίων χρυσᾶς προτομὰς, καὶ ἀργυρᾶς περιτιθεμένους. id est: *Alii ajunt posteriores reges, terrorem hostibus incutiendi causâ, in prœliis occurrisse ferarum aureis argenteisque capitibus armatos.* Verùm alii posteà simpliceis illas cassides, è laminâ confectas, pellibus non ampliùs munierunt, sed cristis, simul in ornatum sui, simul in terrorem hostium, instruxerunt. unde Virgil. Aeneid. lib. IX:

Galeam Messapi habilem, cristisque decoram.

Et Aeneid. libro VIII:

Terribilem cristis galeam.

Has cristas primùm fuisse ex setis equinis, passim in poëmatibus suis docet Homerus, ut Iliad. γ, de Paride, Priami filio:

Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν

ἵππου-

Ἱππουριν. δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν.
Capiti autem forti galeam adfabrè factam imposuit,
Cristatam ex setis equinis. horribile autem crista desuper nutabat.

Theocritus, in Charitibus de Siculis:

—— Ἱππείαι δὲ κόρυν σκεπάουσιν ἔθειραι.
Equinæ autem galeam inumbrant jubæ.

Virgilius, Aeneid. lib. IX, de Turno:

—— *Injectis sic undique telis*
Obruitur. strepit assiduo cava tempora circùm
Tinnitu galea; & saxis solida æra fatiscunt;
Discussæque jubæ capiti.

Hinc etiam Aeneid. lib. II, *comantem* dicit *galeam*; & lib. III, *cristas comanteis*. Conus verò, cui inserebatur crista, non in posticâ galeæ parte erat, uti nunc mos ubique obtinet; sed ipso in vertice. Homerus, Iliad. ζ, de Hectoris filio, patris galeam contuente:

Ταρβήσας χαλκόν τε ἰδὲ λόφον ἱππιοχαίτην,
Δεινὸν ἀπ᾽ ἀκροτάτης κόρυθος νεύοντα νοήσας.
Timens æsque & cristam ex equinis setis factam,
Terribiliter à summâ galeâ nutantem advertens.

Interdum plures uni galeæ coni, pluresque in iis cristæ. Idem, Iliad. λ.

Κρατὶ δ᾽ ἐπ᾽ ἀμφίφαλον κυνέην θέτο, τετραφάληρον,
Ἱππουριν.
Capiti autem circùm conos habentem galeam imposuit quatuor,
Cristatam ex setis equinis.

Et poëta Latinus, Aeneid. VII, de Turni galeâ:

Cui triplici crinita jubâ galea alta.

Originem harum cristarum disco ex Herodoto; qui, lib. VII, ita scribit de orientalibus Aethiopibus: Οὗτοι δὲ οἱ ἐκ τῆς Ἀσίης Αἰθίοπες προμετωπίδια ἵππων εἶχον ἐπὶ τῇσι κεφαλῇσι. καὶ ἀντὶ μὲν λόφου ἡ λοφιὴ κατείχε· τὰ δὲ ὦτα τῶν ἵππων ὀρθὰ πεπηγότα εἶχον. hoc est: *Aethiopes, qui ex Asiâ erant, pelles frontium equinarum, cum auribus atque jubis, in capitibus habebant: ut ipsæ jubæ pro cristis essent, & hirtæ aures equinæ rigerent.* Pro jubis equinis posteà pennæ impositæ sunt avium, apud omneis pariter gentes. Herodotus ibidem: Λύκιοι περὶ τῇσι κεφαλῇσι πίλους εἶχον πτεροῖσι περιεστεφανωμένους· id est; *Lycii in capite pilea gerebant pennis coronata.* Sed in his rubrum maximè spectasse colorem antiquitatem observo: nescio quam ob rationem, nisi quòd is color sangvini genuinus. Virgilius, Aeneid. lib. XI, de Turno:

—— *Maculis quem Thracius albis*
Portat equus, cristâque tegit galea aurea rubrâ.

Eodem libro infrà, de eodem:

—— *Ipsum illum clypeum, cristasque rubenteis*
Excipiam sorti.

Polybius, lib. VI, de militibus Romanis: Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις προσεπικοσμοῦνται πτερίνῳ στεφάνῳ καὶ πτεροῖς φοινικίοις ἢ μέλασιν, ὀρθοῖς τρισίν, ὡς πηχυαίοις τὸ μέγεθος. ὧν προστεθέντων κατὰ κορυφὴν ἅμα τοῖς ἄλλοις ὅπλοις, ὁ μὲν ἀνὴρ φαίνεται διπλάσιος ἑαυτοῦ κατὰ τὸ μέγεθος, ἡ δ᾽ ὄψις καλὴ καὶ καταπληκτικὴ τοῖς ἐναντίοις. Hoc est: *Accedit ad hæc omnia, quòd in galeâ serto pennaceo insuper ornantur; pennis tribus puniceis, aut nigris, iisque rectis, longitudine ferè cubitalibus. quæ ubi ceteris armis ad summum verticem accesserunt, vir quidem duplo, quàm sit, major adparet; species autem exsistit pulchra, & hosti formidabilis.* De Hispanicâ gente Celtiberis, suprà ex Diodoro intelleximus, gestasse eos κράνη χαλκᾶ, φοινικοῖς ἠσκημένα λόφοις id est, *galeas æreas, puniceis exornatas cristis.* Sic Silius, lib. II, galeam describens, quam Hispaniæ populi dono Annibali dederunt inter alia arma:

—— *Galeamque coruscis*
Subnixam cristis; vibrant cui vertice coni
Albentes niveæ tremulo nutamine pennæ.

Germanos quoque posteà adhibuisse, ostendit Plutarchus, in dicto Mario, Cimbris πτερωτοὺς λόφους tribuens, id est, *pennatas cristas.* Alii, priscorum memores tegumentorum, quæ erant ferarum ora rictusque ac dentes; horum quoque formis, adfabrè effigiatis, galeas exornarunt; adpositis nihilominus cristis: quod ex Cimbrorum maximè atque Gallorum patet exemplis, suprà allatis. Non proprium hoc fuisse Celtarum, sed aliis etiam gentibus commune; testantur passim auctores. Herodotus, prædicto lib. VII, de Thracibus Asiaticis: Ἐπὶ δὲ τῇσι κεφαλῇσι κράνεα χάλκεα εἶχον· πρὸς δὲ τοῖσι κράνεσι, ὦτά τε καὶ κέρεα προσῆν βοὸς χάλκεα.

hoc est: *In capite æreas gerebant cassides: & super eas bovis aureis & cornua ex ære facta; impositis etiam cristis.* Virgilius, Aeneid. VII, de Turno:

> *Cui triplici crinita jubâ galea alta Chimæram*
> *Sustinet, Aetnæos efflantem faucibus igneis.*

Sed hæc galearum, simulque scutorum, de quibus proximè dicetur, varia ornamenta, jam inde ab antiquissimis temporibus fuêre insignia, quibus primùm reges, vel principes à populo, ut ex Aegyptiorum liquet exemplo, dein etiam nobiles familiæ à plebe distingvebantur. qui mos, licet aliis quoque gentibus fuerit communis; tamen apud Celtas, maximéque Germanos, tam severè religioséque perpetuò ad hæc nostra usque tempora observatus est; uti etiam nunc in Germaniâ nostrâ, si quis plebejus, vel opidanus, nobilitatis insigne usurpare conetur; cuivis nobili homini id, quocumque in loco pictum fictumve conspiciat, deturbare, ac confringere, pedibusque conculcare impunè liceat.

Hactenus de armis defensivis, quibus corpora tegebantur. nunc de iis dicendum, quæ manibus in prœlio gestabantur. In his *scutum* ac *gladius* corpori adpendebantur; *tela* manu gerebantur. Primum igitur de SCUTO agam; quia in hoc altera erat pars insignium nobilitatis.

Virgilius, Aeneid. libro VIII, de Gallis, qui Romam quondam ceperunt: —— *Scutis protecti corpora longis.* Strabo, lib. IV, de universis Gallis: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι, θυρεὸς μακρός· id est: *Armatura eis pro ratione corporum; scutum longum.* Et Tacitus, annal. lib. II, de Germanis Transrhenanis: *Immensa barbarorum scuta.* De utrâque verò gente Diodorus, lib. V: Ὅπλοις δὲ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσιν· hoc est; *Armis utuntur, scutis quidem ad staturam hominis porrectis.* Immensa equidem erant in longitudinem; at in latitudinem non item. Herodianus, lib. III, de Britannis: Εἰσὶ δὲ μαχιμώτατοί τε καὶ φονικώτατοι, ἀσπίδα μόνην στενὴν περιβεβλημένοι καὶ δόρυ· id est; *Sunt autem bellicosissimi & avidissimi cædis; tantùm scuto angusto, & hastâ armati.* Polybius, lib. II, de Gallis Italicis: Οὐ γὰρ δυναμένου τοῦ Γαλατικοῦ θυρεοῦ τὸν ἄνδρα περισκέπειν, ὅσῳ γυμνὰ καὶ μείζω τὰ σώματα ἦν, τοσούτῳ συνέβαινε μᾶλλον τὰ βέλη πίπτειν ἔνδον. hoc est: *Quia enim scutum Gallicum protegere virum non potest, quo majora erant horum corpora, & quidem nuda, eo minùs jacula cadebant irrita.* Et in eamdem mentem Livius, lib. XLVIII, de Gallis Asiaticis: *Scuta longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parùm lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Verùm de hac latitudinis exiguitate mirari ego satis nequeo. nam si altitudinem scuta ad hominis, quod disertè testatur Diodorus, habuêre staturam; certè latitudo minor esse haud debuit, quàm quæ corpus transversum tegeret. A Polybio sanè mutuatus hæc sua, ut multa alia, Livius: quæque ille de Gallis in Italiâ dixit, hic Gallis Asiaticis adplicavit. igitur quidquid de unius Polybii auctoritate fideque hac in re fiat; pro Diodoro sanè atque pro Tacito faciunt alii auctores. Agathias, lib. II, de Francorum acie loquens: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως, οἱονεὶ ἔμβολον· δελτωτῷ γὰρ ἐῴκει. καὶ τὸ μὲν ἐμπροσθεν ὁπόσον ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τε ἦν καὶ πεπυκνωμένων τῷ πάντοθεν ταῖς ἀσπίσι περιπεφράχθαι. hoc est: *Erat autem eis forma aciei instar cunei, Δ literæ figuram præ se ferens, anteriore quidem sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa, scutis undiquaque inter se consertis munita.* Quòd si igitur scuta corporis latitudinem non implessent, conseri inter sese ita, uti acies tuta fuisset, haudquaquàm potuissent. Sed mox iterum Agathias: Ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτοὺς ἐτύγχανον, ὅπως αἳ τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀγωνίζοιντο τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι. id est: *Aversi enim inter se stabant, uti hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti.* Sic Cæsar, belli Gall. comment. I, de Ariovisti, Marcomannorum regis, acie: *Germani celeriter, ex consvetudine suâ, phalange factâ, impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus revellerent, & desuper vulnerarent.* Cæsarem sequutus Orosius, libro VI, cap. VII, ita refert eamdem pugnam: *Sed postquàm aliqui Romanorum militum, agilitate audaciâque insignes, supra obductam saliêre testudinem, scutisque singillatim, velut squammis, revulsis, desuper nudos deprehensorum detectorumque humeros perfoderunt, in fugam versi sunt.* Aliter sanè de eâdem pugnâ Dio, libro XXXVIII: Συστρεφόμενοι σὺν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τάς τε ἀσπίδας ἁπανταχόθεν σφῶν προεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο. καὶ οὔτε ἔδρων οὐδὲν, οὔτε ἔπασχον. οἱ οὖν Ῥωμαῖοι, ἐπειδὴ μήτε ἐκεῖνοι ἀντεπῄεσαν σφίσιν, ἢ καὶ ἔφευγον, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱστήκεσαν, καὶ αὐτοὶ τά τε δοράτια κατὰ πρώτας εὐθὺς, ἅτε μηδεμίαν χρῆσιν ἔχοντα, ἀπέθεντο, καὶ τοῖς ξίφεσιν οὐκ ἐδύναντο οὔτε συστάδην μάχεσθαι, οὔτε τῶν κεφαλῶν αὐτῶν (ᾗπερ καὶ μόνον ἁλωτοὶ, οἷα που γυμναῖς αὐτοῖς μαχόμενοι ἦσαν) ἐφικνεῖσθαι, τάς τε ἀσπίδας ἀπέρριψαν, καὶ προσπίπτοντες σφίσιν, οἱ μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς, οἱ δὲ καὶ ἐγγύθεν, ἀνείλοντο τρόπον τινὰ καὶ ἔκοπτον αὐτοὺς.

κἀκ τούτου πολλοὶ μὲν ἅμα, ἀπὸ μιᾶς ἐπικαταστάσεως ὄντες, ἔπιπτον· πολλοὶ δὲ καὶ, πρὶν πεσεῖν, ἀπέθνησκον. ὑπὸ γὰρ τῆς πυκνότητος τῆς συστάσεως καὶ τεθνηκότες ὀρθοὶ ἀνείχοντο. Hoc est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, aliquando pauciores, scutis undequaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quòd erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. Romani, ut eos neque ad pugnandum prodire, neque terga obvertere viderunt, sed stipatos uno loco, turris instar, consistere, quum primo congressu pila ipsi, quorum usus tunc nullus esse poterat, abjecissent; neque gladiis etiam comminus pugnare, capitaque hostium (quæ sola vulneribus exposita erant, quia nudis pugnabant) impetere possent; projectis scutis partim cum cursu barbaris irruerunt, partim eos ex propinquo aggressi sunt, magnamque cædem eorum ediderunt. Itaque eorum multi mox ceciderunt, quòd omnes uni cadi essent expositi: complures, antequàm caderent, mortui sunt; qui propter densitatem agminis conglomerati, etiam confossi recto corpore exstabant.* Hæc certè non satis benè phalangem illam Cæsaris, testudinemque Orosii, exprimunt; quum haud obscurè tradat Dio, non supernè capita, sed pectora hostibus adversa scutis munivisse Marcomannos: quod idem de Francis testatur Agathias; & quàm clarissimè de Gallis, seu potiùs de Cisrhenanis Germanis Batavis ac Treveris, à Cæsare in Syriam ad M. Crassum cum filio P. Crasso missis, Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: ἰδόντες δὲ θῖνα βουνώδη πλησίον, ἐχώρουν ἐπ' αὐτὸν· καὶ τοὺς μὲν ἵππους ἐν μέσῳ κατέδησαν· ἔξωθεν δὲ τοῖς θυρεοῖς συγκλείσαντες, ᾤοντο ῥᾷον ἀμυνεῖσθαι τοὺς βαρβάρους. id est: *Conspicati in propinquo clivum sabulosum, eò contenderunt. religatisque in medio equis, foris se scutis concludebant: atque ita faciliùs se protectos adversùs barbaros fore rebantur.* Sic & ipse Livius, lib. x, de Gallis in Italiâ: *Quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna; jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hostium conjecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus; ita, ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent.* Nempe pilis, ut gravioribus telis, scuta proturbabantur, verutis nudata corpora petebantur. His tot tantisque auctoribus, adde insuper, si libet, Nicetam Choniatem; qui, in vitâ Manuelis Comneni lib. I, ita loquitur de Alemannorum Francorumque acie, in Asiâ contra Turcas exstructâ: Ἐχώρουν ὁμοῦ πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς· id est: *Procedebant simul, turris in modum compositi confertique.* Πυργηδὸν hic dicit, quod Dio ὥσπερ ἐν πύργοις, quia τοὺς θυρεοὺς, sive τὰς ἀσπίδας περιεβάλλοντο, & inter se conserebant. Liquet igitur ex his satis apertè, Marcomannos, phalangem illam sive testudinem construenteis, non tantùm super capita (quod tamen nullus reliquorum auctorum narrat) extulisse scuta, sed etiam extrinsecus ante se constituisse. quæ Romani milites, cursu insultantes, proturbarunt pedibus, moxque manibus revulserunt. Certè, cùm multa alia in commentariis, tum hoc omnium maximè à Cæsare negligenter adnotatum. quidpe quis credat, ipse in prœlio contra Ariovistum quum steterit, ignorasse, seu non advertisse eum, aut oblitum fuisse, cujusmodi testudinibus se defenderint Germani? Quin jam ante hoc prœlium ex superiori Romanarum rerum historiâ Gallorum in Italiâ consimileis testudines cognovisse poterat. & post id prœlium haud dubiè in ipsâ Galliâ iisdem usi fuerunt Galli. Verùm de his non hujus loci est pluribus disputare. Ceterùm ex suprà allatis cùm ipsius Livii, tum aliorum testimoniis satis clarè patet, scuta illa Celtica oblonga corporis latitudinem omnem implesse. nam alioquin conglobatas multitudines ita concludere atque protegere nequissent, ne quid ab hostibus paterentur. neque verò aliter turri comparari sic facta conglobatio potuisset. Exempla horum scutorum expressa sunt figuris IV, V, & VI. Porrò ex quâ materiâ Germanorum confecta fuerint scuta, indicat auctor noster, annal. lib. II. *Non loricam*, inquit, *Germano, non galeam: ne scuta quidem ferro nervove firmata; sed viminum textus, vel tenuis & fucatas colore tabulas.* Ergo neque interior eorum pars concava, neque exterior convexa; sed omnia fuêre plana. quod disertissimis testatur verbis Livius, jam antè citatis. *Scuta*, inquit, *longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parùm lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos.* Scuta verò è viminibus aut tabulâ tenui, non nisi levia esse potuerunt. id quod Diodorus quoque, libro suprà dicto, adfirmat his verbis: Ὁπλίζονται δέ τινες τῶν Κελτιβήρων Γαλατικοῖς θυρεοῖς κούφοις· id est; *Celtiberorum quidam levibus Gallorum armantur scutis.* Duobus dictis generibus tertium addit Val. Flaccus, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & ostia Istri accolentibus. verba ejus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, hæc sunt:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat.

Antiquissimum certè hoc scutorum genus, ab ipsâ quasi naturâ, sine artificio aut opere humano, suppeditatum. Alias quoque initio gentes eo usas, colligitur ex Græcorum exemplo. de his Statius, Thebeid. lib. VIII:

Tela rudes trunci; galeæ vacua ora leonum:
Arborei dant ſcuta ſinus.

Poſteà viminum textus inventi ſunt, quibus omneis pariter orbis terrarum genteis uſas reperio. Formam apud Germanos omnibus eamdem fuiſſe cenſeo; id eſt, oblongam ad hominis ſtaturam, anguſtam, planam, & quadram. hæc quidpe forma tabulis, quas nominat noſter, quàm maximè convenit. cuneata ſcuta inferiore parte non fuiſſe, inde conjicere datur, quod geſtatores ſuos ita turris in modum incluſerunt, uti nullâ corporis parte lædi ab hoſtibus potuerint. Cortices tamen non fuêre plani, ſed ſinuati; ut natura arboribus circumdederat. Utrorumque exemplar refert figura I. Ceterò fuit alia ſcutorum in Germaniâ forma apud genteis Viſtulæ oſtiis & ſinui Codàno proximas: de quibus ita noſter, in eodem libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, & erga reges obſequium.* Hinc illud eſt Sidonii Apollinaris, lib. IV, epiſt. XX, de Segiſmeris, apud Gothones ſive Gothos regii juvenis comitatu: *Scutis lævam partem adumbrantibus. quorum in orbibus nivea. fulva in umbonibus.* Quas, annal. II, *fucatas colore tabulas* adpellat noſter, eas in libro de Germaniâ ſic cum Sidonio deſcribit: *Nulla cultus jactatio: ſcuta tantùm lectiſſimis coloribus diſtingvunt.* Diodorus, dicto libro V: Ὅπλοις δὲ χρῶνται, θυρεοῖς μὲν ἀνδρομήκεσι, πεποικιλμένοις ἰδιοτρόπως. τινὲς δὲ καὶ ζώων χαλκῶν ἐξοχὰς ἔχουσιν, οὐ μόνον πρὸς κόσμον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν εὖ δεδημιουργημένας. hoc eſt: *Arma illis ſunt, ſcuta ad ſtaturam hominis porrecta, & inſigni proprio variegata. quidam verò æneas animalium imagines, tam ad defenſionem quàm ad ornatum adfabrè factas præferunt.* De imaginibus equidem hujuſmodi æneis, aut ferreis, omnino in Germanis negat Tacitus; *ne ſcuta quidem* eorum *ferro firmata, coloribus tantùm lectiſſimis diſtincta* fuiſſe adſeverans. illud igitur Gallorum proprium. De Cimbrorum, Germanicæ gentis, equitibus ita in Mario Plutarchus: Θυρεοῖς δὲ λευκοῖς στίλβοντες· id eſt; *Scutis fulgebant candidis.* Et de Gothonum rotundis ſcutis Sidonius, loco prædicto: *Quorum in orbibus nivea, fulva in umbonibus.* Animalia tamen etiam nonnumquàm fuiſſe adpicta, teſtatur Quinctilianus, lib. VI, cap. II: *Imago galli, in ſcuto Mariano Cimbrico picta. Tabernæ autem erant circa forum: ac ſcutum illud ſigni gratiâ poſitum.* Hoc ſcutum refert imago IV. Sic tamen hac de re ego judico: Nobiles homines apud priſcos Celtas lectiſſimis tantùm coloribus ſua ſinguli diſtinxerunt ſcuta. unde etiamnum ea omnium antiquiſſima ac maximè genuina nobilitatis ducuntur apud Germanos inſignia, quæ omnium ſimpliciſſima, certis dumtaxat ſpatiis ac coloribus diſtincta: in quibus vulgatiſſima ſunt illa, quæ Græci πλίνθια & ῥάβδους, Latini *laterculos* & *virgas* adpellarunt; ut ſuprà, cap. XVI, in ſagis Celtarum expoſui. patrius nunc ſermo vocat has *ſtriche*, id eſt, *lineas*, ſive *balken*, id eſt, *trabeis*, illos verò *rauten*, vel *wecken*, id eſt, *rhombos*. At univerſis civitatibus, ſive nationibus, auguſtiora fuere inſignia, τῶν ζώων, ut inquit Diodorus, puta equi, tauri, urſi, lupi, cervi, & aliorum, quæ Germania fert, animalium imagines referentia. Hæc autem nulli, niſi principes civitatum, & duces exercituum, in ſcutis gerebant, tabulis illis planis, & lectiſſimis coloribus, id eſt, familiæ, ex quâ princeps vel dux ortus erat, inſignibus jam anteà diſtinctis adfixa. Poſterioribus autem ſæculis hæc privorum quoque nobilium ſcutis adrepſerunt, ipſorum principum indulgentiâ, qui ſuis uti inſignibus, coloribus tantùm mutatis, huic vel illi nobili permiſerunt: ita tamen, uti haud integrum aliquod animal, ſed dimidiata dumtaxat ejus pars anterior, vel etiam caput, aut pes ſolummodò effigiaretur: quò ſua principibus maneret dignitas atq; reverentia, ab inferiori ordine diſcreta. Mox & integrorum animalium imagines nobilibus conceſſæ ſunt. Tandem ſæculo hoc poſtremo, uti ipſa veneranda illa antiquæ veræq; nobilitatis dignitas & ſacrum ampliſſimi ordinis nomen fœdè profanantur, dum ipſi homines nobiles ordine ſuo indigna perpetrant, & plebeji vulgò ſine ullis honeſtioribus meritis, nedum virtute bellicâ, ſolius Plutonis gratiâ & conciliatu, nobilitatis titulum, qui ſolis olim dabatur fortibus, etiam indigniſſimi conſequuntur: ſic etiam principum auguſta illa ſacratiſſimaque inſignia nimis latè vulgantur; adeò, uti, qui nunc in nobilitatis ordinem novi adſciſcuntur, unum aliquod animal adſcriptum habuiſſe haud contenti, duos ſæpè leones, vel duas aquilas, regias feras aveiſque, nonnumquàm plureis tam facilè impetrent, quàm vanè ſtolidéque poſcant. quorum tamen fatuitatem meritò obumbrare dicantur eorum ineptiæ, plurimùm ridendæ, qui, veræ nobilitatis ejuſque inſignium antiquitatem ignorantes, integros campos atque ſilvas, & feras, & caſtella, & homines, veluti veterum illorum Græcorum Latinorumque heroum clypeos imitantes, uni eidemque ſcuto, multitudine rerum ac varietate miſerè laboraturo, impingunt. Sed ubique nunc divina ac veneranda antiquitas, virtutiſque juſta æſtimatio jacet. Ceterùm pugnanteis priſcos Celtas manu ſcutum ſuſti-

sustinuisse, docet Livius, lib. VII, his verbis: *Gallus, velut moles, superne imminens, projecto lævâ scuto in advenientis arma hostis, vanùm cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit.* Extra pugnam, vel domi in pace, à lævo suspendisse humero, ostendit Agathias, lib. II, in Francis: Ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρηώρηται· id est; *Scutum lateri lævo adpendet.* Tam equites, quàm pedites, unâ atque eâdem usos scuti formâ ac magnitudine, patet ex his Taciti verbis: *Eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites & missilia spargunt.* ubi nulla inter equitum peditumque scuta distinctio: nec usquàm alibi. Atque scutum priscûm Germanorum sic se habuit.

Nunc de GLADIO. Auctor noster, in libro de Germanis: *Rari gladiis utuntur.* & annal. II: *Nec immensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila, & gladios, & hærentia corpori tegmina.* ubi satis apertè idem indicat, quod in libro de Germaniâ; Germanos raros gladiis uti; & nudos pugnare, sine armis corpus tegentibus. Sed, quosdam tamen habuisse gladios, concedit: haud dubiè locupletiores, nobiliores, ac principes. Diodorus, dicto libro V, de Gallis atque Germanis: Ἀντὶ δὲ τοῦ ξίφους σπάθας ἔχουσι μακράς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id est: *Pro gladiis spathas gerunt prælongas, ex catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.* Et paullo pòst: τὰ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω· hoc est; *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis.* Plutarchus, in Mario, de Cimbris: Μεγάλαις ἐχρῶντο καὶ βαρείαις μαχαίραις· id est; *Gladiis utebantur permagnis atque ponderosis.* Strabo, lib. IV, de Gallis: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρά, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρόν, καὶ θυρεὸς μακρός. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus; & scutum item longum.* Diodorus, eodem libro paullo pòst, de Celtiberis: Ξίφη δὲ ἀμφίστομα, καὶ σιδήρῳ διαφόρῳ κεχαλκευμένα φοροῦσιν. hoc est: *Gladios gestant ancipiteis, è ferro exquisito fabricatos.* Isidorus, lib. XVIII, cap. VI, in frameâ equidem vehementer, quod infrà patebit, errans, spatham rectè sic describit: *Framea, gladius ex utrâque parte acutus; quam vulgò spatham vocant.* & posteà: *Spatham Latinè autumant dictam eò, quòd spatiosa sit, id est, lata & ampla.* Ego Celticum id potiùs vocabulum esse crediderim, quemadmodùm & *lancea*, & *sparus*, & *gæsum*, & *cateja*; de quibus infrà dicetur. Hodiéque instrumentum ferreum, anceps & latum, quo horti fodiuntur, patriâ nobis linguâ vocatur *spate*, & *spade.* Vegetius, lib. II, cap. XV, de Romanis militibus, qui ejus ævo multa adsumserant è disciplinâ militari Gallorum Germanorumque: *Habebant*, inquit, *cassides, cataphractas ocreas, scuta, gladios majores, quos spathas vocant; & alios minores, quos semispathas nominant.* Polybius, lib. III: Τῶν δὲ Ἰβήρων καὶ Κελτῶν ὁ μὲν θυρεὸς ἦν παραπλήσιος· τὰ δὲ ξίφη τὴν ἐναντίαν εἶχε διάθεσιν. τὸ μὲν γὰρ οὐκ ἔλαττον τὸ κέντημα τῆς καταφορᾶς ἴσχυε πρὸς τὸ βλάπτειν· ἡ δὲ Γαλατικὴ μάχαιρα μίαν εἶχε χρείαν, τὴν ἐκ καταφορᾶς κατ' αὐτὴν τὴν ἐξ ἀποστάσεως. hoc est: *Hispanorum atque Gallorum scuta ejusdem formæ erant; dissimiles gladii. nam Hispanorum non minùs ad punctim feriendum hostem valebant mucrone, quàm ad cæsim petendum: Gallorum gladii ad cæsim dumtaxat feriendum utiles. quam ad rem opus intervallo.* Et in eadem ferè verba Livius, lib. XXXII: *Gallis Hispanisque scuta ejusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladii: Gallis prælongi, ac sine mucronibus; Hispano punctim magis, quàm cæsim, assueto petere hostem, brevitate habiles, & cum mucronibus.* Iterum Polybius, lib. II: Συνδραμόντες εἰς τὰς χεῖρας οὐ μὴν Κελτοὺς ἀπράκτους ἐποίησαν Ῥωμαῖοι, ἀφελόμενοι τὴν ἐκ διάρσεως αὐτῶν μάχην, ὅπερ ἴδιόν ἐστι Γαλατικῆς χρείας, διὰ τὸ μηδαμῶς κέντημα τὸ ξίφος ἔχειν. hoc est: *Romani, ad comminus pugnandum irruentes, adversariis usum armorum adimunt; facultate ablatâ gladios ad cæsim feriendum attollendi: qui proprius est Gallorum modus; quòd mucrone gladius eorum omnino careat.* Apud Diodorum igitur etiam *spathæ* Gallorum Germanorumque sine mucronibus intelligendæ sunt. Ramus, in libro de moribus veterum Gallorum, quòd tam ad pungendum quàm ad cædendum idoneas ex Diodoro contra Polybium ac Livium interpretatur, nescio quo id argumento probare queat. Diodori verba disertissima hæc sunt: Τὰ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω· id est; *Sauniorum mucro major est, quàm gladiorum.* scilicet, quia gladii sine mucronibus: sauniis verò mucrones acutissimi; quemadmodùm & hastis, sive frameis, de quibus infrà dicetur. *Spathæ* igitur istæ Germanorum Gallorumque fuêre gladii ingentes, prælongi, ancipites, mucrone carentes; qualeis ex antiquo illo more etiamnunc Svitzeros gerere videmus, capulo ambabus manibus apto. Tacitus, historiar. lib. I, de Roxolanis, Sarmaticâ gente: *Neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui.* Quomodò iis in pugnâ usi sint, ostendit Plutarchus in Camillo, ita de Gallis loquens: Τὰς μαχαίρας βαρβαρικῶς, καὶ σὺν οὐδεμίᾳ τέχνῃ καταφέροντες, ὤμους μάλιστα καὶ κεφαλὰς διέκοπτον. id est: *Gladiis barbarico more & sine ullâ arte ferientes, humeros maximè & capita detruncabant.* quod de iisdem Gallis Polyænus quoque testatur, stratagem. lib. VIII. De Turcis, ab Alemannis ac Francis in Asiâ cæsis, ita tradit Nicetas Choniates,

in vitâ Manuelis Comneni: οἱ μὲν γὰρ δόρασι διηλαύνοντο, οἱ δὲ τοῖς τῶν ξιφῶν ἐπιμήκεσιν ἀπεχώρουν διχῇ διαιρούμενοι. id eſt: *Alii namque haſtis confodiebantur; alii prælongis gladiis medii diſſecabantur.* Mirum ſanè lacertorum robur; quum interim gladii ipſi parum validi, aut firmi. Polybius, lib. II, de Gallis: Αἵ τε μάχαιραι τοῖς κατασκευαῖς μίαν ἔχουσι μὲν πρώτην καταφορὰν καιρίαν· ἀπὸ δὲ ταύτης εὐθέως ἀποξυστροῦνται, καμπτόμεναι κατὰ μῆκος, καὶ κατὰ πλάτος, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ἂν μὴ δῷ τις ἀναστροφὴν τοῖς χρωμένοις, ἐρείσαντας πρὸς τὴν γῆν ἀπευθῦναι τῷ ποδὶ, τελέως ἄπρακτον εἶναι τὴν δευτέραν πληγὴν αὐτῶν. Hoc eſt: *Gladii item eorum ita fabricati, uti ad cædendum primum dumtaxat ictum habeant: à quo ſtatim & in longitudine & in latitudine, inſtar ſtrigilum, incurvantur; uſque adeò, uti, niſi tempus militi detur, quo gladium terræ innixum pede corrigat, prorſus inefficax ſecundus eorum ſit ictus.* Et Plutarchus item de Gallis, in Camillo: Τέλος δὲ τοῦ Καμίλλου τοὺς ὁπλίτας ἐπάγοντος, οἱ μὲν, ἀνατεινάμενοι τὰς μαχαίρας, συνδραμεῖν ἔσπευδον· οἱ δὲ τοῖς ὑσσοῖς ἀπαντῶντες, καὶ σεσιδηρωμένα μέρη τῶν πληγαῖς ὑποφέροντες, ἀνέστρεφον τὸν ἐκείνων σίδηρον μαλακὸν ὄντα, καὶ λεπτῶς ἐληλαμένον, ὥστε κάμπτεσθαι ταχὺ καὶ διπλοῦσθαι τὰς μαχαίρας. id eſt: *Tandem, Camillo armatos militeis in hoſteis ducente, hi ſubrectis gladiis concurrunt: illi verò cum pilis occurrentes, & parteis pilorum ferro munitas ictibus ſubjicientes, retuderunt eorum ferrum, quod erat molle, & in tenueis laminas productum; ita, uti ſtatim curvarentur, duplicarenturque gladii.* Pollux tamen, lib. II, cap. X, ſect. XIII, inter laudatiſſima arma refert μάχαιραν Κελτικήν. Gladii igitur Celtarum materiâ atque formâ traduntur talibus. Corpori quo modo fuerint aptati, nunc diſpiciendum eſt. Primùm, vaginâ tectos fuiſſe ſcorteâ, haud dubitandum. nam & cultellos, quibus cibus in menſis ſecabatur, vaginâ tali fuiſſe tectos, ſuprà, cap. XVII, ex Athenæo intelleximus. Porrò Diodorus, ut antè relatum, Σπάθας, inquit, ἔχουσι μακρὰς σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id eſt; *Spathas habent prælongas, ex catenis ferreis, vel æneis, ad dextrum latus dependenteis.* Id ego miror, quum tantæ fuerint longitudinis iſtæ ſpathæ, quomodò à dextro latere evaginare eas dextrâ manu potuerint. ſiniſtra quidpe (ne quid de eâ ſuſpiceris) prælongo, ut ſuprà oſtenſum, ſcuto occupata atque impedita fuit. Conſentit tamen cum Diodoro Strabo, libro IV, de Gallis ſic ſcribens: Ὁ πλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρός. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum; gladius longus, ad dextrum dependens latus; & ſcutum item longum.* Romanos quoque militeis à dextrâ geſtaſſe gladios, teſtis eſt locupletiſſimus Polybius, lib. VI, his verbis: Ἅμα δὲ τῷ θυρεῷ μάχαιρα. ταύτην δὲ περὶ τὸν δεξιὸν φέρει μηρόν. καλοῦσι δὲ αὐτὴν Ἰβηρικήν. ἔχει δὲ αὕτη κέντημα διάφορον, καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸ ἔλασμα αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. id eſt: *Unà cum ſcuto eſt gladius: quem ad dextrum femur geſtat miles. Hiſpanienſem vocant. eſtque ad punctim lædendum excellens; & ad cæſim ex utrâque parte feriendum vehemens. conſtat enim laminâ validâ, ac firmâ.* Hinc Horatius, epodôn odâ VII:

Quò, quò ſceleſti ruitis? aut cur dexteris
Aptantur enſes conditi?

Quia igitur gladium Romani habuêre ab Hiſpanis, Hiſpanos quoque à dextris eum geſtaſſe maximè fit credibile. Eosdem verò etiam μακρὰ ξίφη geſtaſſe, auctor eſt Appianus in Annibalicis, Celtiberis ea adſcribens. Agathias, lib. II, Francorum armaturam deſcribens, Ξίφος, inquit, τῷ μηρῷ, καὶ ἀσπὶς τῇ λαιᾷ πλευρᾷ παρήρτηται· hoc eſt: *Gladius femori, & ſcutum ſiniſtro lateri adpendet.* quorum verborum ſenſus planè dubius atque anceps. nam, quia in ſcuto demum lævum nominat latus, de femore ambigi poſſit, utrum intelligat. Verùm, ſana hujus loci integraque ſi exiſtimanda ſit ſcriptio; lævum itidem intellexiſſe femur Agathiam judico. proinde etiam haud ineptè quidam interpretes dicta verba Græca ſic verterunt Latinè: *Gladius è femore lævo, è latere ſcutum dependet.* Quam ſententiam Sidonii quoque Apollinaris confirmat teſtimonium, in carm. II, de Gothico cultu loquentis in hæc verba:

——Bullis hoſtilibus aſper
Applicat à lævâ ſurgentem balteus enſem.

Præterea que in antiquis imaginibus, quæ veterum feruntur eſſe Pictorum, Britanniæ ſeptemtrionalia quondam incolentium, ex lævo latere pendere gladii prælongi conſpiciuntur. Ex quibus colligere jam licet, antiquiſſimis temporibus omneis Celtas, tam Germanos, quàm Gallos, atque Hiſpanos, Britannosque, à dextro geſtaſſe latere gladios; poſteà verò ad ſiniſtrum transtuliſſe. De modo adpendendi gladium nunc videamus. Duplex hic fuit: alter, quo ab humero atque collo; alter, quo à femore ſuſpendebatur. Prior ille antiquiſſimus fuiſſe videtur omnium gentium: quidpe qui ab Homero crebrò memoretur. Unum atque alterum ejus locum attuliſſe ſufficiet. Iliad. β, de Agamemnone:

Ἀμφὶ

Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον.
Circùm verò humeros posuit gladium argenteos habentem clavos.

Et Odyss. β, de Telemacho:

—— Περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ.
—— Gladium acutum suspendit ab humero.

Nec semel Virgilius. Aeneid. lib. VIII, de Euandro:

Tum lateri atque humeris Tegæum subligat ensem.

Aeneid. lib. IX, de Ascanio:

—— Humero simul exuit ensem.

Et lib. XI, de Aeneâ:

—— Ensem collo suspendit eburno.

Sic Sidonius Apollinaris, dicto lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis comitatu: *Penduli ex humero gladii, balteis supercurrentibus strinxerant clausa bullatis latera rhenonibus.* Isidorus, etymolog. lib. XIX, cap. XXXIII: *Balteus dicitur non solùm, quo cingimur, sed etiam à quo arma dependent.* Hinc ita Virgilius, Aeneid. lib. XII:

—— Infelix humero cùm apparuit ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

De altero illo suspendendi gladium modo sic Diodorus, loco suprà citato: Σπάθας ἔχουσι μακρὰς, σιδηραῖς ἢ χαλκαῖς ἁλύσεσιν ἐξηρτημένας, παρὰ τὴν δεξιὰν λαγόνα παρατεταμένας. id est: *Spathas habent prælongas, è catenis ferreis aut æneis ad dextrum latus dependenteis.* Λαγὼν propriè est lateris cavitas laxior & exossis, inter coxas & coxendicem; quæ *ilia* dicuntur Latinis. unde Sidonius, carm. II, de Hunnis:

—— Viris stant pectora vasta,
Insignes humeri, succincta sub ilibus alvus.

Sic Germanorum Gallorumque alvus succincta sub ilibus erat; non equidem catenâ ferreâ, aut æneâ, sed balteo. hinc enim illud Plutarchi, in Camillo: Ὁ δὲ Βρέννος, οἷον ἐφυβρίζων καὶ καταγελῶν, ἀπολυσάμενος τὴν μάχαιραν ἅμα καὶ τὸν ζωστῆρα, προσέθηκε τοῖς σταθμοῖς. id est: *Brennus, veluti illudens irridensque, gladium simul atque balteum discinctum ponderi adjecit.* Baltei autem isti erant lati; qualibus etiamnunc aurigæ in Germaniâ cinguntur. Sidonius, carm. V, de Francis:

Strictiùs assutæ vestes procera coërcent
Membra virûm. patet illis altato tegmine poples:
Latus & angustam succingit balteus alvum.

Ornamenta baltei fuêre bullæ; ferreæ quidem antiquioribus Germanis; ut quibus nullum aurum, nullum argentum, nullum æs. at postquàm in Italiam Galliamque transivêre Gothi, Franci, Burgundiones, & alii; his æneæ fuêre, quemadmodum galeæ, & principibus etiam argenteæ atque aureæ. At balteus bullis exornatus locupletiorum tantùm fuit cingulum. plebs inferior nudo utebatur corio. Ceterùm Sidonius, loco jam antè citato, de Gothico cultu ita canit:

Applicat à lævâ surgentem balteus ensem.

Nempe, quia obliquè dependens gladius, paullatim à mucrone ad capulum sese attollebat. Hæc igitur de gladio longo dicta sint. Ceterùm Dio, lib. XXXVIII, Ariovisti militibus, præter τὰ μακρότερα ξίφη, βραχύτερα quoque tribuit. an satis rectè, quum nullus alius auctor Rheno propinquis Germanis breves gladios adscripserit, equidem dubito. Gothones, Rugios, atque Lemovios, Vistulæ ostiis & sinui Codâno proximos, iis usos, ut & rotundis scutis, suprà ex Tacito didicimus.

Restat nunc de iis armis, quæ, communi vocabulo *tela* dicta, dextrâ gerebantur manu. Auctor noster, in libro de Germaniâ: *Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur. hastas, vel ipsorum vocabulo frameas, gerunt.* Hispanicum vocabulum esse LANCEAM, auctor est M. Varro, apud Gellium, lib. XV, cap. XX. unde etiam unum atque alterum in Hispaniâ quondam opidum, nomine *Lancea*. Ipsum quoque teli genus Hispanicum fuisse, ex Hispaniâ in Italiam cum nomine delatum, haud dubium est. Sisenna, apud Non. Marcellum, Svevis, Germanicæ genti, id tribuit. & Diodorus, libro V, Germanis simul & Gallis. Vnde haud leve argumentum, omnibus pariter Celtis & rem & nomen quondam fuisse communia. nam qui queruntur, Varronem vocabulum atque telum, iniquè Gallis ademtum, Hispanis tribuisse, multo iniquiùs faciunt, majorem Diodoro, homini ex Siciliâ Græco, quàm Varroni, Romano viro, auctoritatem fidemque tribuentes. Sed Hispanos atque Gallos, unà cum Germanis nostris, unius ejusdemque gentis, ab Aschenaze propagatæ, fuisse

fuisse populos, sub uno CELTARUM nomine in commune comprehensos, satis validis suprà demonstratum est documentis. Hodiéque *lanceam* nos dicimus *lanze*: & ab eo compositum vocabulum *lanzknecht*; quod nunc vulgò *militem peditem*, antiquitus *lancearium militem* significabat. nam *knecht*, quod nunc *servum*, sive *ministrum*, ac *famulum*, olim nihil aliud, quàm *militem* denotabat. unde etiamnum *equitem*, quem nos patrio sermone ab equitando, quod nobis est *reiten*, & *riden*, dicimus *ritter*, *ridder*, & *redder*, Angli in Britanniâ Scotique vocant *knight*. atque hinc Anglorum plerique vocabulum hoc, in sermonem Latinum vertentes, exponunt *militem*. Sed de priscorum lanceâ dicendum. Id teli genus ita describit Diodorus, libro prædicto: Προβάλλονται δὲ λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, πηχυαίας τῷ μήκει τοῦ σιδήρου, καὶ ἔτι μείζω τὰ ἐπιθήματα ἐχούσας· πλάτει δὲ βραχὺ λειπούσας διπαλαίστων. id est: *Hastas jaciunt, lanceas illis dictas: quarum ferrum longitudine cubitum æquat, vel etiam superat, si additamenta adsint: latitudo à gemino palmo haud multum abest.* Ancipiteis fuisse, ostendit Plutarchus, in Mario, de Cimbrorum equitatu loquens: Ἀκόντισμα δὲ ἦν ἑκάστῳ διβόλια. id est; *Pro telo singuli habebant bipennem.* Latum fuisse lanceis atque longum ferrum, etiam Tacitus, dicto loco, satis apertè innuit, dum, post memoratas lanceas, hastis demum angustum ac breve tribuit ferrum. Vegetius, lib. III, cap. XXIV, de Romanorum velitibus: *Hi, equis prætercurrentibus, ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant*; nempe elephantos. Ex Diodoro notandum, ferrum illud in majoribus lanceis alius in aliis fuisse formæ. nam quædam habebant τὰ ἐπιθήματα; quædam verò minus. Ἐπιθήματα in lanceis interpretor, geminas illas cuspideis lunatas, quæ in inferiori latiorique ferri parte hodiéque conspiciuntur in hastis, vulgari vocabulo *partisanen* dictis. Isidorus, lib. XVIII, cap. VII; *Lancea est hasta, amentum habens in medio.* Amentum erat lorum medio hastilis obtortum, quo arrepto, lancea manu impellebatur. Silius lib. IV:

—— Hasta juvatur
Amento; renovantque novâ fornace bipenneis.

Et paullo pòst:

—— Iam tantum campi dirimebat ab ictu
Quantum impulsa valet comprendere lancea nodo.

Et iterum, de Chryxo, Bojorum duce:

—— Disce en nunc, inquit; & unà
Contorquet nodis, & obusto robore, diram
Vel portas quassasse trabem. Sonat illa tremendùm,
Ac nimio jactu servasse improvida campi
Distantis spatium, propiorem transvolat hostem.

Et mox, de Romano consule, quem Chryxus lanceâ adpetebat:

Tum nodo cursuque levi simul adjuvat hastam.

Item lib. VII, de Bruto:

—— Totam pectoris iram
Mandat atrox hastæ; telumque volatile nodo
Excutit.

Et lib. XIII, de Taureâ Campano:

Indignans & opem amenti, socioque juvare
Expulsum nodo jaculum, atque arcessere vires
Taurea, vibrabat nudis conatibus hastam.

Hæc igitur forma fuit lancearum Celticarum; quarum apud Germanos rarum fuisse usum, tradit auctor noster. *majores* eas adpellat, quia aliæ erant *minores*; de quibus posteà dicetur. Exemplar majorum expressum est figurâ VII; & seq. cap. fig. II. Ceterùm aut vehementer ego fallor, aut hoc teli genus *matar*, & variante dialecto *mater* adpellatum fuisse Gallis, ex Strabone disco. cujus verba, lib. IV, de Gallis sunt ista: Ὁ ὁπλισμὸς δὲ σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρά, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρόν, καὶ θυρεὸς μακρός, καὶ λόγχαι κατὰ λόγον, καὶ μάταρις παλτοῦ τι εἶδος. id est: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum latus dependens, & scutum longum, & hasta pro ratione, & materis Persici jaculi quædam species.* Persicum jaculum verto παλτὸν, quia Persis semper tribuitur à Xenophonte; qui unus maximè id refert; & Medis Pollux. Jaculum fuisse, quod amento vibrabatur, ipse innuit Strabo, ibidem mox postea. Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρός, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἐφιέμενον. id est: *Habent & lignum pili minoris simile; quod non amento, sed è manu vibrant.* ubi, dum huic telo amentum adimit, illi, id est, παλτῷ concedit. Amentum verò nullum nisi in jaculo. Hinc Pollux, lib. II, cap. X: Σάρισσα Μακεδονική, τὸ δόρυ·

καὶ

καὶ παλτὸν Μηδικὸν, τὸ ἀκόντιον. id eſt: *Sariſſa Macedonica, quæ eſt haſta; & paltum Medicum, quod jaculum.* Sic & Strabo, lib. x: Διττὴ ἡ δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δ᾽ ὡς παλτοῖς. id eſt: *Geminus eſt haſtarum uſus: alter comminus, alter jaculando, ut paltis.* Mediam certè ponit, lib IV, *matarim*, inter longam haſtam, de quâ mox dicam, & minora illa ſpicula, γρόσφῳ ſimilia. Cæſar, belli Gall. comment. I, de pugnâ cum Helvetiis commiſsâ: *Pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venienteis tela conjiciebant; & nonnulli inter carros rotasq. mataras ac tragulas ſubjiciebant.* Quòd ſi longæ fuiſſent haſtæ, inter carros rotasque uti iis nequiſſent. Nullum igitur aliud fuit telum, quàm quod generali vocabulo *lanceam* adpellat Diodorus. Hinc etiam Non. Marcellus, ex lib. III Siſennæ: *Gallia materibus, Svevi lanceis configunt.* & ex lib. IV: *Alii materibus, aut lanceis proturbant agmen.* Atque hoc teli genus uſitatiſſimum fuiſſe Gallis, præterquàm quòd ex Diodoro, diſco etiam ex auctore ad Herennium: *Ut ſi quis Macedones adpellaret hoc modo: Non tam citò ſariſſæ Græciâ potitæ ſunt: aut idem Gallos ſignificans, dicat; Nec tam facilè ex Italiâ materis Transalpina depulſa eſt.*

Aliud fuit teli genus, FRAMEA dictum; de quo ſic idem noſter: *Haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt: anguſto & brevi ferro; ſed ita acri, & ad uſum habili, ut eodem telo, prout ratio poſcit, vel comminus, vel eminus pugnent.* Eminus telo pugnare, vulgò eſt, quando id longiùs in hoſtem ejaculatur. quod & Strabo docet, lib. x, his verbis: Διττὴ ἡ τῶν δοράτων χρῆσις· ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δ᾽ ὡς παλτοῖς· καθάπερ καὶ ὁ κοντὸς ἀμφοτέρας τὰς χρείας ἀποδίδωσι· καὶ γὰρ συστάδην χρώμεθα, καὶ κοντοβολοῦντες· ὅπερ καὶ ἡ σάρισσα δύναται, καὶ ὁ ὑσσός. id eſt: *Duplex haſtarum eſt uſus: alter comminus; alter jaculando, ut paltis: quemadmodùm & contus utrique inſervit uſui; quo & comminus, & eminus, ceu miſſili, res geritur. idemque ſariſſa præſtat, & pilum.* Verùm aliter intelligit iſtic vocabulum *eminus* Tacitus. nam & ſic pugnando, haſta ſeu framea retinebatur manu: ſcilicet quia longa. ſic annal. lib. I: *Cuncta pariter Romanis adverſa: locus uligine profundâ; idem ad gradum inſtabilis, procedentibus lubricus: corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contrà Cheruſcis; ſveta apud paludes prælia; procera membra; haſtæ ingentes ad vulnera facienda quamvis procul.* Et annal. lib. II: *Nec enim immenſa barbarorum ſcuta, enormis haſtas, inter truncos arborum & enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila & gladios, & hærentia corpori tegmina.* Item hiſtoriar. libro II: *Tergis ferarum & ingentibus telis horrentes.* Et hiſtoriar. lib. V: *Immenſis corporibus, & prælongis haſtis fluitantem militem eminus fodiebant.* Item dicto annal. lib. II, poſteà: *Nec minor Germanis animus. ſed genere pugnæ & armorum ſuperabantur: cùm ingens multitudo artis locis prælongas haſtas non protenderent, non colligerent.* Atque hoc erat illud *vel comminus, vel eminus pugnare.* comminus pugnabant haſtâ collectâ; eminus, protensâ. Hinc rectè Dio, lib. XXXVIII, in prœlio Arioviſti cum Cæſare, ejusmodi prælongas Marcomannorum haſtas appellat κοντούς. Idem teli genus hodiéque frequenti eſt apud omneis ferè Europæos in uſu: vocaturque vulgari vocabulo Germanis noſtris *eyn langer ſpieſs*; id eſt, *haſta longa.* Hiſpani, Itali, Galli, & Angli, ſuâ quique dialecto, *picam longam* indigetant. quâ, ut olim priſci Germani, nunc etiam omnes, *prout ratio poſcit, vel comminus, vel eminus pugnant.* Hodiè tamen peditum dumtaxat eſt telum. apud priſcos Germanos etiam equitum fuit. Idem noſter: *Et eques quidem ſcuto frameâque contentus eſt. pedites & miſſilia ſpargunt.* Ceterùm nomen hoc haſtis quæſitum ab re ipsâ; id eſt, ab eo, quòd erant cuſpide acri: quemadmodùm apud Latinos ab eodem argumento nomen invenit *acus.* Germanis etiamnum ſutorium ac ſartorium inſtrumentum, quo corium, vel veſtis perforatur, eodem vocabulo dicitur variantibus dialectis. *friem, pfriem, priem, preem.* Atque hanc *frameæ* formam poſtquàm ſatis dilucidè ab auctore noſtro deſcriptam habemus; Iſidori grammatici circa idem telum liceat monſtrare errorem, ex lib. XVIII, cap. VI. *Framea,* inquit, *gladius, ex utrâque parte acutus; quam vulgò ſpatham vocant. Ipſa eſt & romphæa. Framea autem dicta, quòd ferrea eſt. nam ſicut ferramentum, ſic framea dicitur. ac perinde omnis gladius framea.* Ne *romphæam* quidem fuiſſe gladium, infrà patebit. Gallis idem teli genus fuiſſe uſitatum, ex Lucani diſco lib. I:

Et Biturix, longisque leves Sveſſones in armis,
Optimus excuſſo Leucus Rhemusque lacerto.

Quod & Strabo docet lib. IV, his verbis: Ὁ δὲ ὁπλισμὸς σύμμετρος τοῖς τῶν σωμάτων μεγέθεσι· μάχαιρα μακρὰ, παρηρτημένη παρὰ τὸ δεξιὸν πλευρὸν, καὶ θυρεὸς μακρὸς, καὶ λόγχαι κατὰ λόγον. id eſt: *Armatura iis pro magnitudine corporum: gladius longus, ad dextrum dependens latus, & ſcutum longum, & haſta pro ratione.* Sed & Hiſpani habuêre. Idem auctor, lib. III, de Luſitanis: Ἀκόντια δ᾽ ἕκαστος πλείω ἔχει. ἔνιοι δὲ καὶ δόρατι χρῶνται· ἐπιδορατίδες δὲ χάλκεαι. *Spicula ſingulis plura. nonnulli etiam haſtâ utuntur, æreâ cuſpide.* Longiores haſtas intelligere Strabonem per τὰ δόρατα, ſuprà ex libro x patuit.

Ad

Ad brevia tela nunc transeo. Diodorus, dicto lib. V: τὰ μὲν γὰρ ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων ἐστὶν οὐκ ἐλάττω. τὰ δὲ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξιφῶν μείζω. id est: *Gladii non minores sunt ceterorum sauniis. sauniorum verò mucro major est quàm gladiorum.* Quibus verbis mensuram sauniorum indicat: nempe magnorum illorum prælongorumque gladiorum longitudinem non excessisse. quò Tacitus quoque respexisse videtur, dum ea brevia tela adpellat. quamquàm saunia intra gladiorum longitudinem stetisse haud temerè crediderim. Hesychius σαυνίον interpretatur ἀκόντιον βαρβαρικὸν, id est, *jaculum sive spiculum barbaricum.* Dionysius Halicarnassensis passim tela Romanorum militum vocat σαυνία, quæ Livius *pila*, ac *veruta.* Diodorus, dicto loco, tria refert, quæ mox videbimus, sauniorum genera, planè inter se diversa, nisi quòd cuncta brevia. Vnde colligo, *saunii* vocabulo quodvis telum breve designatum fuisse missile, seu jaculum. unde etiam Diodorus, eodem libro, de Britannis loquens, σαυνιάζειν dixit, quod noster *missilia spargere.* Pergit igitur de sauniis sic Diodorus: Τούτων δὲ τὰ μὲν ἐπ' εὐθείας κεχάλκευται, τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι' ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει. id est: *Horum alia in directum fabricata sunt; alia sinuosos per omne ferrum habent amfractus.* Primum illud genus fuit simile Romanorum pilo. Vegetius, lib. I, cap. XX: *Missilia, quibus utebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, unciarum novem, sive pedali; quæ in scuto fixa, non possent abscindi. & loricam, scienter & fortiter directa, facilè perrumpunt. cujus generis apud nos jam rara sunt tela. barbari autem scutati pedites his præcipuè utuntur; quas bebras vocant; & binas etiam, ac ternas in præliis portant.* Et libro II, cap. XV: *Bina missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis: quod pilum vocabant; nunc spiculum dicitur: ad cujus jactum exercebantur præcipuè milites; quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpè transverberabat.* Cum his convenit, quod Tacitus de Germanis nostris refert: *Pedites & missilia spargunt, pluraque singuli.* Vocabulum ejus teli variè in Vegetii exemplaribus scriptum legitur. quædam enim habent *bebras*, quædam *bebyas*, alia *brebras*, & nonnulla *brebas*. ita, uti, quid eo faciam, aut quid inde eliciam, planè nihil habeam. Exempla horum missilium expressa sunt figurâ V. Ceterò Γαισάτας Κελτοὺς, id est, *Gæsatas Gallos*, cum Senonibus Gallis Romam cepisse, auctor est Strabo, lib. V: & ejusdem nominis Gallos cum Insubribus, post primum bellum Punicum, à Romanis in Italiâ devictos, testis est Polybius, lib. II; & item Plutarchus, in Marcello; cui non Γαισάται, ut Straboni, nec Γαισάτοι, ut Polybio, sed Γεσάται dicuntur. Polybius, dicto libro: προσαγορευομένους, διὰ τὸ μισθοῦ στρατεύειν, Γαισάτους· ἡ γὰρ λέξις αὕτη τοῦτο σημαίνει κυρίως. id est: *Gæsati à re dicti, quòd ære bellando mereri soliti. id enim vox ista propriè significat.* Plutarchus item, prædicto libro: οἱ δὲ τὴν ὑπαλπείαν νεμόμενοι τῆς Ἰταλίας Ἴνσομβρες, Κελτικὸν γένος, μεγάλοι καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, δυνάμεις ἐκάλουν. καὶ μετεπέμποντο Γαλατῶν τοὺς μισθοῦ στρατευομένους, οἳ Γεσάται καλοῦνται. id est: *Subalpinam autem Italiam incolentes Insubres, Gallica gens, quum validi per se essent, copias advocabant; accersebantque ex Gallis stipendiarios militeis, qui Gessatæ vocantur.* Ergo non gentis, sed conditionis vocabulum fuit *Gæsatæ*, sive *Gessatæ*. quod locupletissimis auctoribus, Polybio ac Plutarcho, uti credam, hæc, præter eorum auctoritatem, inducit me ratio haud postrema, nempe, quòd Britannorum qui vulgò Walli dicuntur, hodiéque conductitios famulos sive ministros vocant *guessin:* & nos etiam Germani omnem familiam conductitiam, id est, omne famulorum famularumque σύστημα, adpellamus *gesinde:* quod vocabulum jam olim famulitium significasse, suprà, cap. VIII, ostendimus. Vox autem *Gæsatæ*, sive *Gesatæ*, haud dubiè derivata fuit à *gæso*, sive *geso*; quod teli genus fuisse apud Gallos, auctor est Nonius Marcellus. Hesychius equidem, in lexico, sic ait: Γαισός, ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον· οἱ δὲ μισθὸν, ἢ ὅπλον ἀμυντήριον· id est: *Gæsus, jaculum, totum ferro constans. quidam verò mercedem, sive stipendium interpretantur, aut telum propulsatorium.* Et Pollux, lib. VII, cap. XXXIII: Δόρυ ὁλοσίδηρον· καλεῖται δὲ γαισὸς, ἔστι Λιβυκόν· hoc est: *Hasta tota ferrea. vocatur autem gæsus; & est Libyca.* Lego, Κελτικὸν, id est, *hasta Celtica.* Stipendium significare, haud dubiè inde arbitrabantur, quòd, ab hoc dicti *Gæsatæ*, stipendiarii erant milites. Sed veriùs fuisse telum, id est, jaculum, sive spiculum, Polybii, Varronis ac Virgilii comprobant testimonia. Vegetius, uti antè dictum, barbaros, id est, Germanos, *bina*, ac nonnumquàm *terna* ait *pila*, seu *bebras*, *in præliis portasse:* Tacitus item tradit, Germanorum *pedites missilia sparsisse, plura singulos:* Varro autem, de vitâ pop. Rom. lib. III, ut refert Nonius, *Qui gladiis*, inquit, *cincti, sine scuto, cum binis gesis essent.* Livius, lib. IX, de Romano cum servo suo per Ciminiam silvam penetranti: *Ière pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gesisque binis armati.* & Virgilius, Aeneid. lib. VIII, de Gallis Romam capientibus:

—— Duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.

Non

Non tota ferro constitisse indicat satis disertè Polybius, lib. VI; gæsas tribuens Romanis militibus iis, quibus Livius hastas. nam harum nullæ apud Romanos fuêre ὁλοσίδηροι. At ex his omnibus satis jam claret, *gæsa* seu *gesa* Gallorum nihil aliud fuisse, quàm brevia illa missilia Germanorum; quorum plura singuli in prœlia ferebant. Hæc autem non triangulo fuisse antiquitus ferro, ut describuntur ab Vegetio, sed lato, & ancipiti, quale fuit in majoribus lanceis; nisi, quòd hoc, pro ratione hastilis, majus fuit; docet in simili spiculo Virgilius, Aeneid. lib. I; ubi sic de Aeneâ canit:

—— Ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Et de Turno, Aeneid. lib. XII:

—— Bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Idem poëta, Aeneid. lib. V, discrimen inter brevia hæc tela, lato ferro præfixa, & majores, quas nominat Tacitus, lanceas indicaturus, sic loquentem introducit Aeneam:

Cnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.

Proinde eadem tela adpellata fuisse *lanceas minores*, ut innuit Tacitus, maximè credibile est. Sic Strabo, lib. XVII, Mauros, Masæsylos, aliosque Africæ populos tradit habuisse πλατύλογχαν μικρὰν, id est, *lanceam latam & parvam*. Sallustius de bello Catilinario, *lanceas*, incertum vulgò quas, à telis militaribus excludit. *Sed ex omni*, inquit, *copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* Cui adsentiri videtur Martialis, hoc disticho:

Splendida jam tecto cessent venabula ferro,
Nec volet excussâ lancea torta manu.

Sed *sparum* fuisse Celticum telum, militare juxtà atque venatorium, infrà mox ostendam. Ab hoc igitur argumento, *lanceas* quoque Gallorum *minores* intellexisse dictis locis Sallustium & Martialem, omnino arbitror. Ac nescio equidem, an non easdem voluerint Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis, de Crassi filio P. Crasso, Germanos Batavos Treverosque è Galliâ equiteis ducente in pugnâ Parthicâ, sic loquentes: Ἦν δὲ ἄνισος ἐν τε τῇ πληγαῖς, καὶ τῷ φυλάττεσθαι, παίων μὲν ἀσθενέσι καὶ μικροῖς δορατίοις θώρακας ὠμοβύρσους καὶ σιδηροῦς, παιόμενος δὲ κοντοῖς εἰς εὐσταλῆ καὶ γυμνὰ σώματα τῶν Γαλατῶν. id est: *Haudquaquam par ei erat certamen, vel inferendis, vel declinandis ictibus. nam infirmis parvisque lanceis cædebat loricas ex crudo corio vel ferro confectas: contrà verò præbebat contorum ictibus expedita ac nuda Gallorum corpora.* Quamquàm credibile non sit, equiteis tam exiguis, ut fuerunt gæsa, pugnasse telis. magis verisimile est, Plutarchum majores lanceas plus æquo extenuasse; quo magis inæqualem Romanorum cum Parthis redderet pugnam. Ceterùm conductitii milites, qui antiquissimis Celtarum dicti fuêre, ab teli genere, *Gæsatæ*, ab eodem argumento Germanis nuncupati sunt *lanzknechte*, quasi dicas *lancearios*: quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *militeis conductitios*, sive *mercenarios:* quamquàm sæpius nunc pro *peditibus* accipiatur. Idem teli genus Sidonius adpellat *secureis missiles*, dictâ epist. XX, libri IV: *Lanceis uncatis, securibusque missilibus dextræ refertæ.* Auctor noster de prædictis missilibus: *Pedites & missilia spargunt; pluraque singuli, atque in immensum vibrant.* Idem de Lusitanis, Hispanicâ gente, Germanorum consangvineis, Diodorus, dicto libro V: Ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλῆγας ὑπάρχουσιν. id est; *Spicula certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt pervalidas.* Hactenus igitur de primo illo genere sauniorum Diodori, id est, de brevibus jaculis, sive missilibus, quæ dicebantur *gæsa*, & *minores lanceæ*; quarum ferrum ἐπ' εὐθείας, hoc est, in directum fuit fabricatum.

De sinuosis antequàm agam, notandum primò est aliud directi teli genus, Agathiæ lib. II memoratum; quod medium fuisse videtur inter lanceam majorem & minorem. De Francis loquens, Τόξα, inquit, ἢ σφενδόνας, ἢ ἄλλα ἄττα ἑκηβόλα ὅπλα οὐκ ἐπιφέρονται· ἀλλὰ πελέκεις ἀμφιστόμους, καὶ τοὺς ἄγγωνας, εἷς δὴ καὶ τὰ πλεῖστα κατεργάζονται. id est: *Arcubus, aut fundis, aliisve telis, quæ eminus jaciuntur, non utuntur: sed ancipitibus securibus, & angonibus, quibus præcipuè rem gerunt.* Eminus hasce Francos ejaculasse secureis, disertè heic negat auctor. infrà, quod mox videbimus, docet, ad comminus feriendum iis usos, frontique illisisse, simul atque angonem, quem unà cum securi in prœlia ferebant singuli, scuto inhærentem pede proculcassent. Itaque hastilia earum & crassiora fuisse, quàm in minoribus lanceis, & breviora, quàm in majoribus, certum est. aliàs quidpe ad comminus fronti illidendum fuissent inhabilia; ut tenuia, ac nimis levia ad graviorem

viorem ictum, quo facilè dissiluissent; longa verò comminus ac collato pede ferientem præpedivissent.

Sinuosa illa σαυνία sic describit Diodorus, dicto loco: τὰ δὲ ἑλικοειδῆ δι᾽ ὅλων ἀνάκλασιν ἔχει, πρὸς τὸ κατὰ τὴν πληγὴν μὴ μόνον τέμνειν, ἀλλὰ καὶ θραύειν τὰς σάρκας, καὶ κατὰ τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος σπαράττειν τὸ τραῦμα. hoc est: *Alia tortuosos per omne ferrum habent amfractus: ut ictum in ferendo non tantùm secent, sed etiam frangant carneis, hastilique reducto, vulnus convellant, & dilancinent.* Telum igitur hoc erat, quo comminus hostis feriebatur? Haud facilè dixerim. nam ἀνακομιδὴν τοῦ δόρατος hostis etiam ipse ictus facere potuit, dum telum vulneri evelleret. Ceterò ferrum ejus fuit latum & anceps, ut in minoribus lanceis, nisi quòd pluribus amfractibus sinuosum: cujusmodi pugionibus hodiè utuntur Indi, quos à flammarum formâ vulgò flammatos vocant. Exemplar hujus teli exhibet figura VI.

Tertium genus sauniorum, Lusitanis attributum, sic describit Diodorus: χρῶνται δὲ σαυνίοις ὁλοσιδήροις, ἀγκιστρώδεσι. ἀκοντίζουσι δὲ εὐστόχως, καὶ μακρὰν, καὶ καθόλου καρτεροπλῆγες ὑπάρχουσιν. id est: *Utuntur & spiculis hamatis, & quæ tota sunt ferrea: eaque certo jactu & in longinquum mittunt, plagasque inferunt prævalidas.* Appianus bellor. civil. lib. V: ὁ δὲ Μενεκράτης τὸν μηρὸν ἀκοντίῳ πολυγλώχινι Ἰβηρικῷ ὁλοσιδήρῳ ἐτρώθη· καὶ οὐκ ἦν ἐξελεῖν αὐτὸ σὺν ἐπείξει. Id est: *Menecrates in femur ictus est telo Hispanico hamato ac soliferreo. quod non potuit eximi celeriter.* Huc puto respexisse Hesychium ac Pollucem, quum γαισὸν facerent ὁλοσίδηρον. Telum hoc non Lusitanorum fuisse proprium, sed ceteris quoque Celtis commune, liquet ex Agathiâ; qui dicto loco ἄγγωνα adpellans, Francis id tribuit, pluribusque describit verbis in hunc modum: Εἰσὶ δὲ οἱ ἄγγωνες δόρατα οὐ λίαν σμικρὰ, οὐμενοῦν ἀλλ᾽ οὐδὲ ἄγαν μεγάλα, ἀλλ᾽ ὅσον ἀκοντίζεσθαί τι, εἴπου δεήσοι, καὶ ἐς τὰς ἀγχεμάχους παραταξεις, πρὸς τὰς ἐμβολὰς ἀφικνεῖσθαι. τούτων δὲ τὸ πλεῖστον μέρος σιδήρῳ πάντοθεν περιέχεται, ὡς ἐλάχιστον τι διαφαίνεσθαι τοῦ ξύλου, καὶ μόλις ὅλον τὸν σαυρωτῆρα. ἄνω δὲ ἀμφὶ τὸ ἄκρον τῆς αἰχμῆς, καμπύλαι τινὲς ἀκίδες ἐξέχουσιν ἑκατέρωθεν, ἐξ αὐτῆς δήπου τῆς ἀποδορατίδος, ὥσπερ ἄγκιστρα ὑποκαμπτόμεναι, καὶ ἐς τὸ κάτω νενευκασι. καὶ οὖν ἀφίησι, τυχὸν ἐν συμπλοκῇ, τοῦτον δὴ τὸν ἄγγωνα Φράγγος ἀνήρ. καὶ εἰ μὲν σώματί του ἐγχριμφθείη, εἰσδύεται μὲν ἔσω, ὥσπερ εἰκὸς, ἡ αἰχμή· οὔτε δὲ αὐτὸν τὸν βληθέντα ἐρύσαι ῥᾳδίως ἔνεστι τὸ δόρυ· εἴργουσι γὰρ αἱ ἀκίδες ἔνδον ἐνεχόμεναι τῇ σαρκὶ, καὶ πικροτέρας ἐπάγουσαι τὰς ὀδύνας· ὥστε εἰ καὶ μὴ καιρίαν τὸν πολέμιον τραυθῆναι ξυνενεχθείη, ἀλλὰ ταύτῃ γε διαφθαρῆναι. εἰ δέ γε εἰς ἀσπίδα παγείη, ἀποκρέμαται μὲν αὐτίκα ἐξ αὐτῆς, καὶ ξυμπεριάγεται, συρομένη ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ ἀπολήγοντος· ὁ δὲ βληθεὶς οὔτε ξυνελκύσαι τοῦτο δὴ δύναται τὸ δόρυ, διὰ τὴν εἴσδυσιν τῶν ἀκίδων, οὔτε ξίφει διατεμεῖν, τῷ μὴ ἐφικνεῖσθαι τοῦ ξύλου, ἀλλὰ τὸν σίδηρον περικεκαλύφθαι. ἐπειδὰν δὲ τοῦτο ἴδοι ὁ Φράγγος, ὁ δὲ ἀθρόον ἐπιβὰς τῷ ποδὶ, καὶ ἐμπατήσας τὸν σαυρωτῆρα, καταβρίθει τὴν ἀσπίδα, καὶ κατάγει, ὡς ὑποχαλάσαι τὴν τοῦ φέροντος χεῖρα, καὶ γυμνωθῆναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ στέρνον. τότε δὴ οὖν ἄφρακτον ἐκεῖνος ἑλὼν, ῥᾳδίως ἀπόλλυσιν, ἢ τὸ μέτωπον πελέκει πατάξας, ἢ δόρατι ἑτέρῳ τὴν φάρυγγα διελάσας. Hoc est: *Sunt autem angones, hastæ quædam, neque admodùm parvæ, neque nimiùm magnæ; sed & ad jactu feriendum, sicubi res postulet, & ubi comminus collato pede confligendum est; impetusque faciendus, adcommodatæ. Hæ plurimâ sui patre ferro sunt obductæ; ita, uti perparum ex ligno, adeóque vix quantum in capulum sufficit, conspiciatur. in superiori autem parte, ad mucronem spiculi, aduncæ quædam cuspides utrimque prominent, ex ipso spiculo instar hamorum reflexæ, ac deorsum vergentes. In conflictu igitur Francus miles hunc agonem jacit. quòd si corpore inflictus fuerit, adigitur mox altiùs, ut par est, spiculum: neque is, qui ictus est, facilè telum evellere potest. obstant quidpe cuspides illæ hamatæ, altiùs carni inhærentes, & acerbissimos excitant cruciatus; adeò, uti, etiamsi hostem nequaquàm letale vulnus accepisse contingat, ex eo tamen intereat. Si verò scuto impactum fuerit telum; statim ex eo propendet, & circumagitur, infimâ suî parte solum verrens ac versans. is verò, qui ictus est, neque telum scuto evellere valet, hamis mordicus inhærentibus; neque gladio præcidere, eò quòd ad lignum gladius penetrare nequeat, ferro, quo obductum, obsistente. Ia simul ac videt Francus, confestim pede insultat, & proculcans imam hastam, scutum pondere sui corporis deprimit: ita, uti gestantis manu nonnihil sese laxante ac remittente, caput ac pectus nudentur. tum intectum ille nec munitum hostem nactus, facilè obtruncat; sive securi frontem feriens, sive aliâ hastâ jugulum trajiciens.* De eodem telo eadem Eustathius, haud dubiè ex Agathiâ desumta: Ἄγγος, εἶδος δόρατος Φραγκικοῦ, οὔτε λίαν μικροῦ φασὶν, οὔτε μεγάλου, οὗ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περιέχεται· id est: *Angus, species est hastæ Francicæ, neque admodùm parvæ, neque magnæ; cujus plurima pars ferro obducta.* Sed & ante Agathiam, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, de iisdem Francis, Italiam irrumpentibus: οἱ δὲ πεζοὶ οὐδὲ τόξα, οὐδὲ δόρατα εἶχον· ἀλλὰ ξίφος τε καὶ ἀσπίδα ἔφερεν ἕκαστος, καὶ πέλεκυν ἕνα· οὗ δὴ ὁ μὲν σίδηρος ἁδρός τε καὶ ὀξὺς ἑκατέρωθι ἐς τὰ μάλιστα ἦν, ἡ λαβὴ τοῦ ξίφους (lege τοῦ ξύλου) βραχεῖα ἐστίγαν. τοῦτον δὲ πέλεκυν ῥιπτοῦντες ἀεὶ ἐκ σημείου ἑνὸς, εἰώθασιν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τάς τε ἀσπίδας διαρρηγνύναι τῶν πολεμίων, καὶ αὐτοὺς κτείνειν. Hoc est: *Pedites neq; arcus neque hastas habebant; sed gladium & scutum quisque gerebat,*

figura. 15.

figura. 16.

figura. 37

figura. 18.

figura. 19.

figura. 20

figura. 2j.

figura. 22

figura. 23.

BIBLIOTECA

figura. 24.

gerebat, & securim unam: cujus ferrum multum, & utrimq; acutissimum; lignum verò admodùm breve. hanc securim, signo dato semper jacientes, in primo conflictu, clypeos hostium perfringere, & ipsos simul interficere solent. Ex his igitur claris atque dilucidis *angonis* descriptionibus liquidò jam judicare licet, in quantum erraverint illi, qui telum id interpretati sunt Germanicè *eyn Fränkischer haken*; quasi dicas *uncum Francicum*: haud dubiè ex isto Sidonii loco, in lib. IV, epist. XX: *Lanceis uncatis securibusque missilibus dextræ refertæ.* ubi impropriè ipse Sidonius *uncatas* adpellavit *lanceas*, quæ *hamatæ* dicendæ erant. nam aliud est uncus, si pro *harpagone* accipias, aliud hamus. Non harpagonis formam habuisse, ipsum satis indicat vocabulum *lance*; quod propriè *jaculum*, seu *missile* significat: à quo etiamnum verbum Celticum manet Gallofrancis *lancer*, Italis *lanciare*, Hispanis *lançar*, Anglis *to lance*; quod priscis Celtis fuit *lanzon*, & *lanzen*; id est, *jaculari*. Verùm multo pejus illi, qui angonem esse voluerunt idem telum, quod vulgò nunc adpellatur *hallebard*. quod vocabulum nihil aliud significat, quàm *securim palatinam*; quâ regum nunc principumque satellites & corporum custodes armantur: *halle* quidpe est *atrium palatii*, veteri Germanorum sive Celtarum vocabulo, Anglis etiam nunc usitato; & *bard*, *securis*. Ego vocabulum *angon* merè Germanicum esse agnosco: dictumque sic priscâ dialecto, quod postmodùm *angen*, & tandem, ut nunc est, *angel*; ἄγκιστρον Græcis, Latinis *hamum* significans. nisi fortè suspicari libeat, genuinum germanumque Germanorum vocabulum fuisse *angol*: quod Græco ori Agathias accommodans, verso λ in ν, fecit ἄγγων. Verùm de hoc satis. exemplum ejus exprimitur figurâ VI.

Aliud hinc teli genus, Gallis usitatum, refert Strabo, dicto lib. IV: Ἔστι δὲ καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς, οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἀφιέμενον, τηλεβολώτερον καὶ βέλους· ᾧ μάλιστα καὶ πρὸς τὰς τῶν ὀρνέων χρῶνται θήρας. id est: *Habent & lignum quoddam, grosphi formâ; quod non amento, sed manu torquetur, longiùs etiam quàm telum: quo maximè utuntur ad aucupium.* Γρόσφον sic describit Polybius, lib. II: Τὸ δὲ τῶν γρόσφων βέλος ἔχει τῷ μὲν μήκει τὸ ξύλον ὡς ἐπίπαν δίπηχυ, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαῖον· τὸ δὲ κέντρον σπιθαμιαῖον. hoc est: *Hasta velitaris telum est, habens hastile duos ut plurimùm cubitos longum; crassum verò digitum unum. spiculum illi dodrantis unius.* Vegetius lib. II, c. XV: *Bina habebant missilia; unum majus, ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque, & semis; quod pilum vocabant, nunc spiculum dicitur: aliud minus, ferro triangulo, unciarum quinque, hastili trium pedum & semis; quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur.* Grosphus igitur Polybii, quoad ferrum, idem fuit cum majore illo missili Vegetii; quoad lignum, sive hastile, cum minore. unde & telum illud Gallorum venatorium maximè simile fuit veruto. Hinc Silius, lib. III, de Artabris, Hispanicâ gente:

——— Movet Artabrus arma
Aeclide, vel tenui pugnax instare veruto.

Grosphi tamen Polybii, *hastæ* sunt *velitares* Livii: qui & ipse has facit tela levia, missilia, & exigua; ut quorum plura singuli dextrâ gerebant. Libro XXXVIII, velitum armaturam describens; *In dextrâ*, inquit, *hastas habet, quibus eminus utitur.* Libro XXXI: *Velites, emissis hastis, comminus gladiis rem gerebant.* Libro XXVIII: *Velites primò missilibus territavêre. deinde, emissis levibus telis, quibus irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant.* Amento hasce hastas fuisse excussas, docet Cicero in Bruto: *Hastæ velitibus amentariæ traduntur.* Hinc Strabo telum illud Gallicum grospho ait esse simile, armento tamen non torqueri. Angustum fuisse ferrum in dictis hastis, haud dubium est; ut in telo levi, tenui, ac brevi. Vegetius triangulum tribuit veruto. teres fuisse antiquitus, haud obscurè ostendit Virgilius, Aeneid. lib. VII:

Pila manu, sævosque gerunt in bella dolones,
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.

Gallicum illud telum, quod manu sine amento impellebatur, tereti fuisse ferro uti credam, inducit me usus ejus ad aucupium: cui angustum teresque ferrum maximè conveniebat. Ejusdem omnino formæ telum, quod ex ultimâ illâ haud dubiè antiquitate reservatum, Hibernis frequenti in usu, vulgari nunc vocabulo dicitur *dart*. Gallicum illud telum quod nomen olim habuerit, Strabo equidem haud memorat. aliunde tamen id peti posse existimo. Nonius Marcellus: *Sparus, telum agreste. Virgilius lib. X: Agrestisque manus armat sparus. Varro Meleagris: Aut ille cervum, qui volabile currit, sparo secutus tragulâve trajicit.* Virgilii locus integer sic habet:

——— Procul Orphitus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco

Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texère lupi, cum dentibus albis:
Agrestisque manus armat sparus.

Sparus igitur fuit telum agreste, ac venatorium. Festus Pompejus Gallicum id facit telum. *Rumex*, inquit, *genus teli, simile spari Gallici, cujus meminit Lucilius: Tum spara, tum rumices portantur, tragula porrò.* Si igitur *sparus* Gallorum telum, idque venatorium; quid aliud existimandum, quàm telum illud Gallicum grospho simile? At ego, non unorum id Gallorum proprium, verùm cunctis pariter Celtis fuisse commune, arbitror. in Galliâ quidpe quum hoc vocabuli hodiè prorsus ignoretur; in Germaniâ ac Britanniâ maximè viget; quamvis in telo nihil ex veteri sparo simile vel par habente, nisi ipsum cuspidem teretem: quod Germanis *spär*, Anglis *speare* adpellatur; aliàs *lancea* vulgò tam Germanis atque Britannis, quàm Gallis, Hispanis, & Italis dictum. Priscis Hispanis fuisse commune, ostendit Silius, lib. III; ubi de Vettónibus loquitur, qui unà cum aliis Hannibalem sequebantur, Italiæ bellum inferentem:

Rindacus hic ductor: telum sparus; ore ferarum
Et rictu horrificant galeas. venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vis, raptaque pascunt.

Non modò *sparum* heic nominat Hispanicum illud telum, quo Vettonum natio utebatur; sed & venatorium id fuisse, apertè testatur. Sallustius, ut suprà dictum, ab militaribus id excludit armis, libro de bello Catilinario: *Sed ex omni copiâ circiter quarta pars erat militaribus armis instructa: ceteri, ut quemque casus armaverat, sparos, lanceas, alii præacutas sudes portabant.* & item Virgilius, ut antè relatum; *agreste* id adpellans telum. Secus tamen facit Strabo; bellis etiam & prœliis inferri solitum, haud obscurè innuens. cui consentit Silius, loco modò citato: & item Gellius, lib. X, cap. XXV; inter alia tela bellica id recensens: item Cicero, in oratione pro Milone: *Scutorum, gladiorum, framearum, spárorum, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur.* Sed tam excludendus erat Sallustio Cellarum *sparus* ab usu bellico, quàm ejusdem gentis *lancea minor*; de quâ suprà satis demonstratum est.

Aliud iterum teli genus indicat Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, in Bastarnis Germanis, Pontum quondam & Istri ostia accolentibus:

Quos, duce Teutagono, crudi mora corticis armat;
Aequaque, nec ferro brevior, & romphea ligno.

Nugas igitur egit Isidorus grammaticus, qui, loco suprà dicto, *romphæam* ait esse eamdem & *frameam*, & *spatam*, sive *gladium ex utrâque parte acutum.* Meliùs Gellius, dicto loco; qui genus id teli ait esse Thraciæ nationis; quæ & ipsa quondam contermina Bastarnis, circa Istrum colentibus. Simile fortè fuit pilo Romano; de quo ita Appianus in Celticis: Τὰ δὲ δόρατα ἦν οὐκ ἐοικότα ἀκοντίῳ, ἃ Ῥωμαῖοι καλοῦσιν ὑσσούς, ξύλου τετραγώνου τὸ ἥμισυ, καὶ τὸ ἄλλο σιδήρου τετραγώνου. id est: *Erant autem hastæ jaculo dissimilia tela: quas Romani hyssos* (imo sic Græci, Romani *pila*) *vocant, hastili quadrangulo, præfixas ferro quadrangulo paris longitudinis.* Et Polybius, lib. VI, ὑσσοὺς refert τετραγώνους· ὧν τὸ ξύλον τὸ μῆκός ἐστιν ὡς τριῶν πηχῶν· προσήρμοσται δ' ἑκάστοις βέλος σιδηροῦν ἀγκιστρωτὸν, ἴσον ἔχον τὸ μῆκος τοῖς ξύλοις· id est: *quorum hastile tria ferè cubita longum est: aptumque singulis ferrum hamatum, paris longitudinis cum ipsis lignis.*

Atque hactenus de telis priscúm Germanorum sive Celtarum dictum ferro munitis. Alia eisdem Germanis fuisse tela brevia, ferro carentia, indicat apertè auctor noster, in annal lib. II, his verbis: *Primam utcunque aciem hastatam; ceteris præusta aut brevia tela.* Nempe prima acies prælongas illas habebat hastas, frameas eorum vocabulo dictas. ceteris tela erant præusta, aut, si ferro cuspidata atque munita, tamen brevia, ut reliqua. Brevia ista tela præusta nullam habuêre neque bipennis seu securis, neque lanceæ flammatæ, neque hami figuram; sed in teretis tantùm veruti seu spari formam fuêre cuspidata. unde etiam *sudes* dicebantur Latinis. Sallustius, loco prædicto: *Alii præacutas sudes portabant.* Virgilius, Aeneid. lib. VII:

——Non jam certamine agresti
Stipitibus duris agitur, sudibusve præustis.

Statius, Thebaid. lib. IV:

Arcades hi, gens una viris, sed dissona cultu
Scinditur; hi Paphias myrtos à stirpe recurvant,
Et pastorali meditantur prœlia trunco:
His arcus, his tela sudes.

Herodotus, lib. VII: Λίβυας δὲ Μυσοὺς ἀκοντίοισι ἐπικαύτοισι χρεωμένους refert in Xerxis exercitu; id

id eſt, *Aſros & Myſios, præuſtis jaculis utenteis.* De hoc genere telorum intelligenda ſunt illa auctoris noſtri, in libro de Germaniâ: *Ne ferrum quidem ſupereſt: ſicut ex genere telorum colligitur.* Exemplar eorum exſtat figurâ I. Sed ſudes, genus telorum antiquiſſimum, tenuiorum tantùm & infimæ fuit plebis; quibus neque veſtis, neque ſagulum, neque pellis, neque galea in bello; ſed, præter ſudem, ſcutum dumtaxat ex vimine, vel cortice. Hi tamen etiam aliud quoddam tela cuſpidandi genus habuêre; de quo Plinius, lib. XI, cap. XXXVII: *Urorum cornibus barbari ſeptemtrionales potant. alii præfixa haſtilia cuſpidant.* Simile quiddam de Fennorum pauperrimâ gente auctor noſter, in fine libri de Germaniâ: *Sola in ſagittis ſpes: quas, inopiâ ferri, oſſibus aſperant.*

Aliud præterea fuiſſe priſcis Germanis teli genus, indicat Virgilius, dicto Aeneidos libro VII:

Et quos maliferæ deſpectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu ſoliti torquere cateias.

Teutonico dixit *ritu*, quia Teutoni, Germanica gens, bellum Italiæ unà cum Cimbris moventes, iis uſi ſunt; quiaque horum prima Romani experti ſunt arma Germanica. Iſidorus, lib. XVIII, cap. VII, ſic de *catejâ*, in voce *clavâ*: *Hæc & cateja: quam Horatius cajam dicit. eſt autem genus Gallici teli, ex materiâ quammaximè lentâ; quæ jactu quidem non longè, propter gravitatem, evolat; ſed, quò pervenit, vi nimiâ perfringit.* Cateja igitur eſt clava, ex materiâ lentiſſimâ, id eſt, ex ligno lentiſſimo confecta. Eamdem ejus & materiam & gravitatem, ſive magnitudinem, atque uſum oſtendit Ammianus Marcellinus lib. XXXI, in Gothorum gente, Thraciam vaſtante: *Barbari, ut reparabiles ſemper & celeres, ingenteis clavas in noſtros conjicientes ambuſtas, mucroneſque acriùs reſiſtentium pectoribus illidentes, ſiniſtrum cornu perrumpunt.* His igitur arma fuêre ſingulis gladius atque cateja. hac eminus, illo comminus decernebant. Antiquiſſimum hoc, ac fortè omnium primum fuiſſe teli genus, patet ex eo, quòd Herculi, bellatorum primo, bellorumque deo, nihil aliud armorum tribuit antiquitas. Sic enim Diodorus, lib. I: Ὁμοίως δὲ τό τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντῆν τῷ παλαιῷ πρέπειν φασὶν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι. Id eſt: *Ad eumdem modum clava & leonis exuviæ Herculi antiquo congruere ajunt; quia, nondum inventis illo tempore armis, homines ſecum congreſſos lignis repellebant, & ferarum pellibus pro teguméntis munimentiſque utebantur.* Unde & illud Statii, loco prædicto:

—— Hi Paphias myrtos à ſtirpe recurvant:
Et paſtorali meditantur prælia trunco.

Et eodem libro:

—— Quibus amenta, nec enſes
Triſte micant: flavent capiti tergoque leonum
Exuviæ, gentilis honos: & pineus armat
Stipes.

Item, lib. VII:

Tela rudes trunci; galeæ, vacua ora leonum:
Arborei dant ſcuta ſinus.

Plinius, lib. VII, cap. LVI: *Prælium Afri contra Aegyptios primùm fecêre fuſtibus.* De Campanis, Italicâ gente, Silius, lib. VIII:

—— Leviora domo de more parentum
Geſtabat tela, ambuſtas ſine cuſpide cornos.

Et lib. III, de Macis, Africâ gente, Annibalem in Italiam ſequentibus:

—— Pandâ manus eſt armata catejâ.

De Troglodytis, inter Nilum & Arabicum ſinum colentibus, Strabo, lib. XVI: Γυμνῆτες δὲ, καὶ δερματοφόροι, καὶ σκυταληφόροι, διατελοῦσιν· id eſt: *Nudi agunt, pelleis & clavas geſtantes.* & mox: Οἱ δὲ Μεγαβάροι Αἰθίοπες τοῖς ῥοπάλοις καὶ τύλους προστιθέασι σιδηροῦς. id eſt: *Aethiopes Megabari clavas ferreis nodis armant.* De Aſſyriis Herodotus teſtatur, lib. VII, inter alia arma habuiſſe & ῥόπαλα ξύλων τετυλωμένα σιδήρῳ, id eſt, *clavas ligneas, ferro munitas.* Idem paullo pòſt de Aethiopibus: Εἶχον δὲ καὶ ῥόπαλα τυλωτά· id eſt; *Habebant & clavas præferratas.* De Hyrcanis, Aſiaticâ gente, Valer. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν VI:

Et puer è primo torquens temone catejas.

De Turni commilitonibus, quos Aeneas occîdit, Virgilius, Aeneid. lib. X:

—— Nec longè Ciſſea durum,
Immanemque Gyam, ſternentes agmina clavâ,

Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nil validæ juvère manus.

De Lucanorum in eâdem Italiâ gente, in bellum ad Cannas eunte, Silius dicto lib. VIII:

—— *Quæ Buxentia pubes*
Aptabat dextris irrasæ robora clavæ.

Quin hodiéque apud plerosque exteri orbis populos hoc unum teli genus notum. Horatius ubi id *cajam* adpellaverit, ut citat Isidorus, ego equidem ignoro. id scio: Lusatiis hodiè, Slavici generis in Germaniâ populis, clavam dici *kaj*: & Polonis, itidem Slavis, *kij*: Germanis verò *kaile*, & variantibus dialectis, *keile*, & *kiele*. nescio an cuncta ex unâ eâdemque origine. Hoc hodiéque Polonorum, Hungarorum, Bojohæmorumque & aliarum quarumdam nationum agrestibus, peregrè euntibus, usitatissimum telum. nec magis quidquam viatores expavescunt, quàm rusticorum in Poloniâ *kiy*, & in Hungariâ *fejesbot*, seu *páltza*, in Bojohæmo *palice*; id est, *clavam*.

Ceterùm Tacitus neque in libro de Germaniâ, ubi arma Germanorum, telaque enumerat, neque in annalibus & historiis, ubi haud raras ejusdem gentis cum Romanis pugnas memorat, quidquam de arcuum sagittarumque apud eos aut fundarum usu narrat: quæ tamen omnibus aliis circùm gentibus fuêre communia. & de Francis, validâ inter Germanos gente, multis nominibus inter Rhenum Albimque incolente, disertè sic Procopius, dicto rer. Gothicar. lib. II: Οὐδὲ τόξα εἶχον, id est, *neq; arcus habebant*. & de iisdem Agathias; lib. II: Τόξα ἢ σφενδόνας οὐκ ἐπιφέρονται. id est; *Arcubus aut fundis non utuntur*. Vnde suspicari pronum, omnem pariter Germaniam duobus istis telorum generibus caruisse. Verùm de Fennis tamen, Germanorum omnium versùs orientem æstivum extremis, sic noster in fine libri de Germaniâ: *Fennis mira feritas, fœda paupertas. non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant.* Et de Gothis, quorum antiqua sedes ad lævam Vistulæ amnis ripam, ostiumque, Vegetius lib. I, cap. XX: *Detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gothos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt.* Idcircò rectè de Germanorum quoq; gente dici potuit, quod Strabo lib. IV scripsit de Gallis: Χρῶνται δὲ καὶ τόξοις ἔνιοι, id est, *Vtuntur quidam & arcubus*. Sed quæ forma speciesque fuerit arcui Germanico, cognoscere sit cura. Indicat haud obscurè Marcellinus, lib. XXII, his verbis: *Cùm arcus omnium gentium flexis curventur hastilibus, Scythici soli, vel Parthici, circumductis utrimq; introrsus pandis, & patulis cornibus, effigiem lunæ decrescentis ostendunt; medietatem rectâ & rotundâ regulâ dividente.* Silius Italicus, lib. VIII, de Hetruscis:

Spicula bina gerunt; capiti codone ferino
Sat cautum: Lycios damnant hastilibus arcus.

Parthici sive Scythici arcus forma eadem, quæ olim, nunc etiam apud omneis pariter nationes Persicas, Scythicas, ac Sarmaticas manet. Germanis nostris dicitur patriâ lingvâ *eyn Tatarischer flitschbogen*, id est, *Tataricus arcus*. Apud reliquas olim genteis, in quarum numero & nostri Germani, quâ specie arcus fuerint, satis apertè docet Marcellinus his verbis; *Arcus flexis curvantur hastilibus.* quibus nihil aliud denotatur, quàm arcus illi prælongi, quibus etiamnum Britannicæ utuntur insulæ, & exteri orbis populi omnes: quorum lignum, sive hastile, viri staturam æquat. sagitta etiam multo major Scythicâ, seu Tataricâ. unde etiam ob quamdam longitudinis similitudinem nomen ei quæsitum compositum è Romanorum *pilo*, & ipsorum Germanorum *flitsche*, *ein flitschpiel*, & aliâ dialecto *flitschpfeil*. nam hodiéque Germanis *flitsche*, & Gallofrancis *flesche* dicitur, quod Latinis *sagitta*. Tales igitur fuêre veterum Gothorum Fennorumque arcus & sagittæ; quas ossibus aut cornibus asperabant: quemadmodùm etiam nunc apud Britannias, & in orbe extero. Atque hæc ferè sunt genera armorum telorumque, quibus prisci Germani in bello usi sunt.

CAP. XLV.

De vetustissimo more pugnandi ex curru: item de equitatu, & ritu equitandi.

DE armorum telorumque generibus, quibus olim usi sunt Germani, pedites juxtà atque equites, satis hactenus copiosè curatéque dissertum puto. nunc de aliis quoque belli adparatibus pauca quædam dicere res postulat. De Britannis sic tradit Diodorus, lib. V: Κατοικεῖν φασὶ τὴν Βρεττανικὴν αὐτόχθονα γένη, καὶ τὸν παλαιὸν βίον ταῖς ἀγωγαῖς διατηροῦντα. ἅρμασι μὲν γὰρ κατὰ τοὺς πολέμους χρῶνται, καθάπερ οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἥρωες

ἥρωας ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ κεχρῆσθαι παραδέδονται. id est: *Britanniam ferunt indigenas incolere genteis: quæ antiquos adhuc vivendi mores retineant. curribus namque in bellis utuntur; quemadmodùm priscos Græcorum heroas in bello Trojano belligerasse traditur.* Priscum sanè hunc esse bellandi ex curribus morem, plurimis gentibus usitatum, passim profanæ juxtà ac sacræ docent historiæ. quapropter & Celtas nostros pariter omneis eo usos, haud dubitandum est. Ac de Britannis manifestum est modò dictum Diodori testimonium. cui consentit Cæsar, primus Romanorum Britanniam cum exercitu ingressus, belli Gall. comment. IV, & V; ut mox videbimus. & Strabo, lib. IV. De Gallis idem Diodorus, eodem libro: Ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν· id est; *In itineribus & pugnis utuntur bigis.* Florus, lib. III, cap. II, de bello Allobrogico: *Nil tam conspicuum in triumpho, quàm rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoque carpento; qualis pugnaverat.* Strabo, dicto loco, de Britannis simul & Gallis: Πρὸς δὲ τοὺς πολέμους ἀπήναις χρῶνται τὸ πλέον, καθάπερ καὶ τῶν Κελτῶν ἔνιοι· id est: *In bellis vehiculis utuntur plerumque, quemadmodùm & Gallorum quidam.* Et Mela, lib. III, cap. V, de iisdem Britannis: *Dimicant non equitatu modò aut pedite, verùm & bigis, & curribus, Gallicè armati. covinos vocant: quorum falcatis axibus utuntur.* Frontinus, stratagem. lib. II, cap. III: *Cajus Cæsar Gallorum falcatas quadrigas palis defixis excepit, inhibuitque.* In Hispanorum equidem bellis, in quantum ea à Græcis Latinisque scriptoribus tradita nobis cognoscere datur, nullus curruum usus usquàm reperitur. quare jam inde eo tempore, quo Romani Hispaniam ingressi sunt, in desvetudinem apud eos abivisse hunc bellandi morem, probabile est. Nec illos quidem Gallos, qui, magnâ Italiæ parte occupatâ, priscis etiam temporibus crebra cum Romanis gesserunt bella, eo in Italiâ usos invenio: nec alios illos in Asiâ. Et Germanorum creberrima diutinaque cum Romanis bella quamvis Tacitus, & pòst eum alii, quàm curatissimè memoraverint; tamen de curruum usu in pugnis ne γρῦ quidem. unde haud leve nec vanum documentum, nullum hunc omnino fuisse apud eos morem. Verùm, quia unius ejusdemque gentis atque originis fuerunt Germani cum Gallis atque Britannis, unà cum his ex Asiâ in eam terram, quæ posteà Celtica dicta fuit, profecti: dubitare haud licet, quin & ipsi ab initio eumdem pugnandi modum in Germaniâ suâ habuerint. proinde etiam eum, uti à Cæsare ac Diodoro describitur, huc introducere haud alienum existimo. Cæsar igitur, belli Gall. comment. IV, de pugnâ quâdam, in Britanniâ commissâ, ita narrat: *Tum dispersos nostros, depositis armis in metendo occupatos, subitò adorti, paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverunt; simul equitatu atque essedis circumdederunt. Genus hoc est ex essedis pugnæ: primò per omneis partes perequitant, & tela conjiciunt, atque ipso terrore equorum, & strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: &, quum se inter equitum turmas insinuavêre; ex essedis dissiliunt, & pedibus præliantur. aurigæ interim paullum è prælio excedunt; atque ita se collocant, ut, si illi à multitudine hostium premantur, ad suos receptum habeant. ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in præliis præstant: ac tantum usu quotidiano & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari, ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere consveverint. Quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnæ, tempore opportunissimo Cæsar auxilium tulit.* Ergo nusquàm Galli eo genere pugnæ usi fuerant in Galliâ contra Cæsarem. Diodorus, dicto libro, id genus sic breviter describit: Ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς μάχαις χρῶνται συνωρίσιν, ἔχουσι τὸ ἅρμα ἡνίοχον, καὶ παραβάτην. ἀπαντῶντες δὲ τοῖς ἐφιππεύουσιν ἐν τοῖς πολέμοις, σαυνιάζουσι τοὺς ἐναντίους, καὶ καταβάντες εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ ξίφους συνίστανται μάχην. hoc est: *In itineribus & præliis utuntur bigis; quæ aurigam simulque militem gestant. occurrentes in bello equitibus hostem petunt missilibus: dein desilientes ex curru, ad gladii conflictum congrediuntur.* Mobilitatem velocitatemque horum curruum indicat & Virgilius, γεωργικῶν lib. III, de equorum educatione differens:

Hic vel ad Elei metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli meliùs feret esseda collo.

Ceterùm, quos Diodorus παραβάτας adpellat, militeis ex curribus propugnantes, subindeque desilienteis ac rursus adscendenteis, Cæsar, comment. VI, ab ipsius currus vocabulo nominat *essedarios.* Atque de hoc genere pugnæ pauca hæc dixisse sufficiat; siquidem ejus jam nullus Julii Cæsaris sæculo in Germaniâ usus.

De equis nunc, ex quibus pugnare semper soliti sunt Germani, nonnihil dicendum. Cæsar, comment. IV: *Jumentis, quibus maximè Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio, Germani importatis non utuntur. sed quæ sunt apud eos nata parva atque deformia, hæc quotidianâ exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus præliis sæpè ex equis desi-*

liunt, ac pedibus prœliantur: equosque eodem remanere vestigio (nempe extra prœlium, ut esseda) *assvefaciunt. ad quos se celeriter, quum usus poscit, recipiunt.* Et auctor noster, in libro de Germania: *Equi non formâ, non velocitate conspicui. sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. in rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eóque mixti prœliantur, aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum.* Cæsar, comment. I: *Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prœlio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi; quos ex omni copiâ singuli singulos suæ salutis causâ delegerant. cum his in prœliis versabantur: ad eos se equites recipiebant. hi, si quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant. si quò erat longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Non semper jubis sublevatos cursum equorum pedibus adæquasse; sed ponè etiam equitem sæpiùs eodem equo fuisse vectos, ostendit Strabo, lib. III, his verbis: οὐκ ἴδιον δὲ τῶν Ἰβήρων οὐδὲ τοῦτο, σὺν δύο ἐφ' ἵππων κομίζεσθαι· κατὰ δὲ τὰς μάχας τὸν ἕτερον πεζὸν ἀγωνίζεσθαι. id est: *Neque hoc Hispanis peculiare est, binos equo vehi: quorum alter pedes in prœliis certamen init.* Gallos credo, & Britannos, Germanosque cum, præter Hispanos, intellexisse. De Bastarnis, ultimâ versùs ortum brumalem Germanorum gente, à Vistulæ fontibus ad Istri usque ostia quondam incolente, Plutarchus in Aemilio Paullo: Ἧκον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστέρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ παραβάται. hoc est: *Auxilio namque veniebant roganti* X *millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Sic vocem heic παραβάται interpretatur Livius lib. XLIV; ubi eamdem, haud dubiè ex Polybio desumtam, narrat historiam. De Batavis, Treverisque, Cisrhenanis Germanis, quos P. Crassum in pugnâ Parthicâ duxisse, suprà diximus, ita idem Plutarchus in Crasso, & Appianus in Syriacis: Τούτοις γὰρ ἐθάῤῥει μάλιστα, καὶ μετὰ τούτων ἔργα θαυμαστὰ διεπράττετο. τῶν τε γὰρ κοντῶν ἐπελαμβάνοντο, καὶ συμπεριπλεκόμενοι τοὺς ἄνδρας ἀπὸ τῶν ἵππων ἐώθουν, τῇ βαρύτητι τοῦ ὁπλισμοῦ δυσκινήτους ὄντας· πολλοὶ δὲ τοὺς ἑαυτῶν ἀπολιπόντες ἵππους, καὶ δυόμενοι τοῖς ἐκείνων, ἔτυπτον εἰς τὰς γαστέρας· οἱ δ' ἀνεσκίρτων ὑπ' ὀδύνης, καὶ συμπατοῦντες ἐν ταὐτῷ τοὺς ἐπιβάτας καὶ τοὺς πολεμίους ἀναπεφυρμένους ἀπέθνησκον. Id est: *His enim fidebat maximè, horumque virtute mira edebat facinora. apprehensis namque hostium contis, viros complexi, ex equis eos deturbabant, armorum pondere immobileis. multi etiam, equis suis relictis, hostium equos subeuntes, ventreis eorum fodiebant. qui, præ dolore subsultantes, excutiebant sessores, & tam suos quàm hosteis proculcabant promiscuè.* Communem hunc fuisse omnium Germanorum morem, ex Taciti annal. lib. I disco; ubi hæc præscripta sunt verba: *Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursu, statim prorupit. sed, ut hæsère cœno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus. & eodem iterum fato victæ legiones. simul hæc, & cum dilectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sangvine suo & lubrico paludum lapsantes, excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes.* Ceterùm Cæsar, commentar. IV, suprà citatis hæc addit: *Neque eorum moribus turpius quidquam aut inertius habetur, quàm ephippiis uti. itaque ad quemvis numerum ephippiatorum quamvis pauci adire audent.* Phaleris tamen usos, testis est noster, in dicto libro de Germaniâ. *Gaudent*, inquit, *præcipuè finitimarum gentium donis: quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur; electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque.* Et Sidonius, lib. IV, epist. XX, de Segismeris, regii inter Gothos juvenis, cultu: *Illum equus phaleris comtus, imò equi radiantibus gemmis onusti antecedebant.* Sed phaleras etiam sine ephippio dici, ostendit Gellius, lib. V, cap. V: *Equitatus frenis, ephippiis, monilibus, phaleris præfulgens.* Antiquissimum fuisse morem, sine ephippiis equitare, disco ex Virgilio, Aeneid VIII:

Omnibus extemplò Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

His picta ista tapeta loco ephippiorum fuêre. quo ritu & antiquos illos Taciti ævo Germanorum principeis ducesque torquatos, ac phaleratos, & in his Segismerem regium juvenem, equitasse credo. De Chryxo, Bojorum duce in exercitu Hannibalico, sic equum suum adloquitur consul Romanus, apud Silium, libro IV:

—— *Videsne,*
Quantus eat Chryxus? jam nunc tibi præmia pono

Illum

Illum Sidonio fulgentem ardore tapeta,
Barbaricum decus; & fulvis donabere frenis.

Sed talia Tacitus de Germanis Rheno proximis: de quibus eodem libro istud: *Quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum & argentum in pretio habent.* de ulterioribus verò hoc: *Argentum & aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. possessione & usu haud perinde afficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis & principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quæ humo finguntur.* His igitur, loco tapetium, sive ephippiorum, sagulis versicoloribus insternebantur equi. Frenatos tamen fuisse, ostendit idem auctor, eodem libro: *Dotem non uxor marito, sed uxori maritus affert. Intersunt parentes & propinqui, ac munera probant: munera, non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves, & frenatum equum, & scutum cum frameâ gladioque.* Atque hoc erat omne genus armorum, quibus eques armatus in prœlium descendebat; adjectis tamen tegumentis, loricâ, ac galeâ, de quibus suprà dictum. Idem auctor ibidem anteà: *Et eques quidem scuto frameâque contentus est. pedites & missilia spargunt; pluraque singuli; atque in immensum vibrant, nudi, aut sagulo leves.* Quibus in verbis quia gladii nulla fit mentio, cave credas, auctorem excludere illum ab equite voluisse. id enim alter ille, proximè ante hunc citatus, locus liquidò negat. Nec minùs certè sagulum aut pellem ferinam habuêre equites quàm pedites. De feminis porrò ista subjungit Tacitus: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prœlio passuram ausuramque. hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. sic vivendum, sic pereundum.* Hinc illud Nicetæ Choniatis, in vitâ Manuelis Comneni, de Alemannis ac Francis: οἷς καὶ θήλεα κατελέγοντο ὡς ἄρρενας ἐφιππάζουσαι, καὶ τῆς ἐφεστρίδος οὐ συμβάδην τὼ πόδε διαχαλῶσαι, ἀλλὰ περιβάδην ἀνέδην ἐποχούμεναι. id est: *Inter quos & mulieres erant, non conjunctis pedibus, sed virorum ritu, largiter diductis, super sagis equitantes.* Sed hactenus de equitatu disseruisse sufficiat.

Cap. XLVI.

De decernendo bello, diligendoque exercitus duce, & aliis ordinum ductoribus: item de ducis in bello auctoritate atque officio.

Bellicis armis summâ, quantum fieri potuit, curâ descriptis, tempus nunc est ad ipsum bellum transire. Tantum igitur quum fuerit, ut suprà dictum, priscis Germanis armorum studium, tantusque belli amor; facilè quævis res vel levissima in causam belli sufficere potuit: adeò, uti rarò justum aliquod bellum ab iis susceptum existimem; nisi si bellum sibi illatum propulsaverint, aut exortam tyrannidem exstinxerint. in ceteris istud auctoris nostri vigebat, in libro de Germaniâ perscriptum: *Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persvaseris, quàm vocare hostes, & vulnera mereri. pigrum quin imò & iners videtur, sudore acquirere, quod possis sangvine parare.* Item illud Silii, lib. III, de Vettonibus, Hispanicâ gente:

——Venatibus ævum
Transigitur, vel, more patrum, vis raptaque pascunt.

Vnde illud sequitur, quod Cæsar, belli Gall. comment. VI, testatur de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. Atque ea juventutis exercendæ ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant.* Cujus rei exemplum exstat apud Tacitum, annal. lib. XII: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.*

At bella quo more ac ritu, quâ item auctoritate decreta fuerint, quique iis duces præpositi, primo loco indicandum est. Tria fuisse apud eos rerumpublicarum genera, quum suprà ostensum sit; unum *democraticum*, alterum *monarchicum*, tertium ex utroque *mixtum*: ex his, monarchis, sive regibus, liberâ atque absolutâ potestate imperitantibus, pro suâ libidine atque auctoritate quodvis bellum instituere atque decernere licitum fuisse, certum est. Bella autem hos gessisse cum finitimis, patet ex hisce auctoris nostri verbis, in libro de Germaniâ: *Svionum hinc civitas, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* quorsum quidpe arma & classes, nisi in bellicas expeditiones? His verò bellis aut ipsi reges præerant, aut alium quempiam, è subjectorum numero, cum ducis imperio ac potestate præficiebant. Mag. Adamus Bremensis de eisdem Svionibus: *In prœlium euntes omnem præbent obedientiam regi; vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* non liberæ, aut ingenuæ conditionis; sed servus, vel libertus. Sic enim de iisdem Svionibus paullo

pôſt noſter: *Eſt apud illos & opibus honos. eòque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiſcuo; ſed clauſa ſub cuſtode, & quidem ſervo: quia ſubitos hoſtium incurſus prohibet oceanus. otioſæ porrò armatorum manus facilè laſciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas eſt.* Et eodem libro anteà, de moribus Germaniæ in commune loquens: *Liberti non multum ſupra ſervos ſunt. raro aliquod momentum in domo, numquàm in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. ibi enim & ſuper ingenuos, & ſuper nobiles aſcendunt. apud ceteros libertini, libertatis argumentum ſunt.*

At in mixtis ex monarchiâ ac democratiâ rebuſpublicis, in quibus tamen plebis regimen prævaluit, regem unà cum proceribus bellum decreviſſe, quod poſteà populus probavit; ducem verò ejus ipſum regem fuiſſe, credibile eſt. in hoc namque unum rex creabatur, uti ductu ſuo civitatem contra hoſteis defenderet.

In puris democratiis quæ fuerint harum rerum conſvetudines, clariùs jam ex Romanorum monimentis cognoſcere datur. quidpe hujus generis civitates, Rheno amni Galliæque Romanorum provinciæ, proximæ, crebra bella & Romanis intulerunt, & ab ipſis paſſæ ſunt. unde curatior atque exactior earum apud Romanos auctores memoratio. De his igitur Tacitus, in libro de Germaniâ: *De minoribus rebus principes conſultant; de majoribus omnes. ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium eſt, apud principes pertractentur.* Ergo etiam de bellis omnes, id eſt univerſa plebs, conſultabant. nam bella in maximis eſſe rebus, quis non intelligit? De cetero, quinam heic intelligantur principes, jam anteà oſtenſum eſt: nempe magiſtratus, proceres, ſeu primores, pagorum vicorumque rectores, ac judices; in iis ſcilicet civitatibus democraticis, quæ ſine principatu fuerunt: penes quos concilium quoque ſive conventum indicendi fuiſſe auctoritatem, ſuprà dictum eſt. Quòd ſi verò civitas democratica principem haberet; (quem regem vulgò adpellabant Romani:) in hujus erat poteſtate concilium imperare. *Coibant*, ut teſtis eſt Tacitus, *niſi quid fortuitum & ſubitum incideret, certis diebus; cùm aut inchoaretur luna, aut impleretur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credebant.* Lunam itaque non obſervaſſe neque Arminium, quum is Varum cum tribus legionibus opprimere quæreret in Cheruſcis, neque Civilem Batavum, quum hic gentem ſuam in rebellionem adverſùs Romanos trahere tentaret, credibile eſt. nam hi opportunitates temporum, quibus latere Romanos poſſent, aucupabantur. Aliàs *illud ex libertate*, ut idem ait auctor, *vitium* erat, *quòd nec ſimul nec juſſi conveniebant: ſed & alter & tertius dies contatione coëuntium abſumebatur.* Denique, *ut turbæ placuit, conſidebant armati.* nam armati tunc convenire omnes jubebantur. unde *concilium* dictum *armatum*, teſte Cæſare, belli Gall. comm. v. ubi de Indutiomaro, Treverorum principe, loquens; *Armatum*, inquit, *concilium indicit. Hoc, more Gallorum,* (imò omnium Celtarum) *eſt initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire coguntur.* Deinde *ſilentium* (auctor eſt Tacitus) *per ſacerdotes, quibus tum & coërcendi jus erat, imperabatur.* Omnibus rebus agendis auſpicia eos atque ſorteis præmiſiſſe, ſuprà oſtenſum eſt. itaq; de bello etiam ſi conſultandum foret, auſpicia primùm atque ſorteis petiſſe, certum eſt. Sed ſorteis primo loco experiebantur. hæ *ſi prohibebant, nulla de eâdem re in eamdem diem conſultatio habebatur;* ſed in poſterum diem rejiciebatur. *ſin permiſſum*, ſcilicet vel primo, vel ſecundo, vel tertio denique die; *auſpiciorum adhuc fides* pariter *exigebatur; & equorum præſagia.* Hæc cuncta ſi adnuerent, tunc demum de bello decernebant in concilio publico. *Mox rex*, inquit noſter, *vel princeps, prout ætas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia erat, audiebantur*, de bello ſuſcipiendo diſſerentes; *auctoritate ſvadendi magis, quàm jubendi poteſtate. Si diſplicuit ſententia, fremitu aſpernabantur: ſin placuit, frameas concutiebant. honoratiſſimum* quidpe *aſſenſus genus* erat, *armis laudare.* Bellum igitur hoc modo decernebatur.

Dux erat bello decreto, in civitatibus liberis, quæ cum principatu erant, ipſe princeps; quod ſuprà, cap. XXXVIII, demonſtratum: ſin verò civitas ſine principe vel rege ageret; *dux ſumebatur ex virtute*, teſte eodem Tacito; id eſt, omnium bellicoſiſſimus. nam omnis eorum virtus in unâ animi lacertorumque conſiſtebat ſtrenuitate. Deligebatur autem dux in dicto concilio ab omni ſimul plebe; ut dicto cap. XXXVIII oſtenſum. Ritum deligendi oſtendit idem noſter, hiſtoriar. lib. IV, in Brinione, nobili Caninefate, in ducem rebellionis Batavicæ delecto. *Igitur ipſo*, inquit, *rebellis familiæ nomine placuit. impoſituſq; ſcuto, more gentis, & ſuſtinentium humeris vibratus, dux diligitur.* More gentis, non Batavæ tantùm, vel Caninefatis, ſed univerſûm Germanorum. Apud Caſſiodorum, var. lib. x, Gothorum, Viſtulæ oſtia quondam accolentium, rex: *Indicamus, parenteis noſtros Gothos, inter procinctuales gladios more majorum ſcuto ſuppoſito, regalem nobis contuliſſe, præſtante Deo, dignitatem,*

ut ho-

ut honorem arma darent, cui opinionem bella pepererant. Gregorius Turonensis, historiar. lib. II, cap. XL, de Chlodovei, Francorum regis, electione: *At illi ista audientes, plaudentes tam palmis quàm vocibus, eum clypeo evectum, super se regem constituunt.* Ceterùm scuto impositum aliquoties in gyrum circumtulisse, ostendit idem Gregorius, lib. VII, cap. X, in Gundobaldo quodam in regem electo: *Parmæ superpositus, rex est elevatus. Sed, quum tertiò cum eo gyrarent, cecidisse fertur ita, uti vix manibus circumstantium sustentari potuisset.* De eâdem re ita Aimoinus, lib. III, cap. VI: *Evocatum Gundobaldum, more antiquorum Francorum regem proclamantes esse suum, elevaverunt cum clypeo. quumque tertiò totum cum eo circuissent exercitum, repentè ruens rex vix à terrâ elevari potuit.* Atque hoc est, quod rerum scriptores *in regem elevare* passim dicunt. Hunc morem Romani quoque milites à Germanis didicerunt. unde illud Herodiani, sub finem lib. VIII: Ἀράμενοι δὲ τὸν Γορδιανὸν, καίσαρα ὄντα, αὐτοκράτορα ἀναγορεύουσι. id est: *Sublatum in sublime Gordianum Cæsarem, imperatorem declarant.* Sic & Capitolinus, in Maximino ac Balbo: *Gordianus Cæsar, sublatus à militibus, imperator est adpellatus.* De Juliano Am. Marcellinus libro XX: *Impositus scuto pedestri, & sublatiùs eminens, Augustus renuntiatur.* De eodem Zosimus, lib. III: Καὶ ἐπί τινος ἀσπίδος μετέωρον ἄραντες ἀνεῖπον Σεβαστὸν αὐτοκράτορα. id est: *Sublimem in scutum quoddam elatum, imperatorem Augustum adpellant.* Atque isti quidem Gallicani Germanicianique milites. Sed & in Græciâ posteà hæsit. Zonaras, in vitâ Justiniani, de Hypatio, seditiosè contra Justinianum electo: Καὶ ἐπ' ἀσπίδα αὐτὸν μετέωρον ἄραντες, ἀναγορεύουσι βασιλέα. id est: *In clypeum sublimè elatum, regem adpellant.* Et Curopalates, de officiis aulæ: Ὁ νέος βασιλεὺς, ἐπὶ σκουταρίου καθεσθεὶς ἐπαίρεται εἰς ὕψος· id est: *Novus imperator, scuto impositus, tollitur in altum.* Nicephorus Gregoras. libro tertio, de Theodoro, Ducæ filio: Ἀνηγορεύετο δ' ὕστερον βασιλεὺς παρ' ἑκόντων τῶν ὑπηκόων ἁπάντων, καθεσθεὶς ἐπ' ἀσπίδος, κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος. hoc est: *Adpellatus posteà imperator est à volentibus subditis omnibus, impositus scuto, more hac in re recepto.* Deligebatur igitur apud nostros dux, primùm à multitudine in publico concilio, sententiis collatis. dilectus deinde scuto imponebatur; atque in sublime humeris sustinentium elevatus, in gyrumque circumlatus, dux belli decreti salutabatur. Nomen ei tunc ab muneris argumento tributum, quo patriâ linguâ dicebatur HEERZOG, & variante dialecto HEERTOG; id est, *dux exercitus.* nam *heer* significat *exercitum*; *zog* verò, quasi *ziger*, dux. quidpe *zigen* vel *ziben* (quod in flexionibus mutat *h* in *g*) est *ducere.* & *zog* item, sive *zug*, notat *expeditionem:* variantibus autem dialectis, *tog* & *tug.* unde ipse dux hodiéque superioribus Germanis dicitur *Herzog*; inferioribus *Hertog*; septemtrionalibus, id est, Svedis, Danis, atque Norvagiis *Hertug.*

Jam verò ceteri ORDINUM DUCTORES qui fuerint, ex Taciti annal. libro secundo perspicitur. ubi duas adversas acies, Romanorum atque Cheruscorum, describens: *Nec Arminius,* inquit, *aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari.* nempe suos quisque ordines. proceres quidpe isti nulli alii fuerunt, quàm singulorum ordinum ductores. De iisdem eodem libro, paullo antè: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ cum ceteris primoribus Arminius adstitit: quæsitoque, an Cæsar venisset, postquàm adesse responsum est, ut liceret cum fratre colloqui, oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, insignis fide, & amisso per vulnus oculo, paucis antè annis, duce Tiberio. Tum permissum. progressusque salutatur ab Arminio. qui amotis stipatoribus, ut sagittarii, nostrâ pro ripâ dispositi, abscederent, postulat.* Primùm eos heic *primores* adpellat, dein verò *stipatores:* non quia stipatorum, sive satellitum, id est, corporis Arminii custodum munus in castris obiverint; sed quia tum Arminium, ad ripam fluminis progredientem, comitati essent, lateraque ejus stipassent, id est, honoris causâ deduxissent; ut vulgò fieri solet, extra castra duce procedente. Quamquàm stipatores heic maximè intellexisse potuit auctor *comiteis* ducis, procerumque; de quibus infrà dicetur: cum quibus tamen & ipsi poterant abiisse primores. Ceterùm in pace qui fuerint *primores*, sive *proceres*, suprà, capite trigesimo nono, ostensum est: nempe pagorum vicorumque principes, id est, magistratus, rectores, seu judices. Itaque, quia in bello quoque ordinum ductores erant eorumdem pagorum, quos singuli ducebant, rectores, iidemque simul, cum ipso duce, totius exercitus judices; iisdem vocabulis, quibus domi in pace, in bello quoque adpellabantur singuli *eyn fürst*, & variante dialecto *een forst.* unde etiam auctor noster iisdem vocabulis Latinè eos adfecit. Judiciis autem publicis in exercitu cum ipso duce præfuisse, juraque militibus reddidisse, patet ex Cæsaris comment. VI, de bello Gallico. *Quum bellum,* inquit, *civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur.* Hinc etiam Ammian. Marcellinus eosdem adpellat *judices.* ut libro XXVII, de Athanarico,

uno

uno è Gothorum principibus, loquens: *Post leviora certamina, Athanaricum, eâ tempestate judicem potentissimum; ausum resistere cum manu, quam sibi crediderit abundare, extremorum metu coëgit in fugam.* Et libro XVII: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt: ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel sangvis exstingveret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni solique genitalis, sub gressibus jacuère militum: & adepti veniam jussa fecerunt.* Antiquissimus hic etiam nunc apud barbaras genteis, non tantùm in oriente ac meridie, sed & in extero orbe viget mos. Quin & olim apud priscos Romanos viguit; ut, qui domi in urbe magistri equitum, tribuni, centuriones, decuriones, populum regerent, iidem foris etiam in bello, iisdem vocabulis, contra hostem ducerent. quâ de re ita Dionysius Halicarnassensis, lib. II: Ὁπότε γὰρ αὐτῷ φανείη στρατείαν ἐξάγειν, οὔτε χιλιάρχους ἔτι ἔδει ἀποδείκνυσθαι κατὰ φυλὰς, οὔτε ἑκατοντάρχας κατὰ λόχους, οὔτε ἱππείων ἡγεμόνας, οὔτε ἐξαριθμεῖσθαί τε καὶ λογίζεσθαι, καὶ τάξιν ἕκαστον τὴν προσήκουσαν ἀναλαμβάνειν. hoc est: *Quoties namque ei visum est expeditionem facere; neque tribunos opus erat eligere per tribus, neque centuriones per centurias, neque magistros equitum, neque censum & delectum haberi, & in suum quemque ordinem redigi.* Falsò, quemadmodùm alia multa, hoc quoque Romulo adscribi puto; quasi is primus id ita in republicâ Romanâ invenerit; quum multo credibilius ex Germanorum simul & ceterorum Celtarum, multarumque aliarum gentium exemplo fiat, morem hunc primùm ex Asiâ, in gentium dispersione, in universum terræ orbem fuisse delatum. Verùm ad Germanos meos redeo. In acie igitur, atque pugnâ, summa auctoritas penes unum erat ducem, sive regem, si civitas hunc haberet. Mag. Adamus Bremensis, de Sveonibus: *Domi pares esse gaudent. in prælium euntes, omnes præbent obedientiam regi, vel ei, qui ductor ceteris à rege præficitur.* Quod ex Taciti etiam annal. libro II clarè patet. De duobus Germanorum exercitibus, quorum alterius dux Arminius, alterius Maroboduus, loquens auctor; *Vis nationum*, inquit, *virtus ducum in æquo: sed Marobodum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. Igitur non modò Cherusci, sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsère bellum; sed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecère ad eum. quibus additis præpollebat, ni Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filiò juvenis patruus senex parere dedignabatur.* Quocirca Strabo, lib. VII, impropriè Segimundum, Segestis filium, & Segimerum Segestis fratrem, juxtà cum Arminio duceis adpellat; idque iis bellis, quibus uterque Germanico Cæsari in deditionem venère. etenim nil nisi proceres, sive primores, eos fuisse, id est, singulorum ordinum ductores, patet ex Taciti annal. lib. I. ubi omnis belli summa penes unum consistit Arminium. Quin ipse Strabo dicto loco testatur, Arminium Cheruscis fuisse ducem, quum illi, rupto fœdere, Quinctil. Varum opprimerent; & tunc temporis etiam, quum ista scriberet ipse, bellum sustentasse; nullâ summi imperii parte dictis fratribus vel alterius filio tributâ. Quo ipso anno, id est, M. Silano, C. Norbano Coss. Arminius dolo propinquorum periit, postquàm XII *potentiæ annos implevisset*; teste Tacito, in fine annal. II. At in deditionem venerunt illi quadriennio antè, id est, Druso Cæsare, C. Norbano Coss. Verùm ipse quoque Tacitus, annal. I, idem ducis vocabulum Ingviomero simul & Arminio adsignat, eodem in bello. *Haut minùs*, inquit, *inquies Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententiis agebat; Arminio, sinerent egredi, egressósque rursum per humida & impedita circumvenirent, svadente: atrociora Ingviomero, & læta barbaris; ut vallum ambirent; promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur, ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant.* Atque heic etiam Ingviomeri sententia prævaluit. Sed non tamquàm ducis; verùm velut suorum ordinum, id est, clientum magnæ manus, de quâ suprà memoratum, ductor. quippe auctor, haud multo antè: *Conciti*, inquit, *per hæc* Arminii hortamina *non modò Cherusci, sed conterminæ gentes: tractusque in partis Ingviomerus, Arminii patruus.* scilicet, ut validâ clientum manu Arminium sequeretur. ideóque auctor omnia istius belli gesta unius Arminii nomini adscribit; donec de Cæcinæ castris expugnandis deliberetur: ubi Ingviomeri sententia, quia atrocior, obque id ipsum popularibus lætior, in concilio evicit. nam *duces*, ut inquit auctor libro de Germaniâ, *exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agerent, admiratione præerant; auctoritate svadendi magis, quàm jubendi potestate.* Sed diserta hæc sunt auctoris verba, annal. libro II, suprà recitata: *Ingviomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugit; non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur.* Ceterò *principum* quoque vocabulo fuisse adfectos eosdem ordinum ductores, quemadmodùm

domi

domi in pace, liquet ex libro de Germaniâ. *Principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.* Heic quidpe non ipsum ducem auctor, qui unus erat in uno exercitu, sed ordinum singulorum ductores intelligit, qui plures erant numero. *Comites pro principe pugnabant;* nempe pro suo quisque comitatus principe, id est ordinis ductore. Clariùs hoc ex sequentibus ejusdem loci perspicitur verbis: *Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace & otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescunt; magnumque comitatum non nisi vi belloque tutantur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* En; quos anteà *nobileis adolescentes* adpellaverat, mox *principis* vocabulo adficit, *magnos*que iis *comitatus* adsignat. quod de ipso belli duce intelligi nequit; quidpe qui unus, & in suâ civitate dux. ordinum verò ductores nonnumquam etiam ab externis dilegebantur, primoribusque internis præferebantur, si virtute conspicui, & bello clari. Idem noster, paullò antè: *Magnaque principum æmulatio, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas, hæ vires; magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. expetuntur enim legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant.*

Sed de auctoritate officioque ducis ampliùs audiendus idem noster. Sic igitur ipse eodem libro: *Duces exemplo potiùs, quàm imperio, si promti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione præsunt. Ceterùm neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu; sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt.* Egregii ducis parteis omnes implevit, præ aliis, dictus Arminius, Cheruscorum dux: de cujus virtute multa annal. libro primo, & secundo. sed ultimum ac verum elogium in fine annal. II: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit: petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit; liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœliis ambiguus, bello non victus. septem & trigiata annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.* De principum sive ordinum ductorum officio idem auctor, in dicto libro de Germaniâ: *Expetuntur legationibus, & muneribus ornantur, & ipsâ plerumque famâ bella profligant. Cùm ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principi non adæquare. principes pro victoriâ pugnant; comites pro principe.*

Atque hactenus quidem de justis bellis, eorumque ducibus: quorum consultatio atque constitutio ad omnem pertinebat civitatem, id est, ad omnem populum, seu nationem. Latrocinia, de quibus suprà mentio facta, singulis minorum gentium principibus, id est, pagorum, vicorumque, & cognationum rectoribus, in suo cuique pago ac vico, pro libitu & arbitratu suo, instituere juventutemque ad ea educere licuit. sic enim Cæsar, belli Gallici comment. VI: *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fineis cujusque civitatis fiunt. atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causâ fieri prædicant. Atque, ubi quis ex principibus in concilio se dixit ducem fore, ut, qui sequi velint, profiteantur; consurgunt ii, qui & causam & hominem probant, suumque auxilium pollicentur: atque ab multitudine collaudantur. qui ex iis sequuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur: omniumque rerum iis posteà fides abrogatur.* Adeò scilicet honesta hujusmodi erant latrocinia, sive, uti ipsi adpellabant, juventutis exercitia, ut ii, qui ducem ad ea proficiscentem sequi abnuerent, pro proditoribus ac sceleratis, id est patriâ linguâ, *verräter und schelmen*, haberentur.

CAP. XLVII.

De militum delectu: de ætate militari; & ritu in ejus probatione observato: item de stipendiis.

BELLO decreto, duceque designato, quem deinde militum habuerint delectum prisci Germani, nunc deinceps dispiciendum est. Quum duo potissimùm fuerint in veteri Germaniâ rerumpublicarum genera, *monarchia* & *democratia*; ex his monarchiæ quia omnium versùs septemtriones remotissimæ, & ob id ipsum Romanorum monumentis parum memoratæ, quem morem & consvetudinem in deligendo milite observaverint, prorsus ignoratur. Democratiæ quia & ipsæ nullas habitârint

urbeis,

urbeis, nulla opida, nulla castella, nulla alia loca munita; subitas atque inopinatas invicem eas fecisse incursiones, maximè credibile est: unde, pro defensione, certus delectus haberi potuit nullus: sed universa simul civitas pro se quisque arma accipiebant; ducemque tumultuario agmine sequebantur. Et, si bellum aliquod, in concilio publico decretum, inferri debebat; quia id aut ulciscendarum injuriarum causâ, aut prædæ gratiâ suscipiebatur; universos, quotquot arma per ætatem ferre poterant, viritim ad expeditionem eam profectos fuisse, simile veri est: præsertim, quum & in æquali pariter omnes egerint libertate, & rei militaris studium una omnibus fuerit vita. Hucque spectat illud Cæsaris, in comment. v, de *concilio armato; quo omnes puberes armati convenire congebantur. quod initium erat belli.* In magnis tamen atque amplis civitatibus quam hac in re observaverint consvetudinem, ostendit idem Cæsar, comment. iv, in Svevorum, qui aliis auctoribus sunt proprio nomine Chatti, exemplo. *Svevorum*, inquit, *gens est longè maxima & bellicosissima Germanorum omnium. ii centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi causâ, suis ex finibus educunt. reliqui domi manent: pro se atque illis colunt. hi rursus in vicem anno pòst in armis sunt: illi domi remanent. sic neque agricultura, neque ratio atque usus belli intermittitur.* Delectus igitur in civitatibus democraticis omnino nullus fuit.

Ceterùm ætatem militarem non eamdem probabant Germani, quam olim Romani; apud quos initium militiæ dabat annus septimus decimus, finem sextus & quadragesimus: sed initium faciebat apud illos annus xx; finem vel ipsa mors, vel exsangvis tandem senectus. quod auctorum testimoniis confirmandum erit. De initio ita auctor noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit.* Probabat scilicet ex ætate. sic enim eodem libro posteà: *In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. inter eadem pecora, in eádem humo degunt: donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat.* Aetas ea fuit prima adolescentia; ante quam nudi agebant. Mela Pomponius, libro iii, capite iii: *Maximo frigore nudi agunt, antequàm puberes sint: & longissima apud eos pueritia est.* Longam fuisse eorum pueritiam, indicat & auctor noster, historiar. libro iv, de Batavis loquens: *Impuberes, sed formâ conspicui (& est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur.* Item Cæsar, belli Gallici commentar. vi: *Qui diutissimè impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Intra annum verò vigesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* Annus igitur primæ adolescentiæ videtur fuisse vigesimus ætatis, quo barba crescere plerumque incipit. Tacitus, in libro de Germaniâ: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere; nec, nisi hoste cæso, exuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Hoc nempe est, quod antè dixerat; *ætatem separare ingenuos à servis; virtutem agnoscere.* Cæsar, in dicto commentar. vi, eumdem morem in Gallorum gente refert, his verbis: *Liberos suos, nisi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palàm ad se adire non patiuntur: filiumque in puerili ætate in publico in conspectu patris assistere, turpe ducunt.* Militaris igitur ætatis initium à primâ adolescentiâ. hæc à pubertate atque barbæ eruptione; quæ plerumque à vigesimo incipit anno. Vigesimo igitur anno & feminarum conjunctioni, & armis militiæque suffecturi probabantur. Eamdem ætatem & alias observasse genteis, invenio. De Persis, Strabo libro xv: Στρατεύονται δὲ καὶ ἄρχουσιν ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἕως πεντήκοντα, πεζοί τε καὶ ἱππεῖς· id est; *Militant, & ordines ducunt à vigesimo anno ad quinquagesimum usque, pedites pariter & equites.* De Iudæorum gente legem dedit ipse rerum omnium Dominus, in libro numerorum, capite i, versu iii: *Recensebitis à nato* xx *annos & deinceps; omneis aptos ad egrediendum in militiam, in Israële.*

Modum, seu ritum, in ætatis probatione apud Germanos observatum, refert noster, prædicto loco: *Arma*, inquit, *sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameáque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc, domus pars videntur; mox reipublicæ.* Græcorum etiam quidam hunc morem in civitatibus suis observarunt, τοὺς εἰς τὰ ἀρχαῖα τὰ δημόσια ἐγγράφειν, id est, *inter viros publicè adscribere*; teste Dionysio Halicarnassense, libro ii. Idem ille mos etiam nunc in Germaniâ apud principeis, & in nobilitate durat. vocaturque res ea, patrio sermone, *eynen Weerhaftig machen*: quasi dicas, *armis aliquem aptum idoneumque facere*, sive *pronuntiare*; vel, *jus alicui portandorum armorum dare*. Priscis equidem illis temporibus, in publico totius civitatis sive nationis

concilio

concilio ea probatio fiebat: probante scilicet primùm juvenis ætatem toto concilio; dein principum, id est, pagûm rectorum, sive ordinum ductorum aliquo, vel patre, vel propinquo, frameâ scutoque eum ibidem ornante. At nunc privatim principes, atque nobiles viri, in suâ quisque aulâ, seu domicilio, convivio plerumque adjecto, eam solennitatem transigunt. Ibi adolescens, novâ veste paullo antè liberalitate domini excultus, mox in conspectu omnium convivarum in genua procumbens, gladio à domino cujus jussa puer antè exsequebatur, ornatur: equoque, si aliquanto nobilior, heroque carior fuerit & crumenâ nummis aureis vel argenteis refertâ donatur. Ante hanc diem vocantur *jungen*, sive *bueben*, & *knaben*, id est, *pueri:* mox *kärlen*, sive *männer*, id est, *viri.* quæ consvetudo ex antiquo illo priscûm Germanorum more permansit. nam & illis ante armorum gestationem dicebatur *pueritia:* postquàm arma data, *virilitas*; ut ex auctoribus modò claruit. Sed & apud illos equo fuisse donatos nobileis adolescentes, qui mox comites sive sectatores principis erant futuri, auctor est Tacitus, eodem libro, his verbis: *Magnum comitatum non nisi vi belloque tuentur. exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam.* Initium igitur ætatis militaris hujusmodi fuit apud priscos nostros Germanos. Finis certus, uti apud Romanos, nullus erat præscriptus. sed *canebant,* ut inquit noster eodem libro, *insignes, & hostibus simul suisque monstrati; donec exsangvis senectus tam duræ virtuti impares faceret.* tunc demum rem familiarem domi agrosque curabant. *Fortissimus quisque,* inquit idem, *ac bellicosissimus, nihil agens, delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent.*

Ceterùm ad stipendia quod attinet; quum duo potissimùm fuerint, ut antè dictum, rerumpublicarum genera, monarchia atque democratia: harum nullam stipendia militibus suis solvisse maximè credibile est. etenim quum in monarchiis *unus imperitaret, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi*; subjecti vel inviti ad militiam cogebantur. in democratiis verò vel ingens illud libertatis & summi inter eos boni studium, vel flagrantissimus bellorum amor, pro se quemque arma militiamque sine stipendio suscipere incitabant. Unde etiam ducum principumque comitibus, seu stipatoribus, quos ex nobilitate fuisse proximo capite ostendam, unæ *epulæ,* ut inquit ibidem noster, *&, quamquàm incomti, largi tamen apparatus* apud eos, quos sectabantur, *pro stipendio* cedebant. qui mos etiamnunc Germaniæ principibus observatur. Reliquis olim communis prædæ divisio præmium periculorum laborumque erat. *pigrum* quidpe omnibus pariter *& iners videbatur, sudore acquirere, quod possent sangvine parare.* Proinde etiam Romanis auctoribus Germanorum exercitus non *militum* nomine, sed *plebs* & *vulgus* plerumque adpellatur. Tacitus, annal. I: *Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruêre. vulgus trucidatum est; donec ira & dies permansit.* Et annal. II: *Plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanum repentè incursant.* Am. Marcellinus, lib. XVI: *Cùm placuisset per Decempagos Alemannam aggredi plebem, densatis agminibus tendebat illuc solito alacrior miles.* & posteà, eodem libro: *Confestim Vadomarii plebs agminibus bella cientium barbarorum sese conjunxit.* paullo pòst: *Subitò Alemannorum peditum fremitus, indignatione mixtus, auditus est, unanimi conspiratione vociferantium; Relictis equis secum oportere versari regales; ne, si quid contigisset adversum, desertâ miserabili plebe, facilem discedendi copiam reperirent.* lib. XXVII: *Iovinus inopinus majorem barbarorum plebem, antequàm armaretur, temporis brevi puncto præventam, ad internecionem exstinxit.* lib. XXXI, de Gothis: *Fritigernus exclamavit; Graviore pugnandum exitio, ni ipse ad leniendum vulgus sineretur exire cum sociis; quod, arbitratum humanitatis specie ductores suos occisos, in tumultum exarsit.* & posteà: *Legiones, ab Armeniâ ductas, oppofuêre vesanum adhuc spirantibus barbaris, opere quidem Martio sæpè rectè compertas, sed impares plebi immensæ.* & iterum: *Atque, ut mos est, ululante barbarâ plebe ferum & triste, Romani duces aciem struxêre.* Quin etiam & ipsi ordinum ductores, etsi ab exteris civitatibus, ob eximiam suæ juxtà & comitum suorum virtutis famam *nomenque, legationibus ad profligandæ bella expeterentur*; tamen non stipendiis, sed *muneribus* tantùm *ornabantur.* de cetero *mos erat, ultro ac viritim* his quoque *conferre principibus vel armentorum, vel frugum aliquid, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subveniebat.* nec aliud comitibus eorum, in exteris oris bellantibus, stipendium, quàm domi; nimirum *epulæ, & largi apparatus,* apud principem suum: & si qua fortè *munificentia per bella & raptus:* teste Tacito, in libro de Germaniâ.

Porrò sacramentis nullis adigebantur, antequàm in prœlium descenderent. itaque de his infrà agetur.

Cap. XLVIII.

De ducis, reliquorumque principum, sive ordinum ductorum comitatu; qui quasi corporis præsidium in bello. item de nobilium propugnatoribus.

De ducis principumque Comitibus, qui veluti corporis *præsidium in bello*, *in pace* verò *decus* fuerunt, pauca quædam superioribus capitibus dicta sunt. reliqua in hunc locum rejeci. De his igitur ita noster, in libro de Germaniâ: *Arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant. hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos. ante hoc domus pars videntur; mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis assignant. Ceteris robustioribus ac jam pridem probatis aggregantur. nec rubor, inter comites aspici.* Nempe si quis esset insigni præ aliis nobilitate & bonæ spei indole conspicuus adolescentulus, postquàm, pueritiæ fineis egressus, arma in publico concilio ex totius civitatis probatione accepisset, principis quoque dignationem, id est, titulum, sive adpellationem, in eodem mox concilio totius civitatis decreto accipiebat. Munus tamen principis, id est, ordinum ductoris, non nisi virtutis experimentis merebatur. nempe, quum dignum *virtus agnosceret*; ut ait noster. Interim ceteris comitibus *robustioribus* id est, ætate provectioribus, ac *jam pridem* ad armorum gestationem *probatis aggregabantur*; ducemque, vel principem unà sectabantur. *nec rubor* erat, quamvis principes jam adpellarentur, *inter comiteis adspici*; quia inter meliores, id est, bello virtuteque probatos versabantur. Pergit auctor: *Gradus quin etiam & ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur.* Dux scilicet vel princeps, prout quemque comitum bellicâ virtute præstare videret, alium alii præferebat. *Magnaque* erat *& comitum æmulatio*, per virtutem, *quibus primus apud principem suum locus: & principum, cui plurimi & acerrimi comites. hæc dignitas* principi, *hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. nec solùm in suâ gente cuique* principum, *sed apud finitimas quoque civitates id nomen*, ea fama, *ea gloria* erat, *si numero ac virtute comitatus emineret. expetebantur enim*, cum suo quisque comitatu, legationibus ab aliis civitatibus, quibus bellum aliquod exortum, *& muneribus ornabantur: & ipsâ plerumque famâ*, ex numero ac virtute comitum partâ, *bella profligabant. Cùm ventum in aciem; turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Iam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum erat. Principes pro victoriâ pugnabant; comites pro principe. Si civitas, in quâ orti erant, longâ pace & otio torperet; plerique nobilium adolescentium*, qui, principis dignatione acceptâ, ordines ducere inchoaverant, *petebant ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerebant. quia & ingrata genti quies, & faciliùs inter ancipitia clarescebant: magnumque comitatum non nisi vi belloque tuerentur. nam epulæ, &, quamquàm incomti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedebant. materia munificentiæ, per bella & raptus.* Tales igitur apud priscos Germanos ducum, principumque in bello fuêre comites. Eorumdem descriptio legitur apud Marcellinum lib. xvi: ubi de Chonodomario Alemannorum rege, qui apud Gallicam Rheni ripam unà cum comitibus suis in deditionem Romanis vênit, sic loquitur: *Quibus visis, compulsus ad ultimos metus, ultro se dedit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus; tradidêre se vinciendos.* Tacitus *magnum* tradit fuisse principibus *comitatum*. idem indicat Marcellinus, *ducentos comiteis* cum uno Chonodomario in deditionem venisse adfirmans. paullo autem antè, de eodem rege, iisdemque comitibus; *Lapsus*, inquit, *per funerum strues, cum satellitibus paucis.* Comiteis adpellat iterum libro xxi: *Finitis epulis, Vadomarium, fortiter apprehensum, rectori militum, arctè custodiendum apud signa, commisit, textu lecto jussorum; comitibus ejus ad sua redire compulsis; super quibus nihil fuerat imperatum.* Satelliteis rursus, libro xxix: ubi de Macriano, Alemannorum rege, ab Valentiniano imperatore per insidias petito: *Ignium enim crepitu, dissonisque clamoribus satellites exciti, idque, quod acciderat, suspicati, carpento veloci impositum regem angusto aditu circumfractis collibus abdiderunt.* & libro xxxi; de Alavini & Fritigerni, Gothorum regum, comitibus: *Lupicinus satellites omnes, qui pro prætorio, honoris & tutelæ causâ, duces præstolabantur, occîdit.* Sed longè ante & Marcellinum & Tacitum, meminit hujusmodi comitum Cæsar, belli Gallici commentario vi; de Ambiorige, Eburonum Germanorum cis Rhenum rege, ita loquens; *Sed hoc quoque factum est, quod,*

ædificio

ædificio circumdato silvâ, comites familiaresque ejus angusto in loco equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. At non Germanorum tantùm hanc fuisse comitatum militarem alendi morem, sed omnium pariter Celtarum, testantur auctores. De Gallis idem Polybius, libro II: Περὶ δὲ τὰς ἑταιρείας μεγίστην σπουδὴν ἐποιοῦντο, διὰ τὸ καὶ φοβερώτατον καὶ δυνατώτατον εἶναι παρ' αὐτοῖς τοῦτον, ὃς ἂν πλείστους ἔχειν δοκῇ τοὺς θεραπεύοντας καὶ συμπεριφερομένους αὐτῷ· id est: *Amicitiis sodalitatibusque colendis præcipuè studebant. is namque apud illos plurimùm timetur, & potentissimus existimatur, quem plurimi colunt, ex nutu illius ac voluntate pendentes.* De iisdem Cæsar, belli Gallici commentario III: *Aliâ ex parte opidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum* DC *devotis, quos illi soldurios adpellant; (quorum hæc est conditio, ut omnibus in vitâ commodis unà cùm his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint; si quid iis per vim accidat; aut eumdem casum unà ferant, aut sibi mortem consciscant. neque adhuc hominum memoriâ repertus est quisquam, qui, eo interfecto, cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret.) cum his Adcantuannus eruptionem facere conatus est.* Satis *magnus* hic fuit Adcantuanni *comitatus*, sexcentorum numero. De Hispanis, Valerius Maximus, libro II, capite III: *Celtiberi nefas esse ducebant, prælio superesse, quum is occidisset, pro cujus salute spiritum devoverant. Laudanda animi præstantia, quòd fidem amicitiæ constanter præstandam arbitrantur.* Plutarchus, in Sertorio: Ἔθους δ' ὄντος Ἰβηρικοῦ, τοὺς περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους συναποθνήσκειν αὐτῷ πεσόντι, καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων κατάσπεισιν ὀνομαζόντων, τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὀλίγοι τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἑταίρων, Σερτωρίῳ δὲ πολλαὶ μυριάδες ἀνθρώπων κατεσπεικότων ἑαυτοὺς ἠκολούθουν. id est: *Quum autem mos esset Hispanis, uti cohors prætoria unà cum occidente principe mortem obiret; quam rem illius regionis barbari vocabant devotionem: ceteros quidem duceis pauci stipatores & amici, Sertorium verò multa millia mortalium, qui se ei devoverant, sequebantur.*

Ceterò hanc COMITATUS dignitatem, proximam fuisse à principum fastigio, omnibusque aliis bellicis muniis ac dignitatibus superiorem, ex eo conjicere datur, quòd posterioribus temporibus, quum Germaniæ gentes Latini sermonis usum adsumerent, eodem vocabulo, quo antè Romani usi fuerunt, eam & ipsi adfecerunt: quæ PRINCIPATUS dignitati nunc etiam est proxima. PRINCIPIS verò vocabulum Germanicum, quod variantibus dialectis est FÜRST, FÖRST, FORST, item DUCIS nomen, quod est HERZOG, HERTOG, & HERTUG, quia antiqua sunt, ut cap. XLVI ostensum, vetustissimis nostris majoribus usitata; COMITIS quoque adpellationem, quæ est Germanicè GRAVE, & GREVE, haud novam nec nuper repertam existimo: nihilque aliud significare, quàm *comitem*, sive *sectatorem*. munusque comitum Germanicorum illius ævi idem fuisse judico, quod in bello hodiè est eorum, qui, ducum tribunorumque militum, sive chiliarchorum sectatores, patrio sermone dicuntur *aufvvarter*: à verbo *aufvvarten*, quod est *intendere*, & *præstò esse*: nisi antiquis illis major apud suos principeis vel belli duceis fuit honos. nostri nunc haud perinde ex virtute omnes leguntur. Atque hæc vera est ac genuina dictarum in Germaniâ trium dignitatum origo; nempe è re militari: cujus, ut maximum majoribus nostris studium, sic summa fuit honoratio. eaque una est ratio, cur hodiéque DUCIS dignitas in Germaniâ superior sit ordine PRINCIPUM; quum è diverso aliis in gentibus Europæ principalis dignitas superet ducalem. Ceterùm Romani olim, ut multa alia à Germanis mutuati, sic hos quoque militiæ titulos in suam disciplinam adsumserunt, præfectos provinciarum *ducum comitum*que adficientes vocabulis; ut è Notitiâ imperii, & Ammiano Marcellino, aliisque ejus ævi scriptoribus cognoscere est. Tradit Marcellinus, libro XV, *Francorum multitudinem in palatio* Constantii imperatoris *floruisse*. ab his, & aliis Germaniæ populis, in exercitu Romanorum aulâque agentibus, multa Romanos in disciplinam suam adscivisse, patet primùm ex principis super scutum elevatione, de quâ cap. XLVI actum; tum ex Vegetii disertissimo testimonio, quod tale est libro I, cap. XX: *Locus exigit, ut, quo armorum genere vel instruendi vel muniendi sint tirones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consvetudo deleta est. nam licet exemplo Gotthorum, & Alanorum, Hunnorumque equitum arma profecerint; pedites tamen constat esse nudatos.* Proinde falluntur, qui dictos DUCATUS, COMITATUS, PALATINATUSque titulos è Romanorum demum imperatorum aulâ in Germaniam accitos tradunt: nam ne in Romanorum quidem historiis eos reperias, antequàm Germani in eorum palatio versari muniaque obire cœperunt. Sed de *Palatinatus* vocabulo atque dignitate dissertationem abstrusiorem infrà, lib. III, cap. XXXVI, in Burgundionum explicatione fusiùs exsequemur. nunc ad institutum regredimur.

Cæsar, belli Gall. commentario VI, de equestri apud Gallos ordine, id est, de nobilibus

 loquens;

loquens; *Eorum*, inquit, *ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circùm se ambactos clienteisque habet. hanc unam gratiam potentiamque noverunt.* De ejusdem conditionis hominibus loquutus est paullo antè, his verbis: *Plebs penè servorum habetur loco: quæ per se nihil audet, & nulli adhibetur consilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuriâ potentiorum premuntur; sese in servitutem dicant nobilibus. in hos eadem omnia sunt jura, quæ dominis in servos.* Et commentario I: *Orgetorix, Helvetiorum nobilissimus atque ditissimus, ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coëgit; & omneis clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eòdem conduxit. per eos, ne causam diceret, se eripuit.* De his nobilium clientibus, sive *ambactis* plura mihi dicta sunt cap. VIII, & XLI. Ministerium eorum maximè indicat Diodorus, libro V, de Germanis simul atque Gallis ita loquens: Ἐπάγονται δὲ καὶ θεράποντας ἐλευθέρους, ἐκ τῶν πενήτων καταλέγοντες, οἷς ἡνιόχοις καὶ παρασπισταῖς χρῶνται κατὰ τὰς μάχας. id est: *Ducunt & ministros secum ingenuæ conditionis, ex pauperum atque inopum numero delectos; quibus rhedariorum propugnatorumque loco utuntur.* Quibus verbis nihil aliud Diodorum, quàm *ambactos* illos atque *clienteis* Cæsaris designare, suprà, dictis capitibus, ostensum est. *Ambacti* igitur nihil aliud, quàm ministri, seu famuli, qui nobilibus præstò erant in prœliis, eos *defendebant* & *tuebantur*; ut de comitibus adfirmantem suprà audivimus Tacitum. *Ambactorum* tamen longè inferior fuit conditio, quàm *Graviorum*: hi quidpe ex nobilitate lecti, duceis sectabantur & principeis tantùm: illi ex infimâ burgariorum plebe addicti, nobiliores paullo viros. Discrimen utrorumque egregiè ac graphicè indicat Posidonius, apud Athenæum, lib. IV, cap. XIII: Ὅταν δὲ πλείονες συνδειπνῶσιν, κάθηνται μὲν ἐν κύκλῳ, μέσος δὲ ὁ κράτιστος, ὡς ἂν κορυφαῖος χοροῦ, διαφέρων τῶν ἄλλων, ἢ κατὰ πολεμικὴν εὐχέρειαν, ἢ κατὰ γένος, ἢ κατὰ πλοῦτον. ὁ δὲ ὑποδεχόμενος παρ' αὐτόν. ἐφεξῆς δ' ἑκατέρωθε κατ' ἀξίαν, ἧς ἔχουσιν ὑπεροχῆς. καὶ οἱ μὲν τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες ἐκ τοῦ ὀπίσω παρεστᾶσιν. οἱ δὲ δορυφόροι κατὰ τὴν ἀντικρὺ καθήμενοι κύκλῳ, καθάπερ οἱ δεσπόται, συνευωχοῦνται. id est: *Convivæ plures si conveniant, in orbem quidem considunt, in medio verò præstantissimi est sedes, ceu totius cœtus principis; ejus nimirum, qui ceteros vel bellicâ virtute ac dexteritate, vel nobilitate generis anteit, vel opibus. huic proximè adsidet dominus convivii: & utrimque deinceps pro splendore dignitatis, quâ excellunt. his à tergo adstant clypeati: hastati verò ex adverso, in orbem, quemadmodùm domini, sedentes, unà cum iis cibum capiunt.* Modum hunc ritumque considendi in orbem, suprà, cap. XVII, exposui. ex quo discrimen dictorum *graviorum ambactorumque* clarè ac perspicuè dignoscere licet. *ambacti* quidpe heic, οἱ τοὺς θυρεοὺς ὁπλοφοροῦντες, quos Diodorus παρασπιστὰς vocat: *comites* verò, sive *soldurii*, seu *gravii*, οἱ δορυφόροι. hi adsidebant; illi stabant: hi unà cum dominis cibum capiebant; illi ministrabant dominis; ut cap. XVII dictum.

CAP. XLIX.

De signis militaribus, ac tubis.

ROMANI, antiquissimis temporibus, quibus usi sint in bello signis militaribus, indicat Plinius, libro X, capite IV: *Romanis aquilam legionibus C. Marius, in secundo consulatu suo, propriè dicavit. Erat & anteà prima, cum quatuor aliis. lupi, minotauri, equi, aprique, singulos ordines anteibant.* Hæc animalium signa Romanos ab ultimâ usque habuisse vetustate, ex eo liquet, quòd & aliæ nationes, & prisca Germanorum gens ferarum effigiebus pro bellicis signis usa est. De Persis Xenophon, expeditionis Cyri libro I: Τὸ βασίλειον σημεῖον ὁρᾶν ἔφασαν, ἀετόν τινα χρυσοῦν ἐπὶ πέλτης, ἐπὶ ξύλου ἀνατεταμένον. hoc est: *Regium se signum videre ajebant, aquilam auream in peltâ, ligno in sublime erectam.* Et pædiæ Cyri libro VII: Ἦν δὲ αὐτῷ τὸ σημεῖον ἀετὸς χρυσοῦς ἐπὶ δόρατος μακροῦ ἀνατεταμένος. καὶ νῦν δὲ ἔτι τοῦτο σημεῖον τῷ Περσῶν βασιλεῖ διαμένει. id est: *Erat ei signum, aquila aurea, longæ hastæ imposita. quod insigne etiamnum Persarum regi manet.* Aegyptii, quum omnem antiquitatem sibi unis attribuerent, ut suprà passim patuit, hujus quoque rei inventum suæ terræ adfinxerunt. Diodorus libro I: Τὸ παλαιὸν οἱ κατ' Αἴγυπτον, διὰ τὴν ἀταξίαν τὴν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πολλαῖς μάχαις ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων ἡττηθέντες, ἐπινοῆσαι σύνθημα φορεῖν ἐπὶ τῶν ταγμάτων. φασὶν οὖν κατασκευάσαντας εἰκόνας τῶν ζώων, ὧν νῦν τιμῶσι, καὶ πήξαντας ἐπὶ σαυνίων, φορεῖν τοὺς ἡγεμόνας, καὶ διὰ τούτου τοῦ τρόπου γνωρίζειν ἕκαστον, ἧς εἴη τάξεως. hoc est: *Aegyptii veteres, quum, propter ordinis in exercitu confusionem, à finitimis sæpè pugnâ superarentur, signa ordinibus præferenda excogitarunt. Animalium igitur, quæ nunc venerantur, formasse dicuntur imagines, quas hastis impositas duces gestarent: ut hoc pacto, cujus quisque ordinis esset, certò dignosceret.* Eâdem de re ita Plutarchus, in libo de Iside: Οἱ μὲν Ὅσιριν ἐν τῇ μεγάλῃ στρατιᾷ φασὶν εἰς

μέρη

μέρη πολλὰ διανείμαντα τὴν δύναμιν (λόχους καὶ τάξεις Ἕλληνες καλοῦσιν) ἐπίσημα δοῦναι, καὶ ζωόμορφα πᾶσιν, ὧν ἑκάστῳ γένει τῶν συννεμηθέντων ἱερὸν γενέσθαι, καὶ τίμιον. id est: *Quidam Osirin ajunt magnum exercitum suum in certas cohorteis atque centurias divisisse, ac singulis signa tradidisse, in animalium species effigiata: singulosque populos ac nationes id, quod sibi obtigerat, honore ac sacro cultu dignatas esse.* Hæc illi, ut pleraque alia, de Aegypto suâ fabulati sunt. ex quibus tamen antiquitas signorum militarium haud obscurè perspicitur. Ante terrarum inundationem originem an habuerint, equidem dubito. ab inundatione statim ante gentium dispersionem exstitisse, certum est. hinc quippe diversæ gentes in suam quæque terram usum eorum detulerunt. Germanos nostros habuisse, testatur Tacitus in libro de Germaniâ: *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Militaria heic intelligi signa, quæ ad noscendos ordineis militibus præferebantur, satis apertè patet ex historiar. lib. IV; ubi Civilis Batavus, cœptâ rebellione, hiberna legionum Romanarum in Rheni ripâ obsidet. *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversam ripam agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prælium mos est, juxtà belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos.* Hoc loco certè signis Romanis componuntur Germanorum imagines ferarum; ceu & ipsæ pro signis bellicis in prœlia delatæ. Quarum fuerint ferarum imagines, neque heic neque alibi declarat auctor noster, nec alius quisquam. omnis generis fuisse, ut lupi, apri, ursi, tauri, equi, & aliorum animalium, quemadmodùm apud Romanos & Aegyptios, maximè credibile est. & avium quin etiam effigies habuisse, quemadmodùm in galeis suprà docui, omnino ego existimo. Signa autem hæc militaria in silvis ac lucis recondita extra bellum habebant; primùm, quia *lucos ac nemora diis consecrabant*, ut suprà ostensum: tum, quia signa ista non minùs, quàm deorum simulacra alibi, sancta sacraque ducebant. quod & ipsum ex ultimâ eos traxisse antiquitate, ex aliarum gentium consimilibus exemplis colligo. De Romanis, Dionysius Halicarnassensis, libro VI: Τιμιώτατα γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα τὰ σημεῖα ἐπὶ στρατείας, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζονται. hoc est: *Nihil quidpe in Romanâ militiâ signis habetur venerabilius: nec minùs sacra ducuntur, quàm deorum simulacra.* Unde etiam ἱερὰ σημεῖα, *sacra signa* vocantur apud eumdem auctorem libro X, & XI. quæ & ipsi, quemadmodùm in sacris lucis Germani, in sacris recondebant templis Romani; teste eodem auctore, dicto libro X. Sic de Luizicorum, Sarmaticæ sive Slavicæ gentis, templis Ditmarus in chron. libro VI: *Vexilla quoque eorum, nisi ad expeditionis necessaria, & tunc per pedites, hinc nullâtenus moventur.* Sed & Græcorum antiquissimos in rebus sacratis habuisse signa militaria, mox infrà ex Platonis manifestum reddetur monimentis. Ceterò ferarum istas apud Germanos sive imagines sive effigies seu formas non in tabulâ, aut velo aliquo pictas fuisse, sed ex solido ligno, vel, si mavis, è ferro, pro captu gentis barbaræ ac simplicis, expressas, omnino credibile est; quemadmodùm Persarum quoque fuêre aquilæ ex solido auro; & Romanorum ex auro, vel argento. Dio, lib. XL, ita tradit de Romanis: Καὶ τὸν ἀετὸν εἷς ἀνὴρ ἐπὶ δόρατος μακροῦ, ἐς ὀξὺ τὸ στύρακα ἀπηγμένου, ὥστε καὶ ἐς τὸ δάπεδον καταπήγνυσθαι, φέρει. id est: *Aquilam hastæ prælongæ impositam unus quidam vir portat: cujus hastæ pars infima cuspidata est, ut in solum defigi possit.* Idem Persas fecisse, iisdem penè verbis testatur Xenophon, loco suprà dicto. Idem & Germanos observasse, necessum est, si conspici signa à militibus debuerunt. Et in sublime fuisse elata, satis perspicitur ex eo, quòd Germanorum acie in ulteriore ripâ constitutâ, imagines ferarum in citeriore ripâ à Romanis obsessis conspecta fuerunt. Atque hæc antiquissima fuêre signa militaria, cùm aliis gentibus, tùm & Germanis nostris.

Ceterùm & alia quædam, præter jam dictas ferarum effigies, innuere signa credo auctorem nostrum in libro de Germaniâ, dum ita distingvit; *Effigies, & signa quædam, detracta lucis, in prælium ferunt.* Quòd si rectè conjicio, haud alia ista fuêre signa, quàm vexilla illa magna, quibus etiamnum utimur in bello. Et hoc apertè ostendit Marcellinus, libro XXXI, de Thervingis, Germanicâ natione, in Thraciam sub Valentis principatu inrumpentibus, hæc proferens; *Vexillis de more sublatis.* scilicet de more gentis. Vexillis equidem & Romanos fuisse usos, passim tradunt auctores: sed iis parvis. Dio tamen, libro prædicto, in exercitu Crassi, qui tunc à Parthis cæsus, refert σημεῖα μεγάλα, τοῖς ἱστίοις ἐοικότα, id est, *signa magna, velorum nauticorum similia.* quorum unum quum, vi vehementioris venti inversum, à ponte in flumen Euphratem raperetur; Crassus reliqua præscindere jussit, ὅπως βραχύτερα ἐκ τούτου, καὶ βεβαιότερα φέρειν εἴη. hoc est; *uti hoc modo breviora, & adferendum habiliora forent.* Vetustissimum esse hunc vexillorum morem, non

Crassi demum ævo apud Romanos, nec Taciti tempestate apud Germanos repertum, patet ex Platonis libro XII de legibus: Χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη, καὶ ἄλλοθι, καὶ ἐν ὑφῇ· βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. quæ verba Cicero, de legibus lib. II, sic interpretatur: *Color autem albus præcipuè decorus deo est, tùm in ceteris, tùm maximè in textili. tincta verò absint; nisi in bellicis insignibus.* Unde etiam perspicitur, uti nunc, sic vetustissimis temporibus versicoloria fuisse insignia militaria. Ceterùm signa heic bellica excepit Plato, quia & ipsa in rebus sacratis ducebantur; ut suprà dixi. Atque hactenus de signis & ferarum imaginibus, quæ in prœlia euntibus præferebantur.

Nunc de TUBIS, quibus profectionis & pugnæ signum dabatur; milesque ad prœliandum excitabatur. Diodorus, dicto lib. V, de Germanis juxtà & Gallis: Σάλπιγγας δ' ἔχουσιν ἰδιοφυεῖς καὶ βαρβαρικάς. ἐμφυσῶσι γὰρ ταύταις, καὶ προσβάλλουσιν ἦχον τραχὺν καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. hoc est: *Tubis utuntur, peculiari suo more, barbaricis. his enim inflatis, horridum bellicoque terrori convenientem sonum edunt.* Hinc Lucanus, libro I:

Vangiones Batavique truces, quos ære recurvo
Stridentes acuêre tubæ.

Martialis, epigram. lib. VII, de Odrysarum gente Thraciâ:

Quatenus Odrysios jam pax Romana triones
Temperat, & tetricæ conticuêre tubæ.

Quamquàm Lucanus magis poëticè, quàm propriè tubæ descripsisse formam videtur. Vegetius, lib. III, cap. V: *Tuba, quæ directa est, appellatur: buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.* Et de buccinâ Ovidius, μεταμορφ. lib. I:

Cava buccina sumitur illi
Tortilis, in latum quæ turbine crescit ab imo.

Idem de tubâ, eodem libro anteà;

Nondum præcipites cingebant opida fossæ:
Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galeæ, non ensis erat.

Rectè autem interpreteis σάλπιγγα vertere in tubam, non verò in buccinam, liquet ex Dionysii Halicarn. lib. VIII: Συνετέτακτο δὲ καὶ τούτοις δύο λόχοι βυκανιστῶν καὶ σαλπιγκτῶν. hoc est; *His duæ attributæ erant centuriæ, buccinatorum, & tubicinum.* Poëticâ licentiâ usum Lucanum, impropriéque loquutum de tubâ, patet ex eo, quòd hac ipsâ, veluti proprio ac peculiari quodam insigni, Vangiones Batavosque à reliquis Galliæ nationibus, Cæsarem contra Pompejum sequutis, discernere voluit: quum tamen omneis pariter Gallos tubis usos, ex Diodoro satis manifestum fiat. Sed Vangiones atque Batavi Germanicæ fuêre nationes, Rhenum olim, ut suo ostendetur loco, transgressæ. De Cimbrorum in Italiâ clade ita scribit Plutarchus, in Mario: Τὰ μὲν οὖν χρήματα διήρπασαν οἱ Μαρίου στρατιῶται· τὰ δὲ λάφυρα, καὶ τὰς σημαίας, καὶ τὰς σάλπιγγας εἰς τὸ Κάτλου στρατόπεδον ἀνενεχθῆναι λέγουσιν. id est: *Prædam diripuêre Marii milites. spolia, signa militaria, & tubas in castra Catuli ajunt fuisse relata.* Marcellinus, de dictis Thervingis: *Vexillis de more sublatis, auditisque triste sonantibus classicis, jam turbæ prædatoriæ concursabant.* quod rectè convenit illi Diodori, προσβάλλουσιν ἦχον τραχὺν, καὶ πολεμικῆς ταραχῆς οἰκεῖον. Idem Marcellinus, eodem libro posteà, aliam pugnam, Romanos inter Gothosque in eâdem Thraciâ commissam, describens; *Signo*, inquit, *ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato.* Tale quid habuerint Gothi, ceterique olim Germani, an verò impropriè heic adpellavit pro quovis instrumento bellico, quo signum pugnæ datur, quia apud Romanos lituo id fiebat, haud facilè dixerim. sic quidpe, eodem libro posteà, *buccinam* quoque tribuit eisdem Gothis, Adrianopolim oppugnantibus. *Buccinis*, inquit, *optimatum monitu occinentibus, instauratum est prælium.* De his igitur, ut incertum, in medio judicium relinquo. de tubis ex suprà dictis satis constat.

CAP. L.

De metatione castrorum; de tempore pugnæ, & aciei structurâ.

ORDO rerum poscere videtur, uti nunc mos atque consvetudo metandi castra, priscis Germanis observata, indicetur. Auctor noster, licet haud raras eorum memoret in annalium historiarumque libris pugnas, tamen nullam castrorum facit mentionem; nisi annalium secundo; ubi Maroboduum, Marcomannorum regem, post prœlium cum Arminio commissum, *castra in colles subduxisse* narrat. item in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ sinum* (qui Codânus Melæ Plinioque dicitur) *proximi*

ocea-

oceano Cimbri tenent: parva nunc civitas, ſed gloriâ ingens: veteriſque famæ latè veſtigia manent, utrâque ripâ caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Atque heic equidem caſtra quædam vallo foſsâque cincta intelligi poterant; quorum veſtigia ad uſque Taciti ævum duraverint, ad Atheſin Italiæ amnem; apud quem à C. Mario Cimbrorum exercitus deletus. verùm impedire hanc ſententiam ſuo interventu videtur Plutarchus in Mario; qui fuſis Cimbris, τοὺς δὲ φεύγοντας, inquit, ὤσαντες πρὸς τὸ χαράκωμα, τραγικωτάτοις ἐνετύγχανον πάθεσιν· αἱ γὰρ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι τοὺς φεύγοντας ἔκτεινον. hoc eſt: *Quum effuſos ad caſtra ſubmoviſſent, inciderunt in horrendiſſima ſpectacula. feminæ namque pullatæ, in plauſtris conſiſtentes, interficiebant fugienteis.* & quæ illic ſequuntur. Morem quidpe fuiſſe priſcis Germanis, aciem inſtructam, ad prœliumque paratam, curruum multitudine à tergo claudere, feminasque ac liberos in iis locare, mox infrà oſtendam. quod & apud Plutarchum de Cimbrorum caſtris poſſit intelligi. Neque enim ipſe στρατόπεδον ea adpellat, quemadmodùm in eâdem hiſtoriâ ſæpè Romanorum caſtra; ſed χαράκωμα tantùm: quæ vox nihil aliud heic ſignificat, quàm loci munitionem; quæ plauſtris quoque fieri poterat. Sed clarè ac diſertè hoc tradit Oroſius, libro quinto, capite vigeſimo ſexto, de eâdem Cimbrorum pugnâ loquens: *Mulieres, plauſtris in modum caſtrorum circumſtructis, ipſæ deſuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos.* Vallum tamen ſatis diſertè innuit Tacitus. ac fortè non ad Atheſin in Italiâ, ſed in Galliâ ad Rhodanum. Quidquid id, & ubicumque fuerit, fortè ex Gallorum more atque inſtituto ſumtum; Germanos plauſtris ſua antiquitus compoſuiſſe caſtra, planè claréque docet locupletiſſimus ejus ævi teſtis Marcellinus, libro XXXI. ubi de Gothorum in Thraciâ circummunitione loquens, *Richomeres*, inquit, *Profuturo ſociatur & Trajano, tendentibus prope opidum Salices. unde haud longo ſpatio ſeparatum vulgus ineſtimabile barbarorum, ad orbis rotundi figuram, multitudine digeſtâ plauſtrorum, tamquàm intramuranis cohibita ſpatiis, otio fruebatur, & ubertate prædarum.* Compluréiſque intra has munitiones Gothi egerunt dies: nec aliud vallum, quamvis hoſte prope adſiſtente, aliamve foſſam ſibi ſtruxerunt: eodémque, poſt pugnam graviſſimam, ſeſe receperunt. conſimiliterque anno pòſt, quum Valens imperator ipſe prœlio cum iis congreſſurus, versùs eorum caſtra contenderet; *Decurſis*, inquit Marcellinus, *viarum ſpatiis confragoſis, cùm in medium torridus procederet dies, octavo tandem* [miliario] *hoſtium carpenta cernuntur; quæ ad ſpeciem rotunditatis detornata, digeſtaque, exploratorum relatione affirmabantur.* Pugnâ hinc commiſsâ, imperator cum exercitu cæſus eſt. Poſtridiè ad Adrianopolim expugnandam Germani pergunt. is conatus quum irritus foret, *Reverſi*, ut inquit Marcellinus, *ad vallum dimenſum tereti figurâ plauſtrorùm.* Ex hoc igitur Gothorum exemplo, conſimile & illud Cimbrorum fuiſſe χαράκωμα, ſive *vallum*, maximè credibile eſt. Vegetius, libro tertio, capite decimo: *Omnes barbari carris ſuis in orbem connexis, ad ſimilitudinem caſtrorum, ſecuras à ſupervenientibus exigunt nocteis.* Germani eâdem vallatione hodiéque nonnumquàm utentes, patrio vocabulo adpellant Wagenburg, id eſt, *plauſtrorum munitionem.* nam *burg* nihil aliud antiquâ Germanorum lingvâ notare, quàm *munitionem*, ſive *ſeptionem*, ſuprà, cap. XIII, oſtenſum eſt. Non Germanorum proprium hunc fuiſſe morem, ſed aliis quoque Celtis, maximè verò Gallis communem, ex Cæſaris patet commentariis. Belli civilis comment. I: *Venerant eò ſagittarii ex Rutenis; equites ex Galliâ cum multis carris, magnisque impedimentis; ut fert Gallica conſvetudo.* quæ in nullum alium cedebat uſum, quàm ad caſtra munienda. belli Gallici commentar. I, de Helvetiorum caſtris: *Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum eſt; propterea quòd pro vallo carros objecerant, & è loco ſuperiore in noſtros venienteis tela conjiciebant, & nonnulli inter carros rotasque mataras ac tragulas ſubjiciebant, noſtrosque vulnerabant.* In eamdem igitur mentem & illud intelligendum eſt, commentario IV, de pugnâ cum Tencteris Uſipetibusque Germanis, nuper Rhenum transgreſſis, commiſsâ: *Milites noſtri, priſtini diei perfidiâ incitati, in caſtra irrumpunt. quorum qui celeriter arma capere potuerunt, pauliſper noſtris reſtiterunt, atque inter carros impedimentaque prœlium commiſerunt.* Atque hæc ferè ſunt, quæ de caſtrorum metatione ex veterum monimentis producere licuit.

De tempore pugnæ, item de aciei ſtructione nunc deinceps dicendum. Auctor noſter, libro de Germaniâ: *Coëunt, niſi quid fortuitum & ſubitum inciderit, certis diebus; cùm aut inchoatur luna, aut impletur. nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum initium credunt.* Maximè prœliis committendis. hinc Cæſar, belli Gall. comment. I: *Quum ex captivis quæreret Cæſar, quamobrem Arioviſtus prœlio non decertaret; hanc reperiebat cauſam: Quòd apud Germanos ea conſvetudo eſſet, ut matres familiâs eorum ſortibus & vaticinationibus declararent;*

utrùm prœlium committi ex usu esset, nec ne. eas ita dicere; *Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prœlio contendissent.* Videlicet, quia tunc luna erat decrescens; teste Frontino, stratagem. lib. II, cap. I. nam initio plenilunii fas etiam fuisse prœlio decernere, docemur à Tacito. Quòd si igitur nulla cogeret necessitas, aut nova aut plena exspectabatur prœlio luna. At quia omnibus pariter Germanis erat notissimum vulgatissimumque, cunctis rebus agendis auspicatissimum esse initium aut novam aut plenam lunam; feminas suas Ariovistus non de tempore prœlio auspicato interrogavit; sed, utrùm tunc, quandoquidem adeò Cæsar urgeret, prœlium committi, decrescente lunâ, fas esset. cui illæ, ex inspectione aquarum ac fluminum, ut suprà cap. XXXVI ex Plutarcho ostendimus, responderunt; Quia plenilunium jam præterisset, exspectandum omnino novilunium. Sic Velleda, Bructeræ nationis virgo fatidica, quum Civilis Batavus, & alii Germanorum principes, de belli eventu eam consulerent; *prosperas Germanis res, & excidium legionum prædixit.* quod quum ita evenisset, *adolevit* ei *auctoritas* vaticinandi; ut auctor est Tacitus, histor. lib. IV. Sed de fatidicarum apud Germanos feminarum vaticinationibus satis suprà cap. XXXVI dictum est. Præter has, lunæque aut novæ aut plenæ observationem, alia quoque auspicia ac sorteis de prœliorum eventu eos consuluisse, ibidem ostensum est. Ceterò, præcipuum super hac re auspicium indicat Tacitus, libro de Germaniâ, his verbis: *Est & alia observatio auspiciorum; quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt. victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.* In rebus subitis, quum hostis imprudentibus irrueret, casus fortuiti necessitas sorteis auspiciaque observare vetabat. βουλῶν γὰρ, ἢ χρόνου, ut ait Dionysius Halicarn. lib. VIII, ὁ κίνδυνος, ὀξὺς ὢν, οὐκ ἀποδέχεται· id est; *Imminens periculum nullam consultationem aut moram patitur.* Postquàm verò pugnare aut monuissent auspicia aut hostis coëgisset; signum tubâ dabatur ad sumendum arma, & in aciem coëundum. Marcellinus, prædicto lib. XXXI, de pugna Gothorum, in Thraciâ cum Romanis confertâ: *Signo ad arma capienda ex utrâque parte per lituos dato; barbari, postquàm inter eos ex more juratum est, tumulosos locos appetere tentaverunt.* More scilicet gentis. quæ mutua juratio pro SACRAMENTO erat MILITARI. Auctor noster, historiar. lib. IV, de Civile Batavo, popularibus rebellionem contra Romanos persvadente: *Magno cum assensu auditus, barbaro ritu & patriis exsecrationibus universos adigit.* Sed hoc extra & aciem & castra, in sacro Batavorum nemore, ad epulas à Civile institutas, tamquàm in concilio. ex Marcellino apertissimè docemur, morem fuisse Germanis, in prœlia ituris, signo ad capienda arma dato, antequàm strueretur acies, *barbaro ritu & patriis exsecrationibus* inter se in castris jurare. Jurasse autem invicem putandum est, primùm singulorum pagorum catervas; dein etiam ipsos inter se principeis; sive universorum pagûm ductores. Juramento facto, locus aciei occupabatur. Acies exhinc struebatur per belli ducem & ceteros ordinum ductores. At scientiæ heic olim artisque parum; ut suprà, cap. XLIII, dictum est. In universum tamen *acies componebatur per cuneos*; teste Tacito, in libro de Germaniâ. *Cuneus* quid fuerit, docet Vegetius, lib. III, cap. XIX: *Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ junctâ acie primò angustior, deinde latior procedit, & adversariorum ordines rumpit; quia à pluribus in unum locum tela mittuntur. quam rem milites nominant* CAPUT PORCINUM. Marcellinus, libro XVII: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit: eosque imperatori acriter imminenteis, desinente in angustum fronte (quem habitum Caput porcinum simplicitas militaris adpellat) impetu disjecit ardenti.* Hinc apud Cæsarem, belli Gallici commentario VI: *A frumentatione redeuntes, ab hostibus castris exclusi, cuneo facto, cohortati inter se, per medios hosteis perrumpunt.* Quapropter imperitè faciunt, qui Ariovisti aciem, apud Cæsarem, per catervas quadratas, seu quadrangulas, compositam distingvunt. Germanorum autem cuneos, quos innuit Tacitus, simili modo, ut Vegetius Marcellinusq; describunt, fuisse compositos, ostendit dilucidissimè Agathias, lib. II, Francorum prœlium, cum Narsete in Italiâ commissum, ita memorans: Ἦν δὲ αὐτοῖς ἡ ἰδέα τῆς παρατάξεως οἱονεὶ ἔμβολον. δελτωτῷ γὰρ ἐῴκει. καὶ τὸ μὲν ἐμπρόσθιον, ὀπῇ ἐς ὀξὺ ἔληγε, στεγανόν τι ἦν καὶ πεπυκνωμένον τῷ πάντοθεν τῶν ἀσπίσι περιπεφράχθαι, φαίης τε ἂν αὐτοὺς συὸς κεφαλὴν τῇ συνθέσει ἀποτυπώσασθαι. τὰ δὲ σκέλη ἑκατέρωθεν κατὰ στίχους τε καὶ λόχους εἰς βάθος ξυγκείμενα, καὶ ἐπιπλεῖστον ἐς τὸ ἐγκάρσιον παρατεταμένα, διΐσταντο ἀλλήλων ἠρέμα καὶ ἀπεκέκριντο, καὶ προϊόντα, ἐς μέγιστον εὖρος ἀπετελεύτα, ὡς καὶ τὸ μεταξὺ χωρίον κενὸν καθεστάναι, καὶ τὰ νῶτα γυμνὰ τῶν ἀνδρῶν στοιχηδὸν διαφαίνεσθαι. ἀπεστραμμένοι γὰρ σφᾶς αὐτοὺς ἐτύγχανον, ὅπως ἂν τοῖς μὲν πολεμίοις ἀντιπρόσωποι εἶεν, καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἀγωνίζοιντο, τὰς ἀσπίδας προβεβλημένοι, τὰ δὲ ὀπισθίδια τῷ ἀλλήλοις ἀντιτετάχθαι διαφυλάττοιντο. Hoc est: *Erat autem iis forma aciei instar cunei, Δ literæ figuram referens; anteriore sui parte in acutum desinens. pressa enim erat, ac densa,*

densa, scutis undiquaque inter se consertis munita: dixisses suis caput suâ structurâ efformare. alæ verò utrimque, ex centuriis & decuriis, in longum compositæ, & ut plurimùm in obliquum protensæ, paulatim ab sese dilatabantur, dirimebanturque, in maximam latitudinem desinentes; adeò ut locus intermedius vacuus relinqueretur, & nuda militum terga seriatim conspicerentur. aversi enim inter se stabant, ut hostibus adversi essent, & ex tuto confligerent, scutis protecti; terga verò mutuâ illâ inter se contrapositione tuerentur. Atque hæc tota Francorum acies uno constabat cuneo, adjectis alis longè extensis; quæ in vulgaribus haud fuêre cuneis. Consimilis fuit acies Alemannorum Francorumque, in Asiâ contra Turcas structa; de quâ ita Nicetas Choniates, in vitâ Manuelis Comneni, libro secundo: Ἐς ὁμαιχμίαν μίαν φραξάμενοι, καὶ τῇ χειρὶ δόντες τὰ δόρατα, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ παιανίσαντες, καὶ τὸ συνηθὲς ἀλαλάξαντες, ἐχώρουν ὁμόσε πυργηδὸν ταξάμενοι, καὶ πυκνώσαντες ἑαυτούς. id est: *Acie in unum condensatâ, hastisque porrectis, cantuque & clamore de more sublatis, hostem simul aggrediuntur, turris in modum compositi, stipatique.* Antiquissimos in Italiâ eumdem observasse modum Gallos, auctor est Livius, libro decimo, his verbis; *Quum Galli, structis ante se scutis, conferti starent; nec facilis, pede collato, videretur pugna: jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant; atque in testudinem hostium conjecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus.* Et paullo pôst: *Galli, testudine factâ, conferti stabant. Tum Fabius, auditâ morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites, excedere acie jubet, & circumvectos, à tergo Gallicam invadere aciem.* Quia in hac etiam acie terga erant nuda; ut in illâ Francorum acie apud Agathiam. Sed & Hispani suas hoc modo struxêre acies. Idem auctor, lib. L: *Celtiberi, ubi ordinatâ acie, & signis collatis, se non esse pares legionibus senserunt; cuneo impressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugnæ, ut, quâcumque parte perculêre impetu suo, sustineri nequeant.* At apud Tacitum, in libro de Germaniâ, plures in unâ acie intelliguntur cunei. *Acies,* inquit, *componitur per cuneos.* Exemplum est apud Cæsarem, in acie Ariovisti: *Tum demum necessariò Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudeis, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemeteis, Sedusios, Svevos.* Generatim; id est, per nationum genera: quorum fuêre in dictâ acie VII, ordine heic enumerata. cunei igitur & ipsi in hac acie fuêre VII. Sic noster, historiar. lib. IV, de Civili Batavo: *Ubi insidiæ parum cessêre, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit.* & libro sequenti: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit.* id est; agmen ejus non in longum, vel in frontem porrectum erat: sed in latum sive in latera, paribus cuneorum intervallis, extensum. Nec tamen Celtæ tantùm, sed & aliæ ex vetustissimo id habuerunt more gentes. de Scythis ac Thracibus testis est Aelianus, in libro de instruendis aciebus, cap. XVIII. Ceterò causam, cur generatim, seu propriis componerent cuneis aciem Germani, ostendit auctor noster, dicto libro V historiarum, infrà: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt.* Aliam tamen, verioremque adfert causam in libro de Germaniâ: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam, aut cuneum facit; sed familiæ & propinquitates.* Huc facit, quòd non stipendiis hinc inde conquirebantur; sed suum quisque rector, seu princeps, pagum ducebat. At quia singulæ nationes in majoribus bellis, vel singuli pagi in minoribus, propriis compositi fuêre cuneis; cuneum alium alio numerosiorem, fortioremque, ac firmiorem fuisse necessum est: quidpe quum ipsarum nationum aliæ aliis forent ampliores, validioresque. Confirmat hanc sententiam exemplum aciei Ariovistinæ; de quâ sic Cæsar: *Ipse à dextro cornu, quòd eam partem minimè firmam hostium esse animadverterat, prœlium commisit.* & mox: *Quum hostium acies à sinistro cornu pulsa atque in fugam conversa esset; à dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant.* Densos fuisse hujusmodi cuneos, suprà equidem satis ex Agathiâ, Nicetâ, & Livio patere poterat: verùm tamen, quia illic de universâ hoc dictum acie, in unum cuneum formatâ; de singulis aliarum acierum cuneis sic noster, historiar. lib. IV: *Illi, veteris militiæ memores, in cuneis congregantur: densi undique, & frontem tergaque ac latus tuti. sic tenuem aciem nostrorum perfringunt.* & annal. lib. I: *Turbantur densis Germanorum catervis leves cohortes.* Atque equidem ubi catervæ Germanorum apud nostrum juxtà aliosque auctores memorantur, semper dicti cunei intelligendi sunt. Hæc igitur de pedestri acie.

De equitatu sic idem noster, in libro de Germaniâ: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris. eòque mixti prœliantur; aptâ & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum; quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. definitur & numerus: centeni ex singulis pagis sunt. idque ipsum inter suos vocantur: & quod primò numerus fuit, jam nomen & honor est.* Nam *centenarii* vocabantur; patrio sermone *die hunderten.* Usum quoque Ariovistum

[v]itum hoc genere pugnæ, testis est Cæsar: *Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit. equestri prœlio quotidiè contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. equitum millia erant* VI; *totidem numero pedites velocissimi, ac fortissimi: quos ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant. cum his in prœliis versabantur; ad hos se equites recipiebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderant, circumsistebant: si quò longiùs prodeundum, aut celeriùs recipiendum; tanta erat horum exercitatione celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.* Usum & ipsum posteà Cæsarem, testatur Hirtius, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico adjecit octavum. *Germani,* inquit, *quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi prœliarentur.* Fuerunt in his Batavi, Caninefates, & Ubii: cum quibus unis Cæsar amicitiam, ipsorum rogatu, fecerat. Hirtius, eodem commentario, posteà: *Equitatum omnem, Germanosque pediteis, summæ velocitatis omneis, ad castra hostium præmittit.* Germanos fuisse & hos equiteis, ostendit Hirtius paullo pòst: *Cognoscit Germanos equiteis, imprudentibus omnibus, de improviso advolasse, & prœlium commisisse.* At Ariovistini illi pedites, inter equiteis prœliantes, non domi *ex singulis pagis centeni* erant delecti: sed in castris, *ex omni copiâ singuli singulos, suæ salutis causâ, delegerant.* quemadmodùm apud Romanos quoque vir virum legebat. Tertium insuper hujus delectus genus ostendit Tacitus, in libro de Germaniâ: nempe, non centenûm ex singulis pagis; sed devotorum. *Ut primùm adoleverint,* inquit, *crinem barbamque summittunt: nec, nisi hoste cæso, exsuunt votivum, obligatumque virtuti, oris habitum. Omnium penes hos initium pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova.* Ceterùm, ut pedites per cuneos, sic equites hi, peditibus delectis permixti, per *turmas componebantur.* Idem noster, eodem libro: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio, turmam aut cuneum facit; sed familiæ, & propinquitates.* Quot igitur peditum cunei, totidem equitum turmæ: & singulæ turmæ ante singulos cuneos in fronte positæ; unde primus in adversam aciem fiebat impetus. De his intelligendum illud Germanici Cæsaris, apud nostrum, annal. libro II: *Primam utcumque aciem hastatam. ceteris præusta, aut brevia tela.* Nam & equitem frameâ scutoque fuisse armatum, jam anteà, cap. XLIV, ostensum est. De Gallis in Italiâ ita Polybius, libro II: Πάντες δ' οἱ τὰς πρώτας κατέχοντες σπείρας χρυσοῖς μανιάκαις καὶ περιχείροις ἦσαν κατακεκοσμημένοι. id est: *In primis cohortibus omnes torquibus armillisque aureis erant ornati.* nempe quia prima acies erat nobilium loopletiorumque hominum: quos & apud Germanos per *hastatos* intelligo. Plutarchus, in Mario, planè ἄδοξον quiddam de Cimbrorum acie refert, his verbis: Καὶ γὰρ ἦσαν, ὑπὲρ τοῦ μὴ διασπᾶσθαι τὴν τάξιν, οἱ πρόμαχοι μακραῖς ἁλύσεσι πρὸς ἀλλήλους συνεχόμενοι, διὰ τῶν ζωστήρων ἀναδεδεμέναις. id est: *Etenim, ne ordines disjicerentur, longis catenis antesignani, per balteos trajectis, inter se colligati erant.* Sed hoc de cuneorum, non de turmarum antesignanis intelligendum.

Jam verò signa militaria quo ordine fuerint prælata, nusquàm satis expressum reperio. Video quosdam, in Cæsaris commentarios commentanteis, Ariovisti aciem ita ordinasse, uti signiferi Germani ante omnem suam aciem, proximè hostium agmen locentur. quæ ratio haud satis sana videtur, nec proba. Longè probabilius est, in principiis singulorum cuneorum fuisse signa locata. unde nec nimiùm hostium primæ aciei propinqua, nec nimiùm remota. turmæ quidpe respectu cuneorum admodùm fuêre exiguæ. Totidem autem fuisse censeo signa, quot cunei, atque turmæ. quod etiam ex Taciti historiarum lib. IV patet: *Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet; assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prœlium mos est, juxtà belli civilis externique facie obstupefecerunt obsessos.*

Jam aciem, in hunc modum per cuneos turmasque ordinatam, ingens à tergo claudebat carrorum numerus. de quo ita Cæsar, ad aciem Ariovisti: *Omnem aciem suam rhedis & carris circumdederunt: ne qua spes in fugâ relinqueretur. eò mulieres imposuerunt; quæ in prœlium proficiscenteis milites passis crinibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.* Noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt. nec illæ numerare aut exsugere plagas pavent. cibosque & hortamina pugnantibus gestant. Memoriæ proditur, quasdam acies, inclinatas jam & labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, & objectu pectorum, & monstratâ comminus captivitate: quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent.* Exemplum hujus moris suprà in Ariovisti acie cognovimus. Par refert noster, historiar. lib. IV: *Civilis captarum cohortium signis circumdatus; ut suo militi recens gloria*

ante

figura, 25.

ante oculos; & hostes memoriâ cladis terrerentur. matrem suam, sororesq., simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. In carris rhedisque fuisse locatas, testantur, præter Cæsarem, Plutarchus, Orosius, ac Dio. Plutarchus in Mario, de dicto Cimbrorum exercitu: Αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τοὺς φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφούς, αἱ δὲ πατέρας. hoc est: *Feminæ, in plaustris consistentes pullatæ, fugienteis trucidabant, aliæ viros, aliæ fratres, quædam parenteis.* De eâdem pugnâ Orosius, libro V, capite XVI: *Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam. quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, prope repulêre Romanos.* Nam & ipsæ erant armatæ. quò illud spectat Taciti, in libro de Germaniâ: *Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam; idem in pace, idem in prœlio passuram, ausuramque.* Sed Dionis etiam, de plaustrorum circumvallatione, inspiciamus testimonium. is, libro LI, ita tradit de Bastarnis Germanis, in Mœsiâ à Crasso fusis: Πολλοὺς μὲν ἐνταῦθα, πολλοὺς δὲ καὶ φυγόντας ἔφθειραν. ὑπό τε γὰρ τῶν ἁμαξῶν, κατόπιν αὐτοῖς οὐσῶν, ἐνεποδίσθησαν, καὶ προσέτι καὶ τοὺς παῖδας τάς τε γυναῖκας, σῶσαι ἐθελήσαντας, ἔπαισαν. id est: *Multos & heic, & posteà fugienteis deleverunt. nam à tergo currus eorum objecti fugam impediebant; & liberos simul uxoresque eripere cupienteis cædebant.* Hoc igitur carrorum munimentum egregiè ac graphicè describit Nicetas Choniates, in vitâ Ioannis Comneni; cujus imperii anno quinto Gothi (quos plerique ejus ævi scriptores Græci falso nomine adpellavêre Scythas, ut suo loco ostendetur) trajecto Istro, Thraciam, Macedoniamque populabantur. De his igitur ita Nicetas: Αὐτὸ μέν τοι τὸ Σκυθικὸν κατὰ τόνδε τὸν πόλεμον καὶ τοιοῦτόν τι ἐκαινοτέχνησεν ἐκ περιστάσεως πελαζούσης αὐτῷ τῆς ἀνάγκης τὰ δέοντα· συναγαγὸν δὴ πάσας ἁμάξας, εἰς σχῆμα περιφερὲς αὐτὰς διατίθησι, καὶ τούτων αὖθεν στήσαντες μοῖραν οὐκ ὀλίγην ἐκ τοῦ σφῶν στρατεύματος, ὅσα καὶ χαρακώματι ἀπεχρῶντο τῷ μηχανήματι, καὶ πολλὰς δι' αὐτῶν ἐγκαρσίους παρόδους ῥυμοτομήσαντες. βιαζόμενοι μὲν ὑπὸ Ῥωμαίων καὶ τὰ νῶτα πρὸς τὴν τάξιν τῶν προσώπων μεταθέντες, ὥσπερ τεῖχος ἐχυρὸν τὰς ἁμάξας εἰσέτρεχον, καὶ διετίθουν οὕτω τὴν φυγὴν πρὸς τὸ εὖ. εἶτ' αὖθις ἐκεῖθεν μετ' ἀνοχὴν ὡσεὶ διὰ πυλῶν ἀνακλινομένων ἐκπίπτοντες, ἔργα χειρὸς ἀνδρείας ἐδείκνυον. καὶ ἦν τὸ γινόμενον τοῦτο τειχομαχία τις ἀκριβής, ἐν μέσῃ πεδιάδι σχεδιασθεῖσα παρὰ Σκυθῶν, ὡς συμβαίνειν ἐκ τοῦδε τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπ' ἀτελέστοις μογεῖν. id est: *Verùm Scythæ in hoc conflictu, ipsâ necessitate artium magistrâ coacti, rem hujusmodi sunt commenti. Omneis currus in orbem composuerunt; iisque, haud exiguâ copiarum suarum parte impositâ, pro vallo usi sunt. ac multos obliquos aditus, platearum instar, in iis reliquerunt. Quum igitur à Romanis urgerentur, tergis obversis intra currus, tamquàm munitam arcem, nullo fugæ incommodo, sese recipiebant. Inde, viribus recuperatis, tamquàm portis erumpentes, fortia facinora edebant. Neque ea res aliud erat, quàm mœnium oppugnatio; quæ in mediâ planitie Scythæ ex tempore struxerant. Vnde factum, uti Romani labore irrito fatigarentur.* Aliam copiarum partem carris imposuerint, quam feminas cum liberis, equidem dubito: eóque magis, quia feminarum nullam facit mentionem; quas tamen illic sitas fuisse certum est. Hæc igitur de aciei structurâ.

CAP. LI.

De pugnâ. item de urbium aliorumque locorum munitorum oppugnatione.

ACIE ad dictum modum instructâ, ipse dux singulos cuneos hortando obequitabat. Tacitus annal. lib. II, de pugnâ inter Arminium & Maroboduum: *Tunc Arminius equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat, recuperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc & tela, Romanis direpta, in manibus multorum ostentabat.* mox: *Neque Maroboduus jactantiâ sui, aut probris in hostem abstinebat.* & paullo pòst: *His verbis instinctos exercitus propriæ quoque causæ stimulabant.* Sic eodem libro anteà, de pugnâ Germanos inter atque Romanos: *Nec Arminius, aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari.* & mox: *Sic accensos, & prœlium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt.* Ceterò Diodorus, lib. V, de Germanis & Gallis, Κατὰ δὲ τὰς παρατάξεις, inquit, εἰώθασι προάγειν τῆς παρατάξεως, καὶ προκαλεῖσθαι τῶν ἀντιτεταγμένων τοὺς ἀρίστους εἰς μονομαχίαν, προανασείοντες τὰ ὅπλα, καὶ καταπληττόμενοι τοὺς ἐναντίους. ὅταν δέ τις ὑπακούσῃ πρὸς τὴν μάχην, τάς τε τῶν προγόνων ἀνδραγαθίας ἐξυμνοῦσι, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀρετὰς προφέρονται, καὶ τὸν ἀντιταττόμενον ἐξονειδίζουσι, καὶ ταπεινοῦσι, καὶ τὸ σύνολον τὸ θάρσος τῆς ψυχῆς τοῖς λόγοις προαφαιροῦνται. hoc est: *Acie instructâ, procurrere solent, & optimum quemque ex adversariis ad singulare certamen provocare, arma ad terrorem hostium quassantes. si quis contra exeat ad dimicandum: strenua majorum facinora decantant; suasque virtuteis deprædicant: adversarium verò convitiis proscindunt, virtutemque ejus deprimunt; atque omnem animi fiduciam verbis detrahunt.* Exempla passim apud auctores occurrunt.

currunt. Livius, lib. VI, de Gallo, cum quo T. Manlius pugnavit: *Tum eximiâ corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit; & quantum maximâ voce potuit, Quem nunc,* inquit, *Roma fortissimum virum habet, procedat agedum ad pugnam; ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.* mox in oratione Manlii: *Ferox præsultat hostium signis.* & paullo pôst: *Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaque in armis, habilibus magis quàm decoris, species: non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana.* & lib. VII, de Gallo, cum quo M. Valerius pugnavit: *Gallus processit magnitudine atque armis insignis; quatiensque scutum hastâ, cùm silentium fecisset, provocat per interpretem, unum ex Romanis, qui secum ferro decernat.* Sic è Teutonorum acie unus, animi nimiùm ferox, ipsum Romani exercitus ducem provocavit; teste Frontino, stratagem. lib. IV, cap. VII. Sed & alia Celtarum pars Hispani idem fecerunt. Appianus, in Hispanicis, de Romano exercitu, Intercatiam Hispanorum urbem circumsidente: Θαμινὰ δέ τις τῶν βαρβάρων ἐξιππεύων ἐς τὸ μεταίχμιον, κεκοσμημένος ὅπλοις περιφανῶς, προυκαλεῖτο Ῥωμαίων ἐς μονομαχίαν τὸν ἐθέλοντα. οὐδενὸς δὲ ὑπακούοντος, ἐπιτωθάσας καὶ τῷ σχήματι κατορχησάμενος ἀπεχώρει. id est: *Inter barbaros vir quidam splendentibus armis insignis, crebrò inter utramque aciem equo vectus, procedebat, è Romanis unum, qui secum ferro decerneret, provocans. sed nemine sese offerente, Romanos irridendo, & per ludibrium saltando, ad suos redibat.* Idem auctor, bell. civil. lib. I, Gallum quemdam procerum refert in Italiâ, Romanorum unum in singulare certamen provocantem, haud procul Nolâ. Hujusmodi igitur præludio præmisso, ubi arma totius aciei conferre duci visum, aut hostis cogeret, signo tubâ dato, per similes cantus, tripudiaque, atque ingenteis clamores, pugnam universi auspicabantur. quâ de re sic noster, in libro de Germaniâ: *Fuisse apud eos & Herculem memorant: primumque omnium virorum fortium in prœlia ituri canunt. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem barditum vocant, accendunt animos; futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur. terrent enim, trepidantve, prout sonuit acies. nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur. affectatur præcipuè asperitas soni, & fractum murmur; objectis ad os scutis, quo plenior ac gravior vox repercussa intumescat.* Doctissimus Lipsius heic, contra fidem omnium exemplarium, primam orationem sic distingvere conatus est: *Fuisse apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium. Ituri in prœlia canunt.* addiditque hanc notam: *Rectè distinxi. non enim ea mens, quòd Herculem canant: sed, quòd alacres, & cum cantu incipiant pugnas.* Verùm error hic est, ita me Musæ ament, ingens. utrumque enim auctor, unâ quasi operâ, innuere voluit: de Hercule tamen memoratio erat potissima. nam hoc auctori heic, in initio operis de Germaniâ, fuit institutum, uti originem gentis, & qui externorum primi ad eos pervenerint, indicaret. itaque primum Herculem refert; deinde Ulyssem. Herculem autem in Germaniâ fuisse, non magis ipsos memorasse voluit auctor Germanos, quàm de Ulysse. idque patet ex eo, quòd non *apud se*, sed *apud eos*, scripsit. Memorarunt scilicet Romanorum quidam scriptores, ante Tacitum: qui idem & de pluribus Tuitonis dei filiis, item de Ulysse, & de Castoribus memoraverant. Causam etiam heic ostendere voluit auctor, cur id scriptores illi de Hercule opinati sint: nempe, quia ipsi Germani *Herculem primum omnium virorum fortium in prœlia ituri canebant.* Proinde etiam major distinctio, sive interpunctio fieri debebat, inter duo ista verba *memorant*, & *canunt*: ut quorum illud ad Romanos scriptores pertinebat; hoc ad ipsos Germanos. Per opportunitatem autem, & alia Germanis carmina fuisse, indicare voluit Tacitus, antequàm ad narrationem de Ulysse transiret. quorum alioquin mentionem facturus hoc loco non erat; ut minùs proprio, minùsque idoneo. Ac sanè verba hæc, *Sunt illis hæc quoque carmina*, satis manifestè convincunt, jam antè alicujus mentionem factam carminis, quod in prœlia ituri canebant. id autem nullum, nisi hoc de Hercule. Ἀνδραγαθίας majorum suorum singulos ante singularia certamina decantasse, suprà è Diodoro intelleximus. universam quoque aciem posteà majorum suorum laudeis in unum concinisse, infrà mox patebit. universos igitur Herculis, ante omneis majores suos, cecinisse fortitudinem, Tacito testante haud dubium est. Quis Hercules hic fuerit, quem unà cum reliquis gentibus omnibus coluerunt Germani, Galli, & Hispani, suprà, cap. XXVIII & XXIX, ostensum est. Non Germanos solùm, sed alias quoque genteis, in prœlia ituras eum cecinisse, testis est Statius: qui de Tirynthiis Græcis ita canit Thebaid. lib. IV:

Herculeum Pæana canunt, vastataque monstris:
Omnia frondosâ longùm deus audit ab Oetâ.

De cetero, meritò heic ab eodem simul Lipsio & aliis eruditissimis viris in voce *barditum* dubitatum est. quid enim Bardorum, id est, poëtarum nomen, vel vox inde derivata, in

singulari carmine? an non & reliqua carmina, quibus annales eorum constabant, ab iisdem conficiebantur bardis? Omnino. Placet ergo emendatio Lipsii, qui à Germanicâ voce *baren*, id est, à clamando, vociferando, seu vocem tollendo, dictum putat *baritum*. placet tamen magis per geminum *rr*, *barritum*. non de nihilo quidpe est, quòd corruptum vocabulum habet literam *r*: quæ satis apertè ostendit, aliam heic fuisse anteà literam. Aliam verò fuisse nullam, nisi *d*, constans testatur in Marcellini historiis ejusdem vocis crebra lectio. Libro XXVI: *Signorum apicibus aquilisque submissis, descivêre lubentes ad eum: & terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum, nuncupatum imperatorem, stipatumque, consentientes in unum, reduxerunt in castra.* Lib. XVI: *Excipiunt, eos jam gestur ientes, barritum ciere vel maximum. qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum, cautibus illisorum.* lib. XXXI: *Romani quidem, voce undique Martiâ concinentes, àt minori solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum.* Sic & Vegetius, lib. III, cap. XVIII: *Clamor autem, quem barritum vocant, priùs non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit.* Atque hunc *barritum* etiam, ut multa alia, Romani è Germanorum disciplinâ isto sæculo mutuati erant. Sed prœliis præcinere, ac præsultare, communis antiquitùs non modò Celtarum, sed omnium gentium fuit mos. De Gallis, antiquissimis temporibus Italiam occupantibus, Livius libro V: *Nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono.* Et lib. XXI: *Galli occursant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris sui.* Item lib. XXXVIII: *Cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia.* De Hispanis, Silius Italicus, lib. X:

> ——— *Ritu jam moris Iberi,*
> *Carmina pulsatâ fundentem barbara cetrâ.*

De Lusitanis, Hispanicâ gente, Diodorus, dicto lib. V: Ἐν τοῖς πολέμοις πρὸς ῥυθμὸν ἐμβαίνουσι, καὶ παιᾶνας ᾄδουσιν, ὅταν ἐπίωσι τοῖς ἀντιτεταγμένοις. id est: *In bellis ad numerum incedunt, & carmina canunt, quando adgrediuntur hostem.* De Gallæcis, itidem Hispanicâ gente, Silius lib. III:

> ——— *Misit dives Gallæcia pubem*
> *Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis;*
> *Nunc pedis alterno percussâ verbere terrâ;*
> *Ad numerum resonas gaudentem plaudere cetras.*

De Britannis Tacitus in vitâ Agricolæ; ubi Galgacus apud Caledonios ante prœlium concionatus fuerat: *Excepêre orationem alacres, & barbari moris cantu, & fremitu, clamoribusque dissonis.* De iisdem Dio, lib. LXII: Οἱ μὲν βάρβαροι κραυγῇ τε πολλῇ καὶ ᾠδαῖς ἀπειλητικαῖς χρώμενοι. id est: *Barbari magnos clamores & cantus minaceis edebant.* Sic de Germanis, qui, Civile Batavo duce, castra Romanorum ad Rheni ripam obsederant, (erant autem Caninefates, Frisii, Batavi, atque Gugerni) auctor noster historiar. lib. V; post habitam Civili concionem: *Ubi sono armorum, tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque & ceteris missilibus prœlium incipitur.* De Thracum gente idem noster, annal. lib. IV: *Simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præsultabant, mittit dilectos sagittariorum.* Strabo, lib. X, Cretenseis quoque tradit in bellis solitos fuisse συμβάλλειν μετ' αὐλοῦ καὶ λύρας ἐν ῥυθμῷ, id est, *pugnam conserere ad numerum, accinente tibiâ ac lyrâ.* Lacedæmoniorum super hac re institutum satis notum est. Hinc rectè Isacius Tzetzes Martem saltatorem conjecit Lycophroni dictum, in his versibus:

> Καὶ δὴ κατορχήσαιτ' ἂν ὀρχηστὴς Ἄρης,
> Στρόμβῳ τὸν αἱματηρὸν ἐξάρχων νόμον.
> *Incenditque terram saltator Mars*
> *Conchâ cruentum exordiens classicum.*

Ad quæ Tzetzes: Ὀρχηστὴς λέγεται, διὰ τὰς γινομένας ἐν τοῖς πολέμοις συχνὰς κινήσεις· ἢ ὁ ἐκκίνητος, ἐπειδὴ μέλη τινὰ ἐπιτήδεια πρὸς τὸ παροτρύνειν τοὺς ἀνδρείους εἰς πόλεμον ᾖδοντο. id est: *Saltator dicitur propter crebros, qui fiunt in bello, motus. aut mobilis; quia carmina quædam, apta ad incitandum viros strenuos ad bellum, canebant.* Ad singulare certamen, si quis ante universorum concursum progrederetur, majorum suorum laudeis, suamque ipsius virtutem ante certamen cum decantasse, testem suprà citavimus Diodorum. idem fecisse & universam posteà aciem, auctor est Marcellinus, lib. XXXI: *Romani equidem voce undique Martiâ concinentes, à minore solitâ ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum, vires validas erigebant. barbari verò majorum laudes clamoribus stridebant inconditis: interque varios sermones dissoni strepitus leviora prælia tentabantur.* De Corallorum gente, Pontum accolente, idem refert Val. Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI:

> *Prælia nec rauco curant incendere cornu;*

Indigenas sed ritè duces, & prisca suorum
Facta canunt, veterumque, viris hortamina, laudeis.

Ceterùm rectè noster, de barritu; *Nec tam vocis ille, quàm virtutis concentus videtur.* sic enim apud Romanos quoque, antiquissimis jam inde temporibus; teste Livio, lib. III: *Consul, concione advocatâ, Si jam satis animi est, inquit, decernique placet, agite dum, clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hîc, indicem voluntatis virtutisque vestræ.* Unde etiam apud eumdem auctorem, lib. IV: *Clamor indicium primum fuit, quò res inclinatura esset: excitatior crebriorq; ab hoste; ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpè iteratus, incerto clamore prodidit pavorem animorum.* Quò illud etiam Taciti, historiar. lib. IV, intelligendum de Civile, castra Romanorum obsidente: *Ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies, nequaquàm par à legionibus cohortibusq; redditur clamor.* nam & hæ pavebant; ut liquet ex historiæ contextu. At præter cantum, clamoremque istum immensum, armis quoque inter se collisis, ingentem excitabant tumultum. quod singulos fecisse, ante singulare certamen, suprà è Diodoro intellectum; & universos, ex Silii lib. III, & X; item ex Taciti historiar. V. Idem hic in annal. IV, de Sugambris: *Simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus & tripudiis præsultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra & multa vulnera fecêre: propiùs incedentes, eruptione subitâ turbati sunt: receptique subsidio Sugambræ cohortis; quam Romanus promtam ad pericula, nec minùs cantuum & armorum tumultu trucem, haut procul instruxerat.* Et historiar. II: *Ingerunt desuper Othiniani pila, librato magis & certo ictu, adversùs temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, & more patrio nudis corporibus, super humeros scuta quatientium.* Livius, lib. XXI, de Gallis: *Galli occursant in ripam cum variis ululatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela.* Causam ac rationem omnium horum ostendit lib. XXXVIII, de iisdem loquens Gallis: *Procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii, ad hoc cantus ineuntium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quemdam morem horrendus armorum crepitus; omnia de industriâ composita ad terrorem.* Sic noster, histor. V, de Germanis: *Quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.* Hinc Cæsar, belli civil. comment. III: *Neque frustra antiquitus institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent: quibus rebus & hosteis terreri, & suos incitari existimarunt.* Diodorus, lib. II, clypeos hastis percutere, iræ signum fuisse usurpatum Aegyptiis, docet. Igitur antiquissimus hic mos militaris: & haud dubiè ante gentium post diluvium dispersionem exortus; si non ante diluvium. unde in omnem terræ orbem disseminatus. Romanos tamen eo usos, nusquàm, nisi sub posterioribus demum imperatoribus, reperio. Marcellinus, lib. XXXI, pugnam inter Gothos & Valentem imperatorem, in Thraciâ commissam, referens: *Dumque idem cornu, nullo etiamnum interturbante, extenditur; horrendo fragore sonantibus armis, pulsuque minaci scutorum territi barbari.* Stevvechius in notis ad Vegetii lib. III cap. IX, ab Aegyptiis ad Romanos morem hunc permanasse arbitratur. At quæro ego, quando? ultimis demum temporibus? an verò primis? Si primis; cur nullus eum in rebus gestis Romanorum notavit historicus, nullus alius auctor? cur tam altum apud omneis, quasi ex unanimo consensu, silentium? Sin verò ultimis demum temporibus à Romanorum militibus usurpatum fatearis; cur ab Aegyptiis potiùs Romanos eum sumsisse credam, quàm à propioribus Thracibus, aut Hispanis, aut Britannis, aut Gallis, aut denique Germanis; cum quibus plurima illis tunc bella? à quibus *barritum* quoque eos adsumsisse disertè fatetur Marcellinus: à quibus etiam imperatorum super scutum elevationem, & multa alia non modò foris in militiâ, sed domi etiam in aulâ eos instituisse, suprà patuit. Fuit tamen ejus rei jam olim apud Romanos quædam, non in bellis ac pugnis, sed in pace ad festos dies imago, ex antiquissimo illo omnium gentium more servata. Dionysius Halicarnassensis, lib. II, de Saliorum in sacris saltatione: Χορείαν δὲ καὶ κίνησιν ἐνόπλιον καὶ τὸν ἐν ταῖς ἀσπίσιν ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν ἐγχειριδίων ψόφον, εἴ τι δεῖ τοῖς ἀρχαίοις τεκμαίρεσθαι λόγοις, Κουρῆτες ἦσαν οἱ πρῶτοι καταστησάμενοι. id est: *Saltationem verò armatam, quæ in clypeis crebros gladiolis ciet strepitus, si quid ex antiquis scriptoribus sumendum est conjecturæ primi Curetes instituerunt.* Idem auctor lib. VII, de eâdem saltatione: Ἑλληνικὸν δὲ καὶ τοῦτο ἦν ἐν τοῖς πάνυ παλαιοῖς ἐπιτήδευμα, ἐν ὅπλοις ὄρχησις, ἡ καλουμένη Πυῤῥίχη. id est: *Hoc quin etiam apud Græcos exercitii genus olim cum primis erat celebre, nempe armata saltatio, quæ Pyrrhica vocatur.* Sed ad nostra redeo. Ut primùm igitur viri cantum clamoremque sustulerunt, feminæ quoque, à tergo aciei in carris rhedisque positæ, ululatum simul tollebant horrendum. Auctor noster, historiarum lib. IV: *Ut virorum cantu, feminarum ululatu sonuit acies.* Atque ideò feminæ à tergo positæ erant, uti continuo suo ululatu viros ad acrius certamen victoriamque accenderent.

rent. Idem noster, in libro de Germaniâ: *In proximo pignora: unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium. hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores.* Et de Civile, dicto historiar. IV: *Matrem suam, sororesque, simul omnium conjuges, parvosque liberos, consistere à tergo jubet, hortamenta victoriæ.*

Prœlio jam commisso, dux exercitus, prout ratio postulabat, has vel illas aciei parteis adequitabat; quà verbis, quà exemplis militum animos excitando. *exemplo* tamen *potiùs, quàm imperio*, ut ait noster in libro de Germaniâ, *si promtus, si conspicuus, si ante aciem ageret, admiratione præerat.* nam, *cùm ventum in aciem, turpe* erat *principi, virtute vinci.* Exemplum præclarum in Arminio, Cheruscorum duce, annal. lib. II: *Medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius, manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis, & impetu equi pervasit.* Ibi tunc *turpe* erat *comitatui*, de quo suprà dictum, *virtutem principis* vel ducis *non adæquare.* nam *infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.* Ibi dux, ceterique *principes*, sive pagorum ductores, *pro victoriâ pugnabant; comites pro* duce ac *principibus.* ibi *devoti illi, barbâ crinibusque summissis*, summis enitebantur viribus, uti, *hoste cæso, exsuere votivum obligatumque virtuti oris habitum, superque sangvinem & spolia revelare frontem, & nascendi pretium referre* liceret, *dignosque patriâ ac parentibus* sese ostenderent. De reliquo milite sic equidem Germanicus apud Tacitum, annalium libro II, apud Romanum militem concionans; *Sine pudore flagitii, sine curâ ducum, abire, fugere.* At aliter ipse Tacitus, in libro de Germaniâ: *Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii, quàm formidinis, arbitrantur.* Sed illa Germanicus suis fortasse prioribus annis rectè aptavit. tunc quidpe *vagis incursibus & disjectas per catervas* prœliabantur. postmodùm verò, *longâ adversus Romanos militiâ, insueverunt sequi signa, dicta imperatorum accipere*: ut testatur Tacitus, dicto annalium lib. II. Alioquin *corpora suorum etiam in dubiis prœliis referebant*; teste eodem, in libro de Germaniâ. *Scutum* verò, *in pugnâ reliquisse, præcipuum erat flagitium. nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas. multique superstites bellorum, infamiam laqueo finiebant.* Ceterùm tota acies si perrupta turbataque inclinaret; retro ad carrorum munimentum sese recipiebant: indéque, viribus collectis, rursus in hostem erumpebat; ut suprà è Nicetâ Choniate ostensum est. Plerumque tamen, antequàm ad carros refugerent, stipatis cuneis vel globis sese defendebant. quâ de re ita Dio, libro XXXVIII, in Ariovisti contra Cæsarem acie: Συστρεφόμενοι οὖν κατὰ τριακοσίους, καὶ πλείους, καὶ ἐλάττους, τάς τε ἀσπίδας ἀπανταχόθεν σφῶν περιεβάλλοντο, καὶ ὀρθοὶ ἱστάμενοι, ἀπρόσμικτοι μὲν ὑπὸ τῆς συγκλείσεως, δυσκίνητοι δὲ ὑπὸ τῆς πυκνότητος ἐγίγνοντο· καὶ οὔτε ἔδρων οὐδέν, οὔτε ἔπασχον· καὶ ἐν ταὐτῷ μένοντες, ὥσπερ ἐν πύργοις εἱστήκεσαν. id est: *Itaque treceni quique agmine facto, aliquando plures, nonnumquàm pauciores, scutis undiquaque sese sepientes, erectique stantes, neque invadi, quòd erant conferti atque conclusi, neque disturbari ob densitatem poterant. idcircò neque agebant quidquam, neque patiebantur. atque ita uno loco manentes, veluti turribus septi stabant.* At postquàm multum diuque ab utrâque parte armis decertatum; tandem aut æquis manibus discessum est, aut alterius aciei clades, alterius victoria consequuta est. Victi atque fugati, plerumque ad carros, uxoresque, ac liberos fugiebant; ut suprà patuit. Illic plurimùm ab hostibus, nonnumquàm à suis feminis cædebantur. Plutarchus in Mario, de Cimbrorum clade: τοὺς δὲ φεύγοντας ὤσαντες πρὸς τὸ χαράκωμα, τραγικωτάτοις ἐνετύγχανον πάθεσιν. αἱ γὰρ γυναῖκες, ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν μελανείμονες ἐφεστῶσαι, τούς τε φεύγοντας ἔκτεινον, αἱ μὲν ἄνδρας, αἱ δὲ ἀδελφούς, αἱ δὲ πατέρας· καὶ τὰ νήπια τῶν τέκνων ἀπάγχουσαι ταῖς χερσίν, ἐρρίπτουν ὑπὸ τοὺς τροχοὺς καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων· αὑτὰς δὲ ἀπέσφαττον. μίαν δέ φασιν ἐξ ἄκρου ῥυμοῦ κρεμαμένην, τὰ παιδία τῆς αὐτῆς σφυρῶν ἀφημμένα βρόχοις ἑκατέρωθεν ἠρτῆσθαι. τοὺς δ᾽ ἄνδρας, ἀπορίᾳ δένδρων, τοῖς κέρασι τῶν βοῶν, τοὺς δὲ τοῖς σκέλεσι προσδεῖν τοὺς αὑτῶν τραχήλους· εἶτα κέντρα προσφέροντας, ἐξαλλομένων τῶν βοῶν, ἐφελκομένους καὶ πατουμένους ἀπόλλυσθαι. πλὴν καίπερ οὕτως αὑτῶν διαφθαρέντων, ἑάλωσαν ὑπὲρ ἓξ μυριάδας. hoc est: *Quum effusos ad castra summovissent, inciderunt in horrendissima spectacula. feminæ quidpe in plaustris consistentes, aliæ viros, aliæ fratres, nonnullæ patres fugienteis interficiebant: infanteisque insuper suis strangulabant manibus & sub rotas jumentorumque pedeis projiciebant: moxque trucidabant semetipsæ. Unam memorant ex summo dependisse temone, quæ pueros ex cruribus suis annexos laqueis hinc inde suspenderat. Viros, arborum penuriâ, cornibus boum, alios cruribus alligasse colla; mox stimulasse, quò illis exsilientibus, raptati & obtriti interirent. Qui quamquàm ita perirent, capti tamen sunt plus* LX *millia.* Orosius, libro V. cap. XVI, de eodem bello Teutonico ac Cimbrico: *Mulieres eorum constantiore animo, quàm si vicissent, petierunt à consule, ut sibi, inviolatâ castitate,*

virginibus sacris ministrare fas esset; quò vitam sibi reservarent. Quam rem quum non impetrassent; parvulis suis ad saxa illisis, cunctæ sese ferro ac suspendio peremerunt. Hanc equidem in Galliâ acceptam cladem solis Tigurinis atque Ambronibus, Gallicæ utrique genti, adscribit Orosius, quum veriùs fuerit Teutonorum & Ambronum. De Cimbrorum in Italiâ clade sic idem mox posteà: *Sexaginta millia capta dicuntur. Mulieres graviorem penè excitavêre pugnam: quæ, plaustris in modum castrorum circumstructis, ipsæ desuper propugnantes diu, propè repulêre Romanos. Sed quum ab his novo cædis genere terrerentur, (abscissis enim cum crine verticibus inhonesto satis vulnere turpes relinquebantur) ferro, quod in hostes sumserant, in se suosque verterunt. namq; aliæ concursu mutuo jugulatæ, aliæ apprehensis invicem faucibus strangulatæ, aliæ funibus per equorum crura consertis, ipsisque continuò equis exstimulatis, postquàm suas iisdem funibus, quibus equorum crura nexerant, indidêre cerviceis, protractæ, atque exanimatæ sunt: aliæ laqueo se, subrectis plaustrorum temonibus, pependerunt. Inventa est etiam quædam, quæ duos filios, trajectis per colla eorum laqueis, ad suos pedeis vinxerit; & quum se ipsam, suspendio morituram, dimisisset, secum traxerit occidendos. Inter hæc multa & miserabilia mortis genera, reguli quoque duo strictis in se gladiis concurrisse feruntur.* Adeò crudelissima quæque mortis genera captivitati præponebant. Captivis post victoriam, spoliisque apud victores Germanos quid factum, posteà ostendam; ubi primùm de urbium aliorumque munitorum locorum oppugnatione pauca quædam dixero.

Urbeis Romani duobus potissimùm modis oppugnabant; coronâ, & operibus. Operibus oppugnabatur urbs, quum vallo, fossâ, munitionibusque cincta, vineis insuper, & pluteis, ariete, & aliis machinis bellicis urgeretur. Horum Germanos nostros prisco illo ævo prorsus nihil habuisse, solâque coronâ oppugnasse loca munita, apud rerum auctores deprehendo. Tacitus, historiar. lib. IV, obsidionem castrorum Romanorum, à Batavis, Caninefatibus, Frisiis, Bructeris, ac Tencteris factam, referens; *Machinas etiam*, inquit, *insolitum sibi, ausi.* Annal. lib. XII, in historiâ Arminianâ: *Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta, & astus oppugnationum. at nobis ea pars militiæ maximè gnara est.* Marcellinus, libro XXXI, de Gothis per Thraciam grassantibus: *Vt inter Istrum & solitudines, perniciosa hostium multitudo compacta, nullosque reperiens exitus, periret inediâ; cunctis utilibus ad vivendum in civitates validas comportatis: quarum nullam etiam tum circumsidere conati sunt; hæc & similia machinari penitus ignorantes.* Modum coronâ oppugnandi, omnibus pariter Celtis communem, ostendit Cæsar, belli Gall. comment. II: *Gallorum*, inquit, *eadem atque Belgarum oppugnatio est. hi, ubi, circumjectâ multitudine hominum totis mœnibus, undique in murum lapides jaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est; testudine factâ, portis succedunt, murumque subruunt.* exemplum refert eodem loco: *Ab ipsis castris oppidum Rhemorum nomine Bibrax aberat millia passuum* VIII. *id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cœperunt.* & mox: *Tanta multitudo lapideis ac tela conjiciebant, ut in muro consistendi potestas esset nulli.* Marcellinus, dicto libro, de iisdem Gothis: *Adrianopolim agminibus petivêre densatis: eam vel cum discriminibus excisuri postremis.* & mox: *Ne intervallatis ardor intepesceret moris; horâ diei quartâ, ambitu cincto murorum, infestissimè certabatur.* Scalas tamen admovisse, testatur in eâdem oppugnatione posteâ: *Nonnulli scalas vehendo, adscensusque innumeros ex latere omni parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, ex columnarum fragmentis, & cylindris.* Sic Tacitus, de dictâ oppugnatione castrorum Romanorum: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes. pòst, ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium irrita hærebant, & desuper saxis vulnerabantur; clamore, atque impetu invasêre vallum. appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum, scandebant jam quidem, cùm gladiis, & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruuntur.* At hujusmodi oppugnatio si parum prosperè cederet, longinquo obsidio deditionem urbis tentabant. Sic dicti Germani, Romanorum castra circumsidentes, *desperatâ vi, verterunt consilium ad moras; haut ignari, paucorum dierum inesse alimenta, & multum imbellis turbæ. simul ex inopiâ proditio, & fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.* & postquàm oppugnationem iteraverant: *Civilis, omissâ oppugnandi spe, rursus per otium assidebat; nuntiis & promissis fidem legionum convellens.* tandemque obsidio pervicit. Frontinus, stratagem. libro III, capite VII, Gallos tradit, Titurium Sabinum obsidenteis, *lignis sarmentisque se onerasse, quibus fossas complerent: ingentique cursu castra Romana, in colle posita, petivisse.* Haud dubiè fuerunt Eburones, Germanicæ originis Belgæ, ad Atuátucam, Eburonum castellum, in quo hibernabat Sabinus; ut infrà suo loco ostendetur.

CAP. LII.

De iis, quæ post prælium victoriamque à victoribus fiebant.

PARTA victoriâ, victores multùm captivos, plus prædam avidi sectabantur: quidpe qui aut libertatis vindicandæ causâ, aut prædæ obtinendæ gratiâ, quæ una omnibus stipendia, bella ingrediebantur. Dio, lib. LVI, de clade Varianâ: Κἂν πάντες ἀπώλοντο, ἢ καὶ ἑάλωσαν, εἰ μὴ οἱ βάρβαροι περὶ τὴν τῆς λείας ἁρπαγὴν ἄσχολοι ἐγένοντο. id est: *Omnesque Romani occidione peribant, aut capiebantur, ni Germani diripiendâ prædâ occupari cœpissent.* Auctor noster, annal. libro I, de Cheruscorum cum Romanis prœlio in Vestofaliâ commisso: *Cæcina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omissâ cæde prædam sectantium.* & histor. libro IV: *Obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso spolia consectandi.* Præda igitur non æqualiter in eos divisa: sed quod quisque adsequebatur, id sibi ferebat. Prædam nacti, festam statim agebant eodem in loco diem, noctemque proximam. Annal. libro XII, de Chattis, latrocinia prope Rhenum & Maguntiacum agitantibus: *Qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenêre.* & prædicto libro I, de Cheruscis, qui prosperè adversùs Romanos pugnaverant: *Nox per diversa inquies; cùm barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore subjecta vallium, ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces.* In captivos deinde qualeis se gesserint, ostenditur annal. libro XIII; *Sed bellum Hermanduris prosperum, Chattis exitio fuit: quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravêre. quo voto, equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.* Quo ritu occidioni data fuerunt, docet idem auctor, annal. libro I; locum cladis Varianæ describens: *Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, accisæ jam reliquiæ consedisse intelligebantur. Medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta, vel aggerata. adjacebânt fragmina telorum, equorumque artus; simul truncis arborum antefixa ora. lucis propinquis barbaræ aræ, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. & cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant; Hîc cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum; ubi infelici dextrâ & suo ictu mortem invenerit: quo tribunali concionatus Arminius: quot patibula captivis, quæ scrobes.* Ex quibus patet, hæc quoque cuncta in loco aut prope locum pugnæ gesta. Primarii igitur captivorum ad aras è cespite viridi constructas Marti ac Mercurio, præcipuis ac maximis Germanorum diis, mactabantur. reliqui aut patibulis, id est, crucibus suffigebantur, aut humo mergebantur. cæsorum in pugnâ capita arborum truncis præfigebantur. Equos, & reliqua quomodò cremaverint in immensæ magnitudinis colossis, suprà, cap. XXXV, ostensum est. Morem hunc cremandi manubias fuisse antiquissimum, ex Asiâ, in dispersione gentium, non modò in Celticam universam à Celtis, sed in reliquas quoque terras ab aliis gentibus delatum, ex aliarum gentium paribus colligitur exemplis. nam & Romani partem prædæ in honorem deorum cremare solebant. Eumenius in panegyrico: *Si bello parta Marti dicentur; si mari quæsita Neptuno.* Apud Livium, lib. VIII, antiqua est lex: *Vulcano arma, sive cui alii divo vovere volet, jus esto.* Et lib. III: *Magna vis armorum capta. ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.* lib. X: *Spolia hostium, conjecta in acervum, Iovi victori cremavit.* De Annibale, Pœnorum in Italiâ duce, sic Silius lib. X:

—— Armorumque jubet consurgere acervos,
Arsuros Gradive tibi.

Et mox:

Ast tibi bellipotens sacrûm constructus acervo
Ingenti mons armorum surgebat ad astra.
Ipse manu celsam pinum flammâque comantem
Attollens ductor, Gradivum in vota ciebat:
Primitias pugnæ, & læti libamina belli,
Hannibal Ausonio cremat hæc de nomine victor;
Et tibi Mars genitor, votorum haud surde meorum,
Arma electa dicat, spirantum turba virorum.
Tum face conjectâ populatur fervidus ignis
Flagrantem molem, & ruptâ caligine in auras
Actus apex, claro perfundit lumine campos.

Ergo noctu cremabantur. Aliæ an idem fecerint gentes, ego quidem ignoro.

Ceterò Diodorus, lib. v, egregiam Gallorum Germanorumque à prœlio redeuntium pompam describit, his verbis: τῶν δὲ πεσόντων πολεμίων τὰς κεφαλὰς ἀφαιροῦντες, περιάπτουσι τοῖς αὐχένας τῶν ἵππων· τὰ δὲ σκῦλα τοῖς θεράπουσι παραδόντες ᾑμαγμένα λαφυραγωγοῦσι, ἐπιπαιανίζοντες καὶ ᾄδοντες ὕμνον ἐπινίκιον· καὶ ἀκροθίνια ταῦτα ταῖς οἰκίαις προσηλοῦσιν, ὥσπερ ἐν κυνηγίαις τισὶ κεχειρωμένα θηρία. τῶν δὲ ἐπιφανεστάτων πολεμίων κεδρώσαντες τὰς κεφαλὰς, ἐπιμελῶς τηροῦσιν ἐν λάρνακι, καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύουσι, σεμνυνόμενοι διότι τῆσδε τῆς κεφαλῆς τῶν προγόνων τις, ἢ πατὴρ, ἢ καὶ αὐτὸς, πολλὰ χρήματα διδόμενα οὐκ ἔλαβε. φασὶ δέ τινας αὐτῶν καυχήσασθαι διότι χρυσὸν ἀντίσταθμον τῆς κεφαλῆς οὐκ ἐδέξατο, βάρβαρόν τινα μεγαλοψυχίαν ἐπιδεικνύμενοι. Hoc est: *Cæsorum hostium capita truncata equorum collis appendunt. spolia sangvine polluta famulis, velut in triumpho præferenda, tradunt. atque has manubiarum quasi primitias, non secus atque feras in venatibus ab se trucidatas, ædium vestibulis præfigunt. nobiliorum hostium capita cedrino peruncta, diligenter in arcâ adservant: & hospitibus ac peregrinis ea ostentantes, gloriantur, quòd majorum aliquis, vel pater, vel etiam ipse, magnam licet pecuniæ vim pro hoc capite oblatam habuerit, tamen non acceperit. Nonnulli eò usque jactationis provehuntur, uti æquilibri auri pondere caput permutare noluerint: barbaram hoc pacto animi magnitudinem ostentantes.* Hæc equidem tam de Gallis, quàm de Germanis Diodorus. Strabo etiam, lib. iv, de Gallis sermonem habens, utrique genti eumdem morem tribuit, iisdem penè verbis, nescio an ex eodem, quo ille, fonte, id est, ex Posidonii monumentis, desumtis. sic igitur Strabo: Πρόσεστι δὲ τῇ διανοίᾳ καὶ τὸ βάρβαρον, καὶ τὸ ἔκφυλον, ὃ τοῖς προσβόρροις ἔθνεσι παρακολουθεῖ πλεῖστον, τὸ ἀπὸ τῆς μάχης ἀπιόντας, τὰς κεφαλὰς τῶν πολεμίων ἐξάπτειν ἐκ τῶν αὐχένων τῶν ἵππων, κομίσαντας δὲ προσπατταλεύειν τὴν θέαν τοῖς προπυλαίοις. φησὶ γοῦν Ποσειδώνιος αὐτὸς ἰδεῖν ταύτην πολλαχοῦ, καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀηθίζεσθαι, μετὰ δὲ ταῦτα φέρειν πρᾴως, διὰ τὴν συνήθειαν. τὰς δὲ τῶν ἐνδόξων κεφαλὰς κεδροῦντες, ἐπεδείκνυον τοῖς ξένοις, καὶ οὐδὲ πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτροῦν ἠξίουν. Id est: *Habent eorum etiam ingenia barbaricum quiddam, & inusitatum, quod plerasque septemtrionaleis gentes comitatur. nempe à pugnâ redeuntes, capita hostium de collis equorum suspendunt; &, spectaculi gratiâ, vestibulis ædium antefigunt. Id se multis Galliæ in locis vidisse ait Posidonius. quumque initio rem insolentem aversaretur; consvetudine tandem eam sibi minùs molestam redditam. Capita verò illustrium virorum, cedrino inungentes, peregrinis ostentabant. neque reddere ea dignabantur, si quis tantumdem auri pondus pro redimendis iis obferret.* Hoc scilicet est, quod Diodorus, eodem libro, de Hispanis adseverat: Τοῖς δ' ἤθεσι πρὸς μὲν τοὺς κακούργους καὶ πολεμίους ὑπάρχουσιν ὠμοὶ, πρὸς δὲ τοὺς ξένους ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι. id est: *Quod ad mores attinet; erga maleficos atque hosteis sunt crudeles: sed erga hospiteis atque peregrinos, mites atque humani.* Sed & Livius idem illud de Gallis testatur, lib. x: *In conspectu fuère Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa; ovantesque moris sui carmine.* Silius Italicus, lib. iv, de Gallis, ad Ticinum flumen primâ pugnâ cadentibus:

Demetit aversi Vesagus tum colla, jubâque
Suspensam portans galeam, atque inclusa peremti
Ora viri, patrio divos clamore salutat.

Porrò de Gallis in Italiâ ita Livius, lib. v: *Postremò cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare.* Cæsar, belli Gall. comment. vi, de universis Gallis Transalpinis: *Martem bella regere arbitrantur. huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. qui superarunt, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum congerunt. multis in civitatibus harum rerum exstructos cumulos locis conspicari licet. neque sæpè accidit, ut neglectâ quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet. gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.* Germani nostri an similia excitarint trophæa, haud temerè dixerim. Atque istæ equidem fuère consvetudines in bellis gravioribus. in levioribus bellis, sive in latrociniis quem observaverint ritum in abducendis captivis imbellibus, patheticè enarrat Marcellinus, lib. xxxi, de Gothis, Thraciam deprædantibus, verba faciens: *Vastabundi omnes per latitudines Thraciæ pandebantur impunè; ab ipsis tractibus, quos prætermeat Ister, exorsi, adusque Rodophen, & tractum, qui immensa disterminat maria, rapinis & cædibus, sangvineque, & incendiis, & liberorum corporum corruptelis, omnia fœdissimè permiscentes. Tunc erat spectare cum gemitu facta dictu visuque prædira; attonitas metu feminas flagris concrepantibus agitari; fœtibus gravidas adhuc immaturis, antequàm prodirent in lucem, impia tolerantibus multa: implicatos alios matribus parvulos; & puberum audire lamenta, puellarumque nobilium, quarum stringebat fera captivitas manus: pòstque adulta virginitas, castitasque nuptarum, ore affecto flens, ultima ducebatur; mox profanandum pudorem optans morte, licet cruciabili, prævenire.* Tacitus, annal. lib. xiii, de Ansibariorum gente, à Chaucis pulsâ, per Tencterorum, Bructerorum, Usipiorum, Tubantumque fineis quærendo sedeis vagante: *Quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos*

ruſcos petiſſent; errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur. imbellis ætas in prædam diviſa eſt. Annal. lib. II; prœlio Romanos inter atque Cheruſcos commiſſo: *Quintâ ab horâ diei ad noctem cæſi hoſtes, decem millia paſſuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter ſpolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* Annal. libro XII; ubi Chatti, latrocinia prope Rhenum ac Maguntiacenſia caſtra agitantes, oppreſſi fuêre: *Aucta lætitia, quòd quoſdam è clade Varianâ, poſt quadrageſimum annum, ſervitio exemerant.* Hi quo loco, aut quo in uſu apud illos fuerint, indicat Seneca, in epiſt. LVII: *Varianâ clade quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum, fortuna depreſſit? alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit.* Verùm hactenus de re militari priſcorum Germanorum diſſeruiſſe ſufficiat.

CAP. LIII.

De funeratione mortuorum.

AUCTOR noſter, explicatis univerſis ac ſingulis morum partibus, tandem in vitæ fine concludit. *Funerum*, inquit, *nulla ambitio. id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur.* corpora ſcilicet eorum, qui claritudinem nominis per arma ac bellicas virtuteis adquiſiverant, aut ex generis nobilitate ducebant. Quidam interpretes hunc auctoris locum haud ſatis percipientes, ſic intelligendum docent, quaſi omnium reliquorum corpora humo condita fuerint; clarorum ſolummodò virorum cremata. quod opidò falſum eſt. Diodoro hæc ſunt verba, de Germanis juxtà & Gallis perſcripta, lib. V: Εἰώθασι καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον ἐκ τῶν τυχόντων πρὸς τὴν διὰ τῶν λόγων ἅμιλλαν καθιστάντες, ἐκ προκλήσεως μονομαχεῖν πρὸς ἀλλήλους, παρ' οὐδὲν τιθέμενοι τὴν τοῦ βίου τελευτήν. ἐνισχύει γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Πυθαγόρου λόγος, ὅτι τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀθανάτους εἶναι συμβέβηκε, καὶ δι' ἐτῶν ὡρισμένων πάλιν βιοῦν, εἰς ἕτερον σῶμα τῆς ψυχῆς ἐσδυομένης. διὸ καὶ κατὰ τὰς ταφὰς τῶν τετελευτηκότων ἐνίους ἐπιστολὰς γεγραμμένας τοῖς οἰκείοις τετελευτηκόσιν ἐμβάλλειν εἰς τὴν πυρὰν, ὡς τῶν τετελευτηκότων ἀναγνωσομένων ταύτας. hoc eſt: *Solent inter ipſas quoque epulas, causâ ex jurgio leviter arreptâ, exſurgere: & ex provocatione inter ſeſe digladiari; vitæ jacturam nihili æſtimantes. nam Pythagoræ apud illos opinio evaluit, quòd animæ hominum immortales, in aliud ingreſſæ corpus, definito tempore denuò vitam capeſſant. ideóque in funeratione mortuorum quidam epiſtolas, propinquis defunctis inſcriptas, in rogum conjiciunt, quæ ab iis legantur.* Hæc nempe Diodorus de omnium pariter funeratione, ſine ullo diſcrimine, ſine exceptione, ſine humationis mentione, ſcribit. Sed morem hunc cremandi mortuorum corpora, non modò univerſis Celtis noſtris, per Illyricum, Germaniam, Galliam, Hiſpaniam, Britannicaſque inſulas; verùm toti terrarum orbi fuiſſe communem, veteres ubique teſtantur hiſtoriæ. nuncque in extero ſimul orbe, & in orientalibus, meridionalibuſque noſtri orbis partibus eſſe vulgarem, vulgò notum eſt. Paucæ quædam antiquitus nationes ab eo fuerunt alienæ. ut Hebræi, Chaldæi, Perſæ, Derbices, & Troglodytarum, Meroitarumque, ac Thracum nonnulli; qui omnes corpora defunctorum humabant. Caſpii, & ex Indis Taxilæ, vulturibus ea atque feris abjiciebant: ut & Perſæ magorum ſuorum corpora. ex Indis etiam Callatiæ, ex Sarmatis Eſſedones, & ex Britannicis populis Iberni parentum defunctorum corpora epulando conſumebant. nonnulli Meroitarum in flumen Nilum abjiciebant mortuos. alii ex eâdem gente circumfuſo vitro intra penetralia domi collocabant: ut & Aegyptii arte medicatos. quarum omnium funerationum teſtes ſunt, inter alios ſcriptores, maximè libri ſacrati, Herodotus, Strabo, Mela, ac Plinius; cujus verba mox citabo. Ex reliquarum gentium unanimi conſenſu patet, vetuſtiſſimum fuiſſe illum cremandi, ab urbis Babylonicæ ædificatione, & lingvæ primævæ confuſione, in univerſum orbem pervectum. Nec equidem dubitaverim, jam ante aquarum inundationem fuiſſe uſitatum; ut pleraque alia diverſis gentibus communia. Primam ejus originem ſive cauſam Plinius videtur indicare, in lib. VIII, cap. LIV, his verbis: *Ipſum cremare apud Romanos non fuit veteris inſtituti; terrâ condebantur. At poſtquàm longinquis bellis obrutos erui cognovêre, tunc inſtitutum. Et tamen multæ familiæ priſcos ſervavêre ritus. ſicut in Corneliâ nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus. idque voluiſſe, veritum talionem, eruto C. Marii cadavere.* Sed ad noſtram gentem revertor. Verba igitur Taciti prædicta, in hanc intelligenda ſunt mentem: Scilicet omnium pariter mortuorum apud Germanos corpora fuiſſe cremata: ſed ſine ambitione ac pompâ, vulgaribus lignis. clarorum tantùm virorum corpora certis combuſta lignis, id eſt, quæſitis atque dilectis. Longè ab hac Germanorum modeſtiâ diverſum tradit morem in Gallis Cæſar, commentario VI. *Funera ſunt,* inquit,

inquit, *pro cultu Gallorum, magnifica, & sumtuosa.* item in Hispanorum gente Appianus, in Hispanicis, de Viriati ducis ipsorum funere loquens: Οὐρίαθον μὲν λαμπρότατα κοσμήσαντες ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον. id est: *Viriati corpus magnificentissimè exornatum in altissimo rogo cremaverunt.* Germanorum in funeribus modestiam Indi quoque observarunt, gens longè remotissima. Solinus de iis, capite quinquagesimo quinto: *Nullus funerum apparatus.* & Strabo, libro quinto decimo: Λιταὶ δὲ καὶ αἱ ταφαὶ, καὶ μικρὰ χώματα. ὑπεναντίως δὲ τῇ ἄλλῃ λιτότητι κοσμοῦνται. id est: *In tumulis, & sepulturis perparci sunt: in cultu corporis contrà nimii.* Pergit noster: *Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant.* ut Romani, & aliæ gentes. Idem noster, annal. III, de Agrippinâ, cum Germanici, mariti defuncti, cineribus per Calabriam, Apuliam, Campaniamque Romam petente: *Ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant.* Et Plinius, lib. XII, cap. XVIII, de Arabiâ felice loquens: *Beatam illam fecit hominum, etiam in morte luxuria; quæ diis intellexerat genita, adhibens urendis defunctis. Periti rerum asseverant, non ferre tantum annuo fœtu, quantum Nero princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Aestimentur postea toto orbe singulis annis tot funera; acervatimque congesta honori cadaverum, quæ diis per singulas micas dantur.*

Ceterò struem rogi apud Hispanos fuisse altissimam, suprà ex Appiano intelleximus. Antiquum hunc fuisse morem, aliis quoque gentibus usitatum, liquet ex Homero; qui Iliad. XXIII ita canit de Patrocli rogo:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Struxerunt rogum centum pedum quoquoversùm.

Ex hac altitudinem conjicere licet. Clariùs Virgilius, Aeneidos libro VI, in Miseni Trojani in litore Italiæ funeratione:

—— *Aramque sepulcri*
Congerere arboribus, cœloque educere certant.

De rogo, quem Annibal Pœnorum dux Romano consuli, ad Cannas cæso, struxit, ita Silius Italicus libro X:

Sublimem eduxère pyram.

Non modò Hispanis, sed ceteris quoque Celticis nationibus idem fuisse observatum, maximéque Germanis nostris, patet ex Herulorum, Germanicæ nationis, Vistulæ quondam ostia adcolentis, exemplo, apud Procopium: qui ita de prisco eorum more narrat, in Gothicorum lib. II: Οἱ δὲ ξύλα πολλὰ ἐς μέγα τι ὕψος ξυνήσαντες, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, ξύμπαντα ἔκαιον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτῆς τῆς φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τὸ παραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. hoc est: *Ipsi verò multorum lignorum strue in altitudinem ingentem congestâ, homineque in summo ejus fastigio posito, statim omnia ligna incendebant, ab infimâ parte facto initio. Ut primùm verò flamma resedit, collecta protinus ossa terrâ condebant.* Illa quidem verba καθίσαντες τὸν ἄνθρωπον, id est, *sedere facientes hominem*, de iis intelligit Procopius, qui vivi rogo imponebantur: de quibus mox integra ejus verba adscribam. Jam anteà defunctos, porrexisse supinos, ut Græci atque Romani, haud dubium est.

Tacitus superioribus hæc subnectit: *Sua cuique arma, quorumdam igni & equus adjicitur.* id est, crematur, unà cum armis eodem in rogo: nempe, quia ista pretiosissima atque carissima Martiæ genti bona; per quæ claritudinem adepti erant. Alias quoque genteis arma rogo defunctorum adjecisse, testis est Virgilius in dicto Miseni Trojani funere:

Ingentem struxère pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt: decorantque super fulgentibus armis.

Silius in prædicto consulis Romani funere, ab Annibale Pœno curato:

Sublimem eduxère pyram, mollesque virenti
Stramine composuère toros. superaddita dona
Funereum decus expertis, invisus & ensis,
Et clypeus, terrorque modò atque insigne superbum,
Tum lateri fasces, captaque in Marte secures.

At equus ille non vivus cum domino mortuo cremabatur: sed antè jam mactatus: teste Cæsare, prædicto belli Gallici commentario sexto, ita de Gallis loquente: *Omnia, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt; etiam animalia. ac paullo supra hanc memoriam, servi, & clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funebribus confectis, unà cremabantur.* Antiquissi-

quiſſimum & hunc omnium terræ orbis fuiſſe gentium morem, ex vetuſtiſſimorum diſco Græcorum exemplo. ſic enim Homerus, loco prædicto, Achillem refert, Patrocli funus exſequentem:

Ποίησαν δὲ πυρὴν ἑκατόμπεδον ἔνθα καὶ ἔνθα.
Ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτῃ νεκρὸν θέσαν, ἀχνύμενοι κῆρ.
—— Πίσυρας δ' ἐριαύχενας ἵππους
Ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στεναχίζων.
Ἐννέα τῷ γε ἄνακτι τραπεζῆες κύνες ἦσαν·
Καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε πυρῇ δύο δειροτομήσας.
Δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς
Χαλκῷ δηϊόων (κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα)
Ἐν δὲ πυρὸς μένος ἧκε σιδήρεον, ὄφρα νέμοιτο.
Struxerunt pyram, centum pedum quoquoverſum:
Inque pyrâ ſupremâ cadaver poſuerunt, triſtes corde.
—— Quatuor autem procerâ cervice equos
Feſtinanter injecit pyræ, graviter ſuſpirans.
Novem huic regi menſarii canes erant:
Ex quibus pyræ injecit duos obtruncatos.
Duodecim quoque Troum magnanimorum filios forteis
Ferro mactans (mala quidpe mente meditabatur opera)
In ignis robur projecit ferreum, ut depaſceretur.

Sed & uxores unà cum defunctis maritis crematas fuiſſe, apud omneis pariter Celtas, deprehendo; itidem de vetuſtiſſimo gentium more, qui hodiéque apud Indos & Americanos obſervatur. Strabo libro XV, de Indis: Παρά τισι δ' ἀκούειν, φησὶ Ἀριστόβουλος, καὶ συγκατακαιομένας τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν ἀσμένας. τὰς δὲ μὴ ὑπομενούσας ἀδοξεῖν. εἴρηται δὲ καὶ ἄλλοις ταῦτα. Hoc eſt: *Ait Ariſtobulus, ſe audiviſſe, apud quoſdam uxores quoque ſponte cum viris comburi. quæ id recuſent, inglorias eſſe. Verùm hæc de aliis etiam populis narrantur.* Thraces maximè in his intellexit: de quibus ita Herodotus, libro quinto: Ἔχει γυναῖκας ἕκαστος πολλάς. ἐπεὰν ὦν τις αὐτῶν ἀποθάνῃ, κρίσις γίνεται μεγάλη τῶν γυναικῶν, καὶ φίλων σπουδαὶ ἰσχυραὶ περὶ τοῦδε ἥτις αὐτῶν ἐφιλέετο μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός. ἡ δ' ἂν κριθῇ καὶ τιμηθῇ, ἐγκωμιασθεῖσα ὑπό τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, σφάζεται ἐπὶ τὸν τάφον ὑπὸ τοῦ οἰκηιοτάτου ἑωυτῆς. σφαχθεῖσα δὲ συνθάπτεται τῷ ἀνδρί· αἱ δὲ ἄλλαι συμφορὴν μεγάλην ποιεῦνται. ὄνειδος γάρ σφι τοῦτο μέγιστον γίνεται. Hoc eſt: *Singuli plures habent uxores. Itaque ſi quis eorum deceſſit, diſceptatio magna fit inter uxores, acri amicorum circa hanc rem ſtudio, quænam præcipuè à marito fuerit dilecta. Quæ talis judicata eſt, & hunc honorem adepta, ea à viris atque mulieribus exornata, ad tumulum à propinquiſſimo mactatur, unáque cum viro ſepelitur; ceteris uxoribus id ſibi pro ingenti calamitate ducentibus. nam id eis ſummo dedecori datur.* In eamdem ſententiam Mela, libro ſecundo, capite ſecundo, de eâdem gente: *Ne feminis quidem ſegnis eſt animus. ſuper mortuorum virorum corpora interfici, ſimulque ſepeliri, votum eximium habent. &, quia plures ſimul ſingulis nuptæ ſunt; cujus id ſit decus, apud judicaturos magno certamine affectant. Moribus datur. eſtque maximè lætum, cùm in hoc contenditur, vincere. Mærent aliæ vocibus, & cum acerbiſſimis planctibus efferunt. At quibus conſolari eas animus eſt, arma opeſque ad rogos deferunt: paratique, ut dictitant, cum fato jacentis, ſi detur in manus, vel paciſci, vel decernere, ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus ſit: manentque dominas proci.* Locum eſſe corruptum, & ſine ullo ſenſu, etiam ante me viri doctiſſimi notarunt. Simlerus pro noviſſimis iſtis, *manentque dominas proci*, hæc reſtituit; *mærendo minus proficere.* quæ equidem haud longè à ſanâ lectione abſunt. Verùm melior iſta videtur reſtitutio: *At quibus conſolari eas animus eſt; arma, opeſque ad rogos deferunt; parati, ut dictitant, cum fato jacentis, ſi detur in manus, vel paciſci, vel decernere. Ubi nec pugnæ, nec pecuniæ locus ſit; monent, mærendo nihil eas proficere.* Sed eumdem circa uxorum necationem apud noſtros quoque Germanos obſervatum fuiſſe morem, auctor eſt Procopius, loco prædicto: cujus verba jam integra huc adſcribere commodum fuerit. ſunt igitur iſta: Οὔτε γὰρ γηράσκουσιν, οὔτε νοσοῦσιν αὐτοῖς βιοτεύειν ἐξῆν. ἀλλ' ἐπειδάν τις αὐτῶν ἢ γήρᾳ ἢ νόσῳ ἁλῴη, ἐπάναγκές οἱ ἐγίνετο, τοὺς ξυγγενεῖς αἰτεῖσθαι, ὅτι τάχιστα ἐξ ἀνθρώπων αὐτὸν ἀφανίζειν. οἱ δὲ ξύλα πολλὰ, ἐς μέγα τι ὕψος, ξυννήσαντες, καθίσαντές τε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τῶν ξύλων ὑπερβολῇ, τῶν τινα Ἐρούλων, ἀλλότριον μέντοι, σὺν ξιφιδίῳ παρ' αὐτὸν ἔπεμπον· ξυγγενῆ γὰρ αὐτῷ τὸν φονέα εἶναι, οὐ θέμις. ἐπειδὰν δὲ αὐτοῖς ὁ τοῦ ξυγγενοῦς φονεὺς ἐπανήκει, ξύμπαντα ἔκαιον αὐτίκα τὰ ξύλα, ἐκ τῶν ἐσχάτων ἀρξάμενοι. παυσαμένης δὲ αὐτοῖς τῆς φλογὸς, ξυλλέξαντες τὰ ὀστᾶ, τὸ παραυτίκα τῇ γῇ ἔκρυπτον. Ἐρούλου δὲ ἀνδρὸς τελευτήσαντος, ἐπάναγκες τῇ γυναικὶ, ἀρετῆς μεταποιουμένῃ, καὶ κλέος αὐτῇ ἐθελούσῃ λείπεσθαι, βρόχον ἀναψαμένῃ

παρὰ

παρὰ τὸν τοῦ ἀνδρὸς τάφον, οὐκ εἰς μακρὸν, θνήσκειν. οὐ ποιούσῃ δὲ ταῦτα περιεστήκει τὸ λοιπὸν ἀδόξῳ τε εἶναι, καὶ τοῖς τοῦ ἀνδρὸς ξυγγενέσι προσκεκρουκέναι. Id est: *Nec senescentibus, nec morbo adfectis vitâ ampliùs frui fas erat. sed, ubi quispiam eorum sive consenuisset, sive morbo corriperetur, protinus cogebatur à propinquis efflagitare, uti se quamprimùm ex humanis tollerent. Tum illi lignorum strue in altitudinem congestâ, desuperque homine in summo fastigio imposito, Herulorum quempiam immittebant, qui cultro eum conficeret; sed sangvine prorsus alienum. haud enim fas erat propinquum esse interfectorem. Vt primùm verò interfector descendit ad propinquos defuncti, continuò hi omnia ligna, ab infimis facto initio, incendebant. Vbi autem flamma ipsa resedit; collecta ossa sub terram condebant. Herulo autem viro defuncto, necesse erat uxorem, quæ virtutis existimationem consequi, gloriamque apud posteros relinquere vellet, laqueo apud viri sepulcrum, non longè pòst, vitam finire. Quæ hoc facere recusaret, hanc ignominiæ nota manebat, & à mariti propinquis infestatio.* Ex hoc igitur Procopii loco de Herulis, item ex suprà citatis testimoniis, Homeri de Græcis, Herodotique & Melæ de Thracibus, ac Cæsaris de Gallis, satis liquidò patet, uxores, clienteis, servos, equos, atque caneis, antè fuisse juxta rogum necatos, quàm cadavera eorum, unà cum defuncto marito, seu patrono, ac domino, comburerentur. Diversum ab hoc tradit de Thracibus Solinus, cap. XVI, his verbis: *Vxorum se numero viri jactant: & honoris loco ducunt multiplex conjugium. Quæ feminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt conjugum rogos; &, quod maximum insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt.* Hoc quamquàm Herodotus Melaque in Thracibus non notaverint; tamen sic apud Indos atque Americanos hodiéque fieri; satis in comperto est. Ceterùm, quòd senes, atque ægrotare incipienteis Heruli nostri è vitâ migrare jusserint, id quoque ex communi gentium consvetudine factum. Strabo, lib. XI: Περὶ τῶν Βακτριανῶν οὐ τὰ βέλτιστα λέγουσιν οἱ περὶ Ὀνησίκριτον. τοὺς γὰρ ἀπειρηκότας, διὰ νόσον ἢ γῆρας ζῶντας παραβάλλεσθαι τρεφομένοις κυσὶν ἐπιτηδὲς πρὸς τοῦτο, οὓς ἐνταφιαστὰς καλοῦσι τῇ πατρῴᾳ γλώττῃ. τοιαῦτα δέ πως καὶ τὰ περὶ τοὺς Κασπίους ἱστοροῦσι. τοὺς γὰρ γονέας ἐπειδὰν ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότες τυγχάνωσιν, ἐγκλεισθέντας λιμοκτονεῖν. id est: *De Bactrianis minimè laudanda narrat Onesicritus. nempe eos, qui morbo aut senio confecti sint, vivos projici canibus, deditâ operâ ad hoc nutritis; quos suâ linguâ adpellant vespillones. Similia quædam & de Caspiis narrantur. ab his enim parenteis, ubi LXX ætatis annum impleverint, inclusos fame necari.* Et eodem libro posteà: Οἱ Δέρβικες τοὺς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσι. ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἄγχιστα γένους. τὰς δὲ γραίας ἀπάγχουσιν· εἶτα θάπτουσι. τοὺς δὲ ἐντὸς ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀποθανόντας οὐκ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ θάπτουσιν. id est: *Derbices eos, qui LXX annum excesserunt, jugulant. carnes eorum proximi genere absumunt. Vetulas strangulant; inde humant. Qui intra LXX annum moritur, non editur, sed humatur.* Herodotus, libro tertio, de Indis Padæis: Ὃς ἂν κάμῃ τῶν ἀστῶν, ἤν τε ἀνὴρ, ἤν τε γυνὴ, τὸν μὲν ἄνδρα ἄνδρες, οἱ μάλιστά οἱ ὁμιλέοντες, κτείνουσι, φάμενοι αὐτὸν, τηκόμενον τῇ νούσῳ, τὰ κρέα σφίσι διαφθείρεσθαι. ὁ δὲ ἀπαρνεόμενός ἐστι μὴ μὲν νοσέειν· οἱ δὲ οὐ συγγινωσκόμενοι, ἀποκτείναντες κατευωχέονται. ἢν δὲ γυνὴ κάμῃ, ὡσαύτως αἱ ἐπιχρεώμεναι μάλιστα γυναῖκες ταὐτὰ τοῖσι ἀνδράσι ποιεῦσι. Hoc est: *Quoties civium seu vir, seu femina ægrotet; virum quidem viri, sui maximè familiares, necant: quod dicant, ipsum, morbo tabescentem, carneis ipsis corrupturum. ac licet se neget ille ægrotare; nihilo minùs tamen non parcunt illi, sed necant eum, atque epulantur. Mulieri verò mulieres, suæ maximè necessariæ, idem, quod viri viro, faciunt.* Idem, vel consimile apud reliquos factum, qui carnes interfectorum comederunt, credere licet. Sed tale quid apud Germanos nostros umquàm factitatum, nullum uspiam exemplum, ne suspicionem quidem reperio. Auctor equidem noster de illâ uxorum apud maritorum rogum suspensione nihil disertè memorat. haud obscurè tamen eam innuit, in libro de Germaniâ, his verbis: *Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt; & cum spe votoque uxoris semel transigitur. sic unum accipiunt maritum, quo modo unum corpus, unamque vitam: ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas; ne tamquàm maritum, sed tamquàm matrimonium ament.* Pergit deinde de crematis, in hæc verba: *Sepulcrum cespes erigit. monumentorum arduum & operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur.* Cespes non unus; qui parùm erigebat sepulcrum: sed complures, in unum tumulum adgesti. Idem noster, annal. lib. II, de tumulo reliquiis Varianarum legionum structo: *Primum exstruendo tumulo cespitem Cæsar posuit.* Indis quoque λιτὰς τὰς ταφὰς, καὶ μικρὰ τὰ χώματα, id est, *sine apparatu atque cultu sepulcra, & exiguos tumulos* fuisse, suprà ex Solino ac Strabone intelleximus.

Ceterùm Appianus, libro prædicto, ita de Viriati, Hispanorum ducis, funere narrat: Οὐερίατθον μὲν δὴ λαμπρότατα κοσμήσαντες, ἐπὶ ὑψηλοτάτης πυρᾶς ἔκαιον· ἱερεῖά τε πολλὰ ἐπέσφαττον αὐτῷ· καὶ κατ' ἴλας οἵ τε πεζοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς ἐν κύκλῳ περιθέοντες αὐτὸν ἔνοπλοι, βαρβαρικῶς ἐπῄνουν· μέχρι τε σβεσθῆναι τὸ πῦρ, παρεκάθηντο πάντες ἀμφ' αὐτόν. καὶ τῆς ταφῆς ἐκτελεσθείσης, ἀγῶνα

μονομά-

μονομάχων ἀνδρῶν ἤγαγον ἐπὶ τοῦ τάφου. Hoc est: *Itaque Viriati funus, quammagnificentissimè exornatum, in altissimo rogo cremaverunt. cæsisque multis hostiis, tum pedites, tum equites per turmas in orbem armati decurrentes, barbarico ritu eum celebrabant. & donec ignis exstingveretur, omnes ipsum circumsedebant. peracto funere, gladiatorium munus ad sepulcrum editum est.* Idem, aut simile quiddam apud Germanos in nobilium, clarorumque virorum funeribus factitatum, omnino ego mihi persvadeo. hic quidpe ritus omnibus pariter per universum terræ orbem gentibus olim fuit communis; atque nunc etiam apud nonnullas Orientis nationes observatur. Romanos eo fuisse usos, haud semel in eorum legitur historiis. unum atque alterum citasse auctorem, suffecerit. Svetonius in Claudio; de Drusi, in Germaniâ defuncti, tumulo apud Magontiacum sito: *Exercitus honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret.* De ejusdem Drusi arâ, in Germaniâ apud Alisonem castellum sitâ, ita noster, annal. lib. II: *Chatti tumulum, nuper Varianis legionibus structum, & aram Druso sitam, disjecerant. Restituit Cæsar aram: honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.* Sed antiquissima primo loco erant dicenda. Homerus, loco prædicto, de Patrocli funere:

Τορνώσαντο δὲ σῆμα· θεμείλιά τε προβάλοντο
Ἀμφὶ πυρήν· εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Χεύαντες δὲ τὸ σῆμα, πάλιν κίον. αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς
Αὐτοῦ λαὸν ἔρυκε, καὶ ἵζανεν εὐρὺν ἀγῶνα.

Torno autem designabant sepulcrum; fundamentaque jecerunt
Circa rogum: moxque effossam terram infuderunt.
Aggesto autem tumulo abierunt. At Achilles
Illic populum detinuit, ac sedere fecit ad amplum certamen.

Herodotus, libro V: Ταφαὶ δὲ τοῖσι εὐδαίμοσι τῶν Θρηίκων εἰσὶ αἵδε· τρεῖς μὲν ἡμέρας προτιθεῖσι τὸν νεκρόν· καὶ παντοῖα σφάξαντες ἱρήια, εὐωχέονται, προκλαύσαντες πρῶτον. ἔπειτα δὲ θάπτουσι κατακαύσαντες, ἢ ἄλλως γῇ κρύψαντες. χῶμα δὲ χέοντες, ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον. ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης: Id est: *Divitum sepulturæ apud Thraceis sunt hujusmodi: Prolato triduum cadavere, mactatisque omnifariis hostiis, convivantur. illudque defletum priùs, deinde combustum sepeliunt, aut aliter humo contegunt. aggestoque desuper tumulo, cùm alia omnis generis certamina proponunt. tum præcipuè certâ cum ratione monomachiam.* Hæc Thraces cuncta ferè in eumdem modum cum Hispanis. Quæ similitudo apud tam diversas, tamque longè inter se remotas gentes haud facilè exstitisset, nisi ex unâ eâdémque origine promanasset: nempe ex Asiâ, in gentium ab urbe Babylonicâ dispersione. Dionysius Halicarnassensis, libro V: Τῇ δ' ἑξῆς ἡμέρᾳ φαιὰν ἐσθῆτα λαβὼν ὁ Οὐαλέριος, καὶ τὸ Βρούτου σῶμα προθεὶς ἐν ἀγορᾷ κεκοσμημένον ἐπὶ στρωμνῆς εὐπρεποῦς, συνεκάλει τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν, καὶ προελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, τὸν ἐπιτάφιον ἔλεξεν ἐπ' αὐτῷ λόγον. εἰ μὲν οὖν Οὐαλέριος πρῶτος κατεστήσατο τὸν νόμον τόνδε Ῥωμαίοις, ἢ κείμενον ὑπὸ τῶν βασιλέων παρέλαβεν, οὐκ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν. ὅτι δὲ Ῥωμαίων ἐστὶν ἀρχαῖον εὕρεμα, τὸ παρὰ τὰς ταφὰς τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐπαίνους τῆς ἀρετῆς αὐτῶν λέγεσθαι, καὶ οὐχ Ἕλληνες αὐτὸ κατέστησαν τὸ πρῶτον, παρὰ τῆς κοινῆς ἱστορίας οἶδα μαθών, ἣν ποιητῶν τε οἱ παλαιότατοι καὶ συγγραφέων οἱ λογιώτατοι παραδεδώκασιν. ἀγῶνας μὲν γὰρ ἐπιταφίους τιθεμένους ἐπὶ τοῖς ἐνδόξοις ἀνδράσι γυμνικούς τε καὶ ἱππικοὺς ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἱστορήκασιν, ὡς ὑπό τε Ἀχιλλέως ἐπὶ Πατρόκλῳ, καὶ ἔτι πρότερον ὑφ' Ἡρακλέους ἐπὶ Πέλοπι· ἐπαίνους δὲ λεγομένους ἐπ' αὐτοῖς οὐ γράφουσιν ἔξω τῶν Ἀθήνησι τραγῳδοποιῶν, οἱ κολακεύοντες τὴν πόλιν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Θησέως θαπτομένοις, καὶ τοῦτο ἐμύθευσαν. ὀψὲ γάρ ποτε Ἀθηναῖοι προσέθεσαν τὸν ἐπιτάφιον ἔπαινον τῷ νόμῳ, εἴτ' ἀπὸ τῶν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ περὶ Σαλαμῖνι. καὶ ἐν Πλαταιαῖς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθανόντων ἀρξάμενοι, εἴτ' ἀπὸ τῶν περὶ Μαραθῶνα ἔργων. ὑστερεῖ δὲ καὶ τὰ Μαραθώνια καὶ τῆς Βρούτου ταφῆς, εἰ δὴ ἀπὸ τούτων πρῶτον ἤρξαντο οἱ ἔπαινοι λέγεσθαι τοῖς ἀπογινομένοις, ἑκκαίδεκα ἔτεσιν. Hoc est: *Postero die Valerius atratus Bruti corpus in foro proposuit, in lecto splendido ornatum, populoque in concionem convocato, in suggestum progressus, funebrem habuit in laudem ejus orationem. Utrùm autem Valerius primus hunc morem apud Romanos instituerit, an institutum à regibus sequutus fuerit, certò adfirmare nequeo. Romanorum tamen hoc esse vetus inventum, in funere illustrium virorum virtuteis eorum laudari, neque à Græcis primùm institutum, ex communis historiæ scriptis didici, quæ tam vetustissimi poëtæ, quàm celeberrimi historici prodiderunt. Nam certamina quidem funebria in honorem clarorum virorum gymnica & equestria à necessariis facta tradunt; ut ab Achille in Patrocli, & multo antè ab Hercule in Pelopis funere. hos tamen publicè laudatos nulli prodiderunt, præter Athenienseis tragicos; qui, civitati suæ adulantes, ab Theseo sepelitis hoc quoque fabulosè adfinxerunt. Longo enim tempore pòst Athenienses legitimis ritibus hanc laudationem funebrem addiderunt; sive ab iis, qui ad Artemisium, & Salamina, & Platæas pro patriâ occubuerant, initium duxerint, sive etiam à rebus gestis in campis Marathoniis. Sed ea*

quoque;

quoque, quæ ad Marathonem sunt gesta, XVI *annis Bruti funere sunt posteriora.* Vereor, ut satis dextrè hæc de re conjecerit, rectéque ac meritò reprehenderit antiquos Græcorum poëtas Dionysius. nam certè de Hispanis diserta sunt verba Appiani; βαρβαρικῶς αὐτὸν ἐπῄνουν· id est, *barbarico ritu eum laudabant.* ubi satis disertè testatur Appianus, non Græcos, neque Romanos eos fuisse imitatos, ut à quibus ritum accepissent. Quàm multarum rerum, omnibus vel plerisque aliis gentibus communium, inventio primis Romanis falsò adscripta fuerit, sæpiùs suprà patuit. in illis igitur hoc etiam de funebri laudatione esse numerandum, eodem argumento conjicio. Tacitus, in fine annalium libri secundi: *Arminius, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges, ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœlio ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes.* De hujusmodi carminibus, quibus clarorum virorum laudes celebrabantur, suprà cap. XXIV dictum est. Non anno demum, nec mensibus, ne diebus quidem aliquot post excessum eorum, sed statim ad ipsum excessum fuisse à Bardis composita, & ad funus decantata, quemadmodùm apud Romanos quoque & Græcos laudationes defunctorum habitæ, cummaximè credibile est. Quin hæc ipsa carmina fuisse credo, quibus apud Hispanos Viriatum πεζοί τε καὶ ἱππεῖς, ἐν κύκλῳ περιθέοντες, βαρβαρικῶς ἐπῄνουν. De cetero, hæc auctor noster superioribus adnectit: *Lamenta ac lacrymas citò, dolorem & tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse.* Sic de Romanis Seneca, in epistolà LXIII: *Annum feminis ad lugendum constituêre majores: non ut tam diu lugerent; sed ne diutiùs. viris nullum legitimum tempus est; quia nullum honestum.* Mortuos suos luxerunt maximè Aegyptii, Assyrii, Lydi, atque Hebræi. Strabo, lib. XV, de Babyloniis, gente Assyriacâ: Θρηνοῦσι δὲ τοὺς ἀποθανόντας, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ πολλοὶ τῶν ἄλλων. id est: *Lugent defunctos, ut Aegyptii, & multi alii populi.* Divus Moses, Genes. cap. L, vers. III, de Jacobi funere: *Impletis ei* XL *diebus (nam ita impleri solent dies eorum, qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Aegyptii* LXX *diebus.* & vers. X, de Josepho, ac fratribus ejus, Jacobi filiis: *Quum autem venissent ad aream quamdam, septam cynosbatis, planxerunt ibi planctu magno, & gravi valdè. instituit enim patri suo luctum* VII *diebus.* Nihil horum fecisse priscos nostros Germanos, ceterosque Celtas, testis est, præter Tacitum, Plutarchus quoque, in consolatione ad Apolloniam, his verbis: Τὸν τῶν Λυκίων νομοθέτην φασὶ προστάξαι τοῖς αὐτοῦ πολίταις, ἐπὰν πενθῶσι, γυναικείαν ἠμφιεσμένους ἐσθῆτα πενθεῖν· ἐμφαίνειν βουληθέντα, ὅτι γυναικῶδες τὸ πάθος ἐστίν. id est: *Eum, qui Lyciis leges posuit, ajunt mandasse civibus suis, uti in luctu veste uterentur muliebri: significare volentem, rem muliebrem esse luctum.* Et mox: Αὐτῶν δὲ τῶν βαρβάρων οὐχ οἱ γενναιότατοι Κελτοὶ, καὶ Γαλάται, καὶ πάντες οἱ φρονήματος ἀνδρειοτέρου πεφυκότες ἔμπλεῳ, μᾶλλον δ' εἴπερ ἄρα, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι, καὶ Λυδοὶ, καὶ πάντες ὅσοι τούτοις παραπλήσιοι. hoc est: *Ex ipsis verò barbaris si qui luctum exercent, non animosissimi Germani, non Galli, aut si qui alii generoso pleni sunt spiritu, id faciunt; sed Aegyptii, Syri, Lydi, aliique horum similes.*

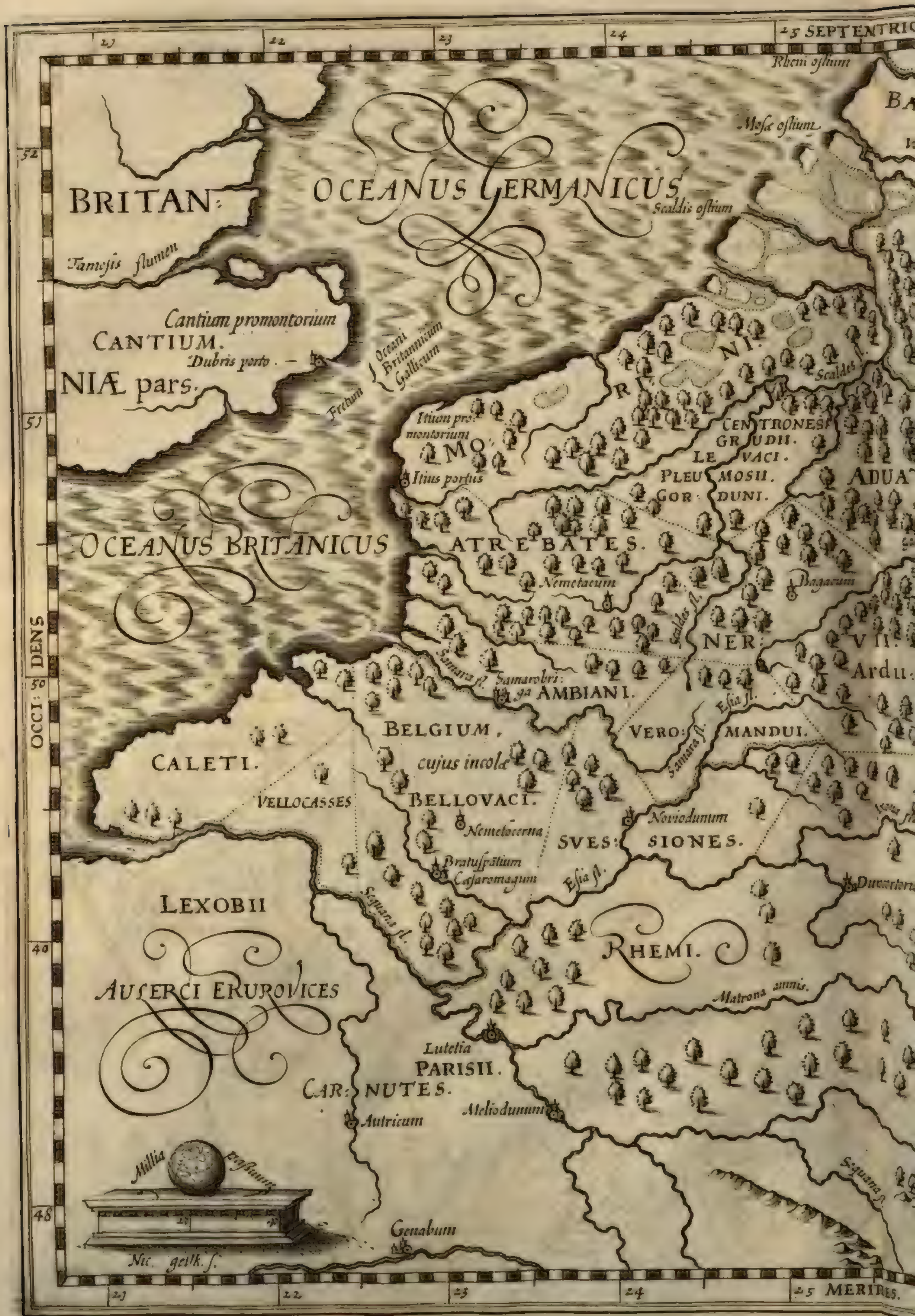
ATQUE hactenus de universis ac singulis priscûm Germanorum vitæ morumque partibus disseruisse haud pœniteat. Quòd si cui prolixior fuisse videar; is sciat, tanti fuisse, patriæ terræ ac gentis, innocentiâ juxtà ac fortitudine toto terrarum orbe nobilissimæ, antiquitatem altiùs diligentiùsque repetere: quam ab aliis negligi hactenus video; dum externa tantùm, Romana, Græca, & alia mirantur & extollunt; suæ gloriæ atque laudis incuriosi.

FINIS LIBRI PRIMI.

PHI-

SEPTENTRIO
MERIDIES.
OCCI: DENS
OCEANUS GERMANICUS
OCEANUS BRITANICUS
BRITAN:
NIÆ pars.
Tamesis flumen
Cantium promontorium
CANTIUM.
Dubris porto
Fretum Oceani Britannicum Gallicum
Rheni ostium
Mosæ ostium
Scaldis ostium
Itium promontorium
Itius portus
ATREBATES.
Nemetacum
CENTRONES
GRUDII.
LEVACI.
PLEUMOSII.
GORDUNI.
ADUAT
Bagacum
NER
Ardu
Samarobriga
AMBIANI.
VERO: MANDUI.
BELGIUM,
cujus incolæ
BELLOVACI.
Nemetocerna
Bratuspātium
Cæsaromagum
CALETI.
VELLOCASSES
SVES: SIONES.
Noviodunum
LEXOBII
RHEMI.
Matrona amnis.
AUSERCI ERUROVICES
Lutetia
PARISII.
CAR: NUTES.
Autricum
Meliodunum
Genabum
Milliaria Passuum
Nic. geilk. f.
52
51
50
49
48
21
22
23
24
25

GERMANIÆ
CISRHENANÆ
ut circa
Julii Cæsaris fuit ætatem descriptio;
Auctore
PHIL. CLÜVERIO.
BATAVORUM Insula.
MARSI.
Rhenus amnis, terminus inter Germaniam et Galliam
Vahales flu.
Bata: vi.
Mosa amnis
MENA: PII.
NES.
RO
Aduatuca
UATICI.
EBU
Sabis fl.
Mosa flu.
CÆRÆSI. SEGNI. CONDRUSI.
PÆMANI.
Retico mons
Sigus flu.
Rhenus
UBII.
Taunus mons
ORI: ENS.
enna
silva.
Sura flu.
Mosella fl.
TRE: VE: RI.
Rhenus flu.
Mœnus flu.
SEDU: SII.
Nava fluvius
VANGIO: NES.
Saravus fluvius
Divodurum
Mosa flu.
MEDIO: MATRI: CI
NEMETES.
Mosella flu.
Matrona amnis
TRE: BOCCI.
LEU: CI.
MARCO: MANNI.
Vosegus
Saris fl.
SE: QUA: NI.
Mosella flu.
TRIO.
IES.
26
27
28
29
30
20
52
51
50
49
48

OCEANUS GERMANICUS
BRITAN-
NIÆ pars.
Tamisis fluvius
CANTIUM.
OCEANUS BRITANICUS
MORINI.
OROMANSACI.
BRIANNI
ATREBATES.
AMBIANI
Samarobriga
BELGIUM,
cujus incolæ
BELLOVACI.
CALETI.
VELLOCASSI.
Sequana flu.
Rotomagus
LEXOVII.
Noviomagus
AULERCI EBUROVICUS.
SUESSIONES.
Noviodunum
Augusta Suessionum
VEROMANDUI.
SVECONI.
NER
RHEMI.
Matrona amnis
Lutetia
PARISII.
CARNUTES.
Autricum
Melodunum
Genabum
Ligeris flu.
Millia passuum
20
40
60
Nicolao Geilkerckio sculpsit
OCCIDENS.
SEPTEM
MERI
21
22
23
24
25
52
51
50
49
48

GERMANIÆ CISRHENANÆ ut inter I. cæsaris et Trajani fuit imperia descriptio. Auctore PHIL. CLÜVERIO
SEPTENTRIO.
MERIDIES.
ORIENS.
MARSACI.
BATAVIA.
BRUCTERI.
MENAPII.
GUGERNI.
USIPII.
TENCTERI.
UBII.
SUNICI.
TUN.
GRI
TRE:
IUHONES
MATTIACI.
Arduenna silva
NERVII.
VANGIONES.
NEMETES.
MEDIO:
MATRICI.
VI: RI.
LEU: CI.
TRI: BOCCI.
ALEMANNI.
LIN: GONES.
SEQUANI
Vosagus mons
Rhenus fl.
Luppia amnis
Lasia silva
Taunus
Mattiaci
Confluentes
Bingium
Mogontiacum
Borbetomagus
Noviomagus
Concordia
Tullium
Nasium
Scarponna
Divodurum
Argentoratum
Longus vicus
Matrona amnis
Araris fl.

SEPTEN
MERI
OCCEDENS
28
29
47
46
Arialbinum quæ postea Basilia
Rhenus amnis
Sanctio
Augusta Rauracorum, colonia Romana.
RAU RACI.
Vosegus mons
Dubis fluvius
Epomandurum
SEQVANI.
Iura mons
Porta saxea
Salodurum
Arola flumen
Petinisca
Urba
Abiolica
Eburodunum
Urba
Aventicum colonia Rom.
Amma flumen
Arola flumen
GENI.
HEL
AM.
Minodunum
Urba amnis
Iura mons
URBI
Equestris colonia, quod postea Noviodunum.
Viromagus Bromagus
Lausanna
Lacus LEMANUS, qui et LAUSANNENSIS
Geneva
Bibiscus Viviscus
Penni lucus
NAN: TUATES
Alpes
Penninæ
LATOBRIGI
Latobriga
Rhodanus amnis
ALLOBROGES
Tarnade, quod postea Agaunum
SEDU:
Sedunum
NI.
VALLIS PEN
Octodurum
VER A.
Darantasia
GRI.
CENTRONES
In summo Pennino
Alpes
Augusta Prætoria
SALASSI
BRO
LE:

TRIO.
31
32
ALEMANNIÆ Pars
VINDELICIÆ Pars
Millia passuum
Fines
Vitodurum
Arborfelix
Brigantium
Lycus fluvius
TIGURINI.
TU- TII.
Tigurum
Tugium
E GENI.
TULINGI.
RHÆTIÆ PARS
RONES.
Curia
Rhenus amnis
Ænus Amnis
ORIENS
47
46
Alpes Rhæticæ.
Alpes Rhæticæ
I T A L I Æ
HELVETIÆ
conterminarumque
terrarum antiqua
descriptio,
Auctore
PHIL. CLÜVERIO
PARS
Nicolao geilkerckio sculp.
DIES
30
31
32

SEPTEMTRI
25
26
OCEANUS
SEPTEMTRIONALIS
qui et
GERMANI:
CUS.
OCCIDENS.
53
52
Æstuaria, sive
Fletio insula
FRI: SII
FLETIO et FL
lacus.
GER:
MINORES.
Castellum.
Rhenus
BATA:
CANINEFATES.
VORUM
Mosæ ostium
INSULA.
Batavorum agri in ripa Galliæ
Mosa amnis
XAN DRI.
Verus Scaldes
TA:
GAL:
ME
NA:
LIÆ.
Millia passuum
MO:
RINI.
MERI

RIO. 27
28
29
Mare
Vadosum
Amisia
CHAUCI
Badulienna lucus
MAIORES
BRU
CHAMAVI.
Manarmanis portus.
EVUS
FRISII
ORI:ENS.
CTE
MARSATII,
sive
MARSACI.
Nabalia, sive Navalia.
MANIÆ
PARS.
RI.
Noviomagus
Batavorum
Castra Herculis
Colonia Ulpia Trajana Leg. XXX.
Medialanum
Cæsia silva
GU: GER:
PII.
Vetera castra
P ARS.
NI.
Sablones
Asciburgium
Calo
Castellum Menapiorū
Nic. geilkerckio sc.
SCALDIS, MOSÆ, ac Rheni Ostiorum, gentiumque accolarum antiqua descriptio. Auctore PHILIPPO CLÜVERIO.
DIES. 27
28
29
53
52

figura . 26.

PHILIPPI CLUVERII GERMANIAE ANTIQUAE LIBER SECUNDUS;

Quo GERMANIA CISRHENANA *describitur.*

CAPUT PRIMUM.

Galliæ universæ divisio. ubi ostenditur, quæ Belgicæ Galliæ nationes Germanici fuerint generis.

HACTENUS in commune de omnium Germanorum origine, ac moribus, item de universæ terræ Germaniæ situ ac finibus dictum est. Nunc singularum nationum sedeis migrationesque varias expediam. Quum verò Germania fuerit gemina, altera TRANSRHENANA, altera CISRHENANA, in Gallico solo sita: hanc primo loco explicabo: quia prima Romanorum armis præsidiisque cognita, & provincia eorum facta; eâque ratione ipsis propior. Hoc autem quò commodiùs & magis ritè fiat; ipsius universæ Galliæ terminos divisionemque antè indicabo: quò pateat, quam ejus partem Germani, Rhenum olim transgressi, incoluerint.

Gallia igitur omnis antiquitus includebatur Rheno flumine, oceano Britannico & Gallico, Pyrenæis jugis, mari interno, & Alpibus. At postquàm Gallorum pars, Alpeis transgressi, Italiæ etiam solum obsederunt; terminus ab hoc latere Galliæ factus est Apenninus mons & Aesis amnis, ad Anconam usque, superi maris urbem. Totum autem hoc terrarum spatium bifariam Romanis divisum fuit. primùm in duas parteis: quarum altera, *Gallia Citerior*, sive *Cisalpina*; altera *Vlterior*, seu *Transalpina*. rursus idem spatium tribus distinctum fuit partibus: quarum una, in Italiâ, *Togata Gallia* dicta; quæ eadem *Citerior*, seu *Cisalpina*, & *Gallia Italica*: altera ultra Alpeis, *Braccata*, quæ eadem *Norbonensis provincia*: tertia *Comata*. quæ & ipsa, in treis rursum parteis Cæsari, Melæ, Plinio, Ptolemæo, & aliis auctoribus divisa. Plinius lib. IV, cap. XVII, *Gallia omnis*, inquit, *Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta.* Cæsar in exordio commentarii primi de bello Gallico, *Gallia*, inquit, *est omnis divisa in parteis tres: quarum unam incolunt Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum linguâ Celtæ, nostrâ Galli adpellantur.* & mox: *Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, à Belgis Matrona & Sequana dividit.* & paullo pòst; *Eorum una pars, quam Gallos obtinere diximus, initium capit à flumine Rhodano; continetur que Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum: attingit etiam, à Sequanis & Helvetiis, flumen Rhenum: vergit ad septemtriones. Belgæ ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septemtriones & orientem solem. Aquitania à Garumnâ flumine ad Pyrenæos monteis, & eam partem oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat in occasum solis, & septemtriones.* Harum unam BELGICAM in præsens tractare animus est: quin hanc etiam ex parte solummodò, quatenus à Germanicis, jam inde à Cæsaris ævo, habitata fuit gentibus. Sed notandum, Plinium, prædicto in loco, paullo aliter distingvere limiteis; idque bifariam. primùm, *A Scalde*, inquit, *ad Sequanam Belgica; ab eo ad Garumnam, Celtica, eademque Lugdunensis; inde ad Pyrenæi montis excursum Aquitania.* deinde, in eodem capite, non Scaldem, sed Rhenum Belgicæ finem constituit. sequenti autem in capite, Lugdunensem inter Sequanam ac Ligerim protendit. & cap. XIX, Aquitaniam inter Ligerim & Pyrenæum montem. Ratio variationis hæc fuisse videtur: quia duplicem diversi temporis Galliæ divisionem ostendere voluit, veterem ac novam. quas tamen confudit. Vetus erat Iulii Cæsaris; quam suprà ex ipsius commentariis cognovimus: nova posteriorum imperatorum, ex quâ Belgica Rheno includebatur & Sequanâ: Lugdunensis (nam Celticæ nomen jam tum in desvetudinem abierat) Sequanâ & Ligeri: Aquitanica Ligeri ac Pyrenæis jugis. In Belgicâ numerat Plinius *Sequanos* quoque, & *Helvetios*, & *Rauracos*. Cæsar verò in antiquâ Celticâ disertis collocat verbis, *Sequanos*, atque *Helvetios*. in quâ & *Rauracos* censendos, dubium

dubium fieri haud poteſt, quando medii inter illos incoluêre. Cum Cæſare ſenſiſſe videtur Taciti ſæculum: Tacitus quidpe in annalium primo, *ſed Germanicus*, inquit, *quanto ſpei propior, tanto impenſiùs pro Tiberio niti. Sequanos proximos, & Belgarum civitates in verba ejus adigit.* Vbi diſertè Sequanos à Belgis, per copulativam particulam, *&*, diverſos facit. Sic annal. III, ubi Galliæ rebellionem cœptaverant; *Componunt*, inquit, *Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire.* & poſteà: *Florus incertis latebris victores fruſtratus, poſtremò viſis militibus, qui effugia inſederant, ſuâ manu cecidit. iſque Treverici tumultus finis:* & item Belgici omnis, cujus dux Florus. Sequitur: *Apud Aeduos major moles exorta.* & infrà: *Silius cum legionibus duobus incedens, promiſſâ auxiliari manu, vaſtat Sequanorum pagos, qui finium extremi, & Aeduis contermini, ſociique in armis erant.* Extremi ſcilicet erant finium Celticæ; à quibus jam Belgicæ initium. *Leucos* etiam, atque *Lingonas* in Belgicâ recenſent Plinius ac Ptolemæus at Cæſar, belli Gallici comment. II, *Rhemos* tradit *proximos Galliæ* Celticæ *ex Belgis.* quâ re illos ab Belgicâ apertè excludit. Adde, quod XV *circiter diebus ad fineis Belgarum* ex Sequanis pervenerit. Cæſaris igitur Tacitique amplectens ego auctoritatem, Belgicæ limiteis ſtatuo ab ortu ſolis, parteque ſeptemtrionis, Rhenum flumen; ab reliquo ſeptemtrionis oceanum; ab occaſu Sequanam & Matronam amneis; ab auſtro, Sequanorum, Leucorum, Lingonumque fineis. Regiones nunc hoc terrarum ſpatio comprehenduntur, à Sequanis, Rhenoque amne, Elſatia inferior, Lotharingia, Auſtraſia, quæ vulgò *VVeſtereich*, Trevericus epiſcopatus, Lucelburgienſis Limburgienſiſque ducatus, Leodiacenſis epiſcopatus, Colonienſiſque epiſcopatus pars altera, Iuliacenſis ducatus, Geldriæque ducatus dimidia pars. ab Oceano, Hollandiæ pars auſtrina, Selandia, Brabantia, Flandria, Bononienſis comitatus, Normanniæ pars tertia. à Sequanâ, Franciæ (quæ vulgò *Iſle de France*) major pars, atque Campaniæ ferè dimidium. intus Picardia, Veromandui, Arteſia, Hænonia, Namurcenſis comitatus, ducatuſque Bullonienſis. Populi antiquitus, Cæſaris ævo, fuêre, *Rhemi, Mediomatrici, Nemetes, Triboci, Vangiones, Treviri, Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumoſii, Gorduni, Morini, Atrebates, Veromandui, Sueſſiones, Ambiani, Bellovaci, Vellocaſſi,* & *Caleti.* His, poſt Cæſaris ætatem, nova nomina acceſſerunt, quæ paſſim apud auctores; *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethaſii, Sveconi, Oromanſaci, Brianni, Silvanectes.* Cæſar belli Gallici commentario II, *Quum*, inquit, *ab Rhemis quæreret, quæ civitates, quantæque in armis eſſent, & quid in bello poſſent, ſic reperiebat: Pleroſque Belgas eſſe ortos à Germanis; Rhenumq; amnem antiquitus tranſductos, propter loci fertilitatem ibi conſediſſe, Galloſque, qui ea loca incolerent, expuliſſe.* Germanici generis fuêre (quod pòſt in ſingulis probabitur) *Triboci, Nemetes, Vangiones, Treviri, Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, Pæmani, Menapii, Batavi, Atuatici, Nervii, Centrones, Grudii, Levaci, Pleumoſii, Gorduni*; &, quorum nomina poſtmodùm acceſſerunt, *Vbii, Sigambri, Sunici, Gugerni, Tungri, Taxandri, Bethaſii.* Horum igitur omnium deſcriptionem præſenti opere molior. Sed antequàm ſingulorum explicationes adgrediar, pauca quædam de ipſo BELGICAE vocabulo præmittenda judico. hoc verò quò commodiùs fiat, indicandus primùm ac refellendus eſt vulgatus, pervagatus, ac nimiùm inveteratus multorum error, qui BELGII vocabulum, quod bis terve in commentariis Cæſaris de bello Gallico legitur, pro univerſæ *Belgicæ* nomine accipiunt, idemque cum hoc eſſe exiſtimant.

CAP. II.

BELGIUM *non fuiſſe* Belgicam; *ſed hujus exiguam partem.*

BELGII igitur vocabulum, cujus bis terve apud Cæſarem fit mentio, plerique noſtri ſæculi ſcriptores, ingenti errore, pro univerſæ *Belgicæ* nomine accipiunt. Cæſaris verba, quæ lumen huic rei, paſſim in commentariis de bello Gallico ſparſa, adferre, caliginemque erroris diſcutere poſſunt, penitiùs inſpicere curæ ſit pretium. Comment. V, poſtquàm ex Britanniâ revertiſſet Cæſar, *Subductis*, inquit, *navibus, concilioque Gallorum Samarobrigæ peracto, quòd eo anno frumentum in Galliâ propter ſiccitates anguſtiùs provenerat; coactus eſt aliter, ac ſuperioribus annis, exercitum in hibernis collocare; legioneſque in plureis civitates diſtribuere. ex quibus unam, in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit: alteram, in Nervios, Q. Ciceroni: tertiam, in Eſſuos, L. Roſcio: quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare juſſit. treis in Belgio collocavit. his M. Craſſum quæſtorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit. unam legionem, quam proximè trans Padum conſcripſerat, & coborteis quinque in Eburones (quorum pars maxima eſt inter Moſam & Rhenum) qui ſub imperio Ambiorigis & Cativulci erant, miſit. his militibus Q. Titurium Sabinum*

& L.

& L. Aruncule jum Cottam, legatos præesse jussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillimè inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimavit. Hactenus Cæsaris verba: quæ interpretari sic aggredior. Morinos, Nervios, Rhemos, Eburones, fuisse Belgas, extra controversiam est. in harum igitur gentium finibus quum legiones IV collocaverit Cæsar, in Belgicâ collocasse eas, certò sequitur. Separatim autem, sive privatim treis alias legiones in Belgio se locasse adfirmat. Quòd si *Belgium* idem fuisset, quod *Belgica*; cur treis istas legiones magis in *Belgicâ* se locasse memoraret, quàm IV reliquas? certè in eâdem regione, in eodemque regionis nomine omnes pariter collocatæ fuissent: nec opus habuissent hac distinctione. At satis liquidò adparet, Cæsarem novâ hac *Belgii* vocabuli subjectione aliud quiddam, quàm Belgicam, innuere voluisse. Id igitur quidnam fuerit, regio, an opidum, & ubi situm, quærendum est. Opidum fuisse, videtur Glareano, ex suprà citato loco; tum ex comment. VIII; ubi IV legiones cum C. Trebonio in Belgio locasse Cæsarem, scribit A. Hirtius. Verùm, an non huic sententiæ apertè reclamet ipse Cæsar suprà citatis verbis, æquus viderit lector. Cæsar, uti eò faciliùs inopiæ frumentariæ subveniret, in plureis distribuere constituit exercitum civitates. Si levare inopiam voluit; quâ ratione III legiones in unum compulit opidum? Magna sanè res fuerit, & admiratione digna, etiamsi frumentum abundè suppeditârit, tamen in unum opidum, idque haud ita magnum (prout captus erat harum regionum) treis integras legiones, hiemandi causâ, compulisse. Logi isti sunt, ac nugæ meræ. Quid *civitatis* vocabulo Cæsar adpellet ubique in commentariis suis, cuivis notum esse debebat. integram scilicet *nationem*, sive *populum*, sive *regionem*, cujus incolæ eosdem agrorum fineis incolunt; parique juris conditione utuntur: non verò opidum; uti malè Marliani mentem interpretati Glareanus atque Ortelius ad vocem *Belgium*. Regionem igitur fuisse *Belgium*, certum est. Sed age; quo tractu? *Treis*, inquit Cæsar, *legiones in Belgio collocavit. his M. Crassum quæstorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium, legatos præfecit*. at infrà, ubi de obsidione castrorum Ciceronis in Nerviis narrat; *Cæsar*, inquit, *acceptis literis, circiter horâ undecimâ diei statim nuntium in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem mittit; cujus hiberna aberant ab eo millia passuum* XXV. *jubet mediâ nocte legionem proficisci, celeriterq; ad se venire.* Ergo Bellovaci Belgium incoluerunt: & Bellovacorum sedes adpellata fuit *Belgium*. quod ex finium circumscriptione mox liquidius adparebit. Quare rectissimè omnium Marlianus, *Belgium*, inquit, *erat Bellovacorum civitas magna, & inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine præstans, in quâ Cæsar interdum hiemavit; ac plures legiones ejus aliquando illic in hibernis fuère.* At dispiciendum nunc est, ubi isti fuerint Bellovaci. Quum Carnutes Tasgetium, regem à Cæsare sibi impositum, interfecissent; *Defertur ea res*, inquit Cæsar, *ad Cæsarem. Ille veritus, quòd ad plureis res pertinebat, ne civitas, eorum impulsu, deficeret; L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet; ibique hiemare.* Ex his colligere datur, Belgium, sive Bellovacos ex omnibus Belgicæ civitatibus, seu populis, proximos fuisse Carnutibus; quia, quum quàm celerrimè vellet militem in Carnuteis proficisci; ex omnibus militibus, quos paullo antè in diversas Belgicæ parteis distribuerat, eos dilegit, qui cum L. Planco in Belgio hibernabant. Carnutes autem trans Sequanam flumen (vulgò nunc est *la Seine*) eam incoluerunt regionem, quæ nunc vulgari vocabulo *la Beausse* vocatur: quorum nomen etiam nunc, quamvis corruptum, vivit in urbe *Chartres*, capite totius regionis. *Bellovacorum* nomen Marlianus adhuc manere, rectè adfirmat. est namque opidum hodiè in veteri Belgicâ, medio fermè Lutetiam inter Rotomagumque situ, *Beauvais* vulgari vocabulo dictum. quod facilè Gallicæ lingvæ peritus ad antiquum nomen reduxerit. Usitatum quidpe ac frequens est Gallofrancis has literas *ello*, in vocibus, quæ à Latinâ lingvâ originem duxerunt, convertere in *eau*. exempli gratiâ; quæ Itali dicunt *coltello*, *mantello*, *capello*, *castello*, *cervello*, *bello*; Galli proferunt *couteau*, *manteau*, *chappeau*, *chasteau*, *cerveau*, *beau*. Litteram verò C, ante E, & I, efferunt cum sibilo, tamquàm geminum SS. quâ ratione ex *vaci* factum est eorum pronuntiatione *vâssi*. dein, abjecto I, *vâs*. mox, interposito I, *vais*. quod tandem apud quosdam depravatum in *vois*. Huic syllabæ si primam illam adjungas; integram tandem habebis vocem *Beauvais*, sive *Beauvois*. Ab hoc denominativum fit *Beauvaisin*, seu *Beauvoisin*: quæ vox agrum dicti opidi designat. Natiomnn verò per Galliam nomina posteà in opidorum, quæ capita nationum fuère, vocabula transisse, infrà suo loco docebo. Verùm ne solâ nominis notatione circa hos Bellovacorum fineis me stare censeas; Cæsaris testimoniis rem lucidiorem reddere, certosque terminos adsignare conabor. Iam antè, Carnutibus Belgium fuisse proximum, ex Cæsare ostendi. quo argumento satis firmo Sequana ab occidente brumali Belgio terminus constituitur. Ab

 occi-

occidente æquinoctiali finitimos habuêre Caletos & Vellocasses. quos utrosque Cæsar, comment. II, inter Belgas connumerat. *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnum in vestigiis exstat: diciturque regio maritima, inter Sequanam & Samaram (vulgò heic est *la Somme*) amneis, vulgò incolis *Païs des Caux*; Francogallicâ dialecto, mutato L in V, pro *Calx*. sic enim *malx*, *maux*; *chevalx*, *chevaux*; *falx*, *faux*. quod admodùm frequens. Strabo quoque, lib. IV, Caletos in litore ad ostium Sequanæ dextrâ ripâ collocat: Τοῖς Μεναπίοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοάκοι, καὶ Ἀμβιανοὶ, καὶ Σουεσσιῶνες, καὶ Καλέτοι, μέχρι τῆς ἐκβολῆς τοῦ Σηκουάνα ποταμοῦ. id est: *Menapiis continuantur in orâ maritimâ Morini, Bellovaci, Ambiani, Suessiones, & Caleti, usque ad ostium Sequanæ amnis.* quamquàm reliquas genteis perverso ordine enumeret: maximè verò Bellovacos; quos malè inter Morinos & Ambianos collocat: quo situ erant Atrebates. Inter Ambianos & Caletos, Vellocassesque, fuisse Bellovacos, ex reliquorum limitum subtextione constabit. Litus adcoluisse, cùm ex dicto probatur auctore, tùm ex Plinio: qui, lib. IV, cap. XVII, litus legendo, à Scalde sic ad Sequanam progreditur: *Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur: Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Cæsar quoque ipse idem innuit in fine commentarii IV, his verbis: *Cæsar in Belgio* (sic legendum hoc loco pro vulgatâ voce *Belgis*, mox docebo) *omnium legionum hiberna constituit.* & in principio commentarii V; *L. Domitio, Appio Claudio Coss. discedens ab hibernis Cæsar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti, quas plurimas possent, hieme naveis ædificandas, veteresque reficiendas curarent.* & mox infrà: *His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur; atque inde ad exercitum proficiscitur. Eò quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summâ rerum omnium inopiâ, circiter sexcentas ejus generis, cujus suprà demonstravimus, naveis, & longas duodetriginta invenit instructas: neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possint. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præfuerant, quod fieri velit, ostendit: atque omneis ad portum Icium convenire jubet.* Ex quibus liquidò patet, Belgium, in quo tunc hiberna, ad litus oceani pertinuisse. Limitem, quo Bellovacos à Caletis & Vellocassibus arceo, per lineam ago, ab opido maritimo *Treport*, ad vicum usque *Andelis*, Sequanæ adpositum. terminum verò inter Caletos & Vellocasses constituo lineam ab opido *Caudebec* ad castellum *Neufchastel* ductam. Falsò à Plinio ac Ptolemæo Caletos & Vellocasses ad lævam Sequanæ ripam locari, alibi pluribus ostendam documentis. Ceterùm ab septemtrionibus Ambianos Belgio fuisse finitimos, inde colligo, quòd Cæsar, Samarobrigæ (Ambianorum fuisse opidum, quod nunc *Amiens*, posteà docebitur) consistens, inde, *acceptis* (ut est comment. V) *de periculo Ciceronis legionisque literis, circa horam undecimam diei, statim in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem misit; cujus hiberna aberant ab eo millia passuum* XXV: *jussitque mediâ nocte proficisci, celeriterque ad se venire: exiitque cum nuntio Crassus; atque horâ circiter tertiâ* sequentis diei, *ab antecessoribus de Crassi adventu certior Cæsar factus.* Quibus Cæsaris verbis ea vicinitas inter Bellovacos & Ambianorum Samarobrigam designatur, uti nullis heic aliis populis intercedendi detur spatium. testaturque id clariùs ipse comment. II. Quum *Bratuspantium*, Bellovacorum opidum, in fidem recepisset, obsideisque IↃC poposcisset; *His traditis*, inquit, *omnibusque armis ex opido collatis, ab eo loco in fineis Ambianorum pervenit.* Limitem igitur statuo inter utrosque Samaram amnem, ad oceanum usque. Ab oriente brumali conterminos habuêre Suessiones atque Rhemos. Suessionum opido Novioduno (nunc vulgò est *Noyon*) in deditionem cum ipsâ gente accepto, exercitum protinus se in Bellovacos duxisse, testis ipse Cæsar, comment. II. Pro limite igitur inter Suessiones & Bellovacos ago lineam ab opido *Bray* ad opidum *Verneuil*. Rhemi ipsi, eodem commentario, testantur apud Cæsarem, *Suessiones suos esse finitimos.* commentario autem VII, *C. Fabium Cæsar, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocat; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem accipiant.* Terminum igitur statuo Esiam flumen, quod vulgò *Oise* dicitur. Atque hi sunt veri fines Belgii Cæsariani. quos eò curatiùs describendos putavi, quò omnibus constaret, quanto errore hactenus peccatum sit ab iis, qui omnem Belgicam, id est, tertiam totius Galliæ Comatæ partem, Belgium esse voluerunt; quum hoc vix decimam illius partem impleat: eâque ratione ducti, Flandros, Brabantios, Selandos, Geldros, longiùs ab antiquo Belgio dissitos, *Belgiogermanos* adpellarunt. Francisci quoque Hottomanni sententia jam penitùs heic explodatur; qui nusquàm in Cæsaris commentariis vocabulum Belgii legendum censet; sed ubique Belgarum nomen restituendum. Sanè si *in Belgis* ubique legas, quomodò Cæsar, postquàm in Morinorum, Nerviorum, Rhemorum, Eburonumque, qui pariter omnes erant Belgæ, finibus IV se legiones locasse recensuit, mox addidit;

addidit; *treis in Belgis collocavit?* an non omnes pariter in Belgis? Omninò sic arbitror. Quæ igitur hæc distinctio? Certè nulla. Nostra sanè explicatio undique in auctorem quadrat.

Tempus erat ad ipsum *Belgicæ* vocabulum transire; ni unus etiam locus in commentariis Cæsaris antè notandus foret, qui transversum fortè agere queat lectorem, uti credat, *Belgii* nomine universam Belgicam denotatam fuisse. Is A. Hirtii est, in commentario, quem ad Cæsaris commentarios de bello Gallico addidit octavum. *Quatuor*, inquit, *legiones in Belgio collocavit cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis; duas in Heduos misit; quorum in omni Galliâ summam esse auctoritatem sciebat.* & in fine commentarii; *Ipse exercitum distribuit per hiberna. C. Trebonium cum legionibus IV in Belgio collocat. C. Fabium cum totidem in Heduos deducit. sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgæ, quorum maxima virtus, & Hedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur.* Heic equidem universale Belgarum nomen Belgio auctor tribuisse videri poterat; ceu omnes pariter Belgæ incoluissent Belgium. verùm hunc ego locum ex ipso Hirtio, tum ex Cæsare corrigendum censeo; legendumque *Bellovaci*, pro *Belgæ*. quidpe Cæsar non omnem tertiam Galliæ Comatæ partem cum unâ alterius partis gente conferre voluit; sed gentem Belgicæ unam Bellovacos cum unâ Celticæ gente Heduis: Bellovacorum maximam esse virtutem; Heduorum summam auctoritatem. Ac de Bellovacorum virtute ipse prædicat Hirtius eodem commentario. *Bellovacos*, inquit, *qui belli gloriâ Gallos omneis Belgasque præstabant.* Ipse Cæsar sub initium comment. II, ubi de conjuratione omnium Belgarum agit; *Plurimum*, inquit, *inter eos Bellovacos & virtute & auctoritate & hominum numero valere. hos posse conficere armata millia centum: pollicitos ex eo numero lecta millia LX: totiusque belli imperium sibi postulare.* item paullò pòst, eodem commentario: quum Cæsar Bellovacorum opidum Bratuspantium obsedisset, pro his intercedens Divitiacus Heduus, *Petere*, inquit, *non solùm Bellovacos, sed etiam pro his Heduos, ut suâ clementiâ ac mansvetudine in eos utatur. quod si fecerit; Heduorum auctoritatem apud omneis Belgas amplificaturum: quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consveverint. Cæsar, honoris Divitiaci atque Heduorum causâ sese eos in fidem recepturum, & conservaturum, dixit. sed, quòd erat civitas magna, & inter Belgas auctoritate, & hominum multitudine præstabat, sexcentos obsideis poposcit.* Item comment. VII: *Alterâ ex parte Bellovaci (quæ civitas in Galliâ maximam habet opinionem virtutis) instabant.* Hanc igitur Bellovacorum virtutem, hasque vireis quum Cæsar antè cognovisset; treis legiones, ex Britanniâ reversus, in eorum finibus, id est, in Belgio collocavit, quum reliquis civitatibus singulis singulas tribueret legiones; ut est comment. V: ipseque Samarobrigæ in proximo opido substitit. deinde etiam eâdem de causâ *C. Fabium, & L. Minutium Basilium cum duabus legionibus in Rhemis collocavit; ne quam à finitimis Bellovacis calamitatem acciperent:* ut auctor est Hirtius dicto comment. VIII. rursumque Cæsar, ut idem Hirtius testatur ibidem, *M. Antonium quæstorem cum cohortibus XV in Bellovacis reliquit; ne qua rursus novorum consiliorum ad capiendum bellum facultas daretur.* atque iterum, quum IV *legiones*, ut est eodem commentario, *in Belgio cum M. Antonio, & C. Trebonio, & P. Vatinio, & Q. Tullio, legatis collocasset, ipse posteà ad legiones in Belgium se recepit, hibernavitque Nemetocernæ.* Bono igitur jam periculo vocabulum illud *Belgæ* in vocem *Bellovaci* mutaverim. At ubi in quibusdam exemplaribus legeris *ex Belgio* civitateis in Britanniam transmisisse; audacter corrigas *ex Belgis*; ut probatiora habent exemplaria. quidpe *Belgium* haud plureis numero continuit civitates; sed unam solam Bellovacorum; quod antè demonstratum est. neque enim, tam arctis circumscriptum finibus, plureis complecti civitates potuit.

De reliquo, ne quid inexplicatum relinquatur, alius adhuc locus, qui fidem lectoris super Belgio nostro morari possit, indicandus erit. Is est comment. V: ubi Cæsar, demonstratis hibernis in Morinis, Nerviis, Rhemis, Eburonibus, & Belgio; *Atque harum tamen*, inquit, *omnium legionum hiberna, præter eam quam L. Roscio in pacatissimam & quietissimam partem ducendam dederat, millibus passuum* C *continebantur.* Quæ verba certè haud congruunt in Belgium nostrum. quidpe ab Aduátucâ (quæ posteà *Tungri*, nunc vulgò *Tongeren*) Eburonum castello, ubi hiberna erant Sabini & Cottæ, ad opidum *Crevecœur*, circa quod M. Crassi hiberna XXV millibus passuum à Samarobrigâ Ambianorum, CLXXX circiter numerantur millia passuum. Verùm aut vocem heic post vocabulum *centum* interiisse dixerim, aut characterem alterum C (si characteribus numerus signatus fuit) excidisse, vel per librarii incuriam neglectum. Ac facilè equidem CC mill. pass. scripsisse Cæsar potuit, plus minus æquo veræ distantiæ tribuendo. Attamen, si C millia voluit esse Cæsar; quandoquidem contra tot tamque firma argumenta, quibus certos Belgio fineis adseruimus, hoc unum valere nequeat: crebro atque frequenti crimine damnandum

cenſeo, quòd computatio ejus rarò, ac fermè numquàm in longinquioribus locorum intervallis conveniat. quâ de re latiùs infrà agetur, ubi ad Arduennæ ſilvæ diſſertionem perventum fuerit. De Belgio hæc ſatis. Nunc tempus eſt ad Belgicae vocabulum proficiſci.

Cap. III.

Belgica, & Belgae *unde dicti.*

Ipsum Belgarum vocabulum variè varii auctores noſtri ſæculi deducunt. Ac falſi quidem Beroſi teſtimonium, qui à *Belgio* rege *Belgicos* populos Celtarum adpellatos adfirmat, jam dudum à prudentiſſimo quoque, unà cum illis qui id probant, meritò exploſum eſt. Ceterùm Hubertus Thomas Leodius, in libro, quem de Tungris atque Eburonibus conſcripſit, Germanicum id eſſe vocabulum opinatur; ideò, quòd Germani Gallos & Italos *VValen*, & nonnulli *Waelgen* adpellitent. De iſtâ quidem voce *Waelgen*, quâ Germanos nonnullos adpellitare Italos ille adfirmat, mihi nihil hactenus cognitum eſſe, lubens fateor. partem Gallorum, qui à ſe ipſis, reliquiſque Gallis *Wallons* vocitantur, Germanis dici *Walen*, haud neſcius ſum. à voce *Walen* deſcendiſſe diminutivum *Waelgen*, ſive *Waelken*, quo gens Wallonum per contemtum interdum adpellatur, non verò à vocabulo *Belgæ*, quis ignorat? Italos à quoquam Germanorum vocitari *Waelgen*, planè ego nego. Quin hæc mera Germanobelgica vox eſt, ſuperioribus Germanis prorſus ignota. Germanobelgæ autem Italos numquàm niſi *die Italianen* ſuâ linguâ adpellitant. A ſuperioribus Germanis Italos dici *die Wälliſchen*, haud equidem ignoro. at ſi hæ duæ voces *Walen* & *Wälliſchen* idem ſignificant, quod vocabulum *Belgæ*; oſtendatur mihi velim, quânam ratione Belgarum nomen in Italiam tranſiit. ipſos Belgas quondam terram Italiam occupaviſſe, haud umquàm demonſtrari quiverit. Ioannes Rellicanus in adnotationibus ad Cæſaris commentarios de bello Gallico, Leodii ſententiam amplexus, ſuis inſuper argumentis firmare eam conatur. *Quæ ſanè* ἐτυμολογία, inquit, *mihi eam ob cauſam non diſplicet, quòd in confeſſo ſit, hunc Galliæ tractum magnâ ex parte à Germanis occupatum. quò fit, ut ego veriſimile putem, aut ipſos ſibi, aut alios Transrhenanos hoc nominis indidiſſe, quòd Gallorum, hoc eſt, VValorum terram incolerent.* Egregiè equidem, atque præclarè. at quid hoc eſt dicere? Germani iſti nomen *VValen* ſive *VVaelgen* ſibi indiderunt, quia Wallorum, id eſt, Gallorum terram, Rhenum tranſgreſſi, incolerent. ergo Walorum nomen jam ante ipſorum adventum cis Rhenum exſtitit in Galliâ: neque peculiare id ſibi impoſuêre advenæ Belgæ, quo ſe ab reliquis diſcernerent; ſed in commune omnium Gallorum vocabulum tranſierunt. quæ ſanè ratio τὸ ἐτυμολογεῖν perabſurda. Subjicit tamen Rellicanus ſuperioribus iſta: *Atque hanc conjecturam tenebo, quatenus ex bonis auctoribus edoctus fuero, huic Galliarum regioni hoc fuiſſe vocabulum, antequàm Germani in eam migraverunt.* Hoc antequàm ego Rellicanum edocere neceſſum habeam; doceat ille me oportet, quo modo & *Mediomatrici*, & *Remi*, & *Veromandui*, & *Sueſſiones*, & *Bellovaci*, & *Caleti*, & *Vellocaſſes*, & *Atrebates*, & *Morini*, quorum nulli Germani fuêre, Belgæ dicti ſunt. A Germanis, Rhenum tranſgreſſis, id eos, abjecto priùs ſuo nomine, accepiſſe, ne temerè dixeris. nemo quidpe nomen ab externo accipit, niſi priùs imperium ejus, ſive auctoritatem agnoſcat. Imperium Germanos hos habuiſſe in iſtos Gallos Belgas, nequidquàm Rellicanus contenderit: quando etiam Iul. Cæſar, qui primus Gallicarum civitatum deſcriptionem Romanis tradidit, in commentariis ſuis de bello Gallico paſſim, ut ſuprà oſtenſum, Bellovacis, Gallicæ, non Germanicæ, originis genti, ſummam & auctoritatem & virtutem inter Belgas tribuit: præterque hos, Remos atque Sueſſiones potentiſſimos facit populos. Fruſtra igitur eris, ſi credas, Germanos Belgarum vocabulum primos Galliæ intuliſſe. Vehementer autem fallêris, ſi cenſeas, Belgas omneis à Germanis ortos, idque ſibi nomen, poſtquàm in unum corpus coiverunt, peculiare ex re aut eventu indidiſſe; quod quidam docent. quidpe non omneis Belgas, ſed *pleroſque* Cæſar teſtatur, à Germanis ortos, ſuâ tempeſtate Belgicam obſediſſe. fueruntque haud dubiè Belgæ Galli, antequàm Germani umquàm in Galliam pervenerunt. *VValorum* autem, ſive *VVallorum* nomen idem eſſe, quod Romanis dicebatur Galli, omnique Galliæ inter Rhenum ac Pyrenæos fuiſſe commune, non tantùm Belgicæ; ſuperiori volumine docui. Ceterùm Ioannis Goropii Becani ſententia, quâ Belgarum nomen à Belgicâ dictione *belk* deduci contendit, quæ illis *iram* ſignificat, quaſi faciliùs, quàm ceteri, in iram excandeſcant, multo minus probabilitatis in ſeſe habet. nec melior eſt Hadriani Iunii opinio; qui à Germanicâ voce *balgen*, quæ idem ſigni-

significat, quod Latinis *digladiari*, denominatos Belgas arbitratur. nec felicioris judicii eorum est conjectatio, qui id ex antiquâ Gallicâ lingvâ, quam Britannis Wallis censent ferè incorruptam hodiè manere, deducunt; & *Belgas* dictos volunt à dictione Wallicâ *p. l*, quæ illis remotum significat. *Totius enim Galliæ*, ajunt illi, *erant remotissimi; & ut à cultu, & humanitate provinciæ, sic etiam situ ac sede longissimè aberant: & poëta Morinos, Belgicæ populos, remotissimos esse docuit, cùm cecinit;*

Extremique hominum Morini.

Ad hoc ego sic respondeo: Si Belgæ dicti fuêre à voce *pel*, quia totius Galliæ remotissimi à Romanis, *& à cultu* (verba sunt Cæsaris, belli Gall. comment. 1) *atque humanitate provinciæ longissimè* dissiti; quæro, quisnam iis hoc nominis imposuit? ipsimet sibi Belgæ; an verò Romani? Si Belgæ; ostendas causam, quare ipsi sese remotos à Romanorum provinciâ, Narbonensi Galliâ, dictos voluerint. si Romani; doceas, cur Gallico potiùs vocabulo, quàm Romano, hi usi sint. scio namque Græcos vel remotissimas terras atque genteis Græcis indigetasse nominibus: quorum etiam exempla suo loco referam. Sed esto: Gallicum imposuisse Romanos Gallis vocabulum, si licet, concedamus. at quando id factum putas? Nempe, inquies, postquàm Gallia Braccata Romanorum provincia fuit facta. antè quidpe nihil iis negotii neque cum Celtis neque cum Belgis fuit: quos esse, vixdum noverunt. At hoc posito, jam iterum quæro, Quando? utrùm continuò, ut provincia perdomita fuit; an postquàm reliquam quoque Galliam Cæsar debellavit? Si mox, quum provincia Romano imperio cessit; ineptum sanè atque absurdum dictu fuerit, Romanos jam tum genti sibi adhuc incognitæ non modò peregrinâ lingvâ nomen imposuisse; sed distinctiones etiam hoc ipso dedisse terrarum. Incognitam fuisse iis eam gentem, antequàm Cæsar cum exercitu eam aperuit, testis est Cicero, in oratione de provinciis consularibus, his verbis de Cæsare loquens: *Quas regiones, quasque genteis nullæ anteà literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has noster imperator, nosterque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. semitam tantùm Galliæ tenebamus anteà: ceteræ partes à gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certè immanibus & barbaris & bellicosis tenebantur.* Age igitur; si, postquàm Cæsar tandem perdomuit, nomen accepisse Belgicam à Romanis dicas; convincet te manifestò ipse Cæsar, in commentariis suis. quos si diligentiùs perspicias; facilè, ac liquidò deprehendas, Galliæ omnis Comatæ divisionem in *Belgas*, *Celtas*, atque *Aquitanos*, eum reperiisse, non pro libitu finxisse; quamquàm nomina fortè haud ita rectè retulerit. Hinc est, quòd soli Belgæ, conjunctis inter se viribus, arma contra Cæsarem sumserint. hinc Celtica, quæ Gallia propriè Cæsari dicitur passim comment. 1, in duas divisa fuit factiones; quarum altera Sequanorum, altera Heduorum. hinc denique soli Aquitani, sine Celtis atque Belgis, rebellantes, contra Romanos arma moverunt. T. Livius, lib. v; *Prisco Tarquinio*, inquit, *Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant.* Heic disertissimis verbis, hanc Galliæ Comatæ in treis partes divisionem jam inde ab Tarquinii Prisci ævo fuisse, testatur. At, sive Romanos, sive Belgas ipsos hoc sibi vocabulum imposuisse contendas, ostendendum erit, quodnam nomen habuerint, antequàm Romani in Galliam pervenerunt. Certè nisi nugas heic agere lubet, frustra tempus nos terere censeo. aliis igitur leviores hosce lusus remitto. mihi sufficiet, unum hoc ubique servasse institutum, uti ea, quæ ab antiquis tradita sunt auctoribus, satis exponantur, nova ne fingantur. Ego sanè ignorare origines ejusmodi vocabulorum multo malo, quàm rediculè in eorum enodatione ineptire, ac turpiter errare. Si tamen suspicari magis quàm adseverare licet; BELGICA dicta potest videri à *Belgio*, sede seu regione Bellovacorum: quia hi, virtute atque auctoritate inter omneis Belgas, Cæsaris etiam ætate, præstantissimi, imperium fortè quondam in omnem Belgicam regionem obtinuerunt: quemadmodùm de Biturigibus, Celticâ gente, Livium prædicantem modò audivimus. Atque de *Belgicæ* vocabulo hactenus satis.

Proxima hinc erat cura, singulas ejus nationes Germanicas, quibus quæque finibus incoluerint, ordine explicare. verùm id antequàm adgrediar, dicendi primùm videntur Celticæ quidam populi; non. quòd Germani ipsi olim fuerint; sed quia Germani Transrhenani bella in eorum finibus aliquamdiu gesserunt, tandemque solum occuparunt; quod in hanc usque diem tenent.

Cap. IV.

De Helvetiis.

Helvetii igitur, Gallica licet antiquitus fuerint gens, intra Galliæ fineis positi; tamen, quia & ipsi, Rhenum olim transgressi, proximos Germaniæ agros obsederunt, ac postremùm Alemanni, ex ipsâ Germaniâ profecti, Helvetium agrum occuparunt, quem in hunc usque diem tenent; paucis antè indicandi erunt. Horum fineis sic describit Cæsar, belli Gallici comment. I: *Vndiq. loci naturâ tuti Helvetii continentur. unâ ex parte* (quà orientem ac septemtriones spectant) *flumine Rheno latissimo atque altissimo; qui agrum Helvetium à Germanis dividit: alterâ parte* (quà occasum æstivum prospiciunt) *monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertiâ* (quà meridiei oppositi) *lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram*, id est, Narbonensem Galliam, *ab Helvetiis dividit.* Hoc autem loco intelligendum, quamvis Cæsar Rhodano ab unâ parte Helvetium agrum terminet; tamen eum ad ripam usque Rhodani non pertigisse. quidpe Rhodanus ab excelso Alpium vertice (nunc est *divi Gothardi mons*) profluens, vallem efficit, XC millia passuum à capite ad Lemanum lacum in longum porrectam; latam verò, ubi summùm patet, duûm millium passuum. vallem utrimque cludunt altissima Alpium juga. hanc alieni ab Helvetiis populi incoluerunt; uti pòst docebitur. Igitur proprius ab hac parte Helvetii agri terminus est jugum montis, quod dictam vallem à septemtrionibus cludit. Idem de Rheno quoque tenendum. nam & hic, fontibus duobus exoriens, valleis efficit, quas Rhætici quondam populi incoluerunt, ad lacum usque Brigantinum, qui vulgò dicitur *der Bodensee.* Ceterùm, quia Iura mons ab alterâ parte, id est, ab occasu æstivo, Helvetium agrum cludere dicitur; hujus quoque jugum rectè cognoscere operæ fuerit pretium. Initium hic ab Genevâ, Allobrogum ad Lemanum lacum urbe, ducens versùs septemtriones ad fonteis Dubis fluminis, quod vulgò *Doux* est, protenditur; ejusdemque fluminis dextram ripam prosequitur, usque ad vicum, cui vulgare vocabulum *Pierreport:* inde in ortum æstivum versus, lævam amnis Arolæ, qui vulgò *die Are*, ripam radit, donec ipse unà cum Arolâ Rheno jungatur, ad opidum Confluenteis, quod vulgò *Coblenz*. Ulteriora igitur, in quibus Basilia urbs, opidaque *Liechstal, Sissach, Lauffenberg, Rhynfelden*, quæ nunc in Svitzerorum agro censentur, antiquitus Helvetiorum non fuêre.

Longitudinem latitudinemque agri Helvetii indicat Cæsar eodem loco his verbis: *Pro multitudine hominum, & pro gloriâ belli atque fortitudinis, angustos se fineis habere arbitrabantur: qui in longitudinem millia passuum* CCXL, *in latitudinem* CLXXX *patebant.* Quæ dimensio, si examinetur, falsa utrobique deprehendetur. quidpe summa Helvetii agri longitudo est inter Rhenum, sive lacum Brigantinum, quà Constantiam opidum is alluit, & Genevam urbem, millium pass. CLXXII; latitudo verò maxima, inter Arolam & ortus Rhodani Rhenique, mill. pass. LXXVI. Itaque longitudini LXVIII pass. millia ultrà, quàm æquum erat, Cæsar addidit: latitudini verò CIIII. Quem errorem non incurioso, uti quidam volunt, librario, sed Cæsari ipsi adscribendum censeo. multo immaniùs quidpe infrà in Aquitaniæ, & idem in Arduennæ silvæ, aliorumque locorum dimensione aberravit; ut fusiùs suo loco indicabitur.

Ceterùm, omnem civitatem Helveticam in quatuor pagos divisam fuisse olim, notat eodem commentario Cæsar, his verbis: *Omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est.* Horum duos recenset, *Tigurinum*, & *Vrbigenum*. reliquos duos, quia nulla erat memorandi occasio, reticuit. aliunde tamen investigari posse puto.

Nationes in bello Cimbrico adversùs Romanos reperio fuisse quinque istas; *Cimbros, Teutones, Tigurinos, Ambronas*, & *Tugenos*. Solos Cimbros ac Teutonos è Germaniâ junctis copiis profectos, omnes pariter docent auctores, quotquot hujus belli meminerunt. Strabo, tria Helvetiorum genera Cimbris ad expeditionem hanc sese adjunxisse, tradit libro IV, his verbis: Φασὶ δὲ καὶ πολυχρύσους τοὺς Ἐλουηττίους εἶναι· μηδὲν μέντοι ἧττον ἐπὶ ληστείαν τραπέσθαι, τὰς τῶν Κίμβρων εὐπορίας ἰδόντας. ἀφανισθῆναι δ' αὐτῶν τὰ δύο φῦλα, τριῶν ὄντων κατὰ στρατείας. hoc est: *Helvetios ajunt esse auri diviteis. nihilo minùs tamen latrociniis se dedisse, quum viderent Cimbrorum opeis. quumque essent tria eorum genera in expeditionem profecta, duo ex iis interiisse.* In his Tigurinos fuisse, atque Tugenos, apertè testatur lib. VII, ex Posidonii monumentis. Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Τευρισταὺς, καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ' ἐπ' Ἐλουηττίους, πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν ληστηρίων πλοῦτον, ὑπερ-

βάλλοντα

βάλλοντα τοῦ παρ' ἑαυτοῖς, τοὺς Ἑλβηττίους ἐπαρθῆναι, μάλιστα δ' αὐτῶν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωύγενους, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. id est: *Idem perhibet, Bojas quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbros, quum ad ea loca sese contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse: inde ad Teuristas ac Tauriscos, itidem Gallos: tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterùm pacatos. hos, quum viderent suis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, animum ad prædas adjecisse, maximè Tigurinos ad Toygenos, unáque in expeditionem cum illis profectos.* Cimbros per Noricum Italiam petiisse, relictis Teutonis atque Ambronibus in Galliâ, aliâ viâ in Italiam irrupturis, auctor est Plutarchus in Mario. Cum Cimbris in Noricum unà profectos Tigurinos, mox è Floro patebit. Tugenis Ambronas fuisse conjunctos in Galliâ tradit Strabo lib. IV, de Rhodani ostiis loquens: Μάριος δὲ ὕστερον ὁρῶν τυφλόστομον γινόμενον ἐκ τῆς προσχώσεως, καὶ δυσείσβολον, καινὴν ἔτεμε διώρυχα, καὶ ταύτῃ δεξάμενος τὸ πλέον τοῦ ποταμοῦ, Μασσαλιώταις ἔδωκεν ἀριστεῖον κατὰ τὸν πρὸς Ἄμβρωνας καὶ Τωύγενους πόλεμον. Hoc est: *Posterioribus temporibus Marius, videns adgestione limi ostium obthurari, intratuque reddi difficile, novam egit fossam, quâ majorem amnis partem exciperet. eamque Massiliensibus, ob navatam præclaram in bello adversùs Ambronas & Toygenos operam, premii loco donavit.* Ambronas haud procul Aquis Sextiis ad flumen, quod Latinis auctoribus vocatur Druentia, absentibus Teutonis, victos atque deletos, auctor est Plutarchus in dicto libro. In hac igitur victoriâ præclaram illam navasse operam Massiliensis, Tugenosque unà cum Ambronibus occubuisse, haud dubium est. unde duo Helvetiorum genera ex tribus, quæ in hoc bellum profecta erant, interiisse tradit Strabo. Tertios, id est, Tigurinos, superstites in patriam rediisse terram, colligitur ex eodem Strabone; patetque clarè ex primo Cæsaris commentario de bello Gallico: qui cum Tigurinis bellum se gessisse, eosque vicisse in Galliâ, XLVI post Cimbros deletos annos, testatur. Sed & Florus lib. III, cap. III, apertè tradit, eos in Italiam cum Cimbris non transisse; sed, acceptâ de clade illorum famâ, domum rediisse. *Tertia*, inquit, *Tigurinorum manus, quæ quasi subsidio Noricos insederat Alpium tumulos, in diversa lapsi, fugâ ignobili & latrociniis evanuit.* Diversa igitur ac separata duxerunt Galli Helvetii à Germanorum agminibus sua agmina. Tigurini in Noricis erant Alpibus, quum Cimbri, in Italiam per easdem Alpeis trangressi, apud Athesin amnem cæderentur à Mario ac Catulo: Ambrones verò ac Tugeni junctim ad flumen Druentiam superati, quum Theutoni Aquas Sextias tenerent. Et ab unis Ambronibus, ante Marium, superatum fuisse Manlium consulem cum exercitu, tradit Plutarchus dicto loco; item ante hunc ab iisdem Cæpionem consulem. quibus tamen Tugenos (quorum nullam Plutarchus facit mentionem) tunc quoque fuisse junctos, haud dubium est. nam & ante Cæpionem à solis Tigurinis Cassium consulem fuisse superatum, testatur Cæsar in dicto commentario; & item epitomator Livii, lib. LXV, cujus verba hæc sunt: *L. Cassius Coss. à Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui à civitate secesserant., in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est.* Atque hæc equidem de Ambronibus, ac Tugenis, satis ita comprobata erant, ni Pompejus Festus, antiquus grammaticus, contrà testari videretur. *Ambrones*, inquit, *fuerunt gens quædam Gallica; qui subitâ inundatione maris, quum amisissent sedes suas, rapinis, & prædationibus se suosque alere cœperunt. eos, & Cimbros, Theutonosque C. Marius delevit. ex quo tractum est, ut turpis vitæ homines Ambrones dicerentur.* Verùm hæc grammaticus, non historicus, Festus: qui quo ex fonte errorem hunc hauserit, patet ex dicto Flori capite III, libri III. *Cimbri*, inquit, *Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedes toto orbe quærebant.* Tam igitur Ambronum, quàm Tigurinorum, terras inundaverat oceanus, tàmque Ambrones gens oceani proxima, quàm Tigurini. quorum antiquas sedeis ignorare cui historiarum perito licet? Scilicet jam anteà, lib. I, cap. X, docui, nimio brevitatis studio Florum Tigurinorum sedeis cum Cimbrorum Theutonorumque sedibus comiscuisse. per errorem enim id ab eo commissum, haud temerè dixerim: ut qui Cæsaris commentarium primum de bello Gallico, ex quo vel solo illorum sedeis discere potuit, non legisse nequivit. Idem igitur in Ambronum quoque gente ab alio quodam scriptore factum puta. unde errorem istum tandem hausit Festus grammaticus. Ceterùm Ambronas fuisse Helveticæ nationis Gallos, non Germanos, cum Cimbris Theutonisque è Germaniâ profectos, patet ex eo etiam, quòd Plutarchus Cimbros ait in Italiâ Theutonos fratreis è Galliâ advenienteis exspectasse; nec aliud alterius nationis nomen addit. scilicet, quia Ambrones minùs erant eorum fratres, aliûs existentes gentis, Gallicæ nimirum, non Germanicæ.

Quatuor igitur Helvetiorum pagi, seu quatuor Helvetiorum genera fuêre ista: TIGURINI, TUGENI, AMBRONES, URBIGENI.

TIGURINUM pagum eodem fuisse tractu, quo nunc urbs magnifica sita, vulgo *Zürich* dicta,

dicta, ex vocabuli ſimilitudine haud ineptè colligitur: rectéque hodiè urbs ea Latino nomine vocatur *Tigurum*. Nam T & Z literas pleriſque in vocibus converſas inter ſe fuiſſe, variante Celtici ſermonis dialecto, innumeris demonſtrari poteſt exemplis. ſic enim trinæ *Tabernæ*, Galliæ Belgicæ opida, nunc vulgò dicuntur *Zabern*. ſic *Tolpiacus* in Ubiorum quondam agro vicus, nunc *Zulpich*. ſic, quæ inferiores Germani dicunt, *tanden*, *tellen*, *toveren*; & Saxones, *tänen*, *tellen*, *töveren*: ſuperiores efferunt *Zäne*, *zälen*, *zauberen*. Niſi tamen ſuſpicari libeat, corruptum eſſe Romano ore, ut pleraque externa, verum genuinumque urbis nomen *Zurig* in *Tigurum*; quod rectiùs dictum fuiſſet *Turigum*, ut inferioris ſæculi auctoribus adpellatur.

Τωΰγενοι, *Toygeni*, leguntur bis apud Strabonem; quos rectiùs ego adpellari putem Τυγενὺς, TUGENOS. eâdem quidpe vocabuli ratione haud dubiè hodiè ſunt, qui vulgari nomine dicuntur *die Züger*, ab gentis capite *Zug*. quod olim Romanis procul dubio dictum fuit *Tugium*. unde *Túgeni* populi, quaſi *Túgeri*.

URBIGENUM quoque pagum malè atque vitioſè quædam Cæſaris exemplaria referre exiſtimo *Verbigenum*. nam haud inſcitè is ſitus fuiſſe putatur circa opidum, quod flumini cognomini impoſitum, vulgò nunc dicitur *Orbe*; antiquo haud dubiè vocabulo, quod apud Antoninum in itinere à Mediolano Argentoratum versùs eſt *Urba*, inter Lauſonium lacum & Viſontionem.

AMBRONUM porrò nomen ſitumque uti commodè rectéque oſtendere queam, fines trium dictorum pagorum antè circumſcribendi erunt. *Tigurinos* igitur incluſos fuiſſe conjicio duobus amnibus, Rheno ac Limago, & exiguâ parte Iuræ montis, ex adverſo confluentium Arolæ & Limagi. *Túgenos*, Limago & Urſâ, vulgo *Ruſs* dicto; & montium jugo, inter horum fluminum fonteis ſito. *Urbígenos* ab occidente æſtivo, Iurâ monte, ab opido Genevâ ad fonteis uſque Birſæ amnis, qui ad Baſiliam in Rhenum incidit: à meridie totâ lacus Lemani dextrâ ripâ: ab oriente Sanâ & Arolâ fluminibus, ad Urbæ uſque confluentem. Jam verò AMBRONUM validam fuiſſe gentem, Tugeniſque multo numeroſiorem, inde colligere licet, quòd, quum utrique ad flumen Druentiam à Mario cæſi fuerint; Plutarchus unos nominat Ambronas. Quapropter haud injuriâ ampliores hiſce agrorum fineis tribuerim quàm Túgenis; imò quàm Tigurinis; quorum æquè Plutarchus nomen reticet. Terminos igitur Ambronibus adſcribo; ab ſeptemtrionibus Iuram montem, inter binos confluenteis, Urbæ & Limagi: ab meridie Alpium jugum, inter duos fonteis, Sanæ ac Limagi: ab occidente, Sanam & Arolam: ab oriente Limagum. Nomen jam unde Ambrones habuerint, prorſus ego neſcio, ni id quæſitum fuerit ab amne, medios ferè eorum agros ſecante, vulgari vocabulo dicto *Emme*. à quo populi patrio ſermone adpellati *thi Emmeron*, ſive *Ammeron*. quod vocabulum Romani poſteà, B interjecto, fecère *Ambrones*, quaſi *Ammerones*: quemadmodùm ex *Emmerich*, ſive *Ammerich*, Iul. Cæſar formavit *Ambiorix*; quod alii dixère *Emericus*; ut ſuprà, lib. I, cap. VI, oſtenſum eſt.

Nominibus finibuſque quatuor Helvetiorum pagorum indicatis, de opidis eorum nunc dicendum eſt. Cæſar belli Gallici commentario I, opida Helvetios ſuâ ætate in univerſum habuiſſe tradit *numero ad duodecim, vicos ad quadringentos*. quæ illi, quum totius Galliæ Celticæ, inter Sequanam & Garumnam amneis ſitæ, imperium occupare tentarent, cuncta exuſſerunt. Cæſar autem prœlio victos, atque in priſtinas ſedeis compulſos, reſtituere ea juſſit. Quo nomine, item quo ſitu ſingula fuerint, haud facilè quis dixerit. Memorantur tamen haud pauca in antiquis Romanorum hiſtoriis, & itinerariis: quorum ſingula ſuis inferam pagis.

URBIGENUS PAGUS.

Totius Helvetiorum gentis caput memorat Tacitus, hiſtoriarum I, AVENTICUM. quod haud indoctè interpretantur viri docti opidum nunc vulgari incolarum vocabulo *VVüflisburg* dictum. nam & veteris lapidis inſcriptio duoque Romanorum itineraria id teſtantur, & hodiéque Galli id adpellant *Avanches*. Inſcriptio talis ibi legitur in lapide muro templi inſerto: COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA. AVENTICUM. HELVETIORUM. FOEDERATA. Itineraria duo, alterum Antonini, tabulæ alterum, ab Auguſtâ Prætoriâ, noviſſimo Italiæ opido, Auguſtam Rauracorum versùs, ſic habent:

Anto-

Antonini;		Tabulæ;			
Augusta Prætoria		*Augusta Prætoria*		Augst;	Aosta.
Summo Pennino	XXV.	*Summo Pennino*	XXV.	S. Bernhart;	Mont-Iou.
Octudoro	XXV.	*Octoduro*	XXV.	Martinach;	Martigny.
Tarnadas	XII.	*Tarnajas*	XII.	S. Mauritz;	S. Morice.
Penne locus	XIII.	*Penno lucos*	XIIII.	Noville, ad	Rhodani ripam.
Bibisco	VIIII.	*Vivisco*	VIIII.	Vivey.	
Bramago	VIIII.	*Viromagus*	VIIII.	Bro.	
Minnodunum	VI.	*Minodum*	VI.	Milden;	Mouldon.
Aventiculum	XIII.	*Aventicum*	XVIII.	Wüflispurg.	
Petinesca	XIII.	*Petenisca.*	XIIII.	Biel.	
Saloturum	X.	*Salodurum*	X.	Soloturn.	
Aug. Rauracûm	XXIII.	*Aug. Rauracûm*	XXII.	Augst.	

Antiquissimum esse opidum *Aventicum*, ex eo colligere datur, quòd jam inde à Neronis tempestate caput fuit universæ gentis. ad quod dignitatis fastigium haud facilè adscendere potuit, nisi longinquâ continuâque celebritate. unde etiam conjectare ausim, jam inde à Iulii Cæsaris ætate, postquàm is gentem bello devictam in patrias sedeis reverti, opidaque exusta restituere jussit, principem inter reliqua id obtinuisse locum. Eàdem fuisse dignitate ante expeditionem, haud temerè dixerim. ab *Vrbâ* quidpe, ceu primario opido, dictus jam tunc fuit pagus *Vrbigenus*. Freculphus tom. II, lib. I, cap. III, de Tito imperatore: *Civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus ædificare cœperat, consummavit. in Galliâ Cisalpinâ est.* Corrige mendum *Cisalpinâ*, in *Transalpinâ*: nisi forte Lexoviorum respectu, quorum fuit episcopus, *Cisalpinam* intellexit, quæ Romanis erat *Transalpina*. Ceterùm ex Tacito intelligas non fundamenta hujus civitatis jecisse Vespasianum; sed, coloniâ eò deductâ, eam amplificasse. unde etiam *Colonia Flavia* dicta. Filius dein hujus Titus amplificationem eam absolvit. Post Taciti quoque ævum gentis fuisse caput, patet ex tabulâ itinerariâ; in quâ primariæ urbis formâ depingitur. Ptolemæo dicitur Ἀυάντικον, *Avanticum*; recensceturque in Sequanis; quemadmodùm & Antonino. verùm hoc eo accidit, quòd mutati fuêre à posterioribus imperatoribus provinciarum limites. quo facto totus Urbigenus pagus Sequanorum provinciæ titulo adjectus fuit. Ceterùm ante Valentiniani jam imperium quo fato aut pacto celebritas dictæ urbi fuerit ablata, nusquàm reperio. ablatam fuisse testatur Ammianus lib. XV: *Alpes Grajæ, & Pœninæ, exceptis obscurioribus, habent & Aventicum, desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondam; ut ædificia semiruta nunc quoque demonstrant.*

URBAM esse eamdem quæ hodiè dicitur *Orbe*, præter nominis similitudinem, Antonini quoque indicat itinerarium; in quo à *Lausonio lacu* (*Lausanne* nunc dicitur opidum) ad *Vrbam* sunt M. p. XVIII: & hinc Vesontionem XL. illud quidpe intervallum probè convenit inter *Lausanne* & *Orbe*, & hoc inter *Orbe* & *Besançon*.

COLONIAM hinc EQUESTREM primus auctorum, quorum monumenta exstant, refert Plinius lib. IV, cap. XVII. Duo prædicta itineraria sic habent:

Antonini:		Tabulæ:	
Darantasia			
Casuaria	XXIIII.		
Bautas	XVII.	*Gennava*	
Equestribus	XVI.	*Colonia Equestris*	XII.
Lacu Lausonio	XX.	*Lacum Losonne*	XII.

Darantasia hodiè est Sabaudiæ opidum, vulgò *Monstier en Tarantaise* dictum. ab hoc ad Genevam XL circiter numerantur millia passuum: & hinc porrò ad Lausannam XXXIV circiter. unde jam satis certo colligitur indicio, vocem *Bautas* apud Antoninum esse mendosam è vero vocabulo *Genava*. Tabula in utroque numero suo duodenario admodùm falsa est. Ex Antonini intervallis, inter Genavam & Lausonium lacum, id est, Lausannam, *Equestris Colonia* est opidum hodiè *Nyon*, lacui adpositum. In libello provinciarum civitatumque Galliæ hæc leguntur verba: *Provincia Lugdunensis V, Sequanorum. Metrop. Civ. Crispolinorum; hoc est, Vesontio. Civ. Acquestrium; hoc est, Lugiduno. Civ. Elvicorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium.* Malè atque corruptè pleraque. Lege, *Civ. Equestrium; hoc est, Noviduno.*

duno. Nam nullum heic Lugidunum: metropolisque civitatis Lugdunensium, quæ est ad confluenteis Rhodani Ararisque, jam anteà meminit, in provinciâ Lugdunensi primâ. Pro *Elvicorum*, lege *Helveticorum*. sic enim inferiore isto sæculo adpellatos fuisse reperio Helvetios. Ceterùm inter opidum *Nyon*, & montem Iuram, rudera visuntur perantiqui muri. quem Cæsaris esse murum putant viri docti, contra Helvetios, in Allobrogum fines per Genevensem pontem irrumpere conantes, exstructum. Cæsar ipse de hoc sic scribit, belli Gallici comment. I: *Intereà eâ legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provinciâ convenerant, à lacu Lemano, quem flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fineis Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem murum, in altitudinem pedum sexdecim, fossamque perducit. Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit: quò faciliùs, si se invito transire conarentur, prohiberi possent.* Mendum in his Cæsaris verbis hærere, vehementer ego vereor. Nam ruderum istorum tractum, ab opido *Nyon* versùs Juram montem, XIX per millia si sequaris, non modò ad montem, sed trans montem perveneris. quò Cæsarem murum perduxisse, quis credat? Ego suspicor, exemplaria varia habuisse, alia X millia, alia IX. unde posteà marginibus eorum exemplarium, quæ habebant X, adscriptus est variæ lectionis numerus IX: vel è diverso. tandem imperiti homines, utroque numero textui illato, fecerunt XIX. IX millia à dicto opido juxta rudera antiqui muri si progrediare, incides in proximum Juræ montis locum, cui antiquæ structuræ castellum impositum, vulgari nunc vocabulo dicitur *Chasteau de la pucelle*, id est, *Castellum virginis*. quod putatur à Cæsare conditum. Ego ex pluribus illis castellis, præsidiisque, ad murum erectis, hoc censuerim fuisse postremum. Primum autem, lacuique proximum, haud dubiè fuit id, quod posteà in opidi modum exstructum, *Colonia* factum est cognomento *Equestris*. Quin heic sine dubio fuit præsidium illud militum, à Cæsare contra Helvetios Lemano lacui impositum: de quo ita Lucanus lib. I:

Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum
Fataque ferre videt; ne quo langvore moretur
Fortunam; sparsas per Gallica rura cohortes
Evocat; & Romam motis petit undique signis.
Deseruère cavo tentoria fixa Lemano.

Tanta igitur est antiquitas hujus loci. Ceterùm à Ptolemæo & Antonino in Sequanorum censetur provinciâ; ob causam videlicet suprà dictam.

LAUSANNÆ antiquissima mentio est in itinerario Antonini; ubi *Lacus Lausonius* adpellatur locus: & in tabulâ itinerariâ; ubi *Lacus Losonne*. In hac tamen ipsius lacus inscriptio est LACUS LOSANENTE: corruptè, ut pleraque, pro *Lacus Lausannensis*. unde ipsius opidi verum germanumque vocabulum LAUSANNA.

Iter ab Augustâ Prætoriâ Augustam Rauracorum versùs jam anteà ex Antonino ac tabulâ recitatum. in hoc *Octodurum* esse nunc *Martinach*, infrà pluribus docebo argumentis. Ab hoc igitur loco XII m. p. versùs septemtriones & Aventicum coloniam, si progrediaris, incides in opidum *S. Mauricii*; quod *Tarnadas* vocat Antoninus, & *Tarnaias* tabula. Hinc XIII paullo ampliùs m. p. ultrà secundò Rhodano si procedas, in dextrâ fluminis ripâ, quà is in lacum evolvitur, pagum reperies vulgari vocabulo *Noville*. quem eumdem esse locum, qui apud Antoninum dicitur *Penne locus*, in tabulâ verò *Penno lucos*, spatium situsque indicant. nam ab Antonino unà cum reliquo Helvetiorum pago Urbigeno *Maximæ Sequanorum* adscribitur *provinciæ*: quum, quæ in lævâ amnis ripâ sternuntur versùs Italiam, ad *Penninarum Alpium provinciam* pertineant. De nomine dicti loci nescio quid sentiendum sit. ex tabulâ quidpe *sacer* fuisse videtur alicui deorum *lucus*. At si *lucus sacer*; cuinam deorum fuerit sacratus? Livius lib. XXI, de Penninis loquens Alpibus; *Neque hercule*, inquit, *montibus his, ab transitu Pœnorum ullo, Veragri, incolæ jugi ejus, nôrunt nomen inditum: sed ab eo, quem, in summo sacratum vertice, Penninum montani appellant. Summus hic vertex* est idem, qui Antonino & tabulæ *Summus Penninus*. Iovem fuisse deum illum, à Veragris, quorum vicus fuit Octodurus, cultum, suprà lib. I, cap. XXVI docui. At si proprium dei nomen fuit *Penninus*; quomodò ab hujus primitivo vocabulo derivatum est Alpium cognomen *Penninum*? Nullâ certè grammaticâ ratione. proinde verum genuinumque dei nomen fuisse arbitror *Pen*; & Romano ori, *Pennus*. à quo jam rectè ritéque derivatum vocabulum est *Penninus*. Locus igitur ille apud Antoninum, & in tabulâ, legendus est PENNI LUCUS; id est, *sacrum Iovi nemus*. Sed hic locus fuit Nantuatium; de quibus infrà dicetur.

A Penni luco, eodem itinere versùs Aventicum sequitur post IX m. p. locus, cui nomen

nomen apud Antoninum *Bibisco*, in tabulâ *Vivisco:* tabula etiam hinc Lausannam usque numerat m. p. XIII. cui spatio, situi, ac nomini, probè convenit opidum hodiè *Vivey*, lacui adpositum. Verum loci nomen fuisse videtur VIVISCUS; quia hodiéque non per B, sed per V literam effertur. Ipsis tamen Celtis fuisse putaverim literam W: quam Romani ori suo inusitatam, pronuntiatuque difficilem, nunc in B, nunc in V converterunt. Hic quoque locus, extra Helvetiorum fineis, fuit Nantuarium.

A Vivisco porrò, Aventicum versùs, IX m. p. intervallo occurrit locus, cui nomen in tabulâ *Viromagus*, apud Antoninum *Bramagus*. eum nunc esse vicum *Bro*, extra controversiam est; quando & intervallum, & situs, & nomen congruit. nam *magus* adjectitiam fuisse opidorum vicorumque fluminibus adpositorum particulam, suprà lib. I, cap. VII, ostensum est. B autem litera facilè in V mutari poterat; unde *Vromagus* factum, pro *Bromagus*; & mox euphoniæ gratiâ interjecto I, *Viromagus*. *Bra*, apud Antoninum esse mendosum, cùm tabula, tum hodierna ejusdem loci adpellatio convincit.

Inter Bromagum & Aventicum unus recensetur locus, qui Antonino est *Minnodunum*, auctori tabulæ *Minodum*, mutilato vel abbreviato nomine, pro MINODUNUM. Hoc esse hodiè opidum, quod vulgò Germanis *Milden*, Gallis *Mouldon* vocatur, tractus simul itineris & nomen opidi produnt. proinde etiam corruptum esse numerum VI M pass. qui apud utrumque spatio inter Bromagum & Minodunum adscriptus, certum est. sunt quidpe millia XIIII. Convenit rectè in tabulâ intervallum inter Minodunum & Aventicum, millium XVIII. quæ itidem corrupta habent Antonini exemplaria XIII. Sed heic V, illic X, interiisse puto.

Ab Aventico Salodurum versùs, post XIV m p. collocat auctor tabulæ PETENISCAM; quæ Antonino in eodem itinere, post XIII millia, est *Petinesca*. hinc uterque Salodurum usque numerant passuum millia X. quæ in universum sunt millia XXIV. Corruptum esse alterutrum numerum, intervallum coarguit, quod inter *VVüflispurg* & *Soloturn*, rectissimo itinere est m. p. XXXII. Ego *Peteniscam* interpreter celebre hodiè opidum *Biel*, in extremis Urbigeni pagi finibus, lævæ Urbæ amnis ripæ adpositum.

EBURODUNUM habet tabula inter Vesontionem & Aventicum; XVII millibus ab hoc dissitum. huic nomini, spatio, ac situi probè respondet opidum hodiè *Yverdon*, ad caput lacus Novioburgiensis, VII millibus passuum ab Urbâ distans.

ABIOLICA, in eâdem tabulâ, VI m. p. ab Eburoduno versùs Vesontionem distat. nomen hoc, spatium, ac situs conveniunt vico hodiè vulgò *le Bullet* dicto.

AMBRONICUS PAGUS.

SALODURUM auctoris tabulæ, quod *Saloturum* Antonino, rectè omneis interpretari opidum nunc, Germanis *Soloturn*, Gallis *Soleurre* dictum, extra controversiam est. Apud Ptolemæum Helvetiorum opidum legitur Γανόδυρον *Ganodurum:* quod quamvis quibusdam existimetur esse Constantia, ad lacum Brigantinum sita; tamen ego judicaverim vocabulum id esse corruptum; rescribendumque Σαλόδυρον. quin etiam Ptolemæi positio magis convenit Saloduro, quàm Constantiæ. Rhenani heic confidentia prorsus non probanda, qui quum in vitâ D. Mauricii legisset, *agaunum* Gallico sermone significare saxum: non veritus est, apud Ptolemæum vocem Γανόδυρον, ultrà vitiare in Γαυνόδυρον; idque interpretari opidum *Lauffenberg*, extra Helvetiorum antiquos fineis, in agro Raurico situm: scilicet quia ad hoc cataractæ sunt Rheni.

VINDONISSÆ, quæ nunc vicus exiguus prope Arolæ Russæque amnium confluenteis, satis alta est antiquitas. meminit quidpe ejus Tacitus sub exitum Neronis, historiar. lib. IV: ubi Galli Belgæ, Civile Batavo duce rebellantes, Romanorum hiberna in Rheni ripâ subverterunt. *Cohortium*, inquit, *alarum legionum, hiberna subversa, cremataque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt.* Florus lib. III, cap. ultimo, de Druso: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit: per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* In his *Vindonissam* quoque fuisse, patet ex Tacito. Atque una hæc Romanorum tunc fuisse in Helvetiorum agro castra militum, liquet inde, quòd, quum cetera cuncta per omnem Rheni ripam subversa cremataque forent, hæc una cum Magontiaco relicta fuerunt: nec tamen Belgæ rebellantes, ultra Juram montem Arolamque amnem, in Helvetiorum fineis penetraverunt. Esse autem vicum *VVindisch* antiquam Vindonissam, arguitur cùm ex nomine, ac situ, qui haud ita procul Rheni ripâ, ubi præsidia Romanorum, tùm ex itinerariis, quæ sic habent:

Antonini:		Antonini:		Tabulæ:		
Brigandia		*Brigantia*		*Brigantio*		Bregenz.
Arbore Felice	XX.	*Arbore Felice*	XX.	*Arbor Felix*	X.	Arbon.
Ad Fines	XX.	*Finibus*	XX.	*Fines*	XXI.	Pfin.
		Vitudoro	XXII.			Winterthur.
Vindones	XXX.	*Vindonissa*	XXIII.	*Vindonissa*		Windisch.
		Rauracis	XXVII.	*Augusta Rauracûm*	XXII.	Augst.
Arialbinum	XXIII.	Basel.				

TUGENUS PAGUS.

TUGIUM opidum, quod vulgò dicitur *Zug*, nemo equidem veterum memorat auctorum. fuisse tamen in XII illis antiquissimis opidis, quæ Helvetii, ad totiùs Galliæ Celticæ imperium occupandum proficiscentes, exusserunt, haud dubium est, quando ab hoc, ceu totius pagi capite, ipse pagus jam multis annis ante hanc expeditionem cognomen habuit; ut suprà è Strabone ostensum est. Cæsar autem disertissimis verbis scribit, se *opida, vicosque, quos incenderant, restituere jussisse*, non nova constituere.

Est præterea alius in Tugeno pago locus, antiquitate nobilis, cujus Tacitus historiar. lib. I meminit; de Cæcinâ legato loquens, quem Vitellius cum parte exercitus per Helvetios Alpeisque Penninas Italiam petere jusserat. *Plus prædæ*, inquit, *ac sangvinis Cæcina hausit. Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis, virisque, mox memoriâ nominis clara; de cæde Galbæ ignari, & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia, ac festinatio undevicesimæ legionis. rapuerunt pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. Ægrè id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina belli avidus, proximam quamque culpam, antequàm pœniteret, ultum ibat. Mota properè castra. vastati agri. direptus, longâ pace in modum municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum usu frequens. Illi ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquàm primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere. exitiosum adversùs veteranos prælium; intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus. hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rhæticæ alæ, cohortesque, & ipsorum Rhætorum juventus, sveta armis, & more militiæ exercita. undique populatio, & cædes. Ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes, in montem Vocetium perfugère.* Locus hic sine controversiâ est idem, qui nunc etiam ob aquas calidas incolis vocatur patrio sermone *Baden*; opidum elegans, amœnum, atque celebre, flumini Limago adpositum, XVI millibus passuum infra Turigum, VI millibus à Vindonissâ dissitum. unde militibus undevicesimæ legionis promta pecuniæ rapina: nam horum hiberna Vindonissæ. idem auctor historiarum lib. IV: *Undevicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupère.* Castelli ruinæ etiamnum exstant, ad opidum in monte sitæ. Ceterùm longa illa pax ab Julii Cæsaris usque duravit Gallico bello: quo tempore illi omnia sua opida vicosque exusserant. unde hujus quoque opidi vetustatem colligere fas est: maximè castelli; ut cujus mœnia jam sub Neronis principatu nimiâ vetustate collapsa erant. Opidum tamen ipsum, quamvis ob celebritatem, usumq; saluberrimarum aquarum, in municipii modum ædificiis exstructum fuerit, mœnibus non fuisse cinctum adparet ex eo, quòd sine obsidione locus is subitâ militum irruptione direptus fuit. Sed castellum hoc cur Helvetii ad Vitellii usque principatum ex omnibus unum suis militibus ac stipendiis tuebantur, quum reliqua omnia Romanorum tenerentur præsidiis? Haud facilè dixerim; nisi credas, uti nunc VIII antiquorum pagûm, sic olim totius civitatis Helvetiæ magistratus huc ad communia concilia peragenda convenisse. Tuebantur igitur præsidio locum, quia in eo communia omnium archiva adservabantur. Nomen castellum opidumve olim quod habuerit, nullibi reperio. quia tamen ob usum salubrium aquarum jam tum celebre fuit; haud dubium est, quin idem nomen, quod nunc obtinet, tunc etiam ab eodem argumento obtinuerit; Romanis dictum AD AQUAS; quemadmodùm aliæ per terræ orbem aquæ calidæ: & cognomento regionis, AD AQUAS HELVETIAS.

De VOCETIO monte nihil habeo, quod ego certiùs, quàm alii ante me, adfirmare queam: nempe esse eum partem Juræ montis asperrimam, è regione pagi Tugeni; ubi hodieq; adpellantur loca *Bözen*, & *Bözberg*. Eorum perquàm inepta est opinio, qui Vocetium

eumdem

eumdem esse volunt, qui corruptè, ut suo loco ostendetur, *Vogesus* adpellatur, pro *Vosego*, in Cæsaris commentar. IV, in Lingonum finibus, ex quo ille Mosam flumen profluere ait. etenim quid (malùm!) Helvetii ultra Rauracos atque Sequanos in Lingonum usque profugerent fineis, quum satis tuti adversùs Romanorum militum in transitu impetum esse poterant in Jurâ suo?

TIGURINUS PAGUS.

De Tiguro, sive Turigo opido idem sentio, quod suprà de Tugio dixi: nempe fuisse & hoc in XII illis opidis antiquissimis, quæ Helvetii in expeditionem proficiscentes exusserunt. ab hoc enim, ceu capite, jam ante expeditionem totus pagus cognomentum invênit.

ΦΌΡΟΣ ΤΙΒΕΡΊΟΥ, Forum Tiberii est in Helvetiis Ptolemæo. Id omnium rectissimè interpretari mihi videtur Rhenanus opidum nunc quod vulgari vocabulo vocatur *Keysersstuel*; quasi dicas, *Cæsaris* sive *imperatoris tribunal*: quia heic jus à Tiberio redditum fuerit.

A Brigentiâ ad Arborem felicem numerat Antoninus duobus in locis millia passuum XX. cui nomini, situi, spatio respondet opidum hodiè, lacui Brigantino adpositum, *Arbon*. In tabulâ alterum X in dicto millium numero interiit.

Hinc totidem millia numerat Antoninus duobus itidem in locis, ad Fines. tabula verò XXI. huic spatio, situi, ac nomini probè convenit opidum nunc *Pfin*, Duro flumini impositum.

A Finibus ad *Vitudorum*, sive, ut quædam habent exemplaria, *Vitidurum*, m. p. sunt apud Antoninum XXII: & hinc Vindonissam XXIII. Utrobique numerus corruptus est. locum quidpe eum esse nunc *VVintertur*, cùm nomen, tùm regio indicant. ab hoc autem millia sunt passuum ad Fineis XV; ad Vindonissam verò alterum tantum intervallum. Qui Constantiam interpretantur *Vitudurum*, perquàm vehementer errant. quî enim à Finibus Vindonissam profecturis, retrogressio esse potest ad Constantiam? à quâ si Vindonissam recto itinere pergere velint, Fineis repetant necesse est. In tabulâ vocabulum hujus loci & distantiam periisse, liquet ex eo, quòd millium quidem numerus inter Fineis & Vindonissam extet. Antiqua inscriptio, quam Lipsius refert in auctario inscriptionum, habet *Vitudurum*, ut quædam Antonini exemplaria. verum tamen ac genuinum vocabulum Latinâ formatione debebat esse Vitodurum; eâdem ratione grammaticâ, ut reliqua opida terminantia in *durum*; *Salodurum*, *Octodurum*, *Divodurum*, *Augustodurum*, *Marcodurum*, *Batavodurum*, & alia.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de terræ Helvetiæ antiquitate ex idoneis auctoribus eruere licuit.

De gente ipsâ pauca quædam nunc cognoscere haud pigeat. Claritudinem ejus ostendit Tacitus, dicto loco, his verbis: *Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara.* Cæsar belli Gallici comment. I; de Belgis loquens: *Proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt, quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Bellum hoc non nuperum Cæsaris ævo; sed perantiquum. Tacitus in libro de Germaniâ: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eòque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre.* Sed de hac commigratione suo loco infrà, in Germaniæ Transrhenanæ descriptione, fusiùs dissseretur. Clari hinc fuêre, Romanisque formidati Helvetii, in Cimbrico bello; ubi longè major eorum fuit, quàm ipsorum Cimbrorum Theutonorumque virtus; uti suprà ex Plutarcho ac Strabone demonstratum est. unde haud immeritò *timor Romæ grandis fuit, quantus vix Annibalis tempore Punicis bellis, ne iterum Galli Romam venirent*; teste Eutropio, lib. V. quocirca etiam *Helveticum* id potiùs tum adpellandum fuit *bellum*, quàm *Cimbricum*, vel *Theutonicum*.

Quantâ hominum multitudine terra ipsa semper abundaverit, licet ex eo colligere, quòd antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem (regio quidpe est fertilissima, omnibusque rebus adfluens) sed propter terrarum angustias, in Germanicum solum pars eorum transgressi fuêre. dein etiam, quum dicto bello Cimbrico duûm pagorum incolæ excisi fuissent; tamen XL haud amplius annis pòst, in tantum rursus excreverunt numerum,

uti *pro multitudine hominum*, ut ait Cæsar, *& pro gloriâ belli, atque fortitudinis, angustos se fineis habere arbitrarentur:* ideóque, ad imperium totius Galliæ Celticæ occupandum, finibus suis exirent. Hinc, à Cæsare devicti, & sub jugum imperii Romani redacti, memoriâ magis antiquæ gloriæ, quàm novis gestis claruerunt: donec Alemanni posterioribus sæculis solum eorum invaserunt.

Cap. V.

De Rauracis; *qui &* Raurici *&* Rauriaci.

HElvetiis finitimos faciunt auctores Rauracos. Cæsar, eodem commentario primo, de Helvetiorum expeditione loquens; *Persuadent*, inquit, *Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, unà cum iis proficiscantur.* Quo sitû fuerint Rauraci, docet, inter alios, Plinius lib. IV, cap. XII; de Danubio amne loquens: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* & eodem libro, cap. XVII: *Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii.* Fuêre igitur in Rheni ripâ, inter Helvetios ac Sequanos. Ad Rhenum pertigisse Sequanos, testatur etiam Cæsar, sub initium commentar. I: *Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit à flumine Rhodano; continetur que Garumnâ flumine, oceano, finibus Belgarum. attingit etiam à Sequanis & Helvetiis flumen Rhenum.* Et Strabo lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουηττίους, Σηκουανοὶ καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον· id est: *Post Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rheni ripam colunt.* Neuter heic Rauracos memorat: nempe quia gens exigua, ex numero hominum, qui unà cum Helvetiis, sedibus suis relictis, in bellum profecti, cum undecimâ Helvetiorum parte comparanda. nam horum fuêre CCLXIII millia, Rauracorum verò XXIII millia tantùm; teste Cæsare eodem commentariô. Igitur Rauraci, in medio Helvetiorum Sequanorumque positi, rectè nunc dici possunt ii populi, qui, Basiliensem agrum colentes, vulgò dicuntur *die Baseler.* Horum terminus est, à meridie Iura mons, ab Arolæ Rhenique confluentibus ad fonteis usque Birsæ amnis. hinc, ab occasu Vosegus mons; qui initium heic sumit, vergitq; in septemtriones & occasum æstivum, ad fonteis usque Mosellæ Mosæque amnium. dimidium lateris septemtrionalis claudebant olim Sequanorum confinia, à Vosego, quà Ellum flumen erumpit prope arcem *Morspurg*, per opidum *Pfirt*, ad Rheni usque ripam, quà in adverso vicus & castellum *Isteyn* conspiciuntur. alterum dimidium cingit ipse Rhenus ad confluentem usque Arolæ.

Nomen gentis variè apud auctores, quos mox citabo, scriptum reperitur. alii quidpe adpellant *Rauracos*, alii *Rauriacos*, alii *Rauricos*. Causa hujus variationis est, quia Celticâ lingvâ efferebantur *thi Rauricher*, per Græcam literam X, omnibus pariter Celtis antiquis oppidò quàm adamatam: quæ, si antiquo illo more crassiùs efferatur, quemadmodùm etiamnunc fit à Rauraci agri Helvetiæque terræ & conterminarum regionum incolis, item ab Hibernis, & Wallis, Britannicâ gente, prætereáque à Judæis & compluribus aliis nationibus externis; sonum efficit crassum tàm antecedentibus, quàm consequentibus vocalibus. Hinc etiam factum, uti varia veteris Celticæ opidorum vocabula, quæ eodem omnia modo ipsi genti in ICH terminabantur, variè apud Romanos auctores, modò in ACUM, modò in IACUM, modò in ICUM, desinant. exempla quædam adponere libeat: *Nemetacum, Cameracum, Tornacum, Bagacum: Blariacum, Iuliacum, Mattiacum, Magontiacum: Avaricum, Aventicum*; & id genus alia.

Ceterùm opida tempore Plinii Rauracos nulla habuisse, nisi unum, testis est ipse his verbis, suprà citatis: *Ortus hic in Germaniæ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* nam si plura fuissent, nomen huic proprium tribuisset, quo ab reliquis discerneretur. Ne Ammiani quidem ævo plura fuisse existimo. sic enim & ipse lib. XIV: *Prope Rauracum ventum est, ad supercilia fluminis Rheni.* Ptolemæus vocat Αὐγοῦσταν Ῥαυρικῶν, *Augustam Rauricorum:* Antoninus & tabula itineraria, *Augustam Rauracûm:* Plinius lib. IV, cap. VII, *Coloniam Rauriacam:* inscriptio vetus *Coloniam Rauricam:* nummus vetus Tiberii *Col. Aug. Raurac.* Coloniam eam quis Romanorum deduxerit, ostendit dicta inscriptio, quæ talis est: L. MUNATIUS L. F. L. N. L. PRONEP. PLANCUS COS. CENS. IMP. VII-VIR EPUL. TRIUMPH. EX RHÆTIS ÆDEM SATURNI FECIT DE MANUBIIS, AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI, IN GALLIA COLONIAS LUGDUNUM ET RAURICAM. Antiquitatem opidi hinc colligere licet. Plancus quidpe hic consul fuit secundo imperii Cæsaris Augusti anno, quadraginta annis ante Christum natum. Jam ante Julii Cæsaris bellum Gallicum exstitisse, patet ex verbis

ejus

ejus suprà relatis: *Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, unà cum iis proficiscantur.* Sed inter Cæsaris bellum Helveticum & Planci consulatum, XIX dumtaxat intercedunt anni. Posterioribus temporibus, quum pleraque per Galliam opida primaria, gentiumque capita, proprio abjecto vocabulo, ipsarum gentium nominibus adpellarentur; quâ de re latiùs infrà dicetur: *Augusta* quoque *Rauracorum*, dicta est *Rauraci*; ut habet Ammianus, lib. XVI, & Antoninus in itinerario. Nomen tamen *Augustæ* perpetuò in vulgari usu permansisse videtur. exstat quidpe etiamnum eodem loco, in pago admodùm exiguo, vulgò *Augst* dicto, ad Rheni ripam, VI millibus passuum supra Basiliam sito. ubi multæ etiamnum eruuntur Romanorum antiquitatum reliquiæ; plures superioribus annis erutæ fuere. Jam Juliani tempore urbem destructam fuisse, patet ex Eunapii Sardiani historiâ; qui ita de Juliano: Ἤδη δὲ ἦν πρὸς τὰς Ῥαυράκους, ὅ ἐστι φρούριον. id est: *Iamque erat apud Rauracos; quod castellum est.*

Arialbinum sive *Arialbinnum* locum habet tabula, duobus diversis in itineribus, utrobique VI mill. pass. infra Augustam Rauracûm situm. In Rauracorum fuisse agro, vicinitas coarguit. Itinera sic se habent:

Besançon,	*Vesontione*				
Soye,	*Lopofagio*	XIII.	*Argentorate*		Strasburg.
Mandure,	*Epomanduo*	XVIII.	*Helellum*	XII.	Sletstat.
Large,	*Large*	XVI.	*Argentovaria*	XII.	Colmar.
Kāmbs,	*Cambete*	XII.	*Cambete*	XII.	Kāmbs.
	Arialbinum	VII.	*Arialbinum*	VII.	
Augst,	*Aug. Rauracûm*	XVIII.	*Aug. Rauracûm*	VI.	Augst.

Ab ablativo casu *Cambete*, rectus est *Cambes*. id nominis adhuc incorruptum obtinet vicus, prope Rheni ripam, VII m. p. infrà Basiliam situs, vulgò dictus *Kämbes*, & contractè *Kämbs*, sive *Käms*. *Arialbinum* igitur sine dubio est nunc *Basilia*: à quâ porrò rectè ad Augustam VI numerantur m. p. Apud Antoninum eadem hujus loci duo leguntur vocabula: in itinere à Sirmio Treveros *Arialbinno*: & in itinere à Tauruno Arenatium, vitiosè per T, *Artalbino*. Verum nomen puto fuisse *Arialbinum*. Est hodieq; vicus M CC L passibus infra Basiliam in ulteriore amnis ripâ situs, vulgari vocabulo *Klilben*. qui nescio an non vetus illud *Arialbini* nomen retineat. Poterat enim sic dici, quasi *Kleyn Lilben*; & hoc quasi *Rilben*; hoc est, *minus Arialbinum*, ad discrimen *majoris Arialbini*, quod in citeriore fuit ripâ, eodem situ quo nunc Basilia sternitur. sic namque in eâdem ripâ ulteriore vici visuntur *Kleyn Huning*, & *Kleyn Käms*, id est, *minus Huningium*, & *minor Cambes*, ad discrimen eorum, qui in citeriore ripâ dicuntur *Groofs Huning*, & *Groofs Käms*, id est, *majus Huningium*, & *major Cambes*, suprà memoratus. Libellus provinciarum ac civitatum Galliæ hæc habet verba: *Provincia Lugdunensis V: Metrop. civitas Sequanorum, hoc est, Vesontione. Civ. Equestrium, hoc est, Noviduno. Civ. Elvetiorum, hoc est, Aventico. Civ. Basiliensium. Castr. Vindonissense. Castr. Ebrodunense. Castr. Argentariense. Castr. Rauricense.* Ex quibus patet, eo tempore, quo hæc conscripta fuerunt, Augustam Rauracorum jam ruinam perpessam fuisse, Basiliamque in magnam crevisse urbem. Id certè post Antonini illius, qui itinerarium composuit, postque auctoris tabulæ itinerariæ ævum contigisse, satis inde liquet, quod neuter eorum, in tam frequentibus itineribus, Basiliæ mentionem faciat. Ammianus Marcellinus, qui sub excessum Valentiniani imperatoris historias suas finivit, sic ait lib. XXX: *Secuto post hæc anno, Gratiano, adscito in trabeæ societatem Equitio, consule, Valentiniano post vastatos aliquot Alemanniæ pagos munimentum ædificanti prope Basiliam, quod adpellant accolæ robur, offertur præfecti relatio Probi, docentis Illyrici cladeis.* Ne hic quidem Basiliam adpellat civitatem, vel urbem, vel opidum, vel castellum, vel vicum, vel denique locum aliquem; sed *robur*, quod accolæ vocârint *Basil.* At quodnam hoc tam nobile robur? Nullum certè, nisi magna vetustaque quercus, deorum alicui consecrata, cui ipsi nomen *Basil.* sic enim auctor noster in libro de Germaniâ: *Lucos, ac nemora consecrant; deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.* Quercus fuisse dilectos in hisce nemorum consecrationibus, suprà lib. I, cap. XXXIV, ostensum est. Nec me facilè dimovet ab hac sententiâ, quòd itineraria illa Valentiniani ætate antiquiora esse dixeris. nam hoc nullâ aliâ re, quàm nudo Antonini nomine contendere queas; quasi imperator Antoninus fuerit auctor itinerarii. Certè nihil minùs. nam si id paullo diligentiùs cum tabulâ contuleris, facilè ex itinerum & millium numerorum non modò verorum justorumque, sed & corruptissimorum parilitate deprehendes, aut unum eumdemque fuisse utriusque operis

auctorem, aut certè duos sibi invicem coætaneos. At tabulæ auctor fuit Christianus: quod manifestò patet ex iis, quæ de divo Petro, de Mose, de filiis Israëlis, de lege in monte Sinai acceptâ, adnotavit. quæ certè sub Antoninorum imperiis, nemo militaribus itinerariis inseruisset. Tum verò in Antonini hujus itinerario, simulque in tabulâ, pleræque Galliarum urbes, quæ capita fuerint nationum, ipsarum nationum, ut antè dictum, vocabulis adpellantur, propriis nominibus abjectis. quod Antoninorum sæculo factitatum fuisse, vel una Ptolemæi Galliæ tabula satis negat. Sed idem cum illis facit Ammianus in historiis suis. unde etiam sæpiùs suspicatus sum, hunc fuisse auctorem utriusque operis. Verùm quicumque is fuerit; certum est, circa hujus sæculum utrumque fuisse compositum. nam tum temporis cum aliorum imperatorum tum maximè Valentiniani sedes atque domicilium fuit Augusta Treverorum; ut infrà in Treveris ostendam. auctor autem itinerarii, quod Antonini nomine inscribitur, primum *iter de Pannoniis in Gallias, à Sirmio ad Treveros usque* describit: nullâ scilicet aliâ de causâ, nisi quòd illud tunc temporis maximè frequentatum; ut patet ex Ammiani historiis. His tot documentis accedit & illud, quòd in dicto Antonini itinerario Byzantium alio nomine vocatur *Constantinopolis*; & eodem hoc uno in Tabulâ itinerariâ. Proinde, ut antè dixi, minimè ego dubito, quin Arialbinum Antonini & tabulæ, sit munimentum illud, quod Valentinianus imperator, Gratiano III, Equitio Coss., id est, anno à nato Christo CCCLXXIV, ab excessu verò Constantini Magni, à quo *Constantinopolis* dicta, anno XXXVIII, prope sacram quercum Basiliam condidit. Quum autem, ut suprà ostensum, jam ante Juliani Cæsaris tempora, Augusta Rauracorum à finitimis Alamanis, proximam Galliam frequenter vastantibus, aut alio quo casu destructa esset: hæc equidem in munimentum rursus erecta est; *Arialbinum* verò, quia opportuniore loco situm, in opidi modum ædificari cœptum; moxque omnem Augustæ dignationem celebritatemque adeptum est. Unde suprà dicto Eunapio Sardiano, & item auctori libelli provinciarum civitatumque Galliæ, Augusta dicitur vocabulo humiliori *Castrum Rauricense*; Arialbinum verò nomine amplissimo, *Civitas Basiliensium*. Nomen autem *Basiliæ* in hoc evaluit, quia hæc frequentissima antiquissimaque ac religiosissima loci apud incolas adpellatio: quasi dicas *Ad Iovem*, vel *Ad Mercurium*, vel alium quempiam deorum, (incertum quidpe quod numen fuerit;) Germanicè *Zum Basil*, sive *Basel*. Valeant jam illi, qui ab regio vocabulo urbem hanc dictam volunt, quasi βασιλεία. unde vitium illis natum, uti E in penultimâ producatur. Primus igitur BASILIÆ auctor fuit augustissimus Valentinianus imperator; anno à nato Iesu CCCLXXIV. à quo anni ad hunc annum CIↃIↃCXV computati, sunt numero CIↃCCXLI. Tanta scilicet est celeberrimæ hujus magnificentissimæque urbis antiquitas. quam reticuisse, fuerit nefas.

CAP. VI.

De VERAGRIS, SEDUNIS, & NANTUATIBUS.

DE Tulingis, atque Latobrigis, alteris illis Helvetiorum in dicto bello sociis, uti commodè dicere queam; populi priùs indicandi erunt, quos Rhodani valleis ad lacum usque Lemanum incoluisse, suprà dixi. Prima vallis est à Rhodani fontibus ad confluentem Dransæ amnis porrecta. Hanc ita describit Polybius, lib. III: Ὁ δὲ Ῥόδανος ἔχει μὲν τὰς πηγὰς ὑπὲρ τὸν Ἀδριατικὸν μυχὸν, πρὸς τὴν ἑσπέραν νευούσας, ἐν τοῖς ἀποκλίνουσι μέρεσι τῶν Ἄλπεων, ὡς πρὸς τὰς ἄρκτους. ῥεῖ δὲ πρὸς τὰς χειμερινὰς δύσεις. ἐκβάλλει δ' εἰς τὸ Σαρδῷον πέλαγος· οὗ πρὸς μὲν τὰς ἄρκτους Ἄρδυες Κελτοὶ κατοικοῦσι. τὴν δ' ἀπὸ μεσημβρίας αὐτοῦ πλευρὰν ὁρίζουσι πᾶσαν αἱ πρὸς ἄρκτον κεκλιμέναι τῶν Ἄλπεων παρώρειαι. id est: *Rhodanus fonteis habet supra intimum sinus Adritici recessum, in occasum versos, in partibus Alpium, quæ septemtriones spectant. fertur ad occasum hibernum: exoneratque sese in mare Sardoum. multus ejus cursus est intra convallem: cujus septemtrionale latus Ardyes Celtæ colunt; meridionale omne latus terminant radices Alpium, quæ in septemtriones vergunt.* Eam vallem eum intelligere, quæ est à fontibus ad Dransæ usque confluentem & opidum Martiniacum, ex eo adparet, quòd meridionale ejus latus Alpeis ait claudere, quarum radices septemtriones spectent. Romanis antiquissimo cognomine dictam fuisse PENNINAM, sive corruptè (per errorem; quia hac Annibalem Pœnum cum exercitu transiisse vulgò putabatur; ut docet Livius, loco suprà dicto) POENINAM; ostendit vetus inscriptio, quæ Veronæ exstat hisce verbis: Q. CÆCILIO CISIACO SEPTITIO PICAI CAICILIANO PROCUR. AUGUSTOR. ET PROLEG. PROVINTIAI RAITIAI ET VINDELIC. ET VALLIS POENIN. AUGURI FLAMINI DIVI AUG. ET ROMAI C. LIGURIUS L. F. VOL. ASPER. C. CON.

I. CR.

I. CR. INGENVOR. Rhenanus rerum Germanicarum lib. III, primùm censet hæc de Rhodani valle dici: mox tamen mutatâ sententiâ, hæc inscriptioni, in medium adlatæ, subnectit: *Sed tamen re exactiùs perpensâ, malim hoc accipere de valle Pœninâ, quæ fontibus Athesis & Oeni vicina est. nam scio, quàm longè porrigantur Alpes, quæ Pœninæ vocari scriptoribus solent.* Certè non longiùs, mi doctissime Rhenane, ita me Musæ ament, quàm à *Summo* illo *Pennino* ad Rheni fonteis. hinc jam *Rhæticæ* versùs ortum, illic versùs occasum *Grajæ* incipiunt: quod alio in opere (Deus volens propitius voto adnuat precor) fusiùs docebo. Tum verò quid attinuisset, vallem illam, Aeni Athesisque fontibus vicinam, proprio ac discreto nomine, ceu regionem singularem, adpellare Pœninam; quum hæc quoque terra sit Rhætia; ut mox patebit? aut quomodò hæc Aeni vallis Galliæ Belgicæ fuit contermina; siquidem ad Rheni fonteis alveumque, ad Brigantinum usque lacum, incoluêre Rhæti? In Belgicâ numerat Plinius & Helvetios. unde Aethicus quoque, *Gallia,* inquit, *Belgica habet ab Euro Alpes Penninas.* Melior igitur (utinam & constantior) prior illa tua fuit sententia; VALLEM POENINAM, sive PENNINAM, esse eamdem, quæ Helvetiorum finibus contermina, à Rhodani fontibus ad Dransæ usque confluentem, & opidum Martiniacum, vulgari nunc vocabulo, ex antiquo illo nomine prognato, dicitur WALLISSER LAND. Hanc Penninæ Alpes suscipiunt ad dictos Rhodani fonteis, simulque prosequuntur, ac tandem ad Dransam & Martiniacum deponunt. hæc ad Rhodani Rhenique fonteis contermina fuit Rhætiæ provinciæ: atque ob id sub eamdem præfecturam cum hac contributa. Patet hoc ex Aethici verbis, suprà citatis; ubi Penninas Alpeis prorsus à Galliâ excludit. Nec obstat, quòd auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, vallem hanc adscribit Galliæ, his verbis: *Provincia Viennensis* V, *in Alpibus Grajis & Penninis: Metr. Civ. Centronum; hoc est, Darentasia. Civ. Vallensium; hoc est, Octodorum.* quarum hæc est Penninarum Alpium; illa Grajarum. nam provinciarum limites pro libitu imperitantium variè mutati fuêre. Sic & Notitia imperii: *Præsides per Gallias* XI: *Alpium Maritimarum; Alpium Pœninarum; & Grajarum; Maximæ Sequanorum.* Et posteà: *Provinciæ Galliarum* XVII: *Alpes Maritimæ; Alpes Penninæ, & Grajæ; Maxima Sequanorum.* Et iterum: *Alpium Maritimarum; Alpium Penninarum, & Grajarum; Maximæ Sequanorum.*

Valle igitur jam satis dilucidè descriptâ, incolæ quoque ejus prisci indicentur. Cæsar initio comment. III: *Quum in Italiam proficisceretur Cæsar, Ser. Galbam, cum legione duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuateis, Veragros, Sedunosque misit: qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpeis pertinent. Causa mittendi fuit; quòd iter per Alpeis, quo magno cum periculo magnisque portoriis mercatores ire consueverant, patefieri volebat.* SVMMAS heic adpellat ALPEIS, quæ Strabo, lib. IV, τὰ ἄκρα τῶν Ἄλπεων, SVMMVM PENNINVM Antoninus, & tabula; & SVMMVM VERTICEM Livius lib. V; in quo *Pennum deum* colebant incolæ Veragri; POENINAS ALPIVM FAVCEIS Plinius, lib. III, cap. XVII. nunc dicitur *mons divi Bernardi*, & *mons Iovis*; ut suprà in Helvetiis ostensum est. Per hunc iter fuisse mercatoribus, quod ait Cæsar, & aliis viatoribus, patet etiam ex dicto Antonino, & tabulâ. Eodem transitu iter fecit Cæcina cum exercitu, qui Aquas Helvetias diripuerat, Aventicoque excidium minatus fuerat: de quo sic Tacitus, historiar. I: *Pennino subsignanum militem itinere, & grave legionum agmen, traduxit.* Errat quàm vehementissimè Tschudus in Rhætiâ suâ, ubi contra Alciatum ostendere voluit, *summas* Cæsaris *Alpeis* esse montem, qui vulgò nunc *divi Gothardi* cognominatur. Porrò Cæsar eodem commentario posteà: *Galba constituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Octodurus, hiemare. qui vicus, positus in valle, non magnâ adjectâ planicie, altissimis montibus undique continetur. quum hic in duas parteis flumine divideretur; alteram partem ejus vici Gallis concessit: alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit.* Descriptio hæc in tantum opido, quod nunc vulgò Gallis *Martiny*, Germanis *Martinach* vocatur, & regioni circumjacenti omnibus numeris ac partibus convenit; ut nihil umquàm magis graphicè describi posse putem: si quid ego umquàm oculis meis rectè judicare quivi. nam & flumen opidum hoc secat, quod è summo Pennino exoriens, *Dranse* vulgari indigetatur vocabulo. Elegantiùs tamen eamdem regionem describit auctor vitæ divi Mauricii, his verbis: *Maximianus Cæsar ad comprimendam Bagaudarum factionem in Gallias properans, ad Alpium Pœninarum aditum venit. Transmeantibus iter Alpium, post arduam & horrendam viam, subitò æqualis loci campestris occurrit grata planicies. quo in loco opidum factum est, quod Octodorus nomen accepit. circa quod irrigua fluminibus prata, atque agrorum fertilis cultura porrigitur. deinde Rhodani fluminis validus cursus offertur: qui more suo leniter fluens, regionis ipsius gra-*

tam amœnitatem commendat. Iter per hunc locum, jam antè adduxi, ex Antonino, & tabulâ, hujuſmodi:

Antoninus:		Tabula:	
Auguſta Prætoria		*Auguſta Prætoria*	
Summo Pennino	XXV.	*Summo Pennino*	XXV.
Octudoro	XXV.	*Octoduro*	XXV.
Tarnadas	XII.	*Tarnajas*	XII.
Penne locus	XIII.	*Penno lucos*	XIIII.
Bibiſco	VIIII.	*Viviſco*	VIIII.

Auguſta Prætoria, Salaſſorum quondam opidum, nomen hodiè retinet; vulgò Italis incolis *Aoſta*, Germanis, in dictâ Rhodani valle finitimis, *Augſt*. Hinc rectè XXV numerantur millia paſſuum ad montem *divi Bernardi*: rectéque totidem ab hoc porrò ad opidum *Martinach*; quod olim VICUS OCTODURUS. A Martiniaco etiam rectè numerantur XII millia ad vicum divi Mauricii; quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & *Tarnajas* tabula: ut mox videbimus. Veragri igitur fuêre ii populi, qui vallem incoluerunt Dransâ amne riguam, à ſummo Pennini vertice ad Rhodani uſque ripam. Hanc poſteà Penninæ valli fuiſſe adnexam, patet ex libello provinciarum, civitatumque Galliæ; ubi hæc leguntur: *Civ. Vallenſium*; *hoc eſt*, *Octodorum*.

Alteros illos populos, quos SEDUNOS vocat Cæſar, fuiſſe ſupra Veragros, versùs fonteis Rhodani, nulla controverſia eſſe poteſt; quando etiamnum opidum, quod totius vallis eſt caput, nominis antiqui memoriam ſervat, quo incolis Germanis *Sitten*, Gallis verò, paullo corruptiùs, dicitur *Sion*, & *Seon*; quemadmodùm *Noviodunum Sueſſionum*, nunc *Noyon*; & *Noviodunum*, *Equeſtris colonia* ad lacum Lemanum, *Nion*; *Lugdunum*, *Lion*; *Melodunum*, *Melun*: & id genus alia. Seduni igitur ab occaſu finitimos habuêre Veragros. ab alterâ parte, quà ad fonteis Rhodani proſpiciunt, qui mortalium accoluerint, poſteà dicetur. interim terminum hic ſtatuo lineam, per transverſam vallem juxta vicum *Leuch* ductam. nec latiùs extendo, quò aliis illis populis locus relinquatur.

De NANTUATIBUS obſcurior difficiliorque eſt quæſtio. Cæſar, ut antè relatum, initio comment. III: *Quum in Italiam proficiſceretur Cæſar, Ser. Galbam, cum legione duodecimâ, & parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Seduno ſque miſit. qui à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad ſummas Alpeis pertinent.* Hic equidem Nantuateis infra Sedunos & Veragros collocat, proximos lacui. at è diverſo Plinius inter Sedunos & Rhodani fonteis eos locare videtur, lib. III, cap. II: *Lepontii*, *Viberi*, *Nantuates*, *Seduni*, *Veragri*, *Salaſſi*. eodemque capite anteà: *Rhætorum Vennonetes*, *Sarunete ſque*, *ortus Rheni amnis accolunt*: *Lepontiorum qui Viberi vocantur*, *fontem Rhodani*, *eodem Alpium tractu*. Vbi quamrectiſſimo ordine reliquos populos conjungit. nam Lepontii fontem Rhodani accoluerunt à meridie; ut infrà oſtendetur: Seduni Veragris fuêre finitimi; & Veragris Salaſſi; quorum *Auguſta Prætoria*. Itaque, quum hæc rectè inter ſe cuncta conveniant, in Nantuatium quoque poſitu minùs aberraſſe Plinium, facilè quis crediderit: utique, quum nunc etiam horum vocabulum exſtare videatur in vico *Nanters*; quaſi is *Nanters* olim dictus fuerit. Quin etiam apud Strabonem, lib. IV, hæc leguntur verba: Τὴν δὲ ἐπὶ τῷ Ῥήνῳ πρῶτοι τῶν ἁπάντων οἰκοῦσιν Αἰτουάτιοι, παρ' οἷς εἰσὶν αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ ἐν τῷ Ἀδούλᾳ ὄρει. id eſt: *Ad Rhenum primi omnium colunt Aetuatii*; *apud quos fluminis fons eſt*, *in Adulâ monte*. Vbi commentatores duas haſce voceis, οἰκοῦσιν Αἰτουάτιοι, corrigunt in οἰκοῦσι Ναντουάται. idque ex ipſius Strabonis alio loco, quem mox videbimus. Quâ ratione Strabo, cum Plinio ferè conſentiens, Cæſari reclamare deprehenditur. Quin ipſe etiam Cæſar alio in loco illis ſuffragari, ſe verò ipſum impugnare videtur. Commentario quidpe IV ſic inquit: *Rhenus oritur ex Lepontiis*, *qui Alpeis incolunt*; *& longo ſpatio*, *per fineis Nantuatium*, *Helvetiorum*, *Sequanorum*, *Mediomatricorum*, *Tribocorum*, *Trevirorum*, *citatus fertur*. Vbi diſertiſſimè primos ad Rhenum facit Nantuateis; quemadmodùm Strabo: qui pleraque ſua, de Galliarum rebus habuit à Cæſare. Verùm Cæſarem ſibi ipſi contradixiſſe haud veri ſimile eſt. proinde corrigendam hoc loco vocem *Nantuatium*, in vocabulum *Nemetum*, qui Rheni ripam juxta Tribocos accoluerunt, omnino ego arbitror: quamlibet ordo nationum haud rectè ſequatur. ſic videlicet infrà quoque, commentario VI, ordinem haud obſervavit idem auctor, ubi de Hercyniâ Germaniæ ſilvâ; *Oritur*, inquit, *ab Helvetiorum*, *& Nemetum*, *& Rauracorum finibus*. Nemetibus namque & Rauraci, & Sequani, & Triboci, quorum heic

heic ne meminit quidem, præmittendi erant. Strabo igitur illa sua ex suprà dicto Cæsaris loco habere haud potuit. Corruptum Strabonis esse locum, lubens cum reliquis, qui idem jam dudum ante me dispexerunt, ego fateor. corrigendum autem, non in Ναντουάται, sed in Ἐλουήττιοι, liquidò adfirmo. namque Helvetiorum mox infrà ita meminit Strabo, uti facilè perspicias, jam anteà eorum factam fuisse mentionem; totumque cum sermonem ad Rhenum & Helvetios pertinere. unde etiam continuò subjungit: Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουηττίους, Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον· *Post Helvetios, Sequani & Mediomatrici Rhenum accolunt.* Adulam autem montem, nunc *divi Gothardi* cognominatum, Rhenum fundentem, quis nescit esse conterminum Helvetiis? Hinc Solinus, cap. VIII: *Rhodanus amnis, præcipitatus Alpibus, primò per Helvetios ruit.* Sed alium illum Strabonis locum, ex quo vocem istam mendosam Αἰτουάτι commentatores corrigere in Ναντουάται conantur, videamus. Est is, eodem libro infrà, in tractatu de Alpibus, hujusmodi: Μετὰ δὲ τούτους καὶ τὸν Πάδον, Σαλασσοί. ὑπὲρ δὲ τούτων, ἐν ταῖς κορυφαῖς Κέντρωνες, καὶ Κατόριγες, καὶ Οὐάραγροι, καὶ Ναντουάται, καὶ ἡ Λεμάνη λίμνη, δι' ἧς ὁ Ῥοδανὸς φέρεται, καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ποταμοῦ. Hoc est: *Post hos & Padum, Salassi. super hos, in verticibus montium, Centrones, & Caturiges, & Veragri, & Nantuates, & Lemanus lacus, per quem Rhodanus fertur, & fons amnis.* Hæc certè cum illo priore loco pugnant. illic quidpe vitiosi illi *Aetuatii* ad fonteis Rheni supra vallem Penninam ponuntur: heic verò Nantuates infra vallem inter Veragros & Lacum Lemanum. proinde etiam alios cum illic, alios heic intellexisse populos, satis certum est. Cum Cæsaris autem verbis ista quàm maximè congruunt: uti etiam ab illo ea mutuatum, quemadmodùm pleraque alia harum orarum, haud dubium sit. Vtriusque igitur ordinem in positione dictorum trium populorum si sequaris; Nantuates primi erunt ab Lemano lacu; proximi his Veragri; Seduni ultimi. Firmat hanc locationem ipse Cæsar paullo pòst: ubi Galbam, post prœlium ad Octodurum vicum cum Veragris commissum, legionem incolumem ex Veragrorum finibus in Nantuateis, & hinc in Allobroges perduxisse tradit. At Dio, lib. XXXIX, nimis imperitè Veragrorum nomen in Nantuatium fineis, ad Lemanum usque lacum protulit. Verba ejus hæc sunt: Κἀν τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ Γάλβας ὁ Σέργιος, ὑποστρατηγῶν τῷ Καίσαρι, μέχρι μὲν ἥτε ὡραία καὶ τὸ στράτευμα συνεστὼς εἶχεν, Οὐαράγρους, παρά τε τῇ Λεμαίῃ λίμνῃ, καὶ πρὸς τοῖς Ἀλλέβριξι, μέχρι τῶν Ἄλπεων οἰκοῦντας, τοὺς μὲν βίᾳ, τοὺς δὲ καὶ ὁμολογίᾳ παρεστήσατο. ὥστε καὶ χειμάσαι κατὰ χώραν παρασκευάσασθαι. ἐπεὶ μέντοι οἱ πλείους τῶν στρατιωτῶν, οἱ οὐ πόρρω τῆς Ἰταλίας ὄντες, οἱ δὲ καὶ ἐφ' ἑαυτῶν ἄλλοσε ἀπεχώρησαν, καὶ αὐτῷ ἀπροσδόκητοι κατὰ τοῦτο οἱ ἐπιχώριοι ἐπέθεντο, πρὸς ἀπόνοιαν ὑπ' ἀπογνώσεως προήχθη· καὶ ἐκπηδήσας ἐκ τοῦ χειμαδίου ἄφνω, τούς τε προσκειμένους οἱ τῷ παραδόξῳ τοῦ τολμήματος ἐξέπληξε, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὰ μετέωρα διέπεσε. γενόμενος δὲ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἠμύνατο μὲν αὐτοὺς καὶ ἐδουλώσατο· οὐ μὴν καὶ ἐχείμασεν αὐτόθι μετὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐς τὴν τῶν Ἀλλοβρίγων μετέστη. Hoc est: *Eodem tempore Sergius Galba, Cæsaris legatus, per æstatem, ac priusquàm exercitum in hiberna dimitteret, Veragros, qui ad lacum Lemanum, juxta Allobroges, usque ad Alpeis incolunt, partim vi, partim conditionibus pacis datis receperat; ita, uti hiemare quoque ibi locorum constitueret. At postquàm militum alii cum eo manserunt, quidpe haud longè ab Italiâ se abesse rati, alii verò singulatim in alia loca discesserunt; incolæ ejus regionis eo intellecto, inopinatis eum insidiis aggressi sunt. Tum ille, ex desperatione in furorem versus, repentè hibernaculis exsiluit; incredibilique audaciâ hostibus, qui eum obsederant, consternatis, per eos in locum sublimem evasit. atque in tuto constitutus, ultus id facinus, hostes in servitutem redegit. Hiberna tamen eo ipso loco ulteriùs non habuit: sed ad Allobrogas transtulit.* Malè heic Dionem unis id terrarum spatium tribuisse Veragris, quod à summis Alpibus adusque Lemanum lacum Veragrorum simul erat simulque Nantuatium, ex Cæsare, eandem historiam totidem penè verbis referente, clarè patet. nam ad finem dictæ historiæ sic ait: *Frumenti maximè commeatusque inopiâ permotus, postero die omnibus ejus vici ædificiis incensis, in provinciam reverti contendit. ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuateis, inde in Allobrogas perduxit: ibique hiemavit.* Fuerunt igitur Nantuates, inter Veragros, Allobroges, Lemanum lacum, Helvetios, atque Sedunos. ab Allobrogibus arcebantur Dransâ flumine, quod in lacum incidit: ab Helvetiis primùm duobus altissimis montibus, quorum vulgaria vocabula, *Dent de Iaman*, & *Mont Seron*; dein aliis contiguis jugis ad fonteis usque Sanæ: ab Sedunis eorumdem jugorum excursu, à fontibus Sanæ ad Martiniacum opidum: à Veragris montium itidem jugo, à Martiniaco ad Allobrogum fineis extenso. Nantuatium igitur fuit vicus divi Mauricii, quem *Tarnadas* adpellat Antoninus, & tabula *Tarnaias*. utrum rectiùs haud facilè divinaverim: nisi quod TARNADÆ magis placet, plurali numero. In dictâ vitâ divi Mauricii, idem locus vocatur AGAVNVM. sic enim illic iis, quæ suprà de Octoduro retuli, hæc subjiciuntur: *Thebæa legio præteriens*

Octodo-

Octodorum opidum, ad locum, cui Agauno nomen est, celeriter properavit; ut, duodecim millium spatio ab Octodoro separata, necessitatem committendi sacrilegium praeteriret. Agaunum accolae, interpretatione Gallici sermonis, saxum dicunt. quo in loco ita vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur, ut transeundi facultate subtractâ, constratis pontibus viam fieri itineris necessitas imperaret. Vndique tamen imminentibus saxis, parvus quidem, sed amœnus, irriguus fontibus campus includitur. ubi fessi milites legionis Thebaeae, post laborem tanti itineris, resederant. Ibi posteà jussu Maximiani bis decimati sunt; & omnes tandem reliqui simul jugulati: quum ipse princeps apud Octodorum interim esset; quod duodecim millium spatio distat ab Agauno. Eumdem esse hunc locum Agaunum, quem Tarnadas Antoninus & tabula nuncupant, quique nunc est vicus divi Mauricii, spatium XII millium clarè indicat. Quòd si suprà, in Rauracorum descriptione, rectè Antonini auctorisque tabulae aetatem infra Valentiniani imperatoris saeculum detraximus: antiquius certè hujus loci nomen erit *Agaunum*, quàm *Tarnadae*; si modò hoc non omnino vitiosum. nam inter Valentiniani, Maximianique excessus, LXXX circiter numerantur anni. Verùm enim verò auctor ille vitae divi Mauricii heic neque vicum, neque opidum nominat: sed *locum* dumtaxat, *in quo vastis rupibus Rhodani fluminis cursus artatur*; qui nunc est infra vicum: & juxta hunc locum, *parvum quidem, sed amœnum, & irriguum fontibus campum*; in quo nunc ipse sternitur vicus. unde satis manifesto colligere datur argumento, vicum heic Maximiani tempore fuisse etiamdum nullum: sed ipsas rupeis, Rhodani ripas coartanteis, dictas fuisse *Agaunum*. Mox tamen posthinc conditus est vicus, qui primùm TERNADAE dictus fuit: posteà verò à vicini saxi vocabulo celebri AGAUNUM: & tandem, ab divi Mauricii commilitonumque martyrio, incolis *vicus* sive *fanum divi Mauricii:* Hinc Aimoinus, lib. IV, cap. XXX: *Apud S. Mauricium Agaunis.* Atque haec ferè sunt, quae de singulis istis populis, Veragris, Sedunis, ac Nantuatibus, ex idoneorum auctorum monumentis in medium adferre licuit. Opida eos Caesaris aevo incoluisse, haud reperio: castella tamen habuisse compluria. sic namque Caesar dicto comment. III: *Galba, secundis aliquot praeliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, & pace factâ, constituit cohorteis duas in Nantuatibus collocare; ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui adpellatur Octodurus, hiemare.* Praeter TARNADAS, sive AGAUNUM, PENNI quoque LUCUM, & VIVISCUM, pertinuisse ad Nantuateis, suprà in Helvetiis dictum est. Ceterùm incolas vocat Caesar, eodem loco, *Gallos:* Livius verò, lib. XXXI, *Semigermanos:* Polybius etiam loco suprà citato, Κελτὰς. id quâ de causâ sit factum, suprà, lib. I, cap. V, ostensum est: nempe quia Galli & Germani, unius ejusdemque Celticae gentis fuère nationes. unde etiam Gallicus sermo tam similis fuit Germanico, uti alter ab altero vix discerni potuerit, quibusdam in locis.

CAP. VII.

De LATOBRIGIS, & TULINGIS.

P*Ersuadent*, inquit Caesar, *Helvetii Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis, finitimis suis, uti eodem usi consilio, opidis suis vicisque exustis, unà cum iis proficiscantur.* De Rauracorum sede satis jam planum est. Tulingi atque Latobrigi qui fuerint, nunc etiam dispiciendum: modò ea quaestio ad praesens opus pertineat. Finitimos Helvetiis & hos facit Caesar. At quâ regione? Nam ultra Iuram montem Rauracis juncta fuit Sequanorum magna gens, à Rheni ripâ ad Rhodani usque ripam & Genevam opidum extensa; uti infrà latiùs docebitur. Quapropter perquàm imperitè faciunt, qui Tulingos in Lotharingorum hodiè agris collocant; nullis aliis rationibus ducti, nisi quòd utrumque vocabulum terminatur in *ing:* dein quòd opidum hodiè Lotharingorum est *Toul.* quod antiquitus ne Sequanorum quidem, sed ultra hos, Leucorum fuisse, satis idoneis infrà probabitur testimoniis. Quidam eosdem Tulingos ponunt trans Rhenum, circa Sveviae nunc opidum *Stulingen:* & inter hos Rhenumque, *Latobrigos* in eâ regiunculâ, quae vulgari vocabulo dicitur *Kletgöw*. Hi, si non in majore, certè non in minore vertuntur errore. meminisse enim oportuit, quod Caesar, sub initium primi commentarii, de Helvetiis scriptum reliquit: *eos reliquos Gallos* Celtas *eâ de causâ virtute praecessisse, quòd ferè quotidianis praeliis cum Germanis contenderent, quum aut suis finibus eos prohiberent, aut ipsi in eorum finibus bellum gererent.* Qui igitur hi Germani, Helvetiis contermini; nisi qui Rhenum, inter lacum Brigantinum, & Iuram montem, sive Arolae confluentem, adcolebant? Ne autem suspiceris, Helvetios, pace ac foedere cum Transrhenanis Tulingis, Latobrigisque, finitimis

mis ſuis, firmatis, in belli ſocietatem eos adſciviſſe: en aliud eâ de re Cæſaris teſtimonium eodem comment. infrà: *Helvetios, Tulingos, Latobrigos, in fineis ſuos, unde erant profecti, reverti juſſit.* & mox: *Id eâ maximè ratione fecit, quòd noluit eum locum, unde Helvetii deceſſerant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Helvetiorum fineis tranſirent.* Ergo neque Tulingi, neque Latobrigi fuerunt è Germanis illis, trans Rhenum incolentibus. Qui fuerint, oſtendit eodem commentario poſteà; ubi militum ſuorum animos contra Arioviſtum & Marcomannos firmat. *Denique hos eſſe Germanos, quibuſcum ſæpenumerò Helvetii congreſſi, non ſolùm in ſuis finibus, ſed etiam in illorum finibus, plerumque ſupereſſent.* Sed Marcomannorum heic fuiſſe ſedem antiquam, ſuo loco firmiſſimis demonſtrabitur indiciis. Lateribus igitur ſeptemtrionali atque occidentali totis ablatis, neceſſe jam eſt, uti vel ab meridie conſtiterint dicti bini populi, Helvetiis finitimi, vel ab oriente. A meridie etiam, poſt lacum Lemanum, treis haſce nationes, *Nantuateis*, *Veragros*, atque *Sedunos*, Rhodani incoluiſſe valleis, ad vicum uſque *Leuch*, ſuperiori capite demonſtratum eſt. Hinc autem quum reliquum vallis Penninæ, ad fonteis uſque amnis, vacuum ſit, nec ulli inibi, neque à Cæſare, neque alio quo auctore, ponantur populi; maximè credibile ſit, vel Tulingos id, vel Latobrigos tenuiſſe. utroſque ſimul incoluiſſe, regionis negat exiguitas. At ſuſpiceris fortaſſis, Sedunorum tam amplam fuiſſe, tamque numeroſam nationem, uti omnem vallem, à Veragrorum finibus, ad fonteis uſque amnis, impleverint. Id ne temerè credas, monet haud obſcurè Cæſar, dum in deſcriptione dictorum trium populorum, fontium tam nobilis tamque clari amnis prorſus non meminit. cujus prætermiſſionis non alia cauſa, niſi quòd Galbæ bellum eò uſque non adſcendit; populis his jam anteà, bello Helvetico, ab ipſo Cæſare pacatis. Sed LATOBRIGORUM vocabulum ſatis disertè heic etiamnum exſtat in celebri vico *Brige*, ad Rhodani Saltinæque confluenteis ſito. Plinii equidem verba, è capite II, libri III, hæc ſuprà adducta ſunt: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt*; *Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani, eodem Alpium tractu.* Verùm Lepontii hi non magis Rhodani fontem accoluerunt, quàm Rheni ortus; quod vult Cæſar commentario IV, his verbis: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt.* nam Lepontii Italiæ fuêre populi, Alpeis ſupra Verbanum lacum, inter Rhodani Rhenique valleis, incolentes, in altiſſima uſque illa *Furcarum* & *divi Gothardi* juga extenſi: unde à ſeptemtrionibus Arola & Ruſſa, ab oriente Rhenus, à meridie Ticinus, ab occidente Rhodanus, exoriuntur. Hinc Cæſar Rhenum in Lepontiis, & Plinius Rhôdanum oriri tradiderunt. Nihil igitur jam obſtat, quò minùs credamus, Latobrigos ſuperiorem Penninæ vallis incoluiſſe partem; ubi etiam nunc magni nominis vicus *Brige*. Minorem horum fuiſſe civitatem, quàm Rauracorum, patet ex numero hominum, qui, ſedibus ſuis exuſtis, unà cum illis in Helveticum bellum profecti ſunt. horum quidpe ſexdecim tantùm fuêre millia; quum Rauracorum forent millia viginti tria. At gens haud dubiè nomen habuit à principe civitatis vico, qui tunc LATOBRIGA, vulgò *Latbrige* vocabatur. ſic enim *Seduni* quoque adpellati ſunt à loco *Seduno*. Vtriuſque vocabuli etymologia ſuprà, lib. I, cap. VII, reddita eſt. ubi etiam oſtenſum, eamdem gentem Oroſio dici LATOBROGIOS.

Polybium ſuâ ætate in ſeptemtrionali vallis Penninæ parte locare ARDYES populos, ſuperiori capite oſtenſum eſt. Horum nomen an etiamnum exſtet in vico *Arnen*, haud temerè dixerim. Polybius certè ſatis comperta prodidit. Ἡμεῖς δὲ, inquit, περὶ τούτων εὐθαρσῶς ἀποφαινόμεθα, διὰ τὸ τοὺς τόπους κατωπτευκέναι, καὶ τῇ διὰ τῶν Ἄλπεων αὐτὸς κεχρῆσθαι πορείᾳ, γνώσεως ἕνεκα καὶ θέας. id eſt: *Nos de hiſce rebus eo majore fiduciâ ſcribimus, quòd loca ipſi luſtravimus; dum viſendi ſtudio & veritatis noſcendæ Alpeis adiimus.*

Reſtant nunc TULINGI: quibus una ſola ſedes dari poteſt in Rheni vallibus, ſupra lacum Brigantinum; quas alienos ab Helvetiis incoluiſſe populos, jam anteà dixi. Millia horum quum referat Cæſar XXXVI; latiores eis adſcribendi ſunt fines, quàm aut Latobrigis, aut ipſis etiam Rauracis. Rheni ortus accoluiſſe Rhætorum Sarunetes, Vennoneteſque, teſtem modò audivimus Plinium. Tulingos ergo infra hos colloco, inter geminûm Rhenorum confluenteis, (qui ſunt VI mill. paſſ. ſupra Curiam opidum,) & lacum Brigantinum.

CAP. VIII.

De SEQVANIS.

HELVETIIS atque Rauracis ab occidente æstivo juncti fuêre SEQVANI; Gallica itidem gens, longè latéque incolens. Horum quoque fines paullo diligentiùs indicandi videntur, quia olim Ariovistus, Germanorum rex, tertiam eorum partem XIV per annos obsedit; & nunc etiam Germani portiunculam Rheno proximam tenent. Termini fuerunt; ab meridie & oriente, primùm Rhodanus flumen, ab Araris confluente, & opido Lugduno, ad cataractas, quæ sunt XVIII circiter millia passuum infra Genevam. Cæsar belli Gallici comment. I: *Quum Sequanos à provinciâ nostrâ Rhodanus divideret*: id est, ab Allobrogibus, qui primi in adversâ ripâ, in Narbonensi provinciâ. dein Jura mons, à Genevâ ad initium Vosegi montis, quod dicitur nunc *Pierre-port*, in confinio Helvetiorum, Rauracorumque. Cæsar eodem commentario: *Alterâ ex parte* Helvetii continentur *monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios.* Inde ab oriente æquinoctiali fuit ipse Vosegus, ad fontem usque Elli fluminis. hinc idem terminus, ad Rhenum usque, quem Rauracis ab septemtrionibus descripsi. dein ipse Rhenus, ad *Burcheim* usque opidum in adversâ ripâ positum. Rhenum eos tetigisse, jam suprà demonstratum. *Burchemium* usque pertinuisse, ex eo colligitur, quòd Triboccorum fines huc usque versùs meridiem extensi fuêre; ut posteà patebit: Strabo autem, lib. IV, Triboccos tradit partem Mediomatricorum finium obsedisse. Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουηττίους, inquit, Σηκουανοὶ καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον. ἐν οἷς ἵδρυται Γερμανικὸν ἔθνος περαιωθὲν ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόκχοι. id est: *Post Helvetios, Sequani & Mediomatrici accolunt Rhenum: in quibus Tribocchi siti sunt, Germanica gens, è patriâ huc transgressi.* Ab septemtrionibus igitur terminum statuo lineam parallelam ex oriente in occidentem, quæ incidit in principium gradus latitudinis XLVIII, à Burchemio & Rheno ad fontem Murtæ amnis, qui infra opidum Lotharingiæ *Nansy* influit in Mosellam. hac lineâ à Mediomatricis eos separo. hinc aliam lineam, ab fonte Murtæ ad fontem Araris; quâ à Leucis submovebantur. Leucos, quorum opida *Tullum* & *Nasium* Ptolemæo, hodiè *Toul* & *Nansy*, finitimos fuisse Sequanis, ostendit Cæsar dicto comment. I; ubi, adversùs Ariovistum in Sequanorum finibus exercitum ducens, *frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas subministraturos* ait. Hinc ipso Arare, ad opidum usque *Gray*, à Lingonibus; & inde eodem amne, ad opidum usque *Mascon*, ab Heduis distingvebantur: tandem ad Rhodani usque confluentem à Segusianis; quorum opida fuêre, *Lugdunum*, in dextrâ Rhodani Ararisque ripâ, nunc *Lion*; *Rodumna*, nunc *Roane*; & *Forum Segusianorum*, nunc *Fours*. Strabo libro prædicto: Ὑπὲρ δὲ τῶν Ἐλουηττίων καὶ Σηκουανῶν Ἔδουοι καὶ Λίγγονες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν. hoc est: *Supra Helvetios ac Sequanos Hedui Lingonesque incolunt versùs occasum.* Continentur nunc hisce Sequanorum finibus Elsatia superior, & Burgundiæ comitatus; item ager Bressensis. Hæc igitur est terra, de quâ Divitiacus Heduus hujusmodi habet sermonem apud Cæsarem, comment. I: *Galliæ totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Arvernos. Hi quum tantoperè de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede accerserentur. horum primò circiter millia* XV *Rhenum transisse. Posteaquàm agros, & cultum, & copias Gallorum, homines feri ac barbari adamassent, transductos plures. nunc esse in Galliâ ad* C *&* XX *millium numerum. cum his Heduos, eorumque clientes semel atque iterum armis contendisse: magnam calamitatem pulsos accepisse: omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. quibus prœliis calamitatibusque fractos, qui & suâ virtute, & populi Romani hospitio atque amicitiâ, plurimum antè in Galliâ potuissent, coactos esse Sequanis obsideis dare nobilissimos civitatis: & jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsideis repetituros, neque auxilium à populo Romano imploraturos, neque recusaturos, quò minùs perpetuò sub illorum ditione atque imperio essent.* Et mox: *Sed pejus victoribus Sequanis, quàm Heduis victis, accidisse: proptereà quòd Ariovistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliæ, occupavisset; & nunc de alterâ parte tertiâ Sequanos decedere juberet; proptereà, quòd, paucis mensibus antè, Harudum millia hominum* XXIV *ad eum venissent; quibus locus ac sedes pararentur.* Et posteà: *Sequanis verò, qui intra fineis suos Ariovistum recepissent, quorum opida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi.* Tertiam istam agri Sequani partem, in quâ Ariovistus sedem fixerat, proximam fuisse Rheno, haud dubium est: prima quidpe hæc erat amnem transgresso; & in quâ tutiùs, ceu in confinio Germaniæ, quàm in mediis Gallorum finibus, acturus erat. hinc etiam

tridui

tridui viam à suis finibus, cum omnibus copiis, ad occupandum Vesontionem processisse eum, refert Cæsar, eodem loco. in has quoque parteis ipse Cæsar, occupato præsidioque munito Vesontione, ad illum contendit. hic denique est *ager totius Galliæ* Celticæ *optimus*: quem nunc etiam incolæ Germani, ob fertilitatem & rerum omnium copiam, nuncupatum arbitrantur *Elsas*, quasi *Edelsas*, id est, *sedem nobilem atque præclaram*. Altera tertia pars haud dubiè huic proxima fuit, in meridiem versa. nam hinc Harudes, quos in eâ parte collocaturus erat Ariovistus, Sequanosque eâ decedere jusserat, commodè fineis Heduorum, Arare trajecto, populari poterant.

Ceterò locum, in quo Cæsar prœlium cum Ariovisto commisit, heic indicasse, haud alienum abs re fuerit. Cæsar in dicto commentar. I: *Ita prælium restitutum est; atque omnes hostes terga verterunt: neque priùs fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut viribus confisi transnatare contenderunt, aut lintribus inventis, salutem sibi petierunt. in his fuit Ariovistus: qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omneis, equites consecuti nostri interfecerunt.* Multa heic exemplaria, pro *quinquaginta*, habent *quinque* tantùm. & nimis longinqua equidem illa videbatur fuga & insequutio, per L millia passuum. Sed Plutarchi exemplaria in Cæsare habent σταδίους τριακοσίους, id est, *stadia trecenta*: quæ in τετρακοσίους, id est, *quadringenta*, emendanda esse, suprà, in procemio libri primi, docui; ex quibus rectè fiunt millia passuum L. Jam verò de hoc Germanorum prœlio sic refert Plutarchus, eodem loco: Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἤμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἳ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ ῥευμάτων ἑλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι, προεθέσπιζον, οὐκ ἐῶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. id est: *Magisque adhuc vaticinia percellebant eos fatidicarum mulierum, quæ amnium vorticibus inspectis, rivorumque gyris ac strepitibus notatis, futura præcinebant. Hæ signa conferre, antequàm nova illuxisset luna, vetabant.* Vicus est hodiè, in Burgundiæ comitatu, vulgari vocabulo *Dampierre*, V millibus passuum infra opidum *Montbelliard* situs, ad confluentem Dubis & Allii amnis, in Rauracorum confinio ex monte Vosego profluentis. qui locus egregiè omnibus partibus in prœlium illud Ariovistinum convenit. huc quippe directum iter agebatur Ariovisto, Vesontionem contendenti: huc rectè Cæsar ab aliâ parte, Vesontione nimirum, VI dierum itinere pervênit: VII millibus passuum, pro more suo, in singulos dies contributis: heic non modò τοῦ ποταμοῦ, sed τῶν ποταμῶν, quod ait Plutarchus, fuerunt δῖναι. hinc denique rectè L circiter numerantur millia passuum, ad Rhenum amnem, in confinio Rauracorum.

Opida Sequanorum refert Cæsar duo; *Vesontionem*, omnium *maximum*, & *Amagetobrigam*, sive, ut alia habent exemplaria, *Magetobrigam*. *Vesontio* sine controversiâ nunc est *Besançon*. de *Magetobrigæ* situ, nullum est apud Cæsarem, qui solus ejus loci meminit, indicium. proinde frustra sunt, semperque erunt, qui eum investigare laborant. Vbicumque fuerit, interiùs certè fuit, quàm uti ad Germaniam nostram vel olim pertinuerit, vel nunc pertineat. Ergo propiùs Rhenum accedamus; ubi Elsatii nunc, Germanica gens, incolunt. Heic quæ Triboci, partem Sequani agri obsidentes, incoluerunt, posteà dicentur. quæ supra hos Sequani ad posteriora usque sæcula tenuerunt, nunc exponam. In his CAMBES Antonini tabulæque, sive opidum sive vicus, qui vulgò nunc dicitur *Kämbes*, & contractè *Kämbs*, jam antè indicatus est. Ceterùm idem Antoninus & tabula iter referunt hujusmodi:

Antoninus;		Tabula;	
Cambete		*Cambete*	
Stabulis	VI.	*Argentovaria*	XII.
Argentovaria	XII.	*Helellum*	XII.
Saletione	VII.	*Argentorate*	XII.

Vtrumque mutilum est. nam apud Antoninum inter Argentovariam & Saletionem, quod nunc est *Seltz*, *Helellum* tabulæ, sive, ut ipse Antoninus in duobus aliis itineribus habet, *Helvetum*, & *Argentoratum*, interponi debebant: suntque millia passuum ab Argentovariâ ad Saletionem LVI; ut mox patebit. in tabulâ autem deest locus ille Antonini *Stabulis*, cum numero millium. ARGENTOVARIAM hodiè interpretantur alii opidum *Colmar*, alii vicum *Horburg*, duobus millibus passuum ab illo dissitum. Qui vicum esse volunt, ii solum vocabuli indicium sequuntur. quod quid similitudinis habeat cum Argentovariæ nomine, equidem haud facilè perspicio. Placet igitur magis eorum sententia, qui Colmariam interpretantur, opidum nobile ac celebre; cujus tam alta est antiquitas, uti origo ignoretur. Antoninus à Cambete ad Argentovariam habet XVIII millia

passuum. id intervallum propè convenit inter *Kämbs* & *Colmar:* sunt enim heic millia xx. Argentovaria apud Ptolemæum Græcis literis legitur Ἀργεντουαρία· quod vocabulum interpretes Latinè legunt *Argentuaria.* ego verò suspicor legendum, ut apud Antoninum, & in tabulâ, *Argentovaria.* sic enim apud eumdem auctorem sunt Βαταούοδουρον, Ναυαλία, Νουαίσιον, Αὐάντικον, Αὐενίων; quæ Latinis auctoribus *Batavodurum*, *Navalia*, vel, ut habet Tacitus, *Nabalia*, *Novæsium*, *Aventicum*, *Avenio.* Aurel. Victor, in Valentiniano imperatore, Am. Marcellinus lib. XXXI, & Aethicus in cosmographiâ, adpellant *Argentariam*; & libellus provinciarum, civitatumque Galliæ, *Argentariense castrum.* Apud Antoninum *Argentovaria* ponitur in primâ Germaniâ; quemadmodùm & *Mons Brisiacus*, hodiè *Brisach*, in ulteriore Rheni ripâ, ex adverso Argentariæ. quâ ratione hæc Tribocorum adscribitur agris: nam ab his incipiebat Germania Cisrhenana. At contra Antoninum testatur dictus libellus provinciarum, qui Argentariense castrum in Sequanorum provinciâ recenset. & cum hoc plusquàm consentiens Ptolemæus Rauricis Ἀργεντουαρίαν adsignat. Apud Antoninum, provinciarum inscriptiones, quia marginibus itinerum adponuntur, facilè ab incuriosis librariis suo loco moveri potuerunt.

Ceterùm, locum illum Antonini, *Stabulis*, ego legendum suspicor, SALTIBUS. fuit quidpe in magno illo saltu, qui inter Basiliam & Colmariam vulgari vocabulo dicitur *die Hart.* Marcellinus dicto libro; de pugnâ Gratiani cum Germanis Rhenum transgressis: *Primùm apud Argentariam, signo per cornicines dato, concurri est cœptum. sagittarum verutorumque missilium pulsibus crebriores hinc indeque sternebantur. Sed in ipso prœliorum ardore infinitâ hostium multitudine milites visâ, vitantesque aperta discrimina, per calles, consitas arboribus, & angustas, ut quisque potuit, dispersi, paullo posteà stetêre fidentiùs.* & mox de Germanis: *Ita sunt cæsi, ut ex prædicto numero non plùs quàm quinque millia, ut æstimabatur, evaderent.* Fallitur igitur vehementer Pirchaimerus, qui eos falli ait qui Argentariam putant esse Colmariam; vultque illam fuisse in ripâ Rheni; nullâ ratione, nullo argumento adducto. credo tamen, rationem hanc eum secum habuisse, quòd castra Romana putavit cuncta debuisse esse in ipsâ amnis ripâ; non prope. quæ quàm falsa sit opinio, suprà in Helvetiorum Vindonissâ, Vitoduro, & Finibus, item in Sequanorum Cambete, satis patuit. sed pergit Marcellinus, pugnâ Gratiani apud Argentariam finitâ; *Hac læti successûs fiduciâ Gratianus erectus, jamque ad partes tendens Eoas, lævorsùs flexo itinere latenter Rheno transito, spe incitatior bonâ, universam (si id tentanti fors affuisset) delere statuit malefidam & turbarum avidam gentem.* Nempe directum iter ad Pannonias & Thracias, quò tunc tendebat Gratianus, erat ab Argentariâ per Cambetem, & Augustam Rauracorum, Vindonissam, & Arborem felicem, (quem locum paullo pòst nominat Marcellinus, in itinere Gratiani) & Rhætias, & Noricum; ut describitur ab Antonino, & auctore tabulæ. ab hoc igitur Gratianus, apud Argentariam consistens, deflexit lævorsùm ad proximam Rheni ripam, circa montem Brisiacum. nam hac regione iterum atque iterum eosdem fudit Germanos, in proximis Germaniæ montibus, inter opidum *Friburg*, & Danubii Nicrique fonteis: ut narrat in sequentibus Marcellinus. Hinc etiam de eodem bello Ausonii sunt versus, in carmine de Mosellâ:

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

Et in epigrammate gratulatorio ad Valentinianum & Gratianum Augustos:

Danubius penitis caput occultatus in oris
Totus sub vestrâ jam ditione fluo.

Est Ptolemæi opidum Nemetum Ῥουφιάνα, *Rufiana*, inter Noviomagum Nemetum, & Borbetomagum Vangionum; quorum hoc nunc est *Worms*, illud *Speir.* de isto opido Rufianâ quid faciendum sit, vix reperio. Malè inter se ordinatos esse à Ptolemæo Vangiones, Nemetes & Triboccos, maléque his populis aliena opida attributa, infrà suo locò ostendam. Itaque neque in Rufianæ situ inter Spiram & Vormatiam, tutò ei credi posse puto. neque enim, si umquàm eo situ fuisset, latere, in tantâ hujus ripæ celebritate, alios potuisset auctores: quorum tamen omnium altissimum de eâ silentium. Lubentissimus igitur eorum accedo sententiæ, qui id interpretantur hodiè opidum *Rufach*, IX circiter millia passuum supra Colmariam situm. Suspicor tamen, rectiùs hoc potuisse dici Ῥουφίακον, RUFIACUM. quidpe suprà in Helvetiis docui, unius ejusdemque esse terminationis opida, *Avaricum*, *Aventicum*, *Iuliacum*, *Blariacum*, *Tornacum*, *Nemetacum*, *Bagacum*, *Camaracum.* proinde etiam rectè dixeris idem vocabulum RUFACUM, ut vulgò usurpatur Latinè loquentibus.

CAP.

CAP. IX.

De MEDIOMATRICIS.

SEQVANIS ab ſeptemtrione contermini fuêre MEDIOMATRICI, latos quondam fineis, inter Moſam & Rhenum, hinc ad Sequanos, illinc ad Treveros uſque incolentes. Gallica equidem olim gens: at quia poſtmodùm Germanici populi, Triboci, Nemetes, ac Vangiones, Rhenum tranſgreſſi, partem eorum agrorum occuparunt; fines quoque hoc loco eorum explicandi erunt. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus: ab occidente, Moſa; in cujus adversâ ripâ Rhemi & Lingones: à ſeptemtrione, linea à Moſâ, & vico *Montegny*, ad Navæ amnis fontem ducta. à meridie, linea à Moſâ & opido *S. Michel*, ad Moſellæ Murtæque confluentem: inde ab occidente brumali, alia linea ad fontem Pruſchii amnis: hinc, ab occidente iterum æquinoctiali, montium jugum, quod vulgò dicitur *Auf der Furſt*, ad Murtæ uſque fontem. quibus limitibus à Leucis ſeparo; quorum fuêre opida *Tullum*, & *Naſium*, nunc *Toul* & *Nanſy*. hinc iterum à meridie, ſuprà dictâ lineâ, à Murtæ fonte ad Rhenum & opidum *Burcheym*, à Sequanis ſubmovebantur. Cæſar, Belli Gallici comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt: & longo ſpatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Treverorum, citatus fertur.* Strabo lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἐλουηττίους, Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον. id eſt: *Poſt Helvetios, Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt.* Ptolemæus lib. II, cap. IX: Ἀνατολικώτεροι δὲ τῶν Ῥημῶν, ἀρκτικώτεροι μὲν Τρηβιροὶ, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιομάτρικες. ὑπὸ δὲ τούτους καὶ τοὺς Ῥημοὺς, Λεῦκοι. hoc eſt: *Rhemis orientaliores ſunt ad ſeptemtrionem Treviri, ad meridiem Mediomatrices. ſub his & Rhemis ſunt Leuci.* Strabo eodem libro paullo pòſt: Ὑπὲρ οὖν τῶν Ἐλουηττίων καὶ Σηκουανῶν Ἔδουοι καὶ Λίγγονες οἰκοῦσι πρὸς δύσιν. ὑπὲρ δὲ τῶν Μεδιοματρικῶν, Λεῦκοι, καὶ Λιγγόνων τι μέρος. id eſt: *Super Helvetios ac Sequanos versùs occaſum incolunt Hedui ac Lingones: ſuper Mediomatricos Leuci, & Lingonum quædam pars.* Regiones nunc Mediomatricorum finibus comprehenduntur iſtæ: Lotharingiæ major pars; Auſtraſia, quæ vulgò eſt *Weſtereich*; Palatinatus Rheni pars cis Rhenum; Elſatia inferior.

Ad nomen antiquæ gentis quod attinet; MEDIOMATRICI dicuntur, ſecundâ declinatione Cæſari, dicto loco, & Plinio lib. IV, cap. XVII; Tacito hiſtoriar. I, & IV; Marcellino lib. XV, & tabulæ itinerariæ; Straboni etiam, prædicto libro, Μεδιοματρικοί. unus eſt Ptolemæus, cui adpellantur Μεδιομάτρικες, *Mediomatrices.* quo vocabulo omnes noſtri ævi ſcriptores utuntur; qui unum ſequi Ptolemæum, ceu omnium geographorum principem, jus faſque habent. Ego ſanè malim tot probatorum Romani nominis ſcriptorum, quàm unius Græci ab Aegypto hominis, auctoritatem amplecti.

Caput gentis quondam fuit DIVODURUM, teſtibus Ptolemæo, & auctore tabulæ. nam Ptolemæus id unum in Mediomatricis memorat; & tabula picturâ primariæ urbis inſignit. Antoninus etiam complura eò dirigit itinera. Prima ejus mentio eſt apud Tacitum, hiſtoriar. I. Nunc vocari vulgò *Metz*, itineraria docent, quæ ſic habent:

Tabulæ;		Antonini;	
Argentorate		*Argentorato*	
Tabernis		*Tabernis*	XIIII.
Ponti Saravi	XII.	*Decem pagis*	XX.
Ad decem pagos	X.	*Divodoro*	XX.
Ad duodecimum	XII.	*Treveros*	XVI.
Divoduri Mediomatricorum	XII.		
Scarponna	XIIII.	Antonini:	
Tullio	X.		
		Durocortorum	
Antonini:		*Baſilia*	X.
		Auxuenna	XII.
Triveros		*Virodunum*	XVII.
Diviodurum	XXXIIII.	*Fines*	VIIII.
Ponte Sarvix	XXIIII.	*Ibliodurum*	VI.
Argentorato.	XXII.	*Divodurum.*	VIII.

Tabernæ ſunt nunc *Elſiſſ Zabern*; *Pons Saravi*, *Kaufmans Saarbruck*; *Decempagi*, *Dieuze*; *Scarponna*, *Sanponne* ad Moſellam; *Tullum*, *Toul*: *Auxuenna* flumen, Cæſari, belli Gallici

comment. II, *Axona*, nunc *Aisne*; *Basilia*, itidem flumen, in Axonam defluens, nunc *Vesle*. Marcellinus, lib. XV, Divodurum opidum vocat MEDIOMATRICOS, totius gentis vocabulo. unde nunc etiam vitiato nomine dicitur METS. Morem hunc eo ævo per omnem Galliam fuiſſe obſervatum, cùm ex ipſius, tum ex aliorum noto hiſtoriis, & itinerariis. ſic Tungrorum *Atuátuca, Tungri*, nunc *Tongeren*: ſic Treverorum Auguſta, *Treveri*, nunc *Trier*; Ambianorum *Samarobriga, Ambiani*, nunc *Amiens*; Bellovacorum *Cæſaromagus, Bellovaci*, nunc *Beauvais*: Pariſiorum *Lutetia, Pariſii*, nunc *Paris*; Rhemorum *Durocortorum, Rhemi*, nunc *Reims*; Lingonum *Andomatunum, Lingones*, nunc *Langres*; Senonum *Agendicum, Senones*, nunc *Sens*; Carnutum *Autricum, Carnutes*, nunc *Chartres*; Biturigum *Avaricum, Bituriges*, nunc *Bourges*; Rauracorum *Auguſta, Rauraci*; ut habet Marcellinus lib. XXI; & Antoninus in itinerario; item Eunapius Sardianus in hiſtoriis: quæ tamen nomen hodiè retinet *Augſt*; ut ſuprà dictum. At verò *Divodurum Mediomatricorum* Notitiæ imperii, & aliis hinc inferioris ſæculi auctoribus adpellatur, contracto, vel potiùs depravato vocabulo, *Metis*.

Ceterò in Mediomatricorum finibus loca fuère iſta: DECEM PAGI; quem locum nunc eſſe Lotharingiæ opidum *Dieuze*, haud procul ortu Selnæ amnis, cùm tractus itineris, ab Argentorato Divodurum versùs, oſtendit; tum intervallum XX millium paſſuum, quod in tabulâ notatur. Marcellinus etiam ſub initium libri XVI, Julianum tradit à Rhemis iter feciſſe Argentoratum versùs per *Decem pagos*: quod nullâ viâ directiùs fieri potuit, quàm per dictum opidum *Dieuze*. Apud Antoninum millia leguntur X tantùm ubi alterum X interiit.

Tabula inter Decempagos & Divodurum locum habet nomine AD DUODECIMUM; XII utrimque millibus paſſuum interjectis; quæ conjuncta efficiunt mill. XXIV. Sunt autem inter *Mets* & *Dieuze* millia circiter XXXIV. unde vitium in tabulâ manifeſtò deprehenditur. Ac periiſſe quidem nomen aliquod alîus loci, ipſa prodit lineatura. *Duodecimum* iſtum *lapidem*, ſive *milliare*, numeratum fuiſſe cenſeo à Divoduro; ut à capite gentis Mediomatricorum. ſic enim apud alias primarias in Romano imperio urbeis factum, ex hiſtoriis atque itinerariis obſervo. Colloco igitur locum iſtum, qui *Ad duodecimum* adpellatus eſt, II millibus paſſuum cis vicum *Beſſy*.

Antonino ac tabulæ locus refertur SCARPONNA, hoc ſitu:

Antonino;		Tabulæ;	
Tullum.		*Divoduri*	
Scarponna	X.	*Scarponna*	XIIII.
Divodurum	XII.	*Tullio*	X.

Tullum, Leucorum quondam opidum, citra controverſiam nunc eſt *Toul*, Moſellæ impoſitum. hinc ad urbem *Metz* millia ſunt paſſuum XXXIV. unde patet, tertium X in dicto itinere interiiſſe. A *Toul* ad *Metz* rectiſſimâ viâ tendenti poſt XIV millia paſſuum occurrit vicus nunc *Sanponne*. quem veterem eſſe *Scarponnam*, & ſitus & nomen indicant. Atque hinc ego conjicio, ſuprà ſcriptum iter apud Antoninum & in tabulâ ſic fuiſſe ſignatum:

Antonino;		Tabulæ;	
Tullum		*Divoduri*	
Scarponna	XIIII.	*Scarponna*	XX.
Divodurum	XX.	*Tullio*	XIIII.

Apud Marcellinum, lib. XXVII, idem locus legitur unico N, *Scarpona*. ſed vitioſum hoc eſſe vocabulum, Antoninus & tabula, ſimulque hodierna ejuſdem loci adpellatio convincunt.

Cum Divoduro & Tullo juſtum conſtituit triangulum opidum hodiè *Verdun*, Moſæ amnis dextræ ripæ adpoſitum. quod eſſe VIRODUNUM Antonini, tractus itineris à Durocortoro Divodurum versùs apertè oſtendit. Quapropter numerum millium XXIII, qui eſt apud Antoninum inter Virodunum & Divodurum, mendoſum eſſe certum eſt. ideóque fruſtra laboraverit, qui duobus locis interpoſitis, FINIBUS, & IBLIODURO, certos ſitus inveſtigare velit.

TOTONIS VILLA memoratur in Galliâ Belgicâ Paulo Diacono, rer. Langobard. lib. I, cap. V; quæ eadem Reginoni eſt THEODONIS *villa*. Hunc locum, in confinio Trevirorum, hodiè eſſe opidum ad Moſellam vulgari vocabulo Gallis *Theonville* dictum, ipſum nomen indicat. Ortelius, in theſauro geographico, ſuſpicatur locum iſtum apud Diaconum eſſe corruptum; legendumque *Theonis villa*. ſed errorem detegit ejuſdem opidi vocabulum Germanicum, *Didenhoven*, quaſi *Didonis villa*. *villa* namque Germanis eſt *hof*. Antiquum genuinumque vocabulum fuit *Theuth*; quod Latino ore formatum *Theuto*. unde etiam nunc Gallis manet nomen *Theonville*, contractum quaſi *Theutonis villa*. à *Theut*

autem

autem posteà, variante dialecto factum est *Theot:* & hinc denique *Tot.* Germanis eâdem ratione ex eodem *Theuth* factum est *Didenhoven*, uti à nomine *Theuderich*, *Diderich*. Sed de variâ vocabuli *Theuth* mutatione satis suprà, lib. I, cap. IX, dictum est.

Atque hæc ferè sunt loca, quæ Mediomatrici, posterioribus etiam sæculis, in interioribus agrorum suorum finibus tenuerunt. ad Rhenum quæ vergunt; quia jam inde à Julii Cæsaris ævo à Germanicis populis, amnem transgressis, obsessa fuerunt; in horum descriptione dicentur.

CAP. X.

De TRIBOCCORUM, NEMETUM, *ac* VANGIONUM, *Germanicarum gentium transmigratione in Galliam: item de finibus eorum cis Rhenum.*

MEDIOMATRICORUM igitur, ut antè dictum, agrorum partem postmodùm occuparunt, expulsis Mediomatricis, tres Germaniæ nationes TRIBOCCI, NEMETES, VANGIONES. Horum omnium meminit Cæsar, belli Gallici comment. I, in exercitu Ariovisti; *Tum demum Germani suas copias è castris eduxerunt; generatimque constituerunt, paribus intervallis, Harudes, Marcomannos, Triboccos, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Svevos.* Eam Mediomatricorum finium partem obsedisse, quæ Rheni ripæ adjacet, auctor est Plinius. lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem adcolentium Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Tribocci, Vangiones.* & item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes.* Strabo quoque de Triboccis, lib. IV: Μετὰ δὲ τοὺς Ἑλουηττίους Σηκουανοὶ, καὶ Μεδιοματρικοὶ κατοικοῦσι τὸν Ῥῆνον, ἐν οἷς ἵδρυται Γερμανικὸν ἔθνος, περαιωθὲν ἐκ τῆς οἰκείας, Τριβόκχοι. id est: *Post Helvetios Sequani ac Mediomatrici Rhenum adcolunt. in quibus gens Germanica, ex patrio solo huc transgressi, Tribocchi.*

De tempore, quo huc è Germaniâ transmigraverint, nihil certi indicari posse puto. Fuisse tamen eos in Galliâ ante Ariovistum, liquet ex eo, quòd is in exercitu suo habuit eorum auxilia. nec demum cum Ariovisto simul advenisse, arguitur eo, quòd, quum Marcomanni, Sedusii, Harudes, ac Svevi, quos Ariovistus partim secum adduxerat, partim posteà accersiverat, prœlio à Cæsare victi, totâ Galliâ pulsi forent; Nemetum tamen, ac Vangionum, Triboccorumque nomina simul ac nationes in pristinis cis Rhenum sedibus permanserunt. Neque verò Ariovistus à Belgis Gallis accersitus fuit, neque in Belgicam transiit: sed in Celticam, rogatus à proximis Celtarum Sequanis, ut his auxilium adversus Heduos Celtas ferret. Proinde etiam certum est, non sub imperio ejus fuisse dictas treis nationes, Belgicam Rheni ripam colenteis; sed in amicitiâ, ac fortè clientelâ tantùm: unde etiam auxilium ei contra Romanos tulerunt. Paullo ante Ariovistum & Marcomannos, è patrio solo transiisse eas, inde conjicere datur, quòd tam recens finium Mediomatricorum, ad Rhenum usque extensorum, tunc temporis fuit memoria, uti etiam Cæsar, commentario quarto, Rhenum Mediomatricorum finibus præfluere scripserit. quod tamen jam tunc non fiebat; dictis tribus nationibus Germanicis amnis ripam obtinentibus: multo verò minùs sub Tiberii principatu; quâ tempestate Strabo opus suum geographicum componens, Mediomatricos scripsit adcolere Rhenum. quâ in re Cæsaris, ut in plerisque Gallicis, sequutus est fidem. Cæsar equidem commentar. I, de Vangionum, Nemetum, Triboccorumque reditu ab Ariovistino bello in domesticas cis Rhenum sedeis, prorsus nihil narrat: è diverso de universo Ariovisti exercitu sic ibidem scribit: *Omnes hostes terga verterunt; neque priùs fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum, millia passuum quinquaginta, pervenerunt. ibi perpauci, aut, viribus confisi, transnatare contenderunt, aut, lintribus inventis, salutem sibi petierunt: in his fuit Ariovistus, qui naviculam, deligatam ad ripam, nactus, eâ profugit. reliquos omneis equites consecuti nostri interfecerunt.* Quia igitur posteà nihilo minùs perpetuò Vangiones, Nemetes ac Tribocci, cis Rhenum incoluerunt: non omneis domo ad bellum istud profectos fuisse, existimandum est; sed partem tantùm, è singulis delectam. Fallitur Rhenanus, rerum Germanicar. lib. I; quum de his apud Cæsarem, in commentario secundo, Rhemos narrare arbitretur; *Omneis Belgas in armis esse; Germanosque, qui ripas Rheni incolunt, sese cum his conjunxisse.* probatiora quidpe exemplaria habent, *qui cis Rhenum incolunt.* ipsique mox Rhemi ostendunt, quos heic Germanos intelligant: nempe, *Condrusos, Eburones, Cæresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellabantur.* De Vangionibus autem, Nemetibusque, ac Triboccis, in recensione populorum, qui istâ expeditione Belgicâ in armis erant, ne verbum quidem faciunt;

ciunt; nec de Mediomatricis, ac Treveris, multo vicinioribus. nimirum, quia eo bello abstinebant, amicitiâ haud dubiè cum Cæsare factâ: quod de omnibus, ex uno Trevirorum exemplo, colligo; quos *auxilii causâ equiteis* sibi *misisse* ad id bellum, testatur ipse eodem commentario posteà.

Jam verò ad fineis singulorum quod attinet; tam vario ab auctoribus variis ponuntur ordine, uti haud facilè dispicias, quæ vera singulis fuerit sedes. Ac Cæsaris quidem ordinem, commentario primo notatum, minùs ducendum censeo; quando non hoc ei illic fuit institutum, uti dictas genteis in suas quamque sedeis ordine geographico describeret; verùm uti singula earum genera, sicuti in acie constiterant, militari modo distribueret. Alius tamen ejusdem auctoris est locus, in commentar. IV, ubi non aciem struit, sed Rheni amnis decursum geographicè designat. *Rhenus*, inquit, *oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt, & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, etiam fertur.* Qui ordo quodammodò cum Plinii ordine, suprà dicto, congruere videtur; quatenus Nemetes supra Triboccos statuantur. Strabo quoque, libro quarto, infra Mediomatricos locat Triboccos: Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόκχους παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρηοῦιροι· *Post Mediomatricos, & Triboccos, Rhenum accolunt Treviri.* Verùm quod ad hunc attinet, jam antè monui, quod pluribus in sequenti opere patebit exemplis, in plerisq; eum sequutum esse Cæsarem. Cæsari autem fides heic esse debet admodùm exigua, imò prorsus nulla; quum & alii, ut infrà ostendetur, auctores ei reclament, & ipse incuriæ circa hæc loca se arguat. quidpe neque Helvetii, neque Sequani infra fuêre Nemetas, ut ille recenset; nec Mediomatricorum ulli Rhenum tunc accoluêre. sed nec Rauracorum neque Vangionum ullam facit mentionem; quos tamen amnis ripam eâ tempestate coluisse, satis certum. nam de Rauracis ipse testis est, commentar. I; ut suprà pluribus expositum est: & de Vangionibus satis est argumenti, quòd eos, unà cum Nemetibus ac Triboccis, jam tum in Ariovisti acie fuisse tradit: satisque constat, post Cæsarem nullos ampliùs populos ex Germaniâ in Galliam transmigrasse, ante Romani imperii inclinationem, nisi quos Augustus Cæsar transtulit, Vbios atque Sugambros. Sed negligentem in hac ripâ geographum fuisse Cæsarem, patet apertiùs comment. VI; ubi de initio silvæ Hercyniæ sic ait: *Oritur ab Helvetiorum, Nemetum, & Rauracorum finibus.* quum tamen Helvetiis juncti fuerint Rauraci: inter hos verò ac Nemeteis, Sequani ac Tribocci coluerint. Majus quoddam pondus mereri videntur verba Plinii: qui quum ad inferiorem amnis partem recto ordine (id quod ex aliis comprobari potest auctoribus) junxerit *Vbios, Gugernos, Batavos*: haud parum movere nos debebat, uti, in superiore quoque ripâ ordinem eum observasse haud falsum, crederemus. Verùm quia ex aliis auctoribus infrà constabit, Spiram opidum olim fuisse Nemetum, Vormatiam Vangionum; his verò, propter angustias agrorum, tertii interponi Tribocci haud possint: nec illius heic valebit auctoritas. Taciti sanè auctoritas maxima esse debebat, utpote scriptoris tum gravissimi, tum accuratissimi, harumque regionum maximè gnari; quidpe qui ipse procurator Belgicæ fuit. at ne is quidem geographicam observavit dictorum populorum seriem. Nec mirum. non enim Galliæ populos describere ei institutum fuit eo opere, quod de Germaniâ conscripsit: sed ipsam Germaniam, Rheno amne finitam. antequàm autem propositum opus adgrederetur; qui populi è Germaniâ in Galliam transgressi fuerant, nudis nominibus indicare voluit. Itaque sic inquit: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* & mox: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sangvinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi.* In quibus verbis nullus sanè populorum ordo observatus. neque enim Nerviis Vangiones contermini fuêre, neque Nemetibus Vbii, neque his Batavi. Proinde, uti antè dixi, neque gravitas auctoris in his culpanda, neque auctoritas recipienda. Iam verò Ptolemæus, cujus auctoritas, ut geographi, vel summa esse debebat, planè absurdus est circa has nationes; Nemetas infimos constituens, super hos Vangiones, dein Triboccos. Ceterùm Tacitus, historiar. IV, *Tutor*, inquit, *Trevirorum copias, recenti Vangionum, Nemetum,* (sic legendum, pro *Caracatium*, infrà docebo) *Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit*. Hic ordo maximè placet; videlicet, adverso flumine ripam si legas: firmatur enim ab auctore Notitiæ provinciarum, his verbis:

Sub

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

Præfectura militum	*Pacensium*	*Saletione.*
	Menapiorum	*Tabernis.*
	Anderecianorum	*Vico Iulio.*
	Vindicum	*Nemetes.*
	Martensium	*Alta ripa.*
	Secundæ Flaviæ	*Vangiones.*
	Armigerorum	*Mogontiaco.*
	Bingensium	*Bringio.*
	Balistariorum	*Bodobriga.*
	Defensorum	*Confluentibus.*
	Acincensium	*Antonaco.*

Vbi recto ordine castra militum Romanorum, quæ nunc sunt opida, junguntur. Saletio est *Seltz*; Tabernæ, *Rhein Zabern*; Vicus Iulius, *Germershem*; Nemetes, *Speir*; Alta ripa, *Altrip*; Vangiones, *VVorms*; Mogontiacum, *Mentz*; Bingium, *Bingen*; Bodobrica, *Boppart*; Confluentes, *Coblens*; Antonacum, *Andernach*. Quæ cuncta rectè sic explicari, infrà firmabo. Quum igitur Vangionum fuerit *VVorms* opidum, Treverorum autem extremum Bingium, uti infrà ostendetur: rectè Tacitus Treveris proximè subnectit Vangiones: hisque Nemetes; quorum Spira: & inde Triboccos; quorum Argentoratum. Limiteis igitur universis circumscribo, ab oriente Rhenum amnem, ab antiquo Mediomatricorum Sequanorumque confinio, quod fuit juxta opidum ulterioris ripæ *Burchem*, ad Navæ usque amnis confluentem, qui est apud opidum *Bingen*. à meridie eumdem limitem, quo suprà Sequanorum agrum à Mediomatricûm finibus divisi. hinc ab occidente excelsa montium juga, quæ, Elsatiam ab Lotharingiâ separantia, vulgaribus vocabulis *Auf der Furst*, mox *Hundes ruck* dicta, in septemtriones versùs ad opidum *Keysers Luter* extenduntur. hinc verò flumen cui id opidum adpositum, ad confluentem usque Navæ, & inde ipsum Navam, ad Rheni confluentem. Singulos verò sic distingvo: Triboccos ab Nemetibus, flumine Motra; Nemetes ab Vangionibus flumine Luterio, quod eodem lacu cum antedicto illo, apud opidum *Keysers Luter* exoriens, aversâ regione in Rhenum defluit, apud Altam ripam. Sed de singulis accuratiùs propriis capitibus dicatur.

CAP. XI.

De TRIBOCCIS.

TRIBOCCORUM nomen in variis auctorum exemplaribus variè scriptum reperitur. nam apud Plinium, in quibusdam exemplaribus leguntur *Triboci*, in aliis *Tribocci*, in aliis *Tribochi*, in nonnullis *Tribocchi:* apud Cæsarem quoque; *Triboci*, *Tribocci*, *Treboci*, *Trebocci:* & apud Tacitum in libro de Germaniâ *Treboci*; in IV autem historiarum, *Triboci*. Ptolemæi item libri alii habent Τριβόκκοι, alii Τριβόκοι, nonnulli Τριβόνοι: quorum hoc haud dubiè mendosum, facili jacturâ tertiæ partis literæ *κ*; ex quâ facta litera *ν*. quod tamen vocabulum adeò placuit Rhenano, uti apud Marcellinum etiam, in lib. XVI, pro vitiato itidem vocabulo *Tribuncos*, haud dubitaverit legere *Tribonos:* de quo plura posteà. Strabonis exemplaria constanter referunt Τριβόκχους. In Cæsaris quibusdam exemplaribus, comment. I, accusativus casus legitur *Triboces:* haud dubio mendo, pro *Tribocos*, quum in iisdem exemplaribus, comment. IV, sit genitivus *Tribocorum*; nec variasse Cæsarem idem vocabulum declinando simile sit veri. Reliqua illa cuncta rectè dicuntur; variantibus scilicet Celticæ lingvæ dialectis. nec enim eorum perinde displicet sententia, qui dictam sic nationem arbitrantur, à loco, qui nunc Elsatiæ vicus dicitur *Zun dreyen buchen*, id est, *Ad treis fagos*. prisci enim Celtæ *tres* dicebant *thri*, & variante dialecto, *thre*: *fagus* autem arbor, quæ superioribus Germanis dicitur *buche* & *büche*, inferioribus sive Saxonibus est *boke* & *böke*, & Rheni divortiorum ostiorumque accolis *boeke*, & *bueke*. Hinc etiam apud Marcellinum, dicto libro, pro *Tribuncos*, legendum ego judico *Tribuccos*. nam, eamdem nationem eum illic intelligere, infrà ostendam. Ceterùm continent Trebocorum fines antiqui nunc Elsatiæ superioris partem dimidiam, septentriones spectantem; item inferioris partem ferè dimidiam, illi proximam.

Primus à Sequanorum finibus, & opido eorum Argentariâ, in Tribocis memoratur locus tabulæ itinerariæ, nomine HELELLUM. unde XII numerantur millia passuum

Argentoratum usque. Esse eumdem hodiè vicum *Elle*, dextræ Elli amnis ripæ adpositum, cùm nomen, tùm itineris tractus ab Argentariâ Argentoratum versùs, & spatium indicant; maximéque antiquitatum Romanarum reliquiæ, quæ heic magnâ copiâ superioribus annis repertæ sunt. Apud Antoninum duobus in itineribus à monte Brisiaco Argentoratum versùs, legitur locus, cui nomen *Helveto*. à quo Argentoratum usque, in primo itinere numerantur millia passuum XXIX, in altero XXX. & ab eodem ad montem Brisiacum, primo itinere XXVIII, altero XX; numeris ferè ubique corruptis; quod situs regionum indicat. Equidem haud dubito, quin idem sit locus hic, qui *Helellum* scribitur in tabulâ: nam in plerisque nominibus Antonini itinerario cum tabulâ convenit. non tamen *Helvetum* emendaverim in *Helellum*; sed in HELVELUM, idque ex Ptolemæo: apud quem opidum eodem tractu, inter Argentariam & Argentoratum, Græcè legitur Ἔλκηβος; vulgò quidem cum tenui spiritu, quasi Latinè sit *Elcebus*. à quo Rhenanus regionem *Elsatiam*, quæ Germanis est *Elsass*, dictam vult, quasi *Elces*, & mox *Elses*: *Elcebum* verò ipsum interpretatur patrium opidum *Sletstat*. Ego verò ex Antonino & tabulâ, cum denso spiritu dictum Ptolemæi vocabulum legendum censeo, transposito β ex ultimâ syllabâ in secundam, & κ mutato in λ, in ultimamque translato, Ἕλβηλος, Latinè *Helvelus*. esse quidpe eumdem locum, quem Antoninus tabulaque referunt, cùm nomen, tùm maximè situs inter dicta duo opida convincunt. Apud Antoninum rectè in posteriori itinere, à Brisiaco monte Helvelum usque, leguntur millia pass. XX. tot namque sunt inter opidum *Brisach* & vicum Ellum. Ceterùm locus hic haud dubiè nomen traxit è vocabulo amnis; qui vulgò nunc dicitur *Ill*; olim autem dictus videtur *Helwel*, & *Hellel*; quod posteà contractum in *Ell*. à quo mox regionis, quam ille secat, incolæ vocati fuêre *Thi* ELSESSER, quasi dicas, *die an der Ell gesessen seynd*, id est, *qui Ellum adcolunt*, sive, *qui ad Ellum sedeis habent*. Et hinc regio ipsa ELSASS, & ELSATZ: unde Latinum nomen ELSATIA; quod vulgò nunc dicitur ALSATIA.

Sequitur hinc ARGENTORATUM; Græcè Ptolemæo Ἀργεντόρατον. apud quem Vangionum id habetur opidum; ingenti, ut antè dictum, errore: qui librariorum incuriâ, quod vult Rhenanus, excusari minimè potest; quando numeri graduum, & scrupulorum, sic ipsum scripsisse Ptolemæum, manifestè produnt. Nec Mercatoris heic probo institutum; qui in tabulâ Galliæ, populorum juxtà hoc tractu & opidorum vocabula alio posuit ordine, quàm apud Ptolemæum legerat. alius quidpe est operis, errores geographi indicare; alius, tabulas ad mentem ejus delineare. Nec tamen tam dextrè Mercator meliorem heic constituere scivit ordinem (neque enim id nimiùm perplexus ille auctoris error patitur) quin Nemetum fieret Argentoratum. Sed hoc idem esse opidum, quod nunc vulgari vocabulo *Strasburg*, princeps Elsatiæ urbs apud Rhenum, magnificum simul & gratissimum Musarum domicilium; convincunt itinera, ex variis Europæ locis, ab Antonino & auctore tabulæ Argentoratum usque descripta: quorum singula explicare, longum foret, nec necessarium; quando id cuivis per se intelligere promtissimum. Libellum provinciarum civitatumque Galliæ citasse suffecerit; in quo sic legitur: *Civ. Argentoratensium, Stratisburg.* Kalendarium vetus, quod in hac urbe in bibliothecâ majoris templi adservatur, eodem nomine haud semel adpellat *Stratisburgum*. Aimoinus, lib. V, cap. XXV, *Stratburg*. Esse id ejusdem originis cum *Argentorato*, haud equidem ego dubito. quum enim fortè locus Germanis diceretur *An der argen straassen*, sive *straatzen*, aut *straaten*; Romani stridorem S literæ, & duritiem cumulatarum consonantium, ut in plerisque aliis, heic abhorrentes, suo ore compositum vocabulum fecêre *Argentoratum*. Quum autem id, quod primùm erat vicus, in opidum excrevit; Germani abjectis tribus prioribus vocibus, & adjecto in fine vocabulo *burg*, quod opidum seu locum septum munitumque significat, dixêre *Stratzburg*. unde apud Aimoinum est *Stratburg*; & in dicto libello provinciarum, item in Kalendario veteri, *Stratisburg*. posteriores vocavêre *Strasburg*. Primus auctorum, quorum monumenta ad nostrum pervenerunt sæculum, hujus urbis meminit Ptolemæus; *legione* ibidem VIII *Augustâ* locatâ. unde antiquitas ejus perspici potest. Ptolemæum quidpe non vicos in Galliâ, sed præcipuas tantùm recensuisse urbeis, nemo est, qui non facilè perspiciat. Ad eam verò dignitatem haud facilè Argentoratum ascendere potuit, nisi longâ ante Ptolemæum celebritate. Itaque etiam non dubito, quin hoc unum fuerit ex L ampliùs castellis illis quæ Drusus apud Rheni ripam erexit. Antoninus certè & auctor tabulæ, magni nominis suo ævo fuisse urbem, eo ipso satis testantur, quòd itinera huc, ceu ad locum celebrem, variis ex locis direxerunt; hic verò etiam primariæ urbis figurâ depictam refert. Fallitur igitur quàm vehementissimè, magnus in aliis vir, mihi quondam amicissimus, quem in pa-

in parentis loco (id amore suo evicit) semper colui, Iosephus Scaliger; qui Valentiniani imperatoris tempore vicum fuisse censet. Error ejus planiùs uti dispiciatur, Ausonii carmen, ex quo id collegit, in medium adducere liceat. Mosellam amnem poëta descripturus, sic infit:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Infletæque jacent inopes super arva catervæ.
Unde iter ingrediens, nemorosa per avia solum
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum, riguasque perenni fonte Tabernas:
Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis.
Et tandem primis Belgarum conspicor oris.
Nivomagum divi castra inclyta Constantini.
Purior est campis aër, Phœbusque sereno
Lumine purpureum reserat jam sudus Olympum;
Nec jam, consertis per mutua vincula ramis,
Quæritur exclusum viridi caligine cœlum:
Sed liquidum jubar, & rutilam visentibus æthram;
Libera perspicui non invidet aura diei;
In speciem quum me patriæ cultumque nitentis
Burdigalæ, blando pepulerunt omnia visu;
Culmina villarum pendentibus edita ripis,
Et virides Baccho colles, & amœna fluenta
Subterlabentis tacito rumore Mosellæ.
Salve amnis, laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Ad hæc sic Scaliger: *Ausonius, vivente adhuc Valentiniano imperatore, præfectus prætorio Galliarum, Argentorato Treviros proficiscens, multùm ac diu Argentoratum ipsum contemplatus est, admiratus nova mœnia, quibus ille vicus nuper circumdatus fuerat: cùm paucis aliquot antè annis, & illum vicum à barbaris vastatum, & cruentam cladem ibidem barbaris acceptam meminisset. nam à Claudio Iuliano, nobilissimo Cæsare, sub Constantio, in campis Argentoratensibus cæsæ fuerant infinitæ hostium copiæ. Itaque inde recedens, ut jam dixi, Treviros cogitabat. Necesse autem ei, qui à campis Argentoratensibus Treviros proficiscitur, Navam fluvium trajicere.* Et paullo pòst: *Transivit autem fluvium Ausonius, non ad Bingium, quod hodiè vocatur Bingen; nam longinquum est: sed non longè à silvâ, quæ hodiè vocatur Vntervvald: quòd ab illâ silvâ directum iter ac compendiosum sit ad opidum Noviomagum, cujus posteà meminit.* Treviros Ausonium profectum, collegit Scaliger ex duobus hisce versibus:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

hi quidpe Augustam Trevirûm denotant; ut suo loco latiùs explicabitur. Quòd autem ait, necesse esse ei, qui Argentorato Treviros proficiscatur, Navam trajicere flumen, in eo satis longè à viâ rectâ & compendiosâ aberravit. hæc enim est ab Argentorato per opida *Brumt, Saavverden, Saaralben, Saarbruck, Busfeld* & *Heyde*. quo in itinere nusquàm attingitur Nava flumen. Ausonius Trevirorum Augustam an pervenerit, uti ex hoc carmine incertum, sic eumdem non Argentorato, sed Bingio profectum, satis liquet. Et quænam, per fidem, hæc ὑπερπηδήσεις ab Argentorato ad Navam mox, sine ullâ locorum interjacentium mentione? quum tamen in multo breviore spatio, inter Navam & Nivomagum (*Nümagen* nunc est, ad Mosellam) silvas memoret, & Dumnissum, & arenteis circa hunc arenas, & Tabernas cum fonte, & arva Sarmatis attributa. Hæc verba,

—— iter ingrediens, nemorosa per avia solum
Et nulla humani spectans vestigia cultus,

ipse Scaliger intellexit de silvoso inter Navam & Nivomagum tractu. nec tamen perspexit, his silvis junctum fuisse vicum, unde egressus Ausonius. quidpe descripto vico,

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,

mox post alterum versum subjicit:

Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum

Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum.

Pro Dumnisso, tabula, in itinere à Bingio Trevirorum Augustam, habet *Dumnum*, locum haud procul Dumnisso situm, cui nomen hodiè *Daun:* ut suo loco clariùs demonstrabitur. A Dumno, in eodem itinere, habet eadem tabula *Belginum:* dein *Noviomagum*; quod Ausonius adpellat *Nivomagum.* Unde perspicuum fit, non Argentorato profectum poëtam, sed Bingio, quod anteà vicus, tunc in opidi modum novis mœnibus cinctum erat. Magnam factam esse ad Argentoratum à Juliano Cæsare cladem Germanorum, omnes equidem loquuntur historiæ istius sæculi. at quomodò huc quadrat hic versus Ausonii;

Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas?

Comparatio sanè nulla fieri potest inter Cannensem & Argentoratensem cladeis. quidpe in Cannensi clade Romani victi fuêre; in Argentoratensi verò hostes. Marcellin. lib. XVII; de Argentoratensi pugnâ: *Hoc memorabili bello, comparando quidem Punicis & Teutonicis, sed dispendio rei Romanæ peracto levissimo, ut faustus, Cæsar exsultabat, & felix.* Romanorum quoque in Galliâ cladem poëtam innuere, certum est. Ac vox ista, *quondam*, remotius sanè tempus denotat, quàm quod Juliani ad Argentoratum, & Gratiani posteà ad Argentariam, pugnas intercessit. Statim post Gratiani pugnam carmen hoc scripsisse Ausonium, declarant hi versus:

——*Nec præmia in undis*
Sola; sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,
Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.
Hæc profligati vênit modò laurea belli:
Mox alias, aliasque feret.

Anni autem inter hoc Gratiani, & illud Juliani bellum, XX, non ampliùs, intercedunt. Quòd si igitur poëta pugnam apud Argentoratum intellexisset, poterat uti voce *nuper*; quæ magis congrua: ut mox infrà;

Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis.

Et hoc quidem sub Diocletiano, à Constantio & Maximiano Cæsaribus factum, ante pugnam Argentoratensem; ut auctor est Eutropius lib. IX: *Varia deinceps, & simul, & viritim, bella gesserunt* (dicti Cæsares;) *Carpis & Basternis subactis, Sarmatis victis. quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.* scilicet in Galliâ, ut testis est Ausonius. Ergo si hæc ei Sarmatarum locatio in Galliâ *nupera*; quanto magis debebat esse pugna Argentoratensis, à Juliano pugnata? Sed Bingio poëtam profectum, non Argentorato, satis liquidò patet. Scaligerum duæ potissimùm res in errorem impulerunt. quarum prima fuit, magna illa pugna, ad Bingium quondam facta; quam ille Juliani pugnam Argentoratensem esse putavit. altera fuit nomen *Tabernarum*; quas ille Tabernas Elsaticas esse, credidit Ortelio. Ac sanè vocabulum hoc, frequentibus hoc tractu locis adfixum, varios aliis quoque viris doctis peperit errores; quos infrà indicabo. Verùm monendus lector, hæc me non tam oppugnandi clarissimum virum gratiâ scripsisse, quàm uti celeberrimæ nunc, splendidissimæque urbi antiquissimum splendorem adsererem. Argentoratum igitur jam ante Ptolemæum clara urbs, pòst etiam in historiis Romanorum legitur celebratissima. nam Marcellinus, qui Gratiani tempore vixit, lib. XV, disertè inter præcipuas primæ Germaniæ urbeis recenset; quarum reliquæ apud eum, *Magontiacus, Vangiones, Nemetes.* consimiliter lib. XVI pugnam Juliani apud Argentoratum victoriamque referens, *urbem* vocat, non *vicum.* & Zosimus, sub initium libri III, eamdem commemorans pugnam, disertè πόλιν, non κώμην adpellat. Celebriorem etiam fuisse urbem, quàm Nemetes, & Vangiones; quarum illam nunc Spiram, hanc Warmaciam dici, posteà ostendam; perspicitur ex eo, quòd has nullâ figurâ depictas habet tabula; nec Antoninus itinera ad eas terminat: quorum utrumque Argentorato tributum, suprà ostendi.

Aliud Triboccorum opidum apud Ptolemæum legitur Βρευκόμαγος, BREUCOMAGUS. in tabulâ idem adpellatur BROCOMAGUS: ad quod ab Argentorato numerantur millia passuum VII. Id nunc esse *Brumt*, ad Sornum amnem, quod rectiùs ab aliis effertur *Brumat*, quasi *Brukmag*; nomen, & situs, & intervallum testantur. Apud Antoninum idem loci nomen malè XX mill. pass. ab Argentorato dissitum est. Apud Marcellinum, lib. XV, mendosè scriptum est, per T, *Brotomagus.*

Ad eumdem amnem, versùs fontem, montiumque juga, quibus Tribocchos ab occidente terminari dixi, sitæ sunt TABERNÆ; quas suprà, capite IX, in itinere Argentorato Divodurum versùs, exposui. Has, per ingentem errorem, multi viri docti crediderunt esse easdem, quæ *Tres tabernæ* leguntur apud Ammianum, lib. XVI. & easdem etiam, quas Ausonius in dicto carmine memoravit, & Bingium & Trevirorum Augustam. de quibus utrisque suo loco dicetur.

CAP. XII.

De NEMETIBUS.

RIBOCCHIS ab septemtrionibus, ut antè dictum, continuabantur NEMETES; Cæsari, Plinio, Tacito, & aliis scriptoribus antiquis memorati. Apud Ptolemæum malè interpretes genitivum casum Græcum Νεμετῶν, interpretantur Latinè *Nemetorum.* quippe ab illo Græco genitivo quis non credat nominativum auctori fuisse potiùs Νεμέτης, quàm Νεμετοί; quum Latinis scriptoribus sint *Nemetes?* sic namque Tacitus quoque *Nemetas* dixit, annal. lib. XII, à nominativo *Nemetæ:* & item Ammianus lib. XVI. Apud Tacitum, historiar. lib. IV, in rebellione Galliarum, *Caracatium* populorum legitur nomen, in his verbis: *Tutor Trevirorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit: corruptis spe, aut metu subactis legionariis, qui primò cohortem præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio rediêre: secutis Tribocis, Vangionibus, & Caracatibus.* Hos Rhenanus, vocabuli nescio quam similitudinem sequutus, circa arcem *Drachenfels* fuisse suspicatur. At ego altioris considerationis rem esse censeo. Galliarum rebellionem, à Batavis cœptam, qui paullo attentiùs apud Tacitum legerit; omne Germanicum cis Rhenum nomen simul tum rebellasse deprehendet. Inter Germanos autem Cisrhenanos, Nemeteis quoque, cùm alii auctores, tum ipse Tacitus recenset; uti suprà cognitum. Igitur cum Vangionibus, ac Tribocis, Nemeteis quoque Treveris sese junxisse, maximè credibile est. Tacitum autem, curatissimum certissimumque illius ævi historiographum, præteriisse id, haud censendum. Vangionibus atque Tribocis, Rheni ripam colentibus, quum in historiâ ejus socientur obscuri isti, & quasi terrâ prognati *Caracates*; quumque, simul à Romanis deficientes, Treveris se junxerint: veri quàm maximè sit simile, finitimos etiam fuisse iisdem. Finitimi autem his nulli memorantur auctoribus, nisi *Nemetes.* Itaque haud dubito, quin mendum sit in duabus vocibus, *Caracatium*, & *Caracatibus:* pro quibus repono *Nemetum*, & *Nemetibus.* Neque enim *Caracatium* vocabulum apud ullum auctorem reperitur, nisi apud unum Tacitum: neque apud hunc, nisi loco modò citato.

Antoninus in itinere à Tauruno, Pannoniæ opido, ad Galliæ opidum Arenatium, quod nunc in Geldria dicitur *Arnhem*, primum à Tribocorum Brocomago habet locum, cui nomen CONCORDIA; & inde *Noviomagum.* Hunc esse Spiram, mox infrà docebo: *Concordiam* Simlerus & Rhenanus hodiè volunt esse arcem cum vico, IX m. p. ab Argentorato versùs occasum dissitum vulgari vocabulo *Kochersperg:* nempe è nominis itidem similitudine. Verùm quàm vehementer illi fallantur, cùm ipsum Antonini iter, tùm maximè Marcellini docent historiæ. Quid enim à Brocomago, quod nunc est *Brumt*, Spiram tendenti, accessio est ad *Kocherspergium?* unde si Spiram directissimâ viâ pergere velis, Brocomagum repetas necesse est. Marcellinus lib. XVI, Julianum Cæsarem, post cladeis Alemannorum prope Lugdunum, & in insulis Rheni circa Basiliam factas, *conversum* fuisse tradit *ad reparandas Tres tabernas, munimentum ita cognominatum, haud ita dudum obstinatione subversum hostili.* paullo autem pòst ait, *Chonodomarium*, & alios *Alemannorum reges, in unum virium suarum omni collecto, concessisse prope urbem Argentoratum, extrema metuentem Cæsarem arbitratos recessisse, cùm ille etiam perficiendi munimenti studio stringeretur.* mox deinde narrat, Julianum adversùs Alemannos signa movisse: aitque, *à loco, unde Romana promota sunt signa, ad usque vallum barbaricum quartam leucam signatam fuisse & decimam, id est, unum & viginti millia passuum.* Post conflictum deinde, ac fugam Alemannorum, hæc ejus leguntur verba: *Dùm hæc aguntur, rex Chonodomarius, repertâ copiâ discedendi, lapsus per funerum strues, cum satellitibus paucis, celeritate rapidâ properabat ad castra, quæ prope Tribuncos, & Concordiam, munimenta Romana fixit intrepidus, ut ascensis navigiis, dudum paratis ad casus ancipites, in secretis secessibus evaderet. Et quia non, nisi Rheno transito, ad territoria poterat pervenire; vultum, ne agnosceretur, operiens, sensim retulit pedem. Cùmque propinquaret jam ripis, lacunam*

nam palustribus aquis interfusam, circumgrediens ut transiret, calcatâ mollitie glutinosâ, equo est evolutus: & confestim, licet obeso corpori gravior, ad subsidium vicini collis evasit. Quem agnitum (nec enim potuit celari qui fueret, fortunæ prioris magnitudine proditus) statim anhelo cursu cohors cum tribuno secuta, armis circumdatum aggerem nemorosum cautiùs obsidebat: perrumpere verita, ne fraude latenti inter ramorum tenebras exciperetur occultas. Quibus visis compulsus ad ultimos metus, ultro se dedidit, solus egressus. comitesque ejus ducenti numero, & tres amici junctissimi, flagitium arbitrati, post regem vivere, vel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradidêre se vinciendos. Ex his jam omnibus, non minùs quàm ex Antonini itinere, patere puto, Kocherspergium non esse Concordiam. prope Concordiam quidpe Chonodomarius castra posuerat: ab his autem ad Tres tabernas, quas nunc esse *Rhein Zabern*, id est, *Rheni Tabernas*, mox infrà probabo, millia tantùm XXI numerat Marcellinus. at à Rheni Tabernis ad Kocherspergium usque millia sunt circiter XL. Sed Rhenanus post fugam demum Chonodomarium arbitratur, cum CC illis satellitibus, & tribus amicis junctissimis, castra ista fixisse *non procul à Tribonis* (sic enim ille legere mavult, pro *Tribuncos*) *& Concordiâ. unde, nequaquàm fugienti similis, paullatim ad Rhenum progressus est.* Verùm quæro ego, quænam Chonodomarius castra cum ducentis dumtaxat ac tribus viris figere potuit? aut quænam spes fuit, ea contra XIII millia Romanorum defendendi? Satis apertè disertéque Marcellinus testatur, Chonodomarium non ad castra figenda cum paucis discessisse; sed *celeritate rapidâ properasse ad ea castra, quæ prope Concordiam* ante pugnam *intrepidus fixerat*. causam autem properandi fuisse, *ut ascensis navigiis*, quæ jam ante pugnam *paraverat*, in ripâ Rheni, *ad casus ancipiteis, in secretis secessibus evaderet.* antequàm autem ad castra & ripam pervenit, *equo evolutus est*, in loco palustri & uliginoso. Omne prœlium factum esse apud ripam Rheni, testatur idem auctor paullo antè, his verbis: *Vltimo denique trudenti discrimine, barbari, cùm elati cadaverum aggeres exitus impedirent, subsidia fluminis petivêre, quæ sola restabant, eorum terga jam perstringentis. &. quia cursu, ab armis concito, fugienteis miles indefessus urgebat; quidam nandi peritiâ eximi posse discriminibus arbitrati, animas fluctibus commiserunt:* & cetera. quæ sequuntur. Ceterùm *Tribonos* apud Marcellinum Rhenanus legit, uti antè dictum, pro *Tribuncos*; quia in suo Ptolemæo corruptam vocem legerat Τριβονοὶ, pro Τριβόκκοι; de quâ suprà monui: interpretaturque *Tribonos* vicum *Kircheym*, III mill. & Iↄ pass. à Kocherspergio distantem. quò etiam istud rapuit, è vitâ divi Florentii Scoti; *Eo quoque tempore rex Dagobertus apud municipium, tunc Troniam, quasi Trojam novam, nunc Kircheym dictum, sibi domicilium fixerat.* At quæro ego, quænam ille putaverit castra Alemannorum tam vasto fuisse spatio, uti prope bina Romanorum munimenta distenta fuerint? aut quænam bina Romanorum munimenta tam arcto spatio inter se posita, uti inter vel prope utraque justa Alemannorum castra figi potuerint? Quæro item, in quem usum munimenta hæc ad Kocherspergium & Kirchemium ædificata à Romanis existimaverit? Si ad arcendos Galliâ Germanos; certè longiùs à limite Galliæ amne Rheno dissita fuerunt, quàm uti huic bono inservire quirent. nec opus quidem eis fuit hoc situ; quando jam alia, multo commodiore situ, propiùs amnem fuêre ad Helellum, Argentoratum, & Brocomagum. Responsio heic certè nulla idonea sanaque dari poterit. Ego falsos illos apud Ptolemæum Τριβόνους emendandos esse in Τριβόκκους, jam antè docui. heic verò apud Marcellinum, faciliori correcturâ, quàm quæ Rhenanó tentatur, unicâ tantùm literâ mutatâ, è voce *Tribunços*, facio *Tribuccos*; ut suprà notavi. pluralia autem vocabula *munimenta Romana*, in singularem numerum restringo; uti verus verborum sensus sit iste: *Properabat ad castra, quæ prope Tribuccos, & Concordiam, munimentum Romanum, fixit.* Concordia quidpe fuit munimentum Romanorum in Nemetibus, in confinio Triboccorum, ad confluentem Moterni amnis: quod hodiéque è conditoris, ut ego arbitror, nomine adpellatur *Drusenheym*; quasi *Drusi domicilium* sive *sedes*: nam Drusum L *ampliùs per Rheni ripam direxisse castella*, auctor est Florus, lib. IV, cap. ultimo. Hoc etiam opidum XXIV mill. pass. à Rheni Tabernis abest. à quo si III millia descendas, incides in vicum *Statmat*, XXI mill. à dictis Tabernis dissitum. qui jam haud dubiè is est locus, in quo Chonodomarius cum ceteris Alemannorum regibus castra fixerat; & juxta quem pugna commissa. quod ipsum etiam solum infra dictum vicum palustre ad insulam Rheni arguit. Rectè item hâc iter agitur à Brocomago Noviomagum, id est, Spiram versùs; quod describit Antoninus, apud quem si XVIII millia, quæ leguntur inter Brocomagum & Concordiam, detrahas ad X millia, quæ hinc numerantur Noviomagum usque; verum intervallum inde fiet à Drusenhemio Spiram usque, millium XXXVIII. & si X illic, pro XVIII, reponas; verum etiam habebis spatium inter *Brumat* & *Drusenheym*. De cetero notandum heic, pugnam istam cognominatam esse

Argen-

Argentoratensem, non quòd sub ipsis Argentorati mœnibus facta sit; sed quia Argentoratum, quod XIV hinc millia passuum dissitum, præcipua nobilissimaque hujus tractus urbs, dignissima videbatur unde tam nobilis memorandaque pugna cognomentum ferret. nam sic quoque anteà dixit idem auctor, Chonodomarium, cum reliquis regibus, *prope urbem Argentoratum concessisse*; quum castra illa prope Concordiam intelligeret. Hinc etiam non Nemeteis nominavit, in quorum tamen finibus & castra fuêre, & prœlium commissum; sed Tribuccos: quia in his Argentoratum, à quo prœlium cognominandum erat.

Porrò, à Brocomago versùs Maguntiacum, sequitur in tabulâ, post XVIII millia passuum, SALETIO: & hinc post XI millia *Tabernæ*. Apud Antoninum, inter Argentovariam & Saletionem, VII tantùm numerantur millia; manifestissimo indicio, locorum intercedentium interiisse nomina; *Helveli*, *Argentorati*, *Brocomagi*, & *Concordiæ*. à Saletione tamen Tabernas usque leguntur millia XIII. *Saletionem* nunc esse *Seltz* opidum cum arce ad Rhenum; nomen, situs, atque intervalla extra controversiam ponunt. sunt quidpe hinc ad opidum *Brumt* millia passuum XVIII; ut habet tabula: & ad opidum *Rhein Zabern*, XIII paullo ampliùs; ut ferè convenit iter Antonini. Liber quoque Notitiarum à Saletione versùs Mogontiacum primas ponit *Tabernas*. & item Marcellinus, lib. XVI, opida hujus ripæ sic recenset: *Argentoratum*, *Brotomagum*, *Tabernas*, *Salisonem*, *Nemetas*, *Vangionas*, *Maguntiacum*. omnia recto ordine, nisi quòd *Tabernas* præmisit *Salisoni*; qui locus haud dubiè idem est qui *Saletio*. nam & in annalibus Francorum legitur *Salesia*. Pro voce Marcellini, *Salisonem*, nimiùm vitiosam in suo exemplari habuit Rhenanus vocem *Sebusianos*: ex quâ ille facit opidum nunc *Weissenburg*, XI mill. pass. à Saletione dissitum: vultque Sebusianos hos nullos alios esse, quàm qui corrupto vocabulo legantur apud Cæsarem, sub finem comment. I, *Sedusii*, populi in exercitu Ariovisti. qui quo tractu trans Rhenum in Germaniâ fuerint, suo loco dicetur.

Sequuntur hinc TABERNÆ, Marcellino, Antonino, tabulæ, & libro Notitiarum memoratæ. Hæ apud eumdem Marcellinum eodem lib. XVI paullo pôst *Tres Tabernæ* cognominantur. an satis rectè, haud facilè dixerim: nisi quòd suspicer, quia & ipse Marcellinus anteà, & omnes reliqui auctores vocant simpliciter *Tabernas*: librarios, vel alium quemdam sciolum posteà adjecisse vocem *tres*: nempe, quia in Latio prope Romam, in viâ Appiâ, locus ei notus erat, nomine *Tres tabernæ*; quarum apud Ciceronem & in actis apostolorum fit mentio. Tabernas illas nunc esse opidum *Rhein Zabern*, nemo dubitare potest; quando huc & situs castrûm Romanorum quadrat, & nomen, & intervallum; quod millia passuum XIII, quæ Antoninus à Saletione ad Tabernas usque numerat, paullo excedit. Et quamvis par sit spatium à Saletione ad opidum *Berg Zabern*, X millibus & IↃ passibus à Rhenanis Tabernis, versùs occasum, dissitas; tamen multo credibilius est, Romanorum munimentum in ipsâ fuisse amnis ripâ; quemadmodùm reliqua hinc ad oceanum usque. Quin ego facilè suspicer, si Marcellinus addidit aliquod cognomentum, scripsisse cum RHENI TABERNAS; ad discrimen videlicet ceterarum Tabernarum; quæ plures numero in his oris fuêre; ut quas suprà in Triboccis retuli, nunc Elsaticas cognominatas; & quas Ausonius in Treveris inter Bingium & Noviomagum nominavit; de quibus suo loco dicetur: item quarum memoratio quidem apud veteres auctores nulla, nunc tamen antiquo Romanorum vocabulo dicuntur *Tabernæ*, Germanis cognominatæ *Berg Zabern*, id est, TABERNÆ MONTANÆ. Illas autem ad ripam Rheni, Marcellinus primo loco simpliciter vocavit *Tabernas*, sine cognomine; quia positu inter reliqua Rheni opida satis notum fore putavit, quasnam ex omnibus intelligeret. Rhenanus, natione Elsatius, quum apud Antoninum, & in tabulâ, in proximè dicto itinere, item in libro Notitiarum, non posset non intelligere dictas modò Tabernas ad Rhenum; tamen (nescio an ex nimio in patriam amore, quod perquàm vehementer ego suspicor) nomen earum, omnemque mentionem suppressit, quasi nullæ umquam fuissent antiquis temporibus: *Tres* que illas *tabernas* apud Antoninum interpretatus est patriæ terræ opidum, Tabernas Elsaticas. Contra quem uti breviter agam; quæro: Si Triboni (sic ipse legit apud Marcellinum) & Concordia, nunc sunt *Kircheym*, & *Kochersperg*, Tres verò illæ tabernæ sunt *Elsass Zabern:* quomodò huc convenit, quod Marcellinus tradidit, Julianum cum exercitu à Tabernis ad castra Alemannorum, quæ prope erant Concordiam, XIV leucas, id est, millia pass. XXI fuisse profectum: quum à Tabernis Elsaticis ad Kocherspergium VIII tantùm sint millia; & ad Kirchemium IX? Nullo sanè modo. Ego verò satis firmis jam anteà demonstravi argumentis, Concordiam, & castra Alemannorum apud Rheni fuisse ripam. quibus satis com-

comprobatis, de Tabernarum iſtarum munimento jam minimè dubitari poteſt, quin in eâdem id fuerit ripâ. *quo ædificato*, ut inquit Marcellinus, *conſtabat, ad intima Galliarum, ut conſueverant, adire Germanos arceri.* quod certè de Tabernis Elſaticis dici non poterat. ſtultum namque fuiſſet, & amentiæ plenum, ad has exſpectare hoſtem; atque hinc demum è Gallia eum repellere: quum multo ſatius foret, in ipſo limite, id eſt, in Rheni ripâ ei obſtare, tranſituque eum arcere.

Ceterò, inter Rheni Tabernas, & Nemeteis, Notitia provinciarum habet *præfecturam militum Anderecianorum* in Vico Iulio. Nemeteis nunc eſſe Spiram, mox oſtendam. inter hanc verò & Tabernas Rheni, XVI ſternuntur millia paſſuum. quo ſpatio nihil nunc occurrit in ripâ amnis, præter oppidum in medio itineris, vulgò *Germershem* dictum. quod *Vicum Iulium* eſſe inde colligo, quòd caſtra militum Anderecianorum, neque Tabernenſibus, neque Nemetenſibus propiùs, quàm poſt millia VIII, acceſſiſſe credibile eſt.

Sequuntur igitur à Vico Julio, in Notitiâ provinciarum, Nemetes, & proximè hinc Alta ripa. De hac dubitari minimè licet; quando etiamnum vicus in ripâ Rheni, ad confluentem Luteri amnis, haud longè ſupra confluentem Nicri, eodem vocabulo, niſi quòd corrupto, dicitur *Altrip*. *Nemetes* urbem Marcellinus quoque habet lib. XV, & XVI. De hac ſic libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Civ. Nemetum; hoc eſt, Spira.* Nemetes totius nationis fuiſſe vocabulum, ſuprà ex pluribus auctoribus oſtenſum eſt. Urbs igitur iſthæc aliud initio habuit vocabulum. quo abjecto, quum caput foret nationis, hujus nomen adſumſit; ut aliæ per Gallias primariæ urbes, de quibus ſuprà dictum. Apud Ptolemæum unica τ͂ Νεμετῶν legitur Νοιόμαγος, Noviomagus: haud dubio argumento, hanc fuiſſe caput nationis. eadem igitur eſt & Spira, juridico totius imperii conventu nunc urbs clara. Antoninus etiam, inter Tabernas & Bormitomagum, quæ nunc eſt *Worms*, habet Noviomagum: & tabula inter Tabernas & Borgetomagum; quod idem eſſe Bormitomagum mox infrà oſtendam. Numeri millium paſſuum apud neutrum rectè conſtant. Sunt autem inter Tabernas & Spiram millia XVI: & hinc Vormatiam XXV. Sed apud Ptolemæum non placet legi Νεϊόμαγος· quod multo pejus interpretibus vertitur Latinè *Næomagus*. Scripſiſſe auctorem Νοουιόμαγος, non modò heic, ſed in Lexubiorum quoque & Vadicaſſiorum ejuſdem nominis opidis, haud ego dubito. ſic enim apud eumdem legitur: τ͂ Βιτουρίγων Οὐϊβίσκων Νουιόμαγος· *Biturigum Vibiſcorum Noviomagus.* Variaſſe autem auctorem idem vocabulum aliter alio in loco, non credibile. Et frequens quidem ei hæc ſcribendi ratio. ſic namque ſunt in eâdem Galliâ: Αὐαίτικον, Αὐάρικον, Βαταουόδουρον, Λεμουίκοι, Νουαίσιον, Ῥουέσιον· *Aventicum, Avaricum, Batavodurum, Lemovici, Novæſium, Roveſium.*

Poſt Noviomagum Nemetum, ſequitur in extremis Nemetum finibus *Alta ripa*; de quâ ſuprà dictum.

Ceterùm Nemetum antiquitatem potentiamque ex eo probare Freherus conatur, quòd ab his ſumtum nomen omnibus in univerſum Germaniæ nationibus ab exteris tributum fuerit: ut à Slavis; quibus etiam nunc Germani dicuntur Niemcy. Sed fallitur ille quàm vehementiſſimè; lingvæ Slavicæ prorſus ignarus: quum vocabulum id multo minùs ad Nemetes, Cisrhenanos Germanos, pertineat, quàm nomina opidorum per Galliam & Hiſpaniam, *Nemetacum, Nemetocerna, Auguſtonemetum, Nemetobriga.* hæc quidpe omnia ex eodem, quo nomen *Nemetum*, fonte promanaſſe poterant; ſiquidem Galli & Hiſpani ejuſdem cum Germanis Celticæ gentis nationes. At Slavorum *Niemcy*, unde originem habeat, nemo lingvæ Slavicæ gnarus ignorare poteſt. dicitur enim iis *niemy*, & Hungaris (quorum haud paucis permixtus eſt ſermo Slavicis vocabulis) *néma*, qui Latinis eſt *mutus*. unde Slavis *Germanus* dicitur *Niemiec*, & variante dialecto *Niemec*, c prolato ut TS; & Hungaris *Német*: plures autem numero Germani illis *Niemcy*, his *Nemetek*. ſcilicet, quia lingvam Slavorum Germani loqui neſcirent, nec intelligerent. Ab initio omnibus Celtis id tributum fuiſſe, ex Ruſſorum, quos vulgò vocant Moſcovitas, perſpicitur uſu; quibus etiamnum omnes populi occidentales vulgò adpellantur *Niemcy*. Ratio ejus vocabuli Slavis ſive Sarmatis fuit eadem, quæ primò Græcis, dein etiam Latinis in voce Barbarus: quâ illi cunctas univerſi terrarum orbis adpellarunt genteis, quibus lingva Græca & Latina inuſitata. nempe à voce *barbar*, aliâ dialecto *babel*: quæ initio nihil aliud ſignificavit, quàm quod etiamnunc Germanis dicitur *brabelen*, & *babelen*, id eſt, confuſè & ita loqui ut intelligi nequeas.

Cap.

CAP. XIII.

De VANGIONIBVS.

VANGIONES haud dubiè ipsis Germanis antiquitus dicti fuêre *thi VVangen*; id est, uti nunc loquimur, *die VVangen*. Id vocabulum quid significet, haud temerè dixerim. exstat tamen etiamnum trans Rhenum plurimis in locis.

Caput Vangionum est apud Ptolemæum Βορβητόμαγος, BORBETOMAGVS; quod tabulæ est BORGETOMAGVS; Antonino BORMITOMAGVS, & corruptè *Bromitomagus*. Eadem urbs Marcellino lib. XV, & XVI, item Notitiæ imperii dicitur VANGIONES, nomine totius nationis, in quod posteà princeps urbs transiit; eâdem ratione, uti Noviomagus in Nemetum vocabulum. Esse hodiè eam, quæ vulgari vocabulo dicitur *VVorms*, testatur libellus provinciarum civitatumq; Galliæ: *Civ. Vangionum; hoc est, VVormacia.* Antiquis temporibus haud dubiè Germanicè dicta fuit *VVormitmagen*, & variante dialecto, *VVormizmagen*. ex quo Romani, quibus inusitatus W literæ sonus, fecêre *Vormitomagum*. Hoc quum Græcè, per adfinem literam B, scriberetur Βορμιτόμαγος; Antoninus Latinè id protulit *Bormitomagus*. Ptolemæus, & auctor tabulæ à vero Germanorum vocabulo longiùs deflexerunt; MI mutantes in BE, & GE. Posteriores Germani, omissâ particulâ adjectitiâ *magen*; dixêre *VVormiz*. ex quo deniq; factum *VVorms*. Quum verò duæ priores syllabæ per varias efferrentur vocaleis, *Wormiz*, *Wormez*, & *Wormaz*; & *Warmiz*, *Warmez*, *Warmaz*: Latinum vocabulum ex hoc posterioribus temporibus factum *Varmacia*. Posthinc alii W literam mutantes in GV, (de quâ mutatione suprà nonnihil dictum, pluribusque infrà dicetur) idem vocabulum dixêre *Gvarmacia*. Hinc iterum Benjamini Tudelensi Hebræo in itinerario, V consonante abjectâ, & vocalibus A A mutatis in E E, factum vocabulum *Germeza*.

Porrò in eodem itinere, XI millibus passuum infra Borgetomagum in tabulâ legitur BONCONICA: atque hinc post millia IX, Mogontiacum. apud Antoninum, à Bormitomago *Bouconiam* millia numerantur XIII: hinc Mogontiacum XI. Nullibi rectus est numerus sunt quidpe millia passuum inter opida *Worms* & *Mentz* omnino XVIII. Ego tamen ex intervallis *Bonconicam* interpreter nunc opidum *Oppenheim*; quia hoc longiùs distat à Wormatiâ, quàm à Magontiaco. Apud Antoninum haud dubito, quin corruptum sit N in V. nam *ou* diphthongus Romanis scriptoribus inusitata.

Sequitur igitur hinc ipsa urbs MAGONTIACUM. quam nunc esse eamdem, quæ contra Rheni Mœnique amnium confluenteis posita, vulgari vocabulo dicitur *Maintz*, ipsum vocabulum satis disertè clamat. Nomen ejus variè ab antiquis auctoribus profertur: modò MAGONTIACUM, modò MAGUNTIACUM, & aliàs MOGONTIACUM. Causa variationis fuit; quia flumen, cujus ori opposita, aliâ dialecto Germanis dicebatur *Main*, aliâ *Moin*, sive *Môn*: unde Romanorum etiam aliis scribitur *Manus*, aliis *Mœnus* è cujus vocabulo urbs postmodùm nomen accepit *Mainzich*, & aliâ dialecto *Mônzich*. quæ mox Romani suo ori accommodantes, formavêre *Magontiacum*, sive *Maguntiacum*, & *Mogontiacum*: ut *Iulich*, *Iuliacum*; *Zolpich*, *Tolbiacum*; *Blarich*, *Blariacum*: de quibus suo loco dicetur. *Mogonum* dictum fuisse flumen, Germanicè *Mogen*, sive antiquâ dialecto *Mogon*; haud temerè contra antiquissimos auctores crediderim Reginoni, & ejus sæculi scriptoribus: à quibus fictum id suspicor è Latino urbis nomine. Ipsi Germani posteriores urbis nomen, ut pleraq; alia, contrahentes, dixêre *Maintz*, & *Meintz*. unde posteà Latinè loquentes fecêre vocabulum MOGONTIA, & nonnulli MOGUNTIA. Quamquàm id sumtum credo ex Antonini itinerario; ubi in itinere Treveris Argentoratum, mutilatum legi vocabulum *Mogontia*, pro *Mogontiacum*, paullo antè præcedens coarguit iter Mediolano Moguntiacum: ubi bis idem vocabulum integrum perscribitur. Scilicet adeò vitiata præ sanis probisque placent. Ptolemæus in positu hujus urbis, solens suo more, haud leviter erravit; infra Obringam amnem (vulgò nunc dici *Are*, suo loco ostendam) Μοκοντίακον, *Mocontiacum* suum in Germaniâ inferiore, quæ Obringâ terminabatur, collocans.

Ceterùm urbs hæc in antiquissimis certè Germaniæ Cisrhenanæ censenda est; ut cujus prima fundamenta sine dubio jam ante Christi nativitatem jacta sunt. quam vetustissimam ejus originem certis argumentis deducere conabor. Florus lib. IV, cap ultimo de Drusi rebus in Germaniâ gestis loquens; *Præterea*, inquit, *in tutelam provinciarum, præsidia atq; custodias ubiq; disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs castella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusq; firmavit.* Sunt qui heic *Bononiam* legere malunt & *Gesoriacum*. Sed quid monstri? quomodò Bononiam (*Boulogne* nunc vulgò dicitur, Galliæ portus; unde in Britanniam trajecturi solvunt) ponte junxit?

aut cui adversæ ripæ? scilicet proximo Britanniæ litori? Satis absurdè mehercules, atque ineptè; quum oceani fretum intercedat millibus passuum circiter xxx. Cur autem Florus scripsit *Bononiam* & *Gessoriacum?* quum duo ista unius ejusdemque fuerint loci diversis temporibus vocabula: ut infrà satis certis probabitur argumentis. item, quid Bononia, seu Gessoriacus, extremus quondam Galliæ ad septemtriones portus, ad Drusi res gestas in Germaniâ? Atqui, inquies, Mosa etiam Galliæ flumen. Rectè: haud equidem nego. at in eâ Galliæ Belgicæ parte, quæ Germania Cisrhenana Romanis dicta. Manuscripta certè exemplaria habent *Bonnam & Genosiam*; vetus editio *Bonnam* & *Gesoniam*. Rectè ubique legi *Bonnam*, infrà etiam fusiùs demonstrabo. *Magontiacum* legendum, eo probari potest, quòd duo ista loca pontibus junxisse Drusum, classibusque firmasse, auctor adfirmat. quod certè ad Bonnam & Magontiacum factum. De Bonnâ suo loco; de Magontiaco nunc exponam. Auctor noster, sub initium annal. lib. I, *Germanicum*, inquit, *Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit:* & infrà, eodem libro: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato: inferiorem A. Cæcina curabat.* Divisus universus VIII legionum exercitus erat, quemadmodùm ipsa Germania Cisrhenana, in *inferiorem*, & *superiorem*. terminus seu limes inter utrumque, Abrinca flumen. Inferiorem exercitum in duas rursum parteis divisum, duas legiones ad Aram Ubiorum, totidem ad Vetera collocat auctor. eodem annali quorum locorum hic *Santen* nunc vocatur apud ripam Rheni, in ducatu Clivensi; ille idem est, qui posteà *Bonna* dictus. Superioris exercitus IV itidem legiones ad Magontiacum habuisse hiberna, inde liquet, quòd semper Drusus, filiusque ejus Germanicus, & alii hujus exercitus legati, in Cattos, qui nunc sunt Hassi & Thuringi, exercitum ducturi, hac parte Rhenum transiverunt. Auctor noster eodem annali: *Igitur Germanicus quatuor legiones quinq; auxiliarium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcinæ tradit. totidem legiones, duplicem sociorum numerum, ipse ducit. positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit.* & paullo pòst: *Cæsar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum.* IV legiones, in inferiori Germaniâ hibernanteis, A. Cæcinæ, inferioris exercitus legato, tradiderat: qui apud Vetera, ut copiosiùs alibi docebitur, Rhenum transgressus, in Marsos tetendit. Ipse superiorem exercitum, IV itidem legiones, per Taunum montem, in Chattos rapuit. *Taunum* montem esse eum, qui trans Rhenum Magontiaco objacens, vulgari nunc vocabulo dicitur *der Heyrich*, sive *Hoheruck*, *Mattiumque* nunc opidum *Marpurgium*, suo loco probabitur. Ex locorum igitur situ, & ratione itineris, satis apertè perspicitur, Magontiaci superioris exercitus fuisse castra. Sic annal. XII: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum. divisique in duo agmina, qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenêre. Aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, obvio hosti & aciem auso plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent.* Trepidatum in superiore Germaniâ in castris Magontiacensibus; maximè verò in proximo illo trans Rhenum præsidio. unde proximarum nationum Vangionum ac Nemetarum auxiliares legatus Pomponius contra hosteis misit, per montem Taunum. ipse quoque transgressus Rhenum cum legionibus, in eodem monte, apud præsidiarium castellum oppertus est. Ex iisdem haud dubiè hibernis, eodemque itinere, C. Silium, ejusdem exercitus legatum, bis in Cattos ire jussit Germanicus, annal. II. Sed & historiar. IV, quum Batavi Caninefatesque, Civile duce rebellantes, in societatem armorum traxissent Transrhenanos, expugnatis omnibus ferè inferioris Germaniæ castris; unum solum in superiore Germaniâ oppugnatur Magontiacum: nullam videlicet aliam ob causam, quàm quòd heic quoque castra, & milites Romani. Oppugnarunt autem Usipii, Catti, & Mattiaci: scilicet quia Catti & Mattiaci huic ripæ proximi. At clariùs id patet ex eodem libro suprà. *Sic mitigatis armis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat. ejus jussu directam adversùs Batavos aciem, tamquàm à Maguntiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis supervenientibus auxiliis.* Et paullo antè: *Neque enim ambiguè fremebant, emissas à Maguntiaco Batavorum cohortes.* & anteà etiam: *Mox occultus nuntiis pellexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut suprà retulimus, ac tum Magontiaci agentes.* Hinc infrà, eodem libro, quum inferior exercitus, interfecto duce Voculâ, Herennio verò & Numisio legatis vinctis, *pro imperio Galliarum jurasset: divisæ*, inquit

auctor,

auctor, *inter Tutorem & Classicum cura. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit. Occisis Magontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detractaverant, Classicus corruptissimum quemque è deditis pergere ad obsessos jubet, veniam ostentantes, si præsentia sequerentur. aliter nihil spei.* & paullo pòst: *Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, cremataque: iis tantùm relictis, quæ Magontiaci ac Vindonissæ sita sunt.* Quibus verbis disertè jam castra hiberna ad Magontiacum ponuntur. Notandum autem, auctorem suprà scribere, *tamquàm à Magontiaco legiones sequerentur:* non legio. IV namque illic legiones, id est, universus Germaniæ superioris exercitus. Quò superiora etiam illa, annal. lib. I, intelligenda: *Germanicus superiorem ad exercitum profectus, Secundam & Tertiamdecumam & Sextamdecumam legiones, nihil contatas, sacramento adigit. Quartadecumani paullum dubitaverunt.* Sed & Drusus, Germanici pater, in Cattos Cheruscosque arma ferens, ab eodem Magontiaco legiones Rhenum traduxit. Patet id ex Dionis lib. LIV; ubi castellum cum præsidio prope Rhenum in Cattis posuisse narratur. nempe posuit in Tauno monte, ut testem suprà audivimus Tacitum. proximum quidpe hoc erat iter ab Rheno in Chattos proficiscendi: in Chattos scilicet eos, qui, expulsis Ubiis, Transrhenanâ gente, agrisque eorum occupatis, mutato nomine, ripæ proximi, Mattiaci dicti sunt, circa Marpurgium Cattorum gentis caput; ut suo loco ostendetur. Idem Dio lib. LV tradit, ultimâ expeditione pervenisse eum per Chattorum fineis, ad Svevos usque; nempe Hermunduros; qui uni ex omnibus Suevis, Cattis cis Albim proximi. Cattis superatis, Visurgim amnem transgressum, in Cheruscos arma convertisse; omniaque populando ad Albim pervenisse. hunc quoque transire quum conaretur, à muliere, quæ humanâ formâ amplior ei adparuit, retro ire jussum esse. ad Rhenum, eâdem haud dubiè quâ ierat viâ, properantem, antequàm flumen attingeret, in itinere morbo decessisse. militeis defuncto cenotaphium apud Rheni ripam posuisse. quod Magontiaci factum, auctor est Eutropius lib. VII; ut mox videbimus. Tam crebri igitur quum facti sint Romano exercitui à Magontiaco transitus Rheni in Chattos, proximasque genteis; quis jam dubitare potest, pontem heic fuisse? Credo neminem. Omnino igitur legendum in Floro; *Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Classem fuisse ad superiora castra, id est, Magontiaci, testis est & Tacitus, annal. lib. I: ubi seditionem inferioris exercitus narrans, *Cæsar,* inquit, *arma, classem, socios, demittere Rheno parat.* quam non Bonnæ, sive ad Aram Ubiorum tunc fuisse, sed ad Magontiacum, inde liquet, quòd tunc temporis milites in hibernis Bonnensibus nulli, antequàm duæ legiones sedatæ ex æstivis, quam circa Geldubam fuisse infrà ostendetur, eò reductæ.

Magontiacum igitur opidum primum sui conditorem habuit Cl Drusum Neronem, Cæsaris Augusti privignum, Tiberii imperatoris fratrem; qui castra heic legionum posuit, locumque mœnibus haud dubiè firmavit. Præpositus autem is fuit his oris statim post cladem Lollianam, teste Paterculo, in libro II; M. Crasso, & Cn. Cornelio Coss., ut auctor est Dio lib. LIV: id est, anno urbis IↃCCXXXIX; ante natum Christum XIV. Locum tamen ipsum etiam ante Romanorum in eo hibernationem, fuisse in vici modum habitatum; indicat nomen Celticâ lingvâ formatum: quod Drusus Romanus non primus imposuit; sed ab incolis jam antè impositum invênit. Ceterùm dignitatem inter totius Germaniæ opida habuit semper secundam ab Agrippinensium urbe; quæ & ætate, & amplitudine, simulque dignitate fuit prior. Magontiacum verò perpetuò ad posteriora usque sæcula, superioris Germaniæ exercitus ducisque fuit sedes. unde ipse etiam dux cognominatus est *Magontiacensis*; eodemque nomine ducatus, quem ille rexit: cujus fines fuère iidem qui Vangionum ac Nemetum cum parte Trevirorum. sic enim Notitia imperii:

Sub dispositione viri spectabilis, ducis Mogontiacensis:

Præfectura militum	*Pacensium*	*Saletione.*
	Menapiorum	*Tabernis.*
	Anderecianorum	*Vico Iulio.*
	Vindicum	*Nemetes.*
	Martensium	*Alta ripa.*
	Secundæ Flaviæ	*Vangiones.*
	Armigerorum	*Mogontiaco.*
	Bingensium	*Bingio.*
	Balistariorum	*Bodobriga.*
	Defensorum	*Confluentibus.*
	Acincensium	*Antonaco.*

Supra Nemetes autem Triboccorum regio Argentoratensi comiti subdita fuit; qui & ipse duci Magontiacensi, ut totius Germaniæ superioris præfecto, suppositus fuit. Notitia imperii: *Sub dispositione viri spectabilis, comitis Argentoratensis, tractus Argentoratensis.* Et libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germ. I. Metrop. civ. Magontiacensium. Civ. Argentoratensium; hoc est, Stratisburg. Civ. Nemetum; hoc est, Spira. Civ. Vangionum; hoc est, VVarmacia.* Hæc igitur de vetustate dignitateq; urbis Maguntiacensis. Ceterùm de cenotaphio, Druso defuncto à militibus heic posito, controversiam movet doctissimus Lipsius Dioni ex Tacito, aut huic ex illo. quæ uti diligentiùs discutiatur, operæ pretium existimo. De arâ, Druso defuncto ad Alisonem castellum positâ, Taciti verba hæc sunt, annal. II: *Cæsar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. ipse, audito castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neq; Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecère, ad famam adventus ejus dilapsi. tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honoriq; patris princeps ipse cum legionibus decurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc de arâ Lipsius: *Druso mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio* LV, *& Svetonius.* & mox: *Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse: idq; ex Eutropio sumunt, lib.* VII. *repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam & Rhenum.* Non repugnat, mi Lipsi; nullo modo: sed diversam facit aram. duæ quidpe fuère: altera ad Alisonem castellum & Lupiam flumen; de quâ heic loquitur Tacitus; quamque latiùs suo loco explicabo: ad Rhenum & Maguntiacum altera; de quâ sic Dio libro prædicto: Καὶ ὁ μὲν ἔς τε τὸ Ἄρειον πεδίον ὑπὸ τῶν ἱππέων, τῶν τε ἐς τὴν ἱππάδα ἀκριβῶς τελούντων καὶ τῶν ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ γένους ὄντων, ἠνέχθη· κἀνταῦθα πυρὶ δοθεὶς, εἰς τὸ τοῦ Αὐγούστου μνημεῖον κατετέθη· Γερμανικός τε μετὰ τῶν παίδων ἐπονομασθεὶς, καὶ τιμὰς καὶ εἰκόνων καὶ ἁψῖδος, κενοταφίου τε, πρὸς αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ λαβών. hoc est: *Drusi funus ab iis, qui ordinem equestrem cum dignitate servabant, & à genere senatorio natis, in campum Martium est delatum. ibi cremati reliquiæ in Augusti sepulcrum conditæ sunt: cognomenque Germanici ei & filiis datum; honoresque statuarum, & arcus, & cenotaphii, ad ipsum Rhenum tributi.* Et Eutropius lib. VII: *Post hunc Claudius fuit, patruus Caligulæ, Drusi, qui apud Moguntiacum monumentum habet, filius.* Ex hoc igitur intelligo, statuas & arcum triumphalem Romæ fuisse posita: solum verò cenotaphium Magontiaci ad Rhenum. Svetonius, in Claudio, aram juxta cenotaphium fuisse sitam, haud obscurè indicat per verbum *supplicarent. Exercitus,* inquit, *honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publicè supplicarent.* Quid, quæso, Galliarum civitates ultra Rhenum, ad Alisonem castellum prope Luppiæ fluminis fontem? Certè error hic est Lipsii: duæque diversæ fuère aræ, Druso positæ: quarum alteram, uti antè dictum, milites præsidiarii castelli Alisonis, alteram exercitus apud Rhenum, Maguntiacum in hiberna reversus, excitavit. Juxta hanc *cenotaphium* fuit; ut Dio tradit: quod *monumentum* vocat Eutropius; & *tumulum honorarium* Svetonius. Durasse id ad Valentis usque principatum, cujus jussu breviarium rerum Romanarum Eutropius composuit, ex verbis ejus patet.

Hactenus igitur de tribus Germanicis nationibus, *Tribocchis, Nemetibus, Vangionibus*; qui partem Mediomatricûm agrorum olim occupatam coluerunt.

CAP. XIV.

De TREVERIS.

MEDIOMATRICIS juncti fuère ab septemtrionibus TREVERI, longè latéque Rhenum inter Mosamque flumina incolentes. Nomen eorum apud auctores sæpiùs variatur. in aliis quidpe Cæsaris exemplaribus dicuntur *Treveri*, in aliis *Treviri*. & consimili modo in aliorum auctorum diversis exemplaribus. In Taciti annalibus atque historiis quum constanter ubique legantur *Treveri*; tamen IV historiarum, singularis nominativus legitur *Tutor Trevir.* In Antonini itinerario ferè ubique sunt *Triveri.* In Græcorum quoque scriptorum libris variè scribuntur. nam apud Dionem, in uno eodemque libro XL, modò sunt Τρηούηροι, modò Τρεβύηροι, modò Τρηΐϊροι, ut & apud Strabonem: apud Ptolemæum Τρηβιροί. In Notitiâ imperii Romani sæpè sunt *Triberi*, Græcâ magis, quàm Latinâ scriptione. Causa hujus variationis primùm à Germanis profecta est; quia ipsi, pro ratione variarum dialectorum, nomen id multipliciter variaverunt. Germanicæ autem hos fuisse originis, adserit Tacitus, in lib. de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affectationem*

tionem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sangvinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur.

Terminos agrorum habuêre, à meridie eosdem, quos à septemtrionibus statui Mediomatricis. Versùs occasum Mosâ flumine à Rhemis separabantur. utrumque limitem adfirmat Ptolemæus, in descriptione Galliæ Belgicæ, his verbis: Ἀνατολικώτεροι μὲν τῶν Ῥημῶν, ἀρκτικώτεροι μὲν Τρηβιροὶ, μεσημβρινώτεροι δὲ Μεδιομάτρικες. id est: *Rhemis orientaliores sunt ad septemtriones Treviri, ad meridiem Mediomatrices.* Cæsar etiam pluribus in locis ostendit, Rhemis finitimos fuisse Treviros. Belli Gallici comment. V: *At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam abditis, (quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit.* Et posteà: *Quartam* legionem *in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare jussit.* & rursus eodem commentario: *Interim ad Labienum per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia pass.* L *abesset, eóque post horam* IX *diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur: quo clamore significatio victoriæ, gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omneis in Treviros reducit.* Paullo pòst eodem: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat* Indutiomarus Trevir, *accersitum se à Senonibus, & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus. Huc*, in Senones & Carnutes, *se iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac priusquàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* Iuxta Rhemos ab eodem occidente finitimos quoque habuêre Nervios, inter duo opida, Mosæ adposita, *Masieres*, & *Charlemont*. Comment. VI: *Per Arduennam silvam; quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet.* Ab septemtrionibus claudebantur finibus Pæmanorum, Cæresorum, Segnorum, & Condrusorum. Cæsar eodem commentario: *Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirosque.* & comment. II; ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitates ad commune bellum adversùs Romanos pollicitæ erant: *Condrusos, Eburones, Caresos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad* XL *millia.* Limitem heic statuo, per lineam ab opido *Charlemont* ad opidum Rheni *Andernach*. Sed hic limes posteà, sub Augusto Cæsare ex parte, quà Rhenum accessit, immutatus est; traductis ex Germaniâ Vbiis in citeriorem ripam; & Germaniâ Cisrhenanâ in Superiorem & Inferiorem per Abrincam amnem (nunc dicitur *Are*) divisâ. quâ ratione particula Condrusorum agri, Rheno proxima, Trevirorum accessit titulo; ut infrà patebit. Limitem igitur ejus sæculi statuo, lineam ab opido *Charlemont*, per opida *Rochefort*, *La Roche*, & *S. Vit*, ad opidum *Kerpen*; hinc flumen Abrincam, in Rhenum defluens. Ab oriente Rhenus amnis, ipsius Galliæ terminus, Treviros ab Vbiis, Transrhenanâ gente, arcebat Cæsaris ævo: cujus rei testis est ipse, passim in commentariis suis. Comment. III: *T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi Rheno flumini sunt, cum equitatu mittit.* Comment. IV: *Rhenus oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Triboccorum, Trevirorum, citatus fertur.* Comment. V: *Hæc* Trevirorum *civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum; Rhenumque, ut suprà demonstravimus, tangit.* & paullo pòst, de Arduennâ silvâ: *Quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet.* Comment. VI, de eâdem: *Quæ est totius Galliæ maxima; atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet.* & eodem comment. anteà: *Cæsar, postquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit.* paullo pòst: *Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. firmo in Treviris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab his subitò motus oriretur, reliquas copias equitatumque traducit.* Et mox infrà, de eodem ponte, ex Germaniâ rediens, *reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC *rescindit.* Cæsaris igitur tempestate ad Rhenum usque pertinuisse Trevirorum fineis, tot tantisque testimoniis satis confirmatur. Plinius tamen, lib. IV, cap. XVI, Vangiones Vbiis, qui post Cæsarem cis Rhenum infra Andernacum coluerunt, continuare videtur. *Rhenum autem*, inquit, *accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribocci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Item Tacitus, libro de Germaniâ: *Treviri & Nervii, circa affectationem Germanicæ originis, ultro ambitiosi sunt: tamquàm per hanc gloriam sangvinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haut dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones,*

nes,

nes, Treboci, Nemetes. Vbii quidem, quamquàm Romanæ coloniæ esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt. Vbi Trebocis, Nemetibus, Vangionibus, Vbiis, ac Batavis disertè Rheni ripam tribuere videtur: Treviris autem non magis, quàm Nerviis, quos in medio Belgicæ fuisse, infrà ostendetur. Verùm uterque auctor, in istâ gentium conjunctione, non tam ordinem spectavit, quo quæque gens incoluit, quàm originem. eas quidpe junctim enarrare voluerunt, quæ sine controversiâ Germanici erant generis. extra quorum numerum ponendi videbantur Treviri ac Nervii. Proinde ex horum testimoniis nihil adfirmari, negarive potest. At Ptolemæus certè, ex quo uno, ceu geographo, satis de eâ re constare debebat, in ripâ omnino non agnóscit. Verùm ne hujus quidem, quia magnus harum partium perturbator, auctoritas heic valere potest. Strabo verò lib. IV, illic eos collocat. Μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς, inquit, καὶ Τριβόκχους, παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τρηούιροι· *Post Mediomatricos & Tribocchos Rhenum accolunt Treviri.* Sed hoc utrùm suà ætate sic se habere compertum habuerit Strabo; an verò, ut pleraque alia Galliæ, ex Cæsaris commentariis desumserit, haud facilè dictu est. Coluisse tamen Treviros ripam amnis, Plinii quoque ac Taciti ævo, ex eorum comprobari potest monumentis. Tacitus historiar. VI: *Divisæ inde inter Tutorem & Classicum curæ. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum ad superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit.* paullo post: *Cohortium, alarum, legionum hiberna subversa, cremataque: iis tantùm relictis, quæ Maguntiaci ac Vindonissæ sita sunt.* & posteà: *Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam & ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim Vndevicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam, irrupêre. Accessit ala Singularium, excita olim à Vitellio; deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Iul. Briganticus, sorore Civilis genitus, ut fermè acerrima proximorum odia sunt. invisus avunculo, infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Nemetum, Tribocorum lectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit; corruptis spe, aut motu subactis legionariis. qui primò cohortem, præmissam à Sextilio Felice, interficiunt: mox ubi duces exercitusque Romani propinquabant, honesto transfugio redière: secutis Tribocis, Vangionibusque, & Nemetibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Magontiaco, Bingium concessit: fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat. sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, & reperto vado proditus, fususque. Eâ clade perculsi Treveri. & plebes, omissis armis, per agros palatur.* In his igitur notandum, Tutorem Treverum ad superiorem Rheni ripam Vangiones, Nemetes, Tribocosque in parteis traxisse. qui adventu Romanorum exercituum, unà cum legionariis, ad obsequium redière. Tutor ab exteris, seu finitimis destitutus, cum solis popularibus trans Navam flumen Bingium concessit, in suos fineis. ubi *fusus; & plebes, omissis armis, per agros palabatur.* Vangionum si fuisset Bingium; haud satis tutò in alienos agros, in vicum alienis Romanorumque parti faventibus Vangionibus habitatum, concessisset. Idem auctor, historiar. V: *Transiere Rhenum Tutor quoque & Classicus, &* CXIII *Treverorum senatores.* nimirum è suâ ripâ, quæ erat à Navæ confluente, ad confluentem Abrincæ usque. nam per alienos, sive Vangionum supra Navæ confluentem, seu per Vbiorum infra Abrincam, fineis haud tutus dabatur transitus, utrisque populis Romanorum parteis tum sequentibus. Hæc igitur argumenta è Tacito satis valida, atque certa. Plinii testimonium, quod haud dubiè in historiâ Germanicâ scriptum reliquit, apud Svetonium, in vitâ C. Caligulæ, legitur hujusmodi: *Vbi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum scribit: Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes. addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas,* OB AGRIPPINÆ PUERPERIUM. *Versiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legionum procreatum indicant:*

In castris natus, patriis nutritus in armis.
Iam designati principis omen erat.

Confluenteis heic intelliguntur Rheni ac Mosellæ; ad quos tunc castra Romanorum: nunc opidum dicitur, vitiato vocabulo Latino, *Coblenz.* Satis igitur apertè Plinius ostendit, vicum illum Ambiatinum in Treveris, unà cum castris Confluentinis fuisse in ripâ Rheni. Terminum igitur Treveri Plinii Tacitique ævo, & posteà etiam, habuêre ab oriente eumdem, quem Cæsaris sæculo; id est, Rhenum amnem, à Navâ flumine, limite Vangionum, ad Abrincam flumen usque, quod vulgò est *Are.* Infra Antonacum cur terminum Trevirorum producam, ratio hæc est; quòd in Notitiâ imperii, sub duce Magontiacensi castra referuntur militum Acincensium, Atonaci sita; quemadmodùm & castra Bingensia.

quod

quod nullâ de causâ factum, nisi quia Antonacum, unà cum Bingio, fuit opidum Treverorum; quorum agri orientales, id ẽst, ad ripam Rheni pertinentes, superioris Germaniæ ducatui fuêre subjecti. Sed Cæsaris etiam ævo eò usque pertinuisse Treveros, ex ipsius demonstrari potest commentariis: quamvis paullo altiore verborum ejus repetitione; quæ ideò necessaria, quia immane in iis circa has oras latet mendum. Commentario igitur IV: Vsipetes atque Tenchtheri Germani Transrhenani, Rheno trajecto, primùm in Menapiorum, mox in Eburonum atque Condrusorum pervenerant fineis. Cæsar, eâ re cognitâ, exercitum contra eos movit ex Aulercis & Lexoviis. Paucorum dierum iter quum abesset, Germani legatos ad eum mittunt, postulatum, ut sibi aut agros tribuat, aut armis occupatos tenere patiatur. Id quum ille abnueret, obferretque conditionem, *si in Vbiorum finibus trans Rhenum considere vellent, se id ab Vbiis impetraturum: legati hæc se ad suos relaturos dixerunt, &, re deliberatâ, post diem tertium reversuros. intereà ne propiùs se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab his, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ, ad Ambivaritos (*legendum *Aduaticos*, suo loco ostendam*) trans Mosam missam. hos exspectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur. Quum ab hoste non amplius passuum* XII *millibus abesset; ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur. petunt, sibi uti potestatem faceret in Vbios legatos mittendi. quorum si principes ac senatores sibi jurejurando fidem fecissent; eâ conditione, quæ à Cæsare ferretur, se usuros ostendebant. ad has res consciendas, sibi tridui spatium daret. Hæc omnia Cæsar eòdem illò pertinere arbitrabatur, ut, tridui morâ interpositâ, equites eorum, qui abessent, reverterentur. tamen, sese non longiùs millibus passuum* IV, *aquationis causâ, processurum eo die, dixit. huc proximo die quamfrequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret.* Hic igitur dies induciis datus. *Germani autem, impetu facto, equitatum Cæsaris, qui præmissus erat, in fugam conjecerunt. Nihilo minùs tamen postridiè manè ad eum in castra venerunt; simul sui purgandi causâ, quòd contrà atque esset dictum, prælium pridiè commisissent; simul, ut, si quid possent, de induciis fallendo impetrarent. Quos Cæsar retineri jussit: & celeriter* IIX *millium itinere confecto, priùs ad hostium castra pervenit, quàm, quid ageret, Germani sentire possent. Quibus rebus subitò perterriti; & celeritate adventus* Romanorum, *& discessu suorum.* Romani mox *in castra irrumpunt. Quo in loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper restiterunt, & prælium commiserunt. at reliqua multitudo, puerorum mulierumque, passim fugere cœperunt. ad quos consectandos Cæsar equitatum misit. Germani, post tergo clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt: & quum ad confluentem Mosæ & Rheni pervenissent, reliquâ fugâ desperatâ, magno numero interfecto, reliqui se in flumen præcipitaverunt; atque ibi timore, lassitudine, & vi fluminis oppressi perierunt. Germanico bello confecto, multis de causis Cæsar statuit, sibi Rhenum esse transeundum.* quarum una erat, quòd *Vbii (qui uni ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant) magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur.* Ponte igitur *effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Paucos dies in eorum finibus moratus, se in Vbiorum fineis recepit: atque his auxilium pollicitus, si à Svevis premerentur. Diebus omnino* XVIII *trans Rhenum consumtis, se in Galliam recepit; pontemque rescidit.* Hactenus Cæsaris narratio, tota penè ejus relata verbis: in quibus ingens hactenus latitavit mendum in voce *Mosæ:* quod doctissimos etiam viros in fœdissimos detrusit errores: quos hoc loco discussisse nec alienum ab re, & laboris fuerit pretium. Mosæ equidem Rhenique confluentem Cæsar heic intellexisse poterat, qui aliàs Mosæ Vahalisque adpellatur. sic namque Tacitus quoque, histor. lib. V: *Spatium, velut æquoris, captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit.* scilicet, quia Vahales pars est Rheni; ut infrà ostendetur. Verùm confluens iste fuit (quod infrà, in Batavis, satis firmis probabitur argumentis) proximè oceanum, ad opidum *Geersliet.* quò Germani post prœlium, cum Cæsare infeliciter in Condrusis commissum, perfugere haud poterant. Condrusorum quidpe (quos Treviris conterminos fuisse, suprà dixi, pluribusque infrà firmabo argumentis) fines à dicto confluente abfuerunt millia passuum circiter CXXV. quod spatium, etiam expedito viatori, vix intra quintum diem confici potest. Dio equidem, lib. XXXIX, dictos Germanos, *Rhenum transgressos, in Treverorum pervenisse fineis*, ibique à Cæsare cæsos esse narrat. Verùm id ei eâ ratione factum, quòd Condrusi sub imperio fuerunt, sive *in clientelâ* Treverorum; teste Cæsare, eodem comment. IV. Thomas Hubertus Leodius, qui de Eburonibus librum conscripsit, quum ex hoc Cæsaris commentario cognovisset, dictos Germanos in Eburonum fineis pervenisse; mendo isto, quod hæret in

vocabulo *Mosæ*, longiùs seductus, Eburonum fineis ab Treveris ad oceanum usque protulit. quâ re & Menapios, & quos Cæsar in Selandicis, ut infrà monstrabitur, collocat insulis, sedibus suis exturbavit. Alii in alios, eodem ex mendo, prolapsi sunt errores. Verùm Huberto animadvertendum erat, Cæsarem ipso in loco, ubi Germanos fuderat, fugaveratque, vel sanè haud procul, super Rhenum struxisse pontem. qui prope oceanum, ad dictum Mosæ confluentem exstructus si fuisset; certè Cæsar eo non in Vbios, ne in Sigambros quidem, sed longissimè infrà, in insulæ Batavorum infimam partem transisset. Ad Vbiorum autem ripam pontem pertinuisse, satis clarè ex eo patet, quòd Cæsar Sigambrorum (quos Vbiis fuisse conterminos suo loco docebitur) è finibus regrediens, in Vbiorum fineis, atque inde eodem ponte in Galliam se recepit. Purgo igitur mendum illud immane ex voce *Mosæ*, rescripto vocabulo *Mosellæ:* ad cujus confluentem cuncta, quæ de dictâ pugnâ à Cæsare narrantur, quamrectissimè quadrant. Certior autem uti sis, me hoc judicio non falli; refer huc quæ Cæsar commentario sexto, de eodem ponte memorat. *Cæsar, postquàm ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit. quarum erat altera, quòd auxilia contra se Treviris miserant; altera, ne Ambiorix receptum ad eos haberet. His constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo anteà exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Notâ atque usitatâ ratione, magno militum studio, paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris præsidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subitò motus oriretur, reliquas copias, equitatumque transducit. Vbii, qui antè obsides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi sui causâ, ad eum legatos mittunt.* Et eodem comment. posteà: *Cæsar, postquàm per Vbios exploratores comperit, Suevos sese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, constituit non progredi longiùs: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret; atque ut eorum auxilia tardaret; reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum contingebat, in longitudinem pedum* CC, *rescindit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum* IV *constituit, præsidiumque cohortium* XII, *pontis tuendi causâ, ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat.* Pons igitur ille primus & ipse aut in Treviris fuit, aut in horum finitimis Condrusis; in quorum finibus Cæsar Germanos fudit. Vnde clariùs jam patet, legendum in IV commentario; *ad confluentem Mosellæ & Rheni.* Sed eadem res ex Floro etiam demonstrari potest: quamquàm in hujus quoque exemplaribus idem vocabulum fœdè per imperitos librarios vitiatum sit. Lib. III, cap. X, eamdem historiam breviter referens; *Iterum de Germanis,* inquit, *Tencteri querebantur. heic verò jam Cæsar ultra Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumque Rhenum; & Herciniis hostem quærit in silvis.* Ita equidem Viretus nomen amnis restituit: quum manu scripta ejus exemplaria & vetus editio haberent, *Massiliam.* Verùm ex hac voce quis non conjecerit, scribendum potiùs esse *Mosellam*, quàm *Mosulam?* nam *ll* facili lapsu in *li* corrumpi poterat. At quæ isthæc est barbara loquutio, *ultra Mosellam transgreditur?* An non elegantiùs, multoque magis Latinè fuisset, *Mosellam transgreditur?* Omnino arbitror. Lego igitur sic: *Heic verò jam Cæsar infra Mosellam navali ponte transgreditur ipsum Rhenum.* quippe non Mosellam tunc transiit Cæsar, ex Aulercis & Lexoviis, (ut testis ipse in fine comment. III) quorum opida antiqua nunc dicuntur in Normanniâ *Evreux* & *Lisieux*, in Condrusorum fineis tendens. Huc jam adsit versutus ille philosophus (seu medicum se dici malit) qui disceptationes chorographicas contra commentarium meum, de Rheni ostiis, nuper edidit. Iudicium & religionem hominis, nullam literulam in antiquis auctorum exemplaribus immutandam existimantis, mirabor sanè & laudabo, si omnia ista disertissima tot auctorum documenta ad Mosæ Rhenique confluentem pertrahere quiverit. Verùm de hoc chorographo commodior in Batavis erit locus plura dicere. Cæsar, ut Germanos prope confluentem Mosellæ fusos à se retulit, statim de pontis structione, & transitu suo, narrationem subjicit: nec de mutatione loci, in quo pugnam conseruerat, quidquam memorat. ex quo satis dilucidè perspicitur, pontem primum factum infra confluentem Mosellæ, in Condrusis, haud longè infra castra Germanorum, è quibus illi ad Rheni ripam, haud procul à dicto confluente dissitam, profugerunt. Cæsar, eodem comment. VI, infrà: *Cæsar ad finitimas civitates nuntios dimittit: omneis evocat, spe prædæ, ad diripiendos Eburones.* & mox: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones; atque ultro omneis ad prædam evocari. Cogunt equitum duo millia Sigambri; qui sunt proximi Rheno: à quibus receptos ex fugâ Tenchteros atque Vsipetes, suprà docuimus. transeuntes Rhenum navibus, ratibusque, XXX millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fineis adeunt.* Sigambros inter Coloniam Agrippinensem & Rheni divortium, ripam amnis coluisse, & circa ipsam Coloniam, Eburonum prospexisse agros, infrà docebo. A Coloniâ igitur

igitur si mill. pass. ascendas xxx, incides in dictum opidum Antonacum: quo loco haud dubiè exstructus fuit alter ille Cæsaris pons, in Treviris; primus verò paullo infra hunc, in Condrusis. Atque hæc ratio rectè convenit cum eo, quod dixi, Antonacum ideò ducatui Magontiacensi tributum fuisse, quia opidum id erat Trevirorum; qui & ipsi, quà Rhenum accedunt, superioris Germaniæ provinciæ fuêre adnumerati.

Limitibus igitur Trevirorum, sic undique constitutis, regiones nunc continentur istæ: Westraviæ pars inferior, inter Navam Mosellamque amneis: dein Trevиricus episcopatus omnis; item ducatus Bulloniensis; Sedanensis ditio; ager Masiriensis; Luceburgiensis ducatus major pars, in medio sita; cujus opida, *Lucenburg*, *Arlon*, *Virton*, *Montmedy*, *La Frette*, *Chiny*, *Neufchastel*, *Bastoigne*, *Hoffalize*, *Clerf*, *S. Vit*, *Neuburg*, *Vianden*, *Dechery*, *Echternach*, *Bidburg*, *Greven Macherem*, *Rode Macheren*. item Coloniensis episcopatus opida, *Antonacum*, *Brisich*, *Zinsich*, *Königsfeld*.

Caput gentis Trevirorum quondam fuit, auctore Ptolemæo, AUGUSTA TREVIRORUM. quam nunc esse eam urbem, quæ, Mosellæ flumini imposita, vulgari vocabulo Germanis dicitur TRIER, haud dubium esse potest; quando jam antè ostensum est, posterioribus temporibus principeis nationum urbeis, abjecto veteri ac proprio nomine, ipsarum nationum vocabulis indigetatas fuisse. unde hæc etiam Antonino, Marcellino, & aliis ejus ævi scriptoribus, plurali numero dicitur TREVIRI. Aethico cosmographo eadem urbs singulari numero vocatur TRIVERIS: eâdem scilicet ratione, uti *Divodurum Mediomatricorum* posteà dictum fuit *Mediomatrici*, & tandem *Metis*. Cum Aethico idem facit Sozomenus, lib. II, cap. XXVII; his verbis de Constantino imperatore & Athanasio loquens: Προσέταξεν αὐτὸν ἐν Τριβέροις τῆς πρὸς δύσιν Γαλατῶν οἰκεῖν. id est: *Jussit eum Triverim, quæ Gallorum occidentalium est urbs, incolere.* Tacito historiar. IV, adpellatur COLONIA TREVERORUM, in Vitellii principatu. Nummus Vespasiani sic habet: COL. AUG. TREVIROR. A quo colonia deducta sit, nullibi adnotatum reperio. Augusti auspiciis deductam, nomen indicat. Vnde etiam certum argumentum, jam ante Augusti, anteque Cæsaris tempora, antiquissimam fuisse Trevirorum urbem: quod principatus dignitas ostendit. *Opulentissimam* totius Belgicæ memorat, in Claudii principatu, *Augustæ* nomine, Mela lib. III, cap. II. Zosimus lib. III, sub Constantio, omnium Transalpinarum *maximam*. De Trebetâ quæ in monachalibus narrantur historiis, ceu fabulas anileis, abundantisque otii figmenta, pluribus refellere haud libet. Ceterùm quodnam urbs hæc proprium genuinumque habuerit nomen, antequàm colonia Romana eò deducta fuit, prorsus incertum est. Dextræ amnis ripæ jam inde à primis temporibus adpositam fuisse, adparet ex dicto Taciti historiar. IV; ubi pugna inter Germanos & Romanas legiones describitur. *Media acies Vbiis Lingonibusque data; dextro cornu cohortes Batavorum, sinistri Bructeri, Tencterique, pars montibus, alii viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi assiluêre, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audierit; increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora Coloniæ annectit, ab hostibus insessus. Cerialis turbidis rebus intrepidus, & fugientes manu retrahens, intecto corpore promtus inter tela, felici temeritate, & fortissimi cujusque accursu, recuperatum pontem lectâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, & rarum apud signa militem, ac prope circumventas aquilas videt.* Castra hæc erant trans amnem ac pontem. de quibus hæc, eodem libro antè: *Legiones*, Bonnâ Novesioque advenientes, *nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.* & posteà, paullo ante dictam pugnam: *Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: quis temerè anteà intutis consederat.*

Celebritatem urbi tunc maximam fuisse existimo, quum, sub Ammiani Marcellini ævum, imperatorum esset sedes. unde ipse, in lib. XV: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treviros, domicilium principum clarum.* & lib. XXVII, de Valentiniano ac Gratiano, ex Alemanniâ reversis: *Milites ad hiberna, imperatores Treveros reverterunt.* & lib. XXIX, de eodem Valentiniano, ex eâdem Alemanniâ, expeditione irritâ, regresso: *Valentinianus rediit Treveros mæstus.* Huc quoque Ausonii spectant versus, in descriptione Mosellæ:

Salve amnis laudate agris, laudate colonis,
Dignata imperio debent cui mœnia Belgæ.

Et isti, in eodem carmine infrà perscripti:

——*Nec præmia in undis*
Sola: sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,

Hosti-

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Histri.
Hæc profligati venit modò laurea belli.

De triumpho loquitur, super Argentariensi victoriâ acto. Eadem hæc causa fuit, cur Antoninus, quem hoc sæculo itinerarium composuisse suprà in Rauricis dixi, primum de Pannoniis iter à Sirmio Treviros usque direxerit: quia Treviris tunc domicilium imperatorum, & crebræ hinc ad Sirmium profectiones, ob bella Quadorum, Sarmatarum, Gothorumque, quæ leguntur apud Marcellinum. Hæc igitur de ipso capite. nunc reliqua expediam. At primùm, quæ ad ripam Rheni, limitem Germaniæ. horum quidpe antiquitas atque origo certissima.

Primum est, ad ipsum Vangionum limitem, Navam amnem, quà is Rheno redditur, BINGIUM. quod hodiè nomen antiquum servans, vulgo vocatur *Bing* & *Bingen*; quemadmodùm omnia Germaniæ loca, in ING desinentia. Ad lævam amnis ripam, id est, in Treveris, positum fuisse, jam anteà ex Tacito ostensum. Tabula itineraria, & Antonini unum iter, inter Magontiacum & Bingium XII habent millia passuum: parum rectè; quum re verá sint XVI. unde V corruptum suspicor in I. Apud Antoninum alio in itinere, à Noviomago, id est, Spirâ, Bingium usque sunt millia XXV: & hinc Antunnacum XVII. utrobique loca intercedentia cum numeris millium interiisse puto. Sed apud eumdem, duobus in locis, nomen id corruptum legitur, *Vingium*, & *Vincum*.

Baudobrico		*Bonna*	
Salissone	XXII.	*Antunaco*	XVII.
Vingio	XXIII.	*Confluentibus*	VIII.
Mogontia	XII.	*Vinco*	XXVI.
		Noviomago	XXXIIII.
		Triveros	XIII.

In primo itinere bini prioris numeri longè abundant; ut infrà ostendetur. in altero, inter Confluenteis & Bingium interiit tertium X: sunt quidpe millia XXXVI. & hinc Noviomagum ad Mosellam paullo amplius. Vicum fuisse Bingium, ad Ausonii usque ætatem, carmen ejus indicat.

Transieram celerem nebuloso flumine Navam;
Addita miratus veteri nova mœnia vico:
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Intectæque jacent inopes super arva catervæ.

His enim verbis poëtam intellexisse *Bingium*, jam anteà in Tribocchis ad Argentoratum demonstratum est. Notitia imperii castra heic ponit militum. eodem usu fuisse locum jam inde ab Augusti ævo, unumque ex illis L ampliùs castellis, quæ Drusus per Rheni ripam erexit, haud dubium est. Clades illa Romanorum quæ fuerit ad Bingium, Cannensi similis, nullibi adnotatum reperio.

A Bingio ad Confluenteis iter sic in tabulâ & apud Antoninum describitur:

Tabula;		Antoninus;	
Bingium		*Vingio*	
Vosavia	VIIII.	*Salissone*	XXIII.
Bontobrice	VIIII.	*Baudobrico*	XXII.
Confluentes	VIII.		

Apud Antoninum numerum millium utrobique abundare, jam anteà dixi. in tabulâ singulis numeris unum adde milliare; & rectum intervallum habebis inter Bingium & Confluenteis millium XXIX. *Vosavia* hodiè est *Ober VVesel*, X millibus passuum a Bingio dissitum. quam Althamerus, & Pirchaimerus *Ficeliam*, nescio unde, adpellant. Apud Antoninum nomen hujus loci suspicor fuisse literis adeò obscuratis, uti legi nequiret. in cujus vicem posteà è Marcellino quidam substituit *Salissonem*: quam ipsi Antonino & tabulæ esse *Saletionem*, nunc *Seltz*, suprà in Nemetibus ostensum est. Verùm tamen è voce *Salissone*, si geminum *ss* ejicias, vertasque *n* in *u*: transpositis deinde syllabis, habebis vocabulum *Vesalio*. in hoc corrigas è tabulâ O in A; & erit probum germanumque loci nomen VESALIA. Tabulæ auctor an in primâ syllabâ O scripserit, ego dubito. in quartâ malè legi V, loco L, certum est. Opidum id hodiè dicitur *Ober VVesel*, id est, *Vesalia superior*, ad discrimen opidi *Vnder Wesel*, id est, *inferioris Vesaliæ*; quæ posteriori sæculo, trans

Rhenum,

Rhenum, ad Luppiæ confluentem exſtructa eſt. cujus nulla apud veteres mentio. Superiorem quoque Veſaliam, unum fuiſſe ex L ampliùs Druſi caſtellis, ex quo conjiciam, non habeo, niſi quòd, uti tantus in unâ amnis ripâ caſtellorum numerus conficiatur, nulla loca, antiquis ſcriptoribus memorata, excludi poſſint.

Ab ſuperiore Veſaliâ X iterum ſunt millia ad opidum vulgari nunc vocabulo *Boppart*. quem eumdem eſſe locum, qui in tabulâ *Bontobrice*, & apud Antoninum *Baudobrico* dicitur; ſitus in ripâ Rheni, intervallum, quod penè in tabulâ conſtat, & nominis ſimilitudo, convincunt. In Notitiâ imperii vocatur BODOBRIGA. unde apud Antoninum lego BAUDOBRICA, & in tabulâ BAUTOBRICA. Omnium recta eſt ratio, variantibus linguæ Celticæ dialectis: quæ facilè AU in O, T in D, & G in C, & vice verſâ, commutant. Antiquis Germanis credo fuiſſe *Bodebrige*, & *Boteprige*. unde poſteà *Bobbrig*, & *Bopprig*: & mox *Bobbert, & Boppert*; quod tandem *Boppart*. Hoc etiam unum fuiſſe è L ampliùs Druſi caſtellis, Notitia imperii monet, caſtra heic militum poſteriori etiam ſæculo collocans.

A Baudobriga IX ſunt mill. paſſ. ad Rheni Moſellæque confluenteis. Opidum heic nunc ſternitur celebre ac præclarum, vulgari vocabulo *Coblenz*: quod antiquum, à Romanis impoſitum, nomen CONFLUENTES, apertè prodit. Solebant enim Romani opida ad confluenteis amnium condita, ipſorum confluentium vocabulo indigetare. unde etiamnum in Galliâ, ad Sequanæ Matronæque confluenteis vicus eſt *Conflens*: & eodem nomine opidum ad Sequanæ Aeſiæque confluenteis. item in Burgundiæ comitatu, in confinio Lotharingiæ, ad Lantanæ aliorumque duûm amnium confluenteis. A Germanis pejùs id vocabulum vitiatum eſt in *Coblenz*. quo nomine, præter jam dictum opidum ad Moſellæ confluenteis, aliud eſt in Helvetiorum agro, ad Arolæ Rhenique confluenteis: de quo ſuo loco dictum. Germanos video patriâ linguâ ejuſmodi loca adpellaſſe *Gemünde*: quo vocabulo haud exiguo numero ſunt opida in Germaniâ. nam *mund* eſt *os*; & *münde*, *oſtium fluminis*. unde *Weiſſelmünde* arx ad Viſtulæ amnis oſtium, infra patriæ mihi terræ opidum Godanium; & *VVarnemünde*, ad Varni amnis oſtium, infra Roſtochium; item *Travemünde* ad Travæ oſtium, infra Lubecam. *Gemünde* igitur nihil aliud eſt, quàm confluens fluminum. Fallitur quamvehementiſſimè ſimul atque delirat auctor annalium Fuldenſium, qui Gemündam ad Simeræ aliuſque rivi confluentem, XII circiter mill. paſſ. à Rheno ſitam, *Caput montium vocatam* ait, *eo quòd ibi montes, per alveum fluminis Rheni tendentes, initium habent*. Primùm, aut diverſam hujus loci eſſe etymologiam ab ceteris per Germaniam Gemündis, probetur; aut his omnibus quomodò Latinum nomen, & à quibus, item quo unanimi conſenſu impoſitum ſit, oſtendatur. his præſtitis, ad omneis viſendas eum remittam, uti diſpiciat, an ſingulæ ad montium initia ſint poſitæ. ubi falli eum quamſæpiſſimè, haud dubito. Ceterò antiqui Latini hujuſmodi ſitu loca ſolebant vocare *Interamnas*, *Interamnias*, & *Interamnia*. unde apud Strabon. lib. V, Latii eſt πόλις Ἰντεράμνιον, ἐν συμβολῇ δυεῖν ποταμῶν κείμενον· id eſt, *opidum Interamnium, ad confluentem duorum amnium ſitum*. à quo Plinius lib. III, cap. V, opidanos habet *Interamnates*. Ptolemæo eâdem in Italiâ eſt Πραιτουτίων πόλις Ἰντεραμνία, *Prætutiorum opidum Interamnia*. quod nunc, haud procul à mari ſupero, ad confluentem Turdini, & alius fluvii, vulgò corrupto antiquo vocabulo dicitur *Terano*. Ejuſdem generis ſunt eidem Ptolemæo duo opida *Interamnia*, in Hiſpaniæ regione Aſturiâ: quorum alterum cognomine *Flavium*, Antonino quoque in itinerario memoratum. Græcè hujuſmodi loca, ab eodem argumento, dixeris Μεσοποταμίας. Slavi hodiéq; idem vocabulum egregiè atque eleganter exprimunt ſuâ linguâ *Mezyrzec*, & aliâ dialecto *Miedzyrzec*: quæ illi conſimili modo opidis, ad amnium confluenteis ſitis imponunt. *rzeká* quidpe iis eſt *amnis*; *mezy* & *miedzy*, *inter*. Solent tamen hi etiam opidis id imponere in amnicis inſulis ſitis. quod & Latinis factitatum video. nam Straboni, eodem libro, & Tacito, hiſt. l. III, in Naris fluvii inſulâ eſt opidum Ἰντέραμνα *Interamna*: à quo Plin. l. III, c. XIV, ſunt *Interamnates cognomine Nartes*. Germani hujuſmodi loca in inſulis & ad inſulas amnicas ſita, ſæpè vocant *Weert*, & *Weerder*, aliâque dialecto *Wärt*, & *Wärder*. unde opida *Keyſersweert* ad Rhenum, & *Donawwärt* ad Danubium. iſta enim vocabula nihil aliud ſignificant, quàm *inſulam amnicam*. Sed de his ſatis, ſuperque. nunc ad Trevirorum CONFLUENTEIS redeo. Nomen hoc, unà cum opido, haud dubiè à Druſo huic loco impoſitum. quidpe quum is caſtris ad Rhenum adversùs Germaniam loca idonea quæreret, quem magis idoneum invenire poterat, quàm hunc ipſum? quem ipſa natura unâ ex parte Rheni, alterâ Moſellæ alveis fluminibuſque, tertiâ monte oppoſito munierat. Sub exceſſum Auguſti jam opidum fuiſſe, colligere licet è Plinii hiſtoriæ Germanicæ loco, ſuprà è Svetonio citato; cujus verba de Caligulâ imp. hæc ſunt: *Ubi natus ſit, incertum diverſitas tradentium facit. Cn. Lentulus Gætulicus Tiburi genitum ſcribit:*

Plinius Secundus in Treveris, vico Ambiatino, supra Confluentes. Non *fluminum* vocabulum, nec *castrorum*, nec *vici*, uti de Ambiatino, heic adponit; quia ipso *Confluentium* nomine opidum erat satis notum: ad quod castra militum Romanorum, ut suprà dictum. Plinii Suetoniique ævo quàm amplum fuerit opidum, haud facile dictu est: Marcellini certè tempestate fuit parvum; ut ipse testatur lib. XVI. Qui locus quia corruptus est, paullo altiùs verba ejus heic erunt repetenda, excutiendaque. De Iuliano igitur Cæsare sic loquitur: *Audiens itaque Argentoratum, Brocomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, & Vangionas, & Maguntiacum, civitates barbaros possidentes, territoria earum habitare; (nam ipsa opida, ut circumdata retibus lustra, declinant:) primam omnium Brocomagum occupavit: eique jam adventanti Germanorum manus, pugnam intendens, occurrit. Cúmque in bicornem figuram acie divisâ collato pede res agi cœpisset, exitioque hostes urgerentur ancipiti, captis nonnullis, aliis in ipso prœlii furore truncatis, residui discessère, celeritatis præsidio tecti. Nullo itaque posthac repugnante, ad recuperandam ire placuit Agrippinam, ante Cæsaris in Gallias adventum excisam. Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum: nisi quòd apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, Rigodulum oppidum est; & una prope ipsam Coloniam turris.* Quid, quæso, hoc est, quòd apud Mosellæ Rhenique confluenteis opidum ait esse *Rigodulum?* quid, quòd non illum ipsum locum apud Confluenteis adpellavit vel memoravit opidum? quod opidum fuisse ejus ætate, Plinii, Suetonii, Antonini, & auctoris tabulæ itinerariæ testimoniis confirmatur. Doctissimum virum, Marquardum Freherum, testem habeo, in secundo Palatinarum originum, in Accursianâ editione, item in exemplaribus manu exaratis, pro *Rigodulum*, legi *Rigomagum*, quod ei placet, ex tabulâ itinerariâ, sic habente:

Confluentes	
Antunnaco	VIIII.
Rigomagus	VIIII.
Bonnæ	VIII.
Agrippina	XI.

Locum hunc, inter Antunnacum & Bonnam, nunc esse vicum *Rymagen*, infra opidum *Zinsich*, ne ipse quidem diffitetur Freherus. quæro igitur, quum ab hoc vico XX sint re verâ millia passuum ad Confluenteis usque; quomodò Marcellinus locum hunc tam longè dissitum, opidum dicere potuit apud Confluenteis? Poterat certè, si impropriè uti libuisset voce *apud*, potiorem nominare, longéque notiorem locum, ipsam Coloniam Agrippinam, totius Germaniæ Cisrhenanæ maximam, ut infrà reddetur; quæ æquali à dicto vico distabat spatio. Itaque haud placet illa corrupti vocabuli emendatio in *Rigomagum*. ex quo tamen colligo, non nuper nec recens illud esse exortum in Marcellini exemplaribus mendum; quum jam illi homines, qui manu historias ejus exaraverunt, corrigere id, haud dubiè è tabulâ itinerariâ, tentarunt. Vocabulum hoc *Rigodulum* quum in nullius alius legatur auctoris scriptis, quàm in Taciti historiar. lib. IV; locus hic diligentiùs inspiciendus erit, si quid fortè veri rectique erui inde possit. De rebellione Galliarum, sub excessum Neronis factâ, sic inter alia, auctor scribit: *Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt, occisis Herennio ac Numisio legatis; quò minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Magontiacum venit. ejus eventu erectæ spes.* & mox: *Civilis & Classicus, ubi pulsum Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera accepère; trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt; crebris interim nuntiis Valentinum monuère, ne summæ rei periculum faceret. Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit. quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum. & addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruère ea munimenta Romanum ducem, quò minùs peditem perrumpere juberet; equitum aciem in collum erigeret; spreto hoste; quem temerè collectum, haut ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur. Vt ventum ad manus; deturbati, ruinæ modo præcipitantur. & pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est.* Egregiè heic equidem Tacito cum Marcellino convenire videtur, dum locum, quem Valentinus obsederat, & nomine eodem adpellat *Rigodulum*, & in Mosellæ ripâ locat. at id jam minùs placet, quòd Rheni mentionem non addit, nec confluentium horum amnium. Heic tamen fortè nihil neglectum, nihilque omissum: quia opidum non ad ipsos fuerit amnium confluenteis; ubi

ubi aliud jam erat opidum, Confluentes dictum: sed propè, haud procul, paullo suprà. Verùm quomodò Cerialis, expugnato prope Confluenteis Rigodulo, postero die cum exercitu & captivis Coloniam usque Treverorum, millia passuum L emensus est? Certè nullo modo, ne integro quidem biduo, potuit. Proinde *Rigodulum* in Marcellini historiâ non idem est, quod in Taciti legitur historiâ. quod & ipsum improbum corruptumque esse vocabulum, mox infrà patebit. Ejectis igitur, è Marcellini exemplaribus, duobus istis suppositiciis vocabulis, *Rigodulum*, & *Rigomagum*; eorum loco legendum censeo, *exiguum*. uti locus integer sit hujusmodi: *Per quos tractus nec civitas ulla visitur, nec castellum; nisi quòd apud Confluentes, locum ita cognominatum, ubi amnis Mosella confunditur Rheno, exiguum oppidum est; & una, prope ipsam Coloniam, turris.* Opidum enim hoc erat ipse locus, à confluentibus dictorum amnium cognominatus. *exiguum* autem legendum conjicio inde, quòd eum locum civitatem, cum reliquis ejusdem tractus, quæ excisæ erant, vocare ob exiguitatem dedignatus est: tum, quia hæc vox literas, quas duo illa vocabula suppositicia, habet easdem v, *iguum*. Quemadmodùm autem è tabulâ itinerariâ antè dixi emendationem factam in *Rigomagum*; sic istam correctionem in *Rigodulum* è Taciti libris, quum in multas variasque conjectaretur parteis, desumtam haud dubito.

Ceterùm AMBIATINUM illum vicum, ut antè dixi, haud longè supra Confluenteis situm fuisse judico: fortè circa opidulum nunc *Capelle*, inter Baudobrigam, & Confluenteis. alioquin enim ineptè loci situm Plinius designasset per Confluenteis, si longiùs ab his dissitus. Nec Lipsio credo, hiberna heic legionum fuisse existimanti. hæ namque jam inde ab Augusti, post Lollianam cladem, in Germaniam Cisrhenanam expeditione, hiberna sua habuêre, duæ legiones ad Vetera, totidem ad Aram Vbiorum, & IV ad Magontiacum; ut suprà ostensum, pluribusque infrà ostendetur. Nomen vici mirificè in variis Suetonii exemplaribus variatur. alia enim habent *in vico Ambiatino*, alia *Ambiatico*, alia *Ambitarino*. utrum rectius, nemo facilè dixerit; quando nullus alius auctor ejus meminit. quamquàm haud dubitaverim, hunc esse eumdem vicum, quem diplomata Pepini Francorum regis, & filii ejus, Caroli Magni imperatoris, AMBITIVUM adpellant: ubi inter alias donationes cœnobio divi Maximini Trevirensis factas, ecclesia commemoratur divi Martini, in pago Ambitivo. ex quibus ego ausim apud Suetonium quoque pro *vico Ambiatino*, legere AMBIATIVO. Cum ecclesiâ autem illâ pagi Ambiativi, haud malè congruit hodiernum dicti opiduli nomen *Capelle*. De cetero qui apud Suetonium intelligunt Mosellæ Saravique confluenteis, eo errore ducti videntur, quòd Trevirorum fineis ad Rhenum usque extendi ignorarunt. Hi verò confluentes non tam clari, & cuique Romæ noti, uti sine amnium nominibus solo confluentium vocabulo indicasse suffecerit. nec castra heic, sub Caligulæ natalem, fuêre ulla: sed cuncta apud Rheni ripam, ut antè dictum. Castra fuisse ad vicum Ambiativum, patet ex eo, quòd Plinius in hoc vico Caligulam genitum prodidit: Tacitus verò, annal. I, & distichon, à Suetonio citatum, in castris natum testantur. Neque verò ipsarum legionum hiberna, quæ tunc in dictis fuêre locis, in versiculis intellecta fuisse, temerè crediderim.

Vltimum Treverorum in Rheni ripâ fuit ANTUNNACUM, tabulæ itinerariæ & Antonino sic dictum. apud hunc tamen, alio in itinere, uno *n* scribitur casus obliquus *Antunaco*: & Notitiæ imperii *Antonaco*. unde etiam Fortunato, in poëmate de Navigio, dicitur *Antonacense castellum*. Marcellinus, lib. XVIII, vocat *Antennacum*. Quâ vocali secundam syllabam scribas, variantibus facilè dialectis, in æquo est. *n* verò in eâdem rectiùs geminari, indicat consonans in ejusdem loci vocabulo Germanico *Andernach*. Castra heic militum, ut suprà cognitum, ponit Notitia imperii. Eodem usu fuisse locum jam inde à Cæsaris bello Gallico, suprà è commentariis ejus demonstratum est. is enim pontem heic, ut refert comm. VI, super Rhenum exstruxit sublicium. quumque è Germaniâ reverteretur, *ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret*, atque ut eorum *auxilia*, quæ Cisrhenanis contra Romanos missitabant, *tardaret*; *reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Vbiorum* in Germaniâ *contingebat, in longitudinem pedum* CC *rescidit: atque in extremo ponte turrim tabulatorum* IV *constituit* in Treveris, *præsidiumque cohortium* XII *pontis tuendi causâ posuit; magnisque eum locum munitionibus firmavit.* Omnem denique pontem unâ cum præsidio tunc fuisse sublatum, quum Cæsar militeis è Galliâ contra Pompejum abduceret, maximè credibile est. Mox verò, quum, Octavio Augusto summâ rerum potiente, Germani Galliam infestarent, legionesque ad Rhenum mitterentur, heic quoque, inter alia loca, munimentum ac præsidium fuit locatum.

Hæc igitur de ripâ Trevirorum, quâ Germaniam prospectabant: nunc ad interiora rever-

revertamur. Tabula & Antoninus iter, quod Magontiaco Treverorum Augustam ducit, sic scriptum habent:

Tabula;		Antoninus;	
Bingium		*Vinco*	
Damno	XVI.	*Noviomago*	XXXIIII.
Belginum	VIII.	*Triveros*	XIII.
. . . .	X.		
Noviomago	X.		
Augusta Trevirorum	VIII.		

Millia passuum hodiè numerantur inter Bingium & Treviros, rectissimâ viâ, L. qui equidem numerus quum duobus tantùm in tabulâ millibus superetur, quasi certum argumentum esse poterat, rectè singula illic intervallo esse consignata. verùm jam anteà dixi, Bingium à Noviomago Mosellæ, quod vulgò nunc dicitur *Nümagen*, distare paullo ampliùs millib. pass. XXXVI; ad quem numerum Antonini prope accedit numerus millium XXXIIII. ex quibus adparet. malè in tabulâ numerari eodem intervallo millia XLIV. Tum etiam à Noviomago Augustam usque hodiè millia paullo minùs XIII numerantur; quæ Antoninus refert. ex quo iste etiam in tabulâ numerus millium VIII longè falsissimus arguitur. in quo si V redigas in germanam figuram X; verum habebis numerum cum Antonino. His ita comprobatis, de reliquis quoque numeris diligentiori dispiciendum erit curâ.

DUMNUS haud dubiè hodiè est arx, ad Navæ Simeræque confluentem, vulgari vocabulo *Thaun*, & aliâ dialecto *Daun* dicta, XVI mill. pass. à Bingio dissita. huc quidpe tractus simul itineris facit, atque numerus millium, simulque nomen.

Ausonius, in carmine de Mosellâ, locum hoc tractu refert, cui nomen DUMNISSUS. Carminis pars quàmquàm jam antè relata, tamen heic ceu loco proprio adscribatur; quia idem iter, à Bingio Noviomagum versùs, non minùs eleganter quàm graphicè describitur. Est igitur hujusmodi:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas,
Intactæque jacent inopes super arva catervæ.
Vnde iter ingrediens, nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum; riguosque perenni fonte Tabernas;
Arvaque Sauromatûm nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conspicor oris.
Nivomagum, divi castra inclyta Constantini.

VII heic diversa loca à poëtâ notantur, per quæ iter ipsi fuit; *Bingium opidum, Nava flumen, silvæ, Dumnissus, Tabernæ, ager Sarmatis attributus*, & *Nivomagus*. Silva hodiéque eodem situ manet quamvis imminuta, vulgari vocabulo *Vnter wald.* DUMNISSUS haud dubiè est nunc *Densen*, vicus infra opidum *Kirchperg*, VII mill pass. supra Dumnum antè dictum situs. Notandum autem, qui à Bingio Noviomagum tendentes, Dumnissum transibant, eos non accessisse ad Dumnum: & vice versâ. nam qui Dumnum transgrediebantur, Dumnissum dextro latere, à mill. pass. circiter VI præteribant; qui verò Dumnissum, lævo. unde neque tabula habet Dumnissum, nec Ausonius Dumnum. Dumnissi nomen variè perscriptum refert, è diplomatis antiquis, doctissimus Freherus; *Tonnesse*, *Domnissa*, *Dunosa*, *Densen*. additque: *Vt dubium nullum sit, esse illam ipsam Ausonii versibus nobilitatam Dumnissum arentem sitientibus undique terris. nam & in eo unicus, isque modicus, fons est, & circumquaque magna aquæ etiam pecori potabilis penuria. & subinde reperta ibi rudera veterum ædificiorum, effossa numismata, fragmenta crustarum & columnarum, antiquitatem loci, priscum utcumque nomen retinentis, satis asserunt.* Accuratè sanè, ac scitè.

Post Dumnissum ponit poëta TABERNAS, *riguas fonte perenni*. Tabula inter Dumnum & Noviomagum habet mill. pass. XXVII: proximum autem à Dumno locum BELGINUM. Hodiè inter *Thaun* & *Nümagen* numerantur millia XXIII; V minus, quàm tabula habet. Corruptum hoc iter esse in tabulâ, numerus, loci nomine vacuus, indicat. A Noviomago versùs Dumnum arx hodiè est, post X millia, *Baldenaw*. hinc verò Dumnum usque sunt millia XIII. *Baldenaw* uti credam esse *Belginum* tabulæ, primò numerus X millium,

Novio-

Noviomago adscriptus, persvadet; tum nomen ipsum. nam aut in tabulâ scribi poterat mendosè G pro D, in vocabulo BELDINUM; aut, usu posteritatis delabente, G in D vitiari. Corrige igitur V, in numero VIII, Belgino adscripto, in X; & verum habebis intervallum, inter *Thaun* & *Baldenaw*, millium XIII. Illud verò X, loco sine nomine impositum, omnino tolle; & constabit iter totum, ut anteà, à Bingio Augustam Trevirorum, mill. pass. LII, hoc modo:

Bingium	
Dumno	XVI.
Belginum	XIII.
Noviomago	X.
Augusta Trevirorum	XIII.

Iam reliqua Ausoniani itineris uti expediantur: notandum est, quemadmodùm tabula, post Dumnum, primum refert *Belginum*, sic Ausonium primas post Dumnissum recensere *Tabernas fonte perenni riguas*. unde conjicere datur; Belginum istud haud procul fuisse à Tabernis Ausonii. At hodiè egregius conspicitur copiosissimusque fons, mille quingentis circiter passibus suprà arcem *Baldenaw*; ex quo rivulus limpidissimâ aquâ profluens, Mosellæ redditur paullo infrà Noviomagum. Hunc perennem illum esse poëtæ fontem; situs loci, & ipsius fontis nobilitas persvadet. In hujus igitur margine tabernas fuisse judico diversorias, quibus viatores excipiebantur. unde *riguas perenni fonte* dixit poëta *Tabernas*. Porrò à fonte hoc & Belgino, continuò incipiebant *arva* illa *Sarmatis tributa*. quæ si non ad ipsam Mosellæ ripam Noviomagumque, certè prope accedebant; ut ex poëtæ perspicitur Sarmatarum cum Noviomago continuatione. Sarmatæ isti quando & à quo in hæc loca transducti fuerint, jam anteà, in Trebocchis, ad Argentoratum ex Eutropio adnotavi. nempe à Constantio & Maximiano Cæsaribus, in principatu Diocletiani. Sarmatas autem fuisse Iazygas, sive alio cognomento Vagos, inter Pathissum & Istrum flumina, juxta Bastarnas colenteis, cum quibus æternùm Romani in Pannoniis bellabant, omnes ejus ævi testantur historiæ. Errat, cetera doctissimus, Freherus, qui Sarmatas fuisse tradit & Hunnos, à Gratiano devictos. id enim negat idem Ausonii carmen posteà, his verbis de Mosellâ amne loquens:

—— Nec præmia in undis
Sola; sed Augustæ veniens quòd mœnibus urbis
Spectavit junctos natique patrisque triumphos,
Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Histri.
Hæc profligati venit modò laurea belli:
Mox alias, aliasque feret.

Quibus verbis quamdisertissimè testatur poëta: nullam aliam etiamdum Gratiano, post Argentariensem Lupodunensemque victorias, obtigisse ex alio hoste lauream. Proinde omnino illa Sarmatarum transductio Maximiani Constantiique laureis & imperio Diocletiani adscribenda. Nec tamen temerè negaverim, potuisse, post hos, Gratianum quoque, sive alium quempiam imperatorem, quibus bella fuerunt crebra cum Gothis atque Hunnis, in eadem arva traducere Hunnos. id enim uti credam, persvadet cùm maximè Freherus, opidorum, arcium, vicorumque vocabulis, quæ ex Hunnorum nomine cognominata videntur; ut opidum cum arce *Castelhun*, arx *Hunoltsteyn*, inter Beldinum & Noviomagum lævo latere sita; vici *Huntheim*, & *Huntshausen*, & fons *Hunenborn*, haud procul Simerâ flumine: quibus adde *Huntsrode*, haud procul fonte Brimissi amnis, in Saravum defluentis; & *Hunerode* inter *Hunoltsteyn* & Noviomagum. Ab eodem nomine montium quoque juga, quæ regionem Mosellam inter Navamque quasi mediam secant, quibus dictæ arces ac vici adpositi, cognominata fuisse *Hunsruck*, non *Hundesruck*, à canis dorso, quis dubitet? Cæterùm in Sarmatas illos convenit id, quod panegyrista quidam ad Constantinum de Francis in Galliam traductis ait; *Hi ab ultimis oris avulsi fuerunt, ut, in desertis Galliæ regionibus collocati; pacem Romani imperii cultu juvarent.* Galliæ verò loca nulla, neque olim, neque nunc magis deserta incultaque sunt, quàm quibus Arduenna silva insternitur. cujus pars silva illa Ausonii, inter Bingium & Dumnissum; & hinc etiam ad Noviomagum usque. sic enim poëta, postquàm Noviomagum attigit:

Purior hic campis aër, Phœbusque sereno
Lumine purpureum reserat jam sudus Olympum:

Nec jam, consertis per mutua vincula ramis,
Quæritur exclusum viridi caligine cœlum;
Sed liquidum jubar, & rutilam visentibus æthram
Libera perspicui non invidet aura diei.

NOVIOMAGUS hodiè quin sit vicus *Nümagen* ad Mosellam, nemo sanæ mentis dubitare potest, vocabulo, situ, & locorum intervallis consideratis. In Ausonii plerisque exemplaribus dicitur accusativus casus *Nivomagum.* commentatores hoc posteà, haud dubiè è tabulâ & Antonino, legere maluerunt, *Novomagum.* an satis rectè, ipsi viderint. in hoc quidpe prima syllaba *No*, non ex Germanico *neu*, *nüe* vel *nieu*, sedè Latino *novus*, quemadmodùm in *Noviomagus*, derivata fuisset; quæ naturâ est brevis. Video tamen aliis hoc non placuisse, ejusque loco subjecisse vocabulum *Neumagum.* à quibus Germanitatem hanc æquè falsò Latino elegantissimoque poëtæ attributam censeo.

Ceterùm, suprà, ad Confluenteis Mosellæ, satis abundéque ostensum est, vocabulum *Rigodulum* mendosum esse in Marcellini lib. XVI; nihilque pertinere ad idem vocabulum, in Taciti historiar. IV perscriptum. Taciti *Rigodulum*, quod, à Valentino Treviro occupatum, Cerialis expugnavit, haud dubiè hodiè est vicus, vulgari vocabulo *Rigol*, in eàdem ripâ, III paullo ampliùs mill. pass. infra Augustam Trevirorum, ex adverso opidi *Pfaltz*, situs. hic quidpe loco editus apud ripam amnis montibus undique ferè cingitur. huc Cerialis tertiis castris à Maguntiaco, rapido itinere pervenire potuit; millibus circiter XXII in singulos dies contributis. hinc etiam, loco expugnato, postero die Augustam Trevirorum quamcommodissimè ingressus est. Sed Lipsius testatur, Vaticanum exemplar pro *Rigodulum* habuisse *Ridogulum.* quod longè magis placet. faciliùs quidpe corruptum, ut nunc est, vocabulum *Rigol* nasci potuit ex *Ridgol*, quàm ex *Rigdol.* prætereáque diploma Dagoberti, Francorum regis, quod Ortelius in itinerario suo, ac thesauro geographico, ex fide domini hujus loci citat, hanc sententiam confirmat. in eo quidpe disertè rex testatur, se pagum RIDOGULUM, cum vicinis nonnullis locis, donasse ecclesiæ divi Maximini apud Treviros.

Iter igitur inter Maguntiacum & Augustam Trevirorum, locaque in eo sita, sic se habuerunt. quibus expositis, ad alia eorumdem Trevirorum itinera transeamus. Tabula iter, ab Augustâ Trevirorum ad Divodurum Mediomatricûm, refert hujusmodi:

Augusta Trevirorum	
Ricciaco	X.
Caranusca	X.
Divodurum Mediomatricorum	XLII.

Millia passuum hodiè numerantur inter Augustam & Divodurum XLIV. unde, corruptos esse numeros millium in tabulâ, manifestò patet. RICCIACUM hodiè esse vicum *Ritzing*, haud procul Mosellâ & opido *Sirick*, XXI mill. supra Augustam, nomen simul, & situs disertè testantur. Medio fermè itinere inter *Ritzing* & Augustam, ad Saravum flumen situm est opidum *Saarburg.* quod ego SARANUSCAM olim dictum fuisse conjecerim; transpositaque à recto ordine vocabula: quumque ab Augustâ ad vicum *Ritzing* millia sint passuum XXI; auctorem tabulæ millia notasse colligo inter Augustam & Saranuscam X, totidemque inter hanc & Ricciacum. A Ricciaco porrò Divodurum usque millia sunt XXIII: pro quibus XXII auctorem tabulæ scripsisse suspicor. Iter igitur ab Augustâ Trevirûm Divodurum usque Mediomatricorum rectè sic notaveris in tabulâ:

Aug. Trevirorum	
Saranusca	X.
Ricciaco	X.
Divodurum Mediomatricorum	XXII.

Iter inter Augustam Trevirorum & Durocortorum Rhemorum Antoninus per leugas computat hujusmodi:

Tungo vicus	XXII.
Epoissius vicus	XXII.
Orolauno vicus	XX.
Andethannali vicus	XX.
Triveros civitas	XV.

Leugam,

Leugam sive leucam mille quingentis constare passibus, suprà in Nemetibus ad Concordiam, è Marcellini lib. XVI, intellectum est. Durocortorum esse hodiè *Reyms*, principem Campaniæ urbem, in Mediomatricis dictum est. Divæus & Parisiensis editio pro *Yungo* legunt *Vongo*. ego ex intervallo, itineris tractu, & nominis similitudine, judico esse hodiè opidulum *Ligny*, ad Axonam amnem, in Rhemorum finibus: literâque V transversâ in L, lego apud Antoninum *Longo*. Y certè planè barbarum, non Latinum est, in principio dictionis ante vocalem. EPOISSIUS hinc VICUS, nullus alius est locus, quàm opidum, in priscis Trevirorum finibus, *Yvois* Gallis nunc, & Germanis *Ipsch* dictum. huc quidpe & nomen, & situs, & prope etiam intervallum, faciunt. In Notitiâ imperii idem locus dicitur EPUSUS; forte vocabulo haud satis sano. Verba illic hæc sunt: *Præfectus Lætorum Actorum, Epuso, Belgicæ primo.*

OROLAUNUS VICUS iisdem argumentis haud dubiè hodiè est *Arlon* opidum.

ANDETHANNALEM VICUM esse nunc opidum *Echternach*, nomen & itineris tractus arguunt. ideóque in locum XX leugarum, quæ huic vico adpositæ sunt, substituo numerum XV leugarum, qui Trevirorum civitati adscriptus. sunt quidpe, inter *Arlon* & *Echternach*, millia passuum XXIII. Ipsi autem Trevirorum civitati numerum adscribo V leugarum. sunt enim inter *Echternach* & Trevirorum civitatem millia VII & IↃ passus.

Aliud hinc iter sic consignatur apud Antoninum:

A TRIVERIS AGRIPPINAM *leg.* LXVII, *sic:*

Beda vicus leg. XII.
Ausana vicus leg. VIII.
Egorigio vicus leg. XII.
Marcomago vicus m. p. LVIII. *leg.* XXVIII.
Belgica leg. VIII.
Tolpia vicus Supenorum leg. X.
Agrippina civitas leg. XVI.

Legæ heic in universum quum sint XCIV, quæ millia passuum conficiunt CXLI, ingens in consignatione itineris deprehenditur mendum. sunt quidpe rectissimâ viâ inter dictas duas civitateis LXVII haud ampliùs millia. ad quem numerum prope accedit tabula, LX millia eodem itinere, per eadem loca, recensens. Proinde ex ipso locorum intervallo, simulque è tabulâ, apud Antoninum literas LEG. audacter corrigo in M. P. & rectè erit sic: *A Triveris Agrippinam* M. P. LXVII. quamquàm ne sic quidem singulorum intervallorum numeri constabunt: quos tamen ex hodierno locorum situ, & tabulâ, quantum fieri poterit, restituere conabor. Iter igitur sic describitur:

Antonino:		Tabulæ:	
A Triveris		*Aug. Trevirorum*	
Beda vicus m. p.	XII.	*Beda*	XII.
Ausana vicus	VIII.	*Ausava*	XII.
Egorigio vicus	XII.	*Icorigium*	XII.
Marcomago vicus	XXVIII.	*Marcomago*	VIII.
Belgica	VIII.	......	X.
Tolpia vicus Supenorum	X.	*Agrippina*	VI.
Agrippina civitas.	XVI.		

BEDA VICUS extra controversiam hodiè est opidum ducatus Luceburgiensis *Bidburg*: hac quidpe rectissimum agitur iter à Treviris ad opidum ducatus Iuliacensis *Düren*; quod *Marcomagum* esse, infrà in Ubiis docebo. prætereáque nomen convenit, & intervallum; quod re verâ est millium XIII, uno milliari ampliùs quàm tabula Antoninusque habent.

A *Bidburg* ad *Düren* millia sunt XLVII. tabula habet XXXII tantùm. rectiùs Antoninus XLVIII: quem in singulis numeris tutiùs sequemur. Post VIII igitur millia à Bedâ est ei AUSANA; quæ tabulæ AUSAVA. hodiè eo situ est vicus *Pallescheyd*.

Ab Ausanâ XII millia numerat Antoninus ad EGORIGIUM: quod eodem intervallo tabulæ est ICORIGIUM. hodiè eo situ est vicus *Rüt*, nomen quodammodo antiquum servans. Reliqua hinc ejusdem itineris loca jam extra Treverorum fuêre fineis.

Atque hæc ferè sunt loca, ab antiquis auctoribus in Trevirorum finibus notata. Nunc antequàm aliò transgrediamur, controversia quædam in Cæsare, quæ huc spectare videtur,

detur, primùm componenda erit. Commentario igitur v, quum, post secundum è Britanniâ reditum, legiones in hiberna distribueret; *Quartam*, inquit, *in Rhemis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare jussit.* & posteà eodem commentario: *Interim ad Labienum, per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris, fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum* L *abesset, eòque post horam* IX *diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore significatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret. Hac famâ ad Treviros perlatâ, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit, copiasque omneis in Treviros reducit.* Et paullo pòst eodem commentario: *His rebus confectis, in concilio pronuntiat* Indutiomarus, *accersitum se à Senonibus & Carnutibus, aliisque compluribus Galliæ civitatibus. huc se iter facturum per fineis Rhemorum; eorumque agros populaturum: ac, priùs quàm id faciat, castra Labieni oppugnaturum.* At de iisdem castris contradicere sibi ipsi Cæsar videtur com. VI. illic quidpe non in Rhemis, sed in Treviris ea fuisse, disertissimis scribitur verbis, in hunc modum: *Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit Cæsar; duasque legiones ad eum proficisci jubet.* ac paullo pòst: *Dum hæc à Cæsare geruntur, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Verùm, quantum ego judicio adsequi possim, in Rhemis castra Labieni fuisse dixerim, in confinio Trevirorum: ita, uti Mosa amnis terminus fuerit, ut antè dictum, inter Treviros, Rhemosque. Nec enim aliter historia de oppugnatione castrorum sibi constiterit. In Rhemis, quod opinor, si fuerunt aliquot millibus passuum à Mosâ amne remota; facilè fieri potuit, quod Cæsar, commentario quinto, factum memorat. Nempe Indutiomarus, Trevirorum princeps, cum suis copiis, ad Senones Carnutesque per Rhemorum fineis iter facere, agrosque eorum depopulari instituerat: ac, priùs quàm id faceret, castra Labieni, in proximis Rhemorum finibus sita, oppugnare decreverat. Quapropter, trajecto cum exercitu Mosâ amne, prope castra Labieni accedit. *Labienus, quum & loci naturâ, & manu tutissimis castris sese contineret, de suo ac legionis periculo nihil timebat. Interim prope quotidiè cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur; aliàs ut situm castrorum cognosceret, aliàs colloquendi aut territandi causâ. equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitiones continebat; timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat. Quum majore in dies contentione Indutiomarus ad castra accederet; nocte unâ intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos accersendos curaverat; tantâ diligentiâ omneis suos custodiis intra castra continuit, ut nullâ ratione ea res enuntiari, aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consvetudine quotidianâ Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit: equites tela conjiciunt; & magnâ contumeliâ verborum nostros ad pugnam evocant; nullo à Romanis dato responso. ubi visum est, sub vesperum dispersi, ac dissipati discedunt. Subitò Labienus duabus portis omnem equitatum emittit: præcipit atque interdicit, perterritis hostibus, atque in fugam conjectis, (quod fore, sicut accidit, videbat) omnes unum peterent Indutiomarum; neu quis quemquam priùs vulneraret, quàm illum interfectum videret: quòd, morâ reliquorum, illum, spatium nactum, effugere nolebat. magna proponit iis, qui occiderint, præmia. submittit cohorteis equitibus subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna. &, quum omnes unum peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur: caputque ejus refertur in castra.* Nempe, ut antè, nunc etiam Indutiomarus fugiens suos reducere in Treviros voluit. quum autem ad Mosam, amnem ob magnitudinem transitu difficilem, veniret, deprehensus in vado à Labienianis interficitur. Ad eumdem amnem pertinent & illa quæ commentario sexto de iisdem Labieni castris, deque iisdem hostibus Treviris Cæsar narrat. *Dum hæc*, inquit, *à Cæsare geruntur; Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longiùs bidui viâ aberant, quum, duas venisse legiones missu Cæsaris, cognoscunt. Positis castris à millibus passuum quindecim, auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; quinque cohortium præsidio impedimentis relicto, cum vigesimâ quintâ, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; &, mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficile transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hosteis transituros existimabat.* Treviri, castra Labieni oppignaturi, cum copiis suis ad proximos Rhemorum fineis & Mosam flumen, quod XIV circiter mill. pass. ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare Labieno auxilio missas legiones, castra illic posuerunt in suis finibus, ad dextram amnis ripam, Germanorum auxilia exspectaturi. Labienus contra

hostem

hostem profectus, clↃ passuum spatio ab amne, & Trevirorum castris, castra locavit sua. Eo amnem transire non auso, Treviri vado transierunt; prœlioque à Romanis fusi sunt. xv igitur millia passuum castra Labieni, in occidentem versùs, ab Mosâ amne abfuerunt, in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in extremis Rhemorum finibus. Ergo, uti errore, seu contradictione istâ liberetur Cæsar, emendandas judico duas voceis in VI commentario, *Treveros*, & *eorum*; legendumque eorum loco, *Rhemos*, & *Rhemorum*: ut sententia priore loco sit hujusmodi: *Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Rhemos mittit.* secundo autem loco; *Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant.* Hanc emendationem qui ferre nequeat, negligentissimum fuisse, in rebus suis conscribendis, Cæsarem fateatur necesse est. Dio lib. XL; de eodem Labieno: προσενέβαλεν ἐς τὴν τῶν Τρηουήρων χώραν· id est; *Trevirorum fines ingredi occupavit.* Ergo antè illic non fuit.

De virtute Trevirorum sic Cæsar comment. V: *Hæc civitas longè plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum.* Et Aulus Hirtius, commentario, quem ad Cæsaris commentarios adjecit octavum: *Labienum cum duabus legionibus in Treviros mittit. quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercita bellis, cultu & feritate non multum à Germanis differebat: neque imperata umquàm, nisi exercitu coacta faciebat.* Finitimi Treviris trans Rhenum Germani fuêre nulli alii, quàm Ubii. cum his igitur bella eos continenter gessisse, certum est. Hinc Mela, lib. III, cap. II: *Belgarum clarissimi sunt Treveri.*

CAP. XV.

De EBURONIBUS, CONDRUSIS, SEGNIS, CÆRÆSIS, & PÆMANIS; *qui universi uno nomine primi dicti fuêre* GERMANI.

TREVERIS ab septemtrionibus continuatos olim fuisse *Pæmanos*, *Cæræsos*, *Segnos*, atque *Condrusos*, jam antè dixi. Supra hos omneis, versùs septemtriones, fuêre EBURONES. Illorum quia difficile est sedeis ante Eburonum explicationem indicare, horum priùs fines describentur. Germanos fuisse, auctor est Cæsar comment. II: *Condrusi, Eburones, Cæræsi, Pæmani, qui uno nomine Germani adpellantur.* De finibus eorum comment. V: *Unam legionem, quam proximè trans Padum conscripserat, & cohorteis* V *in Eburones (quorum pars maxima est inter Mosam & Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis & Cativulci erant) misit.* An igitur utriusque fluminis ripas attigerunt? Omnino censeo. de Rheno testimonium est comment. VI: *Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omneis ad prædam evocari. Cogunt equidem duo millia Sigambri, qui sunt proximi Rheno. transeuntes Rhenum navibus, ratibusque,* XXX *millibus passuum infra eum locum, ubi pons erat imperfectus, præsidiumque ab Cæsare relictum, primos Eburonum fineis adeunt.* Ad Mosæ ripam eos pertinuisse, satis ex eo liquet, quòd Cæsar inter Mosam & Rhenum maximam eorum partem collocat. Itaque, nisi ultra Rhenum, in Sigambrorum finibus, reliquam partem absurdissimâ ratione statuere velis; certè citra Mosam fuisse concedas necessum est. At agri eorum certis finibus circumscribantur. Ab oriente igitur terminus fuit Rhenus; quo ab Ubiis supra Coloniam Agrippinensem, ab Sigambris infra Coloniam, arcebantur. à meridie habuêre dictos Condrusos, Segnos, Cæræsos, atque Pæmanos: à quibus eos separo lineâ, ab opido Bonnâ adusque Mosæ Urtæque amnium confluentem; & mox ipso Mosâ, ad Namurcum usque opidum. ab occidente contermini fuêre Aduaticis. Cæsar comment. V: *Apud quos Ambiorix,* mediæ partis Eburonum rex, *in hunc modum locutus est; Sese, pro Cæsaris in se beneficiis, plurimum ei confiteri debere; quòd ejus operâ stipendio liberatus esset, quod Aduaticis, finitimis suis, pendere consuesset.* Et posteà: *Hac victoriâ sublatus Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant ejus regni finitimi, proficiscitur.* item paullo pòst: *His circumventis, magnâ manu Eburones, Aduatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Aduaticorum agros fuisse, ubi nunc opida sternuntur, *Tienen*, *Gemblours*, & *Nivelle*, pòst docebitur. ab his igitur Eburones distermino lineâ, ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipso amne, donec is in Demeram flumen supra opidum *Diest* influat. Ab septemtrionibus propinquos habuêre toto latere Menapios; qui ab unâ parte Morinos, ab alterâ Rhenum attigerunt; uti infrà ostendetur. à Menapiis igitur submoveo Eburones lineâ, à confluente Getæ, per Roræ confluentem ad

Rheni

Rheni opidum *Ordingen* ductâ. His Eburones finibus inclusi, rectè maximam agrorum partem inter Rhenum & Mosam habent: reliquum, inter Mosam & Getam. Continentur hoc spatio nunc regiones istæ: Namurcensis comitatus pars, quæ est inter Namurcum & Hannojam opida: item Brabantiæ pars, in quâ opida *Tienen, Hannuy, Landen, Leeuwe, Halen:* Leodiacensis quoque agri pars, Albiæ Urtæque amnium dextris ripis prætexta. dein Limburgiensis ducatus major pars versus septemtriones: item tota Eifalia; Aquensis ager; & ducatus Juliacensis totus, exceptâ eâ particulâ, in quâ opidum, versûs septemtriones, *Bruggen*, item eâ, in quâ opidum versûs meridiem *Monjou.*

Opida antiquitus quum nulla habuisse Eburones, ceu Germanicam gentem, è Cæsaris pateat commentariis, Hubertus tamen Leodius, Leodiaci natus, ex annalibus suæ civitatis *Eburram* profert, Ambiorigis regiam, eo situ, uti Eburonum, Condrusorum, Pæmanorum, Cæræsorum, Segnorum, & (quorum nomen Ambiorigis ævo nondum exstitisse infrà firmissimis ostendetur argumentis) Tungrorum fineis pariter attigerit; quasi Ambiorix omnibus istis populis imperaverit. Quod falsum nugatoriumque esse, multis rationibus argui potest. Breviter uti agatur; primùm Cæsar, comment. V, & VI, non omnium Eburonum, nedum reliquorum, facit regem Ambiorigem; sed dimidiæ tantùm partis, inter Aduaticos & Mosam sitæ: alteram verò partem, Mosam inter & Rhenum, Cativulco concedit. secundò; comment. IV, Condrusos, non Ambiorigis Eburonis, sed Trevirorum facit clienteis. tertiò; comment. V, humilem atque ignobilem Eburonum fuisse testatur civitatem: eodemque commentario ipse Ambiorix apud Romanos humilitatem suam viriumque imbecillitatem ultro profitetur. quartò; Eburones ab Aduaticis bello superatos, stipendiariosque factos, donec per Cæsarem eo stipendio liberarentur, indicat Cæsar eodem commentario; ut suprà relatum. Verùm Hubertus, in Eburonum agro, ut antè dictum, Leodiaci natus, contemni à Cæsare antiquas patriæ vireis, ac fineis, quos immensos ipse finxit, ægrè ferens: redarguere fidem ejus haud veretur, &, ceu ipse Cæsar sibi contradixisset, insimulare. *Civitatem*, inquit, *Eburonem humilem fuisse, ait Cæsar: nihilo minùs tamen, secundo commentario, idem auctor est, Condrusos, Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui omnes uno nomine Germani adpellabantur, pollicitos, XL hominum millia se missuros.* Quæso, quid mirum, si Eburones, suis triumque finitimorum populorum copiis conjunctis, XL millia armatorum confecerint; quando uni Bellovaci Belgæ LX, Suessiones L millia polliciti sunt, & Aduatici, Eburonum finitimi, XXIX? quin etiam Segnorum partem in istis XL millibus fuisse opinor. nam hos quoque sub eodem Germanorum nomine numeroque fuisse, infrà ostendam. Cæsar verò aliàs horum in universali Belgarum expeditione non meminit. Sed ex jam dictis satis claret, falsos esse, & ab imperito aliquo nugatore monacho, ut multa alia regionum regnorumque chronica, conscriptos annaleis istos Leodiacenseis: Falsitas eorum atque fabulæ eo cùm maximè produntur, quòd Ambiorix Eburo, Tungrorum rex vocatur: quum Tungrorum nomen multis annis pòst natum sit. Ergo Eburones suos nimiùm extollit Leodius. è diverso nimiùm deprimit Ortelius; Trevirorum clienteis faciens. *Eburones,* inquit in thesauro geographico, *Straboni, Floro, & Cæsari, Galliæ Belgicæ populi, Trevirorum clientes.* E Strabone, ac Floro, nihil tale habere potuit. è Cæsare si id conjectavit; fugisse eum omnem rationem dixerim. Locus in Cæsare, quo in hanc opinionem impulsus videtur, hujusmodi est comment. IV: *Quâ spe adducti Germani, latiùs jam vagabantur; & in fineis Eburonum, & Condrusorum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerunt.* Condrusos, quod vult Cæsar, clienteis Trevirorum fuisse, facilè crediderim; siquidem finitima fuit Treviris, & exigua gens; ut infrà ostendetur. at Eburones eâdem fuisse conditione, haud temerè persvadeor ex loco hoc, admodùm ambiguo: præsertim quum nullibi aliàs in universis Cæsaris commentariis ejus rei indicium. Contrà verò sic existimo: si Eburones sub Trevirorum fuissent clientelâ; haud facilè hos fuisse passuros, clientibus suis, bello victis, Aduaticos obsideis ac stipendium imperare: quandoquidem Trevirorum maxima fuit inter Germanos Belgas virtus juxtà & auctoritas. Tum verò eo ipso satis ab hac clientelâ eximuntur Eburones, quòd suos habuére reges, Ambiorigem & Cativulcum. Sui igitur juris auctoritatisque fuère Eburones cum regibus suis: qui quâ potestate inter suos fuerint, suprà, lib. primo, cap. XXXVIII, ostensum est.

Ceterùm falsâ illâ commentitiâque *Eburra* rejectâ, Ortelii heic haud minor occurrit error; qui, in thesauro geographico, *Eburoniam* locum citat, è Dionis lib. XL, qui pagus sit hodiè, nomenque retineat, prope Leodiacum. Sed Dionis historiam qui paullo attentiùs inspiciat, facilè deprehendat, non locum aliquem particularem eum, sed universam Eburonum

ronum intelligere religionem. Apud Cæsarem, commentario quinto, Ambiorix, cum Eburonibus castra Titurii Sabini & Aurunculeii Cottæ in suis finibus obsidens, sic obsessos adloquitur: *Ipsorum esse consilium, velintne priùs, quàm finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere.* Eamdem rem sic Dio, dicto libro, refert: Κἀκ τούτου καὶ γνώμην αὐτοῖς ἔδωκε, τὴν μὲν Ἐβουρωνίαν, ὡς καὶ κινδυνεύσουσιν, ἂν καταμείνωσι, καταλιπεῖν· πρὸς δὲ στρατιώτας τινὰς πέλας που χειμάζοντας ὡς τάχιστα μεταστῆναι. id est: *Ideóque eis suasit, ut Eburoniam, in quâ cum periculo sint futuri, relinquant; & quamcelerrimè ad proxima militum hiberna commigrent.* Non Eburoniam dictum fuisse locum, in quo hiberna fuêre Sabini & Cottæ; sed *Atuátucam* Eburoniæ *castellum*, testis est Cæsar commen. VI, his verbis: *Impedimenta omnium legionum Atuátucam contulit. Id castelli nomen est: hoc ferè est in mediis Eburonum finibus: ubi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causâ consederant.*

Atque castellum hoc caput fuisse totius gentis Eburonum, uti ostendatur; nomen ejus, quod variè à plerisque in Cæsarem commentatoribus viciatum, priscæ ac genuinæ lectioni adserendum est. Primò igitur notandum, duobus modis vocabulum hoc rectè scribi, dialectis variantibus; ATUATUCA, & ADUATUCA: quemadmodùm & finitima Eburonibus gens, *Aduatici* & *Atuatici*; à quibus id fuisse conditum, infrà docebo. Jam verò quum apud Cæsarem ter id castelli vocabulum accusativo casu referatur; librarii imperiti in duas id discerpserunt parteis; quasi præpositio AD accusativo præmissa sit, hoc modo: *Impedimenta legionum ad Vatucam contulit:* & eodem commentario posteà; *tribus horis ad Vatucam venire potestis:* & mox; *ipsi ad Vatucam contendunt.* Hoc posteà Rhenanus porrò corrupit in *Ratucam*; uti interpretari liceret Limburgiensis ducatus hodiè opidulum *Hertzogen rad.* Hubertus verò Leodius ex eodem fecit *Varucam:* de quâ sic ait: *Est autem Varuca etiamnum hodiè ejus nominis castellum, haud amplius medio miliari Germanico ab urbe Leodio distans, in mediis Eburonum finibus, in summâ planicie.* Et posteà: *Quæ res causa fuit, ut Varuca diu quæsita, nusquàm reperiri potuerit. donec nuper ego in volumen manuscriptum incidi, aliàs quidem corruptissimum, in hoc dumtaxat fidele, quòd Varucæ nomen integrum incorruptumque servaverit. Est præterea mihi liber ante* XXXVI *annos impressus, qui Varucam, non Vatucam etiam habet.* Leodius sanè nihil æquè pro ratione hujus lectionis habuit, ac levissimam vocabuli adlusionem. nam volumen illud, cetera corruptissimum, in uno hoc vocabulo quare tantam apud eum fidem mereri debuerit, haud video. nec unus impressus liber, tot tamque variis editionibus satis reclamabat. Quos autem ipse medios Eburonum fineis constituerit, quum extremos ad oceanum usque, ut suprà in Treveris notatum, protulerit; alii viderint. Minima certè eorum longitudo fuerit oceanum inter & Mosellam. Sed nugas mitto. ad vera transeo. Tabula itineraria idem castelli vocabulum, in itinere à Bagaco Nerviorum ad Agrippinam coloniam, mutilatum, sive contractum, ut eo sæculo usurpabatur, habet ATUACA. apud Antoninum, in eodem itinere idem locus sic notatus: *Advagan Togrorum.* ubi legendum, *Aduágam Tongrorum.* quidpe ab *Aduátuca* factum fuit vocabulum contractum *Aduáca*; quemadmodùm in tabulâ ab *Atuátuca, Atuáca.* dein *c* in confine *g* mutato, *Aduága.* Apud Ptolemæum idem locus legitur Ἀτουάκουτον Τούγγρων, *Aduacutum Tungrorum*; manifestissimo mendo, quod è Cæsare, tabulâ, & Antonino arguitur, pro Ἀτουάτουκον, *Atuatucum.* Idem Ptolemæus unicum id Tungrorum opidum refert. unde, caput gentis fuisse, colligere licet. Atque eamdem ob causam Antoninus, haud contentus ipsum opidum nominasse, etiam gentis, cujus caput erat, nomen adposuit. eademque ratio fuit auctori tabulæ, cur id primariæ urbis figurâ depingeret. Hodiè in mediis, quos suprà circumscripsi, Eburonum finibus visitur opidum, vulgari vocabulo *Tongeren*, & aliâ dialecto *Tungren.* hoc esse *Atuátucam Tungrorum* uti credatur, ea persvadet ratio, quòd posterioribus sæculis, ut suprà ostensum, principeis gentium per Galliam urbeis, abjectis veteribus propriisque vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumserunt. quam sententiam maximè firmat auctoritas Marcellini; qui in lib. XV, provincias atque civitateis sive urbeis Galliæ enumerans; *Secunda Germania*, inquit, (*prima ab occidentali exordiens cardine,*) *Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis.* Atque huc etiam facit prædictum iter, à Bagaco Nerviorum, ad Agrippinensem coloniam, Antonino & tabulæ descriptum, hoc modo:

Anto-

Antonino;		Tabulæ;	
Bagacum		*Bacaco Nervior.*	
Vodgoriacum	XII.	*Vogodorgiaco*	XII.
Geminiacum	X.	*Geminico vico*	XVI.
Perniciacum	XXII.	*Pernaco*	XLIII.
Aduagan Togrorum	XIV.	*Atuáca*	XVI.
Coriovallum	XVI.	*Cortovallio*	XVI.
Iuliacum	XVIII.	*Iuliaco*	XII.
Colonia	XVIII.	*Agrippina*	XVIII.

In hoc itinere *Bagacum Nerviorum* est nunc *Bavay*, Hænoniæ opidum: *Geminiacum*, *Gemblours*, Brabantiæ opidum; *Perviciacum*, *Pervis*, ejusdem provinciæ; *Atuáca Tungrorum*, *Tongeren*; *Coriovallum*, *Falkenborg*; *Iuliacum*, *Iülich*; *Colonia Agrippina*, *Cölen*: quorum singula suis locis certis argumentis adserentur. Huc etiam accedit, quòd in hoc itinere Mosa ponte trajiciebatur apud opidum nunc *Mastricht*; ut infrà ostendetur. ab opido autem *Tongeren* ad opida *Falkenborg*, & *Iülich*, ceu rectissimâ lineâ transitur dictum opidum *Mastricht*. Huc denique adde, quòd *Tongeren* hodiè situm in loco edito, & circumquaque leniter acclivi, in paludeis aut profundas convalleis desinente. de Romanis quidpe militibus, ex Atuatucensibus castris egredientibus, sic Cæsar comment. V: *Hostes, posteaquàm ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum exspectabant. &, quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset; ex utrâque parte ejus vallis subitò sese ostenderunt; novissimosque premere, & primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prælium committere cœperunt.* Et comment. VI; Labieno eadem castra tenente: V *cohortes frumentatum in proximas segetes misit; quas inter & castra, unus omnino collis intererat.* & mox: *Calones in proximum tumulum procurrunt. hinc celeriter dejecti, se in signa manipulosque conjiciunt: eo magis timidos perterrent milites. alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent; quoniam tam propinqua sint castra.* Valeat igitur jam Leodius, cum suâ *Varucâ* apud Leodiacum; valeat Rhenanus, cum suâ *Ratucâ* in *Herzogen rad*; valeat item Goropius, cum suâ *Antverpiâ*.

Ceterùm ATUATUCA, *Eburonum castellum*, princeps posteà facta est hac ratione Tungrorum urbs, quia Tungeri fuêre iidem posterioribus temporibus populi, qui Cæsaris ævo Eburones, Cæræsi, Segni, Pæmani, & Condrusi dicebantur; ut infrà validissimis id demonstrabitur argumentis. Atuátuca autem initio castellum, Eburonum quoque fuit caput, & unicus locus mœnibus munitus.

Nomen & originem haud dubiè habuit ab ATUATICIS, gente confterminâ. nam bello victis, quod tradit Cæsar, primò ut subjectis imperasse, quoque faciliùs in obsequio continerentur, castellum in mediis eorum finibus, cum præsidio posuisse; maximè credibile est. Dein verò annuo stipendio obsidibusque contenti, præsidio deducto, castellum in ipsorum tradiderunt potestatem: qui mox pro capite id habuêre totius regionis suæ.

Tanta igitur est opidi hujus, quod ad exiguas reliquias nunc redactum, antiquitas; tanta olim fuit celebritas, tanta dignitas, uti secunda ordine haberetur totius Germaniæ inferioris; cujus prima ac maxima, Agrippinensis colonia.

Eburonum finibus explicatis, reliqui tandem illi quatuor inspiciantur populi, qui, inter Eburones ac Treviros incolentes, uno cum illis vocabulo in commune dicti fuêre GERMANI.

Nomina singulorum, jam anteà relata, sunt ista: CONDRUSI, SEGNI, CÆRÆSI, PÆMANI. Cæsar comment. II, ubi numerum recenset armatorum, quem pro se quæque Belgarum civitas ad commune adversùs Romanos bellum pollicitæ fuerant: *Condrusos, Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, ad* XL *millia.* Et comment. VI: *Segni, Condrusique, ex gente & numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirosque, legatos ad Cæsarem miserunt, oratum, ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, caussam esse unam judicaret: nihil se de bello cogitasse; nulla Ambiorigi auxilia misisse.* Ex his notandum; primùm, omneis istas quinque nationes uno nomine (cujus causa atque origo infrà, cap. XX, reddetur) in commune fuisse adpellatos GERMANOS; unumque in commune confecisse numerum armatorum ad dictum bellum, millium XL: quamquàm *Segni* non nominentur: quos solos ex isto nomine ac numero Germanorum, eo bello abstinuisse, haud credibile est. dein quatuor ex iis nationibus, nempe

nempe Condrusos, Segnos, Cæræsos, atque Pæmanos, omneis incoluisse inter Eburones ac Treviros. Limites igitur quatuor his in universum fuerunt: ab meridie iidem, qui Treviris ab septemtrione: à septemtrione iidem, qui Eburonibus à meridie: ab ortu solis, Rhenus; ultra quem Ubii: ab occasu Mosa; citra quem Nervii. Regiones nunc comprehenduntur his finibus istæ: Coloniensis agri pars; quà opida *Cronenburg, Blankenheim, Arenberg, Hünen, Köningsfeld, Brisich, Zinsich, Meckum, Rheinbach:* Juliacensis ducatus pars exigua, circa opida *Münstereifel, Gemünde, Monjou:* Limburgiensis ducatus pars ferè dimidia, meridionalis; ubi ipsum Limburgium: è Luceburgiensi ducatu, opida *Durbuy, Marche, Rochefort:* è Leodiacensi agro, opida *Huy* & *Chinay*, item vicus *Spaa*, cum fonte acidulo: comitatus Namurcensis dimidia pars, ad dextram Mosæ ripam; ubi opidum *Dinant.* At si quis fortè, nimis angustum terræ spatium tot populis me tribuisse, arbitretur; is meminerit, universos conjunctim cum Eburonibus, satis latos, ut suprà ostensum, fineis incolentibus, numerum armatorum XL millium confecisse; quum uni Bellovaci millia obtulerint LX, Suessiones L, totidemque Nervii, Aduatici XXIX.

Jam verò quo ordine singuli inter se juncti fuerint, haud expeditum dictu est. Condrusos tamen Rheni ripam coluisse, haud obscurè indicat Cæsar comment. IV; ubi Usipetes Tenchtherosque, Germanos Transrhenanos, trajecto amne, Menapiorum primò fineis occupasse narrat: dein, *missas*, ait, *legationes à nonnullis* Galliæ Belgicæ *civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniaque, quæ postulassent ab se, fore parata. quâ spe adductos Germanos, latiùs jam vagatos, & in fineis Eburonum, & Condrusorum, qui erant Trevirorum clientes, pervenisse.* ubi etiam prœlio fusos fuisse, haud procul Mosellæ confluente, in confinio Trevirorum, suprà ostensum est. Porrò Condrusis versùs occidentem solem conjunctos fuisse Segnos, ex eo colligere liquidum est, quòd comment. VI, utrique unos in commune legatos ad Cæsarem miserunt, sese de bello Eburonico excusatum. Reliqui igitur Cæræsi & Pæmani, inter Segnos Mosamque amnem erunt locandi.

Ceterùm exiguæ singulorum quum forent civitates, atque invalidæ; in finitimorum clientelam fidemque sese dederunt. Condrusos in Trevirorum fuisse clientelâ, suprà è Cæsare intellectum est. in eâdem egisse & Segnos, Condrusorum vicinos. inde fit maximè credibile, quòd & ipsi unà cum Condrusis à bello Eburonico abstinuêre. in quo haud dubiè parteis suas habuêre Cæræsi ac Pæmani; quia legatos ad Cæsarem unà cum illis non miserunt. Atque hinc etiam conjecerim, non in Trevirorum, sed Eburonum eos fuisse clientelâ.

CAP. XVI.

De MENAPIIS.

EBURONIBUS à septemtrione continuabantur MENAPII. Cæsar comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus.* Germanici fuisse generis, indicat situs inter Rhenum & Scaldem. quidpe Plinius lib. IV, cap. XIII, *Totum,* inquit, *hoc mare,* à Cimbrorum promontorio *ad Scaldin usq. flavium, Germanicæ accolunt gentes.* Limitem igitur à meridie, primò eumdem habuêre, quem Eburones à septemtrione, ad opidum usque *Diest.* hinc verò Demerâ & Rupellâ amnibus, ad confluentem usque Scaldis, ab Atuaticis separabantur: quos circa *Læven, Brussel, Nivelle,* & *Gemblours* opida, coluisse, infrà ostendetur. Eodem commentario: *Cæsar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Atuaticos, ac Menapios, adjunctis Cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis; maturiùs sibi de bello cogitandum putavit.* Et posteà, confecto bello Eburonico: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus* III, *ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis* III, *ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ parteis, ire constituit; quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Partes illæ, oceanum Menapiosque attingentes, sunt nunc Selandorum insulæ: regio verò Atuaticis adjacens, fuit Morinorum, nunc Flandriæ pars litoralis; & extremæ Arduennæ silvæ partes ad Scaldem flumen, quas Cæsar intellexit, fuerunt juxta opida *Condè* & *Valenchiennes,* in Nerviorum finibus: ut singula suo loco fusiùs explicabuntur. Igitur recto ordine à Cæsare junguntur dicti populi; primi scilicet *insulani,* dein *Menapii, Morini, Atuatici, Nervii.* Alia argumentatio de Atuaticis esse potest hoc modo: Quia Menapiis finitimi fuerunt Eburones, juxta terminos suprà descriptos; his verò, ad Demeram flumen propinqui Atuatici, ut antè demonstratum; iterum Menapiis Morini, ut mox ostendam: necessariò

ſariò Atuatici in lævâ Demeræ ripâ fuêre contermini Menapiis, dextram ejusdem amnis ripam colentibus. Ab occaſu igitur æquinoctiali, Scalde flumine à Morinis ſubmovebantur: quos ubique Cæſar cum illis conjungit. Comment. II, ubi Belgæ armatorum numerum ad commune bellum adversùs Romanos obferunt; *pollicitos* ait *Morinos* XV *millia*, *Menapios* XVII. Commentar. III: *Eodem ferè tempore Cæſar, etſi propè exacta jam æſtas erat, tamen quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique ſupererant, qui in armis eſſent, neque ad eum umquàm legatos de pace miſiſſent, arbitratus id bellum celeriter confici poſſe, eò exercitum adduxit. Qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere cœperunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prœlio contendiſſent, pulſas ſuperatasque eſſe: continenteisque ſilvas ac paludeis habebant: eò ſe ſuaque contulerunt.* Commentar. IV: *Reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, & L. Aurunculejo Cottæ, legatis, in Menapios, atque in eos pagos Morinorum ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit.* Et ſub finem ejuſdem commentarii: *Cæſar poſtero die T. Labienum legatum, cum his legionibus quas ex Britanniâ reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, miſit. Qui, quum propter ſiccitates paludum, quò ſe reciperent, non haberent; quo perfugio ſuperiore anno fuerant uſi: omnes ferè in poteſtatem Labieni venerunt. At Q. Titurius & L. Cotta legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant; omnibus eorum agris vaſtatis, frumentis ſucciſis, ædificiisque incenſis, quòd Menapii omnes ſe in denſiſſimas ſilvas abdiderant, ad Cæſarem ſe receperunt.* Sed præter Cæſarem alii quoque auctores eos conjungunt. Tacitus hiſtoriar. lib. IV, de Civile, Batavæ rebellionis duce: *Ille, ut cuique proximum, vaſtari Vbios Treverosque, & aliâ manu Moſam amnem tranſire jubet; ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* Plinius lib. IV, cap. XVI: *A Scaldi extera colunt Toxandri, pluribus nominibus. dein Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago qui Geſſoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci.* Omneis recto inter ſe ordine eſſe junctos, infrà patebit. Sed omnium diſertiſſimè Strabo, ac Dio. quorum hic, lib. XXXIX, de Cæſaris in his oris expeditionibus loquens; Καὶ μετὰ τοῦτο, inquit, ἐπί τε Μορίνους, καὶ ἐπὶ Μεναπίους, ὁμόρους σφίσιν ὄντας, ἐστράτευσεν. hoc eſt: *Poſt hæc in Morinos, eorumque finitimos Menapios, exercitum duxit.* Strabo lib. IV: Τοῖς Μεναπίοις δ' εἰσὶ συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μορινοί· id eſt: *Menapiis continuantur ad mare Morini.* Et eodem libro poſteà, in Britanniæ deſcriptione: Τοῖς ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Ῥῆνον τόπων ἀναγομένοις ὁ πλοῦς ἐστιν ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μεναπίοις Μορινῶν. id eſt: *Qui à Rheno propinquis partibus trajiciunt, ii à Morinis, Menapiorum conterminis, ſolvunt.* Porrò, ab occaſu æſtivo, poſt vicum *Oſſendrecht*, Scaldi impoſitum, conterminos habuêre in Selandicis inſulis Toxandros, Plinio memoratos. à ſeptemtrione Batavos; à quibus Moſæ fluminis antiquo dirimebantur alveo (qui ſuo loco accuratiùs indicabitur) ad opidum uſque *Grave:* inde verò lineâ ad divortium Rheni, quod eſt in Clivienſi ducatu ad munimentum Schenkianum, ductâ. Ab ſolis ortu quamvis terminus Menapiorum eſſe debebat idem qui totius Galliæ, Rhenus amnis: tamen trans eum etiam incoluiſſe eos Cæſaris ævo, auctor eſt ipſe, initio comment. IV, his verbis: *Eâ, quæ ſequuta eſt, hieme, qui fuit annus Cn. Pompejo, M. Craſſo Coss., Vſipetes Germani, & etiam Tenchtheri, magnâ cum multitudine hominum, flumen Rhenum tranſierunt, non longè à mari, quò Rhenus influit.* Et infrà, de eiſdem: *Qui, quum plures annos Svevorum vim ſuſtinuerint, ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt. quas regiones Menapii incolebant; & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant. ſed tantæ multitudinis adventu perterriti, ex his ædificiis, quæ trans flumen habuerant, demigrarunt, & cis Rhenum, diſpoſitis præſidiis, Germanos tranſire prohibebant.* Scilicet eâdem ratione Menapii trans Rhenum, ut Allobroges ultra Rhodanum; de quibus Cæſar commentar. I: *Allobroges, qui trans Rhodanum vicos poſſeſſionesque habebant:* quum tamen Rhodanus terminus eſſet, non modò Allobrogum, ſed totius provinciæ Narbonenſis, cujus pars Allobroges. Menapii igitur prope dictum divortium Rheni utramque fluminis ripam accoluerunt. infra quidpe divortium Batavi ſuam coluerunt inſulam; de quâ ſuo loco dicetur. Exiguum agrorum habuiſſe trans Rhenum Menapios, credibile eſt. quod omne prorſus amiſerunt, irruptione iſtâ Uſipetum atque Tencterorum. horum quidpe pars, quæ prœlio, quo reliqui à Cæſare fuſi, non interfuerat, *poſt fugam ſuorum*, ut ait Cæſar eodem commentario, *ſe trans Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, ſeque cum iis conjunxit*; perpetuóque poſteà eam Rheni ripam tenuit; ut ſuo loco indicabitur.

His itaque Menapiorum finibus ita graviſſimorum auctorum teſtimoniis ſatis confirmatis, notare jam liceat Ptolemæi immanem errorem; qui infra Nervios, inter Moſam & Scaldem, quem ille Tabudam adpellat, ad oceanum uſque unos poſuit Tungros;

&c inter

& inter Mosam ac Rhenum Menapios, cum opido eorum *Castello:* quum tamen *Castellum* cis Mosam situm; & Menapii trans id flumen jam inde ab Augusti principatu prorsus nulli fuerint; ut infrà ostendetur.

Ceterùm dictis finibus regiones nunc comprehenduntur istæ: Brabantiæ major pars, inter Mosam & Demeram Scaldemque amneis ac Selandiam sita; ex Hollandiæ proximis finibus, duo opida, *Sevenbergen*, & *S. Gertrudenberg:* Geldriæ ac Cliviæ partes Cisrhenanæ: Coloniensis agri cis Rhenum portio, in quâ opida, *Ordingen*, *Nüs*, *Suns:* ducatus item Juliacensis pars, in quâ opida, *Brugge*, *Gladbeke*, *Dalen*, *Wassenberg*, *Heinsberg*.

At ne quis fortè miretur, tam latos me adsignare fineis Menapiis, qui ad commune Belgarum adversùs Romanos bellum, XVII haud amplius contribuerunt millia armatorum, quum interim quinque illæ nationes, Germani uno nomine dictæ, haud majore spatio incolentes, millia confecerint XL; & uni Aduatici multo minore spatio, XXIX: notandum est, omnem hanc inter Scaldem Mosamque regionem omnino esse sterilem, nullâ re nisi perpetuo ericeto copiosam; quæ hodiéque causa, cur maligniùs infrequentiúsque colatur, quàm reliquæ circumquaque regiones. Nec tamen ego nescius sum, *Ambivaritis*, qui semel apud Cæsarem, in comment. IV, leguntur populi, partem horum finium à plerisque hujus sæculi geographis tribui, circa Antverpiam urbem: quam & ipsam ex eorum nomine sic adpellatam arbitrantur. Verùm horum errorem commodè uti convellam, verba auctoris integra adducam. De Usipetibus, ac Tencteris Germanis loquitur, quos tandem in Condrusorum finibus, haud procul Mosellæ confluentibus, prœlio superavit. *Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt; &, re deliberatâ, post diem tertium ad Cæsarem reversuros. intereà ne propiùs se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit. cognoverat enim, magnam partem equitatus ab iis, aliquot diebus antè, prædandi frumentandique causâ ad Ambivaritos trans Mosam missam. hos exspectari equiteis, atque ejus rei causâ moram interponi arbitrabatur.* Heic ego primùm miror, quinam isti fuerint AMBIVARITI, nusquàm aliàs, neque cuiquam alii auctori, neque ipsi Cæsari, in tam crebris per has oras bellis, memorati; ne in communi quidem illâ Belgarum conspiratione: à quâ ipsi in medio reliquorum (si circa Antverpiam fuisse credas) immunes esse haudquaquàm potuerunt. Comment. VII, qui leguntur *Ambivareti*, planè alii sunt. sic enim illic: *Galli imperant Aeduis, atque eorum clientibus, Segusianis, Ambivaretis, Aulercis, Brannovicibus, millia* XXXV: *parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutheris, Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Arvernorum esse consueverunt.* Hi omnes longè à Belgicâ Cæsaris dissiti. Apud Orosium quoque lib. VI, cap. VIII, ex Cæsaris commentario III hæc transcripta: *Socios sibi ad id bellum Osismios, Lexovios, Nannetes, Ambivaritos, Morinos, Diablintres, & Menapios adsciscunt.* At Cæsaris exemplaria pro falsis his *Ambivaritis* habent *Ambialites*; & nonnulla, *Ambiliates*. Tum mirari satis nequeo, quidnam dicti Germani magnam equitatus partem frumentandi causâ miserint in regionem omnino sterilem ac desertam, unoque ac perpetuo ericeto horridam, omniumque rerum egenam. Quapropter malo obscuros istos, & nemini aliàs in provinciâ tam celebri cognitos *Ambivaritos* vertere in nobilissimos *Aduaticos*. horum quidpe agri, quâ reliqua Brabantiæ pars ad lævam Demeræ sternitur ripam, sunt fertilissimi.

Ceterò magnis silvis fineis Menapiorum fuisse impeditos, paludibusque invios; jam antè è tertio Cæsaris commentario intelleximus. de iisdem iterum comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus, silvisque muniti.* De silvis his plura dicentur infrà, in descriptione Arduennæ silvæ. paludum nunc maxima est in Brabantiæ Geldriæque confinio, vulgari vocabulo *de Peele* dicta. præter hanc aliæ duæ, haud minori longitudine, Mosam inter Rhenumque, *het Veen*, & *de Klyt*. Strabonis heic notandus est ingens error, qui quum modò dicta apud Cæsarem (ex cujus commentariis ferè omnia de his oris sumsit) legeret de Menapiis; prætereáque audiret, Rheni partem suo tempore, sub Tiberii imperio, per Drusi fossam & Isalam amnem in ingenteis effundi lacus; neutrum rectè percipiens, sic tradidit lib. IV: Τρηουίροις δὲ συνεχεῖς Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμούς. Id est: *Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi sunt Menapii, ex utroque latere ostiorum fluminis Rheni paludeis accolentes, atque saltus.* Quod omninò falsum. nam in medio ostiorum Rheni, Batavi tenuêre insulam Rheni: ab occasu æstivo ultimi fuêre Toxandri: ab ortu, trans Rhenum, proximum jam Germaniæ solum coluerunt Frisii, gens magna: ut infrà pluribus quæsitissimisque probabitur argumentis. Strabonem in errorem istum præcipitem egit ea maximè ratio, quòd Cæsar tradit, Menapios trans Rhe-

num quoque ædificia ac possessiones habuisse. quas ille à divortio ejus amnis ad ostia usque & oceanum protulit.

Notaveram in commentario de Rheni ostiis suprà dictum chorographum; qui in antiquitatibus suis Amsterodamensibus urbem Amsterodamum ex hoc Strabonis loco in Menapiis statuerat. ille tamen geminum hunc errorem, Strabonis simul atque suum, defendere in disceptationibus chorographicis audacter atque strenuè perrexit. Maximum ejus argumentum est in distinctione temporum; quibus fortè gentium migrationes factæ inter Cæsaris ac Plinii Tacitique ætates. Haud absurdè mehercules. modò auctoris alicujus, si non disertum testimonium, verba tamen quædam attulisset, quæ conjecturâ quâdam levissimâ eò trahi possent. Tacitus, historiar. lib. IV, & item in libro de Germaniâ, disertissimis, quæ suo loco inspiciemus, testatur verbis, Batavos, ex Cattis advenienteis, insulam Rheni, & extrema Gallicæ oræ, quæ erat inter Rhenum & Mosam, occupasse. quod, ante Cæsaris ætatem factum, constat. Quæro igitur, quomodò Menapiorum fines, qui Mosâ flumine à Batavis disterminabantur, tam longo intervallo, post Batavos tandem, trans Rhenum resurrexerint? Nempe à divortio Rheni, respondet chorographus, Velaviam eos tunc tenuisse, & Gojelandiam, & Amsterodamensem agrum, ad oceanum usque & Rheni ostium: uti hoc pacto veluti in sinu concluserint agros Batavorum. Sed ignorat ille, Velaviam fuisse tunc temporis *Marsorum:* quorum pars, Augusto Romæ imperitante, à Rheno in interiora Germaniæ profugerunt; pars Drusi fossâ in dictâ Velaviâ inclusi, *Marsaci* dicti sunt: quod suo loco ostendam. At jam ipse chorographus, in disceptationibus suis, ex meâ sententiâ, quam in dicto commentario de Rheni alveis ostiisque adserui, Marsacis Velaviam concessit. Itaque quum jam ipse videret, agrum Menapiis in Gojelandiâ, aut circa Amsterodamum & medium Rheni alveum ostiumque dari nullum posse; haud dubitavit, in iisdem disceptationibus suis, eos inde statim reducere ad citimum alveum, qui Vahales vocatur, ac Mosæ immenso ore in oceanum effunditur. satisque novam hanc suam sententiam se firmaturum putavit hisce Cæsaris verbis, ex comment. VI adductis: *Cæsar T. Labienum cum legionibus tribus ad oceanum versùs in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* Ubi jam bis iterum ab eo satis longè aberratum. primò, quia nullum hinc necessarium argumentum de Vahale, seu Mosæ ostio; quum Menapii etiam apud Scaldem insulis illis fuerint contermini: à quo tamen flumine satis longè Rheni ostia absunt. deinde non meminit, Tacitum, ut antè dictum, non modò utramque Vahalis, sed Mosæ etiam dextram ripam unis Batavis tribuere. Sed ubi hoc quoque parum firmum esse vidit; factas esse inter Strabonis Tacitique ætateis migrationes harum gentium, credere nos sine ullo documento postulat. At Tacitus, non suo demum ævo Batavos ait Rheni insulam & oram Gallicæ ripæ tenuisse, sed jam ab initio occupasse. Heic igitur jam iterum erratum. Verùm qui omneis Strabonis circa has oras errores defendere ac tueri studuit, id nos docuisset vellem, quâ ratione & quâ arte à Rheni ostiis Cantium Britanniæ promontorium conspiciatur; quod & ipsum tradit eodem loco Strabo. Qui equidem error inde ei natus, quòd Menapios Morinis conterminos esse comperierat: Menapios ad Rhenum usque pertinere, Morinos ad fretum Gallicum; à quibus in Britanniam navigaturi solvebant. utrorumque fineis adeò coarctavit, uti crediderit à Rheni ostiis & à Menapiis Britanniam prospici. Verba ejus, lib. IV, hæc sunt: Πρόκειται δὲ ἡ Βρετανικὴ τοῦ Ῥήνου ἐγγύθεν, ὥστε καθορᾶσθαι τὸ Κάντιον ἄκρον. τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Ῥῆνον τόπων ἀναγομένοις οὐκ ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἐκβολῶν ὁ πλοῦς ἐστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ὁμορούντων τοῖς Μεναπίοις Μορινῶν· παρ' οἷς ἐστι καὶ τὸ Ἴτιον, ᾧ ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς τὴν νῆσον. hoc est: *Objacet Britannia Rheno haud longo intervallo; ita, uti etiam Cantium promontorium conspici possit. At qui à Rheni partibus trajiciunt, non ab ipsis solvunt amnis ostiis: sed à Morinis, Menapiorum conterminis: apud quos Itium est; quo divus Cæsar usus est navali, in insulam transmittens.* En; quid heic tibi, superstitiose auctorum venerator, mentis est? Errasse videtur Strabo, nec ne? Cantium prospicere tu queas ab Rheni ostiis? an non hæc tam longè ab Itio portu, qui nunc Bononiensis est, dissita sunt, uti, qui illic consistunt, circa Rheni ostia versari dici nequeant? I nunc, & errores auctorum variis tuis erroribus tueri, vel, quod facis, nos omneis ludere perge. Circa omnia quum te ubique torqueas, numquàm tamen; vel raró admodùm, certi aliquid concludis; sed sæpius excusatiunculis uteris: quod disputantem philosophum minimè decebat. Francorum origines quum editurias; spero te Sigambros quoque ex ejusdem Strabonis sententiâ ad oceanum collocaturum. Ab Itio promontorio, quod in Morinis erat, prospici Cantium promontorium, acceperat Strabo; Morinos item conterminos esse Menapiis, & hos Rheno: unde ille per errorem

posteà

postea putavit, à Rheno Britanniam conspici. Appianus in Hispanicis, Hispaniam à Britanniâ dimidii diei navigatione abesse, tradit. An hoc etiam chorographus noster (si quando eò usque animum atque curas extra provinciam suam extenderit) tueri ausit? Haud puto. Et ipsum Appianum de trajectu ex Galliâ in Britanniam, qui fieri solebat inter Gesoriacum, sive Bononiam & Rutupias, id audivisse omnino persvasum habeo: quod posteà per summum errorem tribuit trajectui inter Hispaniam & Britanniam. Verùm de Britanniæ à Rheno prospectu, infrà in Batavis, cap. xxx, pluribus examinabo chorographum nostrum. Hactenus veros Menapiis vindicasse fineis sufficiat.

Opida, Cæsaris ævo, nulla habuisse arbitror. sic quidpe ipse comment. IV: *Q. Titurius & L. Cotta, legati, qui in Menapiorum fineis legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, ædificiisque incensis; quòd Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant; ad Cæsarem se receperunt.* item comment. VI: *Ipse, cum legionibus expeditis* V, *in Menapios proficiscitur. Illi, nullâ coactâ manu, loci præsidio freti, in silvas paludeisque confugiunt, suaque eòdem conferunt. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adiit tripartitò: ædificia vicosque incendit; magno pecoris atque hominum numero potitur.* Ubi nihil de opidis, vel castellis, in quæ, contra Cæsaris arma sese defensuri, confugerint; aut quæ Cæsar, unà cum reliquis ædificiis vicisque, exusserit. Sic item in fine comment. III; à Cæsare petiti in easdem *silvas ac paludeis se suaque omnia contulerunt.* sic comment. IV, Usipetes atque Tenchtheri, Rhenum transgressi, *omnibus eorum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.*

Post Cæsaris tempora quæ opida seu loca munita habuerint, dispiciendum est. Horum prima ipsos condidisse Romanos reperio. sic namque Florus lib. IV, cap. ultimo, de Druso, in Augusti principatu has oras regente, loquens: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* Ex horum numero fuisse apud Mosam id, quod κάςελλον Μεναπίων, CASTELLUM MENAPIORUM, refert Ptolemæus, haud dubium est: quamvis is Menapios intra Mosam Rhenumque falsò concludat. Omnia Drusi castella in citerioribus fuisse amnium ripis, certum est. sic quidpe ratio fieri postulabat; uti custodiæ essent provinciis contra hosteis trajicienteis. Hodiè in lævâ Mosæ ripâ vicus est, seu exiguum opidum cum arce, vulgò *Kessel* dictus. quem antiquum esse *Menapiorum Castellum*, nomen simul ac situs in ripâ indicant. De nomine ne quid dubitari possit, paria sunt exempla, in Morinorum Castello, quod nunc in Flandriâ est *Cassel op den berch*; & in Chattorum Castello, quod nunc princeps Hassorum opidum cum arce, *Cassel.* Marcellinus lib. XVII, de Juliano Cæsare, Francos ultra Mosam ejiciente: *Cunctis igitur ex voto currentibus, studio pervigili properans, modis omnibus utilitatem fundare provinciarum: munimenta tria, rectâ serie superciliis imposita fluminis Mosæ, subversa dudum obstinatione barbaricâ, reparare pro tempore cogitabat. & illico sunt instaurata.* In his primum quoque illud fuisse *Menapiorum castellum*, quod unicum in Menapiis refert Ptolemæus, haud dubium est. Apud Aethicum in cosmographiâ dicitur gentis vocabulo MENAPUM. Tabula itineraria iter ab Atuacâ Tungrorum ad Noviomagum, Vahali impositum, sic describit:

Atuaca	
Feresne	XVI.
Catualium	XIIII.
Blariaco	XII.
Ceuelum	XXII.
Noviomagi	III.

Romanorum itinera per castra plerumque legionum, cohortium, & alarum duxisse, patet passim ex historiis, atque itinerariis. Ab Atuátuca Tungrorum ad Noviomagum iter, inflexo pusillùm cursu, rectè propter lævam Mosæ ripam per dicta munimenta fuit actum. BLARIACUM hodiè est vicus ad Mosam, vulgò *Blerick* dictus. ab hoc ad opidum *Tongeren* XLII circiter sunt millia passuum; ut rectè tabula refert. Fuisse hoc unum ex Drusi castellis, vel saltem ex tribus illis munimentis à Juliano, Francis ejectis, reparatis, maximè credibile. A Blariaco Atuátucam versùs primum occurrit, post XII millia passuum, *Catualium.* quod spatium haud malè congruebat vico *Buggenum* ex adverso confluentium Roræ; ni suspicarer, vocabulum id unà cum millium numero esse corruptum. quidpe *Castellum Menapiorum* auctoris tabulæ ævo exstitisse dubitari non potest, quando nunc etiam nomen id eodem situ durat. Si exstitit; certè per hoc quoque Romanorum iter actum fuit. locus autem

in Menapiis quum præcipuus fuerit; quod ex Ptolemæo perſpicitur: maximè credibile eſt, hunc etiam ab auctore tabulæ in hoc itinere fuiſſe memoratum. Proinde ego vocem iſtam *Catualium*, in vocabulum *Caſtellum*, XII verò millia paſſuum in VI vel VII corrigere auſim.

FERESNE vocabulum, quod eſt inter Caſtellum & Atuácam, planè mendoſum eſſe videtur. ideóque ſitus ei adſignari certus haud facilè poteſt. Quòd ſi tamen numero XVI millium, quæ hinc Atuácam numerantur, VI illa millia addas, quæ à Caſtello abſtuli; poterit is locus nunc eſſe *Maseyck*, opidum hodiéque antiquitatem ſuam præ ſe ferens.

Cevelum jam ultra Moſam fuit ſitum, extra Menapiorum fineis. nam poſt Cæſaris ætatem, in Auguſti principatu, Gugerni, Transrhenanus populus, in partem finium Menapiorum, Moſam inter ac Rhenum, fuêre locati; ut infrà oſtendetur.

Ceterò Divæus, in antiquitatibus Belgicis, teſtatur, archiva cœnobiorum Gandenſium, & item leges Caroli Magni, ab Anſegiſo monacho collectas, pagi meminiſſe MENAPISCI, inter Scaldem & Morinorum fineis, ubi foſſa Flandros à Tervanenſibus tuetur, ſiti. Hæc inſpicere mihi non licuit. judicio tamen tanti viri confido. Ceterùm potuerunt reliquiæ Menapiorum, Francis & Saxonibus Rhenum & proxima perrumpentibus, huc conceſſiſſe.

CAP. XVII.

De UBIIS.

UBII, Transrhenana Julii Cæſariis ævo gens, eam amnis ripam in Germaniâ coluêre; quæ inter Magontiacum & Coloniam porrigitur. Poſteà verò à M. Agrippâ, Octavio Auguſto principatum Romanorum obtinente, in Galliam transducti ſunt; ut auctor eſt Tacitus, annal. XII: *Agrippina, quò vim ſuam ſociis quoque nationibus oſtentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamq; deduci imperat: cui nomen inditum ex vocabulo ejus. Ac fortè acciderat, ut eam gentem, Rheno transgreſſam, avus Agrippa in fidem reciperet.* Item Strabo lib. IV: Πέραν δὲ ᾤκουν Οὔβιοι, κατὰ τοῦτον τὸν τόπον· οὓς μετήγαγεν Ἀγρίππας ἑκόντας εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου· id eſt: *Trans amnem verò incolebant Vbii, juxta hanc regionem: quos Agrippa haud invitos traduxit in citeriorem Rheni ripam.* Quâ occaſione, aut quâ de causâ traducti fuerint, apud neminem auctorum adnotatum reperio. conjectatione tamen indagari poſſe puto. Bello à Romanis victos, aut petitos, nemo facilè oſtenderit. nam & Svetonius, in Octavio Auguſto, bella ductu ejus vel auſpiciis confecta, nationesq; devictas enumerans; ex Germanis *Svevos & Sicambros ſeſe dedentes in Galliam traduxiſſe memorat*: de Ubiis autem ne verbum quidem. E diverſo, amicitiam eos cum Cæſare feciſſe, quum Galliam is pacaret, in hujus invenio commentariis. quam cum ceteris poſteà quoque perpetuò coluiſſe Romanis, donec Rhenum traducerentur, lubens crediderit, quisquis cauſam incundæ amicitiæ cognoverit. Cæſar igitur, comment. IV: *Vnâ ex parte*, inquit, *à Svevis circiter millia paſſuum C agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Vbii: quorum fuit civitas ampla atque florens, ut eſt captus Germanorum; & paullo, qui ſunt ejuſdem generis, etiam ceteris humaniores; propterea, quòd Rhenum attingunt: multique ad eos mercatores ventitant; & ipſi propter propinquitatem Gallicis ſunt moribus aſſvefacti. Hos, quum Svevi, multis ſæpe bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent: tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.* Et eodem comment. poſteà: *Vbii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Cæſarem legatos miſerant, amicitiam fecerant, obſides dederant, magnoperè orabant, ut ſibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur: vel, ſi id facere occupationibus populi Romani prohiberetur, exercitum modò Rhenum transportaret. id ſibi auxilium ſpemque reliqui temporis ſatis futurum.* En; amicitiam petierunt à Romanis, uti eorum armis adversùs Svevos (Cattos eſſe aliorum auctorum, ſuo loco docebitur) defenderentur. Tacitus in libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia eſſe meruerint, ac libentiùs Agrippinenſes conditoris ſui nomine vocentur; origine non erubeſcunt. transgreſſi olim, & experimento fidei ſuper ipſam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut cuſtodirentur.* Experimento, inquit, fidei: quod factum, dum ulteriorem adhuc ripam colerent. nempe id eſt, quod antè dixi; poſtquàm Cæſar amicitiam cum iis fecit, perpetuò eos in amicitiâ ac fide populi Romani perſtitiſſe, donec Rhenum transducerentur. De Svevis iſtis ſic Cæſar, eodem commentario, paullo antè: *Svevorum gens eſt longè maxima, & bellicoſiſſima Germanorum.* quem ſequutus Strabo, lib. IV, penè in eadem verba ſic ait: Πάσης δ' ὑπερέχει τῆς ἐρημίας ταύτης οἱ Σούηβοι προσαγορευόμενοι Γερμανοὶ, καὶ δυνάμει, καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων. id eſt:

Omnem

Omnem hanc ripam accolunt Germani, Svevi dicti, virtute atque multitudine ceteros præstantes. protinusque, quæ ad rem nostram pertinent, subjicit: Ὑφ' ὧν οἱ ἐξελαυνόμενοι κατέφυγον εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου. hoc est: *A quibus pulsi confugerunt in citeriorem Rheni ripam.* Pulsos, ait, à Svevis confugisse cis Rhenum. quinam igitur illi pulsi? Certè nulli alii, nisi *Vbii*, quibus perpetuum cum Svevis istis bellum. proinde etiam vocabulum hoc Οὔβιοι in Strabonis exemplaribus ante vocem ἐξελαυνόμενοι interiisse censeo. Atque huc referendum, quod paullo antè ex eodem auctore citavi; Agrippam Vbios ἑκόντας traduxisse; id est, *haud invitos*, sed *cupienteis*. videlicet, quia à Cattis premebantur, sive etiam pellebantur, auxilium à Romanis, vel etiam, uti in eorum provinciam Galliam transire sibi liceret, petierunt. Transgressos recepit in fidem M. Vipsanius Agrippa, Consul Romanus, bellum tum temporis in Galliâ gerens: quod disertissimis testantur verbis Strabo ac Tacitus, ut modò relatum; & Dio, lib. XLVIII, ita de Augusto narrans: Αὐτὸς μὲν ἐφορῶν καὶ διατάττων ταῦτά τε καὶ τὰ ἄλλα τά τε ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἐν τῇ Γαλατίᾳ. κίνησις γάρ τις παρ' αὐτοῖς ἐγένετο. τῷ δ' Ἀγρίππᾳ τὴν ναυτικὴν παρασκευὴν ἐγχειρίσας. τοὺς γὰρ Γαλάτας αὐτὸν τοὺς νεωτερίσαντας προσπολεμούμενον, ὅτε περ καὶ τὸν Ῥῆνον δεύτερος δὴ Ῥωμαίων ἐπὶ πολέμῳ διέβη, μετεπέμψατο. Hoc est: *Cæsar hæc, & reliqua omnia, quæ & in Italiâ, & in Galliâ fiebant, inspiciebat; atque uti fierent, mandabat. nam in Galliâ quoque rebellio facta erat. Agrippæ autem rei navalis adparandæ negotium dederat; quem à Galliâ, bellum contra Gallos rebellanteis gerentem, accersiverat. qui etiam secundus inter Romanos Rhenum cum armis transivit.* Et mox de eodem Agrippâ: Ὑπάτευε δὲ μετὰ Λουκίου Γάλλου. *Consul is erat cum L. Gallo.* Nempe M. Agrippa, quum bellum contra Gallos, haud dubiè Belgas, in Galliâ gereret, provinciamque rebellantem ad obsequium redigeret; eâ occasione Rhenum ponte exercitum transduxit. transivit autem eâdem de causâ, quâ Iul. Cæsar, XVIII ante eum annis, Cn. Pompejo, M. Crasso Coss. transiverat: nempe, quia *Vbii magnoperè orabant, ut sibi auxilium ferret; quòd graviter ab Svevis premerentur.* Quum igitur auxilium iis in hostili solo aliter ferri haud posse videret; ponte facto, Rhenum traduxit in provinciam pacatam, haud invitos. Annus hic fuit ab urbe condita IↃCCXVI; ante natum Iesum XXXV. Causa igitur Vbiis transgrediundi fuit; quia à Cattis pellebantur: transducendi Romanis; uti ceu custodes Romanæ ripæ reliquos Transrhenanos Rheni transgressu, & in provinciam Romanorum Galliam excursu *arcerent*.

Ceterùm quâ Rheni parte ponte facto traducti fuerint, planè incertum est. Super ipsam Rheni ripam locatos fuisse, testem suprà audivimus Tacitum. Plinius lib. IV, cap. XVII: *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Agros heic acceperunt eosdem, qui antè fuerunt Condrusorum; & infra hos Eburonum Menapiorumque finium partem. Fineis igitur eis circumscribo istos: Ab ortu solis, Rhenum amnem quo contra Cattos, pulsores suos, protegebantur; quos in antiquas eorum sedeis immigrasse, suo loco reddam. ab septemtrionibus lineam, à Roræ Mosæque confluentibus ad Rhenum & opidum *Ordingen* ductam; quâ primùm ab Menapiis, mox à Gugernis, huc translatis, separabantur. ab occasu ipsum amnem Roram, à confluente ejus ad opidum usque *Nider Heymbach*; quo primùm ab iisdem Menapiis, & Eburonibus, mox verò ab Sunicis, huc transductis, dirimebantur: à dicto deinde opido, lineâ ad opidum usque *Kerpent*, ab iisdem Eburonibus & Condrusis arcebantur; qui posteà, unà cum Cæræsis, Segnis, ac Pæmanis, dicti fuêre Tungri. à meridie Abrincâ amne à Treveris submoti fuerunt. Majores agrorum fineis non adscribo; quia juxta eos, inter Mosam & Roram, *Sunici*, inter Mosam & Rhenum *Gugerni*, CCCC millia hominum locanda erunt. nec minores facio; quia magnam fuisse eorum trans Rhenum & amplam civitatem, auctorem habemus Cæsarem. Ex Treverorum agro nihil eos accepisse, eo satis probatur, quòd vetus Treverorum opidum *Antennacum* posterioribus etiam sæculis superiori Germaniæ ac Maguntiacensi ducatui adscriptum fuit; teste Notitiâ imperii.

Regiones nunc sternuntur intra dictos Vbiorum fineis istæ: Iuliacensis ducatus pars maxima, dextram Roræ ripam contingens: Coloniensis episcopatus ferè totus.

Caput gentis fuit, quod sine proprio vocabulo VBIORUM OPIDUM adpellavit auctor noster, annal. lib. I, & XII. scilicet, quia unum id Vbiis initio fuit opidum: quâ ratione *Batavorum* quoque *opidum* memoratur sine proprio nomine, eidem auctori, histor. lib. V. Conditum illud videri potest statim ac Vbii Rhenum transgressi; id est, anno ante natum Iesum XXXV. In Augusti certè principatu exstructum fuit. nam sub exitum ejus memoratur à Tacito, dicto annal. lib. I. Deinde, quum longo *fidei experimento* Vbii *meruissent*, veterani eò coloniaque, jussu Juliæ Agrippinæ, Germanici filiæ, Claudii

uxoris, deducta est; C. Antistio, M. Suilio Coss., anno à nato Iesu L; LXXXV annis pòst, quàm ipsi Vbii Rhenum transducti: Hinc COLONIA AGRIPPINENSIS adpellari cœpit. quod nomen referunt Plinius, loco suprà dicto, & Tacitus historiar. lib. I, & IV. Eamdem Tacitus, libro proximè dicto, vocat *Coloniam Agrippinensium*; quasi *Vbiorum coloniam*: quia ipsi Vbii postmodùm, è coloniæ cognomine, AGRIPPINENSES dicti; ut auctor est idem Tacitus eodem libro: *Acta utrobique præda. infestiùs in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenses se vocarent.* & libro de Germaniâ: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt.* Apud Ptolemæum urbs cognomine tantùm adpellatur Ἀγριππινῆνσις· ipso coloniæ vocabulo forsitan interito. Eadem ipso vocabulo Agrippinæ, conditricis suæ, nuncupata est COLONIA AGRIPPINA VBIORUM; ut duo testantur nummi, alter Claudii, Vitellii alter. eadem posteà, sine Vbiorum vocabulo, COLONIA AGRIPPINA adpellata; ut bis habet Antoninus in itinerario. item posteà uno vocabulo AGRIPPINA; ut est apud eumdem Antoninum, & in tabulâ itinerariâ, & item apud Marcellinum lib. XV, & XVI; & apud Aethicum in cosmographiâ; item apud Zosimum, lib. I. eadem denique nudè vocitata est COLONIA; ut refert idem Antoninus, & item Marcellinus lib. XVI. quod certè nomen Germanis magis usitatum fuisse puto, quàm cognomen *Agrippinensis*, sive *Agrippina*: siquidem idem nomen hodiéque durat, vocaturque urbs vulgò *Cölen*. Maxima est nunc omnium Germanicarum, tam cis quàm trans Rhenum. ad quod fastigium non χθὲς ἢ πρώην, quod dicitur, pervênit: sed jam inde à primordio sui, quum nullæ dum essent in Transrhenanâ Germaniâ urbes, nullaque opida, hæc in Cisrhenanâ, ut omnium prima, sic fuit amplissima. unde Zosimus, lib. I, vocat eam Ἀγριππίναν πόλιν ἐπικειμένην τῷ Ῥήνῳ μεγίστην· id est, *Agrippinam, urbem Rheno adjacentem maximam.* & Marcellinus lib. XV, *secundæ Germaniæ*, id est, inferioris, *urbem magni nominis*: & lib. XVI, *urbem munitissimam.* Ducatum inferioris Germaniæ ab hac cognominatum fuisse *Agrippinensem*; quemadmodùm superioris Germaniæ ducatus ab Magontiaco *Magontiacensis*; haud dubium est. Firmat haud parum hanc sententiam libellus provinciarum civitatumque Galliarum, his verbis: *Provincia Germania secunda: Metropolis civitas Agrippinensium; hoc est, Colonia.* De cetero, castella Romanos in ulteriore etiam Rheni ripâ erexisse, ad custodiendos ponteis, & impediendas Germanorum in Galliam inruptiones, infrà, lib. III, pluribus patebit locis. Idem ad Agrippinensium fuisse factum Coloniam, docuit quondam tabula lapidea, in vico *Duitsch*, sive *Teutsch*, ex adverso Coloniæ, reperta: quæ, teste Ruperto, hujus loci ante CCCC ampliùs annos abbate, narrabat, *Divitense munimentum, in terrâ Francorum, ab Imp. Cæs. M. Fl. Val. Constantino, pro militibus, illic in tutelam Galliarum collocandis, esse erectum.* Atque ab hoc loco milites nominantur Notitiæ imperii, & Marcellino, lib. XXVI, & XXVII, *Divitenses*, conjuncti ubique Tungris, sive Tungricanis. Vocabulum huic munimento haud dubiè è situ loci quæsitum; quia extra Galliæ provinciam in Germanicâ ripâ positum. unde Celtico vocabulo, variantibus dialectis, dictum *Teutitsch*, & *Duitisch*: quemadmodùm, qui aliis erat *Teuto*, Rheni adcolis dicebatur *Tuito*; de quo suprà, lib. I, cap. IX, plura disserui. Sed *Divitense munimentum* jam extra Vbiorum fineis ad Germaniam & Francorum solum pertinuit.

Proximus antiquitate, post Agrippinensium coloniam, memoratur Tacito in Vbiis locus, cui nomen ARA VBIORUM. Annal. lib. I, seditionem Germaniciani exercitus apud Rhenum referens; *Intereà legati*, inquit, *ab senatu egressi, jam apud Aram Vbiorum Germanicum adeunt. duæ ibi legiones, Prima & Vicesima, veteranique nuper missi, sub vexillo hiemabant.* Hunc esse eumdem, qui posteà BONNA dictus, alii quoque ante me rectè opinati sunt viri docti; à quibus Lipsius quidem dissentit: ego verò certis etiam probare rationibus argumentisque firmis conabor. Florus igitur, uti sæpè antè relatum, lib. III, cap. XII, de Drusi, Germanici patris, rebus in Germaniâ gestis loquens; *In tutelam*, inquit, *provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit: Bonnam & Magontiacum pontibus junxit, classibusque firmavit.* Nostri sæculi homines falsò *Bononiam* heic legere & *Gesoriacum*, suprà ad Magontiacum notavi. *Bonnam* neque Tacitus, neque alius quisquam memorat auctor, sub Augusti, Tiberii, Caligulæ, Claudiive tempora: unde, nullum id dum exstitisse nomen, conjicere licet. apud Bonnam tamen pontem struxisse Drusum, & classem locasse, adfirmat Florus. Pons certè nullâ aliâ de causâ exstructus fuit, nisi uti exercitus traduceretur in Germanos hosteis: nec sine exercitus castris custodiri potuit; multo verò minùs classis; quæ nullibi, nisi ubi castra exercitus, stationem habebat. Duæ igitur

igitur quum fuerint classes, duoque pontes; duos quoque fuisse exercitus, certum est. Hinc noster, sub initium dicti libri; *Germanicum*, inquit, *Druso ortum*, VIII *apud Rhenum legionibus imposuit.* & posteà: *Duo apud ripam Rheni exercitus erant. cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Cæcina curabat.* IV fuisse in superiore exercitu legiones Magontiaci, jam antè demonstratum est. inferiorem quoque exercitum, pari legionum numero, in duas divisum fuisse æquas parteis, duoque hiberna, ibidem dixi. Duæ igitur legiones, *Prima* & *Vicesima*, *ad Aram Vbiorum* habuêre hiberna: reliquæ duæ, *Quinta* & *Vndevicesima*, ad *Vetera*. auctor noster eodem libro: *Sic compositis præsentibus, haut minor moles supererat, ob ferociam Quintæ & Vndevicesimæ legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. Vetera* esse nunc *Santen*, Cliviensis ducatus opidum, infrà ostendetur. Ab hoc igitur, adverso flumine si progrediare, rectè post millia passuum LX incides in *Bonnam*. unde quàm maximo manifestissimoque claret documento, *Bonnam* esse ipsam *Aram Vbiorum*. quo etiam facit id argumentum, quòd ad Bonnam castra habuisse Primam legionem auctor narrat, lib. IV historiarum; quam primo annali, ad Aram Vbiorum hibernasse, tradit. Primam igitur suî originem Romanis debet ducibus opidum Bonnense. Primus autem Romanorum castra heic fixisse videtur M. Vipsanius Agrippa; quum Vbios Rhenum ponte traduceret: anno ante nativitatem Christi XXXV. unde posteà ceteri quoque Romanorum duces, quoties bellum ad Rhenum gesserunt, castra eodem posuêre loco; ut in gente, cujus fidem inde jam ab Julii Cæsaris tempore satis experti fuerant. Nec ipsum Agrippam, quum XVIII annis post primam expeditionem, C. Sentio & Q. Lucretio Coss., id est, ante natum Christum anno XIX, contra Germanos, (haud dubiè Sigambros & Cattos, opido Bonnensi conterminos) Galliam infestanteis, exercitum adduceret, ut auctor est Dio lib. LIV, locum hunc castris locandis neglexisse, credibile est. Drusus certè, VII annis pòst, hiberna heic habuit, ponte Rhenum classeque firmavit, circa annum ante natum Christum XII. etenim à M. Messallæ & P. Sulpicii consulatu, ad usque consulatum C. Censorini & C. Asinii Galli, IV annorum spatio, IV in Germaniam expeditiones fecit; quartâ expeditione in eâdem obiit. Ceterò juxta castra Agrippæ *ara* exstructa fuit, quæ *Vbiorum* dicta. ex aræ castrorumque celebritate natum deinde opidum BONNA. Tacitus libro prædicto, de militibus ad Aram Vbiorum: *Nocte concubiâ vexillum, in domo Germanici situm, flagitare occipiunt: concursuque ad januam facto, moliuntur fores: extractum cubili Cæsarem, tradere vexillum, intento mortis metu, subigunt. mox vagi per vias, obvios habuêre legatos, auditâ consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias; cædem parant: Planco maximè; quem dignitas fugâ impediverat. neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra Primæ legionis. illic signa & aquilam amplexus, religione sese tutabatur. ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani, Romanis in castris, sangvine suo altaria deûm commaculavisset. Luce demum, postquàm dux, & miles, & facta noscebantur, ingressus castra Germanicus, perduci ad se Plancum imperat; recipitque in tribunal.* In domo cubuit Germanicus: milites ad januam ejus concurrunt: Plancus, alter legatorum, ad eum tendens, quum inter milites tumultuanteis periclitaretur, in castra Primæ legionis perfûgit: Germanicus ipse, luce exortâ, castra ingressus est. Vicus igitur jam tum propter castra fuit, pluribus viis ædificiisque constructus. atque in eo haud dubiè *Ara Vbiorum*. Sed age; quando hæc posita? & cui deorum? Lipsius Augusto Cæsari dicatam arbitratur; & quidem, *novo cœliti*: de quâ re longè secius ego sentio. Quid enim? vix ad Rheni ripam Augusti obitus auditus fuerat, quum legiones in seditiones agerentur; & jam ara ei posita? jamque castris inde cognomen? Vix credibile. Quin ne Lugdunensis quidem ara, ad Rhodani Ararisque confluenteis, *novo cœliti*, id est, defuncto Augusto, posita fuit; sed XXI annis ante ejus excessum, Iul. Antonio, Fab. Africano Coss., ut auctor est Svetonius in Claudio: quod etiam Dio indicat lib. LIV; ubi Gallos festum solenne ad aram Lugdunensem celebrasse tradit, eodem anno, quo Sigambri bellum contra Romanos moverunt. quod quidem bellum ille, festumque ad aram celebratum, M. Messallâ & P. Sulpicio Coss. adseverat, id est, triennio antè, quàm erectam aram Svetonius tradit. At Segimundum, Segestis, Cheruscorum principis, filium, *sacerdotem ad Aram Vbiorum creatum*, jam tum *rupisse vittas, profugum ad rebelleis*, refert Tacitus eodem annali, quum Germani Transrhenani, Arminio duce, à Romanis desciscentes Varum cum tribus legionibus occiderent; id est, quinquennio ante Augusti exitum. Falsa igitur est ista opinio Lipsii. Ego omnino ad Augustum pertinuisse aram, etiamnum dubito. quidpe Druso, in Germaniâ expeditione quartâ defuncto, aram posuisse militeis præsidiarios ad Alisonem castellum, & flumen

Luppiam;

Luppiam; aliamque eidem struxisse superioris Germaniæ exercitum, apud Magontiacum & Rheni ripam, suprà ostensum est. unde colligere licebat, inferioris quoque Germaniæ exercitum, in Vbiis hibernantem, eidem posuisse, ceu duci suo, modò trans Rhenum defuncto, ad hiberna sua aram: quæ à regione, sive gente, in quâ sita, *Vbiorum ara* fuit dicta. Verùm tamen ex ipso hoc cognomine potiùs crediderim, ipsos Vbios Augusto eam posuisse, statim atque ejus jussu à Cattorum injuriis per Agrippam liberati, Rhenumque traducti fuêre: idque eodem loco, ut antè dictum, quo Rhenum ponte transierant. Celebritas ejus postmodò tanta fuit, uti Germaniâ Rhenum inter Albimque pacatâ, Transrhenani quoque sacerdotii dignitatem ambierint, principum filii: in quibus Segimundum Cheruscum refert Tacitus, loco prædicto, ante cladem Varianam creatum.

Ceterùm castra, quæ antè *Ad Aaram Vbiorum* cognominabantur, posteà *Bonnensia* dicta sunt; teste Tacito, historiarum lib. IV: *Dein pœnitentiâ, & arguentibus ipsis, qui svaserant, tamquàm secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis Primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut arceret transitu Batavos.* & mox: *Batavi, cùm castris Bonnensibus propinquarent, præmisère, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponerent.* Nempe cognomento ex ipsius loci nominis mutatione tracto. Loci nomen unde quæsitum, haud facile dictu est. Prima ejus mentio, eaque frequens, exstat apud Tacitum, libro proximè dicto; sub exitum Neronis. Permiror, quod à Goltzio refertur ex Augusti nummo, COL. IULIA BONNA; quum opidum heic (licet nomen jam tum fuisse contendas) Augusti principatu fuerit nullum. nam si fuisset, haud facilè milites, in castris tumultuantes, nocte concubiâ, portis clausis irrumpere ad Germanicum potuissent: nec mentio opidi, multo minùs verò coloniæ, Tacito, vel in annalibus, vel in historiis, temerè neglecta fuisset; aut aliis etiam posteà scriptoribus cunctis. Quàm autem veri est simile, voluisse Romanos, tam arcto terrarum spatio, duas locare colonias, Agrippinensem, ac Bonnensem? quum interim nulla aliàs in totâ Germaniâ citeriore. Certè nugæ sunt. nummum talem Goltzius si habuit; aut adulterinum fuisse existimo, aut lectu obscurum: in quo mente plus conjectaverit ipse, quàm oculis perspexerit. Ptolemæo quidpe princeps Caletarum in Galliâ est urbs Ἰουλιόβωνα JULIOBONA; eademque & Antonino & tabulæ itinerariæ memorata. quam fortè JULIAM BONAM interdum vocitatam suspicor. Qui in Dione, lib. LVI, in narratione cladis Varianæ, τὰς πόλεις hujus ripæ, quas rectè priores interpretes verterunt *urbes*, interpretari malunt *colonias*; ipsi viderint, quo argumento id faciant. De cetero, falsa itidem sunt eorum testimonia, qui Bonnam ad Rhenum, aliquando dictam tradunt *Veronam*, & *Voconiam*, & *Briennonam*. quidpe quum jam inde à Neronis principatu eodem adpellata sit vocabulo, quo nunc etiam; quis credat, medio inter hæc sæculo aliud eam habuisse nomen? Sed opidum Neronis in principatu mœnibus clausum, an verò vicus etiamdum fuerit, planè incertum est. Post Tacitum, proximus auctorum, qui exstant, memorat Ptolemæus. post hunc Ammianus lib. XVIII: & Antoninus in itinerario, auctorque tabulæ itinerariæ. hi duo inter hanc & Agrippinam passuum tradunt millia XI; paullum aberrante numero; quum re verâ sint ultra XII.

Iter à *Coloniâ Agrippinâ* ad *Vetera* sic in itinerariis designatur:

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
Colonia Agrippina	*leg.*	*Coloniæ Agrippinæ*		*Agrippina*	
Durnomago	*leg.* VII *ala*	*Novesiæ M. P.*	XVI.	*Novesio*	XVI.
Burungo	*leg.* V *ala*	*Calone*	XVIII.	*Asciburgio*	XIIII.
Nevensio	*leg.* V *ala*	*Veteribus*	XVIII.	*Veteribus*	XIII.
Gelduba	*leg.* IX *ala*				
Golone	*leg.* IX *ala*				
Veteris	*leg.* XXI.				

NOVESIUM primus auctorum memorat Tacitus historiar. lib. IV, sub exitum Neronis, in rebellione Batavorum. *Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur.* & paullo pòst: *Impedimenta legionum cum imbelli turbâ Novesium missa.* & mox: *Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit.* & infrà: *Vocula Novesium concedit.* & posteà: *Legiones à Novesio Bonnâque in Treveros traductæ.* & iterum: *Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos videt.* Ex quibus omnibus locis satis adparet, apud Antoninum quoque pro *Novesiæ*, & *Nevensio*, legendum omnino esse *Novesio*, quemadmodùm in tabulâ. Marcellinus tamen, lib. XVIII, habet *Nivesium*, & Gregorius Turonensis, lib. II, cap. IX, *Nivisium*, per *i*, quemadmodùm Auso-

Ausonius *Nivomagum* apud Mosellam. Idem esse, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *Neus*, &, nunc etiam, ut olim, variantibus dialectis, *Nüs*, & *Nuys*, vocabulum juxtà ac situs indicant. Apud Ptolemæum idem locus est Νουαίσιον· quod satis imperitè interpretes Latinis literis scribunt *Nuæsium*, pro *Novæsium*; ut jam anteà notatum ad *Aventicum* Helvetiorum, *Argentovariam* Triboccorum, & *Noviomagum* Nemetum. Sed Ptolemæus ingenti errore (ni librariorum eum esse suspiceris) *Novæsium* suum procul à Rheni etiam ulteriore ripâ locavit in Germaniâ, eodem fermè situ, quo *Aliso* fuit castellum, haud procul Luppiæ amnis fonte; quod ille nomine Ἀλζὸν in Rheni ripâ posuit, ex adverso Agrippinensis Coloniæ. Nec est, quòd quidam ex tam diverso situ opinantur, aliud hoc esse *Novæsium*, atque diversum à Taciti aliorumque *Novesio* Cisrhenano. Sic quidpe Ptolemæus *Mediolanium* quoque & *Tenderium*, ultra Rhenum relegavit; quæ & ipsa in Galliâ fuêre, inter Rhenum ac Mosam, ut suo loco ostendetur. Ceterùm fuisse *Novesium* hoc, unum è L ampliùs Drusi castellis, haud dubium est; quando jam Neronis tempore adeòque Augusti ævo tam celebris fuit locus. Ammianus equidem, libro prædicto, inter civitates id Juliani tempore computat. *Civitates*, inquit, *occupatæ sunt* VII: *Castra Herculis*, *Quadriburgium*, *Tricesimæ*, *Nivesio*, *Bonna*, *Antennacum*, *&* *Bingio*. at Gregorius Turonensis, qui post Ammianum vixit, *castellum* dumtaxat id adpellat, loco dicto: *Quintinus cum exercitu circa Nivisium castellum Rhenum transgressus*. Opida fuisse puto Juliani tempore & Nivesium, & Bingium. nam de hoc Ausonius, XIX annis pòst, ad Gratiani Argentariensem Lupodunensemque victorias, sic in carmine de Mosellâ:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam
Addita miratus veteri nova mœnia vico.

Porrò DURNOMAGUM, & BURUNGUM, inter Coloniam & Novesium, hodiè esse vicum *Dursmagen*, & opidum *Wuringen*; nomina, ac situs in ripâ Rheni inter duas dictas urbeis, apertè indicant. quamvis malè *Durnomagus*, apud Antoninum, *Burungo* præmissus. Loco Germanorum W, Romanos plerumque usurpasse B, jam anteà nobis notatum est. Hæc etiam castella haud dubiè à Druso erecta.

Vltimus in Vbiorum ripâ fuit locus, Tacito, Antoninoque, dictis locis, & Plinio, lib. XIX, cap. V, memoratus, nomine GELDUBA. Plinius: *Inter medica dicendum siser: & ipsum Tiberius princeps nobilitavit; flagitans omnibus annis à Germaniâ. Gelduba appellatur castellum Rheno impositum; ubi generositas præcipua.* Fallitur igitur quamvehementissimè Divæus, qui id interpretatur opidum nunc *Gelre*, caput Geldriæ. fallitur item Bruno, qui vult esse vicum *Gelen*, millibus passuum IV, in occidentem versùs, à Novesio dissitum. Dicitur autem hodiéque *Geldub*, & contractè *Gelb*, exiguus in Rheni ripâ vicus, IX mill. pass. infra Novesium, duobus millibus paullo amplius supra opidum *Ordingen* situs. Et huc rectè quadrat iter Antonini: item historia Taciti; qui *Voculam*, Romani exercitus ducem, à Veteribus ait *Geldubam, atque inde Novesium concessisse*. item, *Civilem Vetera circumsedisse*: & hinc *Geldubam cepisse*: moxque, *haut procul Novesio, equestri prœlio prosperè certavisse*. Drusi opus fuisse *Geldubam*, in L ampliùs illis castellis conditum, dubitare non licet, quando jam Tiberii tempore fuit castellum. Tacitus, dicto libro, de Batavorum, sub Neronis excessum, rebellione narrans: *Cohortes Geldubam perrexêre; manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur.* De eodem loco loqui eum opinor annali I, ubi seditionem legionum inferioris Germaniæ memorat. *Inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est: orto ab Vndevicesimanis Quintanisque initio; & tractis Primâ quoque ac Vicesimâ legionibus. nam iisdem æstivis in finibus Vbiorum habebantur.* & paullo pòst: *Primam & Vicesimam legiones Cæcina legatus in civitatem Vbiorum reduxit.* Nempe à finibus Vbiorum, in quibus erat *Gelduba*, in mediam reduxit civitatem, ad *Aram Vbiorum*. reliquæ duæ legiones, ab iisdem finibus, in Gugernos ad *Vetera* reductæ; ut suprà ostensum. Idem auctor dicto libro historiar. IV: *Ingressis Novesium Tertiadecima legio conjungitur. Additus Voculæ, in partem curarum, Herennius Gallus, legatus. Nec ausi ad hostem pergere* ad Vetera; *loco, cui Gelduba nomen est, castra fecère. Ibi struendâ acie, muniendo, vallandoque, & ceteris belli meditamentis militem firmabant. utque prædâ ad virtutem incenderetur; in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus à Voculâ exercitus.*

Aliud iter, per Vbiorum agros, est in itinerariis ab Atuáca Tungrorum ad Coloniam Agrippinam, hujusmodi:

Anto-

Antonino;		Antonino;		Tabulæ;	
Aduagum Tongrorum		*Coriovallum*		*Atuáca*	
Coriovallum	XVI.	*Iuliacum*	XII.	*Cortovallio*	XVI.
Iuliacum	XXII.	*Tiberiacum*	VIII.	*Iuliaco*	XII.
Colonia	XVIII.	*Col. Agrippina*	X.	*Agrippina*	XVIII.

Aduácam Tungrorum hodiè esse opidum *Tongeren*, suprà pluribus demonstravi argumentis. Ab hoc rectâ viâ agitur iter ad Coloniam Agrippinensem, primùm per opidum *Falckenburg*: quod *Coriovallum* esse, suprà dixi: dein per opidum *Iülich*: quod esse Juliacum, itineris tractus, simulque nomen produnt. Numeri millium ferè ubique sunt corrupti. quidpe ab Atuacâ ad Coriovallum, millia sunt XVII; & hinc Juliacum XXII: à Juliaco porrò ad Coloniam, XXIV. unde utrobique alterum X vitiatum puto in V, scriptumque fuisse XXIII. Romanum habuisse conditorem *Iuliacum*, nomen haud dubiè arguit. ac fortè Juliam Agrippinam, Germanici filiam, Claudii uxorem, Neronis matrem, in Vbiorum opido, quæ posteà Colonia Agrippinensis dicta, genitam.

Tiberiacum hodiè esse *Berchem* opidum, itineris ductus, & nomen, simulque intervalla docent. nam ut inter Juliacum ac Tiberiacum, majus habet intervallum Antoninus, quàm inter Tiberiacum & Coloniam; sic inter *Iülich* & *Berchem* sunt millia XI, & hinc Coloniam XIII. Nomen Latinum è Germanico esse fictum, non verò Germanicum è Latino vitiatum; situs opidi ad montem, sive collem, ferè persvadet. *berg* quidpe, & *berch*, Germanis est idem, quod Latinis *mons* & *collis*.

Aliud porrò iter per Vbiorum fineis, à Trevirorum Augustâ ad Agrippinensem coloniam, in iisdem itinerariis describitur hoc modo:

Antonino:		Tabulæ:	
A Triveris		*Aug. Trevirorum*	
Beda vicus	XII.	*Beda*	XII.
Ausana vicus	VIII.	*Ausana*	XII.
Egorigio vicus	XII.	*Icorigium*	XII.
Marcomago vicus	XXVIII.	*Marcomago*	VIII.
Belgica	VIII.	....	X.
Tolpia vicus Supenorum	X.	*Agrippina*	VI.
Agrippina civitas	XVI.		

Bedam, *Ausanam*, & *Ecorigium*, ad Treviros pertinere, suprà ostensum est. *Bedam* esse hodiè *Bidburg* opidum, & *Icorigium*; *Ruit* vicum, ibidem dictum est. Rectissimâ igitur ferè lineâ, per dicta opida, ab Augustâ Trevirorum ductâ, sequitur ab vico *Ruit*, post XXVIII millia passuum, opidum nunc *Düren*, Roræ amni impositum. quod veterem esse vicum Marcomagum, tractus itineris & locorum intervallum ostendunt. sed & nomen in eo opido antiquum exstat. nam Tacito, historiar. IV, idem vicus dicitur Marcodurus. *Actæ*, inquit, *utrobique prædæ. infestiùs in Vbiis; quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenses vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro incuriosiùs agentes, quia procul ripâ aberant.* Scilicet jam anteà, lib. I, cap. VII, docui, duo ista vocabula, *magen* & *duren*, unam eamdemque priscis Celtis significasse rem, nempe *fluminis trajectum*. idcóque heic in uno eodemque vico, Roræ amni imposito, promiscuè id usurpatum videmus. In tabulâ voci *Marcomago* addenda erant XX millia, uti forent in universum XXVIII; quemadmodùm apud Antoninum. sine voce *vicus*, rectè etiam dici idem vocabulum neutro genere, Marcodurum, & Marcomagum, suprà, dicto lib. I, cap. VII, docui.

Ceterùm ab opido *Düren* ad Coloniam Agrippinensem quum sint rectissimâ viâ millia passuum XXI; certum est, iter illud Antonini à *Marcomago* ad *Coloniam*, quo XXXIV numerantur millia, per ambages fuisse actum. *Tolpia* haud dubiè vox est corrupta à vocabulo *Tolpiaco*; quod Tacito, in dicto libro, dicitur *Tolbiacum*. Ea memorans, quæ post pugnam apud Coloniam Treverorum, quâ Cerialis vicit Civilem, facta sunt; *Nec in longum*, inquit, *quies militi data. orabant auxilium Agrippinenses; offerebantque uxorem ac sororem Civilis, & filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. unde metus, & justæ preces invocantium, antequàm hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem accingerentur. namque & Civilis illuc intenderat: non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, & è Chaucis Frisiisque compositâ. Tolbiaci, in finibus*

finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, deletam cohortem dolo Agrippinensium: qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto cremavêre. Vulgò ex hoc loco creditur, cohortem è Chaucis Frisiisque compositam, Coloniæ Agrippinensium fuisse crematam: nuntiumque ejus rei accepisse Civilem Tolbiaci. sed falsa hæc est, licet doctissimorum virorum, opinio. quidpe primò, dementium fuisset hominum plùs quàm temerarium periculosumque consilium, urbis ædificia, per quæ cohors integra dispersa erat, incendere; quum omnis urbis multitudo faciliùs tutiúsque ferro eam necare potuisset. tum, si cohortem Agrippinenses, unà cum domibus, in urbe suâ cremavissent, certè Germani isti alii, aut auxilium cohorti tulissent, aut pugnâ salutem sibi quæsivissent. quod si verò uno eodemque loco ac tempore nocturno, & hi trucidati, & illi cremati fuissent; Tacitus alterum factum ab altero narratione non sejunxisset: quâ re omnino diversorum locorum diversa facta, quàm manifestissimè prodit. Sed jam inde ab initio sociatæ rebellionis Agrippinenses sibi caverant, ne militem Civilis intra sua mœnia reciperent. sic quidpe eodem libro auctor anteà: *Vectigal & onera commerciorum resolvimus. sint transitus incustoditi; sed diurni, & inermes: donec nova & recentia jura in vetustatem consuetudine vertantur.* Sic igitur illa, de cohorte & Tolbiaco vico, lego atque distingvo: *Civilis illuc intenderat; non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ: quæ è Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. sed tristis nuntius*, & cetera, quæ sequuntur. Vicus hic TOLBIACUS, sive TOLPIACUS, seu opidum Gregorii Turonensis, lib. II, cap. XXXVII, item lib. III, cap. VIII, TULBIACUM, & Rheginoni TULPIACUM, hodiè est opidum, vetus vocabulum, licet paullùm vitiatum, retinens, vulgò *Zullich*, quasi *Zulpich* dictum. Ceterùm voce illâ *Supenorum*, apud Antoninum huic vico additâ, quid faciam, omnino nescio, nisi uti prorsus omnem ex itinerario ejus ejiciam. nam quòd quidam heic legendum arbitrantur *Gugernorum*; quasi hujus gentis fuerit vicus: id planè falsum est. quidpe quum proximi ab Vbiis Gugernorum pagi inceperint ab Geldubâ versùs Vetera, ut jam antè ostensum; quumque Marcodurum opidum vicus tunc fuerit Vbiorum; Gugerni nullo prorsus pacto ad opidum *Zullich*, supra Marcodurum, proferri possunt: præsertim, quum citra Marcodurum & Roram amnem, ad Mosam usque, fuerint Sunici; ut infrà certis probabitur argumentis. Ego aliquamdiu existimavi, legendum esse *Sunicorum*; quia horum fuerit Tolbiacum. Sed animadverti tandem, in Vbiorum finibus disertè id recenseri à Tacito. Atque in horum finibus fuisse, vel ex eo maximè patet, quòd dolo deletam cohortem Tacitus tradit. nam Agrippinenses, seu Vbii, in quorum finibus Tolbiacum, per dolum Chaucos Frisiosque Germanos ad largas epulas vocaverant, vinoque copiosè præbito sopiverant; dein dormientibus foreis occluserunt; igneque ædificiis injecto, inclusos cremavêre. quæ omnia facilia factu Vbiis in sui agri vico erant. extra fineis suos, in Sunicorum agro, tantas præbere universæ Germanorum cohorti epulas, ut alieni alienis, in alieno, Civilisque partibus tunc maximè faventi solo, sine apertâ fraudis dolique suspicione, haud poterant. Atque hinc etiam posteà scribendum apud Antoninum putavi, *Tolpiaco vicus Vbiorum.* sed cur hunc potissimum vicum ipsius gentis vocabulo, ceu singularem atque eximium notaret, quum neque Marcomago, æquè Vbiorum vico, id fecerit, neque alii usquàm? Proinde, ut antè, nunc etiam judico, vocem hanc omnino esse adulterinam, ab imperito aliquo glossatore adfictam.

Ceterùm à *Zullich* millia sunt omnino x ad opidum usque *Düren.* unde liquidò patet, iter illud à Marcomago ad Tolpiacum per Belgicam à rectâ viâ fuisse deflexum. BELGICAM hodiè esse vicum *Balchhusen*, nomen indicat, simulque locorum intervalla; scilicet si in suum quodque ordinem redigas. nam à *Düren* ad *Balchhusen* millia sunt x: & inde ad *Zullich* VIII. hinc verò ad Coloniam Agrippinensium XVII. In tabulâ spatium est nomine vacuum, inter Marcomagum & Agrippinam. in quod ego restituo ex Antonino vocabulum *Tolpiaco.* huc namque à Marcomago esse x millia, jam anteà dixi. Adde hinc VI illis millibus, quæ Agrippinæ adscripta, alia x: ut sint in universum XVI; quemadmodùm apud Antoninum.

Aliud denique iter, per Vbiorum fineis, à Mosellæ Confluentibus ad Agrippinam, sic describitur in tabulâ:

Confluentes	
Antunnaco	VIIII.
Rigomagus	VIIII.
Bonnæ	VIII.
Agrippina	XI.

Rigomagus sine controversiâ est hodiè vicus in Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Rimagen.* nam & vocabulum convenit, & numerus VIII millium, quæ hinc Bonnam usque numerantur. A Confluentibus rectè equidem notantur millia IX ad Antennacum. at hinc Rigomagum usque censenda erant millia XI. ac facili quidem lapsu, ex archetypo in transscriptione fieri potuit IX pro XI.

Hæc igitur de Vbiis, è Germaniâ in Galliam transgressis.

Cap. XVIII.

De Gugernis; *qui anteà trans Rhenum fuère* Sicambri.

Gugernos à septemtrionibus Vbiis fuisse conterminos, jam antè ex Taciti historiar. lib. IV ostensum est. Terminabantur igitur ab oriente, ut antè Menapii, Rheno flumine. à meridie iisdem finibus, quibus Vbii ab septemtrionibus. ab occidente Mosâ amne; quo ab Menapiis submovebantur. Auctor noster dicto libro, de Civile, Vetera in Gugernis circumsidente. *At Civilem immensùm universa Germania extollebat; societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, vastari Vbios, Trevirosque; & aliâ manu Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* A septemtrionibus eodem limite, quo antè Menapii, à Batavis dirimebantur. Plinius lib. IV, cap. XVI: *Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Triboci, Vangiones: hinc Vbii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi.* Tacitus item, libro prædicto, Voculam tradit, ut antè relatum, è Geldubensibus castris *duxisse exercitum, prædandi causâ, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant.* Scilicet omnes Gugernorum pagi, inter Vbios & Batavos siti, societatem Civilis, Batavorum ducis, acceperant. Hinc infrà, historiar. lib. V; *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis astitit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuère.* Regiones dictis finibus continentur nunc istæ: Cliviensis ducatus magna pars, cis Rhenum sita: item Geldrensis ducatus portio trans Mosam: & ex Iuliacensi ducatu opidum *Brügge.* Ceterò Gugernorum soli ex antiquis auctoribus meminêre, quos modò citavi, Plinius atque Tacitus. Apud hunc, in IV historiarum, *Gugerni* leguntur in omnibus exemplaribus. historiarum autem V, bis eadem gens memoratur *Gugerni*; idque constanter in omnibus exemplaribus. Quæ variatio sive ipsius fuerit auctoris, exiguum atque leve adfinium literarum discrimen parvi ducentis; seu ab imprudentibus librariis postmodùm commissa; eamdem sanè gentem fuisse, ex historiarum contextu satis apertè ac dilucidè perspicitur. Plinii certè exemplaria cuncta habent *Gugerni.* Ex primâ hujus vocabuli syllabâ, Rhenanus, Divæus, Ortelius, & alii, gentem interpretati sunt *Iuliacenses*: qui Germanis vitiosè vulgò scribuntur *Gülicher*, pro *Iülicher.* quàm feliciter illi, patuit hactenus ex gravissimorum auctorum testimoniis. An non verò multo major fuerit similitudo, inter *Gelren*, & *Gugerni*, si primam in hoc syllabam demas, quàm inter *Iülicher* & *Gugerni*? Pro Geltris certè facit, quòd caput hujus gentis opidum *Gelre*, in mediis ferè Gugernorum finibus situm. Romani autem Germanica vocabula, malè percepta, suo ori accommodantes, quàm mirificè ac miserè detorserint, quis historiarum peritus ignorat? Est hodiè opidum, XIII millibus passuum infra opidum *Gelre*, ad eumdem amnem Nerisium situm, nomine *Goch.* ambobus his nominibus in unum compositis si facias *Gochgelren*; habebis propemodùm integrum illud vocabulum Latinum *Gugerni*, quasi *Gugelri*, mutatis liquidis. sic namque in Helvetiis quoque dicti fuère iisdem Romanis *Tugeni*, mutatâ liquidâ, pro *Tugeri*, qui sibi ipsis Celticâ lingvâ erant *thi Züger.* Atque hæc de finibus ac nomine Gugernorum.

De origine eorum, atque unde in hos Menapiorum fineis pervenerint, obscurior est quæstio. Cæsar nomen eorum in commentariis suis haud refert. Scilicet, quia ejus ævo nulli dum fuerunt. quòd si fuissent; certè Vsipetes ac Tencteri, de quibus suprà dictum, trajecto Rheno, in horum fineis priùs intrassent, quàm in Menapiorum agros transissent. At Menapios non modò usque Rhenum, sed ultrà etiam, agrorum partem habuisse, ibidem expositum est. Itaque Gugernos Plinii Tacitique, post Cæsaris tempora, in Menapiorum agrorum partem, intra Rhenum Mosamque amneis conclusam, successisse certum est. Sed age; quando, unde, & quomodò? Svetonius de Octavio Augusto: *Coërcuit & Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæsis: Germanosque ultra Albim summovit. ex quibus* Svevos *ac* Sicambros, *dedenteis se, traduxit*

traduxit in Galliam, atque in proximis Rheni agris collocavit. & in Tiberio Cæſare, de ipſo Tiberio: *Exhinc Rhæticum, Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum geſſit. Rhætico, atque Vindelico, gentes Alpinas; Pannonico, Breucos & Dalmatas ſubegit: Germanico, quadraginta millia dedititiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni, ſedibus aſſignatis, collocavit. quas ob res & ovans, & curru urbem ingreſſus eſt: primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus; novo, nec antea cuiquam tributo, genere honoris.* Item Eutropius lib. VII, de eodem Auguſto: *Vicit autem prœliis Dacos: Germanorum ingenteis copias cæcidit: ipſos quoque trans Albim fluvium ſubmovit; qui in barbarico longè ultra Rhenum eſt. hoc tamen bellum per Druſum, privignum ſuum, adminiſtravit: ſicut per Tiberium privignum alterum, Pannonicum: quo bello* CCCC *millia captivorum ex Germaniâ tranſtulit, & ſuper ripam Rheni in Galliâ collocavit.* In quibus tamen verbis mendum hæret. non enim Pannonico bello, Pannonios; ſed Germanico, Germanos ex Germaniâ in Galliam tranſduxit. Proinde legendum ſtatuo; *ſicut per privignum Tiberium, Pannonicum, & alterum Germanicum: quo bello* CCCC *millia,* & quæ ſequuntur. Druſus quidpe per quadriennium in Germaniâ bellum geſſit; tandemque inibi obiit. huic poſteà ſubfectus frater Tiberius: qui Sigambrorum Svevorumque CCCC millia Rhenum tranſduxit. Hinc ipſe Tiberius, apud Tacitum annal. lib. II, Germanicum, Druſi fratris filium, epiſtolâ adloquitur in hæc verba: *Se novies à divo Auguſto in Germaniam miſſum, plura conſilio, quàm vi, perfeciſſe. ſic Sugambros in deditionem acceptos, ſic Svevos, regemque Maroboduum pace obſtrictum.* Tranſlati ſunt in Galliam Sigambri, C. Cenſorino & Aſinio Gallo Coss., anno principatus Auguſti XXXV, ante natum Jeſum VIII. quod apud Dionem lib. LV, obſcuris quidem indiciis, colligitur ex Tiberii hoc anno geſtis in Germaniâ; ob loci hujus in auctore corruptionem, qui mutilatus eſt: niſi quòd triumphum ei, quemadmodùm Svetonius, è Germanis tribuit. qui non, niſi ob egregium aliquod factum, concedebatur. Apud Vellejum Paterculum, lib. II, eâdem de re clariùs, his verbis: *Moles deinde ejus belli* (Druſo in Germaniâ defuncto) *tranſlata in Neronem eſt. quod is ſuâ & virtute, & fortunâ, adminiſtravit. peragratuſque victor omnes partes Germaniæ, ſine ullo detrimento commiſſi exercitus (quod præcipuè huic duci ſemper curæ fuit) ſic perdomuit eam, ut in formam pœne ſtipendiariæ redigeret provinciæ. Tum alter triumphus, cum altero conſulatu, ei oblatus eſt.* nam Pannonico quoque bello confecto, *ovantem triumphaſſe*, paullo antè idem tradit auctor, unà cum Dione, libro dicto.

Sigambros igitur atque Svevos è Germaniâ in Galliam traductos fuiſſe, è ſuprà allatis ſatis jam certò conſtat. Numerus traductæ multitudinis refertur, Eutropio quidem CCCC millia, Svetonio autem *quadraginta millia* tantùm. at quia omne Sigambrorum nomen ex latiſſimis (quod infrà patebit) trans Rhenum finibus ſublatum, Rhenumque traductum: hiſque etiam Svevorum natio adnumerata fuit: *quadringenta* in Svetonio quoque legenda cenſeo. nam liberos quoque & uxores ſimul tranſductos fuiſſe, nullum eſt dubium. Sic Vſipetarum, Tencterorumque, Rheno trajecto, Menapiorum agros occupantium, CCCCXXX fuiſſe millia, cum mulieribus atque liberis, auctor eſt Cæſar Julius, belli Gallici commentar. IV. ſic commentar. I tradit Helvetiorum CCLXIII millia, cum ſenibus, pueris, atque mulieribus, incenſis opidis, viciſque, domo profecta. ſed facilis in Svetonio error ſeu lapſus librarii, vocem *quadraginta*, pro *quadringenta*, perſcribentis. Jam verò Sigambrorum, Svevorumque, quum tanta multitudo in Galliam tranſlata fuerit; haud immeritò quis miretur, nomina eorum nuſquàm apud eos auctores exſtare, qui Auguſti Cæſaris ætatem conſequuti ſunt, niſi apud unum Strabonem, libro IV, in deſcriptione Galliæ, his verbis: τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη καὶ δρυμούς· κατὰ τούτους δ' ἵδρυνται Σούγαμβροι Γερμανοί. hoc eſt: *Vltimi* ad Rhenum *ſunt Menapii, ex utroque oſtiorum latere paludeis accolentes, ac ſaltus. juxta hos ſunt Sugambri, Germanica gens.* Qui tamen ipſe, quia ſub Tiberii principatu geographica ſua prodidit, dubium ſanè eſt, utrùm ejus temporis nomen retulerit, an verò, ut pleraque alia hujus regionis, ab ſuperioribus ſcriptoribus acceperit. Tacitus quidem annal. IV, *Sugambræ cohortis*, aliquot annis poſt Strabonem, L. Gætulico, C. Calviſio Coss., XII principatus Tiberii anno, meminit, in Romanorum exercitu in Thraciâ militantis. verùm hæc quoque cohors utrùm tunc recens conſcripta fuerit, an verò ſtatim ac ipſa natio è Germaniâ in Galliam traducta, nullis diſpici rationibus poteſt. At quia Svetonius *in proximis Rheno agris*, & *juxta ripam Rheni collocatos Sicambros* teſtatur; Eutropius quoque *ſuper ripam Rheni*; Strabo item eoſdem κατὰ τοὺς Μεναπίους, id eſt, *juxta Menapios*, in Galliâ coluiſſe adfirmat, quum partem eorum trans Rhenum

in Germaniâ relictam fuisse tradat lib. VII: inter Rhenum atque Mosam locatos fuisse certum est; eodem scilicet situ, quo GUGERNOS Plinii Tacitique suprà descripsi. unde etiam, mutasse eos antiquum vocabulum in novum *Gugernorum* nomen, haud perinde vana est conjectatio. nullum quidpe in hac Galliæ parte, post Sigambrorum traductionem, bellum; quo Sigambri deleri potuerint: nec ulla alius gentis è Germaniâ huc translatio, ad Neronis tempora; sub cujus excessum prima apud Tacitum Pliniumque Gugernorum memoratio. Sed opinionem hanc satis disertis firmare videtur verbis Tacitus, annalium lib. XII. *Ac præcipua*, inquit, *Silurum pervicacia: quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox; Vt quondam Sugambri excisi, & in Gallias trajecti forent, ita Silurum nomen penitus exstingvendum.* Quæ tamen loquutio primo contuitu admodùm perplexa videtur. quid enim istud est dicere; *Excisi sunt, & in Gallias trajecti?* Quin rectè, inquies. excisum namque fuit omne nomen Sugambrorum, id est, penitus suis sedibus è Germaniâ sublatum, atque in Galliam trajectum. Esto: placet ita. sed quænam isthæc comparatio; *Vt Sugambrorum nomen in Galliam translatum, sic Silurum penitus exstingvendum?* aliud quidpe est transferre, aliud penitus exstingvere. Optima; inquies. nam ut translato Sugambrorum in Galliam nomine, nullus ampliùs Sugamber in Germaniâ relictus; sic exstincto penitus Silurum nomine, nullus ampliùs Silur in Britanniâ relinqueretur. Est heic quædam, fateor, comparatio: at non omnibus partibus apta. ideóque suspicor, aliud verbis istis subesse secretum. Scilicet Sugambris omnibus, toto corpore, id est, totâ natione, ex Germaniâ sublatis, in Galliamque trajectis, ac finibus, quos inter Mosam Rhenumque circumscripsi, inclusis, veteri gentis, quod in Germaniâ habebant, nomine penitus exstincto, novum vocabulum impositum est, quo posteà GUGERNI vocarentur. De tempore, quo primùm novum hoc vocabulum adsumtum, planè, ut antè dictum, difficilis est quæstio. Isthæc tamen Ostorii, Romani exercitus in Britanniâ ducis, vox de excisis Sugambris, sub Claudio imperatore decimo imperii ejus anno, C. Antistio, M. Suillio COSS., vulgata fuit; id est, annis LVIII pòst, quàm Sugambri Rhenum traducti. unde colligere licet; quia *quondam* Sugambrorum nomen excisum Ostorius tunc ait; statim, ut traducti fuêre, nomen eos novum adsumsisse. Atque hæc quidem de SIGAMBRIS, qui Rhenum inter Mosamque locati, pars tantùm ex CCCC illis Germanorum captivis, GUGERNI dicti sunt. altera pars SUEVI, quò devenerint, proximo capite indicabitur. De utrisque intelligendum, quod Tacitus, in libro de Germaniâ, innuit his verbis: *Vbii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs Agrippinenses, conditoris sui nomine, vocentur; origine non erubescunt. transgressi olim, & experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati; ut arcerent, non ut custodirentur.* Nam Vbii, ut reliquos Transrhenanos, id est, Sigambros atque Chattos, quos Svevorum vocabulo innuit Svetonius & Eutropius, Rheni transgressu *arcerent*, in ripâ amnis collocati sunt. at Sigambri & Chatti in Galliam traducti, *ut custodirentur.*

Vetustissimus in Gugernorum agro Tacito memoratur locus, annal. lib. I, & historiar. IV, cui VETERA nomen, sive VETERA CASTRA. eumdem habet Ptolemæus Οὐέτερα, malè cum legione Vlpiâ, ut infrà ostendetur; & Antoninus, tabulaque. De eo sic noster, historiar. lib. IV: *Pars castrorum in collem leniter adsurgens, pars æquo adibatur. quidpe illis hibernis obsideri premique Germanias Augustus crediderat; neque umquàm id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco, neque munimentis labor additus.* Posuit hæc castra, in Menapiorum etiam tum agro, Augustus, haud dubiè L. Domitio, & P. Scipione COSS., anno ante natum Iesum XVI; quum auditâ clade Lollianâ, ipse ab urbe ad Rhenum, bellumque Germanicum, adversùs Sigambros, Vsipetes, atque Tencteros profectus esset. Nomen *Veterum* posteà demum adepta videntur. sub exitum tamen Augusti, id est, XXVII annis postquam erecta, id jam nominis habuisse, ex primo annalium Taciti colligitur. Qui nunc opidum Clivensis ducatus interpretantur *Santen*, hoc, ut firmissimo, utuntur argumento, quòd antiquitatum Romanarum innumeræ heic eruuntur reliquiæ; majorique copiâ superiori ævo erutæ fuerunt. in quibus lapis, struendis majoribus ædificiis utilissimus, tophus tantâ copiâ reperitur, uti etiam in conterminas regiones, maximè verò in Brabantiam transportetur, magnoque vendatur pretio. His contradicere tamen ausus est Gerhardus Noviomagus, in descriptione inferioris Germaniæ: eo argumento usus, quòd Tacitus Veterum situm describens, *partem castrorum in collem leniter assurgere* dixit. constare autem, Xanthum in palustribus fuisse locis; licet paullatim tot annorum spatio, terra altiùs aut adcreverit, aut adgesta sit. In palustribus autem locis situm fuisse Xanthum, eo probat argumento, quòd in vitâ divi Victoris & commilitonum ejus legatur,

-tur, corpora eorum in loca palustria projecta fuisse. quorum ossa ejus ætate sub fundamento templi divi Victoris reperta sint. Quæ sanè argumentatio satis levis est. nam licet corpora Victoris & commilitonum ejus in loca palustria fuerint projecta; haud inde sequitur, Xanthum opidum fuisse in paludibus situm. antè quidpe probandum erat, palustria ista loca fuisse in opido Xantho. Quis autem credat, templum in paludibus conditum? Suspicari equidem licebat, ibi templum conditum, ubi ossa reperta. sed hæc nulla necessaria est ratio. poterat quidpe templum proximè paludeis exstrui, eóque ossa deferri. Quibus verò argumentis probatur, ossa sub templo reperta, Victoris fuisse ejusque commilitonum? Nullis fortasse; nisi unâ nimiâ credulitate: quæ quanta fuerit in hoc nostro Noviomago, ex Brabantiæ descriptione adparet. Quis autem ignorat, sæpè opidorum, bello aut aliâ calamitate destructorum, situs posteà aliquantùm mutatos fuisse? quod Veteribus quoque accidisse potuit. Sed aliis probetur satis validis contra Noviomagum argumentis, *Vetera* nunc esse *Santen*. De Arâ Vbiorum, sive Bonnâ, haud satis firmum fortasse fuerit documentum, quòd inde ad Vetera LX numerat millia passuum Tacitus, annalium primo: quia de Aræ situ, ex Veterum situ suprà præsumsi. Itineraria igitur adeamus; quæ sic habent:

Antonini:		Antonini:		Tabulæ:	
Novesio	*leg.* V *ala*	*Novesio*		*Novesio*	
Gelduba	*leg.* IX *ala*	*Colone*	XVIII.	*Asciburgio*	XIIII.
Golone	*leg.* IX *ala*	*Veteribus*	XVIII.	*Veteribus*	XIII.
Veteris	*leg.* XXI.	*Colonia Trajona*	....	*Colon. Trojana*	XL.
Castra Vlpia	*leg.* XXX	*Burginatio*	V.	*Burginatio*	V.
Burcinatio	*leg.* VI *ala*	*Herenatio*	VI.	*Arenatio*	VI.
Aranatio	*leg.* X *ala.*				

Arenatium, quod idem est *Aranatium*, & *Herenatium*, hodiè Geldriæ esse Transrhenanæ opidum *Arnhem*, suo loco satis firmis demonstrabitur argumentis. A Novesio igitur ad Vetera, iter heic agitur juxta Rheni ripam, per *Geldubam*, *Calonem*, *Asciburgium*. In secundo Antonini itinere, à Novesio ad Vetera numerantur millia passuum XXXVI; quamvis malè distributa. totidem hodiè sunt inter duo opida *Nüs* & *Santen*. In tabulâ si numerum XL vertas in XV; verum propemodùm habebis intervallum inter Vetera & Coloniam Trajanam. sunt quidpe inter *Santen* & *Kellen*, vicum prope Clivium, millia XVI. Situm loci circa opidum *Santen* qui benè curatéque consideret, facilè deprehendet, haud ineptè ea, quæ Tacitus de Veteribus prædicat, huic loco respondere. adsurgit quidpe leniter collis à planicie, quæ Rheno adjacet. De paludibus quoque quod Noviomagus refert, Tacitus, historiar. V, sic exprimit: *Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera consedit: tutus loco; & ut memoriâ prosperarum illic rerum, augescerent barbarorum animi. Secutus est eòdem Cerialis, duplicatis copiis, adventu Secundæ & Sextædecimæ, & Quartædecimæ legionum. cohortesque, & alæ jam pridem accitæ, post victoriam, properaverant. Neuter ducum contator. sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, & nobis adversa. quidpe miles Romanus armis gravis, & nandi pavidus: Germanos, fluminibus svetos, levitas armorum, & proceritas corporum attollit. Igitur lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cæptum certamen. deinde orta trepidatio, cùm præaltis paludibus arma equique haurirentur. Germani notis vadis persultabant; omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes. neque, ut in pedestri acie, comminus certabatur; sed tamquàm navali pugnâ, vagi inter undas, aut si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur. minor tamen, quàm pro tumultu, cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediêre.* VETERA igitur nunc esse *Santen* opidum, jam extra controversiam est. Tabula primariæ urbis figurâ depicta habet *Vetera*. unde manifestum, haud obscurum fuisse ad id temporis opidum. Antonini exemplaria legionem ibidem locant XXI. ex quorum fide atque auctoritate Lipsius, ad primum annalium Taciti docere videtur, apud hunc auctorem pro *Vndevicesimanis* militibus, quos ille ad Vetera cum *Quintanis* castra habuisse tradit, legendos esse *Vnaetvicesimanos*, duobus in locis eodem libro; & pluribus posteà, in historiarum libris. Verùm pro Taciti exemplaribus contra Lipsium & Antonini exemplaria faciunt versus antiqui cum inscriptione tali;

FORTISS. MIL. V. ET XIX LEG.
QUORUM OPERA FORTITER VETERA
CASTRA DEFENSA SUNT,
POLIANDRION.

Huc reduces olim post tempora longa reversas
Senserat ire aquilas legio Vndevigesima; cujus
Hæc Veterum manes castrorum hiberna tuentur.

CALONEM (quem in priore Antonini itinere librarii incuria corrupit in *Golonem*) hodiè esse vicum *Kalenhusen*, duobus millibus passuum infra opidum *Ordingen* situm; nomen, simulque itineris ductus indicant. à quibus longè aberrat Simlerus, qui vult esse opidum nunc *Gelre*; & multo longiùs Lazius, qui interpretatur Clivium opidum. Millia equidem XXXVI rectè inter Novesium & Vetera apud Antoninum notata sunt: sed malè in duo intervalla distributa. sunt quidpe à Novesio ad Calonem millia XII & passus IↃ: hinc verò ad Vetera, millia XXIII & IↃ passus.

ASCIBURGIUM antiquissimus omnium refert Tacitus historiar. lib. IV. *Civilis*, inquit, *parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, & quod è Germanis proximè promtum, adversùs Voculam, exercitumque ejus, mittit; Iulio Maximo, & Claudio Victore, sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii sita.* Civilis Vetera cum exercitu suo circumsidebat: Vocula ad Geldubam castra posuerat; ut suprà in Vbiis notatum. In medio igitur Veterum & Geldubæ situm fuit *Asciburgium*. & eodem tractu tabula id ponit, inter Novesium & Vetera. Situi ejus ac nomini egregiè nunc congruit, haud procul Mursiâ opido exiguus vicus, vulgari vocabulo *Asburg*, in viâ à Novesio ad Vetera situs. in cujus agro, versùs meridiem posito, multæ repertæ fuerunt superioribus annis Romanarum antiquitatum reliquiæ. Ptolemæus justo ferè equidem convenientique situ Ἀσκιβούργιον suum habet, inter Agrippinensem coloniam, & Vetera: at malè apud ulteriorem Rheni ripam, in Germaniâ Transrhenanâ. De origine Asciburgii hæc apud Tacitum leguntur, in libro de Germaniâ: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras; Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodièque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον. *Aram quin etiam Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam.* & mox: *Quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est. ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem.* Meritò auctor fidem heic suam interponere dubitat. quando enim ara ista, Vlyssi consecrata, reperta? Ante Julii Cæsaris bellum in Galliâ. At quis heic Romanorum ante Cæsarem? aut cui hæc, sive Græco, seu Romano homini, ripa cognita? testis enim Cicero, in orat. de provinciis consularibus, *has regiones, hasque genteis, nullas Romanis ante Iulium Cæsarem literas, nullam vocem, nullam famam notas fecisse.* Post Cæsarem igitur. At cur ipse Cæsar opidum in Menapiis (Menapiorum enim hic tunc fuit ager) nullum refert? cur Vsipetes Tencterique Germani, & post hos Sigambri, his locis contermini, Rhenum transgressi opidum hoc non petière? Fabulæ certè sunt, fabulæ, atque nugamenta mera delirantium scriptorum, qui quibusvis rebus summam adfingere antiquitatem student. Si hoc Asciburgium, quasi Ἀσκιπύργιον, ab Vlysse conditum; quis erit conditor Asciburgii opidi in Mœni amnis ripâ, quod vulgò hodièque nuncupatur *Ascheburg*? quis vici eodem nomine in Vestofaliâ, prope opidum *Lunikhusen*? Fortasse idem Vlysses. At non credibile. Asciburgium tamen apud Rheni ripam, jam Taciti temporibus fuisse opidum existimo. nec dubito, quin hoc quoque unum fuerit ex L ampliùs Drusi castellis; quando Tacitus etiam testatur, castra heic fuisse militum, sub exitum Neronis.

Inter Vetera & Arenatium, tabulæ & Antonino est COLONIA TRAIANA. super cujus situ magna est nostro sæculo geographis controversia. Bilibaldus atque Ortelius opidum Montensis ducatus trans Rhenum interpretantur *Keysers Werd*: eâ haud dubiè ratione ducti, quia imperator erat Romanorum Trajanus: *Kaiser* autem, & *Keyser*, Germanis est quod Græcis Καῖσαρ, Latinis *Cæsar*, id est, *imperator*. Verùm hi bis satis longè errant. primùm, quia opidum hoc retroverso itinere, longè supra Vetera, à millibus passuum XXV, situm est. tum, quia trans Rhenum in Germaniæ solo, ubi Romanis colonia nulla. Pighius *Coloniam Trajanam* prope Vetera collocat, ex Antonini itinerario: ubi ipse in suo exemplari legit M. P. M., interpretatusque est, *milliare plus minus*. Sed hunc erroris convincit tabula, ab ipso paullo antè citata: quæ inter Vetera & Coloniam Trajanam XL habet millia: & hinc Burginatium V: inde verò Arenatium VI; ut & ipse Antoninus. quem Pighius immanis

manis erroris vel saltem mendi insimulat, dum XI haud amplius legit millia inter Vetera & Arenatium. Alius igitur investigandus erit hujus coloniæ situs. Apud Antoninum numerus millium, inter Vetera & Trajanam coloniam, prorsus interiit. Tabula, ut antè dictum, habet millia XL; ingenti mendo, quum ipsum usque Arenatium à Veteribus XXX haud amplius numerentur millia. At inter Trajanam coloniam & Arenatium uterque censent millia XI. qui numerus haud improbè respondet spatio quod est inter Arenatium & Rheni divortium. unde prope hoc fuisse Coloniam Trajanam ego colligo. Est vicus hodiè, III millibus & IↃ passibus à Rheni divortio, intra mille passus à Clivio opido situs, vulgari vocabulo *Kellen*. quod vocabulum à nomine Agrippinensis Coloniæ, quæ vulgò nunc *Cöllen* nuncupatur, & contractè *Cöln*, haud multum discrepat. unde, quemadmodùm urbs *Cöllen*, Agrippinensem, sic vicum *Kellen Trajanam coloniam* indicare, omnino ego judico. in tabulæ autem archetypo non XL, sed XV millia passuum scripta existimo; quia XVI sunt millia ab opido *Santen* ad dictum vicum. librario ex facili natus est lapsus literam V in L subvertendi. Ceterùm Antoninus secundo quidem itinere, inter Vetera ac Burginatium, *Coloniam Trajanam*, unà cum tabulâ, memorat: in primo autem intra eadem loca, *Castra Vlpia legionis Tricesimæ*: unde unum eumdemque esse locum, haud absurdè ratus est Pighius. Huc adde, quòd Trajano nomen gentile fuit ULPIUS. unde his castris *legionis Tricesimæ* haud dubiè cognomen. nam Dio lib. LV auctor est, Trajanum duas constituisse novas legiones; unam *Secundam Aegyptiam*; alteram *Tricesimam Germanicam*: quibus ex suo nomine nomina imposuit. Adpellatio igitur hujus coloniæ integra fuerit: COLONIA ULPIA TRAIANA. sic quidpe & alia colonia, ejusdem imperatoris jussu in Daciæ opidum Sarmizegethusam deducta, vocatur in antiquâ inscriptione, cujus verba hæc sunt:

DIVO
SEVERO PIO
COLONIA
VLPIA TRA-
IANA AVG.
DACICA SAR-
MIZ.

Apud Ptolemæum hæc leguntur: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἐν ᾗ πόλεις ἀπὸ δυσμῶν τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ, τῶν μὲν Βαταβῶν μεσόγειος

Βαταυόδουρον	κζ	δ'	νβ	∠	
ὑφ' ἣν Οὐέτερα	κζ	∠	να	∠	γ'
ἐν ᾗ λεγίων λ Οὐλπία					
εἶτα Ἀγριππινήνσις	κζ	γό	να	∠	
εἶτα Βόννα	κζ	γό	ν	∠γ'	ιβ'
εἶτα Τραϊανὴ λεγίων	κζ	∠	ν	∠	ιβ'
εἶτα Μοκοντίακον	κζ	γ'	ν	δ'	

Ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω· ἐν ᾗ πόλεις, ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, Νεμητῶν μὲν

Νοιόμαγος	κζ	γό	μθ	∠	γ'

Id est: *Pars regionis juxta Rhenum, quæ est à mari ad Obringam flumen, dicitur Germania inferior. in quâ urbes ab occiduâ parte Rheni fluminis, Batavorum mediterranea*

Batavodurum	XXVII,	XV.	LII,	XXX.
Sub hac Vetera	XXVII,	XXX.	LI,	L.
In quâ XXX Vlpia				
Deinde Agrippinensis	XXVII,	XL.	LI,	XXX.
Tum Bonna	XXVII,	XL.	L,	LV.
Tum Legio Trajana	XXVII,	XXX.	L,	XXXV.
Dein Mocontiacum	XXVII,	XX.	L,	XV.

Regio verò ab Obringâ flumine versùs meridiem, dicitur Germania superior. in quâ urbes, ab Obringâ incipiendo, Nemetum quidem

Noviomagus	XXVII,	XL.	XLIX,	L.

Ptolemæum totâ hac ripâ nil nisi inexplicabiles posuisse errores, suprà in superiore Germaniâ, in Tribocis, Nemetibus, Vangionibus ac Treviris demonstratum est. In Inferiori quoque Germaniâ de Novesio, & Asciburgio indicavi. Quia verò unam tantùm Trajanus novam legionem in Germaniâ constituit, quam è suo ac regionis nominibus cognominavit *Vlpiam Germanicam Tricesimam:* cetera quoque inferioris Germaniæ errorum esse plena, omnino judico: totamque hanc ripam sic corrigo:

Βαταουόδουρον·	*Batavodurum.*
εἶτα Τραϊανὴ κολώνια·	*dein Trajana colonia.*
ἐν ᾗ λεγίων λ Οὐλπία·	*in quâ legio* XXX *Vlpia.*
ὑφ᾽ ἣν Οὐέτερα·	*sub quâ Vetera.*
εἶτα Ἀσκιβούργιον·	*dein Asciburgium.*
εἶτα Νουαίσιον·	*dein Novæsium.*
εἶτα Ἀγριππινῆνσις.	*dein Agrippinensis colonia.*
εἶτα Βόννα.	*dein Bonna.*
ἡ δ᾽ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα.	*regio autem ab Obringâ.*

Ceterùm è Trajanæ coloniæ ruinis natum haud dubiè posterioribus sæculis opidum propinquum CLIVIUM, vulgò *Cleve* dictum. cui antiquitatem, atque originem, nescio unde Rhenanus ac Pighius adserere conati sunt; *Augustoclivenseis* opidanos adpellantes. quorum errorem Lipsius, in notis ad III annal. Taciti, haud inanibus nec indoctis confutavit argumentis. pluraque à me adferri possent; ni satis à Lipsio huic controversiæ factum putarem. Unum hoc fuerit instar omnium: quum certum sit, vicum *Kellen* olim fuisse *Coloniam Trajanam*; nullum heic tam prope, intra mille passus esse potuisse opidum Clivium, ante Coloniæ ruinam. At Trajanam Coloniam esse vicum hodiè *Kellen*, alio etiam Antonini itinere probari potest: quod est à dictâ Coloniâ per Gugernorum agros, & Coriovallum, Iuliacumque, ad Coloniam Agrippinam, hoc modo:

Item à Coloniâ Trajani Coloniam Agrippinam M. P. LXXI, *sic:*

Mediolano	VIII.
Sablonibus	VIII.
Mederiacum	X.
Theudurum	VIIII.
Coriovallum	VI.
Iuliacum	XII.
Tiberiacum	VIII.
Colonia Agrippina	X.

Ex his in Gugernorum agro fuêre *Mediolanum, Sablones,* & *Mederiacum.* Numerus millium totus corruptus est. nam à vico *Kellen* sive opido Clivio, ad Falcoburgium usque, (quod *Coriovallum* esse, jam antè ostensum) millia sunt LX. hinc verò Iuliacum XXII; & porrò Agrippinam XXIV. Neque est, quòd ex hoc Antonini millium numero Trajani Coloniam dubites esse vicum *Kellen:* siquidem unum & LX millia, à Coriovallo ad proximam Rheni ripam extensa, vix Novesium attingunt. Colonia verò Trajani longè infra Novesium, post Geldubam, Calonem, Asciburgium, & Vetera, ad ripam fuit Rheni: uti jam antè demonstratum. Sed ubi numerorum fides deficit, locorum nomina investiganda sunt.

MEDIOLANUM hodiè haud dubiè est vicus *Moyland*, VI circiter millibus passuum à vico *Kellen* dissitus.

SABLONES, nunc vicum esse, *In't Sand* vulgò dictum, prope opidum *Stralen*, nomen & itineris ductus indicant. *sand* quippe Germanis *sablones* significat. unde *in't sand*, rectè interpreteris *in sablonibus.*

THEUDURUM quoque nunc esse Iuliacensis ducatus vicum seu opidulum *Tudder*, inter opida *Sittart*, *Neustat*, *Gangelt*, itineris simul ac nominis ostendit ratio. sed hoc jam extra Gugernorum fineis, in Sunicorum agro. Ptolemæus, mirus ubique Germaniarum turbator, utriusque loci vocabula, Μεδιολάνιον & Τεύδεριον, longo intervallo è citeriore Germaniâ in ulteriorem, ad infimas usque Vestofaliæ parteis ejecit.

Inter Sablones & Theudurum medio fermè itineris cursu, refertur MEDERIACUM. quæ intervallorum ratio, si ut proba observetur, Mederiacum nunc erit Geldriæ vicus *Swalm*, rivulo cognomini adpositus.

De

De cetero, iter est in tabulâ, ab Tungrorum Atuacâ ad Noviomagum Vahalis, hujusmodi:

Atuaca	
Feresne	XVI.
Catualium	XIIII.
Blariacum	XII.
Ceuelum	XXII.
Noviomagi	III.

Pro *Catualium*, legendum esse *Castellum*, esseque hodiè *Kessel*; *Blariacum* verò *Blerick*; utrumque in lævâ Mosæ ripâ; suprà in Menapiis docui. A *Blerick* rectissimâ viâ iter agitur *Noviomagum* (nunc est vulgò *Nimmegen*) per opidum *Gennep* dextræ amnis ripæ adpositum; quod XXI millibus passuum à *Blerick* distat. unde ego idem esse judico, quod *Ceuelum* in tabulâ. & hac quidem parte Mosa dicto itinere trajiciebatur. Vocabulum autem *Ceuelum* si mendosum corruptumque, ut innumera alia in tabulâ & Antonino, esse adfirmem, quid mirum? facilè namque *n* corrumpi potuit in *u*, & *b* in *l*: ita uti genuinum loci vocabulum fuerit CENEBUM; vel etiam GENEBUM: unde hodiéque *Geneb*, vel *Genneb*, & *Gennep*. nam B in fine dictionum, Germanis effertur ut P. quod priscis etiam Celtis observatum fuit. nam quæ princeps Carnutum urbs Cæsari & Hirtio dicitur *Genabum*, hodiè *Orleans*, Ptolemæo verò & tabulæ *Cenabum*, & Antonino (ni mendum fuerit) *Canabum*: Orosio est *Cenapum*. Hactenus de Gugernis; qui anteà trans Rhenum fuêre Sigambri.

CAP. XIX.

De SUNICIS: *qui anteà trans Rhenum fuêre* CHATTI.

SUNICI, populi Cisrhenani, sunt apud Tacitum historiarum lib. IV. Hi qui, & quo situ fuerint, à nemine satis discussum video. Apud Plinium lib. IV, cap. XVII, leguntur in vulgatis exemplaribus *Rinuci*, Galliæ Belgicæ populi. hos eosdem esse cum Taciti *Sunicis* suspicatur Hubertus Leodius; censetque & in Tacito legendum *Rinuci*; simulque adfirmat, regiunculam eos hodiè tenere inter Batavos, Frisios, & Bethasios, vulgò *Runickerland* dictam. Verùm quàm mirificam ille regiunculam inter dictos populos struat, infrà patebit, ubi Bethasiorum fineis descripsero. hoc unum hoc loco adseverabo; nullam posse statui, non modò regiunculam, sed ne satis magnam quidem amplamque regionem, quæ simul Bethasiorum fineis, simulque Batavos ac Frisios attingat. Quid Leodium in errorem duxerit, satis ego perspicio: nempe vox *Frisiabones*, quæ eodem capite apud Plinium legitur hoc ordine: *Tungri, Rinuci, Frisiabones, Bethasii.* Verùm vocem istam mendosam esse, atque ex omni Plinii opere eliminandam, certis argumentis infrà, lib. III, ostendam. Lazius *Rinucos* Plinii interpretatur *die Rheingäwer*; populos ulteriorem Rheni ripam, ex adverso Bingii, colenteis. at hujus opinionem æquè falsam esse, trans Rhenum situs arguit; quum Plinius heic Galliæ populos recenseat, non Germaniæ. Ego, quum & apud Tacitum *Sunicos* cum Tungris ac Bethasiis, & apud Plinium *Rinucos* cum iisdem populis conjunctos reperiam; eamdem (quod suspicatus est Leodius) esse gentem, omnino judico. &, si judicium hoc firmari velis, Oxonii in bibliothecâ collegii Novi, in exemplari elegantissimâ manu conscripto, reperi vocem hoc loco *Sinuci*: Londinii verò, in bibliothecæ regiæ vetustissimo exemplari, *Sunuci*. quæ perpusillum absunt, quin cum Taciti voce *Sunici* congruant. Si verò hujus historiam paullo diligentiori oculo rimeris; facilè deprehendas, haud opus esse *Rinuci* legere, uti inde eliciatur *Runickerland*, aut *Rheingaw*. Verba auctoris hæc sunt: *Societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ; quò minùs ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè; donec Germani tranantes, terga Labeonis invasêre. simul Civilis ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum; & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum sumsimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hæc à nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos; seu me ducem, seu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, & Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidêre. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios, in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum; perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.* Quia Civilem, attractâ

tractâ Ubiorum societate, proximas quoque civitates adfectasse, auctor ait; quidam Sunicos inde Transrhenanam fecêre gentem, Agrippinensi Ubiorum coloniæ ac Novesio opido oppositam: haud animadvertentes, nihil hoc bello Civilem trans Rhenum vi atque armis molitum; tum non in meridiem eum, aut orientem, sed in occidentem profectum. quidpe, postquàm proximas Ubiis adfectasse eum civitates dixit; subjicit continuò in contextu historiæ, post Sunicos, Tungros, Bethasios, atque Nervios: quos ordine omneis, fugato Labeone, adiit, inque fidem accepit. Quin ultrà etiam versùs occasum, Labeonem persequendo, cum processisse, mox infrà his ostendit verbis: *Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Haud obscurè igitur ex jam allatis perspicitur, medios fuisse Sunicos inter Ubios atque Tungros. proinde rectè etiam apud Plinium Tungris junguntur. Rheni ripam eos non coluisse, patet apertè ex eodem Plinio, qui inter mediterraneos, Tungros atque Bethasios, eos recenset: in ripâ autem nullam eorum facit mentionem; ubi nationes ordine jungit istas: *Nemetes, Triboccos, Vangiones; hinc Vbios, Gugernos, Batavos.* quapropter malè etiam quidam circa opidum *Suns*, Rheno adpositum, sedem eorum ostenderunt.

Pro finibus ego SUNICIS tribuo agros, Mosam inter Roramque amneis sitos; uti medii sint inter Ubios atque Tungros. Tungri quidpe lævam Mosæ, ut proximo capite ostendetur, Ubii dextram Roræ ripam coluêre. Mosa igitur amnis Sunicos ab occasu discrevit, primùm à Tungris, ab confluente Urtæ fluminis & Leodiaco ad opidum usque *Stochem*: hinc ad Roræ usque confluentem, ab Menapiis. ab ortu eodem termino inclusi fuêre, quo Ubii ab occasu; nempe Rorâ amne ad opidum usque *Nider Heymbach.* hinc à meridie, eodem amne, & Vesâ Urtâque fluminibus, ad Mosæ usque confluentem, conterminos habuêre prædictos Tungros. Regiones nunc continentur hoc terrarum spatio; Limburgiensis ducatus; parsque ducatus Juliacensis dimidia; & item exigua Geldriæ portio inter confluenteis Mosæ Roræque amnium sita: ubi opidum *Monsfort.* Huc jam cuncta quàm optimè quadrant, quæ de Civile Batavo auctor noster narrat. quidpe Ubiorum societate auctus, proximos occupavit Sunicos: quorum juventute militiæ suæ adjunctâ, Tungros petere destinavit. sed transcundus erat Mosa amnis, ponte junctus. restitit in principio Tungrorum agri Claudius Labeo, cum tumultuariâ manu Tungrorum, Bethasiorum, Nerviorum. at Civilis cum Germanis tranatato amne, primùm Tungros, incolas loci, in societatem armorum pellexit; dein proximos his Bethasios, (quos circa Lovanium ac Bruxellas coluisse, infrà dicetur) mox, junctis utrisque, Nervios in fidem accepit. Vocis allusionem, quod Divæus fecit in opido *Suns*, sequi si juvat; est profectò in agro, quem modò circumscripsi, Sunicorum nomen in vico *Senich*, medio itinere inter opida *Aken* & *Dalem.*

Ceterò, in originem nunc SUNICORUM inquirere, curæ est pretium. Novum id planè nomen; nec nisi Plinio ac Tacito sub idem tempus memoratum: Cæsari haud cognitum, quia Eburones etiam tum hoc tractu incoluerunt. Unde igitur isti SUNICI? Superiori capite, CCCC SIGAMBRORUM SUEVORUMque millia Tiberium in Galliam traduxisse; è Svetonio Eutropioque intellectum est. Traductos fuisse C. Censorino, Asinio Gallo Coss., anno principatus Augusti XXXV, ante natum Christum VIII, ibidem ostensum est. SIGAMBRI igitur, inter Mosam ac Rhenum à Romanis collocati, quia posteà dicti fuêre GUGERNI; altera quoque illa pars quadringentûm millium, SUEVI, haud dubiè in SUNICORUM transiêre nomen, Mosam inter & Roram proximè Gugernos positi. Fuisse autem CHATTOS, Cæsari ac proximis scriptoribus dictos per errorem *Svevos*, qui, expulsis Ubiis, juxta Sigambros Rheni ripam obsederunt; infrà, lib. III, in Chattis Transrhenanis, validis ostendam argumentis. De his igitur quoque Sunicis intelligendum, quod suprà in Gugernis ex Taciti libro de Germaniâ notavi: nempe in Galliam, unà cum Gugernis, traductos, *ut custodirentur.*

Loca in Sunicorum finibus duo ab antiquis auctoribus notata reperio, *Theudurum*, & *Coriovallum.* THEUDURUM Antonino memoratur, in itinere à Trajani Coloniâ ad Agrippinam. Ptolemæo dicitur Τεδέριον, *Tenderium*; quamvis ex omni Galliâ in extremas Vestofaliæ parteis relegatum. Esse nunc Juliacensis ducatus opidulum *Tudder*, haud procul opido *Sittart*, suprà in Gugernis demonstratum est. Quia fluviolo, cui vulgari vocabulum *Robéke*, impositum est; probiorem vocem Antonini esse putaverim *Theudurum.* nam *durum* fluminum significare trajectum, suprà, lib. I, cap. VII, ostensum est.

CORIOVALLUM bis legitur apud Antoninum. in tabulâ idem locus obliquo casu est *Coriovallio:* ex quo rectum facio CORIOVALLIUM. Eumdem locum nunc adpellari *Falcken-*

Falckenburg, iter ab Atuacâ Tungrorum ad Juliacum & Agrippinensem Coloniam, hac viâ actum, apertè ostendit: item numerus millium XVI; quæ Antoninus & tabula inter Atuacam & Coriovallium numerant. Sunt enim millia inter opida *Tongeren* & *Falckenburg* circiter XVII. sed & nomen hodiernum nonnihil ex antiquo vocabulo retinet. nam antiquitus dictum fuisse videtur *Corwalg* & *Corwalgen*: ex quo Romani suo ore ac linguâ formarunt *Coriovallium*. posteà verò, abjectâ primâ syllabâ *Cor*, & particulâ *burg* ad finem adpositâ, factum est *Walgenburg*, & *Valgenburg*; tandemque, uti nunc viget, corruptiùs *Valkenburg*: quod jam Sigeberti ævum à prædatoriâ ave dictum putavit, quasi *Falconis castrum*. unde hodièque vocabulum illud Germanicum per F effertur *Falkenburg*: quod Gallis seu Wallonibus dicitur *Faucmont*. Verùm enimverò non dissimulandum existimaverim, quod doctissimus simul atque clarissimus vir, Everhardus Vorstius, medicinæ doctor, & in inclytâ Batavorum apud Lugdunum academiâ professor publicus, amicus noster plurimùm observandus, (cui ob curatum corpus, quod durissimis hujus operis laboribus haud modicè erat adflictum, multum me debere fateor) hæc commentantem monuit; nempe vocabulum illud *Coriovallum* sive *Coriovallium*, vitiatum videri è genuinâ voce *Convallium*: esseque idem opidum, quod inter Falcoburgium & Leodiacum nunc incolis vocatur *Dalem*. quidpe *dale* idem Germanis quod Latinis *convallis*. nec multum abhorrebat situs opidi. Quæ equidem eruditissimi viri sagax & scita conjectio in eamdem me abripiebat sententiam, nisi numeros mill. apud Antoninum & in tabulâ omneis ab eo opido dissentire, in Falcoburgium verò consentire dispexissem. Liberum tamen, & integrum hac in re lectori relinquo judicium. Me sanè ipsum haud piguerit tanto viro palmam porrigere.

Ceterò Claudium Labeonem, quum, rebellione Galliarum, Civilem Tungrorum agro arcere vellet, pontem Mosæ occupasse, suprà ex Tacito cognitum est. Pontem hunc subitaneo aliquo opere ex tempore structum fuisse, auctor non narrat. itaque in perpetuum situm, uti promtus expeditusque hinc inde foret commeatus, locatum fuisse, maximè credibile est. Commeatus autem heic ad id temporis fuêre creberrimi, inter celeberrima loca, inde Agrippinam Coloniam, hinc Atuacam Tungrorum, Bagacum Nerviorum, Castellum Morinûm, portumque eorum Gesoriacum, unde frequentissimus in Britanniam trajectus. In hac igitur viâ pontem super Mosam fuisse censeo. iter autem hoc quia ab Atuacâ agebatur per Coriovallium, & Juliacum; pontem eâdem regione fuisse judico, ubi nunc opidum conspicitur *Maestricht*. nam inter Tungros & Falcoburgium qui hodiè commeant, Mosam ad dictum opidum ponte trajiciunt. Quin & nomen opidi apertè id clamat: quod merè Latinum, quasi MOSÆ TRAIECTUS. sic namque & Frisiorum quondam, apud Rhenum & Batavorum insulam, opidum, quod nunc vulgari vocabulo est *Vtrecht*, Antoninus vocat *Trajectum*. sic plures hodiè hisce in oris loci, apud flumina, lacus, ac paludeis, in *drecht*, & *tricht* terminati, ab eodem argumento nomina acceperunt; ut fusiùs suo loco ostendetur. Meminit *Mosæ trajectus* haud obscurè Marcellinus, lib. XX, his verbis: *Iulianus in limitem Germaniæ secundæ est egressus. omnique adparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Obtricensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum*. Equidem heic legebam, *Trajectensi Mosæ opido*. Verùm iterum monuit prædictus eruditissimus Everhardus Vorstius; locum hunc incolis olim fuisse dictum *Obtricht*, quasi *Ober Tricht*, id est, *Trajectus superior*; ad discrimen *inferioris Trajectus*, qui erat ad Rhenum in Frisiis; quem illi patrio vocabulo dicebant *Vnder Tricht*: unde nunc etiam corruptum, sive contractum ejus loci manet vocabulum *Vtricht*, & *Vtrecht*. Placet sententia; quam ambabus, quod ajunt, ulnis amplector. Sed ipsum opidum *Maestricht*, extra Sunicorum fineis, ad Tungros spectat. In Sunicorum ripâ opidum nunc est vulgari vocabulo *Wyk*, ponte opido *Maestricht* adnexum. quod & ipsum antiquitatem suam nomine prodere videtur. haud dubium quidpe est, quin locus olim à Romanis Latinâ linguâ dictus fuerit VICUS AD TRAIECTUM MOSÆ. sic namque & Batavorum quondam vicus ad Rhenum *Batavodurum*, Tacito historiarum V memoratus, hodiè dicitur *Wyk te Durstede*.

Atque hactenus de SUNICIS, qui anteà trans Rhenum fuêre CHATTI.

CAP.

equidem Pichenas de distinctione verborum auctoris sensit. bis tamen heic satis evidenter ab eodem erratum. primò enim Tacitus non veteres aliquos heic intellexit scriptores, sive Græcos sive Romanos, qui carminibus olim annaleis componebant; sed ipsos Germanos: de quibus eodem libro infrà; *Literarum*, inquit, *secreta viri pariter ac feminæ ignorant.* ideóque *apud illos hoc unum memoriæ & annalium genus, carminibus*, à majoribus conditis, antiquitatem *celebrare.* secundò à Pichenâ erratum est, quòd carmina heic intellexit poëma aliquod, literis conscriptum: quum nihil aliud fuerint, quàm quas Græci dixêre ᾠδὰς, à verbo ἀείδω, id est, *cano*; ut suprà pluribus expositum est. Carmina igitur illa de Tuitone, Manno, & hujus tribus filiis, ad ipsos Germanos auctor retulit: sequentem autem sermonem omnem de Romanis, sive Livio ac Plinio, qui res Germanicas scripto prodiderunt, sive de aliis quibusdam intellexit scriptoribus. proinde etiam malè vulgò distinctum arguo. quidpe quum verbum *adfirmant* ad omnem reliquam orationem pertineat; quod dilucidissimè perspicitur ex his vocibus, *expulerint, vocati sint*, & *evaluisse:* malè periodus finitur ad voceis, *antiqua nomina.* Sic igitur ego distingvo: *Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marsos, Cambrivios, Svêvos, Vandalos adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm Germaniæ vocabulum recens, & nuper additum*; scilicet adfirmant illi *quidam*; & quæ sequuntur. Sic paullo pòst auctor eodem libro: *Ceterùm & Vlixem quidam opinantur, longo illo & fabuloso errore in hunc oceanum delatum, adisse Germaniæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodiéque incolitur, ab illo constitutum, nominatumque* Ἀσκιπύργιον. *aram quin etiam Vlixi consecratam, adjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim repertam:* scilicet opinantur illi, aut adfirmant, non Germani, sed Romanorum scriptorum *quidam.* Sed ad reliqua. *Quoniam*, inquit auctor, *qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint.* Primùm ego particulam *ac*, quæ in vulgatis exemplaribus abest, hoc loco expungo, ut inutilem, & supervacaneam. reliquorum verborum sententia (ut ego cum Lipsio interpretor) hæc est: Ii, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerunt, Taciti quidem ævo TUNGRI vocabantur: initio autem, quum primùm Rhenum transissent, GERMANI fuerunt dicti. Huic rei amplissimum perhibet testimonium luculentus in primis auctor Julius Cæsar: qui etiam singulorum populorum, qui primi transierunt, nomina refert dicto comment. II: *Condrusos*, inquit, *Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani adpellantur, arbitrari ad* XL *millia.* quibus addit *Segnos*, comment. VI: *Segni, Condrusique, ex gente ac numero Germanorum, qui sunt inter Eburones, Trevirosque.* En, quid hoc? *non nomine Germani adpellantur:* item; *ex gente, & numero Germanorum.* An non & Treveri, & Nervii, & Atuatici, & Menapii, & Batavi, erant Germani; Rhenum antiquitus transgressi? Omnino. Cur igitur illi potiùs uno nomine Germani, quasi peculiari proprioque vocabulo, adpellarentur, quàm reliqui isti omnes? Certè haud levis fuit causa, cur id fieret. quam haud facilè expediveris, nisi Tacito adjutore atque ductore: qui Cæsaris verba gnaviter explicans, ab ipso vicissim probè explicatur. Primi scilicet quinque isti populi Rhenum transgressi Gallos finibus expulerunt iis, quos quinq; istis suprà adsignavi. hi ab initio GERMANI, posteà verò TUNGRI fuêre dicti. cujus rei, præter gravissima duûm auctorum testimonia, vel maximum firmissimumque esse debet argumentum, quòd Tungri ab iis auctoribus, qui Cæsaris tempestatem subsequuti sunt, in eisdem collocantur finibus, quos Cæsaris ævo quinq; illi populi tenuerunt. Nam & Ptolemæus, ut suprà ostensum, *Atuátucum* facit *Tungrorum*, Scaldem inter & Mosam, caput; & Antoninus *Atuácam Tungrorum* opidum: quod *Eburonum* Cæsar memorat *castellum.* & Plinius Tungrorum fineis longè ultra Mosam, in Segnorum, vel Cæræsorum, quos suprà descripsi, profert agrum Verba ejus, lib XXXI, c. II, hæc sunt: *Tungri, civitas Galliæ, fontem habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. purgat hic corpora; tertianas febres discutit, calculorumque vitia. eadem aqua, igne admoto, turbida fit: ad postremum rubescit.* Heic equidem vocem *civitas*, nonnulli interpretes exposuerunt *opidum:* uti hac ratione fontem Plinii interpretarentur eum, qui sub mœnibus opidi Tungrorum visitur. verùm illi bis errant: primò, quòd non animadvertunt, Plinii ætate opidum hoc non gentis vocabulo, sed proprio sibi nomine *Atuátucam*, & *Atuácam* adpellatum fuisse: quod nomen Cæsar ante Plinium, & Ptolemæus, Antoninus, auctorque tabulæ itinerariæ, Plinio multo posteriores retulerunt. secundò errant, quia non observarunt, Plinio, & superioris sæculi auctoribus, præsertim Cæsari, minimè usitatum, quævis opida *civitatis* vocabulo adpellare; sed integras nationes, ac populos: quâ significatione Tungrorum quoque Plinio accipitur civitas. qui quoniam à V prædictis populis orti fuêre; rectè heic doctissimus atque perspicacissimus quisq; fontem istum interpretantur eum,

qui est ultra Mosam in Leodiacensi agro, ad vicum Sapham. cujus etiam aquam magis respondere Plinii prædicationi, quàm illius, qui est ad opidum *Tongeren*, omnes uno ore fatentur & medici, & alii, quotquot experti sunt. Sed Tungrorum fines eodem fuisse situ, quo antè Eburonum, superiori capite, ex ipsius auctoris nostri historiarum IV, demonstravi. Eodem libro disertissimè *Germanos* adpellat, veteri illo, peculiari, ac proprio vocabulo, quos mox posteà *Tungros*. De castrorum in insulâ Batavorum excidio, & pugnis inter Civilem Romanosque commissis, inter alia hæc refert: *Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum, Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.* & mox de Civile: *Vbi insidiæ parum cessère, ad vim transgressus, Caninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit. directa ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno; & obversis in hostem navibus, quas incensis castellis illuc appulerant. nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit.* Pergo igitur ad cetera. *Ita nationis nomen, non gentis, evaluisse paulatim. Nationis*; id est, V populorum, qui à Gallis in unam nationem computabantur, quia junctim ex patrio solo advenerant, unumque universi nomen sibi commune posteà ipsi adsumserunt. *Nationis nomen, non gentis.* id est: nomen illud *Germanorum*, quod paullatim posteà evaluit, ab initio non erat gentis universæ, trans Rhenum incolentis; qui sibi ipsis THEUTISCI adpellabantur: sed unius *Tungrorum* nationis, ex totâ gente in Galliam transgressæ. *Gentis* ac *nationis* vocabula in perversum sensum ab interpretibus heic trahi video. Acidalus, licet in eamdem sententiam, ut nos, auctoris verba interpretetur; tamen Ciceronis auctoritatem, ex libro I de divinatione, contra se ipsum adlegat. *Quâ in natione*, inquit Cicero de Assyriis, *Chaldæi, non ex artis, sed ex gentis vocabulo nominati.* Hadrianus item Junius, è Festo Pompejo, in *nationis* vocabulo, censet latiùs hoc patere, quàm *gentis.* quæ opinio parum sana. nam haud minùs *gens* à *gignendo*, quàm *natio* à *nascendo* dicta est: eamdemque vim habere utrumque vocabulum, vel sexcentis apud rerum auctores, maximè verò apud Tacitum atque Cæsarem, exemplis patet; ubi promiscuè ea usurpata reperias; ita, uti nunc natio in gente, nunc gens in natione censeatur. Uni Ciceroni, quem Acidalus citat, loco omnium credidisse heic suffecerit. is paullo post ea verba, quæ suprà relata; *Cilicum*, inquit, *& Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus avium, cantibusq; ut certissimis signis, declarari res futuras putant.* Ecquid satis apertè heic satisq; liquidò, quas anteà adpellavit *genteis*, easdem continuò *nationes* posteà vocat? Parem igitur eamdemque vim utrumque vocabulum habet. auctor tamen noster generalius heic intellexit vocabulum *gentis*, quàm *nationis.* sic eodem libro posteà: *Nunc de Suevis dicendum est. quorum non una, ut Cattorum, Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti; quamquàm in commune Suevi vocentur. Insigne gentis, obliquare crinem, nodoque substringere.* Sequitur illic deinde: *Vt omnes primùm à victore ob metum, mox à se ipsis invento nomine vocarentur.* Heic tandem crux interpretum inclusa hæret. nam quæ isthæc est φράσις; Qui Gallos expulerunt, à victore, ob metum, hoc vel illo nomine vocati sunt. Quid? an non, qui Gallos expulerant, iidem erant victores? quomodò igitur victores metuerunt? aut quem? Non intelligo. Iam verò quid hoc? *primùm à victore, mox à se ipsis vocati sunt.* An non illi *ipsi* erant iidem, qui antè *victores?* Quæ igitur hæc & temporum & hominum distinctio? Sanè improba, ac malè sana. Hadr. Junius in Bataviâ horum verborum asperitatem sic explanat: *Germanos aliquando transito Rheno, quum in Gallos expeditionem movissent, in alienæ ditionis terris amne medio exclusos à suis finibus, victorum voluntati (quippe præpotentibus tunc Tungrorum opibus) concessisse, ut communi nomine conjunctim Tungri dicerentur: posteà separatim proprium nomen sibi delegisse, atque usurpasse, ab illis discretum.* Itane verò? Ergo Tungrorum nomen antè in Galliâ fuit, quàm eò Germani transiverunt: ergo item Galli Germanos opibus armisque superarunt: ergo priùs Tungrorum nomen auditum, quàm Germanorum. quæ cuncta falsa esse, convincit ipse Tacitus, Gallos ab iis, qui Rhenum transgressi, expulsos disertè tradens. At majoris nominis atque auctoritatis virum audiamus, Iustum Lipsium; qui non minùs in errore, si non eodem, satis tamen magno hærere videtur. *Censeo*, inquit, *eum hoc dicere: Factum, ut omnes, qui Rhenum accolerent, nomen ab istâ victrice natione invenirent, ob metum scilicet recentem Gallorum: qui quoties de transgressu vel adventu Transrhenanæ nationis audirent, dicebant trepidi, adventare Germanos. at isti propriè Germani, novum nomen invenirent à se ipsis, discriminandi nimirum causâ, ut dicerent se Tungros.* De origine equidem Tungrorum vocabuli, planè ego idem cum Lipsio sentio. at quòd censet, auctorem heic velle, omneis

omneis trans Rhenum colenteis populos nomen ab victrice illâ natione inveniſſe; in eo vel maximè errare virum, cetera doctiſſimum, judico. Occaſionem hujus erroris binas illi præbuiſſe voceis video, *omnes*, & *victore*: quibus ſe expedire nequivit. Ad primam quod attinet; ſi eam ſolis Transrhenanis, vel Cisrhenanis pariter atque Transrhenanis, rectè ſe tribuere arbitretur: monſtret neceſſe eſt, quâ ratione eamdem à ſequentibus verbis; *mox à ſe ipſis*, arcere queat; quæ ad ſolos illos primos Cisrhenanos Germanos pertinent, qui Tungros poſteà ſe ipſos adpellarunt. Sin obſtinatè ſecludere velit; doceat, quænam vox in poſterioribus deſideretur, quâ diſtinguatur oratio, alioquin cohærens, eisdemque de populis intelligenda. Monſtrari nulla quum queat; neque vox *omnes*, à poſterioribus verbis ſeparari: omnino de iiſdem populis, qui primi ſcilicet Rhenum transgreſſi, expulſis antiquis cultoribus, ſedem in Galliâ fixerunt, intelligenda cùm priora, tùm poſteriora, cenſeo; nomenque *Germanorum* non univerſis Transrhenanis ob metum à Gallis victis inventum; ſed unis Tungris, Rhenum jam transgreſſis victoribusque, impoſitum: quamquàm poſtmodùm Transrhenani quoque eodem vocabulo adpellati fuêre; ut mox oſtendam. Quamobrem malim ego (ſi per doctiores liceat) pro *à victore*, legere *victores à victis*: ut tandem totus ſenſus ſic conſtet: *Vt omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur*. id eſt: omnes primùm victores, quum Gallos expuliſſent, à victis Gallis invento nomine ob metum, quia hos victores metuebant victi, GERMANI ſunt dicti. dein verò, à ſe ipſis invento nomine, TUNGRI. Neque enim aliter exotica illa ac barbara loquutio Latinitati ſatis reſtitui poterit. Vocem *omnes* ſi etiamnum ad univerſam Transrhenanam gentem referendam contendere velis: apertè reclamat Tacitus; omneis iſtos, qui primi Germani vocati ſint, nationem unam ex totâ gente fuiſſe adfirmans, non univerſam gentem. Ceterò, quòd Lipſius pro *à ſe ipſis*, reſtituere conatur, *à re ipſâ*; quia Germani dicti à *gerrâ*, id eſt, à bello, ut infrà dicetur: id mehercules Bambergenſem ſcripturam, quam ille probat, minimè tuetur. hac quidpe ratione populi iſti, primùm Tungri, dein Germani dicti fuiſſent: quod à veritate quàm ſit remotum, jam antè è Cæſare probavi; ac mox latiùs demonſtrabitur. Gallos pulſis Germanicum vocabulum Germanis indidiſſe nihil mirum ſit; quandoquidem utriusque gentis lingva una eademque fuit, ſolis dialectis diviſa; ut ſuprà, lib. I, pluribus docui argumentis. Sed hactenus veram genuinamque Taciti mentem ex Bambergenſi ac Bononienſi exemplaribus adſeruiſſe ſufficiat. nunc altera illa vulgata lectio conſideretur. *Quoniam qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc Tungri, nunc Germani, vocati ſint*. Hæc verba ſi mordicus retinere velis; corrigas ſequentia neceſſe eſt; legasque, *ita nationis nomina, non gentis, evaluiſſe paulatim*. nam quum utrumque nomen promiſcuè, modò hoc, modò illud uſurpatum fuerit: certè ſequens oratio de utroque intelligi debet. aut ſanè addenda vox aliqua, quæ alterutrum nomen oſtendat, quod ſolum paulatim evaluerit. Unum Germanorum nomen, non Tungrorum, in univerſam poſteà gentem Transrhenanam evaluiſſe, ſatis in aperto atque confeſſo eſt. unum etiam Germanorum nomen priùs exſtitiſſe, quàm Tungrorum, vel hinc ſatis perſpicuum fit, quòd Cæſar, qui primus Romanorum has oras cum exercitu adiit, debellavit, & copioſiſſimis vulgavit populo Romano commentariis, nuſquàm ne minimam quidem ſuſpicionem de Tungris reliquit: quod haud dubiè facturus erat, ſi uſpiam tunc nomen id tam clarum exſtitiſſet. Liceat jam igitur vulgatam iſtam lectionem damnare; multoque magis varias interpretum in eam correctiones. Integer locus, à nobis purgatus, ſic ſcribatur: *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios aſſignant; è quorum nominibus, proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetuſtatis, plureis deo ortos, pluresque gentis adpellationes, Marſos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, adfirmant: eaque vera, & antiqua nomina. ceterùm* GERMANIÆ *vocabulum recens, & nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgreſſi Gallos expulerint, nunc* TUNGRI, *nunc* GERMANI *vocati ſint. ita nationis nomen, non gentis, evaluiſſe paulatim; ut omnes primùm victores à victis ob metum, mox à ſe ipſis invento nomine vocarentur*. Quinque igitur iſti populi Transrhenani, *Eburones*, *Condruſi*, *Segni*, *Cæræſi*, atque *Pæmani*, quum Rhenum transgreſſi proximos Gallos agris pepuliſſent; primi adpellati ſunt, non ſibi, ſed Gallis victis, GERMANI. Id nomen poſtmodò adeò apud univerſos Gallos paullatim evaluit; uti non modò V illæ nationes eo, tamquàm peculiari vocabulo, adpellarentur; ſed omnes etiam reliquæ è Transrhenanâ regione in eamdem Galliam transgreſſæ: in quibus fuêre *Tribocchi*, *Nemetes*, *Vangiones*, *Treveri*, *Menapii*, *Batavi*, *Caninefates*, *Taxandri*, *Aduatici*, *Nervii*, & alii.

De universis ita scribit Dio, lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, Γερμανίαν ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν. id est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem apud Rhenum Celticam occuparent, effecerunt, uti ea regio Germania vocaretur.* Notandum heic est, Dionem ubique in historiis suis Transrhenanam gentem, quam vulgò Romani dixêre *Germanos*, adpellare Κελτούς· Gallos verò Γαλάτας: & regionem illorum Κελτικὴν, horum Γαλατίαν. Γερμανίαν autem numquàm nisi Cisrhenanam nominat: nempe, quia hæc propriè *Germania* dicebatur, è v illorum Theutiscorum populorum communi vocabulo *Germani*, à Gallis invento. proinde etiam eamdem regionem nonnumquàm vocat Κελτικὴν, & ipsos Germanos Cisrhenanos Κελτικούς. quæ duo vocabula parum feliciter interpretes nuper corrigenda censuerunt in Βελγικὴν & Βελγικούς. unde historiæ de Cæsare rebusque ejus in his oris gestis, sequuntur quamabsurdissimæ, adeóque omnino falsæ. Idem igitur, quod Tacitus & Cæsar de primis Germanis, Dio quoque tradit. nempe quum Transrhenanorum, id est, Theutiscorum quidam, Rhenum transgressi, regionem amni proximam occuparent; effecerunt, sive in causâ fuerunt, uti ea diceretur *Germania*, ipsique *Germani:* à Gallis videlicet devictis, ob metum, ut testatur Tacitus. Maximè autem observandum quòd τινὰς illos τῆς Κελτικῆς πρὸς τῷ Ῥήνῳ κατασχόντας, *Germanos* ait adpellari. quod vocabulum numquàm tribuit ipse Transrhenanis. Romanis autem, quum omnem Galliam perdomuissent, antequàm vel Rhenum, vel Alpeis ac Danubium transissent; ab Gallis idem nomen acceperunt, quod apud illos in Galliâ conditum erat. quod perinde ac apud illos, posteà apud Romanos quoque ita evaluit, uti non modò Cisrhenanos, sed omnem etiam gentem Transrhenanam nullo nisi hoc nomine perpetuò adpellarint. Hinc est illud apud Procopium, rer. Gothicar. lib. IV: Οὐάρνοι μὲν ὑπὲρ Ἴστρον ποταμὸν ἵδρυνται· διήκουσι δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτῷον, καὶ ποταμὸν Ῥῆνον· ὅσπερ αὐτούς τε διορίζει καὶ Φράγγους, καὶ τἄλλα ἔθνη, ἃ ταύτῃ ἵδρυνται. οὗτοι ἅπαντες, ὅσοι τὸ παλαιὸν ἀμφὶ Ῥῆνον ἑκατέρωθεν ποταμὸν ᾤκηντο, ἰδίου μὲν τινὸς ὀνόματος ἕκαστοι μετελάγχανον· ὧν δὴ ἔθνος ἓν Γερμανοὶ ὠνομάζοντο. ἐπικοινῇ τε Γερμανοὶ ἐκαλοῦντο ἅπαντες. id est: *Varni ultra Istrum flumen habitant, ad oceanum usque protensi, & Rhenum amnem; qui eos & Francos distingvit, aliosque populos, hisce in oris degenteis. Hi omnes, quotquot olim circa utramque Rheni ripam incolebant, proprium quoddam nomen singuli habebant: è quibus una natio Germani dicebantur. at communiter universi etiam Germani vocati sunt.* Nempe universam tam cis quàm trans Rhenum intelligit gentem; in quâ complures nationes diversis atque discretis inter se adpellabantur nominibus. una verò ex iis cis Rhenum, quæ posteà *Tungri* dicta, prima habuit nomen *Germanorum*, à Gallis impositum. quod posteà in omnem etiam Transrhenanam gentem transiit apud Romanos. Nec mirum Romanos gentem hanc adpellasse GERMANOS, qui tamen alio, proprioque sibi vocabulo semper dicti fuêre TEUTISCI. sic namque complureis alias genteis ipsi Romani juxtà ac Græci ejusmodi nominibus, à re aliquâ inventis, vocitarunt, quæ illæ, nisi per interpretem, numquàm intellexerunt. sic Græci *Scythas* adpellarunt, qui sibi ipsis erant Scoloti; teste Herodoto, in lib. IV. Sic haud dubiè aliud, ac proprium sibi nomen habuêre Africæ populi, qui Romanis *Numidæ*, & anteà Græcis Νομάδες dicti fuêre, ἀπὸ τοῦ νέμειν, id est, à permutandis pabulis. sic *Nasamones*, anteà Μεσάμμωνες Græcis, quia medii inter arenas: sic item *Nigritarum* ingens vastitas, à flumine Nigro: sic *Basilides*, & *Georgi Sarmatæ*, hi ab agrorum cultu, illi quia regibus subjecti: sic *Sceptruchi*, *Anthropophagi*, *Lotophagi*, *Troglodytæ*, *Agathyrsi*, *Amazones*, & innumeri alii, qui omnes à rerum argumentis sic Græcis denominati, alia, propria, ac domi nata habuêre nomina. & ne antiqua illa solùm, ac nimiùm remota consectemur; en hodiè etiam iidem Germani Slavici generis populis dicuntur *Niemcy*, & Hungaris *Nemetek*, vocabulis ipsis Germanis, Slavicæ Hungaricæque lingvarum ignaris, prorsus ignotis. sic Slavis *Austrii*, qui Germanis sunt *die Oesterrichers*, adpellantur *Rákuszy*; & *Itali Wloszy*, aliâque dialectô *Wlássy*. sic iidem Itali Germanis superioribus indigetantur *die Wällischen*. sic *Poloni*, suâ lingvâ *Polacy*, Hungaris sunt *Lengelek*. sic denique tota Germanorum gens hodiè Francogallis nuncupatur *Allemans*, & Hispanis *Alemanos*; ab unâ natione Transrhenanâ, haud ita magnâ: quæ tamen ipsa non Germanicæ, sed Gallicæ fuit originis, Augusto Cæsare Romano imperio potiente in Germaniam transgressa; ut suo loco docebitur. Ad eumdem igitur modum gens nostra antiquis Gallis Romanisque dicta fuit GERMANI; vocabulo ipsi inusitato. Hinc tandem est, quòd Tacitus *Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, antiqua atque vera nomina* gentis esse tradit: *Germaniæ* autem *vocabulum recens, & nuper additum.* quibus verbis quid aliud indicare voluit, nisi *Germanorum* vocabulum, neque antiquum, neq; verum esse gentis Transrhenanæ nomen: sed posterioribus temporibus, quum natio ista, qui posteà Tungri dicti, Rhenum transisset,

à Gallis victis in Galliâ repertum, atque commentum? Huic rei quum tot, tamque evidentia adstipulentur argumenta, gravissimorumque auctorum testimonia; quid jam ampliùs obstat, vel impedit, quo minùs Strabonem, Græci generis ab Asiâ hominem, errasse credamus, ubi lib. VII gentem nostram *Germanos* dictam Romanis putavit, Latino vocabulo, quasi fratres Gallorum; quia animorum feritate, corporum magnitudine & flavo crinium colore Gallis fuerint quàm simillimi? Veterum hinc pariter grammaticorum rideantur ejusdem vocabuli originationes; quorum alii à *germinando*, alii ab *immanitate*, alii nescio unde, gentem denominatam somniarunt. Nostro verò sæculo tot, tamque variæ, & tam discrepantes inter se eâdem de re, etiam ab doctissimis hominibus proditæ sunt sententiæ, uti singulas enumerare, articulatimque convellere, Hercules etiam fugerit.

Vera tamen ac germana vocabuli etymologia reddetur. Suprà, lib. I, cap. IX, ubi de GALLORUM vocabulo sermo fuit, pluribus demonstratum est exemplis, plurima Germanicæ lingvæ vocabula, quæ in principio nunc *W* literam habent, antiquitus aliâ dialecto incepisse per *G.* quæ litera apud exteras nationes, à Germanis ortas, in eisdem vocibus etiam nunc durat. Sic igitur antiquum Germanorum vocabulum fuit *gerre*, quod *bellum* significat. id à Burgundionibus, Francis, Gothis, ac Vandalis, Langobardisque, Italiæ, Galliæ, & Hispaniæ inlatum, eodem sono apud Gallos nunc manet *guerre*, & apud Hispanos *guerra:* apud Italos, *v* literâ tamquàm *w* Germanorum pronuntiatâ, dicitur *guerra*, quasi *gwerra.* Apud ipsos Germanos planè interiit: pro quo habemus *krig*, & *oorloch.* apud Anglos tamen in Britanniâ, Germanicæ originis gentem, item apud Scotos, manet vox, eâdem significatione, *warre.* ex hac & aliâ voce *man*, quæ *virum* notat, haud ineptè componitur vocabulum *warreman*; quod *bellatorem*, seu *militem* indicat. sic enim ex *foot*, id est, *pes*, & *man*, componitur eidem genti *footman*, id est, *cursor*; ex *coache*, quod est *vehiculum*, *coacheman*, id est, *auriga*; ex *water*, id est, *aqua*, *waterman*, id est, *navicularius*; ex *horse*, id est, *equus*, *horseman*, id est, *eques:* & id genus alia innumera. ubi notandum, *e* illud in fine vocum *coache*, *horse*, *warre*, in pronuntiatione haud exprimi; idque ex antiquissimo lingvæ Celticæ more. quapropter haud absurdè, nec vitiosè eadem vocabula scribuntur, *warman*, *coachman*, *horsman.* Redde jam igitur antiquitati suæ vocabulum *warre*; & adjice vocem *man:* habebis *Gerreman:* elisâ autem otiosâ illâ syllabâ mediâ *re*, GERMAN. quod antiquum illud, atque verum, genuinumque est nomen, quo Galli ac Romani gentem nostram adpellarunt: nihil aliud significans; quàm quod nunc patrio sermone dicitur *eyn krigesman*, & nonnullis, agrestibus maximè hominibus, *eyn kriger*; id est, *bellator*, sive *miles.* Inventum autem fuit à victis Gallis, gentique Transrhenanæ Rhenum transgressæ inditum, *ob metum*, ut inquit auctor noster; quia Galli arma dextrasque pugnaceis adventantium expavescentes, Germanos adventare, inque agros suos irruere inter se conclamabant; eodem modo, uti egomet, ad Hungaricam militiam cum commilitonibus per Austriam iter faciens, agresteis, nobis adventantibus, clamitantes audivi; *O fater, oder muter, jaget die hüner und gänse ein; die kriger kommen:* hoc est: *O pater, vel mater, cogite gallinas atque anseres; bellatores veniunt.* In fatis fuisse puto, uti gens nil in omni vitâ, nisi arma bellaque spirans, etiam apud exteros populos, orbis terrarum dominos, & acerrimos hosteis suos, tam nobile, tam præclarum, tamque excelsum nomen adipisceretur: quo gratius ipsa, magisque cupitum, nullum umquàm invenire potuisset. Huc adde alterum illud nomen, ex ipsius rerum omnium conditoris vocabulo THEUT quàm religiosissimè sumtum; quo sibi ipsis omni ævo dicti fuêre THEUTHISCI; ut suprà, lib. I, cap IX, ostensum est. Sed de *Germanorum* vocabuli etymologiâ ista dicta sufficiant. nunc ad TUNGRORUM nomen transeo. Id quando primi isti Germani adsumserint, haud facile dictu est. Primam quidem ejus mentionem facit Tacitus, post exitum mox Neronis; quum Galba atque Otho de principatu armis inter se concurrerent. Ultima autem *Eburonum* mentio est apud Strabonem: qui sub Tiberii imperio, XXXIII annis pòst, quàm Rhætia debellata, ut ipse testis est lib. IV, opus suum geographicum condidit, vel etiam vulgavit: id est, circa consulatum M. Silani & C. Norbani. tot enim consulatus ab his consulibus ad M. Drusum & L. Pisonem, quibus Rhætia, teste Dione lib. LIV, perdomita fuit, retro numerantur. inter M. Silani C.que Norbani consulatum & excessum Neronis, anni intercedunt circiter L. quo temporis spatio primorum Germanorum nomen in Tungrorum vocabulum mutatum esse, certum erat; nisi constaret, Strabonem pleraque de his oris è Cæsaris commentariis habuisse. unde suspicandum, hoc etiam Eburonum vocabulum magis inde, quàm è sui temporis usu eum petiisse. quam equidem suspicionem juvat, augetque, quòd de Batavis nihil omnino narrat; quum ingentis tamen gloriæ fuerit jam Cæsaris Augusti ævo gens, Romano imperio

non minùs utilis, quàm nobilis. Quòd verò de Sigambris, in Gallicam ripam juxta Menapios translatis memorat; id magis etiam incuriam ejus, vel inſcitiam arguit, quum de Chattis, ſive Svevis, ſimul cum Sigambris Rhenum traductis, nihil prorſus addat. Quapropter credere ego malim, tunc dictos v populos, nominibus propriis inter ſe hactenus diſcretos, novum ſibi inveniſſe nomen, quum Auguſtus imperator, novos illos novorum nominum colonos in partem finium ſuorum traductos, in unum coire corpus ac civitatem, arctiúsque habitare juberet. Tunc autem, quia Germanorum vocabulum iis non erat proprium, nec verum; ſed à Gallis repertum, ab iisdemque & Romanis uſurpatum; jamque id in alias quoque ejuſdem gentis Transrhenanæ nationes, adeóque in totam gentem transierat: novum ſibi illud, anteáque inauditum nomen condiderunt, quo poſteà TUNGRI in univerſum perpetuò adpellati ſunt. Atque hæc equidem dudum animi mei fuerat conjectatio, quum tandem in Procopii locum inciderem; qui quamvis perobſcurus & erroribus variis involutus, tamen diligentiùs paullo rimanti fidem ejus rei haud dubiam fecit. Is igitur eſt, rer. Gothicar. lib. I, hujusmodi: Ῥῆνος μὲν ἐς τὸν ὠκεανὸν τὰς ἐκβολὰς ποιεῖται. λίμναι τε ἐνταῦθα, οὗ δὴ Γερμανοὶ τὸ παλαιὸν ᾤκηντο, βάρβαρον ἔθνος, οὐ πολλοῦ λόγου τὸ κατ' ἀρχὰς ἄξιον· οἳ νῦν Φράγγοι καλοῦνται. τούτων ἐχόμενοι Ἀρβέρυχοι ᾤκουν. οἳ ξὺν πάσῃ τῇ ἄλλῃ Γαλλίᾳ καὶ μὴν καὶ Ἱσπανίᾳ Ῥωμαίων κατήκοοι ἐκ παλαιοῦ ἦσαν. μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θέρυγγοι βάρβαροι, δόντος Αὐγούστου πρώτου βασιλέως, ἱδρύσαντο. καὶ αὐτῶν Βουργουζίωνες οὐ πολλῷ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκουν. Σούαβοί τε ὑπὲρ Θερύγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. Id eſt: *Rhenus in oceanum effluit. paludeſque his in locis haud paucæ. ubi antiquitus Germani, gens barbara, colebant; haud magni ab initio momenti. qui nunc Franci dicuntur. His contermini erant Arborichi: qui cum reliquâ Galliâ Hiſpaniâque jam pridem Romanis parebant. Poſt hos, in orientem ſolem verſùs, Thoringi barbari, Cæſaris Auguſti primùm permiſſu, ſedeis tenuerunt. Ab his haud procul, ad auſtrum verſùs, Burgundiones incolebant. Svabi deinde ſub Thoringis & Alamani, valida utraque gens.* Mira, mehercules, & nationum, & locorum, & temporum commixtio. Quid, quæſo, Auguſto cum *Thoringis*: aut quibus in locis? nam trans Albim tunc & multo poſt coluiſſe, donec in eas tranſierunt ſedeis, quas heic deſcribit, infrà. lib. III, oſtendetur. *Arborichi* iſti qui fuerint, quos ἐκ παλαιοῦ ait ſub Romanorum fuiſſe imperio, nemo hactenus diſpexit. Gallicam aliquam gentem eum intelligere, certum eſt. Quòd ait *Francos* ab initio dictos fuiſſe *Germanos*, id unde ſit ſumtum, infrà lib. III, cap. XX, patebit. Id ſanè falſum, quòd ait *haud magni* eos *ab initio* fuiſſe *momenti*. nam omnes Germaniæ populi inter Rhenum & Albim colentes primi dicti fuêre *Franci*, ut infrà, dicto loco, oſtendetur. Verùm prædicti illi quinque populi, *Eburones, Condruſi, Segni, Cæræſi, Pæmani*, uno nomine *Germani* dicti, haud perinde magni fuêre momenti. Nomen autem eorum clarius evaſit, poſtquàm in univerſam gentem Theutiſcam tranſiit. Iidem primi *Germani* poſteà Αὐγούστου πρώτου διδόντος, id eſt, *Auguſti primùm permiſſu*, vel potiùs *juſſu*, & *adſcriptu*, eos tenuêre ſedium fineis, quos ſuprà deſcripſi; ſub nomine, non *Thoringorum*, ſed TUNGRORUM. Id jam vocabulum quid ſignificet, dicant alii, quibus major eſt, quàm mihi, voluptas, minorque verecundia, vocabulorum enodationes, ſine ullâ probabiliori ratione, vel argumento, divinationibus conſectari. mihi nihil de hoc apud antiquos auctores lectum.

Ergo limiteis Tungri, poſtquàm in novum hoc nomen corpusque conceſſerunt, à meridie, & occaſu, parteque ſeptemtrionis, retinuerunt eosdem, quos anteà ſub dictis v nominibus habuêre; quibus à Treveris, Nerviis, Atuaticis ac Menapiis ſeparabantur. Quum autem Ubii in partem agrorum inducti forent: terminus inter eos atque Eburones, Condruſosque fuit, qui ſuprà Ubiis ab occaſu præſcriptus. Poſtquàm verò Sunici quoque inter Roram & Moſam collocati; limites inter hos & Tungros fuêre, quos ſuprà Sunicis ab occaſu ac meridie circumduxi.

Caput gentis Tungrorum fuit idem, quod anteà Eburonum: nempe ATUATUCA; quæ eadem ATUACA Antonino & tabulæ, & ATUATUCUM Ptolemæo; ut ſuprà in Eburonibus docui. Marcellinus, lib. XV, totius gentis, de more ejus ſæculi, adpellat TUNGROS; & auctor libelli provinciarum civitatumque Galliæ, CIVITATEM TUNGRORUM. unde hodiéque vulgò dicitur *Tongeren*. Secundam obtinuiſſe hanc ab Agrippinenſi coloniâ in omni Germaniâ inferiori dignitatem, patet ex utroque auctore. Marcellinus: *Secunda, Germania, (prima ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis, & copioſis.* Libellus provinciarum: *Provincia Germania II: Metropolis civitas Agrippinenſium; hoc eſt, Colonia: Civitas Tungrorum.*

De MOSÆ TRAIECTU ſuprà in Sunicis dictum eſt.

In Notitiâ imperii hæc leguntur verba: *Præfectus Latorum Lagenſium; prope Tungros, Germ.*

Germ. sec. Hunc locum, ex situ, ac vocabuli similitudine, conjicio esse nunc opidulum, v millibus pass. versùs occasum à Tungris distans, vulgari vocabulo *Borch Loen*; quasi diceretur Latinè LAGA, sive LAGUM CASTRUM.

CAP. XXI.

De ADUATICIS; *qui posteà fuère* BETHASII.

Eburonibus atque Menapiis finitimos fuisse ADUATICOS, suprà è Cæsaris commentariis ostensum est. Germanicæ hos adserit origini idem auctor comment. II, his verbis: *Aduatici, de quibus suprà scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt.* & mox: *Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque prognati: qui quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis, custodiæ ex suis ac præsidio* VI *millia hominum unà reliquerunt. Hi post eorum obitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent, consensu omnium pace factâ, hunc sibi domicilio locum delegerant.* Dio lib. XXXIX, de Cæsare: Πράξας δὲ ταῦτα, οὐδὲν ἔτι μέγα ἔργον τοὺς λοιποὺς Νερουίους χειρούμενος ἔσχε. κἀν τούτῳ Ἀτουατικοὶ, πλησιόχωροί τε αὐτοῖς ὄντες, καὶ τὸ γένος, τό τε φρόνημα τὸ τῶν Κίμβρων ἔχοντες, ὥρμησαν μὲν ὡς καὶ βοηθήσοντες σφίσιν. id est: *Hoc facto, nullam in subigendis ceteris Nerviis difficultatem sensit. Interim Atuatici, qui & genere & animis Cimbri erant, Nerviis, finitimis suis, opitulatum profecti sunt.* In Appiani epitomâ de rebus Gallicis, malè hoc, seu ab epitomatore, sive ab ipso auctore, Nerviis adscribitur. Νέρβιοι δὲ αὐτὸν ἐτρέψαντο· *Nervii autem Cæsarem profligarunt.* & mox: Ἦσαν δὲ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων ἀπόγονοι· *Erant autem Cimbrorum Teutonorumque progenies.* Verùm ego credo, & ab Appiano, & ab ejus epitomatore mentionem factam fuisse belli Atuatici.

Nomen eorum variè in Cæsaris exemplaribus perscriptum reperitur. aliàs quidpe sunt ADUATICI, ut suprà citati; aliàs ATUATICI, ut apud Dionem. utrumque tamen rectè; variatâ tantùm dialecto; ut suprà ad Eburonum *Aduátucam* monitum. è quo vocabulo etiam patet, posse eosdem rectè dici ADUATUCOS, & ATUATUCOS, penultimâ brevi. & quia eadem *Aduátuca*, seu *Atuátuca*, etiam *Aduáca*, & *Atuáca* dicta fuit; gentem quoque rectè dixeris ADUA'COS, & ATUA'COS. atque hinc corruptum illud in antiquissimis exemplaribus vocabulum natum puto, comment. II, *Catuácos.* Eodem commentario Rhemi Belgæ sic apud Cæsarem loquuntur: *Plerosque Belgas esse ortos à Germanis; Rhenumque antiquitùs transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse. solosque esse, qui, patrum* ejus ævi *memoriâ, omni Galliâ vexatâ, Teutonos Cimbrosque intra fineis suos ingredi prohibuerint. quâ ex re fieri, uti earum rerum memoriâ magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent.* Ex his satis clarè adparet, quanta fuerit VI millium illorum, qui posteà *Aduatici* vocati, bellicæ virtutis præstantia: ut qui tam exiguo numero eò armis pugnisque ac victoriis penetrarunt, quò anteà ne tota quidem popularium suorum ingens illa multitudo pervenire potuit. Ab hoc igitur fortitudinis argumento dicti mihi videntur patriâ lingvâ, *thi AbzWacher*, aliâ dialecto, *de AfWacker*, id est, *Carptores*; quia finitimorum subinde agros armis manibusque carpebant, donec tandem iis, quos mox describam, finibus consederunt. Ab hoc porrò suo vocabulo opidum posteà, sive castellum, denominasse videntur, exstructum in Eburonibus, quos bello subegerat, *Atuátucam*, seu *Atuácam*: quasi *ther AbzWach*, sive *Afswack*; id est, *carptio*, sive *imminutio.* Rhenanus, Aduaticos Ciceroni ATUAS dictos, conjicit ex loco vitiato, qui est epistolar. ad Atticum lib. XIV, in epistolâ, cujus initium, *Itane verò? hoc meus & tuus Brutus?* Vbi posteà hæc verba leguntur: *Redeo ad te. Bassos, Scævas, Frangones; hos tu existimas confidere, se illa habituros, stantibus nobis? in quibus plus virtutis putarunt, quàm experti sunt. pacis isti scilicet amatores, & non latrocinii auctores!* Vbi Rhenanus sic legendum censet: *Redeo ad Bethasios, Atuas, Vangiones.* At ignoravit ille, Ciceronis ævo nullum etiamdum fuisse Bethasiorum nomen. ignoravit item, Aduaticos & Bethasios unam eamdemque fuisse nationem, diversis vocabulis diversis temporibus adpellatam: ut mox ostendam. Ego equidem facilè ac lubens concedo, malè heic scribi pronomen *te.* hoc quidpe si rectè; expungendum certè foret proximum *hos.* quod tamen haud temerè committendum. Et cur dixerit, se ad Atticum redire; quum cum nullo alio, quàm cum ipso hac epistolâ agat? In quibusdam exemplaribus vulgatis legitur; *Redeo ad theobassos.* ex quâ voce ego legere tentaverim: *Redeo ad tuos Bassos, Scævas, Fangones. hos tu existimas confidere.* intelligique putaverim, non Gallicarum nationum vocabula, sed Romanorum

virorum nomina: quos paullo antè etiam *latrones* adpellavit, in his verbis: *Meminiſtine me clamare illo ipſo primo Capitolino die, ſenatum in Capitolium à prætoribus vocari? Dii immortales! quæ tum opera effici potuerunt, lætantibus omnibus bonis, etiam ſat bonis, fractis latronibus?* quæ certè de nullis exteris populis, ſed de Romanis, & quidem primi ordinis viris intelligi poſſunt. Et huc probè conveniunt etiam ea, quæ continuò ſuperioribus Cicero connectit, hoc modo: *Pacis iſti ſcilicet amatores, & non latrocinii auctores? At ego cùm tibi de Curtilio ſcripſi, Sextulianoque fundo, ſcripſi de Cenſorino, de Meſſallâ, de Planco, de Poſtumio, de genere toto. meliùs fuit periiſſe illo interfecto, (quod numquàm accidiſſet) quàm hæc videre.* Idem genus hominum *verberones* adpellavit anteà, in epiſtolâ, cujus heic apud Atticum facit recordationem; cujus initium, *Prid. Id. Fundis accepi tuas literas cœnans.* ubi ſic poſteà: *Sed tamen adhuc me nihil delectat, præter Idus Mart. nam quoniam Fundis ſum cum Ligure noſtro, diſcrucior Sextulii fundum à verberone Curtilio poſſideri. quod cùm dico, de toto genere dico. quid enim miſerius, quàm ea nos tueri, propter quæ illum oderamus?* In hoc igitur toto genere, præter Curtilium, Cenſorinum, Meſſallam, Plancum, & Poſtumium, fuêre & Baſſus, & Scæva, & Fango: ad quos ſe redire, in poſteriori epiſtolâ ſcripſit Cicero; quoſque non exiſtimavit confidere, ſe illa, quæ ex Cæſaris latrocinio ac liberalitate poſſidebant, habituros, ſtantibus bonis, & libertatis amatoribus. Fuit autem *Fango* hic, unus ex eorum numero, qui ex militibus mercenariis in ſenatorium ordinem per Cæſarem evecti fuerant: teſte Dione lib. XLVIII. Ergo nulli apud Ciceronem ſunt *Atuæ*. Ad Atuaticos meos nunc redeo. Fineis his circumſcribo; ab ortu ſolis eoſdem, quos anteà Eburonibus ab occaſu: nempe lineam ab Namurco ad fontem amnis Getæ; & inde ipſum amnem ad Demeræ uſque confluentem. ab ſeptemtrionibus item eoſdem, quos Menapiis hac parte ab meridie; id eſt, Demeram & Rupellam flumina, ad Scaldis uſque confluentem. ab occaſu, ad confluentem uſque Teneræ, Scaldem, quo ab Morinis diſcretos fuiſſe, infrà patebit; inde Teneram, quo ab Nerviorum clientibus, de quibus infrà dicetur, ſeparabantur, ad opidum uſque *Aeth.* hinc à meridie limitem facio per lineam ad Sabin uſque amnem (vulgò eſt *Sambre*) & opidum *Fontaines* ductam; quo à Nerviis dirimebantur. Menapiis, Eburonibus, ac Nerviis fuiſſe finitimos, jam anteà è Cæſare ac Dione patuit. Regiones nunc his finibus includuntur iſtæ: Magna pars Brabantiæ, inter Getam, Demeram, ac Teneram amneis: Flandriæ exiguus tractus juxta dextram Teneræ ripam: ubi opidum *Dendermonde.* item Hænoniæ pars; quà opida *Enghien, Halle, Sognies, Braine le conte, Eſcauſſiennes.* & item Namurcenſis comitatus portio, Sabis lævæ ripæ adfixa.

Celebrem jam Jul. Cæſaris ævo opidis caſtelliſque fuiſſe Atuatucorum regionem, è comment. II perſpicitur. *Atuatici*, inquit, *quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent; hac pugnâ nuntiatâ, ex itinere domum reverterunt. cunctis opidis, caſtelliſque deſertis, ſua omnia in unum opidum, egregiè naturâ munitum, contulerunt. quod quum ex omnibus in circuitu partibus altiſſimas rupeis deſpectuſque haberet, unâ ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius* CC *pedum, relinquebatur. quem locum duplici altiſſimo muro munierant.* Hoc opidum quodnam aut quo tractu fuerit, haud equidem diſpicere queo. magnum fuiſſe atque capax, patet ex eodem commentario paullo pòſt, ubi Cæſar tradit millia capitum, quum id oppugnaretur, reperta inibi fuiſſe LIII. Id maximè mirandum; quum VI tantùm millia hominum à Cimbris Teutoniſque, in Galliam Narbonenſem atque Italiam proficiſcentibus, circa Rhenum præſidio impedimentis relicta fuerint; tam exiguum numerum non modò à ſuperiore Rheni ripâ prope ad oceanum per ferociſſimas nationes penetraſſe, ſed etiam in tantam brevi temporis ſpatii excreviſſe multitudinem, uti Jul. Cæſar, L circiter annis pòſt, in dicto opido, à ſe expugnato, tot millia repererit captivorum; quos omneis ille per ſectionem vendidit. Nec tamen totam gentem intra id opidum concluſam, venditamque fuiſſe, patet ex eo, quòd poſteà etiam bellum adverſùs Romanos unà cum Nerviis reparaverint: teſte eodem Cæſare, comment. V, & VI. Aut majorem fuiſſe numerum illum ad impedimenta relictorum, aut alios quoque bellici iſtius erroris ſocios ſeſe iis adjunxiſſe, probabile eſt. Tanta certè poſtmodùm, intra L illos annos, univerſorum fuit virtus, uti, poſtquàm firmas dictis finibus ſedeis fixerunt, contermiños Eburones imperio ſuo ſubjecerint: uti ſuprà, ex Ambiorigis Eburonum regis ſermone, apud Romanos habito, intelleximus. quod etiam ipſi Atuatici apud Cæſarem prædicant, dicto commentar. II, in deditione opidi ſui: *Se unum petere ac deprecari; ſi fortè pro ſuâ clementiâ, ac manſvetudine, quam ipſi ab aliis audiiſſent, ſtatuiſſet, Atuaticos eſſe conſervandos, ne ſe armis deſpoliaret: ſibi omneis ferè finitimos eſſe inimicos, ac ſuæ virtuti invidere: à quibus ſe defendere, traditis armis, non poſſent. ſibi præſtare, ſi in eum caſum deducerentur,*

tur, quamvis fortunam à populo Romano pati, quàm ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consvessent.

Ceterùm, post Cæsaris tempora, quum nova in eâdem provinciâ Belgicâ nomina *Agrippinensium*, *Gugernorum*, *Sunicorum*, *Tungrorum*, & alia, in antiquissimis nationibus, abolitis priscis vocabulis, orirentur: Atuatici quoque (quâ de causâ, haud facilè dixerim) veterem suam adpellationem in novum BETHASIORUM vocabulum mutarunt. unde illud à nemine auctorum memoratum reperitur, nisi ab uno Dione, in historiâ rerum Cæsaris; hoc verò apud Plinium, ac maximè apud Tacitum celebre habetur. Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Caleti. introrsus Vellocassi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Suessiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Betasii.* Tacitus historiar. IV: *Claudius Labeo pollicitus, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum: acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit.* Et posteà: *Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunicis, & juventute eorum per cohortes compositâ; quò minùs ultrà pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum, Tungrorumque, & Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè, donec Germani tranantes, terga Labeonis invasêre. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, & clarâ voce, Non ideò, inquit, bellum sumsimus, ut Batavi & Treveri gentibus imperent. procul hæc à nobis arrogantia. accipite societatem. transgredior ad vos, seu me ducem, seu militem mavultis. Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, ac Iuvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidêre. Labeo, antequàm circumveniretur, profugit. Civilis Bethasios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis suis adjunxit.* Vt antè à Cæsare *Eburones*, *Atuatici*, ac *Nervii*; sic heic à Tacito, *Tungri*, *Bethasii*, & iidem *Nervii*, ordine inter se juguntur. Est hodiè vicus in Brabantiâ, ad lævam Getæ ripam, inter duo opida *Halen* & *Leewe* situs, vulgari vocabulo *Beets*. quem à priscis *Bethasiis* nomen habere uti adseverare nolim, sic indubitatum habeo, Bethasios heic coluisse.

Opida in Bethasiorum finibus duo dumtaxat à veteribus auctoribus notata reperio; GEMINIACUM, & PERVICIACUM: eaque ipsa in itinerariis; quæ sic referunt:

Tabulæ;		Antonini;	
Bacaco Nervior.		*Bagacum*	
Vogodorgiaco	XII.	*Vodgoriacum*	XII.
Geminico vico	XVI.	*Geminiacum*	X.
Pernaco	XLIII.	*Perniciacum*	XXII.
Atuaca	XVI.	*Aduagam Tongrorum*	XIIII.

Bagacum Nerviorum esse hodiè Hænoniæ opidum *Bavay*, infrà docebo. ab hoc ad Tungrorum Atuácam directum iter agitur per opida *Binche*, *Gemblours*, *PerWis*. unde certum sit, *Gemblours* esse GEMINIACUM; *Pervis* autem PERVICIACUM. nam in hoc V facili lapsu in N vitiari potuit. Notitia imperii militeis habet *Geminiacenses*; haud dubiè ab hoc *Geminiaco* cognominatos. Idem locus Sigeberto adpellatur *Gemmelacum*; & aliis *Gemblacum*: unde tandem factum *Gemblours*. In tabulâ utriusque loci nomina sunt vitiata. numeri autem in utroque itinerario omnes corrupti. quidpe à *Bavay* ad *Gemblours* millia passuum hodiè numerantur circiter XL. hinc ad *Perwis* VI: & porrò ad *Tongeren* XXX.

CAP. XXII.

De NERVIIS.

ATuaticis igitur, sive Bethasiis continuabantur ab meridie NERVII. Quos Germanos fuisse, testis est Strabo lib. IV: Τρηυίροις δὲ συνεχεῖς Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· id est; *Treviris junguntur Nervii, & ipsi Germanica gens.* item Tacitus, in libro de Germaniâ: *Treveri & Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultro ambitiosi sunt; tamquàm per hanc gloriam sangvinis à similitudine & inertiâ Gallorum separentur.* Nomen eorum bifariam apud Strabonem Græcè perscriptum legitur. primo loco est Νερούιοι, ut modò relatum: mox posteà Νέρβιοι; ut & in epitomâ Appiani de rebus Gallicis. Variasse Strabonem in tam paucis verbis idem vocabulum, non credibile est. quia

quia autem apud Appianum est Νέρβιοι· sic Strabonem quoque priore loco scripsisse judico. quamquàm Dioni quoque lib. XXXIX, & XL, & item Ptolemæo sint Νερβίοι. Ceterùm terminus Nerviis fuit ab septemtrionibus idem, qui Atuaticis à meridie. ab ortu Mosâ flumine, primùm à V illis populis, qui uno nomine anteà *Germani*, mox *Tungri* dicti fuêre; deinde à Treveris separabantur. Hos omneis confineis fuisse Nerviis, jam anteà comprobatum est. A meridie Rhemos attigisse, inde colligo, quòd Cæsar, comment. V, *Arduennam silvam, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinere*, adseverat. commentario autem VI, eamdem *ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinere* ait. idem utrobique ad Mosam; ut in Treveris docui. Mosa quidpe Nervios pariter ac Rhemos à Treveris segregabat. Cæsar comment. II, *Axonam flumen*, quod nunc accolis *Aisne* vulgò dicitur, *in extremis Rhemorum finibus esse*, tradit. id uti efficiatur, terminum inter Rhemos Nerviosque statuo, lineam ab Mosâ flumine & monasterio *Dellain* ad opidum *Vervin* ductam. Hinc aliâ lineâ ad fonteis Sabis amnis, & hinc item aliâ ad opidum *Crevecœur* Scaldi impositum, à Veromanduis distinguo. Ab occasu, ipso Scalde Camaracum usque ab Ambianis; hinc verò ad Scarpæ confluenteis ab Atrebatibus dirimebantur. Cæsar comment. II: *Ab eo loco in fineis Ambianorum pervênit. qui se suaque omnia sine morâ dediderunt. Eorum fineis Nervii attingebant.* & mox de iisdem Nerviis: *Quum per eorum fineis triduo iter fecisset, inveniebat ex captivis, Sabin flumen ab castris suis non ampliùs millia passuum decem abesse: trans id flumen omneis Nervios consedisse, adventumque ibi Romanorum exspectare, unà cum Atrebatibus & Veromanduis, finitimis suis.* A dictis Scarpæ Scaldisque confluentibus ad opidum usque *Aeth*, lineâ ab iis populis Nervios distermino, qui sub eorum fuêre imperio; ut proximo capite ostendam. Continentur hodiè regiones his finibus istæ: Namurcensis comitatus pars inter Mosam & Sabin; in quâ castellum Namurcense: hinc ea regio, quæ inter dictos amneis vulgò vocatur *basse Bourgogne*, id est, *Burgundia inferior*; in quâ opida, *Fosse, Charlemont, Mariebourg, Sautour, Philippeville, Florennes, Walcourt, Tuin, Marchien au pont.* deinde Hænoniæ maxima pars; in quâ opida, *Beaumont, Chimay, Liesse, Avênes, Landrechies, Barlamont, Maubeuge, Bavay, Quesnoy, Valenchiennes, Condé, S. Guillain, Mons, Chievre.* nec non è Picardiâ Tirassiensis ducatus portio; in quâ opida *Chapelle en Tirasse*, & *Maubert fontaine.* item Camaracensis agri pars; in quâ opida *Cambray* & *Chasteau en Cambresis.*

De silvis ac paludibus Nerviorum, infrà in descriptione Arduennæ silvæ, pluribus dicetur.

Opida eos habuisse jam Cæsaris ætate, ex hujus commentar. II liquet. Quum eam gentem ad Sabin flumen prope ad internecionem redegisset; reliquos, qui supererant, *ut in miseros ac supplices usus misericordiâ videretur, diligentissimè conservavit; suisque finibus atque opidis uti jussit.*

Caput gentis est apud Ptolemæum Βάγανον, *Baganum.* quod Antonino est *Bagacum*; & tabulæ itinerariæ *Bacacum Nerviorum:* ubi primariæ urbis figurâ depictum visitur. BAGACUM, ut medium inter duo reliqua vocabula, emendatissimum existimo. & facilis fuit interitus tertiæ partis elementi κ apud Ptolemæum. Id nunc opidum esse Hænoniæ *Bavay*, cùm nominis similitudo, tùm itinera comprobant, in diversas hinc parteis ducentia. Nam uti à *Camaraco* nunc est *Cambray*, & à *Tornaco Tournay*; sic à *Bagaco*, mutato *g* in *v*, factum *Bavay*, quasi *Bagay.* Itinera sic habent:

Tabulæ;		Antonini;	
Camaraco		*Camaracum*	
Hermoniacum	XL.	*Bagacum*	XVIII.
Bacaco Nervior.	VIII.	*Vodgoriacum*	XII.
Vogodorgiaco	XII.	*Geminiacum*	X.
Geminico vico	XVI.	*Perniciacum*	XXII.
Pernaco	XLIII.	*Aduagam Tongrorum*	XIIII.
Atuaca	XVI.		

Tabu-

Tabulæ;		Antonini;	
Turnacum		*Tornacum*	
Ponte Scaldis	XII.	*Ponti Scaldis*	XII.
Bacaco Nervior.	X.	*Bagacum*	XII.
Duronum	XI.	*Duronum*	XII.
Vironum	X.	*Verbinum*	X.
Ninticaci	XIII.	*Catusiacum*	VI.
Auxenna	IX.	*Minaticum*	VII.
Durocortoro	X.	*Auxenna*	VIII.
		Durocordoro	X.

Hæc omnia in opidum *Bavay* convenire, partim suprà in Atuaticis ostensum, partim infrà ex singulorum locorum interpretatione patebit. Cæsar ab secundâ expeditione Britannicâ reversus, quum legiones in diversas Galliæ parteis hibernandi causâ distribueret; in Nervios unam cum Q. Cicerone legato se misisse testatur comment. V. hiberna hujus legionis fuisse ad *Bagacum*, principem Nerviorum urbem; quemadmodùm alterius legionis, & V cohortium, quibus legati Cotta ac Sabinus, ad Atuatucam, Eburonum caput; ex dicto commentario erui posse censeo. Magnum huic rei argumentum capere licet è distantiâ hibernorum. Ambiorix igitur, Eburonum rex, hiberna Cottæ ac Sabini ad Atuatucam quum nequidquàm oppugnasset, per dolum ac fraudem, extra castra legionem opprimere se posse sperans; *militeis ex hibernis, aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere* legatis suadet; *quorum alter millia passuum circiter L, alter paullo ampliùs abesset.* Cæsar autem, postquàm Ciceronem ab Nerviorum obsidione liberasset; *Interim ad Labienum*, inquit, *per Rhemos, incredibili celeritate, de victoriâ Cæsaris fama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum L abesset, eóque* (ad hiberna Ciceronis) *post horam IX diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum* Labieni *clamor oriretur, quo clamore significatio victoriæ gratulatioque ab Rhemis Labieno fieret.* Vnde liquidò perspicitur, terna hæc castra tamquàm in triquetrâ figurâ, æqualibus undique ferè lateribus, fuisse posita. Labieni castra, Cæsar tradit in eodem commentario anteà, fuisse *in Rhemis, in confinio Trevirorum.* Treviros Rhemorum attigisse fineis inter duo loca Mosæ imposita, *Montegny* & *Dellain,* suprà ostensum est. circa hanc igitur ripam castra Labieni ponenda sunt. De his sic Cæsar eodem commentario posteà: *Dum hæc à Cæsare geruntur, Treviri, magnis coactis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum unâ legione, quæ in Rhemorum finibus hiemaverat, adoriri parabant. jamque ab eo non longiùs bidui viâ aberant, quum duas venisse legiones, missu Cæsaris, cognoscunt. Positis castris à millibus passuum XV, auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus, hostium cognito consilio, sperans temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem; V cohortium præsidio impedimentis relicto, cum XXV, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur; &, mille passuum intermisso spatio, castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen, ripisque præruptis. hoc neque ipse transire habebat in animo, neque hosteis transituros existimabat.* & mox de hostibus: *Flumen transire, & iniquo loco prælium committere, non dubitant.* Treviri, castra Labieni oppugnaturi, cum copiis suis ad proximos Rhemorum fineis, & Mosam amnem, qui XV millia passuum ab castris Labieni aberat, progrediebantur. auditoque, duas à Cæsare auxilio missas Labieno legiones; castra illic posuerunt in suis finibus, & dextrâ amnis ripâ; Germanorum auxilia exspectaturi. Labienus ab hibernis suis contra Treviros profectus, mille passibus ab amne & Trevirorum castris castra locavit sua. Eo amnem transire non auso, Treviri vado transeunt, prœlioque à Romanis vincuntur. XV igitur millia passuum castra Labieni in occidentem versùs ab Mosâ amne abfuerunt; in Trevirorum confinio, id est, haud longè à Trevirorum finibus, & Mosâ, termino Rhemos inter Trevirosque, in finibus Rhemorum. Ortelius triangulum illum castrorum situm, cujus singula latera L millia passuum contineant, quamstrictissimè, ex fide atque auctoritate Cæsaris, observans; ita trina hæc hiberna locavit, uti una sint ad Atuatucam Tungrorum; de quibus dubitare ei non licuit; altera haud procul Flandriæ opido *Oudenarde*; tertia in eâ regione, quam inferiorem Burgundiam vulgò vocari dixi, ad vicum *Cerf fontaine*, medio ferè situ inter opida *Mariebourg* & *Beaumont*. Verùm hac ratione duo magna absurda admissa video. primum est: quum Cæsar Axonam flumen in extremis Rhemorum finibus fluere adseveret; nimis vastos atque enormeis heic Ortelius tribuit Nervii fines ab opido *Oudenarde* ad agros usque Axonæ propinquos: quâ re clientibus Nerviorum, de quibus infrà dicam, agri relinquuntur

ferè

ferè nulli. alterum est; si hiberna Labieni ad vicum *Cerf fontajne* colloces: nimiùm amplos jam è diverso agrorum fineis Rhemis attribues, à Matronâ amne ad dictum usque vicum, prope Sabin flumen: simulque ingentis jam iterum mendacii vel erroris argues Cæsarem, qui extremos versùs septemtrionem Rhemorum fineis haud ita procul Axonâ statuit; quum ab dicto vico multo majus sit spatium ad Axonam, quàm hinc ad Matronam, terminum Rhemorum simul ac totius Galliæ Belgicæ. Propiùs igitur Axonam Labieni castra admoveamus necesse est. Hoc autem si feceris, intervallum certè, inter castra Cottæ Sabinique, & inter castra Labieni, jam non paullo, sed multis millibus superabit L illa millia, quæ Cæsar tradit. unde tandem necessario sequetur argumento, fidem auctoritatemque Cæsaris super dimensione intervallorum inter trina ista, Cottæ, Ciceronis, Labienique hiberna, haud perinde ducendam. Ac sanè pluribus certisque indiciis infrà in Arduennæ silvæ descriptione constabit, Cæsarem rarò in demetiendis aut adnotandis locorum intervallis adhibuisse diligentiam. Ergo quia Labieni hiberna longiùs ab Cottæ hibernis removere opus fuit; Ciceronis quoque hiberna ab eisdem Cottæ hibernis longiùs L millibus passuum proferre liceat; ad opidum scilicet *Bagacum*, Nerviorum caput. Ab hoc jam ad *Atuátucam*, Cottæ castra, millia sunt passuum LXX. totidem millia ab eodem in Rhemos usque, XV circiter millia passuum à Treverorum confinio & Mosâ amne, si demetiaris, uti æquale hoc ex Cæsaris sententia fiat intervallum cum illo ad Atuatucam; incides in ipsum propè flumen Axonam, IV circiter millibus supra vicum *Ligny:* ubi flumen id XVI millia ab Mosâ abest. Hic igitur locus Labieni castris, quæ suprà ex Cæsaris narratione descripsi, quàm optimè respondet. cui etiam aquationis commoditas in ipso Axonâ rectè convenit: ea quidpe in castrorum metationibus cummaximè spectari solet.

Reliqua loca antiqua in Nerviorum finibus memorantur, *Camaracum*, *Pons Scaldis*, *Vodogoriacum*, *& Fanum Martis.* CAMARACUM itinerariorum extra controversiam hodiè est opidum Scaldi impositum, Germanis *Camerick*, Gallis *Cambray* dictum. Libellus provinciarum civitatumque Galliæ, vocat *Civitatem Camaracensium* in secundâ Belgicâ. *Pontem* eadem itineraria sic referunt:

Tabulæ:		Antonini:	
Turnacum		*Tornacum*	
Ponte Scaldis	XII.	*Ponti Scaldis*	XII.
Bacaco Nervior.	X.	*Bagacum*	XII.

A *Tournay* ad *Bavay* millia sunt XXVIII. desunt igitur IV apud Antoninum, & V in tabulâ. Medio ferè itineris cursu occurrit hodiè opidum *Condé*, Scaldi ponte junctum. qui locus ex nomine, *P* mutato in *C*, simulque situ atque intervallo, haud dubiè vetus ille est PONS SCALDIS.

Alter ille locus sic refertur in iisdem itinerariis:

Tabulæ;		Antonini;	
Bacaco Nervior.		*Bagacum*	
Vogodorgiaco	XII.	*Vodogoriacum*	XII.
Geminico vico	XVI.	*Geminiacum*	X.

A *Bavay* ad *Gemblours* millia esse XL, jam antè dixi. unde patet, quàm corrupti heic sint numeri millium. Vicus hodiè est, in itinere inter dicta opida, XI millibus à *Bavay* dissitus, vulgari vocabulo *Gaury.* quem ex intervallo, itineris tractu, ac vocabulo, VODOGORIACUM esse judico: dici autem hodiè *Gaury*, quasi *Goriacum*; prioribus duabus syllabis amissis. quod aliis quoque locis accidit. sic in Sequanorum finibus vicus, veteri nomine *Epomanduru*, nunc vocatur *Mandure*, haud procul opido *Montbelliard:* sic *Argentoratum*, nunc *Strasburg*; sic *Marcodurum Vbiorum*, nunc *Duren:* & id genus alia.

FANUM MARTIS memorat Notitia imperii, hoc modo: *Præfectus Latorum Nerviorum Fanomantis*, *Belgicæ secundæ.* Vbi *Fano Martis* legendum esse, comprobat Eginhardi historia; ubi in translatione divorum martyrum Marcellini ac Petri, *Fanomartensis* fit mentio circa Valentinianas ad Scaldim. idem locus in vitâ divi Gaugerici, episcopi Camaracensis, disertè vocatur *Fanum Martis.* Ortelius interpretatur hodiè *Fanum divi Salvii*, mille ac trecentis circiter passibus à Valentinianis dissitum. verùm hoc magis apud Valentinianas, quàm circa situm est. Ego, non ipsum Fanum intellexisse Eginhardum ad Scaldim putaverim; sed Valentinianas: circa has verò Fanum. Est hodiè vicus vulgari vocabulo

Fan,

Fan, XI passuum millibus à Valentinianis, III millibus & ꟾↄ passibus à Bagaco dissitus: quem antiquum *Fani* nomen Latinum servare puto.

Ceterùm *Valentinianenseis* milites sæpius citat Notitia imperii. ex quorum vocabulo patet, loci nomen antiquitus non *Valentiana*, ut refert Eginhardus, sed VALENTINIANÆ fuisse; ut apud Reginonem quoque legitur. Apud Aimoinum dicitur barbarè *Vallesibenæ*, à corrupto vocabulo, quod etiamnum durat, *Valenchiennes*: in quo Francico more *ch* idem sonat quod apud nos Germanos *sch*. Hæc igitur de Nerviis.

CAP. XXIIII.

De CENTRONIBUS, GRUDIIS, LEVACIS, PLEUMOSIIS, *ac* GORDUNIS: *qui unio nomine posteà dicti* SUECONI.

CAESAR, comment. V, de Ambiorige Eburonum rege, qui Nerviis finitimis suis svadebat, uti castra Ciceronis, in suis finibus sita, expugnarent; *Facilè hac oratione*, inquit, *Nerviis persvadet. itaque confestim demissis nuntiis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumosios, Gordunos, qui omnes sub eorum imperio sunt; quàm maximas manus possunt, cogunt.* & paullo pòst: *Magnâ manu Eburones, Atuatici, Nervii, atque horum omnium socii & clientes, legionem oppugnare incipiunt.* Socii Eburonum qui fuerint, suprà dictum est. per clienteis haud dubiè V dictos populos innuit, qui in clientelâ Nerviorum fuêre. Igitur, quia sub Nerviorum hi imperio sive clientelâ fuerunt, dubitare non licet, quin finitimi item fuerint. At quâ regione? A septemtrionibus, ortu, ac meridie, maximâque parte occasus, ita certis terminis populisque Nervios clausi, uti nulli alii intercedere queant. restat pars quædam ab occasu æstivo, quâ Nerviorum fineis lineâ, ab opido *Aeth* ad Scaldis Scarpæque confluenteis ductâ, terminavi. itaque, quia nusquàm alibi possunt, heic haud dubiè constituendi sunt. Terminus igitur ab ortu brumali, inter eos & Atuaticos, fuit Tenera amnis, à confluente in Scaldem ad opidum usque *Aeth*. hinc dictâ lineâ ad Scarpæ confluentem à Nerviis separabantur. à meridie, lineâ à dicto confluente ad confluentem rivi, qui prope Artesiæ vicum *le Venty* incidit in Legiam amnem, ab Atrebatibus submovebantur: ab occasu æstivo, Legiâ & Scalde, ad confluentem usque Teneræ, à Morinis. Atuaticorum Nerviorumque vicinitatem jam anteà firmavi: de Morinis & Atrebatibus posteà constabit. Continet hodiè solum hoc partem Flandriæ, in quâ opida *Armentiers*, *Ryssel*, quod Gallis *L'Isle*; *Dornick*, quod Gallis *Tournay*: *Oudenarde*, partemque opidi *Aelst*, in lævâ Teneræ ripâ; partem item Gandavensis urbis, inter confluenteis Scaldis ac Legiæ: deinde Hænoniæ modicam portionem, inter opidum *Aeth* & Scaldem.

At nimis arctis fortasse finibus tot populos inclusisse videar. Nihil mirum. plus agri tribui iis nequit; aliis circùm populis reliquum obsidentibus. nec latiorum finium indigent; quum, Nerviorum imperio universos ac clientelæ adjunctos, singulos tenueis atque minutos fuisse, necesse sit.

Germanicæ eos fuisse originis, duabus rationibus conjicere licet. primùm, quia sub Nerviorum Germanorum fuerunt imperio, seu clientelâ: tum, quia maxima eorum pars ultra Scaldem; quo Germanicas genteis in Belgicâ finit Plinius.

Nomina eorum, post Cæsarem, nullus umquàm scriptor memoravit. interiisse universos, haud credibile; quando nullum heic post Cæsaris arma memorabile bellum. In aliud transisse vocabulum, quemadmodùm quinque populi, Eburones, Condrusi, Segni, Cæræsi, ac Pæmani, in unum *Tungrorum* nomen, item Atuatici in *Bethasiorum*, & Sicambri in *Gugernorum*, Chatti in *Sunicorum*, Ubii in *Agrippinensium* nomina, haud imperitè fortassis conjecerim. Plinius lib. IV, cap. XVII, Galliam Belgicam sic describit: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci, Hassi. introrsus Castulogi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sveconi, Suessiones liberi, Silbanectes liberi, Tungri, Sunici, Betasi, Leuci liberi, Treveri liberi anteà, & Lingones fœderati, Remi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii, coloniæ Equestris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones: hinc Ubii, Colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* *Hassi* isti atque *Castulogi* qui fuerint, nondum liquet. vitiata esse vocabula, ut *Ulbanectes*, pro quo reposui *Silbanectes*, vehementer vereor. Interim Ortelii heic errores, ne nobis officiant, breviter confutentur: qui *Castologos* interpretatus est Flandriæ opidum *Cassel*; & *Hassos* levi conjecturâ versos in *Bassos*,

ejusdem provinciæ opidum, in confinio Artesiæ, *Bassy.* ubi non observavit, Hassos istos, nomine vitiatos, in litore poni à Plinio; ipsosque ultimos, inter Bellovacos & Sequanam amnem: opidum verò *Cassel*, quod *Castellum Morinorum* olim dictum, in litorali fuisse gente Morinorum, magis etiam oceano propinquum, quàm Teruanna, quæ ejusdem gentis caput. Ceterùm SUECONI isti, inferioris Belgicæ populi, quia nullos alios inter reliquas nationes agrorum fineis sortiri queunt, nisi quos suprà quinque illis populis, Nerviorum clientibus, adscripsi: indubio inde colligitur argumento, eosdem eos fuisse populos, in unum corpus ac civitatem nomenque post Cæsaris ævum contributos; eodem scilicet tempore, quo alii illi prædicti populi novas civitateis novaque nomina in eâdem provinciâ Belgicâ acceperunt.

Opidum igitur in Sveconorum agro recensetur unicum; quod Antonino & Notitiæ imperii TORNACUM: tabulæ, & Notitiæ imperii alio loco, item libello provinciarum Galliæ, TURNACUM. hodiè id vulgò vocatur incolis Gallis *Tournay*, Germanis *Dornick*.

CAP. XXIV.

De VEROMANDUIS.

NERVIIS à meridie conterminos fuisse VEROMANDUOS, jam antè ex Cæsare ostendi. Hi quamvis meri fuerint Galli, tamen fineis eorum describere fuit consilium, quo finitimorum, qui propriè ad hoc opus pertinent, clariùs noscerentur limites.

Nomen gentis restituendum est in Ptolemæo: ubi primâ syllabâ mutilati leguntur Ῥομάνδυες, pro Οὐερομάνδυες, vel potiùs Οὐïρομάνδυες, ut habet tabula itineraria. Apud Ptolemæum ita legitur: Ὑπὸ δὲ τὰ εἰρημένα ἔθνη παροικοῦσιν, ἀρκτικώτεροι μὲν Νερούιοι· ὑφ' οὓς οἱ Ῥομάνδυες, ὧν πόλις, Αὔγουστα Ῥομανδύων· id est: *Sub dictis verò gentibus incolunt, versùs septemtriones Nervii: sub quibus Rhomandues; quorum opidum Augusta Rhomanduum.* Ubi in Græco textu facilè corrumpi potuerunt hæc verba ὑφ' οὓς Οὐïρομάνδυες, in ὑφ' οὓς οἱ Ῥομάνδυες. ab hoc porrò factum Αὔγουστα Ῥομανδύων. VEROMANDUI certè dicuntur hi populi Cæsari, Plinio, Antonino, & auctori libelli provinciarum Galliæ: tabulæ etiam sunt VIROMANDUI. ubi quidem corrupta vocabula leguntur, *Aug. viro Muduon. Aug. Sucssor.* pro *Aug. Viromanduor. Aug. Suesson.*

Sedes eorum jam minùs ignorari potest, quando hodiéque regio adpellatur incolis Gallis *Vermandois*: cujus opida *S. Quintin*, *Chastellet*, *Han.* Quibus limitibus olim ab Nerviis divisi fuerint, jam anteà dictum. A meridie finitimos habuêre Suessones (opida horum *Augusta Suessonum*, nunc *Soissons*; *Noviodunum*, *Noyon*) his limitibus discretos: primùm amne, qui ab opido *Vervin* in Serram defluit; inde ipso Serrâ & Aesiâ, ad opidum usq; *Chauny*: hinc rivulo, qui ad dictum opidum Aesiæ miscetur: mox à fonte ejus lineâ, & alio rivo, qui infra opidum *Han* in Samaram evolvitur: ac tandem ipso Samarâ ad opidum usq; *Peronne*. Ab occasu jungebantur Ambianis, juxta lineam ab opido *Peronne* ad opidum *Crevecœur* ductam. Regiones heic nunc continentur; totus ager Veromanduensis, vulgò *le Vermandois* dictus: & pars Tirasšii, quà opida *Gvise* & *Ripemont*. Angustos olim exiguam gentem obtinuisse fineis, patet ex eo, quòd V tantùm millia armatorum ad commune Belgarum adversùs Romanos bellum contribuerunt; quum finitimi eorum Suessones L millia, totidemque Nervii præbuerint.

Caput gentis fuit AUGUSTA VEROMANDUORUM. quam Sigebertus & Marchantius interpretantur *Fanum Quinctini.* quorum tamen sententiæ viri docti haud lubenter accedunt: nec ego temerè accesserim. Ratio est; quia jam antè pluribus docui exemplis, pleraque Galliæ opida, quæ gentium fuêre capita, posteà, abjectis propriis vocabulis, ipsarum gentium nomina adsumsisse. Ad eumdem igitur modum Veromanduorum quoque Augustam dictam postmodùm fuisse puto solo gentis vocabulo VEROMANDUOS: quod vocabulum etiam nunc exstat in vico atque cœnobio, V paullo minùs millibus passuum à Fano Quinctini dissito, vulgò *Vermand* dicto. Hinc Libellus provinciarum: *Provincia Belgica secunda: Metrop. Civ. Remorum: Civ. Suessionum: Civ. Cattellaunorum: Civ. Veromanduorum.* Nec itineris ratio ab hoc loco abhorret, quod ita describitur in itinerariis.

Antonini;		Tabulæ;	
Camaracum		*Camaracum*	
Augusta Veromanduorum	XVIII.	*Aug. Viromanduor.*	....
Conta Aginnum	XIII.	|	
Augusta Suessonum	XII.	*Aug. Suessonum*	XXV.

Millia

Millia passuum hodiè numerantur inter opida *Cambray* & *Soissons* LXIV. ex quibus XXIV sunt inter *Cambray* & *Vermand*: hinc verò ad *Soissons* XL. Unde manifestò patet, numeros millium in utroque itinerario esse corruptos. In tabulâ aliud iter ab eodem Camaraco sic notatur:

Camaracum	
Hermoniacum	XL.
Bacaco Nervior.	VIII.

Vbi falsò XLVIII ponuntur millia passuum inter Camaracum & Bagacum: sunt quidpé XXV tantùm. Ego, numerum millium inter Camaracum & Hermoniacum interiisse, judico; XL verò ista millia pertinere ad iter à Camaraco ad Augustam Suessonum: quæ haud dubiè auctor inter duas Veromanduorum ac Suessionum posuit Augustas: illa verò XXV millia inter Camaracum & Veromanduorum Augustam. unde satis rectè millia in universum conficiuntur LXV. Nec me quidquam movet, quòd in utroque itinerario inter duas Augustas XXV leguntur millia. hoc enim, & hujus similia, eò faciunt, quod suprà dixi, me suspicari, unum eumdemque fuisse utriusq; itinerarii auctorem. unde etiam librarii uno eodemque modo posteà in utroque erraruni.

Ceterùm iter per Veromanduorum agros ex itinerariis suprà attuli hujusmodi.

Antonini;		Tabulæ;	
Bagacum		*Bacaco Nervior.*	
Duronum	XII.	*Duronum*	XI.
Verbinum	X.	*Vironum*	X.
Catusiacum	VI.	|	
Minaticum	VII.	*Ninticaci*	XIII.
Muenna	VIII.	*Auxenna*	IX.
Durocordoro	X.	*Durocortoro*	X.

Ex his DURONUM hodiè esse vicum Tirassii *Doren*, & VERBINUM ejusdem regionis vicum *Vervin*; nomina simul atque iteneris tractus quammanifestissimè indicant. Sunt autem millia inter *Bavay* & *Doren* XXII: hinc porrò ad *Vervin* XX. unde patet, in utroque itinerario utrobique alterum X interiisse. In tabulâ etiam corruptum est vocabulum *Vironum*, pro *Verbinum*. In Antonino lege *Auxenna*, pro *Muenna*. est enim nomen fluminis, quod Cæsari com. II dicitur *Axona*; nunc vulgò *Aisne*, XX millibus à Verbino, X à Durocortoro dissitum.

CAP. XXV.

De AMBIANIS.

AMBIANI quoque quamvis Gallici fuerint generis, tamen ob finium propinquitatem heic explicandi videntur. Nerviis ac Veromanduis fuisse conterminos, jam antè ostensum est; limitesque eorum descripti, quibus ab ortu solis includebantur. A meridie Samarâ flumine, quod vulgò nunc dicitur *la Somme*, à Belgio, Bellovacorum regione, disterminatos fuisse, suprà in hujus descriptione demonstravi. Ab occasu oceanum attigisse Cæsaris tempestate, vel inde conjecerim, quia nulli alii populi Ambianis oceanoque interponuntur à Cæsare; cui tamen frequens his in oris exercitus Romanus cum bello. Sed Strabo, qui primus pòst Cæsarem has oras nobis descripta reliquit, apertè atque disertè eos in litore ponit, lib. IV. Τοῖς Μεναπίοις δ᾽ εἰσὶν, inquit, συνεχεῖς ἐπὶ τῇ θαλάττῃ Μόρινοι, καὶ Βελλοάκοι, καὶ Ἀμβιανοί. id est: *Menapiis continuantur in orâ maritimâ Morini, & Bellovaci, & Ambiani*. quamquàm ordinem, ut sæpè aliàs, heic quoque pervertit; Bellovacos Ambianis præponendo. Nec melior Ptolemæus; qui in Galliâ Lugdunensi, primùm à Ligeris ostio ad Sequanæ ostium litus legendo, ultimos apud Sequanam memorat Lexobios; mox verò à Sequanâ ad Ligerim regrediundo, primos apud Sequanam facit Caletas: posteàque, in Galliâ Belgicâ, primos à Sequanâ Atrebatios, dein Bellovacos, mox Ambianos, tandem Morinos, perversissimo ordine. erant quidpe sic collocandi: primi à Sequanâ *Caletæ*, dein *Bellovaci*, *Ambiani*, *Atrebatii*, *Morini*. Rectiùs igitur Plinius lib. IV, cap. XVII: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus: deinde Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur; Brianni, Ambiani, Bellovaci*. nam *Briannorum* & *Oromansacorum* nomina in Atrebatium litus posteà successe-

successerunt: ut infrà dicetur. A septemtrionibus Atrebateis habuisse conterminos, satis ex iis, quæ modò dicta sunt, perspicitur. Cæsar haud obscurè idem innuit comment. v. nam quum iter Samarobrigâ Ambianorum ad Ciceronis hiberna in Nervios facere constituisset; *alterum* nuntium *ad C. Fabium legatum*, cujus castra erant in Morinis, *mittit, ut in Atrebatium fineis legionem adducat; quà sibi iter faciendum sciebat.* Limitem igitur inter utrosque statuo primò, lineam ab Scalde & opido *Crevecœur* ad opidum *Dourlens:* inde Autæum amnem, ad oceanum usque. Ultrà in septemtriones versùs Ambianorum fineis extendere haud licet, quia occurrit mox Atrebatium princeps urbs, vulgò nunc *Arras* dicta: tum in litore, inter Autæi ostium & Bononiensem portum, bini collocandi sunt in Atrebatium litore populi, *Brianni* & *Oromansaci*.

Continent nunc hi fines, Picardiæ partem, in quâ opida *Pont à Selane*, *Rue*, *Crotoy*, *Pames*, *Pont de Remy*, *La Cauchie*, *Corbie*, *Bray*, *Encre*, cum parte Ambianorum urbis, in dextrâ Samaræ ripâ. continent item Artesini comitatus portionem, quà opida *Pas* & *Bapames*, & duo cœnobia, *Eauecourt*, atque *Iervaige*.

Caput gentis Ambianorum est apud Ptolemæum Σαμαροβρίυα· quæ in quibusdam exemplaribus scribitur Σαμαροβρίγα, SAMAROBRIGA. eadem in Cæsaris quoque commentariorum variis exemplaribus variè legitur, aliàs *Samarobriga*, aliàs *Samarobriva*, nonnumquàm *Samarobrina*. apud Ciceronem etiam, epistolar. familiar. lib. XVII, est *Samarobrina*. In tabulâ est *Sammarobriva*; & in Antonini itinerario bis *Samarabriva:* nam litera *s*, quæ huic vocabulo adposita, pertinet ad sequentem vocem *Suessone*. sic enim illic legitur: *A Samarabrivas Suessone usque*. pro quibus legendum: *A Samarabriva Suessones usque*. Verùm, quia & apud Antoninum, & in tabulâ, & in melioribus Cæsaris juxtà ac Ptolemæi exemplaribus legitur *briva* per *v* consonantem: apud Ciceronem quoque *n* corrigendum esse in *v*, nemo dubitet. Nec malè tamen scripseris per *g*, *briga*; & cum Notitia imperii *c*, *Sambrica:* imò meliùs: nam *brige*, sivè *brigge*, & *bricke*, antiquis Celtis quid significaverit in opidis ad flumina sitis, supra, lib. I, cap. VII, expositum est. De situ Samarobrigæ multùm inter se multi disceptarunt. rectissima eorum sententia, qui eam interpretantur urbem, quæ totius nunc Picardiæ caput vulgari vocabulo dicitur *Amiens*. quidpe, ut alia per Galliam gentium capita, posteriori sæculo, propriis & antiquis vocabulis depositis, ipsarum gentium nominibus fuêre adpellata; sic hæc quoque urbs Marcellino, in lib. XV, & Antonino in itinerario dicitur AMBIANI; & libello provinciarum Galliæ, *Civitas Ambianensium*. Marcellini verba hæc sunt: *Secunda Belgica, in quâ Ambiani sunt, urbs inter alias eminens, Cathelauni, & Rhemi.* Hinc hodiéque detorto vocabulo vocatur *Amiens*, quasi *les Ambiens*; id est, *Ambiani*. Atque huc rectè etiam conveniunt itineraria; quæ mox citabo. Sigebertus, nescio quas nugas agens, *Civitatem*, ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine adpellaverit, Gratianum imperatorem, sub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis, ab ambitu fluminum, fecisse vocari.* Hunc Ortelius reprehendens, *Neque eum scivisse puto*, inquit, *Samarobrinam & Ambianum duas esse urbes apud Antoninum*. Quâ in re dum errorem Sigeberti arguere cupit, suum ipsius maximum prodit errorem. qui inde natus, quòd Antoninus uno in loco dictam urbem adpellat *Ambianos*; alibi verò *Samarabrivam*. Error is uti discutiatur, itineraria in medium producantur.

Antonini;		Tabulæ;	
Nematacum		*Gesoriaco, quod nunc Bononia*	
Samarabriva	XVI.	*Luttomagi*	XIII.
Carmiliaca	XI.	*Adlullia*	VII.
Cæsaromago	XIIII.	*Duroico Regum*	XI.
Litanobrige	XVIII.	*Sammarobriva*	XIIII.
Augustomago	III.	*Cæsaromago*	....
Suessonas	XII.	*Aug. Magus*	XXII.

Tabulæ;		Antonini;		
Tervanna				
Nemetaco	XXII.			
Teucera	XIII.	*Suessonas*		
Sammarobriva	XII.	*Noviomago* m. p.	XXXVIII.	leg. XVIII.
Setucis	XXXI. X.	*Ambianis*	XXXIIII.	XXIII.
Rodium	X.	*Pontibus*	XXXXV.	XXIV.
Lura	VIIII.	*Gesoriaco*	XXXVIII.	XXVI.
Aug. Svesson.	XVI.			

Cæsa-

Cæsaromagum, Bellovacorum caput, nunc esse *Beauvais*, quasi *Bellovaci*, supra ostensum est in descriptione Belgii: *Nemetacum* esse *Arras*, proximo hinc capite docebo. Ab *Arras* igitur ad *Beauvais* rectè iter agitur per *Amiens*, quæ est *Samarabriva* Antonini. *Augustomagus* (quæ malè Ῥατόμαγος Σουβανεκτῶν apud Ptolemæum, pro Αὐγουστόμαγος Σιλβανεκτῶν· quam gentis vocabulo Notitia imperii adpellat *Salvanectas*) hodiè est *Senlis*. ab hac ad *Beauvais* millia sunt passuum XXXII. occurrit autem post VIII millia flumen vulgò nunc *Oise*, Vibio *Esia* dictum; ad quod *Litanobrigam* fuisse, eo tractu, quo nunc est *Verneuil*, vox *briga* indicat. scriptum igitur fuisse censeo apud Antoninum hoc modo: *Litanobriga* XXIII, *Augustomago* VIII. Hinc porrò XXXVI sunt millia Suessiones usque. In tabulâ inter Nemetacum & Sammarobrivam est *Teucera*. hodiè is locus, directissimo itinere inter *Arras* & *Amiens*, dicitur *Tieure*. Porrò ab *Amiens* ad *Soissons* tendenti rectissimâ viâ, transeundum est opidum *Roye*; quod tabulæ *Rodium*. In eodem itinere, inter Suessionas & Ambianos, Antonino est *Noviomagus*; quod Cæsari, in comment. II, est *Noviodunum*, *Suessionum opidum*: ex quo vocabulo nunc etiam contractè, ut pleraque alia, dicitur *Noyon*. unde vereor, corruptè apud Antoninum adpellari *Noviomagum*. quamquàm rectè sic vocari poterat, quia prope ripam Aesiæ: quemadmodum rectè *Noviodunum*, quia ad radicem montis. Iam verò in tabulâ, à Sammarobrivâ ad Gesoriacum, locus *Duroico Regum* est opidum *Rue*: & hinc *Adlullia* vicus *Argoulles*, ad Autæum amnem: *Luttomagum* (si modò non sit *Latomagus* Antonini, quod huc non pertinet) ad flumen Cancium fuisse, circa opidum *Monstreul*, vel *Estaples*, conjicio ex voce *magus*. Antonini locus *Pontibus*, est *Pont à Selane*. Ex his igitur satis clarè patet *Samarabrivam* Antonini eamdem esse urbem, quæ & *Ambiani* ei dicitur. Nec mirum, quòd duobus diversis vocabulis eam adsecerit. quidpe suprà in Rauricis docui, circa ejus ævum hujusmodi principeis nationum per Galliam urbes, ipsarum nationum incepisse adpellari vocabulis. unde nunc antiquis, nunc nuper attributis vocabulis easdem promiscuè tunc scriptores indicarunt. Exemplum ejus rei aliud exstat apud eumdem Antoninum in vrbe Tricassorum Augustobonâ, vulgò nunc *Troyes* dictâ; quam ille primo loco *Tricassos* vocat; posteà verò *Augustobonam*.

Samarobriga nomen haud dubiè à situ traxit; quasi dicas *Pontem Samaræ*. Antiquitas ejus summa inde perspicitur, quòd jam ante Cæsaris in Galliam aduentum caput fuit gentis. ad quod dignitatis fastigium non, nisi longinquiori aliquâ celebritate, evehi potuit. Cæsar heic, ut in principe urbe, L. Domitio, Ap. Claudio Coss., anno ante natum Iesum LIV, è Britanniâ reversus, totius Galliæ Comatæ concilium peregit: legionibusque in varias civitateis distributis, ipse heic consedit; impedimentis exercitus, obsidibus civitatum, literis publicis, frumentoque omni, quod huc tolerandæ hiemis causâ devexerat, secum detentis. posteà, exorto Nerviorum bello, Crassum loco rebusque dictis præfecit; legione unâ attributâ. confecto bello, ipse iterum cum III legionibus ad hanc urbem trinis hibernis hiemare constituit; ut harum rerum testis est ipse comment. V. Ceterùm neque urbs hæc, neque ipsa gens Ambianorum per vim à Romanis subacta. nam licet X millia armatorum ad commune Belgarum adversùs Cæsarem bellum contribuerint; tamen, postquam devictis hostibus Cæsar in eorum fineis pervênit, mox se suaque omnia sine morâ ei dediderunt; teste Cæsare comment. II. Marcellinus, dicto loco, dum *eminentem inter alias Belgicæ secundæ* adpellat *urbem*, eo ipso & Remorum Durocortoro præponere eam videtur, & caput facere totius provinciæ. verùm huic opinioni contrastat auctor libelli provinciarum; qui metropolin hujus provinciæ pronuntiat *Remos*, quæ est *Durocortorum* Rhemorum, hodiè vulgò *Reims* dicta.

Reliqua loca in Ambianorum finibus, jam anteà memorata, sunt ista: Teucera, nunc *Tieure*; Adlullia (ni vocabulum vitiatum) *Argoulles*; Pontes, *Pont à Selane*: unde etiam nunc magna pars veterum Ambianorum finium inter Sammaram & Autæum amneis, comitatus titulo insignis, nomen habet *Pontieu*.

His locis accedit alius, qui Antonino Caracotinum, tabulæ corruptè *Gravinum* dicitur. Itinera ab hoc sic se habent:

Antonini;		Tabulæ;	
Caracotino		*Gesoriaco, quod nunc Bononia*	
Iuliobona	X.	*Gravinum*	X.
Loium	VI.	*Iuliobona*	X.
Latomago	XIIII.	*Breveduro*	XVIII.
Romago	VIIII.	*Mediolano Aulercorum*	.....

Antonini;		Antonini;	
Iuliobona		*Iuliobona*	
Breviodorum	XVII.	*Mediolanum*	XXXIIII.
Noviomago	XVII.		
Condate	XXIIII.		
Durocasis	X.		

Rotomagus, Vellocassorum quondam caput, sine controversiâ hodiè est *Roan*, nobile maris Britannici emporium. *Iuliobonam*, Calctorum quondam caput, nunc esse opidum *Diepe*; & *Breviodurum*, *Ponteau de mer*: *Noviomagum*, Lexobiorum caput, nunc *Lisieux*: *Mediolanum*, Aulercorum Eburovicum caput, nunc *Evreux*; *Durocassos*, nunc *Dreux*; alio in opere, quod, Deo benè adnuente, de Galliâ instituetur, pluribus certisque firmabo argumentis. *Gravinum* igitur illud, inter Bononiam & Iuliobonam positum, nullus alius erit locus, quàm quod nunc opidum ad Samaræ ostium dextrâ ripâ situm, vulgari vocabulo dicitur *Crotoy*. quod clariùs etiam indicat nomen apud Antoninum *Caracotinum*. ex quo in tabulâ quoque, si non totidem literis syllabisque, certè saltem CRATINUM scribendum censeo.

CAP. XXVI.

De ATREBATIBUS.

AMBIANIS conterminos fuisse ATREBATES, antè demonstratum est. Hi quoque olim Galli. attamen quia nunc in XVII inferioris Germaniæ provinciarum numero censentur; in hoc opere describendos quoque putavi. Nomen eorum apud Ptolemæum est Ἀτρεβάτιοι, ATREBATII. Finibus à meridie cingebantur iisdem, quibus Ambiani à septemtrione. Ab occasu pertinuisse ad usque oceanum, à septemtrione ad Morinos, suprà etiam ostensum est. A Morinis eos separo amne, qui apud Bononiam in oceanum evolvitur. ab hujus porrò fonte, lineâ ad flumen Legiam ductâ, quà vicus est vulgari vocabulo *Capelle*, V millibus passuum supra Tervannam: hinc ipso Legiâ, ad vicum usque *le Venty*. Ab ortu æstivo quo limite ab Nerviorum clientibus distincti fuerint, jam antè dictum est. Includitur his nunc finibus tota Artesia: pars item Flandriæ, dextræ Legiæ amnis ripæ adfixa; quà opida visuntur *Ryssel*, *Douay*, *Armentiers*, *Bassee*, & *Orchies*: & Hænoniæ exigua portio, quà opida *S. Amand*, *Bouchain*, *Arleux*, *Pecquencourt*.

Opidum Atrebatium est apud Ptolemæum Ὀριγίακον, ORIGIACUM. quod *Orchies* nunc esse quin credam, nescio quid impediat; quando nomen tam clarè alludit. *chi* namque Gallis sonat quod Germanis *schi*, Italis *sci*, Hispanis *xi*, Anglis *she*, Polonis *szy*, Bojohæmis *ßy*. cui sono quamproximè accedit Gallorum item pronuntiatio in *gi*; quæ eadem & Italis communis: Polonis verò ac aliis Sarmatici generis populis idem scribitur *zy*. proinde *Orgies* anteà fuisse puto, quod postmodùm ob liquidæ *r* asperitatem flexum est in *Orchies*. Verùm tamen sunt nostri sæculi auctores, qui Origiacum eodem ponunt situ, quo nunc princeps Artesiæ urbs conspicitur *Arras*: eâ scilicet, uti ego suspicor, ratione ducti, quia Ptolemæo usitatum, ea tantùm in Galliâ referre opida, quæ gentium fuêre capita. hoc verò unicum ei in Atrebatibus opidum; ceu & ipsum gentis caput. unde posteà etiam, abolito antiquo proprioque nomine, ipsius gentis vocabulo dictum *Atrebates*; & tandem, ut nunc viget, Germanis *Atrecht*, Gallis *Arras*. Verùm horum ego sententiæ haud temerè subscripserim. ex Itinerariis quidpe, Notitiâ imperii, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ, perspicio, caput quidem gentis Atrebatium fuisse *Arras*; sed antiquo nomine dictum NEMETACUM. Notitia imperii: *Præfectus Latorum Batavorum Nemetacensium, Atrebatis, Belgicæ secundæ*. Libellus provinciarum: *Belgica secunda: Metrop. Civ. Remorum*; *Civ. Suessionum*; *Civ. Cattellaunorum*; *Civ. Veromanduorum*; *Civ. Atravatum*; *Civ. Camaracensium*; *Civ. Turnacensium*; & reliquæ. Itineraria sic habent:

Tabulæ;		Antonini;		Antonini;	
Tervanna				*Castello*	
Nemetaco	XXII.	*Tarvenna*		*Minariacum*	XI.
Teucera	XIII.	*Nemetacum*	XXII.	*Nemetacum*	XVIII.
Sammarobriva	XII.	*Tornacum*	XXVII.	*Camaracum*	XIIII.

Anto-

Antonini;		Tabulæ;	
Tarovenna		*Tervanna*	
Nemetacum	XXII.	*Nemetaco*	XXII.
Camaracum	XIIII.	*Camaraco*	XIIII.

Castellum & *Menariacum*, nunc esse Flandriæ opida *Cassel*, & *Merghem*, infrà in Morinis ostendam. A *Cassel* profecturus *Arras*, recto itinere transit *Merghem*. ab hoc *Arras* usque millia sunt XXVII: & hinc Camaracum XXII. A Tervannâ etiam ad Camaracum versùs, rectè transitur *Arras*. Sunt autem millia inter Tervannam & *Arras* XXXIV: hinc ad Tornacum XXXII. unde patet in Antonino tertium X in hoc numero vitiatum in V. *Teuceram* tabulæ, inter Nemetacum & Sammarobrivam, nunc esse vicum *Tieure*, inter *Arras* & *Amiens*, suprà ostensum est. Erravit igitur Ptolemæus, Origiacum Atrebatiorum opidum, quod nunc *Orchies*, pro capite gentis accipiens. nisi fortè *Nemetaci* vocabulum apud eum interierit.

Ceterùm qui *Nemetacum* idem esse arbitrantur opidum, quod A. Hirtius, in libro, quem ad Cæsaris de bello Gallico VII commentarios adjecit VIII, adpellat *Nemetocernam*, sive *Nemetocennam*, toto, quod dicitur, cœlo errant. hoc enim ille disertissimis verbis censet in Belgio, quæ Bellovacorum fuit regio. Verba ejus hæc sunt: *His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recepit. hibernavitque Nemetocennæ.*

CAP. XXVII.

De BRIANNIS, & OROMANSACIS.

PLINIUS, ut suprà relatum, lib. IV, cap. XVII, Gessoriaco pago, quem Morinorum fuisse proximo capite ostendam, jungit in litore OROMANSACOS; his BRIANNOS; quibus subnectit *Ambianos*. Illas duas nationes quia nec Cæsar, nec Strabo memorat; nomina earum post eorum ævum ex parte Atrebatium succrevisse suspicor. Partem itaque horum agrorum abscindo per lineam, ab opido *Dorlens* ad fontem Legiæ ductam; inde ipso Legiâ ad vicum usque *Capelle*: inde per suprà dictam lineam ad fontem usque amniculi, qui apud Bononiam oceano miscetur. hujus partis septemtrionalia OROMANSACIS, australia BRIANNIS tribuo. Limitem inter utrosque constituo, Ternium amnem, à Fano divi Paulli defluentem, &, in quem hic incidit, Cancium, ad exitum usque in oceanum.

Loci heic ab antiquis scriptoribus recensentur nulli; nisi qui in tabulâ, XIIII mill. passuum à Bononiâ dissitus, vocatur LUTTOMAGUS. id intervallum, simulque itineris tractus incidit in flumen Cancium, & opidum *Monstreul*. Ad flumen fuisse, patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis significat.

Ceterùm pro *Briannis*, vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur, hos è Britanniâ in hoc litus transmigrasse. Verùm hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut vestigium; haud temerè eorum sententiæ accesserim. Nam ante Cæsarem, sive ipsius Cæsaris tempore, nullos heic fuisse Britannos, facilè è commentariis ejus perspicitur. Quòd si fuissent, haud dubiè de horum quoque è Britanniâ in Belgicam transmigratione meminisset comment. V, ubi quorumdam Belgarum in Britanniam transgressum memorat. Post Cæsarem verò si vel Claudius, vel alius imperatorum traduxisset; certè non minùs de his in monumenta relatum fuisset, quàm de Ubiis, Sicambris, Cattis, ac Sarmatis, in Galliam traductis. & Tacitus quoque, in vitâ Agricolæ, ubi in Britannorum originem disquirit, horum haud dubiè meminisset. Veri similius igitur est, populos hos partem fuisse Atrebatium, nomine *Briannos*: ex quo vocabulo, & gentis è regione Britanniæ situ, scioli quidam sibi finxerunt *Britannos*.

CAP. XXVIII.

De MORINIS.

POST Atrebateis, proximi oceani freto fuêre MORINI, omnium Belgarum extremi, respectu urbis Romæ. hinc Maro, Aeneid. libro VIII: *Extremique hominum Morini.* & noster, historiar. IV: *Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* item Mela, lib. III, cap. II: *Ab Osismiis iterum ad septemtriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos.* A Germanorum

norum gente ac nomine quamquàm eos excludat Plinius, Scaldi flumine illam finiens; tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem versùs, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuaticisque distincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam antè in istis populis descripti sunt. Ab septemtrionibus igitur, & occasu, oceano cingebantur, Selandicas usque insulas: inde ipsis insulis; quas tunc Toxandri tenuêre.

De Morinorum juxtà ac Menapiorum habitationibus hæc Dio. lib. XXXIX: οὔτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτώμενοι, καὶ τὰ τιμιώτατα ἐς τὰ λασιώτατα τῶν ὀρῶν ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλείω τοὺς προσμίξαντας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάκωσαν, ἢ αὐτοὶ ἔπαθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ὄρη τὴν ὕλην τέμνων προχωρῆσαι· ἀπορῶν δὲ διά τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπανέστη. Id est: *Neque enim urbeis, seu opida habentes, sed in tuguriis habitantes, omnibus, quæ cara habebant, in monteis, densissimis silvis obsitos, absconditis, plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quàm ipsi acceperunt. tentavit equidem Cæsar ad ipsos monteis, silvâ incisâ, penetrare: sed ob eorum magnitudinem, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ recessit.* Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæsaris habuit comment. III; ubi hæc leguntur verba: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam æstas erat; tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquàm legatos de pace misissent; arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continenteisque silvas ac paludeis habebant; eò se suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subitò ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis sequuti, paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis deinde diebus Cæsar silvas cadere instituit: &, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, & ipsi densiores silvas peterent: ejusmodi tempestates sunt consequutæ, uti opus necessariò intermitteretur, & continuatione imbrium, diutiùs sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit.* Monteis heic Cæsar memorat omnino nullos; sed *paludeis, continenteisque silvas.* neque verò in iis finibus, quos Morinis Menapiisque adscripsi, ne in totâ quidem Galliâ Belgicâ, tantæ sternuntur altitudinis montes, uti Cæsar cum exercitu superare nequiverit. proinde pro ὀρῶν & ὄρη, ex Cæsaris testimonio legendum moneo ἑλῶν, & ἕλη, id est, *paludum*, ac *paludeis:* quas difficileis fuisse superatu, satis apertè ipse indicat Cæsar. Sed Menapiorum paludeis suprà commonstravi. in Morinis hodiéque sternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida *Brugge* & *Tielt*, *Bulscamp feld*, proximæq; his versùs septemtriones *Maldeghem feld* adpellantur: item aliæ inter opida *Axele*, & *Hulst*; quibus commune vocabulum *moere*, id est, *palus:* nec minores his inter opida *Nieupoort* & *Duynkercke*; quibus vulgare nomen, *de groote moere*, id est, *magna palus:* item aliæ in Ginensi comitatu, inter opida *Calais*, *Guines*, & *Ardres:* minores circa opidum *Iperen*; & passim per reliquam Flandriam.

Ceterò, opida Cæsaris ævo nulla habuisse Morinos, testem modò audivimus Dionem. Ipse Cæsar treis eorum memorat portus. quos certo situ indicare, curæ fuerit pretium; quando tanta est super his inter interpreteis disceptatio. In comment. igitur IV; *Ipse cum omnibus*, inquit, *copiis in Morinos proficiscitur; quòd inde erat brevissimus in Britanniam trajectus. huc naveis undique ex finitimis regionibus, &, quam superiore æstate ad Veneticum bellum fecerat, classem jubet convenire.* Hunc locum eumdem esse, quem posteà in comment. V *Icium* adpellat *portum*, haud dubium est. quidpe quum secundò in Britanniam trajecturus esset; *Omneis*, inquit, *ad portum Icium convenire jubet. ex quo portu commodissimum in Britanniam trajectum esse cognoverat, circiter millium passuum* XXX *à continenti.* Cognoverat videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim, antequàm trajiceret, commodissimum portum satis eum explorasse, haud dubium est. Hunc verò tria diversis temporibus diversa obtinuisse nomina, apud auctores reperio. primum fuit ICII, modò dictum, à Cæsare ac Strabone ei tributum: alterum GESSORIACI, à pluribus memoratum: tertium BONONIÆ, à posterioris sæculi scriptoribus traditum; quod etiamnum tenet, vocaturque vulgò Gallis incolis *Boulogne*, Germanis proximis *Buenen*. At tria hæc nomina

variè

variè interpretes varii in varias distraxêre parteis. quorum errores dilucidiùs erunt indicandi, quò nostra firmiùs stabiliatur opinio. Ac eorum equidem sententia, qui *Icium* volunt esse Flandriæ nunc opidum *Brugge*; item eorum opinio, qui ejusdem regionis opidum *Sluys*; irrisu potiùs transmittendæ sunt, quàm argumentis rationibusque refellendæ. nec minor tamen eorum est vecordia, qui audent adfirmare, Icium portum ad opidum antiquitus exstitisse, quod in mediterraneis nunc *Fanum Audomari*, vulgò *S. Omer*, nuncupatur; litoribus hinc proximis XVII millia passuum recedentibus. *persvasi,* inquit Ortelius in thesauro geographico, *partim ex loci situ; qui, quum valdè humilis sit, præalta tamen litora urbem quodammodò cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant: partim ex urbis nomine, quo* Sithieu *vocitabatur, quasi dicas sinus Ithii.* quibus tantum Ortelius adhibuit fidei, ut aliis etiam documentis atque rationibus rem comprobare conatus sit. *His addam,* inquit, *distantiam, quæ est ab hoc opido ad proximam Britanniæ insulæ continentem, ad amussim cum* CCCXX *stadiis, quæ illi Strabo lib.* IV *tribuit, hodiè quadrare. Cæsar eam* XXX *millium pass. facit: Plinius* L: *Dio, lib.* XXXIX, VI *millibus auget.* Sed age; si huc usque olim litus oceani, & si ab Audomari fano brevissimus quondam in insulam trajectus; scindas oportet omne id terrarum, quod ab opido *Pont à Selane*, sive ab Autæi fluminis ostio, rectâ lineâ ad opidum usque Flandriæ *Nieupoort* protenditur: quasi hoc antiquitus sub oceano absconditum fuerit. hac quidpe demum ratione litora utrimque ita reducta erunt, uti Fanum Audomari facilè proximum Britanniæ è Gallia credatur. At hoc si feceris; ostendas mihi velim, quonam posteà modo, litoribus XXVI millia passuum recedentibus, (tot namque numerantur millia inter dictum Fanum & extremum versùs Britanniam litus, quod est ad munimentum *Blacknes*) arena maritima cùm amnium complureis fontes, tùm arva, pascuaque lætissima, & densissimos saltus, qui in comitatu Bononiensi visuntur, tam benignè produxerit; &, quod omnium maximè mirandum foret, solum saxosum, & sublimeis colles, qui per omnem dictum comitatum sternuntur, litusque præruptum inter dicti amnis Autæi ostium & Caletum opidum, extulerit. quarum sanè rerum vel minima ridiculam hanc sententiam satis convellere poterat. Jam verò, si Fanum Audomari Icius est portus Cæsaris; quæro, quî factum, uti Ptolemæus *Icii promontorii* adpellationem tribuerit ei litori, quod est inter vicum *Sangate* & dictum munimentum *Blacknesse*: ut patet ex ejus tabulis Galliæ ac Britanniæ. certè, nisi fatearis à vicino portu promontorium sic cognominatum, nugas ages. Ast hoc saltem notandum erat, oceanum Germanicum jam inde à multis ante Cæsaris ætatem annis, ut infrà ostendetur, plus invehi his oris, quàm avehi consvevisse: cujus rei monumenta sunt insulæ Selandicæ, Hollandicæ, Frisicæ, & Holsaticæ. Frustra igitur est, quòd Fanum Audomari Icium fuisse portum contendas. litora certè saxosa, quæ hodiè ad fretum hoc conspiciuntur, ab ultimo usque rerum initio, vel saltem à terrarum inundatione, ad hæc nostra tempora exstitisse, nemo, nisi mentis errore implicitus, in dubium traxerit. Sed Ortelius, mutatâ postmodùm opinione, in tabulâ geographicâ, quâ *Vetus Belgium*, ut ipse vocat, exhibuit, in extremum illud litus, ad promontorium Ptolemæi Icium, ubi nunc visitur vicus vulgari vocabulo *Vitsan*, Icium reduxit portum: duobus aliis juxtà constitutis; altero *Bononiæ* nomine, recto quidem situ; altero *Gessoriaci*, ad Caletum opidum. quàm rectè, mox patebit. Icium certè malè dicto promontorio adfixit. Rationes, quibus persvasus id fecerit, tres ei haud dubiè fuerunt: quarum una, quia brevissimum inter hoc & proximum Britanniæ litus erat intervallum; altera, quia Ptolemæus promontorium Icium heic collocat; tertia, quia vocabulum *Vitsan* vestigium antiqui nominis servare videbatur. Primam quod attinet; notandum erat, Cæsarem non *brevissimum* tradere inter Icium portum & proximam Britanniam *intervallum*; sed *brevissimum commodissimumque trajectum.* Brevissimum equidem intervallum est, inter dictum Galliæ litus, & Britanniæ vicum *S. Margaret*, seu promontorium juxtà situm, quod vulgò vocatur *the Nasse.* verùm hinc inde classi seu navibus trajectus non datur, importuoso utrobique litore. quamobrem vehementissimè fallitur, quisquis à dicto litore solvisse tantâ cum classe Cæsarem arbitretur. At portus, maximam solvendi adpellendique commoditatem præbentes, sunt proximi inter se, è Britanniâ *Dubris*, vulgò incolis *Dover*, è Galliâ *Bononia.* hic igitur *commodissimus* Cæsari, idemque *brevissimus* è Morinis *trajectus* in insulam dictus est. Sic & Plinius, lib. IV, cap. XVI, *Britaniam abesse,* tradit, *à Gessoriaco Morinorum gentis litore, proximo trajectu,* L *mill. passuum*: quum tamen Gessoriacum, quam Bononiam esse mox ostendam, non proximum sit litus; sed dictum Ptolemæi promontorium Icium. sic idem Plinius, lib. V, cap. I, Tingi Mauritaniæ opidum, à Belone, Bæticæ opido, abesse ait, proximo trajectu, XXX M. P: quum tamen in proœmio libri III, fretum Gaditanum quinque

tantùm

tantùm millibus in latitudinem patere adfirmet, ex traditione Turannii Graculæ, juxtà geniti. Quamquàm Plinius in dictis verbis non Dubrensem sed Rutupensem intellexit Britanniæ portum; ut infrà ostendam. Cæsarem autem adpulisse Dubrin, satis apertè commentarios ejus rimantibus liquet. Com. IV, quum Britanniam peteret; *His constitutis*, inquit, *rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit, equitesq. in ulteriorem portum progredi, & naveis conscendere, ac se sequi jussit. ab quibus quum paullo tardiùs esset administratum; ipse horâ circiter diei* IV *cum primis navibus Britanniam attigit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. cujus loci hæc erat natura: Adeò montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum minùs idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eò convenirent, ad horam* IX *in anchoris exspectavit.* & mox: *Dato signo, & sublatis anchoris, circiter millia passuum* VIII *ab eo loco progressus, aperto ac plano litore naveis constituit.* Totum scilicet hoc litus Cantii diligentiori oculo si perlustres, haud facilè locum invenias, in quem æquè Cæsaris ista quadret descriptio, quàm in Dubrensem portum. quippe, quamvis nunc *montibus angustis mare*, ut olim, non *contineatur*; manet tamen *inter monteis angusta* vallis, fundens amnem, qui, ut olim, nunc etiam portum efficit, licet exiguum; ad quem proximus è Galliâ trajectus. superiori autem ævo mare altius, quàm nunc, inter angustos istos monteis adscendisse, testantur tum annales Dubrensium, tum anchoræ ferreæ ac tabulæ navium superioribus annis heic erutæ. Quapropter *superiora ista loca, ex quibus telum in litus adjici poterat*, intelligenda sunt, hinc mons, cui castellum superstructum, inde verò alter, opido Dubrensi imminens; in quo antiqui phari rudera admodùm attenuata visuntur. Litus autem illud *apertum, ac planum*, in quo *naveis* Cæsar *constituit*, militemq; exposuit, nullum aliud esse potest, quàm quod hodiè paullo minùs IV millibus passuum à Dubri incipiens, plùs totidem millibus in septemtriones versùs porrigitur. quod idem litus hodiè, *apertum ac planum*, ne satis commodum hosti præbeat adpulsum, tribus munitum est castellis, quibus nomina *Walmer*, *Deale*, *Sandowne*. Sed clarius hoc redditur à Dione: qui prædicto lib. XXXIX ita scribit de eodem Cæsare: Καὶ τὸν μὲν διάπλουν, καθ' ὃ μάλιστα ἐχρῆν, μετὰ τῶν πεζῶν ἐποιήσατο· οὐ μέντοι καὶ ᾗ ἔδει, προσέσχεν. οἱ γὰρ Βρεττανοὶ τὸν ἐπίπλουν αὐτοῦ προπυθόμενοι, τὰς κατάρσεις ἁπάσας, τὰς πρὸς τῆς ἠπείρου οὔσας, προκατέλαβον· ἄκραν οὖν τινὰ προέχουσαν περιπλεύσας, ἑτέρωσε παρεκομίσθη. Hoc est: *Et cum peditatu quidem, quà maximè id fieri oportebat, trajecit. non tamen eò loci adpulit naveis, quò ex usu erat. Britanni quippe, famâ adventus ejus præceptâ, omneis ad egrediendum idoneos locos occupaverant. Itaque Cæsar promontorium quoddam, in mare procurrens, circumvectus, ex alterâ ejus parte accessit.* Promontorium hoc est id quod Diodoro, Straboni, & Ptolemæo *Cantium*, hodiè inter Dubrim & vicum divæ Margaretæ, vulgò vocatur *the Nasse*; ut suprà dictum. Dubrim igitur Cæsar, antequàm trajiceret, commodissimum esse portum exploraverat: ex mercatoribus scilicet; è quibus unis cognoscere id poterat. nam dicto comment. IV, *Magno*, inquit, *sibi usui fore arbitrabatur, si modò insulam adiisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quæ omnia ferè Gallis erant incognita. neque enim temerè, præter mercatores, illò adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. Itaque convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulæ magnitudo, neque quæ aut quantæ nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.* nempe, quia plerumque unum Dubrensem portum petebant. quò referendum illud in comm. V; *Insula naturâ triquetra; cujus unum latus est contra Galliam. hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium (quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur) ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat.* Sed ad Icium Galliæ portum revertor. Hunc Bononiam esse, suprà equidem dixi. at inquies; Caletum, quod vulgò Gallis incolis *Calais* vocatur, commodus est portus, hodiéq; commeatu frequenti celeberrimus, propiorq; Britannico litori, quàm Bononia. hunc igitur, quid impedit, quin *Icium* Cæsaris intelligam? Propiùs Caletum esse Britanniæ, quàm Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum commeatum, haud abnuo. verùm, quod ad commoditatem attinet, satis constat, superioribus annis adeò incommodum fuisse hunc portum, uti manu arteq; commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è sabulo tam fluido, quod venti pariter undæque in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quàm paucis abhinc annis omnem obstructum iri portum. Nec facilè uspiam legas, ante ævum Philippi, comitis Bononiensis, qui Caletanum opidum primus mœnibus cinxisse traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaq; atq; sublato Caletano portu, qui superiori sæculo nullus, aut admodùm incommodus fuit; unus manet portus BONONIA: unde commodissimus Cæsari in Britan-

Britanniam trajectus. hunc esse eumdem, qui antè Gessoriacus dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis: *Gesoriaco, quod nunc Bononia.* cui cur Ortelius & alii fidem abrogârint, haud equidem perspicio. Probus auctor, si temporis librariorumque injuriis liberaretur, & aut ipse Antoninus, cujus simile itinerarium exstat, aut saltem ei coætaneus, majorem certè debuit mereri fidem, quàm cujus auctoritatem tam temerè damnes. Sed ex hujus testimonio satis constat, *Bononiam* esse *Gessoriacum.* unde omneis solitos fuisse Romanos in Britaniam trajicere, satis liquet ex eo, quòd itinera Romanorum eò duxerunt; testibus Antonino & dictâ tabulâ: item Tranquillo Svetonio; qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum imperatorum post Jul. Cæsarem fretum hoc trajecit, insulæque majorem partem perdomuit) sic testatur in vitâ ejus: *A Massiliâ Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* Sic Mela (qui geographica sua eodem tempore prodidit, quo Claudius Britanniam subjugavit; teste ipso, lib. III, cap. VI) de eodem loco, dicto lib. III, cap. II: *Ab Osismiis iterum ad septemtriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos: nec portu, quem Gesoriacum vocant, quidquam habent notius.* Iam verò nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluisse solvere portu, quem quondam Iulius transmittendo exercitui commodissimum expertus fuerat. quo experimento ceteri quoque Romani perdocti, perpetuò eumdem observarunt trajectum; nisi quòd pro Dubrensi in Britanniâ portu, Rutupinum, qui nunc est *Sandwich*, sæpiùs petierunt. Plinii illud disertissimo demonstratur testimonio. is lib. IV, c. XXIII, ubi Europæ universæ mensuram persequitur; *Est autem*, inquit, *ipsius Italiæ, ut dixi,* XII M. XX *ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius,* XI M. lxviiij. Quibus verbis haud obscurè significat, unum tantùm fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus. nam plures, aut saltem duo si fuissent, *Gessoriacus*, & *Icius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum indicasset, quem ex duobus intelligeret. Sic item Marcellinus lib. XX: *Et quoniam, quum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet absens, agensque etiam tum apud Britannos, homo superbæ mentis, & turgidus; eratque suspicio, quòd, si hæc trans mare didicisset, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, observaturus solicitè, ne quisquam fretum oceani transire permitteretur.* Vnam scilicet Bononiam observaret, quia nullus alius trajectus. Sic Olympiodorus, in historiâ Honorii senioris & Theodosii Honoriique junioris, de Constantino tyranno loquens; τὰς Βρεττανίας ἐάσας, περαιοῦται ἅμα τοῖς αὐτοῦ ἐπὶ Βονωνίαν πόλιν, οὕτω καλουμένην, παραθαλασσίαν, καὶ πρώτην ἐν τοῖς τῶν Γαλατῶν ὅροις κειμένην. id est: *Relictis Britanniis, trajecit cum suis ad Bononiam; quod maritimum est, ac primum in Gallorum finibus opidum.* Quo ex loco satis perspicitur, Caletùm opidum tum temporis exstitisse nullum. Constat igitur jam, unum antiquis temporibus fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmissuri Romani solvere consvêrunt. Hic primùm, quum Cæsar res in Galliâ gereret, inque insulam trajiceret, Icius dictus fuit, sive Iccius, seu Itius. variant quidpe exemplaria Cæsaris juxtà & Græcorum auctorum: Ptolemæus enim Ἴκιον habet, per κ· Strabo verò, qui omnia ferè de his oris è Cæsaris commentariis desumsit, Ἴτιον, per τ. utra scriptura sanior, haud temerè dixerim: in utramque certè vocem fluxa est conjectatio. Nomine hoc, post Cæsaris ævum mutato, Gessoriacus portus adpellatus fuit. Quando nomen mutaverit, haud facile dispectu est. nam Strabo equidem, sub Tiberio imperatore opus suum geographicum condens, nomen *Itii* refert lib. IV. at quia hunc è Cæsaris commentariis pleraque, quæ de his locis scripsit, desumsisse certum est; haud facilè dixeris, an idem nomen in Tiberii usque principatum duraverit, necne. Svetonius, Claudium à Gessoriaco transmisisse, tradit. verùm, quia hic quoq; multis annis post Claudii principatum scripsit; æquè in ambiguo est, utrùm recens vocabulum, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempestate obtinuerat. Ceterùm *Gessoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori, lib. I, cap. XI, legitur *Gæsoriacum.* utrùm rectè, necne, haud satis scio. Video tamen apud Melam, loco suprà dicto, & apud Antoninum & in tabulâ, uno tantùm scribi *s*, Gesoriacum: item apud Ptolemæum lib. VIII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ Γησοριακὸν· libro verò II, in descriptione Galliæ Γισόρριακον, *Gisorriacum.* At quia barbarum fuit vocabulum, sive peregrinum; utrovis modo rectè scripseris Latinè. In tabulâ quidem mendosum est *Gesogiaco*, pro *Gesoriaco*; & apud Antoninum, uno in loco *à portu Geforigensi*, pro *Gesoriacensi*: nam apud eumdem anteà est *Gesoriaco.* In Panegyrico, Maximiano imperatori dicto, idem locus vocatur *Gesorigia*; credo inde, quòd Celticâ lingvâ dicebatur *Gesorich*, & variante dialecto *Gesorick.* Omnium corruptissimè legitur in Notitiâ imperii, portus *Apatiacus*, pro *Gessoriacus.* Pagum fuisse *Gessoriacum*, testatur Plinius lib. IV, cap. XVII:

Menapii,

Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur. Ex hoc loco magnus vir, mihique quondam amicissimus, Josephus Scaliger, in quemdam Ausonii locum commentans, *Pleraque,* inquit, *Gallia olim non solùm per civitates, sed per pagos habitabatur. sic apud Plinium pagus Gessoriacus intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeò de unâ gente, quantumvis numerosâ. nam sine dubio totus ille tractus, qui pertinet à Normannis Belgis ad Bononiam, dicebatur Gessoriacus pagus. Bononiam verò Gessoriacum dictam fuisse, charta notitiæ imperii facilè declarat. in eâ enim scriptum,* Gessoriaco, quod nunc Bononia. *Ne credas, umquàm Bononiam Gessoriacum dictam fuisse: semper enim eam adpellationem habuit. Sed esse urbem seu civitatem pagi Gessoriaci. Sic possumus dicere Bituriges Vibisci, quod nunc Burdigala: non quòd Burdigala sit Bituriges Vibisci; sed quòd Biturigum Vibiscorum. Sic Bononia non est Gessoriacus: sed Gessoriaci pagi.* Hæc uti satis probentur, vehementer ego vereor. Ac primùm certè in eo satis enormiter erratum, quòd Morinorum fines ad Normanniam usque extenduntur. nam & Ambiani, & Atrebates quondam, post verò hos Brianni, & Oromansaci, inter Normanniam ac Bononiam, litus oceani accoluerunt. Burdigalam posse adpellari *Bituriges Vibiscos* quia fuit Biturigum Vibiscorum, id equidem facilè concesserim; quando etiam alia per Galliam opida posteriori sæculo ipsarum nationum nominibus adpellata fuisse, suprà ipse ostendi. verùm id eâ ratione istis in opidis factum, quia suæ quodque nationis fuêre capita: quod de Bononiâ haud temerè adfirmaveris: quidpe Ptolemæus, præcipua cujusque nationis opida per omnem Galliam enarrans, in Morinis unam recenset Tervannam; ceu & ipsam nationis suæ caput. unde in libello etiam provinciarum civitatumque Galliæ, *Morinûm* adpellatur *civitas*, alia ab *civitate Bononiensium*; quemadmodùm in eâdem provinciâ Belgicâ secundâ, *Remorum, Suessionum, Veromanduorum, Atravatum, Salvanectum,* & *Ambianensium civitates,* suæ quodque nationis capita. Tum verò opida illa, quæ nationum suarum nominibus adpellata fuerunt, antiqua sua ac propria vocabula prorsus amiserunt: quod de Bononia nullo modo dici potest. multo quidpe recentius Bononiæ vocabulum, quàm Gessoriaci. Sed vocem *pagus,* sæpè *vicum* antiquis scriptoribus significare, vulgò notum est. *Gessoriacum* locum fuisse, sive vicum, ædificiis constructum, ad quem commodissimus in Britanniam trajecturis portus; non verò regionem integram, latè patentem; testatur disertè contra Scaligerum Svetonius, prædicto in loco; *A Massiliâ,* inquiens, *Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* item Florus dicto lib. I, cap. XI; ubi comparationem facit inter primordium imperii Romani & summum ejus fastigium: *Idem tunc Fæsulæ, quod Carræ nuper; idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus; Fregellæ, quod Gessoriacum; Tiberis quod Euphrates.* Locum scilicet cum loco, non regionem cum regione confert. *Fregellæ* autem opidum erat Latii. Sic Plinius quoque lib. IX, cap. XVI, de Britanniâ, *Hæc abest,* inquiens, *à Gessoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu,* L M; certum locum, quem posteà cap. XXIII *portum Morinorum Britannicum* adpellavit, indicare voluit, non verò regionem. adsimiliter Antoninus & tabulæ itinerariæ auctor certum locum, certis passuum millibus à proximis locis distantem, designare voluerunt; non integræ regionis tractum. sic denique Ptolemæus quoque Gisoriacum suum, ἐπίνειον Μορίνων, id est, NAVALE MORINORUM: quod vocabulum non toti latioris regionis tractui, sed certo portui attribuere voluit. Notandum heic tamen in Ptolemæo; quemadmodùm mirus in reliquis etiam Galliæ ordinandis turbator, sic Icio quoque promontorio perperam Gisoriacum navale cum postposuisse.

Ceterùm celeberrimum frequenti è Galliâ in Britanniam commeatu fuisse hunc vicum, ex quo Claudius imperator magnam insulæ partem Romano imperio subjecit, splendidisq; ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti insulæ exciperentur, exornatum, haud dubium est. quapropter ad hunc etiam locum pertinere arbitror, quæ Plinius, lib. XII, cap. I, de Morinis narrat, his verbis: *Sed quis non jure miretur arborem, umbræ gratiâ tantùm, ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est: per mare Ionium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratiâ, primùm invecta; inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ: & jam ad Morinos usque pervecta; ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbrâ pendant.* Ex dictâ celebritate pagus tandem evasit opidum, jam secundùm mutato nomine, BONONIA dictum. quod nomen primi scriptorum retulerunt, Eutropius, lib. IX, in vitâ Diocletiani imperatoris; auctor tabulæ itinerariæ; & Marcellinus lib. XX, Constantio Augusto X, Juliano III Coss. id est, anno Christi CCCLX. Panegyricus incerti auctoris, Constant. Aug. dictus, disertè id *Bononiense* adpellat *opidum*: & prædictus Olympiodorus in historiâ Honorii senioris, & Theodosii, Honoriique junioris, πόλιν, ut suprà relatum: eodemque vocabulo Sozomenus lib. IX, in eâdem historiâ. hinc in libello provinciarum

ciarum civitatumque Galliæ, inter primarias Belgicæ secundæ civitates computatur *civitas Bononiensium*, proxima à civitate Morinûm, quæ fuit *Tervanna*. ut mox infrà ostendetur.

At postquàm Bononiam fuisse Gessoriacum, eumdemque Icium portum, Cæsaremque hinc Dubrim adpulisse, satis abundéque ostensum est; de distantia nunc etiam inter hæc loca, quia tam diversa auctores tradere videntur, paucis indicandum. Nulla sanè ratio erat, cur Cæsaris eâ de re fides in dubium vocaretur; quando is imperator Rom. exercitus, ipse oculis suis lustravit, & quater fretum hoc ultro citroque cum exercitu emensus est. Ego equidem, quum sæpius idem ultro citroque trajicerem, diligentiori curâ latitudinem ejus notavi. ac nuper, quum hæc eadem commentantem, generis nobilitate, rerum multarum usu, & animi prudentiâ splendidissimus Thomas Wallerus, piæ memoriæ, equestris dignitatis vir, arcis Dubrensis & v portuum in Angliâ propræfectus, me per aliquot menseis apud se in eâdem arce per summam humanitatem detineret; occasione eâ oblatâ, quamcuratissimè omneis, qui certiorem aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, eâ de re percunctatus sum. sic tandem ex uno atque constanti omnium ore reperi: Brevissimum intervallum inter promontorium insulæ vulgò dictum *the Nasse*, vico *S. Margaret* proximum, & promontorium Galliæ, vulgò adpellatum *Blacknes*, XXII circiter esse milliarium Anglicorum; quæ totidem respondent millibus passuum Romanorum: proximum autem trajectum, inter Caletum & Dubrin, XXVIII milliarium: commodissimum denique, inter Bononiam & Dubrim, quà Cæsar meavit, mill. XXXII: quæ æqua fermè est mensura Cæsaris. Hac igitur ratione tandem ad veram ejus de *portu Icio* mentem penetravimus: qui postmodùm *Gessoriacus*, postremò *Bononia* dictus. De cetero quod Plinium ac Dionem attinet; miror ego, neque Ortelium, neque alios illos, quibus temerè credidit Ortelius, hac de re legisse Æthicum, vel Orosium, vel Bedam. Æthicus in descriptione Europæ, & Orosius, lib. I, cap. II, sic aiunt: *Britannia habet à meridie Gallias. cujus proximum litus transmeantibus civitas aperit, quæ dicitur Rutubi portus. unde haud procul à Morinis in austro positos Menapios Batavosque prospectat.* Beda verò, in historiâ Anglorum, lib. I, cap. I, ita: *Britannia habet à meridie Galliam Belgicam. cujus proximum litus transmeantibus aperit civitas, quæ dicitur Rutubi portus: qui portus à gente Anglorum nunc corruptè Reptacestir vocatur; interposito mari à Gessoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, milliariorum quinquaginta; sive, ut quidam scripsère, stadiorum quadringentorum quinquaginta.* Plinii heic cum intelligere L millia passuum, & Dionis σταδίους πεντήκοντα καὶ τετρακοσίους, nemini dubitare licet. Patet igitur ex his Æthici Bedæque verbis satis clarè, proximum illum Plinii trajectum, non inter proxima fuisse promontoria; quorum hoc in Galliâ *Icium*, illud in Britanniâ *Cantium* vocatur: sed inter duos portus, *Gessoriacum*, & *Rutupias*. quorum hunc hodiè esse opidum *Sandwich*, vel potiùs ruinas castelli haud procul siti, vulgari vocabulo *Richborrouw*, (quod veteris nominis vestigia quodam modo servat) satis validis certisque documentis à doctissimo viro, Guillielmo Camdeno, in Britanniæ descriptione, demonstratum est. Inter dictum autem castellum, & opidum Bononiam, navigatio est millium paullo minùs L. Dionis equidem, prædicto lib. XXXIX, verba de Britanniâ hæc sunt: Ἡ δὲ δὴ χώρα αὕτη ἀπέχει μὲν τῆς ἠπείρου τῆς Κελτικῆς, κατὰ Μορίνους, σταδίους πεντήκοντα καὶ τετρακοσίους, τὸ συντομώτατον. id est: *Hæc regio abest à continente Belgica, quà Morini incolunt, stadiis* CCCCL, *ad minimum:* id est, si Plinianâ ratione computes, millibus passuum LVI, cum passibus CCL. Sex millia ccque passus licet ultrà, quam Plinius, addidit; tamen hanc distantiam haud dubiè de proximo trajectu inter dictos portus acceperat: quam posteà perperam duobus suprà dictis promontoriis tribuit. Ptolemæus certè, in tabulis Galliæ & Britanniæ, inter eosdem portus intervallum ponit millium passuum LIV. At verò LX millia passuum intellexisse Dionem, non dubito. suprà quidpe, in proœmio libri I, ostensum est, VII ipsum stadia cum dimidio in unum milliare contribuere. Strabonis verba, lib. VI, hæc sunt: Παρὰ τοῖς Μορινοῖς ἐστὶ καὶ τὸ Ἴτιον· ᾧ ἐχρήσατο ναυστάθμῳ Καῖσαρ ὁ θεὸς, διαίρων εἰς τὴν νῆσον. νύκτωρ δ᾽ ἀνήχθη, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ κατῆρε, περὶ τετάρτην ὥραν, τοὺς εἴκοσι σταδίους τοῦ διάπλου πλεύσας. hoc est: *Apud Morinos est & Itium; quo navali est usus divus Cæsar, quum in insulam transmitteret. Solvit autem noctu: & postridiè circa horam* IV *adpulit ad insulam; navigatione* CCCXX *stadiorum perfectâ.* Hæc equidem partim falsa, partim satis rectè ac verè memorata: modò rectè ab Ortelio & aliis intellecta fuissent. Cæsar, ut suprà retuli, tradit, se *horâ circiter diei* IV *Britanniam attigisse*; nempe ad Dubrensem portum, ut suprà ostensum. hinc verò se *horâ* IX *circiter millia pass.* VIII *progressum, aperto ac plano litore naveis constituisse, militemque exposuisse*; id est, ad suprà dictum castellum *Sandouwne*, quod VIII millibus à Dubrensi portu abest. Ab Icio, sive Bononiensi portu, XXXII esse dixi millia ad Dubrim.

his igitur VIII illa si addas: habebis numerum millium in universum XL; quæ sunt stadia CCCXX Strabonis. In eo itaque à Strabone erratum, quòd duos diversos Cæsaris adpulsus in unum primum confudit. Diodori error multo maximus est: qui Cantium promontorium C tantùm stadiis, id est, millibus XII, cum passibus IↃ, à continente Galliæ abesse scribit, in lib. V. Sed de Icio portu, & trajectu inter Galliam Britanniamque, satis.

Nunc reliqui quoque duo illi portus, eidem Cæsari memorati, indicentur. Hi non tam portus erant commodi atque celebres, quàm litora portuosa, ubi exigente necessitate naves statui poterant. quæ nunc etiam non nisi à piscatorum navigiis frequentantur. De his sic Cæsar comment. IV: *Navibus circiter* XXC *onerariis coactis, contractisque* in Icium *portum, quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat; quidquid præterea navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectis, distribuit. huc accedebant* XVIII *onerariæ naves, quæ ex eo loco millibus passuum* VIII *vento tenebantur, quò minùs in eumdem portum pervenire possent: has equitibus distribuit.* ac mox: *P. Sulpicium Rufum legatum, cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere jussit. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit; equites in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi jussit.* & posteà, eodem comment. *His rebus pace firmatâ, post diem quartum, quàm est in Britanniam ventum, naves* XVIII, *de quibus suprà demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiori portu leni vento solverunt.* En; quem paullo antè *ulteriorem*, posteà *superiorem* adpellat portum: videndum igitur, quænam superior, quæ item inferior regio ei dicatur. Verbis modò citatis hæc continuò subtexit: *Quæ quum appropinquarent Britanniæ, & ex castris viderentur: tanta tempestas subitò coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eòdem, unde erant profectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propiùs solis occasum, magno sui cum periculo, dejicerentur.* comment. autem V; *Insula*, inquit, *naturâ triquetra. cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium*, (id est, *promontorium Cantium*, suprà dictum; nunc vulgo *the Nasse*, prope Dubrim) *quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur, ad orientem solem; inferior* (nunc *The landes end*) *ad meridiem spectat: hoc latus tenet circiter millia passuum* IↃ. *alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem solem: quâ ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quàm Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Galliâ est in Britanniam.* & mox: *Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio,* IↃCC *millium passuum. tertium est contra septemtrionem: cui parti nulla est objecta terra; sed ejus angulus lateris maximè ad Germaniam spectat: huic millia passuum* IↃCCC *in longitudinem esse existimatur.* Quantum ego hinc inde ex auctoribus colligere queo, ea dabatur antiquis temporibus Britanniæ insulæ à geographis figura, uti occiduum latus, maximè verò angulus, quod *Bolerium promontorium* Ptolemæo, nunc vulgò accolis *The landes end*, id est, *Finis terræ*, adpellatur, Hispaniam spectarent: quâ ratione dictum latus in occidentem brumalem, angulus verò in meridiem deducebatur. id quod ex dictâ Cæsaris descriptione clarè patet; clariúsque noscitur è Strabonis lib. IV: Ἡ δὲ Βρεττανικὴ, τρίγωνος μέν ἐστι τῷ σχήματι· παραβέβληται δὲ τὸ μέγιστον αὐτῆς πλευρὸν τῇ Κελτικῇ, τοῦ μήκους οὐθ' ὑπερβάλλον, οὔτ' ἐλλεῖπον. ἔστι γὰρ ὅσον τετρακισχιλίων καὶ τ ἢ υ σταδίων ἑκάτερον· τό τε Κελτικὸν ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου μέχρι πρὸς τὰ βόρεια τῆς Πυρήνης ἄκρα, τὰ κατ' Ἀκουϊτανίαν· καὶ τὸ ἀπὸ Καντίου, τοῦ κατ' ἀντικρὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου, ἑωθινωτάτου σημείου τῆς Βρεττανικῆς, μέχρι πρὸς τὸ ἑσπέριον ἄκρον τῆς νήσου, τὸ κατὰ τὴν Ἀκουϊτανίαν καὶ τὴν Πυρήνην ἀντικείμενον. Hoc est: *Britannia figurâ est triquetra. latissimum ejus latus juxta Galliam protenditur, longitudine nec majori, nec minori: utrumque enim latus* IV CIↃ & CCC *vel* CCCC *stadia porrigitur: Gallicum, ab Rheni ostiis, usque ad septemtrionalem Pyrenæi excursum, juxta Aquitaniam; Britannicum verò à Cantio (quod punctum Britanniæ maximè orientale est, Rheni ostiis oppositum) usque ad occidentalem insulæ excursum, juxta Aquitaniam Pyrenæo objectum.* Hæc satis imperitè, ut innumera alia eo sæculo. sed multo tamen ignorantiùs ea, quæ posteà de Hiberniâ sequuntur, in hisce verbis: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρεττανικὴν νῆσοι μικραί. μεγάλη δ' ἡ Ἴερνη, πρὸς ἄρκτον αὐτῇ παραβεβλημένη, προμήκης μᾶλλον ἢ πλάτος ἔχουσα. id est: *Sunt & aliæ circa Britanniam insulæ parvæ, & magna Ierna, versùs septemtriones juxta Britanniam porrecta, latior quàm longior.* Sic & Pomponius Mela, lib. III, cap. VI. *Supra Britanniam Iverna est, penè par spatio; sed utrimque æqualis, tractu litorum oblonga.* Sed Cæsaris mens de Britanniæ insulæ positu quò clariùs perspiciatur, figuram heic triquetram, lateribus in sua quoque millia descriptis, adponam.

SEPT.

Tertius heic angulus, inter ſeptemtriones occaſumque ſolis Cæſaris ex ſententiâ poſitus, quomodò Germaniam ſpectaverit, quod ille tradit, equidem ego haud video. Ita ſanè; quammaximè Germaniam (intellige veterem, in Norvagiâ) ſpectat, apud Orcades inſulas, ſi verum germanumque toti inſulæ tribuas ſitum. unde rectiſſimè Tacitus, in vitâ Agricolæ: *Britannia ſpacio ac cœlo in orientem Germaniæ, in occidentem Hiſpaniæ obtenditur: Gallis in meridiem etiam inſpicitur: ſeptemtrionalia ejus, nullis contrà terris, vaſto atque aperto mari pulſantur.* Sed & ipſe Cæſar ſcire poterat, Germaniam non in occaſum æſtivi ſolis à Rheni oſtiis proſpicientibus eſſe ſitam, Britanniæque ab ſeptemtrionibus obtenſam: modò paullo diligentiùs ea, quæ erant perſcribenda, cum animo reputaſſet. At de incuriâ ejus in conſcribendis commentariis ſuis alibi commodiore loco eſſe poterit ſermo. nunc ad inſtitutum revertor. Cæſar igitur, dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem proſpicit; alterum illum, qui in orientem versùs eſt ad Cantium, ſuperiorem ſeſe intellexiſſe, liquidò indicat: & quia ea inſulæ pars, quæ propiùs eſt ſolis occaſum, inferior eidem dicitur; ſuperior haud dubiè eſt quæ in ortum ſpectat. unde jam concludo; ſuperiorem ſive ulteriorem ab Icio ſeu Bononiâ portum itidem fuiſſe versùs ortum; vel potiùs ſeptemtrionem: non attollitur enim litus hoc, à Bononiâ & meridie procedendo in ortum, ſed ſeptemrionem. & quia VIII millibus paſſuum inde diſſitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononienſi vulgò incolæ dicunt *le havre d'Ambletœul*, id eſt, *portum Ambletœlienſem*. Hinc jam eſt, quod Cæſar XVIII *onerarias naveis ex eo loco millibus paſſuum* VIII *vento detentas* fuiſſe ait, *quò minùs in eumdem portum pervenire poſſent*. ſcilicet vento, qui versùs ſeptemtrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæſari, operam dabat, tenebantur, quò minùs versùs meridiem in Icium portum navigare quirent. Hæc igitur de ſecundo portu.

De tertio in commentar. IV, quum ex inſulâ in continentem regrederetur Cæſar; *Ipſe idoneam*, inquit, *tempeſtatem nactus, paullo poſt mediam noctem naveis ſolvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his onerariæ duæ eoſdem portus, quos reliquæ, capere non potuerunt; ſed paullo infrà delatæ ſunt.* Eoſdem portus, id eſt, Bononienſem & Ambletœlienſem capere nequiverunt; ſed paullo infra Bononiam delatæ ſunt. Proximus infra Bononiam, versùs meridiem, portus eſt in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Eſtaples*. in hunc duas iſtas naveis delatas opinor. Hinc igitur *ex navibus*, ut inquit Cæſar, *quum eſſent expoſiti milites circiter* CCC, *atque in caſtra*, Bononiam, *contenderent; Morini, quos Cæſar, in Britanniam proficiſcens, pacatos reliquerat, ſpe prædæ adducti, primò non ita magno ſuorum numero circumſteterunt: ac, ſi ſeſe interfici nollent, arma ponere juſſerunt. quum illi, orbe facto, ſeſe defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia* VI *convenerunt. Quâ re nuntiatâ, Cæſar omnem ex caſtris equitatum ſuis auxilio miſit. Interim milites impetum hoſtium ſuſtinuerunt; atque ampliùs horis* IV *fortiſſimè pugnaverunt: &, paucis vulneribus acceptis, complureis ex his occiderunt. Poſteà verò quàm equitatus in conſpectum venit; hoſtes, abjectis armis, terga verterunt: magnusque eorum numerus eſt occiſus.*

Hi igitur tres ſunt Morinorum portus, à Cæſare memorati. de quibus in univerſum ſic comment. V, quum ſecundò in Britanniam trajecturus eſſet: *His rebus geſtis, Labieno in continente cum* III *legionibus & equitum millibus* II *relicto, ut portus tueretur, & rei frumentariæ provideret*; & quæ ſequuntur.

Ceterùm opida Cæſaris ævo Morinos nulla habuiſſe, jam antè oſtenſum eſt. poſt Cæſarem primum memoratur Ptolemæo Ταρϐάννα, TARVANNA; quod apud Antoninum aliàs TARVENNA, aliàs TAROVENNA, in tabulâ TERVANNA adpellatur. Deſtructâ

per Carolum Quinctum imperatorem vestigia hodiéque visuntur in Artesiâ, ad Legiam flumen, VII mill. passuum ab Fano Audomari, nomine *Teroanne*.

Itinera porrò per Morinorum agros describuntur hoc modo:

Antonini;		Tabulæ;	
A portu Gesoriacensi		*Gesogiaco, quod nunc Bononia*	
Tarvenna	XVIII.	*Castello Menapiorum*	XXIIII.
Castello	VIIII.	*Virovino*	XII.
Viroviacum	XVI.	*Turnaco*	XI.
Tornacum	XVI.		

Antonino:		Antonino:	
A Castello per Compedium Tornacum usque:		*Castello*	
Minariacum	XI.	*Menariacum*	XI.
Tornacum	XVIII.	*Nimetacum*	XVIII.
		Camaracum	XIII.

Ex his in Morinorum agro fuerunt, præter *Gesoriacum* & *Tarvennam*, jam antè dicta, *Castellum*, *Menariacum*, & *Viroviacum*.

CASTELLUM hodiè nomen servat, paullo tamen emollitum, *t* in *s* mutato, vulgò *Cassel* dictum. Romanorum id esse opus, ipsum nomen Latinum prodit. Ab hoc ad Gesoriacum millia sunt XXXIV, ad Tervannam XIV. in primo igitur Antonini itinere x corruptum est in v; & in primo item tabulæ tertium x interiit.

MENARIACUM, inter *Castellum* & *Nemetacum*, hodiè esse vicum in lævâ Legiæ amnis ripâ, Germanis *Merghem*, Gallis *Merville* dictum; cùm nomen, tùm itineris tractus indicant: nec dissentit intervallum XI millium passuum, quæ sunt hodiè inter *Cassel & Merghem.* hinc verò quum *Nemetacum*, id est, *Arras* usque, millia numerentur circiter XXVII, alterum x in Antonino intercidisse certum est. ab eodem vico ad Tornacum usque millia sunt XXX; pro quibus mendosè itidem in Antonino XVIII. In tabulâ *Castello* adposita est vox *Menapiorum.* quam vitiosam esse, etiam alii ante me animadverterunt: vertendamque censuerunt in *Moninorum*; haud dubiè opinati, uti illud in Menapiis ad Mosam dictum fuit *Castellum Menapiorum*; sic hoc in Morinis cognominatum fuisse *Castellum Morinorum.* Verùm horum ego opinioni haud temerè subscripserim. nam quanta adfinitas seu similitudo inter duo ista gentium vocabula? nisi fortè has literas M.... *orum* in utroque pareis esse contendas. quæ tamen neque ipsæ fortassis sic fuêre in archetypo. Ego scriptum fuisse censeo *Menariacum*, quemadmodùm apud Antoninum in eodem itinere à Castello per Compendium Tornacum usque. nam in sequenti etiam itinere à Castello Camaracum est *Menariacum* per *e*. Numerum quoque inter duas istas voceis *Castello* & *Menariacum*, x vel XI millium, ut apud Antoninum, interpositum fuisse haud dubito. M. Velseri heic minimè omnium placet sententia; qui omnino in tabulâ *Castellum Menapiorum* legendum eo argumento adserit, quòd olim hoc tractu *Menapiscus* fuerit *pagus*; quod ille Divæo, quem & nos suprà citavimus, credidit. *Menapiscus* heic si umquàm fuit *pagus*, certè tempore auctoris tabulæ nondum fuit. quod vel ex uno satis patere puto Marcellino: cujus ætate, quamquàm Franci Mosam transgredi cœperint, tamen major Menapii agri pars incolis suis etiam tum mansit. & licet pulsi tunc fuissent, poterant in proximos Betasiorum vel Morinorum agros concedere. in extremos horum fineis, versùs reliquam Galliam & occidentem solem, confugere haud opus habebant: nec facilè eò usque ab incolis intromissi fuissent. nec Romanis quidem omnium harum terrarum dominis, eò eos conferendi ulla fuit causa.

VIROVIACUM nunc esse vicum, eidem Legiæ amni adpositum, nomine vulgari *Werveke*; cùm nomen, tùm situs produnt. ipse namque Antoninus, dum compendiosum à Castello Tornacum usque iter per Menariacum designat; eo ipso illud per Viroviacum, cujus antè meminerat, longinquius esse indicat. In tabulâ, eodem itinere corruptam esse vocem *Virovino*, pro *Viroviaco*, nemini dubium esse potest.

De cetero, Notitia imperii militeis habet *Cortoriacenses*. quos cognomentum traxisse ab opido Morinorum, quod, prædicto amni impositum, olim Romanis dicebatur CORTORIACUM, nunc verò vulgò Germanis incolis adpellatur *Cortrijck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit.

In eâ-

In eâdem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis Belgicæ secundæ: Equites Dalmatæ; Marcis, in litore Saxonico.* Hic locus, cui nomen MARCI, haud dubiè is est, qui hodiéque, paullo supra portum Ambletœliensem, dicitur vulgari vocabulo *Marquise.*

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, *sive* TAXANDRIS.

SElandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo summos etiam implicitos video viros) statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noster, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis; quos Rheni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio quamfalsissima infrà, lib. III, in Mattiacorum descriptione, pluribus argumentis disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolas ostendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapiosque, quà nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluêre, quorum Cæsar meminit belli Gallici Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus* III, *ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* & paullo pòst, eodem commentario, eâdemque historiâ de Ambiorige Eburone: *Sed certè, clàm dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere jussit. quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consvêrunt.* Obstrepit heic sæpè suprà dictus chorographus, adversarius noster, his verbis: *Sanè iis ex Cæsaris verbis intelligi videntur insulæ, quo modò ob æstum & maris recessum supra aquas exstarent; modò ob ejusdem æstus accessum infra undas contectæ laterent: cujusmodi loca à populis non incoli, sed ad breve tantùm tempus effugia incolentibus præbere possunt. Quin & priori testimonio tantum abest, ut ullam Cæsar mentionem faciat gentium, quæ iis in insulis essent, ut ne Menapiorum quidem ditionem ipsam, sed partes tantùm, quæ Menapios attingerent, à Labieno aditas innuat.* Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas insulas Cæsaris temporibus maris accessibus totas fuisse opertas; an verò alias tibi fingis insulas, oceano nunc planè absorptas? Neutrum temerè adnueris. nam hoc ex Batavorum insulæ longitudine, quam eamdem ferè, ut olim fuit, etiamnunc manere, infrà patebit, falsum esse convincitur: illud ne puer incola crediderit, cui notum, plùs in dies invectum fuisse hactenus oceanum, quàm avectum. Labienum ipsas insulas Selandicas non ingressum, si ita vis, concedam tibi. at quid inde? an insulæ igitur fuêre sine incolis? Non sequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic *Cæsar oceano* facit *proximos, in insulas sese occultanteis?* Omnino sic arbitror. nam alienos facit à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique solet. Quomodò autem sese homines in illis tuis insulis occultare potuerunt, si ipsæ insulæ vix IV, vel V horis supra undas exstiterunt? Egregium miseris suffugii solamen, quos post V horarum spatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire visurus, aut egredienteis armis suis trucidaturus erat. Sed missum te facio. ad mea revertor. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit. at Plinius lib. IV, cap. XVII, TOXANDROS incolas adpellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obtinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. Plinii verba hæc sunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* & posteà: *A Scaldi incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus; deinde Menapii, Morini.* scilicet *extrà à Scaldi,* inquit, quia anteà Scaldi provinciam Belgicam finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisrhenani; in quibus Toxandri. unde eodem libro antè, cap. XIII, *Totum autem,* inquit, *hoc mare, ad Scaldin usq; fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* Et quamvis paullo obscurior iste de Toxandris, cap. XVII, sermo; tamen, quia Menapii extra Scaldin, primùm ad Rhenum, dein verò, ingressis huc Sicambris, ad Mosam usq; fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina incoluisse credere fas est. quin etiam mox infrà, Gugernos ac Batavos in Belgicâ provinciâ recenset; qui tamen & ipsi extra Scaldin fuêre. *Rhenum autem,* inquit, *accolentes Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Populi igitur, quos in oceani insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine TOXANDRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficiatur, non video, nisi Toxandros statim à Scaldi oceanum & Menapios*

versùs egisse; Menapios inquam, qui Mosæ & Rheno propiores tunc agebant. Fatetur intra Scaldim Mosamq; coluisse ad oceanum Toxandros; Selandicas tamen tenuisse insulas, totâ eâ disceptatione negat. quæro igitur, quinam populi eas tunc incoluerint? nam præter Toxandros nulli heic ab auctoribus nominantur, nisi Batavi, Menapii & Morini. quorum tamen nullos ibi locare audet. nequidquàm igitur obloquitur. Cattos incoluisse, videat, quomodò nudâ vocabuli similitudine, quæ est in loco *Cats*, satis probare queat. eâdem quidpe ratione alius, *Marsos Semnones, Saxones, Frisios, Theuringos*, Germanicas genteis ab Italiæ *Marsis*, Galliæ *Senonibus*, Asiæ *Sasonibus* ac *Phrygibus*, Thraciæ *Tyragetis* deduxerit. Menapios attigisse istos insulanos, disertè testatur Cæsar, loco prædicto. Morinis item fuisse finitimos, patet ex his verbis: *Quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt.* nam in Arduennam silvam fugerunt Nervii; ad quos silva pertinuit: in continenteis paludes Menapii ac Morini; quorum eas fuisse, suprà demonstratum est. Limiteis igitur ego statuo Toxandris, ab occasu solis æstivi, oceanum: à septemtrione Mosæ antiquum alveum; quo à Batavis disterminabantur; ut fusiùs infrà docebitur: ab ortu & meridie flumina & euripos, quibus dictæ Selandicæ Hollandicæque insulæ à proximâ continente separantur. *In insulis sese occultaverunt*, inquit Cæsar, *quas æstus efficere consuêrunt.* continens igitur fuit anteà terra Selandia; nec nisi majoribus oceani æstibus interfusa: id est, accessu maris fiebant insulæ; recessu iterum continens: quod, verbum *consuêrunt*, disertè indicat. Sic & Diodorus lib. v, de Vecti & aliis inter Britanniam Galliamque insulis, sub Augusto imperatore scripsit: Ἴδιον δέ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλησίον νήσους, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Βρεττανικῆς. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλημμυρίδας τοῦ μεταξὺ πόρου πληρουμένου, νῆσοι φαίνονται· κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτεις, ἀπορρεούσης τῆς θαλάσσης, καὶ πολὺν τόπον ἀναξηραινούσης, θεωροῦνται χερρόνησοι. hoc est: *Peculiare autem quiddam accidit insulis hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent. nam freto interjecto per æstus inundationem aquis oppleto insulæ adparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci spatium aquis defectum peninsularum speciem reddit.* Sive igitur Diodorus, inter alias, Selandicas quoque intellexerit insulas, sin minùs; eadem certè earum tunc fuit species. unde nunc etiam Vectis insulæ, & Selandicarum eadem est conditio. Huic tamen verbo *consuêrunt* adversari videntur alia Cæsaris verba comment. IV super Rheno amne perscripta: *Vbi oceano adpropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibusque insulis effectis; quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur: multisque capitibus in oceanum influit.* His verbis insulas Selandicas, hisque proximas Hollandicas, ipsiusque Hollandiæ Geldriæque parteis, quæ Batavorum fuit insula, intelligi, haud obscurum est. multas enim ingenteisque ait insulas Rhenum efficere; quæ nullæ aliæ esse possunt. At unam solam Batavorum insulam effecisse flumen id Cæsaris ævo, Vahalisq; alveo & Mosæ ostio ab meridie terminatum fuisse, nec ultrà quidquam ei in Selandicis insulis tributum; ex Plinio ac Tacito certis, ut pòst monstrabitur, documentis colligas. Quid igitur ille multas? nec multas solum; sed ingenteis? Non me fugit, jam dudum imperitiores quosdam veteris geographiæ historiæque verba hæc ad totam Hollandiam Geldriæque partem, quatenus Isalâ amne terminantur, & insulas Hollandiæ septemtrionalis, Frisiæque, *Texel, Flieland, Schelling, Ameland*, flectere; his maximè verbis ductos: *Ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur:* quod insulæ tribuunt, quæ vulgari vocabulo dicitur *Eyerland*, id est, *Ovorum terra.* At meminisse eos oportuit, multis annis pòst, quàm Cæsaris conscripti fuerunt commentarii, Drusum fossam Rhenum inter Isalamque amneis duxisse; quâ tandem ista Hollandiæ Geldriæque pars Rheno, velut insula, inclusa fuit. Si igitur Drusus primùm inclusit, quî somniare Cæsar potuit, Drusum id facturum; insulasque ibi fore, quarum una nunc *Eyerland* adpellatur? Respondere ad hæc voluit chorographus, Cæsaris hisce verbis præmissis: *Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum, & parte quâdam Rheni receptâ, quæ adpellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus passuum* LXXX *in oceanum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur; & ubi oceano adpropinquat, in plureis diffluit partes; multis ingentibusque insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur) multis capitibus in oceanum influit.* Quibus jam chorographus addit: *Notandum, bis in oceanum deduci Rhenum; primò à parte Vahalis cum Mosâ, atque inde à parte alterâ seorsim multis capitibus: ubique & insulas illas, & nationes ovis avium victitantes nominari.* Ecquid tu putas in descriptione Rheni primum illud divortium, quod est ad munimentum Schenkianum, Cæsarem voluisse præterire? Iam sanè magis incuriosum

curiosum cum facis, magisque supinum, quàm volueras. Ubi verò illa *multa* Rheni capita infra hoc divortium? ubi *multæ* & *ingentes* insulæ? aut cur illa à posterioribus auctoribus, Melâ, Plinio, Tacito, & aliis, quorum temporibus jam dudum Romani has oras præsidiis tenuerunt, non memorata? Nam cuncti aut duo tantùm, aut tria in universum ostia referunt; unum ipsius Rheni, alterum Mosæ, tertium Flevi, quod post Cæsaris ævum accessit. Elices heic medii Rheni obtrudis, nescio quos: maximè tamen Vectam. sed an tu ignoras, quam ob causam Drusus inter Rhenum & Isalam *novi & immensi operis* (teste Svetonio) egit fossam? nempe, uti lacum æstuariaque Frisiorum ad Amisiæ usque os navigare classibus posset. Si igitur Vecta jam Cæsaris ævo haud perinde modicus, ut à latissimo etiam tunc medii Rheni alveo divortebatur; haud opus erat Druso *immenso opere* novum parare meatum in tenui amni Isalâ. Infra Vectam si fuisse ais *multa* illa *capita*: operam lusit Corbulo in novâ fossâ xx circiter mill. pass. inter Rhenum Mosamque agendâ. de quâ quàm proba sit tua sententia, suo loco videbimus. Cæsaris supinam negligentiam & mirandam incuriam cùm jam anteà sæpè notaverim, sæpiusque infrà notavero; tum heic maximè ex eo perspicitur, quòd Mosam potiùs dixerit Batavorum efficere insulam, quàm Rhenum: quum tamen ille ore tantùm suo eam attigerit, ut infrà patebit. Atque equidem credo, non eum tantùm Batavorum agrum Cæsarem intellexisse, qui erat in insulâ Rheni; sed & eum, qui extra Rhenum, seu Vahalem: cujus totum latus meridionale claudebat Mosa; ut infrà ostendam. In his igitur, & innumeris aliis, quum tam enormiter erraverit, vel supinum egerit Cæsar; quid mirum, si Asinio apud Strabonem credamus, malè fecisse eum atque imperitè, dum Rheno plura duobus prodiderit capita. Nugæ igitur sunt illæ tuæ superiorumque scriptorum de insulâ ovorum, quæ vulgò dicitur *Eyerland*; nugæ, inquam, & mera historiæ antiquæ ignorantia. aliter Cæsar interpretandus erat, cumque ceteris auctoribus conciliandus. Conciliatio autem facilis est. res sic se habet. Primùm Cæsarem has parteis umquàm ipsum adisse, haud usquàm è commentariis ejus aliove scriptore ostenderis. non adisse sese, testatur ipse hoc verbo, *existimantur*. nam si ipse adisset, rem suis ipsius oculis compertam audacter ac liquidò adfirmare potuisset, non verò vulgi opinione definire. Tabulam tamen habuisse videtur chorographicam, quâ Galliæ regiones descriptæ fuerunt. quâ inspectâ, quum crebris æstuariis Toxandrorum solum distinctum foret; quorum quædam Mosæ etiam jungebantur, Mosa autem Vahali, Vahales Rheno: cuncta ista æstuaria, Rheni alveos esse existimavit: per quos in parteis diffluere amnem, multisq; capitibus in oceanum influere dixit. Eodem autem errore, ex inspectione tabulæ chorographicæ hausto, Scaldis ostium ab Mosæ ostio non distinxit; sed, quum flumina hæc æstuariis inter se jungerentur, *Scaldem influere in Mosam* tradidit comment. VI. quod & ipsum miror chorographum istum pro Cæsare defendere haud conatum. Eodem item tabulæ chorographicæ errore Ptolemæus Mosæ ostium aliud statuit ab tertio Rheni ostio sive occidentali; quod verum ac unicum Mosæ est ostium: nec uspiam Mosam Rheno junxit. quidpe tabulam ejus, quâ Gallia describitur, si diligentiùs inspicias; alveum Mosæ descriptum deprehendas hoc tractu: A flumine, quod vulgò nunc *Dommel* adpellatur, juxta vicum *Bochoven*, veteri Mosæ alveo. quem *d' oude Mase* vulgò vocant, ad opidum usque *Gertrudenberg*: inde ripâ lævâ, quæ est ab hoc opido versùs occasum: mox euripo, vulgò *de rode Faert* dicto: dein alio euripo, vulgò *de Crammer*: mox item alio, vulgò de *Sype*. hinc tandem vero Scaldis nomine atque alveo, qui est inter insulas Selandiæ *Schouwen* & *Noort-Beverland*; atque inde inter dictam insulam *Schouwen* & *Walcheren*, ejusdem Scaldis alveo & ore, quod *Roompot* vulgò vocatur. Hac igitur ratione Mosæ nomen tradidit Scaldis ostio: Scaldis autem, quod illi *Tabuda* est, alveo, qui pars Scaldis nunc vulgò *de Honte* fluvius dicitur; & freto, quod est inter *Walcheren* insulam & proximam Flandriæ continentem. Eodem etiam errore tabulæ chorographicæ deceptus Plinius, Scaldis ostium idem cum Ptolemæo facere videtur: Scalde enim Morinos, ut antè ostensum, à Germanis Cisrhenanis, quorum extremi Toxandri, distinxit: Cæsar autem omneis istos insulanos à Morinorum nomine segregat. Sed Cæsari, qui primus Romanorum harum partium descriptionem Romanis vulgasse videtur, quamvis tabula geographica imposuerit, uti æstuaria à veris fluminum alveis discernere nequiverit: rectè tamen ac verè ab eo verbum hoc *consvêrunt* scriptum puto: æstuariaque illa, alternis oceani æstibus, modò repleta, modò vacua ejus tempestate fuisse judico; (id enim æstuaria propriè dicuntur;) ita, uti vel pedibus transiri potuerint; quod de Vecti insulâ tradit Diodorus, loco suprà dicto: namque id ni fuisset, nequidquàm certè Cæsar Labienum, (quem ex Eburonibus in has parteis ad insequendos hosteis, huc sese occultanteis, cum III legionibus miserat,) post septimum diem

ad Aduatucam, Eburonum castellum, redire jussisset. navibus quidpe, aut pontibus, quibus in insulas transiret, opus fuisset: qui tam exiguo temporis spatio complures parari nequibant; utique, quum haud modica præstitutorum dierum pars in itinere ultro citroque faciendo absumenda foret. At, post Cæsarem, Tacitus quoque *æstuaria* hoc tractu recenset. cujus verba, annal. XI, hæc sunt: *Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco; qui natione Caninefas, auxiliaris, & diu meritus, pòst transfuga, levibus navigiis prædabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus dites & imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, & mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaque habiles, per æstuaria & fossas adegit: lintribusque hostium depressis, & exturbato Gannasco, ubi præsentia satis composita sunt, legiones, operum & laboris ignaras, populationibus lætantes, veterem ad morem reduxit.* Quæ verba de æstuariis atque fossis, ne quis ad Drusianam fossam, & lacum Flevum, qui vulgò nunc dicitur *de Suyder-see*, referat, moneo. aliud enim sunt *æstuaria*, aliud *fossæ*; aliud item *fossæ*, aliud *fossa*. Gannascus verò *Gallorum maximè oram infestabat*; quæ terminabatur medio Rheni alveo, Lugdunum Batavorum, quod vulgò *Leyden*, adluente; ut infrà ostendetur. Itaque uti quamproximo itinere Corbulo classem adversùs Gannascum educeret; Rheni alveo medio (id, ne cui mirum videatur, quum tenuis nunc admodùm sit, pòst explicabo) & Vahale quædam navigia; dein alia Mosæ ostio, alia æstuariis, ac fossis, quibus Toxandrorum solum, ut modò dictum, scissum erat, adegit; uti ita pluribus ex partibus dispersâ classe Gannascum circumveniret. Quasnam autem heic inter tam crebras terrarum scissiones, auctor innuat fossas, haud facile dispectu est. verisimile tamen, quum incolæ adsiduis oceani æstibus scindi solum suum molestè ferrent; ei rei uti aliquâ ex parte obviarent, fossas passim egisse, quibus æstus exciperentur, ne agros, satui paratos, superfluerent. Hinc posteà factum, uti oceanus Germanicus, quum in totum Germaniæ litus vehementiùs irrueret; facilè etiam hoc solum latis atque altis fretis discerperet. id quod neque Cæsaris neque Taciti temporibus factum: neque Plinii; qui nullas heic refert insulas; scilicet, quia nullæ dum veræ insulæ erant: sed continens terra, ut antè dictum, æstuariis distincta. Verùm obloquitur heic iterum malus ille malignusque chorographus, his verbis: *Quis non censeat potiùs Rheni æstuaria, in quæ irrepisse Chaucos levibus navigiis Tacitus refert, Flevum, non Selandiæ æstuaria fuisse; Flevum dico Chaucorum terris quamproximum, & facili ex Visurgi Amisiâque & illis vicinis oris descensu obvium? Ideòque & Corbulonem intelligendum triremes alveo Rheni (nunc Isalam dicimus) in lacus & æstuaria se eo loci expandentis, naviumque ceteras, huic rei aptas atque habiles, per eadem æstuaria, & fossas adegisse, hostiumque tandem lintribus eum in modum depressis, de imperii & Galliarum orâ ac limite, qui, ut mox patebit, hic statuendus, exturbasse Gannascum? Hæc plana hoc pacto, & perspicua existimo.* Egregiè sanè: scilicet pueris in scholâ; non doctis viris. Æquus judicet lector, an satis sciens volensque malignum te mihi præbueris. Quamdisertissimè auctor distingvit: *triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaque habiles, per æstuaria & fossas adegisse Corbulonem.* tu verò omneis eòdem deducis. Auctor ait *alveo Rheni & per æstuaria fossas triremes naveisque* fuisse *adactas*; tu per Rhenum in æstuaria & fossas deducis: ibique vis Gannascum de imperii & Galliarum orâ ac limite exturbatum fuisse. de quo tuæ Galliæ limite quàm falsus falsum sequaris auctorem Iunium, infrà plurimis experiemur argumentis; si quid adhuc in commentario meo de Rheni tribus ostiis desideres. Ecquid verò te pudet, Batavos tuos, quorum gloriam contra obtrectationes meas defensurum te recepisti, heic *imbelleis* adpellare? quorum virtute Romani, jam inde à Cæsaris ævo, consequuti, quidquid ferè consequuti. Sed hoc non ausus es. maluisti igitur auctorem corrumpere; pro voce *imbelles*, scribens *rebelles*. At ubi tu legisti, Corbulonis seu Claudii tempore rebellasse Batavos? item, ubi *divites* eos fuisse cognovisti? Ludere nos pariter omneis voluisti. haud quidpe ignorasse te puto, Gallorum oram finitam fuisse Scaldis ostio; ut suprà ostensum: reliquum Galliæ litus, inter Scaldem & Rhenum tenuisse Germanos; & in his Batavos. Hæc sanè quanta sit malignitas, viderint alii.

Ceterùm *Toxandriæ* vocabulum citat Ortelius, in thesauro suo, ex Plinio & Marcellino. ad Plinium quod attinet; falsò Ortelius apud hunc legendum id conjecit ex Marcellino. quidpe ipse Plinius nusquàm nisi loco antè citato, neq; gentis neq; regionis Toxandrorum meminit. dicto autem loco gentem voluisse, non regionem, præcedens consequensq; convincit oratio; ubi populorum totius Belgicæ refert nomina, non regionum. Apud Marcell. vocem *Toxiandriam* reperio; vel, ut alia exemplaria habent, *Taxandriam*. quam sive librariorum incuria corruperit, sive ipse sic perscripserit auctor; Toxandrorum

terrâm significare haud dubito. ac fortè in Plinio quoq; rectiùs legeris, TAXANDRI. nam hodieque vicus Leodiacensis agri, haud dubiè ab ejusdem gentis vocabulo dicitur *Tessenderloo*: & Londinii in regiæ bibliothecæ pervetusto exemplari manu scripto apud eumdem Plinium legi ipsius gentis nomen TEXANDRI. Toxandriam, sive Taxandriam Marcellini, plerique geographorum hujus ævi interpretantur dictum vicum *Tessenderloo*, haud procul Demerâ amne & duobus opidis *Diest* ac *Sichenen* situm: ejusque vocabuli similitudine ducti, Toxandros Plinii hoc situ, in mediis, quos suprà descripsi, Menapiorum finibus collocant. quâ in re neque Plinii neq; Marcellini mentem satis adsequuntur. ille namque quo situ Toxandros suos locet, satis superque paullo antè demonstratum. hic verò Taxandriam prope ripam Mosæ ponit. quod apertiùs uti pateat, ipsa auctoris verba pleniora in medium adducam. Lib. XVII, ubi Iulianum Cæsarem à Parisiis, adversùs Germanos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis, expeditionem movisse narrat; *Quibus*, inquit, *paratis; petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consvetudo Salios adpellavit: ausos olim in Romano solo, apud Taxandriam locum habitacula sibi figere prælicenter. Cui, cùm Tungros venisset, occurrit legatio prædictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis; pacem sub hac lege prætendens, ut quiescentes eos, tamquàm in suis, nec lacesseret quisquam, nec vexaret. Hos legatos, negotio plenè digesto, oppositâque conditionum perplexitate, ut in iisdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos absolvit. dictoque citiùs sequutus profectos, Severo duce misso, per ripam subitò cunctos aggressus, tamquàm fulminis turbo percussit: jamque precantes potiùs, quam resistentes, in opportunam clementiæ partem, effectu victoriæ flexo, dedentes se, cum uxoribus liberisque suscepit.* Ripa hæc nulla alia, quàm Mosæ amnis; ad quem tria munimenta, à Francis subversa, instaurasse Julianum, post oppressos Salios, continuò auctor subjungit. Salios autem, Iuliani tempestate, Batavorum tenuisse insulam, auctor est Zosimus, lib. III; eamdem, quam Marcellinus, de Iuliano ac Saliis historiam referens. unde etiam clariùs patet, ripam heic intellexisse Marcellinum Mosæ, non Demeræ, amnis longè à Batavorum insulâ dissiti. De agris autem prope Taxandriam, Marcellinus memorat, quod de Batavorum insulâ Zosimus: non quia eadem regio; sed quia proxima. Salii quidpe non modò insulam Batavorum occupaverant; sed etiam agros eorum extra insulam, inter Vahalem ac Mosam: mox etiam, transgressi Mosam, Menapiorum fineis, Batavis Taxandrisque conterminos, in ripâ Mosæ obsederant. unde eos trans Mosam ejecit Iulianus. Sed & ipsas tenuisse eos insulas Selandicas, disertè docet Eumenius; sic Constantium panegyrico alloquens: *Quamquàm illa regio, divinis expeditionibus tuis, Cæsar, vindicata, atq; purgata, quas obliquis meatibus Scaldis interfluit, quamque divortio sui Rhenus amplectitur, penè (ut cum verbi periculo loquar) terra non est.* En quam heic aliam terram ad Scaldis & Rheni divortia ostiaque intelligas, nisi Bataviam cum Selandiâ? Nequidquam igitur heic etiam obloqueris, chorographe. Offendi te his Marcellini verbis video, *apud Taxandriam locum habitacula sibi figere*: ac malle cum docto nescio quo viro legere *Toxandri locum*; *quasi* Marcellinus *vernaculum gentis vocabulum Tessenderloum exprimere voluerit*. Sed ea res ne te turbet. quidpe Græcus homo Marcellinus, Latinæ elegantiæ haud perinde (quod ipse fatetur in fine operis) gnarus, *locum* vocavit, Græcâ phrasi, quæ *regio* erat integra. sic Strabo quoque, lib. VII, de universo Bojohæmo loquens; Εἰς ὃν, inquit, ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτοῦ Μαρκομάννους. id est: *In quem locum ille* (Maroboduus) *cùm alios complureis transtulit, tùm populareis suos Marcomannos.* & posteà de eâdem regione: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων ἐπὶ τὸν Ἴστρον καταβῆναι. id est: *Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam: ac Cimbros, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum descendisse.* Sic & Aristoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, omnem Germaniam adpellavit τόπον, in his verbis: Τῶν δ' ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὀρῶν τῶν Ἀρκυνίων ῥέουσι. ταῦτα δὲ καὶ πλήθει καὶ ὕψει μέγιστα περὶ τὸν τόπον τοῦτόν ἐστιν. id est: *Ceterorum fluminum pleraque ad septemtrionem profluunt, ex Hercyniis jugis; quæ altitudine juxtà & multitudine maxima circa hunc locum habentur.* Sic ipse Marcellinus infrà, lib. XVIII; *Ut lateret stationarios milites, fundum in Hiaspide (qui locus Tigridis fluentis adluitur) pretio haud magno mercatur.* Sed & ipse Romanorum princeps Iul. Cæsar omnem Helvetiam adpellavit locum, belli Gall. comment. I. *Noluit eum locum*, inquit, *unde Helvetii discesserant, vacare: ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fineis transirent; & finitimi Galliæ provinciæ Allobrogibusque essent.* Sic comment. II, Aduaticorum agros, in his verbis: *Aduatici erant ex Cimbris Teutonisque prognati: qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, his impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, circa flumen Rhenum depositis,*

positis, custodiæ ex suis ac præsidio VI *millia hominum unà reliquerunt. hi post eorum abitum multos annos à finitimis exagitati, quum aliàs bellum inferrent, aliàs illatum defenderent; consensu eorum omnium pace facta, hunc sibi domicilio locum delegerunt.* Sed auctoritatum exemplorumque hac de re satis.

Toxandri igitur dicti sunt Plinio populi, qui nunc Selandi, inque insulis Hollandi australes; & Taxandria regio Marcellino, quæ nunc Selandia, cum dictis insulis Hollandiæ.

De cetero haud equidem dubito, quin prædictus vicus *Tessenderloo*, adpellationem è Taxandrorum nomine acceperit. id tamen quà ratione, quum tam longè à dictis insulis sit dissitus, aut quando factum, juxtà ego cum imperitissimis ignoro. Eâdem tamen ratione factum videtur, ut & à Tungrorum haud dubiè vocabulo, eodem tractu cœnobium *Tongerloo* nomen acceperit, inter opida *Sichenen* & *Herentals*; item eodem nomine vicus, inter opida *Maseyck* & *Bree*: item in Namurcensi comitatu, haud procul opido *Iemeppe*, vicus *Tongre*; & eodem vocabulo alius, in Hænoniâ apud opidum *Chievre*. à quibus locis omnibus longè abfuerunt priscûm Tungrorum fines. quamlongissimè verò à Vestofaliæ vico *Tongeloo*, ad Bercolam amnem. Nisi fortè suspicari libeat, à rerum quarumdam vocabulis, *tonger*, & *tessender*, simul populos olim, ac postmodùm vicos, longinquioribus tractibus ab invicem dissitos, nomina traxisse: quemadmodùm & opida Galliæ, *Nemetocerna*, *Nemetacum*, *Augustonemetum*, & Hispaniæ *Nemetobriga*, nomina ab eodem vocabulo, unà cum Nemetibus Germanicâ natione, accepisse suprà ostensum. Atque hæc de solo Toxandrorum. De origine ipsius gentis incelebratæ nihil habeo quod memorem, nisi quòd Germanos fuisse, è dicto Plinii cap. XVII, libri IV, constet. de rebus quoque gestis nihil, nisi quæ suprà è Cæsare citavi: nempe à T. Labieno, Cæsaris legato, gentem perdomitam. Plinius, dicto capite, *Toxandros* tradit *pluribus nominibus*: videlicet, quia singulis insulis singula etiam nomina. alioquin gens una, in tam arcto terrarum spatio, in plura dividi genera haud facile potuit.

Opida neque tunc, neque multis sæculis pòst habuère. De Middelburgio & Flissingâ quod fertur, quasi hoc ab Ulysse, (*Vlissingen* quidpe incolis scribitur per *V* consonantem) oceanum pererrante, inque has parteis delato; illud verò à Metello Celere, Galliæ proconsule, condita forent: delirantium nugæ anilesque sunt fabulæ. Flissingam non ab Ulysse, sed ab lagenâ, quæ incolis dicitur *vlesse*, sive *flesse*, nomen accepisse, ipsa opidi testantur insignia. Middelburgio autem nomen dedit situs in mediterraneis, sive in medio reliquorum insulæ opidorum, quæ in litore sternuntur. unde rectiùs Latino ore vocabulum ejus formáveris Medioburgium.

Castra autem Romanorum in his Toxandrorum insulis, post Cæsaris ævum, fuisse vehementer suspicor. Plinius, lib. IV, cap. XV, enumeratis Rheni insulis; *Quæ sternuntur*, inquit, *inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, ab septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Flevum ostium unde adpellatum fuerit, satis clarè infrà patebit; nempe ab ipsis lacubus, & æstuariis, in quæ dispergebatur. Helium autem unde dictum, haud facile dispectu est. scrutari tamen lubeat. Idem esse, quod Mosæ ostium, suprà notavi; infràq; fusiùs demonstrabo. hoc Tacitus, insulam Batavorum quamcuratissimè & res circa gestas describens, numquàm nisi *Mosæ os* adpellat. nec alibi *Helii* nomen reperitur, quàm apud Plinium. unde haud immeritò suspicari licet, non tam ipsius ostii id nomen fuisse; quam vici alicujus, sive castelli, juxtà siti: à quo tamen ipsum os interdum cognominabatur; licet unum Mosæ vocabulum indicando sufficeret. Ad ipsum Rheni nomen, id est, ad medii alvei os fuisse castra, item alia ad Flevum ostium & castellum cognomine, infrà ostendetur. ad tertium igitur, id est, ad Mosæ os, itidem Romanorum fuisse castra si dixerim, haud ineptè fortassis conjecerim. quin firmare hanc videtur conjecturam Florus, lib. IV, cap. XII: ubi de Drusi in Germania bellis verba faciens, *In tutelam*, inquit, *provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit; per Mosam, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* In superiore Mosæ ripâ haud perinde opus habuit; omnibus ibi Gallis pacatis, & dicto audientibus. in inferiori autem amnis parte, quà Germani incoluerunt Cisrhenani, contra feroceis Menapiorum Taxandrorumque nationes, item contra Frisiorum vicinitatem, uti satis tuta provincia Belgica foret, adeóque ipsa nimia Batavorum animositas in officio uti contineretur; miles præsidiarius imponendus erat. præsidiorum verò nullum commodius, nec aptius, quàm quod ostio amnis adpositum, quemadmodùm ad ipsum Rhenum, ac Flevum, terram simul & mare defenderet. quod quum vocaretur Helium, ipsum quoque amnis os inde

os inde cognominatum est; quemadmodùm à Flevo castello, *Flevum ostium*. Sed age; si fuisse heic præsidium, satis evici; alterutra ripa indicetur, quæ id sustinuit. In dextrâ ripâ, id est, in Batavorum insulâ, non fuisse, hinc colligo, quòd auctor noster, historiar. lib. IV, ubi VI in insulâ castella ad Rhenum, à Caninefatibus, Frisiis, ac Batavis oppugnata tradit, de illo ad Mosam nullam facit mentionem. quod si hoc situ exstitisset, haud dubiè & oppugnatum fuisset à dictis populis, & à Tacito memoratum. Lævæ igitur ripæ, id est, Taxandrorum solo concedendum est; quo situ nunc *Briel* opidum in insulâ Hollandiæ, vulgò *Foren* dictâ, cernitur; aut paullo infrà. quin & vicus, in ejusdem insulæ aversâ ripâ, *Helvoet*, IV millibus passuum ab dicto opido dissitus, cognomen inde traxisse videtur. Hæc igitur de Selandicarum Hollandicarumque cis Mosam insularum antiquis incolis TAXANDRIS.

CAP. XXX.

De BATAVIS. *ac primùm de origine eorum, & nomine. item de situ* INSULÆ BATAVORUM *& longitudine ejus; sive de initio, ac fine.*

TAXANDRIS atque Menapiis jungebantur à septemtrione BATAVI, extrema Galliarum versùs septemtrionem & orientem obsidentes, quà oceanus ac Rhenus amnis Galliam Belgicam claudunt: gens omnium Germanici nominis cis Rhenum nobilissima atq; fortissima. Horum sedeis variè varii descripserunt. & quamvis innumeri penè hoc in argumento laboraverint; tamen nemo satis rectè. etiam summæ eruditionis ac præstantissimi ingenii viri, &, quod magis mirêre, plerique Belgæ, imò Batavi, fœdè hallucinati sunt. Neque verò injuriâ. nam quum annalium suorum immanè fabulosis historiis fidem nimis temerè tribuerent, atque supra veterum auctorum scripta extollerent, opinionesque suas inde probare niterentur: necessariò à veritatis tramite deflectere eos oportebat. Hinc nobis summa cura maximusque labor relictus est; dum pluribus heic, quàm in aliis populis, vera probare, falsaque refellere oporteat. Nec enim disputationem hanc inenodatam transmittere licet; quia plurimum de Batavis, eorumque solo, apud veteres rerum auctores, maximè verò apud Tacitum, scripto proditum est. Scripserat equidem Hadrianus Iunius, vir aliàs doctissimus, professione medicus, singularem librum de antiquitate Batavicâ. sed quot, ac quantos, alienâ in scientiâ haud satis peritus auctor, commiserit errores; commentario de Rheni alveis ostiisque adeò manifestò superioribus annis demonstravi, uti eruditissimus atque optimus quisque summo cum adplausu id opusculum prosequutus sit. Vnus tamen inventus est homo invidus atque malevolus, sæpè suprà memoratus chorographus, professione medicus simul ac philosophus; qui tumultuarias quasdam disceptationes contra dictum commentarium Musis invitis in lucem nuper protrusit: quibus me meaque omnia quam acerbissimè exagitat, sannisq; indignissimis traducit. Cujus rei quam habuerit caussam, quodque meum fuerit peccatum, statim in ipsâ præfatione profitetur. nempe quia ego homo exterus Hollando, vel, ut ipse loquitur, *Germanus Batavo* (neque enim sciebat philosophus, Batavos & semper fuisse & nunc esse Germanos) *hunc* de illustratâ Bataviâ *plausum eripere sategerim*. deinde privati etiam odii nonnihil accesserat; quia errores ejus in antiquitatibus Amsterodamensibus, de Menapiorum situ, & Salà amne Straboni memorato, notaveram. Sed quid boni sanique in dictis disceptationibus præstiterit, magnâ ex parte suprà perspectum est. reliqua posthinc videbimus. Id mirari heic liceat, tantam placuisse, si non malignitatem, saltem calliditatem homini, uti, quæ satis firma, satisque valida, nec refragabilia erant in commentario meo argumenta, ea ne verbo quidem attigerit: quæ infirmissima, ea selecta, inani verborum strepitu convellere conatus sit. Barbari sanè hoc erat ingenii, homineque melioribus literis instructo minimè dignum, hominem exterum, licet meliora sentientem, tamen ob peregrinam originem ferre non posse. Sed heus tu, quamvis malignus maximè dissimules, & invidiam mihi apud incolas ubique conciliare labores; tamen tute scis, nemini terram Batavam hactenus, ob illustratam antiquitatem, plus debere, quàm mihi uni. nec tu, nisi per meum lumen, quidquam in eâ perspexisti. nam aut mecum erras; (errores quidpe nonnullos in prædicto commentario agnosco; quos tu non intellexisti) aut, si quid boni adfers, ipsis penè meis verbis citas. Doctiorem me, avitarumque antiquitatum peritiorem te si monstrare voluisses, alia illa haud pauca, quæ me etiam antehac latuerunt, quæque nunc demum secundis hisce curis addidi, investigare debuisses: non rectè à me dicta cavillari; verba & sententias per dolum dimidiatas, non integras allegare; aucto-

rumque verba corrumpere. Ego summum illum, quem unum colo veneror que, Deum testor, dolere me vicem tuam; atque invitum ad hasce inhumaniores liteis trahi. nam si quid liberioris juvenilitatis anteà in homine loco ingenuo ac liberali nato fuit, id omne jam defervuit: totumque me ad placidissimam mentem composui. Vindicanda tamen fuit fama; quam maledico iniquorum imperitorumque judicum ore proscindi intelligebam. Quapropter, si quid tibi heic accidit, quod minimè voluisti, id totum tibi ipsi, tuoque ingenio imputes, velim. Ego ad institutum meum pergo. Ecquis igitur æquo animo patiatur, nationis bellicosissimæ solum tam celebre ignorari, aut falsò sciri? Mihi verò pudor sit, adeóque nefas, quum tanta hujus terræ tamque varia in me exstent merita, uti referre gratiam satis haud umquàm me posse sperem, exiguam hanc operam, quam ultro aliis præsto, ingrato animo denegare. utique quum præstare queam: quidpe & satis diu hisce in oris versatus sum, & omnia, quæ ad hanc rem spectant, diligentiori oculo rimatus; adeò uti haud ulli indigenarum hac de re quidquam concesserim. Proinde lubens hunc laborem suscipiam; summâque, quoad ejus fieri poterit, curâ diligentiâque veros ac germanos nationis fineis investigabo.

Iam primùm omnium ad originem Batavorum quod attinet, Germanos fuisse testatur Plinius lib. IV, cap. XVII; *Rhenum autem accolentes, Germaniæ gentium, in eâdem provinciâ, Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Eodem libro, cap. XV: *In Rheno ipso, propè C M. passuum in longitudinem nobilissima Batavorum insula.* Plutarchus in Othone: Τοῖς δὲ μονομάχοις, ἐμπειρίαν τε καὶ θάρσος ἔχειν πρὸς τὰς συμπλοκὰς δοκοῦσιν, ἐπῆγεν Οὔαρος Ἄλφηνος τοὺς καλουμένους Βατάβους. εἰσὶ δὲ Γερμανῶν ἱππεῖς ἄριστοι, νῆσον οἰκοῦντες ὑπὸ τοῦ Ῥήνου περιρρεομένην. hoc est: *In gladiatores, qui peritiâ & animo ad aggrediendum habentur insignes, invexit Varus Alphenus Batavos. hi equites Germanorum præstantissimi, insulam incolentes Rheno circumfluam.* Sed copiosiùs Tacitus, in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt: Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent.* & clariùs historiar. lib. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam occupavêre, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Batavi igitur progenies fuêre Cattorum; quos Hassos nunc dici, suo loco monstrabitur. Causa secessionis fuit *seditio domestica*; quâ inviti per vim à popularibus *pulsi*. Tempus secessionis haud facile monstratu est. jam longè ante Julii Cæsaris ætatem has oras cis Rhenum obsedisse, credibile est. Cæsar primus nomen eorum apud Romanos prodidisse videtur, in commentario IV; ubi insulam Batavorum memorat. Nomen id domo attulerint, an verò egressi jam è Cattis inter se constituerint, planè incertum nostri sæculi scriptores reddiderunt. Sunt, qui jam tunc hoc nomine adpellatos existimant, quum adhuc pars Cattorum in Germaniâ forent. pro argumento adducunt duo nominis vestigia; quorum alterum in *Battenberg*, prope Adranam flumen, alterum in *Battenhausen*, haud procul amne Verrâ, in Hassiâ exstant. Verùm hæc lubrica conjectatio est, nullâ probabili ratione subnixa. proinde haud temerè eam admiserim. Certiora adfert Dio, antiquus auctor, lib. LV, his verbis: Ξένοι τε ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, οἷς τὸ τῶν Βατάβων ἀπὸ τῆς Βαταύας, τῆς ἐν τῷ Ῥήνῳ νήσου, ὄνομα, (ὅτι δὴ κράτιστοι ἱππεύειν εἰσὶ,) κεῖται. id est: *Alienigenæ quoque equites extraordinarii; qui Batavorum, à Batavâ, quæ est in Rheno, insulâ, quia arte equitandi pollent, nomen habent.* Quæ sanè verba auctor citra omnem curam diligentiamque protulisse videbatur, (quid enim hoc est dicere? *Batavi ab insulâ Batavâ dicti sunt, quia equitandi arte pollent*) ni interpres ejus Guillielmus Xylander doctè sciteq; ostendisset, pro ὅτι legendum οἱ. Mens igitur auctoris hæc fuit: *Batavos, qui equitandi arte pollent, dictos esse ab insulâ Batavâ.* Insula igitur hæc Rheni jam tunc dicta fuit *thi* BATAW. Verùm tamen dubito an ipse Dio scripserit τῆς Βαταύας νήσου. suspicorque scriptum ab eo fuisse τῆς Βαταουίας νήσου. nam & Zosimus, lib. III, Βαταβίαν vocat νῆσον, & panegyrici Latini passim BATAVIAM. quod nomen etiam nunc in superiori insulæ parte durat. vocatur quidpe incolis de *Betauwe*, sive *Betouw*, & variante dialecto *Betuwe*; quasi *Bätaw*, & *Bataw*. Toti insulæ id nomen fuisse, patet cùm ex Dione, quem modò citavimus, & Zosimo, quem mox inspiciemus, tum ex Eumenii maximè oratione pro scholiis instaurandis. *Hæc ipsa*, inquit, *quæ modò desinit esse Barbaria, non magis feritate Francorum velut hausta desederat, quàm si eam circumfusa flumina & mare alluens operuisset.* Mox *Bataviam* eam adpellat. In tabulâ itinerariâ est PATAVIA; quemadmodùm & fluvius *Patabus*, qui alias *Vahales*. sed & apud Dionem, lib. LIV, Πατάβων, *Patavorum* legitur nomen: an satis rectè, ac sine mendo, ego equidem dubito. nam apud eumdem auctorem libro sequenti,

quenti modò relatum, disertè τῶν Βαταύων, & τῆς Βαταύας νήσου, sunt vocabula. Apud Æthicum, mirificum ac maximè ridiculum cosmographum, eadem regio dicitur PETABIUM, & longè alieno vocabulo, quod opidi est proprium in Pannoniâ, *Pœtavio.* de quo Aethici loco pluribus infrà lib. III, in Frisiis, differetur. Sed antiquissimis scriptoribus, Cæsari, Plinio, ac Tacito, BATAVORUM INSULA eadem nuncupata est. Inferioris sæculi auctoribus, Aimoino, ac Reginoni, dicitur BATUA. quod prope accedit ad id vocabulum, quod vulgò nunc obtinet *Betuwe.* Extra insulam quum etiam aliquid agri habuerint Batavi, inter Vahalem atque Mosam; incertum est utrùm id sub eodem Bataviæ vocabulo comprehenderint, nec ne. nam quotquot id referunt, insulæ tantùm tribuunt. Atque hæc de origine Batavorum, ipsorumque, ac soli, quod incoluerunt, nominibus.

Fines jam agrorum uti meliùs faciliúsque cognoscantur; insulæ situs atque circuitus primo loco aperiendus erit. Rhenum hanc effecisse, & mare oceanum, testeis modò audivimus Plinium, Tacitum, Plutarchum, Dionem atque Eumenium: his adde Zosimum, lib. III: Καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσχόντες. ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου. hoc est: *Adpulsi ad Bataviam navibus; quam in duas parteis divisus Rhenus efficit, quâvis insulâ amnica majorem.* Hic igitur est situs Batavorum insulæ; scilicet in ipso Rheno, ad mare oceanum. quo summatim invento, spatium ejus sive magnitudo demonstranda erit. De hac varium inter auctorum interpreteis certamen. quidam enim longitudinem justo concisiorem fecerunt; quidam latitudinem æquo ampliorem. Quamobrem ego, ceu medius inter utrosque positus, veram ac genuinam insulæ magnitudinem ex ipsorum auctorum testimoniis demetiri conabor.

Longitudinem igitur juxta fluenta Rheni, inter solis ortum & occasum, porrigo: latitudinem, inter septemtriones & austrum, sive inter duos dicti amnis alveos, qui tergum ac latera circumluunt, protendo. utramque auctorum testimoniis firmabo. Ac primò de longitudine agam. quam haud difficulter indagare poterimus, si tergum, sive principium, ac frontem, seu finem insulæ, ex Tacito inquiramus. De hoc controversia nulla esse potest, quum disertè auctor, unà cum Eumenio, à fronte mare oceanum alluere insulam tradat. illud Rhenum circumluere, eodem testatur loco: & eâdem de re dilucidiùs, annal. II, sic scribit: *Insula Batavorum, in quam convenirent, prædicta, ob faciles adpulsus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportuna. nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Ex his satis perspicuum fit, ibi initium agri Batavi fuisse, ubi Rhenus uno alveo continuus esse desinit, ac velut in duos amneis dividitur. id verò haud procul Clivio opido, ad munimentum, cui vulgare vocabulum *Schencken schans*, fieri videmus: ubi, ut olim, nunc etiam amnis in duo scinditur veluti cornua; dextrumque, Germaniam versùs profluens, *Rhenus* perhibetur, vulgò accolis *de Rhyn*; lævum protinus ab ipsâ scissione *Vahales*, vulgò *de VVale*. Quare de principio etiam insulæ dubitare jam non magis licebit, quàm de fine, seu fronte; quando eadem terrarum facies, eademque fluminum nomina, quæ olim scriptori antiquo memorata, in hanc usque ætatem perdurant. Atque hæc quum tam perspicua sint, luceque meridianâ non minùs clara: demiror ego, quânam ratione quidam eò usque extensos fuisse Batavorum fineis, negare contra tam disertum auctoris nostri simulque Eumenii testimonium audeant. Cæsaris equidem verba hæc sunt, comment. IV: *Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum, &, parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum: neque longiùs ab eo millibus passuum* LXXX *in oceanum transit.* ex quibus illi intelligunt, Cæsarem initium insulæ à Mosæ Vahalisq; confluentibus duxisse. quæ opinio quàm sit falsa, ex Taciti, locupletissimi auctoris, adparuit testimonio. Cæsarem haud perinde diligentem curiosumque sese præstitisse in commentariis suis geographum, quamplurimis argumentis indiciisque liquet; quorum nonnulla suprà relata, plura infrà adducentur. Id saltem hoc loco ne quis temerè neget, accuratiùs insulam Batavorum ab Tacito descriptam esse, quàm à Cæsare. Nec mirum: quum hoc illi potissimè institutum fuerit; huic verò minùs. ille loci commoditatem, propter quam classis eò convenire debebat, *faciles* scilicet *navium adpulsus, accipiendisque copiis, & transmittendum ad bellum, opportunam* insulam uti demonstraret, totam exactius describere necessum habuit: Cæsari autem Mosæ decursum magis, quàm insulæ situm, designare intentio fuit. idq; ex eo satis liquet, quòd Mosam dicat, parte quâdam Rheni receptâ, efficere insulam:

nec quidquam de oceano, aut de altero Rheni alveo, præterea addat. Ecquid igitur credere lubet, solam Mosam efficere insulam Batavorum, totamque ambire? Haud opinor. Quin conciliamus ergo potiùs, si cui dissentire videntur, Cæsarem cum Tacito. Hunc jam anteà audivimus, atque explicuimus. illius verba sic interpretor, uti Mosam, unà cum illâ parte, quam Rhenus Vahalis nomine mittit, insulæ latus austrinum efficere eum intellexisse existimem. cui interpretationi suffragantur LXXX millia passuum, huic spatio ab eo adsignata. *Neque longiùs*, inquit, *ab eo millibus passuum* LXXX *in oceanum transit*. ubi notandum, Cæsarem non *ab eâ* scribere; sed *ab eo*. illud quidpe partem Rheni, quæ *Vahales* adpellatur, significare poterat: atque tunc ab hujus confluente (quod maximè volunt illi nostri interpretes) initium LXXX millium passuum ducendum foret. hoc verò ipsum Rhenum designat, ubi is desinit Rhenus dici, & in Vahalis nomen transit: ad dictum Schenckii munimentum. Hoc igitur spatium cum Taciti verbis si conferas, jam patebit, eadem Cæsari mens fuerit, quæ Tacito, an verò alia. Tacitus principium insulæ ac tergum ad divergium Vahalis ponit; finem, seu frontem, ad oceanum. hoc spatium si accuratò dimetiaris, nempe à dicto munimento ad extremum insulæ excursum, qui est ad Mosæ ostium, & pagum *Gravesande*; dabit millia passuum LXXXIII: qui numerus admodùm parum abest, quin cum Cæsaris computatione conveniat. Atque hæc summa est insulæ longitudo. quàm Plinius loco suprà dicto nimiùm producit, C propè millia passuum ei tribuens. quamquàm oceanus nonnihil terræ abluerit, litus hoc crebris inundationibus vexans: unde Selandicæ, Hollandicæque, & aliæ insulæ effectæ. Sed illud de Vahalis Mosæque confluentibus ne quem dubium agat, mox infrà ostendam, non ibi confluxisse hos amneis, ubi nunc, id est, ad arcem *Lœvensteyn*; sed multo inferiùs: ubi si initium insulæ Batavorum sumas, ferè nulla erit. Interim adversarii retundantur tela, quibus hanc sententiam infestare conatur. Ait igitur, quia Strabo tradit, à Rheni ostiis conspici Cantium Britanniæ promontorium, necesse est, multum ab hoc Batavorum litore maris inundationibus periisse; Cæsaremque *non universæ insulæ longitudinem, sed spatium præcipuè inter Mosam, quà Vahalim influit, & quà oceanum ingrediebatur, signare voluisse*. Egregia sanè, ac tanto chorographo haud indigna opinio. Ergo XL amplius millia passuum ab hac orâ perierunt? Quis hoc jam *credet Judæus apella*? Adeóne totum te sibi mancipavit Strabo, uti etiam maximè ridiculis ejus erroribus patrocinari non erubescas? Adde tamen, si lubet, XL illa tua millia Mosæ ostio: an ideò statim conspicies Britanniam? Haud puto; nisi plus quàm lynceus sis. Sed Straboni unde hujusmodi errores sint nati, suprà in Menapiis ostendi. Conspiciebatur scilicet insula ab eo loco Galliæ, unde naves solvebant; id est, ab Icio, sive Gesoriaco portu. hunc ille per errorem circa Rheni ostia esse credidit; ut dicto loco ostensum est. Insulas in Frisico litore easdem fuisse jam Augusti Cæsaris ætate, quæ hodiéque conspiciuntur infrà in Frisiis, etiam ad ruborem tuum, evincam. Hæ igitur salvæ quum manserint, nisi quod latiore altioreque freto nonnihil nunc abrasæ; quomodò XL millium passuum ora circa Rheni ostia periit? Apage sis cum istis nugis. De Mosæ Rheniq; confluente quàm falsa ex Cæsare adferas, suprà in Treveris jam dudum ostensum est, pluribusque infrà patebit. Ceterùm eorum quoque non minùs inepta est opinio, qui Bataviam à Batuâ distingvendam censent; hancque distinctionem veterum esse scriptorum contendunt. Bataviam illi faciunt, quidquid à Vorichomio & Durostadio opidis, ad oceanum usque protenditur. superiorem partem, ad usq; Vahalis divergium, Batuam antiquitus dictam adfirmant. Equidem haud nescius sum, esse apud Aimoinum nomen *Battuæ*; esse item apud Reginonem vocabulum *Baduæ*, seu, uti quædam ferunt exemplaria, *Batuæ*. at itidem non ignoro, multa inter Aimoinum Reginonemque, & inter Cæsarem, Plinium, ac Tacitum, sæcula intercessisse: quo temporis spatio multa per orbem terræ regionum, montium, fluminum, populorum, atq; urbium nomina immutata, vel saltem inclinata sunt. Idem de his *Baduæ* ac *Battuæ* vocabulis sentiendum, ex ipsorum claret Aimoini ac Reginonis testimoniis. quorum hic lib. II, *Godefridus*, inquit, *audito eorum adventu, illis obviam procedit, ad locum, qui dicitur Herispich, in quo Rheni fluenta & VValuno se alveo resolvunt, & ab invicem longiùs recedentes, Batuam provinciam suo gurgite cingunt. hanc insulam ingredientes episcopus & comes, multa à Godefrido audiunt.* Nihil ego in his video, quod impediat, quò minùs credam Reginonem camdem, sub *Batuæ* nomine, intellexisse insulam, quam veteres Romanorum scriptores *Bataviam* & *Batavorum* dixère *insulam*. quin disertè Regino insulam adpellat Batuam, non partem insulæ. Sic Aimoinus, Iul. Cæsarem in descriptione Galliæ plerumque sequutus; *Mosa*, inquit, *profluens ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum, & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vaccalus, vulgò autem dicitur VValis, insulam efficit Batavorum,*

quæ

quæ rustico sermone vocatur Battua. Facessat igitur hinc lymphatica ista inter *Batuam* atque *Bataviam* distinctio. quæ ex nullâ aliâ re sumta, nisi quòd hodiéque pars tantùm insulæ superior vulgari vocabulo dicitur *de BetuWe.* Nos intellectâ veterum auctorum mente, quæ veram insulæ longitudinem satis clarè indicat, ad reliqua proficiscimur.

CAP. XXXI.

De lateribus INSULÆ BATAVORUM; *quorum alterum Vahalis flumine ac Mosæ ostio, alterum medio Rheni alveo clauduntur. ubi veteres dictorum fluminum alvei describuntur; ostenditurque, quâ ratione medius Rhenus in Leccam amnem abactus sit. item de* CORBULONIS FOSSA.

POSITIS insulæ fronte ac tergo, quæ longitudinem constituunt, proximum nunc opus est, latera ejus, quæ latitudinem dabunt, utrimque cingere. quæ quum duobus, ut dictum est, Rheni cornibus tegantur, horum genuini ac veri alvei, à Tacito designati, diligentiùs pervestigandi erunt. In utroque haud exiguus hæret labos; quandoquidem nemo hactenus rectè eos demonstravit. & quamquàm de dextro sive septemtrionali pauci quidam fuerint, qui rectè senserint: tamen lævum omneis ignorasse video. primùm igitur de hoc agatur. Hic protinus à scissione, ut antè dictum, ad Schenkii munimentum, VAHALES vocatur, vulgò *de VVale*: præfertq; nunc nomen id ad arcem usque *Lævensteyn*, prope opidum *VVorkhom:* ubi Mosæ junctus, nomen in hujus vocabulum mutat, vel abscondit. antiquitus verò ultrà nomen eum provexisse uti credam, persvadent mihi veterum utriusque amnis nominum vestigia, quæ partim in continente, partim in insulis Hollandiæ etiamnum exstant. hæc itaque, ceu veracissimos rerum indices atque testeis, si germanos amnium alveos, quos antiquitus habuerunt, indagare velimus, sequi quamdiligentissimè oportebit. primò autem Mosæ alveum scrutari lubet: quo reperto, faciliùs atque commodiùs ad Vahalem transgredi poterimus.

Cæsar igitur comment. IV: *Mosa*, inquit, *profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam Rheni receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Mosa amnis nunc in Geldriâ, medio fermè inter clara duo opida *Bommel* & *Megen* situ, partem quamdam sui duobus alveis, quibus munimentum divi Andreæ circumdatur, in Vahalem transmittit. suo tamen sibi nomini latum servans alveum, usque ad vicum *Bochoven* defertur. hinc verò divertente in occasum solis æstivi alveo, usque ad arcem Lovestenium, ubi Vahali nunc jungitur, *Novus* adpellatur *Mosa*, vulgò accolis *de Nieuwe Mase.* hinc eodem nomine Gorichomium prælabitur opidum: infra quod jam geminum fert nomen, alterum modò dictum, alterum quod accolis *de Mervve* vocatur, à veteri arce ejusdem nominis; cujus vestigia in undis prope Dordracum exstant. hinc dicto gemino nomine Flaredingam usq; devectus, infra id opidum uno simpliciq; vocabulo, donec oceano misceatur, *Mosa* vocatur. At alveum istum, quem modò ab divi Andreæ munimento ad Flaredingam usque descripsi, non veterem esse illum, à Cæsare Tacitoq; memoratum, cùm alia argumenta indicant, tùm maximè alveus tenuis, qui à novo Mosâ, juxta vicum *Bochoven*, in sinistras terras divergens, primùm *Hedickse Mase* vulgò accolis, id est, *Hedicensis Mosa*, à vico *Hedickhuysen*, quem perfundit; mox *d'oude Mase*, id est, *vetus Mosa*, indigetatur. quem veterem esse amnis alveum, satis ipsum nomen clamat. Mosæ igitur veteris flumen, ab opido *Megen*, uno certoque alveo, nullis in Vahalem ad divi Andreæ munimentum aquis transmissis (nam posteriore heic seculo fossas factas, ratio infrà convincet) devectum, eas terras antiquitus dextrâ ripâ perfudit, quæ nunc opidum *Huesden* sustinent: sinistrâ autem; ubi nunc opidum *Gertrudenberg* conspicitur. inter hoc & Dordracum, continui nunc funduntur lacus, sive paludes: at superiore sæculo aridam humum certum amni præbuisse alveum, indicant reliquiæ vicorum, sub undis latentes. quin etiam nunc alvei profunditas deprehenditur inter dictos vicos, hoc tractu: A Gertrudebergâ, dextrâ ripâ attingit reliquias vici *Herdervvert*; dein *Heisterbach*; mox *Allensoet*: cui oppositus fuit in lævâ ripâ vicus *Munsterkercke*. hinc inter duûm vicorum reliquias, quorum alter est à dextrâ ripâ, *Alloesen*, alter à sinistrâ, *Dubbelmund*, in profundos sese condidit lacus. moxq; iterum in Hollandię insulâ, cui vocabulum vulgare *Foren*, suo *veteris Mosæ* nomine dignoscitur: prætervectusq; cognominem vicum *Masedam*, tandem ad alium vicum cognominem *VVest Mase* sistitur. hinc autem à duobus millibus passuum oppositus ei est alius alveus ad vicum *Claes Wale*: quem & ipsum veterem quondam fuisse Mosæ alveum, regio indicium facit. exit autem in lacus, qui inter duas ejusdem nominis insulas

Foren funduntur. Hinc jam ad verum Mosæ os uti perveniamus, id necesse est fretum sequamur, quod inter insulam *Corendyk* & vicum *Bleynksliet* situm. inde jam certus excipit alveus, qui juxta vicos *Simons haven* & *Biert* protensus, tandem in ostium nomenq; Mosæ, desinit, ad opidum *Geersliet*. hunc autem veterem verumque esse Mosæ alveum, duabus rationibus colligo. primum, si ad lævam alium agere conareris; non in Mosæ tandem os, sed in aliud fretum, quod in mare oceanum exit, nomine *Flackee*, incideres: sin verò ad dextram deflecteres; in Vahalis fluvii nomen delabereris, quod est inter duos vicos *Putte* & *Portegael*. Porrò à Geroflitio *immensum* illud, ut vocat Tacitus, *Mosæ os* incipit; quo *Rheni amnis pars, verso cognomento, Vahales in oceanum effunditur.*

Hic igitur vetus Mosæ fluminis alveus. quo satis cognito, ad Vahalis expositionem sermo convertatur. Tacitus, ut antè relatum, annal. II; *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine: ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Dividi Rhenum in duos alveos, ad munimentum Schenkii, jam anteà sæpè dictum. Hinc igitur sinister alveus, cognomento VAHALES, Noviomagum, Tiliam, Bomelium, Geldriæ opida prælapsus, nomen præfert nunc ad arcem usque *Lævensteyn*. juxta hanc fossa, à vico *Bochoven* manibus quondam mortalium egesta, aquas pariter Mosæ in Vahalis flumen invexit ac nomen; quod etiam nunc durat sub cognomento novi Mosæ, ut antè memoratum. Vahales igitur amnis anteà fuit, qui novus Mosa posteà dictus. Hujus lævam ripam lacus nunc tegunt, sive paludes, Gertrudebergam inter Dordracumq; sparsæ; intercedentibus tamen parvulis quibusdam insulis, pristinæ continentis terræ reliquiis. In dextrâ ripâ, à Lovestenio visitur Gorichomium opidum. inde vici *Herdigfeld*, *Gissendam*, *Slydrecht*, *Papendrecht*. huic in lævâ ripâ objacet Dordracum opidum. à quo Vahales, eodem cognomento novi Mosæ, in orientem se convertit, ad fossam usque, quæ abluto vico Hollandiæ *Alblasserdam*, Leccæ amni miscetur. Fossæ alius ab occidente æstivo oppositus est alveus, mediam insulam secans: quem veterem Vahalis esse alveum, ipsum prodit nomen, quo in hunc usq; diem *de Wale* accolis dicitur. Hujus sinistræ ripæ tres adjacent vici, *Haynyderambacht*, *Rysoort*, & *Iansdam*. ab hoc iterum in lacus transfunditur Vahales; donec inter duos insulareis vicos *Putte* & *Portegael* Vahalis nomen rursus obtineat. quod deinde servat, donec inter Geroflitium & Flaredingam Mosæ flumini misceatur; cujus hinc *immenso ore in oceanum effunditur*. Ad Geroflitium igitur olim fuisse Mosæ Vahalisq; confluenteis, certum est; non verò ad Vorichomium opidum, seu arcem Lovestenium; ut alii hactenus vulgò docuerunt. Ceterò antiqui isti dictorum amnium ductus, sive alvei, sic postmodò, cum oceani inundationibus, tùm mortalium operibus turbati sunt, uti multis in locis, quemadmodùm suprà ostensum, vix vestigia deprehendantur. quidpe quum Mosa à vico *Bochoven* dextras terras pervectus, in Vahalem effunderetur juxta opidum Vorichomium; nomen illius, ut celebrioris fluvii, in hujus alveo prævaluit; ita, uti *novus Mosa* diceretur. Postquam verò arx in sinistrâ ejus ripâ exstructa, cui nomen, sive à rege Francorum Merovæo, ut vulgò creditur, sive aliunde, *Merovæa*, vulgò *de MerWe*: ipse quoq; fluvius, qui ab initio Vahales, mox Mosa dicebatur, *Merovæus* nuncupatus est. tandem, quum oceanus terras, modicis anteà æstuariis divisas, immensis inundationibus in complureis insulas dissecaret; in Leccæ quoq; inferiorem partem (ad Flaredingam opidum Vahali Mosæque hunc quondam junctum fuisse, pòst docebo) novi Mosæ juxtà ac Merovæi nomen transiit. Manserunt tamen, ut antè demonstratum, veterum alveorum modicæ portiones, fluminibus suis nomina custodientes, in terris insulisque modò enarratis. Quòd autem fretum duos inter vicos *Putte* & *Portegael*, utriusq; amnis nomen simul obtinuerit, quum tamen ab initio unius Vahalis alveus fuerit; id occasione evenisse videtur hujusmodi. Quum Mosa à vico *Bochoven* in Vahalem abigeretur, vetus ejus alveus tenuis effectus est; dein aquis quoque destitutus: tandem vel suâ sponte, vel agricolarum opere, agros complanantium, ad vicum *VVest Mase* obstructus. Hinc quum posterioribus temporibus advenæ gentes (varias enim gentium commutationes passa hæc est regio) nullum veteris Mosę exitum cernerent; eum Mosæ alveum esse suspicati sunt, qui re vera Vahalis erat. unde geminum deniq; natum est eidem amni nomen. Sed veros genuinosq; veterum fluminum alveos hactenus investigasse satis esse puto. si cui tamen aliquod adhuc circa ea, quæ modò dicta sunt, dubium hæret; is conferat cum his ea, quæ mox super Leccâ flumine & Corbulonis fossâ dicentur. cuncta enim argumenta inter se conjuncta, alterum alteri fidem invicem firmabunt. invali-

validissima quæque, singulatim selecta, velle confutare, id improbi magis quàm ingeniosi fuerit hominis.

VAHALIS igitur antiquus iste alveus, quem modò descripsi, unà cum Mosæ extremâ parte, quæ à Geroflitio ad oceanum pertinet, insulæ Batavorum lævum sive austrinum latus olim cinxit.

Ceterùm lacus, sive paludeis, quæ inter Gertrudebergam & Dordracum, dictasque Hollandiæ insulas funduntur, anteà nullas fuisse, sed solidam humum certos amnibus præbuisse alveos, quamvis satis ex jam dictis perspicuum sit, nec ulla ratione egeat; tamen inde etiam colligi potest, quòd nulla lacuum vel paludum ab hac parte apud veteres auctores exstat mentio. Lacuum, qui ad septentriones sunt, vulgari nunc nomine de *Suyder see*, meminit quidem frequens Tacitus: & Plinius quoque disertè, Rhenum in eos sese spargere, tradit. at hic idem Rhenum ab occidente, non in lacus, sed in Mosam se spargere testatur. ubi idem ego in hujus verbis noto, quod Tacitus de eodem amne refert: nempe *ad Galliæ ripam, Vahalis cognomento, latiorem & placidiorem adfluere; & immenso Mosæ ore in oceanum effundi.* id scilicet est, quod Plinius cum *spargi* ait *in Mosam*. Fossas tamen sive æstuaria exstitisse, quibus Mosa, sive, ut Cæsar existimavit, Rhenùs in plura capita scindebatur, Scaldesq; Mosæ jungebatur; jam anteà docui in Toxandris.

Nunc dextrum etiam, seu septemtrionale insulæ latus, certo limite claudere ordo requirit. Sic igitur, in descriptione insulæ, suprà loquentem audivimus auctorem nostrum: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur.* Hunc alveum esse eum, qui à Schenkii munimentò, Arnhemum versùs, & Vageningam, Rhenam, Durostadium, Trajectum, Wordam, Leydamque devehitur; nemo sanæ mentis, qui Taciti historias penitus perspexerit, quique ea, quæ de hoc alveo ille tradit, cum Plinii verbis contulerit, dubitare ullo modo poterit. Plinius sic lib. IV, cap. XV: *In Rheno ipso, propè C millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatium, & aliæ Frisiorum, ..., Morsatiorumq., sternuntur inter Helium & Flevum. ita adpellantur ostia, in quæ effusus Rhenus, à septemtrione in lacus, ob occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Hunc igitur Plinii Rhenum, modicum nomini suo custodientem alveum, esse eum, qui Leydam fertur, nemo ne eorum quidem, qui de Batavorum insulæ finibus perperam sentiunt, quidquam ambigit. at hunc eumdem esse, quem Tacitus Germaniam prævehi, nomenq; & violentiam cursus, donec oceano misceatur, servare tradit, omnes ferè negant. Rationem licet certam non adferant, hanc tamen habuisse cuncti videntur: Quum tam modicus hic, etiam Plinii tempore, qui ante Taciti annaleis historiam suam naturalem condidit, fuerit alveus; non potuisse eum insulam, *ob faciles*, ut inquit Tacitus, *adpulsus, accipiendisq. copiis & transmittendum ad bellum opportunam*, suo latere efficere. igiturq; medium hunc Plinii alveum cum Taciti dextro insulæ latere minimè convenire: præsertim, quum duo prætereà firmissima è Tacito adduci posse videantur argumenta, quæ idem negent: quorum primum est, quòd insulam, inter vada sitam, Batavi occupaverint; alterum, quòd Taciti tempore, violentiam cursus flumen, quo dextrum insulę claudebatur latus, servaverit. quorum utrumq; Plinii verbis reclamat. Imò sanè; vel maximè reclamat, si nuda verba nudè intelligas. at Taciti historias si penitus inspicias, temporaque distingvas, rem longè diversissimam fatearis necesse est. Latissimum eum olim fuisse alveum, qui Leydam prælabitur, vel inde patet, quòd nomen Rheni unus solus cùm Plinii tempore tulerit, tùm nunc etiam ferat, ceu reliquorum antiquissimùs. Quum autem humili ripâ, loco quem mox commonstrabo, contentus, in Galliam prono alveo ruere tentaret; id uti impediret Drusus Germanicus, molem seu aggerem dictæ ripæ præstituere adgressus est. fato autem præreptus, opus imperfectum reliquit. id, annis pòst LXVI, Paullinus Pompeius, sub Nerone inferioris Germaniæ proprætor, perfecit; ut testis est Tacitus, annal. XIII, his verbis: *Ne segnem militem attineret; inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem coërcendo Rheno absolvit.* Consulatus à Drusi morte ad Neronis III & Valerii Messallæ consulatum, quo hunc aggerem absolvit Paullinus, numerantur LXVI. quapropter mendum potiùs in Taciti dictis verbis, quàm errorem in auctore esse judicaverim. Ceterùm aggerem hunc, XIII annis pòst, Civilis Batavus rebellans, postquàm in insulam, ceu locum contra Romanorum insequutionem tutum, concesserat, diruit, Rhenumque in mediam insulam effudit; uti hac ratione duplex vallum, sive duplicem fossam, adversùs Galliæ continentem, unde Romanorum vim atq; arma metuebat, haberet;

Vahalem videlicet, & hunc novum Rheni alveum. cujus rei testem habeo eundem auctorem, historiar. v: *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit.* Atque tum eâ molis disjectione factum est id, quod continuò subtexit auctor: *Sic, velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosq., continentium terrarum speciem fecerat.* Huc igitur jam spectat illud Plinii: *Medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Illa igitur insulæ facies, inter vada sitæ, longè ante abactionem Rheni, quum Batavi è Cattis profecti eam occuparent, extabat. Opportunitas autem ad facileis navium adpulsus, quam hoc loco ex Taciti annal. II allegant Bataviæ descriptores, ad Mosæ illud *immensum os, & latum placidumq.* Vahalem pertinet: quem ob id ipsum auctor tam curatè descripsit, quò opportunitas adpellendi naveis dilucidiùs nosceretur. neque enim verum est, quod quidam docent, classem istam Germanici in lacu, qui vulgò nunc dicitur *Suyder see*, fabricatam esse. In Galliâ fuisse paratam, (fortè in Sequanæ ac Samaræ amnium ostiis, ubi & Cæsaris quondam classis Britannica) atq; inde demum ad insulam Batavorum, in os Mosę amnis adpulsam, satis disertis docet verbis Tacitus, dicto annali. Falsum item est, quòd exitum classis Tacitum indicare voluisse docet adversarius. *faciles navium adpulsus* disertè nominat auctor. Quapropter primum illud argumentum jam minùs heic valebit. Alterum erat: Tacitum testatum reliquisse, suâ tempestate (utitur quidpe temporis instantis verbo *servat*) violentiam cursus servasse amnem, qui dextrum insulæ latus claudat. id verò Plinium, qui ante Tacitum opera sua edidit, videri negare, dum modicum medio Rheno alveum adsignet. Hoc etiam argumentum uti disturbetur, auctoresque hi duo uti inter se concilientur, tempora itidem heic distinguenda sunt. Tacitus historias suas in Trajani principatu condidit. at Civilis sub initium mox principatus Vespasiani molem, à Druso & Paullino factam, diruit. inter Vespasiani Trajanique principatuum initia, xxx circiter anni intercedunt. quo temporis intervallo multa immutari potuerunt. quapropter etiam hunc Rheni alveum, à Civile tenuem redditum, eam cursus violentiam tunc non habuisse, quum Plinius sub Vespasiani imperio geographica sua componeret, quam suo tempori sub Trajano tribuit Tacitus, satis liquet tum ex illius voce *modicum*, tum ex hujus vocabulo tenuis; maximè verò ex hujus verbo *fecerat*, quo plus quàm perfectum tempus notat; quod malignè ac callidè dissimulavit chorographus, adversarius noster; verbumque Plinii *spargit*, quod ille de Flevo & Vahale protulit, nescio quâ ratione hoc ad Lugdunensem Rhenum traxit. Sed quamquàm *tenuis* fuerit, *modicusque* hic amnis, ita, uti sæpè siccitate cœli exaruerit; tamen terminum perpetuò eum fuisse ab hac parte Romani imperii, infrà, cap. xxxv, contra adversarium probabo. Posteà tamen omnem cursus violentiam amisisse, experientia præsentis temporis manifestò docet. quidpe non, uti tunc, nunc etiam mari oceano miscetur: sed tumulis arenarum, quos vulgò *de duynen* accolæ vocant, inter duos, haud procul Leydâ urbe, maritimos vicos, qui vulgò *Catwijck* & *Noortwijck* adpellantur, obstructo ostio retinetur.

Ceterùm novus ille alveus, in quem Civilis Rhenum effudit, nullus alius est, quàm qui nunc LECCA, vulgò accolis *de Lecke*, vocatur; & Culeburgium, Vianam, Schonhoviam delatus, paullo infra hanc, juxta vicum *Krimpen*, Mosæ amni jungitur: quondam verò, quum solida etiam dum humus certos fluminibus præberet alveos, infra Flaredingam in eundem Mosam confluebat. nam ubi is ad Durostadium incipit, Rhenus lato alveo fluere desinit; manifesto argumento, prope Durostadium, in lævâ Rheni ripâ, molem à Druso olim excitatam fuisse: quam Iunius ad Drusi fossam, quæ est inter Arnhemum & Dusburgium, exstructam fuisse, ingenti errore judicavit. quem errorem licet adversarius noster defendere haud modicè laboraverit; tamen argumentum istud convellere ne verbo quidem tentavit. Nostra sententia tum maximè contra ejus objectiones firmabitur, quum infrà probatum fuerit, medium Rhenum, qui perpetuò id nomen servavit, terminum fuisse inter Galliam & Germanos. nam omnia ejus argumenta, totumque adeò scriptum eo uno nituntur, quòd rectè se putat cum Iunio Isalam & Flevum lacum terminum statuere inter dictas duas genteis. Hoc igitur fundamento sublato, reliqua etiam ei superstructa cuncta corruent. In eo sanè heic rerum satis imperitum sese ostendit, quòd ait, *novos facere alveos, non abactionis, sed fossionis rem esse.* Pueri agrestes in patriâ mihi terrâ meliora docuissent; qui ferè quotannis tale quid vident in fluminum eruptionibus. Sed Ortelius, haud minori errore, Leccam existimavit esse CORBULONIS FOSSAM; cuius meminerunt in antiquis auctoribus Tacitus ac Dio. Tacitus annal. XI: *Ne tamen miles otium exueret* (malim, *indueret*) *inter Mosam Rhenumque* XXIII *millium passuum spatio fossam produxit, quâ incerta*

oceani

oceani vetarentur. Huic conſentiens Dio lib. LX: Διετάφρευσε, inquit, *δι' αὐτῶν πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα, ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ τοῦ ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναρρέοντες πελαγίζωσιν*. id eſt: *Foſſam per ipſorum manus inter Rhenum & Moſam perduxit,* CLXX *ſtadia longam; qua amnium æſtuante oceano reſluentium ſtagnatio vetaretur*. CLXX ſtadia, ſecundum computationem Dionis, qui VII ſtadia cum dimidio uni milliari tribuit, millia efficiunt XXIII, duobus ſtadiis & ſemi minus. Ergo ſi Ortelius hanc foſſam à Duroſtadio per Leccam Flaredingam uſque perduxerit, rectè equidem inter Moſam Rhenumq; porrecta erit; quia hucuſque pertinere veterem Leccæ curſum, ſuprà oſtenſum. at ſpatium XXIII millium paſſuum, quod Tacitus ei tribuit, ſeu CLXX ſtadia, quæ Dio, quomodò conveniunt, quum inter dicta duo opida millia paſſuum ſint XL? Sin ad vicum *Krimpen* eam extendi, & à foſſâ, quam Merovæam cognominat, excipi velit; ſciat multis ſæculis antè habuiſſe exitum Corbulonis foſſam, quàm Merovæi nomen auditum. ac licet foſſam hanc ſine Merovæi cognomine jam tunc exſtitiſſe contendat; tamen non inter Moſam & Rhenum, quod volunt Tacitus & Dio; ſed inter Rhenum & foſſam hanc, foſſa poneretur Corbulonis. neque ſic quidem ſpatium XXIII millium conveniret: ſunt quidpe inter Duroſtadium & *Krimpen* millia paſſuum XXX. Denique auctores foſſam hanc à Corbulone ideò perductam ajunt, *ut incerta oceani vetarentur*. at Lecca longiùs abeſt, quàm uti huic rei operam dediſſe quiverit. Alia igitur quærenda eſt foſſa, quæ Corbulonis cognomen veriùs omnibus partibus ferre poſſit. Eſt equidem infra Leccam, propiúſque oceanum, flumen Iſala, vulgò accolis *de Yſel* dictum. verùm hoc neque ex Rheno oritur (Lecca namque mittit) & ſpatium XXIII millium paſſuum longè ſuperat. quidpe quum antè fuerit foſſa Corbulonis perducta, quàm Civilis Rhenum in Galliam effudit; neceſſariò exitum illius ad Flaredingam ponas: neque enim aliter Moſam attigerit. itaque neque hoc Corbulonis eſſe foſſa poteſt. Eſt aliud, quod à Rheno, juxta arcem *Does*, haud procul Leydà, deductum, nomine *Rotæ* ad Roterodamum in Moſam effunditur. verùm ne hujus quidem exitus veterem verumque Moſæ alveum attingit. Reſtat foſſa, quæ ab urbe Leydâ, vulgari nomine *de Fliet*, Delftum defertur, atque inde ad vicum *Maeſeland* deducta, tandem ad propinquum vicum *Sluys* Moſæ jungitur. hanc eſſe Corbulonis foſſam, IV potiſſimum rationibus arguo. primùm, quia inter Moſam Rhenumque acta eſt: dein, quia proxima oceano; ut quæ incerta ejus, id eſt, adfluxus, qui crebri his in locis fieri conſuêrunt, ne ultrà in ſuperiorem inſulæ partem agris detrimentoſi tranſirent, quondam vetare potuerit. tertiò, quia ſpatium XXIII millibus paſſuum, ſive CLXX ſtadiis, quam maximè congruit; utique ſi alveum ejus, non intervallum inter Leydam & *Sluys* ſequaris: hoc namque rectâ lineâ eſt millium XVIII. poſtremò, (quod vel caput totius argumentationis eſſe poſſit) quia foſſa hæc nunc etiam vulgari vocabulo adpellatur accolis *de Fliet*. hoc quidpe vocabulum nihil aliud ſignificat Germanorum linguâ, quàm quod Latini *æſtuaria* adpellant, ſive *fluxus maris*; à verbo *flieten*, id eſt, *fluere*. quod aliâ dialecto eſt *fleeten*; unde *fluxus, fleet*. nam in *Vliet* etiam, ut vulgò ſcribitur, *V* litera eſt conſonans: quæ omnibus Germanis, exceptis unis Flandris, idem ſonat, quod *F*. Hinc igitur vocem iſtam, paſſim in his oris, tùm marinis undis, tùm maritimis opidis ac vicis adfixam reperias. Undis; ut inter duas Hollandiæ unius ejuſdemque nominis inſulas *Foren*; ubi euripus vocatur *Harinkſliet*: & in lacu, qui vulgò eſt *Suyderſee*, inter duas inſulas, *Schelling* & *Flieland*, Flevi (de quo poſteriùs agetur) vetus alveus, *het Flie*: intusque, *het oude Flie*, inter gemina brevia, quorum alteris nomen *Brede ſand*, alteris *de VVeert*: foſſis urbis Antuerpienſis, *Graenſliet, BrouWersſliet, S. Pietersſliet, Harinkſliet, S. Iansſliet*. opidis autem; ut *Geerſliet*, in Hollandiæ prædictâ inſulâ *Foren*: & *Bierſliet*, in Flandriæ inſulâ. item vicis; ut *Ooſtſliet, Nieuſliet*, in inſulâ Flandriæ *Cadſand*: & in continente, *VVaterſliet*. in Selandicis inſulis, *Steenſliet*, & *Poortſliet*. in Brabantiâ, *Santſliet, Burchſliet, Cromſliet*. in Hollandiæ inſulâ *Foren, SWarteſliet, Heenſliet, Bleynkſliet*. in continente Hollandiæ, ad Iſalam flumen, *Fliet*, haud procul opido *Oudewater*: & ad dictam Corbulonis foſſam, *Waddingsſliet*. item in ipſo Germaniæ ſolo, ad Viſurgis fluvii æſtuaria, *Waerſleet, Elsſleeten, VVortſleet, Santſleet*: quæ omnia Rheni oſtiorum accolis exprimuntur per *fliet*, ſive *vliet*. nec usquàm vocem hanc poſitam reperias, niſi quò maris fluxus ſive æſtuaria pertingunt, vel pertingere potuerint. Sed de Corbulonis foſſâ hæc ſufficiebant, ni adverſarius obloquutus fuiſſet, nomen id præfractè, ex Ortelii ſententiâ, ad Leccam trahens. Adeò ſcilicet nugas omnino putat eſſe, quidquid Tacitus de XXIII millibus paſſuum, & Dio de CLXX ſtadiis, teſtantur. Ad firmandam tamen opinionem ſuam id argumenti adducit, quòd *foſſam illam Vliet nuperrum eſſe opus civitatum*, actis & atteſtantibus indigenis demonſtrari queat. Verùm video

quò tendat. habeoque, quo callidati ejus obviem. Illam fossam, quâ hodiè eodem nomine *Vliet* ab ipsâ urbe Leydâ navigia Delftum versùs exeunt, nuperi esse operis nec ego ignoro. at hanc ego non volui. sed illam, quæ stadio circiter ab urbe dissita, vulgari vocabulo *het oude Vliet*, ex Rheno in prædictam fossam Delftum versùs ducit. hoc verum ajo esse initium veteris fossæ Corbulonis: illam verò fossam, ab urbe Leydâ ad vetus usque Fletium, esse nuperam. Adde jam huc & illud haud leve sed gravissimum argumentum; quòd tabula itineraria habet inter *Tablas* & *Forum Adriani*, id est, ut nunc loca ista vocantur, inter *Ablas* & *Foorburg*, locum *Fletionem*; qui aut in ipsum Delftum, aut saltem in prædictam fossam incidit; ut infrà ostendetur. Tabulam igitur itinerariam quum nuperi esse operis adversarius probaverit, à fossæ hujus antiquitate lubens ego recedam. Atque hæc tandem de Corbulonis fossâ sufficiant.

De ipsius medii Rheni obstructione, quamvis, quod statuam, certi nihil habeam, tamen conjecturas judicii mei in medium adduxisse haud pœniteat: quibus, prout cuique ingenium, demat vel addat fidem. Rhenus quando & quomodo à Civile Batavo in Leccam effusus, tenuisque alveus ejus effectus fuerit, suprà dictum est. exinde verò, quum alii quoque alvei, seu fossæ, ab utrâque tenuis jam Rheni ripâ, hinc in Leccam atque Mosam, inde in lacus, quorum maximus vulgò vocatur *Suyder see*, complures agerentur; facilè os amnis, magis magisque in dies extenuati, aquisque destituti, arenis tandem, quas venti vehementiori flatu ex tumulis litoralibus utrimque ingesserunt, obstrui omnino potuit. nam pars etiam munimenti, quod ad hoc ostium, ut infrà referetur, exstructum fuit, iisdem arenarum tumulis obruta nunc latet. Tempus verò certum velle indicare, quando obstructum fuerit, summæ dementiæ puto; nullo ejus rei indicio vel suspicione exstante. Multis retro sæculis factum, vel inde colligere licet, quòd nulla ejus rei ne apud posteriores quidem scriptores mentio. nam qui proximis id sæculis tribuunt; quasi inundatione aliquâ ingenti acciderit: nihil certi & ipsi habent quod adfirment. nec rectè inundationi tale quid adscribitur: quum hac ingruente, tenuis alveus modicumque os fluminis faciliùs dilatari, quàm obstrui potuerit.

Ceterùm, reperto utroque insulæ Batavorum latere, restat, uti summa ejus latitudo ostendatur. Hanc inter Leydam & infimam veteris Vahalis ripam, quæ est juxta vicum *Beyerland*, deprehendo esse millium passuum XX.

Continet nunc universa insula, Cliviæ perexiguam partem; partemque Geldriæ, & Trajectinæ provinciæ; item portionem Hollandiæ. Opida habet numero compluria, ac nobilia: in Cliviâ, *Huesen*; in Geldriâ, *Tiel*, *Buren*, *Culenburg*; in Trajectino agro, *Wyk te Duerstede*, ipsius Trajectinæ urbis partem, cis Rhenum sitam, & *Montfoort*: in Hollandiâ, *Asperen*, *Huckelum*, *Leerdam*, *Vianen*, *Yselsteyn*, *Gorichum*, *Nienpoort*, *Schoonhoven*, *Oude Water*, *Goude*, *Leyden*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Flaerdinghe*, *Delft*; duosque vicos nobileis, *Gravenhage*, & *Gravesande*. in insulâ autem vicum celebrem *Yselmonde*.

CAP. XXXII.

Refutantur eorum argumenta, qui Batavorum insulam ad Isalam flumen & Flevum lacum extendunt.

BATAVORUM igitur insulæ situs sic se habuit. Ceterùm, qui Bataviam ad Isalam usque, id est, ulteriorem Rheni alveum, &, in quem is transit, lacum Flevum, ostiumque, quod vulgò nunc dicitur *het Flie*, in Frisiorum Marsatiorumque fineis protulerunt; horum errores plurimis argumentis jam anteà refutaveram, in eo commentario, quem superioribus annis privatim de his oris edidi: quæ omnia huc transscribere haud visum fuit; ne æquum operis tenorem hoc loco nimis excederem. Verùm coëgit tamen is, qui se adversarium mihi errorumque alienorum defensorem præbuit, non modò cuncta heic repetere, sed & nonnulla alia insuper addere.

Bataviæ igitur limiteis ad Flevum usque lacum ostiumque producendi, dux fuit omnibus Hadrianus Iunius; qui ceterum gregem (in quo summos etiam viros video) suâ auctoritate à recto tramite seduxisse videtur. quidpe hic primus tam copiosè, tamque speciosè de Bataviâ scripsit, uti imprudentes in sententiam trahere haud difficile fuerit. Is duplicem statuit Bataviam; veterem scilicet, quam iisdem, quibus nos Batavorum insulam, includit finibus; ac novam, quam à medio Rheni alveo, id est, à fine veteris, ad fossam usque

Drusianam,

Drusianam, seu septemtrionalem Rheni alveum, qui vulgò *Ysel* vocatur, & Flevum ostium, quod inter duas insulas, *Schelling* & *Flieland*, (vulgò *het Flie* dicitur,) extendit. quo spatio magna pars nunc Geldriæ, item Trajectini agri & Hollandiæ haud exiguæ portiones, comprehenduntur. Atque hanc inter duos extremos Rheni alveos geminam Bataviam, tamquam unam insulam, *Plinianam* audet vocare, histor. Batav. cap. I, & III. eamdemque censet Tacito tradi *Batavorum insulam*, cap. I, & XI. Rationes itaque ejus, quibus sententiam suam tueri se posse putavit, diligentiùs excutiamus. Ex Plinio uti Bataviam suam Plinianam probaret, hæc ipsius, jam antè recitata, in medium attulit verba: *In Rheno ipso, prope centum millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum. ita appellantur ostia, in quæ Rhenus effusus, à septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit; medio inter hæc ore modicum nomini suo custodiens alveum.* Quibus hæc sua subjicit: *Quibus ex verbis liquidò discimus, Rheni insulam Plinii ætate in septenos divisam fuisse populos; Batavos nimirum, Caninefates, Chauchos, Frisiabones; Tusios, (quos cur ita nominem hoc loco, dicetur posteà) & Masatios.* En; cuinam mortalium, quæso, Iunius persvaserit, Plinium heic unam id adpellasse insulam, quod in plureis partes dissectum? aut tot nationum insulas in unam Batavorum insulam contribuisse? Quidpe haud unam ait insulam sterni inter Helium Flevumque, Rheni ostia; sed plureis. unam, quam priore loco ponit, vult esse Batavorum & Caninefatum; ceteras, quas huic subjicit, Frisiorum, & Marsatiorum. nam *Cauchorum* heic, *Frisiabonum*que, & *Sturiorum* falsa esse nomina, infrà in Frisiis docebo. Sic capite sequenti, post enarratos omneis Galliæ Belgicæ populos, in fine, *Gugerni,* inquit, *Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Quo loco satis dilucide reliquos illos, in ceteris Rheni insulis, à Batavis & eorum insulâ distingvit. Sanè Plinii verba lucidiora sunt, quàm uti illustratione opus habeant: errorque Iunii in his manifestior, quàm uti pluribus convinci egeat. Defensor ejus, adversarius noster, quamquàm ne verbum quidem habuerit, quod his opponeret, tamen, ne omnino convictus esse videretur, disceptationem quamdam, quæ numero est XIV, pro Iunio tentavit, non dicam rationibus, sed ipsis verbis adeò frigidam ac miseram, uti, hominem otium ferre nequivisse, facilè perspicias. Ac Iunii equidem errror levior quadammodò videri potest: qui, quamvis compluréis, tamen diversos populos in unâ eâdemque insulâ collocat. at ii, qui omneis istos populos uni Batavorum genti ac nomini attribuerunt, multo longiùs aberrarunt. Verùm Iunius omnibus aliis imposuisse videtur. Quæro igitur ex eo; Si Plinius Batavorum insulam (nam Bataviæ nomen ei non memoratum) inter bina Rheni ostia, Helium & Flevum, pandit; cur ipse cum Cæsare eum super insulæ longitudine conciliare, milliaque passuum, quæ uterque ei tribuit, eódem conferre, tantoperè laborat? Nam si hæc fuit Plinii mens; certè maxima insulæ longitudo non inter Rheni divortium & oceanum, juxta profluenta Vahalis Mosæque porrigebatur. quod maximè vult Cæsar, agnoscitque Iunius: sed inter dicta bina Rheni ostia. Ergo Iunius, aut se Plinii dimensionem non percepisse, fateatur necesse est, aut veram insulæ longitudinem Plinium ignorasse. Hoc, contra tam perspicua documenta, quibus Batavorum insulam ad Flevum usq; extendi negamus, adfirmare haud temerè ausus fuerit. illud cur faciat, causæ nulla est: siquidem eâdem regione Plinium longitudinem insulæ sumsisse, quâ Cæsarem, nemini est controversum. Ad hæc adversarius pro Iunio cur non responderit, quæro? Scilicet, quia, quod responderet, prorsus nihil habuit. Verùm hic tolerabilis fortasse quodammodò videri poterit Iunii error; quidpe quum obscurè Plinius ac parcè admodùm hasce tot populorum insulas describat. Illum, quo eosdem Bataviæ suæ fineis ex Tacito, accuratissimo insulæ descriptore, adserere conatur, quis tandem æquo animo ferat? Verba Taciti, quæ Iunius cap. VIII allegat, nobis jam antè memorata, hæc sunt: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatque nomen ac violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur, ad Gallicam ripam latior ac placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: moxque id vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Quibus continenter subjicit sua: *Qui locus duorum tantùm meminit fluentorum; unius, quo Frisia Germaniæ alluebatur; & alterius, quod in hunc usque diem nomen tuetur.* Egregia sanè ac festiva interpretatio. Quid, quæso, magis ex diametro repugnare Taciti verbis ac contradicere poterat? Totum id, quod Batavorum insula designatur à Tacito, ab isto excluditur. quod Rheni nomen in hunc usque diem retinet, id flumen est, quod Lugdunum defertur: ut antè ostensum: quod Frisiam alluit, Isala nunc, & lacus *Suyder see*, & *Flie*, nuncupatur.

cupatur. ubi igitur *Vahalis* nomen, ubi *Mosæ?* respondeat saltem heic defensor ejus. Verùm non modò apertè Tacito contradicit Iunius; sed secum etiam ipse pugnat. En, quàm diversa eâdem de re, quámque contraria sequuntur ipsius verba, eodem capite aliquot pòst paginis perscripta: *Plusculum difficultatis primore fronte ostendit Taciti dictio; qui duos extimos cursus recensere contentus, medium reticet; quòd sufficeret statuere bipartitam alvei divisionem, apud principium Bataviæ in Vahalem, Belgicæ oræ terminum, & Rhenum, pòst Iselam dictum; qui Frisiam Germaniamq; terminaret. ex eoq; colligere videor, tunc temporis medium alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo flumine deducti; præcipuumque honorem in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem Iselæ adscriptum, tributumque. quâ re injuria Rheni medio alveo illata est gravis: qui de possessione nominis deturbatus, & quamdam capitis diminutionem passus fuit, non suo merito. itaque patientiæ victricis ope proterviam sibi factam contudit, ac superavit, nomen pristinum retinens, quod alteri detractum est.* Suprà medium ex Taciti verbis interpretatus est Rheni alveum, & Isalam flumen. heic ex iisdem verbis Vahalem intelligit, & Isalam: medium verò ab auctore silentio suppressum. sic utrobique non modò variè secum ipse pugnat, sed longè errat. At uti clariùs error iste adpareat, dicta ejus cum Taciti verbis conferantur, quæ sunt historiar. lib. IV hujusmodi: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavêre, quam mare oceanum à fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Quæro igitur ego; Si Drusi fossa, quum Batavi insulam occuparent, nulla fuit: (meminit quidpe insulæ gentisque Cæsar, multis annis ante Drusi res gestas) quî Tacitus hanc, ubi de Batavorum in eam adventu narrat, terminare istâ potuit? Scilicet frustra heic est Iunius. Eamdem verò dare Tacitum heic insulæ descriptionem, eosdemque terminos, quos suprà, annal. lib. II, ubi de opportunitate insulæ loquitur, facilè ex ipsis istius loci perspicitur verbis. *Rhenus*, inquit, *uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatq; nomen, & violentiam cursus, quâ Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* De Vahale nulla nobis est controversia. at illum, quem *nomen violentiamque cursus servare* ait auctor, *donec oceano misceatur*, Isalam esse, ut vult Iunius, ego maximè nego: negantque unà Plinius ac Mela. quorum hic, lib. III, cap. II, *Rhenum* testatur *ad sinistram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum*, scilicet proprio nomine; *ad dextram, primò angustum, & sui similem; pòst, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnem, sed ingentem lacum, ubi campos impleverit, Flevonem dici; ejusdemque nominis insulam amplexum, fieri iterum arctiorem, iterumque fluvium emitti.* Huic consentiens Plinius, *Rhenum* ait *à septemtrione in lacus spargi, & Flevi ostio in mare effundi.* Age igitur: Si *in lacus sparsus*, vel si *jam non amnis, sed ingens lacus campos implevit; violentiam cursus*, quam Rheno suo Tacitus tribuit, *donec oceano misceretur*, quî servare quivit? aut, si *Flevo dictus, ubi campos implevit*; quomodò *nomen Rheni custodivit?* Ad hæc atque talia respondisse chorographum adversarium oportebat, non levia cavillatum esse. Patet sanè, Tacitum non Isalam intellexisse, sed medium alveum; quem Plinius etiam *nomen custodivisse* suo tempore testatur; quemque Mela innuit, dum *ad sinistram amnem etiam tum, &, donec effluat, Rhenum* adpellat. nam tertium alveum, qui *Vahales* dicitur, Melam aut ignorasse, aut saltem non retulisse, latiùs infrà docebo. At quòd Iunius ex Taciti verbis colligit, hujus tempestate *medium Rheni alveum habitum fuisse loco rivi, ex illo* (nescio quo) *flumine deducti, præcipuumque honorem*, id est, nomen Rheni, *in Drusi gratiam, & ob rerum gerendarum oportunitatem, Isalæ adscriptum*, eâque re *de possessione nominis illum deturbatum; patientiæ verò victricis ope injuriam sibi factam contudisse, nomenque pristinum tandem recuperasse:* in eo quamlongissimè aberrasse hominem puto. quidpe medio alveo haud umquàm aquæ ita per Drusi fossam abductæ fuerunt, uti is rivi loco inde haberi potuerit. Sed duravit ei sua latitudo, & *violentia cursus*, donec à Civile Batavo in Leccam, ut suprà demonstratum, abactus est. neque tunc quidem nomen amisit: quia Plinius (si Tacitum de hoc loqui neges) *modicum* suo ævo *nomini suo custodivisse alveum* testatur. quin pro termino semper etiam posteà habitum fuisse Romani imperii, infrà ostendam. Ergo, si umquàm nomen eum amisisse Iunio credas; certè eo temporis intervallo amisit, quod inter Plinii Tacitique scripta interponitur. At tunc in Drusi honorem Isalæ amni nomen Rheni impositum, haud simile veri est. etenim Drusus fossam egit, vitamque obiit sub Augusto Cæsare: Plinius opus suum Vespasiano imperatori dicavit: Tacitus sub Trajano scripsit. inter Augustum autem & Trajanum imperatores ingens temporis intervallum, & seculum propemodùm elapsum est: quo jam facilè omne studium in

Drusi

Drusi honores posterorum animis abierat. Sed Isalam Tacito umquàm proprio peculiarique nomine *Rhenum* fuisse adpellatum, prorsus ego nego; pluribusque id infrà in Frisiis demonstrabo documentis. Nunc porrò notemus, uti Iunius sibi ipsi haud constare, secumque dissentire pergat. Quidpe Bataviam suam licet ex Plinii Tacitique verbis ad Isalam usque & Flevum ostium extendat; haud tamen veretur contra Ioannem Stellam negare, Caninefatum sedem fuisse in Batavorum insulâ: quod iste rectè ex Plinio simul ac Tacito adfirmavit; ut infrà videbimus. At video quid habuerit Iunius, quod huic objectioni opponeret. distinguere sese inter *Batavorum insulam*, seu *Bataviam veterem*, & *Bataviam novam*. in illâ Caninefatis sedem habuisse se negare; in hac concedere. Scilicet, rectè ille quidem sententiam suam tueretur, si antè meliùs distinctionem hanc adseruisset. Sed Taciti Batavorum insulam ipse ad Isalam usque & lacus profert. in seipsum igitur pugnat. quod quamvis argumentis firmissimis jam satis demonstratum sit, tamen istuc insuper hoc loco quærere lubet; quum ipse ad utramque Isalæ ripam Frisios ex auctoritate Taciti collocet: quomodò ex eodem auctore ad Isalam usque Batavorum insulam se posse proferre speravit? Verba Taciti hæc sunt, in libro de Germaniâ: *Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est ex modo virium. utræque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur: ambiuntque immensos insuper lacus.* Vbi Iunius hæc verba, *Rheno prætexuntur*, ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incolebant. Iam verò iterum quæro; quum ipse, cap. I, veterem Bataviam suam iisdem finibus includat, quibus nos Batavorum insulam: cur non credit, Tacitum haud aliam, sed hanc ipsam voluisse, quam Batavos primo adventu occupasse tradit? Tum, si Taciti Pliniique temporibus novam Bataviam rectè se tribuere putavit; quæro, quibus temporibus, aut cui auctori veterem illam adscribere voluerit? Vnus equidem est Iulius Cæsar, qui Batavorum insulæ, antequàm Drusiana fossa facta fuit, meminit. at docuisset saltem Iunius, (quod quia nequivit, meritò neglexit) quando Batavi, veterem insulæ suæ limitem, id est, medium Rheni alveum transgressi, Frisios & Marsatios, qui inter hunc alveum & Isalam, lacusque, & Flevum ostium incoluerunt, expulerint, aut bello victos sibi subjecerint; uti eâ demum ratione illorum agri horum juri, id est, Bataviæ nomini, accesserint. Sanè nihil horum umquàm attulisset. *Drusum* (verba sunt Iunii, cap. I) *è duobus tres alveos fecisse, & Bataviæ porrectiora pomœria extendisse, novamque dedisse Bataviam*, si nos credere voluisset, ostendisse priùs necessum erat, quonam Drusus Frisios Marsatiosque miserit, postquàm Batavis eorum solum tribuit. aut saltem, quando & quâ de causâ his illos in servitutem dederit. denique auctorem hujus rei aliquem ex antiquis produxisset. Certè numquàm se tot laqueis, quibus se irretivit, facilè expedivisset. Defensor ejus ad hæc omnia quàm nihil responderit, & quàm prorsus nulla argumenta opposuerit, ipse sibi conscius est. Permansisse perpetuò Frisiorum & gentem & nomen citra Flevum, omnibus satis constat mortalibus; quando illa Hollandiæ pars, quæ aliàs septemtrionalis usurpatur circa lacum *Suyder see*, etiam hodiè *Frisiæ occidentalis* nomine, vulgò *West Friesland*, adpellatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ, insignibus decorantur: quâ de re plura suo loco. Sed uti tandem finem disputationi huic faciamus; unum adhuc ex Tacito locum adferam. Historiar. lib. V, *Flexu*, inquit, *autumni, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit.* En tibi, qui etiam Iunio nunc credis, Tacitum Batavorum insulam Isalâ amne Flevoque lacu finisse, huncque ejus errorem tantoperè tueri studes; censesne terras Rhenum inter Isalamque porrectas adeò humileis palustresque esse, uti in stagni faciem oppleri possint? Certè tumuli atque colles, qui satis editi per omnem dictam terram sternuntur, manifestò Iunii errorem coarguunt. Facessant jam igitur hæc ejus verba, capite primo perscripta: *Quàm verò latè patuerit, quibusque circumscriptum finibus istud Batonis peculium fuerit,* (nam ab hujus, quem sibi fingit, nomine *Bataviam* vult dictam, quasi *Batons have*) *nemo, quod equidem sciam, prodidit, aut certos ei præstituit terminos: nonnulli, contractioribus eidem adsignatis, potissimâ parte mutilarunt, & quodammodò deartuarunt. Quare, propitiato Termino, fines illi perpetuos, stabiles, neque ipsi Iovi cessuros, ex veterum scriptis monumentis pangam. quos qui transtulisse, aut exarasse, nisi dei consensu, tentârit, is sacer & religione obstrictus esto. confido namque, divinâ quadam virgulâ contactos me obsignaturum.* Facessant hæc, inquam, prorsusque deleantur, ac palinodia reponatur. Nec satis Iunius deum suum propitiaverat, nec veram habuit virgulam divinam. Ego equidem, nullum agnoscens Termini numen, facilè contrà ausus sum. At quàm ritè, quæso, *Batonis* peculium ad Isalam atque lacum extendit, quum tamen ultra medium Rheni alveum Batavorum nomen ante Drusi fossam porrectum fuisse, satis disertè ipse neget. Multa sanè in se

ipsum

ipsum jecit tela, contra quæ defendi haud umquàm satis poterit. Nobis certè gratiam cum habere, in vivis heic si ageret, æquum foret, quòd genuino patriæ nomini, Frisiæ civitati, ex longinquâ abalienatione se ipsum non noscitantem, restituimus. At nimiùm ego fortasse huic disputationi diu immorari videor; jamque molestus sum. verùm tamen veniam mihi dari æquum est. tanti scilicet erat, errorem tantum pluribus argumentis redarguere; quò certi tandem nobilissimæ insulæ constarent fines. Caput tamen omnis argumentationis dedebat esse; quia Batavi omnes Galliæ Belgicæ pars fuêre: Galliæ autem atq; Germaniæ terminus fuit medius Rheni alveus; quem insulæ terminum constituens Tacitus, *Germaniam prævehi* testatur. de quo mox latiùs tractabimus. Nunc eorum etiam errorem, qui dictæ insulæ terminum ex Cæsare, Melâ, Plinio, ac Tacito, Vectam amnem, à Trajectensi urbe in lacum *Suyder see* defluentem, statuere voluerunt, velle pluribus refellere, post tot gravissima argumenta supervacaneum fuerit. igitur ad alia transeo.

CAP. XXXIII.

De Batavorum agris extra insulam, in Galliæ ripâ, inter Vahalem Mosamque. item de CANINEFATIBUS *partem Batavorum insulæ colentibus.*

HACTENUS igitur veros atque genuinos insulæ, quam Batavi olim incoluerunt, fineis vindicasse sufficiat. Videamus nunc deinceps, an extra etiam insulam quidquam agri iidem obsederint; & quantum id fuerit. Tacitus historiar. IV: *Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam, occupavêre.* Apertè heic particulâ collectivâ *simul*, duæ agri Batavi partes componuntur: quarum altera est ipsa *insula*; altera, *extrema* illa *Gallicæ oræ, cultoribus vacua.* Idem indicat in libro de Germaniâ: *Batavi non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis, colunt.* Heic etiam particulâ disjunctivâ *sed*, ager Batavorum in duas portiones dispertitur: quarum una in Rheni insulâ; altera extra insulam, in Galliæ ripâ, cis Vahalem collocatur. Sed maximum hujus rei indicium est in historiar. lib. V: *Civili Cauchorum auxilia venêre. non tamen ausus opidum Batavorum armis tueri, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum.* Si post incensum Batavorum opidum in insulam concessit; certè antè extra insulam fuit, ubi & opido ignem injecit. His jam adstipulatur Plinius, lib. IV, cap. XVII: *Rhenum autem accolentes in eâdem provinciâ* Belgicâ, *Nemetes, Tribochi, Vangiones; hinc Ubii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Hic etiam dupliceis facit Batavos; Rhenum in Belgicâ accolenteis, & in insulâ Rheni: quam anteâ, cap. XV, *nobilissimam Batavorum insulam* adpellavit. His quoque adsentitur Servius grammaticus in commentariis ad Virgilium; cujus versus hic est Aeneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ad hunc Servii equidem interpretatio tam varia legitur in variis exemplaribus, uti, quæ mens ei fuerit, haud facilè dispexeris. Vulgata exemplaria sic habent: *Rhenus fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. Bicornis autem aut commune est omnibus fluviis, aut propriè de Rheno dicitur; quia per duos alveos fluit; per unum, quà Romanum imperium est; per alterum, quà interluit Barbaros. ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Altera lectio, quæ vetustior videtur, hæc est: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis, quia per duos fluit alveos; per unum, quà Romanum imperium est; per alterum, quà interfluit Barbaros, ubi Iambal dicitur, & facit insulam Batavorum.* Tertia lectio, quam in vetustissimo codice impresso reperi, multo concisior est: *Rhenus, fluvius Galliæ. bicornis autem, quia per duos fluit alveos; per unum, quà Romanum imperium est; per alterum interfluit Barbaros.* Medium Rhenum, qui Leydam devectus nomen custodit, & Vahalem intellexisse poëtam, haud dubium est. nam quum hæc scriberet, fossa Drusi, quâ is Rheni alteram partem in Isalam flumen & lacum *Suyder see* abegit, nondum exstitit. Servius itaque, si Isalam interpretatus est, quod vult Iunius, & Vahalem; haud probè mentem poëtæ adsequutus. Ac Iunius equidem ratione ductus videri poterat haud absurdâ. quidpe, quòd per *Barbaros* fluere flumen ait Servius, id magis Isalæ conveniebat, quàm Vahali: hic namque Gallos interfluebat, ut mox latiùs docebo; qui, postquàm Gallia in provinciæ formam à Romanis redacta, non ampliùs barbari dicti sunt: Germani autem, quia numquàm satis perdomiti, perpetuò barbari Romanis nun-

nis nuncupati sunt. Ac licet Iunius, quò Bataviam suam ad Isalam & lacum *Suyder see* proferre queat, *Iambalem* interpretetur Isalam: tamen non satis pro suâ sententiâ alterum alveum Vahalem facit. hac quidpe ratione Batavos à Romano imperio excludit: quos in Belgicâ provinciâ disertè collocant Plinius ac Ptolemæus. Verùm utcumque res sese habeat; si vocem *Barbaros* retineas, omnino erravit Servius. Alveum Rheni, qui Romanum terminavit quondam imperium, esse medium, qui Leydam fertur, mox fusiùs probabo. hunc cum Virgilio intellexisse Servium, haud facilè ambiguum esse potest. alterum autem, qui Batavorum efficit insulam, esse Vahalem, haud quisquam dubitaverit, qui hæc Cæsaris verba legisse Servium crediderit: *Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum; & parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Malo igitur primam illam amplecti lectionem, quæ pro *Iambal*, habet *Vahal*. & uti prorsus Servius erroris sive imperitiæ suspicione liberetur; pro *Barbaros*, legendum censeo *Batavos*. hos quidpe utramque Vahalis ripam coluisse, suprà demonstratum est. Sed age; quantum agri extra insulam obtinuerunt Batavi? *Non multum*, inquit noster, *ex ripâ, sed insulam colunt.* quæ distinctio haud dubiè indicat, minorem fuisse illam partem ex ripâ, quàm ipsius insulæ spatium. Nec dimidium quidem insulæ exæquasse illud agri in ripâ, uti censeam, vehementer persvadet hæc Taciti auctoritas. Quare haud modicè errasse mihi videntur, qui Selandiæ vicum *Cats*, XXIII millibus passuum à proximâ veteris Mosæ ripâ dissitum, Cattorum progeniei, id est, Batavorum reliquias permanere censent: item, qui vicum *Cattendyk*, prope Gusam opidum, ab iisdem denominatum arbitrantur. major namque est ab his ad Mosæ ostium, proximum insulæ latus, distantia, quàm maxima ipsius insulæ latitudo patet. At Toxandrorum fuisse omnes Selandiæ insulas, non Batavorum, ex Cæsare, Plinio, ac Marcellino, satis suprà probatum est. Quin ego quoque vereor, uti rectè ii sentiant, qui opidum Gertrudæbergam Batavorum agro tribuunt. quidpe Mosâ amne (amnibus enim plerumque terminabantur olim agri gentium) omnem eorum agrum finitum fuisse censeo: Gertrudæberga autem citra veterem Mosam sita. Multo minùs rectè ii, qui vicum *CatWyk*, in comitatu Cukensi, cis Mosam, à Cattis cognominatum existimant. syllaba *Cat* si Cattorum progeniei ubique sedem indicaret; certè Batavi ultra lacum quoque Fletionem, qui nunc est *Suyder see*, Frisios agros coluerunt, circa silvam, cui vulgare nomen *SevenWolden*; in quâ vicus *Catlyk*. Sed hoc, adfirmatu perineptum, illorum quoque errorem prodere videtur. Quin ipsum *Cattorum* populum numquàm Germanis dictum fuisse *Catten*; sed densissimâ adspiratione *Chatten* & *Chassen*; item *Hhatten*, & *Hhassen*; infrà libro tertio satis probis docebo argumentis. Mosam igitur amnem Batavis à meridie extra insulam terminum statuo. An verò eâdem longitudine hic extra insulam ager, quâ ipsa insula, hoc est, à Rheni divortio ad Mosæ Vahalisque confluenteis, porrectus fuerit, nec ne, haud facilè quisquam, nisi Tiresiâ canente, dijudicaverit. Si tamen ea longitudo placet; pro limite heic duco lineam, à Mosæ ripâ, quâ prædictus est vicus *CatWyk*, ad dictum usque divortium. Opida nunc hoc tractu, inter Mosam Vahalemque, sternuntur ista: *Nieumegen, Batenburg, Bommel, Huesen, VVorchum, Dordrecht.* Ceterùm *extrema Gallicæ oræ*, sive *ripam Galliæ*, auctor noster Vahale Mosæque ore terminavit, quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ erant: quæ non minùs pars esse Galliæ potest, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora, ad Sequanæ, Samaræ, Scaldis & Rheni, fluminum ostia describas. Hoc quum nostri sæculi Bataviæ scriptores non perciperent; insulam Batavorum, extra Galliam eliminantes, Germaniæ falsò adscripserunt, ut pluribus proximo capite probabitur argumentis. Atque hoc ipsum est, quod Cæsarem traxit in errorem, ubi ait; *Mosa, parte quâdam ex Rheno receptâ, quæ appellatur Vahales, insulam efficit Batavorum.* Scilicet Mosa cum Vahale non insulam efficiebat Batavorum; sed agros eorum includebat, extra insulam in Galliâ ripâ sitos, quorum longitudo erat minor quàm ipsius insulæ. Vnde huic Plinius *prope* C *millia passuum*, Cæsar suæ Bataviæ LXXX tantùm tribuit; ut suprà adnotatum.

Ergo Batavorum agro summâ, ut nobis videmur, diligentiâ circumscripto, proxima erat cura, interna ejus, id est, opida, si qua fuerint, & vicos domiciliaque indicare. verùm id antequàm fiat, CANINEFATUM, consangvineorum, sociorumque Batavorum, sedes priùs indicanda erit. Hanc Ioannes Stelia Hispanus, in Batavorum insulâ rectè ex Taciti Pliniique auctoritate statuit: quanquàm super hac sententiâ à Iunio, nimiùm sannis indulgente, quamacerbissimè proscindatur; veluti, malè atque imperitè Tacitum interpretatus. Sed rectè sensisse Stellam, uti probetur, ipsa Taciti verba super Caninefatibus inspiciamus. In libro IV historiarum, quum Galliæ descivissent, à

Batavis id bellum ortum narraturus auctor, Batavorum originem, adventum ex Germaniâ in Galliam, insulamque, quam obsederunt, quamcuratissimè antè describit. dein, explicatis caussis, cur arma Civilis Batavus & ultionem in Romanos sumserit; *Civilis, primores gentis*, inquit, *& promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat.* & recitatâ Civilis concione: *Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu & patriis exsecrationibus universos adigit. Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* Nomen heic insulæ, cujus partem Caninefates colebant, nullum auctor addidit; quia jam anteà, satis curiosè ac sedulo descriptam, BATAVORUM adpellaverat INSULAM. sic mox infrà, de eâdem, postquàm in eâ Romana castra à Caninefatibus ac Frisiis expugnata: *signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur.* Et, ne hanc quoque aliam putes esse, sic paullo pòst: *Ubi expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* Nugetur contra hæc, quidquid velit adversarius; numquàm certè subvertet. Adeóne putat supinum fuisse diligentissimum auctorem, uti nec nomen nec situm insulæ addiderit, si alia fuit, quàm Batavorum insula? Sed Caninefates, unà cum Batavis, partem fuisse Galliæ, hanc verò medio Rheni alveo finitam, infrà satis firmis docebo argumentis. Nunc, uti res clariùs adpareat, totam historiam de Caninefatibus huc transscribere, & quantum res postulaverit, obscuriora illustrare, consilium est. *Ea gens* Caninefatum *partem insulæ* Batavorum, quam curatè paullo antè descripsit auctor, *colit: origine*, ex Cattis, *linguâ*, Catticâ scilicet dialecto, *virtute* bellicâ *par Batavis*; & fortè cum ipsis domo unà profecti; aut certè postmodùm ad illos, ceu consangvineos, transgressi, & tamquàm amici, ejusdemq; originis advenæ, in partem insulæ recepti; & unà militabant. hinc paullo pòst: *Iisdem diebus Batavorum & Caninefatium cohortes, cùm jussu Vitellii in urbem pergerent, missus à Civile nuntius adsequitur.* ceterùm *numero superantur*. hinc insula à potiore numero, Batavorum, non Caninefatium, dicta est. *Erat in Caninefatibus stolidæ audaciæ Brinio, claritate natalium insignis. pater ejus multa hostilia ausus, Cajanarum expeditionum ludibrium* (quum is *belli deficiente materiâ*, ut tradit in C. Caligulâ Svetonius, *paucos de custodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum juberet; ac sibi post prandium quamtumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari*: & quæ sequuntur) *impunè spreverat*; præsens in insulâ. nam in inferiore insulæ parte ad oceanum hæc facta, circa Lugdunum, liquet ex Svetonio. *Igitur ipso rebellis familiæ nomine placuit*, Civili, Batavis, Caninefatibus: *impositusque scuto, more gentis, & sustinentium humeris vibratus, dux diligitur*, conatuum Civilis, ad opprimendos interficiendosque militeis in insulâ Batavorum. *Statimque accitis*, à Batavis, & Caninefatibus, ad augendas vires, in insulam Batavorum, ad oppugnanda hiberna, *Frisiis, (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit* Brinio, in insulâ Batavorum, ad Rheni ripam sitâ. *Nec prævideraant impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat.* Rhenum medium fuisse terminum Batavorum simul insulæ ac Galliæ, antè demonstratum est. Caninefates auctor Transrhenanos haud adpellavit; sed hos demum Frisios. ergo Caninefates Cisrhenani; &, per consequens, in Batavorum insulâ, extremâ Galliæ parte. nec alia dari potest insula citra medium amnis alveum. Id autem maximè notandum, quòd auctor Frisios, Transrhenanam gentem, à Batavis Caninefatibusque accitos ait, scilicet in insulam. ubi expugnanda erant castra: Caninefates autem non item; sed missos tantùm ad eos, qui sociarent consilia: videlicet quia hi jam antè in insulâ. *Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum*, in quibus erant negotiatores, *imminebant. quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaq., & quod militum, in superiorem insulæ partem*, ex inferiore, quâ pulsi, *congregantur*, in superiora castra, (quæ *Batavoduri, Vadæ, Grinnibus, & Arenaci* fuisse, infrà docebitur,) *duce Aquilio, primipilari. nomen magis exercitus, quàm robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius è proximis Nerviorum Germanorumque pagis segnem numerum armis oneraverat. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent. se cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum compressurum: illi sua quisque hiberna repeterent.* Nulli igitur etiam tum se movebant ad apertum bellum Batavi: occultus tamen omnis negotii dux Civilis Batavus. At quomodò hic cum cohorte unâ Caninefateis omnes comprimere potuit, si extra insulam, ultra Rheni latissimum alveum, (nondum enim per Civilem abactus) illi tumultuati? In insulâ Batavorum castra Romana eos, unà cum Frisiis, expugnasse, nemini dubium esse potest. *Subesse fraudem consilio, & dispersas cohortes,*

per

per omnem insulæ ripam, à scissione Rheni ad usque oceanum, *facilius opprimi*, (si in inferiora hiberna, è superioribus, quò congregati erant, descenderent) *nec Brinionem ducem ejus belli, sed Civilem esse patuit; erumpentibus paullatim indiciis, quæ Germani, læta bello gens, non diu occultaverunt. Vbi insidiæ parum cessère, ad vim transgressus* Civilis, *Caninefates, Frisios, Batavos, propriis cuneis componit. Directa ex diverso acies, haut procul à flumine Rheno*; medio scilicet, quod nomen perpetuò servavit; *& obversis in hostem navibus; quas, incensis castellis, illuc appulerant* Romani. Prœlium circa Culeburgium opidum commissum conjicio. haud dubiè enim Civilis ex inferiore insulæ parte adveniens ad prima Romanorum castra, (quæ Batavodûri fuisse, posteà ostendetur) adversam aciem offendit. Duæ igitur acies ad hunc modum dispositæ fuére: Civilis acies, ex inferiore insulæ parte profecta inter opidum Culeburgium & Rhenum amnem constitit, in orientem versa, Rheno lævum latus tegente. Romana acies, ex superiore insulæ parte, quò fugerant, obviam hostibus progressa, infra Batavodurum, novissima hiberna, adversa constitit, in occidentem conversa; Rheno, & navibus, eâdem fronte in hostem obversis, dextrum latus claudentibus. *Nec diu certato, Tungrorum cohors signa* à Romanis *ad Civilem transtulit: perculsique milites* Romani *improvisâ proditione, à sociis* Tungris, *hostibusque* Caninefatibus, Frisiis, Batavis, *cædebantur. Eadem etiam navium perfidia. pars remigum è Batavis, tamquàm imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant. mox contrà tendere, & puppes hostili ripæ objicere.* In eâdem equidem amnis ripâ naves manserunt. in unâ quidpe atque eâdem ripâ Romani Civilisq; contendebant. At hostilem adpellat ripam auctor inferiorem ripæ partem, quam hostis obtinebat. A Romanis igitur ad Civilem transgressas naveis innuit. *Ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis*, id est, transfugere, *trucidant; donec universa quatuor & viginti navium classis transfugeret, aut caperetur* ab hostibus, ope transfugarum. *Clara ea victoria in præsens*; & quæ sequuntur. Hæc cuncta in insulâ Batavorum gesta: pulsique hac victoriâ Romani. unde mox infrà: *Vbi expugnata castra*, in inferiore insulæ parte, *deletas cohortes*, in acie, *pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen, trepidi nuntii afferebant.* In quibus omnibus haud levia argumenta de Caninefatium in insulâ Batavorum sede: quæ haud facilè convulseris. Alia nunc etiam videamus. Auctor noster eodem libro infrà, Civilem, sic Montanum Treverum adloquentem, introducit: *En ego præfectus unius cohortis, & Caninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus.* Batavos fuisse citra Rheni nomen, & terminum Germaniæ, in ipso Galliæ solo, satis firmis infrà comprobabitur argumentis. cum his igitur quum sub eodem Galliarum nomine Caninefateis conjungat auctor; & ipsos in Galliâ, citra medium Rheni alveum, Galliæ terminum, fuisse perspicuum est. & quia in insulâ fuére; insula verò citra medium alveum nulla fuit, nisi quæ Batavorum dicebatur insula: necessariò sequitur, hujus partem eos obtinuisse. Eodem libro posteà: *Circumsteterat Civilem & alius metus; ne Quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, afflictaret Batavos, quà oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosq. duxit: eæque civitates in deditionem acceptæ. classem verò Caninefates aggressi sunt: majorque pars navium depressa, aut capta. & Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Caninefates fudère.* Quia in eâdem cum Batavis insulâ, ipsorumque haud minùs, quàm Batavorum, res agebatur; itaque, quum Batavi cum Civile domo abessent, isti communeis agros defenderunt. Nequidquàm heic obloquitur adversarius; qui negat hoc ab Caninefatibus fieri potuisse, si sedes eorum ab oceano arceatur. Plinii jam quoque adjiciatur testimonium. cujus verba hæc sunt lib. IV, cap. XV: *In Rheno ipso, prope* C *millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ, Frisiorum, Chaucorum, Frisiabonum, Sturiorum* (lego, *Frisiorum majorum, Frisiorum minorum*: cujus lectionis ratio infrà reddetur) *Marsatiorumque, sternuntur inter Helium & Flevum.* Hæc Plinii verba geographi nostri, in quibus princeps Iunius, ita explicant, uti particulam *&* disjunctivam faciant, non conjunctivam: aliamque constituunt Caninefatum insulam, ac diversam ab insulâ Batavorum. Verùm hos cùm Tacitus tot locis modò adlegatis, tùm Plinius his ipsis verbis erroris coarguit. quidpe sub uno eodemque singulari numero, *nobilissimâ insulâ*, Batavorum simul atque Caninefatium nomina comprehendit. pòst verò addit; *& aliæ*. Quòd si Caninefatium insula alia fuisset ab insulâ Batavorum; quare Plinius has voceis, *& aliæ*, ante Caninefatium nomen non posuit? Certè, aut eamdem Caninefateis cum Batavis insulam coluisse concedant, aut Plinium malum grammaticum fuisse arguant. Hoc haud temerè admiserint. ergo illud concesserint. Respondet his ita adversarius: *Ideo Plinius, ambiguâ phrasi usus, nobilissimam Batavorum insulam & Caninefatum dixisse videtur, ut ostenderet, primò, contiguas cum Batavis Caninefates sedes habuisse,*

partem eorum intra, partem extra insulæ fines voluisse: deinde, utramque hanc gentem inter omnes Rheni insulanos fuisse quamcelebratissimam. Apage sis cum isto tuo *videtur*, contra tam clara auctorum documenta. Rationis heic nihil habuisti præter allusionem vocabuli *Kinnemerland*; quod ad *Caninefatum* nomen detorques: dein, quia Iunius & Hamrodius, magni tui auctores, sic senserunt. At si Caninefatum quoque insulam *nobilissimam* dixeris fuisse; saltem plurali numero, *nobilissimæ insulæ*, usum auctorem oportuit. Quid igitur heic respondes? Nempe; *eo locutionis genere hominem Romanum, & dicendi peritum, quia usum non videmus, ideò hanc placuisse certum esto.* Egregia sanè ac lepida argumentatio. nostin' tu verba tua? *Ride, quidquid amas, Cato. sed reprimam.* hæc igitur tibi hoc loco reddo. Sed quid? sequeretur tum, Caninefatium etiam insulam C M. P. fuisse *in longitudinem.* quod neque tu, nec quisquam alius ausus est adfirmare. Hoc saltem benè, quòd partem Caninefatum in Batavorum insulà, quæ cis medium Rheni erat alveum, agnoscas. At Tacitus non *ejus gentis partem insulæ partem*, sed *eam gentem partem insulæ colere* adfirmat. Ceterùm si ex Tacito Caninefateis in Batavorum insulâ agnoscis, Plinium de eâdem insulà loqui, quî negare potes? Miror sanè, Iunium Hamrodiumque adeò te infatuare potuisse, uti unà cum ipsis Batavorum insulam ad Flevum usque extenderes, nihilo minùs tamen Caninefates in eâ fuisse ex Plinio negares. Frustra es ubique, mi homo. Cuicumque persvaseris, certè mihi numquàm persvadebis, te idem sensisse quod scripsisti. Invidia & malevolentia ubique satis clarè adparent. Tollat igitur jam Iunius tuus acerrimam suam disputationem, contra Stellam, rectè de Caninefatium sententem sede, conscriptam. illi etiam, qui particulam *&*, inter binas voceis *Batavorum*, & *Caninefatum*, expunxerant, restituant; quò auctori sua mens genuina maneat. Atque hactenus Caninefatibus sedem in Batavorum insulà adseruisse sufficiat. Proxima nunc sit cura, ostendere, quam partem insulæ incoluerint. Austrinum latus, quà Vahales prætenditur amnis, haud tenuisse, facilè dixerim; quia Batavi etiam cis Vahalem: quorum mediis in finibus illos locare, absurdum fuerit. Superiorem insulæ partem coluisse, haud temerè crediderim. nam si illic Caninefates; quâ fiduciâ, seu audaciâ, Romani inferiore insulæ parte pulsi, in medios hostium fineis sese receperunt. Sin inferiorem insulæ partem, litusque oceani illis tribuas; quâ ratione, aut quâ fronte Civilis *præfectos* Romanos, *incusans, quòd castella deseruissent, sua quemque hiberna repetere*, & victoribus hostibus sese objicere, jubere potuit; *dum ipse, cum cohorte, cui præerat, Caninefatem tumultum comprimeret?* satius namque erat, jungere inter se vires, si eódem & Romanis & Civili proficiscendum fuisset. At clarè auctor, occupasse Brinonem cum Caninefatibus atque Frisiis oceanum, narrat. si igitur jam antè accoluerunt Caninefates oceanum; non opus erat tum demum eum occupare. Restat ergo una insulæ pars, quæ, medio Rheni alveo obducta, septemtriones spectat. hanc quin Caninefates tenuerint, nihil prorsus est, quod impediat. quin maximè huc conveniunt ea, quæ auctor, eodem libro, de Cl. Labeone Batavo memorat: *Illuc* (in Coloniam Agrippinensem) *Cl. Labeo, quem captum, & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iturum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosque incursabat.* Marsacos, sive Marsatios, in Rheni insulis fuisse, auctor est Plinius, loco proximè citato. circa opida Arnhemum, Wageningam, Rhenamque incoluisse, suo loco ostendam. Labeo igitur ad Batavos quum veniret, nihil apud eos ausus, pergens inde, furtim, primò Caninefates in ipsâ insulâ, dein Marsacos, illorum finitimos, circa Durostadium incolenteis, incursabat. Eam igitur Rheni ripam Caninefatibus adscribo, quæ à Batavoduro, id est, Durostadio, ad Lugdunum usque Batavorum, id est, *Leyden*, porrigitur. ultrà citráque ne extendam, monent duo Batavorum clara vocabula. Introrsus opida hodierna iisdem tribuo ista: *Goude, VVoerden, OudeWater, Montfoort, Isselsteyn, Vtrecht, Vianen, Culenburg.* Sed notandus heic est eorum error, qui Caninefates partem faciunt Batavorum, his scilicet Taciti verbis inducti: *Missi ad Caninefates, qui consilia sociarent: Ea gens partem insulæ colit: origine, linguâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* Non partem fuisse Batavorum, sed partem insulæ, quæ Batavorum dicebatur, à majoris gentis nomine, incoluisse, ait Tacitus. Sed quibus persvasum erat, Frisios minores, & Frisiabones, & Tusios, & Cauchos minores, parteis fuisse Batavorum gentis; iidem facilè Caninefateis quoque in eâdem gente censere poterant. Ceterùm nomen eorum vitiatum legitur apud Aethicum, ut pleraque alia, *Cannifates.*

De

De origine Caninefatium, Taciti verba ſuprà audivimus; nempe Cattorum hos quoque fuiſſe progeniem. De tempore ſeceſſionis, item de cauſâ, planè nihil habeo, quod adfirmem. Galliæ partem eos, unà cum Batavis, fuiſſe, compluribus mox documentis, auctorumque teſtimoniis probabo, ſi antè Iunii argumenta teſtimoniaque, ex veteribus quæ adduxit ſcriptoribus, eodem ordine, quo ea cap. IV Bataviæ ſuæ conſcripſit, refutavero.

CAP. XXXIV.

Junii argumenta, quibus Batavos Germaniæ adſeruit, cuncta refutantur.

PRIMUM omnium diſtinctam heic volo Bataviam Iunii à veteri novam. hanc adulterinam, falsò Bataviæ nomini tributam, quia ultra Rhenum eſt, (ſic ſemper cum auctoribus, maximè verò cum Tacito, adpello alveum, qui ſolus propriè nomen id obtinuit) Germaniæ concedo. illam, veram, germanamque Batavorum inſulam, quia citra Rhenum eſt, Galliæ tribuendam ajo. Iam primum Iunii argumentum, ſive teſtimonium, quo utramque Bataviam ſuam Germaniæ adſerere nititur, hujusmodi eſt: *Quia Plinius disertè Batavos, cum Vbiis, Gugernis, & Rheni inſulis, Germaniæ populis adnumerat.* Cui adſimile eſt ſequens: *Plutarchum Germanici juris feciſſe Batavorum inſulam, quia Batavos dixit Germanos.* Ecquis Batavos fuiſſe Germanos, contra tam diſerta tot auctorum graviſſimorum teſtimonia, quæ paſſim exſtant, negare auſit? Certè, quicumque id fecerit, haud umquàm ego. At non in hoc vertitur controverſia noſtra, utrùm Batavi Germani fuerint, nec ne: ſed, utrùm Galliæ ſolum incoluerint, an verò Germaniam. Sanè, quid his duobus ex Plinio & Plutarcho adductis argumentis opponam, vix reperio; adeò ſunt inania, atque irrita. Omnes populi, qui ſunt Germanicæ originis, in Germaniæ ſolo cenſendi ſunt. Ain' tu, mi Iuni? Ergo & Triboci, & Nemetes, & Vangiones, & Treveri, & Vbii, & Gugerni, & Tungri, & Menapii, & Toxandri, & Bethaſii, & Nervii, qui omnes in Belgicâ Galliâ ab auctoribus enumerantur, quia Germanicæ fuerunt originis, Germanicum ſolum cis Rhenum incoluiſſe dicas? ubi igitur Rhenus, terminus inter Galliam atque Germaniam, etiam ubi ſolidus, & uno alveo fluens? Video quid agas. quum Plinius tradat, ad Scaldin uſque Germanos incolere, tu eò uſque Germaniam extendere cupis. & quum Rhemi, Belgica natio, apud Cæſarem, belli Gall. comment. II, teſtentur, Belgas pleroſque ortos eſſe à Germanis, tu majorem Belgicæ partem Germaniæ tribueris. At quis id veterum, quis novorum geographorum antè auſus eſt? Video neminem. cave igitur tu primus faxis. ceteroquin eâdem operâ, atque eâdem ratione, eodem argumento, Cimmerios, Boſphorum Cimmerium accolenteis populos, quos Poſidonius, apud Strabonem lib. VII, à Cimbris, Germanicâ gente, deducit, & Germanos Oretanos in Hiſpaniâ, Germanicum ſolum, in locis tam ingenti intervallo diſſitis, inhabitaſſe evincas. quod ſanè tam abſurdum, quàm quod abſurdiſſimum. Sed Moſam Vahalemque Galliæ terminum tute eſſe voluiſti. nullo modo igitur Belgas iſtos Germanos cis Rhenum Germaniam incolere intellexiſti. Ipſius Plinii verba, quæ ſunt lib. IV, cap. XVI, inſpexiſſe haud pigeat; quæ Iunius aut non percepit, aut diſſimulatione tranſmiſit. *Gallia omnis*, inquit Plinius, *Comata uno nomine appellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè diſtincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica.* Heic quod vel maximum pro Iunio eſſe poterat argumentum, ipſe non obſervavit: nempe Plinium Belgicæ initium à Scaldi flumine ſumere. quâ ratione reliquum, quod Scaldin intereſt & Rhenum, Germaniæ conceſſiſſe videri poterat. cui rei conſentire videtur id, quod ſuprâ, eod. lib. cap. XIII, perſcripſit; *Totum*, inquiens, *hoc mare*, à Cimbrorum promontorio *ad Scaldin uſque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* At non hæc ei fuit mens, uti id terrarum, quod inter Scaldin Rhenumque ſitum, Germaniæ ſolo tribueret: verùm indicare voluit, Germanicas genteis hanc Galliæ partem incolere; veros autem Belgas, id eſt, Gallos, Galliæ indigenas, à Scaldi incipere. idque liquet cùm ex Cæſare, Strabone, Melâ, Tacito, Dione, Ptolemæo, & aliis, qui omnes Galliam ad Rhenum pertexunt, tùm ex ipſo Plinio, in ſequentibus paullo pòſt ſatis dilucidè ſe ipſum explicante. *A Scaldi*, inquit, *incolunt extera Toxandri, pluribus nominibus. deinde Menapii, Morini, Oromanſaci, juncti pago, qui Geſſoriacus vocatur: Brianni, Ambiani, Bellovaci, Haſſi. introrſus Caſtologi, Atrebates, Nervii liberi, Veromandui, Sueconi, Sueſſiones liberi, Silvanectes liberi, Tungri, Sunici, Leuci liberi, Treveri liberi antèa, & Lingones fœderati, Rhemi fœderati, Mediomatrici, Sequani, Raurici, Helvetii: coloniæ Equeſtris & Rauriaca. Rhenum autem accolentes Germaniæ gentium in eâdem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinenſis, Gugerni, Batavi,*

& quos in insulis diximus Rheni. En vides, quemadmodùm Plinius, quamquàm ab initio Belgicam Scaldi & Sequanâ fluminibus incluserat, posteà tamen eidem provinciæ eos quoque populos, qui extra Scaldin sint, Toxandros & Menapios contribuat. At quam-disertè, post memoratos Belgicæ Galliæ populos, Rhenum accolenteis Germaniæ gentium *in eâdem provinciâ* Galliâ Belgicâ ait esse Batavos. imò, quod plus est, maximéque in Iunii sententiam pugnat, quos in insulis Rheni capite præcedenti dixerat, Caninefateis, Frisios, Marsatios, heic in eamdem provinciam confert. cui consentire videtur Ptolemæus, tertium sive ultimum Rheni alveum in Galliâ Belgicâ recensens. quod nos tamen ex Tacito aliisque auctoribus temperamus, ad medium Rhenum Belgicam restringentes. Falsa igitur hæc priora duo Iunii sunt testimonia, ex Plinio ac Plutarcho adducta. Ad tertium antequàm proficiscar, respondendum erit quæstioni adversarii, ubi quærit, *quâ fronte ego plus mihi fidei, quàm Plinio ac Ptolemæo, antiquis & classicis auctoribus, haberi postulem.* Maligne (ne quid gravius dicam) dissimulator, quid quæris quâ fronte? quum disertè tibi dixerim, fronte Taciti & aliorum auctorum; quorum testimonia ad ruborem tuum affatim proximo capite adferam. In præsens quæro, quâ ingenii judiciique stupiditate, aut saltem quâ geographiæ veteris juxtà ac novæ ignorantiâ tu Ptolemæum credas omnem Galliam Germaniamque (nam has duas ex omni reliquarum terrarum numero in exemplum traxisse suffecerit) verè ac sine ullo errore descripsisse, quum ille in iis nihil nisi perpetuos errores dederit? quod ex unâ Rheni Gallicâ ripâ satis tibi suprà, hoc libro, apertum puto. Et de Plinio etiam uti respondeam; quæro ex te, quâ geographiæ historiæque antiquæ imperitiâ huic simul & Ptolemæo & libello provinciarum civitatumque Galliæ tu credas, *Vellocasses* & *Caletos* fuisse in Lugdunensi Galliâ, id est, in lævâ Sequanæ ripâ; quum Strabo, lib. IV, disertè Caletos in dextrâ Sequanæ ripâ oceano adponat; Cæsar etiam, belli Gall. comment. II, cùm Caletos, tùm Vellocasses inter Belgas numeret; Belgicam verò ipse Plinius, loco suprà dicto, finiat Sequanâ: in cujus dextrâ ripâ hodiéque celeberrimam scimus esse urbem *Rotomagum*, vulgò *Roan*, Vellocassium quondam etiam Ptolemæo caput; & ad oceanum Sequanæque ostium regionem, vulgò *païs de Caulx* dictam; quæ vetus *Caletorum* nomen, licet vitiatum, etiamnunc retinet, cum opido *Diepe*, quod Caletorum caput *Iuliobona* Ptolemæo. Quære jam igitur, quâ fronte heic etiam ego plus fidei Cæsari ac Straboni, hodiernisque regionum & urbium vocabulis postulem, quàm Plinio ac Ptolemæo. Ostendis sanè, quàm peritus sis geographus. nuperrimè ad hoc studium animum te adjecisse, quis vel ex hoc uno non conjecerit? Sed heus tu, qui poëtis delectaris; accipe hoc Horatianum:

Quam scit uterque, libens, censebo, exerceat artem.

Tertium nunc Iunii argumentum consideremus. quod hujusmodi ex Tacito citat: *Clarissimè verò Tacitus, historiar. lib.* XX, *Batavi, inquit, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam Rheni, inter vada sitam, occupav*ere. *Heic eximit omnem dubitandi ansam; quando extremos Belgicæ oræ fines, colonis vacuos, quos Rhenus alluebat, à Batavis occupatos scribit.* & paullo pòst; *deinde addit Rheni insulam.* Hic Taciti locus, quem pro se citavit Iunius, planè contra eum facit. quidpe Tacitus disertè heic discrimen Galliæ Germaniæque per geminum gentis nomen designat. donec trans Rhenum fuerint, *Cattos* dictos: ex quo cis Rhenum incoluerint, *Batavos.* Rhenum autem Tacito constanter adpellari medium alveum, qui Batavorum insulam finivit, satis infrà in Frisiis demonstrabitur. Batavi igitur in Galliâ omnino ex Taciti sententiâ censendi sunt. At si tamen pertinaciùs Iunius Vahalem terminum Galliæ fuisse contendat; quæro, ubi eos posuerit, qui citra & Rheni nomen, & Vahalem, extra insulam Batavi egerunt? sanè hi saltem in Galliâ. Quid igitur? an distingvendum inter Batavos Gallos, & Batavos Germanos? Quis ita veterum geographorum, vel historicorum? quis recentium? Reperio neminem. Nec igitur Iunio primo auctori hac in re sit auctoritas. Quartum argumentum est; *Si Rhenus fluvius Germaniæ proprius est; complexu suo, tamquàm cancellis, ambitam insulam quoque in jus suum pertrahit.* Hoc certè argumentum nihilo plus valet, quàm illud, quo suprà per Drusi fossam Frisiorum Marsatiorumque terras, inter Rhenum & Isalam sitas, Batavorum nomini accessisse arguit. At quis veterum auctorum tam stricto jure Rhenum Germaniæ adseruit, uti idem Galliæ fluvius perhiberi nequeat. Servium Honoratum audi, qui ad hæc Virgilii verba *Rhenusque bicornis*, disertè *Galliæ fluvium* adpellat. & Servius si non satis probatur, majoris auctoritatis Catullum audi, in hisce versibus:

Sive trans altas gradietur Alpeis,

Cæsaris

Cæsaris visens monumenta magni,
Gallicum Rhenum.

Quis Tanaim non æquè Asiæ amnem ac Europæ dixerit? Vistulam tam Germaniæ, quàm Sarmatiæ? Strymona tam Macedoniæ, quàm Thraciæ? Varum tam Galliæ, quàm Italiæ? Tiberim tam Latii, quàm Etruriæ? At concedamus, si licet, argumentum istud Iunii in Batavorum insulâ valere: quid igitur Batavis cis Vahalem fiet? distingvendi erunt? Absurdè scilicet. Quintum jam videamus argumentum, quod his continetur verbis: *Quid, quòd Cattos, Aborigines Germaniæ, non belli jure, sed longâ possessione, & usucapione, numquàm interpellatâ, suam fecisse insulam satis indicat.* Facilius erat insulam vacuam occupatione suam facere, quàm Germaniæ nomen ita Gallico solo inferre, uti Galliæ heic vocabulum planè exstingveretur. quod ne universi quidem illi Belgæ, à Germanis orti, potuêre. hos quidpe frequenter Cæsar, in commentariis belli Gallici, modò Gallos, modò Germanos adpellat; solum ipsum numquàm nisi Galliam. At si hoc Iunii argumentum valere censeas; eâdem operâ credas, Oretanos in Hispaniâ solum suum longâ possessione effecisse Germaniam: Phocæos item in Galliâ, circa Massiliam opidum, Græciam. Fuit equidem etiam cis Rhenum Germaniæ nomen, de Germanorum Rhenum transgressorum vocabulo sumtum. at Galliæ tamen semper terminus mansit Rhenus; ut fusiùs suprà, lib. I, cap. XI, ostensum est. Sextum hinc Iunii argumentum est: *Quòd si Mattiacos, qui nunc Selandi audiunt, in libello de Germanorum moribus inter Germaniæ populos recenset Tacitus, quorum insulas non omnes Rhenus adit; quanto justiùs Batavos, Rheni proprietarios.* Hoc argumentum geminum in se habet errorem. primus est, quòd non omnes Germaniæ populi Germaniam, ut antè demonstratum, incoluerunt: alter, quod Mattiacos, quos trans Rhenum Tacitus, Pliniusque, & Marcellinus, disertè collocant, Iunius cis Rhenum malè cum imperitorum vulgo interpretatur Selandos. Ad hanc objectionem ita respondet adversarius, postquàm Mattiacos Transrhenanum populum fuisse concessit: *Quamvis intereà, cùm in Germaniâ, testante Tacito, Cattorum caput fuerit Mattium, cur diffitendum, Selandos, quatenus Catticæ prosapiæ sunt (cujus Cattium opidum ante annos jam plures aquis absorptum, & turrim adhuc è fluctibus prominentem ostentans non leve vestigium relinquit) cur, inquam, præfractè diffitendum, referri ad eam gentem, hoc nimirum nomine & aspectu, Selandos insulanos posse? ut ita non tantùm contermini illi & socii, sed etiam consangvinei sint fuerintque jam olim Batavorum.* Proh summe Iupiter, quantus sophista! Ego negaveram Mattiacos incoluisse Selandiam; hic ingerit, me Selandos negasse hoc vel illo nomine ad Mattiacos referri posse. Sed quid malùm heic tibi voluisti philosophe? Quia Mattium Cattorum fuit caput, Selandi autem Catticæ prosapiæ; hi etiam hoc nomine ad Mattiacos referri posse. quænam, quæso, hæc est argumentatio? quæ conclusio? Peream ego infelix, si satis perspiciam. nisi fortè sic argumentari volueris; Quia & Selandi simul & Mattiaci Cattorum fuêre progenies; igitur Selandos quoque hoc respectu ad Mattiacos posse referri. Ergo, quia & Iuhones trans Rhenum, & cis Rhenum Caninefates, & item Sunici, fuêre progenies Cattorum; igitur Selandi & ad Caninefates & ad Sunicos etiam, non modò Mattiacos, poterunt referri. At quid hinc tandem sequitur? Nempe & Mattiacos, & Caninefateis, & Iuhones, & Sunicos, quia inter se fuêre consangvinei, rectè in Selandiâ locari. Peream iterum pessimis modis, si hæc sophistica tua satis intelligam. His atque talibus si philosophi nomen tueris, næ tu haud melior fueris philosophus, quàm geographus. At quàm egregiè probas, Selandos esse progeniem Cattorum: nempe quia Cattorum nomen exstat in Selandici quondam opidi turri *Cats*. Talibusne egregias tuas disceptationes auspicari placuit? Ex hac primâ si de reliquis conjiciendum est; certè nihil nisi nugas nobis dare instituisti. Sed missum te facio. ad Iunium tuum redeo. Septimum ejus argumentum est hujusmodi: *At litem istam vel ipse fluvius componet ac dirimet. verbis Vibii Sequestri: qui, libello de amnibus, Rhenus, inquit, Belgas à Germanis segregans.* Rectè Vibius pro nostrâ sententiâ. at in inferiore fluminis parte medius alveus accipiendus, non Vahalis. Huic argumento oppono ipsius Iunii primum argumentum; ubi ait, *Plinium Batavos, cum Vbiis & Gugernis, Germaniæ populis adnumerare.* Vbii & Gugerni Plinio cis Rhenum in Belgicâ. ergo, si rectè his adnumerantur Batavi; & ipsi cis Rhenum in Belgicâ censendi. Huic jam argumento consimile est nonum: *Panegyricus, Maximiano Augusto dictus, Romanorum imperium Rheno terminat, his verbis: Rhenum videtur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur.* Heic etiam, quà oceano Rhenus adpropinquat, medius alveus, nominis juxtà & muneris dignitatem perpetuò ferens, intelligendus erat. Sic suprà Servius *bicornem* Vir-

gilii *Rhenum* in duos alveos rectè exposuit; unum, quo Romanum finitum fuit imperium, id est, Gallia, medium scilicet, nomen servantem: alterum, qui interfluxit Batavos, ubi *jam Vahal* vocatus. Octavum argumentum tale est: *Tacitus eòdem facit; qui Vahalim, alterum Rheni alveum, ad Gallicam ripam latiorem placidioremque affluere dicit. ex quo liquidò cognoscimus, Galliæ Belgicæ dominatum includi fluento Rheni.* Conclusio mala est. Rheni fluento finiri Belgicam nos non negamus. at, quum tria sint amnis fluenta; duo ab hoc munere excludenda erant, unum statuendum. En, nos duo extrema excludimus; medium agnosscimus. Tacitus cummaximè pro nobis facit. cujus verba, jam sæpè nobis patrocinata, hæc sunt annal. lib. II: *Apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur: servatq. nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur; ad Gallicam ripam latior & placidior affluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt.* Duos scilicet alveos uti commonstraret Tacitus, alterum Germaniam prævehi, & nomen violentiamque cursus servare docet; alterum latiorem placidioremque in Vahalis vocabulum nomen rei mutare, & ad Galliæ ripam, id est, Gallicæ oræ extrema affundi. Sic ipse auctor sese explicat, historiar. lib. IV; ubi *Batavos extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam inter vada sitam*, ait *occupasse*. item in libro de Germaniâ; ubi, *Batavi*, inquit, *non multum ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt.* Rectè nimirum ripam & extrema Galliæ Vahale Mosæque ore terminavit; quia ulteriora jam non in continente, sed in insulâ. quæ non minùs pars esse Galliæ potest, quàm Britannia Europæ; licet hujus extrema, sive litora, ad ostia Sequanæ, Samaræ, Scaldis, & Rheni fluminum describas. Hinc igitur natum est Iunio omnis erroris principium, quòd hoc non intellexit. Hinc verba auctoris quum adsequi nequiret, perperam ac perversè, cap. VIII, & IX, exposuit; Vahalem Belgicæ terminum constituens, Rhenum verò, (sic nominat falsò flumen, quod Nabalia erat, & Sala, sive Isala, ut in Frisiis docebo, quia Tacitus illud, quod Germaniam prævehatur, nomen servare ait) pòst Isalam dictum, Germaniæ. Quid, quæso, absurdiùs dici poterat? Si Galliæ Belgicæ terminus Vahales, Germaniæ verò Isala, Batavia Iunii neque in Galliâ, neque in Germaniâ; ubi ergo eam collocabit? cujus gentis partem faciet? Scythiæ; an Æthiopiæ? Indiæ; an Hispaniæ? Sequentibus certè se scriptoribus miserè his imposuit, uti ii Batavos extra provincias Romanas censuerint. Medium alveum Taciti tempore nomen violentiamque cursus servasse, insulamque Batavorum terminasse, jam antè satis comprobatum est. hunc igitur quum auctor Germaniam prævehi dicat, frustra es, si vel Isalam, vel Vahalem, Germaniæ Galliæque limitem interpreteris. Sed adversarius ad hæc quid habeat, si vacat, videamus. *Sudat*, inquit, *Cluverus in explicandis Taciti verbis; sudat, inquam, cùm videatur illis quasi Galliæ termino excludere Batavos.* & mox: *sed interrogare Cluverum libet, quare ulteriora in insulâ, non in insulis dicat; cùm præsertim nequaquàm, ut aliqui, aspectu Helii & Flevi, intermedium quidquid est, insulæ uni adscribat. nam plures, non unam insulam, ultra eam, Galliæ continentis partem esse, & facies ipsa rerum, & Plinius, varios heic populos & insulas adusque Flevum agnoscens, liquidò attestatur; nec ignorare Cluverus potuit, Marsatios insulanos admittens.* Maligne calumniator, pessime chorographe; quid heic tibi à me sudatum, quid coactum, quid invitâ Minervâ, invitisque omnibus Musis, tuo more, extortum? malignus ni fores, certè liquidissima mea planissimaque verba, rationesque fluidissimas numquàm cavillatus esses. Quæris cur ulteriora non in insulis, sed in insulâ, dixerim? Scilicet, quia melior te geographus ego ea, quæ ultra medium erant Rheni alveum, non in Galliâ sed in Germaniâ esse sciebam; eàque de causâ nihil ad præsentem orationem pertinebant. Decimum testimonium Iunius ex divo Ambrosio adducit; qui *Rhenum* ait *esse memorandum Romani imperii murum adversùs feras gentes.* En; omnes auctores in rem unam eamdemque probè consentiunt; nec quidquam contra nos faciunt: modò verum ex tribus alveis terminum Germaniæ intelligas. At Iunius, postquàm unum auctorem, Corn. Tacitum, de Rheno, qui Germaniam prævehitur, malè interpretatus est; omneis eodem errore ad suam opinionem pravè detorsit. Iam verò undecimum ejus argumentum quis satis miretur? quippe omnia præcedentia subvertit, atque erroris convincit. sic scilicet sæpiùs Iunius secum ipse luctatur. *Accedit*, inquit, *quòd Bataviæ Plinianæ pars, ut in Germanis pòst docebo, à Germaniæ solo abscissa per Drusi exercitum fuerit, & Cisrhenanæ appellationi Tacito obnoxia, nimirum Velavia, cum toto Trajectensis ditionis tractu.* Age igitur, si Germaniæ solo abscissa; cui adnexa, nisi Galliæ? si Cisrhenanæ; cui provinciæ, nisi Belgicæ? nam Rhenus terminus inter Belgicam & Germaniam. quò ferè spectant Plinius & Ptolemæus, ad Flevum usque ostium Belgicam proferentes. At si hæc pars Tacito Cisrhenana dicta; quomodò ex eodem auctore tot argumentis probare Iunius voluit, Bataviam in Germaniæ esse solo? Implicitus

animi

animi errore certè hic homo fuit haud modico. Sed magna pollicetur se pòst in Germanis nos docturum. videamus ergo, quæso, si lubet, cujusmodi ea sint. Cap. IX sic scriptum reliquit: *Liquet ergo, eo alveo* (Isalâ) *seu termino Germanorum fines occiduos prætexi, includique; quandoquidem non ambiguè* loquitur Tacitus, *à Drusianæ fossæ capite, ad exitum usque fluminis, in borealem oceanum excurrere Rhenum; quo tamquàm cardine Germania, quàm lata sit, definiatur. Hîc mecum consideret studiosus lector, quod à nemine hucusque observatum scio, qui sint, quos Tacitus Germanos cis Rhenum colentes appellet. eum dubitationis scrupulum eximit ductus ille fossæ, qui Transrhenanam Germaniæ oram à Cisrhenanâ bipartitur; illam Transisulanam, hanc Velaviam nostra tempora nuncupant. necessariò namque istud de posteriore sanciendum constituendumque est; quæ ante repetitam toties scrobis egestionem, ac terrarum abscissionem, socia individua & connexa alteri ab omni ævo fuerat; ex quâ auxiliares tumultuariasque Germanorum catervas, cis Rhenum colentium, A. Cæcinæ legato Germanicus Cæsar tradidit; ut totidem penè verbis à Tacito relatum.* Quid, malùm, quum toto capite IV Bataviam, cùm ex aliis auctoribus, tum ex ipso Tacito, Germaniæ attribuere laborârit, heic Galliæ adserere eamdem nititur? quidpe si non ambiguè Tacitus Isalâ Germaniam definit; certè citra Germaniam in Galliâ collocat Batavorum insulam. Ecquis verò umquàm Cæsaris Tacitique, suspensâ dumtaxat, quod dicitur, manu, historias perlegit, qui nesciat, quinam *Germani cis Rhenum*, sive *Cisrhenani*, istis auctoribus dicantur? *Treboci* scilicet, *Nemetes, Vangiones, Vbii, Gugerni, Menapii, Tungri, Nervii, Treveri, Sunici*, &c, quos in controversiam vocavit Iunius, *Batavi* & *Caninefates*. non autem illi, quos, inter medium Rheni alveum & Isalam colenteis, constanter *Transrhenanos* adpellasse Tacitum, mox infrà docebo. Illos verò cis Rhenum tum Cæsar tum Tacitus nunc *Germanos*, nunc *Gallos* promiscuè vocant: Vtinam igitur ne tunc quidem observasset Iunius, quod ante se neminem observasse, magno suo gaudio magnâque gloriâ jactat. Atque hæc sunt argumenta ejus testimoniaque, quibus Bataviam suam à Gallia divellere, Germaniæque vindicare se posse confisus est. Quibus universis ac singulis dissolutis, poterat jam æquus lector diligentiæ atque sedulitati nostræ adquiescere, quibus Galliæ Batavos suos restituimus. verùm, quia nobis ubique hoc institutum est, uti non modò contrarias sententias convellamus, sed nostras etiam firmemus; alia quoque testimonia documentaque, præter jam adducta, cùm ex aliis auctoribus, tum maximè ex Tacito, ubi disertè ac perspicuè Batavi unà cum Caninefatibus Galliæ Belgicæ tribuuntur, in medium proferre consilium est.

CAP. XXXV.

Medium Rheni alveum terminum fuisse Germaniam inter & Galliam, eâque ratione Batavos & Caninefateis non Germaniæ, sed Galliæ fuisse partem, probatur, primùm Rheni flumine ac nomine; dein plurimis veterum auctorum testimoniis.

QVUM tribus à Drusi tempore alveis & ostiis in oceanum effusus sit Rhenus, monstrandum nunc erit, uter horum alveorum pro limite Romani imperii & termino inter Galliam Germaniamque habitus sit. hoc enim invento, facilè deinceps quæstionem de Batavorum insulâ expediemus. De Germaniæ igitur termino sic argumentor: Qui Rheni alveus prior ceteris duobus exstitit, hunc ab initio, antequàm illi forent, terminum Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse, necesse est. Medium autem priorem exstitisse reliquis duobus, satis arguit ipsum RHENI nomen; quod per omne ævum ad hanc nostram usque ætatem præ illis obtinuit. Quod sanè nomen si Vahalis alveus (de Drusi namque fossâ controversia nulla esse potest) ut prior tempore, antè obtinuisset, haud temerè illi, tempore posteriori, concessisset. At licet illi id concessisse, adsumto Vahalis vocabulo, contendas; haud facilè tamen fieri potuit, uti alveum suum alii flumini, id est, Mosæ, sub finem in omne jus nomenque daret; ita, uti hic, qui anteà Rheno, sive Vahale, tamquàm inquilinus receptus, dominus tandem alvei in totum fieret. Ab initio rerum (si quis fortè id quoque arguat) Rhenum post tantum spatium tantas aquas per Mosæ, amnis multo minoris, ostium in oceanum, nullo sibi exsistente ore proprio, devexisse, planè absurdum dictu est: nec facilè exemplum huic rei par in aliis fluminibus reperias. Ergo, medium alveum priorem & re & nomine exstitisse, concedamus. firmoque jam concludamus argumento, hunc terminum ab initio Germaniam inter Galliamque constitutum fuisse. Hinc jam manifestissimo documento

mento liquet, quia Batavorum insula citra hunc terminum fuit, (quod satis abundéque suprà demonstratum) certè non Germaniæ, quod voluit Iunius, sed Galliæ adscribendam esse. Auctorum jam idem probetur testimoniis. Horum primum esto, quòd jam anteà è Servio allatum hujusmodi: *Rhenus, fluvius Galliæ, qui Germaniam à Galliâ dividit. bicornis autem, quia per duos fluit alveos: per unum, quà Romanum imperium est; per alterum, quà interfluit Batavos; ubi jam Vahal dicitur, & facit insulam Batavorum.* De medio Rheno ac Vahale hæc dici, suprà ostensum est. Medius igitur Rhenus terminus fuit imperii. Panegyricus incerti auctoris, Constantino Augusto dictus: *Rhenum tu quidem toto limite dispositis exercitibus tutum reliqueras.* & mox: *Quid opus erat ipsi Rheno instructis & militibus, & classibus, quem jam pridem barbaris nationibus virtutis tuæ terror obstruxerat?* Toto, inquit, limite: ergo etiam inferiore ejus parte, quà oceano proximus. Hinc posteà: *Perrexisti ad inferiorem Germaniæ limitem.* Eumenius, in panegyrico, eidem Constantino dicto, de Constantio: *Qui terram Bataviam, sub ipso quodam alumno suo à diversis Francorum gentibus occupatam, omni hoste purgavit.* & mox: *Quid commemorem immanem ex diversis Germanorum populis multitudinem, quam duratus gelu Rhenus illexerat, ut [in] insulam, quam divortio sui idem amnis amplectitur, pedestri agmine ausa transmittere.* Et posteà: *Neque enim Rheni jam gurgitibus, sed nominis tui terrore munimur. quamlibet ille aut arescat æstu, aut resistat gelu: neutro hostis audebit uti vado.* & mox Francos sic alloquitur: *Vbi nunc est illa ferocia? ubi semper infida mobilitas? Iam ne procul quidem Rhenum audetis accolere: & vix securi flumina interiora potatis. Contrà hinc, per intervalla disposita, magis ornant limitem castella, quàm protegunt. arat illam terribilem aliquando ripam inermis agricola: & toto nostri greges flumine bicorni mersantur.* & posteà: *Cùm totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* De eodem alveo, ac limite imperii, sic Mamertinus, in panegyrico ad Maximianum Augustum: *Quod autem majus evenire potuit illâ tuâ in Germaniam transgressione? quà tu primus omnium imperatorum probasti; Romani imperii nullum esse terminum, nisi qui tuorum esset armorum. Atqui Rhenum anteà videbatur ipsa sic natura duxisse, ut eo limite Romanæ provinciæ ab immanitate Barbariæ vindicarentur. & quis umquàm ante vos principes non gratulatus est Gallias illo amne muniri? Quando non cum summo metu nostro Rheni alveum minuit diu serena tempestas? quando non cum securitate nostrâ illius diluvia creverant?* Mox: *Licet Rhenus arescat, tenuique lapsu vix leves calculos perspicuo vado pellat; nullus inde metus est.* Quæro igitur jam heic ex Iunio, quæro ex defensore ejus, adversario, si diis placet, nostro; quis ille fuerit Rheni bicornis alveus, qui *diu serenâ tempestate & æstu* ita interdum *exaruit*, uti *tenui lapsu vix leves calculos perspicuo vado propulerit*; & in cujus *ripâ per intervalla disposita* fuerunt *castella*, cum *militibus*, limitis custodibus, *ad oceanum* usque? An non ille Tacito etiam *tenuis*, & Plinio *modicus*, *nomen Rheni servans, & custodiens?* Omnino ego arbitror. nec tu chorographe, licet invidiâ malevolentiâque disrumparis, diffiteri umquàm ausis. neutrum quidpe horum vel Vahali, vel Isalæ, lacuive Flevo attribuere potes: quorum alvei tale quid numquàm siccitate cœli passi sunt, nec umquàm patientur. nec castella ista usquàm monstraveris in Isalâ tuo, aut ad lacum. Panegyricos istos auctores licet numquàm legisses, tamen ex unâ tabulâ itinerariâ didicisse poteras, ad medium alveum fuisse castella, & militem præsidiarium, *Arenatii, Grinnibus, Albinianis, Lugduni:* quæ loca hodiè vulgaribus vocabulis dicuntur *Arnhem, Rhenen, Alfen, Leyden.* quibus Tacitus, historiar. lib. V, addit *Vadam* & *Batavodurum*; quæ nunc sunt *VVageningen*, & *VVijk te Duerstede.* Ex his jam liquidò patet, quos alveos & Zosimus intellexerit lib. III, ubi Βαταβίαν, inquit, δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ. id est; *Bataviam in duo cornua scissus Rhenus insulam efficit.* de iisdem quidpe rebus, à Constantio & Iuliano circa Bataviam gestis, narrat Zosimus. Quapropter nequidquàm tu hæc ejus verba de Helio ac Flevo interpreteris. Sed quid plura? cum *Rheni* alveum, qui *limes* fuit inter *Romanam provinciam* & *Barbariam*, id est, inter Romanum imperium & Germaniam, *naturam duxisse*, disertis verbis adserit Mamertinus, in Panegyrico quem Maximiano Augusto dixit. Id sanè de medio Rheno intelligendum; non de Isalâ: quem Rheno manus militum Drusianorum fossâ junxerunt. Ecquid jam tibi heic animi est, ô chorographe? putasne satis prostratas esse omneis disceptationes tuas, vanas, inaneis, irritas, atque falsas; postquàm unum illud omnium fundamentum, cui eas superstruxeras, planè convulsum est. extimum intelligo alveum, id est, Isalam, & lacum ostiumque Flevum; quem tu, limitem esse imperii Romani, nobis persvadere voluisti, & terminum Galliam inter atque Germaniam. Verùm unum adhuc hujus Lernæ caput superest; quod simul præcidendum erit, antequàm ad alia proficiscar. Ais igitur, *medium Rhenum circa Egmondam potiùs, quàm*

Catvicum,

Catvicum, effluxisse, ex sententiâ Hamrodii. Egregia sanè fides auctoritasque, quibus rem tantam adseris. Ergo tu omnino ex rerum naturâ tolles eum Rheni alveum, qui omni ævo Rheni nomen solus ad hæc nostra tempora tulit? nam Hamrodius ille tuus Egmondanum illum alveum *ex Rheni dextro, prope Campos opidum, inde per lacus humilesque campos delapsum, Scardamam & Veterem aggerem pagos prætereundo, Alcmariamque adnatando, per Egmondanorum vicos in oceanum* deducit. Hic verò quomodò Rheni nomen custodiverit, quod ex Plinio ei tribuit Hamrodius, ipse tecum viderit. Lacus heic fuisse, jam Iulii Cæsaris atque Augusti temporibus, ingenteis atque immensos, quorum maximus nunc dicitur vulgò *de Suyder see* per quem vos nescio quos alveos, ignorantiâ veteris historiæ geographiæque, ducitis, infrà in Frisiis satis certis monstrabo documentis. Frustra igitur estis quidquid heic tentetis. Taciti nunc audiamus testimonia, quibus Batavos Caninefateisque Galliæ facit parteis. Historiarum libro IV, Gallias narrat à Romanorum imperio descivisse: initium autem belli esse ortum à Batavis, insulam Rheni & extrema Gallicæ oræ tenentibus. ergo Batavos haud dubiè inter Gallos censuit. In libro de Germaniâ, ubi Germaniæ populos enarrat, *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt: à fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utræque nationes usque ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Ait *ambisse* Frisios *immensos* istos *lacus*, quorum maximus nunc *Suyder see* accolis dicitur; ut infrà ostendetur. si ambierunt; certè etiam cis lacum fuerunt, & Isalam flumen. &, si Rheno prætexti; Transrhenani sunt adpellandi, non verò Cisrhenani; ut falsò interpretatus est Iunius. Annal. lib. IV: *Eodem anno Frisii, Transrhenanus populus, pacem exuêre.* item historiar. lib. IV; ubi Batavi Caninefatesque rebellare cœperunt: *Statim accitis Frisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit.* Dum heic Frisiis tandem *Transrhenanorum* cognomen tribuit, quod Batavis, Caninefatibusque, partem Batavorum insulæ colentibus, de quibus ei antè sermo erat, haud item dedit; hos pro Cisrhenanis, id est, Belgis Gallis, eum habuisse certum est. Eodem libro posteà; ubi Civilis Batavus universæ Galliæ rebellionem suadet: *Provinciarum sanguine provincias vinci. ne Vindicis aciem cogitarent. Batavo equite protritos Aeduos, Arvernosque. fuisse inter Virginii auxilia Belgas. verèque reputantibus, Galliam suis viribus concidisse.* En; ut disertè Batavos, Æduos, Arvernos, in eâdem pariter provinciâ Galliâ recenset: item Batavos inter Belgas. nam & alii fuêre Belgæ inter Virginii auxilia; & Batavi Belgæ contra Æduos & Arvernos, eorumque ducem Virginium. Histor. lib. II: *Irritabat quin etiam Batavos, Transrhenanosque, Padus ipse.* Historiar. IV: *Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes.* En; iterum atque iterum quàm disertè Batavos à Transrhenanis distingvit. illi igitur Cisrhenani, in Gallico solo. Sic eodem libro mox infrà: *Contusis Vbiis, gravior, & successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat: intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemq. operum Batavis delegat: Transrhenanos, prælium poscentis, ad scindendum vallum ire, detrusósque redintegrare certamen jubet.* Item inferiùs, ubi Treveros Lingonasque Cerialis alloquitur: *An vos cariores Civili Batavisque & Transrhenanis creditis, quàm majoribus eorum patres avique vestri fuêre?* Et hist. lib. V: *Civilis haut porrecto agmine, sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora flumini, Transrhenani tenuêre.* ac paullo pòst: *Stare Germanos Batavosque supra vestigia gloriæ.* ubi Germanos intelligit Transrhenanos; uti sine controversiâ liquet ex reliquo historiæ contextu. Hinc igitur est, quòd idem Civilis, apud Alpinum Montanum Treverum sermonem habens, Batavos Caninefateisque Galliarum portionem adpellat. quem Taciti locum Iunius, si tot tamque gravia argumenta satis perpendisset, numquàm sanè à vero sensu detorquere adgressus fuisset. Verba Taciti, historiarum lib. V, hæc sunt: *Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus vices, quibus ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco. Vos autem Treveri, ceteræque servientium animæ, quod pretium effusi totiens sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, secures, & dominorum ingenia? En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameque premimus. denique, ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.* Scilicet Civilis Batavus, solo sive terrâ Gallus, Montanum Treverum Gallum in parteis transire, communemque libertatem vindicare hortatur. Caninefateis ac Batavos vana castrorum spatia excidisse ait: (quod factum in Batavorum insulâ, eodem libro anteà auctor memorat:) nec de Frisiis, qui unà ad castrorum excidium adfuerunt, quidquam adjicit: videlicet,

quia

quia hi Transrhenani, Germaniæ, non Galliæ, portio. Verùm vel ex hoc uno satis liquet, Batavos Gallis fuisse accensitos, quòd Galli rebellantes Civilem ducem sequuti sunt; eique summam rerum concesserunt. quod haud facilè, Germanus si fuisset Transrhenanus, erant facturi. Hinc Tacitus eodem libro, de Agrippinensibus obsessis: *Missis ad Civilem legatis, vitam orantes. Neque antè preces admissæ, quàm in verba Galliarum jurarent.* at de ipso Civile paullo pòst: *Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum in verba Galliarum adegit: fisus Germanorum opibus; &, si certandum adversùs Gallos de possessione rerum foret, inclytus famâ, & potior.* Si Batavi fuerunt Germani Transrhenani, non tenebantur, *pro imperio Galliarum*, vel *in verba Galliarum jurare.* ideóque non attinuisset hæc referre. At Gallus in Galliâ Civilis imperium sperabat. de hujus possessione adversùs Gallos si certandum; Germanorum Transrhenanorum opibus id facere se posse confidebat. Hinc est, quòd suprà, eodem libro, quum Batavos suos in arma libertatemque animaret; *Attollerent tantùm*, ait, *oculos; & inania legionum nomina ne pavescerent. esse sibi robur peditum, equitumque, consangvineos Germanos:* Cattos scilicet, Mattiacosque. sic enim eodem libro posteà: *Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis, exercitus.* Eodem libro posteà, inclinationem Gallicæ rebellionis auctor narrans; *Scribuntur*, inquit, *ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, ut abstinerent armis; impetrabili veniâ, & paratis deprecationibus, si pœniteret. Restitit idem Valentinus: obstruxitque civitatis suæ aures; haut perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus. Igitur non Treveri neque Lingones, ceteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere, nec duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur.* Quid, quæso, Civilis, si Transrhenanus, ex Germaniæ solo inter Galliæ duces? quid Labeo Batavus ibidem? aut quomodò hic, si Germanus Transrhenanus, Bethasios, Tungros, Nerviosque, Belgicæ nationes, longiùs à Rheno dissitas, in arma atque obsequium (quod memorat eodem libro Tacitus) trahere potuit? Haud facilè profectò. Eodem libro paullo pòst: *Civilis* Batavus, *& Classicus* Trevir, *misêre epistolas ad Cerialem; quarum hæc sententia fuit: si Cerialis imperium Galliarum velit; ipsos finibus civitatum suarum contentos.* Galliæ igitur civitas fuêre non minùs Batavi, quàm Treveri. Germani Transrhenani nihil heic paciscebantur. Item sub finem ejusdem libri, Mucianus, de tumultu Galliarum verba faciens; *Quoniam*, inquit, *benignitate deûm fractæ vires hostium forent; parum decorè Domitianum, confecto propè bello, alienæ gloriæ interventurum. Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur; debuisse Cæsarem in acie stare. Caninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos.* Heic etiam haud obscurè Batavi simul & Caninefates pro *exiguâ*, ut suprà dixit Civilis, *Galliarum portione* habebantur. In libro de Germaniâ: *Quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam.* enumeratque Treveros, Nervios, Vangiones, Trebocos, Nemetas, Vbios: moxque subjicit; *Omnium harum gentium*, quæ in Galliam commigraverant, *virtute præcipui Batavi.* lib. v histor. de Civile: *Quin & diruit molem, à Druso Germanico factam; Rhenumque, prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. sic velut abacto amne tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat.* Viden', ut insulam à Germaniâ separat, Galliæque nomini tribuit? Rhenum, alveo suo abactum, in Galliam effusum ait. ubi hanc putas esse Galliam? citra Mosam, Vahalem: an in ipsâ Batavorum insulâ? Si dixeris, citra Mosam, aut Vahalem; ingentis erroris pudore teneberis. quidpe, si Vahalem abegit Civilis, certè in Mosam effudit. ubi nihilo minùs insulæ species, quamvis mutata, mansit. Sin & Vahalem & Mosam abegisse adfirmaveris; haud facilè inveneris, qui fidem tibi habeat, quum Tacitus id ne verbo quidem notaverit. At Isalam, quem ineptè Germaniæ terminum statuit, abactum vult Iunius. ubi non animadvertit, hoc ipso Galliæ se facere portionem Bataviam suam, Vahalem inter & Isalam extensam. Medium Rheni alveum fuisse Romani simul imperii & Galliæ terminum, eumdemque in Leccam fuisse effusum, suprà satis probatum est. Quum igitur Leccam mediam ferè secet insulam; in manifesto est, ipsam insulam Galliam heic adpellasse Tacitum. Atque hac ratione clara expeditaque fiunt ista auctoris verba; *Abacto amne, tenuem alveum, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecisse.* quæ facies etiam nunc manet; ostio quoque amnis jam penitus obstructo. Vahali autem, ac Mosæ, & Isalæ, lacubusque, in quos Isala effunditur, numquàm tale quid evenire potuit. Atque hæc ferè sunt ex Taciti aliorumque auctorum scriptis testimonia; quibus satis dilucidè ac perspicuè verus germanusque inter Germaniam & Galliam terminus indicatus, Batavique & Caninefates Galliæ adserti sunt. Nunc ad interna eorum progredi fert animus.

CAP. XXXVI.

De Batavorum Caninefatiumque opidis, castellis, atque vicis.

BATAVORUM agro probè designato, Caninefatibus etiam suâ, Batavorum in insulâ, parte tributâ; proximus nunc labos sit, opida eorum, si qua habuerint, & alia habitationum loca, diligenti curâ inquirere. In ipsâ insulâ prorsus nulla ad Taciti usque tempora exstitisse reperio. Extra insulam quum etiam aliquid agri Batavi habuerint; de hoc sic auctor noster, histor. lib. v: *Civili Chaucorum auxilia venêre. non ausus tamen opidum Batavorum armis tueri; raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit.* Doctissimus Lipsius, in notis ad Tacitum, heic hæret. primúmque vocem *Batavorum,* corrigere tentat in *Batavodurum.* Verùm, quum hoc non opidum, sed vicus Tacito paullo pòst dicatur, isque in ipsâ insulâ, ut mox ostendetur; falli se hac conjecturâ forte ipsemet animadvertens, mutat mox sententiam; locumque, cui Civilis ignem injecit, extra insulam, cis Vahalem, fuisse suspicatur. mavult tamen legere, multitudinis numero, *opida Batavorum*; lectione ex eo conjectâ, quòd nullum heic nomen proprium adpositum. Verùm ego hanc ejus opinionem haud temerè probaverim. quidpe plura si fuissent Batavorum cis Vahalem opida: haud facilè fieri potuit, regione hac tam celebri atq; clara, quin unius vel alterius saltem nomen apud rerum auctores expressum fuisset. At unum si fuit, quæ mea est opinio, cui Civilis ignem injecit; haud absurdè, neque ineptè, *κατ' ἀντονομασίαν* dictum fuit BATAVORUM OPIDUM, sine proprio nomine, ad eumdem modum, uti *Ubiorum opidum* dicitur eidem auctori, annal. I, & XII; quæ posteà *Colonia Agrippinensis.* Ac sanè firmat me in hanc sententiam alius ejus locus, in lib. IV hist. perscriptus, his verbis: *Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.* Ex eodem fuisse opido Civilem & Labeonem, satis apertè heic & clarè indicat auctor. suprà autem, eodem libro, *Iulius Paullus,* inquit, *& Claudius Civilis, regiâ stirpe, multo ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ; missusque ad Neronem, & à Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit; flagitante supplicium ejus exercitu.* histor. I: *Iulius* (fortè *Claudius,* ut suprà) *deinde Civilis periculo exemtus* (sub Vitellio) *præpotens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur.* Paullum fratrem fuisse Civilis, ex hujus oratione, histor. IV relatâ, liquet. *Egregium,* inquit, *pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea.* Hi duo igitur fratres regiâ stirpe quum multo ceteros anteirent, tamquàm principes (& ob hoc æmulus Cl. Labeo) inter populareis, principem universi Batavorum agri locum, sive caput gentis, haud dubiè incoluerunt. quod, quum unicum foret Batavæ gentis opidum, BATAVORUM OPIDUM dictum fuit. Hinc Labeonem *opidano certamine æmulum Civili* tradit auctor. Quin in hoc ipso opido cohortem Batavorum, cui præerat Civilis, & item alam, cui præfectus Labeo, ceu præsidium loci egisse, ex Taciti patet historiâ. nam quum Caninefates cum Frisiis omni inferiore insulę parte Romanos in superiorem partem pepulissent; Civilis, dicto opido haud dubiè profecturus, Caninefatem tumultum cum cohorte unâ se compressurum, per dolum promisit. Si non mens me vehementer fallit; eodem nomine, quo olim, etiam nunc exstare dixerim idem opidum, quod vulgò *Batenburg,* quasi *Batawenburg,* id est, *castellum,* seu *opidum Batavorum* nuncupatur. *Batavoburgium* igitur, sive *Batavorum opidum armis tueri Civilis,* princeps & opidi & gentis, quum *non auderet, raptis quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit.* Ptolemæi tabula geographica Galliæ, *Batavodurum* opidum habet citra citimum Rheni alveum, eodem ferè situ, quo *Batenborg* nunc conspicitur. id sive ab ipso auctore sic positum, sive à sciolo aliquo emendatore, nominis adlusionem sequente, ex insulâ, & medii alvei ripâ, huc translatum, error sanè ingens est. Nec tamen rarum Ptolemæo, his in partibus errare. BATAVOBURGIUM igitur antiquissimum est hisce in oris opidum. Alia fuisse Taciti ævo, sive sub Vespasiani principatu, præter hoc, Batavis opida, jam anteà negatum. Vicos compluréis etiam extra insulam fuisse, haud dubium est: licet nullius mentio apud ejus ævi scriptores exstet. Adversarius noster, qui ne heic quidem potest non obloqui, ut *Noviomagum* probaret esse Taciti *Batavorum opidum,* hisce utitur argumentis: primùm, quia Batavoburgium *non tam opidum quàm arx hodiè sit:* deinde, *quòd non ad Vahalim ut Neomagum, sed ad Mosam situm; unde haud commodè, & adeò raptim, quomodò narrat Tacitus, ex eo in insulam concedere, & sibi suisque consulere, Civili occasio fuisset.* Quæ quàm sint valida, quis tam infans, qui non primo intuitu perspiciat? Ubi tu chorographe legisti opidum hoc Batavorum, postquàm à Civile exustum

fuit, in integrum fuisse restitutum? Et licet tunc, finito bello, restitutum fuerit; quo necessario argumento evincis, debere nunc etiam id esse his in oris celeberrimum clarissimumque? Apage sis cum pessimo isto tuo τοῦ χωρογραφεῖν modo. An verò Civili adeò incommodum fuit, dum Cerialis à Veteribus (*Santen* nunc esse, suprà ostensum est) adventaret, per IV circiter millia passuum à Batavoburgio ad Vahalem concedere? Haud opinor.

De NOVIOMAGI opidi (vulgò est *Nieumegen*, & contractè *Nimmegen*) antiquitate quod annales Geldrorum Hollandorumque fabulantur, quasi id à Batone (qui primus, ut illi ferunt, gentem Batavorum è Cattis huc deduxit) conditum, validissimisque mœnibus circumdatum fuerit, viderint ingenio ac judicio præstantes viri, quid sentiant. mihi heic sanè fides temerè nulla est. Quidpe si jam inde à primo Batavorum adventu opidum hoc munitissimum fuit; quî fieri potuit, uti nulla ejus neque apud Cæsarem, neque apud eos scriptores, qui Cæsaris ætatem sequuti sunt, mentio facta sit? certè bellum aliquando aperuisset. At satis è Cæsaris commentariis perspicitur, opida munita ad id temporis in his oris fuisse nulla. Verùm mehercules, qui credit hæc de Noviomagi primordio, & cetera, quæ in istis annalibus fabulosè narrantur, non abnuet. Primi tamen auctorum, quorum monumenta exstant, hujus opidi meminerunt, Antoninus & auctor tabulæ itinerariæ. Celebre jam horum fuisse ævo, inde patet, quòd in tabulà primariæ urbis figurâ depingitur. Reliqua loca extra insulam quæ fuerint, posteà ostendam, quando antiquiora primo loco dixero.

In ipsà igitur insulà IV referuntur Tacito locorum nomina, libro histor. V; quo vicos adpellat. *Tantumq; belli*, inquit, *superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita, Civilis invaderet; Decimam legionem Arenaci, Secundam Batavoduri, & Grinnes, Vadamq;, cohortium alarumq; castra.* Quibus verbis summi erroris convincuntur ii, qui jam inde ab origine gentis, IV hęc loca, opida fuisse adfirmant. Ceterùm ad Rheni ripam cuncta fuisse sita, ex Taciti liquet historiâ. De his quoq; Flori intelligenda sunt verba ista, cap. XII, lib. IV, de Druso Germanico perscripta: *In tutelam provinciarum præsidia atque custodias ubiq; disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit.* Nomina quatuor vicorum etiam nunc, quamvis inclinata, exstant. BATAVODURUM dicitur *Duerstede*, sive *Wijk te Duerstede*; primâ voce *vici* vocabulum servante: GRINNES, abjectâ primâ literâ, adpellatur *Rhenen* : VADA, *VVageningen*: ARENACUM, *Arnhem*. In his unum *Batavodurum* veterem situm in insulà obtinet. reliqua, servatis, ut opinor, regionibus, in ulteriorem ripam translata sunt. Ortelius, nullâ habitâ veterum historiarum ratione, ut hodiè invênit, sic in veteris, quod vocat, Belgii descriptione, in ulteriore ripâ cuncta collocavit. Eamdem fuisse Iunio mentem, reliquisque omnibus, video. At falluntur quamvehementissimè. quod cùm ex auctore nostro, tùm ex aliis scriptoribus probare adnitar. Atq; Batavodurum quod attinet; nulla ratio erat, cur in ulteriore id collocaretur ripâ; quum etiam nunc in citeriore conspiciatur. nec facilè nomen id habere potuit, nisi in insulâ situm; Batavis ultra Rhenum, in Germanico solo, nihil obtinentibus. Sed Tacitum de universis audiamus. Suprà dixit, castra quadripartita Civilem invasisse. pergit igitur: *Ita divisis copiis, ut ipse, & Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor, suam quisque manum traherent.* & pàullo pòst: *Quibus obvenerant castra Decumanorum* Arenaci, *oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, & cædendis materiis operatum turbavêre, occiso præfecto castrorum, & quinq; primoribus centurionum, paucisq; militibus. ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri irrumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum prælium nox diremit. Plus discriminis apud Grinnes, Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus oppugnabat. nec sisti poterant; interfecto fortissimo quoq;: in quîs Briganticus, præfectus alæ, ceciderat. quem fidum Romanis, & Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum dilectâ equitum manu subvênit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo transnatavit. idem Germanis effugium. Tutorem Classicumq; appulsæ lintres vexêre.* Civilem, injecto Batavorum opido igne, in insulam concessisse, suprà narravit auctor; Tutoremq; & Classicum, cum CXIII Treverorum senatoribus, Rhenum transgressos. Hi Rheno è suo agro supra confluenteis Mosellę trajecto, facilè inferiore amnis parte in insulam remeare potuêre, ad oppugnanda Romanorum castra. Decumanos igitur, quorum castra Arenaci, in ipsâ insulâ adgressi sunt. quibusdam interfectis, ceteros in munimenta cõpulerunt. Dum hęc Arenaci in insulâ geruntur, Germani (sive Frisii, sive Catti, Usipii, aut Mattiaci; quos in oppugnatione castrorum ad Vetera fuisse, tradit auctor superiore libro) ex Germanicâ ripâ nituntur Batavoduri in pontem inchoatum irrumpere, castraq; ibi sita oppugnare. Vadam dein Civilis, Grinneis Classicus, acriter oppugnant. quos Cerialis, cum dilectâ equitum manu suis subveniens, repulit, præcipites in amnem

amnem egit. Transnatarunt Civilis & Germani, in Germaniæ ripam: Tutor Classicusq; lintribus eódem transvecti. Hinc est, quòd paullo infrà Cerialis, *Satis peccavisse* rebelleis Gallos ait, *quòd toties Rhenum transcenderint.* Pulsis hostibus, Cerialis ex insulâ *profectus Novesium Bonnamq. ad visenda castra, quæ hibernaturis legionibus erigebantur, navibus remeabat, disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis,* trans Rhenum, quò fugerant, agentibus; *& insidias composuêre. Electa nox atra nubibus; & prono amne rapti,* ex ulteriore ripâ in citeriorem, *nullo prohibente vallum ineunt. Aliud agmen* Germanorum, *turbare classem* Romanorum, *injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentium, ita cœptâ cæde, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant.* Et paullo pòst: *Multâ luce revecti* in ulteriorem ripam *hostes captivis navibus, prætoriam triremem, flumine Luppiâ, donum Velledæ traxère. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi.* paullo pòst: *Spatium veluti æquoris captum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum oceano affundit.* & mox: *Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus.* Ex his omnibus satis patere puto, *Arenacum, Vadam, Grinneis*que, haud minùs in Batavorum fuisse insulâ, quàm *Batavodurum.* At tamen, si etiam nunc suspiceris, eodem situ fuisse, quo nunc, trans Rhenum; quæro, quâ fiduciâ Cerialis, cum exiguo equitatu, in hostile Germanorum solum, ad defendenda castra Vadam Grinneisque, transgredi ausus sit? An non Germani, qui omnem (ut patet ex Tacito) ulteriorem ripam obsederant, omnibusque occasionibus imminebant, transgredi conantem prohibere, aut transgressum mox opprimere potuissent? Omnino arbitror. Iam verò, si tria illa castra in Germanico solo: cur non Germani, relicto ad præsens Batavoduro, quod in insulâ erat, huc potiùs omneis simul vireis contulerunt? quibus in suâ ripâ expugnatis, captisque, jam liberiùs tutiúsque in insulam transgredi poterant. Item, si castra ista in Germanicâ ripâ; cur Civilis, Tutor, Classicus, & Germani in insulam, Gallicum solum, transnatare ac transvehi maluerunt, quàm retro in ulteriora Germaniæ atq; tutiora sese abscondere? Frustra est, quidquid objicere velis. verba sanè Cerialis, infrà eodem libro, hæc sunt: *Cæsos Treveros, receptos Vbios, ereptam Batavis patriam; neq. aliud Civilis amicitiâ peractum, quàm vulnera, fugas, luctus; exsulem eum, & extorrem, recipientibus oneri.* En; quàm apertè indicat, Batavos, ereptâ patriâ, id est, insulâ, quam Cerialis hostiliter populatus est, trans Rhenum in Germaniam fugisse. Ergo cis Rhenum, id est, in insulâ, unde Batavi & Germani fugerant, Vadæ, Grinnibusque, Romanorum castra exstructa fuère. Eodem libro paullo antè: *Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: cùm interim flexu autumni, & crebris pluvialibus imbribus superfusus amnis, palustrem humilemque insulam, in faciem stagni, opplevit. nec classis aut commeatus aderant: castraque, in plano sita, vi fluminis differebantur. Potuisse tunc opprimi legiones, & voluisse Germanos, sed dolo à se flexos, imputavit Civilis.* En iterum, ut apertè ac dilucidè in insulâ castra fuisse testatur. Iuvenalis, Satyrâ VIII:

Hic petit Euphratem juvenis, domitique Batavi
Custodeis aquilas, armis industrius.

Castra Romanorum & hic intelligit; ad Euphratem altera flumen, altera ad Rhenum: quorum hæc, si domito Batavo custodia constituta, absurdum sanè fuerit, ultra amnem, extra insulam, locata adfirmare. Sed castra Romanorum præsidiorum ad Rhenum, à Druso Germanico erecta, cuncta in citeriore fuisse amnis ripâ, jam dudum suprà patuit. Huc adde, quæ superiori capite è panegyricis citavi. Adversarius chorographus, quamquàm argumentorum, quæ modò adduxi, nullum tentare ausus sit; tamen, ne obloquendi animus sibi deesse videretur, ex Floro ostendit, Drusum etiam per Mosam, & Albim, & Visurgim, castella disposuisse. quæ argumentatio quid huc faciat, equidem non intelligo. nam mihi de unius Rheni lævâ agitur ripâ. Sed heic etiam ex Dione citat, Drusum in dextrâ Rheni *margine* castellum locasse. Miser geographus, quàm recens sit ab hujus studii rudimentis, satis ingenuè fatetur. quidpe castellum id Drusi non in Rheni ripâ, sed in Tauno fuisse monte, ex adverso Maguntiaci, infrà in Mattiacis, documentis ostendam haud dubiis.

Ceterò ARENACUM, in tabulâ itinerariâ dicitur ARENATIUM. apud Antoninum uno in loco est ARANATIUM: alio verò HERENATIUM. quæ librariorum variatio adeò imposuit Ortelio, uti *Herenatium* diversum fecerit ab *Arenaco.* Obstrepit heic quoq; novellus iste chorographus: aitque *Arenatium* potiùs videri vicum hodiè *Arichom*, haud procul Tilâ opido. Verùm cui persvaserit, vocabulum *Arenatium* similius esse voci *Arichom*, quàm vocabulo *Arenacum*? Ex solâ terminatione si diversa esse arguas vocabula; ego consimili modo diversa nomina diversosque populos faciam *Marsacos* &

 Marsatios;

Marsatios; de quibus infrà suo loco. eadem quidpe in his, quæ in illis vocabulis, scribendi est ratio. Sed in his atque talibus quis non animadvertat, solo contradicendi studio eum motum fuisse? Ceterùm apud Antoninum iter à Pannoniæ opido *Tauruno*, per ripam Danubii ac Rheni descriptum, terminatur ad *Aranatium*. unde colligere licebat, jam tum primarium hoc fuisse opidum. Verùm, quum in tabulâ indicium ejus rei sit nullum; nudumque vocabulum, sine figurâ urbis, depingatur: suspicor ego, apud Antoninum in dicto itinere, aut quædam locorum nomina deesse, aut superesse. hoc tamen probabile, adeóque certum redditur è titulo ejusdem itineris, qui hujusmodi est: *Item per ripam Pannoniæ à Dauruno in Gallias ad Leg.* XXX. Legionem hanc castra habuisse ad Coloniam Trajanam, quæ nunc dicitur *Kellen*, vicus prope Clivos opidum, suprà demonstratum est. Quum igitur huc usque iter se ducturum promiserit Antoninus; certum est, duo reliqua vocabula, *Burcinatio* & *Aranatio*, vel è tabulâ, vel aliunde, supervacaneâ librarii curâ, esse addita.

GRINNES Taciti & tabulæ itinerariæ Gerard. Noviomagus & Hadr. Iunius, ex more suo enodandi vocabulorum significationes, contra duos luculentissimos auctores, contraque omnia horum exemplaria, malunt legere *Rhinnes* & *Rhenes*: quia locus is Rheno flumini adpositus; unde nomen traxisse censent. Heic etiam ne nihil scivisse videretur chorographus, pro dicto vocabulo *Rhenes* maluit scribere *Grhinnes*; novâ & antehac inauditâ grammatices ratione, quâ litera ϱ, præcedente diversâ consonante, adspiratur. Quamquam ego contra hominem, cui omnis vita in scholis transacta est, de grammaticâ disputare nolim. quidpe quum omnem penè juventam militiâ, aulis, & diutinis perpetuisque peregrinationibus exegerim; aliquid grammaticum latere me posse, quod illi sit notius, quis dubitet? Sed VADA quoque malunt quidam dicere, plurali numero, quàm VADAM cum Tacito. quæ & ipsa κρίσις præpostera minimè placet. malo enim ego veteris scriptoris, Romani hominis, in Latinis barbarorum vocabulorum formationibus, sequi auctoritatem, quàm nostri ævi conjecturam lubricam, ac fallacem.

Ceterùm Ptolemæus in descriptione Galliæ Belgicæ opidum habet Λυγόδουνον Βαταυῶν, *Lugodinum Batavorum*. Nomen id, sive ab ipso Ptolemæo sic scriptum, sive ab temporis iniquitate, aut imperito aliquo librario depravatum, certè falsum est. Rectiùs apud Antoninum & in tabulâ legitur LUGDUNUM. Vrbs hodiè est amœnissima, nitidissima, ac celeberrima, Rheni amni imposita, gratissimum Musarum domicilium, quam vulgari vocabulo vocant *Leyen*. Hanc vulgus Latinorum hujus ævi Romano ore *Legiam* exprimendam censet; quasi à *legione* vel *legionibus* Romanis dictam, quæ heic castra habuerint. politiores tamen, novo in Latinum modum formato vocabulo, *Leydam* adpellant; quia vernaculâ etiam lingvâ cultoribus dicitur *Leyden*. idque genuinum est atque Germanum urbis nomen: illud verò ab hoc deflexum. usitatissimum quidpe harum regionum incolis, literam *d* in medio dictionum elidere. Nec par est, quemquam dubitare, *Lugdunum* Antonini ac tabulæ esse *Leyden*; quando & nomen & situs ad Rheni ripam, & intervallum XXVII millium passuum, quæ inter hoc & Trajectum ponit Antoninus, satis probè conveniunt. Quòd autem Λυγόδουνον Βαταυῶν in litore describatur à Ptolemæo, X circiter millibus passuum citra citimum Rheni ostium; nihil est quod te turbet, aut in dubiam trahat sententiam. decuplo pejus errare in aliis, usitatissimum Ptolemæo. heic autem immanis ejus error in eo maximè perspicitur, quòd Mosæ ostium diversum fecit à citimo, id est, Helio Rheni ore, intervallo LXXIV millium passuum interjecto. Quòd si igitur Mosæ os idem esse statuas, quod citimum Rheni ostium; rectè hinc ad proximum ostium locatum erit *Lugdunum Batavorum*. Opida autem in litore censere, quæ paullo remotiora fuerint; etiam Plinio, & Straboni, & Melæ, & aliis geographis, nec non ipsi Ptolemæo aliàs quoque factitatum. Tabula sanè itineraria *Lugdunum* habet in mediterraneis, à mari remotum. Antiquissimum esse locum, & à Druso Germanico, in L amplius illis ad Rhenum castellis conditum, haud dubium est; quando tamquàm præcipuum Batavorum opidum à Ptolemæo refertur. ad quam dignitatem non nisi longâ celebritate evadere potuit. De Brinione Caninefate, rebellantium Batavorum duce, sic Tacitum, hist. IV, narrantem jam anteà citavimus: *Statimque accitis Frisiis (Transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit.* & mox: *Capta igitur & direpta castra: dein vagos, & pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos invadunt. simul excidiis castellorum imminebant: quæ à præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa, vexillaque, & quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur.* & paullo pòst: *Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, quòd castella deseruissent. cum cohorte, cui præerat, Caninefatum tumultum*

tum

tum compressurum. illi sua quisque hiberna repeterent. Duas cohorteis antè retulit auctor, quarum castra Brinio diripuerat: heic Civilis sua quemque præfectum repetere hiberna jubet. bina igitur fuêre hiberna; duoque castella juxtà sita. *Duarum*, inquit auctor, *cohortium hiberna, proximo occupato oceano, irrumpit*. ergo proximè oceanum fuêre. An utraque? Puto. nulla enim heic distinctio. Sic tamen intelligendum censeo: quia in Rheni ripâ cuncta præsidia à Druso locata fuisse, suprà ostensum; altera illa castra, à Brinione expugnata, ad ostium amnis in ipso litore exstructa fuisse; de quibus posteà dicam: altera, supra hæc, haud procul tamen oceano; nempe eodem situ, quo nunc *Leyda* conspicitur. In tabulâ quoque primariæ urbis figurâ pingitur. & apud Antoninum iter ab hoc ad Argentoratum describitur: ubi hæc leguntur verba: *A Lugduno caput Germaniarum Argentorato* M. P. CCCXXV. quæ eò quibusdam intelliguntur, quasi Lugdunum Batavorum princeps fuerit urbs totius Germaniæ Cisrhenanæ. Verùm opinionem hanc esse falsam, satis suprà ex iis patuit, quæ de Coloniâ Agrippinensi differui. Ad Iunii igitur sententiam, à quâ quondam quamlongissimè abii, chorographumque istum novellum unà mecum abduxi, heic jam accedo; vocem *caput*, pro *initio* accipiendam docentis: quia Lugdunum hoc, fuerit *initium Germaniarum*. sic enim & in tabulâ, de Lugduno ad Rhodani Ararisque confluenteis: *Lugduno caput Galliarum. usque hic legas*. quæ verba Marcellinus lib. XV, de iisdem confluentibus loquens, sic explicat: *Qui locus exordium est Galliarum. exinde non millenis passibus, sed leucis itinera metiuntur*. Hinc etiam apud eumdem auctorem, haud multo antè: *Secunda Germania (prima, ab occidentali exordiens cardine) Agrippinâ & Tungris munita, civitatibus amplis & copiosis. dein prima Germania*. Itaque quemadmodùm secunda Germania, id est, inferior, habetur pro primâ, si exordium ab occidente & mari oceano ducas: sic Lugdunum quoque Batavorum dici potest *caput*, id est, *initium Germaniarum*. Infestat heic iterum acerrimo, ut ei videtur, telo adversarius, quod his verbis inclusum: *Innuere Cluverus videtur, jam ante Ptolemæi tempora alicujus fuisse nominis opidum Batavorum Lugdunum; quod, florente præsertim Ptolemæo, tam inclytum habebatur. Quod cùm sit, rectéque concluditur; quomodò quadrabunt superiora? quæ in hæc verba Cluverus effert: In ipsâ insulâ Batavorum prorsus nulla ad Taciti usque tempora exstitisse opida reperio. Nam sanè Ptolemæus quum floruerit sub Antonino Pio, successore Hadriani, sub quo Tacitus adhuc superstes fuit; quis non videt, vix ullum, aut certè exiguum esse inter Tacitum & Ptolemæum temporis intervallum? adeò, ut opidum, quod Ptolemæo vivente fuit celebre, Tacito etiam paullo antè superstite obscurum fuisse, aut saltem opidum non exstitisse quomodò potuit?* Næ tu mihi aut bonus videris sophista, aut malus philosophus; qui ad illud tuum *videtur* tam certò concludis. Egone absolutè dixi, Ptolemæum Lugdunum referre pro præcipuo Batavorum opido? ubi igitur illud meum *tamquàm*. Sed videamus, quàm peritum te ostendas veteris historiæ, chronologiæque. Castella illa in Batavorum insulâ, quorum alterum Lugdunum esse dixi, incensa sunt sub initium imperii Vespasiani; ut exuno satis liquet Tacito. Ptolemæum geographum vixisse, geographiamq; suam composuisse sub M. Aurelio Antonino, Suidæ credo. Iam verò ab initio Vespasiani ad medium M. Aurelii imperium, centum numerantur anni. Quid igitur mirum, si castellum, quod fortè etiam ante supradictam calamitatem celebre præ aliis fuit, intra dictum temporis spatium inclytum evasisse adfirmem? At tu sophista, quò in arctissimum me compelleres tempus, senis Taciti exitum cum Antonini Pii imperio composuisti. Sed ad Lugdunum meum redeo. Nominis origo hæc fuisse videtur: Est mediâ ferè nunc in urbe insula, quam Rhenus efficit, in duos alveos scissus; quorum sinister, *vetus* adpellatur *Rhenus*; dexter, *novus*. mediâ in insulâ, id est, citra veterem alveum, Galliæ Germaniæque quondam terminum, collis est, mediocriter editus, manibus mortalium, ut liquidò visentibus patet, adgestus, cui munimentum superstrueretur. ab hoc colle urbem nomen traxisse colligo. vox quidpe *dun*, ut suprà, lib. I, cap. VII, dictum, veteri Celtarum lingvâ *collem* significabat, sive *montem*. unde etiam eodem nomine ad Rhodani Ararisque confluenteis urbs dicta; quia *in colle*, teste Seneca, epistolâ XCI, vel *sub colle*, ut auctor est Strabo lib. IV, condita erat. Dio Cassius, lib. XLVI, hanc anteà adpellatam fuisse docet Λουγούδουνον, *Lugudunum*: malim ego legere Λουγόδουνον. unde suspicor, *Lugdunum* quoque Batavorum Ptolemæo nuncupatum fuisse Λουγόδουνον. Ceterùm collis in hoc prædictus, à Drusi militibus sub Augusti Cæsaris principatu congestus, nomenque locus jam inde ab eo tempore sortitus sit, an verò sub quo alio posteà imperatore, difficile dispectu est. lapides certè, ex quibus munimentum colli superstructum, eamdem specie præ se ferunt vetustatem, quam munimentum in litore oceani, juxta ostium Rheni: de quo mox dicam. Ab Engisto, Frisiorum rege, circa annũ Christi CCCCL,

conditum esse, qui è chartis contendere velit, & alia, quæ fabulosè in ejusmodi chartis narrantur, probaverit. Opus certè hoc Romanæ videtur esse structuræ. Notandus heic est Ortelii error; qui Leydam Plinio *Castra legionum Germaniæ*, dictam esse conjicit: quum Plinius universa castra ad Rheni ripam, à fonte ad ostium, à Druso Germanico, ut testatur Florus, erecta intelligat. Verba Plinii hæc sunt, lib. IV, cap. ultimo: *Polybius latitudinem Europæ, ab Italiâ ad oceanum scripsit* XX M. L *esse, etiam tum incompertâ magnitudine ejus. Est autem ipsius Italiæ, ut diximus,* XII M. XX *ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius,* XI M. lxiij. *Sed certior mensura, ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus,* XII M. xliij P. Hæc igitur de Lugduno Batavorum; quod castellum initio à Druso Germanico hibernandis militibus erectum, unum fuit ex duobus illis castellis oceano proximis, quæ cohortium præfecti incenderunt, quum Brinio castra juxtà sita diriperet.

Alterum ex his castellum, alteraque cohortis castra, ad ostium Rheni, in ipso oceani litore fuisse, jam anteà dixi Hoc situ nunc antiquissimi rudera munimenti manent, prope vicum *CatWijck op see*, æquoris fluctibus obruta; nec nisi recidente maris æstu, Euro litus nudante (quod perrarò accidit) spectanda se præbent. Vidi ipse haud semel maximam eorum partem. Pars etiam arenarum tumulis abscondita jacet. Annales Hollandiæ *Brittenburg*, accolæ autem Hollandi hodiè *Het huys te Britten* indigetant; nomine obscuro, & abstrusæ originis. Vulgò scriptores nostri seculi interpretantur *domum*, seu *arcem Britannicam*: quasi opus Iuliani Cæsaris, à Britanniâ, objectâ insulâ, denominationem habuerit. cujus rei complura adferunt argumenta, partim è fabulosis annalibus, partim è Marcellini Zosimique historiis desumta. Marcellinus lib. XVIII, de Iuliano loquens, opida Galliæ ad Rheni ripam recuperante: *Id inter potissima maturè duxit implendum, ut ante præliorum fervorem civitates, multo ante excisas, introiret, receptasque communiret: horrea quin etiam exstrueret pro incensis, ubi condi posset annona, à Britannis sueta transferri.* Eàdem de re copiosiùs Zosimus, initio lib. III: Φράγκους, καὶ Ἀλαμανοὺς, καὶ Σάξονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῷ Ῥήνῳ καταλειφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀναστάτους πεποιηκότας. τοὺς δὲ τούτων οἰκήτορας, ἄπειρον ὄντας πλῆθος, ληϊσαμένους μετὰ πλούτου λαφύρων ἀναριθμήτου. id est: *Francos, & Alamannos, & Saxonas, jam* XL *urbeis ad Rhenum sitas cepisse, ac prorsus easdem devastasse, civeis & incolas infinitâ multitudine, cum innumerabili spoliorum copiâ abduxisse.* Hos uti Galliâ pelleret Iulianus, exercitum adduxit. Vastatâ autem Galliæ orâ, quam dicti Germani obtinebant; οὐκ ἔχων ὅ τι χρήσεται τοῖς παροῦσι, τοιόνδε τι μηχανᾶται. Τοῦ Ῥήνου πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς Γερμανίας (.......) ὅπερ ἐστὶν ἔθνος Γαλατικὸν εἰς τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος ἐκδιδόντος, οὗ τῆς ἠϊόνος ἡ Βρεττανικὴ νῆσος ἐνακοσίοις σταδίοις διέστηκεν, ἐκ τῶν περὶ τὸν ποταμὸν ὑλῶν ξύλα συναγαγὼν, ὀκτακόσια κατασκευάσας πλοῖα μείζονα λέμβων, ταῦτά τε εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐκπέμψας, κομίζεσθαι σῖτον ἐποίει· καὶ τοῦτον τοῖς ποταμίοις πλοίοις ἀνάγεσθαι διὰ τοῦ Ῥήνου παρασκευάζων. τοῦτό τε ποιῶν συνεχέστερον διὰ τὸ βραχὺν εἶναι τὸν πλοῦν, ἤρκεσε τοῖς ἀποδοθεῖσι ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, εἰς τὸ καὶ τροφῇ χρήσασθαι, καὶ σπεῖραι τὴν γῆν, καὶ ἄχρις ἀμητοῦ τὰ ἐπιτήδεια ἔχειν. id est: *quum ignoraret, quo pacto præsenti rerum statui consuleret, tale quid machinatur. Ad extremos Germaniæ fineis,* (desunt nonnulla) *quæ Gallica gens est, Rhenus in Atlanticum mare sese exonerat. ab eo litore* IↃCCCC *insula Britannica stadiis distat. itaque collectis lignis, ex iis silvis, quæ flumini adjacent,* IↃCCC *naveis lembis majores struxit. his in Britanniam missis, frumentum adferri curat: ejusque fluvialibus navigiis adverso Rheno subvectionem instituit. quo sæpiùs iterato, quòd navigatio brevis esset, abundè præbuit iis, quos opidis suis restituerat; unde partim victitarent, partim sementem facerent, partim ad messem usque commeatum haberent.* Verùm naveis has IↃCCC, lembis majores, ubi tu censes exstructas? ad citimum, medium, an verò ad extimum Rheni ostium? Ad extimum, aut medium si dixeris, ignoras insulam Batavorum eo tempore non in Romanorum, sed hostium fuisse potestate. sic namque idem Zosimus paullo pòst: Πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἔτι περιλελειμμένους ἀπολεῖσθαι πανωλεθρίᾳ προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νενομισμένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας, εἶναι νομίζοντες, Κουάδους, (lege Καύχους) μοῖραν σφῶν ὄντας, εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ, ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλυόμενοι διαβῆναι, δέει τοῦ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δικαίαν αἰτίαν τῆς κατ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν, καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας ἐξέβαλλον. αὕτη δὲ ἡ νῆσος, οὖσα πρότερον πᾶσα Ῥωμαίων, τότε ὑπὸ Σαλίων κατείχετο.

id est:

id eſt : *Omnes jam propemodùm in iis locis barbari ſpem omnem abjecerant, tantùmque non ad internecionem perituras exiſtimabant ſuorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum, & animis, & corporum viribus, & laborum in prœliis tolerantiâ, fortiſſimi habiti, Cauchos, nationis ſuæ partem, in Romanorum ſolum emittunt. At finitimis Francis tranſitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne juſtam Cæſari cauſam præberent ſeſe rurſus invadendi) navibus conſtructis, Rheno prætervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris ſolum contenderunt; & adpulſis ad Batavıam navibus, quam bipartitò diviſus Rhenus inſulam efficit, quâvis inſulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc inſulam ſuis è ſedibus rejectam, expulerunt. Hæc inſula priùs Romanis in univerſum parens, à Saliis hoc tempore poſſidebatur.* Ergo ſi inſula Batavorum in Romanorum non fuit poteſtate, hoc tempore; multo minùs fuerunt ea, quæ ultra inſulam ſita ſunt. Verùm Rhenus jam Plinii ævo, *medio ore modicum nomini ſuo cuſtodivit alveum :* qui *tenuis*, ut inquit Tacitus, *inſulam inter Germanosque, continentium terrarum ſpeciem fecerat.* Zoſimus autem tradit, naveis à Iuliano exſtructas, lembis fuiſſe majores: quæ hàc tranſire nequiverunt; ne ſuperiorem quidem amnis partem, lato alveo fluentem. nam *fluvialibus navigiis* ad opida ſubvectum frumentum ait. Manet igitur tertius alveus, nempe citimus, qui *cognomento Vahales dicitur, & immenſo Moſæ fluminis ore*, ut inquit Tacitus, *in oceanum effunditur.* ad hunc exſtrui naves ſatis commodè ac tutò potuerunt; hujus ripâ ſiniſtrâ Romano etiam tum imperio ſubjectâ; ut ſatis apertè indicat Zoſimus, dum Cauchos prætervectos Francorum ditionem, id eſt, inſulam Batavorum, in Romani juris ſolum penetraſſe memorat. ex quâ ripâ nuper Iulianus ipſos Salios ejecerat; ut ſuprà in Toxandris, ex prædicto Marcellini libro, oſtenſum. Hæc quoque ripa ligna, ad IↃCCC exſtruendas naveis, ſuppeditare abundè potuit: ſiquidem hoc tractu, ut in ſilvæ Arduennæ deſcriptione docebitur, nil niſi ſilvarum denſitas. contrà verò medii alvei ripa paluſtris, ut ſuprà oſtenſum, & crebris oceani æſtibus ſuperfuſa; Batavorumque inſula minor, quàm cujus ligna in tot naveis ſufficerent. At ſubjicitur & alia heic conjectura ex ejusdem Zoſimi lib. IV; ubi hæc leguntur : Οἱ δὲ ῥᾳδίως ἐξαναστάντες, ἀνεῖπον βασιλέα τὸν Μάξιμον· καὶ περιθέντες τὴν ἁλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, παραχρῆμα τὸν ὠκεανὸν ναυσὶ διαβάντες τοῦ Ῥήνου προσωρμίσθησαν ἐκβολαῖς. id eſt : *Illi facilè ad ſeditionem impulſi, Maximum imperatorem adpellant : ac traditâ illi cum diademate purpurâ, confeſtim tranſmiſſo navibus oceano, ad oſtia Rheni adpulerunt.* Ad omnia ſimul oſtia naveis adpuliſſe, haud veriſimile eſt; ultimo eorum, quod Flevum dicitur, longiùs in Germanorum ſolo diſtante. ad medium non adpuliſſe, inde probatur, quòd tenue id tunc temporis, atque modicum, navium è Britanniâ advenientium impatiens. Manet igitur, ut antè, citimum, id eſt, Moſæ os, immenſum, & navium etiam magnarum capax. Quapropter nequidquàm à Britannicâ annonâ, & Britannicis mercatoribus, ut illi volunt, vel à Britannico trajectu, dictum munimentum, ad medium Rheni oſtium, *Britannici* cognomen tunc demum traxiſſe contendas. Antiquum tamen id eſſe cognomentum, ex Procopio, quamvis miro de his remotioribus oris fabulatore, haud perinde obſcuris documentis colligo. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. IV, hæc ſunt: Κατὰ δὲ χρόνον τοῦτον τῷ τε Οὐάρνων ἔθνει καὶ στρατιώταις νησιώταις (οἳ δὴ ἐν νήσῳ Βριττίᾳ καλουμένῃ ᾤκηνται) πόλεμός καὶ μάχη ἐγένετο ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. Οὔαρνοι μὲν ὑπὲρ Ἴστρον ποταμὸν ἵδρυνται. διήκουσι δὲ ἄχρι ἐς ὠκεανὸν τὸν ἀρκτῷον, καὶ ποταμὸν Ῥῆνον· ὅσπερ αὐτούς τε διορίζει καὶ Φράγγους καὶ τἆλλα ἔθνη, ἃ ταύτῃ ἵδρυνται. Βριττία δὲ ἡ νῆσος ἐπὶ τούτου μὲν τοῦ ὠκεανοῦ κεῖται, τῆς ἠϊόνος οὐ πολλῷ ἄποθεν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ σταδίων διακοσίων, καταντικρὺ τῶν τοῦ Ῥήνου ἐκβολῶν μάλιστα· Βρεττανίας δὲ καὶ Θούλης τῆς νήσου μεταξύ ἐστιν. ἐπεὶ Βρεττανία μὲν πρὸς δύοντά που κεῖται ἥλιον, κατὰ τῆς Ἱσπανιῶν τὰ ἔσχατα χώρας, ἀμφὶ σταδίους οὐχ ἧσσον ἢ ἐς τετρακισχιλίους τῆς ἠπείρου διέχουσα· Βριττία δὲ ἐς τῆς Γαλλίας τὰ ὄπισθεν, ἃ δὴ πρός ὠκεανὸν τετραμμένα, Ἱσπανίας δηλονότι καὶ Βρεττανίας πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. Θούλη δέ, ὅσα γε ἀνθρώπους εἰδέναι, ἐς ὠκεανοῦ τοῦ πρὸς τῇ ἄρκτῳ τὰ ἔσχατα κεῖται. Βριττίαν δὲ τὴν νῆσον ἔθνη τρία πολυανθρωπότατα ἔχουσι· βασιλεύς τε εἷς αὐτῶν ἑκάστῳ ἐφέστηκε. ὀνόματα δὲ κεῖται τοῖς ἔθνεσι τούτοις, Ἀγγίλοι, καὶ Φρίσσονες, καὶ οἱ τῇ νήσῳ ὁμώνυμοι Βρίττονες. τοσαύτη δὲ ἡ τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπία φαίνεται οὖσα, ὥστε ἀνὰ πᾶν ἔτος κατὰ πολλοὺς ἐνθένδε μετανιστάμενοι ξὺν γυναιξὶ καὶ παισὶν εἰς Φράγγους χωροῦσι. οἱ δὲ αὐτοὺς ἐνοικίζουσιν ἐς γῆς τῆς σφετέρας τὴν ἐρημοτέραν δοκοῦσαν εἶναι. Id eſt: *Sub idem tempus Varnorum genti & militibus inſulanis, qui Brittiam inſulam incolunt, bellũ & prœlium evênit, hujusmodi ob cauſam. Varni ultra Danubium amnem habitant: pertinentq; ad oceanũ uſq; ſeptemtrionalem, & Rhenum flumen; quod eos & Francos ab invicẽ dirimit, aliasq; prætereà genteis, hasce oras incolenteis. Brittia autem inſula in hoc oceano ſita eſt, haud ita procul ab litore, ſed ſtadiis circiter ducentis diſtans, ex adverſo maximè oſtiorum Rheni, inter Britanniam & Thulen inſulam. etenim Britannia versùs occidentem ſolem eſt ſita, ad Hiſpaniæ ferè extrema, ſtadiis haud minùs IV CIↃ à continente diſtans.*

 Brittia

Brittia verò ad Galliæ postrema, quà in oceanum vergunt, est posita; ad septemtrionem scilicet ab Hispaniâ & Galliâ conversa. Thule autem, quantum mortalibus compertum, in extremis versùs septemtrionem oceani partibus est sita. Ceterò Brittiam insulam tres numerosissimæ incolunt nationes; quarum unicuique suus rex imperat. nominantur autem Angili, Frisones, & qui idem cum insulâ nomen habent, Brittones. Tanta verò harum gentium multitudo est, uti singulis annis inde homines magno numero cum uxoribus & liberis ad Francos emigrent, qui eos in eam agrorum suorum partem excipiunt, quæ maximè videtur deserta. Subjicit hinc causam belli inter Varnos & Brittios. nempe, quia Hermigisiclus, Varnorum rex, moriturus, filium Radigerum ducere voluit novercam suam, natione Francam; posthabitis nuptiis, Brittiæ Anglæ promissis. Cujus rei indignitate atque contumeliâ illa permota, bellum Varnis intulit, cum exercitu ex insulâ ad Rheni ostia profecta. Verba verò Hermigisicli ad Varnos, quibus nuptias Francæ mulieris illis svadet, hæc Procopius recenset: Βριττίοι μὲν γὰρ οὐδὲ ἔστιν ἐπιμίγνυσθαι ὑμῖν οἷοί τέ εἰσιν, ἢ μὴ ὀψέ τε καὶ μόλις. Οὐάρνοι δὲ καὶ Φράγγοι τοῦτο μόνον τὸ Ῥήνου τὸ ὕδωρ μεταξὺ ἔχουσιν. id est: *Brittii namque ne commercia quidem vobiscum inire queunt, nisi serò atque ægrè. at Varni ac Franci hanc tantùm Rheni aquam intermediam habent.* Hinc ita de Brittiâ Anglâ: Ναῦς οὖν αὐτίκα τετρακοσίας ἀγείρασα, στρατεύματά τε αὐταῖς ἐνθεμένη οὐχ ἧσσον ἢ μυριάδων δέκα ἀνδρῶν, αὐτὴ ἐξηγεῖτο ἐπὶ τοὺς Οὐάρνους τῇ στρατιᾷ ταύτῃ. id est: *Collectis itaque confestim CCC navibus, & exercitu iis imposito non minore centum millibus hominum, ipsamet in Varnos eum eduxit.* Et mox de Anglis: Ἄλκιμοι δέ εἰσι πάντων μάλιστα βαρβάρων, ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, οἱ νησιῶται οὗτοι. ἔς τε τὰς ξυμβολὰς πεζοὶ ἴασιν. οὐ γὰρ ὅσον εἰσὶ τὸ ἱππεύεσθαι ἀμελέτητοι, ἀλλ᾽ οὐδὲ ἵππον, ὅ τι ποτέ ἐστιν, ἐπίστασθαι σφίσι ξυμβαίνει. ἐπεὶ ἵππον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ οὐδ᾽ ἐστὶ κατ᾽ εἰκόνα θεᾶσθαι· οὐ γάρ ποτε τὸ ζῶον τοῦτο ἔν γε Βριττίᾳ γεγονὸς φαίνεται. οὐ μὴν οὐδὲ Οὐάρνοι ἱππεῖς εἰσιν, ἀλλὰ πεζοὶ καὶ αὐτοὶ ἅπαντες. id est: *Sunt autem insulani isti barbarorum omnium, quos novimus, fortissimi: & pedites prælia ineunt. tantum enim abest, ut equitandi sint studiosi, uti ne nôrint quidem, quid sit equus: siquidem ne per imaginem quidem viderunt. neque enim umquàm animal hoc in Brittiâ fuit visum. Sed neque Varni sunt equites; verùm pedites & ipsi omnes.* Et mox, de classe & prœlio Anglorum cum Varnis: Ἐπειδὴ δὲ κατέπλευσαν εἰς τὴν ἤπειρον, παρθένος μὲν, ἥπερ αὐτῶν ἦρχε, χάρακα ἰσχυρὸν πηξαμένη παρ᾽ αὐτὴν μάλιστα τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου, ξὺν ὀλίγοις τισὶν αὐτοῦ ἀπέμεινε, παντὶ δὲ τῷ ἄλλῳ στρατῷ τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἐξηγεῖσθαι κελεύει. ἐστρατοπεδεύοντο δὲ Οὐάρνοι πη τοῦ τε ὠκεανοῦ ἠϊόνος καὶ Ῥήνου ἐκβολῆς οὐ πολλῷ ἄποθεν. οὗ δὴ ἀφικομένων κατὰ τάχος Ἀγγίλων, ξυνέμιξαν μὲν ἀμφότεροι ἐς χεῖρας ἀλλήλοις, ἡσσῶνται δὲ κατὰ κράτος Οὐάρνοι. id est: *Postquàm verò ad continentem naveis adpulerunt, virgo quidem, quæ illis præerat, vallo ad ipsum Rheni ostium communito, cum paucis illic mansit; reliquum verò exercitum omnem in hosteis tendere jussit. Varni autem castrametati erant haud procul oceano & Rheni ostio. quò quum celeriter pervenissent Angli, prœlium inter utrosque consertum est: quo Varni magnâ vi vincuntur.* Mira mehercules & terrarum, & gentium, simulque temporum confusio. Insula erat in Rheno ad oceanum, inter Vahalem & medium Rheni alveum, quæ *Batavia* dicebatur; & castellum in eâ ad ipsum Rheni ostium, nomine *Brittia*; ab objectæ insulæ Britanniæ vocabulo, an aliunde, & quando primò sic cognominatum, haud facilè ego dixerim. dein idem Rhenus duobus extimis alveis, Vahale & Isalâ, quasi unam includebat insulam, quam Batavi inter Vahalem & Rheni nomen, ulteriora Frisii ad Isalam usque & lacum Flevum incolebant. Has oras Angli, unà cum Saxonibus & Varnis ab sinu Codâno & dextrâ Albis ripâ sub Diocletiani imperatoris (ut infrà, lib. III, cap. XXI, in Saxonibus docebo) tempora profecti occuparunt; perque CL circiter annos perpetuò tenuerunt; donec sub Valentiniani III & Theodosii II imperium Angli cum Saxonibus in Britanniam transgressi sunt; Varnis in dictâ Rheni insulâ apud Batavos atque Frisios relictis. Sub Iustiniani demum tempore bellum exorsum erat Anglis, Britanniam tenentibus, adversùm Varnos, insulam etiamdum Rheni ad oceanum colenteis: quod quum narrare heic instituisset Procopius; quò id commodiùs à lectoribus intelligeretur, sedeis utriusque gentis indicare, ei consilium fuit. Quum igitur audivisset, Anglos quondam Rheni insulam Bataviam apud castellum Brittiam tenuisse, dein verò in Britanniam transisse; ea loca & nomina temporaque miserè ac mirè per oblivionem confundens, Bataviam fecit Brittiam; non jam in Rheno, sed in ipso oceano CC stadia, id est, millia passuum XXV ab amnis ostiis sitam. quod spatium inde ei adsumtum, quia audiverat, Britanniam tot circiter millia passuum à Galliæ continente abesse: quam tamen ipsam cum falsâ Brittiâ suâ confudit, eamdemque fecit. quidpe quum intellexisset, Anglos tunc Britanniam unà cum cognominibus insulæ populis Britonibus tenere; ipse Brittiam, id est, Bataviam ab iis simul & Britonibus Frisiisque possideri putavit.

putavit. Vnde hoc nostro sæculo nonnulli docti viri, quibus satis clarè perspiciebatur, Britanniam illum intellexisse sub falso Brittiæ nomine; Frisionum quosdam unà cum Anglis in Britanniam pervenisse, per summum errorem arbitrati sunt. Alii autem putarunt, Brittiam hanc insulam re verâ quondam fuisse ante Rheni ostia, spatio prædicto dissitam, posteà verò altioribus violentioribusque oceani fluctibus absorptam, vel elutam. At quænam, quæso, heic potuit elui tantæ magnitudinis insula, quæ tres diversas numerosissimasque genteis sustinuerit: ex quibus una Anglorum gens centum millia armatorum ad bellum Varnis inferendum ut partem tantùm corporis sui emiserit? Nugæ sunt, & logi ineptissimi. Nullas heic in oceano ante Frisiorum Batavorumque litora jam inde ab Augusti temporibus interiisse insulas, quæ incoli potuerint, infrà lib. III, in Frisiis docebo. Britanniam intellexisse Procopium, certum est; quando eo tempore Angli jam XC circiter annos eam insulam cum Saxonibus tenuerant. Quòd autem ait Brittiæ incolas adeò equitandi esse imperitos, uti ne equi quidem speciem noverint, id paullo supra veritatem ab ὑπερβολικῷ quodam nugatore ei narratum fuisse existimo de Anglis simul & Saxonibus: qui adeò navigandi fuère studiosi, uti ejus artis omnium fuerint peritissimi; ut suprà lib. I, cap. XVIII, ostensum est. Ceterùm Varnos tunc tenuisse unà cum Batavorum reliquiis Bataviam, apud Vahalis ripam Francis Brabantiam tunc tenentibus conterminos, ex reliquâ Procopii narratione colligo.

Patet igitur haud obscurè ex hactenus allatis, prædicti apud Rheni ostium munimenti nomen, quod vulgò nunc incolis *Het huys te Britten*, haud esse novum, posterioribus demum temporibus inventum; sed antiquissimum. cujus tamen originem nemo umquàm monstraverit; quum nullum ejus rei apud rerum scriptores exstet monimentum. Ortelius, ut antè de Lugduno, heic etiam falsò conjecit, munimentum hoc *Castra legionum Germaniæ* adpellari Plinio: videlicet, quia hic ostium Rheni simul cum castris memorat; ut suprà ostensum. Ceterùm, armamentarium fuisse Romanorum, creditur vulgò ex lapide, qui ex iisdem (& hoc vulgò creditur magis, quàm scitur) ruinis erutus hujusmodi habet inscriptionem:

IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS AVG. ET
M. AVRELIVS ANTONINVS CÆS. COH. XV.
VOL. ARMAMENTARIVM VETVSTATE
CONLABSVM RESTITVERVNT SVB
VAL. PVDENTE LEG. AVG. PR. PR. CVRANTE
CAECIL. BATANE PRAE.

Verùm Cornelius Aurelius, & auctor magni chronici Hollandiæ, disertissimis testantur verbis, circa annum Christi CIↃ IↃ II erutum fuisse hunc lapidem prope Leydam, in vico *Roomburg*. Et cur armamentarium ipso in litore, primo hostium impetui expositum? tum, quare adeò munitum; triplici validissimoque muro circumdatum? Nam quòd Iunius *armamentarium* describit, *munimentum muris turribusque contra vim instructum*; id parum pro milite perito. quis enim rei militaris adeò ignarus, uti nesciat, aliud esse *munimentum*, aliud *armamentarium*? in armamentariis autem exstruendis commoditatem magis reponendorum armamentorum bellicorum spectari, quàm munitionem adversùs hosteis? Nec est, quòd armamenta heic, ut quidam opinantur, intelligas nautica. *armamentarium* id adpellatur lapide XV *cohortis voluntariorum*; non verò nautarum. Proinde Romanoburgio id potiùs concedamus: de cujus loci antiquitate posteà plura dicentur. Nunc tempus exstructi munimenti ad medium Rheni ostium investigemus. Iunius suspicatur, alii etiam in confesso esse adseverant, C. Caligulam, quum Britanniam cogitaret, in ludicrâ illâ expeditione in litore oceani pro pharo excitasse. At ichnographia ejus quadrata, cujus latera singula ducenos quadragenos pedeis obtinent, triplexque murus, certè aliud, quàm turrim, indicant. Quidam conjiciunt, Severum turrim è ruinis in armamentarium convertisse. At armamentarium illud jam satis ab hoc litore remotum habeo. nec verò lapis turrim in armamentarium conversam, sed armamentarium, vetustate collapsum, narrat restitutum. Verùm turrim istam Caligulæ longè alio proculque hinc remoto fuisse situ, facilè me ostendere posse puto; historia ejus expeditionis paullo altiùs repetitâ. De hac ita Svetonius, in vitâ ejus: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat; expeditionis Germanicæ impetum cepit: neque distulit. Postquàm castra attigit, deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quamtumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari. quo facto, proripuit se, cum*

amicis

amicis & parte equitum prætorianorum, in proximam silvam. truncatisque arboribus, & in modum trophæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum, qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit. De eâdem re ita Dio, lib. LIX: Ὁ δὲ Γάϊος ἐς τὴν Γαλατίαν ἀφώρμησε, πρόφασιν μὲν ὡς τοὺς Κελτοὺς πολεμίους, ὡς καὶ παρακινοῦντάς τι, ποιησάμενος, ἔργῳ δὲ, ὅπως καὶ τὰ ἐκείνων αὐθῦ ἅμα τοῖς πλούτοις καὶ τὰ τῶν Ἰβήρων ἐκχρηματίσηται. ἐλθὼν δὲ ἐκεῖσε, τῶν μὲν πολεμίων οὐδένα ἐκάκωσεν, (εὐθύς τε γὰρ ὀλίγον ὑπὲρ τοῦ Ῥήνου προχωρήσας ὑπέστρεψε, καὶ μετὰ τοῦτο ὁρμήσας ὡς καὶ ἐς τὴν Βρεττανίαν στρατεύσων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὠκεανοῦ ἀνεκομίσθη) τοὺς δὲ ὑπηκόους, τούς τε συμμάχους καὶ τοὺς πολίτας, πλεῖστα καὶ μέγιστα ἐκακούργησεν. Hoc est: *At Caius in Galliam profectus, obtentu Germanici belli usus, quòd ea gens aliquid novi motus dedisset: re verâ autem in animo habens, Gallias quoque, opibus florenteis, & Hispanias expilare. In Galliam igitur quum venisset, hostium terram nullo maleficio infestavit: nam Rhenum parumper transgressus, protinus inde se retulit: tum, quasi in Britanniam iturus, promotis castris, ab ipso oceano rediit. at provinciales subditos, fœderatos, civeisque mirum in modum adflixit.* Narrat hinc prolixo sermone, quæ & quanta mala contra prædictos homines in Galliâ patraverit Caius. ex quo adparet, diu ipsum post discessum à Rheno in Galliâ egisse, antequàm id fecerit, quod tandem his verbis auctor subjungit: Γάϊος δὲ ἐν τούτῳ τόν τε Πτολεμαῖον τὸν τοῦ Ἰόβα παῖδα μεταπέμψας, καὶ μαθὼν ὅτι πλουτεῖ, ἀπέκτεινε καὶ ἄλλους πολλοὺς μετ' αὐτοῦ· ὅτε καὶ ἐς τὸν ὠκεανὸν ἐλθὼν, ὡς καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ στρατεύσων, καὶ πάντας τοὺς στρατιώτας ἐν τῇ ἠϊόνι παρατάξας, τριήρους τε ἐπέβη, καὶ ὀλίγον ἀπὸ τῆς γῆς ἀπάρας, ἀνέπλευσε. καὶ μετὰ τοῦτο ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ ἱζήσας, καὶ σύνθημα τοῖς στρατιώταις ὡς ἐς μάχην δοὺς, τοῖς τε σαλπικταῖς ἐξοτρύνας αὐτοὺς, εἶτ' ἐξαίφνης ἐκέλευσε σφίσι τὰ κογχύλια συλλέξασθαι· λαβών τε τὰ σκῦλα ταῦτα (ἔδει γὰρ λαφύρων δηλονότι πρὸς τὴν τῶν ἐπινικίων πομπὴν ἐδεῖτο) μέγα τι ἐφρόνησεν, ὡς καὶ τὸν ὠκεανὸν αὐτὸν δεδουλωμένος, καὶ τοῖς στρατιώταις πολλὰ ἐδωρήσατο. καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Ῥώμην τὰ κογχύλια ἀνεκόμισεν, ἵνα καὶ ἐκείνοις τὰ λάφυρα δείξῃ. Id est: *At Caius Ptolemæum, Iubæ filium, evocavit; & quum cognovisset de ejus divitiis, necavit: nonnullosque præterea alios. quo tempore etiam ad oceanum profectus, tamquàm in Britanniam bellum translaturus, omnes in acie militeis propter litus constituit; ipse, triremi conscensâ, paullum à terrâ avectus, rediit: ac deinde alto in suggesto considens, signum pugnæ militibus dedit, classicumque canere jussit: subitóque mandavit, ut conchylia legerent. His partis spoliis (nimirum exuviis hostium ad triumphum indigebat) animum sustulit, quasi ipsum oceanum subegisset: donatisque liberaliter militibus, conchylia hæc Romam attulit, uti ibi quoque prædam suam ostentaret.* De eâdem re ita Svetonius, paullo pòst: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam cœpturus esset, repentè, ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit: spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita. Et in indicium victoriæ, altissimam turrim excitavit: ex quâ, ut ex pharo, noctibus ad regendos navium cursus ignes emicarent.* & mox: *Præcepit etiam triremes, quibus introierat oceanum, magnâ ex parte itinere terrestri Romam devehi.* Patet igitur ex Dione, non statim postquàm à Rheni transgressu redierat, excitasse hanc turrim sive pharum Caligulam, apud Rhenum in Batavorum insulâ; sed in ulteriori versùs occasum Galliæ litore. Vbi id factum, ostendit disertè Orosius, lib. VII, cap. V, his verbis de eodem Caligulâ loquens: *Hic siquidem magno & incredibili apparatu profectus quærere hostem viribus otiosis, Germaniam Galliamque percurrens, in orâ oceani circa prospectum Britanniæ restitit.* Portum in hoc litore, ex quo uno Romani in Britanniam transmissuri solvere jam inde à Iulii Cæsaris in eam insulam expeditione consveverunt, fuisse in Morinis *Icium*, qui posteà *Gesoriacus* & *Bononia* dictus, suprà in Morinis docui. Ex hoc igitur Caligulam etiam voluisse solvere, dubium nullum esse potest: quandoquidem turris ea, quamvis fastigio imminuta, etiam nunc ibidem exstat, vulgò incolis Francogallis *Tour de l'ordre*, Germanis proximis *d'Oude man*, Anglis *the Old man*, dicta. de quâ ita Aimoinus, lib. IV, cap. XCIX: *Ipse intereà imperator* (Carolus Magnus) *propter classem, quam anno superiore fieri imperavit, videndum, ad Bononiam, civitatem maritimam, accessit. pharumque ibi, ad navigantium cursus dirigendos antiquitus constitutam, restauravit; & in summitate ejus nocturnum ignem accendit.* Penè eisdem verbis hæc è Svetonio desumta: nisi quòd pro Caligulæ nomine vox *antiquitus* subjecta. Erravit igitur quamvehementissimè Iunius, & quicumque ejus errore ducti, Caligulæ pharum ad Rheni ostium trahunt. Ego sanè quum ante IX circiter annos dictam turrim apud Bononiam conscenderem, mirabar tam antiqui operis (& antiquitatem ipsam lapidis genus ostentat) memoriam ultra Caroli Magni ætatem ostendi non posse, donec eam in Svetonio ac Dione ex Orosio dispexi. Ceterùm Ortelius & Goltius lapidis fragmentum, è ruinis dicti munimenti erutum, proferunt, cum hac inscriptione:

TAN-

TANNIC. GERMANIC. PIVS. FELIX. AVGVSTVS.
MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. IIII. P. P. IMP. III.
RAM. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA
ERO. PATRE. SVO. RESTITVTAM.

Cujus integram lectionem haud inconcinnè docti viri in hunc modum concinnare conantur: *Imperator Cæsar M. Aurel. Antoninus, Britannicus, Germanicus, Pius, Felix, Augustus, Pont. Max. Trib. Pot.* XVIII, Cos. IIII, *P. P. Imp.* III, *aram à Divo Claudio, & posteà à Divo Severo, patre suo restitutam.* Ex hac inscriptione Ortelius & Goltius haud dubitant adseverare, dictum munimentum à Claudio Cæsare conditum. At aliud est aram excitare, aliud munimentum, seu castellum erigere: potuitque multis annis antè castellum exstitisse, quàm ara exstructa fuit. nec satis firmum argumentum; quia ad hujus castelli ruinas lapis repertus, igitur aram heic fuisse. potuit quidpe lapis aliunde huc transportari. Ego equidem, si summa vetustas huic operi adscribenda sit, non Caligulæ neque Claudio imperatoribus, sed Druso Germanico, qui, Augusto imperitante, *quinquaginta ampliùs*, ut auctor est Florus, *per Rheni ripam castella direxit*, structuram ejus attribuerim. certè ad oceanum castra Romana cum castello fuisse, suprà ex Tacito ostendi. Eumenius, panegyrico, Constantino Augusto dicto: *Cùm totus armatis navibus Rhenus instructus sit; & ripis omnibus usque ad oceanum dispositus miles immineat.* Militem hunc præsidiarium in limite imperii, id est, ad medium fuisse alveum, superiori capite demonstratum est. Et sic prope oceanum fuisse & *Helium castellum*, lævâ Mosæ amnis ripâ, suprà in Toxandris docui: & item *Flevum castellum*, ad tertium atque extremum Rheni ostium fuisse, suo loco ostendam. Hæc igitur de origine ac conditore hujus munimenti. de interitu ejus pauca nunc etiam quædam expediantur. Maris inundationes crebras atque ingenteis multum terræ ex toto hoc litore absumsisse, jam antè dictum est: idemque infrà pluribus suo loco docebitur. De Batavâ orâ, novissimis annis æquoris fluctibus abrosâ, Hadr. Iunium testem audisse haud pigeat. is Bataviæ suæ cap. x, de Cattovico maritimo vico, ad quem dictum munimentum est, loquens: *Meâ*, inquit, *ætate insigne detrimentum expertus pertulit, haustis non semel mari fluctuoso domibus aliquot. quæ calamitas tam illi propria est, & familiaris, ut raro ulla major ingruat vis aut tempestas (cujusmodi plurimæ in meam memoriam incurrerunt) quin ædificia quæpiam cum solo subruant fluctus. Quod ipsum & Nordevico, maritimo vico, proximè propinquo, accidit; quia septemtrionale armamentarii latus paulò distantiore spatio inde dissidet. ubi universam domorum viciniam, cum puteo communi, mare paucos intra annos abligurivit. Prætermitto silentio, quod de Scevelingâ, in eodem litore, lippi omnes & tonsores nôrunt. quæ memoriæ non admodùm veteris (nam vix ultra paucos supra centum annos extenditur) recordatione satis explicitâ loquitur, templum cum præaltâ turri fluctibus absorptum, ad bis mille fermè passus intra maris complexum, nusquàm nunc comparere. quo tempore magnificentius illic exædificatum templum, quam remotissimè à mari, satis cum periculo ad litoris viciniam paulatim nunc accedit: quam injuriam nuper, postridiè Kal. Novemb. ann.* CIↃ IↃ LXX, *sensit longè gravissimam; complanatis & in fœdam ruinam tractis ædificiis fermè* LX: *ita, ut interdum inter piscatores, pagi incolas, agitetur de loco remotiore, templi fabricæ deligendo.* Eodem igitur modo munimentum illud ad medium Rheni ostium periit; quum extra tumulos arenarios, quos vulgò accolæ *duynen* adpellitant, in plano apertoque litore, fuisse haud dubium sit; ad eumdem, ut mea fert sententia, modum, uti in Britanniæ meridionali litore munimentum sive castellum validissimum *Sangate*, prope celebrem pagum *Folckestone*, VI millibus passuum à portu Dubrensi, exstructum est. cujus mœnia maris æstus paullo altiores frequenter verberant. Quando autem munimentum ad Rheni os undarum vi obsorptum, nihil prorsus habeo quod pro certo adfirmari queat. quidpe mentio eâ de re apud rerum auctores nulla est: & inundationes heic tam crebræ fuêre, uti ne conjecturâ quidem adsequi liceat.

Hæc igitur sunt sex illa loca in Batavorum insulâ vetustissima, à Tacito memorata.

Ceterùm itinera per Batavorum agros describuntur duo in tabulâ hoc modo:

Colō.

Colō. Trajana.		*Colō. Trajana*	
Burginatio	v.	*Burginatio*	v.
Arenatio	vi.	*Arenatio*	vi.
Noviomagi	x.	*Noviomagi*	x.
Castra Herculis	viii.	*Ad duodecimum*	xviii.
Carvone	xiii.	*Grinnibus*	vi.
Levefano	viii.	*Caspingio*	xviii.
Fletione	xvi.	*Tablis*	xii.
Lauri	xii.	*Flenio*	xviii.
Nigro pullo	v.	*Foro Adriani*	xii.
Albamanis	ii.	*Lugduno*	....
Matilone	v.		
Pretorium Agrippinę	iii.		
Lugduno	ii.		

Ex his primum per dextrum agitur insulæ latus, id est, per Rheni ripam; alterum per lævum. At quomodò heic *Grinnes*, locus in dextro insulæ latere, ad ripam amnis situs, in lævo recenſetur itinere? item quomodò inter *Grinnes* & *Noviomagum* millia passuum numerantur XLII; quum re verâ vix sint plura XII? Hæc certè mentem meam antehac multùm diuque in varias agitarunt conjectationes: in quibus quum sollicitè anxiéque laborarem, deprehendi tandem ex locorum vocabulis, turbata esse à librariis itinera, multaque vocabula, quæ in lævo fuerant itinere, in dextrum transscripta, & vice versâ. Sic igitur in verum genuinumque ordinem restituo:

Colō. Trajana		*Colō. Trajana*	
Burginatio	v.	*Burginatio*	v.
Arenatio	vi.	*Arenatio*	vi.
Ad Duodecimum	xii.	*Noviomagi*	x.
Grinnibus	vi.	*Castra Herculis*	viii.
Fletione	xxv.	*Carvone*	xiii.
Nigro pullo	v.	*Levefano*	viii.
Albinianis	x.	*Lauri*	xviii.
Matilone	v.	*Caspingio*	xii.
Prætorium Agrippinæ	iii.	*Tablis*	xii.
Lugduno	ii.	*Flevio*	xviii.
		Foro Adriani	iiii.
		Lugduno.	vii.

Horum primum, sive dextrum, sic describitur apud Antoninum:

Colonia Trajana	
Burginatio	v.
Herenatio	vi.
Carvone	xxii.
Mannaritio	xxii.
Trajecto	xv.
Albimanis	xvii.
Lugduno	x.

Coloniam Trajanam esse vicum nunc prope Clivos opidum, nomine *Kellen*, suprà in Gugernis demonstratum est: *Arenatium* verò in adversâ fuisse ripâ opidi *Arnhem*, jam anteà hoc ipso capite ostensum. Inter *Kellen* & *Arnhem*, XVI sunt millia passuum. unde conjicio, in itinerariis XI millia fuisse posita inter *Arenatium* & *Burginatium*. quæ librarius posteà corrupit in VI. BURGINATIUM igitur V millibus à Coloniâ Trajanâ, XI autem ab Arenatio dissitum, haud dubiè fuit extra Batavorum insulam, in lævâ Vahalis ripâ, CIↃ passibus supra vicum *Bimmen*. Extra insulam fuisse, ex Marcellini quoque lib. XVIII perspicitur; ubi hæc leguntur, de Iuliani prædictâ expeditione in Francos, citeriorem Rheni ripam obsidenteis: *Civitates occupatæ sunt septem; Castra Herculis, Quadriburgum, Tricesimæ, Nivesio, Bonna, Antennacum, & Bingio.* Vbi idem locus adpellatur QUADRIBURGUM; aut hoc certè vocabulum vitiosum & à voce *Burginatium*. nam eumdem esse locum, ordo reliquorum

quorum indicat. Iulianus autem in insulam non transiit: sed hanc Salios tenere passus; ut patet ex Marcellino ac Zosimo.

Locus Ad duodecimum videtur esse idem, qui Vada Tacito, nunc verò in adversâ ripâ, ex antiquo vocabulo dicitur *VVageningen*. nam spatium inter *Rhenen* & *Arnhem* in treis partes si dividas; unam ex his occupabit intervallum inter *Rhenen* & *VVageningen*; reliquæ duæ hinc erunt ad *Arnhem* usque. In tabulâ autem inter *Grinnes* & *Duodecim* VI numerantur millia passuum. hinc igitur bis VI ad *Arenatium*, facient XII.

Fletio in ulteriore, ut *Arenacum*, *Vada*, & *Grinnes*, hodiè conspicitur ripâ, medio ferè situ inter opida *Vtrecht* & *VVoerden*, vicus vulgari vocabulo *Fleeten*, sive *Vlueten* dictus: in hoc enim vocabulo *V* consonans incolis sonat *F*; & *ue* diphthongus quamproximè ad *ee* vel *ö* reliquorum Germanorum accedit.

A dicto vico *Flueten*, millia sunt V & passus IↃ ad opidum *VVoerden*. In tabulâ, inter *Nigrum pullum* & *Lauros* falsò V scripta sunt millia. quæ ego inter *Fletionem* & *Nigrum pullum* ab auctore notata fuisse judico. unde Niger pullus hodiè est opidum *VVoerden*.

Hinc locus, qui in tabulâ est *Albamanis*, & apud Antoninum *Albimanis*, sine dubio nunc est vicus *Alphen*. è cujus vocabulo antiquum verumque nomen fuisse à doctis viris conjicitur Albiniana.

Inter *Alphen* & *Leyden* VIII sunt millia passuum. duo igitur millia, in utroque itinerario, inter *Albiniana* & *Lugdunum* abundant. Medio situ tabula locum habet, cui nomen Matilo. is hodiè, ædificiis vacuus, adversum in ulteriore ripâ prospicit vicum *Coudekerke*.

Prætorium Agrippinæ nunc esse vicum *Roomburg*, prope Lugdunum, jam antè dictum est. Hujus rei argumenta validissima sunt tria. primum est in ipso vocabulo loci; quod Romanum nomen apertè clamat; conditumque à Romanis olim locum, manifestò testatur. alterum est in loci situ, ac distantiâ à Lugduno; quæ sic demetienda est: In itinerariis X numerantur millia passuum inter *Lugdunum* & *Albiniana*. spatium soli inter *Leyden* & *Alphen* in X portiones si secueris, parum admodùm aberit, quin Romanoburgio duæ decimæ, id est, duo millia passuum conveniant. Distat autem is locus à Leydâ paullo ampliùs passibus CIↃ. Pro tertio, ac omnium maximo argumento, sunt inscriptiones lapidum antiquæ, aliæque antiquitatum Romanarum reliquiæ innumeræ, superioribus annis heic erutæ: quarum imagines apud Hadr. Iunium & Petr. Scriverium, in antiquitatibus Batavicis, reperiuntur. Mihi etiam quondam pars earum, eodem in vico & passim in agro dispersa, visa est. De cognomine *Prætoris* idem sentio, quod Marcus Velserus. cujus verba huc adscribere haud pigeat. Is igitur in explicatione quarumdam schedarum dictæ tabulæ, his ex Taciti annal. XII præmissis: *Agrippina* (Claudii imperatoris uxor) *quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in opidum Vbiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci imperat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ego hanc*, inquit Velserus, *ambitionem in Coloniæ & hujus Prætorii nomine valuisse sentio. Neque tamen valdè ambigo, Prætorium etiam ad Agrippinam Germanici filiam pertinere. Certo fortassis consilio Bataviam ostentationi delegit imperiosa & sagax mulier, quò apud illam gentem venerationem augeret, ex quâ Augustorum Augustarumque corporis custodes.* Scilicet ambiguus planè atque incertus est hujus Prætorii conditor. illud tamen silentio prætermittendum haud censeo; si Agrippinarum alterutra, sive Claudii, sive Neronis uxor, Prætorium hoc struxit, quò vim suam atque magnitudinem sociis nationibus ostentaret; certè non agresti opere, nec humili atque exiguâ formâ, sed magnitudine Romanâ condignum struxit: quod & tabula itineraria attestatur; in quâ eodem picturæ genere notatum est, quo aquæ calidæ passim per provincias Romanas in eâdem tabulâ designantur. Istiusmodi operis Prætorium si fuit; miror sanè, nullam ejus apud Tacitum in rebellione Batavicâ fieri mentionē. nam & hoc haud dubiè Batavi Caninefatesque expugnassent, ut bina castra infrà sita; aut Romani incēdissent, ut duo castella juxta dicta castra posita. Quapropter magna mihi hinc oritur dubitatio, an ulla dictarum Agrippinarum id condiderit. nec tamen dispicio, unde nomen id post eas adeptum sit. nisi fortè aliæ quoque post Neronis uxorem fuerunt Agrippinæ. At potuit equidem hoc Tacitus sub castelli nomine intellexisse. Ceterò lapidis inscriptionem, qui Armamentarii, per Severum Aureliumque instaurati, meminit, suprà exhibui. hunc in vico Romanoburgio repertum testantur, ut antè retuli, Cornelius Aurelius & auctor magni Chronici Hollandiæ. unde docti viri conjiciunt, Romanoburgii quondam fuisse illud Armamentarium XV cohortis voluntariorum;

quod vulgus scriptorum ostio Rheni tribuit. Ac sanè longè aptiùs Romanoburgio congruit; ut qui locus in mediterraneis positus. Et nihil magis inter se convenit, quàm *Prætorium* & *Armamentarium*, quieto in loco, extra castra posita; Antiquissimam hujus esse originem, satis apertè ex eo colligitur, quòd jam Severi imperatoris tempore vetustate collapsum fuit; quum tamen Romanæ fabricæ firmissimo opere constiterint; ut patet ex antiquissimorum passim monumentorum reliquiis. De interitu cùm prætorii, tùm armamentarii, nihil habeo quod adferam.

Porrò apud Antoninum, inter *Carvonem* & *Albiniana*, duo recensentur loca, quibus vocabula *Mannaritio* & *Trajecto*. MANNARITIUM nunc esse vicum *Maurick*, ad Rheni ripam, xv millibus passuum supra opidum *Vtrecht*, nomen simul ac situs, intervallumque indicant. *Carvonem* nunc esse *Grave* opidum, ex tabulâ etiam posteà patebit. ab hoc ad opidum *Arnhem* XVII sunt millia passuum: totidemque ad vicum *Maurick*. quapropter apud Antoninum, in utroque spatio, V corruptum est in X.

TRAJECTUM nunc esse *Vtrecht*, itidem nomen, situs ac locorum intervalla ostendunt. sunt quidpe hinc, ut antè dictum, ad vicum *Maurick*, xv millia passuum: Lugdunum verò XXVII. Vnus refert, ex antiquis Romanorum scriptoribus, Antoninus: cui vetustatis memoriam omnem debet. Ejus tamen ævo haud magni etiamdum fuisse momenti, ex eo colligere licet, quod tabula ejus, in eodem ab Arenatio Lugdunum versùs itinere, mentionem facit nullam. De Antonio, item de Cæsare, quasi primis hujus urbis conditoribus, quæ Hortensius ac Iunius sine auctoribus nugantur, ea ipsa manifestè produnt, historias Cæsarianas neutrum satis perspexisse. nam in Batavorum fineis neque Cæsarem, neque quemquam legatorum ejus cum milite penetrasse, alibi demonstravi. tum verò nullas fuisse Batavis urbeis, nullaque opida in insulâ, ne Taciti quidem ævo, jam antè satis ostensum est. Ceterùm Beatus Rhenanus nescio quò mentem intenderit, quum *Trajectum* Antonini, *Masetricht* opidum ad Mosam interpretatus sit. quid namque Arenacum à Lugduno tendenti transitio est per *Masetricht*? Scilicet Rhenanum decepit, quòd hanc quoque urbem Sigebertus Gemblacensis, aliique posterioris ævi scriptores, sæpius *Trajectum* adpellant. Opidum *Vtrecht* Latinorum vulgo hodiè dicitur *Vltrajectum*; vocabulo ex dicto Sigeberto desumto. is enim in chronographiâ suâ res sub Iustiniano imperatore, an. IↃCXCVII, gestas referens: *VVilibrordus*, inquit, *à Sergio Papâ Clemens agnominatus, & ad prædicandum genti Frisionum episcopus consecratus, ex dono Pipini principis sedem episcopalem statuit in loco Vultaburch; qui nunc Vltrajectum dicitur, à nomine gentis Vultarum & Trajecto compositum, quasi Vultarum opidum. nam trajectum linguâ Gallicâ oppidum dicitur.* Quę ipse Sigebertus à Bedâ habuisse videtur. hic quidpe, de gestis Anglorum lib. v, cap. XII, de eodem loquens episcopo Clemente, quem *VVilbrordum* adpellat; *Donavit autem ei*, inquit, *Pipinus locum cathedræ episcopalis in castello suo illustri, quod antiquo gentis vocabulo VViltaburg, id est, opidum VViltorum, lingvâ autem Gallicâ Trajectum vocatur.* Verùm si vox *trajectum* significat *opidum*; quomodò hic locus apud Antoninum opidum adpellari potuit, sine nomine proprio, aut adjectivo; quum innumera fuerint per omnem Galliam opida? aut quomodò ipse Sigebertus opidum *Masetricht*, *Trajectum* adpellavit, id est, *opidum*, sine peculiari vocabulo? denique quomodò istius opidi ad Rhenum nomen Romanos latere potuit; qui etiam tum ripam hanc castris atque militibus Antonini ævo tenuerunt; *Vultarum* sive *VViltorum* gente nullâ cognitâ? Certè vox *Trajectus*, à Romanis loco indita, nihil heic, nisi verum fluminis *trajectum*, seu *transmissum* indicat. nec heic solùm; sed ubicumque opidorum, pagorum, vicorumque nomina in *trecht*, sive *drecht*, seu *tricht*, terminata reperias. hæc quidpe semper fluminibus aliisque aquis adposita. Quocirca Iunius etiam haud modicè erravit, celebrem Hollandię urbem, cui vulgare vocabulum *Dordrecht*, Latinè adpellandam censens *Durodrechtum*; quasi *Duri* (fabulosi cujusdam & commentitii hominis) *Forum*. *drecht* enim interpretatur *forum*, sive *locum, ubi mercatus celebrari consvêrunt*. In annalibus hujus urbis fit mentio amniculi cujusdam *Dorii*, sub mœnibus urbis quondam labentis. ab hujus haud dubiè vocabulo locus adpositus cognomentum accepit, quasi *Dorii* sive *Duri trajectus*. At quantum fidei Sigebertus aliique istius sæculi scriptores mereantur, vel ex uno illius exemplo cognosci potest. *Civitatem*, ait, *quam Antoninus Pius cum filio Aurelio condiderit, & Sommonobriam ab adjacente flumine appellaverit, Gratianum imperatorem sub dominio mancipatam, mutato nomine, Ambianis ab ambitu fluminum fecisse vocari.* Quod, quæso, hoc ipso magis nugatorium commentum? quæ fabulæ magis aniles? *Samarobriga* Ambianorum gentis caput est apud Ptolemæum: antiquissimam principemque fuisse ejus gentis urbem, in quâ Cæsar Iulius hiemavit, clarè ex hujus commentariis

de bello

de bello Gallico cognoſcitur: Cicero quoque ejus meminit in epiſtolis. Ecquid igitur Sigeberto potiùs credam; qui ab Antonino demum conditam ait, nomineque *Sommonobriæ* ſignatam? Haud opinor. Simile igitur huic eſt illud de *Vltrajecto*. Nec illud quidem Bedæ crediderim, nempe *VVultaburg* & *Trajectum*, eſſe unum eumdemque locum. nam *VVi taburg*, illuſtre Pipini caſtellum, haud dubiè is locus eſt, qui nunc etiam III millibus & IↃC circiter paſſibus ſupra opidum *Vtrecht* ſitus, vulgò *VViltenburg* indigetatur. ubi multa ſuâ ætate antiquitatis rudera effoſſa, teſtatur Iunius. Hinc ego ſuſpicor, quum locus iſte tam propè eſſet Trajectum opidum, (ubi ſedem epiſcopalem, Pipini conceſſu, ſtatuit Willibrordus) natum eſſe Bedæ errorem, uti is in ipſo caſtello *Wiltenburg* ſedem epiſcopo conceſſam exiſtimaret. Ceterùm obliquus equidem caſus apud Antoninum legitur *Trajecto*. unde nominativus formatur *Trajectum*; quemadmodùm apud Bedam ac Sigebertum legitur. Sed quàm vitiosè, ac barbarè pleraque vocabula in itinerariis iſtis antiquis perſcripta ſint, cuivis animadverſu facillimum eſt. Nihil igitur mirum, ſi etiam Beda, CCC circiter annis poſterior Antonino, barbarè id opidi vocabulum, ſive ex Antonini itinerario, ſive ex communi ſui etiam ſæculi uſu, protulit. Verum certè vocabulum, loco a Romanis inditum, fuit TRAJECTUS RHENI; maſculino genere, quartâ declinatione. Sed hunc locum trans Rhenum fuiſſe in Friſiorum agro, tribus maximè argumentis inductus credo. quorum primum eſt, quòd hodiéque potiſſima urbis pars in dextrâ ripâ eſt ſita: alterum, quòd Willibrordus Friſiis impoſitus fuit epiſcopus; quorum fines numquàm fuêre cis Rhenum. tertium eſt, quòd *Fletio* etiam in eodem itinere trans Rhenum eſt.

Atque hactenus de dextro itinere, quod per ripas Rheni actum eſt. nunc ad lævum tranſeo.

CARVONEM eſſe nunc lævæ Moſæ amnis ripæ opidum *Grave*, cùm nomen, & duo æqua intervalla, quæ apud Antoninum inter Arenatium & Carvonem, & inter hunc ac Mannaritium ponuntur, indicant; tùm reliquorum, ejuſdem itineris in tabulâ, locorum explicatio confirmabit. Sed *Carvo* nihil ad Batavos pertinet: quia citra Moſam, in Menapiorum finibus ſitus.

Inter opida *Nimmegen* & *Grave* VIIII ſunt millia paſſuum. haud facilè igitur crediderim in tabulâ probos eſſe numeros, VIII millium inter Noviomagum & CASTRA HERCULIS, & XIII millium inter hæc & Carvonem. nec verò tam longè extra directam viam Caſtra iſta ſita fuiſſe potuerunt, uti XXI millia paſſuum iter per ea confecerit. Infra Noviomagum & Carvonem non fuiſſe, perſpicitur ex eo, quòd eâ regione in eodem itinere occurrit *Levæ fanum*, ut mox oſtendetur. Supra verò dicta duo opida ſi locum conſtituere velis, qui VIII millibus ab illo, XIII verò ab hoc diſtet; incides in vicum *Meer*, IV millibus à Coloniâ Trajanâ, totidemque à Burginatio diſſitum. quem non eſſe *Caſtra Herculis*, ipſa nimia vicinitas arguit. Inter Burginatium ac Noviomagum ea fuiſſe, à fluminis tamen ripâ remota, ex Marcellino ſimul, cujus verba ſuprà citavi, ac tabulâ perſpicitur. Vter numerus in tabulâ abundet, inter Carvonem Caſtraque Herculis, an verò inter hæc & Noviomagum, haud facile diſpectu eſt. ideóque locus certus Herculis Caſtris adſignari prorſus nequit. Hoc tamen unum ſatis ex tabulâ ac Marcellino conſtat; inter *Grave* & *Nimmegen* ea fuiſſe, deflexo paullùm itinere versùs Burginatium & Coloniam Trajanam.

LEVEFANUM, ſeu rectiùs fortè LEVÆ FANUM, nunc eſſe vicum *Leuwen*; LAUROS verò, nunc opidum *Leerdam*; cùm nomina, tùm tractus itineris, ſimulque intervalla locorum convincunt. nam à *Leerdam* ad *Leuwen* XVIII numerantur millia paſſuum; & hinc ad *Grave* XII. unde ſuſpicor, numerum illum XVIII millium, qui in tabulâ vitiosè poſitus eſt inter Caſpingium & Grinnes, pertinuiſſe ad intervallum quod eſt inter Levæ fanum & Lauros. inter Carvonem autem & Levæ fanum, X corruptum puto in V.

CASPINGIUM quoque nunc eſſe arcem *Gieſſenburg*; & TABLA, ſive TABLAS, vicum *Alblas*; nomina juxta, & itineris tractus, nec non locorum intervalla indicant. A *Leerdam* ad *Gieſſenburg* millia hodiè numerantur X: & hinc ad *Alblas* VII. unde colligo, numerum XII millium, qui mendosè in tabulâ ſcriptus eſt inter Lauros & Fletionem, ſpectare ad ſpatium quod eſt inter Lauros & Caſpingium. inter hoc verò & Tablas, V vitiatum judico in X.

FORUM ADRIANI, ex vocabulo, atque itineris ductu, haud dubiè nunc eſt vicus *Voorburg*: in cujus vocabulo *V* conſonans ſonat *F*, quaſi *Foorburg*.

A vico *Alblas* XVIII millia passuum si progrediare versùs dictum vicum *Foorburg*, incides in opidum nunc lectissimum, vulgari vocabulo *Delft*, fossæ Corbulonis, quæ hodiè à Lugduno hucusque adpellatur *de Vliet*, sive *Fliet*, impositum. hoc igitur cùm ex itineris ductu, & intervallo à Tablis, tùm ex fossæ, cui impositum, vocabulo, sine dubio antiquum illud est FLEVIUM. sic enim castellum quoque *Flevum* extremo Rheni ostio adpositum, ab ipsius ostii vocabulo, quod etiam nunc vulgò dicitur *het Flie*, nomen habuit. In tabulâ igitur corruptè scriptum est obliquo casu *Flenio*, pro *Flevio*. Rectè tamen etiam idem locus à dicto fossæ nomine *Fliet* adpellari poterat FLETIO; quemadmodùm à simili argumento alius, inter Trajectum & Nigrum pullum ille locus, qui nunc dicitur *Fleuten*.

Atque hæc ferè sunt opida, castella, ac vici Batavorum, quorum nomina in veterum auctorum monumentis notata. De duobus vicis, quorum alter *Cattovicum maritimum*, alter *Cattovicum ad Rhenum*, vulgò *CatWyk op See*, & *CatWyk op Rhyn*, à Cattorum nomine, quia horum progenies Batavi, cognominati putantur, lubrica admodùm conjectura est. certè in *Cattio* Selandiæ, item in *Cattovico* ad Mosam, falsam omnino esse, suprà demonstravi.

Ceterò SACRUM NEMUS in Batavorum finibus memorat Tacitus, historiar. IV, his verbis: *Civilis* (rebellionem & arma in Romanos meditans) *primores gentis, & promtissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, à laude gloriâque gentis orsus, injurias & raptus & cetera servitii mala enumerat.* Plerique rerum Batavicarum scriptores nemus hoc interpretantur silvulam Hagensem. quidam etiam locum, qui Lugdunum inter Hagamque, vulgò nunc dicitur *Schakenbosch*, paucis quibusdam arboribus juxtà sitis; unde loco vocabulum: *bosch* quippe Germanis *silvam* significat. Verùm horum ego opinioni haud temerè accesserim. etenim *humilis*, ut inquit Tacitus, & *paluštris insula*, antequàm fossa Corbulonis aliæque postmodùm fossæ agerentur, quum oceani æstibus hac maximè parte, oceano proximâ, crebrò oppleretur; arbores solo productas his aut elutas, aut omnino ne producerentur, impeditas fuisse, credibile est. Neque verò probabile, Civilem, rebellionem popularibus svasurum, consiliaque de invadendis Romanorum castris, militibusque interficiendis, capturum, locum castris propinquum, & ob id secretioribus consiliis alienum, dilegisse. At caput totius gentis, sedemque, sive domicilium Civilis, fuisse *opidum Batavorum* extra insulam, quod nunc vulgò *Batenburg* nuncupatur, suprà ostensum est. in quem locum *primores* quoque *gentis*, quoties de publicis negotiis consultandum decernendumque foret, convenisse veri simile est. Prope hunc igitur *nemus* illud *sacrum* fuisse, haud ineptè fortassis conjecerim. & quia dictum *Levæ fanum* VI haud ampliùs millibus passuum à Batavoburgio distat; *nemus* hoc deæ *Levæ sacrum* fuisse adfirmare ausim. Magnæ celebritatis his in oris fuisse numen *Levæ*, (quæcumque dearum ea fuerit) patet inde, quòd & alia loca ab ejus nomine cognominata sunt; ut arx hodiè *Levendael*, quasi dicas *Levæ vallis*, trans Rhenum prope Grinnes; & alia arx *Lœvensteyn*, quasi dicas *Levæ saxum*, ad Vahalis nunc Mosæque confluenteis.

CAP. XXXVII.

De finibus GERMANIÆ CISRHENANÆ.

HACTENUS igitur Germanicæ originis populos, qui antiquitùs Rhenum transgressi, Galliæ Belgicæ maximam partem obsederunt, summâ, quantum ejus fieri potuit, curâ explicuimus: additis nonnullis etiam Gallorum populis; quorum agros ideò curatè describendos putavimus, partim quia olim dictis Germanis fuêre contermini, partim quia nunc Germani ea loca tenent. Ceterùm de antiquis illis Germanis in Galliâ, sic Dio lib. LIII: Κελτῶν τινες, οὓς δὴ Γερμανοὺς καλοῦμεν, πᾶσαν τὴν πρὸς Ῥήνῳ Κελτικὴν κατασχόντες, ΓΕΡΜΑΝΊΑΝ ὀνομάζεσθαι ἐποίησαν· τὴν μὲν ἄνω, τὴν μετὰ τὰς τοῦ ποταμοῦ πηγάς· τὴν δὲ κάτω, τὴν μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ τοῦ Βρεττανικοῦ οὖσαν. id est: *Celtarum quidam, quos Germanos vocamus, quum omnem Galliæ regionem, quæ Rheno adjacet, occupassent, effecerunt, uti ea* GERMANIA *vocaretur: superior, quæ à Rheni fontibus incipit; inferior, quæ ad oceanum Britannicum usque porrigitur.* En, ἐποίησαν ὀνομάζεσθαι Γερμανίαν, id est, *effecerunt*, vel, *in causâ fuerunt, uti Germania adpellaretur*. ergo certum est, non ipsos Germanos sic adpellasse. Quis igitur? An Galli? At cur hi suam ipsorum terram, unde vi à Germanis expulsi fuerant, in horum gratiam magis, quàm odium, adpellarent Germaniam? Vix probabile sanè. Romanos demum, postquàm in varias devictam Galliam distinxerunt provincias, ex his Rheno

proximam

proximam vocasse, ex incolarum vocabulo, GERMANIAM CISRHENANAM, sive CITERIOREM, & GALLICAM, haud dubium est; quemadmodùm in Italiâ quondam *Galliam Cisalpinam*, sive *Citeriorem*, *&* *Italicam*. Scire igitur jam curæ fuerit pretium, quinam universæ isti Germaniæ Cisrhenanæ fuerint termini. Termini equidem iidem in universum esse debebant, quos singulis Germanici nominis circumscripsi populis; qui fuerunt isti: *Tribochi*, *Nemetes*, *Vangiones*, *Treveri*, *Vbii*, *Sunici*, *Tungri*, *Nervii*, *Sveconi*, *Bethasii*, *Menapii*, *Gugerni*, *Toxandri*, *Batavi*. Verùm, quemadmodùm in aliis etiam regionibus, sub imperium redactis, Romani non pro genuinis gentium ubique ac nationum finibus, sed pro arbitratu suo, & prout commodum visum fuit, provinciis limiteis constituerunt; sic in hac quoque Germaniâ nostrâ Cisrhenanâ, aliàs integras nationes, quas Germanicæ fuisse originis satis suprà probavi, aliàs dimidias nationum parteis, à Germaniæ titulo resecuisse deprehendo. Aliunde igitur investigandi erunt limites, quos provinciæ Germaniæ Cisrhenanæ præstituerunt.

Ab oriente, ac septemtrionibus, sine controversiâ fuit Rhenus amnis, ipsam Galliam à Germaniâ Transrhenanâ omni ævo dispescens. à meridie etiam eumdem fuisse universæ provinciæ limitem, qui Tribochos à Sequanis Gallis submovit; item ab occidente eumdem, qui Tribochos, & Nemetes, Vangionesque à Mediomatricis Gallis arcuit; quamcertissimum est. nam licet nonnullos Germanos Gallorum nomini adscripserint; tamen nullos Gallos Germanorum provinciæ immiscuerunt. Falsus heic quammaximè deprehenditur Virgilius; qui eclogâ I, *Ararim* Galliæ flumen, apud Lugdunum in Rhodanum confluens, Germaniæ attribuit, his versibus:

Ante, perratis amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.

Præter rationem suprà dictam, negat hoc Tacitus, rerum à Romanis in Galliâ gestarum, & provinciarum inibi peritissimus auctor; ut qui ipse Belgicæ Galliæ fuit procurator; teste Plinio lib. VII, cap. XVI. Tacitus igitur, annal. XIII, *Quieta*, inquit, *ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius, L. Vetus eâ tempestate exercitui præerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres & sexaginta annos à Druso aggerem, coërcendo Rheno, absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat; ut copiæ per mare, dein Rhodano & Arare subvectæ, per eam fossam, mox fluvio Mosellâ, in Rhenum, exin oceanum decurrerent; sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septemtrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicæ legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienæ provinciæ inferret, studiaque Galliarum affectaret.* Apertè heic ac disertè Tacitus ea loca, quæ sunt inter Ararim ac Mosellam amneis, Belgicæ provinciæ tribuit. quòd si igitur hæc extra fuerunt Germaniam Cisrhenanam; multo magis certè fuit ipse Arar. Sed Virgilius illa sub initium principatus Augusti Cæsaris scripsit: quo tempore parum exactè provinciarum, per Galliam nuper debellatam, limites designati erant, aut vulgò noscebantur. Virgilium imitatus videtur Marcellinus lib. XV; ubi de Rhodani è lacu Lemano profluxu loquens, *Vnde*, inquit, *sine jacturâ rerum per densa paludium fertur, & Sequanos, longéque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam fluentem, suum in nomen asciscit*. Quæ verba à germano ordine turbata sunt. quomodò enim dicere poterat auctor, Rhodanum per Sequanos fluere; quum eos terminaverit ab oriente brumali? quomodò item Arari inter Germaniam ferri dixit, & non potiùs per Germaniam? Sic igitur ego ordino: *Vnde, sine jacturâ rerum, per densa paludium fertur; longéque progressus, Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem: & emensus spatia fluctuosa, Ararim, quem Sauconnam appellant, inter Germaniam primam & Sequanos fluentem, suum in nomen asciscit*. At hic ingens Marcellini est error. quippe in sinistrâ Araris ripâ fuère *Sequani*, quorum caput *Vesontio*, nunc *Besançon*; in dextrâ ripâ *Lingones*, quorum caput *Andomatunum*, nunc *Langres*; & *Aedui*, quorum caput *Augustodunum*, nunc *Austun*. Verùm ipse Marcellinus, paullo antè, *Bisontios* Sequanicæ facit provinciæ; *Augustodunum* verò Lugdunensis. Ceterùm proximos à Mediomatricis ac Vangionibus Treveros, quamvis satis claris, suprà, Germanicæ origini adserui argumentis; tamen maximam eorum partem in Belgicam provinciam computatam reperio. Marcellinus dicto libro: *Belgica prima Mediomatricos prætendit, & Treveros, domicilium principum clarum*. Et, de eâdem Treverorum urbe, Ausonius in carmine de Mosellâ:

Salve amnis, laudate agris, laudate colonis;
Dignate imperio, debent cui mœnia Belgæ.

Libellus provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Belgica prima: Metrop. civ. Treverorum.* Mox tamen infra Treverorum civitatem fuit provincia Germania. sic enim Ausonius, in dicti carminis principio:

Transieram celerem nebuloso flumine Navam,
Addita miratus veteri nova mœnia vico;
Aequavit Latias ubi quondam Gallia Cannas;
Infletaque jacent inopes super arva catervæ.
Unde iter ingrediens nemorosa per avia solum,
Et nulla humani spectans vestigia cultus,
Prætereo arentem, sitientibus undique terris,
Dumnissum, riguasque perenni fonte Tabernas,
Arvaque Sauromatûm, nuper metata colonis:
Et tandem primis Belgarum conspicor oris
Nivomagum.

Nivomagum hodiè dici *Neumagen*, ad Mosellam; & *riguas perenni* fonte *Tabernas*, nunc esse vicum *Baldenaw*; suprà in Treveris ostendi. Limes igitur, inter Belgicam atque Germaniam Cisrhenanam, hac parte fuit inter *Baldenaw* & *Neumagen*, juxta lineam, ab arce *Werdesteyn*, Navæ flumini impositâ, ad opidum *Statkiel*, quà proximi sunt Tungrorum fines, ductam. Tungrorum omnem in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ habitam fuisse nationem, inde colligo, quòd caput eorum *Atuátucam*, quæ posteà ipsius gentis vocabulo dicta *Tungri*, longiùs à Rheno citra Mosam positam, in eamdem computatam video. Marcellinus dicto libro: *Secunda Germania, Agrippinâ & Tungris munita.* Libellus Provinciarum civitatumque Galliæ: *Provincia Germania secunda; Metrop. civ. Agrippinensium, hoc est, Colonia; civ. Tungrorum.* Notitiâ imperii: *Præfectus Lætorum Lagensium, prope Tungros, Germaniæ secundæ.* Ab opido igitur *Statkiel* Germaniæ provinciæ limites porrò fuerunt à meridie & occidente, iidem qui Tungris, ad confluenteis usque Getæ Demeræque amnium. Iam verò Plinius, ut sæpius antè dictum, Germaniam cis Rhenum Scalde terminat. itaque Menapios atque Toxandros universos in eâdem Germaniæ provinciâ fuisse, certum est.

Ergo nationes Germanicæ in Germaniæ Cisrhenanæ provinciâ fuêre omni numero istæ: *Tribochi, Nemetes, Vangiones, Treverorum pars tertia, Tungri, Sunici, Ubii, Gugerni, Menapij, Toxandri, Batavi, Caninefates.* Extra Germaniæ provinciam, in provinciâ Belgicâ fuêre, *Nervii, Succoni, Bethasii,* & duæ reliquæ partes *Treverorum.*

Ceterùm eadem provincia Germania Cisrhenana in duas rursùm parteis, sive in duas provincias distincta fuit: quarum altera GERMANIA SUPERIOR; altera INFERIOR dicta; teste Dione, loco suprà citato. Tacitus annal. XII: *Iisdem diebus in superiore Germaniâ trepidatum.* & annal. IV: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum; vexilla legionum è superiore provinciâ, peditumque & equitum auxiliarium dilectos accivit.* Hinc est, quòd annali primo ait; *An Augustum, fessâ ætate, toties in Germanias commeare potuisse: Tiberium, vigentem annis, sedere in senatu, verba patrum cavillantem.* nam duas & heic intelligit auctor Germanias Cisrhenanas, *superiorem*, & *inferiorem.* quippe Augustus numquàm in ulteriorem Germaniam, trans Rhenum commeavit. Cuique provinciæ suus fuit proprætor, sive præfectus, cum exercitu in ripâ Rheni hibernante; ut modò ex Tacito intellectum. Sed clariùs, eodem annali primo, anteà: *Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit.* & posteà: *Duo apud ripam exercitus erant, cui nomen Superiori, sub C. Silio legato: Inferiorem A. Cæcina curabat. Regimen summæ rei penes Germanicum.* Ptolemæus, in descriptione Galliæ Belgicæ: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω. ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id est: *Pars regionis Rheno proximæ, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem, ab Obringâ versùs meridiem, vocatur Germania superior.* Omnem Treverorum partem, Germaniis Cisrhenanis adnumeratam, in superiore fuisse habitam Germaniâ, cum ultimo eorum opido Antennaco, è Notitiâ imperii suprà in Treveris demonstratum est. Limes igitur inter duas Germanias statuendus idem, qui Treviros ab Ubiis separavit; nempe *Abrinca* amnis, qui vulgò nunc est *die Are*; ut infrà cap. XL ostenditur. Hinc in *Superiore Germaniâ* censendi

sunt,

sunt, *Tribochi, Nemetes, Vangiones*, & dicta *Treverorum pars*, Rheno proxima; *in inferiore, Tungri, Vbii, Sunici, Gugerni, Menapii, Taxandri, Batavi, Caninefates.*

Ceterùm posterioris sæculi consvetudine *Superior Germania* dicta fuit PRIMA, & *Inferior* SECUNDA: quod jam sæpius anteà ex Ammiano, Notitiâ imperii, libelloque provinciarum Galliæ intelleximus. Idem aliis etiam provinciis factum, vulgò scitur. sic namque & Rhætiarum, & Pannoniarum, & Mœsiarum, & in ipsâ Galliâ Belgicarum fuêre *Prima*, & *Secunda*. quarum singulæ anteà *Superior* & *Inferior*.

At in BELGICA PRIMA fuisse Trevirorum reliquam partem, cum ipso gentis capite, *Augustâ Trevirorum*; jam antè ex Marcellino, & Libello provinciarum civitatumque Galliæ demonstratum est. his consentiens Notitia imperii, sic habet: *Præfectus Lætorum Auctorum, Epuso, Belgicæ primæ.* Proximos Treviris Nervios in SECUNDA numeratos fuisse BELGICA, testis est eadem Notitia imperii: *Præfectus Lætorum Nerviorum Fano Martis, Belgicæ secundæ.* Sveconos etiam ejusdem fuisse provinciæ, patet ex Libello provinciarum; ubi *civitas Turnacensium* in eâ provinciâ recensetur.

At licet prædicti populi cis Rhenum Germanicâ origine fuerint, nomenque Germanorum jam inde à primo in Galliam adventu obtinuerint; tamen GALLI etiam frequenter ac vulgò dicebantur, quia Gallicum solum colebant. Sic Civilis Batavus apud Tacitum, historiar. IV, se, populareisque suos, ac consangvineos Batavos Gallos appellat, in his verbis: *En ego, præfectus unius cohortis, & Caninefates, Batavique, exigua Galliarum portio.* sic eodem libro infrà, omneis pariter Belgas, nullis Germanis exceptis, Gallos iterum vocat: *Opperiendas Transrhenanorum gentes; quarum terrore fractæ populi Romani vires obtererentur. Gallos quid aliud, quàm prædam victoribus? & tamen, quod roboris sit, Belgas secum palàm aut voto stare.* Sic Cæsar passim in commentariis de bello Gallico, eosdem modò *Germanos*, modò *Gallos* adpellat.

CAP. XXXVIII.

De ARDUENNA SILVA.

DESCRIPTIS hactenus membratim Germanicarum nationum cis Rhenum finibus, opidis, atq; vicis, res nunc poscere videtur, uti etiam de silvis, montibus, atque fluminibus, quæ universas tetigerunt, pauca quædam disserantur.

ARDUENNÆ igitur *silvæ* quia frequens apud Iul. Cæsarem & alios etiam auctores fit mentio; curæ pretium fuerit, tractum ejus atque magnitudinem certis indicare limitibus. Cæsar comment. V: *Indutiomarus equitatum peditatumque cogere, iisque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in silvam Arduennam (quæ ingenti magnitudine, per medios fineis Trevirorum, à flumine Rheno ad initium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit.* Comment. VI: *Ipse, quum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus, per Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni, finibusque Trevirorum, ad Nervios pertinet, millibusque ampliùs ꟾↄ in longitudinem patet, L. Minutium Basilium cum omni equitatu præmittit.* In his duobus locis nimis angustè simul nimisque largè silvam definit. nam Rhemorum, ut suprà ostensum, initium fuit ad Mosam amnem, qui & Rhemos & Nervios à Treveris distinxit. quâ ratione Arduenna intra Rhenum Mosamque concluditur, longitudine CXX millium passuum. quod spatium minimè convenit cum ꟾↄ millibus, quæ ei Iulius Cæsar tribuit. At mox, eodem comment. VI, latiùs eamdem extendit. *Sed certè*, inquit, *clàm dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere jussit* Ambiorix. *quorum pars in Arduennam silvam, pars in continenteis paludes profugit. qui proximi oceano fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consvêrunt.* Paludeis istas fuisse Morinorum, insulas verò Selandiam nunc dici, suprà demonstratum est. paludeis igitur istas quum continentes faciat Cæsar Arduennæ silvæ; hanc ad Scaldem usque & Morinorum fineis extensam fuisse, apertè fatetur. id quod disertiùs etiam, eodem commentario paullo pòst, adseverat: *Partito exercitu, T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versùs, in eas parteis, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet: C. Trebonium, cum pari legionum numero, ad eam regionem, quæ Atuaticis adjacet, depopulandam mittit. ipse, cum reliquis III, ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennæ parteis, ire constituit: quò cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat.* Disertè heic Scalde flumine silvam finit; à quo, juxta Tornacum opidum, ad Rheni Mosellæque confluenteis & extremos Treverorum fineis, CLX jam numerantur millia passuum. quod tamen spatium etiamnum longè abest à ꟾↄ ampliùs millibus, quæ suprà perscripsit. Strabo, lib. IV, in regiones

multo longiores latioresque eamdem silvam extendit. nam ad Atrebateis usque & oceanum Britannicum in longitudinem, in latitudinem ad Selandicas insulas & oceanum Germanicum profert. Verba ejus hæc sunt: Τρηουίροις δὲ συνεχεῖς Νερούιοι, καὶ τοῦτο Γερμανικὸν ἔθνος· τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη, καὶ δρυμοὺς, οὐχ ὑψηλῆς ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκανθώδους. id est: *Treviris contermini sunt Nervii, & ipsi Germanica gens. ultimi autem sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non altarum equidem, at densarum arborum, spinosarumque.* Paullo pòst: Ἐμφερὴς δ' ἐστὶ τῇ τῶν Μεναπίων ἥ τε τῶν Μορίνων, καὶ τῶν Ἀτρεβατίων καὶ Ἐβουρώνων. ὕλη γάρ ἐστιν οὐχ ὑψηλῶν δένδρων, πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ, ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων. καλοῦσι δ' αὐτὴν Ἀρδουένναν. hoc est: *Similis Menapiorum regioni est regio Morinorum, Atrebatium, & Eburonum. silva quidpe est haud procerarum arborum: magna equidem; verùm haud tanta, quantam scriptores prodiderunt,* IV CIↃ *stadiorum.* In Eburones, Atrebateis, ac Morinos disertissimis eam extendit verbis. de Menapiis addubitari etiamnum possit, an per saltus eorum Arduennam intelligat. verùm, quum Menapii & Morinis & Eburonibus contermini fuerint, conterminosque atque continenteis hac ratione saltus inter se habuerint; ambigendum non est, quin ejusdem Arduennæ pars fuerit silva Menapiorum. At verò, inquies, quum in tantum duo isti auctores inter se dissentiant; utri potiùs credam? Straboni, an Cæsari? nam Strabo non nisi fando, vel ex aliorum scriptis, ea, quæ tradidit, habere potuit: Cæsar ipse coràm vidit, oculisque præsens lustravit. Cæsar equidem meliùs coràm cuncta rimari ipse potuit. at negligentiùs tamen de Arduennâ silvâ eum notasse, facilè atque audacter adseveraverim. Quid enim negligentiùs, quidque minùs pro geographo perito fieri potuit, quàm quòd magnitudinem silvæ uno in loco intra Rhenum ac Mosam, alio verò loco intra Rhenum & Scaldem porrexit? intervallo autem inter Rhenum & Nerviorum fineis IↃ ampliùs millia passuum tribuit? quâ in re quis neget meritò eum reprehensum à Strabone: qui licet ad oceanum usque Britannicum silvam extensam fuisse fateatur; tamen negat IV CIↃ fuisse stadiorum; id est, IↃ millium passuum. Video tamen virum doctum, Cæsaris susceptâ defensione, non ipsum equidem Strabonem errasse, sed verba ejus à librariis corrupta esse arguere. quod ego, pro ratione veri, planè abnuo. Verba istius viri hæc sunt in commentationibus ad Strabonem: *Cæsarem reprehendit, si ita scripsit: Cæsaris enim sunt hæc lib.* VI. & mox: *Millia passuum* IↃ, *stadia sunt omnino* IV CIↃ. *quare, ut dixi, si ita scripsit Strabo; Cæsarem, & qui cum Cæsare sentiunt, reprehendit hoc loco. Quis autem putet, certius de Arduennâ quidquam habuisse Strabonem, quàm Cæsarem; qui eam non semel lustravit? Mihi quidem non temerè videntur, quæ à Cæsare dicuntur, in dubium posse vocari. nec facilè reperias, ubi à Cæsare dissentiat Strabo. Quare ne hîc quidem, meo judicio, ab eo dissentire voluit: sed ejus potiùs auctoritate adversùs alios uti. nam aut ego vehementissimè fallor, aut ita scripserat Strabo;* πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι· τετρακισχιλίων σταδίων δέ. *quorum verborum est hæc sententia: Arduennam non esse tantam, quantam scriptores tradant, sed stadiorum tantùm quatuor millium. Corruperunt hunc locum, qui elegantem τοῦ δὲ in fine sententiæ usum non observaverant: quod in hoc auctore passim occurrit.* Primùm quoties Strabo, quamvis pravè, in descriptione harum regionum, à Cæsare dissentiat, satis suprà patuit. unum hoc, haud leve, inter alia repetam; quòd Belgicam inter Rhenum Cæsar Sequanamque & Matronam finit: Strabo verò inter Rhenum & Ligerim. Quid autem mirum, si item super Arduennâ silvâ hic ab illo dissentiat; quum ille tam immania, & à vero prorsus abhorrentia prodiderit? Quis, quæso, temerè credat, inter Rhenum & Mosam, vel, si hoc malis, inter Rhenum & Scaldem IↃ interjacere millia passuum? Sanè nemo mortalium, nisi Galliæ planè ignarus. IↃ millia passuum à Rheni Mosellæque confluentibus in occidentem versùs si dinumeres; non modò in Atrebatium litus, ubi finem silvæ statuit Strabo, sed altero tanto spatio in ulteriores usque Britannici maris parteis progredieris: quò Arduennam quondam fuisse extensam, haud temerè vel ineptissimus mortalium adfirmaverit. Sunt, qui per longitudinem apud Cæsarem exponant circuitum. quod æquè ineptum est. Cæsarem errasse in dimensionibus terrarum, ut heic Strabo coarguit, sic ego pluribus locis ostendam. Comment. V, ubi Britanniæ magnitudinem per tria latera describit; primum latus, quod est contra Galliam, tenere adfirmat IↃ millia passuum; alterum, quod contra occidentem, IↃCC; tertium IↃCCC. quæ mensuræ omnes falsæ sunt. quidpe primum latus CCC, haud amplius, tenet millia passuum; secundum, IↃC; tertium, CCCCLXXX. Ecquid verò Cæsari credere lubet, tantumdem esse spatii inter Rhenum & Scaldem, quantum est inter Cantium Britanniæ promontorium, & quod ultimum hoc latere in occidentem excurrit, vulgò *The landes end* accolis dictum? IↃ enim

passuum

passuum millia utrique spatio, vel illi etiam amplius, tribuit. At, inquies, hæc de Britanniâ Cæsar non nisi ex aliorum relatu habuit: ipse totam insulam non peragratus. ea arguas, quæ ipse coràm oculis lustravit. Rectè mones. obsequar lubens. Cantium, quod nunc vulgò *Kent* dicitur, ipse cum armis ac bello obivit, ad Tamesin usque flumen; ut ipse sibi testis est, eodem commentario: *Summa imperii, bellique administrandi, communi consilio permissa est Cassivellauno: cujus fines à maritimis civitatibus flumen dividit, quod adpellatur Tamesis, à mari circiter millia passuum* LXXX. & paullo pòst: *Cæsar, cognito consilio eorum, ad flumen Tamesim, in fineis Cassivellauni, exercitum duxit. quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægrè, transiri potest.* Falsum est, Tamesin à mari Britannico LXXX millibus passuum distare. imò ne fontes quidem ejus, quorum alter versùs septemtriones *Tama*, alter versùs occidentem *Isis*, tanto spatio distant. Negligens igitur geographus Cæsar, etiam in iis oris quas ipse adiit. At vis negligentiam ejus supinam in hac de Tamesis à mari distantiâ clariùs tibi aperiam? En, flumen *id uno omnino loco pedibus transiri posse* ait. hic locus putatur esse ad regiam nunc arcem Vindesoram. hæc verò à Dubri, sive ab eo litore, in quod è navibus Cæsarem ingressum suprà notavi, LXXX circiter millibus passuum distat. Quæ igitur isthæc est apud Cæsarem horum locorum designatio, negligens ac planè aliena? quam nemo facilè divinatione adsequatur, nisi qui haud ignarus, Cæsarem in aliis quoque incuriosum esse geographum. Sed ex insulâ in continentem Galliæ redeamus. In comment. I, Helvetiorum agros in longitudinem millia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX, patere adfirmat. quam itidem demensionem falsam esse, supra in Helvetiis docui. summa illic longitudo est millium circiter CLXX; latitudo maxima LXXV. Sed hæc quoque non nisi fando accepit. ipse in Helvetiorum fineis numquàm pervenit. Alia igitur videamus. Aquitaniam eum adisse, testatur A. Hirtius Pansa, in commentario quem octavum ad septem Cæsaris commentarios, de bello Gallico, adjecit. nihilo minùs tamen ipse Cæsar, in comment. III, *Aquitaniam, & regionum latitudine, & multitudine hominum, ex tertiâ parte Galliæ existimandam esse* tradidit. quâ in re quammanifestissimè ac fœdissimè erravit. nam latitudinem, sive magnitudinem Aquitaniæ, quam comment. I Garumnâ amne, oceano, ac Pyrenæo monte includit, si cum reliquâ Galliâ Comatâ conferas; profectò vix ex octavâ ejus parte censenda erit. Tot igitur locis quum tam manifestè Cæsar erraverit; quid jam mirum, si circa Arduennæ etiam silvæ dimensionem longiùs a vero deflexisse eum dixerimus? Omneis simul dictos locos à librariis corruptos esse suspicarer; ni manifestum de IↃ illis millibus passuum exstaret indicium atque testimonium apud Strabonem. in quo quum tam manifestus deprehendatur; haud facilè ceterorum suspicionem effugere poterit. Aliâ quoque dimetiendi ratione usum fuisse Cæsarem, quàm alios rerum scriptores, minutioribusque milliaribus, opinarer; ni æquale dedisset spatium meridionali Britanniæ lateri, ac regionibus Galliæ, quæ à Rheno ad Mosam sive ad Scaldem protenduntur. quâ in re manifestissimus ejus satis dilucidè adparet error. Quin etiam, uti in iis, quæ modò dicta sunt, veram intervallorum mensuram excessit; ita in aliis defecit. sic namque comment. V trina hiberna, Ciceronis, Sabini, ac Labieni, L inter se millibus passuum distare tradidit: quæ LXX minimùm millibus ab invicem dissita fuisse, suprà in Nerviis demonstravi. Ex his igitur universis quum satis manifestum fiat, errasse sæpius in locorum dimensionibus Cæsarem; Strabonis potiùs amplectamur fidem; ut qui haud semel in Galliæ descriptione satis apertè prodit, alios etiam se, præter Cæsaris commentarios, legisse de his oris auctores: maneatque scriptio ejus incorrupta, ut vulgò hactenus in cunctis exemplaribus lecta est, in hæc verba: πολλὴ μὲν, οὐ τοσαύτη δὲ ὅσην οἱ συγγραφεῖς εἰρήκασι, τετρακισχιλίων σταδίων. Quibus verbis nullius alius hominis quàm Cæsaris reprehendere voluit errorem. Ac de longitudine quidem hujus silvæ satis refutatus est Cæsar. nunc porrò videndum, an tanta fuerit ipsa silva, quantam describit Strabo. quippe errorem istum de IↃ millibus passuum si removeas, solosque nationum fineis perpendas, in quibus silvam collocat Cæsar; multo minori spatio hic circumscripsisse eam videtur quàm Strabo. Vnos equidem ille nominat Treveros. at quia hinc ad Scaldem usque & Morinorum paludeis eamdem extendit; Condrusos quoque, Segnos, Cæræsos, Pæmanos, & Eburones, Atuátucos item, atque Nervios, horumque clienteis, Centronas, Grudios, Levácos, Pleumosios, atque Gordunos, eum intellexisse haud dubitandum est. per horum quippe fineis transeundum est, si à Rheno amne, & extremis Treverorum finibus, ad Scaldem Morinosque contendas. De Eburonum silvis crebram Cæsar facit mentionem. ut comment. V; ubi Eburones Atuátucam obsederant: *At hostes, postquàm ex nocturno fremitu, vigiliisque, de profectione*

fectione

fectione eorum senserunt; collocatis insidiis bipartitò in silvis, opportuno atque occulto loco, à millibus passuum circiter duobus, Romanorum adventum exspectabant. & paullo pòst: *Pauci ex prœlio elapsi, incertis itineribus, per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt.* & comment. VI, de Ambiorige, Eburonum rege: *Sed hoc quoque factum est, quòd ædificio circumdato silvâ, (ut sunt ferè domicilia Gallorum; qui, vitandi æstus causâ, plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates) comites, familiaresque ejus, angusto in loco, equitum nostrorum vim paullisper sustinuerunt. iis pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit. fugientem silvæ texerunt.* Eodem comment. infrà: *Germani, desperatâ expugnatione castrorum* (ad Atuátucam in Eburonibus) *quòd nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum eâ prædâ, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt.* Mox posteà, de Ambiorige: *Atque ille latebris, aut silvis, aut saltibus, se eriperet.* De Atrebatium silvis sic Hirtius, dicto libro: *Quum quæreret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum, quodque esset consilium eorum; inveniebat, Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse; itemque Ambianos, Aulercos, Caletes, Vellocasses, Atrebates, locum castris excelsum, impeditâ circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in ulteriores silvas contulisse.* Ulteriores istæ silvæ haud dubiè fuêre Atrebatium; qui ultimi dictorum modò populorum. nam Nervii hoc bello non implicabantur. Apud Nervios item fuisse silvas, testatur Cæsar, comment. V: *Longiùs prosequi veritus, quòd silvæ paludesque intercedebant.* & comment. II: *Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent, quò faciliùs finitimorum equitatum, si prædandi causâ ad eos venisset, impedirent; teneris arboribus incisis atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis sentibusque interjectis, effecerant, ut instar muri hæ sepes munimenta præberent.* Hæc apud Cæsarem Strabo legit, atque in universum, ut suprà notatum, cunctis Arduennæ silvæ incolis tribuit. De rubis autem ac sentibus quod Cæsar in Nerviis refert; id ille Menapiis adscribit, his verbis: Τελευταῖοι δὲ Μενάπιοι, τῶν ἐκβολῶν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦντες ἕλη, καὶ δρυμοὺς, οὐχ ὑψηλῆς, ἀλλὰ πυκνῆς ὕλης, καὶ ἀκανθώδους. hoc est: *Ultimi sunt Menapii, ex utroque ostiorum fluminis latere paludeis accolentes atque saltus, non procerarum equidem, at densarum, spinosarumque arborum.* quo argumento, omnem Arduennam silvam ejusmodi arboribus consitam fuisse, Strabo videtur censuisse. De densitate etiam arborum sic Cæsar comment. IV: *Menapii omnes se in densissimas silvas abdiderant.* & comment. VI: *Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti:* id est; silvis paludes cinctæ, quasi perpetuo nexu inter se continuabantur. De Morinorum paludibus sic comment. IV: *Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum his legionibus, quas ex Britanniâ reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. qui, quum, propter siccitates paludum, quò se reciperent, non haberent, (quo perfugio superiore anno fuerant usi) omnes ferè in potestatem Labieni venerunt.* In superioris anni commentario, qui ordine est tertius, sic scriptum reliquit: *Paludes habebant: eò se suaque omnia contulerunt.* Hæc omnia Strabo, apud Cæsarem lecta, Arduennæ silvæ in commune tribuit, his verbis: Αὐτοὶ δὲ κατέδυνον εἰς τὰ βάθη πυκνίκια, νησίδια ἔχοντες ἐν τοῖς ἕλεσιν. ἐν μὲν οὖν ταῖς ἐπομβρίαις ἀσφαλεῖς τὰς φυγὰς εἶχον· ἐν δὲ τοῖς αὐχμοῖς ἡλίσκοντο ῥᾳδίως. id est: *Ipsi verò omnia sua in profunda silvæ abscondebant, insulas habentes in paludibus parvas. ac pluvio quidem tempore tutum illic perfugium habebant: siccitatibus autem obortis, facilè capiebantur.* Sed de Menapiorum pariter ac Morinorum silvis, sic Cæsar in fine comment. V: *Eodem ferè tempore Cæsar, etsi prope exacta jam æstas erat, tamen, quòd, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquàm legatos de pace misissent: arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quòd intelligebant, maximas nationes, quæ prœlio contendissent, pulsas superatasque esse; continenteisque silvas ac paludeis habebant: eò se suaque omnia contulerunt. ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisset; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subitò ex omnibus partibus silvæ evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; &, compluribus interfectis, longiùs impeditioribus locis sequuti, paucos de suis deperdiderunt. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cædere instituit. &, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset; omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto; quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi silvas densiores peterent; ejusmodi tempestates sunt consequutæ, uti opus necessariò intermitteretur; &, continuatione imbrium, diutiùs sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis, ædificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviisque, reliquis item civitatibus,*

tatibus, quæ proximè bellum fecerant, in hibernis collocavit. Hec omnia Dio, apud Cæsarem lecta, in hæc verba retulit, lib. XXXIX: Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπί τε Μωρινοὺς, καὶ ἐπὶ Μεναπίους, ὁμόρους σφίσιν ὄντας, ἐστράτευσε. προσκαταπλήξειν τε αὐτοὺς ἐκ τῶν προκατειργασμένων, καὶ ῥᾳδίως αἱρήσειν ἐλπίσας. οὐ μέντοι καὶ ἐχειρώσατό τινας· οὔτε γὰρ πόλεις ἔχοντες, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαιτώμενοι, καὶ τὰ τιμιώτατα ἐς τὰ λασιώτατα τῶν ἑλῶν ἀνασκευασάμενοι, πολὺ πλείω τοὺς προσμίξαντας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκάκωσαν, ἢ αὐτοὶ ἔπαθον. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ καὶ ἐς αὐτὰ τὰ ἕλη, τὴν ὕλην τέμνων, προχωρῆσαι· ἀπειπὼν δὲ, διά τε τὸ μέγεθος αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ πρὸς χειμῶνα εἶναι, ἀπανέστη. Id est: *Post hæc in Morinos, horumque finitimos Menapios arma convertit: quos & his antè gestis terrore se occupaturum, & non magno cum negotio debellaturum arbitrabatur. quamquàm nullam eorum partem subegit. quidpe quum non in opidis, sed in tuguriis habitent. in paludeis, densissimis silvis obsitas, omnibus, quæ cara habebant, absconditis, plus damni Romanis lacessentibus intulerunt, quàm ipsi acceperunt. Tentavit equidem Cæsar ad ipsas paludeis, silvâ incisâ, progredi. sed ob magnitudinem earum, tum quòd hiems jam adpetebat, re desperatâ destitit.*

Ex his igitur tot ipsius Cæsaris testimoniis quum pateat, omneis pariter hasce regiones fuisse saltuosas; haud ineptè Strabo unam esse perpetuam silvam judicavit ARDUENNAM; in plureis parteis atque nationes distractam: quemadmodùm Hercynia silva, trans Rhenum, per omnem Germaniam diffusa, non modò in plureis parteis, sed plura etiam, ut suo loco referetur, nomina distributa fuit. Statuamus igitur, rectè ac peritè de Arduennæ silvæ magnitudine sensisse Strabonem. qui sanè haud leviter nec supinè de eâ inquisivisse existimandus, antequàm tantum reprehendere auctorem in animum induxerit. Ceterùm controversiis omnibus discussis, vera denique silvæ magnitudo indicetur. Dispersa fuit per fineis Trevirorum, Tungrorum, Sunicorum, Vbiorum, Gugernorum, & partem Batavorum extra insulam, item per Menapiorum fineis, Morinorum, Bethasiorum, Sveconorum, Nerviorum, Atrebatium. Summa ejus longitudo fuit inter ortum & occasum, à Mosellæ confluente ad extremos Atrebatium fineis & litus oceani, millium passuum CCXL. latitudo maxima inter meridiem & septemtriones ab Mediomatricorum confinio ad Vahalem usque, millium passuum CL. Reliquiæ ejus hodiéque ingentes passim dicto terrarum tractu manent: maximè verò in Westraviâ, in Treverico Leodiacensique episcopatibus, in ducatu Lucceburgiensi, & cis Mosam. Nomen quin etiam antiquum in parte obtinet, longè latéque ad utramque Mosæ ripam dispersum: vocaturque Picardis ac Wallonibus vulgò *L'Ardenne*.

CAP. XXXIX.

De SILVA VOSEGA; *quæ &* VOSAGA, *&* VASAGA: *item de* MONTE VOSEGO; *qui &* VOSAGUS, *&* VASAGUS.

ARDUENNÆ silvæ à meridie continuabatur alia ingens silva, VOSEGA, sive VOSAGA, à monte VOSEGO, seu VOSAGO, cui supersternebatur, dicta. neque enim adsentior illis, qui *Vogesum* Cæsaris, & *Vosagum* aliorum auctorum, diversissima esse contendunt; *Vogesum*que arbitrantur esse *Vocetium* Taciti; de quo in Helvetiis dictum. Primùm omnium ego nego vocem *Vogeso*, quæ in vulgatis Cæsaris exemplaribus legitur, sanum genuinumque montis esse vocabulum; sed mendosum & ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum: pro quo restituendum *Vosego*. Hoc verò probo, tùm antiquis exemplaribus manuscriptis, tùm ipsius montis silvæque descriptione, ex veterum auctorum monumentis factâ. Verba Cæsaris, comment. IV, ut vulgata referunt exemplaria, hæc sunt: *Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingonum.* & sic quidem etiam in uno exemplari manuscripto legi, quod est in bibliothecâ publicâ Academiæ Oxoniensis. At ibidem in collegio Mertonensi, item in collegio corporis Christi, manuscripta exemplaria disertissimis habent literis vocem *Vosego*. cum quibus convenit Græcus commentariorum Cæsaris interpres; apud quem sic: Ὁ δὲ Μόσης ποταμὸς ἀπὸ μὲν τοῦ Βοσήκου ὄρους τῆς Λιγγονικῆς καταῤῥεῖ. id est: *Mosa fluvius à Voseco monte, qui est in finibus Lingonum, profluit.* Et in lapide antiquo, qui apud Tabernas montanas, opidum ad radices Vosegi montis & saltes situm, exstat; VOSEGO. MAXSIMINUS. V. S. L. L. Hinc in tabulâ itinerariâ silva depicta conspicitur, inter viam, quæ est ab Argentorato ad Divodurum Mediomatricorum, & Rhenum amnem, in longitudinem à Magontiaco ad usque Argentoratum propemodùm extensa, cum hac inscriptione: SILVA VOSAGUS.

Tabulæ

Tabulæ conſentiens Nithardus, lib. III, poſtquàm Ludovici & Caroli adversùs Lotharium apud Argentoratum ictum fœdus narravit; diſceſſum eorum his ſubjicit verbis: *Quibus peractis, Ludwicus Rheno tenus, per Spiram; & Karolus juxta VVaſagum, per VVizzenburg, VVarmaciam iter direxit.* & paullo pôſt: *Et Karolus quidem per VVaſagum iter difficile ingreſſus.* Longè etiam ſupra Argentoratum extenſam fuiſſe eamdem ſilvam, ex aliis ejus ſæculi diſcimus monumentis. Theodericus, Francorum rex, qui regnum iniit anno Chriſti IↃCCXX, in privilegio dato XII Iulii, anno regni ſui III: *Venerabilis vir Perminius, gratiâ Dei epiſcopus, noſtris temporibus, cum monachis ſuis, Deo inſpirante, pro euangelio Chriſti, peregrinatione ſusceptâ, monaſterium virorum in eremo vaſtâ, quæ Voſagus appellatur, in pago Alſacenſi, in loco, qui vocatur Vivarius peregrinorum, qui antè appellatus eſt Murbach, in allodio fidelis noſtri Ebrohardi comitis, cum ipſius adjutorio, Deo donante, conatus eſt conſtruere.* Auctor vitæ Ludovici Pii, cap. XIV: *Lotharius Merlegium villam devênit, & Voſagum per Mauri monaſterium tranſiit, & Mediomatricum, qui alio nomine Metti vocantur, pervênit.* Et anteà de ipſo Ludovico, capite XIII: *Dehinc imperator in parteis Rumerici montis per Voſagum tranſiit: ibique piſcationi atque venationi, quàm diu libuit, indulſit.* Item anteà, ſub anno IↃCCCCXXI: *Inde digrediens, Aquas Grani repetiit: & inde, per Arduennam, uſque ad Rumerici montis altitudinem, Voſagique lætiſſimam vaſtitatem, totum quod ſuperfuit æſtivi & autumni temporis, tranſegit.* Et alibi: *Ipſe autem, Veſagi luſtra ſectaturus, venatum petit. Intereà venatione ibidem, juxta morem Francorum, expletâ; cùm, hiemem exacturus, Aquas Grani reverteretur.* Item poſteà: *Dimiſſis ergo legatis, imperator, exercitio venandi, ſe commiſit Veſagi ſecretis.* Aimoinus lib. IV, cap. CIX: *Ipſe imperator Ludovicus paululum Noviomagi remoratus, Aquâ Grani reverſus eſt: & poſt paucos dies per Arduennam ſilvam iter faciens, Treveros & Mettos venit. indeque Rumerici caſtellum petens, reliquum æſtivi caloris, & autumni dimidium, exercitatione venatoriâ in Veſagi ſaltu atque ſecretis exegit.* Cap. CXIII: *Sacro paſchali feſto ſolenniter Aquâ Grani celebrato, arridente jam vernâ temperie, imperator venandi gratiâ Noviomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Majum Aquâ Grani venire præcepit.* Et mox: *Auditâ legatione, dimiſſoque conventu, in Veſagum ad Rumericum montem venandi gratiâ profectus.* Gregorius Turonenſis, lib. X, cap. X: *Dum ipſe Gunthramnus rex per Veſacum ſilvam venationem exerceret, veſtigia occiſi bubuli deprehendit.* In illis igitur locis, ſuprà citatis, *VVizZumburg*, hodiè vocatur *VVeiſſenburg*, in inferiore Elſatiâ ad Luterum amnem: *Murbach* eodem nomine manet, in ſuperiore Elſatiâ, ad flumen Laucam: *Mauri monaſterium* hodiè in comitatu Feretenſi, ad amnem, qui in Helellum flumen, duobus millibus paſſuum infra Mulhuſium, defluit, vulgò dicitur *Moresmünſter*, & quibusdam corruptè *Maasmünſter*. ab hoc XXIV millibus paſſuum, versùs occaſum ſolis æſtivi, diſſitum eſt opidum, Gallicè *Remiremont*, Germanicè *Rumersberg* dictum, Moſellæ amni adpoſitum: quod haud dubiè nomen ſervat *Rumerici montis*. ab hoc porrò in occaſum versùs XXXVII millibus paſſuum abeſt fons Moſæ, perpetuo montium jugo & ſilvarum tractu interjacentibus. ex quâ locorum vicinitate nemini dubitare licet, *Voſagum*, ſive *Voſecum* Cæſaris, & *Voſagum* tabulæ itinerariæ, aliorumque auctorum, item *Voſacum* Gregorii, unum idemque eſſe nomen, unam eamdemque rem deſignans; nempe montem cum ſilvâ. Nomen autem id etiam nunc eodem terrarum tractu permanet; licet temporis longinquitate detortum, accolarumque variis dialectis variatum. Prope Moſæ fonteis eſt cœnobium, vulgari vocabulo Gallis *Voyge*, ſive *Voyſe*; ingensque inter Moſam & Moſellam amneis opidumque *Rumersberg* ſilva, montibus ſuperſtrata, vulgò *La foreſt*, ſive *Le bois de la Voyſe* dicta; id eſt, *Silva Voſenſis*. quod antiquum eſſe, non modò hujus ſilvæ ac montis, ſed totius tractus ſuprà deſcripti vocabulum, è priſcis Francorum annalibus claret. ſic enim Frodoardus, anno IↃCCCCXXVI: *Hungari quoque Rheno transmeato, uſque in pagum Vozenſem, prædis incendiiſque deſæviunt.* Ex ipſius poſtmodùm montis ac ſilvæ vocabulo haud dubiè cœnobio nomen inventum. Ab cœnobio XII millibus paſſuum, in meridiem versùs, diſtat vicus *Voyſen*, ad initium dictæ ſilvæ Voſenſis. hinc porrò versùs meridiem, à millibus paſſuum XX, opidum eſt *Voyſy*. Feris dictam ſilvam abundare, egomet iter per has oras faciens, ſummâ cum jocunditate fructuque, expertus ſum. Mons ipſe, cui ſilva ſuperfuſa, Burgundiam hodiè à Lotharingiâ ſeparans, vulgò dicitur *Mont de faucilles*, & *Montaigne de Bourgoigne*. Porrò à Moſellæ fontibus, qui XXVIII millibus paſſuum ab opido *Rumersberg* abſunt, continuum jugum, perpetuaque in eo ſilva, in ſeptemtriones versùs, ad opidum uſque *Keyſerslautern* procurrunt, Lotharingiam ab Elſatiâ dirimentia; quibus vocabulum vulgare, ex antiquo venationum uſu, *Auf der Forſt*: quaſi dicas, *In venatu*. *forſt* quidpe eſt *venatus*, ſive *ſaltus*, in quo venationes exercentur. unde

unde etiamnunc Gallis atque Anglis *saltus* dicitur *forest*. Ad initium dicti jugi, ea vallis, in quâ opidum est *Moresmünster*, vulgò nunc adpellatur *VVast*; vocabulo haud dubiè veteris *VVasagi* nominis monumentum servante. In inferiore Elsatiâ, ad idem jugum, haud procul *Tabernis Elsaticis*, arx est, baroniæ titulo insignis, vulgari vocabulo *Geroltzeck im VVassigaw*. inter hanc & suprà nominatum opidum *VVeissenburg*, duo sunt vici, *VVassenburg* & *VVassensteyn*. A *Vosago*, sive *Vasago*, cunctis nomina esse quæsita, haud dubium est. Hinc etiam regio ipsa, ad utrumque montis Vosagi latus, ad opidum usque *Zweypruck*, vulgò dicitur hinc Lotharingis *Le pais de Vosgues*, illinc Germanis *Das Wasgaw*: quasi dicas Latinè *Pagum Vosagensem*. *gaw* quidpe & *göw* significant *pagum*, id est, *tractum regionis*. Ex his igitur jam patet, VOSAGUM, & VOSACUM, VOSEGUM, & VOSECUM, item VASACUM, unius ejusdemque rei esse vocabulum, pro variarum dialectorum ratione variè formatum. Quòd autem Cæsar *Vosegum montem* unis Lingonibus attribuit, quorum caput, quondam *Andomatunum*, nunc dicitur *Langres*; id nihil mirum. negligentiæ ejus, quam in aliis jam sæpius notavi, atq; incuriæ potiùs, quàm errori aut ignorantiæ id adscribendum. Hoc ei dicto loco instituti fuit, non uti montis Vosegi integrum tractum curatiùs describeret, sed uti fonteis Mosæ amnis, de quo ei præcipuus sermo, certo situ indicaret. Poterat igitur rectiùs sic scripsisse: *Mosa oritur in finibus Lingonum, ex monte Vosego.* Ceterò silvam in hoc monte ingentem & ipse describit Cæsar, comment. I: ubi de militibus suis, Ariovisti, Germanorum regis, adventum expavescentibus sic scribit: *Qui se ex his minùs timidos existimare volebant; non se hostem vereri, sed angustias itineris, & magnitudinem silvarum, quæ inter eos atque Ariovistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commodè supportari posset, timere dicebant.* Cæsar enim tunc cum exercitu agebat in Lingonibus; quo Helvetios è prœlio fugienteis prosequutus erat: Ariovistus autem in extremis Sequanorum versùs Rhenum finibus; ut suprà ostensum.

Quod ad nomen hujus silvæ attinet, quod in tabulâ, & aliis posterioris ævi scriptoribus, masculino genere VOSAGUS; vereor, uti satis sine barbarismo, istius ævi scriptoribus frequenti: opinorque, quum & jugum, & silva, rectè superioribus dicerentur MONS VOSEGUS, & SALTUS VOSEGUS, vel VOSAGUS; posteriores auctores, pro voce *saltus*, sine mutatione generis in voce *Vasagus*, adjecisse vocem *silva*: quum dicendum foret; SILVA VOSEGA, & VOSAGA, sive VASAGA.

CAP. XL.

De amnibus citerioris Germaniæ.

Omnium, qui Germanorum cis Rhenum fineis attigerunt, primus atque maximus est RHENUS; ipsam Germaniam citeriorem ab ulteriore dispescens: antiquissimis Græcorum pariter ac Romanorum scriptoribus incognitus. nam qui Aristotelis operibus nomen ejus immiscent, opidò quamimperitè faciunt. Fragmentum quoddam, inter alia, admirandis ejus subjicitur tale: Ῥῆνος καὶ Ἴστρος οἱ ποταμοὶ ὑπ' ἄρκτῳ ῥέουσιν, ὁ μὲν Γερμανοὺς, ὁ δὲ Παίονας παραμείβων. καὶ θέρους μὲν ναυσίπορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον· τοῦ δὲ χειμῶνος παγέντες ὑπὸ κρύους, ἐν πεδίου σχήματι καθιππεύονται. At quis umquàm Herodiani legit historias, qui non agnoscat, hæc ejus esse? sic enim ipse lib. VI: Μέγιστοι γὰρ δὴ οὗτοι ποταμῶν ὑπ' ἄρκτῳ ῥέουσι, Ῥῆνός τε καὶ Ἴστρος· ὁ μὲν Γερμανοὺς, ὁ δὲ Παίονας παραμείβων. οἳ θέρους μὲν ναυσίπορον ἔχουσι τὸ ῥεῖθρον, διὰ βάθος τε καὶ πλάτος· τοῦ δὲ χειμῶνος, παγέντες ὑπὸ τοῦ κρύους, ἐν πεδίου σχήματι καθιππεύονται. ἀντίτυπος δὲ οὕτω καὶ στερρὸς γίνεται τὸ περὶ ῥεῖθρον, ὡς μὴ μόνον ἵππων ὁπλαῖς καὶ ποσὶν ἀνθρώπων ἀντέχειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρύσασθαι θέλοντας, μὴ κάλπεις ἐπ' αὐτῷ μηδὲ κοῖλα σκεύη φέρειν, πελέκεις δὲ καὶ δικέλλας· ἵν' ἐκκόψαντες, γυμνόν τε σκεύους ἀράμενοι τὸ ὕδωρ, φέρωσιν ὥσπερ λίθον. φύσις μὲν δὴ τῶν ποταμῶν αὕτη. Hoc est: *Hi enim maximi amnium sub septemtrione feruntur, Rhenus ac Danubius: quorum alter Germanos, alter Pannonios præterfluit. atque æstate quidem navigabiles sunt, altissimo latissimoque alveo: per hiemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur. Est autem adeò alvei solida glacies, uti non equorum ungulis tantùm, pedibusque virorum subsistat; sed qui hausturi inde sunt, non tam urnas aut vasa alia secum afferant, quàm secureis ac dolabras; ut cæsam inde aquam sine vase ullo, veluti lapidem, asportent. Atque hæc quidem horum amnium est natura.* Manifestò igitur vel ex hoc fragmento adparet, omnia illa, quæ fragmentorum vice Aristotelis operibus in novissimis editionibus adjecta, (neque enim in veteri aliquo exemplari reperio) ex variis auctoribus hinc inde esse compilata. ac fortè ab initio in commentationibus interpretum tamquàm pro auctario τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων

posita fuerunt: postea verò ab imperito aliquo censore in ipsum auctoris textum collata. Germanorum nomen Aristoteli ceterisque ejus ævi Græcis incognitum fuisse, suprà demonstratum est. Primus igitur auctorum, quorum monumenta nobis supersunt, Rhenum retulit Julius Cæsar, in commentariis de bello Gallico. Descripsit autem eum sic, comment. IV: RHENUS *oritur ex Lepontiis, qui Alpeis incolunt; & longo spatio, per fineis Nemetum, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribocorum, Trevirorum, citatus fertur: &, ubi oceano appropinquat, in plureis diffluit parteis, multis ingentibus insulis effectis (quarum pars magna à feris barbarisque nationibus incolitur; ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur) multisque capitibus in oceanum influit.* Post Cæsarem omnes ferè auctores, Græci juxtà atque Latini, scriptis suis eum celebrarunt. In his Tacitus breviter sic eum describit, in libro de Germaniâ: *Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu in occidentem versus, septemtrionali oceano miscetur.* Dio lib. XXXIX: Ὁ δὲ Ῥῆνος ἀναδίδωσι μὲν ἐκ τῶν Ἄλπεων τῶν Κελτικῶν, ὀλίγον ἔξω τῆς Ῥαιτίας· προχωρῶν δ᾽ ἐπὶ δυσμῶν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν τήν τε Γαλατίαν, καὶ τοὺς ἐποικοῦντας αὐτήν, ἐν δεξιᾷ δὲ τοὺς Κελτοὺς ἀποτέμνεται· καὶ τελευτῶν ἐς τὸν Ὠκεανὸν ἐμβάλλει. id est: *Rhenus ex Alpibus Celticis paullo extra Rhætiam oritur. profluens inde versùs occidentem, ad sinistram Galliam ejusque incolas, ad dextram Germanos disterminat: tandemque in oceanum influit.* Mela lib. III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur.* Tacitus annal. II: *Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur; servatque nomen & violentiam cursus, quà Germaniam prævehitur, donec oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior & placidior adfluens. verso cognomento Vahalem accolæ dicunt: mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur.* Virgilius Aeneid. VIII:

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ex Tacito maximè atque ex Melâ patet, unum tantùm amnis fontem agnovisse priscos Romanos. hodiè tamen duo noscitantur ortus, duoque alvei, cognomentis *anterior* & *posterior*, XLIII millia passuum separatim fluentes. Errant quamvehementissimè, qui de his loquutum Maronem existimant. Ceterùm *modicas insulas* Tacitus intelligit eas, quæ passim per omnem amnis defluxum, quemadmodùm in quovis alio flumine, crebræ conspiciuntur, antequàm is in duos amneis ad principium agri Batavi dividatur. *Prope à capite*, inquit Mela, *duos lacus efficit, Venetum & Acronium.* nempe post XC millia passuum. Si rectè ordinem, quod arbitror, observavit Mela; VENETUS LACUS is est, qui nunc *Constantiensis*, ab urbe *Constantiâ*, & *Podamicus*, ab opido *Podmen*, vulgò vocabulo detorto *der Bodensee* vocatur: ACRONIUS autem is, quem *inferum* adpellant; vulgò *der Vnder see*; & *Celler see*, id est, *lacus Cellensis*, ab opido *Cellâ*. Ordinem Melam pervertisse, arguunt ii, qui *Acronium* interpretantur Constantiensem: nullâ ratione, nullo argumento allato, quo id probent. unde, quanta his habenda sit fides, cogitent alii. unus certè Mela hæc duo nomina refert. Plinio lib. IX, cap. XVII, hujusque epitomatori Solino, cap. XXIV, Constantiensis adpellatur BRIGANTINUS; haud dubiè à *Brigantio*, Vindelicorum, ut vocat Strabo lib. IV, seu, ut malè Ptolemæus, Rhætorum opido; quod nunc est *Bregenz*. Marcellinus, lib. XV, lacum ipsius opidi nomine adpellat *Brigantiam*; barbaro ejus sæculi more. Describit autem ita: *Inter montium celsorum amfractus, impulsu immani Rhenus discurrens, extenditur per Lepontios; perque deciduas cataractas inclinatione pernici funditur ut Nilus, torrente ab ortu protinus primogenio copiis aquarum propriis irruenti cursu simplici. jamque adjutus nivibus liquatis ac solutis, altaque divortia riparum adradens, lacum invadit rotundum & vastum, quem Brigantiam accola Rhetus appellat, perque CCCCLX stadia longum, parique penè spatio latè diffusum, horrore silvarum squalentium inaccessum, (nisi quà vetus illa Romana virtus, & sobria, iter composuit latum,) barbaris & naturâ locorum & cœli inclementiâ refragante. Hanc ergo paludem spumosis strependo verticibus amnis irrumpens, & undarum quietem permeans pigram, mediam velut finali intersecat libramento: & tamquàm elementum perenni discordiâ separatum, nec aucto nec imminuto agmine, quod intulit, vocabulo & viribus absolvitur integris; nec contagia deinde ulla perpetiens, oceani gurgitibus intimatur. quodque est impendiò mirum; nec stagnum aquarum rapido transcursu movetur; nec limosâ subluvie tardatur properans flumen, & confusum misceri non potest corpus: quod, ni ita ipse doceret aspectus, nullâ vi credebatur posse discerni.* Paludem heic adpellat Marcellinus lacum Brigantinum, suo more, ut & Lemanum lacum eodem libro infrà; quum re verâ lacus sint limpidissimis altissimisque aquis. Strabo dicto lib. IV:

Καὶ

Καὶ ὁ Ῥῆνος δὲ εἰς ἕλη μεγάλα, καὶ λίμνην ἀναχεῖται μεγάλην· id est: *Rhenus quoque in magnas paludeis magnumque lacum effunditur*. Et lib. VII; post narrationem de Bojohæmo Hercyniâ silvâ incluso: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἕλη τὰ ἐκ Ῥήνου διαχεόμενα· ἔστι δ᾽ ἡ λίμνη, τὴν μὲν περίμετρον σταδίων πλειόνων ἢ τ· δίαρμα δὲ ἐγγὺς σ. ἔχει δὲ καὶ νῆσον, ᾗ ἐχρήσατο ὁρμητηρίῳ Τιβέριος, ναυμαχῶν πρὸς Οὐινδελικούς. Hoc est; *Prope banc regionem sunt ortus Istri ac Rheni, & lacus inter utrosque situs, & paludes à Rheno effusæ. lacus in ambitu habet stadia ampliùs* CCC; *trajectus verò prope* CC. *habet & insulam, quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugnâ cum Vindelicis certans*. Lacus hic est idem, qui Melæ *Venetus*, Plinio ac Solino *Brigantinus* adpellatur: paludes verò sunt eæ aquæ, quas *Acronium* vocat *lacum* Mela. ac sanè veriùs sunt heic paludes, haud profundis aquis, quàm lacus. Summa lacus Brigantini longitudo re verâ est millium passuum XL: latitudo maxima VI. quòd si longitudinem per dictas paludeis, id est, lacum Cellensem, à Brigantio ad opidum *Stain* agas, erunt millia XLIII. unde patet in quantum Strabo ac Marcellinus in dimensione lacus aberraverint. Insula, quâ Tiberius pro receptaculo usus contra Vindelicos pugnans, opidum hodie sustinet, vulgari vocabulo *Lindaw*. Iter Romanum propter lacum est id, quod suprà in Helvetiis explicui, per *Brigantium*, *Arborem felicem*, *Fineis*, ad *Vitodurum*, *Vindonissam* & *Augustam Rauracorum* ducens. Cæsar & lacum & paludeis ignorasse videtur nam neque in descriptione Rheni, comment. IV, neque in designatione Helvetiorum finium, com. I, eorum meminit. De Helvetiis sic ait: *Vndique loci naturâ Helvetii continentur: unâ ex parte, flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit; alterâ ex parte, monte Iurâ altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios; tertiâ, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit*. Certè haud minor erat Brigantinus lacus, quàm Lemanus; ideóque non magis prætereundus. Ceterùm quòd Tacitus Rhenum ait *modico flexu in occidentem versùs septemtrionali oceano misceri*; id de universo ejus cursu, à fonte ad ostium, intelligendum. sic etiam Dio, loco suprà citato, à fontibus mox, versùs occidentem, inter Galliam Germaniamque fluere eum tradit. nam licet interdum rectà in septemtriones tendat; nonnumquàm etiam, ut inter Basiliam & Spiram, modico flexu in orientem æstivum vergat: tamen plurimâ ex parte in occidentem, aut modico flexu aut recto cursu defertur: maximè verò inter lacum Brigantinum & Basiliam, inter Mogontiacum ac Bingium, & inter divortium & oceanum. Cæsar, ut antè relatum, comment IV, *Vbi oceano*, inquit, *appropinquat, in plureis diffluit parteis*. nempe ad munimentum Schenkianum. sic, sub initium ejusdem commentarii, Tenchtheros & Vsipetes Rhenum transisse ait *non longè à mari*: quod ad idem amnis divortium factum, suprà in Treviris ac Menapiis ostendi. sic Mela quoque, loco prædicto, Rhenum *haud procul à mari huc & illuc dispergi* tradit. ubi immeritò reprehenditur à Iunio; quasi parum id ex fide. sic idem Mela paullo antè, *prope à capite duos lacus* amnem efficere ait: ubi par tamen spatium illi, quod est a divortio ad oceanum. Ceterùm Cæsar Rhenum ait *multas ingenteisque insulas efficere, multisque capitibus in oceanum influere*. at duas tantùm Cæsaris ævo fuisse amnis alveos, duoque ostia, quibus una dumtaxat efficiebatur insula, quam Batavi coluerunt; suprà satis superque ostensum est. quapropter etiam meritò apud Strabonem, lib. IV, ab Asinio Quadrato reprehenditur. φησὶ δὲ, inquit Strabo de Asinio, δίστομον εἶναι, μεμψάμενος τοὺς πλείω λέγοντας· id est; *Duo cum ait habere ostia; reprehendens eos, qui plura ei adscribunt*. Hinc verè etiam Virgilius;

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Ab initio equidem uno, solo, certoque alveo, atque ostio, quibus nomen genuinum RHENUS, ut suprà, sic infrà etiam, Germanos ab Gallis arcebat, donec tandem inter ea loca, in quibus nunc duo vici conspiciuntur, *Catwyk op see*, & *Noortwyk op see*, in oceanum effunderetur. At postquàm oceanus in hanc oram adeò violento impetu invectus, uti ab occasu Selandiam, quæ antè continens terra erat, in compluréis insulas æstuariis, quod testatur Cæsar, dissecaret; ab septemtrionibus verò lacum ingentem, qui vulgò nunc dicitur *Suyder see*, efficeret: Rheni quoque, utpote ingentis fluvii, copiosissimæ aquæ retro actæ sunt; cumulatæque supernè, campos humiles ac palustres implêrunt. Hinc, sive ipsa concitata aquarum vis terram sinistræ ripæ objacentem scidit, alveumque sibi paravit novum, quemadmodùm in Leccâ posteà tentavit; quò tandem à Civile Batavo effusus est amnis: sive accolarum industria, uti tanto malo obviarent, vel mederentur, partem Rheni in fossam manu factam (quemadmodùm Corbulo postmodò in inferiore

insulæ parte fecit) deduxit; quæ ex eventu VAHALES, vulgò accolarum linguâ *Wale*, (quidquid tandem vocabulum veteri Celtarum linguâ significet: nam mihi nugari in re planè incertâ non libet) dicta est: cujus alveum, exitumque in Mosæ amnis ostium, suprà descripsi. Quando id factum sit, haud facile dictu est. Jam antè Batavorum è Cattis in Galliam adventum exstitisse, inde patet, quòd Tacitus insulam eos Rheni amnis occupasse tradit. Atque tum verè *bicornis* dicebatur *Rhenus*. quo epitheto non modò Virgilius, sed posterioris etiam sæculi poëtæ, Ausonius & Claudianus, aliique auctores, Virgilium, ceu principem poëticæ Latinæ, imitantes, amnem adfecerunt. Ad Latinè formatum vocabulum Vahalis quod attinet, variè id in variis Cæsaris exemplaribus manuscriptis notatum reperitur; *Vaccalus*, *Vacchalus*, *Vacalus*, *Vacalos*, *Valis*, *Vallis*, *VValis*, *VVallis*. quæ varietates satis apertè indicant, mendum in plerisque, vel fortè in omnibus, hærere. Ac primò equidem ratio nulla est, cur Cæsarem vocabulum hoc per *VV* scripsisse credamus. quidpe licet vera hæc fuerit fluminis apud accolas pronuntiatio, licet item literis (quibus tamen incolas harum regionum Julii Cæsaris ævo usos, haud temerè crediderim) ab iis sic notatum fuisse contendas: tamen Cæsar non Germanis nec Gallis commentarios suos scripsit; sed Romanis hominibus; apud quos nulla hujus literæ notitia. Magis igitur reliquorum exemplarium litera *V* placet. Quæritur hinc jam de litterâ *c*; utrùm ea rectè interposita sit, nec ne: siquidem à Tacito ac Servio omissa. Ego eam à Cæsare scriptam, & rectè quidem scriptam, judico. etenim quum Germanis vocabulum amnis patriâ linguâ diceretur *VVael*, sive *VVaal*, seu *VVahl*, unicâ syllabâ, in quâ *ae* & *aa* sunt diphthongi, nihil aliud sonantes, quàm *â* longiùs productum: rectè à Romanis interponebatur adspiratio *h*; unde Servio dicitur *Vahal*, Tacito *Vahales*. quum verò ipsa quoque adspiratio pleniori gutture, & tamquàm geminatò, ex antiquissimo gentium more proferretur; sonus ejus in adfinem literam Græcorum χ, id est, *ch*, declinavit: unde pro *Vahal* factum *Vachal*, & Latinâ formatione *Vachalis*; ut est apud Sidonium Apollinarem in epist. III, libri VIII; & carm. XIII, & XXIII. unde etiam Cæsarem sic vocabulum id scripsisse judico. Tandem verò apud Romanos *ch*, abjectâ adspiratione, mutatum est in confine *c*; unde vocabulum *Vacalis*: quod apud eumdem Sidonium legitur, in carmine V; nec non in quibusdam Cæsaris exemplaribus. Atque hæc tria vocabula veram genuinamque originis rationem habent: reliqua omnia sunt falsa, ab imperitis librariis, ut arbitror, supposita. Ne autem fabulam me tibi aut nugas anileis narrare existimes, exempla consimilia ob oculos ponam. Nomen proprium viri apud Celtas fuit, *Lodwik*, sive *Ludwik*; quod Cæsar, comment. VII, Latino ore formavit *Litavicus*: vulgò hodiè à Latinè loquentibus dicitur *Ludovicus*, vel *Lodovicus*. hoc antiqui Celtæ solebant adspirare *Hlodvik*: unde in antiquis Francorum Alemannorumque annalibus est HLODOVICUS. & quia adspiratio illa erat aliquanto productior, tamquàm geminata; delapsus est ejus sonus in *ch*, *Chlodovicus*, & *Chlodovæus*: ex hoc denique, *h* prorsus ablato, factum est nomen CLODOVÆUS. Sic *Lotharius* quoque, Celtis *Lotar*, & *Luter*, dictus est *Hlotharius*, *Chlotharius*, & *Clotharius*. sic *Ildebrecht*, *Hildebertus*, *Childebertus*: & id genus innumera. Sed Anglicæ linguæ gnaris notum est, Germanorum *ch* in iisdem vocabulis apud Anglos verti in *gh*: ut, *acht*, *macht*, *recht*, *fechten*, *gesicht*, *licht*, *gewicht*; Anglis sunt *eight*, *might*, *night*, *right*, *to fight*, *sight*, *light*, *weight*. In his verò ubique ferè *gh* effertur tamquàm geminum ac longè productum *h*; ita uti in plerisque admodùm parum sonus literæ Græcorum χ exaudiatur. unde etiam Germanorum vocabulum *tochter*, sive *dochter*, Anglis scribitur *daughter*; effertурque plurimùm ut Danorum *daater*. Germani nomen archangeli Michaëlis dicunt *Michel*. hoc iisdem equidem literis scribitur apud Anglos; profertur autem *Mihhel*. Sed ad institutum. Rhenus igitur quum diu bicornis fluxisset, tandem tricornis factus est per Drusum Germanicum: qui, sub vitrico Cæsare Augusto, res hisce in oris gerens, fossâ Rhenum inter & Isalam amnem egestâ, aliam Rheni partem per dictum amnem lacumque & ostium Flevum in oceanum effudit. de quâ fossâ pòst in Frisiis fusiùs agetur. Hanc intellexit Mela, & medium Rheni alveum, nomen omni ævo servantem, loco suprà citato. cujus verba integra sunt hæc: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum, & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus: ad dextram, primò angustus, & sui similis; pòst, ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.* Ita Mela bicornem equidem pronuntiavit Rhenum,

quemad-

quemadmodùm ante eum Virgilius; sed diversis alveis, ostiisque. citimum alveum, Vahalem, qui in Mosæ os effunditur, omnino ignorasse videtur. At tandem verò, quum ipse antiquissimus ac verus Rheni alveus, id est, medius, per Civilem Batavum in Leccam abigeretur; bicornis iterum amnis effectus est, quantum ad ostia attinet; medio ostio arenarum tumulis obstructo. Hic igitur est ille RHENUS, secundo loco in maximis Europæ amnibus computatus: quorum primus *Danubius*. hic terminus olim, inter Germanos primùm ac Gallos, posteà etiam perpetuò inter Romanorum imperium & Germanorum libertatem. in hujus ripâ Gallicâ L illa ampliùs fuêre castella, præsidiaque, contra Germanorum irruptiones à Druso Germanico imposita: quorum pleraque hactenus nobis explicata. hic denique est ille, qui per Romanorum arma atque bella, quibus Germanorum fortitudinem expugnare nequidquàm multis sæculis laborarunt, tam nobilis est redditus, atque clarus, uti nullus in toto orbe terrarum, nec Græcis nec Latinis monumentis, æquè sit celebratus. cujus celebritati proximè, sed longo tamen intervallo, accedunt Danubius atque Euphrates. Quin hodiè etiam toto orbe terrarum nullum reperias amnem, qui tot tamque magnificis, splendidis, atque celebribus urbibus æquè sit stipatus.

Amnes hinc Germaniæ Cisrhenanæ, in Rhenum defluentes, antiquis auctoribus celebrati, sunt isti: *Helellus, Nava, Mosella, Abrinca.*

HELELLUS, à quo Elsatiæ nomen quæsitum, & è cujus nomine opidum Antonino, tabulæque itinerariæ, ac Ptolemæo memoratum, nunc dicitur *die Ill.* de quo suprà in Trebochis pluribus dissertum.

NAVA, nunc dictus *die Nahe*, Tacito memoratur, historiar. IV.

MOSELLAM, quæ nunc est Germanis *die Mosel*, Gallis *La Moselle*, primus inter Romanos auctores retulit Cæsar, comment. IV: ut in Treveris notatum. Post Cæsarem, Tacitus ejus meminit, annal. XIII, & historiar. IV; item Florus, lib. III, cap. X. Laudeis ejus elegantissimo carmine celebravit Ausonius: cujus pars hæc est:

Sed mihi qui tandem finis tua glauca fluenta
Dicere? dignandumque mari memorare Mosellam?
Innumeri quòd te diversa per ostia latè
Incurrunt amnes? quamquàm differre meatus
Possent: sed celerant in te consumere nomen.
Namque &, Pronæa Nemesæque adjuta meatu,
Sura tuas properat non degenerare sub undas:
Sura, interceptis tibi gratificata fluentis
Nobilior permixta, suo sub nomine quàm si
Ignoranda patri confunderet ostia ponto.
Te rapidus Gelbis, te marmore clarus Erubrus,
Festinat famulis quamprimùm adlambere lymphis.
Nobilibus Gelbis celebratus piscibus: ille
Præcipiti torquens cerealia saxa rotatu,
Stridentesque trahens per lævia marmora serras,
Audit perpetuos ripâ ex utrâque tumultus.
Prætereo exilem Lesuram, tenuemque Drachonum,
Nec fastiditos Salmonæ usurpo fluores;
Naviger undisonâ dudum me mole Saravus
Tortâ veste vocat: longum qui distulit amnem,
Fessa sub Augustis ut volveret ostia muris:
Nec minor hoc, tacitùm qui per sola pinguia labens,
Stringit frugiferas felix Alisontia ripas.

Ex his amnibus à lævâ Mosellæ ripâ, SURA hodiè dicitur Germanis *Saur*, Gallis *Soure*. in hunc defluentes, PRONÆA, NEMESA, & ALISONTIA, nunc dicuntur *Pruin*, *Niems*, & *Alsitz*. GELBIS est *Kiel*; LESURA, *Leser*; SALMONA, *Salm*. A dextrâ ripâ DRACHONUS, sive, ut alia exemplaria habent, DRAHONUS, nunc est *Traen*. in cujus vocabulo eadem valet ratio, quam suprà de Vachali notavi. In eâdem porrò ripâ ERUBRUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, ERUBRIS, nunc est *Rober*. Hinc omnium maximus est SARAVUS, nunc *die Saar*, sive *Sahr* dictus. olim haud dubiè accolis Treveris fuit *die Saraw*; unde Latinum vocabulum: quod tabula etiam refert itineraria in loco, qui obliquo casu dicitur *Ponte Saravi*; pro quo

mendosè apud Antoninum, *Ponte Sarnix*; & in quibusdam exemplaribus *Sarnix*. Suprà in Treveris lapidis veteris inſcriptionem retuli, in quâ idem flumen adpellatur S A R R A. at rectiùs adpellatum fuiſſet S A R A; quia aliis omnibus auctoribus eſt *Saravus*, & hodiéque dicitur *die Saar*, ſive *Sare*, unico *R*. Confluentem Saravi ſic deſcribit Auſonius in dicto carmine:

> *Tuque per obliqui fauces vexate Saravi,*
> *Quà bis terna fremunt ſcopuloſis oſtia pilis,*
> *Quum defluxiſti famæ majoris in amnem,*
> *Liberior laxos exerces barbe natatus.*

Apud Ptolemæum, in deſcriptione Galliæ Belgicæ, hæc leguntur verba: Τῆς δὲ παρὰ τὸν Ῥῆνον χώρας, ἡ μὲν ἀπὸ θαλάσσης μέχρι τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ὀβρίγγα ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id eſt: *Pars regionis quæ Rheno adjacet, à mari ad Obringam flumen, Germania dicitur inferior: pars autem ab Obringâ ad meridiem versùs vocatur Germania ſuperior.* Flumen hoc *Obringam* plerique interpretantur *Moſellam* amnem: quia veriſimile erat, magno aliquo amne diſterminatas inter ſe fuiſſe tam claras provincias. verùm horum ego ſententiæ haud temerè ſubſcripſerim: quia hic jam multo tempore ante Ptolemæum Tacito, Floro, atque Cæſari dictus fuit Moſella; ut ſuprà in Treveris oſtendi. Huc accedit, quòd Moſella non fuit terminus inter dictas duas provincias; ut ibidem docui. Apud Macrianum, qui ſua à Ptolemæo habere fatetur, ita legitur: Ἀπὸ μὲν θαλάσσης, μέχρι τοῦ Ἀβρίκκα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ κάτω· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀβρίκκα ποταμοῦ, καλεῖται Γερμανία ἡ ἄνω. id eſt: *A mari ad uſque Abriccam flumen, vocatur Germania inferior: ab Abriccâ flumine dicitur Germania ſuperior.* Scriptum fuiſſe à Macriano τοῦ Ἀβρίγκα, ex Ptolemæo colligo. nam apud hunc etiam eodem loco anteà legitur τοῦ Ὀβρίγκου. *Antennacum* opidum, quod vulgò nunc dicitur *Andernach*, ſuperioris fuiſſe provinciæ, ſuprà in Treveris demonſtratum eſt. itaque A B R I N C A is erit amnis, qui vulgari nunc vocabulo *Are*, medio fermè ſitu inter Antennacum & Bonnam, apud Sinciacum opidum Rheno miſcetur.

Clarus hinc eſt M O S A amnis, Gallis nunc accolis *la Meuſe*, Germanis *Moſe* & *Maſe* dictus. antiquum hujus ad Batavorum agros alveum, & confluentem in Vahalem, ſuprà pluribus oſtendi. In hunc à lævâ ripâ evolvitur S A B I S; Cæſari, comment. II, memoratus. nunc vulgò accolis *Sambre* dicitur.

Haud minori hinc famâ S C A L D E S, ſive S C A L D I S, vulgò Germanis nunc *Schelde*, Gallis *Eſcaud* dictus; Cæſari, Plinio, Antonino, tabulæ itinerariæ, & Panegyrico, Maximiano dicto, celebratus. Hujus alveum oſtiumque ſiniſtrum Ptolemæo dici T A B U D A M, ſuprà docui. quâ ratione Moſæ flumini, ex Cæſaris opinione, jungatur, ibidem oſtendi.

Hæc igitur ſunt flumina per Germaniam Ciſrhenanam, veterum auctorum monumentis celebrata.

FINIS LIBRI SECUNDI.

Populorum GERMANIÆ inter Rhenum et Albim descriptio, ut inter Cæsaris et Trajani imperia incoluerūt. Auct. P. CLÜVERIO
SAXONES; qui Tacito FOSI.
LAGNUS SINUS.
VARINI.
ANGLI.
CAVIONES.
DEURINGI.
FRISII.
CHAUCI.
BRUCTERI.
CHAMAVI.
CHERUSCI.
LANGOBARDI.
ANGRIVARII.
DULGIBINI.
MARSACI
MARSI.
USIPII.
TENCTERI.
GUGERNI.
MENAPII
UBII.
TUNGRI.
SUNICI
IUHONES.
CHATTI qui et CHASSI et CATTI.
MATTIACI.
DURI.
Gabreta silva.
MARCOMANNI.
TREVERI.
VANGIONES
MEDIOMATRICI.
NEMETES
TRIBOCCI
HERMUNDURI
NARISCI.
SEQUANI.
RAURICI.
VINDELICIA
Augusta Vindelicorum
Millia passuum
OCCIDENS
SEP
MERI

Populorū GERMANIÆ inter Rhenum et Albim descriptio, ut circa I. Cæsaris ævum incoluerunt: autore P. CLÜVERIO.
SAXONES; qui Tacito FOSI.
LAGNUS SINUS
VARINI.
ANGLI.
CIMBRI
CHAUCI.
FRISII
BRUCTERI.
MARSI.
CHAMAVI.
ANGRIVARI.
AMISBARII qui et AMSIVARII
CHERUSCI.
LANGOBARDI
THEURINGI.
TUBANTES.
DULGIBINI.
Chaßuarii.
CHATTI qui et Cæsari ms
CHASSI, et proprie dicti
HERMUNDURI
MENAPII.
SIGAMBRI.
EBURONES.
SEGNI. CONDRUSI.
SVEVI.
UBII.
BOII.
TREVIRI.
VANGIONES
SEDUSII.
HARUDES
NARISCI.
MEDIOMATRICI.
NEMETES.
TREBOCI.
MARCOMANI.
SEQVANI.
VINDELICIA.
Damasia
Germania.
Albis flu.
Rhenus amnis
Danubium flumen
Brigantinο lacus
Millia paßuū
ORIENS.
EMTRIO.
ES.

OCEANUS
GERMANICUS.
OCCIDENS.
SEPTEM
MERI
Ae Fania
Burchana
Amisia
CAU.
ANGRI.
SII.
FRI.
DULGIBINI.
CHI.
VARII.
MAR.
SACI.
BATA.
VIA.
CHAMAVI.
CHASSUARII.
Rhenus amnis
Vahalis fl.
Mosa amnis
Scaldis os.
GUGERNI.
USIPII.
Luppia fl.
Luppia
MENAPII.
UBII.
TENCTERI.
MORINI.
Colonia Agrippinensis
TUNGRI.
BRUCTERI
BETASII.
SUNICI.
Confluentes
Sabis amnis
NERVII.
TREVIRI.
Mosella fl.
Taunus mons
Bingium
Sura fluv.
Augusta Treverorum
VANGIONES.
GALLIÆ PARS.
Mosa amnis
Divodurum
MEDIOMATRICI
Saravus fluv.
Noviomagus
NEMETES.
Buderis
TRIBOCI
Millia passuum
40
80
Brisiacus mons
Abnobamons
Nicol. Geilkerckio sculpsit.

GERMANIÆ
Populorum inter
Rhenum et Albim am:
nis, ut à Trajani
imperio, et circa Marcellini ætatem
tem involuerunt, descriptio;
Auctore.
PHILIPPO CLÜVERIO.
CODANUS
SINUS.
CHERUSCI.
ANCIA.
CHATTI; qui et CHASSI,
et HASSI.
BURGUNDIONES.
VIA.
MUNDURI.
BOIOHÆMUM: cujus incolæ
MARCOMANNI.
ARMALAUSI.
HER:
SUEVIA
OVA:
DI.
BOII.
VINDELICIA.
NORICUM.
Varnum.
Rugium
Marobuduum
Bojodurum.
Augusta
Vindelicum.
Danubium flumen.
Albis flumen
Albis fl.
ORIENS.
TRIO.
DIES.

SVEVIÆ
quæ cis Codanum fuit sinum, antiqua descriptio;
Auctore PHIL. CLUVERIO
SEPTEM
CODANUS
SINUS quod
Insula, in quâ sedes deæ Herthæ, id est Terræ matris.
SAXONES.
CHAUCI
ANGLI.
VARINI.
EUDOSES.
RUGII.
CAVIONES
SVARDONES.
NUITNONES
DEURINGI qui et THORINGI
RUSCI.
SIDINI.
LANGO BARDI.
Budorigum
SEMNO.
Albis flumen
Melibocus mons et Semana silva.
CHATTI.
Erfurdum
Calegia
DURI.
Hercinij montes
MARSIN
Albis flu.
Marobuduum
Gabreta silva.
Locoritum
HER MUN
NARISCI, qui et NARISTI, et postea ARMALAUSI.
BOIOHÆMUM, cujus incolæ MARCOMANNI
Casurgis
Celemantia
ALEMANI.
Danubius fluvius
terminus inter Germaniam et Romanum imperium.
BOII.
Ænus flu.
Augusta Vindelicorum.
NORICUM.
VINDELICIA.
Millia pasuum
Nicol. geilkerckio sc.
OCCIDENS.
MERI

TRIO.
MARE
SVEVICUM
Electrides Insulæ
HERULI.
LEMOVII qui et
GUTONES
qui et
GOTHONES
GOTHI.
Vistula flumen
RINI.
ÆSTIORUM pars.
Venedici montes
SCIRI.
BURGUNDIONES.
Vistula flumen
VENEDI Sarmatæ
Calisia.
Asciburgius
LUGII,
qui et
LYGII,
BURII.
et Gustilus
PEUCINI,
et item
LOGIONES.
NGI.
OSI.
Vistula flumen
qui et
Carrodunum
Segovia
Parienna
Vistula fons
Vistula flu.
GOTHI: NI, qui
et COTINI et GOTHUNI
et GOTHA UNI
BASTARNÆ.
Carpates
Asanca
mons.
Hercinij saltus
Cusus amnis
QUA DI
Tyras amnis.
SAR: MATÆ VAGI, sive
IAZ: YGES, et METANASTÆ.
Carnũtum
Granua
Posteri ores
Sarmatici montes
Pathissus fl.
Brigetio
PAN: NONIA.
DACIÆ pars.
ORIENS.
DIES.

CRONIUM MARE
OCEANUS SEPTEMTRIONALIS.
Circulus
Charybdis
MORIMARUSA MARE
Aemodæ insulæ
OCCIDENS.
SITONES.
MAR
ONES.
CHIOFIN
incolæ
SVI
mons
SCVO
NERIGON.
GUTÆ.
FIRÆSI.
HILLEVIONIS
SCANII.
Fauces sinus Codani
CIMBRI.
TEV
TONI
Codanonia
OCEANUS
GERMANICUS
SINUS CODANUS; quod et
MARE SVEVICUM
VENEDICUS sinus.
Electrides insulæ
SAXONES.
CAUCHI.
FRISII.
CHERUSCI
ANGLI.
VARNI
RUGII.
HERULI.
GOTHI
SCIRI.
Rhenus fl.
Albis fl.
MERIDIES
SEPT
10
20
30
40

EMTRIO.
Rubeæ promontor.
AMALCHIUM MARE
HYPERBOREI.
Riphæi montes.
Arcticus.
SCRITO
FINNI.
Sevo mons
LAPPI
ONES
FINNINGIA,
Cujus
RUSSI; qui anti; quis auctoribus RIPHACES, et RIPHÆI.
FINNI,
FENNI
Vaaum flumen.
ORI:
ENS.
Turuntum flumen.
Latris
Clilipenus sinus.
Rubo
VENEDI
N. geilk. sc.
ANTIQVÆ GERMANIÆ SEPTEMTRIONALIS DESCRIPTIO; Auctore PHIL. CLUVERIO
Millia passuum
DIES.

PHILIPPI CLUVERII

GERMANIÆ ANTIQVÆ
LIBER TERTIUS;

Quo Germania Transrhenana *deſcribitur.*

Capvt I.

Univerſæ Germaniæ Transrhenanæ diviſio.

EXplicatis hactenus iis Germanici nominis populis, qui, Rhenum amnem antiquitus transgreſſi, in causâ fuerunt, uti Galliæ pars, ab iis occupata, Germania diceretur Cisrhenana, ipſique Germani Cisrhenani; tempus nunc eſt, trajecto Rheno, ipſam introſpicere Germaniam, omnium illorum matricem; parique curâ ac diligentiâ oſtendere, quæ nationes quibus finibus & quibus temporibus incoluerint. Termini univerſæ Germaniæ Transrhenanæ jam anteà, ſub initium hujus operis, ex variorum auctorum monumentis demonſtrati ſunt. ex quibus unius noſtri auctoris verba hoc loco repetiiſſe, haud abs re fuerit. ſic igitur in principio libri de Germaniâ: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Daciſque mutuo metu aut montibus ſeparatur: cetera Oceanus ambit*. His limitibus conſtitutis, proximum erat opus, in parteis Germaniam diſtribuere. quâ in re auctores, quos ſequi debebamus, ſunt ferè iſti: *Strabo, Plinius, Tacitus, Ptolemæus*. In his Strabo, atque Ptolemæus, Græci uterque generis ſcriptor, hic ab Aegypto, ille à Cappadociâ, non niſi ſingulis populis eam diſtinxerunt; idque perturbatoriè uterque, ac parum bonâ fide: peſſimè tamen Ptolemæus, adeò omnem perturbans Germaniam, uti, ſi auctoritatem ejus fidemque in omnibus ſequi velis, (id quod factitatum pleriſque noſtri ſæculi geographis video, ac doleo, imò indignor) planè diverſam ab aliorum auctorum Germaniâ habiturus ſis Germaniam. quod, ut prorſus abſurdum, ne fiat, maximoperè cavendum cenſeo. Fides igitur illi ſit, quatenus cum reliquis conſentiat. ubi errat, communi illâ excuſetur ratione, quòd remotiora ſeptemtrionis homini Aegyptio minùs cognita explorataque eſſe potuerunt. At tamen in deſcriptione populorum, ſi non ſitus, quos eis tribuit, (niſi in quibus unus ipſe auctor) ſed nomina reſpiciamus, quæ cum aliorum auctorum nominibus conveniunt; in multis ad veram rei demonſtrationem perveniri poſſe puto. Reliqui igitur, quos in dictâ diviſione ſequi poſſimus, ſunt duo illi Romani, *Plinius* atque *Tacitus*, accuratiſſimi (ſi fata ſupereſſe tradita ſiviſſent) rerum Germanicarum ſcriptores. quorum ille omnem Germaniam in quinq; diviſit Germanorum genera; quorum nomina, *Vindili, Ingævones, Iſtævones, Hermiones & Peucini*, qui & *Baſtarnæ*. quæ equidem diviſio, egregiè inſtituta, multum lucis ad enodandam antiquitatis obſcuritatem accommodatura erat, ſi ſingulos cujuſque generis populos accuratè ac geographicè in ſuos diſtribuiſſet Plinius fineis. Verùm quia nimis breviter, ac ſtrictim, præcipuas tantùm in quoque genere notat nationes; opidò quamdifficile fuerit, nomina iſta antiqua recentioribus vocabulis explicare, veriſque regionibus ſuos cuique populos tribuere. Proinde neglectâ hac in præſens Plinii diviſione, quæ, niſi explicatis jam univerſis ac ſingulis gentibus, indicari haud poterit; Taciti partitionem videamus. Apertè is atque diſertè nihil. at, ſi diligentiore paullo oculo librum ejus de Germaniâ ſcruteris; facilè deprehendas, in treis diviſiſſe eum omnem Germaniam potiſſimas parteis. quarum una eſt inter Rhenum, Salam, & Albim amneis, Oceanumque Germanicum, & mare Svevicum, qui ſinus Codânus Plinio, ac Melæ, nunc vulgò *de Ooſt ſee:* altera inter Salam, Albim, ac Viſtulam, Danubiumque flumina & mare ſeptemtrionale, quam uno nomine Sveviam adpellat: tertia eſt ultra Viſtulam, & dictum Germaniæ ſinum, ad Sarmatarum uſque confinia. Harum ſingulas eodem ordine, uti ego

heic recensui, quam curatissimè ac summâ cum fide exposuit. Prima pars continet populos, quos Romani armis, bellis, atque trophæis pervagati sunt, ad Albim usque flumen. quibus auctor addidit, trans Albim proximos à septemtrionibus, *Fosos*, atque *Cimbros*. Primam autem hanc partem adgressurus, hoc instituti habuit, uti, à fontibus Danubii incipiens, Rheni ripam proximaque decurreret: dein, Oceani litore Albisque ripâ lectâ, tandem in sinum Germaniæ desineret. quod consilium de Rheno disertè ipsemet in dicto libro indicat, his verbis: *Propior (ut, quomodò paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas*. Hoc igitur institutum nos quoque servabimus; quò ipse auctor commodiùs faciliúsque explicari possit. simulque & alias quasdam nationes adjiciemus, ab auctore nostro præteritas.

CAP. II.

De HELVETIIS, *Gallicâ gente, antiquissimis temporibus in Germaniam transgressis.*

INTER Danubium, Rhenum, Mœnumque amneis, quinam Germanici nominis populi ab initio incoluerint, incertum est. Auctor noster HELVETIOS, Gallicam gentem, quondam ea loca tenuisse tradit, in libro de Germaniâ. *Validiores*, inquit, *olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Iulius tradit. eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet, permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum, amneis, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre*. Idem attestatur & Dio, in lib. XXXVIII; ubi sic de Helvetiis, in Galliâ à Cæsare prœlio superatis, tradit: οἱ δὲ, οὐκ ἐθελήσαντες τὰ ὅπλα παραδοῦναι, πρὸς τὸν Ῥῆνον, ὡς καὶ ἐς τὴν ἀρχαίαν σφῶν γῆν ἐπανελθεῖν δυνάμενοι, ὥρμησαν. Id est: *Quidam, arma tradere abnuentes, ad Rhenum versùs perrexerunt; reverti se posse in antiquas suas sedeis rati*. Termini igitur Helvetiorum in Germaniâ fuêre, ab occasu Rhenus, à septemtrionibus Mœnus, ab ortu haud dubiè Bojohæmici montes ac saltus. id enim apertè auctor duobus modis affirmat: primùm dum Helvetios *inter Hercyniam silvam, Rhenumque, & Mœnum* collocat; ubi Hercyniam silvam intelligit eos saltus, qui Bojohæmum claudunt; ut suo loco demonstrabitur: deinde, quum *ulteriora* protinus *Bojis* tribuat; quos Bojohæmum tenuisse, infrà ostendetur. ceterùm à meridie fuit Danubius amnis: quem licet auctor non nominet; tamen, quia nullos alios ad ejus ripam hoc tractu recenset populos, terminum fuisse Helvetiorum haud dubitandum est.

Ἐλουητίων ἔρημος, id est, HELVETIORUM DESERTUM, in Germaniâ circa Nicri Danubiique fonteis memoratur Ptolemæo, in his verbis: Καὶ ἔτι Ἰντουέργοι, καὶ Οὐαργίωνες, καὶ Καρίτνοι· ὑφ' οὓς Οὐίσποι, καὶ ἡ τῶν Ἐλουητίων ἔρημος, μέχρι τῶν εἰρημένων Ἀλπίων ὀρέων. Hoc est: *Prætereáque Intuergi, & Vargiones, & Caritni; sub quibus Vispi, & Helvetiorum desertum, usque ad dicta Alpium juga*. Ptolemæus heic à septemtrionibus ad meridiem versùs populos enumerando progreditur: quamvis malè ac longè alienis sitibus dictos populos collocet; ut suo loco patebit. Alpeis verò hasce esse eos monteis, qui à Danubii & Nicri fontibus in orientem versùs, juxta lævam Danubii ripam porrecti, etiam nunc vulgò dicuntur incolis *die Alben*; ad finem hujus voluminis pluribus ostendam. Fuit igitur prædictum *Helvetiorum desertum* ad septemtrionale dictorum montium latus. unde satis longè errare ii deprehenduntur, qui id interpretantur *Martianam silvam*, Marcellino ac tabulæ itinerariæ memoratam; quæ supra fontem Danubii, ex occasu æstivo in ortum hibernum, ad lacum usque Brigantinum porrecta. vulgò nunc vocatur *Schwartz Wald*, id est, *Nigra silva*. Neque verò ἔρημον sive *desertum* rectè interpreteris *silvam*. Ab iis Helvetiis, quos Tacitus heic collocat, nomen habuisse desertum, certum est. nam Ptolemæi tempestate nulli heic fuêre Helvetii; ne Iulii quidem Cæsaris ævo; ut mox infrà docebitur. Hinc est quòd Tacitus *inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amneis*. Helvetios suos collocat; nec ullam Danubii facit mentionem: scilicet, quia desertum erat, tractus planè incultus atque horridus. Ptolemæo autem desertum esse memoratum, haud mirum est. solet quippe frequens veteribus miscere nova, cunctaque turbare.

De tempore, quando Helvetii, pulsis Germanis, loca ista invaserint, hæc ex auctorum lectione colligo. primò, Rhenum transgressi dicuntur tunc, quum Gallorum res validiores essent, quàm Germanorum; id est, antequàm Germani in Galliam transissent. tum, eodem tempore transgressi videntur, quo Boji Bojohæmum occuparunt; aut circa id tempus. hos

hos autem in Germaniam transisse Prisco Tarquinio Romæ regnante, auctor est T. Livius lib. V; id est, circa annum ab urbe condita CL; ante natum Christum IↃC.

Quàm diu Helvetii dictas tenuerint sedeis, item à quibus populis pulsi in quas terras migrârint, prorsus incertum est. Pulsi fortè fuêre à Germaniæ gentibus, *Marcomannis, Sedusiis, Harudibus*, atque *Nariscis*: quarum priores treis ante Julium Cæsarem eadem coluisse loca, docent historiæ; ut proximo capite ostendam. De Nariscis suo loco dicetur.

Cap. III.

De MARCOMANNORUM, SEDUSIORUM, *atque* HARUDUM *antiquissimis sedibus apud Rheni ripam, antequàm in Bojohæmum transmigraverunt.*

MARCOMANNI quam regionem sub Maroboduo rege incoluerint, alii etiam fortasse ante me dispexerunt. in Bojohæmum pervenisse, satis constat. At unde profecti, & quæ antiqua eorum sedes; id parum solicitos fuisse video, qui antehac ad Germaniæ antiquitatem commentati sunt. Proinde haud pigeat, rem altiùs hoc loco investigare. Velleius Paterculus, in libro II, *Nihil erat*, inquit, *in Germaniâ, quod vinci posset, præter gentem Marcomannorum: quæ, Maroboduo duce, excita sedibus suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ silvæ campos incolebat. Nulla festinatio hujus viri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore prævalens, animo ferox, natione magis quàm ratione barbarus, non tumultuarium, neque fortuitum, neque mobilem, & ex voluntate parentium constantem, inter suos occupavit principatum; sed certum imperium, vimque regiam complexus animo, statuit, avocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima.* Et paullo pôst: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret.* quo loco lego, *in Bojohæmum*: est quidpe regio, non opidum, seu vicus. Marcomannorum gentem, sedibus suis excitam, in inferiora transgressam, incinctos Herciniæ silvæ campos. id est, Bojohæmum incoluisse, ait auctor. itaque in superioribus eos antè locis constitisse, certum est. Quæ sunt autem illa loca, incinctis Herciniæ silvæ campis, id est, Bojohæmo superiora? Quidam è dictis modò Velleii verbis haud dubiè colligunt, in Moraviâ Marcomannos fuisse, antequàm Bojos è Bojohæmo expulerint. Sed quomodò Moravia Bojohæmo superior? Haud equidem intelligo. Logi sanè sunt, ac nugæ meræ. sequens mox auctoris verum ostendit oratio. *Maroboduus statuit, avocatâ procul à Romanis gente suâ, eò progredi, ubi, quum propter potentiora arma* Romanorum *refugisset, sua faceret potentissima.* Si procul à Romanis in Bojohæmum refûgit, certè in Moraviâ antè haud constitit; ut quæ remotior à Romanis, quàm ipsum Bojohæmum. Alia igitur regio investiganda, in quâ egit, antequàm procul à Romanorum armis refugeret. Jul. Cæsar in Gallici belli commentario primo tradit, Ariovistum Germanorum regem in exercitu suo in Galliâ habuisse *Nemetes, Tribocos, Vangiones, Marcomannos, Harudes* atque *Sedusios*. quarum gentium tres priores, jam ante Cæsarem, Gallicam Rheni ripam coluisse, in superiore volumine demonstratum est. Ariovistum verò in Germaniâ, antequàm à Sequanis in Galliam vocaretur, Germanorum regem fuisse, extra controversiam ponitur. Nihil autem probabilius, quàm proximos sibi Sequanos in auxilium contra Aeduos vocasse Germanos. propiores verò nulli esse potuerunt, quàm qui inter Mœnum, Danubium, atque Rhenum, amneis incoluerunt. unde dilucidissimo argumento colligitur, eosdem habuisse Ariovistinum in Germaniâ regnum fineis, quos antè Helvetii. Hæc igitur antiqua MARCOMANNORUM, SEDUSIORUM, HARUDUMque, ac vera sedes. quos omneis Maroboduus, homo privatus, natione Marcomannus, quum Romæ dominationem certumque in populareis imperium animo concepisset, Augusti beneficiis auctus, in patriamque reversus, in Bojohæmum deduxit. cujus rei testis est, præter Velleium, Strabo lib. VII, his verbis: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σοήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ Βουΐασμον (lege Βοιοαῖμον) τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δ' ἐδυνάστευσεν. hoc est: *In hac* Germaniâ *est etiam Hercynius saltus, & Suevorum gentes: quarum quædam ipsam incolunt silvam: in quibus est etiam Bojohæmum, Marobodui regia.*

in quam

in quam regionem tùm alios complureis ille transtulit, tùm populareis suos Marcomannos. occupavit namque dominationem privatus, postquàm Româ redisset: ubi juvenis vixerat, & beneficiis ab Augusto adfectus fuerat. Ἄλλους τι, inquit, πλείους. sub quibus haud obscurè notantur S E D U S I I, & H A R U D E S; qui, unà cum Marcomannis, Ariovisto, ut suprà dictum, in Galliâ militarunt. Video tamen, doctissimum quemdam virum ex his vocibus ἄλλους τι πλείους collegisse, Bojorum aliquam partem mansisse in Bojohæmo. Verùm hoc aperti erroris convincit vox intermissa μετῴκισεν, id est, *transtulit*. Marcomannos igitur, unà cum Sedusiis, atque Harudibus, *avocavit Maroboduus procul à Romanis*, id est, à Romanorum provinciâ Galliâ: & à Rheno flumine, Danubiique fontibus, seu superiore ejus parte, *in inferiora*, sive *in incinctos Hercinia silvæ campos*, id est, *in Bojohæmum deduxit*: uti tutum sibi regnum constitueret, quum procul à Romanorum potentiâ futurus esset; Romanis Alpeis ab hac parte nondum transgressis; & Rhætiis Noricoque nondum perdomitis. quod tùm ex Velleii verbis modò citatis colligitur; quæ aliàs constare nullo modo possent: tùm alio etiam argumento evincere conabor. Maroboduus scilicet, antequàm Tiberius expeditionem, Augusti Cæsaris auspiciis, adversùs eum molitus est, de qua Velleius loco prædicto agit, potentissimum jam sibi regnum paraverat; multis perdomitis nationibus, aut etiam conditionibus ad se pertractis; ut auctor est Strabo, superioribus hæc subnectens: Ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οὓς εἶπον, Λουγίους, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Ζούμους, καὶ Γούτωνας, καὶ Μουγίλωνας, καὶ Σιδίνους, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας. id est: *Reversus autem regnavit; subjecitque sibi, præter jam dictos, Lugiorum magnam gentem, Zumos, Gutonas, Mugilones, Sidinos, & ex ipsis Suevis magnum populum Semnones*. Huic consentiens Paterculus, eodem in libro, *Occupatis igitur*, inquit, *quos prædiximus, locis, finitimos omneis aut bello domuit, aut conditionibus juris sui fecit*. Parare autem tam potens regnum, nisi plusculorum annorum spatio, haud quivit. Ejus temporis initium facilè eò usque extendi potest, uti Rhætiarum Noricique subactionem antecedat. Noricum quidpe perdomitum fuit sub Augusti Cæsaris imperio, L. Domitio, P. Scipione C o s s.; teste Dione, in lib. LIV; id est, anno ab V. C. ĪƆCCXXXVIII. sequenti anno, ut auctor est idem Dio, M. Druso Libone, L. Calpurnio Pisone C o s s., Rhætiæ quoque fuerunt debellatæ. Tiberius autem expeditionem in Marcomannos paravit, M. Lepido, L. Aruntio C o s s.; id est, an. ab V. C. ĪƆCCLVIII. nam hoc anno ad Dalmaticum bellum profectum narrat Dio lib. LV: Velleius autem tradit, quum in Marcomannos pararet expeditionem, bello Dalmatico fuisse avocatum. Inter utrumque igitur tempus anni colliguntur XX. quod spatium haud enorme, si genteis respicias, quas sibi subjecit Maroboduus; *violentas*, ut inquit Tacitus annal. II. Ac Strabo equidem, loco suprà citato, disertè testatur, juvenem inchoasse imperium. Tacitus, prædicto annali; *Maroboduus quidem* (regno pulsus) *Ravennæ habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos: consenuitque, multùm imminutâ claritate, ob nimiam vivendi cupidinem*. Pulsus est regno, Tiberio Romæ imperitante, M. Silano, C. Norbano C o s s.; id est, anno, post M. Lepidi, L. que Aruntii consulatum, XIII. Hos igitur XIII annos, item XVIII istos, quos in Italiâ vixit, XX illis adde; & erunt in universum LI. his rursùm adde alios, si videtur, XX annos, quos natus regnum occupavit; & rectè constabit cùm Taciti tùm Strabonis ratio: quorum hic adolescentem inchoasse regnum, ille consenuisse in Italiâ, adfirmant. Nec quidquam impedit, quin credas, LXXI[um] etiam annum senectutem ejus excessisse; quò altior reddatur adolescentia, in quâ dominationem, Româ reversus, occupavit. Hinc igitur maximè probabile fit, antequàm Noricum Rhætiæque fuerunt perdomitæ. Maroboduum Marcomannos suos, unà cum Sedusiis, atque Harudibus, procul ab Rheni ripâ, & Galliæ, Romanorum provinciæ, confinio in Bojohæmum avocasse. At, quomodò, inquies, tutum habere potuit regnum in Bojohæmo, Italiâ haud perinde longè dissitâ? nam & Tacitus, dicto libro, *propinquum* eum dicit hostem. Respondeo: haud secus ac ipsi Norici, multo Italiæ propinquiores; de quibus sic Florus, lib. IV, cap. ultimo: *Noricis animos dabant Alpes, atque nives; quò bellum non posset adscendere*. Maroboduus igitur Alpibus juxtà ac Danubio, altissimo latissimoque flumine, & Bojohæmicis jugis tutus esse potuit.

Ceterùm fineis singuli isti prædicti tres populi ad Rhenum, antequàm universi in Bojohæmum transducti fuerunt, quos habuerint, quamvis difficile fuerit, conabor tamen indicare. M A R C O M A N N O R U M nationem reliquis duabus fuisse validiorem, inde conjicio, quòd Maroboduus, qui omnibus pariter imperavit, omneisque simul in Bojohæmum deduxit, Marcomannorum dicitur rex; Bojohæmumque Marcomannorum

ſedes; reliquorum nominibus ſuppreſſis. His igitur ampliores, quàm illis, agrorum tribuo fineis. & quia proximum ſibi regem Arioviſtum in auxilium vocaſſe Sequanos jam antè demonſtravi; terminos cis ſtatuo, à meridie Danubium; ab occaſu Rhenum; à ſeptemtrionibus Nicrum, &, qui in hunc defluit, Cocharum: ab ortu eumdem Cocharum, ad arcem uſque *Kocheburg*; inde lineam ad opidum uſque *Königsprun*, & hinc Brentium amnem, qui inter duo opida *Gundelſing* & *Lauing* Danubio miſcetur. Regiones nunc his finibus continentur iſtæ: Wirtembergienſis ducatus totus; Rhenani Palatinatus pars inter Nicrum & Rhenum; Briſigavia, & Sveviæ ducatus pars, inter fontem Danubii & opidum *Gundelſing*.

SEDUSIIS hinc limiteis facio, à meridie Cocharum & Nicrum amneis; ab occaſu Rhenum; ab ſeptemtrionibus Mœnum, ad opidum uſque *Bamberg*, & confluentem Redonitii fluminis; ab ortu, dictum modò flumen, &, qui in hoc evolvitur, Aeſchium amnem; ab hujus fonte lineam ad dictum opidum *Königesprun*. Portiones heic nunc ſternuntur Palatinatus Rheni, & Franconiæ.

HARUDES quia poſtremi omnium in Galliam ad Arioviſtum commigrarunt, teſte Cæſare, belli Gallici commentario primo; poſtremos etiam atque remotiſſimos omnium fineis domi in Germaniâ eos coluiſſe exiſtimo. unde reliquum agrorum iis adſcribo, quod à Marcomannis ac Seduſiis, inter Mœnum & Danubium, ad Nariſcorum uſque confinium extenſum fuit. terminum autem inter Harudeis atque Nariſcos ſtatuo juxta lineam, ab fontibus Mœni ad opidum *Ingolſtat* ductam. Regiones nunc his finibus comprehenduntur iſtæ: Franconiæ ac Palatinatus ſuperioris partes, cum agro Norimbergenſi; item Sveviæ portio, quâ opida *Dünckelſpühel & Nördlingen*.

Ceterò, poſt Arioviſtum alius rex tribus dictis populis fuerit, antequàm Maroboduus regnum occupavit, an liberè, ut reliquæ nationes Germaniæ, egerint, ân denique Arioviſtus paullo antè, quàm Maroboduus Româ rediit, vitâ exceſſit, parum exploratum habeo. Cæſar certè, in commentariis de bello Gallico, ſibi ipſi contradicere videtur ſuper Arioviſto. quidpe comment. I, *naviculam* ait *deligatam ad ripam nactum eâ profugiſſe* in Germaniam, poſtquàm prœlium infeliciter ſecum in Galliâ commiſiſſet. in commentario autem V, *magno eſſe* ait *Germanis dolori Arioviſti mortem, & ſuperiores Romanorum victorias*. Si profûgit ultra Rhenum in patrias terras, ibique poſteà mortuus eſt; quî Germani mortem ejus Cæſari imputare potuerunt? niſi fortè, quòd in Galliâ eum mori haud paſſus ſit. At poterat fortaſſe in illo Gallicano prœlio vulnus grave accepiſſe, ex quo, in Germaniam reverſus, mortuus eſt. Malim tamen pro voce *mortem*, legere *ſortem*. quidpe Arioviſti ſortem Germani graviter atque acerbè tuliſſe poterant, quòd tot tantarumque gentium rex, & totius ferè Galliæ Celticæ modò dominus, uno prœlio ab Cæſare fuſus, Galliâque pulſus eſſet.

CAP. IV.

De GALLIS, *decumanos agros inter Rhenum Danubiumque exercentibus; qui* ALEMANNI *&* ALAMANNI *dicti.*

PROFECTIS à Rheni ripâ in Bojohæmum Marcomannis, Harudibus atque Seduſiis; in vacuos cultoribus agros ſucceſſerunt Rhenum transgreſſi Gallorum quidam, de quibus auctor noſter, eodem libro de Germaniâ, iis, quæ de Helvetiis dixerat, hæc continuò ſubjungit: *Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque conſederint, eos, qui decumates agros exercent. Leviſſimus quiſque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre. mox limite acto, promotiſque præſidiis, ſinus imperii, & pars provinciæ habentur. Vltra hos Catti.* De eodem ſolo auctorem heic agere, quod anteà Marcomanni ac Seduſii tenuerant, ſatis liquet ex eo, quòd inter Danubium Rhenumque id ſitum tradit: item quòd *ſinus imperii, & pars provinciæ*, haud dubiè Galliæ: tùm quòd ultrà fuerunt Catti; qui Mœno terminabantur. denique, quòd Galli occuparunt; qui procul dubio fuêre è Sequanorum, Rauracorum, Helvetiorum, & aliorum nationibus. nam Sequanorum ad Rhenum proximi versùs ſeptemtriones Tribochi ac Nemetes, fuêre Germani. Strabo etiam, lib. VII, horum Gallorum inter Rhenum Danubiumque meminit, in his verbis: Προσάρκτια μὲν οὖν ἐστι τῷ Ἴστρῳ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε Γαλατικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικά, μέχρι Βαστερνῶν. id eſt: *Ab Iſtro ſeptemtriones ſpectant, quæ ſita ſunt ultra Rhenum, & Galliam; ut ſunt Gallicæ gentes, ac Germanicæ, ad Baſtarnas uſque.* Juſtus Lipſius hæc Taciti verba, *dubiæ*

poſſeſſionis

possessionis solum, parum dextrè explicasse mihi videtur; quamvis *congruam ejus interpretationem*, *& opidò quameruditam* prædicet Christophorus Colerus. Lipsii verba hæc sunt: *Ego communiter decumates agros interpreter, qui decumas solvunt. Cicero decumanos dixit.* Omnis, *inquit*, ager Siculus decumanus est. *Nam hi agri non aliud sunt, quàm trans limitem capti ab hoste, & militibus dati, si qui ex iis fructus. qui haud multi aut uberes, quoniam hostibus expositi, &, ut ipse ait, dubiæ possessionis id solum.* Decumanos agros exercere, decumasq; statuto tempore solvere, quomodò militibus conveniat, in præsidiis agentibus, equidem ego nondum intelligo: nec, quomodò hæc duo inter se satis consentiant, *si qui ex iis fructus*, &c, *decumas solvere*, percipio. Sanè non à militibus Romanis decumateis istos agros exercitos fuisse, tradit auctor noster; sed ab Gallis, inopiâ audacibus eò transgressis. nec à præsidiis teneri dubiæ possessionis solum, quia hostibus expositum: sed à dictis Gallis dubiæ possessionis solum occupatum; nempe tunc, quum Marcomanni, ac Sedusii, in Bojohæmum profecti, id reliquissent. unde etiam dubiæ possessionis solum dictum; quia nullus etiam tunc certus possessor, vel dominus: non quia hostibus expositum. *Mox*, id est, deinde, postquàm Galli, è provinciâ Romanorum Galliâ Rhenum trasgressi, occuparunt, *limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii, & pars provinciæ* Romanæ *habitum*; decumæque Gallis imperatæ, in nuper occupato solo, intra limitem & præsidia; non extrà, ut colligit Lipsius. Coleri jam iterum miror judicium; qui *eo ipso, quòd decumates agros colerent, Germanis minùs annumerandos censuisse Tacitum* docet. Certè mens auctori hæc fuit: Eos populos, qui inter Rhenum Danubiumque decumateis agros exerceant, non esse inter Germanos censendos, quamquàm in Germaniæ solo consederint; sed Gallos, quia Gallicæ sint originis. Lipsius eodem in loco, *Quomodò verò*, inquit, *iidem populi, sive agri, trans Rhenum & Danubium simul sint? quod tamen ponit noster.* Nihil mirum. rectè noster. malè autem pro geographo perito Lipsius. Germaniæ enim ab hac parte terminos constituit Tacitus, cum pluribus aliis scriptoribus, ut antè ostensum, ab occasu Rhenum, à meridie Danubium. iidemque amnes limites fuère Romani imperii: cujus respectu, omnes ubique rerum auctores trans flumina ista dixère quidquid extrà positum. hinc rectè isti agri trans Rhenum Tacito dicti, respectu provinciæ Romanorum Galliæ: rectè item trans Danubium, respectu ipsius Italiæ, seu Rhætiæ provinciæ. ac ne malè auctorem loquutum etiamnum suspiceris; en, *Mox limite*, inquit, *acto, promotisque præsidiis, sinus imperii & pars provinciæ habentur*. rectè scilicet hi agri inter duo flumina, tamquàm cuneus intra sinum, includebantur. Sic infrà eodem libro: *Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet; omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Chattos usque sinuetur.* Limitem igitur, de quo auctor loquitur, eodem tractu actum fuisse puto, quo Marcomannis ac Sedusiis terminum ab ortu constitui. nam Harudum vacuum solum Hermunduros, Suevicam gentem, occupasse, suo loco ostendam. Partem autem provinciæ fuisse existimo Galliç; quia Galli fuère, ex Galliâ profecti; deinde quia hujus maximè lateri, per Rheni ripam, à lacu Brigantino ad Magontiacum usque, objacuerunt. unde etiam Ausonius in carmine, quo Valentiniano Gratianoque Augustis, de victoriis ad Argentariam, & trans Rhenum ad Danubii Nicriq; fonteis partis, gratulatur;

Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.

Quæritur jam heic, quo nomine Galli isti Taciti, decumateis agros trans Rhenum exercentes, adpellati, & ab conterminis nationibus distincti fuerint? Id sanè neminem auctorum disertè exprimere video. conjectationibus itaque atque argumentis indagandum.

ALEMANNICI cognomentum jam Antoninum Caracallam usurpasse legitur apud Spartianum: videlicet quia is Alemannos devicerat. De hac gente, ejusque cum Romanis bellis, multa posteriores rerum auctores prodiderunt, maximè verò omnium Ammianus Marcellinus, passim in historiis suis: ex quibus ipsis jam dudum à plerisque veterum historiarum interpretibus notatum est, gentem eam inter Danubium, Rhenum, ac Mœnum amneis incoluisse. at de origine ejus, item de adpellatione, varia ac mirifica ab omnibus prolata sunt nugamenta: quæ singula in medium proferre piget ad veriora properantem animum. Eosdem igitur quum ALEMANNI trans Rhenum incoluerint fineis, quos Galli, decumateis agros Taciti ævo exercentes; unam eamdemque utrosque fuisse gentem, suspicari liceat. nam inter Taciti ævum, & Antonini Caracallæ imperium, c circiter intercedunt anni. quo temporis spatio nullæ heic incolarum mutationes à rerum scriptoribus notantur. Alemannos non fuisse origine Germanos, satis apertè veteres auctores indicant. in quibus Stephanus, qui Lexicon geographicum ex variis antiquis auctoribus compilavit, sic ait: Ἀλαμανοὶ, ἔθνος Γερμανοῖς πρόσχωρον. id est: *Alamani, gens*

gens eſt Germanis finitima. & Fl. Vopiſcus in vitâ Probi : *Teſtes Germani & Alamanni, longè à Rheni ſubmoti littoribus.* item Euſtathius in Dionyſium Alexandrinum : Τοὺς Γερμανοὺς, οἷς οἱ Ἀλαμανοὶ πρόσχωροι, λευκὰ λέγει φῦλα. id eſt : *Germanos, quibus Alamani ſunt contermini, candidas ait eſſe gentes.* Si non Germani fuêre Alemanni inter Mœnum, Rhenum ac Danubium; certè nulli alii eſſe potuerunt, quàm Γαλατικὰ illa ἔθνη Strabonis, inter Danubium & Rhenum, & quos *Gallos* vocat Tacitus, *decumateis agros* inter eoſdem amneis *exercenteis*. Huc directò quoque facit ipſum ALEMANNORUM nomen : de cujus etymologiâ veriorem teſtem habere nequimus, quàm eum, qui origini gentis, ſive transmigrationi è Galliâ in Germaniam, fuit proximus : de quo ſic Agathias, probus in primis ſui ſæculi ſcriptor, lib. I : Οἱ δὲ Ἀλαμανοὶ, εἴγε χρὴ Ἀσινίῳ Κουαδράτῳ ἕπεσθαι, ἀνδρὶ Ἰταλιώτῃ, καὶ τὰ Γερμανικὰ ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγραψαμένῳ, ξυνήλυδές εἰσιν ἄνθρωποι, καὶ μιγάδες· καὶ τοῦτο δύναται αὐτοῖς ἡ ἐπωνυμία. id eſt : *Alemani autem (ſi Aſinium Quadratum ſequi licet, hominem Italum, & qui res Germanicas accuratè conſcripſit) convenæ ſunt, & miſcellanei homines : quod & adpellatio eorum linguâ indicat.* quidpe ALL omnem ſignificat, & MAN hominem : unde vocabulum factum *die Allmänner*, ſive *die Allemannen*; quaſi dicas *multitudinem hominum undique collectam*. Huc jam confer iſta Taciti : *Leviſſimus quisque Gallorum, & inopiâ audax, dubiæ poſſeſſionis ſolum occupavêre.* Ex compluribus Galliæ nationibus congreſſos in unum corpus fuiſſe, liquet ex eo, quòd Tacitus non certam aliquam nationem, ut Sequanorum, vel Rauracorum, vel Helvetiorum, vel aliam nominat; ſed communi omnium Gallorum vocabulo utitur. *Aſinius* autem iſte *Quadratus* nullus alius fuit, quàm quem Rhenum & bina ejus oſtia (haud dubiè in rebus Germanicis) ante ſe deſcripſiſſe teſtatur Strabo lib. IV. Maroboduum paullo antè, quàm Noricum Rhætiæque perdomitæ, Marcomannos à Rheno in Bojohæmum deduxiſſe, ſuprà oſtendi : Strabo autem illa de Aſinio ſcripſit XXXIII annis poſt debellationem dictarum provinciarum; ut ipſe teſtis eſt, ſub finem dicti libri. unde jam liquet, Alemannorum nomen jam ante Strabonis geographica exſtitiſſe. cujus mentio apud Aſinium. Quia tam prope eſt tempori, quo Marcomanni in Bojohæmum migrarunt; haud dubium eſſe poteſt, quin dicti Galli id ſtatim, ut in vacuas Marcomannorum ſedeis ſucceſſerunt, è re ipsâ, id eſt, è variorum hominum colluvie, adſumſerint : id eſt, annis ante natum Jeſum circiter XV. Poſterioribus autem ſæculis, ita temporum longinquitate origo ejus nationis obſcurata, ac penè ſepulta fuit, uti pro genuinis Germanis haberentur. Hinc Xiphilinus, ex Dionis lib. LXXVII, de ſuprà dicto Antonino Caracallâ : Ἐπολέμησε καὶ πρός τινας Κέννους, Κελτικὸν ἔθνος. οὓς λέγεται μετὰ πάσης θυμοῦ προσπεσεῖν τοῖς Ῥωμαίοις, ὥς τε καὶ τὰ βέλη, οἷς ὑπὸ τῶν Ὀσροηνῶν ἐτιτρώσκοντο, τοῖς στόμασιν ἐκ τῶν σαρκῶν ἀποσπᾶν, ἵνα μὴ τὰς χεῖρας ἀπὸ τῶν σφαγῶν αὐτῶν ἀποδιατρίβωσιν. οὐ μήν τοι ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ἥττης ὄνομα πολλῶν χρημάτων ἀποδόμενοι, συνεχώρησαν αὐτῷ ἐς τὴν Γερμανίαν ἀποσωθῆναι. id eſt : *Bellum quoque geſſit adversùs quoſdam Cennos, gentem Celticam. quos ferunt tantâ irâ incitatos in Romanos irruiſſe, uti tela, quibus ab Oſroënis vulnerati erant, dentibus evellerent è corporibus; ne intereà manus à cædendis Romanis averterent. Quin etiam nomine victoriæ grandi ei vendito pecuniâ, ut ſalvus in Germaniam ſeſe reciperet, permiſerunt.* Quinam hi *Cenni*; nuſquàm alibi lecti? Fuiſſe Germaniæ quoſdam incolas, adparet ex vocabulo Κελτικὸν, quo conſtanter ubique in hiſtoriis ſuis Dio adpellat Germanos : ut & per *Germaniæ* vocabulum ſemper intelligit Ciſrhenanam. Proxima igitur ea gens fuit Rheno. Si ea Caracallam, ejusque exercitum eò loci redegit, uti grandi pecuniâ falſum victoriæ nomen, ſalvumque in Germaniam citeriorem reditum redimere opus habuerit : certè non fuit exigua, aut obſcura; ſed magna, ac valida. quapropter immeritò heic per vocem τινας nobilitas eorum obſcuratur. Ego lego πρὸς τοὺς Ἀλεμάννους. à quibus primus Caracalla cognomentum Alemanici geſſit; falſum ſcilicet victoriæ de ipſis partæ nomen emercatus. Κελτοὺς igitur, id eſt, Germanos adpellavit Dio Alemannorum gentem, quia pro genuinis habebantur jam ejus ætate Germanis. Hinc tandem tam ingens vulgò invectus eſt error, uti ex famâ unius hujus nationis bellicoſiſſimæ (tantum videlicet poſt inertiam ac imbellem torporem Gallorum, cœlum, ſolum, ac libertas Germaniæ potuit efficere) tota Germanorum gens exteris populis dicta fuerit ALEMANNI. quod vocabulum in eâdem gente apud multos Europæos, maximè verò apud Francogallos, etiamnum durat.

Hæc igitur eſt antiquiſſima illa ALEMANNIA ſive ALAMANNIA, (utrumque enim vocabulum apud auctores legitur) inter Rhenum, Mœnum ac Danubium amneis, Hermundurorumque confinium protenſa; Romanorum olim imperio ſubjecta;

posteà verò, libertate, exemplo Germanorum, vindicatâ, acerrimus Romanorum hostis. Limites ejus satis curatè suprà, in Marcomannorum Sedusiorumque ad Rhenum agris, descripti sunt: nisi quà austrini lateris pars inter Rhenum ac Danubium intectum reliquimus. hoc igitur explendum, antequàm ad alia transeamus. Terminus non modò inter Alemanniam, ac Rhætiam, sed inter universam Germaniam, ac Rhætias, Noricumque, & Pannonias, fuit Danubius amnis. hujus autem fons quia XX ampliùs millibus passuum à proximâ Rheni ripâ distaret; Ptolemæus, horum locorum haud perinde gnarus, in descriptione Rhætiæ, hoc spatium per lineam, inter Danubii Rhenique fonteis ductam, compleri posse putavit. verùm terminatio hæc perquàm est absurda; quum talis linea per medios Helvetiorum agatur agros. Ad proximam Rheni ripam duxisse multo satius erat: quod & à nonnullis nostri sæculi auctoribus factum video: ita uti linea ducta sit inter Danubii fontem, & Rheni Arolæque confluenteis. Verùm ne hoc quidem rectè factum, ex antiquis disco historiis. Cæsar belli Gallici comment. I, de Belgis Gallis loquens: *Proximi*, inquit, *sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt; quibuscum continenter bellum gerunt. quâ de causâ Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, quòd ferè quotidianis prœliis cum Germanis contendunt; quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Et posteà; debellatis Helvetiis, inque patrias sedeis redire jussis: *Noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne, propter bonitatem agrorum, Germani, qui trans Rhenum incolunt, è suis finibus in Helvetiorum fineis transirent.* Horum neutrum ullâ aliâ regione fieri potuit, quàm eâ, quæ est ad ripam Rheni, inter Acronium lacum & dictos Arolæ confluenteis. nam quæ Brigantino lacui adjacent, jam Rhætorum fuêre loca. infra verò confluenteis Arolæ Raurici incoluerunt. Pro limite igitur ab hac parte, inter Marcomannos primò, deinde verò inter Alemannos ac Rhætos, statuo montis jugum, quod XX millibus passuum supra fontem Danubii, ad opidum amni adpositum *Dutlingen*, exoriens, in meridiem versùs, ad lacum Acronium & opidum ei adpositum *Ratolfscell*, extenditur: quo rectè, ex Ptolemæi sententiâ, Rhætia ex parte lateris occidentalis clauditur. Fontem autem amnis à Romanorum provinciâ Rhætiâ aliquanto longiùs uti excludam, monet me Ausonii epigramma, quo prædictos Augustos super victoriâ his in oris partâ sic adloquitur:

Danubius, penitis caput occultatus in oris,
Totus sub vestrâ jam ditione fluo:
Quà gelidum fontem mediis effundo Suevis,
Imperiis gravidos quà seco Pannonias,
Et quà dives aquis Scythico solvo ostia ponto,
Omnia sub vestrum flumina mitto jugum.
Augusto dabitur sed proxima palma Valenti:
Inveniet fontes hic quoque, Nile, tuos.

De eâdem victoriâ, in carmine de Mosellâ, ita:

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

Quâ ratione poëta *Suevos* heic adpellet, qui fuerunt *Alemanni*, suo loco reddetur. at quomodò fontem Danubii Latiis ignotum annalibus intellexerit, prorsus ego ignoro. quidpe quum inter Galliam ac Rhætiam Alemanni, Taciti ævo, pars fuerint imperii Romani, ignorari dictus fons, historiisque Romanis non inseri nequivit: præsertim, quum Strabo lib. VII testetur, Tiberium, quum Vindelicos debellaret, unius diei itinere à lacu Brigantino ad fontem Danubii pervenisse. Plinium autem, Tacitum, & alios geographos, rerumque auctores, satis curatè eum descripsisse, quis ignorare potest? Proinde memoriâ lapsum poëtam credo. At Strabo quoque libro suprà dicto, fontem Danubii non in Rhætiâ, neque in confinio quidem Rhætiæ Germaniæque ponit; sed in ipsâ Germaniâ. Ἄρχεται, inquit, ἀπὸ τῶν Γερμανικῶν ἄκρων τῶν ἑσπερίων. id est; *Oritur in extremis Germaniæ versùs occasum partibus.* De dicto limite sic Aethicus cosmographus, in descriptione Europæ: *Rhætia habet ab Africo Alpes Penninas; ab occasu, Galliam Belgicam; à Circio, fontem Danubii, & limitem, qui Gallias & Germaniam à Danubio dirimit. à septemtrione habet Danubium & Germaniam.* Satis obscurè pariter & imperitè. paullo meliùs Isidorus: *Ab Africo, Alpes Penninas: à septemtrione, Danubii fontem, vel limitem, qui Germaniam Galliamque secernit.* Germania certè nullo alio limite ab Galliâ dirimebatur, quàm Rheno amne. limesque ille, à Danubio ad Rhenum fuit, inter Germaniam & Rhætiam; ut antè ostensum. Verùm tamen quia Γαλατικὰ ἔθη dicuntur Straboni Alemanni;

Alemanni; Tacito verò eorum solum *sinus imperii*, & *pars provinciæ* Galliæ: limes hic illis temporibus dici poterat dirimere Galliam ab Rhætiâ.

Hi igitur antiquissimi fuêre ALEMANNIÆ inter Danubium Mœnumque fines. At posterioribus temporibus Mœnum Alemanni transgressi, Mattiacorum etiam agri maximam, & Cattorum bonam partem occuparunt. Marcellinus lib. XVII, de Juliano Cæsare, ejusque exercitu, qui Alemannos, Rhenum transgressos, infra Argentoratum vicerat: *Martius juvenis, Rheno post Argentoratensem pugnam otiosè fluente, securus, ad Tres tabernas revertit, petiturus Moguntiacum, ut, ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros. Moxque ad locum prædictum est ventum, Flumine pontibus constratis tramisso, occupavêre terras hostiles.* Et lib. XVIII, de eodem Cæsare, atque exercitu ejus: *Omnes venêre Magontiacum. ubi, Florentio & Lupicino, Severi successore, destinatè certantibus, per pontem illic constitutum transiri debere, renitebatur firmissimè Cæsar.* mox: *Alemanni tamen omnes, quos petebat exercitus, confine periculum cogitantes, Suomarium regem, amicum nobis ex pactione præteritâ, monuerunt minaciter, ut à transitu Romanos arceret. ejus enim pagi Rheni ripis ulterioribus adhærebant. Quo testante, solum non posse, in unum coacta barbarica multitudo venit prope Mogontiacum, prohibitura viribus magnis exercitum, ne transmitteret flumen.* Et posteà: *Statimque, difficultate omni depulsâ, ponte constrato, solicitarum gentium opinione præventâ, visus in barbarico miles per Hortarii regna transibat intacta. Vbi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum; urens omnia rapiensque, per medium rebellium solum grassabatur intrepidus. postque sepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, visosque cadentes multos, aliosque supplicantes, cùm ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distinguebant, castra sunt posita; ea propter, ut Macrianus & Hariobaudes, germani fratres & reges, susciperentur impavidi: qui, propinquare sibi perniciem sentientes, venerant, pacem anxiis animis precaturi.* Et lib. XXVIII: *Burgundii, salinarum finiumque causâ, cum Alemannis sæpè jurgabant.* Item lib. XXIX, de Valentiniano imperatore: *Agitabatur autem inter multiplices curas id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras successionum, jamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem raperet, vel insidiis.* & mox: *Iunxit navibus Rhenum. Et antegressus contra Mattiacas aquas primus Severus, perpensâ militum paucitate, territus stetit.* Et paullo pòst: *In Macriani locum, Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* Mattiacas aquas hodiè esse *VVeiszbaden*, ex adverso Magontiaci, in Mattiacorum descriptione monstrabo. Ceterùm salinæ istæ haud dubiè fuerunt ad vicum, qui hodiéque adpellatur *Saltz*: apud quem flumen exorsum, nomine *Sale*, ablutis opidis *Salemünster*, *Salefeld*, & *Hanaw*, inter Francofurtum & Magontiacum Mœno miscetur. Limiteis igitur trans Mœnum Alemannis statuo præter Rhenum, communem Germaniæ terminum, à septemtrionibus Lonam amnem, à Rheno ad opidum usque *Grömberg*; hinc jugum montis, quod vulgò dicitur *Fogelsberg*; in cujus austrino latere prædictus est vicus *Saltz*, & fons Salæ amnis: ab oriente solstitiali, eumdem terminum, qui anteà Cattos, ut infrà ostendetur, ab Ubiis, & mox ab Mattiacis distinxit, juxta lineam ab opido *Gemünde*, Mœno imposito, ad fontem usque Adranæ (vulgò est *Eder*) ductam. Tempus, quo Alemanni primùm trans Mœnum Mattiacorum agros occupârint, haud facile indicatu est. ex Herodiani tamen libro VI colligere licet, jam Alexandro Mammææ Romanis imperitante ea loca tenuisse. Verba Herodiani de Alexandro hæc sunt: Αὐτὸς εἰς Γερμανοὺς ἠπείγετο ἅμα τῷ λοιπῷ πλήθει· ἀνύσας δὲ τὴν ὁδὸν μετὰ πολλῆς σπουδῆς, ἐπέστη ταῖς τοῦ Ῥήνου ὄχθαις, καὶ τὰ πρὸς τὸν Γερμανικὸν πόλεμον παρεσκευάζετο. τόν τε ποταμὸν ναυσὶ διαλαμβάνων, ὡς πρὸς ἀλλήλας συντεθεισῶν γεφυρωθέντα, εὐμαρῆ τὴν διάβασιν τοῖς στρατιώταις παρέξειν ᾤετο. Id est: *Ipse adversùs Germanos cum reliquâ omni multitudine approperabat. confectoque celeriter itinere, constitit ad Rheni ripas; atque ibi res ad bellum Germanicum necessarias comparabat. pontemque, junctis inter se navigiis, fecit in Rheno flumine, ut per eum exercitus transgrederetur.* Narrat hinc, quos militeis habuerit imperator in exercitu; in quibus etiam erant Osroëni. subjicit deinde de Germanis hostibus ista: Ἐπέθετό τε πρὸς τὴν συσταδὸν μάχην ἐν ᾗ ἀντίπαλοι καὶ ἰσόρροποι πολλάκις Ῥωμαίοις ἐγένοντο. Ἀλέξανδρος μὲν ἐν τούτοις ἦν· πλὴν ἔδοξεν αὐτῷ πρεσβείαν πέμψαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ περὶ εἰρήνης διαλέγεσθαι. πάντα τε ὑπισχνεῖτο παρέξειν ὅσων δέονται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν. τούτῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες, καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσίου καπηλεύοντες. ὅθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπειρᾶτο ὠνήσασθαι μᾶλλον τὰς πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, ἢ διὰ πόλεμον κινδυνεύειν. Hoc est: *Nonnumquàm etiam collatâ acie res gerebatur;*

ex quâ Germani persæpè haud impares Romanis abibant. Quum in his Alexander versaretur, decrevit tamen oratores ad illos de pace mittere, qui pollicerentur, omnia illis principem Romanum, quorum foret opus, præbiturum; pecuniasque daturum magnâ copiâ. sunt quidpe Germani pecuniæ admodùm avidi; numquámque non auro pacem Romanis vendunt. quare Alexander pacem fœderaque potiùs ab illis emercari, quàm periclitari bello, tentabat. Hæc sanè omnia in eumdem modum, ut illa Dionis de Antonino Caracallâ, & Alemannis. de quibus uti hæc quoque intelligam, ea facit ratio, quòd ex Herodiano continuò pòst patet, Alexandrum eodem loco, quo pontem fecerat, in citeriori ripâ à militibus interfectum fuisse: Cassiodorus verò in chronico tradit, Moguntiaci id factum. Haud dubiè igitur iidem fuêre Alemanni, in quos posteà sæpè à Moguntiaco itum. nam Franci plerumque à Coloniâ Agrippinensi petebantur.

Ceterò LUPODUNUM illud Ausonii haud indoctè Rhenanus atque Lazius interpretantur hodiè arcem *Lupf*, XII millibus passuum ab fonte Danubii, versùs occidentem, dissitam. Quamquàm doctissimus Marquardus Freherus, antiquitatum Germanicarum sagacissimus indagator, in originibus suis Palatinis, item in eo libro, quem privatim de Lupoduno conscripsit, nomen hoc ad opidum *Ladenburg*, Nicro amni impositum, pertinere contendit. ubi complura ingentia ac validissima adducit argumenta, quibus ἀπειρίαν Ausonii, quam in nominando hunc locum admisit, convincere voluisse videtur. Etenim si Lupodunum nunc est *Ladenburg*, quid attinuit, victorias Gratiani de Alemannis ad Argentuariam & trans Rhenum circa Nicri Danubiique fonteis partas narrando, Lupodunum nominasse, C circiter millibus passuum ab Argentuariâ, totidemque ab fonte Danubii dissitum? Non adpropinquasse Gratianum inferiori parti Nicri, multo verò minùs confluentibus, nec eum tractum, qui est inter Danubii Nicrique fonteis, excessisse, patet ex Marcellini lib. XXXI; ubi expeditio hæc quamaccuratissimè describitur. nam ipse hostis à Danubii advenerat lævâ ripâ; eóque, in Galliâ fusus, redire properavit. Marcellinus initio hujus historiæ sic ait: *Lentiensis Alemannicus populus, tractibus Rhetiarum confinis.* Et in eamdem sententiam lib. XV: *Re hoc modo finitâ, paullo pòst & Lentiensibus Alemannicis pagis indictum est bellum, collimitia sæpè Romana latiùs irrumpentibus. Ad quem procinctum imperator egressus, in Rhetias camposque venit Caninos.* Ab Argentuariâ Gratianus, hostem persequens, quâ regione Rhenum trajecerit, suprà in Sequanis ostensûm est. Certè aut duo fuerunt *Lupoduna*, aut falsò à posterioris sæculi hominibus nomen id opido tributum est Ladeburgio. Sed pugnam hanc in confinio Francorum Svevorumque, ad Nicrum amnem, factam fuisse, probare sibi multùm Freherus videtur hoc Ausonii versu, in precatione consulari;

> *Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suevis.*

Verùm addendum erat initium sequentis versus, quo sensus huic versui aperitur, his verbis: *Certat ad obsequium.* Non igitur hoc voluit poëta; hosteis fuisse edomitos, ubi Francia miscetur Svevis: sed postquàm hostes edomiti, certasse Francos cum finitimis Svevis ad obsequium. Alemannos autem heic esse intelligendos pro Svevis, (qui nulli umquàm Nicrum attigerunt, antequàm Alemanni his finibus egressi) satis ex hactenus allatis patet. Poëta poëticâ usus est licentiâ: ac fortè per ignorantiam, quum Svevia esset à tergo Alemanniæ simul ac Franciæ; ut suo loco ostendetur. Ex Sidonio denique irrefragabile videtur adferre argumentum Freherus, his versibus:

> *Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,*
> *Prorumpit Francus.*

Sed hæc alienissima esse à Gratiani temporibus, infrà in descriptione Franciæ docebo.

De cetero, LENTIUM istud, à quo universus populus nomen habuit, haud dubiè nunc est vicus *Leitz* in ripâ Danubii, infra opidum *Friding* situs. Longiùs à Rheno fuisse Lentiensium sedeis remotas, liquet ex eo, quòd Gratianus, post unam atque alteram victoriam, trans Rhenum partam, in patrias sedeis recedere permisit. sic enim Marcellinus dicto lib. XXXI: *Lentienses, post deditionem, quam impetravêre supplici prece, oblatâ, ut præceptum est, juventute validâ, nostris tyrociniis permiscendâ, ad genitales terras innoxii ire permissi sunt.* Quod & Ausonii versus attestantur:

> *Hostibus exactis Nicrum super, & Lupodunum,*
> *Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.*

Porrò in tabulâ iter inter lacum Brigantinum & Marcianam silvam describitur tale:

Vindonissâ

Vindonissâ	
Tenedone	VIII.
Iuliomago	XIIII.
Brigobanne	XI.
Aris Flavis	XIIII.
Samulocenis	XIIII.
Grinarione	XXII.
Clarenna	XII.

SAMULOCENIS, ex situ, & itineris tractu, nominisque quâdam similitudine, haud dubiè idem est locus, qui Ptolemæo in Germaniâ, haud procul Danubii ripâ, dicitur Ἀλκιμοεννίς, ALCIMOENNIS. utrum autem vocabulum correctius, haud facilè dixerim. locus ipse celebris nunc opidi, quod vulgò vocatur *Vlm*, situi convenit. nam ab hoc rectè porrò in dextrâ Danubii ripâ, *Grinario* hodiè dicitur *Knäringen*, & *Clarenna*, *Rain*.

Rectissimâ igitur viâ à Vindonissâ Helvetiorum ad opidum *Vlm* tendentibus occurrit in silvâ Martianâ opidum *Dengen*: quod ex nomine, & itineris ductu, haud dubiè est TENEDO.

Sequitur dictum opidum, post XVI millia passuum, opidum ad Danubii jam ripam *Dutlingen*. quod ex situ atque intervallo videtur esse JULIOMAGUS. quem locum flumini fuisse impositum, indicat vox *magus*. Verùm *Iuliomagum* jam ad Rhætos spectasse, ex eâdem voce judico. hæc quidpe Germanis inusitata; quum in eâdem Rhætiâ fuerit etiam *Drusomagus*, & in Norico *Gabromagus*; ut suo loco ostendam. Ab opido *Dutling*, post XII millia passuum est opidum nunc *Beyern*, in ripâ Danubii. quod ex intervallo, itinerisque tractu, & nominis quodam vestigio videtur esse *Brigobanna*, Rhætiæ itidem locus: quem & ipsum ad flumen fuisse, ostendit vox *brige*.

Jam verò inter Brigobannam & Samulocenim ARÆ FLAVIÆ, Ptolemæo sunt in Germaniâ longiùs à Danubii ripâ inter fonteis ejus & Alcimoennim, Βωμοὶ Φλαβίοι. tabulæ itinerariæ medio situ inter Brigobannam & Samulocenim. quæ situatio si haud falsa, facilè crediderim eum locum hodiè esse opidum *Aurach*.

Ceterùm Ammianus, lib. XXI, de Juliano Cæsare sic scribit: *Didicit enim Alemannos à pago Vadomarii exorsos (unde nihil, post ictum fœdus, sperabatur incommodum) vastare confines Rhetiis* (fortè *Rhetiarum*) *tractus.* & mox: *Libinonem quemdam comitem misit.* &: *Qui, cùm maturè prope opidum Sanctionem venisset, longè visus à barbaris; qui, jam certamina meditantes, sese per valles abdiderant.* Vadomarii pagum, sive regnum, Rauricorum agro fuisse oppositum; item ab Augustâ Rauricorum trajicere Rhenum solitos Romanos, in Alemanniam arma laturos, satis dilucidè ex Ammiani historiis perspicitur. haud indoctè igitur viris doctis SANCTIO putatur nunc esse opidum *Seckingen*, in Rheni dextrâ ripâ, ex adverso Raurici agri situm. Atque hac viâ ab Rauricorum Augustâ, per *Sanctionem, Tenedonem, Iuliomagum, Brigobannam, Grinarionem, Clarennam*, & alia in ripâ Danubii loca, profectus est in Pannonias Julianus Cæsar: de quo sic Marcellinus, in libro proximè dicto: *Discedens inter hæc Iulianus à Rauracis.* & mox: *Profecturus itaque per Martianas silvas, viasque junctas Istri fluminis ripis.*

At per Rheni dextram ripam atque Alemannorum fineis iter, apud Antoninum describitur hoc modo:

Rauracis		*Visontione*	
Artalbino	XVIII.	*Velatudoro*	XXII.
Vruncis	XXII.	*Gramata*	XVIII.
Monte Brisiaco	XXIII.	*Larga*	XXV.
Helveto	XXVIII.	*Vtirentis*	XVIII.
Argentorato	XXIX.	*Monte Blusiaco*	XXIIII.
		Helveto	XX.
		Argentorato	XXX.

In his pro *Artalbino* & *Helveto*, legendum, *Arialbino* & *Helvelo*, esseque illud *Basiliam*, hoc vicum Elsatiæ *Ell*, *Largam* verò vicum comitatus Feretensis *Large*; suprà in Rauracis atque Tribochis ostensum est. MONTEM BRISIACUM hodiè esse opidum, apud dextram Rheni ripam monti rotundo impositum, vulgari vocabulo *Brisach*; nemo umquàm dubitavit. at in eo tamen Beatus Rhenanus, & qui eum sequuti

 sunt,

sunt, quamvehementissimè errarunt, quòd alveum amnis ab alterâ parte opidi, id est, ab oriente quondam fuisse arbitrati sunt; duabus scilicet rationibus ducti; quarum una erat, quòd *Antoninus nullas* (sic ait Rhenanus) *Transrhenanas urbeis commemoret, sed tantùm provincialeis*: altera erat in Luitprandi Ticinensis, qui sub Henrico Germanorum rege, & filio ejus Othone primo vixit, disertissio testimonio, quod lib. IV est tale: *Est Alsatiæ partibus castellum, Brisecgawe patrio vocabulo nuncupatum; quod & Rhenus, in modum insulæ cingens, & naturalis ipsa loci asperitas munit.* Verùm amnem altissimum latissimumque hac regione alveum sponte suâ mutasse, aut humanâ operâ diductum aliò fuisse, quis temerè credat? Rhenanus verò dum negat Antoninum loca trans Rhenum memorasse, eo ipso ignarum se ejus loci situs prodit, qui inter Arialbinum & Montem Brisiacum in eâdem ripâ extra provinciam Romanam, ab Antonino memoratur. Hic in primo itinere legitur casu obliquo pluralis numeri *Vruncis*: in altero verò *Vtirentis*. unius ejusdemque loci esse duo vocabula, situs ante Montem Brisiacum, & tractus itineris satis indicant. quapropter alterutrum esse corruptum, certum est. Vicus hodiè est medio ferè inter Basiliam & Brisiacum itinere, propior tamen Brisiaco, haud procul Rheni ripâ, vulgari vocabulo *Zunzen*. quem esse locum illum Antonino memoratum; situs, atque itineris tractus, nec non nomen, quamapertissimis argumentis ostendunt. quidpe, ut *Tabernæ* Romanorum Germanis dictæ fuêre *Zabern*, & Gallorum *Zurich* Romanis *Turigum*, sive *Tigurum*; Germanorum *Zolpich*, *Tolpiacum*; sic *Zunzen* Alemannorum dictæ fuêre Romanis UTUNTÆ. Fuisse autem literam *T* in secundâ & ultimâ syllabis scriptam, altera illa vox *Vtirentis* arguit. Quòd si igitur *Vtuntæ* fuêre trans Rhenum; nihil jam mirum, si *Brisiacum* quoque *montem* in eâdem fuisse ripâ crediderimus. Partem fuisse imperii Romani Alemanniam jam Taciti ævo, suprà ostensum est. posteà verò, quum in libertatem sese vindicassent Alemanni, ipsumque Romanum imperium ultro armis ac prædationibus crebris petiissent; tandem devictis eis, Probum, quidquid inter Rhenum ac Nicrum est, in provinciæ formam iterum redegisse, munimentaque in hujus amnis ripâ complura erexisse, auctor est Vopiscus in vitâ ejus. de Valentiniano etiam sic Marcellinus lib. XXVIII: *Valentinianus magna animo concipiens, & utilia, Rhenum amnem, à Retiarum exordio ad usque fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat; castra extollens altiùs, & castella turresque adsiduas, per habiles locos & oportunos, quà Galliarum extenditur longitudo; nonnumquàm etiam ultra flumen ædificiis positis, subradens barbaros fines.* Et lib. XXX: *Ideò autem etiam Valentinianus metuebatur, quòd & exercitus auxit valido supplemento, & utrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis, ne latère usquàm hostis ad nostra se proripiens posset.* Potuit igitur Romanis iter esse per hæc dextræ ripæ munimenta; amne ad Arialbinum & Brisiacum montem trajecto. Et quis non credat montem hunc primò à Romanis contra Alemannos fuisse communitum? nam ipsi Germani nulla umquàm munimenta contra Romanos excitarunt. A Valentiniano in Alemannorum ripâ castella fuisse erecta, satis apertè docet prædicto lib. XXX Marcellinus. Valeat igitur jam falsum illud testimonium Luitprandi, hominis Itali, locorum in Germaniâ parum gnari: quod vel ex hoc ipso ejus testimonio, triplici errore implicito, satis probare licet. nam primò, quia Brisiacum opidum Elsatiæ erat conterminum; ipsius Elsatiæ id esse putavit. deinde, quum insula esset ad opidum, in Gallicâ ripâ, uti etiam nunc est; in ipsâ insulâ opidum esse credidit. tandem, quum regio circumjacens ex opidi nomine dicta foret *Brisachgaw*, quæ nunc contractè *Brisgaw*; ipsum opidum hoc vocabulo adfecit: ex quo uno satis ejus harum orarum ignorantia adparet. At regionem jam antiquis etiam temporibus fuisse adpellatam Romanis BRISIGAVIAM; & ipsos incolas BRISIGAVOS, sive BRISIGAVIOS: ex notitiâ imperii liquet; ubi inter militeis præsidiarios numerantur *Brisigavi*.

Ceterùm Marcellinus prædictis hæc continuò subnectit: *Denique cùm reputaret, munimentum celsum & tutum, quod ipse à primis fundârat auspiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paulatim subverti posse undarum pulsu immani; meatum ipsum aliorsùm vertere cogitavit. & quæsitis artificibus peritis aquariæ rei, copiosâque militis manu, arduum est opus adgressus. per multos enim dies compaginatæ formæ è roboribus, conjectæque in alveum, fixis refixisque aliquotiens prope ingentibus stilis, fluctibus erectis confundebantur, avulsæque vi gurgitis interrumpebantur. Vicit tamen imperatoris vehementior cura, & morigeri militis labor, mento tenus, dum operaretur, sæpè demersi: tandemque, non sine quorundam discrimine, castra præsidiaria, inquietudine errantis ingentis amnis exemta, nunc valida sunt.* Sunt, qui hoc munimentum volunt hodiè esse eum locum, qui inter Rheni Nicrique confluenteis dicitur *Manheym*.

Manheym. Verùm illi ùti hanc suam opinionem satis tueri possint, vehementer ego vereor. quidpe in istâ Marcellini descriptione nihil singulare video, quod non multis ad Nicrum locis convenire queat. proinde etiam doleo, nullum certius istius munimenti signum eum adposuisse. Tam *immanem undarum impulsum* ad ipsum ostium fluminis fuisse dubito. tum non intelligo, quomodò munimentum Valentiniani *inquietudine errantis ingentis amnis* satis *exemtum* fuerit, si hodiéque ad pontem arcis Manhemianæ Nicer Rheni viam subinde tentat, noxiasque paludeis & inundationes immittit; quæ infixis palis magno opere ac sumtu sunt arcendæ. denique miror tam altum Marcellino de Rheni aut Nicri confluente silentium. de Trajani verò castello, quod in exemplum heic attrahitur, quasi id quoque ad Rheni Mœnique confluenteis fuerit exstructum, posteà suo loco videbimus, quàm falsa sit opinio.

Ceterùm idem auctor, lib. XXVII, de Valentiniani contra Vithigabium Alemannorum regem, Vadomarii filium, expeditione: *Valentinianus cum Gratiano Rhenum transgressus, indivisis agminibus quadratis ipse medius incedebat; Iovino, & Severo, magistris rei castrensis, altrinsecus ordinum latera servantibus, ne repentino invaderentur adsultu. protinusque inde ductantibus itinerum callidis exploratis accessibus per regiones longo itu porrectas, sensim gradiens miles irritatior ad pugnandum, velut repertis barbaris minaciter infrendebat. & quoniam, aliquot diebus emensis, nullus potuit, qui resisteret, inveniri; cuncta satorum & tectorum, quæ visebantur, injecta cohortium manu vorax flamma vastabat, præter alimenta, quæ colligi dubius rerum eventus adigebat, & custodiri. Post hæc leniore gressu princeps ulteriùs tendens, cùm prope locum venisset, cui Solicinio nomen est, velut quodam obice stetit; doctus procursantium relatione verissimâ, barbaros longè conspectos:* & quæ sequuntur. De eâdem expeditione lib. XXX: *Alemannis congressus, prope Solicinium locum, ubi insidiis penè perierat circumventus, ad exitium ultimum delere potuit universos, ni paucos velox effugium tenebris amandasset.* Vadomarii regnum ex adverso Raurici opidi, in lævâ Danubii ripâ fuisse, suprà dictum est. hunc igitur locum SOLICINIUM, haud alium esse judico, quàm quod nunc opidum ad Nicrum amnem *Sulz* nuncupatur: olim fortè dictum *Sulzen*.

Ptolemæus opidum Germaniæ habet Ταρόδουνον, TARODUNUM; ex adverso Helveti, haud procul Rheni ripâ situm. Id viri docti nunc interpretantur opidum *Dornstet*, XIV millibus passuum à Solicinio, versùs occasum æstivum, dissitum. nec perinde ineptè quidem: quum & vestigia nominis antiqui servare videatur, & in monte sit positum; quem Taroduni situm indicat vox *dunum*, montem significans. Verùm tamen, quia nimis longè hoc ab Rheni ripâ remotum; malim ego interpretari locum circa Friburgium Brisigaviæ.

BUDORIS, ejusdem auctoris, videtur esse opidum *Buriach*, in marchionatu Badensi, haud procul Durlaco.

CAP. V.

De CATTIS; *qui &* CHATTI, *&* CHASSI, *&* HASSI; *Cæsari verò, & aliis ejusdem ætatis auctoribus, falsò nomine dicti* SVEVI.

TACITUS, sermone de Gallis Alemannis absoluto, *Vltra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant*. Horum sedes uti rectè designetur, pluribus antè argumentis demonstrandum erit, eamdem gentem Cæsari, in belli Gallici commentariis, sæpè esse memoratam; sed falsò nomine SVEVORUM.

Primum igitur argumentum est; quia *Svevi*, ut est in comment. IV, *multis sæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere Vbios non potuissent, tamen vectigaleis sibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt*. quod fieri non potuit, nisi Ubiis, in Germaniâ etiam tum degentibus, Svevi isti fuissent finitimi. Ubiorum autem solo proximos fuisse ab oriente Cattos, pòst ostendetur. Secundò: quia Cæsar (ut est comment. VI) *Vbiis imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in opida conferant: sperans, barbaros atque imperitos homines* (Svevos) *inopiâ cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci*. Cæsar erat in Ubiis; ut satis ex contextu præsentis historiæ liquet. cum Svevis igitur pugnare si voluit, prope illos adfuisse eum necesse est. Tertiò: quia Cæsar *Vbiis mandat, ut crebros exploratores in Svevos mittant, quæque apud eos gerantur, cognoscant: illi imperata faciunt; & paucis diebus intermissis, referunt, Svevos omneis, posteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum*

omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse. silvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longè introrsus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere: ad ejus initium silvæ Svevos adventum Romanorum exspectare constituisse. Heic si eos putas Cæsarem intellexisse Svevos, quos Tacitus, nempe quidquid inter Salam Albimque & inter Vistulam Danubiumque & mare septemtrionale expanditur; quâ ratione, quæso, Ubii paucis diebus potuerunt explorare, simulque Cæsari referre, Svevos ad extremos fineis suos, id est, ad Vistulam, vel ad Danubium, quà is Dacos Sarmatasque Jazygas tetigit, sese recepisse; quandoquidem illud flumen ab Ubiórum finibus CCCCLXXX, hoc verò CCCLX millibus passuum abfuit. Quartum argumentum est in iisdem verbis; ubi Cæsar *silvam Bacenim*, ait, *pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere.* Cheruscos esse nunc Luneburgienseis, Brunsvicenseis, atque Magdeburgienseis, suo loco posteà satis certis demonstrabitur argumentis. ab occasu igitur Cheruscos à Svevis istis silva Bacenis disterminare non potuit, quia illic fuêre Chauci; & ultra Albim, ab septemtrionibus Fosi: quorum nulli Svevi; nec Ubiis ullo modo finitimi. ab ortu Cheruscis erat Albis, ingens amnis, eóque aptior in terminum ac munimentum deligi, quàm silva; si Svevi isti Cæsariani ultrà fuissent. At populi ultra Albim longiùs ab Ubiis dissiti, quàm uti crebris cum his contendere bellis, vectigaleisque sibi reddere potuerint. Ergo una reliqua est regio, à meridie, quæ Svevos hosce, simul Cheruscis, simul Ubiis propinquos, recipere potuit. ab hac *Bacenis* illa fuit *silva*; eodem haud dubiè tractu, ubi nunc etiam ingens ac celebratus visitur saltus, in perpetuo montium jugo, vulgari vocabulo *der Hartz*. citra hunc, in meridiem versùs, fuêre Svevi Cæsariani; eodem scilicet tractu, quo CATTI posteà, sub Augusto, & Tiberio, ac reliquis imperatoribus, ab omnibus auctoribus conferuntur. Id verò maximè notandum, extremos Cæsarianorum Svevûm fineis eodem fuisse situ, quo initium silvæ Bacenis; quæ *Svevos à Cheruscis, & Cheruscos à Svevis, injuriis incursionibusque prohibebat.* unde liquidò colligitur, extremos sive ultimos Svevorum Cæsarianorum fineis fuisse cis Albim, circa confluentem Salæ amnis. huc autem pertinuisse extremos Cattorum fineis, mox ex Tacito comprobabo. De Cheruscis verò sic Tacitus, annal. XII: *Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent. Illi metu, ne hinc Romanus, inde Cherusci, cum quîs æternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obsides misêre.* Quintum argumentum est: quia Cæsar, comment. IV, *centum pagos* habuisse Svevos adfirmat. quod de Taciti Svevis, trans Salam Albimque, intelligere absurdum foret, in tantâ regionum vastitate: præsertim quum unis Semnonibus, Svevorum parti, C tribuat pagos Tacitus, in libro de Germaniâ; & Plinius lib. IV, cap. XIII, uni Hillevionum nationi, itidem Svevis, parteis Daniæ colentibus, IO. Aethicus sanè, obscurus ac minùs probatus auctor (quem typis editum nondum vidi) ubi *Svevorum* ait C *esse pagos, inter habitabiles, & inhabitabiles*; ductus hoc ipso videtur errore, quòd Cæsarem de universis heic loqui Svevis intellexit. Ac ipse nescio Cæsar an non hac re deceptus fuit, quòd Semnonas Svevos audiverat C habere pagos, quos ille Cattos esse putavit, quia & hi tot habebant pagos. Sextum argumentum est in his Cæsaris verbis, comment. IV: *Cæsar paucos dies in Sigambrorum finibus moratus; omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fineis Ubiorum recepit: atque his auxilium suum pollicitus, si à Svevis premerentur, hæc ab iis cognovit: Svevos, postquàm per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis parteis dimisisse, uti de opidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvas deponerent; atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent. hunc esse delectum medium ferè regionum earum, quas Svevi obtinerent: hîc Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse.* Quòd si Svevi heic Cæsari intelligerentur, qui aliis auctoribus; certè tam exiguo temporis spatio, XXVIII dierum (X scilicet, quibus pons exstructus, & XVIII, quibus trans Rhenum moratus Cæsar; ut ipse testatur ibidem) omnia hæc fieri haud facilè potuissent; uti Svevi exploratores ad Rhenum mitterent; uti hi pontem à Romanis strui nuntiarent; ut illi discederent; ut in omneis parteis nuntios dimitterent; uti sua omnia colligerent, atque convasarent; ut in silvas cum liberis atque uxoribus unum in locum abderent; ut in mediam regionem sese conferrent, certamenq; exspectarent; uti denique hæc omnia Ubiis narrarentur. Et quis tandem ille locus foret, qui omneis, Albim inter, Danubium, Vistulamque amneis, & septemtrionalem Oceanum, Germaniæ incolas capere potuisset? At si Svevorum fineis intelligas, qui iidem fuêre Cattorum;

Cattorum; facilè omnia fieri potuerunt. quidpe in Bacenim ſilvam heic quoque, ut poſteà comment. VI, ſua Svevi omnia abſcondiderunt; & in medio regionum ſuarum, quod eſt circa opidum *Mülhauſen*, Romanos exſpectarunt.

Septimum argumentum his continetur verbis, eodem in commentario IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem Germani, quamlatiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum civitatum ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque, unâ ex parte à Svevis circiter millia paſſuum* IↃC *agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Ubii.* Viden, quemadmodùm Ubiorum regione alteram illam partem ſive latus Svevorum cingat? quod ſi de Taciti aliorumque Svevis intelligas, minùs aptè congruéque duo iſta Svevorum latera cincta forent. nec equidem, ſi de Svevis Marcomannis ad Rhenum, Seduſiis, Harudibus, & Hermunduris. At, inquies, millia paſſuum IↃC vacaſſe illic, adfirmat Cæſar. Scio equidem pleraque ſic habere exemplaria. verùm quis hoc crediderit? quidpe ab Albi dumtaxat, ubi extremos Cæſari fuiſſe Svevorum fineis demonſtravi, IↃC millia paſſuum in orientem versùs ſi progrediare, non modò ad ultimum Germaniæ terminum, ſed in Sarmatiam, ad Hypanis amnis fonteis, Amadocamque paludem (in confinio eſt Ruſſiæ, atque Podoliæ) perveneris. Jam verò, quid fiet, ſi ultra Albim extremos Svevorum Cæſarianorum fineis poſueris? longiùs ſcilicet aberrabis. Falſum igitur hoc eſſe de IↃC millibus paſſuum, manifeſtò liquet. Pleraque ſic habere exemplaria dixi: namque ſunt, quæ pro IↃC referunt C. At ne hoc quidem ſatis pro vero. nam ex Velleio Paterculo, Dione Caſſio, & aliis rerum Romanarum auctoribus, ſatis liquet, Cæſarem Auguſtum, quum, poſt Julii Cæſaris obitum, bello Germanos trans Rhenum per legatos peteret, ultra Chattos versùs ſeptemtriones reperiiſſe Cheruſcos; versùs orientem æſtivum Langobardos; utrosque cis Albim: versùs orientem æquinoctialem inter Salam & Albim, Hermunduros: trans Albim Semnonum magnam gentem. proinde falsò id ac parum bonâ fide Julio relatum adfirmo. Verùm quàm frequens ei ſit, in terrarum dimenſionibus æqua locorum intervalla excedere, ſuprà ſæpius notatum eſt.

Octavum argumentum eſt in commentario primo, his verbis incluſum: *Hoc prælio* (quo Arioviſtus à Cæſare victus) *trans Rhenum nuntiato, Svevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti cœperunt. quos Ubii, qui proximè Rhenum incolunt, perterritos inſequuti magnum ex his numerum occiderunt.* Auxilio videlicet venerant Arioviſto. ſic enim paullò antè, eodem commentario: *Treviri nuntiabant, pagos centum Svevorum ad ripam Rheni conſediſſe, qui Rhenum tranſire conarentur. Quibus rebus Cæſar vehementer motus, maturandum ſibi exiſtimavit; ne, ſi nova manus Svevorum cum veteribus copiis Arioviſti ſeſe conjunxiſſet, minùs facilè reſiſti poſſet.* Treviros ait nuntiaſſe, Svevos Rhenum tranſire conari: Ubios autem recedenteis inſequutos. ergo & in Trevirorum agrum tranſire Svevi conabantur, &, ſi non in ipſo Ubiorum ſolo, ſaltem prope conſediſſe, certum eſt. Ubios inter Rhenum ac Mœnum amneis, ſive inter Coloniam Agrippinenſem, Francofurtum, & Marpurgium opida, ex adverſo Trevirici agri, coluiſſe, ſuprà libro ſecundo dictum eſt, fuſiúsque infrà demonſtrabitur. Svevi igitur iſti nulli alii eſſe potuerunt, quàm qui versùs ſolis ortum à Treviris Ubiisque incoluerunt. Quòd ſi Hermunduros Svevos intelligas, ſive quos alios inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum: certè hi neque per Trevirorum fineis Rhenum transgreſſi, Arioviſto auxilio veniſſent, in Sequanis circa Mombeliardum cum Cæſare congreſſuro; neque domum revertentes ab Ubiis peti potuiſſent ex itinere: obſtante haud modico, nec tranſitu facili, amne Mœno. Quin hæ voces, *pagos centum*, clarè atque apertè indicant, eoſdem fuiſſe, quos poſteà, in comment. IV, ut ſuprà notatum, C pagos colenteis, Cheruſcorum finitimos facit. Eò igitur redit ratio, uti nulli alii, quàm CATTI ſint habendi. At verò, inquies, centum pagi Svevorum quomodò venerunt; quum centum tantummodò pagos in univerſum Svevos habuiſſe Cæſar memoret in comment. IV? omnes igitur Svevi, id eſt, univerſa eorum natio ſuis ſedibus profecta? Minimè. Cæſarem mirum ſæpè eſſe rerum deſignatorem, ſuprà in Arduennæ ſilvæ deſcriptione ſatis patuit. Heic centum pagos nominavit ſpeciatim, uti certum Svevorum genus, quod tranſire conabatur, peculiari aliquo indicio deſignaret. quidpe jam anteà Svevorum erant alia genera in exercitu Arioviſti, *Marcomanni, Seduſii, Harudes.* His igitur univerſis Svevorum gentibus alia inſuper Svevorum, ut ille cenſuit, natio jungere ſeſe volebant CATTI. hi C incolebant pagos; *ex quibus quotannis*, ut teſtatur ipſe Cæſar comment. IV, *ſingula millia armatorum, bellandi causâ, ſuis ex finibus educebant. reliqui domi manebant; pro ſe atque illis colebant:* & quæ illic ſequuntur. Centum igitur pagos ad ripam Rheni conſediſſe quum dicat, centum millia armatorum domo profecta fuiſſe innuere

innuere voluit. Bello autem ſæpius petitos Ubios ab Svevis, id eſt, à Cattis, patet ex eodem commentario. quin ob id ipſum Ubii cum Cæſare amicitiam fecerant; rogabantque, uti ſe Svevorum oppreſſione liberaret. quod fecit, extructo ponte in Ubiorum fineis cum exercitu transgreſſus. Concludamus igitur jam; eoſdem eſſe hos Svevos Cæſaris, qui Catti ſunt Tacito, aliisque auctoribus.

Ergo quòd Cæſar, in commentario proximè dicto, ait *Svevorum gentem eſſe longè maximam, & bellicoſiſſimam Germanorum omnium*; id de nullâ aliâ, quàm Cattorum natione intelligi debet. hi quidpe tam amplos, ut mox infrà patebit, incoluerunt agros. uti latiores in totâ Germaniâ unius nationis fineis haud ſæpè demonſtraveris. bellicoſiſſimamque omnium Germanorum fuiſſe Cattorum nationem, Tacitus ſatis disertè indicat, in libro de Germaniâ, his verbis: *Duriora genti corpora, ſtricti artus, minax vultus, & major animi vigor. multum, ut inter Germanos, rationis, ac ſolertiæ: præponere electos, audire præpoſitos, noſſe ordines, intelligere occaſiones, differre impetus, diſponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare; quodque rariſſimum, nec niſi ratione diſciplinæ conceſſum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. omne robur in pedite; quem ſuper arma ferramentis quoque & copiis onerant. alios ad prælium ire videas; Cattos ad bellum. rari excurſus, & fortuita pugna. & aliis Germanorum populis uſurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in conſenſum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque ſummittere; nec, niſi hoſte cæſo, exuere votivum, obligatumque virtuti oris habitum. ſuper ſanguinem & ſpolia revelant frontem; ſeque tum demum pretium naſcendi retuliſſe, dignosque patriâ ac parentibus ferunt. ignavis & imbellibus manet ſqualor. fortiſſimus quisque ferreum inſuper annulum (ignominioſum id genti) velut vinculum geſtat, donec ſe cæde hoſtis abſolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent inſignes, & hoſtibus ſimul ſuisque monſtrati. omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima ſemper acies, viſu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore manſveſcunt.* Atque hanc virtutem bellicam, quam Cæſaris tempeſtate adversùs Cheruſcos, Uſipetes, Tencteros, atque Ubios exercuerunt, perpetuò poſteà ſervarunt; uti nullum umquàm acriorem in Germaniâ Transrhenanâ, neque diuturniorem habuerint Romani hoſtem, quàm ipſos Cattos. Tencterorum Uſipetumque vox apud Cæſarem eſt, quâ maxima Cattis laus, gloriaque virtutis tribuitur: *Seſe unis Svevis concedere; quibus nec dii quidem immortales pares eſſe poſſint.* Ac videre eſt apud auctores, nulli ferè eos auxilia ſua petenti denegaſſe. Quin eo ipſo etiam ſatis magnitudinem declararunt, quòd quinque è corpore ſuo emiſerint colonias celeberrimas. *Batavos, Canninefateis, Mattiacos* & de quibus infra dicam, *Mattiacos*, atque *Iubonas*. Sed ego nimis prolixam ingreſſus ſum orationem, dum ſatis ſuperque probare laboro, SVEVOS Cæſaris eſſe eoſdem populos, quos poſteriores ſcriptores adpellavêre CATTOS. tanti ſcilicet erat, rem auditu novam, creditque difficilem pluribus confirmaſſe argumentis: præſertim, quum non ignorem, adeò obſtinatos plerorumque eſſe animos, uti haud facilè quidquam, niſi vulgatum, admittant.

Ceterùm Cæſaris auctoritatem fidemque ſequuti poſteà alii auctores, qui hujus & Auguſti res in Germaniâ geſtas ſcripſerunt, eodem Svevorum vocabulo paſſim Cattos adfecerunt. Sic Strabo, lib. IV: Πάσης δὲ ὑπέρκειται τῆς ποταμίας ταύτης οἱ Σύηβοι προσαγορευόμενοι Γερμανοὶ, καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων. ὑφ' ὧν οἱ Οὔβιοι ἐξελαυνόμενοι καταπεφεύγασιν εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ Ῥήνου νυνί. hoc eſt: *Supra totam hanc Rheni ripam incolunt Svevi, Germanica natio, reliquis multitudine ac potentiâ ſuperiores: à quibus Ubii pulſi cis Rhenum confugerunt.* in quibus verbis iſta, καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων, ex Cæſare deſumſit. Cattos autem pepuliſſe Germaniâ Ubios, ſuprà in horum cis Rhenum deſcriptione dictum eſt; pluribusque infrà oſtendetur. De iiſdem Svevis ſic Dio, lib. LI, ſub Auguſto Cæſare: Γάϊος γὰρ Καρίνας τούς τε Σουήβους τὸν Ῥῆνον ἐπὶ πολέμῳ διαβάντας ἀπεώσατο. id eſt: *C. Carina Svevos, Rhenum magno numero transgreſſos, profligaverat.* Et Svetonius in vitâ Auguſti: *Coërcuit & Dacorum incurſiones, tribus eorum ducibus, cum magnâ copiâ, cæſis: Germanosque ultra Albim ſubmovit. ex quibus* SVEVOS *&* SICAMBROS *dedenteis ſe, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit*, Dio, libro prædicto, ſub eodem Auguſto: Ἀθρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τε καὶ Σουῆβοι ἐμαχέσαντο. id eſt: *Dacorum quoque & Svevorum turmæ depugnarunt.* Florus lib. IV, cap. ultimo; de Druſo, qui Auguſti auſpiciis Germaniæ genteis perdomuit: *Inde validiſſimas nationes, Cheruſcos, Svevosque & Sicambros pariter adgreſſus eſt.* Ovidius, aut potiùs Pedo Albinovanus, in conſolatione ad Liviam, ſuper eodem Druſo:

Ille genus Svevos acre, indomitosque Sicambros
Contudit; inque fugam barbara terga dedit.

Cattos

Cattos intelligere quemque per *Svevorum* vocabulum, suprà in Sunicis demonstratum est. hi quidpe fuêre pars illa Svevorum dedita, inque Galliam transducta à Tiberio, auspiciis Augusti. Quòd autem Strabo, Dio, Florus, & alii nonnulli Chattorum nomen ceu diversum ab Svevorum vocabulo retulerunt; id eâ ratione factum, quòd diversorum temporum auctores sequuti sunt: quorum primi eam gentem adpellarunt Svevos; proximi deinde Chattos. De cetero erravit Dio haud modicè, libro suprà dicto, in his verbis: οἱ μὲν Σουῆβοι πέραν τοῦ Ῥήνου, ὥσγε τἀκριβὲς εἰπεῖν, νέμονται· πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τούτων τοῦ Σουήβων ὀνόματος ἀντιποιοῦνται. id est: *Svevi equidem, si accuratè dicendum, trans Rhenum incolunt: multi tamen alii etiam id nominis usurpant.* Imò multi isti alii, longiùs à Rheno dissiti, veri ac germani erant Svevi: illi verò inter Rhenum & Albim impropriè à Julio Cæsare, quem alii sequuti sunt, dicti fuêre Svevi, quum vero ac proprio nomine essent Chatti.

Sed tempus est ab falso hoc Svevorum vocabulo, ad verum genuinumque gentis nomen transire; fineisque ejus certis describere limitibus. Auctor igitur noster, postquàm de Alemannis, qui decumateis agros exercebant, sermonem absolvit; *Vltra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu incohoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quos Germania patescit: durant siquidem colles, paullatimque rarescunt. & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.* Et paullo pòst: *Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Vsipii ac Tencteri colunt.* Usipios atque Tencteros ripam Rheni, inter Agrippinensem coloniam & Batavorum insulam, incoluisse, infrà docebitur. itaque quia hos auctor heic Cattis continuò subnectit, nec quidquam de Juhonibus, unà cum Mattiacis, aliâ Cattorum parte, meminit; quos, expulsis Ubiis, agros eorum in ripâ Rheni obsedisse, infrà ostendetur: sub uno eodemque Cattorum nomine & ipsos eum comprehendisse credibile est. quod etiam ex eo patet, quòd ultra Alemannos, unos ponit vel nominat Cattos: qui minimâ parte, si demas Mattiacos, inter Mœnum ac Rhenum sitos, Alemannorum agro contermini fuerunt. Quapropter, quòd ait Cattos ab Hercynio saltu initium finium suorum inchoare, id de Mattiacis atque Juhonibus maximè intelligendum. quidpe hodiéque in lævâ Mœni ripâ, haud procul Rheni confluentibus, ingens sternitur silva, vulgari vocabulo *der Spessard*; & alia, in lævâ Segi fluminis ripâ, quæ etiam regioni nomen dedit, vulgò *der VVester wald*. de quâ, ut infrà in Bructeris ostendetur, hæc cecinit Claudianus, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

Venit accola silvæ Bructerus Hercyniæ.

Hæ igitur partes fuêre quondam Hercynii saltus. Versùs autem fonteis Mœni simul atque Salæ, Hermundurorumque confinium, alia pars visitur dicti saltus, latè longéque in septemtriones sese extendens, vulgari nomine *der Düringer wald*, id est, *Theuringica silva*: ubi olim Hercynius saltus Cattos suos deposuit, susceptis inde Hermunduris. Sed nos Juhonum Mattiacorumque fineis separatim posteà describemus. nunc de unis Cattis. A meridie igitur Mœno amne, inter confluentem Salæ, & confluentem Redonitii amnis, ab Alemannis submovebantur. ab ortu, eodem Mœno, & Radiaco flumine, hinc lineâ ad majorem Salam, & opidum ei adpositum *Salefeld* ductâ, & inde ipso Salâ ad confluentem usque Albis, ab Hermunduris Svevis arcebantur. Tacitus annal. XIII: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt.* Flumen hoc esse Salam, nomen ipsum apertè clamat. *saltz* quidpe, *salt*, & *solt*, Germanis atque Anglis idem est, quod Græcis ἅλς, Latinis *sal*. quin & fontes hodiè salis in Hallâ Saxonum ad idem flumen celeberrimi. nec ipsum frequens per Germaniam *hallæ* vocabulum, aliud significat, quàm salis fonteis, sive salinas. Ab septemtrionibus terminus inter Cattos Cheruscosque fuit, mons atque silva Bacenis. lineam igitur duco à Salæ Albisque confluentibus ad opidum usque *Ballenstede*; inde per dictum jugum, quod nunc vulgò dicitur *der Hartz*, ad opidum in eo situm vulgari vocabulo *VVilde man*: hinc aliam lineam ad confluenteis usque Visurgis & Ambræ fluminum. Ab occasu, quà antiquitus Dulgibini, Bructeri, Marsi, Tubantes, Sigambri, Tencteri, nempe alii aliis temporibus occurrebant, Ambrâ amne cingo, ad vicum usque *Dale*; atque hinc porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont, Bloombarg, Horen, Oldenbeke, Kleinebarg*, versùs opidum *Brilon* procurrit: inde lineâ ad Adranæ (vulgò est *Eder*) usque fontem. hinc aliâ lineâ ad suprà dictum Salæ Mœnique confluentem actâ, primò ab Ubiis, postmodùm verò ab Juhonibus ac Mattiacis distinguo. At postquàm Dulgibini, Cheruscorum clientes, de quibus infrà erit sermo, sub Trajani principatus initium, patriis sedibus relictis, in Chamavorum agros, quos hi, in Bructerorum fineis transgressi, relique-

reliquerant, immigrarunt; Chattorum nonnulli in partem vacuarum sedium successerunt. quò illud spectat auctoris nostri: *Chaucorum gens in Cattos usque sinuatur*. Limites igitur ab hac parte promoveo, ab septemtrionibus per Visurgim amnem à confluente Ambræ, ad confluentem usque fluminis, quod IV millibus passuum infra opidum *Flotow* Visurgi miscetur: inde ab occidente, per lineam ad prædictum montium jugum, medio situ inter duo opida *Lemgow*, & *Barndorp*.

Regiones nunc dictis Chattorum finibus comprehenduntur istæ: Thuringia & Hassia totæ; omnis item Grubbenhagensis ducatus; episcopatus Paderbornensis dimidia pars, Visurgi adfixa; abbatia Fuldensis; Franconiæ Coburgiensisque ducatuum portiones. Errant, suo more, quamvehementissimè Strabo ac Ptolemæus, Chattos inter minores Germaniæ genteis numerantes.

Antiquum CATTORUM nomen retinere nunc HASSOS, haud dubitandum est. nam *T* & *S* commutativæ sunt pro ratione dialectorum apud Germanos literæ. sic quidpe inferioribus Germanis, sive Saxonibus, dicuntur *Wat, dat, Water*; quæ superioribus sunt *Was, das, Wasser*. qui igitur nunc HASSI, antiquitus aliâ dialecto vocabantur HATTI. quum autem priscis illis Celtis *H* adspiratio densiùs, ut suprà ad Vahalem dictum, exprimeretur, quasi geminata; factum inde est Græcorum χ, id est, Latinorum *ch*. unde ipsius gentis nomen apud Strabonem & Dionem legitur Χάττοι. & apud Plinium, item apud Tacitum, in duobus prioribus annalium libris, CHATTI; apud Ptolemæum verò Χάτται. ex quo posteà, Χ mutato in confine K, sive adspiratione rejectâ, factum est Romanis CATTI: quemadmodùm ex *Vahali*, *Vachalis*, & *Vacalis*; item ex *Drahono*, *Drachonus*, & *Draconus*. Sed *Chattos*, olim etiam dictos fuisse CHASSOS, Germanicè *Chassen*, pro *Hassen*; fidem facit *Cattuariorum* vocabulum inde derivatum: quos alii *Chattuarios*, alii *Chassuarios* adpellarunt; ut infrà, cap XV, ostendetur. Apud Aethicum cosmographum, in recensione gentium Oceani, ut ille vocat, orientalis, corruptâ scripturâ legitur vocabulum *Cattigaucos*; pro *Chattos, Chaucos*.

Ceterùm, opida Svevis suis Cæsar tribuit comment. IV, his verbis: *Svevos, postquàm per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito, nuntios in omneis parteis dimisisse, uti de opidis demigrarent*. Verùm minùs propriè heic vicos eum adpellavisse opidorum vocabulo, nullaq; Germanis priscis fuisse opida, suprà lib I, cap XIII, ostensum est.

Caput tamen Cattorum gentis refert Tacitus, annalium lib. I, MATTIUM, sub initium principatus Tiberii, quum Mattiacorum nomen, quod inde posteà derivatum, nondum exstaret. De hoc in Mattiacis, quorum posteà fuit, plura dicam.

Princeps hodiè Hassiæ urbs est vulgari vocabulo *Cassel*; quam imperitum antiquæ historiæ geographiæque vulgus Latinorum vocat *Cassellam*, quum verum genuinumque & antiquissimum loci nomen fuerit CASTELLUM CHATTORUM: quemadmodùm Flandriæ nunc opidum *Cassel*, olim fuit *Castellum Morinorum*; & ad Mosæ lævam ripam arx nunc *Kessel*, olim *Castellum Menapiorum*. A Druso Germanico *Chattorum castellum* fuisse conditum, è Floro satis patere puto. Is de Drusi rebus per Germaniam gestis, sic lib. IV, cap. ultimo: *Præterea in tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam, quinquaginta ampliùs castella direxit*. In his castellis ad Visurgim haud dubiè fuit dictum *Castellum Chattorum*, lævæ Fuldæ amnis ripæ, IX millibus passuum supra Visurgis confluentem, impositum. nec obstat, quòd Florus Fuldam nonn ominavit. sic quidpe neque Amisiæ neque Luppiæ amnium meminit: apud quos tamen castella & præsidia posuisse Drusum, infrà patebit. Id verò maximè in Chattorum Castello notandum, quòd & hoc in Romanum imperium, id est, Galliam spectante ripâ situm; quemadmodùm omnia illa L ampliùs castella ad Rhenum; & Castellum Menapiorum ad Mosam.

CAP. VI.

De UBIIS.

CHATTIS finitimos fuisse ab occidente ad Rheni ripam UBIOS, satis ex iis patuit, quæ superiori capite ex Cæsaris commentariis allata. his conjunge ea, quæ superiore libro de ejusdem gentis in Galliam migratione dicta sunt. A Chattis scilicet quum perpetuò, jam inde ab iis temporibus, quæ Cæsaris in Galliam expeditiones præcesserunt, premerentur, ob eamque causam amicitiam cum Cæsare fecissent, auxilium ejus implorantes; tandem Augusto supplices facti, uti in

Galliam transire liceret, à M. Agrippâ, quum consulatum is Romæ cum L. Gallo obtineret, id est, anno ante natum Iesum XXXVII, Rhenum transducti fuerunt. Videndum igitur nunc, quos trans Rhenum fineis incoluerint.

A meridie Mœno amne, à confluente Salæ, qui est apud opidum *Gemünde*, ad confluentem usque Rheni, à Sedusiis discernebantur: inde ipso Rheno, ad Navæ usque confluentem, quondam à Mediomatricis, postmodùm verò à Vangionibus. hinc ab occidente eodem Rheno à Treveris, Condrusis atque Eburonibus, ad Coloniam usque quæ posteà ex ipsorum vocabulo cognomentum habuit Ubiorum. à septemtrionibus, limite juxta lineam à dictâ Coloniâ ad fontem Adranæ amnis, à Sigambris submovebantur. ab occasu æstivo, alio limite, juxta lineam à fonte Adranæ ad suprà dictum Salæ Mœnique confluentem, à Chattis arcebantur. Ad Mœnum usque pertinuisse, tum maximè liquebit, quum probatum fuerit, Mattiacos, qui sedeis illorum occuparunt, huc usque fuisse extensos. Rhenum accoluisse, auctor est Cæsar comment. IV, de moribus eorum hæc narrans: *Ad alteram partem* Suevorum, id est, Chattorum, *succedunt Ubii; quorum fuit civitas ampla, atque florens, (ut est captus Germanorum) & paullo, qui sunt ejusdem generis* (Germanorum,) *etiam ceteris humaniores; &, propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi, propter propinquitatem, Gallicis sunt moribus assuefacti.* Treveris fuisse finitimos, suprà in horum explicatione patuit. Eburonibus quoque fuisse conterminos, inde colligo, quòd à Chattis pulsi, & in fidem Romanorum recepti, in proximos Eburonum agros, quos Coloniam attigisse suprà ostensum, traducti sunt. Sed quia à septemtrionibus Sigambros habuêre finitimos, qui & ipsi paullo infra Coloniam Eburonibus fuêre contermini; necessariò sequitur, his etiam fuisse per Rhenum junctos. De Sigambrorum propinquitate sic Cæsar, dicto commentario IV: *Cæsar, ad utramque partem pontis firmo præsidio relicto, in fineis Sigambrorum contendit. Sigambri, ex eo tempore, quo pons institui cœptus est, fugâ comparatâ, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant, suaque omnia exportaverant, seque in solitudinem ac silvas abdiderant. Cæsar paucos dies in eorum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fineis Ubiorum recepit.* nam pontem à Treveris ad Ubios pertinuisse, suprà in Treverorum descriptione ostensum est. De eâdem historiâ Dio, lib. XXXIX: Ὡς οὖν οἱ Οὔβιοι, ὅμοροί τε τοῖς Συγάμβροις οἰκοῦντες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη τὸν ποταμὸν γεφυρώσας. id est: *Itaque, quum ab Ubiis, qui Sugambrorum finitimi, iidemque hostes erant, vocaretur, Rhenum ponte transiit.* Hi igitur Ubiorum in Germaniâ fuêre fines, antequàm gens ea in Galliam migravit. Continentur nunc iis finibus regiones, quibus vulgaria nomina *VVetteraw*, & *VVester Wald*; cum exiguâ Hassiæ particulâ, quâ opida *Marburg* & *Giessen*.

CAP. VII.

De MATTIACIS.

VULGUS geographorum hujus ævi Selandicas insulas quondam MATTIACORUM incoluisse gentem, ingenti, quo summos etiam viros implicitos video, errore statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia Tacitus, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis cum sermone de Batavis conjungit; quos Rheni amnis insulam ad Oceanum tenuisse constat. Alii tamen, ex eodem argumento, ad Isalam flumen, circa opida *Campen, Swoll, Deventer*, collocarunt: quum jam anteà, ut suprà ostensum, præsumsissent, Batavos ad dictum flumen, & lacum Flevum, extensos fuisse. quidam etiam, ex eodem argumento, in septemtrionali eos fuisse volunt Hollandiâ. Verùm horum omnium errores uti disturbentur, veraque Mattiacorum sedes discutiatur; verba Taciti de utrâque gente integra inspiciamus; quæ sunt hujusmodi: *Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multùm ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt; Cattorum quondam populus, & seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, & antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exemti oneribus, & collationibus, & tantùm in usum præliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio & Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt: cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suo solo & cælo acriùs animantur.* En, *protulit ultra Rhenum*, ait auctor, qui vetus erat imperii terminus; idemque Galliæ & Germaniæ limes.

 at Selan-

at Selandi non modò citra medium Rheni alveum, qui Lugdunum Batavorum fertur; ſed etiam citra Moſam. Itaque fruſtra eſt, quòd Mattiacos in Gallico ſolo quærere velis. in Germaniâ haud dubiè fuêre. Hinc auctor; *Sede*, inquit, *in ſuâ ripâ*; id eſt, in ulteriore ripâ, quæ eſt Germaniæ: *mente animoque nobiſcum*; id eſt, in obſequio, & ſub imperio Romanorum. *cetera ſimiles Batavis*; quia & ipſi Mattiaci Chattorum pars, ut mox oſtendetur, & Batavis, antequàm hi in Galliam tranſirent, finitimi, pòſt etiam conſanguinei. *niſi quòd ipſo adhuc terræ ſuæ ſolo & cœlo acriùs animantur*; id eſt, Germaniæ ſolo, ac cœlo, quod aſperius Galliæ cœlo, acriùs item populos ſuos, quàm Gallia, animabat. Tacitus igitur ſermonem de Mattiacis & Batavis non eò conjunxit, quò eos conterminos ſibi invicem oſtenderet: ſed uti lectorem doceret, *in eodem*, quo iſti, *obſequio* agere etiam illos, *in* eademque *reverentiâ*, non metu. quia, uti Batavi in Galliæ ripâ, ſic Mattiaci in ſuâ Germaniæ ripâ, ſocii Romanorum, *nec tributis contemnebantur, nec publicano atterebantur; exemti oneribus & collationibus, & tantùm in uſum præliorum ſepoſiti, velut tela atque arma, bellis reſervabantur.* Idem auctor annal. XI: *Nec multo pòſt Curtius Rufus eumdem honorem* (inſignia triumphi) *adipiſcitur; qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus, quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri.* Quis (malum!) heic adeò imminuti fuerit cerebri, qui argenti metalla in Selandiâ quærere inſtituat; in humo tam arenoſâ, æſtuariis marinis crebrò diſſectâ? quis item circa Daventriam, & Svollam? quis in Hollandiâ ſeptemtrionali; inter lacus ac paludes? Sanè nemo. Sed magna me heic magni viri ſiſtit auctoritas, Juſti Lipſii; qui Saturnal. lib. II, cap. I, ad proximè dictum Taciti locum commentans; *Libri*, inquit, *veteres, in agro Machiaco. igitur lego, Maciaco, vel Mazyaco. non enim apud Germaniæ Mattiacos hæc Curtii foſſio, ut arbitrantur: ſed apud Macas, vel Mazyas Africæ populos; cui ipſi provinciæ hic Curtius præfectus.* Nempe Lipſius, uti iſta proferret, hoc Taciti loco, in libro de Germaniâ, inductus fuit: *Argentum & aurum propitii, an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim, nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim ſcrutatus eſt?* Quo loco Lipſius putat, omnino Tacitum negare, quemquam vel Romanum, vel alium, venas argenti in Germaniâ quæſiviſſe. quia igitur heic id neget auctor, illam quoque Curtii foſſionem, de Mattiaco agro nequaquàm intelligendam eſſe. Rectè equidem arbitratur Lipſius de loco illo in libro de Germaniâ: nullus quidpe alius dictorum verborum ſenſus eſſe poteſt. Verùm memoriam heic, quemadmodùm haud ſemel alibi, quod ipſe ſatis notavit Lipſius, defeciſſe Tacitum, ego verear. Non Africam eum intelligere, ubi de Curtio loquitur, ſed Germaniam; facilè me demonſtrare poſſe puto. quod uti commodè fiat, ipſa verba ejus pleniora in medium adducenda erunt. De Corbulone loquens, qui expeditionem in Friſios fecerat; *Inſignia tamen*, inquit, *triumphi indulſit Cæſar, quamvis bellum negaviſſet. Nec multo pòſt Curtius Rufus eundem honorem adipiſcitur: qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum fuit. at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri. quîs ſubactus miles, & quia plures per provincias ſimilia tolerabantur, componit occultas literas nomine exercituum, precantium imperatorem, ut, quibus permiſſurus eſſet exercitus, triumphalia antè tribueret. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidêre, neque falſa promſerim, & vera exſequi pudet. Poſtquàm adolevit, ſectator quæſtoris, cui Africa obtigerat, dum in opido Adrumeto, vacuis per medium diei porticibus ſecretus agitat, oblata ei ſpecies muliebris ultra modum humanum, & audita eſt vox;* Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro conſule venies. *Tali omine in ſpem ſublatus, digreſſusque in urbem, & largitione amicorum, ſimulacri ingenio, quæſturam, & mox nobiles inter candidatos præturam, principis ſuffragio aſſequitur: cùm his verbis Tiberius dedecus natalium ejus velaviſſet;* Curtius Rufus videtur mihi ex ſe natus. *Longâ pòſt hæc ſenectâ, & adversùs ſuperiores triſti adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, conſulare imperium, triumphi inſignia, ac poſtremò Africam obtinuit. atque ibi defunctus, fatale præſagium implevit.* Ex his igitur poſterioribus verbis ſatis clarè perſpicitur, Curtium Rufum jam anteà *conſulare imperium & triumphi inſignia* conſequutum, quàm Africam obtinuerit. ſectator quidpe primùm quæſtoris, dein quæſtor ipſe, mox prætor quum fuiſſet, provinciam pro conſule obtinuit, in quâ argenti venas recluſit, triumphique inde reportavit inſignia. hinc verò Africam poſtremò pro conſule adeptus, in quâ provinciâ defunctus; ut diſertiſſimis verbis diſtinguit Tacitus. Quapropter minùs rectè iſta doctiſſimus Lipſius de *Maciaco*, ſive *Mazyaco*, ut ipſe vocat, Africæ agro intellexit. de Germaniæ aliquo agro auctorem heic loqui, patet ex eo,

quòd

quod Curtii insignia triumphi, Corbulonis insignibus continuò subjicit; nec tamen singulatim monet, quâ in provinciâ ager iste fuerit: scilicet, quia eamdem Germaniarum provinciam intelligebat, quam paullo antè Corbulo obtinuerat; cujus pars Mattiaci, socii, ut antè dictum, populi Romani. Literas Curtium occultas composuisse, narrat auctor, *nomine exercituum*. quinam igitur illi exercitus, uno plures, in unâ provinciâ Africâ? quam duabus tantùm legionibus custoditam, ipse ex IV annalium ostendit Lipsius, in notis ad secundum historiarum. At Rhenum Germaniasque VIII legionibus, in duos æquales exercitus dispertitis, quibus unus præfuit consularis præfectus, fuisse possessas, jam dudum satis superque ostensum est. horum igitur nomine literas ad Claudium Cæsarem composuerat Rufus. Proinde de nullo alio, quàm Mattiacorum agro venæ illæ argenti, quas Rufus reclusit, sunt intelligendæ. Taciti autem memoria à vitii maculâ hac in re vindicari hoc modo potest. Librum de Germaniâ secundo Trajani consulatu, id est, primo principatus ejus anno, composuit; uti ipse disertè testatur eodem libro, de Cimbris loquens. Libros autem historiarum provecto jam Trajani imperio eum scripsisse, liquet ex primi libri exordio; ubi sic ait: *Quòd si vita suppeditet, principatum divi Nervæ, & imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposui: rarâ temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, & quæ sentias dicere licet.* Pòst historiarum tandem libros, composuisse eum annaleis, claret ex XI annali: *Vtriusque principis rationes prætermitto; satis narratas libris, quibus res gestas Domitiani composui.* Venas igitur argenti, quas in libro de Germaniâ, primo principatus Trajani anno, negat quemquam in Germaniâ quæsivisse, posteà meliori curâ longiorique inquisitione invênit, quondam à Curtio Rufo, Germaniarum præfecto, quæsitas repertasque esse; eamque rem annalibus suis inseri dignam judicavit. Atque veram Tacito lectionem adseruisse hactenus sufficiat. nunc alios etiam auctores de Mattiacorum finibus audiamus. Plinius lib. XXXI, cap. II: *Sunt & Mattiaci in Germaniâ fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. circa marginem verò pumicem faciunt aquæ.* Eosdem fonteis Marcellinus, lib. XXIX, *Mattiacas aquas* adpellat. Quis, nisi mentis errore obstrictus, temerè credat, fonteis hosce fuisse in Selandiâ, aut aliquâ finitimarum regionum? quis ad Iselam amnem? quis in Hollandiâ septemtrionali? Ecquid verò satis disertè Plinius, unà cum Tacito ac Marcellino, trans Rhenum Mattiacum nomen ostendit? quod nullo modo Selandicis potest convenire insulis. At ne quid ampliùs dubitare possis, rem planiùs etiam, ex Marcellini testimonio, reddam. Is dicto libro sic scribit de Valentiniano imperatore; *Agitabatur, inter multiplices curas, id omnium primum & potissimum, ut Macrianum regem, auctum inter mutationes crebras successionum, jamque in nostros adultis viribus exsurgentem, vi superstitem raperet, vel insidiis, ut multo antè Vadomarium Iulianus. & prævisum negotium poscebat & tempus. cognitoque, transfugarum indiciis, ubi comprehendi, nihil operiens, posset antedictus; tacitè, quantum concessit facultas, ne quid conserendo officeret ponti, junxit navibus Rhenum. & antegressus contra Mattiacas aquas primus Severus*; & quæ sequuntur. paullo pòst autem: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* MATTIACI jam igitur sine controversiâ trans Rhenum sunt habendi, ex adverso Maguntiaci. quò rectè convenit historia Taciti, qui, historiarum IV, rebellionem Civilis Batavi persequens; *Dein mutati*, inquit, *in pœnitentiam Primani Quartanique & Duodevicesimani, Voculam sequuntur: apud quem resumto Vespasiani sacramento, ad liberandum Maguntiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Vsipiis, Mattiacis exercitus, satietate prædæ, nec incruentati.*

Ubios à Chattis Germaniâ fuisse pulsos, suprà ostendi. pulsorum agros obsedisse pulsores, haud dubium est. caput gentis Chattorum refert Tacitus, annal. I, MATTIUM: à quo haud dubiè *Mattiacorum* genti nomen quæsitum. Ptolemæus, cuncta ferè hisce in oris turbans atque miscens, eumdem locum perperam ipsius gentis nomine derivativo adpellat Ματτίακον, *Mattiacum*; eodem situ, quo nunc Hassorum visitur opidum *Marpurg*. quod idem esse *Mattium Chattorum*, Taciti clarè docet historia, dicto libro perscripta; quam mox explicabo. Mattiaci igitur pars quondam fuêre Chattorum, qui pulsis Ubiis agros eorum obsederunt. Atque hinc est, quod Tacitus, ut suprà relatum, *Mattiacos* ait *Batavis esse similes*: quia & hi Chattorum progenies. sic historiar. IV, de aliâ Chattorum parte, Caninefatibus: *Ea gens partem insulæ colit, origine, lingvâ, virtute, par Batavis; numero superantur.* eamdem similitudinem in Mattiacis ostendere voluit, quum diceret, *cetera similes Batavis*. Hinc etiam Mattiaci à Civile adpellantur *consangvinei*,

eodem historiarum libro: ubi rebellionem Batavis suadens Civilis, *Esse sibi*, ait, *robur peditum equitumque, consanguineos Germanos*. Chattos fuisse, atque Mattiacos, Maguntiacum postea obsidenteis, supra ostensum est.

Limiteis igitur Mattiacorum agro statuo, ab ortu æstivo, à meridie, & ab occasu æquinoctiali, quos anteà Ubiis, ad Rheni usque Lonæque confluenteis. à septemtrionibus, seu potiùs ab occasu æstivo, (adsurgit quidpe in cuneum versùs septemtriones dictus ager) lineâ à dictis confluentibus ad fonteis Adranæ amnis, qui nunc est vulgò *Eder*, ductâ, à Juhonibus distingvo: quos finitimos fuisse Mattiacis, proximo capite monstrabo. Continetur nunc his agrorum finibus *VVeteravia* tota, cum portiunculâ Hassiæ, quà opidum *Marburg*.

Quæritur jam, quando novum hoc Mattiacorum nomen adsumserit pars illa Chattorum in Ubiorum agros digressa: utrùm, ut primùm Ubii Rhenum transducti; an aliquanto pòst? Dio, lib. LIV, ait, Drusum, Q. Tuberone, F. Maximo Coss., id est, annis XXVI postquàm Ubii in Galliam transgressi, castellum exstruxisse ἐν τοῖς Χάττοις, παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ· id est, *in Chattis apud ipsum Rhenum*. & Tacitus annal. libro primo, ut antè relatum, Druso Cæsare, C. Norbano Coss., id est, XXXIX annis post Ubiorum emigrationem, Mattium, unde Mattiaci denominati, universorum Chattorum facit caput. item Strabo in lib. IV, quem scripsit in consulatu Jun. Silani, & C. Norbani, id est, anno XXXIII post perdomitas Rhætias ac Noricum, ut ipse ibidem testatur, qui fuit annus ab Ubiorum emigratione LV. Svevos tradit Rhenum accolere; quos Chattos fuisse, suprà ostensum est. ex quibus testimoniis patet, Mattiacos ad hæc usque tempora communi etiamdum omnium Chattorum nomine fuisse adpellatos. Post hæc verò Tacitus annal. lib. XI, Claudio Cæsare IV, L. Vitellio Coss., ait, Curtium argenti venas aperuisse in agro Mattiaco. unde colligi potest, jam tum nomen eos habuisse Mattiacorum; id est, anno post occupatos Ubiorum agros LXXXIII, à nato Jesu XLIX. Eo igitur XXXIII annorum spatio, quod Drusi Neronis Cajique Norbani consulatum, & quartum Claudii consulatum intercessit, nomen hoc exortum esse, certum est. Duravit verò etiam posterioribus sæculis, nam Notitiæ imperii memorantur inter auxilia palatina & militeis præsidiarios *Mattiaci*. Marcellinus equidem lib. XXIX, ut antè relatum, *Mattiacas* nominat *aquas*; at Alemannis jam dudum eas obtinentibus; ut suprà patuit.

Tacitus, in libro de Germaniâ, Mattiacos vocat socios populi Romani. eam societatem jam tum fuisse arbitror, quum Rufus argenti metalla in eorum agris aperiret. nam hoc non nisi in provinciâ pacatâ fieri potuit. unde suspicor, societatis Romanæ acceptionem initium atque causam dedisse mutationi nominis. Non bello aut armis superatos, sed ἑκόντας societatem inisse, patet ex eo, quòd in eodem cum Batavis habiti sint honore: quos & ipsos ultro petiisse Romanorum amicitiam, suprà è Cæsare demonstratum est.

Ceterò MATTIUM, quod antè universorum fuit Chattorum caput, Mattiacorum quoque posteà principem fuisse locum, ut à quo novam adpellationem sumserant, haud dubito. Id esse nunc opidum Hassorum *Marpurg*, vel ipsum nomen satis ostendere puto. quidpe quum vicus is gentis esset caput, particulâ *burg*, sive *purg*, (quam locum sæptum munitumque significare, suprà, lib. I, cap. XIII, docui) antiquo vocabulo MAT additâ, factum est nomen MATPURG. ex quo posteri, emollito ac liquefacto T, fecerunt *Marpurg*. Ptolemæus certè *Mattiacum* suum eodem collocavit situ, ubi nunc est *Marpurg*. Atque huc Germanici rectè tendit iter, quod à Maguntiaco ad Mattium versùs Tacitus, annal. I, describit his verbis: *Germanicus* IV *legiones*, V *auxiliarium millia, & tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium, Cæcinæ tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit. positoque castello super vestigia paterni præsidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum & fluminum relicto. nam rarum illi cælo, siccitate & amnibus modicis inoffensum iter properaverat: imbresque & fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Chattis adeò improvisus advênit, ut, quod imbecillum ætate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit; juventus flumen Adranam nando tramiserit; Romanosque pontem cœptantis arcebant. dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, cùm quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Cæsar, incenso Mattio (id gentis caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum*. Hæc uti rectè explicentur, alius insuper auctoris locus ex annal. XII adducendus est, in quo ejusdem montis Tauni fit mentio, his verbis: *Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia*

latrocinia agitantium. Deinde L. Pomponius legatus auxiliares Vangiones ac Nemetas, addito equite alario, monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum. divisique in duo agmina qui lævum iter petiverant, recens reversos, prædâque per luxum usos, & somno graves circumvenêre. aucta lætitia, quòd quosdam è clade Varianâ, post quadragesimum annum, servitio exemerant. At qui dextris & propioribus compendiis ierant, obvio hosti, & aciem auso, plus cladis faciunt. Et prædâ famâque onusti, ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnæ præberent. TAUNUM hunc plerique geographorum nostri sæculi interpretantur eum montem, qui, cis Rhenum in Gallico solo, millibus passuum à Magontiaco (unde Germanicus IV legiones in Chattos duxit, & unde Pomponius auxiliares Vangiones ac Nemetas in eamdem gentem emisit, moxq; ipse cum legionibus subsequutus est) circiter XXV dissitus, vulgari vocabulo dicitur *der Doresperg*. Verùm velim ego ex his scire, cur Drusus, Germanici pater, præsidium posuerit in monte *Doresperg*; aut adversùs quem hostem, cis Rhenum in Galliâ, provinciâ pacatâ, procul amne? Fortè, ut Gallos, haud ita pridem pacatos, in officio contineret. Sed ad hoc satis prope erant præsidia per lævam Rheni ripam disposita; quorum L ampliùs cum direxisse, auctor est Florus. de quibus sic auctor noster annal. IV: *Sed præcipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant.* At, inquies, in Mosæ quoque ripâ castella Drusus erexerat, teste eodem Floro. Rectè. at quæro, quid Germanicus, Chattos ultra Rhenum cum IV legionibus petiturus, præmisso jam Cæcinâ cum totidem legionibus, ipse retrò in Galliam cessit, præsidiumque in monte *Doresperg* posuit? aut adversùs quem hostem? Item cur L. Pomponius, militibus adversùs Chattos latrocinanteis trans Rhenum missis, ipse retrò in eamdem Galliam, ad eumdem montem *Doresperg* concessit? Nempe, ut è longinquo, à XXV millibus passuum, hostem à Rheni transitu prohiberet: aut ut tutiùs cum eo in Romanâ provinciâ, quàm in hostili agro, dimicaret? Vide, quàm absurdæ, quámque ineptæ sequantur rationes, ex vulgari istâ opinione. proinde audacter tu Taunum montem, falsò Galliæ tributum, Germaniæ ex sententiâ Ortelii reddas: cumque ibi habeas, qui ex adverso Maguntiaci vulgò hodiè dicitur *der Heyrich*, & nonnullis *der Hohe ruck*, & *die Höhe*. per hunc quidpe necessariò Germanico, ad ADRANAM flumen, quod nunc vulgò est *die Eder*, versùs opidum *VValdeck* rectissimo itinere tendenti, transeundum fuit. in hoc item CASTELLUM illud præsidiarium à Druso positum; ut disertissimis testatur verbis Dio, lib. LIV, de Sigambris loquens: Νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου οὐκ ἔθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφᾶς παρελύπουν, ἐγγὺς δ' οὐ προσῄεσαν· ὥστε τὸν Δροῦσον ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. id est: *Victi inde hostes, haud æquè, ac anteà, comminus congredi audebant; sed eminus tantùm infestavêre. unde factum, ut Drusus, vicissim iis contemtis, castellum contra eos ad Luppiæ Elisonisque confluenteis, aliudque in Chattis, apud ipsum Rhenum, exstrueret.* Ab Adranâ igitur flumine Germanicus Maguntiacum revertens, Marpurgium, quod tunc *Mattium* dicebatur, rectissimâ viâ transiit, simulque incendit. aperta hinc populatus ea, quæ sunt inter Marpurgium & opidum *Putzbach*; in quorum medio opidum *Giessen*, apertissimo amœnissimoque situ.

Ceterùm in eodem monte Tauno, in vestigiis, aut sanè prope vestigia castelli Drusiani, Trajanum posteà, ad Drusi ac Germanici exemplum, posuisse sive reposuisse munimentum puto, quod posteà Julianus dirutum reparavit; teste Marcellino, in lib. XVII. quod equidem rectè Rhenanus in dicti montis jugo, at nimis à Rheno remotum interpretatus est opidum *Cronenburg*, sive, ut ille ad suam opinionem detorsit, *Cronburg*, quasi *Tranburg* antiquitus dictum. Goropius verò, & hunc sequuti alii, Trajani munimentum volunt esse vicum in ulteriore Rheni ripâ *Castel*, Maguntiaco oppositum. Verùm hoc uti satis ex Marcellino, qui unus dicti munimenti meminit, elicere possint, vehementer ego dubito. verba ejus dicto libro hæc sunt, de Juliano Cæsare, ad Tabernas Rhenanas à pugnâ Argentoratensi reverso: *Unde cum captivis omnibus prædam Mediomatricos, servandam ad reditum usque suum, duci præcepit. & petiturus ipse Moguntiacum, ut ponte compacto transgressus, in suis requireret barbaros, cùm nullum reliquisset in nostris, refragante utebatur exercitu.* & paullo pòst: *Moxque ut ad locum prædictum est ventum, flumine pontibus constratis transmisso, occupavêre terras hostiles. At barbari præstricti negotii magnitudine, qui se, in tranquillo positos otio, tunc parum inquietari posse sperabant, aliorum exitio, quid fortunis suis immineret, anxiè cogitantes, simulatâ pacis petitione, ut primæ vertiginis impetum*

declinarent, miserunt legatos cum verbis compositis, quæ denuntiarent concordem fœderum firmitatem: incertumque, quo consilio aut instituto mutatâ voluntate, per alios cursu celeri venire compulsos, acerrimum nostris minati sunt bellum, ni eorum regionibus excessissent. Quibus clarâ fide compertis, Cæsar primâ noctis quiete navigiis modicis & velocibus octingentos imposuit milites. eorum viginti sursum versùm decurso egressi, quicquid invenire potuerint, ferro violarent, & flammis. Quo ita disposito, solis primo exorsu visis per montium vertices barbaris, ad celsiora ducebatur alacrior miles. nemineque invento (hoc siquidem opinati discesſère) confestim eminus ingentis fumi volumina visebantur; indicantia, nostros perruptas populari terras hostiles. Quæ res Germanorum perculit animos. atque desertis insidiis, quas per arta loca & latebrosa struxerant nostris; trans Menum nomine fluvium, ad opitulandum suis necessitudinibus, avolarunt. Ut enim rebus amat fieri dubiis, & turbatis; hinc equitum nostrorum accursu, inde navigiis vectorum militum impetu repentino perterrefacti; evadendi subsidium velox locorum invenêre prudentes. quorum digressu miles liberè gradiens, opulentas pecore villas & frugibus rapiebat, nulli parcendo: extractisque captivis, domicilia cuncta, curatiùs ritu Romano constructa, flammis subditis exurebat. emensâque æstimatione decimi lapidis, cùm prope silvam venisset, squalore tenebrarum horrendam, stetit diu cunctando; indicio perfugæ edoctus, per subterranea quædam occulta, fossasque multifidas latere plurimos, ubi habile visum fuerit, erupturos. ausi tamen omnes accedere fidentissimè, ilicibus incisis & fraxinis, roboreque objecto magno, semitas invenêre constratas. ideóque gradientes cautiùs retro, non nisi per amfractus longos & asperos ultrà progredi posse, vix indignationem capientibus animis, advertebant. Et quoniam, aëris urênte sævitiâ, cum discriminibus ultimis laborabatur in cassum, (æquinoctio quippe autumnali exacto, per eos tractus superfusæ nives opplevêre montes simul & campos) opus arreptum est memorabile. &, dum nullus obsisteret, munimentum, quod, in Alemannorum solo conditum, Trajanus suo nomine voluit appellari, dudum violentiùs oppugnatum, tumultuario studio reparatum est. locatisque ibi pro tempore defensoribus, ex barbarorum visceribus alimenta congesta sunt. Quæ illi, maturata ad suam perniciem, contemplantes, metuque rei peractæ voluciter congregati, precibus & humilitate supremâ petière, missis oratoribus, pacem. quam Cæsar, omni consiliorum viâ firmatâ, causatus verisimilia plurima, per decem mensium tribuit intervallum: id nimirum solerti colligens mente, quòd castra, suprà, quàm optari potuit, occupata, sine obstaculo tormentis muralibus & apparatu deberent valido communiri. In his omnibus quia nullum de Rheno amne, aut ejus ripâ, verbum factum; munimentum ego arbitror conditum fuisse in monte Tauno; quem indicat Marcellinus his verbis, *visis per montium vertices barbaris*: nam nondum longiùs à Rheni ripâ milites Juliani abscesserant. silvam autem intelligit eam, quæ pars quondam, ut antè dictum, Hercynii saltus; & Rheno propior, nunc vulgari vocabulo dicitur *der Spessard*. Ac sanè multo aptior erat munimento situs in ipso montis vertice, quàm ad radices ejus, in amnis ripâ. quidpe haud dubiè Trajanus idem in hoc ædificando spectavit, quod post eum Valentinianus in suis munimentis: de quibus sic idem auctor lib. xxx: *Utrobique Rhenum celsioribus castris munivit, atque castellis; ne latere usquàm hostis ad nostra se proripiens posset*. nam ex his velut è *speculis*, ut idem ait libro præcedente, *si quis hostium se commovisset, desuper visus obruebatur*. Hanc igitur ipsam commoditatem utilitatemque primus in Tauno monte dispexerat Drusus, quum Q. Tuberone, Fab. Maximo Coss., id est, anno ante natum Iesum xi, *castellum* inibi *cum præsidio poneret*. quod dirutum posteà à Chattis, filius ejus Germanicus, patris consilium probans, restituit, Druso Nerone, C. Norbano Coss., id est, anno Christi xv. Id jam hinc ad societatem usque, inter Mattiacos Romanosque factam, durasse haud dubium est, quando nullum eo temporis spatio in hac ripâ bellum rerum scriptoribus memoratur. C. Antistio, M. Suilio Coss., id est, anno Christi L, exstitisse omnino arbitror, quum *in superiore Germaniâ trepidatum est, adventu Chattorum latrocinia agitantium*. quidpe ab illis ipsis militibus maximè trepidatum est, qui præsidii loco huic castello impositi erant. ipsi circumjectarum regionum incolæ, extrema patientes, doluerunt veriùs, quàm trepidarunt. in castris verò Maguntiacensibus legiones, Rheni altissimo latissimoque flumine satis tutæ, cur adventu latrocinia tantùm agitantium trepidarent, causa nulla erat. At post excessum Neronis, quum Batavi, aliique Galli, Civile duce rebellarent, ab Transrhenanis Usipiis, Chattis atque Mattiacis, junctâ manu Magontiacum obsidentibus, castellum id iterum subversum fuisse, maximè credibile est. Erexit post hæc jam tertiò Trajanus, adpellatione suo de nomine impositâ; nempe in sociâ tunc ac pacatâ gente Mattiacorum, ut patet è Taciti libro de Germaniâ; qui primo principatus Trajani anno conscriptus. Post Trajanum rursus destructum est ab Alemannis,

quum hi, proximo Mattiacorum agro occupato, crebris expeditionibus in proximam Galliam ruerent. Nihilo minus tamen jam quartum à Juliano Cæsare reparatum; ipso iterum, Constantio nonùm Coss., anno à nato Jesu CCCLVII. Tandem, nescio à quibus mortalibus, vel quo tempore, sic funditus dirutum est, uti nullum planè ejus supersit vestigium, quod verum ejus situm indicare vel prodere queat. Quia tamen παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ, id est, *apud ipsum Rhenum*, primùm à Druso conditum fuisse tradit Dio; ego supra AQUAS MATTIACAS, quæ nunc vulgò vocantur *Wysbaden*, exstitisse existimo. namque per has rectè iter agitur ad Mattium: ad has etiam præmissum Severum à Valentiniano, hostem in his oris adgressuro, testatur Marcellinus, libro XXIX prædicto. cujus verba, eodem loco, de Valentiniano hæc sunt: *In Macriani locum Bucinobantibus, quæ contra Mogontiacum gens est Alemanna, regem Fraomarium ordinavit.* Hos BUCINOBANTES ego arbitror nomen detortum apud Romanos habuisse ab ipsarum aquarum vocabulo *VVysbaden*, quasi *thi VVysbader.* solebant quidpe Romani atque Græci, ut antè dictum, Germanorum W convertere in confinem literam B. Mentio eorum etiam in Notitiâ Romani imperii fit; ubi inter auxilia Palatina numerantur.

CAP. VIII.

De IUHONIBUS.

MATTIACIS ab septemtrionibus continuabantur JUHONES: quorum auctor noster meminit annal. XIII, his verbis: *Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit; quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravère. quo voto equi, viri, cuncta victa, occidioni dantur. Et minæ quidem hostiles in ipsos vertebantur. sed civitas Iuhonum, socia nobis, malo improviso afflicta est. nam ignes terrâ editi, villas, arva, vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia: neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis, aut quo alio humore niterentur; donec inopiâ remedii, & irâ cladis, agrestes quidam eminus saxa jacere, dein residentibus flammis propius suggressi, ictu fustium, aliisque verberibus, ut feras, absterrebant: postremò tegmina corpori direpta injiciunt, quanto magis profana, & usu polluta, tanto magis oppressura ignes.* Ad hæc verba, *civitas Iuhonum*, Rhenanus sic commentatur: *Hujus fit mentio suprà*, lib. II: *Reductus*, inquit, *in Iuhiona miles. quamquàm illic in editione Romanâ perperam legitur, divisis syllabis, in Hiona, pro Iuhiona. Arbitror, Frisiis & mari proximam fuisse eam civitatem.* At suprà, ad lib. II; *Scripsimus Iuhiona: malim tamen Iuhionem.* ubi opidum intellexisse eum per vocabulum civitatis, perspicio. Mirum mehercules dictu, quàm frequens atque communis omnibus interpretibus circa hanc vocem error, dum vim ejus parum considerent: quæ frequens Cæsari ac Tacito, huic plerumque, illi semper, pro gente, natione, seu populis unam eamdemque regionem communi jure atque institutis incolentibus; numquàm illi, huic rarò, pro urbe, gentis capite, ponitur. At si urbem vel opidum heic intellexit Tacitus, cur nihil de ædificiis ipsius opidi addidit? quidpe *villas* dumtaxat, *vicos*, & *arva* correpta memorat. dein, cur *agrestes* solummodò, non verò *opidanos* refert, qui ignibus restinguendis laborârint? Scilicet, quia in agris, non intra opidi alicujus mœnia, ignes terrâ editi erant. Jam verò, quænam poterat esse ignibus gignendis materia in Frisiorum ad Oceanum terrâ humili atque arenosâ, paludibus lacubusque frequentibus riguâ? Certè nulla. meminisse oportebat, libro superiore, qui est annalium primus, bina auctorem hiberna recensere cis Rhenum in Gallico solo; altera ad Vetera, ad Aram Ubiorum altera. hinc ad Cheruscum bellum eduxerat Germanicus militem; eodémque confecto bello, *reduxit.* quòd si in Frisios, aut ad Oceanum militem duxisset; *deduxisset* veriùs, quàm *reduxisset.* Justus Lipsius ad eumdem auctoris locum: *Pighius, amicus noster, censebat Hujonem scribendum; quoniam in agro cognomine (juxta Hojum opidum in Eburonibus) hodiè lapis multus sub terrâ fossilis, idoneus concipere ignem. Sed ego ambigo, ne ea gens in Germaniâ ipsâ alicubi fuerit, non in Belgicâ.* Pighium tamen strenuè sequuti nonnulli alii, opidum id fecêre nomine *Iuhonum*, & *Hujonum*, eodem situ, quo nunc *Huy* opidum visitur ad Mosam amnem. Verùm auctor, *Ferebantur*, inquit, *ignes in ipsa conditæ nuper coloniæ mœnia.* quam igitur nuper illam conditam coloniam esse censes? Onuphrius equidem *Iuhonum* refert *coloniam* ex veteri lapide. at ego vehementer vereor, ne nobis præfractè heic, vel saltem per imperitiam imponat Onuphrius: cujus fidem, in aliis ejusmodi lapidum testimoniis citatis, alii etiam in suspicionem traxerunt. Ego certè credo, quia heic sine nomine Tacitus ejus coloniæ meminit;

jam anteà eum nomine eamdem indicasse. At nullam indicavit, nisi quæ ante VIII annos ab Juliâ Agrippinâ in Ubiorum agro condita; cujus meminit libro præcedenti. Quàm mirabilis igitur (Deus bone!) hæc vis, quæ igneis ab Hojo opido, ad Coloniam usque Agrippinensem, per LX ampliùs millia passuum detulit? Multo rectiùs sanè Lipsius, qui in Germaniâ ipsâ hanc fuisse Juhonum civitatem suspicatur. id quidpe conjunctio historiarum, quas de Chattorum excidio & de Juhonum calamitate conjunctim auctor refert, satis apertè indicat: item, quòd & ipsa socia Romanorum fuit, quemadmodùm & Mattiacorum civitas. unde liquidò colligi potest, Juhones ab unâ parte Chattis fuisse conterminos; ab alterâ Rheno & Agrippinensibus. Igni autem concipiendo apta sunt juga montium per Bergensem ducatum, Coloniæ Agrippinensium opposita. At quia heic quoque olim Ubii incoluerunt, quorum agris proximi ab septemtrionibus quondam Sigambri, dein verò Tencteri; colligere hinc licet, & Juhones quondam fuisse partem Chattorum, in Ubiorum agros transgressam. Apertè hoc testatur Strabo lib. IV, dum Sigambris conterminos facit Svevos; quos Chattos esse, suprà ostendi: Terminos igitur Juhonum civitati statuo, ab ortu hiberno eosdem quos Mattiacis ab occasu æstivo: ab occasu æquinoctiali Rhenum amnem, quo ab Ubiis submovebantur. ab septemtrionibus eodem limite ab Tencteris dirimebantur, quo anteà Ubii ab Sigambris: ab ortu item eodem quo Ubii ab Chattis, inter opidum *Medebach* & Adranam flumen. Comprehenduntur hoc terrarum spatio nunc regiones istæ: Ducatus Bergensis dimidia ferè pars australina; & regio, cui vulgare vocabulum *VVester Wald*.

SEGODUNUM, Σεγόδουνον, est locus Ptolemæo in Germaniâ. quem quamvis ad initium Abnobiorum montium posuerit, longo à dictis Juhonum finibus, versùs meridiem, intervallo; tamen ex nominis ratione opidum id nunc esse conjicio *Sigen*. hoc quidpe ad amnem situm est, cui vulgare vocabulum *Sige*; & in edito loco, quem indicat vox *dun*: quasi olim dictum fuerit *Sigedun*. quod rectè Romani suo ore fecêre *Segodunum*. Eodem autem errore Ptolemæus hoc in ultimos, versùs austrum, Germaniæ fineis retulit, quo & Usipios, Rheni divortio & Batavorum insulæ conterminos populos, in eamdem regionem transduxit. Simileis ejus esse in eâdem Germaniâ errores, haud raros, infrà in *Amisiâ*, *Luppiâ*, & aliis patebit.

Pomponius Mela, lib. III, cap. III, in descriptione Germaniæ, *Montium*, inquit, *altissimi Taunus, & Rhetico; nisi quorum nomina vix est eloqui ore Romano*. Ex his *Taunus* qui fuerit, suprà ostensum est. RHETICONEM vulgus geographorum nostri sæculi inter Alpium juga referunt, ad confinia Helvetiorum; voluntque esse eadem, quæ Rhætica dicuntur Tacito ac Plinio, à Rhætorum gente incolâ. at falluntur illi, meo judicio, quamvehementissimè. quidpe licet Mela Germaniam, dicto capite, & cap. IV, libri II, ad Alpeis usque proferat; tamen haud verisimile est, voluisse eum Alpium partem intimam inter altissimos Germaniæ monteis numerare; quum universum Alpium tractum omnes alii scriptores Italiæ tribuerint. Ego equidem arbitror, quemadmodùm Taunum montem in ulteriore, versùs septemtriones, nominavit Germaniâ; sic & Rheticonem eum longiùs ab Alpibus dissitum montem intellexisse, in eâ Germaniâ, quæ Romanis maximè cognitâ; nempe inter Rhenum & Albim flumina. Heic autem facilè altitudine secundus à Tauno (ni fortè primus sit habendus) is mons, qui & ipse ad Rheni ripam in conspectu castrorum Romanorum, ex adverso Bonnæ, vulgari vocabulo nunc à verticum numero dicitur *das Sibengebirge*, quasi dicas *Septimontium*, septem castellis munitus, quorum præcipua altissimaque *VVolkenberg* & *Lewenberg*.

CAP. IX.

De SIGAMBRIS.

VBIIS trans Rhenum etiamdum agentibus SIGAMBROS à septemtrionibus fuisse conterminos, jam dudum è Cæsaris commentariis ostensum est. cum quo consentiens Dio lib. XXXIX, ubi de equitibus Usipetum, Tencterorumque, à Sigambris receptis agit; Ὡς οὖν, inquit, οὔτε οἱ ἱππεῖς ἐξεδίδοντο, καὶ οἱ Οὔβιοι, ὅμοροί τε τοῖς Συγάμβροις οἰκοῦντες, καὶ διάφοροι αὐτοῖς ὄντες, ἐπεκαλέσαντο αὐτὸν, διέβη μὲν τὸν ποταμὸν γεφυρώσας. id est: *Itaque quum equites non dederentur, atque ipse ab Vbiis, qui Sigambrorum finitimi, iidemque hostes erant, vocaretur, Rhenum ponte facto transiit*. Limitem, quo inter se separabantur, suprà in Ubiis ostendi. ab occasu item Rheno amne ab Eburonibus ac Menapiis submotos fuisse, in horum finium descriptione notavi. Sed ante Usipetum Tencterorumque

rumque in Galliam transitum, Menapios ulteriorem etiam ripam, juxta divortia Rheni tenuisse, suprà in horum explicatione docui. Versùs septemtriones ad Oceanum usque eos extendit Strabo lib. VII: Πρὸς δὲ τῷ Ὠκεανῷ Σούγαμβροι· id est, *Ad Oceanum sunt Sugambri.* at ingenti errore: qui ex eodem fonte ei natus, ex quo Menapios quoque Oceano ad utramque Rheni ripam falsò adfinxit, ut suprà notatum est. Menapios igitur quum ex Cæsare, malè intellecto, propinquos Oceano censeret, Menapiis verò trans flumen Sigambros conterminos ex eodem cognosceret; hos quoque ad Oceanum pertinere existimavit. Sed Usipetas, Tencterosque, ex Galliâ trans Rhenum fugienteis, intra suos fineis recepisse Sigambros, jam anteà ex Cæsare atque Dione cognitum est. Sigambri postquàm in Galliam traducti, eosdem Tencteros Usipetasque eorum posteà perpetuò tenuisse agros, mox infrà docebo. hos quum Tacitus, in libro de Germaniâ, *certum jam alveo Rhenum*, *quique terminus esse* Germaniam inter Galliamque *sufficiat*, *coluisse* tradat, id est, ab extremis Ubiorum finibus ad usque Rheni divortium, & initium insulæ Batavorum: Sigambros quoque, ante eos, eò usque, nec ultrà, agros habuisse certum est. Hinc Cæsar, in comment. IV, Usipetas & Tencteros ait *flumen Rhenum transisse, non longè à mari, quò Rhenus influit*; moxque in Menapiorum agros ingressos: qui & ipsi ad dicta fluminis divortia extensi fuêre. quem transitum ad initium insulæ factum, suprà in Menapiis & Batavis docui. Eodem transitu usum posteà Drusum, auctor est Dio lib. LIV, his verbis: Καὶ σὺν τοὺς Κελτοὺς τηρήσας τὸν Ῥῆνον διαβαίνοντας, ἀνέκοψε· καὶ μετὰ τοῦτο ἔς τε τὴν τῶν Οὐσιπετῶν κατ' αὐτὴν τὴν τῶν Βαταούων νῆσον διέβη· καὶ ἐπὶ τὴν Συγαμβρίδα ἐκεῖθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπόρθησεν. id est: *Inde Germanis intentus, quando Rhenum transirent, eos repulit. atque ipse posteà in Usipetarum regionem juxta insulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum terram transgressus, magnam agri partem vastavit.* Sed Batavis trans Rhenum junctos fuisse ad Oceanum Frisios, jam Cæsaris ævo, suo loco docebitur. Sigambris iisdem temporibus, conterminos fuisse Marsos, infrà cùm ex ipso Strabone, tum ex Plinio ac Tacito demonstrabitur. Terminum igitur statuo inter utrosque, lineam à divortio Rheni ad fontem usque Bercolæ amnis. hinc aliâ lineâ, ad Luppiam amnem, quà opidum est *Lunen*, ductâ; inde ipso amne ad fontem usque à Bructeris Sigambros distinguo. Ptolemæus, qui geographica sua condidit, quum jam dudum Sigambri in Galliam essent transducti, mirificè antiqua novis ubique ferè miscens; Κατέχουσι δὲ, inquit, τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν παρὰ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν ἀρχομένοις ἀπ' ἄρκτων, οἵ τε Βούκτεροι οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σύγαμβροι. id est: *Habitant autem Germaniam, à septemtrionibus, ut hinc ordiar, juxta Rhenum Bructeri minores, & Sigambri.* Ab ortu solis proximos fuisse Sigambris Chattos, liquet ex eo, quod auctor noster, in libro de Germaniâ, Tencteros Chattis facit proximos. sed certius tamen eâ de re in Dione est testimonium, lib. LIV; ubi de Druso loquitur ità: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερουσκίδα προεχώρησε, μέχρι τοῦ Οὐισούργου. ἠδυνήθη δὲ τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι οἱ Σύγαμβροι τοῖς Χάττοις, μόνοις τῶν προσοίκων μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ σχόντες, πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεστράτευσαν. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Luppiæque fluminis ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum regionem, usque ad Visurgim processit. id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius gentis viribus facta expeditio effecerat.* Limes inter Chattos Sigambrosque qui fuerit, jam anteà in illorum descriptione ostendi: nempe montis jugum, quod ab opido *Oldenbeke*, juxta opidum *Kleinebarg*, ad opidum *Brilon* extenditur; & hinc linea ad fontem Adranæ amnis ducta. Cheruscis quomodò Sigambri, sub Drusi expeditiones, fuerint contermini, suo loco docebo. Regiones nunc his Sigambrorum finibus comprehenduntur istæ: Vestofaliæ magna pars, inter Luppiam amnem & Hassiæ fineis porrecta: dein Bergensis ducatus dimidia pars; comitatus Marchiensis totus; Cliviæ pars Transrhenana.

Ceterùm nomen gentis antiquæ variè in variis auctoribus, variisque auctorum exemplaribus perscriptum legitur. Apud Horatium, Svetonium, Florum, Martialem, & Claudianum leguntur SICAMBRI; & sic in nonnullis Cæsaris exemplaribus. in aliis tamen Cæsaris exemplaribus sunt SUGAMBRI. apud Ptolemæum in descriptione Germaniæ, item apud Dionem lib. XXXIX, vitiato vocabulo leguntur Σύγαμβροι· pro quo rescribendum esse Σύγαμβροι, docet ejusdem Dionis lib. LIV; ubi haud semel sic scribuntur. Plutarcho in Cæsare, & Straboni lib. IV, & VII, sunt Σούγαμβροι· & Tacito annal. II, IV, & XII, SUGAMBRI. in epitomâ Appiani de rebus Gallicis Σούκαμβροι. Varietas hæc ex dialectorum varietate nata esse videtur. Atque ego equidem haud dubito, quin

nomen

nomen genti quæsitum sit à flumine *Sige*; quod accoluisse quondam eos, antequàm, ab Ubiis pulsi, ad Rheni divortium descenderunt, credibile est. nam heic primùm ante eos coluisse Chamavos, deinde Tubanteis, infrà ex Tacito demonstrabo. Hinc etiam opidum est in Sigambrorum finibus, ad Roræ Lennæque confluenteis, *Sigeburg*; veteris sedis ad Sigum amnem memoriam servans; quum ad hujus quoque ripam eodem nomine opidum etiam nunc exstet, ex adverso Bonnæ. Quapropter omnium rectissimè nomen eorum scribi Latinè puto SIGAMBRI. Quum autem in primâ fluminis vocabuli syllabâ esset diphthongus IE, sive VE; factum inde gentis vocabulum Σύγαμβροι, *Sygambri.* quod postmodùm Romani fecêre *Sugambri*; quemadmodùm ex his, *Sylla, Syphax, inclytus*, fecerunt *Sulla*, *Suphax*, *inclutus*. Strabo porrò hoc in plenum crassumque V formavit, Σούγαμβροι. tandem verò G in confine C mutato, effectum est *Sicambri*, & Σούκαμβροι. Ceterùm apud Dionem, lib. LV, vocabulum gentis hujus planè corruptum legitur in his verbis: Μετὰ δὲ δὴ ταῦτα τὴν τε ἡγεμονίαν (καίπερ ἀφιεὶς, ὡς ἔλεγεν, ἐπειδὴ τὰ δέκα ἔτη τὰ δεύτερα ἐξεληλύθει) ἄκων δῆθεν αὖθις ὑπέστη, καὶ ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς ἐστράτευσε. καὶ αὐτὸς μὲν ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπέμεινεν· ὁ δὲ δὴ Τιβέριος τὸν Ῥῆνον διέβη. φοβηθέντες οὖν αὐτοὺς οἱ βάρβαροι, πλὴν τῶν Καυζαβρῶν, ἐπεκηρυκεύσαντο. καὶ οὔτε τότε ἔτυχεν τινὸς (ὁ γὰρ Αὔγουστος οὐκ ἔφη σφίσιν ἄνευ ἐκείνων σπείσεσθαι) οὔθ' ὕστερον. ἔπεμψαν μὲν γὰρ καὶ οἱ Καυζαβροὶ πρέσβεις. Hoc est: *Post hæc Augustus quum principatum deposuisset, (hoc enim præ se ferebat) exacto decennio altero invitus iterum suscepit; & in Germanos bellum molitus, ipse domi substitit: Tiberius autem Rhenum transiit. Eorum vim metuentes barbari omnes, exceptis ......, legatos miserunt, pacem petentes. sed neque tum eam impetraverunt, quum Augustus, nisi illis ad causam adjunctis, negaret se eam daturum; neque deindè, quum .... quoque legatos misissent.* Mendum heic esse, in vocabulis Καυζαβρῶν, & Καυζαβροὶ, jam alii ante me animadverterunt; restitueruntque Καττουαρῶν, & Καττουαροί. lectoremque è Tacito quærere jusserunt, qui isti fuerint Cattuari, & quâ sede. Ego equidem apud Tacitum nullos hoc nomine reperio; nisi *Chasuaros*, in libro de Germaniâ: quorum exiguam fuisse prope Chattos civitatem, suo loco ostendetur. ex Dionis autem verbis, modò citatis, haud obscurè perspicitur, gentem eam, de quâ ipse loquitur, fuisse validam, ac ferocem, ideóque contra Romanorum vim atque potentiam obstinatam. Certè ultimæ illæ syllabæ βρῶν, & βροὶ, satis apertè verum gentis intrepidæ nomen produnt: quod haud falsò Sylburgii libri manuscripti de legationibus, quos citat Leonclavius, posteriore loco habent, Σίγαμβροι· & ipsum parumper vitiatum, I pro Y supposito. nam Sigambrorum intrepidam ferociam satis expertus fuit primus Romanorum Cæsar, & post eum M. Agrippa, Drususque haud semel. Hactenus igitur de sede ac nomine SIGAMBRORUM.

Locus in eorum finibus, Romanorum monumentis antiquissimus, est CASTELLUM ALISO, Velleio Paterculo lib. II, ac Tacito annal. II, memoratum. Ptolemæo in Germaniâ, vitiato haud dubiè vocabulo est Ἄλεισος, & quibusdam in exemplaribus Ἄλεισον, pro Ἀλίζων; quum Latinis sit *Aliso, Alisonis*, & Dioni lib. LIV Ἐλίζων. Hoc quidam interpretati sunt opidum nunc *Iselburg* ad Iselam flumen; quod & ipsum Alisonem, sive Elisonem Dionis interpretantur; cujus tamen antiquum nomen fuisse *Salam*, infrà patebit. alii voluerunt esse opidum *VVesel*, ad Luppiæ Rhenique confluentem. alii denique, propiùs ad verum situm accedentes, dixerunt esse vicum *Alshem*, IV circiter millibus passuum ab opido *Paderborn*, versùs meridiem, dissitum. Horum omnium falsas esse opiniones, ipsorum auctorum disertissimis testimoniis probabo. Tacitus igitur, dicto annal. II; *Cæsar* Germanicus, inquit, *dum adiguntur naves, Silium legatum, cum expeditâ manu, irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio, ob subitos imbres, aliud actum, quàm ut modicam prædam, & Arpi, principis Chattorum, conjugem filiamque raperet. neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecêre, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris ipse cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Ad hæc Lipsius: *Distingvendum videri,* Castellum, Alisonem, ac Rhenum, *pronuntiavit Vetranius. & rectè, ad mentem Dionis,* lib. LIV. *nam scribit, à Druso castellum exstructum ad Lupiæ & Alisonis confluvia, aliudque in Chattis ad ipsum Rhenum. Vellejo tamen loci nomen Aliso est; & Ptolemæo* Ἄλεισον, *inter Germaniæ urbes.* Si heic cum Vetranio ac Lipsio distingvimus dicta verba in tria loca; quodnam castello isti alteri dabimus nomen? aut, quodnam fuisse præter illud putamus, quod Dio Drusum ait exstruxisse ad Luppiæ & Alisonis confluvia? Si aliud fuit; certè nomen,

nomen, aut ſaltem ſitum debuit, addidiſſe Tacitus. ſi idem; cur diſtingvimus in Tacito? nam quum duo limitibus iſtis ſive aggeribus ponantur extrema, caſtellum ad Luppiæ Aliſonisque confluenteis, & Rhenus amnis; quid, tamquàm tria forent diverſa inter ſe loca, ſeparamus caſtellum ab Aliſonis confluente, cui id impoſitum? tum verò, quos Germanicum limiteis, inter caſtellum Rheno adpoſitum, & ipſum Rhenum, egiſſe cenſemus? denique, quæ hæc fuerit apud auctorem mira atque inepta locorum tranſpoſitio, vel perturbatio; dum primò caſtellum ad Rhenum nominaverit; dein retrogrado ordine Aliſonem; tandem verò ad priora recurrendo Rhenum? Apage ſis cum tantis abſurditatibus. Diſtingvendum heic ego omnino nego: idque rectè ad mentem Dionis juxtà ac Taciti, ſimulque Velleii. Dionis verba de Sigambris hæc ſunt: Νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου οὐκ ἔθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφᾶς παρελύπουν, ἐγγὺς δ' οὐ προσῄεσαν· ὥστε τὸν Δροῦσον ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. hoc eſt: *Ex eo namque barbari propiùs adire non auſi, eminus tantùm hoſtem infeſtavêre: ita, uti Druſus viciſſim, iis contemtis, caſtellum contra eos ad Lupiæ & Eliſonis confluenteis, aliudque in Chattis, ad ipſum Rhenum, exſtruxerit.* Velleius dicto lib. II, de Tiberio ſuo: *Pietas ſua Cæſarem, pæne obſtructis hieme Alpibus, in urbem traxit, ad tutelam imperii. eum veris initio reduxit in Germaniam: in cujus mediis finibus, ad caput Lupiæ fluminis, hiberna princeps digrediens locaverat.* Eumdem hibernorum locum ſive caſtellum disertè poſteà *Aliſonem* vocat in narratione cladis Varianæ. *Lucii etiam Ceditii*, inquit, *præfecti caſtrorum, eorumque, qui unà circumdati Aliſone, immenſis Germanorum copiis obſidebantur, laudanda virtus eſt. qui, omnibus difficultatibus ſuperatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hoſtium faciebat inexſuperabiles, nec temerario conſilio, nec ſegni providentiâ uſi, ſpeculatique opportunitatem, ferro ſibi ad ſuos peperêre reditum.* Scilicet clade Varianâ haud procul Aliſone caſtello, apud Teutoburgienſem ſaltum, quem mox oſtendam, factâ, protinus Germani ad obſidenda hiberna, Aliſone ſita, perrexerunt. Ex his igitur ſatis perſpicuum fit, apud Tacitum quoque, *caſtellum Lupiæ adpoſitum, & à Chattis obſeſſum*, idem eſſe, quod poſteà *Aliſonem* ipſe adpellat. *hoc* quidpe *haut procul tumulus Varianis legionibus*, ab Arminio cæſis, *ſtructus* fuerat. apud hoc item *ara Druſo, Germanici patri, poſita*; quum is inter Salam & Rhenum res gerendo obiiſſet. hoc item, & militeis in eo præſidiarios, Germanicus obſidione hoſtium liberavit. denique inter hoc ac *Rhenum novos limiteis aggeresque* egit. Certum igitur eſt, diſtingvi non debere, quæ diſtingvenda videbantur Verranio ac Lipſio. Reſtat nunc, uti Velleium cum Dione, quoniam paullum de ſitu caſtelli inter ſe diſſentire videntur, conciliemus. quorum hic *ad confluentem* Luppiæ Aliſonisque exſtructum fuiſſe tradit; ille *ad caput*, id eſt, ad fontem Luppiæ. Conciliatio facilis eſt. utrumque haud falſum ſcripſiſſe puto. Ille ad caput; quia haud procul capite. eſt quidpe hodiè fluvius ALISO, ſive aliâ dialecto ELISO, is qui, vulgari nunc vocabulo *Alme*, ad vicum *Elſen* Luppiæ miſcetur: à cujus confluente ipſius Luppiæ fons VI haud ampliùs millibus paſſuum, cum opido cognomine *Lipſpring*, abeſt. Ipſe autem vicus *Elſen* haud dubiè eſt *Caſtellum* Ἐλίσων, ſive *Aliſo*, quum iiſdem penè literis nomen ejus antiquum in dicto vico exſtet. quod antiquis Germanis dicebatur ELSON. aliâ autem dialecto & caſtellum & flumen dictum fuiſſe ALSON, adpoſitus flumini alius vicus nomine *Alshem* apertè teſtatur. Ptolemæus equidem, cuncta pro ſuo more turbans, Aliſonem Rheni ripæ adpoſuit, ex adverſo Coloniæ Agrippinenſis. contra verò Noveſium, citerioris ripæ infra Coloniam opidum, trans Rhenum in Aliſonis ferè ſitum tranſtulit. Video tamen quoſdam eſſe, qui Ptolemæi Ἄλεισον aliud facere velint ab Velleii Tacitique *Aliſone*, & Dionis *Eliſone*. verùm hi, quum omnia reliqua Ptolemæi per Germaniam rectis veriſque ſitibus locata probaverint; jure in hoc etiam Ἀλείσῳ ſubſcriptionem meam merebuntur. Ceterùm ALISONEM *caſtellum* Druſus in validiſſimarum Germaniæ gentium, Cheruſcorum, Chattorum, Sigambrorum, item Tubantum ac Marſorum confinio erexit; uti, præſidio illic in hibernis relicto, metu omneis ſimul contineret. Defuncto poſteà in Germaniâ Druſo, ARAM milites præſidiarii, juxta caſtellum, ceu duci ſuo poſuêre; apud quam ſupplicationes, & ſtatis diebus feſtum, militumque decurſiones fierent: ut ſuprà in Vangionibus ad Magontiacum notatum eſt. In iiſdem hibernis Tiberius exercitum locavit; teſte Velleio. Varus etiam ibidem cum exercitu egit, antequàm, ab Arminio per dolum abſtractus, in Teutoburgienſi ſaltu inſidiis Germanorum opprimeretur; quod infrà in Cheruſcis fuſiùs exponam.

Λουππία, LUPPIA, eſt Ptolemæo opidum, in mediis ferè totius Germaniæ finibus. Id eſſe idem, quod nunc ad Luppiam flumen, in extremis Sigambrorum finibus dicitur

Lippe,

Lippe, eodem cum flumine, cui adpositum, vocabulo, quis non credat? Juvat hanc sententiam, quòd in eodem, cum *Veteribus* cis Rhenum, latitudinis gradu apud Ptolemæum positum, quemadmodùm hodiè *Santen* & *Lippe*. Ceterùm quemadmodùm ipsius fluminis vocabulum bifariam apud auctores scribitur, nunc unico P, *Lupia*, nunc geminato, *Luppia*: sic & opidum ei adpositum apud eumdem Ptolemæum lib. VIII est Λουπία· connumeraturque ibi in tribus clarissimis Germaniæ locis; quorum reliqua duo sunt *Amisia* & *Eburodunum*.

Atque hæc duo sunt loca in antiquis Sigambrorum finibus, veterum auctorum monumentis celebrata. Cæterùm LIMITES quoque istos, atque AGGERES, quorum meminit auctor noster, uti commodè investigare possimus; unde & quò Germanicus cum exercitu profectus sit, antè dispiciendum erit. *Cæsar*, inquit noster, *dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu irruptionem in Chattos facere jubet. Ipse audito, castellum Lupiæ flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit.* & mox: *Cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Silius superioris erat exercitus legatus, auctore ipso Tacito, annal lib. I. Expeditam igitur manum è IV legionibus à Maguntiaco per Taunum montem in Chattos usitatissimo itinere duxit. Ipse Germanicus, duabus legionibus à Maguntiaco ad Aram Ubiorum deductis, atque illic toti em adjunctis, porrò ad Vetera descendit; ubi pontem exstruxerat ante biennium, auctore eodem Tacito, in eodem annali. illic aliis iterum adsumtis duabus legionibus, Rhenum ponte transgressus, cum VI in universum legionibus, ad Alisonem castellum perrexit, eodem itinere, quo ante biennium usus erat: cujus meminit auctor eodem libro. Postquàm enim seditionem in castris Veterensibus sedaverat; ipsi milites in hostem se duci postulabant. *sequitur*, inquit auctor, *ardorem militum Cæsar: junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit. Læti, neque procul, Germani agitabant, dùm justitio ob amissum Augustum, pòst discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio cœptum, scindit. castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. inde saltus obscuros permeat: consultatque, ex duobus itineribus, breve & solitum sequatur; an impeditius, & intentatum, eòque hostibus incautum. Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur.* & posteà: *ventumque ad vicos Marsorum.* & paullo pòst: *quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non ætas miserationem attulit.* & mox: *Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Usipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedère. quod gnarum duci: incessitque itineri, & præ'io. pars equitum & auxiliariæ cohortes ducebant: mox Prima legio: &, mediis impedimentis, sinistrum latus Undevicesimani, dextrum Quintani clausère: Vicesima legio terga firmavit; pòst ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti: dein latera & frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrère. turbanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cùm Cæsar, advectus ad Vicesimanos, voce magnâ, hoc illud tempus obliterandæ seditionis, clamitabat; pergerent, properarent culpam in decus vertere. Exarsère animis; unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta, cæduntque. simul primi agminis copiæ evasère silvas, castraque communivère. Quietum inde iter. fidesque recentibus; ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.* A Veteribus exercitum ductum, jam anteà dixi. cui rei fidem maximè facit hic auctoris locus. nam Usipetes inter Roræ amnis confluentem & Rheni divortium, hujus fluminis dextram ripam coluisse jam suprà patuit, & apertiùs mox infrà patebit. Bructeros item, Usipetibus conterminos, & Marsos atque Tubanteis, circa Amisiam & Luppiam amneis, junctas inter se habuisse sedeis, posteà ostendetur. Hi igitur populi facilè saltus, per quos exercitui Romano regressus erat, obsidere potuerunt. Regressus autem erat per idem iter, quo venerant; id est, per limitem à Tiberio actum, & silvam Cæsiam, versùs Rhenum & Vetera. Eodem itinere, à Veteribus, per silvam Cæsiam, & dictum limitem, atque hinc brevi illo ac solito, biennio pòst idem Germanicus ad Luppiæ adpositum castellum Alisonem obsidio liberandum profectus est: directissimâ scilicet, ab occasu solis ad ortum versùs, viâ, propter dextram Luppiæ ripam. CÆSIA igitur SILVA ea est, quæ nunc partim in Cliviensi ducatu, partim in Vestfaliâ inter opida *VVesel* & *Coesfeld* protenditur. Eodem item itinere ante biennium Germanicus, in Cheruscos expeditionem facturus, *Cæcinam*, inferioris exercitus legatum, *cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam misit*: eodemque posteà itinere à Teutoburgiensi saltu rediit Cæcina. de cujus reditu sic auctor, eodem annali I: *Cæcina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquàm notis itineribus regrederetur, pontes longos quammaturrimè superare.*

superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, & quondam à L. Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi cœno, aut rivis incerta erant: circùm silvæ paulatim adclives. quas tum Arminius implevit, compendiis viarum & cito agmine, onustum sarcinis armisque militem cùm antevertisset. Cæcinæ, dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castrametari in loco placuit; ut opus, & alii prœlium inciperent. Barbari, perfringere stationes, seque inferre munitionibus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, occursant. miscetur operantium bellantiumque clamor; & cuncta pariter Romanis adversa: locus uligine profundâ, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus; corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. contrà Cheruscis sueta apud paludes prœlia; procera membra; hastæ ingentes ad vulnera facienda, quamvis procul. Nox demum inclinantis tum legiones adversæ pugnæ exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumtâ quiete, quantum aquarum circumsurgentibus jugis oritur, vertêre in subjecta. mersâque humo, & obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Cæcina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eòque interritus. Igitur futura volvens, non aliud repperit, quàm ut hostem silvis coërceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. nam medio montium & paludium porrigebatur planities, quæ tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, Quinta dextro lateri, Vndevicesimani in lævum, Primani ducendum ad agmen, Vicesimanus adversùm secuturos. Nox per diversa inquies; cùm barbari festis epulis, læto cantu, aut truci sonore, subjecta vallium ac resultantîs saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptæ voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis, quàm pervigiles, ducemque terruit dira quies. nam Quinctilium Varum sanguine oblitum, & paludibus emersum, cernere & audire visus est, velut vocantem; non tamen obsecutus, & manum intendentis repulisse. Cœptâ luce, missæ in latera legiones, metu, an contumaciâ, locum deseruêre; capto properè campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursu, statim prorupit: sed, ut hæsêre cœno fossisque impedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus, & lentæ adversùm imperia aures; irrumpere Germanos jubet, clamitans, En Varus, & eodem iterum fato victæ legiones. simul hæc, & cum delectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit. illi sanguine suo & lubrico paludum lapsantes; excussis rectoribus disjicere obvios, proterere jacentes. plurimus circa aquilas labor, quæ neque adversùm ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Cæcina, dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni Prima legio sese opposuisset. juvit hostium aviditas, omissâ cæde prædam sectantium: enisæque legiones, vesperascente die, in aperta & solida. Et paullo pòst: *Tunc contractos in principia, jussosque dicta cum silentio accipere, temporis ac necessitatis monet. unam in armis salutem; sed ea consilio temperanda: manendumque intra vallum, donec expugnandi hostes spe propiùs succederent. mox undique erumpendum. illâ eruptione ad Rhenum perveniri. Quòd si fugerent; pluris silvas, profundas magis paludes, sævitiam hostium, superesse. At victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in castris honesta, memorat. reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus à suis, legatorum tribunorùmque, nullâ ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit: ut hi, mox pedes, in hostem invaderent. Haut minùs inquies Germanus, spe, cupidine, & diversis ducum sententiis, agebat: Arminio, sinerent egredi, egressosque rursùm per humida & impedita circumvenirent, suadente; atrociora Inguiomero, & læta barbaris, ut vallum armis ambirent. promtam expugnationem, plures captivos, incorruptam prædam fore. Igitur ortâ die, proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant; raro super milite, & quasi ob metum defixo. Postquàm hæsêre munimentis, datur cohortibus signum; cornuaque ac tubæ concinnêre. exin clamore & impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, non hic silvas, nec paludes; sed æquis locis æquos deos. Hosti, facile excidium & paucos & semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto majora offunduntur. cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruêre. vulgus trucidatum est, donec ira & dies permansit. Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuêre. Pervaserat interim circumventi exercitus fama, & infesto Germanorum agmine Gallias peti. ac, ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant, qui id flagitium formidine auderent.* Hactenus Tacitus. PONTES LONGI, sive *angustus iste trames, à L. Domitio vastas inter paludeis aggeratus*, eodem haud dubiè situ fuit, quo nunc etiam vasta satis palus in medio opidorum *Ham, Alem,* & *Lunighusen* sternitur, longitudine X circiter millium. rivi etiam heic circùm complures, ex collibus orientes: quorum quidam in Luppiam, alii in Amisiam defluunt. nec silvæ desunt. Quòd autem *plureis*, ab longis pontibus, *silvas superesse* Cæcina

ait, id

ait, id *Cæsiæ silvæ obscurisque saltibus* convenit, per quos Germanicus meavit. ad hujus silvæ initium orientale, *magis profundæ* illæ erant *paludes*, quarum Cæcina suos admonuit; & in quibus rursùm circumvenire Romanos svadebat Arminius. hinc denique nocte ad Rheni pontem ac Vetera rediêre Romani. Ceterùm viam istam, à Veteribus ad Alisonem castellum, primus L. Domitius, imperatoris Neronis avus, instituisse videtur, quum exercitum, Augusti auspiciis, in Germanos trans Albim usque duceret; ut auctor est Tacitus, annal. IV. Is tunc per paludeis inter dicta opida *Alem* & *Lunighusen*, tramitem, transducendo exercitui, aggeravit. Eâdem posteà viâ usus est Tiberius, C. Censorino, C. Gallo Coss., anno VIII ante natum Christum; quâ expeditione Sigambros Chattosque vicit, atque in Galliam traduxit. nam etiam hibernis ad Alisonem castellum eum usum, suprà ex Velleio cognovimus. Is igitur limitem, aggeresque, haud procul Rheno, in silvâ Cæsiâ, circa opidum nunc *Schermbeke*, agere cœpit. quem posteà Germanicus, quum in Marsos exercitum duceret, unà cum silvâ scidit, atque disjecit; quò castris locandis pateret spatium. nam quòd Lipsius pro voce *scindit*, mavult legere *scandit*; id parum dextrè conjecisse eum existimo. limitem equidem poterat Germanicus cum exercitu scandere: at quomodò silvam? Malo, *scindit*, vocem utrique aptam. quippe & silvam scidit, id est, cecîdit; & limitem scidit, id est, perfodit, ac disjecit. hinc *castris in* ipso *limite locatis, frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus fuit*. Post biennium verò, quum liberato obsidione castello Alisone eâdem hac viâ ad Vetera reversurus esset, quia ipse Tiberii limitem disjecerat, pontesque Domitii vetustate rupti forent; *cuncta inter castellum, ac Rhenum, novis limitibus aggeribusque permunivit*. Lipsius autem cur super hoc Tiberii limite ambiguerit, *ad secernendos discriminandosque Germanos, an pro aggere ac viâ structus* fuerit, equidem miror. poterat certè id ex similibus Taciti locis, passim notatis, facilè dispicere. quapropter etiam meliori mente mox infrà hæc super Domitii pontibus longis notavit: *Vides autem ex his, similibusque in Tacito locis, quàm vetus in palustribus aggerundæ terræ mos. quod genus Pontes, Aggeres, Limites, Kaji dicuntur. quæ vox postrema etiam hodiè Batavis familiaris.* Tacitus historiarum III: *Sistere Tertiam legionem in ipso viæ Postumiæ aggere jubet; cui juncta à lævo Septima Galbiana, patenti campo stetit; dein Septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita, dextro; Octava per apertum limitem; mox Tertiadecima, densis arbustis intersepta. Hic aquilarum signorumque ordo.* Latos fuisse hujusmodi limiteis, cùm ex præsenti auctoris nostri historiâ perspicitur, tùm ex Marcellini lib. XV; ubi lacum Brigantinum memorat *horrore squalentium silvarum inaccessum, nisi quà vetus illa Romana virtus & sobria iter composuit latum.*

De cetero notandus heic est vulgatus à Strabone ac longè in alios quoque auctores pervagatus error super Sigambris: de quibus ille sic in lib. VII; Λοιπὸν δ' εἰσὶν ὀλίγοι καὶ τῶν Συγάμβρων μέρος. *Sed & Sugambrorum exigua restat portio.* Straboni credens vel suffragans Martialis, carmine ad Domitianum sic cecinit:

Crinibus in nodum tortis venêre Sicambri.

Et hunc fortè sequutus vel imitatus Claudianus, in panegyrico de quarto consulatu Honorii, ubi Stiliconis res in Germaniâ gestas narrat, sic ait:

Ante ducem nostrum flavam sparsêre Sicambri
Cæsariem.

Si verum est, quod Strabo tradit; nempe partem Sigambrorum in Germaniâ fuisse relictam: miror ego, nullam omnino eorum illic fieri apud rerum auctores mentionem, postquàm ea gens à Tiberio in Galliam traducta. nam neque Tacitus, in Germanici rebus, in Sigambrorum finibus, eodem tempore, quo Strabo scripsit geographica sua, gestis, neque in reliquâ historiâ suâ, ne in libro quidem de Germaniâ, quidquam de iis memorat. contrà verò sic scribit, annal. XII: *Præcipua Silurum pervicacia. quos accendebat vulgata imperatoris vox; Vt quondam Sugambri excisi & in Gallias trajecti forent; ita Silurum nomen penitus exstinguendum.* Et cur parti eorum pepercerit Tiberius? an non in eâdem omneis pariter culpâ, in eâdem adversùm Romanos pervicaciâ fuêre; ob quam tandem è Germaniâ excisi, & in Galliam translati, nomine etiam penitus exstincto? Omnino. Credo igitur, Strabonem Tencteros, qui in illorum remanserunt sedibus, pro parte Sigambrorum accepisse. neque enim aliàs Tencterorum nomen refert. Posteriores verò Romani, quia clarissimum apud eos erat Sigambrorum nomen atque solum trans Rhenum, tam Usipios quàm Tencteros, in sedeis illorum transgressos, adpellavêre Sigambros.

CAP. X.

De TENCTERIS, & USIPETIBUS, *qui* & USIPII.

IN Sigambrorum agros succeßiſſe USIPETES atque TENCTEROS, jam anteà ſæpè dictum eſt. nunc igitur, quâ occaſione, item quando, & quomodò eò transgreßi ſunt, latiùs indicandum erit. De Svevis ſuis (quos aliorum eſſe Chattos, ſuprà oſtenſum) hæc Cæſar, in belli Gallici comment. IV: *Publicè maximam putant eſſe laudem, quamlatiſſimè à ſuis finibus vacare agros. hac re ſignificari, magnum numerum civitatium ſuam vim ſuſtinere non potuiſſe. itaque unâ ex parte à Svevis circiter millia paſſuum* C *agri vacare dicuntur. ad alteram partem ſuccedunt Ubii. Hos quum Svevi, multis ſæpè bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuiſſent; tamen vectigales ſibi fecerunt, ac multo humiliores infirmioresque redegerunt. In eâdem causâ fuerunt Uſipetes, & Tenchtheri, quos ſuprà diximus: qui, quum plureis annos Svevorum vim ſuſtinuerint, ad extremum tamen agris expulſi, & multis locis Germaniæ triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt.* Ab ſolis occaſu Ubios atque Sigambros Chattis, Cæſaris tempore, fuiſſe finitimos, item ab ſeptemtrionibus juxta Bacenim ſilvam Cheruſcos, ſuprà ſatis claris oſtenſum eſt argumentis: Hermunduros verò eodem tempore fuiſſe ab ortu, infrà docebitur. quapropter agros iſtos, ab unâ Chattorum parte vacuos, inter Sigambrorum Cheruſcorumque fineis, in Veſtofaliæ parte fuiſſe conjicio, circa opida *Oſenbrügge* & *Minden*, Amiſiam ac Viſurgim amneis inter. vacuos autem redditos, pulſis per Chattorum vim Uſipetibus atque Tencteris. in quos tamen mox Marſi, Tubantes, & aliæ ſubinde atque aliæ minores tranſierunt gentes, quas Chattorum imperio ſive clientelæ ſubjectas fuiſſe, ſuprà notavi. Neque enim alia Germaniæ regio crebriores gentium mutationes paſſa eſt, quàm Veſtofalia. non equidem, quia melior præſtantiorque erat aliis partibus; ſed quia in hanc, tamquàm neglectiorem, transgredi novis colonis facilè permittebatur. Ceterò, quamvis *magnum civitatium numerum* à Chattis pulſum Cæſar tradat; tamen duas tantùm fuiſſe civitates Uſipetum atque Tencterorum, omnino ego perſvaſum habeo. ſolet quidpe Cæſar, pro magno illo ſuo animo, res plùs juſto extollere, magnitudinemque augere. Sic in fine commentarii II, *ab nationibus trans Rhenum legationes* ad ſe miſſas ait; quum tamen poſteà, in comment. IV, *unos Ubios, ex Transrhenanis, legatos* miſiſſe fateatur. ſic eodem commentario, *à compluribus civitatibus*, quum trans Rhenum foret, *ad ſe legatos veniſſe*, ait, *pacem atque amicitiam petenteis*; quum duæ tantùm civitates, Batavi atque Caninefates legatos miſerint; ut ſuprà oſtenſum.

Cauſa igitur Uſipetibus Tencteriſque migrandi fuit, quia à Chattis pellebantur. Migrarunt autem *domo cum omnibus ſuis*, id eſt, *cum pueris atq; mulieribus*; ut auctor eſt Cæſar, eodem commentario. *Multis* verò *locis Germaniæ triennium vagati* ſunt, per *Anſibariorum, Angrivariorum, Chamavorum, Bructerorum* ac *Marſorum* fineis, aliàs bellum inferentes, aliàs illatum propulſantes; donec tandem, Cn. Pompeio, M. Craſſo COSS., annis ante natum Ieſum LV, in Sigambros & *ad Rhenum pervenerunt: quas regiones Menapii incolebant, & ad utramque ripam fluminis agros, ædificia, vicosque habebant.* horum agris trans Rhenum occupatis, ſtatim flumen cum omnibus ſuis tranſierunt; *atque omnibus* illic eorum *ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis ſe eorum copiis aluerunt.* Illuc *legationes à nonnullis* Belgarum *civitatibus miſſæ*, quæ *invitarent, uti ab Rheno diſcederent; omnia, quæ poſtulaſſent, ab ſe fore parata. quâ ſpe adducti*, ſequenti æſtate *latiùs vagabantur, & in fineis Eburonum & Condruſorum pervenerunt.* hinc *magnam partem equitatus, prædandi frumentandique causâ, ad Aduaticos trans Moſam miſerunt.* Interim Cæſar cum exercitu adversùm eos in Condruſos contendit. atque in caſtra eorum, haud procul Rheni Moſellæque confluentibus, irrumpente milite Romano, pars eorum, *qui celeriter arma capere potuerunt, paulliſper Romanis reſtiterunt, atque inter carros impedimentaque prælium commiſerunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque paſſim fugere cœpit. ad quos conſectandos Cæſar equitatum miſit. Germani poſt tergum clamore audito, quum ſuos interfici viderent, armis abjectis, ſignisque militaribus relictis, ſe ex caſtris ejecerunt; & quum ad confluentem Moſellæ & Rheni perveniſſent, reliquâ fugâ deſperatâ, magno numero interfecto, reliqui ſe in flumen* Rhenum *præcipitaverunt; atque ibi, timore, laßitudine, & vi fluminis oppreßi, perierunt. numerus* eorum *fuit capitum* CCCCXXX *millium. At illa pars equitatus, quæ prædandi frumentandique causâ Moſam tranſierat, neque prælio interfuerat; poſt fugam ſuorum ſe trans Rhenum in fineis Sigambrorum recepit, ſeque cum iis conjunxit.* quos mox Cæſar, miſſis legatis, ſibi dedi nequidquàm ab

Sigambris postulavit. Hæc igitur Usipetum Tenchtherorumque pars, à Sigambris intra suos fineis recepta, perpetuò etiam posterioribus temporibus eas sedeis tenuit. Quantus horum fuerit numerus, prorsus incertum est. Cæsar tamen, quum *magnam partem equitatus trans Mosam missam* tradat; *non ampliùs* verò ɪↄᴄᴄᴄ *equiteis* in prœlio fuisse: haud obscurè minùs ɪↄᴄᴄᴄ trans Rhenum, clade suorum auditâ, fugisse indicat. unde Plutarchus quoque in Cæsare, ὀλίγυς, inquit, σὺν ἀποπεράσαντας αὖθις ὑπεδέξαντο Σύγαμβροι· id est; *Paucos Rhenum transgressos rursùm receperunt Sugambri.* Exiguus hic numerus in tantam brevi temporis spatio excrevit multitudinem, uti Sigambris in Galliam translatis, ipsi omne eorum solum obsederint, perpetuóque in posterum tenuerint, nisi quà Bructeri ab oriente subgressi sunt; ut infrà ostendetur. Atque xxxix annis pòst, quàm ex Galliâ in Germaniam revertissent, L. Domitio, P. Scipione Coss., anno ante natum Jesum xvi, primi Transrhenanarum gentium, unà cum Sigambris, bellum Romanis in Galliâ intulerunt, tam formidabile, uti ipsum Cæsarem Augustum urbe Româ exciverit; teste Dione in lib. LIV: Ὁ δὲ δὴ μέγιστος τῶν τότε συμβάντων τοῖς Ῥωμαίοις πολέμων, ὅσπερ που καὶ τὸν Αὔγουστον ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε, πρὸς τοὺς Κελτοὺς ἐγένετο. Σύγαμβροί τε γὰρ καὶ Οὐσιπέται καὶ Τέγκτηροι τὸ μὲν πρῶτον ἐν τῇ σφετέρᾳ τινὰς αὐτῶν συλλαβόντες ἀνεσταύρωσαν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ῥῆνον διαβάντες, τήν τε Γερμανίαν, καὶ τὴν Γαλατίαν ἐλῃλάτησαν. id est: *Maximum eâ tempestate bellum, quod ipsum adeò Augustum urbe extraxit, contra Germanos fuit. Sigambri, Usipetæ, & Tencteri, primùm quosdam Romanorum in suo solo deprehensos in crucem egerant. deinde, Rheno transmisso, Germaniam Galliamque depopulati fuerant.* Consequuta tunc est nobilis illa clades Lolliana. Pax equidem mox facta, obsidesque à Germanis dati. quos tamen ruptâ pace paullo pòst prodiderunt. Strabo lib. VII: Ἤρξαντο δὲ τοῦ πολέμου Σύγαμβροι, πλησίον οἰκοῦντες τοῦ Ῥήνου, Μέλωνα ἔχοντες ἡγεμόνα. κἀκεῖθεν ἤδη διεῖχον ἄλλο τε ἄλλοι, δυναστεύοντες καὶ καταλυόμενοι, πάλιν δ᾽ ἀφιστάμενοι, προδιδόντες καὶ τὰ ὅμηρα, καὶ τὰς πίστεις. Hoc est: *Belli initium fecêre Sigambri, Rheno proximi, duce Melone. post quem susceperunt aliud alii, qui principatu potiti, eoque deturbati posteà, rursum deficientes, fide atque obsidibus proditis.* Hinc Dio eodem libro, M. Messallâ, P. Sulpicio Coss., id est, IV annis pòst: Τὸ δ᾽ αὐτὸ τοῦτο καὶ τῷ Δρούσῳ συνέβη· τῶν τε γὰρ Συγάμβρων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, διά τε τὴν τοῦ Αὐγούστου ἀπουσίαν, καὶ διὰ τὸ τοὺς Γαλάτας μὴ ἐθελοδουλεῖν, πολεμωθέντων σφίσι, τό τε ὑπήκοον προκατέλαβε, τοὺς πρώτους, προφάσει τῆς ἑορτῆς, ἣν καὶ νῦν περὶ τὸν τοῦ Αὐγούστου βωμὸν ἐν Λουγδούνῳ τελοῦσι, μεταπεμψάμενος· καὶ τοὺς Κελτοὺς τηρήσας, τὸν Ῥῆνον διαβαίνοντας, ἀνέκοψε· καὶ μετὰ τοῦτο ἔς τε τὴν τῶν Οὐσιπετῶν κατ᾽ αὐτὴν τὴν τῶν Βατάουων νῆσον διέβη· καὶ ἐπὶ τὴν Συγαμβρίδα ἐκεῖθεν ἐπιπαρελθὼν, συχνὰ ἐπόρθησεν. Hoc est: *Idem hoc Druso etiam evênit. Hic, quum Sigambri eorumque socii propter absentiam Augusti, ac quia videbant Gallos jugum servitutis gravatim ferre, bellum movissent; primùm subjectorum motum præoccupavit, Gallorum primoribus, sub prætextu ejus festi, quod hodièque Lugduni ad aram Augusti celebratur, evocatis: inde Germanis intentus, quando Rhenum transirent, eos repulit: atque ipse posteà in Usipetarum fineis, secundùm insulam Batavorum, atque inde in Sigambrorum agros transgressus, magnam agri partem vastavit.* Et paullo pòst: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε. hoc est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit; Lupiæque ripis ponte junctis in Sigambros irrupit.* Ex his patet, Sigambros tunc temporis trans Luppiam, id est, in dextrâ ejus ripâ, fuisse nullos. Marsos huc à Rheni ripâ sub idem tempus confugisse, infrà ostendam. Limiteis igitur Sigambri tunc habuêre fortè istos: A meridie & ortu, ad Luppiæ usque fontem, quos anteà. inde ab septemtrionibus, ipso Luppiâ, ad opidum usque *Lunen*, à Marsis separabantur; ut infrà ostendam. inde ab occasu, lineâ ad Roræ Lennæque confluenteis, à Tencteris a hinc rursum ab septemtrionibus Rorâ ab iisdem. inde ab occasu, Rheno ab Ubiis arceb ntur. Tencteri autem à meridie & ortu limiteis habuêre modò dictos. à septemtrionibus Luppiâ ab Usipetibus dirimebantur. ab occasu, Rheno à Menapiis. Usipetes hinc ab occasu, eodem amne ab iisdem. ab septemtrionibus eumdem habuêre limitem, quem anteà Sigambri, juxta lineam à Rheni divortio ad opidum *Coesfeld*; quo primùm à Marsis, mox, his in interiora digressis, à Bructeris separati fuêre. ab ortu aliâ lineâ, à dicto opido ad Luppiam & opidum *Lunen*, primùm à Sigambris, dein verò à Marsis distingvebantur. à meridie inter eos atque Tencteros fuit Luppia. Postquàm verò Sigambri, à Tiberio, C. Censorino, Asinio Gallo Coss., id est, anno ante natum Jesum VIII, in Galliam traducti; uni Usipetes atque Tencteri omne eorum trans Rhenum solum obsederunt; ita, uti Usipetes totum id habuerint, quod anteà unà cum Tencteris possidebant; Tencteri autem id, quod Sigambri ad Chattos usque. Hinc auctor noster, in libro de Ger-

de Germaniâ: *Proximi Cattis, certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt.* & mox: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* Ubi equidem primos à meridie proximosque Chattis facere videtur Usipios; post hos verò, versùs septemtriones, Tencteros. verùm ordinem eum heic pervertisse, cùm ex Dione, tum ex ipsius alio loco quamlucidissimè perspicitur. Dio namque, ut suprà relatum, Rheni divortio & Batavorum insulæ proximos facit Usipetas: & ipse Tacitus in histor. IV, Ubiis Tencteros. etenim, quum Germaniæ, Civile duce, à Romanis defecissent; Ubios quoque, sive Agrippinenseis, Romanorum coloniam, in belli societatem haud transgredi, indignè ferebant Transrhenani. unde auctor; *Transrhenanis*, inquit, *gentibus invisa civitas, opulentiâ, auctuque. neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret; aut disjecta, Ubios quoque dispersisset. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent.* En, *Rheno gens discreta*: à quibus? scilicet ab Ubiis, de quibus heic agitur. & ideò ex omnibus Transrhenanis Tencteri legatos mittebant, quia proximi Coloniæ Agrippinensium. Neque tamen malè auctor noster Tencteros ad Bructeros usque extendit. quidpe post Tiberii imperatoris tempora ita Bructerorum aucta est civitas, uti fineis agrorum suorum ad Luppiæ usque superiorem ripam protulerint, Marsis in civitatem eorum, ut ego arbitror, computatis: quà tunc contermina occurrebat, ut infrà ostendetur, gens Tencterorum.

Atque hac ratione USIPETIBUS è Sigambrorum finibus cedent regiones istæ: Monasteriensis agri portio, quà opidula sternuntur, *Olsen, Halteren, Dulmen, Gemen, Borkem, Boocholt*. item Cliviæ pars omnis Transrhenana; comitatus *Rekelinkhusen*, & proxima Marchiensis comitatus pars, quà opida, *Dortmund, Castorp, Bokum, Essen*.

TENCTERIS verò, altera Marchiensis comitatus pars, lævæ Roræ amnis ripæ adfixa: Montensis ducatus maxima pars; in quâ opida *Keysersweerd, Dusseldorp, Salingen, Lennip, Steynbach*: ex comitatu Luppiensi, ipsum opidum *Luppia*: ex episcopatu Paderbornensi, *Boke*, & *Soltkoten*: denique ea Vestofaliæ pars, quæ inter Luppiensem, Marchiensemque & Waldecensem comitatus, episcopatumque Paderbornensem strata, opida continet, *Giesken, Brilon, Ruden, Fredeborg, Messchede, Arensbarg, VVerle, Menden*.

Ceterùm cur non & ipsi quoque Usipetes, Tencterique, unà cum Sigambris in Galliam traducti fuerint, causa fuit, quòd jam anteà, à Druso subjugati, pacem & amicitiam Romanorum acceperant. Dio prædicto lib. LIV: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τι Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τι Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγαμβρῶν ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς ἐς τὴν Χερουσκίδα προεχώρησε, μέχρι τοῦ Οὐισούργου. ἠδυνήθη δὲ τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι οἱ Σύγαμβροι τοὺς Χάττους, μόνους τῶν προσοίκων μὴ θελήσαντας σφίσι συμμαχῆσαι, ἐν ὀργῇ σχόντες, πανδημεὶ ἐπ' αὐτοὺς ἐξεστράτευσαν· καὶ τῷ καιρῷ τούτῳ ἔλαθε τὴν χώραν αὐτῶν διεξελθών. καὶ διέβη ἂν καὶ τὸν Οὐίσουργον, εἰ μὴ τῶν ἐπιτηδείων ἐσπάνισε, καὶ ὁ χειμὼν ἐνέστη· καί τι καὶ σμῆνος ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ὤφθη. οὔτ' οὖν περαιτέρω διὰ ταῦτα προεχώρησε, καὶ ἐς τὴν φιλίαν ἀνακομιζόμενος, δεινῶς ἐκινδύνευσεν· οἱ γὰρ πολέμιοι ἄλλως τε ἐνέδραις αὐτὸν ἐκάκωσαν, καὶ ποτὲ ἐς στενὸν καὶ κοῖλον χωρίον κατακλείσαντες, ὀλίγον διέφθειραν· κἂν πασσυδὶ ἂν ἀπώλεσαν, εἰ μὴ καταφρονήσαντες σφῶν, ὡς καὶ ἑαλωκότων, καὶ μιᾶς ἐπικοπῆς ὄντων, ὁμόσε αὐτοῖς ἀσύντακτοι ἐχώρησαν. νικηθέντες γὰρ ἐκ τούτου οὐκ ἔθ' ὁμοίως ἐθρασύνοντο, ἀλλὰ πόρρωθεν μὲν σφᾶς παρελύπουν, ἐγγὺς δὲ οὐ προσῄεσαν. ὥστε τὸν Δροῦσον ἀντικαταφρονήσαντα αὐτῶν, ἐκεῖ τε, ᾗ ὅ τε Λουπίας καὶ ὁ Ἐλίσων συμμίγνυνται, φρούριόν τι σφίσιν ἐπιτειχίσαι, καὶ ἕτερον ἐν Χάττοις παρ' αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ. id est: *Veris initio rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit, Luppiaque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum fineis usque ad Visurgim processit. Id uti ei liceret, Sigambrorum in Chattos, qui soli finitimorum auxilia negaverant, totius populi viribus facta expeditio effecerat. quo tempore Drusus iis imprudentibus regionem peragravit: Visurgim etiam transiturus, ni eum inopia alimentorum, ac hiemis propinquitas, prætereáque examen apum in castris visum, deterruissent. Quapropter nec ultrà processit, & regrediens versùs amicorum regionem, in summum devênit periculum; insidiis hostium frequenter læsus, & quodam in loco angusto ac concavo circumclusus, haud procul abfuit, quin toto cum exercitu periret. à quâ eum pernicie nihil aliud eripuit, quàm hostium temeritas: qui, quum, contemtis Romanis, & quasi jam captis, unoq; ictu concidendis, nullo eos ordine servato essent adgressi; victi inde, ferociâque suâ fractâ, discessêre. ex eo namque propiùs adire non ausi, eminus tantùm hostem infestavêre: ita, uti Drusus vicissim iis contemtis, castellum contra eos ad Luppiæ & Elisonis confluenteis, aliudq; in Chattis, apud ipsum Rhenum, exstruxerit.* Ex his patet, eodem in loco in Drusum invasisse Sigambros, in quo postea Cæcinam Arminius cum Cheruscis invasit; id est, inter silvam Cæsiam & Luppiæ Elisonisque confluenteis. Ceterùm amicos heic vocat Dio Usipetas;

 per

per quorum fineis Druso erat regrediundum: hosteis autem, Sigambros; in quorum finibus castellum exstruxit. Tencteros equidem non nominat: at quia neque ipsi in Galliam cum Sigambris traducti; pacem eos atque amicitiam unà cum Usipetibus accepisse, maximè credibile est.

Hæc igitur de origine ac sedibus Usipetum, Tencterorumque. Nomina eorum variè apud auctores varios, plerumque mendosè à librariis perscripta leguntur. Cæsar, qui primus retulit, comment. IV, adpellat USIPETES, & TENCHTHEROS. In Appiani de bellis Gallicis epitomâ sic legitur: Οἱ Συπετῶν δὲ καὶ Ταγχαρέων τεσσαράκοντα μυριάδες στρατεύσιμοί τε καὶ ἀστράτευτοι συνεκόπησαν. satis mendosè, ac barbarè. quid enim sibi vult, οἱ μυριάδες; Lege, Οὐσιπετῶν, καὶ Ταγχθήρων. rectéque omnia constabunt in hanc sententiam: *Vsypetum verò & Tanchtherorum* CCCC *millia, armata simul atque inermia, contrucidata sunt.* Apud Plutarchum, in Cæsare, sic memorantur: Τραπόμενος δὲ αὖθις ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Κελτικῇ δυνάμεις, πολὺν καταλαμβάνει πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων ἐπὶ κατακτήσει γῆς ἄρτι τὸν Ῥῆνον διαβεβηκότων, οὓς Ἴπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεντερίδας. Horum ultima lege sic: ἄρτι τὸν Ῥῆνον διαβεβηκότων. Οὐσιπέτας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεγκτήρους. & constabit oratio in hanc sententiam: *Quum verò Cæsar in Galliam ad copias revertisset, ingens ibi offendit bellum, duabus gentibus Germanicis magnis ad quærendas sedeis nuper Rhenum transgressis. Vsipetas vocant alteros, alteros verò Tencteros.* Apud Dionem quoque loco suprà citato, Τέκτηροι leguntur. pro Τέγκτηροι, ut est lib. XXXIX. Apud Strabonem, lib. VII, Νουσίπων vocabulum legitur, pro Οὐσιπίων. Ptolemæus, ut omnia ferè in Germaniâ turbavit, longissimo intervallo dictas duas nationes ab se invicem disjunxit: vocabulaque earum illic corrupta Ἰγκρίωνες, & Οὐΐσποι, pro Τίγκτηροι, & Οὐσίποι.

Sed notandum est; à principio quidem USIPETES dictos fuisse, à Cæsare, & iis, qui commentarios ejus in conscribendâ historiâ sequuti sunt; ab iisdemq; TENCHTHEROS, Græcâ magis quàm Latinâ scriptione. posteriores verò USIPIOS dixêre, atque TENCTEROS. Atque hinc est, quòd Tacitus annali primo, *Vsipetas* adpellat, sub initium principatus Tiberii; tertio autem decimo annali, sub Nerone, & item in libro de Germaniâ, sub Trajano, *Vsipios*. quæ equidem vocabuli variatio malè curiosis atque imperitis commentatoribus caussam erroris præbuit, uti diversam Usipetarum gentem ab Usipiis statuerent. Apud Aethicum cosmographum leguntur *Vsippi*: nescio an satis sine mendo. Hæc de nominibus utriusque gentis.

Ceterùm de Tencterorum militiâ, ac bellicâ virtute, sub Trajani principatu sic Tacitus in libro de Germaniâ: *Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. sic instituêre majores; posteri imitantur. hi lusus infantium; hæc juvenum æmulatio; perseverant senes. inter familiam, & penates, & jura possessionum, equi traduntur. excipit filius, non, ut cetera, maximus natu; sed prout ferox bello, & melior.* Haud equidem immeritò; quandoquidem majores eorum meri equites fuêre, longâ militiâ cùm in Germaniâ tum in Galliâ, moxque rursùm in Germaniâ, perpetuò exercitati. Hinc etiamnum singulare huic regioni, maximè Montensibus, alendorum equorum studium, equarumque greges nobiles atque præclari.

Ab Usipetum sive Usipiorum vocabulo opidum comitatus titulo insignitum *Zutphen* sive *Sutphen* adpellatum videtur; quasi huc usque posteà temporis progressis Usipiis. verùm hac de re quod liquidò adfirmem, nihil prorsus è scriptorum monumentis habeo.

CAP. XI.

De MARSIS, *ac* MARSACIS, *qui &* MARSATII.

SIGAMBRIS conterminos antiquitus fuisse, versùs septemtriones, MARSOS, suprà dictum est. de his igitur sic Strabo lib. VII: Ἔστι δὲ τὰ μὲν πρῶτα μέρη τῆς χώρας ταύτης τὰ πρὸς τῷ Ῥήνῳ μέχρι τῶν ἐκβολῶν, ἀπὸ τῆς πηγῆς ἀρξαμένοις· σχεδὸν δέ τι καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ ἑσπέριον τῆς χώρας πλάτος, ἡ ποταμία πᾶσα. Ταύτης δὲ τὰ μὲν εἰς Κελτικὴν μετήγαγον Ῥωμαῖοι· τὰ δ᾽ ἔφθη μεταναστάντα εἰς τὴν ἐν βάθει χώραν, καθάπερ Μαρσοί. Id est: *Prima Germaniæ regio est ad Rhenum, à fontibus ejus usque ad ostia. atque omnis hic fluminis tractus latus est Germaniæ occiduum. Hujus ripæ populos quosdam Romani in Galliam traduxerunt. quidam in interiora migraverunt; ut Marsi.* Horum quoque meminit Tacitus, annal. I, & II: sed in remotioribus à Rheno locis. In ripâ amnis quâ regione incoluerint, per se dispectu difficile est. itaque quibus in oris fuerint, postquàm à ripâ recesserint, antè investigandum erit. Tacitus igitur, annal. I, post sedatam militum apud Vetera seditio-

seditionem; *Truces etiamtum*, inquit, *animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris. nec aliter posse placari commilitonum manes, quàm si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Cæsar; junctoque ponte, tramittit duodecim millia è legionibus, sex & viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit. Læti, neque procul, Germani agitabant, dum justitio ob amissum Augustum, pòst discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Cæsiam, limitemque à Tiberio cœptum scindit. castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concædibus munitus. Inde saltus obscuros permeat; consultatque, ex duobus itineribus breve & solitum sequatur; an impeditius, & intentatum, eòque hostibus incautum. Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur. etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram. Cæcina cum expeditis cohortibus præire, & obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus inlustris. ventumque ad vicos Marsorum; & circumdatæ stationes; stratis etiam tum per cubilia, propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeò cuncta incuriâ disjecta erant; neque belli timor: ac ne pax quidem, nisi langvida & soluta inter temulentos. Cæsar avidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit. quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non ætas miserationem attulit. profana simul, & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum, quod* TANFANÆ *vocabant, solo æquantur. sine vulnere milites; qui semisomnos, inermos, aut palantîs ceciderant. Excivit ea cædes Bructeros, Tubantes, Vsipetes: saltusque, per quos exercitui regressus, insedêre.*
Breve ac solitum iter fuisse directum illud propter Luppiæ ripam, versùs castellum Elisonem, suprà ostendi. ergo Marsi tunc temporis inter Cæsiam silvam & dictum castellum incoluerunt, contermini Bructeris, Tubantibus, atque Usipiis. Idem auctor, annal. II: *Fama classis amissæ, ut Germanos ad spem belli, ita Cæsarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Chattos imperat. ipse majoribus copiis Marsos irrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem acceptus, propinquo loco defossam Varianæ legionis aquilam modico præsidio servari indicat. Missa extemplò manus, quæ hostem à fronte eliceret: alii, qui à tergo circumgressi, recluderent humum. Et utrisque adfuit fortuna. eò promtior Cæsar pergit introrsus; populatur, exscindit non ausum congredi hostem; aut, sicubi restiterat, statim pulsum, nec umquàm magis, ut ex captivis cognitum est, paventem.* Ergo Marsi propè castellum Elisonem & Teutoburgiensem saltum; ubi cæsæ Varianæ legiones. Exiguam fuisse gentem, atque humilem, ex eo colligo, quòd stationes circumdatas eorum agris sive vicis adfirmat auctor. quos L millium passuum spatio inclusos fuisse ostendit. Tanto igitur circiter spatio uti includantur, simulque Usipiis, Bructeris, ac Tubantibus (quorum hos inter Dalichium amnem & opidum *Melle* incoluisse, mox infrà monstrabo) uti contermini fiant; pro sedibus iis attribuo eam Vestofaliæ partem, quæ est inter opida *Münster* & *Paderborn*: quam ita circumscribo; à meridie Luppiâ amne ad opidum usque *Lunen*: ab occidente brumali, lineâ in Sigambris dictâ, ab opido *Lunen* ad opidum *Coesfeld*: à septemtrionibus lineâ à proximè dicto opido, per opidum *Münster* ad Amisiam flumen; & inde ipso Amisiâ, Dalichioque: ab oriente montium jugo à fonte Dalichii, ad opidum usque *Oldenbeke*. Hæc igitur fuit sedes Marsorum, sub exitum Augusti Cæsaris, initiumque principatus Tiberii. nec alii iis fines adsignari possunt, si ceteris quoque circùm populis justos suos relinquere fineis velis. Nec obsunt huic sententiæ Taciti, annali I, secundo Tiberii anno, ista verba: *Bructeros, sua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque cædem & prædam reperit Vndevicesimæ legionis aquilam, cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum; haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur.* Hæc, inquam, non obstant opinioni nostræ; quasi ad id temporis nulli heic Marsi, sed Bructeri fineis habuerint. Etenim agros hos ad Luppiam usque obtinebant antiquitus Bructeri. posteà verò Marsi, Rheni ripam relinquere cupientes, petierunt à Bructeris, uti agris commutatis, sibi liceret à Romanorum propinquitate in extremos eorum fineis transmigrare: ipsi verò Bructeri, veluti gens multo major ac validior, suos apud Rhenum agros occuparent. Bructeros apud Rhenum, post Marsorum emigrationem, Usipiis fuisse conterminos, suo loco patebit. Sed tutelam quoque, ac fidem Bructerorum petiisse Marsos, maximè credibile est. Ob has igitur causas, simulque quia posteà etiam, sub Nerone ac Vespasiano, proximéque sequentibus imperatoribus, Taciti ætate, Bructerorum nomen ad Luppiam usque pertinuit, Marsi suprà citato loco non nominati sunt. Ceterùm ut superiore anno Germanicus eosdem Marsorum agros per L millium spatium vastaverat; sic hoc anno eòdem cum eâdem

 mente,

mente, Marsis infestâ, rediit. Infestus autem maximè erat ipsis, quia Varus cum tribus legionibus per eorum fineis, & Teutoburgiensem saltum, versùs Visurgim amnem tendens, ab iis, & conterminis Germanis, in ipso saltu cæsus fuerat; in pluribus infrà in Cheruscis docebo: quódque illic erat aquila, quam Malovendus Marsorum dux insequenti anno, quum tertiò in Marsos exercitum Germanicus duceret, defossam ostendit. atque ob id ipsum, quum *abolendæ*, ut ait auctor annali I, *infamiæ ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum*, Germanos Tiberius, Germanici ductu, ulcisci vellet; in primos hic Marsos exercitum duxit; omneisque eorum agros, cum Tanfanæ templo, vastavit.

Porrò TANFANÆ TEMPLUM, *celeberrimum*, ut inquit Tacitus, *illis gentibus* Germaniæ, quo situ in Marsis fuerit, incertum. in mediis fuisse finibus, credibile est.

Hactenus igitur de Marsis in interiora à Rheni ripâ digressis. quorum finibus dispectis, commodum nunc fuerit, porrò investigare, quâ parte Rheni περαίαν antè coluerint. Sanè ipsam amnis ripam haud multâ tenuisse parte putaverim. quidpe Sigambros à Coloniâ Agrippinensium, ad Rheni usque divortium, ab Julii usque Cæsaris ævo, & anteà, coluisse, suprà ostensum est. infrà autem, ad Oceanum, ab ostio Rheni sursum ad Batavodurum usque tenuisse Frisios, in Batavorum explicatione firmis demonstratum est argumentis. Manet igitur ea ripæ pars, quæ inter Batavodurum & amnis divortium porrigitur. hanc quo minùs Marsos olim tenuisse credamus, nihil planè est, quod impedire possit. Auctor noster gentis circa has oras meminit, cui nomen MARSACI; qui iidem Plinio, lib. IV, cap. XV, dicuntur MARSATII. Noster, in historiar. IV, de Claudio Labeone Batavo, qui in Civilis rebellione captus erat, verba faciens; *Præfectus*, inquit, *alæ Batavorum Claudius Labeo, opidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.* mox posteà: *Illuc* (in Coloniam Agrippinensem) *Cl. Labeo, quem captum & extra conventum amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit. pollicitusque, si præsidium daretur, iterum in Batavos, & potiorem civitatis partem ad societatem Romanam retracturum; acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Bethasiorumque in arma traxit. & furtim magis, quàm bello, Caninefates Marsacosque incursabat.* Heic quia Nerviorum Bethasiorumque fit mentio, quidam Marsacos iis propinquos finitimosque fuisse arbitrati sunt: maximè verò quia nominis adfinitas exstabat in opido *Macseyk*; ad cujus sonum illi non veriti genuinam atque germanam Taciti vocem corrumpere in *Masacos*. Quòd si Marsacos Nerviis Bethasiisque finitimos fuisse contendere velis, quia heic utrorumque narratio conjungitur; evincas antè necesse, Caninefates quoque binis illis populis fuisse conterminos; qui præponuntur etiam in enarratione Marsacis. verùm hoc quum haud umquàm præstari queat; longè enim ab illis partem Batavorum insulæ coluisse, suprà probatum est: neque de Marsacis temerè quidquam credam. Alii in alias Hollandiæ septemtrionalis parteis contulerunt. Ego verò Caninefatibus, Batavorum insulam colentibus, confineis fuisse Marsacos, audacter ex hac Taciti conjunctione atque constanter adfirmo. auctorem habeo, præter illum, svasoremque Plinium; qui in Rheni insulis eos collocat, dicto loco, his verbis: *In Rheno ipso*, C *prope millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum majorum, Frisiorum minorum, Marsatiorumque, sternuntur inter Helium & Flevum.* Sic legendum hunc locum, infrà in Frisiis docebo. Adparet autem ex eo, *Marsacos* Taciti eosdem esse quos *Marsatios* adpellat Plinius. quidpe uterque Frisios, Batavos, Caninefates Marsatiosque junctim refert. Heic quas parteis Batavi, quasque Caninefates tenuerint, jam anteà indicatum est: quas item Frisii incoluerint, posteà ostendetur. implebuntur omnia, præter angulum inter medium Rhenum Isalamque amneis, & lineam, quâ Frisiorum fineis ab ortu brumali inter Batavodurum & Hattemium cingam, inclusum. Hunc igitur rectè Marsacis tribueris. proximus enim est Caninefatibus, ex mente Taciti; proximus item Frisiis, ut vult Plinius. Sed, inquies, Marsatii Plinii coluêre insulam. Rectè mones: & ego memini. Insulam equidem iis tribuisse, dum latus occidentale lineâ tantùm cinxi, haud videor. sed quid agam? totúmne ergo id Marsatiis tribuam, quod Rheni duobus alveis, Vectâque flumine, & Flevo lacu includitur? sic equidem insulam tenere videbuntur. Sed ubi fides auctoritasq; Taciti; qui, in libro de Germaniâ, *Frisios lacus immensos ambire* tradit, & *utrasque* eorum *nationes, majores minoresque, Rheno prætexi?* Sanè si sapiamus, fidem his verbis derogare caveamus. conciliatio potiùs aliqua quæratur. En in promtu est. jam antè, Caninefateis unam cum Batavis incoluisse insulam, vidimus. idem tibi de Marsacis parteque Frisiorum si persvaseris; salva utrique auctori servabitur fides. Regio igitur hæc nunc dicitur *Velavia*, vulgò

de Veluwe,

de Veluwe, pars Geldriæ. Opida in eâ ſternuntur, apud dextram Rheni ripam, *Arnhem*, *VVageninge*, *Rhenen*: olim, quum in citeriore forent ripâ, dicta *Arenacum*, *Vada*, *Grinnes*.

Hanc igitur MARSACORUM gentem partem quondam fuiſſe MARSORUM, digreſſu horum divulſam, ſuisque in ſedibus relictam; nomen ſitusque faciunt uti credam: utique quum nulla alia ripæ Rheni pars dari Marſis poſſit; & ex hac regione, quam rectiſſimè commodiſſiméque in interiores illas oras tranſierint. Occaſio digreſſus fuiſſe videtur hujuſmodi, quum Druſus, Germanici pater, ingenti proximam Rheno Germaniam premeret exercitu; Marſi εἰς τὴν ἐν βάθει χώραν, id eſt, *in loca interiora* diſcedere conſilium cœpère. Interim Druſus, expeditionem in Friſios Cauchosque moliens, foſſam Rhenum inter atque Iſalam, de quâ ſuo loco dicetur, egit: quâ Marſi in duas veluti parteis diviſi ſunt. quarum quum una intra dictam foſſam contineretur, altera, Romanorum arma fugiens, in ulteriora, ceu intervallo tutiora, diſceſſit. Factum hoc M. Meſſallâ, P. Sulpicio Coss., id eſt, anno ante natum Chriſtum XII. Sic enim Dio lib. LIV, de Druſo, ſub his conſulibus: Ἔς τε τὸν Ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν. id eſt: *Secundo Rheno in Oceanum devectus, Friſios ſubegit, ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit*. Per dictam foſſam, quæ ex ejus nomine poſteà vocata fuit Druſiana, & per lacum, qui nunc dicitur *Suyder ſee*, devectum fuiſſe, ſuo loco oſtendetur. Itaque ſequenti anno jam nulli in dextrâ Luppiæ ripâ fuère Sigambri; quia Marſi illuc immigraverant. Dio paullo pòſt, ſub Q. Tuberone, Fabio Maximo Coss.; Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπίτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγαμβρων ἐνέβαλεν. id eſt: *Initio veris rurſus ad bellum profectus, Rhenum tranſiit, Vſipetas perdomuit, Luppiæque ripis ponte junctis, in Sigambros irrupit*. At illi, qui priſcis in ſedibus remanſerant, quò ab digreſſis ac remotis diſcernerentur, dignoſcerenturque; antiquo vocabulo paullum inflexo, pro MARSIS, MARSACI ſibi dicti ſunt; quemadmodùm pars Chattorum à *Mattio* vocati fuère *Mattiaci*. Plinius illud vocabulum formavit MARSATII; eodem modo, ut opidum Batavorum, quod Tacito *Arenacum*, Antonino & tabulæ itinerariæ eſt *Arenatium*. Vetus marmoris inſcriptio legitur talis;

T. Horteſio Mucroni Nat. Marſa-
queo V. An.
XXXXV. Ael. Verinus Arm. Cuſt.
Eq. Sing.
Aug. Fratri F. C.

Hanc inſcriptionem ad gentem Marſacorum ſpectare haud dubito. quantum enim differt vox *Marſaqueo* à *Marſaco*?

Fineis igitur integro Marſorum corpori apud Rheni ripam ſtatuo iſtos: A meridie lineam ab opido *Coesfeld* ad divortium Rheni; & hinc ipſum Rhenum, ad Batavodurum uſque. ab occaſu æſtivo, lineam à Batavoduro ad Hattemium. hinc ab ortu æſtivo, Iſalam ad Bercolæ confluentem; inde verò ipſum Bercolam, ad dictum uſque opidum *Coesfeld*.

Ceterùm nobilius, ante Romanorum in has oras adventum, illuſtriusque fuiſſe Marſorum nomen, gentemque validiorem, patet inde, quòd quidam auctorum, ut teſtis eſt Tacitus in libro de Germaniâ, inter antiquiſſima id Germanorum nomina retulerint.

CAP. XII.

De TUBANTIBUS.

MARSIS Bructerisque conterminos fuiſſe TUBANTEIS, ſuprà dictum eſt. horum rara apud rerum ſcriptores mentio; utpote gentis exiguæ, atque ignobilis. Primus eorum meminit Strabo, in lib. VII; ubi mendosè leguntur Σουβάττιοι, pro Τουβάντιοι. Poſt hunc Tacitus bis, annal. I, & XIII. Ptolemæus etiam; cui ſunt Τούβαντοι. Poſtremò ſemel atque iterum nomen eorum inter auxilia palatina, ac militeis præſidiarios legitur in Notitiâ imperii. Tacitus his varias variis temporibus attribuit ſedeis. Noſtri ævi geographi unanimi ferè omnes conſtantique ſententiâ in eâ regione nomen eorum poſuerunt, quæ vulgò adpellatur *Twente*, Transiſalaniæ regionis pars: quaſi hæc inclinatum à Tubantum vocabulo ferat nomen. quorum errorem

rem haud modicum ego demiror. quidpe non à Tubantibus, sed à duali numero, qui Germanis inferioribus est *twe*, dictam esse regionem *Twente*, quasi dicas *Secundariam*; facilè cuivis perspici poterat; quum proxima ei regio, pars itidem Transisalanæ, à ternario numero *dre*, dicatur *Drente*, quasi dicas *Tertiariam*. tota namque regio Transisalana in treis dividitur parteis, seu diœceses; quarum prima, ac proxima flumini Isalæ, *Salland*; altera *Twente*; tertia *Drente*. Falsò igitur ac summum per errorem heic locantur Tubantes; quibus alii sunt investigandi fines. Alii opinantur, arcem hodiè, à quâ comitatus cognomen habet *Benthem*, antiquum gentis vocabulum servare. quibus equidem haud perinde reclamo. potuerunt enim huc transmigrasse ex iis sedibus, quas mox ex Tacito eis adsignabo. & est etiam vicus hodiè extra comitatum, ad Amisiam amnem, XV millibus passuum ab dictâ arce dissitus, vulgari vocabulo *Bentlage*. Marsi à Germanico quum summâ clade vastarentur; *Excivit ea cædes*, inquit Tacitus annal. I, *Bructeros, Tubantes, Usipetes.* quæ verba cum iis, quæ superiori capite super Marsis disseruimus, collata, proximos fuisse Tubanteis Marsis, apertè indicant. At quâ regione? Ab solis ortu Chasuarios atque Dulgibinos fuisse Marsis finitimos, infrà cap. XV patebit. & à meridie fuisse Sigambros, inque horum posteà sedem transgressos Tencteros, suprà comprobatum est; item ab occasu brumali Usipios, & ab occasu æstivo Bructeros: quorum hos ab Usipiis atque Marsis ad Amisiam usque amnem pertinuisse, mox infrà docebo. Restat igitur unum Marsorum latus, quod ultra Amisiam amnem, inter Bructeros atque Chattos, septemtrionibus objectum, commodè atque rectè Tubantum recipiet fineis, quos eis tribuit Tacitus, dicto libro, sub Tiberii principatus initium. Limiteis igitur circumscribo, à meridie, quà Marsis jungebantur, Dalichium & Amisiam amneis, ad urbem usque Monasteriensem. ab occasu, quà Bructeris contermini, eundem Amisiam, adusque prædictum vicum *Bentlage*. hinc ab septemtrionibus, quà Angrivariis, ut infrà ostendetur, continuabantur, lineam ad opidum *Melle* ductam. hinc ab ortu solstitiali, quà Dulgibini, Cheruscorum clientes, occurrebant, montium jugum, quod juxta opida *Ravensbarg* & *Bilefeld*, ad Dalichii usque fontem procurrit. Haud procul hoc limite vicus hodiè est *Bentdorp*, medio situ inter opida *Lemgow*, & *Dietmelle*: qui & ipse antiquæ gentis, huc aliquando progressæ, memoriam custodire videtur.

At postquàm Marsi, ut suprà relatum, à Germanico excisi, reliquiæque eorum, sedibus antiquis relictis, in Bructerorum agros receptæ: sedeis eorum statim obsedisse videntur Tubantes. Neronis certè IV anno, id est, à nato mundi Domino LVIII, heic eos locat Tacitus annal. XIII. Etenim quum Ansibarii, à Chaucis pulsi & sedis inopes, duce Bojocalo, apud Rheni ripam, inter amnem & Usipios, in eâ Usipiorum agrorum parte, quæ Romani exercitus, ad Vetera hibernantis, usui seposita erat, consedissent, & ab Avito, inferioris exercitus legato, excedere juberentur; *Illi Bructeros*, inquit auctor, *Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus legatum, ut, Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet, ipse legiones in agros Tencterûm induxit; excidium minitans, nisi caussam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deserentibus; sola Ansibariorum gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur: imbellis ætas in prædam divisa est.* Quibus verbis apertissimè Tubantes medii inter Usipios Chattosque ponuntur, iisdem in finibus, quibus anteà Marsi continebantur. nam Chasuarios medios inter Marsos & Chattos, in Chattorum fuisse clientelâ & republicâ, infrà ostendetur. Atque heic nominis memoria etiamnunc manet, apud Tencterorum confinium, in vico *Benteslo*, paullo infra fonteis Luppiæ. Post Neronis interitum, Bructeros eosdem agros tenuisse, ad Luppiam usque amnem, infrà patebit. Tunc fortè & ipsi in Bructerorum concesserant civitatem, vel fidem: nam validissimum factum fuisse illorum corpus, eoque ipsam gentem superbam, infrà ostendetur. At sub Trajani principatus initium Tubantes, unà cum Bructeris, sedibus suis expulsi fuêre per Angrivarios, Chamavosque: quorum hos ab eo tempore Chattis fuisse finitimos, infrà liquebit. In utrorumque antiquos agros immigrasse Dulgibinos, atque Chasuarios, ex Tacito disco. Quum igitur Tubantum superstes posterioribus etiam sæculis fuerit nomen; in pristinam trans Dalichium sedem, quam Angrivarii reliquerant, eos remigrasse, maximè credibile est. Atque huc partim pertinere puto auctoris nostri, in dicto libro, verba ista: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haud perinde memoratæ.*

Ceterùm

Ceterùm apud eumdem auctorem, dicto annali XIII, sic Bojocali super Rheni ripâ, quam Ansibarii obsederant, referuntur verba: *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & posteà Usipiorum fuisse*. Hæc uti satis sint incorrupta, & ex vero, ego vehementer vereor. quidpe Menapios hæc arva tenuisse, quum Galliam Belgicam debellaret Jul. Cæsar, ipse auctor est locupletissimus, in commentariorum IV. quibus pulsis, Usipios immigrasse, ex eodem Cæsare, tum ex Dione satis idoneo probavi auctore. tenueruntque Usipii, donec à Druso perdomiti, in amicitiamque Romanorum recepti fuerunt. ab eo tempore militibus, ad Vetera in hibernis agentibus, usui cesserunt eadem arva; quemadmodùm alia ejusdem ripæ arva, ad castra Maguntiacensia; ut suprà notatum. Quapropter aut nulli heic umquàm incoluêre Tubantes, aut certè antè Julii Cæsaris in Belgis arma. Sed si ante Cæsarem; cur non Tacitus inter Tubanteis & Usipios interposuit Menapios, eorumdem arvorum colonos? cur non saltem Sigambros? Sanè ubique historiarum error, vel memoriæ lapsus. Mihi si conjicere heic liceat, malim profectò, pro *Tubantum* voce, legere *Sugambrûm*, vel *Sugambrorum*. hi quidpe hæc tenuêre ante Usipios loca. nam Menapii, Galliæ Belgicæ gens, quòd coluerint, id permissu locatuque Sugambrorum factum existimo. neque enim veri simile, tam exiguam, ut suprà demonstratum, Menapiorum partem, invitis Sugambris Rheno trajecto, horum partem agrorum obsedisse. Tacitum verò aliorum auctorum *Sicambros*, & *Sigambros*, vocare *Sugambros*, suprà ostensum est.

CAP. XIII.

De BRUCTERIS.

MARSIS conterminos quondam fuisse BRUCTEROS, suprà dictum est. Horum vocabulum vitiatum legi apud Strabonem atque Ptolemæum, jam alii ante me adnotarunt. apud hunc sunt Βουσάκτεροι· apud illum Βούκτεροι. utrobique repone Βρούκτεροι. De his Tacitus, in libro de Germaniâ: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt.* Ad Amisiam usque flumen pertinuisse Bructeros, patet ex Strabone; qui, lib. VII, Drusum eos in dicto flumine navali pugnâ superasse tradit. item ex Taciti annal. I: *Germanicus Cæcinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo præfectus, finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre. Chauci, cùm auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros, sua urenteis, expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit.* mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* Equitem Pedo finibus Frisiorum, id est, Bructerorum confinio, duxit. convenêre apud os Amisiæ; ad quod & Chauci, Frisiorum simul atque Bructerorum, ut infrà ostendetur, contermini, auxilia Romanis offerebant. A meridie igitur limes, quo olim à Sigambris separabantur, erat Luppia amnis, à fonte ad opidum usque *Lunen*; inde ab occasu brumali linea usque ad fontem Bercolæ. hinc verò, quà Marsi quondam contermini, Bercola erat & Isala, ad opidum usque *Hattem*. hinc ab occasu æstivo juxta lineam ad lacum *Dullart*, in quem Amisia, antequàm Oceano misceatur, effunditur, ductam, à Frisiis distingvebantur. ab septemtrionibus & ortu, Amisiâ, ad munimentum usque, cui vulgare vocabulum *Ten Oort*, à Chaucis; hinc eodem Amisiâ & Dalichio amne à Chamavis & Angrivariis Tubantibusque submovebantur. At postquàm Marsi à Rheno in interiora commigrarunt; Bructerorum pars, in eorum agros transgressi, supradictâ lineâ, à Rheni divortio ad fontem usque Bercolæ, ab Usipiis disterminabantur. Deinde verò Marsis excisis, Tubantibusque eorum sedibus, quas occuparant, pulsis, Bructerorum nomen iterum ad Luppiam & Tencterorum confinia processit. unde istud Taciti: *iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant.* & historiar. V: *Multâ luce revecti hostes*, in Rheno, *captivis navibus, prætoriam triremem flumine Luppiâ donum Velledæ traxêre*: quam *fatidicam virginem nationis Bructeræ* fuisse adfirmat lib. IV. Regiones nunc dictis finibus continentur istæ: comitatus Sutfaniensis & Benthemius; Salandia, & Twentia, Drentiæque pars, quà opidum *Covorden*; item Cliviæ exigua portio, quà opidum *Sevenar*: dein Vestofaliæ pars, quà opida, *Borchsteenfoorde*, *Nienborch*, *Ahuus*,

Frede,

Frede, Statlo, Coesfeld, Münster, Lunighusen, VVerne, Ham, Alem, Beckom, Reide, Rydebarg, Delbrügge.

At exorto Bructeris cum finitimis nationibus, Angrivariis Chamavisque, bello, omnibus agris spoliati, penitusque patriis sedibus, quas diu tenuerant, excisi fuêre. Auctor noster: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse, narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum. nam ne spectaculo quidem prælii invidère. super* LX *millia non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt.* Ubi id prœlium factum, incertum est. prope tamen Romanorum militum præsidium factum, satis ex prædictis liquet. Ceterùm excidium id eorum Romæ narratum fuit primo principatus Trajani anno, à nato Jesu XCVIII. quo anno librum de Germaniâ conscripsit Tacitus.

Superstites belli quibus mox fortunæ casibus, & per quas terras jactati sint, haud facilè dixerim. in Juhonum tandem agris consedisse, iterumque in clarum Romanisque formidabile excrevisse nomen; apud posterioris ævi rerum auctores reperio. Notitia imperii inter præsidiarios militeis numerat & Bructeros. Tabula itineraria nomen eorum inclinatum BURCTURI habet super Rheni ripam, inter Agrippinensem coloniam, & confluenteis Mosellæ; eâdem videlicet regione, quam anteà Juhones incoluerunt. quorum nomen prorsus post Taciti ævum ignotum. unde facilè suspicer, Bructeros, statim ut patriis sedibus ab Angrivariis Chamavisque pulsi fuêre, vi atque armis Juhonum occupasse, ac fortè Tencterorum quoque proximos agros. Alii etiam scriptores hac regione eos referunt. Nazarius in panegyrico ad Constantinum: *Immensam Bruteris vastationem fecisti.* & mox: *Insuper Agrippinensi ponte faciendo, reliquiis afflictæ gentis insultas; ad facultatem, quoties velis, in hostem transeundi.* Sulpitius Alexander apud Gregor. Turonensem, lib. II, cap. IX, de Arbogaste, Theodosii imperatoris duce: *Eodem anno Arbogastes Sunnonem & Marcomerem, subregulos Francorum, gentilibus odiis insectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus tutò omnes Franciæ recessus penetrandos, urendosque, cùm decussis foliis nudæ atque arentes silvæ insidiantes occulere non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est: nullo usquàm occursante, nisi quòd pauci ex Amplivariis & Chattis, Marcomere duce, ulterioribus collium jugis apparuêre.* Heic satis apertè atque disertè Bructeri inter Rhenum, quà Colonia est Agrippinensium, & Chattos ponuntur, contermini Chamavis; quos dextram tunc coluisse Luppiæ ripam, infrà ostendetur. Juhonum igitur sedeis, & magnam Tencterorum agri partem, Chattis proximam, tenuisse tunc temporis Bructeros, cùm ex hoc auctore, tùm ex tabulâ itinerariâ perspicitur. Cave cum Frehero ad Maguntiacum & Mœnum eos usque proferas. quidpe inter Mœnum & Lonam Alemannorum tunc partem coluisse, suprà ostensum: Bructeri autem disertè Francorum nomini adcensentur à dicto Sulpitio. Claudianus, qui eodem cum Arbogaste ævo vixit, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

—— *Iuratur Honorius absens;*
Imploratque tuum supplex Alemania nomen;
Basternæ venêre truces; venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ; latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cherusci.

Rectè heic puto *Hercyniam silvam* à Frehero intelligi eam veteris Hercynii saltus partem, quæ, in finibus quondam Juhonum, hodiè vulgò vocatur *der VVester Wald*.

Ceterò nomen eorum posteriori sæculo inclinatum est apud auctores. nam in tabulâ, uti antè dictum, leguntur BURCTURI; in panegyrico Nazarii BRUTERI; apud Sulpitium Alexandrum BRICTERI: in vitâ divi Sviberti BORUCTUARII; & in epistolâ quâdam Gregorii II Papæ, qui circa annum à nato Jesu IↃCCXX sedem Romanam obtinuit, BORTHARI. Verba epistolæ hæc sunt: *Vniversis optimatibus & populo provinciarum Germaniæ, Thuringis, & Hessis, Borthariis, Nistresis, VVedrevis, & Loganis, Sudnosis, & Grabfeldis, vel omnibus in orientali plagâ constitutis.* Heic etiam in iisdem locantur finibus, proximè Chattos, qui Hessi, & Wedrevos, Loganosque; quorum hi accolæ Logani sive Lonæ amnis, illi incolæ regionis, quæ etiam nunc vulgò dicitur *die VVeiteraw*, & variante dialecto, *VVedderaw*.

Illos ego falli vehementer vereor, qui à voce *burg* nomen Bructeris quæsitum arbitrantur. nam credibile est, postremi ævi scriptores exactiùs tenuisse verum gentis nomen, quàm

quàm primos. jam verò vocabula ista *Bructeri*, & *Bricteri*, & *Burcturi*, multo propiùs accedunt ad vocem *burg*, quàm *Boructuarii*, & *Bortarii*. An verò vox ista *burg* adeò primis illis Romanis fuit incognita atque inusitata, uti eam in hac gente numquàm satis exprimere quiverint? At jam Tacitus, & alii ante eum, qui Augusti Tiberiique res in Germaniâ gestas scripserunt, *Asciburgium* & *Teutoburgium* memorarunt: & Plinius aliiq; *Burgundionum* nobilissimam gentem: Ptolemæo autem *Laciburgium* est opidum, & *Asciburgius* mons, & *Visburgii* populi.

Ceterùm BRUCTEROS Strabo & Ptolemæus distingvunt in MAJORES, atque MINORES. hos Luppiæ, illos Frisiis & Chaucis conterminos faciunt. Strabo lib. VII: Ἐπὶ ταὐτὰ δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρονται Βίσουργίς τε καὶ Λουππίας ποταμὸς, ῥέων διὰ Βρουκτήρων τῶν ἐλαττόνων. id est: *In eamdem cum Amisiâ partem feruntur Visurgis & Luppia, qui per Bructeros minores fluit.* Ptolemæus: Κατέχουσι δὲ τῆς Γερμανίας, τὰ μὲν παρὰ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν, ἀρχομένοις ἀπ' ἄρκτων, οἵ τε Βρούκτεροι οἱ μικροὶ, καὶ οἱ Σύγαμβροι. hoc est: *Incolunt autem Germaniam, juxta Rhenum amnem, si à septemtrionibus ordiaris, Bructeri minores, ac Sigambri.* Et posteà: Ἐλάσσονα δὲ ἔθνη μεταξὺ κεῖνται, Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σουήβων, Βρούκτεροι οἱ μείζονες· ὑφ' οὓς Χαμαῦοι. id est: *Minores verò gentes interjacent, inter Chauchos minores & Svevos, Bructeri minores; sub quibus Chamavi.* Omnia quum alioquin Ptolemæus turbet, & heic etiam falsò Svevos Cæsaris immisceat; tamen rectè *Bructeros minores* junxit Rheno, apud divortium amnis; quæ loca priùs Marsi habuére: & rectè item Sigambris, scilicet ad Luppiam; in quæ loca Marsi posteà migrarunt. rectè etiam *Bructeros majores* continuasse Cauchis & Chamavis, infrà mox patebit.

CAP. XIV.

De CHAMAVIS *&* ANGRIVARIIS.

ANTIQUISSIMAM CHAMAVORUM memoriam reperio apud auctorem nostrum, annal. XIII. Nempe quum Nerone Romæ imperitante, Ansibarii, à Chaucis pulsi, agros ad Rheni ripam vacuos, & militum Romanorum usui sepositos, obsedissent; Romani autem excedere eos juberent: Bojocalus, fortè dux eorum, apud Romanos pro concessione novarum sedium verba faciens, *Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & pòst Usipiorum fuisse*, testatur. Unde patet, ante Julii Cæsaris in Galliam expeditiones, Rheni ripam coluisse Chamavos. nam Cæsaris ævo Sigambros ea loca tenuisse, suprà demonstratum est. Quo casu, & in quas à Rheno illi migraverint terras, omnino incertum est. Taciti ævo quia unà cum ANGRIVARIIS Bructerorum occuparunt agros; jam anteà utrosque conterminos fuisse Bructeris, junctasque inter se habuisse sedeis, simile veri est. De Angrivariis confirmat sententiam hanc Tacitus annal. II. quippe quum Germanicus Cæsar ab oceano & Amisiâ amne ad Visurgim profectus, castra in lævâ fluminis ripâ metaretur; *Metanti*, inquit auctor, *castra Cæsari Angrivariorum defectio à tergo nuntiatur.* Castra autem in ripâ Visurgis posita fuisse, liquet ex sequentibus: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ dextrâ Arminius, frater in exercitu* Romano, inter se colloquebantur. *Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Cæsar, nisi pontibus præsidiisque impositis, dare in discrimen legiones, haut imperatorium ratus.* Ex his jam liquet, Angrivarios inter Amisiam & Visurgim incoluisse. Exstat heic etiamnunc nomen eorum in vico *Engeren*, IX millibus passuum, in septemtriones versùs, ab opido *Osenbrügge* dissito. exstat item, clariore famâ, in opido *Engeren*, ducatus titulo insignito. Pergit Tacitus: *Cæsar transgressus Visurgim, indicio perfugæ cognoscit, delectum ab Arminio locum pugnæ; convenisse & alias nationes in silvam Herculi sacram; ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem.* & posteà: *Tertiâ fermè vigiliâ adsultatum est castris.* inde Germanicus apud exercitum, Arminius item apud suos concionantur, animosque militum firmant. *Sic accensos* Germanos, *& prælium poscentes, in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim & colles, ut ripæ fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inæqualiter sinuatur. ponè tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, & purâ humo inter arborum truncos. campum & prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci juga insedère, ut præliantibus Romanis desuper incurrerent.* paullo pòst: *Intereà pulcherrimum augurium, octo aquilæ petere silvas & intrare visæ, imperatorem advertêre. exclamat, Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina. simul pedestris acies infertur; & præmissus eques postremos ac latera impulit. mirumque dictu, duo hostium agmina diversâ fugâ, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant,*

 in sil-

in silvam ruebant. medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur: inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Rhætorum, Vindelicorumque, & Gallicæ cohortes signa objecissent. nisu tamen corporis & impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam agnitum à Chaucis, inter auxilia Romana agentibus, emissumque tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. ceteri passim trucidati. & plerosque, tranare Visurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis, postremò moles ruentium, & incidentes ripæ operuêre. quidam turpi fugâ in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis, per ludibrium figebantur. alios prorutæ arbores afflixêre. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. quintâ ab horâ diei ad noctem cæsi hostes, decem millia passuum cadaveribus atque armis opplevêre: repertis inter spolia catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco prælii Tiberium imperatorem salutavit; struxitque aggerem; & in modum trophæorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit. Haut perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea species, dolore & irâ adfecit. qui modò abire sedibus, trans Albim concedere, parabant; pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, senes, agmen Romanorum repentè incursant, turbant. postremò diligunt locum, flumine & silvis clausum, artâ intus planitie & humidâ: silvas quoque profunda palus ambibat; nisi quòd latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo à Cheruscis dirimerentur. hîc pedes adstitit. equitem propinquis lucis texêre, ut ingressis silvam legionibus à tergo foret: Nihil ex iis Cæsari incognitum: consilia, locos, promta, occulta noverat; astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Sejo Tuberoni legato tradit equitem, campumque. peditum aciem ita instruxit, ut pars æquo in silvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur. quod arduum sibi. cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant, facilè inrupêre: quîs impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus supernè ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pugnam; remotisque paullum legionibus, funditores libratoresque excutere tela & proturbare hostem jubet. missæ è tormentis hastæ: quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti. Primus Cæsar cum prætoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in silvas. conlato illic gradu certatum. hostem à tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant. utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoriâ. Nec minor Germanis animus; sed genere pugnæ & armorum superabantur: cùm ingens multitudo artis locis prælongas hastas non protenderet, non colligeret; neque adsultibus & velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad prælium: contrà miles, cui scutum pectori adpressum, & insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet; viamque strage hostium aperiret. impromto jam Arminio, ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin & Inguiomerum, totâ volitantem acie, fortuna magis, quàm virtus, deserebat. & Germanicus, quò magis adnosceretur, detraxerat tegimen capiti; orabatque, insisterent cædibus; nil opus captivis; solam internecionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris. ceteræ ad noctem cruore hostium satiatæ sunt. equites ambiguè certavêre. Laudatis pro concione victoribus, Cæsar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo, Debellatis inter Rhenum Albimque nationibus, exercitum Tiberii Cæsaris ea monimenta Marti & Iovi & Augusto sacravisse. de se nihil addidit, metu invidiæ, an ratus conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. atque illi supplices, nihil abnuendo, veniam omnium accepêre. His verbis sedulò perpensis, Visurgisque tractu diligenter considerato; reperio, nullum situm geminæ huic pugnæ magis convenire, quàm eum, qui in dextrâ ripâ inter duo est opida *Minden* & *Oldendorp*. nam & primi heic post Oceanum consurgunt montes, & amnis in varios ingenteisque flexus torquetur, simulque Angrivariorum fines rectè hoc loco in Cheruscos sinuantur. Prima pugna commissa est inter dictum opidum *Oldendorp*, & vicum *Stemme*, circa arcem *Eisdorp*; quam, unà cum vico adjacente, veteris IDISTAVISI CAMPI nominis vestigia referre existimo: circa quam *miles* Romanus *in loco prælii Tiberium imperatorem salutavit, struxitque aggerem, & in modum trophæorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, imposuit*. Altera pugna facta est in eâdem ripâ, ex adverso urbis Mindensis, in eâ planitiæ humidâ, quæ inter dictam urbem & densam hodiéque silvam sternitur: in quâ Cherusci Romanorum agmen, iter versùs pontem, quâ opidum nunc est *Minden*, faciens, adsultavêre. Tecti fuêre Romani, lævum latus, fluminis ripâ; dextrum, montium jugo, quod, III millibus passuum supra dictum opidum, flumen altis ripis perrumpit. quo loco adposita ei est nunc arx *Berge*. In hac planitie Germanicus, jam secundò devictis hostibus, TROPHÆA, cum devictarum inter Rhenum Albimque nationum inscriptione, erexit. Eadem planities ab Angrivariis tunc temporis incolebatur. quam tamen postmodùm aut

sponte

ſponte ſuâ deſeruerunt, aut per vim ab Cheruſcis extortam amiſerunt. quippe Trajani principatus primo anno, quum librum de Germaniâ conſcriberet Tacitus, Cauchorum agri in Chattos uſque ſinuabantur. Terminos igitur Angrivariis circumſcribo hujuſmodi: Primùm eoſdem, quibus ſuprà cinxi Tubanteis, per montium jugum ab opido *Bilefeld* ad opidum *Melle*; & hinc lineam ad vicum *Bentlage*, Amiſiæ adpoſitum: hinc aliam ab ſeptemtrionibus ad lacum uſque *Dommel*. inde, quà Anſibarii olim occurrebant, itidem lineam, ad Viſurgim & opidum *Petershagen*: hinc trans Viſurgim, quà Cheruſci erant contermini, aliam lineam ad opidum uſque *Rentelen*, eidem amni impoſitum. hinc à meridie, quà Dulgibinis, ut infrà oſtendam, jungebantur, Viſurgim, & eum amnem qui apud vicum *Remen* Viſurgi miſcetur, ad opidum uſque *Hervorden*: inde lineam ad opidum *Bilefeld* & Tubantum confinia ductam. Regiones nunc comprehenduntur his finibus iſtæ: Schauemburgienſis comitatus particula, dextræ Viſurgis ripæ adpoſita; Mindenſis epiſcopatus pars dimidia, versùs auſtrum; epiſcopatus Oſnabrugienſis pars maxima; comitatus Tekelburgienſis particula ſeptemtrionalis; & pars Ravensbergienſis comitatus, quà caſtellum *Limborg*. Poſtquàm verò Tubantes inter Dalichium, ut ſuprà oſtenſum, & Luppiam conſederunt; in horum antiquam ſedem, ad Dalichium uſque, Angrivariorum quoſdam ſucceſſiſſe, credibile eſt. unde nomen eorum hodiéque in his oris manet, in opido *Engeren*, ducatus titulo inſignito. In Notitiâ imperii Romani leguntur *Anglevarii*; neſcio an non correctiùs *Angrevarii*.

Hactenus igitur de Angrivariis. qui quia hæc loca versùs meridiem tenuerunt, reliquum terrarum, quantum inter Bructeros atque Cauchos porrectum fuit, CHAMAVIS ceſſiſſe neceſſe eſt. Firmatur hoc argumentum teſtimonio Ptolemæi; cujus verba hæc ſunt: Ὑπὲρ μὲν τοὺς Βουκτέρους οἱ Φρείσιοι μέχρι τοῦ Ἀμισίου ποταμοῦ· μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ, μέχρι τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ· εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος. id eſt: *Supra Bructeros ſunt Friſii, ad Amiſiam uſque amnem. poſt hos Cauchi minores ad Viſurgim uſque flamen: dein Cauchi majores, uſque ad Albim.* & poſteà: Ἐλάσσονα δὲ ἔθνη καὶ μεταξὺ κεῖνται, Καυχῶν μὲν τῶν μικρῶν καὶ τῶν Σουήβων, Βούκτεροι οἱ μείζους· ὑφ' οὓς Χαῖμαι· Καυχῶν δὲ τῶν μειζόνων καὶ τῶν Σουήβων, Ἀγγειλουάριοι. id eſt: *Minores verò gentes interjacent inter Cauchos minores & Suevos, Bructeri majores: ſub quibus Chamavi. inter Cauchos autem majores & Suevos, Angrivarii.* Lege pro Χαῖμαι in Ptolemæo Χαμάυοι, & in Strabone pro Χαῦβοι, Χάμαβοι· *Chamavos* enim apud Ptolemæum eſſe debere, ſitus inter Cauchos & Angrivarios ſatis indicat. Scribuntur autem Græcè Χάμαβοι cùm apud Julianum, in oratione ad ſenatum populumque Athenienſem; tum in Eunapii Sardiani hiſtoriis, quarum fragmenta in eclogis legationum exſtant.

Terminos igitur Chamavi hiſce in oris habuêre: ab occaſu Amiſiam, ab vico *Bentlage* ad munimentum uſque vulgò *Ten Oort* dictum. hinc ab ortu æſtivo, Lœdam amnem, qui ad dictum munimentum Amiſiæ miſcetur; & ab ejus fonte lineam ad lacum *Dommel*. hinc ab ortu hiberno, quo limite ab Angrivariis ad prædictum uſque vicum *Bentlage* diſtincti fuerint, jam anteà dixi. Regiones hiſce finibus nunc ſternuntur iſtæ: inter Lœdam & Amiſiam amneis, *Ouer Alnen*, *Saderland*, *Hemmelingerland*; dein comitatus Lingenſis, & Oſnabrugienſis epiſcopatus pars ſeptemtrionalis.

Hos igitur fineis habuêre dictæ duæ nationes, Bructeris ab ſolis ortu conterminæ. Poſtquàm verò horum agros occupaverunt; Angrivarii majorum Bructerorum loca versùs oceanum, Chamavi minorum versùs Luppiam poſſederunt. ſic enim ſuprà ex Sulpitio Alexandro relatum: *Transgreſſus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus eſt; nullo uſquàm occurſante, niſi quòd pauci ex Ampſivariis & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* Hinc etiam apud Julianum, in dictâ oratione ad populum ſenatumque Athenienſem, Chamavorum ſimulque Rheni fit mentio. Eunapii verò verba hæc ſunt: Τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς τὴν πολεμίαν χωροῦντος, καὶ τῶν Χαμάβων ἱκετευόντων, φείδεσθαι καὶ ταύτης ὡς οἰκίας, ὁ Ἰουλιανὸς συνεχώρει· καὶ τὸν βασιλέα σφῶν προελθεῖν κελεύσας, ἐπειδὴ προῆλθε, καὶ ἐπὶ τῆς ὄχθης εἶδεν ἑστηκότα, ἐπιβὰς πλοίου, ἑρμηνέα ἔχων, διελέγετο τοῖς βαρβάροις. ἐκείνων δὲ πάντα ποιεῖν ὄντων ἑτοίμων, ὁρῶν ἐμπρέσωπόν τι ἅμα καὶ ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν εἰρήνην (Χαμάβων γὰρ μὴ βουλομένων, ἀδύνατον ἦν τὴν τῆς Βρεττανικῆς νήσου σιτοπομπίαν ἐπὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ φρούρια διαπέμπεσθαι) καὶ πειθόμενος ὑπὸ τῆς χρείας, χαρίζεται τὴν εἰρήνην, καὶ ὅμηρα ᾔτει λαβεῖν πίστεως ἕνεκεν. Hoc eſt: *In hoſtile ſolum profectus Iulianus, Chamavis ſupplicantibus, uti ſibi parceret, impetrari id à ſe paſſus eſt. regemque eorum, progredi juſſum, ut in ripâ* Rheni *ſtantem vidit, conſcenſo navigio, per interpretem cum barbaris loquutus eſt. Illis igitur omnia imperata ſe facturos adfirmantibus,*

quum honestam simul atque necessariam hanc sibi pacem esse cerneret, (nam Chamavis invitis frumentum ex Britanniâ ad Romanorum castra subvehi nullo modo potest) flexus utilitate, concessit pacem, obsideisque firmandæ fidei postulavit. Castra heic intelligi, quæ in Rheni lævâ ripâ erant posita, suprà lib. II, cap. XXXVI, perspectum est. Hæc igitur de secundis Chamavorum sedibus.

Locus apud Ptolemæum in Germaniâ, inter Amisiam & Visurgim, est Τεκέλια, TECELIA. cujus nomen, situsque inter dicta flumina, convenit hodiè arci *Tekelenborg*, in antiquo Angrivariorum Tubantumque confinio sitæ. quorum fuerit, haud facilè dixerim.

CAP. XV.

De DULGIBINIS, *sive* DULGUMNIIS, *&* CHASSUARIS; *qui &* CASSUARI, *&* CHATTUARII, *&* CATTUARII.

POSTQUAM Chamavi & Angrivarii Bructerorum occupavêre solum, illorum sedeis DULGIBINI, & CHASUARI, cum aliis quibusdam populis insederunt. De his sic Tacitus, in libro de Germaniâ: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt.* Eosdem heic Dulgibinis Chasuarisque tribui fineis, qui antè Chamavorum atque Angrivariorum fuerunt, satis perspicuum est. quidpe si antiquis Bructerorum finibus rectè præ fronte jacet Frisiorum ager ad ostia Rheni; certè antiqui Chamavorum fines & Angrivariorum rectè etiam dicuntur esse à tergo. Ceterùm priscæ Dulgibinorum Chasuarorumque quæ fuerint sedes, difficile fortassis fuerit dictu. Apud Ptolemæum hæc leguntur verba: Μεταξὺ Καυχῶν τῶν μειζόνων, καὶ τῶν Συήβων Ἀγγειλουάριοι· εἶτα Λακκοβάρδοι· ὑφ' οὓς Δουλγούμνιοι. id est: *Inter Cauchos majores & Suevos sunt Angrivarii: dein Laccobardi: sub quibus Dulgumnii.* hos esse *Dulgibinos* Taciti, dubitari non potest; quando neque situs, neque nomen abhorret. Quis autem divinaverit, utrum vocabulum sit incorruptius? At de *Laccobardis* istis meritò quæratur, quinam fuerint; quum nullus alius eorum habeat auctor nomen; & ipsi Ptolemæo præter hos sint Λαγγοβάρδοι, *Langobardi*: ita, uti hos esse illos, suspicari haud liceat. Ansibarii quum contermini fuerint, ut antè dictum, ab ortu solis Angrivariis; facilè ego suspicer, corruptum esse apud Ptolemæum illorum vocabulum in Λακκοβάρδοι· pro quo scribendum censeam Ἀμψιβάριοι. His autem quia à Ptolemæo subjiciuntur in meridiem versùs Dulgumnii; partem hos antè fuisse crediderim Cheruscorum, à corpore suo in novas sedeis transgressam. Strabonis, de Germaniâ loquentis, verba lib. VII hæc sunt: Πρὸς οὓς ἡ μὲν ἀπιστία μέγα ὄφελος. οἱ δὲ πιστευθέντες, τὰ μέγιστα κατέβλαψαν, καθάπερ οἱ Χηροῦσκοι, καὶ οἱ τούτων ὑπήκοοι· παρ' οἷς τὰ τρία τάγματα Ῥωμαίων μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐάρου Κυιντιλίου παρασπονδηθέντα ἀπώλετο ἐν ἐνέδραις. id est: *Adversùs hos plurimùm prodest incredulitas. Quibus fides habita est, ii maxima damna intulerunt: ut Cherusci, & horum subjecti; apud quos tres Romanorum legiones, cum duce Quintilio Varo, contra datam fidem insidiis circumventæ interierunt.* De hac clade Varianâ pluribus agam infrà in Cheruscis. ubi clarum reddam, factam eam fuisse circa opidum *Dietmelle*; quod tunc adpellabatur TEUTOBURGIUM. Hi igitur Cheruscorum sive *subjecti*, sive *clientes*, sive tandem *socii*, (tot quidpe diversis vocabulis adpellasse Cæsarem populos in Germaniâ, in aliorum fide ac clientelâ agenteis, suprà, lib. I, cap. XLI, ostensum est) nulli alii fuêre, quàm quos Tacitus vocat *Dulgibinos*, Ptolemæus verò *Dulgumniorum* nomine Ampsivariis ab meridie obtendit. Terminos igitur iis statuo, ab occasu & septemtrionibus, quà Angrivariis & Cheruscis jungebantur, primùm lineam ab opido *Bilefeld* ad opidum *Herworden*; hinc amnem, qui ad vicum *Remen* Visurgi miscetur; inde ipsum Visurgim, ad confluentem usque Ambræ. inde ab ortu Ambram ad vicum usque *Dale*: hinc lineam ad Luppiæ fontem ductam. inde ab occasu montium jugum ad prædictum usque opidum *Bilefeld*. Comprehenditur hisce nunc finibus Lemgoviensis agri maxima pars; quà opida *Lemgow*, *Dietmelle*, *Barndorp*, *Permont*, *Rentelem*, *Flotow*.

Locus antiquitate maximè clarus, est opidum *Dietmelle*; quod olim TEUTOBURGIUM dictum; & ab eo TEUTOBURGIENSIS SALTUS, inter id opidum & vicum *Teutenmeyer* situs: ut in Cheruscis clariùs docebo. Hæc igitur de Dulgibinis.

CHASUA-

CHASVARI Taciti, Straboni lib. VII bis dicuntur Χαττουάριοι, CHATTVARII: conjunguntúrque in recensione Chattis, Marsis, ac Tubantibus. unde ego, ex situ ac vocabulo, partem eos duxerim Chattorum. nam quemadmodùm hi variantibûs dialectis dicebantur *Chatti*, *Chassi*, & *Hassi*; sic *Chattuarii* etiam vocabantur *Chassuarii*: & quemadmodùm illi quoque dicebantur *Gatti*, sine adspiratione; sic Ptolemæo hi sunt CASVARI; & Velleio Paterculo, lib. II, CATTVARII. quamquàm apud hunc vocabulum id legatur capite mutilatum *Attuarii*: qui nullibi aliàs exstant. Nomen igitur eorum rectissimè scripseris per geminum ss, CHASSVARII, sive CHASSVARI. Apud Ptolemæum sic leguntur: Ὑπὲρ τοὺς Σουήβους Κασουάροι· *Supra Svevos sunt Casuari*. Cæsaris hos esse Svevos, hoc est, Chattos aliorum, suprà ostensum est. Eodem igitur Casuaros suos situ ponit Ptolemæus, quo Strabo suos Chattuarios, inter Chattos, Marsos, ac Tubanteis; haud ita procul Angrivariorum sede, per quam postmodò in Chamavorum agros migrarunt. Cæsar belli Gallici comment. IV: *Paucis pòst diebus fit ab Vbiis certior, Svevos omneis in unum locum copias cogere; atque iis nationibus, qui sub eorum sunt imperio, denuntiare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant.* In his & dictos *Chattuarios* sive *Chassuarios* fuisse, equidem haud dubito. unum tamen cum ipsis corpus credo, nisi quòd paullo addictiùs regebantur. Eosdem Cæsar paullò pòst *socios* Svevorum adpellat: *Svevos omneis, posteaquàm certiores nuntii de exercitu Romanorum venerant, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fineis sese recepisse.* De antiquâ igitur Chassuariorum sede jam satis constat: quam his limitibus circumscribo: ab meridie Dimelâ flumine, à cœnobio *Harderhusen* ad confluentem Visurgis: ab ortu Visurgi, ad confluentem usque Ambræ: ab septemtrionibus & occasu, quà antiquitus Dulgibini occurrebant, & Bructeri, Marsi, Tubantes, Sigambri, atque Tencteri, alii scilicet aliis temporibus, primò Ambrâ amne, ad vicum usque *Dale*; inde porrò montium jugo, quod juxta opida *Permont*, *Bloombarg*, *Horen*, *Oldenbeke*, *Kleinebarg*, ad prædictum cœnobium *Harderhusen* protenditur. Ceterùm in Chamavorum Angrivariorumque sedeis, quas illi reliquerant, transgressi quas parteis singuli obtinuerint, apud neminem auctorum dispicio. quia tamen Dulgibini proximi fuêre, hos, ut primos transgressos, ulteriora, Chassuarios citeriora occupasse, credibile est. Limites igitur tunc utrisque fuerunt isti: à meridie, quà tunc Amsivarii occurrebant, montis jugum, quod à confluentibus Visurgis & amnis, qui est apud vicum *Remen*, juxta opidum *Lubbeke*, & arcem *Limborg*, ad opidum usque *Melle* protenditur: hinc porrò lineam, ad vicum *Bentlage* & Amisiam amnem ductam; quâ ab Tubantibus distingvebantur. Ab occasu fuit Amisia, ad Lœdæ usque confluentem. ab ortu æstivo, quà Chaucis jungebantur, Lœdam flumen statuo; & ab fonte ejus lineam per lacum *Dommel* ad suprà dictum vicum *Remen* actam. Hos verò agros uti æquis portionibus inter eos distribuam; lineam duco ab arce *Braamschede*, Amisiæ adpositâ, ad dictum lacum *Dommel*.

CAP. XVI.

De ANSIBARIIS; *qui &* AMPSIBARII, *&* AMPSIVARII.

ANSIBARIORVM meminit Tacitus, in annal. XIII: ubi, pulsos à Chaucis, ad Rhenum in Vsipiorum fineis pervenisse narrat. Pulsorum agros obsedisse pulsores Chaucos, haud dubium est. Horum fineis posteà ab Oceano, Amisiam inter Albimque, in Chattos usque pertinuisse, infrà ex eodem monstrabitur auctore. in his igitur antiqua etiam Ansibariorum sedes inclusa tunc fuit. Ad Rhenum Ansibarii penetrarunt haud dubiè per minores interjacentium Germanorum genteis, Angrivarios, Tubanteis, Vsipios. nam majores, hinc Bructeri atque Frisii, illinc Cherusci & Chatti, transitum haud facilè dedissent: quorum etiam hi posteà, quum à Rheno, ut mox dicam, repellerentur, omneis, præter imbellem ætatem, in suis agris contrucidarunt. Sed disertis verbis Tacitus tradit, ut mox videbimus, eos *retro ad Vsipios & Tubanteis concessisse*. Probabile igitur fit, eam tenuisse Chaucorum partem, quæ Chattis simul atque Angrivariis fuit proxima, inter duo opida *Bremen* & *Minden*. Limiteis itaque iis statuo ab ortu solis, quà Cheruscis continuabantur, Visurgim amnem, ab opido *Petershagen* ad confluentem usque Allari fluminis. hinc ab septemtrionibus, quà Chaucis jungebantur, eumdem Visurgim, ad opidum usque *Bremen*. inde ab occasu æstivo lineam ad fontem usque amnis Lœdæ, cui adpositum opidum *Cloppenborg*; quâ ab iisdem Chaucis separabantur. hinc ab occasu brumali aliâ lineâ, ad dictum usque opidum

Petershagen, à Chamavis & Angrivariis dirimo. Regiones nunc finibus his continentur istæ: Mindensis episcopatus pars dimidia versùs septemtriones; comitatus *Deepholt*; comitatus Hojensis pars maxima, lævæ Visurgis ripæ adfixa; & regiuncula, vulgò *Städing* dicta.

Pulsi à Chaucis Ansibarii quomodò novas sedeis per varia loca quæsiverint, tandemque in Cheruscis occubuerint, recenset Tacitus his verbis: *Eosdem agros* (ad divortium Rheni; quos antè paullo Frisii occupaverant) *Ansibarii occupavêre; validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum,* id est, Usipiorum, *miseratione: quia pulsi à Chaucis, & sedis inopes, tutum exsilium orabant. Aderatque illis, clarus per illas gentes, & nobis quoq. fidus, nomine Bojocalus; vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii, referens: mox Tiberio & Germanico ducibus, stipendia meruisse, quinquaginta annorum obsequia. id quoque adjungere, quòd gentem suam ditioni nostræ subjiceret. Quò tantam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sanè receptos gregibus inter hominum famam; modò ne vastitatem & solitudinem mallent, quàm amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum, & pòst Usipiorum fuisse. sicut cælum diis, ita terras generi mortalium datas. quæque sint vacuæ, eas publicas esse. Solem deinde respiciens, & cetera sidera vocans, quasi coràm interrogabat, vellentne contueri inane solum? potiùs mare superfunderent, adversùs terrarum ereptores. Et commotus his Avitus, patienda meliora imperia. id diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, quàm se ipsos paterentur. Hæc in publicum Ansibariis respondit: ipsi Bojocalo; ad memoriam amicitiæ daturum agros. quod ille, ut proditionis pretium, aspernatus, addidit: Deesse nobis terra, in qua vivamus, in quâ moriamur, non potest. Atque ita infensis utrimque animis discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes, socias bella vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitus legatum, ut Rhenum transgressus, arma à tergo ostenderet; ipse legiones in agrum Tencterûm induxit; excidium minitans, nisi caussam suam dissociarent. Igitur absistentibus his, pari metu exterritis Bructeris, & ceteris quoque aliena pericula deserentibus; sola Ansibariorum gens retro ad Usipios & Tubantes concessit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, cæduntur: imbellis ætas in prædam divisa est.* Sic tandem omne Ansibariorum nomen tunc deletum atque exstinctum; Nerone Cæsare III, Valer. Messallâ Coss., anno à nato Christo LVIII. Validior autem fuit ea gens, Frisiis, non equidem omnibus; quorum multo numerosior amplissimis in finibus erat civitas: sed eâ tantùm parte, quæ eadem arva militum apud Rheni ripam obsederat.

Ceterùm *imbellem ætatem*, ait auctor, *in prædam* fuisse *divisam*: in quâ senes, mulieres, ac pueri veniebant. Hi posteà, virilem ætatem ingressi, quo casu in libertatem vindicati sint, suâne virtute ac Marte, an miseratione ac benignitate dominorum Cheruscorum, planè incertum habeo. nec id satis mihi dispectum, an pars quædam bellorum superstes, post cladem suorum, proximis Tubantum Angrivariorumque civitatibus in fidem sese clientelamque dederit. Nomen certè eorum posteà iterum clarum fuit, multisque auctoribus celebratum; nisi quòd paullo aliâ scriptione, ANSIVARII, AMSIBARII, AMPSIBARII, AMPSIVARII, memorentur. Notitiæ imperii inter auxilia palatina sunt *Ampsivarii*; quibus illic Bructeri continuò subnectuntur. eodem vocabulo memorantur ab Sulpitio Alexandro, in expeditione Arbogastis, ut refert Gregor. Turonensis lib. II, cap. IX: *Collecto exercitu, transgressus Rhenum, Bricteros ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occursante, nisi quòd pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuêre.* Bructeros tunc lævam coluisse Luppiæ ripam, Chamavos verò dextram, utrosque conterminos Chattos, suprà ostensum est. igitur Ampsivarii isti, quia unà cum Chattis in auxilium veniebant Chamavis, certè nullis aliis tunc continebantur finibus, quàm quos Dulgibinis & Chassuariis ex Tacito adserui: fueruntque haud dubiè in *aliis* illis exiguis eorumdem finium *gentibus, haut perinde memoratis*. Pro sedibus igitur ipsis tribuo, Angrivariorum Dulgibinorumque agrorum parteis; quas sic circumscribo: à meridie & occasu, quà Chamavis atque Tubantibus contermini fuêre, montium jugo, quod à Dalichi amnis fonte & castello *Falkenborg*, juxta opida *Bilefeld* & *Ravensborg*, ad opidum usque *Melle* protenditur. hinc ab septemtrionibus, quà Chassuariis jungebantur, contiguo montium jugo, juxta arcem *Limborg* & opidum *Lubbeke*, ad Visurgim & vicum *Remen*. inde ab ortu, quà Chatti occurrebant, lineâ ad montium jugum medio situ inter opida *Lemgow* & *Barndorp* ductâ; atque hinc porrò ipso jugo ad prædictum castellum *Falkenborg*.

Opida

Opida nunc intra hos fineis visuntur, *Dietmelle*, *Lemgow*, *Herworden*, & *Engeren*. Marcellinus, lib. xx, in eâdem hac haud obscurè collocat eos regione: *Iulianus in limitem Germaniæ Secundæ est egressus*, versùs Tungros: *omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Trajectensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum, quos Ansivarios vocant, inquietorum hominum licentiùs etiam tum percursantium extima Galliarum. quos adortus subitò, nihil metuenteis hostile, nimiùm securos, quòd, scruposâ viarum difficultate arcente, nullum ad suos pagos introisse meminerant principem, superavit negotio levi. captisque plurimis & occisis, orantibus aliis, qui superfuêre, pacem ex arbitrio dedit; hoc prodesse possessoribus finitimis arbitratus.* Vulgatissimæ editiones heic habent *Atthuarios*: alia tamen exemplaria *Ansuarios*. ego hoc ex corrupti illius vocabuli literarum ductibus audacter correxerim in *Ansivarios*. etenim si geminum *tt* rectè reddit *n*; certè *h* rectiùs corrigitur in *si*, quàm in *s* tantùm. In tabulâ itinerariâ leguntur *Aplivarii*. omnino, correcto *l* in *s*, & addito *m*, habendi sunt, ut in Notitiâ imperii, & in Sulpitio Alexandro, *Ampsivarii*. Apud Ptolemæum quoque pro Λακκοβάρδοι, scribendum esse Ἀμψιβάριοι, id est, *Ampsibarii*, suprà in Chamavis docui. Aethico sunt *Amsibarii*. Quòd si rectè nomen eorum scriptum fuerit per *m*; facilè ego suspicer, quæsitum id esse à vocabulo Amisiæ fluminis, quasi patriâ lingvâ *thi Amsar*: quia hoc flumen ab initio adcoluerint. nam varias mirificasque fuisse gentium in his oris haud perinde latis transmigrationes, satis jam hactenus patuisse puto.

Cap. XVII.

De Frisiis.

BATAVIS, ad medium Rheni alveum, conterminos fuisse FRISIOS, suprà in illorum explicatione satis demonstratum est. Nomen eorum apud Dionem, lib. LIV, Græcè legitur ΦΡΕΊΣΙΟΙ. ex quo ego conjicio, apud Ptolemæum mendosum esse vocabulum Φρίσιοι. Nostri sæculi homines, quibus in omnibus princeps visus est geographorum Ptolemæus, maluerunt Græcâ, quàm Latinâ, scriptione eos proferre *Phrisios*: eoque literæ Φ argumento ortos suspicati sunt à Phrygum gente Asiaticâ. De Frisiis hæc Tacitus in libro de Germaniâ: *Iuxta Tencteros Bructeri olim occurrebant. nunc Chamavos & Angrivarios immigrasse narratur; pulsis Bructeris, ac penitus excisis.* & mox: *Angrivarios & Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuarii cludunt, aliæque gentes, haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. Majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium. utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntq; immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos.* Termini, quibus versùs meridiem à Batavis, versùs ortum brumalem à Marsis sive Marsacis ac Bructeris, distincti fuerunt, jam anteà, in harum gentium descriptione, indicati sunt. ab ortu æstivo, Amisiæ ore à Chaucis disterminatos fuisse, infrà ostendetur. ab occasu & septemtrionibus fuit Oceanus. Includitur nunc his finibus maxima pars Hollandiæ, & Trajectini agri, quidquid trans medium Rheni alveum: quâ ratione dimidiæ partes opidorum *Leyden*, *VVoerden*, *Vtrecht*, in veterum Frisiorum solo sitæ sunt. item Geldriæ portiuncula, quâ opida *Harderwyk* & *Elburg*: dein Transisalanæ regionis pars, quâ opida *Campen*, *Hasselt*, *Follenhove*, *Steenwyk*, *Meppel*, & dimidium Drentiæ. hinc Frisia occidentalis omnis ad Amisiam usque flumen. Atque hinc est, quòd septemtrionalis Hollandia sub Frisiæ nomine hodiéque censeatur; opidaque inibi non Hollandiæ, sed Frisiæ insignibus decorentur. hinc item tritum illud apud Hollandos in hanc usque diem proverbium durat: *Staet te Haerlem op het sant, gy werpt een koe in Frieslant.* id est: *Harlemi in sablonibus consistens, bovem facilè in Frisiam usque libraveris.* Loquitur autem de medio ejus opidi foro. Hinc etiam Wilibrordus, quem Sergius Papa, Clementem cognominatum, ad prædicandum genti Frisiorum episcopum consecraverat, sedem episcopalem ex dono Pipini accepit in opido Trajectensi; ut suprà in Batavis ostensum.

Hæc verba Taciti, *Rheno prætexuntur*, Hadrian. Junius ad Isalam flumen refert; quia Frisii ad utramque Isalæ ripam incoluerunt. verùm Isalam Tacito numquàm Rheni nomine adpellari, mox infrà demonstrabitur. vim verbi *prætexere* haud rectè utrique fluminis ripæ adplicari, ipse Tacitus docet in eodem libro infrà. *Eaque*, inquit, *Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* de Nariscorum scilicet, Marcomannorum, Quadorumque finibus loquitur; qui omnes in lævâ tantùm Danubii erant ripâ. Itaque verba illa de Frisiis sic rectiùs interpreteris, uti utrasque nationes, tam Majores, quàm

Minores Frisios, ad Rhenum pertinuisse intelligas. Terminum autem statuendum censeo, qui aptissimus videtur, inter utrosque Vectam amnem, qui apud Trajectum à Rheno ad lacum *Suyder see* divertit: si is fortè jam tum Taciti ætate fuerit; ut ex Plinio, complureis heic statuente insulas, conjicere licet. hac quidpe ratione utræque nationes ad Oceanum simul erunt, simulque utræque Rheno prætextæ. Cui autem parti MAJORUM, cui item MINORUM vocabulum fuerit, haud facilè dixerim. Si tamen *modus virium* ex modo agrorum censendus; certè qui ad ortum versùs, in dextrâ Vectæ lacusq; ripâ coluerunt, meritò *Majores* dicendi sunt: alteri verò, versùs occasum, *Minores*. Pugnat heic acerrimus adversarius, in disceptationibus chorographicis, his verbis: *Non animadvertit, manifestò se Plinio ac Tacito, imò & sibi contraria loqui; qui ipse, in chorographicâ suâ tabellâ, non omnes Frisios majores, sicuti minores, intra Rheni seu Flevi boreale ostium; sed extrà etiam potiores colere facit, in solo nimirum continenti Germaniæ, ad Amisiam usque. Quomodò ergo intra Helium Flevumque, ut habet disertè Plinius, in Rheno cum ceteris, quos nominat, populis sterni dicentur.* Etiamnum cæcutis, mi homo? Eamne putas Plinio fuisse mentem, uti omneis Frisios in insulis Rheni locaret? Id ei agebatur; uti indicaret, insulæ in Rheno amne quorum essent populorum. interim non negat ullos Frisios extra insulas Rheni agere: non magis mehercule, quàm Batavorum etiam quosdam in continente Galliæ seu Germaniæ Cisrhenanæ colere. Tu videris, quomodò Frisios insulas Rheni habitare, *lacusque immensos ambire* patiaris, dum Batavorum insulam, Galliamque & Rom. imperium Flevo terminas. Hæc tibi placeant: nos meliores auctores sequimur.

Sed haud immeritò aliquis arguat, iniquè me facere atque imperitè, quòd hac Frisiorum distributione eas nationes excludam, quæ præter eos disertissimis heic verbis à Plinio locantur. nam lib. IV, cap. XV, *In Rheno*, inquit, *ipso, prope C millia passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum, Cauchorum, Frisiabonum, Sturiorum, Marsatiorum, quæ sternuntur inter Helium & Flevum*. Sanè ad hæc, quæ jam anteà aliorum ingenia miserè torserunt, quid respondeam, vix satis in expedito habeo. dicam tamen liberè & audacter, quid sentiam. Nempe locus hic Plinii prorsus mihi suspectus est. vereorque, veram ejus scripturam ab imperito librario (& quid mirum, aut novum?) fœdè depravatam ac corruptam esse. Ac primùm de Cauchis; quis (malùm!) adeò comminuti exesique esse potest cerebri, qui rectè eorum nomen heic legi credat? quidpe non modò ultra omneis Rheni alveos, sed Amisiam etiam amnem, in septemtriones versùs recedente Germaniâ, collocantur à Tacito. & Plinius etiam in Ingævonum gente eos refert; quæ tota ad septemtriones spectabat: quum proximos Rheno Istævones adpellet. Malè igitur hoc loco, & parum ex Plinii sententiâ, in Rheni insulis legitur *Cauchorum* vocabulum. Ego equidem vehementer suspicor, imperitum aliquem sive librarium, sive interpretem, quum obscura esset scriptura, ac penè omnis exoleta, in proximam similitudinem reposuisse literas: utique quum insulas ante Cauchorum litora, inter Amisiæ Visurgisque ostia, stratas videret; quò ipse, omnis geographiæ ignarus, Rheni alveum septemtrionalem, Flevumque ostium, olim pertinuisse suspicatus est. Nec verò est, quòd quidam hoc loco vocabulum *Cauchorum* explicare velint terram *Goeyland*, quæ lacui adjecta duo opida sustinet *Muyden* ac *Naerden*. namque heic Cauchi si qui fuissent, certè Tacitus, multus sedulusque in his oris Plinii etiam tempore rerum gestarum narrator, vel leviter eos indicasset. & Plinius ipse, haud negligens geographus, gentem tam obscuram (cui enim prætereà memorati hoc tractu Cauchi?) ab illâ nobilissimâ vel uno verbo discrevisset. solet quidpe, ubi unum idemque nomen duobus locis impositum, sedulus discernere. Quas ob res omnino mihi verisimile haud fit, Plinium heic Cauchorum nomen locasse. Jam verò quàm inepti sint illi, qui Cauchos istos interpretantur Flandriæ partem *Cadsant*, juxta opidum *Sluys*; item, qui Selandiæ insulam *VValcheren*, prope, ut illi ajunt, Middelburgium; judicent ii, qui Helium ostium idem esse Mosæ exploratum habent.

In eâdem ratione est *Sturiorum* vocabulum: quod plerique nostrorum geographorum interpretantur *Staveren*, Frisiæ opidum: quum tamen id ultra Flevum ostium, extremumque Rheni alveum situm. nisi fortè eum Isalæ antiquum alveum fuisse credas, qui opidum *Sloten* adluens, primùm *Take syl* vulgari vocabulo adpellatur; dein ubi in lacus diffunditur, *Fluysing* dictus, mox juxta pagum *Mackum* in lacum *Suyder see* redditur. in quam equidem opinionem vocabulum te inducere poterat *Fluysing*; quasi id à Flevi adpellatione etiam nunc duret. Verùm hac de re alii viderint: mihi sanè heic fides temerè nulla. nam hoc si concederetur; insula *Fletio*, quam tertium illum Rheni alveum cinxisse

cinxisse tradit Mela, ritè heic constitui nullo modo posset; quod infrà in descriptione insulæ adparebit. Junius, absurdum esse quum animadverteret, trans ultimum Rhenum Sturios Plinii statuere; vocabuli adlusionem ex more suo sectans, vocem *Sturiorum* transmutare haud dubitavit in *Tusiorum* vocabulum: cujus vestigia etiam nunc exstare contendit in vico septemtrionalis Hollandiæ *Opperdoes*, haud procul opido *Medenblick*. Verùm hunc manifesti erroris coarguit Tacitus, *utrasque Frisiorum nationes usque ad Oceanum Rheno prætexi, ambireque immensos insuper lacus* adfirmans. quâ ratione nullus heic Tusiis istis datur locus.

At qui tandem sunt tertii illi *Frisiabones?* quos nimis immaturo judicio quidam in Selandiæ insulâ *Suyd Beverland* locarunt; quasi huc etiam Plinii Rhenus extendatur. O egregios geographos! quos haud immeritò, neque indignè, in summorum nostri sæculi geographorum numerum adferas! Sed de hoc etiam vocabulo judicium expedire liceat. Sanè, aut ego vehementissimè fallor, aut hoc quoque corruptum est. quis enim, præter Plinii libros, agnoscit *Frisiabones?* Prorsus nemo. Ac Tacitus, qui sub Vespasiani imperii initium, quum Civilis Batavus rebellaret, multa de Batavis, Caninefatibus, Marsacis, Frisiis, Cauchis, Bructeris, Tencteris, Usipiis, Mattiacis, Gugernis, quamcuratissimè historiar. IV, & V, perscripsit, de Frisiabonibus istis haud quidquam addidit. quod sanè, si qui fuissent, sine dubio facturus erat. Neque enim soli Frisiabones hujus rebellionis expertes esse potuerunt, qùum omnes circùm nationes unanimi consensu arma in Romanos sumsissent. Hoc autem tempore Plinius opus suum historiæ naturalis condidit; vel paullo antè: nam Vespasiano dedicavit. Quòd si verò ante hanc tempestatem eos fuisse suspiceris; certè Tacitus, qui ab usque Augusto multas in his oris res gestas refert, utique de Frisiis frequenter, vel semel, in eorum incidisset mentionem, si ulli exstitissent. At Frisios ille in *Majores* solummodò, ac *Minores* distingvit; tertium genus nullum agnoscens. quodcumque igitur nomen heic volueris adfingere, certus ille omnino excludere. Nec tamen nescius sum, bis Frisiabonum vocabulum apud Plinium legi: semel loco paullo antè citato; ubi Rheni insulas describit: & iterum eodem libro, cap. XVII; ubi Galliæ Belgicæ populos enumerat. Verùm hic ipse locus satis apertè mendosam esse vocem prodit. quid enim Frisiorum aut ab his deductum nomen cis omneis pariter Rheni alveos, in mediâ fermè Belgicâ? Hinc saltem exterminandum ne neges, quicumque disceptationes chorographicas contra hos meos commentarios iterum conscripturus sis. De Transrhenanis Frisiabonibus probaturi nonnihil nuper quidam videbantur, ex antiqui lapidis inscriptione, quæ est hujusmodi:

D. M.
T. FL. VERINO NAT.
FRISÆVONE VIX. ANN.
XX. M. VII. T. F. VICTOR
EQ. SING. AVG. FRATRI
DVLCISSIMO.
F. C.

Verùm huic ego lapidi alium oppono lapidem, qui hujusmodi habet inscriptionem:

HILARVS
NERONIS CÆSARIS
CORPORE CVSTOS
NATIONE FRISÆO
VIX. A. XXXIII.

In hoc igitur posteriori lapide rectus casus est *Frisæo:* à quo obliquus *Frisæone*, adeò parum differt ab illo *Frisævone*, uti nemini dubium esse possit, quin idem nomen eamdemque nationem uterque significet. Et quid mirum, si imperitus statuarius, orthographiâ malè observatâ, *Frisævone* scripsit, pro *Frisæone*; quum hodiè, non modò in Latinâ, sed in suâ quisque patriâ lingvâ frequentissimi peccent? Quid item mirum, si *Frisæones* plebi Romanæ dicti fuere, qui posteà Aethico *Frisiones*, & Sigeberto *Frisones*, & nunc etiam sic Hispanis & Gallis *Frisons*, Italis *Frisoni*? quum ipsa olim Germanis gens vocata sit *the Frison*, multitudinis numero; qui nunc *die Friesen*, & *Fresen*. Sic scilicet *the Saxon* dicti

dicti fuêre *Saxones*; & *thi Frankon*, eodem modo *Francones*; *thi Gothon*, *Gothones*; & id genus innumeri alii. Quapropter ex isto lapide nihil certi statuendum arbitror. omnino autem, ut antè dixi, corruptum esse totum locum existimo; legendumque in hæc verba: *In Rheno ipso, propè centum* M. *passuum in longitudinem, nobilissima Batavorum insula & Caninefatum, & aliæ Frisiorum majorum, & Frisiorum minorum, Marsatiorumque, sternuntur inter Helium & Flevum*. Neque verò ego primus illud vulgatorum librorum *quæ*, corrigo in *que*: sed vetustissima sic habere vidi exemplaria, tùm manuscripta, tùm typis impressa. Eat jam chorographus ille noster, *Sturios*que suos, seu *Frios*, & *Cauchos*, & *Frisiabones*, sub undis in lacu, qui vulgò dicitur *Suyder see*, quærat; ubi eos Plinii ætate fuisse docet. quod falsum esse, ex magnitudine quoque lacus, quam jam tum habuit, mox patebit.

Ceterùm ingens ille error Strabonis, qui in lib. IV, Menapios ad oceanum, ab utroque fluminis Rheni ostiorum latere, ex Cæsaris commentariis malè intellectis, collocavit, suprà in Menapiis discussus est.

Sed Frisiorum majorum, ac Frisiorum minorum, Marsatiorumque insulas in Rheno uti indicare possimus; tertius ejus atque ultimus in septemtriones versùm alveus, lacusque ingens, qui vulgari nunc nomine adpellatur *de Suyder see*, id est, *Mare austrinum*, antè exponendi erunt. De hoc sic Pomponius Mela, in libro III, cap. II: *Rhenus, ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium. mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur. sed ad sinistram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, pòst ripis longè ac latè recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Fletio dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum artior, iterumq. fluvius emittitur*. Hunc igitur lacum ab initio nullum fuisse conjicio; quippe qui *campos implevisse* dicatur. quod etiam undarum altitudo, admodùm heic exigua atque brevis, apertè indicat. neque enim lacuum vada rectè campos adpellaveris. At aridam, sive (si id malis) palustrem humum certum Isalæ flumini præbuisse alveum judico, donec id oceano immergeretur. Alvei autem tractum hunc fuisse puto. Exoritur id flumen haud procul arce *Raesfeld*, in Vestofaliæ veteri illâ silvâ Cæsiâ. & modica opida *Ringenberg*, *Isselburg*, *Anholt*, *Dotechum*, *Doesburg*, & *Surfen* (nullis hactenus à sinistrâ ripâ receptis aquis) duasque præclaras urbeis *Deventer* & *Campen* prætervectus, lacui hinc immergitur hoc nostro sæculo: antiquitus verò abhinc etiam certo alveo, inter insulam *Ens* & proximum Frisiorum litus, versùs opidum *Staveren* ferebatur. hinc itidem certo alveo inter bina brevia, quorum altera ad dextram Frisico litori objacent, altera ad sinistram vulgò nunc *het Brede sant* dicuntur, versùs septemtriones oceanum invehebatur, per ostium, quod postmodò FLEVUM, sive FLEUM Romanis dictum, nunc vulgò accolis *het Flie*, sive *Flie*. Nomen fluminis antiquum hoc loco aperuisse, laboris pretium fuerit. NABALIAM Romanis fuisse dictum, infra divortium Rheni amnis, postquàm hujus pars per fossam Drusianam in illud effusa fuit, apud Tacitum reperio. Verba ejus, quia à doctissimis etiam viris in controversum vocantur, paullo diligentiùs consideranda erunt. Historiarum igitur lib. V, Civilis Batavi rebellionem accuratiùs peragens, *Civilem*, inquit, *cupido incessit navalem aciem ostentandi*. & mox: *spatium velut æquoris captum, ubi Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano affundit*. Lege; *ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano affundit*. sic enim est de eodem amne annal. lib. II: *Ad Gallicam ripam latior & placidior adfluit. verso cognamento Vahalem accolæ dicunt. mox id quoque vocabulum mutat Mosâ flumine; ejusque immenso ore eumdem in oceanum effunditur*. Porrò auctor dicto histor. lib. V, paullo pòst: *Cerialis flumine secundo, illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultra ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus*. & iterum: *Cerialis per occultos nuntios Batavis pacem, Civili veniam ostentans, Velledam propinquosque monebat, fortunam belli tot cladibus adversam opportuno erga populum Romanum merito mutare. cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis patriam*. Sequitur hinc mox Batavorum ad pacem inclinatio: cui hæc subnectit auctor: *Non fefellit Civilem ea inclinatio: & prævenire statuit*. & mox: *Petito colloquio, scinditur Nabaliæ fluminis pons. in cujus abrupta progressi duces*. Heic Lipsius (magnus certè in omni antiquitate Romanâ, si unam geographiam excipias, & incomparabilis vir) item Beatus Rhenanus, loco *Nabaliæ*, maluerunt legere *Vahalis*; magno errore contra filum historiæ, quum *Nabaliæ* nomen prorsus eis incognitum foret. qui tamen error facilis discussu est. namque si Civilis, post tentatam in Mosæ fluminis ore pugnam, trans Rhenum concessit; quomodò mox posteà ad Vahalem amnem colloquium à duce Romano petiit? Redisse eum ad Vahalem,

postquàm

postquàm Cerialis Batavorum insulam depopulatus, haud satis feliciter conjeceris; quum neque Tacitus, diligentissimus alioquin minutarum etiam rerum scriptor, id indicet; neque ipsa patiatur ratio. etenim si in dextrâ amnis ripâ Civilis constitit, ubi colloquium petiit; antè Cerialem ex insulâ in sinistram transisse necesse est quod tamen Tacitus haud memorat: contrà verò *ereptam Batavis patriam* etiam tùm, quum colloquium peteretur, ostendit. Si Civilis in sinistrâ; miror quâ audaciâ, imò quâ temeritate, post abalienatos ab se popularium animos, desertus ac relictus, solus ex tutissimis Germaniæ finibus in infestum sibi Galliæ solum transgredi ausus sit. Sed falsum hoc, & à consilio Civilis, quem *ingenio sollertem* tradit auctor, maximè remotum. in Germaniæ solo trans Rhenum constitisse hominem, certum est. At cur ultra Isalam usque fugit? an non trans medium Rheni alveum constitisse, satis tutum erat? Minimè. medium Rhenum ipse abegerat: quo *abacto*, *tenuis alveus continentium terrarum speciem fecerat:* qui Cerialem, insulam obtinentem, morari minimè poterat, quin infestis armis Civilem expeditus peteret. Ex his igitur jam certum extraque controversiam fit, Isalam flumen olim dictum fuisse hac parte *Nabaliam.* quod Ptolemæi quoque haud obscurè comprobat geographia. quidpe opidum ei est Ναυαλία, NAVALIA, septemtrionali Rheni alveo, id est, Isalæ adpositum: quod perperam imperitorum vulgus sic multitudinis numero, quasi à navibus, adpellatum statuunt; interpretanturque nunc opidum *Campen*, litori dicti lacus adpositum: nec animadvertunt, in mediterraneis, haud pusillum recedente litore, à Ptolemæo id collocari, eodem ferè situ, quo nunc *Doesburg* opidum conspicitur. ad quod pontem ego illum Tacito memoratum fuisse intelligo; non subitaneo opere, nec ad certam aliquam expeditionem constructum, sed in quotidianos accolarum commeatus locatum. unde etiam ipsum opidum, à frequenti fluminis trajectu, exortum cultumque existimo: quemadmodùm opidum ad medium Rheni alveum *Trajectus*; & alterum eodem nomine ad Mosam. *Navalia* autem dictum Ptolemæo opidum, cujus cognomine flumen *Nabalia* Tacito, eâdem dialecti ratione, quâ nunc etiam *navel* dicunt inferiores Germani ac Saxones *umbilicum*, quem ceteri Germani & Angli in Britanniâ *nabel* vocitant. Cujus generis alia sexcenta ex linguâ Germanorum proferre licet. Obstrepit heic multis verbis prædictus chorographus. quæ quàm inania sint, pueri etiam viderint. Adeóne difficile fuerit Romanis, fusis fugatisque Germanis, ex Batavorum insulâ, postquàm Rhenus abactus, & tenuis redditus, in Frisiorum seu Marsatiorum agrum transgredi; indeque ad Isalam & pontem progredi? Quid maligne sophista insimulas, me apud Ptolemæum flumen Navaliam esse velle? Allusiones vocabulorum, quod objicis, vel maximè rideo, ubi nudæ, sine aliâ quâpiam probabili ratione, tuo more petuntur. Ad *Navam* trahis cum Vertranio *Nabaliæ* vocabulum. at si Civilis è Germaniâ, Rhenum transgressus, in Gallicam ripam rediit; quomodò Navâ flumine tutus esse potuit, quandoquidem omnem eam Rheni ripam jam recuperaverant Romani? Desine, quæso, malignus molestusque esse contra tui ipsius animi sententiam. nam hæc atque talia te ignorasse, haud facilè persvadeor uti credam. Adfers insuper, in duobus manu scriptis exemplaribus, loco *Nabaliæ*, scriptum fuisse in uno *flabalie*, in altero *flabile:* jamque exclamas, planè pessumdatam esse meam *Nabaliam.* Satis ineptè. Quis tibi credat, duo ista vocabula propiùs accedere ad tuam *Navam*, quàm ad meam *Nabaliam*? Aut quis ex uno atque altero exemplari reliqua cuncta damnet, sine ullâ aliâ ratione vel argumento idoneo? Ne tu ipse quidem, nisi per contradicendi studium. Sed quæritur, an etiam supra divortium Rheni idem *Nabaliæ* nomen olim obtinuerit *Isala*? Equidem haud arbitror: idque ex ratione nominis; quod haud dubiè accolis fuit *de NaWale*; quasi dicas *Vahalem posteriorem.* etenim ut antiquissimis temporibus Vahali, à rei argumento, quia partem Rheni exceptam in Mosæ os deferebat, nomen quæsitum fuit; sic postmodùm incolæ harum regionum, quum Drusus aliam Rheni partem per fossam à se factam in Isalam & lacum effudisset, ab eodem argumento & hanc Drusi fossam simulque ipsum Isalam dixêre *de VVale*; &, quò ab antiquo illo Vahale discerneretur, cognomento *de na-VVale*, id est, *Vahales posterior.* Id vocabulum posteà Romano ori dictum NABALIA, & NAVALIA; W Germanorum in B & V converso; ut jam anteà in aliis etiam vocabulis notatum est. Aliud igitur nomen, præter hoc, dictum flumen supra Drusi fossam habuisse certum est. At quodnam id fuit? Ego equidem haud aliud habuisse censeo, quàm quo etiam nunc adpellatur *Isala*; nisi quòd paullo aliter formatum. Argumentis hanc opinionem haud dubiis adserere conabor. Francorum quondam gentem ad hoc usque pertinuisse flumen, infrà docebo. Julianus Cæsar, in oratione ad senatum populumque Athe-

Athenienſem, item Marcellinus lib. XVII, & Zoſimus lib. III, Notitia imperii, & Sidonius Apollinaris carm. VII, SALIOS habent gentem Francicam. hodiè regio Iſalæ adjacens vocatur vulgò SALLAND, & nonnullis ISSELLAND, haud dubiè veterum Saliorum ſedes, ſic à flumine, unà cum gente, cognominata. vicus item eſt *Sallick* in lævâ fluminis ripâ, medio ſitu inter opida *Hattem* & *Campen*. unde ſatis liquidò patet, antiquum fluminis nomen fuiſſe SAL, & variante dialecto SEL: quod poſtmodùm, literâ I præpoſitâ, factum eſt ISAL, & ISEL, denique, geminato SS, ISSEL. Inſula quin etiam hodiè eſt ad Flevum oſtium, quod antiquum Iſelæ eſſe oſtium ſuprà oſtendi, vulgari vocabulo *Schelling:* quam & ipſam ab eodem flumine SEL ſic dictam arbitror, quaſi SELLING. & ſatis notum eſt, crebras fuiſſe olim non modò vicorum, ſed & regionum in ING terminationes. exempla in propinquo ſunt: inter Amiſiam & Viſurgim, *Hemmeling*, *Ooſtring*, *Ruſtring*, *Ståding*; & ad lævam Albis ripam *Kåding*. Nec tamen neſcius ego ſum, eſſe doctiſſimos etiam viros, qui Salios non à dicto flumine, ſed *à ſaliendo* dictos contendant: idque ex hoc Sidonii verſu;

Sauromates clypeo, Salius pede, falce Gelonus.

item ex his Marcellini verbis: *Petiit primos omnium Francos; eos videlicet, quos conſvetudo Salios appellavit*. Certè argumentis illi contendunt opidò quàm infirmis; utique poſteriore hoc, ex Marcellino adducto. utrique ego unam hanc rationem oppoſuerim, quòd haud facilè, imò nullo modo fieri potuerit, ſi Romani Germanicæ hoſtilique genti nomen à *ſaliendo* impoſuiſſent, uti id apud ipſos Germanos, non modò in gentem, ſed etiam in ſolum & in flumen abiret: præſertim, quum, poſt exortum Francorum nomen, nullum heic Romani habuerint imperium.

Ceterùm de FOSSA DRUSIANA ſic auctor noſter, annal. II, de Germanico narrans: *Iam claſſis advenerat, cum præmiſſo commeatu*, ex Galliâ, per Moſæ os & Vahalem: *& diſtributis in legiones ac ſocios navibus, foſſam, cui Druſianæ nomen, ingreſſus, precatuſque Druſum patrem, ut ſe eadem auſum libens placatuſque exemplo ac memoriâ conſiliorum atque operum juvaret*. Svetonius in Claudio, de Druſo: *Oceanum ſeptemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transque Rhenum foſſas novi & immenſi operis effecit, quæ nunc adhuc* DRUSINÆ *vocantur.* Foſſas licet Svetonius plurali numero dixerit; tamen unam ſolam fuiſſe conſtat. ideóque rectiùs FOSSA DRUSIANA ſingulari numero adpellatur Tacito. Haud perinde novum atque immenſum fuit opus, uti exaggerat Svetonius; quum VIII haud ampliùs fuerit millium paſſuum, inter vicum *Iſeloort*, & opidum *Doesborg:* niſi fortè infra etiam Dusburgium antiquus Salæ alveus, anteà modicus, latior tunc ſit factus. Cauſa Druſo agendæ foſſæ nulla alia fuit, quàm uti claſſem hàc cum exercitu ex ſuperiore Rheni parte in lacum & oceanum deduceret, Friſios petiturus, & Cauchos. de quâ expeditione, præter Taciti teſtimonium modò citatum, ſic Dio, lib. LIV: Ἔς τε τὸν ὠκεανὸν διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσεν. hoc eſt: *Secundo Rheno in oceanum devectus, Friſios ſubegit; ac per lacum in Chaucorum fineis profectus, in periculo fuit*. Factum id M. Valerio Meſſallâ, & P. Sulpitio Quirino COSS., anno ante natum Ieſum XII. Illorum nunc error vel maximus confutetur, qui uti errorem alterum de Bataviæ ſuæ finibus, quos ad Iſalam uſque proferunt, ex Tacito probarent, Iſalam illi Rheni nomine ſemper nuncupatum, medium autem alveum ſilentio ſuppreſſum, adfirmarunt. Tacitus equidem crebras ex ſuperiori Rheni parte navigationes in lacus commemorat: at Iſalæ amni nomen numquàm adpoſuit, niſi illud *Nabaliæ*; idque uno loco, ſuprà citato. Loca, in quibus navigationum per hunc amnem meminit, cuncta in medium adducere conſilium eſt; ne cui, in illorum ſententiam propenſiori, dubium aliquod inhærere queat. Annalium lib. I, quum Germanicus expeditionem faceret in Cheruſcos: *Et ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam, cum quadraginta cohortibus Romanis, diſtrahendo hoſti, per Bructeros ad flumen Amiſiam mittit. equitem Pædo præfectus finibus Friſiorum ducit. ipſe impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexit. ſimulque pedes, eques, claſſis, apud prædictum amnem convenêre*. Romani exercitus erant apud Rheni ripam in hibernis, ad Vetera, & Aram Ubiorum; uti paullo antè refert auctor eodem libro. inde igitur profectum Germanicum Cæſarem *impoſitas navibus quatuor legiones per lacus vexiſſe* tradit: nec tamen de Druſi foſsâ quidquam, neque de Nabaliâ flumine, ſive tertio Rheni alveo, meminit; quum certum ſit, nullo alio alveo in lacum Germanicum deſcendiſſe. Mox infrà, quum Germanicus ab Cheruſcorum bello reverteretur: *Mox reducto ad Amiſiam exercitu, legiones claſſe, ut advexerat, reportat. pars equitum litore oceani petere Rhenum juſſa.* Per lacus

advexe-

advexerat Germanicus: ergo per lacus reportavit. At quòd *pars equitum Rhenum petere jussa*; sanè non de Nabaliâ sive Isalâ intelligendum; sed de superiore Rheni parte, ubi Vetera, & Ara Ubiorum, quò reducendus erat exercitus. Iterum paullo pòst, eâdem historiâ: *At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* inde auctor luctationem legionum cum oceani æstibus narrat: subjicitque tandem; *Lux reddidit terram. penetratumque ad amnem Visurgim* (lege *Vidrum*; quæ lectio infrà adseretur) *quò Cæsar classe contenderat. impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas. nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumque reducem videre*; milites in hibernis relicti. At accuratiùs, annal. II, secundam Germanici in Cheruscos referens expeditionem, Drusianæ simul fossæ & lacuum navigationem memorat: nec tamen usquàm Rheni nomen in Isalâ. *Iamque classis advenerat, cum præmisso commeatu, è Galliâ per* Mosæ os & Vahalem: *& distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde ac oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur.* Annal. IV, Frisios rebellanteis castellum Flevum obsedisse narrat. subjicitque: *Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum; vexilla legionum è superiori provinciâ*, à Magontiaco, *peditumque & equitum auxiliarium delectos accivit; ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit.* Heic quoque Rheni nomen, non Drusianæ fossæ, nec Isalæ, quamvis hàc classis meaverit, sed superiori parti, quæ ab hibernis ad divortia usque amnis protenditur, tributum existimes. Clarius autem annal XI, ubi Chauci, duce Gannasco Caninefate, inferiorem Germaniam & Galliam levibus navigiis prædabundi incursavêre; *Corbulo triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quæque habiles, per æstuaria & fossas adegit: lintribusque hostium depressis Gannascum exturbavit.* Medium Rheni alveum & Vahalem, Selandiæque æstuaria heic intelligi, suprà in Toxandris ac Batavis ostensum est. Ergo vel hinc satis liquet, unum medium alveum Tacito Rheni vocabulo designari: qui haud dubius Germaniam inter Galliamque terminus. Eodem libro, quum Frisiorum natio, post rebellionem, in deditionem venisset, Corbulo, obsidibus acceptis, agros iis descripsit; *idem senatum, magistratus, leges imposuit, ac, ne jussa exuerent, præsidium immunivit. At Claudius adeò novam in Germanias vim prohibuit, ut referre præsidia cis Rhenum juberet.* Heic planè ineptè facturum puto, qui sub Rheni nomine Isalam intelligere velit. quippe quamvis Iunius & defensor ejus chorographus Frisios in Cisrhenanos & Transrhenanos Tacito distingvi autument; tamen heic, sine ullâ distinctione, totam Frisiorum nationem malè auctorem indicasse, arguerint. Ad medium usque alveum pertinuisse Frisios, satis suprà in Batavis demonstratum est. ergo non Isalam, sed Rhenum Lugdunensem, qui terminus Germaniam inter & Galliam, Tacitum notasse hoc loco, certum est. Annal XIII: *Continuo exercitum otio fama incessit, ereptum jus legatis ducendi in hostem. eóque Frisii juventutem saltibus, aut paludibus, imbellem ætatem per lacus admovêre ripæ, agrosque vacuos & militum usui sepositos insedêre, auctore Verrito, & Malorige, qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant. Iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; cùm Didius Avitus, acceptâ à Paullino provinciâ, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem à Cæsare impetrarent, perpulit Verritum & Malorigem preces suscipere.* & mox: *Nero civitate Romanâ ambos donavit: Frisios decedere agris jussit. Atque illis aspernantibus, auxiliaris eques repentè immissus necessitatem attulit captis cæsisve, qui pervicaciùs restiterant. Eosdem agros Ansibarii occupavêre.* Agros hos circa Rheni fuisse divortium, suprà dictum est. Igitur & Isalæ & Rheni ripæ Frisii admovêre suos: nec tamen Rheni vocabulum heic Tacitus addit, quamvis lacus memoret. Ceterùm mendum esse in his Taciti verbis, *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani regnabant*; multi doctissimi viri jam dudum viderunt, variéque in veram lectionem restituere conati sunt. Alii putarunt esse legendum, *in quâ tam germani*, id est, fratres, *regnabant.* at quorsum in Tacito, brevitatis miro amatore, hæc ejusdem rei repetitio? quum succinctiùs elegantiúsque dixisset; *qui nationem eam germani regebant*: vel; *in quâ tum natione germani regnabant.* Alii postrema illa verba ita exposuerunt, uti Germani tunc Frisiorum nationis fuerint domini: nec tamen addiderunt, quinam Germani in Frisiis, gente Romanorum tunc imperio subjectâ, & aliàs validissimâ, regnare potuerint. Alii iterum sic struxerunt: *in quâ jussu Germanici regnabant.* at quis iste Germanicus? haud dubiè Drusi filius, quinto Tiberii principatus anno defunctus.

at sub Claudio imperatore Corbulo, ante decennium, iisdem Frisiis *agros descripserat. senatumque magistratus, & leges imposuerat*. Alii denique sic eadem emendarunt: *in quantum Germani regnantur*. at quorsum hæc cautio, satis intempestiva, & ab auctoris ingenio alienissima? annon etiam auctoritate suadendi regimus; non tantùm imperio? Idem noster, sub initium ejusdem libri; de Nerone: *Ibaturque in cædes, nisi Afranius Burrhus, & Annæus Seneca obviam issent. hi rectores imperatoriæ juventæ, & pari in societate potentiæ concordes, diversâ arte ex æquo pollebant. Burrhus militaribus curis & severitate morum; Seneca præceptis eloquentiæ & comitate honestâ juvantes invicem, quò faciliùs lubricam principis ætatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent*. At nec illi statim regnant, qui jubendi potestate regunt. alioquin & provinciarum rectores forent reges, & militum ductores, & quivis magistratus. Idem noster, histor. IV, de Batavis loquens: *Diu Germanicis bellis exerciti; mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas, vetere instituto, nobilissimi popularium regebant*. An & hi regnabant? Haud puto. Ineptum certè fuerit existimare, Tacitum verbum satis leve graviori voluisse emollire, vel mitigare. quo modo Germanici principes suos rexerint populos, suprà, lib. I, explicatum est. Frisiorum autem gens semper fuit liberrima; nisi quòd Romanorum jugo aliquamdiu pressa. Malim igitur ego sic dicto loco legere: *qui nationem eam regebant, in quâ tum Germani rebellabant*. hoc quidpe à Frisiis factum, satis apertè atque clarè clamat præsens historia. Sed ad institutum revertatur oratio. Histor. V, quum Civilis, post adversam ad Vetera pugnam, Batavorum opidum defendere non ausus, in insulam concessisset: *transiêre Rhenum Tutor quoque, & Classicus, & CXIII Treverorum senatores*. non Vahalem; quà Civilis: sed suprà, suis in finibus, circa Mosellæ confluentem; ubi unus alveus, nec aliud nisi Rheni nomen. Certè, quamvis in universum tres Rheni dicerentur alvei; tamen singulos ubi citare voluerunt antiqui scriptores, suo quemque peculiari nomine adpellarunt: quemadmodùm hodiè etiam hic ISALA dicitur, ille VAHALES, medius autem RHENUS. quod probè Tacito observatum videmus. Ac sanè fieri sic necessariò oportebat, ne, si sub uno Rheni nomine omnes promiscuè, sine ullâ distinctione efferrentur, animus confunderetur lectoris, ambigentis quemnam ex tribus intelligeret. Sic etiam Florus lib. IV, cap. XII: *In tutelam provinciarum, præsidia atque custodias ubique disposuit per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs castella direxit*. Horum castellorum pars, infra scissionem amnis, ad quem alveum fuerit, suprà, lib. II, demonstratum est: nempe ad medium, in Batavorum insulâ, Arenaci, Vadæ, Grinnibus, Batavoduri, Lugduni & ad ostium amnis. Sic item Svetonius in Caligulâ: *Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ impetum cepit. neque distulit*. & mox: *Postquàm castra attigit, ut se acrem & severum ducem ostenderet, legatos, qui auxilia seriùs ex diversis locis adduxerant, cum ignominiâ dimisit*. paullo pòst: *Mox deficiente belli materiâ, paucos de custodiâ Germanos trajici occulique trans Rhenum jussit; ac sibi post prandium quàm tumultuosissimè, adesse hostem, nuntiari. quo facto proripuit se cum amicis, & parte equitum prætorianorum, in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum tropæorum adornatis, ad lumina reversus, eorum quidem, qui sequuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit; comites autem & participes victoriæ novo genere ac nomine coronarum donavit*. & mox: *Postremò, quasi perpetraturus bellum, directâ acie in litore oceani, ac balistis machinisque dispositis, nemine gnaro ac opinante quidnam cœpturus esset, repentè, ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit: spolia oceani vocans, Capitolio palatioque debita*. Ad castra Caligula pervenerat. hæc non nisi in medii alvei lævâ ripâ fuerunt. Trans Rhenum adesse hostem, ei nuntiatum est. hic nullus nisi Germanus esse poterat Frisius; Batavo satis pacato, crebrisque castris per Rheni ripam ac præsidiis coërcito: ubi haud dubiè Caligula constitit cum exercitu. Denique aciem in litore oceani direxit. hoc etiam haud dubiè in eâdem ripâ, ubi castra; & ubi species fieri poterat, quasi in hostem Frisium dirigeretur. Sed clariùs Plinius lib. IV, cap. XXIII; ubi universæ Europæ mensuram computat; *Est autem ipsius*, inquit, *Italiæ, ut diximus, XII C XX M ad Alpeis. Unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quà videtur mensuram agere Polybius, XI M lxiij. Sed certior mensura ac longior ad occasum solis æstivi, ostiumque Rheni, per castra legionum Germaniæ, ab iisdem dirigitur Alpibus XII M xliij*. *Ostium*, ait, *Rheni*; non *ostia*: quia medium intelligi voluit alveum, ad quem castra prædicta.

Atque de tertio Rheni alveo lacuque ejus & ostio Flevo satis hactenus dissertum existimo.

existimo. Nunc abs re haud alienum fuerit, ea quoque in medium producere, diligentiúsque discutere, quæ Aethicus, mirus maximéque absurdus cosmographus, de eodem flumine terrisque adjacentibus ridiculè nugatus est: uti vel hinc fides auctoritasque ejus cognoscatur. Sic igitur ille, in occidentalis, quem vocat, oceani fluminum descriptione; *Fluvius*, inquit, *Araris nascitur à Pœtavione veniens, relictâ caudâ ortus sui statim ei fluvius Rhodanus occurrit, & simul unum faciunt. in mare ingrediuntur, egressi Arelatum. Sed hunc quem fluvium Bicornium diximus, ante conjunctionem Rhedani, in supernis aliud nomen accepit præter Bicornium. nam in provinciâ Germaniâ fluvius Rhenus dicitur. alibi, ut diximus, Bicornius, alibi Araris appellatur. Ita ergo hic fluvius tribus nominibus nuncupatur, cùm sit unus ac dimidius. quod Araris, ut suprà diximus, ducit à mari Pœtaviensi usque ad mare Tyrrhenum, contra insulas Baleares. ejus autem medietas habet aculeum* (lege *alveum*) *pertortuosum Lugduno, ubi nascitur. ubi autem inruit, utrùm in oceanum occidentis, an in mare Tyrrhenum, in præsente* [adde *non*] *potest videri, quia ab aquâ ad aquam videtur currere. Fluvius Rhodanus nascitur in medio campo Galliarum; & occurrit ei Bicornius suprà dictus, cursu, mersuque, quo diximus. Fluvius, qui Bicornius, nascitur in campis Germaniæ; inundans eamdem regionem à Petabio.* O nugamenta! ô chimæræ! Quis umquàm infans absurdiora comminisci potuisset? Somnium suum conscripsisse hunc hominem jurares. Primùm de Vahali ei alicubi lectum fuisse censeo, qui ad initium Bataviæ à Rheni alveo divortitur; inque mare Bataviense, id est, in oceanum Germanicum per Mosæ os evolvitur. Hunc *Vahalim* ille putavit eumdem esse *Ararim*: fortè quia sic vocabulum illius in exemplaribus corruptum legebatur. Dein Rhenum dixit *Bicornium*: quod non proprium ejus erat nomen; sed epitheton, à Virgilio & aliis poëtis ei tributum. Hunc dixit unum esse fluvium, & dimidium; quia Vahalis pars tantùm est Rheni, non integer fluvius cum peculiari suo fonte. Tum, quia Rhenum cognoverat tribus alveis atque ostiis in oceanum effundi; tribus eum nominibus adpellari dixit, *Rhenum*, *Bicornium*, & *Ararim*. Quia verò comperierat, Vahalim Rheno jungi, Ararim autem Rhodano: Ararim partem putavit esse Rheni; quem & ipsum eâ occasione Rhodano junxit. Et quia Ararim sciebat per Rhodanum in mare internum deferri; Vahalim autem mare Bataviense attingere: Ararim à dicto mari initium ducere absurdissimâ ratione pronuntiavit. Nec minùs absonè medium Araris simul atque ortum in uno eodemque loco statuit, apud Lugdunum. quod eâ occasione factum, quia audiverat, ad medium Rheni alveum esse opidum Lugdunum: cognoveratque pariter, Ararim apud aliud Lugdunum Rhodano misceri: denique intellexerat, Araris alveum statim ab ortu sive fonte suo, qui est in monte Vosego, esse pertortuosum. Iam verò, quum comperiret, Ararim tam lentè ac placidè fluere, ut in utram partem feratur, oculo difficile sit dijudicare: ipse, dubium esse, tradit, utrum in oceanum, an in internum mare effluat; quia à mari ad mare fluat. Denique, quum Rhenus ad initium agri Batavi, aperto loco duo in cornua scindatur, insulamque Batavorum efficiat: ille Bicornium fluvium in campis Germaniæ nasci dixit, inundareque Germaniam à Petabio. Quod autem inundare regionem dixit; id propriè spectat ad tertium Rheni alveum *Navaliam*; qui in latissimum lacum Flevum effunditur. Hæc quum tam absurda tamque inepta sit istius ævi geographia; miror ego, nostri sæculi homines ejusmodi auctores sine ullo discrimine pro optimis probatissimisque allegare. Sed de tribus Rheni alveis satis dictum puto. nunc ad ipsum lacum redeo. Siccam heic anteà, vel saltem palustrem fuisse humum, suprà memoravi. quando autem, item quomodò lacus primùm exstiterit, apud neminem auctorum reperio. conjicere tamen licet, eodem tempore id accidisse, quo Cimbri oceani irruptione ex patriis terris fuerunt pulsi. Ac tunc quidem inundationem illam in omne litus, quod à Daniæ parte lutiâ australi ad fretum usque Britannicum protenditur, invectam puto. Hinc Selandiæ solum, anteà continens atque solidum, in insulas æstuariis perpetuis dissectum; de quo suprà dictum. hinc æstuaria quoque ad Chaucorum Frisiorumque litora, in siccâ itidem anteà humo, exorta: quæ in tantum diutino oceani illisu postmodùm eluta sunt, uti jam non alternis vicibus, modò insulæ, modò continentes reliquæ terræ partes; sed altissimis undis perpetuò cinctæ, non nisi navium tramissu adiri queant. Has autem ad Frisiam terram undas æstuaria antè fuisse, maris accessu repleta, recessuque vacua, veteres docent rerum scriptores. in quibus Dio lib. LIV, Drusi res, Augusti auspiciis gestas, enarrans; Ἔς τε τὸν ὠκεανὸν, inquit, διὰ τοῦ Ῥήνου καταπλεύσας, τούς τε Φρισίους ᾠκειώσατο, καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ἐπὶ τῆς τοῦ ὠκεανοῦ παλιρροίας ἐπὶ ξηροῦ γενομένων. hoc est: *Rheno in oceanum devectus, Frisios perdomuit: &, quum per*

lacum in Chaucorum fineis trajiceret, in periculum incidit, navibus maris refluxu in sicco destitutis. Lacum heic adpellat Dio, quod nunc vulgari vocabulo dicitur *het VVat*, id est, *mare vadosum*, inter Frisiæ utriusque continentem, & insulas objacenteis. neque enim alius heic lacus, navigationi ex Frisiis in Chaucos commodus. Oceanum autem vocavit, quæ itidem ipsa vada fuêre inter Frisiam occidentalem, & insulas adversas *Texel*, *Flieland*, *Schelling*, *Ameland*, atque alias. neque enim opus habebat Drusus ultra has in aperta oceani egredi, Frisios adgressurus. Sed hæc perperam, propter ignorantiam locorum, à Dione ordinata. Lacum esse in Frisiis Fletionem, mare item vadosum inter hunc & Chaucos, audiverat. Situm autem utriusque quum non satis perciperet; oceanum ante lacum posuit, vadosumque mare lacum adpellavit. Tacitus annali primo, res gestas Germanici adversùs Cheruscos persequens, sic ait de eodem lacu & mari: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum* XL *cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre.* paullo pòst: *Reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa.* & mox: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit: quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè allabente æstu quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ, eadem freto, litori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia à profundis.* His verbis, *pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa*, satis disertè ac perspicuè loca ista vadosa, sive æstuaria, oceanum adpellat. nam quid (malum!) illi per æstuariorum lubrica, crebraq; insularum freta, aperti oceani litore reptarent? at per *vadosum mare* satis clarè æstuaria, quæ nunc dicuntur *het VVat*, indicat. nam aperto oceano si vectus foret, nihil erat quod *vadosum reciprocumve mare* vereretur, aut vitaret. Doctissimus Lipsius ad hæc verba, *eadem freto, litori, campis facies*, adjicit ista: *Ex his pluribusque locis clarum, non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles veriùs, quàm montes, quæ oceanum hodiè arcent: succrevitque majorum ævo illa arenarum vis, satione caricis, non sine monitore deo.* Succrevit tanta arenarum vis? unde? à terrâ; an à mari? A terrâ fortè. at quomodò? Eruptione, inquies, ut aliis in locis terræ enatæ sunt. Falleris. eruptiones ejusmodi non nisi in cavernosis locis fiunt; quorum heic nulli. Sed ventorum flatibus marisque oppositu excitari poterat. Itáne? unde igitur illi tumuli, III millibus passuum à litore dissiti, in mediterraneis circa Harlemium oppidum? an hi etiam à mari? Haud simile veri est. Dicam ego quid sentiam. nolo te tam operosis arduisque argumentis rem planè absurdam probare. Aestuaria ista, ut antè dictum, auctor oceanum adpellavit: litus autem, non quod extra æstuaria atque insulas; sed quod in continente Frisiæ. heic igitur quum nulli arenarum obstarent tumuli, facilè oceanus terræ faciem operire poterat. Nihilo tamen minùs arenarum colles erant in insulis Frisiæ, Hollandiæ, Selandiæ, reliquoque oceani litore, ad fretum usque Britannicum, uti nunc sunt. Insulas autem fuisse jam tum ante Frisiam terram, quæ nunc sunt, patet ex Plinio; qui lib. IV, cap. XIII, à Cimbrorum peninsulâ (Daniæ nunc est pars, Iutia) ad Rheni usque ostia, XXIII insulas, Romanorum armis cognitas, refert. inter quas nisi eas quoque numeres, quæ inter Flevum & Albis fluvii os Germanico litori objacent, nullo pacto numerum impleveris. Quin istæ quammaximè inter alias Romanis cognitæ fuerunt; quum ad Albim usque Drusus, & hujus filius Germanicus, oceanum navigarent. Plinii verba, dicto loco, hæc sunt: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in mare longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur.* XXIII *inde insulæ, Romanorum armis cognitæ. earum nobilissima Burchana, Fabaria à nostris dicta, à frugis similitudine, sponte provenientis.* De eisdem ita Strabo, lib. VII: Ἐχειρώσατο δ᾽ ὁ Δροῦσος οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ παράπλῳ νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βυρχανίς· ἣν ἐκ πολιορκίας εἷλεν. id est: *Drusus non modò genteis plurimas subegit, sed & insulas in legendo litore obvias: in quibus est Burchanis, vi ab eo expugnata.* En maligne obtrectator; hæc ego credam te non legisse, dum per triennium ferè tela contra me quæris atque colligis. quænam illæ fuêre complures νῆσοι, quas Drusus inter Rhenum & Amisiam ἐν τῷ παράπλῳ ἐχειρώσατο, si heic ante Frisiæ litus insulas tunc temporis fuisse negas? Ipsius Rheni insulas ne nomines. nam XXIII illas disertè Plinius inter Cimbrorum promontorium & Rheni ostium Flevum collocat. uterque verò auctor *Burchanam* nominat; quam hodiè esse in ore Amisiæ insulam vulgari vocabulo

Borchum,

Borchum, ante me jam viri docti pronuntiarunt. Hac igitur unâ necessariò concessâ, quomodò reliquas, juxtà sitas, negare poteris? Annales tui, quos allegas, quàm veraces sint, tute ex hoc judices. me ne falsò insimules, *planè eamdem, imperante Tiberio, fuisse Frisici litoris faciem*, me statuere. quantum discriminis fecerim, paullo antè monstravi; póstque clariùs apparebit. Sed ad institutum redeo. De Batavorum etiam insulâ ne erres, quasi tumuli heic nulli fuerint, quia illa oceani fluctibus opplebatur. haud toto litore, sed Rheni ostiis aquæ invehebantur. ideóque Corbulo *inter Mosam*, ut ait Tacitus annal. XI, *Rhenumque fossam perduxit, quâ incerta oceani vetarentur:* scilicet. ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ, ut inquit Dio lib. LV, ἐν τῇ τοῦ ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναῤῥέοντες πελαγίζωσιν· id est, *ne fluvii oceani adfluxu, refluentes stagnarent.* Cui rei nunc satis superque hisce in oris obviatum est; tot tantisque fossis ubique egestis, uti haud facilè oceani æstus, nisi coro vento diu multumque spirante, terram Hollandiam invadere queat. Sed alius est Taciti locus, jam anteà ex parte citatus, ubi disertè apertum oceanum ab hoc vadoso mari distingvit. nempe annal. II, ubi expeditionem Germanici in Cheruscos recenset; *Jamque classis*, inquit, *advenerat, cum præmisso commeatu; & distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui Drusianæ nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoriâ consiliorum atque operum juvaret. lacus inde, & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur.* Et deinde, bello confecto: *Sed æstate jam adultâ legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ; plures classi impositas, per flumen Amisiam oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut impelli. mox atro nubium globo effusa grando: simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire, milesque pavidus, casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc cælum, & mare omne in austrum cessit; qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta oceani.* Ergo antè non erant in aperto oceano, dum remis adhuc placidum æquor impellebant; sed in æstuariis, quæ nunc *het VVat* vocantur. Ast vera hæc fuisse tum temporis æstuaria, quæ accessu maris oceani implebantur, recessu verò vacua relinquebantur, ex Plinio juxtà ac Tacito comprobare adnitar; ne quis in dubium vocare queat, arbitrans vadosum mare perpetuis oceani fluctibus repletum fuisse. cujus opinionis me ipsum falsò insimulavit sæpè dictus chorographus. Plinius lib. XVI, cap. I: *Sunt verò in Septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresque appellantur. vasto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque singularum intervallis, effusus in immensum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; dubiumqe, terræ sit, an pars maris. Illic misera gens tumulos obtinet altos, uti tribunalia structa manibus, ad experimenta altissimi æstus casis ita impositis; navigantibusque similes, cùm integant aquæ circumdata; naufragis verò, cùm recesserint; fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur.* En, vasto ibi meatu, in immensum agebatur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controversiam; id est, ut Tacitus suprà, *eadem freto, litori, campis facies; neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia à profundis*; ita uti navigantibus similes viderentur. Nec tamen semper integebant aquæ circumdata tumulis loca; sed perpetuis bis dierum noctiumque singularium intervallis recedebant; ut jam naufragis, ad litus ejectis similes videri possent; atque ibi fugienteis cum mari pisceis, in uligine æstuariorum, circa tuguria venarentur. Itaque rectè Dio de Druso, per eadem hæc æstuaria navigante: Καὶ ἐς τὴν Χαυκίδα διὰ τῆς λίμνης ἐμβαλὼν, ἐκινδύνευσε, τῶν πλοίων ἐπὶ τοῦ ὠκεανοῦ παλιῤῥοίας ἐπὶ ξηροῦ γενομένων· id est; *quum per lacum in Chaucorum fineis tenderet, in periculum incidit, navibus maris fluxu in sicco sidentibus.* Audin' chorographe, quid gravissimi auctores testentur? etiamne plus heic valebunt annales tui patrii, quorum neque tu, neque quisquàm alius certum auctorem monstraverit? Haud puto. Hinc igitur, quum eadem sit hodiè vadosi maris ad Frisium litus altitudo, quæ est ad Chaucorum oram, inter Amisiam & Visurgim; eamdem etiam conditionem olim utriusque litoris æstuariorum fuisse, credendum est. nec ego divinatione id solummodò, fortassis vanâ, conjicio: sed testem habeo luculentissimum, auctorem meum; qui annal. IV, quum Frisii, nimis acri tributorum exactione per Olennium commoti, rebellarent, *Rapti*, inquit, *qui tributo aderant milites, & patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ prævênit, receptus castello, cui nomen Flevum. & haut spernenda illic civium sociorumque manus litora oceani præsidebat. Quod ubi L. Apronio, inferioris Germaniæ proprætori, cognitum, vexilla legionum è superiori provinciâ, peditumq. & equitum auxiliarium delectos accivit; ac simul utrumq. exercitum, Rheno devectum,*

 Frisiis

Frisiis intulit; soluto jam castelli obsidio; & ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima æstuaria aggeribus & pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis, alam Caninefatem, & quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet. qui jam acie compositi pellunt turmas sociales, equitesque legionum subsidio missos. Ptolemæus Φλεῦμ, & corruptè in quibusdam exemplaribus Φιλῆυμ, primum ponit inter Germaniæ opida, ultra tertium Rheni alveum, cujus ostium Plinio FLEVUM est. ejus loci situs quamvis apud Ptolemæum minùs conveniat, (recedit quidpe longiùs ab Rheni ostiis, propeq; Amisiam flumen accedit) tamen quia primum Germaniæ opidum, tum quia idem cum Rheni alveo nomen habuit, haud dubitandum, quin huic adpositum fuerit. Sic *Vulturnum* opidum ad *Vulturnum* amnem, sic *Sybaris* ad *Sybarin*, *Syris* ad *Syrin*, in Italiâ; sic *Iadera* ad *Iaderem* amnem in Dalmatiâ; sic alia innumera per terrarum orbem: sic denique *Amisia* ad *Amisiam* flumen; ut infrà patebit. Ptolemæo autem à vero situ aberrare cummaximè usitatum in Germaniâ. Adpositum igitur Flevo castellum hoc credamus. & quia *civium sociorumq. manus litora illic oceani præsidebat*, Ptolemæusque in litore Flevum ponit opidum; ipsi ostio, quod Flevum est Plinio, castellum adpositum fuisse certum est: nullo alio situ, quàm ubinunc vicus cum turri *divi Brandarii* in insulâ Frisiæ conspicitur *Sallingiâ*, cui vulgare vocabulum *Schelling*. Chorographus noster, quamvis heic etiam cùm Tacito, tum Ptolemæo contradicere ausus, castellum id intra Rhenum referens; tamen pro argumento, seu probabili ratione quod adferret, nihil habuit; nudéque id negat. Fides igitur penes ipsum sit. nos castellum in Sallingiâ insulâ fuisse dictis duobus auctoribus credimus. Hinc L. Apronius, inferioris Germaniæ proprætor, cujus hiberna erant ad Vetera, naveis Rheno ac Nabaliâ, deinde per lacum & alveum Flevum devectas, ad castellum Flevum in ostio Flevo adpulit, obsidio id Frisiorum liberaturus. Digressi autem quum dicantur hostes à castello, *ad sua tutanda*, antequàm Apronius adveniret; haud aliò digressos intelligendum est, quàm in continentem Frisiæ terram. Huc igitur quum persequi eos vellet Apronius, *proxima æstuaria*, quæ etiam nunc brevia sunt, inter dictam insulam Sallingiam & Frisiæ continentem, quà *Harlingen* opidum situm, *aggeribus*, &c, quia alvei altiores intercedebant, qui nunc vulgò *Coggen diep* & *Cromme balg* dicuntur, *pontibus graviori traducendo agmini firmare* necessum habuit. *interim* tamen *reperta* etiam sunt *vada* in dictis alveis, quibus *Caninefas ala, & quod peditum Germanorum inter* Romanos *merebat*, transivêre. Ergo ex his omnibus jam satis certis argumentis colligo, eamdem jam tum fuisse totius hujus litoris (de Selandicis insulis jam antè abundè dissertum est) ab freto Gallico ad Cimbricam usque peninsulam faciem, quæ nunc est, easdemque insulas, quæ nunc visuntur. Aestuaria tamen tunc fuêre, quæ nunc brevia facta sunt. quapropter haud æquè commoda tunc, nec tuta, illac navigatio erat, ac nunc est. quidpe æstus ventique observandi erant, ne in sicco naves cum periculo destituerentur. quod accidit Druso, ex Frisiis ad Chaucorum fineis naviganti. Aliquando tamen etiam defluxu oceani subsidere solebant naves: quam ob rem *Germanicus*, ab Amisiâ ad Rhenum rediens; *legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret.* idcóque *planas carinis* fabricari curaverat, *ut sine noxâ siderent*. Sed hactenus litus Germaniæ, inter Albim & Gallicum fretum, æstuariaque ejus, & vadosum mare, & insulas, cognovisse sufficiat. nunc ad lacum Fletionem redeo; cujus descriptionem jam dudum tentavi.

Postquàm igitur oceanus ingenti undarum vi, per ostium Isalæ fluminis inrumpens, proximos campos implevit; æstuaria primò facta sunt, quæ alternis maris æstibus modò vacua, modò undis oppleta videbantur. Ea vernaculo sermone, ut suprà in Batavis notavi, incolis dicebantur *Fliet*, & abjectâ, quod illis frequens, in fine duriore literâ, *Flie*: aliâ verò dialecto *Fleet*, & *Flee*. Temporis autem processu, adsiduâ perpetuâque undarum maritimarum eluvione, æstuaria in lacum redacta sunt. De hoc lacu Melæ testimonium, etiam aliis in locis suprà à nobis in medium adductum, & heic adpositissimum est, idcóque meritò de verbo ad verbum exprimendum. sic autem ille scribit: *Rhenus ab Alpibus decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram amnis etiam tum, &, donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, pòst, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit; FLETIO dicitur; ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur.* Lacus, qui heic à Melâ *ingens* adpellatur, idem à Tacito vocatur *immensus*. qui *ingens* tandem & *immensus* Melæ Tacitique lacus, idem nomen *Flie* sive *Flee* ad Romanorum usque in his oris imperium

imperium servavit. hi vocabulum barbarum suæ linguæ accommodantes, FLEUM dixêre; ut rectè ac verè scriptum reliquit Ptolemæus. Accuratiores tamen, uti magis Latinum id facerent, FLEVUM nuncuparunt; quod refert Plinius ac Tacitus. Apud Melam equidem *Flevo lacus insulaque* adpellatur. verùm quâ ratione, non satis ego dispicio. nam ab hoc Germanicum vocabulum foret *Fleven*, & priscis illis adcolis *Flevon*. quod apertè falsum. Proinde ego suspicor, genuinum germanumque apud Melam vocabulum fuisse FLETIO; à Germanico *Fliet*, sive *Fleet*: sic enim suprà in Batavis duo fuère hujus nominis loci, alter Rheno, Corbulonis fossæ, quæ etiam nunc dicitur *Fliet*, alter adpositus. & facilis literarum *ti* corruptio in *u*. Haud dubium tamen, quin & lacus & insula & alveus idem nomen quoque habuerint apud Romanos, quod ostium & castellum; quorum utrumque à Plinio ac Tacito dicitur *Flevum*. Ceterùm lacus heic postquàm esse cœpit, Isala de nominis sui adpellatione, quatenus ille spargebatur, dejectus est. *Lacum* equidem *ingentem* Mela refert unum: at Tacitus constanter ubique *lacus*, multitudinis numero: Plinius item, ut sæpè relatum, Rhenum tradit ad septemtriones *in lacus se spargere*. quam rem dubios egisse video horum auctorum explicatores. Verùm enodatio in promto est. Mela quum *lacum* scriberet, unum respexit majorem, qui nunc vulgò adcolis adpellatur *de Suyder see*: at Plinius & Tacitus, quum alias prætereà cernerent aquas, ingenti isti lacui novique Rheni alveo junctas: *lacus*, plurali numero, maluerunt universas vocare, quàm *lacum*. Sunt autem illi per universam hodiè Hollandiam septemtrionalem sparsi, nominibus variis, *de VVaert*, *de Schermeer*, *de Beemster*, *de VVormeer*, *Purmeer*, *VVykmeer*, *het Ye*, *Harlemermeer*, *Brasmeer*, *Leydermeer*, *Vtermeer*, & si qui minores. *meer* autem horum adcolis est quod Latinis *lacus*. His igitur tot lacubus insulæ efficiuntur complures, quas Plinius Frisiis majoribus minoribusque tribuit. nec opus, uti incognitum aliquem fingas cum Iunio Rheni alveum, qui prope Harlemium in oceanum transiens, Frisiorum insulas à Caninefatum insulâ dirimat Caninefatum utique sedem in Batavorum fuisse insulâ, satis suprà comprobatum est. Frisiorum autem fuêre insulæ, quidquid terrarum ab Amsterodamo ad Flevum usque ostium, crebris lacubus atque euripis variè scinditur. in quibus præcipuè nunc insularum nomine claræ, *VVieringen*, *Texel*, & *Flieland*, proxima ostio Flevo, unde & ipsi nomen quæsitum. intus autem in Hollandiâ septemtrionali complures; quæ insularum nomine haud censentur, quia angusta inter plerasque freta; aliæ etiam aggeribus invicem junctæ. Hæ, inquam, jam tum Plinii Tacitique ævo fuêre insulæ; licet non tam alto, ut nunc cernimus, freto cinctæ postcà verò, temporis progressu, quum adeò violento impetu oceanus hac irrueret, uti insulam Melæ Fletionem totam prorsus operiret; vastiores etiam altioresque meatus facti sunt. quorum maximus nunc, vulgari vocabulo *Mars diep*, ad xv quibusdam in locis orgyias altitudine superat. At omnium maxima est Frisiorum juxtà ac Marsacorum insula illa, medio ac septemtrionali Rheni alveis incincta. Sed non prætereunda temerè erat insula FLETIO: de quâ Melæ verba, jam antè sæpius in medium producta, iterare hoc loco ne pigeat. *Rhenus ab Alpibus*, inquit, *decidens, prope à capite duos lacus efficit, Venetum & Acronium: mox diu solidus, & certo alveo lapsus, haud procul à mari huc & illuc dispergitur: sed ad sinistram amnis etiam tum, & donec effluat, Rhenus; ad dextram primò angustus, & sui similis, pòst, ripis longè ac latè recedentibus, non jam amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit*, FLETIO *dicitur*; *ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur*. Ex quibus verbis ego equìdem colligo, majorem hunc lacum jam tum fuisse, quàm Venetum, (qui & Brigantinus) aut Acronium. his quidpe nullum, quod magnitudinem indicet, epitheton addit; at illum *ingentem* adpellat: quod & Tacitus testatur his verbis; *ambiuntq. immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos*. quare non placent ii, qui nimis eum coarctant, minùs verò illi qui ferè nullum admittunt. Ego, ex Melæ Tacitique verbis, eâdem prope magnitudine fuisse judico, quâ nunc visitur: magis tamen vadosum; & medio tractu freto conclusum arctiore, cui duo nunc opida adposita sunt, ex Frisiâ *Staveren*, ex Hollandiâ *Eynkhuysen*. inferiorem partem insula occupavit. Incurrit heic denuò, & ad reliqua festinantem moratur strenuus adversarius. Negat contra Melam *ingentem* heic *lacum*; negat contra Tacitum *immensos lacus*: negat australinam partem dicti lacus *Suyder see* tunc temporis fuisse; Sed *Taciti ait & Plinii verba de extimâ tantùm illâ, versùs boream & Flevum, portione intelligenda*. Itane verò, grammatice? adeóne ignaros omneis putas linguæ Latinæ, uti nesciant, quid *ingens* sit, quid *immensum*? Longè major sanè erat Brigantinus lacus, quàm quem tu heic nobis apud Flevum designas: nec *ingentem* tamen illum adpellare dignum habuit Mela. Sed Plinii, quæ contra nos citas,

videamus verba. *Helium*, inquit, *& Flevum appellantur ostia, in quæ effusus Rhenus ab septemtrione in lacus, ab occidente in amnem Mosam se spargit.* Sanè adversari mihi etiam sine ratione, institutum tibi fuit. nam quis sanæ ac bonæ mentis homo ista non de integris Rheni duobus extimis alveis intelligat; quorum alter versùs septemtriones in lacus, alter versùs occidentem in Mosam spargitur? Hoc certè est malignè ac per libidinem detorquere verba auctorum; non ingenuè ex animi sententiâ explicare. Ecquid verò æquum tibi videtur, Hamrodio tuo potiùs, nupero scriptori, de priscis sæculis sine auctoribus credere, quàm ipsis auctoribus, sui ævi res prodentibus? Injurius non modò in me, sed in omneis tua lecturos, sciens prudensque esse voluisti. Ex Alberti, abbatis Stadensis, chronico allegas, *Anno* CIƆCLII *Mudâ, non Amsterodamo, adusque Staveram navigari solitum; ubi tum, sicuti hodiè Amsterodami, eorum navigiorum, quæ in mare boreale abitura Norvegiam, Daniam, Borussiam, & illa loca petebant, statio esset.* Mudam usque, quæ vulgò dicitur *Geelmuyden* ad ostium Vectæ amnis, si jam tum lacus pertinuit, quî non credam versùs Amsterodami etiam oras pertinuisse? an verò Amsterodami novitate (cujus tu tamen antiquitates nobis tradidisti) lacuum circumjacentium ætatem metiri voluisti? Sed tuo te genio relinquo. ad Fletionem insulam revertor. Hanc Ortelius mox in ostio Rheni sive Isalæ statuit, eodem situ, quo nunc duæ insulæ *Ens* & *Urk* stratæ sunt; nempe has unam antè fuisse existimans: pòst undarum violentiore illisu in duas parteis discussam. deinde lacum in campos effundit. At contrarium ego ex Melæ verbis disco. quidpe primùm longè latéque diffusum lacum campos implevisse; dein insulam amplexum; mox, post insulæ ambitum, iterum arctiorem factum, iterumque fluvium emissum, adfirmat. Atque hanc interpretationem meam uti firmem, verbaque Melæ uti clariora reddantur, rem ipsam quasi oculis subjiciam. Brevia sunt inter Frisiam, Hollandiam septemtrionalem, atque ostium Flevum; quibus nunc vulgò è spatio nomen est *het Brede sant*, id est, *brevia ampla*, seu *spatiosa*: superiori autem tempestate insula erat, arundineto, quod aves aquaticæ magnâ copiâ incolebant, frequenti consita. hanc Fletionem esse insulam, Flevo lacu cinctam, omnino mihi persvadeo. Isalæ quidpe, sive septemtrionalis Rheni altissimus alveus, inter hanc insulam (sive, ut nunc sunt, inter hæc brevia) proximumque Frisiæ litus, etiam nunc exstat; quo dictæ latus insulæ orientale claudebatur. Ab occasu solis æstivi, inter hanc insulam & alia brevia, quæ vulgò dicuntur *de VVeert*; (hæc quoque insulam superiori ætate fuisse, arguit ipsum nomen, quod Latinè est *insula*) alius alveus sive meatus est, in illum incidens, vulgari vocabulo *het oude Flie*, id est, *vetus Flevus*. quod nomen apertè indicat, Flevi partem hàc olim fluxisse. Cinge igitur hoc alveo reliquum insulæ latus, quod occidenti brumali objectum: & integram habebis insulam, undique Flevo lacu cinctam: qui tandem ad finem insulæ (*Claes ooms baken* nunc nautæ vocant speculas inibi excitatas) *fit iterum arctior*, scilicet inter brevia utrimque apposita, vetera siccæ humi vestigia; *iterumque fluvius emittitur* in oceanum inter duas insulas, à dextrâ *Schelling*, à sinistrâ *Flieland*. Atque hac tandem ratione Mela sibi quammaximè constabit. nam *lacus ingens, ripis longè ac latè recedentibus*, intra fretum, quod est inter duo opida *Eynkhuysen* & *Staveren*, conspicitur. inde propioribus jam ripis, insulam amplectitur *Fletionem*; posteà *iterum arctior*, nondum tamen similis fluvio; tandem à fine brevium, quæ vulgò *Langesant* adpellantur, *fluvius iterum* in oceanum *emittitur*. Junius maximarum fontem faciens nugarum Melam, insulam nunc *Flieland*, Fletionem ejus interpretatur. at quæro, si *Flieland* est *Fletio* Melæ, quomodò Flevus lacus post ejus amplexum *iterum arctior* factus sit, *iterumque fluvius emissus*; quum apertum præaltumque pelagus latus ejus externum verberet? Sed error hic cuivis facilè perspicuus. quem quamvis adversarius etiam agnoverit, nec minimum argumentum habuerit, per quod alium situm dictæ insulæ volentibus nolentibus auctoribus extorqueret; tamen ab obloquendi studio abstinere non potuit. Scio quosdam objicere, insulam omnem cum *arctiore* illo alveo oceano esse absorptam. At quî id fieri potuit, salvis in hanc usque diem suprà dictis ante Frisica litora insulis; salvâ item penè omni Batavorum insulæ longitudine, quæ ab antiquis auctoribus illi tribuitur? Et licet parvam heic aliquam insulam Fletionem fingere velis; tamen aliæ adhuc ante eam ad oceanum fuêre terræ, quæ *arctiorem* illum alveum efficiebant.

Ceterùm in eumdem lacum Flevum VIDER evolvebatur jam Tiberii tempore amnis, qui vulgari nunc vocabulo dicitur *de Vecht*. Hunc in Isalam quondam, antequàm lacus exsisteret, inter duo opida *Campen* & *Vollenhove*, confluxisse conjicio. conjuncta quidpe hoc loco nunc etiam conspiciuntur utriusque ostia: neque alius dari ei potest

alveus,

alveus, per quem in oceanum delatus sit, nisi Isalæ fluentum. Meminerunt ejus Tacitus, atque Ptolemæus: quorum hic post Rheni orientale ostium, quod eodem situ ponit, ubi nunc est ostium Isalæ ad opidum *Campen*, Vidri mox ostium describit: cujus situi quam-optimè congruit ostium Vectæ. ad opidum *Geelmuyden*. Tacitus de eodem, annal. I, ubi reditum Germanici ab Cheruscorum bello ad Rhenum in castra describit, ita: *Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat*; per æstuaria, ac lacum. *pars equitum litore oceani petere Rhenum jussa.* & posteà: *Germanicus legionum, quas navibus vexerat, Secundam & Quartamdecimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit; quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo, aut modicè adlabente æstu, quietum habuit. mox impulsu aquilonis, simul sidere æquinoctii, quo maximè tumescit oceanus, rapi agique agmen; & opplebantur terræ.* paullo pôst: *Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus; jumenta, sarcinæ, corpora exanima interfluunt, occursant: permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes; aliquando, subtracto solo, disjecti, aut obruti.* & deinde: *Tandem Vitellius in editiora enisus, eòdem agmen subduxit. pernoctavère sine utensilibus, sine igni.* paullo pôst: *Lux reddidit terram; penetratumq. ad amnem Visurgim, quò Cæsar classe contenderat. Impositæ deinde legiones, vagante famâ submersas: nec fides salutis, antequàm Cæsarem exercitumq. reducem vidère*; scilicet in castris. Ad hæc doctissimus Lipsius ita: *Ego verò hic obhæreo. Suprà scriptum:* Reducto ad Amisiam exercitu, legiones, ut advexerat, reportat. *Si ad Amisiam Germanicus classem conscendit, Rhenum & Galliam petiturus; quo casu nunc ad Visurgim? Tempestate, inquies. Benè. sed quomodò Vitellius, qui & ipse paullo antè ad Amisiam & (ne tempestatem iterum suspicère) terrâ iit, nunc quoque ad Visurgim? Hæc si probè narrantur, Germaniam profectò petière; non Galliam repetière: aut fallunt me locorum omnes situs.* His addit, in novâ auctoris recensione: *Hærentem hic transfert me vir magnus, & è magnis, qui* Visurgim *pravum glossematium censet; & scripsisse Tacitum:* penetratumque ad amnem, quò Cæsar classe contenderat. *Assentio.* Hactenùs Lipsius. post hunc Josias Mercerus, ad eumdem Taciti locum: *Nihil veri similius, quàm quod postremùm docuit doctissimus Lipsius, delendum τὸ* Visurgim: *quæ vocula hic contra omnem historiæ & geographiæ rationem. Sed amnem capias Rhenum, non Amisiam. lege diligenter totum locum: fateberis.* Sic tres isti: Ego verò neque Mercero fateor, delendum prorsùs τὸ *Visurgim*; neque Lipsio, nec magno (quisquis sit, aut fuerit) illi viro adsentior. corrigendam autem mendosam corruptamque vocem *Visurgim* in *Vidrum*, cummaximè adsevero. Germanicus quidpe postquàm *partem equitatus litore oceani Rhenum petere* jusserat; ipse classe ab Amisiâ profectus, Rhenum repetere instituit, per vadosum mare, & lacum. quum autem metueret, ne idem sibi eveniret, quod quondam Druso patri, qui oceani deflexu in sicco destituebatur; *duas legiones itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradidit*; scilicet eâdem viâ, quâ antè partem equitatus ire jusserat, *litore oceani*: ne, si mediterranea (& hàc equidem multo compendiosius iter) transirent, à Frisiis aut Bructeris læderentur. in litore autem facilè primum impetum laturi erant, donec Cæsar, qui litus per vadosum mare legebat, auxilio adforet. Vitellius igitur litore oceani profectus, multis ærumnis exantlatis, damnisque acceptis, tandem ad *Vidrum* flumen penetravit; quò Germanicus legiones ducere jusserat, quóque ipse classe contenderat; militeis in naveis excepturus, atque Rheno subvecturus in castra. En, sic tandem constabit historia Taciti; sic fides Ptolemæi de Vidro amne firmabitur. Valeant igitur jam illi, qui flumen hoc obscurare, penitusque ex veterum monimentis expungere volunt. Falsum est, quod chorographus heic pro defensione alienorum errorum ingerit; *τὸ Visurgim exscriptorum imperitiâ, & quia sæpiusculè in hac historiâ & expeditionibus Germanici occurrat, ut glossulam, subrepsisse.* nam hoc amnis nomen nusquàm aliàs hoc primo annalium libro occurrit. tum verò, si exscriptor intellexit, quæ scripsit, peccare heic in eo tam facilè haud potuit: sin verò planè omnium fuit imperitus, ut vult chorographus; eorum certè, quæ sequenti demum perscripta erant libro, parum fuit gnarus; aut, si fortè injecto oculo legit, parum memor. nihilque certius, quàm, si ille glossulam addere de suo voluisset, Rheni nomen immissurum fuisse, cujus crebra cùm antehac tum postmodùm mentio: eóque magis, quia hoc proximè anteà perscripserat. Urget nihilo minùs aliis argumentis chorographus: nempe *Germanicum partem equitatus litore oceani Rhenum petere jussisse; meque ipsum fateri, Germanicum, ab Amisiâ profectum, similiter Rhenum repetere instituisse, eòdem terrâ præmissis duabus legionibus, Vitellio ducendis, eâdem scilicet viâ, quâ equites ire præceperat. Rhenum igitur perpetuò nominari, Vidrum nusquàm.* Hæc certè cuncta pro callido ingenio ejus. Semel heic nominatur Rhenus, in profectione equitum. in narratione de navali ac pedestri itineribus

itineribus nulla ejus mentio. Itaque tàm mihi liceat suspicari, jussisse Germanicum ad Vidrum ducere legiones; quàm ipsi, non jussisse. pro meâ autem sententiâ facit vox mendosa *Visurgim*. Sed de hac re lis jam satis longa, lectorique tædiosa. Ceterùm vocabulum VIDRI antiquum etiam nunc exstare facilè suspicer. quidpe, ubi lacui adpropinquat, mutato Vectæ nomine, vulgò dicitur *Swarte Water*, id est, *Nigra aqua*, & sæpè sine epitheto simpliciter *het VVater*; adpositumque habet ejusdem nominis cœnobium. in hoc igitur vocabulo *VVater*, quum incolæ regionis, ut etiam nunc fit ab septemtrionalibus maximè Hollandis, vocalem *a* extenuarent in diphthongum *ä*, (quæ Gallis est *ai*, Anglis *ea*) facilè Romani posteà ex *VVäter* facere potuerunt *Vider*.

Ptolemæo locus refertur inter Rheni orientalis, id est Isalæ, & Vidri amnium ostia *Μαναρμανὶς λιμὴν*, MANARMANIS PORTUS. quem locum ego nunc esse censeo opidum *Geelmuyden*; quia hodiéque portus hac parte commodissimus, quo mediocria navigia recipiuntur, ad opidum *Hasselt* subvehenda. olim etiam fuisse clarum, suprà ex Alberto abbate Stadensi cognovimus.

LUCUS BADUENNÆ memoratur Tacito annal. IV, in rebellione Frisiorum; ubi L. Apronius milite à Flevo castello per æstuaria in continentem Frisiæ traducto, cladem accepit, cui hæc subjiciuntur: *Mox compertum à transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennæ vocant, pugnâ in posterum extractâ, confectos: & aliam quadringentorum manum, occupatâ Cruptoricis, quondam stipendiarii, villâ, postquàm proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse*. Hunc Baduhennæ lucum fuisse judico eodem tractu, quo nunc maxima totius Frisiæ silva sternitur, vulgari nomine *SevenWolden*: nam neque situs, neque distantia locorum valdè abhorrent. certum tamen argumentum, quo niti queam, nullum habeo. Idem de *Cruptoricis villâ* adfirmo. Sic tamen conjicio: Pugna inter Romanos Frisiosque commissa fuit circa ea loca, quæ sunt inter opida *Leeuwaerden & Sneek*: ubi plurimi Romanorum cæsi. reliqui, pugnâ in posterum usque diem extractâ, quum modò hi, modò isti superiores exsisterent; tandem apud lucum, non in luco, DCCCC confecti sunt. alii CCCC, ex hac pugnâ elapsi, occupatâ Cruptoricis villâ, quæ prope lucum fuit, mutuis ictibus occubuerunt. Hæc sunt, quæ de duobus istis locis in medium adferri possint. Eorum heic notetur oscitantia, qui *columnas Herculis*, Tacito in libro de Germaniâ memoratas, in medio Frisiorum posuerunt, ubi nunc vicus est *Duvels kutte*. qui planè Taciti verba numquàm legisse mihi videntur. *Angrivarios*, inquit, *& Chamavos à tergo Dulgibini & Chasuari cludunt, aliæque gentes haut perinde memoratæ. à fronte Frisii excipiunt. majoribus minoribusque Frisiis vocabulum est, ex modo virium: utræque nationes ad oceanum Rheno prætexuntur; ambiuntque immensos insuper lacus, & Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam oceanum illà tentavimus. & superesse adhuc Herculis columnas, fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus.* (malim *consuevimus.*) *Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit oceanus, in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire*. De eâdem navigatione sic Pedo Albinovanus:

—— Aliena quid æquora remis
Et sacras violamus aquas, divûmque quietas
Turbamus sedeis?

Ergo in ipsius oceani aliquâ insulâ Herculis columnas esse, fama divulgaverat; non verò in mediis Frisiorum finibus.

CAP. XVIII.

De CHAUCIS; *qui &* CAUCHI, *&* CAUCI.

POST descriptionem Frisiorum sic auctor pergit eodem in libro de Germaniâ: *Hactenus in occidentem Germaniam novimus. in septemtrionem ingenti flexu redit. ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur.* Ad Amisiam igitur usque occidenti Germania obtendi dicebatur Romanis. ulteriora jam septemtrionibus tribuebantur: in quibus primi CHAUCI. Horum nomen variè apud auctores, pro multiplici Germanicarum dialectorum variatione, perscriptum reperitur. Tacito constanter ubique, & item Svetonio in Claudio, sunt eo vocabulo, quod modò retuli. In tabulâ itinerariâ corrupta vocabula leguntur: CHACI, VAPLIVARII; pro, CHAUCI, AMPSIVARII. Apud Dionem etiam lib. LIV, terra eorum dicitur

Χαυκίς.

χαυκίς. Apud eumdem, lib. LX, & Ptolemæo gens ipsa Καῦχοι· & eodem modo Velleio lib II, & item Plinio lib. IV, cap. XIV, & lib. XVI, cap. I. CAUCHI. Straboni lib. VII, Καῦκοι, CAUCI. Apud Aethicum cosmographum legitur vitiatum vocabulum *Cattigaucos*; pro *Cattos, Chaucos*. Lucano & Claudiano dicuntur CAYCI: credo metri causâ. Lucanus lib. I, ubi militeis recenset, qui ex Galliâ Cæsarem contra Pompeium sequebantur:

Et vos crinigeros bellis arcere Caycos
Oppositi, petitis Romam, Rhenique feroces
Deseritis ripas, & apertum gentibus orbem.

Licentiâ profectò heic usus est poëticâ Lucanus. nam neque Rhenum accolebant Chauci; neque ad eum vel latrocinando, vel bellando, umquàm pervenerant: nec veri est simile, ipsum unum, inter tot antiquos auctores, rectius tenuisse nomen. Claudianus equidem, lib. I, de laudibus Stiliconis, metri etiam gratiâ idem vocabulum a Lucano mutuatus videtur; at gentem ipsam recto situ ad Albim locavit, his versibus:

Ut jam trans fluvium non indignante Cayco
Pascat Belga pecus; mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Ab septemtrionibus igitur oceano cingebantur, inter Amisiam & Albim. ab occasu solis hiberni, Amisiâ amne ad opidum usque *Emden* a Frisiis; hinc ad Amisiæ usque Lœdæque confluenteis, primùm à Bructeris, deinde, his expulsis, ab Angrivariis submovebantur. inde Lœdâ, primùm à Chamavis, posteà verò à Dulgibinis arcebantur. hinc ab ortu solis hiberni, lineâ à fonte Lœdæ ad opidum *Bremen*, & inde Visurgi ad confluentem Allari amnis, quondam ab Ansibariis, ut suprà ostensum; inde verò aliâ lineâ ad opidum usque *Hamborg* à Cheruscis dirimebantur. Auctor noster, eodem libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci*. Ab Hamburgio ad oceanum usque, Albi flumine ab Fosis sive Saxonibus separabantur; ut infrà ostendetur. At Ansibariis, ut refert idem auctor annal. XIII, Nerone imperatore III, Val Messallâ Coss., anno à nato Jesu LVIII expulsis, pulsores Chauci, agris eorum occupatis, fineis habuêre versùs meridiem in Chattos usque sinuatos; quà occasus est hibernus, juxta lineam à fonte Lœdæ ad confluentem amnis, qui apud vicum *Remen* Visurgi miscetur: hinc verò ab ortu, per ipsum Visurgim ad confluentem usque Allari. Comprehenduntur nunc hisce finibus regiones istæ: Episcopatus Bremensis, Frisia orientalis; comitatus IV, Oldeburgiensis, Delmenhorstensis, Depholtensis, & Hojensis, cis Visurgim: item Mindensis episcopatus pars septemtrionalis. De his igitur finibus hæc Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: *Chaucorum gens, quamquàm incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent*. lateribus scilicet obtendebantur Frisiorum, Angrivariorum, Chamavorum, Dulgibinorum, Chasuariorum, & Ansibariorum.

Ceterò dividebantur in MAIORES, & MINORES, quemadmodùm contermini eorum Frisii, & quondam Bructeri. Plinius lib. XVI, cap. I: *Sunt verò in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresq. appellantur*. Ptolemæus in Germaniâ: Τὴν δὲ παρωκεανῖτιν κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Βρουκτέρους οἱ Φρείσιοι, μέχρι τοῦ Ἀμισίου ποταμοῦ. μετὰ δὲ τούτους Καῦχοι οἱ μικροὶ, μέχρι τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ· εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. id est: *Loca verò juxta oceanum supra Bructeros tenent Frisii, usque ad Amisiam amnem. post hos Cauchi minores, usque ad Visurgim amnem: deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen*. Tacitus quoque *Majores Chaucos* agnoscit. sed ex hujus descriptione *majores* erunt ab Amisiâ ad Visurgim; *minores* hinc ad Albim. quidpe quum universa gens inter Amisiam & Albim, tamquàm cuneus in Chattos usque, ex sententiâ ejus debeat sinuari; certè major ejus pars est citra Visurgim, minor verò ultra. atque idem sensus ex eo loco elici potest, ubi *majorum Chaucorum* auctor meminit. is est, annal. XI, hujusmodi: *Per idem tempus*, quum Frisii rebellassent, *Chauci, nullâ dissensione domi, & morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco*. Gannascum Corbulo pellit; militem suum duriter habet. pergit igitur auctor; *Ceterùm is terror milites hostesq. in diversum adfecit. nos virtutem auximus: barbari ferociam infregêre. Et natio Frisiorum, post rebellionem clade L. Apronii cœptam, infensa, aut malè fida, datis obsidibus, consedit apud agros à Corbulone descriptos. idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac ne jussa exuerent, præsidium immunivit: missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent; simul Gannascum dolo aggrederentur*. Certè, ad proximos Frisiisque finitimos misisse

Corbulo-

Corbulonem, probabile eſt. quare haud verear Ptolemæum erroris hoc loco arguere: modò ipſe ſic ſcripſerit; nec imperitus aliquis librarius ordinem turbaverit. quamquàm in Germaniâ errare, Ptolemæo jam dudum in conſvetudinem ivit.

De litore atque inſulis Cauchorum jam anteà quædam in Friſiis dicta ſunt. ea heic, ceu loco proprio, repetere, pluraque addere, haud alienum fuerit. Plinius, oculatus rei, quam narrat, teſtis, ſic ait dicto libro XVI, cap. I: *Sunt verò in ſeptemtrione viſæ nobis gentes Cauchorum. qui majores minoreſque appellantur. vaſto ibi meatu perpetuis bis dierum noctiumque ſingularum intervallis effuſus in immenſum agitur oceanus, æternam operiens rerum naturæ controverſiam; dubiumque, terra ſit, an pars maris. illic miſera gens tumulos obtinet altos, ut tribunalia ſtructa manibus, ad experimenta altiſſimi æſtus caſis ita impoſitis: navigantibuſque ſimiles, cùm integant aquæ circumdata; naufragis verò, cùm receſſerint: fugienteſque cum mari piſces circa tuguria venantur. non pecudem his habere, non lacte ali, ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit; omni procul abactâ frutice. ulvâ & paluſtri junco funes nectunt, ad prætexenda piſcibus retia: captumque manibus lutum, ventis magis, quàm ſole, ſiccantes, terrâ cibos & rigentia ſeptemtrione viſcera ſua urunt. potus iis non niſi ex imbre ſervato ſcrobibus, in veſtibulo domus. Et hæ gentes, ſi vincantur hodiè à populo Romano, ſervire ſe dicunt. Ita eſt profectò: multis fortuna parcit in pœnam. Aliud è ſilvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras: altiſſimæ tamen haud procul ſuprà dictis Cauchis, circa duos præcipuè lacus. litora ipſa obtinent quercus, maximâ aviditate naſcendi: ſuffoſſæque fluctibus, aut propulſæ flatibus, vaſto complexu radicum inſulas ſecum auferunt; atque ita libratæ ſtantes navigant ingentium ramorum armamentis, ſæpè territis claſſibus noſtris, cùm velut induſtriâ fluctibus agerentur in proras ſtantium noctu; inopeſque remedii illæ, prælium navale adversùs arbores inirent.* Horum prima jam anteà in Friſiis explicavi. ceterùm terram iſtam, quâ Cauchi inſulani cibos corporaque ſua, ſeptemtrionis frigore rigentia, calefaciebant, ad eumdem modum igni concipiendo paratam fuiſſe puto, uti etiamnunc toto Germaniæ litore, à Gallico freto ad Viſtulam uſque amnem, ſed maximè in Hollandiâ, parantur, quas *turbas*, vulgò patriâ lingvâ *torven* incolæ vocant: vel uti in Friſiâ occidentali lætamen ſiccatur ſole, vel ventis, coquendo cibo, fovendiſque tempeſtate frigidâ corporibus humanis. Lacus illi duo in orientali nunc viſuntur Friſiâ; alter ad Amiſiæ fluminis os, vulgò adpellatus *den Dollart*; alter prope Viſurgis oſtium, *de Iade* dictus. nam in his, maximè verò in Amiſiæ ore, claſſes Druſi Germanicique ſæpè ſtationes habuerunt. vaſtiores tamen nunc puto eſſe, quàm tum temporis fuerunt. Annalibus accolarum, qui hos nuperos faciunt, nihilo magis heic contra oculatum teſtem Plinium credo, quàm ſuprà de omni illo mari vadoſo inter Friſiæ continentem & inſulas; item de immenſo lacu Flevo, qui vulgò nunc eſt *Suyderſee*.

Inviam paludibus prædicant paſſim auctores Germaniam; auctor verò noſter *informem terris, aſperam cælo, triſtem cultu, aſpectuque*; ut ſuprà, lib. I, cap. XII, notatum eſt. id, ſi cui aliàs, certè huic parti quammaximè convenit; ut quæ ferè omnis nil niſi continua palus, aut certè terra limoſa, humida, & uſquequaque humilis: *pecorum* equidem, ut ait Tacitus, *fecunda*; *ſed pleraque improcera: ne armentis quidem ſuus honor, aut gloria frontis.* quin & antiquitas morum ipſis incolis nondum omnis abivit. quam tamen heic repetere ſuperſedeo, ne quid ignominiæ causâ dixiſſe videar, quum prona ubique ſint ingenia, etiam optimè dicta in peſſimum detorquere ſenſum. mihi verò cauſa terram hanc cummaximè reverendi; quum originem inde atque genus à nobili & antiquâ Clüveriorum gente ducam. Hæc igitur de finibus ac ſolo Cauchorum dixiſſe ſufficiat.

Ceterùm Florus lib. IV, cap. XII, ſic de Druſo tradit: *Præterea, in tutelam provinciarum, præſidia atque cuſtodias ubique diſpoſuit, per Moſam flumen, per Albim, per Viſurgim. nam per Rheni quidem ripam quinquaginta ampliùs caſtella direxit.* Ad Viſurgim quæ exſtructa ab Druſo fuerint caſtella, haud facilè certo ſitu commonſtraverim. de *Chattorum caſtello*, haud procul Viſurgis ripâ ſito, ſuprà dixi. at fuiſſe præter iſtud alia in ipsâ dicti amnis ripâ, haud dubium eſt. Apud Ptolemæum locus Germaniæ legitur nomine Φαβίρανον, FABIRANUM. cujus ſitus probè quadrat in celebrem nunc urbem, in dextrâ Viſurgis ripâ, *Bremen*. nec nomen omnino abhorret: nam, demtâ priore ſyllabâ, reliquum *biranum*, ſatis aperta veſtigia gerit vocabuli *Bremen*. & quid ſcio, an non apud Ptolemæum μ corruptum ſit in ν; integrumque vocabulum fuerit FABIRAMUM? Apud Tacitum annal. lib. I, poſt enarratam exercitus apud Rheni ripam ſeditionem, hæc leguntur verba: *At in Chaucis cæptavère ſeditionem præſidium agitantes vexillarii diſcordium legionum: & præſenti duorum militum ſupplicio paullum repreſſi ſunt. Iuſſerat id Menius caſtrorum præfectus,*

præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso jure. deinde, intumescente motu, profugus, repertusque, postquàm intutæ latebræ, præsidium ab audaciâ mutuatur: Non præfectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. simul, exterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit; &, si quis agmine decessisset, pro desertore fore, clamitans, reduxit in hiberna turbidos, & nihil ausos. Ripam hanc intelligo Visurgis amnis, à quo discesserant vexillarii, Rhenum & seditiosas legiones petituri. namque præsidium id haud dubiè Chaucis continendis impositum. Fuisse igitur existimo aut paullo infrà, aut ad ipsum opidum *Bremen:* unde huic prima origo & celebritas. quod tamen postmodùm in ulteriorem ripam, ceu commodiorem situm, transportatum. Falluntur Polonicarum rerum scriptores Poloni, qui urbem hanc, à majoribus suis Slavis conditam, vocabulo ejus gentis adpellatam prædicant *Brzemie*, id est, *onus*. quippe gens ea Albim flumen numquàm transgressa est. Fabulæ scilicet istæ sunt & nugamenta mera, in gloriam gentis, alioquin satis claræ atque illustris, arroganter ac vanè conficta.

Idem Ptolemæo locus est in Germaniâ Ἀμάσεια, AMASIA: haud dubiè ἀπὸ τοῦ Ἀμασίου ποταμοῦ, id est, ab Amasio flumine, quod sic ille unâ cum Strabone vocat, dictus: quamvis is LXIV circiter millibus passuum supra fontem dicti fluminis sit positus. Ego quidem non dubitaverim, quin idem sit, quod nunc opidum ad ostium fluminis vulgò vocatur *Emden*. nam & hoc ex fluminis vocabulo, quod nunc est *Ems*, nomen habere, nemo negare potest. Ptolemæo autem usitatissimum esse, in immensum à veris locorum sitibus aberrare, jam dudum perspectum est. exemplo sufficerit vel una *Luppia*. Sed & apud Tacitum, annal. II, aut ingens est mendum, aut idem opidum *Emden* nuncupatur AMISIA. De Germanico, expeditionem in Cheruscos faciente, sic loquitur: *Lacus inde & oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiæ relicta, lævo amne. erratumque in eo, quòd non subvexit. transposuit militem, dextras in terras iturum. ita plures dies efficiendis pontibus absumti. Et eques quidem, ac legiones, prima æstuaria, nondum adcrescente undâ, intrepidi transiêre. postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ, dum insultant aquis, artemq. nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* in his aut locum certum, non amnem, adpellavit auctor *Amisiam*; aut certè quædam ejus verba interierunt. Poterat equidem sic suppleri; *Classis in ore Amisiæ relicta, lævo amne:* quod si concedas, nihil habeo, quod ampliùs scruter. at si neges, quidquam in auctore deesse; omnino ego contendam, eumdem locum, qui nunc opidum vulgò dicitur *Emden*, à Tacito adpellatum esse *Amisiam*. Classem Romanos in statione habuisse in ore amnis Amisiæ, sive in lacu, qui est ad os, cùm suprà ex Plinio, tùm modò ex citatis Taciti verbis intellectum. & idem hic auctor annal. I, sic de eodem Germanico: *Ne bellum mole unâ ingrueret, Cæcinam cum XL cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit. equitem Pedo præfectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quatuor legiones per lacus vexit. simulque pedes, eques, classis, apud prædictum amnem convenêre.* & mox: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum.* Pedo equitem suum *finibus Frisiorum*, id est, confinio Bructerorum, si duxit; certè nullâ aliâ parte Amisiam attingere potuit, quàm ubi is in lacum, in confiniis Bructerorum, Cauchorum, Frisiorumque, effunditur. certum igitur, heic tunc etiam classem relictam. Locus ille in annal. lib. II, variè hactenus interpretes, etiam doctissimos, vexavit. haud verebor & ego aliquid in eodem tentare. *Classis* ad *Amisiam*, sive vicum tunc, sive castellum præsidiarium Romanorum, in statione fuit *relicta, lævo amne*, id est, in lævâ ripâ, sive in ore dicti lacus, ut patet ex Plinio; quemadmodùm anno antè. expositus heic miles in lævas Amisiæ fluminis terras circa vicum *Pawing*, *in dextras* hinc trans Amisiam *terras iturus*, versùs Visurgim amnem, & opidum *Minden:* quò tandem perventum esse, ex reliquâ historiâ liquet. In dextras terras ad ipsum opidum *Emden* non fuit expositus, quia inde ad dictum locum tendentibus complura erant æstuaria, complures rivi, lacus, atque paludes. In lævâ igitur ripâ postquàm aliquot millia passuum emensi erant, tandem placuit Amisiam, fortè circa vicum *Iemmingen*, ponte trajicere. sed & heic æstuaria in dextrâ ripâ reperta sunt: *erratumque in eo* esse à Germanico, *quòd non* classem ultra ea æstuaria ad siccam humum *Amisiâ subvexerat*, tunc maximè expertum. *Pontes* igitur non modò super ipsum amnem, sed etiam super continentia æstuaria, ac paludeis facti sunt: quibus *efficiendis plures dies absumti*. Et *eques* quidem, *ac legiones, prima æstuaria, nondum adcrescente undâ*, id est, maris adfluxu, *intrepidi transiêre. postremum* autem *auxiliorum agmen, Batavique in parte eâ*, adcrescente jam fluxu, *dum insultant aquis, artemq. nandi ostentant, turbati, & quidam hausti sunt.* Hanc igitur veram

dictorum verborum explicationem esse puto. Ceterùm idem opidum, quod Ptolemæo lib. II, in descriptione Germaniæ dicitur Ἀμασία, lib VIII scribitur Ἀμείσεια. quod vocabulum tam prope ad Latinorum *Amisiam* accedit, uti dubitari non possit esse idem. Ptolemæus id, loco proximè dicto, inter tria præcipua Germaniæ numerat opida. Hinc Stephanus etiam: Ἄμισσα, πόλις Γερμανίας· Μακριανὸς ἐν τοῖς ἀπὸ Ῥώμης ἐπὶ τὰς διασήμους πόλεις. τὸ ἐθνικὸν Ἀμισσαῖος. id est: *Amissa, urbs Germaniæ; auctore Macriano in itinerario à Româ ad illustreis urbes. gentile est Amissæus.* Scribo igitur & ipsum urbis nomen uno Σ, Ἄμισα. Hinc igitur patet, jam Drusi Germanicique temporibus fuisse id vel vicum vel præsidiarium castellum Romanorum. ad eam quidpe dignitatem, quam ei tribuit Ptolemæus, non nisi longioris temporis celebritate pervenire potuit. Celebre autem redditum per Romanorum primò militum præsidium, naviumq; in proximo lacu stationem. Florus, loco suprà dicto, licet Amisiæ mentionem nullam faciat; tamen maximè credibile est, voluisse Drusum ad hunc quoque amnem castellum locare; ut in quo classis haud semel stationem habitura erat. Tanta igitur est hujus opidi vetustas: nempe ab anno ante natum Jesum XII. hoc enim anno, quo consulatum Romæ obtinuerunt M. Messalla, & P. Sulpitius, Drusus primùm Frisiorum Cauchorumque fineis classe adgressus est; teste Dione lib. LIV: & Bructeros in Amisiæ amne navali pugnâ superavit; teste Strabone lib. VII. quæ ipsa pugna fortè in ore amnis, sive in prædicto lacu commissa fuit.

Ceterùm ad Albim quoque custodias atque præsidia Drusum locasse, paullo antè ex Floro cognovimus. In Cauchorum tantùm ripâ id factum, satis certum est. quidpe ultra id flumen nihil habuêre Romani & in citeriori etiam ripâ, supra Cauchos, jam Cherusci occurrebant; qui & ipsi, quamvis aliquando victi, tamen sub imperium Romanum numquàm redacti fuerunt. Proinde etiam haud plura uno præsidio in Cauchorum ripâ fuisse crediderim. Est opidum hodiè hoc tractu, vulgari vocabulo *Stade*, ad Sivingam flumen, haud procul Albis ripâ situm; adspectu patriorumque annalium relatu vetustissimum. quod equidem haud dubitaverim, quin à Druso olim in custodiam præsidiumque Albinæ ripæ sit conditum: quum & nomen ipsum Romanam originem clamitare videatur; quasi locus quondam dictus sit *militum* vel *navium Romanarum* STATIO. Et intrasse classem Romanam ab oceano Albim, quum Tiberius post defunctum Drusum res hisce in oris Augusti auspiciis gereret; auctor est Paterculus, lib. II, his verbis: *Receptæ Cauchorum nationes.* & mox: *Fracti Langobardi; gens etiam Germanâ feritate ferocior. Deniq; quod numquam antè spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, à Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus; & eòdem, mirâ felicitate & curâ ducis, temporum quoque observantiâ, classis, quæ oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito antè mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantissimâ rerum omnium copiâ exercitui Cæsarique se junxit.* Vt in plerisque Tiberii, ducis sui, rebus gestis, sic hic etiam nimis elatus atque ὑπερβολικῶς præco est Paterculus. à Rheno quidpe ad ipsum usque Albis fontem, qui in remotissimis est Bojohæmi partibus, CCC haud ampliùs sunt millia passuum: quò tamen hac expeditione Tiberius non pervênit. posteà enim in Marcomannos, Bojohæmum incolenteis, ab Augusto missum, ipse testatur paulo pòst Paterculus. Igitur, jam infra Bojohæmum, quà Hermunduros ab Semnonibus dirimit Albis, atque inferiùs, maximum inter eum ac Rhenum intervallum est millium passuum haud ampliùs CCXL. ubi CLX millibus plus justo addidisse Paterculum, manifestum est. Ex hoc igitur apertissimo figmento, quid de illâ classis plurimarum gentium victoriâ credam, vix video. vereorque, haud ultra Cauchorum fineis classem Albi fuisse subvectam: sed in statione, ad dictum opidum *Stade*, Tiberium cum exercitu oppertam. Paterculum sive similem quempiam auctorem sequutus Strabo, lib. VII, sic scribit: Διέχει δὲ τοῦ Ἄλβιος ὁ Ῥῆνος περὶ τρισχιλίους σταδίους, εἴ τις εὐθυπορήσας ἔχοι τὰς ὁδούς· νυνὶ δὲ, διὰ σκολιᾶς καὶ ἑλώδους, καὶ δρυμῶν, κυκλοπορεῖν ἀνάγκη. id est: *Distat ab Albi Rhenus* III CIↃ *stadiis circiter, si quis recto itinere proficiscatur. sed ob amfractus, & paludeis, saltusque, per circuitum eò ire necesse est.* III CIↃ *stadia* sunt millia passuum CCC LXXV. XXV igitur tantùm millia desunt, quò minùs cum Paterculo sentiat Strabo. verùm rotundum heic stadiorum numerum facere voluit: ideóque adjecit τὸ περὶ. Ego haud dubito, quin illud iter Tiberii, quod Paterculus CCCC tradit millium, per amfractus atque circuitus paludum saltuumque fuerit factum. rectâ enim ac proximâ viâ Albis à Rheno millibus distat haud ampliùs CLXXX. Straboni autem usitatissimum est, intervalla locorum per viarum ductus describere; eâque ratione situs regionum justo longiùs produ-

producere. Rectiùs heic scripsisset, à Rheno ad Albim iter, per circuitum paludum ac saltuum, esse stadiorum circiter III CIↃ. longè autem brevius esse intervallum inter eos amneis, si quis rectâ viâ commeare posset. Sed ad Chaucos redeamus.

De virtute Chaucorum egregium fertur elogium ab auctore nostro, in libro de Germaniâ: *Tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed & implent. populus inter Germanos nobilissimus; quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri, sine cupiditate, sine impotentiâ: quieti, secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. promta tamen omnibus arma: ac, si res poscat, exercitus; plurimum virorum, equorumque. & quiescentibus eadem fama.* Tantâ quum fuerint justitiâ Chauci, miror ego, quid causæ habuerint, cur sub Nerone imperatore, ut suprà relatum, Ansibarios suis sedibus expulerint.

CAP. XIX.

De CHERUSCIS, *& horum clientibus* CAMPSANIS, *&* CATHULCIS, *sive* CATHULCONIBUS.

CHAUCIS, ab ortu solis brumalis, contermini fuerunt ultra Visurgim, Taciti ævo, CHERUSCI; gens magna, & Arminio duce maximè inclyta. Ipse Tacitus, in libro de Germaniâ: *In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci.* Ita equidem à tertio Neronis consulatu. at anteà Ansibarii etiam, & Angrivarii, medii inter Chaucos & Chattos, Cheruscorum fineis attigerunt. Sed & ipsi Cherusci sub Augusti principatu citerioris ripæ partem tenuerunt; Velleio Paterculo, sub Tiberii ductu tunc temporis in Germaniâ militanti, & Dioni si credimus. quorum hic lib. LIV, de Druso narrans: Ἅμα δὲ τῷ ἦρι πρὸς τὸν πόλεμον αὖθις ὥρμησε, καὶ τόν τε Ῥῆνον ἐπεραιώθη, καὶ τοὺς Οὐσιπέτας κατεστρέψατο· τόν τε Λουπίαν ἔζευξε, καὶ ἐς τὴν τῶν Συγάμβρων ἐνέβαλε, καὶ δι' αὐτῆς καὶ ἐς τὴν Χερουσκίδα προεχώρησε μέχρι τοῦ Οὐισούργου. id est: *Initio veris rursus ad bellum profectus, Rhenum transiit, Usipetas subjugavit; Luppiæ fluminis ripis ponte junctis, Sigambros irrupit; perque eos in Cheruscorum fineis, usque ad Visurgim processit.* Et libro sequenti, de eodem Druso: Ἔς τε τὴν τῶν Χάττων ἐσέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Σουηβίας. & mox: Κἀντεῦθεν πρός τε τὴν Χερουσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου, πάντα πορθῶν. hoc est: *Chattorum fineis ingressus, ad Sueviam usque processit. inde in Cheruscorum agros conversus, Visurgimque transgressus, ad Albim usque penetravit, cuncta depopulando.* Dioni consentiens Paterculus, in lib. II, hæc tradit de Tiberio: *Intrata protinus Germania: subacti Caninefates, Cattuari, Bructeri, recepti Cherusci, gentes; & amnis, mox nostrâ clade nobilis, transitus Visurgis.* Nempe nobilitatus hic fuit clade Varianâ: de quâ sic Dio, lib. LVI: Δεξάμενοι δὲ τὸν Οὔαρον, ὡς καὶ πάντα τὰ προστασσόμενα σφίσι ποιήσοντες, προήγαγον αὐτὸν πόρρω πον ἀπὸ τοῦ Ῥήνου, ἔς τε τὴν Χερουσκίδα καὶ πρὸς τὸν Οὐίσουργον. id est: *Varum ita acceperunt, ut omnibus ejus jussis obtemperaturi viderentur: proculque eum à Rheno, in Cheruscorum fineis, ad flumen Visurgim abduxerunt.* Narrat hinc conspirationem Germanorum in Varum & exercitum Romanum auctore Arminio Cherusco factam: quâ per dolum Varus ab hibernis ad sedandam ulteriorum quorumdam Germanorum seditionem vel rebellione mabductus. Verùm tamen Varum tunc non apud ipsam Visurgis ripam, neque in Cheruscorum finibus, sed apud Luppiam ad Castellum Alisonem, in Tencterorum agro, & Marsorum confinio, sveto superiorum ducum more, habuisse castra, multis validissimisque demonstrari potest documentis. quorum illud haud postremum, quod Velleius, post narrationem cladis, sic adponit: *L. etiam Ceditii, præfecti castrorum, eorumque qui unà circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est.* Nempe hic cum quâdam manu præsidio castris relictus erat. ad quem obsidendum, continuò post cæsum Varum ejusque exercitum, Germani sese converterunt. Tacitus, annal lib. I: *Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum. quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum: haut procul Teutoburgiensi saltu; in quo reliquiæ Vari legionumque insepultæ dicebantur. Igitur cupido Cæsarem invadit solvendi suprema militibus, ducique. præmisso Cæcinâ, ut occulta saltuum* (Teutoburgiensium) *scrutaretur, pontesque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret; incedunt mæstos locos, visuq; ac memoriâ deformes. Prima Vari castra, lato ambitu, & dimensis principiis, trium legionum manus ostentabant. dein, semiruto vallo, humili fossâ, accisæ reliquiæ consedisse intelligebantur. medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta, vel aggerata.* Tegunt hinc milites reliquias. cui facto hoc auctor addit: *Primùm exstruendo tumulo*

cespitem Cæsar posuit. Quibus omnibus consentiunt ea, quæ posteà, annal. lib. II, tradit his verbis: *Cæsar, audito castellum, Luppiæ flumini adpositum, obsideri, sex legiones eò duxit.* & mox: *Neque Cæsari copiam pugnæ obsessores fecere, ad famam adventus ejus dilapsi. Tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, & veterem aram, Druso sitam, disjecerant. Restituit aram; honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit. tumulum iterare haut visum. & cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.* Clarum igitur jam ex his atque certum est, Varum non in Cheruscis ad Visurgis ripam, sed in Tencteris apud Alisonem castellum habuisse castra. Adde huc ea, quæ Dio, dicto libro tradit: nempe insidias Varo ita fuisse à Germanis structas, uti insurgerent ex composito τινὲς πρῶτοι τῶν ἄπωθεν αὐτοῦ οἰκούντων, id est, *primi quidam ex longiùs ab eo remotis.* De itinere Vari versùs eos ita Dio ibidem: τά τε γὰρ ὄρη καὶ φαραγγώδη καὶ ἀνώμαλα, καὶ τὰ δένδρα καὶ πυκνὰ καὶ ὑπερμήκη ἦν· ὥστε τοὺς Ῥωμαίους καὶ πρὶν τοὺς πολεμίους σφίσι προσπεσεῖν, ἐκεῖνά τε τέμνοντας καὶ ὁδοποιοῦντας, γεφυροῦντάς τε τὰ τούτου δεόμενα, πονηθῆναι. id est: *Erant montes convallibus crebris intercepti, & inæquales: arbores autem densæ ac immodicæ proceritatis, quibus Romani, etiam ante hostium adventum, cædendis, viamque parando, &, quæ opus habebant, pontibus jungendo, fuerant defatigati.* Adoriuntur heic eos Germani. quibus utcumque repulsis, αὐτοὶ ἐστρατοπεδεύσαντο, χωρίου τινὸς ἐπιτηδείου (ὥς γε ἐν ὄρει ὑλώδει ἐνεδέχετο) λαβόμενοι· συντεταγμένοι μέν πη μᾶλλον τῇ ὑστεραίᾳ ἐπορεύθησαν, ὥστε καὶ ἐς ψιλόν τι χωρίον προχωρῆσαι. id est: *Locum ibi, ut in monte silvis obsito, nacti opportunum, castra fecerunt. magis ordinato itinere postridiè progressi in locum nemore vacuum.* Illic cæsi in campis; ut testatur Tacitus. Velleius, prædicto loco, de eodem Varo: *Inclusus silvis, paludibus, insidiis ab eo hoste ad internecionem trucidatus est.* Sic probè hi tres inter se consentiunt; *monteis, saltus, paludeis, pontes* narrando. ex quibus indiciis documentisque satis jam clarè patet, Varum cum exercitu primum iter fecisse ab Alisone castello per Marsorum extremos fineis, versùs vicum cui vulgare nunc vocabulum *Teutenmeyer*, ad prædictos usque monteis & castellum vulgò *Falkenborg* dictum; ubi confragosis vallibus oritur amnis, cui à proximo vico *Beerlebek* cognomentum *Beerlebeker beke*: inde Cheruscorum fineis ingressum, versùs opidum *Dietmelle*; inter quod & dictos monteis cum exercitu cæsus est. nam ipsum hoc opidum esse antiquum illud TEUTOBURGIUM, à quo TEUTOBURGIENSIS SALTUS cognomen accepit, ipsa hodierna adpellatio manifestò indicat. quippe *Diet* idem esse nomen quod *Theuth*, jam dudum innumeris argumentis probatum habeo. Hinc etiam apud Aimoinum, lib. IV, cap. LXXV, adpellatur *Theothmelli*, in his verbis: *Quum Saxonas in eo loco, qui Theothmelli vocatur, ad pugnam se præparasse comperisset; ad eos, quantâ potuit, celeritate contendit.* Et mox: *Quumque de loco prælii ad Padrabrunam se cum exercitu recepisset*; & quæ sequuntur. Atque vulgare quidem fuit hoc tractu vocabulum *Theuth*, locis impositum. nam ab eodem dictus est antiquissimo nomine vicus ille, medio inter Luppiæ fontem & *Theutomellum* situ, *Teutenmeyer*: item opidulum *Diedenhille*, XV millibus passuum ab Theutomello in orientem versùs dissitum. Ceterùm apud Ptolemæum legitur Germaniæ locus, haud procul lævâ Visurgis ripâ, Τουλισούργιον· quod ego vocabulum, ex situ & literarum ductu, corruptum esse judico pro Τευτοβούργιον. nam in Pannoniâ etiam opidum, eidem Ptolemæo Τευτιβούργιον dictum, Antonino & Notitiæ imperii est *Teutiburgium*, & *Teutiborgium*. Sed eò tandem, quò intenderam, uti perveniat oratio; manifestò ac liquidò jam ex suprà dictis patet, quamvis Varus non apud ripam Visurgis castra habuerit, Cheruscos tamen eo tempore agrorum aliquid citra eum amnem tenuisse, Chattis contiguum. At hoc Julii Cæsaris sententiæ quamvehementissimè repugnare videtur: qui, belli Gall. comment. VI, *Bacenim* ait *silvam, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis injuriis incursionibusque prohibuisse.* quod si verum; certè Cherusci neque Cæsaris tempestate citeriorem tenuerunt Visurgis ripam. nam parum juvabat, Bacenim silvam eos à Chattorum incursionibus protegere, si cis Visurgim apertis agris inter se continuabantur. Verùm concilientur hæc à Strabone; qui, lib. VII, Varum ἐν τοῖς τῶν Χερούσκων ὑπηκόοις, id est, *in Cheruscorum subditis sive clientibus*, cæsum tradit: quos fuisse *Dulgibinos*, suprà ostensum est. Certum igitur jam est, Cheruscorum nomen omne ultra Visurgim constitisse. Quòd verò Velleius atque Dio ad Varianam cladem Visurgim nominarunt, id famâ amnis factum puto; quia hic ex nobilissimis amnibus cladi illi fuit proximus, XX circiter millibus passuum dissitus. Limiteis igitur omni tempore Cherusci habuerunt eos ab occidente, quos Chauci ab oriente sub Trajano imperatore, ad opidum usque *Petershagen*, Visurgi adpositum. inde lineâ ad opidum *Rentelen*, eidem amni impositum, ab Angrivariis fuisse

quondam

quondam ſeparatos: ſuprà in horum explicatione dictum. Angrivariis verò cis Viſurgim recedentibus, toto hoc latere Cheruſci tegebantur Viſurgi, ad vicum uſque *Remen*. inde à meridie eoſdem, quos Chatti à ſeptemtrionibus, ad Salæ uſque & Albis confluenteis, juxta *montem ac ſilvam Bacenim*, quæ nunc adpellantur *der Hartz*. De hoc confinio Cæſarem ac Dionem teſteis jam audivimus. Tacitus annal. I, quum Germanicus ſub Tiberio repentinum in Chattos faceret excurſum: *Cæſar incenſo Mattio (id genti caput) aperta populatus, revertit ad Rhenum.* & mox: *Fuerat animus Cheruſcis juvare Chattos; ſed exterruit Cæcina, huc illuc ferens arma.* Annal. XII, ſub Claudio: *Iiſdem temporibus in ſuperiore Germaniâ trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.* Et paullo pòſt: *Prædâ famâque onuſti ad montem Taunum revertuntur: ubi Pomponius cum legionibus operiebatur, ſi Catti, cupidine ulciſcendi, caſum pugnæ præberent. illi metu, ne hinc Romanus, inde Cheruſci, cum quis æternum diſcordant, circumgrederentur, legatos in urbem & obſides misère.* Annal. XIII, ſub Neronis principatu, quum Anſibarios, Rheni ripam, ut ante relatum, obſidenteis, Romani pepuliſſent: *Sola Anſibariorum gens retro ad Vſipios & Tubantes conceſſit. quorum terris exacti, cùm Cattos, dein Cheruſcos petiſſent, errore longo, hoſpites, egeni, hoſtes, in alieno cæduntur.* Ceterùm ab oriente ac ſeptemtrionibus Albi tegebantur. ad confluentem Salæ, conterminos habuère, cis Albim, præter Chattos, Hermunduros; trans Albim Semnonas & Langobardos: à ſeptemtrionibus fuère Foſi, qui & Saxones. de his omnibus ſuo loco probabitur. Albim attigiſſe Cheruſcos, teſtis eſt Claudianus, in panegyrico de quarto conſulatu Honorii:

—— *Ingentes Albim liquère Cheruſci.*

Continentur hodiè hoc terrarum ſpatio regiones iſtæ: totus epiſcopatus Ferdenſis; Luneburgienſis ac Bruneſvicenſis ducatus; duo item epiſcopatus, Hildeshemienſis & Halberſtadienſis; comitatus Schouenburgenſis; Madeburgienſis epiſcopatus pars cis Albim; Marchia antiqua; Dannebergenſis comitatus, Laviburgienſisque ducatus portiones cis Albim.

Atque hi equidem fines latiſſimi unis Cheruſcis à Tacito, in libro de Germaniâ, tribuuntur. at Strabo & Ptolemæus alias præterea duas nationes memorant, quarum ſedes, ex illorum deſcriptione, in eoſdem cum Cheruſcis fineis incidunt. unde parteis Cheruſcorum vel clienteis fuiſſe conjecerim; quemadmodùm & Chattuari Chattorum finibus clientelæque fuerunt inſerti. Ptolemæus ſic: Ὑπὸ μὲν τοὺς Σέμνονας οἰκοῦσιν Ἴλιγγαι· ὑπὸ δὲ τοὺς Ἰλίγγας Καλούκωνες, ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· ὑφ' οὓς Χαιρουσκοὶ, καὶ Καμανοὶ, μέχρι τοῦ Μηλιβόκου ὄρους· ὑπὸ δὲ τοὺς Καμανοὺς Χάτται. hoc eſt: *Sub Semnonibus habitant Ilingæ: ſub Ilingis Calucones, ex utroque latere Albis fluminis: ſub quibus Cheruſci, & Camani, uſque ad Melibocum montem: ſub Camanis verò Chattæ.* Strabo lib. VII: Ἄλλα δὲ ἐνδεέστερα ἐστὶν ἔθνη Γερμανικὰ Χηροῦσκοί τε καὶ Χάττοι, καὶ Γαμαβρίουνοι, καὶ Χαττουάριοι· πρὸς δὲ τῷ ὠκεανῷ Σούγαμβροί τε καὶ Χαῦβοι, καὶ Βούκτεροι, καὶ Κίμβροι, Καῦκοί τε καὶ Καοῦλκοι, καὶ Καμψιανοὶ, καὶ ἄλλοι πλείους. id eſt: *Aliæ minores Germanorum gentes ſunt Cheruſci, Chatti, Gamabriuni, Chattuarii. ad oceanum autem Sugambri, Chamavi, Bructeri, Cimbri, Cauci, Caulci, Campſani, & alii complures.* Et paullo pòſt in triumpho Germanici: Καὶ ἄλλα δὲ σώματα ἐπομπεύθη ἐκ τῶν πεπορθημένων ἐθνῶν, Καθύλκων, καὶ Ἀμψάνων, Βουκτέρων, Νουσίπων, Χηρούσκων, Χάττων, Χαττουαρίων, Λανδῶν, Σουβαττίων. id eſt: *Et alii quoque mortales in pompâ ducti ſunt, ex devaſtatis populis, Cathulcis, Ampſanis, Bructeris, Vſipiis, Cheruſcis, Chattis, Chattuariis, Marſis, Tubantiis.* Pro his vocabulis, Νουσίπων, Λανδῶν, Σουβαττίων, legendum eſſe Οὐσιπίων, Μαρσῶν, Τουβαντίων. item pro Χαῦβοι & Βούκτεροι, Χάμαβοι & Βρούκτεροι, jam anteà docui. Prioris loci Καοῦλκοι καὶ Καμψιανοὶ, nulli alii ſunt, quàm quorum obliquis caſibus nomina poſteriore loco leguntur Καθύλκων καὶ Ἀμψάνων. lego igitur priori loco Κάθυλκοι· & poſteriore, pro καὶ Ἀμψάνων, Καμψανῶν. apud Ptolemæum autem Καθύλκωνες· quemadmodùm *Gothi* quoque dicebantur *Gothones*, & *Franci Francones*, *Friſii Friſiones*, ſive *Friſones*: & pro Καμανοὶ, Καμψανοί. Jam verò quia CATHULCI, ſive CATHULCONES, Ptolemæo ab ſeptemtrionibus continuantur Cheruſcis, ad Albim flumen; haud dubiè fuère circa opida *Luneborg* & *Danneborg*; inter amneis *Ietze*, *Owve*, & *Elmenaw*. Et eſt hoc tractu opidum hodiè vulgari vocabulo *Vltzen*; quod quandam veterum cultorum memoriam ſervare videtur. Ultra Albim, quod tradit Ptolemæus, eoſdem fuiſſe, haud facilè crediderim; quando tot illic aliarum nationum locanda ſunt nomina, uti nullus his dari locus poſſit. Aethicus coſmographus vitiato vocabulo habet *Ceriſſos*, pro *Cheriſces*; quod maximè genuinum gentis vocabulum eſſe puto. nam patriâ linguâ haud dubiè dicebantur *thi Cheriſchen*, ſive aliâ dialecto *Cherisker*, dirivativo vocabulo, neſcio à quo primitivo derivato. quod

Latinè rectiùs dictum fuisset CHERISCI: quemadmodùm *Theutisci*, & *Taurisci*, de quibus suprà dictum. item *Narisci*; de quibus infrà dicetur.

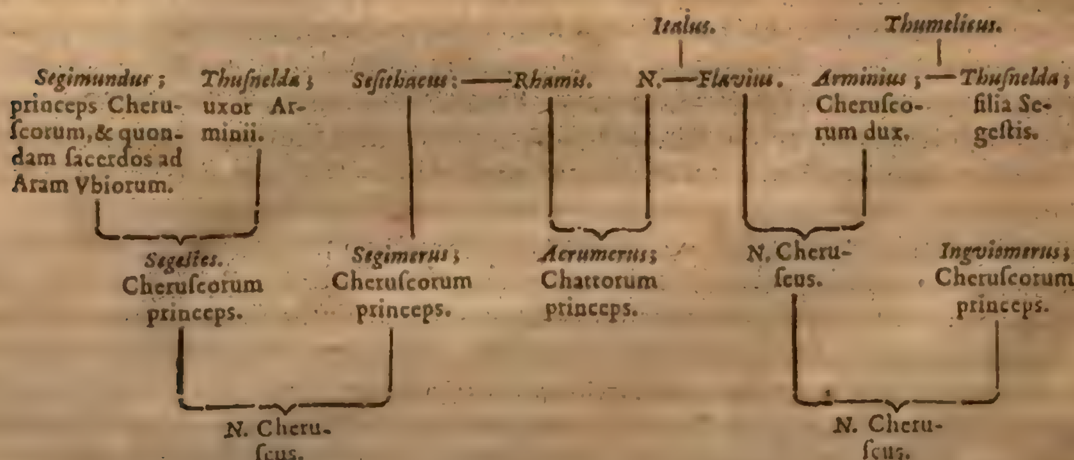
Ceterùm *Melibocum montem* esse eum, super quem sternebatur *Bacenis silva*, hodiè *der Hartz*, suo loco latiùs ostendam. CAMPSANI igitur quia inter Cheruscos & dictum montem ponuntur à Ptolemæo, proximè Chattos; sedes eorum fuit inter duo opida *Brunswyk* & *Werningerode*. Ptolemæo est locus Τρόπαια Δρούσου, TROPHÆA DRUSI, à septemtrionali latere montis Meliboci. ad Albis lævam fuisse ripam, ostendit Dio, initio libri LV, his verbis: Ὁ δὲ Δροῦσος ἐντεῦθεν πρός τε τὴν Χερουσκίδα μετέστη· καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου πάντα πορθῶν. ἐκεῖνον γὰρ ἐπεχείρησε μὲν περαιωθῆναι, οὐκ ἠδυνήθη δὲ, ἀλλὰ τρόπαια στήσας, ἀνεχώρησε. Hoc est: *Drusus, in Cheruscos iter convertit: transgressusq. Visurgim, omnia populando ad Albim usque perrexit. Hunc quum frustra conatus esset transire, trophæis constitutis recessit.* Quo situ fuerint, planè non liquet.

SILVAM HERCULI SACRAM refert auctor noster annal. II; in quam Germanorum quædam nationes convenerant, castra Germanici in dextrâ Visurgis ripâ oppugnaturæ. eam fuisse eodem situ, quo hodiéque silva sternitur inter opida *Minde* & *Stathagen* arcemque *Bökenborg*; ex iis satis adparuisse puto, quæ suprà in Angrivariis ad hanc Germanici in Cheruscos expeditionem notavi.

Ceterùm inter Cheruscos atque Chattos, validissimam utramque gentem, vetus perpetuumque fuisse bellum, suprà ex Cæsare simul ac Tacito intelleximus. Arminius tamen Cheruscorum dux, utriusque gentis animos ita conciliavit, uti aliquandiu junctis viribus Romanorum imperium propulsaverint. quo defuncto, pristinum inter eos repetitum est dissidium: ex quo illud tandem sequutum, quod auctor noster refert in libro de Germaniâ: *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas. ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita, qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit.*

Sed & GAMBRIVII memorantur populi Tacito, in libro de Germaniâ. *Manno*, inquit, *tris filios assignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, plureis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Claram quondam fuisse nationem, ex vetustate colligere datur. Quo situ fuerint, planè incertum. In clientelâ fuisse, Strabonis ævo, vel Chattorum, vel Cheruscorum, ex verbis ejus suprà citatis conjicio; ubi Γαμαβριουΐοι legendum, pro Γαμαβριουνοι, ex Tacito disco.

Haud abs re fuerit, elogium Arminii hoc loco adposuisse; quod est apud eumdem auctorem, in fine annal. II, hujusmodi: *Arminius, abscedentibus Romanis, & pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit. petitusque armis, cùm variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haut dubiè Germaniæ; & qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit: prœliis ambiguus, bello non victus. Septem & triginta annos vitæ, duodecim potentiæ explevit. caniturque adhuc barbaras apud gentes; Græcorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur; Romanis haut perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.* Jam fratrem quoque ejus, uxoremque ac filium, & sangvine proximè junctos, quorum auctores meminerunt, recensuisse haud pigeat. Tabula ejus consangvinitatis talis dari potest:

Flavium

Flavium fuisse fratrem Arminii, testatur noster, annal. II, his verbis: *Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. ejus in ripâ Arminius adstitit. quæsitoque, an Cæsar venisset, postquàm adesse responsum est, ut liceret cum fratre conloqui, oravit. Erat is in exercitu cognomento Flavius.* Patruum Arminii fuisse *Inguiomerum*, ostenditur eodem libro posteà his verbis: *Non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumsère bellum; sed è regno etiam Marobodui Suevæ gentes, Semnones ac Langobardi, defecère ad eum. quibus additis præpollebat, ni Inguiomerus cum manu clientum ad Maroboduum perfugisset: non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parère dedignabatur.* Uxorem Arminii fuisse filiam *Segestis*, Cheruscorum principis, testatur idem, annal. I, his verbis: *Segestes, quamquàm consensu gentis in bellum tractus, discors manebat; auctis privatim odiis, quòd Arminius filiam ejus, alii pactam, rapuerat.* & paullo pòst: *Inerant feminæ nobiles: inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quàm parentis animo.* Filium ex eâ suscepisse, ostendit mox posteà: *Arminii uxor, virilis sexus stirpem edidit. Educatus Ravennæ puer, quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.* Nomen ejus ostendit Strabo lib. VII; inter captivos Germanorum duces, quos Germanicus Romæ in triumpho duxit. Σεγιμοῦντός τε Σεγέστου υἱὸς, Χηρούσκων ἡγεμὼν, καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ, γυνὴ δὲ Ἀρμενίου, ὄνομα Θουσνέλδα, καὶ υἱὸς τριετὴς Θουμελικός· id est; *Segimundus, Segestis filius, Cheruscorum dux, & soror ejus, eademque uxor Armenii, nomine Thusnelda, & filius treis annos natus Thumelicus.* Flavii, fratris Arminii uxorem fuisse Chattam, *Acrumeri* principis Chattorum filiam, ex quâ suscepit *Italum* filium; auctor est Tacitus, annal. XI. *Eodem*, inquit, *anno Cheruscorum gens regem Româ petivit, amissis per interna bella nobilibus, & uno reliquo stirpis regiæ, qui apud urbem habebatur, nomine Italus. Paternum huic genus è Flavio, fratre Arminii. mater ex Catumero, principe Chattorum, erat.* In Vaticano exemplari est *Actumero*: ex quo facio *Acrumero*. sic enim est apud Strabonem, dicto loco; Ἔτι δὲ Σεσίθακος, Αἰγιμήρου υἱὸς, τῶν Χηρούσκων ἡγεμών· καὶ ἡ τούτου Ῥαμὶς, Οὐκρομύρου θυγάτηρ, ἡγεμόνος Βαττῶν. id est: *Prætereàque Sesithacus, Aegimeri, Cheruscorum ducis, filius; & uxor ejus Ramis, Veromyri, Battorum ducis, filia.* Vocabula hæc esse miserè vitiata, jam alii ante me dispexerunt: qui pro Αἰγιμήρου reposuère Σιγιμήρου· quem Segestis fuisse fratrem, auctor est Tacitus, annal. I, his verbis: *Stertinius ad accipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, præmissus ipsum & filium ejus in civitatem Ubiorum perduxerat. Batti* nulli umquàm fuère populi in Germaniâ. qui *Batavos* inde colligunt fuisse, eos fugit, *Batavos* sub Tiberii principatu, nullos habuisse belli duces. Corrigo igitur ego id vocabulum in Χαττῶν. illud autem Οὐκρομύρου, in Ἀκρουμήρου vel Ὀκρουμήρου. nec ullus alius hic Chattorum dux fuit, quàm qui Tacito ejusdem gentis dicitur *princeps Actumerus*, sive rectiùs *Acrumerus*. Ceterò *Segimundum* sacerdotem quondam fuisse apud Gallicam Rheni ripam, auctor est idem noster, annal. I, his verbis: *Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum. Sed juvenis conscientiâ contabatur. quippe anno quo Germaniæ descivère, sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles.*

CAP. XX.

De FRANCIS, & FRANCIA.

GENTIBUS hactenus, quæ ad primam Germaniæ partem pertinent, omnibus cis Albim explicatis, commodus nunc locus visus est, antequàm ad *Fosos* & *Cimbros*, Transalbianas nationes, transirem, de FRANCIS, & terrâ eorum FRANCIA, pauca quædam disserere. Gens hæc fuit omnium, quotquot magna illa atque vasta Germania tulit, nobilissima; longè latéque, non modò domi in patriis sedibus incolens, sed in exteras etiam postmodùm regiones, cis Rhenum Danubiumque effusa; haud dubium Romani imperii excidium. Sedeis eorum trans Rhenum in Germaniâ alii etiam antehac utcumque commonstrarunt. at primæ eorum originis non minùs omneis fuisse ignaros video, quàm ipsorum Alemannorum, de quibus suprà explicatum est. De Hunibaldi nugis, aliorumque similium scriptorum somniis, ac fabulis anilibus, nihil heic dicere lubet. illos miror, qui, superioribus sæculis veras Francorum res tradere adgressi, tam negligentes, tamque vecordes fuerunt, uti de origine eorum vulgatis credere figmentis maluerint, quàm rei veritatem altiùs anquirere. Sed ita profectò est: opus id erat arduum, laborisque plenum, nec facilè cuiquam, nisi in omni veteri Romanorum historiâ probè versato, suscipiendum. Interim haud pauci etiam nostro sæculo reperti sunt viri docti, qui pro virili quisque parte in eo enodando laboraverunt qui & ipsi, ni aliis studiis, muniisq;, sive professionibus fuissent occupati; haud dubiè ad intimum totius

rei fontem penetrare potuissent. Ex his igitur quidam FRANCORUM nomen jam inde à Ciceronis ævo deducere voluerunt, ex epistolâ ejus ad Atticum, lib. XIV; ubi verum genuinumque vocabulum *Fangones* corrumpere ausi sunt in *Frangones*; ut suprà lib. II, cap. XXI, in Atuaticorum explicatione ostensum est. Alii Francorum nomen jam antiquissimis Romanorum temporibus in Germaniâ inter Rhenum & Albim fuisse arbitrantur; sed gentem invalidam etiamtum atque obscuram: quæ posteà auctis paullatim viribus, tandem in clarum illud admirandumque nomen ascenderit. At heic ego miror, quum tot nationum, inter dictos amneis, nomina antiquis monimentis composita sint, ut etiam ego non, nisi magno labore, immensâque animi disquisitione, singulis proprios agros aptare quiverim; miror, inquam, inter tot minutissimarum etiam nationum vocabula, unum potuisse ignorari vel præteriri Francorum nomen. Alii id jam Taciti ævo, adeóque ante Tacitum, in Germaniâ exstitisse putarunt: Tacito autem aliisque ejus sæculi Romanis ignotum, quia remotissimas à Rheno, in insulis septemtrionis (& huc omnia nobis ignota conferre jam dudum consvevimus) sedeis gens colebat. unde posteà in occidentem versùs ad Rhenum profectam, eorum populorum arbitrantur occupasse agros, quos proximè Rhenum descripsi. Errasse & hos quamlongissimè a vero scopo, veterum auctorum monumenta haud ita obscurè docent. hæc quidpe si quis diligentiùs attentiúsque rimetur, facilè deprehendat, plerasque nationes, quas hactenus post Alemannos inter Rhenum Albimque ad oceanum usque explicavi, nominatim in Francorum gente recenseri. unde conjectatio mihi haud vana, eas nationes omneis in unum postmodò coivisse corpus, novumque sibi constituisse nomen, quo in posterum dicti in commune sunt FRANCI. De causâ, sive occasione, de modo item ac tempore novæ hujus reipublicæ inter eas constitutæ, antequàm dicam, res poscere videtur, uti id, quod modò adfirmavi, auctorum testimoniis confirmem.

De BRUCTERIS igitur, CHAMAVIS, ANSIVARIIS, atque CHATTIS, hæc Sulpitius Alexander, apud Gregor. Turonensem, lib. I, cap. IX: *Eodem anno Arbogaštes Sunnonem & Marcomerem, subregulos Francorum, gentilibus odiis insectans, Agrippinam, rigente maximè hieme, petiit: ratus, tutò omnes Franciæ recessus penetrandos, urendosque, cùm decussis foliis nudæ atque arantes silvæ insidiantes occulere non possent. Collecto ergo exercitu, transgressus Rhenum, Bricteros, ripæ proximos, pagum etiam, quem Chamavi incolunt, depopulatus est; nullo usquàm occursante, nisi quòd pauci ex Ampsivariis, & Chattis, Marcomere duce, in ulterioribus collium jugis apparuère.* De iisdem *Ansivariis* etiam Marcellinus lib. XX: *Julianus in limitem Germaniæ secundæ egressus, omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus, Trajectensi Mosæ opido propinquabat. Rheno deinde transmisso, regionem subitò pervasit Francorum, quos Ansivarios vocant.* In tabulâ itinerariâ hæc nomina, quamvis miserè luxata corruptaque, super Rheni ripam proximè oceani litus leguntur: CHAUCI. AMPSIVARII. CHERUSCI. CHAMAVI. QUI ET FRANCI. sequiturque in eâdem ripâ, magnis literis ipsius regionis nomen,

F R A N C I A.

post quod positi sunt BURCTURI: quos & ipsos sub Francorum nomine fuisse computatos, modò ex Sulpitio cognovimus. *Chaucos, Cheruscos,* atque *Chattos*, in eâdem fuisse Franciâ, præter tabulam ac Sulpitium, Claudianus quoque testatur, in primo de laudibus Stiliconis:

Ut Salius jam rura colat, flexosque Sicambri
In falcem curvent gladios; geminasque viator
Cùm videat ripas, quæ sit Romana, requirat.
Ut jam trans fluvium, non indignante Cayco,
Pascat Belga pecus; mediumque ingressa per Albim
Gallica Francorum montes armenta pererrent.

Per *Sicambros* intellexisse USIPIOS, & TENCTEROS; suprà ostensum est: *Cheruscos* verò & *Chattos* per *monteis*; quorum nullos habuère Chauci. illorum autem fuit *Melibocus mons*, cum *silvâ Baceni*, ad medium Albim procurrens. De SALIIS, Salam sive Isalam flumen adcolentibus, Marcellinus lib. XVII: *Quibus paratis, petit primos omnium Francos; eos videlicet, quos consvetudo Salios appellavit.* De *Chaucis* hæc quoque dici volunt ab Eumenio rhetore in panegyrico ad Constantinum Augustum: *Quid loquar*

rursus intimas Franciæ nationes, non jam ab his locis, quæ olim Romani invaserant, sed à propriis ex origine suis sedibus, atque ab ultimis Barbariæ litoribus avulsas, ut, in desertis Galliæ regionibus collocatæ, pacem Romani imperii cultu juvarent & arma delectu. Verùm cur ego jam Constantini tempore Saxonicum nomen Chaucorum tenuisse agros existimem, sequenti capite reddam. Sub Francorum nomine qui etiam tunc Chaucos fuisse arbitrantur, his ducuntur rhetoris verbis; *ab ultimis Barbariæ litoribus:* ceu ea de extremâ Chaucorum ad Albis ostium orâ maritimâ sint dicta. Verùm *litoris* vocabulo *ripam* heic Albis fluminis intelligi, usitato ei sæculo loquendi modo, omnino ego persvasum habeo. sic quidpe Fl. quoque Vopiscus, in Probo: *Testes Franci, inviis strati paludibus; testes Germani, & Alemanni, longè à Rheni submoti litoribus.* Hinc etiam idem Eumenius, in eodem panegyrico posteà, *Cabillonensem* vocat *portum* ad Ararim flumen; quod opidum nunc Burgundiæ vulgò vocatur *Chalon*. Albis ripam illic intelligere eum, non litus oceani, clariùs etiam liquet ex incerto quodam panegyristâ, qui eâdem de re sic eumdem imperatorem alloquitur: *A Tiberi ad Rhenum, imò à Tusco Albulâ ad Germanicum Albim prolaturus imperium.* Et posteà: *Purgavit ille Bataviam; tibi se ex ultimâ Barbariâ indigenæ populi dedidère.* De FRISIIS quamvis certum argumentum testimoniumve ex veteri aliquo auctore adducere nequeam; tamen hos unos ab initio ab illustri hoc atque præclaro corpore nomineque Francorum procul esse voluisse, haud facilè persvadeor. Hoc unum scio; proximam Frisiis Batavorum insulam aliquoties ab Francis fuisse occupatam. hi an semper fuerint Salii, quos id fecisse memorat Zosimus lib. III, haud facilè dixerim. neque tamen una Saliorum natio, alioquin exigua, tantis fuit viribus, uti Frisiis Marsacisque invitis, in dictam perrumpere potuerit insulam. De DULGIBINIS, CHASSUARIS, & ANGRIVARIIS, in medio Chaucorum Chamavorumque positis, dubitare non licet; quando hi jam anteà illorum fuêre socii.

Hæ igitur sunt nationes, quæ sub FRANCORUM nomine in terrâ FRANCIA computantur. nec alia populorum vocabula in eâ memorata reperio. Unde argumentum satis firmum atque validum, nullam huc novam ex septemtrione, vel oriente, expulsis priscis cultoribus, immigrasse gentem.

Jam fines universæ FRANCIÆ adsignare promtum fuerit. ab occasu Rhenum & oceanum; ab septemtrionibus item oceanum; ab ortu Albim & Salam, & qui porrò hinc terminus fuit inter Chattos Hermundurosque. à meridie tamen, quà Alemanni, valida gens, fuêre contermini, obscuritas quædam manet. Video hodiè doctissimum Freherum in eâ esse opinione, terminum Franciam inter Sveviamque Gratiani Cæsaris tempore fuisse Nicrum amnem: ita, uti, quæ in dextrâ ripâ, ad Franciam, quæ in sinistrâ, ad Sveviam pertinuisse putet. idque ex hoc Ausonii versu, in precatione consulari:

Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suëvis.

quem ille ad victorias Gratiani, ad Argentariam & trans Rhenum partas, refert; quasi illæ trans amnem ad Lupodunum pugnæ, apud Nicrum & opidum *Ladenburg*, in confinio Francorum Svevorumque, sint pugnatæ. hancque sententiam iterum confirmat aliis versibus, ex Sidonii carmine VII adductis:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Verùm ad hunc auctorem quod attinet, scripsit is multis jam annis post Gratiani imperium, quum jam & Franci, & Burgundiones, & Gothi, & Alemanni, Galliam occupassent; quorum hi in Helvetiorum agris consederunt. igitur Alemannis ab utrâque Mœni ripâ, id est, priscis suis sedibus in meridiem digressis, statim Franci à septemtrionibus in agros relictos successerunt: quos in hunc usque diem eodem nomine obtinent. de quibus rectè tunc illud ab Sidonio scriptum. At in citatione Ausoniani versus supprimuntur dolosè reliqua; *Certat ad obsequium.* quibus alius prorsus aperitur priori versui sensus ac Freherus inde extorquet; ut suprà in Alemannis ostensum est. Gratiani ævo Alemannos non modò ad Nicrum, sed ad ipsum Mœnum, & ultra hunc quoque, ad Lonam usque amnem incoluisse, ibidem ex Marcellino, qui eo ævo in castris Romanorum militavit, satis comprobatum est. de Lupoduno etiam, & pugnis Gratiani trans Rhenum, satis ibidem & in Sequanorum descriptione dictum. De Burgundiorum verò Alemannorumque trans Rhenum ejusdem temporis confinio infrà suo loco dicetur. quo & ipso prorsus Franci à Svevorum vicinitate excludentur. Limes igitur inter veteres illas Franciæ Alemanniæq; regiones nullus alius fuit, quàm quem suprà Alemannis trans Mœnum præscripsi, per Lonam amnem, & jugum montis, qui vulgari vocabulo dicitur *Fogelsberg.*

Ab

Ab orientali autem Alemannorum latere idem terminus fuit, qui antè inter Chattos Mattiacosque, ad opidum usque *Gemünde*, Mœno adpositum. hinc porrò Mœnus ad Hermundurorum usque confinium.

Finibus FRANCIÆ ita apertis, nationibusque FRANCORUM demonstratis; tempus est, uti de origine etiam hujus vocabuli, & corporis inter eos constituti, quædam expediantur. Certi heic, quod ex veterum auctorum scriptis probare queam, prorsus nihil habeo. juvat tamen judicii mei conjectationes promere. Sic igitur existimo: Quum prædictæ Rhenum inter & Albim nationes, variis jam inde à Julii Cæsaris ævo bellis à Romanis petitæ, dum aliàs manu superiores, aliàs inferiores exstitissent, se plurimâ ex parte jugo Romano, falsò amicitiæ societatisque obtentu, subjectas esse, indignè acerbéque jam dudum tulissent; tandem, ubi vicinos suos Alemannos, Gallicam origine gentem, eóque Romano imperio meritò addictiorem, rebellare contra dominos, & in ipsam dominorum provinciam pacatissimam Galliam crebras incursiones audacter facere viderunt: sibi etiam eosdem animos idemque consilium esse sumendum rati sunt. quumque intelligerent, nullâ aliâ re magis quondam libertatem suam à Romanis infractam suppressamque fuisse, quàm quòd singulos illi seorsim adgressi fuerant, dum ipsi in unum consulere, communemque hostem communibus inter se junctisque copiis propulsare neglexissent: tandem, plurimis experimentis edocti, innumerisque damnis admoniti, conspiratione factâ, in unam societatem, in unumque fœdus, atque adeò in unum corpus coivêre; novo sibi, haud dubiè ab libertatis argumento, invento vocabulo, quo universi in posterum adpellarentur in commune *thi* FRANKON: quo etiamnunc reliquiæ eorum in Germaniâ circa Mœnum, variante paullum dialecto, dicuntur *die* FRANKEN. Deliraverunt Paullus Aemilius & Sigebertus, & quicumque cum his vel ex horum fide prodiderunt, *Valentinianum imperatorem eos, qui priùs vocati erant Trojani, deinde Antenoridæ, postèa Sicambri, Francos Atticâ linguâ appellasse. quod linguâ Latinâ significet feroces*. O egregios historicos! ceu verò Francorum nomen Valentiniani ævo non antiquius! Ex eâdem hoc Sigeberto promtum officinâ, ex quâ illud de Ambianorum Samarobriva; quod suprà notavi. At nec Bodinus, homo Francogallus, nuper sincerè aut peritè de eodem vocabulo judicavit, ubi, inusitatum id Germanis esse, in methodo suâ historiarum perscripsit: quum in universâ hodiéque Germaniâ nemo tam infans, nemo tam rusticus inveniatur homo, qui ignoret, *frank* idem significare quod *frey*, sive *fry*, id est, *liberum*. Manet in hanc usque diem vulgare apud Germanos verbum, *die freye Franken*, id est, *Franci liberi*; non ab eo, quòd posterioribus temporibus Franci ad Mœnum majoribus usi sint in Germanorum imperio immunitatibus, quàm reliquæ imperii nationes, ut vulgò existimatur: sed à veteris illius in libertatem à Romano jugo vindicationis memoriâ. Ceterùm à libertatis vindicatæ, quod antè dixi, argumento novam illos adsumsisse adpellationem, vel inde haud dubio patet indicio, quòd omnes pariter scriptores, qui originem eorum fabulosè tradiderunt, immunitatem iis à Romanorum imperatore, ob egregiam in bello navatam operam, unà cum novo nomine datam tradunt.

Sed tempus nunc etiam ostendatur, quo FRANCORUM nomen dictæ nationes, in unum corpus congressæ, primùm sibi imposuerint. Factum id ego arbitror paullo pòst, quàm Alemanni, contra Romanos rebellantes, in Galliam Rhætiamque excurrere cœperunt. nam primum Caracallam Alamannici cognomine historias referre, suprà in Alemannis notavi. Probum autem, qui LVIII circiter annis post Caracallam imperio potitus, bellum contra Francos gessisse, complures memorant rerum scriptores. Nec ego dubitaverim, ad Francos pertinere, quæ Zosimus, lib. I, in hæc verba scribit: Ὁρῶν δὲ ὁ Γαλλιηνὸς, τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὄντα τὰ Γερμανικὰ χαλεπώτερα, σφοδρότερόν τε τοῖς περὶ τὸν Ῥῆνον οἰκοῦσι Κελτικοῖς ἔθνεσιν ἐνοχλοῦντα, τοῖς μὲν τῇδε πολεμίοις αὐτὸς ἀντετάττετο. id est: *Gallienus, videns Germanicas genteis ceteris infestiores esse, & adcolas Rheni nationes Gallicas acriùs infestare; hanc partem sibi ab hostibus propugnandam sumebat*. Nam filius Gallieni Saloninus Agrippinæ cum militibus in præsidio, post eam patris expeditionem, fuit: ubi à Postumo occisus; uti paullo pòst refert Zosimus. Post Alemannorum tandem trans Mœnum expeditionem exortum esse Francorum nomen, & rempublicam, satis certum est. quidpe si jam antè viribus inter se fuissent juncti; haud facilè Alemannos Mattiacorum occupare solum passi fuissent. Alemannos autem jam Alexandri Mammææ tempore illa trans Mœnum tenuisse loca, suprà ostensum est.

Hæc igitur antiqua illa ac vera FRANCIA, hæc FRANCORUM gens, omnium totius Germaniæ nationum florentissima. quæ quum diu multumque, ac variis modis, Galliam

Galliam depopulata esset; tandem maximâ sui parte in eâ consedit. unde ea primùm Galliæ pars FRANCIA dicta, quæ hodiéque vulgò vocatur *l'Isle de France*, id est, *Insula Franciæ*: mox verò, aliis etiam Galliæ gentibus, tam priscis indigenis, quàm nuper ingressis Burgundionibus ac Gothis debellatis, tota illa pars Europæ prælustris ac omnium penè nobilissima GALLIA in idem Franciæ nomen transivit.

Pars tamen gentis Francorum in Germaniâ trans Rhenum remansit; in Alemannorum, ut suprà dictum, circa Mœnum loca transgressa. unde Francia gemina facta, *Cisrhenana*, & *Transrhenana*; sive *Occidentalis*, atque *Orientalis*. Huic vocabulum posteà tributum FRANCONIÆ, & genti ipsi FRANCONUM nomen; ab antiquo scilicet gentis vocabulo FRANKON. ad eumdem quidpe modum *Gothones* dicebantur Romanis & *Gothi*, qui sibi ipsis *Gothon*; sive *Frisones* & *Frisii*, qui *Frison*; *Lugiones*, *Lugii*que, qui *Lugon*; *Burgundiones*, *Burgundii*que, qui *Burgundon*. Græcis verò auctoribus plerumque adpellantur ΦΡΆΓΓΟΙ, FRANGI; vitiato emollitoque vocabulo. Meliùs apud Zosimum, lib. III, ΦΡΆΓΚΟΙ.

Sed infringendus heic est, ne ultra serpat, ingens Hadriani Junii error; qui Bataviæ suæ cap. IX pluribus probare conatur argumentis, Francos anteà proprio ac peculiari vocabulo vocatos fuisse GERMANOS. Multa ex Tacito adducit, quæ cuncta eò cadunt, quia is auctor populos inter Rhenum Albimque adpellat Germanos, ideò regionem, his amnibus inclusam, solam fuisse Germaniam. quæ quàm docta probaque sit argumentatio, cuivis judicare facillimum est. Ex Strabonis libro VII hæc producit verba: Γνώριμοι γεγόνασιν οἱ Γερμανοὶ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Ἄλβιος. quæ ita ad libidinem suam interpretatur: *Notum est, & manifestum, Germanos à Rheni ostio initium capere Albi fluvio tenus.* Ego verò nego hanc auctori fuisse mentem: faciléque id ipsius verbis probabo; quæ integra sic leguntur: Τῶν δὲ Γερμανῶν οἱ μὲν προσάρκτιοι παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ· γνώριμοι δὲ γεγόνασιν, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ Ἄλβιος· τούτων δ' εἰσὶ γνωριμώτατοι Σούγαμβροί τε καὶ Κίμβροι. τὰ δὲ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ, παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστίν. id est: *Germanorum, qui sunt septemtrionales, propter litus oceani porriguntur: ac noti sunt ab ostiis Rheni ad Albim usque; notissimique in his Sugambri & Cimbri. quæ autem trans Albim ad oceanum sunt loca, nobis prorsus sunt ignota.* Et postea: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σουήβων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ. hoc est: *Partem autem Germaniæ meridionalem, quæ est trans Albim, continuò Svevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Ergo ex Strabonis sententiâ etiam ultra Albim, immenso spatio, ad Getarum usque confinium, fuit Germania. Sic infrà eodem libro: Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν, τοῖς Τυρρηγέταις ὅμοροι, καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι. Id est: *In mediterraneis Bastarnæ sunt, Tyrigetis & Germanis contermini, feréque ipsi Germanici generis, in pluris divisi nationes.* Meros & hos fuisse Germanos, suo loco demonstrabitur. Falsus igitur hac quoque argumentatione Junius. Jam verò validissima ejus argumenta, quæ speciem quamdam veri habent, ex medii sæculi adducuntur scriptoribus. in quibus divus Hieronymus, in vitâ Hilarionis; *Inter Saxones*, inquit, *& Alemannos gens exstat, non tam lata, quàm valida: apud historicos Germania, nunc verò Francia vocatur.* Agathias lib. I: Πρόσοικοι τῆς Ἰταλίας καὶ ἀγχιτέρμονες τὸ γένος τῶν Φράγγων. εἶεν δ' ἂν οὗτοι οἱ πάλαι ὀνομαζόμενοι Γερμανοί. δῆλον δέ· ἀμφὶ Ῥῆνον γὰρ ποταμὸν οἰκοῦσιν. hoc est: *Sunt Franci Italis adcolæ, & contermini. sunt autem hi, qui olim dicebantur Germani. quod quidem satis constat: nam circa Rhenum amnem incolunt.* Non satis firmum argumentum; Quia circa Rhenum colunt, igitur sunt ii, qui olim dicti fuère Germani: videlicet si unos hos putaverit dictos Germanos, ceu peculiari nomine. Nec illud Hieronymi nisi ex simplicitate scriptum. etenim verum quidem erat, eam regionem, quam posteà Franci incoluerunt, anteà fuisse dictam Germaniam: at non solam, nisi certè omnes antiqui illi geographi, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, Ptolemæus, Solinus, nos fallant: ipseque adeò Junius; dum cum illis, cap. XXI, Germaniam ad septemtrionalem sive glacialem usque oceanum produxit. Ego ex Hieronymi Agathiæque verbis, id dicere eos voluisse, colligo; nempe qui tunc Franci vocabantur peculiari vocabulo; antiquitus in commune, cum reliquis illius regionis populis, dictos fuisse Germanos. quod verissimum. Nec tamen rarum isti sæculo, inaneis irritasque facere in unâ natione distinctiones. sic, inter alios, Ausonius in carmine de Mosellâ:

Accedent vires, quas Francia, quasque Camaves,
Germanique tremant.

At ipse

At ipse *Camaves* erat *Francus*, ut suprà ostensum, & *Francus* rursum *Germanus*. Quænam igitur hæc distinctio; aut quorsum? Nempe ut versus supplerentur. Sic item Claudianus, de quarto consulatu Honorii:

Ante ducem nostrum flavam sparsêre Sicambri
Cæsariem, pavidoque orantes murmure Franci
Procubuêre solo.

At etiam Sicambri erant Franci. irrita igitur & hæc est distinctio. Sed jam inde Domitiani tempore Martialis eâdem usus est poëticâ licentiâ: sic namque canit lib. VII:

Das Cattis, das Germanis, das Celia Dacis.

CAP. XXI.

De FOSIS, *sive* SAXONIBUS: *item de duplici* SAXONIA.

NOMEN FOSORUM nemo nisi Tacitus refert: neque ipse, nisi in libro de Germaniâ: *Tacti*, inquit, *ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens: adversarum rerum ex æquo socii; cùm in secundis minores fuissent. Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* Contermini igitur fuêre Fosi Cheruscis simul atque Cimbris. *Cimbrorum peninsulam* opinor *Omnibus & lippis notam & tonsoribus esse:* scilicet, quæ nunc Danici regni pars *Iutia*, vulgò *Iutland* vocatur. Itaque sinum heic adpellasse poterat auctor, excursum terrarum in mare: quemadmodùm diversâ ratione, maris inter binas terras ingressionem, sinum vulgò vocamus. sic idem auctor, annal. IV, *sinum* adpellavit id terrarum, quod vulgari vocabulo Natoliæ, Asiaticum inter Ponticumque maria protenditur, ceu peninsula. *Dehinc*, inquit, *initio ab Suriâ, usque ad flumen Euphratem, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcitum.* Eâ significatione si heic quoque accipienda foret vox *sinus*; initium ejus esset inter duas celeberrimas Germaniæ urbeis, Hamburgium & Lubecam. finis ad Cimbrorum promontorium, quod nunc vulgò *Skage* à proximo pago cognominatur. At sinum puto heic intellexisse auctorem mare ipsum, quod *Svevicum* mox infrà cognominat; quique *sinus Codanus* Melæ ac Plinio dicitur, nunc vulgò adcolis *de Oost see*. & hoc modo convenit ei cum Melâ, qui lib. III, cap. III, postquàm dictum sinum quamaccuratissimè, ut infrà referetur. descripsit; *In eo*, inquit, *sunt Cimbri & Teutoni.* FOSI igitur illi in præfinito terrarum spatio fuerunt, medii inter Cimbros & Cheruscos.

Nomen eorum à nullo alio referri scriptore, vehementer miror: eóque magis, quòd Ptolemæus, qui in Marci Aurelii principatu scripsisse sua creditur ex Svidâ, id est, annis, postquàm Tacitus Germaniam descripsit, circiter LX, iisdem in finibus collocat SAXONES; gentem claram, & sequentibus mox temporibus validissimam. quæ unde post Taciti ætatem intra dictorum annorum spatium prorepserit, quum in reliquâ Germaniâ nihil vacuum reliquerit Tacitus, ejusque ævi alii scriptores; aut quomodò Fosos, gentem tam validam, ut mox è finium amplitudine patebit, Cheruscorumque, magnæ itidem gentis, sociam, tam facilè expulerit, haud equidem dispicere queo. Ad septemtrionis secreta, quà nunc Norvagia est cum Svediâ, recurrere pudet; quando jam anteà patuit, pluribusque in locis infrà patebit, falsas inde fingi gentium transmigrationes. Malim suspicari, apud Tacitum corruptam esse vocem FOSI, pro SAXONI; primâ syllabâ SA prorsus amissâ, dein X & N vitiatis in F & S. nam eâdem terminatione in ONI, aliæ quoque Celticæ gentes antiquis Romanorum scriptoribus traditæ sunt, *Turoni, Santoni*, in Galliâ; & *Teutoni* Cimbris finitimi. Egesippo, Judaicarum rerum scriptori, si fides tutò haberi posset, manifestum foret ex historiis ejus, jam Vespasiani imperatoris tempore nomen exstitisse *Saxonum*. Josepho quidpe Judæo, apud populareis Titi Cæsaris jussu concionanti, hæc verba tribuit: *Tremit hos* Romanos *Scotia, quæ terris nihil debet; tremit Saxonia, inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus.* Verùm hunc scriptorem, paullo obscuriorem (vixit autem post Gratianum & Theodosium imperatores) falsò duo ista nomina Josepho concionanti adscripsisse, magisque cognitum habuisse, qui populi suâ tempestate Britanniam Germaniamque ulteriorem tenerent, quàm quid Josephus in concione loquutus sit, quique populi hujus ævo dictas regiones incoluerint: satis manifestò adparet ex vocabulo SCOTIÆ, quod incognitum fuisse Titi Josephique tempore, satis liquet ex Tacito, qui in Agricolæ vitâ, quam unà cum Germaniâ sub initium imperii Trajani conscripsit, CALEDONIAM aliquoties eam adpellat, cum aliis auctoribus: populosque in eâ quosdam *Horestos*. de Scotiâ verò, vel ejus incolis Scotis, ne γρῦ quidem.

At Ege-

At Egesippi hæc descriptio, quâ Saxoniam, *inviam paludibus atque inaccessam* facit, nullo modo antiquis Saxonum, Cheruscos inter atque Cimbros, sedibus convenire potest; quum terra hæc, quæ nunc Holsatia dicitur, sit satis edita, & collibus amœnis variè attollatur. Longè aliam Egesippum intellexisse regionem, mox infrà patebit. Ceterùm utut apud Tacitum scriptum fuerit, FOSI certè isti nulli alii fuère, quàm qui Ptolemæo & aliis post eum scriptoribus celebratissimi sunt SAXONES. De his igitur sic ipse Ptolemæus: Εἶτα Καῦχοι οἱ μείζους, μέχρι τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. ἐφεξῆς δὲ ἐπὶ τὸν αὐχένα τῆς Κιμβρικῆς χερσονήσου Σάξονες. αὐτὴν δὲ τὴν χερσόνησον, ὑπὲρ μὲν τοὺς Σάξονας, κατέχουσι Σιγούλωνες. id est: *Deinde Cauchi majores, ad Albim usque flumen. hinc, super cervicem Cimbricæ peninsulæ, Saxones. ipsam verò peninsulam, supra Saxones, tenent Sigulones*, & qui sequuntur. mox posteà: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας, ἀπὸ τοῦ Χαλούσου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ, Φαροδεινοί. hoc est: *Post Saxones, à Chaluso amne ad Svevum usque flumen Farodeni*. Ex his verbis, satis perspicuis, manifestum fit, easdem tenuisse sedeis Saxonas, quas Fosis tradit Tacitus. quod terrarum spatium, inter Albis Chalusique (quorum hunc nunc esse Travam, infrà liquebit) amnium ostia, citra Cimbrorum peninsulam positum, *Cervicem peninsulæ* adpellat Ptolemæus. Sic ferè & Stephanus, de urbibus: Σάξονες, ἔθνος οἰκοῦν ἐν τῇ Κιμβρικῇ χερρονήσῳ. *Saxones, gens Cimbricam incolens peninsulam*.

Pro sedibus igitur Saxonibus sive Fosis adsigno Holsatiam, cum proximâ Slesovicensis ducatus parte. Limiteis statuo; ab septemtrionibus, mare Svevicum, & perangustum maris sinum, qui Slesovicum opidum adluens, vulgò adcolis vocatur *de Slye*: hinc isthmum, inter intimum dicti sinus recessum & oceanum, quâ opidum est *Husem*, porrectum, spatio M. P. XVIII. ab occidente oceanum, & Albim flumen. à meridie idem flumen, ad confluentem usque Billii amnis. ab ortu hiberno, ipsum Billium, & à fonte ejus flumen Chalusum, ad mare usque Svevicum ab ortu æquinoctiali, dictum mare.

De incolis horum finium Fosis ex Tacito colligere licet, socios fuisse aliquamdiu Cheruscorum, æquo fœdere junctos. quâ de causâ, quum Chattos, communem ex fœdere vel societate hostem, communibus propellere viribus conarentur; communi etiam clade atque ruinâ tandem affecti sunt.

Nec tamen vires eorum adeò tunc fractæ vel exstinctæ fuerunt, quin posteà in magnum (credo Alemannorum Francorumque incitati exemplis) exsurgerent nomen, Romanis pariter, Francisque, Gallis atque Britannis, formidabile; quorum oras multum diuque depradati sunt, dum virtute atque armis latam sibi, per Germaniam Britanniamque, aperuerunt viam.

Ac primum equidem transito Albi, Francicum occuparunt litus; quâ Chaucorum, Dulgibinorum, Angrivariorum, Frisiorumque erant sedes, ad Rheni usque ostia. unde illud divi Hieronymi, in vitâ Hilarionis: *Inter Saxonas & Alemannos gens exstat, non tam lata, quàm valida: apud historicos Germania, nunc Francia vocatur*. Huc etiam spectant illa Egesippi, Josepho apud populareis concionanti tributa: *Tremit hos Saxonia inaccessa paludibus, & inviis septa regionibus*. quibus prædictarum nationum paludes denotantur. Orosius lib. VII, cap. XXXI, & hunc sequutus Paullus Diaconus lib. XI: *Valentinianus*, inquiunt, *Saxones, gentem in oceani litoribus & paludibus inviis sitam, virtute atque agilitate terribilem, in Romanos fines eruptionem meditantem, in Francorum finibus oppressit*. Orosium item sequutus Isidorus, originum lib. IX, cap. II: *Saxonum gens in oceani maris litoribus & paludibus inviis sita, virtute atque agilitate habilis*. Claudianus, in panegyrico, de quarto consulatu Honorii:

—— Venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ: latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquère Cherusci.

Eosdem heic Saxones, in paludibus sitos, sub Cimbrorum nomine innuit poëta, quia à Cimbricâ peninsulâ advenerant. Francos litoralibus istis agris non sponte nec ex pacto cessisse Saxonibus, sed ab his per vim fuisse expulsos; ex Saliorum Francorum colligere licet exemplo. de quibus Zosimus, lib. III, in narratione rerum à Juliano apud Rhenum gestarum, sic tradit: Πάντων δέ, ὡς εἰπεῖν, τῶν αὐτόθι βαρβάρων ἀπογνόντων ἐλπίδι πάσῃ, καὶ ὅσον οὐδέπω τοὺς ἐπιλοίπους εἰμένους ἀπολεῖσθαι παντελεῖ θρίᾳ προσδοκησάντων, Σάξονες, οἱ πάντων δὴ καρτερώτατοι τῶν ἐκεῖσε νεμομένων βαρβάρων, θυμῷ καὶ ῥώμῃ, καὶ καρτερίᾳ, τῇ περὶ τὰς μάχας εἶναι νομίζοντες, Κουάδους (lege Καύχους) μοῖραν σφῶν ὄντας εἰς τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων κατεχομένην ἐκπέμπουσι γῆν. οἱ δὲ ὑπὸ Φράγκων, ὁμόρων αὐτοῖς ὄντων, κωλυόμενοι διαβῆναι, δέει τοῦ μὴ τῷ Καίσαρι δοῦναι δικαίας αἰτίας τῆς καθ' αὐτῶν αὖθις ἐφόδου, πλοῖα ναυπηγησάμενοι, καὶ διὰ τοῦ Ῥήνου τὴν ὑπὸ

Φράγκων ἐχομένην ὑπερβαλλόμενοι γῆν, ἐπὶ τὴν ὑπήκοον Ῥωμαίοις ὡρμίσθησαν. καὶ τῇ Βαταβίᾳ προσσχόντες, ἣν δίχα σχιζόμενος ὁ Ῥῆνος νῆσον ποιεῖ, πάσης ποταμίας μείζονα νήσου, τὸ Σαλίων ἔθνος, Φράγκων ἀπόμοιρον, ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ὑπὸ Σαξόνων εἰς ταύτην τὴν νῆσον ἀπελαθέντας, ἐξέβαλλον. Hoc est: *Omnes jam in iis locis barbari spem omnem abjecerant, tantúmque non ad internecionem perituras existimabant suorum reliquias; quum Saxones, omnium eas regiones incolentium barbarorum & animis & corporum viribus, & laborum in prœliis tolerantiâ, fortissimi habiti, Cauchos, gentis suæ partem, in Romanorum solum emittunt. At finitimis Francis transitu eos prohibentibus (qui metuebant, ne justam Cæsari causam præberent sese rursus invadendi) navibus constructis, Rheno prætervecti parentem Francorum imperio regionem, in Romani juris solum contenderunt: & adpulsis ad Bataviam navibus, quam bipartitò divisus Rhenus insulam efficit, quàvis insulâ amnicâ majorem, Saliorum nationem, Francorum partem, vi Saxonum in hanc insulam suis è sedibus rejectam, expulerunt.* Ad Rhenum usque hanc SAXONIAM pertinuisse, liquet etiam ex Marcellino; qui, lib. XXVII, eamdem Saxonum in Galliam eruptionem, de quâ suprà citavi Orosium ac Diaconum, his memorat verbis: *Gallicanos tractus Franci, & Saxones, iisdem confines, quà quisque erumpere potuit, terrâ vel mari, prædis acerbis, incendiisque, & captivorum funeribus hominum violabant.* nempe Franci terrâ, Saxones mari, quod adcolebant in Chaucorum Frisiorumque finibus. De eâdem eruptione sequenti libro ita: *Erupit, Augustis* Valentiniano ac Valente *ter* COS., *Saxonum multitudo: & oceani difficultatibus permeatis, Romanum limitem gradu petebat intento; sæpè nostrorum funeribus pasta. Cujus eruptionis primæ procellam Nanneus sustinuit comes, regionibus iisdem adpositus.* Lege *primam procellam*. nam jam anteà huc erupisse, patuit è Zosimo. Quin jam tum in Diocletiani principatu maritimam Galliæ oram deprædatos fuisse, testatur Eutropius lib. IX: *Post hæc tempora Carausius, qui vilissimè natus, in strenuo militiæ ordine famam egregiam fuerat consecutus, cùm apud Bononiam, per tractum Belgicæ & Armoricæ, pacandum mare accepisset, quod Franci & Saxones infestabant.* Utrùm tunc Saxones trans Albim adhuc incoluerint cervicem Cimbricæ peninsulæ, ut viris doctis placere video, nec ne, planè juxtà cum illis in incerto habeo. Suspicor tamen, mare tum demum eos summâ peritiâ exercuisse, postquàm apud portuosum illud, emittendisque ac recipiendis navibus apertissimum litus, inter Albim Rhenumque consederunt. nam ante Saxonum in has oras immigrationem Franci rei nauticæ parum fuère periti. Quapropter jam Diocletiani ævo heic Saxones fuisse existimo. Ad Hispaniam usque posteà omne Gallicum litus eos infestasse, ex Sidonii manifestum est epistolâ VI, lib. VIII: *Subitus à Santonis nuntius constanter asseveravit, nuper vos classicum in classe cecinisse, atque inter officia nunc nautæ, modò militis, litoribus oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones.* Idem auctor, carmine VI:

Quin & Aremoricus piratam Saxona tractus
Sperabat; cui pelle salum sulcare Britannum
Ludus, & assuto glaucum mare findere lembo.

Unde etiam dispositi fuère per Galliæ Britanniæque litora milites cum præfectis ad coërcendas Saxonum deprædationes; qui inde adpellati sunt, teste Notitiâ imperii, *Comites litoris Saxonici per Britannias*; & *Tribuni cohortis Armoricæ in litore Saxonico*.

Ceterùm Theodosio Juniore ac Valentiniano III imperatoribus, in Britanniam ab ostiis Rheni, Britannorum accersitu, contra Pictos Scotosque, unà cum Anglis magnam eorum partem trajecisse, circa annum à nato Jesu CCCCXXX, vulgò notum est.

CAP. XXII.

De CIMBRIS.

SAXONIBUS continuabantur CIMBRI. Auctor noster in libro de Germaniâ: *Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* αὐτὴν τὴν χερρόνησον, ut ait Ptolemæus, id est, *ipsam peninsulam*: quæ CIMBRICA ei & Stephano dicitur. Strabo etiam, lib. VII, Χερρόνησον οἰκοῦντας refert, id est, *peninsulam incolenteis*: quamquàm imperitè eos cis Albim amnem statuit. quem errorem inde ei natum puto, quòd Romani scriptores, quemadmodùm posteà auctor noster, eorum narrationem cum populorum Cisalbinorum expositione conjunxerunt. Plinio, lib. IV, cap. XIII, ea, nescio unde, vocatur CARTRIS. *Promontorium*, inquit, *Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur.* Hujus isthmum malè omnes pariter nostri sæculi geographi describunt inter Lubecam & Hamburgium; præter mentem Ptolemæi,

Ptolemæi, qui proximam Albi Chalusoque amnibus regionem, id est, Holsatiam, *cervicem peninsulæ* vocat, sedem Saxonum; ipsam verò peninsulam ultrà statuit. Isthmus igitur rectior veriorque erit is, quem suprà indicavi. Cetera cuncta mare cingit.

De gente CIMBRORUM sic noster: *Eundem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent. parva nunc civitas; sed gloriâ ingens. veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, & tam magni exercitus fidem. Sexcentesimum & quadragesimum annum urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio* COSS. Castrorum ista vestigia ineptissimi homines ad ipsam referunt Cimbrorum peninsulam; interpretanturque nunc aggerem, qui inter suprà dictum sinum *Slye* & Trejam flumen ductus, *Danorum opus* vocatur, vulgò *dat Dänen Wark*. Verùm vel in Galliâ, vel in Italiâ fuisse, suprà, lib. I, cap. L, adnotavi.

Ceterùm de Cimbris his mirificas video, etiam ab antiquissimis scriptoribus traditas esse fabulas: quas paucis heic examinasse, haud abs re fuerit. Plutarchus in Mario: Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀμιξίᾳ τῇ πρὸς ἑτέρους, μήκει τε χώρας ἣν ἐπῆλθον, ἠγνοοῦντο τίνες ὄντες ἀνθρώπων ἢ πόθεν ὁρμηθέντες ὥσπερ νέφος ἐμπίσοιεν τῇ Γαλατίᾳ. καὶ μάλιστα μὲν εἰκάζοντο Γερμανικὰ γένη τῶν καθηκόντων ἐπὶ τὸν βόρειον ὠκεανὸν εἶναι, τοῖς μεγέθεσι τῶν σωμάτων, καὶ τῇ χαροπότητι τῶν ὀμμάτων· καὶ ὅτι Κίμβρους ἐπονομάζουσι Γερμανοὶ τοὺς λῃστάς. Εἰσὶ δὲ, οἱ καὶ τὴν Κελτικὴν διὰ βάθος χώρας καὶ μέγεθος, ἀπὸ τῶν ἔξωθεν θαλάσσης, καὶ τῶν ὑπαρκτίων κλιμάτων, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα κατὰ τὴν Μαιῶτιν ἐπιστρέφουσαν, ἅπτεσθαι τῆς Ποντικῆς Σκυθίας λέγουσι, κἀκεῖθεν τὰ γένη μεμίχθαι· τούτους ἐξαναστάντας οὐκ ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ συνεχῶς, ἀλλὰ ἔτους ὥρᾳ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τοὔμπροσθεν ἀεὶ χωροῦντας, πολέμῳ χρόνοις πολλοῖς ἐπελθεῖν τὴν ἤπειρον. δι' ὃ καὶ πολλὰς κατὰ μέρος ἐπικλήσεις ἐχόντων, κοινῇ Κελτοσκύθας τὸν στρατὸν ὠνόμαζον. ἄλλοι δὲ φασὶ, Κιμμερίων τὸ μὲν πρῶτον ὑφ' Ἑλλήνων τῶν πάλαι γνωσθέντων, οὐ μέγα γενέσθαι τοῦ παντὸς μέρος, ἀλλὰ φυγὴν ἢ στάσιν τινὰ βιασθεῖσαν ὑπὸ Σκυθῶν, εἰς Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Μαιώτιδος διαπεράσαι, Λυγδάμιος ἡγουμένου. τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐσχάτοις οἰκοῦν παρὰ τὴν ἔξω θάλασσαν. οὕσπερ δή φασι γῆν μὲν νέμεσθαι σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ δυσήλιον πάντη, διὰ βάθος καὶ πυκνότητα δρυμῶν, οὓς μέχρι τῶν Ἑρκυνίων εἴσω διήκειν. οὐρανοῦ δὲ εἰληχέναι, καθ' ὃ δοκεῖ μεγάλα λαμβάνων ὁ πόλος ἔξαρμα, διὰ τὴν ἔγκλισιν τῶν παραλλήλων, ὀλίγον ἀπολείπειν τοῦ κατὰ κορυφὴν ἱσταμένου σημείου πρὸς τὴν οἴκησιν· αἵ τε ἡμέραι βραχύτητι καὶ μήκει πρὸς τὰς νύκτας ἴσαι κατανέμεσθαι τὸν χρόνον. δι' ὃ καὶ τὴν εὐπορίαν τοῦ μυθεύματος Ὁμήρῳ γενέσθαι πρὸς τὴν νεκυίαν. ἔνθεν οὖν τὴν ἔφοδον εἶναι τῶν βαρβάρων τούτων ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, Κιμμερίων μὲν ἐξ ἀρχῆς, τότε δὲ Κίμβρων, οὐκ ἀπὸ τρόπου προσαγορευομένων. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰκασμῷ μᾶλλον, ἢ κατὰ βέβαιον ἱστορίαν λέγεται. id est: *Hos autem, quòd nullum haberent cum aliis commercium, atque ex tractibus advenirent longinquis, nemo noverat, qui mortalium essent, aut unde profecti nubium modo incumberent Galliæ & Italiæ. Ex corporum tamen proceritate, & cæsiis oculis maximè, Germanicas esse nationes conjectabant, oceanum septemtrionalem adcolentium: & quòd Cimbros Germani nominent latrones. Sunt qui Celticam longitudine ac latitudine terrarum ab oceano ac septemtrionalibus plagis ad orientem, versùs lacum Mæotim vergere, & ad Ponticam Scythiam pertinere perhibent; atque inde illas commistas genteis. Has domo egressas, non uno neque perpetuo impetu, verùm singulis annis semper porrò progredienteis, sub ver arma circumferendo peragrasse continentem Europæ. Quapropter, etsi diversa singulatim haberent vocabula, tamen communi adpellatione Celtoscythas vocasse. Alii autumant, Cimmerios, qui primi quondam à Græcis sunt cogniti, partem exiguam fuisse universi, tantùm catervam quandam profugorum vel seditiosorum, ab Scythis compulsam à Mæotide lacu in Asiam duce Lygdamio trajicere. maximam eorum multitudinem, & bellicosissimam, in ultimis ad oceanum oris habere sedeis. regionem incolere ob profundas ac densas silvas, quæ ad Hercynios usque saltus introrsus pertinent, caliginosam, nemorosam, & opacam. cœlum sortitos, quà polus septemtrionalis, ex parallelorum inclinatione sublimis, parum distare videtur ab imminente incolarum vertici puncto. ubi dies, brevitate & prolixitate pares noctibus, in parteis duas secant anni tempus. unde argumenta suppeditasse Homero fabulæ, de inferis scribenti. Atque inde hos barbaros in Italiam movisse: qui primùm Cimmerii, tunc, non absonè, Cimbri dicti sunt. Sed hæc ex conjecturâ magis, quàm pro comperto memorantur.* Quis, quæso, tunc Romanis dixit, latrones Germanis adpellari Cimbros, quum ipsa Germanorum gens illis adhuc incognita, multo verò magis lingva? Credo ego Romanos posteà μετωνυμικῶς *latrones* vocasse *Cimbros*, quemadmodùm & *Ambrones*, quod suprà in Helvetiis notatum: unde Plutarchi deinde error, ipsis sic dictos latrones Germanis putanti. Cur autem Celtoscythæ fuerint adpellati non modò Cimbri, sed & universi simul Germani, suprà sub initium hujus operis docui. Vera

Cimbrorum ſedes, in dictâ peninſulâ, quum temporibus jam Auguſti, cui dona miſerunt, teſte Strabone in lib. VII, ſatis nota fuit; cauſa nulla erat, cur Plutarchus, ſub Trajano ſcribens, de Cimmeriis & Scythiâ Ponticâ fabulas in medium adduceret, ſuperque iis ſe dubitare profiteretur. Sed hæc levia, præut nugatur Nicephorus Gregoras, lib. II, Cimbros omnino Scythas fuiſſe anteà Aſiaticos narrans, dein in Europam transgreſſos, Germanos & Gallos dictos. Omnis occaſio tam abſurda de Cimbris fabulandi Græcis, genti in omne genus fabularum ſemper proniſſimæ, fuit ex eo, quòd populi quidam antiquiſſimis temporibus ad Mæotin lacum & Ponticum mare fuerunt haud multùm abſimili nomine, CIMMERII. de quibus ſic Strabo, prædicto libro, ex Poſidonii ſcriptis: Οὐ κακῶς εἰκάζει, ὅτι λῃστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέχρι τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν ποιήσαιντο στρατείαν· ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθείς Βόσπορος, οἷον Κιμβρικὸς, Κιμμερίους τοὺς Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Id eſt: *Non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum eſſent homines vagi, ac latrones, ad Mæotin quoque lacum uſque armis progreſſos. ab iis autem cognominatum boſphorum Cimmerium, quaſi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adſcecerint.* De iiſdem lib. XI: Ἐκέκτηντο δ' οἱ Κιμμέριοι μεγάλην ποτὲ ἐν τῷ Βοσπόρῳ δύναμιν. διόπερ καὶ Κιμμερικὸς Βόσπορος ὠνομάσθη. οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ τοὺς τὴν μεσόγαιαν οἰκοῦντας ἐν τοῖς δεξιοῖς μέρεσι τοῦ Πόντου μέχρι Ἰωνίας ἐπιδραμόντες. Τούτους μὲν οὖν ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων Σκύθαι. id eſt: *Fuit quondam magna Cimmeriorum in Boſphoro potentia; qui & Cimmerius ab iis dictus. Hi ſunt, qui mediterranea incolenteis, à dextrâ Ponti ad Ioniam uſque, incurſionibus vexaverunt. Ceterùm hos Scythæ illis locis expulerunt.* Primum illud benè habet, quòd nullâ aliâ ratione nitatur, quàm Poſidonii conjectatione nudâ: quæ & ipſa ex nullo magis argumento, quàm ex nominum Cimbrorum Cimmeriorumque ſimilitudine. jam igitur videamus, quando Cimbri ex peninſulâ ſuâ ad Mæotin commigraverunt. Ipſe Strabo ita de Homero ſcribit lib. I: Οὕτω δὲ καὶ τοὺς Κιμμερίους εἰδὼς, οἰκοῦντας τὸν Κιμμερικὸν Βόσπορον πρὸς βορρᾶν, καὶ ζοφώδη, μετήγαγεν εἰς σκοτεινόν τινα τόπον, οἰκείως τὸν καθ' ᾅδην, χρήσιμον ὄντα πρὸς τὴν μυθοποιΐαν τὴν ἐν τῇ πλάνῃ. ὅτι δὲ οἶδεν αὐτοὺς, οἱ χρονογράφοι δηλοῦσιν, ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ τὴν τῶν Κιμμερίων ἔφοδον, ἢ κατ' αὐτὸν ἀναγράφοντες. Hoc eſt: *Sic etiam, quum noſſet, Cimmerios versùs ſeptemtriones habitare ad Boſphorum Cimmerium, regione caliginosâ; tranſtulit eos in tenebricoſum locum, opportunè inferos ad hoc commentus in Vlyſſeâ peregrinatione. Quòd autem eos noverit, ex eo liquet, quòd vel ejus ætate vel paullo ante eum, Cimmeriorum excurſionem referunt rerum ſcriptores.* Et eodem libro anteà: Καὶ μὴν καὶ τὸν Κιμμερικὸν Βόσπορον οἶδε, τοὺς Κιμμερίους εἰδὼς, (οὐδήπου τὸ μὲν ὄνομα τῶν Κιμμερίων εἰδὼς, αὐτοὺς δὲ ἀγνοῶν) οἱ κατ' αὐτὸν ἢ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ, μέχρις Ἰωνίας ἐπέδραμον τὴν γῆν τὴν ἐκ Βοσπόρου πᾶσαν. Id eſt: *Cimmerium etiam boſphorum ſcivit, dum Cimmerios ſcivit, non modò nomen eorum: qui ejus ætate, aut paullo antè, à Boſphoro ad Ioniam uſque excurſionem fecerunt.* Ergo jam ante annum mundi ter milleſimum Cimbri Germani ex Cimbricâ peninſulâ ad Ponticum mare & in Aſiam commigraverunt. nam circa id tempus Homeri colligitur ætas. Cimbri verò jam antè μεγάλην ἐν τῷ Βοσπόρῳ ἐκέκτηντο δύναμιν, quàm in Ioniam transgreſſi ſunt. Quis id ſanæ mentis homo credat? Certè nemo: præſertim quum veterum hiſtoriarum monumenta id nulla tradant, niſi nuda illa Poſidonii, aliorumque Græcorum, quos citare videtur Plutarchus, ex ſolâ vocabulorum ſimilitudine conjectatio. cui cur majorem fidem habeam, quam illorum ſententiæ, qui Europæos in ſeptemtrione Cimbros ab Aſiâ profectos tradunt, rationem nullam video. Ex VENEDORUM, qui Svevicum mare in Pruſſiâ ac Livoniâ, & VENETORUM, qui Padum in Italiâ adcoluerunt, nominum ſimilitudine, quantæ ſint iiſdem Græcis antiquiſſimis temporibus fictæ fabulæ, infrà ſuo loco patebit. Idem circa Cimbrorum Cimmeriorumque nomina accidiſſe, omnino exiſtimo. quidpe, quum illos eſſe in Germaniâ, hos verò ad Pontum, audiviſſent; quidam Cimmerios à Cimbris, alii Cimbros à Cimmeriis originem ducere, fabulati ſunt; nominaque eorum confuderunt. teſtis eſt Stephanus, in voce Ἄβροι· Κίμβροι, οὓς τινές φασι Κιμμερίους· id eſt: *Cimbri; quos quidam Cimmerios vocant.*

Sed à fabulis ad res veras tandem redeamus. Florus lib. III, cap. III: *Cimbri, Theutoni, atque Tigurini, ab extremis Galliæ profugi, quum terras eorum inundaſſet oceanus, novas ſedeis toto orbe quærebant. excluſique Galliâ & Hiſpaniâ, quum in Italiam migrarent*: & cetera, quæ ſequuntur. De eâ loquitur Cimbrorum expeditione, cujus *arma Cæcilio Metello ac C. Papirio* COSS. *primùm* Romanis *audita*. De eâdem hæc Strabo lib. VII, ex Poſidonii ſcriptis: Περὶ δὲ Κίμβρων τὰ μὲν οὐκ εὖ λέγεται, τὰ δ' ἔχει πιθανότητας οὐ μετρίας. οὔτε γὰρ τὴν τοιαύτην αἰτίαν τοῦ πλάνητας γενέσθαι καὶ λῃστρικοὺς ἀποδέξαιτ' ἄν τις, ὅτι χερρόνησον οἰκοῦντες, μεγάλῃ πλημμυρίδι ἐξελαθεῖεν ἐκ τῶν τόπων· καὶ γὰρ νῦν ἔχουσι τὴν χώραν ἣν εἶχον πρότερον, καὶ ἔπεμψαν τῷ Σε-

τῷ Σεβαστῷ δῶρον, τὸν ἱερώτατον παρ' αὐτοῖς λέβητα, αἰτούμενοι φιλίαν, καὶ ἀμνηστίαν τῶν ὑπηργμένων· τυχόντες δὲ ὧν ἠξίουν ἀπῆραν. γελοῖον δὲ, τῷ φυσικῷ καὶ αἰωνίῳ πάθει, δὶς ἑκάστης ἡμέρας συμβαίνοντι, προσοργισθέντας ἀπελθεῖν ἐκ τοῦ τόπου. ἔοικε δὲ πλάσματι τὸ συμβῆναί ποτε πλημμυρίδα ὑπερβάλλουσαν· ἐπιτάσεις μὲν γὰρ καὶ ἀνέσεις δέχεται, τεταγμένας δὲ καὶ περιοδιζούσας ὁ ὠκεανὸς ἐν τοῖς τοιούτοις πάθεσιν. Οὐκ εὖ δ' οὐδ' ὁ φήσας ὅπλα αἴρεσθαι πρὸς τὰς πλημμυρίδας τοὺς Κίμβρους· οὐδ' ὅτι ἀφοβίαν οἱ Κελτοὶ ἀσκοῦντες, κατακλύζεσθαι τὰς οἰκίας ὑπομένουσιν, εἶτ' ἀνοικοδομοῦσι· καὶ ὅτι πλείων αὐτοῖς συμβαίνει φθόρος ἐξ ὕδατος, ἢ πολέμου, ὅπερ Ἔφορος φησίν· ἡ γὰρ τάξις ἡ τῶν πλημμυρίδων, καὶ τὸ τὴν ἐπικλυζομένην χώραν εἶναι γνώριμον, οὐκ ἔμελλε ταύτας τὰς ἀτοπίας παρέξειν· δὶς γὰρ ἑκάστης ἡμέρας τούτου συμβαίνοντος, τὸ μηδ' ἅπαξ αἰσθάνεσθαι φυσικὴν οὖσαν τὴν παλίρροιαν καὶ ἀβλαβῆ, καὶ οὐ μόνοις τούτοις συμβαίνουσαν, ἀλλὰ τοῖς παρωκεανίταις πᾶσι, πῶς οὐκ ἀπίθανον; Οὐδὲ Κλείταρχος εὖ· φησὶ γὰρ τοὺς ἱππέας, ἰδόντας τὴν ἔφοδον τοῦ πελάγους, ἀφιππάσασθαι, καὶ φεύγοντας ἐγγὺς γενέσθαι τοῦ περικαταληφθῆναι· οὔτε δὲ τοσούτῳ τάχει τὴν ἐπίβασιν ὁρμωμένην ἱστοροῦμεν, ἀλλὰ λεληθότως προσιοῦσαν τὴν θάλατταν· οὔτε τὸ καθ' ἡμέραν γιγνόμενον καὶ πᾶσιν ἔναυλον ἤδη ὂν τοῖς πλησιάζειν μέλλουσι, πρὶν ἢ θεάσασθαι, τοσοῦτον ἔμελλε παρέξεσθαι φόβον, ὥστε φεύγειν, ὡς ἂν εἰ ἐξ ἀδοκήτου συνέβαινε. Ταῦτα δὲ δικαίως ἐπιτιμᾷ τοῖς συγγραφεῦσι Ποσειδώνιος· καὶ οὐ κακῶς εἰκάζει, ὅτι λῃστρικοὶ ὄντες καὶ πλάνητες οἱ Κίμβροι, καὶ μέχρι τῶν περὶ τὴν Μαιῶτιν ποιήσαιντο στρατείαν· ἀπ' ἐκείνων δὲ καὶ ὁ Κιμμέριος κληθείη Βόσπορος, οἷον Κιμβρικὸς, Κιμμερίους τοὺς Κίμβρους ὀνομασάντων τῶν Ἑλλήνων. Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Τευρίστας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ' ἐπὶ Ἐλουηττίους, πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λῃστηρίων πλοῦτον, ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ' ἑαυτοῖς, τοὺς Ἐλουηττίους ἐπαρθῆναι, μάλιστα δ' αὐτῶν Τιγυρίνους τε, καὶ Τωυγενοὺς, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. Hoc est: *De Cimbris quædam ineptè dicuntur; quædam probabilitatem habent non mediocrem. non enim hac de causâ eos, ut incertis vagarentur sedibus, & latrociniis victum quærerent, compulsos crediderim, quia è peninsulâ, quam incolebant, diluvio fuerint ejecti: quum hodiéque antiquas incolant sedeis; nuperque Augusto lebetem, qui apud illos sacerrimus habebatur, dono miserint; amicitiam expetentes, & veniam illatarum injuriarum: eamque consequuti domum redierint. & ridiculum sit, eos naturali sempiternoque æstui, quotidiè bis contingenti, iratos solum vertisse. Quin & figmentum videtur, eluviem aliquando immodicam accidisse; quum id genus oceani accidentia intendantur quidem, & remittantur; sed ordine tamen suo, atque modo. Non rectè etiam is, qui arma adversùs inundationem cepisse Cimbros tradit. neque id, quòd Celtæ ad vacuitatem metus sese adsvefacientes, patiantur domos suas aquis obrui, rursumque ædificent; pluresque eorum aquis, quàm bello, pereant: quod Ephorus tradidit. nam hæc absurda non admittit cùm ordo æstuum, tùm notitia regionis inundationem passæ. quum enim bis quotidiè æstus accideret, quî credibile sit tandem, numquàm eos sensisse, naturalem esse hanc maris reciprocationem, & innoxiam, sibique cum omnibus oceani adcolis communem? Malè etiam Clitarchus; equiteis narrans accursum maris spectanteis, citatis equis refugisse, & penè fuisse adfluxu obrutos. neque enim tantâ celeritate accedere mare deprehendimus; sed sensim, ac latenter. neque id, quod fieret quotidiè, & omnium spectaturorum aures, antequàm accederent, personarent, tantum potuit his objicere terrorem, ut, quasi de improviso oblatâ re, fugam facerent. Hæc meritò Posidonius in scriptoribus reprehendit. Idem non ineptâ conjecturâ colligit, Cimbros, quum homines essent vagi, ac prædones, ad Mæotin quoque lacum usque armis progressos. ab iis autem Cimmerium bosphorum fuisse cognominatum, quasi Cimbricum; quum Græci Cimbros Cimmeriorum nomine adfecerint. Idem tradit, Bojos quondam Hercyniam incoluisse silvam; ac Cimbros, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse; inde ad Teuristas, atque Tauriscos, itidem Gallos; tum ad Helvetios, auri diviteis, ceterùm pacatos. hos, quum viderunt suis majores Cimbrorum opeis, latrociniis partas, animum ad prædas adjecisse, maximè Tigurinos, ac Tugenos; unàque cum illis in expeditionem profectos.* Strabo equidem de remotissimis his oris, ex iis judicare cum Posidonio maluit quæ coràm in mari interno viderat, quàm peritioribus habere fidem. quâ in re quamvehementissimè peccasse, haud semel deprehenditur aliàs. heic verò nil nisi cæcus de coloribus. Omnia, quæ ille fieri posse negat, haud semel adcolæ oceani Germanici, Britannici, & Gallici, maximo cum suo damno interituque experti sunt. ea quum etiam inter pueros satis vulgata, exemplis supersedeo. Quâ verò ratione oceanus in totum Germaniæ litus inter Albim & Gallicum fretum, magis magisque, jam inde à multis ante Julii Cæsaris tempora annis, invectus fuerit, suprà in expositione hujus litoris patuit. his adde, quæ Diodorus, lib. v, de Victi & aliis inter Britanniam Galliamque insulis narrat, occasione à plumbi albi, in Galliam trans-

vectione desumtâ: Ἀποτυπῶντες δ᾽ εἰς ἀστραγάλων ῥυθμοὺς, κομίζουσιν εἰς τινα νῆσον προκειμένην μὲν τῆς Βρεττανικῆς, ὀνομαζομένην δὲ Οὐίκτιν. κατὰ γὰρ τὰς ἀμπώτεις ἀναξηραινομένου τοῦ μεταξὺ τόπου, ταῖς ἁμάξαις εἰς ταύτην κομίζουσι δαψιλῆ τὸν κασσίτερον. ἴδιον δέ τι συμβαίνει περὶ τὰς πλησίον νήσους, τὰς μεταξὺ κειμένας τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Βρεττανικῆς. κατὰ μὲν γὰρ τὰς πλημμυρίδας τοῦ μεταξὺ πόρου πληρουμένου νῆσοι φαίνονται. κατὰ δὲ τὰς ἀμπώτεις ἀπορρεούσης τῆς θαλάσσης, καὶ πολὺν τόπον ἀναξηραινούσης, θεωροῦνται χερρόνησοι. ἐντεῦθεν δ᾽ οἱ ἔμποροι παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὠνοῦνται, καὶ διακομίζουσιν εἰς τὴν Γαλατίαν. Hoc est: *Talorum modo conformatum, in quamdam Britanniæ adjacentem insulam, cui nomen Victis, deportant. dum enim per refluxus intervallum locus in medio desiccatur, plaustris largam stanni vim transvectant. Insulis verò hisce vicinis, quæ Europam Britanniamque interjacent, peculiare quiddam accidit. freto quidpe interjecto per inundationem æstus aquis opleto, insulæ esse adparent. decedente verò per reciprocationem mari, ingens loci spatium aquis defectum, peninsularum speciem reddit, inde stannum, ab incolis coëmtum, in Galliam negotiatores deferunt.* Horum hodiè nihil conspicitur: sed insulæ sunt perpetuo ac satis alto freto cinctæ. Idem igitur & Cimbrorum quondam accidisse litori, nihil impedit, quò minùs iis credam, quos tam graviter Posidonius ac Strabo reprehendunt. Atque hinc insulæ illæ natæ, quæ Cimbricæ peninsulæ ab occidente crebræ objacent. Eam autem inundationem, quâ Cimbrorum ingens multitudo deleta fuit, pars verò, veriti ne omnis mox eorum terra fluctibus obrueretur, sedeis suas reliquerunt, magnam insignemque fuisse, ac fortè omnium primam, maximè credibile est. Ea quando acciderit, difficile dispectu est. Ex Aristotelis tamen, qui sub Philippi, filiique ejus Alexandri imperio, annis ante natum Jesum circiter CCCXL claruit, Eudemiorum lib. III, cap. I, colligitur, jam ante vel circa ejus tempora eam factam. nam is haud obscurè eam innuit his verbis: Οἷον οἱ Κελτοὶ πρὸς τὰ κύματα ὅπλα ἀπαντῶσι λαβόντες· id est; *quemadmodùm si Celtæ sumtis armis occurrant fluctibus.* Oberratio igitur illa longinqua per dictas genteis, CCXL circiter per annos duravit, donec tandem in Italiâ à C. Mario deleti fuerunt. Hinc Quinctilianus, declamatione III: *Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantùm in Mario stetit.* Verissimum heic deprehenditur esse, quod Plutarchus, ut suprà citavi, ex vetustiorum Græcorum monumentis refert his verbis: Τούτους ἀναστάντας οὐκ ἐκ μιᾶς ὁρμῆς, οὐδὲ συνεχῶς, ἀλλὰ ἔτους ὥρᾳ καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τοὔμπροσθεν ἀεὶ χωροῦντας, πολλοῖς ἐπελθεῖν τὴν ἤπειρον. id est: *Hos, domo egressos, non uno nec perpetuo impetu, verùm singulis annis semper sub ver porrò progredienteis, arma circumferendo peragrasse continentem Europæ.* Sic tandem posteri tantùm eorum, qui è Cimbricâ peninsulâ progressi erant, in Italiam pervenerunt.

Pars tamen gentis domi in peninsulâ, ceteris proficiscentibus, remansit. qui posteà legationem cum dono ad Augustum miserunt, veniam illatarum quondam à popularibus seu majoribus suis injuriarum, & amicitiam petentes. Exiguum fuisse domi manentium numerum, vel inde liquet, quòd ne Taciti quidem ævo civitas eorum succreverit. sic enim ille: *Parva nunc civitas.* Ptolemæus, qui LX circiter annis, ut suprà dictum, post Tacitum scripsit, nomen eorum in extremam, versùs septemtriones, peninsulæ partem compegit; sex præterea in eâdem peninsulâ nationibus constitutis. quas unde habuerit, aut quomodò tot numero nominibusque diversæ in tam arcto terrarum spatio includi potuerint, haud facilè dispicio: nisi fortè singulæ partes seu pagi fuerint universæ Cimbrorum civitatis Peninsulam ipsam cum cervice describit in hunc modum: Ἡ μετὰ τὸν Ἄλβιν ἐξοχή· ἡ ἐφεξῆς ἐξοχή· καὶ ἔτι ἐφεξῆς καὶ ἀρκτικωτάτη· τὸ ἀνατολικώτατον αὐτῆς· ἡ μετὰ τὴν ἐξοχὴν πρώτη ἐξοχή· ἡ ὑπὸ ταύτην ἐφεξῆς· ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐπιστροφή· Χαλούσου ποταμοῦ ἐκβολαί. id est: *Extensio post Albim: extensio quæ sequitur: alia quæ sequitur, maximè septemtrionalis: pars ejus maximè orientalis: post extensionem hanc prima extensio: dein quæ sub hac sequitur: inde conversio ad orientem: Chalusi amnis ostium.* Graduum scrupulorumque numeros non visum adjungere, quia, ut falsi, nihil juvant. *Extensio* igitur *post Albim flumen*, est in regione *Eyderstede*, ad vicum *VVester Hever. extensio, quæ sequitur*, est ad promontorium, quod vulgò dicitur *Bouwensberg. quæ rursus sequitur, maximè septemtrionalis*, nunc promontorium *Hanwith. pars ejus maximè orientalis*, eadem est, quod *promontorium Cimbrorum* Plinio lib. II, cap. LXVII, & lib. IV, cap. XIII; nunc vulgò *Skage. post eam extensionem prima extensio*, est peninsula, in quâ opidum nunc *Grimstede. quæ sub hac sequitur*, insulæ *Alsen* est obversa, ubi vicus *Nubel. ad ortum conversio*, in cervice peninsulæ, est in Holsatiæ regione, quæ dicitur *VVager land*, ad insulam *Femeren*; ubi vicus *Korstorp. Chalusus amnis* nunc vulgò dicitur *de Trave*, Lubecam abluens. Populos verò in universâ peninsulâ enarrat Ptolemæus hoc modo: Αὐτὴν δὲ τὴν χερσόνησον κατέχουσιν ὑπὲρ μὲν τοὺς Σάξονας Σιγούλωνες, ἀπὸ δυσμῶν· εἶτα Σαβαλίγγιοι· εἶτα Κοβανδοί· ὑπὲρ οὓς Χάλοι·

καὶ ἔτι

καὶ ἔτι ὑπὲρ τούτους δυσμικώτεροι μὲν Φουνδοῦσοι, ἀνατολικώτεροι δὲ Χαροῦδες. πάντων δὲ ἀρκτικώτεροι Κίμβροι. Hoc est: *Peninsulam ipsam tenent, supra Saxones, ab occidente Sigulones; dein Sabalingii; inde Cobandi; supra hos Chali; & supra hos, magis verò ad occidentem, Fundusi; ad orientem Charudes: omnium hinc maximè septemtrionales sunt Cimbri.* His singulis sedeis adsigno hoc modo: Supra Saxones ab occidente ait esse *Sigulones*; id est, supra occidentalem Saxonum partem: nam supra orientalem partem est mare ipsum, ad *Kiel* usque opidum. igitur his finibus eos includo: ab oriente, mari Svevico; ab occasu, oceano; ab meridie, isthmo totius peninsulæ: ab septemtrionibus alio isthmo, qui est inter duo opida *Appenrade* & *Lütke Tunderen*. Maximè omnium septemtrionales fuêre Cimbrorum reliquiæ, ad Cimbrorum promontorium. his tribuo omnem regionem, quæ peninsula & ipsa vulgò dicitur incolis *VVensussel*. Infra Cimbros fuêre ad occasum *Fundusi*, od ortum *Charudes*. horum igitur fineis cingo, ab ortu, Svevico mari; ab septemtrionibus euripo, qui *VVensussellanam* regionem à meridie claudit: ab occasu lacu, in quem euripus effunditur: à meridie flumine, quo adverso itur ex dicto lacu ad pagum *Hald:* inde verò lineâ ad mare Svevicum, & vicum *Kallæ*. *Fundusis* autem limiteis statuo, ab septemtrionibus dictum lacum, & isthmum, qui inter eumdem lacum & oceanum conspicitur, in quo vicus *Silkirck:* ab occasu oceanum, ad vicum usque *Hensberg:* à meridie lineam, ab hoc vico ad vicum *Hald:* inde ab ortu dictum flumen ac lacum. Infra Fundusos ac Charudes fuêre *Chali*. hi igitur ab septemtrionibus prædictis lineis clauduntur: ab ortu, mari Svevico; ab occasu, oceano; à meridie flumine, quod apud vicum *Holm* oceano adfunditur; & ab ejus fonte lineâ ad opidum *Horsens* ductâ; inde angusto maris Svevici sinu. Infra Chalos fuêre *Cobandi:* quorum terminus à septemtrionibus modò descriptus est: à meridie duo sunt amnes, *Nipsa* & *Tobesket:* ab occasu & ortu, duo præfata maria. Inter Cobandos & Singulones medii fuêre *Sabalingii*. horum limes à septemtrionibus duo prædicta flumina: ab occasu & ortu, duo dicta maria: à meridie isthmus, qui Sigulones à septemtrionibus claudit. Atq; hic equidem aptissimus modus visus est dividundi, ex mente Ptolemæi, Cimbricam peninsulam in VII populos. at utrùm illi sic incoluerint, an verò, ut plerique alii, hi quoque perverso ordine collocati sint à Ptolemæo, haud facilè dixerim. In propinquioribus tamen quia prorsus falsus est; de remotissimis cur ei quidquam credam, rationem non video. Quin hodiè regio ad dictum lacum est, vulgari vocabulo *Salling*; quod *Sabalingiorum* memoriam referre videtur.

Ceterùm omnis ea regio, quæ inter dictos Ptolemæi Saxones Cimbrosque porrigitur, uno nunc vocabulo vulgò vocatur *Iutland*, & Latinè *Iutia*. quam ego antiquam esse adpellationem, è Bedâ disco. sic enim ille lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ, quæ Angulus* (alia exemplaria *Anglia) dicitur; & ab eo tempore usque manere deserta inter provincias Iutarum & Saxonum perhibetur.* Cui adstipulatur Fab. Quæstor Ethelvverdus, è regiâ Saxonum stirpe, his verbis: *Anglia vetus sita est inter Saxones & Giotos; habens opidum capitale, quod sermone Saxonico Slesvic, secundùm verò Danos Haithby.* Hinc ego crediderim, omnium illorum VI populorum, quos hac eâdem regione collocavit Ptolemæus, commune fuisse nomen JUTÆ.

Hactenus igitur de CIMBRICA PENINSULA, & antiquissimis ejus incolis CIMBRIS. qui primi omnium Germanorum, per maximam Europæ partem, victricia arma, CCXL circiter annos, circumferendo, magnum sibi nomen, & gloriam ingentem quæsiverunt.

CAP. XXIII.

De INSULIS, *ante Cimbrorum, Saxonum, Chaucorum, Frisiorumque litora sitis.*

TERRIS Germaniæ Rhenum inter & Albim sinumque Codânum explicatis, insulæ nunc etiam, his terris objacentes, referantur. Ipsius Rheni insulas, intra extremum alveum ostiumque Flevum sitas, jam antea in Batavis atque Frisiis indicavi. De reliquis hinc, ad Cimbrorum usque peninsulam, sic Plinius lib. IV, cap. XIII: *Promontorium Cimbrorum, excurrens in maria longè, peninsulam efficit, quæ Cartris appellatur.* XXIII *inde insulæ, Roman. armis cognitæ. earum nobilissimæ Burchana, Fabaria à nostris dicta, à frugis similitudine sponte provenientis; item Glessaria, à succino militiæ appellata, à barbaris Austrania; præterque Actania.* Sternebantur universæ, ante Cimbrorum, Saxonum, Cauchorum, Frisiorumque litora: magnâ illâ, quam suprà memoravi,

moravi, oceani irruptione effectæ. Nomina habent hodiè ista: ante Jutiam, *Numet*, *Fanu*, *Manu*, *Rym*, *Sylt*, *Foren*, *Ameren*; ante Holsatiam *Strant*; ante ostia Albis fluvii *Busen* & *Heilige land*; dein ante Frisios, *VVangerooge*, *Spikerooge*, *Langerooge*, *Baltrum*, *Norderny*, *Buysen*, *Iuyst*, *Borkum*, *Rottum*, *Besch*, *Schiemonickooge*, *Ameland*, *Schelling*. *Cognitæ* hæ fuerunt *Romanorum armis*, quùm primùm Drusus, dein Tiberius, mox Germanicus hæc litora præternavigarent. BURCHANA, Straboni vocatur Βυρχανὶς, lib. VII: Ἐχειρώσατο δ᾽ ὁ Δροῦσος οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν τὰ πλεῖστα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τῷ παράπλῳ νήσους· ὧν ἐστὶ καὶ ἡ Βυρχανίς· ἣν ἐκ πολιορκίας εἷλεν. id est: *Drusus non modò genteis plurimas subegit; sed & insulas, in legendo litore obvias: in quibus est Burchanis; vi ab eo expugnata.* Verùm hujus vocabulum ex hoc Strabonis loco à Stephano citatur Βουρχανίς. unde certum fit, in Strabonis exemplaribus ὁ μικρὸν interiisse. Ceterùm hanc unam Strabo inter omneis reliquas nominat, quia clarissima: unde Plinio quoque inter treis nobilissimas hujus litoris numerata. Hanc esse eam, quæ vulgò hodiè, ante ostia Amisiæ amnis, vocatur *Borchum* & *Borkum*, viri docti opinantur. in quibus Hieron. Verrutius turrim in eâ etiamnunc conspici tradit, cui vulgaris adpellatio *het Boonhuys*, id est, *Fabaria domus*. Ego quidem, quamvis, Amisiæ os haud semel navigans, nihil de eo vocabulo discere potuerim; tamen lubentissimè homini Frisio hac in re fidem habeam. Aestuaria Frisiorum Chaucorumque Drusum navigasse, atque ipsum Amisiam intrasse, in quo navali pugnâ superavit Bructeros; suprà demonstratum est. igitur haud vana sunt hæc quatuor argumenta: idem litus; idem amnis ostium; nomina planè eadem, *Fabaria*, & *Boonhuys*; item *Borchum*, & *Burchan*: quod tamen ipsis incolis fuit *Burcham*; posteà *Borchom*, & *Borkom*, & tandem *Borkum*. de quâ formatione suprà lib. I, cap. XIII, dissertum est. Ultra Albis ostium sitæ insulæ, tunc maximè Roman. armis cognitæ fuère, quum Germanici Cæsaris classis tempestate circa hæc litora disjecta esset. de quâ re Tacitus, annal. II, in hæc verba narrat: *Aestate jam adultâ, legionum aliæ itinere terrestri in hibernacula remissæ; plures Cæsar classi impositas per flumen Amisiam oceano invexit. Ac primò placidum æquor mille navium remis strepere, aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando; simul variis undique procellis, incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire; milesque pavidus, & casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium corrumpebat. omne dehinc cælum, & mare omne in austrum cessit; qui tumidis Germaniæ terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, & rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disjecitque naves in apperta oceani, aut insulas saxis abruptas, vel per occulta vada infestas. quibus paullum ægréque vitatis, postquàm mutabat æstus, eódem, quò ventus, ferebat. non adhærere anchoris, non exhaurire inrumpentîs undas poterant. equi, jumenta, sarcinæ, etiam arma præcipitantur, quò levarentur alvei, manantes per latera, & fluctu superurgente. Quanto violentior cetero mari oceanus, & truculentiâ cæli præstat Germaniâ, tantum illa clades novitate & magnitudine excessit; hostilibus circùm litoribus; aut ita vasto & profundo, ut credatur novissimum ac sine terris mare. Pars navium haustæ sunt; plures apud insulas longiùs sitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumtus; nisi quos corpora equorum eódem elisa toleraverant. sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit. quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos, & prominentîs oras, cùm se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuère amici, quo minùs eodem mari oppeteret. Tandem relabente æstu, & secundante vento, claudæ naves, raro remigio, aut intentis vestibus, & quædam à validioribus tractæ, revertère. quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Collecti eâ curâ plerique. multos Angrivarii, nuper in fidem accepti, redemtos ab interioribus reddidère. quidam in Britanniam rapti & remissi à regulis. Vt quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant; vim turbinum, & inauditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum & beluarum formas: visa, sive ex metu credita.* Ad hæc Lipsius: *Certè non auster est tyrannus Germaniæ terræ; nec vicinus septemtrioni; cui rectâ lineâ distans, & adversus. adde quòd austro turbante, vix est ut naves ex orâ Frisiorum in Britanniam rapiantur.* Parum se maria vel oceanum navigasse, ostendit Lipsius. Ego, inter alia pericula, quæ hoc vento spirante expertus, memini, me quondam in ipso lacu Flevo, circa æquinoctium vernum, in extremum incidisse vitæ periculum, quum aliquot circa navem, quâ tunc, mare Svevicum & Vistulæ amnis ostium petiturus, vehebar, atrocissimâ perirent tempestate naves; plures verò, malis dejectis, salutem contra turbinum procellarumque violentiam quærerent. Et quomodò negaveris, austrum in his oris septemtrioni esse vicinum; quum omnis Germania septemtrioni subjecta? Dein, quid mirum si *relabente æstu*, & *vento* jam *secundante*, id est, mutatâ regione, à septemtrione, vel ab ortu æstivo flante, quædam naves, in septemtrionem

versùs

versùs anteà actæ, *mox* in Britanniam raptæ? In inferiorem sive citeriorem insulæ partem fuisse delatas, perspicitur ex eo, quòd reguli eas Germanico remiserunt: quod ulteriores non erant facturi; quippe quibus parum commercii, parumque amicitiæ etiam tum erat cum Romanis. Proinde moneo, ne quis temerè aliquid in his auctoris verbis mutare tentet. De scopulis tamen ad Chaucorum terram, rectè auctorem taxat Lipsius. nulli quippe illic exstant; non magis quàm in reliquo oceani litore, ad fretum usque Gallicum. Ego verò crediderim, quia insulæ Romam referebantur, saxis abruptæ, ex hoc rerum Germanicarum scriptores opinatos, omne litus illud Germaniæ, scopulis abruptum esse. At *insulæ saxis abruptæ* visuntur contra hæc litora præcipuæ duæ. quarum altera, Cimbrorum peninsulæ objecta, saxa abrupta habet ab occasu, vulgò nautis prænavigantibus *Rode clif* dicta: altera contra Albis ostium projecta, vulgari nomine *Heilige land*, tota fermè nil nisi saxum abruptum, scopulum etiam eminentem à meridie prope habet; & alium item scopulum, ab eâdem parte, sub undis latentem. Hanc ego cum Ortelio ACTANIAM Plinii esse arbitror; quia notabiliùs ab auctore nostro descripta, à Plinio etiam inter nobilissimas refertur. AUSTRANIAM Plinii, sive GLESSARIAM, Ortelius putat esse *Ameren*, ante litus Cimbrorum; quia *ameren*, ut ille ait, Germanis est *glessum*, id est, *succinum*. at ego proximam huic intelligere malim, quæ vulgò vocatur *Strand*, vocabulo haud perinde ab *Austraniæ* nomine abludente. Goropius, nescio quâ effreni animi libidine usus, ubi in Gotodanicis suis *Actaniam* eamdem esse & *Austraniam* è Plinio ostendere conatus est, ad Vistulæ ostia & Danorum nomen vocabula ejus referens: quasi huc usque Romanorum penetraverint milites, atque classes. Mirum sanè, virum alioquin admirandi ingenii, doctrinæque inexhaustæ, tam imperitum rerum Romanarum fuisse. *Adeò, ubi fabulis semel carceres removeris, nulla invenitur meta mentiendi.* quod quamvis ille in alios scripserit, tamen de omnibus ferè ipsius operibus propriè ac verè dici potest. *Pars navium*, inquit noster, *haustæ sunt*; *plures apud insulas longiùs sitas ejectæ. milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumtus*; *nisi quos corpora equorum, eòdem elisa, toleraverant.* Hæc de Austraniâ, & eâ, quæ *Sile* vulgò vocatur, & proximis insulis, Cimbrorum litori objacentibus, maximè dici arbitror: nam hæ *per occulta vada infestæ* sunt; *saxisque abrupta* est *Sile*. Haud procul continente fuisse, indicat auctor clarè his verbis: *hostilibus circùm litoribus: aut ita vasto, & profundo, ut credatur novissimum, & sine terris mare.* quidpe ab ortu fuerunt litora Cimbrorum parum amica, seu parum fida, licet ad Augustum dona miserant: ab occasu ac septemtrione vastissimus oceanus Germanicus; per quem *quidam* sinistrorsus *in Britanniam rapti*. Ceterùm Ptolemæus, in descriptione Germaniæ; Νῆσοι δ', inquit, ὑπέρκεινται τῆς Γερμανίας, κατὰ μὲν τὰς τοῦ Ἄλβιος ἐκβολὰς, αἱ καλούμεναι Σαξόνων τρεῖς. id est: *Insulæ Germaniæ adjacent, juxta Albis ostia tres, Saxonum dictæ.* Hæ fuêre, *Strand*, *Busen*, & *Heilige land*. Atque hæc ferè sunt, quæ de insulis ante Germanicum litus, inter promontorium Cimbrorum & Flevum Rheni ostium projectis, apud auctores reperio.

CAP. XXIV.

De antiquâ SVEVIA.

HACTENUS primam partem Germaniæ suæ auctor noster peregit, Rheno, Sala atque Albi Chalusoque amnibus, ac sinu Codâno finitam. in quâ satis certis limitibus cujusque nationis fineis circumscribi potuerunt, quia crebra illic Romanorum bella, & de bellis accurata scriptorum monumenta. Sequitur exin pars altera, quæ in universum uno vocabulo, proprio ac peculiari, dicitur SVEVIA, ab incolis SVEVIS. in quâ jam omnia obscuriora; ita, uti non modò certi limites singulis populis constitui nequeant; sed quænam inter se junctæ fuerint nationes, haud facilè dixeris. Verùm, si non in omnibus ipsum scopum tangere continget, conandum tamen, quamproximè accedere.

Ipsum terræ SVEVIÆ vocabulum antiquissimis usurpatum auctoribus reperio. nostro, in libro de Germaniâ: *Hîc Sveviæ finis*. Dioni Cassio, lib. LV, de Druso loquenti: Προῆλθε μέχρι τῆς Σουηβίας; *Ad Sveviam usque progressus est.* Posteriores etiam auctores crebrò Sveviam nominarunt; sed eam, quæ minima tantùm pars fuit ejus, quam nunc indicabo: de quâ posteà in Hermunduris dicetur. De magnâ igitur illâ Sveviâ sic noster, in dicto libro: *Nunc de Svevis dicendum. quorum non una, ut Cattorum,*

Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent; propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquàm in commune Svevi vocentur. Ita sanè est: triplo majorem parte illâ, quæ hactenus explicata, obtinuerunt partem SVEVI; ut qui ab Albi ac Salâ Chalusoque amnibus, ad Vistulam flumen usque, inter occasum ortumque, inter meridiem verò ac septemtriones à Danubio amne ad oceanum usque glacialem extensi fuerunt. Cum Tacito sentiens Aethicus, *Germania*, inquit; *ubi plurimam partem Svevi tenent: quorum omnium gentes sunt* LIV.

Fines igitur universæ Sveviæ fuerunt isti: A septemtrionibus, prædictus oceanus, qui & septemtrionalis cognominatur. ab ortu, idem mare, ad Cimbrorum usque peninsulam; quod inter Germaniam & Britanniam dicitur Germanicum: à Cimbrorum peninsulâ fuêre fauces sinus Codáni, sive maris Svevici; quod & ipsum à gente accolâ nomen habuit. deinde Chalusus Billiusque amnes: inde Albis ac Sala, ad opidum usque *Salefeld*: hinc linea ad Mœni Radiacique confluenteis: inde Mœnus, ad Redonitii usque confluentem; & hinc Redonitius, moxque Aeschius: hinc linea ad opidum *Königsprun* ducta; à quo Brentius amnis, ad confluentem usque Danubii. A meridie Danubius, ad opidum usque Hungariæ Vaciam. Ab ortu *Sarmatici montes*, à dicto opido ad Grani amnis fontem extensi. inde *Hercynii montes ac saltus*, ad fontem usque Salæ fluminis; & hinc ipsum hoc flumen, &, in quem id evolvitur, Vistula amnis, ad mare usque Svevicum. inde ipsum mare, & sinus ejus qui vocatur Botnicus, ad opidum usque Botniæ *Thorn*. hinc flumen, quod è lacu supra opidum *S. Andrees* profluit: & inde linea ad lacum Album. hinc ipse lacus, & ex eo profluens amnis in mare Album, sive sinum Granvicum, ad mare usque septemtrionale, extrema Sveviæ claudunt.

Regiones atque dominia tam vasto terrarum spatio hodiè varia: Sveviæ hodiernæ pars, quâ opida *Dinkelspühel*, & *Nördlingen*; Palatinatus superior, Voitlandia, Misnia, Saxonia superior, Bojohæmum, Austriæ pars Transdanubiana; Hungariæ item pars, ad dictos usque monteis Sarmaticos; Moravia, Silesia, Lusatia, Polonia Cisvistulana, Marchionatus Brandoburgiensis, exceptâ eâ parte, quæ cis Albim; Pomerellia, Cassubia, Pomerania, Mekelburgiensis ducatus. trans mare autem Svevicum, Daniæ partes, quibus vocabula *Bleking*, *Skane*, & *Halland*; inde Svedia, Norvagia, Botnia occidentalis, Finnomarchia, Scritofinnia, Lappia, & Biarmia.

Antiquarum verò gentium nationumque nomina in hac Sveviâ à Tacito aliisque auctoribus numerantur, cis mare Svevicum *Hermunduri*, *Narisci*, *Marcomanni*, *Quadi*, *Marsingii*, *Burii*, *Semnones*, *Lygii*, *Burgundiones*, *Gothones*, *Lemovii* sive *Heruli*, *Rugii*, *Carini*, *Langobardi*, *Deuringi*, *Caviones*, *Angli*, *Varini*, *Eudoses*, *Svardones*, *Nuithones*: quibus accedunt alienigenæ *Osi* atque *Gothini*. trans mare Svevicum *Sitones* atque *Sviones*, magnæ gentes, pluribusque nationibus distincti. Aethicus, ut suprà relatum, Svevorum genteis in universum tradit fuisse LIV.

Atque hi equidem Taciti ævo Sveviæ fuêre fines. at anteà, sub Cæsaris Augustique principatu, quum Marcomanni Svevi adhuc Rhenum adcolerent, & proximè hos Sedusii ac Harudes, itidem Svevi; Sveviæ finis ab hac parte fuit Rhenus. Hos verò populos non in Bojohæmo demum Svevorum sortitos fuisse nomen, sed jam anteà id ad Rheni ripam obtinuisse, patet ex Strabonis inde nato errore, lib. VII: qui quum, veluti per nebulam, accepisset, Marcomannos quondam Danubii fontem accoluisse; suâ autem ætate sciret eos Bojohæmum incolere: post descriptionem Bojohæmi, hæc subnectit verba: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου. id est: *Huic regioni conterminus est fons Danubii, & item fons Rheni*. Qui ingens sanè est error; quum fons Danubii à Bojohæmo CC ampliùs absit passuum millibus. Sed omnis fermè Germania Strabonis, nil nisi perpetuum σφάλμα. Ibidem paullo antè, hæc ejus leguntur verba: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ (ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βοΐαιμον, τὸ τοῦ Μαροβούδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομμάνους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ· ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουγίους τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γούτωνας, καὶ Βουργουνδίωνας, καὶ Σιβινοὺς, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας.) πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κουάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σουήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμένδοροι, καὶ Λαγκόβαρδοι. id est: *In hac Germaniâ est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes: quarum quædam in ipso habitant saltu: (in quo est & Bojæmum, Marobodui regia: in quem ille*

locum

locum cùm alios complureis transtulit, tùm populareis suos Marcomannos. Româ enim reversus (ubi adolescens egit, & ab Augusto beneficiis adfectus) regnum occupavit; ac, præter jam dictos, subjecit sibi etiam Lugios magnam gentem, & Lemovios; & Gutones, & Burgundiones & Sibinos, & ex ipsâ Svevorum gente magnam nationem Semnones.) Verùm Svevorum, ut dixi, alii in saltu habitant; alii extra; ut Quadi, contermini Getis. Sic hunc Strabonis locum esse legendum, infrà in singularum nationum explicatione patebit. In dictis verò verbis falsum est, quòd suâ ætate Svevos à Rheno ad Albim pertinere tradit. in quâ adsertione varius ac multiplex adparet error. Primus inde natus est, quòd Chattos, qui tunc, expulsis Ubiis, ad Rhenum usque pertinebant, sub Svevorum nomen, ex falsâ Cæsaris aliorumque sententiâ, computavit; ut suprà ostensum est. secundus error est, quòd Hermunduros, Cisalbinam gentem, trans Albim colere putavit: qui error inde natus, quòd audiverat, Chattos ad Albim usque pertinere; ultra hos verò esse Hermunduros. tertius error est, quòd μέρος τι τῶν Σουήβων, id est, *partem quamdam Svevorum*, trans Albim colere dixit; quasi major ac potior eorum pars coleret cis Albim; quum tamen pars eorum multo maxima trans id flumen ad Vistulam usque amnem coluerit. Atqui ipse Strabo Semnonas, ab Albi ad Vartam amnem pertinenteis, & Marcomannos, Bojohæmum incolenteis, & ultra hos, Quados, ultimos Germaniæ nationum in ripâ Danubii, in Svevorum numerat gente. & de eâdem gente posteà, eodem libro: τὸ δὲ μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σουήβων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ. hoc est: *Partem Germaniæ austrinam, quæ est trans Albim, continuò Svevi tenent. post hos statim contermina est Getarum regio.* Hoc sic se habuisse, ex Tacito liquet, suprà dictas nationes in Sveviâ ad Cusum usque flumen, quod nunc vulgò *die VVage*, recensente. Tacito simul ac Straboni consentiens Plinius, sic ait in lib. IV, cap. XII: *Superiora autem, inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti; Germanorumque ibi confinium. campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & saltus pulsi ab his Daci, ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani.* Marum esse nunc *Mark*, celebre Moraviæ flumen, suo loco patebit. Hunc equidem Plinius terminum ab hac parte facit Sveviæ; & fuit sanè quondam, ante sextum principatus Tiberii annum: sed ab eo tempore Quadorum nomen ad Cusum usque fuisse protensum, infrà ex Tacito juxtà & aliis auctoribus demonstrabo. Ptolemæus rectè equidem, cum Tacito, sub Svevorum nomine recenset *Langobardos* & *Anglos*: at malè cis Albim: ut posteà patebit.

Hactenus igitur de finibus antiquæ SVEVIÆ. ceterò ipsum SVEVORUM nomen unde originem ceperit, item quâ occasione vel causâ tot vastissimo terrarum spatio nationes in unum corpus nomenque coiverint, planè incertum est. Est equidem immensum montium jugum in septemtrione, Norvagiam hodiè à Svediâ dispescens, olim SEVO Romanis auctoribus dictum; cui jam inde ab antiquissimis sæculis adfixa fuit SVIONUM sive SVEONUM magna gens: est prætereà & amnis Ptolemæo Σούηβος, SVEVUS, in Germanicum mare sive sinum ejus Codanum sese effundens: quorum singula ex uno eodemque fonte, cum universis *Svevis* sortita fuisse adpellationes suas, nemo temerè negaverit. nec tamen facilè quisquam dixerit, cujus vocabulum primum omnium exstiterit, amnis, nationis Sveonum, an verò universæ gentis Svevorum. Sed eâ de re plura sequenti capite.

Ceterùm nomen gentis apud Strabonem, in loco suprà citato, quater legitur obliquo casu Σουήυων· quasi vocalis υ idem heic valeret, quod apud Latinos *vau*. at ea scriptio Straboni inusitata: & ceteroquin in eodem libro posteà, loco novissimè allegato, est vox Σουήβων· libroque IV rectus casus Σουήβοι. ex quibus audacter ego in reliquis illis υ corrigo in β. Apud Ptolemæum quoque sexies legitur Συήβων, ac semel Συήβους, sine ο. at, quia ibidem leguntur Σούηβοι Λαγγοβάρδοι, quorum posteà casus obliquus Συήβων· & ἐκβολαὶ Σουήβου ποταμοῦ, cujus vocabulum deinde bis Συήβου· ubique lego συη.

CAP. XXV.

De SEMNONIBUS.

IN primâ parte Germaniæ auctor noster, à fontibus Rheni ad ostia versùs progrediendo, alias subinde atque alias certo ordine nationes subtexuit: idem posteà facturus est in Danubii ripâ. at heic Svevorum genteis descripturus, primùm Albis ripam, proximaque, ad Billium usque Chalusumque amneis, Fosorum sive

Saxonum

Saxonum terminos, & mare Svevicum decurrit; initio ducto à SEMNONUM gente, proximâ Bojohæmo ac Marcomannis Hermunduris que, quos posteà in Danubii ripâ est recensurus. Sic igitur de illis in libro de Germaniâ: *Vetustissimos se nobilissimosque Svevorum Semnones memorant*. Hos eosdem Strabo, lib. VII, Græco vocabulo adpellat Σέμνωνας· & Ptolemæus Σέμνονας. at apud Velleium Paterculum, lib. II, sunt *Senones*; voce, ut ego opinor, viciatâ per imperitum aliquem librarium, cui notius erat *Senonum Gallorum* nomen, quàm *Semnonum Germanorum*. nec difficulter tamen litera *m* vel omitti incuriâ poterat, vel, si lineâ super literam præcedentem ē notata fuit, ab alio non observari. Taciti, Strabonis, Ptolemæique scripturam adserit & Zosimus lib. I, in his verbis: Μάχας δὲ καρτερὰς ἠγωνίσατο, πρότερον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικόν· οὓς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνωνα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸν τούτων ἡγεμόνα, ἱκέτας ἐδέξατο. id est: *Acreis pugnas certavit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam. quibus devictis, quum Semnonem, eorum ducem, cum filio, vivum in potestatem redegisset, supplices factos in fidem recepit*. *Logiones* fuêre iidem, qui *Lugii* Straboni ac Tacito dicuntur, Semnonibus propinqui. unde veri sit simile, Semnonem fuisse adpellatum hunc Lugionum ducem, quia è gente erat Semnonum. Tot igitur ac tantæ quum sint pro hoc vocabulo contra unicum illum Paterculi locum auctoritates: satis ego mirari nequeo vecordiam eorum, qui id apud dictos auctores corrigendum putant è Paterculo in *Senonum* nomen, eâ ratione adductâ, quòd Germani isti Senones à Senonibus Gallis orti videantur. Egregia sanè ac docta argumentatio, ex vocabuli similitudine desumta; quæ eadem efficiet, uti *Centrones* Belgæ, Nerviorum quondam clientes, ab Alpinis Centronibus, *Marsi* Germani ab Italicis *Marsis*, *Cimmerii* Asiatici à *Cimbris* Germanis, *Saxones* Germani ab Asiaticis *Sasonibus*, (quorum an satis sanum incorruptumque apud Ptolemæum sit vocabulum, solus Deus noverit) innumeraque alia gentium diversissimarum vocabula, ab se invicem deducta esse videantur, quorum tamen ratio tam falsa est quàm quæ falsissima. Sed nugis hujusmodi rejectis, fines SEMNONUM describuntur. Auctor noster dicto libro de Germaniâ: *Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur. magnoque corpore efficitur, ut se Svevorum caput credant*. Ergo magna atque ampla fuit eorum civitas. Hermunduris fuisse finitimos, docet Paterculus dicto libro: *Denique, quod numquàm anteà spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium à Rheno ad flumem Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum signis perductus exercitus*. Hermunduros inter Salæ amnis confluentem & Bojohæmum, Marcomannorum sedem, lævam adcoluisse Albis ripam, infrà ostendetur. ex dextrâ igitur ripâ, quâ nunc Vittobergium & Dresda visuntur opida, Semnones fuisse, necesse est. At ne quis dubium sibi è vocabulo *præterfluit* aboriri patiatur, quasi id indicaret, gentem utramque in unâ eâdemque fuisse ripâ: Hermunduros post Albim Marcomannos, Nariscos, Danubium, Allemannos Chattosque, & Cheruscos cinxisse, infrà demonstrabo. quâ ratione nullum Hermundurorum latus relinquitur, quod Semnones attingere possint, nisi illud ex Albis ripâ. Ac propiùs equidem *interfluere* utrosque dici poterat hic amnis. verùm singulos separatim si respicias, Hermundurorum latus orientale, Semnonum verò occidentale verè *præterfluit*: quò auctorem spectasse existimo. Ptolemæus etiam trans Albim Svevos Semnones recenset: Τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μέν ἐστι, τό τε τῶν Σουήβων τῶν Ἀγγειλῶν· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸ εἰρημένον μέρος πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ. id est: *Populorum introrsus mediterranea colentium maximi sunt isti: Svevi Angili; orientaliores, quàm Langobardi; verguntque versùs septemtriones, usque ad medium Albis: dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte versùs orientem adusque Svevum flumen*. Vera hæc partim est Ptolemæi sententia, partim falsa. Falsum est, Angilos ac Langobardos cis Albim colere. verum tamen, illos his esse septemtrionaliores: nam illi inter Albim ac mare Svevicum proximi fuêre Saxonibus; ut infrà ostendetur: hi verò circa medium Albis proximi Semnonibus. unde rectè etiam Semnones ad medium Albis collocavit: hoc quidpe est circa Salæ confluentem. Albim igitur habuêre Semnones ab occasu solis æstivi, à Bojohæmo ad Salæ usque confluentem. Hoc loco, præter Hermunduros, Chattorum quoque & Cheruscorum fineis adversâ ripâ attigerunt. Langobardos Semnonibus fuisse conterminos, patet ex iis, quæ superioribus verbis Tacitus protinus subjungit: *Contrà Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis & periclitando, tuti sunt*. Sed de Marcomannis simul atque Cheru-

Cheruſcis Langobardisque clariùs annal. II: *Svevi prætendebantur, adversùs Cheruſcos orantes. nam diſceſſu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adſvetudine, & tum æmulatione gloriæ, arma in ſe verterant. Vis nationum, virtus ducum, in æquo. ſed Maroboduum regis nomen inviſum apud populares; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat. igitur non modò Cheruſci, ſociique eorum, vetus Arminii miles, ſumsère bellum: ſed è regno etiam Marobodui Svevæ gentes, Semnones, ac Langobardi deſecère ad eum.* Pro limite igitur inter Semnones ac Langobardos ſtatuo lineam, à Salæ confluente ad confluenteis Viadri Varræque amnium ductam. A Marcomannorum latere fuerunt juga Bojohæmica, ad Giſerræ uſque amnis fontem. Ab ortu Ptolemæus Semnones ad Svevum uſque deducit amnem; cujus oſtium ſic anteà deſcripſit:

Χαλούσου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Chaluſi fl. oſtium.*
Σουήβου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Svevi fl. oſtium.*
Οὐιάδρου ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Viadri fl. oſtium.*
Οὐιστούλα ποταμοῦ ἐκβολαί·	*Viſtulæ fl. oſtium.*

Intervalla inter ſingula oſtia ferè æqualia conſtituit; niſi quòd Svevi oſtium paucillo propiùs Viadrum quàm Chaluſum accedat. Hodiè ſuper Svevo magnum eſt inter interpreteis certamen, quinam is nunc ſit habendus. nec immeritò; quum nullus inter Chaluſum vel inter Albim & Viadrum, qui vulgò hodiè eſt *Oder*, conſpiciatur amnis, cujus fons ſaltem ad Albis medium conveniat; oſtium verò in mare Svevicum, ſeu, ut Ptolemæus vocat, Germanicum exeat. At fluminum heic, inter dictos duos amneis, lacuumque tanta eſt per Marchiam Brandoburgienſem, Pomeraniam, Mekelburgienſemque ducatum, præpedita implicatio, uti haud facilè dignoſcere aut dijudicare queas, unde ſingula oriantur, quà meent, & quò denique perferantur. unde facilè Ptolemæo error naſci poterat, quum tabulam geographicam cum ejuſmodi flexibus ac juncturis fluminum inſpiceret, uti ex duobus pluribusve conjunctis unum intelligeret. quò etiam illi reſpexiſſe videntur interpretes, qui Svevum interpretati ſunt *Sprevam* amnem, qui ex Bojohæmicis profluens montibus, in Havelam flumen, VI millibus paſſuum infra opidum *Berlin*, effunditur. nam Havelæ rursùs per alia flumina atque lacus jungitur amnis *Pene*; qui tandem in Pomeraniâ contra inſulam *Vſedom* in lacus redditur marinos. unde etiam quidam Svevum interpretati ſunt Penium. Ac notitiam habuiſſe Romanos horum fluminum, ſatis apertè perſpicitur ex Tacito; qui de populis, infra Langobardos, ad mare uſque inter Albim Viadrumque colentibus, ſic ait: *Deuringi deinde, & Caviones, & Angli, & Varini, & Eudoſes, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur.* Verùm tamen, Ptolemæum ejuſmodi habuiſſe tabulam, in quâ tam accuratè omnia, etiam minima flumina, & lacus, deſcripti fuerint, vix credibile eſt. Utut res ea ſeſe habeat; ego facilè inducere me ſiverim, uti illis adſentiar, qui Svevum amnem eumdem eſſe Viadrum opinantur. Argumentum, quo illi nituntur, hoc eſt, quòd hodiéque verum Viadri oſtium, inter duas inſulas *Vſedom* & *Wollin*, vulgari vocabulo vocatur *Swine*, &, variante dialecto, *Svene*. quod equidem haud vanum eſt. nam uti *Sveones* ex unâ eâdemque origine, cum univerſis *Svevis*, nomen ſuum accepiſſe, ſuprà dixi: ſic flumen etiam hoc dici potuit *Sweve*, Latinè *Svevus*, & variato poſtmodùm vocabulo *Swene*, Latinè *Sveo*, & *Swine*, Latinè *Svio*, quemadmodùm *Sveones* etiam Tacito ſunt *Sviones*. Huic argumento jam adde illud, quòd Semnones, Svevorum vetuſtiſſimi, ad utramque, ut mox oſtendam, Viadri ripam latè coluerunt. unde fortè ipſi primi hoc nominis à flumine acceperunt; quod poſteà longè latéque per ſeptemtrionem diffuſum. Tacitus: *Vetuſtiſſimos ſe nobiliſſimosque Svevorum Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam, auguriis patrum & priſcâ formidine ſacram, omnes ejuſdem ſangvinis populi legationibus coëunt; cæſoque publicè homine, celebrant barbari ritus horrenda primordia. Eſt & alia luco reverentia. nemo niſi vinculo ligatus ingreditur; ut minor, & poteſtatem numinis præ ſe ferens. ſi fortè prolapſus eſt, attolli & inſurgere haut licitum: per humum evolvuntur. eòque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquàm inde initia gentis; ibi regnator omnium deus: cetera ſubjecta, atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum. centum pagis habitatur: magnoque corpore efficitur, ut ſe Svevorum caput credant.* Ceterùm Ptolemæus de Svevo ita: Καὶ τὸ ἔθνος τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους πρὸς ἀνατολάς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ. καὶ τὸ τῶν Βουργουντῶν τὰ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ Οὐιστούλα κατεχόντων. id eſt: *Et gens Svevorum, quæ trans Albim incolit, à dictâ amnis parte in orientem versùs, uſque ad Svevum flumen. dein gens Burgundorum, qui cetera tenent ad Viſtulam uſque.* Duplo majus quum

ſit intervallum inter Viadrum ac Viſtulam, quàm inter Albim & Viadrum; duplo ampliorum Burgundiis tribuit Ptolemæus ſedem, quàm Semnonibus. quod omnino falſum eſt; ſi Tacito ac Straboni credimus: quorum ille *magnum* civitatis *corpus*, & ex hoc *caput Svevorum* tribuit Semnonibus; hic verò eoſdem μέγα ἔθνος, id eſt, *magnam gentem*, prædicat: quum interim Burgundiorum, ſive Burgundionum, tam humilis tunc atque exigua fuerit civitas, uti omnino à Tacito, ſatis diligente alioquin Germaniæ gentium deſcriptore, ſilentio ſit prætерita. nec Plinius quidem, neque Strabo, Burgundionum mentionem facientes, magnitudinem in iis ullam memorarunt; quam tamen Semnonibus ac Lugiis adſignat Strabo. Proinde meritò ac rectè trans Svevum, ſive Viadrum, fines Semnonum producantur. Limes autem heic commodus fuerit, ab ſeptemtrionibus & ortu ſolis æſtivi, amnis Varta, à confluentibus Viadri, ad opidum uſque Poloniæ *Szrzodá*. Ultra hunc limitem fuiſſe Burgundios atque Gothones, infrà docebo. Ab ortu hiberno lineam duco, à dicto opido ad Bojohæmica uſque juga, ac fontem Giſerræ: quâ à Buriis atque Marſingis dirimebantur; ut ſuo loco clariùs patebit.

Continentur igitur nunc univerſis Semnonum finibus regiones iſtæ: Poloniæ minoris pars, inter Vartam & Viadrum, atque in eâ urbs magnifica Poſenanium: ducatus Croſſinienſis; regio Sternbergenſis. Sileſiæ pars, quâ opida celebria, *Glogaw*, *Sagan*, *Sprottaw*, *Soraw*: Luſatia; Marchiæ Brandoburgienſis portiunculæ, quâ opida *Francford*, & *Trewen Breezen*: Anhaldini principatus, Saxoniæ item ſuperioris, & Miſniæ partes trans Albim.

Ceterùm duo hodiè ſunt opida in dictis Semnonum finibus: alterum in Luſatiâ, *Sonnewald*; in Sternbergenſi agro ad Vartam alterum, *Sonnenberg* vulgò dictum. quæ utrùm ab antiquis cultoribus Semnonibus ſic fuerint adpellata, quaſi *Semnenwald*, & *Semnenberg*; haud facilè dixerim.

CAP. XXVI.

De LANGOBARDIS.

SEMNONIBUS conterminos ab ſeptemtrionibus fuiſſe LANGOBARDOS, jam anteà oſtenſum eſt. De his ita Tacitus: *Langobardos paucitas nobilitat: quòd plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed prœliis & periclitando tuti ſunt.* Valentiſſimæ iſtæ, quibus cingebantur, nationes fuêre, Semnones, Hermunduri, Cheruſci, & VII populi, infra Langobardos inter Albim Svevumque amneis ad mare uſque extenſi, qui unum, ut mox dicetur, corpus inter ſe conficiebant; deinde Burgundiones. Tacitus, annal. XI, ubi Italus Cheruſcorum rex, à Cheruſcis regno pulſus, opibus Langobardorum in regnum reſtituitur: *Magno*, inquit, *inter barbaros prœlio victor rex: dehinc ſecundâ fortunâ ad ſuperbiam prolapſus, pulſusque; ac rurſus Langobardorum opibus refectus, per læta, per adverſa, res Cheruſcorum adflictabat.* Limiteis igitur habuêre iſtos: A meridie eumdem, quem Semnones à ſeptemtrionibus inter Albim & Svevum: ab occaſu Albim, quo ab Cheruſcis arcebantur, à Salæ confluente ad confluentem uſque Havelæ: à ſeptemtrionibus, quà Deuringis jungebantur, Havelam & Rinum amneis; quà Nuithonibus, Foram flumen. ab ortu æſtivo, quà Burgundiones occurrebant, Svevum, ſive Viadrum. Continentur nunc his finibus, Marchia Brandoburgienſis cognomento Media, & Madoburgienſis epiſcopatus pars, dextræ Albis ripæ adfixa. Sed anteà pars Langobardorum cis Albim coluerunt; teſte Strabone, lib. VII: Μέγιστον μὲν τὸ τῶν Σουήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι καὶ Λαγγόβαρδοι· νῦν δὲ καὶ τελέως εἰς τὴν περαίαν οὗτοί γε ἐκπεπτώκασι φεύγοντες. id eſt: *Maxima eſt Svevorum gens: quidpe quæ à Rheno ad Albim uſque pertingit. quin & trans Albim pars eorum incolit; ut Hermunduri, & Langobardi: atque nunc quidem hi, fugâ factâ, omnino in ulteriorem ripam ſe conjecerunt.* Svetonius de Octavio Auguſto: *Coërcuit & Dacorum incurſiones; Germanosque ultra Albim ſummovit.* Velleius Paterculus, lib. II: *Fracti Langobardi; gens Germaniâ feritate ferocior. denique, quod numquàm anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimum miliarium à Rheno uſque ad flumen Albim, quæ Senonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus.* Expeditionem hanc Tiberius Auguſti auſpiciis fecit, Val. Meſſallâ, Corn. Cinnâ Coss., anno à natu Jeſu V: antequàm Langobardorum pars cis Albim coluit. Limiteis igitur heic cis circumſcribo Albim & Oram amneis; quà Marchia Brandoburgienſis eſt, cognomine Antiqua, cum dimidio Dannebergenſis comitatus.

Atque hinc factum, uti Ptolemæus, sub M. Aurelii principatu geographica sua componens, cis Albim Langobardos collocaret.

De Langobardis mira fabulantur medii sæculi scriptores, Prosper, Diaconus, Sigebertus, & alii: quasi anteà in Scandinaviâ, oceani insulâ, (Norvagiam ac Svediam esse, cum reliquis ad glacialem usque oceanum regionibus, suo loco ostendetur) WINILI dicti fuerint: postquàm verò, sub tempora Theodosii imperatoris, in continentem Germaniæ trajecerunt, Langobardorum nomen sortiti. Quæ quàm probè cum veritate congruant, cuivis dispicere promtissimum est. siquidem longè ante Theodosii tempora Langobardorum meminit Ptolemæus, ut suprà ostensum; & ante Ptolemæum Tacitus; item ante hunc, C circiter annis, Strabo, ac Paterculus. qui omnes in eâ sede eos collocant, quam modò circumscripsi. Verùm commune hoc esse video omnibus istius sæculi scriptoribus, genteis sibi ignotas, ab ultimo usque septemtrione deducere, mirificasque circa migrationes earum effingere fabulas: quarum Diaconi de Langobardis, & Jornandis de Gothis libri sunt pleni. Nostri sæculi homines usque eò hujusmodi nugamenta delirantiumque somnia probarunt, uti ad eorum exemplum & ipsi Alemannos, Francos, atque Saxones indidem deducere haud dubitarint: Sed horum ineptiæ satis suprà confutatæ sunt. Prosperum ac Diaconum de Langobardis, temporum ratio mendacii seu fabulositatis arguit. De Gothis suo loco pòst videbimus.

Ceterùm de nomine LANGOBARDORUM vera tradidisse Diaconum, lib. I, cap. IX, facilè crediderim, in his verbis: *Certum tamen est, Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine appellatos. nam juxta illorum lingvam,* lang *longam,* bard *barbam significat:* Etenim & in Asiâ Straboni, lib. XI, referuntur populi Μακροπώγωνες· haud dubiè & ipsi à longarum barbarum argumento sic adpellati. In nostris autem Langobardis occasionem, antiquissimis temporibus, atque causam nominis fuisse existimo eamdem, quam auctor noster in dicto libro de Germaniâ Chattis maximè suo ævo adscribit, his verbis: *Et aliis Germanorum populis usurpatum, rarâ & privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque submittere; nec, nisi hoste cæso, exsuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Aethicus equidem, & alii ejusdem ævi scriptores, per O gentem vocarunt LONGOBARDOS. at rectiùs magisque genuinè Strabo, & Tacitus, Ptolemæusque, ac Procopius per A vocabulum eorum protulerunt. unde etiam apud Paterculum, qui sub Tiberii ductu, IX per annos, in Germaniâ, cùm alibi, tùm apud Albim militavit, vitiatum esse putaverim gentis nomen *Longobardi:* quemadmodùm sequens mox vocabulum *Senonum*; de quo suprà dictum. Quamquàm nescius non sim, in postremis editionibus Paulli Diaconi ubique, & in Procopii exemplaribus sæpè *Longobardos* esse scriptos. Verùm id κακῶς edentium est factum. manu scripta Diaconi exemplaria meliora habent *Langobardos*; & apud Procopium quamvis variè, modò Λεγγιβάρδαι, modò Λεγγοβάρδοι, nonnumquàm Λαγγοβάρδαι, tamen sæpissimè Λαγγοβάρδοι leguntur. Variasse ipsum auctorem, credibile non est. Apud Ptolemæum etiam quum primùm dicantur Λαγγοβάρδοι, quis credat secundo loco rectè eosdem scribi Λεγγιβάρδους; Mendum haud dubiè in hoc quoque est. Apud Strabonem leguntur Λαγκοσάργοι; pro Λαγκοβάρδοι. sed & hoc utrùm ita ex ipsius auctoris scripturâ, per K, an ex librarii lapsu, haud facilè dixerim. facilis tamen atque usitata literarum ΓΚ & ΓΓ, apud Græcos commutatio. sic Φεράγγους plerique dixêre, quos alii Φεράγκους.

CAP. XXVII.

De DEURINGIS, CAVIONIBUS, ANGLIS, VARINIS, EUDOSIBUS, SVARDONIBUS, & NUITHONIBUS; *qui unum inter se constituerunt corpus.*

RELIQUUM terrarum spatium, quantum ab Langobardis, Albim Chalusumque inter & Svevum, ad mare usque Svevicum protenditur, VII tenuêre nationes, de quibus auctor noster hæc memorat: *Reudingi deinde, & Aviones, & Angli, & Varini, & Eudoses, & Svardones, & Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur. nec quidquam notabile in singulis, nisi quòd in commune Hertham, id est, Terram matrem colunt; eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insulâ oceani castum* (fortè *sacrum*) *nemus. dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit: vectamque bubus feminis, multâ cum venera-*

veneratione prosequitur. Læti tunc dies; festa loca. quæcumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt; non arma sumunt; clausum omne ferrum: pax & quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata: donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum, & vestis, & (si credere velis) numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant: quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident. Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas. Parvas fuisse singulas illas nationes, inde colligo, quòd *nihil notabile in singulis*. junctas verò inter se societate unâ, quâ in universum valentes fuêre, inde conjicio, quòd in commune idem numen, iisdem ritibus, eodem sacerdote, eodem loco, eodem denique tempore coluerunt. Valentissimum eorum fuisse corpus, eo satis apertè auctor indicat, quòd bellum, arma, & ferrum semper amaverint, nisi sacris festisque Herthæ deæ diebus. Mari autem universos aut conterminos fuisse, aut non longè dissitos, inde liquet, quòd omnes in insulam oceani conveniebant. Hæc in commune de universis dictum, quatenus unum inter se conficiebant corpus, & unam quasi civitatem. nunc experiri lubet, an privatim etiam singulis suæ adsignari queant sedes. Ordinem si auctor observavit, certè Langobardis proximi fuerunt ii, qui in vulgatis exemplaribus leguntur *Reudigni*: dein *Aviones*, & post hos *Angli*. Terminus igitur Reudignis fuit à meridie idem, qui Langobardis, quà Albim attigerunt, à septemtrionibus. ab occasu hiberno, ipse Albis, ad confluentem usque Steponitii amnis. à septemtrionibus, sive ab occasu æstivo, lineâ à dicto confluente ad Havelæ, & amnis, qui è Muntio lacu profluit, confluentem ductâ, ab Avionibus separabantur. ab ortu æstivo Havelâ amne à Nuithonibus. Includitur nunc his finibus Marchiæ Brandoburgiensis pars, quà opida *Havelberg, Rappin, Prutzwalk.*

Nomen eorum in variis exemplaribus variè scriptum reperitur; modò *Reudingi*, modò *Reudigni*, aliàs *Redigni*. Prima scriptio magis germana, magisque genuina ex Germanorum usitatissimâ terminatione in ING. reliquæ duæ Latinam formationem sapiunt, ex vocabulo *dignus* desumtam. Sed integrum hoc vocabulum ab imperitis incuriosisque librariis vitiatum ego censeo; scribendumque DEURINGI, quæ gens, apud posteriores scriptores, Vegetium, Procopium, Jornandem, Aethicum, Sidonium, Svidam, Diaconum, & alios, clarissima, variè, pro multiplici dialectorum variatione, legitur TORINGI, THORINGI, TURINGI, THURINGI. nam Θ & Δ maximè commutativas fuisse apud priscos Germanos literas, jam dudum, primo volumine, pluribus patuit documentis. Hinc etiam nunc eadem gens sibi ipsis dicuntur *Döringer* & *Töringer*, ceteris verò Germanis *Düringer* & *Türinger*. Nec obstat, quòd ex agrorum arctâ circumscriptione, quam fecimus, exigua fuisse gens *Deuringorum* videatur. quidpe quum conterminarum gentium, ut *Cavionum* (sic legendum, mox docebo) *Eudosum*, *Svardonum*, & *Nuithonum* nomina posteà planè obscurata & obliterata fuerint; maximè credibile est, ex his nonnullos in *Theuringorum* vocabulum atque corpus transiisse. Fuisse *Theuringos* eodem hoc tractu inter Albim & sinum Codânum, *Anglis* & *Varinis* aliquando conterminos, antiquæ docent leges Germanorum; ubi ita scriptum: *Lex Angliorum, & VVerinorum: Incipit lex Angliorum & VVerinorum, & Thuringorum.* Ceterò transierunt Albim in eas sedeis, quas etiamnunc tenent, circa Procopii ætatem. sic enim ille Gothicar. rer. lib. 1: Μετὰ δὲ αὐτοὺς, ἐς τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον Θορίγγοι βάρβαροι ἱδρύσαντο· καὶ αὐτῶν Βουργουζίωνες οὐ πολλῷ ἄποθεν πρὸς νότον ἄνεμον ᾤκουν· Σούαβοί τε ὑπὸ Θορίγγων, καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Post eos, in orientem solem versùs, Thoringi barbari incolebant. ab his haud procul Burgundiones, ad austrum versùs. Svabi deinde sub Thoringis & Alemani, validæ gentes.*

Sequuntur *Aviones*. quorum terminus à meridie idem qui Deuringis à septemtrionibus. ab occasu brumali Albis, ad confluentem usque Plavæ amnis. à septemtrionibus Plava, & lacus Muntius, & inde amnis in Havelam profluens: quâ parte conterminos habuêre Anglos, & Varinos, & Svardones. Includuntur nunc his finibus regiones istæ: Brandoburgiensis Marchiæ portio, quà opidum *Dalmin*, Dannebergensis comitatus pars, inter confluenteis Albis ac Plavæ sita: dein Mekeleburgiensis ducatus pars, in eâdem Plavæ & Muntii lacus ripâ protensa. Ceterò *Avionum* quoque vocabulum esse vitiatum, jam ante me alii adnotarunt ex genethliaco Maximiani Augusti, à Mamertino conscripto; ubi hæc leguntur verba: *Hic gens Cavionum Erulorumque deleta, Transrhenana victoria, & domitis oppressa Francis bella piratica Diocletianum votorum compotem reddiderunt.* Idem Mamertinus, in panegyrico, eidem imperatori dicto, camdem

gentem adpellat *Chaibones*. *Neque solùm*, inquit, *Burgundiones*, *& Alemanni*; *sed etiam Chaibones*, *Erulique*, *viribus primi barbarorum*, *locis ultimi*. & mox: *Chaibones tamen Erulosque non dignatus pari æstu pendere*. & iterum: *Cuncti Chaibones*, *Erulique cuncti*. Erulos Vistulæ ostium occidentale adcoluisse, infrà suo loco ostendetur.

Ultimi Svevorum, atque infimi ad Albim fuêre ANGLI; gens ad hæc usque tempora in posteritate clarissima. quorum terminus à meridie, dictus amnis Plava, & Albis ad confluentem usque Billii. ab occasu æstivo, quà contermini fuêre Saxonibus, Billius, & huic aversus Chalusus. à septemtrionibus mare Svevicum, sinus Codânus. ab ortu sinus Vissomariensis; inde lacus & flumen, quod apud opidum *Nüestat* in Plavam evolvitur. Continentur hodiè his finibus, Luneburgiensis ducatus dimidia pars, dextræ Albis ripæ adfixa; & Mekelburgiensis ducatus pars occidentalis. De Anglis ita Ptolemæus: Τῶν δὲ ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν, μέγιστα μὲν ἐστι, τό τε τῶν Σουήβων τῶν Ἀγγειλῶν· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων· οἵ τινες διήκουσι μετὰ τὸ εἰρημένον μέρους πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ. id est: *Populorum introrsus mediterranea colentium maximi sunt isti: Svevi Angili, orientaliores quàm Langobardi, verguntque versùs septemtriones, usque ad medium Albis; dein Svevi Semnones, qui trans Albim incolunt, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad Svevum usque flumen*. Langobardos quum comperisset cis Albim, ut antè dictum, quondam coluisse; infra autem illos, versùs septemtriones, Anglos: hos quoque cis Albim esse putavit: dein falsò Semnonibus fecit conterminos. Id igitur unum verum, quòd septemtrionaliores Langobardis fecit.

Nomen eorum parum rectè apud eumdem scribi censeo per EI in secundâ syllabâ; siquidem hæc debet esse brevis. Germanicè *thi* ANGELEN. unde etiam Tacito scribitur dissyllabon ANGLI. Rectiùs apud Procopium, belli Gothici lib. IV, Ἄγγιλοι. Exstat hodiéque vocabulum eorum integrum in Cimbricâ peninsulâ, inter celebria duo opida *Slesvyk* & *Flensborg*, in eâ regione, quæ vulgo vocatur *Angelen*, & contractè *Anglen*. quo post Taciti ævum, sive sponte antiquis sedibus cedentes, sive ab finitimis pulsi, transmigrarunt. Beda, in historiâ Anglorum, lib. I, cap. XV: *Angli de illâ patriâ, quæ Angulus dicitur, & ab eo tempore usque manere deserta inter provincias Iutarum & Saxonum perhibetur*. Ethelwerdus Saxo: *Anglia vetus sita est inter Saxones, & Giotos, habens opidum capitale, quod sermone Saxonico Slesvyk; secundùm verò Danos Haithby*. Quum Saxonibus anteà ab ortu brumali trans Chalusum fuerint finitimi; credo horum permissu, vel etiam ope, regionem proximè ultra Saxones sitam eos occupasse. unde perpetua iis cum Saxonibus societas, vel sub fide eorum clientela. quâ occasione postmodò etiam unà cum illis ad Rheni ostia, atque hinc in Britanniam transgressi. ubi tandem inclytum illud, & per omnem terræ orbem celeberrimum regnum condiderunt, cujus nomen in hanc usque diem claret: quamquàm omnes nunc Britannicæ insulæ (exceptâ ultimâ Thule) sub unius regis imperium redactæ. Pars autem Saxonum habebantur, quia unà cum illis, gente multo majori, profecti: tum, quia illorum, ut antè dixi, clientes. unde posterioribus scriptoribus ex duarum nationum nominibus unum vocabulum compositum est, quo utrique junctim dicerentur ANGLOSAXONES.

Ceterùm Ptolemæus opidum in Germaniâ habet, inter Chalusum Svevumque amneis, Λακιβούργιον, *Laciburgium*. id ego hodiè ex terrarum tractu ac nominis magnâ similitudine conjecerim esse *Lauenburg* opidum ad Albim, ducatus titulo insignitum. Ac potuit equidem apud Ptolemæum scriptum fuisse Λαυιβούργιον, LAVIBURGIUM.

Est apud eumdem Ptolemæum locus Τρηοῦα, TREVA dictus. quem ego à Travâ flumine (Chalusus est Ptolemæo) nomen habuisse puto; esseque nunc urbem *Lubeck*. Atque hujus sanè clarissima totius septemtrionis est fama apud inferioris sæculi scriptores.

Sunt prætereà apud eumdem Ptolemæum duo loca, quorum utrique nomen Μαριωνίς· quarum primam *Hamoburgium* interpretor; τὴν ἑτέραν, id est, *alteram*, *Vissomariam*.

Hactenus igitur de Anglis. sequuntur apud Tacitum post Anglos VARINI: WERINI in antiquis legibus dicti, & Procopio, rer. Gothicar. II, & IV, Οὔαρνοι, VARNI. Aethicus cosmographus vitiosos *Varros* habet pro *Varnis*. quorum nomen apud Plinium quoque; lib. IV, cap. XIV, reperio. quamquàm in quibusdam exemplaribus legantur *Varinni*, & in pluribus *Varinnæ*. quæ variatio non obstat quò minùs iidem cum Taciti *Varinis* credantur. Ptolemæus hoc tractu refert *Virunos*, hoc modo: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τοῦ Χαλούσου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ, Φαροδεινοί. *Post Saxonas, à Chaluso amne ad Svevum flumen Farodini*. Et posteà: Μεταξὺ τῶν Σαξόνων, καὶ τῶν Σουήβων, Τευτονοάροι καὶ Οὐιροῦνοι.

Inter Saxones ac Svevos Teutonoari, ac Viruni. Svevos heic intelligit Semnonas. *Viruni* nulli alii ſunt, quàm *Varini* Taciti; quod mox clariùs patebit. Terminum igitur iis ſtatuo, ab occaſu, quem anteà Anglis ab ortu: à meridie Plavam flumen, & lacum Munitium, & ab hujus exitu in amnem, lineam ad lacum uſque Tullium: ab ortu amnem Tullium, & à confluente ejus in Penium, lineam ad fontem Baritii; hinc verò ipſum Baritium ad mare uſque. ab ſeptemtrionibus eſt mare, ab opido *Baart* ad ſinum uſque *Viſſomarienſem*.

Includitur his finibus nunc Mekelburgienſis ducatus pars, quà opida *Roſtock* & *Güſterow*: item Pomeraniæ exigua portio, inter duos amneis Reconitium, ac Baritium. Procopius dicto lib. II; de Herulorum legatis ab Iſtro Scandinaviam petentibus: Ἔρημον δὲ χώραν διαβαίνοντες ἐνθένδε πολλὴν, ἐς τοὺς Οὐάρνους καλουμένους ἐχώρησαν· μεθ' οὓς δὴ καὶ Δανῶν τὰ ἔθνη παρέδραμον. ἐνθένδε τε ἐς ὠκεανὸν ἀφικόμενοι ἐναυτίλλοντο. id eſt: *Deſertamque hinc regionem tranſeuntes multam, ad Varnos pervenerunt. inde Danorum nationes percurrerunt. hinc verò ad oceanum progreſſi navigarunt.* Eamdem heic Procopium intelligere Varnorum regionem, quàm ego ſuprà deſignavi, ſatis clarè patet. Ceterùm ex ejuſdem Procopii lib. IV diſco, ad Rheni oſtia unà cum Anglis quondam fuiſſe profectos.

Veterum VARINORUM nomen heic etiam nunc manet, in flumine *VVarne*, quod Roſtochium adluit; item in opido *VVaren*, Munitio lacui adpoſito; quod haud dubiè apud Ptolemæum eſt τὸ τῶν Οὐιρούνων Οὐίρουνον, *Virunorum Virunum*. quod rectiùs, ex hodiernâ ſimul adpellatione, & veteri Varinorum nomine, dixeris VARINUM, & VARNUM.

Porrò poſt Varinos ſequuntur, ex ordine auctoris noſtri EUDOSES. quos item in litore colloco. Limes ab occaſu idem, qui Varinis ab ortu: à meridie Penius fluvius: ab ortu æſtivo ac ſeptemtrione, mare Svevicum. Pomeranorum nunc pars iiſdem finibus opida incolit, *Baart, Stralesſond, Gripeswolde, VVolgaſt, Gütſchkow, Anklam, Träptow, Damyn*. Addo ex ipſo mari inſulam *Vſedom*; ad quam oſtium eſt Svevi, vulgò nunc *Swine* dictum.

Junguntur Eudoſibus proximi SVARDONES: quos apud Ptolemæum mendoſè legi crediderim Φαροδεινοὺς pro Σφαρδεινούς. Hos Svevo flumine, mari Svevico, Eudoſum, Varinorum, Cavionumque confiniis cingo. à meridie lineam ab Havelæ & amnis, qui ex lacu Munitio delabitur, confluentibus, ad Svevum flumen, paullo ſuprà opidum *Stettin* duco. Continetur nunc hoc terrarum tractu, Pomeraniæ pars, quà opida *Stettin, Paſewalk, Vkermunde,* & *Vſedom*. Mekelburgienſis etiam ducatus portio, inter Tullium lacum & flumen Havelam ſita.

Poſtremi ſunt in dictis VII nationibus NUITHONES. quibus reliquus ager dari poteſt inter Svardones, Deuringos, Langobardos, ac Svevum ſive Viadrum flumen. Complectitur is nunc partem Brandeburgienſis Marchiæ, quà opida, *Prentzlow, Templin, Nye Angermünd*: Mekelburgienſis etiam ducatus portio, quà vicus *Förſtenſee*: item Pomeraniæ portio, quà pagus *Gartz*.

Hi igitur ſunt fines VII illarum nationum, quæ unum corpus in commune inter ſe conficiebant. Iiſdem finibus inſula in mari Svevico objecta eſt RUGIA, vulgò *Rügen* dicta. quam eſſe auctoris noſtri *inſulam oceani*, in cujus *ſacro nemore* omnes ſimul prædicti populi feſtos dies ſacraque Herthæ deæ peragebant, ſitus indicat. Et eſt hodieque in eâ inſulæ parte, quæ incolis vocatur *Iaſmund*, ad promontorium, cui vulgare vocabulum *de Stubbenkamer*, ſilva denſiſſima, incolis dicta *de Stubbenitz*; inque eâ profundiſſimus atrâ aquâ lacus: qui licet piſcibus mirum in modum ſcateat; opinio tamen tenet, retia cum ac ſcaphas non ferre. Quin imò, quum ſuperioribus annis audaculi quidam piſcatores ſcapham intuliſſent; poſtero die redeuntes, uti lacum retibus tentarent, ſcapham non invenerunt. quod quum attoniti admirarentur, & quoquo versùm circumſpicerent; mox unus illorum animadvertit ſcapham proceriſſimæ fago impoſitam. quumq; ſuo more ac linguâ exclamaſſet; *Quis omnium diabolorum lintrem arbori impoſuit?* è propinquo vox, nemine conſpecto, audita eſt; *Non omnes id fecère diaboli; ſed ſolus ego, cum fratre meo Nicolao.* Ita ſcilicet etiam nunc malignus ille ſpiritus, in loco antiquiſſimâ idololatriâ contaminato, hominibus illudere non deſinit; haud dubiè dolens, priſcum ſibi cultum venerationemque ademta. At in aliis quoque terrarum orbis partibus eidem deæ, ad altiſſimos lacus eadem peracta fuiſſe ſacra, ſuprà, lib. I, cap. XXVII, docui.

Ceterùm tanta dicti nemoris lacuſque fuit celebritas, tantaq; religio, ut etiam poſteà Sarmatæ, (ſive ii Slavi ſint) quum, expulſis Germanis, omne hoc litus, ad Cimbrorum uſque peninſulam, ſimulque prædictam inſulam occupaſſent, pari locum ſuperſtitione

venerati

venerati sint. de quâ re sic Helmoldus lib. I, cap. VI: *Peragratis multis Slavorum provinciis, pervenerunt ad eos qui dicuntur Rani, sive Rugiani, & habitant in corde maris. Ibi fomes est errorum, & sedes idololatriæ. Prædicantes itaque verbum Dei cum omni fiduciâ; omnem illam insulam lucrati sunt. ubi etiam oratorium fundaverunt, in honorem domini ac salvatoris nostri Iesu Christi, & in commemorationem sancti Viti, qui est patronus Corvejæ. postquàm autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani à fide defecerunt; statim, pulsis sacerdotibus atque Christicolis, religionem verterunt in superstitionem. nam sanctum Vitum, quem nos martyrem ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam anteponentes creatori. Non est aliqua barbaries sub cælo, quæ Christicolas ac sacerdotes magis exhorreat. solo nomine sancti Viti gloriantur: cui etiam templum ac simulacrum amplissimo cultu dedicaverunt; illi primatum deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Slavorum illic responsa petuntur; & sacrificiorum exhibentur annuæ solutiones. Sed nec mercatoribus, qui fortè ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi, vel emendi, nisi priùs de mercibus suis deo ipsorum preciosa quæque libaverint: & tunc demum mercimonia foro publicantur.* Et eodem lib., cap. XXXVII: *Quodam tempore, quum Henricus resideret in urbe Lubeke; ecce improvisus supervenit exercitus Rugianorum, sive Ranorum. subvectique per alveum Trabenæ, urbem navibus circumdederunt. Sunt autem Rani, qui ab aliis Runi appellantur; populi crudeles, habitantes in corde maris, idololatriæ supra modum dediti, primatum præferentes in omni Slavorum natione; habentes regem, & fanum celeberrimum. unde etiam propter specialem fani illius cultum, primum venerationis locum obtinent: &, quum multis jugum imponant, ipsi nullius jugum patiuntur; eò quòd inaccessibiles sint, propter difficultatem locorum. Gentes, quas armis subegerint, fano suo censuales faciunt. Victores aurum & argentum in ærarium dei sui conferunt; cetera inter se partiuntur.* Item cap. LIII: *Inter multiformia Slavorum numina, præpollet Zvante Vith* (Polonicè nunc *Swiety VVit*, id est, *sanctus Vitus) deus terræ Rugianorum; utpote efficacior in responsis: cujus intuitu ceteros quasi semideos æstimabant. unde etiam in peculium honoris annuatim hominem Christicolam, quem sors acceptaverit, eidem litare consueverunt. Quin & de omnibus Slavorum provinciis statutas sacrificiorum impensas illò transmittebant. Mirâ autem reverentiâ circa fani diligentiam affecti sunt. nam neq. juramentis facilè indulgent, neque ambitum fani vel in hostibus temerari patiuntur.* Manent etiamnunc ad prædictum lacum vestigia antiquissimi cujusdam operis; cujus editum ac proceris arboribus asperum vallum hodiè incolæ regionis vocant *de Borch wall*, id est, *burgii sive castelli vallum*.

Atque hactenus SVEVORUM pars inter Albim Svevumque sive Viadrum flumina, & mare Svevicum explicata est. De iis, qui trans Viadrum incoluêre Svevi, posteriùs auctor noster acturus est. nunc ab Albi ad Danubii ripam stylum conversurus, sic sermonem de istis ad Albim claudit: *Et hæc quidem pars Svevorum in secretiora Germaniæ porrigitur.* id est, in remotiora, ut antè dictum, respectu Hermundurorum, Nariscorum, Marcomannorum, Quadorum, Sveviæ itidem nationum; quæ proximæ erant provinciis Romanis, Rhætiæ, Norico, ac Pannoniis.

CAP. XXVIII.

De HERMUNDURIS, *& posteriori* SVEVIA.

DANUBII ripam descripturus, sic exorditur auctor in eodem libro de Germaniâ: *Propior (ut, quo modo paullo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar)* HERMUNDURORUM *civitas: fida Romanis; eòque solis Germanorum, non in ripâ commercium, sed penitius, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. passim sine custode transeunt; &, cùm ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus.* Magna sanè fuit Hermundurorum civitas, à Salæ confluente ad Danubium usque in longum porrecta. Verùm hæc amplitudo agrorum ab Harudum demum in Bojohæmum migratione cœpit. nam anteà Mœno tenus porrigebantur Hermunduri; primò Helvetiis, ut suprà ostensum, dein Harudibus Mœnum inter Danubiumque incolentibus. Ceterùm Strabo, inter alia, id etiam imperitè fecit, quòd partem Hermundurorum trans Albim collocavit. quippe eâdem tempestate Paterculus, qui ipse, sub Tiberio duce, hisce in oris militans, coràm loca inspexit, sic scriptum reliquit: *Albis Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit.* Fines igitur horum cis Albim, quos post Harudum migrationem habuêre, indicentur. Cheruscis, ad dictum Salæ confluentem, fuisse finitimos; Chattis etiam, citra Salam colentibus; jam antè patuit, quum de his populis ageretur. Ab occasu igitur inter Hermunduros atque Chattos

terminus fuit Sala amnis, ad opidum usque *Salefeld*; inde linea ad Radiaci fontem; & mox ipse Radiacus Mœnusque ad Redonitii usque confluentem, & opidum *Bamberg*: Hinc Redonitio, & mox Aeschio, amnibus, dein lineâ ad opidum *Koniges prun*, ac denique Brentio, qui in Danubium evolvitur, ab Alemannis discreti fuere; ut suprà ostensum est. A meridie ipse Danubius, Romani imperii Germaniæque terminus, à Rhætiâ provinciâ eos distingvebat, à Brentii confluente, ad opidum usque *Ingolstat*. cui ripæ opposita est, à xx millibus passuum, *splendidissima illa Rhetiæ provinciæ colonia, Augusta Vindelicorum*: quam heic auctorem intelligere, suo loco latiùs demonstrabitur. Atque sic rectè Hermunduri in fronte erunt Germaniæ, respectu scilicet Italiæ, & provinciæ Romanorum Rhætiæ. auctor enim noster paullo pòst; *Iuxta Hermunduros*, inquit, *Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt*. & mox: *Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur*. Ab ortu limite juxta lineam ab Ingolstadio ad fonteis Mœni, à Nariscis dirimebantur; de quibus proximo loco dicetur. inde ab ortu brumali, ad Albim usque flumen, Bojohæmicis jugis à Marcomannis arcebantur: hinc, ab ortu æstivo, dicto flumine à Semnonibus, ad Salæ usque confluentem; ut suprà demonstratum.

Continentur hodiè his finibus, Anhaldini principatus, ducatusque Saxoniæ portiones inter Salam atque Albim: Misnia ferè tota, exceptâ eâ particulâ, quæ trans Albim est: Voitlandia tota; Coburgiensis ducatus pars, quà opidum *Coburg*; dein Brandeburgiensibus marchionibus subjecta opida *Culmbach*, *Cronach*, *Pareut*: hinc Franciæ pars ad lævam Mœni ripam, quà opida *Bamberg* & *Ferchaim*: item Palatinatus superioris exigua portio, quà urbs hodiè Germanicarum vel nobilissima Norimberga, cum agro suo. dein Sveviæ ducatus portio, quà opida *Dinkelspühel* & *Nördlingen*.

At controversia heic incidit nobis, cum ipso auctore nostro Tacito, haud levis, super Hermundurorum finibus, nec temerè negligenda. *In Hermunduris*, inquit, *Albis oritur, flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur*. Albis ortum scimus esse in extremis Bojohæmi versùs orientem æstivum finibus, in confinio Silesiæ, quà opidum haud procul situm *Smideberg*, in valle, vulgò *Teufels grund* dictâ, quasi dicas *Vallem diaboli*: ubi ex monte profluit, qui vulgò vocatur *das Risen gebirge*, id est, *Gigantum juga*; longè ab iis finibus, quos Hermunduris adsignavi. quamobrem perperam hos descripsisse videri possim. Sanè contra tam gravis auctoris verba, quem redarguere summæ fuerit fortè temeritatis, quod respondeam, vix habeo. Nec tamen facilè inducor, uti credam, eò usque Hermundurorum fineis fuisse extensos. Quin ipse dissvadet Tacitus, annal. II; ubi prœlium inter Cheruscos ac Marcomannos, sive inter Arminium & Maroboduum, Svevorum regem, describit, his verbis: *Non aliàs majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum perculsi fuit: & transfugis* (Ingviomero, Arminii patruo, cum manu clientium) *paulatim nudatus, in Marcomannos concessit*. Hos igitur colleis quosnam esse dixeris, nisi eos, qui Misniam à Bojohæmo dirimunt? nam Cheruscos Maroboduo, non autem Maroboduum Cheruscis bellum intulisse, satis ex historiæ contextu constat. Itaque Cherusci, quum ipsum Maroboduum, Marcomannorum, Hermundurorumque, Semnonum ac Langobardorum regem, armis petere decrevissent; non domi, intra suos fineis cum operti sunt: sed per proximos Hermundurorum fineis, ad eum versùs in Marcomannos contendentes, in confinio Hermundurorum Marcomannorumque, circa ea loca, ubi nunc opida Misniæ visuntur *Zwicke* & *Chemnitz*, cum exercitu offenderunt. Illic pugna commissa est. ex quâ Maroboduus, animo perculsus, in colleis, circa opida *Annæberg* & *Mariæberg*, castra subduxit: nudatisque transfugis, quum rebus suis diffideret, in Marcomannos, id est, in Bojohæmum concessit. Ergo si propè Annæbergam & Mariæbergam mox Marcomannorum sternuntur fines; certè nullo pacto ultra hos, ad verum usque Albis fontem, Hermundurorum fines extendi possunt. Nec verò est, quòd suspicari velis, ab dextrâ Albis ripâ, id est, in Semnonum finibus, prœlium commissum, atque inde castra in colleis subduxisse Maroboduum, tandemque in Marcomannos concessisse. quippe in Semnonas exercitum ducere Maroboduus non audebat; Semnonibus ac Langobardis è regno suo ad Cheruscos delapsis; ut narrat ibidem Tacitus. Neque enim offensivum, sed defensivum bellum tum gerebat; quippe qui adeò viribus suis diffidebat, uti Romam auxilium à Romanis rogatum mitteret. Tum verò Arminium, veterem Cheruscorum, Chattorumque, solertem ac peritum ducem, trans Albim, difficili trajectu, & unde periculosus reductus, in confinium Marcomannorum duxisse exercitum, haud credibile est:

præsertim,

præſertim; quum propriùs ac tutiùs, per Hermunduros, petere Maroboduum quiret. nec adeò vecors, omniſque conſilii militaris expers Arminius, uti extremos Semnonum fineis petens, Hermundurum, Marobodui ſubjectum regno, poſt terga hoſtem relinqueret: qui facilè juſſu regis ſui, dum ille cum Cheruſcis abeſſet, trajecto Salâ flumine, agros eorum depopulari, ac prædam inde agere potuiſſet. quod ipſum Arminius ſolerti animo prævidens, quum conterminos Semnones, Langobardosque, ſocios haberet armorum; proximos Maroboduani regni fineis Hermunduros ingreſſus, prœlium prædicto loco commiſit. Quòd ſi verò infra Bojohæmum, trans Albim, in ea loca, quæ complexu amnis jugiſque Bojohæmicis includuntur, Hermunduros protendere velis; memineris, Paterculum tradere, Hermundurorum fineis Albim præterfluere, non interfluere. tum verò ſi hac regione Hermunduri fuerunt, dicta autem pugna ultra monteis in Semnonibus commiſſa; jam non ex collibus in Marcomannos, ſed in Hermunduros Maroboduus conceſſit. Si verò intra Hermundurorum fineis, inter dictos monteis Bojohæmicos Albimque amnem, pugnam commiſſam contendas; caſtraque non in monteis, Bojohæmum à Miſniâ ac Luſatiâ ſeparanteis, ſed in alios quoſdam intra dictum ſpatium porrectos colleis ſubducta: doceas me velim, quâ ratione inde Maroboduus in Marcomannos, id eſt, ultra Albim in meridiem versùs contendens, tutus eſſe potuerit adversùs acerrimum hoſtem, quem jam intra *latebras Hercyniæ ſilvæ*, ut vocat Arminius eodem libro apud Tacitum, & patenteis campos admiſerat? Sed totum id, quod regnum Bojohæmi eſt inter monteis ſaltumque Hercynium, Marcomannorum fuiſſe tum temporis ſedem, latiùs infrà firmiſſimis demonſtrabo argumentis. nunc hoc, quod inſtitueram, expediam. Nempe tot ac tantis ſubnixus argumentis, verum Albis fontem ignoraſſe Tacitum, audacter adfirmo. quod & ipſe tantùm non diſertis fatetur verbis, quæ ſunt iſtiusmodi: *Flumen inclitum, & notum olim: nunc tantùm auditur*. Notum erat, quum Druſus, Tiberius, ac Germanicus, aliique Romani exercitus duces, Cheruſcos, Chattos Hermundurosque debellarent. Trajano autem imperitante, cujus imperii primo anno librum de Germaniâ condidit Tacitus, quum Romani ab illorum finibus receſſerant, audiebatur tantùm. Error autem Tacito hinc natus videtur, quòd, quum tres, ſatis magni, æquales inter ſe concurrerent circa opidum *Budynie* alvei, æquali ſpatio à fontibus profluentes; quorum unus ex oriente Albis eſt; alter ex meridie adcolis *Wltawa*, Germanis *Moldaw*, Pragam interfluens; tertius ex occidente Egra: hunc ex tabulâ aliquâ geographicâ arbitratus eſt ille eſſe Albim, in Hermunduris exorientem; ſcilicet, quia id ei nomen ab imperito geographo adpoſitum; vel etiam, quia nullum prorſus omnibus. Egræ verò fons in Hermundurorum confinio, unà cum Salæ ac Mœni fontibus, uno eodemque profunditur monte, qui vulgò adcolis dicitur *der Fichtelberg*, quaſi dicas *Piniferum*. Ceterùm eadem errandi ratio Ptolemæum quoque à vero Albis ortu ſeduxit. etenim, ſi tabulam ejus Germaniæ benè perſpicias; fontem amnis ei eſſe deprehendes, qui à meridie exoriens Voltavæ fluminis fons eſt genuinus. Verùm hæc de erroribus circa fontem Albis dicta ſufficiant. Fines igitur Hermundurorum nationi manebunt, quos ſuprà circumſcripſi.

Nomen eorum corruptum eſſe in exemplaribus Strabonis Εὐμένδορει, pro Ἑρμένδερει, jam alii ante me obſervarunt viri docti. Apud Ptolemæum idem vocabulum depravatius legi puto Δαυδοῦτοι, pro Ἑρμούνδουροι. Hermunduros debere eſſe, ſitus indicat.

Ceterùm uno atque altero ſæculo poſt Taciti ætatem, quum Alemanni, Franci, ac Saxones, Svevorumque trans Salam atque Albim nationes, Gothi, Burgundiones, Vandali, Quadi, ac Marcomanni, propriis ac diſcretis ab invicem nominibus clari haberentur; ſoli HERMUNDURI dicti fuêre Romanis SVEVI, & regio eorum SVEVIA: credo eâ potiſſimùm occaſione, ſive causâ, quia hi poſt Alemannos atque Francos Romanis, in Galliâ provinciâ ad Rheni ripam agentibus, proximi. Hos intelligit coſmographus Aethicus: *Oceanus occidentalis habet gentes; Gothos, Thuringos, Herulos, Marcomannos, Langobardos, Svevos, Francos, Alemannos*. Nam & Gothi, & Thuringi, & Heruli, & Marcomanni, & Langobardi, nationes anteà cenſebantur unius Svevicæ gentis; ut ſuprà oſtenſum. Sic & apud Oroſium lib. VII, cap. XV: *Inſurrexerunt gentes, Marcomanni, Quadi, Vandali, Svevi, atque omnis penè Germania*. Et cap. XXXVIII: *Quibus nunc Galliarum Hiſpaniarumque provinciæ premuntur, Alanorum, Svevorum, Vandalorum, Burgundionum incurſionibus*. Fl. Vopiſcus, in Aureliano: *Gothi, Franci, Svevi, Vandali*. Horum quoque Hermundurorum ſedem intellexit auctor tabulæ itinerariæ, in quâ vocabulum SVEVIA ſuper Rheni ripam, inter Maguntiacum Argentoratumque depictum

depictum est: non quia Rheni ripam tunc coluerint Svevi; sed quia è regione dictorum opidum, ultra Alemannos fuerunt: quos eâ tempestate inter Mœnum Danubiumque, Rheni ripam coluisse, suprà satis probatum est. Sic Vandulorum, ac Lugiorum, Buriorumque nomina, in eâdem tabulâ, in Danubii ripâ, etiam infra Marcomannorum Quadorumque vocabula posita sunt; quum tamen Vanduli mare Svevicum, Lugii Vistulam, Burii Viadrum adcoluerint; ut infrà ostendetur. Poëtas tamen ejusdem sæculi, nescio unde errore hausto, (nam per licentiam poëticam factum haud temerè dixerim) Alemannos Svevorum adpellasse nomine video. sic Ausonius, in epigrammate ad Valentinianum Gratianumque Augustos:

Cæde, fugâ, flammis stratos periisse Suëvos;
Nec Rhenum Gallis limitis esse loco.

Alemannos hos fuisse, à Gratiano, primùm circa Argentariam in Galliâ, dein trans Rhenum circa Danubii fontem victos, suprà ex Marcellino demonstravi: qui eâ tempestate vixit, in Romanorum castris stipendia fecit, historiamque de rebus à Romanis gestis condidit. Sic idem poëta in proximè sequenti epigrammate, de Danubio & iisdem Gratiani victoriis:

Quà gelidum fontem mediis effundo Suëvis.

Et in precatione consulari:

Hostibus edomitis, quà Francia mixta Suëvis
Certat ad obsequium, Latiis ut militet armis.

Sic item Claudianus, primo in Eutropium:

Germanis responsa dabat, legesque Caycis
Arduus; & flavis signabat jura Suëvis.

Et paullo pòst: *Ante pedes humili Franco, tristique Suëvo*
Perfruor; & nostrum video, Germanice, Rhenum.

Ubique intelligendi sunt Alemanni, Francis ad Lonam amnem tunc temporis contermini. nam hos crebras in Galliam tunc fecisse excursiones, liquet ex historiâ Marcellini. Atque horum sedem Alemanniam, adpellat Claudianus in panegyrico de quarto consulatu Honorii:

Ante ducem nostrum flavam sparsère Sicambri
Cæsariem; pavidoque orantes murmure Franci
Procubuère solo. juratur Honorius absens:
Imploratque tuum supplex Alemannia nomen.

De veris Svevis, id est, de Hermunduris Rhætiæ vicinis, Marcellinus, diligens aliàs curiosusque Romanarum rerum narrator, prorsus nihil memorat. credo, quia etiam tum quieti, ac Romanis fidi vicini, quales fuère Taciti ævo. sed nec alii scriptores, Marcellini Ausoniique ac posterioribus sæculis, ullam fecerunt Hermundurorum mentionem; quum tamen credibile non sit, inter tantas reliquorum Germanorum rapinas, solos eos æternùm ab irruptionibus in proximas provincias Rhætiam Galliamque faciundis abstinuisse. At contrà Svevi in Hispaniam irrupisse memorantur. qui certè nulli alii esse potuerunt, quàm Hermunduri. nam aliæ Svevorum nationes suis sibi peculiaribus propriisque semper adpellantur nominibus, *Vandili, Gothi, Burgundii, Marcomanni, Quadi*. Jornandes de Gothorum rebus, sub Leone Glycerioque imperatoribus gestis, loquens, Sveviam finibus describit hujusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedestrem ducit exercitum: emensoque Danubio, Svevis improvisus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à septemtrione Thuringos. quibus Svevis tunc juncti Alemanni etiam aderant; ipsique Alpes Rhæticos omnino regentes.* Quamvis mirus in plerisque temporum simul locorumque confusor sit Jornandes; tamen ex his satis planè perspicitur, eam intelligi Sveviam, quæ circa Mœnum posita, id est, Hermundurorum antiquam sedem. Partim sui temporis eum descripsisse Sveviam, partim ut erat sub Leone imperatore, patet ex præsentis temporis verbo *habet*; dein ex plusquàm perfecti temporis verbo *tunc aderant*. Thuringi Svevis istis erant contermini à septemtrione ex lævâ Salæ ripâ; quà anteà Chatti: Franci ab occidente, inter Mœnum ac Nicrum; ubi antè Alemanni: Burgundiones quondam à meridie ad Danubium; unde mox in proximam transierunt Galliam: Bajoarii ab oriente, in Bavariæ Palatinatu. Alemanni quondam juncti fuère in Rhætiâ. Unde Procopius etiam, qui mirè alioquin omnia Germaniæ confudit, ut suprà, lib. II, in Tungris ostensum est, ita tradit rer. Gothicar. lib. I:

Τῶν

τῶν δὲ Θεριγγῶν Βουργουνζίωνες οὐ πολλῷ ἄπωθεν πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκουν· Σουάβοί τε ὑπὸ Θεριγγῶν καὶ Ἀλαμανοὶ, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Haud procul Thoringis Burgundiones, in austrum versùs, colebant. iterumq. sub Thuringis Svabi & Alamani, validæ gentes.* Manet hodiéque, in antiquis circa Norimbergam Svevorum sedibus, nomen eorum in duobus opidis *Schwabach*: quorum alterum in septemtriones versùm fluvio cognomini adpositum.

At tandem verò, quum Alemanni prorsus omnes Germaniam reliquerunt; Svevi Hermunduri in eorum sedeis paullatim ad Danubii fontem, ac porrò in Rhætiam ad Brigantinum usque lacum succedentes, nomen his terris suum intulerunt, quod in hanc usque diem manet. nam *Schvvaben land* dicitur regio, ducatus titulo insignita; & incolæ ejus *Schvvaben*. Hinc est illud Paulli Diaconi, lib. II, cap. XV: *Liguria usque ad Gallorum fines extenditur. inter hanc, & Svaviam, hoc est, Alamannorum patriam, quæ versùs septemtrionem est posita, duæ provinciæ, hoc est, Rhætia prima, & Rhætia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhæti habitare noscuntur.* At lib. III, cap. XVIII, Ausonii & Claudiani more, Svevorum Alemannorumque nationes, vel saltem nomina, confundit: *Ex Svavorum, hoc est, Alamannorum gente oriundus, inter Longobardos creverat.*

Ex his igitur satis clarè jam manifestóque patet, posterioribus sæculis eam, ceu proprio peculiarique vocabulo, dictam fuisse SVEVIAM, quæ anteà, particula permagnæ illius Sveviæ, Hermundurorum fuit sedes.

CAP. XXIX.

De NARISCIS: *qui &* NARISTI, *&* NARISTÆ; *& posterioribus temporibus* ARMALAUSI *dicti*.

AUCTOR noster, eodem libro de Germaniâ: *Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergo NARISCI quoque in ripâ Danubii, inter Hermunduros ac Marcomannos, qui Bojohæmum incoluerunt. Limites igitur fuêre, à meridiè Danubius, ab Aeni confluente ad Ingolstadium usque: ab occasu, linea hinc ad Mœni fonteis ducta: ab ortu æstivo, Bojohæmici montes ac saltus. Atque huc rectè faciunt etiam ea, quæ à Strabone, ac Ptolemæo, super Nariscis & Gabretâ silvâ & Navo flumine adferuntur. quorum hic ita: Ὑπὲρ τὰ Σούδητα ὄρη Τευριοχαῖμαι· ὑπὸ δὲ τὰ ὄρη Οὐαριστοί· εἶτα ἡ Γαβρῆτα ὕλη· ὑπὸ δὲ τὴν Γαβρῆταν ὕλην Μαρκομανοί. hoc est: *Supra Sudetos monteis Teuriochæmæ: sub montibus Varisti: dein Gabrita silva: sub Gabritâ silvâ Marcomanni.* Sudeti montes sunt, qui in Theuringiâ exsurgentes, effusis Visurgi, Salâ, Mœno, Egrâ, ac Navo, amnibus, Bojohæmi latus occidentale cingunt ad Danubium: in quibus saltus sternuntur Theuringicus & Bojohæmicus, vulgò *der Döringer und Böhaimer vvald.* Supra hos monteis collocat *Theuriochæmas*, qui fortè sunt *Theuringi*: infra hos Οὐαριστοὺς· quorum vocabulum jam alii ante me correxerunt in Ναρισκοί. Marcomanni Bojohæmum tenuêre. Gabrita igitur silva fuit inter Nariscos & Marcomannos, id est, in dictis montibus Sudetis, à Bojohæmi ac superioris Palatinatus confinio in Theuringiam usque extensa. Atque hinc rectè paullo antè flumen, quod hodiè vulgò adpellatur *die Nabe*, ex Gabretâ silvâ profluere tradidit. Verba ejus illic hæc sunt: Τὴν δὲ μεσημβρινὴν τῆς Γερμανίας πλευρὰν ὁρίζει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τὸ δυσμικὸν μέρος. ὃ θέσιν ἔχει τοιαύτην· Ἡ κεφαλὴ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ· τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν πρώτου ποταμοῦ· τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ πρὸς μεσημβρίαν φέροντος ποταμοῦ, ὃς καλεῖται Αἶνος· τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ πρὸς ἄρκτους φερομένου δευτέρου ποταμοῦ, ὡς ἐπὶ τὴν Γαβρῆταν ὕλην· τὸ κατὰ τὴν ἑξῆς ἐκτροπὴν τοῦ παρὰ τὴν Λοῦναν ὕλην πρὸς ἄρκτους ῥέοντος ποταμοῦ· ἐφεξῆς ἐπιστροφὴ, ἀφ' ἧς ἐστιν ἡ ἐκτροπὴ τοῦ πρὸς μεσημβρίαν ῥέοντος ποταμοῦ, ὃς καλεῖται Ναραβών. (lege Ἀρραβών.) id est: *Latus autem Germaniæ meridionale terminat Danubii pars occidentalis. quæ situm habet hujusmodi: Caput Danubii amnis. id, quod est juxta discessum primi fluminis in Germaniam versùs. id, quod est juxta discessum amnis versùs meridiem ducentis; qui vocatur Aenus. id, quod est juxta discessum amnis secundi in septemtriones versùs ducentis ad Gabritam silvam. id, quod deinceps est juxta discessum amnis apud Lunam silvam, versùs septemtriones fluentis. dein conversio, à quâ est discessus amnis in meridiem versùs fluentis; qui adpellatur Arrabo.* Meridionale Germaniæ latus cludi ait amne Danubio. ejus tractum per confluentia in eum flumina describit. in dextrâ ripâ, à meridie recenset *Aenum* & *Arrabonem*; quorum ille vulgò nunc *die In*, juxta Passavium; hic *Rabe*, juxta cognominem sibi Hungariæ urbem, in Danubium defluunt. A lævâ ripâ, id est, à septemtrionibus, tria notat flumina: quorum secundum à *Gabretâ silvâ* deducit;

tertium

tertium à *Lunâ silvâ*. Treis maximos hujus ripæ amnes voluisse eum indicare, haud dubium esse potest. In maximis heic primum scimus esse *Marum*, vulgò *die Mark* Germanis, Slavis *Morâwâ*, Moraviam secantem: secundum verò *Navum*, vulgò *die Nabe*, à dictis *Sudetis montibus* & *silvâ Gabretâ* profluentem. tertius, ex notatâ à Ptolemæo distantiâ, erit *Brentius*, inter opida *Lauing* & *Gundelfing* Danubio sese miscens. nec obstat, quòd hujus confluens est supra confluentem *Lichi*; quum primum amnem Ptolemæus infra *Lichum* Danubio adfundat. sic scilicet falsò etiam secundum longè infra Aenum Danubio miscuit; quum tamen *Nabus* (nec alius esse potest) longè supra Aenum Danubio jungatur. *De Gabretâ silvâ* convenit ei cum Strabone; cujus verba, in lib. VII, hæc sunt: Ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. id est: *Hercynius saltus densior est, magnisque consitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circulum: in cujus medio est regio, apta habitationi egregiè; de quâ diximus.* De Bojohæmo cum loqui, suo loco ostendetur. pergit paullo pòst: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαύβρητα μεγάλη· ἐπέκεινα δὲ τὰ τῶν Σουήβων· ἔπειτα δὲ ὁ Ἑρκύνιος· ἔχεται δὲ κἀκεῖνος ὑπ' αὐτῶν. hoc est: *Est & alia silva magna Gaubreta: post quam Svevorum sedes. mox Hercynius saltus; quem & ipsum Svevi tenent.* Silvam Gabretam eamdem intelligit, quam Ptolemæus; nempe *Theuringicam* ad Bojohæmum usque: silvæ deinde junctos *Svevos Nariscos*: dehinc *Hercynium saltum*, quem *Svevi* tenebant *Marcomanni*, & *Quadi*. GABRETA igitur SILVA est, quæ hodiè partim *Theuringicus*, partim *Bojohæmicus* vocatur *saltus*: in cujus jugo pinifero oritur *Navus* amnis, Nariscos interfluens.

Includunt nunc dicti Nariscorum fines Palatinatum superiorem, qui & Bavariæ Palatinus dicitur; dein Lantgraviatum Leuchtenbergensem.

Ad vocabulum gentis quod attinet; legitur id, ut antè ostensum, apud Ptolemæum Οὐαριστοί· quod viri docti corrigendum putarunt in Ναρισκοί. Equidem ego de Οὐ in Ν mutando nihil ambigo: at de τ in κ vertendo etiamnum dubito. quidpe quamvis ipse Taciti exemplarium fidem Ptolemæi exemplaribus prætulerim; presertim, quum apud Jul. quoque Capitolinum in M. Antonino legantur *Narisci*: tamen è diverso pro Ptolemæo facere video, quod apud Theodosium è Dionis historiâ iidem populi dicantur Ναρίσται. ita ut ferè credam, promiscuè ea vocabula usurpasse quondam Græcos: quemadmodùm ταυρίσκους quoque dixerunt Ταυρίσους, & Ταυρίστας· teste Strabone libro VII. Longè rectius tamen, magisque genuinum erat NARISCI; ex Germanico derivativi generis vocabulo *thi Narischen*. Etenim, aut flumen Nabum adcolis quondam dictum fuit *thi Nare*; unde genti nomen derivatum *thi Narischen*: aut genuinum nomen *thi Nabischen*, Romani vitiarunt in *Nariscos*.

De cetero, nomen hoc gentis ultimò refertur à Dione & Capitolino in M. Antonini principatu. Posterioribus temporibus, tabulæ itinerariæ, eodem situ, inter Alemannos & Marcomannos dicuntur ARMALAUSI: & apud Aethicum inter Germaniæ genteis vitiato vocabulo *Armolai*. Quando priscum nomen, & quâ de causâ mutaverint, haud facilè dixerim.

CAP. XXX.

De BOJOHÆMO, *ejusque incolis* BOJIS, *&* MARCOMANNIS.

TERRAM Bojohæmicam qui primum Germani incoluerint, incertum est. BOJOS deinde, Gallicam gentem, immigrasse, ex Tacito satis perspicuè disco. Verba ejus in libro de Germaniâ hæc sunt: *Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni & Quadi agunt. Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta. Nec Narisci Quadive degerant. Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Et eodem libro anteà: *Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Julius tradit. eòque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulum enim amnis obstabat, quò minus, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque & Mœnum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuère. Manet adhuc Bojemi nomen; significatque loci veterem memoriam; quamvis mutatis cultoribus.* De tempore, quando huc Boji transiverint, tam varias doctissimorum etiam hominum, tamque discrepanteis video sententias, ingenteisque errores,

errores, uti mirari satis nequeam, potuisse eos, in re haud perinde obscurâ, tam miserè cæcutire. Docet id quam disertissimis verbis T. Livius, in lib. v, quæ hæc sunt: *Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit; virtute fortunâque, cùm suâ, tùm publicâ præpollens: quòd in imperio ejus Gallia adeò frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turbâ regnum cupiens; Bellovesum, ac Sigovesum, sororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in quas dei dedissent auguriis sedeis, ostendit. quantum ipsi vellent, numerum hominum excirent; ne qua gens arcere advenienteis posset. Tum Sigoveso sortibus dati Hercynii saltus.* Bojos deduxisse Sigovesum, extra controversiam erat, quando ab his *incincti*, ut ait Paterculus lib. II, *Hercyniæ silvæ campi*, BOJOHÆMI nomen acceperunt, quod in hanc usque diem perdurat, vulgò Germanis *Böhaim* dictum. at controversum id tamen facere videtur Cæsar, gravis haud minùs quàm Livius, Paterculus vel Tacitus, auctor. Verba ejus è belli Gallici comment. VI, integra adponere consilium est. *Fuit*, inquit, *anteà tempus, quum Germanos Galli virtute superarent; & ultro bella inferrent; ac propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. itaque ea, quæ fertilissima sunt Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, quam Eratostheni, & quibusdam Græcis, famâ notam esse video, quam illi Orciniam appellant, Volcæ Tectosages occuparunt; atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet; summamque habet justitiæ & bellicæ laudis opinionem.* Aut ego vehementer fallor, aut eâdem de re tres scriptores, Cæsar, Livius, Tacitus, simul loquuntur. Tacitus ait, Cæsarem auctorem esse, *validiores olim Gallorum res fuisse; eòque credibile, etiam Gallos in Germaniam transgressos.* id modò ex ipso Cæsare cognovimus. Livius ait, *abundantem multitudinem vix regi potuisse; ideòque Ambigatum regem, prægravante turbâ regnum exonerasse, partemque in Hercynios saltus misisse.* Cæsar tradit, *Gallos, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias misisse in Hercyniam silvam.* Hæc omnia, inquam, inter se probè conveniunt. in hoc uno Tacitus à Cæsare dissentit, quòd *Bojos* adpellat, quos ille *Volcas Tectosagas*. At quomodò dissentire ab eo potuit, quem apertè fatetur se auctorem sequutum? Vincat igitur, inquies, Cæsar. At quî potest; tot contradicentibus argumentis? quæ si curatiùs perspexeris, numquàm ei palmam concesseris. Hæc igitur sedulò examinentur. Primùm apud Cæsarem legitur, Volcas Tectosagas in Hercyniam silvam missos. id falsum coarguit Livius: quippe Volcas Tectosagas constat fuisse in Galliâ Braccatâ sive Narbonensi provinciâ: quorum opidum Melæ atque Plinio *Tolosa*. unde gentem ipsam Cæsar *Tolosates* bis terve adpellat: Tectosagarum verò nomen, quamvis antiquissimum, numquàm refert. At Livius apertè atque disertè, non ex Braccatâ Galliâ, sed ex Galliâ Celticâ colonos in Hercyniam silvam missos adseverat. Nec est quod suspiceris, de Narbonensi provinciâ hæc loqui eum; quia Strabo hanc partem Galliæ quondam Celticam peculiari vocabulo adpellatam adfirmat: quâ de re suprà lib. I, cap. III, disputatum. Livius certè heic eam intelligit Celticam, quæ, inter Sequanam, Matronam, Rhenum, Rhodanumque amneis, Gebennam montem, ac flumen Garumnam, oceanumque comprehensa, pars tertia dicebantur Galliæ Comatæ; à cujus nomine omnis Braccata Gallia exclusa fuit. In Celticâ fuêre BITURIGES: (nunc regio est *Berry*, gentisque caput *Bourges*) *penes quos summa tunc imperii fuit* totius Celticæ. In hac quoque fuêrunt *Arverni, Senones, Hedui, Ambarri, Carnutes, Aulerci*, qui unà cum Biturigibus in Italiam, duce Belloveso missi; ut narrat in sequentibus Livius. in hac item *Cenomanni*, qui illos in Italiam proximè sequuti. in hac denique *Boji* etiam, quorum pars Cenomannos posteà in eamdem Italiam sequuti. Certum igitur est, Gallos, qui Segoveso duce in Hercyniam silvam commigrarunt, non fuisse *Volcas Tectosagas*, id est, Gallos Braccatos. Strabo lib. IV, ubi de Tectosagarum migratione narrat, in unam Phrygiam eos pervenisse, Asiæ regionem, adfirmat. Idem auctor, lib. VII, hanc ex Posidonii scriptis refert narrationem: φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους, ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι. Id est: *Ait etiam, Bojos quondam Hercynium saltum incoluisse: Cimbros autem, quum ad hæc loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse.* Factum hoc eâ migratione, quam Cimbri, oceani inundatione peninsulâ suâ pulsi, in omnem penè Europam susceperunt; suprà in Cimbrorum expositione ostensum est. ubi etiam demonstratum, inundationem illam jam ante Aristotelis tempora esse factam. Ex quo maximè perspicuum fit, nullos hos alios fuisse Bojos, quàm Gallos illos è Celticâ, tertiâ Galliæ

Comatæ parte, per Sigovesum, Tarquinio Prisco Romæ regnante, id est, circa annum ante natum Christum 596, in Hercynios saltus deductos; à quibus locus sive regio ipsa *Bojohæmi* accepit nomen: quos tandem Maroboduus Marcomannorum rex expulit; testibus Paterculo ac Strabone, quos suprà cap. III, in Marcomannis ad Rhenum, exposui; teste item Tacito, his verbis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta.* Quum igitur Cæsar tradat, eos Gallos olim, quum validiores, ut ait Tacitus, res eorum adhuc essent, quàm Germanorum, id est, antequàm Germani in Galliam transgrederentur, in *fertilissima Germaniæ circùm Hercyniam silvam loca* migrasse, qui ad suam usque ætatem easdem sedeis tenebant; certum est, nullos alios eum intellexisse Gallos, quàm *Bojos*: qui mox post ejus ætatem, in Augusti principatu, à Marcomannis iis sedibus ejecti sunt. Ecquis verò tam ignarus Germaniæ, qui nesciat, fertilissimæ totius regionis loca esse circùm Hercyniam silvam, vel potiùs in ipsâ silvâ, ut tradit Strabo, loco suprà citato, his verbis: Ὁ δὲ Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ, καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν. ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα, καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη. Id est: *Hercynius saltus densior est, magnisque consitus arboribus, in locis naturâ munitis circulum includens magnum; in cujus medio regio est, egregiæ habitationi apta.* Quibus verbis non modò Bojohæmi situm, sed soli etiam fertilitatem eamdem, quam Cæsar, indicat Strabo.

His igitur ita comprobatis, nihil jam restat, quàm uti Cæsaris exemplaria in prædictis auctoris verbis corrupta esse adseverem. Cui rei suspicionem præbere poterat vel hoc argumentum, quòd in vetustissimis exemplaribus, tam impressis, quàm manu exaratis, pro voce *Volcæ*, legitur *vulgò*. referturque hæc vox ad præcedentia, pro *vulgariter*, hoc contextu: *circùm Hercyniam silvam, quam Eratostheni & quibusdam Græcis famâ notam esse video, quam illi Orcyniam appellant vulgò.* Quæ lectio satis apertè prodit, locum hunc fuisse vitiatum. in quo quum posteà sciolus quidam videret malè vocem *vulgò* reliquæ orationi quadrare, ex Plinio corrigere eam voluit in *Volcæ*, propter sequentem mox vocem *Tectosages*. At ego vocem, sive *vulgò*, sive *Volcæ*, corrigendam censeo in *Boji*: proximæ vocis treis syllabas priores *Tectosa*, in *Celtica*: ultimam ejusdem vocis syllabam *ges*, in *gens*; quæ fortè scripta fuit *gẽs*. & integra oratio sic cohærebit: *Fertilissima Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, Boji, Celtica gens, occuparunt, atque ibi consederunt. quæ gens ad hoc tempus iis sedibus se continet.* Et frequentissimus Cæsari est mos, eamdem vocem repetere, quemadmodùm heic *gens*. Atque hac tandem ratione omnes historiæ, tàm Cæsaris, quàm Posidonii, Strabonis, Velleii, Livii, ac Taciti, constabunt.

Ceterùm regionis Bojorum, Hercyniis saltibus incinctæ, nomen quod attinet, haud dubiè id Germanis dictum fuit *Der Bojer*, sive *Bojen heim*, id est, *Bojorum sedes, domicilium*, seu *patria*: & contractè *das Bojhaim*; unde hodiéque dicitur *Bohaim*, & corruptè *Bömen*. Latini ex illo fecerunt, alii BOJOHÆMUM; ut Paterculus habet lib. II: alii BOJEMUM; ut Tacitus, in dicto libro de Germaniâ: alii BOJÆMUM; ut Strabo libro VII. apud quem tamen vox ea variè in variis exemplaribus corrupta legitur, Βεβίαιμον, Βυΐαιβιον, Βυΐασμον, Βυΐαιμον. ex quibus Βυΐασμον adeò Lipsio placuisse, uti & in Tacito id, pro *Bojemi* vocabulo, scribere maluerit, mirari ego satis nequeo. Ex Paterculo ac Tacito, simulque hodierno ejusdem vocabuli usu, satis certum est, optimum ex omnibus esse Βυΐαιμον. quamquàm in hoc etiam ego nescio cur Strabo scripserit υ, quum ipse è Posidonii monimentis citet, *Boios* quondam hanc regionem tenuisse. unde omnino suspicer, scripsisse eum Βοΐαιμον. Apud Ptolemæum regio ipsa nullum nomen habet; at est ibi μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι, *magna gens* BÆMI: quasi dicas *die Bömen*. de quâ gentis voce mox plura dicam.

Ceterùm MARCOMANNI, pulsis Bojis, quando & quâ occasione huc immigraverint, suprà hoc libro, cap. III, ostensum est. Strabo dicto lib. VII: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βοΐαιμον τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον, εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. id est: *In eâdem Germaniâ est & Hercynius saltus, & Suevorum gentes, partim intra saltum habitantes; in quo est Bojemum, Marobodui regia: in quam regionem ille, cùm alios plureis, tum populareis suos Marcomannos transtulit.* Alios illos fuisse SEDUSIOS, atq; HARUDES, suprà prædicto loco docui. Horum tamen nomina, postquàm in Bojæmum commigrarunt, in Marcomannorum adpellationem transisse existimo; quia post ea tempora à nullo auctore memoratur. Ptolemæus, pleraque in Germaniâ turbans, atq; ima summis, vetustissima novissimis confundens, recitatis Marcomannis, BÆMOS paullo pòst subjicit, ceu gentem ab illâ diversam.

Verba

Verba ejus hæc sunt: Ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' ὧν τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου. hoc est: *Sub Orcynio saltu sunt Quadi. sub quibus ferrifodinæ, & Luna silva. sub quâ magna gens Bæmi ad Danubium usque.* Lunam silvam fuisse ad fontem Mari fluminis, suprà in Nariscis ostensum est. si igitur Bæmi isti sub hac; certè nusquàm fuêre, nisi in Moraviâ. at hanc, cum proximis Austriæ Hungariæque ad Danubium usque terris, incoluisse Quados, proximo capite docebo. Falsum igitur est, quòd Bæmos heic collocat. Sed ipse satis Ptolemæus hac regione eos excludit, dum Quados sub Hercynio saltu, id est, sub Bojohæmo ponit; ubi est Moravia, antiqua Quadorum sedes. Quum BÆMI haud dubiè sint, quos hodiè dicimus *die Bömen in Böhaim*, id est, in Bojohæmo; Marcomanni verò etiam à multo posterioribus auctoribus in Bojohæmo locentur: eamdem omnino fuisse gentem necesse est. Diversitatem nominis hinc natam puto. Quum Marcomanni tenerent Bojohæmum, sibi quidem ipsis, ac Romanis, (quibus id nomen jam antè ad Rheni ripam, & in Galliâ, cognitum) dicti fuêre *Marcomanni*. conterminis verò circum populis Germanis à sede, *Bojohæmi*, sive *Bojæmi*, & *Bæmi*; patriâ lingvâ *die Böhaimen*, sive *Bömen*. quæ nominis usurpatio posteà quoque perduravit, in novis iterum cultoribus Venedis, sive Slavis, qui suo sibi vocabulo & anteà, & nunc *Czechi*, Germanis *die Bömen* in hanc usque diem indigetantur. Sic igitur idem nomen à Tarquinio usque Prisco, ad hæc nostra tempora bis mille ducentos ampliùs duravit annos.

Terminos Bojohæmi satis planè indicat Paterculus, dum *incinctos Hercyniæ silvæ campos* occupasse Maroboduum memorat. Strabo item, dicto sæpè loco: ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνει· ἐν μέσῳ δ' ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. hoc est: *Saltus Hercynius in locis naturâ munitis magnum includit circulum; intra quem regio est habitationi egregiè apta; de quâ dixi.* Dixit suprà; ubi Maroboduum in eam migrasse narravit. Omne autem Bojohæmi regnum saltibus ac montibus undique tamquàm nativo cingitur muro. Hinc Arminius, Cheruscorum dux, apud Tacitum, annal. II, *Hercyniæ latebris defensum* ait *Maroboduum*. Non modò saltus, sed & monteis fuisse, adpellatos *Hercynios*, infrà ostendam, ubi de montibus Germaniæ disseram. Verùm quia Tacitus Marcomannos in ripâ Danubii collocat, atque in ipsâ fronte Germaniæ; eam iis tribuo ripæ partem, quæ est à *Hafner celle*, VIII millibus passuum supra Passavium sito, ad opidum usque *Greim*. Hanc partem agrorum Bojohæmo conjungo, ab occasu, montis jugo, quod à fonte Voltavæ ad dictum vicum excurrit. ab ortu amne Clunâ, apud dictum opidum Danubio sese miscente. Pars heic nunc est Austriæ; inque medio ejus opidum *Freystat*. Fuisse Marcomannos in Danubii ripâ, inde maximè liquet, quòd crebras cis Danubium in Noricum fecêre excursiones.

Ceterùm Ptolemæus opidum habet in Germania Μαρόβουδον, MAROBUDUM. id cùm situs, tùm nomen, in Marcomannis fuisse, indicant, de Marobodui regis nomine denominatum. Regiam fuisse Marobodui, haud ineptè forsitan conjecerim; quum à rege conditum, & in regiam sedem dilectum, regii cognomenti dignitatem meruerit. De eodem haud dubiè auctor noster annal. II: *Erat inter Gotones nobilis juvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui; & tunc, dubiis rebus ejus, ultionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur; corruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam, castellumque juxtà situm. Veteres illic Svevorum prædæ, & nostris è provinciis lixæ, ac negotiatores reperti; quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremò oblivio patriæ, suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit.* Hanc regiam, quam Catualda inrupit, Lipsius interpretatur Bojohæmum, sive, ut ipse vocat ex Strabone, Boviasinum. *Boviasmum*, inquit, *in Hercyniâ silvâ; de quo attuli suprà Strabonis verba.* Verùm fallitur quamvehementissimè vir cetera doctissimus. quidpe Strabo totum Bojohæmum, Hercyniis jugis saltibusque cinctum, βασίλειον adpellavit Marobodui; nempe quia, multarum etiam aliarum regionum ac gentium, inter Albim Vistulamque amneis, rex, in hac sedem habuit. Tacitus verò opus aliquod lapide atque aliâ materiâ constructum innuit, in quo Maroboduus ceu in regiâ arce habitabat: juxta quam *castellum*, in opidi formam *situm*; in quod *lixas ex provinciis Romanis & negotiatores jus commercii transtulerat*. Hæc duo Catualda cum validâ manu inrupit, postquàm jam anteà, *fineis Marcomannorum*, id est, Bojohæmum, Strabonis illud Maroboduanum βασίλειον, *ingressus*, *primores* inibi *in societatem* armorum & vindicandæ libertatis *corruperat*. Lipsio fortè peregrina visa est ista loquutio Strabonis, quâ totam regionem, amplam, atque spatiosam, βασίλειον adpellavit, & mox τόπον. Verùm de hujus vocabuli frequenti eâdem signifi-

significatione usu, suprà in Toxandris notavi. integrum terrarum tractum totiusque gentis sedem etiam alibi adpellari *βασίλειον*, legisse me memini: quamvis auctor & locus in præsens non succurrat. Ceterùm *castellum* illud, juxta Marobodui regiam situm, caput gentis Marcomannorum fuisse arbitror; quia illuc Svevi, id est, Marcomanni prædas suas conferebant. Id si quis eodem situ fuisse contendat, quo regia nunc sedes, gentisque Czechorum caput, ingens urbs PRAGA conspicitur; facilè ei palmam dederim. in medio namque regionis tutissimus erat locus, ubi & rex, novi invisique regni conditor, ageret, & quò universa gens communeis prædas conferret.

Hæc igitur de finibus, ipsoque solo Bojohæmi. Ceterùm Bojis Gallis, quum Bojohæmo pellerentur, idem ferè accidit, quod de Cheruscis, eodem libro, narrat Tacitus. quidpe, ubi Cæsar tradit, *gentem eam suâ ætate summam habuisse justitiæ & bellicæ laudis opinionem*; aptè heic subjungi posse videntur ea, quæ Tacitus de Cheruscis refert: *In latere Chaucorum, Chattorumque, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt. idque jocundius, quàm tutius fuit. quia inter impotentes & validos falsò quiescas. ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit*. Eadem ferè idem auctor de Marcomannis: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta*. Pulsi à Marcomannis Boji quò terrarum concesserint, quum apud auctores non dispiceret doctissimus rerum Boicarum scriptor M. Velserus; *pulsos regno & dominatu* interpretatur, *non regione*; mansisseque in parte Bojohæmi, existimat. Verùm in Vindeliciæ descriptione ego è Strabone ostendam, pulsos in hujus partem ad Aenum flumen concessisse, quà nunc etiam posteri eorum *Bojari* manent.

De virtute Marcomannorum bellicâ, cùm innumera apud antiquissimi simul posteriorisque sæculi auctores exstant exempla; tùm hoc maximè præclarum est Romani hominis, Germanorum hostis, elogium: *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque: atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Bojis, virtute parta*. Meritò præcipua eorum habenda erat gloria, non modò inter reliquos Danubii adcolas, sed inter ceteros quoque Germanos omneis; ut qui antiquissimis temporibus Helvetios Gallos ex iis finibus ejecerint, quos hi Mœnum, Rhenum, Danubiumque amneis & Hercynios monteis inter occupaverant; postmodùm verò, trajecto Rheno, quum in Galliam à Sequanis contra Heduos vocarentur, omnem ferè Galliam Celticam imperio suo subjecerint; mox Bojos etiam è Bojohæmo pepulerint; multisque dehinc ac gravissimis cladibus Noricam ac Rhætiam, Romanorum provincias, adfecerint, jam inde à M. Antonini principatu. Orosius, lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus, Marcomannicum bellum, quod continuò exortum est, gessit. apud Carnutum triennio jugiter exercitum habuit*. Julius Capitolinus, in vitâ ejusdem imperatoris: *Tantus timor belli Marcomannici fuit, ut undique sacerdotes Antoninus acciverit; peregrinos ritus impleverit; Romam omni genere lustraverit*. Sed socii iis semper fuêre belli contra Romanos Quadi, contermini eorum, & Quadorum item finitimi Jazyges Sarmatæ. Unde etiam Carnuti exercitus habitus; quod opidum nunc *Haimberg*, in Danubii ripâ, Quadorum finibus oppositum.

Regibus semper paruisse, ostendit idem noster, in continentibus: *Marcomannis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum; nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. Sed vis & potentia regibus, ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpiùs pecuniâ juvantur*. Non modò in Bojohæmo Marcomanni, sed jam antè in Rheni ripâ sub regum imperio agebant. quò spectat illud, quod suprà citavimus: *Credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quò minùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc, & nullâ regnorum potentiâ divisas?* Attamen *non supra libertatem regnabantur* Marcomanni, *nec regibus infinita aut libera potestas*; quod suprà libro primo notavi. Ideóque auctor annal. II, ubi de inruptione Catualdæ in Marobodui regiam narrat, *Veteres illic* ait fuisse *Svevorum prædas*; non *Marobodui*.

CAP. XXXI.

De QUADIS.

QUADOS plerique geographorum nostri sæculi in eâ regione collocant, quæ inter Bojohæmum ac Poloniam nunc Silesia vocatur; duo scilicet argumenta sequuti: primum, quia auctor noster Marcomannis, quos illi Moravos interpretantur,

cos

eos continuat; dein, quia Quadorum ac Silesiorum, quos Germani *die Slesinger* sive *Schlesinger* vocant, nomina eamdem rem significare putant. *quaat* namque oceani adcolis Germanis idem est, quod Slavorum genti *zte*, id est, *malum*, seu *improbum*. quasi Slavi, in has oras advecti, Germanicum vocabulum in suam lingvam commutarint. At hoc primò demonstrandum erat; Polonorum, Slavicæ gentis, *Slisko*, ac Czechorum, sive Bojohæmorum, itidem Slavicæ gentis, *Slisko*, quibus vocabulis terram Silesiam adpellant; illorum *Slezacy*, horum verò *Slizacy*, quibus vocabulis gentem *Silesiorum* indigetant, à voce *zte* deducta esse. quod nemo umquàm neque Polonus, neque Bojohæmus, neque alius quisquam Slavici generis homo concesserit. Facessant igitur hæ ridiculæ ineptorum hominum nugæ. quibus remotis, quæ mens auctori nostro fuerit, satis liquere existimo. Verba ejus, jam anteà sæpiùs repetita, hæc sunt: *Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni, & Quadi agunt. eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio prætexitur.* Ergo & Quadi in Danubii ripâ: scilicet infra Marcomannos. Ptolemæus: Ὑπὸ τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λούνα ὕλη· ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος, οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου. id est: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri secturæ, ac Luna silva: sub quâ magna gens Bæmi ad Danubium usque.* Bæmos eosdem esse, quos Marcomannos, maléque heic ultra Bojohæmum collocari, jam anteà notavi. id tamen haud falsum, quòd sub Hercyniâ silvâ, id est, sub Bojohæmo ponuntur Quadi; ut modò ex Tacito intellectum. Ferri autem istæ secturæ fuerunt in eo montium jugo, quod à Moraviæ opido *Ostrá*, & flumine *Moráwá*, ad Vistulæ fontem procurrit. sub quo ipso partem Quadorum gentis coluisse, mox ostendam. De iisdem Quadis Strabo lib. VII: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κολδούλων· ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ Βουίασμον, τὸ τοῦ Μαροβούδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομμανούς. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε· καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δ' ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουίους, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Ζούμους, καὶ Βούτωνας, καὶ Μουγίλωνας, καὶ Σιβινοὺς, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν μέγα Σέμνωνας. πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς ᾤκει, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, ὅμορα τοῖς Γέταις. Corrupta heic ferè omnia esse gentium regionumque vocabula, etiam alii ante me notarunt viri docti: qui pro Λουίους fecêre Λουγίους, pro Βούτωνας, Γούτωνας· de reliquis verò nihil divinare potuerunt; nisi quòd pro Κολδούλων, in manuscriptis quibusdam exemplaribus reperierunt Κολδούων. Ego verò non modò gentium vocabula heic, ut in reliquâ Germaniâ apud Strabonem, esse corrupta, sed & ipsam orationem à genuino ordine turbatam, audacter adsevero. Quis, quæso, credat, Strabonem voluisse in gente aliquâ Κολδούων vel Κολδούλων esse *Bojæmum*; in quod Marcomannos cum aliis compluribus traduxerit Maroboduus; quum ipsum Bojæmum paullo pòst tam claré omnibus partibus describat, uti nulla alia intelligi regio possit, quàm quod Czechorum nunc dicitur regnum, saltibus montibusque Hercyniis cinctum; ut suprà ostensum est? Magna fuisse potuit, inquies, τῶν Κολδούων gens; in quâ complures nationes; & inter alias Marcomanni. At haud temerè quidquam credo, quando ipse Strabo hoc non notavit; quod tamen in Lugiis ac Semnonibus non negligendum censuit. Κόλδουλοι isti, sive Κόλδουοι, certè nulli alii fuerunt, quam Κουάδοι· vocabulo eorum, haud ita mirifico librarii lapsu, corrupto: quod reliquis etiam circà populis accidit. in quibus pro Βουίασμον scribendum Βοίαιμον, pro Σουήνων Σουήβων, pro Μαρκομμανούς Μαρκομάννους, jam anteà patuit: pro Λουίους verò Ζούμους, Βούτωνας, & Μουγίλωνας, reponendum Λουγίους, Λεμοβίους, Γούτωνας, καὶ Βουργουνδίωνας, infrà suo loco atque ordine ostendetur. Scribo igitur totum locum in hæc verba: Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ· (ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τὸ Βοίαιμον, τὸ τοῦ Μαροβούδου βασίλειον: εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους, καὶ δὴ καὶ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε· καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δ' ἐδυνάστευσε· καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουγίους, τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γούτωνας, καὶ Βουργουνδίωνας, καὶ Σιβινοὺς, καὶ τῶν Σουήβων αὐτῶν τὸ μέγα ἔθνος Σέμνωνας·) πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη, τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κουάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. id est: *In eâdem hac Germaniâ est & Hercynius saltus, & Suevorum gentes; quarum quædam habitant intra saltum; (in quo est & Bojæmum, Marobodui regia. in quem ille locum cùm alios compluréis transtulit, tum populareis suos Marcomannos. Privatus enim hic dominationem invasit, postquàm rediit Româ; ubi adolescens vixerat, beneficiis ab Augusto adfectus. Domum igitur reversus regnavit; ac, præter jam dictos, subjugavit sibi, Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sibinos, & ex Suevis magnam gentem Semnones.)*

Enimverò Svevorum, ut ante dixi, gentes aliæ intra habitant, aliæ extra ſaltum, ut Quadorum gens, contermina Getis. Pro ἐν οἷς, lego ἐν ᾧ· de Hercynio enim ſaltu geographum loqui, ſatis clarum eſt. & quia de ſuo tempore loquitur, bis per ἐστὶ· in ſequenti etiam oratione inſtans ſcribo tempus οἰκεῖ. Quum igitur τὸν Ἑρκυνίων δρυμὸν pauſſo pòſt deſcribat ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς, κύκλον περιλαμβάνοντα μέγαν, καὶ ἐν μέσῳ χώραν καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένην, quæ eſt Bojohæmum, Marcomannos, & alios Svevos à Maroboduo introductos continens; rectè heic Quados mox ſaltui ſubjungit, conterminos Getis. Quâ in re adſtipulantur ei Tacitus ac Ptolemæus; & item Plinius: cujus verba lib. IV, cap. XII, hæc ſunt: *Ab eo in plenum quidem omnes Scytharum ſunt gentes; variè tamen litori adpoſita tennêre, aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ.* & mox: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium ſaltum, uſque ad Pannonica hiberna Carnuti; Germanorumque ibi confinium. campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & ſaltus, pulſi ab his, Daci ad Pathiſſum amnem, à Maro; ſive is Duria eſt, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. averſa Baſtranæ tenent, aliique inde Germani.* Quos omnes reliqui auctores, cum geographi, tùm hiſtorici, *Sarmatas* vocant *Iazygas*; hos auctor tabulæ adpellat *Sarmatas Vagos*, unà cum Statio; cujus verba, ſilvar. lib. III, carm. III, hæc ſunt:

Quæ modò Marcomanos, poſt horrida bella, Vagosque
Sauromatas, Latio non eſt dignata triumpho.

Ptolemæus verò eoſdem vocat Ἰάζυγας Μετανάστας, id eſt, *Iazygas Vagos:* collocatque eos inter Danubium ac Pathiſſum, monteisque Sarmaticos. quâ in re probè ei cum Plinio convenit, qui Jazygas inter Danubium, & Pathiſſum, monteisque, & Hercynium ſaltum colere tradit. nam ad fontem uſque Pathiſſi, qui nunc eſt in Hungariâ *Tiſſa*, Germanis *die Teyſſe*, pertinuiſſe magnum illum per totam ferè Germaniam ſparſum ſaltum, ſuo loco docebo. Montes igitur, quibus ſaltus ſuperſternebatur, ſunt ea juga, quæ à dicto opido *Oſtrá*, & flumine *Morâwá*, versùs Viſtulæ fontem, atque inde ad Pathiſſi ortum, protenduntur: in quorum medio altiſſimus vertex, haud procul opido *Landescorona*, *Bábiá gorá* vulgò adcolis Polonis vocatur. Hæc Daci, ſive Getæ, à Jazygibus Sarmatis è campis, inter Danubium Pathiſſumque ſitis, pulſi, tenuerunt ad *Marum* uſque flumen, quod nunc eſt *Morâwá* adcolis Slavis, & Germanis *March*; & *regnum Vannianum*, quod è Plinii ſententiâ fuit inter Marum, Danubium, & juga Bojohæmica, antiquos Quadorum fineis, ut patet è Strabone ſimul atque Plinio, item è Tacito, qui annal. lib. II, Vannium Quadum fuiſſe oſtendit his verbis: *Barbari utrumque* (Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulſos) *comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cuſum locantur; dato rege Vannio gentis Quadorum.* Marum flumen jam oſtendi: Cuſum inquirendum eſt. quamquàm Marum quoque in controverſiam vocaſſe video Rhenanum ac Lipſium; quorum hic ita ad hunc locum Taciti commentatur: *Mariſus hic fluvius dictus Straboni lib.* VII; *Maris Herodoto; Mariſia Iornandi; Aethico Margus. Retinet nomen hodiè, & incolis appellatur Maros.* Nimis infelix ferè ubique antiquæ geographiæ conjector Lipſius, vir cetera doctiſſimus. *Margum* eſſe Mœſiæ amnem, qui haud dubiè vitiato apud Ptolemæum legitur vocabulo Μόσχος, pro Μαργὸς, ex Antonino, tabulâ itinerariâ, aliiſque compluribus auctoribus ſatis clarè liquet. *Maris* equidem Herodoti, & *Mariſus* Strabonis, *Mariſia*que Jornandis, eſt hodie Tranſilvaniæ Hungariæque flumen, vulgò adcolis *Maros*, & *Maroſch* dictum. at quomodò ad hunc quadrat, quòd Plinius ait Dacos inter Pathiſſum ac Danubium amneis ſub Hercynio ſaltu coluiſſe monteis, ad Marum uſque flumen, terminum Svevorum, regnique Vanniani; & ſub montibus, inter dictos amneis, plana atque campos Iazyges Sarmatas? ſatis ineptè; quum Marus iſte ab lævâ Pathiſſi quærendus ſit ripâ, non ab dextrâ. Clarius hoc redditur (ſi cui obſcurum & incertum etiam nunc videtur) à Tacito annal. lib. XII; ubi de eodem Vannio ejusque regno ſic ſcribit: *Per idem tempus Vannius, Svevis à Druſo Cæſare impoſitus, pellitur regno, primâ imperii ætate clarus, acceptusque popularibus; mox diuturnitate in ſuperbiam mutans, & odio accolarum, ſimul domeſticis diſcordiis circumventus. Auctores Iubillius Hermundurorum rex, & Vangio ac Sido, ſorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquàm ſæpè oratus, arma certantibus barbaris interpoſuit; tutum Vannio perfugium promittens, ſi pelleretur. ſcripſitque P. Attilio Hiſtro, qui Pannoniæ præſidebat; legionem, ipſàque è provinciâ lecta auxilia pro ripâ componeret, ſubſidio victis, & terrori adversùs victores, ne, fortunâ elati, noſtram quoque pacem turbarent. nam vis innumera Ligii, aliæque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius* XXX *per annos prædationibus & vectigalibus auxerat. Ipſi, manus propria, pedites, eques, è Sarmatis Iazygibus erat. impar*

multi-

multitudini hostium; eoque castellis sese defensare, bellumque ducere statuerat. sed Iazyges obsidionis impatientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem attulêre; quia Ligius Hermundurusque illinc ingruebant. Igitur digressus castellis Vannius, funditur prœlio. quamquàm rebus adversis laudatus, quòd & pugnam manu capessiit, & corpore adverso vulnera excepit. Ceterùm ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Secuti mox clientes, & acceptis agris in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio & Sido inter se partiti sunt. egregiâ adversus nos fide. Hæc Tacitus. ex quibus satis clarè perspicitur, *Marum* nullum alium fuisse amnem, quàm qui hodiè in Moraviâ incolis Slavis dicitur *Morâwâ*, Germanis *die March*. ad hujus quidpe confluentem, in adversâ Danubii ripâ, sita fuêre *Pannonica hiberna Carnutum*; quod nunc *Haimberg* esse, suo loco ostendetur. huc facilè adcolæ gentes, Marcomanni, atque his contermini versùs occasum Hermunduri, ex alteraque parte Ligii, Vistulæ lævam ripam colentes, adesse potuerunt. huc quadrant ea, quæ Plinius de Dacis ac Sarmatis Jazygibus tradit. Sed, omnia uti quammanifestissima fiant, *Cusus* investigandus est. Hunc ex adverso fuisse Pannoniæ, patet ex eo, quòd ipsa regio inter hunc & Marum sita, in quam Drusus Cæsar Marobodui Catualdæque clienteis collacavit, contra Pannoniam fuit. nam Claudius Attilio, Pannoniæ præsidi, scripserat, uti *legionem, & auxilia* è Pannoniâ *provinciâ lecta, classemque pro ripâ componeret*: in quâ provinciâ etiam Vannii, regno pulsi, clientes locati. *Cusum* igitur amnem eum esse puto, qui vulgò nunc dicitur *die VVage*, supra opidum *Komarno* in Danubium confluens. Et huc rectè Jazyges Sarmatæ auxilio venêre Vannio, quia contermini in lævâ Vagi ripâ. quò illud spectat Taciti; *Iazyges, obsidionis impatientes, & proximos per campos vagi, necessitudinem pugnæ attulêre, quia Ligius Hermundurusque illinc ingruebant.* Hæc igitur est regio inter Marum & Cusum, in quâ dicti Svevi, Marobodui Catualdæque clientes, collocati quam ultra Vagum in orientem versùs non extendo, primùm quia non integra aliqua natio, sed clientes tantùm prædictorum regum in eâ positi; quibus hoc terrarum spatium inter Marum ac Vagum satis superque est. tum verò populis, trans dictos monteis colentibus, confinium relinquendum est cum Jazygibus Sarmatis; quibus tributa solvebant: ut infrà ostendetur. Sed & Dio, lib. LXVII, haud obscurè prædictos Svevos Jazygibus facit conterminos; quidpe ubi Domitianum Lygiis auxilium contra eos misisse narravit; Ἀγανακτήσαντες δ' ἐπὶ τούτῳ, inquit, οἱ Σουῆβοι, προσπαρέλαβον Ἰάζυγας, καὶ παρεσκευάζοντο, ὡς καὶ μετ' αὐτῶν τὸν Ἴστρον διαβησόμενοι· id est; *Svevi, ob id indignati, Iazygum natione suas ad parteis traductâ, se parabant, ut cum iis Istrum trajicerent.* Sic, lib. LXXI, ubique Quadi Marcomannis ac Jazygibus conjunguntur. Ac sanè societatem ipsis armorum contra Romanos semper fuisse etiam posterioribus sæculis, vel ex uno Marcellino satis patet. Sed obstrepit heic, nescio quid, Plinius, Germanorum initium, in Danubii ripâ, ex adverso Carnuti ponens, id est, ad confluentem Mari; hocque flumine Vannianum regnum à Dacis Sarmatisque dirimens. ex quo suspicio oboriri poterat, Cusum illum fuisse supra Marum, versùs Bojohæmum. Verùm falsum hoc esse, patet ex eo, quòd omnis Danubii ripa supra Marum, non ad Pannoniam, sed ad Norici provinciam, Aeno flumine tenus, spectavit; quæ legionem præsidiariam habuit Vindobonæ, seu Vindomanæ, id est, ut nunc vulgò vocatur, Viennæ. ita, uti ad hujus præsidem, non ad Attilium, scribere Claudium oportuisset. Tum verò, Quadorum nomen ad secundam usque Pannoniam, quam Arrabone amne (*Rabe* nunc est) à primâ dirimit Ptolemæus, & Granuam flumen pertinuisse, ex Marcellini dilucidissimâ perspicitur historiâ; quæ lib. XVII sic habet: *Augusto, inter hæc quiescenti per hiemem apud Sirmium, indicabant nuntii graves & crebri, permixtos Sarmatas & Quados, vicinitate & similitudine morum armaturæque concordes, Pannonias Mœsiarumque alteram cuneis incursare dispersis.* Et posteà: *His in barbarico gestis, Bregetionem castra commota sunt; ut etiam ibi belli Quadorum reliquias, circa illos agitantium tractus, lacrymæ vel sangvis exstingveret. quorum regalis Vitrodorus, Viduarii filius regis, & Agilimundus subregulus, aliique optimates, & judices, variis populis præsidentes, viso exercitu in gremio regni, solique genitalis, sub gressibus jacuêre militum; & adepti veniam, jussa fecerunt.* Pannoniæ opidum *Bregetionem* nunc esse *Graan*, suo loco argumentis docebo satis validis. Unde liquet, Quadorum gentem ad flumen Granuam usque tunc temporis pertinuisse. quod etiam attestatur M. Antoninus imperator, in vitâ suâ, lib. I, his verbis: Τὰ ἐν Κουάδοις, πρὸς τῷ Γρανούᾳ· id est; *Quæ in Quadis facta, ad Granuam.* Sed omnia quamdilucidissima reddit Ptolemæus, in descriptione Jazygum, his verbis: Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται ὁρίζονται ἀπὸ δύσεως τῷ εἰρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν (malè vulgò τὸν Καρπάτην) καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ ἐπιστροφήν. Id est: *Iazyges Metanastæ terminantur ab occasu prædictâ Germaniæ parte,*

quæ est ab Sarmaticis montibus ad Carpin, & Danubii flexum. *Carpin* hodiè in ripâ Danubii supra Budam dici *Kalpach*, suo loco ostendetur. ex hujus adverso montium jugum, ex meridie in occasum versùs ad fontem usque Vagi protensum *Sarmaticos* illos fuisse Ptolemæi *monteis*, Germaniamque iis ab Jazygibus fuisse submotam, infrà docebo, ubi de montibus Germaniæ erit sermo. Huc usque igitur Quadi, ultimi Germanorum in Danubii ripâ, fuerunt extensi. quò rectè convenit Marcellini historia de *Bregetione:* item illud in vitâ Antonini de Granuâ amne. Atque hinc tandem est quòd Ptolemæus, lib. VIII, ait, Germaniam terminari ἀπὸ μεσημβρίας, Ῥαιτίᾳ καὶ Νωρικῷ, καὶ δυσὶ Παννονίαις· id est: *à meridie Rhætiâ, Norico, & duabus Pannoniis:* quarum inferior ab Arrabone amne incipiebat. Ego ex his universis, quæ hactenus adlata, ista colligo: primò Svevos illos, inter Marum Cusumque locatos, in Quadorum transisse commune nomen; Vaniique regnum fuisse à Clunâ amne (quo Marcomannos in Danubii ripâ ab oriente finivi) ad Vagum usque; tam in antiquos Quados, inter Clunam Marumque sitos, quàm in eos Svevos, qui posteà inter Marum Vagumque nomini illorum accesserunt. Plinium autem ex eo errasse puto, quia antiquorum Quadorum nomen Maro finiri, apud superioris sæculi scriptores legerat. tum, quia jam antè regnum habuit in Quadis, quàm alii ei adjicerentur Svevi, ultra Marum. quod haud difficulter etiam ex Tacito, libro de Germaniâ, colligere licet; ubi sic tradit: *Marcomannis, Quadisq., usque ad nostram memoriam, reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui & Tudri genus. jam & externos patiuntur. sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. raro armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur.* Ut *Maroboduus* Marcomannorum, sic *Tuder* Quadorum fuit rex. voluit quidpe auctor nobilissimum omnium in utrâque gente ostendere. erravitque heic haud modicè doctissimus cetera vir, M. Velserus, in Boicis suis; ubi Tudrum æquè Marcomannorum facit regem, ac Maroboduum. Quia igitur jam longè ante Taciti memoriam Quadi suos habuerunt reges; ut ex his verbis satis disertè patet: Vannius quoque haud dubiè Quadorum simul ac novorum inter Marum Cusumque cultorum fuit rex. quidpe si aliis Quadis rex; cur non hunc potiùs Svevis, in novis sedibus propè locatis, regem imposuit Drusus; cui majores opes ex aucto regno, atque vires à Dacorum Sarmatarumque injuriis novos colonos tuendo? cur item, ubi Vannius regno pellitur ab Hermunduris Ligiisque, nulla Quadorum, proximæ ac validæ nationis, mentio in alterutrâ partium; minùs verò eorum regis; soli Vangio ac Sido Quadi, Vannii sorore geniti, memorantur? Certè hos duos innuere auctorem, haud dubito, ubi Vannium *domesticis discordiis*, id est, quæ in regno ejus ortæ erant, *circumventum* ait. *accolarum* autem *odium*, quod idem auctor refert, Marcomannorum fuisse censeo; quibus conjuncti Hermunduri, moxque sequuti ab alterâ parte Ligii. ni fortè Jubillius ille, Hermundurorum rex, in Marcomannos quoque obtinuerit regnum, pulso Catualdâ; qui & ipse paullo antè Maroboduum pepulerat. sic enim annal. lib. II: *Idem Catualdæ casus; neque aliud perfugium. pulsus haut multo pòst Hermundurorum opibus, & Vibilio duce; receptusque, Forum Iulium, Narbonensis Galliæ coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum & Cusum locantur; dato rege Vannio, gentis Quadorum.* Scribo heic quoque *Iubillii* nomen: nam eumdem esse qui, Hermundurorum rex, XXX annis pòst regno pepulit Vannium, cuivis dispectu promtissimum est. Librario hoc loco Romanum *Vibulliorum*, sive *Vibiliorum*, magis quàm Germanicum *Iubillii* nomen notum fuit. Ceterò ad antè dicta pertinere puto, quæ annal. lib. XII, de Vanniano regno sequuntur: *Regnum Vangio ac Sido inter se partiti sunt: egregiâ adversùs nos fide; suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate; & majore odio, postquàm adepti sunt.* Divisisse ita videntur, uti alter citra Marum, alter ultra regnaret. etenim illa regio, in quâ novos colonos posuerat Drusus, angustior erat quàm quæ duo regna commodè ferre quiret. Adde prætereà quæ suprà ex libro de Germaniâ citavi: *Sed vis & potentia regibus ex auctoritate Romanâ. rarò armis nostris, sæpiùs pecuniâ juvantur.* Sic Vannius auctoritate Romanâ regnavit: sic ipsi Vangio ac Sido contra subjectorum odium eâdem auctoritate ac potentiâ tuti; unde etiam *egregiâ adversùs Romanos fuère fide.* Adde item, ex historiar. III, ista: *At ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur; principes Sarmatarum Iazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium asciti, plebem quoque, & vim equitum, quâ solâ valent, offerebant. Remissum id munus; ne inter discordias externa molirentur, ac majore ex diverso mercede jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum, quibus vetus obsequium erga Romanos, & gens fidei commissæ patientior: opposita in latus auxilia, infestâ Rhetiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur*

Sextilius

Sextilius Felix cum alâ Aurianâ, & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhætos Noricosq; interfluit, missus. nunc illis aut his prælium tentantibus, fortuna partium alibi transacta. Sido heic & Italicus infestæ Rhætiæ opponuntur, quia Quadorum, gentis Norico conterminæ, reges è propinquo adducebantur.

Termini igitur Quadorum antiquitus fuerunt, ut antè dictum, à meridie Danubius; ab occasu æquinoctiali atque æstivo, primò Cluna amnis, dein Bojohæmici montes, ad Mari usq; confluentem: ab ortu æstivo Marus. At postquàm à Tiberii principatu alii etiam Svevi nomini ac civitati eorum adjecti; limites ultra Marum fuêre, à septemtrionibus montes, in quibus Plinius Hercynium saltum, Ptolemæus ferri secturas sternit, ad opidum usque *Rycho*. inde ab ortu Cusus sive Vagus amnis, ad Danubii usque confluentem. hinc à meridie ipse Danubius. At quia ab hac parte ingens in Danubio est insula, vulgò incolis *Chalokewz* dicta; operæ pretium est scire, cujus ripæ illa fuerit, Pannonicæ, an Germanicæ. Pannonicæ non fuisse, inde colligo, quia Romanorum castella præsidiaria, in hac amnis parte, citra insulam fuêre posita, quà opidum nunc *Rabe* & duo vici *VVyselburg* & *Kerlburg* visuntur; ut fusiùs suo loco demonstrabo. Proinde omnis insula, cum duobus nunc opidis *Komarn* & *Sumarein*, & minoribus insulis, quas utrimque Danubii alvei complectuntur, Quadorum finibus est adscribenda. Ceterùm, quum processu temporis fineis suos ad Bregetionem usque Quadi protulissent; terminus ab septemtrionibus porrò fuit in dictis montibus ad opidum usque *Twárdoszyn*. hinc ab ortu juxta lineam ad lacum *Holte* ductam: dein flumen è lacu in Granuam amnem decurrens; ac mox ipse Granua ad confluentem usque. à meridie iterum Danubius. Sed & ultra dictos monteis, posterioribus temporibus civitatis suæ fineis protulerunt. sic quidpe Marcellinus, prædicto lib. XVII: *Hortante hoc exemplo clementiæ, advolarunt regales, cum suis omnibus, Arabarius, & Usafer, inter optimates excellentes agminum gentilium duces: quorum alter Transjugitanorum Quadorum parti, alter quibusdam Sarmatis præerat; locorum confiniis & feritate junctissimi*. Expulerunt igitur hinc Dacos, quos in montibus locat Plinius; ac bonam etiam, si non omnem, Osiorum partem; quos inter Marum, & opidum *Os' Wiecżym*, Vistulæ impositum, incoluisse proximo capite ostendam. Hæc igitur de finibus Quadorum.

Porrò Ptolemæus circa hos fineis ita: Ὑπὸ δὲ τὴν Γαβρῆταν ὕλην Μαρκομαννοί· ὑφ' οὓς Σουδινοὶ, καὶ μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ οἱ Ἀδράβαι κάμποι. ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· ὑφ' ἣν μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι, μέχρι τοῦ Δανουβίου, καὶ συνεχεῖς αὐτοῖς, παρὰ τὸν ποταμὸν, οἱ Τερακατρίαι, καὶ οἱ πρὸς τοῖς Κάμποις Ῥακάται. Hoc est: *Sub Gabretâ silvâ Marcomanni. sub quibus Sudini: & ad Danubium usque flumen Adrabæ campi. sub Orcinio autem saltu Quadi: sub quibus ferri secturæ, & Luna silva. sub quâ magna gens Bæmi, ad Danubium usque: & his contermini juxta flumen Teracatriæ, & apud Campos Racatæ*. Quum *Bæmi* isti in ipsum sint Bojohæmum referendi, contermini iis *Teracatriæ* & *Racatæ* erunt in Quadorum agris locandi; partes fortasse sive pagi gentis. *Teracatriæ* qui sint habendi (nisi fortè ex sequenti vocabulo κάμποις, legendum sit τέρραι κάμποι· ut antè Ἀδράβαι κάμποι, & Πάρμαι κάμποι) haud facilè dixerim. At RACATÆ omnino videntur esse iidem, qui hodiè Slavis Polonis dicuntur *Rakuszy*. Czechis sive Bojohæmis atque Moravis *Rakauszy*; id est, *Austrii*, Germanis *die Oesterreicher*, ad utramque nunc Danubii ripam longè latéque colentes.

Ceterùm à Maro flumine, qui in nonnullis Plinii exemplaribus est *Morus*, regio nomen accepit, quo incolis Slavis *Moráwá*, & *Morawska Zemie*; Germanis *Mären*: item incolæ Germanis *Märern*, Slavis *Morawané*, & *Morawci*. quæ vocabula hactenus falsò atque imperitè à Marcomannorum nomine à plerisque nostri sæculi geographis deduci video; quasi Moravia antiqua fuerit Marcomannorum sedes.

Opida sive vicos habuisse Quados, jam Ptolemæi tempore, complureis, ex ejus tabulâ Germaniæ dispicio. In his Ῥοβόδουνον, *Robodunum*, rectiùs atque incorruptiùs scriptum est lib. VIII Ἐβουρόδουνον. EBURODUNUM; inter tria præcipua Germaniæ opida computatum. nam aliud quoq; Quadorum opidum apud eumdem est Ptolemæum Ἔβουρον, *Eburum*. & ex situ illud nullum aliud esse potest, quàm quod hodiéque celeberrimum ferè est totius Moraviæ, *Brin* Germanis incolis, Slavis *Brno* dictum. Sic Alpinum quoq; opidum, quondam *Eburodunum*, nunc in Galliâ dicitur *Embrun*. Sed & Moraviæ *Brin*, superiori sæculo vocatum fuisse Germanis *Brun*, sive *Brün*, patet ex eo, quòd Latinè scribatur *Brunna*.

EBURUM ex situ videtur esse id, quod, caput regionis, incolis nunc dicitur Slavis *Olomucż*, Germanis verò *Ulmitz*.

MEDOSLANIUM, Μεδοσλάνιον, ejusdem Ptolemæi, ex situ simul & quadam nominis similitudine videtur esse nunc celebre opidum *Znáim*.

CELE-

Celemantia, Κελεμαντία, quamvis à Ptolemæo ex adverso Arrabonis amnis ostii ponatur; tamen nihilo magis ea eò pertinet, quàm Bregetio ad ejusdem amnis confluentem. nam hic est apud opidum *Rabe*; Bregetio autem, ut antè dictum, ex adverso confluentis Granuæ, nunc *Graan*. Certè *Celemantia* nullus alius est locus, quàm qui hodieque xxx millibus passuum supra *Znáim*, sub Bojohæmicis montibus, haud procul Tejæ fontibus vicus dicitur *Kalmintz*. Reliquorum apud Ptolemæum vocabulorum situs haud liquet.

Cap. XXXII.

De Gothinis, Marsingis, Osis, *ac* Buriis.

Marcomannorum Quadorumque gentibus commemoratis, laudeque eorum atque gloriâ decantatâ, in hæc auctor pergit verba: *Nec minus valent retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii. terga Marcomannorum Quadorumque claudunt. è quibus Marsigni & Burii sermone cultuque Svevos referunt: Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingva coarguit non esse Germanos; & quòd tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis imponunt. Gothini, quò magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus & vertices montium jugumque insederunt. dirimit enim scinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen.* Hos quatuor populos auctor ab uno latere Marcomannis Quadisque; ab altero, montium jugo claudit. hi igitur duo termini primo loco considerandi sunt. Marcomannorum Quadorumque fines ab hac parte satis clarè descripti sunt. illos scilicet Bojohæmica juga, hos Marus fluvius terminabat. Illud *montium jugum*, quod auctor tradit, in Hungariæ hodiè Poloniæque ac Silesiæ confinio, à Sarmaticis, quos Ptolemæus adpellat, montibus, (vulgò adcolis Polonis *Tátáry*, Hungaris *Szepési*, Germanis *das Hungerisch gebirge*, id est, *juga Hungarica)* juxta opidum *Twárdoszyn*, initium ducit; continuoque procursu ex meridie in septemtriones versùs sese extollens, primùm ceu directâ lineâ propter amnem Salam ad opidum usque *Os wieczym*, Vistulæ adpositum, Silesiam à Polonia dirimit. inde per ipsam Poloniam, Vartæ fluminis dextram ripam, ad usque opidum *Kłodáwá*, prosequens; hinc versùs opidum *Bydgoscz*; inde in occidentem conversum ad opida *Kamien* & *Stempelborg*, atque iterum in septemtriones, versùs fontem Brogi amnis, tandem juxta lævam Viperæ ripam ad mare Svevicum, inter duo opida *Slage* & *Tzanaw* deponitur. Trajectus ejus heic adcolis vocatur *Gollenbarg*; latrociniis cædibusque viatorum infamis. Ptolemæo universum jugum adpellatur Ἀσκιβούργιον ὄρος, Asciburgius mons. His igitur duobus lateribus, ab ortu, & ab occasu brumali, prædictæ iv nationes in universum inclusæ fuerunt. A Danubii ripâ remotas fuisse universas, liquet quammanifestissimè ex eo, quòd auctor eas non, unà cum Hermunduris, Marcomannis, Quadisque, in fronte Germaniæ ponit; sed, *retro Marcomannorum Quadorumque terga claudere*, adfirmat. unde haud falso argumento colligitur, ultra eam regionem, quam Svevi sub Vannii regno inter Marum Cusumque tenuerunt, positas fuisse. Verùm singulatim sua cuique sedes tribuatur.

Gothinos atque Osos proximos fuisse Sarmatis Jazygibus, & item Quadis, inde judico, quia ab utrisque his tributa illis imponebantur. Gothinos tamen citeriores, Danubioque propiores censeo. quidpe auctor noster *ferrum fodisse* eos tradit. de his autem ferrifodinis ita Ptolemæus: Ὑπὸ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι· ὑφ' οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη· id est: *Sub Hercynio saltu Quadi. sub quibus ferri fodinæ, & Luna silva.* Idem auctor, in expositione Danubii amnis, hæc habet verba: Τὸ μέρος κατὰ τὴν ἑξῆς ἐκτροπὴν τοῦ παρὰ τὴν Λοῦναν ὕλην πρὸς ἄρκτους ῥέοντος ποταμοῦ. id est: *Pars ejus, quæ deinceps est juxta digressionem fluminis quod apud Lunam silvam septemtriones versùm fluit.* Hunc amnem, è Lunâ silvâ versùs meridiem in Danubium defluentem, eumdem esse & *Marum*, suprà in Nariscis ostendi. *Luna* igitur *silva* fuit circa Mari fonteis, & prædictas ferrifodinas. Vt igitur sub Hercynio saltu, id est, sub Bojohæmo, quod saltus cingebat, Quados versùs orientem nominat; sic sub his etiam versùs eamdem regionem intelligendæ sunt fodinæ istæ, nullæque aliæ erunt, quàm quas in montium Sarmaticorum jugo, inter Mari Tejæque confluentem & opidum *Twárdoszyn* extenso, suprà indicavi. Terminus igitur Gothinis fuit ab meridie, dictum jugum, quod Dacos anteà coluisse, testis est Plinius, suprà citatus. *Superiora autem*, inquit, *inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnuti; Germanorumque ibi confinium, campos & plana*

Iazyges

Iazyges Sarmatæ. montes verò & saltus, pulsi ab his, Daci ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani. Huc maximè pertinent & illa auctoris nostri: *Gothini, quo magis pudeat, & ferrum effodiunt. omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus, & vertices montium, jugumque insederunt.* Ptolemæus quia sub Quadis Lunam silvam collocat, equidem crediderim, saltus heic atque monteis in universum à Bojohæmo, quà Mari est fons, ad Pathissum usque amnem, adpellatos fuisse *Hercynios*; ut patet è Plinii verbis: privatim verò eam partem, quæ est inter Marum & Cusum, Svevos Vannianos à Gothinis dirimens, dictam fuisse *Lunam silvam & montem*; in iisque ferrum fodisse Gothinos. nam eodem situ fuisse silvam & ferri fodinas, satis liquidò è Ptolemæi patet verbis. non enim ait; ὑπὸ τοὺς Κουάδους τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ὑπὸ, vel μετὰ, vel ὑπὲρ ταῦτα ἡ Λοῦνα ὕλη· sed, ὑπὸ τοὺς Κουάδους τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λοῦνα ὕλη. Ceterùm silvâ hac atque jugo Gothini à Svevis Vannianis, sive, ut postmodùm adpellati, à Quadis submovebantur, ad opidum usque *Rycho:* inde primùm à Sarmatis Jazygibus, mox ab iisdem Svevis, qui huc immigrarunt, ad usque opidum *Twárdoszyn.* ab oriente terminus fuit, initium jugi Asciburgiensis, & flumen Sala, ad Vistulæ usque confluentem, & opidum *Os' Wieczym*; quò à Bastarnis Germanis arcebantur. ab septemtrionibus, quà *Osi* occurrebant, pono lineam à dicto opido *Os' Wieczym* ad Viadri Olsæque confluenteis; hinc ipsum Viadrum, & à fonte ejus lineam ad Marum & caput Moraviæ *Olomucz*. ab occidente, Maro à Quadis distingvebantur. Sic jam rectè tributa iis ab his atque ab Sarmatis imponebantur; quia utrisque erant contermini. Tributa autem patiebantur, quia hac conditione solum id obsederant alienigenæ. qui, quia Gallici generis; haud dubitaverim quin pars fuerint Bojorum, à Marcomannis antiquâ sede Bojohæmo pulsorum. Continetur nunc hisce finibus Poloniæ particula; quà opida *Twárdoszyn, Iábfakow, Skoczow, Bielsko,* & *Miedzyrzecz:* & Silesiæ item portiuncula; quà opida *Teschen, Friestat, Frideck:* item Moraviæ pars: quà opida *Mezyrzec* & *Holissow*. Ceterùm Dioni, lib. LXXI, eadem gens dicta est ΚΟΤΙΝΟΙ, COTINI, in his verbis, quæ Theodosius ex eo refert: Κοτινοὶ δὲ ἐπαγγείλαντο αὐτοῖς ὅμοια. Ταρρούνιον δὲ Πατέρνον παραλαβόντες, ὡς καὶ ἐπὶ τοὺς Μαρκομάνους αὐτῷ συστρατεύσοντες, μόνον οὐκ ἐποίησαν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον δεινῶς ἐκάκωσαν, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπώλοντο· id est: *Cotini verò, quum similia Marco nuntiari jussissent, nacti Tarrunium Paternum, tamquàm in Marcomannos expeditionem cum eo suscepturi, non tantùm id non fecère, sed etiam Paterno grave intulerunt damnum; ac deinceps ipsi quoque perierunt.* Expeditionem eam in Marcomannos facere potuerunt, quia cum Quadis tunc Romano imperatori intercedebat pax obsequentissima; ut ex præcedenti oratione patet.

OSI hinc Gothinis ab septemtrionibus continuabantur. ad utramque Viadri ripam satis latè incolentes; versùs occidentem, ad Marum usque, Quadorum terminum; versùs orientem, ad Vartam, & prædictum jugum Asciburgium; ultra quod Lygii. A septemtrionibus, lineam duco à Vartâ & opido *Czestochow* ad flumen *Melpenaw*, quà vicus ei adpositus *Kaliszan:* hinc ipsum flumen; & ab lævâ Viadri ripâ, amnem, qui apud arcem *Fulstain* exorsus, ad vicum *Krupice* Viadro miscetur, ad opidum usque, quod Slavis *Máły Glogaw*, Germanis *Kleyn Glogaw* nuncupatur. hinc lineam, ad fontem usque Mari. Gothinis equidem tributa imponebant cùm Quadi, cùm Sarmatæ Jazyges: at Osis Quadi tantùm; quia longiùs à Sarmatis erant siti. Continetur hisce nunc finibus Silesiæ pars; quà præcipua opida, *Oppelen, Kleyn Glogaw, Rátibor, Troppa, Psczyná, Rybnik, Bytom:* dein Poloniæ opida *Długoszyn, Mrzygłod, Olsztyn, Mslow*. Locus hoc tractu Ptolemæo refertur Παρίεννα, PARIENNA: qui hodiè haud procul Viadri fonte, vulgò dicitur *Parn*, Moraviæ opidulum.

Ultra Osos, inter Bojohæmum & Lygios fuère MARSIGNI, ac BURII. *Marsignos* proximos facio Marcomannis, ad Viadrum usque; quia hos primo loco nominat auctor noster: Burii verò tam prope fuère Lygios, ut etiam inter hos numerati sint Ptolemæo. ut mox ostendetur. A septemtrionibus igitur illos, quà Semnonibus, magnæ Svevorum genti, jungebantur, cingo lineâ, à vico *Steynaw*, Viadro adposito, ad Bojohæmica juga, quà opidum est *Frideberg*, ductâ. Continetur hodiè his finibus celeberrima totius Silesiæ pars, quà opida nobilissima *Neisse, Münsterberg, Grotka, Brige, Olaw, Sweinitz, Strige, Lignitz*, & ipsum totius Silesiæ caput *Breslaw*. præterque comitatus Glacensis. De vocabulo *Marsignorum* idem sentio, quod suprà de *Reudignorum* nomine: nempe magis genuinè ad Germanicam lingvam id scribi MARSINGI. Et est gentis vocabulum apud Ptolemæum Μαρσίγγοι. quod quamvis alienissimo loco, citra Albim sit positum; tamen dubium non est, quin eamdem gentem designet.

Pleraque

Pleraque autem quum apud eum auctorem sint corrupta; facilè ego suspicer, scriptum ab eo fuisse Μαρσίγγοι. Apud Aethicum quoque vitiato vocabulo legi eos existimo *Marnianos*, pro *Marsingos*, inter Germaniæ genteis.

Burii hinc, quamvis unà cum prædictis populis terga Marcomannorum clauderent; tamen haud propè attingebant: sed, inter Marsingos ac Lygios, medium jugi Asciburgii adcoluêre. unde etiam ipsis Lygiis à Ptolemæo adnumerati. quamquàm illic Λȣ̃τι Βȣ̃ροι leguntur, pro Λȣ̃γοι Βȣ̃ροι, vel Λȣ́γιοι Βȣ́ῤοι, ut infrà in Lygiis patebit. Horum termini, quibus à meridie Osos, ab ortu Lygios, ab occasu hiberno Marsingos attingebant, jam antè dicti sunt. ab occasu æstivo lineâ ab prædicto vico *Steynaw* ad opidum *Szrzodá*, Vartæ impositum, à Semnonibus distingvo. A septemtrionibus, Vartâ flumine, à dicto opido *Szrzodá* ad opidum *Koto* à Burgundionibus. Comprehenduntur hisce nunc finibus; Silesiæ pars, quà opida, *Praustnitz*, *Schilderberg*, *VVaartenberg*, *Beraun*: & Poloniæ portio; quà opida, *Krzepice*, *Rádomsko*, *Brzesznicá*, *VVieluu*, *Bolestaw*, *VVterus*, *Sieradz*, *Grabow*, *VVarta*, *Sadecz*, *Vniciow*, *Kalisz*, *Kolo*, *Konin*, *Kotec*, *Kozmin*, *Introszyn*.

Apud Ptolemæum locus hoc tractu nominatur Calisia. quod ego ex nomine, simulque ex tractu, interpretor dictum Poloniæ celebre opidum *Kalisz*.

Cap. XXXIII.

De Lygiis; *qui &* Ligii, Lugii, Lugi, & Logiones.

A Latere igitur Osorum Buriorumque fuêre Lygii. de quibus ita auctor noster: *Dirimit scinditque Sveviam continuum montium jugum; ultra quod plurimæ gentes agunt. ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*. Et posteà: *Trans Lygios Gothones regnantur*. Jugum hoc superiori capite descriptum est. hoc igitur, & Vistulæ amnis lunato cursu, ab opido *Os Wieczyn*, ad opidum usque *Bydgoscz*, cincti fuerunt. Ultra amnem, extra Svevorum nomen coluêre *Bastarnæ*; ut infrà patebit. Omne Lygiorum solum, ultra Germanorum nomen, nunc Poloni colunt.

Addit auctor superioribus ista: *Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. valentissimas nominasse sufficiet; Arios, Helvecenas, Manimos, Elysios, Naharvalos*. Non omneis se nominasse, apertè fatetur. igitur à Ptolemæo referuntur etiam Λȣ̃γοι Διδȣ̃νοι, *Lugi Diduni*. qui in plerisque exemplaribus leguntur corrupti Λογίωιδȣ̃νοι. Apud eumdem Λȣ̃γοι Ὀμανοὶ videntur esse iidem, qui Tacito *Lygii Manimi*. utrum vocabulum probius, haud facilè dixerim; nisi quòd pleraque alia apud Ptolemæum etiam vitiata. apud Tacitum verò haud perinde. Λȣ́γȣς Βȣ́ρȣς, *Lugios Burios*, habet idem Ptolemæus. at hos extra Lugiorum nomen ponit noster. Qui huic *Helvecones*; Ptolemæo sunt Αἰλȣαίωνες, *Aelvecones*, haud dubiè, & ipsi vitiato vocabulo. Singulis suas describere sedeis, haud meæ est industriæ; quando, Lygiis Germanis vel sponte egressis, vel vi pulsis, Slavi immigrantes, vestigia etiam vocabulorum exstinxerunt. *Helvecones* tamen, ex positione Ptolemæi, extremi versùs septemtriones, proximi Burgundionibus Gothonibusque fuerunt. *Elysios* plerique nostri sæculi geographi putant esse eosdem qui nunc *Silesii* Latinè, patrio autem vocabulo *Slesinger* vocantur; quasi litera *S* interierit à voce *Selysios*. Et potuerunt quidem, suis sedibus à Slavis pulsi, in eam, quæ nunc dicitur *Silesia*, transmigrasse. Verùm ego per nudam hanc conjecturam haud temerè quidquam in auctore tam gravi immutaverim. De Naharvalis atque Ariis sic auctor noster ibidem: *Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed deos interpretatione Romani Castorem Pollucemque memorant. Ejus numinis nomen Alcis. Nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium. ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, super vires, quibus enumeratos paullo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt: ipsâque formidine, atque umbrâ feralis exercitus, terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum. nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur*.

Nomen *Lygiorum* variè scriptum reperio. ipsi auctori nostro, annal. XII, per simplex I sunt Ligii. cui vocabulo proximè accedit illud ex libro de Germaniâ, & Dionis lib. LXVII, Lygii. huc iterum Lugii. nam Λȣγίȣς apud Strabonem esse legendum pro Λȣΐȣς jam antè haud semel dictum: heic verò quammanifestissimè liquet. quidpe ut noster *latissimè* ait *patere Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum*; sic Strabo Λȣγίȣς

suos

ijuos facit *μέγα ἔθνος*, *gentem magnam*. Apud Ptolemæum equidem leguntur Λοῦγοι Ὀμανοὶ, & Λοῦγοι Διδοῦνοι, & Λοῦγοι Βοῦροι. verùm quia in plerisque exemplaribus, pro secundo isto vocabulo leguntur Λογγιδιδοῦνοι, facillimum est conjectu, ubique scriptum fuisse Λοῦγοι. ita uti LUGI dicantur Ptolemæo, qui Straboni *Lugii*, Tacito *Lygii*, ac *Ligii*. nec dubitare licet, an eadem sit gens, quum situs apud Ptolemæum probè respondeat. Zosimo autem in lib. I, dicuntur Λογίωνες, LOGIONES. quos & ipsos ne dubites esse illorum Lugios ac Lygios; ipsa auctoris verba clarum reddunt, quæ sunt hujusmodi de Probo imperatore: Μάχας δὲ καρτερὰς ἠγωνίσατο, πρότερον μὲν πρὸς Λογίωνας, ἔθνος Γερμανικόν· οὓς καταγωνισάμενος, καὶ Σέμνωνα ζωγρήσας, ἅμα τῷ παιδὶ, τὸν τούτων ἡγούμενον, ἱκέτας ἐδέξατο, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ τὴν λείαν πᾶσαν, ἣν εἶχον, ἀναλαβὼν, ἐπὶ ῥητοῖς ὁμολογίαις ἠφίει, καὶ αὐτὸν Σέμνωνα μετὰ τοῦ παιδὸς ἀπέδωκε. καὶ δευτέρα γέγονεν αὐτῷ μάχη πρὸς Φράγγους· οὓς διὰ τῶν στρατηγῶν καταπολέμου νενικηκὼς, αὐτὸς Βουργούνδοις καὶ Βανδίλοις ἐμάχετο. id est: *Acres etiam pugnas commisit; primùm contra Logiones, gentem Germanicam: quibus devictis, Semnoneque eorum duce cum filio in potestatem redacto, supplices factos in fidem recepit: & captivis omnique prædâ recuperatâ, quam habebant, certis eos conditionibus dimisit; ipso quoque cum filio reddito. Alterum contra Francos prælium pugnavit. quibus operâ ducum strenuè victis, ipse cum Burgundis ac Vandilis dimicavit.* Hæc ad Rhenum: quò omnes prædictæ nationes, haud dubiè Francorum vocatu, convenerant. Rectè autem heic nationes domi sibi invicem conterminæ, *Logiones*, id est, *Lugii*, *Burgundi*, ac *Vandili*, & dux illorum *Semno*. Dicti igitur sunt Zosimo *Logiones*, quasi *Lugiones*, qui aliis *Lugi*, ac *Lugii*; quemadmodùm & ipsi *Burgundi* aliis auctoribus vocantur *Burgundii*, ac *Burgundiones*; ut infrà ostendetur. Apud Aethicum vitiosè scribuntur *Langiones*, Burgundionibus conjuncti, pro *Lugiones*.

CAP. XXXIV.

De GOTHONIBUS, *qui* & GOTONES, & GUTONES, & GUTTONES, GYTHONES, GOTHI, & GOTTHI. *item de* GEPIDIS.

LYGIIS continuabantur ab septemtrionibus GOTHONES. sic enim Tacitus: *Trans Lygios Gothones regnantur paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes; nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii.* Horum quoque vocabulum variè apud varios auctores scriptum legitur. Ipsi Tacito annal. II, sunt GOTONES: Straboni, lib. VII, Γούτωνες, GUTONES; sic namque legendum pro Βούτωνες, jam dudum etiam ab aliis adnotatum est. Plinio, lib. IV, cap. XIV, & lib. XXXVII, cap. VII, GUTTONES. Ptolemæo Γύθωνες, GYTHONES. Posterioris sæculi scriptoribus passim GOTHI, ac GOTTHI. Sed de his duobus copiosior posteà instituenda erit dissertio. Ceterùm auctor noster apertè Gothones in mediterraneis locare videtur, inter Lugios ac Rugios, sive Lemovios. Pytheas verò Massiliensis, Græcus auctor apud Plinium, prædicto lib. XXXVII, cap. II, disertissimis verbis in litore oceani sive Svevici maris eos ponit. Verba Plinii, de succino disserentis, hæc sunt: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Basiliam:* (sic legendum, pro *Abalum*, infrà docebo) *illò vere fluctibus advehi; & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Basiliam insulam esse eamdem, quæ Scandinavia eidem Plinio vocatur, hodiè Daniæ pars cum Svediâ Norvagiâque, & ulterioribus regionibus; Teutonosque Danicas incoluisse insulas, suo loco ostendetur. Ceterùm succinum ad Vistulæ ostia & in reliquo Prussiæ litore legi, omnibus & lippis notum nunc est, & tonsoribus: ibidemque antiquissimis lectum fuisse temporibus, pluribus infrà ostendam. Igitur Pytheas, qui de succini circa hoc litus lectione vera cognoverat, de Guttonibus etiam, adcolâ ejusdem litoris gente, quædam haud falsa accepisse poterat. proinde fidem ei hac in re prorsus omnem derogare, haud facilè sustinuerim: nec tamen falsa esse, quæ Tacitus super iisdem Gothonibus, peritiori jam gentium regionumque sæculo, refert, opinari. poterat quidpe gens, quæ anteà litus oceani adcolebat, posterioribus temporibus in interiora sive per vim esse pulsa, sive sponte suâ concessisse. Id tamen omnino falsum, æstuarium eos ἑξακισχιλίων σταδίων, id est, millium passuum IↃCCL, adcoluisse. quidpe mare hoc, mihi patrium, eòque

notius, æstus non patitur. & totum licet hoc litus ab Chaluso flumine ad extremos usque Livoniæ fineis permetiaris; vix amplius VI millibus stadiorum invenias: quantum litoris spatium unos tenuisse Pytheæ ætate Guttones, nemo prudens sanæque mentis homo persuaderi facilè sibi patiatur. At ἑξακοσίων σταδίων, stadiorum IↃC litus hoc Guttonum si tradidisset Pytheas, id est, millium passuum LXXV; rectiùs sensisse cum dicerem. tantum enim circiter est spatium litoris à Vistulæ citimo ostio in orientem æstivum versùs, quo succinum hodiéque legitur. Ac tenuisse Guttones, LX millium passuum spatio, litus in insulâ Vistulæ amnis, quæ nunc vulgò incolis vocatur *de Näringe*, cum pusillo cis amnem, infra opidum *Danzig*, & item superiorem amnis insulam, cui cognomentum *Magnæ*, vulgò *das Groosse Werder*, ex iis, quæ mox dissercturus sum, quam manifestissimè patebit. Unde jam certum fit, *æstuarium* heic adpellasse Pytheam id, quod lacus hodiè esse noscitur, inter dictam insulam & opidum *Königesberg*, vulgari nomine, *das Frische haff*. Hunc Pytheas quo vocabulo adpellaverit, quod Plinius vertit *æstuarium*, equidem ignoro. Aristoteli certè atque Straboni, sæpius ejusmodi lacus marini, sive in mare exeuntes, vocantur λιμνοθάλατται.

Limiteis igitur Gothonum agris adsigno hujusmodi: A septemtrionibus oceanum, sive oceani sinum, qui Plinio Melæque vocatur *Codânus*; Tacito autem *Svevicum mare*. ab occidente æstivo, quà contermini erant suprà dicti Lemovii, primò Cattium rivum, qui IV millibus passuum citra Vistulæ ostium oceano miscetur: & ab ejus fonte lineam, per Cassubiæ colleis, fonteisque Levæ ac Lepenii amnium, opidumque, quod vulgò incolis Cassubiis *Byczow*, Germanis *Bütow* adpellatur, ad fontem usque Brogi fluminis, & opidum *Hamersteen* ductam. Ab occidente æquinoctiali, atque meridie, quà Burgundiones, ut infrà patebit, occurrebant, Asciburgiorum eos cingo collium jugo, quod à dicto Brogi fonte primùm versùs meridiem inter opidum *Stuchow* & amnem Gudam, deinde à vico *Stempelborg* in orientem versùs ad opidum *Bydgoscz* & proximam Vistulæ ripam procurrit. quo tractu prædictis Lygiis continuabantur. Ab oriente brumali fuit Vistula amnis; & ubi is, inter cœnobium *Pölplyn* opidumque *Stuum*, in duo scinditur cornua, alveus ejus orientalis, Mariæburgium opidum præterfluens, vulgari vocabulo *die Nagot*, apud Elbingium opidum in prædictum lacum effunditur. hinc verò ipse lacus, ad ostium usque, quo is, inter duos vicos *Balge* & *Pillaw*, oceano miscetur. Includunt hi fines regionem, quæ nunc Pomerellia vocatur; superiori autem sæculo pars erat maxima Cassubiæ. Est hodiéque in citeriori Vistulæ ripâ, ad medium dictæ insulæ *Magnæ* latus, vicus vulgari vocabulo *Gut land*, & variante incolarum dialecto *Goot land*, quod an veterum cultorum memoriam servet, quasi dicas *Gothonum terram*; haud temerè adfirmaverim.

Sed Gothonibus meis prædictum litus uti adseram; simulque probem, eamdem fuisse gentem, quam posterioris ævi scriptores dixêre GOTHOS, atque GOTTHOS; altior paullo suscipienda mihi est dissertatio: non contra nostri tantùm sæculi scriptores; quorum facilis aliàs foret confutatio: sed adversùm antiquos etiam compluреis auctores: in quibus poëtæ, Sidonius, Claudianus, atque Ausonius Gothos plerumque GETARUM adpellarunt vocabulo; Jornandes autem, Procopius, Orosius, divus Hieronymus, Spartianus & nonnulli alii, liquidò adseverarunt, Gothos eamdem esse gentem, quam antiquiores scriptores, Græci dixêre GETAS, Romani DACOS: quorum sedem ultra Danubium fuisse, inter Pathissum amnem atque mare Ponticum, ex adverso Pannoniæ, Mœsiæque, satis è Strabone, Ptolemæo, atque aliis, in aperto est. Qui equidem tot tantorumque veterum auctorum unanimis super eâdem re consensus, tantam hactenus visus est mereri auctoritatem atque fidem, uti nemo, quod sciam, contrà hiscere ausus sit. Verùm ego, quia hoc ubique certum mihi propositum, non tam auctorum numerum, quàm pondus rationum expendere: neque hac in re verebor omnibus istis contradicere, adversúmque eos ex vetustiorum auctorum monumentis probare, duas diversasque inter se fuisse genteis, GOTHOS, atque GETAS. Quo facto, ostendam deinceps, *Gothos* eosdem esse, quos Tacitus *Gothones*, & *Gotones*, Plinius cum vetustissimo scriptore Pytheâ *Guttones* adpellavit.

Primo igitur loco ipsa suprà dictorum auctorum verba in medium ponere consilium est; ne quis plus ponderis iis inesse suspicetur, quàm vel ipse eruere inde queat. Procopius rer. Gothicar. lib. I: Ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ τῶν τινὲς πατρικίων τὰ Σιβύλλης λόγια προὔφερον, ἰσχυριζόμενοι, τὸν κίνδυνον τῇ πόλει ἄχρι ἐς τὸν Ἰούλιον μῆνα γεγενῆσθαι μόνον. χρῆναι γάρ ποτε, βασιλέα Ῥωμαίοις καταστῆναί τινα, ἐξ οὗ δὴ τὸ Γετικὸν οὐδὲν Ῥώμῃ πλεῖστον δείσειε. Γετικὸν γὰρ ἔθνος φασὶ τοὺς

γέτθας εἶναι. Hoc est: *Romæ quidem Patriciorum quidam Sibyllæ oracula in medium proferebant; adseverantes, ad Julium usq. mensem tantùm urbem in discrimine fore; & oportere constitui, ut imperator tum quispiam Romanorum exsistat, quum demum Roma nihil Geticum formidaverit. Geticam quidpe nationem esse Gothos adsirmant.* Divus Hieronymus, epistolâ cxxxv: *Quis hoc crederet, ut barbara Getarum lingva Hebraicam quæreret veritatem; & dormitantibus, imò contemnentibus Græcis, ipsa Germania Spiritus sancti eloquia scrutaretur?* Orosius, lib. I, cap. XVI: *Modò autem Getæ illi, qui & nunc Gothi, quos Alexander evitandos pronuntiavit, Pyrrhus exhorruit, Cæsar etiam declinavit, relictis vacuefactisque sedibus suis; ac totis viribus toti Romanas ingressi provincias, simulque ad terrorem diu ostentati, societatem Romani fœderis precibus sperant, quam armis vindicare potuissent.* Fl. Vopiscus, in Probo: *Tetendit deinde iter per Thracias; atque omnes Geticos populos aut in deditionem, aut in amicitiam recepit.* Pomponius Lætus, in Claudio: *Prœliis ac rerum penuriâ Sarmatas, Getas, Scythas, Quados consumsit.* De iisdem in Constantino Magno: *Vicit Sarmatas & Gotthos, Thraciam diripientes.* Spartianus in Antonino Caracallâ: *Quum Germanici, & Parthici, & Arabici, & Alamanici, nomen adscriberet; Helvius Pertinax dicitur joco dixisse; Adde, si placet, Geticus Maximus: quòd Getam occiderat fratrem; & Gotthi Getæ dicerentur.* Idem in Antonino Getâ: *Helvius Pertinax recitanti Faustino prætori, & dicenti; Sarmaticus Maximus, & Parthicus Maximus; dixisse dicitur: Adde & Geticus Maximus; quasi Gotthicus.* Fateor equidem, magnam his omnibus, supráque dictis poëtis, habendam esse, ut antiquis scriptoribus, auctoritatem; maximè verò omnium Spartiano, qui LXXX haud ampliùs annis post Caracallæ imperium, in Diocletiani principatu vixit. verùm tamen in contrariam me rapit opinionem magna illa ratio. quòd nemo veterum auctorum Getas sive Dacos in Germanorum computavit nationibus: quum interim, Gothos Germanicam fuisse gentem, tam certò ex moribus ac sermone & propiis singulorum hominum vocabulis constet, uti id nemo umquàm in dubium vocare ausus sit. Suprà, ubi de Quadis mihi fuit sermo, ex Plinio intelleximus, Germanorum initium in Danubii ripâ, à Ponto & ostiis ejus amnis advenientibus fuisse ad Marum flumen, & Pannonica hiberna, Carnuti sita; primis illic, post Jazyges Sarmatas, occurrentibus Quadis. quorum deinde nomen civitasque ad Cusum usque, ac tandem ad Granuam & Sarmaticos monteis prolata fuit. Et Getas Thracicam, non Celticam fuisse gentem, testis est antiquissimus historicorum Herodotus lib. IV, his verbis: Οἱ δὲ Γέται, πρὸς ἀγνωμοσύνην τραπόμενοι, αὐτίκα ἐδουλώθησαν, Θρηΐκων ἐόντες ἀνδρειότατοι, καὶ δικαιότατοι. *Getæ, per imperitiam resistentes, in servitutem redacti sunt; quum sint fortissimi Thracum, atque justissimi.* Herodoto consentiens Strabo, Getas facit Thracas, ac planè ab his diversos Germanos, libro VII: Οἱ Ἕλληνες, inquit, τοὺς Γέτας, Θρᾶκας ὑπελάμβανον. ᾤκουν δ' ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου. id est: *Græci Getas existimarunt esse Thracicam gentem. utramque autem Istri ripam adcoluerunt.* & paullo pòst: Τὸ δὲ χήρους γυναικῶν οἰκεῖν, οὐδεμίαν τοιαύτην ἔμφασιν ὑπογράφει, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τούτων τοῖς Γέταις. id est: *Quòd autem sine uxoribus vixerint, nullum talis rei indicium exstat; maximè apud Thracas, & horum partem Getas.* Item posteà: Γέγονε δὲ καὶ ἄλλος τῆς χώρας μερισμὸς, συμμένων ἐκ παλαιοῦ· τοὺς μὲν γὰρ Δάκους προσαγορεύουσι, τοὺς δὲ Γέτας· Γέτας μὲν, τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ πρὸς τὴν ἕω· Δάκους δὲ, τοὺς εἰς τἀναντία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς· οὓς οἶμαι Δάους καλεῖσθαι τὸ παλαιόν· ἀφ' οὗ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐπεπόλασε αὐτῶν οἰκετῶν ὀνόματα Γέται καὶ Δᾶοι· τοῦτο γὰρ πιθανώτερον, ἢ ἀπὸ τῶν Σκυθῶν, οὓς καλοῦσι Δάας. hoc est: *Est & alia regionis divisio, quæ ab antiquo perduravit; ut alii Daci, alii Getæ adpellentur: Getæ, qui ad Pontum & orientem vergunt; Daci, qui in diversum ad Germaniam, & Istri fonteis: quos puto antiquitus esse Davos adpellatos. unde etiam apud Atticos in usu fuerint servorum nomina, Getæ ac Davi. hoc namque probabilius est, quàm à Scythis, quos Daas vocant.* Et mox: Ὁμόγλωττοι δ' εἰσὶν οἱ Γέται τοῖς Δάκοις. παρὰ μὲν οὖν τοῖς Ἕλλησιν οἱ Γέται γνωρίζονται μᾶλλον, διὰ τὸ συνεχεῖς τὰς μεταναστάσεις ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἴστρου πεποιῆσθαι, καὶ τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τοῖς Μυσοῖς ἀναμεμίχθαι. id est: *Eadem utuntur cum Dacis lingvâ Getæ. ceterùm Græcis notiores sunt Getæ, ob crebras in utramque Istri ripam migrationes, quódque Thracibus ac Mysis fuerunt mixti.* Et paullo pòst: Αὐξηθέντες δ' οὖν ἐπὶ πλεῖστον, οἵ τε Γέται, οἵ τε Δάκοι, ὥστε καὶ εἴκοσι μυριάδων ἐκπέμπειν στρατείαν, νῦν ὅσον εἰς τέτταρας μυριάδας συνεσταλμένοι τυγχάνουσι· καὶ ἐγγὺς μὲν ἥκουσι τοῦ ὑπακούειν Ῥωμαίων· οὔπω δ' εἰσὶν ὑποχείριοι τελέως, διὰ τὰς ἐκ τῶν Γερμανῶν ἐλπίδας, πολεμίων ὄντων τοῖς Ῥωμαίοις. hoc est: *At Getæ, ac Daci, quum eò crevissent eorum vires, uti etiam CC millia hominum in bella educerent; nunc eorum copiæ ad XL millia redactæ sunt. ac, tametsi parum abest, quin Romanis sese submittant; nondum tamen prorsus debellati sunt; quòd spei aliquid est ipsis in Romanorum hostibus Germanis.* His adde, si videtur, quæ

Stephanus haud dubiè è Strabone transſcripſit: Δακία, χώρα πλησίον Βορυσθένους. οἱ Δάκοι, οὓς καλοῦμεν Δάους. Γέτας γὰρ τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλιμένους, καὶ τὴν ἕω· Δάκους δὲ, τοὺς πρὸς τὴν ἐναντία πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς· καὶ παρ' Ἀττικοῖς δὲ τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Δᾶοι καὶ Γέται. id eſt: *Dacia, regio prope Boryſthenem. Daci, quos vocamus Davos. Nam Getas adpellamus eos, qui ad Pontum & orientem ſpectant; Dacos verò, qui in diverſum ad Germaniam, & Iſtri fonteis. unde & apud Atticos ſervorum nomina, Davi, & Getæ.* Idem: Γετία, ἡ χώρα τῶν Γετῶν. ἔστι δὲ Θρακικὸν ἔθνος. *Getia, regio Getarum. eſt autem gens Thracica.* Ex his igitur ſatis jam clarè patet, diverſam ſemper habitam fuiſſe Getarum gentem à gente Germanorum: illam Thracicam, hanc Celticam. Neque enim Græci diſcrimen hoc ignorare potuerunt, quando Getæ illis ſatis propinqui; Celtarum verò multæ nationes Pannoniam, Mœſiam, Thraciamque intra Hæmum, & item magnam Ponti in Aſiâ partem tunc tenuerunt. Nec Romanis quidem ejuſdem diſcriminis, ſub Cæſare atque Auguſto, Tiberioque, ſub quo ſcripſit Strabo, ignaris eſſe licuit; ſiquidem bella cum utrâque tunc gente gerebant; teſte vel ipſo Strabone in ſuprà dictis. Sic igitur poſteriori etiam ſæculo, quum penitiùs jam Romanis Getarum natio non modò cognita ſed & debellata fuit; quos illi in univerſum Dacos adpellavêre, teſte Plinio, lib. IV, cap. XII: nemo tamen ante Spartianum Dacos retulit inter Germaniæ nationes. quamvis ne hic quidem diſertè id facit: ſed Gothos ait dictos fuiſſe Getas. cujus generis fuerint vel iſti, vel illi, non addit. Tacitus, graviſſimus omnium ſcriptor, qui primo imperii Trajani anno Germaniæ gentes ſingulari libro deſcripſit; interque eas & Baſtarnas nominavit, ad Pontum uſque ſupra Dacos extenſos; nihil de Dacis adjungit. contrà verò eodem libro de Germaniâ, & hiſtoriar. IV, (ſcripſit autem hiſtorias poſt Germaniam) quamdiſertiſſimè inter utramque gentem diſtingvit. In libro de Germaniâ: *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis, Dacisque, mutuo metu aut montibus ſeparatur.* In IV hiſtoriarum: *Turbata per eosdem dies Germania.* & mox; *Mota & Dacorum gens.* & paullo pòſt: *Ne extrema moles utrimque ingrueret, ſi Dacus Germanusque, diverſi irrupiſſent.* Prætereo heic reliquos auctores, qui Taciti ætatem proximè ſubſequuti ſunt: quorum nulli Gothorum nomen cognitum; nulli Getarum vel Dacorum vocabulum inter Germaniæ genteis relatum. unum Dionem citare liceat; qui ipſe Caracallæ tempore vixit; ipſe Dalmatiæ Pannoniæque præturam geſſit: ubi in ripâ Danubii, in Daciæ confinio, perdiſcere gentem genusque Dacorum præſens potuit. hic tamen lib. I ſic ſcribit: Καὶ ἀθρόοι πρὸς ἀλλήλους Δακοί τι καὶ Σουῆβοι ἐμαχέσαντο. εἰσὶ δ' οὗτοι μὲν Κελτοὶ, ἐκεῖνοι δὲ δὴ Σκύθαι τρόπον τινά. καὶ οἱ πέραν τοῦ Ῥήνου, ὥς γε τἀκριβὲς εἰπεῖν· (πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τούτων τῶν Σουήβων ὀνόματος ἀντιποιοῦνται) οἱ δ' ἐπ' ἀμφότερα τοῦ Ἴστρου νέμονται. ἀλλ' οἱ μὲν ἐπὶ τάδε αὐτοῦ καὶ πρὸς τῇ Τριβαλλικῇ οἰκοῦντες ἔς τε τὸν τῆς Μυσίας νομὸν τελοῦσι, καὶ Μυσοὶ, πλὴν παρὰ τοῖς πάνυ ἐπιχωρίοις, ὀνομάζονται· οἱ δὲ ἐπέκεινα, Δακοὶ κέκληνται, εἴ τι δὴ Γέται τινὲς, εἴ τι καὶ Θρᾶκες, τοῦ Δακικοῦ γένους, τοῦ τὴν Ῥοδόπην ποτὲ ἐνοικήσαντος, ὄντες. id eſt: *Turmæ quoque Dacorum & Svevorum inter ſe depugnarunt. quarum altera Scythica eſt quodam modo, altera Germanica natio. Svevi autem, ſi accuratè loquamur, trans Rhenum incolunt; (quamquàm multi quoque alii Svevorum nomen uſurpant:) Daci ex utrâque Iſtri ripâ habitant. atque horum qui citra id flumen ſunt, Triballis contermini, ad Myſorum præfecturam pertinent, & Myſi adpellantur; non tamen ab iis, qui propriè regionis ejus indigenæ ſunt.* Idem auctor lib. LXVII: Δάκους δ' αὐτοὺς προσαγορεύω, ὥσπερ που καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς, καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σφᾶς ὀνομάζουσιν· οὐκ ἀγνοῶν ὅτι Ἑλλήνων τινὲς Γέτας αὐτοὺς λέγουσιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε καὶ μὴ λέγοντες. ἐγὼ γὰρ οἶδα Γέτας τοὺς ὑπὲρ τοῦ Αἵμου παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκοῦντας. hoc eſt: *Dacos eos adpello; quia ita cùm à ſe ipſis, tùm à Romanis vocantur: etſi non ignoro, eos à quibusdam Græcis Getas eſſe dictos; ſive rectè, ſive malè. ego enim ſcio Getas trans Hæmum incolenteis.* Nempe inferiores, Pontoque proximi, Getæ Græcis adpellabantur; ut ſuprà è Strabone cognitum. unde etiam Ovidio, in Tomitano apud Pontum opido agenti, numquàm vocantur Daci. quidam verò Græcorum, reliquos quoque ejuſdem gentis, id eſt, Dacos, adpellaverunt Getas. Verùm, ne in longum procedat oratio; ipſum Antonini Getæ, fratris Caracallæ nomen, ſatis liquidò teſtatur, nullos etiam tunc in Danubii ripâ cognitos fuiſſe Gothos. Ergo, quia ſatis hactenus demonſtratum eſt, GETAS non fuiſſe Germanos; firmo jam validoque argumento patet, GOTHOS, Germanicam gentem, non fuiſſe Getas.

Ceterùm error hic Spartiano (ſi modò vocabulum *Gothorum* non ſit apud eum ſcioli cujusdam gloſſematium) aliisque poſt eum auctoribus inde natus eſt, quòd Gothi circa ea tempora Dacorum terras obſederant. Iſidorus origin lib. XIV, cap. IV; & Aethicus in deſcriptione Europæ: *Dacia, ubi eſt Gothia.* Et ſic Jornandes Gothorum, ſub Juſtiniani impera-

imperatoris tempora, episcopus, in libro, quem malè de rebus Geticis inscripsit, quum de Gothis agat, ipsam terram adpellat *Daciam*, quam Gothos obsedisse narrat. Sed res ea uti plana reddatur, fabulæ Jornandis, quibus contaminavit potiùs, quàm illustravit gentem eam, detegendæ sunt. Quamquàm non Jornandis demum hæc puto fuisse figmenta; sed Ablabii, & Dexippi: qui ante ipsum Gothorum res gestas scripto mandarunt; quosque ipse citat. His igitur haud dubiè auctoribus, originem gentis Jornandes ante Herculea tempora deducere conatur ex insulâ septemtrionis, ut putabatur, Scanziâ: (Norvagiam Svediamque nunc esse, cum reliquis ultrà terris, suo loco ostendetur) quam ob id ipsum *vaginam* vocat *nationum*, *& officinam gentium*. Quâ in re egregium se præbuit ineptissimarum nugarum etiam posterioribus hominibus ducem; primùm Paullo Diacono, uti is ex eâdem regione suos quamfalsissimè originaretur Langobardos; dein nostri sæculi scriptoribus, qui indidem Alemannos, Francos, Saxones, atque alios protraxerunt: ut satis abundéque suprà ostensum est. Sed verba Jornandis paullo pleniora huc adponere liceat; quia ex his ipsis veritas posteà erit eruenda. sub initium igitur libri sui de rebus Gothicis; *Ex hac*, inquit, *Scanziâ insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigère, ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur, Gothiscanzia vocatur. Vnde mox promoventes ad sedeis Vlmerugorum, qui tunc oceani ripas insidebant, castrametati sunt, eosque, commisso prælio, propriis sedibus pepulerunt: eorumque vicinos VVandalos jam tunc subjugantes, suis applicuère victoriis. Ibi verò (magnâ populi numerositate crescente, etiam penè quinto rege regnante, post Berich) Filimer, filio Godarici, consilium sedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui, aptissimas sedeis locaque dum quæreret congrua, pervenit ad Scythiæ terras, quæ linguâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato, magnâ ubertate regionum, exercitu; & medietate transpositâ; pons dicitur, unde amnem transjecerat, miserabiliter corruisse: nec ulteriùs jam cuiquam licuit ire, aut redire. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenso amne, transposita, optatum potita solum. Nec mora. ilico ad gentem Spalorum adveniunt: consertoque prælio, victoriam adipiscuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina est, properant: quemadmodùm & in priscis eorum carminibus, penè historico ritu, in commune recolitur. quod & Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius, verissimâ attestatur historiâ.* Describit hinc Scythiam; quam ab occidente Vistulâ, à meridie Danubio finit. subjicit deinde ista: *Vt ergo ad nostrum propositum redeamus; in primâ parte Scythiæ, juxta Mæotidem, commanentes præfati, unde loquimur, Filimer regem habuisse noscuntur: in secundo, id est, Daciæ, Thraciæque, & Mæsiæ solo, Zamolxen; quem miræ philosophicæ eruditionis fuisse testantur plerique scriptores annalium. nam & Zetuam priùs habuerunt eruditum; pòst etiam Diceneum; tertium Zamolxen, de quo superiùs diximus.* Ita scilicet à Gothorum natione ad gentem Getarum nugatoriè delabitur. mox iterum ad Gothos refertur, in his verbis: *Tertia verò sedes supra mare Ponticum jam humaniores, &, ut superiùs diximus, prudentiores effecti, divisi per familias populi, VVesegothæ familiæ Balthorum, Ostrogothæ præclaris Amalis serviebant.* Exinde jam iterum de Getis quædam citat è Lucano: moxque iterum ad Gothorum nonnulla nomina revolvitur. hinc verò Scythas eos adpellans, quemadmodùm & Isidorus in chronico Gothorum, antiquissimas Scytharum cum Aegyptiis res gestas commemorat; quæ apud Diodorum, Trogum, & Orosium, aliosque leguntur auctores. Sic scilicet iste omneis Scythas fecit Gothos, ut è diverso Zonaras eosdem Scythas tradidit esse Cimbros, atque Cimmerios. At hinc rursus Jornandes ex Dionis, Græci cujusdam auctoris Geticis, quædam de Getis subnectit, quæ gesta ab iis ad Domitiani usque principatum. Hinc tandem genealogiam principum gentis Gothicæ, ex ipsorum, ut nominat ipse, *fabulis*, ad suam usque ætatem contexit. post quam veras jam Gothorum historias refert. Verba ejus post principum genealogiam hæc sunt: *Ablavius historicus refert, quia ibi super limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythiâ commanere, pars eorum, qui orientalem plagam tenebant, eisque præerat Ostrogotha. (incertum, utrùm ab ipsius nomine; an à loco orientali) dicti sunt Ostrogothæ. residui verò VVesegothæ in parte occiduâ. Ex eorum reliquiis fuit & Maximinus imperator, pòst Alexandrum Mammeæ, ut dicit Symmachus in V suæ historiæ libro. Alexandro, inquit, Cæsare mortuo, Maximinus ab exercitu factus est imperator; ex infimis parentibus in Thraciâ natus, à patre Gotho, nomine Mecca; matre Alanâ, quæ Ababa dicebatur.* Hinc sub Philippi imperatoris tempora, prædictum Ostrogotham tradit, trajecto Danubio, Mœsiam Thraciamque vastasse. dein iterum (sub Claudio, ut testatur Zosimus lib. I, imperatore) Mœ-

siam depopulatos, obsessâ etiam Marcianopoli. Heic tandem addit de GEPIDIS, parte Gothorum, ista: *Abhinc ergo, ut dicebamus, post longam obsidionem* Marcianopolis, *accepto præmio ditatus Geta, recessit ad patriam. Quem Gepidarum cernens natio, subitò ubique vincentem, prædisque ditatum; invidiâ ductâ, arma in parentes movet. Quomodò verò Getæ Gepidæque sint parentes,* (id est, consangvinei) *si quæris, paucis absolvam. Meminisse debes, me initio de Scanziæ insulæ gremio Gothos dixisse egressos, cum Berich suo rege, tribus tantùm navibus vectos ad citerioris oceani ripam. quarum trium una navis, ut assolet, tardiùs vecta, nomen genti fertur dedisse: nam lingvâ eorum pigra Gepanta dicitur. hinc factum est, ut paullatim, & corruptè, nomen eis ex convitio nasceretur. Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapiâ ducunt originem. sed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convitio Gepidarum nomen exortum est. quod nec ipsum credo falsissimum. sunt enim tardioris ingenii, graviores corporum velocitate. Hi ergo Gepidæ, tacti invidiâ, dudum spretâ provinciâ* (id est, expeditione) *commanebant in insulâ, Viselæ amnis vadis circumactâ; quam pro patrio sermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit; ipsis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus, acsi in unum asylum, collecti sunt, & gentem fecisse noscuntur. Ergo, ut dicebamus, Gepidarum rex Fastida, qui, etiam gentem excitans, patrios fines per arma dilatavit, Burgundiones penè usque ad internecionem delevit; aliasq; nonnullas gentes perdomuit. Gothos quoque malè provocans, consangvinitatis fœdus priùs importunâ concertatione violavit: superbâque admodùm elatione jactatus, crescenti populo dum terras cœpit* (id est, tentavit) *addere; incolas patrios reddidit rariores. Is ergo misit legatos ad Ostrogotham; cujus adhuc imperio tam Ostrogothæ, quàm VVesigothæ, id est, ejusdem gentis populi, subjacebant; inclusum se montium quæritans asperitate, silvarumque densitate constrictum: unum poscens è duobus; ut aut bellum sibi, aut locorum suorum spatia præpararet. Tunc Ostrogotha, rex Gothorum, ut erat solidi animi, respondit legatis; Bellum se quidem tale horrere; durumque fore, & omnino scelestum, armis confligere cum propinquis. loco verò non cedere.* Verùm hactenus verba ejus citasse sufficiat. reliqua hinc veritati jam maximè consentanea. Ergo in iis, quæ in medium adduxi, primùm miror, quisnam, aliquot jam ante Trojanum bellum sæculis, migrationem Gothorum è *vaginâ illâ nationum Scanziâ* adnotaverit; unde eam, bis mille circiter post annos, habere potuerit vel Jornandes, vel Dexippus, vel denique Ablabius? Ipsorum Gothorum carmina, quæ ex Ablabio allegat Jornandes, ad ea spectare tempora, quæ Christi Jesu nativitatem aliquot sæculis subsequuta sunt, infrà patebit. Joannes verò Magnus, archiepiscopus Upsalensis, quòd Gothorum, etiam ante exitum è Scandinaviâ, XIII reges nominatim enumeravit; id sanè de suo, multo Jornande vesanior, adfingere ausus est. è cujus historiâ, si ea, quæ duce Jornande è Getarum, Gothorum, & Scytharum rebus gestis suis Gutis falsò adstruxit, demas; vix tertia pars universi operis manebit. Sed iterum ego miror, unde Gothi, homines barbari, literarumque, quibus temporum memoriæ custodiuntur, prorsus ignari, sub Claudii Aurelianique principatibus ulteriorem Danubii ripam colentes, noverint, Gepidas esse consangvineos suos, à majoribus suis, CIↃ IↃ CC circiter ante annos, quum è Scanziâ advenirent, ad Vistulæ ostia relictos? Hæc saltem, inter reliqua, valde inepta fideque minimè digna credamus. In ceteris ipse sibi, egregius iste Goticarum originum auctor Jornandes, si non contrarius, certè satis diversus est. nam in Gepidarum originatione ait se jam anteà memorasse, Gothos è Scanziâ tribus tantùm navibus ad citeriorem oceani ripam adpulisse; earumque unius vectores, quum ex tarditate cognomen per contumeliam ab reliquis accepissent, indignatione commotos, in Vistulæ insulâ, expeditione ulteriori spretâ, remansisse. cujus rei ne verbum quidem anteà attulit: nisi fortè falsas prorsus has atque supposititias Jornandis historias esse dicere velis, quas sub ejus titulo vulgò habemus. E diverso autem, sub initium transmigrationis Gothorum è Scanziâ narrat, quum Gothi in Scythiæ terram Ouin trajicere tentarent, corruisse pontem; ita *uti ulteriùs jam cuiquam non licuerit ire, aut redire:* partemque tantùm Gothorum in petitam terram pervenisse: nec quidquam de alterâ parte addit, quid eâ factum, aut quò gentium devenerit. quam ego tamen, ex illâ Gepidarum posteriore loco fabricatâ originatione, in insulis Vistulæ substitisse colligo. Reliqua ab eo quamabsurdissimè conficta, vel ex variis gentium aliarum historiis hinc inde compilata, non tango. nec dico, Ptolemæi atque Justini testimonia quâ fide citaverit. Getarum historiam, ex Strabone desumtam, quàm miserè turbaverit, cuivis perspectu facillimum est. In summâ, damnatur ob has ineptissimas gentis originationes, unanimi omnium prudentium consensu virorum. qui tamen utinam tam facilè veritatem, fœdâ istâ fabularum caligine obvolutam, dispexissent, quàm falsa primo intuitu deprehenderunt:

derunt: certè minus ego jam haberem, quod in eâ detegendâ tantoperè laborarem. Verùm hoc seriò sedulóque nunc agere ne pigeat.

Gothos igitur, sive, ut alii vocant, Gotthos, eamdem esse ajo Germanici generis nationem, quam vetustissimi auctorum dixêre Guttones, Gutones, Gythones, Gothones, atque Gotones. idque colligo, primùm ex ipso vocabulo, quod priscis Germanis fuit *thi* Goton: unde modò dictæ formationes Græcæ atque Latinæ. posterioris ævi scriptoribus dicti sunt Gothi; quemadmodùm *Frisiones* etiam *Frisii*; & *Francones*, *Franci*; *Burgundiones*, *Burgundii*; *Lugiones*, *Lugii*; & id genus alia. Secundum argumentum sumo ex ipsâ historiâ Jornandis. qui quamvis ex Scandiâ (in quâ jam Ptolemæi tempore, ut infrà ostendetur, fuêre ejusdem ferè nominis populi *Gutæ* sive *Guti*; hodiéque *the Gudske* dicti, & regio *Gudland*, & *Gulland*: unde occasio fabularum) Gothos suos ante Trojana Herculeaque tempora falsò deducat; tamen in eo veritatem prodit, quòd circa Vistulæ ostia eos quondam egisse, inque conterminos *Vlmerugos* Vandalosq; bella duce Berico movisse tradit: quorum illos fuisse Taciti *Rugios*, Gothonibus circa opidum *Hamersleen* & fontem Viperæ conterminos; hos verò, VII illas nationes, quæ ultra Langobardos, inter Albim Viadrumque, ad oceanum usque, sive mare Svevicum, unum inter se conficiebant corpus, unamque quasi civitatem; suo loco ostendam. Nec falsus est in eo, quòd partem tantùm Gothorum trans Vistulam in Scythiam ad Mæotin paludem, Filimero duce, profectam narrat: partem verò cis Vistulam atque in ejus insulis remansisse. qui posteà conterminæ sibi Burgundionum nationi, aliisque juxtà populis, bellum, Fastidâ duce, intulerunt: moxque reliquos trans Vistulam in Daciam sequuti sunt. De loco etiam illo *Gothiscanziâ* veram ex parte esse narrationem, infrà aperiam. At falsum esse puto, quòd pontis collapsu partem alteram ulteriore ripâ præclusam tradit. peritiores quidpe prisci illi Germani fuêre trajiciendorum fluminum, quàm uti eos pontis inopia retinere potuisset. Hæc igitur causa æquè falsa est atque ea, quam indignationi, ex imposito Gepidarum cognomento ortæ, imputat. Falluntur circa hanc historiam etiam quamvehementissimè ii, qui flumen à Gothis trajectum, ex regionis vocabulo *Ouin*, interpretantur *Obium*, ultimum Europæ, ab oriente æstivo, terminum. Vistulam intelligere Jornandem, patet primùm ex eo, quòd hoc flumine Scythiam à Germaniâ distermînat: tum verò maximè inde, quòd posteà partem Gothorum, cis flumen remanentem, in Vistulæ insulâ egisse, bellumque cum Burgundionibus gessisse tradit. De reliquo vera jam hinc iterum sunt ista: *Exinde jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina est, properant: quemadmodùm & in priscis eorum carminibus, penè historico ritu, in communi recolitur. quod & Ablabius, descriptor Gothorum gentis egregius, verissimâ attestatur historiâ.* Nempe solito illo omnium Germanorum more, expeditionem istam posteri Gothorum CLX circiter annis pòst, ætate Jornandis, carminibus sive cantibus celebrarunt. Nec ego dubito, quin multo veriora Ablabius iste de hac expeditione prodiderit. Consedisse autem eos circa Pontum, sive Mæotin, testis est, præter Ablabium, Stephanus quoque, his verbis: Γότθοι, ἔθνος πάλαι οἰκῆσαν ἐντὸς τῆς Μαιώτιδος· ὕστερον δὲ εἰς τὴν ἐντὸς Θρᾴκην μετανέστησαν. id est: *Gotthi, gens olim habitans intra Mæotin, posteà verò in interiorem Thraciam transgressa.* Notandum heic, auctorem hunc non dicere, Getas eos fuisse antè vocatos, vel Dacos. Credibile igitur est, post Taciti tempora, qui postremus eos ad Vistulam memorat, (nam de Ptolemæo incertum est, utrùm is ex antiquissimis scriptoribus Gythonum promserit nomen: an verò ejus ætate adhuc priscis in finibus fuerint) à Vistulæ ostiis atque patriis sedibus migrasse eos primùm versùs orientem brumalem, ad Mæotin lacum; inde verò regressos versùs occidentem brumalem, ad Borysthenem ac Pontum, Getarumque illic fineis; in quibus tandem consederunt; gente eorum in duas parteis inibi distinctâ: quorum alteri ad orientem versùs ac Pontum incolentes, dicti sunt à mundi regione Thi Oostgoton, id est, *Gothi orientales*; alteri in occidentem ac Germaniam versùs, Thi Westgoton, id est, *Gothi occidentales*. quæ vocabula Latinâ lingvâ variè perscripta leguntur: *Ostrogothæ*, & *Ostrogothi*: dein *VVesegothæ*, *VVesegothi*, *VVesigothi*, *VVesogothi*, *VVisigothi*; *Vesegothi*, *Vesogothi*; & apud Sidonium *Vesi*, dimidiato vocabulo. Utrique postmodum quomodò per Thraciam atque Illyricum, in Italiam, Galliam, ac Hispaniam irruperint, pars etiam in Bithyniam atque Phrygiam, & conterminas regiones; satis plano atque aperto traditur ab Jornande simul atque aliis auctoribus stylo.

Ceterùm quo tempore vel prima illa Gothorum pars, duce Filimero, vel altera posteà, duce Fastidâ à Vistulâ profecti sint, parum in certo ponit Jornandes. Filimerum

tamen longè ante Fastidæ ævum suos ad Mæotin deduxisse, patet ex eo, quòd ante Ostrogothum, sub cujus imperium Fastida demum, debellatis domi Burgundionibus, in Daciam pervenit, quinque nominantur ab Jornande, præter Filimerum, reges. Fastidam cum Gepidis sub Claudii jam principatu, quum Ostrogothus cum prioribus illis Gothis Marcianopolim obsideret, Daciæ partem habitasse, quæ nunc dicitur *Transsilvania*, bellumque cum Ostrogotho gessisse improsperum, disertis narrat verbis Jornandes. Regionem eorum ita describit: *Daciam dico antiquam: quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur quæ patria*, id est, regio, *in conspectu Mœsiæ, trans Danubium, coronâ montium cingitur*. & posteà: *Inclusum se montium queritans asperitate; silvarumque densitate constrictum.* Sed profectionis Gothorum è patriis sedibus adventusque in Daciam, certiorem puto haberi posse ex aliis auctoribus historiam. Nicetas Choniates, in vitâ Joannis Comneni, Alexii filii, ita de iis tradit: Εἰς πλείους διῃρημένοι ἦσαν φυλὰς, καὶ διὰ κεφαλῆς οὐ στρατηγὸν βάλλοντες. id est: *In plureis distributi erant tribus; nec uni duci parebant*. Jornandes *Astingorum* in iis refert *genus bellicosissimum*, ex *Dexippo historico*; *qui eos ab oceano ad Romanum limitem*, id est, ad Daciam, *vix anni spatio pervenisse testatus est, præ nimiâ terrarum immensitate*. nam à Vistulæ ostiis, ut antè dictum, & mari Svevico, per omnem ferè Sarmatiam ad Mæotin usque paludem, & inde ad Daciam profecti erant. Factum id esse L circiter annis post Taciti ævum, sub M. Aurelio Antonino imperatore, ex Dionis historiâ colligitur. cujus verba, referente Theodosio fuêre ista, lib. LXXI: Ἄστιγγοι δὲ ὧν Ῥᾶός τε καὶ Ῥάπτος ἡγοῦντο, ἦλθον μὲν ἐς τὴν Δακίαν οἰκῆσαι, ἐλπίδι τοῦ καὶ χρήματα καὶ χώραν ἐπὶ συμμαχίᾳ λήψεσθαι· μὴ τυχόντες δὲ αὐτῶν, παρακατέθεντο τὰς γυναῖκας καὶ παῖδας τῷ Κλήμεντι, ὡς καὶ τὴν τῶν Κοστουβώκων χώραν τοῖς ὅπλοις κτησόμενοι· νικήσαντες δὲ ἐκείνους, καὶ τὴν Δακίαν οὐδὲν ἧττον ἐλύπουν. δείσαντες δὲ οἱ Δάγκριγγοι, μὴ καὶ ὁ Κλήμης φοβηθεὶς, σφᾶς ἐς τὴν γῆν, ἣν αὐτοὶ ᾤκουν, ἐσαγάγῃ, ἐπέθεντο αὐτοῖς μὴ προσδεχομένοις, καὶ πολὺ ἐκράτησαν· ὥστε μηδὲν ἔτι πολέμιον τοὺς Ἀστίγγους πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρᾶξαι, πολλὰ δὲ δὴ τὸν Μάρκον ἱκετεύσαντας, χρήματά τε παρ᾽ αὐτοῦ λαβεῖν, καὶ χώραν γε, ἀπαιτῆσαι, ἄν γέ τι κακὸν τοὺς τότε πολεμοῦντας οἱ δράσωσι. καὶ οὗτοι μὲν ἔπραξάν τι ὧν ὑπέσχοντο. Hoc est: *Astingi verò, quibus Raus Raptusque duces erant, venêre quidem & illi, ut Daciam incolerent, spe consequendi pecuniam, & agros, sub conditione fœderis: at nihil horum adepti, uxores ac liberos suos apud Clementem adposuêre; velut armis Costobocorum regionem occupaturi. Sed quum illos vicissent, Daciam quoque nihilo minùs infestabant. Itaque metuentes Dancrigi, ne, timore illorum adductus Clemens, in agrum, quem incolebant ipsi, eos immitteret; nihil tale exspectanteis adorti sunt, & longè superiores eis facti: adeò, uti Astingi nihil ampliùs hostile contra Romanos moliti sint; multisque Marcum precibus obtestati supplices, uti pecuniam & agros ab eo acciperent, hac conditione rogaverint, si nationibus tunc bellum adversùs eum gerentibus cladem intulissent. Ac præstiterunt sanè non nihil eorum, quæ polliciti erant.* De eâdem re ita breviter ecloga ἐκ τῆς ἱστορίας Πέτρου Πατρικίου καὶ Μαγίστρου· Ὅτι ἦλθον Ἄστιγγοι καὶ Λακρίγγοι εἰς βοήθειαν τοῦ Μάρκου. id est: *In auxilium venêre Marco imperatori Astingi & Lacringi*. Jam inde igitur à M. Aurelii principatu Gothi, è patriis sedibus per Sarmatiam longè vagati, tandem in Daciâ habitare cœperunt. Unde posterioribus Romanis occasio, eamdem eos cum Dacis sive Getis censere gentem. Ac Græci equidem Gothos, quia è Scythiâ Europæâ à Mæoti palude advenerant, pro Scythis habuerunt unde etiam Dexippus res Gothicas inscripsit τὰ Σκυθικά, & ipsos Gothos Σκύθας teste Photio quo errore posteà ferè omnes Græci scriptores impliciti passim adpellant Scythas: ut aliàs fusiùs docebo. Ex his igitur liquidò patet, quàm falsò Joannes Magnus Svedus Gutis suis attribuit Gothorum simul & Getarum, simulque Scytharum res gestas. quas si demat exiguus profectò erit liber de rebus gestis Gutarum, quem ille alienis virtutibus in ingens exornavit volumen.

De GEPIDARUM origine jam antè exposita sunt argumenta, quibus pars Gothorum fuisse credantur. Jornandes: *Gepidæ namque sine dubio ex Gothorum prosapiâ ducunt originem. sed quia, ut dixi, Gepanta pigrum aliquid tardumque signat; pro gratuito convicio Gepidarum nomen exortum est. quod nec ipsum credo falsissimum. sunt enim tardioris ingenii; graviores corporum velocitate*. Falsum esse de tertiæ navis tarditate, jam anteà ostensum. Dicti fortè fuêre pigri atque ignavi, quia longinquam expeditionem detrectabant. Sequuntur apud Jornandem ista: *Hi ergo Gepidæ tacti invidiâ dudum, spretâ provinciâ, commanebant in insulâ, Viselæ amnis vadis circumactâ; quam pro patrio sermone dicebant Gepidos. Nunc eam, ut fertur, insulam gens Vividaria incolit; ipsis ad meliores terras meantibus. Qui Vividarii ex diversis nationibus, acsi in unum asylum, collecti sunt, & gentem fecisse noscuntur.* Et suprà: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis elabuntur, Vidioarii resident, ex diversis nationibus aggerati.* Tres istæ fauces, seu tria fluminis ostia, sunt hæc:

primum

primum est III millibus passuum infra opidum *Danzig*; quo naves ex oceano ad opidum subvehuntur; exitque in apertum mare. alterum, juxta vicum *Kobel grube*, in suprà dictum lacum evolvitur. tertium, infra Elbingium opidum, eódem. Ceterò vocabulum populi, qui modò *Vividarii*, modò *Vidioarii* dicitur, corruptum alterutro loco esse necesse est. quin neutrum vitio carere, ego crediderim. nam quum insulam Vistulæ eos coluisse narrat Jornandes; omnino ego mihi persvadeo, idem tunc nomen incolis fuisse, quo hodiéque ejusdem insulæ vocantur incolæ vulgò *die VVerderischen*, id est, *Insulani*; à primitivo vocabula *Werder*, quod *insulam* significat. ita, uti scriptum à Jornande fuisse credam VIRIDARII, & VIRIDARIA. quorum hoc magis insulæ fuit vocabulum, quam gentis. Sed & inferiorem ejusdem amnis insulam, quæ nunc vulgari vocabulo adpellatur *die Närung*, aliquos Guttonum tenuisse, suprà demonstratum est. hanc posteros eorum Gepidas, unà cum superiore, coluisse haud dubito. Post horum in Daciam digressum, varios occupasse easdem insulas populos, qui in universum, ceu una natio, dicti VIRIDARII.

Hæc igitur fuit nobilissima illa totius Germaniæ, unis exceptis Cimbris Teutonisque, & antiquissima gens GUTTONUM, sive GOTHONUM; jam inde à Pytheæ, vetustissimi scriptoris ævo, id est, annis ante natum Jesum CCL, Græcarum literarum monumentis celebrata: post Taciti verò tempora, per omnem ferè Europam, partemque Asiæ (& hoc superavit Cimbros) armis famosissima; ubi jam GOTHI dicti sunt, &, improprio, quod per errorem irrepsit, vocabulo, GETÆ. quos verâ germanâque origine hactenus per tot sæculorum spatium abalienatos, suis tandem restituisse sedibus, mihi gaudeo, communi verò patriæ gratulor. At notandum hoc loco, non unam Gotthorum gentem tam validam, tamque numerosam fuisse, uti prædictas Europæ terras una sola propriis tantùm viribus pervaserit: sed alias etiam iis sese adjunxisse Germaniæ nationes, *Herulos*, *Vandalos*, *Rugios*, ac tandem *Bastarnas*; quod infrà, in horum explicatione patebit.

Atque Gothonum equidem nomen, sedemque, primus auctorum, quos sciamus, retulit Pytheas. ipsius verò soli, ac litoris eorum, succinique inde in Græciam Italiamque delati, multo antiquior exstat memoria apud Herodotum; qui CCL circiter ante Pytheam vixit annis. Verba Herodoti, lib. III, hæc sunt: Αὗται μὲν νυν ἔν τε τῇ Ἀσίῃ ἐσχατιαί εἰσι, καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ. περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ τῶν πρὸς ἑσπέρην ἐσχατιέων ἔχω μὲν οὐκ ἀτρεκέως λέγειν. οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι Ἠριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν, ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν, τὴν πρὸς ἄνεμον, ἀπὸ τοῦ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστί· οὔτε νήσους οἶδα Κασσιτερίδας ἐούσας, ἐκ τῶν ὁ κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ. τοῦτο μὲν γὰρ, ὁ Ἠριδανὸς, αὐτὸ κατηγορέει τὸ οὔνομα, ὡς ἐστι Ἑλληνικὸν, καὶ οὔτι βαρβαρικὸν, ὑπὸ ποιητοῦ δέ τινος ποιηθέν. οὔτε δὲ οὐδενὸς αὐτόπτεω γενομένου οὐ δύναμαι ἀκοῦσαι τοῦτο μελετῶν, ὅκως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα Εὐρώπης. ἐξ ἐσχάτης δ' ὧν ὁ κασσίτερος ἡμῖν φοιτᾷ, καὶ τὸ ἤλεκτρον. Hoc est: *Atque hæc quidem sunt extrema Asiæ Africaque. de extremitatibus autem Europæ, quod pro comperto referam, non habeo. neque adsentior, fluvium quemdam esse, Eridanum à barbaris vocitatum; qui exit in mare septemtrionale; unde electrum venire narratur. ne Cassiterides quidem novi insulas, unde ad nos venit plumbum album. nam vel ipsum nomen fluvii, Eridanus, coarguit non esse barbarum, sed Græcum, ab aliquo poëtarum confictum: Quin etiam à nemine, qui ipsa vidisset, explorare potui, quomodò se mare habeat ad illam partem Europæ; quamvis sedulò inquisivi. Constat tamen, ab extremis Europæ ad nos venire plumbum album, atque electrum.* Dispectu facile erat, quas heic intelligeret Herodotus *insulas Cassiterides*; & item quæ loca, unde electrum veniret: siquidem utraque in extremis collocat septemtrionis. ex quo Britannicas insulas, etiam antiquissimis temporibus misisse τὸν κασσίτερον, patet ex Aristotelis libro περὶ τῶν θαυμασίων ἀκουσμάτων· multo verò maximè ex Diodori libro V; ubi & insula, & metalla plumbi albi, & transportatio ejus in Galliæ continentem & ad Rhodani ostia, quamcuratissimè describuntur. Succinum verò à Gothonum venisse litore, testem suprà, quamvis obscurum, audivimus antiquissimum mortalem Pytheam. A solo hoc Prussiæ litore in omnem reliquam omni ævo missum fuisse Europam, infrà ex iisdem aliisque auctoribus ostendam. Certum igitur quum esset, ab hoc litore succinum venisse; Goropius, in Veneticis atque Hyperboreis suis, Eridanum istum nullum alium statuit esse amnem, quàm qui in hac parte omnium maximus nobilissimusque *Vistula* antiquo dicatur vocabulo; vulgò nunc adcolis Germanis *die VVeissel*, & variante dialecto *de VVies̃sel*, Polonis verò *VVista*: dignus equidem, qui præ omnibus aliis septemtrionis amnibus antiquissimam mortalium memoriam obtineat, quando etiam nunc alimenta, toti propemodùm Europæ transmittenda, ad mare

ad mare commodus devehit. Verùm nihil heic ego gratiæ, nihil dignitati indulserim; hujus memor, me jam inde ab initio hujus commentationis, unius veritatis patrocinium suscepisse. Ajo igitur, rectè equidem sensisse Goropium, dum Eridanum Herodoti, à quo electrum sive succinum in Græciam deferebatur, nostro huic litori adseruit; vocabulumque id ex Herodoti sententiâ Vistulæ tribuit. at malè eum statuisse censeo, vocabulum id verum esse germanumque & antiquissimum Vistulæ nomen. Est quidpe amnis hodiè, qui XXV circiter millibus passuum supra opidum *Danzig*, inter duo cœnobia *Sukow* & *Carthaus*, in lacu exoriens, primò dictum cænobium *Sukow*, mox celebrem vicum *Prunst* copiosissimis aquis abluit; tandemque ipsum opidum *Danzig* interfluens, statim sub ipsis opidi mœnibus magno illi flumini Vistulæ sese miscet; vulgari vocabulo dictus *die Rodaune*, &, variantibus dialectis, *die Raddaune*, *de Raddune*, & *de Reddune*. Hunc esse vetustissimum Græcorum *septemtrionalem* illum *Eridanum*. cùm situs prope litus Guttonum, unde electrum adferebatur, tùm maximè nomen testatur ipsum. Nec obstat, quòd Eridanum suum Herodotus facit ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν, id est, *in mare transeuntem*; noster autem *Radanus* III millibus passuum à mari in Vistulam exit. nam loca hæc septemtrionis, omnium, ut ex communi Græcorum opinione credidit Herodotus, extrema, obscurè Græcis noscebantur. Cujus rei causa nulla alia erat, quàm quòd fama eorum, dum per longinquos variarum terrarum gentiumque tractus tenderet, antequàm in Græciam perferretur, variè, uti fieri adsolet, ab hominibus variis corrumpebatur. Poterant igitur antiquissimi mortalium, sive Gothones ipsi, aliive Germani, succinum suum in Danubii ripâ, quod infrà ostendam, vendentes, sive externorum quidam ad Gothones coëmendi succini causâ profecti, ceteris mercatoribus Græcis narrasse, legi id in Gothonum, Celticæ gentis, & contermino versùs orientem æstivum litore; atque inde in unum locum ad mercatum conferri, qui prope mare esset, ad confluenteis duûm fluviorum; quorum alter major, atque in ipsum mare immediatè effluens, incolis *VVissel*; alter minor, in majorem confluens, *Redane* diceretur. Hujus narrationis posteà memoria, ut antè dixi, antequàm in Græciam, per varias gentium interjectarum manus tradita, perveniret, temporis simul atque locorum longinquitate adeò corrupta est, uti maximi fluvii nomen Vistula prorsus per oblivionem periret; minoris verò, ac notioris, quia is prædictum locum, in quo succini mercatus fiebat, medium interlabebatur, memoria custodiretur; idque mox majoris fluvii, qui immediatè in mare effundebatur, vocabulum esse crederetur. Id certè nullo pacto credibile fieri potest, maximum, perque has oras nobilissimum flumen, antiquâ suâ adpellatione quondam amni perexiguo cessisse; novo sibi Vistulæ vocabulo adsumto. Ceterùm Græci homines, qui omnia externa vocabula ad sui sermonis suæque lingvæ formationes accommodabant, quum cernerent, nostri *Radani* sive *Redani* vocabulum adsimile esse nomini illius amnis, qui, parvus & ipse, in Atticâ terrâ in *Ilissum* flumen transiens, Straboni, geographicorum lib. IX, & Pausaniæ in Atticis, describitur nomine Ἠριδανὸς, ERIDANUS: nostrum quoque hunc *Redanum* adpellaverunt *Eridanum*. quod vocabulum mox per errorem, ut dixi, magno illi flumini Vistulæ tributum; ut satis liquidò ex Herodoti colligere est historiâ. Ab hoc porrò flumine, quod dextrâ ripâ magnam Venedorum gentem tunc abluebat, quomodò posteà vocabulum id in Italiâ Venetorum gentem perfundenti amni Pado, unà cum succini ortu, per errorem, ex nominum aliarumque rerum similitudine, sit tributum, infrà, cap. XLIV, aperiam. Hinc ita Apollonius Rhodius, in IV Ἀργοναυτικῶν·

Ἐκ γὰρ τόθεν Ῥοδανοῖο βαθὺν ῥόον εἰσεπέρησαν,
Ὅστ' εἰς Ἠριδανὸν μετανίσσεται· ἄμμιγα δ' ὕδωρ
Ἐν ξυνοχῇ βέβρυχε κυκώμενον. αὐτὰρ ὁ γαίης
Ἐκ μυχάτης, ἵνα τ' εἰσὶ πύλαι καὶ ἐδέθλια νυκτὸς,
Ἔνθεν ἀπορνύμενος, τῇ μέν τ' ἐπερεύγεται ἀκτὰς
Ὠκεανοῦ, τῇ δ' αὖτε μετ' Ἰονίην ἅλα βάλλει,
Τῇ δ' ἐπὶ Σαρδόνιον πέλαγος, καὶ ἀπείρονα κόλπον
Ἑπτὰ διὰ στομάτων ἱεὶς ῥόον. ἐκ δ' ἄρα τοῖο
Λίμνας εἰσέλασαν δυσχείμονας, αἵτ' ἀνὰ Κελτῶν
Ἤπειρον πέπτανται ἀθέσφατον· ἔνθα κεν οἵγε
Ἄτῃ ἀεικελίῃ πέλασαν· (φέρε γάρ τις ἀπορρὼξ
Κόλπον ἐς Ὠκεανοῖο, τὸν οὐ προδαέντες ἔμελλον
Εἰσβαλέειν· τόθεν οὔκεν ὑπότροποι ἐξεσάωθεν)
Ἀλλ' Ἥρη σκοπέλοιο καθ' Ἑρκυνίου ἰάχησεν,

Οὐρανόθεν

Οὐρανόθεν προθορῦσα. φρίξαν δ᾽ ἐτίναχθεν ἅπαντες
Πάντες ὁμῶς· δεινὸν γὰρ ἐπὶ μέγας ἔβραχεν αἰθήρ.
Ἂψ δ᾽ ἐξ πάλιν τρωπῶντο θεᾶς ὕπο· καί ῥ᾽ ἐνόησαν
Τὴν δ᾽ οἶμον τῇ πέρ τε καὶ ἔπλετο νόστος ἰοῦσι.
Δηναιοὶ δ᾽ ἀκτὰς ἁλιμυρέας εἰσαφίκοντο,
Ἥρης ἐννεσίῃσι, δι᾽ ἔθνεα μυρία Κελτῶν
Καὶ Λιγύων περόωντες ἀδήϊοι.
Ex tunc autem Rhodani profundum sinum intrarunt ;
Qui ad Eridanum accedit : simulque aqua
In arcto resonat confusa. sed ille terrâ
Ex intimâ, ubi sunt portæ & sedes noctis,
Illinc exoriens, heic quidem fremit ad litora
Oceani ; illic verò è diverso ad Ionium mare tendit:
Alibi etiam in Sardoum pelagus, atque vastum sinum,
Septem per ostia mittit fluxum. éque isto sanè
Paludeis intrarunt procellosas, quæ per Celtarum
Terram aperta sunt. immensam ubi illi
In calamitatem miserrimam incidissent, (eminebat enim rupes
In sinum oceani ; in quam, non perspicientes, fuissent
Illisuri, illincque nequaquàm reduces libertati fuissent)
Ni Iuno de monte Hercynio clamasset,
Cœlo delapsa. terrore verò perculsi sunt vocis
Cuncti simul : horrendum enim magnus insonuit æther.
Iterum autem retroagebantur à deâ : atque notârant
Illud vadum, quo erat reditus proficiscentibus.
Seri tamen litora falsa attigerunt,
Iunonis consiliis, gentes multas Celtarum
Et Ligurum peragrantes ignoti.

Mira hæc sanè trium fluminum *Rhodani*, *Padi* atque *Vistulæ* confusio. Fluvio, qui per Vistulæ os oceano septemtrionali miscebatur, & unde electrum in Græciam veniebat, nomen erat *Radúne*, sive *Radaune*, ut antè dictum. id vocabulum Græcis primò formatum *Eridanus*, sui fluminis in Atticâ nomine. mox, quia à Pado, qui in Ionium mare effunditur, electrum in Italiam, & inde in Græciam transportabatur ; Græcique id ad Padi ostia legi putabant, ut infrà in Venedis eâ de re fusiùs dicam: Padus etiam inde dictus est Eridanus. dein verò quum nomen nostri amnis clarius atque integrius intelligeretur Græcis ; pro Eridano dixêre *Rhodanum*, nomine Gallici fluminis nobilissimi ; quod in Sardoum, id est, ut aliàs vocatur, Tyrrhenum mare effunditur. hinc tandem, quum Italicus Eridanus per ingenteis paludes septem ostiis mari Ionio seu Adriatico adfunderetur ; iidem Græci id ad Gallicum Rhodanum transtulerunt. Plinius, libro ultimo, cap. II ; ubi de electro agit: *Diligentiores Græcorum Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. qua appellatione nullas unquàm ibi fuisse, certum est : nec verò ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehi possit. nam quòd Aeschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eumdemque appellari Rhodanum, Euripides rursus & Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum & Padum ; feliciorem veniam facit ignorati succini in tantâ orbis ignorantiâ.* Insulæ certè ante falsum istum Eridanum, id est, ante Padum, fuêre nullæ. at ante Vistulam nostrum atque Radánum etiamnunc est insula, in quâ succinum legitur, vulgari nunc vocabulo, ut antè dictum, *die Närung* : in ipso verò Vistulâ, quam ille duobus suis cornibus amplectitur, vulgò dicta *das groosse vverder*. Philostratus, de iconibus lib. II, Phaëthontem in Italiæ Eridanum delapsum narrat. nihilo minùs tamen in fine ita de electro addit : Καὶ διὰ φαιδροῦ τοῦ ὕδατος ἀπάξει ὁ ποταμὸς τοῖς ἐν ὠκεανῷ βαρβάροις τὰ τῶν αἰγείρων ψήγματα. id est; *Et per limpidam aquam ad Barbaros, oceanum incolenteis, populorum abducet ramenta.* Nemo unquàm Adriaticum mare, nec totum quidem mare internum adpellavit oceanum : at nostrum mare sæpius ; quia ulteriora in insulis putabantur. Patet igitur ex hactenus dictis, litus nostrum & flumen *Radanum* jam antiquissimis ante Herodotum, Apollonium, Euripidem, & Aeschylum, temporibus notum fuisse Græcis hominibus.

Nunc patriam terram magis magisque uti ultimâ exinde antiquitate illustrem ; ajo, opidum, quondam Cassubiæ, nunc totius Prussiæ celeberrimum, opulentissimumque, & optu-

& optumâ famâ toti penè terrarum orbi notissimum, cui vulgare vocabulum DANZIG, sive, ut vulgò scribitur, DANTZIG, & aliâ dialecto DANZKE, sive DANTZKE, esse locum illum, in quo succini, in Prussiæ litore lecti, mercatus jam ante Herodoti tempora fiebat. Probo id, primùm ex situ; tum ex nomine, quod vetustissimum est. Ex situ; quia id opidum ad dictos Vistulæ Rodanique amnium confluenteis positum. Neque enim alias nomen hujus Rodani, ut exigui amnis, historiæ de succino immiscere potuisset, nisi mercatus succini ad eum fuisset factus. Plinii verba, ex libri XXXVII capite II, jam antè relata sunt ista: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomum nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi electrum; & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere.* Teutonos aliis, non adpellationibus, sed dialectis tantùm, dictos fuisse *Codános, Godános, Gdanos*, atque *Danos*; electrumque omni ævo in uno dumtaxat Prussiæ litore, quod olim Gothones atque Aestii tenuerunt, fuisse lectum, infrà, cap. XL, & XLIV, pluribus docebo. unde perspicuum redditur, quia apud Pytheam, in historiâ electri, fit mentio Guttonum: ab his id habuisse Teutonos. Sive igitur Guttones ad Teutonos, sive Teutoni ad Gutones, ejus vendendi coëmendive causâ navigaverint; certum est, portum heic in Guttonum litore, unde solverentur adpellerenturque naves, nullum fuisse commodiorem, quàm quem maximi fluminis Vistulæ os efficiebat; quo ad confluentem Rodani, & locum illum, in quo electri mercatus fiebat, naves subvehebantur. Mare autem hoc jam antiquissimis temporibus fuisse navigatum, ex Taciti ævo conjicere licet. is enim, in libro de Germaniâ, auctor est, suâ tempestate Svionas, quos nunc vulgò Svedos adpellamus, *classibus valuisse*. Certum igitur est, ex quo conventus hominum huc ad mercatum electri aliarumque rerum facti, item ex quo maris hujus adcolæ Gothones, Sviones, atque Teutoni, navibus os Vistulæ intrarunt; pagum quoque sive vicum pluribus ædificiis juxtà fuisse constructum; in quo mercatus fiebat, mercatoresque ac nautæ recipiebantur. Hic non antè cultoribus fuit desertus, quam ipse portus, & ad eum commercia: quæ deseri haud umquàm potuerunt, dum oportunitas magni fluminis duravit. Constat jam igitur, loci hujus ad Vistulæ Rodanique confluenteis vetustissimam esse celebritatem, ut quæ ultra bis mille retro annos extendi possit, ad eos usque mortaleis, ex quorum traditione Herodotus hausit, ab his oris Europæ extremis, & ab flumine Eridano, electrum deferri in Græciam. Vicum tamen ab initio multisque pòst sæculis fuisse, vel inde conjicere licet, quòd ipsa citerior Germania, licet Rheno & Galliæ, cultiori Romanorum provinciæ, fuerit vicina, nullas tamen habuit urbeis, ut auctor est Tacitus, in libro de Germaniâ; ne Marcellini quidem tempestate, ut suprà, lib. I, cap. XIII, demonstratum est. Quòd si igitur splendidæ provinciæ contermina Germania nulla habitavit opida; multo sanè minùs ulterior, ad Vistulam amnem versùs Sarmatas; ubi major barbaria, & locorum incondita vastitas. Sed age; ad nomen quoque accedamus; quodnam id dicto loco antiquis fuerit temporibus. Ego equidem idem ab omni ævo fuisse crediderim, quo etiam nunc opidum vocatur DANZKE. quod non nuper, sed antiquissimis inventum esse temporibus, ipsa etymologiæ convincit ratio. quippe suprà lib. I, ubi de falsis Germanorum juxtà ac ceterarum gentium numinibus dissertatio mihi habita est, pluribus ostendi argumentis, antiquissimum illud veri æternique Dei, cœli terrarumq; conditoris, nomen THEUTH in varias dialectos eò usque tractum fuisse, donec inde tandem & DAN, & CODAN, & GODAN, voces efficerentur. unde etiam Germanica gens *Teutoni*, aliâ dialecto dicti fuere *Dani*; quæ vox etiamnunc durat: & aliâ iterum *Codáni*; unde mare, quod adcolebant, Melæ & Plinio vocatur *sinus Codanus*; & maxima Teutonorum insula, quæ nunc *Sieland*, eidem Melæ *Codanonia*. *Godános* quoque fuisse dictos ex adpellatione æterni numinis *Godan*, unde etiam *Deus* nobis vocatur *God*; & contractè *Gdanos*; dubium nullum esse potest. Ab eodem igitur vocabulo *Godan*, sive *Gdan*, prædictum quoque opidum *Danzke* nomen traxit. unde etiamnum Slavici generis nationibus vulgò vocatur *Gdansk*, & *Gdansko*; non tam Slavicâ, quàm merè Germanicâ formatione. quippe, quemadmodùm ipsa Teutonorum nunc gens, id est, Dani, derivativo vocabulo sibi dicuntur *Danske*, & contermina gens Sveones *Svenske*; id est, *Danici*, ac *Sveonici*: sic opidum quoque nostrum derivativo vocabulo, à primitivis vocibus *Godan*, *Gdan*, & *Dan*, dictum fuit, variis dialectis, GODANSKE, GDANSKE, & DANSKE. quorum medium apud Slavos hodiéque, ultimum apud incolas Germanos, & omneis reliquos ejusdem maris Godáni adcolas durat; corruptâ

tantùm,

tantùm, vel magis exaſperatâ, unâ literâ *S* in *Z*, quæ nobis, atque omnibus Germanis, exceptis divortiorum oſtiorumque Rheni adcolis, valet *Ts*. unde factum DANZKE, &c, ut vulgò nunc ſcribitur, DANTZKE, corruptiúſque DANTZIG. Primum illud vocabulum *Godanske* fuiſſe quondam in uſu, vel Iornandis teſtimonio comprobare me poſſe exiſtimo. cujus verba, jam antè citata, hæc ſunt: *Ex hac igitur Scanziâ inſulâ, quaſi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege ſuo, nomine Berich, Gothi quondam memorantur egreſſi. qui, ut primùm, è navibus exeuntes, terras attigêre; ilico loco nomen dederunt. nam hodiè illic, ut fertur,* GOTHISCANZIA *vocatur*. Fictitiam hanc Gothorum transfretationem ad citeriorem Viſtulæ amnis ripam pertinere, jam dudum ſatis ſuperque demonſtratum eſt. locus igitur iſte, vel portus, in quem ille Gothos è Scanziâ inſulâ adpulſos narrat, nullus alius eſſe poteſt, quàm qui etiam nunc Slavis, ut dixi, adpellatur *Gdańsk*, Germanis *Danzke*. qui quum Iornandis ævo antiquiſſimâ dialecto adpellaretur GODANSKE, ſive, ut craſſiùs priſci illi loquebantur Germani, GODANSKA: abutens hoc vocabulo ad putidiſſimas ſuas nugas Iornandes, in compoſitam ex duobus Gothorum ſimul Scanziæque nominibus id detorſit vocem GOTHISCANZIA. Atque hinc jam de antiquitate nominis hujus opidi, ad Juſtiniani uſque imperatoris tempora, quibus Iornandes ſcripſit, id eſt, ad annos circiter CIↃLXX, certâ ratione conſtat; ſi quis de ulteriore illo ad Herodotum uſque ævo dubitare etiamnum velit.

Ceterùm non à gente Godanorum, ſed ab contermino ſinu Godâno, nomen hoc traxiſſe vicum, maximè credibile eſt. nam Godâni longiùs fuêre diſſiti, quàm uti heic, in alieno ſolo, vico à ſe condito nomen imponerent. ab ſinu autem id nominis habere potuit vicus, quia toto hoc Germaniæ, inter Cimbricam peninſulam & Sarmatarum fineis, litore is fuit celeberrimus, ac fortè omnium primus.

Nomen opidi, hoc noſtro ſæculo, Latinè loquentibus variè profertur; aliis DANTISCUM, à vulgari vocabulo *Dantzke*; aliis GYTHONIUM, à veterum cultorum *Gythonum* nomine; aliis denique GEDANUM: quod à *Getis* ac *Danis*, loci conditoribus, ſic dictum eſſe, plurimis contendit Goropius argumentis. quæ niſi ex veriore attulerit hiſtoriâ, quàm quæ ſuprà in Iornande aliiſque à nobis examinata eſt auctoribus; certè omnino erit falſus. Ego opidum adpellaverim, antiquo illo, ex æterni Dei, cunctarum rerum conditoris, nomine derivato vocabulo, DANIUM, &, variatis dialectis, CODANIUM atque GODANIUM. ſi verò ultrà variare liberet, THEUTONIUM.

Ceterùm antiquiſſima Godanii mentio, domi facta, reperitur in veteri diplomate, anno à nato Jeſu CIↃCCIX, à Meſtevino, Caſſubiæ duce, cœnobio Sucovienſi impertito, his verbis: *Ego Meſtwinus, Dei gratiâ princeps in Gdansk, omnibus Chriſti fidelibus, &c. ad clauſtrum ſanctimonialibus, beatæ Mariæ famulantibus, damus in villis, in campis, &c. uſque ad terminos caſtri Gedanenſis, &* XL *marcas, tertiam partem telonei, quod datur ibidem de panno, &* XL *marcas ſuper tabernis in Dantzigk*, & quæ ſequuntur. Primum tunc fuiſſe Caſſubiæ locum, juxta quem caſtellum ſive arx, ipſius principis ſedes, commerciis celeberrimum, patet ex hoc diplomate. Sed vicum etiam tum fuiſſe, teſtatur vetus monimentum in cœnobio Olivenſi, anno CIↃCCXCV poſitum, cum hac inſcriptione: *Primiſlaus, dux regni Poloniæ, in Gdanzk veniens, & ducatum totius Pomeraniæ, ſibi per ducem Meſtwinum reſignatum, ſuſcipiens, ipſam civitatem Gdanzk plancis muniri procurans*; & reliqua, quæ ſequuntur. Ex hoc igitur tempore civitas, ſive urbs, ſeu opidum adpellari cœpit. haud ſecus, quàm nunc celeberrima totius Norvagici regni urbs, dicitur civitas *Bergen*, quamvis & ipſa plancis tantùm ſive palis munita. Muro tandem cingi cœpit Godanium noſtrum, anno CIↃCCCXLIII; ut teſtatur monimentum in majori templo poſitum, his verbis: *Anno Domini* MCCCXLIII, *feriâ quartâ poſt Lætare, poſitus eſt primus lapis muri civitatis Dantzk; & poſteà proximâ feriâ ſextâ poſitus eſt primus lapis muri eccleſiæ beatæ virginis Mariæ*.

Atque hæc vera eſt urbis Godanienſis antiquitas, omnibus aliarum Pruſſiæ urbium originibus prior; quidquid vel Torunium, vel Elbingium, vel ipſum denique Chulmenſe opidum de ſuâ antiquitate, ceu omnium ſupremâ, ſibi perſvadeat, ac fabuletur. Ego, cur ordine atque dignitate iſtæ Godanio ſint priores, cauſſam hanc eſſe judico: nempe, quòd hæc extra Pruſſiam, cis Viſtulam amnem, Pruſſiæ terminum, in Caſſubiâ antiquitus poſita; quum ſerò tandem inter Pruſſiæ civitateis poſtrema reciperetur; poſtremum etiam in conventibus provincialibus locum atque ordinem obſidere juſſa eſt. Ceterùm antiquiſſimæ memoriæ dignitate univerſas totius non modò Germaniæ, ſed ſeptemtrionis urbeis antecedit: quarum nulla originis ſuæ bis mille annorum monumenta exhibuerit.

CAP. XXXV.

De LEMOVIIS, *qui &* HERULI; *item de* RUGIIS, SIDINIS, *atque* CARINIS.

GOTHONIBUS continuabantur ab occidente LEMOVII, his deinceps RUGII. Auctor in libro de Germaniâ: *Trans Lygios Gothones regnantur, paullo jam addictiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates ipso in oceano.* Ergo *Rugii* atque *Lemovii* in litore maris Svevici porrigebantur, inter Gothones & Viadrum amnem, quo VII illæ nationes, ad idem mare pertinentes, anteà ab oriente clausimus. Miror, tam imperitos heic reperiri interpreteis, qui remotos à mari fuisse Rugios Lemoviosque inde judicent, quia auctor *ab oceano* eos collocet. quasi verò tam peregrina hæc sit locutio, uti, quo sensu dicta sit, intelligi nequeat. exemplum ejus est apud Plinium lib. III, cap. IV, in his verbis: *Maritima Avaticorum, superque campi lapidei, Herculis præliorum memoria. regio Anataliorum; & intus Desuviatium Cavarumque. rursus à mari Tricorium, & intus Tricollorum.* Ipsum igitur oceani sive maris Svevici litus tenuerunt nostri *Lemovii* atque *Rugii*. ideóque subjungit noster; *Svionum hinc civitates, ipso in oceano.* nempe in insulâ, ut putabatur, Scandinaviâ.

Terminum inter Lemovios Rugiosque statuo, Viperam flumen. Lemovios Gotonibus continuo, quamvis Tacitus primos nominet Rugios; quia in sinistrâ dicti fluminis ripâ hodiéque opidum, ostio adpositum, vulgari vocabulo è veterum cultorum nomine dicitur *Rügewolde*: præterque aliud est ejusdem ferè nominis intus, medio situ inter Viperam ac Viadrum, quod amnis etiam præterfluit *Röge* vulgò dictus. tum quia regio inter dicta duo flumina proxima est insulæ *Rugiæ*, vulgò *Rügen*: cui post Taciti tempora Rugii occupantes id nominis intulerunt. Limites igitur Rugiis antiquitus fuêre ab oriente æstivo, Vipera flumen, seu extrema Asciburgii montis; ab septemtrionibus mare Svevicum; ab occidente Viader, sive is est Svevus amnis, & lacus, vulgò *dat Frische haff* dictus, in quem effunditur Svevus. quâ parte etiam insula *Wollyn* iisdem Rugiis accedit; quia ea est ab dextrâ Svevi amnis ostii ripâ. à meridie, quâ Sidini atque Carini erant contermini, lineam duco ab Svevo, quâ opidum est *Grippenhage*, ad Viperæ usque fontem. Continetur hodiè his finibus magna Pomeraniæ pars, quâ opida *Stargard, Golnow, Wollyn, Camyn, Nyen Träptow, Kolbarg, Cörlyn, Cöslyn*: item Marchiæ exigua portio, quà loca *Tramborg, Falkenborg, Schöffelbeen*.

Ptolemæo opidum est hoc tractu Ῥούγιον, RUGIUM, in mediterraneis: quod nunc esse illud ad *Rœgium* flumen *Rögeweld*, nomen simul atque situs produnt. Alterum tamen illud, ad Viperæ ostium, *Rügewolde*, eodem quoque vocabulo Latinè adpellare possis.

Ceterò ipsius gentis nomen corruptum legitur apud eumdem Ptolemæum Ῥουτίκλειοι, *Ruticlii*, pro Ῥούγιοι. Verba ejus hæc sunt: Μετὰ δὲ τοὺς Σάξονας ἀπὸ τοῦ Χαλούσου ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ Φαροδεινοί· εἶτα Σιδεινοὶ, μέχρι τοῦ Ἰαδούα ποταμοῦ, καὶ ὑπ' αὐτοὺς Ῥουτίκλειοι, μέχρι τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ. id est: *Post Saxonas, à Chaluso amne ad Svevum usque flumen Farodini. dein Sidini, usq. ad Iaduam flumen: & sub his Ruticlii ad Vistulam usque amnem.* Φαροδεινοὺς debere esse ΣΦαροδεινοὺς, Taciti *Svardones*, suprà ostensum est. pro Ἰαδούα, scribendum esse Οὐιάδρου, suo loco docebo. *Viadrum* autem esse eumdem & *Svevum*, suprà docui in Semnonibus. Quum igitur *Ruticlii* post Svardones & Viadrum ponantur; nulli alii esse possunt, quàm *Rugii* Taciti: quibus Sidinos fuisse à meridie ad eumdem Viadrum conterminos mox monstrabo. In eò igitur à Ptolemæo maximè erratum, quòd Ῥουγίους ὑπὸ, non ὑπὲρ τοὺς Σιδινοὺς locaverit. Scripsisse eum Ῥούγιοι, liquet ex opidi vel loci vocabulo Ῥούγιον.

At posterioris ævi auctoribus, Pollioni, Sidonio, Ennodio, Iornandi, Diacono, & aliis, dicti sunt RUGI; Procopio Ῥόγοι, ROGI.

Jornandes in rebus Gothicis Rugorum duo recenset genera. quorum alteros ULMERUGOS à Gothis, antequàm hi Vistulam transirent, debellatos narrat: uti planè eodem fuerint situ, quo Taciti modò Rugios inter Viperam Svevumque collocavi. alteros, nomine ETHELRUGOS, quasi dicas *Nobiles Rugos*, falsò in Scanziâ describit: ex quâ ille omneis has nationes provenisse fabulatur. In eâdem & hos cum reliquis Rugis fuisse regione, inter Viperam ac Svevum, haud dubitandum est. quibus tamen limitibus inter se distincti egerint, haud facilè dixerim.

Ad Da-

Ad Danubii ripam, poſterioribus temporibus eos tranſiſſe, teſtis eſt Diaconus de rebus Langobardicis, lib. I, cap. XIX, his verbis: *His temporibus inter Odoachar, qui in Italiâ per aliquot jam annos regnabat, & Feletheum, qui & Feva dictus eſt, Rugorum regem, magnarum inimicitiarum fomes exarſit. qui Feletheus illis diebus ulteriorem Danubii ripam incolebat, quam à Norici finibus idem Danubius ſeparat. Adunatis ergo Odoachar gentibus, quæ ejus ditioni parebant, id eſt, Turcilingis, & Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum poſſederat, nec non etiam Italiæ populis, venit in Rugiland, pugnavitque cum Rugis; ultimâque eos clade conficiens, Feletheum inſuper eorum regem exſtinxit. vaſtatâque omni provinciâ, Italiam repetens, copioſam ſecum captivorum multitudinem abduxit. Tunc Langobardi de ſuis regionibus egreſſi, venerunt in Rugiland, quæ Latino eloquio Rugorum patria dicitur.* Eodem tractu hanc *Rugilandiam* ad Danubium haud obſcurè oſtendit & Procopius, Goticar. rer. lib. II. Verba ejus, de bello inter Langobardos & Herulos loquentis, hæc ſunt: οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν Ἐρούλων ἔπεσον, ὀλίγοι δέ τινες διεσώθησαν. διὸ δὴ ἐνδιατρίβειν ἤθεσι τοῖς πατρῴοις οὐκέτι εἶχον· ἀλλ' ἐνθένδε ὅτι τάχιστα ἐξαναστάντες, ἐπίπροσθεν ἀεὶ ἐχώρουν, τὴν γῆν ξύμπασαν, ἣ ἐκτὸς Ἴστρου ποταμοῦ ἐστι, ξύν τε παισὶ καὶ γυναιξὶ περιιόντες. ἐπεὶ δὲ ἀφίκοντο ἐς χώραν, ἣν δὴ Ῥογοὶ τὸ παλαιὸν ᾤκηντο, (οἳ τῷ Γότθων στρατῷ ἀναμιχθέντες ἐς Ἰταλίαν ἐχώρησαν), ἐνταῦθα ἱδρύσαντο. ἀλλὰ ἐπεὶ τῷ λιμῷ ἐπιέζοντο, ἅτε ἐν χωρίῳ ἐρήμῳ, ἐνθένδε οὐ πολλῷ ὕστερον ἐξαναστάντες, ἄγχιστά που τῆς Γεπαίδων χώρας ἀφίκοντο. id eſt: *Pars maxima Herulorum occubuit: pauci verò evaſerunt. quo factum, uti patriis in ſedibus permanere ampliùs nequirent; ſed illis relictis, quamcelerrimè in anteriora loca ſemper procederent, & omnem regionem, quæ eſt extra Iſtrum, cum liberis & uxoribus pervagarentur. Poſtquàm verò ad regionem pervenêre, quam Rugorum quondam gens incoluerat, (ii, Gothorum exercitu permixti, in Italiam profecti ſunt) inibi ſedem fixerunt. Quum verò fame premerentur, ut in loco deſerto; non longè pòſt prope Gepædarum regionem ſe contulerunt.* Ergo Rugii jam ante Juſtiniani tempora inter Tranſſilvaniam, Gepidarum tunc ſedem, & Iſtrum incoluerunt. Unà cum Gothis domo ab oceano in Sarmatiam & ad Mæotin paludem, hinc verò ad Pontum & Iſtrum fuiſſe profectos, ex Herulorum & Vandilorum exemplo conjecerim. De Herulis mox videbimus. de Vandilis ita Procopius, Vandilicarum rer. lib. III: Γοτθικὰ ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρότερόν τε ἦν, καὶ τανῦν ἐστί. τὰ δὲ δὴ πάντων μέγιστά τε καὶ ἀξιολογώτατα Γότθοι τέ εἰσι καὶ Βανδίλοι, καὶ Οὐισίγοτθοι καὶ Γήπαιδες. id eſt: *Gothicæ quidem gentes multæ fuêre & aliæ anteà, & nunc ſunt. at omnium maximæ atque præcipuæ, Gothi, Vandili, Viſigothi, & Gepidæ.* In aliis igitur illis & *Rugii* haud dubiè connumerabantur. Idem tradit Nicephorus Calliſti, lib. XIV, cap. LVI, in Valentiniano III. Ceterùm de Rugis in Italiâ agentibus, hæc Ennodius in vitâ divi Epiphanii: *Poſthinc, digreſſis Gothis, civitas Ticinenſis Rugis eſt tradita; hominibus omni feritate immanibus; quos atrox & acerba vis animorum ad cottidiana ſcelera ſollicitabat. diem putabant periiſſe, qui illos ſine facinore, caſu aliquo interveniente, fugiſſet.* Hæc igitur de *Rugis*, ſive *Rugiis*.

LEMOVII hinc, quibus terminis à Gothonibus ſubmoti fuerunt, ſuprà in illorum explicatione oſtenſum eſt. Includitur eorum finibus nunc magna Caſſubiæ pars, in cujus medio opidum *Lewenborg*, ſive *Lawenborg*; & ad mare *Puutzke* & *Heel*. item Pomeraniæ proxima portio, quà opidum *Stolpe*.

Nomen *Lemoviorum* apud nullum alium auctorem reperiri miror; quum tamen ſolos hos, in communi omnium harum gentium commigratione, quieviſſe non ſit credibile. quamquàm vulgata Strabonis exemplaria referant ζούμους; & ipſos prorſus ignotos, niſi ex Tacito facias Λεμοβίους. Poſterioris ævi ſcriptores plerumque Rugis, in externis regionibus arma circumferentibus, conjungunt HERULOS: quod à Diacono factum, modò videmus. Jornandes de eodem Odoacro rege narrans, Rugorum quidem non meminit; at Herulos ei ſubjectos refert his verbis: *Odovacer, Turcilingorum rex, habens ſecum Scyros, Herulos, diverſarum gentium auxiliarios.* Ex hoc argumento equidem conjecerim, olim etiam in priſcis apud mare Svevicum ſedibus, fuiſſe Rugiis conterminos Herulos. Idem Jornandes anteà: *Gothorum rex Hermanricus cùm tantorum ſervitio carus haberetur, non paſſus eſt, niſi & gentem Herulorum, quibus præerat Alaricus, magnâ ex parte trucidatam, reliquam ſuæ ſubigeret ditioni. Nam prædicta gens, Ablabio hiſtorico referente, juxta Mæotidas paludes habitans, in locis ſtagnantibus, quas Græci Hele vocant, Heruli* (fortè *Heluri*) *nominati ſunt: gens, quanto velox, eo ampliùs ſuperbiſſima. nulla ſiquidem erat tunc gens, quæ non levem armaturam in acie ſuâ ex ipſis elegerint. Sed quamvis velocitas eorum ab aliis ſæpè bellantibus eos tutaretur; Gothorum tamen ſtabilitati ſubjacuit, & tarditati: fecitque cauſa fortunæ, ut & ipſi, inter reliquas gentes, Getarum regi Hermanrico ſervierint.* De velocitate eorum teſtis & Sidonius, in carm. VII:

Cursu Herulus, Chunnus jaculis, Francusque natatu.

De origine nominis, quasi id habuerint ἀπὸ τῶν ἑλῶν, id est, *à paludidus*, quasi Ἑλουροὶ dicti, vulgare fuit illius ævi deliramentum; ut patet ex Etymologo, & Dexippo χρονικῶν XII. Iornandes, sub principium libri de rebus Gothicis, Scanziæ hos recenset populos: *Sunt ex his exteriores Ostrogothæ, Raumaricæ, Raugnarici, Finni mitissimi, Scanziæ cultoribus omnibus mitiores: nec non & pares eorum Vinoviloth, Svethidi; Cogeni in hac gente reliquis corpore eminentiores. quamvis & Dani, ex eorum stirpe progressi, Erulos propriis sedibus expulerunt; qui inter omnes Scanziæ nationes nomen sibi ob nimiam proceritatem affectant præcipuum. sunt quamquàm & illorum positurâ Granii, Aganziæ, Unixæ, Ethelrugi, Arochi, Ranni.* Certè, non magis Heruli Scanziam incoluerunt, quàm Ostrogothi, vel Ranni; quorum hos Helmoldus lib. I, cap. VI, in Rugiorum insulâ, ætate suâ, facit Slavos, id est, Sarmatas. Ego sic judicaverim: quia & Gothi, & Rugii, & Ranni fuerunt in citeriori Svevici maris litore; Herulos quoque ibidem incoluisse; simulque hinc, cum Rugis & Gothis, in externas regiones profectos. Quia verò sedes heic nulla tribui iis potest, nisi quam Lemovios Taciti ævo obtinuisse modò ostendi; aut corruptum esse apud Tacitum Lemoviorum vocabulum dixerim, aut Lemovios nomen hoc post Taciti ætatem in Herulorum vocabulum mutasse. Facit pro Lemoviorum vocabulo quodam modo nomen fluvii *Leve*, & opidi adpositi *Levenborg*. facit item multo magis pro Herulis vocabulum opidi *Hele*, sive *Heel*, in peninsulâ, ante Vistulæ ostium occidentale, siti. à quo loco fortè dicti fuêre *the Heler.* (Latinè fuerint *Helii.*) quod vocabulum Græci posteà fecêre Ἑλουροί· quasi hoc derivatum foret, non à patrio loco, sive vico *Hele*; sed à Græcâ voce ἕλη, quæ paludeis significat. Alii, transpositis liquidis, pro *Heluri*, dixêre *Heruli*; quod apud plerosque obtinuit. Gothis fuisse apud Vistulæ ostia conterminos, ex Procopii maximè perspicio rerum Gothicar. lib. II; ubi ita scribit: Οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν· ὧν ἔθνος ἓν πολυάνθρωπον οἱ Γουτοί εἰσι, παρ' οὓς δὴ Ἐρούλων τότε οἱ ἐπήλυται ἱδρύσαντο. id est: *Hoc quidem modo Thulitæ vitam degunt. quorum una gens numerosissima Guti: apud quos Heruli advenæ habitarunt.* Per Thulen intelligere eum Scandinaviam peninsulam, infrà patebit. In hac quia erant *Guti*, nomine ab *Gothorum* vocabulo haud multum abhorrente; prope Gothos autem ad Vistulæ ostia incolerent Heruli: hos quoque in Scandinaviâ apud Gutos sedem quondam habuisse credidit. Unà cum Gothis longinquam illam fecisse expeditionem, ex eo liquet, quòd & ipsi Mæotin paludem quondam accoluisse dicuntur. Hinc Gotthorum partem eos facit Zonaras in Galieno, his verbis: Εἶτα καὶ Αἰρούλεις, Σκυθικῷ γένει καὶ Γοτθικῷ, ἐπεξελθὼν ἐκράτησεν. id est: *Deinde Hærulos etiam, Scythicam Gotthicamque gentem, superavit.* Zosimus lib. I, ac Svidas, circa Tyram flumen, quod nunc est vulgò *Dniester* & *Niester*, & Pontum collocant. Zonaras, in Justiniano, ad comprimendam Constantinopoli Venetæ Prasinæque factionem μοῖραν τινὰ βαρβάρων τῶν καλουμένων Αἰλούρων vult immissam; id est, *partem barbarorum, qui dicebantur Hæluri.* Nihil igitur certius, quàm fuisse eos ad Vistulæ ostia, inter Rugios & Gothos: quo situ Tacitus suos recenset *Lemovios.* Partem eorum jam Maximiani tempore cum Caivonibus omnem Germaniam aversâ regione ad Rhenum usque penetrasse, ex Mamertini panegyrico, Maximiano dicto, disco. *Cùm omnes*, inquit, *barbaræ nationes excidium universæ Galliæ minarentur, neque solum Burgundiones & Alamani, sed etiam Chaibones, Erulique, viribus primi barbarorum, locis ultimi, præcipiti impetu in has provincias irruissent.* Meritò Heruli dicebantur *ultimi*; quia ipsum Germaniæ ab oriente terminum Vistulam amnem accolebant. Pergit paullo pòst ita Mamertinus: *Ita cuncti Chaibones, Erulique cuncti tantâ internecione cæsi interfectique sunt, ut exstinctos eos relictis domi conjugibus ac matribus non profugus aliquis è prælio, sed victoriæ tuæ gloria nunciaret.* & in genethliaco ejusdem Maximiani: *Gens Cavionum Erulorumque deleta.* Omnis Herulorum gens an tunc deleta fuerit, equidem nescio. fuisse posteà *Herulos* inter Romanos militeis Batavis conjunctos, ex Marcellini lib. XVI & XXVII disco. Atque hactenus de Herulis.

Rugiis conterminos fuisse à meridie SIDINOS, jam anteà dictum. Hos exemplaria Strabonis, lib. VII, inter alias Marobodui regno subjectas genteis, referunt Σιβίνους. quos ego omnino ignorabam, qui aut quâ regione fuissent, ni apud Ptolemæum occurrissent, eodem inter Vistulam Svevumque situ, Σιδῖνοι, sive, ut vulgata habent exemplaria, Σιβλωοί. Apud Strabonem quum cuncta fermè Germanicarum gentium vocabula sint pessimum in modum corrupta; illud etiam Σιβίνους non prætulerim Ptolemæi Σιδῖνοι. Hos igitur quia Ptolemæus Svardonibus facit ex dextrâ Svevi ripâ conterminos; Rugii autem fuerunt ad litus oceani: necessariò illi collocandi erunt non ὑπὸ τοὺς Ῥουγίους, ut fecit

Ptolemæus,

Ptolemæus, ſed ὑπὲρ. Itaque terminum iis conſtituo ab ſeptemtrionibus eumdem, quem Rugiis à meridie. ab occaſu, quà Nuithonibus ac Langobardis continuabantur, Svevum amnem, ad confluentem uſque Vartæ: à meridie, quà Semnonibus jungebantur, Vartam, ad Noteſii uſque confluentem: & inde, quà Carini occurrebant, ipſum Noteſium, ad confluentem uſque Tragi. hinc ab ortu, ipſo Trago, ad Rugiorum uſque confinium, ab iisdem Carinis diſtingvo. Continetur hodiè his finibus Marchiæ pars, inter Tragum, Noteſium, Vartam, ac Svevum amnes ſita: item Pomeraniæ portio, quà opidum *Piritz*.

Ptolemæo hoc tractu opidum eſt Οὐίρίτιον, VIRITIUM, inter Svevum ac Viſtulam, propiùs tamen Svevum poſitum. id eſſe nunc dictum opidum *Piritz*, nomen juxtà ac ſitus indicant.

CARINI igitur ab occaſu terminabantur dicto amne Trago: à ſeptemtrionibus, prædicto Rugiorum limite, uſque ad Aſciburgium montem. ab ortu ipſo monte, ad opidum uſque *Kráinká*, à Gothonibus; hinc lineâ, ad Noteſium amnem & opidum *Pila* ductâ, & ipſo Noteſio ad Vartæ uſque confluentem, à Burgundionibus eos ſeparo. Comprehenduntur nunc his finibus exiguæ quædam portiones Marchiæ ac Poloniæ; quarum confinium eſt inter flumina Tragum atque Gudam. *Carinorum* unus meminit Plinius, lib. IV, cap. XIV: *Germanorum genera* V: *Vindili; quorum pars Burgundiones, Varini, Carini, Guttones*.

De cetero, Sidinorum Carinorumque quia poſt Plinium Ptolemæumque nulla apud auctores fit mentio; in alius cujusdam gentis nomen, expeditione ſuſceptâ, transiſſe, credibile eſt. In Burgundionum corpus transiſſe, ideò credo, quia hi, quum Taciti ævo, ut mox oſtendam, fuiſſent exiguâ atque humili civitate, poſtmodùm ingenti multitudine in Galliam effuſi ſunt; pars etiam cum Gothis in Sarmatiam ac Daciam.

CAP. XXXVI.

De BURGUNDIONIBUS; qui & BURGUNDII, & BURGUNDI. item de PALATINATIBUS Germaniæ.

INTER claras Germaniæ nationes haud poſtremi fuerunt poſterioribus temporibus BURGUNDIONES. Hos cur auctor noſter in accuratâ illâ ſuâ Germaniæ deſcriptione prorſus non nominaverit, rationem aliam dari haud poſſe puto, quàm quòd gens etiam tum exigua, civitasque eorum humilis fuit; ac fortè in alius gentis, puta Lygiorum, tutelâ. Meminit tamen eorum ante Tacitum Plinius lib. IV, cap. XIV, his verbis: *Germanorum genera quinque: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones.* Strabonis etiam exemplaria, in lib. VII, in Marobodui regno referunt Μουγίλωνας. quos, alioquin ignotos, jam dudum viri eruditi, vero nomine reddito, fecerunt Βουγουνδίωνας. Agros his, pro modulo priſcæ civitatis, reliquimus inter Lygios, Semnonas, Carinos, Rugios, Lemovios, ſive Herulos, atque Gothonas; in parte Poloniæ, quà opida *Gniezno*, *VVagrowiec*, *Rogozno*, *Vs'cie*, *Nakiel*, *Rádzieyowo*, & lacus *Gopto*. Atque hic ſitus quamaptiſſimè Burgundionibus convenit. heic quidpe commodè à conterminis Gothonibus bello peti potuerunt: quod factum, ex Jornande ſuprà in Gothonibus notavi. hinc etiam rectè, unà cum Lygiis, Probo Romanis imperitante, ad Rhenum profecti narrantur Zoſimo, in lib. I; ut ſuprà in Lygiis oſtenſum.

Ceterùm circa nomen eorum, atque ſitum, variè multumque Ptolemæus oberrat. In Sarmatiæ deſcriptione ſic habet: Ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τὴν Σαρματίαν· παρὰ μὲν τὸν Οὐίστουλαν ποταμὸν ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας, Γύθωνες· εἶτα Φίννοι· εἶτα Βούλανες· ὑφ' οὓς Φρουγουνδίωνες· εἶτα Αὐαρῖνοι, παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ. hoc eſt: *Minores autem nationes Sarmatiam incolunt: apud Viſtulam flumen ſub Venedis Gythones; dein Finni; dein Bulanes; ſub quibus Frugundiones. tum Avarini, apud fontem Viſtulæ.* Venedas heic adpellari eos, qui Codanum ſinum, ſive Svevicum mare; Pruſſiæ Livoniæque litore adcoluerunt; Finnos autem omni ævo fuiſſe eodem ſitu, quo etiam nunc ſunt, inter Livoniam, Ruſſiam, ac Svediam, ſuo loco oſtendam. Gothones ad ſiniſtram pertinuiſſe Viſtulæ ripam; Avarinos autem eosdem eſſe ejuſdem Ptolemæi Virunos, aliorum verò Varinos, inter Chaluſum Svevumque circa Roſtochium incolenteis, jam antè docui. Igitur tot ac tam fœdis Ptolemæi erroribus circa has oras compertis, quis non jam credat, Φρουγουνδίωνας quoque cis Viſtulam eſſe retrahendos, nomine eorum purgato in Βουγουνδίωνας? Accidit ei heic idem in Viſtulâ amne, Germaniæ quondam orientali termino, quod ſuprà in Rheno, occidentali limite: ubi *Mediolanium*, *Teuderium*, *Noveſium*, *Aſciburgium*, Ciſrhenanorum locorum vocabula,

per turpissimum errorem posuit trans Rhenum. sed ne in transpositione quidem Burgundionum finis ei erroris. habet & aliud gentis vocabulum, cis Vistulam, Βουγοῦντοι· qui expositione ejus nulli alii esse possunt, quàm Burgundiones. Verba ejus hæc sunt: Τῶν δ' ἐντὸς καὶ μεσογείων ἐθνῶν μέγιστα μέν ἐστι τό τε τῶν Σουήβων τῶν Ἀγγείλων· οἵ εἰσιν ἀνατολικώτεροι τῶν Λαγγοβάρδων, ἀνατείνοντες πρὸς τὰς ἄρκτους, μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Σουήβων τῶν Σεμνόνων. οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου μέρους, πρὸς ἀνατολὰς, μέχρι τοῦ Σουήβου ποταμοῦ· καὶ τὸ τῶν Βουγουντῶν τὰ ἐφεξῆς, καὶ μέχρι τοῦ Οὐιστούλα κατεχόντων. id est: *Gentium introrsus mediterranea colentium maximæ sunt ista: Svevi Angili; orientaliores, quàm Langobardi; verguntque versùs septemtriones, usque ad medium Albis. dein Svevi Semnones, trans Albim incolentes, ab dictâ amnis parte versùs orientem, ad usque Svevum flumen. hinc Buguntarum gens reliqua tenet ad Vistulam usque amnem.* Paullo pòst: Μεταξὺ Ῥουγίων καὶ Βουντουντῶν Αἰλουαίωνες· ὑπὸ δὲ τοὺς Βουγούντας Λοῦγοι οἱ Ὀμανοί. ὑφ' οὓς Λοῦγοι οἱ Δοῦνοι. id est: *Inter Rugios ac Buntuntas, Aelvecones. sub Baguntis verò Lugi Omani, sub quibus Lugi Duni.* Heic quia post Semnonas ponit Βουγούντας, ad Vistulam usque; item sub Rugiis Βουντούντας, quos facilè quivis eosdem esse, qui Βουγοῦντοι bis adpellantur, dispexerit; & sub his Lugios: Βουγοῦντοι prorsus nulli alii esse possunt, quàm *Burgundiones*; quos alios etiam *Burgundios*, & *Burgundos* vocasse, mox monstrabo. Certum igitur est, hunc turbatorem Germaniæ Ptolemæum ex duobus diversis auctoribus duo sumsisse unius ejusdemque gentis diversa aliquatenus vocabula: quorum alterum, Βουργουνδίωνες, in proximâ Germaniæ regione Sarmatiâ, ex adverso veræ germanæque Burgundionum in Germaniâ sedis; alterum, Βουργοῦντοι, in ipsa Germaniâ, vero situ locavit. Corrupta esse in ejus exemplaribus vocabula Βουγουντῶν, & Βουγούντας, apertissimo argumento prodit tertium illud vocabulum Βουντουντῶν· in quo ν in ρ, & τ in γ, sunt corrigenda. Sed ne heic quidem finis errorum. est & aliud apud eum in eâdem Germaniâ gentis vocabulum, quod ex similitudine ac positu idem esse cum duobus prædictis omnino mihi persvadeo. Verba ejus hæc sunt: Ὑπὸ τῷ Ἀσκιβουργίῳ ὄρει Κορκόντοι, καὶ Λοῦγοι οἱ Βοῦροι, μέχρι τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ. *Sub Asciburgio monte Corconti, & Lugi Buri, usque ad Vistulam.* Aut ego quamvehementissimè fallor, aut scriptum heic fuit Βοργόντοι, pro Burgundiis, seu Burgundionibus. hi quidpe fuerunt sub Asciburgii montis eâ parte, quâ Gothorum agros ab meridie clausit: & sub Burgundionibus fuêre *Burii*, Vartâ flumine eos disterminante. Variasse in Burgundionum vocabulo antiquos auctores, quos sequutus est Ptolemæus, conjicere est ex iis, qui post eum scripserunt. in quibus Zosimo, lib. I, adpellantur Βούργουνδοι, BURGONDI; Agathiæ, lib. V, Βουρούγουνδοι, BURUGUNDI; quos tamen ille nationem facit in Scythicâ gente Hunnorum. apud Marcellinum, lib. XVIII, ac lib. XXVIII, variè leguntur, BURGUNDI, ac BURGUNDII. quorum hoc Eumenius utitur, in genethliaco Maximiani. Orosio, lib. VII, cap. XXXI; Isidoro, lib. IX, cap. II, & IV; Iornandi in rebus Gothicis, & Paullo Diacono in rebus Langobardicis, dicuntur, ut Plinio, BURGUNDIONES: sicque scribuntur in legibus antiquis hujus gentis. quod vocabulum omnium maximè apud Romanos fuisse in usu, ex eo colligi potest, quòd id præ ceteris in hanc usq; diem obtinuit; ubi jam *Bourgognons*, & corruptiùs *Bourgignons* dicuntur in Galliâ. Olympiodoro sunt Βουργουντίονες, BURGUNTIONES: Procopio, Gothicor. lib. I, & prædicto Agathiæ etiam lib. I, sunt Βουργουζίωνες, BURGUZIONES: quos Agathias malè iterum Gothicam facit nationem. apud eumdem Procopium posteà etiam Βουργουνζίωνες iidem leguntur. Apud Diaconum, lib. I, cap. XIII, regio eorum dicitur *VVurgondaib*, pro WURGUNDHAIMB, ut Bojohæmum dictum fuit *Bojenhaimb*. ex eo vocabulo collegerim, gentem quondam sibi ipsi dictam fuisse THE WURGONDON; sive WURGUNDAR. unde Romani Græcique fecerunt *Burgundiones*; & alii *Burgundios*, ac *Burgundos*: Germanorum W, pro solito more, quem aliquoties antè indicavi, in B mutantes. Atque hinc putò factum ut eadem gens nonnullis diceretur *Vrugundi*. Zosimus, lib. I; Αὖθις Γότθοι, καὶ Βοράνοὶ, καὶ Οὐρουγοῦνδοι, καὶ Κάρποι τὰς κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐληΐζοντο πόλεις. id est: *Rursus Gotthi, & Borani, & Vrugundi, & Carpi, urbeis in Europâ diripiebant.* Unde etiam crediderim, partem eorum, à Gotthis sive Gepidis devictam, ut narrat Iornandes, unà cum his in Daciam Thraciamque profectos. quod etiam Agathias innuit, Γοτθικὸν ἔθνος eos faciens. Fabulam credo narrare voluisse Marcellinum, in prædicto lib. XXVIII, his verbis: *Iam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam, Burgundii sciunt.* Hoc quis credat? & tamen Orosius, Isidorusque, Marcellini fermè coætanei, post illum ostenderunt, quomodò Burgundiones Romanorum sint habendi ἀπόγονοι. quorum ille dicto lib. VII, capite XXXII, sic ait: *Burgundionum quoque novorum hostium novum nomen. qui plùs quàm LXXX millia, ut ferunt, armatorum, ripas Rheni fluminis insederunt.*

Hos

Hos quondam, subactâ interiore Germaniâ à Druso & Tiberio, adoptivis filiis Cæsaris, per castra dispositos ajunt in magnam coaluisse gentem; atque ita etiam nomen ex opere præsumsisse; quia crebra per limitem habitacula constituta burgos vulgò vocant. eorumque esse prævalidam & perniciosam manum, Galliæ hodiéque testes sunt, in quibus præsumtâ possessione consistunt. Iisdem verbis eamdem rem refert Diaconus lib. XI. In eamdem item sententiam eademque penè verba Isidorus, lib. IX, cap. II, & IV: *Burgundiones, quondam à Romanis subactâ interiore Germaniâ, per castrorum limites positi à Tiberio Cæsare, in magnam evaluerunt gentem. atque ita nomen ex locis sumserunt: quia crebra per limites habitacula constituta, burgos vulgò vocant. Hi posteà rebelles effecti Romanis, plus quàm* LXXX CIↃ *armatorum ripas Rheni fluminis insederunt, & nomen gentis obtinuerunt.* En; somnium quis lepidius somniet; quis fabulam magis anilem contexat? His tamen doctissimus ille Lipsius tantum habuit fidei, uti non dubitârit, hos esse eosdem, quos ego suprà, lib. II, cap. XVIII, & XIX, *Sugambros* & *Chattos*, à Tiberio in Germaniâ victos, atque in Galliam transductos, postmodùm *Gugernos* atque *Sunicos* adpellatos fuisse, docui. Equidem haud negaverim Sugambros Chattosque, à Tiberio victos, intellexisse Orosium atque Isidorum. at errasse quàm vehementissimè in Burgundionum gente illos; nec errorem hunc satis crassum dispexisse Lipsium, audacter adfirmo. De iis, quæ suprà ad Gugernos Sunicosque disserui, ne quid heic, tamquàm nimium otiosus, repetam; quæro ex Orosio simul, Isidoroque, ac Lipsio, quo consilio, quâ prudentiâ, quo denique exemplo, Romani hosteis recèns devictos in castris præsidiariis (neque enim alia heic intelliguntur castra) disposuerint? quæro item ex Isidoro, quomodò in varia longiúsque per Rheni ripam dissita castra dispersi in gentem coalescere potuerint, antequàm rebellarent? Sed mox Isidorus, quasi mutatâ priore sententiâ, subjicit, tum nomen gentis obtinuisse, quum rebellassent. ipse quoque Orosius, tunc novos eos factos fuisse hosteis, tunc novum eorum nuperque inventum nomen Burgundionum tradit, quum rebellântes LXXX ampliùs millibus armatorum Rheni ripas insederunt. quod in Probi demum imperio factum, testis est Zosimus lib. I; ante quod tempus nihil de Burgundionum armis adversùm Romanos auditum. unde sequeretur, ad ea usque tempora in fide ripâque Romanorum, sine nomine Burgundionum, mansisse eos. At jam CC ante Probi imperium annis Plinius Burgundiones nominavit in Vandilorum gente in secretiore prope Vistulam Germaniâ: & post Plinium, longè item ante Probi imperium, Ptolemæus: imò ante Plinium LX circiter annis Strabo. nam ne ipse quidem Lipsius dubitavit, legendum apud hunc auctorem esse Βουργουνδίωνας pro Μουγίλωνας. Falsum igitur omnino est, quod Orosius Isidorusque de eorum origine tradiderunt. pro quorum errore ne quis obstinatiùs pugnet, Svetonii testimonium, de gentibus in Galliam à Tiberio traductis, in medium producam. Sic ille in Tiberio Cæsare, de ipso Tiberio loquens: *Bello Germanico* CCCC *millia dedititiorum trajecit in Galliam; juxtaque ripam Rheni, sedibus adsignatis, collocavit.* & in Octavio Augusto: *Germanos ultra Albim summovit. ex quibus Svevos ac Sicambros, dedenteis se, traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit.* Nihil heic de castris: è diverso autem *sedeis* adpellat, in quibus Sigambri cum Svevis, id est, Chattis, fuerunt locati; nempe *in agris Rheno proximis*. Et quomodò, quæso per fidem, CCCC millia hostium (sic in Svetonio legendum, pro *quadraginta*, suprà in Gugernis docui) in castris præsidiariis locata? Nugæ. Quomodò ex CCCC millibus in magnam novi nominis gentem posteà coaluerunt, si LXXX tantùm millia fuerint, quum novo nomine adsumto rebellantes Rheni ripas insiderent? Iterum nugæ. Mirum sanè dictu, quàm fabulosi plerumque fuerint in historiis homines illius ævi. multo tamen magis mirum, hodiè etiam tam credulas eos ubique invenire aureis, uti rationis veritatisque pondus rarò quis diligentiùs examinare dignetur. At Lipsius, auctoritate qualicumque veterum scriptorum ductus, veniam mereri videatur. illius dementiam furoremque quis satis excuset, qui Burgundiones, qui in Galliâ postmodùm fixis sedibus corrupto vocabulo dicti fuerunt *Burgognons*, & *Burguignons*, antiquissimis temporibus, non Germaniæ, sed Galliæ fuisse gentem fabulatur; nomenque illic in Burgundiâ primùm sortitos à burgo, qui hodiéque vulgari vocabulo dicitur *Ognon*? hinc autem jam ante Plinii tempora, in Germaniam commigrasse. tandem verò in Galliam, ceu in antiquam avitamque sedem rediisse. quo in genere fabularum in eâdem Francogalliâ strenuum se ostendit is, qui nuperrimè idem de Francorum origine commentus est. Certè, sine ullâ probabili ratione, sine minimo antiqui alicujus monumenti vestigio, vel saltem suspicione aliquâ, quidvis pro libitu velle fingere, ac velut consultâ operâ teterrimo illi men-

daciorum parenti ludos facere; impudentis omnino atque impuri ingenii esse judico.

Nugis igitur figmentisque relictis, ad res veras redeamus. Postquàm semel Burgundiones, sub Probi imperio, à patriâ sede ad Rhenum profecti sunt, nunquàm posteà conquieverunt, donec in eâ parte Galliæ consederunt, quæ hodiéque ab eorum nomine gemina dicitur BURGUNDIA, ducatus atque comitatus. Primùm tamen in Chattorum eos solo, proximè Alemannos trans Mœnum consedisse, è Marcellini disco historiâ: apud quem, lib. XXVIII, hæc leguntur: *Post hæc ita prosperè consummata, Valentinianus, versando sententias multiformes, anxiâ sollicitudine stringebatur; reputans multa, & circumspiciens, quibus commentis Alemannorum & Macriani regis frangeret fastus, sine fine vel modo rem Romanam irrequietis motibus confundentes. Immanis enim natio, jam inde ab incunabulis primis varietate casuum imminuta, ita sæpius adolescit, ut fuisse longis sæculis æstimetur intacta. Seditque, consilia alia post alia imperatori probanti, Burgundios in eorum excitari perniciem; bellicosos, & turbæ immensæ viribus affluentes; ideóque metuendos finitimis universis. scribebatque frequenter ad eorum reges, per taciturnos quosdam, & fidos, ut iisdem tempore præstituto supervenirent; pollicitus ipse quoque, transito cum agminibus Romanis Rheno, occurrere pavidis, pondus armorum vitantibus insperatum. Gratanter, ratione geminâ, principis acceptæ sunt literæ: primâ, quòd jam inde temporibus priscis, sobolem se esse Romanam Burgundii sciunt; dein, quòd salinarum finiumque causâ cum Alemannis sæpè jurgabant. Catervas misère lectissimas. quæ, antequàm miles congregaretur in unum, ad usque ripas Rheni progressæ, imperatore ad extruenda munimenta districto, terrori nostris fuère vel maximo. Igitur paullisper morati, quum neque Valentinianus, ut spoponderat, die prædicto venisset, nec promissorum aliquid adverterent factum, ad comitatum misère legatos, poscentes adminicula sibi dari redituris ad sua, ne nuda hostibus exponerent terga. Quod ubi negari per ambages sentirent, & moras necti; exinde discesserunt indignati. Hocque comperto reges, ut ludubrio habiti, sævientes, captivis omnibus interfectis, genitales repetunt terras.* Macriani Alemanni regnum fuisse inter Lonam ac Mœnum amneis, ex adverso Maguntiaci, suprà in Alemannis ostensum est. quapropter *salinas* istas, *fineisque* inter Alemannos ac Burgundiones, Valentiniani tempore, fuisse existimo apud vicum *Saltz*, sub monte *Fogelsberg*: ubi flumen exoritur *Sala*; quod ablutis opidis *Salemünster*, *Salefeld*, & *Hanaw*, inter Francofurtum & Maguntiacum miscetur Mœno. *saltz* namque Germanis nihil aliud significare, quàm quod Latinis dicitur *sal*, jam anteà in Chattis docui. De eodem Alemannorum Burgundionumque confinio sic Marcellinus suprà, libro XVIII: *Cognito denique Romanorum transitu (qui tunc, perque expeditiones præteritas, ibi levamen sumere laborum opinabantur, ubi hostem contingeret invenire) perculsi reges eorumque populi, qui pontem, ne strueretur, studio servabant intento, metu exhorrescentes, diffusè vertuntur in pedes; &, indomito furore sedato, necessitudines opesq. suas transferre longiùs festinabant. Statimque difficultate omni depulsâ, ponte constrato, solicitarum gentium opinione præventâ, visus in barbarico miles, per Hortarii regna transibat intacta. ubi verò terras infestorum etiam tum tetigit regum, urens omnia, rapiensque, per medium rebellium solum grassabatur intrepidus. postque sepimenta fragilium penatium inflammata, & obtruncatam hominum multitudinem, visosque cadentes multos, aliosque supplicantes, cùm ventum fuisset ad regionem, cui Capellatii vel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alemannorum & Burgundorum confinia distingvebant, castra sunt posita; eà propter, ut Macrianus, & Hariobandus, germani fratres & reges, susciperentur impavidi. qui, propinquare sibi perniciem sentientes, venerant pacem anxiis animis precaturi.* De eâdem regione auctorem loqui de quâ suprà, satis liquet; quia ejusdem Macriani regnum, à Maguntiaco, cujus ante hanc narrationem fit mentio, Julianus cum exercitu petiit. Sic Procopius etiam, dicto rer. Gothicar. lib. I; τῶν Θορίγγων Βουργουζίωνες οὐ πολλῷ ἄποθεν, πρὸς νότον ἄνεμον τετραμμένοι ᾤκουν, Σούαβοί τε ὑπὲρ Θορίγγων, καὶ Ἀλαμανοί, ἰσχυρὰ ἔθνη. id est: *Haud procul à Thoringis Burgundiones, ad austrum versùs, incolebant: Svabi deinde sub Thoringis, & Alemani, validæ gentes.* Legendum esse ὑπὸ, pro voce ὑπὲρ, vox Alemani apertè indicat. hi quidpe tunc à Lonâ usque amne ad Danubium incolebant. Svabi autem isti, sive Svevi, sunt Hermunduri; qui posterioribus sæculis peculiari vocabulo dicebantur Svevi; ut suprà in Hermunduris docui. Fuère igitur tunc temporis *Burgundiones* in Chattorum agris, circa opida *Castellum Chattorum* & *Mattium*; quæ vulgò nunc dicuntur *Cassel* & *Marpurg*. Hæc quum tam clara, tamque dilucida sint; miror ego eorum judicium, qui CAPELLATIUM sive PALAS Marcellino eam regionem dictam putant, quæ hodiéque *Palatinatus* vocatur ad Rhenum. Ex incidibus librorum hos geographiam historiasque suas compilare jurares, non ex ipsorum librorum perlectione; ita solis gentium regionumque vocabulis, non verò

rerum

rerum gestarum contextu ducuntur. Ego uti Palatinatum Rheni ab hac regione *Palas* nomen accepisse, pertinacior adseverare nolim; quando tot tantisque diversum probare argumentis hactenus laboraverunt viri eruditi: sic, veterum monimentorum memoriâ antiquiorem Palatinatum illo à Marcellino memorato in Germaniâ Transrhenanâ ullum esse, minimè concesserim. Neque verò dubitari potest, regionis vocabulum, quod Marcellinus protulit PALAS, ipsis Germanis antiquis fuisse PALANZ, sive PALANS; quod posteriores fecêre PALZ, sive PALTZ, &, variante dialecto, PFALTZ. sic enim vetus glossarium: *Palatinus*, *Palensgreve*. & Otfridus in euangelio, *Palatium* vertit *palinza*; & Pilati *prætorium*, *palinzhous*. item Speculum Saxonicum, lib. III, artic. LIII: *Qualibet provincia Teutonicæ terræ suum habebat Palantzgravionatum*; *Saxonia*, *Bavaria*, *Franconia*, *Svevia*. Marcellino igitur *Palas* formatum est vocabulum recto casu, quod Germanis erat *Palans*, sive *Palanz*; quia à *Palas* etiam obliqui erant *Palantis*, *Palanti*, & sic reliqui. At *Capellatium* quid similitudinis habeat cum *Palas*, haud equidem video; quum tota syllaba in principio abundet; præterque proxima vocalis, quæ debebat esse *a*, mutata sit in *e*. Proinde facilè crediderim, à librariis vitiatum fuisse vocabulum PALATIUM in *Capellatium*: cui errori occasionem dederit vox præcedens *cui*. videtur enim mihi Marcellinus regionis nomen Latino simul atque Germanico voluisse exprimere vocabulis. ipsum scripsisse *Capellatium*, nullo pacto credibile fieri mihi potest. Quum igitur jam inde à Constantii imperatoris ævo, id est, annis ab hinc CIↃCCLXX, Palatinatus in Germaniâ fuerit Transrhenanâ, in Franconiæ Hassiæque confinio; videant æqui judices, utrùm pari ratione atque exemplo omneis reliquos per Germaniam palatinatus, simulque Rhenensem, exstitisse potiùs existimandum sit; an verò, hunc à posteriorum imperatorum sive Francorum in Galliâ regum palatio originem nomenque traxisse credendum. Sed inquies, quomodò aut unde vocabulum Latinum inter Germanos? Tu dixeris. mihi fortasse suffecerit hactenus monstrasse, hujus palatinatus vetustissimam omnium in Germaniâ esse memorationem. Nec tamen gravabor quæstionem hanc solvere, meamque eâ de re expromere sententiam. Quum satis jam antè hujus operis libro primo demonstratum sit, habuisse & Germanos priscos civitatum suarum capita, seu principeis nationum locos, in quos ad comitia habenda, quoties negotia publica postulabant, universi conveniebant: maximè credibile est, hos locos adpellatos fuisse communi ac vulgari vocabulo PALANZ; quod nihil aliud, quàm τὸ δικαστήριον, id est, *forum juridicum*, seu etiam *prætorium*, sive *curiam* significabat; quemadmodùm clarè id videre est ex Otfrido, qui prætorium Pilati, suâ lingvâ dixit *Palinzhous*. Postmodùm verò omnis etiam ager tali loco circumjectus eodem vocabulo dictus est *Palanz*. Totam regionem, non vicum, vel ædificium aliquod, fuisse illud in Burgundiorum Alemanorumque confinio *Palanz*, disertis testatur verbis Marcellinus. Atque hinc complures illæ numero natæ sunt per Germaniam PALANTIÆ; quarum V in unâ Saxoniâ enumerat auctor speculi Saxonici, lib. III, artic. LXII, his verbis: *Quinque civitates, quæ Palantiæ dicuntur, in Saxoniâ inveniuntur; in quibus rex legitimis debeat curiis præsidere. prima dicitur Grona: VVerliz secunda; quæ modò in Goslariam translata est: VValhausen tertia: Alstede quarta: quinta Merseburg nuncupatur. In eâ* VII *feuda vexillorum sunt definita, ducatus Saxoniæ, & Palentiæ*. Vocabulum ipsum, utrùm Germani à Romanis demum acceperint, quorum sermonem jam inde à Julii Cæsaris tempore in Germaniâ cognoverunt; an verò ex primævâ illâ lingvâ, quæ apud urbem Babylonicam à Deo confusa fuit, ut multa alia, Celtis antiquis cum aliis gentibus commune permanserit; haud facilè ego dixerim. Illud tamen maximè fuerit mirandum; quum ipsi Latini fateantur, in suâ lingvâ vocem *palatium* ortum accepisse à vocabulo *Palantis*; Germanos hanc potiùs, in eâdem re significandâ, amplexos fuisse vocem, quàm ab eâ derivatam Romanorum *palatium*: à quo non *palanz* & *palenz*, *palinz*, sed *palaz*, & contractè *palz*, ut etiamnum durat, factum fuisset. Sed Græcis etiam opidum fuit in Arcadiâ *Palantium*, testibus Dionysio Halicarnassæo, Livio, Trogo, ac Stephano; & Hispanis *Palantia*. Illud unde denominatum, fortasse difficile fuerit dictu. at Hispanis, Germanorum consangvineis, dictum fuisse Celticâ lingvâ opidum *Palanz*, quemadmodùm Germanis, nemo dubitaverit. Ego verò omnino credo, eamdem vim habuisse apud eos id vocabulum, eamdemque rem significasse, quam apud Germanos. De antiquitate autem ejus apud Hispanos inde judicare licet, quòd jam iis temporibus, quibus primùm Romani Hispaniam ingressi sunt, caput Vaccæorum fuit opidum *Palantia*. Et quia innumera alia vocabula in Celticâ lingvâ communia reperiantur cum Græcâ; quæ tamen

Celtas

Celtas à Græcis accepiſſe, ut vulgus opinatur, optimis ego validiſſimisque argumentis negare poſſim: illud quoque Arcadiæ Παλαίτιον nihil aliud antiquiſſimis ſæculis ſignificaſſe, quàm δικαστήριον, facilè crediderim. At de Rheni Palatinatu ſentiant alii, quidquid velint: mihi ſatis fuerit, loci, ſive regionis, à veteri ſcriptore memoratæ, verum ſitum indicaſſe. Fuit ergo, uti ex Marcellini hiſtoriâ diſpicio, circa opidum *Stainam*, in confinio Chattorum quondam & Mattiacorum; Burgundionibus tunc maximam Chattorum agri partem, versùs meridiem ſitam, obtinentibus.

Porrò Burgundios cum Alemannis, dicto tractu ſibi conterminis, bella geſſiſſe, modò ex Marcellino intelleximus. Eódem pertinere puto, quæ idem auctor, lib. XVI, de Alemannis narrat, in hæc verba: *Sed nullus mutatam rationem temporis advertebat, quòd tunc tripartito exitio premebantur: imperatore urgente per Retias; Cæſare proximo nuſquàm elabi permittente; finitimis, quos hoſtes fecêre diſcordiæ, modò non occipitia conculcantibus hinc indeque cinctorum.*

Alemannis deinde in Rhætiam Helvetiamque transgreſſis, in eorum agris, inter Mœnum, Danubium, ac Rhenum, conſediſſe Burgundiones, indeque tandem in Galliam trajeciſſe, ſatis conſtat. Eumenius in genethliaco Maximiani: *Gotthi Burgundios penè excindunt. rurſum pro victis armantur Alemani; itemque Tervingi, pars alia Gothorum, adjunctâ manu Thaifalorum, adverſum Vandalos Gipedesque concurrunt.* & mox: *Burgundiones Alemanorum agros occupavêre; ſed ſuâ quoque clade quæſitos. Alemani terras amisêre; ſed repetunt.* Ab Hunnis, qui unà cum Gothis ab inferiore Danubii ripâ advenerant, tandem Alemannorum agris fuêre pulſi. Socrates, hiſtor. eccleſiaſt. lib. VII, cap. XXX; ſub Theodoſio ſecundo, & Valentiniano tertio: Ἔθνος ἐστὶ βάρβαρον πέραν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου ἔχον τὴν οἴκησιν· Βουργουζίωνες καλοῦνται. οὗτοι βίον ἀπράγμονα ζῶσιν ἀεί. τέκτονες γὰρ σχεδὸν πάντες εἰσίν· καὶ ἐκ ταύτης μισθὸν λαμβάνοντες ἀποτρέφονται. τούτοις συνεχῶς τὸ ἔθνος τῶν Οὔννων ἐπερχόμενον, ἐληλάτει τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ πολλοὺς πολλάκις αὐτῶν ἀνῄρουν. id eſt: *Gens quædam eſt barbara, trans Rhenum incolens, quos Burgundiones vocant. Iſti vitam otioſam ſemper agunt. ſunt enim fabri ferè omnes; & eâ arte vitæ ſumtus tolerant. His Hunnorum ſemper imminens natio, fineis eorum vaſtabat, & complures eorum ſæpenumerò trucidabat.* Hac re coacti, tandem Galliam irruperunt. Caſſiodorus, in chronico: *Lucius* V. C. Cos. *His conſulibus Burgundiones partem Galliæ, Rheno conjunctam, tenuêre.* Oroſius, qui iisdem Honorii & Theodoſii temporibus vixit, ita lib. VII, cap. XXXI: *Burgundionum eſſe prævalidam & pernicioſam manum, Galliæ hodiéque teſtes ſunt, in quibus, præſumtâ poſſeſſione, conſiſtunt.* Atque hinc regioni nomen in hanc uſque diem durat, quo BURGUNDIA vocatur. Certum igitur ex his, Procopium non ſui ſæculi (ut qui CXV circiter annis Oroſio poſterior fuit) Burgundionum ſedem deſcripſiſſe: ſed quæ fuerit ante ipſum.

CAP. XXXVII.

De OCEANO SEPTEMTRIONALI, *Germaniæ ab ſeptemtrionibus termino; unde* GERMANICUS *dictus, quà Germaniam adluit. item de ingenti ejus* SINU, *qui* CODANUS *vocatur Melæ ac Plinio; &* MARE SUEVICUM *Tacito; parsque ejus* VENEDICUS SINUS *Ptolemæo.*

HACTENUS auctor noſter populis SUEVIÆ, qui Chaluſum inter Albimque, & Salam, Danubium, ac Viſtulam, amneis, oceanumque, in continenti Germaniæ protendebantur, ordine omneis ſummâ cum diligentiâ enarravit. Dehinc, mari trajecto, reliqua Germaniæ, quatenus ea in ſeptemtriones immenſo ſupercilio ſeſe attollit, exponere adgreditur. Pars hæc Sueviæ multo maxima: at cuncta, ut ſitu remotiora, ſic famâ obſcuriora. & quamvis alteram univerſæ Germaniæ antiquæ partem occupent; tamen paucis ea abſolvit auctor; duabus, non ampliùs, gentibus inibi commemoratis. Ac ſanè tanta eſt circa has regiones obſcuritas, tamque implicita veterum auctorum traditio; uti vix ſibimet ipſi conſtent. unde mihi etiam tanta difficultas relicta, uti vix reperiam, quibus eas expedire atque illuſtrare ſatis commodè poſſim. Verùm tamen, ne ſuſceptum laborem deſeruiſſe ignavus videar; integræ quidpe Germaniæ, non modò partis alicujus, explicationem promiſi: dabo heic etiam operam, ſummoque enitar ſtudio atque induſtriâ, ne quid inexplicatum ſub ancipiti relinquatur.

Ac primo loco ipſum mare, quo ulteriora S V E V I Æ à continenti Germaniæ terrâ ſeparantur cinguntúrque, explicandum erit.

Totum igitur mare, vel quidquid aquarum, terris paſſim infuſum, univerſum orbem ambit, id uno nomine O C E A N U S nuncupatur: qui poſteà nominibus, ut locis, differens, in varia maria ac ſinus variè diſtribuitur. ac primùm quatuor adpellationes ex quatuor mundi regionibus recipit. ab oriente *Eous* dicitur, ſive *Ortivus*, & *Orientalis*; ab occidente *Heſperius*, ſive *Occiduus*, & *Occidentalis*; à meridie *Notius*, ſive *Auſtrinus*, & *Auſtralis*; à ſeptemtrionibus *Septemtrionalis*. Atque hæc equidem oceani nomina ad primam univerſi terrarum orbis partem, id eſt, ad veterem, ut vocamus, terræ orbem, qui Europâ, Aſiâ, atque Africâ conſtat, veteres conſtituêre. S E P T E M T R I O N A L E M O C E A N U M, quia noſtram cingit ab ſeptemtrionibus Germaniam, paullo curatiùs hoc loco explicare adgrediar. Initium ejus eſt ab extremis Aſiæ, versùs ſeptemtriones, litoribus. finem diversè ſtatuit Plinius. lib. IV, cap. XXI, Luſitaniam enarrans; *Excurrit deinde*, inquit, *in altum vaſto cornu promontorium, quod alii Artabrum appellavêre, alii Magnum, multi Olyſſiponenſe, ab opido; terras, maria, cælum diſterminans.* & ſequenti capite: *Septemtrio hinc, oceanusque Gallicus; occaſus illinc, & oceanus Atlanticus.* Si promontorium hoc Artabrum, quod nunc dicitur *Cabò de Roca*, ad oſtium Tagi fluminis, *terras, maria, & cælum* diſterminat, atque huc uſque eſt ſeptemtrio; certè *oceani ſeptemtrionalis* heic erit finis. à quâ tamen ſententiâ ipſe diſſentit Plinius, eodem lib. cap. XIX: *Ad Rhenum Septemtrionalis oceanus: inter Rhenum & Sequanam, Britannicus: inter eum & Pyrenæum, Gallicus.* Pomponius Mela, lib. III, cap. I, terminum occidentale inter & ſeptemtrionale Hiſpaniæ latera facit *Celticum promontorium*, quod hodiè *Finis terræ* vocatur. idem facit Strabo libro III, idem promontorium Nerium adpellans. at Ptolemæus, in deſcriptione Hiſpaniæ Tarraconenſis, idem promontorium terminum conſtituit inter *Occidentalem ſeptemtrionalemque oceanum*: idque longè commodiùs, quàm Plinius ad Tagi oſtium. quâ ratione etiam hodiè *Finis terræ* dicitur, quia duo Hiſpaniæ latera, ſeptemtrionale atque occidentale finit. Atque huc omnes ferè reliqui ſcriptores conſentiunt: ita, uti *Cantabricus*, *Gallicus* & *Britannicus* oceanus, partes ſint oceani ſeptemtrionalis.

Ceterùm idem oceanus ſeptemtrionalis H Y P E R B O R E U S quoque dictus eſt Græcis à boreâ vento, quatenus ſuper Scythiam, Sarmatiam, Germaniam, ac Britannicas inſulas extenditur. S C Y T H I C U S adpellatur, quà Scythiam in Aſiâ perfundit; S A R M A T I C U S, quà Sarmatiam in Europâ, à Carambuce, ſive Obio amne, Aſiæ Europæque termino, ad ſinum uſque Album, inter Ruſſiam Lappiamque. Sarmaticum tamen Plinius, ex veterum Græcorum traditione, Scythicum quoque vocat, ut & ipſos hac in orâ Sarmatas, Scythas. Verba ejus leguntur lib. IV, cap. XIII, hujusmodi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiſo amne, quà Scythiam alluit: quod nomen ejus gentis linguâ ſignificat Congelatum. Philemon Morimaruſam à Cimbris vocari dicit, hoc eſt, Mortuum mare, uſque ad promontorium Rubeas. ultrà deinde Cronium.* Hæc paullo intricatiora atque obſcuriora Solinus, Plinii epitomator, illuſtrat, cap. XXII, in hunc modum: *Oceanum ſeptemtrionalem, ab eâ parte, quâ à Paropamiſo amne Scythia alluitur, Hecatæus Amalchium appellat: quod gentis illius linguâ ſigificat Congelatum mare. Philemon, à Cimbris ad promontorium Rubeas, Morimaruſam dicit vocari; hoc eſt, Mortuum mare: ultra Rubeas quidquid eſt, Cronium nominant.* Hecatæus, à Paropamiſo amne, qui eſt in Tatariâ, versùs occaſum, ſupra Europam, A M A L C H I U M vocari tradidit à Scythis, quos huc uſque veteres Græcos collocaſſe, mox infrà patebit. At Philemon, adversâ viâ procedens, à Cimbrorum peninſulâ, ac ſinus Codâni faucibus, ad Rubeas uſque promontorium, quod nunc vulgò dicitur *Noortkyn*, M O R I M A R U S A M ait vocari; ultra Rubeas quidquid eſt, versùs polum, C R O N I U M nominari. Falluntur heic viri eruditi, qui Plinium intellexiſſe putant, Cimbros mare iſtud adpellaſſe Morimaruſam. non hoc voluit dicere Plinius, à quâ gente vel cujus gentis linguâ ſic adpellaretur id mare; ſed ad Cimbrorum uſque peninſulam pertinere quod ſic vocaretur: quod ſatis dilucidè ex Solini perſpicitur verbis. Dionyſius totum hoc mare & C O N G E L A T U M adpellat, & C R O N I U M & M O R T U U M, in his verſibus:

——— Αὐτὰρ ὕπερθεν
Πρὸς Βορέην, ἵνα παῖδες ἀρειμανέων Ἀριμασπῶν
Πόντον μιν καλέουσι Πεπηγότα τε, Κρόνιόν τε·
Ἄλλοι δ᾽ αὖ καὶ Νεκρὸν ἐφήμισαν, εἵνεκ᾽ ἀφαυροῦ

Ἠελίου·

Ἠελίου· βράδιον γὰρ ὑπεὶρ ἅλα τῆδε φαείνει,
Αἰεὶ δ' ὀκιερῇσι παχύνεται ἐν νεφέλῃσιν.

Hoc est:

——— *Verùm desuper*
Ad boream, ubi pubes Marte furentium Arimasporum
Mare ipsum vocant Congelatum, & Cronium;
Alii autem Mortuum quoque dixerunt, propter debilem
Solem. tardiùs enim super mare hoc lucet;
Semper autem tenebricosis crassescit in nubibus.

Concretum mare vertit ex Pytheâ Plinius lib. XXXVII, cap. II, vocabulo idem significante, quod *Congelatum*. Hinc etiam Oceanus glacialis dicitur Juvenali, Satyrâ II:

Vltra Sauromatas fugere hinc libet; & glacialem
Oceanum.

Tacitus, in libro de Germaniâ, vocat Pigrum. *Trans Svionas*, inquit, *aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet.* Et in vitâ Jul. Agricolæ: *Dispecta est & Thyle; quam hactenus nix, & hiems abdebat. Sed mare pigrum & grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem proinde attolli; credo, quòd rariores terræ, montesque, causa ac materia tempestatum: & profunda moles continui maris tardiùs impellitur.* Tradidit hoc primus exterorum haud dubiè Himilco Carthaginiensis; de quo ita Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Hanno, Carthaginis potentiâ florente, circumvectus à Gadibus ad finem Arabiæ, navigationem eam prodidit scripto. sicut ad extera Europæ noscenda missus eodem tempore Himilco.* De eodem clariùs Festus Avienus, in descriptione oræ maritimæ:

Ast hinc duobus in Sacram (sic insulam
Dixêre prisci) solibus cursus rati est.
Hæc inter undas multum cespitem jacit:
Eamque latè gens Hibernorum colit.
Propinqua rursus insula Albionum patet.
Tartesiis in terminos Oestrumnidum
Negotiandi mos erat; Carthaginis
Etiam colonis. & vulgus inter Herculis
Agitans columnas hæc adibant æquora:
Quæ Himilco Pœnus mensibus vix quatuor,
Vt ipse semet rem probasse retulit,
Enavigantem posse transmitti adserit.
Sic nulla latè flabra propellunt ratem,
Sic segnis humor æquoris pigri stupet.
Adjicit & illud; plurimum inter gurgites
Exstare fucum, & sæpè virgulti vice
Retinere puppim. Dicit hic, nihilo minùs
Non in profundum terga dimitti maris;
Parvoque aquarum vix supertexi solum:
Obire semper huc & huc ponti feras;
Navigia lenta, & langvidè repentia
Inter natare beluas.

Credo tam placidâ Himilconem tranquillâque usum eâ navigatione tempestate, uti ferè nulla aura excitaretur. Vadosa autem illa maris loca haud dubiè fuerunt ad Angliam circa Victim insulam; ad quam maximè navigabant Galli Hispanique, plumbi albi petendi causâ, ut suprà hoc libro cap. XXII, & lib. II, cap. XXIX, ex Diodoro ostendi. quod & ipse Avienus testatur in præcedentibus versibus. Ibidemque procul dubio conspectæ fuerunt *ponti* illæ feræ, seu beluæ: quas nunc, Selandicis insulis frequentissimas, vulgò incolæ vocant *see honde* & *see katten*; id est, Latinè si dicere velis, *caneis* atque *catos marinos*.

Atque illa quidem in genere de universo oceano septemtrionali, quà is propiùs à polo arctico abest. Germaniam quà adluit, Germanicus dictus est oceanus, seu mare Germanicum, à Rubeis promontorio ad Rhenum usque amnem, Germaniæ terminum. Plinius lib. IV, cap. XVI; *In Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum nasceretur.* Hodiè *Fero*, sive *Farre*, eas dici insulas, numero complureis, supra Britanniam CCC millibus passuum à Norvagiâ,

veteris

veteris Germaniæ parte, ſuo loco latiùs dicetur. Ptolemæus, cui extrema Germaniæ versùs ſeptemtriones parum exactè cognita, *Duecaledonium oceanum*, qui erat ſupra Britanniam, cum *Sarmatico* conjungit, lib. VII, his verbis: Ἀπὸ ἄρκτων δὲ περιορίζεται τῷ ὠκεανῷ τῷ περιέχοντι μὲν τὰς Βρετανικὰς νήσους καὶ τὰ βορειότατα τῆς Εὐρώπης, καλουμένῳ δὲ Δουηκαληδονίῳ τε καὶ Σαρματικῷ. id eſt: *A ſeptemtrionibus terminatur oceano, qui Britannicas inſulas ambit, parteisque Europæ maximè ſeptemtrionales, vocaturque Duecaledonius & Sarmaticus.* At quia ipſe quoque Ptolemæus, lib. II, & VIII, Britanniæ latus orientale *Germanico* claudit *oceano*; ipſa autem Germania longè ultra Britanniam in ſeptemtriones versùs adſcendit, meritò ac ſummo jure oceanus, quo illa ab ſeptemtrionibus cingitur, non Sarmaticus, ſed proprio ac domeſtico nomine GERMANICUS adpellandus erat.

Ceterò totum mare, quod Germaniam Britanniamque interfunditur, à potiore litore dictum fuit GERMANICUM. Hujus immanis ſinus eſt is, qui vulgò hodiè dicitur adcolis *de Ooſt ſee*, id eſt, *mare Orientale*, ad diſcrimen ejus, quod inter Britanniam Germaniamque vocatur *de VVeſt ſee*, id eſt, *mare Occidentale*. De ſinu ſic auctor noſter in principio mox de Germanis: *Germania omnis à Galliis, Rhætiisque, & Pannoniis, Rheno & Danubio fluminibus; à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus ſeparatur. cetera oceanus ambit, latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit.* Et in eandem ſententiam Plinius, lib. II, cap. CVIII: *Nam & à Germaniâ immenſas inſulas, non pridem compertas, cognitum habeo.* Has Plinii *immenſas inſulas*, & *immenſa inſularum ſpatia* Taciti, Norvagiam eſſe hodiè, cum Svediâ ac Finniâ, latiùs mox oſtendam. Per *latos* autem *ſinus*, id mare intelligit Tacitus, quod inter Germaniam hodiè, Pruſſiam, Livoniam, Finniam, Svediamque, ac Daniam fuſum, vulgari vocabulo dixi vocari *de Ooſt ſee*: quod & ipſum in plureis ſcinditur ſinus; ut mox docebo. Pomponius Mela, lib. III, cap. III, dictum mare ſic deſcribit: *Super Albim Codânus ingens ſinus, magnis parvisque inſulis refertus eſt. acre mare, quod gremio litorum accipitur, nuſquàm latè patet, nec uſquàm mari ſimile; verum aquis paſſim interfluentibus, ac ſæpè transgreſſis, vagum atque diffuſum, facie amnium ſpargitur: quà litora attingit, ripis contentum inſularum, non longè diſtantibus, & ubique penè tantundem, & anguſtum, & par freto, curvansque ſubinde ſe, longo ſupercilio inflexum eſt.* Quibus ex verbis perſpicuè adparet, habuiſſe Romanos harum partium cognitionem, licet non omnibus numeris exactam. quidpe quòd *mare, aquis paſſim interfluentibus, ac ſæpè transgreſſis, vagum atque diffuſum,* ait inſtar *amnium ſpargi*, & *quà litora attingit, inſularum ripis non longè diſtantibus contentum, anguſtum, & par freto*; id facilè equidem conceſſerim in eâ parte, quatenus inſulas Danicas interfluit. verùm citrà, ultràque, certè ſatis latè patet, & mari quammaximè ſimile eſt: cujus latitudo maxima, inter Pruſſiam ac Svediam, CC ampliùs millia paſſuum porrigitur. At Melæ tempeſtate, qui ſub Claudio imperatore opus ſuum de ſitu orbis compoſuit, parum gnaros etiam tum harum orarum geographos, ut ad Cimbrorum peninſulam, ſic omnem reliquum ſinum creberrimis inſulis conſperſiſſe ſuſpicor.

Cognoverunt autem Romani fauceis ſinus primùm ſub Auguſti principatu, quum Tiberius, res in Germaniâ ad Albim uſque geſturus, claſſem à Rheni oſtiis ad Albim circumnavigare juſſiſſet; teſte Paterculo, in libro II, his verbis: *Denique, quod numquàm anteà ſpe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringenteſimum miliarium, à Rheno uſque ad flumen Albim, qui Semnonum Hermundurorumque fines præterfluit, Romanus cum ſignis perductus exercitus; & eòdem, mirâ felicitate, & curâ ducis, temporum quoque obſervantiâ, claſſis, quæ oceani circumnavigaverat ſinus, ab inaudito atque incognito antè mari, flumine Albi ſubvecta, plurimarum gentium victoriâ, cum abundantiſſimâ rerum omnium copiâ, exercitui Cæſarique ſe junxit.* De eâdem navigatione Plinius, lib. II, cap. LXVII: *Septemtrionalis verò oceanus majore ex parte navigatus eſt, auſpiciis divi Auguſti, Germaniam claſſe circumvectâ ad Cimbrorum promontorium; & inde immenſo mari proſpecto, aut famâ cognito, ad Scythicam plagam.* Cognoverunt poſteà etiam Romani easdem has oras, in Tiberii imperio, quum Germanici claſſis ab Amiſiæ oræ ad Cimbricam peninſulam tempeſtate abriperetur; ut ſuprà oſtenſum eſt: quo caſu haud pauci militum Romanorum in Cimbricum ejecti litus, ſervitutem ad hunc ſinum egerunt. quorum *multos*, deinde *Angrivarii, redemtos ab interioribus* Germanis, *reddidère Romanis*; teſte Tacito annal. II. Atque hoc fuit bellum illud, inter Rhenum Albimque à Germanico geſtum, quod *quasdam* in ſeptemtrione *genteis ac reges aperuit*. nam cum ipſis harum regionum trans ſinum gentibus, regibusve, nullum umquàm Romanis fuit bellum. At multo meliorem ex illo bello hauſit cognitionem auctor noſter; qui non *anguſtum mare*,

& nusquàm mari simile, ut Pomponius; sed rectiùs ac veriùs *latos* heic refert *sinus*. Verùm jam aliquot ante Taciti ætatem sæculis Pytheas Massiliensis tradidit, Basiliam insulam, quam Scandinaviam vocat Plinius, abesse à Guttonum litore diei navigationem; teste eodem Plinio, lib. XXXVII, cap. II. unde patet, jam vetustissimis Græcorum mortalibus has cognitas fuisse oras. Ceterò id satis bonâ fide Pomponius, quòd *acre mare gremio litorum accipi* tradidit. Nec tamen semper accipitur; sed sæpiùs etiam emittitur, cursu adeò acri, ac vehementi, uti naves non nisi vento satis valido, velisque omnibus expansis, contrà tendere queant. Verissimè etiam Pomponius, quòd *curvari mare* hoc ait *subinde*. primùm namque ubi terrarum gremium intrat, inter proximum Norvagiæ promontorium, quod vulgò *Lindesnes* adpellatur, & objectum ei Daniæ promontorium *Hanwith*, versùs orientem æstivum porrigitur: postquàm Cimbrorum superavit promontorium, quod nunc vocatur accolis *Skage*; in meridiem ad Mekelburgiensem usque ducatum sese extendit: inde in ortum vergit æquinoctialem ad Prussiam usque: hinc inter Prussiam Livoniamque, & inter Svediam, in septemtriones ad Finniæ usque initium. heic jam in duo scinditur cornua, sive sinus; quorum alter, in orientem æstivum recedens, inter Livoniam ac Finniam, *Finnicus* dicitur *sinus*; alter versùs septemtriones, longo excursu ad *Boddiæ* usque opidum *Torn*, *Boddicus*, & *Botnicus*, à *Boddis*, sive *Botnis*, adcolâ utrimque gente. Hinc rectè Tacitus, non *latum sinum*, sed *latos sinus*, multitudinis numero adpellavit. Quin & tertius est sinus Livoniæ receptus; vulgò *de Rigische boddem*, id est, *fundus Rigensis* dictus. hunc *Clylipenum* vocari Plinio, infrà ostendam. Hoc igitur mare, pluresque ejus sinus, quum jam inde ab antiquissimis usque temporibus cogniti fuerint; meritò quis culpet Eginhardum, Karoli magni scribam, qui in vitâ domini sui sic scriptum reliquit: *Sinus quidam ab oceano orientem versùs porrigitur, longitudinis quidem imcompertæ, latitudinis verò, quæ nusquàm* C *millia passuum excedat; quum in multis locis contractior inveniatur.* Hæc, inquam, meritò culpetur ignorantia.

Ceterùm Tacitus, eodem in libro de Germanis posteà, ubi Cimbros Fososque, Holsatiæ atque Jutiæ genteis indicat, idem mare vocat GERMANIÆ SINUM, quia Germaniæ describitur litore: & sub finem ejusdem libri, MARE SVEVICUM; à Svevis populis, in insulâ, seu potiùs peninsulâ hujus maris, & in continenti Germaniæ, adcolentibus. Verba Taciti hæc sunt: *Qui olim boni æquique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur. Tacti ruinâ Cheruscorum & Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex æquo socii, cùm in secundis minores fuissent. Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* Et infrà: *Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes abluuntur.* Hos Prussiæ Livoniæque litus adcoluisse, suo loco demonstrabitur. Plinius, lib. IV, cap. XIII, CODANUM adpellat SINUM, cum Melâ; describitque his verbis: *Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingævonum; quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis.* & mox: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. sinum Clylipenum vocari, & in ostio ejus insulam Latrin: mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris.* SEVO hic MONS est, qui variis nunc nominibus, *Skars*, *Sula*, *Doffrafiel*, & aliis, à mari Albo (sive is Granvicus est sinus) & extremis Lappiæ finibus, lunato cursu, primùm inter Lappiam & Biarmiam, dein per ipsam Lappiam, mox inter Boddiam ac Finnorum marchiam, tandem inter Svediam & Norovagiam, ad fauceis sinus Codâni, versùs Cimbrorum promontorium, CCC circiter millium passuum longitudine procurrit. Montem igitur hunc dum efficere sinum ait, includere eum haud dubiè intelligit. alioquin mons haud magis erat causa efficiens sinus, quàm ipsæ vastissimæ regiones, quas contiguo jugo mons medius secat. nam etiam sine insulis, sive terris, sineque monte, sinus hic esse in litore Germaniæ poterat. sic Paterculus, loco prædicto, Tiberii classem ait *oceani circumnavigasse sinus*; quæ tamen à Rheni ostiis ad Cimbrorum tantùm promontorium, ut testatur Plinius, & inde in Albis os navigavit.

Ceterùm ipse sinus Codânus non eâ antiquis istis scriptoribus notus fuit figurâ, quâ nostro hoc sæculo satis apertè noscitur, terris undique, ad fauceis usque sive ostium, cinctus: sed transire eum rursus in oceanum septemtrionalem, sive Hyperboreum mare, crediderunt, ad finem Sevonis montis, quâ Russis nunc adcolis *Bielo more*, hoc est, *Mare album*, & alio nomine *Granvicus sinus* nuncupatur. quâ ratione insulæ efficiebantur duæ, magni-

magnitudine præsignes, SCANDINAVIA, atque FINNINGIA; de quibus latiùs infrà. Iornandes, sub initium de rebus Gothicis: *Est in oceani arcto salo posita insula magna, nomine Scanzia, in modum folii cedri, lateribus pandis, post longum ductum concludens se. ejus ripas influit oceanus. hæc à fronte posita est Vistulæ fluvii. ab oriente habet vastissimum lacum, in orbis terræ gremio; unde Vagi fluvius, velut quodam ventre generatus, in oceanum undosus evolvitur. ab occidente immenso pelago circumdatur. à septemtrione quoque innavigabili eodem vastissimo concluditur oceano; ex quo quasi quodam brachio exeunte, sinu distento, Germanicum mare efficitur.* Heic *vastissimum lacum* intelligit eum, quem sinum Granvicum adpellari nunc dixi. in hunc quidpe Vagus fluvius effunditur; inferiore sui parte, à Vladiscio lacu ad exitum usque in sinum, *Onega* dictus. Iornandes perperam ex hoc sinu oriri eum, atque inde in oceanum evolvi dixit. Porrò per GERMANICUM MARE, intelligit ipsum sinum Codânum, sive mare Svevicum. Tacitus ob eamdem rationem, quia reliqua jam Germaniæ versùs septemtriones in insulis esse putabantur, eumdem sinum aliquoties adpellavit generali vocabulo OCEANUM, in libro de Germaniâ. ut in principio mox libri: *Cetera oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens.* & infrà: *Est in insulâ oceani castum nemus.* & posteà: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii.* & mox: *Svionum hinc civitates ipso in oceano*; nempe in ipsâ insulâ Scandinaviâ, seu Scanziâ; ut pluribus posteà docebo. Ac sanè, quò minùs hæc Scandinavia vera sit insula, fluctibus undique cincta, admodùm exigua terræ intercapedo obstat, quæ est inter magnum lacum cognomine Album, in mare Album exeuntem, & alium lacum multo minorem, qui à partibus supra opidum Botniæ Fanum divi Andreæ sitis, per flumen in Botnicum sinum apud opidum *Thorn* effunditur. Jam verò ab orientali latere Finniæ, Corelliæque, prædicto amne Onegâ, & Vladiscio lacu, flumineque, quod ex hoc profluens opidum *Kexholm* abluit, lacumque Ladogam transgressum Finnico sinui infra opidum *Orzyszak* miscetur, altera etiam efficitur insula illa magna, quam *Finningiam* vocat Plinius. Sed de insulis fusior posteà erit sermo. nunc quæ ad sinus pertinent, porrò explicentur. Plinius ait *quosdam tradere, hac habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris. sinum Clylipenum vocari; & in ostio ejus insulam Latrin: mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris.* nempe infra Finningiam, Finnorum sedem, per Livoniam ac Prussiam; ut infrà ostendetur. CLYLIPENUS igitur SINUS haud dubiè ad Venedorum fuit litus, quà nunc Livonicum esse sinum ad Rigam, celebre harum regionum emporium, suprà dixi. in quo sinu insula antiquo vocabulo LATRIS, nunc *Oesel* vocatur. LAGNUS exhinc SINUS, *Cimbris conterminus*, nullus alius esse potest, quàm qui Holsatiam simul atque Mecheloburgiensem ducatum contingit; in quo insula, inter alias, *Lange land*, nomen à figurâ invênit, quasi *Longa terra* dicta: unde fortè & sinui vocabulum quæsitum; ni perperam fortassis veteres illi mortales, insulæ nomen pro sinus vocabulo acceperint.

Ceterùm Ptolemæus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, sinum heic quoque in Sarmatiæ litore refert, nomine Οὐενεδικὸν, VENEDICUM, his verbis: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ Σαρματικῷ ὠκεανῷ κατὰ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον. id est: *Sarmatia Europæa terminatur ab septemtrionibus oceano Sarmatico, quà Venedicus est sinus.* Hunc sinum eumdem esse cum *Codâno sinu* Melæ ac Plinii, cumque *Svevico mari* Taciti, cunctos ferè video adfirmare nostri sæculi geographos. quod ego equidem haud temerè concesserim. quidpe Οὐενέδας παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, id est, *Venedas ad totum Venedicum sinum* coluisse tradit Ptolemæus: quos Livoniæ tantùm ac Prussiæ tenuisse litora, ad Vistulam usque amnem, infrà ostendam. citra verò Vistulam GERMANICUM adpellat MARE, in descriptione Germaniæ; & ultra Venedas *Sarmaticum*, in descriptione Sarmatiæ; ut modò intelleximus. Quapropter aut omnino ignarum fuisse hujus maris Svevici Ptolemæum dixerim: aut eam tantummodò partem intellexisse *Venedicum sinum*, quæ est inter Narvæ ac Vistulæ amnium ostia. Sed hoc clariùs patet ex lib. VIII; ubi de tabulâ VIII, quâ Sarmatia Europæa continetur, sic ait: Περιορίζεται ἀπὸ τῶν ἄρκτων Οὐενεδικῷ κόλπῳ τοῦ Σαρματικοῦ ὠκεανοῦ. id est: *Terminatur ab septemtrionibus Sarmatici oceani sinu Venedico.* Ergo, si Venedicus sinus pars fuit Sarmatici oceani, Vistulæ ostium nomen ejus transire non debet. cis Vistulam enim ipse Ptolemæus ad Germaniam ponit oceanum Germanicum, & in eo insulas Scandias. Ceterò, dum contigua tria hæc facit maria, *Germanicum, Venedicum, Sarmaticum*; reliqua in septemtriones versùs in insulis ponit, ut ceteri geographi veteres. quarum maximam, Plinio *Scandinaviam* dictam, ipse sub SCANDIÆ vocabulo, nimis angustis, ex ignorantiâ, circumscribit finibus.

Atque hæc ferè sunt vocabula descriptionesque à priscis geographis huic sinui tributæ. BALTICI nomen eidem tribuerunt inferioris ævi scriptores; in quibus Helmoldum & Mag. Adamum Bremensem primos esse video. an satis rectè, sequenti capite videbimus.

CAP. XXXVIII.

De SCANDINAVIA; *quæ &* SCANDIA, *&* SCANZIA, *immensa septemtrionis peninsula: quam veteres insulam esse crediderunt; vetustissimi autem Græcorum auctores* BALTIAM *&* BASILIAM *adpellarunt. item de* FINNINGIA.

MARI ad Germaniam explicato, nunc ad terras in eo sitas transgredimur. Plinius, ut antè citatum, lib. II, cap. CVIII; *A Germaniâ*, inquit, *immensas insulas, non pridem compertas, cognitum habeo*. cui consentiens noster in libro de Germaniâ; *Cetera*, inquit, *oceanus ambit, latos sinus & insularum immensa spatia complectens; nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit*. Hæc *immensa insularum spatia*, sive has *insulas immensas*, SCANDINAVIAM adpellari Plinio ac FINNINGIAM, jam antè dixi. illam BALTIAM quoque & BASILIAM antiquissimis dictam Græcorum scriptoribus, apud eumdem reperio Plinium. Verba ejus, lib. IV, cap. XIII, hæc sunt: *Exeundum deinde est, ut extera Europæ dicantur; transgressisque Riphæos montes, litus oceani septemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum. Insulæ complures sine nominibus eo situ traduntur. ex quibus ante Scythiam, quæ adpellatur Baltia, abesse à Scythiâ diei cursu; in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit. Reliqua litora incertâ signata famâ. septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiso amne, quà Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis linguâ significat congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas: ultrà deinde Cronium. Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum tridui navigatione, insulam esse immensæ magnitudinis Baltiam, tradit. camdem Pytheas Basiliam nominat. Feruntur & Oonæ; in quibus ovis avium & avenis incolæ vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines nascantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama, ab gente Ingævonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hillevionum gente 1ɔ incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris tradunt. sinum Clylipenum vocari; & in ostio ejus insulam Latrin. mox alterum sinum Lagnum, conterminum Cimbris.* Hactenus Plinii verba, intellectu perobscura; quia ex pluribus auctoribus, rem eamdem diversis nominibus tradentibus compilata; quæ ipse Plinius non intellexit: tum, quia malè à librariis seu typographis distincta. Nos singula dilucidiùs explicabimus. Plinius igitur, explicatis Europæ meridionalibus orientalibusque partibus, inde septemtrionalia narraturus, primùm insulas oceani septemtrionalis enarrare instituit. itaque, *Exeundum*, inquit, *deinde est, ut extera Europæ dicantur; transgressisque Riphæos monteis, litus oceani septemtrionalis in lævâ, donec perveniatur Gades, legendum*. Exire scilicet voluit à terrâ in mare. quod uti fieret, transeunda erant Riphæa juga, quæ juxta litus septemtrionalis sive Hyperborei oceani, partim Asiæ, partim Europæ, ab septemtrionibus prætendebantur, quasi lineâ παραλλήλῳ ex ortu in occasum; quemadmodùm in principio hujus operis ostensum est. Initium igitur Europæi litoris facturus erat à Carambuce flumine, quod & Obium; cujus os terminum esse docui Europam inter & Asiam: finem ad Gadeis insulam, seu fretum Gaditanum, ultra quod initium jam Africæ. Recenset hinc primùm *insulas complureis sine nominibus*; deinde *insulam immensæ magnitudinis Baltiam* ac *Basiliam* nomine: hinc *Oonas* & alias *Hippopodum Panotiorumque insulas*: tandem *incompertæ magnitudinis Scandinaviam*; *nec opinione minorem Finningiam*. omnia præpostero ordine, & narratione confusâ; quum ipse non intelligeret, ignoraretque, quæ à vetustissimis Græcorum memorata citavit. quidpe *insulæ illæ complures sine nominibus*, nullæ aliæ erant, quàm quæ hodiè infinito numero, majores minoresque, Lappiæ, Finno-

Finnomarchiæ Norovagiæque objectæ sunt, in oceano septemtrionali, ac Germanico. his proxima erat illa *immensæ magnitudinis insula Baltia*, sive *Basilia*; quam eamdem Plinius, diversam credens esse insulam, *Scandinaviam* tradidit *incompertæ magnitudinis*. est autem hodiè totum id terrarum spatium, quod Codâno sinu, Germanico ac septemtrionali oceano, sinuque Albo, ceu peninsula, inclusum, Lappia nunc, Biarmia, Finnomarchia, Norovagia, ac Svedia dicitur, cum partibus Botniæ ac Daniæ. *Oonæ*, & *Hippopodum*, *Panotiorumque* insulæ sunt, quas Mela lib. III, cap. VI, Sarmatis facit adversas, *Satmalos* nominans, quos *Panotios* Plinius. Auctor noster in fine libri de Germaniâ super Svionas, Scandinaviæ, ut pòst ostendetur, & *Fennos* Finningiæ incolas ponit eosdem insulanos; quamquàm aliis nominibus. *Cetera*, inquit, *jam fabulosa*: *Hellusios*, *&* *Oxionas*, *ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere*. Sunt autem istæ insulæ hodiè partim prope polum glacialem ignotæ, partim malè atque ex parte tantùm adversùm Russiæ litus cognitæ: quarum maxima, vulgò *Nowa Zembla* Russico nomine, id est, *Terra nova*, haud pridem ab detectoribus nuncupata. de quâ ita Stephanus: Ἐλίξονα, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καραμβύκῃ· οἱ νησιῶται Καραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id est: *Elixona, insula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, sub flumine Carambyce: unde insulani Carambycæ; teste Hecatæo*. Carambucen esse eumdem & Obium, suprà lib. I, cap. I, ostensum est. Atque isthæc fabulosa, prorsusque conficta, videbantur antiquis etiam mortalibus Plinio ac Tacito: nempe ex incolarum speciebus, quas vetustissimi illi Græcorum scriptores, Pytheas, Timæus, Xenophon Lampsacenus, Hecatæus, & alii, inibi conspectas memoraverant. Verùm insulas heic esse veras, quarum modò memini, satis clarè nostra jam compertum habet ætas. Species etiam ejusmodi quondam ibidem adparuisse, equidem haud dubito: non tamen hominum; sed dæmoniorum, homines navibus adpulsos illudentium. Ab his igitur insulis ultrà in occasum, versùs Gadeis progredientibus, *clarior jam incipiebat aperiri fama, ab gente Ingævonum, quæ erat prima inde Germaniæ, post Scythas*, id est, Sarmatas, quorum litori antepositæ erant dictæ insulæ: inque eâ gente Ingævonum, *mons erat Sevo immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem, ad Cimbrorum usque promontorium, efficiens sinum, qui Codânus vocabatur, refertus insulis, magnis parvisque*, ut ait Mela; *quarum clarissima Scandinavia incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod esset notum, Hillevionum gente IↃ incolente pagis: quæ alterum orbem terrarum eam adpellabat*. Quibus verbis haud ambiguè Norvagiæ, Svediæque, Finnomarchiæ, Biarmiæ, ac Lappiæ describitur solum. Solini heic etiam addantur verba; quæ, cap. XXIII, hæc sunt: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit*. Ingevonum gentem Plinius lib. IV, cap. XVI, ad Amisiam usque flumen profert. *Germanorum*, inquit, *genera V: Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus Ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes*. Terræ igitur istæ in Germaniæ initio inter Sarmatarum insulas & Cimbrorum peninsulam porrectæ, nullæ aliæ esse potuerunt, quàm quæ nunc Lappiæ, Finnomarchiæ, Svediæ, Norvagiæque nominibus adpellantur. In his *immensus* ille est *mons* SEVO, *non minor Riphæis jugis*, à quibus Granvici sinus faucibus separatur, inter Svediam Norvagiamque ad fauceis sinus Codâni; contra Cimbrorum promontorium CCC millibus passuum procurrens. Idem terrarum spatium haud dubiè est *incompertæ magnitudinis* Plinii *insula* SCANDINAVIA; in quâ *ejus tantùm, quod notum erat, portionem Hillevionum gens IↃ incolebat pagis*: quamque, ob immensam magnitudinem, eadem gens *alterum appellabat terrarum orbem*: quam item ipse Plinius sub *immensis ad Germaniam insulis, non pridem compertis*, indicat lib. II, cap. CVIII: quam Tacitus sub *immensis insularum spatiis* intelligit: quam epitomator Plinii, Solinus, cap. XXIII, sub eodem nomine *Scandinaviæ, Germanicarum insularum* ait esse *maximam*: in cujus *extremis versùs Circium in ipso oceani litore Scrittofinnos* collocat Paullus Diaconus de rebus Langobardorum lib. I, cap. IV, & V: qui hodiéque in extremo Finnomarchiæ versùs septemtriones litore, ad Rubeas promontorium dicuntur *the Scricfinder*. De eâdem insulâ Scandinaviâ sic idem Diaconus capite sequenti: *Nec satis procul ab hoc, de quo præmisimus litore, contra occidentalem partem, quâ sine fine oceani pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus; quæ bis in die fluctus absorbere, & rursum evomere dicitur*. Hanc nunc esse scimus ante occidentale Finnomarchiæ litus, nomine *Muskestroom*, inter duas insulas, *Loffot*, & *VVero*. Eamdem Scandinaviam insulam Jornandes sub SCANZIÆ nomine *Vistulæ ostiis oppositam*, simulque Granvico sinui, ut suprà ostensum, facit proximam.

Ptolemæus quoque paullo breviore, quàm Plinius, Solinus, atque Diaconus, rectiore tamen vocabulo eamdem adpellat SCANDIAM, eodem situ descriptam, quo etiam nunc Daniæ pars SCANIA dicitur Latinè, vulgò incolis Danis SCAANE: unde nominis opinio in universum, quantum Sevo mons transit, terrarum spatium apud veteres est transgressa. Credo, quum Romanorum militum post dispersam tempestate Germanici classem, nonnulli in proximâ sinus Codâni orâ servitutem agentes, hanc partem *Scaane*, vel *Scaand* (ut etiamnunc Dani solent in multis vocabulis liquidæ *n* postponere *d*) & *Scandenaw*, id est, *Scanorum* vel *Scanderum regionem* adpellari, immensasque ultrà ad septemtrionalem usque oceanum protendi terras audirent, vel etiam ex antiquorum auctorum monimentis intellexissent: putasse eos omne id terrarum spatium eodem nomine unam esse insulam, mari cinctam, quam suo ore atque linguâ SCANDINAVIAM tunc dixêre: posteriores verò, in quibus Ptolemæus, SCANDIAM; demtâ particulâ AW, quæ regionem seu terræ tractum Germanis significat. Iornandes ex hoc corruptum fecit vocabulum SCANZIA; credo, quia quibusdam Latinis pro *Scandia* dicebatur *Scantia*. Sed & apud Plinium *Scandiæ* nomen legitur, lib. IV, cap. XVI, in his verbis: *Timæus historicus à Britanniâ introrsus sex dierum navigatione abesse dicit insulam Mictim, in quâ candidum plumbum proveniat. ad eam Britannos vitilibus navigiis, corio circumsutis, navigare. Sunt qui & alias prodant; Scandiam, Dumnam, Bergos, maximamque omnium Nerigon; ex quâ in Thulen navigetur.* Mictim istam esse aliorum *Victim*, vulgò nunc incolis *Wight*, à meridie Britanniæ objacentem, suprà lib. I, cap. XVIII, docui. *Dumnam* habet Ptolemæus unam in Orcadibus. *Scandiam* eamdem esse cum *Scandinaviâ*, reliqua duo vocabula, BERGI & NERIGOS, satis apertè clamant. nam uti *Scaniam* sive *Scandiam*, exiguam immensæ hujus peninsulæ portionem, sic id quoque regnum, quod hodiéque vulgò incolis *Norrige*, & contractè *Norge* adpellatur, pro universæ peninsulæ nomine acceperunt veteres. In hoc verò regno etiam nunc celeberrimum emporium vocatur plurali nomine *Bergen*. quod veteres illi Plinii ætate, vel antè, pro insulæ vocabulo habuerunt. Sed silentio minimè prætereundus heic est ingens Ptolemæi error, nescio an ulli umquàm antehac observatus. plerosque enim video, dum eum non perceperint, in pejorem ultrà errorem hoc ipso ductos; nempe, uti adfirmarent, Germaniam ab septemtrionibus sinu Codâno fuisse finitam; nec quidquam regionum ultrà sitarum ad Germaniam pertinere; quia Ptolemæus eam non ultra Cimbrorum promontorium extendat; adjectis tantùm IV insulis Scandiis, quarum maxima, & extrema versùs septemtriones, ipsius promontorii parallelum non excedat. Ceterum ex hac Ptolemæi descriptione, contra tot gravissimos auctores, ne quid statueretur, vel hæc una ratio sufficere debebat, quòd Ptolemæus reliqua versùs septemtriones prorsus ignoravit. nam si gnarus eorum fuisset; haud dubiè ea, licet extra Germaniæ limiteis, descripturus erat. *Scandias* ejus *insulas* video geographos nostri sæculi interpretari Danicas, quarum maxima vocatur vulgò incolis *Sieland*; quam illi Ptolemæi *Scandiarum maximam* esse volunt. Verùm hanc si ille intellexit, vehementer in magnitudine ejus erravit. quidpe *Selandia* longitudine, à meridie in septemtriones, millia passuum LXXVII non excedit; nec latitudine, ab occasu in ortum, LVII: partesque ejus maximè septemtrionales CXLIV millia passuum à Cimbrorum promontorii parallelo absunt. at Ptolemæi *Scandiarum maxima* (cujus latus septemtrionale sub eodem cum Cimbrorum promontorio ponitur parallelo: latus verò orientale XC M. P. ultra Vistulæ ostium) longitudine suâ, ex ortu in occasum, CLX occupat M. passuum; latitudine, à meridie in septemtriones, CXV: quod terrarum spatium multo majus est Selandiâ insulâ. unde patet, aliam omnino intellexisse Ptolemæum insulam. Hæc autem nulla alia esse potest, quàm quæ Plinio, Solino, ac Diacono dicitur *Scandinavia*, Iornandi *Scanzia*; peninsula veriùs, quàm insula: cujus pars septemtrionalis ad sinum Album, longè ultra Vistulæ progreditur ostia. Diaconus, quum non dubitaret, Ptolemæum, per *Scandiarum maximam*, eamdem intelligere insulam, quam Plinius Solinusque *Scandinaviam* adpellavêre; hoc nomine eam in rebus Langobardicis, lib. I, cap. II, & VII, adpellare voluit; de magnitudine autem ejus, Ptolemæi tabulæ credere maluit: ideóque, ex eâ Langobardos suos producens, ita scribit dicto cap. VII: *Erant siquidem tunc VVinili universi ætate juvenili florentes; sed numero exiguo: quidpe qui unius non nimiæ amplitudinis insulæ tertia solummodò particula fuerint.* Nihilo minùs tamen, cap. IV & V, ut suprà dictum, *Scritofinnos* in eâ memorat, extremos versùs mundi verticem in dictâ Scandinaviâ; item cap. VI, *Charybdim*, quæ Finnorum marchiæ objacet. Sed & alia de

eâdem insulâ nugatur maximè ridicula, cap. II, his verbis: *Hæc insula, sicut retulerunt nobis, qui eam lustraverunt, non tam in mari est posita, quàm marinis fluctibus, propter planitiem marginum, terras ambientibus, circumfusa.* Quid hoc, quæso, est dicere; *Non est in mari sita; sed fluctibus marinis circumfusa?* Video quid hominem deceperit. Audiverat ab aliquo de Selandiâ insulâ, quæ litoribus est planis: quam ille intellexit *Scandiarum* Ptolemæi esse *maximam*. audiverat item de immensâ illâ *Scandinaviâ*; peninsulam hanc potiùs esse, quàm insulam. narrationes hasce duas per oblivionem, ut credo, posteà confundens, unam inde fecit insulam parvam, *non tam in mari positam, quàm marinis fluctibus circumfusam*: quibus verbis peninsulam indicare voluit. Hæ igitur Ptolemæi, Diconique, & si quæ aliorum fuerint similes nugæ, repudiandæ sunt: ne, dum eas amplectimur, graviorum auctorum fidei injuriam faciamus.

Ceterùm antequàm dictæ terræ septemtrionales, sub Scandiæ Scandinaviæque vocabulis, cognitæ fuêre Romanis, Græci BALTIAM INSULAM eas adpellarunt, ut antè dictum, & BASILIAM. Verba Plinii, ex lib. IV, cap. XIII, hæc jam anteà citavimus: *Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum tridui navigatione insulam esse immensæ magnitudinis Baltiam tradit. eamdem Pytheas Basiliam nominat.* Secundùm hæc Plinii epitomator Solinus, cap. XXII: *Auctor est Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum in insulam Baltiam triduo navigari. ejus magnitudinem immensam, & penè similem continenti.* De eâdem insulâ Diodorus, lib. V: Τῆς Σκυθίας τῆς ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν κατάντικρυ νῆσός ἐστι πελαγία κατὰ τὸν ὠκεανὸν, ἡ προσαγορευομένη Βασίλεια· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλὲς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον. Hoc est: *Ex adverso Scythiæ, quæ supra Galliam est, insula in oceano est, quam Basiliam vocant. in hanc electrum largè à fluctibus ejicitur.* Per Γαλατίαν Diodorum intelligere tam Germaniam, quàm Galliam, suprà lib. I, cap. II, docui. Sub Scythiarum autem vocabulo, (quo omnem septemtrionem, ab ultimis Scythis ad extrema usque Iberiæ sive Hispaniæ litora, adpellatum, eodem capite ostendi) Germaniæ interiora intellexisse Xenophontem & alios vetustissimos Græcorum scriptores, à quibus ista habuit Diodorus, ex Pytheæ liquet exemplo: de quo Plinius lib. XXXVII, cap. II, de electro disserens, hæc tradit: *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani Mentonomon nomine, spatio stadiorum* VI CIƆ. *ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum. illò vere fluctibus advehi: & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo, proximisque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit: sed insulam Baltiam nominavit. Philemon negavit flammam ab electro reddi. Niceas solis radiorum succum intelligi voluit. hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pingvem sudorem in eâ parte relinquere; deinde æstibus in Germanorum litora ejici.* Corrige heic vocem *Abalum* in BASILIAM; ut suprà apud eumdem Plinium habetur, lib. IV, cap. XIII. de eodem enim Pytheâ, ejusdem rei auctore, heic narrat Plinius. Notandum autem, ut proximam facit Basiliam, id est, Baltiam, Teutonis: quos Codanoniam, quæ vulgò nunc est *Sieland*, tenuisse insulam, ex eodem Plinio atque Melâ posteà demonstrabo. Codanoniæ autem proxima est Scania. A Germaniæ etiam continente, id est, à Pomeraniæ litore, ad proximum Baltiæ sive Scandinaviæ litus, LXXX circiter millium passuum intervallum, unius diei est navigatio, si ventus det operam. De Timæo hæc Plinium dicto lib. IV, cap. XIII, narrantem suprà audivimus: *Insulæ complures sine nominibus eo situ traduntur: ex quibus ante Scythiam, quæ appellatur Bannomanna, abesse à Scythiâ diei cursu, in quam veris tempore fluctibus electrum ejiciatur, Timæus prodidit.* Sic vulgata habent exemplaria. tu emenda vocem *Bannomanna*, in *Baltia*. nam lib. XXXVII, cap. II, ubi eadem hæc verba de Pytheâ refert Plinius, *credidisse ei Timæum* ait, *sed insulam Baltiam nominasse.* Nec est quòd doctissimi viri dubitent, utrùm rectiùs *Bannomanna* in *Baltiam* corrigatur, an verò *Baltia* in *Bannomannam*: *Baltiam* quippe Solinus quoque habet; &, quod omnium maximo esse potest argumento, fretum hodieque, inter duas Daniæ insulas *Fyne* & *Sieland*, antiquissimo illo vocabulo nominatur DE BELT. unde fortè proxima insula *Codanonia*, quæ est *Sieland*, antiquissimis temporibus dicta fuit BALTIA. quod nomen, quia Codanonia Teutonorum erat maxima, geographi Græci, per errorem, immensæ magnitudinis insulæ tribuerunt, quæ *Scandinavia* Plinio, *Scandia* Ptolemæo dicitur. De altero illo insulæ vocabulo BASILIA, uti dicam, quod sentio; credo, id jam ante Plinii tempora in Pytheæ libris fuisse vitiosum, pro *Baltia*. idque facili librarii lapsu, scribentis Βασίλεια, pro Βαλτία. Ab hac insulâ, Xenophonti Lampsaceno memoratâ, omnem sinum Codanum, sive mare Svevicum, *Balticum* fuisse cognominatum mare, suspicatur Albertus Cranzius, sub initium historiarum suarum. hujus auctoritatem tam propè sequutus est Abrahamus

Ortelius, uti prædictum sinum Xenophonti *Balticum mare* vocatum esse adfirmaverit. Verùm quicumque mare hoc Latinè adpellârit *Balticum*; novo & sub Helmoldi Adamique Bremensis sæcula invento vocabulo, haud perinde antiquo nomine, id adpellare sese sciat. Ipsum tamen prædictum fretum *Balt*, BALTICUM Latinè nominare equidem haud dubitaverim, vel etiam BALTIAM; quemadmodùm superum mare inter Italiam atque Illyricum dictum fuit *Adria*. hoc tamen masculini est generis; in *Baltiâ* femininum genus, quo etiamnunc usurpatur, non mutaverim.

Hactenus igitur de primâ illâ *immensæ magnitudinis* insulâ *Baltiâ*, sive *Scandinaviâ*: quam peninsulam esse, sub nominibus Biarmiæ, Lappiæ, Finnomarchiæ, Botniæ, Svediæ, ac Norvagiæ, satis compertum nostra habet ætas.

Nunc de alterâ illâ quoque, *opinione non minore* insulâ FINNINGIA, pauca quædam dicenda. Plinius igitur lib. II, cap. CVIII, *A Germaniâ*, inquit, *immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo*. & Tacitus in libro de Germaniâ: *Cetera oceanus ambit, latos sinus, & insularum immensa spatia complectens.* Plures igitur numero, non unam tantùm, fuisse *insulas immensas*, certum est. Apertè id testatur Plinius lib. IV, cap. XIII: *Sevo mons ibi immensus, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hillevionum gente ID incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Quibus verbis alteram sinus Codâni immensam insulam, inter Scandinaviam Venedosque sitam, designat. quæ nulla alia esse potest, quàm quæ hodiéque, sub nominibus Finniæ, Botniæ orientalis, & Corelliæ, peninsula esse noscitur. Nomen ejus in vulgatis Plinii exemplaribus vitiatum legitur *Eningia*. quod tamen jam dudum viri docti rectè restituerunt *Finningia*. Finnos quidpe totam incoluisse, infrà pluribus docebo. A gente igitur Finnorum dicta est terra FINNINGIA, eâdem analogiâ, quâ hodiéque in prædictâ peninsulâ Scandinaviâ regiones vocantur, *Helsing*, *Fiering*, *Moring*, *Bleking*: & in continente Germaniæ *Slesing* ad utramque Viadri ripam; inter Albim & Amisiam, *Käding*, *Städing*, *Hemmeling*: cis Rhenum verò *Lotharing*.

Atque hæc est ipsarum terrarum septemtrionalium, juxta veterum opinionem, exacta veraque descriptio. de gentibus easdem olim incolentibus posteriùs agam. nunc reliquas quoque oceani septemtrionalis sive Germanici insulas proximo capite persequar.

CAP. XXXIX.

De THULE *insulâ; quam Ortelius, Procopii sequutus fidem, falsò credidit esse Scandinaviam Plinii, & Scandiam Ptolemæi.*

DE Scandinaviâ finieram, jamque ad reliqua exponenda proficiscebar, quum ecce ingens sese, maximéque mirandus offerebat quorundam error, silentio aut dissimulatione minimè transmittendus. hic igitur antè discutiatur. De THULE insulâ, quam nunc vulgò credimus esse Islandiam, multum ac variè veteribus juxtà atque nostris disputatum est geographis. Primum Græcorum nomen situmque ejus retulisse Pytheam Massiliensem, qui omnem Europæ septemtrionalem oceanum se navigasse scripto prodidit, auctor est Strabo in I, II, & IV libris. cui tamen idem Strabo fidem omnem derogat; unâ ferè hac ratione subnixus, ὅτι οἱ τὴν Βρεττανικὴν, ut inquit lib. I, Ἰέρνην ἰδόντες, οὐδὲν περὶ τῆς Θούλης λέγουσιν, ἄλλας νήσους λέγοντες μικρὰς, περὶ τὴν Βρεττανικήν· hoc est; *quòd, qui Hiernen, Britannicam insulam, viderunt, nihil de Thule dicant; quum tamen alias insulas parvas circa Britanniam referant*. Levis, mehercules, ac lubrica ratio; maximè, quum ipse fateatur paullo antè Strabo, Pytheam tradidisse, Θούλην ἀπὸ μὲν τῆς Βρεττανικῆς ἓξ ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχειν πρὸς ἄρκτον· *Thulen à Britanniâ sex dierum navigatione abesse, versùs septemtriones*. Quid igitur mirum, si, qui Hiberniam viderunt, de Thule nihil retulerunt; quum Hibernia etiam longiùs, quàm Britannia, à Thule, id est, ab Islandiâ, dissita sit. Post Strabonem etiam aliis mortalibus multa super Thule insulâ disceptatio, multa item dubitatio, esset ulla, nec ne: donec in Domitiani tandem principatu, ut infrà reddetur, Romanis quoque classibus cognitum fuit, esse Thulen, esseque eamdem, quæ nunc dicitur Islandia. Nihilo minùs tamen inventus est aliquot sæculis pòst Procopius Cæsariensis, à Palæstina Græcus scriptor, qui Thulen non Islandiam, sed Scandinaviam esse, in orientem à Britanniâ projectam, contra omnium reliquorum auctorum fidem

atque auctoritatem adseveraret. Neque tamen hic fidem fortasse invenisset apud posteros, nisi nuper Abrahamus Ortelius, magni eximiique nominis geographus, sententiam ejus non modò probasset, sed argumentis etiam nonnullis confirmasset. quâ in re mirari equidem ego satis nequeo, tantam potuisse eum tribuere Procopio auctoritatem, uti contrà omnium ceterorum, simul Græcorum, simul Latinorum, fidem omnem damnaret. Thulen, ex illius auctoritate, falsò Islandiam nostro sæculo creditam esse adfirmat; quia is auctor graphicè ac verè Scandinaviam peninsulam sub Thules nomine describit: nomenque id ait etiam nunc exstare in dictæ Scandinaviæ parte, quæ incolis *Tylemark* vocatur. Nimirum Ortelio, ut plerisque nostræ ætatis geographis, nihil usitatius, nihil receptius, quàm levem nominis adlusionem in quavis regione ac loco, sine acriori aliquâ rei disquisitione, temerè sequi. quæ ratio τῆς γεωγραφίας pessima fuit, semperque erit. Ego Scandinaviam, sive, ut nunc regiones istæ vocantur, Lappiam, Norvagiam, ac Svediam, à Procopio verè disertèque sub Thules nomine depingi haut nego. at nomen id, quod, longè vetustiores Procopio, primi protulerunt Pytheas, Virgilius, Strabo, Mela, Plinius, Tacitus, & alii, an dictis regionibus conveniat, diligentiore trutinâ examinandum censeo. Ortelius putat, ex Ptolemæi geographiâ probari id posse, hoc argumento, quia longitudo ac latitudo, quas Thulæ insulæ is tribuit, Scandinaviæ conveniat. De latitudine equidem facilè Ortelio concesserim: quidpe quum Scandinavia, inter duo promontoria *Falsterbo* & *Noortkyn*, immenso spatio XVIII circiter gradus in latitudinem occupet; facilè ex aliquâ parte parallelus ejus Thulæ Ptolemaicæ convenerit. At de longitudine controversiam ei movere ausim haud levem. namque Ptolemæus Germaniæ parteis maximè occiduas, quæ sunt ad ostia Rheni, ponit sub gradu XXVIII: Thules autem insulæ parteis maximè orientaleis sub gradu XXXI, scrupulo XL. quâ ratione Thule III tantùm graduum & XL scrupulorum spatio Germaniæ in septemtriones versùs opposita foret: reliquum verò ejus, in occidentem versùs, super Britanniam porrigeretur. quod falsum esse in Scandinaviâ, nostri sæculi geographorum solertia satis clarè aperuit. etenim non tam exiguam solummodò ejus partem, sed totam ex diametro Germaniæ continenti inter Vistulam Rhenumque objectam cernimus: nec quidquam ejus meridianum Britanniæ attingere. Verùm non animadvertit Ortelius, dum novum Thulæ ex Ptolemæi sententiâ situm tribuere studet, se Scandias ejusdem auctoris insulas, non modò situ, quem is iis tribuit, movere; sed etiam longè in continentem Sarmatiæ terræ proferre. quidpe quum Thules partes maximè orientales apud Ptolemæum sint sub longitudinis gradu XXXI, scrup. XL; Scandiarum verò minorum media sub gradu XLI, scrup. XXX; distantia inter utrasque est graduum X, scrup. XX. quo spatio ab ultimo Svediæ promontorio, quod est ad fauceis Botnici sinus, si versùs orientem Scandias promoveris; in extremis tandem Litavorum finibus, inter duo celebria opida *Plocko* & *Smolensko*, eas collocabis. quod, ut absurdum & ineptum, sic summo studio præcavendum erat, ne committeretur. At rursus non animadvertit Ortelius, se eâdem operâ eâdemque ratione negare, Scandiam Ptolemæi esse Scandinaviam Plinii; quod tamen aliàs ipse adfirmat. sic secum ipse pugnat, dum temerè Procopii errori patrocinatur. Nos, quidquid Procopius Thulen adpellasse voluerit, parvi facientes, veram illam ac germanam vetustioribus Græcorum simul ac Latinorum monumentis celebratissimam Thulen adseveramus esse Islandiam; probareque id ex omnibus pariter conabimur. Ac primùm ex ipso Ptolemæo, præter rationes jam antè demonstratas, sic arguere pergimus. in descriptione Sarmatiæ Europææ, ultimum cogniti orbis parallelum per Sarmatiæ simul oram maritimam ducit, & Thulen insulam. Verba ejus sic habent: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων, τῷ τε Σαρματικῷ ὠκεανῷ, κατὰ τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, μέχρι τῆς ἀγνώστου γῆς, κατὰ περιγραφὴν ταύτην· Μετὰ τὰς τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ ἐκβολὰς, Χρόνου ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Ῥούβωνος ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Τουρούντου ποταμοῦ ἐκβολαὶ, Χεσίνου ποταμοῦ ἐκβολαί· ἡ κατὰ τὸν διὰ Θούλης παράλληλον τῆς παραλίου θέσις, τουτέστι τὸ πλάτος τῆς θαλάττης τῆς ἐγνωσμένης. id est: *Sarmatia Europæa terminos habet à septemtrionibus Sarmaticum oceanum, juxta Venedicum sinum, usque ad terram incognitam, ad hujusmodi descriptionem: Post Vistulæ fluminis ostia, Chroni fluvii ostia, Rubonis fluvii ostia, Turunti fluvii ostia, Chessini fluvii ostia: situs oræ maritimæ, juxta parallelum per Thulen ductum, qui est cogniti orbis ultimus.* Hoc si rectâ ratione consideretur, verissimum adparebit; sin minus, falsissimum. nam graduum numerum, quem Ptolemæus huic parallelo tribuit, si sequi velis, Sarmatiæ litus habebis juxta opida Russiæ *VVagá*, *Dviná*, *VVeliki Permen*, & *Stupoli*. quod falsum est. At si novissimam eamdemque exactissimam Russii litoris descriptionem consideres; non modò Islandiæ parallelum id adsequi

reperies,

reperies, sed etiam ultrà ascendere. In eo itaque haud perinde falsum habuit magistrum Ptolemæus, quòd Sarmatiæ litora atque Thules insulæ maximè septemtrionales parteis sub eodem posuit parallelo; quàm quòd gradum huic parallelo LXIII attribuit: quum Sarmatiæ extremum litus, juxta Nassovium fretum & Novam Zemblam gradum LXX attingat. in quem sanè gradum Plinii rectè incidit computatio, lib. II, cap. CVIII perscripta. ubi latitudine terræ universæ traditâ, sub eodem ponuntur parallelo Sarmatiæ extrema, & Thule insula. *Ab ostio*, inquit, *Tanais nihil modicum diligentissimi auctores fecère. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; cùm circa Tanaim Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus ad* XII CML, *usque ad Thulen; quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto spatio, Sarmatarum fines nosci intelligo*. Idem, lib. VI, cap. XXXIV: *Hactenus antiquorum exacta celebravimus. sequentium diligentissimi, quod superest terrarum, tribus adsignavère segmentis. à Tanai per Mæotin lacum & Sarmatas usque Borysthenem, atque ita per Dacos partemque Germaniæ, Galliæ, oceani litora amplexi: quod esset horarum sedecim. alterum per Hyperboreos & Britanniam, horarum decem & septem. postremum Scythicum, à Riphæis jugis in Thulen: in quo dies continuarentur, ut diximus, noctesque per vices*. Tanais ostium quinquagesimo latitudinis gradui subjectum est. duodecies centena millia passuum conficiunt XX gradus; LX millibus in singulos gradus distributis. adjice jam XX hos gradus prioribus L; & habebis LXX gradum. Quis autem negaverit, hunc gradum propiùs accedere Islandiam, quàm proximas Scandinaviæ parteis, quæ sunt in Daniâ, ad promontorium *Falsterbo*, sub gradu LV? Jam verò illud Ortelium geographum minùs fallere debuit, quòd Ptolemæus parteis Thules maximè orientaleis ultra Rheni ostia extendat; quum idem superiorem Britanniæ partem non in septemtrionem, ut vera est insulæ facies, sed ingenti circa medium cursum reflexu, in orientem versùs porrigat: quâ ratione Thule quoque, quam omnes pariter auctores, unà cum Ptolemæo, supra Britanniam memorant, propiùs orientali plagæ admota est. Britanniam igitur veræ genuinæq; faciei si reddas; Thulen etiam eâdem operâ eò usque ab Scandinaviâ Plinii removebis, uti jam nullo modo eadem videri possit. Mela, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori opposita est*. En, quæso, quid tibi heic lector nunc animi est? recedisne ab Ortelii opinione; an etiam manes? censesne Norvagiam atque Svediam Belgarum magis litori oppositas, quàm Islandiam? an non hæc quasi ex diametro, inter Rheni Sequanæque ostia, Belgicæ objecta? Tabulam geographicam vel globum inspice; adsentieris. Manet itaque verus Scandiis insulis situs, à Ptolemæo tributus: manet item nomen Scandiæ in Scandinaviâ Plinii, quæ Scanzia Iornandi. Jam præter Ptolemæi auctoritatem, quando hæc satis superque remota est, alias audire rationes ex Ortelio pervelim, quibus ille persvasus, Procopio magis quàm Plinio credens, erroris hunc haud modici coarguat, quasi ex unâ insulâ, quæ diversis nominibus Baltia, Basilia, Scandinavia, Scandia, & Thule dicta fuit, duas insulas fecerit, Scandinaviam & Thulen. nam Plinium per hæc duo nomina unam eamdemque intellexisse insulam, manifestò falsum est. Scandinaviam cum Germaniæ partem vel insulam facere, satis superiori capite patuit. prædicto autem lib. II, cap. CVIII, disertissimè inter Thulen & Germaniam, hujusque insulas, distingvit. *Ab ostio Tanais*, inquit, *nihil modicum diligentissimi auctores fecère. Artemidorus ulteriora incomperta existimavit; cùm circa Tanain Sarmatarum gentes degere fateretur, ad septemtriones versùs. Isidorus adjecit* XII CML, *usque ad Thulen: quæ conjectura divinationis est. Ego non minore, quàm proximè dicto spatio, Sarmatarum fines nosci intelligo. & alioquin quantum est, quod innumerabiles gentes, subinde sedem mutantes, capiat? unde ulteriorem mensuram inhabitabilis plagæ multo esse majorem arbitror. nam & à Germaniâ immensas insulas non pridem compertas cognitum habeo*. Immensas hasce Germaniæ insulas, Scandinaviam esse ac Finningiam, suprà satis ostensum est. Igitur, quum tam apertè atque dilucidè inter has & Thulen distingvat; frustra es, si de iisdem terris loqui eum arbitreris. Tacitus quoque, diligens ac gravis in primis auctor, consimili modo distingvit. In immensarum insularum unâ, id est, in Scandinaviâ, ut posteà patebit, Sviones collocat ac Sitones; Germaniæ eos faciens populos, è Svevorum gente. in vitâ autem Agricolæ sic scribit de circumnavigatione Britanniæ: *Hanc oram novissimi maris tunc primùm* (sub Domitiano) *Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit; ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invênit, domuitque. dispecta est & Thyle: quam hactenus nix & hiems abdebat. sed mare pigrum & grave remigantibus perhibent. ne ventis quidem proinde attolli: credo, quòd rariores terræ montesque, caussa ac materia tempestatum; & profunda moles continui maris tardiùs impellitur*. Quod sanè de proximâ Scandinaviâ

sive

ſive Norvagiâ intelligi haud poteſt. nam inter hanc, & Orcadas inſulas, nullum adpellatur mare pigrum: neque tanta heic eſt vaſtitas continui maris, quantam auctor inter Orcadas ac Thulen innuit. An verò ſimile veri eſt, cum in libro de Germaniâ, ubi de Svionibus Sitonibusque tractat, ignarum vel oblitum fuiſſe nominis Thules, ſi hanc genteis iſtas incolere intellexiſſet? Haud opinor. Quin eodem libro de Agricolâ, Svevorum, Scandinaviam incolentium, diſertè meminit; nec tamen ullum γρῦ de Thule. quam haud dubiè nominaturus erat, ſi eamdem eſſe terram intellexiſſet. *Eâdem*, inquit, *æſtate cohors Vſipiorum, per Germanias conſcripta, & in Britanniam transmiſſa, magnum ac memorabile facinus auſa eſt.* & mox: *atque ita circumvecti Britanniam, amiſſis per inſcitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primùm à Svevis, mox à Friſiis intercepti ſunt.* Svevi iſti nulli alii eſſe poterant, quàm qui in Scandinaviâ, id eſt, Norvagiâ. nam citra Norvagiam jam Cimbri in ſuâ peninſulâ; quos neque Tacitus, neque alius quiſquam inter Svevos computavit. At vis clariùs etiam de claſſe Romanâ, quæ Orcadas inſulas in Domitiani principatu perdomuit, Thulenque diſpexit, tibi explicari? en, Juvenalis ſic poëta in Satyrâ II:

——Arma quidem ultra
Litora Iubernæ promovimus, & modò captas
Orcadas, ac minimâ contentos nocte Britannos.

Ultra Britanniam, Orcadas, & Iberniam dum Romanos navigaſſe ait, ſatis apertè indicat, non in orientem versùs ad Norvagiam, ſed in occidentem ſolſtitialem ad Iſlandiam acceſſiſſe. nam ſi ab Orcadis ad Norvagiam converſi fuêre; quomodò ultra Iberniæ litora arma promoverunt? Huic autem ex ſeptemtrione oppoſita eſt Islandia. ad quam Romani claſſe contendentes, rectè ultra illam navigarunt. Sed hoc ſaltem notaſſe debuit Ortelius, Pytheam Britannicis adnumeraſſe inſulis Thulen, ultimam versùs ſeptemtriones; quum Scandinaviam Plinii ipſe *Baſiliam immenſæ magnitudinis* nominet inſulam, quam poſt eum *Baltiam* dixit Timæus; ut ſuprà oſtenſum. Pytheam ſequutus Plinius, in lib. IV, cap. XVI, & ipſe Britannicis adnumerat inſulis Thulen, omnium ultimam. Ab extremis Europæ finibus, ex ortu in occaſum, ad noviſſimum ejus terminum Gadeis uſque progrediundo, inſulas ſeptemtrionalis oceani indicare recipit dicti libri cap. XIII. itaque poſtquàm inſtituto ordine omneis ab Obio amne, ad Rheni ultimum versùs occaſum oſtium, dicto cap. XIII, & item XV, expoſuit; memoratâ etiam Britanniâ, tandem cap. XVI; *Eamdem*, inquit, *Hiberniæ latitudinem; ſed longitudinem* CC *millibus paſſuum minorem. ſuper eam hæc ſita, abeſt breviſſimo tranſitu, à Silurum gente,* XX M. *paſſuum. reliqua nulla* CXXV *millibus paſſuum circuitu amplior proditur. ſunt autem* XL *Orcades, modicis inter ſe diſcretæ ſpatiis;* VII *Acmodæ, &* XXX *Hæbudes, & inter Hiberniam ac Britanniam, Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silimnus, Andros. infrà verò Siambis, Athanatos. & ab adverſo in Germanicum mare ſparſæ Gleſſariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum naſceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule: in quâ ſolſtitio nullas eſſe noctes, indicavimus, Cancri ſignum ſole tranſeunte; nullosque contrà per brumam dies. hæc quidam ſenis menſibus continuis fieri arbitrantur.* & paullo pòſt: *A Thule unius diei navigatione, mare concretum à nonnullis Cronium appellatur.* En, jam dudum Plinius à Germaniâ, ejusque inſulis, quas capitibus XIII & XV expoſuit, receſſerat, quum ultimam, ſupra Britanniam, in ſeptemtriones versùs, diceret Thulen. In eamdem ſententiam ſuprà, (quem locum ipſe modò citavit) lib. II, cap. LXXV: *Cogit ratio credi, ſolſtitii diebus, occidente ſole, propiùs verticem mundi, anguſto lucis ambitu. ſubjecta terræ continuos dies habere ſenis menſibus; noctesque è diverſo, ad brumam remoto. quod fieri in inſulâ Thule, Pytheas Maſſilienſis ſcripſit,* VI *dierum navigatione in ſeptemtrionem à Britanniâ diſtantem.* Eadem verba, ex Strabonis lib. I, ſuprà retuli: Ἥν φησι Πυθέας ἀπὸ μὲν τῆς Βρεττανικῆς ἓξ ἡμερῶν πλοῦν ἀπέχειν, πρὸς ἄρκτον· ἐγγὺς δ' εἶναι τῆς πεπηγυίας θαλάττης· id eſt: *quam ait Pytheas à Britanniâ ſex dierum navigatione diſtare versùs ſeptemtrionem: vicinam autem eſſe congelato mari.* Clarè idem & Plinii epitomator Solinus, cap. XXV: *Multæ & aliæ circa Britanniam inſulæ; è quibus Thule ultima.* & mox: *Vltra Thulen accepimus pigrum eſſe & concretum mare.* En igitur tibi, quiſquis etiam nunc in Ortelii ſententiam pertinacior inclinas; putasne proxima Norvagiæ litora in ſeptemtrionem à Britanniâ diſtare? putas VI dierum navigatione abeſſe? Breviſſimus è Scotiâ, Britanniæ parte, ad Norvagiam, in orientem versùs, trajectus CCL non ampliùs eſt millibus paſſuum; quæ triduo minùs, vento operam dante, facillimè navigari poſſunt. At in ſeptemtrionem, Thulen uſque, alterum tantum eſt. quod ſpatium multo rectiùs cum Iſlandiæ ſitu convenit. At hoc multo maximè notandum erat; omneis pariter veteres auctores, à primo uſque Pytheâ ad Plinium, & ultrà fortaſſe,

Iber-

Iberniam insulam non ab occasu juxta Britanniam, quem verum ejus nunc scimus esse situm, sed super Britanniam, versùs septemtriones sitam credidisse: ut modò ex Plinio cognovimus. Strabo autem lib. IV, hæc tradit: Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι περὶ τὴν Βρεττανικὴν νῆσοι μικραί· μεγάλη δ' ἡ Ἰέρνη, πρὸς ἄρκτον αὐτῇ παραβεβλημένη. id est: *Sunt & aliæ circa Britanniam insulæ parvæ. magna autem Hierna, versùs septemtrionem juxta eam porrecta.* & paullo pòst: Περὶ δὲ τῆς Θούλης ἔτι μᾶλλον ἀσαφὴς ἡ ἱστορία, διὰ τὸν ἐκτοπισμόν· ταύτην γὰρ τῶν ὀνομαζομένων ἀρκτικωτάτην τιθέασιν. hoc est: *Obscurior etiam est Thules historia, ob longinquum situm. hanc enim omnium, quarum feruntur nomina, maximè versùs septemtrionem esse dissitam ajunt.* Quâ ratione septemtrionis regionem fecêre antiqui isti mortales, quæ verè erat occasus solstitialis. Islandia quidpe, à Britanniâ & Iberniâ, versùs occasum solstitialem sita est. Unde maximum excipitur argumentum, per Thules vocabulum intellexisse veteres Islandiam, non verò Norvagiam ac Svediam. Solinus dicto cap. XXV, malè atque imperitè à Britanniâ in Thulen per Hæbudes primùm, dein per Orcadas insulas, XIV dierum navigationem colligit. nam ab sinistro Britanniæ latere si solvas, Orcades; à dextro, Hæbudes longè extra directum in Thulen cursum jacent: spatiumque XIV dierum immensi est erroris. Locus is apud Solinum, supra ipsius auctoris errorem, etiam librariorum mendis fœdatus est. Verba in vulgatis exemplaribus hoc ordine leguntur: *Multæ & aliæ circùm Britanniam insulæ: è quibus Thule ultima.* & mox: *Ultra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare. Inde à Calidoniæ promontorio Thulen petentibus, bidui navigatio est. Excipiunt Hæbudes insulæ, quinque numero.* & pòst: *Secundam à continenti stationem Orcades præbent: quæ ab Hæbudibus porrò sunt septem dierum totidemque noctium cursu, numero tres. Ab Orcadibus Thulen usque, quinque dierum ac noctium navigatio est.* In his particulam *inde*, malè convenire isti loco, alii etiam viderunt: ideóque posuerunt ante verbum *excipiunt.* sed quomodò hæc navigatio facta est à Calidoniæ, id est, extremæ Britanniæ promontorio, primùm ad Thulen; deinde ad Hæbudes; mox ad Orcades; atque hinc denique rursus ad Thulen; Satis ineptè. lego igitur ita: *Ultra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare. A Calidoniæ promontorio Thulen petenteis bidui navigatione excipiunt Hæbudes insulæ.* & posteà: *Inde secundam à continenti stationem Orcades præbent.* Verùm neque Hæbudes, neque Orcades, quidquam ad nos in præsens. Thulen sequamur; quam Islandiam nunc esse dixi. In hanc omnia, quæ ab vetustioribus traduntur auctoribus, numeris omnibus quadrant. ni fortè Cronium mare Lappiæ magis convenire putes, quàm Islandiæ; quia illa propiùs ad mundi verticem accedit. Hoc etiam, quia sic lubet, excutiatur. Plinii verba ex lib. IV, cap. XIII, hæc suprà citavi: *Septemtrionalis oceanus: Amalchium eum Hecatæus appellat, à Paropamiso amne, quà Scythiam abluit; quod nomen ejus gentis linguâ significat Congelatum. Philemon Morimarusam à Cimbris vocari dicit, hoc est, Mortuum mare, usque ad promontorium Rubeas. ultrà deinde Cronium.* Rubeas promontorium esse quod nunc vulgò dicitur suprà Lappiam & Scritofinniam *Noortkyn*, antè docui. hinc igitur in septemtrionem versùs, CRONIUM adpellatum fuit mare, sub ipso polo, intra circulum Arcticum comprehensum: quo situ Europæ simul, Asiæque, & Americæ parteis septemtrionaleis abluit. unde non minùs ad Islandiam, quàm ad Lappiam pertinet. Quin ego parum absum, quin Dalechampii, viri doctissimi, opinioni accedam; qui Cronium mare non ἀπὸ τοῦ Κρόνου, id est, à Saturni frigido sidere, his in oris regnante, dictum putat; sed à terrâ maximè septemtrionali, vulgari vocabulo *Grone land* adpellatâ. Ratio mihi est, quia unius diei navigatione mare id ab insulâ Thule abesse Plinius scribit. itaque, quia Gronia tanto spatio ab Islandiâ distat; ejus etiam terræ nomen pervetustum ad Pytheæ Massiliensis, miri, nec vani harum regionum septemtrionalium indagatoris, vel Philemonis, aliorumve Græcorum pervenisse aureis. Ceterùm, disputationem hanc de Thule insulâ uti absolvam, unum etiam atque alterum adferam testimonium. Primum est auctoris haud pejoris fidei, quàm Procopius est, Iornandis Gothorum episcopi; qui in libro de rebus Gothicis sic ait: *Habet tamen oceanus & alias insulas interiùs in suo æstu, quæ dicuntur Baleares: habetque & aliam Menaviam; nec non & Orcadas, numero* XXXIV, *quamvis non omnes excultas. habet & in ultimo plagæ occidentalis aliam insulam, nomine Thylen; de quâ Mantuanus: Tibi serviat ultima Thyle. Habet quoque is ipse immensus pelagus, in parte arctoâ, id est, septemtrionali, amplam insulam, nomine Scanziam.* Ecquid hunc etiam putas Scandinaviam Plinii, id est, Norvagiam, cum Finnomarchiâ, Lappiâ, ac Svediâ, intellexisse Thylen? At Scanziam esse eamdem & Scandinaviam, ne ipse quidem Ortelius negat. Jornandes autem disertè ac perspicuè Scanziam à Thule distingvit. hanc in occidentem, illam in septemtrionem diversis longè

regionibus

regionibus ultimas ostendit. Ac sanè verè ultima in occidentem versùs est Thule; extra omnem Hispaniæ, quæ ultima cogniti orbis ad id temporis terrarum, meridianum posita. Quin etiam clarè atque dilucidè multo majorem memorat Scanziam, quàm Thulen. illam quidpe amplam vocat; hanc non item. Verùm, uti liquido te tandem, post longam disputationem, animo dimittam; en Isidorus, origin. lib. XIV, cap. VI, *Thule*, inquit, *ultima insula oceani, inter septemtrionalem & occidentalem plagam, ultra Britanniam; à sole nomen habens, quia in eâ æstivum solstitium sol facit, & nullus ultra eam dies est: unde & pigrum & concretum ejus mare*. Rectissimè inter septemtrionem & occidentem, id est, versùs occidentem æstivum, Islandiam describit; rectéque ultra Islandiam *pigrum*, seu *concretum mare*, quod Græcis antiquis *Cronium*. Sic Statius, silvar. lib. V:

——Quantusque nigrantem
Fluctibus occiduis, fessoque Hyperione Thulen
Intrârit.

Sed ipsum tandem audiamus Procopium, quem is Thulæ det situm. Verba ejus, rer. Gothicar. lib. II, hæc sunt: Ἔστι δὲ ἡ Θούλη μεγίστη ἐσάγαν· Βρεττανίας γὰρ αὐτὴν πλέον ἢ δεκαπλασίαν ξυμβαίνει εἶναι. κεῖται δὲ αὐτῆς πολλῷ ἄποθεν πρὸς βορρᾶν ἄνεμον. id est: *At Thule multo maxima est. nam decuplo major est Britanniâ: à quâ longiùs abest versùs septemtrionem*. Magnitudinem ostendit Scandinaviæ; ut & genteis posteà, eam incolenteis: ac situm Thules, supra Britanniam, in septemtriones versùs. Verùm quàm mirificè Procopius circa septemtrionis terras veras falsis ubique permisceat, cui ignotum esse potest?

Satis igitur sit hactenus Islandiæ antiquum germanumque nomen ab injuriâ cùm Procopii, tum Ortelii vindicasse. quæ equidem cura si fortè minùs ad veteris Germaniæ descriptionem pertinuit, quum millia passuum IↃ C à proximo Sveviæ litore distet: tamen, quia multis jam sæculis, Germanici nominis Norvagiorum regibus paruit, haud perinde aliena ejus explicatio hoc loco visa est. quamquàm ne id quidem permittendum erat, uti terra Germania falsum alienumque Thules nomen ferret.

Ceterùm Ortelio imposuit Procopius: Procopio res eadem, iisdem penè verbis, duabus diversis terris, sub eodem climate sitis, attributa; dierum scilicet semestris longitudo. nam & Solinus in eadem penè verba de Thule, quæ Tacitus de Svionum, Scandinaviæ incolarum, extremo litore, sic profert: *Multæ & aliæ circùm Britanniam insulæ; è quibus Thule ultima: in quâ æstivo solstitio, sole de cancri sidere faciente transitum, nox penè nulla: brumali solstitio dies adeò conductus, ut ortus junctus sit occasui. Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare*. Tacitus autem in libro de Germaniâ: *Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet.* Mela etiam, lib. III, cap. VI: *Thule Belgarum litori opposita est, Grajis & nostris celebrata carminibus. In eâ, quòd sol longè occasurus exsurgit, breves utique noctes sunt, sed per hiemem, sicut alibi, obscuræ; æstate lucidæ; quòd per id tempus jam se altiùs evehens, quamquàm ipse non cernatur, vicino tamen splendore proxima illustrat: per solstitium verò nullæ; quòd tum jam manifestior non fulgorem modò, sed sui quoque partem maximam ostentat.*

De magnitudine insulæ, item de priscorum incolarum moribus ac victu, hæc Solinus prædicto loco: *Thule larga est, & diutinâ pomonâ copiosa. Qui illic habitant, principio veris inter pecudes pabulis vivunt; deinde lacte: in hiemem conferunt arborum fructus. Vtuntur feminis vulgò; certum matrimonium nulli.*

Longissima hujus insulæ ab orbe nostro distantia causam proverbii præbuit poëtis Latinis, uti, ubi remotissimum aliquem locum vel regionem demonstrare vellent, Thules id nomine indicarent. Hinc Virgilius Γεωργικῶν I, magnitudinem imperii Cæsari Augusto precans:

——Tua nautæ
Numina sola canant; tibi serviat ultima Thule.

Et Juvenalis Satyrâ XV:

Nunc totus Grajas nostrasque habet orbis Athenas.
Gallia causidicos docuit facunda Britannos:
De conducendo loquitur jam rhetore Thule.

Statius, dicto silvarum lib. V:

Quid Rheni vexilla ferant; quantum ultimus orbis
Gesserit, & refluo circumsona gurgite Thule.

A poëtis deinde etiam ad alios scriptores proverbialis ea loquutio transiit. Arnobius, adversus

adversus genteis lib. VI: *Constituamus, cognoscendæ rei causâ, templum numinis alicujus esse apud Canarias insulas; ejusdem apud ultimam Thylen; ejusdem apud Seras esse; apud fulvos Garamantas; & siqui sunt alii, quos ab sui notitiâ maria, montes, silvæ, & quadrini distermi-nant cardines.*

De vocabulo quoque insulæ pauca uti dicam; vereor equidem uti rectè id apud Tacitum in vitâ Agricolæ, & in quibusdam Virgilii exemplaribus, scribatur THYLE, per Y: quum omnibus pariter Græcis auctoribus, Pytheæ, Straboni, Ptolemæo, Dionysio, Stephano, & aliis, sit ΘΟΥ´ΛΗ, non ΘΥ´ΛΗ. unde rectè apud Melam, Plinium, Juvenalem, Statium, Solinum, Claudianum, & alios etiam scriptores legitur THULE. Barbaro posteà sæculo id plerique fecêre *Thyle*; & corruptiùs multo, ut est apud Aethicum, *Tille*, & *Tila*. Joan. Tzetzes in histor.

Αἱ Βρεττανίδες νῆσοι κεῖνται περὶ Θρακίαν,
Δύο αἱ μέγισται πασῶν. πρώτη Ἰουερνία·
Καὶ Ἀλουβίων μετ' αὐτήν. αὕτη τῶν ἄλλων πρώτη.
Καὶ ἄλλαι δὲ τριάκοντα, καλούμεναι Ὀρκάδες.
Καὶ Θούλη ἔγγιστα αὐτῶν, ἄλλη μεγίστη νῆσος,
Εἰς Ἀπαρκτίου τὴν πνοὴν ἔγγιστα κεκλημένη.
Ἐκ τούτων τῶν τριάκοντα εἰσὶν αἱ Ἑσπερίδες·
Πρὸς μέρη γὰρ ἑσπέρια κεῖνται τῆς Βρεττανίας.
Τριῶν δὲ Διονύσιος πόλεων μόνον λέγει.
Britanicæ insulæ jacent circa Thraciam,
Duæ maximæ omnium. prima Ibernia,
Et Alabiorum post ipsam. ipsæ aliarum prima.
Et aliæ triginta, vocatæ Orcades;
Et Thule proxima ipsis, alia maxima insula,
In Aparctiæ flatum proxima, vocata.
Ex his triginta sunt Hesperides:
Ad partes enim vespertinas sitæ Britanniæ.
Tres autem Dionysius urbes solùm dicit.

CAP. XL.

De minoribus Septemtrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinus Codâni, quarum incolæ TEUTONI, GODANI, CODANI, *ac* DANI.

THULEN superiori capite, quamvis longiùs ab Germaniâ dissitam, tamen duas ob causas explicandam putavi: primùm, quia Thulen esse nunc Norvagiam cum cohærentibus terris falsò Ortelius è Procopio adseruit: tum, quia Germanici nominis regi nunc paret. In iisdem erunt causis reliquæ etiam insulæ minores, in eodem oceano, inter Thulen Germaniamque sitæ.

Plinius prædicto lib. IV, cap. XVI: *Agrippa Britanniæ longitudinem* IↃCCC M. *passuum esse, latitudinem* CCC M. *credit. eamdem Hiberniæ latitudinem; sed longitudinem* CC M. *passuum minorem. Super eam hæc sita, abest brevissimo transitu à Silurum gente* XX M. *passuum. Reliquarum nulla* CXXV M. *circuitu amplior proditur. sunt autem* XL *Orcades, modicis inter se discretæ spatiis.* VII *Acmodæ, &* XXX *Hæbudes; & inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silumnus, Andros. infrà verò Siambis, & Athanatos. & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum nasceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule.* In his igitur insulis ORCADES satis sunt notæ, ut quæ hodiéque supra Scotiam, Scotis atque Anglis vulgò adpellantur *the iles of Orcadnay*, & contractè *Orcanay*, & *Orcnay*. non longè hinc versùs occidentem sunt HÆBUDES, supra Scotiam & Hiberniam, infinito numero. inter Orcadas atque Norvagiam sunt VII ACMODÆ, vulgò *Schet land* & *Het land*, in commune vocitatæ, numero per se V; quibus duæ sunt adjiciendæ proximæ versùs Orcadas, *Fulo*, & *Feril*. Inter has, & Thulen, Norvagiamque, nullæ jam suprà Britanniam reperiuntur, nisi quæ XXV ampliùs numero, vulgò *Farre* nuncupantur. has igitur GLESSARIAS sive ELECTRIDAS esse necesse est. namque & multitudo vocabulo *sparsæ* convenit; & in

& in Germanico mari, contra Germaniam, ſupraque Britanniam projectæ; & proximè has ſequitur *ultima Thule*. Ceterùm Ἠλεκτρίδες adpellabantur Græce ἀπὸ τοῦ ἠλέκτρου, id eſt, à ſuccino, quod ibi naſcebatur: & ab eodem argumento *Gleſſariæ*; quia *gleſs* Germanis erat idem quod Latinis ſuccinum.

At circa Aemodas inſulas ingens à Melâ commiſſus eſt error, ſilentio nequaqàm transmittendus. Verba ejus lib. III, cap. VI, hæc ſunt: *Triginta ſunt Orcades, anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis. ſeptem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo ſinu, quem Codânum diximus. ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fœcunditate anteſtat.* Ab occaſu & Hiſpaniâ ad ortum ac Scythiam, inſulas oceani enarrando, Mela pergit. igitur proximas ab Orcadibus, versùs ortum, ponit HEMODAS. quas eaſdem eſſe Plinii *Aemodas*, numerus ſimul, & ſitus prope Orcadas, nomenque, indicant; quamvis hoc paullum varians. quod diſcrimen levi librarii lapſu effici potuit. etenim aut HE in AE corruptum, aut AE in HE; aut denique AE in AE: uti fuerint Plinio *Aemodes*, quæ Melæ *Hemodes*. ſic *Hedui* Galliæ populi dicti fuêre, qui aliis *Aedui*: Græcè Ἕδυοι, & Αἴδυοι. ſic *Hemus* Thraciæ mons, qui ſæpius *Aemus*. Erravit igitur haud modicè Mela, in ſinu Codâno eos collocans. In hoc tamen haud æquè falſus, quòd contra Germaniam projectas dixit. quidpe ſi Gleſſariæ illæ rectè Plinio dicuntur in Germanico mari ſparſæ; certè multo rectiùs idem dici poteſt de Aemodibus; ut quæ Germaniæ, id eſt, Norvagiæ multo propiores. Verùm inſulas in ſinu Codâno ſparſas, quæ nunc in univerſum Danicæ adpellantur, deſcribere voluit Mela. primùm in communi nomine erravit, *Hemodas* eas nominans: deinde in numero; ſunt enim multo plures in hoc ſinu, *anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis*; quas ille intellexit. de his jam vera hæc ſubjecit: *Ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fœcunditate anteſtat.* hæc quidpe eamdem nominis originem habuit, quam ipſe ſinus; ut mox oſtendam: eſtque hodiè incolis Danis *Sieland*, omnium hujus ſinus fœcundiſſima; caput nunc regni, ſedemque regiam ſuſtinens *Hafniam*, vulgò *Kiœbinghaffn*. Hanc tenuiſſe TEUTONOS, teſtatur ipſe Mela, cùm heic, tum ſuprà lib. III, poſt deſcriptionem ſinus: *In eo ſunt Cimbri, & Teutoni.* & item Plinius lib. IV, cap. XIV, Cimbris proximos faciens Teutonos: *Germanorum genera V. Vindili; quorum pars, Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus Ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes.* Libro etiam XXXVII, cap. II; *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum* VIↃ. *ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam: illò vere fluctibus advehi, & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere.* Baſiliæ inſulæ, id eſt, Scandinaviæ proxima eſt dicta inſula *Sieland*, III millium paſſuum freto diremta. At non hanc ſolummodò, verùm adjacenteis etiam omneis, *anguſtis inter ſe diductas ſpatiis*, tenuiſſe Teutonos, maximè credibile eſt: quarum nomina, *Fyne, Laland, Falſter, Alſen, Langeland, Arre, Mœne, Amak*, & aliæ minores. Sic namque contermini Cimbris unà cum his, vim atque injuriam oceani fugientibus, in continentem Germaniæ, atque inde in Illyricum Galliamque profecti ſunt; ut ſuprà in Cimbrorum explicatione oſtenſum eſt. Magnam eos, ſive majores eorum, domi fuiſſe gentem, magnis ampliſque ſedibus incolentem, ex eo perſpicitur, quòd in dictâ expeditione Cimbris numero ferè fuerint æquales.

Antiquiſſima igitur eſt gens TEUTONORUM; ut quos jam Pytheas, CCL circiter annis ante natum Jeſum, memoravit: imò quorum expeditionis in dictas regiones multo antiquior auctor Ariſtoteles, CCCXL circiter annis ante natum Jeſum, meminit; ut ſuprà in Cimbris docui. Tanta ſcilicet eſt gentis hujus antiquitas, tanta armorum virtutiſque bellicæ, per exteras terras, jam inde ab vetuſtiſſimis temporibus claritas. Sed & domi anteà terrâ marique fuiſſe potenteis, ex ſinus Codâni adpellatione colligere licet; quam is ab eorum traxit cùm nomine, tùm haud dubiè imperio. Quidpe ſuprà, hujus operis lib. I, cap. XXVI, pluribus docui argumentis, auctorumque demonſtravi teſtimoniis, antiquiſſimum veri æternique numinis, cœli ac terræ rerumque cunctarum conditoris, nomen fuiſſe THEUTH. ex quo poſtmodùm per multipliceis variarum dialectorum flexiones ſunt vocabula, *Deus*, *Dis*, Ζεὺς, Ζὴς, Ζῶ, Ζαὶ, Δεὺς, Δὴς, Δῶ, Δαὶ; & ex hoc porrò *VVodan*, & *Godan*: unde etiam nunc DEI nomen patriâ lingvâ nobis dicitur GOD. Ab illo igitur æterni Dei vocabulo THEUTH, gens Cimbris contermina, dicta fuit ſibi THE THEUTHON. quod nomen Græci poſteà Latiniq; ſcriptores ſuis lingvis accommodantes, formaverunt TEUTONI; ut perſcriptum Pytheæ, teſtante Plinio & Melâ, dictis locis, Cæſari belli Gallici comment. I, Paterculo lib. II.

adversus genteis lib. VI: *Constituamus, cognoscendæ rei causâ, templum numinis alicujus esse apud Canarias insulas; ejusdem apud ultimam Thylen; ejusdem apud Seras esse; apud fulvos Garamantas; & si qui sunt alii, quos ab sui notitiâ maria, montes, silvæ, & quadrini distermi-nant cardines.*

De vocabulo quoque insulæ pauca uti dicam; vereor equidem uti rectè id apud Tacitum in vitâ Agricolæ, & in quibusdam Virgilii exemplaribus, scribatur THYLE, per Y: quum omnibus pariter Græcis auctoribus, Pytheæ, Straboni, Ptolemæo, Dionysio, Stephano, & aliis, sit ΘΟΥ'ΛΗ, non ΘΥ'ΛΗ. unde rectè apud Melam, Plinium, Juvenalem, Statium, Solinum, Claudianum, & alios etiam scriptores legitur THULE. Barbaro posteà sæculo id plerique fecêre *Thyle*; & corruptiùs multo, ut est apud Aethicum, *Tille*, & *Tila*. Joan. Tzetzes in histor.

Αἱ Βρεττανίδες νῆσοι κεῖνται περὶ Θρᾳκίαν,
Δύο αἱ μέγισται πασῶν. πρώτη Ἰουερνία·
Καὶ Ἀλουβίων μετ' αὐτήν. αὗται τῶν ἄλλων πρῶται.
Καὶ ἄλλαι δὲ τριάκοντα, καλούμεναι Ὀρκάδες.
Καὶ Θούλη ἔγγιστα αὐτῶν, ἄλλη μεγίστη νῆσος,
Εἰς Ἀπαρκτίου τὴν πνοὴν ἔγγιστα κεκλημένη.
Ἐκ τούτων τῶν τριάκοντα εἰσὶν αἱ Ἑσπερίδες·
Πρὸς μέρη γὰρ ἑσπέρια κεῖνται τῆς Βρεττανίας.
Τριῶν δὲ Διονύσιος πόλεων μόνον λέγει.
Britanicæ insulæ jacent circa Thraciam,
Duæ maximæ omnium. prima Ibernia,
Et Alabiorum post ipsam. ipsæ aliarum primæ.
Et aliæ triginta, vocatæ Orcades;
Et Thule proxima ipsis, alia maxima insula,
In Aparctiæ flatum proxima, vocata.
Ex his triginta sunt Hesperides:
Ad partes enim vespertinas sitæ Britanniæ.
Tres autem Dionysius urbes solùm dicit.

CAP. XL.

De minoribus Septemtrionalis ac Germanici oceani insulis, inter Thulen atque Germaniam sitis. item de insulis sinus Codâni, quarum incolæ TEUTONI, GODANI, CODANI, *ac* DANI.

THULEN superiori capite, quamvis longiùs ab Germaniâ dissitam, tamen duas ob causas explicandam putavi: primùm, quia Thulen esse nunc Norvagiam cum cohærentibus terris falsò Ortelius è Procopio adseruit: tum, quia Germanici nominis regi nunc paret. In iisdem erunt causis reliquæ etiam insulæ minores, in eodem oceano, inter Thulen Germaniamque sitæ.

Plinius prædicto lib. IV, cap. XVI: *Agrippa Britanniæ longitudinem* ꟾↃ CCC M. *passuum esse, latitudinem* CCC M. *credit. eamdem Hiberniæ latitudinem; sed longitudinem* CC M. *passuum minorem. Super eam hæc sita, abest brevissimo transitu à Silurum gente* XX M. *passuum. Reliquarum nulla* CXXV M. *circuitu amplior proditur. sunt autem* XL *Orcades, modicis inter se discretæ spatiis.* VII *Acmodæ, &* XXX *Hæbudes; & inter Hiberniam ac Britanniam Mona, Monapia, Ricnea, Vectis, Silumnus, Andros. infrà verò Siambis, & Athanatos. & ab adverso in Germanicum mare sparsæ Glessariæ, quas Electridas Græci recentiores appellavêre, quòd ibi electrum nasceretur. ultima omnium, quæ memorantur, Thule.* In his igitur insulis ORCADES satis sunt notæ, ut quæ hodiéque supra Scotiam, Scotis atque Anglis vulgò adpellantur *the iles of Orcadnay*, & contractè *Orcanay*, & *Orcnay*. non longè hinc versùs occidentem sunt HÆBUDES, supra Scotiam & Hiberniam, infinito numero. inter Orcadas atque Norvagiam sunt VII ACMODÆ, vulgò *Schet land* & *Het land*, in commune vocitatæ, numero per se V; quibus duæ sunt adjiciendæ proximæ versùs Orcadas, *Fulo*, & *Feril.* Inter has, & Thulen, Norvagiamque, nullæ jam suprà Britanniam reperiuntur, nisi quæ XXV ampliùs numero, vulgò *Farre* nuncupantur. has igitur GLESSARIAS sive ELECTRIDAS esse necesse est. namque & multitudo vocabulo *sparsæ* convenit;

& in

& in Germanico mari, contra Germaniam, ſupraque Britanniam projectæ; & proximè has ſequitur *ultima Thule*. Ceterùm Ἠλεκτρίδαι adpellabantur Græce ἀπὸ τοῦ ἠλέκτρου, id eſt, à ſuccino, quod ibi naſcebatur: & ab eodem argumento *Gleſſariæ*; quia *gleſs* Germanis erat idem quod Latinis ſuccinum.

At circa Acmodas inſulas ingens à Melâ commiſſus eſt error, ſilentio nequaqàm transmittendus. Verba ejus lib. III, cap. VI, hæc ſunt: *Triginta ſunt Orcades, anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis. ſeptem Hemodes contra Germaniam projectæ, in illo ſinu, quem Codânum diximus. ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fœcunditate anteſtat.* Ab occaſu & Hiſpaniâ ad ortum ac Scythiam, inſulas oceani enarrando, Mela pergit. igitur proximas ab Orcadibus, versùs ortum, ponit HEMODAS. quas easdem eſſe Plinii *Acmodas*, numerus ſimul, & ſitus prope Orcadas, nomenque, indicant; quamvis hoc paullum varians. quod diſcrimen levi librarii lapſu effici potuit. etenim aut HE in AC corruptum, aut AC in HE; aut denique AE in AC: uti fuerint Plinio *Aemodes*, quæ Melæ *Hemodes*. ſic *Hedui* Galliæ populi dicti fuére, qui aliis *Aedui*: Græcè Ἔδουοι, & Αἴδουοι. ſic *Hemus* Thraciæ mons, qui ſæpius *Aemus*. Erravit igitur haud modicè Mela, in ſinu Codâno eos collocans. In hoc tamen haud æquè falſus, quòd contra Germaniam projectas dixit. quidpe ſi Gleſſariæ illæ rectè Plinio dicuntur in Germanico mari ſparſæ; certè multo rectiùs idem dici poteſt de Aemodibus; ut quæ Germaniæ, id eſt, Norvagiæ multo propiores. Verùm inſulas in ſinu Codâno ſparſas, quæ nunc in univerſum Danicæ adpellantur, deſcribere voluit Mela. primùm in communi nomine erravit, *Hemodas* eas nominans: deinde in numero; ſunt enim multo plures in hoc ſinu, *anguſtis inter ſe diductæ ſpatiis*; quas ille intellexit. de his jam vera hæc ſubjecit: *Ex iis Codanonia, quam adhuc Teutoni tenent, ut magnitudine alias, ſic fœcunditate anteſtat.* hæc quidpe eamdem nominis originem habuit, quam ipſe ſinus; ut mox oſtendam: eſtque hodiè incolis Danis *Sieland*, omnium hujus ſinus fœcundiſſima; caput nunc regni, ſedemque regiam ſuſtinens *Hafniam*, vulgò *Kiœbinghaffn*. Hanc tenuiſſe TEUTONOS, teſtatur ipſe Mela, cùm heic, tum ſuprà lib. III, poſt deſcriptionem ſinus: *In eo ſunt Cimbri, & Teutoni.* & item Plinius lib. IV, cap. XIV, Cimbris proximos faciens Teutonos: *Germanorum genera V. Vindili; quorum pars, Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus Ingevonum; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes.* Libro etiam XXXVII, cap. II; *Pytheas credidit, Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æſtuarium oceani, Mentonomon nomine, ſpatio ſtadiorum* VIↃIↃ. *ab hoc diei navigatione inſulam abeſſe Baſiliam: illò vere fluctibus advehi, & eſſe concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximiſque Teutonis vendere.* Baſiliæ inſulæ, id eſt, Scandinaviæ proxima eſt dicta inſula *Sieland*, III millium paſſuum freto diremta. At non hanc ſolummodò, verùm adjacenteis etiam omneis, *anguſtis inter ſe diductas ſpatiis*, tenuiſſe Teutonos, maximè credibile eſt: quarum nomina, *Fyne, Laland, Falſter, Alſen, Langeland, Arre, Mœne, Amak*, & aliæ minores. Sic namque contermini Cimbris unà cum his, vim atque injuriam oceani fugientibus, in continentem Germaniæ, atque inde in Illyricum Galliamque profecti ſunt; ut ſuprà in Cimbrorum explicatione oſtenſum eſt. Magnam eos, ſive majores eorum, domi fuiſſe gentem, magnis ampliſque ſedibus incolentem, ex eo perſpicitur, quòd in dictâ expeditione Cimbris numero ferè fuerint æquales.

Antiquiſſima igitur eſt gens TEUTONORUM; ut quos jam Pytheas, CCL circiter annis ante natum Jeſum, memoravit: imò quorum expeditionis in dictas regiones multo antiquior auctor Ariſtoteles, CCCXL circiter annis ante natum Jeſum, meminit; ut ſuprà in Cimbris docui. Tanta ſcilicet eſt gentis hujus antiquitas, tanta armorum virtutiſque bellicæ, per exteras terras, jam inde ab vetuſtiſſimis temporibus claritas. Sed & domi anteà terrâ marique fuiſſe potenteis, ex ſinus Codâni adpellatione colligere licet; quam is ab eorum traxit cùm nomine, tùm haud dubiè imperio. Quidpe ſuprà, hujus operis lib. I, cap. XXVI, pluribus docui argumentis, auctorumque demonſtravi teſtimoniis, antiquiſſimum veri æternique numinis, cœli ac terræ rerumque cunctarum conditoris, nomen fuiſſe THEUTH. ex quo poſtmodùm per multipliceis variarum dialectorum flexiones ſunt vocabula, *Deus, Dis*, Ζεὺς, Ζὴς, Ζὴν, Ζεὺ, Δεὺς, Δὴς, Δὴν, Δεὺ; & ex hoc porrò *VVodan*, & *Godan*: unde etiam nunc DEI nomen patriâ lingvâ nobis dicitur GOD. Ab illo igitur æterni Dei vocabulo THEUTH, gens Cimbris contermina, dicta fuit ſibi THE THEUTHON. quod nomen Græci poſteà Latiniq; ſcriptores ſuis lingvis accommodantes, formaverunt TEUTONI; ut perſcriptum Pytheæ, teſtante Plinio & Melâ, dictis locis, Cæſari belli Gallici comment. I, Paterculo lib. II.

 Quidam

Quidam verò id fecerunt TEUTONES; quemadmodùm in Galliâ *Santoni*, ac *Turoni*, sæpius vocantur *Santones*, & *Turones*; & aliorum *Eburones* Dioni *Eburoni*. At omnium rectissimè vocabulum hujus gentis scriptum est apud Ciceronem, in orat. pro lege Maniliâ, & apud Florum lib. III, cap. III, item apud epitomatorem Livii, lib. LXVII THEUTONI, per θ; ut & apud Florum, eodem loco, regis eorum nomen *Theutobochus*; & in Fastis Romanorum THEUTONES. Aethico etiam rectè dicuntur THEOTHONI: ut illo sæculo omnia etiam reliqua vocabula à voce *Theuth* derivata, in *o* sunt formata Græcis Latinisque scriptoribus. Ceterùm eadem gens ab eodem æterni Dei nomine, dialectis multiformiter variato, dicta fuit vulgò sibi THE GODA'NON, Latinè GODA'NI: unde etiam nunc patriæ mihi terræ opidum, sinui Codâno adpositum, Sarmatis dicitur *Gdansko*. item CODA'NI; unde ipse sinus Melæ atque Plinio *Codânus*; & insula eorum maxima Melæ *Codanonia*: quam Latini sic vocitarunt à cultoribus *Codánis*, qui sibi ipsis dicebantur THE CODA'NON. & apud Ptolemæum, in Scandiarum insularum maximâ, id est, in Scandinaviâ, leguntur Δαυκίωνες· quos ego haud temerè juraverim debere esse Κοδάνωνας, CODANONES. Denique eadem Teutonorum gens dicta quoque fuit THE DANON; quemadmodùm ipsius supremi numinis vocabulum Θεὸς, Δάν· Latinis DANI. quod nomen tandem solum inter reliqua evaluit; dicunturque in hanc usque diem Germanis *die* DÆNEN, sibi ipsis derivativo vocabulo *de* DANSKE, & singuli DANMAN, id est, *homo Danus*. Atque hinc demum summa hujus gentis veraque perspicitur antiquitas; ut qui uni, inter omneis vastissimæ illius Germaniæ genteis, se ipsos adpellaverint *the Theuthon*, & singulos, *een Theuth*, ipsius Dei, rerum omnium conditoris nomine; quia ad hunc genus suum originemque referebant: quod de omnibus in universum Germanis testatur Tacitus in libro de Germaniâ; & de Gallis Cæsar belli Gallici comment. VI.

Ceterò vocabulum DANI antiquissimi omnium, quorum monumenta exstant, referunt, Procopius, rer. Gothicar. lib. II, & Jornandes, in rebus Gothicis, circa annum Christi IↃ XL. post eos Eginhardus in vitâ Caroli Magni; & Helmoldus in chronico Slavorum.

Sed Jornandes, eodem loco, *Theusthes* quoque habet populos: quorum vocabulum equidem haud dubito, quin sit corruptum à THEUTHES. hoc autem Gallicâ dialecto sic formatum ille habuit pro THEUTHEN; quemadmodùm etiam nunc omnium rerum vocabula in plurali numero Galli, Hispani, atque Britanni formant in *s*. Nec mirandum est, eamdem gentem duobus vocabulis *Danos* & *Theuthes*, ceu duæ fuerint diversæ gentes, retulisse Jornandem. sic quidpe eidem duo sunt vocabula *Svethans* & *Svetthidi*: quæ tamen una sola fuit gens *Sveonum*, sive *Svedorum*. Multo imperitior Germaniæ Ptolemæus, qui μεταξὺ τῶν Σφαροδηνῶν καὶ Συήβων, id est, inter Svardones, & nescio quos Svevos, medio situ inter Albim, Chalusum ac Svevum, collocat Τεύτονας· item inter Saxonas & eosdem Svevos Τευτονοάρους· qui quales fuerint, vel an umquàm fuerint, planè ego juxtà cum ignorantissimis ignoro. Danicas autem insulas communi in universum nomine adpellat *Scandias*, numero treis. nam quartam, omnium maximam, Plinii esse *Scandinaviam*, Jornandis verò ac Procopii *Scanziam*, suprà demonstravi. Jornandi tam *Theuthes*, quàm *Dani*, in Scanziâ ponuntur insulâ. an satis rectè suâ tum ætate, equidem haud parùm dubito. siquidem *Herulos* atque *Rugos Rannos*que falsò ibidem collocatos, jam anteà probavi. Eginhardi verba hæc sunt: *Hunc sinum* Codânum *multæ circumsident nationes. Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent: at litus australe Sclavi, & Aisti, & aliæ diversæ incolunt nationes.* Verùm ex his etiam, quamvis Danorum fuisse suprà dictas insulas, certum sit; tamen incertum est, utrùm aliquid eadem gens in Scandinaviâ Caroli Magni tempore tenuerit, nec nè. Potuit tamen jam tum parteis illic tenuisse, quas hodiéque incolit, vulgaribus vocabulis *Halland, Scaane. Bleking*. Cimbrorum quoque peninsulam, & gentem in eâ Jutarum, quando imperio suo subjecerint, ego ignoro. fabulosis quidpe Saxonis Grammatici historiis credere piget. Haud omnino tamen vanum apud hunc auctorem est, quòd deum *Othinum* in Daniâ fuisse memorat lib. I, ac V. id enim, sive ex antiquis Danorum carminibus, quod annalium genus apud eos, quemadmodùm apud reliquos Germanos, fuit, sive ex aliis quibusdam monumentis habuerit; totum eò spectat, quòd à supremi numinis adpellationibus, *Theuth, Godan, Codan, Dan*, gens nominata fuit *Theuthoni, Godáni, Codáni, Dani*. nam *Othin*, sive *Othen*, Danorum eumdem fuisse *Godan* deum, suprà lib. I, cap. XXVI, docui. Ceterùm Ἀλοκίας, ALOCIAS *treis insulas* habet

Ptole-

Ptolemæus ad occidentale Cimbrici promontorii latus. quo situ quum nullæ sint insulæ, eas illum voluisse credo, quæ ab oriente dicto promontorio objacent, vulgaribus vocabulis *Lesso*, *Rom*, *Anholt*. Ac sanè, si extrema Cimbricæ peninsulæ, nimiùm à Ptolemæo in orientem deducta inclinataque, ad verum situm reducas; dictas modò insulas Ptolemæi esse *Alocias*, liquidò adparebit.

Atque hæc est Oceani Septemtrionalis, quatenus is Germaniæ ab septemtrionibus fuit terminus, in parteis ac nomina, item insularum in eo sitarum, vera descriptio. quam quum tam apertam tamque claram vetustissimi, etiam ante Herodotum, scriptores Græci prodiderint; miror equidem ego eorum nostri sæculi hominum stupiditatem, qui hæc nota illis fuisse omnino negant; latiúsque multo nunc patere Germaniam, quàm olim adfirmant: unum scilicet, ut in reliquis omnibus, Ptolemæum, principem, si diis placet, geographorum, in descriptione Germaniæ probantes. qui tamen ipse, non modò de Germaniæ, sed de Sarmatiæ etiam, adeóque de omnis Scythiæ septemtrionalibus partibus, quæ veteres tradidêre verissima, aut ignoravit, aut certè non credidit. esse tamen in Sarmatiâ Scythiâque ulterâ etiam terras, ipse fatetur; sed ἀγνώστους, *incognitas*. Nos sanè Tacito, Plinio, Melæ, Timæo, Pytheæ, Philemoni, Xenophonti Lampsaceno, aliisque antiquissimis auctoribus credere malumus; quum haud falsa, sed uti nunc frequentissimis navigationibus peregrinationibusque illic visuntur, de *immensis insularum* (quæ tamen sunt peninsulæ) *spatiis*, de *Sevone monte ingenti*, de *mari concreto*, sive *congelato*, de *insulis* in eo *Oonum*, *Hippopodum*, & *Panotiorum*, quamquàm fabulosis cultoribus, de aliis insulis *Glessariis*, *Hemodibus*, & *ultimâ Thule*; item de *Codâno sinu immani*, de *Teutonis*, de *Guttonibus*, de *succino*, sive *electro*, quod in horum conterminorumque Aestiorum litoribus legebatur, ut infrà latiùs patebit, & alia haud perinde obscurè tradiderunt: quæ omnia verissima esse, nostrum sæculum satis superque compertum habet. Quapropter haud injuriâ etiam culpandus est Strabo, qui sæpissimè Pytheam ὡς ἄνδρα ψευδίστατον, *ceu virum mendacissimum* reprehendit super his regionibus septemtrionalibus, superque insulâ Thule, quasi ea nulla foret: quum ipse Strabo, in quibus Pytheam erroris sive mendacii arguit, quàm fœdissimè plerumque corrigendo nugetur; ut latiùs alibi docebitur. Lib. I, ait Pytheam tradidisse, se & Britanniam & Thulen insulam καὶ πᾶσαν τὴν παρωκεανῖτιν τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ Γαδείρων ἕως Τανάϊδος, *quidquid Europæ regionum est ad oceanum, à Gadibus ad Tanaim usque peragrasse*. quæ omnia ementitum eum coarguit; simulque hanc rationem addit: Φησὶ δ' οὖν ὁ Πολύβιος ἄπιστον καὶ αὐτὸ τοῦτο, πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ, καὶ πένητι, τὰ τοσαῦτα διαστήματα πλωτὰ καὶ πορευτὰ γένοιτο. id est: *Polybius id quoque incredibile ait esse, privatum hominem, eumque pauperem, tantum spatii mari terrâque obisse*. Pytheæ statum, item utrùm privatim is, an verò publico Massiliensium missu tantum iter instituerit, satis Polybius sciverit, nesciveritne, haud equidem disputaverim. at Pytheam tamen aut ipsum plagam hanc septemtrionalem peragrasse, licet nec Polybius, neque Strabo ei crediderint, aut sanè ab aliis certis idoneisque auctoribus habuisse, quæ scripto prodidit, nostri sæculi experientia jam dudum comprobavit. Neque verò, si quædam illi de Tanai, de mari super Thulen, de distantiâ inter Galliam & Britanniam, & alia quasi minùs vera retulit; ea fidem omnem ei in reliquis derogare debebant. nam alia ex his, quia à Polybio ac Strabone (ut aliàs in notis ad hunc auctorem ostendam) non satis intelligebantur, falsi speciem habebant: alia verò corrupta à librariis esse poterant: in quibusdam cognoscendis non minùs tunc Pytheas, quàm nostro ævo Paullus Venetus in Tatariæ, alii in aliarum regionum rebus tradendis, errare potuit; quum non omnia suis oculis perspexisset, sed multa auribus aliorum relatu accepisset. An non eos, qui superiori sæculo primi Americam ingressi terras ejus descripserunt, multa fabulosa nobis tradidisse posterior meliorque detexit cognitio? Patrum etiam nostrorum vel avorum memoriâ non omnia tam clarè exactéque in septemtrione noscebantur, quàm nos explorata habemus. Verùm multo nos majorem de Germaniæ septemtrionalis antiquitate gratiam debemus Pytheæ, referenti haud perinde falsa; quàm Straboni, qui eas prorsus ignorari regiones tradidit lib. VII, his verbis: Τῶν δὲ Γερμανῶν, ὡς εἶπον, οἱ μὲν προσάρκτιοι παρήκουσι τῷ ὠκεανῷ. γνωρίζονται δὲ, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ῥήνου λαβόντες τὴν ἀρχὴν, μέχρι τοῦ Ἄλβιος· τούτων δ' εἰσὶ γνωριμώτατοι Σούγαμβροί τε καὶ Κίμβροι. τὰ δὲ πέραν τοῦ Ἄλβιος τὰ πρὸς τῷ ὠκεανῷ παντάπασιν ἄγνωστα ἡμῖν ἐστιν· οὔτε γὰρ τῶν προτέρων οὐδένας ἴσμεν τὸν παράπλουν τοῦτον πεποιημένους πρὸς τὰ ἑωθινὰ μέρη, τὰ μέχρι τοῦ στόματος τῆς Κασπίας θαλάττης· οὔθ' οἱ Ῥωμαῖοι προῆλθόν πω εἰς τὰ περαιτέρω τοῦ Ἄλβιος· ὡς δ' αὔτως οὐδὲ πεζοὶ παρωδεύκασιν οὐδένες. Τί δ' ἐστι πέραν τῆς Γερμανίας, καὶ τί τῶν ἄλλων τῶν ἑξῆς, εἴτε Βαστάρνας

χρὴ λέγειν, ὡς οἱ πλείους ὑπονοοῦσιν, εἴτ' ἄλλους μεταξὺ, ἢ Ἰάζυγας, ἢ Ῥωξολανοὺς, ἤ τινας ἄλλους, τῶν ἁμαξοίκων, οὐ ῥᾴδιον εἰπεῖν. οὐδ' εἰ μέχρι τοῦ ὠκεανοῦ παρήκουσι παρ' ἅπαν τὸ μῆκος, ἔστι τι ἀοίκητον, ὑπὸ ψύχους, ἢ ἄλλης αἰτίας, ἢ καὶ γένος ἀνθρώπων ἄλλο διαδέχεται μεταξὺ τῆς θαλάττης καὶ τῶν ἑῴων Γερμανῶν ἱδρυμένον. Τοῦτο δὲ τὸ ἀγνόημα καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐφεξῆς προσαρκτίων ἐστίν· οὔτε γὰρ τοὺς Βαστέρνας, οὔτε τοὺς Σαυρομάτας, καὶ ἁπλῶς τοὺς ὑπὲρ τοῦ Πόντου οἰκοῦντας ἴσμεν· οὔθ' ὁπόσον ἀπέχουσι τῆς Ἀτλαντικῆς θαλάττης, οὔτ' εἰ συνάπτουσιν ἐν αὐτῇ. Διὰ δὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τόπων τούτων, οἱ τὰ Ῥίπαια ὄρη καὶ τοὺς Ὑπερβορείους μυθοποιοῦντες, λόγου ἠξίωνται· καὶ ἃ Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης κατεψεύσατο τοιαῦτα τῆς παρωκεανίτιδος, προσχήματι χρώμενος τῇ περὶ τὰ οὐράνια καὶ μαθηματικὰ ἱστορίᾳ. Hoc est: *Germanorum, ut dixi, qui sunt septemtrionales, juxta litus oceani porriguntur. noscuntur ab Rheni ostiis usque ad Albim: inque his notissimi Sigambri & Cimbri. Quæ autem trans Albim sunt ad oceanum, nobis prorsus sunt ignota. nam neque priorum quemquam compertum habemus litus istud præternavigasse in orientem versùs, ad Caspii maris usque fauceis: neque ultra Albim sita Romani adiverunt: nec terrestri quidem itinere quisquam illa perlustravit. Quid autem sit ultra Germanos, & alios his conterminos, sive ii sunt Bastarnæ, ut plerique putant, sive alii interjecti, sive Iazyges, sive Roxolani, sive alii in plaustris degentes, non facilè dixerim. neque an totâ illâ in orâ oceani aliqua sit portio, quæ vel ob frigus, vel aliâ de causâ, habitari nequeat: item, an aliud genus mortalium orientalibus Germanis & oceano sit interjectum. Eadem ignoratio est reliquorum ad septemtriones vergentium. neque enim scimus, Bastarnæ, & Sauromatæ, & in universum qui supra Pontum habitant, quanto spatio absint ab Atlantico mari, aut an eò usque pertingant. Atque ignoratione horum locorum factum est, uti audirentur, qui Riphæa juga ac Hyperboreos commenti sunt: taliaque de orâ oceani mendacia traderet Pytheas Massiliensis; præscriptione usus narrationis rerum cælestium, & mathematicarum.* O admirabilem astrologum mathematicumque Pytheam! si ex siderum inspectione cognoscere potuit, esse in septemtrione Guttones, esse Teutones, esse insulam immensæ magnitudinis Baltiam, quod nomen etiam nunc in suprà dicto freto manet; esse in eâ insulâ ingentem montem Sevonem, esse immanem sinum Codânum, esse Thulen insulam, esse & alia, quæ suprà explicavi. Verùm satis se ignarum harum regionum ostendit Strabo, dum etiam in iis, quæ propiora & cognita esse ait, maximéque erant, haud modicè errat. Danubii fontem tradit esse propè Bojohæmum: Luppiam amnem in eamdem partem cum Amisiâ fluere: Hermundurorum partem trans Albim incolere; Cimbros verò cis Albim: à Rheni ostiis conspici Britanniam: Menapios utrumque ostia ejus amnis accolere: Sigambros etiam oceani litora tenere. quæ omnia quamfalsissima esse, satis abundéque hactenus patuit. Hæc igitur, ac talia cum judicio erant legenda; ne temerè errores ejus contra nudam lucidamque veritatem tueri adgrederemur. Magnus in primis auctor, & quem ego principem omnium geographorum meritò judicandum censeo, unus tamen omnia scire haud potuit: dein gravissimi scriptoris Polybii magna cum seduxit auctoritas. cujus hæc sunt verba, lib. III: Τὸ μεταξὺ Τανάϊδος καὶ Νάρβωνος, εἰς τὰς ἄρκτους ἀνῆκον, ἄγνωστον ἡμῖν ἕως τοῦ νῦν ἐστιν, ἐὰν μή τι μετὰ ταῦτα πολυπραγμονοῦντες ἱστορήσωμεν· τοὺς δὲ λέγοντάς τι περὶ τούτων, ἢ γράφοντας, ἀγνοεῖν, καὶ μύθους διατιθέναι νομιστέον. id est: *Quidquid inter Tanain & Narbonem ad septemtriones vergit, hactenus nobis est ignotum: nisi quid posthac curiosâ investigatione de eo tractu didicerimus. Qui de his locis aliter loquuntur, aut scribunt; pro imperitis, & fabularum concinnatoribus sunt habendi.* Hæc ita bonâ fide Polybius: quâ in quantum deceptus sit Strabo, satis suprà patuit.

Cap. XLI.

De Scandinaviæ *sive* Scandiæ *peninsulæ incolis*, Sueonibus, Hellevionibus, Scaniis, Gutis, Lappionibus, Scritofinnis, Marchiofinnis, *&* Sitonibus, *sive* Nortmannis.

TEutonibus igitur contermina fuit immensa illa peninsula Scandinavia, sive Scandia. quæ postquàm satis clarè suprà explicata est, populi nunc quoque eam incolentes dicantur.

Auctor noster, in lib. de Germaniâ, post memoratos in citeriori maris Suevici litore Rugios ac Lemovios; *Suionum hinc*, inquit, *civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent.* & mox: *Est apud illos & opibus honos: eoque unus imperitat; nullis jam exceptionibus, non precario jure parandi. nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo;*

sed

sed clausa sub custode, & quidem servo. quia subitos hostium incursus prohibet oceanus. otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt. enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est. Trans Sviones aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi claudique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus cadentis jam solis vulgor in ortus edurat, adeò clarus, uti sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri; formasque deorum, & radios capitis aspici, persvasio adjicit. & posteà: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum, non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hic* SVEVIÆ *finis.* Totam igitur peninsulam SCANDINAVIAM duo Svevorum genera incoluerunt, SVIONES & SITONES. Terminus inter eos statuendus est Sevo mons, à Codâni sinus faucibus, quà opidum Norvagiæ est *Opslo*, sive *Anslo*, ad lacum usque Album: ita, uti *Norvagia* cum *Finnomarchiâ* ac *Scricfinniâ* Sitonibus tribuatur; *Lappia* autem, *Biarmia*, *Botnia occidentalis*, *Svedia*, *Gutia*, cum Danici regni partibus, *Bleking*, *Skaane*, *Halland*, Svionibus. Hos Eginhardus in vitâ Caroli Magni, & Helmoldus in chronico Slavorum, item Mag. Adamus Bremensis, adpellant SVEONES. Verba Eginhardi hæc sunt: *Sinus quidam ab oceano orientem versùs porrigitur, longitudinis quidem incompertæ, latitudinis verò, quæ nusquàm* C *millia passuum excedat; quum in multis locis contractior inveniatur. hunc multæ circumsident nationes. Dani siquidem, & Sveones, quos Nortmannos vocamus, & septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi, & Aisti, & aliæ diversæ incolunt nationes.* Falsum est, Sveones adpellatos fuisse Nortmannos. mendum his verbis inest. quod ego, unicâ particulâ & ab inconveniente loco in germanam sedem transpositâ, sic purgo: *Dani siquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, septemtrionale litus, & omnes in eo insulas tenent. at litus australe Sclavi.* Helmoldus, qui CCCC circiter annis post Eginhardum scripsit, in illius verbis, in chronicon suum transcriptis, particulam & neque ante vocem *septemtrionale*, neque ante *quos* habet. At Jornandi, sub initium libri de rebus Gothicis, eadem gens dicitur SVETHANS, & alio vocabulo SVETHIDI. quæ equidem duo vocabula ille falsò, ut superiori capite notatum, pro duabus diversis discretisque inter se nationibus accepit. Hodiè regnum ipsis incolis, conterminisque gentibus Danis ac Nortmannis, vulgò vocatur SVERIGE; quasi SVENRIGE, sive SVEENRIGE, id est, *Sveonum regnum*; ipsa verò gens THE SVENSKE, vocabulo adjectivo, itidem derivato à *Sven*, sive *Sveen*. quod antiquissimum gentis nomen vetustiores Germani efferebant SVEON: unde Latinum SVEONES Eginhardo; & SVIONES Tacito. Germani meridionales dixêre SVETHAN: unde Jornandi sunt *Svethans*, Gallorum dialecto, qui omnia pluralia formabant in s: & hodiéque omnibus Germanis cis Codânum sinum dicuntur *die Sweden*; θ in confine δ mutato. Latinè dicti fuisse videntur SVETHI, & SVEDI; quemadmodùm *the Gothon*, *Gothi*; *Frankon*, *Franci*. Jornandes ultimam syllabam geminavit, *Svethidi*.

Ceterùm plures fuisse Svionum in unâ gente nationes, disertè testatur auctor noster his verbis: *Svionum hinc civitates ipso in oceano*. Et Aethicus, *Svevorum omnium, qui plurimam Germaniæ partem tenebant, genteis* tradit in universum LIV, ex quibus plurimæ in Scandinaviâ numerandæ sunt, sub Svionum Sitonumque nominibus. Itaque complura etiam nationum nomina in eâ Scandinaviæ parte, in quâ Tacitus collocat Sionas, apud alios veteres auctores reperio. Ac primùm apud Plinium sunt HELLEVIONES, sive, ut alia habent exemplaria, HILLEVIONES, lib. IV, cap. XIII. *Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis; portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hellevionum gente* IO *incolente pagis, quæ alterum orbem terrarum eam adpellat. Nec est minor opinione Finningia.* Proximam hanc fuisse Scandinaviæ partem, quam Hellevionés incoluerunt, in aperto est, quia hanc primam omnium Romani cognoscere potuerunt. Vocabulum eorum Hadrianus Junius, in historiâ Batavicâ, corrigendum censuit ex Tacito in *Svionum* nomen. à quâ sententiâ parum egomet quondam abfui. verùm quum subiret animum, esse Ptolemæo in Scandiarum maximâ nationem, cui vocabulum Λευῶνοι; hos eosdem non dubitavi esse Plinii *Hilleviones*, capite diminutos: quorum integrum nomen erat Ἰλλευῶνοι, HILLEVONI; quemadmodùm *Teutoni*, *Santoni*, *Turoni*. Apud Melam, lib. III, cap. III, post descriptionem Codâni sinus, hæc leguntur: *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultrà, ultimi Germaniæ, Hermiones.* Hoc etiam vocabulum emendandum puto in *Hellevionés*. hi quidpe ultimi tunc omnium Germanorum Romanis noscebantur; ut patet è Plinio. *Hermones* autem proximi erant Danubio, & Romanorum provinciis Rhetiæ ac Norico;

ut infrà ostendetur. Ptolemæi verba de Scandiarum maximâ hæc sunt: Καλεῖται δὲ ἰδίως καὶ αὐτὴ Σκανδία· καὶ κατέχουσιν αὐτῆς τὰ μὲν δυτικὰ, Χαδεινοί· τὰ δ' ἀνατολικὰ, Φαυῶναι, καὶ Φιραῖσοι· τὰ δὲ μεσημβρινὰ, Γοῦται, καὶ Δαυκίωνες. τὰ δὲ μέσα Λευῶνοι. id est: *Eadem vocatur & propriè Scandia. ejus occidentales parteis incolunt Chadini; orientaleis Favonæ, ac Firæsi; meridionaleis Gutæ, & Dauciones: medias Levoni.* Δαυκίωνας an rectè correxerim suprà in Κοδάνωνας, haud facilè adfirmaverim. *Hillevoni* certè è Melâ, ac Plinio, non in medio fuêre Scandinaviæ, sed in initio, ipsoque vestibulo, proximi Teutonis. idcóque hos interpretor eos, qui hodiè Danorum regi subjectam colunt regionem *Halland:* quæ fortè olim aliis dialectis fuit *Helland*, & *Heilland*. únde caput etiam regionis vocatur *Halmsted*, & *Helmsted*, quasi *Hellensted*. Quibusdam regio dicitur scribiturque *Hallind*. quod vocabulum non nuper formatum, sed ab antiquo usu in hanc usque diem durare animadverto. nam Jornandi etiam inter alias Scanziæ nationes, refertur vocabulum *Hallin*. Ceterùm hujus regionis vel nationis nomen quum acciperent Romani; conterminos quoque, in universum cum Hillevionibus 10 pagos incolentibus, sub idem vocabulum pertinere putarunt. Alii tamen proximorum versùs austrum SCANIORUM, sive SCANDIORUM, tam vastam retulerunt gentem, uti universam peninsulam inde Romani denominaverint.

Supra Scandios tandem & Hellevіones, incoluêre GUTÆ sive GUTI: quorum regio etiam nunc vocatur vulgò *Gudland*, *Gulland*, & *Gylland:* & gens illa ipsa *the Gudske*. Hoc puto nomen occasionem Ablabio, Dexippo, ac Jornandi præbuisse, uti Gothorum suorum originem jam inde ante Herculea Trojanique belli tempora è Scanziâ insulâ deducerent. nam in hac etiam præter falsos *Herulos*, atque *Rugos*, enumerat Jornandes *Vagoth*, *Gautigoth*, *Ostrogothas:* quorum hi nulli alii fuêre, quàm qui in Daciâ denique hoc vocabulo à *Wesogothis* discernebantur; ut suprà notatum. Hodiè quoque regionem *Gudland* Latinè *Gothiam* adpellant; à Gothis potiùs, quàm *Gutis*; à quibus rectè diceretur GUTIA. Sed *Gutæ* disertè Ptolemæo scribuntur Γ[illegible]· apud Procopium verò, quum essent Γοῦτοι, vocabulum id librariorum incuriâ corruptum est. Verba ejus hæc sunt, rer. Gothicar. lib. II: Οὕτω μὲν Θουλῖται βιοῦσιν· ὧν ἔθνος ἓν πολυανθρωπότατον οἱ γ' αὐτοὶ εἰσί. παρ' οὓς δὴ Ἐρούλων τότε οἱ ἐπήλυται ἱδρύσαντο. Emenda voces mendosas οἱ γ' αὐτοὶ in οἱ Γοῦτοι. & erit dictorum verborum hæc sententia: *Hoc quidem modo Thulitæ vitam degunt. quorum gens una numerosissima sunt Guti. apud quos tunc Heruli advenæ habitabant.* Nempe, ut dudum dictum, Scandiam ille adpellavit Thulen. dein Gothos, quibus contermini fuerunt ad Vistulæ ostia Heruli, vocavit Gutos. qui Scandiæ etiamnunc sunt incolæ. Verùm enimverò non pertinaciter ego contenderim, Γοῦτοι potiùs esse scribendum, quàm Γαῦτοι· nam hoc etiam haud parum persvadet vox illa Jornandis *Gautigoth*.

FIRÆSI Ptolemæi videntur esse ii, qui regionem hodiè incolunt, vulgari vocabulo *Fiering*. De *Chadinis* atque *Favonibus* nihil liquet.

In tabulâ itinerariâ hæc leguntur verba; LUPIONES SARMATÆ. VENADI SARMATÆ. BASTARNI. Ex his *Bastarnos* à Ponto quondam usque ad Vistulæ fontem coluisse, hisque conterminos fuisse *Venedos*, ad *Venedicum sinum*, & his porrò *Finnos*; infrà docebo. unde adparet, LUPIONES istos nullos alios esse, quàm qui hodiéque Finnis contermini Russis dicuntur *Loppi*; Svedis, Danis, ac Norvagiis *Lapper*; ceteris Germanis *Lappen*. Hos quoque sub Sveonum nomine fuisse computatos, inde perspicitur, quòd auctor noster *trans Svionas* ait *esse aliud mare, pigrum, & prope immotum:* quod Svionas nullâ regione attingere potuit, nisi quà Luppionum magna gens litori ejus prætexebatur. Auctor tamen tabulæ inter Sarmatas eos computat, unà cum proximis *Venedis:* de quibus ipse Tacitus in eodem libro de Germaniâ; *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito*. Cujuscumque olim generis fuerint Luppiones, hodiè certè mixtum eorum genus est è Sarmatis, id est, Slavis, atque Germanis: plurimâque jam ex parte sunt Slavi. Ut nunc, sic olim, non tam in gente ac nomine, quàm imperio Svionum eos fuisse censeo. Idem verò de *Scandiis* quoque, & *Hillevonibus*, ac *Gutis* censuerim.

Gens hodiè, Lappis ab occasu contermina, Sveonum regi paret, vulgari vocabulo *the Skrikfinner*. cujus & ipsius haud novum, sed satis vetustum apud rerum scriptores deprehendo esse vocabulum. Mag. Adamus Bremensis: *In confinio Sveonum, vel Nordmannorum, contra boream habitant Scritefinni.* Eodem situ memorantur & Saxoni Grammatico in præfatione operis. Sed & multis sæculis ante Saxonem Jornandes in Gothicis suis, nullo alio tractu referre eos videtur, his verbis de Scanziâ insulâ loquens: *Aliæ verò ibi*

ibi gentes Scretofennæ: qui frumentorum non quæritant victum; sed carnibus ferarum atque avium vivunt. ubi tantùm paludibus fœtura ponitur, ut & augmentum præstent generi, & satietatem ac copiam genti. Lacus hodiè est, partim in Luppionum, partim in Scritofinnorum finibus, cognomento *Albus*, vario piscium simul aviumque genere maximè scatens. quem Jornandem falsò paludium nomine innuisse, haud dubito. Hos igitur quoque SCRITOFINNOS jam olim sub Svionum fuisse imperio, inde colligo, quòd ad oceanum siti sunt *pigrum & prope immotum*; quem supra Svionas recenset Tacitus. Paullus Diaconus in Langobardicis *Scritofinnos*, ut mox ostendam, in totâ Finnomarchiâ perperam collocavit; errore, haud dubiè, eo inductus, quòd heic quoque Finnorum genteis habitare acceperat. Nomen illorum à Procopio, lib. II, de rebus Gothicis, citatur Σκριθίφινοι, vocabulo depravato, pro Σκριθίφιννοι, *Scrithifinni*. nam etiamnunc totum hoc genus adpellatur *Finnen* & *Fennen*. Neque enim eorum placet intempestiva κρίσις, qui nuper in Diacono juxtà atque Jornande legendum docuerunt *Scritobini*; tamquàm à voce *bein*, quæ pedem sive crus significat, eorum deductum sit nomen; quia Diaconus tradit à saliendo Germanicâ lingvâ id formatum. Ex Fennorum sive Finnorum eos fuisse nomine pariter ac genere, si non tot auctorum, F vel Φ scribentium, unanimis persvadere potuit consensus; id saltem movisset, quòd hodiéque Danis, Norvagiis, ac Sveonibus, sibique ipsis adpellantur *Skrikfinner*, vel, ut illorum fert orthographia, *Skrikfinder*; quemadmodùm omnes reliqui Finni, *Finner*, sive *Finder*. Sic in privilegio Hludewici imperatoris, archiecclesiæ Hammaburgiensi concesso, sunt *Scredevindon*; & in diplomate quodam Friderici imperatoris *Scredevindones*; item in confirmatione Ansgarii, archiepiscopi Hammaburgiensis, per papam Gregorium IV factâ, *Scridevindan*: item in literis papæ Innocentii II, ad Adalberonem, archiepiscopum Hammaburgiensem, ipsa regio *Scridivindia*. In quibus omnibus litera *v* est consona, duriter sonans ut *f*, vulgari etiamnunc Germanorum more. Ceterùm mores Scritofinnorum describit Procopius ferè eosdem, quos Tacitus Finnorum. In his igitur eos referemus. Atque hæc de Svionibus, gentibusque eorum regno subjectis, dicta sufficiant.

SITONUM hinc regnum, à lævo Sevonis latere, tertiâ parte Sveonum regno angustius, quas genteis olim Taciti ævo comprehenderit, haud facilè dispexerim. fuisse tamen plureis numero, liquidò ex his ejus verbis patet: *Svionibus Sitonum gentes continuantur.*

FINNOS in Finnomarchiâ, quam Norvagici regni etiam nunc partem vulgò adpellant *Findmarck*, jam inde antiquis coluisse temporibus, patet ex Paullo Diacono, qui perperam eos, ut antè dixi, adpellat *Scritofinnorum* nomine. Verba ejus, in Langobardicis, lib. I, cap. IV, hæc sunt: *In extremis, Circium versùs, Germaniæ finibus, in ipso oceani litore, antrum sub eminenti rupe conspicitur.* & posteà, cap. V: *Huic loco Scritofinni (sic enim gens illa nominatur) vicini sunt; qui etiam æstatis tempore nivibus non carent; nec aliis, utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Hi à saliendo, juxta lingvam barbaram, etymologiam ducunt. saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo, ad arcus similitudinem, feras assequuntur. Apud hos est animal, non satis absimile cervo; de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam conspexi, sicut jam fati, ut relatum est, Scritofinni utuntur.* item cap. VI: *Nec satis procul ab hoc, de quo præmisimus, litore, contra occidentalem partem, quà sine fine oceanum pelagus patet, profundissima aquarum illa vorago est, quam usitato nomine maris umbilicum vocamus.* Gentem equidem, quam heic Diaconus describit, esse re verâ Scritofinnos, nemo inficiari potest. at regionem tamen, quam depingit, non esse eam, quam Jornandes & Saxo Scritofinnis tribuunt, quamque etiam nunc incolere prope Lappiones scimus; sed eam, quæ nunc vocatur Finnorum marchia, vulgò *Findmark*, nemini dubitare licet. quippe & ad Circium versùs in ipso oceani litore ponit, & voraginem maris ad eam describit, quam nunc ad confinia Norvagiæ Finnomarchiæque esse vulgari vocabulo *Maelstroom*, vel, ut alii vocant, *Muskestroom*, inter insulas *Loffoot* & *Weroe*, nemo harum regionum peritus ignorat. Causa hujus erroris, gentiumque ac regionum confusio inde Diacono nata est, quòd audiverat, esse Finnos super Norvagios, esse item super hos, Scritofinnos: quos tamen ille utrosque, memoriæ vitio, vel quia non satis rem perceperat, mirificè confudit, & utramque gentem sub uno Scritofinnorum vocabulo in unam Finnorum marchiam compegit. Utrùm verò hi MARCHIOFINNI (neque enim aliud eorum nomen reperio) Taciti jam ævo has regiones incoluerint, an posteriùs ex Finningiâ huc unà cum Scritofinnis transgressi fuerint, incertum habeo. Sub Sitonum eos fuisse

imperio,

imperio, satis disertè ex eo liquet, quòd unos Sitonas Tacitus juxta Svionas nominat.

Ceterùm ipsa SITONUM gens nulla alia fuit, quàm qui Eginhardo & aliis posterioris sæculi scriptoribus dicuntur NORTMANNI; nunc verò sibi ipsis, & conterminis gentibus, vulgò *Normender*, *Norbagger*, & *Norske*, Latinè *Norvagii*, ac *Norvegii*; & regio eorum vulgò *Norrige*, contractéque *Norge*, id est, *Nortmannorum regnum*, quam vulgò dicimus *Norvagiam*. Nomen eos accepisse à regione mundi, quam *Septemtrionem* Latinè, *Nord*, *North*, & *Noord* Germanicè vocamus, quia in septemtrione siti sunt, dubium esse non potest. nam *bagge* etiam incolis est idem quod Latinis *incolere*, seu *inhabitare*. Apud Plinium regionem dici NERIGON, suprà dictum est. Apud Aethicum, mirum cosmographum, eadem terra adpellatur *Noricum*; in his verbis: *Oceani occidentalis famosæ insulæ sunt, Orcades, Illyricum, Noricum, Ingeonici.* Ubi equidem satis imperitè Illyrici vocabulum admiscuit, quum id aliàs ad Danubium Norico proximum esse audivisset. Per *Noricum*, Norvagiam eum intelligere, patet ex *Orcadum* mentione, & *Ingeonum*, quorum nomen omnem septemtrionalem Germaniam quondam occupasse, infrà docebo.

Atque hæc sunt duo illa vetustissima simul vastissimaque, & absolutissima totius Europæ regna, SVEONUM, atque SITONUM: quæ ad CIↃ IↃ C jam annos, ex quo in Romanorum pervenerint notitiam, perpetuò eodem tenore duraverunt. quanto verò temporum spatio, ante Romanorum notitiam, in tanta corpora tantamque firmitudinem coaluerint, incertum est. Heic igitur immensæ illius SVEVIÆ finis.

CAP. XLII.

De orientali Germaniæ latere, ac termino.

HACTENUS Germaniæ genteis, ad Vistulam usque amnem, ac lævum sinus Codâni sive Svevici maris litus, exposuit auctor noster omneis. De iis, quas trans Vistulam, & in dextero dicti maris litore posthinc memorat, antequàm agam, de latere hoc Germaniæ orientali, terminoque ejus, variè ab antiquis scriptoribus constituto, dicendum est.

Terminum inter Germaniam Sarmatiamque, sive, uti tunc vocarunt, Scythiam, vetustissimi geographorum Vistulam amnem statuerunt, & sinum Codânum. unde hæc Plinii, lib. IV, cap. XIII, post descriptionem Scandinaviæ: *Nec minor est opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* item ista Solini, cap. XXIII: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hunc Ingevones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Haud obscurè uterque Finningiam, quæ nunc vulgò dicitur *Finland*, à Germanorum nomine ac genere excludit. Hinc etiam Ptolemæus Finnos extra Germaniæ limiteis in Sarmatiâ memorat, quamquàm alienissimo situ. Sed idem auctor disertissimis verbis Germaniam Vistulâ terminat. Τὴν δὲ ἀνατολικὴν πλευρὰν ὁρίζει ἥ τε ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς πρὸς τὰ ὑπερκείμενα Σαρματικὰ ὄρη διάστασις, καὶ ἡ μετὰ τὰ ὄρη ἐπὶ τὴν εἰρημένην κεφαλὴν τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ· καὶ ἔτι αὐτὸς ὁ ποταμὸς, ἕως θαλάσσης. hoc est: *Latus orientale terminat distantia, à dictâ conversione, usque ad imminenteis Sarmatiæ monteis: prætereáque distantia post monteis ad dictum Vistulæ fontem: atque hinc flumen ipsum, ad mare usque.* Et in descriptione Sarmatiæ, de eodem termino: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται ἀπὸ δυσμῶν τῷ τε Οὐϊστούλα ποταμῷ, καὶ τῇ μεταξὺ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων γραμμῇ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ὄρεσιν. id est: *Sarmatia Europæa terminatur ab occidente Vistulâ flumine, & lineâ inter fontem ejus & Sarmaticos monteis ductâ; tum ipsis montibus.* Sic & Iornandes sub initium de rebus Gothicis: *Scanzia à fronte posita est Vistulæ fluvii, qui, Sarmaticis montibus ortus, in conspectu Scanziæ septemtrionali oceano trisulcus illabitur, Germaniam Scythiamque disterminans.* Et M. Vipsanius Agrippa, quem Plinius citat lib. IV, cap. XII, his verbis: *Agrippa totum eum tractum, ab Istro ad oceanum, bis ad decies centum millia passuum in longitudinem, aliquantum minùs quadringentis in latitudinem, ad flumen Vistulam à desertis Sarmatiæ prodidit.* Heic etiam disertissimè Vistula pro termino Sarmatiam Germaniamque inter statuitur: nam de Sarmatiæ gentibus proximè Plinius egit. Hinc etiam in fine cap. XIII, nimis exiguam Germaniæ latitudinem inter ortum & occasum idem tribuit Agrippa, CCLXVIII millia passuum. quâ in re mox quoque reprehenditur à Plinio. *Rhætiæ*, inquit hic, *propè unius majore latitudine, sanè circa excessum ejus subactæ. nam Germania multis posteà annis, nec tota, percognita est.* Est autem Rhætiarum juxta Danubii ripam, à Rheno ad Aeni confluentem, tanta latitudo, quantum universæ tribuit Agrippa Germaniæ. Sed nec

Mela

Mela Germanicum nomen ultra Vistulam profert. sic enim ait lib. III, cap. III, post descriptionem Rheni amnis: *Germania hinc ripis ejus usque ad Alpes, à meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum confinio gentium; quà septemtrionem spectat, oceani litore obducta est.* cap. verò IV: *Sarmatia intus, quàm ad mare, latior, ab iis, quæ sequuntur, Vistulâ amne discreta; quà retro abit, usque ad Istrum flumen se immittit.*

At post Agrippæ ac Melæ ætatem, quum hæc septemtrionis pars meliùs jam apertiúsque Romanis nosceretur, populosque ad Venedicum sinum incolere Germanici generis, qui Venedos Sarmatas expulerant, compertum esset; Germanici nominis terminum etiam ultra amnem Vistulam protulerunt scriptores. Hinc noster in principio mox libri de Germaniâ, *Germanos à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separari* tradit: nullo neque Vistulâ, neque alio amne nominato. recensetque, in fine libri, Germaniæ genteis, quæ trans sinum Codânum Vistulamque & Dacorum monteis incoluerunt, *Fennos, Aestios*, atque *Peucinos*, sive *Bastarnas*. Ejusdem opinionis fuisse & Plinium, cùm ex ipsius, tùm ex epitomatoris ejus Solini monimentis elici potest. Plinius lib. IV, cap. XII: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & saltus, pulsi ab his Daci, ad Pathissum amnem à Maro. sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani.* Bastarnas, ab his locis ad ostia usque Danubii & Ponticum mare quondam pertinenteis, fuisse Germanos, non modò è dictis Tacito ac Plinio; sed ex Livio quoque, ac Strabone, suo loco comprobabitur. Qui igitur illi *alii* supra Bastarnas *Germani*, nisi quos *Aestios*, inter Bastarnas Fennosque, apud Vistulæ ripam, adpellat Tacitus? Idem intellexisse ex Plinio videtur epitomator ejus Solinus. sic enim cap. XXIII, de Germaniæ terminis tradit: *Extenditur inter Hercynium saltum, & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi desinit, Rheno perfunditur. De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Vistula, amnes altissimi præcipitantur in oceanum.* Quæ tamen verba multiplici scatent mendo: quo antè purganda, quàm de iis, quæ ad nostram spectant, agatur. Quatuor Germaniæ latera voluisse heic Solinum indicare, facilè quivis perspexerit. quæ igitur isthæc est inepta quatuor laterum ostensio? Rectè, inquies, in Danubio atque Rheno; rectè item in Sarmatarum rupibus. At quid heic Hercynius saltus? aut quomodò pro termino Germaniæ; quum omnem ferè, ut infrà ostendam, Germaniam occupaverit, vel, si istud posterioribus temporibus neges, Bojohæmum, longè etiam ab occiduo exortivoque Germaniæ finibus remotum, cinxerit? An non Plinii epitomator Solinus? Etiam. Habuit ergo ex Plinio, quæ suprà retuli; *inter Danubium & Hercynium saltum, campos & plana Iazyges Sarmatas; monteis verò & saltus, Dacos; aversa Bastarnas tenuisse, aliosque inde Germanos.* Jam verò, quid hoc est; *ubi incipit, Danubio, ubi desinit, Rheno perfunditur?* An non Danubii fons haud procul Rheni ripâ? Omnino. Ergo, si initium Germaniæ Danubius, certè eâdem regione etiam Rhenus perfundit. Corrigo igitur universa in hanc sententiam: *Extenditur inter Rhenum Hercyniumque saltum & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur.* Atque hoc modo rectè quatuor constituuntur Germaniæ latera: quorum meridionale, ab initio ejus (initium quidpe heic Romanis, respectu Italiæ) *Danubius* claudit; septemtrionale, *oceanus*; occidentale, *Rhenus*; orientale *Sarmatarum confinium.* quod tamen latus malè Hercynio saltu cingi dixit Solinus; quum is saltus heic in Sarmatarum Iazygum rupibus, veluti in angulo tantùm meridionalis orientalisque laterum constiterit. Jam verò, quia Vistulam *de internis Germaniæ partibus* profluere tradit; certè terminum eum Germaniæ haud intellexit. Unà igitur cum Tacito, Aestios quoque Germanorum nomini adjecit. De Bastarnis nihil dubitandum; quia disertè ipse Plinius lib. IV, cap. XIV, quintam eos universæ facit Germaniæ partem. Verus igitur veteris Germaniæ ab oriente terminus censendus est is, quem Tacitus in principio mox libri de Germaniâ indicat his verbis: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur.* A Galliis, ut antè explicatum, Rheno separabatur; à Rhætiis, Norico, ac Pannoniis, Danubio; de quo plura suo loco. heic verò, ubi Danubius terminus esse Germaniæ desinebat, *ad Pannonica*, ut Plinius ait, *hiberna Carnunti, & Mari amnis* confluentem, *Germanorumque ibi & Iazygum Sarmatarum confinium*; vel, quò posteà Quadorum, Germanicæ gentis, nomen pertinuit, ad *Sarmatarum rupeis*; seu, ut Ptolemæus vocat, Σαρμαλικὰ ὄρη, id est, *Sarmaticos monteis*, juxta opidum Hungariæ *Vacia*, Danubio adpositum: terminus porrò fuit à meridie supra Iazygas, montium jugum, quod,

Poloniam Russiamque minorem ab Hungariâ ac Transsilvaniâ dirimens, vulgò Polonis Hungarisque adcolis *Krápak*, & *Szepési*, Russis *Bieszciedy* dicitur, Ptolemæo *Carpates mons*; quo ab Dacis separabantur Germani Bastarnæ, qui & Peucini dicebantur. Ab ortu, nullo certo flumine vel montium jugo ab reliquis Sarmatis cohibebantur Germani; sed *mutuo metu:* qui inter maximas validissimasque duas genteis, æquè potenteis, pro termino ac repagulo erat.

Terminum tamen heic, quò meliùs discrimen inter dictas genteis noscatur, statuo, primùm eumdem, quo Finningiam Plinii insulam ab oriente cinxi, suprà, cap. XXXVII hujus libri: inde lineam, à Ladogo lacu, ad Vistulæ Aprique (*VVieprz* hic vulgò dicitur adcolis) amnium confluentem: hinc ipsum Aprum, & à fonte ejus lineam ad Amadocem lacum, & opidum *Grodek*; mox flumen, quod à dicto lacu opidum *Zárebá* præterfluens, Tyræ miscetur amni, qui nunc vulgò dicitur *Dniester* & *Niester*. hinc denique ipsum Tyram ad Pontum usque Euxinum. Hoc igitur termino à Sarmatis, longè lateque in orientem ac septemtrionem versûs incolentibus, distingvebantur Germani. A Dacis autem versùs meridiem (quos quondam ad Marum usque flumen incoluisse, suprà in Quadis ostendi) prædicto Carpaticorum montium jugo, à Maro amne ad fontem usque Hierassi amnis, qui vulgò nunc adcolis dicitur *Prut*; & mox ipso Hierasso, Danubioque, & hujus ostio maximè austrino. Atque ad Pontum quidem Danubiumque antiquissimis pertingebant temporibus Bastarnæ Germani. posterioribus verò temporibus, quidquid agrorum inter Danubium, Hierassum ac Tyram amneis situm, partim Getæ, id est, Daci, partim Sarmatæ, pulsis Bastarnis, obsederunt. Hinc est, quòd Tacitus montibus tantùm Germanos à Dacis separat.

Hic igitur ultimus ab ortu solis terminus fuit Germaniæ. Genteis ab hoc latere ultra Dacorum monteis, Vistulam amnem, & mare Svevicum, indicat Tacitus in fine libri de Germaniâ, post explicatam Sveviam, his verbis: *Hîc Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis, an Sarmatis adscribam, dubito.* Dubitare eum heic credo, quia plerique ante eum auctores Sarmatiæ has regiones, ad Vistulam usque amnem, tribuerant. Expedit tamen mox causas, cur Germanis adscribendas censeat; de quibus infrà, in singularum gentium explicatione, agam. Quin sibi jam inde ab initio certam stetisse sententiam, Germanis eas adscribere, satis indicat in exordio mox libri; ubi *Germaniam à Sarmatis* non Vistulâ, aut dicto mari; sed *mutuo metu*; à *Dacis* verò, qui ultra Vistulæ fontem, Hungariæ partem, Transsilvaniam, Valachiam, Moldaviamque, in ripâ Danubii incoluerunt, *montibus separari* ait. At si quis fortè miretur, vel dubitet, tam immensum terrarum spatium à septemtrionali usque oceano ad mare Ponticum, unas treis incoluisse Germanorum genteis, *Peucinos*, *Aestios*, atque *Fennos:* (nam *Venedos* fuisse Sarmatas, infrà ostendam) is meminerit, totam vastissimam illam Germaniam Plinium, lib. IV, cap. XIV, in V tantùm distribuisse incolarum genera; quibus tamen nec Aestii, nec Finni adnumerati. Verùm plureis in singulis Peucinorum, Aestiorum, ac Fennorum gentibus fuisse nationes atque nomina, apertè indicat auctor noster voce pluralis numeri *nationes*. Hæc igitur in universum dicta sint de tribus hisce gentibus, Germanorum ultimis. de singulis nunc membratim agendum; eodem scilicet ordine, quo ab auctore nostro commemoratæ. quamquàm à Fennis incipere ordo regionum postulabat; quum Scandinaviæ peninsulæ proxima sit Finningia. Verùm ratio, cur Bastarnas cùm his, tùm Venedis præposuerit auctor, mox infrà reddetur.

CAP. XLIII.

De PEUCINIS; *qui* & BASTARNAE.

AUCTOR igitur noster ideò PEUCINORUM sive BASTARNARUM narrationem primo loco instituit, quia ex remotissimis in orientem versùs Germaniæ populis hi proximi Romanis, Pannonias Mœsiasque sub provinciarum nomine tenentibus; eòque omnium notissimi, & Germanici generis certissimi. *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes, Germanis, an Sarmatis ascribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur.* Reddit heic auctor causas, cur Bastarnæ sive Peucini, aut Germanis, aut Sarmatis adscribendi videantur. Causæ, cur Germanis adscribendi, haud leves, sed multo maximæ; idem *sermo*, idem corporis *cultus*, idem *victus*, eadem *sedes*,

nempe

nempe certis agrorum finibus fixa, eadem *domicilia*. quæ *omnia*, ut inquit mox auctor, *Sarmatis diversa:* quibus, ut ceteris orientis gentibus, Scythis, atque Persis, vestis laxa, ac fluida, longaque; sedes ac domicilium Scythis nullum, *in plaustro, equoque viventibus.* præterque jam dicta, *sordes omnium ac torpor*, ad Germanorum mores quàm maximè pertinebant: de quibus auctor, in eodem libro anteà: *Quotiens bella non ineunt, multum venatibus, plus per otium transigunt; dediti somno, ciboque. fortissimus quisque ac bellicossimus nihil agens. delegatâ domus & penatium & agrorum curâ feminis, senibusque, & infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent; mirâ diversitate naturæ, cùm iidem homines sic ament inertiam, & oderint quietem.* Has igitur tot ac tantas ob causas, meritò, ac per summum jus Germanorum generi adscribendi erant Peucini. E diverso tamen, causa una erat, cur dubitare quis posset, an non Sarmatis essent adscribendi: nempe, quia non *singulis uxoribus*, ut reliqui Germani, certo matrimonio sibi junctis, sed *mixtis connubiis*, in Sarmatarum morem, utebantur. qui quia fœdus mos, sive animi habitus; fœdatos eo ipso fuisse Germanos Peucinos ait auctor. neque enim alium heic sensum habet vox *habitus*; quidquid Christophorus Colerus de vestitu Sarmatarum, & *fœdo*, uti ipse ait, *illo braccarum usu*, interpretetur. Ecquid non magis fœdum ac turpe, nudum, vel brevi sagulo tectum incedere, quàm braccis longâque veste uti? Omninò sic existimo. Sed Peucinorum corporis vestitum auctorem per vocabulum *cultus* innuere, quis non perspiciat? Porrò neque illud dissimulandum, vel silentio transmittendum; vulgata exemplaria pro voce *ceterùm*, habere *procerum*. quæ vox variè miseréque doctissima etiam ingenia vexavit. reposuit tandem Rhenanus particulam *ceterùm:* haud inscitè. enarratis quidpe causis, ob quas Germanis adscribendi Peucini; unam illam causam, cur Sarmatis accensendi fortè viderentur, indicat. cui alteri totius orationis parti egregiè atque eleganter convenit particula *ceterùm*, auctori nostro usitatissima, pro *porrò, præterea, cetero, de cetero, de reliquo.* quam Lipsium quoque repudiasse, vehementer ego miror. Quis namque credat, solos Bastarnarum proceres mixtis usos connubiis; reliquâ nobilitate plebeque singularum uxorum matrimonia observantibus? Quòd si verò universa pariter gens isto Sarmatarum impurissimo habitu fœdata fuit; cur unos heic Tacitus nominaret proceres? Apage cum his ineptiis à gravissimo auctore. omnino ille scripsit *ceterùm*. Verùm, nihil mirum est, Peucinos, quum Sarmatis fuerint contermini, unum hunc, alienum à reliquâ Germanorum gente, morem à vicinis suis traxisse. sic quidpe hodiéque conterminas diversi generis genteis, alteram ab alterâ nonnihil diversi moris veluti contagione quâdam contrahere videmus. Prædictis igitur argumentis Bastarnas Germaniæ adserit Tacitus. Ante eum Plinius tantum à dubitatione istâ, Sarmatisne an Germanis eos adscriberet, abfuit, uti quintam eos Germanorum partem fecerit. Verba ejus lib. IV, cap. XIV, hæc sunt: *Germanorum genera V. Vindili; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingevones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Chaucorum gentes. proximi autem Rheno, Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones: quorum pars Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars Peucini, qui & Bastarnæ, suprà dictis contermini Dacis.* Sed jam iterum non dissimulandum, *Bastarnas* Gallicam adpellari gentem Polybio, Livio, atque Plutarcho. Livius, sub finem libri XL, ubi de Bastarnis narrat, quos Philippus, Macedonum rex, Istrum transgredi diu sollicitaverat, uti Dardanos delerent, Italiamque popularentur; *Duplex*, inquit, *inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; & Bastarnæ, relictis in Dardaniâ conjugibus, liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. Per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque: aliâ viâ traduci exercitum non posse. facilè Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim aut lingvâ aut moribus æqualeis abhorrere.* Scordiscos pro Gallis fuisse habitos, testatur disertissimis verbis Strabo, lib. VII, quæ suprà, lib. I, cap. X, explicavi. Bastarnas igitur dum *æqualeis* fuisse *Scordiscis, lingvâ ac moribus*, tradit Livius; & ipsos fuisse Gallos satis apertè innuit. Sed disertè hoc atque clarè posteà, lib. XLI: *Bastarnas primùm ad terrorem omnium in Dardaniam immisit. qui si sedem eam tenuissent, graviores eos adcolas Græcia habuisset, quàm Asia Gallos habeat.* Et de iisdem lib. XLII: *Armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Asclepiodoto. Tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens agmen oblatum, avaritiâ dimissum est. Veniebant decem millia equitum: par numerus peditum; & ipsorum jungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnam equos.* Bastarnas intelligi, paullo pòst ex Plutarcho patebit. Plutarchus igitur in vitâ Aemilii Paulli, de Perseo, Philippi prædicti filio, loquens: Ὑπεκίνει δὲ καὶ Γαλάτας, τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον ᾠκημένους,

οἱ Βαστέρναι καλοῦνται, στρατὸν ἱππικὴν καὶ μάχιμον. καὶ λόγος κατεῖχεν, ὡς τῶν βαρβάρων μισθῷ πεπεισμένων ὑπ' αὐτοῦ, διὰ τῆς κάτω Γαλατίας παρὰ τὸν Ἀδρίαν ἐμβαλεῖν εἰς τὴν Ἰταλίαν. id est: *Gallos quoque solicitavit, circa Istrum colenteis, qui Bastarnæ vocantur; exercitum equestrem, & bellicosum. famaque erat, barbaros, mercede ab eo inductos, per inferiorem Galliam* (Gallos Scordiscos intelligit, qui infra Istrum colebant) *juxta Adriaticum mare erupturos in Italiam.* Polybius, referente libro legationum: Ἡκόντων δὲ τῶν Δαρδανίων, καὶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν Βαστερνῶν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς ἐν τοῖς κινδύνοις τόλμης ἐξηγουμένων, καὶ διασαφούντων περὶ τῆς Περσέως κοινοπραγίας, καὶ τῶν Γαλατῶν· καὶ φασκόντων τοῦτο ἀγωνιᾶν μᾶλλον, ἢ τοὺς Βαστέρνας. id est: *Quum autem Dardanii venissent, & de Bastarnis exposuissent, quanta eorum multitudo, quàm ingentia eorum corpora, quanta in periculis esset illorum audacia; docuissent etiam de societate cum iis initâ à Perseo & Gallis; dixissentque, majori sibi Perseum, quàm Bastarnas, esse terrori.* Verùm illa Plutarchus atque Livius habuêre à Polybio, & hujus coætaneis; quorum sæculo, verum discrimen inter Gallos atque Germanos etiamdum Græci ignorarent: ex similitudine verò sermonis ac morum Gallos arbitrarentur; siquidem hæc gens jam anteà, Brenno duce Macedoniam Græciamque vastante, cognita iis esset; Scordiscis etiam posteà haud ita procul habitantibus. At Plinii Tacitique temporibus penitus jam utraque gens noscebatur Romanis, non modò Galliam, sed & Germaniam, ac Daciam, ad Bastarnas usque pervagatis. quapropter veriora Plinius Tacitusque de his tradere potuerunt. Verùm Germanici nominis fuisse Bastarnas, non Gallos, satis perspicuè patet ex descriptione eorùm, quam paullo pòst ipse Plutarchus his exsequitur verbis: Ἧκον μὲν γὰρ αὐτῷ δεηθέντι Βαστάρναι, μύριοι μὲν ἱππεῖς, μύριοι δὲ παραβάται, μισθοφόροι πάντες, ἄνδρες οὐ γεωργεῖν εἰδότες, οὐ πλεῖν, οὐκ ἀπὸ ποιμνίων ζῆν νέμοντες, ἀλλ' ἓν ἔργον καὶ μίαν τέχνην μελετῶντες, ἀεὶ μάχεσθαι, καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιταττομένων. ὡς δὲ περὶ τὴν Μηδικὴν καταστρατοπεδεύσαντες ἐπεμίγνυντο τοῖς παρὰ τοῦ βασιλέως, ἄνδρες ὑψηλοὶ μὲν τὰ σώματα, θαυμαστοὶ δὲ τὰς μελέτας, μεγάλαυχοι δὲ καὶ λαμπροὶ ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων ἀπειλαῖς, θάρσος παρέστησαν τοῖς Μακεδόσι, καὶ δόξαν, ὡς τῶν Ῥωμαίων οὐχ ὑπομενόντων, ἀλλ' ἐκπλαγησομένων τὴν ὄψιν αὐτὴν καὶ τὴν κίνησιν, ἔκφυλον οὖσαν καὶ δυσπρόσοπτον. Id est: *Veniebant enim ei roganti Bastarnæ, decem millia equitum, par numerus peditum, qui prolapsorum equitum vacuos capiebant equos; omnes mercenarii, homines, qui nec agriculturam, nec naviculariam nossent; nec pecore pascendo vitam tolerare: verùm unum opus, unam meditarentur artem, perpetuò præliari, & vincere acie hostem. Hi postquàm in Medicâ unis castris fuerunt cum Macedonibus commisti, proceris corporibus viri, mirabili exercitatione, grandiloqui, & mirificè adversùs hosteis minaces; confirmaverunt Macedonas, opinionemque præbuerunt illis, fore, ut exhorrescerent, nec tolerarent Romani conspectum eorum & jactationem trucem ac horridam.* En; Romanos ait conspectum novum, & congressum peregrinum & horrendum Bastarnarum non laturos fuisse. an adeò peregrinus, novus, atque insvetus Gallorum adspectus Romanis? quum jam CCXX annis antè Galli Romam ceperant; quumque CXX circiter annis post captam Romam, primo bello Punico Carthaginienses Gallos mercenarios in exercitibus suis contra Romanos duxerant; quum item posteà omnem Galliam Cisalpinam sive Italicam perdomuerant Romani; quum etiam secundo bello Punico in Transalpinam Galliam transgressi fuerant. Certè Germanos fuisse Bastarnas, hoc ipsum prodit. nam licet magnis fuerint corporibus Galli, tamen majoribus erant Germani. unde apud Cæsarem, in comment. I, ipsi Galli Germanorum ne vultum quidem ferre se potuisse testantur. Quæ autem, quæso, ex Galliâ tanta multitudo hominum, sive tam ingens unius nominis natio venire potuit, quæ à Vistulâ ad Pontum usque vastissimum terrarum tractum obsederit? Verùm quidquid objicere heic velis, credibile nullo pacto fieri potest, Plinii Tacitique ævo obscuriùs has oras atque genteis novisse Romanos, quàm CCLXX annis antè, quum Paullo Aemilio Perseum Macedoniæ regem debellante, nihil etiamdum ad Istrum obtinerent. Illorum igitur potiùs, quàm Polybii, Livii, Plutarchique, testimonio standum. Neque verò ab illorum mente perinde alienus Strabo. nam licet sub initium libri VII, à Germanis diversos faciat Bastarnas; iterumque post Germanorum expositionem: tamen posteà Germanis eos adscribendos, quamvis dubitanter, adfirmat. Verba ejus sic habent: Ἡ δ' ὑπερκειμένη πᾶσα χώρα τοῦ λεχθέντος μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἴστρου, πρώτη μέν ἐστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία· ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ' οὓς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται, καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι, καὶ Γεωργοί, τὸ μὲν πλέον νομάδες, ὀλίγοι δὲ καὶ γεωργίας ἐπιμελούμενοι· τούτους φασὶ καὶ παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκεῖν, ἐφ' ἑκάτερα πολλάκις. Ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν, τοῖς Τυρηγέταις ὅμοροι καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι· καὶ γὰρ Ἄτμονοι λέγονταί τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ τὴν Πεύκην κατασχόντες

τὴν ἐν τῷ Ἴστρῳ νῆσον Πευκῖνοι. hoc est: *Totius autem regionis, quæ dicto inter Borysthenem Istrumque intervallo superjacet, prima portio est Getarum solitudo: dein sunt Tyregetæ; post hos Iazyges Sarmatæ, & qui Basilii dicuntur & Georgi; quorum plerique vagi sunt, quidam etiam agriculturam exercent. hos ferunt sæpè utramque Istri ripam adcolere. In mediterraneis Bastarnæ sunt, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipsi quoque Germanici generis, in plureis divisi gentes. nam alii Atmoni nominantur, alii Sidones; Peucini verò, insulam Istri Peucen obtinentes.* Σχεδόν τι ait: nec tamen rationem, cur inter Germanos censeat referendos Bastarnas, curve dubitet, ullam adfert. Hoc tamen testimonium pro Plinii Tacitique sententiâ valet, quatenus Bastarnas non Gallos, sed Germanos esse suspicatus est: quum interim hoc ipso libro, haud ita multo antè, Bojos, Scordiscos, & Tauriscos, Gallicas genteis circa Istrum nominaverit. Ptolemæus, Germaniam, ut superiori capite ostensum, Vistulâ amne finiens, duas diversas longéque inter se discretas facit Sarmatiæ genteis *Bastarnas* atque *Peucinos*: sed & ipsos Peucinos geminos; alios circa Amadocem lacum; in Istri insulâ Peuce alios. Verùm in Ptolemæo hoc jam minùs mirandum, quando etiam Finnos Sarmatiæ adscribit; quos jam inde ab antiquissimis sæculis ad hæc usque nostra tempora fuisse Germanos, infrà docebo. Dionis autem ignorantiam quis non meritò miretur? qui, prætor quondam Pannoniarum exsistens, Scythas pronuntiavit esse Bastarnas, non modò contra Taciti, Plinii, Strabonisque, sed & multo antiquiorum scriptorum auctoritatem fidemque; quorum hi, Romanorum cum Perseo rege bellum literis mandantes, eos adpellarunt Gallos. Dionis verba, lib. XXXVIII, hæc sunt: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ συμμάχους σφῶν ἐν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας ὁ Ἀντώνιος, ἡττήθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βαστερνῶν, ἐπιβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα. hoc est: *Eodem modo cum sociis, Mysiam incolentibus, agens, ad Istrianorum urbem à Bastarnis Scythis, qui auxilio Mysis venerant, superatus profugit.* Et lib. LI: Βαστέρναι δὲ Σκύθαι τε ἀκριβῶς νενομίδαται. id est: *Bastarnæ inter Scythas verè numerantur.* E diverso Strabo, libro prædicto, ab omni Scytharum Sarmatarumque nomine eos eximit. Οἵπερ εἰσὶν οἱ ἁμαξοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται· καὶ γὰρ νῦν ἀναμέμικται ταῦτα τὰ ἔθνη τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τὰ Βαστερνικά. id est: *Qui sunt in plaustris degentes Scythæ, & Sarmatæ. quin etiam immistæ nunc sunt istæ simul & Bastarnicæ gentes Thracibus.* Et posteà eodem libro: Μεταναστάσεις γὰρ δέδεκται τῶν πλησιοχώρων, εἰς σφᾶς ἀσθενεστέρους ἐξαναστάντων, τῶν μὲν ἐκ τῆς περαίας τῶν Σκυθῶν καὶ Βαστερνῶν, καὶ Σαυροματῶν ἐπικρατούντων πολλάκις. hoc est: *Transmigrationes namque fiunt, ubi finitimi in imbelliores impetum faciunt; quemadmodùm trans Istrum incolentes Scythæ, & Bastarnæ, & Sauromatæ, sæpius prævaluerunt.* Aut Germanis, aut Sarmatis, aut Scythis accensendi erant Bastarnæ: quartum quidpe genus heic nullum datur. Qui igitur à Scythis Sarmatisque prorsus facit alienos, satis manifesto indicio Germanis eos relinquit: quod etiam suprà, dubitanter quamvis, tamen adfirmat. Hæc igitur de genere *Bastarnarum* sive *Peucinorum* dicta sint; quibus Germanico nomini eos vindicavimus.

Vocabulum eorum BASTARNÆ, totius gentis fuisse nomen, PEUCINI autem partis tantùm, vel nationis in gente Bastarnarum, disertis testantem verbis audivimus Strabonem. Plinius tamen atque Tacitus Peucinorum nomen tanquàm universæ genti commune referunt. id an satis rectè, ego equidem dubitassem, quum duo hi soli sint hujus rei auctores, nisi apud Ptolemæum quoque Peucinos reperissem, haud ita procul ab Vistulâ amne. treis quidpe hic, ut antè dictum, facit genteis ex eâ quæ una tantùm erat gens: *Peucinos* modò dictos, supra Amadocem lacum; infra hos *Bastarnas*, supra Daciam; & alios dein *Peucinos*, ad Pontum, in insulis Istri. Verba ejus, in descriptione Sarmatiæ Europææ, hæc sunt: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστέρναι. id est: *Incolunt autem Sarmatiam maximæ gentes, Venedæ apud omnem sinum Venedicum, & super Daciam Peucini, ac Bastarnæ.* Et posteà in Mœsiæ descriptione: Κατέχουσι δὲ τῆς κάτω Μυσίας, τὰ μὲν δυσμικὰ Τριβαλλοί· τῶν δὲ ἀνατολικῶν τὰ μὲν ὑπὸ τὸ στόμα τὸ Πεύκης Τρωγλοδύται, τὰ δὲ στόματα Πευκῖνοι. hoc est: *Incolunt Mysiæ occidentalia Triballi; orientalia, sub ostio Peuces Troglodytæ, ipsa verò ostia Peucini.* Πεύκην ὄρος, PEUCEM MONTEM ponit in Sarmatiâ Ptolemæus ὑπὲρ τὴν Ἀμάδοκα λίμνην; id est, super AMADOCEM LACUM. ex hoc autem flumen in Borysthenem deducit, quod & ipsum Borysthenis nomine adpellat. unde patet, Amadocem lacum esse eum, qui hodiè medius inter Voliniam Podoliamque, Bugem amnem (vulgò est *Bog*) in Borysthenem (*Dniestr* & *Niepr* vulgò dicitur) emittit. Supra hunc verò lacum mons hodiè est, in confinio Podoliæ, Voliniæ, ac Russiæ, medio inter lacum & alium Bugem, qui in Vistulam delabitur, situ. qui sine controversiâ *Peuce mons est* Ptolemæi.

Ab hoc igitur ille Peucinos conterminos sive adcolenteis haud dubiè denominatos putavit: nam & ipsum montem paullo pòst adpellat Πευκῖνα ὄρη, *Peucinos monteis*. Verùm, an *Peuces* nomine mons hic umquàm fuerit adpellatus, ego equidem nescio: ipsam tamen gentem non à monte hoc, sed à PEUCE *insulâ*, quam Istri amnis duo proxima à meridie ostia *Sacrum* & *Naracum* efficiunt, dictam fuisse, testis est Strabo. à quâ sententiâ ne ipse quidem abhorret Ptolemæus, dum universa VI Istri ostia, id est, insulas in iis sitas, à Peucinis teneri tradit. Credibilius igitur est, eam primò Bastarnarum partem, quæ Peucen & ceteras ostiorum Istri insulas incoluit, nomen ab insulæ vocabulo accepisse Peucinorum. hi verò quum omnium essent bellicosissimi, nobilissimique, ut infrà patebit; nomen unius nationis in totius gentis adpellationem postmodùm evaluisse, uti omnes pariter Bastarnæ communi nomine dicerentur PEUCINI. Horum autem quidam quum dictum montem adcolerent; ipse mons ex eorum nomine dictus est, non *Peuce*, primitivo insulæ vocabulo, sed derivativo PEUCINUS.

Ceterùm quando Bastarnæ ad Pontum usque descenderint, insulamque Istri Peucen occupaverint, incertum est. ex Strabonis tamen libro VII patet, Alexandri Magni tempestate Peucen insulam Triballorum gentem coluisse; proxima autem trans Istrum Getas. Verba ejus hæc sunt: Ἀλέξανδρος γὰρ ὁ Φιλίππου, κατὰ τὴν ἐπὶ Θρᾴκας στρατείαν τὴν ὑπὲρ τοῦ Αἵμου στρατείαν, ἐμβαλὼν εἰς Τριβαλλοὺς, ὁρῶν μέχρι τοῦ Ἴστρου καθήκοντας, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ νήσου Πεύκην, τὰ πέραν δὲ Γέτας ἔχοντας, ἀφῖχθαι λέγεται μέχρι δεῦρο· καὶ εἰς μὲν τὴν νῆσον ἀποβῆναι μὴ δυνασθῆναι σπάνει πλοίων. ἐκεῖσε γὰρ καταφυγόντα τὸν τῶν Τριβαλλῶν βασιλέα Σύρμον, ἀντισχεῖν πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν· εἰς δὲ τοὺς Γέτας διαβάντα, ἑλεῖν τὴν αὐτῶν πόλιν, καὶ ἀναστρέψαι διὰ ταχέων εἰς τὴν οἰκείαν, λαβόντα δῶρα παρὰ τῶν ἐθνῶν καὶ παρὰ τοῦ Σύρμου. idem: *Alexander Philippi F. in eâ expeditione, quam in Thracas, supra Aemum incolenteis, fecit, impressione in Triballos factâ, quos ad Istrum usque, & sitam in eo insulam Peucen pertingere videbat, ulteriora verò amnis à Getis teneri, eò usque progressus dicitur, & in insulam quidem ne intraret, navigiorum fuisse impeditum penuriâ. eò namque confugisse Syrmum Triballorum regem, conantique transgredi vi obstetisse: ideòque Alexandrum in Getas transmisisse; captâque eorum urbe, celeriter revertisse domum, donis à gentibus & Syrmo acceptis.* Quum igitur inter initium regni Alexandrini, quo is in Triballos expeditionem fecit, & consulatum A. Postumii Albini, C.que Calpurnii Pisonis, quo Bastarnas Philippum secundum in Dardanos concitasse tradit Livius, CLV intersint anni; certum est, hoc temporis intervallo ad Istrum eos ac Peucen insulam descendisse. nam hoc tractu tunc eas incoluisse, ex Livii liquet historiâ. sic enim continuò ante ea, quæ suprà citavi: *Pòst paucis diebus gens Bastarnarum, diu solicitata, ab suis sedibus magnâ peditum equitumque manu Istrum trajecit. inde progressi, qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto. nobilis is erat Bastarna. de eâ re Antigonus sæpè invitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntii occurrerunt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem concilii turbavit. Compositum autem sic fuerat; transitum per Thraciam tutum, & commeatus, Bastarnis ut Philippus præstaret.* Ex his manifestò, inquam, liquet, jam tum proximos Istro Getarum agros ipsamque adeò insulam Peucen tenuisse Bastarnas. ab his quidpe partibus rectè per Thraciam ad Amphipolim & Strymona amnem ducebantur, per Macedoniam Dardanos adgressuri. Manserunt posteà diu iisdem sedibus. Hinc apud Appianum, in Mithridaticis, Pelopidas, à Mithridate legatus ad Romanorum legatos missus, ait, Mithridatem φίλοις ἐς πᾶν τὸ κελευόμενον ἑτοίμοις χρῆσθαι Σκύθαις τε καὶ Ταύροις, καὶ Βαστάρναις, καὶ Θρᾳξὶ, καὶ Σαρμάταις, καὶ πᾶσι τοῖς ἀμφὶ Τάναϊν τε καὶ Ἴστρον, καὶ τὴν λίμνην ἔτι τὴν Μαιώτιδα· id est: *Amicos paratos habere ad exsequenda jussa omnia Scythas, Tauros, Bastarnas, Thraces, Sarmatas, denique omneis, qui Tanain & Istrum lacumque Mæotin accolunt.* Idem auctor eodem libro posteà de auxiliis, quæ tertio bello Mithridati adfuerunt, ita narrat: Περάσαντα ἐς τὴν Εὐρώπην (lege, ἐκ τῆς Εὐρώπης) Σαυροματῶν οἵ τε Βασίλειοι καὶ Ἰάζυγες, καὶ Κόραλλοι, καὶ Θρᾳκῶν ὅσα γένη παρὰ τὸν Ἴστρον, ἢ Ῥοδόπην, ἢ τὸν Αἷμον οἰκοῦσι, καὶ ἐπὶ τοῖσδε Βαστάρναι, τὸ ἀλκιμώτατον αὐτῶν γένος. id est: *Gentes quæ ex Europâ transjecerant, Sarmatæ Basilii, & Iazyges, & Coralli, Thracum item quicumque Istrum & Rhodopen & Aemum accolunt; atque insuper Bastarnæ omnium eorum fortissimi.* Valerius quoque Flaccus, Ἀργοναυτικῶν lib. VI, Corallorum & Bastarnarum narrationem conjungit. hos tamen metri causâ vocat *Batarnas*, in his versibus:

Illinc juratos in se trahit Aea Batarnas:
Quos duce Teutagono crudi mora corticis armat.

Ipsum ducis nomen, quod à voce *Theut* deductum, Germanos fuisse ostendit. Dio, ut suprà relatum, lib. XXXVIII, de C. Antonio loquens: Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ συμμάχους

σὺν τῇ Μυσίᾳ ποιήσας, ἡττήθη πρὸς τῇ τῶν Ἰστριανῶν πόλει πρὸς Σκυθῶν τῶν Βασταρνῶν, ἐπιβοηθησάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα. Id est: *Eodem modo cum sociis Romanorum Mysis agens, ad Istrianorum urbem à Bastarnis Scythis, qui auxilio Mysis venerant, superatus profugit.* Istropolim propè fuisse insulam Peucen & Istri ostia, patet ex Plinii lib. IV, cap. XII: item ex Ptolemæi Mysiæ inferioris descriptione. Idem Dio lib. LI: Βαστάρναι δὲ Σκύθαι τε ἀκριβῶς νενομίδαται. καὶ τότε τὸν Ἴστρον διαβάντες, τήν τε Μυσίαν τὴν κατ' ἀντιπέρας σφῶν, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ Τριβαλλοὺς ὁμόρους αὐτῇ ὄντας, σύν τε Δαρδάνους ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἐκείνων οἰκοῦντας, ἐχειρώσαντο. hoc est: *Bastarnæ inter Scythas rectè censentur. hi tum transgressi Istrum, Mysiam sibi oppositam, finitimosque ejus Triballos, Dardanosque ibidem habitanteis, subegerant.* Ovidius, Tristium libro II, de suo tempore, quo Tomis ad Pontum haud ita procul Istri ostiis exsulavit:

Iazyges, Colchi, Metereaque turba, Getæque
Danubii mediis vix prohibentur aquis.
Hactenus Euxini pars est Romana sinistri:
Proxima Bastarnæ, Sauromatæque tenent.

Hinc Strabo etiam suâ ætate Bastarnas citat Peucinos, Peucen insulam incolenteis. Ab Alexandri igitur Magni temporibus loca Istro proxima, ipsasque Istri insulas, pulsis Getis ac Triballis, occuparunt. unde illud Strabonis, jam antè citatum: Οἵπερ εἰσὶν οἱ ἁμαξοικοὶ Σκύθαι, καὶ Σαρμάται. καὶ γὰρ νῦν ἀναμέμικται ταῦτα τὰ ἔθνη τοῖς Θρᾳξὶ, καὶ τὰ Βασταρνικὰ, μᾶλλον μὲν τοῖς ἐκτὸς Ἴστρου, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐντός. Id est: *Qui sunt in plaustris habitantes Scythæ ac Sarmatæ. nam etiam nunc permixtæ sunt istæ & Bastarnicæ gentes Thracibus; magis quidem iis qui extra, sed iis tamen quoque, qui intra Istrum colunt.* Getas heic intelligit per Thracum vocabulum; ut ex præcedenti ejus oratione liquet. Idem auctor, lib. II: Μάλιστα δ' οἱ νῦν ἔχοιεν ἄμεινον ἄν τι λέγειν περὶ τῶν κατὰ Βρεττανοὺς καὶ Γερμανοὺς, καὶ τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον, τούς τε ἐντὸς, καὶ ἐκτὸς, Γέτας τε καὶ Τυρηγέτας, καὶ Βαστάρνας. Id est: *Maximè verò nostræ ætatis homines certius aliquid dicere possint, de Britannis, Germanis, & Istri accolis, tam interioribus, quàm exterioribus, Getis, Tyregetis, & Bastarnis.* Atque hinc est, quòd apud Ptolemæum in dextrâ Istri ripâ ad lacum, à quo in sex scinditur alveos & ostia amnis, Νοουϊόδουνον, NOVIODUNUM legitur opidum, vocabulo merè Celtico, sive Germanico, quasi *Neudun*, sive *Nüdun*. Id referunt, post Ptolemæum, Antoninus in itinerario, Tabula itineraria, & Notitia imperii. hodiè dicitur *Nivorz*. Nescio an non & Jornandes ejus meminerit in rebus Gothicis, his verbis: *Introrsus Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita. juxta quarum sinistrum latus, quod in Aquilonem vergit & ab ortu Vistulæ fluminis per immensa spatia venit, Winidarum natio populosa consedit. quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutentur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunense, & lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, & in Boream Visclâ tenus commorantur. hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur usque ad Danaprum.* Satis clarum est, ab Istro ad Danastrum usque, id est Tyram, qui hodiéque dicitur *Dnester*, Jornandem versùs septemtriones protendere Sclavinos; versùs occasum verò, supra Daciam & Carpatica juga, quæ ille vocat Alpeis, ad Vistulæ usque fontem Vinidas. quo tractu Bastarnas antè incoluisse jam anteà ostensum. LACUS igitur iste MUSIANUS, sive, ut alia ferunt exemplaria, MYSIANUS, nullus alius, quam apud quem in Mysiâ antiquis illis auctoribus recensetur *Noviodunum:* quod & ipsum est CIVITAS NOVA Jornandis. quæ fortè ipsis Bastarnis Germanis tunc *Neustat* vel *Neustät* dicta; ut & alia in eâdem ripâ eâdémque Mœsiâ urbs, Ptolemæo, Antonino, ac Tabulæ, ipsique Jornandi dicta *Novæ:* de quâ sic Jornandes: *Post cujus decessum Cniva exercitum dividens in duas partes, nonnullos ad vastandam Mæsiam dirigit; sciens, eam, negligentibus principibus, defensoribus destitutam. Ipse verò cum LXX millibus ad Eustesium, id est, Novas descendit. unde à Gallo duce remotus Nicopolim accedit, quæ juxta Iatrum fluvium est constituta.* Lege, *Neustetium*, & *Ciabrum*. urbem enim, quam Romani *Novas*, Gothi, has oras tunc obsidentes, adpellavêre *Neustät*. *Ciaber* autem fluvius est Ptolemæo Κίαβρος, Mœsiam superiorem ab inferiore dividens; Antonino *Cebrus*, & Dioni etiam lib. LI Κέβρος: apud quem tamen mendosè τῷ Κέδρῳ· quod parum feliciter contra omnem historiæ rationem Leonclajus purgavit in Ἕβρῳ· quum jam dudum Bastarnæ, de quibus Dio heic loquitur, Thraciâ expulsi, tunc in Mysiâ egerint in Dardanorum agris, πρὸς τῷ Κέβρῳ, *apud Cebrum*. Sed hæc ab hoc loco paullo alieniora, ad nostra revertamur.

Terminos igitur BASTARNIS sive PEUCINIS statuo istos: Ab septemtrionibus Aprum amnem, vulgò *VViepr z*, in Vistulam delabentem; & à fonte ejus lineam ad

Amadocem lacum; atque hinc flumen, quod ex lacu juxta opidum *Zárebá* oriens, in Tyram, id est, Danastrum defertur: inde ipsum Tyram. ab ortu mare Ponticum; & ostia Istri. à meridie Istrum (citra quem tamen quidam etiam Bastarnæ, teste Strabone) ad Hierassi usque confluentem; & hinc Hierassum, & à fonte ejus Carpatica Sarmaticaque juga, ad fontem usque Vistulæ. ab occasu, primò Asciburgium montem ad opidum usque *Os'wieczym*, hinc verò Vistulam, ad Apri usque confluentem.

Ostia Istri eos adcoluisse, jam dudum è Ptolemæo, partimque è Strabone patuit. ad Tyram usque pertinuisse, inde liquet, quòd Ptolemæus Tyregetas ultra Tyram collocat, & Plinius, lib. IV, cap. XII, in Tyræ insulâ; Strabo verò, dicto lib. VII, de his simul atque Bastarnis sic scribit: Ἡ δ' ὑπερκειμένη πᾶσα χώρα τοῦ λεχθέντος μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Ἴστρου, πρώτη μέν ἐστιν ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία, ἔπειτα οἱ Τυρηγέται· μεθ' οὓς οἱ Ἰάζυγες Σαρμάται καὶ οἱ Βασίλειοι λεγόμενοι καὶ Γεωργοί, τὸ μὲν πλέον νομάδες, ὀλίγοι δὲ γεωργίας ἐπιμελούμενοι. Τούτους φασὶ καὶ παρὰ τὸν Ἴστρον οἰκεῖν, ἐφ' ἑκάτερα πολλάκις. ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ Βαστάρναι μὲν τοῖς Τυρηγέταις ὅμοροι καὶ Γερμανοῖς, σχεδόν τι καὶ αὐτοὶ τοῦ Γερμανικοῦ γένους ὄντες, εἰς πλείω φῦλα διῃρημένοι. καὶ γὰρ Ἄτμονοι λέγονταί τινες, καὶ Σιδόνες, οἱ δὲ τὴν Πεύκην κατασχόντες, τὴν ἐν τῷ Ἴστρῳ νῆσον, Πευκῖνοι· Ῥωξολανοὶ δ' ἀρκτικώτατοι, μεταξὺ τοῦ Ταναΐδος, καὶ τοῦ Βορυσθένους νεμόμενοι πεδία. Hoc est: *Totius autem regionis, quæ jam dicto inter Istrum ac Borysthenem intervallo superjacet, prima portio est solitudo Getarum; dein sunt Tyregetæ, post hos Iazyges Sarmatæ, & qui Basilii dicuntur, & Georgi; quorum plerique equidem sunt vagi, quidam tamen etiam agriculturæ student. hos ferunt etiam sæpenumerò ad utramque Istri ripam habitare. Introrsus verò sunt Bastarnæ, Tyregetis atque Germanis contermini; ac ferè ipsi quoque Germanici generis, in plureis divisi nationes. nam Atmoni quidam eorum nominantur, alii Sidones, &, qui Peucen insulam tenent, Peucini. Roxolani autem sunt maximè septemtrionales, qui campos inter Tanain atque Borysthenem incolunt.* Removet heic simul Strabo Bastarnas à mari, simulque ei admovet. nam in mediterraneis eos ait habitare; & nihilo minùs tamen Peucen insulam iis attribuit: & hoc etiam paullo antè; Πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Ἴστρου μεγάλη νῆσός ἐστιν ἡ Πεύκη. κατασχόντες δ' αὐτὴν Βαστάρναι, Πευκῖνοι, προσηγορεύθησαν. id est; *Ad ostia autem Istri magna est insula Peuce. quam Bastarnæ occupantes dicti sunt Peucini.* Sed ratio hujus variationis est, quia & Scythæ, & Sarmatæ, & Bastarnæ Getis erant ad utramque Istri ripam permixti; sæpius sedeis hinc inde moventes. Hinc est illud Ovidii, ad Pontum Tomis exsulantis, Trist. lib. III, eleg. X:

Sauromatæ cingunt, fera gens, Bessique, Getæque:
Quàm non ingenio nomina digna meo!
Dum tamen aura tepet, medio defendimur Istro:
Ille suis liquidus bella repellit aquis.
At cùm tristis hiems squallentia protulit ora,
Terraque marmorea candida facta gelu;
Dum patet & Boreas, & nix injecta sub Arcto;
Tum patet has genteis axe tremente premi.

Ceterùm Carpatica quoque ac Sarmatica supra Daciam juga Bastarnas adcoluisse, suprà ex Plinio, Tacito atque Ptolemæo intellectum. Hinc etiam ista juga in tabulâ itinerariâ adpellantur ALPES BASTARNICÆ; quas nudè sine cognomento *Alpeis*, ut antè dictum, vocat Jornandes. Ad Vistulam usque pertinuisse, ex Plinio etiam didicimus: qui *inter Marum & Pathissum, campos & plana Iazyges Sarmatas, monteis verò & Hercynios saltus Dacos, aversa Bastarnas, aliosque inde Germanos tenuisse* tradit.

In plureis fuisse Bastarnarum nomen divisum nationes, apertè testatur, ut antè ostensum, auctor noster. Strabo etiam, prædicto loco, treis earum nominat, Ἀτμόνους, Σίδονας, καὶ Πευκίνους· *Atmonos, Sidones, & Peucinos.*

ATMONI quo situ fuerint, non liquet.

PEUCINOS fuisse propriè dictos eos, qui Peucen insulam, & proximos Triballorum Getarumque fineis obsederunt, satis suprà patuit. Hi PEUCENI, quasi Græco vocabulo Πευκηνοὶ, adpellantur Iornandi in Gothicis; Zosimo lib. I, Πεῦκαι, PEUCÆ; & Svidæ Πευκέσται, PEUCESTÆ.

SIDONES fuisse proximos Vistulæ amni, inde colligo, quòd à Ptolemæo ad lævam dicti amnis ripam in Germaniâ, non trans amnem in Sarmatiâ collocantur.

Apud eumdem Ptolemæum hæc leguntur, in descriptione Sarmatiæ: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον, καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστάρναι. id est: *Incolunt autem Sarmatiam gentes maximæ, Venedæ, apud totum sinum Venedicum, & supra Daciam Peucini, ac Bastarnæ.* Hoc si verum, (ut verum esse, jam dudum

ex

ex Plinio, Tacito, tabulâque itinerariâ comprobatum) Baſtarnæ totum Carpatis montis ſeptemtrionale latus adcoluerunt. at nihilo minùs tamen idem Ptolemæus ſic paullo pòſt: Εἶτα Ἀυαρῖνοι παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ, ὑφ' οὓς Ὄμβρωνες· εἶτα Ἀναρτοφράκτοι· εἶτα Βουργίωνες· εἶτα Ἀρσιῆται· εἶτα Σαβῶκοι· εἶτα Πιενγῖται, καὶ Βίεσσοι παρὰ τὸ Καρπάτην ὄρος. Hoc eſt: *Deinde Avarini, apud fontem Viſtulæ amnis. ſub quibus Ombrones. dein Anatrophracti; dein Burgiones; dein Arſietæ; dein Saboci; dein Piengitæ, & Bieſſi apud Carpatem montem.* & mox: Καὶ πάλιν μεταξὺ Πευκίνων καὶ Βαστάρνων, Καρπιανοί. hoc eſt: *Atque rurſus inter Peucinos ac Baſtarnas, Carpiani.* Ex quibus ego nihil aliud judicare queo, quàm dictas haſce nationes, vel earum pleraſque (ſolet quidpe Ptolemæus gentium vocabula alieniſſimo ſitu locare) parteis fuiſſe Baſtarnarum. Atque BURGIONES equidem, non Sarmatas, ſed Germanos fuiſſe, ipſum prodit vocabulum. Idem auctor in Germaniæ deſcriptione: Λοῦγοι οἱ Βοῦροι, μέχρι τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ· ὑπὸ δὲ τούτους πρῶτοι Σίδωνες, εἶτα Κῶγνοι, εἶτα Οὐισβούργιοι ὑπὲρ τὸν Ὀρκύνιον δρυμόν. Id eſt: *Lugi, qui Buri dicuntur, uſque ad Viſtulam amnem. ſub his autem primi Sidones; dein Cogni; mox Viſburgii ſupra Orcynium ſaltum.* Hunc equidem ſaltum paullo pòſt Ptolemæus eo ſitu nominat, uti nullus alius intelligi queat, quàm qui Quados à Bojohæmo dirimebat. at quia ſupra Quados Oſos fuiſſe, jam dudum comprobatum eſt; Hercynium ſaltum heic intelligendum arbitror, qui à Dacis, unà cum montibus, (in quibus Ptolemæus ponit Lunam ſilvam & ferri ſecturas) tenebatur; cujusque averſa Baſtarnæ adcolebant. idque eò magis credo, quia & Sidones alieno ſitu cis Viſtulam locati. quorum ego veram germanamque Viſtulam ſedem ſequens, VISBURGIOS eosdem eſſe judico, quos BURGIONES in Sarmatiâ nominat Ptolemæus: ſedemque iis tribuo proximè Gothinos, inter Sarmatas Jazyges & Lygios, id eſt, inter Sarmatica juga, & Viſtulam amnem: à quo ego equidem haud dubito quin dicti fuerint *Thi Wiſſelburger.* unde Græcis ſive Latinis factum vocabulum *Viſburgii*; & quibusdam *Burgii*, ſive *Burgiones.*

CARPIANI quoque omnino ad Baſtarnarum gentem ſpectare videntur, quia inter Baſtarnas à Ptolemæo & Peucinos locantur; tum quia haud dubiè à *Carpate* monte, quas *Baſtarnicas* adpellat *Alpeis* tabula itineraria, nomen habuêre. Hi omnibus aliis, poſt Ptolemæum, auctoribus dicuntur CARPI; bellumque Romanis ad Iſtrum frequens intuliſſe narrantur. Zoſimus lib. I, ſub Gallieni imperio: Βορανοὶ δὲ καὶ Γότθοι καὶ Κάρποι καὶ Οὐρουγοῦνδοι, (γένη δὲ ταῦτα περὶ τὸν Ἴστρον οἰκοῦντα) μέρος οὐδὲν τῆς Ἰταλίας ἢ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καταλιπόντες ἀδῄωτον, διετέλουν, οὐδενὸς ἀνθισταμένου πάντα ἐπινεμόμενοι. Id eſt: *Borani, & Gotthi, & Carpi, & Vrugundi (gentes hæ ſunt, ad Iſtrum colentes) nullam nec Italiæ nec Illyrici partem à continuis vexationibus immunem relinquebant, omnia, nemine reſiſtente, diripientes.* Et Iornandes in Gothicis, de Oſtrogothâ Gothorum rege: *Sed & Carporum* III CIↃ *addidit, genus hominum ad bella nimis expeditum: qui ſæpè Romanis infeſti ſunt. quos tamen poſt hæc, imperante Diocletiano, Galerius Maximianus Cæſar de civitate* (fortè *debellatos*) *reipublicæ Romanæ ſubjecit. Is ergo* Oſtrogotha, *habens Gothos & Peucenos, ab inſulâ Peuce, quæ oſtio Danubii Ponto mergenti adjacet, Argaitum & Gunthericum nobiliſſimos ſuæ gentis præfecit ductores. qui mox Danubium vadati, & ſecundam Mœſiam populati, Martianopolim, ejuſdem patriæ* (id eſt, regionis) *urbem famoſam metropolim, adgrediuntur.* Nempe quum Gothi ſub M. Aurelio Antonino in Daciam venirent, complureis Baſtarnæ cum iis ſuſcepêre expeditiones. Jul. Capitolinus in eodem Aurelio: *Gentes omnes ab Illyrici limite uſque in Galliam conſpiraverant, ut Marcomanni, Nariſci, Hermunduri, & Quadi, Suevi, Sarmatæ, Lacringes, & Buri. hi, aliique cum iis, Vectovali, Soſibes, Sicobotes, Roxolani, Baſtarnæ, Alani, Peucini, Coſtoboci.* Trebellius Pollio, in Claudio: *Scytharum diverſi populi, Peucini, Trutungi, Auſtrogothi, Virtingi, Gipedes, & Heruli, prædæ cupiditate in Romanorum ſolum venerunt, atque illic pleraque vaſtarunt.* Fl. Vopiſcus in Probo: *Centum millia Baſtarnarum in ſolo Romano conſtituit; qui omnes fidem ſervaverunt.* Nempe in Daciâ. At non ita diu fidem ſervarunt. ſic enim Oroſius, lib. VII, cap. XXIV, ſub Diocletiano: *Adverſùs Carpos Baſtarnasque pugnatum.* Mox tamen iterum ſubjugati. Pomp. Lætus, in eodem Diocletiano: *Diocletianus, rebus toto oriente compoſitis, Europam repetiit: ubi jam Scythæ, Sarmatæ, Alani, & Baſtarnæ jugum ſubiverant, unà cum Carpis, Suevis, & Quadis.* Zoſimus dicto libro, ſub Claudii imperio: Κατὰ τοῦτον δὴ τὸν χρόνον Σκυθῶν οἱ περιλειφθέντες ἐκ τῶν προλαβουσῶν ἐπαρθέντες ἐφόδων, Ἐρούλους καὶ Πεύκας καὶ Γότθους παραλαβόντες, καὶ περὶ τὸν Τύραν ποταμὸν ἀθροισθέντες, ὃς εἰς τὸν Πόντον εἰσβάλλει, ναυπηγησάμενοι πλοῖα ἑξακισχίλια, καὶ τούτοις ἐμβιβάσαντες δύο καὶ τριάκοντα μυριάδας, ἄραντες διὰ τοῦ Πόντου, Τόμεις τειχήρει πόλει προσβαλόντες ἀπεκρούσθησαν. προελθόντες δὲ, ἐπὶ Μαρκιανοῦ πόλιν, ἣ Μυσίας ἐστὶν, ἀναβάντες, καὶ ταύτης διαμαρτόντες.

ἔπλεον ἐπὶ τὸ πρόσω. hoc est: *Hoc tempore, quotquot erant Scythæ superstites, animis propter expeditiones hactenus susceptas, elati, adjunctis sibi Herulis, Peucis & Gotthis, collectique propter Tyram fluvium, in Pontum sese exonerantem, sexies mille navibus ædificatis, ac trecentis & viginti millibus hominum in eas impositis, navigatione per Pontum institutâ, Tomis, munito mœnibus opido tentato, rejecti sunt. Progressi verò, & Marcianopolim, Mysiæ urbem, delati, & ne illâ quidem potiti, navigabant ulteriùs.* Scythas heic adpellat, quos suprà *Boranos, Gothos, Carpos, & Burgundos* nominavit. unde manifestum, Bastarnas eum intellexisse per Scytharum vocabulum, quemadmodùm & Dio fecit. De iisdem his Scythis paullo pòst: Οἱ ἐκ τῆς ἐν Ναίσσῳ Κλαυδίου καὶ Σκυθῶν μάχης περιλειφθέντες, περιβαλλόμενοι τὰς ἁμάξας ὡς ἐπὶ Μακεδονίαν ἐχώρουν. id est: *Qui ex pugnâ Claudii & Scytharum, ad Naissum pugnatâ, superstites erant barbari, curribus sese munientes, in Macedoniam contendebant.* Nec longinqua navigatio, nec curruum munitio tam Scytharum quàm Germanorum erat propria. ideóque omnino existimo, Bastarnas, Carpos ac Peucinos fuisse cum Gothis, Herulis, atque Burgundis. Non Scytharum, sed Gothorum has fuisse expeditiones, disertissimis testantur verbis Cassiodorus, Eutropius, & alii auctores. Cassiodorus in Gallieno: *Albino & Maximo* COSS. *Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, depopulatæ per Gotthos.* & in Claudio: *Claudius barbaros Gotthos, Illyricum & Macedoniam vastantes, repellit.* Eutropius lib. IX, in Gallieno: *Græcia, Macedonia, Pontus, Asia, vastatæ per Gothos.* in Claudio: *Hic Gothos, Illyricum Macedoniamque vastantes, ingenti prælio vicit.* Neuter quidquam de Scythis. Bastarnæ igitur sine dubio fuerunt, sive Bastarnarum tres nationes, *Borani, Carpi,* atque *Peucini*, cum Gothis in expeditionem profecti. BORANI nescio an iidem fuerint Βούλανες, BULANES Ptolemæi.

An cum Gothis postmodùm nonnulli eorum in Illyricum Italiamque & Galliam commigraverint, haud facilè dixerim. Justiniano Romanis imperitante, omne eorum nomen antiquis sedibus fuisse excisum, colligo ex Jornande; qui, ut suprà retuli, eodem tractu, inter Vistulam & Pontum memorat *Sclavinos*; qui fuêre Sarmatæ. Pulsos ab his, in Daciam interiorem, quæ nunc est Transsilvania, fuisse transgressos, lingva Germanica, Transsilvaniæ populis usurpata, quammanifestissimo indicio testatur. Nam Gepidæ ex hac regione unà cum reliquis Gothis in Italiam Galliamque profecti sunt. Fabulæ ac figmenta sunt, non historiæ certo auctore conscriptæ, quæ narrant Carolum Magnum Saxonum quosdam debellatos heic agros colere jussisse. Nihil tum juris vel ditionis Romano imperio fuit trans Danubium in Daciam, quò transferrent quos liberet.

Hæc igitur dicta sufficiant de BASTARNARUM genere, finibus, ac nationibus; qui omni ævo fuêre bellicâ fortitudine clarissimi; donec à Sarmatis pulsi, vel sponte cum Gothis in expeditiones profecti, patrias sedeis reliquerunt.

Nomen eorum apud plerosque optimosque auctores promiscuè scribitur BASTARNÆ, & BASTERNÆ; & in tabulâ itinerariâ vitiosè scripti sunt BLASTARNI, pro BASTARNI.

Ceterùm opida in Bastarnarum solo fuerunt, quæ Ptolemæus in Sarmatiâ recenset his verbis: Πόλεις δ᾽ εἰσὶ μεσόγειοι, ὑπὲρ τὸν Τύραν ποταμὸν πρὸς τῇ Δακίᾳ, Καῤῥόδουνον, Μαιτώνιον, Κληπίδαυα, Οὐϊβαντανάριον, Ἤρακτον. id est: *Opida mediterranea sunt, supra Tyram ad Daciam, Carrodunum, Matonium, Clepidava, Vibantavarium, Eractum.* Has ex positu, quem singulis adsignat Ptolemæus, sic interpretor: CARRODUNUM, quod ipso vocabulo Germanico nomini adscritur, Russiæ minoris nunc est metropolis, vulgò *Lwow*, Polonis Germanis *die Reussische Levenburg*, & contractè *Lemburg* dictum; Latinè *Leopolis.* MÆTONIUM, haud procul Tyræ ripâ, ut vult Ptolemæus, nunc *Rohátyn*. CLEPIDAVA, *Kámieniec*; opidum Podoliæ in edito saxo situm, eâque loci naturâ inexpugnabile. Antiquissimum hoc esse opidum, à Dacis quondam, antequàm Bastarnæ Germani hæc loca occuparent, conditum, ipsum nomen indicium facit. Dacorum quidpe fuerunt DAVÆ, quemadmodùm Germanorum sive universorum Celtarum DUNA, ac DURA. Ceterò VIBANTAVARIUM ex Ptolemæi positione est hodiè *Bar*, ejusdem Podoliæ opidum; & ERACTUM, *Row*, ad amnem *Moráwen*, in Tyram delabentem. infra hunc amnem mox est ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Τύρα, id est, *conversio*, sive *flexus Tyræ*, quem memorat Ptolemæus in Sarmatiâ suâ; dictaque opida cuncta supra eum versùs fontem Tyræ collocat, eodem ordine ac positu, quo hodierna heic opida explicavi.

Hæc igitur de nobilissimâ Bastarnarum gente. à quâ antequàm ad alias proficiscamur, paucis notandus est eorum error, qui è Strabonis verbis proximè citatis intelligunt, cum

cum *Roxolanos* quoque Tanain amnem adcolenteis populos, partem sive nationem fecisse Bastarnicam. Falli hos, vel hoc unum arguere potest, quòd Strabo Bastarnarum sedem Germanorum ab occidente, ob oriente Tyregetarum confiniis terminat; Roxolanos autem trans Borysthenem amnem, versùs septemtriones, omnium, qui cogniti fuerunt, facit ultimos.

Cap. XLIV.

De Venedis *Sarmatis;* & Aestiis *Germanis.*

Bastarnis, sive Peucinis in ripâ Vistulæ continuabantur Venedi, de quibus ita auctor noster: *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito. quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium, ac torpor. ceterùm connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosq. silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent: quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus.* De Bastarnis dubitare minimè fas fuisse, satis superiori capite demonstratum. at de Venedis rectè meritóque dubitavit; imò multo magis etiam dubitare debuit, antequàm inter Germanos tam levibus documentis referret. quæ sanè parum me movissent, ni alia etiam quamgravissima accessissent argumenta; quæ, quum reliqua per omnem Germaniam mihi forent satis plana, super unis Venedis quamdiutissimè suspensum me habuerunt: donec tandem melior vicit sententia, Sarmatas fuisse. Sed argumenta, in utramque partem facientia, in medium producantur, uti veritas dilucidior inde adpareat. Primùm ipsius certè me movit Taciti auctoritas, & argumenta ab eo prolata. dein, quòd sinum Codânum per Prussiam ac Livoniam Aestii tunc adcoluerunt, non Sarmatica gens; ut pòst ostendam. sinus autem dictus fuit hac parte *Venedicus*, à *Venedorum* gente, teste Ptolemæo; ut suprà ostensum. unde haud leve nec inane documentum, Venedos fuisse Germanos, partemque eorum Aestios. Ptolemæi verba in descriptione Sarmatiæ hæc sunt: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστέρναι. id est: *Incolunt Sarmatiam gentes maximæ istæ: Venedæ, apud omnem Venedicum sinum: & supra Daciam Peucini ac Bastarnæ.* & paullo pòst: Παρὰ μὲν τὸν Οὐΐστουλαν ποταμὸν, ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας, Γύθωνες· εἶτα Φίννοι· εἶτα Βούλανες· ὑφ' οὓς Βουργουνδίωνες. hoc est: *Ad Vistulam amnem, sub Venedis, Gythones: dein Finni: dein Bulanes: sub quibus Burgundiones.* Rectè equidem priore loco Venedas Peucinis conjunxit, ut & Tacitus. at posteriora quia omnino falsa, Venedas etiam Codânum sinum adcoluisse ne crederem, satis causæ erat; ni ab aliis etiam auctoribus ibidem collocarentur. Plinius lib. IV, cap. XIII: *Nec est minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt. sinum Clylipenum vocari, & in ostio ejus insulam Latrin.* Huc accedit magnum illud argumentum, quod Græcorum antiquissimis occasionem dedit fingendi in Italiâ in Venetorum regione flumen Eridanum, (Padus is est vero nomine) à quo succinum, sive, ut illi vocabant, electrum veniret; quum id in Venedorum Guttoriumque litore, ad Vistulæ usque ostia, omni ævo legeretur; atque Radâni Vistulæque confluentibus in Italiam Græciamque deferretur. At omnium maximum gravissimumque argumentum, quo inductus credam, Venedos quondam hoc mare adcoluisse, in ipso gentis est nomine; quod etiam nunc in Livoniâ pluribus locis durat. nam & opidum in medio ejus est, ad Treideram flumen, vulgari vocabulo *VVenden*: & in eâ parte, quæ dicitur *Curia*, vulgò *Kurland*, amnis cum opido *VVindaw*, & alius locus ad eumdem amnem *Vschewende*. Hæc igitur universa atque singula satis confirmant, Venedorum olim gentem per Livoniam Prussiamque Codâni sinus adcoluisse litus. Dispiciendum nunc porrò, Germanici an Sarmatici fuerint generis. Ptolemæi heic auctoritas nulla est; quando is Bastarnas quoque, & horum parteis, Peucinos, Carpos, & Burgiones, item Burgundiones, & Guthones, Germanicas genteis perperam inter Sarmatas connumeravit. Plinii testimonium plus ponderis habuerit. *Nec est*, inquit, *minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Apertè & *Hirros* & *Scyros* & *Venedos* inter Sarmatas computat. Verùm hic quoque fortè erraverit. posterioris igitur sæculi audiamus testem Iornandem; qui ita in Gothicis scribit:

Introrsus

Introrsus illi Dacia est, ad coronæ speciem arduis Alpibus emunita: juxta quarum sinistram latus, quod in aquilonem vergit, & ab ortu Vistulæ fluminis, per immensa spatia, venit, VVinidarum natio populosa consedit: quorum nomina licet nunc per varias familias & loca mutentur, principaliter tamen Sclavini & Antes nominantur. Sclavini à Civitate novâ, & Sclavino Rumunense, & lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, & in boream Viscla tenus commorantur. hi paludes silvasque pro civitatibus habent. Antes verò, qui sunt eorum fortissimi, qui ad Ponticum mare curvantur, à Danastro extenduntur, usque ad Danaprum: quæ flumina multis mansionibus ab invicem absunt. Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulæ fluminis ebibuntur, Viridarii resident, ex diversis nationibus aggregati. Post quos ripam oceani item Esti (vulgò malè *Item esti*) *tenent, pacatum hominum genus omnino. Quibus in austro adsedit gens Agazzirorum fortissima, frugum ignara, quæ pecoribus & venationibus victitat. Ultra quos distenduntur supra mare Ponticum Bulgarorum sedes.* Et posteà, de Gothorum, Daciam tunc incolentium, expeditionibus loquens: *Post Herulorum cædem idem Hermanricus in Venetos arma commovit. Hi, ut initio expositionis, vel catalogo gentis, dicere cœpimus, ab unâ stirpe exorti, tria nunc nomina reddidère, id est, Veneti, Antes, Sclavi. qui, quamvis nunc, ita facientibus peccatis nostris, ubique deseviunt; tamen tunc omnes Hermanrici imperiis servière. Æstorum quoque similiter nationem, qui longissimam ripam oceani Germanici insident, idem ipse prudentiæ virtute subegit, omnibusque Scythiæ & Germaniæ nationibus, ac si propriis laboribus imperavit.* Heic *Venedorum* sive *VVinidorum* pars adpellantur *Sclavini*, & *Sclavi*. cujus nominis populos alienissimo semper à Germanis fuisse, & nunc etiam esse genere, per Russiam magnam sive Moscoviam, per Litaviam, Poloniam, Russiam minorem, Podoliam, Moldaviam, Valachiam, Bulgariam, Serviam, Sclavoniam, Dalmatiam, Croatiam, Vinidorum marchiam, Carniolam, Moraviam, Bojohæmum, Lusatiam, & Cassubiam, satis in confesso est. Secunda igitur illa pars *Antes*, & item tertia, quam falsò Italicæ ad Padum & mare Adriaticum gentis vocabulo adpellat *Venetos*, pro *Venedos*, ejusdem quum fuerint cum Sclavis generis; satis manifestò inde liquet, omneis in universum Venedos non fuisse Germanos, sed Sarmatas: quos rectiùs posterior ætas vocavit SLAVOS; quia sibi ipsis dicebantur SLAVACI, &, variante dialecto, SLOVACI; ut latiùs alio opere (Deus volens propitius adnuat, precor) posteà docebo. Huic locupletissimo Jornandis testimonio adde jam & hoc argumentum, quòd hodiéque ejusdem Slavici generis populi in Germaniâ, per Marchiam Brandeburgiensem, per Pomeraniam & Lusatiam, vulgò Germanis adpellantur *die* WENDEN; & regio, ab ejusdem generis natione habitata, inter Histriam, Forum Julium, Carniolam, Slavoniam, & Croatiam, *die VVindische marck*, id est, *Vinidorum marchia*: item in Hungariâ, sub Carpaticis sive Sarmaticis montibus, inter Vagum Granumque amneis, in eâ Slavici generis gente, quæ vulgò Germanis dicitur *die Zipser*, vicus *VVindische probe*: à quo haud procul alius vicus, ad Vagum amnem, de universæ gentis vocabulo vocatur *Sláwiná*. Hoc igitur vocabulum haud de vano Germani Slavorum quibusdam, in Germaniam Illyricumque transgressis, imposuerunt argumento; sed quia jam anteà domi, trans Vistulam in Sarmatiâ, eodem adpellatos sciebant. quod antiquissimi quoque attestati sunt Græcorum simul atque Romanorum scriptores. Variatum id fuisse, pro ratione dialectorum, jam in Sarmatiâ, quemadmodùm posteà in Germaniâ & Illyrico, per E, & I; testis luculentissimus Livoniæ ager, antiquissima, ut mox ostendam, Venedorum sedes; ubi hodiéque opidum alterum dicitur *VVenden*, alterum cum flumine *VVindaw*, & ad idem flumen, *Vschewende*. Ex gemina hac adpellatione rectè Græci Latinique auctores fecère vocabula VENEDI, sive, ut Ptolemæus habet, VENEDÆ, & VINIDI, sive VINIDÆ, quod Jornandes sive librarii Germanissantes fecerunt WINIDÆ. Antiquissimum hoc fuisse partis Sarmatarum nomen, ex eo perspicitur, quòd jam ante Herodoti tempora, uti suprà in Gothonibus ostensum, ex ejus similitudine electrum ab Italiæ flumine Pado & gente adcolâ Venetis in reliquam Italiam Græciamque venire creditum est. Facessat hinc cum ingeniosis nugis suis Goropius; qui ex eâdem nominis similitudine, & nescio quo paludum lacuumque, qui per Prussiam sternuntur, argumento, Venedos docet ejusdem fuisse cum Venetis ad Adriaticum mare originis, à Paphlagonicâ gente Henetis propagatæ. quam gentem ille, solens suo more satis audaci, mirificâ nationum simul ac locorum temporumque convulsione confusioneque, à Ponto Euxino non modò in Italiam, sed & in Galliæ simulque Sarmatiæ extrema diducit: hoc uno per omnia sua opera satis ineptus delirusque, quòd omneis totius Europæ, magnæque partis Asiæ genteis, ad unum Cimmeriorum (quos

falsò

falsò vocat Cimbros) nomen referre conatur; adpellationes verò singularum ad unam suam lingvam Belgicogermanicam. quâ in re non animadvertit, se ridere seipsum, dum Græcos Latinosque super exterarum gentium nomenclaturâ culpet. Divus Moses sacratissimis monimentis testatum reliquit, quot Noachi nepoteis pronepoteisque, in totidem fuisse diversas nationes lingvasque distributum terræ orbem; quæ fuerunt numero LXIX. Hoc unum si satis considerassent vel credidissent nostri illi χιμαιροποιοὶ geographi; certè ab infinitis istis immensisque laboribus, cùm ipsi, tùm nos, liberi vacuique fuissemus. Egregiè quum omnia, nec sine eminenti ingenio, confinxerit Goropius de Venetis juxtà atque Venedis; tandem imperitè, ineptéque & absurdè ex his, quia Germanis dicebantur *VVenden*, fecit *Veneticos Danos*. Ita sanè: crederemus hoc rectè dici; si tam facilè persvasisset Sarmatas cum Germanis unius ejusdemque fuisse generis. nam Venedos fuisse Sarmatas, Danos verò Germanos, satis superque comprobatum est. Sarmaticæ gentis VENEDORUM adpellationem si quis ad originem revocare velit, ad Sarmaticam, non Germanicam descendat lingvam necesse erit. Ex hac multo probabiliùs ego conjecerim, dictam fuisse gentem à vocabulo *VVedá*, (Latinè scripseris *Venda*,) quod hamum piscatorium significat. quidpe auctor noster ait, *Venedos multum ex moribus Sarmatarum traxisse. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigatur, latrociniis pererrasse*. quò etiam facit, quòd Ptolemæo gens dicitur *Venedæ*, & Jornandi *Vinidæ*; unde singularis numerus *Veneda*, & *Vinida*, à *VVedá*. Sensisse idem & antiquissimos Polonorum historiographos video; qui gentis regnique primordia fabulosè, ut ubique gentium omni ævo mos fuit, confingentes, inter primos reges numerarunt reginam *Vendam*. Verùm in talibus ne mihi quidem ipsi satis fido. scio, divinationem hanc esse lubricam, incertam, ac sæpenumerò fallacem.

Ceterùm fineis Venedorum agris curatè exactéque circumscribere, non hujus est operis. Magnam tamen, longéque ac latè diffusam fuisse gentem, inde perspicere licet, quòd à septemtrionibus Finnos, à meridie Bastarnas, genteis longè inter se dissitas, attigerunt. Partem eorum agros jam Justiniani tempore Bastarnarum obsedisse, superiori capite ex Jornande didicimus. Reliquorum migratio in Germaniam quando facta sit, alio loco dicetur. Hæc igitur de Venedis Sarmatis dicta sufficiant. quæ quomodò ad Germaniam nostram pertineant, nunc deinceps aperiam.

Apud auctorem nostrum sub finem libri de Germaniâ, narratio de Svionibus, Aestiis, Sitonibus, Peucinis, Venedis, atque Fennis, hoc ordine perscripta legitur: *Protinus deinde ab oceano Rugii & Lemovii. omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, & erga reges obsequium. Svionum hinc civitates, ipso in oceano, præter viros armaque, classibus valent*. & mox: *Trans Svionas aliud mare, pigrum, ac prope immotum: quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quòd extremus candentis jam solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet. sonum insuper se mergentis audiri, formasque deorum & radios capitis aspici, persvasio adjicit. Illuc usque (& fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aestiorum gentes alluuntur. quibus ritus habitusque Svevorum; lingva Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur. insigne superstitionis formas aprorum gestant. id pro armis, omniumque tutelâ, securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta, ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt*. & deinde: *Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hìc Sveviæ finis. Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito*. Hæc equidem hoc ordine in cunctis exemplaribus habentur. at ego maximoperè miror, quâ ratione Tacitus, perquàm curiosus alioquin auctor, heic à continentis Germaniæ populis Rugiis atque Lemoviis ad insulas oceani, sive ad Scandinaviam peninsulam transgressus, Svionum gente, Svevorum parte, illic memoratâ, antequàm Sitonas, ejusdem peninsulæ Scandinaviæ ejusdemque Svevorum generis gentem, Svionibus conterminam, explicaret, rursus in continentem trajecerit, ad Aestios, Prussiam Livoniamque, ut mox ostendam, incolenteis extra Sveviam sitas: atque hinc iterum in Scandinaviam, ad dictos Sitonas, hincque iterum in continentem ad Peucinos ac Venedos. Sanè, uti dicere liceat quod sentiam, aut Tacitus ordinis sui methodici, quem ubique antehac diligens curiosusque observavit, prorsus heic oblitus fuit; aut librarii negligentes supinique mirificè eum conturbarunt. hoc tamen potiùs crediderim; præsertim, quum concinnè congruéque, sine

ſine ullius, etiam minimæ, particulæ diſpendio, vel permutatione reſtitui poſſit in hunc modum: *Illuc uſque (& fama vera) tantùm natura. Svionibus Sitonum gentes continuantur. cetera ſimiles, uno differunt, quòd femina dominatur. in tantum non modò à libertate, ſed etiam à ſervitute degenerant. Hic Svevia finis. Ergo jam dextro Svevici maris litore Aeſtiorum gentes alluuntur.* & reliqua, quæ ſequuntur de Aeſtiis: quibus hæc rurſus rectè ritéque ſubnectuntur; *Peucinorum, Venedorumque, & Fennorum nationes.* nam Aeſtiis Peucini Venedique fuêre conterminі. quod probatur, cùm ex ipſo hoc loco, tum ex aliorum ſcriptorum monumentis. Ex ipſo hoc loco; primùm, quia *dextro Svevici maris litore* eos *allui* tradit; cujus ſiniſtrum litus, in Scandinaviâ modò reliquerat. nam dextrum heic atque ſiniſtrum litora ita accipiuntur intrantibus hoc mare, ſive ſinum, ab occaſu in ortum versùs: cujus rei exemplum frequens apud auctores in Ponto Euxino. tum, quia *ſuccinum eos omnium ſolos in litore* ſuo *legere* ait: quod uni Pruſſiæ convenire, jam dudum ex iis, quæ ſuprà in Guttonibus diſſerui, patuit; pluribusque mox aperiam. Præter Tacitum, de eâdem gente jam anteà audivimus Jornandem; qui deſcriptioni Winidarum gentis hæc ſubjungit: *Ad litus autem oceani, ubi tribus faucibus fluenta Viſtulæ fluminis ebibuntur, Viridarii reſident, ex diverſis nationibus aggregati. Poſt quos ripam oceani item Aeſti tenent, pacatum hominum genus omnino.* Et infrà, poſt ejusdem Venedorum gentis memorationem: *Hæſtorum quoque ſimiliter nationem, qui longiſſimam ripam oceani Germanici inſident, idem ipſe prudentiæ virtute ſubegit.* Viridarios Viſtulæ amnis inſulas coluiſſe, ſuprà in Gothonibus docui. His igitur inſulis, quas Taciti ævo tenebant Gothones, quum continuet in litore Jornandes longiſſimo tractu *Hæſtes*, ſive *Aeſtos*; nulli alii hi eſſe poſſunt, quàm quos Aeſtios Tacitus *in dextro Svevici maris litore*, proximos à Viſtulâ & Gothonum finibus memorat: quibus ſubjicit mox Venedos atque Fennos ab ſeptemtrionibus, à meridie Peucinos. De iisdem Caſſiodorus in Variarum lib. V, epiſtolam habet Theoderici, Gothonum in Italiâ regis, his verbis conſcriptam: *Hæſtis Theodericus rex. Illo & illo legatis veſtris venientibus, grande vos ſtudium notitiæ noſtræ habuiſſe cognovimus; ut in oceani litoribus conſtituti, cum noſtrâ mente ligemini. Svavis nobis admodùm & prata petitio: ut ad vos perveniret fama noſtra; ad quos nulla potuimus deſtinare mandata. Amate jam cognitum, quem requiſiſtis ambientes ignotum. nam inter tot gentes viam præſumere, non eſt aliquid facile concupiſſe. Et ideò ſalutatione vos affectuoſâ requirentes, indicamus, ſuccina, quæ à vobis per harum portitores miſſa ſunt, grato animo fuiſſe ſuſcepta: quæ ad vos oceani unda deſcendens, hanc leviſſimam ſubſtantiam, ſicut & veſtrorum relatio continebant, exportat. ſed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ veſtrâ offerente, ſuſcipitis. Hoc, quodam Cornelio ſcribente, legitur, in interioribus inſulis oceani, ex arboris ſucco defluens (unde & ſuccinum dicitur) paulatim ſolis ardore coaleſcere. fit enim ſudatile metallum teneritudo perſpicua; modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingveſcens; ut cùm in maris fuerit delapſa confinio, æſtu alternante purgata, veſtris litoribus tradatur expoſita. Quod ideò judicavimus indicandum; ne omnino putetis notitiam noſtram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos ſæpè per vias, quas amor veſter aperuit.* Ad hunc Theodericum eâ de cauſâ Hæſti legationem cum donis miſerunt, amicitiam ejus expetentes, quia conterminos quondam apud Viſtulam amnem habuerant Gothones. De Aeſtiis etiam Eginhardus, in vitâ Caroli: *Hunc ſinum* Codânum *multæ circumſident nationes: Dani ſiquidem, & Sveones, & quos Nortmannos vocamus, ſeptemtrionale litus, & omnes in eo inſulas tenent. at litus auſtrale Sclavi, & Aiſti, & aliæ diverſæ incolunt nationes.* Sclavi tunc tenebant, à Viſtulâ ad Cimbrorum uſque peninſulam. aliæ verò illæ nationes fuêre Venedi, & Finni: ac fortè etiam per errorem Eginhardi Lappiones, qui ſeptemtrionale tenuerunt litus, inter Venedos ac Slavos fuêre Aeſti; nempe in Pruſſiâ atque Livoniâ. Quin etiam in hanc uſque diem nomen eorum incorruptum Germanis permanet, in tertiâ totius regionis parte, cujus incolæ vulgari vocabulo dicuntur *de* ESTEN.

Jam igitur, quia ſatis abundéque ſuprà demonſtratum, Venedos, Sarmaticam gentem, antiquiſſimis temporibus hoc litus adcoluiſſe; Aeſtios verò Taciti ævo idem litus tenenteis, Germanos fuiſſe, cùm ipſe Tacitus evidentiſſimo lingvæ Celticæ morumque Svevicorum indicio, tùm legatio cum donis ab Aeſtiis ad Theodericum Gothonum, Germanicæ gentis regem, miſſa teſtetur: certum eſt, Aeſtios quondam, ex Germaniâ in Sarmatiam tranſgreſſos, hæc loca, ſubmotis Venedis, occupaſſe. Ptolemæus tamen per omnem Germaniam (fortè per omnem terræ orbem) noviſſima cum antiquiſſimis permiſcens, Venedas in ipſo oceani litore, antiquâ ſede poſuit. De tranſmigratione Aeſtio-

Aestiorum è Germaniâ in Sarmatiam, nihil certi attulerim. ex linguâ tamen eorum, quæ Britannicæ, quàm Svevicæ, quæ erat contermina, Taciti ævo fuit propior, ego conjecerim prope, Galliam eos quondam incoluisse. quidpe in vitâ Agricolæ Tacitus *sermonem Britannorum haut multum* ait esse *diversum* ab Gallorum sermone. gentes autem Germaniæ Rhenum adcolentes uno in commune nomine dicti fuerunt *Istævones*, sive, ut antiquissimi Græcorum retulerunt, *Ostiones*, & *Ostiæi*, de quibus infrà nobis erit sermo. Transierunt igitur Aestii à Rheno in Sarmatiam longè ante Cæsaris in Galliam Comatam expeditiones. nam qui ejus ævo in ulteriori Rheni ripâ reperti sunt populi, eos sedeis illic non nuperas tunc, sed satis antiquas habuisse, ex iis patuit, quæ suprà in eorum explicatione dicta sunt. Fortè Aestii nostri ab iis Germanis Rheni ripâ pulsi sunt, qui primi, vel post primos proximi, in Galliam transgressi sunt. Tacitus tradit, *frumenta eos, ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborasse.* hoc fortè etiam à Rheno attulerunt. nam de Ubiis sic Cæsar belli Gall. comment. IV: *Vbiorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum, & paullo, etiam ceteris, qui sunt ejusdem generis, humaniores; propterea quòd Rhenum attingunt, multique ad eos mercatores ventitant, & ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assvefacti.*

Nomen ÆSTIORUM apud Tacitum in vulgatis exemplaribus legitur *Aestyorum:* idque se reposuisse tradit Rhenanus, pro alio vulgato *Estuorum*; quia *adparebat* (sic ait) *in archetypo fuisse Aestuorum pro Aestyorum.* Hoc ego miror Lipsium non notasse ex suo Vaticano, & aliis. Mihi certè nullo pacto credibile fieri potest, scripsisse Tacitum *y*; quum Græca hæc sit litera, Germanico, sive Celtico vocabulo, quod etiam nunc est *Esten*, minimè conveniens, nedum necessaria. ÆSTII verò rectè dicebantur Tacito, qui aliis ÆSTI & HÆSTI; quemadmodùm *Chasuarii, Burii, Lugii, Burgundii, Rugii,* aliis dicti fuère *Chasuari, Buri, Lugi, Burgundi, Rugi.* Apud Eginhardum AISTI, non tribus, sed duabus tantùm syllabis exprimi debent, per diphthongum *ai*: hæc quidpe Latinis redditur per *æ*. Goropii heic nequis admittat audaciam nimis præfractam: qui quum alios monere sciverit, *ne temerè quidquam, sine diligentissimâ expensione, in bonis scriptoribus immutarent; quum ingenii ostentatio, contra vetustam lectionem quæsita, vel in grammatico sit infamis:* tamen ipse abstinere heic manus à Tacito, gravissimo auctore, haud potuit, quin ad immaneis suas fabulas Aestiorum nomen vitiaret in *Austros*; haud equidem contra librarios typographosve œstro percitus furens; sed adversùs ipsum Tacitum, quem vim vocis ignorasse arguit. Tantane esse potuit huic homini contra tot antiquos auctores, Tacitum, Iornandem, Theodericum regem, & Eginhardum, confidentia? de Tacito, Romano homine, uti taceam; Eginhardus Germanus, Iornandesque & Theodericus rex, in Italiâ Gothi, an Germanorum nomen ignorare potuerunt; maximè verò Theodericus rex, ad quem legati ex eâ gente venerunt, quique ad eos literas cum nominis eorum inscriptione misit? Haud credibile. Ipse Goropius si fineis Aestiorum satis ex dictis auctoribus didicisset; neque ignorasset, hodiéque illic partem finium vocari *Esten:* certè fabulas tam absurdas confingere numquàm sustinuisset. Sed hoc unum ei videtur jam inde ab initio fuisse institutum, uti urbis suæ Antuerpiensis primordia & antiquitatem in cœlum usque per vera per falsa eveheret. quâ licentiâ longiùs vagatus, omneis per terræ orbem gentes inter se confudit, cœlumque, quod ajunt, terræ miscuit. De *Austraniâ Actaniâque* insulis, Plinio inter Cimbrorum promontorium & Rheni ostia memoratis, quas idem Goropius heic in eodem Austrorum suorum litore collocat, suprà dictum est.

Sed fines quoque Aestiis certi nunc circumscribantur. Equidem censeo, non minoribus olim eos incoluisse finibus, quàm nunc posteri eorum Prussii atque Livones incolunt; sed fortè paullo latioribus. Terminos igitur iis statuo istos: Ab oriente, quà Venedis erant juncti, primùm eosdem, quibus Livonia ab oriente finitur, ad amnem usque Litaviæ Sacrum, qui, vulgari vocabulo *Swieta rzeká*, infra Vilnam urbem in Viliam flumen incidit: inde ipsum Viliam, & mox adversum Mæmelium, ad confluentem usque Nemenii: hinc lineam ad confluentem usque amnis, qui infra Masoviæ opidum *Nur* Bugi miscetur. hinc ab austro, quà contermini fuère Peucini, Bugem, & Vistulam, ad confluentem usque Brogii amnis. ab occidente, quà Gothones fuère proximi, eumdem Vistulam; & ubi is in cornua scinditur, alveum ejus maximè orientalem; cujus ostium primò in lacum apud Elbingium opidum, dein verò unà cum lacu apud Balgam opidum in mare Svevicum exit. hinc ipsum mare ad ostium usque

Narvæ amnis, extremum Livoniæ versùs ſeptemtriones terminum. ultra hunc Aeſtios non extendo, quia Tacitus diſertè Venedos facit conterminos Fennis; & Eginhardus dextrum Svevici maris litus ab aliis etiam, præter Slavos & Aeſtios, nationibus teneri tradit: nec hodiè Germanorum nomen ultra Livoniæ fineis adſcendit. Regiones dictis finibus nunc continentur, præter Livoniam & Pruſſiam, primùm ea, quæ media inter Livoniam, Litaviam & Pruſſiam, vulgò incolis vocatur *Sámodzka zemlá*, Polonis *Smudzka Ziemiá*, Germanis *Samaiten*, Latinè *Samogitia:* deinde Litaviæ pars in lævâ Mæmelii ripâ, ad prædictum uſque opidum *Nur*. hinc Maſoviæ dimidia pars, dextris Bugis Viſtulæque ripis adfixa. Ad extremos uſque Livoniæ fineis pertinuiſſe quondam Aeſtios, nomen illic antiquum in hanc uſque diem durans teſtatur, tum Iornandes, qui longiſſimum Germanici maris litus eos tenuiſſe adfirmat. Viſtulam attigiſſe, patet ex Eginhardi teſtimonio; qui auſtrale dicti maris litus à Slavis & Aiſtis, aliisque inde nationibus, teneri tradit; nec ullos alios inter Slavos, quorum pars ad Viſtulam uſq; manſit in Caſſubiâ, & Aiſtos collocat. tum verò ex eo maximè liquet, quòd Tacitus & Theodericus rex teſtantur, ab Aeſtiis, omnium mortaliûm ſolis, legi in litore maris ſuccinum. quod Pruſſiæ litori, quod eſt ad Viſtulę oſtium maximè orientale, in regione vulgò dicta *Sudaw*, quamveriſſimè attribuitur.

Certum igitur eſt, jam inde ab antiquiſſimis ſæculis Pruſſiam atque Livoniam incoluiſſe Germanos: quos imperitum nunc geographorum vulgus, poſterioribus demum temporibus huc transgreſſos opinantur, quia Ptolemæus, quem unum illi ſequuntur, reliquis non lectis, vel non intellectis, Germaniam Viſtulâ finit.

In plureis nationes, pluraque nomina fuiſſe diviſam Aeſtiorum gentem; oſtendit Tacitus vocabulo pluralis numeri *gentes*. Plinius loco ſuprà dicto ita de his oris: *Nec eſt minor opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Viſtulam uſque fluvium, à Sarmatis Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Nempe, ut antè dictum, omneis gentes, à Finniâ ad Viſtulam uſque, Sarmatici eſſe generis crediderunt illi, qui hoc tradiderunt. Venedos à Finnis ad Aeſtios uſque perveniſſe, jam antè oſtenſum eſt. medii igitur illi, inter Venedos & Viſtulam, *Scyri* & *Hirri*, nulli alii fuêre, quàm Aeſtii, in duo genera duasque adpellationes diviſi.

S c y r i aliis etiam auctoribus compluribus memorantur. Hos fuiſſe eoſdem, qui nunc dicuntur *Pruſſii*, vulgò *die Preuſſen*, & variantibus dialectis, *de Prüſſen*, & *Prützen*; inde colligo, quod à poſterioribus ſcriptoribus nomen eorum in Gothorum, Daciam tunc colentium, expeditionibus in Mœſias & Thraciam refertur. Pars ſcilicet eorum cum Gothis, vicinis ſuis, à Viſtulâ ad Mæotin paludem, & inde ad Ponticum mare, & in Daciam migraverunt: quemadmodùm & Rugiorum, & Herulorum; & Burgundiorum portiones cum iisdem Gothis profectos, ſuprà oſtendi. De hac Gothorum migratione ita Jornandes: *Filimer, filio Gandarici, conſilium ſedit, ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui aptiſſimas ſedes locaque dum quæreret congrua, pervênit ad Scythicas terras, quæ linguâ eorum Ouin vocabantur. ubi delectato magnâ ubertate regionum exercitu, & medietate transpoſitâ, pons dicitur, unde amnem transjecerat, miſerabiliter corruiſſe: nec ulteriùs jam cuiquam licuit ire, aut redire. nam is locus, ut fertur, tremulis paludibus voragine circumjectâ concluditur: quem utrâque confuſione natura reddidit impervium. Hæc igitur pars Gothorum, quæ à Filimer dicitur in terras Ouin, emenſo amne, transpoſita, optatum potita ſolum. Nec mora: ilico ad gentem Spalorum adveniunt. conſertoque prœlio victoriam adipiſcuntur. Exindeque jam velut victores ad extremam Scythiæ partem, quæ Pontico mari vicina eſt, properant.* Per Scythiæ vocabulum intelligi heic Sarmatiam, Viſtulâ finitam, pontemque ſuper Viſtulam fuiſſe exſtructum, ſuprà in Gothis monſtravi. Terra igitur hæc O u i n, Gothorum finibus adverſa, nulla alia eſt, quàm quæ nunc Pruſſia dicitur, paludibus lacubusque creberrimis præpedita atque invia. Ejusmodi terræ etiam nunc Saxonibus vocantur *Ouwen*. Hinc igitur maximè credibile ſit, partem quamdam Scyrorum, id eſt, Pruſſiorum, unà cum vicinis ſuis Gothis in longinquam illam expeditionem fuiſſe profectos. Procopius, rer. Gothicar. lib. 1; ſub Zenone in oriente, Auguſtulo in occidente imperatoribus: Ἐτύγχανον δὲ Ῥωμαῖοι χρόνῳ τινὶ πρότερον, Σκίρρους τε καὶ Ἀλανοὺς, καὶ ἄλλα ἄττα Γοτθικὰ ἔθνη ἐς ξυμμαχίαν ἐπαγαγόμενοι. id eſt: *Romani verò paullo ante hæc Scirros Alanosque, & alias nonnullas Gothicas genteis, in ſocietatem adſciverant.* Sidonius Apollinaris, carmine VII:

——Pugnacem Rugum, comitante Gelono,
Gepida trux ſequitur; Scerum Burgundio cogit,
Chunus, Bellonotus, Neurus, Baſtarna, Toringus.

Fallitur

Fallitur igitur Jornandes, qui eodem libro posteà Scyros sub Alanorum gente comprehendit, his verbis: *Scyri verò, & Satagarii, & ceteri Alanorum, cum duce suo nomine Candax, Scythiam minorem, inferioremque Mœsiam accepêre.* Vel Iornandes heic, ut dixi, vel interpretes ejus falluntur. hoc tamen citiùs crediderim. poterat quidpe Jornandes Satagarios ex Alanorum gente intellexisse; Scyros verò non item. Hos Svevicum mare adcoluisse, luculentissimus disertissimusque testis est Plinius. Sed & ipse Jornandes paullo pòst, nec in Scythiâ minore, ad Pontum, nec in Mœsiâ inferiore ponit Scyros; sed in Daciâ, apud Pathissum amnem, ex adverso Mœsiæ superioris, Gothis, qui tunc Pannonias tenebant, conterminos, ac fœderatos, ducibus ipsis attributis Edicâ & Wulfo: quorum vocabulorum hoc merè Germanicum, etiam nunc in frequenti apud Germanos est usu; quo feram simul adpellant pecoribus infestam simulque ceu proprio nomine viros. Verba Iornandis, de Hunnimundo Svevorum, nempe Quadorum, Iazygibus Sarmatis conterminorum rege, hæc sunt: *Sed ille immemor paternæ gratiæ, post aliquod tempus conceptum dolum parturiens, Scyrorum gentem incitavit, (qui tunc supra Danubium considebant, & cum Gothis pacificè morabantur) quatenus scissi ab eorum fœdere, secumque juncti, in arma prosilirent, gentemque Gothorum invaderent.* Et paullo pòst: *Scyrorum exitium Svevorum reges Hunnimundus & Alaricus veriti, in arma moverunt; freti auxilio Sarmatarum, qui cum Brugâ & Bagai regibus suis, auxiliarii eorum devenissent: ipsasque Scyrorum reliquias, quasi ad ultionem suam acriùs pugnaturas, accersentes, cum Edicâ & VVulfo, eorum primatibus, habuerunt simul secum tam Gepidas, quàm ex gente Rugorum non parva solatia.* Ad hunc modum ubique Scyri Germanicis gentibus conjunguntur.

Hirri nemini, præterquàm Plinio, memorantur. Hos igitur alteram partem fuisse Aestiorum judico, qui nunc adpellantur *Livones*, vulgò *Lieflander*, à solo, quod incolunt, *Liefland.*

Prussiorum Livonumque nomina quando primùm exorta, haud facile dispectu est. Prussiorum tamen primus, quorum scripta exstent, meminit Helmoldus, in chronico Slavorum; ut mox videbimus: apud quem, ut & apud Mag. Adamum Bremensem, sunt *Pruzzi*, ex patriâ Lubecensium, Hamburgiensium, ac Bremensium dialecto, quâ dicuntur vulgò *Prüzzen.* Sigeberto, in chronico, Italicæ gentis vocabulo adpellantur *Brutii*, in his verbis: *Sanctus Wictech* (lege *Woitech.* nam hodieque Bojohæmis *Albertus* dicitur *Woitiech*, & Polonis *VVoyciech*) *Pragiensis episcopus, cognomento Adelbertus, sanctitate & doctrinâ apud VVinidos claret. qui apud Brutios martyrizatus.* Delirant, qui Βορȣ́σκȣς, *Boruscos* Ptolemæo apud Riphæos monteis memoratos populos, corrumpunt in Borussos, interpretanturque Prussios. Nec minor est eorum error, qui gentem hanc dictam volunt Sarmaticâ lingvâ *Prusacy*, quasi *Porusacy*, id est, juxta Russos colentes; quemadmodùm Pomerani dicti sunt eidem genti *Pomorzáni*, id est, maris adcolæ; & *Polabi* quondam, sive *Polabingi, Potábiáni*, id est, adcolæ Albis amnis, qui etiam nunc Slavis vocatur *Lábiá* & *Lábe rzeká.* Quidpe Russi nullo umquàm ævo prope Prussiam incoluerunt. neque hæc ratio adpellationis in Prussiis, quemadmodùm in Pomeranis, & Polabinis, valere potest. terras enim inter Vistulam & Albim ipsi Slavi incoluerunt; nominaque sibi illic ex regionum situ invenerunt. Prussiam verò, jam inde ab antiquissimis temporibus, nulli nisi Germani tenuerunt: quos Sarmaticum nomen, à Sarmatis inditum, sibi vendicasse, non est veri simile. Helmoldus lib. 1, cap. 1, sub uno Prussiæ nomine etiam Livoniam comprehendit, id est, omne Aestiorum solum. *Slavorum*, inquit, *populi multi sunt, habitantes in litore Baltici maris. Hoc mare multæ circumsident nationes. Dani siquidem, ac Sveones, & quos Northmannos vocamus, septemtrionale litus & omnes in eo obtinent insulas. at litus australe Slavorum incolunt nationes; quorum ab oriente primi sunt Ruzi, deinde Poloni, habentes à septemtrione Pruzos; ab austro Bojemos, & eos qui dicuntur Morabi, Carinthi, atque Sorabi.* Sed hoc parum peritè, vel curatè; quum Prussii nulli fuerint Slavi.

Ceterùm loci alicujus, vici, vel opidi in Aestiorum solo antiquitatem à nemine veterum auctorum notatam reperio. Antiquissimum tamen, sine dubio, est opidum suprà dictum in Livonibus Venedum, vulgò *VVenden*; ut quod ab vetustissimis cultoribus Venedis ortum simul accepit atque nomen.

De vitâ ac moribus Aestiorum hæc Tacitus: *Frumenta ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborant.* Boni igitur agricolæ, bonique patresfamilias, jam inde ab antiquissimis temporibus Prussii nostri atque Livones. quod ipsum

fortè, ut antè dictum, à Rheni ripâ in has oras attulerunt. De reliquis Germanis sic anteà dixerat Tacitus: *Nec enim cum ubertate & amplitudine soli, labore contendunt; ut pomaria ferant, & hortos sæpiant, & prata rigent.* Pacis amor illud præstitit Aestiis nostris. nam ita de iis Jornandes: *Pacatum hominum genus omnino.* quidpe qui tanto studio agriculturam curaverint, eos belli crebrisque soli mutationibus abstinuisse necessum est. Hinc sequutum est illud, quod Helmoldus de gente hac prædicat, his verbis: *Pruzi necdum lumen fidei cognoverunt. tamen sunt homines multis naturalibus bonis prediti, humanissimi erga necessitatem, patientes. quin etiam obviam tendunt his, qui in mari periclitantur, vel qui à piratis infestantur; & subveniunt eis. Aurum & argentum pro minimo ducunt. pellibus abundant peregrinis, quarum odor letiferum nostro orbi superbiæ venenum propinavit. Et illi quidem ut stercora hæc habent: ad nostram, credo, damnationem: qui ad marturinam vestem anhelamus, quasi ad summam beatitudinem. itaque pro laneis indumentis, quos nos appellamus faldones, illi offerunt tam pretiosas martures. Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent solam fidem Christi: cujus prædicatores immaniter persequuntur. Apud illos martyrio coronatus est illustris Bojemiæ episcopus, Adelbertus. Usque hodiè profectò inter illos, cùm cetera omnia communia sint cum nostris, solus prohibetur accessus lucorum, & fontium: quos autumant pollui Christianorum accessu. Carnes jumentorum pro cibo sumunt: quorum lacte vel cruore utuntur in potu; ita ut inebriari dicantur. Homines cærulei, facie rubeâ, & criniti. Prætereà inaccessi paludibus, nullum inter se dominum pati volunt.*

Hæc igitur ferè sunt, quæ, ad illustrandum conterminum patriæ terræ solum, ex ultimâ antiquitate produci potuerunt. His jam addere & ea, quæ de succini lectione in Gothonum Aestiorumque litore vetustissimi mortalium literis mandaverunt, haud alienum nec incommodum fuerit. Omnium ferè sententias collegit Plinius, in lib. XXXVII. cap. II. cujus verba heic adscribere visum est. In argumento capitis hæc leguntur verba: *Quæ mentiti sunt auctores de succino.* dein post memorata crystallina, & murrhina, sic infit: *Proximum locum in deliciis (feminarum tamen adhuc tantùm) succina obtinent; eamdemque omnia hæc, quam gemmæ, auctoritatem: sanè majorem, aliquibus de causis, crystallina, & murrhina, rigidi potius utraque. In succinis causam ne deliciæ quidem adhuc excogitaverunt. occasio est vanitas Græcorum diligentiæ. Legentes modò æquè perpetiantur me de ortu eorum ...... cùm hoc quoque intersit vitæ, scire posteros, quidquid illi prodidère mirandum. Phaëthontis, fulmine icti, sorores fletu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere juxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus, & electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit Elector, plurimi poëtæ dixère, primique, ut arbitror, Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus. quod esse falsum, Italiæ testimonio patet. Diligentiores eorum, Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas delaberetur Padus. quâ appellatione nullas umquàm ibi fuisse, certum est: nec verò ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehi possit. Nam quòd Aeschylus in Iberiâ, hoc est, in Hispaniâ, Eridanum esse dixit, eumdemque appellari Rhodanum; Euripides rursus, & Apollonius, in Adriatico litore confluere Rhodanum & Padum; faciliorem veniam facit ignorati succini in tantâ orbis ignorantiâ. Modestiores, sed æquè falsum, prodidère, in extremis Adriatici sinus rupibus inviis arbores stare, quæ Canis ortu hoc effunderent gummi. Theophrastus in Liguriâ effodi dixit: Phaëthontem in Aethiopiâ obiisse: ob id delubrum ibi esse Hammonis, atque oraculum; electrumque gigni. Philemon fossile esse, & in Scythiâ erui duobus locis: candidum, atque cerei coloris, quod vocaretur electrum; in alio loco fulvum, quod appellaretur sualternicum. Demonstratus lyncurion id vocat; & fieri ex urinâ lyncum bestiarum; è maribus fulvum & igneum; è feminis langvidius, atque candidum. Alii dixère langurium; & esse in Italiâ bestias langurias. Zenothemis langas vocat easdem, & circa Padum iis vitam affirmat. Sudines arborem, quæ gignat in Liguriâ. In eâdem sententiâ & Metrodorus fuit. Sotacus credidit in Britanniâ arboribus effluere, quas electridas vocavit. Pytheas Guttonibus, Germaniæ genti, accoli æstuarium oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium. ab hoc diei navigatione insulam abesse Basiliam. illò vere fluctibus advehi, & esse concreti maris purgamentum. incolas pro ligno ad ignem uti eo; proximisque Teutonis vendere. Huic & Timæus credidit: sed insulam Baltiam vocavit. Philemon negavit flammam ab electro reddi. Niceas solis radiorum succum intelligi voluit. hos, circa occasum, credit, vehementiores in terram actos, pingvem sudorem in eâ parte oceani relinquere; deinde æstibus in Germanorum litora ejici. & in Aegypto nasci simili modo, & vocari sacal. item in Indiâ; gratiusque thure esse Indis. in Syriâ quoque feminas verticillos inde facere; & vocare harpaga, quia folia & paleas, vestiumque fimbrias rapiat. Theophrastus*

phrastus oceano id exæstuante ad Pyrenæi promontorium ejici. quod & Xenocrates credidit; qui de iis nuperrimè scripsit. Vivit adhuc Asdrubas; qui tradidit, juxta Atlanticum mare esse lacum Cephisida, quem Mauri vocant Electrum (lege *Electridem.*) *hunc sole excalfactum, è limo dare electrum fluitans. Mnesias, Africæ lacum, Sicyonem appellatum, & Crathin amnem, in oceanum effluentem è lacu: in quo aves, quas meleagrides & penelopas vocat, vivere. ibi nasci ratione eâdem, quâ suprà dictum est de Electride lacu. Theomenes dicit, juxta Syrtim magnam hortum Hesperidum esse; ex quo in stagnum cadat: colligi verò à virginibus Hesperidum. Ctesias, Indis flumen esse Hypobarum; quo vocabulo significetur, omnia vasa ferre bona: fluere à septemtrione in exortivum oceanum, juxta montem silvestrem, arboribus electrum ferentibus. arbores eas aphytacoras vocari; quâ appellatione significetur prædulcis suavitas. Mithridates, in Germaniæ litoribus esse insulam; vocarique eam Oserictam, cedri genere silvosam. inde defluere in petras. Xenocrates non succinum tantùm in Italiâ, verùm etiam thieum vocari: à Scythis* (lego *ab Aegyptiis*) *verò sacarium; quoniam & ibi nascatur. alios putare in Numidiâ gigni. Super omnes est Sophocles, tragicus poëta. quod equidem miror, tantâ gravitate cothurni, & præterea vitæ famâ, aliàs principe loco genitus Athenis, rebus gestis, exercitu ducto. hic ultra Indiam fieri dixit è lacrymis meleagridum avium, Meleagrum deflentium. quod & credidisse eum, vel sperasse aliis persvaderi posse, quis non miretur? quamve pueritiam tam imperitam posse reperiri, quæ avium ploratus annuos credat, lacrymasve tam grandes; avesque è Græciâ, ubi Meleager periit, ploratum esse in Indos? Quid ergo? non multa æquè fabulosa produnt poëtæ? Sed hoc eâ in re, quæ quotidiè invehatur, atque abundet, & hoc mendacium coarguat, seriò quemquam dixisse, summa hominum contemtio est, & intoleranda mendaciorum impunitas.* Hæc Plinius. quibus adjicere libeat & ea, quæ Diodorus, libro V, retulit his verbis: Τῆς Σκυθίας, τῆς ὑπὲρ τὴν Γαλατίαν, ἀντικρὺ νῆσός ἐστι πελαγία κατὰ τὸν ὠκεανόν, ἡ προσαγορευομένη Βασίλεια· εἰς ταύτην ὁ κλύδων ἐκβάλλει δαψιλὲς τὸ καλούμενον ἤλεκτρον, οὐδαμοῦ τῆς οἰκουμένης φαινόμενον. hoc est: *Ex adverso Scythiæ, quæ supra Galliam est, insula in oceano est, quam Basiliam vocant. in hanc electrum abundè fluctibus ejicitur; aliàs nusquàm in orbe terrarum conspectum.* Narrat hinc fabulam de Phaëthonte. Pergit deinde Plinius cap. III, his verbis: *Certum est, gigni in insulis septemtrionalis oceani; & à Germanis appellari glessum. itaque & à nostris unam insularum ob id Glessariam appellatam, Germanico Cæsari ibi classibus rem gerente, Austraniam à barbaris dictam. Nascitur autem defluente medullâ pinei generis arboribus; ut gummi in cerasis, resina pineis. Erumpit humoris abundantiâ: densatur rigore, vel tepore autumnali. cùm intumescens æstus rapuit ex insulis, adversa* (malè vulgò *certè*) *in litora expellitur; ita volubile, ut pendere videatur, atque considere in vado. quod arboris succum esse prisci nostri credidère; ob id succinum appellantes. Pineæ autem arboris esse, indicio est pineus in attritu odor; & quòd accensum tedæ modo ac nidore flagret.* Et paullo pòst: *Liquidum primò destillare, argumento sunt quædam intus translucentia; ut formicæ, aut culices, lacertæque, quas adhæsisse musteo non est dubium, & inclusas indurescenti. Genera ejus plura. candida odoris præstantissimi. Sed nec his, nec cereis pretium. fulvis major auctoritas. ex iis etiamnum amplior translucentibus; præterque si nimio ardore flagrent: imaginemque igneam inesse, non ignem, placet.* & mox: *Ceterùm attritu digitorum acceptâ caloris animâ, trahunt in se paleas, ac folia arida, ac philyras; ut magnes lapis ferrum. Ramenta quoque ejus in oleo addita flagrant dilucidiùs, diutiùsque, quàm linei medulla. Taxatio in deliciis tanta, ut hominis, quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia superet.* Hactenus Plinii verba. quibus addo, quæ Tacitus, & Theodericus rex, in Aestiorum gente, de eâdem re retulerunt. Tacitus hæc: *Sed & mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi glessum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. Nec, quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum; compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu. rude legitur, informe perfertur; pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia plerumque interlucent; quæ implicata humore, mox, durescente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora, lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quæ, vicini solis radiis expressa, atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur; alitque flammam pinguem, & olentem: mox ut in picem resinamve lentescit.* Theodericus rex in epistolâ prædictâ, quam ad Aestios super succinis sibi missis scripsit: *Ad vos oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut & vestrorum relatio continebat, exportat. sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt: quam ante omnes homines, patriâ vestrâ offerente, suscipitis. Hoc, quodam Cornelio*

scribente

scribente, legitur, in interioribus insulis oceani, ex arboribus succo defluens, unde & succinum dicitur, paulatim solis ardore coalescere. fit enim sudatile metallum teneritudo perspicua; modò croceo colore rubens, modò flammeâ claritate pingvescens: ut, cùm in maris fuerit delapsa confinio, æstu alternante purgata, vestris litoribus credatur exposita. Hæc illi prisci mortales. in quibus quid verum, quidve falsum sit, dispiciendum est. Primùm equidem, cur Græcorum alii ex aliis id regionibus venire tradiderunt, causa fuit, quòd pluribus in locis gignebatur: quemadmodùm in Britanniæ, Hispaniæ, & aliarum terrarum litoribus reperitur. Hinc insula ante Saxonum litora, quæ incolis Germanis dicebatur *Austrania*, (nunc est *Strant*) militibus Romanis vocata est *Glessaria*: quam nostri sæculi geographi, cœli terrarumque omnium ignari, in Aestiorum litore interpretantur peninsulam Sudaviensem, quia ad hanc maximè, ut mox ostendam, succinum hodiè legitur. hinc itidem aliæ numero complures insulæ, in Germanicum mare sparsæ, quæ nunc adpellantur Farriæ, quondam Romanis dictæ fuêre *Glessariæ*, à *glesso*, quod est succinum; & ab eodem argumento Græcis *Electrides*. Verùm tamen, succinum, quod ad Hispaniæ, Britanniæ, aliarumque terrarum litora olim legebatur, quodque etiam nunc legitur, semper æstimatum fuit pravum, ignobile, & nullius pretii; ita uti pro nullo habeatur; omnisque nobilitas ac fama uni soli Prussiaco succino omni ævo manserit. unde etiam Tacitus ac Theodericus rex solos omnium hominum Aestios id legere pronuntiarunt. At iidem in eo perquàm falsi sunt, unà cum Plinio, Diodoro, & aliis antiquissimis Græcorum scriptoribus, quòd gigni id in oceani septemtrionalis insulis, sive, ut clariùs Diodorus ait, in insulâ Basiliâ, indéque in Germanorum, id est, Aestiorum litora fluctibus devehi crediderunt. Quæ equidem antiquissima Græcorum opinio, jam ante Pytheam concepta. unde is etiam, alio insuper errore multiplici implicitus, non in Basiliâ insulâ gigni, nec in Aestiorum, sive Venedorum, Guttonumque litore legi tradidit; sed *maris concreti esse purgamentum; & veris tempore in Basiliam insulam fluctibus advehi; cujus incolæ proximis id Teutonis vendant.* Interim tamen nominavit Guttonum litus; nominavit item in eo æstuarium, & hujus longitudinem. quæ alioquin ad Basiliam insulam nominasse nihil attinebat. Sed illorum error uti clariùs adpareat, indicanda est ignaris regio, in quâ maximè etiam nunc legitur. Immenso equidem maris Svevici tractu, per Pomeraniæ, Prussiæ, Livoniæque litora reperitur. verùm legitur maximè in Prussiæ litore; omniumque heic maximâ copiâ in eâ regione, quæ vulgò incolis dicitur *die Sudaw*, Regimontio opido conterminâ. Legitur autem tribus modis: quorum duos adnotavit antiquus scriptor Tacitus; nempe *inter vada*, *atque in ipso litore*. Inter vada, sive inter brevia, magna protenduntur æstuaria, sive fossæ, in quas id majoribus maris fluctibus devehitur. Piscatores, ventorum simul, quibus fluctus impelluntur, vadorumque gnari, nudis corporibus undas ingressi, corbibus contis præfixis visendâ dexteritate expiscantur; non modò vere, ut prisci opinabantur, sed quocumque anni tempore, tam asperrimo hiemis, quàm lætissimâ æstate. In ipso litore legitur manibus, sine alio quopiam labore, aut difficultate; quod eò fluctibus in planum apertumque expellitur. Tertius hinc modus est, quo ipsam litoris humum scrutantur: in quâ duarum sæpè orgyarum altitudine latet. Peritis signa & indicia nota sunt. habent sua instrumenta, quibus scitè doctéque extrahunt. Hunc modum notavit Philemon; de quo sic Plinius: *Philemon fossile esse dixit; & in Scythiâ erui, duobus locis: candidum, atque cerei coloris; quod vocatur electrum: in alio loco fulvum; quod appellatur sualternicum*. nam Scythiæ nomine heic Sarmatia intelligitur; cujus pars Venedi. Genera ejus prorsus sunt plura, & suus cuique colos. maximè tamen conspicua sunt candida, cerea, ignea, & fulva; omniumque præstantissima candida. proinde miror testimonium Plinii, candidis ac cereis nullum fuisse apud Romanos pretium; fulvis autem majorem auctoritatem. Nomen iis nunc vulgare est *bornsteyn*, ab ardore, quia admoto igne flagrant; & *agsteyn*, nescio unde. Antiquis Germanis fuisse *glessum*, auctores sunt Plinius atque Tacitus. quamquàm apud hunc perperam legitur *glesum*, unico *s*. nam ipsis Germanis fuit *gless*; quo vocabulo posteà, paullum variato in *glass*, *vitrum*, quum id novum & anteà sibi inusitatum Germaniæ inferretur, interpretati sunt, ob similitudinem quamdam. Ceterùm Tacitus, *Nec quæ natura*, inquit, *quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum, compertumve.* Fassi hoc sunt ipsi Aestii per legatos suos apud Theodericum regem. Posteriori etiam ævo multum diuque inter doctissimos rerum naturæ viros super naturâ ac generatione ejus disputatum est; donec certis indubiisque documentis exploratum, esse materiam

riam

riam lentam, ſuccumque pingvem, non ab arboribus, ut priſci crediderunt mortales, ſed ex ipsâ humo, interiùs cavernosâ ac ſulfureâ, productum; quem frigiditas aquæ marinæ ſtatim, ut prodeat, induret. unde etiam *in modum tedæ*, ut ait noſter, *accenditur; alitque flammam pingvem, & olentem*; ac *mox* rurſus in ſuccum, ut *in picem, reſinam, lenteſcit*. Litora Sudaviæ partim occidenti, partim ſeptemtrionibus objecta ſunt. in quæ id adverſis fluctibus ita ejicitur, uti, qui ventus in occidentale litus expellat, idem à ſeptemtrionali abigat: & vice versâ. nec tamen interim in aliud litus defertur. unde certiſſimum argumentum, circa hæc maximè litora & gigni id, & perpetuò volvi, revolvique: non verò ad Balticam illam antiquorum inſulam, id eſt, ad immenſæ magnitudinis peninſulam Scandinaviam; circa quam nullo umquàm ævo id conſpectum. Verùm ego credo, fabulam hanc inde natam, quòd antiquiſſimi mortalium, qui primi hujus oræ notitiam Græciæ intulerunt, inſulas duas memorarunt, quæ ante totum Pruſſiæ litus ſternuntur; altera inter duo Viſtulæ oſtia, vulgari vocabulo *Friſche Näring*; altera, hinc Pregolâ ac Demiâ amnibus, lacuque, cui nomen vulgò *Kuriſche haff*, à continenti diremta, regiones comprehendit treis, quibus vulgaria vocabula *Sameland*, *Sudaw* & *Kuriſche Näring*. Atque huc ſpectaſſe puto Mithridatem; de quo ita Plinius: *Mithridates dicit, in Germaniæ litoribus eſſe inſulam, vocarique eam Oſerictam, cedri genere ſilvoſam. inde defluere in petras*. Non enim adversùs Germaniæ litora hanc ait eſſe inſulam; ſed in ipſis Germaniæ litoribus: quæ nulla alia eſſe poteſt, quàm alterutra earum, quas modò dixi. quamquàm in nomine eum erraſſe putem. quod ſi non ſit vitiatum, eam haud dubiè Aeſtii litoris notat inſulam, quam Plinio ante Livoniam, in Clylipeno ſinu, *Latrin* dixi adpellari; nunc verò vocatur *Oeſel*: cui vocabulo valdè ſimilis vox OSERICTA; ſi liquida in liquidam commutetur. Ceterùm alii poſteà Græci ex dictis Aeſtiorum Guttonumque inſulis fecerunt Baſiliam illam, ſive Baltiam immenſæ magnitudinis inſulam.

Vera igitur atque germana terra, quæ nobiliſſimum omnium ſuccinum & olim produxit, & nunc etiam abundè producit, eſt Pruſſia Aeſtiorum quondam, & ante hos Venedorum ſedes. Hinc quando primùm & quomodò in exteras regiones, maximéque in Italiam & Græciam delatum ſit, nunc diſpiciendum eſt. *Nec quæ natura*, inquit Tacitus, *quæve ratio gignat, ut barbaris, quæſitum, compertumve. diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat; donec luxuria noſtra dedit nomen. ipſis in nullo uſu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirantes accipiunt*. Quàm diu inter cetera maris ejectamenta jacuerit, antequàm in exteras regiones deportari cœpit; equidem neſcio. id ſcio, quum jam Herodoti, & ante hunc etiam, Aeſchyli ætate, Græcia eo ſit uſa; haud facilè Tacitum quemquam legiſſe auctorem, qui adnotaverit, quanto temporis ſpatio ſine æſtimatione jacuerit. vereorque eum Romanorum ſuorum intellexiſſe luxuriam: in quo vehementer erravit. Herodoti verba, lib. III, hæc ſunt: οὔτε γὰρ ἔγωγε ἐνδέκομαι, Ἠριδανὸν καλέεσθαι πρὸς βαρβάρων ποταμὸν, ἐκδιδόντα ἐς θάλασσαν τὴν πρὸς βορέην ἄνεμον, ἀπό τεῦ τὸ ἤλεκτρον φοιτᾶν λόγος ἐστίν. id eſt: *Neque enim ego credo, flumen quoddam dici Eridanum, quod exeat in mare ſeptemtrionale: unde electrum venire fama eſt.* De hoc flumine ſatis abundéque ſuprà in Gothonibus diſſerui: eſſe ſcilicet exiguum illum amnem, qui vulgari vocabulo *die Raddaune*, apud Godanium opidum Viſtulæ miſcetur. à quo loco, jam ante Herodoti tempora, electrum in Italiam Græciamque deportari ſolitum. Viam, quâ deportatum ſit, oſtendere voluit Diodorus, dicto libro V, his verbis: τὸ γὰρ ἤλεκτρον συνάγεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ· κομίζεται δὲ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων πρὸς τὴν ἀντιπέραν ἤπειρον· δι' ἧς φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους, καθότι προείρηται περὶ τούτων. hoc eſt: *Electrum namque in prædictâ inſulâ legitur; & ab incolis in adverſam transfertur continentem: per quam porrò in noſtras regiones transvehitur, modo ſuprà dicto.* Dixit ſcilicet paullo antè, in narratione de plumbo candido Britannico; quod ait è Britanniâ in Galliæ continentem, & mox per Galliam ad Rhodani oſtia, inde verò in Italiam ac Siciliam fuiſſe transvectum. Sed hoc in electro opidoquàm falſum. quid enim hoc à Viſtulæ oſtiis in Italiam delaturis transitio erat per Galliam ad Rhodani oſtia; atque inde demum in Italiam trajectio? Haud quaquàm probabile. ipſe Diodorus noſtrarum orarum planè ignarum ſeſe oſtendit, dum ait, ſupra Galliam (quo vocabulo ille tam Germaniam, quàm ipſam Galliam intelligit) eſſe Scythiam, & ſupra hanc Scythiam Baſiliam inſulam, in quâ unâ gignatur electrum. Veriora tradidit Plinius, prædicto lib. XXXVII, cap. III: *Affertur à Germanis*

in Pannoniam maximè provinciam. inde Veneti primùm, quos Græci Henetos vocant, rei famam fecère, proximi Pannoniæ, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado verò annexa fabulæ videtur causa, hodièque Transpadanorum agrestibus feminis, monilium vice succina gestantibus; maximè decoris gratiâ, sed & medicinæ; quando tonsillis creditur resistere, & faucium vitiis, vario genere aquarum juxta illos infestante guttura, ac vicinas carnes. IↃ C *fere M. pass. à Carnunto Pannoniæ abesse litus id Germaniæ ex quo invehitur, percognitum nuper. vidit enim eques Romanus, missus ad id comparandum à Iuliano, curante gladiatorium munus Neronis principis: qui hæc commercia & litora peragravit; tantâ copiâ invectâ, ut retia, arcendis feris podium protegentia, succinis nodarentur: arma verò & libitina, totusque unius diei apparatus esset è succino. Maximum pondus is glebæ attulit* XIII *librarum.* Carnuntum nunc vocari *Haimberg*, in Austriâ, ad Danubii ripam, ex adverso Mari confluentis, suprà ostendi, pluribusque in descriptione Norici probabo argumentis. ac hoc, proximo rectissimoque itinere, ad prædictum Prussiæ litus, millia sunt passuum CCCC tantùm. unde suspicor, in Plinio numerum esse corruptum. Ab Germanis ait succinum adferri in Pannoniam; haud dubiè ipsis Aestiis: quod satis disertè testatur Tacitus, his verbis: *Ipsis in nullo usu. rude legitur; informe perfertur: pretiumque mirântes accipiunt.* Nempe illi ipsi in Pannoniam perferebant pretiumque mirantes accipiebant, qui & legebant, quibusque in nullo usu. Probabile igitur hinc fit, jam anteà id Aestios, Venedosque, & Gothonas in suis litoribus legisse, atque in exteras detulisse oras, quàm Italorum Græcorumve luxuria nomen ei pretiumque dederit. Sed ad quem Pannoniæ locum perferebant id Plinii Tacitique ævo Aestii & Gothones? Pannoniam heic intelligit Plinius totum id terrarum spatium, quod inter Istrum atque Adriaticum mare proprio sibi nomine adpellabatur *Illyricum*; cujus pars Pannonia. huic igitur Illyrico, quà alia ejus pars sternebatur Carnorum natio, proximi erant Veneti, Adriatico mari ac Pado amni adpositi: quos succinum Plinius ait à Germanis accepisse. Itaque ad limiteis usque Italiæ progrediebantur Aestii, atque Gothones, succina sua Italis per commercia transdituri. Atque hac viâ, jam inde ab antiquissimis temporibus, in Italiam, atque hinc porrò in Græciam delatum fuisse succinum, quàm manifestissimo certissimoque inde patet indicio, quòd, quum Venedi id primùm in suo apud Sudaviam litore legerent, & inde ad Vistulæ Radanique confluenteis, ut suprà cap. XXXIV ostensum, in Gothonas ad mercatum deferrent; qui porrò per Germaniam ac Pannoniam ad Venetos transtulerunt: Græci, ex similitudine nominum, in ipso Venetorum id litore legi crediderunt; ac Pado inde dederunt nomen *Eridani*; insulasque insuper ante hujus ostia finxerunt *Electridas*: quia Vistulæ quoque (quem & ipsum per errorem putarunt esse Venedorum Gothonumque Eridanum) plura ostia acceperant, insulasque iis objectas, in quarum litore succinum legeretur. Equitem illum Romanum, qui, Juliani missu, commercia ac litora succini peragravit, Codanium pervenisse, haud dubium est. nam heic maxima ejus facta fuisse commercia, atque hinc itinera in Illyricum Italiamque suscepta, jam anteà in Gothonibus ostendi. Nihilo minùs tamen reliqua etiam Prussiæ litora visendi perquirendique gratiâ eum peragrasse, ex Plinii liquet verbis. At clausum id iter, impeditaque ea commercia Aestiis & Gothonibus post Taciti ævum fuisse, ex Theoderici regis patet epistolâ; in quâ leguntur hæc verba, de Aestiorum legatione, in Italiam ad regem missâ: *Inter tot gentes viam præsumere, non est aliquid facile concupisse.* & posteà: *Proindè requirite nos sæpius per vias, quas amor vester aperuit.* Nisi fortè suspicari libeat, mercatoribus iter per omneis Germaniæ terras nationesque patuisse; legatis, ad exteras regiones missis, non item.

Atque hæc ferè sunt, quæ de succini in Prussiaci litore lectione, transportationeque in Italiam, in antiquorum scriptorum monimentis reperii. Res longiori aliquanto dissertatione per se visa est dignissima. ego verò haud æquum putavi, quum reliquam Germanorum antiquitatem summâ ubique curâ illustrare laborem, gloriam hanc terræ, patrio solo confterminæ, silentio præterire. Nunc ad reliqua proficiscor.

CAPUT

CAP. XLV.

De FENNIS sive FINNIS.

VLTIMI omnium in Germaniâ recensentur auctori nostro FENNI: quorum nomen genusque antiquâ sede etiamnunc manet. dicuntur quidpe sibi ipsis atque conterminis Sveonibus *Finner*; Danis ac Norvagiis *Finder*; citerioribus Germanis, maris Svevici ac Germanici adcolis, *Fennen*; superioribus *Finnen*. unde etiam Latinis & Græcis vocabulum eorum in primâ syllabâ variatum. quidpe Tacito sunt FENNI; Ptolemæo, ac Jornandi, φίννοι, FINNI. huic tamen etiam sunt *Scretofennæ*, Scandinaviæ incolæ; qui Procopio ac Paullo Diacono dicuntur *Scritofinni*; ut suprà ostensum. Eidem Iornandi sunt *Finnaithæ*, nescio quo situ, in Scandinaviâ. è Finnorum fuisse genere, si qui eo nomine fuerint, ipsum nomen indicat. Sed & Plinio Finnorum sedes dicitur FINNINGIA INSULA: de cujus situ atque adpellatione suprà cap. XXXVIII, hujus libri, disserui. Esse nunc peninsulam, quam Finni Corelliique incolunt, certis argumentis demonstratum est. Hujus prorsus ignarus Jornandes, Finnos omneis pariter in Scanziâ collocavit. *Finni*, inquit, *mitissimi*, *Scanziæ cultoribus omnibus mitiores*. At hujus error veniam quodam modo mereri videtur; quando præter Finningiæ Finnos, duo alia erant in Scanziâ etiam Finnorum genera, Scritofinni, & Marchiofinni. Ptolemæi geminam ignorantiam quis excusabit? qui non modò ad medium posuit Vistulam Finnos; sed etiam exiguam eorum pronuntiavit esse nationem. Verba ejus, in descriptione Sarmatiæ, hæc leguntur: Κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα, οἵ τε Οὐενέδαι, παρ' ὅλον τὸν Οὐενεδικὸν κόλπον· καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοί τε καὶ Βαστάρναι· καὶ παρ' ὅλην τὴν πλευρὰν τῆς Μαιώτιδος, Ἰάζυγες, καὶ Ῥωξολανοί· ἐνδοτέρω τούτων οἵ τε Ἀμαξόβιοι, καὶ οἱ Ἀλανοὶ Σκύθαι. ἐλάττονα δὲ ἔθνη νέμεται τὴν Σαρματίαν, παρὰ μὲν τὸν Οὐιστούλαν ποταμὸν, ὑπὸ τοὺς Οὐενέδας, Γύθωνες, εἶτα Φίννοι, εἶτα Βύλανες, ὑφ' οὓς Βυργυνδίωνες, εἶτα Ἀυαρῖνοι, παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ. Hoc est: *Tenent Sarmatiam maximæ gentes istæ: Venedæ, juxta totum sinum Venedicum: & supra Daciam Peucini, ac Bastarnæ: juxtaque totum latus Mæotis, Iazyges, & Roxolani: interiùs verò Hamaxobii, atque Alauni Scythæ. Minores verò gentes Sarmatiam incolunt, apud Vistulam flumen, sub Venedis Gythones; dein Finni; mox Bulanes; sub quibus Burgundiones; hinc Avarini, apud Vistulæ fontem.* Maximum antiquissimis temporibus Finnorum fuisse nomen, inde liquet, quòd non modò Finningiam omnem oppleverint; sed & magnam Scandinaviæ partem; ubi Scritofinni, ac Marchiofinni, ut nunc, sic antiquis jam temporibus dicti fuerunt.

Ceterùm Finningiæ Finnos omninò inter Sarmatas connumerat cum Ptolemæo Plinius, ex aliorum scriptorum traditione. *Nec est minor*, inquit, *opinione Finningia. Quidam hæc habitari, ad Vistulam usque fluvium, à Sarmatis, Venedis, Scyris, Hirris, tradunt.* Auctor autem noster circa eorum genus ambigit. *Peucinorum*, inquit, *Venedorumque, & Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam, dubito.* & mox de Venedis: *Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia & domos figunt, & scuta gestant, & pedum usu ac pernicitate gaudent. quæ omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas. fœda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus. sola in sagittis spes; quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur. huc redeunt juvenes; hoc senum receptaculum. Id beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. securi adversùs homines, securi adversùs deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus sit.* Peucinos toto genere fuisse Germanos, Venedos verò Sarmatas, suprà demonstratum est. Si *in plaustro equoque vivere* certum est argumentum Sarmatici generis; *pedum* autem *usu ac pernicitate gaudere*, indicium generis Germanici: certè & Finni nulli alii fuère, quàm Germani. Verùm Germanos hos fuisse, ex eo maximè adparet, quòd portiones eorum, ab universo corpore antiquis temporibus avulsæ, Scritofinni ac Marchiofinni, semper in hanc usque diem fuère Germani. nec ipsi Finni in Finningiâ ab hoc genere vel sermone vel moribus degenerant, nisi versùs Corelliam; ubi ejusdem cum Lapponibus atque Corellis sunt sermonis: multumque veterum morum, si qua alia gens, pertinaciter servant. Eamdem vivendi rationem describit Marcellinus, lib. XXXI, in Hunnorum gente, Finnis, ut pluribus alibi docebo argumentis, conterminâ: nisi quòd hi equo-

hi equorum habuerint usum. *Hunnorum*, inquit, *gens, monumentis veteribus leviter nota, ultra paludes Mæoticas, glacialem oceanum accolens, omnem modum feritatis excedit.* & mox: *Sic in suâ vitâ visi sunt asperi, ut neque igni, neque saporatis indigeant cibis; sed radicibus herbarum agrestium, & semicrudâ cujusvis pecoris carne vescantur: quam inter femora sua & equorum terga subsertam fotu calefaciunt brevi. Aedificiis nullis umquàm tecti; sed hæc, velut ab usu communi discreta sepulcra, declinant. Nec enim apud eos vel arundine fastigiatum reperiri tugurium potest. sed vagi, montes peragrantes & silvas, pruinas, famem sitimque perferre ab incunabulis assvescunt. Peregrè tecta, nisi adigente maximâ necessitate, non subeunt: nec enim apud eos se securos existimant esse sub tectis. Indumentis operiuntur linteis, vel ex pellibus silvestrium murium consarcinatis. nec alia illis domestica vestis est, alia forensis. sed semel obsoleti coloris tunica collo inserta, non antè deponitur, aut mutatur, quàm diuturnâ carie in pannulos defluxit defrustrata.* Et posteà: *Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contingit. omnes enim sine sedibus fixis, absque lare, vel lege, aut ritu stabili, dispalantur, semper fugientium similes, cum carpentis, in quibus habitant.* Paullus Diaconus, rerum Langobardicarum lib. I, cap. V, de Scritofinnis similia: *Nec aliis*, inquit, *utpote feris ipsis ratione non dispares, quàm crudis agrestium animantium carnibus vescuntur: de quorum etiam hirtis pellibus sibi indumenta coaptant. Apud hos est animal, non satis absimile cervo; de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem, in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi.* Sed omnium curatissimè Procopius, rer. Gothicar. lib. II: Τῶν δὲ ἱδρυμένων ἐν Θούλῃ βαρβάρων μόνον ἔθνος, οἳ Σκριθίφινοι ἐπικαλοῦνται, θηριώδη τινὰ βιοτὴν ἔχουσιν. οὔτε γὰρ ἱμάτια ἐνδιδύσκονται, οὐδὲ ὑποδεδημένοι βαδίζουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν, οὔτε τι ἐδώδιμον ἐκ τῆς γῆς ἔχουσιν· οὔτε γὰρ αὐτοὶ γῆν γεωργοῦσιν, οὔτε τι αὐτοῖς αἱ γυναῖκες ἐργάζονται· ἀλλὰ ἄνδρες ἀεὶ ξὺν ταῖς γυναιξὶ τὴν θήραν μόνην ἐπιτηδεύουσι. θηρίων τε γὰρ καὶ ἄλλων ζώων μέγα τι χρῆμα αἵ τε ὗλαι αὐτοῖς φέρουσι, μεγάλαι ὑπερφυῶς οὖσαι, καὶ τὰ ὄρη, ἃ ταύτῃ ἀνέχει. καὶ κρέασι μὲν θηρίων ἀεὶ τῶν ἁλισκομένων σιτίζονται· τὰ δέρματα δὲ ἀμφιέννυνται, ἐπεί τε αὐτοῖς οὔτε λῖνον, οὔτε ὅτῳ ῥάπτοιεν, ἔνεστιν. οἱ δὲ τῶν θηρίων τοῖς νεύροις τὰ δέρματα ἐς ἄλληλα ταῦτα ξυνδέοντες, οὕτω δὴ ἐς σῶμα ὅλον ἀμπίσχονται. οὐ μὲν οὐδὲ τὰ βρέφη αὐτοῖς κατὰ ταὐτὰ τιτθηνοῦνται τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις. οὐ γὰρ σιτίζονται Σκριθιφίνων παιδία γυναικῶν γάλακτι, οὐδὲ μητέρων ἅπτονται τιτθοῦ· ἀλλὰ ζώων τῶν ἁλισκομένων τοῖς μυελοῖς ἐκτρέφονται μόνοις. ἐπειδὰν οὖν γυνὴ τάχιστα τέκοι, δέρματί τι βρέφος ἐμβαλλομένη, κρεμᾷ μὲν εὐθὺς ἐπὶ δένδρου τινός. μυελὸν δέ οἱ ἐπὶ τοῦ στόματος ἐνθεμένη, εὐθὺς τίλλεται ἐπὶ θήραν· ἐπὶ κοινοῦ γὰρ τοῖς ἀνδράσι τὸ ἐπιτήδευμα μετίασι τοῦτο. id est: *Ex iis verò, qui Thulen incolunt, barbaris natio una, qui Scrithifinni vocantur, ferarum in morem vitam degunt; ut qui nec vestibus operiantur, nec calceati incedant, nec vinum bibant, nec ullum è terrâ habeant edulium: siquidem neque excolunt eam, neque uxores eorum quidquam operantur: sed viri semper cum iis venatibus student: nam feras, & alia animalia, ut magnas opes, silvæ ferunt, magnæ admodùm & vastæ; quæ in montibus hujus regionis sternuntur. ferarumque captarum carnibus semper vescuntur; pellibusque earum vestiuntur. siquidem neque linum, neque, quo consuant, quidquam habent. quidam verò ferarum nervis tergora colligantes, totum integunt corpus. Quin & infantes apud eos, ut apud ceteros mortaleis, non enutriuntur. non enim Scrithifinnorum liberi lacte cibantur; nec maternas mammas attingunt. sed ferarum solùm medullis educantur. quidpe, ubi primùm peperit mulier, infantem statim pelle involutum ab arbore aliquâ suspendit: medullâque in os ingestâ, protinus ad venationem proficiscitur. maritos enim, ad hoc studium exeunteis, comitantur.* Sed de his satis abundéque dictum est suprà, in primo volumine hujus operis.

Ceterùm Tacitus, post finitum de Fennis sermonem, *Cetera*, inquit, *jam fabulosa; Hellusios & Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere. quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.* Hæc de insulis intelligenda, quæ supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano sunt sparsæ, quarum maxima nunc nòscitur vulgari vocabulo *Nova zembla*; ut suprà ostendi. Hæc est, de quâ ita tradit Stephanus: Ἐλίξοια, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλάσσων Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Κεραμβύκῃ. οἱ νησιῶται Κεραμβύκαι, ὡς Ἑκαταῖος. id est: *Elixona, insula Hyperboreorum, haud minor Siciliâ, sub flumine Cerambycâ. unde insulani Cerambycæ, teste Hecatæo.* Plinius de eisdem insulis, quamvis aliis paullo nominibus, lib. IV, cap. XIII: *Feruntur & Oonæ; in quibus ovis avium & avenis incolæ vivant. aliæ, in quibus equinis pedibus homines nascantur, Hippopodes appellati. Panotiorum aliæ; in quibus nuda alioquin corpora prægrandes ipsorum aures tota contegant. Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum; quæ est prima inde Germaniæ.* Solinus cap. XXIII: *Auctor est Xenophon Lampsacenus, à litore Scytharum in insulam Baltiam triduo navigari: ejus magnitudinem immensam, & penè similem continenti. nec longè Oonas separari; quas qui habitent, vivant ovis avium marinarum, & avenis vulgò nascentibus. deinde sunt & aliæ*

propter

propter constitutæ insulæ; quarum Hippopodes indigenæ, humanâ usque ad vestigium formâ, in equinos pedes desinunt. esse illic & Panotiorum gentem, quorum aures adeò in effusam magnitudinem dilatentur, ut viscerum illis reliqua contegant; nec amiculum aliud sit, quàm ut membra membranis aurium vestiant. Isidorus, origin. lib. XI, cap. III: *Panotii apud Scythas esse feruntur, tam diffusâ aurium magnitudine, ut omne corpus eis contegant;* πᾶν *enim Græco sermone Omne,* ὦτα *Aures dicuntur.* Item Mela, lib. III, cap. V; *Quæ Sarmatis adversa sunt, ob alternos accessus recessusque pelagi, & quòd spatia, queis distant, modò operiuntur undis, modò nuda sunt, aliàs insulæ videntur, aliàs una & continens terra. In his esse Oonas, qui ovis avium palustrium, & avenis tantùm alantur: esse equinis pedibus Hippopodas; & Satmalos, quibus magnæ aures, & ad ambiendum corpus omne patulæ, nudis etiam pro veste sint; præterquàm quòd fabulis traditur, auctores etiam, quos sequi non pigeat, invenio.* De unis eisdemque omneis pariter hos auctores loqui insulis, nemini dubium esse potest. unde igitur magna ista nominum discrepantia? Apud Plinium equidem, pro *Panotiorum*, in vulgatis exemplaribus legitur *Fanesiorum*; & apud Solinum *Phanesiorum*. at quia apud Isidorum disertè sunt *Panotii*; haud dubitaverunt viri eruditi, in utroque auctore legere *Panotiorum*. nam ab argumento prægrandium aurium, quibus tota corpora contegebant, dicti sunt Græcis scriptoribus Πανώτιοι· quemadmodùm & alii illi ab equinis pedibus Ἱππόποδες· & ab ovorum esu, Ὠόναι. Apud Melam cur Plinii ac Solini Isidorique *Panotii* adpellentur *Satmali*, haud equidem dispicere queo. nec tamen credo, alios Melam habuisse harum insularum auctores, quàm illi habuerunt; nempe Xenophontem Lampsacenum. Omnino igitur & in Melâ corrigendos censeo *Satmalos* in *Panotios*. Nec Tacitum arbitror ex novo habuisse auctore sua de fabulosis istis insulis: vereorque, apud hunc quoque vocabulum *Hellusios* esse vitiatum à *Panotios*. cujus scriptura quum fortè esset exoleta atque obscurata, imperitus quidam restituit ex Plinio ac Solino *Phanesios*; qui porrò detorti in *Hellusios*. Jam verò *Oxionas* debere esse *Oonas*, nescio quis dubitare queat.

Atque heic finis est universæ GERMANIÆ VETERIS, quatenus Rheno, oceano, Danubio, ac prædictis ab oriente finibus includebatur.

CAP. XLVI.

De QUINQUE GERMANORUM GENERIBUS, *in quæ universa Germania distincta fuit.*

EXPLICATIS hactenus omnibus partibus GERMANIÆ VETERIS, subit nunc memoriam, ab initio me promisisse, quinque Germanorum genera, quibus omnem Plinius distingvit Germaniam, exponere. ea igitur fides nunc exsolvatur.

Plinii verba, lib. IV, cap. XIV, hæc sunt: *Germanorum genera quinque: Vindeli; quorum pars Burgundiones, Varrini, Carini, Guttones. alterum genus, Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, ac Cauchorum gentes. proximi autem Rheno, Istævones; quorum pars Sicambri. mediterranei, Herminones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars, Peucini, qui & Bastarnæ, suprà dictis contermini Dacis.* Ut quinque fuêre genera, sic quinque diversas inter se habitavêre regiones. *Istævones* versùs occasum; *Bastarnæ*, sive *Peucini*, versùs ortum; *Ingævones* versùs septemtriones; *Hermiones* versùs meridiem: inter hos & sinum Codânum, quasi in medio omnium, fuêre *Vindeli*. Horum omnium nomina Tacitus quoque refert, sub initium mox libri de Germaniâ; præter unos *Bastarnas*. quorum in fine tamen ejusdem libri meminit. *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuitonem deum terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno trîs filios assignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Istævones vocentur. Quidam autem, licentiâ vetustatis, pluréis deo ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Svevos, Vandalios, affirmant. eaque vera & antiqua nomina.* Sed de singulis generibus agendum, ac sui cuique populi attribuendi.

VINDELI sive VANDALI.

QUi Tacito sunt VANDALII, in Plinii vulgatis exemplaribus leguntur *Vindelici*, vitiato per ultimam syllabam vocabulo; quum notiores forent librariis populi inter Alpeis ac Danubium, quàm in interiore Germaniâ ad sinum Codânum colentes.

colentes. Corrigere id vocabulum conati sunt viri eruditi, alii in *Vindili*, alii in *Vandili*, quidam in *Vandeli*: nemo satis feliciter. quidpe cur *Vindili* magis placere debeat, quàm *Vindeli*, equidem per me haud video; nec illi rationem reddunt. qui autem *Vandili* inde atque *Vandeli* fecerunt, ii partim jam antè correctam vocem *Vindili*, partim vulgatam in Plinio scripturam *Vindelici*, partim etiam Taciti vocabulum *Vandalii* sequuti sunt: ex quibus tribus diversis scripturis unam sese rectam in Plinio restituere posse quisque putavit. Ego verò in Plinio, rejectâ tantùm ultimâ syllabâ CI, reliquum vocabulum rectè scribi VINDELI, audacter adsevero. Primùm in secundâ syllabâ E, quod in omnibus vetustis exemplaribus, tam typis excusis, quàm manu exaratis reperitur, non temerè rejiciendum censeo; quando ea syllaba per omneis vocaleis variis auctoribus antiquis sit variata. nam Tacito, ut antè dictum, sunt VANDALII; Capitolino, Mamertino, Orosio, Iornandi, Eutropio, Cassiodoro, Xiphilino, VANDALI; Diacono atque Helmoldo, & Iornandi etiam nonnumquàm, Germanicâ literâ in principio WANDALI; Vopisco, Procopio, Zosimo, ac Svidæ, Notitiæque imperii, & aliis, VANDILI; Græcè Βανδῆλοι; Diacono WINILI, quasi VINDILI; Mag. Adamo VINULI, Sigeberto & Helmoldo WINULI; quasi VINDULI: nam tabulæ etiam itinerariæ sunt VANDULI. ac nescio, an non etiam dicti fuerunt VINDOLI; unde Iornandi vocabulum gentis *Vinoviloth*, de quo plura mox dicam. Ex hac igitur unius ejusdemque vocabuli tam multiplici variatione quis non credat, scriptum fuisse à Plinio VINDELI: quod imperiti posteà librarii vel glossatores fecêre *Vindelici*? Nemini puto dubium esse posse. Videndum igitur nunc, quæ nationes Vandalici fuerint generis. Plinius nominat solos *Burgundiones*, *Varrinos*, *Carinos*, *Guttones*: quorum hi ad Vistulam amnem, Varrini in Mecheloburgiensi ducatu, haud procul Albi flumine, sedeis habuerunt: intra quos fineis multi etiam alii populi apud sinum Codânum siti fuerunt. Verùm nihil mirum: Plinius nullius generis populos omneis recenset; sed unos atque alteros tantùm, quos visum fuit. proinde ex ceteris auctoribus sunt supplendi. Vandalis igitur adjicio *Lemovios*, sive *Herulos*, *Rugios*, *Sidinos*, *Svardones*, *Eudoses*, *Anglos*, *Caviones*, *Theuringos*, *Nuithones*, & *Langobardos*. Quum Burgundiones, Guttones, & Varini, ac Langobardi Vandalici fuerint generis, de reliquis inter hos sitis dubitari non potest. De illis tribus nationibus disertè testatur Plinius. de Langobardis fabulosus equidem, idoneus tamen, quantum ad hoc probandum attinet, testis est Paullus Diaconus. qui in gestis Langobardorum, ex merâ nationum nominumque ignorantiâ, Wandalos diversos facit à Winilis, bellaque inter hæc duo nomina, ceu alienissimas inter se nationes, gesta narrat. Verba ejus, lib. I, cap. I, hæc sunt: *Gothi siquidem, Wandalique, Rugi, Heruli, atque Turcilingi, nec non etiam aliæ feroces & barbaræ nationes è Germaniâ prodierunt.* & continuò cap. II: *Pari etiam modo & Winilorum, hoc est, Langobardorum gens, quæ posteà in Italiâ feliciter regnavit, à Germanorum populis originem ducens, ab insulâ, quæ Scandinavia dicitur, adventavit.* Falsum hoc esse de Scandinaviâ, satis superque mihi suprà in Langobardis convictum est. Credo, in eâdem cum Diacono fuisse opinione & Iornandem, qui in Scanziâ suâ memorat gentem *Vinoviloth*: quod vocabulum suspicor natum è genuinâ Vandalorum adpellatione VINDOLI. sic quidpe eidem Jornandi sunt *Finnaithæ*, ac *Svethidi*; qui nulli alii fuêre, quàm *Finni*, & *Svethi*, sive *Svedi*; ut suprà ostensum. Pergit Diaconus cap. VII, in hæc verba: *Igitur egressi de Scandinaviâ Winili, cum Ibor & Ayone ducibus, in regionem, quæ appellatur Scoringa, venientes, per annos illic aliquot consederunt. Illo itaque tempore Ambri & Assi, VVandalorum duces, vicinas quasque provincias bello premebant. hi jam multis elati victoriis, nuntios ad VVinilos mittunt, ut aut tributa VVandalis persolverent, aut se ad belli certamina præpararent.* & cap. IX: *Certum tamen est, Langobardos ab intactæ ferro barbæ longitudine, cùm primitus VVinili dicti fuerint, ita postmodùm appellatos. nam juxta illorum lingvam, lang longam, bart barbaram significat.* Idem Sigebertus narrat. additque uterque prœlium, inter Vinilos & Vandalos commissum. De bello Langobardorum cum finitimis, verum fuerit; item de nomine Vinilorum. at de origine è Scandinaviâ omnino falsum. nihilo enim magis Langobardi, quàm ceteri isti Vandali, Gothi, Rugii, Heruli, atque Turcilingi, & alii, è Scandinaviâ profecti sunt; licet & Gothos, & Rugios, & Herulos è Scandinaviâ Iornandes deduxerit. Varius hic & inexplicabilis penè error rudi illi atque imperito Iornandis Diaconique sæculo inde natus est, quòd unius ejusdemque Vandaliorum gentis adpellatio multis modis, pro ratione dialectorum, variata fuit. Fuerunt igitur Langobardi alio vocabulo adpellati *Vinili*, id est, *Vindili*, seu *Vandali*, non proprio ac peculiari; sed communi

communi omnibus nationibus, ſinum Codânum inter Viſtulam Albimque & Chaluſum incolentibus. Bellum eos reliquis Vandalis inter Albim & Viadrum moviſſe, inde maximè crediderim, quia & ipſi à communi eorum adpellatione poſtmodò in exteris regionibus ſeparati fuerunt, quemadmodùm & Gothones, Burgundiones, Heruli, ac Rugii; de quibus omnibus mox plura dicam. Vocabulum autem *Vinili*, ſive *Vinuli*, *Winili*, ac *VVinuli*, propriam fuiſſe Vandalorum adpellationem, quaſi *Vindili*, ac *Vinduli*; ex Helmoldi maximè patet hiſtoriâ Slavicâ. ſic enim ſcribit lib. I, cap. II: *Ubi ergo Poloniam finem facit, pervenitur ad ampliſſimam Slavorum provinciam, eorum qui antiquitus VVandali, nunc autem VVinithi, ſive VVinuli appellantur. Horum primi ſunt Pomerani; quorum ſedes protenduntur uſque ad Odoram.* & mox: *Alter fluvius, id eſt, Odora, vergens in boream, tranſit per medios VVinulorum populos, dividens Pomeranos à VVilzis.* & deinde: *Poſt Odoræ igitur lenem meatum, & varios Pomeranorum populos, ad occidentalem plagam occurrit VVinulorum provincia, eorum qui Tholenzi ſive Redarii dicuntur.* Nihilo magis, mi Helmolde, ita me Muſæ benè ament, Winithorum, ſive Vinidorum, id eſt, Slavorum propria adpellatio fuit *VVinuli*, quàm *VVandali*. Vinidos equidem ſive Venedos fuiſſe Slavos, id eſt, Sarmatas, ſuprà ſatis validis certiſque probatum eſt mihi argumentis. at Vandalos, ſive Vindelos, fuiſſe Germanos, citra Viſtulam colenteis, jam CCCC circiter annis ante Venedorum ſive Slavorum in Germaniam transmigrationem, teſtati ſunt luculentiſſimi auctores Plinius ac Tacitus. quorum hic etiam tam vetuſtam eam indicat jam tum habitam fuiſſe adpellationem, uti unum ex ipſius dei Tuitonis filiis eo nomine adpellatum fuiſſe, quidam tradiderint. Revoco igitur illud vocabulum *VVinuli*, & item *VVinili*, quod unis Langobardis leviori errore tribuit Diaconus, ad *Vandilorum*, ſive *Vandulorum*, & *Vindelorum* nomen. Venedi autem, ſive Vinidi, id eſt, Slavi, cur Vinidi & Vandali adpellati ſint, nulla alia fuit ratio, niſi quæ & Marcomannos Svevos, poſtque hos etiam Slavos, ſive Venedos, qui ſibi ipſis & ceteris Slavis dicuntur Czechi, Bojohæmos nominari fecit; quum Bojohæmi propriè fuerint Boji Galli, ante Marcomannos regionem Hercyniâ ſilvâ incinctam habitantes; quæ inde nomen Bojohæmi accepit. Nempe ut Marcomanni, & poſtmodùm Czechi, quia Bojohæmum occuparunt, dicti ſunt Bojohæmi; ſic Vinidi Sarmatæ, quia Vandalorum obſederant agros, adpellati ſunt Vandali. cui adpellationi haud parum cauſæ etiam præbuit, quòd Vinidorum ac Vindilorum nomina haud omnino ſibi invicem abſimilia.

Ceterò Codânum ſinum attigiſſe Vandalos, id eſt, in eodem Vandalorum genere fuiſſe & Herulos, Rugios, Svardones, Varinos, & Anglos, ſinus Codâni adcolas, præterquàm quòd Plinii id comprobatum ſit auctoritate, Guttonas, Varinosque in Vindelis connumerantis, Helmoldi quoque & Iornandis teſtantur hiſtoriæ. Helmoldus loco prædicto: *Hi igitur ſunt VVinulorum populi, diffuſi per regiones, & inſulas maris.* Inſulas intelligit ante Pomeranorum Mecheloburgienſiumque litora ſitas; quarum remotiſſima ſimulque clariſſima Rugia. Jornandes è Dexippi hiſtoriis citat, *VVandalos ab oceano ad Romanum limitem vix anni ſpatio perveniſſe.*

Ultra Langobardos, Gothonasque, in meridiem versùs Vandalorum nomen extendere haud viſum eſt; quia hi potiùs in *mediis*, ſive *mediterraneis*, id eſt, in *Hermionibus*, cenſendi. Nec tamen neſcius ego ſum, apud Dionem, haud ſpernendum rerum Romanarum ſcriptorem, *Vandalicos* adpellari *monteis*, qui Albim fundunt amnem. unde argumentum haud vanum, huc uſque Vandalorum Dionis tempore pertinuiſſe nomen. Verba ejus, lib. LV, ſic ſe habent: Κἀντεῦθεν πρὸς τὴν Χερουσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου πάντα πορθῶν· ἐκεῖνον γὰρ (ῥεῖ δὲ ἐκ τῶν Οὐανδαλικῶν ὀρῶν, καὶ ἐς τὸν Ὠκεανὸν τὸν προσάρκτιον πολλῷ μεγέθει ἐκδίδωσιν) ἐπιχειρήσας περαιωθῆναι. id eſt: *Inde in Cheruſcorum fineis converſo itinere, Viſurgim transgreſſus, omnia populando ad Albim uſque perrexit. quin illum etiam (fluit autem ex Vandalicis montibus, & in oceanum ſeptemtrionalem ingenti magnitudine exit) tranſire conatus eſt.* Hæc equidem diu mentem meam perplexam ſuſpenſamque habuêre, uti neſciverim, qui tandem vocandi forent *mediterranei Hermiones*, ſi in Bojohæmum uſque Vandalorum extenſum fuiſſet nomen. Verùm, poſtquàm ea curatiore rimari cæpi oculo, atque huc illuc verſare; deprehendi denique, parentheſin iſtam, Albis fontem ſimul atque oſtium indicantem, merum improbi immaturique judicii gloſſematium, ab imperito quodam omnis chronologiæ hiſtoriarumque gloſſatore, ex Joanne Xiphilino, Dionis epitomatore, ipſi Dionis textui parum congruè inſertum. Xiphilinus autem Bojohæmicos monteis adpellavit Vandalicos, non à Germanicæ gentis Vandalorum nomine, quia hi eò uſque pertinuerint; ſed quia Vinidi,

five Slavi, Bojohæmum jam tunc atque proximam Lusatiam incolentes, in commune cum reliquis Slavis inter Vistulam & Albim, sinumque Codânum, vocabantur Vandali. Idem igitur Dioni accidit, quod nuper quidam in Aristotele tentarunt: in cujus librum de Mirandis, Rheni fluminis & Germanorum adpellationes ex Herodiano inserere conati sunt; ut suprà notavi.

Sed quæstio jam heic oritur haud levis, nec negligenda, quæ multum diuque animum meum dubium agitavit: nempe, quî factum sit, quum & Gothones, & Burgundiones, & Heruli, & Rugii, & Varini, & Angli, & Teuringi, & Langobardi, fuerint Vandali, qui suis sibi propriis posteà in exteris regionibus vocati sunt vocabulis; uti alii, ab his omnibus & corpore & expeditionibus discreti, peculiari nomine adpellati fuerint VANDALI; quorum nomen Galliam, Hispaniam, Africam, & Siciliam pervagatum est. Respondeo: Omneis illas Vandalorum nationes, quas modò nominavi, primùm separatim pro se quamque in exteras regiones fecisse expeditiones; ideóque separatas ab se invicem obtinuisse adpellationes. reliquas verò deinde conjunctim uno corpore, ceu unâ gente, ut domi erant, profectas; atque eâ de causâ solas obtinuisse Vandalorum nomen. Jornandis verba de Gothonibus hæc sunt: *Ex hac igitur Scanziâ insulâ, quasi officinâ gentium, aut certè velut vaginâ nationum, cum rege suo nomine Berich, Gothi quondam memorantur egressi. qui ut primùm è navibus exeuntes terras attigère, illico loco nomen dederunt. nam hodiè illis, ut fertur, Gothiscanzia vocatur. Unde mox promoventes ad sedes Ulmerugorum, qui tunc oceani ripas insidebant, castrametati sunt: eosque, commisso prælio, propriis sedibus pepulerunt: eorumque vicinos VVandalos jam tunc subjugantes, suis applicuère victoriis.* Vandalos facit conterminos Rugiis: quo pacto hos à Vandalorum gente excludit. Ratio alia nulla fuit, nisi quòd sui sæculi res exactiùs tenebat Jornandes, quàm superiorum temporum. suo autem sæculo sciebat, alios esse per Africam Vandalos, alios per Italiam aliasque regiones Rugios. VANDALI igitur propriè posteà dicta est gens quæ ex IV maximè Vandalorum nationibus, *Svardonibus*, *Eudosibus*, *Nuithonibus*, atque *Sidinis*, constabat. Reliquæ Vandalici generis nationes, suprà nominatæ, suis sibi peculiaribus vocabulis adpellatæ sunt. Caviones Deuringis inserti.

Hæc igitur de Vandalorum sive Vindelorum genere satis explicata existimo. quæ quum antehac ita fuerint conturbata, atque inter se permixta; mirum dictu est, quot & quanti inde promanaverint errores, etiam in doctissimorum excellentiumque virorum scripta.

INGÆVONES.

Alterum genus, inquit Plinius, *Ingævones; quorum pars Cimbri, Teutoni, & Cauchorum gentes.* & Tacitus; *Proximi oceano, Ingævones.* & posteà; *Eumdem Germaniæ sinum, proximi oceano, Cimbri tenent.* item Mela, post descriptionem hujus sinus; *In eo sunt Cimbri, & Teutoni: ultrà ultimi Germaniæ Hilleviones.* Cauchorum genteis Plinius heic ad Ingævones refert. infrà autem, lib. XVI, cap. I, *Sunt verò*, inquit, *in septemtrione visæ nobis gentes Cauchorum, qui majores minoresque appellantur.* In eamdem sententiam Tacitus, post Frisiorum explicationem, *Hactenus*, inquit, *in occidentem Germaniam novimus. In septemtrionem ingenti flexu recedit. Ac primò statim Chaucorum gens.* Post Amisiæ igitur fluminis os, unà cum septemtrione, incipiebat Ingævonum genus, à gente Chaucorum. quibus jungebantur *Fosi*, sive *Saxones*; dein *Cimbri*, *Teutonique*; mox in Scandinaviâ peninsulâ, *Scandii*, *Hilleviones*, *Gutæ*, *Sveones*, *Sitones*, *Marchiofinni*, *Scritofinni*, *Luppiones*. Plinius lib. IV, cap. XIV, post enumeratas supra Sarmatiam Germaniamque in glaciali oceano insulas: *Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingævonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codânus vocatur, refertus insulis; quarum clarissima Scandinavia est, incompertæ magnitudinis, portionem tantùm ejus, quod sit notum, Hillevionum gente 10 incolente pagis; quæ alterum orbem terrarum eam appellat. Nec est minor opinione Finningia.* Solinus cap. XXIII: *Mons Sevo, ipse ingens, nec Riphæis minor collibus, initium Germaniæ facit. hinc Ingævones tenent; à quibus primis, post Scythas, nomen Germanicum consurgit.* Certum igitur est, totam Scandinaviam Ingævonum occupasse nomen. Sed & *Finningiam* eidem generi adnumerandam censeo. quidpe Finnorum magna pars, Scandinaviam incolens, dictâ ratione à Plinio atque Solino in eodem genere computatur. ejusdem autem cum Marchiofinnis Scritofinnisque

fuère

fuêre generis Finni in Finningiâ. Neque enim cuiquam aliorum generum, puta Vandilis, Baſtarnis, vel Hermionibus adnumerari poſſunt; quia longiùs ab his diſſiti. nec aliud quoddam ſextum genus effingere licet. nam Plinius, diligentiſſimus aliàs geographus, hanc Germaniæ in V genera diviſionem non ex ſuo aliquo habuit ſomnio: ſed ab ipſis haud dubiè Germanis diligenter perquiſitam, ſive per ſe, quum in Cauchis eſſet, ſive per vetuſtiores quoſdam auctores, ex quorum monumentis accuratiſſimam ſuam geographiam deſumſit.

Ceterùm vocabulum *Ingævonum* quod attinet, ſcribitur id quidem in omnibus Taciti, melioribusque & antiquioribus Plinii exemplaribus, per diphthongum *æ*. at vulgata Plinii exemplaria atque Solini habent per *e*, *Ingevones*. an ſatis rectè, vehementer ego equidem dubito: utique, quum ſciam, ne Rhenanum quidem, qui indigna quædam ſuper hoc vocabulo nugatur, *quaſi* legendum ſit *Vigevones*, ſuſtinuiſſe ex Plinio ſubjicere *Ingevones*, pro *Ingævones*. Apud Aethicum tamen ſunt iidem INGEONICI. Ptolemæi Germaniam quoties cogito, protinus riſus ſubit; ita omnia ferè illic ima ſummis, ultima citimis permixta ſunt. Gens ei eſt Ἰγγρίωνες, μεταξὺ τοῦ Ῥήνου καὶ τῶν Αὐνοβαίων ὀρέων, *Ingriones, inter Rhenum & Aunobæos monteis*. Hos jam alii ante me crediderunt eſſe Plinii, Taciti, atque Solini *Ingævones*. ego verò non modò idem judico; ſed & vitiatum vocabulum corrigendum cenſeo in Ἰγγαίωνες, INGÆONES. Hos Ptolemæus tam facilè à proximis ſuis ſedibus inter Amiſiam & Albim, ad Rheni ſuperiorem ripam & Aunobæos monteis detrahere potuit, quàm Finnos è Finningiâ ad mediam Viſtulæ ripam. neque in hoc abſimilis eorum eſt conditio, quòd, quum magnum utrorumque eſſet nomen, & ampliſſimi fines; ille exiguas eos fecit nationes.

Rhenani nunc examinentur nugæ. Auctor noſter, ſub initium libri de Germaniâ, *Celebrant*, inquit, *carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuitonem deum, terrâ editum, & filium Mannum, originem gentis, conditoresque. Manno tris filios aſſignant, è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminonones, ceteri Iſtævones vocentur*. Rhenanus non tantùm contra hanc Taciti ſcripturam, ſed adversùm cuncta etiam Plinii atque Solini exemplaria docet, pro *Ingævones* legendum *Vigevones*; quaſi dicti ſint à Wyk & Wonen; quorum hoc *habitare*, illud *ſinum* ſignificat: quia ſinus adcolebant. Quæ opinio quamlibet adeò hactenus placuerit, uti in vicem oraculi ab doctiſſimis etiam hominibus accepta probataque ſit; pauca tamen contrà diſputare liceat. Vocem Wyk hodiè etiam maris Germanici adcolis notare ſinum, haud invitus conceſſerim. verùm Rhenano, noviſſimi ſæculi homini, cur credere magis fas ſit, quàm vetuſtiſſimis illis Germanis, rationem dari mihi velim. Rhenano ratio, quâ contra hos niteretur, erat prorſus nulla, niſi in dimidiâ vocabuli parte *vones*, quæ alludere videbatur ad verbum Germanicum Wonen, quod eſt *habitare*. his duabus ſyllabis fretus, priores duas *Ingæ* audacter corrupit in *Vigæ*; quod alludit ad vocem *VVyk*: quaſi integro vocabulo dicendum *VVykwoner*, id eſt, *ſinuum adcolæ*. nam & Plinius & Tacitus *oceanum* heic *latos ſinus & inſularum immenſa ſpatia complecti* tradunt. At ipſi veteres apud Tacitum Germani, non ex alluſione vocabuli, uti Rhenanus; ſed ex monimentis & *annalibus ſuis*, id eſt, *carminibus*, haud recens compoſitis, ſed *antiquis* & à majoribus ſibi traditis, non è ſitu locorum, ſed à Manni filio adpellatos fuiſſe *Ingævones* crediderunt. Quæ igitur hæc dementia, qui furor, propter leviſſimam vocabuli alluſionem, χθὲς ἢ τρίτην ἡμέραν ſomniatam, antiquiſſimis gentis monimentis fidem prorſus abrogare? quæ item inconſiderantia, tam iniquum unius hominis judicium cupidè, tamquàm probatiſſimum, ſequi atque amplecti? Quanto æquior ille, qui ſub Beroſi Chaldæi nomine, argumenta nugarum, commentitiæque hiſtoriæ, ex prædictis Taciti verbis arripuens, Ingævonem poſt Mannum per omnem Germaniam Sarmatiamque regnaſſe, moxque Iſtævonem, & Hermionem, finxit? Pudeat ſanè, vaniſſimum nugatorem (cujus mentio numquàm ſine flagitii præfatione movenda) meliùs de majoribus noſtris ſenſiſſe, quàm doctos eruditosque viros; quibus una hæc competebat cura, avitæ antiquitatis reverentiam ſummâ diligentiâ atque fide tueri. Jam verò quanta eſt eorumdem in ſummos auctores Plinium atque Tacitum injuria? quos haud verum genuinumque gentis nomen poſteritati tradidiſſe arguunt. Scilicet, ſi Muſis placet, credibile eſt, verique ſimile, conjecturâ Rhenanum penitius adſequutum Germanum vocabuli ſonum, quàm tot Romanorum militeis, tot annis in Chaucis, Ingævonum gente, præſidia agenteis, aditu frequenti ac crebro accepiſſe; inter quos multi Germani, Germanicæ Latinæque juxtâ linguæ ſcientes. Ac quantum quidem

inter *Vi* & *In* discrimen? Tantum certè, uti, alterum in alterum Romano ore deflexum, non nisi temerè adfirmare ausis. Ecquid verò adeo peregrina Romanis atque inaudita erat litera Germanorum *VV*, uti *VVi* nullis aliis literis reddere potuerint, nisi per *In*? An non flumina *VVieſſel*, *VVeſer*, *VVäter*, formata eorum ore sunt *Viſtula*, *Viſurgis*, *Vidrus*? an non populi *VVarner*, ipsis dicti *Várini*? qui posteà *Gvarni*, & *VVarni*. an non *VVangen*, *Vangiones*; & horum opidum *VVormetzmagen*, *Bormetomagus*; quemadmodùm Vistula etiam Marcellino dicitur *Biſſula*? Sed satis jam perspicuum à me factum in hoc opere puto, Germanorum *VV* Romanos atque Græcos expressisse per *V*, vel *B*. Hæc igitur contra Rhenanum sufficiant. Ptolemæi certè Ἰγγαίωνας non tam facili literarum conversione mutaverit in Οὐϊγαίωνας. Goropius hinc non meliora adferre, sed in tantum agere voluisse videtur, uti à Rhenano dissentiret. Miserè ait à Romanis tractatas hasce vocèis *Ingevones*, *Iſtevones*, & *Hermiones*. Itaque illos dictos docet vernaculâ lingvâ *Hingezewoners*; quod significet *juxta mare colenteis*. nam à Vistulâ eos ad Rhenum usque in maris Germanici litore protendit. ubi satis iniquè atque imperitè Varinos, Guttones, & Burgundiones, sedibus suis inter Albim Vistulamque ejicit; Vandelorum, ut ipse vocat, omne nomen ac genus trans Vistulam in Sarmatiâ collocans: quia de Ptolemæi tabulâ certum esse ait, Burgundiones & Guttones trans Vistulam incoluisse. Certè magni ingenii multæque eruditionis fuit Goropius; quam ego semper admiror, mihique sæpè opto. verùm nihil minùs, quàm geographus. quod satis hactenus ex hisce meis ad Germaniam observationibus patuisse puto. Quum igitur certum sit, totam Vandaliorum gentem mare, inter Vistulam Chalusumque amneis, adcoluisse; Ingævones hoc nominis, quo ab ceteris IV Germanorum generibus distincti fuerunt, à maris argumento habere minùs potuerunt. At valeant multo amplius necesse est priscûm Germanorum antiquissima carmina; quæ ab hominis, non maris adpellatione, Ingævones cognominatos fuisse adfirmaverunt.

ISTÆVONES.

IN vulgatis Plinii exemplaribus ita legitur: *Proximi autem Rheno Iſtævones; quorum pars Cimbri mediterranei: Hermiones, quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci.* Maxima horum verborum mutilatio est, atque luxatio. quis enim umquàm aliàs legit de Cimbris mediterraneis? Puto neminem. nec ulli usquàm exstant; nisi Atuatucos sic adpellare velis, quia Cimbrorum Teutonorumque erant progenies. At Plinius novo nomine Atuatucos adpellat Bethasios; ut suo loco ostensum. frustra igitur hoc. alia veraque Plinii mens aliunde est investiganda. Rectè quidam, Tacito præeunte magistro, vocem *mediterranei* Istævonibus adimendam censuerunt, Hermionibusque tribuendam. sic enim Tacitus: *Manno trìs filios aſſignant; è quorum nominibus proximi oceano Ingævones, medii Herminones, ceteri Iſtævones vocentur.* at de *Cimbris* istis *Rheno proximis*, quid sit faciendum, nemo ostendit. Ego igitur nihil aliud super eorum causâ pronuntio, nisi uti procul à Rheno arceantur, relegenturque in peninsulam suam, quæ sola iis inter Germanos sedes. Revoco autem postliminiò in veram germanamque sedem *Sicambros*; quos supina librarii oscitantia iniquè expulit. Hos proximos fuisse Rheno, cùm anteà in Germaniâ, tùm posteà in Gallico solo, satis suprà demonstratum est. Rectè igitur integra verba apud Plinium legas in hanc sententiam: *Proximi autem Rheno Iſtævones; quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cheruſci.* At contenderit fortè aliquis, Plinii tempore nullos fuisse in Germaniâ trans Rhenum Sicambros; quos Tiberius, auspiciis Augusti debellatos, [a] in Galliam traduxit. Ne sint: nihil miror. jam anteà satis inculcatum existimo, Plinium Germaniam suam ad Scaldin usque extendere: sunt quidpe hæc ejus verba, lib. IV, cap. XIII; *Totum autem hoc mare* Germanicum, *ad Scaldin uſque fluvium, Germanicæ accolunt gentes.* & hoc ipso, cap. XIV, quo V Germanorum genera exponit, inter Germaniæ flumina Mosam quoque recenset. Quapropter ritè heic ex ejus sententiâ sub Istævonibus comprehendas Germanos utramque Rheni ripam adcolenteis; quia plerique Cisrhenanorum, etiam trans Rhenum anteà proximi flumini fuerunt. Potes tamen sic etiam interpretari, uti de Sicambris Plinium intellexisse existimes, ut olim in ipsâ Germaniâ proximè Rhenum adcoluerunt: quia antiquissima hæc est, ut liquet ex Tacito, Germanorum divisio. Proinde eos solummodò recensebo, qui trans Rhenum Istævones antiquitus dicti. Horum latus orientale cinxit Plinius partibus Ingævonum & Hermionum,

mionum, Chaucis, Chattis & Hermunduris: uti omnes citra hos Istævones fuerint; in quorum numero *Frisii*, *Bructeri*, *Angrivarii*, *Ansibarii*, *Chamavi*, *Dulgibini*, *Marsi*, *Tubantes*, *Marsatii*, *Sicambri*, *Ubii*, & qui in horum posteà agros successerunt, *Usipii*, *Tencteri*, *Inhones*, *Mattiaci*; præterque antiquissimis temporibus *Marcomanni*, *Harudes*, *Sedusii*: qui postmodùm in Bojohæmo inter Hermiones sedéis locarunt. *Alemannos* non magis Istævonibus adscribo, quàm Tacitus Germanis; quia meri fuerunt Galli. Ceterùm apud Strabonem, lib. 1, hæc leguntur, contra Pytheam Massiliensem scripta: Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Βρεττανικὴ τὸ μῆκος ἴση πως ἐστὶ τῇ Κελτικῇ παρεκτεταμένη, τῶν πεντακισχιλίων οὐ μείζων σταδίων, καὶ τοῖς ἄκροις τοῖς ἀντικειμένοις ἀφοριζομένη. ἀντίκειται γὰρ ἀλλήλοις τά τε ἑῷα ἄκρα τοῖς ἑῴοις, καὶ τὰ ἑσπέρια τοῖς ἑσπερίοις· καὶ τά γε ἑῷα ἐγγὺς ἀλλήλων ἐστὶ μέχρις ἐπόψεως, τό τε Κάντιον, καὶ αἱ τοῦ Ῥήνου ἐκβολαί. ὁ δὲ πλειόνων ἢ δισμυρίων ἀποφαίνει τὸ μῆκος τῆς νήσου· καὶ τὸ Κάντιον ἡμερῶν τινῶν πλοῦν ἀπέχειν τῆς Κελτικῆς φησι. Καὶ τὰ περὶ τοὺς Ὠστιαίους δὲ, καὶ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, τὰ μέχρι Σκυθῶν, πάντα κατέψευσται τῶν τόπων. Ὅστις οὖν περὶ τῶν γνωριζομένων τόπων τοσαῦτα ἔψευσται, σχολῇ γ' ἂν περὶ τῶν ἀγνοουμένων παρὰ πᾶσιν ἀληθεύειν δύναιτο. *Et ipsa Britannia longitudine ferè æqualis est Galliæ juxtà porrectæ, non amplius stadiorum* ΙↃↃ; *atque extremitatibus opposita regionis definitur. opponuntur quidpe sibi invicem orientales orientalibus, & occidentales occidentalibus. adeóque orientales propinquæ inter se sunt, uti altera ab alterâ conspici possit, Cantium scilicet, & Rheni ostia. At ille insulam* XX *stadiorum millibus facit longiorem; atque Cantium aliquot dierum navigatione abesse à Galliâ tradit. De Ostiæis etiam, & quæ trans Rhenum sunt ad Scythas usque regionibus, omnia falsa perhibuit: ut, qui tam multa de iis mentitus sit, quæ nota sunt omnibus, non facilè videatur de iis vera traditurus, quæ omnibus sunt ignota*. Pytheæ apologiam, contra immeritissimas Strabonis infestationes, jam anteà exsequutus sum. hic scilicet est ille locus, in quo cum de Thule insulâ & ceteris versùs septemtriones regionibus reprehendit: quibus subjicit hæc de Ostiæis. in quibus ego vereor æquè Strabonem errasse, atque in reliquis Germaniæ ferè omnibus. Ostiæos Pytheas quo situ posuerit, ex dictis modò Strabonis verbis satis clarè perspicitur: nempe trans Rhenum, Galliæ terminum. quamquàm hoc Stephani testimonium, nescio an ex aliorum scriptorum monimentis desumtum, an verò ex Strabonis dicto loco conjecturatum, prorsùs negat. Verba Stephani hæc sunt: Ὠστίωνες, ἔθνος παρὰ τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ, οὓς Κοσσίνους Ἀρτεμίδωρος φησί· Πυθέας Ὠστιαίους. τούτων δ' ἐξ εὐωνύμων οἱ Κοσσῖνοι λεγόμενοι Ὠστίωνες, οὓς Πυθέας Ὠστιαίους προσαγορεύει. Hoc est: *Ostiones, gens ad occiduum oceanum: quos Cossinos vocat Artemidorus; Pytheas verò Ostiæos. Ab horum verò latere sinistro sunt Cossini dicti Ostiones, quos Pytheas Ostiæos adpellat.* Locum esse vitiatum, quivis facilè viderit. corrigere, nisi Delphico deo indice, nemo rectè poterit. Clarum tamen est, quosdam hosce Ostiæos sive Ostiones in occidui oceani litore locasse. Ego eosdem esse cum Taciti Aestiis, Iornandisque & Theoderici regis Hæstis, cùm ex similitudine vocabulorum, tum ex aliis argumentis jam anteà collegi: heic verò planè insuper adfirmo, nullos alios fuisse OSTIONES atque OSTIÆOS, quàm quos Plinius, Rheno proximos, unà cum Tacito adpellat ISTÆVONES. Hos si câdem ratione scribere velis, uti Ptolemæo sunt *Ingæones*; erunt ISTÆONES, vocabulo propiori ad *Ostiæos*, & *Ostiones*. Ex Strabonis certè verbis *Ostiæi* ultra Rhenum sunt censendi. Si quis verò antiquorum scriptorum Ὠστίωνας παρὰ τῷ δυτικῷ ὠκεανῷ memoravit, ut testatur Stephanus; id ita factum judico, quatenus Germaniæ quoque pars, ad Amisiam usque amnem & gentem Ingævonum, sub occidente computata fuit. Pytheas autem si non ipse Istævones accessit, saltem de iis inaudivisse potuit, dum oceanum occidentalem septemtrionalemque navigavit: quemadmodùm de Guttonum quoque gente, Vistulæ adcolâ, haud omnino falsa retulit.

Ceterùm Istævonum quoque vocabulum Rhenanus atque Goropius corrumpere haud veriti sunt in *Vistevones*; ut inde interpretarentur *Westwoner*: quod significat *versùs occidentem habitanteis*. Quasi verò Romani eam gentem, quæ ipsis Germanis dicebatur *Westgothen*, potuerint dicere *Vesogothos*, & *Visigothos*; flumen etiam *Wiessel*, *Vistillum* ac *Vistulam*: vocem autem *Westwoner* nequiverint exprimere, nisi per *Istævones*. Sed remitto hos iterum ad antiqua priscûm Germanorum carmina.

HERMIONES, sive HERMINONES.

QUos Plinius *Hermiones*, Tacitus adpellat *Herminones*. utrum vocabulum verum & genuinum, haud facile dictu est; quandoquidem nemo, præter hos duos auctores, eorum meminit. nam apud Melam quòd Herminones legebantur, ultimi Germaniæ

 ultra

ultra Cimbros ac Teutonos, jam dudum, mendosum id esse vocabulum, indicavi. Tacitus igitur, *Medii*, inquit, *Herminones*. & Plinius; *Mediterranei Hermiones; quorum Svevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci*. Sub Svevorum nomine intelligendi sunt *Semnones, Marcomanni, Quadi, Marsingi, Burii, Lugii.*

Horum quoque vocabulum Rhenanus & Goropius ad etymologiam revocare tentarunt. ille ex eo fecit *Herdwoner*, & *Hernwoner*: quæ *mediterraneos* vult significare; quia *her* (ut ipse adfirmat) septemtrionalibus Germanis, australibus verò *herd*, *terram* significet; *wonen* autem *habitare*. At quomodò ex his duabus vocibus rectè *mediam terram habitanteis* exortum sit, haud equidem video. Corrigere hujus errorem voluit Goropius; voce interpositâ *mit*, formans vocabulum *Hermitwoner*: quia Germanis superioribus *medium* significat *die mitte*; *hert* autem, ut ille interpretatur, est Latinè *omnino, prorsus, plane*: quasi *omnino medium Germaniæ colentes*. quàm scitè, alii judicaverint. ego heic etiam utrumque ad veterum Germanorum monimenta remitto. Omnia antiquarum gentium vocabula ad originationem velle redigere, furoris potiùs, quàm ingenii existimo. Haud dubium tamen mihi est, ex unâ eadémque origine orta esse duo ista nomina, *Hermiones* & *Hermunduri*. quid verò hoc vel illud significet, juxtà cum maximè ignaris ignorare me fateor.

PEUCINI, qui & BASTARNÆ.

QVinta pars, inquit Plinius, *Peucini, qui & Bastarnæ*. Horum situm, fineis, atque in varias nationes divisionem, suprà satis exposui. ubi patuit, antiquitus eos non ad Pontum usque pertinuisse; sed citra Getarum fineis fuisse coërcitos.

Hæc igitur sunt V Germanorum genera, in quæ universam Plinius distinxit Germaniam. Aestii, quia peregrini fuêre in Sarmatiâ, à citeriore Germaniæ limite, atque ex Istæonibus, ut ego suspicor, trans Vistulam progressi, nulli dictorum generum adscribi possunt.

CAP. XLVII.

De HERCINIO SALTU, *& aliis Germaniæ Transrhenanæ silvis, quæ partes fuêre Hercinii saltus: item de hujus feris.*

HACTENUS igitur totius Germaniæ antiquæ nationes summo mihi, quoad ejus fieri potuit, studio & curâ membratim descriptæ sunt: explicata etiam est universorum Germanorum in quinque genera divisio. restat nunc, uti silvarum quoque, ac montium, fluminumque, quorum jam anteà passim in singulis nationibus facta est mentio, dilucidior heic atque curatior fiat ἀνακεφαλαίωσις.

Clarissimâ famâ, apud vetustissimos quoque Græcorum scriptores, est HERCYNIA SYLVA, sive HERCINIUS SALTUS. meminerunt quidpe hujus, Eratosthenes, teste Cæsare, belli Gallici comment. VI; & ante Eratosthenem Apollonius Rhodius, in IV Argonauticorum; & ante hunc etiam Aristoteles, in Mirandis. Cæsar, dicto loco: *Ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ loca, circùm Hercyniam silvam, (quam Eratostheni & quibusdam Græcis famâ notam esse video; quam illi Orciniam appellant) Boji, Celtica gens, occuparunt*. Aut ipse negligens heic fuit Cæsar; aut posteà librarii nimiùm supini. quidpe quum & ipse Eratosthenes fuerit Græcus, omnino scribi debebat, *& aliis quibusdam Græcis*. Ceterùm *Orciniam* equidem cuncta Cæsaris, quot viderim, adpellant exemplaria: ego tamen haud quidquam dubito, quin Ὀρκυνίαν ὕλην, *Orcyniam silvam*, vel Ὀρκυνίον δρυμὸν, *Orcynium saltum* adpellaverit ipse Eratosthenes, per υ. nam & Ptolemæus, unus inter omnes reliquos hoc vocabulum, sive ab Eratosthene, sive ab alio quopiam antiquò scriptore acceptum, retinens, vocat Ὀρκυνίον δρυμόν· & ceteri omnes, tam Græci, quam Latini ferè probatissimi auctores Ἑρκυνίον, *Hercynium* scripserunt, per υ. quamquàm non negaverim, rectiùs vocabulum id & magis genuinè scribi per simplex I, HERCINIA SILVA, & HERCINIUS SALTUS: quia non est dubium, quin saltus ipsis Germanis dictus fuerit THER HAERZINWALD; derivativâ voce, à primitivo vocabulo THER HARZ; quo nomine etiamnum pars ejus, unà cum montis jugo, cui badsupersternitur, vulgò adpellatur. Quapropter haud malè in Paterculi, Solini, & aliorum quorumdam Romanorum auctorum monimentis legitur per I simplex. Quin & in quibusdam vetustissimis Cæsaris exemplaribus sic scriptum reperio.

reperio. Unde ego conjicio, librarios, vel malos glossatores, *Orcyniam* quoque fecisse *Orciniam*. alii posteà hujus mendo non animadverso, *Herciniam* potiùs vocabulum genuinum ac verè germanum, corrigendum censuerunt in *Hercyniam*; quia sic plerosque alios & Græços & Latinos auctores scripsisse videbant. Sed eadem silva rectè etiam dici potest HARCINIA, à primitivo vocabulo *Harz*. sic enim Aristoteli quoque, Meteorologicorum I, sunt Ἀρκύνια ὄρη, *Arcinii montes*.

Cæsar, prædicto loco, silvam ita describit: *Hujus Herciniæ silvæ, quæ suprà demonstrata est, latitudo* IX *dierum iter expedito patet. non enim aliter finiri potest; neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, & Nemetum, & Rauracorum finibus: rectàque fluminis Danubii regione pertinet ad fineis Dacorum Anartium. hinc se flectit sinistrorsus, diversis à flumine regionibus; multarumque gentium fineis, propter magnitudinem, attingit. neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter* LX *processerit; aut, quo ex loco oriatur, acceperit*. Initium ad Rheni ripam ponit: finem, quia ultra LX dierum iter extendebatur, ignorari ait. Est equidem hodiéque per omnem ferè Brandeburgiensem marchiam, per Cassubiam atque Prussiam, per Poloniam, Litaviam, & Russiam Majorem, sive Moscoviam, quasi unus continuus saltus, de quo heic loquitur Cæsar. at is an antiquitus omnis, ad Obium usque flumen, extremum Europæ terminum, adpellatus fuerit *Hercinius*, equidem dubito. hoc enim nomen in unis Celtis, id est, Germanis, ab antiquissimis referri Græcorum scriptoribus reperio. Nec magis censeo Hercinium saltum fuisse vocatum in Sarmatiâ, quamvis unus continuus fuerit per utrasque regiones saltus, quàm in Galliâ *Arduennam silvam*, & *Vosegum saltum*; qui tamen & ipsi Hercinio saltui fuêre contermini, Rheno tantùm amne intercedente, quemadmodùm multa alia flumina Hercinium in ipsâ Germaniâ intersecuerunt. At quia vocabulum hoc merè Germanicum est; Sarmatarum autem lingva à Germanicâ longè alienissima: Sarmatas eo in suis silvis nominandis usos minimè credibile est. HERCINIUM igitur nomen non ultra Germaniæ limiteis extendendum censeo. Intra Germaniam longè latiorem retulerunt eum saltum alii auctores, quàm Cæsar. Plinius, lib. XVI, cap. I, de Cauchis, & eorum insulis in oceani litore verba faciens; *Alind*, inquit, *è silvis miraculum. totam reliquam Germaniam replent; adduntque frigori umbras*. & plura cap. II: *In eâdem septemtrionali plagâ, Hercyniæ silvæ roborum vastitas, intacta ævis, & congenita mundo, prope immortali, forte miracula excedit. Vt alia omittantur, fide caritura: constat attolli colles occursantium inter se radicum repercussu; aut ubi secuta tellus non sit, arcus* (radicum in altum sublevatarum) *ad ramos usque, & ipsos inter se rixanteis*, (mutuo collisu veluti dimicanteis) *curvari, portarum patentium modo, ut turmas equitum transmittant.* Et lib. IV, cap. XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt; Guttalus, Vistillus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa. Introrsus verò nulli inferius nobilitate Hercynium jugum*. Diodorus lib. V: Κατὰ τὴν Γαλατίαν, τὴν παρωκεανῖτιν, κατάντικρυ τῶν Ἑρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρῶν (μέγιστα γὰρ ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχουσιν, ὧν ἐστιν ἡ μεγίστη Βρεττανικὴ καλουμένη. id est: *Quà parte Galliam oceanus stringit, Hercyniis montibus, quos omnium in Europâ maximos esse accepimus, multæ insulæ obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia.* Ut Plinius *Hercynium jugum*, sic Diodorus Ἑρκύνια ὄρη heic memorat. quod haud omnino falsum. fuêre quidpe montes hoc nomine; ut posteà ostendetur. at in eo tamen à Diodoro erratum, quòd omnium totius Europæ facit maximos: quasi & Alpeis & Pyrenæum magnitudine superaverint. Ego credo de silvæ potissimùm Herciniæ magnitudine antiquiores Græcos scripsisse, quæ Diodorus de montibus intellexit. Silvæ igitur magnitudinem cùm ex hoc Diodori loco, tum ex Cæsare ac Plinio summatim perspeximus. videamus nunc, quæ membratim de eâdem sint tradita. Cæsar, loco modò citato, propter omnem lævam Danubii ripam eam porrigit, ab Helvetiis & Rheno initium ejus sumens. Aristoteles, in Mirandis, Danubii fonteis in eâ narrat. Φασὶ δὲ, καὶ τὸν Ἴστρον, ῥέοντα ἐκ τῶν Ἑρκυνίων καλουμένων δρυμῶν, σχίζεσθαι. id est: *Ferunt & Istrum, ex Hercyniis profluentem saltibus, scindi.* Strabo quum hoc ab antiquioribus scriptoribus accepisset, audissetque posteà, Hercynium saltum eum, ceu peculiari vocabulo, adpellari, qui Bojohæmum cingeret, ipsum Bojohæmum prope fonteis Danubii statuit. sic enim de Bojohæmo lib. VII: Ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου. *Prope hanc regionem Danubii est fons, & item Rheni*. Ammianus Marcellinus, lib. XXI, eam silvam, quæ hodiè ad Danubii fontem adpellatur *Nigra silva*, vulgò Germanis *der Schwarz Wald*, MARTIANAS vocat SILVAS. *Discedens*, inquit, *inter hæc Julianus à Rauracis, Sallustium præfectum promotum remisit in Gallias*. & mox: *Profecturus itaque per Martianas silvas, viasque junctas Istri*

fluminis ripis, inter subita vehementer incertus, id verebatur, ne contemtus, ut comitantibus paucis, multitudinem offenderet repugnantem. Tabulæ itinerariæ eodem situ dicitur singulari numero SILVA MARCIANA. Vocabulum id unde deductum sit, haud facilè dixerim. non Latinam tamen habere originem, à Marte, vel Martio aliquo, inde colligo, quòd in Germanico silva fuit solo. Nec dubito, quin & Germanorum vocabulum *Swarz*, & Romanorum *Martiana*, eamdem originem habuerint. Jam verò multo probabilius est, Romanos Germanicum sive Allemanicum vocabulum *Swarz* corrupisse in *Marz*; quàm Allemannos silvæ nomen à Romanis accepisse.

Cæsar Herciniam silvam non infra Nemetas in Rheni ripâ profert. at auctor noster in libro de Germaniâ, in Cattis eam quoque memorat. *Ultra hos*, inquit, *Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit. durant siquidem colles, paulatimque rarescunt: & Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit.* Claudianus etiam, in panegyrico de IV consulatu Honorii:

——Juratur Honorius absens;
Imploratque tuum supplex Alemania nomen;
Bastarnæ venère truces; venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ; latisque paludibus exit
Cimbrus, & ingentes Albim liquêre Cherusci.

Eas silvas heic Tacito Claudianoque apud Rhenum intelligi, quæ vulgò nunc dicuntur *Spessard* & *Wester Wald*, suprà in Chattis ac Bructeris docui.

Plinius, in suprà dicto lib. XVI, cap. I, haud obscurè silvas Cauchorum facit partem Hercyniæ silvæ. Plutarchus autem, in Mario, Cimbrorum silvas Hercyniæ facit continenteis, his verbis: Τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῶν καὶ μαχιμώτατον ἐπ' ἐσχάτοις ᾤκουν παρὰ τὴν ἔξω θάλασσαν. ὥσπερ δὴ φασι γῆν νέμεσθαι σύσκιον, καὶ ὑλώδη, καὶ δυσήλιον πάντη, διὰ βάθος καὶ πυκνότητα δρυμῶν, οὓς μέχρι τῶν Ἑρκυνίων (malè vulgò Ἑρκυνῶν) εἴσω διήκειν. hoc est: *Maximam eorum multitudinem & bellicosissimam in ultimis oris ad oceanum habere sedeis. regionem incolere profundis & densis silvis, quæ ad Hercynios saltus introrsus pertineant, caliginosam, nemorosam, opacamque.* Haud dubium igitur est, quin & CÆSIA SILVA, auctori nostro annali primo memorata, pars fuerit silvæ Herciniæ. Ad dextram fuisse Luppiæ amnis ripam, suprà in Sigambris docui.

Eodem tractu, inter Amisiam ac Luppiam, fuisse LUCUM TANFANÆ, in Marsis ex eodem annali ostendi.

BADUHENNÆ quoque LUCUM in Frisiis ex annal. IV indicavi.

Eam silvam, quæ hodiè unà cum montium jugo, cui superfusa, ab austrino Brunesvicensis ducatus latere, dicitur vulgò der HARZ, partem fuisse Herciniæ silvæ, ipsum nomen apertè clamat. Hæc Cæsari, belli Gallici comment. VI, vocatur BACENIS; ut suprà in Chattis atque Cheruscis demonstratum est. Verba Cæsaris hæc sunt: *Silvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis. hanc longè introrsus pertinere, &, pro nativo muro objectam, Cheruscos à Svevis, Svevosque à Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere.* Eadem silva Ptolemæo dicitur Σημανὰ, SEMANA, in his verbis: Τὸ Μηλίβοκον ὄρος· ὑφ' ὅ ἐστιν ἡ Σημανὰ ὕλη. id est: *Melibocus mons, sub quo est Semana silva.* Melibocum montem esse eum, qui hodiè dicitur der *Harz*, posteà ostendam. circa hunc nulla esse potuit nobilior silva, quàm quæ, ipsi monti superfusa, Cæsari dicitur *Bacenis*. aliam igitur, hac silentio transmissâ, voluisse memorare Ptolemæum, haud veri est simile. Nihil autem mirum, sub monte eum locasse silvam, quæ erat in ipso monte; quando decuplo pejus in hac nostrâ Germaniâ eum errasse, jam dudum haud semel patuit.

Eodem circa Bacenim silvam tractu, haud procul Visurgi amne ac Mindensi opido, fuisse LUCUM HERCULIS, in Cheruscis, ex Taciti annal. II, ostensum est.

GABRETAM SILVAM Straboni ac Ptolemæo nuncupari eam, quæ hodiè per Theuringiam ac Voitlandiam, ab occidentali Bojohæmi latere, dicitur *der Döringer Wald*, in Nariscis docui.

Jam verò ea silva, quæ, Bojohæmicis superstrata jugis, ipsum Bojohæmum undique includit, quasi proprio ac peculiari vocabulo dicta est HERCINIA SILVA, sive HERCINIUS SALTUS; qui nunc vulgò dicitur der *Böhaimer Wald*, id est, *Bojohæmicus saltus.* Strabo lib. VII; Ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς, καὶ τὰ τῶν Σουήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ (ἐν ᾧ ἐστι καὶ τὸ Βουίαιμον, τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον· εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μεταναστήσας

μεταναστήσας πλείους, καὶ δὴ σὺν ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομαννούς· ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου, μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον· νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ· ἐπανελθὼν δὲ, ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο πρὸς οἷς εἶπον, Λουγίους τε μέγα ἔθνος, καὶ Λεμοβίους, καὶ Γούτωνας, καὶ Βουργουνδίωνας, καὶ Σιδίνους, καὶ τῶν Σουήβων τὸ μέγα ἔθνος Σέμνωνας.) πλὴν τά γε τῶν Σουήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δ' ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, καθάπερ τὰ τῶν Κουάδων, ὅμορα τοῖς Γέταις. hoc est: *In hac regione est & Hercynius saltus, & Svevorum gentes; quarum quædam intra saltum habitant. (in quo etiam Bojohæmum est, Marobodui regia. in quem ille locum cùm alios complureis transtulit, tùm populareis suos Marcamannos. is enim Româ reversus, ubi adolescens fuit, ab Augusto beneficiis affectus, è privato statu ad occupandam dominationem se contulit: & præter jam dictos subjecit sibi Lugios, magnam gentem, & Lemovios, Gutones, Burgundiones, Sidinos, & ex ipsis Suevis magnam gentem Semnones.) verùm enimverò Svevorum, uti dixi, alii intra silvam colunt, alii extra, ut Quadorum nationes, contermina Getis.* Et paullo pòst: Ὁ δ' Ἑρκύνιος δρυμὸς πυκνότερός τε ἐστὶ καὶ μεγαλόδενδρος, ἐν χωρίοις ἐρυμνοῖς κύκλον περιλαμβάνων μέγαν· ἐν μέσῳ δὲ ἵδρυται χώρα καλῶς οἰκεῖσθαι δυναμένη, περὶ ἧς εἰρήκαμεν. ἔστι δὲ πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ τοῦ Ῥήνου, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη. νοτιωτέρα δ' ἐστὶ τῶν τοῦ Ἴστρου πηγῶν καὶ αὕτη, καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμός· ὥστ' ἀνάγκη τῷ ἐκ τῆς Κελτικῆς ἐπὶ τὸν Ἑρκύνιον ἰόντι, πρῶτον μὲν διαπεράσαι τὴν λίμνην, ἔπειτα τὸν Ἴστρον, εἶτ' ἤδη δι' εὐπετεστέρων χωρίων ἐπὶ τὸν δρυμὸν τὰς προβάσεις ποιεῖσθαι δι' ὀροπεδίων. id est: *Hercynius saltus densus est, magnisque consitus arboribus, locis naturâ munitis magnum includens circulum; in cujus medio sita regio habitationi egregiè apta; de quâ diximus. prope hanc est fons Danubii, & item Rheni, & lacus inter utrosque situs. Meridionalior autem est, quàm Danubii fontes, cùm ipse lacus, tum Hercynius saltus; ita, uti necesse sit ei, qui è Galliâ ad Hercynium saltum ire velit, priùs transire lacum, deinde Istrum, ac porrò per commodiora jam itineri loca, & montanas planities, ad saltum ipsum progredi.* Posteriora hæc esse vitiata, alii jam ante me doctissimi viri animadverterunt. verùm in purgandis nequidquàm laborarunt. Ego ita in suum ordinem verba repono: Νοτιωτέρα δ' ἐστὶ αὕτη καὶ τῶν τοῦ Ἴστρου πηγῶν, καὶ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ. id est: *Meridionalior autem lacus est, quàm Danubii fontes, Hercyniusque saltus.* Nam iter erat ex Italiâ per *Summum Penninum*, qui nunc vulgò dicitur *Mont Iou*: & inde per Helvetiorum agros, ad lacum Brigantinum, quem intelligit Strabo: ab hoc deinde ad fonteis Danubii: ac porrò per Alemannorum, Hermundurorum, ac Nariscorum fineis, ad Herciniam silvam, quæ Bojohæmum cingebat. Idem auctor mox posteà: Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη ὕλη Γαβρῆτα μεγάλη· ἔπειτα δὲ τὰ τῶν Σουήβων· ἔπειτα δ' ὁ Ἑρκύνιος δρυμός. *Est & alia magna silva Gaubreta. deinde Svevorum fines: moxque Hercynius saltus.* Straboni adsentitur Paterculus, lib. II: *Nihil erat jam in Germaniâ quod vinci posset, præter gentem Marcomannorum: quæ Maroboduo duce excita sedibus suis, atque in inferiora refugiens, incinctos Herciniæ silvæ campos incolebat.* & paullo pòst: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret.* In his omnibus silva Bojohæmum cingens quamdisertissimè proprio ac peculiari vocabulo vocatur *Hercinia*. Sic auctor noster, in libro de Germaniâ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenum & Mænum amnes, Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens, tenuêre. manet adhuc Bojemi nomen.* Inter Rhenum ac Bojemum ponit Helvetios; in ipso Bojemo Bojos: mediam inter utrosque facit Hercyniam silvam; quæ nulla alia esse potest, quàm quæ Bojemum cingit; ut Strabo ac Paterculus testantur. Sic igitur & illa intelligenda, quæ annal. II, de Arminio concionante narrantur: *Contrà, fugacem Maroboduum appellans, præliorum expertem, Hercyniæ latebris defensum.* At Ptolemæo propriè *Orcynium saltum* adpellari eum, qui Quados à Bojohæmo submoveat, suprà in Quadis ostendi.

Eidem auctori LUNAM SILVAM vocari eam, quæ montium jugo, quod est à Mari fonte ad lævam ripam, ad opidum usque *Twárdoszyn* ac Vistulæ fontem, superfusa, Gothinorum continebat ferri secturas, in Gothinis docui. Hanc quoque fuisse partem Hercynii saltus, præter Cæsarem, qui hunc ad Dacorum usque confinium producit, testantur Strabo, Plinius, ac Solinus. Strabo libro prædicto: Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας, τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος, τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σουήβων κατέχεται. εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ, κατ' ἀρχὰς μὲν στενὴ, παρατεταμένη τῷ Ἴστρῳ κατὰ τὸ νότιον μέρος, κατὰ δὲ τοὐναντίον τῇ παρορείᾳ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ, μέρος τι καὶ αὐτὴ τῶν ὀρῶν κατέχουσα, εἶτα πλατύνεται πρὸς τὰς ἄρκτους μέχρι Τυρεγετῶν. id est: *Latus autem Germaniæ austrinum trans Albim continuò Svevi tenent. post hos Getarum sequitur regio, arcta initio, quà juxta austrinum latus Danubio prætexitur; ab alterâ autem parte latere montium, quibus Hercynius saltus supersternitur; & ipsorum etiam montium quamdam partem comprehendens. deinde versùs septemtriones dilatatur ad Tyregetas.* In eamdem sententiam Plinius, lib. IV, cap. XII: *Ab Istro in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes variæ;*

variæ; tamen litori apposita tenuêre aliàs Getæ, Daci Romanis dicti, aliàs Sarmatæ, Græcis Sauromatæ, eorumque Hamaxobii, aut Aorsi, aliàs Scythæ degeneres, & à servis orti, aut Troglodytæ; mox Alani, & Rhoxalani. Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ; montes verò & saltus, pulsi ab his Daci, ad Pathissum amnem à Maro, sive is Duria est, à Svevis, regnoque Vanniano dirimens eos. aversa Bastarnæ tenent, aliique inde Germani. Daci quidem tenuêre loca inter Cusum, Danubium, Marumque, flumina, & monteis, in quibus ferri secturæ, ad Tiberii usque principatum. sub hoc verò Svevi, Maroboduum & Catualdam Bojohæmo pulsos comitantes illic locati fuêre; ut in Quadis ostensum est. Solinus, cap. XXIII, de Germaniæ finibus loquens: *Extenditur inter Rhenum, Herciniumque saltum, & rupes Sarmatarum; ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur.* Eumdem heic Solinum intelligere Hercinium saltum, quem Plinius super Iagyges ponit Sarmatas, suprà, cap. XLII hujus libri, docui.

LUCUS CASTORIS AC POLLUCIS memoratur auctori nostri in Lygiis. Eidem alius LUCUS SACER in Semnonibus. item alius, quod CASTUM TERRÆ MATRIS NEMUS adpellat *in insulâ oceani*, quæ nunc dicitur *Rugia*. At ego nescio, an non scriptum ei fuerit *Sacrum nemus*. nam castitas propriè dicitur in mentibus hominum. luci autem seu nemora sunt sacra, quæ diis consecrata.

Ceterùm ultra Codânum sinum, in Scandinaviâ peninsulâ nemo umquàm auctor Herciniam memoravit silvam. ne Cimbrorum quidem silvas sub Herciniæ nomine computatas fuisse, è Plutarcho patuit.

Hæc igitur ferè sunt, quæ de immani illâ Herciniâ silvâ, per omnem Germaniæ continentem diffusâ, veteres tradiderunt auctores. Magnæ hodiéque ejus passim portiones manent: ut inter Danubii fontem & Brigantinum lacum, vulgò dicta *der Schwarzwald*; inter Norimbergam & Tuberi amnis fontem, *der Anspacher wald*; inter Herbipolim & Bambergam *der Steyger wald*; inter Nicrum ac Mœnum amneis, sive inter Heydelbergam ac Francofurtum, *der Oden wald*; inter Mœnum ac Bintium, *der Spessard*; inter Lonam & Segum amneis, *der Wester wald*; apud Brunsvicensem ducatum, *der Harz*; in Deuringiâ, *der Döringer wald*; apud Bojohæmum, *der Böhaimer wald*. versùs septemtriones verò Vestofalia, Luneburgiensis ducatus, Pomerania, Marchia Brandeburgiensis, & Cassubia, magnis, asperis, horridisque saltibus ferè totæ squalent.

Ac tanta quum fuerit tamque densa olim Hercinia silva, mirari haud æquum est, feras in eâ à Cæsare, Plinio, ac Solino recenseri, quæ hodiè nusquàm conspiciuntur in Germaniâ, præter unos equos feros. Pulsæ illæ sunt Germaniâ simul cum silvarum excidio. In Prussiâ, Litaviâ, & Moscoviâ, quò silva Hercinia extensa fuit, hodiéque visuntur. Juvat tamen heic verba dictorum auctorum de iis adponere. Cæsar dicto comment. VI: *Multa in eâ genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus quæ maximè differant ab ceteris, & memoriæ prodenda videantur, hæc sunt: Est bos cervi figura; cujus à mediâ fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. ab ejus summo, sicut palmæ, rami latè diffunduntur. eadem est feminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum. Sunt item, quæ appellantur alces. horum est consimilis capris figura, & varietas pellium; sed magnitudine paullo antecedunt: mutilæque sunt cornibus, & crura sine nodis articulisque habent; neque quietis causâ procumbunt; neque, si quo afflictæ casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. his sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant, atque ita paullum modò reclinatæ quietem capiunt. quarum ex vestigiis quum est animadversum à venatoribus, quò se recipere consveverint, omnes eo loco aut à radicibus subruunt, aut accîdunt arbores tantùm, ut summa species earum stantium relinquatur. huc quum se ex consvetudine reclinaverint, infirmas arbores pondere affligunt, atque unà ipsæ concidunt. Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. ii sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, & colore, & figurâ tauri. magna vis est eorum, & magna velocitas: neque homini, neque feræ, quam conspexerint, parcunt. hos studiosè foveis captos interficiunt. hoc se labore durant adolescentes, atque hoc genere venationis exercent: & qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam ferunt laudem. sed assvescere ad homines, & mansvesieri, ne parvuli quidem excepti possunt. amplitudo cornuum, & figura, & species, multum à nostrorum boum cornibus differt. hæc studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt: atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.* Plinius lib. VIII, cap. XV: *Paucissima animalia Scythia gignit, inopiâ fruticum: pauca, contermina illi Germania; insignia tamen boum ferorum genera, jubatos bisontes, excellentique vi & velocitate uros; quibus imperitum vulgus bubalorum*

nomen

nomen imponit, cùm id gignat Africa, vituli potiùs cervice quâdam similitudine. Septemtrio fert & equorum greges ferorum; sicut asinorum Asia, & Africa. præterea alcem, ni proceritas aurium & cervicis distingvat, jumento similem. Item notam in Scandinaviâ insulâ, nec umquàm visam in hoc orbe, multis tamen narratam machlin, haud dissimilem illi, sed nullo suffraginum flexu; ideòque non cubantem, sed acclinem arbori in somno: eâque incisâ ad insidias, capi; aliàs velocitatis memorandæ. Labrum ei superius prægrande: ob id retro graditur in pascendo; ne, in priora tendens, involvatur. Idem lib. XI, cap. XXXVII: *Urorum cornibus barbari septemtrionales potant: urnasq. binas capitis unius cornua implent.* Solinus cap. XXIII: *In hoc tractu sanè* Germaniæ, *& in omni septemtrionali plagâ bisontes frequentissimi, qui bubus feris similes, setosi colla, jubas horridi, ultra tauros pernicitate vigentes, capti assvescere manu nesciunt. sunt & uri; quos imperitum vulgus vocat bubalos; cùm bubali penè ad cervinam faciem in Africâ procreentur. istis porrò, quos uros dicimus, taurina cornua in tantum protenduntur, ut demta, ob insignem capacitatem, inter regias epulas potuum gerula fiant. Est & alces, mulis comparanda; adeò propenso labro superiore, ut, nisi recedens in posteriora vestigia, pasci nequeat. Scandinavia insula è regione Germaniæ mittit animal, quale alces: sed cui suffragines, ut elephantis, flecti nequeunt. propterea non cubat, cùm dormiendum est; tantùm somnolentum arbor sustinet: quæ ad prope casuram insecatur; ut fera, dum assvetis fulcimentis innititur, faciat ruinam. ita capitur. alioqui difficile est eam manu capi: nam in illo rigore poplitum incomprehensibili fugâ pollet.* Pausanias, in Bœoticis: Ἔστι δὲ ἄλκη καλούμενον θηρίον; εἶδος μὲν ἐλάφου καὶ καμήλου μεταξὺ, γίνεται δὲ ἐν τῇ Κελτῶν γῇ. id est: *Est & fera, quam alcen vocant; mediâ quâdam inter cervum & camelum specie. gignitur in Celtarum terrâ.* Quam Cæsar describit feram sub *alcis* nomine, Plinio dicitur *machlis*. cum hoc consentiens in descriptione Solinus, similem ait eam esse alci: atque adeò, uti prægrande illud superius labrum, quod Plinius machli tribuit, ille alci adscribat. unde factum, uti quidam glossatores verba in Plinio turbata, & ex sede suâ perperam trajecta esse opinati sint. Ego verò haud temerè quidquam mutaverim, quum tanta horum animalium tradatur similitudo. Quos *boves cervi figurâ* tradit Cæsar, ii videntur esse *bisontes* Plinii ac Solini: quos ille *boves feros* adpellat; hic *bubus feris similes*. Nomen equidem *bovis* Cæsar observavit: at animal planè aliud diversumque descripsit. Quomodò enim potuit ei bos adpellari id animal, quod cervi erat figurâ; cornuaque insuper, ut cervus, nisi quòd latiora, & uno principio trunco enata, habebat? Planè non video. Non Latina, sed barbara, id est, Germanica esse vocabula, *uri*, *bisontis*, & *alcis*, *machlis*que; nemo negare potest, qui credat, Hercyniæ silvæ ac Germaniæ fuisse animalia, non Italiæ. unde etiam imperitum Romanorum vulgus uro bubali nomen perperam imposuit. *Machli* verò quomodò Romani nomen potuerunt imponere, feræ numquàm à se conspectæ, solique Scandinaviæ notæ? Nos adhuc URUM adpellamus patriâ lingvâ *eyn uhrochs*; vocabulo, non à Romanis, qui nihil apud nos potuerunt, accepto, nec postmodùm ex eorum libris arrepto: quum difficile fuerit, ab uno atque altero homine Romanis literis imbuto, vocabulum in Latinâ lingvâ usurpatum omni vulgo transdere pro patrio vocabulo, quo antè usi fuerant. BISONTIS etiam vocabulum esse merè Germanicum, vetera duo glossaria Latinotheudisca testantur. quorum alterum sic habet; *Bubalus*, *Wisater*. alterum ita; *Bubalus*, *Wisant*; *cornibus magnis*, *bovi similis*. ALCIS quoque vocabulum apud nos patriâ lingvâ est *älend*, & *elch*. quamquàm non eam notat feram, quam Romani Græcique auctores nobis sub *alcis* nomine descriptam reliquerunt. Et quid mirum, perperam eos permutasse peregrina vocabula animalium peregrinorum, quæ ipsi numquàm viderunt? Id animal, quod Pausanias *mediâ quâdam specie inter cervum & camelum designat*, *quodque* Cæsar clariùs *cervi figurâ* refert, *cujus à mediâ fronte inter aureis unum cornu exsistat excelsius, magisque directum his, quæ Romanis nota erant, cornibus, & ab cujus summo, sicut palmæ, rami latè diffundantur*, esse idem quod nobis dicitur *älend* & *elch*; nemo, qui vidit, inficiari potest. Utrum igitur jam probabilius; nos antiquum ejus verumque nomen amisisse, & *alcis* vocabulo, ab alio animali mutuato, adpellare; an verò, Cæsarem, Plinium, & alios Romanos Græcosque dictum vocabulum *alcis* perperam ac falsò alieno animali per errorem tribuisse? Hoc omnino opinor. Jam verò, quid, quæso, similitudinis habet capra cum jumento ac mulâ? Nihilo minùs tamen Cæsar *alcem figurâ & varietate pellis consimilem* fecit *capræ*, *magnitudine paullo antecedentem*. Solinus verò *mulæ*; & Plinius *jumento*. Nam & hic iisdem notis, quibus Cæsar *alcem*, describit *machlin* suam adsimilem alci. Aliud igitur animal voluisse Cæsarem, aliud Plinium atque Solinum, certum est. Cæsaris animal, capræ consimile, videtur indicare Paullus Diaconus

conus in Langobardicorum lib. I, cap. V, his verbis: *Apud hos Scritofinnos est animal, non satis absimile cervo: de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicæ, genu tenus aptatam, conspexi: sicut jam fati Scritofinni utuntur*. Scritofinni fuerunt in Scandinaviâ. Plinius *machlin* Scandinaviæ tribuit: & item Solinus; quamvis sine nomine. Est hodiéque animal in Scandinaviâ, magnitudine medium inter capram & cervum; varietate pellis, capræ, magnitudine & cornibus, cervo similius: *memorandæ*, quod Plinius ait de machli, *velocitatis*. ob quam etiam trahis hieme jungitur, ubi iter accelerandum est. vocabulum ei vulgare *een rhene*. è quo nomen traxisse tegumenti genus, quod Diaconus describit; Cæsar autem, Sallustius, & nonnulli alii vocant *rhenonem*: suprà, lib. I, cap. XVI, docui. Est & aliud in eâdem regione animal, *mutilum*, ut de alce suâ scribit Cæsar, *cornibus, nullo suffraginum flexu*; *idcóque non cubans, sed accline arbori in somno*. hoc ego non dubito, quin sit MACHLIS illa Plinii. BISONTES sunt hodiè maximè in Litaviæ saltibus; eâ specie, quâ traduntur à Plinio atque Solino. Antiquis Germanis dictos fuisse *Wisant*; testes sunt auctores dictorum veterum glossariorum. Græci vocabulum scripsêre in suâ linguâ *βίσωνες*, & inde Romani *bisontes*. at rectiùs hi dicturi erant *visentes*. Hæ igitur sunt species veraque ac germana nomina animalium Herciniæ silvæ & Scandinaviæ peninsulæ. quæ mirificè antiqui Græci Romanique confuderunt.

Ceterùm Solinus, in prædicto capite, hæc etiam de eâdem silvâ addit: *Saltus Hercinius aves gignit, quarum pennæ per obscurum emicant, & interlucent; quamvis obtenta nox obtegat & denset tenebras. unde homines loci illius plerumque nocturnos excursus sic destinant, ut illis utantur ad præsidium itineris dirigendi; prajectisque* (fortè *profectique*) *per opaca callium, rationem viæ moderentur indicio plumarum fulgentium*. Idem testatur Plinius lib. X, cap. XLVII: *In Hercynio Germaniæ saltu inusitata genera alitum accepimus: quarum plumæ ignium modo colluceant noctibus*. An fabulæ? an verò de eâ Hercynii saltus parte dictum, quam Arii, Lygiorum natio, incoluêre? de quibus Tacitus ita: *Arii super vires, quibus enumeratos paullo antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora, atras ad prælia noctes legunt; ipsâque formidine atque umbrâ feralis exercitus terrorem inferunt; nullo hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum*. At prædictus Hieronymus Presbyter, ex Aethici Scythæ, satis fabulosi auctoris, cosmographiâ has aveis supra Caucasum montem refert, inter oceanum & Tanaim amnem, quà nunc est Moscovia. *Habet ea regio*, inquit, *aves Hircanias, quarum pennæ noctè mirâ magnitudine lucent*. Hoc si Aethici istius vel Hieronymi ineptissimæ cosmographiæ credere fas est; Hercynium saltum heic quidam ante Plinium nominarunt eas silvas, quæ continentes Hercynio Germaniæ saltui, per Sarmatiam ad finem usque Europæ spargebantur.

CAP. XLVIII.

De MONTIBUS *Germaniæ Transrhenanæ*.

MEMORATIS Germaniæ antiquæ silvis, montes nunc etiam dicantur. Mela, lib. III, cap. III, de Germaniâ: *Terra ipsa multis impedita fluminibus, multis montibus aspera, & magnâ ex parte silvis ac paludibus invia*. Et in eamdem sententiam Tacitus, in libro de Germaniâ: *Terra etsi aliquando specie differat, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humilior quà Gallias, verticosior quà Noricum ac Pannoniam aspicit*. Malè heic distinxisse Tacitum humilitatem excelsitatemque Germaniæ, per Galliæ ac Norici limiteis, suprà in primo volumine docui. ubi ejusmodi feci distinctionem, uti humilis dicatur, quâ regiones sunt istæ; Cliviæ, Geldriæ, & Hollandiæ partes trans Rhenum sitæ; dein Frisia, Vestofalia, Brunesvicensis Luneburgiensisque ducatus, Magdeburgiensis Bremensisque episcopatus, Holsatia, Jutia, Mecheloburgiensis ducatus, Pomerania, Brandeburgiensis marchionatus, & Polonia minor cis Vistulam. reliqua in meridiem versùs paullatim collibus durescunt, moxque montibus horridè asperantur. Ante biennium quum ex gravissimo negotio Pragam mihi esset eundum; ego verò iter id quambrevissimo temporis spatio confectum cuperem, quò celeriùs daretur reditus ad hanc Germaniæ commentationem; mari è Britanniâ in Selandiam trajecto, per Antverpiam, Agrippinam, Sigodunum, Gissenium, Fuldam, Hovium, & Joachimi vallem in Bojohæmum tetendi: ubi iter equidem offendi, ut cupiveram, directissimum; at terram montibus usquequaque tam asperam atque horridam, uti tractum in totâ Germaniâ, crebris variisque itineribus mihi satis cognitâ, pejorem deligere nequiverim. quapro-

qu apropter etiam in reditu iter per Misniam, Brunesvicensem ducatum, ac Vestosaliam, ad Rhenum divortium capessivi; viâ equidem longinquiore, at eâdem multo expeditiore. Hoc igitur quasi unum continui montis jugum, quod ab ipso Rheno ad Hungariæ usque Poloniæque confinia, quâ Vagi amnis est fons, extenditur, HERCINIOS MONTEIS antiquissimis mortalibus fuisse adpellatum judico. unde Plinius lib. IV, cap XIV: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Vistullus, sive Vistula, Albis, Visurgis, Amisius, Rhenus, Mosa. Introrsus verò, nulli inferius nobilitate Hercynium jugum prætenditur.* Hæc fortè ex Aristotele; qui ita scribit, μετεωρολογικῶν lib. I. cap. XIII: Ὁ δὲ Ἴστρος δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης ῥεῖ εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον· τῶν δ' ἄλλων ποταμῶν οἱ πλεῖστοι πρὸς ἄρκτον ἐκ τῶν ὀρῶν Ἀρκυνίων. ταῦτα δὲ καὶ πλάτει καὶ ὕψει μέγιστα περὶ τὸν τόπον τοῦτόν ἐστιν. Hoc est: *Ister, totam interfluens Europam, in Pontum effunditur Euxinum. ex reliquorum fluminum numero pleraque versùs septemtriones è montibus Hercyniis profluunt. qui altitudine juxtà ac multitudine maximi in hac plagâ habentur.* Apollonium quoque, Ἀργοναυτικῶν lib. IV, Ἑρκύνιον nominare montem in his oris, suprà in Gothonibus ostensum est. Ad quem locum & ipse scholiastes ita animadvertit: Ἑρκύνιον, ὄρος Κελτῶν, ἢ δρυμός. *Hercynius, mons Celtarum est, vel saltus.* Diodorus Siculus, septemtrionalis plagæ parum gnarus, Germaniam etiam sub Galliæ nomine comprehendit; ut suprà lib. I, cap. II, ostensum est: Britannicas verò insulas contra Hercynia juga, id est, contra Germaniam sitas tradit lib. V: Κατὰ τὴν Γαλατίαν τὴν παρωκεανῖτιν, καταντικρὺ τῶν Ἑρκυνίων ὀνομαζομένων ὀρῶν, (μεγίστους γὰρ ὑπάρχειν παρειλήφαμεν τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην) νῆσοι πολλαὶ κατὰ τὸν ὠκεανὸν ὑπάρχουσιν, ὧν ἐστιν ἡ μεγίστη Βρεττανικὴ καλουμένη. Id est: *Quâ parte Galliam oceanus perstringit, Hercyniis montibus, quos omnium in Europâ maximos esse accepimus, multæ insulæ obtenduntur, quarum maxima vocatur Britannia.* Non totius intellexit Europæ Aristoteles esse maximos monteis Hercinios; sed Transistrianæ sive Transdanubianæ plagæ tantùm; quia in septemtrionalem decurrebant oceanum amnes, quos Plinius dicto loco nominat. At non finxisse sibi Aristotelem nomen hoc *Herciniorum montium*; sed re verâ antiquissimis temporibus sic fuisse adpellatum prædictum jugum, testis est is mons, qui, Brunesvicensem ducatum à meridie claudens, in hanc usque diem vulgò vocatur *der Harz*. nam hoc nomen hodieque ipsi magis tribuitur jugo, quàm silvæ superfusæ. Ceterùm partes hujus Hercynii jugi variè adpellatæ sunt. quas mox ostendam, si anteà eos monteis paucis indicavero, qui Danubii fontibus propiores. hinc enim initium capere commodissimum videtur, uti ordine omnia persequens, tandem in ultimo septemtrione desinam.

Auctor igitur noster, sub initium de Germaniâ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus.* Plinius lib. IV, cap. XII, de eodem amne: *Ortus hic in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi, multis ultra Alpes millibus.* Festus Avienus, in orbis terræ descriptione:

Abnoba mons Istro pater est: cadit Abnobæ hiatu.

Ptolemæus in Germaniâ: Τῶν δὲ διεζωσμένων τὴν Γερμανίαν ὀρῶν ὀνομαστότατά ἐστι τά τε εἰρημένα, καὶ ἰδίως καλούμενα Σαρματικά, καὶ τὰ ὁμώνυμα ταῖς Ἄλπεσι, τὰ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ Δανουβίου· καὶ τὰ καλούμενα Αὔνοβα. Id est: *Montium verò, qui Germaniam discpescunt, cinguntque, nominatissimi sunt jam dicti, qui propriè adpellantur Sarmatici; item qui idem cum Alpibus nomen habent, suprà fontem Danubii: dein, quibus nomen Aunoba.* Malè vulgò; καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν· id enim alium diversumque ab eo, qui cognominis Alpibus, montem notaret. quod falsum esse, ipsa positio montis Alpibus cognominis super Danubii fontem, juxta gradus longitudinis latitudinisque, apertè indicat. Ceterò vocabulum Αὔνοβα malè interpretes Latinè verterunt *Aunobi montes*; & quidam *Aunobii*; alii etiam *Aunoba*: quasi pluralis esset numerus τὰ Αὔνοβα ὄρη. quod falsum esse, mox ipse posteà arguit Ptolemæus, ubi eosdem monteis bis adpellat ὄρη Αὐνόβαια, *Aunobaos monteis*: derivativo vocabulo, à primitivo Αὔνοβα, quod singularis est numeri, quemadmodùm idem jugum Plinio ac Tacito eodem nomine dicitur ABNOBA. Ptolemæi interpreteis decepit loquutio nova, & peregrina; quâ pluralis numerus jungitur singulari, ὄρη τὰ καλούμενα Αὔνοβα, *montes vocati Aunoba*. verùm hic loquendi modus Ptolemæo etiam alibi haud semel usurpatus. sic quidpe in descriptione Sarmatiæ legitur ὁ Καρπάτης ὄρος, *Carpates mons*, ἡ Πεύκη ὄρος, *Peuce mons*; quem paullo pòst, eodem modo ut Aunobam, derivativo vocabulo, ac plurali numero, vocat Πευκῖνα ὄρη, *Peucinos monteis*. in descriptione Rhætiæ; τῶν Ἄλπεων τὰ πρὸς τῷ Ὄκρα ὄρει· id est, *Alpium pars, quæ est apud Ocram montem*. Sic Strabo quoque lib. IV, ὁ Ἀδούλας τὸ ὄρος, *Adula mons*. Plurali autem

numero Ptolemæus τῷ πληθυντικῷ usus est in Aunobâ, quia continuò anteà dixerat τὰ Σαρματικὰ ὄρη, & τὰ ὁμώνυμα ταῖς Ἄλπεσι· quod vocabulum ὄρη, sive ὄρος singulari numero brevitatis causâ ad Aunobam repetere noluit. Ceterum in Taciti quibusdam exemplaribus vocabulum *Abnobæ* corruptum legitur *Arnobæ*; & in aliquibus *Arbonæ*. unde scioli quidam nimis temerariâ manu ausi sunt corrigere cuncta exemplaria, ac supponere *Albonæ*; quia nunc regio circa Danubii fontem dicitur *Albe*. Verùm non opus erat, nova fingere vocabula, aut veriora, uti nobis videmur, antiquis auctoribus suggerere. id nostri maximè erat operis atque curæ, uti verum illud nomen, quod prisci Romani in suis perscripserunt monumentis, constaret. Itaque quum apud Plinium & Avienum mons sit *Abnoba*, & apud Ptolemæum *Aunoba*, *b* in consine *u* commutato; dubium nullum esse potest, quin Tacito etiam idem mons adpellatus sit *Abnoba*; ut meliora exemplaria exhibent. Apud Martianum Capellam legebatur hic mons *Ad novem*. pro quo rectè viri eruditi restituerunt *Abnovam*. ex quo haud ineptè quidam conjecerunt, ipsis Germanis montis vocabulum fuisse *die* ABENOWE. à quo Latinis Græcisque facta vocabula ABNOBA, AUNOBA, & ABNOVA. Hæc igitur de adpellatione hujus montis dicta sint. nunc verus ejus situs dispiciendus. Plinius, Tacitus, & Avienus, Danubii fontem in eo statuunt. at Ptolemæus CXXX circiter millibus passuum à Danubii fonte eum versùs septemtriones removet: longitudineque ei CLXXX millium tributâ, juxta Rheni ripam, ceu lineâ παραλλήλῳ in septemtriones versùs producit; ita, uti finis ejus sit inter Asciburgium Cisrhenanum opidum & Semanam silvam. Verùm duplex heic Ptolemæi dispicitur erratum. primum, quòd tam longè à Danubii fonte contra tot Romanorum auctorum sententiam diduxit: alterum, quòd tam longè in septemtriones extendit. Ego ex ipso simul Ptolemæo, simulque Plinio, Tacito, ac Martiano colligo, Abnobam fuisse dictum id montium jugum, quod ab Rheni Arolæque confluentibus in septemtriones versùs ad opidum usque *Pfortzheym*, inter Rhenum ac Danubii fontem Nicrumque sternitur. Ex hujus radice, versùs orientem, oritur Danubius, *molli & clementer edito jugo*, ut ait Tacitus. unde etiam Marcellinus lib. XXI. idem jugum, quod adpellant *Rauracos monteis*, (nimis improprio vocabulo, à longè alienâ Rauracorum, Gallicæ gentis, terrâ desumto) non in Abnobæ jugo, sed prope oriri amnem dixit. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confines limitibus Rheticis.* Erravit igitur & Avienus, qui *Abnobæ montis hiatu* eum *cadere* pronuntiavit. Sed ut *saltus*, quod suprà ostensum, sic & *monteis Hercynios* ad Danubii usque fonteis adpellarunt antiqui. Hinc illud Eustathii in scholiis ad Dionysium Afrum: Τινὲς δὲ οὕτω συντεμόντες περὶ τοῦ Ἴστρου φασίν· Ἴστρος, ὁ τοὺς Παίονας παραμείβων, ἐκ τῶν Ἑρκυνίων ὀρῶν ναυσίπορος ἐκ πηγῆς αἴρεται. id est: *Quidam ita breviter de Istro pronuntiant: Ister, qui Pannonios præterfluit, ex Hercyniis montibus navigabilis ex fonte oritur.*

Τὰ ὁμώνυμα ταῖς Ἄλπεσιν ὄρη, τὰ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς τοῦ Δανουβίου, id est, *cognomineis Alpibus monteis, qui sunt supra fontem Danubii*, Ptolemæus ex occidente brumali in orientem solstitialem, longitudine CXC M. passuum, juxta ripam Danubii extendit. Hoc hodiè est id jugum, quod, à dicto Abnobâ & Nicri fonte initium sumens, inter Danubium atque Nicrum versùs Brentium flumen porrigitur, complureis fundens amnes, quorum alii in Nicrum, alii in Danubium delabuntur. Nomen ALPIUM hodiéque hoc tractu manet; & circa Danubii fontem, ut antè dictum, regio vocatur *die Albe*: & inter duo opida *Aurach* & *Blaubeuren*, *die rauche Albe*: item vicus inter Ulmos & Brentium flumen *Albeck*; cujus vocabulum extremitatem Alpium significat. Ipsas Alpeis, Germaniam nunc ab Italiâ submoventes, adcolis Germanis vocari hodiéque ALBEN, satis notum est. Strabo lib. IV docet, τὰς Ἄλπεις, sive τὰ Ἄλπια ὄρη, (utroque enim modo dicuntur Græcis) antè dicta fuisse Ἄλβια. unde duo Ligurum in Italiâ opida maritima, *Albium Intemelium*, & *Albium Ingaunum*. Idem Strabo, eodem libro, de suprà dictis Alpibus in lævâ Danubii ripâ sic scribit: Ὑπέρκειται δὲ τῶν Κάρνων τὸ Ἀπέννινον ὄρος, λίμνην ἔχον ἐξιεῖσαν εἰς τὸν Γεωρον ποταμόν· ὃς παραλαβὼν Ἄταγιν, ἄλλον ποταμὸν, εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλει. ἐκ δὲ τῆς αὐτῆς λίμνης καὶ ἄλλος ποταμὸς εἰς τὸν Ἴστρον ῥεῖ, καλούμενος Ἀτησινός. καὶ γὰρ ὁ Ἴστρος τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τούτων λαμβάνει τῶν ὀρῶν, πολυσχιδῶν ὄντων, καὶ πολυκεφάλων. μέχρι μὲν γὰρ δεῦρο, ἀπὸ τῆς Λιγυστικῆς συνεχῆ τὰ ὑψηλὰ τῶν Ἄλπεων διέτεινε, καὶ ἑνὸς ὄρους φαντασίαν παρεῖχεν. εἶτ' ἀνεθέντα καὶ ταπεινωθέντα ἐξαίρεται πάλιν εἰς πλείω μέρη καὶ πλείους κορυφάς. πρώτη δ' ἐστὶ τούτων ἡ τοῦ Ῥήνου πέραν καὶ τῆς λίμνης κεκλιμένη πρὸς ἕω ῥάχις μετρίως ὑψηλή· ὅπου αἱ τοῦ Ἴστρου πηγαὶ, πλησίον Σοήβων καὶ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ. Id est: *Supra Carnos situs est mons Apenninus. is lacum habet exeuntem in*

in Isarum amnem: qui alium amnem Atagin recipiens, in Adriam defert. Ex eodem autem lacu alius amnis in Istrum defluit, Atesinus dictus. Nam & Ister ab his initium sumit montibus, in multas parteis, multosque verticeis scissis. Hucusque enim à Liguriâ summa Alpium juga continenter porriguntur, uniusque montis speciem præ se ferunt. hinc remissa, humilioraque facta, rursus porrò attolluntur in multas parteis, multaque cacumina. Primum cacumen est trans Rhenum & lacum Brigantinum, dorsum quoddam versus orientem solem, mediocriter sublime; ubi fontes Istri sunt, prope Suevos & Hercynium saltum. Locum istum de Apennino monte & lacu, ex quo flumina in Adriaticum mare & Istrum fluere ait, esse planè corruptum, alibi docebo. In reliquis idem montium jugum Strabonem intelligere, trans Rhenum & lacum Brigantinum, quod Ptolemæus tradit ejusdem cum Alpibus esse nominis, satis perspicuum est. In eamdem sententiam & lib. VII, scribit de Germaniâ: Ἐξῆρται δὲ ἡ χώρα πρὸς νότον, καὶ συνεχῆ ταῖς Ἄλπεσι ποιεῖ ῥάχιν τινά, πρὸς ἕω τεταμένην, ὡς ἂν μέρος οὖσαν τῶν Ἄλπεων. καὶ δὴ καὶ ἀπεφήναντό τινες οὕτω, διά τε τὴν λεχθεῖσαν θέσιν, καὶ διὰ τὸ τὴν αὐτὴν φέρειν. οὐ μὴν ἐπὶ τοσοῦτόν γε ὕψος ἀνίσχει τὰ ταύτης μέρη. id est: *Germania quidpe ad austrum versùs attollitur, & dorsum quoddam erigit contiguum Alpibus, in orientem versùs protensum, ac si pars sit Alpium. hoc quin etiam adfirmavêre quidam; ob situm prædictum, tum quia eamdem fert materiam. quamquàm hæ partes Alpium reliquarum celsitudinem non exæquant.* Certè, non quia eamdem cum Alpibus ferebat materiam, nec quia his contiguum erat jugum, ideò partem earum esse, primò adfirmatum sive Græcis sive Romanis fuit; sed quia nomen, quod etiam nunc durat, jam tum ferebat. Hinc illud Tzetzis in Lycophronem: Ἄλπια, ὄρη Εὐρωπαῖα μεγάλα τῆς Ἰταλίας· ἓν μὲν ἀφ' οὗ ῥεῖ ὁ Ἴστρος, ἄλλο δὲ ἀφ' οὗ Ῥῆνος. id est: *Alpes montes sunt Europæi ingentes ad Italiam: unus, ex quo Ister profluit; alter, ex quo Rhenus.*

Ceterùm Melæ lib. III, cap. III, *altissimi*, ut antè dictum, Germaniæ montes memorantur RHETICO & TAUNUS: quorum hujus etiam meminit auctor noster annal. I, & XII. Hunc esse hodiè ex adverso Magontiaci, vulgari vocabulo *der Hayrich*, sive, ut alii vocant, *der Hohe rücke*; illum verò è regione Bonnæ, vulgò *das Sibengebirge*; suprà in Mattiacis ac Juhonibus docui. Utrumque parteis fuisse Hercynii jugi, ex suprà dictis patet.

Ptolemæo in Germaniâ est τὸ Μηλίβοκον ὄρος, ὑφ' ὅ ἐστιν ἡ Σημανὰ ὕλη· id est, MELIBOCUS *mons, sub quo est Semana silva.* Situm hujus jugi ita describit, uti juxta lineam æquinoctialem ex occidente in orientem, inter fontem Amisiæ & Albis medium procurrat. ex quo viri docti haud malè observarunt esse idem montis jugum, quod vulgò hodiè dicitur *der Harz*. nam huc etiam alia Ptolemæi verba faciunt, quæ posteà perscripsit hoc modo: Καθούλκωνες, ἐφ' ἑκάτερα τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ. ὑφ' οὓς Χαιροῦσκοι, καὶ Καμψανοὶ, μέχρι τοῦ Μηλιβόκου ὄρους· ὑπὸ δὲ τοὺς Καμψανοὺς Χάττοι. id est: *Cathulcones ad utramque Albis ripam: sub quibus Cherusci atque Campsani, usque ad Melibocum montem. sub Campsanis autem Chatti.* Ubi medius constituitur Melibocus inter Cheruscos atque Chattos. quorum terminum communem fuisse montis jugum, quod hodiè dicitur *Harz*, pluribus argumentis in Chattis docui. Hodiè vertex hujus jugi altissimus, inter opida *Oosterwyk* & *Werningerode*, vulgari vocabulo adcolis dicitur *Blockes barch*. qui an antiquum illud nomen servet, quod Ptolemæus fortè vitiosè, ut pleraque alia in Germaniâ, scripsit *Melibocus*, quasi *Melbocus*, pro *Meblocus*, haud temerè dixerim. Mentis errore implicitos fuisse eos credo, qui ex Meliboco Chattos sibi finxerunt Melibocos; hodiéque eos esse pronuntiarunt circa opidum *Catzenellebogen*, quod est inter Lonam amnem & Taunum montem. quò quàm rectè Melibocus mons Ptolemæi quadret, satis ex jam dictis liquet. Nec minùs verò ii insanierunt, qui Bructeros dictum Blocum montem quondam adcoluisse, nomenque ei dedisse adseverarunt, his maximè Claudiani verbis inducti;

——Venit accola silvæ
Bructerus Hercyniæ.

Hæc ad eam silvam spectare, quæ vulgò nunc inter Lonam & Segum amneis dicitur *der Wester Wald*, superiori capite, & anteà in Bructeris, gravissimis argumentis ostendi. Haud equidem nescius sum, superioribus Germanis prædictum Blocum vulgò vocari *der Brockers berg*. verùm id fit mutatione liquidæ in liquidam: non, quia vocabulum id à Bructeris derivatum. Credibilius enim est, ipsos adcolas verum tenere montis nomen, quàm superiores Germanos longiùs sitos. Ab adcolis Brunesvicensibus, qui Saxonicâ utuntur dialecto, accepto vocabulo omnes reliquæ nationes, inter Rhenum Vistulamque, quæ eâdem utuntur dialecto, *Blockes barch* vocant.

Porrò idem Ptolemæus ita habet: Τὰ καλούμενα Σούδιτα ὄρη, ὑφ' ἃ ἐστιν ἡ Γάβρητα ὕλη· ὧν μεταξὺ καὶ τῶν Σαρματικῶν ἐστιν ὁ Ὀρκύνιος δρυμός. Hoc est: *Suditi montes; sub quibus est Gabrita silva: inter quos & Sarmaticos monteis est saltus Hercynius*. SUDITOS monteis alii interpretantur hodiè id jugum, quod ab occidentali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Fichtel berg*, clarissimos amneis, Mœnum, Salam, Egram, & Nabum fundit: alii eum montem, qui ab orientali Bojohæmi latere, vulgari vocabulo *der Risen berg*, Albim flumen eructat. utrique rectè: nam Ptolemæus ejusmodi Suditis montibus situm statuit, uti initium eorum ab occidente meridianam fontis Visurgis lineam propemodùm attingat; finis autem ultra Albis fontem, in orientem versùs protensus sit. Ego verò suprà in Hermunduris docui, fontem, quem Ptolemæus Albi tribuit, esse eum, qui vulgò dicitur Vultavæ fluminis fons. docui item in Nariscis, Gabretam silvam fuisse supra Nabi fontem. docui in Quadis, Hercynium saltum Ptolemæo adpellari eum, qui erat ab orientali Bojohæmi latere inter Moraviam ac Silesiam, item inter Hungariam ac Poloniam, ad Vagi usque fontem. *Suditi* igitur *montes* nulli alii sunt existimandi, quàm qui hodiè cognomine *Bojohæmici* totum Bojohæmum cingunt. Hos quoque propriè dictos fuisse HERCINIOS MONTEIS, quemadmodùm silva iis superfusa, de quâ superiore capite egi, haud dubium est.

Inter Albim & Vistulam ex occidente solstitiali in orientem brumalem, CCV millium passuum longitudine, habet Ptolemæus τὸ Ἀσκιβούργιον ὄρος, ASCIBURGIUM MONTEM; quem suprà, cap. XXXII, pluribus descripsi: unde verum ejus situm petere lectorem ne pigeat.

Idem Ptolemæus τὰ Σαρματικὰ ὄρη, SARMATICOS MONTEIS, quibus inter Vistulam ac Danubium latus Germaniæ occidentale claudit, à septemtrionibus in austrum, longitudine CXXV millibus passuum, ita protendit, uti meridionalis eorum extremitas opidis Pannoniæ, *Aquinco*, *Salvæ*, & *Carpi*, objecta sit; septemtrionalis verò LV millibus à Vistulæ fonte in orientem versùs, lineâ ferè æquinoctiali, distet. *Aquincum* esse nunc *Budam*; *Salvam*, *Salmar*; *Carpin*, *Kalpach*; suo loco docebo. Hodiè ab destructo opido, quod trans Danubium, ex adverso Carpis, dicitur *Vacya*, ad Vagi amnis fontem, continuum protenditur montis jugum: quos *Sarmaticos* esse Ptolemæi *monteis*, ipse situs indicat. nam à Vagi quoque fonte ad fontem Vistulæ, ex oriente in occidentem, LV circiter sunt millia passuum. His argumentis adde, si lubet, & ea, quibus suprà Sarmatis Iazygibus per hunc limitem conterminos feci Quados. Nomen igitur hi montes habuêre, non à Sarmatiâ regione, ut quidam arbitrantur; sed à dictis Sarmatis Iazygibus. Idem Ptolemæus lib. VIII, de Germaniæ tabulâ: Περιορίζεται δὲ ὁ πίναξ ἀπὸ ἀνατολῶν Ἰάζυξι Μετανάσταις καὶ Σαρματίᾳ τῇ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. id est: *Terminatur tabula ab oriente Iazygibus Metanastis, & Sarmatiâ Europaâ*. Solinus cap. XXIII, eosdem monteis, *Sarmatarum* adpellat *rupes*, Germaniæ fineis ita describens: *Extenditur inter Rhenum, Hercyniumque saltum & rupes Sarmatarum: ubi incipit, Danubio, ubi desinit, oceano perfunditur*.

Haud procul Sarmaticis jugis ponitur Ptolemæo ὁ Καρπάτης ὄρος, CARPATES MONS; quem in Sarmatiæ descriptione his verbis designat: Ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία περιορίζεται, ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς Μετανάσταις, ἀπὸ τοῦ νοτίου τῶν Σαρματικῶν ὀρέων πέρατος, μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Καρπάτου ὄρους· id est; *Sarmatia Europæa terminatur à meridie Iazygibus Metanastis, ab austrino Sarmaticorum montium fine, usque ad initium Carpatis montis*. Item in descriptione Iazygum: Ἰάζυγες οἱ Μετανάσται ὁρίζονται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων Σαρματίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ, τῷ εἰρημένῳ μέρει· ἀπὸ τοῦ νοτίου τῶν Σαρματικῶν ὀρέων πέρατος, ἕως τοῦ Καρπάτου ὄρους. ἀπὸ δὲ δύσεως, καὶ μεσημβρίας, τῷ τε εἰρημένῳ μέρει τῆς Γερμανίας, τῷ ἀπὸ τῶν Σαρματικῶν ὀρέων ἐπὶ τὴν Κάρπιν, (malè vulgò τὴν Καρπάτην) καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ ἐπιστροφὴν, καὶ τῷ ἐντεῦθεν μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τῷ μέχρι τῆς ἐκτροπῆς Παθίσσου (malè vulgò Τιβίσκου) τοῦ ποταμοῦ, ὅστις φέρεται πρὸς ἄρκτους. ἀπὸ δὲ ἀνατολῶν Δακίᾳ, κατ' αὐτὸν τὸν Πάθισσον ποταμὸν, ὃς ἐπιστρέψας πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τὸ Καρπάτην ὄρος λήγει, ἀφ' οὗ καὶ φέρεται. hoc est: *Iazyges Metanastæ terminantur ab septemtrionibus, prædictâ Sarmatiæ Europææ parte, ab austrino Sarmaticorum montium fine usque ad Carpaten montem. ab occasu, ac meridie, prædictâ Germaniæ parte, quæ est à Sarmaticis montibus usque ad Carpin & Danubii flexum, & hinc parte Danubii, usque ad Pathissi divergium, quo ad septemtriones fertur. ab ortu verò Daciâ, juxta eumdem Pathissum; qui in ortum conversus, sub Carpate monte desinit, à quo etiam devehitur*. Et in Daciæ descriptione: Ἡ Δακία περιορίζεται, ἀπὸ μὲν ἄρκτων τῷ μέρει τῆς Σαρματίας τῆς ἐν Εὐρώπῃ, ἀπὸ τοῦ Καρπάτου ὄρους πέρατος μέχρι τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς τοῦ Τύρα ποταμοῦ. ἀπὸ δὲ δύσεως τοῖς Ἰάζυξι τοῖς Μετανάσταις, κατὰ τὸν

Πάθισσον

Παθίσσον ποταμόν. id est; *Dacia cingitur, à septemtrionibus parte Sarmatiæ Europææ; à Carpatis montis fine usque ad dictum Tyræ amnis flexum. ab occidente verò Iazygibus Metanaštis, juxta Pathissum flumen.* Perquàm malè vulgò, ἀπὸ τοῦ Καρπάτου ὄρους, μέχρι πέρατος τῆς εἰρημένης ἐπιστροφῆς· id est; *à Carpate monte usque ad initium prædicti flexus fluminis Pathissi.* quam enim ἀρχὴν, & quod πέρας in flexu fluminis constitues? Omnino nullum. Ceterò flexum hunc Tyræ esse in Podoliâ, infra confluentem Moravenii amnis, suprà in Bastarnis dixi. Dum igitur Daciam Pathisso (*Tissa* nunc vulgò est) ab occidente terminat, à septemtrionibus verò Sarmatiæ confinio, à Carpate ad flexum Tyræ: omnino Carpaten à Daciâ excludit; intraque Pathissi fontium terminos concludit. quapropter malè faciunt, qui in Ptolemæi tabulis ultra Alutæ fonteis eum extendunt. Ab occidente intercapedinem Ptolemæus relinquit inter austrinam Sarmaticorum montium extremitatem, & Carpaten. Verùm bis heic ab eo erratum puto. primùm, quòd montem nullum ponit, ubi omnium altissimum erat jugum, quod nunc ad Vagi fontem vulgari vocabulo Hungaris *Tarczal*, Polonis & aliis Slavis *Tátáry gory*, Germanis *Schneebergh* vocatur. deinde quòd Carpaten montem, omneque Iazygum Dacorumque latus in eodem posuit parallelo, in quo Sarmaticorum montium extremitatem austrinam: quum septemtrionali eorum extremitati montes cohærcant, qui à Maro flumine ad Alutæ fonteis continuo jugo procurrunt. Ceterùm *Krapak* hodiè vocatur, & *Krępak*, item *Biesciády gory*, omne id jugum, quod à Tataris montibus ad Alutæ fontem Russiam ab Hungariâ dirimit. Germanis inter Tyræ ac Pathissi fonteis vocatur *Kaltperg*; quod *frigidum montem* significat. sed nescio, an non vocabulo vitiato, quasi *Kalperg*, à *Carpak*. Hic *Kaltperg* Ptolemæo propriè est *Carpates*. Malè faciunt, qui hujus nomen etiam citra Sarmaticos monteis ad Marum usque flumen ex Ptolemæo interpretantur. nam heic Ptolemæus quidem unà cum Strabone, Plinio, atque Solino Hercynium refert saltum: at nullum Carpaten montem. nec hodiè hæc pars *Krapak* vocatur accolis.

Eidem Ptolemæo in Sarmatiâ est ἡ Πεύκη ὄρος, Peuce mons; qui mox posteà plurali numero dicitur τὰ Πευκῖνα ὄρη, Peucini montes. Esse hodiè in Podoliæ, Russiæ minoris, & Voliniæ confinio, suprà in Peucinis sive Bastarnis docui.

Sunt & Οὐενεδικὰ ὄρη, Venedici montes, Ptolemæo in Sarmatiâ eo tractu, quo nunc Prussia est. Sunt equidem heic montes; sed memoratu minùs digni; colles veriùs, quàm montes. Tacitus sub finem libri de Germaniâ: *Venedi multum ex moribus Sarmatarum traxerunt. nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* De silvis non negaverim: tota quidpe Sarmatia, ut & Germania, silvis fuit referta. at montes heic nulli, nisi quos Ptolemæus *Venedicos* adpellat. hos verò Taciti ævo Aestios tenuisse, suprà ostensum est.

Scandinaviæ peninsulæ *immensus mons* Sevo, *Riphæis jugis non minor*, quo situ fuerit, in ipsius peninsulæ, item in oceani septemtrionalis descriptione indicavi.

Hi igitur ferè sunt Germaniæ montes, antiquorum auctorum monumentis celebrati. Nunc de fluminibus etiam narrandum.

Cap. XLIX.

De fluminibus *Germaniæ Transrhenanæ.*

Fluminum quoque Germaniæ Transrhenanæ, quæ veteres memorarunt scriptores, jam anteà frequens in contextu hujus operis facta est mentio. ideòque supervacanea videri poterat opera, eadem heic repetere. Attamen ne cupientibus, tamquàm in tabulâ, simul omnia cognoscere, mea desideretur cura atque industria; commodum existimavi, brevem eorum hoc loco facere ἀνακεφαλαίωσιν, & si qua antè nondum satis explicata sint, diligentiori stylo describere.

Terminus inter utramque Germaniam, citeriorem & ulteriorem, Rhenus, jam antè satis indicatus est, unà cum amnibus à lævâ ripâ in eum defluentibus. Ordo igitur nunc postulat, uti eos proximè dicamus, quos dextrâ ripâ ex ulteriore Germaniâ recipit.

Primus memoratur Nicer, hodiè vulgò dictus *der Necker*. Hujus meminerunt complures auctores antiqui. Ut Eumenius in panegyrico ad Constantinum Magnum: *Pulchrum tibi videtur, & re verâ pulcherrimum est, ut Rhenus ille non solùm superioribus locis, ubi aut latitudine vadosus, aut viciniâ fontis exiguus, sed & ibi novo ponte calcetur, ubi totus est, ubi jam plurimos hausit amnes; quos hic noster ingens fluvius* Mosella, & *bar-*

& barbarus Nicer, & Mœnus invexit. Sidonius, in carm. VII:

Bructerus, ulvosâ vel quem Nicer abluit undâ,
Prorumpit Francus.

Fl. Vopiscus in vitâ Probi imperatoris: *Cæsis prope* CCCC *millibus, qui Romanum occupaverant solum, reliquos ultra Nicrum fluvium & Albim removit.* Marcellinus lib. XXVIII: *Cùm reputaret, munimentum celsum, & tutum, quod ipse à primis fundârat auspiciis, præterlabente Nicro nomine fluvio, paullatim subverti posse undarum pulsu immani, meatum ipsum aliorsum vertere cogitavit.* Ausonius in carmine de Mosellâ:

Hostibus exactis Nicrum super & Lupodunum,
Et fontem Latiis ignotum annalibus Istri.

At Eginhardo, in historiâ translationis divorum Marcellini ac Petri, adpellatur NECCARUS.

Nicrum sequitur MOENUS, celeberrimus amnis, vulgò nunc dictus *der Mayn*, & variante dialecto *der Meyn*. Hujus primus, ex iis qui exstant, meminit Mela; cui MOENIS dicitur lib. III, cap. III: *Amnium, in alias genteis exeuntium, Danubius, & Rhodanus; in Rhenum, Mœnis, & Lupia.* Sed idem MÆNIS legitur in quibusdam Melæ exemplaribus. Plinio certè ac Tacito est MOENUS. quorum ille lib. IX, cap. XV: *Silurus*, inquit, *grassatur, ubicumque est, omne animal appetens, equos natantes sæpè demergens; præcipuè in Mœno Germaniæ amne.* Tacitus in libro de Germaniâ: *Inter Hercyniam silvam, Rhenumque, & Mœnum, Helvetii tenuêre.* Sed & in Eumenii suprà dicto panegyrico exemplaria alia referunt per *æ*, *Mænus*; alia per *œ*, *Mœnus*. Idem amnis Reginoni & aliis ejus sæculi scriptoribus dicitur MOGONUS, & MOGANUS. verùm jam antè in Vangionibus dixi, fictum hoc esse vocabulum ex nomine urbis *Mogontiaci*; quæ ex adverso ejus ostii sita est. Quum jam inde ab Melâ omnes auctores Romani amnem vocaverint eodem vocabulo, quo etiam nunc noscitur; haud fas est, Reginoni aliisque illis credere, umquam Germanis vocatum fuisse *der Mogen*, vel *Mögen*: sed semper *der Mayn*, *Meyn*, & *Moyn*. unde opidum dictum fuit *Maynzich*, *Meynzich*, & *Moynzich*; ut suprà dictum: quod Romani, suo ori adcommodantes, fecêre *Magontiacum*, & *Mogontiacum*. *Moyn* adpellatur in donatione quâdam Ludovici imperatoris; & pagus ad ejus tractum *Moynergowe*. Ex his vocabulis, *Mogonus*, & *Moganus*, alii posteà finxerunt sibi vocabulum *Logona*; quo id flumen intelligunt, quod infra Mœni confluentem vulgò vocatur *die Lone*, &, variante dialecto, *die Lane*. quem ego malim Latinè adpellare genuino nomine *Lonam*, sive *Lonum*, & *Lanum*.

Infra Lanum est flumen hodiè vulgò dictum *Sige*. hoc quamvis nomen Latinum apud veteres non habeat; tamen rectè me eum nuncupare posse puto, SIGUM & SEGUM. nam opidum ei adpositum, quod vulgò nunc vocatur *Sigen*, Ptolemæo dici *Segodunum*, suprà in Juhonibus docui: in Sigambris verò ostendi, hos quoque à dicto flumine accepisse nomen.

Proximus hinc memoratur LUPPIA; qui nunc est *Lippe*. Primus ejus meminit inter Latinos Paterculus lib. II. ubi vitiatum ejus esse vocabulum *Iuliæ*, pro *Lupiæ*, satis superque in Sigambris patuit. Veteres equidem auctores, Græci juxtà atque Latini, bifariam id scripserunt, modò geminato, modò simplici P, LUPPIA, & LUPIA. at quia in Germanico vocabulo ea litera geminatur; rectiùs ac magis genuinè dixeris *Luppia*. Memorant eum, præter Paterculum, Mela loco prædicto, & Tacitus annal. I, & historiar. V. inter Græcos Strabo lib. VII, & Dio lib. LIV: quibus Græcè dicitur Λουπίας. Ptolemæo quidem ipse amnis non memoratur: at opidum flumini adpositum, quod hodiéque vocatur *Lippe*, nominatur ei Λουππία, in Germaniæ descriptione: libro autem VIII, Λουπία. Strabo in isto amne immanem commisit errorem, non in Rhenum, sed in oceanum ostium ejus deducens. Verba ejus hæc sunt: Ἐπὶ ταὐτὰ δὲ τῷ Ἀμασίᾳ φέρεται Βίσουργίς τε καὶ Λουπίας ποταμός, διέχων Ῥήνου περὶ ἑξακοσίους σταδίους, ῥέων διὰ Βρουκτέρων τῶν ἐλαττόνων. id est: *In eamdem cum Amisiâ partem feruntur Visurgis & Lupia amnis, distans à Rheno* IↃC *stadiis*, id est, millibus passuum LXXXV; *fluensque per Bructeros minores.* De vico, credo, cognomine hunc geographum inaudivisse, quod opidum nunc *Lippe* totidem millibus à Rheno distat.

Influit in Luppiam, haud procul opido *Paderborn*, amnis vulgari nunc vocabulo *Alme*. Dioni is, prædicto lib. LIV, dicitur ELISO, Græcè Ἐλίσων. unde hodiéque vicus, Lippiæ Elisonisque confluentibus adpositus, dicitur *Elsen*: quod *Alisonem castellum* vocari Tacito ac Paterculo, suprà in Sigambris docui. ex quo liquet, ipsum quoque amnem

amnem dictum fuisse antiquitus ALISONEM. atque etiam nunc vicus alius, ei adpositus, vocatur *Alsem*.

Infra Luppiam est flumen, cui vulgare nunc vocabulum *Isel*. antiquum ei nomen fuisse SALA, unde Francorum natio adcola *Salii* dicta, suprà in Frisiis docui. Ostium huic fuisse, antequàm Flevus lacus exsisteret, inter duas nunc insulas, *Flieland*, & *Schelling*; postquàm verò in id Rhenus per Drusum effusus, partem inferiorem, à Rheni ingressu ad usque Flevum lacum, dictam fuisse NAWALE, id est, *posteriorem Vahalem*, Romano ori NAVALIAM, & NABALIAM; ibidem demonstravi. Atque hæc ferè sunt flumina in Rhenum defluentia, quorum memoria apud antiquos auctores exstat. Nunc reliqua etiam persequar.

Proximè ostium Nabaliæ, ostium est amnis, qui hodiè superiori parte dicitur *Vecta*, vulgò *die Vecht*, infimâ autem, quà lacui adpropinquat, *het Swarte Water*; id est, *Aqua nigra*. hujus nomen aliâ dialecto pronuntiatur *VVäter*: unde factum esse Romanis vocabulum amnis VIDER, quod Græcis effertur οὐίδρος, suprà in iisdem Frisiis docui. Memoratur id nomen Tacito annal. I, & Ptolemæo in descriptione Germaniæ.

Clarissimus hinc amnis AMISIA, vulgò *Aems*, quasi *Aemis*, dictus. Hujus quoque nomen variè ab antiquis auctoribus, Græcis pariter atque Latinis, prolatum. Melæ dicto lib. III, cap. III, & Plinio lib. IV, cap. XIV, est AMISIUS. Tacito autem, annal. I, & II, AMISIA. Straboni, cui notius fuit patriæ urbis *Amasiæ* in Asiâ nomen, quàm amnis Germanici vocabulum, prædicto lib. VII, adpellatur Ἀμασία, AMASIA. Ptolemæo quoque in descriptione Germaniæ dicitur Ἀμάσιος, AMASIUS; & opidum adpositum, quod hodiè dicitur *Embden*, Ἀμάσια, *Amasia*. sed eidem amnis mox dicitur Ἀμάσιος, ut Melæ ac Plinio: & prædictum opidum, in lib. VIII, Ἀμίσια, *Amisia*. an satis omnia sine mendo, haud facilè dixerim.

Post Amisiam est VISURGIS; vulgò hodiè *de VVeser*: olim fortè *VVeserg*. Memoratur hic Romanis dicto nomine, Paterculo, Melæ, Plinio, Tacito, locis suprà dictis; & Sidonio carm. XXIII. Corruptum habuit Sidonii exemplar Hadr. Iunius, ex quo legit *Visatis*: quum omnia reliqua, tam manu scripta, quàm typis vulgata, habeant *Visurgin*. Junio nimis facilè credidit Ortelius. Straboni, libro prædicto, est Βίσουργις. apud Ptolemæum, in descriptione Germanici litoris est genitivus casus Οὐϊσουργίγιος· at rectiùs posteà, in recensione populorum Germaniæ, idem casus τοῦ Οὐϊσούργιος, à nominativo ὁ Οὐϊσουργις. Dioni dicitur Οὐίσουργος, VISURGUS. est namque lib. LVI accusativus Οὐΐσουργον· unde lib. LV corruptus est idem casus Οὐϊσίσουργον· & lib. LIV, Οὐΐσουτργον· eodemque libro genitivus Οὐϊσούτργου; & lib. LV, Ἐρύγγου. quæ cuncta jam dudum à viris doctis sunt notata. M. Adamo, in historiâ ecclesiasticâ, dicitur VISURIS; vocabulo ad hodiernum amnis nomen *VVeser* adcommodato. Wandeberto, in historiâ divi Bonifacii Mogontini est WISARAHA. Falluntur viri doctissimi, qui hunc *Itargin*, sive, ut exemplaria variant, *Iturgin*, *Itargum*, vel *Iturgum* adpellari putant in carmine ad Liviam Augustam scripto, quod alii Ovidio attribuunt, alii Albinovano. hunc enim esse legendum *Ilargin*, sive *Ilargum*, esseque Vindeliciæ amnem, suo loco ostendam.

In Visurgim à lævâ ripâ devolvitur ADRANA, Tacito annal. I memoratus; hodiè vulgò dictus die *Aeder*: de quo egi in Mattiacis.

Sequitur in oceani litore ingens flumen ALBIS; quod vulgò nunc adcolis Germanis superioribus nuncupatur *die Elbe*, inferioribus *de Elve*, Venedis sive Slavis *Labe*. Meminerunt hujus dicto nomine inter Latinos, Paterculus, Mela, Plinius, Tacitus, libris proximè dictis, item Seneca in Medeâ, Solinus cap. XXIII, & alii. Dicitur eodem nomine Græcis auctoribus Ἄλβις, Straboni lib. VII, Ptolemæo in Germaniâ. Dioni verò, lib. LV, est Ἄλβιος, ALBIUS. ubi tamen corruptus est casus genitivus τοῦ Ἀλβήου, pro Ἀλβίου. Posterioris sæculi scriptoribus dicitur ALBIA. Falsos ei attribuisse fonteis Tacitum atque Ptolemæum, in Hermunduris notavi.

In Albim defluit nobilis SALA: quem Tacitus innuit annal. XIII, his verbis: *Eâdem æstate inter Hermunduros Cattosque certatum magno prælio, dum flumen gignendo sale fecundum, & conterminum, vi trahunt*. Græcè Straboni, in prædicto libro VII, vocatur Σάλας· quem ita designat: Ἔστι δὲ καὶ Σάλας ποταμὸς, οὗ μεταξὺ καὶ τοῦ Ῥήνου πολεμῶν καὶ κατορθῶν Δροῦσος ἐτελεύτησεν ὁ Γερμανικός. id est: *Est & Sala amnis, inter quem & Rhenum bellum felici successu gerens, obiit Drusus Germanicus*. Hunc *Salam* chorographus noster, suprà sæpè memoratus, in antiquitatibus suis Amsterodamensibus voluit esse id flumen,

quod Isalam nunc dici, & quondam partem ejus Navaliam fuisse dictam, suprà docui. nam quod vulgari hodiè vocabulo *die Sale* in Albim incidit, longiùs ab Rheno distare ait, quàm quod menti geographi respondere queat. Verùm jam anteà ego, in commentario meo de Rheni ostiis, cum redargui, quòd unius auctoris verbis, haud satis intellectis, temerè adquiescens, reliquos inspicere neglexerat. Dio quidpe dicto lib. LV, eamdem, quam Strabo, de Druso historiam referens, Ἔς τε τὴν τῶν Χάττων, inquit, ἐσέβαλε, καὶ προῆλθε μέχρι τῆς Συηβίας, τήν τε ἐν ποσὶν οὐκ ἀταλαιπώρως χειρούμενος, καὶ τοὺς προσμιγνύντας οἱ οὐκ ἀναιμωτὶ κρατῶν. κἀντεῦθεν πρός τε τὴν Χερυσκίαν μετέστη, καὶ τὸν Οὐίσουργον διαβὰς, ἤλασε μέχρι τοῦ Ἀλβίου, πάντα πορθῶν. ἐκεῖνον γὰρ ἐπιχειρήσας μὲν περαιωθῆναι, οὐκ ἠδυνήθη, ἀλλὰ τρόπαια στήσας ἀνεχώρησεν. Hoc est: *Chattorum fineis ingressus, obvia quæque, non sine magno labore, subigendo, congressosque haud incruentâ victoriâ superando, ad Sveviam usque pervénit. Inde in Cheruscorum fineis converso itinere, Visurgim transgressus, omnia populando ad Albim usque perrexit. Hunc quum frustra conatus esset transire, trophæis excitatis recessit.* Et paullo pòst: Παραχρῆμα γὰρ ἀπέβη, σπουδῇ τε ὑποστρέψαντος αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ ὁδῷ νόσῳ τινὶ, πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν Ῥῆνον ἐλθεῖν, τελευτήσαντος. id est: *Nam & continuò retro ire cœpit, & in itinere, priùsquàm Rhenum attingeret, morbo decessit.* En, Strabo Drusum Salam inter & Rhenum bellum gerentem obisse tradit: Dio autem hac expeditione Chattos eum atque Cheruscos subegisse narrat. horum igitur populorum sedeis ubi quæsiveris? inter Isalam & Rhenum, in eâ, quæ nunc Velavia Geldriæ pars dicitur? an verò inter Rhenum & id flumen quod hodiè vulgari nomine *Sale* in Albim effunditur? Omnino heic arbitror. Quin μέχρι τῆς Συηβίας, *ad Sveviam usque*, progressum Dio testatur Drusum. quænam igitur hæc Svevia, nisi cujus pars Hermunduri, Chattorum contermini, & Salâ flumine, *gignendo*, ut testis Tacitus, *sale fecundo*, (unde & nomen) disjuncti. Itaque rectè ac verè, inter Salam Rhenumque bellum gessisse Drusum, refert Strabo. falsò autem ille adversarius noster Salam Strabonis interpretatur Isalam. quem errorem quamvis ex dicto commentario meo non potuerit non agnoscere, tamen, vindictæ magis quàm veritati indulgens, pluribus eum in disceptationibus chorographicis contra me defendere contendit. Maximum ejus argumentum est, quia Drusus classe Amisiam petierat, quum Chattos hac expeditione peteret. idque constare adfirmat. Si quid Plinii rerum Germanicarum habeat, vel alium quempiam auctorem illius ævi, qui non exstet, vellem, ne sæculo suo invideret, nec me diutius errare sineret. nam in Dione, qui unus hanc expeditionem Drusi diligentiùs notavit, nihil de istâ profectione navali reperio. Patiatur igitur chorographus, me sibi non credere, donec meliores se testeis producat. nec tam facilè sibi persvadeat, puerum se invenisse, cui vitiosas nuceis venderet. Maguntiaci ad superioris exercitus castra plerumque egisse utriusque exercitus præfectum; indeque per Taunum montem in Chattos proficisci solitos; suprà lib. II, in Vangionibus, & hoc ipso libro in Mattiacis, ostensum est. Magni hoc sæculo viri Isaaci Casauboni auctoritatem quia contra me allegas; nescivisti mi homo quantam mihi in geographicis tribuerit auctoritatem ipse Casaubonus, in literis ad me scriptis. quarum verba, quia id postulaturus videris, haud piget huc adponere. sunt autem hæc: *Perge verò in studio geographico. quo in genere literarum nos olim* φιλομάθειαν *nostram ostendimus: tu* πολυμάθειαν *ostendes, quoties tuarum observationum aliquid edes. Atque utinam Strabonem luberet tibi recensere. nam ego lampada cursu tibi trado; & me tuum discipulum profiteor.* Sed hæc extra institutum.

Ultra Albim & Cimbricam peninsulam Ptolemæo narratur fluvius Χάλουσος, CHALUSUS. Hunc hodiè dici *Trave*, Lubecam adluentem, in Saxonibus docui.

Proximè post Chalusum signantur Ptolemæo Σύηβος, Οὐίαδος, & Οὐϊστούλας, *Svevus*, *Viadus*, & *Vistula*. Unum eumdemque esse amnem SVEVUM, & qui heic *Viadus* dicitur, in Semnonibus pluribus ostendi argumentis. Esse hodiè eum, qui vulgò dicitur *die Ader*, &, variante dialecto, *Oder*, nemo dubitat. ideóque plerique in Ptolemæo vocem Οὐϊάδου correxerunt in Οὐϊάδρου, tamquàm à nominativo Οὐίαδρος. At ego vereor, uti hoc etiam satis rectè. posteà quidpe, in recensione nationum Germaniæ, ejusdem amnis genitivus casus, qui anteà erat Οὐϊάδου, dicitur τοῦ Ἰαδούα. Poterat heic equidem τὸ ου incuriâ imperiti librarii omissum esse, quia idem præcedebat in articulo τοῦ. at eàdem facilitate in ουϊάδου transpositio literarum facta esse potuit, pro Ἰάδρου. Hoc certè propiùs accedit ad genuinum amnis vocabulum, quo etiamnum adpellatur *die Ader*. Ἴαδρος igitur fuerit Ptolomæo, Græcâ formatione, qui Latinè JADER. Haud tamen dissimulaverim, apud Macrianum quoque qui geographica sua à Ptolemæo se habere, palàm profitetur, legi hujus amnis genitivum casum τοῦ Οὐίδου. unde haud temnendum argumentum,

mentum, omnino Ptolemæo id vocabulum fuiſſe Οὐΐαδρος, VIADER. neque enim de literâ ρ quidquam dubitari poteſt, quandoquidem genuinum id germanumque amnis nomen etiam nunc durat. Helmoldo, in Chronico Slavorum dicitur ODORA; non Germanicâ, ſed Slavorum tunc accollentium ſic dialecto. ſic quidpe etiam nunc Czechis, ſive Bojohæmis, Vinidis adcolis, & Polonis, aliiſque ejuſdem generis populis vocatur. Ceterùm idem amnis Plinio in dicto lib. IV, cap. XIV, & Solino cap. XXIII, dicitur GUTTALUS; neſcio unde. Plinii verba hæc ſunt: *Amnes clari in oceanum defluunt, Guttalus, Viſtillus, ſive Viſtulla, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, Moſa*. Solini iſta: *De internis ejus partibus, Albis, Guttalus, Viſtula, omnes altiſſimi præcipitantur in oceanum*. Ex Plinii ordine Junius negat Guttalum eſſe Viadrum, ſed eum amnem, qui hodiè in Pruſſiâ dicitur *die Alle*. Verùm ego vereor, Junium hac in re vehementer erraſſe. primùm, quia Plinius *clarum*, & Solinus *altiſſimum* Guttalum memorant. quorum neutrum Alliæ tribui poteſt, amni nimiùm exiguo ac tenui, ſi Viſtulæ, Albis, Viſurgis, Rheni ac Moſæ magnitudinem reſpicias. tum verò credibile non eſt, hunc voluiſſe Plinium in claris Germaniæ amnibus memorare; Viadrum autem, altiſſimum clariſſimumque amnem, negligere. neque Allia in oceanum ſuo ore effunditur; ſed in Prægolam tranſit: à quo poſt L circiter millia paſſuum, per lacum, qui vulgò dicitur *das Friſſche haff*, oceano ſive mari Svevico redditur. Quin hoc etiam haud parum contra Junium facit argumentum, quòd Plinio nulla ultra Viſtulæ oſtia ſtatuitur Germania; ut ſuprà notatum. Itaque quum Guttalum inter claros Germaniæ amneis computet; certè citra Viſtulam eum intellexit. Quid verò mirum, ſi in tam remotis regionibus ordinem amnium non ſatis obſervavit; quando in Italiâ etiam ſuâ haud ſemel in hac incuriâ deprehendatur? Ipſas genteis, in V genera diſtributas, quo ordine retulit? Planè nullo. Solinus certè erroris eum circa Guttalum coarguere voluit, dum inter Viſtulam Albimque eum retulit.

Ipſe VISTULA, antiquiſſimus Germaniæ Sarmatiæque ad mare Svevicum terminus, antequàm Aeſtii, Germanica gens, in Venedorum agros tranſiverant, hodiè adcolis Germanis dicitur *de VVieſſel*, & variante dialecto *die VVeiſſel*, Slavis *VViſta*. Antiquis Græcorum Romanorumque auctoribus variè ſcribitur. nam Plinio, ac Solino, locis prædictis eſt, ut modò perſcripſi: quod Ptolemæo Græcè redditum Οὐϊστούλας. Plinio etiam ibidem eſt VISTILLUS. Apud eumdem capite præcedenti legitur in quibusdam exemplaribus *Iſtula*. quod minimè probandum. Malè de Plinio meretur Rhenanus, ubi pro his ejus verbis; *Viſtillus, ſive Viſtula, Albis*, legendum docet, *Viſtillus, Svevus, Albis*. Corruptio hæc erat, contra omnia auctoris exemplaria; non caſtigatio. Quid diſcriminis, inquit Rhenanus, *eſt inter Viſtillum, & Viſtulam; ut vocem repetat Plinius? nihil certè*. Imò ſatis: modò Rhenanus perſpexiſſet. capite quidpe præcedenti XIII, nominaverat Plinius *Viſtulam*. igitur in ſequenti capite, poſtquàm *Viſtillum* nominaſſet, ne quis alium hunc ab illo intelligeret, voluit illud quoque vocabulum æquipollens addere. Junius, quò Guttalum à Viadro ſatis removeret, hunc Rhenani haud modicum errorem lubentiſſimo animo, tamquàm pro magno compendio, admiſit. &, quia non veri ſimile futurum erat, unum eumdemque amnem duobus adpellaſſe Plinium nominibus; *Viſtilli* vocabulum planè expunxit: legitque hoc modo: *Guttalus, Viſtula, Svevus, Albis, Viſurgis, Amiſius, Rhenus, & Moſa*. Hoc certè eſt corrumpere, imò prorſus exſtingvere bonos auctores; non illuſtrare. At Melæ lib. III, cap. IV, idem amnis dicitur VISULA, ſine T; & Marcellino, Græco homini, lib. XXII, BISULA: quia Græcè ſcribebatur Βισούλας. Quòd ſi uterque alterum s adjeciſſet, propiùs genuinum amnis vocabulum *Wiſſel*, expreſſiſſent VISSULA. Jornandi in Gothicis plurimâ ex parte vocatur *Viſtula*: nonnumquàm tamen VISCLA. quod neſcio an ex Slavorum ſumſerit *Wiſta*. Ceterùm antiquis Græcorum auctoribus eumdem amnem per errorem adpellatum fuiſſe ERIDANUM, ſuprà in Gothis docui. Cauſa hujus erroris fuit, quia antiquioribus Græcis ERIDANUS & RHODANUS dicebatur is amnis, qui in Viſtulam apud Godanium opidum defluens, vulgari vocabulo hodiè vocatur *Reddaune*, & *Reddune*; item *Raddaune*, & *Raddune*.

Ultra Viſtulam, in Sarmatiâ, quatuor Ptolemæus recenſet, omneis in ſinum Venedicum defluenteis, his verbis: Μετὰ τὰς τοῦ Οὐϊστούλα ποταμοῦ ἐκβολὰς Χρόνου ποταμοῦ ἐκβολαί, Ῥούβωνος ποταμοῦ ἐκβολαί, Τουρούντου ποταμοῦ ἐκβολαί, Χεσίνου ποταμοῦ ἐκβολαί· ἡ κατὰ τὸν διὰ Θούλης παράλληλον τῆς παραλίου θέσις, τουτέστι τὸ πλάτος τῆς θαλάττης ἐγνωσμένης. Hoc eſt: *Poſt Viſtulæ amnis oſtia, Chroni oſtia, Rubonis oſtia, Turunti oſtia, Cheſini oſtia: ſitus oræ maritimæ,*

quæ

quæ est juxta parallelum per Thulen ductum, hoc est, finis pelagi terræ cognitæ. Satis clarum est, Ptolemæum omneis istos amnes in Venedicum effundere sinum: post quem tandem & ipsos amneis litus ponit maritimum; quod sub eodem cum Thule vult esse parallelo. Verùm Thulen illum nimiùm versùs meridiem detraxisse, suprà satis demonstratum est. itaque ex vero insulæ situ nihil heic argumentari possumus. Ceterò ultimi amnis Chesini ostium sub eodem cum Cimbricæ peninsulæ promontorio ponit gradu ac scrupulo. ex quo aliud construitur argumentum, satis certum, in Venedicum sinum omneis quatuor effluxisse amnes prædictos. Venedicum sinum intelligere Ptolemæum per Prussiæ Livoniæque litora, suprà in explicatione oceani septemtrionalis notavi. In his igitur litoribus quærenda sunt ostia dictorum amnium: qui haud dubiè reliquis eorumdem litorum amnibus fuêre insigniores, notatuque digniores.

CHRONUM interpretor eum, qui vulgò nunc *Mämel* adcolis Germanis, Polonis verò *Niemien* dicitur. Hic CHRONIUS vocatur Marcellino, lib. XXII, quamvis haud vero situ. Verba ejus hæc sunt: *In ipso hujus compagis exordio, ubi Riphæi deficiunt montes, habitant Arimaspi, justi homines, placiditate cogniti, quos amnes Chronius & Bisula præterfluit: juxtaque Massagetæ, Alani, & Sarmatæ.* Certè non magis Chronius, quàm Vistula, præterfluxit Arimaspos, quos in extremo Europæ versùs ortum posuêre septemtrione probatissimi auctores.

RUBO est is, qui vulgò nunc Sarmatis adcolis *Dwiná*, & aliis *Dzwiná*, Germanis *die Duna*, adpellatur. Oritur hic in Moscoviâ, haud procul fonte Volgæ, opidumque *Plotzko* præterlapsus, tandem apud Rigam, Livoniæ opidum, in sinum Venedicum sese evolvit.

TURUNTUS hinc est is, qui vulgari vocabulo *VVelika rzeká* in Moscoviâ exortus, magnumque lacum, qui vulgò dicitur Russis *Czudzko*, & Livonibus *Peybas*, transvectus, nomine hinc Nervæ adsumto, Livoniam à Moscoviâ dirimit, paulloque infra duo validissima sibi invicem adversis ripis opposita munimenta, Nervas, in sinum Finnicum exit.

In eumdem sinum evolvitur & CHESINUS; qui *Lowat* Russis perhibetur, antequàm lacum *Ilmen* apud urbem *VVeliki Nowogrod* intret: quem emensus alio nomine *VVolchow*, per lacum Ladogam versùs dictum sinum pergit.

Sed ex his quatuor amnibus duo tantùm, *Chronus* & *Rubo*, ad Aestios Germanos spectarunt, reliqui duo in Venedorum jam fuêre finibus.

ATQUE hic tandem mihi est finis descriptionis ANTIQUÆ illius, & MAGNÆ GERMANIÆ; toti terrarum orbi, postquàm armis eam tentaverunt Romani, celebratissimæ. cujus antiquum decus & gloriam immensis curis laboribusque inexhaustis hactenus diligentiùs illustrasse, & ab eorum, qui ante me ad eam commentati sunt, supinâ incuriâ & securitate, quibus obscurata magis quàm illustrata fuit, vulgique credulitate, acriùs vindicasse, mihi maximè gaudeo, Germanis verò meis & communi patriæ summè gratulor. De reliquo DEUM IMMORTALEM ET RERUM OMNIUM POTENTEM precor veneror que, propitius atque benignus diu sospitem porrò felicitet, perpetuam det concordiam, & candida lætaque omnia. hoc mihi summum votum.

FINIS LIBRI TERTII.

PHI-

SEPTEMTRIO
MERIDIES
OCCIDENS.
CHASSI.
MATTIACI.
BOJOHÆM
GER
MA
NARISCI.
NI.
HERMUNDURI.
MAN
Abnoba mons
Danubius amnis
minus
DELICIA.
BOII.
LICATES.
ISARCI.
ESTIONES
VIN
BRIGANTII.
ALE
No
GALLIÆ
HELVETII.
Pars.
Rhæticæ.
TIA
Alpes
LEPONTII
RHÆ
CAR.
Sinus A
Alpes No
Augusta Vindeli: corum, colonia.
Brigantium
Cambodunum
Curia.
Verona
Patavium

VINDELICIÆ
et
NORICI
Conterminarumque terrarum anti: qua descriptio: auctore
PHILIPPO CLÜVERIO.
Nic. Geilkerckis sc.
MARCO MANNI.
NIA.
Germaniæ et Romani imperii.
PAN
BOIORUM deserta.
RICUM.
NONIA.
ORIENS.
cujus incolæ
Adriaticus.

PHILIPPI CLUVERII

VINDELICIA ET NORICUM.

PROOEMIUM.

INITA mihi erat ad Danubii ripam veteris Germaniæ descriptio. at quia posterioribus sæculis Germani Hermunduri, Marcomanni, & Quadi, eum amnem transgressi, Vindeliciam quoque & Noricum occuparunt, easque terras in hanc usque diem tenent; idem mihi in hac Illyrici parte faciendum duxi, quod initio descriptionis Germaniæ Cisrhenanæ in nonnullis Galliæ populis feci: nempe, uti in gratiam Germanorum, ea nunc loca colentium, breviter & tamquàm ἐν τῷ παρέργῳ *indicarem, qui populi quæ loca atque opida illic antiquis temporibus incoluerint. Nam & hæ regiones, licet præclara atque præstantia ingenia hac nostrâ ætate, paulloque superiori ævo, sortitæ sint, quæ patriæ terræ antiquitatem illustrare graviter ac strenuè laborarunt; tamen multâ adhuc obscuritate obseptæ fœdisque erroribus oblitæ jacent: ita, uti non minor heic, quàm in ipsâ Germaniâ explanandâ, labor mihi sit relictus. Quem equidem ego lubens suscipiam; &, quantum prædicta brevitas temporumque præteritorum obscuritas patiantur, omnia clara reddam, quæ ab aliis aut neglecta, aut perperam exposita sunt.*

CAPUT I.

Ostenditur, VINDELICIAM & NORICUM *veteris Illyrici fuisse parteis.*

ILLYRICUM igitur antiquum, in Liburniam, Dalmatiam, Pannoniam, Noricum, atque Vindeliciam divisum, partem fuisse Celticæ veteris, primo Germaniæ antiquæ volumine plurimis docui argumentis. ipsam VINDELICIAM NORICUMque parteis fuisse Illyrici, nunc maximè ostendendum est. Strabo igitur, sub initium libri VII, ita tradit: Λείπεται δὲ τὰ πρὸς ἕω μὲν τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, μέχρι τοῦ Ταναΐδος, καὶ τοῦ στόματος τῆς Μαιώτιδος λίμνης, καὶ ὅσα μεταξὺ τοῦ Ἀδρίου καὶ τῶν ἀριστερῶν τῆς Ποντικῆς θαλάττης μερῶν ἀπολαμβάνει πρὸς νότον μέχρι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Προποντίδος ὁ Ἴστρος. id est: *Restant ea, quæ versùs ortum solis trans Rhenum adusque Tanaim sunt, & ostium Mæotidis lacus; item quæ inter Adriaticum mare & sinistrum Pontici maris latus in meridiem versùs, ad Græciam usque & Propontidem, Ister intercipit.* Et paullo pòst: Προσάρκτια μὲν οὖν ἐστι τῷ Ἴστρῳ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ τῆς Κελτικῆς. ταῦτα δ' ἐστὶ τά τε Γαλατικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Γερμανικὰ μέχρι Βασταρνῶν. μεσημβρινὰ δὲ τά τε Ἰλλυρικὰ, καὶ τὰ Θρᾴκια, καὶ ὅσα τούτοις ἀναμέμικται τῶν Κελτικῶν, ἢ τινων ἄλλων, μέχρι τῆς Ἑλλάδος. id est: *Ab Istro septemtriones prospiciunt, quæ sita sunt trans Rhenum & Galliam; nempe Gallicæ Germanicæque gentes, ad Bastarnas usque. meridiem verò versùs sunt Illyricæ gentes, & Thraciciæ, &, quæ his permiscentur, Celticæ aliæve nationes, ad Græciam usque.* Per *Gallicas trans Rhenum genteis* intelligere eum *Alemannos*, inter Rhenum, Danubium, Mœnumque amneis tunc incolenteis, in Germaniâ Transrhenanâ, cap. IV, docui. His cis Danubium, trans Rhenum itidem & Galliam, quà Helvetiorum sternuntur agri, contermini fuerunt *Vindelici*; his porrò in ortum versùs *Norici*: quos in Illyricis gentibus connumerat. Sic eodem libro posteà: Λέγωμεν δὴ τὰ Ἰλλυρικὰ πρῶτα, συνάπτοντα τῷ τε Ἴστρῳ καὶ ταῖς Ἄλπεσιν, ἃ κεῖται μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς λίμνης, τῆς κατὰ Οὐινδελικοὺς καὶ Ῥαιτοὺς καὶ Ἐλουηττίους. id est: *Primo igitur loco Illyrica dicamus; quæ & Istrum & Alpeis attingunt, sita inter Italiam & Germaniam, initium ducentia à lacu, qui est apud Vindelicos, Rhætos, atque Helvetios.* Lacum hunc esse *Brigantinum*, quem Rhenus amnis inter Vindelicos Helvetiosque transit, in Germaniâ Cisrhenanâ, cap. XI, ostendi. In eamdem sententiam Herodianus, lib. VI: Τὰ Ἰλλυρικὰ δὲ ἔθνη, στενὰ ὄντα καὶ οὐ πολλὴν ἔχοντα τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν, σχεδὸν ὁμόρους καὶ γείτονας ποιεῖ Γερμανοὺς Ἰταλιώταις. id est: *Illyricæ gentes, terrarum situ angustæ, neque multum agri Romanis subjecti possidentes, hoc ipso conterminos fermè vicinosque faciunt Germanos Italis.* Julianus Cæsar, in oratione, quam de Con-

stantii

stantii imperatoris rebus gestis composuit; de Aquileiâ Italiæ urbe loquens, οἰκεῖται δὲ, inquit, ὑπὸ ταῖς πρὸς τῶν Ἄλπεων. ὄρη δέ ἐστι ταῦτα ἀρχόμενα ἀπὸ θαλάττης, ἣν δὴ τὴν Ἰόνιον εἶναί φαμεν, διατειχίζοντα δὲ τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ τῶν Ἰλλυρικῶν καὶ Γαλατῶν, καὶ ἐς τὸ Τυῤῥηνικὸν πέλαγος ἀναπαυόμενα. id est: *Sita est ad Alpium radices. montes hi sunt, qui ab eo mari, quod Ionium appellamus, incipiunt, Italiam ab Illyrico & Galliâ dividunt, & in Hetruscum mare desinunt.* Servius ad Virgilii Γεωργικῶν lib. III: *Noricum pars est Illyrici.* Svetonius in Tiberio: *Perseverantiæ grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam regnumque Noricum & Thraciam & Macedoniam interque Danubium flumen & sinum maris Adriatici patet, perdomito & in ditionem redacto.* Appianus Alexandrinus, inter alias Romanarum rerum historias, de Illyricis quoque bellis conscripsit librum. cujus equidem exigua portio cum reliquis ejus operibus typis edita est. reliqua quum interierint, vel in abscondito lateant; Latina tamen quædam, nescio cujus, versio exstat. quæ utrùm ad genuinum auctoris textum formata sit, necne, haud facilè dixerim. id unum satis clarè jam dudum dispexi; nempe, pleraque illic valdè absurdè esse contexta; ita, uti haud facilè verus rerum sensus intelligi possit. Latina igitur versio sic habet: *Residui deinde Illyriorum habebantur ante Pæones à Romanis Rhætii; post Pæones, Norici.* Intellige *Pannonios* pro *Pæonibus*. Sub *Rhætorum* vocabulo quomodò heic intelligendi sint & *Vindelici*, posteà patebit. Atque hæc equidem disertissimis verbis de *Vindelicis* atque *Noricis* tres isti tradunt auctores. *Pannonios*, Noricis proximos, sub eodem *Illyrici* computatos fuisse nomine, passim apud Romanorum simul atque Græcorum reperias scriptores. hinc etiam Romanorum exercitus, sive legiones, Danubii ripam custodientes, *Illyricæ* adpellantur omnibus. At verò Romani eam veteris Illyrici partem, ceu propriâ ac peculiari adpellatione, dixêre *Illyricum*, quæ in duas parteis, id est, in *Liburniam* ac *Dalmatiam*, divisa fuit. Verùm neque hæ duæ regiones, neque ipsa *Pannonia* quidquam ad præsentem commentationem attinet. de unis *Vindelicia* ac *Norico* heic agetur.

Cap. II.

Ostenditur, omneis Alpinos *populos, quorum pars maxima* Vindelici ac Norici, *quondam* Tauriscos *fuisse dictos.*

Tauriscos Gallicam facit gentem Strabo, lib. VII, in his verbis: Ἀναμέμικται τοῖς Θρᾳξὶ, τοῖς ἐντὸς Ἴστρου, τὰ Κελτικὰ ἔθνη, οἵ τε Βόιοι, καὶ Σκορδίσκοι, καὶ Ταυρίσκοι. id est: *Permixtæ sunt Thracibus, intra Istrum colentibus, Gallicæ gentes, Boji, & Scordisci & Taurisci.* Et eodem libro anteà: Φησὶ δὲ Ποσειδώνιος, καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι· εἶτ' ἐπὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας, εἶτ' ἐπ' Ἐλουηττίους. id est: *Posidonius tradit, Bojos quondam Hercynium incoluisse saltum; ac Cimbros, quum ad ea loca se contulissent, ab iis repulsos, ad Istrum & Scordiscos Gallos descendisse; inde ad Tauriscos, itidem Gallos: hinc ad Helvetios.* Scordiscos Athenæus quoque, lib. VI, cap. V, fecit Γαλάτας, à Brenni Delphicâ expeditione reliquias. Ptolemæus in Pannoniâ eos ponit, ad Savi Danubiique confluenteis: & eodem situ Plinius, lib. III, cap. XXV, in descriptione Pannoniæ, his verbis: *Mons Claudius: cujus in fronte Scordisci, in tergo Taurisci.* Idem auctor eodem libro, cap. XX: *Incolæ Alpium multi populi; sed illustres à Polâ ad Tergestis regionem, Secusses, Subocrini, Catili, Menocaleni: juxtaque Carnos, quondam Taurisci appellati, nunc Norici.* Strabo, lib. IV, in descriptione Alpium: Μετὰ δὲ τούτους οἱ ἐγγὺς ἤδη τοῦ Ἀδριατικοῦ μυχοῦ καὶ τῶν κατὰ Ἀκυληΐαν τόπων οἰκοῦσι Νωρικῶν τέ τινες, καὶ Κάρνοι. τῶν δὲ Νωρικῶν εἰσὶ καὶ οἱ Ταυρίσκοι. id est: *Post hos, contermini jam intimo Adriatici sinus recessui & locis ad Aquileiam, Noricorum quidam incolunt, & Carni. Noricorum sunt etiam Taurisci.* Horum fuisse *Noreiam* opidum, testis est Plinius, eodem libro, cap. XIX, his verbis: *In hoc situ interiêre, per oram Iramine, Pellaon, Palsicium: è Venetis Atina & Cælina; Carnis Segeste & Ocra; Tauriscis Noreia.* Strabo lib. V: Ἀκυληΐα ἀναπλεῖται ὁλκάσι κατὰ τὸν Νατίσωνα ποταμὸν ἐπὶ πλείους ἑξήκοντα σταδίους. ἔξω δ' ἐστὶ τῶν Ἑνετικῶν ὅρων· διορίζονται δὲ ποταμῷ, ῥέοντι ἀπὸ τῶν Ἄλπεων ὀρῶν, ἀνάπλουν ἔχοντι καὶ σ' σταδίων ἐπὶ τοῖς χιλίοις εἰς Νωρηΐαν πόλιν· περὶ ἣν Γναῖος ὁ Κάρβων, συμβαλὼν Κίμβροις, οὐδὲν ἔπραξεν. ἔχει δὲ ὁ τόπος οὗτος χρυσοπλύσια εὐφυῆ. id est: *Ad Aquileiam navigatur adverso Natisone à mari plurimùm LX stadia. sita autem est extra fineis Venetorum; qui dirimuntur amne, ab Alpibus profluente; qui subvectionem habet per* CIↃ CC *stadia ad Noreiam urbem; apud quam Cn. Carbo inani conatu cum Cimbris conflixit. Habet is locus auri lavacra præclara.* Mendum in istis Strabonis latere verbis, quis non animadverterit; quum totus Natiso à fonte ad mare

mare CCCC haud amplius fluat ſtadiis? Quapropter corrigenda ea ſic cenſeo: Διορίζονται ποταμῷ, ῥέοντι ἀπὸ τῶν Ἀλπίων ὀρῶν, καὶ ἀνάπλουν ἔχοντι σ' σταδίων ἐπὶ Ταυρίσκους εἰς Νωρηίαν πόλιν. id eſt: *Dirimuntur amne, qui Alpibus profluens, ſubvectionem habet ducentûm ſtadiorum in Tauriſcos ad urbem Noreiam.* Haud ita procul Aquileiâ fuiſſe iſta Tauriſcorum auri lavacra, teſtatur ipſe Strabo, ſuprà, lib. IV, his verbis: Φησὶ Πολύβιος, ἐφ' ἑαυτὸν κατ' Ἀκυληΐαν μάλιστα ἐν τοῖς Ταυρίσκοις τοῖς Νωρικοῖς εὑρεθῆναι χρυσεῖον εὐφυές· id eſt; *Auctor eſt Polybius, ſuâ ætate circa Aquileiam maximè in Tauriſcis, qui Norici dicuntur, ſolum auri ferax inventum fuiſſe.* Ceterò eamdem urbem diſertè Noricorum pronuntiat Cæſar, belli Gallici commentario primo. *Bojos*, inquit, *qui trans Rhenum incoluerunt, & in agrum Noricum tranſierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad ſe, ſocios ſibi adſciſcunt.* Vocabulum *Noricorum* quum derivativi ſit generis, dubium nullum eſſe poteſt, quin id à primitivo *Noreia* ſit derivatum. Ante id vocabulum omneis in univerſum dictos fuiſſe TAURISCOS, ex iis ſatis perſpicuè patet, quæ ex Plinio ac Strabone allata ſunt. Hoc quoque nomen eſſe derivativum, non è Galliâ allatum, ut antiqui illi Græcorum crediderunt ſcriptores; ſed hiſce in oris natum; teſtantur Noricorum montes, qui inter Dravum & Salſiacum amneis (vulgò hic eſt *Saltzach*) etiamnum vulgari vocabulo dicuntur TAURN, variis cognomentis diſtincti; ut *Krumler taurn*, *Windiſch taurn*, *Felber taurn*, *Karn taurn*, *Calſer taurn*, *Rauriſſer taurn*, *Kaſtein taurn*, *Vallacher taurn*, *Rabſtäter taurn*, & alii. A quorum vocabulo, haud dubiè Celtico ſermone, gens accola dicta fuit THI TAURISCHEN. quod poſteà Græci atque Latini fecêre TAURISCI: quemadmodùm *thi Theutiſchen*, *Theutiſci*; ut in Germaniâ docui. nam & *Scordiſci* quoque procul dubio ejuſdem Celticæ gentis lingvâ dicti fuêre *thi Scordiſchen*, à monte *Scordo*, Livio lib. XLIII memorato: qui aliis auctoribus eſt *Scardus*, inter Illyricum, Thraciam & Mœſiam; ubi quondam Scordiſcorum fuit ſedes. At non modò ei genti, quæ poſteà dicta fuit *Norici*, ſed *Vindelicis* quoque antiquiſſimis temporibus fuiſſe nomen *Tauriſcorum*, ex vetuſtiſſimorum auctorum monumentis deprehendo. Plinius prædicto lib. III, cap. XX: *Lepontios & Salaſſos Tauriſcæ gentis idem Cato arbitratur.* Lepontii Alpium valleis incoluerunt, à Rheni Rhodanique ac Ticini fontibus ad lacum uſque Verbanum, quem Ticinus transit. In eamdem ſententiam Polybius, lib. III, Τῶν δ' Ἄλπεων, inquit, ἑκατέρας τῆς πλευρᾶς, τῆς ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, καὶ τῆς ἐπὶ τὰ προειρημένα πεδία νευούσης, τοὺς βουνώδεις καὶ γεώδεις τόπους κατοικοῦσι, τοὺς μὲν ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν καὶ τὰς ἄρκτους ἐστραμμένους Γαλάται, Τρανσαλπῖνοι προσαγορευόμενοι· τοὺς δ' ἐπὶ τὰ πεδία Ταυρίσκοι καὶ Ἄγωνες, καὶ πλείω γένη βαρβάρων ἕτερα. id eſt: *In utroque Alpium latere, & quod Rhodanum reſpicit, & quod expoſitos modò campos, inhabitant terrenos colleis, ab illâ quidem parte, quæ Rhodano & ſeptemtrionibus eſt obverſa, Galli, quos Transalpinos vocant; ab alterâ verò Tauriſci, & Agones, & aliæ gentes barbaræ.* Hinc *Taurinos*, Italiæ populos circa Padi fonteis, Salaſſis ſuprà dictis conterminos, eosdem cum *Tauriſcis* intellexit ex hoc Polybii loco Stephanus. Ταυρίσκοι, inquit, ἔθνος περὶ τὰ Ἄλπεια ὄρη. λέγονται καὶ Ταυρῖνοι, ὡς Πολύβιος τρίτῳ· id eſt: *Tauriſci, gens circa Alpeis montes. dicuntur iidem & Taurini; teſte Polybio, in tertio.* Hinc Appianus quoque, in Annibalicis, caput gentis *Taurinorum*, quæ poſteà Romanis *Auguſta Taurinorum* dicta, vulgò nunc *Turino*, adpellat *Taurasiam*. Sed & Livius, lib. XXI, haud obſcurè *Taurinorum* gentem à Gallorum Ciſalpinorum genere eximit, in his verbis: *Annibalem, poſtquàm Rhodanum tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum, & aliorum jumentorum amiſiſſe in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo.* Et paullo pòſt: *Iam ex ſtativis Alpinis moverat Annibal; Taurinorumque unam urbem, caput gentis ejus, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat; junxiſſetque ſibi non metu ſolùm, ſed etiam voluntate Gallos, accolas Padi, ni eos, circumſpectantes defectionis tempus, ſubitò adventus conſulis oppreſſiſſet. Et Annibal movit ex Taurinis; incertus, quæ pars ſequenda eſſet, Gallos præſertim ſe ſecuturos ratus.* Hinc igitur eſt illud, quod Strabo, ut ſuprà relatum, ex Poſidonii monimentis recitat, Cimbros ab Scordiſcis, Scordum tunc montem accolentibus, tranſiſſe ad Tauriſcos, & inde ad Helvetios; qui unà cum ipſis in Galliam Italiamque expeditionem fecerunt. Hinc etiam Livius, loco prædicto, Veragros, Alpinam gentem, Salaſſis proximam, non modo à genere Gallorum, ſed etiam ab amicitiâ, concordiâ, & pace eximit. De tranſitu Annibalis per Alpeis in Italiam ſic diſſerit: *Id cùm inter omneis conſtet, eo magis miror, ambigi, quânam Alpes tranſierit: & vulgò credere, Pennino (atque inde nomen & jugo Alpium inditum) tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis jugum dicit tranſiſſe. Qui ambo tranſitus eum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Libuos Gallos deduxiſſent. Nec veri ſimile eſt, eà tum ad Galliam patuiſſe itinera: utique cùm, quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus Semigermanis fuiſſent. Neque hercule montibus his (ſi quem fortè id movit) ab tranſitu*

Pœnorum

Pœnorum nullo Veragri, incolæ jugi ejus, norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sacratum vertice Pennum montani appellant. Ex his igitur tot tantisque optimorum vetustissimorum auctorum testimoniis atque documentis certum jam fit, omnem hanc Illyricæ gentis partem, quæ inter Germaniam & Italiam, item inter Galliam & Pannoniam, juxta Danubium flumen, & in Alpibus porrecta, antiquissimis sæculis dictam fuisse uno nomine TAURISCOS; nempe à situ regionis, Alpibus superstratæ montibus: quos illi suâ linguâ adpellabant THI TAUREN; quemadmodùm alio vocabulo THI ALBEN, & ALPEN: quæ vocabula etiamnunc apud incolas horum montium Germanos integra durant; etiam ultra Dravum in Carinthiâ ac Stiriâ, & trans Danubium in Sveviâ; ut in Germaniæ montium descriptione ostensum. Romani inde omnem *Tauriscorum* gentem dixêre ALPINOS, & INALPINOS *populos*, vocabulo æquipollenti: quo haud dubiè & ipsi sibi dicebantur THI ALPISCHEN, & ALBISCHEN. neque enim aliunde nomen habuit ALBICORUM gens, quæ *monteis supra Massiliam incoluit*; teste Cæsare, belli civil. comment. I: quos inter Alpinos populos disertis verbis recenset Strabo, lib. IV. apud quem tamen vitiato vocabulo hactenus leguntur Ἀλβίοικοι, pro Ἀλβικοι. Alpium verò nomen hucusque extensum fuisse, idem testatur auctor, ibidem, his verbis: Ὁ δὲ τοῦ Μονοίκου λιμὴν ὅρμος ἐστὶν οὐ μεγάλαις οὐδὲ πολλαῖς ναυσίν. διέχει δ' Ἀντιπόλεως μικρῷ πλείους ἢ διακοσίους σταδίους. τοὐνθεῦθεν δ' ἤδη μέχρι Μασσαλίας, καὶ μικρὸν προσωτέρω, τὸ τῶν Σαλύων ἔθνος οἰκεῖ τὰς Ἄλπεις τὰς ὑπερκειμένας, καί τινας τῆς αὐτῆς παραλίας ἀναμὶξ τοῖς Ἕλλησιν. id est: *Portus Monœci neque magnas neque multas capit naveis. distat ab Antipoli paullo ampliùs* CC *stadiis. Hinc jam ad Massiliam usque, paulloque ultra, Salyes incolunt oræ maritimæ imminenteis Alpes, partemque litoris, immixti Græcis.* Atque hinc nata illa fabula apud Melam, lib. II, cap. V, de *litore* hujus oræ *lapideo, in quo Herculem, contra Albionem & Bergiona, Neptuni liberos, dimicantem, cum tela defecissent, ab invocato Iove adjutum imbre lapidum ferebant* antiqui Græcorum Massiliensium fabulatores. nam duo ista vocabula *alben* & *bergen*, nihil aliud incolis significasse, quàm quos monteis adpellant Latini, Germaniæ antiquæ lib. I, cap. VIII, docui. Ceterùm Græci, à quibus id habuit Strabo, ob linguæ morumque similitudinem, de quâ pluribus egi in Germaniæ libro primo, Gallicam gentem *Tauriscos* esse arbitrati sunt, postquàm ab Alpibus, antiquâ sede, in Pannoniam ad Scordiscos transmigravissent. Rectiùs Appianus in libro, quem de Illyricis bellis conscripsit, utramque gentem, *Tauriscos* simul atque *Scordiscos*, inter Illyricas genteis connumerat. Quo tempore Taurisci in Pannoniam migraverint, ostendit Plinius, lib. III, cap. XX, his verbis: *Rhætos Thuscorum prolem arbitrantur; à Gallis pulsos, duce Rhæto.* Cui consentiens Justinus, lib. XX: *Galli*, inquit, *quum in Italiam venissent, sedibus Tuscos expulerunt; & Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Vergamum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tusci quoque, duce Rheto, avitis sedibus amissis, Alpeis occupavêre; & ex nomine ducis gentes Rhetorum condiderunt.* Item Livius, lib. V, de iisdem Tuscis loquens, *Alpinis quoque*, inquit, *ea gentibus haud dubiè origo est; maximè Rhætis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent.* Narrat hinc de transitu Gallorum è Galliâ in Italiam; qui *Prisco Tarquinio Romæ regnante*, id est, circa annum ante natum Jesum IↃ C, factus. Rhæti igitur, qui ex argumento linguæ haud dubiè fuerunt Tuscæ originis, Tauriscos tunc, id est, magnam Alpinorum Illyriorum partem, inter Dravi Rheniq; fonteis incolentem, sedibus pulsos, in inferiora Illyrici abire coëgerunt. Atq; hæc de genere ac nomine TAURISCORUM disseruisse sufficiat.

Divisa fuit universa gens in compluréis nationes, sive populos: quorum plerique recensentur à Plinio, capite proximè dicto; cujus inscriptio est, *De Alpibus, & gentibus Alpinis:* & à Strabone, lib. IV, in descriptione Alpium. Verba apud Plinium, dicto loco, hæc sunt: *Incolæ Alpium multi populi: sed illustres à Polâ ad Tergestis regionem, Secusses, Subocrini, Catili, Monocaleni; juxtaque Carnos, quondam Taurisci adpellati, nunc Norici; his contermini Rhæti & Vindelici: omnes in multas civitates divisi.* De unis VINDELICIS atque NORICIS, duabus multo maximis Tauriscorum partibus, inter Danubium & Italiam sitis, hoc opusculo nunc agam. ac primo loco de *Vindelicis.*

CAP. III.

De VINDELICIÆ *situ, finibus, ac populis.*

VEri VINDELICIÆ fines posterioribus diu temporibus vulgò ignorati fuerunt; donec doctissimus peritissimusque patriarum rerum auctor, M. Velserus Augustanus, hac nostrâ ætate in eo libro, quem de rebus Augustanis Vindelicis conscri-

conſcripſit, clariùs eos aperuit. Nos breviter eosdem veterum auctorum teſtimoniis firmabimus.

Primùm autem omnium notandum eſt, quamquàm *Vindelici* diverſiſſimi fuerint generis populi à *Rhætis*; tamen omne illorum ſolum, poſtquàm à Romanis terræ inter Danubium Italiamque Auguſti auſpiciis debellatæ fuerunt, ſub unius RHÆTIÆ nomine comprehenſum fuiſſe; à Rheno, ſeu lacu Brigantino ad Aenum uſque amnem, terminum Vindelicos ac Noricos inter. Hinc illud Ptolemæi, lib. II: Ῥαιτίας καὶ Οὐϊνδελικίας θέσις. Τῆς Ῥαιτίας ἡ μὲν δυσμικὴ πλευρὰ ὁρίζεται τῷ τε Ἀδούλᾳ ὄρει, καὶ μεταξὺ τῶν κεφαλῶν τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ [γραμμῇ] ἡ δὲ ἀρκτικὴ, μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ, ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῆς τοῦ Αἴνου ἐκτροπῆς· ἡ δὲ ἀνατολικὴ πλευρὰ, αὐτῷ τῷ Αἴνῳ ποταμῷ· ἡ δὲ ἀπὸ μεσημβρίας, τοῖς ἐντεῦθεν ὑπὲρ τὴν Ἰταλίαν Ἀλπίοις ὄρεσιν. id eſt: *Rhætiæ latus occidentale terminatur Adulâ monte, & lineâ inter Rheni Danubiique fonteis ductâ: ſeptemtrionale, parte Danubii, quæ eſt à fontibus ad Aeni uſque confluentem: orientale latus, ipſo Aeno flumine: meridionale, Alpibus, quæ hinc ſuper Italiam extenduntur.* Et paullo pòſt: Τὸ Νωρικὸν περιορίζεται ἀπὸ δύσεως Αἴνῳ ποταμῷ· id eſt: *Noricum terminatur ab occaſu Aeno flumine.* Et lib. VIII, Europæ tabulâ V: Ὁ πέμπτος πίναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ῥαιτίαν καὶ Οὐϊνδελικίαν, καὶ Νωρικόν. περιορίζεται δὲ ἀπὸ ἄρκτων τῇ μεγάλῃ Γερμανίᾳ διὰ τοῦ Δανουβίου. id eſt: *Quinta Europæ tabula comprehendit Rhætiam, Vindeliciam & Noricum. terminatur autem ab ſeptemtrionibus Germaniâ Magnâ, juxta Danubium amnem.* Sic Tacitus, annal. lib. I: *Veterani haut multo pòſt in Rhætiam mittuntur; ſpecie defendendæ provinciæ ob imminentîs Svevos.* Hi nulli alii, quàm Hermunduri, aut Nariſci, Marcomannique, ſiniſtram Danubii ripam colentes: in cujus amnis dextrâ ripâ caſtra Romanorum erant præſidiorum. Idem auctor in libro de Germaniâ: *Et hæc quidem pars Svevorum in ſecretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut, quo modo paullo antè Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas; fida Romanis: eòque ſolis Germanorum non in ripâ commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ. paſſim ſine cuſtode tranſeunt:* nempe Danubium, Rhætiæ provinciæ terminum ab ſeptemtrionibus, ad *Auguſtam Vindelicorum*; quam heic *ſplendidiſſimam Rhætiæ coloniam* adpellat. Idem, hiſtoriar. III: *Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Svevorum; quibus vetus obſequium erga Romanos, & gens fidei commiſſæ patientior: oppoſita in latus auxilia, infeſtâ Rhætiâ; cui Porcius Septimius procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Taurinâ & VIII cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Aeni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, miſſus.* Hiſtoriar. lib. IV: *Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rhætiam irrupit.* Hiſtoriar. I: *Duæ Mauritaniæ, Rhætia, Noricum, Thracia.* Solinus, cap. XXIV: *Si Thracia ſit petenda è Galliâ, excipit ager Rheticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus, frigidus, & parciùs fructuoſus.* Plinius, lib. IV, cap. XIII: *Græci, & quidam noſtri,* XXV M *paſſuum oram Germaniæ tradiderunt. Agrippa cum Rhætiâ & Norico longitudinem* IↃC LXXXVI *millia paſſuum, latitudinem* CC LXVIII *millium; Rhætiæ propè unius majore longitudine, ſanè circa exceſſum ejus ſubactæ.* Rhætiæ latitudinem heic Plinium atque Agrippam intellexiſſe eam, quæ eſt inter Danubii fontem & confluentem Aeni, Germaniæ lib. I, cap. XI, docui. Apud Dionyſium Afrum hi leguntur verſus:

Ῥήνῳ δ' ἑξείης ἐπιτέλλεται ἱερὸς Ἴστρος.
Τοῦ μὲν πρὸς βορέην πανυστάτια φῦλα νέμονται,
Γερμανοὶ, Σαρμάται τε, Γέται θ' ἅμα, Βαστάρναι τε·
Πρὸς δὲ νότον Γέρραι, καὶ Νωρικὶ ἄστε ἐρυμνὰ,
Παννόνιοι, Μυσοί τε.
Poſt Rhenum exoritur immenſus Iſter.
Hujus ad boream porrectæ gentes habitant,
Germani, Sarmatæque, Getæque ſimul, Baſtarnæque:
Ad auſtrum verò Gerræ, & Noricia opida munita;
Pannonii, Myſique.

Rhætos eum intelligere per *Gerrarum* vocabulum, inde perſpicitur, quòd Germanis, lævam Danubii ripam colentibus, eos opponit in dextrâ amnis ripâ, ſtatim à fonte ad Noricos uſque. At unde ei id vocabuli natum, haud equidem diſpiçio. namque nullibi aliàs reperitur. Mendum librariorum eſſe dixerim; ni antiquus ejus ſcholiaſtes Euſtathius id jam tum pro genuino auctoris agnoverit: ut & Feſtus Avienus atque Priſcianus, qui geographica Dionyſii Latino carmine reddiderunt. ex quibus Avienus ita canit:

Hæ gentes Iſtrum, quà ſe plaga dura bootis
Porrigit, incumbunt. Medii de parte diei
Gerrha habitant. Gerrhas attingunt oppida latè

Norica. & immodicæ rursum loca pingvia glebæ
Pannonia exercet.

Priscianus verò ita:

Tot dirimit genteis aquilonis partibus Ister.
Hujus ad australes terras Gerræque feroces,
Noriciique colunt bellaces, Pannoniique.

Verùm *Rhætos* dictos fuisse *Gerrhas*, minimè credibile est. Et cur Dionysius obscuriore vocabulo in gente tam nobili atque clarâ uteretur, haud video; utiq; quum vox Ῥαιτοὶ metro etiam conveniebat. Sic igitur statuo: antiquum illud esse mendum in exemplaribus ejus.

Atque *Rhætiam provinciam* habitam fuisse ad Danubii usque ripam, ex hactenus citatis satis manifestò liquet. Diversi fuisse generis *Vindelicos* à *Rhætis*, item illos ad Danubium pertinuisse, hos verò minùs, nunc ostendendum erit. Sex. Aurel. Victor, in Augusto: *Iste Cantabros, & Aquitanos, Rhætos, Vindelicos, Dalmatas, numero provinciarum populi Romani conjunxit.* Eutropius, lib. VII, de eodem Augusto: *Romano adjecit imperio Aegyptum, Cantabriam, Dalmatiam, Pannoniam, Aquitaniam, Illyricum, Rhætiam, Vindelicos, & Salassos in Alpibus.* Svetonius, in eodem Augusto: *Domuit autem partim ductu, partim auspiciis suis, Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, cum Illyrico omni: item Rhætiam, & Vindelicos, ac Salassos, genteis Inalpinas.* Et in Tiberio: *Exhinc Rhaticum Vindelicumque bellum gessit.* & mox: *Rhatico atque Vindelico gentes Alpinas subegit.* Velleius Paterculus, lib. II: *At Tiberius Cæsar Ratiam & Vindelicos, ac Noricos, Pannoniamque, novas imperio nostro subjunxit provincias.* Et posteà, ubi milites ita Tiberio acclamant: *Ego tecum, imperator, in Armeniâ, ego in Rhætiâ fui: ego in Pannoniâ, ego à te in Vindelicis, in Germaniâ donatus sum.* Tacitus, annal. lib. II: *Arminius manu, voce, vulnere, sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Ratorum Vindelicorumque & Gallicæ cohortes signa objecissent.* Plinius lib. III, cap. XX: *Iuxta Carnos, quondam Taurisci adpellati, nunc Norici. his contermini Rhæti & Vindelici.* Strabo lib. IV, de Alpibus: Ἑξῆς δὲ τὰ πρὸς ἕω μέρη τῶν ὀρῶν, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐϊνδελικοὶ κατέχουσιν. id est: *Hinc montium parteis, quæ ortum spectant, quæque ad meridiem vertunt, Rhæti ac Vindelici tenent.* Horatius, carm. lib. IV, odâ IV:

Vidère Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem, & Vindelici.

Falsum heic esse, quod Velserus docet, expungendam esse particulam disjunctivam *&*, satis apertè ipse testatur Horatius eodem libro posteà, odâ XIV; ubi disertè inter Rhætos & Vindelicos distingvit, his verbis de Augusto canens:

Quem legis, expertes Latinæ
Vindelici didicère nuper,
Quid Marte posses.

Et mox:

Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immaneisque Rhætos
Auspiciis pepulit secundis.

RHÆTI igitur, ut suprà dictum, *Italica* fuère gens, à Tuscis Rhæto duce orti: VINDELICI verò pars *Illyriorum*. Terminum equidem inter utrosque statuit Ptolemæus *Lychum* flumen, quod vulgò nunc dicitur *die Lech*. Ὁ Λυκίας, inquit, ποταμὸς, ὁ εἰς τὸν Δανούβιον ἐμβάλλων, διορίζει τὴν Ῥαιτίαν ἀπὸ τῆς Οὐϊνδελικίας· id est; *Lycias flumen, quod in Danubium evolvitur, Rhætiam à Vindeliciâ disterminat.* Atque hinc lib. VIII, in Europæ tabulâ V, hoc eas ordine connectit, à fonte Danubii exordiens; Ὁ πέμπτος πίναξ τῆς Εὐρώπης περιέχει Ῥαιτίαν καὶ Οὐϊνδελικίαν καὶ Νωρικὸν, καὶ τὰς δύο Παννονίας. id est: *Quinta Europæ tabula continet Rhætiam, Vindeliciam, Noricum, duasque Pannonias.* In Notitiâ imperii Romani, item in itinerario Antonini sæpius *Prima* & *Secunda* leguntur *Rhætiæ*; ut & apud Paullum Diaconum, lib. II, cap. XV. Quam non posterioris demum sæculi esse universæ Rhætiæ inter Danubium & Italiam, item inter lacum Brigantinum & Aenum amnem, divisionem, ex Taciti patet libro de Germaniâ; ubi hæc leguntur verba: *Germania omnis à Galliis Rhætiisque & Pannoniis Rheno & Danubio fluminibus separatur.* Hinc nostri sæculi geographi *Rhætiam* Ptolemæi inter lacum Brigantinum & Lychum amnem primam esse voluerunt: *Vindeliciam* verò inter Lychum & Aenum, *Rhætiam secundam.* Et credo ego equidem, Lychum à Romanis limitem fuisse constitutum inter binas Rhætias. id quidpe haud perinde obscurè ex Antonini perspicitur itinerario: ubi loca versùs Aenum & Noricum in Secundâ computantur Rhætiâ; loca verò versùs fonteis Danubii & Brigantinum lacum, in Primâ. & haud dubiè eadem heic observata fuit ratio,

quæ

quæ in aliis Romanorum provinciis, *Belgicis*, *Germaniis citerioribus*, *Mœsiis*: ubi *Primæ* dictæ fuêre, quæ alio vocabulo *Superiores*; & *Secundæ*, quæ *Inferiores*. nec æquabilior divisio, quàm per Lychum, nec aptior terminus hoc dispici potuit. At malè atque imperitè *Vindelicorum* nomen ab *Rhætorum* vocabulo per Lychum distinxisse Ptolemæum, cum alii, quos mox videbimus auctores, tùm ipse posteà satis apertè ostendit; dum opida *Bojodurum*, *Augustam Vindelicorum*, *Abudiacum*, & *Cambodunum* in unâ recenset Vindeliciâ: quæ hodiè vocantur *Instat*, *Augstburg*, *Fussen*, & *Kempten*. quorum primum ad Aeni confluentem in finibus Norici, malè à Ptolemæo Vindeliciæ tributum; reliqua inter Lychum & Rhenum seu Brigantinum lacum sita sunt. Unde patet, Vindelicos omnem tenuisse Danubii ripam à fontibus ad Aeni usque confluentem. Attestatur idem & Strabo, dicto lib. IV, his verbis: Ἑξῆς δὲ τὰ πρὸς ἕω μέρη τῶν Ἄλπεων, καὶ τὰ ἀποστρέφοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐινδελικοὶ κατέχουσι, συνάπτοντες Ἐλουηττίοις καὶ Βοΐοις· ἐπίκεινται γὰρ τοῖς ἐκείνων πεδίοις. οἱ μὲν οὖν Ῥαιτοὶ μέχρι τῆς Ἰταλίας καθήκουσι, τῆς ὑπὲρ Οὐήρωνος καὶ Κώμου· διατείνουσι δὲ καὶ μέχρι τῶν χωρίων, δι' ὧν ὁ Ῥῆνος φέρεται. οἱ δὲ Οὐινδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωρείαν κατέχουσι τὸ πλέον. id est: *Hinc Alpium parteis, quæ ortum spectant, quæque ad meridiem vergunt, Rhæti ac Vindelici tenent, Helvetiorum & Bojorum contermini, quorum campis imminent. Rhæti usque ad Italiam pertinent, supra Veronam & Comum. pertingunt etiam ad loca, per quæ fertur Rhenus. Vindelici verò & Norici exteriora montium tenent; magnâ ex parte.* Soli Vindelici Bojis erant contermini, Aeni ripam, ut infrà ostendam, tunc colentibus: Helvetiis etiam Rhæti, ad Rheni ripas, antequàm is Brigantino lacui immergatur. Idem auctor, lib. VII, de dicto lacu: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης, ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον οἱ Ἐλουήττιοι καὶ Οὐινδελικοί. πάντες, τὸ πλέον δὲ Ἐλουήττιοι καὶ Οὐινδελικοὶ, οἰκοῦσιν ὀροπέδια. Ῥαιτοὶ δὲ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν περινεύουσιν, οἱ μὲν Ἰνσούβροις συνάπτοντες, οἱ δὲ Κάρνοις, καὶ τοῖς περὶ τὴν Ἀκυληΐαν χωρίοις. hoc est: *Lacum Rhæti exiguâ parte, plurimâ Helvetii & Vindelici attingunt. omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici, montanas incolunt planities. Rhæti autem ac Norici ad Alpium usque summa adsurgunt, versúsque Italiam vergunt; illi Insubribus, hi Carnis & locis circa Aquileiam contermini.* Rhæti lacum Brigantinum attingebant, quà Rhenus incidit. reliquum ejus omne Vindelici, ad Alemannorum usque confinium, de quo Germaniæ lib. III, cap. IV, mihi pluribus dictum. lævam lacus ripam tenuêre Helvetii. Porrò Vindelici ὀροπέδια colebant, ad Danubium usque; Rhæti ipsas Alpium summitates ad Insubreis usque: Norici verò à Danubio ad Carnos usque; quorum fuit Aquileia. Hinc Plinius, lib. III, cap. XX: *Noricis contermini Rhæti & Vindelici.* Nempe hi ἐν τοῖς ὀροπεδίοις, ad Danubium usque; illi in ipsis Alpibus. Hinc illud Paulli Diaconi, dicto lib. II, cap. XV: *Inter hanc & Svaviam, hoc est, Alamannorum patriam, quæ versùs septemtrionem est posita, duæ provinciæ, id est, Rhætia prima & Rhætia secunda, inter Alpes consistunt, in quibus propriè Rhæti habitare noscuntur.* nempe in ipsis Alpibus. aliàs falsissima hæc erit opinio, & error evidentissimus. Plinius, eodem libro, cap. XIX: *Fertini, & Tridentini & Belunenses, Rhætica opida: Rhætorum & Euganeorum Verona.* Ex his *Fertinorum* opidum nunc dicitur *Feltre*; *Tridentinorum Trento*; *Belunensium*, *Cividad de Belun*, Ptolemæo Βελοῦνον, *Belunum*. Idem Plinius, dicto cap. XX: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesq. ortus Rheni amnis accolunt.* Tacitus, in libro de Germaniâ; *Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus.* Sed & in Antonini itinerario loca ad Danubium vergentia Vindeliciæ titulo subscribuntur.

Limites igitur VINDELICIS fuêre, ab occidente Brigantinus lacus; quo ab Helvetiis submovebantur: ab septemtrionibus, quà Germani primùm Marcomanni, & Narisci, deinde, in Marcomannorum fineis transgressi, Galli Alemanni fuêre contermini, Danubium flumen: ab oriente Aenus amnis: quo à Noricis disterminabantur. At à meridie quibus finibus à Rhætis fuerint distincti, perdifficile est dictu: quandoquidem non modò in opidis sed ne nationibus quidem enarrandis inter se consentiunt auctores; ut mox videbimus.

Fuisse complureis eorum nationes, testatur disertè Plinius, dicto lib. III, cap. XX. *Juxta Carnos*, inquit, *quondam Taurisci adpellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates divisi.* Subjungit paullo pòst *inscriptionem è tropheo Alpium*: ubi hæc refert verba; *Gentes Alpinæ devictæ: Triumpilini, Camuni, Vennonetes, Isarci, Breuni, Naunes, Focunates, Vindelicorum gentes* IV; *Consuanetes, Virucinates, Licates, Catenates.* Ergo IV tantùm fuêre in universum Vindelicorum nationes? Cave credas. nam, ut *Licates* à *Lico* flumine, sic *Isarci* ab *Isargo* seu *Isaro* amne, qui vulgò nunc est *Iser*, nomen accepêre. hujus verò fons etiam multo propinquior Danubio, quàm fons Lici: eoque argumento multo justiùs Vindelicorum censendus. Sed & *Breunos* & *Genaunos* (quorum hi corruptè

Plinio *Naunes* pro *Genaunes*) Vindelicis adſcribit Horatius, dictâ odâ XIV:

Quem legis expertes Latinæ
Vindelici didicêre nuper,
Quid Marte poſſes. Milite nam tuo
Druſus Genaunos, implacidum genus,
Breunosque veloces, & arceis
Alpibus impoſitas tremendis
Dejecit acer, plus vice ſimplici.
Major Neronum mox grave prœlium
Commiſit; immaneisque Rhætos
Auſpiciis repulit ſecundis.

Verùm tamen ab hoc iterum diſſentit Strabo, dicto lib. IV, his verbis: οἱ δὲ Οὐϊνδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωρείαν κατέχουσι τὸ πλέον μετὰ Βρεύνων καὶ Γεναύνων, ἤδη τούτων Ἰλλυρικῶν. id eſt: *Vindelici & Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte, cum Breunis & Genaunis: quorum hi jam Illyrici ſunt generis.* Sed pro Horatio iterum facit Ptolemæus in deſcriptione Vindeliciæ, his verbis: Τῆς δὲ Οὐϊνδελικίας τὰ μὲν ἀρκτικώτερα κατέχουσι Ῥουνικᾶται· ὑπὸ δὲ τούτους Λεῦνοι καὶ Κονσουάνται· εἶτα Βενλαῦνοι· εἶτα Βρεῦνοι· καὶ παρὰ τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι. id eſt: *Vindeliciæ ſeptemtrionalia incolunt Runicatæ. ſub his Leuni, & Conſuantæ: dein Benlauni: mox Breuni; & juxta Lyciam amnem Licatii.* Corrige heic Κονσουάνται in Κονσουανῖται, *Conſuanitæ.* ſunt quidpe Plinii *Conſuanetes.* & eidem Ptolemæo dicuntur eâdem formatione Rhætorum populi Σουανῖται· qui Plinio eodem capite ſunt *Suanetes.* Corrige item Βενλαῦνοι in Γεναῦνοι· ut ſunt apud Strabonem ſimul & Horatium: quorum etiam vitiatum vocabulum apud Plinium eſſe dixi *Naunes*, pro *Genaunes.* Sed & Ῥουνικᾶται Ptolemæi videntur eſſe Plinii *Virucinates*, quaſi Οὐϊρουκινᾶται. ni fortè & in Plinio ſcribendi ſint *Virunicates.* hæc quidpe incerta ſunt. *Catenates* Plinii apud Strabonem, eodem loco, leguntur Κλαυτινάτιοι, in his verbis: Ἰταμώτατοι δὲ τῶν μὲν Οὐϊνδελικῶν ἐξητάζοντο Λικάτιοι, καὶ Κλαυτινάτιοι, καὶ Οὐέννωνες· τῶν δὲ Ῥαιτῶν Ῥουκάντιοι καὶ Κοτουάντιοι. id eſt: *Ferociſſimi Vindelicorum habiti ſunt Licatii & Clautinatii, Vennonesque: Rhætorum Rucantii & Cotuantii.* Nec ſanè facilè dixeris, utrùm è Strabone apud Plinium rectè legas *Clatenates*; an verò ex hoc apud Strabonem Καυτινάτιοι. Jam verò iterum contra Strabonem in Rhætis numerant *Vennones* Plinius ac Ptolemæus: quorum huic dicuntur Οὐέννωνες, illi *Vennonetes.* Idem Strabo, paullo antè: Ὑπέρκειται δὲ τοῦ Κώμου, πρὸς τῇ ῥίζῃ τῶν Ἄλπεων ἱδρυμένου, τῇ μὲν Ῥαιτοὶ καὶ Οὐέννωνες, ἐπὶ τὴν ἕω κεκλιμένοι, τῇ δὲ Ληπόντιοι καὶ Τριδεντῖνοι καὶ Στόνοι. id eſt: *Supra Comum, quod ad Alpium radiceis ſitum, hinc Rhæti & Venones versùs orientem, illinc Lepontii, Tridentini & Stoni colunt.* Ptolemæus: Κατέχουσι δὲ τῆς Ῥαιτίας τὰ μὲν ἀρκτικώτερα Βριξάνται, τὰ δὲ νοτιώτερα Σουανῖται καὶ Ῥιγοῦσκαι, τὰ δὲ μεταξὺ Καλούκωνες καὶ Οὐέννωνες. id eſt: *Incolunt autem Rhætiæ ſeptemtrionalia Brixantæ; auſtralia Suanetæ & Riguſcæ; media Calucones & Vinnones.* Plinius, prædicto loco: *Rhætorum Vennonetes Sarunetesque ortus Rheni amnis accolunt: Lepontiorum qui Viberi vocantur, fontem Rhodani.* Et poſteà: *Ruguſci, Suanetes, Calucones Brixentes, Lepontii Viberi, Nantuates, Seduni, Veragri.* Patet è Plinio atque Ptolemæo, Vennones non pertinere ad Vindelicos. Alios jam hinc locat in Vindeliciâ populos Strabo, eodem loco, his verbis: Καὶ οἱ Ἐστίωνες δὲ τῶν Οὐϊνδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι· καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον καὶ Καμπόδουνον, καὶ ἡ τῶν Λικαττίων ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία. id eſt: *Vindelicorum etiam ſunt Eſtiones & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum, & Licatiorum veluti arx Damaſia.*

Sed experiamur tandem, ecquid ſingulis Vindelicorum populis ſuas deſignare poſſimus ſedeis. LICATES, ſive LICATII, Licum amnem accoluêre; teſte Ptolemæo, ſuprà citato. Vocabulum eorum vitiosè in Strabonis exemplaribus ſcribi judico per geminum τ Λικάττιοι, quum Plinio ſint *Licates*, & Ptolemæo Λικάτιοι· ut & apud ipſum Strabonem prædicti Κλαυτινάτιοι, qui Plinio *Catenates*; & eodem libro inter Belgas Ἀτρέβατοι, qui Plinio, Cæſari, aliisque *Atrebates*, Ptolemæo Ἀτρεβάτιοι.

Brigantium equidem opidum, quod hodiè vulgò eſt *Bregenz*, ad lacum quem Rhenus tranſit, Strabo facit Vindelicorum. at è diverſo Ptolemæus, lib. II, Rhætis id tribuit, in horum deſcriptione; libro verò VIII eorumdem etiam facit caput. Verùm huic rarò aliàs tuta fides. heic autem eâ ratione id factum puto, quòd Rhætiam illam Romanis latiùs inter Rhenum & Aenum ſumtam intellexerit; cujus univerſæ princeps urbs *Brigantium.* Sic Plinius, lib. IX, cap. XVII: *Proxima eſt his menſa generis dumtaxat muſtelarum: quas (mirum dictu) inter Alpeis quoque lacus Rhætiæ Brigantius æmulas marinis generat.* Et Solinus, cap. XXIV: *Si Thracia è Galliâ petenda; excipit ager Rhæticus, opimus & ferax, Brigantino lacu nobilis. inde Noricus.* Strabo, lib. VII, de eodem lacu: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ

Ῥαιτοὶ,

Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλουήττιοι καὶ Οὐϊνδελικοί· id eſt: *Lacum Rhæti exiguâ ex parte, plurimâ Helvetii ac Vindelici attingunt.* Si igitur *Brigantium* fuit Vindelicorum; certè Rhæti perexiguâ parte lacum attigerunt: nempe à dicto opido *Bregenz*, ſeu amne cognomine, paullo ultra Rheni confluentem ad vicum uſque *Roſchach*, terminum inter Rhætos Helvetiosque. reliquum lacus orientale latus, ad limitem uſque Alemannorum, Vindelici accoluerunt. Atque hinc cognomentum etiam lacui BRIGANTINO quæſitum; quia BRIGANTII populi, ab opido *Brigantio* nuncupati, omne hoc litus tenuerunt, & proxima hinc montana ad opida uſque *Ravenspurg*, *Schüſſenried*, & *Pfullendorf*. Terminus igitur hac parte Vindelicos Rhætosque inter fuit prædictus amnis *Bregenz*.

Jam verò, quia *Licatiorum* fuit *Damaſia*, & *Brigantiorum Brigantium*; ESTIONUM arbitror fuiſſe *Campodunum*: quod nomen etiam nunc retinet, vulgò *Kempten*; de quo plura pòſt dicentur. *Eſtionibus* igitur, mediis inter Brigantios atque Licatios, ſedeis tribuo in vallibus Ilari amnis.

Poſtremi Vindeliciæ, jamq; Aenum accolentes, fuêre alienigena gens BOJI, in Augusti Cæſaris principatu, quum à Marcomannis, Maroboduo duce, ut Germaniæ lib. III, capitibus III & XXX oſtenſum, Bojohæmo pellerentur, in has oras transgreſſi; quas in hanc uſque diem clariſſimo jam nomine obtinent, vulgò *Bojaren* ſive *Bajaren*, & contractè *Bairen*, Latinè verò loquentibus *Bavari* dicti. Fallitur quidpe quamvehementiſſimè, doctiſſimus cetera Boicarum ſcriptor, M. Velſerus; qui, quid iis factum, aut quò gentium Bojohæmo pulſi conceſſerint, quum apud neminem veterum auctorum diſpiceret, *non regione, ſed regno ac dominatu eos pulſos interpretatur*: ita, uti nihilo minùs priſcis ſedibus in Bojohæmo manſerint. eâque ratione, quidquid ubique auctores de Marcomannorum rebus geſtis narrant, ille in Boicis ſuis recenſet, tamquàm in parte ſemper fuerint & Boji. quæ, ut falſa atque aliena, ſi demas, ingens operis pars peribit. In proximos, ut dixi, Vindeliciæ agros, quos etiam nunc tenent, transiſſe, oſtendit haud perinde obſcurè Strabo, in libris IV & VII. Verba ejus, lib. IV, quæ Junio Silano C. Norbano COSS., id eſt, ſexto Tiberii imperatoris anno, triceſimo tertio anno poſtquàm hæ regiones à Romanis devictæ, ſeſe ſcripſiſſe, ipſe ibidem teſtatur, hæc ſunt: Τὰ δὲ πρὸς ἕω μέρη τῶν Ἄλπεων, καὶ τὰ ἐπιστρέφοντα πρὸς νότον, Ῥαιτοὶ καὶ Οὐϊνδελικοὶ κατέχουσι, συνάπτοντες Ἑλουηττίοις καὶ Βοΐοις· ἐπίκεινται γὰρ τοῖς ἐκείνων πεδίοις. id eſt: *Parteis verò Alpium, quæ ortum ſolis proſpiciunt, & item quæ ad meridiem converſa ſunt, Rhæti ac Vindelici tenent, Helvetiis atque Bojis finitimi; quorum campis imminent.* Helvetiis erant contermini utrique: at Bojis Vindelici tantùm. Falluntur item ii, qui ex Bojohæmo pulſos Bojos in eas Germaniæ parteis conceſſiſſe docent, quas nunc Bavarorum pars circa Nabum flumen in ſuperiore Palatinatu tenent. Tacitus namque, in libro de Germaniâ, diligentiſſimus Germaniæ populorum enarrator, acutiſſimusque cenſor, Nariſcos heic collocat; ut Germaniæ lib. III, cap. XXIX, oſtenſum: de Bojis verò nulla ei hoc ſitu mentio: quum tamen Gothinos, ultra Bojohæmum in orientem versùs incolenteis, è lingvâ Gallos eſſe arguat, & Oſos Pannonios. Fuiſſe eodem ſitu Nariſcos M. etiam Aurelii Antonini imperio, patet ex Julio Capitolino; apud quem hæc leguntur verba: *Gentes omnes, ab Illyrici limite uſque in Galliam conſpiraverant; ut Marcomanni, Nariſci, Hermunduri.* Incoluiſſe tamen poſteà has Nariſcorum ſedeis Bojos jam circa annum à nato cœli terrarumque Domino CCCCLXXIII, liquet ex Jornande: qui, Gothorum res ſub Leone Glycerioq; imperatoribus geſtas enarrans, Sveviam finibus deſcribit hujusmodi: *Danubium congelatum Theodemir Gothorum rex cernens, pedeſtrem ducit exercitum: emenſoque Danubio, Svevis improviſus à tergo apparuit. nam regio illa Svevorum ab oriente Bajoarios habet, ab occidente Francos, à meridie Burgundiones, à ſeptemtrione Thuringos.* Svevos heic eum intelligere, qui anteà proprio nomine *Hermunduri* adpellabantur, Germaniæ lib. III, cap. XXVIII, pluribus oſtendi documentis. Errat heic jam iterum Velſerus; qui Bojos, circa ea demum tempora à Venedorum parte Czechis Bojohæmo pulſos, ad Nariſcos abiiſſe cenſet. Fuiſſe Juſtiniani imperatoris tempeſtate Bojos in dictâ Vindeliciæ parte, teſtatur haud ita obſcurè Paul. Diaconus, rer. Langobard. lib. I, cap. IV: *Et hæc quidem*, inquit, *mala intra Italiam tantùm, uſque ad fineis gentium Alamannorum & Bojoariorum, ſolis Romanis acciderunt. Inter hæc Iuſtiniano principe vitâ decedente, Iuſtinus minor rempublicam apud Conſtantinopolim regendam ſuſcepit.* Horum autem Alemannorum Bojoariorumque fineis ita Eginhardus in vitâ Caroli Magni deſignat: *Lechus fluvius Bajoarios ab Alemannis dividit.* Nam & Alemanni jam ante Juſtiniani tempora ex Germaniâ partim in Vindeliciam, partim in Helvetiam transierant. Certum igitur eſt, Bojoarios Nabum accolenteis è Vindeliciâ demum eò transmigraſſe: in Vindeliciam autem jam inde ab Auguſti Cæſaris temporibus transiſſe. Ceterùm apud Diaconum, lib. III,

 cap.

cap. XXX, hæc leguntur: *Noricorum provincia, quam Bojoariorum populus inhabitabat, habet ab oriente Pannoniam, ab occidente Svaviam, à meridie Italiam, ab aquilonis verò parte Danubii fluenta.* Ex quibus colligere dabatur, Bojos Bojohæmo pulsos, non in Vindeliciam, sed in Noricum transisse; ni malum atq; imperitum harum partium geographum manifestò se proderet Paullus memoratione Svaviæ: quæ certè numquàm ad Aenum, Noricorum terminum, pertinuit. Norici igitur vocabulo ille Vindeliciam quoque accensuit, in quâ nunc *Bavaria*, Sveviæ contermina. Verùm BOJORUM ex Bojohæmo sub Augusto Cæsare in Vindeliciam commigrationem hactenus adseruisse sufficiat. Nomen eorum posteà in Vindeliciâ variè ab inferioris sæculi scriptoribus formatum fuit: quibus passim dicuntur BOJOARII, BOJOVARII, BAJOARII, BAJOVARII, BAJUVARII, BAJOBARI, BAIBARI, BAIVARII, & postremum BAVARI; ex quo quibusdam nugandi occasio arrepta, nomen hoc ex *Bojis* & *Avaribus* esse compositum.

Reliquorum populorum, *Consuanetum*, *Catenatum*, *Virucinatum*, & aliorum, quos suprà enumeravi, nomina nullis certis sitibus adsignari possunt: adeò nulla eorum exstant indicia, vel vestigia; & nugari in incertis non libet. Terminum tamen Vindeliciæ fuisse censeo ab meridie, primùm suprà dictum amnem *Bregenz*; hinc montium jugum, quod inter Lichum & Aenum ad Isari usque fonteis & opidum *Innespruck* protenditur.

CAPUT IV.

De opidis VINDELICIÆ.

VINDELICIÆ situ, finibus, ac populis explicatis, proxima sit cura, opida ejus indicare. In his primum locum jure mereatur id, quod jam ab initio caput gentis fuit, posteà verò, quum in provinciam Romanorum redigeretur ipsa terra Vindelicia, coloniæ Romanæ nomen ac dignitatem adeptum est. De hoc ita Tacitus, in libro de Germaniâ: *Propior Hermundurorum civitas: fida Romanis; eòque solis Germanorum non in ripâ* Danubii *commercium, sed penitus, atque in splendidissimâ Rhætiæ provinciæ coloniâ*. Unam solam fuisse coloniam, satis apertè testatur, dum nomen ejus nullum proprium indicat. Ptolemæo, qui proximus à Tacito geographica sua nobis reliquit, Vindeliciæ recensetur urbs Αὐγοῦστα Οὐινδελικῶν, AUGUSTA VINDELICORUM: quod vocabulum *Augustæ* nullis opidis nisi coloniis fuisse tributum, vel pueri in scholis noverint. Hæc igitur illa Taciti *splendidissima Rhætiæ provinciæ colonia*. Esse eam, quæ nunc inter splendidissimas magnificentissimasque Germaniæ urbeis vulgò vocatur *Augstburg*, ipsum nomen disertè indicat. Sic *Augusta Rauricorum* apud Rheni lævam ripam, VI millibus passuum supra Basiliam, vulgò nunc dicitur vicus *Augst*. Sed & situm illius haud obscurè Tacitus monstrat. qui erat *non in ripâ* Danubii, *sed penitus*, id est, intus *in provinciâ*. Et huc itineraria, quæ mox producam, cuncta conveniunt. Ceterò in capita gentium devictarum deduxisse Romanos colonias, cuivis historias eorum legenti dispicere facillimum est. Sic *Augusta Taurinorum*, *Augusta Prætoria*, *Augusta Rauracorum*, *Augusta Treverorum*, *Augusta Suessonum*, *Augusta Veromanduorum*, & aliæ coloniæ, suæ quæque gentis jam anteà fuêre capita. Ad eumdem igitur modum haud dubiè & *Vindelicorum Augusta* suæ gentis, etiam ante coloniam deductam, fuit caput. Velserus, postquàm multum circa primam hujus urbis originem nequidquàm laboravit, tandem in hæc verba concludit: *Locus, in latissimâ planitie clementer editus, prope Vindonis & Lyci confluvium, Danubio ad commoditates vicinus, nec expositus nimiâ propinquitate ad pericula Germanicarum incursionum, Vindeliciæ meditullio. nomen Augustæ inditum; Vindelicorum cognomen additum, differentiâ aliarum urbium, quæ eodem nomine adpellatæ*. Dubia mehercules & ambigua sententia; ubi nescias, opidum jam anteà exstitisse, an tunc demum à Romanis conditum intellexerit. quamquàm in præcedentibus doceat, Romanos etiam nova nonnumquàm deducendis coloniis opida excitasse. Quam mentem de Vindelicorum Augustâ si habuerit, errasse eum, vehementer ego vereor. quidpe, præter rationem modò allatam, Strabonis quoque verba ex lib. IV suprà citavi ista: Καὶ οἱ Ἐστίωνες δὲ τῶν Οὐινδελικῶν εἰσι, καὶ Βριγάντιοι· καὶ πόλεις αὐτῶν Βριγάντιον, καὶ Καμπόδουνον, καὶ ἡ τῶν Λικαττίων ὥσπερ ἀκρόπολις Δαμασία· id est: *Vindelicorum sunt etiam Estiones, & Brigantii: opidaque eorum Brigantium & Campodunum; & Licatiorum veluti arx Damasia.* DAMASIA igitur procul dubio Vindelicorum Licatiorum caput. idque Augustæ ad Licum amnem germanum genuinumq; nomen, antequàm colonia devictis Vindelicis Augusti auspiciis eò deducta fuit. Huc accedit, quod aliàs Strabo Augustæ nullam facit mentionem: quæ, ut præcipua jam ejus ætate & clarissima totius Vindeliciæ urbs, nullo pacto erat silentio transmittenda. nec Damasiam ullus alius auctor memorat: scilicet,

ſcilicet, quia vocabulum id in Auguſtæ nomen abivit. Tacitus, annal. lib. XII: *Silurum gens non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, caſtrisque legionum premenda foret. Id quò promtius veniret, colonia Camalodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos; ſubſidium adversùs rebelles, & imbuendis ſociis ad officia legum.* Ea cauſa ubique coloniarum Romanarum. De Licatiis autem ita idem Strabo: ἰταμώτατοι δ' τῶν Οὐινδελικῶν ἐξητάζοντο Λικάττιοι καὶ Κλαυτηνάτιοι· id eſt: *Ferociſſimi Vindelicorum habiti ſunt Licatii & Clautinatii.* Tanta igitur *Auguſtæ Vindelicorum* monſtrari poteſt antiquitas; tanta antiquis etiam temporibus celebritas. ad quod dignitatis faſtigium non niſi longinquioris temporis progreſſu evehi potuit, in gente barbarâ, ac liberâ; cui nulli impetus ad integra opida de ſubito erigendum.

Porrò opida in itinere ab *Arbore felice*, Helvetiorum opido (*Arbon* nunc eſt vulgari vocabulo, apud lacum Brigantinum) ad *Auguſtam Vindelicorum*, notantur iſta in tabulâ & Antonini itinerario:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Arbor felix		*Arbore felice*		|		*Arbore felice*	
Brigantio	x.	*Brigandia*	xx.	*Brigantia*		*Brigantia*	xx.
Ad Renum	VIIII.	|		|		|	
Vemania	xv.	*Væmania*	XXIIII.	*Vemanie*	XXIIII.	*Vemania*	XXIIII.
Viaca	XIIII.	|		|		|	
|		*Campoduno*	XVI.	*Campoduro*	xv.	*Campoduno*	xv.
|		*Roſtro Nemaviæ*	XXXII.	*Roſtro Nemaviæ*	XXXIII.	|	
|		|		|		*Celio monte*	XIIII.
|		|		|		*Guntia*	XVI.
Auguſta Vindelicûm	xx.	*Aug. Vindelicûm*	xxv.	*Aug. Vindelicûm*	XXXVII.	*Aug. Vindelicûm*	XXII.

BRIGANTIUM eſſe nunc *Bregenz*, ad caput lacus Brigantini, cui nomen inde quæſitum, cùm vocabulum, tum itineris tractus & intervallum maximè indicant: quorum hoc Antoninus ab Arbore felice Brigantium uſque utroque in itinere facit XX millium paſſuum; tabula verò XIX. Certum igitur ex his fit documentis, ordinem in tabulâ à librario eſſe turbatum: ubi ſic anteà erat ſcriptum:

Arbor felix
Ad Rhenum VIIII.
Brigantio X.

Rhenus equidem ab Arbore felice duobus haud ampliùs abeſt millibus paſſuum. at ex notatis tabulæ numeris ego colligo, Rheni hoc in itinere trajectum fuiſſe commodiſſimo itineris ductu ad vicum *Rhineck*, vel paullo ſuprà.

CAMPODUNUM Antonini Strabo quoque, dicto lib. IV, Græcè per literam π ſcripſit Καμπόδουνον. at magis genuinum ejus loci nomen eſt apud Ptolemæum per β, Καμβόδουνον· & in tabulâ CAMBODUNUM, in Notitiâ imperii CAMBIDUNUM. quæſitum namque id è fluminis, cui adpoſitum, vocabulo *Kamb*. Id opidum hodiè vulgari vocabulo dicitur *Kämbten*, ſive *Kämpten*.

Inter *Campodunum* & *Brigantiam* habet Antoninus, tribus in itineribus, locum, cui nomen VEMANIA, & corruptè *Væmania*: nam tabulæ etiam eſt *Vemania*, & Notitiæ imperii VIMANIA. In tabulâ poſt *Vemaniam* ſequitur protinus VIACA. Hodiè inter *Bregenz* & *Kämpten* ſunt loci *Wangen* & *VVageck*. quorum hic haud dubiè eſt *Viaca*, ille verò *Vemania*. Numeri in itinerariis ferè ubique corrupti ſunt. Antoninus ubique habet inter *Brigantium* & *Vemaniam* XXIV millia paſſuum: hinc verò *Campodunum* XV, duobus in itineribus, & in tertio XVI. totidem circiter hodiè numerantur inter *Bregenz* & *VVangen*. Unde perſpicitur, apud Antoninum etiam inter *Brigantiam* & *Vemaniam* perſcripta fuiſſe XVI; vel XV, ut rectè eo intervallo habet tabula. A *VVangen* numerantur ad *Kämpten* millia circiter XXV. unde adparet, Antoninum quoque XXIV illa millia, quæ perperam ſunt adpoſita inter *Brigantiam* & *Vemaniam*, ipſum ſcripſiſſe inter *Vemaniam* & *Campodunum*. Tabulæ exſcriptor eumdem numerum quum hoc itinere ſignatum videret, XIIII inde imperitè fecit inter *Vemaniam* & *Viacam*: quum ſint inter *VVangen* & *VVageck* XVII circiter tantùm. niſi fortè in archetypo fuerint millia XVIII: quæ ille corrupit in XIIII. De reliquo, apud Ptolemæum hæc leguntur: Πρὸς δὲ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ Ταξγαίτιον, Βριγάντιον. μετὰ δὲ ταύτας Οὐίκος. id eſt: *Ad Rheni fluminis caput eſt Taxgætium, Brigantium. poſt has verò Vicus.* TAXGÆTIUM ex poſitione apud Rheni fontem interpretor hodiè opidulum *Tavetſch*. ab hoc versùs ſeptemtriones deſcenditur ad opidum *Bregenz*. quòd ſi recto ordine perrexerit Ptolemæus porrò versùs ſeptemtriones; *Vicus* certè nullus

lus alius erit locus quàm *Viaca* tabulæ. ac fortè apud Ptolemæum scriptum fuit Οὐίακος, VIACUS. Graduum adnotationes in eo auctore nihil attinet observare. in his quidpe plerumque falsus deprehenditur.

Porrò Antonino inter *Campodunum* & *Augustam Vindelicûm* referuntur CELIUS MONS, & GUNTIA. *Celium montem* esse vicum nunc *Kelmüntz*, haud procul Ilaro flumine & opido *Münchrot*, cùm tractus itineris, quod paullum heic lævorsum declinat, tum multo maximè nomen ipsum testatur. Id nomen loci Notitiæ imperii est COELIUS, sine *montis* adjectione. *Guntiam* interpretatur Rhenanus opidum *Guntzburg* ad Guntiæ amnis ac Danubii confluenteis. Verùm magis placet opinio Velseri, qui *Guntberg* interpretatur, ad fontem Guntiæ. Illud quidpe longiùs extra viam Camboduno Augustam versùs dissitum; & nimis prope habet opidum *Knäringen*, quod tabulæ esse *Grinarionem*, infrà ostendetur. cujus propinquitas tanta, uti haud facilè crediderim, fuisse & Guntioburgium tunc locum celebrem. Apud Antoninum millia passuum numerantur à Campoduno Celium montem usque XIV; hinc verò Guntiam XVI: at à *Kämpten* & *Kelmüntz* sunt XXX: hinc verò ad *Guntzburg* XXV. Nullo igitur modo Antonini *Guntzia* intelligenda est *Guntzburg*. Numeri quum suis locis manserint, tamen nomina à malè curioso librario transposita sunt. etenim à *Kämpten* ad *Guntzbrug* millia sunt XIV: & hinc ad *Kelmüntz* XVI: hinc denique Augustam XXXIX. Hujus *Guntiæ* Notitia etiam meminit imperii.

At *Guntioburgii* quoque antiquitatem ex veterum monumentis ostendi posse reor. Eumenii, in panegyrico, Constantio Cæsari dicto, hæc leguntur verba: *Captus rex ferocissimæ nationis inter ipsas, quas moliebatur, insidias; & à ponte Rheni usque ad Danubii transitum Contiensem devastata atque exhausta penitus Alamania.* Heic sive ipse sic scripserit Eumenius, sive librariorum posteà incuriâ *G* in *C* fuerit vitiatum, locus certè nullus alius est, quàm qui nunc ad Guntiæ confluentem dicitur Guntioburgium: ubi etiam nunc ponte transitur Danubius.

ROSTRUM NEMAVIÆ cum doctissimo Simlero interpretor ex regionis tractu celeberrimum nunc opidum *Memmingen*. à quo Cambodunum usque millia sunt XXIII; Augustam verò XXXVII circiter. Unum igitur X apud Antoninum inter Cambodunum & Nemaviam abundat.

Aliud iter per Vindeliciam ab Augustâ Vindelicûm versùs Italiam est hujusmodi:

Tabula;		Antoninus;					
Augusta Vindelicûm.		*Augusta Vindelicûm*					
Ad Novas	....	|					
Avodiaco	.....	*Abuzaco*	XXXVI.	Antoninus;			
Coveliacas	.....	|					
Tarteno	XX.	*Parthano*	XXX.	*Parthano*		Antoninus;	
Scarbia	XI.	|		|			
Vetonina	XVIIII.	*Veldidena*	XXX.	*Veldidena*	XXIII.	*Veldidena*	
Matrejo	XVIII.	|				|	
Vipiteno	XX.	*Vipiteno*	XXXVI.			*Vipeteno*	XXXVI.
Sublabione	XXXV.	*Sublavione*	XXXII.				
Ponte Drusi	XIII.	*Endide*	XXIIII.				
Tridente	XL	*Tridento*	XXIIII.				

Loco *Ad Novas* quia intervalli numerus non adpositus, haud facilè verus situs investigari poterit. *Abuzaco* Antonini idem est locus, qui *Avodiaco* tabulæ. & hic idem, qui eidem tabulæ scribitur *Abodiaco*, alio in itinere. quod tale est:

Augusta Vindelicûm	
Rapis	XVIII.
Navore	XXIIII.
Camboduno	XVIII.
Escone	XX.
Abodiaco	XVIII.

In hoc itinere, an *Navore* idem sit locus, qui suprà dicitur *Ad Novas*, haud facilè dixerim. in eamdem sanè regionem iter ad *Abodiacum* tendit. Nec quidquam de *Rapis* liquet.

ESCONEM nullum alium esse locum, quàm qui ad Lichum amnem vulgò hodiè vocatur *Sconga*, ipsum nomen clarè indicat. Ab hoc ad Cambodunum millia circiter sunt passuum XXIV.

ABODIACUM, sive, ut Ptolemæo scribitur, Ἀβoδίακον, ABUDIACUM, omnes ferè

ferè viri docti, qui de eo ſcripſerunt, hodiè volunt eſſe opidum *Füeſſen* eodem Licho adpoſitum, XIV millibus paſſuum ſupra Eſconem, XVIII millibus à Camboduno diſſitum. quorum ſententiæ lubentiſſimus ego ſubſcripſerim: namque VELDIDENA, quæ vitiato vocabulo in tabulâ *Vetonina*, extra controverſiam hodiè eſt *VVilten*, ad Aeni Utriique confluenteis, III circiter millibus ſupra opidum *Innespruck*. Per hoc autem ſimulque per opidum *Füeſſen* iter agitur Auguſtâ Vindelicorum Tridentum versùs.

Jam verò inter *Füeſſen* & *VVilten* ſeu *Innespruck* loci ſunt *Kochel* & *Partenkirch*. quorum ille haud dubiè COVELIACÆ tabulæ; hic verò Antonini PARTHANUM: quod corruptum in tabulâ *Tarteno*, pro PARTENO. quamquàm nullum horum verum genuinumque loci nomen putaverim. rectiùs ſanè in Notitiâ imperii PARRADUNUM. ex quo etiam apud Ptolemæum pro καῤῥάδουνον pono παῤῥάδουνον. & facilis librario lapſus ex π in κ.

Inter *Parradunum* igitur & *Veldidenam* SCARBIA ex intervallis & itineris actu fuerit circa locum, cui nomen *Mittenwald*. ad quem à Parraduno XI ſunt millia; & porrò Veldidenam uſque XIX.

Reliqua ejuſdem itineris *Matreium*, *Vipitenum*, *Sublabio*, *Pons Druſi*, qui Ptolemæo *Druſomagus*, & *Tridentum*, jam extra Vindeliciæ noſtræ limiteis poſita, Rhætorum quia fuêre loca, nihil ad præſentem commentationem pertinere puto.

De cetero, iter tabulæ ab Auguſtâ Vindelicorum per Eſconem, Abudiacum uſque, jam anteà oſtenſum eſt. Pergit hinc ita:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;			
|		*Veldidena*		|			
Abodiaco		*Parthano*	XXIII.	*Aug. Vindelicûm*		*Aug. Vindelicûm*	
Vruſa	XIII.	*Ad pontes Teſſenios*	XX.	|		|	
Bratanânio	XII.	*Ambre*	XL.	*Ambre*	XXXVII.	*Ambre*	XXVII.
Iſuniſca	XII.	*Iſiniſco*	XXXII.	*Iſiniſco*	XXXII.	*Iſiniſca*	XXII.
Ad Enum	XX.	*Ponte Aeni*	XX.	*Ponte Aeni*	XX.	*Ponte Aeni*	XX.
Bedaio	XIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.
Artobrige	XVI.	|		|			
Ivavo	XVI.	*Iovavi*	XXXIII.	*Iovavi*	XXXII.	*Iovavi*	XXXVI.

Iovavum eſſe nunc celebre opidum *Salzburg*, poſteà firmiſſimis monſtrabitur documentis. Huc ab Auguſtâ rectiſſimâ viâ agitur iter per nobile nunc opidum *Monachium*, Iſaro flumini impoſitum. Quo argumento, ſatis valido, ISINISCA ſive ISUNISCA nulla alia eſt, quàm dictum opidum Monachium. nam ab flumine nomen ei quæſitum quaſi ISARISCA, nemo dubitare poteſt. Ac fortè caput fuit *Iſarcorum*; quos valleis Iſari incoluiſſe ſuprà docui.

Nec AMBRA ignorari poteſt; quando medio fermè itinere inter Auguſtam & Monachium occurrit fluvius *Amber*. ad quem locum *Pruck an der Amber*, ex adverſo opidi *Fürſtenfeld*, interpretor Ambram. niſi fortè ſine aliquo opido vel vico nudum fluvium AMBRAM & trajectum ejus heic intellexerit Antoninus. Numeri ubique corrupti ſunt. quippe millia ſunt inter Auguſtam & Ambram haud ampliùs XXII. inter hunc & Monachium XVII.

Porrò à Monachio Saliſburgium versùs rectiſſimâ viâ tranſitur Aenus amnis apud opidum *Alten Hohenaw*. quod ego interpretor tabulæ locum AD AENUM: (nam puto A interiiſſe:) qui Antonino eſt PONS AENI; & Noticiæ imperii PONS OENI. Ubique numeri millium corrupti: quibus tertium adſcribendum eſt X. Locus cui vocabulum *Bedaio*, ſive *Bidaio*, jam extra Vindeliciam in Norico fuit. de eo igitur poſteà dicetur.

Inter *Partenkirch* & *Fürſtenfeld* XLII haud ampliùs ſunt millia paſſuum. unde adparet, numeros apud Antoninum inter *Partanum* & *Ambram* eſſe vitiatos. Mihi PONTES TESFENII fuerint vicus hodiè apud lacum Ambram, vulgari vocabulo *Tieſſen* dictus. quin *Teſſenios* fuiſſe ab Antonino ſcriptum, quod poſtmodò corruptum in *Teſſenios*, facilè ſuſpicer. Nimis audaciter & confidenter Aventinus; qui, uti opidum Iſaro adpoſitum *Schöfelern* inde fingeret, corrumpere haud dubitavit dictum vocabulum in *Scaphonios*.

De *Vruſa* tabulæ & *Bratananio* nihil liquet.

De cetero iter per Danubii ripam à Samuloceni ad Aeni uſque confluentem ſignatur in tabulâ hoc modo:

Samulo-

Samulocenis			
Grinarione	XXII.		
Clarenna	....		
Ad Lunam	XXII.		
Aquileia	XX.		
Opie	XVIII.		
Septemiaci	VII.		
Losodica	VII.		
Medianis	XI.		
Iciniaco	VIII.		
Biricianis	VII.		
Vetonianis	XVIII.		
Germanico	XII.		
Celeuso	VIII.	Antoninus:	
Arusena	III.	*Abusina*	
Regino	XXII.	*Regio*	XX.
		Augustis	XXIII.
Servioduro	XVIII.		
Petrensibus	XXVII.		
		Quintianis	XX.
Castellum	XVIII.		
Bolodurum	....	*Bolodero*	XXIIII.

Samulocenim Ptolemæo dici *Alcimoënnim*, esseque hodiè *Vlm*; Germaniæ lib. III, cap. IV, docui. Ab hoc opido XVII millia passuum versùs orientem est opidum *Gnäringen*, medio situ inter Guntiam & Mindelium amneis. quod ex situ, haud procul Danubii ripâ, item ex itineris tractu, & multo maximè ex vocabuli similitudine, sine controversiâ est GRINARIO tabulæ. in quâ V in X corruptum esse patet.

Inde CLARENNA nunc dicitur opidum *Rain*, prope Lichi confluentem.

Hinc à *Clarennâ* duûm diversorum itinerum vocabula ab imperito ac malè curioso tabulæ exscriptore confusa esse puto. nam BURICIANA & VETONIANA ex itineris tractu, situ in ripâ, similitudine nominum, & intervallo XVIII millium, haud dubiè nunc sunt *Burchaim* & *Winten*. & inter hoc etiam atque *Abensperg* millia sunt XXIV; ut tabula habet inter *Vetoniana* & *Arusenam*; quæ correctiùs Antonino & Notitiæ imperii dicitur ABUSINA: ex quâ voce in tabulâ scribo ABUSENA. Nomen traxit ab amne, vulgò *Abenst* dicto; cui adposita. quem & ipsum rectè dixeris Latino ore *Abusenam*, vel *Abusenam*; & *Abusinam*, vel *Abusinum*.

Inter *Vetoniana* & *Abusenam* GERMANICUS, haud dubiè vicus, ex situ & XII millium intervallo est opidulum *Foburg*, ad Danubii ripam, in insulâ, quam os Ilmii fluminis efficit, situm; quod ponte ulteriori, id est, Germanicæ ripæ adnexum. unde fortè nomen ei quondam quæsitum.

Post IX hinc millia passuum, ut habet tabula, CELEUSUM erit opidum nunc ad Abusini confluentem *Neustat*, III circiter millibus ab opido *Abensberg* dissitum.

Tabulæ REGINUM Notitiæ imperii dicitur CASTRA REGINA. unde certum fit, vitiatum esse vocabulum apud Antoninum *Regio*. Esse hodiè celebre opidum *Regenspurg*, contra confluentem *Regini* amnis, qui vulgò *Regen*, positum, nemini dubitare fas est; quando situs in Danubii ripâ, maximè verò nomen convenit. Fuisse jam tunc clarum atque illustre, ex eo perspicitur, quòd tabula primariæ urbis figurâ depictum habet. Non tamen credo illis, qui id coloniam Augusti Tiberii faciunt, ex nescio quo nummo, cujus inscriptio sit talis: COL. TIBERIA. AUGUSTA. cui adjiciunt auctoritatem diplomatis Leonis III pontificis, an. IↃCCXCVIII perscripti; in quo hæc leguntur verba: *Iuxta muros Tiburniæ civitatis, quæ à Tiberio Cæsare Augusto ædificata est; quæ modò vulgò appellata est Reginaspurch*. Sed quid non barbara istius sæculi ignorantia & monachalis securitas, somniavit, prælicenterque finxit? quâ grammaticæ disciplinæ ratione à Tiberii nomine urbs dici potuit Tiburnia? quod vocabulum Tibur Italiæ opidum, haud procul Româ situm, maximè redolet. Multo ego malo gravissimo auctori C. Tacito credere; qui suo ævo sub Trajani imperii initium, quo Germaniam descripsit, unam agnoscit, ut suprà ostensum, totius Rhætiæ coloniam, *Augustam Vindelicorum*. Quòd si alia præter hanc fuisset, nec Ptolemæum, nec Antoninum, nec auctorem tabulæ, nec Notitiam imperii latere potuisset: apud quos omneis altissimum ejus rei silentium; quum tamen ubique

ubique tabulæ nominentur *Augustæ coloniæ*. Rectiùs igitur ac tutiùs istum nummum aliò traxeris. & verba hæc sunt ex Græcâ Nicephori Callisti historiâ, lib. I, cap. XVII, Latinè versa: *Opus quoque ejus est Judææ celebris urbs Tiberias & quæ in Thraciâ est Tiberia.*

Porrò quod CASTELLUM tabulæ dicitur, ex situ & itineris tractu, item ex intervallo, quod LXXIII est millium à Regino, haud dubiè nobilis nunc est urbs *Passaw* ad Aeni confluentem lævâ oris ripâ situm. Idem locus Notitiæ imperii procul dubio est BATAVA, in his verbis: *Præfectus alæ Flaviæ Retorum, Quintanis. Tribunus cohortis Novæ Batavorum, Batavis. Tribunus cohortis Tertiæ Brittonum, Abusina.* Atque hinc ipse locus è *Batavorum* nomine dictus CASTRA BATAVA; & cognomine tantùm BATAVA. quod Germani posteà suâ linguâ fecêre *Bettaw:* & tandem aliâ dialecto, quâ superiores inferiorum *t* mutant in *s*, *Passaw*. Agnosco heic errorem satis turpem, per quem in Germaniæ lib. I, cap. VII, adserui *Passavium* esse *Bojodurum*, à Bojorum transitu sic dictum, quia hodiéque transitum vocamus *ein paß*. *Bojodurum* nunc esse *Instat*, ex adverso Passavii in dextrâ Aeni ripâ situm, posteà in Norico certis probabo documentis.

De cetero SERVIODURUM, ex situ in Danubii ripâ, millium intervallo, & nominis insuper quâdam similitudine, deprehenditur nunc esse opidum *Straubing*.

PETRENSIA item, ex positu ad Danubium, & millium intervallis, conjicio esse nunc opidum *Oosterhoven*.

Loca igitur illa suprà recitata, *Ad Lunam, Aquileja, Opia, Septemiacum, Losodica, Mediana, Iciniacum*, alio in itinere, quod medium fuit inter modò explicatum & illud ab Augustâ Juvavium versùs, fuisse censeo. Nec tamen, quo situ singula fuerint, quidquam liquet.

QUINTIANA, subintellige CASTRA, quæ Notitiæ imperii vocantur QUINTANA, haud dubiè nunc sunt *Kintzen*, vicus infra opidum *Oosterhoven*; quando & situs haud procul Danubio & nomen integrè respondent. nec numerus millium perinde abhorret: sunt quidpe circiter XIX.

AUGUSTA Antonini, sive ut Notitia habet imperii, AUGUSTANA, intellige CASTRA, quidam volunt esse hodiè vicum *Gaisting*, XI millia passuum infra Reginum, haud procul Danubio situm. quibus ego reclamare nolim; quando situs & nomen haud malè congruunt. nam millium numeris non semper fidem esse habendam, jam dudum patuit.

Loca porrò inter *Abusinam* & *Augustam* Vindelicûm notantur apud Antoninum ista:

Abusina	
Vallato	XVIII.
Summontorio	XVI.
Augusta Vindelicûm	XX.

Numerus LIV millium satis benè convenit intervallo inter *Augstburg* & *Abensperg*. VALLATUM igitur colligo fuisse supra opidum *Gaisenfeld*, Ilmio amni adpositum: SUMMONTORIUM verò, sive, ut Notitiæ imperii scribitur, SUBMONTORIUM, supra opidum *Hohenwart*.

De Ptolemæi *Bragoduro*, *Dracuinâ*, & *Vianâ*, quæ loca illi apud superiorem Danubii ripam ponuntur, nihil liquet. Ejusdem *Φαινίανα*, PHÆNIANA, eumdem locum censeo esse, qui Notitiæ imperii plurali numero est PINIANA. At de situ ejus nihil liquet.

Ejusdem Notitiæ FEBIANA *castra*, cum Rhenano interpretor *Babenhausen*, ad Guntiam amnem.

Atque hactenus loca Vindeliciæ, quorum situs investigari potuit, explicata sunt. nunc transmisso Aeno flumine Noricum quoque lustretur.

CAP. V.

De NORICO.

Omne NORICUM sub unius quondam fuisse regis imperio, ex Svetonio maximè patet. is quidpe in Tiberio, *Perseverantiæ*, inquit, *grande pretium tulit, toto Illyrico, quod inter Italiam regnumq; Noricum & Thraciam & Macedoniam, interq; Danubium flumen & sinum maris Adriatici patet, perdomito & in ditionem redacto.* Hinc etiam illud Julii Cæsaris, belli Gall. comment. I: *Duæ fuerunt Ariovisti uxores; una Sveva natione; quam domo secum adduxerat: altera Norica, regis Vocionis soror; quam in Gallia duxerat, à fratre missam.* Et item istud, belli civilis comment. I: *Equitesque ad eum venerunt à rege Norico circiter* CCC. NORICORUM etiam, ut Vindelicorum, complureis fuisse populos testem suprà citavimus Plinium. cujus verba, lib. III, cap. XX, hæc sunt: *Juxta Carnos, quondam*

Taurisci adpellati, nunc Norici: his contermini Rhæti & Vindelici. omnes in multas civitates divisi. Quæ fuerint Noricorum civitates, seu populi, nemo recenset, præter Ptolemæum. cui sunt Σεϐάκες, Ἀλαυνοὶ, Ἀμϐισόντιοι, Ἀμϐίδρανοὶ, Ἀμϐιλικοὶ, *Sevaces, Alauni, Ambisontii, Ambidrani, Ambilici*; & qui propriè ei dicuntur Νωρικοὶ, *Norici*. Verùm his certi situs adsignari nequeunt. Nec termini quidem universo Norico circumscribi possint, nisi internis ejus, id est, opidis, investigatis. hoc igitur primo loco agatur.

Loca antiqui Norici, veteribus memorata auctoribus, explicaturus, commodum judicavi, primo loco Danubii ripam persequi, incipiendo à notioribus certioribusque. Iter igitur heic tabulæ & Antonini itinerariis notatur hujusmodi:

Tabulæ;		Antonini;		Antonini;	
Brigantio		*Bregitione, leg. I Adjut.*			
|		*Ad muros & Statuas, in medio*			
Arrabo fl.	XXX.	*ad Robona*	XXX.		
Stai luco	XII.	*Quadratis*		*Scarabantia*	
Ad Flexum	XIII.	*Flexo*	XX.	*Moteno*	XII.
Gerulatis	XVI.	*Gerulata*		|	
Carnunto	XIII.	*Carnunto, leg.* XIIII. *g g.*	XXX.		
Aequinoctio	XIIII.	*Aequinoctio & Ala nova, in medio.*			
uillagai	IIII.	|		|	
Vindobona	X.	*Vindebona, leg.* X. *gem.*	XXVIII.	*Vindomona*	XXV.
Citium	VI.	*Commagenis*	XXX.	*Comagenis*	XXIIII.
Comagenis	VII.	*Cecio*	XXX.	*Cetio*	XXIIII.
Piro torto	VIII.	|		|	
Trigisamo	VIII.	|		|	
Nomare	XVI.	|		|	
Arelate	VII.	*Arlape*	XX.	*Arlape*	XXII.
Ad ponte ises	VIII.	|		|	
|		*Laco felicis*	XXII.	*Laco felice*	XXVI.
Elegio	XXIII.	|		|	
Blaboriaco	XIII.	*Lauriaco*	XXV.	*Lauriaco*	XX.
Mariniano	.....				
Bolodurum	....				

Heic quæ Norici fuerunt agri, quo commodiùs certioribusque documentis ostendantur, primùm Pannoniæ loca, Norico proxima, explicanda erunt.

A R R A B O *Fluvius* extra controversiam est is, qui, vulgari nunc vocabulo *Rabe*, Danubio miscetur apud opidum ejusdem nominis. vocabulum id fluvii vitiatum legitur quatuor locis apud Ptolemæum: in descriptione Germaniæ ὁ Ναραϐών· in Pannoniâ superiore, τὸν Ναραϐῶνα· in inferiore Pannoniâ, bis τοῦ Ναραϐῶνος. Librario videtur notius fuisse opidum nobilissimum Galliæ Braccatæ Ναρϐὼν, quàm dicti fluvii vocabulum Ἀραϐών· quod integrum atque incorruptum manet apud Macrianum ἐν τῷ περίπλῳ· qui sua à Ptolemæo se habuisse fatetur. Apud Antoninum scriptum fuisse puto *Arrabona*, ut est alio in itinere, à Sabaria Bregetionem usque: ex quo librarii incuriâ factum illud *Ad robona*. Notitiæ imperii bis memorantur castra militum *Arrabonæ*. ea eodem situ ad confluentem fuisse amnis Arrabonis, quo nunc opidum conspicitur *Rabe*, haud dubitandum est.

B R I G A N T I U M igitur, quod & B R I G E T I O, & B R E G E T I O, ex situ apud Danubii ripam, & XXX millium passuum intervallo deprehenditur esse nobile Hungariæ opidum, quod Latinè loquentibus *Strigonium*, vulgò *Graan* dicitur, ex adverso Granuæ fluminis & Danubii confluentium.

Hinc locus A D S T A T U A S, medio situ inter Brigetionem & Arabonem, nunc dicitur *Dotis*.

Supra Arabonem locus A D F L E X U M, intellige D A N U B I I, est *Owar*. cui nomen inde repertum, quia amnis à Presburgio hucusque ex septemtrionibus in meridiem deflectitur; hinc verò in ortum hibernum.

Medius ille locus inter Arrabonem & Flexum, plurali numero Q U A D R A T A dictus, vicus nunc est apud ripam Danubii *VVifelburg*. Sed & tabulæ *Stai lucus* ex millium intervallis in eumdem vicum incidit.

Prope situm castellum *Muzon*, comitatus titulo insignitum, Antonini est M O T E N U M, seu, ut alio est itinere, à Sabaria Vindobonam, M U T E N U M.

A Flexo

A Flexo porrò GERULATA nomen retinent, paullo detortum in *Kerlburg*. Numerus millium in tabulâ abundat. sunt quippe haud ampliùs x.

CARNUNTUM, viros doctissimos summâ curâ nequidquàm hactenus quæsivisse, equidem miror; quum situs ejus tam disertè tamque apertè à Plinio indicetur, lib. IV, cap. XII; ubi de Istri lævæ ripæ accolis tradit in hæc verba: *Superiora autem inter Danubium & Hercynium saltum, usque ad Pannonica hiberna Carnunti, Germanorumque ibi confinium, campos & plana Iazyges Sarmatæ, montes verò & saltus, pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem à Maro; sive is Duria est, à Svevis regnoque Vanniano dirimens eos*. Marum hunc Moraviæ nunc esse amnem, vulgò Slavis accolis *Morawa*, Germanis *March*, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, ostensum est. ubi etiam monstratum, eumdem fuisse terminum quondam Vanniani regni in Svevos Quados. Patet igitur hinc quam clarissimè *Carnuntum* ad confinium Germanorum ex adverso fuisse confluentis Mari ac Danubii; ubi nunc opidum visitur *Haimberg*. Atque huc rectè faciunt XXX millia passuum, quæ Antoninus recenset inter Flexum & Carnuntum: nempe si ipsam semper sequaris ripam. Rectè etiam respondent tabulæ millia XIII, inter Gerulata & Carnuntum: directâ viâ si proficiscaris. Rectè item quadrant millia XXVIII, quæ uterque locat inter Carnuntum & Vindobonam; quam Viennam nunc esse, mox ostendam. Antoninus Carnunti recenset *legionem* XIIII. & Plinius quoque, dum *Pannonica hiberna* eum locum adpellat, ceu eo indicio clariorem notioremque redditurus, haud dubiè non alæ, nec cohortis alicujus castra intellexit; sed legionis integræ. unde etiam in tabulâ primariæ urbis figurâ signatus est. Hinc etiam est illud Orosii; lib. VII, cap. XV: *M. Antoninus Verus Marcomannicum bellum, quod continuò exortum est, gessit. apud Carnotum triennio jugiter exercitum habuit*. quod & Eutropius refert, lib. VIII, in eodem imperatore. Item istud Velleii Paterculi, lib. II: *Hunc virum* (Maroboduum, Marcomannorum regem) *& hanc regionem proximo anno diversis è partibus Tiberius Cæsar aggredi statuit. Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret. ipse à Carnunto; qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est*. Errare itaque Ptolemæum puto; qui dictam *legionem* XIV ad *Flexum* locat. ni librarii potiùs errorem interpretari malis. At Paterculus *Carnuntum*, non Pannoniæ, ut Plinius ac Ptolemæus, sed Norici facit opidum. Et ne Pannonica hiberna eas intelligas, quia Pannonii erant milites, in Norico locati; en idem Plinius, lib. XXXVII, cap. III, IↃ C *ferè*, inquit, *millia passuum à Carnuto Pannoniæ abesse litus id Germaniæ, ex quo invehitur succinum, percognitum nuper*. Falsum igitur illud apud Paterculum. Quod tamen non ipsius auctoris dixerim esse erratum, sed librariorum mendum; ut complura alia in hoc auctore; maximè verò in his ipsis verbis, quæ modò adduxi. ubi ita lego totum locum: *Sentio Saturnino mandatum, ut per Cattos, excisis continentibus Herciniæ silvis, legiones in Bojohæmum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est) duceret. ipse à Carnunto, qui locus Norico regno proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est*. Disertè Noricum distingvit ab Illyrico, sub quo Pannoniam intelligit. ergo quia in hac exercitum meruisse ait, cujus hiberna erant Carnunti; hoc certè noluit esse Norici regni. Antiquitas atque celebritas hujus urbis altior reperitur à Livio lib. XLIII, sub P. Livio Crasso, C. Cassio Longino COSS., anno ab urbe conditâ IↃ LXXX, ante natum Jesum CLXIX. *Eâdem*, inquit, *æstate, quâ in Thessaliâ equestri pugnâ vicère Romani, legatus in Illyricum à Consule missus, opulenta duo opida vi atque armis coëgit in deditionem. omniaque iis sua concessit; ut opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. Postquàm nec, ut dederent se, compellere, neque capere obsidendo poterat; ne duabus oppugnationibus nequidquàm fatigatus miles esset, quam priùs intactam urbem reliquerat, diripuit*. Ceterò nomen ejus variè ab auctoribus perscribitur. Græcâ formatione apud Ptolemæum est Καρνοῦς, Καρνοῦντος, id est, *Carnûs, Carnuntis*: quod & Livius imitatus. apud Plinium, dicto lib. IV, cap. XII, & Velleium, Antoninum, Eutropium, & tabulam, item apud Marcellinum lib. XXX, & Notitiæ imperii est *Carnuntum*. apud eumdem verò Plinium, dicto lib. XXXVII, cap. III, & Zosimo, lib. II, item Aurelio Victori in M. Antonino, *Carnutum*: & Orosio, dicto loco *Carnotum*. quæ variatio etiam in Galliæ gente *Carnutum* facta est. Apud Zosimum *Carnutum* Κελτικὴ πόλις vocatur. unde Ortelius id interpretatus est Galliæ opidum *Chartres*, Carnutum quondam gentis caput. At quid Maximiano Herculio, quem Zosimus narrat è Lucaniâ, Italiæ regione, Carnutum ad Diocletianum profectum fuisse, transitio ac reditio fuit per Ravennam, si Carnutum istud fuit in Galliâ? Satis absurdè. Lego ego apud Zosimum, ἐν Καρνούτῳ πόλει Ἰλλυρικῇ.

nam Pannonica hiberna plerumque tam Latinis quàm Græcis auctoribus dicta sunt *Illyrica*: quia Pannonia Illyrici illius vetustissimi pars; ut suprà, & in Germaniæ lib. I ostensum est.

Porrò ÆQUINOCTIUM ex situ in Danubii ripâ, & millium intervallo, haud dubiè circa vicum *Fischemünde* fuisse colligitur. Hinc tabula ad locum, cujus vocabulum corruptum *uillagai*, IV facit millia; & inde Vindobonam usque X. ex quâ positione locum cum interpretor vicum nunc *Ebersdorf*. Antoninus inter Aequinoctium & Vindobonam habet locum, cui nomen ALA NOVA: quem equidem ego haud dubitaverim esse eumdem, cui vitiatum illud in tabula vocabulum *uillagai*. corrigo igitur hoc ex illo.

Hinc VINDOBONA omnibus citra controversiam habita est ea urbs, quæ, caput nunc Austriæ, Germanis *Wien*, vulgo Latinè loquentium *Vienna* dicitur. Convenit positus in Danubii ripâ: conveniunt item intervalla itinerum. nam licet de proximorum locorum, *Aequinoctii*, *Alæ novæ*, *Cetii* & aliorum sitibus dubium alere velis; tamen de *Arrabone* flumine, de *Muteno*, de *Flexo*, de *Gerulatis*, ambigere non licet. tum *Carnunto* etiam satis certus adsertus est positus in opido *Haimberg*. Sed & nomen manet. quod Germanis contractè *VVien*, Slavis verò extensiùs, servato primæ originis indicio, dicitur Polonis *VViedun*, Bojohæmis ac Moravis *VViden*. In Notitiâ imperii bis legitur VINDOMANA: & apud Jornandem in libro de rebus Gothicis, VINDOMINA. unde quidam docuerunt, verum genuinumque urbis nomen Romanis fuisse *Vindoniana*: sicque in omnibus pariter auctoribus esse legendum. Certè, uti dicam, quod sentio; quamvis in Notitiâ facilis poterat esse lapsus ex *ni* in *m*; tamen librarii esse error non poterat, ut *Vindomina* is scriberet pro *Vindomana*. satisque clarè ac dilucidè perspicitur, genuinam vulgò fuisse unius loci adpellationem, dialectis variatam, VINDOMANA, VINDOMINA, VINDOMONA, ut alterum Antonini habet iter: & tandem VINDOBONA. Jam verò, quis credat, pro *Vindoniana* librarios in omnibus Antonini, tabulæ, Aurel. Victoris, & item Ptolemæi exemplaribus vitiatum supposuisse vocabulum *Vindobona*? nam Victori in M. Antonino est *Vendobona*: & in Ptolemæo apertissimo mendo Ἰουλιόβωνα, pro Οὐινδόβωνα. quæ constans tot auctorum totq; exemplarium scriptura satis manifestè indicat atque testatur, *Vindomanam*, sive *Vindominam*, & *Vindomonam*, aliâ etiam, ac fortè antiquissimâ formatione dictam fuisse *Vindobonam*. In Ptolemæo quum obscura atque exoleta foret scriptura in vocabulo Οὐινδόβωνα, librarius, vel alius quidam sciolus conjecit esse scribendum Ἰουλιόβωνα· quia hoc nomine Caletorum in Galliâ viderat opidum apud eumdem auctorem simulque Antoninum. Quâ dignitate fuerit *Vindobona*, ostendit tabula: primariæ urbis picturâ eam referens. Ptolemæus cum Antonino legionem ei tribuit X. poniturq; ab utroque in Pannoniâ. quibus accedens tertius testis, Jornandes in Gothicis, *Ornata*, inquit, *Pannonia civitatibus plurimis: quarum prima Sirmis, extrema Windomina*. Huic Ptolemæus Cetium montem, terminum inter Pannoniam & Noricum, â XII millibus passuum ponit supra Vindobonam. quem tamen VI tantùm abesse millibus, mox ostendam. At Augusti in principatu, ætate Tiberii Vellejique nullam ejus etiamdum fuisse auctoritatem, ex hujus perspicitur verbis suprà citatis: ubi *Carnuntum proximum* facit *locum Norico regno*.

Supra Vindobonam iter in Antonini exemplaribus immensum in modum corruptum est. namque & *Comagena* malè ante *Cetium* ponuntur, & intervallorum numeri inter Vindobonam & Arlapen in utroque itinere longè abundant: quum in universum L haud ampliùs sint millia passuum. Rectiùs tabula: quæ post VI à Vindobonâ millia recenset *Cetium*. quo situ nunc occurrit famigeratissimus harum orarum mons, vulgari vocabulo *Kalen berg*: quod initium est jugi, hinc à Danubii ripâ in meridiem versùs ad Leitæ fonteis & opidum *Pruck an der Mure* procurrentis: ubi jam altissimi ejus vertices vulgò vocantur accolis *Kaun perg* & *Golach*. hinc porrò ceu rectâ lineâ in eumdem meridiem tendit ad Dravum amnem, quâ opidum ei adpositum *Drawburg*: atque hinc denique ad Savum infra opidum *Celeiam*, vulgò *Cilley*, Norici omnium ab hac parte novissimum. Atque hic verus est germanusque CETIUS MONS; quem limitem Noricum inter Pannoniamq; rectè constituit Ptolemæus; ut ex aliis etiam auctoribus posteà adparebit. Hactenus igitur in Danubii ripâ Pannoniæ loca dicta sunt. Sequitur hinc Norici ripa.

Primus Noricæ ripæ locus Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii dicitur COMAGENA, plurali numero: unde illis obliquus casus *Comagenis*. Hunc locum ex situ in ripâ, & intervallorum milliariis colligo esse nunc vicum *Langen liber*, ad confluentem amniculi cui vulgare nomen *Anzespach*.

PIRUM TORTUM, ex situ, intervallo, ac vocabulo haud dubiè est vicus *Pixendorf*. Utrùm jam olim locus fuerit dictus incolis Celtis *Pirntorf*, unde Romanis formatum vocabulum

bulum *Vrotorsum*: an verò vocem *tortum* Norici, vel Quadi huc transgressi, detorserint in vulgare illud *torf*, sive *dorf*, quod vicum significat; haud facilè dixerim.

Hinc VIII millia passuum censet tabula ad TRIGISAMUM. qui locus ex situ, intervallo, ac vocabuli similitudine, procul dubio est nunc *Trasmaur*.

A Trigisamo XXIII habet eadem tabula millia passuum ad locum cui nomen *Arelate*. sed exscriptoris heic est mendum. cui hoc nomine urbs Galliæ celebris ad Rhodani ostia notior fuit, quàm locus ille apud Danubium. Rectiùs igitur hic Antonino & Notitiæ imperii vocatur ARLAPE. fuit quippe ad confluentem amnis, qui vulgò nunc dicitur *Erlaph*: quo situ nunc opidum est *Pachlarn*. Non tantùm amnem, sed & opidum sic fuisse adpellatum, patet ex Notitiâ imperii, quæ *classem* heic refert *Arlapensem*: quæ non nisi ad castra militum fuit. Sed & Ptolemæo memoratur in Noricâ ripâ opidum Ἀρεδάτη, *Aredate*, vitiato vocabulo; pro quo heic simulque in tabulâ repono Ἀρελάπη, ARELAPE.

Medium illum tabulæ, inter Trigisamum & Arelapen, locum, cui vacabulum NOMARE, ex situ & vocabuli quâdam similitudine interpretor nunc opidum *Melk*, VI circiter millibus passuum infra Arelapen situm. Ac forte germanum loci nomen fuit *Nomalk*. ex quo Romani primum fecère *Nomale*; mox, liquidâ in liquidam mutatâ, *Nomare*.

Sequitur in tabulâ ab Arelape post VIII millia locus, cui nomen vitiatum *Ad ponte ises*. cui tamen situ, justoque VIII millium intervallo, & nomine ipso quamoptimè respondet opidum nunc & confluens amnis, quibus vulgare vocabulum *Ips*. Id quomodò suo ore formaverint Romani, haud facilè dixerim. videtur tamen fuisse AD PONTEM ISIS.

Vox illa in tabulâ *Blaboriciaco* haud dubiè vitiata est ex illo Antonini ter perscripto vocabulo *Lauriaco*; quod & Notitia iisdem literis habet; moxque classem *Lauriacensem*. Est autem LAURIACUM exiguus hodiè vicus sub mœnibus opidi *Ens* ad confluentem amnis ejusdem nominis, vulgo dictus *Lorch*. Veteri inscriptioni est *Colonia Aureliana Laureacensis*. unde quidam, opidum id nominis quondam ab *laureatis*, quas vocant, *literis* accepisse, nugati sunt. quorum ineptias quum merito M. Velserus in Boicorum III rideat; miror cum tamen magis probasse unam antiquam statuarii inscriptionem, quàm tot Antonini & Notitiæ exemplaria. Celtas per Galliam, Italiam, Vindeliciam, & Noricum, multa opidorum vicorumq; vocabula terminasse in *ich* & *ach*, sive *ic* & *ac*; quæ Romani suo ore formarunt in *acum*, *icum*, & *iacum*; jam pridem in Germaniarum descriptione docui. E Gallia ne longiùs ejusmodi nomina petam; in Vindeliciâ suprà enumeravi ista: *Abudiacum*, *Septimiacum*, *Iciniacum*. quibus adde è Notitiâ *Cassiliacum*. In Norico fuère *Laciacum*, *Ioviacum*, *Graviacum*, & *Stanacum*. Ad eumdem igitur modum & *Lauriacum* formatum fuisse, quis jam dubitet? quod posteà ab imperito aliquo in inscriptione factum *Laureacum*. Atque ipsis olim Noricis haud dubiè dicebatur is locus *Laurich*, & *Lorich*: quod tandem contractum in *Lorch*; ut hodiè usurpatur. Sic in Galliâ Italicâ inter Cremonam & Mantuam tabulæ est *Loriacum*. Antoninus ad *Lauriacum* Danubianum locat hiberna *legionis* III. & antiqua inscriptio, ut antè dictum, *Coloniam Aurelianam*. unde claritudo atque celebritas ejus adparet. Ex ruinis ejus tandem crevit propinquum opidum *Ens*.

Ceterùm in Notitiâ imperii bis nominatur in ripâ LENTIA; seu obliquo casu *Lentiæ*. quamvis uno loco id corruptum sit *Letiæ*. Esse nunc celebre opidum *Linz*, cùm situs, tùm nomen apertè testantur.

Eidem Notitiæ inter Lentiam & Arlapen nominatur locus, cui nomen LACUS FELIX; qui & Antonino memoratur duobus in itineribus. in quorum primo XXI, altero XXVI ponit millia passuum inter eum locum & Arlapen. Esse hodiè vicum *Ober VValsee*, XXVI millibus supra Arlapen, decem infra opidum *Ens*, intervallum simul & situs simulque nomen indicant. quippe qui Latinis est *lacus*, Germanis dicitur *see*.

Tabula proximum *Lauriaco* locum habet, cui nomen *Elegio*: refertque id intervallum millium XIII. Equidem ego non dubitaverim ELEGIUM nunc esse *Erlach* vicum in Danubii ripâ, medio situ inter *VValsee* & *Ens*. nam & situs in ripâ, & spatium XXIII millium, quæ sunt inter Pontem Isis & Elegium, conveniunt. nec nomen perinde abhorret.

Marinianium tabulæ, quod inter Lauriacum & Bojodurum positum est, quo situ fuerit, haud facilè dixerim: quando nullus utrimque numerus millium adpositus.

Βοιόδουρον, BOJODURUM, Ptolemæus ponit in Vindeliciæ ripâ haud procul Aeni confluente. quæ res mihi pridem imposuit, uti id intellexerim opidum nunc *Passaw*. Verum dispexi, tandem Passavium Notitiæ dici *Batava castra*; Bojodurum verò censeri in Norico. Fuisse id ad Aeni confluentem, quo situ nunc *Inslat*, primò ex Ptolemæi positione colligo; tum ex tabulâ; in quâ *Castellum*, quod Batavorum militum fuisse dixi, & *Bojodurum*, sine ullo intervallo aut intervalli numero conjunguntur in lævâ Aeni ripâ; ut apud

 Prole-

Ptolemæum. A Bojorum transitu nomen ei inventum fuisse, certum est. nam qui Βοιόδουρον Ptolemæi Latinè interpretantur *Bœodurum*, historiæ pariter & geographiæ veteris ignaros sese ostendunt. nec magis periti illi, qui dubitant, an tabulæ *Bolodurum* & Antonini *Bolodurum*, sit Notitiæ imperii *Bojodurum*. Sed age; à quo Bojorum trajectu hoc nominis locus is traxit? M. Velserus, in Boicis suis, ab iis vult Bojis id loco inditum, qui jam circa Alexandri Magni tempestatem ex Bojohæmo in Illyricum, trajecto Danubio, atque inde in Macedoniam & Thraciam, tandemque, post excessum mox Alexandri in Asiam transierunt. ubi quum auctoribus memorentur inter alios Gallos *Tolistobogii*, ille ex prædictâ erroneâ opinione *Tolisto-Bojorum* novum sibi finxit nomen. quos & ipsos ex historiâ ejus Boicâ, ut anteà Marcomannorum res gestas, si eximas, jam iterum bona pars operis perit. Verba ejus, sub initium lib. II, hæc sunt: *Boji in medio Hercinio saltu uberes agros, mansuro Bojohemi nomine, tenuêre. Elati inde successibus, porrò per sylvam pergentes, plurium populorum armis consociatis, imperium protendêre. Nam quod Trogus memorat, ex trecentis hominum millibus, quæ Galli, veluti ver sacrum, ad sedes novas quærendas misère, partem in Italiâ consedisse, quæ urbem posteà Romam captam incenderit, partem Illyricos sinus penetrasse, quæ in Illyricum venit, illa fuerit oportet, cui Livius Hercynios in Germaniâ saltus, Sigoveso imperatore, destinatos scripsit; unde, trajecto Danubio, brevissimus est in Illyricum transitus. Hanc avibus ducibus iter fecisse creditum, perque barbarorum strages in terram Pannoniam pervenisse. Principes Boji monumentum in adversâ ripâ, ad ipsum statim trajectum posuêre Bojodurum; quà Oenus Vindelicos & Noricos interfluit, Germaniæ magnæ objectos utrosq;. magnus præterea circà agri modus: à Vindelicorum quidpe finibus ad Pannoniam, Norici longitudine fusus, genti attributus est; quem ob eas quæ posteà rerum varietates consequutæ, Bojorum deserta Strabo & Plinius adpellavêre.* Longè alio situ Strabonem & Plinium *deserta Bojorum* statuisse, mox infra ostendam. nunc Trogum inspiciamus. Sic epitomator ejus Justinus, lib. XXIV: *Galli, abundanti multitudine, cùm eos non caperent terræ, quæ genuerant, trecenta millia hominum ad sedeis novas quærendas, velut ver sacrum, miserunt. Ex his portio in Italiâ consedit; quæ urbem Romam captam incendit: & portio Illyricos sinus per strages barbarorum penetravit; & in Pannoniâ consedit. gens aspera, audax, bellicosa; quæ prima post Herculem Alpium invicta juga & frigore intractabilia loca transcendit. ibi domitis Pannoniis per multos annos cum finitimis varia bella gesserunt. Hortante deinde successu, divisis agminibus; alii Græciam, alii Macedoniam petivêre.* En; ut nimium in Bojos studium plus in his verbis de Bojis monstravit Velsero, quàm vel ego vel quisquam alius dispicere queat. Quam disertissimè tradit Justinus, eam portionem, quæ Pannoniam, Macedoniam & Græciam petivère, quamque posteà in Asiâ memorat, per Illyricos sinus, qui intimus Adriatici maris recessus, & per Alpeis eò penetrasse ex Italiâ; non verò ex Bojohæmo per Danubium. Gallorum in Asiâ tres magnæ numerosæque fuère nationes, *Tolistobogii*, *Trocmi*, & *Tectosages*. an igitur hos omnes primùm in Bojohæmo consedisse dixerit Velserus. Haud temerè. nam, qui Segoveso duce Hercinios saltus obsederunt, è Celticâ profectos testatur Livius, lib. V. Tectosages autem fuère pars Braccatæ Galliæ. & ab unis Bojis nomen Bojohæmo mansit. Unde igitur, ubi & quando Tectosages ac Trocmi Bojis sese conjunxerunt, Asiam petituri? Haud facilè monstraveris. Error igitur hic est ingens, ex merâ in conterminam sibi Bojorum gentem indulgentiâ Velsero Svevo seu Vindelico natus. Sed jam tertiò immensùm circa eosdem Bojos in eodem libro erravit Velserus; ubi Gallos, quos Livius, lib. XLIV, ab Istro profectos, Macedonibus auxilio Clondico duce venisse tradit, hos ipsos Bojos fuisse docet. quos tamen disertè Polybius, referente libro legationum, & Plutarchus in Aemilio Paullo, ipseque adeò Livius, lib. XL, vocant *Bastarnas*; trans Istrum Getarum agri partem colenteis, antequàm à Philippo & Perseo, Macedoniæ regibus, in auxilium contra Romanos vocati. Sed de falsis istis Tolisto-Bojis contra tantam tanti viri auctoritatem hactenus veritatem defendisse sufficiat. Nunc ad veros Bojos, à quibus Bojoduro nostro nomen inditum, revertamur. Hos nullos alios fuisse puto, quàm de quibus Cæsar, belli Gallici comment. I, Helvetiorum expeditionem narrans, ita tradit: *Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant, & in agrum Noricum transierant, Noreiamq; oppugnârant, receptos ad se, socios sibi adsciscunt Helvetii.* En; disertè adseverat, trans Rhenum incoluisse Bojos, qui posteà in Noricum transiere, Noreiamque oppugnarunt. hi igitur quâ sede trans Rhenum fuère, nisi in Bojohæmo & ad lævam Danubii ripam; ut Germaniæ lib. III, cap. XXX, in Marcomannis ostendi: unde commodissimus & expeditissimus, trajecto Danubio, in Noricum transitus. Atque huc maximè pertinet, quod Strabo lib. IV de Noricorum in Bojorum agros incursionibus tradit his verbis: οἱ δὲ Οὐινδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ τὴν ἐκτὸς παρωρείαν τῶν Ἄλπεων κατέχουσι τὸ

πλέον

πλέον μετὰ τῶν Βρεύνων καὶ Γεναύνων· ἅπαντες δὲ οὗτοι καὶ τῆς Ἰταλίας τὰ γειτονεύοντα μέρη κατέτρεχον ἀεὶ, καὶ τῆς Ἑλβηττίων, καὶ Σηκουανῶν, καὶ Βοΐων, καὶ Γερμανῶν. id est; *Vindelici ac Norici exteriora Alpium tenent magnâ ex parte cum Breunis atque Genaunis. hi omnes vicinas parteis cùm Italiæ tum Helvetiorum, Sequanorum, Bojorum, & Germanorum adsiduis incursionibus vexaverunt.* Lacessiti igitur Boji, tandem & ipsi in hostium Noricorum agros irruperunt simul atque perruperunt ad Norciam usque, in Carnorum atque Italiæ confinio sitam. à quo Danubii transitu tunc BOJODURUM nomen accepit. Hæc igitur de hujus loci origine atque nomine. Nunc de *Bojorum* quoque *desertis* pauca dicantur; quo situ ea fuerint, & à quibus Bojis id nominis acceperint. Verba Strabonis, lib. VII, sunt ista: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλβήττιοι, καὶ Οὐινδελικοὶ, καὶ ἡ Βοΐων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. id est: *Lacum Brigantium Rhæti exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt, & Bojorum deserta, ad Pannonios usque.* Ex his Velserus intellexit, *magnum agri modum, à Vindelicorum finibus ad Panneniam, Norici longitudine fusum, Bojorum deserta adpellasse Strabonem & Plinium.* Verùm mendum esse in istis Strabonis verbis, quis non dispexerit? quis enim credat, Bojorum deserta & ipsa attigisse lacum, simulque ad Pannoniam usque pertinuisse? Absurdum hoc esse, jam ante me notavit doctissimus Casaubonus, conjecturâ tamen parum felici in verum sensum verba auctoris restituere conatus est. Ego integrum locum sic lego: Προσάπτονται δὲ τῆς λίμνης ἐπ' ὀλίγον μὲν οἱ Ῥαιτοὶ, τὸ δὲ πλέον Ἑλβήττιοι καὶ Οὐινδελικοί· ἔπειτα εἰσὶν οἱ Νωρικοὶ, καὶ ἡ Βοΐων ἐρημία, μέχρι Παννονίων. πάντες, τὸ πλέον δ' Ἑλβήττιοι καὶ Οὐινδελικοὶ, οἰκοῦσιν ὀροπέδια· Ῥαιτοὶ δὲ καὶ Νωρικοὶ μέχρι τῶν Ἀλπείων ὑπερβολῶν ἀνίσχουσι, καὶ πρὸς τὴν Ἰταλίαν περινεύουσιν. id est: *Lacum Rhæti exiguâ ex parte, maximâ Helvetii ac Vindelici attingunt. inde sequuntur Norici, & Bojorum solitudo ad Pannonios usque. Hi omnes, magis tamen reliquis Helvetii & Vindelici, montanas colunt planities: Rhæti verò ac Norici ad Alpium summa adsurgunt; versúsque Italiam vergunt.* Patet ex his posterioribus satis clarè, jam anteà mentionem cum fecisse Noricorum; eo scilicet loco, cui eos restitui. Inter Noricorum tandem extremos versùs orientem fineis & Pannonios fuisse Bojorum illam solitudinem, ostendit disertissimis verbis Plinius, lib. III, cap. XXIV: *Noricis*, inquit, *junguntur lacus Peiso, & deserta Bojorum. jam tamen coloniâ divi Claudii Sabariâ, & opido Scarabantiâ Iuliâ habitantur.* En, quam disertè hic testatur, duobus tantùm opidis Sabariâ & Scarabantiâ habitata fuisse deserta ista Bojorum; Noricosque, quibus deserta contermina, prope lacum Peisonem accedere. Quî igitur heic Aenus amnis & Vindelicorum confinium somniari potuerunt? Lacum PEISONEM esse eum, qui hodiè in Austriæ Hungariæque confinio vulgò Hungaris *Ferteu*, Germanis *Neusideler see* vocatur, ab opido *Neusidel*, quod ei adpositum, ipse dictorum opidorum situs monstrat: quem vel ex unis itinerariis facilè perspexeris; quæ sic habent:

Antonini;		Tabulæ;	
Vindebona		*Carnunto*	
Aquis	XXVIII.	*Vlmo*	XIIII.
Scarabantia	XXI.	*Scarabantio*	XXV.
Sabaria	XXXIIII.	*Sabaris*	XXXIII.
Arrabone	XX.	*Arrabone*	XX.
Alicano	XL.	*Ad vicesimum*	XLIII.
Pætovione	XXXI.	*Petavione*	XX.

Antonini:		Antonini:		Antonini:	
Carnunto		*Vindebona*		*Vindomona*	
Scaravantia	XXXVIII.	*Muteno*	XXXVI.	*Moteno*	XXV.
Sauciua	XXXIIII.	*Scarabantia*	XVIII.	*Scarabantia*	XII.
Salle	XXXI.	*Sabaria*	XXXIIII.	*Sabaria*	XXXIIII.
Hæclitano	XXX.				
Pætovione	XXXI.				

Carnuntum esse *Haimberg*, ex adverso confluentium Danubii ac Marii, jam antè ostensum est. Hinc rectâ viâ in meridiem proficiscenti post XXIV millia passuum occurrit vicus, Peisoni lacui impositus, vulgari vocabulo *Ilmitz*: qui antiquum ULMI nomen servat. *ilm* quippe Germanis est, quæ Latinis *ulmus*. Hinc versùs ortum hibernum ab VIII millibus sequitur *Muzon*: quod antiquum esse MOTENUM, sive MUTENUM, jam anteà dixi. Hinc rectâ viâ in meridiem versùs, post XIV millia conspicitur *Scapring*, apud Rabenitium amnem:

amnem: quod antiquæ SCARABANTIÆ vocabulum, licet vitiatum, servat tamen satis clarè. nec Antonini itinera multum abhorrent: in quorum uno XII, in altero XVIII sunt millia. sed in hoc ego V converterim in I: & erit justum intervallum XIIII. Tabula inter *Vlmum* & *Scarabantiam* habet XXV millia. quod & ipsum intervallum haud multo abundat.

Antoninus inter Vindebonam & Scarabantiam habet AQUAS. hæ haud dubiè nunc sunt in Austriâ, XVIII circiter millibus à Vindebonâ in meridiem versùs dissitæ, vulgari aquarum calidarum vocabulo *Baden*. Numeri utroque intervallo sunt vitiati. Lazii miror opinionem; qui has *Aquas* interpretatus est Styriæ opidum *Fürstenfeld*, LXX circiter millibus passuum à Vindebonâ dissitum. Et quî à Vindebonâ *Pœtovionem*, quod nunc ad Dravum dicitur *Pettaw*, tendenti iter potest esse primò ad opidum *Fürstenfeld*, hinc verò per XL millia retrogressus ad *Scapring*; & hinc tandem per LXX ampliùs millia ad Pœtovionem accessus: quum ipsum *Fürstenfeld* XLIV haud ampliùs à Pœtovione distet millia?

Jam verò post *Vlmum, Mutenum*, & *Scarabantiam* est SABARIA: quam omneis nunc interpretari video opidum, quod ad Guntium flumen vulgò Germanis dicitur *Stain am Anger*, Hungaris *Szombath hely*. verùm horum ego opinioni haud temerè subscripserim. siquidem opidum hoc XIV tantùm millia à *Scapring* abest: Antoninus verò inter *Scarabantiam* & *Sabariam*, IV itineribus constanter XXXIV refert millia; & tabula XXXIII. Malim igitur Sabariam interpretari opidum hodiè seu castellum *Sarvar*, ipso Guntii Arrabonisque confluente cinctum. & hinc rectè tam in tabulâ quàm apud Antoninum XX numerantur millia ad trajectum Arrabonis, qui fuit apud nobile hodiè munimentum *Kermend*, & opidum, quod Germanis dicitur *Eisenburg*, Hungaris interpretatione suæ linguæ *Vasvar*, id est, *Castellum ferreum*. De cetero *Sabaria* Ptolemæo scribitur Σαυαρία, SAVARIA; quamquàm situ alienissimo. unde etiam apud Antoninum in itinere Carnunto Pœtovionem pro *Saucina* scribo *Savaria*. nam & *Scarabantia* heic eodem modo scripta *Scaravantia*.

Locum, cui apud Antoninum uno in itinere *Alicano*, altero verò *Heclitano* vocabulum est, ex itineris ductu nunc Muro flumini impositum opidum esse existimo *Rakelspurg*. Ac fuit fortè apud Antoninum verum germanumque ejus nomen RACLITANUM. Numerus millium inter hoc & *Pœtovionem* quamvis non quadret, tamen XL millia inde ad *Arrabonis* usque trajectum haud perinde abhorrent. Sunt autem inter *Pettaw* & *Rakelspurg* millia circiter XVII.

Medium locum inter *Raclitanum* & *Sabariam*, cui vocabulum SALLA apud Antoninum, ex itineris actu interpretor suprà dictum opidum *Fürstenfeld*. Idem locus Ptolemæo in superiori Pannoniâ dicitur Σάλα, SALA. In tabulâ locum AD VICESIMUM, intellige *lapidem* seu *milliare*, fuisse puto circa opidum *Lutenberg*, Muro impositum, infra *Rakelspurg*.

At ex indicato Scarabantiæ Sabariæque & lacus Peisonis situ, satis jam patuit, BOJORUM DESERTA, Straboni ac Plinio locis suprà citatis memorata, longè ab Aeni ripâ & Vindelicorum confinio fuisse dissita. A quibus Bojis id cognominis acceperint, nunc etiam indicetur. Strabonis hæc leguntur verba, lib. V: Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον ὑπὸ Κελτῶν περιωκεῖτο τὸ πλεῖστον ὁ Πάδος· μέγιστα δ' ἦν τῶν Κελτῶν ἔθνη Βόϊοι καὶ Ἴνσουβροι, καὶ οἱ τὴν Ῥωμαίων πόλιν ἐξ ἐφόδου καταλαβόντες Σένωνες μετὰ Γαισατῶν. τούτους μὲν οὖν ἐξέφθειραν ὕστερον τελέως Ῥωμαῖοι· τοὺς δὲ Βοΐους ἐξήλασαν ἐκ τῶν τόπων. μεταστάντες δ' εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἴστρον τόπους, μετὰ Ταυρίσκων ᾤκουν, πολεμοῦντες πρὸς Δάκους, ἕως ἀπώλοντο πανεθνεί. τὴν δὲ χώραν οὖσαν τῆς Ἰλλυρίδος μηλόβοτον τοῖς περιοικοῦσι κατέλιπον. hoc est: *Quondam igitur Galli Padum accoluerunt plurimi. quorum maximæ gentes Boji & Insubri, &, qui Romam subitâ incursione ceperunt, Senones cum Gæsatis. Atque hos quidem post modùm prorsus deleverunt Romani. Bojos autem sedibus ejecerunt. Qui quum ad Istrum commigrassent, apud Tauriscos habitarunt, bellum adversùs Dacos gerentes, donec tota gens funditus fuit excisa. Agrum verò, qui ad Illyricum pertinebat, desertum ac pecoribus pascuum, vicinis reliquerunt*. En; ut disertè testatur, Bojos hos non è Bojohæmo, sed ex Italiâ, à Romanis pulsos, ad Danubium concessisse: agros verò, quos illic, antequàm à Dacis delerentur, incoluerunt, Illyrici partem fuisse, id est, Pannoniæ: ut & Livium & Paterculum in Illyrico posuisse Carnuntum, suprà vidimus. Daci verò, antequàm à Sarmatis Iazygibus pellerentur, teste Plinio suprà citato, inter Danubium & dextram Pathissi ripam proximè Bojos incoluerunt. Quando autem Boji à Dacis deleti, agrique eorum deserti redditi fuerint, ostendit idem Strabo posteà, lib. VII, his verbis: Τῶν δὲ Γετῶν τὰ μὲν παλαιὰ ἀφείσθω· τὰ δ' εἰς ἡμᾶς ἤδη τοιαῦτα ὑπῆρξε. Βοιρεβίστας, ἀνὴρ Γέτης, ἐπιστὰς ἐπὶ τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιστασίαν, ἀνέλαβε κεκακωμένους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ συχνῶν πολέμων. καὶ τοσοῦτον ἐπῆρεν τῇ ἀσκήσει καὶ νήψει καὶ τῷ προσέχειν τοῖς προστάγμασιν, ὥστ' ὀλίγων ἐτῶν μεγάλην ἀρχὴν κατεστήσατο, καὶ τῶν ὁμόρων τοὺς πλείστους ὑπέταξε τοῖς Γέταις· ἤδη δὲ καὶ Ῥωμαίοις φοβερὸς ἦν, διαβαίνων ἀδεῶς τὸν Ἴστρον, καὶ τὴν Θρᾴκην λεηλατῶν μέχρι Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίδος.

τὰς

τούς τε Κελτοὺς, τοὺς ἀναμεμιγμένους τοῖς τε Θρᾳξὶ καὶ τοῖς Ἰλλυριοῖς, ἐξεπόρθησε, καὶ ἄρδην ἠφάνισε τοὺς ὑπὸ Κριτασίρῳ Βοίους καὶ Ταυρίσκους. id est: *Sed res Getarum antiquas mittamus. Nostrâ ætate quæ gesserunt, hæc sunt: Bœrebista, natione Geta, quum imperium in gentem suscepisset, eam crebris adflictam bellis refecit. tantumque exercitatione, sobrietate, ac diligentiâ profecit, uti intra paucos annos magnum constituerit imperium; finitimarum nationum plerasque Getarum genti subjiciens. quin & ipsis Romanis jam formidabilis erat, Istrum audacter transiens; Thraciamque ad Macedoniam usque & Illyricum populans. Gallos quoque, Thracibus & Illyriis permixtos, evastavit; Bojosque & Tauriscos, qui sub Critasiro erant, prorsus delevit.* Et eodem libro posteà, de eodem Illyrico: Μέρος μὲν δή τι τῆς χώρας ταύτης ἠρήμωσαν οἱ Δάκοι, καταπολεμήσαντες Βοίους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη Κελτικὰ, τὰ ὑπὸ Κριτασίρῳ. id est: *Partem hujus regionis desertam reddiderunt Daci, debellatis Bojis atque Tauriscis, Gallicis gentibus.* En; quis credat Dacos in Noricum & ad Aenum usque flumen, Vindelicorum terminum, excursiones fecisse? Ne ipse quidem Velserus. Carnuntum quia in Illyrico, id est, in Pannoniâ censent Livius atque Paterculus; & Plinius deserta Bojorum ad lacum Peisonem circa opida *Scarabantiam* & *Sabariam* locat; Strabo etiam eadem deserta partem anteà Illyrici, id est, Pannoniæ fuisse adfirmat; Ptolemæus verò Pannoniam ab Norico distermnat *Cetio monte*, quem suprà descripsi: satis jam constat, *Bojorum* hæc *deserta* Norico solo non esse adscribenda. Atque de iis hactenus satis. Pergo ad reliqua Norici.

Iter, quod tabula habet ab *Augustâ Vindelicûm* ad *Iuvavum*, quod *Salisburgium* esse dixi, suprà in Vindelicis ad Aenum usque flumen, quà id ad opidum *alten Hohenaw* transibatur, expositum est. Sequuntur igitur reliqua ejus ad *Iuvavum* atque inde ad *Lauriacum* usque, hoc modo:

Tabula;		Antoninus;		Antoninus;		Antoninus;	
Ad Enum		*Ponte Aeni*		*Ponte Aeni*		*Ponte Aeni*	
Bedaio	XIII.	*Bidaio*	XVIIII.	*Bidaio*	XVIII.	*Bidaio*	XVIII.
Artobrige	XVI.	|		|		|	
Ivavo	XVI.	*Iovavi*	XXXIII.	*Iovavi*	XXXII.	*Iovavi*	XXXVI.
Tarnantone	XIII.	|		|		|	
Laciacis	XIIII.	*Laciaco*	XXVIII.	*Ilaciaco*	XXVIII.	*Iaciaco*	XXVIII.
Tergolape	XVIII.	|		|		|	
Ovilia	XIIII.	*Ovilanis*	XXXII.	*Ovilanis*	XXXII.	*Ovilabis*	XXXII.
Blaboriciaco	XIIII.	*Lauriaco*	XX.	*Lauriaco*	XXVI.	*Lauriaco*	XXVI.

Ex his JOVAVUM esse *Salisburgium*, jam Eginhartus in vitâ Caroli Magni & item Sigebertus pronuntiaverunt; quamquàm apud utrumque librariorum imperitiâ vocabulum id est vitiatum. Eginhartus: *Vivanum; quæ & Salzburgum.* Sigebertus: *Iuvanum; quæ & Salzburch.* Lege utrobique JUVAVUM. Atque Salisburgio rectè convenit numerus millium XLV, quæ tabula habet inter *Aeni pontem* & *Iuvavum*. Nomen hujus opidi variè à Romanis formatum reperio. primùm apud Antoninum casus ejus genitivus est *Iovavi*, à nominativo *Iovavum*. cui par est illud Eginharti & Sigeberti *Iuvavum*. à quo Notitiæ etiam imperii corruptè vel fortè contractè dicitur *Iuvense* castellum. In tabulâ ablativus est *Ivavo*; utrùm ab integro nominativo *Iuvavum*, seu *Iovavum*, an verò ipse etiam nominativus aliàs dictus fuerit IVAVUM, haud temerè dixerim. flumini certè, cui id opidum adpositum, (nunc *Salza* est) vocabulum etiam adscriptum est, *Iuaro*; corruptè, pro *Ivavo*. Ceterùm inscriptio vetus genitivum habet singularem barbarè *Iuvave*. è quo nominativus fuerit JUVAVA. Alii inscriptioni, cui nomen M. Aurelii Antonini imperatoris insertum, dicitur JUVAVIA. Coloniam fuisse Romanorum, duæ testantur inscriptiones. quarum altera *Col. Hadrianam Iuvavium* refert; altera *duumviri Iuvanensium* meminit. Sed & alia inscriptio *Iuvaviam* unà cum nomine M. Aurel. Antonini Aug. refert. Unde miror, tam nobilis celebrisque loci nullum exstare in Ptolemæi geographiâ mentionem. Verùm lubens eorum opinioni accedo, qui nomen opidi, antequàm colonia eò Hadriani auspiciis deducta, putant fuisse Γαυανόδουρον, GAVANODURUM: quod Ptolemæo circa hunc tractum memoratur. coloniâ autem deductâ, nomen hoc mutasse in JUVAVIÆ vocabulum, à *juvando* desumtum. quamquàm de etymologiâ ejus vocabuli nihil habeo, quod liquidò adfirmem. id sanè minùs probabile, flumen, cui adpositum opidum, ab hoc nomen traxisse *Iuvavi*.

Ceterùm locis, qui Antonino tribus in itineribus dicitur BIDAJUM, tabulæ & veteri inscriptioni est BEDAJUM; Ptolemæo verò & alii inscriptioni BADACUM. Unum eumdemque esse locum, ostendunt primò itineraria invicem, tum inscriptiones;

quarum alteri adpellatur *Augusta Badacum*; altera verò cum *Bedaio duumvirum* in eodem lapide ponit. Fuit igitur & ipsa *colonia*. intervallum inter hanc & *Aeni pontem* tabula facit millium XIII; Antoninus uno in itinere XVIIII, altero XVIII. ex hoc intervallo, simulque ex itineris tractu, necnon ex nominis similitudine conjicio, hodiè esse opidum *Bämburg*, ad *AlaZam* flumen, quod in Aenum defluit.

Quæ tabulæ est ARTOBRIGA, ipsa situm ad fluminis ripam voce *Brige* indicat. hanc quidpe pontem significare Celticâ lingvâ, in Germaniæ lib. I, cap. VII, & VIII, ostensum est. Ex intervallis itaque & itineris ductu interpretor eam hodiè vicum *Lebnaw* infra opidum *Lauffen*, Juvavo amni adpositum. Ceterò aut duæ fuêre *Artobrigæ*, aut quamvehementissimè in hujus situ erravit Ptolemæus, in Vindeliciâ eam, circa opidum *Neuburg* apud Danubii ripam collocans. quo tamen situ nullam fuisse, vicinitas *Grinarionis*, & *Biricianorum*, & *Vetonianorum* coarguit.

Quæ tabulæ dicitur *Ovilia*, Antonino duobus itineribus *Ovilanis*, & tertio *Ovilabis*, eidem Antonino alio itinere est *Ovilavis*, & iterum alio *Ovilatus*. In veteri quâdam inscriptione, inter alia, hæc leguntur verba: COLONIA AURELIA ANTONINIANA OVIL. Ea inscriptio quia exstabat ad monasterium *Lampach*, ad Traunum amnem, ipsum monasterium coloniam eam olim fuisse, doctissimi viri opinati sunt. verùm coloniæ nomine & itinerum intervallis consideratis, illorum ego opinioni haud temerè accesserim. Est hodiè ad eumdem amnem nobile opidum *VVels*, VII circiter millia passuum infra dictum monasterium situm: cujus nomen & situs quammaximè dictæ coloniæ convenit. ab hoc enim opido millia passuum ad Lauriacum usque sunt XX; ut primum Antonini habet iter. nomen verò ejus credo olim vulgo fuisse Noricis *VVillabs*: quod Romano ori formatum OVILABA, & B in confine V mutato OVILAVA. ex hoc porrò *v* vitiatum est apud Antoninum in *n*, & item ex illo *bi* in *tu*: unde vocabula *Ovilanis*, & *Ovilatus*.

LACIACUM ex itineris ductu & intervallo, quod hinc est *Iuvavum* usque apud Antoninum tribus itineribus millium XXVIII & in tabulâ XXVII, interpretor opidum nunc *Gemünde*, ad lacum cognominem positum.

Locus medio ferè situ inter *Iovavum* & *Laciacum* TARNANTO, circa arcem fuit *VVissenstain*.

Ab alterâ parte TERGOLAPE inter *Laciacum* & *Ovilaba*, ex itineris tractu, & intervallis, item ex vocabulo, hodiè esse colligo suprà dictum monasterium *Lampach*.

Iter illud Antonini, in quo esse dixi vocabulum *Ovilatus*, tale est:

Lauriaco	
Ovilatus	XVI.
Ioviaco	XXVII.
Stanaco	XVIII.
Bolodero	XX.

Ioviacum Notitia etiam imperii memorat. at quo situ vel hoc, vel *Stanacum* fuerit, planè nihil liquet; quando numerus millium LXV longè superat intervallum, quod est inter *VVels* & *Instat*: nec ulla nominum antiquorum vestigia hoc tractu dispicio.

Porrò iter ab *Ovilabis Petavionem* usque describitur in iisdem itinerariis hujusmodi:

Tabulæ;		Antonino;	
Ovilia		*Ovilavis*	
Vetoniana	XI.	|	
Tutastione	XI.	*Tutatione*	XX.
Ernolatia	XII.	|	
Gabromagi	VIII.	*Gabrumago*	XX.
Stiriate	XV.	|	
Tartusanis	XV.	|	
Visellis	IX.	|	
Ad pontem	.....	|	
|		*Sabatinca*	XXX.
Noreia	XIIII.	*Montana*	XVIII.
Matucaio	XIII.	*Candalicas*	XXX.
Varuno	XIIII.	*Viruno*	XX.
Iuenna	XXIII.	|	
Colatione	XX.		

Santico

		Santico	XXX.
Vpellis	XVI.		
Celeia.	XIII.		
Ragandone	XVIIII.		
Petavione	XVIII.		
		Larice	XXVII.
		Viam Beloio.	XXIIII.
		Aquileia	XXX.

In his PETAVIO & CELEIA nomina hodieque servant, hoc *Cillei*, illud *Pettaw* dictum. Antonino illud bis dicitur POETAVIO, & item bis POETOVIO: Tacito, histor. III, PETOVIO: Ptolemæo Πατωΐον, PATAVIUM, Pannoniæ opidum; quod & Tacitus testatur; qui id *legionis* XIII facit *hiberna*. CELEIA, Κελεία, ponitur in Norico eidem Ptolemæo & Plinio; cujus verba lib. III, cap. XXIV, hæc sunt: *Opida Noricorum, Virunum, Celeia, Teurnia, Aguntum, Viana, Aemonia, Claudia, Flavium, Solvense.*

In tabulâ quum inter Celeiam & Petavionem numerus millium XXXV intervallo respondeat; medio situ locum, cui nomen RAGANDO, circà monasterium *Seitz* fuisse colligo.

VARUNUM tabulæ rectiùs scribi VIRUNUM, ex consensu Plinii, Antonini, ac Ptolemæi judico; quorum huic Græcè scribitur Οὐίρουνον. Id interpreter nunc opidum *Folkmark*, ad Dravum amnem. nam JUENNA tabulæ ex nomine & itineris tractu sine controversiâ est *Iaunstain*: & ejusdem tabulæ SALOCA, primus è *Varuno* locus in itinere versùs *Aquileiam Carnorum*, procul dubio nunc est *Selch*, vicus superioris Carniolæ.

COLATIONEM, ex ductu itineris atque intervallis, fuisse colligo ad Sanam flumen, medio situ inter duos vicos *Altenburg* & *Presberg*. alterum verò locum, cui pluralis numeri vocabulum UPELLIS, iisdem argumentis pono in eâdem ripâ supra vicum *S. Peter*. Inter hos duos locos censeo fuisse SANTICUM Antonini, vulgò nunc *Saaneck*: quod Ptolemæo Σιανδικόν, SIANTICUM.

Antonini SABATINCA, ex vocabulo & itineris tractu haud dubiè nunc est vicus *Sunebenkirch*, VII circiter millibus passuum ab opido *Muraw* in meridiem versùs dissitus.

Locus tabulæ AD PONTEM, haud dubiè fuit ad Murum flumen. ideóque ex ductu itineris interpretor eum locum nunc dictum opidum *Muraw*.

Hinc versùs *Virunum*, id est, *Folkmark*, ex intervallo atque itineris ductu NOREIA erit opidum *Neumark*.

Medio situ *Noreiam* inter & *Virunum* locus, cui nomen MATUCAJUM, fuisse censeo circa arcem *Eberstain*.

STIRIATE ex nomine & itineris actu haud dubiè nunc est *Steir im Stoder*.

Inter *Pontem* & *Stiriate* locum, cui pluralis numeri vocabulum VISCELLIS, ex nomine interpretor *Ober VVeltz*. Alter ille locus, cui nomen TARTURSANIS, videtur fuisse circa *Rotenman*.

GABROMAGUM ad fluminis fuisse ripam, indicat vox *mage*; de quâ in Germ. lib. I, cap. VII, disserui. locum igitur hunc ex itineris ductu & intervallis judico fuisse circa caput fluminis *Krems*, quâ vicus ei adpositus, vulgari vocabulo *Heylige kreutz*.

Medio situ inter *Gabromagum* & *Ovilaba* TUTATRO, sive, ut tabula habet, TUTASTIO, fuit circa arcem *Leonpach* & vicum *Ried*, dicto flumini adpositum. Medio iterum situ inter hunc & *Ovilaba* fuêre VETONIANA. & rursus inter eumdem *Tutastionem* & *Gabromagum*, circa vicum *Hall*, fuit ERNOLATIA.

Porrò aliud iter in tabulâ describitur per idem Noricum hoc modo:

Iuavo	
Cuculle	XIIII.
Vocareo	XVII.
Ani	XVII.
In Alpe	XVI.
In Immurio	XIIII.
Graviacis	XVI.
Tarnasisci	XIIII.
Beliandro	XIIII.
Matucajo	XIII.
Varuno	XIIII.

Ex

Ex his CUCULLI sive CUCULLÆ Eugippio memorantur, in vitâ divi Severini, cap. XI, his verbis: *Castellum, cui erat Cucullis vocabulum.* Nomen ejus loci hodiéque manet ad flumen Jovavum, XIV circiter millia passuum, ut habet tabula, supra opidum Jovavum, vulgò *Kuchel* dictum.

ALPES hoc itinere nullæ aliæ esse possunt, quàm quas hodiéque hoc tractu sic appellari, aliâ tantùm dialecto, *Tauren*, suprà docui.

VOCARIUM inter *Alpem* & *Cucullos*, Ptolemæo dicitur Οὐακόριον, VACORIUM. Eum locum ex itineris ductu, & intervallo, item ex nominis quâdam similitudine dixerim esse nunc vicum *VVagram*, XVI circiter millia passuum ab Cucullis versùs meridiem distans.

Millia hinc tabulæ numerantur ad *Alpem* XXXIII, apertissimo mendo; quum à *VVagram* ad summum usque Alpis verticem, qui vulgò dicitur *Velacher tauren*, XV haud amplius sint millia. Locum tamen, cui vocabulum Ani, puto ad amniculum fuisse, cui nomen nunc vulgare *Grooß Arel*.

GRAVIACUM ex ductu itineris, & vocabuli similitudine fortè fuerit opidum *Gurck*, ad fluvium cognominem. De reliquis locis nihil liquet: nisi quòd locus, cui vocabulum haud dubiè corruptum *In imurio*, Ptolemæi videtur esse Ἰούτριον, *Inutrium*: quamquàm hoc in Rhætiâ ponatur. simile exemplum vidimus suprà in *Arrobrigæ* alienissimâ positione.

De cetero CLAUDIAM Plinii interpretor nunc vicum *Clausen*, haud procul opido *Marquartstain*, & lacu, cui vulgare vocabulum *Chiem see*. Ptolemæo est opidum Κλαυδιούϊον, *Claudivium*, adversùs confluentem Regini amnis in Danubii ripâ. at quum is auctor tam frequenter deprehendatur esse falsus; haud equidem dubitaverim, quin idem intellexerit opidum, quod *Claudia* dicitur Plinio.

Porrò iter apud Antoninum describitur tale:

Aquileia	
Ad tricesimum	XXX.
Iulio Carnico	XXX.
Loncio	XVI.
Agunto	XVII.
Littamo	XXIII.
Sebato	XXIII.
Vipiteno	XXXIII.
Veldidena	XXXVI.

Aquileja, florentissima quondam urbs, nunc in exiguum vicum redacta, incolis eodem nomine manet: Germanis dicitur *Aglar*; haud procul intimo Adriatici sinus recessu. Locus quoque *Ad tricesimum*, intellige *lapidem* seu *milliare*, eodem nomine manet, vulgò incolis dictus *Tricesimo*, ad *Turrum* flumen; quod vulgò est *Tore*. *Iulium Carnicum* item nomen retinet, paullò vitiatum, *Zuglio* incolis, quod reliquis Italis scribitur *Giuglio*. Hinc porrò versùs septemtriones proficiscenti post XXIV millia passuum occurrit opidum *Lientz*, ad Dravi Isolæque amnium confluenteis. quod ex itineris tractu, maximè verò ex nomine deprehenditur esse Antonini LONCIUM. Inde XXII millia in occidentem solis hiberni versùs progredienti conspicitur opidum *Doblach*: quod Plinii, Ptolemæi, atque Antonini interpretor AGUNTUM. Ab hoc versùs septemtriones, seu occasum solis æstivi, millibus passuum XVII abest locus *Lutach*, prope opidum *Dausers*: quem LITTAMUM Antonini interpretor. Hinc reliqua *Sebatum*, *Vipitenum*, *Veldidena*, nunc *Suneberg*, *Sterzingen*, *Wilten*, extra Noricum sita, Rhætiæ fuére loca.

Ceterùm AEMONIA Plinii, nomen nunc retinet in opido *Amone*, V millia supra Julium Carnicum in septemtriones versùs sito.

TEURNIA ejusdem Plinii, Τεουρνία dicitur Græcè Ptolemæo. hanc ex situ apud Dravum versùs fontem amnis interpretor opidum nunc celebre hoc tractu *Villach*.

Atque hæc ferè sunt loca *veteris Norici*, quorum situs investigari potuerunt. Limiteis igitur nunc statuo universo Norico, præter *Aenum* & *Danubium amneis*, *montem*que *Cetium*, cujus tractum jam anteà descripsi ad Celeiam usque opidum & Sanæ Savique confluenteis, hinc porrò aliud montium jugum, quod à dictis confluentibus inter Savum & Sanam ab ortu in occasum ad Sanæ fontem procurrit; inde verò inter Savum & Dravum ad Savi primùm, dein, jam Alpium Carnicarum Noricarumque nominibus, ad Natisonis fonteis: hinc verò in septemtriones versùs ad fontem Fellæ amnis. qui apud opidum *Venzone* Tilavemto redditur: à dicto porrò fonte in occasum versùs ad vallem usq; cui vulgare vocabulum *Inchiaro*. per hujus medium lineâ inter *Aemoniam* & *Iulium Carnicum* ex ortu

in

in occasum ad montem usque *Setium*, qui amneis *Deam*, *Gailam* & *Plavim* fundit, ductâ, Noricos ab Carnis submoveo. hinc porrò eodem jugo ad fontem usque Rientii amnis, & hinc ipso amne ad vicum usque *S. Lorentz* & confluentem Aichæ fluminis, tandem alio hinc jugo, quod & ipsum pars Alpium ad Aenum usque & opidum *Innespruck* procurrit, ab Rhætis dispesco.

CAPUT VI.

De DANUBIO, *& aliis Vindeliciæ Noricique fluminibus.*

EXPOSITIS Vindeliciæ ac Norici finibus, populis, atque opidis, ordo nunc postulat, uti etiam fluminum, quibus maximè riguæ sunt hæ terræ, antiqua memoria dicatur. In his primum locum sibi meritò vindicat DANUBIUS; ingentis famæ amnis, & non modò harum regionum, sed totius Europæ maximus. hinc illud Ovidii, de Ponto lib. IV, eleg. X:

Innumerique alii, quos inter maximus omneis
Cedere Danubius se tibi Nile negat.

Pars ejus tantùm, quatenus Germani Vindelicique ac Norici olim accoluêre, & ex his gentibus amnes in eum confluentes hoc loco dicentur. Nomen illius esse geminum apud auctores, DANUBIUS & ISTER, vulgò notum est. Hinc illud ejusdem poëtæ, de Ponto lib. I, eleg. IX:

Stat vetus urbs ripæ vicinæ nominis Istri.

Causa gemini nominis eadem quæ aliis magnis amnibus, Nilo, Euphrati, Tigri, & aliis, nempe ex accolarum gentium diversitate. Stephani verba hæc sunt: Δάνουβις, ἢ Δάνουσις, Ἴστρος ὁ ποταμὸς, πάλαι Ματίας καλούμενος· συμφορᾶς δὲ τοῖς Σκύθαις ἐπιπεσούσης, οὕτω ἐκλήθη. Ματίας δὲ λέγεται ἐς τὴν Ἑλληνίδα γλῶσσαν ἄσιος· ὅτι πολλάκις περαιούμενοι, οὐδὲν ἐπεπόνθεισαν. ὁ δὲ Δάνουσις ἑρμηνεύεται, ὥσπερ τοῦ ἁμαρτεῖν ἔχων τὴν αἰτίαν. id est: *Danubis, seu Danusis, Ister est fluvius, quondam Matoas dictus. quum autem Scythæ calamitate quâdam adficerentur, sic adpellatus fuit. Est autem Matoas Græcè limosus; quia sæpius trajicientes nihil passi fuerant. Danubis autem significat eum, qui peccandi habet causam.* Hæc opidoquàm fabulosa atque falsa. nam superiori parte, quà Germaniam & vetustissimum illud Illyricum præterfluebat, dictum fuisse *Danubium*, inferiori autem, qua Getas, & alias Thracias Scythicasque genteis abluit, *Istrum*, optimi testantur auctores, Strabo, Mela, Plinius, Appianus, Ptolemæus, & alii. Strabo, lib. VII: Καὶ γὰρ τοῦ ποταμοῦ τὰ μὲν ἄνω καὶ πρὸς ταῖς πηγαῖς μέρη, μέχρι τῶν καταρακτῶν, Δανούβιον προσηγόρευον, ἃ μάλιστα ἀπὸ τῶν Δάκων φέρεται· τὰ δὲ κάτω, μέχρι τοῦ Πόντου τὰ περὶ τοὺς Γέτας, καλοῦσιν Ἴστρον. id est: *Etenim fluminis superiores partes, quæ versùs fonteis sunt, Danubium dixerunt ad cataractas usque; quæ maximè per Dacos feruntur: inferiores, ad Pontum usque, quas Getæ accolunt, Istrum adpellant.* Mela, lib. II, cap. I: *Apertis in Germaniâ fontibus alio, quàm desinit, nomine exoritur. nam per immania magnarum gentium diu Danubius est: deinde aliter appellantibus accolis, Ister fit.* Plinius, lib. IV, cap. XII: *Ortus in Germaniæ jugis, ac per immensas lapsus genteis, Danubii nomine, unde primùm Illyricum abluit, Ister adpellatus.* Ptolemæus in Daciæ descriptione: Ἡ Δακία περιορίζεται ἀπὸ μεσημβρίας μέρει τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ τῷ ἀπὸ τῆς ἐκτροπῆς μέχρι Ἀξιουπόλεως Δανουβίου ποταμοῦ, ἀφ᾽ ἧς ἤδη καλεῖται ὁ μέχρι τοῦ Πόντου καὶ τῶν ἐκβολῶν Δανούβιος Ἴστρος. id est: *Dacia terminatur à meridie parte Danubii fluminis, à deflexione ejus ad Axiopolim usque, apud Danubium sitam: à quâ deinde usque ad Pontum & ostia Ister adpellatur Danubius.* Appiani librum de bellis Illyricis Græcè vulgò non exstare, suprà cap. I dictum est. apud interpretem ejus hæc leguntur: *Cæsar in Segestanorum & Pæonum* (intellige *Pannoniorum*) *regionem usque ad Savum fluvium est profectus. hujus in ripâ civitas latissimo fluvio & ingenti fossâ munita considet. quâ ex causâ potissimùm Cæsar illam invasit, veluti belli horreum in Dacos Bastarnasque, qui ultra Istrum incolunt, habiturus. Idem fluvius his in locis Danubius dicitur: nec multo deinde inferiùs elapsus, uberioribus aquis pro Danubio Istri nomen assumit. Savus autem Istrum influit.* Hinc illud Jornandis in Gothicis: *Linguâ Bessorum Hister vocatur.* Bessi Thracica fuêre gens. Sed de gemino Danubii nomine hactenus satis. in vocabulis iis enodandis, quid significent, ineptire non libet; quando ejus rei nullum exstet auctoris alicujus documentum. id notandum, Græcis auctoribus ut plurimùm usurpari *Istrum*, tam superiori quàm inferiori parte. De ortu amnis ita tradit antiquissimus scriptorum Herodotus, lib. II: Ἴστρος τε γὰρ ποταμὸς, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρρήνης πόλιος, ῥέει μέσην σχίζων τὴν Εὐρώπην. οἱ δὲ Κελτοὶ εἰσὶ ἔξω Ἡρακλήιων στηλέων· ὁμουρέουσι δὲ Κυνησίοισι, οἳ ἔσχατοι πρὸς δυσμέων οἰκέουσι τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένων. τελευτᾷ δὲ ὁ Ἴστρος ἐς θάλασσαν ῥέων τὴν τοῦ Εὐξείνου πόντου διὰ πάσης Εὐρώπης. id est:

id est: *Ister namque, exortus à Celtis atque urbe Pyrene, mediam scindit fluento sub Europam. sunt autem Celtæ extra Herculis columnas, contermini Cynesiis, qui ultimi sunt versùs occasum Europam habitantium. Exit autem Ister in Ponticum mare, per omnem Europam lapsus.* Et lib. IV: Ῥέει γὰρ δὴ διὰ πάσης τῆς Εὐρώπης ὁ Ἴστρος, ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν, οἳ ἔσχατοι πρὸς ἡλίου δυσμέων μετὰ Κυνήτας οἰκέουσι τῶν ἐν Εὐρώπῃ· ῥέων δὲ διὰ πάσης Εὐρώπης ἐς τὰ πλάγια τῆς Σκυθίης ἐσβάλλει. id est: *Per omnem Europam labitur Ister, exortus in Celtis, qui omnium in Europâ ultimi post Cynetas incolunt: totamque emensus Europam, ex transverso ingreditur Scythiam.* Herodotum haud dubiè sequutus Aristoteles, μετεωρολογικῶν lib. I, cap. XIII, ubi de maximis fluminibus agit, quæ maximis fundi ait montium jugis; Ἐκ δὲ τῆς Πυρήνης, inquit, (τοῦτο δέ ἐστιν ὄρος πρὸς δυσμὴν ἰσημερινὴν ἐν τῇ Κελτικῇ) ῥέουσιν ὅ τε Ἴστρος καὶ ὁ Ταρτησσός· οὗτος μὲν οὖν ἔξω στηλῶν, ὁ δὲ Ἴστρος δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης, εἰς τὸν Εὔξεινον πόντον. id est: *Ex Pyrene, qui mons est Celticæ versus occasum æquinoctialem, profluunt Ister ac Tartessus: hic equidem extra Columnas; ille verò omnem Europam permensus in Euxinum Pontum exiens.* Hæc, ut manifestè ac perspicuè falsa, refutatione haud indigebant, ni nostro etiam hoc ævo docti atque eruditi viri defendere, & pro veris tueri conati fuissent; hoc maximè usi argumento, quòd pars Alpium antiquitus dicta fuerit *Pyrenæus mons*. quæ quæstio, quia non tam ad Danubii fontem quàm ad ipsas Alpeis spectat, alii operi reservabitur. Per *Cynetas* atque *Cynesios* intelligi Hispanos, in Germaniæ lib. I, cap. IX, ostensum est. *Tartessum* eumdem esse *Bætin*, Hispaniæ amnem, auctor est Strabo, lib. III. Quomodò igitur hæc ad Alpeis, Italiam cingenteis, quadrent, viderint alii. *Pyrenen* illam urbem mihi monstrari velim. quam tamen ipsam jam Aristoteles vertit in montem. Sed de his hoc loco satis. ad veriora transeamus. De Danubii igitur ortu sic Mela, dicto loco: *At ille, qui Scythiæ populos à sequentibus dirimit, apertis in Germaniâ fontibus alio, quàm desinit, nomine exoritur.* Tacitus, in libro de Germaniâ: *Danubius molli & clementer edito montis Abnobæ jugo effusus.* Plinius, dicto loco: *Ortus in Germaniâ jugis montis Abnobæ, ex adverso Raurici Galliæ opidi.* Marcellinus, lib. XXII: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes confineis limitibus Rheticis.* Jornandes, in Gothicis; *Danubius, in Alemanicis arvis exoriens.* In Alemannorum finibus oriri hunc amnem, ex aliis etiam auctoribus ostendi in Germaniæ lib. III, cap. IV. *Abnobam* montem, versùs septemtriones ab Danubii fonte situm, eodem libro cap. XLVIII descripsi. ubi etiam monstratum, *Alpium* nomen etiam ultra Danubium & olim pertinuisse & nunc pertinere. unde illis error de Pyrenæi nomine natus. At super Danubii fonte ingens hodiéque est inter scriptores certamen. Vicus est, vulgari vocabulo *Eschingen* dictus. in ejus medio fons est aquis perennibus atque copiosis, exiguo muro inclusus, longitudine XXVI circiter pedum, latitudine XVIII, in humo planâ atque apertâ; cui imminet templi cœmeterium paullo elevatius. hinc amnis vicum egressus, mox alios duos amniculos, altiùs ortos, quibus vocabulo *Brege* & *Brige*, recipit. à fonte ipse vicus cognomen accepit, vulgò *Donasching* dictus. nec ullus alius accolis agnoscitur hodiè Danubii fons. Interim tamen non defuerunt, qui, hunc esse verum ejus amnis fontem, ab antiquis auctoribus designatum, negarent. quibus gemina hujus opinionis ratio fuit: primò quia veteres auctores ad unum omnes non in plano, sed montoso loco eum oriri tradunt; tum, quia prædicti duo amniculi altiùs, quàm iste vulgò habitus Danubii fons, in cacumine montis, XV millibus passuum à dicto vico *Donesching* dissiti, exoriuntur: qui ob id ipsum rectiùs veriúsque pro Danubii fontibus sint habendi. Altera hæc ratio quàm sit imbecilla, lubrica, atque vana, vel sexcenti in orbe terrarum convicerint aliorum amnium fontes, qui longè inferiùs oriuntur, fluviis in eos posteà incidentibus. Nec prima ratio multo probior: quando disertissimis testetur verbis Mela, *apertis* Danubium *exoriri fontibus*; & Jornandes, *in arvis Alemanicis*. neque montium cacumina rectè dixeris *arva*: quæ nomen ab *arando*, ut *pascua* à *pascendo*, habet. Sic Marcellinus, lib. XXII, non in ipso monte, sed prope montem oriri amnem, testatur. Verba ejus hæc sunt: *Amnis Danubius, oriens prope Rauracos montes, confineis limitibus Reticis.* *Molle* autem illud *& clementer editum Abnobæ montis jugum* nullum aliud intellexerit Tacitus, quàm cœmeterium illud leniter elevatum, sub quo fontis est scaturigo. Huc adde, quæ Strabo lib. VII tradit in hæc verba: Ἡμερήσιον δ' ἀπὸ τῆς λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος, εἶδε τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς. id est: *Unius diei iter ab lacu progressus Tiberius, vidit Danubii fontes.* At Brigæ fons XL millia passuum ab lacu Brigantino, de quo heic loquitur Strabo, abest. quot millia Tiberium, haud dubiè non solum, sed cum bonâ exercitus parte, si non integro, ut in hostico, uno die confecisse quis credat? At vicus *Donasching* cum fonte suo XXVI circiter millia tantùm à dicto lacu distat. Hunc igitur Danubii fontem vidisse Tiberium, certum est. Nec te moveat, quòd πηγὰς dicit Strabo, non πηγήν· sic enim solent Græci pariter atque Latini auctores plurali

numero

numero etiam eorum amnium adpellare *fonteis* atque *ortus*, & consimili modò ἐκβολὰς & *ostia*, quos unum tantùm *fontem*, unumque *ostium* habere constat. Sed pauca hæc de vero Danubii fonte disseruisse sufficiat.

Nunc ii dicantur amnes, qui per Germaniam Vindeliciamque, & Noricum in Danubium confluentes, memoriam in antiquorum scriptorum monimentis expressam habent. A Germanicâ ripâ tres memorantur sine nominibus Ptolemæo, in descriptione Germaniæ Magnæ. esse eos, quorum primus in Sveviâ vulgò nunc dicitur *Bregenz*, apud opidum *Lauing*, alter *Nabe*, Bavariam superiorem seu Transdanubianam secans, tertius in Moraviâ vulgò Germanis *March*, Slavis *Morává*; Germaniæ lib. III, cap. XXIX, docui. Priores duo nullum apud veteres auctores nomen habent. tertium Plinio atque Tacito dici MARUM, eodem loco, & posteà cap. XXXI, ostensum est.

Prope Nabi ostium fluvius, qui vulgò nunc dicitur *Regen*, quamvis ab antiquis Romanorum auctoribus non memoretur, tamen jam tum apud Romanos nomen habuisse eum REGINI, *Castra Regina*, confluenti ejus in Danubii dextrâ ripâ opposita, disertè testantur.

CUSUM in Quadis, Tacito annal. lib. II memoratum, nunc esse vulgò *die VVage* in Hungariâ, Germaniæ lib. III, cap. XXXI, docui.

GRANUA in iisdem Quadis, Antonino imperatori in vitâ ejus memoratus, nunc nomen in eâdem Hungariâ retinet, vulgo *Grane* dictus. Hi igitur à lævâ ripâ Danubium petunt amnes.

A dextrâ ripâ primus est ILARGUS, vulgò nunc *Iler*, Sveviam secans, Tiberii olim victoriâ adversùs Vindelicos nobilitatus. Pedo Albinovanus, carmine ad Liviam:

Quòd spes implerunt maternaque vota Nerones:
Quòd pulsus toties hostis utroque duce.
Rhenus, & Alpinæ valles, & sangvine nigro
Decolor infectâ testis Ilargus aquâ.

Drusum & Tiberium fratres intelligit, qui Augusti imperatoris auspiciis Rhætiam, Vindeliciam & Noricum Pannoniamque debellaverunt. Vulgò variè dicti amnis vocabulum scriptum est in variis exemplaribus, *Itargus*, *Itargis*, & *Iturgus*, *Iturgis*. ex quibus doctissimi etiam viri fecerunt *Isurgis*, & *Isurgus*: cumque intelligi poëtæ amnem docuerunt, qui aliis auctoribus dicitur *Visurgis*, vulgò nunc *VVeser*, oceanum Germanicum per medium Cauchorum litus petens. At, quæso, quid poëtæ conjunctio fuit Visurgis cum Alpinis vallibus? Apage sis cum maximè ridiculâ istâ ἀτοπίᾳ. Ego vocem variè vitiatam intrepidè corrigo in *Ilargus*: esseque eum amnem, qui nunc in Sveviâ dicitur *Iler*, audacter pronuntio. Vindelicos sub Rhætorum vocabulo, ut in unâ provinciâ, Romanis fuisse comprehensos, suprà cap. III docui. Hinc Dio, lib. LIV, Ῥαιτοὶ, inquit, οἰκοῦντες μεταξὺ τοῦ τε Νωρικοῦ καὶ τῆς Γαλατίας, πρὸς ταῖς Ἄλπεσι ταῖς πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ ταῖς Τριδεντίναις, τῆς τε Γαλατίας προσόρου σφίσι πολλὰ κατέτρεχον, καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίδος ἁρπαγὰς ἐποιοῦντο. id est: *Rhæti inter Noricum & Galliam ad Alpeis Italiæ finitimas, quas Tridentinas nominant, sedeis habent. hi vicinam Galliam frequenter populati, etiam ex Italiæ finibus prædas egerant*. Et mox: Ἐσβαλόντες οὖν ἐς τὴν χώραν πολλαχόθεν ἅμα ἀμφότεροι ὅ τε Δροῦσος καὶ ὁ Τιβέριος, αὐτοί τε καὶ διὰ τῶν ὑποστρατήγων, καὶ ὅ γε Τιβέριος καὶ διὰ τῆς λίμνης πλοίοις κομισθεὶς, ἀπό τε τούτου κατέπληξαν αὐτοὺς, ὡς ἑκάστοις σφίσι συμμιγνύντες, τούς τε ἀεὶ ἐς χεῖρας ἀφικνουμένους, οὐ χαλεπῶς, ἅτε διεσπασμέναις ταῖς δυνάμεσι χρωμένους, κατειργάσαντο, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀσθενεστέρους τε ἐκ τούτου καὶ ἀθυμοτέρους γενομένους εἷλον. hoc est: *Proinde Drusus atque Tiberius simul multis locis Rhætiam inrumpentes, cùm ipsi, tum legatorum operâ, Tiberius etiam per lacum navigiis subvectus, exterruerunt eâ re barbaros: dissipatosque aggressi, haud difficulter multis levioribus prœliis dispersas eorum copias deleverunt: reliquosque, infirmiores exinde ac animis collapsos, in suam potestatem redegerunt*. Dioni consentiens Strabo, dicto lib. VII; Ἔστι δὲ, inquit, πλησίον αὐτῆς ἥ τε τοῦ Ἴστρου πηγὴ, καὶ ἡ μεταξὺ ἀμφοῖν λίμνη, καὶ τὰ ἕλη τὰ ἐκ τοῦ Ῥήνου διαχεόμενα. ἔχει δ᾽ ἡ λίμνη νῆσον, ᾗ ἐχρήσατο ὁρμητηρίῳ Τιβέριος, ναυμαχῶν πρὸς Οὐϊνδελικούς· ἡμερήσιον δ᾽ ἀπὸ τῆς λίμνης προελθὼν ὁδὸν Τιβέριος, εἶδε τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς. id est: *Prope eam regionem ortus est Istri, & item Rheni, ac lacus inter horum fonteis situs, paludesque è Rheno effusæ. Est autem insula in lacu; quâ pro receptaculo usus est Tiberius, navali pugnâ cum Vindelicis certans. Vnius diei iter à lacu progressus, fonteis Istri vidit*. Hic igitur est ille Albinovani *Rhenus*, per Rhætos, ut suprà cap. III ostensum, lacum inrumpens; hæ Alpinæ valles, ab iisdem Rhætis ac Vindelicis habitatæ; hic ille

——sangvine nigro
Decolor infectâ testis Ilargus aquâ.
Quòd spes implêrant maternaque vota Nerones:
Quòd pulsus toties hostis utroque duce.

Sequitur

Sequitur hinc GUNTIA; vulgò nunc *Gunz*: à quo opidum seu castellum juxtà situm eodem nomine, ut suprà cap. IV ostensum, Antonino & Notitiæ imperii memoratur; & *Gontiensis Danubii transitus* Eumenio, in panegyrico, Constantio Cæsari dicto.

Proximus hinc, famæ jam multo celebrioris, LICUS, sive LICHUS; vulgò nunc *Lech*. Ovidius, de Ponto, lib. I, eleg. VI:

Torquet enim fortuna parum, nisi Lichus in Hebrum
Confluat? & frondes Alpibus addat Athos?

De rebus difficillimis loquens, similitudinem captat ex Licho Alpino amne in Thraciæ flumen Hebrum deducendo, & Atho, ejusdem Thraciæ monte, in Alpeis transponendo In vulgatis exemplaribus id amnis nomen scribitur per *y* literam *Lychus*. at haud ignarus ego sum, quàm curiosè Romani Græcam istam literam extra Græcas dictiones vitaverint. nihilque certius, quàm posterioris sæculi grammaticos, ut in innumeris aliis dictionibus, maximè verò propriis nominibus, in hoc quoque amnis vocabulo eam literam supposuisse: idque haud dubiè ex Ptolemæo; cui is amnis in descriptione Rhætiæ ac Vindeliciæ bis dicitur Λυκίας ποταμὸς, id est, *Lycias fluvius*. quod & ipsum vocabulum ille formavit ad similitudinem nominis, quo complures Asiæ amnes adpellantur, singuli Λύκος, *Lycus*. Sed Romanos Vindeliciæ *Licum* scripsisse per *i*, vel ex ipso facilè probaverim Ptolemæo; cujus verba in Vindeliciæ descriptione hæc sunt: Καὶ παρὰ τὸν Λυκίαν ποταμὸν Λικάτιοι· id est; *Et apud Lyciam amnem Licatii*. Ab amne, quem accolebant, dictos fuisse *Licatios*, quis dubitet? Cur igitur non Λυκάτιοι, *Lycatii*, scripsit? Rationem nullam aliam video, nisi quòd Romani, à quibus id vocabuli ad Græcos pervênit, scribebant *Licatii*. Et ne suspiceris, fuisse apud Ptolemæum eo in vocabulo scriptum υ, en Straboni quoque sunt Λικάττιοι, bis eodem nomine perscripti, lib. IV, & Plinio etiam *Licates*. Certum igitur est, optimè amnis nomen scribi LICUS & LICHUS: quod hodiéque dicitur *Lech*.

Infra Licum est ISARUS, sive ISARGUS, vulgò *Iser* dictus. Ab hoc Plinio dicuntur accolæ *Isarci*; ut suprà cap. III docui. & Antonino tabulæque opidum *Isarisca*; ut cap. IV ostensum. Dictus igitur fuit *Isargus*, quemadmodùm *Ilargus*. Apud Strabonem, lib. IV, in descriptione Alpium, idem amnis adpellatur Ἴσαρος, ISARUS; quamquàm loco corruptissimo; ut alibi docebo.

In *Isarum* confluit AMBRA, vulgò nunc *Amber*, Antonino sæpius memoratus.

Sequitur hinc nobilissimus AENUS, vulgò hodiè *In*; præter Strabonem, Tacito quoque, histor. III, Arriano in rebus Alexandri Magni, Ptolemæo in Rhætiæ ac Norici descriptione, Antonino, Tabulæ, & Notitiæ imperii celebratus. Non placet eorum judicium, qui ex unâ Notitiâ id amnis vocabulum malunt scribere per *œ* diphthongum, *Oenus*, quàm cum Tacito, Ptolemæo, & Antonino, *Aenus*. In tabulâ quidem est *Enus*; ut & apud Arrianum Ἔνος.

In *Aenum* à dextrâ ripâ confluit JOVAVUS, sive JUVAVUS, vulgò nunc *Saltza* dictus; illo nomine tabulæ itinerariæ memoratus.

Sequitur inde amniculus ISIS, vulgò *Ips*: ad cujus confluentem in Danubium locus tabulæ vocatur *Ad pontem Isis*.

Haud procul hoc est ARELAPES, sive ARLAPES, vulgò nunc *Erlaph*. ad cujus confluentem opidum Ptolemæo ac tabulæ est *Arelape*, Antonino ac Notitiæ *Arlape*.

Hi igitur sunt amnes, qui in Vindeliciâ ac Norico Danubio miscentur. In eodem Norico, seu Alpibus Noricis oriuntur celebratissima flumina DRAVUS, & SAVUS, vulgò *Draw* & *Saw*, longè extra Noricum in eumdem Danubium sese evolventes.

Medium Noricum secat MURUS, sive MURA, vulgò *Mure*, unde Ptolemæo superioris Pannoniæ opidum Μυρόελα, *Muroëla*: quod ex nomine ac situ interpretor celeberrimum nunc Stiriæ opidum *Grätz*.

Atque hæc sunt, quæ de Vindeliciâ ac Norico, veteris Illyrici partibus, in præsens dicere habui. Plura de iis dici posse, haud nescius sum. verùm ego, quod promiseram, πάρεργον satis abundéque perfeci.

FINIS.

INDEX

INDEX
RERVM & VERBORVM.

A.

Inutrium.

N.

Neccarus

Sacer-

Tribocci.

Vinuli.

F I N I S.

